PROCEEDING BOOK

EGE
7. ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ

İZMİR
24 - 25 ARALIK 2022

EGE

7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

December 24- 25, 2022- Izmir

Volume I

ISBN: 978-625-6393-01-1

Academy Global Publishing House

EGE
7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 24- 25, 2022
IZMIR

Edited By
DR. GÜLTEKIN GÜRÇAY
DR. AMANEH MANAFIDIZAJI

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conferece: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Dr. Zemfira Abbasova
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Doç.F.ü.f.d., İradə Kərimova
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Sevinc Sadıqova
Organizing Committee Member: Dr. Nadire Kantarcıoğlu
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Könül Səmədova
Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu

All rights of this book belong to ACADEMY GLOBAL Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsibleboth ethically and juridically.
Academy Conference–2022 ©

Issued: 28.12.2022
ISBN: 978-625-6393-01-1

CONFERENCE ID

EGE
7TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
DECEMBER 24- 25, 2022
IZMIR

ORGANIIZATION
ACADEMY CONFERENCES

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Malaysia. United Arab Emirates - Israel- Spain – Japan- Nigeria- Poland - India - Italy- Ghana- UK- Iran- Egypt- China- Kazakhstan- Indonesia- Lebanon- Bangladesh - Philippines- West Africa- Cameroon- Pakistan- Nepal - Thailand- Cratia- Hungary- Portugal- Morocco- Bulgaria- Belarus- Australia- Georgia- Maldives. Ukrine – Germany – Greece – Russia – Tajikistan - Iraq- Lithuania- Algeria- Azerbayjan- Sweden – France

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
45% FROM Turkey And 55% From Other Counteries

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Dr. Gulmira ABDİRASULOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV
Ufa State Petroleum Technological University

Dr. Maha Hamdan ALANAZİ
Riyad Kral Abdülaziz Teknoloji Enstitüsü

Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Doç. Dr. Hülya BALKAYA
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Fırat BARAN
Mardin Artuklu Üniversitesi

Dr. Amina Salihi BAYERO
Yusuf Maitama Sule Üniversitesi

Dr. Karligash BAYTANASOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Dr. Baurcan BOTAKARAEV
Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Dr. Ahmad Sharif FAKHEER
Ürdün Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Abbas GHAFFARI
Tebriz Üniversitesi

Prof.Dr. Ariz Avaz GOZALOV
Moskova Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru GÖZÜKARA
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Gulzar İBRAGİMOVA
Bakü Avrasya Üniversitesi

Dr. Gültekin GÜRÇAY

Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA
Özbekistan Bilimler Akademisi

Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA
K.Zhubanov Aktobe Devlet Bölge Üniversitesi

Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Mamatkuli Jurayev
Özbekistan Bilim Akademisi

Dr. Kalemkas KALIBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Bouaraour Kamel
Ghardaia Üniversitesi

Prof. Dr. Ergün KOCA
Girne Amerikan Üniversitesi

Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU
Ardahan Üniversitesi

Dr. Leman KUZU
İstanbul Kültür Üniversitesi

Sonali MALHOTRA
Delhi Balbahtri Academy

Dr. Alia R. MASALİMOVA
Al – Farabi Kazak Milli Üniversitesi

Prof. Muntazir MEHDI
Pakistan Language Academy

Dr. Amanbay MOLDIBAEV
Taraz Devlet Pedagoji Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Hüseyin ÖZTÜRK
Çukurova Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ
Munzur Üniversitesi

Dr. Aysulu B. SARSEKENOVA
Orleu Milli Kalkınma Enstitüsü

Dr. Gulşat ŞUGAYEVA
Dosmukhamedov Atyrau Devlet Üniversitesi

Doç. Dr. Yeliz KINDAP TEPE
Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Özkan TİMURKAN
Atatürk Üniversitesi

Dr. K.A. TLEUBERGENOVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Yıldırım İsmail TOSUN
Şırnak Üniversitesi

Dr. Botagul TURGUNBAEVA
Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi

Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA
Rasulbekov Kırgız Ekonomi Üniversitesi

Doç. Dr. Ali Korkut ULUDAĞ
Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Fahriye Oben ÜRÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Prof. Dr. Akbar VALADBIGI
Urumiye Üniversitesi

Doç. Dr. C. VIJAI
St.Peter's Institute

Dr. Yang ZİTONG
Wuhan Üniversitesi

EGE

7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
13th International Group Exhibition" Adventure Of Art From Traditional To Contemporary"
December 24- 25, 2022 – Izmir

Conference Organizing Committee

Chairman: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Head of Organizing Committee: Dr. Gültekin Gürçay
Organizing Committee Member: Dr. Amaneh Manafidizaji
Organizing Committee Member: Dr. Leman Kuzu
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek Kanbur
Organizing Committee Member: Prof. Dr. Həcər Hüseynova
Organizing Committee Member: Doç.F.ü.f.d., İradə Kərimova
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Könül Səmədova
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə
Organizing Committee Member: Doç. Dr. Sevinc Sadıqova
Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva
Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via https://zoom.us/join site, enter ID instead of "Meeting ID
- or Personal Link Name" and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least** %70 of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

exp. H-..., S- ... NAME SURNAME

EGE

7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 24- 25, 2022 – Izmir

Bildiri Sunumları / Presentation Session
Face to Face : Ramada Plaza by Wyndham Izmir

24 Aralık / 24 December 2022 /10:00-12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **PROF.DR. HAKKI M. AY**	Authors	Theme
Salon 1	1	YEREL YÖNETİMLER VE TARIMSAL DESTEKLERE YÖNELİK FAALİYETLERİ (İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ)	DOÇ. DR. ADNAN SÖYLEMEZ PROF. DR. HAKKI M. AY	**Social Science**
	2	A CASE OF CORRECT RESTORATION PRACTICES BY MUNICIPALITIES (ASUDE HATUN TOMB IN İSTANBUL)	ÖĞR. GÖR. DR. DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ ÖĞR. GÖR. NİHAL GÜNEŞ AY	
	3	TARİHİ ESERLERİN RESTORASYONUNDA BELEDİYELERİN ROLÜ VE KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ	ÖĞR. GÖR. NİHAL GÜNEŞ AY ÖĞR. GÖR. DR. DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ	
	4	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN AİLE İÇİ SINIR İHLALİ PUANLARININ SOSYO- DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	UZMAN PSK. DAN. GİZEM ADA PROF. DR. BURHAN ÇAPRİ	
	5	LİSE ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK İSTİSMAR PUANLARININ SOSYO- DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	UZMAN PSK. DAN. GİZEM ADA PROF. DR. BURHAN ÇAPRİ	
	6	SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRENİN SAĞLANMASINDA YEŞİL MESLEKLERİN ROLÜ	PROF. DR. HAKKI M. AY DOÇ. DR. ADNAN SÖYLEMEZ	
	7	A QUALITATIVE RESEARCH ON DETERMINING THE FACTORS THAT MOVE ENTREPRENEUR WOMEN (GAZIANTEP PROVINCE EXAMPLE)	ASSOC. PROF. DR. ESRA ÇIKMAZ	
	8	BELEDİYE HİZMETLERİ İÇİNDE KATI ATIK YÖNETİMİNİN ÖNEMİ VE KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ	PROF.DR. HAKKI M. AY DOÇ.DR. ADNAN SÖYLEMEZ	
	9	BARRIER-FREE CITIES THAT ARE ACCESSIBLE AND INCLUSIVE FOR ALL (CASE OF CHESTER CITY)	DOÇ. DR. ADNAN SÖYLEMEZ PROF. DR. HAKKI M. AY	
	10	SAĞLIK TURİZMİNİN GELİŞMESİNDE SOSYAL BELEDİYECİLİĞİN ROLÜ VE KONYA KARATAY BELEDİYESİ KARATAY TERMAL TATİL KÖYÜ ÖRNEĞİ	ÖĞR. GÖR., NİHAL GÜNEŞ AY ÖĞR. GÖR., DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ	
	11	RESTORATION APPLICATIONS FOR THE SUSTAINABILITY OF URBAN HERITAGE (BURSA MAHKEME BATH)	ÖĞR. GÖR. DR. DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ ÖĞR. GÖR. NİHAL GÜNEŞ AY	

24 Aralık / 24 December 2022 /10:00-12:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **PROF. DR. ALİ BİLGİLİ**	Authors	Theme
Salon 2	1	KUZUKULAĞI (RUMEX ACETOSELLA) BİTKİSİNİN EKSTRAKTINDAN YEŞİL SENTEZ İLE ELDE EDİLEN BAKIR NANOPARÇACIKLARIN ANTİBAKTERİYEL ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞÜKRÜ GÖKHAN ELÇİ RAMAZAN YUNUS AKYOL MUSTAFA KOCABAŞ	**Applied Science**
	2	BABESIOSIS IN DOGS AND DIFFERENT THERAPY CHOICES	PROF. DR. ALİ BİLGİLİ PROF. DR. BAŞAK HANEDAN	
	3	DOMATESTE MİKROBİYAL GÜBRE KULLANIMIN MEYVE KALİTESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	PROF. DR. ŞEBNEM KUŞVURAN ÖZGÜN KIRDAR	
	4	YAŞA BAĞLI DEĞİŞİM FARKINDALIĞI VE ÖLÇÜMÜ	Öğr. Gör. Dr. FATMA ZEHRA GENÇ Öğr. Gör. SUZAN YILDIZ Prof. Dr. NAİLE BİLGİLİ	
	5	THE IMPORTANCE OF MICROPLASTICS IN FOOD SAFETY	RES. ASSIT. AYSEGUL KIRMIZIGUL PEKER PROF. DR. ILKİN SENGUN	
	6	LENTIL PROTEIN EXTRACTION	BİHTER ÇİFTÇİ GİZEM KAHRAMAN SILA SATI ŞİMŞEK MUSTAFA KARADUMAN ARDA SERPEN	
	7	IMPROVING THE PROPERTIES OF FLEXIBLE POLYURETHANES WITH CHAMOMILLA PLANT	Sıla Topçu Murat Zengin Eren Ertik Fatih Karahan Fatih Çalışkan	
	8	CATION EXCHANGE OF SODIUM MONTMORILLONITE WITH ZINC NITRATE	Sümeyra Z. Öztürk Sıla Topçu Murat Zengin Fatih Çalışkan	
	9	Z KUŞAĞIN YAPAY ZEKÂ KAYGI DURUMLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: HEMŞIRELIK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA	Öğ. Gör. İLKNUR BUÇAN KIRKBİR Dr. Öğr. Gör. BÜLENT AKKAYA Dr. Öğr. Gör. SEMA ÜSTGÖRÜL	
	10	HEMŞİRELİKTE ÇEVİK LİDERLİK İLE İŞ MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Gör. SEMA ÜSTGÖRÜL Dr. Öğr. Gör. BÜLENT AKKAYA	
24 Aralık / 24 December 2022 /14:00-16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **PROF. DR. BERNA BALCI İZGİ**	Authors	Theme
Salon 3	1	BATIL İNANIŞLAR	ASSOC. PROF. DR. KADRİ ÖNEMLİ	**Social Science**
	2	GAYB ÂLEMI	ASSOC. PROF. DR. KADRİ ÖNEMLİ	
	3	AN ASSESSMENT ON THE BENEFIT RATE OF FINANCIAL SUPPORT TO WOMEN ENTREPRENEURS	PROF. DR. BERNA BALCI İZGİ	
	4	SARAY SANATI OLARAK GRAVÜR RESİMLER	ÖĞR.GÖR.DR. NECLA TOSMUR	
	5	ESTETIK BIR TAVIR OLARAK SANAT	ÖĞR.GÖR.DR. NECLA TOSMUR	
	6	ÜSTÜN ZEKÂLI / YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN MANİSA'NIN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ İLE İLGİLİ FARKINDALIKLARI: MANİSA BİLİM VE SANAT MERKEZİ ÖRNEĞİ	BİLGE AYŞE ATIŞ SEKÜCÜ EMİR BARLAS	

			DEFNE YILMAZ	
	7	SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE +LA:- EKİ ÜZERİNE	DR. İSMET KILIÇ	
	8	THE DESIGN OF THE TURKISH FLAG AS A SYMBOL REPRESENTING HISTORICAL EVENTS	ASSOC. PROF. DR. ÇAĞLAR OKUR	
24 Aralık / 24 December 2022 /14:00-16:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **ASSOC. PROF. DR. ERHAN KILINÇ**	Authors	Theme
Salon 4	1	THE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC on REAL ESTATE SECTOR IN TURKEY	DR. ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK	**Social Science**
	2	EVALUATION OF REAL ESTATE VALUATION SYSTEM IN TURKEY	DR. ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK	
	3	EVALUATION OF THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM in TURKEY	ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK DR. ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN	
	4	PROBLEMS AND SUGGESTIONS FOR SOLUTIONS OF DISTRICT MUNICIPALITIES IN METROPOLITAN MUNICIPALITIES IN TURKEY	ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK DR. ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN	
	5	AN OVERVIEW OF ORGANIZATIONAL TRUST CONCEPT: A CONCEPTUAL ANALYSIS WITH BIBLIOMETRIC ANALYSIS	ASSOC. PROF. DR. ERHAN KILINÇ LECTURER ŞÜKRÜ GÜVEN	
	6	THE CORNERSTONE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS: PUBLIC RELATIONS	LECTURER ŞÜKRÜ GÜVEN ASSOC. PROF. DR. ERHAN KILINÇ	
	7	ULUSLARARASI MUHASEBE ALANINDAKİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE'DEKİ MUHASEBE EĞİTİMİNE ETKİLERİ	ASSOC. PROF. DR. ALİ ANTEPLİ LECTURER MEMİŞ KARAER	
	8	ACCOUNTING OF CRYPTO COINS UNDER TMS&TFRS	LECTURER MEMİŞ KARAER ASSOC. PROF. DR. ALİ ANTEPLİ	

EGE

7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 24- 25, 2022 – Izmir

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 865 1310 5022 Passcode: 24251222

24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **PROF.DR. ŞAFAK ULUÇINAR SAĞIR**	Authors	Theme
Salon 1	1	ÜNİVERSİTE YÖNETİM HİZMETLERİ ÖRGÜTÜ YÖNETİCİ KADROLARI İÇİN ATAMA-YÜKSELTME MODELİ ÖNERİSİ	DR. ÖĞR. ÜYESİ NALAN SABIR TAŞTANDR. KÜRŞAT TAŞTAN	**Social Science**
	2	EBEVEYNLERİN KENDİNİ DAMGALAMA ÖLÇEĞİ'Nİ TÜRKÇEYE UYARLAMA, GEÇERLİK ve GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	YASEMİN ASLAN PROF. DR. HALİL EKŞİ	
	3	İLKOKULDA İLETİŞİMDE ÖĞRENCİ-ÖĞRETMEN-EBEVEYN	DR. ÖĞR. ÜYESİ, ADEM ARSLAN MAHMUT ELMA	
	4	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BESİN TERCİHLERİ VE BUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA	ÖĞR.GÖR. SİMGE GÜNEŞER	
	5	COVİD-19 SÜRECİNİN 6-9 YAŞ ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ	ÖĞR.GÖR. SİMGE GÜNEŞER ÖĞR.GÖR. RİGİNA RAKHMATOVA ÖĞR.GÖR. SEHER SEÇKİN	
	6	ORTAOKULDA BAĞLAM TEMELLİ FEN ÖĞRETİMİNİN ETKİLİLİĞİ	HANNE ERDOĞAN PROF.DR. ŞAFAK ULUÇINAR SAĞIR	
	7	A MATHEMATICAL MODEL FOR COURSE SCHEDULING PROBLEM AND A CASE STUDY	ASSİST. PROF. DR. FATMA SELEN MADENOĞLU	
	8	FEN BİLİMLERİ DERSİ 5. SINIF IŞIK ÜNİTESİ TAM GÖLGE KONUSUNUN DİJİTAL MATERYALLER YOLUYLA ÖĞRENİLMESİ: BİR EYLEM ARAŞTIRMASI	Dr. Öğr. Üyesi EMİNE AKKAŞ BAYSAL Prof. Dr. İJLAL OCAK Öğr. SÜLEYMAN YOLCU	
	9	İLKOKUL VE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DERS DIŞI ÖĞRENME ETKİNLİKLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	Dr. Öğr. Üyesi EMİNE AKKAŞ BAYSAL Prof. Dr. İJLAL OCAK Öğr. FATİH ÖZFİDAN	
	10	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DUYGUSAL ZEKÂ VE ÖZ-BİLİNÇ DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERCE İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Yiğit DOĞAN	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **PROF. DR. SONGÜL KEÇECİ KURT**	Authors	Theme
Salon 2	1	İZMİR'İN İŞGALİNE KARŞI TÜRK MİLLETİNİN VE ÖZELLİKLE BALIKESİRLİLERİN TEPKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME	PROF. DR. NURETTİN GÜLMEZ	**Social Science**
	2	INFRASTRUCTURE PREPARATION BEFORE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS: THE CASE OF TAVŞANLI HÖYÜK	DOÇ. DR. ERKAN FİDAN	
	3	PRELIMINARY REPORT ON BİLECİK BAHÇELİEVLER NEOLITHIC ARCHITECTURE	DOÇ. DR. ERKAN FİDAN	
	4	OSRHOENE'NİN (EDESSA) İLK HRİSTİYAN KRALLIK OLDUĞU ANLATISI ÜZERİNE YENİ BİR YAKLAŞIM	FEVZİ DEMİR	

	5	GUMUSHACIKOY MINING MANAGERS	PROF. DR. SONGÜL KEÇECİ KURT	
	6	NOT FOUND: A RAPE CASE IN AMASYA	PROF. DR. SONGÜL KEÇECİ KURT	
	7	A Name Sitting in the Papal Seat Three Times: Benedict IX	DR, BANU ÇETİN ÜNAL	
	8	BATI ANADOLU'DAN BİR GRUP ROMA YOLU	DR. ÖĞR. ÜYESİ SİNAN ALTUN	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **ASSOC. PROF. DR. FUAT KORKMAZER**	Authors	Theme
Salon 3	1	HEKİMLERİN YÖNETİM MACERASININ HİBRİT YÖNETİCİLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	ASSOC. PROF. DR. FUAT KORKMAZER	**Social Science**
	2	İSLAM HUKUKUNDA MURABAHA	DOÇ. DR. SEVGİ IŞIK EROL	
	3	İSLAM HUKUKUNDA SOSYAL GÜVENLİK: TEKAFÜL SİGORTACILIĞI PERSPEKTİFİNDEN	DOÇ. DR. SEVGİ IŞIK EROL	
	4	ÇALIŞANLARIN YETENEK YÖNETİMİ ALGILARININ DEMOGRAFİKLER VE ÇALIŞAN ÖZELLİKLERİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: ÖZEL SEKTÖRDE BİR ARAŞTIRMA	DR. FARUK ÇAKMAK	
	5	STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI VE ÇALIŞANLARIN PERFORMANS ALGILARI ARASINDAKİ İLİŞKİ: HİZMET SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA	DR. FARUK ÇAKMAK	
	6	STRATEGIC HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT IN BUSINESSES	DR. ÖĞR. ÜYESİ HALE EDA AKDURU	
	7	HOSPITAL EMPLOYEES' PERCEPTION OF SERVICE LEADERSHIP IN THE COVID-19 PROCESS	LECTURER AHMET TUĞRUL KÜÇÜKYİĞİT ASSİST. PROF. DR. EMEL BURAK	
	8	GENÇ HAVACILARIN GİRİŞİMCİLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ: TÜBİTAK 4004 "HAVACI KIZLAR GİRİŞİMCİLİĞE ADIM ATIYOR" PROJESİ	PROF. DR. FERHAN ŞENGÜR ARŞ. GÖR. HİLAL TUĞÇE LAPÇIN DOÇ. DR. NAZİRE BURÇİN HAMUTOĞLU	
	9	COVID 19 SALGINI SÜRECİNDE VERİLERLE KISA ÇALIŞMA: ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ	ARAŞ.GÖR.DR. SİYRET AYAS ŞARMAN	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Doç. Dr. KEMAL DİL**	Authors	Theme
Salon 4	1	ŞEHİT ANNELERİNE YÖNELİK ANIMSAMA TERAPİ Sİ ODAKLI GRUPLA PSİKOLOJİK DANIŞMA PROGRAMI	Dr. Öğretim Üyesi Naciye GÜVEN	**Social Science**
	2	EVLİLİK İLİŞKİSİNİ GELİŞTİRMEDE İMAGO İLİŞKİ YAKLAŞIMI: BİR OLGU SUNUMU	Dr. Öğretim Üyesi Naciye GÜVEN	
	3	WACQUANT'IN "BÖLGESEL YAFTALAMA" KAVRAMINI SURİYELİ SIĞINMACILARIN MEKÂNSAL KONUMLANIŞI ÜZERİNDEN OKUMAK	Arş. Gör. Dr. TUBA GÜN ÇINĞI	
	4	SALGIN SÜRECİNCE (COVID-19) KADINA YÖNELİK ŞİDDETE GENEL BİR BAKIŞ	Tuğba Türkcü	
	5	THE RELATIONSHIP OF TWO SOCIAL FACTS: MIGRATION AND POVERTY	Kevser Çeliker	
	6	YURTTAŞLIKTAN AKTİF YURTTAŞLIĞA: AVUSTRALYA'DAKİ TÜRK GÖÇMENLER	Doç Dr. KEMAL DİL	
	7	18 YAŞ ALTINDA TÜRKİYE'YE SIĞINAN SURİYELİ ÇOCUKLARIN DENEYİMLEDİĞİ SORUNLAR VE OLANAKLAR: ÇANKIRI İLİ ÖRNEĞİ	İREM KOŞMAK Doç Dr. KEMAL DİL	
	8	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE İSLAMİ DİNDARLIK DÜZEYİ İLE TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Arş. Gör. MELEK AKGÜN ÖZBEY	
	9	THE ROLE OF GEOGRAPHICAL INDICATION IN CITY BRANDING: THE CASE OF İZMİR	Assist. Prof. Dr. Çağla Melisa Kaya Prof. Dr. Burcu Öksüz	

	10	THE ROLE OF RISK COMMUNICATION IN DISASTER MANAGEMENT	Prof. Dr. Burcu Öksüz Assist. Prof. Dr. Çağla Melisa Kaya	
	11	DİJİTAL EBEVEYNLİK	Doç. Dr. Burcu GEZER ŞEN	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Elif AKPINAR KÜLEKÇİ**	Authors	Theme
Salon 5	1	A DIFFERENT APPROACH TO GROWING: ECO GARDENS	Yüksek Lisans Öğr. Selin GÜRSAN Doç. Dr. Sevinç BAŞAY	
	2	INVESTIGATION OF CHEMICAL COMPOSITION OF WATER EXTRACT AND ESSENTIAL OIL OF *SALVIA EUPHRATICA VAR. LEIOCALYCINA* FLOWERS BELONGING TO THE MALATYA-AKÇADAĞ REGION	Prof. Dr. ÜLKÜ YILMAZ	
	3	SUSTAINABLE CONSERVATION METHOD PROPOSAL IN ARCHAEOLOGICAL AREAS IN THE CITY, ANTAKYA MUSEUM HOTEL EXAMPLE	Ferruh Yılmaz GULSER Prof. Dr. Nevin GULTEKIN	
	4	ÇEVRESEL FAKTÖRLER ve ESTETİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN BİTLİS GELENEKSEL EVLERİNDE İRDELENMESİ	Mimar, Yüsra Alparmak Prof. Dr. F. Demet Aykal	
	5	AUTUMN COLOR EFFECTS OF WOODY LANDSCAPE PLANTS	Graduate Student, Serap ÖZTÜRK Assoc.Prof. Dt. Nilüfer SEYİDOĞLU AKDENİZ	
	6	EVALUATION OF USE OPPORTUNITIES OF SOME WETLAND PLANTS IN LANDSCAPE APPLICATIONS	Dr. Merve YILMAZ Prof.Dr. Seher KARAMAN Dr. Özlem MAVİ İDMAN Fatma ÖZKAY Dr. Öğr. Üyesi. Bahadır ALTUN Büşrah ALTUN	
	7	ÇOCUK HASTA ODASINDA OYUNA YÖNELİK TASARIM ARAYIŞI: AYDINLATMA ARMATÜRÜ	Doç. Dr. ŞENGÜL YALÇINKAYA Gönül ZENGİN	
	8	SAĞLIK YAPILARINDA ÇOCUKLARA YÖNELİK GÜNCEL TASARIM YAKLAŞIMLARI	Gönül ZENGİN Doç. Dr. ŞENGÜL YALÇINKAYA	
	9	EXAMPLES OF “LAND ART” IN RURAL LANDSCAPE APPLICATIONS	Başak AYTATLI Elif AKPINAR KÜLEKÇİ	
	10	GENERAL CHARACTERISTICS OF SOME NATIONAL PARKS IN TERMS OF SUSTAINABLE PLANNING AND MANAGEMENT	Elif AKPINAR KÜLEKÇİ	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Hülya Çiçek**	Authors	Theme
Salon 6	1	THE CORRELATION OF SpHb AND Hb IN THE CRITICAL CARE UNIT AND ITS EFFECT ON MORTALITY	Assoc. Prof. Dr. PINAR AYVAT Assoc. Prof. Dr. BAŞAK BÜYÜK	
	2	SERRATUS ANTERIOR PLANE BLOCK FOR RESISTANT HERPES ZOSTER PAIN MANAGEMENT: A CASE SERIES	Assoc. Prof. Dr. PINAR AYVAT Uz. Dr. Birdal GULLUPINAR	
	3	KALP VE DAMAR CERRAHİSİ YOĞUN BAKIM HEMŞİRELERİNİN DELİRYUM HAKKINDA BİLGİ DÜZEYLERİ	Uzm. Hem. DERYA SARIDAG Dr. Öğr. Üye. Ayşegül GÜNEŞ	
	4	NON-PHARMACOLOGICAL METHODS USED IN ONCOLOGY PATIENTS	Öğr. Gör. Bahar ERDOĞAN Öğr. Gör. Kevser GÜRSAN	
	5	REHABILITATION APPROACHES USED FOR SHOULDER PAIN IN HEMIPLEGIA PATIENTS	Öğr. Gör. Kevser GÜRSAN	

			Öğr. Gör. Bahar ERDOĞAN	
	6	KOLON KANSERİ TEDAVİSİNDE PROTEİN KİNAZ C İNHİBİSYONUNUN HEDEFLENMESİ	Yiğit KOZALI Dr. Cemal Köprülüoğlu Prof. Dr. Hülya AYAR KAYALI	
	7	DİSSOSİYATİF BELİRTİLER, BAĞLANMA STİLLERİ VE ÇOCUKLUK ÇAĞI OLUMSUZ YAŞANTILARININ ALKOL KULLANIM BOZUKLUĞU İLE İLİŞKİSİ	Psikolog HASAN AKALIN Doç. Dr. GÖKHAN UMUT	
	8	IMPORTANCE OF BCL-2 IN THE REGULATION OF APOPTOSIS	Prof. Dr. Hülya Çiçek Hanım Seval Kaya Rumeysa Duyuran	
	9	RUHSAL HASTALIKLARIN İYİLEŞTİRİLMESİNDE HAYVANLARIN YERİ	Yüksek Lisans, Büşra BİLGİN Doç. Dr. Latife Utaş AKHAN	
	10	HAND HYGIENE BELIEF AND HAND HYGIENE PRACTICES İN STUDENTS TAKING NEONATAL NURSING TRANING	Serap ÖZDEMİR Erhan ELMAOĞLU	
	11	VOLEYBOLCULARDA ALT EKSTREMİTE İZOKİNETİK KUVVET ORANLARININ İNCELENMESİ	Araştırmacı, Nazmiye Nur Topaloğlu	
	12	BİR SAĞLIK KURUMUNDA RİSK DEĞERLENDİRMESİ (L TİPİ MATRİS)	Yaşar Furkan UYANIK Doç.Dr. Sezgin Aygün	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Mustafa YÜKSEK**	Authors	Theme
Salon 7	1	MONOMETALİK KATALİZÖR YAPISINDA PERLİTİN DESTEK MALZEMESİ OLARAK KULLANIMININ İNCELENMESİ	Dr. Erhan ONAT Taha TURAL Doç. Dr. Mehmet Sait İZGİ	
	2	PERLİT DESTEKLİ KOBALT BAZLI BİMETALİK NANOKATALİZÖR YAPISININ SODYUM BORHİDRÜR HİDROLİZİNE ETKİSİ	Dr. Erhan ONAT Taha TURAL Doç. Dr. Mehmet Sait İZGİ	
	3	APPLICATION OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS IN DEVELOPMENT OF AN ANALGESIC SOLID DOSAGE FORM AND PREDICTION OF ANALYSIS RESULTS	Esila Doldur Ozgün Yucel	
	4	Cd(II)-KOMPLEKSLERİNİN FLORESANS TABANLI UYGULAMALARI	Prof. Dr. Mustafa YÜKSEK Füreya Elif ÖZTÜRKKAN	
	5	BİS(4-FORMİLBENZOATO-K-2O:O')BİS[(4-FORMYLBENZOATO-K2 O:O'-BİS(4-SİYANOPİRİDİN-KN) BAKIR(II)] MOLEKÜLLERARASI ETKİLEŞİMLERİN ve ETKİLEŞİM ENERJİLERİNİN CRYSTALEXPLORER PROGRAMI YARDIMI İLE İNCELENMESİ	Füreya Elif ÖZTÜRKKAN Prof. Dr. Mustafa YÜKSEK	
	6	DETERMINATION OF THE EFFECTS OF TPPT ON THE ANTI-WEAR PERFORMANCE OF VEGETABLE OIL AND POLYOL ESTERS	Tuğçe Özperçin Kübra Kavut Hanife Gülen Tom	
	7	METAL İŞLEME SIVILARINDA KULLANILAN 4 FARKLI YAPIDAKİ KÜKÜRTLÜ KATKI MADDELERİNİN SRV TEST CİHAZI KULLANILARAK AŞIRI BASINÇ (EP) VE AŞINMA (AW) ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	EBRU ERDOĞAN BURAK KÖKSAL HANİFE GÜLEN TOM	
	8	PERİFERAL POZİSYONDA METİL 2-MERKAPTO BENZOAT GRUPLARI İÇEREN FTALOSİYANİNLERİN SENTEZİ VE KARAKTERİZASYONU	Yüksek Lisans Öğrencisi, HATİCE UYSAL Dr. Öğr. Üyesi NESUHİ AKDEMİR	
	9	PERİFERAL POZİSYONDA METİL 2-MERKAPTO BENZOAT GRUPLARI İÇEREN FTALOSİYANİNLERİN SENTEZİ VE KARAKTERİZASYONU	Yüksek Lisans Öğrencisi, HATİCE UYSAL Dr. Öğr. Üyesi NESUHİ AKDEMİR	
	10	MICROSTRUCTURE AND MAGNETIC PROPERTIES OF Fe-Co-Ni-Al-Cu-Ti HIGH ENTROPY ALLOYS	Assist. Prof. Dr., İLKAY KALAY Graduate Student, HÜSEYİN BASRİ ÇERÇİ	

	11	SCHIFF BASE CONTAINING PHENANTROLINE: SYNTHESIS, CHIMOSENSORS AND INVESTIGATION OF COLOR PROPERTIES	Dr, AYŞEGÜLKÖSE Dr, MUSTAFA BAL	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr. Öğr. Üyesi Samet YILMAZ**	Authors	Theme
Salon 8	1	İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARILARINA KURUMLARIN ETKİSİ: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Prof.Dr.,ALİ ŞAHİN Öğr.Gör., MEHMET POLAT	
	2	ELEKTRİK PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN İŞ GÜVENLİĞİ ALGILARININ ÖLÇÜLMESİ: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Prof.Dr.,ALİ ŞAHİN Öğr.Gör., MEHMET POLAT	
	3	İNSAN KAYNAKLARI GERİ BİLDİRİMİ: ÇIKIŞ MÜLAKATLARI	Assoc. Prof. Dr. CEMİLE ÇETİN Uzman, NAZLI MÜGE EMİR	
	4	DUYGUSAL EMEK, TÜKENMİŞLİK VE İŞTEN AYRILMA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ	Assoc. Prof. Dr. Zekavet KABASAKAL Yaren YILDIRIM Veli DÜZGÜN	
	5	RESILIENCE AT WORKPLACE: A REVIEW	Assoc. Prof. Dr. Zekavet KABASAKAL Dilara ATEŞ Mustafa Rahman ÖZDEN	
	6	ASSOCIATION OF CARIBBEAN STATES AS AN INITIATIVE FOR EXPANDING REGIONAL COOPERATIVE PROCESSES IN THE CARIBBEAN	Dr. Öğr. Üyesi Samet YILMAZ	
	7	NEO-LİBERAL-KÜRESEL SÜREÇTE ULUSLARARASI TİCARET VE TİCARİ İŞLEMLER HUKUKU	Assist. Prof. Dr. Şaban ÖZTÜRK	
	8	OSMANLI EKONOMİSİNDE DEĞİŞİM: TANZİMAT DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI	Assist. Prof. Dr. Şaban ÖZTÜRK	
	9	GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS ON NEW ENERGY GEOPOLITICS	Assoc. Prof. Dr. Mesut ŞÖHRET	
	10	YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASI: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN Mehmet Tunahan ÇELİK	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Doç.Dr. Sibel OĞUZ**	Authors	Theme
Salon 9	1	AN ANALYSIS ON THE ROLE OF TECHNOLOGY IN COMBATING CRIMES	Dr.Sumanta Bhattacharya	
	2	RURAL DIGITALIZATION : A NEED OF THE HOUR TO REDUCE CLIMATE CHANGE AND PROMOTE SOCIO-ECONOMIC GROWTH IN INDIAN- SUBCONTINENT	Dr.Sumanta Bhattacharya Bhavneet Kaur Sachdev	
	3	A THEORETICAL EXAMINATION ON THE RELATIONSHIP OF MIGRATION- INTERNATIONAL TRADE	Doç.Dr. Zerrin KILIÇARSLAN Doç.Dr. Yasemin DUMRUL	
	4	INVESTIGATION OF RSS AND ATOM FEED USE CASES OF THE WEBSITES OF THE JOURNALS IN TR INDEX	Öğr.Gör.Sezgin ATAÇ Öğr.Gör.Gürkan BEYAZGÜL	
	5	THE ROLE OF TOURISTS' RISK PERCEPTIONS IN REPURCHASING AND GETTING OTHERS TO BUY	Murad ALILI Rana GASIMOVA	
	6	ADVENTURE TOURISM AND POSSIBLE ACCIDENT RISKS: THE CASE OF AZERBAIJAN	Murad ALILI Ilkin HUSEYNOV	
	7	KAMUDA ÇALIŞAN ANNELERİN MESLEK GRUBLARINA GÖRE ANNELİK TUTUMLARI VE STRESLE BAŞ ETME YÖNTEMLERİ	Tuba BAŞAR DAZ Prof. Dr. Ayşe Dilek ÖĞRETİR ÖZÇELİK	
	8	A CONTROVERSIAL RESEARCH METHOD IN SOCIAL SCIENCES: DIGITAL ETHNOGRAPHY	Arş. Gör. Dr. Yelda BEKTAŞ	
	9	SOSYAL MEDYA'DA ADANA SOKAK LEZZETLERİ YOUTUBE ÖRNEĞİ	Doç.Dr. Sibel OĞUZ Doç.Dr. Zafer BUZCU Doç.Dr.Murat İsmet HASEKİ	

	10	QUIET FIRING: A CONCEPTUAL INVESTIGATION QUIET FIRING (SESSİZ İŞTEN ÇIKARMA): KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA	Res.Asst.Dr., İbrahim YIKILMAZ	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Doç.Dr. Sinan Ateş**	Authors	Theme
Salon 10	1	TÜRKİYE'DE ELEKTRONİK ARŞİVLEME ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN SİSTEMATİK İNCELEMESİ	Öğr. Gör. Açelya ÖZER YAKIN	
	2	PALEOGEOGRAPHY OF ANCIENT CITIES OF LOADIKEA AND HIERAPOLIS	Dr. Öğr. Üyesi Aziz Ören Bilge Kurtuluş	
	3	THE RELATIONSHIP BETWEEN LIFE SATISFACTION AND THE LEVELS OF COPING WITH STRESS OF INDIVIDUALS PLAYING SPORTS ON THE ASTROTURF	Özkan Akarsu Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Dinç	
	4	COGNITIVE CONTROL AND COGNITIVE FLEXIBILITY IN VOCATIONAL INTERVENTIONS OF SOCIAL WORKERS	Muhammet Talha KARAKELEŞ	
	5	19. YÜZYILIN İLK YARISINDA OSMANLI DEVLETİ'NDE YENİLEŞME HAREKETLERİ ve M. SADIK RIFAT PAŞA	Doç.Dr. Sinan Ateş Öğr.Gör. Dr. Gönül Güneş	
	6	HAREKET DERGİSİNİN (1939-1950) 'MAKUL' BİREY ANLAYIŞINDA KABUL ETTİĞİ DİNAMİKLER: AHLAK, MİLLET VE MEDENİYET	Doktora Öğrencisi, CANSU KAYA Doktora Öğrencisi, FATMA NESİBE ÇOLAK	
	7	SABİHA SERTEL'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA KADIN: BÜYÜK MECMUA YAZILARI	Doktora Öğrencisi, FATMA NESİBE ÇOLAK Doktora Öğrencisi, CANSU KAYA	
	8	INVESTIGATION OF THE LEVELS OF ATHLETES' MINDFULNESS COMPETING IN THE 1st LEAGUE OF ATHLETICS	Dr. Abdulselam KAHRAMAN Doç. Dr.Veysel TEMEL	
	9	INVESTİGATİON OF COGNİTİVE AND EMOTİONAL CONTROL LEVELS OF THE ATHLETES COMPETİNG İN ATHLETİCS 1ST LEAGUE	Doç. Dr. Veysel TEMEL Dr. Abdulselam KAHRAMAN	
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I **Meeting ID: 837 9303 7290 Passcode: 24251222**				
24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Yoko Suganuma Oi**	Authors	Theme
Salon 1	1	Reading against the Grain: Transcodifying Stimulus Meaning	Dr. Aba-Carina Pârlog	**Social Science**
	2	Top-Down Influences to Multistable Perception: Evidence from Temporal Dynamics	Daria N. Podvigina, Tatiana V. Chernigovskaya	
	3	The Effects of the Inference Process in Reading Texts in Arabic	Lecture May George	
	4	The Relationship between Iranian EFL Learners' Multiple Intelligences and Their Performance on Grammar Tests	Rose Shayeghi Pejman Hosseinioun	
	5	Efficacy of Self-Assessment in Written Production among High School Students	Assoc. Prof. Dr. Yoko Suganuma Oi	
	6	The Interplay of Locus of Control, Academic Achievement, and Biological Variables among Iranian Online EFL Learners	Azizeh Chalak Niloufar Nasri	
	7	An Investigation on Students' Reticence in Iranian University EFL Classrooms	Dr. Azizeh Chalak Firouzeh Baktash	
	8	A Survey of 2nd Year Students' Frequent English Writing Errors and the Effects of Participatory Error Correction Process	Chaiwat Tantarangsee	
	9	Botswana and Nation-Building Theory	Prof. Dr. Rowland M. Brucken	
	10	Perception and Implementation of Machine Translation Applications by the Iranian English Translators	Phd. Can. Abdul Amir Hazbavi	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Mosses E. Lufuke**	Authors	Theme
S a	1	Corporate Governance and Corporate Social Responsibility: Research on the Interconnection of Both Concepts and Its Impact on Non-Profit Organizations	Helene Eller	

	2	0 The Influence of Consumer and Brand-Oriented Capabilities on Business Performance in Young Firms: A Quantitative Causal Model Analysis	Assis. Prof.Katharina Buttenberg	**Social Science**
	3	Environmental Impact of Trade Sector Growth: Evidence from Tanzania	Prof. Dr. Mosses E. Lufuke	
	4	The Corporate Vision Effect on Rajabhat University Brand Building in Thailand	Pisit Potjanajaruwit	
	5	Public Relations for the Faculty of Management Science in Suan Sunandha Rajabhat University	Narong Anurak	
	6	Customer Relationship Management on Social Media Affecting Brand Loyalty of Siam Commercial Bank in Bangkok	Dr. Charawee Butbumrung	
	7	Create and Design Visual Presentation to Promote Thai Cuisine	Dr. Supaporn Wimonchailerk	
	8	The Quality of Working Life and the Organizational Commitment of Municipal Employee in Samut Sakhon Province	Mananya Meenakorn	
	9	Optimisation of Intermodal Transport Chain of Supermarkets on Isle of Wight, UK	Jingya Liu Yue Wu Jiabin Luo	
	10	The Characteristics of Transformation of Institutional Changes and Georgia	Nazira Kakulia	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Hossein Taherian Far Ali Bazaee**	Authors	Theme
Salon 3	1	Risk Management through Controlling in Industrial Enterprises Operating in Slovakia	Mária Hudáková Mária Lusková	**Social Science**
	2	The Role of the Internal Audit Unit in Detecting and Preventing Fraud at Public Universities in West Java, Indonesia	Dr. Fury Khristianty Fitriyah	
	3	Evaluating Efficiency of Nina Distribution Company Using Window Data Envelopment Analysis and Malmquist Index	Hossein Taherian Far Ali Bazaee	
	4	The Model to Calculate the Cost of Money to the Breakdown of Deposits and Banking Service	Javad Elkaie Behjati Mehrzad Minouei	
	5	The Relationship between Human Values and Service Quality with the Mediating Role of Motivation: A Quantitative Study on Malaysian Commercial Banks	Kuppusamy Singaravelloo Zahra Kamiab	
	6	The Influence of Congruence between Incentive System and Locus of Control on Team Performance: An Experiment	Phd. Siti Mutmainah Assis. Prof. Slamet Sugiri	
	7	Analysis of Delays during Initial Phase of Construction Projects and Mitigation Measures	Assos. Prof. Dr. Sunaitan Al Mutairi	
	8	Financial Decision-Making among Finance Students: An Empirical Study from the Czech Republic	Dr. Barbora Chmelíková	
	9	A Study of Islamic Stock Indices and Macroeconomic Variables	Mohammad Irfan	
	10	The Impact of Exchange Rate Volatility on Real Total Export and Sub-Categories of Real Total Export of Malaysia	Wong Hock Tsen	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assos. Prof. Dr. Divya Sharma**	Authors	Theme
Salon 4	1	True Detective as a Southern Gothic: A Study of Its Music-Lyrics	Assoc. Prof. Dr. Divya Sharma	**Social Science**
	2	Development of a Rating Scale for Elementary EFL Writing	Mohammed S. Assiri	
	3	The Code-Mixing of Japanese, English and Thai in Line Chat	Premvadee Na Nakornpanom	
	4	Speech Acts and Politeness Strategies in an EFL Classroom in Georgia	Tinatin Kurdghelashvili	
	5	Dialogue Journals as an EFL Learning Strategy in the Preparatory Year Program: Learners' Attitudes and Perceptions	Dr. Asma Alyahya	
	6	Myth in Political Discourse as a Form of Linguistic Consciousness	Lecture Kuralay Kenzhekanova Phd. Can. Akmaral Dalelbekkyzy	
	7	The Sign in the Communication Process	S. Pesina T. Solonchak	
	8	The Comparative Analysis of Micro-reading and Traditional Reading Based On Schema Theory	Haiyan Wang	

	9	Students´ Knowledge, or Random Choice in ESP?	ress. Assis. Ivana Šimonová	
	10	Error Analysis of English Inflection among Thai University Students	Suwaree Yordchim, Toby J. Gibbs	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Shoji Katagiri**	Authors	Theme
Salon 5	1	The Importance of Customer Engagement and Service Innovation in Value Co-Creation	Soheila Raeisi Meng Lingjie	**Social Science**
	2	Role of ICT and Wage Inequality in Organization	Assis. Prof. Dr. Shoji Katagiri	
	3	Evaluation of Top-down and Bottom-up Leadership Development Programs in a Finnish Company	Dr. Kati Skarp Assis. Prof. Dr. Keijo Varis Assis. Prof. Dr. Juha Kettunen	
	4	A Review of the Antecedents and Consequences of Employee Engagementc	Ibrahim Hamidu Magem	
	5	Viability of Smart Grids for Green IT Sustainability: Contemplated within the Context of Sri Lanka	Assis. Prof. Dr. Manuela Nayantara Jeyaraj	
	6	A Framework for Investigating Reverse Logistics Capability of E-Tailers	Wen-Shan Lin Shu-Lu Hsu	
	7	Impact of Moderating Role of e-Administration on Training, Perfromance Appraisal and Organizational Performance	Ejaz Ali Muhammad Younas Tahir Saeed	
	8	The Requirements of Developing a Framework for Successful Adoption of Quality Management Systems in the Construction Industry	Mohammed Ali Ahmed Prof. Dr. Vaughan Coffey Bo Xia	
	9	Risk in the South African Sectional Title Industry: An Assurance Perspective	Leandi Steenkamp	
	10	Analyzing the Effects of Adding Bitcoin to Portfolio	Phd. Shashwat Gangwal	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Chanokporn Angsuviriya**	Authors	Theme
Salon 6	1	A Development of English Pronunciation Using Principles of Phonetics for English Major Students at Loei Rajabhat University	Assis. Prof. Dr. Pongthep Bunrueng	**Social Science**
	2	EFL Teachers' Metacognitive Awareness as a Predictor of Their Professional Success	Saeedeh Shafiee Nahrkhalaji	
	3	Learner Autonomy Based On Constructivism Learning Theory	Haiyan Wang	
	4	On the Relationship between Language Output and Second Language Acquisition	Assis. Prof. Dr. Haiyan Wang	
	5	Linguistic Devices Reflecting Violence in Border–Provinces of Southern Thailand on the Front Page of Local and National Newspapers	Assoc. Prof. Dr. Chanokporn Angsuviriya	
	6	Grading and Sequencing Tasks in Task-Based Syllabus: A Critical Look at Criterion Selection	Hossein Ahmadi Ogholgol Nazari	
	7	The Impact of Gender Differences on the Expressions of Refusal in Jordanian Arabic	Hanan Yousef Nisreen Naji Al-Khawaldeh	
	8	Opinion Mining and Sentiment Analysis on DEFT	Assis. Prof. Dr. Najiba Ouled Omar Assis. Prof. Dr. Azza Harbaoui Henda Ben Ghezala	
	9	Evaluation of Pragmatic Information in an English Textbook: Focus on Requests	Israa A. Qari	
	10	Individualistic and Social Moral Concerns in Hawthorne's Novels	Mohsen Mahmoud Rowshanzamir	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Jihong Wang**	Authors	Theme

Salon 7	1	Autistic Children and Different Tense Forms	Ameneh Zare Shahin Nematzadeh, Shahla Raghibdoust Iran Kalbassi	**Social Science**
	2	The Importance of Theatrical Language in the Creativeness of the Actor	Ordabek Khozhamberdiyev	
	3	Working Memory Capacity in Australian Sign Language (Auslan)/English Interpreters and Deaf Signers	Prof. Dr. Jihong Wang	
	4	Awareness of Reading Strategies among EFL Learners at Bangkok University	Assis. Prof. Dr. Nuttanuch Munsakorn	
	5	Developing ESL Students' Writing	Esmaeil Hassannejad	
	6	Do C-Test and Cloze Procedure Measure what they Purport to be Measuring? A Case of Criterion-Related Validity	Masoud Saeedi Assoc. Prof. Dr. Mansour Tavakoli Prof. dr. Shirin Rahimi Kazerooni Vahid Parvaresh	
	7	Evaluation Pattern of Cognitive Processes in Language in Written Comprehension	Agnès Garletti	
	8	Convergence and Divergence in Telephone Conversations: A Case of Persian	Anna Mirzaiyan Vahid Parvaresh Mahmoud Hashemian Masoud Saeedi	
	9	AGHAZ : An Expert System Based approach for the Translation of English to Urdu	Uzair Muhammad Assis. Prof. Dr. Kashif Bilal Assis. Prof. Dr. Atif Khan Dr. M. Nasir Khan	
	10	N. A. Nazarbayev and Peculiar Features of Ethnic Language Processes in Kazakhstan	Dr. Aliya Isaeva Dr. Anar Sultaniarova	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Musthaya Patchanee**	Authors	Theme
Salon 8	1	Present State of Local Public Transportation Service in Local Municipalities of Japan and Its Effects on Population	LectureAkiko Kondo Dr. Akio Kondo	**Social Science**
	2	De-Securitizing Identity: Narrative (In)Consistency in Periods of Transition	Katerina Antoniou	
	3	Globalization and Public Policy Analysis: A Case Study of Foreign Policy of ASEAN Member States	Nattapol Pourprasert	
	4	An Application of Geographic Information System to Select Areas for Sanitary Landfill in Bang Nok- Khwaek Municipality	Assis. Prof. Dr. Musthaya Patchanee	
	5	Facilitating Factors for the Success of Mobile Service Providers in Bangkok Metropolitan	Yananda Siraphatthada	
	6	Collapse of Family System of Japanese Tomb Culture	Assis. Prof. Dr. Miho Tsukamoto	
	7	Correction of Frequent English Writing Errors by Using Coded Indirect Corrective Feedback and Error Treatment: The Case of Reading and Writing English for Academic Purposes II	Chaiwat Tantarangsee	
	8	Arabic Literature as a Tool for Educational Transformation in Nigeria	Assis. Prof. Dr. Abdulfatah A Raji	
	9	Through the Lens of Forced Displacement: Refugee Women's Rights as Human Rights	Pearl K. Atuhaire Sylvia Kaye	
	10	Juxtaposing South Africa's Private Sector and Its Public Service Regarding Innovation Diffusion, to Explore the Obstacles to E-Governance	Assis. Prof. Dr. Petronella Jonck Assis. Prof. Dr. Freda van der Walt	

24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		**Session Chair : Prof. Dr. Mária Hudáková**	Authors	Theme
S a	1	Personal Knowledge Management: Systematic Review and Future Direction	Kuribachew Gizaw Tohiye	

			Monica Garfield	**Social Science**
	2	Dual Role of Women and Its Influence on Farmers' Household Income and Consumption Pattern: Study of Informal Women Workers in the District Mandalle, Pangkep, South Sulawesi Province	Ida Rosada Nurliani	
	3	Granger Causal Nexus between Financial Development and Energy Consumption: Evidence from Cross Country Panel Data	Prof. Dr. Mária Hudáková Vladimír Míka Katarína Hollá	
	4	The Evaluation of Event Sport Tourism on Regional Economic Development	Huei-Wen Lin Huei-Fu Lu	
	5	A Reinforcement Learning Approach for Evaluation of Real-Time Disaster Relief Demand and Network Condition	Ali Nadi Ali Edrissi	
	6	Net Fee and Commission Income Determinants of European Cooperative Banks	Karolína Vozková Matěj Kuc	
	7	A Study to Design a Survey to Encourage the University-Industry Relation	Ress. Ssis. Lizbeth Puerta Assis. Prof. Dr. Enselmina Marín	
	8	Mediating Role of Social Responsibility on the Relationship between Consumer Awareness of Green Marketing and Purchase Intentions	Norazah Mohd Suki, Norbayah Mohd Suki	
	9	Spatial Distribution of Socio-Economic Factors in Kogi State, Nigeria: Development Issues and Implication(s)	Dr. Yahya A. Sadiq Assis. Prof. Dr. Grace F. Balogun Assis. Prof. Dr. Olufemi J. Anjorin	
	10	Customers' Intention to Use Electronic Payment System for Purchasing	Wanida Suwunniponth	
24 Aralık / 24 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Emmanuel U. Ingwu**	Authors	Theme
Salon 10	1	Guidelines for Developing, Supervising, Assessing and Evaluating Capstone Design Project of BSc in Electrical and Electronic Engineering Program	Muhibul Haque Bhuyan	**Social Science**
	2	Research on the Teaching Quality Evaluation of China's Network Music Education APP	G Assis. Prof. Dr. uangzhuang Yu, Dr. Chun-Chu Liu	
	3	Computer Aided Language Learning System for Arabic for Second Language Learners	Assis. Prof. Dr. Osama Abufanas	
	4	Academic Performance of Engineering Students: The Role of Abilities & Learning Style	Dr. Sumita Chowhan	
	5	Pay Differentials and Employee Retention in the State Colleges of Education in the South-South Zone, Nigeria	Assis. Prof. Dr. Emmanuel U. Ingwu	
	6	Pre-Service Teachers' Assessment of Information Technology Application to Instruction	Adesanya Anuoluwapo Olusola	
	7	E-Learning Management Systems General Framework	Assis. Prof. Dr. Hamed Fawareh	
	8	Determination of Skills Gap between School-Based Learning and Laboratory-Based Learning in Omar Al-Mukhtar University	Prof. Dr. Aisha Othman, Prof. Dr. Crinela Pislaru, Ahmed Impes	
	9	The HDH Model for the Development of Creative Structural Thinking and Its Applications to Other Systems	Mosseri Avraham	
	10	Effectiveness of ICT Training Workshop for Tutors of Allama Iqbal Open University, Pakistan	Dr. Muhammad Javid Qadir, Abdul Hameed	
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II **Meeting ID: 865 1310 5022 Passcode: 24251222**				
24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Doç. Dr. SAMET DOĞAN**	Authors	Theme
Salon 1	1	YÜKSEK PERFORMANSLI POLİAMİD VE ELASTAN İÇERİKLİ KUMAŞLAR İLE KLASİK RAHAT KALIP PANTOLON TASARIMI	M. Sc. SİBEL KIZILKAYA	
	2	FARKLI DESENLERDEKİ KAPİTONE KUMAŞLARIN ISIL KONFOR ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	M. Sc. SİBEL KIZILKAYA	

	3	SOKAK SANATI VE MEKÂN İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, NAZLI GENCER Prof. .Dr. NURDAN GÖKÇE	
	4	ROBERT RAUSCHENBERG'İN YAPITLARINDA GÜNLÜK YAŞAM, SANAT VE İZLEYİCİ İLİŞKİLERİ	Doç. Dr. SAMET DOĞAN	
	5	ÇAĞDAŞ SANATTA ÖRÜMCEK: LOUISE BOURGEOIS'NIN ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Öğ.Gör.Dr., LALE ASLAN	
	6	KEÇE SANATININ GERMİYAN KÖYÜNDEKİ KADINLARA TANITILMASI VE ALTERNATİF MOTİFLERDE YORUMLANMASI	Şükran TÜMER Berna AYBARTÜRK Derya DENİZ Umay ERZEN	
	7	GELİNLİK VE ABİYE SEKTÖRÜNDE ÜRETİCİ VE MÜŞTERİ TEMELLİ FARKINDALIK YARATMAK	Şükran TÜMER Berna AYBARTÜRK Derya DENİZ Umay ERZEN	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU**	Authors	Theme
Salon 2	1	EVSEL YAĞLARIN GERİ DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN İLKOKUL 4. SINIF SIVILARI ÖLÇME ÜNİTESİNE ENTEGRE EDİLEREK GERÇEKLEŞTİRİLMESİ	Assoc. Prof. Dr. ZEYNEP YILDIZ SEMA NUR GENÇLER	
	2	ÖZEL EĞİTİM OKULLARINDA GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERİN SOSYAL DESTEK DÜZEYİ İLE TAKIM ÇALIŞMASI TUTUMU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	YUNUSCAN OLGUN	
	3	KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ NÜKLLER ENERJİNİN HAYATIMIZDAKİ YERİNE YÖNELİK TARTIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU	
	4	KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇEVRE VE ÇEVRE OKURYAZARLIĞI İLE İLGİLİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU Prof. Dr. NURİ NAKİBOĞLU	
	5	EVALUATION OF THE EFFICIENCY AND SUSTAINABILITY OF DISTANCE EDUCATION	Dr. Öğretim Üyesi, YUNUS EMRE AVCI HAMZA ÜLGEN	
	6	EVALUATION OF İŞKUR'S IMPLEMENTATION OF SENDING TEMPORARY STAFF TO SCHOOLS	Dr. Öğretim Üyesi, YUNUS EMRE AVCI MEHMET ÖZHAN TURHAN	
	7	OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE ÖĞRETMENLERİN TEKNOLOJİK ARAÇ-GEREÇ KULLANIMINA YÖNELİK TUTUMU, TEKNOLOJİ KABUL DÜZEYLERİ VE TEKNOLOJİ ÖZ YETERLİK İNANÇLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Mukaddes BÖLÜK YILDIRIM Doç. Dr. Bilal ATASOY	
	8	DEVELOPMENT OF ACHIEVEMENT TEST FOR 6TH GRADE CULTURE AND HERITAGE LEARNING AREA	Res. Assist. Okan YETİŞENSOY	
	9	EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SECONDARY SCHOOL STUDENTS' ATTITUDES TOWARD ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND THEIR DISASTER AWARENESS LEVELS	Res. Assist. Okan YETİŞENSOY Res. Assist. Şemsettin AKDENİZ	
	10	DETERMINATION OF LEISURE TIME LITERACY LEVEL OF TEACHERS IN KIRIKKALE	Milay Böyter Doç.Dr. Mehmet Öçalan	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Doç. Dr. Öner USLU**	Authors	Theme
Salon 3	1	ÖĞRENEN ÖZERKLİĞİ KONUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, ŞEVVAL İLKNUR KALKIŞIM Doç.Dr., SEDA ÇAVUŞ GÜNGÖREN	
	2	4. SINIF OKUMA BECERİLERİ KİTABI METİN VE SORULARININ İNCELENMESİ	Dr. İlhan POLAT	
	3	YETİŞKİNLERİN ANILARINDA İLKOKUL ÖĞRETMENLERİ: ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ İLİŞKİSİ	Dr. İlhan POLAT	

	4	SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN DEPREM BİLGİSİ BAŞARI TESTİ DEĞERLENDİRMESİ: HAKKÂRİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	Öğr. Gör. Erkut ÖZGÜR Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ	
	5	ÖĞRETME YAKLAŞIMLARI ENVANERİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI	Doç. Dr. Öner USLU	
	6	ÖĞRETME MOTİVASYONU ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI	Doç. Dr. Öner USLU	
	7	DIMINUTIVE SUFFIX IN OGHUZ (WESTERN) TURKISH	Doktora Öğrencisi, Hamdiye DEMETLER	
	8	TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ELEŞTİREL OKUMAYA YÖNELİK ALGILARININ İNCELENMESİ	Doç. Dr. Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK Dr. Öğr. Üyesi B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU	
	9	EĞİTİMDE SOSYAL ADALET ÇERÇEVESİNDE TÜRK KIZILAYIN EĞİTİME DESTEK FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ	Öğretmen, CEYDA TÜRKKAŞ Dr. Öğr. Üyesi, ÖZGÜR ÖNEN	
	10	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ÇOCUK HAKLARINA YÖNELİK TUTUMLARI İLE YANSITICI DÜŞÜNME EĞİLİMLERİNİN İNCELENMESİ	BÜŞRA KARTAL Doç. Dr. BELGİN ARSLAN CANSEVER	
	11	"DOĞAYI TAKİP ET! GÖR, YAŞA, HİSSET." ADLI PROJE UYGULAMASININ ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE OKURYAZARLIKLARINA ETKİSİ	Prof. Dr. Engin ASLANARGUN Uzm. Hilal ÇETİN Uzm. Eda KAYA Dr. Çiğdem KARAKAYA AKÇADAĞ.	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair :	Authors	Theme
Salon 4	1	PANDEMİ SÜRECİNDE UZAKTAN EĞİTİM ORTAMLARININ KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUM ÖLÇEĞİNİN SPOR BİLİMLERİ ALANINA UYARLAMA ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt TAŞKIN Doç. Dr. Umut CANLI	
	2	BOŞ ZAMAN ENGELLERİ ÖLÇEĞİNİN SPOR BİLİMLERİ ALANINA UYARLAMA ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt TAŞKIN Doç. Dr. Umut CANLI	
	3	SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN KULLANIMLARINA ENGEL DURUMLARIN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt TAŞKIN Doç. Dr. Umut CANLI	
	4	HOW EFFECTIVE ARE PARENTS' PROFESSIONAL GOALS ON INDIVIDUALS? FACULTY OF SPORTS SCIENCES CASE	Research Assistant Mehmet Ismail TOSUN Research Assistant Mustafa ARICI Assoc. Prof. Abdurrahim KAPLAN Assoc. Prof. Gamze DERYAHANOĞLU	
	5	UZAKTAN EĞİTİMLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARININ KULLANDIKLARI YÖNTEM ÇEŞİTLİLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ: 2000-2021	Doktora Öğrencisi, ARZU EKİN Dr. Öğr. Üyesi EZLAM SUSAM	
	6	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İYİLİK HALİNİN İNCELENMESİ	Arş. Gör. Cemal GÜLER Dr. Öğr. Üyesi Çağrı İLK	
	7	INVESTİGATİON of TURKİSH and TURKMEN STUDENTS' AWARENESS TOWARDS ENVIRONMENTAL PROBLEMS	Dr. Öğrt. Üyesi EMRAH ÖZBUĞUTU Dr. ENGİN YALMANCI	
	8	REVIEW OF SUMMER SCHOOL MATHEMATICS FRAMEWORK PROGRAM	Yüksek Lisans Öğrencisi, Merva KURD	
	9	SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDA COĞRAFİ TERİMLERİN GÖRSEL VE TANIMLARLA DESTEKLENME DÜZEYİ	Zeynep IRMAK	
	10	FORMASYON EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN UZAKTAN EĞİTİM SÜRECİNDE ALDIKLARI EĞİTİMİ ÖĞRETMEN TUTUM VE DAVRANIŞLARI EKSENİNDE DEĞERLENDİRMESİ	Prof. Dr., ENGİN ASLANARGUN Yüksel Lisans Öğrencisi, AYDAN SEDA GÜLEÇ	
	11	UZAKTAN EĞİTİMLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: 2000-2021	Doktora Öğrencisi, ARZU EKİN Dr. Öğr. Üyesi EZLAM SUSAM	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Asst. Prof. Dr. GÜLER ÇAVUŞOĞLU**	Authors	Theme
Salon 5	1	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN MUTLULUK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ	NIHAD MOHAMMED DAKHEEL IBRAHIM Doç.Dr.Özgür BOSTANCI Doç.Dr. Levent BAYRAM	
	2	AKADEMİK PERFORMANS ve DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER	Dr. Öğr. Üyesi, SEVİNÇ ÇIRAK	
	3	ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK HAYAT VE SPORA KATILIMLARINA YÖNELİK EBEVEYN GÖRÜŞLERİ	CELAL AYDIN Assist. Prof. Dr., BURAK GÜNEŞ	
	4	ESNEK ÖĞRENME MERKEZİ OLARAK YENİ BİR OKUL MİMARİSİ TASARIMI ÖRNEĞİ: QRESTAD LİSESİ (QRESTAD GYMNASIUM) VE TÜRKİYE İÇİN ÇIKARIMLAR	Prof. Dr,HASAN BASRİ MEMDUHOĞLU Doktora Öğrencisi,ZEYNEP DAĞ	
	5	ERKEN ÇOCUKLUKTA AÇIK ALANDA MATEMATİK ETKİNLİKLERİ GELİŞTİRME ÖRNEĞİ	Dr. S. Seda BAPOĞLU DÜMENCİ Prof. Dr. Figen GÜRSOY	
	6	SPORDA AKRAN ZORBALIĞI KAVRAMI	Dr. Öğr. Üyesi, Cemile Nihal YURTSEVEN Arş. Gör. Cemal GÜLER	
	7	KURUMSAL SPOR İLETİŞİMİNDE SOSYAL MEDYANIN KULLANIMI	Arş. Gör. Cemal GÜLER Dr. Öğr. Üyesi Cemile Nihal YURTSEVEN	
	8	EXAMINING THE PROCESSES OF CREATING CONCEPTUAL CARTOONS IN DETERMINING THE MISCONCEPTIONS OF PRIMARY SCHOOL MATHEMATICS TEACHER CANDIDATES	Asst. Prof. Dr. GÜLER ÇAVUŞOĞLU	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr., Emine SUR**	Authors	Theme
Salon 6	1	THE EFFECT OF THE PANDEMIC ON SOCIAL STUDIES EDUCATION	Tamer Serdar GÖZÜM	
	2	DİNLEME BECERİSİYLE İLGİLİ MAKALELER ÜZERİNE BİR İNCELEME: WEB OF SCİENCE VERİ TABANINDAKİ EĞİLİMLER	Dr., Emine SUR	
	3	İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN İLK YILLARINDA ORTAOKUL TARİH DERS KİTAPLARINA YÖNELİK OLARAK YAPILAN BİR İNCELEME	Yüksek Lisans Öğrencisi, Furkan ER	
	4	ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERİN ARDUINO İLE KODLAMA ETKİNLİKLERİNİN GELECEKTEKİ MESLEK SEÇİMLERİNDEKİ ETKİSİNİN ÖĞRETMEN GÖZLEMLERİ DOĞRULTUSUNDA İNCELENMESİ	Öğretmen, SERKAN DÜNDAR Uzm. Öğr. Dr., FUAT TOKUR	
	5	ÖZEL YETENEKLİ BİREYLERE YÖNELİK AKIL VE ZEKÂ OYUNLARI ATÖLYESİNİN ETKİSİNİN ÖĞRETMEN GÖZLEMLERİ DOĞRULTUSUNDA İNCELENMESİ	Uzm. Öğr., ABDURRAHMAN ÜNAL Uzm. Öğr. Dr., FUAT TOKUR	
	6	GENÇLİK SPOR İL MÜDÜRLÜĞÜ ÇALIŞANLARININ BOŞ ZAMAN TUTUMLARININ İNCELENMESİ	Semra GÜNDÜZ Doç.Dr. Levent BAYRAM Doç.Dr. Deniz Özge YÜCELOĞLU KESKİN	
	7	PROBLEMS OF TRANSLATION IN THE MEDIA: THE CASE OF SPORTS NEWSPAPER	YL. Öğrencisi, Alican MANGÖR	
	8	REKREASYON LİDERLİK TÜRLERİNİN GAZİANTEP HALKININ REKREASYON AKTİVİTELERİNE KATILIMLARI ÜZERİNE ETKİSİ	Eda GÜZEL, Faruk GÜVEN, Samet AKTAŞ	
	9	ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLERE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA VE TÜRK TELEKOM ERİŞİLEBİLİR YAŞAM MOBİL UYGULAMASI ÖRNEĞİ	Assoc. Prof. Dr., ÇAĞRI GÜMÜŞ Lecturer HÜMEYRA TUNÇER	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Doç. Dr., FEYZA SÖNMEZÖZ**	Authors	Theme
Salon	1	NOTE ON THE USE OF SI BEMOL TWO OF FOLK SONGS NOTATED IN THE BUSELIK AUTHORITY SERIES AND LOCAL EXECUTION DIFFERENCES CULTURAL TRANSFER EFFECT	Res. Assist. Dr. Yasemin KARATAŞ	

			Assist. Prof. Dr. Mehmet Sadık DOĞAN	
	2	UZMANLARIN GÖZÜNDEN “BİR ÇALGIDA UZMAN İCRACI OLMAK”	Dr. Şükriye Tuğçe RENDA Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU	
	3	MÜZİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN BAKIŞ AÇISINDAN İLHAM NEDİR?	Dr. Şükriye Tuğçe RENDA Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU	
	4	OVERVIEW OF THE STUDY PIECES IN THE LCM CLASSIC GUITAR PROGRAM	Dr, BERK CEVİZ	
	5	A COMPARATIVE REVIEW OF THE CONTENT OF GUITAR METHODS	Dr. BERK CEVİZ	
	6	APPROACHES OF FLUTE STUDENTS TO COMPUTER AIDED ACCOMPANY PLAYING	Prof. Dr., BEGÜM AYTEMUR Doç. Dr., FEYZA SÖNMEZÖZ	
	7	ANADOLU ROCK’IN YENİDEN KEŞFİ	Dr. Öğr. Üyesi Ali Keleş	
	8	JAMES BASTIEN’İN FARKLI YAŞ GRUPLARI İÇİN YAZDIĞI İKİ PİYANO METODUNUN İNCELENEREK KARŞILAŞTIRILMASI	Araştırma Görevlisi, CENGİZHAN ŞİRİN SENEM SİPAHİ ŞİRİN	
24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assist. Prof. Dr. GÜLŞAH HALICI**	Authors	Theme
Salon 8	1	“CONSISTENT FANTASY IS REALITY”: FANTASY IN NAZLI ERAY’S CHILDREN’S BOOKS	Res. Assist. Dr. Gülçin OKTAY	
	2	ALPAMIŞ DESTANI’NDA KAHRAMAN TİPOLOJİSİ	Assist. Prof. Dr. GÜLŞAH HALICI	
	3	TURKISH MODERNIZATION ADVENTURE AND AHMET HAMDİ TANPINAR	SERTAÇ YÜRÜK Prof. Dr. Yılmaz BİNGÖL	
	4	SUDAN ARAPÇASINDAKİ ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN TÜRKÇEDEKİ KARŞILIĞI	Doç. Dr. Zeki GÜREL Abubaker Ahmed	
	5	THE BYRONIC SENSE OF SELF BEYOND THE MIRROR: A LACANIAN READING OF MANFRED: A DRAMATIC POEM	Dr. Tuğba Karabulut	
	6	A Naturalist Understanding of George Gissing’s Narrative Figures in New Grub Street	Dr Selin Turan	
	7	TAHÂ HUSEYN’İN “EDÎB” ADLI ROMANINDA KADIN TEMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	Yüksek Lisans Öğrencisi, RÜMEYSA ŞENKAYA	
	8	Hasîb El-Keyyâli’nin “Zebûn Vâhid” Adlı Hikayesinin Teknik ve Tematik Açıdan İncelenmesi	Arş. Gör. Esranur YAZAR	
	9	THE EXPERIENCE OF WRITING AS A HEALING POWER IN NEZİHE MERİÇ’S ALACACEREN	Dr. Öğr. Üyesi ELİF PALİÇKO	
	10	SHRINES OF SHEIKH IBRAHIM AND SITTI MERYEM IN THE CONTEXT OF SACRED SPACE PHENOMENON	Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur ÖZDAL Hayriye Sema MUNGAN	
24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr.Öğr.Üyesi, Diler Ezgi TARHAN**	Authors	Theme
Salon 9	1	MİT VE EKİN ELEŞTİRİSİ: MEDEA MİTİ ÖRNEĞİNDE DOĞU-BATI İKİLİĞİ	Doç. Dr. YILDIZ AYDIN Y.L. Öğr. EDANUR EREM	
	2	PROFESYONELLEŞME VE PROLETERLEŞME TARTIŞMALARI KAPSAMINDA HEKİMLİK MESLEĞİ	CENK UMUR	
	3	BAUDRILLARD PENCERESİNDEN ÖZNENİN YİTİMİ NESNENİN EGEMENLİĞİ DEVRİNDE TÜKETİM TOPLUMU: NESNELEŞEN ÖZNE	Doktora Öğrencisi, Aybüke Çakıray	
	4	AN ESSAY IN THE CONTEXT OF MUSIC SOCIOLOGY: MALATYA/ARGUVAN FOLK SONGS	Assist. Prof. Dr. Jale KARHAN	
	5	CULTURAL INDUSTRY AND SOCIAL MEDIA DIVERSITY IN THE CONTEXT OF MAX HORKHEIMER AND THEDOR ADORNO	Sociologist, AYŞENUR YAŞAR YETKİN	
	6	HASSAS AYAR ARGÜMANI TANRI’NIN VARLIĞI LEHİNE BİR DELİL OLARAK İNCELENMESİ ÜZERİNE	Yüksek Lisans Öğrencisi, MEHMET ZÜBEYİR YARDIMCI	

	7	DOĞRULANABİLİRLİK İLKESİNİN TANIMSAL SINIRLARI ÜZERİNE	Dr. Arş. Gör, MUSTAFA POLAT	
	8	HUSSERL VE MERLEAU-PONTY FENOMENOLOJİSİNDE BEDEN KAVRAYIŞI	Doktora Öğrencisi, BURCU BAŞARAN	
	9	KANT VE WITTGENSTEIN'DA NESNELLİĞİN TRANSANDANTAL İMKÂNI	Dr.Öğr.Üyesi, Diler Ezgi TARHAN	
24 Aralık / 24 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr. Öğr. Üyesi, FULYA DOĞRUEL**	Authors	Theme
Salon 10	1	GENÇLİK REFAHINA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER VE SUNULAN HİZMETLER	Dr., Fikret YAMAN	
	2	KÖK DEĞERLER ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr. Gör., MEHMET ALİ ER	
	3	CEZA İNFAZ KURUMLARINDA ÇALIŞAN PERSONELLERİN YAŞADIKLARI PSİKOSOSYAL SORUNLAR KONUSUNDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ	Doktora Öğrencisi, HESNA KESEN Doç. Dr., HARUN CEYLAN	
	4	INNOVATIVE DESIGN APPROACH IN CHILD DEVELOPMENT: BIYOMIMI CRY	Dr. Öğr. Gör. Raziye PEKŞEN AKÇA, Dr. Öğr. Üyesi Rukiye ARSLAN	
	5	İSTATİSTİKLERLE ÇOCUK 2021	Rukiye ARSLAN Raziye PEKŞEN AKÇA	
	6	ÇOCUK CEZA İNFAZ KURUMLARININ TUTUKLU ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi FAZİLET TAŞDEMİR GÜLSÜM KELEŞ	
	7	PANDEMİ SÜRECİNDE HUZUREVİNDEKİ 65 YAŞ ÜSTÜ YAŞLILARIN RUHSAL DURUMLARININ İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi FAZİLET TAŞDEMİR ESRA AĞTAŞ SİBEL GÜNAYDIN YELİZ YILMAZ	
	8	DISABILITY AND SOCIAL PARTICIPATION IN EVERYDAY LIFE	Dr. Öğr. Üyesi, FULYA DOĞRUEL	
	9	INSTITUTIONAL CARE AND PARENTING	Master's Student, ONUR ISLEYICI Assoc. Prof. ABDULKADIR DEVELI	
	10	SOSYAL PAYLAŞIM AĞLARINDA BİREYİN KENDİNİ SUNUŞ BİÇİMİ OLARAK SANAL KİMLİK OLUŞTURMA ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr. KÜBRA ERDEN	
	11	İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİMİ NETİCESİNDE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİJİTAL MEDYA OKURYAZARLIĞI EDİNİLMESİNİN ÖNEMİ	Dr. KÜBRA ERDEN	
	12	SOCIAL WORK AGAINST CHILD LABOR	Assistant Prof. Malik Atış Dr. Lecturer Esra Ağyar	
	13	PSYCHO-SOCIAL SUPPORT FOR FAMILIES WITH FAMILY DISEASE CHILDREN	Lecturer Dr. Esra AĞYAR Assistant Prof. Ferhat TOPER	
Bildiri Sunumları / Presentation Session – II **Meeting ID: 837 9303 7290 Passcode: 24251222**				
24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Somdech Rungsrisawas**	Authors	Theme
Salon 1	1	Knowledge Management Factors Affecting the Level of Commitment	Abbas Keramati Abtin Boostani Mohammad Jamal Sadeghi	
	2	Dictating Impact of Systemic (Trans)formations on Management Re-engineering in R&D Firms	M. Aminu Sanda	

	3	Exploring the Importance of Different Product Cues on the Selection for Chocolate from the Consumer Perspective	Assis. Prof. Dr. Ezeni Brzovska Durdana Ozretic-Dosen	**Social Science**
	4	Data and Spatial Analysis for Economy and Education of 28 E.U. Member-States for 2014	Alexiou Dimitra Fragkaki Maria	
	5	Determining the Direction of Causality between Creating Innovation and Technology Market	Assis. Prof. Dr. Liubov Evstigneeva	
	6	Qualitative and Quantitative Case Study Research Method on Social Science: Accounting Perspective	Bubaker F. Shareia	
	7	Organisational Effectiveness and Its Implications for Seaports	Shadi Alghaffari, Hong-Oanh Nguyen, Peggy Chen, Hossein Enshaei	
	8	The Management Accountant's Roles for Creation of Corporate Shared Value	Assoc. Prof. Prateep Wajeetongratana	
	9	Consumption Insurance against the Chronic Illness: Evidence from Thailand	Yuthapoom Thanakijborisut	
	10	Competitive Advantage Effecting Firm Performance: Case Study of Small and Medium Enterprises in Thailand	Assis. Prof. Dr. Somdech Rungsrisawas	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Saptiadi Nugroho**	Authors	Theme
Salon 2	*1*	Factors Affecting Employee Performance: A Case Study in Marketing and Trading Directorate, Pertamina Ltd.	Assis. Prof. Dr. Saptiadi Nugroho A. Nur Muhamad Afif	**Social Science**
	2	Effects of Alternative Opportunities and Compensation on Turnover Intention of Singapore PMET	Dr. Han Guan Chew Keith Yong Ngee Ng Dr. Shan-Wei Fan	
	3	Window Display Design of Thai Craft Product Affecting Perceptions of Thai and Foreign Tourists	Kanokwan Somoon Chumporn Moorapun	
	4	Effect of Organizational Resources on Improving Independency of People with Severe Disabilities: Vocational Rehabilitation Facilities in South Korea	Assis. Prof. Dr. Soungwan Kim	
	5	Capital Accumulation and Unemployment in Namibia, Nigeria, and South Africa	Assoc. Prof. Abubakar Dikko	
	6	A Pragmatics Study on Jokes and the Implicature in Broadcast Messages	Yuli Widiana	
	7	Stop Forced Child Marriage: A Comparative Global Law Analysis	Michelle J. Miller	
	8	Assessment on Communication Students' Internship Performances from the Employers' Perspective	Yesuselvi Manickam Tan Soon Chin	
	9	863 The Use of Themes and Variations in Early and Contemporary Juju Music	Phd. Olupemi E. Oludare	
	10	Tom Stoppard: The Amorality of the Artist	Majeed Mohammed Midhin Clare Finburgh	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Ilkka J. Virtanen**	Authors	Theme
Salon 3	*1*	Exploring Life Meaningfulness and Its Psychosocial Correlates among Recovering Substance Users – An Indian Perspective	Fouzia Alsabah Shaikh Anjali Ghosh	**Social Science**
	2	Towards Better Understanding of the Concept of Tacit Knowledge – A Cognitive Approach	Assoc. prof. Ilkka J. Virtanen	
	3	Development of Organizational Justice in Incentive Allocation of the Thai Public Sector	Assis. Prof. Dr. Kalayanee Koonmee	
	4	On the Need to have an Additional Methodology for the Psychological Product Measurement and Evaluation	Corneliu Sofronie Roxana Zubcov	
	5	Cultural Anxiety and Its Impact on Students- Life: A Case Study of International Students in Wuhan University	Prof. Dr. Nadeem Akhtar, Shan Bo	
	6	Study on the Relations between One's Personality Dimensions and his Personality Judgment about Friend based on Reality Distortion	Bahareh Babaei Dr. Hadi Bahrami Ehsan Assis. Prof. Dr. Reza Reza-zadeh	

			Assis. Prof. Dr. Hossien Kaviani	
	7	Treatment or Re-Victimizing the Victims	Juliana Panova	
	8	The Story of Mergers and Acquisitions: Using Narrative Theory to Understand the Uncertainty of Organizational Change	Phd. Philip T. Roundy	
	9	Attachment Styles of Children Raised in Nursery vs. Those Who are Raised in the Family in Iran	Assis. Prof. Dr. Narges Razeghi	
	10	Paranoid Thoughts and Thought Control Strategies in a Nonclinical Population	Takashi Yamauchi Anju Sudo Yoshihiko Tanno	
24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Rebecca Angeles**	Authors	Theme
Salon 4	1	The Process of Crisis: Model of Its Development in the Organization	M. Mikušová	**Social Science**
	2	Managing HR Knowledge in a Large Privately Owned Enterprise: An Empirical Case Analysis	Kirsten Hoeper Maike Kriependorf	
	3	Managing of Work Risk in Small and Medium-Size Companies	Assis. Prof. Dr. Janusz K. Grabara, Dr. Bartłomiej Okwiet Sebastian Kot	
	4	Kuehne + Nagel's PharmaChain: IoT-Enabled Product Monitoring Using Radio Frequency Identification	Prof. Dr. Rebecca Angeles	
	5	Comparative Study of Iran and Turkey Advantages to Attract Foreign Investors	Assis. Prof. Dr. Alireza Saviz Assoc. prof. Dr. Sedigheh Zarei	
	6	Effect of Inventory Management on Financial Performance: Evidence from Nigerian Conglomerate Companies	Assis. Prof. Dr. Adamu Danlami Ahmed	
	7	The Use of Simulation Programs of Leakage of Harmful Substances for Crisis Management	Phd. Can. Jiří Barta	
	8	Reframing Service Sector Privatisation Quality Conception with the Theory of Deferred Action	Mukunda Bastola Frank Nyame-Asiamah	
	9	Perception of Hygiene Knowledge among Staff Working in Top Five Famous Restaurants of Male'	Zulaikha Reesha Rashaad	
	10	International Migration of Highly Skilled Indian Professionals: A Case Study of Indian IT Professionals in Japan, Preliminary Results	Assis. Prof. Dr. Rimpi Rani	
24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **TINATIN MSHVIDOBADZE**	Authors	Theme
Salon 5	*1*	A Book Review on Prospect One: Iranian Middle School English Book	ASSIS.PROF., MOHAMMAD REZA KHODADUST PARDIS JAFARI SEDIGHE GHAZANFARI	**Social Science**
	2	A Comparative Study of the Effect of Using Self-assessment and Traditional Method on Improving Students' Academic Motivation in Reading Competency: The Case of Primary School Students	VAHID NOROUZI LARSARI	
	3	Difficulties of Growing English Vocabulary Knowledge	SOULICHANH LUANGSOMBATH KHOUNMY VINNALATH SILAVANH SIDAVONG AMMALIN PHOTHILADTH BOUNMEE KEOPASEUTH CHANSY PHOMPHITHAK	
	4	Impact Of Social Medias And Service Delivery On Customer Satisfaction With The Role Of Sales Promotion In Iranian Chain Stores, Mashhad	ASSIS. PROF. ALIREZA MOGHADDASI	
	5	A Survey on Identification of Crop Disease Using Internet of Things (IoT)	RESEARCH SCHOLAR ABHISHEK PANDEY	

			ASSISTANT PROFESSOR DR. V. RAMESH	
	6	Which Effective Linkage Exist Between Work Performance And Employee Satisfaction: Mediating Role Of Perceived Career Opportunities In Hotel Industry	ASSIS.PROF. DR. SUDIN BAG RESEARCH SCHOLAR MRS. PAYEL AICH	
	7	Innovations In E-Business and Security Challenges	TINATIN MSHVIDOBADZE	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Michaela Vašková**	Authors	Theme
Salon 6	*1*	The Application of the Security Audit Method on the Selected Objects of Critical Infrastructure	Assis. Prof. Dr. Michaela Vašková	**Social Science**
	2	The "Project" Approach in Urban: A Response to Uncertainty	Nedjima Mouhoubi Souad Sassi Boudemagh	
	3	Equality, Friendship, and Violence in Slash or Yaoi Fan Art	Proud Arunrangsiwed	
	4	Water Crisis Management in a Tourism Dependent Community	Assis. Prof. Dr. Aishath Shakeela	
	5	Green Sustainability Using Radio Frequency Identification: Technology-Organization-Environment Perspective Using Two Case Studies	Dr. Rebecca Angeles	
	6	Analysis of Poverty Reduction Strategies as Mechanism for Development in Nigeria from 1999-2014	Ahmed Usman Egye, Hamza Muhammad	
	7	Impact of Reproductive Technologies on Women's Lives in New Delhi: A Study from Feminist Perspective	Assis. Prof. Dr. Zairunisha	
	8	The Study of Using Mon Dance in Pathum Thani Province's Tradition	Assis. Prof. Dr. Dusittorn Ngamying	
	9	Readiness of Military Professionals for Challenging Situations	Petra Hurbišová Monika Davidová	
	10	Social Structure, Involuntary Relations, and Urban Poverty	Mahmood Niroobakhsh	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Kawpong Polyorat**	Authors	Theme
Salon 7	1	The Influences of Marketplace Knowledge, General Product Class Knowledge, and Knowledge in Meat Product with Traceability on Trust in Meat Traceability	Prof. Dr. Kawpong Polyorat	**Social Science**
	2	Bus Transit Demand Modeling and Fare Structure Analysis of Kabul City	Ramin Mirzada, Takuya Maruyama	
	3	The Study on the Relationship between Momentum Profits and Psychological Factors: Evidence from Taiwan	Assis. Prof. Dr. Chih-Hsiang Chang	
	4	Relationship between Hofstede's Cultural Dimensions and Tourism Product Satisfaction	Thanawit Buafai Siyathorn Khunon	
	5	Cultural Diversity and Challenges for Female Entrepreneurs: Empirical Study of an Emerging Economy	Amir Ikram Qin Su, Muhammad Fiaz Muhammad Waqas Shabbir	
	6	Creation of Greater Mekong Subregion Regional Competitiveness through Cluster Mapping	Assis. Prof. Dr. Danuvasin Charoen	
	7	Determinants of Conference Service Quality as Perceived by International Attendees	Shiva Hashemi Azizan Marzuki S. Kiumarsi	
	8	Teaching Method in Situational Crisis Communication Theory: A Literature Review	Assoc. Prof. Dr. Proud Arunrangsiwed	
	9	A Practical Model for Managing Beach Safety Focusing on Tourist Drownings in Koh Samui, Thailand	iyathorn Khunon, Thanawit Buafai	
	10	Liquidity Risk of Banks in Light of a Dominant Share of Foreign Capital in the Polish Banking Sector	Dr. Karolina Patora	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Komon Paisal**	Authors	Theme
Salon 8	1	The Analysis of Teacher Talk in "Learner-centered" Teaching Mode	Haiyan Wang	**Social Science**
	2	Virtual Science Hub: An Open Source Platform to Enrich Science Teaching	Enrique Barra Aldo Gordillo Juan Quemada	
	3	The Cooperative Learning Management in the Course of Principles of Mathematics for Graduate Level	Assoc. Prof. Dr. Komon Paisal	
	4	Relationship of Arm Acupressure Points and Thai Traditional Massage	Boonyarat Chaleephay	
	5	Drug Use Knowledge and Antimicrobial Drug Use Behavior	Pimporn Thongmuang	
	6	A Development of Online Lessons to Strengthen the Learning Process of Master's Degree Students Majoring in Curriculum and Instruction at Suan Sunandha Rajabhat University	Assis. Prof. Dr. Chaiwat Waree	
	7	Mining Educational Data to Support Students' Major Selection	Kunyanuth Kularbphettong Cholticha Tongsiri	
	8	The Project Evaluation to Develop the Competencies, Capabilities, and Skills in Repairing Computers of People in Jompluak Local Municipality, Bang Khonthi District, Samut Songkram Province	Assis. Prof. Dr. Wilailuk Meepracha	
	9	Investigating Interference Errors Made by Azzawia University 1st year Students of English in Learning English Prepositions	Aimen Mohamed Almaloul	
	10	Entrepreneur Universal Education System: Future Evolution	Assis. Prof. Dr. Khaled Elbehiery, Hussam Elbehiery	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Anwar Sadat**	Authors	Theme
Salon 9	*1*	Degeneracy of MIS under the Conditions of Instability: A Mathematical Formulation	Nazar Younis Raied Salman	**Social Science**
	2	Lessons to Management from the Control Loop Phenomenon	Assis. Prof. Dr. Raied Salman Assis. Prof. Dr. Nazar Younis	
	3	Investigating the Possible use of Session Initiation Protocol for Extending Mobility Service to the Biomedical Engineers	Assoc. Prof. Dr. Anwar Sadat	
	4	Modeling Corporate Memories using the ReCaRo Model, Some Experiments	Lotfi Admane	
	5	Information Security Risk in Financial Institutions	Lecture James A. Nelson	
	6	Improving Co-integration Trading Rule Profitability with Forecasts from an Artificial Neural Network	Assis. Prof. Dr. Paul Lajbcygier, Seng Lee	
	7	Manufacturers-Retailers: The New Actor in the U.S. Furniture Industry. Characteristics and Implications for the Chinese Industry	Assis. Prof. Dr. Lidia Martínez Murillo	
	8	Deployment of Service Quality Characteristics	Shuki Dror	
	9	A Multilevel Comparative Assessment Approach to International Services Trade Competitiveness: The Case of Romania and Bulgaria	Ana Bobirca, Paul-Gabriel Miclaus	

24 Aralık / 24 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Volker Koch**	Authors	Theme
Salon 10	1	Measuring Innovative and Entrepreneurial Networks Performance	Luís Farinha ,João J. Ferreira	**Social Science**
	2	Consumer Behavior and Knowledge on Organic Products in Thailand	Warunpun Kongsom Chaiwat Kongsom	
	3	Education of Purchasing Professionals in Austria: Competence Based View	Assis. Prof. Dr. Volker Koch	
	4	Developing an Audit Quality Model for an Emerging Market	Bita Mashayekhi, Azadeh Maddahi, Arash Tahriri	
	5	Determinants of Profitability in Indian Pharmaceutical Firms in the New Intellectual Property Rights Regime	Shilpi Tyagi D. K. Nauriyal	

	6	The Impact of Motivation, Trust, and National Cultural Differences on Knowledge Sharing within the Context of Electronic Mail	Assis. Prof. Dr. Said Abdullah Al Saifi	
	7	Improving the Management Systems of the Ownership Risks in Conditions of Transformation of the Russian Economy	Mikhail V. Khachaturyan	
	8	Understanding the Influence on Drivers' Recommendation and Review-Writing Behavior in the P2P Taxi Service	Ress. Assis. Liwen Hou	
	9	Relationship between Financial Reporting Transparency and Investment Efficiency: Evidence from Iran	Dr. Bita Mashayekhi Dr. Hamid Kalhornia	
	10	Modeling Salam Contract for Profit and Loss Sharing	Dchieche Amina, Aboulaich Rajae	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 865 1310 5022 Passcode: 24251222

24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Dr. **Aynurə Əliyeva**	Authors	Theme
Salon 1	1	DEVELOPMENT OF THE STATE SOCIAL INSURANCE IN THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND ITS CONTEMPORARY LEGAL REGULATION	Aghamoghlanov Kamran Alovsat	
	2	EXAMINATION OF MINISTER OF JUSTICE, PROF. DR. HÜSEYİN AVNİ GÖKTÜRK'S POLITICAL LIFE AND HIS BOOKS	Dr. Ahmet Yusuf YILMAZ	
	3	PENSİYA YAŞININ HÜQUQİ TƏNZİMİ PROBLEMLƏRİ	Prof. Dr. ƏLİYEV MAYİS NƏBİ OĞLU	
	4	AHİM KARARLARI IŞIĞINDA ROMANLARIN EĞİTİM HİZMETİME ERİŞİMİ	Öğr. Gör. Abdullah ELMAS	
	5	TÜRK HUKUKU BAĞLAMINDA ÖLÜLERİN HAKLARI VE ÖLÜLERİN DEFİN İŞLEMLERİNİN HUKUKİLİĞİ	Öğr. Gör. Abdullah ELMAS	
	6	LAW EXPERT INVESTIGATIONS IN SUPREME COURT DECISIONS ON TAX OFFENSES	Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖMERCİOĞLU	
	7	DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE GERÇEKLEŞEN SİBER SALDIRILARDAN TAŞIYANIN SORUMLULUĞU	Yüksek Lisans Öğrencisi, Av. , MELİS GEDİKOĞLU Doç. Dr. , PELİN BOLAT	
	8	SOSYAL HİZMET VE İNSAN HAKLARI	Ata Valiyev	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Doç. Dr. Özcan IŞIK**	Authors	Theme
Salon 2	1	SESSİZ İSTİFA	Prof. Dr. MURAT TÜRK Doktora Öğrencisi, MUSTAFA İSMET BAŞBOĞA	
	2	ESG (ÇEVRESEL, SOSYAL VE KURUMSAL YÖNETİM) PERFORMANSININ HİBRİD BİR MODELLE ANALİZİ: YAPI VE KREDİ BANKASI ÖRNEĞİ	Doç. Dr. Özcan IŞIK	
	3	SİGORTA ŞİRKETLERİNİN PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ İLE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİ ANALİZİ	Doç. Dr. Özcan IŞIK	
	4	PUBLIC SUPPORTED SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN TOURISM: DOST AGENCY	Murad ALILI Tofig GULIYEV Najaf GASIMOV	
	5	TOURIST TYPOLOGY IN SPIRITUAL TOURISM: LITERATURE REVIEW	Hıjran RZAZADE Nijat ALIJANOV Farid ALIYEV Murad ALILI	
	6	SAĞLIK HİZMETLERİNDE ALGILANAN HİZMET KALİTESİ VE HASTA MEMNNUNİYETİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. Kâmil GÜNEŞ Doç. Dr. Buket BORA SEMİZ Dr. Öğr. Üyesi Tarık SEMİZ	

	7	SAĞLIK KURUMLARINDA DİJİTAL PAZARLAMA: ÖZEL DAL MERKEZLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA	Dr.Öğr. Üyesi, Tarık SEMİZ Doç.Dr, Buket BORA SEMİZ	
	8	THE RELATIONSHIP OF SECTORAL DEVELOPMENT AND EXTERNALITY IN REGIONAL CONTEXT	Res. Assist. Dr. Rahman AYDIN Assist. Prof. Dr. Serhat ALPAĞUT	
	9	X, Y VE Z KUŞAĞI İŞGÖRENLERİN MESLEKİ BAĞLILIK VE ÖZYETERLİLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Bil. Uzm. Emin KUZKAYA Doç. Dr. Eymen GÜREL Arş. Gör. İlay TİLKİ Doç. Bil. Uzm. İrem KILIÇ	
	10	TÜRKİYE BANKACILIK FAALİYETLERİNDE KREDİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ROLÜ	SUNA SOYLU Prof. Dr. NAZİF ÇALIŞ	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr. Öğrt. Üyesi, Sevim AKGÜL**	Authors	Theme
Salon 3	1	AYDIN'DAKİ KADIN DERNEKLERİNİN GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİ	Öğr.Gör.Dr.,AYLİN DİLEK Öğr.Gör.SAADET NİHAL COŞKUN	
	2	ÖRGÜTSEL İLETİŞİMDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI: AYDIN KADIN DERNEKLERİ	Öğr.Gör.Dr.,AYLİN DİLEK	
	3	TÜRKİYE ELEKTRİK ENERJİSİ TALEP TAHMİNİ	Dr. Öğrt. Üyesi, Sevim AKGÜL	
	4	TÜRKİYE'DE ELEKTRİK TÜKETİMİNİN TALEP TAHMİNİ	Dr. Öğrt. Üyesi, Sevim AKGÜL	
	5	THE EFFECT OF CRITICAL SUCCESS FACTORS IN R&D PROJECTS ON TECHNOLOGY TRANSFER PERFORMANCE	Günay GENÇER	
	6	GÜVENLİ ŞEHİRLER ENDEKSİ'NİN SINIFLANDIRMA BAŞARISININ DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Arş. Gör., Sibel ÖRK ÖZEL Dr. Arş. Gör., Çiğdem KOŞAR TAŞ	
	7	EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSİ'NİN SINIFLANDIRMA BAŞARISININ DİSKRİMİNANT ANALİZİ İLE ÖLÇÜLMESİ	Dr. Arş. Gör., Çiğdem KOŞAR TAŞ Dr. Arş. Gör., Sibel ÖRK ÖZEL	
	8	ARE WE READY FOR VIRTUAL MODELS?	Dr. Nihan TOMRİS KÜÇÜN Öğr. Gör. Dr. Kader EROL	
	9	TÜKETİCİLERİN PARALEL İTHALAT TEKNOLOJİK ÜRÜNLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI: DEMOGRAFİK FAKTÖRLERE GÖRE FARKLILIKLARIN ARAŞTIRILMASI	Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR Araş. Gör. Dr. Yaşar Numan AKSANYAR	
	10	ÜRÜN İNOVASYONUNUN PAZARLAMA PERFORMANSINA ETKİSİ: MOBİLYA SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA	Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR Onur GÖGERÇİN	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr. Öğretim Üyesi Gülay DEMİR**	Authors	Theme
Salon 4	1	THE MODERATING ROLE OF INTERNATIONAL EXPERIENCE ON THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CULTURE AND ORGANIZATIONAL PERFORMANCE	ALAADDIN MOHAMMEDHASSAN	
	2	EXAMINATION OF THE GLASS CEILING PHENOMENON IN VARIOUS SECTORS IN THE WORLD AND IN TURKEY	Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatma Aleyna DÜZDEMİR Yüksek Lisans Öğrencisi, Hande ÇETGİN Yüksek Lisans Öğrencisi, Ayşegül ARSLAN	
	3	FACTORS AFFECTING CONSUMERS' BEHAVIORAL INTENT TO GIG-BASED SERVICE APPLICATIONS	Dr. Öğr. Üyesi, AYŞE ERSOY YILDIRIM	

	4	ANADOLU HAYAT EMEKLİLİK ŞİRKETİNİN 2016-2021 PERFORMASININ LOPCOW, COCOSO VE MOOSRA YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Gülay DEMİR	
	5	İŞ BANKASININ 2010-2020 ÇEVRESEL, SOSYAL VE KURUMSAL YÖNETİM (ESG) PERFORMANSININ İSTATİSTİKSEL VARYANS, ENTROPY VE ARAS YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Gülay DEMİR	
	6	DÜNYA TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN ÜLKELERİN REKABET GÜCÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ	ZEHRA YALNIZ Doç. Dr. FİGEN BÜYÜKAKIN Arş. Gör. SEDANUR DEMİR	
	7	A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP OF POWER DISTANCE AND SELF-EFFICACY	Dr. Öğr. Üyesi Emine KARAKAPLAN ÖZER	
	8	PATIENT EMPOWERMENT AND QUALITY OF LIFE IN SUSTAINABLE HEALTHCARE	Arş. Gör. Dr., MUHSİN TAN Prof. Dr. SAİT PATIR	
	9	YENGEÇLERİN GİZEMİ: “Fıçıdaki Yengeç Sendromu”	Nida Bengisu Torun Prof. Dr. İlhami Yücel	
	10	ENERJİ SEKTÖRÜNDE YEŞİL İŞLER KADIN İSTİHDAMINDA DEZAVANTAJA NEDEN OLUR MU?	Arş. Gör. Dr. HİLAL Tuğçe BAYAR TÜRÜKOĞLU	
	11	ADLİ MUHASEBENİN TÜRKİYE’DE GELİŞİMİ VE BAĞIMSIZ DENETİM ÜZERİNE ETKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ömür BİNİCİ	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Doç. Dr. Uğur Korkut PATA**	Authors	Theme
Salon 5	1	STRATEGİC HUMAN RESOURCES MANAGEMENT AFTER COVID-19	Doç. Dr. DEVRİM VURAL YILMAZ	
	2	A NEW DIMENSION OF SUSTAINABILITY: GREEN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT	Doç. Dr. DEVRİM VURAL YILMAZ	
	3	ACTIVITY ANALYSIS OF COMPANIES OPERATING AT TEKNOPOLIS IN COOPERATION WITH UNIVERSITY INDUSTRY: A RESEARCH IN TEKNOPOLIS OF LAKES REGION	Dr. Zehra KILINÇ Doç. Dr. Oğuzhan ÇARIKÇI	
	4	ARE SHOCKS TO SECTORAL CARBON EMISSIONS TEMPORARY OR PERMANENT FOR TURKEY? AN EMPIRICAL ANALYSIS WITH STRUCTURAL BREAK UNIT ROOT TESTS	Doç. Dr. Uğur Korkut PATA Doç. Dr. Süleyman YURTKURAN	
	5	EFFECT OF TRADE OPENNESS AND ECONOMIC GROWTH ON ENVIRONMENTAL POLLUTION IN TURKIYE: EVIDENCE FROM FOURIER ADL APPROACH	Doç. Dr. Süleyman YURTKURAN Doç. Dr. Uğur Korkut PATA	
	6	THE IMPORTANCE OF THE INTERNET AND ELECTRONIC MARKETING IN THE ECONOMIC SYSTEM FOR SUSTAINABILITY ON MANUFACTURERS AND CONSUMER	Ayşenur ERDİL	
	7	CUSTOMER-ORIENTED PRODUCTION AND MARKETING STRATEGY FOR THE SUSTAINABILITY OF THE BUSINESS	Ayşenur ERDİL	
	8	TÜRKİYE’DE BANKACILIK GELİŞİMİ İLE EKOLOJİK AYAK İZİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Dr. Öğr. Üyesi, TOLGA ERGÜN Dr. Öğr. Üyesi, YUSUF GÜNEYSU	
	9	MERKEZ BANKALARININ COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İZLEDİĞİ PARA POLİTİKALARININ İNCELENMESİ	Dr. Öğretim Üyesi, ZEYNEP KARAŞ	
	10	WHAT RESOURCES SHOULD HRM IMPROVE TO INCREASE THE EFFICIENCY OF REMOTE WORK?	Dr. Benan GÖK	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		**Session Chair : Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZSOY**	Authors	Theme
Salon	1	THE RELATIONSHIP OF BRAND LOYALTY, BRAND TRUST, AND PERCEIVED BRAND VALUE OF GENERATION Y TO E-COMMERCE SITES	Dr. Öğr. Üyesi SEMA SARI Yüksek Lisans Öğrencisi RABİA MANİSA	

	2	INVESTİGATİON OF THE RELATİONSHİP BETWEEN MARKET CONCENTRATİON AND LOGİSTİCS PERFORMANCE İN THE FRAMEWORK OF DEVELOPİNG COUNTRİES WİTH THE PANEL VECTOR AUTOREGRESSİVE METHOD	ÖĞR. GÖR. DR. MÜCAHİT ÇİTİL	
	3	THE RELATİONSHİP BETWEEN FOREİGN TRADE VOLUME AND IMPORTED INFLATİON: THE CASE OF TURKEY	ÖĞR. GÖR. DR. MÜCAHİT ÇİTİL	
	4	TRAKYA ÜNİVERSİTESİ BALKAN YERLEŞKESİ'NDE YAŞANAN SORUNLARIN NEDENLERİNİN ISHIKAWA DİYAGRAMI YARDIMIYLA ANALİZİ	Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZSOY	
	5	KATILIM BANKALARINDA DEVAM SİGORTALARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Ömer İŞLER Dr. Öğr. Üyesi Yavuz DEMİRDÖĞEN	
	6	TÜRKİYE'DE COVID-19 VAKA SAYILARININ GECİKMESİ DAĞITILMIŞ OTOREGRESİF (ARDL) MODEL İLE İNCELENMESİ	Dr., GİZEM KAYA	
	7	DIFFERENTIATION, COMPETITION, AND SURVIVAL: COMPETITION THEORIES IN TERMS OF MARITIME TRANSPORTATION	Artun Tomatir	
	8	THE EFFECTS OF SOME SYNDROMES ENCOUNTERED IN WORKING LIFE ON FEMALE ACADEMICIANS	Merve AYDIN Doç. Dr. Aysun AYDIN	
	9	DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE GERİ DÖNÜŞÜMLÜ ÜRÜNLERE YÖNELİK RİSK ALGISININ ANALİZİ	Orhan EKİCİ Dr. Hakan GÜVENER Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN	
	10	GERİ DÖNÜŞÜMLÜ ÜRÜNLERE YÖNELİK RİSK ALGISININ SATIN ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİ	Orhan EKİCİ Dr. Hakan GÜVENER Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Dr. Öğr. Üyesi Rahim ARSLAN**	Authors	Theme
Salon 7	1	TÜRK VERGİ HUKUKUNDA YENİDEN DEĞERLEME ORANI UYGULAMASI	Öğr. Gör. Dr. AHMET İNNECİ	
	2	STATISTICAL ANALYSIS OF WOMEN'S LABOR PARTICIPATION IN TÜRKİYE	Doç. Dr. Sait BARDAKÇI Dr. Öğr. Üyesi Rahim ARSLAN	
	3	URBAN FORTRESS MENTALITY AND EVALUATING GATED COMMUNITIES AND SHOPPING MALLS TOGETHER: A CONCEPTUAL APPROACH	Research Assistant ORÇUN ÇOBANGİL	
	4	THE EFFECT OF SOCIO-ECONOMIC VARIABLES ON RISK TOLERANCE IN FINANCIAL DECISION MAKING PROCESSES	Dr. Süleyman ELÇİ Dr. Mehmet Münip BABUR	
	5	CAPITAL ELITES	Dr. Mehmet Münip BABUR Dr. Süleyman ELÇİ	
	6	COVİD-19 PANDEMİSİNİN BANKA KARTLARI KULLANIMINA VE ONLİNE ALIŞVERİŞE ETKİSİ	Dr. Öğr. Üyesi, ABDULMUTTALİP PİLATİN	
	7	THE RELATIONSHIP BETWEEN WORKPLACE INCURRENCE AND ORGANIZATIONAL EXCLUSION: A REVIEW	Yüksek Lisans Öğrencisi Seda ÇETİNKAYA Doç. Dr. Zümrüt Hatun DEMİREL	
	8	THE ROLE OF SOCIAL MEDIA IN DESTINATION MARKETING	Dr.Öğretim Üyesi, İbrahim Atilla KARATAŞ	
	9	SAĞLIK HİZMETLERİNİN DİJİTAL PAZARLAMASINDA BLOG KULLANIMI VE SEO UYUMLU İÇERİĞİN YERİ: ÖZEL SAĞLIK KURULUŞLARININ WEB SİTELERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME	GÜLŞAH GÖNÜLŞEN DOÇ. DR. TOLGA ŞENTÜRK	
	10	SÜRDÜRÜLEBİLİR AMBALAJIN KALİTE ALGISI VE SATIN ALMA NİYETİNE ETKİSİ: BİR MODEL ÖNERİSİ	Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet Zahid Ecevit	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assist. Prof. Dr. Nil Konyalılar**	Authors	Theme

Salon 8	1	REAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE AND FOREIGN TRADE RELATIONSHIP	Assist. Prof. Gizem VERGİLİ	
	2	ENDÜSTRİ 4.0 TEKNOLOJİLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİME ETKİLERİ	Doç.Dr. Hüseyin ŞENKAYAS Dr. Özden GÜRSOY	
	3	HOW DOES CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY AFFECT CUSTOMERS' BEHAVIORS AGAINST A SERVICE FAILURE?	Res. Assist. Dr. Dr. Fuat Erol	
	4	INDIVIDUAL PENSION: ARE FINANCIAL INCENTIVES OR AUTOMATIC ENROLLMENT POLICY MORE EFFECTIVE?	Prof. Dr. HALİT YANIKKAYA ZEYNEP AKTAŞ KORAL Doç. Dr. S.HALUK ÇİTÇİ	
	5	TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜ PERFORMASININ ENTROPİ TEMELLİ TOPSİS YÖNTEMİYLE ANALİZİ	Res. Assist. İLKNUR KÜLEKÇİ	
	6	COVID-19 PANDEMİSİNİN ULUSLARARASI SİVİL HAVACILIK SEKTÖRÜNDE MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER	Doktora Öğrencisi, Fatma Cande YAŞAR DİNÇER	
	7	RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN YARATTIĞI KRİZİN SİVİL HAVA ULAŞTIRMA ENDÜSTRİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Doktora Öğrencisi, Fatma Cande YAŞAR DİNÇER	
	8	THE EFFECT OF GREEN MANAGEMENT CONCEPTS ON BUSİNESS PERFORMANCE A RESEARCH İN THE AVİATİON SECTOR	Assist. Prof. Dr. Nil Konyalılar	
	9	HAVACILIKTA ÖRGÜTSEL İKLİM VE KRİZ YÖNETİMİ	Öğr. Gör. Ramis Onur ÖRÜK Prof.Dr. Ferhan ŞENGÜR	
	10	DESTİNASYON PAZARLAMASINDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ	Assist. Prof. Dr. İbrahim Atilla KARATAŞ	
	11	KARANLIK LİDERLİĞİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI VE YÖNETİCİYE DUYULAN GÜVEN İLE İLİŞKİSİ	Doç.Dr. Yunus ZENGİN Berna ÇİÇEK	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. İBRAHİM ARAP**	Authors	Theme
Salon 9	1	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTICLES PUBLISHED ON "KEY AUDIT ISSUES" IN TURKEY	Assist. Prof. Dr. SEÇİL ÖZTÜRK YÖNDEMLİ	
	2	CORPORATE REPUTATION AND CORPORATE REPUTATION PROTECTION POLICIES IN THE CRISIS MANAGEMENT PROCESS	Dr. Öğr. Üyesi, Handan BOYALI Doç. Dr., Yıldız ATMACA	
	3	DURUMSALLIK YAKLAŞIMI BAĞLAMINDA ORKESTRA ŞEFLİĞİ VE LİDERLİK TARZI	Assoc. Prof. Dr. İBRAHİM ARAP	
	4	YÖNETİM VE İŞLETME YAZININDA ÖRGÜTSEL MUHALEFET: BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ	Dr.Öğr. Üyesi Mehmet Selman KOBANOĞLU Dr. Ahmet ALP ÖZBALCI	
	5	Analysis Of Community Pharmacists Opinions About The Competency Models Of The Employees	Uzm. Murat BİNGÖL Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN	
	6	Evaluation of Physician-Patient Communication in Health Facilities in Terms of Quality and Factors Affecting Communication	Uzm. Gülşah AYDIN BULUT Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN	
	7	AKREDİTE ÜNİVERSİTELERİN KALİTE SÜREÇ PERFORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ:2019-2021 DÖNEMİ	Öğr.Gör, Derya ÖZÇALIŞKAN Doç.Dr., Özlem YAŞAR UĞURLU Dr.Öğr.Üyesi,Orhan ECEMİŞ	
	8	Management in the Shadow of Artificial Intelligence: Society 6.0	Assist. Prof. Dr. Derya YÜCEL	
	9	The Role of Accounting Towards Net Zero	Prof. Dr. Rahmi YÜCEL	
	10	HAKLA İLİŞKİLER ARACI OLARAK PODCAST: TÜRKİYE'DEKİ ÜNİVERSİTELERİN PODCAST YAYINLARINA YÖNELİK BİR İNCELEME	Merve DOYURAN	
24 Aralık / 24 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				

Salon no		Session Chair : Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÜRLER	Authors	Theme
Salon 10	1	ADAY ÇEVİRMENLERİN KARŞILAŞTIĞI ÇEVİRİ PROBLEMLERİNİN TESPİT VE SINIFLANDIRMASI	Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÜRLER	
	2	FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ SU TÜKETİM DAVRANIŞLARININ DEĞER KİMLİK AHLAKİ NORM MODELİ İLE AÇIKLANMASI	Dr. Hüseyin ATEŞ	
	3	SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN TEMELLERİNDEN BİRİ OLAN ATIK BERTARAFININ SAĞLANMASINDA FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DAVRANIŞLARININ ANLAŞILMASI	Dr., Hüseyin ATEŞ	
	4	CUMHURİYET'İN İLK ON YILI İÇERİSİNDE YER ALAN "SEVİMLİ KIRAAT" (1929) İSİMLİ TÜRKÇE DERS KİTABININ ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ	Öğr. Gör. GİZEM TÜRE	
	5	EĞİTİM KURUMLARINDA ÖRGÜTSEL USTALIK ÜZERİNE KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME	Samet KABAKKAYA	
	6	DOĞAYI TANIRKEN MATEMATİĞİ ÖĞRENİYORUM: TOHUMDAN FİDAN ELDE ETME SÜRECİNİN, PROBLEM ÇÖZME BECERİSİ İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ	MERVE TEKİN Doç. Dr., ZEYNEP YILDIZ	
	7	EXAMINATION OF MATHEMATICAL LANGUAGE USE OF PROSPECTIVE MATHEMATICS TEACHERS THROUGH GEOMETRIC SHAPES	Zeynep ÖZAYDIN Doç. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN Doç. Dr. Çiğdem ARSLAN	
	8	GRADE INFLATION: PRESERVICE TEACHERS' BELIEFS	Assist. Prof. Dr. AYŞE TOKAÇ KAN	
	9	UNCOVERING PRESERVICE TEACHERS' BELIEFS ABOUT HOW MORAL DEVELOPMENT OCCURS IN A CLASSROOM CONTEXT	Assist. Prof. Dr. AYŞE TOKAÇ KAN	
	10	ALTERNATİF DEĞERLENDİRME ÜZERİNE GERÇEKLEŞTİRİLMİŞ OLAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ	Assist. Prof. Dr. Meryem KONU KADİRHANOĞULLARI Assist. Prof. Dr. Jale KALEMKUŞ	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III

Meeting ID: 837 9303 7290 **Passcode: 24251222**

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Dr. Haya Y Alobaid**	Authors	Theme
Salon 1	1	Accounting Information Systems of Kuwaiti Companies: Obstacles and Barriers	Dr. Haya Y Alobaid	**Social Science**
	2	25 The Influence of Organisational Culture on the Implementation of Enterprise Resource Planning	Assis. Prof. Dr. Redha M. Elhuni	
	3	Planning a Supply Chain with Risk and Environmental Objectives	Ghanima Al-Sharrah Haitham M. Lababidi Yusuf I. Ali	
	4	An Improved GA to Address Integrated Formulation of Project Scheduling and Material Ordering with Discount Options	Babak H. Tabrizi Assis. Prof. Dr. Seyed Assis. Prof. Dr. Farid Ghaderi	
	5	Production and Market of Certified Organic Products in Thailand	Chaiwat Kongsom Vitoon Panyakul	
	6	Exploring the Role of Private Commercial Banks in Increasing Small and Medium Size Enterprises' Financial Accessibility in Developing Countries: A Study in Bangladesh	Khondokar Farid Ahmmed Robin Bown	
	7	Corporate Governance in Network Marketing Organizations: The Role of Ethics and CSR	Assis. Prof. Dr. Venugopal Kummamuru	
	8	Oman's Position in U.S. Tourists' Mind: The Use of Importance-Performance Analysis on Destination Attributes	Mohammed Gamil Montasser Angelo Battaglia	
	9	Human Resources Recruitment Defining Peculiarities of Students as Job Seekers	Assoc. Dr. O. Starineca	
	10	Need for Standardization of Manual Inspection in Small and Medium-Scale Manufacturing Industries	Adithya Nadig	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Safiyeh Khayati**	Authors	Theme
Salon 2	1	Post Earthquake Volunteer Learning That Build Up Caring Learning Communities	ASsoc. Prof. Naoki Okamura	**Social Science**
	2	Teachers' Awareness of the Significance of Lifelong Learning: A Case Study of Secondary School Teachers of Batna – Algeria	Bahloul Amel	
	3	Affirming Students' Attention and Perceptions on Prezi Presentation via Eye Tracking System	Mona Masood, Norshazlina Shaik Othman	
	4	The Potential Benefits of Multimedia Information Representation in Enhancing Students' Critical Thinking and History Reasoning	Ang Ling Weay Mona Masood	
	5	Effective Factors Increasing the Students' Interest in Mathematics in the Opinion of Mathematic Teachers of Zahedan	Assis. Prof. Dr. Safiyeh Khayati Dr. Ali Payan	
	6	Gender, Tutoring and Track in Egyptian Education	Eman Sh. Sayed Ray Langsten	
	7	Case Study: Linking Career Education to University Education in Japan	Kumiko Inagaki	
	8	Satisfaction on English Language Learning with Online System	Suwaree Yordchim, Toby J. Gibbs	
	9	Assessment of Master's Program in Technology	Phd. Niaz Latif, lecture Joy L. Colwell	
	10	Teacher Talk and Language Output	Assis. Prof. Dr. Haiyan Wang	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Pro Dr. Ahmed Alaoui**	Authors	Theme
Salon 3	*1*	Job Satisfaction of Midwives Working in Labor Ward of the Lady Dufferin Hospital: A Cross-Sectional Study	B. Muhammadani	**Social Science**
	2	Knowledge Transfer and the Translation of Technical Texts	Assoc. Pro Dr. Ahmed Alaoui	
	3	A Study of the Impact of Discrimination Experience on Life Satisfaction in Korean Women with Severe Disabilities	Soungwan Kim	
	4	The Influence of Islamic Arts on Omani Weaving Motifs	Dr. Zahra Ahmed Al-Zadjali	
	5	Music for Peace, a Model for Socialization	Mina Fenercioglu	
	6	Valuation of Green Commercial Office Building: A Preliminary Study of Malaysian Valuers' Insight	Tuti Haryati Jasimin Hishamuddin Mohd Ali	
	7	A Study of Behaviors in Using Social Networks of Corporate Personnel of Suan Sunandha Rajabhat University	Wipada Chiawchan	
	8	Impact of Health Sector Economic Reforms in Underdeveloped Countries	Haga Elimam	
	9	Variations and Fugue on an Ancient Taiwanese Music: The Art of Combining Taiwanese Traditional Music and Western Composition in Kuo Chih-Yuan's Piano Repertoire	Assis. Prof. Dr. Sheng Wei Hsu	
	10	De-commoditisation of Food: How Organic Farmers from the Madrid Region Reconnect Products and Places through Web Marketing	Assis. Prof. Dr. Salvatore Pinna	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Salman Iqbal**	Authors	Theme
Salon 4	1	Key Factors Influencing Individual Knowledge Capability in KIFs	Assis. Prof. Dr. Salman Iqbal	
	2	Corporate Philanthropy as a Source of Competitive Advantage	Mateusz Rak	
	3	The Impact of Brand Loyalty on Product Performance	Assis. Prof. Dr. Tanzeel bin Abdul Rauf Patker Saba Mateen	
	4	Influence of a Company's Dynamic Capabilities on Its Innovation Capabilities	Lovorka Galetic Zeljko Vukelic	
	5	85 A Hybrid Particle Swarm Optimization-Nelder- Mead Algorithm (PSO-NM) for Nelson-Siegel- Svensson Calibration	Sofia Ayouche Rachid Ellaia	

			Rajae Aboulaich	**Social Science**
	6	An Assessment on the Effect of Participation of Rural Woman on Sustainable Rural Water Supply in Yemen	Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi	
	7	Armed Groups and Intra State Conflict: A Study on the Egyptian Case	Ghzlan Mahmoud Abdel Aziz	
	8	Role of Leaders in Managing Employees' Dysfunctional Behavior at Workplace	Assis. Prof. Dr. Aya Maher Pakinam Youssef	
	9	An Analysis of Organoleptic Qualities of a Three-Course Menu from Moringa Leaves in Mubi, Adamawa State Nigeria	Rukaiya Suleiman Umar Annah Kwadu Medugu	
	10	Financial Statement Fraud: The Need for a Paradigm Shift to Forensic Accounting	Assis. Prof. Dr. **I**fedapo Francis Awolowo	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Elke Mackensen**	Authors	Theme
Salon 5	*1*	A Project-Orientated Training Concept to Prepare Students for Systems Engineering Activities	Elke Mackensen	**Social Science**
	2	Websites for Hypothesis Testing	František Mošna	
	3	Applying Multiple Intelligences to Teach Buddhist Doctrines in a Classroom	Phalaunnaphat Siriwongs	
	4	The Implementation of Self-Determination Theory on the Opportunities and Challenges for Blended e-Learning in Motivating Egyptian Logistic Learners	Aisha Tarek Noour Nick Hubbard	
	5	Homogeneous and Heterogeneous Catalysis: Teachings of the Thermal Energy and Power Engineering Course	Assis. Prof. Dr. Junjie Chen	
	6	Development of Multimedia Learning Application for Mastery Learning Style: A Graduated Difficulty Strategy	Nur Azlina Mohamed Mokmin, Mona Masood	
	7	How to Use E-Learning to Increase Job Satisfaction in Large Commercial Bank in Bangkok	Teerada Apibunyopas Nithinant Thammakoranonta	
	8	Practices of Self-Directed Professional Development of Teachers in South African Public Schools	Assis. Prof. Dr. Rosaline Govender	
	9	Teachers and Learners Perceptions on the Impact of Different Test Procedures on Reading: A Case Study	Ress. Assis. Bahloul Amel	
	10	The Effective of Classroom Management on Nurturing	Barzan Hadi Hama Karim	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assos. Prof. Dr. Oon-Seng Tan**	Authors	Theme
Salon 6	*1*	Investigating Mental Workload of VR Training versus Serious Game Training on Shoot Operation Training	Ta-Min Hung Tien-Lung Sun	**Social Science**
	2	Dynamic of Aggressive Behavior at the Context of Reflective Process	Elena Chernyshkova	
	3	How Does Psychoanalysis Help in Reconstructing Political Thought? An Exercise of Interpretation	Assis. Prof. Dr. Subramaniam Chandran	
	4	Problem-based Learning Approach to Human Computer Interaction	Assos. Prof. Dr. Oon-Seng Tan	
	5	The Strange Relationship between Literacy and Well-Being: The Results of an International Survey with Special Focus on Italy	Federica Cornali	
	6	Curriculum and Sex-specific Differences in Academic Stress Arising from Perceived Expectations	Glenn M. Calaguas	
	7	Aligning IS Development with Users- Work Habits	Assis. Prof. Dr. Abbas Moshref Razavi Rodina Ahmad	
	8	Exploration of Autistic Children using Case Based Reasoning System with Cognitive Map	Ebtehal Alawi Alsaggaf Shehab A. Gamalel-Din	
	9	Organization as System, Psychic Dynamism as Equilibration: A Conceptualization	Assis. Prof. Dr. Abbas Moshref Razavi Rodina Ahmad	
	10	How Valid Are Our Language Test Interpretations? A Demonstrative Example	Masoud Saeedi Shirin Rahimi Kazerooni Vahid Parvaresh	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Tereza Dolečková**	Authors	Theme
Salon 7	1	Customer Adoption and Attitudes in Mobile Banking in Sri Lanka	Prasansha Kumari	**Social Science**
	2	A Study of Student Satisfaction of the Suan Sunandha Rajabhat University Radio Station	Prapoj Na Bangchang	
	3	The Service Appraisal of Soldiers of the Army of the Czech Republic in the Context of Personal Expenses	Prof. Dr. Tereza Dolečková	
	4	Peculiarities of Implementation of Branding Principles	Maia Seturi	
	5	Market Segmentation and Conjoint Analysis for Apple Family Design	Abbas Al-Refaie, Nour Bata	
	6	The Role of Emotions in the Consumer: Theoretical Review and Analysis of Components	Mikel Alonso López	
	7	Recent Advances and Challenges in the Catalytic Combustion at Micro-Scales	Junjie Chen, Deguang Xu	
	8	Usage of Military Spending, Debt Servicing and Growth for Dealing with Emergency Plan of Indian External Debt	Assis. Prof. Dr. Sahbi Farhani	
	9	The Relationship between Military Expenditure, Military Personnel, Economic Growth, and the Environment	El Harbi Sana Ben Afia Neila	
	10	Studying the Influence of Logistics on Organizational Performance through a Supply Chain Strategy: Case Study in Goldiran Electronics Co.	Assis. Prof. Dr. Ali Hajiesmaeili Dr. Mehdi Rahimi Dr. Ehsan Jaberi Amir Abbas Hosseini	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assis. Prof. Dr. Osagiede Mercy Afe**	Authors	Theme
Salon 8	*1*	Mobile Collaboration Learning Technique on Students in Developing Nations	Amah Nnachi Lofty, Oyefeso Olufemi Ibiam Udu Ama	**Social Science**
	2	Complexity Leadership and Knowledge Management in Higher Education	Assis. Prof. Dr. Prabhakar Venugopal Gantasala	
	3	Focusing on the Utilization of Information and Communication Technology for Improving Children's Potentials in Science: Challenges for Sustainable Development in Nigeria	Osagiede Mercy Afe	
	4	Transnational Higher Education: Developing a Transnational Student Success 'Signature' for Pre-Clinical Medical Students – An Action Research Project	W. Maddison	
	5	Collaborative Team Work in Higher Education: A Case Study	Swapna Bhargavi Gantasala	
	6	Transformation of Kosovo Education from Traditional into Modern 1999-2012	Bekim Avdiaj	
	7	Remedying Students' Misconceptions in Learning of Chemical Bonding and Spontaneity through Intervention Discussion Learning Model (IDLM)	Ihuarulam Ambrose Ikenna	
	8	Knowledge and Information Sharing in the Opinion of the Polish Academic Community	Dr. Marzena Świgoń	
	9	Customization of Moodle Open Source LMS for Tanzania Secondary Schools' Use	Assis. Prof. Dr. Ellen. A. Kalinga	
	10	The Influence of Gender on Job-Competencies Requirements of Chemical-Based Industries and Undergraduate-Competencies Acquisition of Chemists in South West, Nigeria	Rachael Olatoun Okunuga	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Soungwan Kim**	Authors	Theme
Salon 9	*1*	Factors Underlying the Digital Divide for Disabled People: Focus on a Korean Case Study	Assis. Prof. Dr. Soungwan Kim	
	2	Mikrophonie I (1964) by Karlheinz Stockhausen - Between Idea and Auditory Image	Justyna Humięcka-Jakubowska	
	3	A Framework for the Evaluation of Infrastructures' Serviceability	Kyonghoon Kim, Wonyoung Park	

			Taeil Park	**Social Science**
	4	Participatory Democracy to the Contemporary Problems of Polish Social Policy	Agnieszka Szczudlińska-Kanoś	
	5	The Interpretation of World Order by Epistemic Communities in Security Studies	Dr. Gabriel A. Orozco	
	6	Mikrophonie I (1964) by Karlheinz Stockhausen - Between Idea and Auditory Image	Justyna Humięcka-Jakubowska	
	7	The Phatic Function and the Socializing Element of Personal Blogs	Emelia Noronha Milind Malshe	
	8	17 The Use of Appeals in Green Printed Advertisements: A Case of Product Orientation and Organizational Image Orientation Ads	Chutima Ruanguttamanun	
	9	Human Resource Development Strategy in Automotive Industry (Eco-Car) for ASEAN Hub	Assoc. Prof. Phichak Phutrakhul	
	10	Forms of Promotion and Dissemination of Traditional Local Wisdom: Creating Occupations among the Elderly in Noanmueng Community, Muang Sub-District, Baan Doong District, Udonthani Province	Assis. Prof. Dr. Pennapa Palapin	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Ibrahim Dauda Adagye**	Authors	Theme
Salon 10	1	Upon Further Reflection: More on the History, Tripartite Role, and Challenges of the Professoriate	Jeffrey R. Mueller	**Social Science**
	2	Effective Internal Control System in the Nasarawa State Tertiary Educational Institutions for Efficiency: A Case of Nasarawa State Polytechnic, Lafia	Assis. Prof. Dr. Ibrahim Dauda Adagye	
	3	Instruction and Learning Design Consideration for the Development of Mobile Learning Application	M. Sarrab, M. Elbasir	
	4	An Innovative Approach to Improve Skills of Students in Qatar University Spending in Virtual Class through Learning Management System	Mohammad Shahid Jamil Mohamed Chabi	
	5	The Effects of Applying Linguistic Principles and Teaching Techniques in Teaching English at Secondary School in Thailand	Wannakarn Likitrattanaporn	
	6	Integrated Education at Jazan University: Budding Hope for Employability	Jayanthi Rajendran	
	7	Developing Leadership and Teamwork Skills of Pre-Service Teacher through Learning Camp	Sirimanee Banjong	
	8	Web Application for Evaluating Tests in Distance Learning Systems	Bogdan Walek Dr. Vladimir Bradac Phd. Can. Radim Farana	
	9	Cooperative Learning: A Case Study on Teamwork through Community Service Project	Priyadharshini Ahrumugam	
	10	Challenges and Opportunities of Utilization of Social Media by Business Education Students in Nigeria Universities	Assis. Prof. Dr. Titus Amodu Umoru	

24 Aralık / 24 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Farzana Islam**	Authors	Theme
Salon 11	1	Angiographic Evaluation of ETT (Treadmill) Positive Patients in a Tertiary Care Hospital of Bangladesh	Syed Dawood Md. Taimur, Saidur Rahman Khan, Farzana Islam	**Applied Science**
	2	Protective Effect of Saponin Extract from the Root of Garcinia kola (Bitter kola) against Paracetamol- Induced Hepatotoxicity in Albino Rats	Yemisi Rufina Alli Smith, Isaac Gbadura Adanlawo	
	3	Evaluation of Salivary Nickel Level during Orthodontic Treatment	Mudafara S. Bengleil, Juma M. Orfi, Iman Abdelgader	
	4	A Study of Cardio Pulmonary Changes during Upper Gastrointestinal Endoscopy	Sharan Badiger, Prema T. Akkasaligar, P. Amith Kumar	
	5	The Role of Identifications in Women Psychopathology	Mary Gouva, Elena Dragioti, Evangelia Kotrsotsiou	
	6	A Review of Pharmacological Prevention of Peri-and Post-Procedural Myocardial Injury after Percutaneous Coronary Intervention	Assis. Prof. Dr. Syed Dawood Md. Taimur, Md. Prof. Dr. Hasanur Rahman,	

			Syeda Fahmida Afrin, Farzana Islam	
	7	An Empirical Mode Decomposition Based Method for Action Potential Detection in Neural Raw Data	Sajjad Farashi, Assoc. Prof. Dr. Mohammadjavad Abolhassani, Mostafa Taghavi Kani	
	8	The Origin, Diffusion and a Comparison of Ordinary Differential Equations Numerical Solutions Used by SIR Model in Order to Predict SARS-CoV-2 in Nordic Countries	Assis. Prof. Dr. Gleda Kutrolli, Assis. Prof. Dr. Maksi Kutrolli, Etjon Meco	
	9	Tuberculosis Modelling Using Bio-PEPA Approach	Dalila Hamami, Baghdad Atmani	
	10	Possible Role of Polyamine on Tumor Spread after Surgical Trauma	prof. Dr. Kuniyasu Soda	

EGE

7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
7th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
December 24- 25, 2022 – Izmir

Bildiri Sunumları / Presentation Session – I
Meeting ID: 865 1310 5022 Passcode: 24251222

25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Doç. Dr. İlknur GÜRSES KÖSE	Authors	Theme
Salon 1	1	ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE YEREL BASIN YOLUYLA TARİH VE TOPLUMUN KURGULANIŞI: VAN YEREL BASINI ÖRNEĞİ	Öğr. Gör.,Ergin SARI Doç. Dr.Ömer ALANKA	
	2	2000 SONRASI TÜRK KORKU FİLMLERİNDE MİTOLOJİK TEMSİLLER	Doç. Dr. İlknur GÜRSES KÖSE	
	3	PATRİARKAL YARGILAMANIN VE ADALETİN METAFORU OLARAK GÜNDÜZ KUŞAĞI REALITY TV PROGRAMLARI	Doç. Dr. İlknur GÜRSES KÖSE	
	4	ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ'NİN SOSYAL MEDYA İLETİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Öğr.Gör.Dr. Nazif Kutay ERDEN	
	5	MÜZİK VE GÜZEL SANATLARDA SEYİRCİ İLE ETKİLİ İLETİŞİM	Öğr.Gör.Dr.Nazif Kutay ERDEN	
	6	ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELEDE KAMU FARKINDALIĞI OLUŞTURAN KAMPANYALARIN ROLÜ	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN	
	7	KUŞAKLAR VE TÜKETİM ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİMLER	Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN	
	8	SOSYAL MEDYA KONULU LİSANSÜSTÜ YAZININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: SICAK NOKTALAR, SINIRLAR VE GELECEKTEKİ EĞİLİMLER	Doç. Dr. HACER AKER ÇİSEM ÇOMRUK	
	9	SİNEMA ALANINDA YAZILMIŞ YEŞİLÇAM KONULU TEZLERİN (1999-2022) BİBLİYOMETRİK PROFİLİ	Doç. Dr. HACER AKER ALİYENUR YEL	
	10	MEDYADA ATAERKİL PAZARLIK: YALI ÇAPKINI DİZİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ	Araş.Gör Beste Elveren Arı	
	11	FARKLI MEDYA PLATFORMLARINDA POPÜLER KÜLTÜR ÜRETİMİ: TÜRKİYE'DE CADILAR BAYRAMI ÖRNEĞİ	Deniz Keba Ekinci Şefika Yurdakul Saygılı	
	12	THE HISTORY OF COSTUME DESIGN IN TURKISH CINEMA	Dr. Öğr. Üyesi. Burcu Dabak Özdemir	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ	Authors	Theme
Salon 2	1	[In]DISCIPLINE in EDUCATION	Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ	
	2	A REVIEW OF ACADEMIC LITERACY SKILLS OF THE 21st CENTURY	Öğr., Hakan İBİLİ Prof. Dr., Mehmet ÖZBAŞ	
	3	"MÜZİKSEL İŞİTME OKUMA VE YAZMA EĞİTİMİ" ALANINDA YAPILAN ULUSAL VE ULUSLARARASI TEZLERİN İNCELENMESİ	Prof. Dr. Ersan ÇİFTÇİ Derya YAZICI	

	4	ÜNİVERSİTELİ GENÇ KIZLARDA PREMENSTRÜEL SENDROM BELİRTİLERİNİN CİNSEL İŞLEV VE ÇOCUKLUK TRAVMALARI İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Hande Özkan Dr. Öğr. Üyesi, Özlem ŞENER	
	5	STUDENTS ASSESSMENT OF ONLINE EDUCATION DURING THE COVID-19 EPIDEMIC	Zohaib Hassan Sain	
	6	FİZİKSEL MODELLER YARDIMIYLA SINIF ÖĞRETMENLERİNE TEMEL ASTRONOMİ KONULARININ ÖĞRETİMİ	Yunus ERİŞGİN Prof. Dr. Hüseyin KALKAN	
	7	COMICS AND SKILL TRAINING	Mucahit POYRAZ	
	8	COMIC AND EMPATHY SKILLS: HISTORICAL EMPATHY	Mucahit POYRAZ	
	9	ORTAOKUL MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ PROBLEM ÇÖZME VE KURMA PERFORMANSLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Assist. Prof. Dr. MERVE ÖZKAYA	
	10	EXAMINATION OF MENTORING APPLICATION WITH GIFTED STUDENTS	Dr, Fatma Özge ÇAVUŞ	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN**	**Authors**	**Theme**
Salon 3	1	DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA İDEAL DİL VE BELİRSİZLİĞİN TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME	Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN	
	2	DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA SÖZ, SÖZCÜK VE CÜMLE ZITLIĞININ TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME	Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN	
	3	DANS EDEN ON İKİ PRENSES	AYŞE İZCİ	
	4	TÜRK DİLİ ÇALIŞMALARINDA ZEKİ VELİDÎ TOGAN KÜTÜPHANESİ	Arş. Gör. Dr. , NURAY TAMİR	
	5	ÂŞIK DERTLİ POLAT'IN NASİHAT KONULU ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Arş. Gör. Dr. ESRA TARHAN	
	6	CORRECTIONS ON TARAMA DICTIONARY	Arş. Gör. Hülya ERGENE	
	7	BİR KENTLE ÖZDEŞLEŞEN ROMAN: O/HAKKÂRİ'DE BİR MEVSİM	Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ	
	8	NEDİM GÜRSEL'İN ANLATISINDA PARİS VE İSTANBUL	Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ	
	9	SABAHATTİN ALİ HİKÂYELERİNDE TEMEL ÇATIŞMALAR	YAREN EZGİ ŞEN	
	10	BİR EDEBÎ ÇATIŞMA ÖRNEĞİ OLARAK: NAZIM HİKMET PUTLARI MI YIKTI, POT MU KIRDI?	Assoc. Prof. Dr. Canan OLPAK KOÇ	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Merve YILDIRIM**	**Authors**	**Theme**
Salon 4	1	CHRONOLOGICAL ANALYSIS OF STRIPED TEXTILES IN MODERN TURKISH INTERIOR DESIGN	İLGİ SELEN ŞAHİN YAREN ÖZBENT Prof. Dr. DENİZ HASIRCI	
	2	MODERN TURKISH SCULPTORS AND THEIR FURNITURE DESIGN: A COMPARISON OF APPROACHES	SILA KİRAS GÖNÜL BUĞSE GÜLLER Prof. Dr. DENİZ HASIRCI	
	3	PHOTOREALISM IN CONTEMPORARY TURKISH PAINTING AND THE WORKS OF TANER CEYLAN	AHMET GÖKTUĞ KILIÇ	
	4	Color Perception in Digital Game Design	Dr. Öğr. Üyesi Merve Karaman	
	5	THE STYATIONISM MOVEMENT AND CONTEMPORARY ART	Assoc. Prof. Dr. Merve YILDIRIM	
	6	ARCHITECTURAL DETAILED MOTIFS IN TURKISH TILE ART	Dr. Instructor See. Eda DEMIR TOSUNOGLU	
	7	DEPICTIONS OF "FLOWER VASE" IN OTTOMAN PERIOD TILES	Dr. Instructor See. Eda DEMIR TOSUNOGLU	
	8	LAUGHING AT PAIN OR LAUGHING WITH PAIN: DARK HUMOUR IN TURKISH THEATRE	Ph. D. Research Assistant Yunus Emre GÜMÜŞ	
	9	OP ART AKIMININ MODERN DESENLERİNİN DİJİTAL BASKI UYGULAMALARI	Assist. Prof. Dr. HÜSEYİN ÖZDEMİR HATİCE HİLAL AKAY	

	10	REALISM AND SYMBOLSIM IN ART: THE EXPRESSIONISM DEBATE	Eylem YILDIZER	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assist. Prof. Dr. Emre EKİNCİ**	**Authors**	**Theme**
Salon 5	1	2002 SONRASI DÖNEMDE MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE AÇIKLARI VE FİNANSMANININ ANALİZİ	NİHAN DEMİR Prof. Dr. YAŞAR UYSAL	
	2	GREEN BUDGETING AND APPLICABILITY	Dr.Öğr.Üyesi, İrem ERASA AKÇA	
	3	CITIZEN FOCUSED BUDGET: EVALUATION WITHIN THE SCOPE OF FINANCIAL TRANSPARENCY AND ACCOUNTABILITY	Assist. Prof. Dr. İREM ERASA AKÇA Res. Assist. MEHMET FATİH ÇAPANOĞLU	
	4	DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKASI UYGULAMASI: GAZİANTEP ÖRNEĞİ	Perihan Tabur Doç. Dr. Harun Şahin	
	5	KENTSEL DİRENÇLİLİK KAVRAMI PERSPEKTİFİNDEN KIRSAL DİRENÇLİLİK KAVRAMINI ANLAMLANDIRMAK	Assist. Prof. Dr. Emre EKİNCİ	
	6	BİLGE KRAL ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN HAYATI, LİDERLİĞİ VE İLİM DÜNYASI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Serhat POLAT	
	7	15 TEMMUZ DARBE GIRIŞIMI SONRASI ORDUNUN KONTROLÜ SORUNU	Dr. Öğr. Üyesi, MÜCAHİT AVCI	
	8	VERGİNİN TARİHİ GELİŞİMİ ve GEÇMİŞTE ALINAN BAZI İLGİNÇ VERGİLERİN TOPLUMA YANSIMALARI	Araş. Gör. Dr. TUBA GEZER	
	9	SİYASET BİLİMİNDE YENİ PERSPEKTİFLER: SİYASAL İLETİŞİMDE ve SEÇİM KAMPANYALARINDA 'NÖROPOLİTİKA' BİR ANALİZ MODELİ OLABİLİR Mİ?	Dr. Emre AYDİLEK	
	10	ZORLU SİYASA PROBLEMİ OLARAK COVİD-19 PANDEMİSİNİN KAMU SEKTÖRÜNDE İŞBİRLİKÇİ YÖNETİŞİME ETKİSİ	Arş. Gör. Dr., F. BURAK YERLİKAYA	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Prof. Dr. Hatun Özlem GÜNEY**	**Authors**	**Theme**
Salon 6	1	SOME INTEGRAL TYPE FIXED-CIRCLE RESULTS	Assoc. Prof. Dr. NİHAL TAŞ	
	2	FIXED-CIRCLE RESULTS ON G-METRIC AND S-METRIC SPACES	Assoc. Prof. Dr. NİHAL TAŞ Asst. Prof. Dr. ELİF KAPLAN	
	3	ASYMPTOTIC STABILITY OF AN IMPULSIVE HUANG-LI FINANCIAL MODEL	Dr. Nur CENGİZ Prof. Dr. Duygu ARUĞASLAN ÇİNÇİN	
	4	UNIFORM ASYMPTOTIC STABILITY OF A HIGHER ORDER DIFFERENTIAL EQUATION WITH GENERALIZED PIECEWISE CONSTANT ARGUMENT	Dr. Nur CENGİZ Prof. Dr. Duygu ARUĞASLAN ÇİNÇİN	
	5	İKİ DEĞİŞKENLİ MAXIMUM ÇARPIM TİPİ BERSTEIN-STANCU OPERATÖRÜ	Prof. Dr. Sevilay KIRCI SERENBAY Ayşe Kübra BİNMAR	
	6	SOME FIXED-ELLIPSE RESULTS ON Sb -METRIC SPACES	Research Asistant Dr. HÜLYA AYTİMUR	
	7	NEW FIXED-HYPERBOLA THEOREMS VIA DIFFERENT CONTRACTIONS	Research Asistant Dr. HÜLYA AYTİMUR	
	8	TANGENT SURFACES OF ADJOINT CURVES IN EUCLIDEAN 3-SPACES	Dr. GÜL UĞUR KAYMANLI Prof. Dr. TALAT KÖRPINAR	
	9	CANAL SURFACES WITH FLC-FRAME IN 3-DIMENSIONAL EUCLIDEAN SPACES	Dr. GÜL UĞUR KAYMANLI	
	10	A SUBORDINATION RESULT FOR SOME SUBCLASSES OF ANALYTIC FUNCTIONS INVOLVING THE GENERALIZED k-MITTAG-LEFFLER FUNCTIONS	Prof. Dr. Hatun Özlem GÜNEY	

	11	A NEW SUBCLASS OF BI-UNIVALENT FUNCTIONS CONNECTED WITH THE MILLER-ROSS-TYPE POISSON DISTRIBUTION BASED UPON EINSTEIN FUNCTION	Prof. Dr. Hatun Özlem GÜNEY	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc.Prof. Dr. Ramazan İLGÜN**	**Authors**	**Theme**
Salon 7	1	IS THIAMETHOXAM AN OXIDATIVE STRESSOR?: ROS LEVEL IN ZEBRAFISH LARVAE INCREASES WITH THE EFFECT OF THIAMETHOXAM	Dr. Öğr Üyesi, Mine KÖKTÜRK Dr., Ekrem SULUKAN	
	2	MORPHOLOGICAL EVALUATIONS ON FUNCTIONAL ANATOMY OF SINUS INTERDIGITALIS IN SHEEP FOOT ANATOMY	Assoc.Prof. Dr. Ramazan İLGÜN	
	3	EFFECT OF OVARIECTOMY ON MALONDIALDEHYDE AND GLUTATHIONE IN SUBSTANTIA NIGRA TISSUE	Doç. Dr. Mustafa MAKAV Doç. Dr. Mushap KURU Doç. Dr. Hüseyin Avni EROĞLU	
	4	HİSTOPATHOLOGİCAL EXAMİNATİON OF CARDİAC TİSSUE DAMAGE AND EVALUATİON OF SOME BLOOD PARAMETERS İN CARDİOTOXİCİTY CAUSED BY 5-FU İN RATS	Dr. Merve ÖZTÜRK Dr. Yasin ÖZTÜRK Dr.Muhammet Bahaeddin DÖRTBUDAK	
	5	EVALUATION OF THE LENGTH-WEIGHT AND LENGTH-LENGTH RELATIONSHIPS OF Carassius gibelio POPULATION INHABITING ENGIZ STREAM (SAMSUN, TURKEY)	CEREN ÇETİN Prof. Dr. SAVAŞ YILMAZ Dr. SEMRA SAYGIN Dr. MELEK ÖZPİÇAK	
	6	THE PREVALENCE OF LARVAL FORMS OF DICROCOELID TREMATODES IN LAND SNAILS “Helix lucorum” COLLECTED FROM IĞDIR, TURKEY	Asst. Prof. Ahmet Hakan UNLU	
	7	OKSİTETRASİKLİN UYGULANAN RATLARDA BAZİ KAN PARAMETRELERİ ÜZERİNE BORİK ASİDİN ETKİLERİ	Buket Fidancı Prof. Dr. Miyase Çınar Arş. Gör. Ali Şenol	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Dr.Öğr.Üyesi Melih ÜRKMEZ**	**Authors**	**Theme**
Salon 8	1	The EFFECT of LACTICASEIBACILLUS RHAMNOSUS GG on SERUM OSTEOCALCIN, INSULIN and INTERLEUKIN-6 LEVELS in HEALTHY MALE RATS	Dr. Ersin BEYAZÇİÇEK Dr. Özge BEYAZÇİÇEK	
	2	ANALYSIS OF ANATOMY LABORATORY IN TERMS OF MICROBIOLOGICAL CONTAMINATION	Res. Assist. Yusuf Seçgin Assoc. Prof. Dr. Şeyma Toy Prof. Dr. Hasan Solmaz Specialist Dr. Erhan Başar	
	3	DETERMINATION OF GENDER BY MACHINE LEARNING ALGORITHMS, THROUGH USING CRANIOCERVICAL JUNCTION PARAMETERS AND DIMENSIONS OF THE CERVICAL SPINAL CANAL	Asst. Prof. Dr. Gamze Taşkın Şenol Prof. Dr. İbrahim Kürtül Abdullah Ray Gülçin Ahmetoğlu Res. Assist. Yusuf Seçgin Assoc. Prof. Dr. Zülal Öner	
	4	FACTORS RELATED TO HEALTH EXPENDITURES IN TÜRKİYE: EVIDENCE FROM COINTEGRATION ANALYSIS	PhD, CANAN GÜLCAN	
	5	EVALUATION OF PEDIATRIC PATIENTS PRESENTING TO THE 2ND LEVEL EMERGENCY DEPARTMENT	Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Kıyak Doç. Dr. Süha Serin Doç. Dr. Bahadır Çağlar	
	6	KÖK HÜCRE UYGULAMALARI OSTEOARTRİT TEDAVİSİNDE BAŞARILI MIDIR?	Assoc. Prof. Dr. Fatih Kar	
	7	NÖRODEJENERATİF HASTALIKLARIN ENTROPİ TABANLI ÖZNİTELİK KULLANILARAK MAKİNE ÖĞRENMESİ YÖNTEMLERİYLE SINIFLANDIRILMASI	DİLARA ARAPOĞLU PROF DR, ERSOY ÖZ	
	8	BAŞARILI EMZİRMEDE EBELİK FAKTÖRLERİ: POSTPARTUM İLK 6 AY	Dr. Öğr. Üyesi, ESRA SABANCI BARANSEL BÜŞRA İKİKAT BİRGÜL EKİCİ İLKNUR OSKAY	

	9	YENİ AÇILAN KALP MERKEZİNDE 1 YILLIK ASENDAN AORT CERRAHİSİ SONUÇLARI	Dr.Öğr.Üyesi Melih ÜRKMEZ	
	10	ESSENTIAL OILS AND CARVACROL COMBINATION FOR DISINFECTION OF ROOM AIR	Dr., AYŞEGÜL HOŞ AYŞE İNCİ	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. KAPTANIDERYA TAYFUR**	**Authors**	**Theme**
Salon 9	1	AKUT LÖSEMİLERDE YENİ NESİL DİZİLEME (YND) YÖNTEMİ İLE TESPİT EDİLEN MUTASYONLARIN DAĞILIMLARI	Biyolog Kübra YILDIZ KAYACI Dr. Öğrt. Üyesi Seda EREN KESKİN Prof. Dr. Hakan Savlı Prof. Dr. Abdullah HACİHANİFİOĞLU Doç. Dr. Naci ÇİNE Uzm. Biyolog Buket DOĞRUOĞLU Uzm. Biyolog Zeynep İLKAY Biyolog Işıl AKALIN YILDIRIM	
	2	YENİ AÇILAN KALP MERKEZİNDE ABDOMİNAL AORT ANEVRİZMASININ ENDOVASKÜLER YÖNTEMLE TEDAVİSİNDE 1 YILLIK TECRÜBEMİZ	Assoc. Prof. Dr. KAPTANIDERYA TAYFUR	
	3	RETROSPECTIVE EVALUATION OF THE EFFICACY OF TWO DIFFERENT DEXAMETHASONE DOSES IN ARDS PATIENTS FOLLOWED IN COVID-19 INTENSIVE CARE UNIT	Uzm. Dr. MERVE YAMAN Öğr. Gör. Dr. MURAT EMRE TOKUR Prof. Dr. CANAN BALCI	
	4	DOES REDUCTION TO PEDIATRIC TORUS FRACTURES EFFECT ON PAIN DURATION?	Asistant Professor Taner Alıç, Research Asistant Onur Afacan, Research Asistant Murat Okan Demirezen	
	5	OUR RESULTS OF APPLICATION OF ZIPTIGHT IN ACROMIOCLAVICULAR JOINT SEPARATIONS	Dr. Öğr. Üyesi Taner Alıç Arş. Gör. Salih Çimen Arş. Gör. Muhammet Zeki Bakal	
	6	ERUCIC ACID POTENTIATE ANTITUMOR, APOPTOTIC, AND OXIDANT ACTIONS OF CISPLATIN VIA THE STIMULATION OF TRPM2 CHANNEL IN COLON TUMOR CELLS	Aysenur Nazıroğlu Ahmet Çarhan	
	7	COMPARISON OF THE EFFECT OF HEGU POINT ICE MASSAGE AND MUSIC ON PAIN AND COMFORT LEVELS IN DYSMENORRHEA	Arş. Gör. Dr. Sevgi PAKİŞ ÇETİN Doç. Dr. Kıvan ÇEVİK KAYA	
	8	COVID-19 PANDEMİSİ DÖNEMİNDE DERMATOLOJİ POLİKLİNİĞİNE YAPILAN BAŞVURULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: BİR RETROSPEKTİF ARAŞTIRMA	Dr. Öğr. Üyesi Aslı KURTGÖZ Dr. Öğr. Üyesi Zehra İNCEDAL SONKAYA Öğr. Gör. Dr. Selin KESKİN KIZILTEPE	
	9	SEPSİSTE NÜTRİSYONEL MÜDAHALELER	AYŞE KIRANLIOGLU Doç. Dr. AYŞE GÜNEŞ BAYIR	
	10	INVESTIGATION OF WHETHER ACHILLEA BIEBERSTEINII EXTRACT CROSS-TALK WITH UPR TRANSCRIPTION FACTORS IN ER STRESS PATHWAY ON EPENDYMOMA (NF-KB +) BRAIN CANCERS	Assist.Prof. Serkan KÜÇÇÜKTÜRK Assist.Prof. Tuğçe DURAN Lecturer Dr. Mehmet Ali KARASELEK	
	11	CİNSEL İŞLEV BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERE YAKLAŞIM	Öğr. Gör. Esra KARABULUT Doç. Dr. Birgül ÖZKAN	
	12	FARKLI GRUPLARDA PSİKOSOSYAL YÖNLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	Öğr. Gör. Esra KARABULUT Öğr. Gör. Fatma BOĞAN Uzm. Hemşire Sevgi KESKİN Doç. Dr. Birgül ÖZKAN	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:00-11:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Diren ÇAKMAK**	**Authors**	**Theme**
Salon 10	1	INTERNATIONAL NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS (INGO) ROLES IN CYBER DIPLOMACY	Dr. Nabat Garakhanova	
	2	TÜRKİYE'NİN SAHRA ALTI AFRİKA'DA ARTAN VARLIĞI: SİVİL TOPLUM ÖRNEKLİĞİ	Dr. Ahmet Emin Dağ	
	3	A STUDY ON GASTRODIPLOMACY INVESTMENTS AND THEIR EFFECTS AS A SOFT POWER TOOL	Umut KARADUMAN Prof. Dr. Atilla AKBABA	
	4	TÜRKİYE'NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GEÇ GİRİŞİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE TÜRK BASININ BUNA KARŞI PROPAGANDASI	Dr. Sacit Yarımoğlu	
	5	DISCOURSES AND POLICIES REGARDING WOMEN'S ISSUES IN POLITICAL PARTY WEBSITES IN JAPAN	HACER ELMACI	
	6	BEING A JOURNALIST IN THE GAZA STRIP AND ANTISEMITISM	Assoc. Prof. Dr. Diren ÇAKMAK	
	7	ISRAEL'S WAR ON TERROR : OPERATION QIBYA	Assoc. Prof. Dr. Diren ÇAKMAK	
	8	TÜRK TOPLUMUNUN AVRUPA BİRLİĞİ'NE BAKIŞI: YAŞ DEĞİŞKENİ ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA	Assist. Prof. Dr. Serkan GÜNDOĞDU Assoc. Prof. Dr. İsmail DURSUNOĞLU	
	9	21ST CENTURY CHINESE MARITIME STRATEGY: A MILITARY AND ECONOMIC PROJECTION IN SEA POWER	Assist. Prof. Dr. Eda TUTAK	
	10	DEVELOPMENT OF ANTI-TERRORISM COOPERATION IN EUROPE AND DEFICIENCIES IN THE FIGHT AGAINST RELIGIOUSLY-MOTIVATED TERRORIST GROUPS	Assoc. Prof. Dr. Sezgin Kaya	
	11	COVİD-19 PANDEMİSİ VE UKRAYNA-RUSYA SAVAŞI'NIN, TÜRKİYE'DE TAHIL FİYATLARI VE ÜRETİM ARZLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Öğr. Gör. Dr. Bige Küçükefe Öğr. Gör. Dr. Hande Özolgun Akkurt	
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I **Meeting ID: 837 9303 7290 Passcode: 24251222**				
25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assis. Prof. Dr. Riham A. Ragheb**	**Authors**	**Theme**
Salon 1	1	Funding Innovative Activities in Firms: The Ownership Structure and Governance Linkage - Evidence from Mongolia	Assis. Prof. Dr. Ernest Nweke Assis. Prof. Dr. Enkhtuya Bavuudorj	**Social Science**
	2	The Impact of Size of the Regional Economic Blocs to the Country's Flows of Trade: Evidence from COMESA, EAC and Tanzania	Mosses E. Lufuke, Lorna M. Kamau	
	3	Sustainable Tourism Development: Assessment of Egyptian Sustainable Resorts	Assis. Prof. Dr. Riham A. Ragheb	
	4	A Conceptual Framework and a Mathematical Equation for Managing Construction-Material Waste and Cost Overruns	Saidu Ibrahim Winston M. W. Shakantu	
	5	Simulation Modeling and Analysis of In-Plant Logistics at a Cement Manufacturing Plant in India	Sachin Kamble Shradha Gawankar	
	6	Estimation of Time Loss and Costs of Traffic Congestion: The Contingent Valuation Method	Assos. Prof. Amira Mabrouk Chokri Abdennadher	
	7	Electronic Health Record System: A Perspective to Improve the Value of Services Rendered to Patients in Healthcare Organization in Rwanda, Case of CHUB and Hopital De Nemba	Assis. Prof. Dr. Mugabe Nzarama Gabriel	
	8	Spatial Econometric Approaches for Count Data: An Overview and New Directions	Paula Simões Isabel Natário	
	9	Importance of Knowledge in the Interdisciplinary Production Processes of Innovative Medical Tools	Assis. Prof. Dr. Katarzyna Mleczko	
	10	The Use of Electronic Shelf Labels in the Retail Food Sector	Brent McKenzie Victoria Taylor	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Salako Emmanuel Adekunle**	Authors	Theme
Salon 2	1	An Implementation of Multi-Media Applications in Teaching Structural Design to Architectural Students	Assis. Prof. Dr. Wafa Labib	**Social Science**
	2	Online Teaching and Learning Processes: Declarative and Procedural Knowledge	Dr. Eulalia Torras LectureAndreu Bellot	
	3	Emotional Intelligence as Predictor of Academic Success among Third Year College Students of PIT	Assis. Prof. Dr. Sonia Arradaza-Pajaron	
	4	Simulation versus Hands-On Learning Methodologies: A Comparative Study for Engineering and Technology Curricula	Mohammed T. Taher Usman Ghani Ahmed S. Khan	
	5	Remote Training with Self-Assessment in Electrical Engineering	Zoja Raud Valery Vodovozov	
	6	Parental Expectations and Student Performance in Secondary School Mathematics Education	Daya Weerasinghe	
	7	Perception of Secondary Schools' Students on Computer Education in Federal Capital Territory (FCT-Abuja), Nigeria	Salako Emmanuel Adekunle	
	8	A Linguistic Analysis of the Inconsistencies in the Meaning of Some -er Suffix Morphemes	Assis. Prof. Dr. Amina Abubakar	
	9	The Importance of Raising Awareness of Collocational Knowledge in ESL/EFL Classrooms	Assoc. Prof. Mohammad ALAmro	
	10	Enhancing Teaching of Engineering Mathematics	Tajinder Pal Singh	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Chaiwat Tantarangsee**	Authors	Theme
Salon 3	1	The Importance of Issues for the Youth in Voter Decision Making: A Case Study among University Students in Malaysia	Prof. Dr. Sivamurugan Pandian	**Social Science**
	2	Moves" for Guiding Presentations in French	Nuchanat Handumrongkul Suwaree Yordchim Anantachai Aeka	
	3	Correction of Frequent English Writing Errors by Using Coded Indirect Corrective Feedback and Error Treatment	Assis. Prof. Dr. Chaiwat Tantarangsee	
	4	Auspicious Meaning for Community Souvenir Products	Somsakul Jerasilp Jong Boonpracha	
	5	Military Families' Attachment to the Royal Guards Community of Dusit District, Bangkok Metropolitan	Kaniknun Photchong Phusit Phukamchanoad	
	6	Japanese English in Travel Brochures	Assis. Prof. Dr. Premvadee Na Nakornpanom	
	7	Thai Perception on Bitcoin Value	Toby Gibbs, Suwaree Yordchim	
	8	Diversity Management of Gender, Age and Disability in the Banking Sector in the Kingdom of Saudi Arabia	Assis. Prof. Dr. Nada Azhar	
	9	The Study of Applying Models: House, Temple and School for Sufficiency Development to Participate in ASEAN Economic Community: A Case Study of Trimitra Temple (China Town) Bangkok, Thailand	Saowapa Phaithayawat	
	10	Ways of Life of Undergraduate Students Based On Sufficiency Economy Philosophy in Suan Sunandha Rajabhat University	Phusit Phukamchanoad	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Fayza Obied-Allah**	**Authors**	**Theme**
Salon 4	1	Developing and Validating an Instrument for Measuring Mobile Government Adoption in Saudi Arabia	Sultan Alotaibi Dmitri Roussinov	
	2	Budget Optimization for Maintenance of Bridges in Egypt	Hesham Abd Elkhalek Assis. Prof. Dr. Sherif M. Hafez Assoc. Yasser M. El Fahham	

	3	Knowledge Management and Tourism: An Exploratory Study Applied to Travel Agents in Egypt	Mohammad Soliman Mohamed A. Abou-Shouk	**Social Science**
	4	Competitiveness and Value Creation of Tourism Sector: In the Case of 10 ASEAN Economies	Assis. Prof. Dr. Apirada Chinprateep	
	5	Comparison of the Amount of Resources and Expansion Support Policy of Photovoltaic Power Generation: A Case on Hokkaido and Aichi Prefecture, Japan	Hiroaki Sumi Kiichiro Hayashi	
	6	The Impact of Quality Cost on Revenue Sharing in Supply Chain Management	Assis. Prof. Dr. Fayza Obied-Allah	
	7	Foreign Direct Investment on Economic Growth by Industries in Central and Eastern European Countries	Shorena Pharjiani	
	8	Factors Influencing Bank Profitability of Czech Banks and Their International Parent Companies	Libena Cernohorska	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Zohreh Soltani**	Authors	Theme
Salon 5	1	Sectoral Energy Consumption in South Africa and Its Implication for Economic Growth	Kehinde Damilola Ilesanmi Assis. Prof. Dr. Dev Datt Tewari	**Social Science**
	2	The Relationship of the Marketing Mix, Brand Image, and Consumer Behavior of the Low-Cost Airlines Service	Assis. Prof. Dr. Bundit Pungnirund	
	3	Investigating the Effect of Refinancing on Financial Behavior of Energy Efficiency Projects	Zohreh Soltani Seyedmohammadhossein Hosseinian	
	4	The Marketing Mix in Small Sized Hotels: A Case of Pattaya, Thailand	Anyapak Prapannetivuth	
	5	Owner/Managers' External Financing Used and Preference towards Islamic Banking	Khalid Hassan Abdesamed Kalsom Abd Wahab	
	6	Student Attitude towards Entrepreneurship: A South African and Dutch Comparison	Natanya Meyer Johann Landsberg	
	7	Efficiency of Investments, Financed from EU Funds in Small and Medium Enterprises in Poland	Dr. Jolanta Brodowska-Szewczuk	
	8	Motivational Factors Influencing Women's Entrepreneurship: A Case Study of Female Entrepreneurship in South Africa	Natanya Meyer Johann Landsberg	
	9	Ownership, Management Responsibility and Corporate Performance of the Listed Firms in Kazakhstan	Assis. Prof. Dr. Gulnara Moldasheva	
	10	Detecting Earnings Management via Statistical and Neural Network Techniques	Mohammad Namazi Mohammad Sadeghzadeh Maharluie	
	11	IT System in the Food Supply Chain Safety: Application in SMEs Sector	Ress. Assis Mohsen Shirani, Micaela Demichela	

25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Najwa Alsayed Omar**	Authors	Theme
Salon 6	1	Legal Problems with the Thai Political Party Establishment	Paiboon Chuwatthanakij	**Social Science**
	2	Theorizing Women's Political Leadership: Cross-National Comparison	Minjeoung Kim	
	3	Advertising Appeals and Cultural Values in Social Media Commercials in UK, Brasil and India: Case Study of Nokia and Samsung	Assoc. ProfHan Nguyen	
	4	Online Metacognitive Reading Strategies Use by Postgraduate Libyan EFL Students	Assis. Prof. Dr. Najwa Alsayed Omar	
	5	Research Analysis in Eclectic Theory (Kaboudan and Sfandiar)	Farideh Alizadeh Mohd Nasir Hashim	
	6	Zhou Enlai's Impact to the Foreign Folicy of China	Nazira B. Boldurukova	
	7	Guideline for Happy Living According to Sufficiency Economy Philosophy of People and Community Leaders in Urban Communities	Phusit Phukamchanoad	
	8	Fingerprint on Ballistic after Shooting	Narong Kulnides	

	9	The Development of Online Lessons in Integration Model	Chalermpol Tapsai	
	10	Model of Community Management for Sustainable Utilization	Assis. Prof. Dr. Luedech Girdwichai Witthaya Mekhum	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Elena Krelja Kurelović**	Authors	Theme
Salon 7	1	Information Overload, Information Literacy and Use of Technology by Students	Assis. Prof. Dr. Elena Krelja Kurelović Jasminka Tomljanović Vlatka Davidović	**Social Science**
	2	Web 2.0 in Higher Education: The Instructors' Acceptance in Higher Educational Institutes in Kingdom of Bahrain	Amal M. Alrayes Hayat M. Ali	
	3	Leading, Teaching and Learning "in the Middle": Experiences, Beliefs, and Values of Instructional Leaders, Teachers, and Students in Finland, Germany, and Canada	Assis. Prof. Dr. Brandy Yee Assis. Prof. Dr. Dianne Yee	
	4	Connecting Lives Inside and Outside the Classroom: Why and How to Implement Technology in the Language Learning Classroom	Dr. Geoffrey Sinha	
	5	Enhancing Learning for Research Higher Degree Students	enny Hall Alison Jaquet	
	6	Digital Preservation in Nigeria Universities Libraries: A Comparison between University of Nigeria Nsukka and Ahmadu Bello University Zaria	Suleiman Musa Shuaibu Sidi Safiyanu	
	7	The Application of Action Research to Integrate the Innovation in Learning Experience in a Design Course	Assis. Prof. Dr. Walaa Mohammed Metwally	
	8	Role of Feedbacks in Simulation-Based Learning	Usman Ghani	
	9	xperimental Verification of the Relationship between Physiological Indexes and the Presence or Absence of an Operation during E-learning	Masaki Omata Shumma Hosokawa	
	10	Analysis of the Benefits of Motion Simulators in 5th Generation Fighter Pilots' Training	Ali Mithad Emre	
	11	Experimental Model for Instruction of Pre-Service Teachers in ICT Tools and E-learning Environments	Rachel Baruch	
	12	Morphological and Syntactic Meaning: An Interactive Crossword Puzzle Approach	Ibrahim Garba	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Anna Rogozińska-Pawełczyk**	**Authors**	**Theme**
Salon 8	1	Overview of E-government Adoption and Implementation in Ghana	Isaac Kofi Mensah	**Social Science**
	2	Investigation of Compliance of the Prevailing Import Murabah'a to Sharia	Aqeel Akhtar	
	3	Customer Involvement in the Development of New Sustainable Products: A Review of the Literature	Dr. Natalia Moreira Trevor Wood-Harper	
	4	Integration of FMEA and Human Factor in the Food Chain Risk Assessment	Mohsen Shirani Micaela Demichela	
	5	5 Service Quality and Consumer Behavior on Metered Taxi Services	Nattapong Techarattanased	
	6	Financial Literacy of Students of Finance: An Empirical Study from the Czech Republic	Ress. AssisBarbora Chmelíková	
	7	The Relationships between Human Resource Management and Entrepreneurship: Case Study SME in Thailand	Assoc. Prof. Dr. Bella Llego	
	8	Scientometrics Analysis of Food Supply Chain Risk Assessment Literature Based on Web of Science Record 1996-2014	Mohsen Shirani Shadi Asadzandi Micaela Demichela	
	9	The Psychological Contract and the Readiness to Verbalize It in Financial Institutions in Poland	Assis. Prof. Dr. Anna Rogozińska-Pawełczyk	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Kalindi Kokal**	Authors	Theme
S a	1	Ex-Offenders' Labelling, Stigmatisation and Unsuccessful Re-Integration as Factors Leading into Recidivism: A South African Context	Tshimangadzo Oscar Magadze	

	2	The Importance of Sustainable Urban Development and Its Impacts on Turkey's Urban Environmental Laws	Assis. Prof. Dr. Azadeh Rezafar Sevkiye Sence Turk	**Social Science**
	3	Article 5 (3) of the Brussels I Regulation and Its Applicability in the Case of Intellectual Property Rights Infringement on the Internet	Nataliya Hitsevich	
	4	Pathological Truth: The Use of Forensic Science in Kenya's Criminal Justice System	Assis. Prof. Dr. Peter Ndichu Muriuki	
	5	The Tort Liability of the State in the Portuguese Administrative Courts	Assis. Jorge Barros Mendes	
	6	The International Labor Standard on the Elimination of Discrimination in Employment: Response and Prospect of Malaysia	Dr. Harlida Abdul Wahab	
	7	7 Understanding the Silence: When Courts Don-t Speak About Religion	Kalindi Kokal	
	8	Definition in Law: Transgender Identities and Marriage	Kimberly Tao	
	9	Process of Reprivatization of Agricultural Properties in the Selected European Countries	Adam Niewiadomski	
	10	U.S. Supreme Court Justices and Partisanship: Support for the President and Solicitor General	James Meernik Joseph Ignagni Rebecca Deen	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Prof. Dr. Sujit K. Basak Simon Collin**	**Authors**	**Theme**
Salon 10	1	Otherness of Roma in Inclusive Education of Roma Pupils in Slovakia	Bibiana Hlebova	**Social Science**
	2	Equity and Diversity in Bangladesh's Primary Education: Struggling Indigenous Children	Md Rabiul Islam, Ben Wadham	
	3	Analyzing the Technology Affecting on the Social Integration of Students at University	Prof. Dr. Sujit K. Basak Simon Collin	
	4	The Effectiveness of Implementing Interactive Training for Teaching Kazakh Language	Samal Abzhanova, Saule Mussabekova	
	5	Using Metacognitive Strategies in Reading Comprehension by EFL Students	Simin Sadeghi-Saeb	
	6	The Investment of Islamic Education Values toward Children in the Early Age through Story-Telling Method	Abdul Rofiq Badril Rizal Muzammil	
	7	The Relationship of Emotional Intelligence, Perceived Stress, Religious Coping with Psychological Distress among Afghan Students	Assis. Prof. Dr. Mustafa Jahanara	
	8	Integration of Best Practices and Requirements for Preliminary E-Learning Courses	Assis. Prof. Dr. Sophie Huck Ress. AssisKnut Linke	
	9	The Role of the Constructivist Learning Theory and Collaborative Learning Environment on Wiki Classroom and the Relationship between Them	Assis. Prof. Dr. Ibraheem Alzahrani	
	10	Identifying Teachers' Perception of Integrity in School-Based Assessment Practice: A Case Study	Abd Aziz Bin Abd Shukor Eftah Binti Moh Hj Abdullah	
25 Aralık / 25 December 2022 /9:30-11:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Baeza S. Roberto**	**Authors**	**Theme**
Salon 11	1	Evaluation of Corrosion by Impedance Spectroscopy of Embedded Steel in an Alternative Concrete Exposed to the Chloride Ion	Assis. Prof. Dr. Erika J. Ruíz Assis. Prof. Dr. Jairo R. Cortes Willian A. Aperador	**Applied Science**
	2	Effect of T6 and Re-Aging Heat Treatment on Mechanical Properties of 7055 Aluminum Alloy	M. Esmailian M. Shakouri A. Mottahedi S. G. Shabestari	
	3	Determination of Material Properties for Biodegradable Polylactic Acid Plastic Used in 3D Printers	Assis. Prof. Dr. Juraj Beniak Assoc. Prof. Ľubomír Šooš Dr. Peter Križan Miloš Matúš	
	4	Research of Concentratibility of Low Quality Bauxite Raw Materials	Nadezhda Nikolaeva, Tatyana Alexandrova, Alexandr Alexandrov	

	5	The Effect of Molybdate on Corrosion Behaviour of AISI 316Ti Stainless Steel in Chloride Environment	Dr. Viera Zatkalíková Dr. Lenka Markovičová, Aneta Tor-Swiatek	
	6	Effect of UV Radiation to Change the Properties of the Composite PA+GF	Lenka Markovičová Viera Zatkalíkov Tomasz Garbacz	
	7	Surface Activation of Carbon Nanotubes Generating a Chemical Interaction in Epoxy Nanocomposite	Mohamed Eldessouk Ebraheem Shady Yasser Gowayed	
	8	Aging Effect on Mechanical Behavior of Duplex Satinless Steel	Jungho Moon Tae Kwon Ha	
	9	Precious and Rare Metals in Overburden Carbonaceous Rocks: Methods of Extraction	Tatyana Alexandrova, Alexandr Alexandrov, Nadezhda Nikolaeva	
	10	Dry Relaxation Shrinkage Prediction of Bordeaux Fiber Using a Feed Forward Neural	Assoc. Prof. Dr. Baeza S. Roberto	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 865 1310 5022 Passcode: 24251222

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Prof. Dr. VELİ DENİZHAN KALKAN	Authors	Theme
Salon 1	1	FARKLI SOSYOEKONOMİK DÜZEYDEN EBEVEYNLERİN CİNSİYET ROL ALGISI VE ÇOCUKLA ETKİLEŞİMİ	Assist. Prof. Dr. Ş. Hülya KURT	
	2	ÖRGÜTLERDE KRİTİK DAVRANIŞSAL SORUNLAR: KAVRAMLARA İLİŞKİN BİR TARTIŞMA VE YÖNETİM DERSLERİ İÇİN BİR MODÜL ÖNERİSİ	Prof. Dr. VELİ DENİZHAN KALKAN	
	3	ONLINE KANAL YÖNETİCİ SİSTEMLERİNİN OTEL OPERASYONLARI ÜZERİNDE OLUŞTURDUĞU ETKİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğr. Üy. ,Hakan ÖZKÖSE Cenk BORA	
	4	TRACES OF ELDERLINESS IN WORKING LIFE: THE CASE OF KIRKLARELİ	Dr. Öğr. Üyesi, MEHTAP DEMİR	
	5	DETERMINANTS AND EFFECTS OF ORGANIZATIONAL RESISTANCE IN THE CHANGE MANAGEMENT PROCESS	Dr.Öğr.Üys. Zekeriya ŞAHİN	
	6	WOMEN IN THE DEVELOPMENT PROCESS AND THE GLASS CEILING SYNDROME	Öğretim Görevlisi, Çiğdem BAL	
	7	SUSTAINABLE CONSUMPTION BEHAVIOR: A COMPARATIVE ANALYSIS OF GENERATION X AND GENERATION Y CONSUMERS	Ph.D. Lecturer Yasin YILMAZTÜRK Ph.D. Research Assistant Çağatay AKDOĞAN	
	8	THE FUNDING NEED OF THE SYSTEM AND CBRT POLICY ACTIONS	Asst. Prof. Dr., GÖKHAN ORUÇ ÖNALAN	
	9	İŞLETME BÜTÇELERİ VE GELENEKSEL BÜTÇE SİSTEMİNE KARŞI YAPILAN ELEŞTİRİLER	Smmm. Büşra BİLEN	
	10	HORMONAL EFFECTS ON FINANCIAL RISK PERCEPTION: TESTOSTERONE AND MASCULINITY	Dr. Sezen GÜNGÖR	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Öğr. Gör. Dr. Mehmet EREN,	Authors	Theme
Salon 2	1	SURVEYING OF STRUCTURES AND ONE DIMENSIONAL STAKE-OUT	Öğr. Gör. Dr. Mehmet EREN,	
	2	NEVŞEHİR ANDEZİT TAŞININ FİZİKSEL, MEKANİK VE PETROGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Mustafa EKEN Ela B. GÖRÜR AVŞAROĞLU Burhan CENGZİLER	
	3	UÇAK BAKIM HANGARINDA FİNE-KİNNEY METODU İLE RİSK DEĞERLENDİRMESİ	Erhan SICAK	
	4	CONTACT ANALYSIS OF AN ORTHOTROPIC LAYER BASED ON THE FINITE ELEMENT METHOD	Assoc. Prof. Dr. ERDAL ÖNER Assoc. Prof. Dr. MURAT YAYLACI	

	5	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN TAŞKIN AFETİ ÜZERİNE ETKİLERİ; SOLAKLI ÇAYI HAVZASI AFETLERİ	Ufuk YÜKSELER Assoc. Prof. Dr. Ömerul Faruk DURSUN	
	6	AKIM AYIRICILI BASAMAKLI DOLUSAVAKLARIN AKIM KARAKTERİSTİKLERİ	İsa Cici Mahmut Aydoğdu Assoc. Prof. Dr. Ö. Faruk DURSUN	
	7	ATIK LASTİK AGREGASI KATKILI HARÇLARDA ÇİMENTO YERİNE MİKRONİZE KALSİT VE ELAZIĞ FERROKROM CÜRUFU İKAMESİNİN FARKLI KÜR KOŞULLARI ALTINDA MÜHENDİSLİK ÖZELLİKLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	İnşaat Mühendisi, OĞUZ KAAN KARAÇALI Doçent Dr, ALİ DOĞAN	
	8	GEOTEKSTİL DONATILI DUVARLARIN NÜMERİK ANALİZİ	KEMAL KAPLAN Dr. Öğr. Üyesi ,MURAT TONAROĞLU	
	9	INVESTIGATION OF TiO 2 IN GLASS FIBER REINFORCED CONCRETE MIXTURES ON MOLECULAR BONDING AND THERMAL PROPERTIES	B.Sc. BEDIRHAN USTA Dr. FATIH DOGAN Prof. Dr. SERKAN SUBASI Dr. HEYDAR DEHGHANPOUR Msc. MUHAMMED MARASLI	
25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair :**	**Authors**	**Theme**
Salon 3	1	INVESTIGATION OF NRF-2 LEVEL IN THE PERICARDIAL FLUID AND BLOOD PLASMA OF PATIENTS UNDERGOING CARDIAC SURGERY AND ITS RELATIONSHIP WITH KIDNEY DAMAGE	Öğr.Gör.Dr. Mahmut PADAK Dr.Öğr. Üyesi Reşat DİKME	
	2	THE INVESTIGATION OF PAPP-A AND CERULOPLASMIN LEVELS IN PERICARDIAL LIQUIDS OF THE PATIENTS TAKEN INTO CARDIOPULMONARY BYPASS	Nur Dilber ASLAN Prof.Dr. Mehmet Salih AYDIN Dr.Öğr. Üyesi Reşat DİKME Öğr.Gör.Dr. Mahmut PADAK	
	3	ERUCIC ACID POTENTIATE ANTITUMOR, APOPTOTIC, AND OXIDANT ACTIONS OF CISPLATIN VIA THE STIMULATION OF TRPM2 CHANNEL IN COLON TUMOR CELLS	Aysenur Nazıroğlu Ahmet Çarhan	
	4	HEMŞİRELİKTE VAKA TEMELLİ ÖĞRETİMİN ÖZ YETERLİLİĞE ETKİSİ: KARMA YÖNTEM	Dr.Öğr. Üyesi NİLAY ÇAKICI	
	5	TERS YÜZ EĞİTİM MODELİNİN KLİNİK UYGULAMAYA YANSIMASI	Dr.Öğr. Üyesi NİLAY ÇAKICI	
	6	BUSULFAN İLE OLUŞTURULMUŞ BÖBREK HASARI ÜZERİNE KÖK HÜCRE VE D VİTAMİNİ'NİN KORUYUCU VE TEDAVİ EDİCİ ETKİSİ	Uğur ÜNAL, Pınar BİLGİCİ Derya ÇAKIR Gülce YILDIZ Dr. Öğr. Üyesi Esra BALCIOĞLU	
	7	DETERMINATION OF OPTIMUM PARAMETERS OF MICROWAVE ABLATION IN CANCER TREATMENT	Dr. Öğretim Üyesi, Reyyan KAVAK YÜRÜK	
	8	EFFECTS OF SUMAC (Rhus coriaria L.) ON METHOTREXATE-INDUCED LUNG INJURY	Asst. Prof. Gülsen BAYRAK Prof. Dr. Ebru BALLI Asst. Prof. Tuba ÖZCAN METİN	
	9	PİTAYA-GÜMÜŞ NANO PARTİKÜLÜNÜN ANTİMİKROBİYAL AKTİVİTESİ	Dr.Öğr.Üyesi, Aybek YİĞİT	
	10	KARBON NANO TÜPLERİN MODİFİKASYONU VE MİKROBİYAL AKTİVİTESİNİN BELİRLENMESİ	Dr.Öğr.Üyesi,Aybek YİĞİT Dr.Erhan ÖZTÜRK Zeynep Şilan TURHAN	
	11	VOLEYBOLCULARDA ALT EKSTREMİTE İZOKİNETİK KUVVET ORANLARININ İNCELENMESİ	Araştırmacı, Nazmiye Nur Topaloğlu	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Yusuf KAYGISIZ**	**Authors**	**Theme**
Salon 4	1	INVESTIGATION OF INCREASING DOP FROM 40% TO 45% IN THE PARCELING PROCESS	Selim Taşkaya	
	2	EXAMINATION OF THE AREAS SEPARATED BY THE SEPARATION DIAMETER IN THE RAISING PROCESS	Selim Taşkaya	
	3	Al-Si-Mg-Cr ALAŞIM SİSTEMLERİNİN TERMOFİZİKSEL ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ	Assoc. Prof. Dr. Yusuf KAYGISIZ	
	4	CO_2 TAVLAMASININ Lİ- İYON BATARYALARDA ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Özge ERDOĞAN Selda TOPÇU ŞENDOĞDULAR Levent ŞENDOĞDULAR	
	5	METHODS FOR DETERMINING THE QUASIGEOID MODEL	Zahid Idriszade	
	6	INVESTIGATION OF THE THREATENING VISUAL STIMULI EFFECTS ON EYE MOVEMENT BEHAVIOR	Araştırmacı Özgün Ahmet Efetürk Dr. Öğretim Üyesi Hamid Asadi Dereshgi Dr. Öğretim Üyesi Gizem Turgut	
	7	METAN NDIR GAZ SENSÖRLERİNDE OPTİK YÜZEY VE YOĞUŞMA SICAKLIKLARININ YÜKSEK BAĞIL NEMDE GAZ ÖLÇÜMÜNE ETKİSİ	Kontrol ve Otomasyon Mühendisi, ÜSAME AYAZ	
	8	MAKİNE ÖĞRENMESİ İLE AKARSU AKIM TAHMİNİ: BÜYÜK MENDERES HAVZASI ÖRNEĞİ	E. Dilek Taylan Tahsin Baykal Özlem Terzi	
	9	BRONKOPULMONER SEKRESYON TEMİZLEMEYE YARDIMCI SOLUNUM DEVRESİ GELİŞTİRİLMESİ	Ekrem Amaç Yusuf Pekgüzel	
	10	REAKTÖR ve TRAFO KULLANIMINDA GÜRÜLTÜ ÖNLEME	İlke Çağrı AKSAKAL Murat KAVUK AHMET FEYZİOĞLU	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Dr Seda ŞAHİN**	**Authors**	**Theme**
Salon 5	1	TAVUK HİDROKSİAPATİTE TİTANYUM OKSİT İLAVESİNİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Süleyman Serdar PAZARLIOĞLU Dr. Hasan GÖKÇE	
	2	BİTKİ KORUMADA TUZAK BİTKİLERİN ÖNEMİ	Ziraat Yüksek Mühendis Fatma IŞIK GÜLSOY Prof. Dr. Yusuf KARSAVURAN	
	3	TAHIL VE BAKLAGİLLERİN BESİNSEL ÖZELLİKLERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNDE ALTERNATİF BİR YÖNTEM: ÇİMLENDİRME	Res. Assist. Betül OSKAYBAŞ EMLEK Assist. Prof. Dr. Ayşe ÖZBEY Assoc. Prof. Dr. Kevser KAHRAMAN	
	4	DNA BARKODLAMA AV-AVCI BÖCEK İLİŞKİLERİ	Ziraat Mühendisi Elif Zana KOCAAĞA Assist. Prof. Dr. Halil DİLMEN	
	5	INVESTIGATION OF SOME PHYSICAL AND CHEMICAL PROPERTIES OF SOILS ACCORDING TO DIFFERENT LAND USE PATTERNS AND DETERMINATION OF CARBON STORAGE CAPACITIES	Aynur İSTER Dr. Ömer Faruk DEMİR Prof. Dr. Kadir YILMAZ	
	6	ANTALYA DÜZLERÇAMI YABAN HAYATI GELİŞTİRME SAHASINDAKİ BÜYÜK MEMELİ YABAN HAYVANLARININ YAYILIŞI VE DAĞILIMI	Dilek ARSLAN HİSARKAYA Mevlüt ZENBİLCİ Yasin ÜNAL Ahmet KOCA	
	7	YABAN HAYATINDA YERLEŞTİRME: TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALARI, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	MEVLÜT ZENBİLCİ YASİN ÜNAL Ahmet KOCA	

	8	TÜRKİYE'DE TARIMDA ÖLÇEK EKONOMİSİ VE KOOPERATİFLERİN ÖNEMİ	Prof. Dr. Gülşen KESKİN	
	9	THE EFFECT OF BACTERIA APPLICATION ON SALT STRESS TOLERANCE IN MELON	Prof. Dr. ŞEBNEM KUŞVURAN Araş. Gör. Dr. DAMLA TURAN BÜYÜKDİNÇ	
	10	DETERMINATION OF CHARACTERISTICS OF FUELS OBTAINED FROM THE MIXTURE OF WASTE FRYING OILS BIODIESEL WITH BUTANOL	Dr Seda ŞAHİN	
25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Doç. Dr., BURCU TUNCER**	**Authors**	**Theme**
Salon 6	1	THE EFFECTS OF DIFFERENT SUSTAINABLE FERTILIZERS AND EDIBLE COATING ON POST-HARVEST SOME QUALITY PARAMETERS IN FRESH-CUT MELONS (Cucumıs melo L.)	Öğr. Gör. Dr. Fırat İŞLEK Doç. Dr. Şeyda ÇAVUŞOĞLU	
	2	LAHANA ÜRETİM YÖNTEMLERİ VE MUHAFAZASI	Öğr. Gör. Dr. Fırat İŞLEK	
	3	TÜRKİYE' DE SEBZE ISLAHINDA ANDROGENESİS ARAŞTIRMALARI	Doç. Dr., BURCU TUNCER	
	4	TÜRKİYE' DE SEBZE ISLAHINDA KULLANILAN ANDROGENESİS YÖNTEMLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	Doç. Dr., BURCU TUNCER	
	5	ÇİFTÇİLERİN PESTİSİT BİLGİ DÜZEYLERİ VE ALGILARI	Dr. Şenay SEVİM	
	6	AN OVERVIEW OF KAHRAMANMARAŞ (TÜRKİYE) GEOPHYTES, TAXONOMIC CHANGES AND THE LIST OF ACCEPTED PLANT NAMES	Assist Prof. Dr. ALPER UZUN Assist Prof. Dr. SEYRAN PALABAŞ UZUN	
	7	ŞANLIURFA İLİNDE ORGANİK TARIM VE HAYVANCILIK	Doktora Öğrencisi, HASİNE ELÇİ Doktora Öğrencisi, ÖZLEM DURĞUN Doktora Öğrencisi, HALİME ÖZTÜRK	
	8	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF DIFFICULT WORKING CONDITIONS ON WORKER HEALTH IN THE FIGHT AGAINST FOREST FIRES	Neşe Gülci Büşra Akbulut	
	9	DETERMINATION OF THE EFFICACY OF BIOCHAR ON ROOT NEMATODES [(MELOIDOGYNE SPP.) (TYLENCHIDA: MELOIDOGYNIDAE)] IN GREENHOUSE CUCUMBER CULTIVATION	Ziraat Yüksek Mühendisi Mehmet Ali MANDACI Prof. Dr. Uğur GÖZEL	
	10	INVESTIGATION OF SOME PHYSICAL AND CHEMICAL PROPERTIES OF SOILS ACCORDING TO DIFFERENT LAND USE PATTERNS AND DETERMINATION OF CARBON STORAGE CAPACITIES	Aynur İSTER Dr. Ömer Faruk DEMİR Prof. Dr. Kadir YILMAZ	
	11	DÜNYADA VE TÜRKİYE ÖLÇEĞİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR TOPRAK YÖNETİMİNDE SIFIR TOPRAK İŞLEME VE ÖRTÜ BİTKİLERİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	Mehmet Ali EMİNOĞLU Beliz Birce HAMUT Halime ÖZTÜRK	
25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Okan SEZER**	**Authors**	**Theme**
Salon 7	1	POLLEN MORPHOLOGY ASPECT OF TWO ECONOMICALLY IMPORTANT Citrus L. (Rutaceae) TAXA GROWING IN ESKİŞEHİR	Assoc. Prof. Dr. Okan SEZER Prof. Dr. İsmühan POTOĞLU ERKARA	
	2	COMPARATIVE POLLEN MORPHOLOGY OF TWO Thuja L. (Cupressaceae) TAXA GROWING IN ESKİŞEHİR/TURKEY	Assoc. Prof. Dr. Okan SEZER Prof. Dr. İsmühan POTOĞLU ERKARA	
	3	FARKLI AZOT VE FOSFOR KONSANTRASYONLARININ ACUTODESMUS DESERTICOLA MİKROALGİNİN KÜLTÜR BÜYÜME PARAMETRELERİ ÜZERİNE ETKİLERİ	FÜSUN AKGÜL SAMET KÖSEL	
	4	DETECTION OF PLANT GROWTH PROMOTING BACTERIA	MSc. Student Fikriye Mehtap ŞEN Asst. Prof. Dr. Burcu Emine TEFON ÖZTÜRK	

	5	ALOPESİLİ SIĞIRLARDA BAZI BİYOKİMYASAL PARAMETRELERİN İNCELENMESİ	Büşra AKDAĞ Dr. Öğr.Üyesi Özkan DURU	
	6	UTILIZATION OF NANOPARTICLES AS ELICITORS FOR THE ENHANCEMENT OF BIOACTIVE COMPOUNDS IN PLANT-BASED FOODS	Doç. Dr. Meryem KARA	
	7	THE USE OF FLOW CYTOMETRY IN BACTERIOLOGY	Kadriye Aslıhan ONAT TAŞDELEN Hatice ÖZTÜRKEL KABAKAŞ Merve SEZER KÜRKÇÜ Bekir ÇÖL	
	8	KNOCKOUT OF yhbE GENE IN Escherichia coli DECREASES TRANS CINNAMIC ACID TOLERANCE	Kadriye Aslıhan ONAT TAŞDELEN Hatice ÖZTÜRKEL KABAKAŞ Merve SEZER KÜRKÇÜ Bekir ÇÖL Esra DİBEK	
25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Mehmet PİŞKİN**	**Authors**	**Theme**
Salon 8	1	TÜRKİYE'DEKİ COVID-19 MUTASYONLARININ SEYRİNİN ARAŞTIRILMASI	Aslı AĞAR Prof. Dr. Leyla AÇIK Merve YILDIZ	
	2	LACK OF EXPRESSION OF THE queE GENE IN Escherichia coli CAUSES SENSITIVITY TO BENZOIC ACID	Hatice ÖZTÜRKEL KABAKAŞ Kadriye Aslıhan ONAT TAŞDELEN Merve SEZER KÜRKÇÜ Bekir ÇÖL Esra DİBEK	
	3	INVESTIGATION OF THE FOOD PROTECTIVE ACTIVITIES OF BENZOIC ACID AND DERIVATIVES OCCURING NATURALLY IN SOME FOODS	Hatice ÖZTÜRKEL KABAKAŞ Kadriye Aslıhan ONAT TAŞDELEN Merve SEZER KÜRKÇÜ Bekir ÇÖL	
	4	INDUSTRIAL POTENTIAL OF COLD-ACTIVE MICROBIAL ENZYMES	PhD Std. Tuna KARAYTUĞ Res. Asst. Dr. Nihan ARABACI	
	5	PRODUCTION, PARTIAL PURIFICATION AND CHARACTERIZATION OF COLD-ACTIVE PROTEASE FROM A PSYCHROPHILIC BACTERIUM	PhD Std. Tuna KARAYTUĞ Prof. Dr. Burhan ARIKAN	
	6	AMASYA BÖLGESİNDEN TOPLANAN BAZI PİNUS TÜRLERİNİN FİTOKİMYASAL ANALİZİ, İNSEKTİSİDAL VE DAVRANIŞSAL ETKİLERİ	Doç. Dr. ÖMER CEM KARAKOÇ Prof. Dr. AYŞE ŞAHİN YAĞLIOĞLU Arş. Gör. SERKAN KOLDAŞ	
	7	THE EFFECTS OF Morchella esculenta AND Lactarius deliciosus MUSHROOMS ON THE PHYSICAL AND SENSORY PROPERTIES OF CHICKEN MEATBALLS	Gamze SEL Assoc. Prof. Dr. Gulen YILDIZ TURP	
	8	AĞIR METAL VE GIDA KONTAMİNASYONU	Assoc. Prof. Dr. Mehmet PİŞKİN	
	9	INVESTIGATION OF MINERAL COMPOSITION OF DIFFERENT TEA TYPES BY MULTILINEAR REGRESSION AND UNSUPERVISED MACHINE LEARNING METHODS	Assist. Prof. Dr. Yusuf DURMUŞ Assoc. Prof. Dr. Ayşe Dilek Atasoy Prof. Dr. Ahmet Ferit ATASOY	
	10	KOMBUCHA SİRKESİNİN ÜRETİMİ ve GIDA PATOJENLERİNE KARŞI ANTİMİKROBİYAL POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİ	Dr. Öğr. Üyesi, Nurcan DOĞAN Dr. Öğr. Üyesi, Cemhan DOĞAN	
	11	DOĞAL GIDA KAYNAKLARI ve ARTIKLARINDAN KARBON NOKTALARININ SENTEZİ, BİYOAKTİVİTESİ ve UYGULAMA ALANLARI	Dr. Öğr. Üyesi, Cemhan DOĞAN Dr. Öğr. Üyesi, Nurcan DOĞAN	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Dr. Öğretim Üyesi Tuğçe Tezel**	**Authors**	**Theme**
Salon 9	1	THE EFFECT OF THE GREENHOUSE GAS INCREASE IN TURKEY ON METEOROLOGICAL DATA	DR, ALPER YILDIRIM	
	2	KOMPRESÖR DAİRESİNDE OLUŞAN DURUŞ SÜRESİ, HURDA MİKTARI VE ENERJİ TÜKETİMİNİN AZALTILMASI	ŞAFAK KİREN Dr. Öğr. Üyesi, AHMET FEYZİOĞLU	
	3	ISI DEĞİŞTİRİCİYE SABİT SICAKLIK VE DEBİDE GİREN AKIŞKANIN ISI TRANSFERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ: ANSYS ÇALIŞMASI	Dr. Öğr. Üyesi Nesrin ADIGÜZEL Y. Lisans Öğr. Muhammet ÖZGERİŞ	
	4	PROBABILITY AND STATISTICS APPLICATIONS ON RISK ASSESSMENT METHODOLOGY FOR AN AIRCRAFT AVIONICS SYSTEM SAFETY ANALYSIS	AYÇİN GÜRDAMAR Prof.Dr. ŞEREF NACİ ENGİN	
	5	DETERMINATION OF BIOLOGICAL CHARACTERIZATION OF BORON NITRIDE PREPARED WITH DIFFERENT ADDITIVES	Busra M. Bozer Muhammed Öz Gurcan Yıldırım	
	6	THE IN VITRO BIOLOGICAL EVALUATION OF BIOCOMPATIBLE CERAMICS REINFORCED POLYMER COMPOSITE	Büşra Moran Bozer Ümit ERDEM	
	7	VAKUM İNFÜZYON YÖNTEMİ İLE ÜRETİEN MEŞE PALAMDU TAKVİYELİ CAM ELYAF/EPOKSİ KOMPOZİTLERİN MEKANİK ÖZELLİKLERİNE UZAKLIĞIN ETKİSİ	SUAT ALTUNÇ OKAN ÖZDEMİR	
	8	CNC PANEL EBATLAMA MAKİNELERİNDE TUTUCU SİSTEMİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Makine Mühendisi, Ahmet ÖZDEN Makine Mühendisi, Orhan KEYİF Proje Şefi, İbrahim Volkan DEMİREL Makine Mühendisi, Erkan GÖKÇEDAĞ	
	9	5 EKSEN CNC MAKİNELERİNDE Z EKSEN ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Makine Mühendisi, Ahmet ÖZDEN Makine Mühendisi, Orhan KEYİF Makine Mühendisi, Süleyman Cem BAL Makine Mühendisi, Erkan GÖKÇEDAĞ	
	10	SEÇİCİ LAZER ERİTME YÖNTEMİNDE ÜRETİM KISITLAMALARINA UYGUN TASARIM KRİTERLERİ	Dr. Öğretim Üyesi Tuğçe Tezel Prof. Dr. Volkan Kovan	
	11	EKLEMELİ İMALATTA ULUSLARARASI KURULUŞLAR TARAFINDAN YÜRÜTÜLEN STANDARDİZASYON FAALİYETLERİ	Dr. Öğretim Üyesi Tuğçe Tezel Prof. Dr. Volkan Kovan	
		OTOMATİK TELEME BASKI MAKİNESİ GELİŞTİRİLMESİ	Emine KERVAN Mehmet HALICI Erol YALÇIN Muzaffer KURTOĞLU	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:00-15:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assoc. Prof. Dr. Seniye Karakaya**	**Authors**	**Theme**
Salon 10	1	FEMTOSECOND LASER NONLINEAR OPTICAL EFFECTS FOR TiO 2 @Zr NANOALLOYS IN LIQUIDS	Yasemin GÜNDOĞDU Hamdi Şükür Kılıç	
	2	EFFECT OF Ce-Al Co-DOPING ON THE SURFACE, ELECTRICAL AND OPTICAL PROPERTIES OF SOL-GEL DERIVED ZNO THIN FILMS	Assoc. Prof. Dr. Seniye Karakaya	
	3	EFFECT OF HEAT TREATMENT ON THE STRUCTURAL, SURFACE AND OPTICAL PROPERTIES OF SOL-GEL DERIVED ZnO THIN FILMS	Assoc. Prof. Dr. Seniye Karakaya	
	4	THE EFFECT OF DIFFERENT REFLECTOR GEOMETRIES IN NDIR GAS SENSORS ON THE LIGHT CONCENTRATION REACHING THE DETECTOR	Physics Engineer, DİLAN YALÇIN Doç. Dr., SERHAT İKİZOĞLU	

	5	THE EFFECTS OF VEGETABLE AND FRUIT BASED ADDITIVES ON OXIDATION DEVELOPMENT, COLOR AND SENSORY PROPERTIES OF THE POULTRY PRODUCTS	Cansu CELEBIOGLU Assoc. Prof. Gulen YILDIZ TURP	
	6	DOĞA KAYNAKLI AFETLERİN İKİNCİL ETKİLERİ VE ENDÜSTRİYEL TESİS KAZALARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ	Tolga SAVAŞ M. Eyyuphan YAKINCI	
	7	GERİ DÖNÜŞÜM LİF KULLANIMININ KUMAŞLARIN HASLIK VE YIKAMA ÖZELLİKLERİNE ETKİSİ	Leman ATİKER Nilgün ÖZDİL Arif Taner ÖZGÜNEY Serkan ALSAN	
	8	KURU ÜRETİM YÖNTEMLERİ KULLANILARAK ÜRETİLEN DEMİR OKSİT NANOPARTİKÜLLERİNİN MANYETİK REZONANS GÖRÜNTÜLEMEDE T 2 KONTRAST AJANI OLARAK POTANSİYEL KULLANIMININ ARAŞTIRILMASI	ELİF LÜLEK Dr. Öğr. Üyesi, Yavuz Nuri ERTAŞ	
	9	KÜÇÜK ALANLARIN MOBİLYA TASARIMINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ	BERKE ÖZDEMİR Dr. Öğr. Üyesi ARİF ÇAĞLAR KONUKÇU	
	10	DESIGNING A SPATIAL DATABASE FOR SINKHOLE HAZARD ANALYZES AND PREPARING A HAZARD ANALYSIS MAP, KARAPINAR SAMPLE	Dr. Öğrencisi Bilge BİNGÜL Dr. Öğr. Üyesi Emrah PEKKAN	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – II
Meeting ID: 837 9303 7290 Passcode: 24251222

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Kyoko Tominaga**	Authors	Theme
Salon 1	1	Models of Copyrights System	A. G. Matveev	**Social Science**
	2	Modern Problems of Russian Sport Legislation	Dr. Yurlov Sergey	
	3	How to Modernise the European Competition Network (ECN)	Dr. Dorota Galeza	
	4	3 Women's Rights in Conflict with People's Cultural Autonomy: Problems of Cultural Accommodation	Assis. Prof. Dr. Nazia Khan	
	5	Social Movements and the Diffusion of Tactics and Repertoires: Activists' Network in Anti-globalism Movement	Assoc. Prof. Kyoko Tominaga	
	6	Employment Discrimination on Civil Servant Recruitment	Li Lei Jia Jidong	
	7	Selection Standards for National Teams: Theory and Practice	Alexey Kulik	
	8	The Linguistic and Legal Term	Adam Niewiadomski	
	9	Illicit Return Practices of Irregular Migrants from Greece to Turkey	Prof. Dr. Enkelejda Koka, Denard Veshi	
	10	Dependency Theory on Examining the Relationship between the United States and the Middle East: In the Case of Iran, Saudi Arabia, and Turkey	Assis. Prof. Dr. Abdelhafez Abdel Hafez	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Taechit Cheuypoung**	Authors	Theme
Salon 2	1	International Tourists' Travel Motivation by Push-Pull Factors and the Decision Making for Selecting Thailand as Destination Choice	Siripen Yiamjanya Kevin Wongleedee	**Social Science**
	2	The Design Inspired by Phra Maha Chedi of King Rama I-IV at Wat Phra Chetuphon Vimolmangklaram Rajwaramahaviharn	Assis. Prof. Dr. Taechit Cheuypoung	
	3	A Comparative Study of Costumes for Religious Festivals in ASEAN Countries	Jaruphan Supprung	
	4	Loan Guarantee Schemes: Private and Public Examples	Assis. Prof. Dr. Simeon Karafolas Maciej Woźniak	
	5	The Application of Rhizophora Wood to Design: A Walking Stick for Elderly	Noppadon Sangwalpetch	
	6	Properties of Rhizophora Charcoal for Product Design	Tanutpong Phriwanrat	
	7	Fabric Printing Design: An Inspiration from Thai Kites	Assis. Prof. Dr. Suwit Sadsunk	

	8	The Design of English Materials to Communicate the Identity of Mueang District, Samut Songkram for Ecotourism	Ress. Assis. Kitda Praraththajariya	
	9	Ideological Framing in Television News: The Case of "Settlement Process"	Mete Kazaz, Birol Gülnar	
	10	1 Baby Boom Generation in Singapore and Its Impact on Ageing	Sharmistha Roy	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Bashaiar Alsanaa**	Authors	Theme
Salon 3	1	Innovative Teaching in Systems Analysis and Design - an Action Research Project	Assis. Prof. Dr. Imelda Smit	**Social Science**
	2	Media Pedagogy - The Medium is the Message	Dr. Syed Sultan Ahmed	
	3	Students' Acceptance of Incorporating Emerging Communication Technologies in Higher Education in Kuwait	Assis. Prof. Dr. Bashaiar Alsanaa	
	4	Using Critical Systems Thinking to Improve Student Performance in Networking	Albertus G. Joubert Roelien Goede	
	5	The Future of Blended Learning	Reem A. Alebaikan	
	6	The Impact of e-Learning and e-Teaching	Prof. Dr. Mohammad Mohammad	
	7	Using Technology with a New Model of Management Development by Simulation of Neural Network and its Application on Intelligent Schools	Ahmad Ghayoumi Mehdi Ghayoumi	
	8	Developing of Intelligent Schools with a New Model of Strategic Management System	Ahmad Ghayoumi Mehdi Ghayoumi	
	9	The Design and Development of Multimedia Pronunciation Learning Management System	Phd. Can. Fei Ping Por Soon Fook Fong	
	10	Comparing Academically Gifted and Non-Gifted Students- Supportive Environments in Jordan	Mustafa Qaseem Hielat Ahmad Mohammad Al-Shabatat	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Alhamdi Alfi Fajri**	**Authors**	**Theme**
Salon 4	1	Quantifying the UK's Future Thermal Electricity Generation Water Use: Regional Analysis	Assis. Prof. Dr. Daniel Murrant Assoc. Prof. Dr. Andrew Quinn Lee Chapman	**Social Science**
	2	Antecedents and Consequences of Social Media Adoption in Travel and Tourism: Evidence from Customers and Industry	Mohamed A. Abou-Shouk, Mahamoud M. Hewedi	
	3	Electricity Load Modeling: An Application to Italian Market	Giovanni Masala Stefania Marica	
	4	Fair Value Implementation of Financial Asset: Evidence in Indonesia's Banking Sector	Alhamdi Alfi Fajri	
	5	Managers' Capacity Building for Institutional Sustainability Performance	Analiza Acuña-Villacorte	
	6	Adaptation Actions in Companies as Theoretical and Practical Aspects: A Case Study of a Food Ingredients and Additives Producer	Assis. Prof. Dr. Maja Sajdak	
	7	In Search of Innovation: Exploring the Dynamics of Innovation	Michal Lysek Mike Danilovic Jasmine Lihua Liu	
	8	Constructing a New World Order through a Narrative of Infrastructural Development: The Case of the BRICS	Carolijn Van Noort	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Aber Salem Aboalgasm**	Authors	Theme
Sa lo	1	Common Acceptable Cuisine in Multicultural Countries: Towards Building the National Food Identity	Mohd Zulhilmi Suhaimi Mohd Salehuddin Mohd Zahari	

	2	Employee Aggression, Labeling and Emotional Intelligence	Martin Popescu D. Dana Maria	**Social Science**
	3	The Design of Picture Books for Children from Tales of Amphawa Fireflies	Marut Pichetvit	
	4	The Potential of Digital Tools in Art Lessons at Junior School Level to Improve Artistic Ability Using Tamazight Fonts	Prof. Dr. Aber Salem Aboalgasm Assis. Prof. Dr. Rupert Ward	
	5	Simple Infrastructure in Measuring Countries e-Government	Assis. Prof. Dr. Sukhbaatar Dorj Dr. Erdenebaatar Altangerel	
	6	Quality Service Standard of Food and Beverage Service Staff in Hotel	Thanasit Suksutdhi	
	7	Marketing Management and Cultural Learning Center: The Case Study of Arts and Cultural Office, Suansunandha Rajabhat University	Phd. Cam. Pirada Techaratpong	
	8	Form of Distribution of Traffic Accident and Environment Factors of Road Affecting of Traffic Accident in Dusit District, Only Area Responsible of Samsen Police Station	Assis. Prof. Dr. Musthaya Patchanee	
	9	A Study of Management Principles Incorporating Corporate Governance and Advocating Ethics to Reduce Fraud at a South African Bank	Roshan Jelal Charles Mbohwa	
	10	Money Laundering and Financing of Terrorism	C. Mallada Fernández	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Assis. Prof. Dr. Samir Al-Zobaidi**	Authors	Theme
Salon 6	1	Studying the Intercalation of Low Density Polyethylene/Clay Nanocomposites after Different UV Exposures	Assis. Prof. Dr. Samir Al-Zobaidi	**Applied Science**
	2	Effect of Sewing Speed on the Physical Properties of Firefighter Sewing Threads	Adnan Mazar Engin Akcagun Antonin Havelka Funda Buyuk Mazari, Pavel Kejzlar	
	3	The Experimental and Numerical Analysis of Trip Steel Wire Drawing Processes Drawn with Different Partial Reductions	Lecture Sylwia Wiewiorowska, Assis. Prof. Dr. Zbigniew Muskalski	
	4	Prediction of Solidification Behavior of Al Alloy in a Cube Mold Cavity	N. P. Yadav Assoc. Prof. Deepti Verma	
	5	Influence of High Temperature and Humidity on Polymer Composites Used in Relining of Sewage	Parastou Kharazmi Folke Björk	
	6	Anticorrosive Polyurethane Clear Coat with Self-Cleaning Character	Prof. Nihit Madireddi P. A. Mahanwar	
	7	Effects of Coupling Agent on the Properties of Durian Skin Fibre Filled Polypropylene Composite	Hazleen Anuar Nur Aimi Mohd Nasir Yousuf El-Shekeil	
	8	Response Surface Methodology for Optimum Hardness of TiN on Steel Substrate	R. Joseph Raviselvan K. Ramanathan P. Perumal M. R. Thansekhar	
	9	The Effects and Interactions of Synthesis Parameters on Properties of Mg Substituted Hydroxyapatite	S. Sharma U. Batra S. Kapoor, A. Dua	
	10	Experimental Investigation on Mechanical Properties of Rice Husk Filled Jute Reinforced Composites	Priyankar Pratim Deka, Sutanu Samanta	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Jakub Kraus, Vladimír**	Authors	Theme
S a	1	Satellite Rainfall Prediction Techniques - A State of the Art Review	S. Sarumathi N. Shanthi	

			S. Vidhya	
	2	Material Parameter Identification of Modified AbdelKarim-Ohno Model	Pedro F. Albuquerque Assis. Prof. Dr. Pedro V. Gamboa Assoc. Prof. Miguel A. Silvestre	**Applied Science**
	3	"Friction Surfaces" of Airport Emergency Plan	Dr. Jakub Kraus, Vladimír Plos, Peter Vittek	
	4	Parametric Investigation of Aircraft Door's Emergency Power Assist System (EPAS)	Dr. Marshal D. Kafle Jun H. Kim Hyun W. Been Kyoung M. Min Sung H. Kim	
	5	Acoustic Behavior of Polymer Foam Composite of Shorea leprosula after UV-Irradiation Exposure	Anika Zafiah M. Rus S. Shafizah	
	6	Modeling and Simulation of Axial Fan Using CFD	Assis. Prof. Dr. Hemant Kumawat	
	7	A Modified Decoupled Semi-Analytical Approach Based On SBFEM for Solving 2D Elastodynamic Problems	M. Fakharian M. I. Khodakarami	
	8	Numerical Investigation of Nanofluid Based Thermosyphon System	Kiran Kumar K Ramesh Babu Bejjam Atul Najan	
	9	Prediction of Scour Profile Caused by Submerged Three-Dimensional Wall Jets	Abdullah Al Faruque Ram Balachandar	
	10	Numerical Investigation of the Effect of Number of Waves on Heat Transfer in a Wavy Wall Enclosure	Assis. Prof. Dr. Ali Reza Tahavvor Assis. Prof. Dr. Saeed Hosseini Dr. Afshin Karimzadeh Fard	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		**Session Chair : Cherryl Lowe**	**Authors**	**Theme**
Salon 8	1	Correlational Analysis between Brain Dominances and Multiple Intelligences	Lakshmi Dhandabani, Rajeev Sukumaran	**Applied Science**
	2	Awareness of Students and Teachers towards AIDS and AIDS Education	Assis. Prof. Dr. Anjan Saikia	
	3	Application of Single Subject Experimental Designs in Adapted Physical Activity Research: A Descriptive Analysis	Jiabei Zhang Ying Qi	
	4	The Classification Performance in Parametric and Nonparametric Discriminant Analysis for a Class- Unbalanced Data of Diabetes Risk Groups	Dr. Lily Ingsrisawang Assis. Prof. Dr. Tasanee Nacharoen	
	5	Validation of an Acuity Measurement Tool for Maternity Services	Cherryl Lowe	
	6	A Comprehensive Method of Fault Detection and Isolation Based On Testability Modeling Data	Junyou Shi Weiwei Cui	
	7	Yawning and Cortisol as a Potential Biomarker for Early Detection of Multiple Sclerosis	Simon B. N. Thompson	
	8	An Application of Self-Health Risk Assessment among Populations Living in the Vicinity of a Fiber-Cement Roofing Factory	Assis. Prof. Dr. Phayong Thepaksorn	
	9	Predictors of Non-Alcoholic Fatty Liver Disease in Egyptian Obese Adolescents	Moushira Zaki Wafaa Ezzat Yasser Elhosary, Omnia Saleh	
	10	Angiographic Evaluation of ETT (Treadmill) Positive Patients in a Tertiary Care Hospital of Bangladesh	Syed Dawood Md. Taimur, Saidur Rahman Khan, Farzana Islam	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Nirmal J.I. Kumar**	Authors	Theme
Sa lo	1	Differential Sensitivity of Nitrogen-Fixing, Filamentous Cyanobacterial Species to an Organochlorine Insecticide - 6, 7, 8, 9, 10, 10- Hexachloro-1, 5, 5a, 6, 9, 9a-Hexahydro-6, 9- Methano-2, 4, 3-Benzodioxathiepine-3-Oxide	Nirmal J.I. Kumar,	

			Dr. Anubhuti A. Bora, Assis. Prof. Dr. Manmeet K. Amb	**Applied Science**
	2	An Evaluation of Pesticide Stress Induced Proteins in three Cyanobacterial Species-Anabaena Fertilissima, Aulosira Fertilissima and Westiellopsis Prolifica using SDS-PAGE	Nirmal Kumar, Rita N. Kumar, Anubhuti Bora, Manmeet Kaur Amb	
	3	Computational Identification of MicroRNAs and their Targets in two Species of Evergreen Spruce Tree (Picea)	Assis. Prof. Dr. Muhammad Y.K. Barozai, Ifthikhar A. Baloch, M. Din	
	4	A New Approach In Protein Folding Studies Revealed The Potential Site For Nucleation Center	Nurul Bahiyah Ahmad Khairudin, Habibah A Wahab	
	5	Detection of Oxidative Stress Induced by Mobile Phone Radiation in Tissues of Mice using 8-Oxo-7, 8-Dihydro-2'-Deoxyguanosine as a Biomarker	Phd. Can Ahmad M. Khalil, Dr. Ahmad M. Alshamali, Marwan H. Gagaa	
	6	Microbial Oil Production by Isolated Oleaginous Yeast Torulaspora globosa YU5/2	Rita Kumar, Alka Sharma, Purnima Dhall, Niha M. Kulshreshtha, Anil Kumar	
	7	High-Intensity Nanosecond Pulsed Electric Field effects on Early Physiological Development in Arabidopsis thaliana	Assis. Prof. Dr. Wisuwat Songnuan, Dr. Phumin Kirawanich	
	8	Micro-aerobic, Anaerobic and Two-stage Condition for Ethanol Production by enterobacter aerogenes from Biodiesel-derived Crude Glycerol	Kanokrat Saisaard, Irini Angelidaki, Poonsuk Prasertsan	
	9	Using Malolactic Fermentation with Acid- And Ethanol- Adapted Oenococcus Oeni Strain to Improve the Quality of Wine from Champs Bourcin Grape in Sapa - Lao Cai	Pham Thu Thuy, Nguyen Lan Huong, Chu Ky Son	
	10	A New Edit Distance Method for Finding Similarity in Dna Sequence	Assis. Prof. Dr. Patsaraporn Somboonsak, Assis. Prof. Dr. Mud-Armeen Munlin	
	11	Characterization of the O.ul-mS952 Intron:A Potential Molecular Marker to Distinguish Between Ophiostoma Ulmi and Ophiostoma Novo-Ulmi Subsp. Americana	Mohamed Hafez, Georg Hausner	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Suman B. Chakraborty,**	Authors	Theme
Salon 10	1	Sex Differences in Thyroid Gland Structure of Rabbits	Parchami A., Fatahian Dehkordi RF.	**Applied Science**
	2	Evaluation of Protein Digestibility in Canola Meals between Caecectomised and Intact Adult Cockerels	Ali Nouri Emamzadeh, Akbar Yaghobfar	
	3	Effect of L-Arginine on Neuromuscular Transmission of the Chick Biventer Cervicis Muscle	Assis. Prof. Dr. S. Asadzadeh Vostakolaei	
	4	The Relationship between Sheep Management and Lamb Mortality	Assis. Prof. Dr. T. M. Mousa-Balabel	
	5	Effect of Stocking Density on Monosex Nile Tilapia Growth during Pond Culture in India	Suman B. Chakraborty, Samir Banerjee	
	6	Pragati Node Popularity (PNP) Approach to Identify Congestion Hot Spots in MPLS	E. Ramaraj, A. Padmapriya	
	7	Improvement of Semen Quality in Holstein Bulls during Heat Stress by Supplementing Omega-3 Fatty Acids	Hamid. Gholami, Mohammad. Chamani, Armin. Towhidi, Mohammad. H. Fazeli	
	8	The Relationship between Excreta Viscosity and TMEn in SBM	Assis. Prof. Ali Nouri Emamzadeh	
	9	Anticoagulatory Role of an Ergot Mesylate: Hydergine	Fareeha A., Irfan Z Qureshi	

	10	The Effect of Selective Cyclooxygenase (COX) Inhibitors on Japanese Medaka (Oryzias latipes) Reproduction Parameters	Dr. Agata Kowalska, Radosław K. Kowalski, Assis. Prof. Dr. Zdzisław Zakęś	

25 Aralık / 25 December 2022 /13:30-15:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Asha Hasnimy Mohd Hashim**	Authors	Theme
Salon 11	1	Perceptions of Health Status and Lifestyle Health Behaviors of Poor People in Mauritius	Smita S. D. Goorah, Melisha Panchoo	**Applied Science**
	2	Spreading Dynamics of a Viral Infection in a Complex Network	Assis. Prof. Dr. Khemanand Moheeput, Smita S. D. Goorah, Satish K. Ramchurn	
	3	Chase Trainer Exercise Program in Athlete with Unilateral Patellofemoral Pain Syndrome (PFPS)	Asha Hasnimy Mohd Hashim, Lee Ai Choo	
	4	Analysis of Metallothionein Gene MT1A (rs11076161) and MT2A (rs10636) Polymorphisms as a Molecular Marker in Type 2 Diabetes Mellitus among Malay Population	Assis. Prof. Dr. Norsakinah Mohammad Osman, Ali Etemad, Assoc. Prof. Dr. Patimah Ismail	
	5	Effect of On-Demand Cueing on Freezing of Gait in Parkinson's Patients	Prof. Dr. Rosemarie Velik	
	6	Effect of Cold, Warm or Contrast Therapy on Controlling Knee Osteoarthritis Associated Problems	Amal E. Shehata, Manal E. Fareed	
	7	Chemotherapy Safety Protocol for Oncology Nurses: It's Effect on Their Protective Measures Practices	Magda M. Mohsen, Manal E. Fareed	
	8	FITTER - A Framework for Integrating Activity Tracking Technologies into Electric Recreation for Children and Adolescents	R. Altamimi, G. Skinner, K. Nesbitt	
	9	Consumption Pattern and Dietary Practices of Pregnant Women in Odeda Local Government Area of Ogun State	Dr. Ademuyiwa, Assis. Prof. Dr. M. O., Sanni, S. A.	
	10	Biomechanics Analysis When Delivering Baby	Kristyanto B.	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 865 1310 5022 Passcode: 24251222

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assist. Prof. Dr. Hakan YÜKSEL**	**Authors**	**Theme**
Salon 1	1	FACTS SİSTEMLERİ İÇİN GEÇİCİ HATA KAYIT SİSTEMİ GELİŞTİRME PROJESİ	Ar-Ge Proje Mühendisi, Uğur Cem Yılmaz Ar-Ge Proje Mühendisi, İlayda Aygün Ar-Ge Proje Lideri, Canan Şişman Korkmaz Proje Yöneticisi, Kenan Ahmet Mumcu Proje Yöneticisi, Alper Terciyanlı	
	2	ENERJİSİNİ HATTAN ALAN YERLİ VE MİLLİ ARIZA GÖSTERGE CİHAZI GELİŞTİRİLMESİ VE PİLOT UYGULAMASI	Ar-Ge Proje Mühendisi, Uğur Cem Yılmaz Ar-Ge Proje Mühendisi, İlayda Aygün Ar-Ge Proje Lideri, Canan Şişman Korkmaz Proje Yöneticisi, Ceyhan Ankıtcı	
	3	EXAMINATION OF LOAD-INDEPENDENT VICKERS HARDNESS PARAMETERS FOR ALUMINUM OXIDE ADDED BI-2212 SUPERCONDUCTOR WITH MECHANICAL MODELS	Assoc.Prof. Dr. MUHAMMED ÖZ Assoc.Prof. Dr. ÜMİT ERDEM	

			Prof. Dr. GÜRCAN YILDIRIM	
	4	DEDUCTION OF THE RELATION BETWEEN MODULI OF ELASTICITY AND GRANULARITY DEGREES FOR ALUMINUM OXIDE ADDED BI-2212 SUPERCONDUCTOR	Assoc.Prof. Dr. MUHAMMED ÖZ Assoc.Prof. Dr. ÜMİT ERDEM Prof. Dr. GÜRCAN YILDIRIM	
	5	DENSITY MEASUREMENT OF DIESEL-CANOLA BIODIESEL-METHANOL BLENDS VIA TEMPERATURE AND COMPOSITION RATE	Res. Assist., Kaan YEŞİLOVA Assist. Prof. Dr., Özgün YÜCEL PhD Instructor, Başak TEMUR ERGAN	
	6	HAVA TRAFİK KONTROLÜNDE İNSANSIZ HAVA ARAÇLARI	Gürkan GÜRGÖZE	
	7	GEOMETRİK BOYUT TOLERANSININ FARKLI ÖLÇÜM CİHAZLARINDAN ALINAN ÖLÇÜMLERE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI	Müh. Kaan BİRO Prof. Dr. Muammer NALBANT	
	8	VIRTUAL POWER PLANT FOR DEMAND AGGREGATION OF DISTRIBUTED ENERGY NETWORK AND TRADING PLATFORM DEVELOPMENT	Canan Şişman Korkmaz Obed Nelson Onsomu Ertuğrul Özer Abdulhameed Aboumadi Fatma Üzel	
	9	BELIRLI FIYATLI VARLIKLARIN ENERJI TİCARETI İÇİN OPTİMİZE VARLIK YÖNETİMİ PLATFORMU GELIŞTİRİLMESI	Ertuğrul Özer Canan Şişman Korkmaz Rabia Şeyma Güneş	
	10	ANALYSIS OF DIYARBAKIR MANSIONS WITH RESPECT TO ENVIRONMENTAL FACTORS	Assist. Prof. Dr. Meltem ERBAŞ ÖZİL Prof. Dr. F. Demet AYKAL	
	11	GÜÇ ELEKTRONİĞİNDE YAPAY ZEKA UYGULAMALARI DERLEMESİ	Celal TUNCEL Dr. Öğr. Üyesi ,Tolga ÖZER	
25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Dr. Öğretim Üyesi, Engin EYCEYURT**	**Authors**	**Theme**
Salon 2	1	MICROSCALE WIND ENERGY SYSTEM ANALYSIS FOR ISTANBUL ATATURK AIRPORT	ŞEYMA KILIÇ Asst. Prof., BURAK BARUTÇU	
	2	BICOMPLEX NARAYANA NUMBERS	Dr, ÇAĞLA ÇELEMOĞLU	
	3	GAUSS LEONARDO NUMBERS	Dr, ÇAĞLA ÇELEMOĞLU	
	4	IMPROVING THE PROPERTIES OF FLEXIBLE POLYURETHANES WITH CHAMOMILLA PLANT	Sıla Topçu Murat Zengin Eren Ertik Fatih Karahan Fatih Çalışkan	
	5	CATION EXCHANGE OF SODIUM MONTMORILLONITE WITH ZINC NITRATE	Sümeyra Z. Öztürk Sıla Topçu Murat Zengin Fatih Çalışkan	
	6	INVESTIGATION OF GREENHOUSE GAS EMISSIONS AND BUILDING SOURCED GREENHOUSE GAS EMISSIONS ON SECTORAL BASIS IN THE WORLD, EU AND TURKEY	Hidayet Emre YILDIZ	
	7	MACHINE LEARNING-BASED LTE HANDOVER PERFORMANCE ANALYSIS	Dr. Öğretim Üyesi, Engin EYCEYURT	
	8	AN INVESTIGATION OF FEATURE SELECTION METHODS FOR CLASSIFICATION PURPOSES USING SUPERVISED MACHINE LEARNING	M.Sc., BUSE NUR BALTACIOĞLU	

			Assoc. Prof. Dr. İDİL YAVUZ	
	9	RESTORANLAR DA ÖDEME ARAÇLARININ KARŞILAŞTIRILMASI VE WEB TABANLI QR KOD İLE ÖDEME MODELİ GELİŞTİRİLMESİ	GİZEM BODUR AHMET FEYZİOĞLU	
	10	ORGANİK OPTOELEKTRONİK MALZEMELERİN HOMO VE LUMO ENERJİ SEVİYELERİNİN POTANSİYELE GÖRE DEĞİŞİMİ	Dr. AHMET BATTAL	
	11	CHEMOSTRATIGRAPHY APPLICATIONS IN HYDROCARBON-RICH BASINS	Graduate Student Çiğdem YILDIZ Assoc. Prof. Dr. Berna YAVUZ PEHLIVANLI	
	12	GAS CHROMATOGRAPHY-MASS SPECTROMETER (GC-MS) TECHNIQUE AND ITS APPLICATION	Graduate Student Ufuk KESKİN Assoc. Prof. Dr. Berna YAVUZ PEHLIVANLI	
	13	INVESTIGATION OF FILAMENTS USED IN 3D PRINTER IN GRADUATE THESIS IN TURKEY	Assist. Prof. Dr. Hakan YÜKSEL	
	17	ANALYSIS OF BLOCK CHAIN APPLICATION AREAS IN THE INTERNET OF THINGS	Assist. Prof. Dr. Hakan YÜKSEL	
25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Doç. Dr. GONCA DURMAZ GÜNGÖR**	**Authors**	**Theme**
Salon 3	1	EFFICIENCY MEASUREMENT OF TURKISH UNIVERSITIES USING THE STOCHASTIC FRONTIER MODEL	YELİZ MERT KANTAR İSMAİL YENİLMEZ İBRAHİM ARIK	
	2	COMPARISON OF BOX-JENKINS AND ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS METHODS: DEMAND FORECAST FOR CERAMIC SANITARY WARE	ALPER SİNAN ÇALIK İSMAİL YENİLMEZ ÖMER SEVİNÇTEKİN	
	3	NEW FIXED CIRCLE RESULTS ON FUZZY METRIC SPACES	Asst. Prof. Dr. ELİF KAPLAN	
	4	FIXED-CIRCLE RESULTS VIA BILATERAL TYPE CONTRACTIONS ON G-METRIC SPACES	Asst. Prof. Dr. ELİF KAPLAN	
	5	SIRT ÇANTASI PROBLEMLEMLERİNİNİN ÇÖZÜMÜNDE GENETİK ALGORİTMALAR VE NÖROEVRİM	Arif GÜRSOY Hediye ALTIN	
	6	AN OVERVIEW OF THE FIDUCIAL INFERENCE IN STATISTICAL THEORY	Dr. Gamze GÜVEN	
	7	FIXED POINT RESULTS UNDER θ-CONTRACTIONS ON QUASI METRIC SPACE	Doç. Dr. GONCA DURMAZ GÜNGÖR Prof. Dr. İSHAK ALTUN	
	8	VERİ MADENCİLİĞİNDE KÜMELEME ANALİZİ VE SAĞLIK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA ÖRNEĞİ	İş Zekası Mühendisi, Mehmet Görkem ERGAN Doç.Dr., Yusuf Sait TÜRKAN Endüstri Mühendisi, Aslıhan SAĞIROĞLU CIDA	
	9	HAVALİMANI TERMİNALİNDE KUYRUK SİSTEMLERİ ÜZERİNE BİR SİMÜLASYON VE MODELLEME UYGULAMASI	Endüstri Mühendisi, Melek Rabia TÜREL Doç.Dr., Yusuf Sait TÜRKAN	
	10	A BIBLIOMETRIC COMPARISON ON MACHINE LEARNING vs. DEEP LEARNING APPROACHES IN CYBERSECURITY	Ali Melih Kanca İlker Türker	
	11	TIME SERIES REPRESENTATION TECHNIQUES UNDER THE CHALLENGES OF HIGH DIMENSIONAL DATA AND COMPUTATIONAL COST– A BRIEF SURVEY	Mushtaq Mohammed Abdulnabi İlker Türker	
25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Doç. Dr, Fatma SÖNMEZ ÇAKIR**	**Authors**	**Theme**
Salon	1	EXAMINATION OF THE EFFECTS OF MANAGEMENT PRACTICE, MANAGEMENT COMMITMENT AND LEAN SIGMA BEHAVIORS IN TEXTILE COMPANIES	Assoc. Prof. Fatma Sonmez Cakir Assoc. Prof. Zafer Adiguzel	

	2	NORMALLİK TESTLERİ VE NORMAL DAĞILIMA VERİ DÖNÜŞTÜRME	Doç. Dr, Fatma SÖNMEZ ÇAKIR	
	3	FİNANSAL OKURYAZARLIK TUTUM VE DAVRANIŞI: ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Öğr. Üyesi Hasan OSMANOĞLU Öğr. Gör. Dr. Cahit ÇAĞLIN	
	4	TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞMEDE DİJİTALLEŞME: GAZİANTEP MODEL FABRİKA ÖRNEĞİ	YUNUS CANER TANRIÖVER DOÇ.DR.HARUN ŞAHİN	
	5	ÇİP KRİZİ GÖLGESİNDE APPLE M SERİSİ İŞLEMCİLERİN INTEL-AMD DUOPOLÜNE OLASI ETKİLERİ	Dr.Öğr.Üyesi Vedat BAYDAR	
	6	TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME	Dr. Öğr. Üyesi, Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ	
	7	KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI VERGİSEL SORUNLAR	Dr. Öğr. Üyesi, Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ	
	8	TÜRKİYE'DE ULAŞTIRMA ALT YAPI YATIRIMLARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİNİN GRANGER NEDENSELLİK TESTİ İLE ANALİZİ	Dr. Servet Kapçak Ahmet Akyol	
	9	THE HDI-GNP CIRCLE APPROACH TO REGIONAL INEQUALITIES RESEARCH IN TURKEY	Res. Asst. CEM ARIK Prof. Dr. ÖMER YILMAZ	
	10	ÜST- ORTA GELİRLİ SAHRA ALTI AFRİKA ÜLKELERİNDE KÜRESELLEŞMENİN EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİ	Esra CEBECİ MAZLUM	
25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Dr. Öğr. Üyesi LEVENT SEZAL**	**Authors**	**Theme**
Salon 5	1	THE DETERMINANTS OF INFLATION RATE IN FRAGILE FIVE COUNTRIES	Prof. Dr. Hüseyin AĞIR Dr. Öğr. Üyesi Sefa ÖZBEK	
	2	KREDİ FAİZ ORANLARI VE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi LEVENT SEZAL	
	3	THE NONLINEAR CAUSALITY RELATIONSHIP BETWEEN MONEY GROWTH AND INFLATION IN TURKEY	PhD, Mesut Alper GEZER	
	4	TÜRKİYE'DE İHRACAT EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: SEKTÖREL BİR ANALİZ	Çiğdem KULALI SEÇKİN Dr. Öğr. Üyesi Volkan BEKTAŞ	
	5	CDS PRİMİ VE TÜRKİYE BELİRSİZLİK ENDEKSİ ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ	Prof. Dr., Ayça SARIALİOĞLU HAYALİ Öğretim Görevlisi, Asiye KÜÇÜKOSMAN	
	6	TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİK HARCAMALARI ve GİNİ ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	Öğretim Görevlisi, Asiye KÜÇÜKOSMAN	
	7	EFFECT OF BRENT CRUDE PRICES ON S&P 500 SHARIAH INDEX	Sadık ÖNCÜ Sümeyye TURAK	
	8	GELİR ÜZERİNDEN ALINAN VERGİLERİN TÜRKİYEDE GELİR DAĞILIMINA ETKİSİ	Ali YILDIRIM	
	9	THE EFFECTS of PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP ENERGY INVESTMENTS on ECONOMIC GROWTH for the CASE of BRAZIL with the EXISTENCE of STRUCTURAL BREAK	Asst. Prof. Dr., ÖZGÜR ÖZAYDIN Research Assistant., ANIL DAĞDEMİR	
	10	THE EFFECTS of CREDITS on ECONOMIC GROWTH in HONG KONG with STRUCTURAL BREAK: IS THERE A KUZNETS CURVE?	Asst. Prof. Dr., ÖZGÜR ÖZAYDIN Research Assistant., ANIL DAĞDEMİR	
25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Doç Dr. RIFAT AKBAŞ**	**Authors**	**Theme**
Salon 6	1	SİRÂFÎ'NİN SÎBEVEYH'E YÖNELTTİĞİ TEMEL ELEŞTİRİLER	Araş. Görv. MUHAMMED ŞEHİT HAKÇIOĞLU Prof. Dr. MEHMET ŞİRİN ÇINAR	
	2	MOLLA CÂMÎ'NİN EL-FEVÂİDU'D-DİYÂİYYE ADLI ESERİNDEKİ BAZI BEYİTLERİN ZARÛRET OLGUSU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Şirin ALADAĞ	

			Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Meşhud HAKÇIOĞLU	
	3	HATİCE HADÎSÎ'NİN GRAMERİN KOLAYLAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA BAZI GÖRÜŞLERİ	ELİF TOZ Prof. Dr. MEHMET ŞİRİN ÇINAR Doç Dr. RIFAT AKBAŞ	
	4	TELİF TÜRK SİYERİNİN SON HALKALARINDAN KOÇHİSARÎ-ZÂDE'NİN SİYERİ	Dr. Öğr. Üyesi, Mehmet BÜKÜM	
	5	İMÂM-I NEVEVÎ'NİN BUSTÂNÜ'L ÂRİFİN ADLI ESERİNDE İHLÂS VE NİYET	Kerime Mıcık	
	6	EBÜ'L-LEYS ES-SEMERKANDÎ'NİN TENBÎHÜ'L-GÂFİLÎN İSİMLİ ESERİNDE TEVBE	Kübra Mıcık	
	7	KIRILGANLIK VE EKOLOJİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	Elif ÇAKIR	
	8	ABDULLAH BİN VEHB'İN KUR'AN İLİMLERİ ALANINDAKİ YERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, MUHAMMED BAYSAL	
	9	EVALUATION OF THE CONCEPT OF BID'AT IN TERMS OF CHANGE IN DYNAMIC SOCIETY LIFE	Abdulsamet EKİNCİ	
	10	KUR'AN-I KERİM'DE GEÇEN PEYGAMBER DUALARININ MUHTEVA BAKIMINDAN İLGİLİ KISSALARLA İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, AHMET KARADUMAN	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Dr. Öğr. Üy. Muhammet Ali AVCI	Authors	Theme
Salon 7	1	ANALYSIS OF THE MIDDLE INCOME TRAP WITH ALTERNATIVE UNIT ROOT TESTS: THE CASE OF TURKEY	Dr. Öğr. Üy. Muhammet Ali AVCI	
	2	TÜRKİYE'DE ENFLASYON, DÖVİZ KURU VE FAİZ ORANININ İHRACAT ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: AMPİRİK BİR UYGULAMA	Arş. Gör. SÜMEYYE UZUN	
	3	EKONOMİK BÜYÜME VE ELEKTRİK TÜKETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TAHMİNİ	Öğr. Gör. Dr. MELAHAT BATU AĞIRKAYA Dr. Öğr. Üyesi HİKMET AKYOL	
	4	AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE YANSIMALARI	Öğretim Görevlisi Doktor Esra UYGUN	
	5	A LITERATURE SURVEY ON THE ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE	Mustafa Serdar ACAR Alper SÖNMEZ	
	6	YAPISAL KIRILMALAR ALTINDA BİTCOİN'İN BİST 30 ENDEKSİ VE DÖVİZ SEPETİ İLE ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Arş. Gör. Kübra Karadağ Mehmet Ali Yücel	
	7	FON TRANSFER FİYATLAMA (FTF) UYGULAMASININ BANKA FİNANSAL BİLGİ SİSTEMİNE ETKİLERİ	Dr. Öğrencisi Teoman TAĞTEKİN	
	8	TÜKETİCİLERİN KRİPTO PARALARA YÖNELİK TUTUM VE NİYETLERİNİN TEKNOLOJİ KABUL MODELİ ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ	Tuğçe ÇİFTÇİ	
	9	TURKISH VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF COVID-19 CONSPIRACY BELIEFS SCALE	PROF. DR. YALÇIN KARAGÖZ ASSİST. PROF. DR. FUAT YALMAN	
	10	TURKISH VALIDITY AND RELIABILITY STUDY OF THE PERCEIVED COVID-19 INFECTABILITY SCALE	Assist. Prof. Dr. Fuat YALMAN Prof. Dr. Yalçın KARAGÖZ	
	11	GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS ON NEW ENERGY GEOPOLITICS	Assoc. Prof. Dr. Mesut ŞÖHRET	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Doç.Dr. Meryem Berrin Bulut	Authors	Theme
Salon 8	1	KORKULU BAĞLANMA VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ ARASINDAKİ İLİŞKİDE ERKEN DÖNEM UYUMSUZ ŞEMALARIN ARACI ROLÜNÜN İNCELENMESİ	Psk. Abdullah Tunç Doç.Dr. Meryem Berrin Bulut	
	2	SAPLANTILI BAĞLANMA VE DUYGUSAL DENGESİZLİĞİN KİŞİLERARASI DUYARLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Psk. Abdullah Tunç Doç.Dr. Meryem Berrin Bulut	
	3	DANSA DAVET: EŞLİ DANSLAR VE PSİKOLOJİK ETKİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, BUSE İSTEK	

	4	PSİKANALİTİK KURAMDA TEKİNSİZLİK KAVRAMININ SANATLA İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, SELEN TOKSAL	
	5	DUYGUSAL TEPKİSELLİK İLE ÇOCUKLUK ÇAĞINDA AİLE TUTUMU İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, ÜMMÜ NUR GÜNLÜ	
	6	KARANLIK ÜÇLÜ KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE MİZAH TARZLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, DİLA TEKSİN	
	7	ÇALIŞMA PSİKOLOJİSİ TEORİSİNİ ANLAMAK	Prof. Dr. BURCU GÜLER Psk. CEREN TUNALI Psk. GÜLCE TUNCEL Psk. OKAN DEMİR	
	8	ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ	Prof.Dr, İbrahim Mazman, Öğrenci,Ebru Kılıç	
	9	Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarının Duygusal Özfarkındalık ve Duygu Düzenlemeye Etkisi	Dr. Öğretim Üyesi, EZGİ ÖZKAN Dr. Öğretim Üyesi, BURCU TÜRK	
	10	EXAMİNATİON OF WORK PSYCHOLOGY İN THE CONTEXT OF MOTİVATİON BY FİLM ANALYSİS METHOD	Araştırma Asistanı Emine Aytan Doç. Dr. Meryem Karaaziz	
	11	PSİKOLOJİK İYİ OLUŞUN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI	Prof. Dr. İsmail BAKAN Prof. Dr. Burcu ERŞAHAN Arş. Gör. Yağmur MATYAR TANIR	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN	Authors	Theme
Salon 9	1	İNTİHAR OLASILIĞINI YORDAYICI BİR FAKTÖR OLARAK OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK BELİRTİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi İSLİM YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi YASEMİN KAHYA	
	2	GENÇ YETİŞKİNLERDE STRES VE OYUN OYNAMA MOTİVASYONLARININ İNTERNET OYUN OYNAMA BOZUKLUĞU ÜZERİNE ETKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, EZGİ GÜRBÜZ Prof. Dr., M. HAKAN TÜRKÇAPAR	
	3	EXAMINATION OF MARRIED INDIVIDUALS' ATTITUDES TO SEEKING PSYCHOLOGICAL HELP	ŞAZİLE KARAGÖZ Assoc.Prof. YAŞAR BARUT	
	4	ÜNİVERSİTELİ GENÇ KIZLARDA PREMENSTRÜEL SENDROM BELİRTİLERİNİN CİNSEL İŞLEV VE ÇOCUKLUK TRAVMALARI İLE İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Hande Özkan Dr. Öğr. Üyesi, Özlem ŞENER	
	5	EŞ SEÇİMİ TUTUMUNUN YORDAYICILARI OLARAK: ERKEN DÖNEM UYUMSUZ ŞEMALAR, DİSSOSİYATİF YAŞANTILAR VE ÇOCUKLUK ÇAĞI TRAVMALARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, ZEYNEP KARAKUŞ	
	6	YAKIN İLİŞKİLERDE TRAVMATİK YAŞAM OLAYLARININ KARMAŞIK TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU İLE OLAN İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi SAFİYE ÜNALIR Dr. Öğr. Üyesi ZEHRA ERŞAHİN	
	7	İLKOKUL 3. VE 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL DUYGUSAL ÖĞRENME BECERİLERİ İLE ALGILANAN ANNE BABA TUTUMU VE OKULA AİDİYET DUYGUSU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	Psk. Dan. NİHAL YARDIMCI Dr. Öğr. Üyesi IŞIL TEKİN	
	8	EVALUATION THE CAREER PLANNING OPINIONS OF THE GEOGRAPHY UNDERGRADUATE STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Cennet ŞANLI	
	9	MARJ MODELİNE GÖRE PEDAGOJİK FORMASYON ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİM SÜREÇLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN	
	10	ÖĞRETMEN ADAYLARININ "ÖĞRENCİ BİLGİ SİSTEMİ" KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARININ İNCELENMESİ	Doç. Dr. Sevda KOÇ AKRAN	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:00-18:00 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Assoc. Prof. Dr. İLKAY TAŞ GÜRSOY	Authors	Theme
S a	1	TOURISM AFTER THE GLOBAL PANDEMIC: THE END OF THE ANTHROPOCENE ERA	Assoc. Prof. Dr. İLKAY TAŞ GÜRSOY	

	2	MARKA ŞEHİRLERİN KÜLTÜREL TURİZM YÜZÜ: DENİZLİ ÖRNEĞİ	Dr. Arzu ERSÖZ TÜĞEN	
	3	GASTRONOMIC PLACE AND IMPORTANCE OF PURSLANE	Yüksek Lisans Öğrencisi - Şeyma GÖK Dr. Öğrt. Üyesi - Tuba PEHLİVAN	
	4	WASTAGE IN TOURISM ENTERPRISES: META SYNTHESIS STUDY	Yüksek Lisans Öğrencisi, Çiğdem IŞIN	
	5	EVALUATION OF THE WEBSITES OF FIVE STAR THERMAL HOTELS IN THE CESME REGION	Cemre Damdelen Asst. Prof. Selcen Seda Türksoy Res. Asst. Mehmet Alper Nisari	
	6	SURF AND TURF TREND WİTHİN THE SCOPE OF SUSTAİNABLE GASTRONOMY	HATİCE NUR EROL PROF. DR. ATİLLA AKBABA	
	7	A COMPARISON ON THE OTTOMAN PALACE KITCHEN HIERARCHY AND THE MODERN KITCHEN HIERARCHY	Yüksek Lisans Öğrencisi Aysu Türkman Prof. Dr. Atilla Akbaba	
	8	SEAFOOD IN THE OTTOMAN CUISINE CULTURE BETWEEN XVI-XVIII CENTURIES FROM THE EYES OF WESTERN TRAVELERS: A REVIEW IN THE LIGHT OF TRAVEL BOOKS	Yüksek Lisans Öğrencisi Yaşar Asu Tabanlı Prof. Dr. Atilla Akbaba	
	9	INVESTIGATION OF THE POTENTIAL OF MUĞLA TO BE A UNESCO CREATIVE GASTRONOMY CITY	OYA KAYA Assoc. Prof. Dr. IŞIL ARIKAN SALTIK	
	10	A TRADITIONAL TURKISH TASTE: DIYARBAKIR BURMA KADAYIF DESSERT	Gıda Yüksek Mühendisi Derya BULUTDAĞ Gıda Yüksek Mühendisi/Doktora Öğrencisi Mustafa DEDEOĞLU	
	11	STRATEJİK KENTSEL PLANLAMADA YENİ ARAYIŞLAR: KÜLTÜR EKSENLİ PLANLAMA VE YARATICI KENTLER	Arş. Gör. Dr. Arzu MALTAŞ EROL	

Bildiri Sunumları / Presentation Session – III
Meeting ID: 837 9303 7290 Passcode: 24251222

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon no		Session Chair : Abhishek Priyam	Authors	Theme
Salon 1	1	Maximum Power Point Tracking Based on Estimated Power for PV Energy Conversion System	Assis. Prof. Dr. Zainab Almukhtar, Dr. Adel Merabet	Applied Science
	2	Effect of Collector Aspect Ratio on the Thermal Performance of Wavy Finned Absorber Solar Air Heater	Abhishek Priyam, Prabha Chand	
	3	Similitude for Thermal Scale-up of a Multiphase Thermolysis Reactor in the Cu-Cl Cycle of a Hydrogen Production	Assis. Prof. Dr. Mohammed W. Abdulrahman	
	4	Enhancement of Thermal Performance of Latent Heat Solar Storage System	Rishindra M. Sarviya, Ashish Agrawal	
	5	A ZVT-ZCT-PWM DC-DC Boost Converter with Direct Power Transfer	Naim Suleyman Ting, Yakup Sahin, Ismail Aksoy	
	6	Intelligent Maximum Power Point Tracking Using Fuzzy Logic for Solar Photovoltaic Systems Under Non-Uniform Irradiation Conditions	Assis. Prof. Dr. P. Selvam, Ress. Assis S. Senthil Kumar	
	7	An Improved Cuckoo Search Algorithm for Voltage Stability Enhancement in Power Transmission Networks	Reza Sirjani, Nobosse Tafem Bolan	
	8	Technical Analysis of Combined Solar Water Heating Systems for Cold Climate Regions	Hossein Lotfizadeh, André McDonald, Amit Kumar	
	9	An Experimental Study on Evacuated Tube Solar Collector for Steam Generation in India	Assis. Prof. Dr. Avadhesh Yadav, Anunaya Saraswat	
	10	Coupling Heat and Mass Transfer for Hydrogen-Assisted Self-Ignition Behaviors of Propane-Air Mixtures in Catalytic Micro-Channels	Junjie Chen, Deguang Xu	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Assoc. Prof. Dr. Young-Seok Choi**	Authors	Theme
Salon 2	1	Real-Time Recognition of Dynamic Hand Postures on a Neuromorphic System	Qian Liu, Steve Furber	**Applied Science**
	2	Optimal Planning of Dispatchable Distributed Generators for Power Loss Reduction in Unbalanced Distribution Networks	Mahmoud M. Othman, Y. G. Hegazy, A. Y. Abdelaziz	
	3	Optimal Economic Load Dispatch Using Genetic Algorithms	Assis. Prof. Dr. Vijay Kumar, Assis. Prof. Dr. Jagdev Singh, Dr. Yaduvir Singh, Sanjay Sood	
	4	Empirical Mode Decomposition Based Multiscale Analysis of Physiological Signal	Young-Seok Choi	
	5	Experimental Implementation of Model Predictive Control for Permanent Magnet Synchronous Motor	Assis. Prof. Dr. Abdelsalam A. Ahmed	
	6	Analysis of Direct Current Motor in LabVIEW	E. Ramprasath, P. Manojkumar, P. Veena	
	7	Improvement of Voltage Profile of Grid Integrated Wind Distributed Generation by SVC	Fariba Shavakhi Zavareh, Hadi Fotoohabadi, Reza Sedaghati	
	8	A Simple Adaptive Atomic Decomposition Voice Activity Detector Implemented by Matching Pursuit	Thomas Bryan, Veton Kepuska, Ivica Kostanic	
	9	Data-driven Multiscale Tsallis Complexity: Application to EEG Analysis	Young-Seok Choi	
	10	Overview of Different Approaches Used in Optimal Operation Control of Hybrid Renewable Energy Systems	K. Kusakana	
	11	A New IFO Estimation Scheme for Orthogonal Frequency Division Multiplexing Systems	Keunhong Chae, Seokho Yoon	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Harcharan Singh Ranu**	**Authors**	**Theme**
Salon 3	1	Improving Protein-Protein Interaction Prediction by Using Encoding Strategies and Random Indices	Assis. Prof. Dr. Essam Al-Daoud	**Applied Science**
	2	Temperature-dependent Structural Perturbation of Tuna Myoglobin	Yoshihiro Ochiai	
	3	An Intelligent System for Knee and Ankle Rehabilitation	Dimitar Karastoyanov, Vladimir Monov	
	4	Design the Bowtie Antenna for the Detection of the Tumor in Microwave Tomography	Assis. Prof. Dr. Muhammd Hassan Khalil, Xu Jiadong	
	5	On the Design of Shape Memory Alloy Locking Mechanism: A Novel Solution for Laparoscopic Ligation Process	Reza Yousefian, Michael A. Kia, Mehrdad Hosseini Zadeh	
	6	Why We Are Taller in the Morning than Going to Bed at Night – An in vivo and in vitro Study	Assis. Prof. Dr. Harcharan Singh Ranu	
	7	A User - Requirements Approach in Medical Devices Maintenance System Development: A Case Study from an Industry Perspective	Manar AlJazzazi, Mohammed Rawashdeh, Tariq Alshawaheen, Aktham Malkawi	
	8	Characterization of Lubricity of Mucins at Polymeric Surfaces for Biomedical Applications	Seunghwan Lee	
	9	Influence of Microstructural Features on Wear Resistance of Biomedical Titanium Materials	Dr. Mohsin T. Mohammed, Zahid A. Khan, Arshad N. Siddiquee	
	10	MiRNAs as Regulators of Tumour Suppressor Expression	Dr. Olga A. Berillo, Gaukhar K. Baidildinova, Anatoliy T. Ivashchenko	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Assis. Prof. Dr. Sanchita B. Sarma**	**Authors**	**Theme**
Salon 4	1	Clinical Comparative Study Comparing Efficacy of Intrathecal Fentanyl and Magnesium as an Adjuvant to Hyperbaric Bupivacaine in Mild Pre-Eclamptic Patients Undergoing Caesarean Section	Sanchita B. Sarma M. P. Nath	**Applied Science**
	2	Effect of Muscle Energy Technique on Anterior Pelvic Tilt in Lumbar Spondylosis Patients	Dr. Enas Elsayed Abutaleb, Mohamed Taher Eldesoky, Shahenda Abd El Rasol	
	3	The Oxidative Damage Marker for Sodium Formate Exposure on Lymphocytes	Assis. Prof. Dr. Malinee Pongsavee	
	4	Association of Overweight and Obesity with Breast Cancer	Amir Ghasemlouei, Alireza Khalaj	
	5	Effects of Synchronous Music on Gymnastics' Motor Skills Performance among Undergraduate Female Students in Physical Education College	Assis. Prof. Dr. Sanaa Ali Ahmed Alrashid	
	6	Influence of Bilateral and Unilateral Flatfoot on Pelvic Alignment	Mohamed Taher Eldesoky, Enas Elsayed Abutaleb	
	7	Protective Effect of L-Carnitine against Gentamicin-Induced Nephrotoxicity in Rats	Mohamed F. Ahmed, Mabruka S. Elashheb, Fatma M. Ben Rabha	
	8	Body Composition Analysis of University Students by Anthropometry and Bioelectrical Impedance Analysis	Phd. Can. Vinti Davar	
	9	Phthalate Exposure among Roma Population in Slovakia	Miroslava Šidlovská Ida Petrovičová Tomáš Pilka Branislav Kolena	
	10	Relevance of the Variation in the Angulation of Palatal Throat Form to the Orientation of the Occlusal Plane: A Cephalometric Study	Sanath Kumar Shetty, Sanya Sinha, K. Kamalakanth Shenoy	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Kiranmai S.Rai**	**Authors**	**Theme**
Salon 5	1	Neurogenic Potential of Clitoria ternatea Aqueous Root Extract–A Basis for Enhancing Learning and Memory	Assis. Prof. Dr. Kiranmai S.Rai	**Applied Science**
	2	Comparison between Antibacterial Effects of Ethanolic and Isopropyl: Hexan (7:3) Extracts of Zingiber officinale Rose	Tahereh Naji Mahsa Jassemi	
	3	Mahmood Ahmad, Ghulam Murtaza, Sonia Khiljee, Muhammad Asadullah Madni	Mahmood Ahmad Ghulam Murtaza Sonia Khiljee Muhammad Asadullah Madni	
	4	In vitro Anti-tubercular Screening of Newly Synthesized Benzimidazole Derivatives	Assoc. Prof. M. Shahar Yar M. Mustaqeem Abdullah, Jaseela Majeed	
	5	Formulation and Evaluation of Vaginal Suppositories Containing Lactobacillus	Sanae Kaewnopparat, Nattha Kaewnopparat	
	6	Pentachlorophenol Removal via Adsorption and Biodegradation	Rakmi Abd.-Rahman Nurina Anuar	
	7	Packaging the Alkaloids of Cinchona Bark in Combination with Etoposide in Polymeric Micelles Nanoparticles	Diky Mudhakir Satrialdi, Sukmadjaja Asyarie, Yeyet C. Sumirtapura	
	8	Comparative Evaluation of the Biopharmaceutical and Chemical Equivalence of the Some Commercial Brands of Paracetamol Tablets	Dr. Raniah Al-Shalabi, Omaima Al- Gohary, Dr. Samar Afify Eram Eltahir	
	9	Data Mining Classification Methods Applied in Drug Design	Mária Stachová Lukáš Sobíšek	
	10	Salbutamol Sulphate-Ethylcellulose Tabletted Microcapsules: Pharmacokinetic Study using Convolution Approach	Ghulam Murtaza Kalsoom Farzana	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Essam A. Al-Bahkali**	**Authors**	**Theme**
Salon 6	1	Analysis of Different Designed Landing Gears for a Light Aircraft	Assis. Prof. Dr. Essam A. Al-Bahkali	**Applied Science**
	2	Conceptual Design of an Airfoil with Temperature-Responsive Polymer	Mohammed Niyasdeen Nejaamtheen	
	3	Concentrated Solar Power Utilization in Space Vehicles Propulsion and Power Generation	Maged A. Mossallam	
	4	Optimization of Multifunctional Battery Structures for Mars	Assis. Prof. Dr. James A Foster Guglielmo S Aglietti	
	5	Modeling and Control of a Quadrotor UAV with Aerodynamic Concepts	Dr. Wei Dong, Assis. Prof. Dr. Guo-Ying Gu Xiangyang Zhu Han Ding	
	6	Topology Optimization of Aircraft Fuselage Structure	Assis. Prof. Dr. Muniyasamy Kalanchiam, Baskar Mannai	
	7	Terrain Evaluation Method for Hexapod Robot	Tomas Luneckas Dainius Udris	
	8	Small Satellite Modelling and Attitude Control Using Fuzzy Logic	Amirhossein Asadabadi, Amir Anvar	
	9	Advantages of Composite Materials in Aircraft Structures	Prof. Dr. Muniyasamy Kalanchiam, Moorthy Chinnasamy	
	10	Characterization of Electrohydrodynamic Force on Dielectric-Barrier-Discharge Plasma Actuator Using Fluid Simulation	Assis. Prof. Dr. Hiroyuki Nishida Taku Nonomura Takashi Abe	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Leila Samiee**	Authors	Theme
Salon 7	1	One-Pot Facile Synthesis of N-Doped Graphene Synthesized from Paraphenylenediamine as Metal-Free Catalysts for the Oxygen Reduction Used for Alkaline Fuel Cells	Leila Samiee Amir Yadegari Saeedeh Tasharrofi	**Applied Science**
	2	Material Selection for Footwear Insole Using Analytical Hierarchal Process	Assis. Prof. Dr. Mohammed A. Almomani, Dr. Dina W. Al-Qudah	
	3	Effects of Test Environment on the Sliding Wear Behaviour of Cast Iron, Zinc-Aluminium Alloy and Its Composite	Mohammad M. Khan Gajendra Dixit	
	4	Prediction of Cutting Tool Life in Drilling of Reinforced Aluminum Alloy Composite Using a Fuzzy Method	Assis. Prof. Dr. Mohammed T. Hayajneh	
	5	Material Selection for a Manual Winch Rope Drum	Moses F. Oduori Enoch K. Musyoka Thomas O. Mbuya	
	6	UV-Cured Coatings Based on Acrylated Epoxidized Soybean Oil and Epoxy Carboxylate	Assis. Prof. Dr. Alaaddin Cerit Assis. Prof. Dr. Suheyla Kocaman Assoc. Dr. Ulku Soydal	
	7	Experimental Investigation on Over-Cut in Ultrasonic Machining of WC-Co Composite	Assis. Prof. Dr. Ravinder Kataria Assis. Prof. Dr. Jatinder Kumar B. S. Pabla	
	8	Induction Melting as a Fabrication Route for Aluminum-Carbon Nanotubes Nanocomposite	Muhammad Shahid, Muhammad Mansoor	
	9		A. Shishkin V. Mironovs	

		Influence of Milled Waste Glass to Clay Ceramic Foam Properties Made by Direct Foaming Route	D. Goljandin A. Korjakins	
	10	Relating Interface Properties with Crack Propagation in Composite Laminates	Tao Qu Assis. Prof. Dr. Chandra Prakash Vikas Tomar	
25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Ondřej Nowak**	Authors	Theme
Salon 8	1	Corporate Governance Networks and Interlocking Directorates in the Czech Republic	Assis. Prof. Dr. Ondřej Nowak	**Applied Science**
	2	The Impact of Stakeholder Communication Strategies on Consumers-Acceptance and Financial Performance: In the Case of Fertilizer Industry in Malaysia	Hasnida Abdul Wahab Shahrina Md Nordin Lai Fong Woon Hasrina Mustafa	
	3	Analysis of Rubber Waste Utilization at Pandora Production Company Limited	S. Pechpoothong M. Kopystecki	
	4	Combating Money Laundering in the Banking Industry: Malaysian Experience	Aspalella A. Rahman	
	5	Hybrid Energy Supply with Dominantly Renewable Option for Small Industrial Complex	Tomislav Stambolic, Anton Causevski	
	6	A Statistical Prediction of Likely Distress in Nigeria Banking Sector Using a Neural Network Approach	Prof. Dr. D. A. Farinde	
	7	Efficiency in Urban Governance towards Sustainability and Competitiveness of City : A Case Study of Kuala Lumpur	Hamzah Jusoh Azmizam Abdul Rashid	
	8	A Study of Neuro-Fuzzy Inference System for Gross Domestic Product Growth Forecasting	Assoc. prof. E. Giovanis	
	9	Risk of Late Payment in the Malaysian Construction Industry	Dr. Kho Mei Ye Hamzah Abdul Rahman	
	10	The Current Implementation Status of Manufacturing Control Systems for a Key Manufacturing Industry	Rajab Abdullah Hokoma	
25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		**Session Chair : Sanae Kaewnopparat**	**Authors**	**Theme**
Salon 9	1	Development of Molecular Imprinted Polymers (MIPs) for the Selective Removal of Carbamazepine from Aqueous Solution	Bianca Schweiger, Lucile Bahnweg, Barbara Palm, Ute Steinfeld	**Applied Science**
	2	Pentachlorophenol Removal via Adsorption and Biodegradation	Assis. Prof. Dr. Rakmi Abd.-Rahman Assis. Prof. Dr. Nurina Anuar	
	3	Formulation and Evaluation of Vaginal Suppositories Containing Lactobacillus	Sanae Kaewnopparat Nattha Kaewnopparat	
	4	Asad Ullah Madni, Mahmood Ahmad, Naveed Akhtar, Muhammad Usman	Asad Ullah Madni Mahmood Ahmad, Naveed Akhtar, Muhammad Usman	
	5	Sericin Film: Influence of Concentration on its Physical Properties	N. Namviriyachote N. Bang, P. Aramwit	
	6	Validation and Application of a New Optimized RP-HPLC-Fluorescent Detection Method for Norfloxacin	Mahmood Ahmad Ghulam Murtaza Sonia Khiljee Muhammad Asadullah Madni	
	7	Antibacterial Capacity of Plumeria alba Petals	Assis. Prof. Dr. M. H. Syakira Dr. L. Brenda	
	8	Proactive Identification of False Alert for Drug-Drug Interaction	Hsuan-Chia Yang, Yan-Jhih Haung, Yu-Chuan Li	
	9	Comparison between Antibacterial Effects of Ethanolic and Isopropyl: Hexan (7:3) Extracts of Zingiber officinale Rose	Tahereh Naji Mahsa Jassemi	
	10	Neurogenic Potential of Clitoria ternatea Aqueous Root Extract–A Basis for Enhancing Learning and Memory	Assis. Prof. Kiranmai S.Rai	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Prof. Dr. Ezenwa Chinenye**	Authors	Theme
Salon 10	1	Evaluation of Urban Land Development Direction in Kabul City, Afghanistan	Ahmad Sharif Ahmadi Yoshitaka Kajita	**Applied Science**
	2	Influence of Place Identity on Walkability: A Comparative Study between Two Mixed Used Streets Chaharbagh St. Isfahan, Iran and Dereboyu St. Lefkosa, North Cyprus	Assis. Prof. Dr. R. Rafiemanzelat	
	3	Renewed Urban Waterfront: Spatial Conditions of a Contemporary Urban Space Typology	Assis. Prof. Dr. Beate Niemann, Fabian Pramel	
	4	Urban Ecological Interaction: Air, Water, Light and New Transit at the Human Scale of Barcelona's Superilles	Philip Speranza	
	5	Performance Evaluation of a 'Priority-Controlled' Intersection Converted to Signal-Controlled Intersection	Prof. Dr. Ezenwa Chinenye Amanamba	
	6	Discussion about Frequent Adjustment of Urban Master Planning in China: A Case Study of Changshou District, Chongqing City	Sun Ailu Zhao Wanmin	
	7	Hybrid Living: Emerging Out of the Crises and Divisions	Yiorgos Hadjichristou	
	8	Effects of Urbanization on Land Use/Land Cover and Stream Flow of a Sub-Tropical River Basin of India	Satyavati Shukla Lakhan V. Rathod Mohan V. Khire	
	9	Rapid Urbanization and the Challenge of SustainableUrban Development in Palestinian Cities	Assis. Prof. Dr. Lubna Shaheen	
	10	Urban Reforms of Tanzimat: Early Urbanization and Transportation Practices in The Formation Process of Turkish Reconstruction System(1839-1908) in Bursa The First Capital City of Ottoman Empire	M.Bilal Bagbanci, Ozlem Koprulu Bagbanci	

25 Aralık / 25 December 2022 /16:30-18:30 - Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon no		Session Chair : **Byung-Kon Kim**	Authors	Theme
Salon 11	1	Evaluation of Shear Strength Parameters of Amended Loess through Using Common Admixtures in Gorgan, Iran	Seyed Erfan Hosseini Mohammad K. Alizadeh, Amir Mesbah	**Applied Science**
	2	A Study on the Developing Method of the BIM (Building Information Modeling) Software Based On Cloud Computing Environment	Assis. Prof. Dr. Byung-Kon Kim	
	3	Simulation and Parameterization by the Finite Element Method of a C Shape Delectromagnet for Application in the Characterization of Magnetic Properties of Materials	Assis. Prof. Dr. A. A Velásquez J.Baena	
	4	Yaser Rezapour, Armin Jabbarieh, Fatemeh Behfar, Ahadollah Azami, Aidin Shamsalghorayi	Yaser Rezapour Armin Jabbarieh Fatemeh Behfar Ahadollah Azami Aidin Shamsalghorayi	
	5	Convection through Light Weight Timber Constructions with Mineral Wool	J. Schmidt O. Kornadt	
	6	The Establishment of Cause-System of Poor Construction Site Safety and Priority Analysis from Different Perspectives	Shirong Li Xueping Xiang	
	7	Stability Optimization of Functionally Graded Pipes Conveying Fluid	Karam Y. Maalawi Lecture Hanan E.M EL-Sayed	
	8	Optimum Design of Launching Nose during Incremental Launching Construction of Same-Span Continuous Bridge	Weifeng Wang Hengbin Zheng Xianwei Zeng	
	9	Application of "Streamlined" Material Accounting to Estimate Environmental Impact	Assis. Prof. Dr. Paul Osmond	
	10	Springback Simulations of Monolithic and Layered Steels Used for Pressure Equipment	Assis. Prof. Dr. Anish H. Gandhi Dr. Harit K. Raval	

CONTENT

CONGRESS ID	
SCIENTIFIC & REVIEW COMMITTEE	
PROGRAM	
CONTENT	
ORAL PRESENTED PAPERS IN THE CONFERENCE	
YEREL YÖNETİMLER VE TARIMSAL DESTEKLERE YÖNELİK FAALİYETLERİ (İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ) Doç. Dr. Adnan SÖYLEMEZ [1], Prof. Dr. Hakkı M. AY [2]	1
HERKES İÇİN ERİŞİLEBİLİR VE KAPSAYICI OLAN ENGELSİZ KENTLER (CHESTER KENTİ ÖRNEĞİ) Doç. Dr. Adnan SÖYLEMEZ [1], Prof. Dr. Hakkı M. AY [2]	13
BELEDİYELER TARAFINDAN YAPILAN DOĞRU RESTORASYON UYGULAMALARINA BİR ÖRNEK (ASUDE HATUN TÜRBESİ) ÖĞR. GÖR. DR. DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ [1], ÖĞR. GÖR. NİHAL GÜNEŞ AY [2]	23
TARİHİ ESERLERİN RESTORASYONUNDA BELEDİYELERİN ROLÜ VE KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ Öğr. Gör. Nihal GÜNEŞ AY [1], Öğr. Gör. Dr. Duygu İLKHAN SÖYLEMEZ [2]	33
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN AİLE İÇİ SINIR İHLALİ PUANLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ UZMAN PSK. DAN. GİZEM ADA[1], PROF. DR. BURHAN ÇAPRİ [2]	44
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK İSTİSMAR PUANLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ Uzman Psk. Dan. Gizem ADA[1], Prof. Dr. Burhan ÇAPRİ [2]	55
BELEDİYE HİZMETLERİ İÇİNDE KATI ATIK YÖNETİMİNİN ÖNEMİ VE KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ PROF.DR. HAKKI M. AY [1], DOÇ.DR. ADNAN SÖYLEMEZ [2]	66
SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRENİN SAĞLANMASINDA YEŞİL MESLEKLERİN ETKİNLİĞİ Prof. Dr. Hakkı M. AY [1], Doç. Dr. Adnan SÖYLEMEZ [2]	81
İŞ YERİNDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK: SİSTEMATİK BİR GÖZDEN GEÇİRME RESİLİENCE AT WORKPLACE: A REVİEW DOÇ. DR. ZEKAVET KABASAKAL[1], YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, DİLARA ATEŞ, YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, MUSTAFA RAHMAN ÖZDEN[3]	91
DUYGUSAL EMEK, TÜKENMİŞLİK VE İŞTEN AYRILMA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ DOÇ.DR. ZEKAVET KABASAKAL, YAREN YILDIRIM, VELİ DÜZGÜN	108
FON TRANSFER FİYATLAMA (FTF) UYGULAMASININ BANKA FİNANSAL BİLGİ SİSTEMİNE ETKİLERİ Dr. Teoman TAĞTEKİN	126
ÖRGÜTSEL GÜVEN KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ: BİBLİYOMETRİK ANALİZİ İLE KAVRAMSAL BİR İNCELEME DOÇ. DR. ERHAN KILINÇ, ÖĞR. GÖR. ŞÜKRÜ GÜVEN	134
KALKINMA SÜRECİNDE KADINLAR VE CAM TAVAN SENDROMU ÖĞRETİM GÖREVLİSİ, ÇİĞDEM BAL	146

YAPISAL KIRILMALAR ALTINDA BİTCOİN'İN BİST 30 ENDEKSİ VE DÖVİZ SEPETİ İLE ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ ARŞ. GÖR. KÜBRA KARADAĞ[1], MEHMET ALI YÜCEL[2]	161
DİJİTAL OYUN TASARIMINDA RENK ALGISI Dr.Öğr.Üyesi, MERVE KARAMAN	175
İLKOKULDA İLETİŞİMDE ÖĞRENCİ-ÖĞRETMEN-EBEVEYN DR. ÖĞR. ÜYESİ, ADEM ARSLAN [1], MAHMUT ELMA[2]	184
TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME Dr. Öğr. Üyesi, Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ [1]	189
KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI VERGİSEL SORUNLAR DR. ÖĞR. ÜYESİ, NAGİHAN ÖZKANCA ANDIÇ	196
TÜRKİYE'DE "KİLİT DENETİM KONULARI" ÜZERİNE YAYINLANAN MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ Dr. Öğr. Üyesi, SEÇİL ÖZTÜRK YÖNDEMLİ	203
FİNANSAL RİSK ALGISI OLUŞUMUNDA HORMONAL ETKİLER: TESTOSTERON VE ERKEKLİK GÜDÜSÜ DR. SEZEN GÜNGÖR	215
CUMHURİYET'İN İLK ON YILI İÇERİSİNDE YER ALAN "SEVİMLİ KIRAAT" (1929) İSİMLİ TÜRKÇE DERS KİTABININ ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ Öğr. Gör. GİZEM TÜRE	222
YÖNETİM VE İŞLETME YAZININDA ÖRGÜTSEL MUHALEFET: BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ DR.ÖĞR. ÜYESİ MEHMET SELMAN KOBANOĞLU[1], DR. AHMET ALP ÖZBALCI[2]	237
ÇALIŞMA YAŞAMINDA YAŞLILIĞIN İZLERİ: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ Dr. Öğr. Üyesi, MEHTAP DEMİR	252
KADINLARIN GİRİŞİMCİLERE YÖNELİK FİNANSAL DESTEKLERDEN FAYDALANMA ORANLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME PROF. DR. BERNA BALCI İZGİ	263
ÖRGÜTSEL İLETİŞİMDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI: AYDIN KADIN DERNEKLERİ Öğr.Gör.Dr.,AYLİN DİLEK	270
FARKLI MEDYA PLATFORMLARINDA POPÜLER KÜLTÜR ÜRETİMİ: TÜRKİYE'DE CADILAR BAYRAMI ÖRNEĞİ ARŞ. GÖR. DR. DENİZ KEBA EKİNCİ, ARŞ. GÖR. ŞEFİKA YURDAKUL SAYGILI	279
UZAKTAN EĞİTİMLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARININ KULLANDIKLARI YÖNTEM ÇEŞİTLİLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ: 2000-2021 Doktora Öğrencisi, ARZU EKİN[1], Dr. Öğr. Üyesi EZLAM SUSAM[2]	291
STİASYONİZM HAREKETİ VE GÜNCEL SANAT DOÇ. DR. MERVE YILDIRIM	302
SAĞLIK KURUMLARINDA DİJİTAL PAZARLAMA: ÖZEL DAL MERKEZLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA Dr.Öğr. Üyesi Tarık SEMİZ[1], Doç.Dr. Buket BORA SEMİZ[2]	307
SAĞLIK HİZMETLERİNDE ALGILANAN HİZMET KALİTESİ VE HASTA MEMNUNİYETİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ÖĞR. GÖR. KÂMİL GÜNEŞ, DOÇ. DR. BUKET BORA SEMİZ, DR. ÖĞR. ÜYESİ TARIK SEMİZ	317

KÖK DEĞERLER ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ Öğr. Gör., MEHMET ALİ ER	332
SAĞLIK HİZMETLERİNİN DİJİTAL PAZARLAMASINDA BLOG KULLANIMI VE SEO UYUMLU İÇERİĞİN YERİ: ÖZEL SAĞLIK KURULUŞLARININ WEB SİTELERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME GÜLŞAH GÖNÜLŞEN 1, DOÇ. DR. TOLGA ŞENTÜRK	341
ERKEN ÇOCUKLUKTA AÇIK ALANDA MATEMATİK ETKİNLİKLERİ GELİŞTİRME ÖRNEĞİ S. Seda BAPOĞLU DÜMENCİ[1], Figen GÜRSOY[2]	368
SÎRÂFÎ'NİN SÎBEVEYH'E YÖNELTTİĞİ TEMEL ELEŞTİRİLER Araş. Görv. MUHAMMED ŞEHİT HAKÇIOĞLU[1], Prof. Dr. MEHMET ŞİRİN ÇINAR[2]	380
THE EFFECTS OF PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP ENERGY INVESTMENTS ON ECONOMIC GROWTH FOR THE CASE OF BRAZIL WITH THE EXISTENCE OF STRUCTURAL BREAK "ÖZGÜR ÖZAYDIN[1], ANIL DAĞDEMİR[2]	389
THE EFFECTS of CREDITS on ECONOMIC GROWTH in HONG KONG with STRUCTURAL BREAK: IS THERE A KUZNETS CURVE? ÖZGÜR ÖZAYDIN [1], ANIL DAĞDEMİR [2]	399
ADLİ MUHASEBENİN TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ VE BAĞIMSIZ DENETİM ÜZERİNE ETKİSİ DR. ÖĞR. ÜYESI FATIH ÖMÜR BİNİCİ[1]	409
OZAN DERTLİ POLAT'IN NASİHAT KONULU ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME ARŞ. GÖR. DR. ESRA TARHAN	420
KENTSEL MİRASIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE YÖNELİK RESTORASYON UYGULAMALARI (BURSA MAHKEME HAMAMI) ÖĞR. GÖR. DR. DUYGU İLKHAN SÖYLEMEZ [1], ÖĞR. GÖR. NİHAL GÜNEŞ AY [2]	431
ÜSTÜN ZEKÂLI / YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN MANİSA'NIN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ İLE İLGİLİ FARKINDALIKLARI: MANİSA BİLİM VE SANAT MERKEZİ ÖRNEĞİ BİLGE AYŞE ATIŞ SEKÜCÜ [1], EMİR BARLAS [2], DEFNE YILMAZ [3]	438
SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE +LA:- EKİ ÜZERİNE Dr. İsmet KILIÇ	452
THE DESIGN OF THE TURKISH FLAG AS A SYMBOL REPRESENTING HISTORICAL EVENTS ÇAĞLAR OKUR	461
THE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC on REAL ESTATE SECTOR IN TURKEY Dr. Öğr.Üyesi Naci BÜYÜKKARACIĞAN[1], Öğr.Gör. Mehmet Nuri ÖDÜK [2]	473
EVALUATION OF REAL ESTATE VALUATION SYSTEM IN TURKEY DR. ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN[1], ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK [2]	481
PROBLEMS AND SUGGESTIONS FOR SOLUTIONS OF DISTRICT MUNICIPALITIES IN METROPOLITAN MUNICIPALITIES IN TURKEY Öğr.Gör. Mehmet Nuri ÖDÜK[1], Dr.Öğr.Üyesi Naci BÜYÜKKARACIĞAN[2]	489
EVALUATION OF THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM İN TURKEY ÖĞR.GÖR. MEHMET NURİ ÖDÜK[1], DR.ÖĞR.ÜYESİ NACİ BÜYÜKKARACIĞAN[2]	496
SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TEMEL TAŞI: HALKLA İLİŞKİLER Öğr. Gör. Şükrü GÜVEN[1], Doç. Dr. Erhan KILINÇ[2]	504
ULUSLARARASI MUHASEBE ALANINDAKİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE'DEKİ MUHASEBE EĞİTİMİNE ETKİLERİ DOÇ.DR. ALİ ANTEPLİ, ÖĞR. GÖR. MEMİŞ KARAER	512
ÜNİVERSİTE YÖNETİM HİZMETLERİ ÖRGÜTÜ YÖNETİCİ KADROLARI İÇİN ATAMA-YÜKSELTME MODELİ ÖNERİSİ DR. ÖĞR. ÜYESİ NALAN SABIR TAŞTAN[1], DR. KÜRŞAT TAŞTAN[2]	526

EBEVEYNLERİN KENDİNİ DAMGALAMA ÖLÇEĞİ'Nİ TÜRKÇEYE UYARLAMA, GEÇERLİK ve GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI ASEMİN ASLAN [1], Prof. Dr. HALİL EKŞİ [2]	540
A MATHEMATICAL MODEL FOR COURSE SCHEDULING PROBLEM AND A CASE STUDY ASSİST. PROF. DR. FATMA SELEN MADENOĞLU	552
OPINIONS OF PRIMARY AND SECONDARY STUDENTS ON EXTRACURRICULUM ACTIVITIES Assist. Prof. Dr. EMİNE AKKAŞ BAYSAL[1], Prof. Dr. İJLAL OCAK[2], Teacher FATİH ÖZFİDAN[3]	559
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DUYGUSAL ZEKÂ VE ÖZ-BİLİNÇ DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERCE İNCELENMESİ YİĞİT DOĞAN	574
İZMİR'İN İŞGALİNE KARŞI TÜRK MİLLETİNİN VE ÖZELLİKLE BALIKESİRLİLERİN TEPKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME Nurettin GÜLMEZ	589
ARKEOLOJİK KAZILARDA KAZI ÖNCESİ ALTYAPI HAZIRLIĞI: TAVŞANLI HÖYÜK ÖRNEĞİ DOÇ. DR. ERKAN FİDAN	605
Bİlecİk BahçelİevIer Neolitik Dönem Mimarlığı Hakkında Ön Rapor Doç. Dr. Erkan FİDAN	615
OSRHOENE'NİN (EDESSA) İLK HRİSTİYAN KRALLIK OLDUĞU ANLATISI ÜZERİNE YENİ BİR YAKLAŞIM FEVZİ DEMİR	625
FÂİL-İ MECHÛL BULUNAMADI: AMASYA'DA BİR TECAVÜZ VAK'ASI Prof. Dr. Songül KEÇECİ KURT	635
GÜMÜŞHACIKÖY MADEN YÖNETİCİLERİ PROF. DR. SONGÜL KEÇECİ KURT	644
HEKİMLERİN YÖNETİM MACERASININ HİBRİT YÖNETİCİLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ Doç. Dr. Fuat KORKMAZER	656
İSLAM HUKUKUNDA MURABAHA SEVGİ IŞIK EROL	665
İSLAM HUKUKUNDA SOSYAL GÜVENLİK: TEKAFÜL SİGORTACILIĞI PERSPEKTİFİNDEN Sevgi IŞIK EROL	674
COVİD-19 SÜRECİNDE HASTANE ÇALIŞANLARININ HİZMETKÂR LİDERLİK ALGISI Öğr. Gör. Dr. Ahmet Tuğrul KÜÇÜKYİĞİT, Dr. Öğr. Üyesi Emel BURAK	684
GENÇ HAVACILARIN GİRİŞİMCİLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ: TÜBİTAK 4004 "HAVACI KIZLAR GİRİŞİMCİLİĞE ADIM ATIYOR" PROJESİ PROF. DR. FERHAN ŞENGÜR[1], ARŞ. GÖR. HİLAL TUĞÇE LAPÇIN[2], DOÇ. DR. NAZİRE BURÇİN HAMUTOĞLU[3]	700
SALGIN SÜRECİNCE (COVID-19) KADINA YÖNELİK ŞİDDETE GENEL BİR BAKIŞ TUĞBA TÜRKCÜ	707
TOPLUMSAL İKİ OLGUNUN İLİŞKİSİ: GÖÇ VE YOKSULLUK YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, KEVSER ÇELİKER	714
YURTTAŞLIKTAN AKTİF YURTTAŞLIĞA: AVUSTRALYA'DAKİ TÜRK GÖÇMENLER DOÇ. DR. KEMAL DİL	726
18 YAŞ ALTINDA TÜRKİYE'YE SIĞINAN SURİYELİ ÇOCUKLARIN DENEYİMLEDİĞİ SORUNLAR VE OLANAKLAR: ÇANKIRI İLİ ÖRNEĞİ İREM KOŞMAK, DOÇ. DR. KEMAL DİL	737

ŞEHİR MARKALAŞMASINDA COĞRAFİ İŞARETLEMENİN ROLÜ: İZMİR ŞEHRİ ÖRNEĞİ DR. ÖĞRETIM ÜYESI ÇAĞLA MELİSA KAYA [1], PROF. DR. BURCU ÖKSÜZ [2]	745
AFET YÖNETİMİ SÜRECİNDE RİSK İLETİŞİMİNİN ROLÜ PROF. DR. BURCU ÖKSÜZ [1], DR. ÖĞRETIM ÜYESI ÇAĞLA MELİSA KAYA[2]	761
ELEKTRİK PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN İŞ GÜVENLİĞİ ALGILARININ ÖLÇÜLMESİ: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ Prof.Dr., ALİ ŞAHİN [1], Öğr.Gör. Dr., MEHMET POLAT [2]	771
İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARILARINA KURUMLARIN ETKİSİ: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ PROF.DR.,ALİ ŞAHİN [1], ÖĞR.GÖR.DR., MEHMET POLAT [2]	781
İNSAN KAYNAKLARI GERİ BİLDİRİMİ: ÇIKIŞ MÜLAKATLARI DOÇ.DR., CEMİLE ÇETİN[1], UZMAN, NAZLI MÜGE EMİR [2]	791
KARAYİPLER'DE BÖLGESEL İŞ BİRLİĞİ SÜREÇLERİNİN GENİŞLETİLMESİ GİRİŞİMİ OLARAK KARAYİP DEVLETLERİ BİRLİĞİ Dr. Öğr. Üyesi Samet YILMAZ	804
OSMANLI EKONOMİSİNDE DEĞİŞİM: TANZİMAT DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI ŞABAN ÖZTÜRK	817
NEO-LİBERAL-KÜRESEL SÜREÇTE ULUSLARARASI TİCARET VE TİCARİ İŞLEMLER HUKUKU ŞABAN ÖZTÜRK	823
GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS ON NEW ENERGY GEOPOLITICS MESUT ŞÖHRET	831
YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASI: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN[1], Mehmet Tunahan ÇELİK	848
GÖÇ-ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİSİ ÜZERİNE TEORİK BİR İNCELEME Doç. Dr. Zerrin KILIÇARSLAN[1], Doç. Dr. Yasemin DUMRUL[2]	856
SOSYAL MEDYA'DA ADANA SOKAK LEZZETLERİ YOUTUBE ÖRNEĞİ DOÇ.DR. SİBEL OĞUZ, DOÇ.DR. ZAFER BUZCU, DOÇ.DR.MURAT İSMET HASEKİ	866
QUIET FIRING: A CONCEPTUAL INVESTIGATION QUIET FIRING (SESSİZ İŞTEN ÇIKARMA): KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA RES.ASST.DR., İBRAHİM YIKILMAZ	884
LOADİKEİA VE HİERAPOLİS ANTİK KENTLERİNİN PALEOCOĞRAFYASI DR. ÖĞR. ÜYESİ AZİZ ÖREN, BİLGE KURTULUŞ	897
HALI SAHADA SPOR YAPAN BİREYLERİN YAŞAM DOYUMU VE STRESLE BAŞA ÇIKMA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÖZKAN AKARSU[1], DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET DİNÇ [2]	906
SOSYAL ÇALIŞMA GÖREVLİLERİNİN MESLEKİ MÜDAHALELERİNDE BİLİŞSEL KONTROL VE BİLİŞSEL ESNEKLİK Muhammet Talha KARAKELEŞ	923
HAREKET DERGİSİNİN (1939-1950) 'MAKUL' BİREY ANLAYIŞINDA KABUL ETTİĞİ DİNAMİKLER: AHLAK, MİLLET VE MEDENİYET DOKTORA ÖĞRENCİSİ, CANSU KAYA, DOKTORA ÖĞRENCİSİ, FATMA NESİBE ÇOLAK	938
SABİHA SERTEL'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA KADIN: BÜYÜK MECMUA YAZILARI Doktora Öğrencisi, FATMA NESİBE ÇOLAK[1], Doktora Öğrencisi, CANSU KAYA	948
ATLETİZM 1.LİGİNDE YARIŞAN SPORCULARIN DÜŞÜNCE VE DUYGU KONTROL DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ VEYSEL TEMEL[1], ABDULSELAM KAHRAMAN[2]	960

ROBERT RAUSCHENBERG'İN YAPITLARINDA GÜNLÜK YAŞAM, SANAT VE İZLEYİCİ İLİŞKİLERİ Doç. Dr. SAMET DOĞAN	970
EVSEL YAĞLARIN GERİ DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN İLKOKUL 4. SINIF SIVILARI ÖLÇME ÜNİTESİNE ENTEGRE EDİLEREK GERÇEKLEŞTİRİLMESİ Nur GENÇLER , Doç. Dr. Zeynep YILDIZ	980
KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇEVRE VE ÇEVRE OKURYAZARLIĞI İLE İLGİLİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ PROF. DR. CANAN NAKİBOĞLU, PROF. DR. NURİ NAKİBOĞLU	994
KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ NÜKLEER ENERJİNİN HAYATIMIZDAKİ YERİNE YÖNELİK TARTIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU	1004
UZAKTAN EĞİTİMİN VERİMLİLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ YUNUS EMRE AVCI, HAMZA ÜLGEN	1011
SOSYAL BİLGİLER 6. SINIFLAR KÜLTÜR VE MİRAS ÖĞRENME ALANI BAŞARI TESTİNİN GELİŞTİRİLMESİ ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ OKAN YETİŞENSOY	1025
KIRIKKALE İLİNDE GÖREVLİ ÖĞRETMENLERİN SERBEST ZAMAN OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ Milay Böyter [1], Doç.Dr. Mehmet Öçalan [2] , Doç.Dr. Sibel Arslan [3]	1033
4. SINIF OKUMA BECERİLERİ KİTABI METİN VE SORULARININ İNCELENMESİ DR. İLHAN POLAT	1044
YETİŞKİNLERİN ANILARINDA İLKOKUL ÖĞRETMENLERİ: ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ İLİŞKİSİ Dr. İlhan POLAT	1055
ÖĞRETME MOTİVASYONU ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI Doç. Dr. Öner USLU	1066
ÖĞRETME YAKLAŞIMLARI ENVANERİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI DOÇ. DR. ÖNER USLU	1075
OĞUZ (BATI) TÜRKÇESİNDE KÜÇÜLTME EKLERİ DOKTORA ÖĞRENCİSİ, HAMDİYE DEMETLER	1083
TÜRKİYE'DE DIŞA AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜMENİN ÇEVRE KİRLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ: FOURIER ADL YAKLAŞIMINDAN KANITLAR DOÇ. DR. SÜLEYMAN YURTKURAN[1], DOÇ. DR. UĞUR KORKUT PATA[2]	1095
TÜRKİYE İÇİN SEKTÖREL KARBON EMİSYONLARINA YÖNELİK ŞOKLAR GEÇİCİ Mİ, KALICI MI? YAPISAL KIRILMA BİRİM KÖK TESTLERİ İLE AMPİRİK BİR ANALİZ Doç. Dr. Uğur Korkut PATA[1], Doç. Dr. Süleyman YURTKURAN [2]	1104
COVID-19 SONRASI STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ DOÇ. DR. DEVRİM VURAL YILMAZ	1112
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKTE YENİ BİR BOYUT: YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ DOÇ. DR. DEVRİM VURAL YILMAZ	1118
"DOĞAYI TAKİP ET! GÖR, YAŞA, HİSSET." PROJE UYGULAMASI İLE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE OKURYAZARLIĞININ GELİŞTİRİLMESİ PROF. DR. ENGIN ASLANARGUN, UZM. HILAL ÇETİN, UZM. EDA KAYA, DR. ÇIĞDEM KARAKAYA AKÇADAĞ	1124
KURUMSAL SPOR İLETİŞİMİNDE SOSYAL MEDYANIN KULLANIMI ARŞ. GÖR. CEMAL GÜLER [1], DR. ÖĞR. ÜYESİ CEMİLE NİHAL YURTSEVEN	1139

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İYİLİK HALİNİN İNCELENMESİ Arş. Gör. Cemal GÜLER [1], Dr. Öğr. Üyesi Çağrı İLK [2]	1146
SPORDA AKRAN ZORBALIĞI KAVRAMI DR. ÖĞR. ÜYESİ, CEMİLE NİHAL YURTSEVEN [1], ARŞ. GÖR. CEMAL GÜLER [2]	1155
TÜRK VE TÜRKMEN ÖĞRENCİLERİN ÇEVRE SORUNLARINA YÖNELİK FARKINDALIKLARININ BELİRLENMESİ DR. ÖĞRT. ÜYESİ EMRAH ÖZBUĞUTU [1], DR. ENGİN YALMANCI [2]	1167
SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDA COĞRAFİ TERİMLERİN GÖRSEL VE TANIMLARLA DESTEKLENME DÜZEYİ YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ ZEYNEP IRMAK	1175
ÖĞRETİM SÜRECİ VE ÖĞRETMENLİK TUTUM VE DAVRANIŞLARINI AÇISINDAN ONLİNE EĞİTİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ PROF. DR., ENGİN ASLANARGUN[1], YÜKSEL LİSANS ÖĞRENCİSİ, AYDAN SEDA GÜLEÇ[2]	1183
SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN MUTLULUK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ NIHAD MOHAMMED DAKHEEL IBRAHIM[1], Doç.Dr.Özgür BOSTANCI[2], Doç.Dr. Levent BAYRAM[2]	1206
ESNEK ÖĞRENME MERKEZİ OLARAK YENİ BİR OKUL MİMARİSİ TASARIMI ÖRNEĞİ: QRESTAD LİSESİ (QRESTAD GYMNASIUM) VE TÜRKİYE İÇİN ÇIKARIMLAR PROF. DR,HASAN BASRİ MEMDUHOĞLU [1], DOKTORA ÖĞRENCİSİ,ZEYNEP DAĞ [2]	1214
PANDEMİNİN SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNE ETKİSİ TAMER SERDAR GÖZÜM	1223
DİNLEME BECERİSİYLE İLGİLİ MAKALELER ÜZERİNE BİR İNCELEME: WEB OF SCİENCE VERİ TABANINDAKİ EĞİLİMLER DR., EMİNE SUR	1233
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN İLK YILLARINDA ORTAOKUL TARİH DERS KİTAPLARINA YÖNELİK OLARAK YAPILAN BİR İNCELEME YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, FURKAN ER	1247
GENÇLİK SPOR İL MÜDÜRLÜĞÜ ÇALIŞANLARININ BOŞ ZAMAN TUTUMLARININ İNCELENMESİ SEMRA GÜNDÜZ[1], DOÇ.DR. LEVENT BAYRAM[2], DOÇ.DR. DENİZ ÖZGE YÜCELOĞLU KESKİN[2]	1256
MEDYADA ÇEVİRİ SORUNLARI: SPOR GAZETELERİ ÖRNEĞİ Yüksek Lisans Öğrencisi, Alican MANGÖR	1263
REKREASYON LİDERLİK TÜRLERİNİN GAZİANTEP HALKININ REKREASYON AKTİVİTELERİNE KATILIMLARI ÜZERİNE ETKİSİ EDA GÜZEL, FARUK GÜVEN, SAMET AKTAŞ	1278
ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLERE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA VE TÜRK TELEKOM ERİŞİLEBİLİR YAŞAM MOBİL UYGULAMASI ÖRNEĞİ YAZAR ÖĞR. GÖR.,HÜMEYRA TUNÇER [1], DOÇ. DR.,ÇAĞRI GÜMÜŞ [2]	1293
BUSELİK MAKAMI DİZİSİNDE NOTALANMIŞ TÜRKÜLERE AİT Sİ BEMOL İKİ KULLANIMINA İLİŞKİN NOTA VE YÖRESEL İCRA FARKLILIKLARININ KÜLTÜREL AKTARIMA ETKİSİ ARŞ. GÖR. DR. YASEMİN KARATAŞ[1], DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET SADIK DOĞAN[2]	1306
MÜZİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN BAKIŞ AÇISINDAN İLHAM NEDİR? Arş. Gör. Dr. Şükriye Tuğçe RENDA[1], Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU[2]	1317
UZMANLARIN GÖZÜNDEN "BİR ÇALGIDA UZMAN İCRACI OLMAK" ARŞ. GÖR. DR. ŞÜKRİYE TUĞÇE RENDA[1], PROF. DR. ÖMAY ÇOKLUK BÖKEOĞLU[2]	1323

FLÜT ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİSAYAR EŞLİKLİ ÇALMAYA İLİŞKİN YAKLAŞIMLARI PROF. DR., BEGÜM AYTEMUR [1], DOÇ. DR., FEYZA SÖNMEZÖZ	1333
ANADOLU ROCK'IN YENİDEN KEŞFİ DR. ÖĞR. ÜYESİ ALİ KELEŞ	1344
JAMES BASTIEN'İN FARKLI YAŞ GRUPLARI İÇİN YAZDIĞI İKİ PİYANO METODUNUN İNCELENEREK KARŞILAŞTIRILMASI Araştırma Görevlisi, CENGİZHAN ŞİRİN [1], SENEM SİPAHİ ŞİRİN [2]	1352
"İSTİKRARLI HAYAL HAKİKATTİR": NAZLI ERAY'IN ÇOCUK KİTAPLARINDA FANTASTİK GÜLÇİN OKTAY	1363
ALPAMIŞ DESTANI'NDA KAHRAMAN TİPOLOJİSİ DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLŞAH HALICI	1374
NEZİHE MERİÇ'İN *ALACACEREN*'İNDE İYİLEŞTİRİCİ BİR GÜÇ OLARAK YAZMA DENEYİMİ DR. ÖĞR. ÜYESİ ELİF PALİÇKO	1386
KUTSAL MEKÂN FENOMENİ BAĞLAMINDA ŞEYH İBRAHİM VE SİTTİ MERYEM TÜRBELERİ Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur ÖZDAL[1], Hayriye Sema MUNGAN[2]	1399
PROFESYONELLEŞME VE PROLETERLEŞME TARTIŞMALARI KAPSAMINDA HEKİMLİK MESLEĞİ CENK UMUR	1410
HASSAS AYAR ARGÜMANI TANRI'NIN VARLIĞI LEHİNE BİR DELİL OLARAK İNCELENMESİ ÜZERİNE MEHMET ZÜBEYİR YARDIMCI	1422
HUSSERL VE MERLEAU-PONTY FENOMENOLOJİSİNDE BEDEN KAVRAYIŞI DOKTORA ÖĞRENCİSİ, BURCU BAŞARAN	1436
GENÇLİK REFAHINA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER VE SUNULAN HİZMETLER DR., FİKRET YAMAN	1446
CEZA İNFAZ KURUMLARINDA ÇALIŞAN PERSONELLERİN YAŞADIKLARI PSİKOSOSYAL SORUNLAR KONUSUNDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ DOKTORA ÖĞRENCİSİ, HESNA KESEN [1], DOÇ. DR., HARUN CEYLAN [2]	1461
ÇOCUK GELİŞİMİNDE İNOVATİF TASARIM YAKLAŞIMI: BİYOMİMİKRİ INNOVATIVE DESIGN APPROACH IN CHILD DEVELOPMENT: BIYOMIMI CRY Dr. Öğr. Gör. Raziye PEKŞEN AKÇA, Dr. Öğr. Üyesi Rukiye ARSLAN	1470
İSTATİSTİKLERLE ÇOCUK 2021 RUKİYE ARSLAN[1] RAZİYE PEKŞEN AKÇA	1475
GÜNDELİK YAŞAMDA ENGELLİLİK VE TOPLUMSAL KATILIM DR. ÖĞRETİM ÜYESİ FULYA DOĞRUEL	1482
İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİMİ NETİCESİNDE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİJİTAL MEDYA OKURYAZARLIĞI EDİNİLMESİNİN ÖNEMİ DR. KÜBRA ERDEN	1496
SOSYAL PAYLAŞIM AĞLARINDA BİREYİN KENDİNİ SUNUŞ BİÇİMİ OLARAK SANAL KİMLİK OLUŞTURMA ÜZERİNE BİR İNCELEME DR. KÜBRA ERDEN	1501

AHİM KARARLARI IŞIĞINDA ROMANLARIN EĞİTİM HİZMETİME ERİŞİMİ Öğr. Gör. Abdullah ELMAS	1506
TÜRK HUKUKU BAĞLAMINDA ÖLÜLERİN HAKLARI VE ÖLÜLERİN DEFİN İŞLEMLERİNİN HUKUKİLİĞİ ÖĞR. GÖR. ABDULLAH ELMAS	1516
VERGİ SUÇLARINA İLİŞKİN YARGITAY KARARLARINDA BİLİRKİŞİ İNCELEMELERİ DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH ÖMERCİOĞLU	1525
DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE GERÇEKLEŞEN SİBER SALDIRILARDAN TAŞIYANIN SORUMLULUĞU YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, AV. , MELİS GEDİKOĞLU[1], DOÇ. DR. , PELİN BOLAT [2]	1544
SOSYAL HİZMET VE İNSAN HAKLARI ATA VALİYEV	1556
SESSİZ İSTİFA Prof. Dr. Murat TÜRK[1], Doktora Öğrencisi, Mustafa İsmet BAŞBOĞA[2]	1561
AYDIN'DAKİ KADIN DERNEKLERİNİN GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİ Öğr.Gör.Dr.,AYLİN DİLEK [1], Öğr.Gör.SAADET NİHAL COŞKUN [2]	1571
AR-GE PROJELERİNDEKİ KRİTİK BAŞARI FAKTÖRLERİNİN TEKNOLOJİ TRANSFER PERFORMANSINA ETKİSİ Günay GENÇER	1580
SANAL MODELLERE HAZIR MIYIZ? DR. NİHAN TOMRİS KÜÇÜN, ÖĞR. GÖR. DR. KADER EROL	1594
TÜKETİCİLERİN PARALEL İTHALAT TEKNOLOJİK ÜRÜNLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI: DEMOGRAFİK FAKTÖRLERE GÖRE FARKLILIKLARIN ARAŞTIRILMASI PROF. DR. ERKAN ÖZDEMİR[1], ARAŞ. GÖR. DR. YAŞAR NUMAN AKSANYAR[2]	1609
ÜRÜN İNOVASYONUNUN PAZARLAMA PERFORMANSINA ETKİSİ: MOBİLYA SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA PROF. DR. ERKAN ÖZDEMİR[1], ONUR GÖGERÇİN[2]	1624
EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSİ'NİN SINIFLANDIRMA BAŞARISININ DİSKRİMİNANT ANALİZİ İLE ÖLÇÜLMESİ Dr. Arş. Gör., Çiğdem KOŞAR TAŞ[1], Dr. Arş. Gör., Sibel ÖRK ÖZEL[2]	1635
GÜVENLİ ŞEHİRLER ENDEKSİ'NİN SINIFLANDIRMA BAŞARISININ DEĞERLENDİRİLMESİ DR. ARŞ. GÖR., SİBEL ÖRK ÖZEL[1], DR. ARŞ. GÖR., ÇİĞDEM KOŞAR TAŞ[2]	1644
CAM TAVAN OLGUSUNUN DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERDEKİ DURUMLARININ İNCELENMESİ YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, FATMA ALEYNA DÜZDEMİR[1], YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, HANDE ÇETGİN[2], YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, AYŞEGÜL ARSLAN[3]	1653
ANADOLU HAYAT EMEKLİLİK ŞİRKETİNİN 2016-2021 PERFORMANSININ LOPCOW, COCOSO VE MOOSRA YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ DR. ÖĞRETİM ÜYESİ GÜLAY DEMİR	1661
İŞ BANKASININ 2010-2020 ÇEVRESEL, SOSYAL VE KURUMSAL YÖNETİM (ESG) PERFORMANSININ İSTATİSTİKSEL VARYANS, ENTROPY VE ARAS YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ DR. ÖĞRETİM ÜYESİ GÜLAY DEMİR	1675

DÜNYA TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN ÜLKELERİN REKABET GÜCÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ ZEHRA YALNIZ[1], Doç. Dr. FİGEN BÜYÜKAKIN[2], Arş. Gör. SEDANUR DEMİR[3]	1692
GÜÇ MESAFESİ ALGISI VE ÖZ ETKİNLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA DR. ÖĞR. ÜYESİ EMİNE KARAKAPLAN ÖZER	1707
YENGEÇLERİN GİZEMİ: "Fıçıdaki Yengeç Sendromu" Nida Bengisu Torun[1], Prof. Dr. İlhami Yücel[2]	1719
ÜNİVERSİTE SANAYİ İŞ BİRLİĞİNDE TEKNOKENT'TE FAALİYET GÖSTEREN FİRMALARIN ETKİNLİK ANALİZİ: GÖLLER BÖLGESİ TEKNOKENT'İNDE BİR ARAŞTIRMA DR. ZEHRA KILINÇ, DOÇ. DR. OĞUZHAN ÇARIKÇI	1734
TÜRKİYE'DE BANKACILIK GELİŞİMİ İLE EKOLOJİK AYAK İZİ ARASINDAKİ İLİŞKİ DR. ÖĞR. ÜYESİ, TOLGA ERGÜN [1], DR. ÖĞR. ÜYESİ, YUSUF GÜNEYSU [2]	1742
MERKEZ BANKALARININ COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İZLEDİĞİ PARA POLİTİKALARININ İNCELENMESİ Dr. Öğretim Üyesi, ZEYNEP KARAŞ [1]	1752
PİYASA YOĞUNLAŞMASI İLE LOJİSTİK PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİNİN PANEL VEKTÖR OTOREGRESİF YÖNTEMLE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ ÖĞR. GÖR. DR. MÜCAHİT ÇİTİL	1763
DIŞ TİCARET HACMİ İLE İTHAL EDİLEN ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÖĞR. GÖR. DR. MÜCAHİT ÇİTİL	1777
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ BALKAN YERLEŞKESİ'NDE YAŞANAN SORUNLARIN NEDENLERİNİN ISHIKAWA DİYAGRAMI YARDIMIYLA ANALİZİ DR. ÖĞR. ÜYESI MUZAFFER ÖZSOY	1789
ÇALIŞMA YAŞAMINDA KARŞILAŞILAN BAZI SENDROMLARIN KADIN AKADEMİSYENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ Merve AYDIN[1], Doç. Dr. Aysun AYDIN[2]	1798
DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE GERİ DÖNÜŞÜMLÜ ÜRÜNLERE YÖNELİK RİSK ALGISININ ANALİZİ ORHAN EKİCİ[1], DR. HAKAN GÜVENER[2], DOÇ. DR. MEHMET AYTEKİN	1813
GERİ DÖNÜŞÜMLÜ ÜRÜNLERE YÖNELİK RİSK ALGISININ SATIN ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİ ORHAN EKİCİ[1], DR. HAKAN GÜVENER[2], DOÇ. DR. MEHMET AYTEKİN[3]	1824
TÜRK VERGİ HUKUKUNDA YENİDEN DEĞERLEME ORANI UYGULAMASI Öğr. Gör. Dr. AHMET İNNECİ	1836
STATISTICAL ANALYSIS OF WOMEN'S LABOR PARTICIPATION IN TÜRKİYE TÜRKİYE'DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMLARININ İSTATİSTİKSEL OLARAK İNCELENMESİ DOÇ. DR. SAİT BARDAKÇI[1] , DR. ÖĞR. ÜYESİ RAHİM ARSLAN[2]	1844
İŞ YERİ NEZAKETSİZLİĞİ VE ÖRGÜTSEL DIŞLANMA ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR DERLEME ÇALIŞMASI YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ SEDA ÇETİNKAYA[1], DOÇ. DR. ZÜMRÜT HATUN DEMİREL	1852
DESTİNASYON PAZARLAMASINDA SOSYAL MEDYANIN ROLÜ Dr.Öğretim Üyesi, İbrahim Atilla KARATAŞ	1866

ENDÜSTRİ 4.0 TEKNOLOJİLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİME ETKİLERİ DOÇ.DR. HÜSEYİN ŞENKAYAS, DR. ÖZDEN GÜRSOY	1880
TÜRKİYE BANKACILIK SEKTÖRÜ PERFORMANSININ ENTROPİ TEMELLİ TOPSİS YÖNTEMİYLE ANALİZİ ARŞ. GÖR. İLKNUR KÜLEKÇİ	1894
COVID-19 PANDEMİSİNİN ULUSLARARASI SİVİL HAVACILIK SEKTÖRÜNDE MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER DOKTORA ÖĞRENCİSİ, FATMA CANDE YAŞAR DİNÇER	1911
RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI'NIN YARATTIĞI KRİZİN SİVİL HAVA ULAŞTIRMA ENDÜSTRİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ Doktora Öğrencisi, Fatma Cande YAŞAR DİNÇER	1918
YEŞİL YÖNETİM KAVRAMLARININ İŞLETME PERFORMANSI ÜZERİNE ETKİSİ HAVACILIK SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA ASST.PROF. NİL KONYALILAR	1924
GENÇ HAVACILARIN GİRİŞİMCİLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ: TÜBİTAK 4004 "HAVACI KIZLAR GİRİŞİMCİLİĞE ADIM ATIYOR" PROJESİ PROF. DR. FERHAN ŞENGÜR[1], ARŞ. GÖR. HİLAL TUĞÇE LAPÇIN[2], DOÇ. DR. NAZİRE BURÇİN HAMUTOĞLU[3]	1942
KARANLIK LİDERLİĞİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI VE YÖNETİCİYE DUYULAN GÜVEN İLE İLİŞKİSİ DOÇ.DR. YUNUS ZENGİN, BERNA ÇİÇEK	1949
KRİZ YÖNETİMİ SÜRECİNDE KURUMSAL İTİBAR VE KURUMSAL İTİBARI KORUMA POLİTİKALARI DR. ÖĞR. ÜYESİ, HANDAN BOYALI, DOÇ. DR., YILDIZ ATMACA	1963
ÇALIŞANLARIN SAHİP OLDUKLARI YETKİNLİK MODELLERİYLE İLGİLİ SERBEST ECZACI GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ Uzm. Murat BİNGÖL, Dr. Öğr. Üyesi Eray Ekin SEZGİN	1975
SAĞLIK İŞLETMELERİNDE HEKİM-HASTA İLETİŞİMİNİN NİTELİK VE İLETİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ UZM. GÜLŞAH AYDIN BULUT, DR. ÖĞR. ÜYESİ ERAY EKİN SEZGİN	1998
AKREDİTE ÜNİVERSİTELERİN KALİTE SÜREÇ PERFORMANSLARININ GRİ İLİŞKİSEL ANALİZ YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ:2019-2021 DÖNEMİ ÖĞR.GÖR, DERYA ÖZÇALIŞKAN, DOÇ.DR., ÖZLEM YAŞAR UĞURLU, DR.ÖĞR.ÜYESI,ORHAN ECEMİŞ	2019
ADAY ÇEVİRMENLERİN KARŞILAŞTIĞI ÇEVİRİ PROBLEMLERİNİN TESPİT VE SINIFLANDIRMASI Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÜRLER	2029
FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ SU TÜKETİM DAVRANIŞLARININ DEĞER KİMLİK AHLAKİ NORM MODELİ İLE AÇIKLANMASI DR. HÜSEYİN ATEŞ	2037
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN TEMELLERİNDEN BİRİ OLAN ATIK BERTARAFININ SAĞLANMASINDA FEN BİLİMLERİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ DAVRANIŞLARININ ANLAŞILMASI DR. HÜSEYİN ATEŞ[1]	2043

EĞİTİM KURUMLARINDA ÖRGÜTSEL USTALIK ÜZERİNE KURAMSAL BİR DEĞERLENDİRME Samet KABAKKAYA	2051
DOĞAYI TANIRKEN MATEMATIĞI ÖĞRENIYORUM: TOHUMDAN FİDAN ELDE ETME SÜRECİNİN, PROBLEM ÇÖZME BECERİSİ İLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ MERVE TEKİN, DOÇ. DR., ZEYNEP YIDIZ	2061
MATEMATİK ÖĞRETMEN ADAYLARININ MATEMATİKSEL DİL KULLANIMLARININ GEOMETRİK ŞEKİLLER ARACILIĞIYLA İNCELENMESİ ZEYNEP ÖZAYDIN [1], DOÇ. DR. MENEKŞE SEDEN TAPAN BROUTIN [2], DOÇ. DR. ÇİĞDEM ARSLAN	2079
GRADE INFLATION: PRESERVICE TEACHERS' BELIEFS Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Tokaç Kan	2091
UNCOVERING PRE-SERVICE TEACHERS' BELIEFS ABOUT HOW MORAL DEVELOPMENT OCCURS IN A CLASSROOM CONTEXT DR. ÖĞR. ÜYESI AYŞE TOKAÇ KAN	2100
MÜZİK VE GÜZEL SANATLARDA SEYİRCİ İLE ETKİLİ İLETİŞİM Öğr.Gör.Dr.Nazif Kutay ERDEN	2107
ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ'NİN SOSYAL MEDYA İLETİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ ÖĞR.GÖR.DR.NAZİF KUTAY ERDEN	2112
ORMAN YANGINLARIYLA MÜCADELEDE KAMU FARKINDALIĞI OLUŞTURAN KAMPANYALARIN ROLÜ DOÇ. DR. SELİN BİTİRİM OKMEYDAN	2120
KUŞAKLAR VE TÜKETİM ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİMLER Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN	2132
MEDYADA ATAERKİL PAZARLIK: YALI ÇAPKINI DİZİSİ ÜZERİNE BİR ANALİZ ARAŞ.GÖR BESTE ELVEREN ARI	2146
EĞİTİMDE DİSİPLİN(SİZLİK) [In]DISCIPLINE in EDUCATION Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ	2160
21. YÜZYIL YETENEKLERİNDEN OLAN AKADEMİK OKURYAZARLIK BECERİLERİNE YÖNELİK İNCELEME HAKAN İBİLİ [1], PROF. DR., MEHMET ÖZBAŞ	2169
"MÜZİKSEL İŞİTME OKUMA VE YAZMA EĞİTİMİ" ALANINDA YAPILAN ULUSAL VE ULUSLARARASI TEZLERİN İNCELENMESİ PROF. DR. ERSAN ÇİFTÇİ[1], DOKTORA ÖĞRENCİSİ DERYA YAZICI [2]	2177
FIZIKSEL MODELLER YARDIMIYLA SINIF ÖĞRETMENLERINE TEMEL ASTRONOMI KONULARININ ÖĞRETİMİ YUNUS ERİŞGİN [1], PROF. DR. HÜSEYİN KALKAN	2191
ÇİZGİ ROMAN VE BECERİ EĞİTİMİ Mücahit POYRAZ	2204
ÇİZGİ ROMAN VE EMPATİ BECERİSİ: TARİHSEL EMPATİ MÜCAHİT POYRAZ	2214

ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERDE MENTORLUK UYGULAMASININ İNCELENMESİ DR, FATMA ÖZGE ÇAVUŞ	2223
DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA İDEAL DİL VE BELİRSİZLİĞİN TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME DOÇ. DR. MEHMET AKİF DUMAN	2232
DİL FELSEFESİ KAPSAMINDA SÖZ, SÖZCÜK VE CÜMLE ZITLIĞININ TEMATİK SINIFLANDIRMASI ÜSTÜNE BİR DENEME Doç. Dr. Mehmet Akif DUMAN	2240
TÜRK DİLİ ÇALIŞMALARINDA ZEKİ VELİDİ TOGAN KÜTÜPHANESİ ARŞ. GÖR. DR. , NURAY TAMİR	2249
TARAMA SÖZLÜĞÜ ÜZERİNE DÜZELTMELER Arş. Gör. HÜLYA ERGENE	2258
BİR KENTLE ÖZDEŞLEŞEN ROMAN: O/HAKKÂRİ'DE BİR MEVSİM PROF. DR. HANİFE NALAN GENÇ	2263
NEDİM GÜRSEL'İN ANLATISINDA PARİS VE İSTANBUL PROF. DR. HANİFE NALAN GENÇ	2270
SABAHATTİN ALİ HİKÂYELERİNDE TEMEL ÇATIŞMALAR Yüksek Lisans Öğrencisi, YAREN EZGİ ŞEN	2279
BİR EDEBÎ ÇATIŞMA ÖRNEĞİ OLARAK: NAZIM HİKMET PUTLARI MI YIKTI, POT MU KIRDI? DOÇ.DR. CANAN OLPAK KOÇ	2293
CHRONOLOGICAL ANALYSIS OF STRIPED TEXTILES IN MODERN TURKISH INTERIOR DESIGN İLGİ SELEN ŞAHİN [1], YAREN ÖZBENT [2], PROF. DR. DENİZ HASIRCI [3]	2304
MODERN TURKISH SCULPTORS AND THEIR FURNITURE DESIGN: A COMPARISON OF APPROACHES SILA KİRAS [1], GÖNÜL BUĞSE GÜLLER [2], Prof. Dr. DENİZ HASIRCI [3]	2319
GÜNÜMÜZ TÜRK RESİM SANATINDA FOTOREALİZM VE TANER CEYLAN'IN YAPITLARI AHMET GÖKTUĞ KILIÇ	2334
TÜRK ÇİNİ SANATINDA MİMARİ TASVİRLİ MOTİFLER ÖĞRETİM GÖREVLİSİ EDA DEMİR TOSUNOĞLU	2349
OSMANLI DÖNEMİ ÇİNLERİNDE "ÇİÇEKLİ VAZO" TASVİRLERİ Öğretim Görevlisi Eda DEMİR TOSUNOĞLU	2359
ACIYA GÜLMEK YA DA ACIYLA GÜLMEK: TÜRK TİYATROSUNDA KARA MİZAH YUNUS EMRE GÜMÜŞ	2375
OP ART AKIMININ MODERN DESENLERİNİN DİJİTAL BASKI UYGULAMALARI DR.ÖĞR. ÜYESİ, HÜSEYİN ÖZDEMİR [1], HATİCE HİLAL AKAY	2387
SANATTA REALİZM VE SEMBOLİZM: EKSPRESYONİZM TARTIŞMASI Doktora Öğrencisi Eylem YILDIZER	2394
YEŞİL BÜTÇELEME VE UYGULANABİLİRLİĞİ GREEN BUDGETING AND APPLICABILITY İREM ERASA AKÇA	2401

DAVRANIŞSAL KAMU POLİTİKASI UYGULAMASI: GAZİANTEP ÖRNEĞİ ÖZET PERİHAN TABUR, DOÇ. DR. HARUN ŞAHİN	2415
KENTSEL DİRENÇLİLİK KAVRAMI PERSPEKTİFİNDEN KIRSAL DİRENÇLİLİK KAVRAMINI ANLAMLANDIRMAK DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRE EKİNCİ	2435
BİLGE KRAL ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN HAYATI, LİDERLİĞİ VE İLİM DÜNYASI Yüksek Lisans Öğrencisi, Serhat POLAT	2443
VERGİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE GEÇMİŞTE ALINAN BAZI İLGİNÇ VERGİLERİN TOPLUMA YANSIMALARI ARAŞ. GÖR. DR. TUBA GEZER	2464
SİYASET BİLİMİNDE YENİ PERSPEKTİFLER: SİYASAL İLETİŞİMDE ve SEÇİM KAMPANYALARINDA 'NÖROPOLİTİKA' BİR ANALİZ MODELİ OLABİLİR Mİ? Dr. Emre AYDİLEK	2476
BİR YUMUŞAK GÜÇ ARACI OLARAK GASTRODİPLOMASI YATIRIMLARI VE ETKİLERİ ÜZERİNE İNCELEME Umut KARADUMAN,Prof. Dr. Atilla AKBABA	2485
TÜRKİYE'NİN İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA GEÇ GİRİŞİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE TÜRK BASININ BUNA KARŞI PROPAGANDASI DR. SACİT YARIMOĞLU	2495
GAZZE ŞERİDİ'NDE GAZETECİ OLMAK VE ANTİSEMİTİZM Being A Journalist in The Gaza Strip and Antisemitism Doç. Dr. Diren Çakmak	2505
İSRAİL'İN TERÖRLE MÜCADELESİ: KİBYA OPERASYONU ISRAEL'S WAR ON TERROR:OPERATİON QİBYA DOÇ. DR. DİREN ÇAKMAK	2517
TÜRK TOPLUMUNUN AVRUPA BİRLİĞİ'NE BAKIŞI: YAŞ DEĞİŞKENİ ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA DR. ÖĞR. ÜYESİ SERKAN GÜNDOĞDU [1], DOÇ. DR. İSMAİL DURSUNOĞLU [2]	2525
21. YÜZYIL ÇİN DENİZ STRATEJİSİ: DENİZ GÜCÜNDE ASKERİ VE EKONOMİK BİR PROJEKSİYON Eda TUTAK	2538
Covıd-19 Pandemisi ve Ukrayna-Rusya Savaşı'nın, Türkiye'de Tahıl Fiyatları ve Üretim Arzları Üzerindeki Etkileri Öğr. Gör. Dr. Bige Küçükefe, Öğr. Gör. Dr. Hande Özolgun Akkurt	2554
FARKLI SOSYOEKONOMİK DÜZEYDEN EBEVEYNLERİN CİNSİYET ROL ALGISI VE ÇOCUKLA ETKİLEŞİMİ DR. ÖĞRETİM ÜYESİ, Ş. HÜLYA KURT	2566
ONLINE KANAL YÖNETİCİ SİSTEMLERİNİN OTEL OPERASYONLARI ÜZERİNDE OLUŞTURDUĞU ETKİNİN İNCELENMESİ Dr., Hakan ÖZKÖSE , Cenk BORA	2580
SUSTAINABLE CONSUMPTION BEHAVIOR: A COMPARATIVE ANALYSIS OF GENERATION X AND GENERATION Y CONSUMERS PH.D. LECTURER YASİN YILMAZTÜRK[1], PH.D. RESEARCH ASSİSTANT ÇAĞATAY AKDOĞAN [2]	2597

İŞLETME BÜTÇELERİ VE GELENEKSEL BÜTÇE SİSTEMİNE KARŞI YAPILAN ELEŞTİRİLER SMMM. BÜŞRA BİLEN	2614
EXAMINATION OF THE EFFECTS OF MANAGEMENT PRACTICE, MANAGEMENT COMMITMENT AND LEAN SIGMA BEHAVIORS IN TEXTILE COMPANIES Assoc. Prof. Fatma Sonmez Cakir[1] , Assoc. Prof. Zafer Adiguzel[2]	2643
NORMALLİK TESTLERİ VE NORMAL DAĞILIMA VERİ DÖNÜŞTÜRME DOÇ. DR, FATMA SÖNMEZ ÇAKIR	2657
FİNANSAL OKURYAZARLIK TUTUM VE DAVRANIŞI: ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN OSMANOĞLU [1], ÖĞR. GÖR. DR. CAHİT ÇAĞLIN	2673
TÜRKİYE'DE SANAYİLEŞMEDE DİJİTALLEŞME: GAZİANTEP MODEL FABRİKA ÖRNEĞİ YUNUS CANERTANRIÖVER[1], DOÇ.DR.HARUNŞAHİN[2]	2687
ÇİP KRİZİ GÖLGESİNDE APPLE M SERİSİ İŞLEMCİLERİN INTEL-AMD DUOPOLÜNE OLASI ETKİLERİ DR.ÖĞR.ÜYESİ VEDAT BAYDAR [1]	2694
TÜRKİYE'DE ULAŞTIRMA ALT YAPI YATIRIMLARININ EKONOMİK BÜYÜMEYE ETKİSİNİN GRANGER NEDENSELLİK TESTİ İLE ANALİZİ DR. SERVET KAPÇAK[1], AHMET AKYOL[2]	2707
KREDİ FAİZ ORANLARI VE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ DR. ÖĞR. ÜYESİ LEVENT SEZAL	2719
TÜRKİYE'DE SOSYAL GÜVENLİK HARCAMALARI VE GİNİ ENDEKSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ ÖĞRETİM GÖREVLİSİ, ASİYE KÜÇÜKOSMAN	2729
BRENT PETROL FİYATLARININ S&P 500 SHARIAH ENDEKSİ ÜZERİNE ETKİSİ SADIK ÖNCÜ, SÜMEYYE TURAK	2739
SÎRÂFÎ'NİN SÎBEVEYH'E YÖNELTTİĞİ TEMEL ELEŞTİRİLER ARAŞ. GÖRV. MUHAMMED ŞEHİT HAKÇIOĞLU[1], PROF. DR. MEHMET ŞİRİN ÇINAR[2]	2749
HATİCE HADÎSÎ'NİN GRAMERİN KOLAYLAŞTIRILMASI BAĞLAMINDA BAZI GÖRÜŞLERİ ELİF TOZ, PROF. DR. MEHMET ŞİRİN ÇINAR	2758
TELİF TÜRK SİYERİNİN SON HALKALARINDAN KOÇHİSARÎ-ZÂDE'NİN SİYERİ DR. ÖĞR. ÜYESİ, MEHMET BÜKÜM	2766
İMÂM-I NEVEVÎ'NİN *BUSTÂNÜ'L ÂRİFİN ADLI ESERİNDE* İHLÂS VE NİYET IHLAS AND INTENTION IN IMÂM-I NEVEVİ'S TITLE BUSTÂNÜ'L ÂRİFIN KERİME MICIK	2778
EBÜ'L-LEYS ES-SEMERKANDÎ'NİN *TENBÎHÜ'L-GÂFİLÎN* İSİMLİ ESERİNDE TEVBE KÜBRA MICIK	2785
KIRILGANLIK VE EKOLOJİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER ELİF ÇAKIR	2791

DİNAMİK TOPLUM HAYATI İÇERİSİNDE DEĞİŞİM AÇISINDAN BİD'AT KAVRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ ABDULSAMET EKİNCİ	2799
AVRUPA YEŞİL MUTABAKATI VE TÜRKİYE EKONOMİSİNE YANSIMALARI ÖĞRETİM GÖREVLİSİ DOKTOR, ESRA UYGUN	2806
ÇALIŞMA PSİKOLOJİSİ TEORİSİNİ ANLAMAK PROF. DR. BURCU GÜLER,PSK. CEREN TUNALI, PSK. GÜLCE TUNCEL, PSK. OKAN DEMİR	2810
ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ PROF.DR, İBRAHİM MAZMAN, EBRU KILIÇ	2824
İŞ PSİKOLOJİSİNİN MOTİVASYON BAĞLAMINDA FİLM ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ ARAŞTIRMA ASİSTANI EMİNE AYTAN, DOÇ. DR. MERYEM KARAAZİZ	2836
PSİKOLOJİK İYİ OLUŞUN ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI PROF. DR. İSMAİL BAKAN[1], PROF. DR. BURCU ERŞAHAN[2], ARŞ. GÖR. YAĞMUR MATYAR TANIR[3]	2846
İNTİHAR OLASILIĞINI YORDAYICI BİR FAKTÖR OLARAK OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK BELİRTİLERİ Yüksek Lisans Öğrencisi İSLİM YILMAZ[1], Dr. Öğr. Üyesi YASEMİN KAHYA[2]	2863
GENÇ YETİŞKİNLERDE STRES VE OYUN OYNAMA MOTİVASYONLARININ İNTERNET OYUN OYNAMA BOZUKLUĞU ÜZERİNE ETKİSİ YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ, EZGİ GÜRBÜZ[1], PROF. DR., M. HAKAN TÜRKÇAPAR[2]	2872
İLKOKUL 3. VE 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL DUYGUSAL ÖĞRENME BECERİLERİ İLE ALGILANAN ANNE BABA TUTUMU VE OKULA AİDİYET DUYGUSU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ PSK. DAN. NİHAL YARDIMCI, DR. ÖĞR. ÜYESİ IŞIL TEKİN	2881
COĞRAFYA BÖLÜMÜ LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN KARİYER PLANLAMAYA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN BELİRLENMESİ DOÇ. DR. CENNET ŞANLI	2897
MARJ MODELİNE GÖRE PEDAGOJİK FORMASYON ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETİM SÜREÇLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ MODEL DOÇ. DR. SEVDA KOÇ AKRAN	2911
ÖĞRETMEN ADAYLARININ "ÖĞRENCİ BİLGİ SİSTEMİ" KAVRAMINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARININ İNCELENMESİ DOÇ. DR. SEVDA KOÇ AKRAN	2922
MARKA ŞEHİRLERİN KÜLTÜREL TURİZM YÜZÜ: DENİZLİ ÖRNEĞİ DR. ARZU ERSÖZ TÜĞEN	2933
SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ KAPSAMINDA SURF AND TURF TRENDİ HATİCE NUR EROL, PROF. DR. ATİLLA AKBABA	2947
INVESTIGATION OF THE POTENTIAL OF MUĞLA TO BE A UNESCO CREATIVE GASTRONOMY CITY POSTGRADUATE STUDENT, OYA KAYA, ASSOC. PROF. DR. IŞIL ARIKAN SALTIK	2953

KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERİNDE ENFLASYON ORANININ BELİRLEYİCİLERİ PROF. DR. HÜSEYİN AĞIR1, DR. ÖĞR. ÜYESİ SEFA ÖZBEK2	2962
COVID-19 KOMPLO İNANÇLARI ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI YALÇIN KARAGÖZ , FUAT YALMAN	2972
COVID-19'A YÖNELİK ALGILANAN SAVUNMASIZLIK ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE GEÇERLİLİK VE GÜVENİLİRLİK ÇALIŞMASI FUAT YALMAN, YALÇIN KARAGÖZ	2984
SOSYAL MEDYA KONULU LİSANSÜSTÜ YAZININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ: SICAK NOKTALAR, SINIRLAR VE GELECEKTEKİ EĞİLİMLER DOÇ. DR. HACER AKER1, ÇISEM ÇOMRUK2	2996
SİNEMA ALANINDA YAZILMIŞ YEŞİLÇAM KONULU TEZLERİN (1999-2022) BİBLİYOMETRİK PROFİLİ DOÇ. DR. HACER AKER1, ALIYENUR YEL2	3009
ESG (ÇEVRESEL, SOSYAL VE KURUMSAL YÖNETİM) PERFORMANSININ HİBRİD BİR MODELLE ANALİZİ: YAPI VE KREDİ BANKASI ÖRNEĞİ DOÇ. DR. ÖZCAN IŞIK1	3020
SİGORTA ŞİRKETLERİNİN PERFORMANSLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ İLE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİ ANALİZİ DOÇ. DR. ÖZCAN IŞIK1	3034
ÇOCUK CEZA İNFAZ KURUMLARININ TUTUKLU ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ PSİKOLOJİK ETKİLERİNİN İNCELENMESİ DR. ÖĞR. ÜYESI FAZİLET TAŞDEMİR1, ÖĞRENCI, GÜLSÜM KELEŞ2	3043
PANDEMİ SÜRECİNDE HUZUREVİNDEKİ 65 YAŞ ÜSTÜ YAŞLILARIN RUHSAL DURUMLARININ İNCELENMESİ DR. ÖĞR. ÜYESİ FAZİLET TAŞDEMİR1, ESRA AĞTAŞ2 , SİBEL GÜNAYDIN3 , YELİZ YILMAZ4	3058
ÇAĞDAŞ SANATTA ÖRÜMCEK: LOUISE BOURGEOIS'NIN ESERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME ÖĞ.GÖR.DR., LALE ASLAN 1	3073
OSMANLI SARAY MUTFAK HİYERARŞİSİ VE MODERN MUTFAK HİYERARŞİSİ ÜZERİNE BİR KARŞILAŞTIRMA YÜKSEK LISANS ÖĞRENCISI AYSU TÜRKMAN1, PROF. DR. ATILLA AKBABA2	3082
PANDEMİ SÜRECİNDE UZAKTAN EĞİTİM ORTAMLARININ KULLANIMINA İLİŞKİN TUTUM ÖLÇEĞİNİN SPOR BİLİMLERİ ALANINA UYARLAMA ÇALIŞMASI DR. ÖĞR. ÜYESİ CÜNEYT TAŞKIN 1, DOÇ. DR. UMUT CANLI 2	3091
SPOR BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİNİN BOŞ ZAMAN KULLANIMLARINA ENGEL DURUMLARIN İNCELENMESİ DR. ÖĞR. ÜYESİ CÜNEYT TAŞKIN 1, DOÇ. DR. UMUT CANLI 2	3097
AKADEMİK PERFORMANS VE DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER DR. ÖĞR. ÜYESİ, SEVİNÇ ÇIRAK KARADAĞ1,	3104
YAPAY ZEKANIN GÖLGESİNDE YÖNETİM: TOPLUM 6.0 DR. ÖĞR. ÜYESİ DERYA YÜCEL	3112

GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS ON NEW ENERGY GEOPOLITICS MESUT ŞÖHRET	3118
TÜRKİYE BANKACILIK FAALİYETLERİNDE KREDİLERİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ROLÜ SUNA SOYLU 1, PROF. DR. NAZİF ÇALIŞ 2	3135
NET SIFIRA DOĞRU MUHASEBENIN ROLÜ PROF. DR. RAHMI YÜCEL	3142
COVİD-19 PANDEMİSİNİN BANKA KARTLARI KULLANIMINA VE ONLİNE ALIŞVERİŞE ETKİSİ DR. ÖĞR. ÜYESI, ABDULMUTTALİP PİLATİN 1	3151
CUSTOMER-ORIENTED PRODUCTION AND MARKETING STRATEGY FOR THE SUSTAINABILITY OF THE BUSINESS AYŞENUR ERDİL	3158
THE IMPORTANCE OF THE INTERNET AND ELECTRONIC MARKETING IN THE ECONOMIC SYSTEM FOR SUSTAINABILITY ON MANUFACTURERS AND CONSUMER AYŞENUR ERDİL	3166
KIRSAL PEYZAJ UYGULAMALARINDA “LAND ART” ÖRNEKLERİ BAŞAK AYTATLI1, ELIF AKPINAR KÜLEKÇİ2*	3178
GENERAL CHARACTERISTICS OF SOME NATIONAL PARKS IN TERMS OF SUSTAINABLE PLANNING AND MANAGEMENT ELİF AKPINAR KÜLEKÇİ	3192

YEREL YÖNETİMLER VE TARIMSAL DESTEKLERE YÖNELİK FAALİYETLERİ (İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ)

Doç. Dr. Adnan SÖYLEMEZ [1], Prof. Dr. Hakkı M. AY [2]

[1] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, soylemez@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8153-0238

[2] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, hma@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9033-8248

ÖZET

Büyükşehir mücavir alanının il sınırı yerine eşitlenmesi yerel yönetimlerin kırsal alana yönelik sorumluluk ve hizmetleri yerine arttırmış ve genişletmiştir. Bu kapsamda, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından "Başka Bir Tarım Mümkün" vizyonuyla oluşturulan İzmir Tarımı stratejisi doğrultusunda doğru yerde doğru ürün politikası ile tarımsal üretimi teşvik etmek için çiftçilere ücretsiz danışmanlık hizmeti verilmektedir. Kuraklık ve yoksullukla mücadele olarak belirlenen iki ana hedef belirlenmiştir. Bu iki hedef doğrultusunda yanlış tarımsal sulama sonucu aşırı su tüketimini engellemek öncelikli olarak amaçlanmaktadır. Kuraklık ve iklim kriziyle mücadele etmek için sulama ihtiyacı ve girdi maliyeti düşük, piyasa değeri ve net kazancı daha yüksek ürünlerin belirlenmesi amacıyla üreticilere ücretsiz ürün planlama danışmanlığı da verilmektedir. Bu çalışmada, yerel yönetimin hizmet sınırları içerisinde yaşayan ve çiftçilikle geçimini sağlayan vatandaşların desteklenmesine yönelik faaliyetleri ile bu faaliyetler neticesinde görülecek faydalar İzmir Büyükşehir Belediyesi özelinde değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: yerel yönetimler, tarımsal destek, belediye, İzmir Büyükşehir Belediyesi

LOCAL GOVERNMENTS AND ACTIVITIES FOR AGRICULTURAL SUPPORT (CASE OF IZMIR METROPOLITAN MUNICIPALITY)

ABSTRACT

The responsibilities and services of local governments towards rural areas, brought about by the equalization of the metropolitan contiguous area with the provincial border, have increased and expanded. In this context, Izmir Metropolitan Municipality provides free consultancy services to farmers in order to encourage agricultural production with the right product policy in the right place, in line with the Izmir Agriculture strategy created with the vision of "Another

Agriculture is Possible". Thanks to the policies implemented to prevent excessive water consumption as a result of incorrect agricultural irrigation, combating drought and climate crisis in line with the two main objectives determined as combating drought and poverty, free product planning for producers to identify products with lower irrigation need and input costs, and higher market value and net income. Counseling is provided. In this study, the activities of the local government to support the citizens living within the service boundaries and making a living from farming and the benefits to be seen as a result of these activities are evaluated.

Keywords: local governments, agricultural support, municipality, Izmir Metropolitan Municipality

GİRİŞ

Çiftçiler gıda üretimini ve gıda güvenliğini artıracaksa, kredi, teknoloji, yayım hizmetleri ve tarımsal eğitim gibi tarımsal destek sistemlerine ve ayrıca genellikle diğer hizmetleri kanalize eden kırsal organizasyonlara daha iyi erişime ihtiyaçları vardır. Büyük potansiyellerine ve tarımsal üretimdeki önemli rollerine rağmen, çiftçilerin üretim girdilerine ve destek hizmetlerine erişimi yetersizdir (FAO, n.d.).

Geçen yarım yüzyılın çoğu için, sanayileşmiş ülkeler, ithalat tarifeleri, miktar kısıtlamaları ve iç desteklerle sağlanan yüksek düzeyde tarımsal korumaya sahipti. Bu politikaların iddia edilen çok sayıdaki hedefi arasında, küçük aile çiftliklerinin gelirini artırmak açık ara en sık bahsedilenidir. Bu desteğin çoğu mevcut çıktıya, girdi kullanımına ve fiyatlara dayandığından, aşırı üretimi tetikler. Sanayi ülkelerinin küresel ticaret sistemindeki ağırlığı göz önüne alındığında, bu tür desteklerin toplam etkisi, dünya emtia fiyatlarını düşürmek ve dolayısıyla tarım sektörlerini korumayan ülkelerin ihracat paylarını azaltmaktır. Ayrıca, bu tür bir destek, sübvanse eden ülkeler için maliyetlidir ve genellikle istenmeyen alıcılara gider, bu nedenle, ilk etapta desteği haklı çıkaran varsayılan gelir eşitsizliklerini ortadan kaldırmak yerine şiddetlendirir. Bu tür bir desteğin dünya pazarları üzerindeki zararlı etkileri ve belirtilen hedefler ile nihai sonuçlar arasındaki uyumsuzluk göz önüne alındığında, genellikle tamamen ortadan kaldırılması savunulmuştur. Ancak toplumlar, gerekli gördüklerinde gruplara gelir aktarma hakkına sahiptir. Bu nedenle, ilgili soru, dünyanın geri kalanı için olumsuz dışsallıklar yaratmadan nasıl destek verileceği, üretim ve tüketimi bozmadan çiftçilerin gelirlerinin nasıl artırılacağıdır. Belki de sosyal olarak kabul edilebilir ve politik olarak uygulanabilir bir reforma ulaşmanın tek etkili yolu, ödemeleri mevcut üretim seviyelerinden, girdi kullanımından ve fiyatlardan ayırmaktır (Baffes & Gorter, 2005).

Tarım ihracatında önemli bir role sahip olan Türkiye için tarımsal destekler ve sürdürülebilir tarım daha da önemlidir. Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) verilerine göre tarımın toplam ihracattaki payı %14,4'tür (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2020). Bu payın korunabilmesi ve artırılabilmesi için devletin sağladığı destekler ve sübvansiyonlar çok önemlidir. Bu destekler, tarla bazlı destekler, fark ödemeleri, tarım sigortası destekleri ve tarım kredileri gibi çok farklı şekillerde yapılabilmektedir. Bunların dışında hükümetler altyapıyı geliştirerek, kırsal alanda daha fazla imkân sağlayarak ve teknolojileri uyarlayarak kırsal alandan kentsel alana kaymayı önleyebilir. Türkiye hâlihazırda tarla bazlı destekler, eksiklik ödemesi destekleri, hayvancılık destekleri, tarım sigortası hizmetleri, telafi ödemeleri, diğer tarıma dayalı destekler ve kırsal kalkınma destekleri dâhil olmak üzere tarımsal destekleri uygulamaktadır. Tarla bazlı destekler; yakıt, gübre, toprak analizi, organik tarım, iyi tarım uygulamaları, fındık, geleneksel zeytin bahçelerinin rehabilitasyonu, aile işletmeleri, katı organik ve organik gübre desteklerinden oluşmaktadır. Fark ödemesi destekleri, yağlı tohumlu bitkiler, hububat ve bakliyatlar, mısır, çay primi, zeytin ve zeytinyağı desteklerini içermektedir. Yem bitkileri, arıcılık, balıkçılık, tiftik yetiştiriciliği, süt analizi, sürü yöneticisi istihdamı, hayvan hastalık tazminatı, büyükbaş besicilik vb. hayvancılık destekleri yer almaktadır. Tarım sigortası hizmetleri arasında çay budama tazminat ve gideri, bitki karantinası yer almaktadır. Tarıma dayalı diğer destekler, sertifikalı tohum kullanımı ve üretimi, sertifikalı fide kullanımı ve üretimi, çevre temelli tarımsal arazi koruma programıdır (Tandoğan, 2022).

TARIMSAL DESTEKLER

Tarımsal destekler, çiftçinin kararlarını etkilemeye yönelik olarak verilmektedir. 1997 verilerine göre toplam desteklemenin %40'ı tahıl, %20'si şeker, %10'u tütün alımlarına verilmekteyken; bu destekleme sistemi, fazla üretime neden olduğu gerekçesiyle eski destekleme politikaları kaldırılarak 2001 yılından itibaren merkezinde Doğrudan Gelir Desteği bulunan bir sisteme geçilmiştir. Az sayıda ve alan bazlı destekle başlayan program, zaman içinde destek türlerini çeşitlendirerek alan bazlı desteklerin ağırlığını azaltarak, tarımın yeniden yapılanmasında araçsal önemini artıran bir gelişme yaşamıştır (Tekeli, 2018).

Tarımsal destek, amaçları ve ekonomik etkileri ne olursa olsun, tarımı destekleyen devlet politikalarından kaynaklanan, tüketicilerden ve vergi mükelleflerinden tarıma yapılan brüt transferlerin yıllık parasal değeri olarak tanımlanmaktadır (OECD, n.d.).

Tarımsal destekler kalite, güvenlik, verimlilik ve kırsal kalkınma temelinde yeniden düzenlenmiştir. 52 yeni destek maddesi başlatılmıştır. Türkiye'de merkezi yönetim tarafından oluşturulan bazı destek modelleri şu şekildedir (GTHB, 2013).

Tarım Havzası Modeli: Tarımsal havza modeli, doğal kaynakları korurken üretimi planlamak ve artırmak, verimli ve akılcı bir tarımsal destekleme politikasını tarım havzalarına dayalı olarak uygulamak amacıyla oluşturulmuştur. Bu kapsamda iklim, toprak, topoğrafya, arazi sınıfları ve arazi kullanım şekillerine göre yaklaşık 528 milyon veri değerlendirilerek toplam 30 tarım havzası tespit edilmiştir. Her havza için stratejik, spesifik, arz açığı ve rekabetçi ürünler seçilmiştir. Haritalar tarım havzalarına göre çizilmiştir. Tarım envanteri, Tarım Havzalarına göre detaylandırılmıştır. Tarım Havzaları verileri kullanılarak ürünlerin en verimli üretildiği bölgeler belirlenerek desteklenecek ürünler belirlenmiştir. Ayrıca meyve üretiminin planlanması, yönlendirilmesi ve ihracatın artırılması amacıyla meyve türlerine uygun havzalar belirlenmiş ve ürün haritaları hazırlanmıştır.

Hayvancılık için teşvikler: Yeni hayvancılık destek programları tanıtıldı. Organik hayvancılıkla uğraşan çiftçiler eskiye göre %50 daha yüksek ödemelerle desteklendi. Et ırklarının melezlerinden doğan buzağılar desteklenmiştir. Suni tohumlama yoluyla doğan buzağılar tarımsal destekleme kapsamına alınmıştır. 50 kovan sahibi olan veya 50'den fazla kovan sahibi olmayı planlayan arıcılara kredi desteği uygulamasına geçilmiştir.

Sertifikalı Tohum ve Fide Destekleri: Çiftçilerin sertifikalı tohum ve fide kullanmasını destekleme programı başlatılmıştır. 2002-2011 yılları arasında 150 bin ton olan sertifikalı tohumluk kullanımı 550 bin tona çıkmıştır. Özel sektör tarafından üretilen sertifikalı tohumluk, tarımsal destekleme sistemi kapsamına alınmıştır.

Organik Tarıma Destekler: Organik tarım 2005 yılından itibaren destek programı kapsamına alınmıştır.

Çiftlik Danışmanlığı Hizmetleri: Danışmanlık/danışmanlık hizmetinden yararlanan çiftçiler/tarım işletmeleri 2009'dan itibaren desteklenmektedir.

Tarım Sigortası Süresi: Doğal afetlerden etkilenen üreticilerin mağduriyetlerinin giderilmesi amacıyla 2006 yılında tarım sigortası uygulamalarına başlanmıştır. 2010 yılında ilk kez sel ve su baskınları tarım sigortası kapsamına alınmıştır. 2011 yılında tarım sigortası kapsamı genişletilmiştir. Açıkta yetiştirilen meyvelerin çiçeklenme dönemi (poliçe bedelinin 2/3'ü

devlet tarafından karşılanmıştır), besicilik ve sağmal inekler tarım sigortası kapsamına alınmıştır.

Merkezi yönetim dışında yerel yönetimler de tarımsal destekler de bulunarak tarımsal üretimin etkili ve verimli bir şekilde arttırılmasına katkıda bulunurlar.

Kentsel alan yönetiminden sorumlu olan belediyeler, bir yandan su, kanalizasyon, yol-meydan yapımı gibi temel altyapımı yatırımları ve iletilmesinde öte yandan kentsel toprağı yönetmenin yanında tek yetkili kurum olarak bu alanların tümünde politika geliştirmek durumundadır. Belediyelerin diğer görevleri; yönetme yetkisine sahip oldukları yerleşmenin yangına, salgına, ekonomik istismara karşı korunmasını amaçlayan itfaiye, temizlik/mezarlık, zabıta gibi esenlik sağlama görevleriyle yerleşmenin planlanıp bayındırlığının sağlanması üzerine odaklanmıştır.

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

İzmir tarımının çerçevesini, büyük ölçüde içinde bulunduğu Akdeniz iklimi çizmektedir. Yazları kurak ve sıcak, kışları ılık ve yağışlıdır. Sıfırın altındaki gün sayısı onu geçmez. Senenin 100 güne yakınıysa +30 derecenin üstüne çıkar. Kar yağışıysa yok denecek kadar azdır. Bu koşullarda, İzmir'de bir yılda üç kez ürün alınabilmektedir. Dağların kıyılara dik olması, denizsel etkilerin iç kesimlere kadar yayılmasına olanak vermektedir. Akdeniz iklim bölgesinde yetişen geniş, sert ve iğne yapraklı sürekli yeşil kalan kuralığa dayanıklı ağaç ve çalılar, yaygın doğal bitki örtüsü oluşturmaktadır (Tekeli, 2018).

İzmir'in tarımsal performansını sadece toprak ve su kaynakları ve tarımsal iş gücü belirlememekte, performansın belirlenmesinde devletin sağladığı desteklerin niteliği de önemli rol oynamaktadır. İzmir'de de çiftçilerinin üretim kararlarını etkileyen destekler, Türkiye'deki desteklerin değişmesine paralel olarak yeniden şekillenmiştir (Tekeli, 2018).

Türkiye'de bazı kentlerde gerek nüfus oranının fazla oluşu, gerekse de ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeylerinin farklılık göstermesi, özel yönetim biçimlerinin kurulmasını zorunlu kılmıştır. 1982 Anayasası'nın, 127. maddesinde yer alan; "Büyük yerleşim merkezleri için, özel yönetim biçimleri getirebilir" şeklindeki ifadeyse, büyükşehir yönetiminin kurulması için hukuki zemini hazırlamıştır. Türkiye, büyükşehir belediyesi yönetim biçimiyle 1984 yılında çıkarılan, '195 Sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname' ile tanışmış, yine aynı yıl çıkarılan '3030 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu' ise yeni sistemin kurumsal, yönetsel ve hukuksal temellerini ortaya koymuştur. Büyükşehir belediyelerinin yetki, görev ve çalışma usullerini düzenleyen '3030 Sayılı Kanun' ise, 2004

yılında çıkarılan ‘5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’ ile yürürlükten kaldırılmıştır. 2008 yılında çıkarılan, ‘5447 Sayılı Kanun’ ile 2012 yılında çıkarılan ‘6360 Sayılı Kanun’, büyükşehir sisteminde önemli değişiklikler getirmiştir. Büyükşehir sınırlarının il sınırlarına genişletilmesiyle birlikte, metropol kentlerde kırsal alanlar da kentsel yönetim modeli içine alınmıştır. ‘6360 Sayılı Yasa’ kapsamında, Büyükşehir Belediye Kanunu’nun “Büyükşehir ve İlçe Belediyelerinin Görev ve Sorumlulukları başlıklı maddesine eklenen hüküm şöyledir: “Büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyet ve hizmette bulunabilirler.” Böylelikle tarım politikası ve hayvancılık politikasının geliştirilmesinde, belediyelere de görev verilmiştir. Büyükşehir belediyeleri, bir yandan il genelinde su, kanalizasyon, yol-meydan yapımı gibi temel altyapımı yatırımları ve işletilmesinde, öte yandan imar görevlerinin tek elde toplanmasıyla kentsel ve kırsal toprağı yönetme işinde tek yetkili kurum haline gelmiştir (Ertürk Keskin & Yıldırım, 2019).

Başka Bir Tarım Mümkün vizyonundan doğan ‘İzmir Tarımı Stratejisini’, “İzmir’den başlayarak tüm Türkiye’de yeni ve farklı bir tarım ekonomisi inşa etme projesi” olarak tanımlayan İzmir Büyükşehir Belediyesi, tarımsal üretim faaliyetlerinin teşvik edilmesine yönelik yürüttüğü yerel kalkınma projeleriyle kır kent dayanışmasına önemli katkılar sunmakta, özellikle de kent kırsalında güçlü bir tarım kültürünün yaratılmasına yönelik önemli destekler sağlamaktadır. Sinai ve kurumsal tarımın dünya çapında desteklendiği, aile tarımı ve küçük ölçekli üreticinin yok edildiği bu zorlu dönemde, kırsal kalkınmanın ve yerel istihdam politikalarının temel kaldıraçlarından biri olarak gördüğü tarımsal üretim faaliyetlerini her alanda destekleyen İzmir Büyükşehir Belediyesi, kent ekonomisinin temel taşı yerel güç birlikleriyle işbirliğini sağlamlaştırmakta, köy ve kasabalarda ekonomik ve sosyal kalkınmanın güvencesi tarımsal üretim faaliyetlerini teşvik etmeyi sürdürmektedir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2021)..

İzmir Tarımı, "Başka Bir Tarım Mümkün" felsefesiyle hareket eder ve iki temel fark ile Türkiye’de bugüne kadar uygulanan tarım politikalarından ayrılır. Birinci fark, sulamaya hiç gerek duymadan yağmur suyunun yettiği veya tasarruflu sulamayla yetişebilen tarımsal ürünlerin yetiştirilmesine öncelik vermesi ve böylelikle kuraklıkla mücadele etmesidir. Genel tarım politikalarından ayrılan diğer bir farkı ise satış ve pazarlamanın en baştan planlayarak, çiftçinin üreteceği ürünlerin katma değerinin arttırılmasıyla kırsaldaki yoksullukla mücadele etmesidir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, n.d.).

İzmir Tarımı ekosistemi: Doğru tarım ürünlerinin tercih edilmesi, yerli tohum ve hayvan ırklarının korunması, geliştirilmesi, sürecin her aşamasında devam edecek arge faaliyetleri, ürünlerin ambalajlanması, markalaştırılması, satış, pazarlama ve ihracattan oluşmaktadır.

Hayvancılık Destekleri: Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğini desteklemek ve teşvik etmek amacıyla yetiştiricilik eğitimleri düzenleyen İzmir Büyükşehir Belediyesi, Aliağa, Bayındır, Bergama, Beydağ, Dikili, Güzelbahçe, Karaburun, Kemalpaşa, Kınık, Kiraz, Menderes, Ödemiş, Seferihisar, Selçuk, Tire ve Urla ilçelerinde 2 bin 856 üreticiye toplam 11 bin 122 damızlık koyun/koç ve keçi/teke hibe etmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin geliştirdiği proje, kırsalda yaşayan ancak yeterli imkânlara sahip olmadığı için birkaç dönüm arazisinde tarım yapıp çocuklarına ise başka sektörlerde istihdam olanağı arayan aileler geçinebilmesine yönelik bir destek olarak değerlendirilebilir. Hızla gelişen süt üretim kapasitesiyle sadece bölgenin değil ülkenin de en önemli tarımsal üretim havzalarından biri olan İzmir'de manda yetiştiriciliğini yeniden canlandıran İzmir Büyükşehir Belediyesi, katma değeri oldukça yüksek manda sütünden bir İzmir mozerallası üretmeyi hedeflemektedir. Proje kapsamında, Selçuk, Bergama, Kınık ve Tire ilçelerinde manda yetiştiriciliği eğitimleri düzenlenmiş, 41 üreticiye 134 Anadolu mandası hibe edilmiştir. Büyükşehir, 2021 yılında 300 yetişkin manda daha dağıtmıştır. Süt ve hayvancılık faaliyetlerine destek olmak amacıyla Aliağa, Buca, Kınık ve Kiraz'da 365 üreticiye yaklaşık yaklaşık 250 ton kuzu büyütme ve süt yemi desteği sağlanmıştır, köylü ve çiftçiye üç yıl içerisinde toplam 500 bin çuval kuzu büyütme yemi dağıtılması planlanmaktadır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2021).

Arıcılık Destekleri: 2019 ve 2020 yıllarında Aliağa, Bayındır, Bergama, Buca Doğancılar, Karşıyaka Sancaklı, Kemalpaşa, Kınık, Kiraz, Menderes, Ödemiş, Tire, Torbalı ve Urla ilçelerinde arıcılık eğitimleri düzenlenmiş, 923 üreticiye 3 bin 686'sı arılı olmak üzere toplam 5 bin 528 adet kovan ve arıcılık malzemesi hibe edilmiştir. Proje kapsamında desteklenen toplam üretici sayısı 2 bin 251'e, hibe edilen kovan sayısı ise 13 bin 454'e ulaşmıştır. Özellikle de kadın girişimciliğinin desteklenmesinin hedeflendiği proje ile bin 260 kadın üretici bal üretimine katılmış, tüm üreticilere 11 kalemden oluşan (kıyafet, şerbetlik, el demiri, körük, fırça) üretim seti hediye edilmiştir. Üreticilere hibe edilen arı, kovan, petek gibi tüm proje ihtiyaçları, tamamı bal üreticilerinden oluşan İzmir Arı Yetiştiricileri Birliğinden sağlanmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2022).

Yöreye özgü doğal bal üretimi için 53 bin çiçek ve bitkiyle zenginleştirilen "Tahtalı Bal Ormanı ve Merası"na ilk kovanlar ise 2019 yılında yerleştirilmiş, Kemalpaşa Dereköy'de "Bal

Paketleme ve İşleme Tesisi" kurulmuştur. İzmir İli Menderes İlçesi Tahtalı Havzası Arıcılık Projesi kapsamında İzmir Büyükşehir Belediyesi toprak ve su havzalarının korunması amacıyla; çevrenin korunması, ağaçlandırma, arıcılık faaliyetlerine yönelik flora oluşturma ve çiftçilerin bilinçlendirilmesi, tarım ve hayvancılığa destek olunması hedeflenerek, yürürlükte olan Tahtalı Havzası Arıcılık Projesi dahilinde bölgenin ekosistemine uygun bir arıcılık modeli oluşturarak yöreye uygun bir arıcılık biçiminin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Menderes ilçesi Tahtalı baraj havzası koruma alanı içerisinde yerleştirilen 60 adet Kovan ile yürütülen proje neticesinde arıcılara hem kovan başına daha fazla verim alabilecekleri bir yetiştiricilik tekniği ortaya konulacak hem de bal haricindeki katma değeri yüksek olan arı sütü, polen, propolis, ana arı üretimi gibi diğer arı ürünlerinin havza içerisindeki üretimleri teşvik edilecektir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2022).

2021 yılının Mayıs ayında kovanlar havzaya yerleştirilmiştir. Nektar akım döneminde havzada bulunan hayıt bitkisinden elde edilen balların sağımı yapılmıştır. Proje kapsamında "İklim Değişikliği ve Arıcılık Çalıştayı" düzenlenmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2022).

İhtiyaç sahipleri için hazırlanan sosyal yardım paketlerinin içerisine İzmir Arı Yetiştiricileri Birliğinden ve Kozaklı üreticilerden 2019 ve 2020 yılında 211 bin kavanoz çam balı alınarak bal üreticisi desteklenmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2022).

Üretici Satış Alanları: Proje kapsamında kurulan üretici satış alanları ile üreticilerin ürünlerini aracısız bir şekilde tüketiciye ulaştırarak ekonomik fayda sağlaması ve tüketicinin de aracısız bir şekilde ilk elden üretilmiş olan doğal ve taze gıdaya erişimi amaçlanmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2022).

Fidan Destekleri: 2015 yılında "Fidanlar Bizden, Meyveler Sizden" adı verilen kampanya kapsamında "1 Milyon Fidan" hedefine ulaşılmış "5 Milyon Fidan" hedefine yaklaşılmıştır. Üreticilere dağıtılan armut, ayva, badem, dut, elma, erik, kayısı, kiraz, nar, şeftali, vişne, zeytin, mandalina, ceviz, incir, Trabzon hurması ve kestane fidanlarını üretici kooperatiflerinden sözleşmeli üretimle doğrudan satın alınmaktadır. Proje kapsamında, 2019 ve 2020 yıllarında 985 bin 215 adet zeytin ve meyve fidanı dağıtılmıştır. Dikim yapılacak yörenin iklim ve toprak özelliklerine göre belirlenen uzun ömürlü ve yüksek verimli meyve fidanları ile kırsalda ürün deseni çeşitlenmiş ve tamamı kent kooperatiflerinden temin edilen fidanlar ile kent üreticisi de desteklenmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2021).

Organik Tarım Uygulamaları: İzmir ili ve ilçelerinde ve bağlı köylerde organik tarımı yaygınlaştırma projesi" kapsamında talep gelen bölgelere ve üreticilere teorik eğitimler verilerek, arazi koşullarında da teknik danışmanlık hizmeti vermek amaçlanarak organik tarımı yaygınlaştırmak amaçlanmıştır. İzmir ili ve ilçelerinde istihdam olanakları ve gelir getirici faaliyetlerin, bölge ve İzmir'in sosyal kalkınmasına ivme getirecek şekilde geliştirilmesine; bu çerçevede, bölgenin başlıca gelir kaynağı olan tarımda, organik üretimin yaygınlaştırılmasına ve kırsal nüfusun organik tarıma geçişinin teşvik edilmesine katkıda bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda; hedef grupta bilinç ve istek oluşturulması, mesleki bilgi/becerilerinin arttırılması, örnek uygulamaların oluşturulması, organik tarım üreticilerinin pazarlama imkânlarının oluşturulması amacına yöneliktir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, n.d.).

Son olarak "Başka Bir Tarım Mümkün" felsefesinin yaygınlaştırılması için Tarımsal Kalkınma Kooperatifi ortağı olup Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) belgesi olan üreticilere İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından 2021 yılında faaliyete geçen İzmir Tarımı Geliştirme Merkezi (İZTAM) aracılığıyla Ürün planlama, tasarım, satış ve ihracat alanlarında ücretsiz danışmanlık hizmeti verilmektedir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, n.d.-a) .

SONUÇ

Yirmibirinci yüzyılın başından itibaren dünyada ve Türkiye'de tarım sektörü bir değişim ve dönüşüm süreci geçirmektedir. Yaşanan bu süreçte, sanayi ve hizmet sektörlerinde ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar ile küresel ekonomik yapılarda meydana gelen farklılıklar etkili olmakla birlikte, özellikle temel tarım politikalarında yaşanan değişiklikler önemli rol oynamaktadır. Değişen şartlar ve farklılaşan yaklaşımlara paralel olarak ülkemizde de tarım sektöründe yeni politikalar benimsenmiş, bu politikalarla uyumlu çeşitli stratejiler ve uygulama araçları geliştirilmiştir. İkibinli yıllarla birlikte, verimliliğin yükseltilmesi ile rekabet gücünün arttırılması, uluslararası ticaretten azami pay alınması, gıda güvenliği ve güvenilirliğinin sağlanması ile doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı gibi hususlar tarım politikalarının temel amaçları olmuştur (Hatunoğlu & Eldeniz, 2012).

Yerelde kalkınma modellerinin belediyelerde uygulamaya geçirilmesi ve bu doğrultuda kırsala yönelik hizmet sunum kapasitelerinin geliştirilmesi, tarım sektörünün geleceğini çok yakından ilgilendirmektedir. Nitekim 'Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi II'de, ilçe belediyelerinin, beldelerin ve köy muhtarlıklarının kamusal hizmetlerin ve hizmet sunum kapasitelerinin sunumunda, yerel kalkınmaya yönelik girişimlerin güçlendirilmesi, yenilikçi modellerin geliştirilmesi, kamu ve kamu dışı paydaşların ortaklığında yerel kalkınma stratejilerinin

geliştirilmesi ve uygulanması, yerel kalkınmaya yönelik sivil girişimlerin teknik kapasitesinin geliştirilmesi ve ulusal kırsal kalkınma işbirliği ağının oluşturulmasına dikkat çekilmiştir. Yine aynı strateji planında, üretici organizasyonlarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi, tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanması, üreticilere yönelik danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi, tarım ve gıda işletmelerinin modernize edilmesi ve gıda güvenilirliğinin artırılması gerektiği de belirtilmiştir (Ertürk Keskin & Yıldırım, 2019).

İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin "Başka Bir Tarım Mümkün" mottosuyla ortaya koyduğu İzmir ilini kapsayan tarım ve hayvancılığa yönelik destekleme faaliyetlerini değerlendirmek gerekirse; öncelikle tarımdan geçimini sağlayan insanların iaşelerini sağlayabilecek bir tarımsal üretim yapmaları desteklenmiştir. İkinci olarak tarımsal üretimde en önemli girdi maliyetlerini oluşturan gübre ve yem gibi kalemlerin belediye eliyle hibe sağlanarak karşılanması neticesinde maliyetlerin düşürülmesi sağlanmaktadır. Uygun maliyetle üretilmiş tarımsal ürünlerin pazara sunulması hem yerelde yaşayan sakinler açısından hem de vatandaşlar açısından olumlu bir durumdur. Uygun fiyatlı gıdaya erişimin sağlanması özellikle küresel salgın sonrası daha da fazla önem kazanmıştır. Üçüncü olarak organik tarıma yönelik faaliyetlerin desteklenmesi sürdürülebilir tarım politikalarını temel alan anlayışı temsil etmektedir. Var olan tarımsal arazilerin ve meraların gelecek nesilleri için de üretim yapılabilir durumlarının korunması ve üretime hazır hallerinin devam ettirilmesi yerel yönetimlerde yaşayan vatandaşların memnuniyeti açısından da yararlıdır. Son olarak ise ildeki coğrafi işaretli ürün veya yöresel açıdan kıymete haiz ürünlerin yetiştirilmesine yönelik destekler kentsel miras ve kültürel belleğin korunması ile birlikte gelecek kuşaklara aktarılabilecek bir değeri ortaya çıkarmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yerel yönetimlerin tarıma verdikleri desteklerin daha da artırılmasına yönelik politikalar ve çabalar merkezi yönetimce desteklenmelidir.

KAYNAKÇA

Baffes, John & Gorter, Harry. (2005). *Disciplining agricultural support through decoupling*, World Bank Policy Research Working Paper 3533, March.

Ertürk Keskin, N., Yıldırım, C. (2019). *İzmir'de Tarımsal Kalkınma ve Büyükşehir Belediyesi*. İzmir Belediyesi'nin 150. Kuruluş Yıldönümünde uluslararası Yerel Yönetimler Demokrasi ve İzmir Sempozyumu, 15-16-17 Kasım 2018, İzmir.

FAO. (n.d.). *Agrıcultural Support System*. Retrieved December 8, 2022, from https://www.fao.org/3/y3969e/y3969e02.pdf

Hatunoğlu, E.E., Eldeniz, F. (2012). 2000 yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 86, Temmuz-Eylül, s. 27-56.

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2021, February 5). *Fidan Desteklerimiz*. Retrieved December 14, 2022, from https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/fidan-desteklerimiz/2614/4

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2021, February 5). *Hayvancılık Desteklerimiz*. Retrieved December 14, 2022, from https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/havyvancilik-desteklerimiz/1548/4

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2022, January 26). *Arıcılık Faaliyetlerine Destek*. Retrieved December 14, 2022, from https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/aricilik-faaliyetlerine-destek/1549/4

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2022, January 26). *Yerel Üretici Pazarları*. Retrieved December 14, 2022, from https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/aricilik-faaliyetlerine-destek/1549/4

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (n.d.). *İzmir Tarımı Danışma Hattı*. Retrieved December 14, 2022, from https://www.izmir.bel.tr/tr/BaskaBirTarimMumkun

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (n.d.). *Organik Tarım Uygulamaları*. *Başka Bir Tarım Mümkün*. Retrieved December 14, 2022, from https://tarimsalhizmetler.izmir.bel.tr/service/organik-tarim-uygulamalari/

İzmir Büyükşehir Belediyesi. (n.d.-a). *İzmir Tarımı Danışma Hattı*. Retrieved December 14, 2022, from https://www.izmir.bel.tr/tr/BaskaBirTarimMumkun

Ministry of Food Agriculture and Livestock (GTHB). (2013). Structural Changes and Reforms On Turkish Agriculture 2003-2013. In *Ministry of Food Agriculture and Livestock*.

Ministry of Food Agriculture and Livestock. Retrieved December 8, 2022, from https://www.tarimorman.gov.tr/Belgeler/ENG/changes_reforms.pdf

OECD. (n.d.). *Agricultural policy - Agricultural support - OECD Data*. Retrieved December 8, 2022, from https://data.oecd.org/agrpolicy/agricultural-support.htm

Tandoğan, N. A. (2022). Impact of Agricultural Supports on the Agricultural Export. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, *17*(1), 92–103. https://doi.org/10.17153/oguiibf.976425

Tekeli, İ. (2018). *İzmir ili/kenti için bir tarımsal gelişme ve yerleşme stratejisi*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi. https://www.izmeda.org/Upload_Files/FckFiles/file/Kitap/izmir_ili_Kenti_icin_bir_tarimsal_gelisme_ve_yerlesme_stratejisi.pdf

HERKES İÇİN ERİŞİLEBİLİR VE KAPSAYICI OLAN ENGELSİZ KENTLER (CHESTER KENTİ ÖRNEĞİ)

Doç. Dr. Adnan SÖYLEMEZ [1], Prof. Dr. Hakkı M. AY [2]

[1] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, soylemez@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8153-0238

[2] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü, hma@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9033-8248

ÖZET

2050 yılına kadar, yüzde 15'i engelli olan yaklaşık 6,25 milyar insanın şehir merkezlerinde yaşaması beklenmektedir. Kentleşmenin, herkes için sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınmayı başarması gerekmektedir. Kent yaşamının sorunsuz bir şekilde ilerlemesi ve tüm farklı grupların kent alanlarında engellere takılmadan yaşamlarına devam etmeleri için erişilebilir ve kapsayıcı kent kavramının ciddiyetle ele alınıp uygulanması önem arz etmektedir. Bu çalışmada, erişilebilir ve kapsayıcı kent kavramına en iyi örnek olabilecek Chester Kenti değerlendirilmiştir. Söz konusu kentte yapılan ve hayata geçirilen uygulamalar değerlendirilerek başka kentler açısından hangi açıdan kentsel gelişimin engelliler ve diğer özel ihtiyaçlar dâhil herkes için erişilebilir ve kapsayıcı olması bunun yanı sıra hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerden daha fazla girişimi ve somut eylemi göstermekte ve teşvik ettiği ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: erişilebilir kentler, kapsayıcı kentler, yerel yönetimler, Chester kenti

BARRIER-FREE CITIES THAT ARE ACCESSIBLE AND INCLUSIVE FOR ALL (CASE OF CHESTER CITY)

ABSTRACT

By 2050, approximately 6.25 billion people, 15 percent of whom are disabled, are expected to live in urban centres. Urbanization needs to achieve sustainable and inclusive development for all. It is important that the concept of an accessible and inclusive city is taken seriously and implemented in order for the urban life to progress smoothly and for all different groups to continue their lives in urban areas without any obstacles. In this study, Chester City, which can be the best example of the concept of accessible and inclusive city, has been evaluated. By evaluating the practices made and implemented in the city in question, it has been discussed

that in terms of other cities, the extent to which urban development is accessible and inclusive for everyone, including the disabled and other special needs, as well as showing and encouraging more initiatives and concrete actions from both developing and developed countries. .

Keywords: accessible cities, inclusive cities, local governments, Chester cit

GİRİŞ

Adil bir toplum bilgisi ve insanların iyi yaşaması için var olan düzeni betimlemek yerine bu amaca ulaşmada bir kaideler çizgisi oluşturabilmek mümkündür. Bir kentte adalet ve insanların mutluluğunu sağlayabilmek iyi bir düzen ancak adil bir toplum sayesinde olabilir. Platon'da zaten bu amaca matuf çalışmalarına devam etmiştir. Onun iyi yaşamın tesis edilebilmesine yönelik çabaları ve insanların mutlu ve adil bir biçimde nasıl yaşayabileceklerine dair yollar aramıştır. Çiçero'nun anlayışında ise özel mülkiyet haklarını korunması gerektiği vurgulanır. Çiçero insanın toplumsal, tarihsel ve kültürel bir varlık olduğunu söyleyerek bu açıdan insanların oluşturduğu her türlü düzenin de benzer nitelikler taşıdığını vurgular. Farabi ise erdemli olmakla belirlenen amaç arasında doğrudan bir ilişki bulunduğunu belirtir bu açıdan bireyin varlığının amacının mutluluk olduğu mutluluğa ulaşmanın aracının da toplum olduğunu söylemektedir Farabi'ye göre gerçek mutluluğa ulaşabilmek için bir araya gelip yardımlaşan insanların oluşturduğu toplum erdemli bir toplum olmaktadır. Bu açıdan sağlıklı bir organizmaya benzetilen toplumda her şeyden önce onu oluşturan bireylerin arasında sağlıklı bir zemin oluşması gerekir. İbn-i Haldun ise pek çok kişinin yardımlaşmasıyla ortaya çıkan yapıların yani bir otorite yoluyla kurulan şehirlerin daha uzun vadeli yaşayabileceği düşüncesini ortaya koymaktadır buradaki otoriteden kasıt belki de bir kent organizasyonu bir kent yönetimi vasıtasıyla kurulan şehirlerin medeniyet ile ilişkilendirilebileceğine yapılan vurgudur. William Ebenstein "Siyaset Felsefesine Giriş" adlı eserine modern uygarlığın kökleri geçmişte yatar onu tam olarak bilmeden geçmişin yardımı olmadan günümüzü tam olarak anlayamayız diye başlamaktadır. Hugo Grotius isimli düşünür ise insanın hayvanlardan birçok yönden üstün olduğunu belirtir ve bu üstünlüğün ayırt edici özelliklerinden birisinin de toplumsal yaşama isteği olduğunu söylemektedir insanın türdeşleriyle "nasıl olursa olsun" değil aklın ilkelerine uygun barış ve anlaşma içerisinde yaşama isteği vardır.

Bu bakımdan kurulan kentlerde ve kent yönetimlerinde her insanın o kentin olanaklarından istifade etmesine yönelik düzenlemeler hayata geçirilmelidir. 2050 yılına kadar, yüzde 15'i engelli olan yaklaşık 6,25 milyar insanın şehir merkezlerinde yaşaması beklendiğinden(United

Nations, 2016) onların ihtiyaçlarını odak noktasına oturtan düzenlemeler ana politikalar olarak uygulanmalıdır. Kentler, herkes için sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınmayı başarmak için bir dönüşüm yakalayabilme potansiyeline sahiptir. Özellikle dünyanın birçok şehrinde engelli kişilerin karşılaştığı mevcut çevresel erişilebilirlik eksikliği, büyük bir zorluk teşkil etmektedir (United Nations, 2016). Kent hakkı, her şeyden önce, herkesin eşit biçimde insani koşullarda yaşayabileceği bir kent düzeni için gerekliliklerin belirlenip gerçekleştirilmesi ile sağlanabilir. Öte yandan, insan hakları temelinde tasarlanan politikalar ile eşitsizliklerin azaltılması, giderilmesi mümkündür. Özellikle, "Barınma", "güvenlik", "hareketlilik", "kentsel kamu hizmetlerine erişim" ve "kentsel demokrasi" "kentteki hak alanları" yoğunlaşılması gereken alanlardır.

Bu çalışmada,. "Avrupa Erişilebilirlik Ödülü" alan Chester City örneğinden hareket ederek tarihi bir şehrin ne şekilde tasarım sürecinden geçtiği ve bu tasarım süreci sonrası yalnızca o kentte yaşayan bireyler değil farklı kentlerden farklı ülkelerden insanların da bu kenti gelip görebilmelerinin önü açılmıştır. Aslında baktığımızda böyle bir uygulama dünyada erişilebilirlik açısından problem yaşayan insan topluluklarının rahat bir biçimde kentsel hizmetlerden faydalanabilecekleri mümkündür.

ERİŞİLEBİLİR KENTLER

Endüstri çağından bilgi çağına hızlı bir geçiş yapan dünyada, istihdam ve üretimin nasıl şekilleneceğini göz ardı etmeden ortaya konulacak strateji ve vizyonlarla doğru teknolojik uygulamaların kullanımı sorunların çözümü için umut verici olmaktadır. İnşa edilecek gelecek için toplumsal yaşam alanlarında sadece barınma ve beslenme ihtiyacının çözülmesi yeterli olmayacaktır (Söylemez & Ay, 2021).

Kentsel çevreler, altyapılar, tesisler ve hizmetler, nasıl planlandıklarına ve inşa edildiklerine bağlı olarak, toplum üyelerinin erişimini, katılımını ve katılımını engelleyebilir veya mümkün kılabilir. Dünya nüfusunun engelli olarak yaşayan yüzde 15'i için (çoğu kentsel alanlarda yaşayan), mevcut kanıtlar, yollar ve konutlardan kamu binaları ve alanlarına ve temel sanitasyon[1] ve su, sağlık, eğitim, ulaşım ve acil durum ve afet müdahalesi ve dayanıklılık oluşturma ve bilgi ve iletişime erişim gibi kentsel hizmetler. Bu erişilebilirlik sınırlamaları, orantısız yoksulluk, yoksunluk ve dışlanma oranlarına yol açarak, engelli kişilerin karşılaştığı dezavantajlara ve marjinalleşmeye büyük ölçüde katkıda bulunur. Bu durum aynı zamanda

[1] İnsan sağlığının korunması, iyileştirilmesi ve sağlığın tekrar kazanılması için uygulanan tüm işlem basamaklarının bir arada toplanması.

2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin ve uluslararası kabul görmüş diğer kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesine de engel teşkil etmektedir (DESA, 2015).

Ekim 2016'da Üçüncü Küresel Konut ve Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (Habitat III), kentleşmenin arkasındaki gücü ve güçleri etkili bir şekilde kullanmakla sonuçlanabilecek politika ve stratejilere odaklanan bir "Yeni Kentsel Gündem"de erişilebilirlik ve engellilerin kentsel gelişimine dahil edilmesi ilkelerini tam olarak birleştirerek, uluslararası topluluğa mevcut kentleşme modellerini dönüştürmek için belirgin bir fırsat sağlanması amaçlanmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi'nin kabul edilmesiyle, Yeni Kentsel Gündem, kapsayıcı, sürdürülebilir ve eşitlikçi kalkınma ve herkes için yoksulluğun ortadan kaldırılması için bir ön koşul olarak engelli kişilerin erişilebilirliğini ve dâhil edilmesini teşvik ederek hedeflerini uygulamaya koymaya başlamak için başka bir fırsat sunmaktadır (DESA, 2015).

Erişilebilirlik, herkese fayda sağlayan kolektif bir faydadır. Herkesin tam ve etkili katılımını kolaylaştırır ve bu nedenle kapsayıcı ve sürdürülebilir kentsel gelişmeyi başarmak için iyi bir politikanın merkezi bir bileşeni olarak düşünülmelidir. İyi tasarlanmış bir şehir herkes için iyi tasarlanmıştır. Erişilebilirlik, engelli kişilerin insan haklarından yararlanması için bir ön koşuldur ve ekonomik, sosyal, kültürel ve politik güçlendirme, katılım ve kapsayıcılık için bir araçtır. Erişilebilir ve engellileri kapsayıcı bir kentsel gelişim gündemi her yerde gerçekleştirilebilir. Bu, kapsayıcı ve engellilere duyarlı kentsel politika çerçeveleri, uygun düzenleyici yapılar ve standartlar, planlama ve tasarımda "herkes için tasarım" yaklaşımları ve öngörülebilir kaynak tahsislerini içeren somut terimlerle güçlü taahhütler gerektirir. Ayrıca, kentleşme sürecinin tüm aşamalarında hak sahipleri ve kalkınmanın aracıları ve yararlanıcıları olarak engellilerin ve kuruluşlarının aktif ve anlamlı katılımını gerektirir (DESA, 2015).

Erişilebilirlik, geniş bir yelpazedeki son kullanıcıların ve özellikle engelli kişilerin ilgi alanlarına, ihtiyaçlarına ve yeteneklerine yanıt veren ürünler, hizmetler, inşa edilmiş ortamlar ve bilgi iletişim teknolojileri olarak geniş bir şekilde anlaşılmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri "kimseyi geride bırakma" mesajı, şehirlerdeki engelliler de dâhil olmak üzere toplumun tüm insanları ve kesimleri için hedeflere ulaşılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Kimsenin geride bırakılmadığı, gerçekten kapsayıcı bir Yeni Kentsel Gündemin başarılması, engellileri ve kuruluşlarını kentsel gelişimin her alanında, özellikle de yeterli konut Yeni Kentsel Gündem, yeterli barınma hakkı, yapılı çevre, kamusal alanlar, ulaşım, tesisler ve hizmetler ve bilgi iletişim teknolojileri açısından herkes için erişilebilirliğin ilerlemesini

sağlamalıdır. Yeni Kentsel Gündem, tahminen bir milyar engelli de dâhil olmak üzere herkesin ihtiyaçlarına ve haklarına yanıt vermedikçe gerçekleştirilemez (DESA, 2015).

KAPSAYICI KENTLER

Kentler, sosyal hizmetlere ve geçim kaynaklarına eşit erişim ve dışlanma riski altındaki savunmasız nüfusları dahil etmek ve harekete geçirmek için fırsatlar sunar. Bu fırsatları ele almak için şehirler, kentsel gelişimin kapsayıcı olmasını ve tüm insanların, özellikle de engelliler ve yaşlılar da dahil olmak üzere marjinal toplulukların haklarına yanıt vermesini sağlamak için büyük bir baskı altındadır. Bugün, engelliler ve yaşlılar küresel nüfusun %25'ini oluşturmaktadır ve şehirlere etkili bir şekilde dahil olmalarının önünde, ulaşım ve kamusal alanlara erişim, istihdam ve eğitim eksikliği gibi çok sayıda engelle karşılaşmaktadırlar. Bugün engellilerin ve yaşlıların yarısından fazlası şehirlerde ve kasabalarda yaşamaktadır. 2050 yılına kadar bu sayının dünya çapında 2 milyarı aşacağı tahmin edilmektedir (UCLG, 2019).

Kentlerin kapsayıcı bir kent olması için gerekli olan kriterler UCLG'nin 2019 yılında yaptığı "Yerel ve Bölgesel Liderler Zirvesi"nde hazırlanan "Kapsayıcı ve Erişilebilir" raporunda ortaya koyulmuştur:

1. Ayrımcılık Yapmama: "Kimseyi Geride Bırakma" ilkesine dikkat çeker. Gerçekten kapsayıcı kentsel politika öncelikleri, cinsiyet, yaş, engellilik durumu gözetmeksizin tüm ortamlarda kent hakkının sağlanması için tüm kentsel planlama hedefleri ve programlarında fiziksel, sosyal ve dijital altyapıya adil, karşılanabilir ve tüm insanların güvenli bir erişime sahip olmasını ana akım haline getirir

2. Katılım: Yerel yönetimlerin öncelikleri, tüm paydaşların, özellikle de engelliler ve yaşlılar gibi katılımlarını sınırlayan davranışsal engellerle karşılaşan paydaşların, kalkınmayı kapsayıcı kentsel ve planlama politikaları ve programlarına aktif olarak katılabileceği ortamları garanti etmelidir. Katılımcı programlar, eğitim, işe alma uygulamaları ve yasal, insana yakışır ve üretken istihdam alanlarında kapsayıcı programlar yoluyla sosyo-ekonomik eşitliği garanti etmelidir (UCLG, 2019).

Temsili demokrasinin yöntemleri, karar alma sürecinde vatandaşların tamamının dâhil edilmesinde ve eleştirel yeteneklerinin teşvik edilmesinde yetersiz kalmaktadır. Katılımcı demokrasi süreçleri ise bireysel veya örgütlü düzeyde vatandaşların kamu konularına katılım haklarını daimi şekilde güvence altına almaktadır. Bu bağlamda, katılımın sosyal ağları

güçlendirmek ve kamu eylemlerine yeni aktörleri dâhil etmek için ortak bir sorumluluk deneyimini içermesi gerekmektedir (UCLG-MEWA, 2014).

3. Erişilebilirlik: Kentsel ve kırsal strateji politikalarının uygulanması, katılımı ve ayrımcı olmayan ortamları garanti etmek için ölçülebilir bir mekanizma olarak erişilebilirliğe öncelik vermelidir. Erişilebilirliğe öncelik vermek, ilk adım olarak şehirlerin fiziksel, dijital ve sosyal ortamındaki engellerin ele alınması ve ortadan kaldırılması anlamına gelir; ikinci bir önlem, herkesin, kamusal yaşama katılmak da dâhil olmak üzere, şehirdeki haklarını anlaması ve kullanması için gereken araçlara ve bilgilere erişebilmesini sağlayacak düzenlemeler olacaktır. Bu, kamu tesislerine, alanlara, bilgilere, web sitelerine ve çevrimiçi hizmetlere erişimi kolaylaştırmak için kapsayıcı hizmetlerin ve araçların sağlanmasını içerir.

4. Kapsayıcı kentsel politikalar ve programlar: Yerel ve bölgesel yönetimler, ISO Erişilebilirlik Kılavuzu ve Web 2.0. İçerik Erişilebilirlik Yönergeleri dâhil olmak üzere erişilebilirlik düzenlemeleri ve mevzuatına ilişkin uluslararası, bölgesel ve ulusal standartları uyumlu hale getirmeli ve yerelleştirmelidir. Bu standartlar, teknik yönergeler için güçlü bir temel sağlar. Standartların herhangi bir tercümesi mevcut durumun ötesine geçmeli ve özellikle engelliler ve yaşlılar olmak üzere sorumlu kurumlar ve sivil toplum ile doğrudan istişare içinde yapılmalıdır.

5. Kapasite Oluşturma: Yerel ve bölgesel yönetimler, kapsayıcı yönetişim süreçlerini şekillendirmede ve insan haklarını korumada sivil toplumun etkisini güçlendiren kapasite geliştirmeyi teşvik ederek, geliştirerek ve uygulayarak, toplumun hizmet tesislerinin standartlarını ve erişilebilirliğini iyileştirme çabalarına doğrudan katılma (kentsel ve bölgesel karar verme) yeteneğini güçlendirmelidir. Bu kapasitenin bir kısmı, kapsayıcı bilgi, bilgi, uzmanlık, eğitim ve hareketlilik paylaşımı ve alışverişi için erişilebilir teknolojik mekanizmaları geliştirmeyi ve iyileştirmeyi amaçlayan üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirlikleri yoluyla programların ve araştırmaların aktif olarak desteklenmesini içerir.

6. Kalkınma için Veriler: Gelecekteki programları etkin bir şekilde bilgilendirmek ve mevcut olanları izlemek için, yerel ve bölgesel yönetimler, içerme ve erişilebilirliği sınırlayan engelleri sistematik olarak anlamak ve ele almak için kanıta dayalı ve kapsayıcı verileri temin etmeli ve kullanmalıdır. Kapsayıcı veriler cinsiyete, yaşa, engellilik türüne, gelire, coğrafi konuma ve göç durumuna ve yerel bağlamla ilgili diğer özelliklere göre ayrıştırılır. Ayrıştırma, uygulama ve değerlendirme aşamasında, program geliştirme temellerinin tüm boyutlarında yer almalıdır.

Yerel yönetimler, evrensel tasarım ve yaşlı dostu şehirler gibi alanlarda ortak bir bilgi ve en iyi uygulamalar temelinde, hem uluslararası hem de yerel olarak üretilmiş verileri karşılaştırarak, mevcut ve gelecekteki şehir inşası planlamasına bilgi sağlamak için verileri teşvik etmeli ve kullanmalıdır.

CHESTER KENTİ ÖRNEĞİ

Avrupa Komisyonu 2016 yılında İngiltere'nin Chester kentini Access City Ödülü'nün sahibi olarak ilan etmiştir. Chester, başta turizm sektörü olmak üzere farklı sektörlerde engellilere yönelik kapsayıcı önlemleri nedeniyle 21 AB ülkesinden 43 şehir arasından seçilmiştir. 3 Aralık Dünya Engelliler Günü çerçevesinde verilen ve her yıl 29 Kasım'da düzenlenen Avrupa Engelliler Konferansı ile eş zamanlı olarak gerçekleştirilen ödül töreninde Avrupa Birliği İstihdam, Sosyal İşler, Beceriler ve İşgücü Hareketliliğinden Sorumlu Komisyon Üyesi Marianne Thyssen, Chester'ın bölge sakinleri için engelli dostu bir ortam yaratma konusundaki başarılarına duyduğu büyük takdiri dile getirmiştir. Chester'ın tarihi ve kültürel mirasını engelli kişilere uygun hale getirme çabaları övgü almıştır (European Commission, 2016).

Chester, belki de Birleşik Krallık'taki Roma, Saksonya ve Orta Çağ surlarının en eksiksiz devresi olan Şehir Surları ile ünlü tarihle iç içe bir şehirdir. Şehrin tarihi doğası, onu daha erişilebilir kılmak için dikkatli bir şekilde düşünülmeyi gerektirmektedir ancak erişilebilirliği iyileştirmenin herkes için (pusetli genç aileler ve engelliler) iyi olduğu bilinen bir gerçektir. Erişilebilirlik, aynı zamanda kasabalarımızı, şehirlerimizi ve köylerimizi yaşamak, çalışmak ve ziyaret etmek için daha iyi yerler haline dönüştürür (Ryan, 2020).

2017 Access City (Erişilebilir Kent) Ödülü'nü kazanan şehir, düzenleyici kısıtlamalar dahilinde, Roma'dan kalma tarihi duvarları mümkün olduğunca tekerlekli sandalye erişimine uygun hale getirmeyi başarmıştır. Şehir, bu duvarlara merdiven kullanarak ulaşmak yerine, erişim noktalarından surlara çıkan basamaklı rampalar inşa etmiştir. Belediye ayrıca erişim noktalarının yüzeylerini düzleştirerek ve duvarlara erişilemeyen alanlar için ilave tırabzanlar ve dokunulabilir kaldırımlar koyarak erişilebilirliğini sağlamıştır. Artık bu erişim noktalarının yarısından fazlasına rampa ile erişilebilmektedir. 11 erişim noktası vardır ve bu erişim noktalarından altısı tekerlekli sandalye kullanıcılarının kolay erişimi için rampalarla inşa edilmiştir. Rows adı verilen yükseltilmiş yürüyüş yolları, asansörlerin yanı sıra yürüyen merdivenle de donatılmıştır. Zorlu bir süreçti çünkü bazı adımlar I. Derece koruma altındaki yapılardı, bu nedenle Chester'ın şehir planlamacılarının erişim noktalarını akıllıca seçmesi

gerekiyordu. Doğru yüksekliğe indirilmiş olan bilgi panellerine tekerlekli sandalye kullanıcıları da erişebilir hale gelmiştir (Lee, 2020).

Cheshire West ve Chester konseyinde erişim görevlisi ve Access ödülü teklifinin mimarı Graham Garnett, Erişilebilir kent olmanın birdenbire değil uzun yıllara dayanan bir taahhüt olduğunu belirtmektedir. Avrupa Komisyonunun da bu kararı alırken uzun vadeli yaklaşıma göre bir karar verdiklerini eklemektedir (Ryan, 2020).

Belediye çapındaki diğer planlar, Chester'ı Birleşik Krallık'taki en erişilebilir şehirlerden biri yapan tamamen erişilebilir otobüslerin ve taksilerin getirilmesini de içermektedir. Bu tarihi kent merkezinde artık tekerlekli sandalye kullanıcıları şehrin etrafındaki duvarlara ve bilgi panellerine erişebilmektedir ve Şehir Merkezi Erişim Kılavuzu, erişim noktalarının nerede olduğunu göstermektedir. Kültürel mirasın korunması nedeniyle seçeneklerin daha sınırlı olduğu yerlerde, ek tırabzanlar gibi başka iyileştirmeler de yapılmıştır. Chester kentinin erişilebilirlik ile ilgili yaptığı yatırımın tutarı 500.000 sterlini bulmaktadır (Ryan, 2020).

Chester, ana turistik yerlerini tekerlekli sandalye erişimine uygun hale getirerek, herkes için erişilebilir turizm sağlamanın ve tarihi ve kültürel mirası korumanın el ele gidebileceğini kanıtlamaktadır. Özel olarak bahsedilmeyi hak eden şey, yalnızca kamu sektörünün değil, aynı zamanda Chester'ın özel teşebbüslerinin de erişilebilirlik girişimlerine dâhil olmasıdır. Avrupa Jürisi, en ağır engelli ziyaretçileri hedef alan tesisleri ve önlemleri özellikle takdir etmiştir. Chester, bugüne kadar atılan etkileyici adımların yanı sıra uzun vadeli yaklaşımı ve geleceğe yönelik iddialı planları ile de öne çıkmaktadır.

SONUÇ

Kentlerin değişimi ve gelişimi kaçınılmazdır. Özellikle teknolojide meydana gelen değişimlerin Kent yaşamı açısından büyük bir önemi vardır kente dair teknolojiler ve bu teknolojilerin yaşama kolaylaştırılması veya mühendislik alanında kent mimarisinin insan yaşamına dair kolaylaştırıcı yönleri uzun vadede milyonlarca insanın yaşadığı kentler açısından sürdürülebilir bir yaşam vaat etmektedir. Bu açıdan bakıldığında kentte sadece bir yaşam kuran sağlıklı bireylere göre değil dezavantajlı gruplar yaşlılar ve çocuklarla engelli bireyleri de göz önüne alan düzenlemeler yapılmalıdır.

Chester City yaptığı erişilebilirlik uygulamaları sayesinde hem kent sakinleri açısından hem de başka insanlar açısından yaşanabilir bir kent hizmeti sunmaktadır Türkiye açısından düşündüğümüzde tarihi ve kültürel mirasa sahip birçok kente sahip olduğumuz ortadadır gerek

yurtiçi ziyaretçiler gerekse yurt dışı ziyaretçilere yönelik yapılacak erişilebilirlik uygulamaları ve kapsayıcı bir kente yönelik politikalar Kent yaşamının sağlıklı sürdürülebilirmesinin yanında yanında ciddi bir turizm geliri elde edilmesini de sağlayacaktır bu açıdan yerel yönetimlerin en öncelikli olarak kentleriyle ilgili kapsayıcı ve erişilebilir kent politikaları oluşturarak uygulamaya geçirmeleri şarttır.

KAYNAKÇA

Akduran, Ö., Yakar Önal, A., Günlük Şenesen, G. (2018). *Kentsel Haklar ve Hizmetlere Erişimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Raporu* (No: 7), Türkiye'de Katılımcı Demokrasinin Güçlendirilmesi: Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi Projesi Ankara: CEİD Yayınları.

Secretariat for the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Division for Social Policy and Development of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations (DESA). (2015). *Accessibility and Disability Inclusion in Urban Development*. Retrieved December 16, 2022, from https://www.un.org/disabilities/documents/2015/accessibility-urbandevelopment.pdf

Söylemez, A. ve Ay, H. M. (2021). *Akıllı Kentlerden Blok Zinciri Kentlere: Yerelde Dijital Dönüşüm*. Y. Bayraktutan, İ. Arslan, E. Dineri (Ed.), Dijital Dönüşüm ve Ekonomi (ss.169-190). Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

UCLG. (2019). Inclusive and Accessible Cities. In *The 2019 Congress and World Summit*. https://www.uclg.org/sites/default/files/inclusive_accessible_cities_policypaper.pdf

UCLG-MEWA. (2014). *Kapsayıcı Şehirler*. Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya Bölge Teşkilatı.

United Nations (UN). (2016, October). *Good Practices in Accessible Urban Development*. https://www.un.org/disabilities/documents/desa/good_practices_in_accessible_urban_development_october2016.pdf

European Commission. (2016, November 29). *News - Employment, Social Affairs & Inclusion -European Commission*. Retrieved December 16, 2022, from https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89

Lee, A. (2020, January 6). *Cities without barriers*. Vontobel. Retrieved December 16, 2022, from https://www.vontobel.com/en-int/impact/cities-without-barriers-18446/

Ryan, F. (2020, February 3). *Roman holiday: how Chester became the most accessible city in Europe*. The Guardian. https://www.theguardian.com/cities/2017/sep/20/chester-europes-most-accessible-city

BELEDİYELER TARAFINDAN YAPILAN DOĞRU RESTORASYON UYGULAMALARINA BİR ÖRNEK (ASUDE HATUN TÜRBESİ)

Öğr. Gör. Dr. Duygu İLKHAN SÖYLEMEZ [1], Öğr. Gör. Nihal GÜNEŞ AY [2]

[1] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, duyguilkhan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5707-1542

[2] Selçuk Üniversitesi, Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu, nihalay@selcuk.edu.tr,

ORCID: 0000-0001-9788-7872

ÖZET

Tarihi yapılar ve tarihsel mekânlar kent kimliğini oluşturmada önemlidir. Tarihi alanların ve tarihi kent kimliğinin korunması ve yaşatılması merkezi yönetimin olduğu gibi belediyelerin de sorumluluğudur. Bu bağlamda tarihi mirasın merkezi yönetim ve belediyeler tarafından korunması gerekmektedir, bu bilinçle alınan kararlar ve uygulamalar kentler için önemli bir kimlik kazanımı haline de gelecektir. Tarihi yapıların yaşatılması açısından sorumlu idarelerin başında yerel yönetimler bulundukları bölgelerdeki tarihi yapıları mevcut yasalar ve bütçeleri çerçevesinde korumak için projeler geliştirmeye çalışmaktadır. Belediyeler, verdikleri yerel hizmetlerin yanı sıra farklı uygulamalar sayesinde görev alanları içerisinde yer alan tarihi eserlerin korunması, zarar gören ve yıpranan eserlerin de restorasyonu gibi çalışmaları da yürütürler. Bu koruma ve restorasyon programları sayesinde kentin gelecek nesillere bırakılması ve dışarıdan gelen ziyaretçiler açısından güzel bir kent deneyimi sağlanması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada, İstanbul ili dahilinde yer alan ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyonu yapılan Asude Hatun Türbesi'nin öncesi ve sonrası ile ele alınarak ne bakımdan doğru bir restorasyon çalışması olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: yerel yönetimler, restorasyon, belediye, İstanbul Büyükşehir Belediyesi

A CASE OF CORRECT RESTORATION PRACTICES BY MUNICIPALITIES (ASUDE HATUN TOMB IN İSTANBUL)

ABSTRACT

Historical buildings and historical places are important in forming the urban identity. Conservation and preservation of historical sites and historical urban identity is the responsibility of the municipalities as well as the central government. In this context, the historical heritage should be protected by the central government and municipalities, and the

decisions and practices taken with this awareness will also become an important identity gain for the cities. Local administrations, at the head of the administrations responsible for keeping the historical structures alive, are trying to develop projects to protect the historical structures in their regions within the framework of existing laws and budgets. In addition to the local services they provide, municipalities also carry out activities such as the protection of historical artifacts within their scope of duty, and the restoration of damaged and worn artifacts, thanks to different practices. Thanks to these conservation and restoration programs, it is aimed to leave the city to future generations and to provide a good city experience for visitors from outside. In this study, the Asude Hatun Tomb, which is located in the province of Istanbul and was restored by the Istanbul Metropolitan Municipality, is evaluated with its before and after, and in what respect it is a correct restoration work.

Anahtar Kelimeler : local governments, restoration, municipality, İstanbul Metropolitan Municipality

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar olan süreçte ortaya çıkan değerlerin birikimi kültürel miras olarak tanımlanmaktadır (Harrison, 2013: 5). Genellikle bir ulusun dünü, bugünü ve yarını olarak algılansa da daha ziyade uluslararası ve evrenseldir. Çünkü bu eserler aynı zamanda kültürlerarası ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Tarihi çevre ve yapılar sadece bünyesinde barındırdığı milletlerin tarihine değil, aynı zamanda dünya tarihine kalan birer mirastır. Büyük öneme sahip bu mirasların korunarak, gelecek kuşaklara aktarımı, eğitim, bilgi ve sürekli bakımla mümkündür. Tarihi yapıları, doğal afetler, olumsuz çevre koşulları, fiziksel ve kimyasal bozulmalarla mücadelenin yanı sıra, insanoğlunun bu yapılara karşı takındığı tavır ile tarihi yapıların yok olma sürecini hızlandırmasına karşı da bir mücadelesi vardır (Erşan ve Demiraslan, 2020: 193). Bu mücadele sürecinde doğru uygulamalarla, yapıların korunması ve yaşatılması sağlanmalıdır(Arabacıoğlu ve Aydemir 2007: 210). Tarihi yapıların zamanla yok olma tehlikesini önlemek için bazı müdahaleler yapılmaktadır. Bu müdahale türleri, sürekli bakım ve onarım, sağlamlaştırma, bütünleme, yeniden yapım, temizleme, taşıma, yenileme- yeniden işlevlendirme ve çağdaş başlıklar altında değerlendirilebilir (Kuban, 2000 : 31). Bu restorasyon uygulamalarının Avrupa'daki gelişimi ile Türkiye'deki gelişimi farlılık göstermektedir. Bu farklılık, Türkiye'de eski, eserleri koruma ve restorasyon farkındalığı diğer Avrupa ülkelerine göre biraz daha geç olmuştur denilebilir.

AVRUPA'DA RESTORASYONUN GELİŞİMİ

Antik dönemde Romalılar koruma amacı ile tarihi yapıları bulundukları yerden başka yerlere taşımışlardır. 3. Yüzyıl'da ortaya çıkan ekonomik buhran neticesinde üretim faaliyetleri azalmış, yeni yapılar yerine eski yapıları onarıma ve yenilemeye yöneltmiştir. M.S. 312'de tahta çıkan Constantinus döneminde tarihi yapıların malzemeleri kullanılmıştır. Devşirme sistemi de dediğimiz bu uygulama tarihi eserlere verilen önemi azaltmıştır (Kaderli, 2014: 30). Rönesans dönemine kadar kuralsızca ve bilinçsizce yapılan bu uygulamalar 16. Yüzyıl sonrasında yasal yönetmeliklerin çıkarıldığı, kültürel mirasa olan bilincin daha geniş kitleler tarafından kabul edildiği bir dönem yaşanır. Özellikle 18. Yüzyıl'da Arkeoloji bir bilim dalı olarak ortaya çıkması ve 19. Yüzyıl'da Fransa'da Viollet-le Duc'ün "Üslup Birliğine Varış" düşüncesiyle yaptığı restorasyon çalışmaları aynı zamanda restorasyon tarihinin de temelini oluşturmuştur. 1964'de restorasyon uzmanları Venedik'te bir araya gelerek Venedik Tüzüğü'nü ortaya koymuşlardır. Bu tüzükte anıtların koruma çalışmalarına uygun yaklaşımlardan bahsedilmiştir, 1987 Washington Tüzüğü'nde, tarihi belge niteliği olan tarihi çevrenin ve anıtların koruma altına alınması, bakımının, onarımının yapılmasını ve modern yaşama katılmaları için gerekli müdahalelerin yapılması ile ilgili ilkeler, hedefler ve yöntemler belirtilmiştir (Ahunbay, 1999: 8-9,19).

2073 yılında ICOMOS tarafından miras yönetimindeki uygulamalar, kültürel önem kavramı, kültürel miras korumada sorunlar ele alınmıştır.

TÜRKİYE'DE RESTORASYONUN GELİŞİMİ

Türkiye'de restorasyonun gelişiminin ilk adımlarını, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde gerçekleştiğini görmekteyiz. Osmanlı döneminde de 19. Yüzyıl'a kadar kültürel miras koruma anlayışı görülmemektedir. 1848 yılında Ebniye Nizamnameleri (İmar Yönetmelikleri) ile büyük kentlerdeki ulaşım ve yapılaşma gibi bazı hükümler yer almaktadır. Ancak burada yapıların korunması veya restorasyonundan ziyade yapı malzemelerinin içeriklerine ve yapım tekniklerine yönelik önemli bilgiler sunulmaktadır. Örneğin; yangınlardan dolayı ahşap ev yapımının kısıtlanması, sokak genişlikleri, bina yüksekliklerinin sınırlandırılması, cumba ve saçak genişliklerinin belirli ölçülerde olması gibi maddeler yer almaktadır (Ergin, 1995: 1037-1044).

1869 yılında Asar-ı Atika Nizamnameleri yapılmıştır. İlk kez tarihi eserlerle ilgili hükümler yer almaktadır. Ancak, burada da taşınır kültür varlıklarının korunması ile ilgili hükümler olup,

taşınmaz kültür varlıklarının koruma ve restorasyonu ile ilgili herhangi bir madde bulunmamaktadır (Durukan, 2004: 53-54).

Cumhuriyet döneminde koruma ile ilgili bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan ilki; 1931 yılında Tarihi Anıtları Koruma Komisyonu Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuş ve koruma uygulamalarına yönelik ödenek oluşturulmuştur.

1951 yılında da Gayrimenkul Eski Eserler ve anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) kurulmuştur. Burada da koruma ile ilgili ilkeleri ve müdahale yöntemlerini belirleyerek, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hakkında karar vermektedir (Tunçer, 2012: 84).

1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun ile Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun görevi sonlanmış ve bu kurumun yerine Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kurulu oluşturulmuştur.

2004 yılında 5226 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunu" ile Türkiye'deki uluslararası koruma modellerine uygun kriterlere ulaşılması sağlanmıştır (Kejanlı ve Akın, 2007: 194). Kısaca, ülkemizde koruma alanında temel prensip kararlarının alındığı ve genel kriterlerin belirlendiği bir kurul ile koruma yasalarının oluşturulma çabaları batılılaşmayla birlikte görülmeye başlar ve günümüze kadar devam etmiştir diyebiliriz.

TARİHİ YAPILARA YAPILAN MÜDAHALELER

Bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda söz konusu evrensel mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle oluşan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli iş birliğini sağlamak amacıyla UNESCO tarafından 16 Kasım 1972 tarihinde "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme" Türkiye'nin de içinde bulunduğu 20 ülke tarafından kabul edilmiştir (Tunçer, 2017: 430).

Bu sözleşmeye göre, her devletin görevi kendi topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın tanımlanması, korunması, muhafaza edilmesi, sunulması ve gelecek nesillere aktarılması kararlaştırılmıştır (Holtorf and Högberg, 2021: 1). Zira değişen dünyada, kültürel miras bağlamında değerlendirilen tarihi eserler, insanlığı birleştiren bir unsur olmakla beraber, aynı kültür, doğa ve insan üçgeni içerinde de toplum bağlarını hatırlatan ve kuvvetlendiren bir

unsurdur (Labadi, 2013: 1). Bundan dolayıdır ki, bu bağları kuvvetlendirmek için restorasyon kararlarının alımında kentsel çevre üzerinde etkileri de mevcuttur. Bundan dolayıdır ki, bu bağlantıları kuvvetlendirmek için restorasyon kararlarının alımında kentsel çevre üzerinde etkileri de mevcuttur. Tarihi yapılara müdahale türleri Sürekli Bakım, Koruma ve Risklere hazırlık (Preservasyon), Sağlamlaştırma (Konsolidasyon), Bütünleme (Reintegrasyon), Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon), Temizleme (Libasyon), Taşıma, Sağlıklaştırma (Rehabilitasyon), Yenileme-Yeniden İşlenlendirme (Renovasyon) ve son olarak Çağdaş Ek olarak sıralayabiliriz (Ahunbay, 1999: 90).

1) Sürekli Bakım, Koruma ve Risklere Hazırlık (Preservasyon): Tarihi yapıların sürdürülebilir olması ve gelecek nesillere aktarılabilmesi için sürekli bakım yapılıp, risklere karşı önlem alınmalıdır. Sürekli yapılan bakım hem özgünlüğünün korunmasına hem de onarım masraflarının azalmasına katkı sağlamaktadır. Çünkü bakım, bir yapıda oluşabilecek hasar ve bozulmaları en kısa zamanda müdahale edilmesini ve yapının geleneksel dokusunun sağlıklı bir şekilde yaşatılmasını sağlar (Zakar, 2013:6).

2) Sağlamlaştırma (Konsolidasyon): Bu işlem yapının özgün dokusunun daha uzun süre ayakta kalmasına katkı sağlayan bir müdahale türüdür. Yapı detaylı bir şekilde incelenerek hasar tespiti yapılır ve bu hasarların giderilmesi için gerekli sağlamlaştırma işlemleri yapılır.

3) Bütünleme (Reintegrasyon): Bütünleme, bir bölümü hasar görmüş veya yok olmuş yapı öğelerinin ilk tasarımdaki bütünlüğe kavuşturacak biçimde herhangi bir malzeme tanımlanması, yapılan uygulamaya tarihi bir belge niteliği kazandırmayı sağlamaktadır. Venedik Tüzüğü'nün 12. Maddesinde "Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünle uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır, fakat bu onarımın, aynı zamanda tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgününden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gerekmektedir" ifadesinde bütünlemeye yönelik temel yaklaşımını da esas almaktadır.

4) Yeniden Yapım (Rekonstrüksiyon): Koruma anlayışında "Yeniden Yapım" tekniği istenmeyen bir uygulamadır. Çünkü yeniden yapılan bina artık, tarihi bir değere sahip olmayacaktır. Ancak kent silüetinin tamamlanabilmesi ve yaşayan çevrenin hafızalardaki biçimini yeniden canlandırabilmek için yeniden yapım tekniği uygulanabilmektedir. Yeniden yapım için yapının yok olmadan önceki haline ait fotoğraflar, haritalar, rölöveler araştırılır. Kullanılan malzemeler ve yapım teknikleri ile ilgili bilgiler edinilmeye çalışılır (Ahunbay, 1999: 97, 99).

5) Temizleme (Liberasyon): Temizleme, korunması gerekli kültür varlıklarına ait yapı elemanı ve malzemelerin çeşitli yöntemlerle temizlenmesi veya farklı dönemlerde yapılmış niteliksiz eklerin kaldırılması amacıyla yapılan müdahalelerdir (Büyükmıhçı, 1997: 100).

6) Taşıma: Taşıma işlemi, anıtların bulundukları çevreden, yıkılmaktan kurtulabilmesi için uygulanan bir koruma tekniğidir. Bu müdahale türü bayındırlık projeleri, doğal afetler, güvenlik, çevre düzenlemesi, yol genişletilmesi ya da tarihi yerleşmenin altında değerli madenlerin bulunması gibi nedenlerden dolayı bulundukları yerden alınarak başka bir yere ya da müzeye taşınmaktadır. Bu uygulama 19. Yüzyıl'da yaygınlaştığı görülmektedir.

7) Sağlıklaştırma (Rehabilitasyon): Sağlıklaştırma geçmiş ile ilgili bilgiler barındıran tarihi yapıların çağdaş yaşama katılmasını sağlayarak yaşam kalitesini iyileştirmektir.

8) Yenileme- Yeniden İşlevlendirme (Renovasyon): Zamanla değişen yaşam biçimi ve ona bağlı istekler nedeniyle birçok tarihi yapı özgün işlevini yitirmekte, ilk yapılış amacından farklı bir işleve hizmet etmek için uyarlanmaktadır. Venedik Tüzüğü'nün 5. Maddesinde "Anıtların korunması her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu çeşit bir kullanım arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı ya da süslemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin getirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir" denilerek yeniden kullanım ile ilgili temel yaklaşım ana çizgileriyle belirtilmiştir. Burada çevresel özellikleri nedeniyle korunması istenen yapıların yeniden kullanımlarında, yeni işlevin dış görünümü bozmadan gerçekleştirilmesi arzu edilir.

9) Çağdaş Ek: Venedik Tüzüğü'nün 13. Maddesinde "eklemelere ancak yapının ilgi çekici bölümlerine, geleneksel konumuna, kompozisyonuna, dengesine ve çevresiyle olan bağlantısına zarar gelmediği durumlarda izin verilebilir" denilmektedir. Tarihi yapıların yeniden kullanılmaları, çağdaş yaşam içinde etkin olarak yer almaları amacıyla yapılan projelerin başarılı olabilmesi bazı eklerle düşünülmelerini gerektirmektedir (Ahunbay, 1999: 98-99).

İSTANBUL BELEDİYESİ RESTORASYON UYGULAMALARI VE ASUDE HATUN TÜRBESİ

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültürel Miras Koruma Şube Müdürlüğü tarafından hazırlanan ve uygulamaya konulan görevler;

•Kültür varlıkları (kentsel, arkeolojik, tarihi sit alanları, l.grup ve 2.grup tescilli yapılar, taşınır eserler) ve/veya yakın çevreleriyle ilgili olarak aciliyet ve öncelik durumları göz önüne alınarak mevcut durumla ilgili tespitleri yapmak; kültür varlığının özgün işlevi, plan kararları ve güncel ihtiyaç durumlarına gore; öneri, ihya, fonksiyon ve mekan tasarımına ve kullanımına yönelik fikir projeleri ve kısa/uzun vadeli koruma stratejileri üretmek; bu kararları projelendirmek ve uygulamak üzere Kültür Varlıkları Projeler Müdürlüğü ve ilgili diğer planlama, projelendirme ve uygulama birimlerine iletmek ve süreci takip etmek.

•İstanbul bütününde kültürel miras envanterinin oluşturulması ve güncellenmesine yönelik araştırma, veri toplama, belgeleme, tespit ve analiz çalışmalarını yürütmek ve bu çalışmaları ortak kullanıma katkı sağlamak amacıyla basılı materyal ve/veya erişilebilir veri bankası haline getirmek.

•İstanbul bütününde sit alanları, l.grup, 2.grup tescilli yapılar ve yakın çevreleriyle ilgili projelendirme, bakım-onarım ve restorasyon faaliyetleri yürüten tüm kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında koordinasyonu sağlamak.

•İstanbul Büyükşehir Belediyesi ile Kültür Varlıkları Koruma Kurulları, Yenileme Alanı Koruma Kurulları ve Tabiat Varlıkları Bölge Komisyonları görev ve yetki alanındaki iş ve işlemlerin koordinasyonunu sağlamak.

•İstanbul genelinde bulunan somut olmayan kültür mirası değerlerinin araştırılması ve tescilinin önerilmesi için ilgili kurumlarla irtibatlı çalışmalar yapmak.

•Alan Yönetim Başkanlığı'nın sekretarya hizmetlerinin yürütülmesi ve Alan Yönetim Başkanlığının yürüttüğü çalışmalara destek olmak üzere yeterli sayıda idari, teknik ve hizmetli personel görevlendirmek, gerekli araç, gereç ve donanım sağlamak.

•Kültür varlıklarının yoğun olduğu ve tarihi olayların yaşandığı alanlarda gerekli araştırmaları yapıp; ilgili birimler ile birlikte alanın kültür ve turizm bölgesine kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapmak.

•Korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu alanlarla, yenileme ve kültürel miras alanlarında, sit alanlarında, tarihsel çevrelerde çalışmalar yapmak, tarihi ve kültürel mirası belgeleme konusunda uygulamalar yürütmek, lisans ve lisansüstü programlarında tarihi ve kültürel miras konulu öğretim veren bölüm ve enstitülerle, vakıflar ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapmak, sosyal etkinlikler gerçekleştirmek,

•Koruma bilincini arttırmaya yönelik olarak eğitim, bilgilendirme, tanıtım, yayın ve organizasyon (toplantı, çalıştay, sempozyum, yarışma, sergi, vb.) çalışmalarını yürütmek, ulusal ve uluslararası faaliyetler düzenlemek. (https://www.ibb.istanbul/Permission/Detail/98)

Bu bağlamda İstanbul Büyükşehir Belediyesi Miras Ekipleri tarafından Fatih Haydar Mahallesi'nde yer alan Asude Hatun Türbesi ayrıntılı bir çalışmayla birlikte restore edilmiştir.

Asude Hatun Türbesi, Fatih Sultan Mehmet'in Gülbahar Hatun'dan olan oğlu II. Bayezid'in sütannesi Asude Hatun türbesi 18. Yüzyıl'da kapıcıbaşı Seyyid Mehmet Tahir Ağa tarafından yaptırılan Tahir Ağa tekkesi ile aynı bahçeyi paylaşmasından ötürü de ayrı bir önem taşımaktadır. Asude Hatun'un türbesi Tahir Ağa Cami yapılmadan çok önce inşa edilmiştir. Sekizgen planlı ve merkezi kubbeli olan türbenin dışı iç mekâna göre nispeten daha iyi durumdaydı. Kesme taştan inşa edilmiş ve her bir cephesinde altlı üstlü iki pencere yer almaktadır. Alttaki pencereler düz dikdörtgen lentolu olup,üzerinde sağır sivri kemer bulunur. Üstteki pencerelerde beşik kemerli ve taş malzemeden ajur tekniği ile yapılmış dairesel motifler yer alır. Kaide üzerine yükselen kubbe yine çokgendir. Yapının kapısı ve camları kırık, Asude Hatunun sandukası naylonlarla örtülmüş, kubbesindeki incir ağaçları can ve mal tehlikesi oluşturur durumdaydı. Su baskınları ve kötü hava koşullarından dolayı mezar ve etrafı tahrip olmuş durumdaydı. Üst örtüsünde kurşun olmadığı için içerisine su sızdırıyordu ve yapının kubbe ile iç mekânı çürümüş durumdaydı. Pencereleri kırık, hazirelerin durumu özellikle de Selâhaddin Uşşâki mezarı ve çevresi bakımsız olup, mezarlar kırıktı.

Türbenin perişan haldeki bu durumunun neticesinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin 150 Günde 150 Proje Kampanyası kapsamında Asude Hatun Türbesi 26 Temmuz 2021 tarihinde restorasyon ve çevre düzenleme çalışmalarına başlanmıştır. Türbenin kırık demir kapısı tamir edilerek kilitlenmiş ve çevresi saç plakalarla çevrilip kontrolsüz giriş çıkışlar kapatılmıştır. Çökmek üzere olan yapı, incir ağacının özenle temizlenmesiyle güçlendirilmiştir. Duvarlar özgün taş ile yenilenerek kubbe de tamir edilerek kurşun ile kaplanmıştır. Kısaca bu yapıda Temizlik (Liberasyon), sSğlamlaştırma (Konsolidasyon), Sağlıklaştırma (Rehabilitasyon) ve Koruma (Konservasyon) işlemlerinin uygulandığını söyleyebiliriz. Bütün bu işlemlerin uygulandığı restorasyon çalışmaları 1 yıl gibi kısa bir süre de tamamlanmış ve 28 Temmuz 2022 yılında açılışı yapılmıştır.

SONUÇ

Geçmişten günümüze insanoğlunun ortak olan kültürel değerlerini, tarihi geçmişini ve bu geçmişin somut hali olan yapılar, geçmiş, günümüz ve gelecek arasında bir köprü görevi görmektedir.

Tahir Ağa Cami ile aynı bahçeyi paylaşan Asude Hatun türbesinin bulunduğu bölge Vefaiyye, Zeyniyye, Nakşibendi ve Uşşâki tarikatları ile Sarı Saltuk Zavitesinin buluştuğu bir noktadadır. Burası farklı inançların farklı grupların birbiriyle ilişki içerisinde olduğu ve bir potada eridiği bir kültür ve inanç noktasıdır. Yerleşim alanının merkezinde bulunan Tahir Ağa cami, Seyyid VelâyetTürbesi, Asude Hatun türbesi ve hazireleri yangın ve benzeri tahribatlar neticesinde oldukça perişan bir haldeydi. Vakıflar Genel Müdürlüğü türbenin mülkiyetinin kendilerinde olduğunu, bakım ve onarımının İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yapacağını açıklamıştır. Açıklamanın ardından İstanbul Büyükşehir Belediyesi türbenin restorasyon hazırlıklarına başlamıştır. Sadece Asude Hatun değil aynı zamanda Seyyid-i Velâyet ver Selahattin Uşşâki Hazretlerinin türbesi ve hazireleri de restorasyon sürecine dahil edilmiştir.

İstanbul'un, Türkiye'nin hatta dünyanın değişik noktalarından gelecek insanların Osmanlı'nın hem mimari hem de tasavvuf kültürünü anlama açısından yapılan ziyaretler için, özgün haline uygun olarak başarılı bir restorasyonun çalışmaları sonucunda bir yıl gibi kısa sürede İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından ülkemize yeniden kazandırılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahunbay Z. (1999). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon,Yem Yayınları,(2. Baskı). İstanbul.

Arabacıoğlu, P. (2007). Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı,Megaron ,Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi, C.2, S.4, 204-212.

Büyükmıhçı, G. (1997). Taş Sivil Mimarlık Örneklerinde Korumaya Yönelik Yöntem Önerileri ve Bu Yöntemlerin Kayseri Örneğinde Uygulanışı, Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Dişli, G. ve Günel, G. (2020). Gayrimenkul Eski EserlerAnıtlar Yüksek Kurulunun Oluşumu, Gelişi ve Kararların Günümüz İlke Kararlarıyla Kıyaslanması, GRİD Mimarlık Planlama ve Tasarım Dergisi, C.3, S.1, 2-27.

Durukan, İ. (2004). Türkiye'de Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Sonrası Kültür Mirası Korumasının Gelişimi ve Uygulama Sorunları, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

Ergin, O.N. (1995). Mecelle-i Umur-u Belediye, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1037-1044.

Erkoç, B. (2022). Tarihi Yapıların Restorasyon Çalışmalarında Çağdaş Eklerin Mekan Organizasyon Türleri Bakımından Değerlendirilmesi, Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.

Erşan, R. R. ve Demirarslan, D. (2020). Tarihi Yapılarda Sürdürülebilirlik İlkesi Bağlamında Eskişehir Odunpazarı Evleri, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 (1), 187-213.

Harrison, R. (2013). Heritage-Citical Approaches, London, Routledge.

Holtorf, V. and Högberg, A. (2021). Cultural Heritage As a Futuristic Field, Cultural Heritage and the Future, Newyork, 1-28.

İBB. (t.y.). Belediye. Retrieved December 20, 2022, from https://www.ibb.istanbul/Permission/Detail/98

Kaderli, L. (2014). Kültürel Miras Koruma Yaklaşımlarının Tarihsel Gelişimi, TÜBA-KED, Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, S.12, 29-41.

Kejanlı, T. ve Akın, C.T. (2007). Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.6, S.19, İstanbul, 179-196.

Kuban, D. (2000). Tarihi Çevre ve Korumanın Mimarlık Boyutu, Yem Yayınları, (1. Baskı). İstanbul.

Labadi, S. (2013). UNESCO Cultural Heritage and Outstanding Universal Value, Alta Mira Press, USA.

Tunçer, M. (2012). Kültürel Miras Mevzuatı(e-kitap) ?

Tunçer, M. (2017). Dünden Bugüne Kültürel Miras ve Koruma, Ankara: Gazi Kitabevi.

Zakar, L. (2013). Restorasyon Uygulamalarında Kullanılan Çağdaş Teknikler, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

TARİHİ ESERLERİN RESTORASYONUNDA BELEDİYELERİN ROLÜ VE KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Nihal GÜNEŞ AY [1], Öğr. Gör. Dr. Duygu İLKHAN SÖYLEMEZ [2]
[1] Selçuk Üniversitesi, Kadınhanı Faik İÇİL Meslek Yüksekokulu, nihalay@selcuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-9788-7872
[2] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, duyguilkhan@gmail.com, - ORCID ID: 0000-0002-5707-1542

ÖZET
Konya ili M.Ö.7.bin yılından beri yerleşim yeridir. Frig, Hitit, Lidya, Pers, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlılar tarafından önemli bir kent merkezi olarak kullanılmıştır. Neolitik çağdan itibaren farklı toplum ve kültürlere ev sahipliği yapan şehir, birçok sanat eserine sahiptir.
Kent nüfusunun artışıyla birlikte belediyelerin görev ve sorumlulukları da artmıştır. Belediye gelir ve giderlerinin yer aldığı bütçeler niceliksel olarak artmıştır. Toplumun talep ve beklentilerini karşılamak için görev tanımı genişlemiştir. Belediye Kanunu'nun 14. Maddesine göre imar, su, kanalizasyon, yol, itfaiye, zabıta hizmetlerinin yanı sıra kültür, sanat, turizm ve tanıtım faaliyetleri de belediye hizmetleri içinde yer almaktadır. Bu bağlamda belediyeler mabetlerin yapımı, bakımı, onarımını yapabilir. Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi açısından önem taşıyan yerlerin ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir. Tarihi eserlerin bakım ve onarımını yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir. Köklü bir tarihi geçmişi olan Konya, çok sayıda tarihi eserlere ev sahipliği yapmaktadır. Tarihi eserlerin bakımı, korunması ve restorasyonu Kültür ve Turizm Bakanlığı yanında yerel yönetim kuruluşu olan belediyeler tarafından da yerine getirilmektedir. Konya Büyükşehir Belediyesi kent sınırları içinde yer alan birçok tarihi eserin hem tanıtımını ve hem de restorasyonunu gerçekleştirmektedir. Bu çalışmada Konya Büyükşehir Belediyesi'nin son on yıl içerisinde restore ettiği tarihi eserler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konya Büyükşehir Belediyesi, tarihi eser, restorasyon, turizm

1.GİRİŞ
Türkiye'nin barındırdığı ve turizme konu olacak tarihi eserler bakımından (Beşir vd., 2022: 42) adeta bir açık hava müzesi konumundadır. Sahip olduğu bu mevcut potansiyelini daha fazla turizme kazandırması ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan ülkenin yararına olacaktır. Tarihi alan ve eserlerin rehabilite edilmesi ve turizm için altyapılarının tamamlanması, turizme kazandırılması ve turistik destinasyon haline dönüştürülmesi merkezi yönetimin yanı sıra belediyelerin de görevleri arasındadır. Sosyal, kültürel, bilimsel ve ekonomik etkileşim alanları olan tarihi destinasyonlar, Türkiye ve Konya'nın inanç ve kültür turizminin belirleyicilerinden olmaktadır. Coğrafya, kültür ve turizmi bir araya getirme gücüne sahiptir (Sadık, 2018: 77). İnanç ve kültür turizmi gelir getirici etkisinin yanında kültürel değerlerin korunmasında da etkili olmaktadır (Doggett, 1993: 8-11). Turistlerin deniz, güneş, kum olarak nitelendirilen turizme

bakış açıları değişerek (Öztürk & Yazıcıoğlu, 2002: 10) artık ağırlıklı olarak kültür ve doğa turizmi faaliyetlerine yöneldikleri gözlemlenmektedir.

Turizm, tarihi yapıların onarılarak ve restore edilerek gelecek nesillere aktarımını sağlamakta ve kent için önemli bir ekonomik kaynak yaratmaktadır (Doğaner, 2013: 10). Turistlerin destinasyon seçiminde doğal çekicilik, ulaşım ve aktivite olanakları etkili olmaktadır (Davras & Uslu, 2019:694). Tarihi eserlere ev sahipliği yapan kentlerin daha çok turist çekebilmesi için, doğal çekiciliğin artırılması, ulaşımın kolaylaştırılması ve çeşitli aktivitelerin organize edilmesinde ilgili belediyelere büyük görevler düşmektedir. Eserlerin aslına uygun olarak restore edilmesi, belediye hizmetleri içinde yer almaktadır. Son dönemlerde ülke ve dünya genelinde inanç ve kültür turizmi yükseliş eğilimindedir. Konya, üst üste kurulan büyük medeniyetler nedeniyle kent merkezi ve il sınırları içinde zengin tarihi eserlere sahip olmasını sağlamaktadır (Benhür, 2017: 41). Çok sayıda inanç ve kültür varlıklarına sahip Konya ilinde Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen alt yapı, tanıtım ve pazarlama hizmetlerinin yanında tarihi eserlerin restorasyonunu gerçekleştirmek te bulunmaktadır. İnanç ve kültür turizmi insanların kültürel miras sunumlarına olan merak motivasyonu ile yaptıkları ziyaretlerdir (Silberberg, 1995:362). Konya Büyükşehir Belediyesi, kent sınırları içinde bulunan farklı inançlara ait tarihi eserleri restore ettirmiş ve inanç turizmine kazandırmıştır.

Restorasyon kelime olarak aslını bozmadan onarmak, sanatça tamir etmek, yapıyı, tarihsel kimliğini ve belge değerini koruyarak onarmak anlamlarına gelmektedir. "Restorasyon, öncelikle özgün durumunu yitiren, statik açıdan sorunları bulunan ya da mimari açıdan tahribata maruz kalmış yapıların aynı mimari özellikle ve kullanım amacına uygun olarak ayağa kaldırılma ve özgün niteliklerine kavuşturma eylemidir" (Ürer, 2006: 131).

Tarihi eserlere zarar veren bitkilerin yok edilmesi ve bunların gelişmesini önlemek için temizlik ve bakıma dikkat etmek gerekir (Ülgen, 1974:16).

Türkiye 7-8 Ekim 1999 tarihinde Strasbourg'da toplanan Avrupa Tarihi Kentler Birliği'ne davet edilmiş ve 2001 yılında da Birliği'nin 12. üyesi olmuştur. Birlik, tarihi kentler arasında kültürel miras alanında işbirliğinin geliştirilmesini öngörmektedir.

Kentlerin tarihi dokularının ve kültürel mirasının korunması amacıyla üye belediyeler arasında işbirliği ve deneyim alışverişi sağlanmıştır. Belediyecilik hizmetleri, koruma, restorasyon, kültür, çevre, imar ve tarihi kent konularında bilgi, belge, mevzuat, kaynak ve eğitime dönük çalışmalar yapılmaktadır. Tarihi ve kültürel eserlerin onarım ve restorasyonuna yönelik kaynak oluşturulmuş ve kent kimliğinin kazanımı sağlanmıştır (TKB, 2022). Tarihi Kentler Birliği'nin temel politika ve öncelikleri şöyle sıralanır (TKB, 2021:10):

"1. Doğal, tarihi ve kültürel mirasın korunması için ortak politikalar ve yöntemler geliştirmek,
2. Bu politikalar için kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, meslek odaları, üniversiteler gibi kurum ve kuruluşlarla ile bu konularda uzman kişilerle işbirliği yapmak.
3. Uluslararası kurum ve kuruluşlarla ortak hizmet projeleri geliştirmek."

2. MEDENİYETLER ŞEHRİ KONYA

Korunması gerekli kültür varlıklarının rölöve, restitüsyon, restorasyon projeleri, sokak sağlıklaştırma, çevre düzenleme projeleri ve bunların uygulamaları ile değerlendirilmesi, muhafaza, nakil işleri ve kazı çalışmalarına yönelik mal ve hizmet alımlarına ilişkin usul ve esaslar, 15.06.2022 tarih ve 5738 Sayılı Cumhurbaşkanı Kararı olan "Korunması Gerekli Kültür Varlıklarının Onarımları ve Restorasyonları İle Çevre Düzenlemesine İlişkin Mal ve Hizmet Alımlarına Dair Usul ve Esaslar" ile düzenlenmiştir (Cumhurbaşkanı Kararı, 2022).

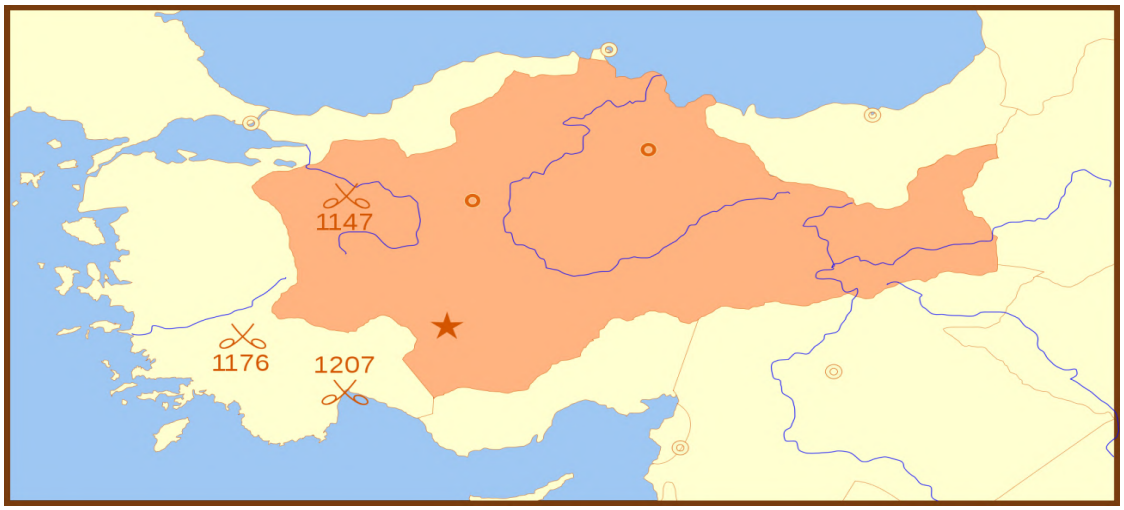
İlk medeni toplumlara ev sahipliği yapan Konya, ilerleyen yıllarda tarihi İpek Yolu güzergahı üzerinde bulunması ve yoğun olarak kullanılması ve Selçuklu Devleti'nin başkenti olması nedenleriyle çok sayıda tarihi eserleri barındırmaktadır.

Konya'nın yerleşim birimi olarak tarihsel gelişimini etkileyen medeniyetler sırasıyla şunlardır (KTB):

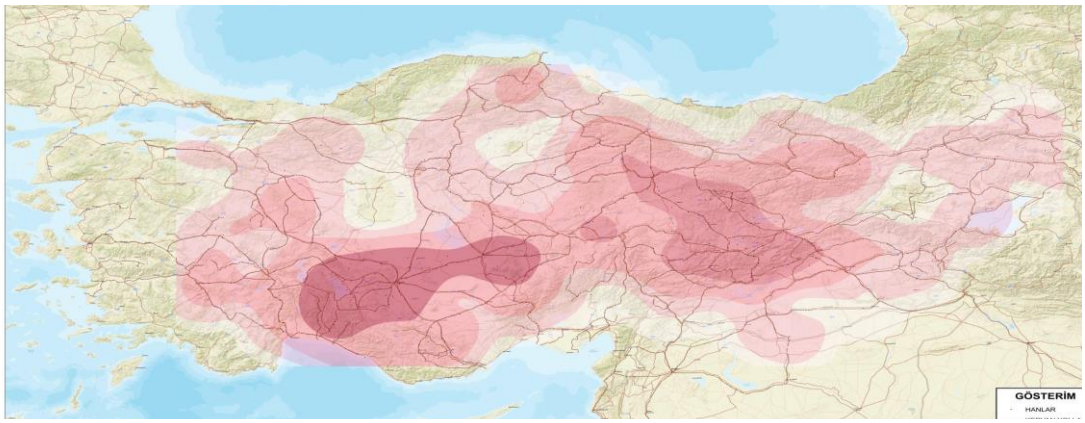
M.Ö. 8. Yüzyıl : Hitit Medeniyeti
M.Ö. 7. Yüzyıl : Frig ve Kimmerler Medeniyeti
M.Ö. 6. Yüzyıl : Lidyalılar
M.Ö. 5. Yüzyıl : Pers Medeniyeti
M.Ö. 4. Yüzyıl : Makedonlar
M.Ö. 1. Yüzyıl : Roma Medeniyeti
M.S. 7. Yüzyıl : Sasaniler ve Müslüman Araplar
1077-1307 : Selçuklu Medeniyeti
1307-1465 : Karamanoğulları Beyliği
1465-1923 : Osmanlı Medeniyeti
1923- : Cumhuriyet

Görsel 1: Medeniyetler Beşiği Konya

Görsel 2: Selçuklu Başkenti Konya

Görsel 3: İpekyolu Üzerinde Hanların Yoğunluğu

3.KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ VE KÜLTÜREL MİRASA YÖNELİK FAALİYETLERİ

Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilen camii, mescit, türbe, müze ve tarihi mekanlar Çizelge 1'de gösterilmiştir. Selçuklu Devleti'nin başkenti olması dolayısıyla Konya'da inanç temelli mekanların yoğun olduğu gözlemlenmektedir. Belediye turistlerin uğrak yeri olan bu mekanların gelecek yıllara ve nesillere aktarılması için aslına uygun kalınarak alt yapı ve restorasyon çalışmalarını sürdürmektedir. Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından il sınırları içinde yapılan bazı restorasyon faaliyetleri aşağıda anlatılmaktadır.

Stratejik Plan 2020 - 2024

RESTORASYONU TAMAMLANAN VE DEVAM EDEN MESCİTLER		
Meram–Tahir Paşa Camii	Kadınhanı–Atlantı Merkez Camii	Emirgazi – Işıklar Camii
Karatay–Aziziye Camii	Meram – Bulgur Dede Mescidi	Selçuklu – Tatköy Camii
Karatay–Asmalı Hatip Camii	Meram–Kapu Cami Restoras.	Selçuklu – Başarebey Camii
Karatay – Kışla Saray Camii	Ahırlı/Akkise – Büyük Camii	Hüyük – Kireli Yeni Camii
Karatay – Çukur Camii	Akşehir – İplikçi Camii	Sarayönü – Ladik Büyük Camii
Karatay – Hacıveyis Camii	Akşehir – Kalaycı Mescidi	Yalıhüyük – Merkez Camii
Karatay – Sultan Selim Camii	Akşehir – Tahtakale Mescidi	Tuzlukçu – Cuma Camii
Karatay – Garip Nasrullah Ca.	Beyşehir–Yenidoğan Büyük Ca.	
RESTORASYON PROJE ÇALIŞMALARI YAPILAN CAMİ VE MESCİTLER		
Akşehir – İplikçi Camii	Akören – Avdan Camii	Karatay – Fahrunisa Camii
Beyşehir–Eşrefoğlu Camii	Hadim – Aşağı Hadim Camii	Meram – Yeşil Tekke
Meram–Karaali Camii	Kadınhanı – Kabacalı Camii	Selçuklu – Sahahane Mescidi
Ilgın - Sadıkköy Camii	Derebucak–Göynem Eski Ca.	Meram – Şükran Mescidi
Hüyük–Tolca ŞihŞehabettin C.	Doğanhisar–Koçaş Y.Emre Ca.	
TÜRBE VE MÜZELERİMİZİ RESTORASYONLARI		
Karatay Koyunoğlu Evi	Meram Söylemezin Tekkesi	Selçuklu Ayabakan Türbesi
Karatay Kültür Evi	Selçuklu Şeyh Halili Türbesi	Altınekin Taşgunbaba Türbesi
Karatay Müze-İ Hümayun	Selçuklu Gömeç Hatun Türbesi	Altınekin Kışla Türbesi
Karatay Sivavuş Türbesi	Selçuklu Hocacihan Türbesi	Cihanbeyli Yapalı Türbesi
Meram Ateşbaz-I Veli Türbesi	Selçuklu Süt Tekkesi Haricıyesi	Selçuklu Şeyh Şuceaddin Türbesi
Meram Cemal Ali Dede Türbesi Ve Mescidi	Selçuklu Fatma Hatun Ferhunde – Süt Tekkesi	Seydişehir Seyyid Harun Veli Türbesi
	Meram Ebu İshak Kazeruni Türb	
PROJE AŞAMASINDA BULUNAN TÜRBE VE MÜZELER		
Karatay–Şems-İ Tebrizi Türb.	Karatay – Emir İshak Paşa Tür.	Selçuklu – Tacül Vezir Türbesi
Karatay–Bedrettin Günertaş Türbesi	Karatay – Kadı İzzettin Türbesi Ve Camii	Seydişehir – Şeyh Mahmut Bin Yahya Türbesi
Karatay – Ulvi Sultan Türbesi	Meram – Şeker Furuş Türbesi	Bozkır – Camii Caddesi Türbesi
RESTORASYON VE YENİLEME ÇALIŞMASI TAMAMLANAN VE DEVAM EDEN TARİHİ MEKANLAR		
Beyşehir Eski Hükümet Kon.	Sarayönü Ladikli A.Hüdai Evi	Meram Nasuh Bey Darul Hüffazı
Bozkır Eski Hükümet Konağı	Meram Eski Dmo Misafirhanesi	Meram Yılanlı Medrese
Selçuklu Ali Gav Medresesi	Meram Hocacihan Hanı	Merkez Dede Bahçesi Konağı
Ereğli Rüstem Paşa Kervansarayı	Meram İstasyon Evleri (13 Adet) Restorasyon	Selçuklu Sille Baruthanesi
Karatay Çatalhöyük Hanı	Meram Kızılören Hanı	Ereğli Taş Evi Restorasyonu
Karatay Gazi Mustafa Kemal Paşa İlköğretim Okulu	Meram Köyceğiz Sokak, Tarihi Yapının Restorasyonu	Karatay Mengüç Caddesi Sağlıklaştırması

PROJESİ DEVAM EDEN TARİHİ MEKANLAR		
Derebucak – Durak Hanı	Beyşehir – Üzümlü Kalfaoğlu Konağı	Beyşehir – İsmail Ağa Medresesi
Merkez – Karatay Medresesi	Meram – Kızılören Yeraltı Şehri	Seydişehir – Bakırcılar Evi
Karatay – Sarı Hasan Çeşmesi	Ereğli – Taş Evler Restorasyonu	Yunak – Yeraltı Şehri
Karatay – Şair Üveysi Sokak Çeşmesi	Beyşehir – Ahmet Şahin Evi	Karatay – Sanayi Mektebi
Karatay – Zekai Dede Sokak Çeşmesi	Ereğli – Vezirler Çeşmesi	Karatay – Mor Ev
Beyşehir – Eşrefoğlu Bedesteni	Beyşehir – Yenidoğan Küçükçeşme	Karatay – Güngör Sokak Sağlıklaştırma
Meram – Hasbey Darul Hüffazı	Seydişehir – Tepecik Urumdiğin Çeşmesi	Kadınhanı – Raziye Sultan Kervansarayı
Meram – Halk Eğitim Binası	Yunak – Merkez Çeşmesi	Beyşehir – İsmail Ağa Medresesi

Kaynak: Stratejik Plan 2020-2024. *Konya Büyükşehir Belediyesi,* s.33.

3.1.Mevlana Kültür Vadisi Projesi

3.950.000 m2 alanda tarihi ve turistik mekanların projelendirilerek güvenli, sağlıklı, yaşanabilir, kentle bütünleşmiş yeni yaşam ve turizm bölgeleri oluşturulmuştur. Bu güne kadar dolaylı maliyetler hariç harcanan toplam maliyet 188.765.567,67 TL'dir (KBB, 2016:13).

Mevlana Kültür Vadisi Projesi, "tarihi kent merkezini oluşturan farklı kent parçalarından, gerek sivil mimarlık örneği gerek anıtsal nitelikli tekil yapılardan gerek doku ölçeğindeki yapı adalarından, kentsel altyapı sorunlarının çözümünden kent mekânına eklenecek yeni anıtsal öğelere, karakteristik simgeler ve kent tarihine atıfta bulunan 'imaj'lara, kültürel ve turistik tesislerden bir takım mekâna ilişkin düzenlemelere, tarihi mekânların yeniden canlandırılması, restorasyon ve röleve çalışmaları ile bütün bu yerleşik dokuya ve çalışmalara ekle(mle)necek müze ve sergi salonları gibi tamamlayıcı kültür tesislerinden oluşmaktadır". Proje kapsamında

“tescilli anıtsal yapıları ve sivil mimarlık örneklerini restore etmek, başarılı çevre düzenlemeleri ile bu kentsel simge değeri taşıyan yapıları öne çıkarmak, korunmasını sağlamak ve yaşatarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak”tır (Eseroğlu, 2018:76-79).

Görsel 4: Mevlana Meydanı (Eski ve Yeni Hali)

Bugünkü şeklini Kanuni Sultan Süleyman döneminde alan Yeşil Kubbe (Kubbe-i Hadra) 1698, 1798, 1816, 1835, 1912, 1949 ve 1964 yıllarında restorasyonlar geçirmiştir. Haziran 2020'de tarihinin en kapsamlı restorasyonuna başlanmış ve Aralık 2021’de tamamlanarak, Şeb-i Arus Törenleri'ne yetiştirilmiştir. "Yeşil Kubbe" restorasyonunda yıpranan, yer yer dökülen çiniler (Görsel 5) sökülmüştür. Yeşil Kubbe’nin çinileri ile altındaki tuğla kubbe arasında yer yer 15 ila 18 santimetre kalınlığa ulaşan yaklaşık 100 ton beton ve moloz temizlenmiştir. Bilim kurulunun çalışmaları sonucunda müze arşivinde bulunan 1816 ve 1835 yıllarına ait çini örneklerinden yola çıkılarak aslına en uygun şekilde yeni çiniler üretilmiştir (Özgül, 2022; Doğan, 2021).

Görsel 5: Mevlana Türbesi Yeşil Kubbe (Restorasyon Öncesi ve Sonrası)

3.2.Tarihî Bedesten Çarşısı

Konya’nın kalbi niteliğinde olan Tarihî Bedesten Çarşısı, Romalılardan bugüne kadar önemli bir ticaret merkezidir. İki bin yıl öncesine uzanan Tarihî Bedesten Çarşısı, 2013 yılında Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından Mevlana Kültür Vadisi Projesi kapsamında tarihi dokusunu kaybetmeden büyük bir restorasyondan geçirilerek aslına uygun yenilenmiştir (Görsel 6 ve Görsel 7).

Mevlana Kültür Vadisi Projesi kapsamında, Bedesten Çarşısı’nda yaklaşık 95 bin m²’lik alanda 7 cadde içerisinde bulunan 40 sokaktaki 2 bin 700 civarında dükkânda düzenleme yapılmıştır. Projenin kapalı mekan alanı toplamı yaklaşık 180.000 metrekare olup 66 ada ve 945 parselden oluşan proje kapsamında, düzenleme yapılmıştır. Alanda 3 adet iç, 4 adet dış cadde de rehabilite edilmiştir. Çarşıda yer alan dükkânların konumu ve ürünlerin sergilenişi geleneksel karaktere uygun şekilde düzenlenmiştir. Bölgede toplam 519 bina bulunmakta olup bunların 381’i tescilsiz, 138’i tescillidir. Bölgede 40 adet sokakta 84 sokak cephesi düzenlemesi ile birlikte

toplam 2.687 adet dükkân biriminde düzenleme yapılmıştır. Proje Maliyeti Toplam da 96.451.739,64 TL (KBB, 2016:16). Proje ile Kapı Camii ile Aziziye Cami'nin yanı sıra Bulgur Dede Mescidi, Mecidiye Han, Ahmet Efendi Hamamı, Nakip Hacı İbrahim Hanı gibi tescilli yapılar da restorasyona tabi tutulmuştur. Hatta bu proje ülke genelinde 111 belediyenin katılımı ile gerçekleştirilen yarışmada İdeal Kent Ödülü'ne layık görülmüştür (goKonya).

Görsel 6: Tarihî Bedesten Çarşısı (Restorasyon Öncesi)

Görsel 7: Tarihî Bedesten Çarşısı (Restorasyon Sonrası)

3.3. Alâeddin Tepesi ve Köşkü

Konya Büyükşehir Belediyesi Alâeddin Tepesi 2. Kılıçaslan Köşkü Koruma - Canlandırma ve Kentsel Tasarım Projesi kapsamında höyüğü çeviren Selçuklu surlarının bir burcu üzerine oturtulmuş Sultan Kılıçarslan Köşkü, koruma ve canlandırma projesiyle restore edilerek turizme kazandırılacaktır.

Konya Büyükşehir Belediyesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ortak protokolü çerçevesinde yürütülen Alaaddin Tepesi 2. Kılıçarslan Köşkü Koruma, Canlandırma ve Kentsel Tasarım Projesi kapsamında köşkün üzerindeki beton şemsiye kaldırılarak dolgu altında kalan kısım ortaya çıkarılacaktır. Görsel olarak burcun gerçeğe yakın ölçüleri oluşturulacaktır. 3 milyon 745 bin liralık proje kapsamında köşkün kalıntısı şeffaf olarak cam yüzeyle korunacaktır. Bu cam yüzeyde ziyaretçiler hem sur kalıntılarını, hem de köşkü izleme olanağı bulacaktır.

Ayrıca bu mekan, Selçuklu arkeolojisi ve Alaaddin Tepesi bilgilendirme meydanı olarak da kullanılacaktır. Alaaddin Cami ve Kılıçarslan Köşkü'nün bulunduğu meydana konulacak panolarla, alanın tarihsel geçmişine yönelik bilgilere yer verilecektir.

Şimdiye kadar 2. Kılıçarslan Köşkü'nün etrafını saran Selçuklu eseri 5 metre yüksekliğinde 6 burçlu iç sur duvarları ortayı çıkarılmıştır. Tarihi Kentler Birliği'nin düzenlediği 'Metin Sözen Koruma Büyük Ödülü'nü kazanan 2. Kılıçarslan Köşkü Arkeolojik Kazı Alanı ve Kentsel Tasarım Projesi tamamlandığında Konya, yeni bir tarihi mekana kavuşacaktır (KBB, 2016:29).

Görsel 8: 2. Kılıçaslan Köşkü (Restorasyon Öncesi ve Sonrası)

Görsel 9: Alaeddin Tepesi (Restorasyon Öncesi ve Sonrası)

3.4.Ulvi Sultan Türbesi ve Mescidi

Konya Valilik binası yanında bulunan Ulvi Sultan Türbesi ve Mescidi'nin 2018 yılında Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyonuna başlanılmıştır. 1924 yılında yıkılan ve toprak altında kalan mescid ve türbe iki yıllık çalışmanın ardından 2020 yılında ziyarete açılmıştır (Tomar, 2021: 38-39).

Görsel 10: Ulvi Sultan Türbesi ve Mescidi (Restorasyon Öncesi ve Sonrası)

3.5.Rüstem Paşa Kervansarayı

Kanuni Sultan Süleyman'ın veziri olan Damat Rüstem Paşa tarafından Ereğli'de Mimar Sinan'a yaptırılan ve geçmişte hac yolcularının uğrak yeri olan (Doğan, 2019) kervansaray Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından 2017 yılında restorasyona başlanmış ve 2019 yılında hizmete açılmıştır.

Görsel 11: Rüstem Paşa Kervansarayı (Restorasyon Öncesi ve Sonrası)

3.6.Eski Buğday Pazarı

Mevlana Kültür Vadisi Projesi kapsamında Konya'daki tarihi eserlerin restorasyonunu gerçekleştiren Konya Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Osmanlı Buğday Pazarında tarihi ortaya çıkaracak projeye gerçekleştirmiştir. Tarihi Osmanlı Buğday Pazarında başlatılan sağlıklaştırma çalışması kapsamında 27 bin 850 metrekarelik bir alanda Selçuklu mimarisiyle Türkiye'nin ilk tarım müzesi, 129 dükkan ve farklı büyüklüklerde salonlar yapılmıştır. Projede yaklaşık 800 araçlık 2 katlı yer altı otoparkı ve meydan yapılmıştır (KBB, 2016:48).

Görsel 12: Eski Buğday Pazarı (Restorasyon Öncesi ve Sonrası)

Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilen bazı restorasyon faaliyetlerinin görselleri aşağıda sunulmuştur.

Görsel 13

Görsel 14

Görsel 15

4.SONUÇ

Küresel turizm pazarında etkin, farklı ve ekonomik gücüyle farkındalık yaratmak isteyen şehirler, yeni stratejiler ile öne çıkmaya çalışmaktadırlar. Yaşanabilir, güvenli, tercih edilebilir ve yatırım merkezi olabilmek için şehirler, bir marka gibi kendilerini pazarlamaktadırlar. Bu bağlamda kentin başlangıçtaki sermayesi doğal kaynakları, kültürel mirası ve tarihsel geçmişi olmaktadır. Avrupa'da olduğu gibi tarihi eserleri ile öne çıkmaya çalışan şehirler, stratejilerini turistlerin tercih ettiği bir destinasyon olmak için belirlerler (Dönek & Özkaynak, 2019: 386).

Konya Büyükşehir Belediyesi il sınırları içinde bulunan tarihi eserleri hem tarihe duyduğu saygı, hem bu eserlerin korunup, sağlamlaştırılıp gelecek nesillere aktarılması ve hem de kültür turizmine katkı sunmak amacıyla restore etmektedir. Restorasyon kapsamında cami, mescit, konut, han, türbe, medrese, kütüphane ve kamu binaları bulunmaktadır. Restorasyonların finansmanı için her ne kadar uluslararası kuruluşların ve hayırsever kişi ve kurumların desteklerinden yararlansa da; kendi iç finansman kaynaklarından daha çok kullanmaktadır.

Yapılan restorasyon çalışmalarında ilgili kamu kurumları, restoratörler, firmalar, sivil toplum kuruluşları, diğer kurum ve kuruluşlar ve halk ile birlikte yapılan toplantılar sonucunda çok katılımlı olarak alınması, yerel demokrasiyi de güçlendirecektir (Beycan & Burç, 56).

KAYNAKÇA

Benhür, Ç. (2017). Vali Rebii Karatekin Döneminde Tarihî Eser ve Turizm Çalışmalarının Konya Basınına Yansımaları. *SUTAD,* (41), 353-380. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/309823 (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Beşir, Ş.E., Sönmez, E., Taş, A. & Tomar, E.Z. (2022). Tarihi Yerleşimlerde Kültür Turizmine Yönelik Somut Kültür Varlıklarının İncelenmesi: Konya/Sille Örneği. *Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi,* 7(1), 42-71. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1777422 (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Beycan, D.O. & Burç, M. (Çok Katılımlı Bir Restorasyon Uygulaması: Almanya-Dortmund`Da Rodenberg Su Şatosu Restorasyonu. *Mimaran,* 6(10), 49-56. http://www.konyamimod.org.tr/upload/files/mimaran-no10.pdf (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Cumhurbaşkanı Kararı (2022). Korunması Gerekli Kültür Varlıklarının Onarımları ve Restorasyonları İle Çevre Düzenlemesine İlişkin Mal ve Hizmet Alımlarına Dair Usul ve Esaslar. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.5738.pdf (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Davras, Ö. & Uslu, A. (2019). Destinasyon Seçimini Belirleyen Faktörlerin Destinasyon Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Fethiye'de İngiliz Turistler Üzerinde Bir Araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 8(1), 679-696. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/637228 (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Doggett, L. (1993). Multi-Cultural Tourism Development Offers A New Dimension in Travel. *Business America,* 114(18), 8-11.

Doğan, A. (2019). Osmanlı'da hac yolcularının uğrak yeri: Rüstem Paşa Kervansarayı. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/yasam/osmanlida-hac-yolcularinin-ugrak-yeri-rustem-pasa-kervansarayi/1642484 (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Doğan, A. (2021). Mevlana Müzesi'nin 'Yeşil Kubbe'sinde restorasyon sona erdi. Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/mevlana-muzesinin-yesil-kubbesinde-restorasyon-sona-erdi/2445027 (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Doğaner, S. (2013). *Türkiye Kültür Turizmi.* İstanbul: Doğu Kitapevi.

Dönek, E. & Özkaynak, M. (2019). Şehir Markalaşması Sürecinde Tarihi Yapıların Çevre Sorunlarının İncelenmesi: Konya-Selçuklu Medreseleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 12(65), 376-388. https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/evaluation-of-environmental-problems-of-historical-buildings-process-city-branding-konyaseluklu-madrasahs.pdf (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Eseroğlu, İ. (2018). *Kentsel Dönüşümde Kültürel Birikimin Sürekliliği ve Korunması Sorunu: Konya-Mevlana Kültür Vadisi Projesi Örneği.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

goKonya (ty). Tarihî Bedesten Çarşısı. https://www.gokonya.com/tr/tarihi-bedesten-carsisi (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

KTB (ty). Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı. https://www.konyakultur.gov.tr/index.php?route=pages/pages&page_id=1 (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

KBB (2016). *Konya İl Bütününde Koruma Odaklı Planlama Çalışmaları ve Uygulamalar Tarihi.* Kentler Birliği Konya Buluşması 6-8 Mayıs 2016.

Özgül, E. (2022). Merhaba. https://www.merhabahaber.com/konyada-bir-restorasyon-faciasi-daha-1851563h.htm#:~:text=Takip%20et-,T%C3%BCrkiye'nin%20en%20%C3%A7ok%20ziyaret%20edilen%20m%C3%BCzelerinden%20Mevlana%20M%C3%BCzesi'nde,Hadra'n%C4%B1n%20%C3%A7inileri

%20s%C3%B6k%C3%BClmeye%20ba%C5%9Flad%C4%B1. (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Öztürk, Y. & Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Alternatif Turizm Faaliyetleri Üzerine Teorik Bir Çalışma. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi,* Sayı:2, 183-195.

Sadık, G. (2018). Kültür Turizmi Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili. *Journal of Business in The Digital Age*, 1(2), 76-83. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/615219 (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Silberberg, T. (1995). Cultural Tourism and Business Opportunities for Museums and Heritage Sites. *Tourism Management,* 16(5): 361–365. https://scirp.org/reference/referencespapers.aspx?referenceid=3228369 (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Stratejik Plan 2020-2024. Konya Büyükşehir Belediyesi. http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/NB9yy+stratejik_plan.pdf (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

TKB (2021). 2021 Yılı Faaliyet Raporu. Tarihi Kentler Birliği. https://www.tarihikentlerbirligi.org/wp-content/uploads/TKB-2021-_Yili_Faaliyet_Raporu-.pdf (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

TKB (2022). Kuruluş Öyküsü. Tarihi Kentler Birliği, https://www.tarihikentlerbirligi.org/hakkimizda/tarihce/ (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Tomar, E. (2021). Ulvi Sultan Türbe ve Mescidi. *Rotary Dergisi,* Nisan-Mayıs 2021, 38-30. http://www.rotarydergisi.com.tr/images2/img/23236/File/Nisan%20-%20May%C4%B1s%2021/Ulvi%20sultan.pdf (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Ülgen, A.S. (1974). Tarihi Anıtların Korunması ve Onarılmasına Ait Prensipler. *Rölöve ve Restorasyon Dergisi,* 1(1), 16-20. https://cdn.vgm.gov.tr/yayin/dergi/rolove/rolove-ve-restorasyon-cilt-no-1.pdf (Erişim Tarihi: 22.12.2022).

Ürer, H. (2006). Tarihi Eser Resterozyonu. *Sanat Tarihi Dergisi,* XV(2), 129-136.

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN AİLE İÇİ SINIR İHLALİ PUANLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ[1]

Uzman Psk. Dan. Gizem ADA[1], Prof. Dr. Burhan ÇAPRİ [2]
[1]Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, gizemadaa@gmail.com ORCID ID: -0000-0002-3484-8793

[2]Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, PDR Anabilim Dalı, burhancapri@mersin.edu.tr ORCID ID: -0000-0002-6812-4785

ÖZET

Bu araştırmada aile içi sınır ihlalinin, sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. 14-18 yaş aralığındaki ergen bireylerin, aile içi sınır ihlali düzeylerinin sosyo-demografik değişkenlerle arasında anlamlı farklılık olup olmadığı betimsel yöntemle yapılmış ilişkisel tarama modeli kullanılarak araştırılmıştır. Bu bağlamda araştırmada araştırmacılar tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" ve "Aile İçi Sınır İhlali Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma grubu çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 576 kız (% 51) ve 553 erkek (% 49) olmak üzere toplamda 1129 öğrenciden oluşmuştur. Toplanan verilerin analizinde "Bağımsız Gruplar için t-testi" ve "Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)" kullanılmıştır. ANOVA testi sonucunda gruplar arasında ortaya çıkan farkın kaynağını araştırmak amacıyla post hoc test olarak Scheffe testi kullanılmıştır. Ayrıca etki büyüklüğünü saptamak için eta kare (η2) değerine bakılmış ve analizlerde hata payı üst sınırı 0.05 kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, aile içi sınır ihlalinin; yaş, sınıf düzeyi ve kardeş sayısına göre farklılaşmakta olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bulgular literatür ışığında tartışılıp yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile içi sınır ihlali, Lise öğrencisi, Sosyo-demografik değişken

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the border violation within the family in terms of socio-demographic variables. Whether there is a significant difference between the levels of border violation in the family and socio-demographic variables of adolescents between the ages of 14 and 18 was investigated using a relational screening model made with descriptive method. In this context, the "Personal Information Form" developed by the researchers and the "Boundary Violation Scale" were used in the research. The research group consisted of a total of 1129 students, 576 girls (51%) and 553 boys (49%) who agreed to participate in the study voluntarily. "T-test for Independent Groups" and "One-Way Analysis of Variance (ANOVA)" were used in the analysis of the collected data. Scheffe test was used as a post hoc test in order

[1] Bu çalışma birinci yazarın Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde ikinci yazarın danışmanlığında tamamlamış olduğu yüksek lisans tezinin bir bölümünden oluşturulmuştur.

to investigate the source of the difference between the groups as a result of the ANOVA test. In addition, the eta square (η2) value was checked to determine the effect size and the upper margin of error was accepted as 0.05 in the analysis. As a result of the findings, the violation of the family border; It was found that it differs according to age, grade level and number of siblings. The findings were discussed and interpreted in the light of the literature.

Keywords: Violation of family boundaries, High school student, Socio-demographic variable.

1. GİRİŞ

Aile çocuğun ilk sosyal yaşantısını öğrendiği ortam olması, içinde yaşadığı topluma uygun davranışlarda bulunabilmesi ve bu çevreye uyum sağlayabilme açısından oldukça etkili ve önemli bir rol üstlenmektedir. Bu noktada aile içi ilişkiler, roller, sınırlar ve bu sınırların sağlıklı belirlenmesi insan psikolojisinde pek çok farklı psiko-biyososyal yapılar üzerinde önemli olduğundan, bu yapıların hem çocuklar hem de ebeveynler/bakıcılar açısından nasıl olduğu pek çok bilim dalında merak konusudur.

Sınır, genellikle coğrafik bir tanım olarak bir şehrin, ülkenin ya da başka diğer girişlerin sınırının ne olduğunun kesin olarak tanımlanması şeklinde kullanılmaktadır. Psikanalitik açıdan ise limit ya da sınır olarak tanımlanan durum, bir faaliyetin ya da işlevin artık gerçekleşemeyeceği anlamında kullanılmaktadır (Gabbard, 2016). Bunun yanı sıra, aile bireylerinin oluşturduğu sistemleri koruyan ve aile bütünlüğünü sağlayan tüm bariyerler de sınır olarak tanımlanmaktadır. Ailedeki her alt sistem çeşitli kurallar yardımıyla etkileşimleri düzenleyen sınırlarla çevrili olduğu için sınırlar aile üyelerinin birbirlerine durmaları gereken mesafeyi belirlemekte ve özerkliğin korunmasına hizmet etmektedir (Akün, 2013).

Aile sistemleri kuramı (Bateson, Jackson, Haley ve Weakland, 1956) aileyi bir sistem olarak incelemekte ve bireyin ergenlik dönemindeki değişimlerinin aile sistemine etkide bulunduğunu ileri sürmektedir. Yapısal aile kuramına göre; ebeveynlerin arasındaki ilişkiler zayıflamaya başladıkça aile içerisindeki mutabakat ve nizam bozulmaya başlamakta ve bu bozulma devam ettiği müddetçe sınır ihlalleri de artmaya devam etmektedir (Avcı, Oz ve Akbaş, 2015). Bu kurama göre ergenlikte yaşanan sorunlar aile üyelerinin yaşanan varyasyonlara uyum sağlayamamasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple bu dönem içerisindeki bireylerin yaşadığı sorunların üstesinden gelmesinde aile içi yakınlık, hiyerarşi, güç ve ittifak kavramlarının birlikte ele alınması önemlidir (Minuchin, 1974).

Aile içinde ebeveynlerin çocuklarının üzerindeki güç hiyerarşisi bozulduğunda çocuk, eş veya ebeveyn rollerini üstlenmek durumunda kalabilmekte, sonuç olarak çocuk, aile içerisindeki rolünün belirsiz ya da gelişimsel dönemiyle tutarsız hale gelmesi sebebiyle bunlarla başa çıkmaya çalışmaktadır. Ayrıca bu durum, bireylerin içerisinde yaşadığı gelişimsel dönemle tutarsız sorumluluklar ve görevlerle karşılaşmasına sebep olmaktadır. Bütün bu durumlar ebeveyn-çocuk sınırının ihlaline sebep olmaktadır (Madden-Derdich, Ulloa-Estrada, Updegraff ve Leonard, 2002). Bu sebeple ergenin yaşadığı psikolojik zorlantılar sadece ergene ait olmadığı için bütün bunlar aile sistemi ve aile içi etkileşimlerle birlikte ele alınmalıdır. Bu

noktada aile içi sınır ihlallerinin kişinin bulunduğu ortam ve sosyo-demografik değişkenlerle olan ilişkisinin incelemesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Alanyazın incelendiğinde aileye yönelik bilimsel çalışmalar oldukça fazla olmasına rağmen aile içi sınırlarla yapılmış araştırma sayısının oldukça az olması dikkat çekmektedir. Yapılan araştırmalarda ebeveyn- ergen arasındaki yakın ilgili ve destekleyici ilişkinin, ergenin eleştirel ve yaratıcı düşünme düşünme biçimleri ile ilişkisi (Palut, 2008), erken çocukluk dönemindeki sınır ihlalleri ile erken ergenlik dönemindeki içselleştirme ve dışsallaştırma sorunlarıyla ilişkisi (Hiester, 1993), bebeklikteki iç içe geçmiş aile kalıplarının, orta çocukluktaki çocukların yaşadığı depresif belirtilere etkisi (Jacobvitz, Hazen, Curran ve Hitchens, 2004) incelenmiş ve aralarında pozitif yönlü bir ilişki bulmuştur. İşlevsel olmayan aile örüntülerinin ergenlerin suç işleme davranışlarına etkisi (Mert ve Soyer, 2014), ebeveynler ve çocukların kurmuş oldukları koalisyonların çocukların öznel iyi oluşlarına etkisi (Amato ve Afifi, 2006) eşlerin evlilik ilişkilerindeki evlilik memnuniyeti ve ebeveyn-çocuk koalisyonu oluşturmaları arasındaki ilişki (Flemons ve Tsai, 1992) incelenmiş ve negatif yönde ilişki bulunmuştur.

Bu araştırma için özellikle ergenlik döneminde olan bireyler seçilmiştir. Aile içi sınır ihlalleriyle ilişkili ve bu konunun içerisindeki kavramlarla yapılan çalışmalar bulunmasına rağmen, bu değişkenin ergenlik dönemindeki bireylerle ele alındığı ya da sosyo-ekonomik değişkenlerle incelendiği çalışmaların eksikliği göze çarpmaktadır. Ergenlerin yaşadığı problemler ve üzerindeki etkileri anlamaya yönelik girişimlerde, aile içi sınır ihlallerinin ve bunun ile bağlantılı etkili faktörlerin incelenmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Tüm bu açıklamalar ışığında bu araştırmanın amacı 14-18 yaş aralığındaki lise öğrencilerinin aile içi sınır ihlallerinin sosyo-demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, ebeveyn medeni durumu, kardeş sayısı, sınıf düzeyi) göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada betimsel yöntemle yapılmış bir ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Genel tarama modellerinden birisi olan ilişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki varyasyonları ve nedensel ilişki hakkında daha net emareler sunmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008; Karasar, 2015).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Mersin ili merkez sınırları içindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı lise düzeylerinde öğrenim görmekte olan araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 576 kız (%51) ve 553 erkek (%49) olmak üzere toplamda 1129 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunun demografik değişkenlere göre frekans ve yüzde değerleri ise Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Çalışma Grubuna Ait Demografik Bilgilerin Frekans ve Yüzdelik Değerleri

Değişkenler	**N**	**%**
Cinsiyet		
Kız	576	51.0
Erkek	553	49.0
Yaş		
14 yaş	331	29.3
15 yaş	277	24.5
16 yaş	269	23.8
17 yaş	236	20.9
18 yaş	16	1.4
Sınıf Düzeyi		
9.sınıf	331	29.3
10.sınıf	277	24.5
11.sınıf	269	23.8
12.sınıf	252	22.3
Ebeveyn Medeni Durumu		
Evli	1082	95,8
Boşanmış	47	4.2
Kardeş Sayısı		
Kardeşim Yok	210	18.6
1 Kardeş	228	20.2

2 Kardeş	237	21.0
3 Kardeş	223	19.8
4 Kardeş ve Üzeri	231	20.5
Toplam	1129	100.0

Çizelge 1'de görüldüğü üzere katılımcıların % 51'i (n= 576) kız öğrencilerden oluşurken % 49'u (n= 553) erkek öğrencilerden oluşmaktadır. % 29.3'ünün 14, % 24.5'inin 15, % 23.8'inin 16 ve % 22.3'ünün de 17 ile 18 yaşlarında olduğu görülen öğrencilerin % 29.3'ü 9. sınıf, % 24.5'i 10. Sınıf, % 23.8'i 11. sınıf ve %22.3'ü ise 12. sınıfta yer almaktadır. Katılımcıların anne ve baba medeni durumlarına bakıldığında tamamına yakınının (% 95.8) evli oldukları tespit edilmiştir. Son olarak katılımcıların kardeş sayılarına bakıldığında ise % 21'inin 2 kardeşe, % 20.5'inin 4 ve üzeri kardeşe, % 20.2'sinin 1 kardeşe, % 19.8'inin 3 kardeşe sahip olduğu ve % 18.6'sının da tek çocuk olduğu görülmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Çalışmada katılımcıların sosyo-demografik özellikleri hakkındaki verileri edinmek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu"nda, katılımcıların; yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, kardeş sayısı, anne-baba birliktelik değişkenlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

2.3.2. Aile İçi Sınır İhlali Ölçeği (AİSİÖ)

Madden-Derdich, Estrada, Updegraff ve Leonard (2002) tarafından ailelerde nesiller arası sınır ihlalini ölçmek için oluşturulan ölçek Minuchin'in Yapısal Aile Kuramına dayanan, aile içindeki nesiller arasındaki ilişkilerin algılanışını ortaya koyan bir özbildirim aracıdır. Türk kültürüne uyarlama çalışması Avcı, Çolakkadıoğlu, Öz ve Akbaş (2015) tarafından yapılan ölçek; 12 maddeden üç farklı alt ölçekten (Olgunlaşmayı teşvik, Koalisyon Kurmak ve Akran benzeri iletişim) oluşmaktadır. Alt ölçeklerin her biri işlevsiz aileyi yansıtmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipiyle derecelendirilmekte (hiçbir zaman: 1, çok az: 2, ara sıra: 3, çoğu zaman: 4, her zaman: 5) ve alt ölçeklerin her biri 4 maddeden oluşmaktadır. En yüksek puan 60, en düşük puan ise 12'dir. Ölçekten alınan yüksek puan ailede yüksek düzeyde sınır ihlalini göstermektedir. Ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayısı .86 olup, alt boyutlar için değerler sırasıyla .89, .91 ve .95 olarak bulunmuştur (Avcı vd., 2015).

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında seçilen ölçme araçları bir araya getirilmiş, veri seti oluşturulmuştur. Veri setinde ilk olarak bilgilendirilmiş onam formu yer almış ve bu formda araştırmanın amacı açıklanarak çalışmanın gönüllülük esaslı olduğu ifade edilmiştir. Kişisel bilgi formuna, ölçeğin açıklamasının yer aldığı yönergeye ve ölçek maddelerine yer verilerek,

veri seti, verilerin elden toplanması amacıyla basılı hale getirilmiştir. Araştırmanın yapılabilmesi için öncelikle etik kurul onayı alınmıştır. Daha sonra Mersin İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden araştırma için izin alınmış ve gelen onay yazısı ile birlikte merkez ilçelerde yer alan öğrencilere basılı olarak ulaştırılmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan veriler tamamlandıktan sonra ilk olarak veri girişleri kontrol edilerek kayıp değerler belirlenmiş, veri setinde %5'ten az veri kaybı olan ölçümler için yaklaşık değer ataması yapılmıştır. Uç değerler kutu grafiği (boxplots) oluşturulmuş ve veri setinde uç değerler bulunmamıştır. Çok yönlü uç değerler için Mahalanobis uzaklığı belirlenmiş, her bir denek için belirlenen Mahalanobis değeri, kritik ki-kare değeri ile karşılaştırılmış ve veri setinde hesaplanan ki-kare değerinin üzerinde bir veriye rastlanmamıştır. Verilerin normal dağıldığı görüldükten sonra parametrik test kriterlerinde gruplar arası karşılaştırma bulgularında bağımsız gruplar için t testi ve tek yönlü varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır. ANOVA testi sonucunda gruplar arasında ortaya çıkan farkın kaynağını araştırmak amacıyla post hoc test olarak Scheffe testi kullanılmıştır. Ayrıca etki büyüklüğünü saptamak için eta kare ($\eta 2$) değerine bakılmıştır. Eta kare ($\eta 2$) değeri küçük (.01), orta (.06) ve geniş (.14) etki büyüklüğü (Green ve Salkind, 2004, s.169) biçiminde yorumlanmıştır. Araştırmada hata payı üst sınırı 0.05 kullanılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Katılımcıların aile içi sınır ihlali puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız gruplar için t testi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Aile İçi Sınır İhlali Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	P	$\eta 2$
Aile İçi Sınır İhlali	Kız	576	34.18	9.57	-1.098	.272	-
	Erkek	553	34.81	9.89			

$p<.05$

Çizelge 2 incelendiğinde cinsiyete göre aile içi sınır ihlali puanlarının karşılaştırılması için yapılan t testi sonucunda, aile içi sınır ihlali puanlarının (t_{1129} =-1.098 $p>.05$) lise öğrencilerinde cinsiyete göre anlamlı bir fark oluşturmadığı görülmüştür.

Katılımcıların aile içi sınır ihlali puanlarının ebeveyn medeni durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız gruplar için t testi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Katılımcıların Ebeveyn Medeni Durumuna Göre Aile İçi Sınır İhlali Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları

	Ebeveyn Medeni Durum	N	$\bar{X}$	Ss	t	P	$\eta 2$
Aile İçi	Birlikte	1082	34.40	9.75	-1.579	.120	-

Sınır İhlali	Ayrı	47	36.55	9.10				

p<.05

Çizelge 3 incelendiğinde lise öğrencilerinde ebeveyn medeni durumuna göre aile içi sınır ihlali puanlarının karşılaştırılması için yapılan t testi sonucunda, aile içi sınır ihlali puanlarının (t_{1129} =-1.579 p>.05) lise öğrencilerinde ebeveyn medeni durumuna göre anlamlı bir fark oluşturmadığı göze çarpmaktadır.

Katılımcıların aile içi sınır ihlali puanlarının yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 4. Katılımcıların Yaşlarına Göre Aile İçi Sınır İhlali Puanlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları

	Yaş	N	X̄	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η2
Aile İçi Sınır İhlali	14 yaş (1)	331	34.60	9.88	4.540	0.001*	2>3,1	.02
	15 yaş (2)	277	36.27	9.62				
	16 yaş (3)	269	32.84	9.47				
	17 yaş (4)	236	34.27	9.74				
	18 yaş (5)	16	32.25	8.02				

p<.05

Çizelge 4 incelendiğinde lise öğrencilerinde yaşlarına göre aile içi sınır ihlali puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda, aile içi sınır ihlali ile yaş değişkeni arasında anlamlı fark tespit edilmiştir (F_{1129} =4.540 p<.01). Elde edilen sonuca göre hangi yaş aralıkları arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymak için ANOVA sonrası yapılan Scheffe testi sonucuna göre de 15 yaşında olan lise öğrencilerinde aile içi sınır ihlali puanları diğer yaş gruplarından daha yüksek bulunmuştur. Buna ek olarak, elde edilen eta kare değerlerine göre yaş değişkeninin aile içi sınır ihlali puan ortalamalarına (η2=.02) etkisi küçük düzeyde bulunmuştur.

Katılımcıların aile içi sınır ihlali puanlarının kardeş sayısına göre farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 5'de verilmiştir.

Çizelge 5. Katılımcıların Kardeş Sayılarına Göre Aile İçi Sınır İhlali Puanlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları

	Kardeş Sayısı	N	X̄	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η2
Aile İçi Sınır İhlali	Kardeşim Yok (1)	210	35.72	10.37	2.685	.030*	1>4	.01
	1 Kardeş (2)	228	34.71	9.36				

2 Kardeş (3)	237	35.05	9.53			
3 Kardeş (4)	223	34.14	9.59			
4+ Kardeş (5)	231	32.91	9.67			

p<.05

Çizelge 5 incelendiğinde lise öğrencilerinde kardeş sayılarına göre aile içi sınır ihlali puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda, aile içi sınır ihlali ile kardeş sayısı değişkeni arasında anlamlı fark tespit edilmiştir (F_{1129} =2.685 p<.05). Elde edilen sonuca göre hangi kardeş sayıları arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymak için ANOVA sonrası yapılan Scheffe testi sonucuna göre de kardeşi olmayan (tek çocuk) lise öğrencilerinde aile içi sınır ihlali puanları 4 ve üzeri kardeşi olan lise öğrencilerinden daha yüksek bulunmuştur. Buna ek olarak, elde edilen eta kare değerlerine göre kardeş değişkeninin aile içi sınır ihlali puan ortalamalarına (η2=.01) etkisi küçük düzeyde bulunmuştur.

Katılımcıların aile içi sınır ihlali puanlarının sınıf düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Katılımcıların Sınıf Düzeyine Göre Aile İçi Sınır İhlali Puanlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları

	Sınıf	N	$\bar{X}$	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η2
Aile İçi Sınır İhlali	9. sınıf (1)	331	34.60	9.88	5.836	.001*	2>3	.01
	10. sınıf (2)	277	36.27	9.62				
	11. sınıf (3)	269	32.84	9.47				
	12. sınıf (4)	252	34.15	9.64				

p<.05

Çizelge 6 incelendiğinde lise öğrencilerinde sınıf düzeylerine göre aile içi sınır ihlali puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda, aile içi sınır ihlali ile sınıf düzeyi değişkeni arasında anlamlı fark tespit edilmiştir (F_{1129} =5.836 p<.01). Elde edilen sonuca göre hangi sınıf seviyeleri arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymak için ANOVA sonrası yapılan Scheffe testi sonucuna göre de 10. sınıf öğrencilerinde aile içi sınır ihlali puanlarının diğer sınıf öğrencilerinden daha yüksek bulunmuştur. Buna ek olarak, elde edilen eta kare değerlerine göre sınıf seviyesinin aile içi sınır ihlali puan ortalamalarına (η2=.01) etkisi küçük düzeyde bulunmuştur.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Lise öğrencilerinin aile içi sınır ihlali puanlarının sosyo-demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, ebeveyn medeni durumu, kardeş sayısı, sınıf düzeyi) göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda

katılımcıların cinsiyetine ve ebeveynlerin birliktelik durumuna göre anlamlı farklılıklar elde edilmediği; yaş, kardeş sayısı, sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık elde edildiği görülmüştür.

Yapılan analizler sonucunda; aile içi sınır ihlali lise öğrencilerinde cinsiyet ve anne baba medeni durumuna göre anlamlı bir fark oluşturmamıştır. Kerig, Fedorowicz, Brown, Patenaude ve Warren (1998) ile Hetherington (1999) çalışmalarında aile içi sınır ihlallerinin bütünlüğü bozulmamış ailelerde cinsiyete göre farklılık göstermediği ancak çatışmalı evliliklerde kız çocukların sorumluluk alarak ebeveyn rolü üstlendikleri bulgularını elde etmişlerdir. Davies ve Lindsay (2004) çalışmalarında gelişmiş toplumlarda aile içi sınır ihlalinin cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği buna karşın bazı toplumlarda kültürel beklentiler nedeniyle kız çocuklarının bakım rollerini üstlendikleri bulgularını elde etmişlerdir. Vanwoerdena, Kalpakcia ve Sharpa (2017) çalışmalarında aile içi sınır ihlali algısının cinsiyet ile ilişkili olmadığı bulgularını elde etmişlerdir. Bu çalışmada ergenlerin tamamına yakınının (% 98.3) ebeveynlerinden her ikisi hayatta ve birlikte yaşadığı dikkate alındığında aile içi sınır ihlali algısının ergenlerin cinsiyetine, ebeveynlerin yaşama ve birlikte olma durumlarına göre karşılaştırma sonuçlarına ilişkin bu çalışmadan elde edilen bulguların literatür bulguları ile paralellik gösterdiği söylenebilir.

Bunun yanında aile içi sınır ihlali ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir fark tespit edilmiş ve 15 yaşında olan lise öğrencilerinde aile içi sınır ihlali puanları, diğer yaş gruplarına göre daha yüksek bulunmuştur. Vanwoerdena, Kalpakcia ve Sharpa (2017) ile Bektaş (2018) çalışmalarında aile içi sınır ihlali puanlarının yaş gruplarına göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgularını elde etmişlerdir. Bu çalışma bulguları aile içi sınır ihlaline ilişkin puanların bireylerin gelişim dönemlerine göre farklılık gösterdiği yönündeki literatür bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Aile içi sınır ihlali ile kardeş sayısı değişkeni arasında anlamlı fark tespit edilmiş ve buna göre kardeşi olmayan lise öğrencilerinin aile içi sınır ihlali puanları, 4 ve üzeri kardeş sayısı olan lise öğrencilerinden daha yüksek bulunmuştur. Aile içi sınır ihlali düzeyinin kardeş sayısı ile ilişkisinin incelendiği bir çalışmaya literatürde rastlanılmamış olmasına rağmen elde edilen bu bulgunun birden fazla kardeşe sahip bireylere göre kardeşe sahip olmayan bireylerin daha fazla aile içi sınır ihlaline sahip olmasının tek çocukların genel özellikleriyle açıklanabileceği düşünülebilir.

Benzer biçimde, aile içi sınır ihlali ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir fark elde edilmiş ve buna göre 10. sınıf öğrencilerinin, diğer sınıf öğrencilerine göre aile içi sınır ihlali puanları daha yüksek bulunmuştur. Aile içi sınır ihlali düzeyinin sınıf düzeyleri ile ilişkisinin incelendiği bir çalışmaya literatürde rastlanılmamış olmasına rağmen elde edilen bu bulgunun yukarıdaki 15 yaşında olan lise öğrencilerinde aile içi sınır ihlali puanlarının diğer yaş gruplarından daha yüksek olduğu yönündeki bulgularla benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Öneriler

Son yıllarda ülkemizde aile kavramı oldukça ilgi çekmekte ve pek çok araştırmaya konu olmaktadır. Ancak ailede sınır ihlali kavramını ele almış oldukça az araştırma bulunmaktadır.

Bu konunun ergenlerin yaşamı üzerindeki etkisi ele alındığında çok daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ergenlikle ilgili yapılan araştırmalarda literatürde ağırlıklı olarak sorunlu davranışların tespit edilip önlenmesine önem verildiği göz önüne alındığında yalnızca bu sorunlu davranışlara etki eden faktörlerin belirlenip önlenmesinin yanı sıra aile sınır ihlallerine etki eden faktörlerin de belirlenerek okullarda ya da toplum içerisinde bu bilgilerin kullanılmasının önemli olabileceği düşünülmektedir. Aile içi sınır ihlalleri tüm bu nedenlerden dolayı kültürlerarası da incelenebilir. Ergenlerde aile içi sınır ihlallerinin kültürlerarası nasıl bir farklılık oluşturabileceği araştırmalarla değerlendirilebilir.

Yapılan araştırmada öğrencilerin aile içi sınır ihlali puanlarının sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşması göz önüne alındığında (yaş, sınıf düzeyi, kardeş sayısı), farklı sosyo-demografik değişkenlerle (sosyoekonomik durum, farklı okul türleri vb.) de inceleme yapılabilir. Araştırmada ele alınan çalışma grubu sadece lisede öğrenim görmekte olan ergenlik dönemindeki bireylerden oluşmaktadır. Bu sebeple ele alınan değişken farklı gelişim dönemlerindeki bireylerle de genişletilebilir. Aile içi sınır ihlali kavramı ve özellikle kardeş sayısı ve sınıf düzeyi değişkenleri açısından elde edilen bulguların daha derinlemesine incelenmesi için nitel araştırmalara yer verilebilir. Alanda çalışan uzmanlar bu konuda ebeveynlere yönelik aile eğitimi vererek öğrencilerin üzerindeki olumsuz etkiler azaltılabilir.

KAYNAKÇA

Akün, E. (2013). Yapısal aile sistemleri kuramı bağlamında ergenlik döneminde aile yapısı ve ergenlik dönemi sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 53,* 85-116.

Amato, P. R., ve Afifi, T. D. (2006). Feeling caught between parents: Adult children's relations with parents and subjective well-being. *Journal of Marriage and Family*, *68*(1), 222-235.

Avci, R., Oz, A. S., ve Akbas, T. (2015). Adaptation of the boundary violations scale developed based on structural family therapy to the Turkish context: A study of validity and reliability. *Educational Research and Reviews*, *10*(2), 145-152.

Bateson, G., Jackson, D. D., Haley, J., ve Weakland, J. (1956). Toward a theory of schizophrenia. *Behavioral science*, *1*(4), 251-264.

Bektaş, C. (2018). *The relation of family boundary violation to subjective well-being and trait anxiety among adolescents*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2008*). Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: PegemA.

Davies, P. T., ve Lindsay, L. L. (2004). Interparental conflict and adolescent adjustment: Why does gender moderate early adolescent vulnerability?. *Journal of Family Psychology*, *18*(1), 160.

Flemons, D. G., ve Tsai, Y. M. (1992). Cross-generational coalitions and well-being: A multivariate analysis of social network data. *Journal of family psychology*, *6*(2), 195.

Gabbard, G. O. (2016). *Boundaries and boundary violations in psychoanalysis*. American Psychiatric Pub.

Hetherington, E.M. (1999). Should we stay together for the sake of the children? In E. M. Hetherington (Ed.), *Coping with divorce, single parenting, and remarriage: A risk and resiliency perspective* (pp. 93- 116).

Hiester, M. K. (1993). *Generational boundary dissolution between mothers and children in early childhood and early adolescence: A longitudinal study*. Doctoral dissertation, University of Minnesota.

Jacobvitz, D., Hazen, N., Curran, M., ve Hitchens, K. (2004). Observations of early triadic family interactions: Boundary disturbances in the family predict symptoms of depression, anxiety, and attention-deficit/hyperactivity disorder in middle childhood. *Development and psychopathology*, *16*(3), 577-592.

Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Ankara: Nobel.

Kerig, P. K., Fedorowicz, A. E., Brown, C. A., Patenaude, R. L., ve Warren, M. (1998). When warriors are worriers: gender and children's strategies for coping with ınterparental violence. *Journal of Emotional Abuse*, *1*, 89-114.

Madden-Derdich, D. A., Estrada, A. U., Updegraff, K. A., ve Leonard, S. A. (2002). The boundary violations scale: An empirical measure of intergenerational boundary violations in families. *Journal of Marital and Family Therapy*, *28*(2), 241-254.

Mert, A. ve Soyer, B. (2014). "Kevin hakkında konuşmalıyız" filminin Bowlby'nin çocukluk dönemi bağlanma stilleri ve Minuchin'in yapısal aile sistemleri yaklaşımı temel kavramları kullanılarak değerlendirilmesi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 4*(7), 100-115.

Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy.* Cambridge, MA: Harvard University Press.

Palut, B. (2008). Düşünme stilleri ve anne baba tutumları arasındaki ilişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 24,* 01-11.

Vanwoerdena, S., Kalpakcia, A., ve Sharpa, C. (2017). The Relations between Inadequate Parent-Child Boundaries and Borderline Personality Disorder in Adolescence. *Psychitary Research*, *257*, 462-471.

LİSE ÖĞRENCİLERİNİN PSİKOLOJİK İSTİSMAR PUANLARININ SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ[1]

Uzman Psk. Dan. Gizem ADA[1], Prof. Dr. Burhan ÇAPRİ [2]

[1]Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, gizemadaa@gmail.com ORCID ID: -0000-0002-3484-8793

[2]Mersin Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, PDR Anabilim Dalı, burhancapri@mersin.edu.tr ORCID ID: -0000-0002-6812-4785

ÖZET

Lise öğrencilerinin psikolojik istismar puanlarının sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesinin amaçlandığı bu çalışma betimsel yöntemle yapılmış ilişkisel tarama modeli niteliğini taşımaktadır. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 576 kız (% 51) ve 553 erkek (% 49) olmak üzere toplamda 1129 öğrenci araştırma grubunu oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen "Kişisel Bilgi Formu" ve "Psikolojik İstismar Ölçeği" kullanılmıştır. Toplanan verilerin analizinde "Bağımsız Gruplar için t-testi" ve "Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)" kullanılmıştır. ANOVA testi sonucunda gruplar arasında ortaya çıkan farkın kaynağını araştırmak amacıyla post hoc test olarak Scheffe testi kullanılmıştır. Ayrıca etki büyüklüğünü saptamak için eta kare (η2) değerine bakılmış ve analizlerde hata payı üst sınırı 0.05 kabul edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda, psikolojik istismarın; yaş, sınıf düzeyi ve ebeveyn medeni durumuna göre farklılaşmakta olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Bulgular literatür ışığında tartışılıp yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lise öğrencisi, Psikolojik istismar, Sosyo-demografik değişken

ABSTRACT

This study, which aims to examine the psychological abuse scores of high school students in terms of socio-demographic variables, is a relational screening model made with descriptive method. A total of 1129 students, 576 girls (51%) and 553 boys (49%) who agreed to participate voluntarily in the study, constitute the research group. "Personal Information Form" developed by the researchers and "Psychological Abuse Scale" were used in the research. "T-test for Independent Groups" and "One-Way Analysis of Variance (ANOVA)" were used in the analysis of the collected data. Scheffe test was used as a post hoc test in order to investigate the source of the difference between the groups as a result of the ANOVA test. In addition, the eta square (η2) value was checked to determine the effect size and the upper margin of error was accepted as 0.05 in the analysis. As a result of the findings, psychological abuse; It was found

[1] Bu çalışma birinci yazarın Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde ikinci yazarın danışmanlığında tamamlamış olduğu yüksek lisans tezinin bir bölümünden oluşturulmuştur.

that it differs according to age, class level and parental marital status. The findings were discussed and interpreted in the light of the literature.

Keywords: High school student, Psychological abuse, Socio-demographic variable

1. GİRİŞ

Yaşam döngüsünün önemli bir süreci olan ergenlik, bu dönem içindeki bireylere, ruhsal ve bedensel değişim ve yenilikleri, aynı zamanda farklı ve daha büyük olabilecek sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Ergenin içinde yaşadığı ortam, ebeveyn tutumları, sosyal kaynaklar, sosyo-ekonomik durum, ana-baba eğitim düzeyi, davranış bozuklukları gibi faktörlerin olumsuzluğu istismara yönelik risk oluşturmaktadır. Ebeveynler veya çocuğa bakım vermekle yükümlü kişiler davranış veya tutumlarıyla çocuğun gelişimini aksatabilmekte ve çocuğa zarar verebilmektedir.

Hatta yetişkinlerin çocuklara verdikleri zarar ölümle dahi sonuçlanabilmektedir. Bazı durumlarda çocuk fiziksel açıdan zarara uğramasa bile çocuğun benlik algısının ciddi manada zarar görmesi söz konusu olabilmektedir. Çocuğun gelişimini duraklatan veya zarar veren bu tür davranışlar ve tutumların hepsi istismar olarak ele alınmaktadır (Şenkal ve Işıklı, 2015).

İstismarın boyutları olan fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik istismar farklı açılardan çocuğa ciddi zarar verebilmektedir. Çocuğun uğradığı zararı ele almanın haricinde bir diğer dikkat edilmesi gereken nokta olan ihmal; çocuğun ihtiyaç duyduğu fiziksel bakım ve duygusal aktarımın yapılmamasıdır (Bedir, 2018). Yapılan bir davranışın veya yapılması gerekmekte olup yapılmayan davranışların, çocuğa yönelik fiziksel ya da ruhsal yönden zarar vermesi istismar için yeterli bir düzeydir (Dedeler, Öpöz ve Öztürk, 2016).

Fiziksel olarak belirti vermeyen ve bu sebeple ortaya çıkması en zor istismar türü olan psikolojik istismar, ebeveynlerin hakaret etmesi, aşağılaması, yeterince sorumluluk vermemesi, kendi çıkarları için kullanması, gereğinden fazla sorumluluk vermesi, herhangi bir şarta bağlı olarak sevgi ve şefkati sunması gibi nedenlerden ortaya çıkmaktadır (Polat, 2017). Psikolojik istismar çocuğa duygusal açıdan zarar veren her türden eylem ve hareket olarak tanımlanmaktadır (WHO, 1999). Ebeveynlerin oldukça sık uyguladıkları psikolojik istismar fiziksel belirtilere neden olmadığı için kolay tespit edilememektedir (Arslan, 2015a).

Duygusal istismarda bulunan kişilerden önemli çoğunluğu ebeveynler olmakla birlikte, bunun yanı sıra öğretmenlerden, akrabalardan veya komşular gibi yakın çevredeki kişilerden de psikolojik istismara maruz kalınabilmektedir. Bu kişiler çocuk için önemli olan kişilerdir. Bu nedenle çocuğa karşı uyguladıkları duygusal istismarın çocuk üstündeki yarattığı etki ve yük de ağır olmaktadır (Garbarino ve Garbarino, 1994).

Yapılan araştırmalar erken dönemde bu duruma maruz kalmanın olumsuz etkilerinin yaşam boyu sürmekte olduğunu göstermektedir (Örsel, Karadağ, Kahiloğulları ve Aktaş, 2011). Yetişkinlik döneminde gözlenen birçok psikopatolojinin çocukluk çağı travmaları ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (Yargıç, Ersoy ve Batmaz Oflaz, 2012; Bülbül vd., 2013; Şenkal, 2013). Üniversite öğrencileri ile yürütülen bir araştırmada çocukluk çağında istismara uğramış

olmanın genel psikolojik sağlıkla ilişkili olduğuna dair bulgular elde edilmiştir (Yiğit ve Erden, 2015). Benzer şekilde Taner ve Gökler'in (2004) yürüttüğü araştırmada psikolojik istismar ile yönelim problemleri, sosyal ilişki sorunları ve intihar davranışı gibi bazı belirtiler arasında ilişki olduğu gösterilmiştir. Duygusal istismarın etkilerine dair yapılan başka bir araştırmada duygusal istismar mağdurlarının intihar girişimi risklerinin yüksek olduğuna yönelik veriler elde edilmiştir (Zoroğlu, Tüzün, Öztürk, Kora ve Alyanak, 2001).

Alanyazın incelendiğinde istismarla yapılan çalışmalar oldukça fazla olmasına rağmen, psikolojik istismarın daha az çalışmaya konu olduğu dikkat çekmektedir. Çocuğun hayatında örseleyici bir deneyim olabilen psikolojik istismarla ilgili, yapılan araştırmalarda, eşinden şiddet gören annelerin çocuklarına uygulandıkları psikolojik istismar (Güler, Uzun, Boztaş ve Aydoğan, 2002), psikolojik istismara uğramış ebeveynlerin kişisel sağlık problemleri ve hastaneye başvuruda bulunma sayıları (Wagner ve Mongan, 1998) incelenmiş ve pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Başka bir araştırmada ise üniversite öğrencilerinin yaşadıkları psikolojik istismarla benlik saygısının negatif yönde ilişkili olduğu bulunmuştur (Uzun, 2002). Aynı zamanda ebeveynlerin çocuklarına uyguladıkları psikolojik istismarın ebeveyn cinsiyet ve eğitim düzeyiyle ilişkisi incelendiğinde annelerin babalara kıyasla daha fazla duygusal istismar uyguladıkları gözlenmiştir bunun yanı sıra eğitim düzeyi arttıkça duygusal istismarda bulunma davranışlarının azaldığı bildirilmiştir (Kanak ve Pekdoğan, 2020).

Diğer istismar türlerinin yanında gölgede kalan, saptanması zor olan psikolojik istismarın ilgili alanyazında sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesinin alana büyük bir katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle, bu araştırmanın amacı 14-18 yaş aralığındaki lise öğrencilerinin psikolojik istismar puanlarının sosyo-demografik değişkenlere (cinsiyet,yaş, ebeveyn medeni durumu, kardeş sayısı, sınıf düzeyi) göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada betimsel yöntemle yapılmış bir ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki veya daha fazla değişken arasındaki varyasyonları ve nedensel ilişki hakkında daha net emareler sunabilmek için kullanılmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008; Karasar, 2015).

2.2. Çalışma Grubu

2021-2022 eğitim-öğretim yılında Mersin ili merkez sınırları içindeki Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı lise düzeylerinde öğrenim görmekte olan öğrenciler bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 576 kız (% 51) ve 553 erkek (% 49) olmak üzere toplamda 1129 öğrenciden oluşan çalışma grubunun demografik değişkenlere göre frekans ve yüzde değerleri şu şekildedir: % 51'i (576) kız, % 49'u (553) erkek öğrencilerden oluşan katılımcıların % 29.3'ünün yaşı 14, % 24.5'inin 15, % 23.8'inin 16 ve % 22.3'ünün de 17 ile 18 yaşlarında oldukları görülmüştür. % 29.3'ünün 9. sınıf, % 24.5'inin 10. Sınıf, % 23.8'inin 11. sınıf ve % 22.3'ünün ise 12. sınıfta yer aldığı görülen katılımcıların anne

ve baba medeni durumlarına bakıldığında tamamına yakınının (% 95.8) evli oldukları tespit edilmiştir. Buna ek olarak katılımcıların % 18.6'sının da tek çocuk olduğu, % 21'inin 2 kardeşe, % 20.5'inin 4 ve üzeri, % 20.2'sinin 1 kardeşe ve %19.8'inin ise 3 kardeşe sahip olduğu görülmüştür.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi, kardeş sayısı, anne-baba birliktelik değişkenlerine ilişkin sosyo-demografik özellikleri hakkındaki verileri elde etmek amacıyla hazırlanan "Kişisel Bilgi Formu" araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

2.3.2. Psikolojik İstismar Ölçeği (PİÖ)

Ergenlerde anne-babadan algılanan psikolojik istismarı ölçmek amacıyla Arslan (2015a) tarafından geliştirilen ölçek, dörtlü likert yapıda (her zaman: 4, sık sık: 3, nadiren: 2, hiçbir zaman:1) olup, 27 maddelik bir ölçme aracıdır. Ölçüt geçerliliği kapsamında depresyon, olumsuz benlik algısı ve psikolojik sağlamlık kullanılmış ve psikolojik istismar ile ölçekler arasında anlamlı ilişki bulunmuştur (Arslan, 2015a). Oluşturulan ölçeğin iç tutarlılık katsayısının .95 olduğu ve alt boyutlar için iç tutarlılık katsayılarının .83 ile .93 arasında değiştiği görülmüştür. Ölçüt geçerliliği kapsamında depresyon, olumsuz benlik algısı ve psikolojik sağlamlık kullanılmış ve psikolojik istismar ile ölçekler arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Ölçekten alınan yüksek puan anne-babadan algılanan psikolojik istismarın yüksek olduğunu belirtmektedir. Ölçeğin toplam puan üzerinden değerlendirilmesinin, ölçeğin psikolojik istismarı yansıtma düzeyi açısından daha yararlı olacağı düşünülmüştür.

2.4. Verilerin Toplanması

Araştırmanın yapılabilmesi için öncelikle etik kurul onayı ve daha sonra Mersin İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden araştırma için izin alınmıştır. Ardından araştırma kapsamında ölçeğin açıklamasının yer aldığı yönergeye ve ölçek maddelerine yer verilerek, veri seti, verilerin elden toplanması amacıyla basılı hale getirilerek oluşturulan kişisel bilgi formu gelen onay yazısı ile birlikte merkez ilçelerde yer alan öğrencilere basılı olarak ulaştırılarak veriler toplanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında toplanan veriler tamamlandıktan sonra ilk etapta yönergeye uygun doldurulmayan veri setlerinin elemesi yapılmıştır. Elemesi yapılan veri setleri sosyal bilimler için istatistik programı (matematik temelli) olan SPSS ile çözümlenmesi, analizi ve yorumlanması yapılmıştır. Daha sonra verilerin normallik sayıltıları incelenmiş ve elde edilen sonuçlardan sonra verilerin normal dağılım gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna bağlı olarak verilerin analizinde "Bağımsız Gruplar için t-testi" ve "Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)" kullanılmıştır. ANOVA testi sonucunda gruplar arasında ortaya çıkan farkın kaynağını araştırmak amacıyla post hoc test olarak Scheffe testi kullanılmıştır. Ayrıca hata payı üst sınırı 0.05 kabul edildiği analizlerde etki büyüklüğünü saptamak için eta kare ($\eta 2$) değerine bakılmış

ve eta kare (η2) değeri küçük (.01), orta (.06) ve geniş (.14) etki büyüklüğü (Green ve Salkind, 2004) biçiminde yorumlanmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Katılımcıların psikolojik istismar puanlarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız gruplar için t testi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Psikolojik İstismar Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	P	η2
Psikolojik İstismar	Kız	576	57.03	11.26	.495	.621	-
	Erkek	553	56.71	11.01			

p<.05

Çizelge 1 incelendiğinde lise öğrencilerinde cinsiyete göre psikolojik istismar puanlarının karşılaştırılması için yapılan t testi sonucunda, psikolojik istismar (t_{1129} =0.495 p>.05) lise öğrencilerinde cinsiyete göre anlamlı bir fark oluşturmamıştır.

Katılımcıların psikolojik istismar puanlarının ebeveyn medeni durumuna göre farklılaşıp farklılaşmadığı bağımsız gruplar için t testi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Katılımcıların Ebeveyn Medeni Durumuna Göre Psikolojik İstismar Puanlarına İlişkin t Testi Sonuçları

	Ebeveyn Medeni Durum	N	$\bar{X}$	Ss	t	P	η2
Psikolojik İstismar	Birlikte	1082	56.68	11.16	-3.289	.002*	.01
	Ayrı	47	61.36	9.46			

p<.05

Çizelge 2 incelendiğinde lise öğrencilerinde ebeveyn medeni durumuna göre psikolojik istismar puanlarının karşılaştırılması için yapılan t testi sonucunda, ayrı ebeveyne sahip lise öğrencilerinin psikolojik istismar puan ortalamaları, ailesi birlikte olan lise öğrencilerinden yüksek bulunmuştur (t_{1129} =-3.289 p<.05). Buna ek olarak, elde edilen eta kare değerlerine göre ebeveyn medeni durumu değişkeninin psikolojik istismar puan ortalamalarına (η2=.01) etkisi küçük düzeyde bulunmuştur.

Katılımcıların psikolojik istismar puanlarının yaşa göre farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Katılımcıların Yaşlarına Göre Psikolojik İstismar Puanlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları

	Yaş	N	X̄	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η2
Psikolojik İstismar	14 yaş (1)	331	58.78	10.02	12.997	0.001*	2>5,3	.04
	15 yaş (2)	277	58.96	12.06				
	16 yaş (3)	269	53.25	9.39				
	17 yaş (4)	236	56.02	11.98				
	18 yaş (5)	16	54.60	14.51				

p<.05

Çizelge 3 incelendiğinde lise öğrencilerinde yaşlarına göre psikolojik istismar puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda, psikolojik istismar ile yaş değişkeni arasında anlamlı fark tespit edilmiştir (F_{1129} =12.997 p<.01). Elde edilen sonuca göre hangi yaş aralıkları arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymak için ANOVA sonrası yapılan Scheffe testi sonucuna göre de 15 yaşında olan lise öğrencilerinde psikolojik istismar puanları diğer yaş gruplarından daha yüksek bulunmuştur. Buna ek olarak, elde edilen eta kare değerlerine göre yaş değişkeninin psikolojik istismar puan ortalamalarına (η2=.04) etkisi küçük düzeyde bulunmuştur.

Katılımcıların psikolojik istismar puanlarının kardeş sayısına göre farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 4. Katılımcıların Kardeş Sayılarına Göre Psikolojik İstismar Puanlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları

	Kardeş Sayısı	N	X̄	Ss	F	p
Psikolojik İstismar	Kardeşim Yok (1)	210	57.52	11.12	1.601	.172
	1 Kardeş (2)	228	57.51	10.88		
	2 Kardeş (3)	237	57.59	11.58		
	3 Kardeş (4)	223	56.21	11.40		
	4+ Kardeş (5)	231	55.56	10.59		

p<.05

Çizelge 4 incelendiğinde lise öğrencilerinde kardeş sayılarına göre psikolojik istismar puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda, psikolojik istismar ile kardeş sayısı değişkeni arasında anlamlı fark tespit edilememiştir (F_{1129} =1.601 p>.05).

Katılımcıların psikolojik istismar puanlarının sınıf düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı tek yönlü varyans (ANOVA) analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 5'de verilmiştir.

Çizelge 5. Katılımcıların Sınıf Düzeyine Göre Psikolojik İstismar Puanlarına İlişkin Tek Yönlü Varyans (ANOVA) Analizi Sonuçları

	Sınıf	N	X̄	Ss	F	p	Anlamlı Fark	η2
Psikolojik İstismar	9. sınıf (1)	331	58.78	10.02	17.261	.000*	2>3, 4	.04
	10. sınıf (2)	277	58.96	12.06				
	11. sınıf (3)	269	53.25	9.39				
	12. sınıf (4)	252	55.94	12.12				

p<.05

Çizelge 5 incelendiğinde lise öğrencilerinde sınıf düzeylerine göre psikolojik istismar puanlarının karşılaştırılması için yapılan tek yönlü varyans (ANOVA) analizi sonucunda, psikolojik istismar ile sınıf düzeyi değişkeni arasında anlamlı fark tespit edilmiştir (F_{1129} =17.261 p<.01). Elde edilen sonuca göre hangi sınıf seviyeleri arasında farklılık olup olmadığını ortaya koymak için ANOVA sonrası yapılan Scheffe testi sonucuna göre de 10. sınıf öğrencilerinde psikolojik istismar puanları 11. ve 12. sınıf öğrencilerinden daha yüksek bulunmuştur. Buna ek olarak, elde edilen eta kare değerlerine göre sınıf seviyesinin psikolojik istismar puan ortalamalarına (η2=.04) etkisi küçük düzeyde bulunmuştur.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Lise öğrencilerinin psikolojik istismar puanlarının sosyo-demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, ebeveyn medeni durumu, kardeş sayısı, sınıf düzeyi) göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda psikolojik istismar puanlarının katılımcıların cinsiyetine ve kardeş sayısına göre anlamlı farklılık göstermediği; yaş, ebeveyn birliktelik durumu, sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulguları elde edilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda; psikolojik istismar lise öğrencilerinde cinsiyet ve kardeş sayısına göre anlamlı bir fark oluşturmamıştır. Kanak ve Arslan (2018), Quadir, Özer, Yücel, Akar ve Puse (2019), Gormley ve Lopez (2010), Buldu (2021), Esen (2021), Nar ve Tolan (2022) çalışmalarında ergenlerin ebeveynlerden algıladığı psikolojik istismarın cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde etmiştir. Psikolojik istismarın ergenlerin cinsiyetine göre farklılaşma durumuna ilişkin bu çalışmada elde edilen bulguların literatür bulguları ile paralellik gösterdiği göze çarpmaktadır.

Buna ek olarak psikolojik istismar puanlarının öğrencilerin yaşı ve okuduğu sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği ve psikolojik istismar puanlarının 10. sınıfta okuyan 15 yaşındaki öğrencilerin lehine olduğu görülmüştür. Ohaeri ve Gado (2010) çalışmalarında benzer şekilde psikolojik istismar algısının ergenlerin yaşına göre farklılık gösterdiği ancak bu farklılığın doğrusal ve anlamlı olmadığı bulgularını elde etmişlerdir. Quadir ve diğerleri (2019) çalışmalarında psikolojik istismar puanlarının ergenlerin yaşına göre anlamlı farklılık gösterdiği; Kiraz Can (2021) çalışmasında psikolojik istismarın ergenlerin yaşı ve okuduğu

sınıf düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgularını elde etmişlerdir. Psikolojik istismarın ergenlerin yaşı ve sınıf düzeylerine göre farklılaşma durumuna ilişkin bu çalışmada elde edilen bulguların literatür bulguları ile paralellik gösterdiği görülmüştür.

Diğer yandan araştırmadan elde edilen sonuca göre psikolojik istismar puanlarının öğrencilerin kardeş sayısına göre anlamlı farklılık göstermediği bulguları elde edilmiştir. Ohaeri ve Gado (2010) çalışmalarında kardeş sıralamasının psikolojik istismar ile anlamlı ilişkili olduğu ancak kardeş sayısının psikolojik istismar ile ilişkili olmadığını rapor etmişlerdir. Benzer biçimde Bilgen ve Karasu (2017) ile Buldu (2021) çalışmalarında psikolojik istismarın (yıldırma/aşağılama, duygusal tepki vermeyi reddetme) kardeş sayısına göre anlamlı farklılık göstermediği bulgularını elde etmiştir. Psikolojik istismarın kardeş sayısına göre farklılaşma durumuna ilişkin bu çalışmada elde edilen bulguların literatür bulguları ile paralellik gösterdiği göze çarpmaktadır.

Son olarak bu çalışmada psikolojik istismar puanlarının anne-baba birliktelik/boşanmışlık durumlarına göre (tek ebeveyn ve tam aile durumuna göre) anlamlı farklılık gösterdiği bulguları elde edilmiştir. Buldu (2021) çalışmasında psikolojik istismarın (yıldırma/aşağılama, reddetme/izolasyon) tek ebeveyn ve tam aile durumuna göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgularını elde etmiştir. Koç ve diğerleri (2018) ile Kiraz Can (2021) çalışmalarında duygusal istismarın ebeveynlerin birliktelik durumuna (sağ-birlikte, sağ-ayrı, anne veya baba vefat etmiş) göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgularını elde etmişlerdir. Psikolojik istismarın anne-baba birlikteliğine göre farklılaşma durumuna ilişkin bu çalışmada elde edilen bulguların literatür bulguları ile paralellik gösterdiği görülmüştür.

Öneriler

İnsanın toplumsal ve sosyal bir varlık olması, ailesi ve çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurabilmesi hem bireyin gelişimini hem de hayatını etkileyebilmesi açısından önem arz etmektedir. Önemli ve riskli bir dönem olan ergenlikte bireylerin yaşadığı zorlantı, ihmal ve istismar gibi durumlar ilerleyen dönemlerde bireyleri ve tüm hayatını olumsuz etkileyebilmektedir. Bu değerlendirmelerden hareketle elde edilen bu sonuçların duygusal istismarda bulunan kişilerden önemli bir çoğunluğu oluşturan anne ve babaların ergenlik dönemindeki çocukları ile sağlıklı iletişim kurabilmeleri ve anne baba tutumlarını daha sağlıklı hale getirebilmeleri konusunda yapılacak müşavirlik çalışmalarında yol gösterici olabileceği söylenebilir. Ayrıca ergenlik dönemindeki bireye yönelik psikolojik istismara maruz kalma ile ilgili farkındalık çalışmaları yapılabileceği gibi bu konularda önleyici rehberlik çalışmaları planlanmasının da yol gösterici olabileceği düşünülmektedir.

Diğer yandan, bu çalışma 2021-2022 Eğitim-Öğretim döneminde Mersin il sınırları içerisindeki farklı okullarda eğitim-öğretime devam etmekte olan lise öğrencilerinin katılımı ile sınırlı olup daha farklı, büyük çalışma grupları ile genişletilebilir. Bu nicel çalışmaya ek olarak, psikolojik istismarı ortaya çıkartan nedenlerin derinlemesine analizi için nitel araştırma desenine göre daha küçük bir çalışma grubuyla farklı bir çerçevede uygulanması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Arslan, G. (2015a). Psikolojik istismar ölçeği (PİÖ) geliştirme çalışması: Ergenlerde psikometrik özelliklerinin incelenmesi. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, *4*(2), 727-738.

Bedir, E., ve Avcı, N. (2018). *Okul öncesi öğretmenlerinin duygusal ihmal ve istismar konusundaki bilgi ve farkındalıklarının incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bilgen, F. G., ve Karasu, F. (2017). Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal Ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışları. *Journal of Social Sciences/Sosyal Bilimler Dergisi (2146-4561)*, *7*(13).

Buldu, P. (2021). *Tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip ergenlerin algıladıkları psikolojik istismar düzeylerinin, kendine zarar verme davranışlarının ve başa çıkma becerilerinin karşılaştırılması.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

Bülbül, F., Çakır, Ü., Ülkü, C., Üre, İ., Karabatak, O., ve Alpak, G. (2013). Yineleyen ve ilk atak depresyonda çocukluk çağı ruhsal travmalarının yeri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *14*(2), 93-99.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2008*). Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: PegemA.

Dedeler, M., Öpöz T., ve Öztürk, C. (2016). Çocukluk çağı cinsel istismarına yönelik tedavi ve önleme yaklaşımları: Bir gözden geçirme. *AYNA Klinik Psikoloji Dergisi*, *3*(1), 28-43.

Esen, D. (2020). *Ergenlerin algıladığı ebeveyn psikolojik istismar düzeyi ile öfke ifade biçimleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Garbarino, J., ve Garbarino, A. (1994). *Emotional Maltreatment of Children.* Chicago: National Committee to Prevent Child Abuse, 2nd Ed.

Gormley, B., ve Lopez, F. G. (2010). Psychological abuse perpetration in college dating relationships: Contributions of gender, stress, and adult attachment orientations. *Journal of interpersonal Violence*, *25*(2), 204-218.

Green, S. B., Salkind, N. J., ve Green, S. B. (2005). *Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and understanding data* (4th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z., ve Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, *24*(3), 128-134.

Kanak, M. ve Arslan, A. D. (2018). A Study of the Relationship Between the Level of Emotional Abuse Perceived by High School Students and their Levels of Psychological Resilience. *Sakarya University Journal of Education*, 8(2), 187-201.

Kanak, M., ve Pekdoğan, S. (2020). 3-6 Yaş çocuğa sahip ebeveynlerin duygusal istismar potansiyellerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, 9*(4), 1029-1046.

Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Ankara: Nobel.

Kiraz Can, A. B. (2021). *Ergenlerde duygusal özerkliğin yurtta kalma, algılanan duygusal istismar ve aile aidiyeti bağlamında incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Koç, E. M., Dağlı, F. Ş., Aksakal, F. N., Aksoy, H., Kahveci, R., Başer, D. A., Meads, C., ve Özkara, A. (2018). Exploring Prevalence of Child Abuse: Use of ICAST-Retrospective Instrument with the First Year Medical Students in a University. *Konuralp Tıp Dergisi, 10*(1), 7-12.

Nar, S. D. ve Tolan, Ö. Ç. (2022). Üniversite Öğrencilerinde Algılanan Duygusal İstismar ile Psikolojik Sağlamlık ve Bilinçli Farkındalık Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi,* 6(1), 356-375.

Ohaeri, J. U., Awadalla, A. W., ve Gado, O. M. (2010). Relationship between symptoms of major depressive and generalized anxiety disorders in an Arab population using diagnostic criteria-based instruments. *Medical Science Monitor, 16*(12), PH103-PH116.

Örsel, S., Karadağ, H., Kahiloğullari, A. K., ve Aktaş, E. A. (2011). Psikiyatri hastalarında çocukluk çağı travmalarının sıklığı ve psikopatoloji ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 12*(2), 130-136.

Quadir, S.E., Özer, N., Yücel, G., Akar, A., ve Puse, M. (2019). Parental awareness on emotional abuse and neglect. *Sosyal Çalışma Dergisi,* 3(2), 177-201.

Polat, O. (2017). *Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı 1: Tanımlar* (2. bs.). Ankara: Seçkin.

Şenkal, İ. (2013). *Üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travmaları ve bağlanma biçiminin depresyon ve kaygı belirtileri ile ilişkisinde aleksitiminin aracı rolünün incelenmesi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şenkal, İ., ve Işıklı, S. (2015). Çocukluk çağı travmalarının ve bağlanma biçiminin depresyon belirtileri ile ilişkisi: Aleksitiminin Aracı. *Türk Psikiyatri Dergisi, 26*(4), 261–267.

Taner, Y., ve Gökler, B. (2004). Çocuk istismarı ve ihmali: Psikiyatrik yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi, 35*, 82-86.

Uzun, Ş. (2002). *Ergenlerde algılanan duygusal istismar ile kendilik imgesi arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Wagner, P. J., ve Mongan, P. F., (1998). Validating the concept of abuse/ women's perceptions of defining behaviors and the effects of emotional abuse on health ındicators. *Arch Fam Med, 7*, 25-29.

World Health Organization (WHO), (1999). Report of the consultation on child abuse prevention, 29–31 March 1999, WHO, Geneva.

Yargıç, İ., Ersoy, E., ve Batmaz Oflaz, S. (2012). Çocukluk çağı travmalarının intihar girişimi ve kendine zarar verme davranışı ile ilişkisi. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *13*(4), 277-284.

Yiğit, İ., ve Erden, G. (2015). Çocukluk çağı istismar yaşantıları ile genel psikolojik sağlık arasındaki ilişkide erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, *30*(75), 47-59.

Zoroğlu, S. S., Tüzün, Ü., Sar, V., Öztürk, M., Kora, M. E., ve Alyanak, B. (2001). Çocukluk dönemi istismar ve ihmalinin olası sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, *2*(2), 69-78.

BELEDİYE HİZMETLERİ İÇİNDE KATI ATIK YÖNETİMİNİN ÖNEMİ VE KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Prof.Dr. Hakkı M. AY [1], Doç.Dr. Adnan SÖYLEMEZ [2]

[1] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, hma@selcuk.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9033-8248

[2] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, soylemez@selcuk.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-8153-0238

ÖZET

Toplu halde yaşamak zorunda olan insanlar, hayatlarının sürdürmek için sürekli olarak üretim ve tüketim faaliyeti içindedirler. Üretim süreci içinde kaynaklar kullanılırken, yalnızca kaynakların tüketilmesi söz konusu olmamaktadır. Ayrıca kaynakların azalması, yerine konmaması ve geleceğe taşınamaması sorunları beraberinde yaşanmaktadır. Gerek üretim ve gerekse tüketim faaliyetleri, işletmelerin dikkate almak istemediği negatif dışsallıklara neden olmaktadır. Nüfusun hızla artması, bireysel ve toplumsal taleplerin artması, teknolojide yaşanan gelişmeler, tüketim arzusuna paralel olarak üretim hırsının artması gibi etkenler, çevrenin kirlenmesi ve kaynakların yok olmasına neden olmaktadır. Çevre kirliliği küresel kamusal bir mal olduğu için tüm ülkeleri ve uluslarüstü kuruluşları ilgilendirmektedir. İnsana en yakın kamu kuruluşu olan belediyeler, geleneksel hizmetlerinin yanı sıra atık yönetimi, sıfır atık, yenilenebilir enerji kaynakları gibi çevre duyarlılığı olan yeni hizmetleri de yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Belediyeler toplumdan gelen çevreci talepleri dikkate alarak ve tekrar seçmen oylarına talip olmak açısından, sürdürülebilir çevre konusunda etkin faaliyetler yürütmektedirler.

Konya Büyükşehir Belediyesi sürdürülebilir çevre konusunda örnek olabilecek hizmetler yürütmektedir. Evsel atık, tehlikeli atık, katı atık, endüstriyel atık, tıbbi atık, inşaat ve hafriyat atığı ve ambalaj atığı konularında atık yönetimini oluşturmuş, sıfır atık projelerini desteklemiş ve uygulamış bir belediyedir. Bu çalışmada Konya Büyükşehir Belediyesi'nin çevre ve toplum sağlığına zarar veren katı atıklar konusunda gerçekleştirdiği toplama, biriktirme, ayrıştırma, geri dönüşümü sağlama, toplumu bilinçlendirme gibi faaliyetleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir çevre, katı atık, geri dönüşüm, negatif dışsallık, Konya Büyükşehir Belediyesi

1. KATI ATIK KAVRAMI VE KATI ATIK YÖNETİMİ

Nüfusun artması, ekonominin büyümesi, teknolojinin gelişmesi ve toplumların kültürel entegrasyonları ile insanların tüketim alışkanlıkları da değişim göstermektedir. İnsanların üretim ve tüketim faaliyetlerinin doğal sonucu olarak ta atık oluşmaktadır. Son yıllarda atık oluşum hızı ve atık miktarı günden güne artış göstermektedir. Atık hacminin artması ile atıkların çeşitliliği de artmaktadır (Amasuomo & Baird, 2016: 88). Atık Yönetimi Yönetmeliği'ne göre atık, "Üreticisi veya fiilen elinde bulunduran gerçek veya tüzel kişi tarafından çevreye atılan veya bırakılan ya da atılması zorunlu olan herhangi bir madde veya materyal" olarak tanımlanmıştır (Resmi Gazete, 2015). Katı atık, "üreticisi tarafından atılmak

istenen ve toplumun huzuru ile özellikle çevrenin korunması bakımından, düzenli bir şekilde bertaraf edilmesi gereken katı maddeler ve arıtma çamurudur" (ÇŞİDB, 2022).
Atıklar sıvı, gaz ve katı olarak gruplandırılmaktadır. Katı atıklar ise kaynağına ve etkilerine göre iki şekilde sınıflandırılabilir. Kaynağına göre katı atıkların sınıflandırması Tablo 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1: Katı Atıkların Kaynaklarına Göre Sınıflandırılması

Atık Kaynakları	Atığın Oluştuğu Yer	Atık Türü
Evsel Atık	Konut, daire, bina mağaza piknik alanı vb.	Yemek atıkları, bahçe atıkları, ambalaj atıkları, metaller, atık piller, tehlikeli evsel atıklar vb.
Endüstriyel Atık	Tesis, fabrika, imalathane, atölye vb.	Ambalaj atıkları, metal atıklar, kimyasal atıklar, tehlikeli endüstriyel atıklar vb.
Ticari/Kurumsal Atık	Ofis, kamu binaları, okul, hastane vb.	Ambalaj atıkları, metal, kartuş atıkları, tehlikeli endüstriyel atıklar vb.
Tıbbi Atık	Hastane, sağlık ocağı, revir vb.	İlaç, enjeksiyon, tıbbi aletler, tehlikeli atıklar vb.
Tarımsal Atık	Mandıra, hara, tarım arazileri, çiftlikler vb.	Gübre, çürümüş hasat kalıntıları, hayvansal kalıntılar vb.
Belediye Hizmet Atığı	Cadde, sokak, park, bahçe, temizlik hizmetleri vb.	Ağaç yaprak döküntüleri, sokak süprüntüleri, park atıkları, özel atıklar vb.
İnşaat-Yıkım Atığı	Yol yapım, inşaat, kazı sahaları vb.	Beton, demir, çimento, moloz toprak vb. atıklar

Kaynak: Steiner & Wiegel, 2009: 4-5.

Katı atıklar etkilerine göre ise tehlikeli ve tehlikesiz olarak ikiye ayrılır. Tehlikeli katı atık; yanıcı, aşındırıcı, yok edici, zehirli ve reaktif maddelerden oluşan insan ve çevre sağlığını olumsuz etkileyebilecek, güvenli bir şekilde uzaklaştırılması ve özel işlemlere tabi tutulması gereken atıklardır. Tehlikesiz katı atıklar; tehlikeli olan katı atıklar dışında kalan, çevre ve insan sağlığına zararsız atıklardır. Organik veya inorganik maddeler, inşaat ve hafriyat atıkları, mutfak ve yemek artıkları, kâğıt, karton, cam, metal, plastik ve kompozit gibi ambalajlar tehlikesiz katı atıklardan sayılır (Palabıyık, 2001: 26).
Atıkların doğrudan insan etkileşimi ve faaliyetlerinin bir sonucu olduğu kabul edilmektedir. Farklı kaynaklardan üretilen (Vesilind vd., 2014: 481) katı atıklar, kontrolsüz sanayileşme ve yetersiz altyapı nedeniyle dünya genelinde her geçen gün artmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre 2020'de dünyada kişi başı 0,79 kilogramlık bir katkı ile 2,24 milyar ton katı atık üretildiği tahmin edilmektedir. 2050 yılında kentleşme ve nüfus yoğunluğunun artması nedenleri ile atık miktarının %73 oranında artacağı ve 3,88 milyar tona ulaşacağı tahmin edilmektedir (The World Bank, 2019). Katı atıklar, durumuna bağlı olarak çeşitli alanlarda değerlendirilebilir (Amasuomo & Baird, 2016: 88-89).
Katı atık yönetimi: katı atıkların oluşumundan bertarafına kadar geçen süreçte doğal kaynakların, çevrenin ve halk sağlığının korunması ve halkın taleplerini gidermesi gibi amaçları gerçekleştirmek için atıkların sistematik olarak toplanması, taşınması, depolanması, işlenmesi, geri kazanılması, bertaraf edilmesi, bertaraf sahalarının kapatılması sonrası bakımı ve bu tür faaliyetlerin gözetim, denetim ve izlenmesi aşamalarından oluşan bir süreçtir (Nuray &Akınç, 2008:3; Bilgi ve Deveci, 2022: 85-86). Tanımda geçen bertaraf etme: "Katı atıkların, konut,

işyeri gibi üretildikleri yerlerde geçici olarak biriktirilmesi, bu yerlerden toplanması, taşınması, geri kazanılması gibi işlemlerden sonra, çevre ve insan sağlığı açısından zararsız hale getirilmesi ve ekonomiye katkı sağlanması amacıyla kompostlaştırma, enerji kazanmak üzere yakma ve/veya düzenli depolama işlemlerinin tümüne" denir (Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, 1991: m.3).

Etkin bir atık yönetimi; atık kaynaklarını belirleme, atığın fiziksel, kimyasal ve termal özelliklerini belirleme, geri kazanım potansiyelini hesaplama, atık yönetim ekipmanlarını tasarlama, ulusal yasalara ve Avrupa Birliği Direktifleri'ne uyumu sürdürmeye yardımcı olur (Gidarakos vd., 2006: 668). Katı atık yönetimi sosyal ve çevresel etkisi olan insan faaliyetleriyle ilgili en önemli konulardan biridir. Dünya çapında, atıkların yalnızca %19'u geri dönüşüm ve kompostlama yoluyla malzeme geri kazanımından geçmekte ve %11'i modern yakma tesislerinde yakılmakta; geri kalan kısım ise düzenli depolama yöntemi ile bertaraf edilmektedir (Cerqueti vd., 2021: 597). Katı atıkların tasnifi ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Ülkeler arasında üretilen atık miktarı değişmekte ve atık miktarının sayısallaştırılmasında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle katı atık yönetiminde katı atık kapsamına alınan materyallerin yasal düzenleme kapsamında tanımlanması zorunluluğu doğmaktadır (Steiner &Wiegel, 2009: 3).

İnsanların ve diğer canlı ve cansız varlıkların faaliyetleri sonucunda oluşan katı atıklar, zamanla biyolojik, fiziksel ve kimyasal olarak çevreyi ve insan yaşamını olumsuz etkilemektedir. Bugüne kadar yeterince ilgilenilmeyen katı atıklar, çevre ve halk sağlığı olarak iki etkiye sahiptir. Çevre etkileri yetersiz veya yanlış katı atık yönetim uygulamaları sonucunda hava kirliliği, su kirliliği ve toprak kirliliği gibi ekolojik sorunlardan oluşur. İnsanların ve diğer canlıların çevreye bıraktıkları atıklar ise halk sağlığı sorunlarına yol açmaktadır (Bozkurt ve Emekçi, 2020: 53).

Atıkların çevresel ortamlarda çeşitli olumsuz etkilerinin yanı sıra verimli tarım alanların düzenli depolama alanı olarak kullanılması ve iyi işletilmeyen bir atık yönetimi, çevre ve halk sağlığına zarar verebilmektedir (Herva vd., 2014). Gelişmekte olan ülkelerde atıklar genellikle düzensiz şekilde (vahşi) depolanmakta veya açık bir şekilde yakılmaktadır. Bu uygulamalar ciddi sağlık, güvenlik ve çevresel sonuçlar yaratmaktadır (The World Bank, 2019). Katı atık yönetimi, çevre ve halk sağlığı düşünüldüğünde bir belediye yönetiminin en önemli sorumluluklarından biridir (Wilson vd., 2015). Atıkların Yönetimi Yönetmeliği'nin 8. maddesinde belediyelerin atık yönetimi konusundaki görev, yetki ve sorumlulukları düzenlenmiştir (Resmi Gazete, 2015). Atıkların bertarafını doğru bir şekilde yürütmek, sürdürülebilir ve yaşanabilir şehirler oluşturmak için şarttır, ancak gelişmekte olan ülke ve şehirlerin birçoğu için bu bir sorun teşkil etmektedir. Etkili bir atık yönetimi planı, genellikle belediye bütçelerinin %20-50'sini oluşturmaktadır. Bu önemli belediye hizmetini verimli ve sürdürülebilir bir şekilde işletmek halkın da sosyal olarak desteklediği entegre sistemler ile mümkündür (The World Bank, 2019). Az gelişmiş ve hatta gelişmekte olan ülkelerde katı atıkların yok edilmesi maliyetli olduğu için bunlar, genellikle tarla ve boş arazilere bırakılmaktadır. Bu durumda toprak, hava ve su kirliliği büyük boyutlara ulaşmaktadır. Çöplerden sızan zararlı maddeler yer altı sularını kirletmektedir. Çeşitli böcek ve bakterilerin üremesine, görüntü ve koku kirliliğine, zararlı virüslerin doğmasına ve salgın hastalıklara neden olmaktadır. Çöplerde biriken metan gazı, hava kirliliğine ve hatta biriken gazın patlaması ile çevre felaketlerine neden olmaktadır. Örneğin

1993 yılında İstanbul Ümraniye'deki çöplükte meydana gelen patlama, toprak kaymasına neden olmuş ve 29 kişi hayatını kaybetmiştir.

Katı atıklar içerisinde en tehlikeli olanlardan birisi de radyoaktif atıklardır. Yaydıkları radyasyon insan ölümlerine veya sakat kalmasına neden olmaktadır. Bu atıklar, 1980'li yıllara kadar özel alaşımlı metal bidonlar içerisine konulup okyanuslara bırakılmıştır. Bugün ise gelişmiş ülkelerde radyoaktif atıklar, yeraltına gömülmekte ve üzerleri kalın kurşun bloklar ile kapatılmaktadır (Görsel 1).

Görsel 1: Yer altındaki nükleer atık depolarına gömülen radyoaktif atıklar

2. BELEDİYE HİZMETLERİ İÇİNDE KATI ATIK YÖNETİMİ

Yerel yönetimler, ülke sınırları içinde yerleşik olan değişik büyüklükteki köy, kasaba ve kent gibi yerleşim yerlerinde yaşayan başta insan olmak üzere tüm canlıların ortak ve yerel nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belli bir hukuk düzeni içinde oluşturulmuş anayasal kuruluşlardır. Yerel yönetimler halka en yakın birimler olmaları ve yerel halkın ihtiyaçlarını yerinde tespit etmeleri nedeniyle hizmet üretiminde önemli bir yere sahiptirler (Hacıköylü, 2013: iv). Katı atıklar kimilerine göre tüketimden sonra oluşan ve hemen yok edilmesi gereken bir çöp olarak görmektedir. Kimilerine göre ise geri kazanımı ve ekonomik değeri olan ve tekrar ekonomik faaliyetlerde kullanılabilen kaynakları ifade etmektedir (Bozkurt ve Emekçi, 2020: 6).

Elektrik, kaldırım, kanalizasyon hizmetleri gibi katı atık hizmetleri de dünyanın pek çok ülkesinde kamuya ve özellikle de belediyelere aittir. Dünya Ticaret Örgütü (GATT) tarafından uygulamaya konan GATS (General Agreement on Trade on Services) rejimi, katı atık hizmetlerinin kamu tekelinden çıkarılıp, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının gözetim ve denetiminde uluslararası serbest rekabete açılmasını hedeflemektedir (Güler, 2001: 42'den aktaran Günday vd., 2010: 397). Bugün itibariyle ise Türkiye'de katı atıkların yok edilmesi ve geri kazanımının denetimi ilgili bakanlıklara, yönetmeliklere göre uygulaması ise belediyelere aittir (Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2022).

Katı atık yönetiminde ve bunun sürdürülebilirliğinde, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde birçok sıkıntılarla karşılaşılmaktadır. Bunlar teknik, finansal, kurumsal ve ekonomik sıkıntılar olarak sınıflandırılmaktadır (Ogawa, 2002: 1-4). Kentlerde katı atıkların şehirden ve insanlardan uzaklaştırılması görevi, belediyelere ait olduğu için de, belediyelerin görev, sorumluluk ve harcamaları artmaktadır. Bu görevi yerine getirirken bütçe kısıtı nedeniyle

ekonomik ve verimli olmak zorundadır. Katı atık ta dâhil olmak üzere her türlü atık yönetiminin gelişen teknoloji ile desteklenerek atık problemlerini sonlandıracak çözümler üretilmesi, sürdürülebilir kent hedefine ulaşmayı sağlayacaktır.

Avrupa Birliği toplum istatistikleri üretebilmek adına atık yönetim çerçevesi oluşturmaktadır. Bu çerçeve sayesinde üye ülkelere kullanılabilir ve karşılaştırılabilir bilgiler sağlamaktadır. Avrupa ülkeleri atık yönetiminde kentsel katı atık verilerini düzenli bir şekilde listelemek zorundadırlar. Bu ülkelerin atık yönetimi gelişiminde en önemli gösterge, kentsel katı atıklardır (Steiner & Wiegel, 2009: 21, 28).

Katı atık bileşimi ve miktarı ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bunun başlıca nedenleri: Mevsimler, bahçecilik tercihleri, coğrafi özellikler, yağışlar, bölge insanının gelir düzeyi, tüketici tercihleri ve kültürel yapıdır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2011: 4). İnsan ve çevre sağlığı standartlarına uygun olarak atıkların verimli bir şekilde yönetilmesi için belediyelerin farklı ve esnek karar alabilecek stratejiler oluşturmaları gerekir. Bu stratejiler Atık Hiyerarşisi olarak nitelendirilen ve en çok tercih edilen yöntemden en az tercih edilene doğru ilerleyen bir entegre yönetim esasına dayanmaktadır (Vesilind vd., 2014: 509).

Katı atık yönetiminde başarı, belediyelerin alt yapı çalışmalarının yanında bireylerin aktif katılımına da bağlıdır. Belediyelerin kapsamlı bir katı atık yönetimi yürütebilmesi buna bağlıdır. Bu nedenle belediyeler farklı önlemler alarak toplumun tüm kesimlerine ulaşmalı ve atık bilincini bireylere aktarmalıdırlar. Çevre ve atık konusunda bireylerin farkındalığının artırılması ve teşvik edilmesi için bilgilendirici ve öğretici araç ve yöntemler kullanılabilir. Radyo, televizyon, internet ve sosyal medya gibi kitle iletişim araçları ile çevre bilinci geliştirilebilir. Halka ve şirketlere atık konusunda broşür ve diğer bilgilendirici materyallerin dağıtıldığı organizasyonlar ve kampanyalar düzenlenebilir. Okullarda öğrencilere dönük atık veya geri dönüşüm gibi etkinlikler ve projeler yürütülebilir (Steiner & Wiegel, 2009: 129-132).

Çevresel sorunların etkilerinin ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi için entegre bir atık yönetimi gerekir (Tekin 2020: 15). Entegre katı atık yönetimi, Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı (USEPA) tarafından katı atıkların yönetiminde kullanılması için geliştirilen bir stratejidir. Sürdürülebilir entegre katı atık yönetimi, çevre sorunlarının oluşturduğu olumsuzları engellemek için atık yönetiminde farklı yöntem ve uygulamaların bütünleşmiş ve sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesini ve atıklardan geri dönüşümünün sağlanmasını ifade etmektedir (Ayaz & Yavaş, 2021: 41).

Verimli ve entegre bir katı atık yönetim sistemi şu özellikleri taşımalıdır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2011: 29):

- Bütüncül bir sistem olmalıdır,
- Ekonomik değer oluşturabilmelidir,
- Esnek olmalıdır,
- Bölgesel planlama yapılmalıdır.

2020'de dünyanın 2,24 milyar ton katı atık ürettiği tahmin edilmektedir. Bu tahmini veri kişi başına günde 0,79 kilogram ayak izine karşılık gelmektedir. Nüfus artışı ve kentleşme nedeniyle yıllık atık üretimi, 2020'ye göre 2050'de %73 artarak 3,88 milyar tona çıkması beklenmektedir. Etkili, verimli ve kapsamlı bir atık yönetimi pahalıdır ve genellikle belediye bütçelerinin %20 ila %50'sini oluşturur. Bu temel belediye hizmetinin işletilmesi için verimli, sürdürülebilir ve sosyal olarak desteklenen entegre sistemleri zorunlu kılar (The World Bank, 2019).

3. KATI ATIK YÖNETİMİNDE DÜNYADAN BAZI ÖRNEKLER

Çalışan, yeşil, dirençli ve kapsayıcı şehirler inşa etmek, yoğun politika koordinasyonu ve yatırım seçeneklerini gerektirir. Merkezi yönetim ve yerel yönetimler, derhal harekete geçerek, sürdürülebilir kalkınmalarının geleceğini şekillendirmek ve herkes için fırsatlar yaratmak için önemli bir role sahiptir (The World Bank, 2022). Katı atık yönetimi konusunda özellikle belediyeler yararlanılması gereken başlıca kurum niteliğindedir. Belediyeler tarafından gerçekleştirilen bazı hizmetler çevreyi etkilerken, bazıları da doğrudan doğruya katı atık yönetimi görevini gerçekleştirirler. Belediyeler yerel yaşama en yakın olması ve demokratik toplumsal bir yaşam örgütü olması dolayısıyla, çevresel sorumlulukları ile öne plana çıkmaktadır (Zülfikar & Beken, 2014: 79).

Hollanda'da bulunan Groningen şehrinde akıllı atık yönetimi uygulaması benimsenmiştir. Şehirdeki çöp kutuları doldukları anda toplama merkezine mesaj iletmektedir. Belediye böylece zaman, enerji ve emek yönünden tasarruf etmektedir. Yeni nesil belediyecilik anlayışının bir yansıması olan bu uygulama ile Groningen Belediye'si yılda 92.000 Euro tasarruf ettiğini ilan etmiştir (e-belediye, 2018).

Japonya'nın Tokyo şehrinde atık yönetiminin verimli olması amacı için 2000 yılında, 23 ilçe belediyesinin katılımı ile 23 Temiz Kentler Birliği kurulmuştur. Geri dönüşümü sağlanan atıklar, cam, plastik, kâğıt, teneke kutuları tüm ilçelerde belirlenen günlerde ayrı ayrı toplanmakta ve geri dönüşümü sağlanmaktadır (Tezel & Yıldız, 2020: 40).

İsveç, ekolojik farkındalık ve atık yönetimi konularında dünyada en önemli ülkelerden birisidir. Bu ülke evsel atıkların %99'unu geri dönüştürmektedir. Atıkların %50'si ile ısıtma ve uzaktan soğutma işlemleri için enerji sağlanmaktadır. Hatta Norveç ve komşu ülkelerden çöp satın almaktadır. Çöpler, belediyeler tarafından evlerden toplanma aşamasında ayrıştırılmaktadır. Orman veya doğal alanlarda çöp bırakmak yasaktır. Atık toplanmasında da bazı teşvikler getirilmiştir. İsveç'te cam, plastik ve metal kutuların geri dönüşümü için hemen hemen her yerde geri dönüşüm makineleri konmuştur. Atıkları bu makinelere koyanlar, makineden alış veriş fişi almaktadırlar. Bu teşvik sayesinde halk, geri dönüşüm konusunda bilinçlendirilmiştir (T24, 2018).

ABD'de üretilen çöp miktarı kişi başı 773 kg ile ve dünyadaki çöplerin %12'sinden sorumlu olarak lider konumdadır. Hatta kişi başı üretilen katı atık miktarı, küresel ortalamanın üç katı kadardır. Buna karşın bu çöplerin yalnızca %35'i geri dönüşüme kazandırılmaktadır. Almanya ise çöplerinin %68'ini geri dönüşüme kazandıran ülke olarak lider durumdadır (BBC, 2019).

4. KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ'NDE KATI ATIK YÖNETİMİ

Konya ilinde katı atık çalışmaları Çevre Kanunu, Atık Yönetimi Yönetmeliği, Atıkların Düzenli Depolanmasına Dair Yönetmelik ve ilgili genelgeler çerçevesinde yürütülmektedir. Konya kenti katı atık yönetimi çalışmaları 2014 yılında çıkartılan ve büyükşehir belediyelerinin sınırlarını yeniden belirleyen 6360 sayılı Kanun kapsamında 31 ilçe belediyesini kapsayacak şekilde mesafelere göre 5 bölgeye ayrılmıştır. Her bölgede depolama sahaları ile transfer istasyonları belirlenmiştir. Toplam 5 depolama sahası, 13 transfer istasyonu planlanmıştır. Bunlardan 3 depolama sahası, 5 transfer istasyonu yapılarak faaliyete geçirilmiştir. Diğerleri için ihale çalışmaları devam etmektedir.

1. Bölge (Selçuklu, Meram, Karatay, Çumra, Akören): Merkez ilçeleri kapsayan katı atık bertaraf çalışmaları, Aslım Katı Atık Depolama Sahasında, depolama faaliyeti olarak devam etmektedir.

Görsel 2: Aslım Depolama Sahası

Görsel 3: Aslım Enerji Üretim Tesisi

Aslım Depolama Sahası ve Aslım Enerji Üretim Tesisi, Karatay İlçesi Çatalhüyük Mahallesinde bulunmaktadır. Belediyeye tahsis edilmiş 170 ha alanda, Avrupa Birliği destekli, Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından koordine edilen "Konya Katı Atık Yönetimi Projesi" kapsamında faaliyete başlanmıştır.

Projeye ait Fizibilite Raporu sonucu 25 yıl kapasiteli tesisin ilk 4 yıldaki yatırım bedeli 21.267.325,00 Avro olarak belirlenmiştir. Ancak Müşavirlik Sözleşmesi, Yapım Sözleşmesi ve Tedarik Sözleşmesi olarak 3 bileşenden oluşan projenin ihaleler sonucu gerçekleşen toplam bedeli 18.349.051,22 Avro olarak gerçekleşmiştir. Bu bedelin:

-% 72,15'i (13.238840,46 Avro) Avrupa Birliği tarafından,

-% 8,36'sı (1.533.980,68 Avro) Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından,

-% 19,49'u (3.576.230,08 Avro) Konya Büyükşehir Belediyesi öz kaynaklarından karşılanmıştır.

1.Bölgede bulunan katı atık düzenli depolama sahasına 02 Mayıs 2017 tarihinden itibaren Selçuklu, Meram, Karatay ve Çumra ilçe belediyelerince toplanan katı atıklar gelmektedir. Sahaya gelen katı atık miktarı ortalama 1.500 ton/gün olmak üzere yıllık ortalama 550.000 tondur. Gelen tüm atıklar 120 ton/saat kapasiteli ayrıştırma tesisinde ayrıştırılarak geri dönüşümü mümkün olanları ekonomiye kazandırılmaktadır.

Görsel 4: Ayrıştırma Tesisi

Görsel 5: Ayrıştırma Tesisi

Değerlendirilemeyen atıkların bir kısmı Termal Bertaraf Tesisi yakıt hammaddesi olarak işlenmektedir. Bu amaçla Termal Bertaraf Tesisi kurulmuştur. 2020 yılı içerisinde 822 ton/gün atık yakma kapasitesine sahip Termal Bertaraf Tesisi inşaatı tamamlanarak 17.12.2020 tarihinde lisans alınmıştır. Lisans kapasitesi 25,56 MW/saat olup, ilk etapta 13,33 MW/saat kapasiteli yakma tesisi kurulmuştur. Deneme yakmasına başlanmış olup, eksikler tamamlanmaktadır.

Görsel 6: Termal Bertaraf (Yakma) Tesisi

Organik atıkların bir kısmı ve park bahçe atıkları karıştırılarak Kompost Tesisinde kompost üretilmektedir. En son ekonomik değeri olmayan atıklar düzenli depolanmaktadır.

Görsel 7: Kaşınhanı Düzenli Depolama Sahası

Depolanan atıklardan oluşan gazlardan enerji üretimi yapılmaktadır. Şu an itibariyle ortalama 8 MW/saat kapasite ile elektrik enerjisi üretilmektedir.

Görsel 8: Kaşınhanı Elektrik Üretim Tesisi

Depolama sahasında oluşan sızıntı suları arıtma tesisinde arıtılmaktadır. Toplanan tıbbi atıklar Tıbbi Atık Sterilizasyon Tesisinde sterilize edilerek bertaraf edilmektedir. 31 ilçedeki sağlık kuruluşlarından 4 adet lisanslı araç ile toplanan günlük ortalama 10 ton tıbbi atık, tesiste sterilizasyona tabi tutulmaktadır. Steril hale getirilen tıbbi atıklar evsel depolama alanında depolanarak bertaraf edilmektedir. Tıbbı atıklar basınçlı buharla sterilizasyon (otoklav) yöntemi ile sterilize edilerek düzenli depolama sahasında bertaraf edilmektedir.

2. Bölge (Akşehir, Tuzlukçu, Yunak, Çeltik, Ilgın, Doğanhisar, Kadınhanı, Sarayönü): Akşehir'de bulunan mevcut düzenli depolama sahası kullanılmaktadır. 3 adet transfer istasyonu (Argıthanı, Büyükhasan ve Ladik) öngörülmektedir. Yaklaşık yıllık atık miktarı 95.000 ton'dur. Akşehir katı atık düzenli depolama sahası 2012 yılında işletmeye alınmıştır. Sahanın işletmesi ve çöp gazından elektrik enerjisi üretimi işi Cihanbeyli Katı Atık Düzenli Depolama Sahası ile birlikte ihale edilmiştir. Sahada 0,8 MW/saat kapasiteli Metan Gazından Elektrik Enerjisi Üretim Tesisi kurulmuş olup, Ekim 2018 itibariyle enerji üretimine başlamıştır. Şimdilik ortalama 0,35 MW/saat kapasiteyle üretim yapılmaktadır.

Görsel 9: Akşehir Katı Atık Düzenli Depolama Sahası

Görsel 10: Ladik Transfer İstasyonu

Görsel 11: Akşehir Enerji Üretim Tesisi

3. Bölge (Cihanbeyli, Kulu, Altınekin): Cihanbeyli'de bulunan mevcut düzenli depolama sahası kullanılmaktadır. Altınekin, Kulu ve Yeniceoba olmak üzere 3 adet transfer istasyonu (Kulu, Altınekin ve Yeniceoba) bulunmaktadır. Yaklaşık olarak yıllık atık miktarı 44.000 ton'dur. Saha ilk olarak 2008 yılında işletmeye açılmıştır. Sahanın işletilmesi Akşehir katı atık düzenli depolama sahası ile birlikte ihale edilmiştir. Gerekli ölçümler ve fizibiliteden sonra enerji üretim tesisi kurularak, gerekli izin ve lisans alınarak 01 Mart 2021 tarihinde üretime başlanmıştır. Tesis 1 motor ile 1,56 MW/saat üretim kapasitesine sahip olup, ortalama 0,4 MW/saat kapasiteyle üretim yapmaktadır.

Görsel 12: Kulu Transfer İstasyonu

Görsel 13: Cihanbeyli Enerji Üretim Tesisi

4. Bölge (Ereğli, Karapınar, Emirgazi, Halkapınar): 4. Bölgede henüz düzenli depolama sahası yoktur. Düzenli depolama tesisi için Ereğli-Karapınar yolunun 30. km sinde bulunan Ereğli'nin vahşi depolama sahası planlanmıştır. 1 adet transfer istasyonu yapılması öngörülmektedir. Yaklaşık yıllık atık miktarı 75.000 ton olacağı tahmin edilmektedir. Mevcut durumda 4. Bölgede Ereğli'de bulunan depolama sahası kullanılmaktadır. Sahaya Ereğli ve Karapınar'ın atıkları gelmektedir. Ereğli sahaya kendisi getirmekte, Karapınar'ın atıklarını ise Karapınar'da geçici olarak yapılan basit aktarma merkezinden Belediyemiz taşımaktadır. Halkapınar ve Emirgazi kendi imkanları ile mevcut sahalarını kullanmaktadırlar. Ereğli katı atık düzenli depolama sahası yapımı için çalışmalar devam etmektedir. İlk olarak proje ihalesi yapılmıştır. İhale kapsamında fizibilite raporu, ÇED raporu onaylanmış ve uygulama projeleri hazırlanmaktadır.

Düzenli depolama işleri devam ederken diğer taraftan mevcut sahanın işletilmesi için 30.07.2019 tarihinde "Ereğli Katı Atık Depolama Sahasında Oluşan Deponi Gazından Enerji Üretim Tesisi Kurulması ve İşletilmesi" ihalesi yapılmıştır. İş kapsamında mevcut durumda sahanın işletilmesi, enerji üretim tesisinin kurulması ve yapılacak düzenli depolama sahasının işletilmesi yapılacaktır. Kurulan enerji üretim tesisine 2020/Ekim ayında 3,082 MW lisans

alınarak 1,541 MW kapasiteli tesis kurulmuş olup, 2021/Şubat ayında üretime başlamıştır. Halihazırda 0,5 MW/saat kapasite ile üretim yapılmaktadır.

Görsel 14: Ereğli Enerji Üretim Tesisi

5. Bölge (Beyşehir, Seydişehir, Hüyük, Derebucak, Derbent, Bozkır, Güneysınır, Taşkent, Hadim, Ahırlı, Yalıhüyük): 5. Bölgede düzenli depolama sahası ve transfer istasyonu henüz bulunmamaktadır. Mevcut durumda 5. Bölgede bulunan bütün ilçeler kendi sınırlarında bulunan depolama sahalarını kullanmaktadırlar. Büyük ilçelerden Beyşehir, Seydişehir ve Bozkır ilçelerinin sahaları Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından ihale yöntemi işletilmektedir. Bölgedeki diğer ilçeler ise kendi imkânları ile işletilmektedir. Bölgede yapılması planlanan transfer istasyonları ile atıklar merkezde bulunan düzenli depolara taşınarak bertaraf edilecektir.

5. TIBBİ ATIKLAR

Konya'daki sağlık kuruluşlarından ve sanayi tesislerinden kaynaklanan tıbbi atıkların ayrı toplanması, taşınması ve bertarafı işlemleri 25.01.2017 tarih ve 29959 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği" çerçevesinde yürütülmektedir. "Tıbbi Atıkların Toplanması, Taşınması ve Sterilizasyon Tesisinin Kurdurularak İşletme Hakkının 10 (on) Yıllığına Kiraya Verilmesi İşi" 22.05.2007 tarihinde ihale edilmiştir. Tesis 22.07.2008 tarihinde işletmeye alınmış ve 31.12.2017 tarihinde sözleşme süresi sona ermiştir. Tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve bertarafı çalışmaları, 24.01.2017 tarihinde ihalesi gerçekleştirilen "Konya Katı Atık Düzenli Depolama Sahasında Katı Atıkların Bertaraf Edilerek Elektrik Enerjisi Elde Edilmesi İçin Gerekli Tesislerin Kurulması ve Sahanın İşletilmesi" işi kapsamında Ocak-2018 tarihinden itibaren tesislerin lisansının yenilenmesi ile birlikte devam etmektedir.

Konya'nın 31 ilçesinde bulunan hastane, diyaliz merkezi, aile sağlığı merkezi, özel muayenehane, ağız ve diş sağlığı muayenehanesi, özel diş polikliniği, genel poliklinik, özel dâhili cerrahi muayenehanesi, reviri bulunan sanayi ve üretim tesisi, sağlık kabini, veteriner hekim kliniği gibi 1.200 sağlık kuruluşundan 300 ton tıbbi atık toplanmaktadır. Toplanan bu atıklar sterilizasyon işlemine tabi tutulmaktadır. "Tıbbi Atık Sterilizasyon Tesisi"nde öğütülerek basınçlı buhar yöntemiyle sterilize edilen bu atıklar, daha sonra Konya Katı Atık Düzenli Depolama Sahasında depolanmaktadır. Tıbbi atıklara ait tartım verileri ve atık beyanları Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın MOTAT sistemi üzerinden online olarak kayıt altına alınmaktadır. Tüm sağlık kuruluşlarının tıbbi atık verileri bu sistem üzerinde kayıt altına alınarak Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından denetlenmektedir.

6. SONUÇ

Küresel olarak dünya nüfusun% 50'sinden fazlası kentlerde yaşamaktadır. 2045 yılına kadar dünya kentli nüfusu 1,5 kat artarak 6 milyara çıkacağı tahmin edilmektedir (The World Bank, 2022). Yalnızca bu gelişme dahi şehirleri yönetenlerin ve özellikle de belediyelerin kentleşmeyi planlamak, artan nüfusun temel hizmetleri ve altyapıyı sağlamak, uygun fiyatlı konutlar inşa etmek, atık yönetimi ve geri dönüşümü sağlamak gibi artan görevlerinde hızlı hareket etmelidirler.

İnsan faaliyetlerinin artması ile birlikte doğal kaynakların tükenme tehlikesi de artmaktadır. Sınırlı olan kaynakların verimliliğinin sağlanması için, geri dönüşüm bilincinin artması, atıkların geri kazanımının sağlanması, sürdürülebilir bir atık yönetiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Evsel, endüstriyel, ticari, sınai veya zirai faaliyetlerdeki prosesler sonucunda ortaya çıkan atık miktarı sürekli olarak artmaktadır. Atıklarla mücadelede kullanılacak fonların yetersiz olması, doğal yaşam alanlarının ve enerji kaynaklarının sınırlı hale gelmesi, üretilen ürünlerde çevre dostu malzemelerin yaygın olarak kullanılmaması gibi faktörler her toplumda katı atık yönetiminin önemini giderek artırmaktadır. Çağdaş ve sürdürülebilir atık yönetim stratejilerinin belirlenmesinde küresel, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde güncel ve etkin eğitim programlarının düzenlenmesi kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Belediyelerin katı atık mevzuatına uymaları konusunda denetimler ciddiyetle yapılmalıdır. Merkezi yönetim bir katı atık hesap verme standardı oluşturmalı ve bunu denetlemelidir. Belediyeler katı atık konusunda uzman ekipler kurmalı ve değişen koşullar dikkate alınarak sürekli eğitim verilmelidir.

Konya Büyükşehir Belediyesi il sınırları içindeki 31 ilçe belediyesini mesafelere göre 5 bölgeye ayırmıştır. Her bölgede depolama sahaları ile transfer istasyonları belirlenmiştir. Toplam 5 depolama sahası, 13 transfer istasyonu planlanmıştır. Bunlardan 3 depolama sahası, 5 transfer istasyonu yapılarak faaliyete geçirilmiştir. Diğerleri için ihale çalışmaları devam etmektedir. Merkez ilçelerin bulunduğu ve nüfusun yoğun olduğu 1. Bölgede katı atık yönetiminde hızlı ilerleme kaydedilmiştir. Avrupa Birliği ve Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın yanı sıra Büyükşehir Belediyesi öz kaynakları ile finansmanı sağlanmıştır. Ancak nüfusun görece yoğun olmadığı diğer bölgelerde katı atık yönetimi çalışmaları yeterli değildir. Tıbbi atıkların toplanması ve bertaraf edilmesi konusunda da önemli adımlar atılmıştır.

Belediyeler katı atık yönetimi konusunda koordinasyonun yegâne sağlayıcısıdır (Bound, 2001: 3-12). Belediyeler farklı yöntem ve iletişim kanalları kullanarak toplumun tüm kesimlerine ulaşmalı, çevre ve atık bilincini bireylere aktarmalıdırlar. Her türlü iletişim araç ve teknolojileri aracılığıyla farkındalık oluşturulmalıdır. Okullarda öğrencilere dönük atık veya geri dönüşüm gibi etkinlikler ve projelere destek verilmelidir.

KAYNAKÇA

Amasuomo, E. & Baird, J. (2016). The concept of waste and waste management. *Journal of Management and Sustainability*, V: 6, N: 4. 88-96. https://researchonline.gcu.ac.uk/ws/files/26876389/64728_232860_1_SM_1_.pdf (Erişim Tarihi: 06.12.2022).

Ayaz, Ç.E., & Yavaş, H. (2021). Büyükşehir Belediyelerinde Stratejik Atık Yönetimi: Stratejik Hedefler ve Uygulama Sonuçları. *Journal of Awareness,* 6(1), 39-57.

BBC (2019). Hangi Ülke ne kadar çöp üretiyor, ne kadarını dönüştürüyor?, *BBC News Türkçe,* 3 Temmuz 2018. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48851661 (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

Bilgi, Ü. A., ve Deveci, E. Ü. (2022). Waste management practices towards low carbon cities. *Environmental Research and Technology*, 5(1), 84–93. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2029275 (Erişim Tarihi: 17.12.2022).

Bound, I., S. Grafakos, M. Hordijk & J. Post (2001). Quality of Life and Alliances in Solid Waste Management. *Cities*, 18 (1), 3-12. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264275100000494 (Erişim Tarihi: 17.12.2022).

Bozkurt, Y. & Emekçi, S. (2020). *Kentsel Katı Atık Yönetiminde Belediyelerin Rolü*. Bursa: Ekin Yayınevi.

Cerqueti, R., Cinelli, M.& Minervini, F. (2021). Municipal waste management: A complex network approach with an application to Italy. *Waste Management*, V: 126, 597-607. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0956053X2100177X (Erişim Tarihi: 06.12.2022).

ÇŞİDB (2022). *Katı Atık.* Ankara: Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. https://csb.gov.tr/sss/kati-atik (Erişim Tarihi: 05.12.2022).

e-belediye (2018). Akıllı Şehir Çözümlerinde Dünya Örnekleri, *e-belediye Dergisi*, Ocak-Şubat 2018. https://www.ebelediye.info/dosya/akilli-sehir-cozumlerinde-dunya-ornekleri (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

Gidarakos, E., Havas, G. & Ntzamilis, P. (2006). Municipal solid waste composition determination supporting the Integrated Solid Waste Management System in the island of crete. *Waste Management.* 26(6), 668-679. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0956053X05002011 (Erişim Tarihi: 06.12.2022).

Güler, B. A. (2001). *Çöp Hizmetleri Yönetimi.* Ankara: TODAİE Yayınları.

Günday, M., Bayman, T. & Orak, C.Ç. (2010). Katı Atık Bertaraf Hizmetlerinin Özel Kişilere Gördürülmesi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi.* Sayı:90, 395-419. http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-90-650 (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

Hacıköylü, C. (2013). *Yerel Yönetimler.* 1. Baskı, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2928.

Herva, M., Neto, B. & Roca, E. (2014). Environmental assessment of the integrated municipal solid waste management system in Porto (Portugal). *Journal of Cleaner Production,* V: 70, 183-193. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959652614001486 (Erişim Tarihi: 06.12.2022).

Milli Eğitim Bakanlığı (2011). *Katı Atıklar.* Ankara: Aile ve Tüketici Hizmetleri. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Kat%C4%B1%20At%C4%B1klar.pdf

Nuray, A. & Akınç, O. (2008). Atık Yönetimi Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik ve atık Sınıflandırma Çalışmaları. *Akademik Sunum,* https://akademiksunum.com/index.jsp?modul=document&folder=f191cd5184bac1e97837471697f90b93cf06aeda (Erişim tarihi: 15.12.2022)

Ogawa, H. (2002). Sustainable Solid Waste Management In Developing Countries. *Return to the Waste Management page*. https://www.gdrc.org/uem/waste/swm-fogawa1.htm (Erişim Tarihi: 17.12.2022).

Palabıyık, H. (2001). *Belediyelerde Kentsel Katı Atık Yönetimi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Doktora Tezi No: 103909), İzmir.

Resmi Gazete (2015). Atık Yönetimi Yönetmeliği. *2 Nisan 2015 tarih ve 29314 sayılı Resmi Gazete.*

Steiner, M., & Wiegel, U. (2009). *Katı Atık Yönetimi - Atık Yönetiminin Temellerine Yönelik Rehber Kitap.* Ankara: Eflatun Yayınevi.

T24 (2018). İsveç, atıkların %99'unu nasıl geri dönüştürüyor?. *T24 Bağımsız İnternet Gazetesi,* 20 Nisan 2018, https://t24.com.tr/haber/isvec-atiklarin-yuzde-99unu-nasil-geri-donusturuyor,610201 (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

Tekin, Ö.F. (2020). *Evsel Katı Atık Yönetimi ve Geri Dönüşüm*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Tezel, Ö. & Yıldız, E. (2020). Sürdürülebilir Atık Yönetimi Uygulamalarında Dünya Ve Türkiye Karşılaştırması: Edikab Örneği. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,* 9 (2), 35-48. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1111748 (Erişim Tarihi: 18.12.2022).

The World Bank (2022). *Urban Development.* https://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment (Erişim Tarihi: 05.12.2022).

The World Bank, (2022b). *Solid Waste Management.* http://www.worldbank.org/en/topic/urbandevelopment/brief/solid-waste-management (Erişim Tarihi: 06.12.2022).

Vesilind, P.A., Morgan, S.M., & Heine, L.G. (2014). *Çevre Mühendisliğine Giriş*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Wilson, D.C., Rodic, L., Cowing, M.J., Velis, C.A., Whiteman, A.D., Scheinberg, A., Vilches R., Masterson, D., Stretz, J., Oelz B. (2015). Wasteaware benchmark indicators for integrated sustainable waste management in cities. *Waste Management,* V: 35, 329–342. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0956053X14004905 (Erişim Tarihi: 06.12.2022).

Zülfikar, H. & Beken, N. (2014). Belediyeler ve Çevre Hizmetleri Üzerine Analitik Bir Bakış: Türkiye Örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi,* Sayı: 66-67, 75-100. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/383724 (Erişim Tarihi: 17.12.2022).

SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRENİN SAĞLANMASINDA YEŞİL MESLEKLERİN ETKİNLİĞİ

Prof. Dr. Hakkı M. AY [1], Doç. Dr. Adnan SÖYLEMEZ [2]
[1] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, hma@selcuk.edu.tr-
ORCID ID: 0000-0001-9033-8248
[2] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, soylemez@selcuk.edu.tr-
ORCID ID: 0000-0001-8153-0238

ÖZET
İnsanların ekonomik talep ve beklentileri sınırsızdır. Buna karşın ekonomik kaynaklar sınırlıdır. Taleplerin karşılanması için yapılan üretim faaliyetleri pozitif ve negatif dışsallıklar doğurur. Son yıllarda hükümetler ve uluslararası kuruluşlar negatif dışsallıkların minimize edilmesi konusunda önemli çalışmalar yapmaktadırlar. Çevrenin tahrip edilmesi, kaynakların tükenmesi, küresel ısınma, ekolojik dengenin bozulması gibi olumsuz gelişmeler, yasal düzenlemelere gidilmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle küresel ısınma konusu dünya gündeminde güncelliğini korumaktadır. Sürdürülebilir çevrenin korunması ve devamı için ekonominin de sürdürülebilir olması gerekir. Tüketici tercihleri, şirketlerin üretim politikaları, devletin teşvik politikaları, çevre vergileri gibi konular sürdürülebilir çevre için çok önemlidir.
Sürdürülebilir çevreye kavuşulması bilinçli tüketicilerin ve çevreye duyarlı şirketlerin varlığı ile doğrudan ilgilidir. Çevreye yüksek zararı olan negatif dışsallık yayan ekonomik faaliyetler ile mücadele edilmesi için, tüketicilerin, şirketlerin ve hükümetlerin üzerlerine düşen görev ve sorumlulukları vardır. Hükümet politikalarının sürdürülebilir çevre odaklı olması zorunludur. Hükümetler, çevreye zararlı tüketim ve üretim faaliyetlerine yüksek oranda vergiler koyabilirler. Çevre duyarlılığı olan sektörlerde faaliyet gösteren emek faktörü üzerindeki vergi yükümlülüğü azaltılarak ya da tamamen kaldırılarak, yeşil meslekler desteklenebilir. Yeşil mesleklerde vergi avantajı dışında selektif ekonomi ve istihdam politikaları geliştirilebilir. Bu çalışmada yeşil mesleklerin desteklenmesi ve teşvik edilmesi konusunda eğitim, istihdam, ekonomi gibi alanlarda izlenmesi gereken politikalar ile sürdürülebilir çevreye nasıl katkı sunabileceği anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir çevre, sürdürülebilir ekonomi, yeşil meslek, negatif dışsallık

1.GİRİŞ
Sanayi devriminin neden olduğu derin yapısal dönüşüm, sermaye ve zenginlik kavramlarını yeniden tanımlamıştır (Barbier, 2012: 32). Sömürge ve üretim odaklı olan sanayileşme, çevreyi olumsuz etkilemeye başlamıştır. Sanayi devrimi ile birlikte insanların ve toplumların tüketim biçimlerini değiştirmiştir. Sanayileşme, daha fazla üretim yapmak için daha fazla kaynak kullanmak demektir. Tek başına arz tarafında meydana gelen artış, üretim-tüketim döngüsü için yeterli değildir. Arzda oluşan artışı kabullenecek ve buna olumlu cevap verecek tüketici davranışlarının da varlığı şarttır. Dolayısıyla sanayileşme, yalnızca üretim tekniklerini

değiştirmekle kalmamış, tüketici davranış ve alışkanlıklarını da değiştirmiş ve dönüştürmüştür. İnsanların yaşamlarını sürdürmek için tüketmek zorunda oldukları mal ve hizmetler, gelişen teknolojiler ile nicelik ve nitelik olarak arttırılabilir. Oysa moda, zevk ve tercihler, teknoloji, snop tüketim gibi etkenler insanların gereksiz, aşırı ya da israf niteliğindeki tüketimlerini artırmaktadır.

Tüketim aslında kapitalizmin verimli çalışması için zorunludur. Üreticiler, daha fazla kâr elde etmek isterler. Bu nedenle aralıksız birikim ve üretim döngüsü, mal ve hizmetlerin çoğalmasına ve tasarruf yerine tüketim artışına yol açmaktadır. Tüketim toplumu ya da bazı yazarlara göre zevk toplumunun talepleri, mal ve hizmetlerin temel amacının üzerine çıkarak, yeni teknolojilere işlerlik kazandırmaktadır (McGowan, 2004; Shah, 2013; Shah, 2019).

Nitekim ürünlerin sayısının çeşitliliğinin artması, kapitalizmin gelişmesine yardımcı olmuştur. Kapitalizmde üretim çarkının işleyebilmesi için tüketimin özendirilmesi gerekmektedir. Reklamlar aracılığıyla insanlar her yeni çıkan ürün hakkında bilgi sahibi olmaktadırlar. Moda ve trend dolayısıyla kişiler, modası geçen eşyaların yerine, yenisini alan birer tüketici birime dönüşmektedirler. Ancak her şeyin tüketildiği toplumsal yapıda çevre, göz ardı edilmiştir. Üretimden tüketim sürecine gelene kadar çevreye zarar verildiği gibi, tüketim sonrasında oluşan çöp ve atıklar da çevreye zarar vermektedir. Üretim ve tüketim arttıkça karbondioksit salınımı artar, eko-sistemin dengesi bozulur, küresel ısınma artar, su ve orman gibi doğal kaynaklar azalır veya bozulur ve deniz seviyesi yükselir.

Tüketim toplumu, tüketimin öğrenilmesi-öğretilmesi ve tüketime toplumsal bir biçimde alıştırılmasıdır. Başka bir ifadeyle tüketim toplumu yeni üretim güçlerinin ortaya çıkması ve yüksek verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin yeniden yapılanması, yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzıdır (Baudrillard, 2017: 95). Tüketim toplumunda bireyler, bir statü göstergesi olarak daha fazla tüketmeyi bir yaşam tarzı haline getirirler.

Ekonomide istikrarlı bir gelişmenin temel basamakları arasında yer alan küresel değişim süreci içinde çevresel (ekolojik) sürdürülebilirlik, iktisadi sürdürülebilirlik, toplumsal (sosyal) sürdürülebilirlik ve kültürel sürdürülebilirlik yer almaktadır (Berg, 1992: 197). Bu çalışma yeşil meslek grubunun sürdürülebilir çevreye katkısı ve etkinliği üzerinedir. İlk bölümde sürdürülebilir çevre konusu anlatılmıştır. Ardından yeşil mesleklerin sürüdürülebilir çevreye katkısı üzerinde durulmuştur. Yeşil mesleklerin özellikleri, çevre ile olan ilişkileri, çevrenin kullanılması ve gelecek nesillere aktarılmasındaki önemi anlatılmaktadır.

2. NİÇİN SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE?

Su, toprak, orman, erozyon gibi çevresel faktörler, birçok medeniyetin kaderini belirlemiştir. Paskalya Adası yerlileri, kutsal heykeller yapmak için ağaçları yok etmiş ve sonuçta sefalet ve barbarlığa sürüklenmişlerdir. Vikingler, erozyon ve iklim değişikliği sonucunda yok olmuşlardır. Sümerler'de aşırı sulamadan kaynaklı olarak toprakları tuzlanmış, tarımı gerilemiş ve sonuç olarak ordusu zayıflamıştır. Artan nüfusu karşılamayan doğal kaynak yetersizliği sonucunda Maya Uygarlığı çökmüştür (Kütükçüoğlu, 2014). Hatta azalan kaynaklar, savaş nedeni bile olabilmektedir. Mezopotamya'da M.Ö. 2500'lerde bugünkü Irak sınırları içinde yaşamış Lagash ve Sümerler arasında ilk su savaşlarının yaşandığı bir gerçektir (Hatami ve Gleick, 1994: 10). İnsanların neden olduğu çevre sorunlarının etkileri, dünyanın yok oluşuna kadar sürecek, belki de dünyanın yok olmasına neden olacaktır (Keller, 2006: 549).

Tüketimin üretimi, üretimin de tüketimi teşvik ettiği bir ekonomik sistem içinde, negatif dışsallıklar çevre ve doğal kaynakları olumsuz etkilemektedir. Bir ürünün üretimi veya

tüketiminin, üçüncü tarafa maliyet getirmesine negatif dışsallık denir (Britannica). Artan nüfus, kentleşme ve bunlara bağlı olarak artan tüketim ihtiyacı bu olumsuzluğu hızlandırmaktadır. Dünyada kaynaklar hızla tükenmektedir. Sadece enerji üretimi kaynaklı su tüketiminin, 2035 yılında (2012 yılı verilerine oranla) %85 artacağı hesaplanmaktadır (Uluslararası Enerji Ajansı, 2012). Aynı dönem içinde enerji talebinin de 1/3 oranında artması beklenmektedir. Ekonomik faaliyetlerin devam etmesi için doğal kaynakların sürekliliği, ciddi risk altındadır. Bu nedenle ülkeler, çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi konusunda yoğun çaba göstermek zorundadırlar. Çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi; plansız tüketim eğiliminden kaynaklanan etkilerin azaltılması ve yönetilmesi adına, doğal kaynakların uzun dönemli ekonomik, sosyal ve çevresel gelişme unsurları arasında bir denge sağlanarak yönetilmesini ve bu şekilde çevrenin korunmasını amaçlamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018:ix).

Üretimin ve tüketimin arttığı bir durumda çevre ve doğal kaynak yönetimi önemli ve sıkıntılı bir konu haline gelmektedir. Küresel çevre sorunları olan ozon tabakası, çevre kirliliği, iklim değişikliği, çölleşme, erozyon, orman tahribatı, biyolojik çeşitlilik kaybı gibi sorunlar her geçen gün ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamı olumsuz etkilemektedir. Ekonomik büyüme hevesi, kıt kaynak ve çevre kirliliği sorunlarını beraberinde getirmektedir. Yapılan birçok araştırma, kaynak tüketimi ile ekonomik büyüme arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu kanıtlamıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2018:3).

Sürdürülebilirlik kavramı, 1970'lerden itibaren ekonomi literatüründe kullanılmaya başlanmıştır. 1987 Birleşmiş Milletler Komisyonu'na göre sürdürülebilirlik: Gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, insanlığın günlük ihtiyaçlarının sağlanması, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olmasıdır. Doğal kaynaklar, ekonomik işleyişini ve yaşam kalitesini desteklemektedir. Yakıtlar, mineraller ve metaller gibi ham maddeler ile gıda, toprak, su, hava, biyokütle ve ekosistemleri doğal kaynakları oluştururlar. İyi işleyen bir ekonomi, doğal kaynakların ve ham maddelerin aralıksız akışına bağlıdır. Çevrenin bilinçsizce tüketilmesi ve aşırı kar elde etme hırsı karşısında korunması ve geleceğe en az zarar ile aktarılması, sürdürülebilir çevrenin önemini artırmaktadır.

Dünyada çevre ve doğal kaynakların yönetimi değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği'nin mevzuat, program ve stratejileri uluslararası alanda da yol gösterici olmaktadır. Avrupa Birliği sürdürülebilir kalkınma uygulamaları Avrupa Çevre Ajansı aracılığıyla yürütülmektedir. Avrupa Çevre Ajansı, Avrupa'nın çevre durumu ile ilgili kapsamlı senaryolar geliştirmektedir. Avrupa Birliği çerçeve programı, Ufuk 2020 (2014-2020) kapsamında devam ettirilmiştir. Ufuk 2020'ye göre iklim değişikliği, çevre, kaynak verimliliği ve ham maddeler alanında temel amaç; artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için kaynak ve su verimliliğini sağlamak, iklim değişikliğine uyumlu/dayanıklı bir ekonomi ve toplum oluşturmak, doğal kaynakların ve ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilirliğini sağlamaktır (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 5-6).

Kalkınma, ekonomik ve sosyal yapıdaki olumlu niteliksel değişimi ifade eder. Okuma-yazma oranı, internete erişim, bilgi teknolojilerinin yaygın kullanımı, sermaye yoğun teknolojilerinin kullanılması, beşeri sermayenin artırılması gibi gelişmeler, kalkınmanın göstergelerindendir. Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik kalkınmanın bir anlık değil süreklilik taşımasını ifade eder. İnsan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kalkınmasına olanak verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlama anlamını taşımaktadır (Türkiye Çevre Vakfı, 1991: 71).

Sürdürülebilir kalkınmanın; ekonomik, sosyal, mekânsal, kültürel ve çevre boyutu bulunmakta ve her biri karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir.

Sürdürülebilir bir kalkınma ancak sürdürülebilir bir çevre ile birlikte mümkün olabilir. Sürdürülebilir çevre: Geleneksel/yenilenemeyen doğal kaynakların yönetiminin yanında, temiz enerji sistemlerine veya ekolojik yatırımlara yönelik uygulanan, çevreye zarar verici politikalardan kaçınmayı hedefleyen kaynak kullanımı olarak tanımlanabilir (Holmberg & Sandbrook, 1992: 10). Sürdürülebilir çevre, çevre ve doğal kaynakların sürekliliğinin sağlanmasıdır. Yenilenebilir kaynakların fazla tüketimini ve yenilenemeyen kaynakların tüketiminde ise ikamelerinin yapılması koşuluna destek sağlayan bir sistem şeklinde ifade edilebilir (Munier, 2005: 10).

Kaynakların kullanım düzeyi, bu kaynakların kendini yenileme hızını aşmamalıdır. Karbondioksit gibi salınan kirleticilerin oranı, doğal kaynakların bu kirleticileri işleme tabi tutma hızını aşmaması gerekir. Çevre tüm insanların ortak alanıdır. Küresel kamusal bir mal olan çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması bir veya birkaç ülkenin değil tüm dünya ülkelerinin ortak amacı olmalıdır. Dolayısıyla sürüdürülebilir çevrenin finansmanına bütün ülkelerin birlikte katlanmaları gerekir.

Ekonomide, işletme yönetiminde, vergi alanında, sektörel bazda ve hatta hemen hemen her alanda yeşil uygulamaların başlatıldığı görülmektedir. Yeşil kent, yeşil muhasebe, yeşil bina, yeşil enerji, yeşil turizm gibi popüler konular üreticiden tüketiciye kadar tüm ekonomik birimlerin sürdürülebilir çevre üzerine dikkatlerin çevrildiğini göstermektedir. Bu bağlamda yeşil meslekler de kamu kurumlarının, işletmelerin, üniversitelerin, finasman kurumlarının ve bireylerin tercih ettiği bir alan olmuştur.

3. YEŞİL MESLEKLER VE ÇEVRE

Meslek; insanlara yararlı mal veya hizmet üretmek ve karşılığında bir gelir elde etmek için yapılan, belli bir eğitimle kazanılan ve kuralları toplumca belirlenmiş faaliyetler bütünüdür (Kuzgun, 2003). Meslek seçimi, bireyin çocukluktan başlayarak kendisi ve meslekler hakkında geliştirdiği algılar ile koşulların etkileşimi içinde oluşan bir süreçtir ve bireyin yaşamı süresince aldığı en önemli kararlardan birini oluşturmaktadır. Bireyin seçtiği meslek, onun günlük hayatını, alışkanlıklarını, sosyal ilişkilerini, kazancını, başarılı ve mutlu olup olamayacağını kısacası gelecekteki hayat tarzını her açıdan etkilemektedir. Bireylerin meslek sahibi olmalarının temelinde bazı psiko-sosyal etmenler yer almaktadır (Yeşilyaprak, 2003).

Her geçen gün artan ekonomik ve sosyal sorunlar yerel, ulusal ve küresel düzeyde çevre sorunlarından ayrı düşünülememektedir. Ekonomik istikrar, ekonomik büyüme, işsizlik, yoksulluk, kentleşme, negatif dışsallık gibi sorunların çözümünde artık sürdürülebilirlik, yenilenebilir gibi kavramlara da dikkate alınmaktadır. Bilginin yaygınlaşması ve teknolojinin gelişmesi meslekleri çeşitlendirmiş ve yeşil mesleklerin doğmasına neden olmuştur. Son yıllarda kamu ve özel sektörün, uluslarüstü kuruluşların ve akademisyenlerin ilgi alanına giren yeşil meslekler, aslında yeşil ekonomi ile birlikte ele alınmaktadır.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nda yer alan tanıma göre yeşil meslekler imalat, tarım, hizmet ve Ar-Ge sektörlerinde insanlığın karşı karşıya olduğu çevresel tehditleri gidermeyi amaçlayan mesleklerdir (UNEP, 2008). Mavi yakalılar sanayideki, fabrikalardaki, üretim bantlarındaki emek yoğun işçi kesimini; beyaz yakalılar kurumsal alanda, ofislerde çalışanları tanımlamaktadır. Son dönemlerde öne çıkan "yeşil yakalı" meslekler ya da kısaca yeşil meslekler; sadece çevre dostu işlerle sınırlı olmayıp, toplumun yararına çalışan tüm sivil toplum

kuruluşlarından sürdürülebilirliğe öncelik veren mesleklere kadar oldukça geniş bir alana uzanır. Yeşil meslekler, ister imalat ve inşaat gibi geleneksel sektörlerde, ister yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği gibi yeni, gelişmekte olan yeşil sektörlerde olsun, çevrenin korunmasına veya eski haline getirilmesine katkıda bulunan insana yakışır işlerdir (ILO, 2016). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'ne göre yeşil meslekler; tarım, üretim, araştırma ve geliştirme, idari işler ve hizmetler ile ilgili sektörlerde, çevrenin korunmasına ya da çevre kalitesinin arttırılmasına katkı sağlayan mesleklerdir (UNEP, 2008). Girişimciler açısından yeşil meslek, çevreye fayda sağlayan ürün ya da hizmet üretim süreci (örneğin, yeşil binaların inşa edilmesi, temiz ulaşım sisteminin geliştirilmesi) olarak anlam ifade eder (Doğan, 2022: 68).

Yeşil mesleklerin başlıca yararları şunlardır (ILO, 2016; ILO, 2022):

-Enerji ve hammadde verimliliğini artırır,

-Sera gazı emisyonlarını ortadan kaldırır,

-Atık ve kirliliği ortadan kaldırır,

-Ekosistemleri ve insan sağlığını koruryarak, eski haline getirir,

-İklim değişikliğine uyumu destekler,

-Sosyal eşitliği ve toplumsal refahı artırır,

-Yeni istihdam alanları yaratır.

Çevre dostu meslekler olarak tanımlanan yeşil meslekler büyümenin, sürdürülebilir kalkınmanın ve işsizlikle mücadelenin öncüsü olarak görülmektedir. Covid-19 salgını ile şiddetlenen işsizlik ile mücadelede yeşil meslekler 60 milyon yeni istihdam yaratacaktır. Kadınlar ve marjinal gruplar arasında yoksulluğun azaltılması yönünde yeşil meslekler etkin rol oynayabilirler (ILO, 2019: 188; UN, 2020: 40).

Yeşil meslekler yelpazesi dünyada ve özellikle gelişmiş ülkelerde hızla genişlemektedir. Bunun temel nedenleri; teknolojik gelişmeler, ekonomik koşullar ve enerji politikalarıdır (Sungur, 2011: 155). Yeşil mesleklerle birlikte yeni fırsatlar, işletmelere ek maliyetler getirebilir (Warman, 2015: 2). Bu durumda hükümetler, hukuki ve finansal açıdan kolaylaştırıcı bir ortam oluşturmalıdır. Ayrıca merkezi hükümet ve belediyeleri, yeşil meslekleri teşvik edici alt yapı yatırımlarını tamamlamaları gerekecektir.

Her tür işletme yeşil olabilir. Yeşil meslekler, yeşil işletmeler tarafından yeni pazarlara girerek yeni girişimler yoluyla veya daha çevre dostu üretim süreçlerine geçerek mevcut işletmelerin yeşillendirilmesi yoluyla oluşturulabilir. Her ülkede kolaylaştırıcı ortamın oluşturulması, yeşil meslek potansiyelini ortaya çıkarmak ve adil bir geçiş sağlamak için yürütülecek politikalar şunlardır (ILO, 2015: 9):

-Tüketim ve yatırımı yeniden yönlendirmek için makroekonomik politikalar,

-Çevresel düzenlemeler ve zorunluluklar oluşturmak ve kilit sektörleri hedeflemek için sektörel politikalar,

-İstihdama, sosyal korumaya, eğitime ve becerilerin geliştirilmesine odaklanan sosyal ve işgücü politikaları,

-Ortaya çıkan yeni yeşil faaliyetlerde ve iklime dayanıklı altyapılarda ve doğal kaynakların rehabilitasyonunda istihdamı teşvik etmek için iklim değişikliğinin hafifletilmesi ve uyum politikaları.

Kurumsal düzeyde yeşil meslekler, yeşil binalar veya temiz ulaşım gibi çevreye fayda sağlayan mallar üretebilir veya hizmetler sağlayabilirler. Ancak her yeşil çıktı, her zaman yeşil üretim

süreçlerine ve teknolojilerine dayanmaz. Bu nedenle yeşil meslekler, daha çevre dostu süreçlere katkılarıyla ayırt edilebilir. Örneğin yeşil işler su tüketimini azaltabilir veya geri dönüşüm sistemlerini iyileştirebilir. Yine de üretim süreçleriyle tanımlanan yeşil meslekler mutlaka çevresel mal veya hizmet üretmez (ILO, 2016). Yeşil meslekler sürdürülebilir üretime katkı sağlar, ekosistemin ve biyoçeşitliliğin korunmasında rol oynar. Enerji, su ve kullanılan malzemeleri azaltmakta ve her türlü atık ve kirliliğin oluşumunu en aza indirmek için tasarlanmaktadır. Yeşil meslekler ayrıca insana değer veren, düzenli gelir getiren, işçi haklarına saygılı, iş sağlığı ve güvenliğini gözeten, iyi kariyer imkanları sunan, insana yakışan mesleklerdir. Yeşil meslekler arasında; yenilenebilir enerji danışmanlığı, yenilenebilir enerji mühendisliği, rüzgar enerjisi uzmanlığı, rüzgar enerjisi teknikerliği, yeşil pazarlama danışmanlığı, karbon satış uzmanlığı, yeşil insan kaynakları yöneticiliği, çevre ve enerji hukuku uzmanlığı, organik tarım mühendisliği, doğal yaşam koçluğu, ekolojik turizm danışmanlığı, ısı yalıtım uzmanlığı, çevre mühendisliği, ekolojik bina tasarımcılığı, şehir planlama mühendisliği, atık su uzmanlığı ve içilebilir su uzmanlığı sayılabilir. Hatta yeşil kozmetik, yeşil eczacılık veya organik kozmetik gibi ileride yeni alanlar da ortaya çıkabilecektir.

Yenilenebilir enerji sektörü 2019 yılında 11,5 milyon kişiyi istihdam etmiştir. İlave yatırımla, yenilenebilir enerjilerdeki işler 2050 yılına kadar 42 milyona, 21,3 milyon enerji verimliliğine ve 14,5 milyon kişiye elektrik şebekeleri ve enerji esnekliği ile ilgili işlere ulaşabilir. Enerji hizmetlerinin kilit girdi olduğu altyapı sektörleri arasında inşaat, ulaşım ve sanitasyon yer almaktadır (UN, 2021: 8).

Organik tarım, sürdürülebilir tarım ve yeşil gıda üretimi, geleneksel üretimden daha emek yoğundur. Sürdürülebilir yönetim uygulamalarının benimsenmesi, 2050 yılına kadar 362-630 milyon istihdam kazancını oluşturmaktadır. Sürdürülebilir tarım ve balıkçılık, iklim değişikliğini azaltmak ve bunlara uyum sağlamak için iklim akıllı teknolojisinin yanı sıra sürdürülebilir tedarik politikasının kullanılmasıyla tüm değer zincirinin daha yenilikçi ve sürdürülebilir olmasına yardımcı olur (UN, 2021: 8). Kapsayıcı ve yeşil bir ekonomi için gerekli işlerin çoğu henüz mevcut değildir, ancak yeşil girişimciler tarafından oluşturulabilir. Bu tür girişimciler şimdiden birçok kariyer yolu yarattılar: enerji yöneticileri ve enerji denetçileri, güneş fotovoltaik üreticileri, temiz pişirme ocağı sağlayıcıları ve karbon ofset perakendecileri. Kayıt dışı ekonomideki gençler ve öğrenciler, girişimcilik becerilerini ve girişimci bir zihniyeti öğrenmişlerse yeşil ekonomide daha başarılı olabilirler (UN, 2021: 10). Birçok insanın yeşil bir iş olarak nitelendirdiği güneş enerjisi tasarımcısının veya rüzgar jeneratörü montajcısının ötesine geçen yüzlerce yeşil ve sürdürülebilirlik iş kategorisi vardır. Hızlı bir iş arama, on binlerce iş ilanını gösterir, ancak mevcut iş ilanlarının önerdiğinden daha fazla yeşil iş vardır. Yeşil işler, çevreye fayda sağlayan veya daha az doğal kaynak kullanan mallar üretir veya hizmetler sunar (UN, 2021: 11).

Fiziksel çevre, ekonomik kalkınma ve refahın kilit bir bileşenidir (Barbier, 2015). Bu nedenle, çoğu gelişmekte olan ülkeler olan (Narain ve diğerleri, 2008) kalkınma için doğal kaynaklara güvenen ülkeler özellikle mevcut ve gelecekteki iklim değişikliklerine karşı savunmasızdır. Kenya Nairobi'de çok fazla plastik atık olduğunu fark eden Lorna Rutto, çöplüklerden topladığı plastikleri inşaat ve yapı alanlarında kullanılacak kadar dayanıklı ürünler üretmeye başlamıştır (Rutto, 2015: 3). Costa Rica'da The Greener Business Asia project in Thailand and the Philippines, atık yönetimi, su arıtma ve çevre yönetimi konularında 8000'den fazla kişiye eğitim vermiştir (Navarro, 2015:). Sırbistan'da genç işsizlere E-atık yönetimi konusunda

eğitimler verilmiştir. Bu program sonucunda gençler iş sahibi olmuşlardır. Böyle bir çalışma alanı sadece vasıfsız işçiler için değil, herkes için istihdam sağlamıştır. Yeşil meslekler; insana yakışır bir iş, üretken ve verimli çalışma fırsatları sunar, adil bir gelir sağlar, işçiler ve aileleri için sosyal güvence içerir, kişisel gelişim ve sosyal bütünleşmeyi teşvik eder, örgütlenmeyi sağlar ve geliştirir, herkes için eşit iş ve eşit fırsatlar verir (Radovanović, 2015: 2-4). Zambia'da yrşil sektörleri desteklemek için kil, toprak, tuğla, kereste gibi yerel ürünler kullanılarak, hem gelir sağlanmış hem de çevreye duyarlı davranılmıştır (Lacey, 2015: 3). İşletmeler yeşil faaliyetlere başlangıçta küçük ve daha az verdikleri destekler, zamanla büyük ve daha fazla desteklere dönüşebilir (Navarro, 2015: 5).

4. SONUÇ

Sürdürülebilir kalkınma geleceğin toplumunun öncelikli gündemlerinden birisi olacaktır. İnsanların karşı karşıya olduğu çevre sorunlarını çözebilmesi için; eşitlik, adalet, toplumsallık, demokrasi, insani gereksinim ve çevresel değer kavramlarını bütünüyle kapsaması gerekmektedir. Ekonomik refahın, sosyal adaletin, çevre koruma ve geliştirmenin sağlanması, birbirini tamamlayan ve güçlendiren amaçlara gereksinim duymaktadır (Commission of the European Communities, 1998). Gelecek yıllarda, nüfus artışının sürmesi ve ekonomik faaliyetler nedeniyle, çevresel sorunların yerel, ulusal, bölgesel, küresel düzeylerde şiddetlenmesi beklenmektedir. Çevreye daha az zarar veren ekonomik kalkınma modellerinin desteklenmesi öncelik taşımaktadır. Bunun için, daha güçlü siyasi irade ve vizyon, ulusal düzeyde etkili çevre politikaları ve artan ölçüde bölgesel ve küresel işbirliği gerekmektedir (DPT, 1998:3).

Yeşil meslekler, ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklı değerlendirilmektedir. Gelişmiş bir ülkede yeşil meslek, ileri teknolojiler aracılığıyla gerçekleştirilen çevreye duyarlı meslekleri ifade edilir. Ekolojik olarak daha kırılgan olan (Barbier, 2015: 33) gelişmekte olan ülkelerde ise görece çevreye daha az zararlı meslekler olarak değerlendirilebilmektedir. Sera gazı salınımını azaltmaya yönelik meslekler ile rüzgâr ve güneş enerjisinden elektrik üretmeye kadar geniş bir alanda yeşil mesleklerden söz etmek mümkündür. Bu nedenle yeşil meslek olarak nitelendirilen faaliyetlerin, çevreye verdikleri zarar dikkate alınmalı ve buna göre hangi işin daha yeşil olduğu kademelendirilmelidir.

Çok yakın gelecekte bazı endüstrilerde, sektörlerde ve bölgelerde yeşil mesleklerin cazibesi artacak ve hız kazanacaktır. Yeşil meslekler, düşük karbonlu ve sürdürülebilir üretim ve hatta tüketimin belirleyicisi ve simgesidir (UNEP, 2008). Ayrıca bu mesleklerin sayısal ve niteliksel olarak artışı neredeyse sınırsızdır. Yeşil mesleklerin farkındalığının artırılması için üniversitelerde ilgili bölümler açmak, önündeki engelleri kaldırmak, üretici ve tüketici bilincini artırmak ilerlemesine katkı sunacaktır.

Ekonomik gelişmişlik düzeyleri ne olursa olsun tüm ülkelerde yeşil meslekler yaratılabilir. Kentsel ve kırsal alanlarda, tüm sektörlerde, endüstriyel faaliyetlerde ve işletme türlerinde teşvik edilebilirler. Doğru zihniyetlerin, tutumların ve değerlerin geliştirilmesi, sürdürülebilir ve düşük karbonlu ekonomileri teşvik edecektir. Çevresel bozulmanın mevcut hızına ve iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin artan farkındalık ve duyarlılık, yeşil ürün ve hizmetlere ve çevre dostu üretim süreçlerine yönelik tüketici talebini yönlendirmede belirleyicidir. Sürdürülebilirlik okuryazarlığı temalı derslerin eğitim müfredatına konması ile öğrenciler yeşil mesleklere yönlendirilmekle kalmaz, ayrıca yeşil bir tüketici birey olurlar.

Çevresel, sosyal ve ekonomik sorunların ölçeği, karmaşıklığı ve aciliyeti dikkate alındığında, dünyanın karşı karşıya olduğu zorluklarla yüzleşmek için bütüncül bir yaklaşım benimsemek zorunluluğu doğmuştur. Ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmanın gerçekleştirilmesi esnasında çevrenin korunması ve kaynakların dengeli olarak kullanılmasına öncelik verilmesi noktasında artık bir fikirbirliği oluşmuştur. Yeşil büyüme ile birlikte yeşil meslekler ekonomide yapısal değişikliklere neden olabilecek potansiyele sahiptir. Yakın dönemde yeşil mesleklerin cazibesinin ve öneminin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde giderek artması beklenmektedir. Yeşil mesleklerin cazip hale gelmesi; yeni istihdam alanlarının oluşturması, toplumsal bilincin artırılması, hukuksal altyapının güçlendirilmesi ve özel sektöre kredi ve vergi avantajları sağlanması ile mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Barbier, E. B. (2012). Natural Capital, Ecological Scarcity and Rural Poverty. *The World Bank Development Research Group Environment and Energy Team & Sustainable Development Network Office of the Chief Economist,* Policy Research Working Paper 6232.file:///C:/Users/AY/Downloads/NaturalCapitalEcologicalScarcityandRuralPoverty_Barbier_wps6232.pdf (Erişim tarihi: 12.12. 2022).

Barbier, E.B. (2015). Natural Capital and Economic Development. *Nature and Wealth Overcoming Environmental Scarcity and Inequality,* Palgrave Macmillan, London, 31-58. https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137403391_3 (Erişim tarihi: 12.12. 2022).

Baudrillard, J. (2017). *Tüketim Toplumu.* Çev. Nilgün Tutal ve Ferda Keski, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Berg, H. (1992). Urban Consumption must be reduced-How Much?, United Nations Economic Comission for Europe. *Seventh Conference on Urban and Regional Resarch,* Urban Ecology, 193-209, Ankara.

Britannica. *negative externality,* https://www.britannica.com/topic/negative-externality (Erişim tarihi: 13.12. 2022).

Commission of the European Communities (1998). *Sustainable Urban Development in the European Union: A Framework for Action.* Brüksel.

Doğan, F. (2022). *Türkiye'nin İstihdam Potansiyelinin Artırılmasında Yeni Bir Fırsat Yeşil Meslekler:Trb1 Örneği.* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

DPT (1998). *Türkiye ve Dünya (2010–2020) Küresel Bir Aktörün Doğuşu.* Ankara: DPT Yayını.

Hatami H. ve Gleick P., (1994). Chronology of Conflict over Water in the Legends, Myths and History of the Ancient Middle East. *Environment,* April, 36 (3), 10-11. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00139157.1994.9929156 (Erişim tarihi: 14.12. 2022).

Holmberg, J., Sandbrook, R. (1992). Sustainable Development: What Is to Be Done? Making Development Sustainable: Redefining Institutions. *Policy and Economics,* (Ed. J. Holmberg). International Institute for Environment and Development, 19-38, Washington: D. C. Island Press.

ILO (2016). *What is a green job ?*. https://www.ilo.org/global/topics/green-jobs/news/WCMS_220248/lang--en/index.htm (Erişim tarihi: 12.12. 2022).

ILO (2019). *Skills for a Greener Future: A Global View.* Geneva: Based on 32 country studies International Labour Office, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_732214.pdf (Erişim tarihi: 12.12. 2022).

ILO (2022). *Çevre Dostu İşler.* Ankara: ILO Türkiye Ofisi. https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/green-jobs/lang--tr/index.htm (Erişim tarihi: 17.12. 2022).

Kalkınma Bakanlığı (2018). *Çevre ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi.* Ankara: 11. Kalkınma Planı (2019-2023). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/Cevre_ve_DogalKaynaklarinSurdurulebilirYonetimiCalismaGrubuRaporu.pdf (Erişim tarihi: 17.12. 2022).

Kuzgun, Y. (2003). İlköğretimde meslek gelişimi. Y. Kuzgun (Ed.), *İlköğretimde rehberlik*, (125-153). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kütükçüoğlu, T. A. (2014). *Uygarlık ve Çevre Tarihi, Ekonomi ve Çevre.* https://tuncaliku.wordpress.com/2014/12/08/uygarlik-ve-cevre-tarihi/ (Erişim tarihi: 14.12. 2022).

Lacey, O. (2015). *The Green Jobs Programme of the ILO.* Geneva: International Labour Office. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_371396.pdf (Erişim tarihi: 12.12. 2022).

McGowan (2004). *The End of Dissatisfaction?: Jacques Lacan and Emerging Society of Enjoyment.* Published November New York: 20th 2003 by State University of New York Press. https://www.researchgate.net/publication/291967099_End_of_dissatisfaction_the_Jacques_Lacan_and_the_emerging_society_of_enjoyment (Erişim tarihi: 14.12. 2022).

Munier, N. (2005). *Introduction to Sustainability: Road to A Better Future*. Dordrecht: Springer.

Navarro, G.A. (2015). *The Green Jobs Programme of the ILO.* Geneva: International Labour Office. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_371396.pdf (Erişim tarihi: 12.12. 2022).

Radovanović, S. (2015). *The Green Jobs Programme of the ILO.* Geneva: International Labour Office, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_371396.pdf (Erişim tarihi: 12.12. 2022).

Rutto, L. (2015). *The Green Jobs Programme of the ILO.* Geneva: International Labour Office. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_371396.pdf (Erişim tarihi: 12.12. 2022).

Shah, A. (2013). Sinemada Bakışın Gerçeği: Todd McGowan'la Arzu, Zevk ve Özneye Dair (Söyleşi: Zeynep Özen Barkot). Psikanaliz Yazıları, Sayı:26, Bağlam Yay., İstanbul.

Shah, A. (2019). *Capitalism and consumption.* The News (October 07,2019) https://www.thenews.com.pk/print/537570-capitalism-and-consumption (Erişim tarihi: 04.12. 2022).

Sungur, Z. (2011). Türkiye'de Yeşil Yakalı Mesleklerin Gelişiminde Güncel Eğilimler. *International Conference on Eurasian Economies,* Session 2C: Çalışma Ekonomisi, 154-159.

Türkiye Çevre Vakfı (1991). *Ortak Geleceğimiz*. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Çev. B. Çorakçı, Ankara: Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.

Uluslararası Enerji Ajansı (2012). *Dünya Enerji Görünümü 2012 Sunumu.* Londra. http://www.worldenergyoutlook.org/pressmedia/recentpresentations/presentationweo2012launch.pdf (Erişim tarihi: 14.12. 2022).

UN (2020). The *Sustainable Development Goals Report 2020.* https://unstats.un.org/sdgs/report/2020/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2020.pdf (Erişim tarihi: 12.12. 2022).

UN (2021). *Global Guidance for Education on Green Jobs.* Connecting Higher Education and Green Opportunities for Planetary Health, Nairobi: United Nations Environment Programme. https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/35070/GGEGJ.pdf (Erişim tarihi: 13.12. 2022).

UNEP (2008). *Green Jobs: Towards decent work in a sustainable, low-carbon world.* https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/8825/UNEPGreenJobs_report08.pdf?sequence=3&amp%3BisAllowed= (Erişim tarihi: 14.12. 2022).

Warman, J. (2015). *The Green Jobs Programme of the ILO.* Geneva: International Labour Office. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/documents/publication/wcms_371396.pdf (Erişim tarihi: 14.12. 2022).

Yeşilyaprak, B. (2003). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi.* 5. Baskı, Ankara: Pegem Yayınları.

İŞ YERİNDE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK: SİSTEMATİK BİR GÖZDEN GEÇİRME

RESİLİENCE AT WORKPLACE: A REVİEW

Doç. Dr. Zekavet KABASAKAL[1], Yüksek Lisans Öğrencisi, Dilara ATEŞ, Yüksek Lisans Öğrencisi, Mustafa Rahman ÖZDEN[3]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Zekavetkabasakal@gmail.com - ORCID: 0000-0002-3450-1060

[2]Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, atesdilaraa98@gmail.com –

ORCID: 0000-0003-0470-274X

[3]Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, mustafarahmanozden@gmail.com -

ORCID**:** 0000-0002-4973-3323,

ÖZET

Örgütsel dayanıklılık kavramı örgüt ve çevre etkileşimini ortaya koymaktadır. Bu etkileşim iş gören dayanıklılığı ve örgütsel dayanıklılığın birbirinden etkilendiğini ifade etmektedir. İş gören dayanıklılığı ve örgütsel dayanıklılık kavramı birbirini etkileyen kavramlar olsalar da birbirinden farklı amaçlara hizmet etmektedirler. İş gören dayanıklılığı, iş görenin tüm ailevi ve toplumsal ihtiyaçlarının karşılanması için yeteneklerinin geliştirilmesini amaçlarken; örgütsel dayanıklılık kavramı ise örgütte hızla değişen değişikliklere uyum sağlama ve verimliliği sürdürebilmeyi ifade etmektedir. Bu çalışmanın amacı iş yerinde psikolojik dayanıklılığı ele alan çalışmalara genel bir bakış açısı sunmaktır. Araştırmada betimsel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi ve kategorik çözümleme tekniği kullanılmıştır. Konuya ilişkin 16 makale araştırması; çalışmada ele alınan değişkenler, araştırma yöntemi, veri toplama araçları, veri analizi süreci ve araştırma sonuçları bakımından incelenmiştir. Araştırmada ele alınan çalışmalar Dokuz Eylül Üniversitesi kütüphanesi, Google Akademik, Wiley Online Library, Research Gate, ve Elsevier veri tabanlarında yürütülen literatür taramasıyla elde edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre örgütsel psikolojik sağlamlılığın destekleyici, alçakgönüllü, dönüştürücü ve narsisistik liderlik değişkenleriyle, iş yerinde proaktif davranışlarla, algılanan aile desteğiyle, takım etkililiğiyle, iş yükü ve iş kısıtlamaları ile başa çıkmayla, iş yerinde kolektif pozitif duygular oluşturmakla, çalışanların öz düzenleme, empati kapasiteleri, iyi oluşları ile pozitif yönde ilişkili olduğu, öğrenme odaklı bir iş ortamını ve işteki profesyonelliği güçlendirdiği ve zorbalığın ve iş güvensizliğinin depresyon üzerindeki negatif etkilerini azalttığı görülürken; aileyle ilgili sorumluluklarla negatif yönde ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca iş yerinde uygulanacak psikolojik sağlamlık geliştirme programının çalışan psikolojik sağlamlığını artırdığı bulgu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel psikolojik dayanıklılık, çalışan psikolojik dayanıklılığı, iş yerinde psikolojik dayanıklılık ,örgüt psikolojisi.

ABSTRACT

The concept of organizational resilience reveals the interaction of the organization and the environement. This interaction indicates that employee resilience and organizational resilience are affected by each other. Athough employee resilience and organizational resilience are concepts that effect each other, they serve different purposes. Employee resilience aims to develop the employee's abilities to meet all family and social needs while the concept of organizational resilience refers to adapting to rapidly changing changes in the organization and maintaining productivity. The aim of this study is to compile studies about resilience at work by using different sources in literature. Content analysis and categorical analysis techniques, which are one of the descriptive research methods, were used in the research. Focused on 16 articles on the subjects the variables discussed in the study were examined in terms of research method, data collection tools, data analysis process and research results. The relevant studies were collected from the electronic database of Dokuz Eylül University, Library, Google Academic, Wiley Online Library, Research Gate and Elsevier

According to the findings of the study, organizational resilience is positively associated with supportive, humble, transformational and narcissistic leadership variables, proactive behaviours at work, perceived family support, team effectiveness, coping with workload and work constraints, creating collective positive emotions at work, employees' self-regulation, empathy capacities and well-being, strengthening a learning-oriented work environment and professionalism at work, and reducing the negative effects of bullying and job insecurity on depression however negatively related to family responsibilities. In addition, it was found that the psychological resilience development initiatives to be implemented in the workplace increases employee psychological resilience.

Keywords: Organizational resilience, employee resilience, resilience at work, organizational psychology.

1. GİRİŞ

Günümüzde artan jeopolitik tehditler, değişen demografik yapılar ve gittikçe küreselleşen dünyada yeni teknolojilerle birlikte işletmeler yoğun bir rekabet ortamında faaliyet göstermektedir. Bu sürekli değişen iş atmosferinde hayatta kalabilme ve büyümenin sağlanabilmesi için iş görenlerin ve örgütlerin daha esnek ve yaratıcı olmaları gerekmektedir (Onan, Turhan ve Helvacı, 2021; Wut, Wing Lee ve Xu, 2022). Örgütlerin karşılaştıkları farklılıklar ve stresli durumların üstesinden gelmeleri ve faaliyetlerini devam ettirip ilerleme sağlayabilmelerinin temelinde dayanıklılık yatmaktadır. Dayanıklı örgütler belirsiz ve olumsuz koşullarda bile gelişim ve ilerlemeyi sağlayabilmektedirler. Örgütlerin dayanıklılığı ise çalışan dayanıklılığının sağlanmasıyla mümkündür (Kuntz, Nashall ve Malinen, 2016). Örgütsel dayanıklılık kavramı incelenirken örgüt ve çevre etkileşimi göz önüne alınmaktadır. Aynı şekilde iş gören dayanıklılığı kavramı örgütsel dayanıklılık ve çevre etkileşiminde bağımsız şekilde ele alınamamaktadır. Kısacası örgütsel dayanıklılık bireysel dayanıklılıktan etkilenirken bireysel dayanıklılık da örgütsel dayanıklılık kavramından etkilenmektedir. Dayanıklılık, bireyden gruba ve organizasyonel düzeye doğru gelişim gösteren dinamik bir yapı olarak ele almak mümkündür (Onan, vd. 2021).

Psikolojik dayanıklılık kavramı, kişinin belirsizlik, olumsuzluk ve engel gibi birçok zorlayıcı durumlarla baş etme ve başarılı olmasını ifade etmektedir. Psikolojik dayanıklılık kavramı pek çok farklı anlamlarda kullanılmıştır. Son yıllarda pozitif psikoloji kavramının gelişimiyle de psikolojik dayanıklılık kavramı bireyin travmatik olaylardan sonra ayakta kalması ve uyum sağlaması şeklinde ifade edilmeye başlanmıştır (Britt, Shen, Sinclair, Grossman ve Klieger, 2015). Psikolojik dayanıklılık bu açıdan kişinin zorluk ve stres altında pozitif uyumunu destekleyen kişilik özellikleri şeklinde tanımlanmıştır. Bu kişilik özellikleri, yaşamının anlamı olduğu, kişinin yeteneklerinin olduğu, yaşamın her bireye göre kendine özgü bir işleyişinin olduğuna dair inançları içermektedir (Çetin, Yeloğlu ve Basım, 2015). Pozitif psikoloji kapsamında incelenen psikolojik dayanıklılık kavramı psikolojik iyi oluş, umut, kararlılık ve iyimserlik kavramlarıyla yakından ilişkili bulunmuştur (Çetin, vd., 2015).

Psikolojik dayanıklılık kavramının bir kişilik özelliği mi yoksa süreç içerisinde ortaya çıkan bir durum olup olmadığı konusundaki tartışmalar günümüzde hala devam etmektedir. Psikolojik sağlamlılığı bir kişilik özelliği olarak gören araştırmacılar bu özelliğin bir dizi kişilik özelliğiyle birlikte var olduğunu ifade etmektedir. Bu özellikler yüksek düzeyde enerji, iyimserlik, merak duygusu ve problemleri ayırma ve kavramsallaştırma yeteneği şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Fletcher ve Sarkar, 2011). Psikolojik dayanıklılık kavramını sabit bir özellik olarak ele almaktan ziyade dinamik bir özellik olarak ele alan araştırmacılar da vardır. Bu araştırmacılar psikolojik dayanıklılığı, zaman içerisinde değişen olumsuz olaylar karşısında olumlu adaptasyonu sağlayan bir süreç olarak görmüşlerdir. Bazı araştırmalar sonucunda psikolojik dayanıklılığın bir kapasite olduğu kişi ve çevre etkileşimleri bağlamında da zamanla geliştirilebilen bir özellik olarak görülebileceği bulunmuştur (Fletcher ve Sarkar, 2011).

Psikolojik dayanıklılık kavramı bireysel olarak ele alınabilen bir kavram olduğu gibi örgütsel anlamda da ele alınabilen bir kavramdır. Örneğin iş yerinde psikolojik sağlamlılıkla ilgili yapılan araştırmalar dayanıklılığı, pozitif psikoloji kavramının üzerine kurulu olup, pozitif insan gücüne odaklanan bir yaklaşım şeklinde ele almaktadır (Hartmann, Weiss, Newman ve Hoegl, 2020). Bu açıdan psikolojik dayanıklılık iki temel durumu içermektedir. Birincisi bireyin ya da grubun bir zorluk deneyimlemesi ve ikincisi de bireyin ya da grubun bir zorluk deneyimledikten sonra eski refah, iyi oluş ve performans durumuna geri döndüğü hatta daha da gelişerek bir büyüme gerçekleştirdiği durumlardır (Hartmann, vd., 2020).

Dayanıklılık kavramı çok yönlü ve çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çok yönlülük ve boyutluluk pek çok alanda dayanıklılık kavramının araştırılmasıyla sonuçlanmaktadır. Bireysel olarak psikolojik dayanıklılığı inceleyen pek çok araştırma olmasına rağmen organizasyonel veya ekip düzeyindeki araştırmalar daha yeni gelişmektedir (King, Newman ve Luthans, 2016). İş yeri esnekliği kavramı, yapılan araştırmalarda iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan biri örgütsel açıdan bakan ve örgütün esnekliğini ön plana çıkaran yaklaşımken diğer bir yaklaşım ise çalışanın esnekliğini ele alan bakış açısıdır. Örgütsel açıdan dayanıklılık, ekonomi, toplum ve teknoloji alanlarında yaşanan değişimlerin hızı karşısında hayatta kalabilmeye odaklanmaktadır. Örgütsel dayanıklılık olağandışı stres ve değişim koşulları altında örgütün sağlam bir şekilde işleyişine devam edebilmesidir (Onan, vd., 2021).

Örgütsel dayanıklılık kavramı için farklı tanımlamalar yapılsa da örgütsel dayanıklılık, örgütün karşılaştığı zorlu durumlarla örgütün baş edip edememe kapasitesini tanımlamaktadır. Araştırmacılar geçmişten günümüze örgütsel dayanıklılık kavramını farklı şekillerde ele almışlardır. Örneğin bazı araştırmacılara göre örgütsel dayanıklılık örgütün yaşadığı zorluklardan sonra hayatta kalabilmesi ve eski haline dönebilmesini ifade ederken bazı araştırmacılar da örgütün birtakım zorlu süreçlerden sonra değişim ve zorluklardan kaynaklanan etkileri en aza indirmek amacıyla değişerek eski haline geri dönmesi ve hatta daha iyi bir gelişim gösterebilmesi şeklinde ifade edilmektedir (Onan, vd., 2021).

İşletmelerin rekabet ve hızla değişen koşullara uyum sağlayabilmesinde çalışanların çok büyük bir rolü vardır. Yoğun rekabet ortamı, teknolojik gelişmeler ve değişen çevresel unsurlar çalışanları etkilemektedir (Onan, vd., 2021). Psikolojik dayanıklılık kavramı stresle başa çıkma da bireylerin kullandığı içsel ve dışsal kaynaklar olarak karşımıza çıkarken çalışan dayanıklılığı iş yerinde stresli durumlar karşısında dayanıklılık davranışı gösterme olarak değerlendirilebilir. Çalışan dayanıklılığı çalışanların iş yerlerinde karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelebilmeleri ve yeni durumlara uyum sağlayabilme kapasitelerini ifade etmektedir. Çalışan dayanıklılığı işle ilgili zorlukların üstesinden gelinmesine yardımcı olmasının yanı sıra iş performansını da etkileyen bir öğedir (King, vd., 2016).

Dayanıklılık doğası gereği çalışan ve örgütsel dayanıklılık kavramlarına katkı sağlasa da amaçları birbirinden farklılık göstermektedir. Örgütsel dayanıklılığın bakış açısına göre dayanıklılık, örgütte hızla gerçekleşen değişikliklere uyum sağlamayı ve verimliliği devam ettirebilmeyi ifade etmektedir. Buna karşılık çalışan esnekliğinde işgörenin tüm kişisel, ailevi ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak için bireyin yeteneklerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Hill, Grzywacz, Allen, Blanchard, Matz- Cost, Shulkin ve Catsouphes, 2008). İşgörenin sosyal anlamındaki gelişimleri verimlilik, etkinlik ve daha fazla üretkenlik gibi konulara etki etmektedir. Örgütsel ve çalışan dayanıklılığı arasındaki fark örgütsel dayanıklılıkta örgütün, değişen koşullara ayak uydurup uyduramaması ve var olan pazara yanıt verip verememesi gibi konular üzerinde durulmaktadır. Çalışan dayanıklılığında ise işçilerin işle ilgili kendi kendini düzenleme becerileri üzerinde daha çok durulmaktadır (Hill, vd., 2008).

Çalışan dayanıklılığı örgütsel dayanıklılığa göre daha fazla çalışılmış olsa da son yıllarda takım dayanıklılığı da sıklıkla çalışılan konular arasındadır. Takım dayanıklılığı genellikle takımın karşılaştığı stresli durumlarla baş edebilmesi olarak ifade edilmektedir. Ancak takım dayanıklılığı sadece stresli durumlar değil yenilik, kriz durumları, durağanlık ve takım davranışları üzerinde olumsuz etki oluşturabilecek durumlarla da ilgilenmektedir (Hartwig, Clarke, Johnson ve Willis, 2020). Çalışan bakış açısıyla takım dayanıklılığını çalışanların işlerle ilgili görevlerde ne zaman, nerede ve ne kadar süreyle meşgul olacaklarını etkileyen seçimler yapabilme yeteneklerini kapsamaktadır (Hill, vd., 2008).

Takım dayanıklılığı kavramı kökenini hızla gelişen teknolojik gelişmelerden almaktadır. Hızlı bir şekilde gelişen teknolojik ilerlemelerle birlikte değişen koşullara çalışanın uyum sağlamasını ifade etmektedir. Teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesi bununla birlikte piyasalardaki rekabetçiliğin artmasıyla örgütler uyum sağlama ve daha verimli olma konusunda daha çok baskı altında hissetmektedirler. Takım dayanıklılığı iş yerinde çalışanların birbiriyle

iletişimlerini arttırarak başarılı bir çalışanların zorluklarla baş etmeleri sağlamaktadır (King, vd., 2016).

Takım dayanıklılığıyla ilgili yapılan çalışmalarda örgüt ve bireysel açıdan dayanıklılığın iş yerinde birtakım olumlu sonuçlara yol açtığı bulunmuştur. Bunlardan bazıları takım dayanıklılığının iş performansını arttırdığı, kriz durumlarında daha etkili baş edilebilmesini sağladığı, bireyin fiziksel ve psikolojik sağlığıyla pozitif yönde bir ilişkisinin olduğu, bireyin algıladığı iş tatminini arttırdığı, çalışan dayanıklılığını arttırdığı ve bireylerin iyi oluş düzeylerine olumlu anlamda etki ettiğidir (Cooke, Wang ve Bartram, 2019; Meneghel, Salanova ve Martinez, 2014; Onan, vd., 2021; Sommer, Howell ve Hadley, 2016).

Bu bilgiler doğrultusunda iş yaşamında psikolojik dayanıklılık örgütsel ve bireysel açıdan iş ortamında verimliliği arttırmakta, uyumu kolaylaştırmakta ve stresli durumlarda başa çıkılabilmesini kolaylaştırmaktadır. Bundan dolayı da son zamanlarda iş ortamında verimliliği arttırmayla ilgili çalışmalarda önem verilen bir konu haline gelmiştir. Bu araştırmada iş yerinde psikolojik dayanıklılığı araştıran çalışmalara ilişkin sistematik bir gözden geçirme ve elde edilen bilgileri sentezlemek amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma sistematik derleme çalışmasıdır. Sistematik bir inceleme önceden belirlenmiş araştırma sorularına yanıt bulabilmek için aynı konuda önceden yapılmış çalışmaların sistematik bir şekilde analiz ve senteziyle bir bütün olarak sunulduğu bir yöntemdir (Denyer, Tranfield, 2009)

2.2. Evren, Örneklem ve Veri Analizi

Araştırmada ele alınan çalışmalar Dokuz Eylül Üniversite kütüphanesi, Google Akademik, Wiley Online Library ve Research Gate veri tabanlarında yürütülen literatür taramasıyla elde edilmiştir. Belirtilen veri tabanlarında *'örgütsel psikolojik dayanıklılık', 'çalışan psikolojik dayanıklılığı', 'iş yerinde psikolojik dayanıklılık'* ve '*örgüt psikolojisi'* anahtar kelimeler kullanılmıştır. Toplamda 16 tane çalışma incelenmiştir.

3. ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Literatür taraması sonrasında iş yerinde psikolojik sağlamlık değişkeninin liderlik, psikolojik sermaye, iş performansı, iyi oluş ve diğer değişkenlerle ilişkisi aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

3.1. İş Ortamında Psikolojik Dayanıklılık ve Liderlik

Kod / Çalışma İsmi	Yazarlar ve Yılı	Değişkenler	Araştırma Yöntemi	Veri Toplama Araçları	Veri Analizi Yöntemi

A1	Can a supportive workplace İmpact Employee Resilience in a High Pressure Zorbamance Environment? An Investigation of the Chinese Banking Industry	Fang Lee Cooke, Jue Wang, Timothy Bartram, 2019	Destekleyici liderlik, Co-Worker Desteği, Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı, Performans Baskısı	Nicel Araştırma	Destekleyici liderlik (Arnold ve ark., 2000), Co-Worker Desteği (Prieto ve Santana, 2012), Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı, Performans Baskısı (Teuchmann ve ark., 1999; Cousin ve ark., 2004)	Yapısal eşitlik modellemesi (YEM), varsayımsal model
A2	Humble Leadership and Employee Resilience: Exploring the Mediating Mechanism of Work-Related Promotion Focus and Perceived Insider Identity	Yanhan Zhu, Shuwei Zhang, Yimo Shen, 2019	Mutevazı Liderlik, Çalışan psikolojik sağlamlılığı, Work-related promotion focus, Algılanan içsel kimlik (perceived insider identity)	Nicel Araştırma	Owens et al. Mutevazı Liderlik, Näswall et all. Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı, Wallace-Chen Work-related Promotion Focus, Stamper-Masterson Algılanan İçsel Kimlik	Doğrulayıcı faktör analizi
A3	Does narcissistic leadership enhance employee resilience? A moderated mediation model of goal-directed energy and	Jin Li, Yiwen Tong, 2021	Narsisistik Liderlik, Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı, Goal-directed Energy, ve Psikolojik Uygunluk (Availability	Nicel Araştırma	Narsisistik Liderlik (Hochwarter & Thompson, 2012), Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı (Al-Hawari ve ark., 2020) , Goal-directed Energy (Snyder ve ark., 1991),	Doğrulayıcı faktör analizi, **hierarchical** Çoklu regresyon analizi, path analysis

	psychological availability				ve Psikolojik Uygunluk (Availability) (Byrne ve ark., 2016)	
A4	Authentic Leadership and Employee Resilience: A Moderated Mediation Analysis	Yanhui Mao, Yao Lai, Yuxi Zhai, Mei Xie, Junkai Yu, Qiutong Wang, Shaokai Lu, Jianhong Ma, Marino Bonaiuto, 2022	Otantik liderlik, çalışan psikolojik sağlamlılığı, akış ve örgütsel özdeşleşme	Nicel Araştırma	Otantik Liderlik Ölçeği (ALQ), Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı Ölçeği (EmpRes), İsveç Akış Eğilimi Ölçeği (SFPQ), Örgütsel Özdeşleşme Ölçeği (OID	Doğrulayıcı faktör analizi , Yapısal eşitlik modellemesi, and Hayes's conditional process modeL
A5	Bouncing Back from Setbacks: On the Mediating Role of Team Resilience in the Relationship Between Transformational Leadership and Team Effectiveness	Isabel Dordio Dimas , Teresa Rebelo, Paulo Renato Lourenco ve Carina Isabel Pereira Pessoa, 2018	Takım dayanıklılığı, dönüştürücü liderlik, takım verimliliği	Nicel Araştırma	Global Transformational Leadership scale, Team resilience scale, Quality of group experience scale Quality of group experience scale, Team viability scale	Doğrulayıcı faktör analizi

3.2. İş Ortamında Psikolojik Dayanıklılık ve Psikolojik Sermaye

İş ortamında örgütsel ve bireysel psikolojik sağlamlılığı liderlik değişkeniyle birlikte inceleyen çalışmalarda destekleyici liderliğin, çalışan dayanıklılığını arttırdığı bulunmuştur (Cooke, 2019). Alçakgönüllü liderlerin, çalışanlarının gelişimlerini destekleyerek ve olumlu içsel kimlik algılarını arttırarak çalışan dayanıklılığını sağladıkları görülmüştür (Zhu, Zhang ve Shen, 2019). İş gören ve iş ortamını olumlu yönde etkileyen ve bireylerin kişisel gelişimlerini destekleyen otantik liderlerin iş ortamında çalışan dayanıklılığını arttırdıkları bulunmuştur.

Otantik liderler, iş ortamında olumlu ilişkilerin ve iş yaşamında üstün organizasyonel becerileri desteklemektedir (Mao, vd., 2022). Yapılan bir diğer çalışmada iş ortamında dönüştürücü liderliğin takım dayanıklılığı ve takım deneyimi üzerinde olumlu bir etkisi olduğu bulunmuştur (Dimas, Rebelo, Lourenço ve Pessoa, 2018). Yapılan başka bir çalışmada ise narsisistik liderlerin iş ortamında çalışanlarının hedef odaklı çalışmalarını desteklerken çalışan dayanıklılığını arttırdığı yönünde etkisi belirlenmiştir (Tong, 2020).

Kod	Çalışma İsmi	Yazar(lar) ve Yılı	Değişkenler	Araştırma Yöntemi	Veri Toplama Araçları	Veri Analiz Yöntemi
A6	How a Learning-Oriented Organizational Climate is Linked to Different Proactive Behaviors: The Role of Employee Resilience	Marjolein C. J. Caniëls, Simone M. J. Baaten, 2018	Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı, Öğrenme Odaklı Örgütsel Atmosfer Learning-oriented organizational climate, Proaktif Davranışlar	Nicel Araştırma	Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı (Rothe ve ark., 2013), Öğrenme Odaklı Örgütsel Atmosfer Learning-oriented organizational climate (Putz ve ark., 2012), Proaktif Davranışlar (Parker & Collins, 2010)	Çoklu Regresyon Analizi,
A7	Workplace resilience and emotional labour of Australian mental health nurses: Results of a national survey	Cynthia Delgado, Michael Roche, Judith Fethney, Kim Foster, 2019	İş Yerinde Psikolojik Sağlamlılık, Duygusal Emek	Nicel Araştırma	Demografik Bilgi Anketi, İş Yerinde Psikolojik Sağlamlılık Ölçeği (RAW), Duygusal Emek (ELS), Demog	Pearson Korelasyon, Genel Lineer Model (GLM)

A8	The role of Resilience between Workplace Bullying and Health: A Mediational Analysis	Mariano Meseguer-de-Pedro, Mariano García-Izquierdo, María Magdalena Fernández-Valera, and María Isabel Soler-Sánchez, 2019	İş yerinde zorbalık, iş yerinde dayanıklılık, **psikolojik sağlık**	Nicel Araştırma	Negative Acts Questionnaire, Connor Davidson Resilience Scale, GHQ-12	Korelasyon analizi
A9	Impact of Employee Demography, Family Responsibility and Perceived Family Support on Workplace Resilience	Sujata Bose ve Durba Pal ,2020	Aile içi sorumluluklar, algılanan aile desteği, demografik yapılar (cinsiyet, yaş ve medeni durum), iş yeri dayanıklılığı	Nicel Araştırma	Resilience at Work Scale, The Family Responsibility scale, Perceived family support scale	ANOVA, regresyon analizi

Psikolojik sermaye adı altında toplanan değişkenleri inceleyen araştırmalarda psikolojik sermayenin iş ortamında psikolojik dayanıklılığı arttırdığı yönünde bulgular saptanmıştır. İş ortamında psikolojik dayanıklılığın, çalışanların değişen olaylara uyumunu arttırmak ve gelişimini desteklemek gibi proaktif davranışları arttırdığı ve öğrenme odaklı bir iş ortamını desteklediği görülmüştür (Caniëls ve Baaten, 2019). Çalışanların psikolojik dayanıklılıkları arttıkça öz düzenleme ve empati kapasitelerinin arttığı görülmüştür. Çalışan psikolojik dayanıklılığın öznel iyi oluş ve işteki profesyonelliğe olumlu katkı sağladığı da gözlemlenmiştir (Delgado, Roche, Fethney ve Foster, 2020). Yapılan çalışmada çalışan psikolojik sağlamlılığın iş yerinde zorbalığın olumsuz etkilerini azalttığı görülmüştür (Pedro, Izquierdo, Valerave Sanchez, 2019). Yapılan bir diğer araştırmada iş görenin yaş, aile desteği ve aileyle ilgili sorumluluklarının iş yerinde psikolojik dayanıklılık üzerinde etkisinin olduğu görülmüştür.

Algılanan aile desteğinin iş yerinde psikolojik dayanıklılığı olumlu yönde etkilediği, aileyle ilgili sorumlulukların ise iş yerinde psikolojik dayanıklılığı olumsuz etkilediği bulunmuştur (Bose ve Pal, 2020).

3.3. İş Yerinde Psikolojik Sağlamlık ve İyi Oluş

İş yerinde psikolojik sağlamlık ile ilişkisi incelenen iyi oluş araştırmalarında ise örgütsel psikolojik sağlamlık ile algılanan iyi oluş ve çalışan psikolojik sağlamlılığı arasında anlamlı ilişkilerin olduğu görülmüştür. Ayrıca bireysel psikolojik sağlamlık değişkeni ile algılanan iyi oluş ve çalışan psikolojik sağlamlılığı arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulgusuna varılmıştır (Wut, Lee, & Xu, 2022). Bir diğer araştırmada ise çalışan psikolojik sağlamlılğı ile örgütsel psikolojik sağlamlık arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunurken, çalışan psikolojik sağlamlığının çalışanların yaşam doyumlarına ve örgütsel psikolojik sağlamlıklarına katkı yaptığı görülmüştür (Prayag, Spector, Orchiston, & Chowdhury, 2020).

Kod	Çalışma İsmi	Yazar(lar ve Yıl	Değişkenler	Araştırma Yöntemi	Veri Toplama Araçları	Veri Analiz Yöntemi
A10	Role of Organizational Resilience and Psychological Resilience in the Workplace—Internal Stakeholder Perspective	Tai-Ming Wut ve Stephanie-Wing Lee, Jing (Bill) Xu, 2022	Örgüt dayanıklılığı, psikolojik dayanıklılık, algılanan iyi oluş, çalışan dayanıklılığı	Nicel Araştırma	Brief resilience scale, employee resilience scale, Warwick–Edinburgh Mental Well-being scale,	Yapısal eşitlik modellemesi (YEM)
A11	Psychological resilience, organizational resilience and life satisfaction in tourism firms: insights from the Canterbury earthquakes	Girish Prayag, Samuel Spector, Caroline Orchiston ve Mesbahuddin Chowdhury, 2019	Bireysel Psikolojik Sağlamlık, Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı, Örgütsel Psikolojik Sağlamlık, Yaşam Doyumu	Nicel Araştırma	Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (BRS), Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı Ölçeği (EmpRes), Örgütsel Psikolojik Sağlamlık (Orchiston ve ark., 2016), Yaşam Doyumu	Yapısal eşitlik modellemesi

					Ölçeği (SWLS)	

3.4. İş Yerinde Psikolojik Sağlamlık ve İş Performansı

İş yerinde psikolojik sağlamlık ile ilişkisi incelenen bir diğer değişken olan iş performansı çalışmaları gözden geçirildiğinde, iş performansının COVID-19 döneminde duyulan iş güvensizliğinden, kaygı ve depresyon düzeylerinden etkilenmediği ancak çalışan psikolojik sağlamlığının iş güvensizliğinin depresyon üzerindeki etkisini azalttığı sonucu elde edilmiştir (Aguiar-Quintana, Nguyen, Araujo-Cabrera, & Sanabria-Díaz, 2021). Bir diğer araştırmada ise yüksek düzey çalışan psikolojik sağlamlığının iş kısıtlamaları ve iş yükü ile başa çıkmakla ilişkili olduğu ve anlam oluşturmanın iş yeri psikolojik sağlamlığı için kritik bir öge olduğu sonucuna varılmıştır (Mallak & Shank, 2021). Bir diğer araştırmada ise iş yerinde kolektif pozitif duygular oluşturmanın çalışan psikolojik sağlamlığını artırdığı ve iş performansını yükselttiği görülmüştür (Meneghel, Salanova, & Martı´nez, 2016).

Kod	Çalışma İsmi	Yazar(lar) ve Yılı	Değişkenler	Araştırma Yöntemi	Veri Toplama Araçları	Veri Analizi Yöntemi
A12	Do job insecurity, anxiety and depression caused by the COVID-19 pandemic influence hotel employees' self-rated task performance? The moderating role of employee resilience	Teresa Aguiar-Quintana, Thi Hong Hai Nguyen, Yasmina Araujo-Cabrera, Jose M. Sanabria-Díaz, 2021	İş Güvensizliği, Kaygı ve Depresyon, Görev Performansı (Task Performance), Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı	Nicel Araşrtırma	İş Güvensizliği (Lee ve ark., 2008), Kaygı ve Depresyon (Warr, 1990), Görev Performansı (Williams ve Anderson, 1991), Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı (Campbell-Sills ve Stein, 2007)	Yapısal eşitleme modellemesi
A13	Workplace Resilience and Performance:	Larry A. Mallak ve	İş yeri dayanıklılığı, iş	Nicel Araştırma	Workplace Resilience Instrument,	Yapısal eşitlik

	Workload and Organizationa l Constraints	Christopher Shank , 2021	performans, iş yükü kısıtlamaları, örgütsel kısıtlamalar		Quantitative Workload Index, Organizationa l Constraints Scale	modellemes i (YEM)
A14	Feeling Good Makes Us Stronger: How Team Resilience Mediates the Effect of Positive Emotions on Team Performance	Isabella Meneghel, Marisa Salanova,Isabe l M. Martı´nez, 2016	Kolektif pozitif duygular, takım dayanıklılığı, takım performansı,	Nicel Araştırma	Collective positive emotion scale, team resilience scale, Team performance scale	Yapısal eşitlik modellemes i (YEM)

3.4. İş Yerinde Psikolojik Sağlamlık ve Diğerleri

İş yerinde sağlamlık ile yürütülen diğer çalışmalarda ise dönüşüm algılarının örgütsel ve psikolojik sağlamlığın bir göstergesi olduğu görülürken, takım etkililiği ile örgütsel psikolojik sağlamlığın pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna varışmıştır (Gröschke, Hofmann, Müller, & Wolf, 2022). Bir diğer araştırmada ise felaket yaşanan bir bölgeye ait iş yerinde çeşitli dayanıklık geliştirme girişimlerinin, örgütsel psikolojik dayanıklığı ve çalışan psikolojik dayanıklığına katkı yaptığı görülmüştür (Teng-Calleja, Hechanova, Sabile, & Villasanta, 2020).

Kod	Çalışma İsmi	Yazar(lar) ve Yıl	Değişkenler	Araştırma Yöntemi	Veri Toplama Araçları	Veri Analiz Yöntemi
A15	Individual and organizational resilience—Insights from healthcare providers in Germany during the COVID-19 pandemic	Daniela Gröschke, Elisa Hofmann, Nadine D. Müller, Judith Wolf, 2022	Bireysel Psikolojik Sağlamlık, Takım Etkililiği, Örgütsel Psikolojik Sağlamlık, Dönüşüm Algıları	Nicel Araştırma	Kısa İşte Dayanıklı Davranış Ölçeği (Soucek ve ark., 2015), Takım Psikolojik Sağlamlılığı Ölçeği Takım Etkililiği Alt	Aracı Değişken Analizi, Korelasyon

					Boyutu (Sharma ve Sharma, 2016), Örgütsel Psikolojik Sağlamlık ADAPTED (Mallak, 1998; Jeffcott ve ark., 2009, Toner ve ark., 2017), Örgütsel Psikolojik Sağlamlık Sağlık Kontrolü, 2019), Dönüşüm Algıları	
A16	Building organization and employee resilience in disaster contexts	Mendiola Teng-Calleja, Maria Regina M. Hechanova, Pinky Rose Sabile, Angelique Pearl Virtue P. Villasanta, 2020	Psikolojik Dayanıklılık İnşaa Etme Girişimleri Örgütsel Psikolojik Sağlamllık, Çalışan Psikolojik Sağlamlılığı	Sıralı Karma Yöntem	Yarı yapılandırılmış görüşme, Örgüysel İşlerde Psikolojik Sağlamlık İnşaa Etme Girişimleri Tarama Araştırması, Connor-Davidson Psikolojik Sağlamlık Ölçeği (CD-RISC),	Yapısal eşitlik modellemesi

4. SONUÇ

Bu çalışmada, örgütsel ve iş gören psikolojik dayanıklılığı ile ilgili yapılan çeşitli araştırmalar gözden geçirilmiştir. İş ortamında örgütsel ve iş gören psikolojik dayanıklılığı örgütte gerçekleşen değişikliklere kolay uyum sağlamayı ve verimliliği devam ettirmeye yardımcı bir yapı olarak görülmektedir. İş ortamında iş gören dayanıklılığı ve örgütsel dayanıklılık kavramları birbirinden bağımsız düşünülmemektedir. İş ortamında iş gören dayanıklılığını arttırıcı müdahaleler örgütsel dayanıklılığı da arttırıcı müdahalelere dönüşmektedir. İş ortamında psikolojik dayanıklılık bireylerin iyi oluşlarını, işteki performanslarını ve iş ortamında olumsuzluklarla başa çıkmalarını olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca psikolojik dayanıklılık iş görenlerin sorunlara çözüm odaklı yaklaşmalarını ve bireysel gelişimlerini destekleyici davranışlarda bulunmalarını sağlamaktadır (Caniëls ve Baaten, 2019).

İş ortamında psikolojik dayanıklılığın iş performansına olumlu katkısı kadar bireyin sosyal yaşamına da katkı sağlamaktadır. Bu katkılar, iş yaşamında psikolojik dayanıklılığı yüksek olan bireylerin yaşam doyumu ve iyi oluşlarının yüksek olması gibi katkılardır (Wut, Lee, & Xu, 2022). İş yaşamında psikolojik dayanıklılığı yüksek olan bireyler sosyal ve iş yaşamlarında daha üretken, olumsuzluklara ve beklenmedik olaylara karşı daha uyumlu ve çözüm odaklı bireylerdir. İş yaşamında verimliliğin sağlanması ve arttırılabilmesi için psikolojik dayanıklılık önemli bir kavramdır. İlgili literatür incelendiğinde iş yerinde psikolojik sağlamlılığı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler iş ortamında liderlerin tutumu ve Covid- 19 pandemisi vb. faktörler olabileceği gibi iş görenin yaşı, aile desteği ve aileyle ilgili sorumluluklar gibi faktörler olabilmektedir (Aguiar- Quintana vd., 2021; Bose ve Pal, 2021).

İş ortamında psikolojik dayanıklılık iş gören ve örgütsel açıdan geliştirilebilir bir kavramdır. İş görenlerin ve örgütlerin psikolojik dayanıklılıklarının geliştirilmesiyle daha üretken, mutlu ve dengeli bir iş ortamının olacağı düşünülebilir. Alınyazındaki bulgulardan yola çıkarak iş yaşamında psikolojik dayanıklılığı arttırmak için hem örgütsel hem de iş gören tutumlarına yönelik geliştirici müdahaleler yapılması önerilmektedir. Bu geliştirici müdahaleler; iş ortamında psikolojik dayanıklılığı arttırmak adına olumlu liderlik becerileri kazandırmak, iş ortamlarında psikolojik sağlamlık geliştirmeye yönelik programlar, protokoller, araçlar geliştirmek ve uygulanmasına yönelik çalışmalardır. Ayrıca son yıllarda pozitif psikoloji alanının gelişmesiyle de psikolojik sermaye kavramı insan kaynağı yönetiminde önem kazanmaya başlayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İş görenlerin iş ortamında ve sosyal hayatında psikolojik sermayelerine değer katacak çalışmaların yapılması depresyon ve iş yaşamına yönelik güvensizlik gibi çeşitli durumların çalışanlar üzerindeki negatif etkilerini azaltarak iş ortamında verimlilik ve iş görenlerin psikolojik dayanıklılıklarını arttıracağı söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

Aguiar-Quintana, T., Nguyen, T. H., Araujo-Cabrera, Y., & Sanabria-Díaz, J. M. (2021). Do job insecurity, anxiety and depression caused by the COVID-19 pandemic influence hotel employees' self-rated task performance? The moderating role of employee resilience. *International Journal of Hospitality Management, 94*. doi:https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.102868

Bal, P. M., & Jansen, P. G. (2016). Workplace Flexibility across the Lifespan. *Research in Personnel and Human Resources Management, 14*, 43-99. doi:10.1108/S0742-730120160000034009

Bose, S., & Pal, D. (2020). Impact of Employee Demography, Family Responsibility and Perceived Family Support on Workplace Resilience. *Global Business Review, 21*(5), 1249–1262. doi:doi.org/10.1177/0972150919857016

Britt, T. W., Shen, W., Sinclair, R. R., & Grossman, M. R. (2016). How Much Do We Really Know About Employee Resilience? *Industrial and Organizational Psychology, 9*(2), 378-404. doi:10.1017/iop.2015.107

Caniëls, M. C., & Baaten, S. M. (2019). How a Learning-Oriented Organizational Climate is Linked to Different Proactive Behaviors: The Role of Employee Resilience. *Social Indicators Research: An International and Interdisciplinary Journal for Quality-of-Life Measurement, 143*(2), 561-577. doi:10.1007/s11205-018-1996-y

Cooke, F. L., Wang, J., & Bartram, T. (2018). Can a supportive workplace İmpact Employee Resilience in a High Pressure Zorbamance Environment? An Investigation of the Chinese Banking Industry. *Applied Psychology, 68*(4), 695-718. doi:https://doi.org/10.1111/apps.12184

Delgado, C., Roche, M., Fethney, J., & Foster, K. (2020). Workplace resilience and emotional labour of Australian mental health nurses: Results of a national survey. *29*(1), 35-46. doi:10.1111/inm.12598

Dimas, I. D., Rebelo, T., Lourenço, P. R., & Pessoa, C. I. (2018). Bouncing Back from Setbacks: On the Mediating Role of Team Resilience in the Relationship Between Transformational Leadership and Team Effectiveness. *The Journal of Psychology, 152*(6), 358-372. doi:10.1080/00223980.2018.1465022

Fletcher, D., & Sakar, M. (2013). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist, 18*(1), 12-23. doi:https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000124

Gröschke, D., Hofmann, E., Müller, N. D., & Wolf, J. (2022). Individual and organizational resilience-Insights from healthcare providers in Germany during the COVID-19 pandemic. *Front Psychol.* doi:10.3389/fpsyg.2022.965380

Hartmann, S., Weiss, M., Newman, A., & Hoegl, M. (tarih yok). Resilience in the Workplace: A Multilevel Review and Synthesis. *3*(69). doi:https://doi.org/10.1111/apps.12191

Hartwig, A., Clarke, S., Johnson, S., & Willis, S. (2020). Workplace team resilience: A systematic review and conceptual development. *Organizational Psychology Review, 10*(3-4). doi:https://doi.org/10.1177/2041386620919476

Hill, E. J., Grzywacz, J. G., & Allen, S. M. (2008). Defining and Conceptualizing Workplace Flexibility. *Community Work & Family Work and Family*, 149-163. doi:10.1080/13668800802024678

King, D. D., Newman, A., & Luthans, F. (2015). Not if, but when we need resilience in the workplace. *Journal of Organizational Behavior, 37*(5), 782-786. doi:https://doi.org/10.1002/job.2063

Kuntz, J. R., Naswall, K., & Malinen, S. (2016). Resilient Employees in Resilient Organizations: Flourishing Beyond Adversity. *Industrial and Organizational Psychology, 9*(2). doi:10.1017/iop.2016.39

Li, J., & Tong, Y. (2021). Does narcissistic leadership enhance employee resilience? A moderated mediation model of goal-directed energy and psychological availability, *Leadership and Organization Development Journal*, 42(5). doi:10.1108/LODJ-11-2020-0521

Mallak, L. A., & Shank, C. (2021). Workplace Resilience and Performance: Workload and Organizational Constraints. *Journal of Organizational Psychology,* 21(6). doi:https://doi.org/10.33423/jop.v21i6.4829

Meneghel, I., Salanova, M., & Martı´nez, I. M. (2016). Feeling Good Makes Us Stronger: How Team Resilience Mediates the Effect of Positive Emotions on Team Performance. *Journal of Happiness Studies, 17*, 239-255. doi:https://doi.org/10.1007/s10902-014-9592-6

Meseguer-de-Pedro, M., García-Izquierdo, M., Fernández-Valera, M. M., & Soler-Sánchez, M. I. (2019). The role of Resilience between Workplace Bullying and Health: A Mediational Analysis. *Journal of Work and Organizational Psychology, 35*(3), 177 - 182. doi:doi.org/10.5093/jwop2019a16

Onan, G., Turhan, M., & Helvacı, İ. (2021). Psikolojik Dayanıklılık, Çalışan Dayanıklılığı, Örgütsel Dayanıklılık İle İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Hizmet Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 13*(4). doi:doi.org/10.20491/isarder.2021.1322

Prayag, G., Spector, S., Orchiston, C., & Chowdhury, M. (2020). Psychological resilience, organizational resilience and life satisfaction in tourism firms: insights from the Canterbury earthquakes. *Current Issues in Tourism, 23*(10), 1216-1233. doi:https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1607832

Teng-Calleja, M., Hechanova, M. R., Sabile, P. R., & Villasanta, A. P. (2020). Building organization and employee resilience in disaster contexts. *International Journal of Workplace Health Management, 13*(4), 393-411. doi:https://doi.org/10.1108/IJWHM-09-2019-0122

Wut, T.-M., Lee, S.-W., & Xu, J. (. (2022). Role of Organizational Resilience and Psychological Resilience in the Workplace-Internal Stakeholder Perspective. *Int J Environ Res Public Health*, 19(18). doi:10.3390/ijerph191811799

Zhu, Y., Zhang, S., & Shen, Y. (tarih yok). Humble Leadership and Employee Resilience: Exploring the Mediating Mechanism of Work-Related Promotion Focus and Perceived Insider Identity. *Front Psychol*. doi:10.3389/fpsyg.2019.00673

DUYGUSAL EMEK, TÜKENMİŞLİK VE İŞTEN AYRILMA ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ İNCELEYEN ÇALIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ

Doç.dr. Zekavet KABASAKAL

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, zekavetkabasakal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3450-1060

Yaren YILDIRIM

Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, yarenyldrimm@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0581-7111

Veli DÜZGÜN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı, velidzgn@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6320-2756

Özet

Bu çalışmanın amacı, literatürde yer alan çeşitli kaynaklardan faydalanarak iş yaşamı içerisinde karşılaşılan duygusal emek, tükenmişlik ve işten ayrılma kavramları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaları derlemektir. Duygusal emek, örgütün belirlediği en iyi hizmeti sağlayabilmek amacıyla iş görenlerin işe uygun bir biçimde duygularını düzenlemesidir. İş gören, uygun davranışı karşı tarafa iletmeye çalışırken aynı zamanda uygun olmayan duyguyu saklamak üzere de çaba sarf eder. Dolayısıyla iş görenler, yoğun olarak sergiledikleri duygusal emek davranışları sonucunda tükenmişlik ve işten ayrılma niyetiyle karşı karşıya kalabilmektedirler. Literatürde duygusal emek kavramına ilişkin araştırmaların sayıca azlığı ve duygusal emek kavramının iş yaşamı içerisindeki önemi de göz önünde bulundurulduğunda çalışmada verilen değişkenlerin bir arada ele alınması gerekliliği söz konusudur. Araştırmada sistematik inceleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada konu edinilen çalışmalara Google Akademik, Yök Tez, ResearchGate, Dergi Park, veri tabanları aracılığıyla literatür taraması sonucunda ulaşılmıştır. Türkçe olarak yayınlanan 25 makale ve araştırma içerisinden yapılan incelemeler sonucunda konuya yönelik; çalışma grubu, gerçekleştirilen ülke, veri toplama araçları, veri analiz yöntemleri ve bulguları bakımından ele alınmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgularda duygusal emek davranışının boyutlarından yüzeysel davranış boyutunun, iş görenin duygusal ifadelerindeki yapaylıktan etkilenerek iş görenlerin tükenmişliğini arttırdığı, işten aldıkları doyumu azalttığı saptanmıştır. Beraberinde duygusal emeğin bir diğer boyutu olan derin davranış boyutunun tükenmişlikle negatif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca tükenmişlikte yaşanan artışın iş doyumunu azaltarak işten ayrılma niyetini pozitif yönde etkilediği ortaya konmuştur. Literatür taraması sonucunda iş yaşamında, çalışanların ve işverenlerin tükenmişlik düzeylerinin, duygusal emek davranışlarının işten ayrılma niyetini etkilemesi sebebiyle çalışanların ve işverenlerin tükenmişlik düzeylerini azaltmak için yaptıkları işlere yönelik tatmin düzeylerini, işe yönelik sevgilerini ve

sempatilerini arttıracak faaliyetlere yer verilmesi önerilebilir. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda duygusal emek, tükenmişlik ve işten ayrılma arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların sayısının arttırılmasının da faydalı olacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: duygusal emek, tükenmişlik, işten ayrılma, yüzeysel davranış, derin davranış

Abscrat

The aim of this study is to compile studies examining the relationship between the concepts of emotional labor, burnout and quitting encountered in business life by using various sources in the literature. Emotional labor is the regulation of the emotions of the employees in accordance with the job in order to provide the best service determined by the organization. While the employee tries to convey the appropriate behavior to the other party, he also makes an effort to hide the inappropriate emotion. Therefore, employees may face burnout and intention to quit their job as a result of their intense emotional labor behaviors. Considering the scarcity of studies on the concept of emotional labor in the literature and the importance of the concept of emotional labor in business life, it is necessary to consider the variables given in the study together. The systematic review method was used in the study. The studies that were the subject of the research were reached as a result of the literature review through the databases of Google Scholar, Yök Thesis, ResearchGate, Dergi Park. As a result of the examinations made among the 25 articles and studies published in Turkish; The study group was discussed in terms of the country, data collection tools, data analysis methods and findings. As a result of the research, it has been determined that the superficial behavior dimension, one of the dimensions of emotional labor behavior, is affected by the artificiality in the emotional expressions of the worker, increasing the burnout of the workers and reducing the satisfaction they get from the job. It has been determined that the deep behavior dimension, which is another dimension of emotional labor, has a negative and significant relationship with burnout. In addition, it has been revealed that the increase in burnout affects the intention to leave work positively by decreasing job satisfaction. As a result of the literature review, it can be suggested to include activities that will increase the satisfaction levels, love and sympathy for the work they do in order to reduce the burnout levels of the employees and employers, since the burnout levels of the employees and employers affect the intention to leave the job. In line with these findings, it is predicted that it will be beneficial to increase the number of studies examining the relationships between emotional labor, burnout and quitting.

Key Words: emotional labor, burnout, quitting, surface behavior, deep behavior

1.GİRİŞ

Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından çeşitli olay, durum ve kişilerin bireylerin duygusal ve düşünsel dünyasında uyandırdığı izlenim olarak tanımlanmış olan duyguların gündelik yaşam içerisindeki önemi son derece önemlidir. Günümüz toplumsal yaşamı içerisinde bireyler, birçok şekilde kendilerini zorlayan durumlarla karşı karşıyadırlar. Bu zorlamalar bireylerin psikolojik durumlarını ve dengelerini olumlu ve olumsuz şekilde etkileyebilmektedirler. Bir yandan bireylerin yaşamlarının sürekliliğini sağlayacak bir güç sağlarken, diğer yandan ise

bireylerin sahip olduğu maddi ve manevi gücü ortadan kaldırarak onları savunmasız bırakabilmektir. Duyguları oluştukları bağlamdan ve durumdan bağımsız olarak ele alınamayacağı ise çok açıktır. Modern toplum yaşamında iş ortamı ve çevresi en temel sosyal ortamlardan birisi olarak duygusal bağların ve ilişkilerin ortaya çıkıp geliştiği ve yaşandığı yerlerdir. Bu ortamların nitelikleri anlaşılmadan ortaya çıkan duyguları ve ilişkileri açıklamanın zor olacağı düşünülmektedir (Karaman, 2017). Karakaş (2017), duyguların örgütsel araştırmalar içerisinde geçmişte yeteri kadar araştırılmadığını belirtmiştir. Örgütsel yapılanma içerisinde bireylerin yaşadıkları farklı duyguların, örgüt içi ilişkileri ve davranışları şekillendirdiği ve sürecin yönlendirilmesinin gerekliliği birçok çalışmayla ortaya konmaktadır. Duygu yönetimini çalışılan sektör, bireylerin geçmiş yaşantıları, statü ve unvanlar gibi değişkenler etkilemektedir (Demir, 2021).

Duygu ve emek kavramlarını birlikte ele alacak olursak, "insanın bilinçli olarak giriştiği çalışma sürecinin, kendi iç dünyasında uyandırdığı izlenim" şeklinde ifade edebileceğimiz duygusal emek kavramı, örgütsel davranış ve psikoloji alanında yapılan çalışmalarda odaklanan konulardan birisidir (Begenirbaş, 2012). Duygusal emekle ilgili literatür incelendiğinde bu konuda yapılan çalışmalarda ortaya konan en önemli vurgu, çalışanların duygularını işlerine ve sürece yansıtmaları amacıyla örgütlerin bir takım duygusal davranış kuralları belirleyerek çalışanların davranışlarına belirli bir çerçeve çizmeleridir (Gosserand, 2003; akt. Ünler Öz, 2007). Müşteri ile doğrudan etkileşim içerisinde olan iş görenlerin kurumun yüzü olduğu kanısı yaygındır. Burada duygusal emeğin ve duyguların yönetimin başkasının yararına olmasından dolayı araçsal olduğu ifade edilebilir (Eroğlu, 2013). Duygusal emek, iş görenin duygularını abartmasını, yapaylaştırmasını veya bastırmasına sebep olabilir. Bu sebeplerden dolayı iş görenlerin yapacakları iş ve kendilerinden beklenenler konusunda bilgiye sahip olmaları ve buna göre durumu analiz ederek davranış sergilemeleri beklenir. Duyguların ifade edilmesi örgütsel çalışma ortamı içerisinde doğrudan veya dolaylı olarak öğrenilebilir (Naktiyok ve Ağırman, 2016).

Duygusal emeğin yoğun olarak yer aldığı örgütsel yaşam içerisinde, müşterilerin kuruma yönelik bağlılık, memnuniyet, hoşnutluk ve sadakat duygularını ortaya çıkarırken, örgüt personeli açısından ise yüksek duygusal ve fiziksel performans, üst düzey bir çaba, duygusal çatışmalar, yıpranma ve tükenme anlamına bile gelebilmektedir (Eroğlu, 2013). Kaçmaz (2005) tükenmişliği, iş görenin mesleğinin özünden ve amacından uzaklaşarak hizmet sunduğu bireylerle düzgün biçimde ilgilenemiyor olma durumu veya yaşanan doyumsuzluğa karşı geliştirilen, iş görenin kendisini geri çekme durumu olarak ifade etmiştir. Ayrıca Kaçmaz tükenmişliği daha çok, doğrudan müşteriye hizmet eden, işin kalitesinde müşteriye sunulan hizmetin önemli olduğu sektörlerde yer alan iş görenleri daha çok ve olumsuz biçimde etkilediğini ifade belirtmiştir. Naktiyok ve Ağırman (2016), yaptıkları çalışmada iş görenlerin olumlu duyguları gösterme zorunluluklarının olmasının tükenmişliği önemli ölçüde etkilemediğini vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra, olumsuz duyguları göstermeme zorunluluğunun ise iş görenlerde tükenmeyi arttırdığı ve duygusal emek stratejilerini ortaya çıkarak örgüt ortamına ve işe bağlılığı azaltarak duygusal tükenmişliği arttırdığını ortaya koymuşlardır. İş gören odaklı duygusal emek davranışlarının ise tükenmeyi ve tükenmenin de

işten ayrılma davranışını arttığını ifade etmişlerdir. Duygusal emek stratejileri sonucunda, örgütsel ortamda duyguların, düşüncelerin ve davranışların denetlenmesini ve hizmet alanlara karşı bastırılması sonucunda, iş görenlerin iş ortamında tatminsizliklerini arttırmakta ve bu sebeplerden dolayı işten ayrılma niyeti sergileyebilmektedirler (Göktepe ve Keleş, 2020).

Bu bilgiler ışığında; duygusal emeğin ve tükenmişliğin iş performansını etkilediğinden hareket ederek hem birey hem de örgütler açısından duygusal emek davranışlarını ve stratejilerini ve duygusal tükenmişliği saptamak ve bu kavramların işten niyeti sergilemekle olan ilişkisini saptamak açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, endüstri psikoloji açısından son derece önemli olan duygusal emek ve tükenmişlik kavramlarının işten ayrılma ile arasındaki ilişkileri inceleyen araştırmaları genel bir perspektifte ele alarak incelemektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma doğrultusunda nitel araştırma yöntemleri içerisinden sistematik incelemeyle duygusal emek, tükenmişlik ve işten ayrılma arasındaki ilişkileri ele alan çalışmalar analiz edilmiştir. Sistematik İnceleme, belli bir konudaki araştırma sorusunu cevaplayabilmek amacıyla, belirlenen ilkelere uygun olacak şekilde o alanda gerçekleştirilen araştırmaların sistemli ve yansız bir şekilde taranması sonucunda elde edilen çalışmaların analiz edilmesinin ardından sentezinin yapılmasıyla bir rapor oluşturma yöntemdir. Bu kapsamda duygusal emek, tükenmişlik ve iş doyumu ilişkisi doğrultusunda belirli çalışmalar seçilip analiz edilmiş, aşağıda bir bütün oluşturacak şekilde sunulmuştur.

2.2. Evren, Örneklem, Veri analizi

Araştırmada konu edinilen çalışmalara Google Akademik, YÖK Tez, ResearchGate, Dergi Park, Wiley Online Library, veri tabanları aracılığıyla literatür taraması sonucunda ulaşılmıştır. Söz konusu veri tabanlarında “duygusal emek”, “tükenmişlik” ve “işten ayrılma” anahtar sözcükleri kullanılmıştır. Bu kavramlar aratılarak Türkçe olarak yayınlanan 25 çalışmaya ulaşılmıştır. Elde edilen 25 çalışmanın duygusal emek, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti başlıkları altında kümelendiği belirlenmiş; ilgili analiz sonuçlarına ise aşağıda yer verilmiştir.

3.ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Tablo 1. Duygusal Emek ve Tükenmişlikle ilgili yürütülen çalışmalar

Araştırma Kodu / İsmi	Yazar (lar) ve Yıl	Çalışma Grubu	Ülke	Değişkenler	Veri Toplama Araçları	Araştırma ve Veri Analiz Yöntemi
A1/Hekimlerin Duygusal Emek Kullanımı ile İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma	Oral, Köse (2011)	136 Doktor	Türkiye	Duygusal emek, iş doyumu, tükenmişlik, demografik özellikler	Duygusal Emek Ölçeği, İş Doyumu Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği,	Faktör Analizi, Güvenirlik Analizi, Varyans Analizi, T testi,ANOVA Testi, Korelasyon Analizi
A2/Örgütlerde Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma	Eroğlu (2014)	268 Bankada bireysel müşteri hizmetleri çalışanı	Türkiye	Duygusal emek, duygusal tükenme, demografik özellikler	Tükenmişlik Ölçeği	Doğrulayıcı Faktör Analizi, BartlettKüreselli k Testi ,Güvenilirlik Analizi, KMO Örneklem Uygunluğu Testi
A3/ Turizm İşletmelerinde Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi: Otel İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma	Yakar (2015)	200 Otel çalışanı	Türkiye	Duygusal emek, tükenmişlik, demografik özellikler	Turizm İşletmelerin de Duygusal Emek Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği	Korelasyon Analizi, T testi, ANOVA Testi, LEVENE Testi, Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis Testi
A4/ İş Tatmini, Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkilerinin Belirlenmesi	Mengenci (2015)	438 Öğretmen		Duygusal emek,iş tatmini,duygusal tükenme,	İş Tatmini Ölçeği, Duygusal Tükenme Ölçeği,Duygusal Emek Ölçeği	Yapısal Eşitlik Modeli Analizi,Faktör Analizi

A5/İş Odaklı Duygusal Emek ve Duygusal Tükenme Arasındaki İlişkide Çalışan Odaklı Duygusal Emek ve Mesleki Bağlılığın Aracılık Etkisi	Naktiyok, Ağırman (2016)	263 Hemşire	Türkiye	İş odaklı duygusal emek, çalışan odaklı duygusal emek, mesleki bağlılık, duygusal tükenmişlik	İş Odaklı Duygusal Emek Gösterimleri Ölçeği, Çalışan Odaklı Duygusal Emek Gösterimleri Ölçeği, Mesleki Bağıllık Ölçeği, Duygusal Tükenmişlik Ölçeği	Madde Analizi, Açımlayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi, Yapısal Eşitlik Modeli Analizi
A6/ Sağlık Çalışanlarında Duygusal Emek, Tükenmişlik ve İş Tatmini İlişkisinin İncelenmesi: Konya İlinde Bir Uygulama	Yağcı Özen (2017)	345 Sağlık çalışanı	Türkiye	Çalışanların kişisel ve işi ile ilgili bilgiler, duygusal emek, tükenmişlik, iş tatmini	Bilgi Toplama Formu,Duygusal Emek Ölçeği,Tükenmişlik Ölçeği, İş Tatmini Ölçeği	Kolmogrov-Smirnov Analizi, Mann Whitney U Testi, Kruskal Wallis Testi, Spearman Korelasyon Analizi
A7/ Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi: Ege Bölgesi'nde Görev Yapan Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma	Yanar (2018)	264 Turist rehberi	Türkiye	Duygusal emek, tükenmişlik, demografik özellikler	Turizm İşletmelerinde Duygusal Emek Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği	Frekans Analizi, Faktör Analizi, Bağımsız T-testi, ANOVA Testi
A8/ Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi	Koçak, Gürsoy (2018)	221 Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ve bağlı kuruluşlarda çalışan	Türkiye	Duygusal emek, duygusal tükenme, demografik özellikler,	Duygusal Emek Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği	Güvenilirlik Analizi, Korelasyon Analizi

A9/ Yoğun Bakım Sağlık Çalışanlarının Benlik Saygısı, Tükenmişlik ve Duygusal Emek Düzeyi Arasındaki İlişki	Kilerci (2020)	200 Yoğun bakım servislerinde görev yapan sağlık çalışanı	Türkiye	Benlik saygısı, tükenmişlik, duygusal emek, demografik özellikler	Kişisel Bilgi Formu, Tükenmişlik Ölçeği, Duygusal Emek Ölçeği,Benlik Saygısı Ölçeği	T testi, ANOVA Testi, Spearmen Korelasyon Analizi, Tek Örneklem Khi Kare Testi
A10/Tükenmişlik ve Duygusal Emek İlişkisi: Akdeniz Bölgesinde Görev Yapan Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma	Aydın (2020)	312 Turist rehberi	Türkiye	Tükenmişlik, duygusal emek, demografik özellikler,	Duygusal Emek Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği	Örneklem Yeterliliği Testi, Barlett Küresellik Testi, T testi, ANOVA Testi, Man Whitney U Testi, Kruskal Wallis Testi, Korelasyon Analizi, Faktör Analizi
A11/ Duygusal Emek Davranışlarının Tükenmişlik Sendromu ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Hazır Giyim Sektöründe Bir Araştırma	Keleş, Aydın Göktepe (2020)	296 Satış görevlisi	Türkiye	Duygusal emek, çalışanların tükenmişlik sendromu, işten ayrılma niyeti	Tükenmişlik Ölçeği, Duygusal Emek Ölçeği, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği, Demografik Özellikler Anket Formu	Açımlayıcı Faktör Analizi, Güvenilirlik Analizi, Korelasyon Analizi, Regresyon Analizi
A12/ Duygusal Emek ve Tükenmişliğin Çalışan Performansı ile İlişkisi	Yana (2021)	677 Hizmet sektörü çalışanı (güvenlik, çağrı merkezi,temizlik çalışanları)	Türkiye	Duygusal emek, tükenmişlik, demografik özellikler	Tükenmişlik Ölçeği,Duygusal Emek Ölçeği	Tanımlayıcı İstatistik ve Korelasyon Analizi, Faktör Analizi, Regresyon Analizi

3.1. Duygusal Emek ve Tükenmişlik Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 1'de duygusal emek ile tükenmişlik arasındaki ilişkileri ele alan 13 araştırma makalesi sunulmuştur. Nicel araştırma ve ilişkisel tarama yöntemleriyle oluşturulan bu araştırmaların 1'i otel çalışanlarıyla, 1'i banka çalışanlarıyla, 1'i hizmet sektörü çalışanlarıyla (güvenlik, çağrı merkezi, temizlik çalışanları),1'i satış görevlileriyle,4 'ü sağlık çalışanlarıyla,1' i öğretmenlerle,1'i Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ve bağlı kuruluşlarda çalışanlarla, 1' i ise turist rehberleriyle gerçekleştirilmiştir. 13'ü yurt içi literatürde gerçekleştirilmiş olan bu araştırmalarda duygusal emek ve tükenmişliğe ek olarak çalışmaların 2' sinde iş tatmini, 1'inde iş- aile çatışması, 1'inde mesleki bağlılık,1'inde benlik saygısı, 1'inde ise işten ayrılma değişkeni de çalışılmıştır

A1 kodlu çalışmada duygusal emek davranışında sergilenen yüzeysel davranışın, iş görenlerin tükenmişliğini arttırırken işten aldıkları doyumu azalttığı, iş görenlerin duygusal emek davranışı sektörlerine göre değerlendirildiğinde ise kamu sektöründeki iş görenlerin özel sektördekilere oranla daha fazla duygusal emek ve yüzeysel davranışta bulundukları tespit edilmiştir. A2 kodlu çalışmada duygusal çaba gösterme esnasında ortaya çıkan yüzeysel davranışın tükenmişlikle pozitif ilişkisi olduğu görülürken, kişisel başarı boyutu ile herhangi bir ilişkisi saptanmamıştır. A3 kodlu çalışmada duygusal emeğin boyutlarıyla, demografik özellikler arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken yüzeysel davranış boyutuyla tükenmişlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Derin davranış boyutuyla anlamlı bir ilişki belirlenemezken, samimi davranış boyutu ile duygusal tükenmişlik arasında negatif yönlü bir ilişkiye ulaşılmıştır. A4 kodlu çalışmada iş tatminiyle, yüzeysel davranış ve duygusal tükenme arasında yarı aracı etkisi bulunmuştur. Dolayısıyla yüzeysel davranışlarla birlikte farklı örgütsel faktörlerin bir arada bulunmasıyla duygusal tükenmeye etkisi olabileceği gözlenmiştir. A5 kodlu çalışmada iş yaşamında olumsuz duyguları göstermeme zorunluluğu olarak bilinen duygusal emek davranışının duygusal tükenmişliği arttırdığı ancak aracı değişken olan mesleki bağlılığın eklenmesiyle tükenmişlik üzerine etkisinin azaldığı sonucuna varılmıştır. A6 kodlu çalışmada sağlık sektöründeki iş görenlerin duygusal emek davranışı boyutlarından doğal duyguların gösterimini kullanmaları sebebiyle diğer çalışmalarda ulaşılan sonuçlardan farklı olarak duygusal emeğin sağlık sektöründe tükenmişliğe neden olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. A7 kodlu çalışmada rehberlerde, duygusal emek sarf edilmesi esnasında ortaya çıkan yüzeysel davranışın fazla sergilenmesi halinde; duygusal tükenmişlik ve duyarsızlaşma oranının arttığına ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. A8 kodlu çalışmada Aile ve Sosyal Politikalar Müdürlüğü çalışanlarının, duygusal emek boyutları arasından en fazla samimi davranışı sergilemeleri sonucunda literatürle tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Çalışanlar tarafından sergilenen samimi davranış doğrultusunda duygusal tükenmenin az yaşandığı tespit edilmiştir. A9 kodlu çalışmada, katılım sağlayan yoğun bakım çalışanlarının yüksek benlik saygısına sahip olmaları doğrultusunda; duygusal emek algısı ortalamaları yüksek bulunurken, mesleği icra ederken yaşadıkları tükenmişlik ortalamaları 2,56 ölçek puanı ile düşük bulunmuştur. A10 kodlu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, turist rehberlerinin sergilediği duygusal emek düzeyleri orta ve yüksek düzey olarak belirlenirken; tükenmişlik düzeyleri düşük ve orta düzey olarak belirlenmiştir. Duygusal emek ve tükenmişlik arasındaki ilişkiye bakıldığında ise negatif yönlü bir ilişki saptanmıştır. A11 kodlu çalışma sonucunda, duygusal emek davranışı boyutlarından

yüzeysel davranış boyutunun, diğer çalışmalardan elde edilen sonuçlarda olduğu gibi tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ile pozitif yönde ilişkili olmasına ek olarak samimi davranış boyutunun da iş görenlerin tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleriyle pozitif yönde ilişkisi olduğu belirlenmiştir. A12 kodlu çalışmada duygusal emek ile tükenmişliğin, içselleştirilmiş rol yapma ve tükenme boyutları arasında ilişki saptanmıştır. Duygusal emek ile tükenmişlik ilişkisi ele alınan bu araştırmada ek olarak incelenen iş çıktıları ile duygusal emek doğrudan ilişkilendirilemezken çalışan tutumlarından olan tükenmişlik ile arasında zayıf düzeyde pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Tablo 2. Tükenmişlik ve İşten Ayrılmayla ilgili yürütülen çalışmalar

Araştırma Kodu / İsmi	**Yazar (lar) ve Yıl**	**Çalışma Grubu**	**Ülke**	**Değişkenler**	**Veri Toplama Araçları**	**Araştırma ve Veri Analiz Yöntemi**
B1/ İşe Bağlılığın Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisindeki Aracılık Etkisi: Yatırım Uzmanları Üzerine Bir Araştırma	Arı, Bal ve Bal (2010)	80 yatırım uzmanı	Türkiye	İşten ayrılma niyeti, tükenmişlik, işe bağlılık, yatırım uzmanlığı	Maslach Tükenmişlik Envanteri, İşe Bağlılık Ölçeği	Pearson Korelasyon Analizi, Çoklu Doğrusal Regresyon
B2/ İlköğretim Müfettişlerinin Örgütsel Bağlılık, Mesleki Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetleri Arasındaki İlişki	Polat ve Uğurlu (2009)	Beş farklı ildeki müfettişler	Türkiye	Örgütsel Bağlılık, Mesleki Tükenmişlik, İşten Ayrılma Niyeti	Örgütsel Bağlılık Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği	Pearson Korelasyon Analizi
B3/ Liderlik Davranış Tarzlarının Çalışanların Örgütsel Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Eğilimleri Üzerine Etkisi: Konuyla İlgili Bir Uygulama	Telli, Ünsar, Oğuzhan (2012)	Tekstil sektöründe çalışan 299 kadrolu personel	Türkiye	Örgütsel Tükenmişlik, İşten Ayrılma, Liderlik Davranış Tarzları	Maslach Tükenmişlik Envanteri,	Faktör Analizi, Korelasyon Analizi, Regresyon Analizi
B4 / Din Görevlilerinin İş Doyumu, İş Stresi, Tükenmişlik ve	Baltacı (2018)	(İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin, Gaziantep, Samsun ve	Türkiye	İş Doyumu, İş Stresi, Tükenmişlik, İşten Ayrılma Niyeti, Cinsiyet,	Minnesota İş Doyum Ölçeği, İş Stres Düzeyi	ANOVA

İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiler: Çok Örneklemli Bir Çalışma		Erzurum) çalışan 1125 din görevlisi		Medeni Durum, Eğitim Durumu, Mesleki Kıdem	Ölçeği, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği	
B5/ Tükenmişlik ile İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki Banka Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma	Yıldırım, Erul ve Kelebek (2014)	Gaziantep (291 banka çalışanı)	Türkiye	Tükenmişlik, İşten Ayrılma, Medeni Durum, Çalışma Süresi, Cinsiyet	İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği, Maslach Tükenmişlik Ölçeği	
B6/ İşgörenlerin Tükenmişlik Düzeylerinin İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Hatay'daki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma	Aslan ve Etyemez (2015)	Hatay ili üç, dört, beş yıldızlı ve butik otellerde çalışan 200 çalışan	Türkiye	Tükenmişlik, İşten Ayrılma Niyeti,	Maslach Tükenmişlik Ölçeği, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği,	Pearson Korelasyon Analizi
B7/ Günümüz Organizasyonlarında Duygusal Emeğin Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma	Güler ve Marşap (2019)	İstanbul'daki vakıf üniversitelerinde görev yapan 540 akademisyen	Türkiye	Duygusal Emek, Tükenmişlik, İşten Ayrılma Niyeti, Akademisyenler,	Duygusal Emek Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği,	Pearson Korelasyon Analizi, Doğrusal Regresyon Analizi
B8/ Algılanan Yönetici Kibrinin, Satış Elemanlarının Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Alan Araştırması	Bozacı, Çiftçi ve Güler (2018)	Perakende ayakkabı satış sektöründe faaliyet gösteren bir işletmenin satış elemanları.	Türkiye	Yönetici Kibri, Tükenmişlik, İşten Ayrılma Niyeti	İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği	Çoklu Regresyon Analizi

3.2. Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Tablo 2'de duygusal emek ile tükenmişlik ve işten ayrılma arasındaki ilişkileri ele alan 8 araştırma sunulmuştur. Nicel araştırma ve ilişkisel tarama yöntemleriyle oluşturulan bu araştırmaların B1 kodlu çalışmada araştırmacılar, tükenmişliğin alt boyutları ile işten ayrılma arasında tam bir aracılık durumu olduğu sonucunu ortaya koymuşlardır. Bu araştırmaları destekler nitelikte olan bir diğer çalışmada B2 kodlu çalışmada ise yaptıkları çalışmada işten

ayrılmanın değerlendirilmesinde mesleki tükenmişliğin istatiksel olarak anlamlı bir yordayıcı olduğunu ortaya koymuşlardır. İlköğretim müfettişlerinin işten mesleki tükenmişlik algıları ile işten ayrılma niyetleri arasında (r=.46; p<.01) orta düzeyde anlamlı ve olumlu bir ilişki olduğunu saptamışlardır. B3 kodlu araştırmada yapılan çalışmalar sonucunda işten ayrılmanın değerlendirilmesinde tükenmişliğin istatiksel olarak anlamlı bir yordayıcı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. B4 kodlu çalışmada cinsiyetler ile tükenmişlik arasında bir ilişki olduğunu ve çalışanların mesleki kıdem ve çalışma süreleri arttıkça tükenmişliklerinin arttığını saptamıştır. Ayrıca aynı çalışmada iş doyumu ile tükenmişlik arasında negatif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğunu belirtilmiştir. Buna göre tükenmişlikte artışın iş doyumunda azalmaya yol açtığını ve bu durumunda işten ayrılma niyetinin azalmasını yordadığını saptamıştır. Tükenmişlikle iş stresinin ve işten ayrılma niyetinin yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğunu saptamıştır. B5 kodlu çalışmada araştırmacılar tükenmişlik ve işten ayrılma ilişkisini inceledikleri çalışmalarında tükenmişlik ile işten ayrılma arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. B6 kodlu yapılan başka bir araştırmada ise tükenmişliğin duygusal tükenme, kişisel başarı ve duyarsızlaşma şeklindeki alt boyunlarının da işten ayrılmayı yordayıcı olduğu saptanmıştır. B7 kodlu araştırmacıların akademisyenleri örneklem olarak ele aldıkları çalışmalarında araştırmacılar, akademisyenlerin derinlemesine davranış sergilemelerinin tükenmişlik düzeylerini azalttığını ve yüzeysel davranışlar sergilediklerinde ise tükenmişlik düzeylerinde artış olduğunu vurgulamışlardır. Duygu değişimi konusunda istekli olmaları ve çaba göstermeleri ise tükenmişliği azaltmakta ve ayrıca duygularını düzenlemeden sadece rol yaparak davranış sergileyen akademisyenlerin ise tükenmişliklerinin arttığını saptamışlardır. Araştırmacılar akademisyenlerin tükenmişlik düzeylerini azaltmak için yaptıkları işlere yönelik tatmin düzeylerini, işe yönelik sevgilerini ve sempatilerini arttıracak faaliyetlere yer verilmesi önerilerinde bulunmuşlardır. B8 kodlu çalışmada araştırmacılar, iş görenlerin yöneticilerine yönelik kibir algılarının tükenmişlik düzeylerini ve işten ayrılma niyetlerini anlamlı düzeyde yordadığını saptamışlardır.

Tablo 3. Duygusal Emek, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetiyle ilgili yürütülen çalışmalar

Araştırma Kodu / İsmi	**Yazar (lar) ve Yıl**	**Çalışma Grubu**	**Ülke**	**Değişkenler**	**Veri Toplama Araçları**	**Araştırma ve Veri Analiz Yöntemi**
C1/Duygusal Emek Davranışlarının Tükenmişlik Ve İşten Ayrılma Niyeti İle İlişkisi: Yiyecek İçecek Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma	Korkmaz, Sünnetçioğlu, Koyuncu (2015)	218 Otel çalışanı	Türkiye	Duygusal emek, tükenmişlik, işten ayrılma niyeti, demografik özellikler	Tükenmişlik Ölçeği, Duygusal Emek Ölçeği, Demografik Özellikler Ölçeği	Güvenirlik Analizi, Açımlayıcı Faktör Analizi, Korelasyon Analizi, Doğrulayıcı Faktör analizi, Yol analizi

C2/Duygusal Emek, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişki: Otel İşletmesi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma	Karakaş (2017)	536 Otel çalışanı	Türkiye	Duygusal Emek, Tükenmişlik, İşten Ayrılma Niyeti	Turizm Çalışanları Duygusal Emek Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği	Doğrulayıcı Faktör Analizi, Betimleyici İstatistik Testleri, Korelasyon Analizi, Yapısal Eşitlik Modeli Analizi
C3/Duygusal Emek Davranışının İş Görenlerin Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama	Dündar (2019)	254 Banka çalışanı	Türkiye	Duygusal emek, İşten ayrılma niyeti, tükenmişlik	Tükenmişlik Ölçeği, Duygusal Emek Ölçeği, Demografik Özellikler Anket Formu	Temel Bileşenler Analizi, Barlett Küresellik Testi
C4/ Çalışanların Duygusal Emek Davranışlarının Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma	Keleş (2020)	296 Satış görevlisi	Türkiye	Duygusal emek, tükenmişlik, işten ayrılma niyeti, demografik özellikler	Tükenmişlik Ölçeği, Duygusal Emek Ölçeği, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği, Demografik Özellikler Anket Formu	Açımlayıcı Faktör Analizi, Güvenilirlik Analizi, Korelasyon Analizi, Regresyon Analizi
C5/Duygusal Emek, Tükenmişlik, Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: Animatörler Üzerine Bir Araştırma	Yağcı (2020)	400 Animatör	Türkiye	Duygusal emek, tükenmişlik, örgütsel bağlılık, işten ayrılma niyeti	Duygusal Emek Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği, Örgütsel Bağlılık Ölçeği, İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği, Sosyo-demografik Özellikler	Korelasyon Analizi, Yapısal Eşitlik Modeli Analizi, Frekans Analizi, Tanımsal Analiz, Açıklayıcı Faktör Analizi, Doğrulayıcı

	Anket Formu, Animatörlük Mesleği Özellikleri Anket Formu	Faktör Analizi, Bartlett Küresellik Testi, Madde Analizi, T Testi, ANOVA Testi, Welch Testi, Post-Hoc Testleri

Tablo 2'de duygusal emek, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkileri ele alan 5 araştırma makalesi sunulmuştur. Nicel araştırma ve ilişkisel tarama **?** yöntemleriyle oluşturulan bu araştırmaların 2'si otel çalışanlarıyla, 1'i banka çalışanlarıyla, 1'i satış görevlileriyle, 1'i ise animatörlerle gerçekleştirilmiştir. Hepsi yurt içi literatürde gerçekleştirilmiş olan bu araştırmalarda duygusal emek, tükenmişlik, işten ayrılma niyetine ek olarak 1 çalışmada örgütsel bağlılık değişkeni de çalışılmıştır.

3.3. Duygusal Emek, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyeti Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

C1 kodlu çalışmada müşterilerle artan etkileşim beraberinde sergilenen derin davranış kişisel başarıyı arttırırken, yüzeysel davranış duygusal tükenmeyi arttırmaktadır. Duygusal tükenme ise işten ayrılma niyeti üzerine orta şiddette pozitif yönlü etki göstererek işten ayrılma niyetini arttırdığı görülmüştür. C2 kodlu çalışmada, uygulama yapılan otelin bulunduğu il ve demografik değişkenlerden cinsiyet, yaş ve çalışılan bölüme göre gösterilen duygusal emek anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Muğla ilindeki katılımcılar ve turizm mezunu olan katılımcıların duygusal emek düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde ise çalışma süresinin artmasının derin davranışı arttırdığı bu durumun da duygusal emeği arttırırken tükenmişlik ve işten ayrılmayı azalttığı saptanmıştır. C3 kodlu çalışmada bankacılığın zorlu şartlarına dayanarak, artan rekabet ve bu rekabet doğrultusunda çalışanlar üzerinde artan baskı ve stresin, banka çalışanlarında tükenmişliği ve işten ayrılma niyetini arttırdığı tespit edilmiştir. C4 kodlu çalışmada, müşterilerin hizmet alma davranışlarının sürekliliğinde her geçen gün hizmet sektörü çalışanının tutumunun önem kazanması ve yaptıkları satışlara göre performans değerlendirmesine tabi tutulmaları doğrultusunda çalışanların duygularını bastırma davranışlarının arttığı bunun sonucunda da tükenmişliğin arttığı gözlenmiştir. Beraberinde yüzeysel davranışın artmasıyla tükenmişliğin arttığı, derin davranışın artmasıyla ise tükenmişliğin azaldığı sonucuna varılmıştır. C5 kodlu çalışmada animatörlerin müşterilerle yoğun etkileşim içinde olma ve işverenlerin kendilerinden duygu yönetimi konusundaki beklentileri doğrultusunda artan duygusal emek kullanımıyla tükenmişlik düzeyleri de artmaktadır. Aynı zamanda animatörlerin hali hazırdaki iş yaşamlarında kendileri gibi davranmalarının önüne geçerek onları daha rahat

davranabilecekleri ve hissettiklerini yansıtabilecekleri yeni bir iş aramaya yönelterek işten ayrılma niyetlerini de arttırmaktadır.

4.SONUÇ

Bu çalışma; endüstriyel psikoloji alanında önemli işten ayrılma niyeti ile duygusal emek ve tükenmişlik arasındaki ilişkilerini ele alan çalışmaların hangi alanlarda yoğunlaştığını ve ne gibi sonuçlar ortaya koyduğunu tespit etmek amacıyla 25 araştırmaya ait bulgular sistematik olarak incelenmiştir. Ele alınan araştırmaların 25'i yurt içi literatüre aittir.

Duygusal emek ve tükenmeyle ilgili 15 çalışma incelendiğinde kamu sektöründe çalışan iş görenlerin özel sektörde iş görenlere göre daha fazla duygusal emek ve yüzeysel davranış sergilediği saptanmıştır. Ayrıca yapılan çalışmalarda yüzeysel davranış ve tükenmişlik arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya konmuştur. Bunun sonucu olarak iş görenlerin yaptıkları işlerden aldıkları doyumlarının azaldığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, samimi davranışlar ortaya koyma ile tükenmişlik arasında negatif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Fakat yapılan araştırmalarda duygusal emeğe mesleki bağlılığın eklenmesinin tükenmişliği azalttığı ifade edilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmalarda yüksek benlik saygısına sahip olmanın duygusal emek yüksek çıksa bile tükenmişliği azalttığı bulgulanmıştır.

Tükenmişlik ve işten ayrılmayla ilgili 8 çalışma incelendiğinde iş görenlerin mesleki kıdem ve çalışma süreleri arttıkça tükenmişlik düzeylerinin de arttığı saptanmıştır. Tükenmişlikte ortaya çıkan artış iş doyumunun azalmasına sebep olmakta ve böylece işten ayrılma niyetinin artmasına sebep olduğu da saptanmıştır. Yapılan çalışmalarda ayrıca tükenmişlikle iş stresinin ve işten ayrılma niyetinin yüksek düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişkisi olduğunu saptamıştır. Güler ve Marşap (2019) yaptıkları çalışmada derinlemesine davranış sergilemenin tükenmişliği azalttığını ve yüzeysel davranış sergilemenin ise tükenmişliği arttırarak işten ayrılma niyetine sebep olduğunu ortaya koymuşlardır. İş görenlerin duygu değişimi konusunda istekli olmaları sayesinde bu yönde çaba göstermelerinin tükenmişliği azaltarak ve ayrıca duygularını düzenlemeden sadece rol yaparak davranış sergilemelerinin ise tükenmişliklerini arttırdığını saptamışlardır.

Duygusal Emek, Tükenmişlik ve İşten Ayrılma Niyetiyle ilgili 5 çalışma incelendiğinde derin davranışların kişisel başarıyı arttırırken, yüzeysel davranışların duygusal tükenmeyi arttırdığı saptanmıştır. Ayrıca çalışma süresinin artmasının derin davranışı arttırdığı bu durumun da duygusal emeği arttırırken tükenmişlik ve işten ayrılmayı azalttığı yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur. Bunların yanı sıra, rekabet doğrultusunda çalışanlar üzerindeki baskı ve stresin arttığı ve böylece tükenmişliği ve işten ayrılma niyetini arttırdığı tespit edilmiştir. Bu bulguların beraberinde yüzeysel davranışın artmasıyla tükenmişliğin arttığı, derin davranışın artmasıyla ise tükenmişliğin azaldığı sonucuna varılmıştır.

Bu sonuçlar araştırmaların büyük çoğunluğunun turizm, otelcilik, eğitim ve hizmet sektörlerinde çalışan iş görenler üzerinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bundan dolayı sağlık sektörü, üretim ile gıda sektörü ve diğer sektörlere ilişkin çalışmalar arttırılabilir.

Bununla birlikte yapılan çalışmaların sektörler içerisinde yer alan meslek gruplarına dağılımı da arttırılabilir. Çalışanların ve işverenlerin tükenmişlik düzeylerinin, mesleki emek ve duygusal emeklerinin işten ayrılma niyetini etkilemesi sebebiyle Güler ve Marşap'ın (2019) da belirttiği üzere çalışanların ve işverenlerin tükenmişlik düzeylerini azaltmak için yaptıkları işlere yönelik tatmin düzeylerini, işe yönelik sevgilerini ve sempatilerini arttıracak faaliyetlere yer verilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

Ağırman, Ü.H ve Naktiyok, A. (2016) iş odaklı duygusal emek ve tükenme arasındaki ilişkide çalışan odaklı duygusal emek ve mesleki bağlılığın aracılık etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *30*(4),789-809.

Aslan, Z., ve Etyemez, S. (2015). İşgörenlerin tükenmişlik düzeylerinin işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: Hatay'daki otel işletmelerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 7(3), 482-507.*

Aydın,O.(2020). Tükenmişlik ve duygusal emek ilişkisi: Akdeniz Bölgesinde görev yapan turist rehberleri üzerine bir araştırma. (Yüksek lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir (Tez No:639350)

Baltacı, A. (2018). Din görevlilerinin iş doyumu, iş stresi, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiler: çok örneklemli bir çalışma. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi, 22(3), 1509-1536.*

Bozacı, İ., Çiftçi, G. E., ve Gürer, A. (2018). Algılanan yönetici kibrinin, satış elemanlarının tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti üzerindeki etkisine yönelik bir alan araştırması. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(1), 205-226.*

Dündar, G. (2019). Duygusal emek davranışının iş görenlerin tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: bankacılık sektöründe bir uygulama (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya).

Eroğlu,Ş.(2014) Örgütlerde duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,*19, 147-160.

Karakaş, A. (2017). Duygusal emek, tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: Otel işletmesi çalışanları üzerine bir araştırma*. İşletme Araştırmaları Dergisi, 9(1), 80-112.*

Keleş, D. (2020). Çalışanların duygusa emek davranışlarının tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: Hizmet sektöründe bir araştırma. (Yüksek lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir (Tez No: 617546).

Keleş, D. ve Aydın Göktepe,E. (2020). Duygusal Emek Davranışlarının Tükenmişlik Sendromu ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Hazır Giyim Sektöründe Bir Araştırma. *Business and Economics Research Journal*,*11*(3),855-873,doi: 10.20409/berj.2020.286

Kilerci, S. (2020). Yoğun bakım sağlık çalışanlarının benlik saygısı, tükenmişlik ve duygusal emek arasındaki ilişki. (Yüksek lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir (Tez No:636702)

Koçak, O., & GÜRSOY, G. M. (2018). Duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 7(17), 161-181.*

Korkmaz, H., Sünnetçioğlu, S., Koyuncu, M. (2015, Haziran). Duygusal emek davranışlarının tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi: yiyecek içecek çalışanları üzerinde bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt (7), 14-33.*

Güler, H. N., ve Marşap, A. (2019). Günümüz organizasyonlarında duygusal emeğin tükenmişlik ve işten ayrılma niyetine etkisi: Akademisyenler üzerinde bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (53), 285-308.*

Mengenci, C. (2015). İş tatmini, duygusal emek ve tükenmişlik ilişkilerinin belirlenmesi. *Ege Akademik Bakış, 15(1), 127-139.*

Oral, K., Köse, S. (2011). Hekimlerin duygusal emek kullanımı ile iş doyumu ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt (16), 463-492.*

Polat, S. (2009). İlköğretim müfettişlerinin örgütsel bağlılık, mesleki tükenmişlik ve işten ayrılma niyetleri arasındaki ilişki. *Education Sciences, 4(3), 1150-1159.*

Sağlam Arı, G., Bal, H., ve Çına Bal, E. (2010). İşe bağlılığın tükenmişlik ve işten ayrılma niyeti ilişkisindeki aracılık etkisi: yatırım uzmanları üzerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15(3), 143-166.*

Telli, E., Sinan Ü, A., ve Oğuzhan, A. (2012). Liderlik davranış tarzlarının çalışanların örgütsel tükenmişlik ve işten ayrılma eğilimleri üzerine etkisi: konuyla ilgili bir uygulama. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 2(2), 135-150.*

Yağcı Özen,M.(2017). Sağlık çalışanlarında duygusal emek, tükenmişlik ve iş tatmini ilişkisinin incelenmesi: Konya ilinde bir uygulama. (Yüksek lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir (Tez No:471410)

Yağcı P.(2020). Duygusal emek, tükenmişlik, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: animatörler üzerine bir araştırma. (Doktora tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir (Tez No: 626548)

Yakar,S.(2015). Turizm işletmelerinde duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi: otel işletmelerine yönelik bir araştırma. (Yüksek lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir (Tez No: 410327)

Yana,G.(2021). Tükenmişlik ve duygusal emeğin çalışan performansı ile ilişkisi. (Yüksek lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir (Tez No:713729)

Yanar,R. (2018). Duygusal emek ve tükenmişlik ilişkisi: Ege Bölgesi'nde görev yapan turist rehberleri üzerine bir araştırma. (Yüksek lisans Tezi). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir (Tez No:504401)

Yıldırım, M. H., Erul, E. E., ve Kelebek, P. (2014). Tükenmişlik ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki banka çalışanları üzerine bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 6(1), 34-44.*

FON TRANSFER FİYATLAMA (FTF) UYGULAMASININ BANKA FİNANSAL BİLGİ SİSTEMİNE ETKİLERİ

Dr. Teoman TAĞTEKİN[1]

[1] teotag@gmail.com ,- ORCID ID: 0000-0002-7679-0163

ÖZET

Bankalar için fon transfer fiyatlaması (FTF), kar merkezleri arasında oluşan fon hareketlerine ait reel maliyetlerin, belirlenmiş kriterler ve hesaplama mantığı dahilinde değerlendirilip, işlem türü bazlı sonuçlarının muhasebeleştirilerek, finansal tablo ve raporlara yansıtıldığı yönetimsel performans ölçüm aracı olarak tanımlanabilir.

Fon trafiğinin, aktif & pasif yönetimini koordine eden Hazine birimi çatısı altında merkezileştirilmesi, bankalarda likidite riski, kur riski ve vade riski gibi risklerinde merkezi olarak yönetimine imkan vermektedir. FTF, mevduat gibi fon toplama ya da krediler gibi fon kullandırma ürünlerinin fiyatlamalarını dikkate alarak, bankanın karlılığına olan etkilerini ölçüp değerlendirmesinin yapıldığı dahili performans aracıdır. Şube, ATM, mobil, internet gibi dijital kanallar dahil, banka kar merkezleri aracılığı ile ortak likidite, hem mevduat hem de kredi için, kanal bağımsız paylaşılarak kullanılmaktadır. FTF, likidite havuzuna aktarılan ya da havuzdan yapılacak çıkışlarda, hem giren hem de çıkan fon'un maliyetini işlem türü ve kar merkezi bazında hesaplamaktadır.

Ortak havuza giren fonun maliyeti, aslında banka için mevduat müşterisine ödenen faiz gideri iken, havuz fon maliyeti ile faiz gideri arasındaki fark, fon toplayan birimin içsel maliyetlerinde dikkate alındığı gerçek gelir/gider olarak değerlendirilebilir. Tersi durumda, ortak havuzdan fon kullanan kar merkezinin, müşterisine yapmış olduğu kredi kullandırımı sonucu oluşan faiz geliri ile havuz fon maliyeti arasındaki fark fon kullandıran birimin içsel maliyetlerinde dikkate alındığı gerçek gelir/gideri olarak değerlendirilebilir. Mevduat için faiz gideri ödenirken, toplanan fonun ortak havuza devrinde FTF geliri elde edilmektedir. Kredi için faiz geliri elde edilirken, ortak havuzdan yapılan fon alımı için FTF gideri oluşmaktadır. FTF aracılığıyla fon yönetimine, hem mevduat hem de kredi ürünü için net faiz marjı yaklaşımına benzer bir değerlendirme yapabilme imkanı sunulmaktadır.

FTF aracılığıyla banka fon yönetimi, para cinsi, vade ve büyüklük gibi değişken bazlı ihtiyaçlarına göre yapacağı projeksiyonlar sonucu oluşan pozisyona göre belirlenecek FTF oranları ile hem mevduat hem de kredi ürünü bazında çeşitli alt kırılımlarda, kar merkezlerini mevduat ve risk iştahına göre yönlendirip yönetme kabiliyetine sahip olmaktadır. Bunun sonucu olarak, uygulamanın çıktıları muhasebeleştirilmek kaydı ile finansal bilgi sistemine yansıtılarak, süreç objektif olarak izlenebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: FTF-Fon transfer fiyatlaması, Bankalarda dahili fiyatlama, Finansal performans değerlendirme.

ABSTRACT

Fund transfer pricing (FTP) for banks can be defined as a managerial performance measurement tool in which the real costs of fund movements between profit centers are evaluated within the specified criteria and calculation logic, and the results based on transaction type are accounted for and reflected in financial statements and reports.

Centralization of fund traffic under the umbrella of the Treasury unit, which coordinates asset & liability management, enables banks to centrally manage risks such as liquidity risk, currency risk and maturity risk. FTP is an internal performance tool that measures and evaluates the effects on the profitability of the bank, taking into account the pricing of fundraising products such as deposits or funding products such as loans. Shared liquidity through bank profit centers, including digital channels such as branches, ATMs, mobile and internet, is used for both deposits and loans by sharing the channel independently. FTP calculates the cost of both incoming and outgoing funds on the basis of transaction type and profit center, for transfers to or from the liquidity pool.

While the cost of the fund entering the common pool is actually the interest expense paid to the deposit customer for the bank, the difference between the pool fund cost and the interest expense can be considered as the actual income/expense, which is taken into account in the internal costs of the fundraising unit. In the opposite case, the difference between the interest income of the profit center, which uses funds from the common pool, as a result of the loan disbursement to its customer and the cost of the pool funds, can be considered as the actual income/expense, which is taken into account in the internal costs of the unit that provides the fund. While the interest expense is paid for the deposit, FTP income is obtained when the funds collected are transferred to the common pool. While interest income is obtained for the loan, FTP expense is incurred for the purchase of funds from the common pool. The FTP provides fund management with the opportunity to make an assessment similar to the net interest margin approach for both deposit and loan products.

Through FTP, bank fund management has the ability to direct and manage profit centers according to deposit and risk appetite, with FTP rates to be determined according to the position formed as a result of projections according to variable-based needs such as currency type, maturity and size, in various sub-breakdowns on the basis of both deposit and loan products. . As a result, the process can be monitored objectively by reflecting the outputs of the application to the financial information system, provided that they are accounted for.

Keywords: FTP-Fund transfer pricing, Internal pricing in banks, Financial performance evaluation.

GİRİŞ

Yalın bir ifadeyle FTF, bir bankanın Hazine biriminin, banka genelinde fonları merkezi olarak topladığı ve daha sonra bunları iş birimleri ve şubelere yeniden dağıttığı, fonlama kaynağı fazlalıkları ya da eksik ihtiyaçlarını dengelediği, böylelikle likidite için bir iç pazar yarattığı süreçtir. Hazine, fon açığı varsa piyasalardan daha fazla fon tedarik eder, fon fazlalığı varsa Hazine bunları topluca piyasalara borç vererek değerlendirir (Tumasyan,2012).

Banka fon yönetimi tarafında likidite ve risk bileşenleri arasında dengenin sağlanarak, karlılığa maksimum faydanın sağlanması temel amaç olarak görülebilir. Temel işlev olan fon arz ve talebinin kesiştiği noktada bankalar için yabancı kaynak girişi hayati önem taşımaktadır. Kaynakların başta vade yapısı ve para cinsine bağlı likiditesi dikkate alınarak aktif ve pasif kalemler için dengelemenin yapılması, fon trafiğini yöneten Hazine biriminin asli sorumluluğudur. Bu dengenin sağlanamadığı durumlarda, öncelikle likidite ve vade riskine maruz kalınarak, aktif /pasif yapısında oluşacak bozulma bankanın finansal durumunu olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmaz gerçek olacaktır.

Likidite riski ve faiz oranı riski yönetiminden Hazine biriminin sorumlu olduğu merkezi bir yapının kurulması ile risk ve iş kararlarının ayrılması ile, Hazine birimi likidite ve faiz oranı riskine odaklanırken, iş birimleri ve şubeler kredi riski ve müşteri yönetimine odaklanabilmektedir (Ritchie,2016).

Hazine bu sorumluluğunu yerine getirmesi ve fon trafiğini yönetebilmesi için kullanabileceği araç FTF-Fon Transfer Fiyatlama Sistemi mekanizması olarak tanımlanabilir. FTF yardımıyla, bankada aktif ve pasif yönetimi çerçevesinden banka içi ve banka dışı fon trafiğinde Hazinenin tek kontak noktası olması, bunun sonucunda bankanın kar merkezleri olarak tanımlanabilecek şube ve iş birimlerinin finansal tablolarında oluşan aktifler için belirli bir maliyet ödemesi, pasifinde yer alan kalemler için de belirli bir gelir elde etmesi, FTF sisteminin genel işleyişi olarak tariflenebilir.

Özetle FTF'nin rolü, bankada iş birimleri üzerinde bulunan, kontrol imkanı bulunmayan risklerin ortadan kaldırılması ve iş birimlerinin bankanın toplam gelirlerine sağladıkları ilave getiri rakamının belirlenmesidir (Sümer,2005).

Bankalarda genelde mevduat toplayan şube, daha fazla faiz ödüyor ve daha çok zarar ediyor gibi, kredi kullandıran şube de daha çok faiz geliri alıp daha çok kar ediyor gibi görünse de FTF uygulaması sonucu şubeler bu gerçekçi olmayan yaklaşımdan uzaklaştırılıp, aynı düzlemde, eşit bakış açısı ile değerlendirilme imkanına kavuşmaktadır. Bu bakış açısı her şubenin gerçek karlılığının belirlenmesine yardımcı olurken, farklı özelliklere sahip şubelerin karşılaştırılmasını mümkün kılmaktadır (Kocakülah ve Egler,2006). FTF sistemi kullanımı ile bankalarda Hazine Birimine, şubeler üzerindeki likidite riski ve faiz oranı riskini belli bir içsel maliyet karşılığında yönetme imkanı sağlanmaktadır. Şubeler FTF uygulaması dahilinde bu risklerden korunmakta ve söz konusu risklere maruz kalmadan faaliyetlerine devam edebilmektedirler (Çelenk ve Tağtekin,2021).

UYGULAMALAR

Uygulamada, pasif kalemler için vadeli mevduat kabulü, aktif kalemler için bireysel kredi kullandırımı örnek olarak kullanılmıştır. Banka, yönetsel tercih olarak FTF uygulama alanlarının genişletilmesi kararı alması ile birlikte FTF yapısı tüm aktif ve pasif kalemler için uygulanarak, banka yönetiminin belirlemiş olduğu hedef ve stratejiler doğrultusunda bilanço yönetimi yapma yeteneği kazanmış olacaktır.

FTF işleyişini sayısal olarak örnek işlemler üzerinden açıklamak için seçilen fon toplama ve fon kullandırma işlem setlerine ait açıklama ve muhasebe kayıtları aşağıdaki gibidir. Anlaşılabilir olmasını teminen işlem adet ve türleri asgari seviyede kullanılmıştır.

Mevduat ile İlgili Muhasebe Kayıtları:

Şubede toplanmış bir ay vadeli mevduat için ay sonu hesaplanmış olan gider reeskontu rakamına istinaden muhasebe kaydı aşağıdaki gibi oluşturulur.

İşlem Tarihi: 30.11.2022	/	BORÇ	ALACAK
610 TÜRK PARASI MEVDUATA VERİLEN FAİZLER (Y.İ.Y.K)			
620.00 TASARRUF MEVDUATINA (GERÇEK KİŞİLER) - SABİT		450	
360 FAİZ VE GİDER REESKONTLARI			450
360.00 MEVDUAT FAİZ REESKONTLA			
Açıklama : Gider Reeskontu			
TOPLAM		450	450

Şube tarafından toplanmış olan mevduat rakamının Hazine birimine devri sonrası devir tarihinden ay sonuna kadar hesaplanmış şube FTF gelirine ait muhasebe kaydı aşağıdaki gibi oluşturulur.

İşlem Tarihi: 30.11.2022	/	BORÇ	ALACAK
290 ŞUBELER CARİ HESABI - T.P.			
(Hazine)		250	
592 ŞUBELERDEN ALINAN FAİZLE			250
Açıklama : Vadeli mevduat FTF geliri			
TOPLAM		250	250

Şube tarafında oluşturulan FTF geliri karşılığı, Hazine adına vadeli mevduat ile ilgili FTF gider muhasebe kaydı aşağıdaki gibi oluşturulur.

İşlem Tarihi: 30.11.2022	/			BORÇ	ALACAK
692 ŞUBELERE VERİLEN FAİZLER - T.P.					
				250	
			290 ŞUBELER CARİ HESABI - T.P		250
			(Şube)		
Açıklama : Vadeli mevduat karşılığı ödenen FTF gideri					
TOPLAM				250	250

Krediler ile İlgili Muhasebe Kayıtları:

Şubede kullandırımı yapılmış bir yıl vadeli bireysel TL kredi için ay sonu hesaplanmış olan gelir reeskontu rakamına istinaden muhasebe kaydı aşağıdaki gibi oluşturulur.

İşlem Tarihi: 30.11.2022	/			BORÇ	ALACAK
220 KREDİ FAİZ VE GELİR TAHAKKUK VE REESKONTLARI - T.P.					
220.01 FAİZ REESKONTLARI				600	
			514 KISA VADELİ DİĞER KREDİLER		600
			514.20 TÜKETİCİ KREDİLERİNDEN		
Açıklama : Gelir Reeskontu					
TOPLAM				600	600

Şube tarafından kullandırımı yapılmış olan kredi rakamının Hazine biriminden devir alınması sonrası devir tarihinden ay sonuna kadar hesaplanmış şube FTF giderine ait muhasebe kaydı aşağıdaki gibi oluşturulur.

İşlem Tarihi: 30.11.2022	/			BORÇ	ALACAK
692 ŞUBELERE VERİLEN FAİZLER - T.P.					
				300	
			290 ŞUBELER CARİ HESABI -		300
			(Hazine)		
Açıklama : Bireysel Kredi FTF gideri					
TOPLAM				300	300

Şube tarafında oluşturulan FTF giderine karşılık Hazine adına kredi kullandırımı ile ilgili FTF gelir muhasebe kaydı da aşağıdaki gibi oluşturulur.

İşlem Tarihi: 30.11.2022	/	BORÇ	ALACAK
290 ŞUBELER CARİ HESABI - T.P.			
(Şube)		300	
592 ŞUBELERDEN ALINAN FAİZLE			300
Açıklama : Bireysel kredi karşılığı FTF geliri			
TOPLAM		300	300

Finansal Tablolar:

Şube:

Şube tarafında FTF'ye konu işlemlere ait oluşan reel bankacılık işlemlerine ait muhasebe kayıtları ile birlikte bu işlemler sonucu oluşan FTF işlemlerine ait muhasebe kayıtların toplu olarak finansal tablo gösterimi aşağıdaki gibidir.

Çizelge 1 : Kar&Zarar Tablosu- Şube

KAR VEYA ZARAR TABLOSU 30.11.2022 itibariyle - FTF Dahil Şube için	
	Cari dönem (30.11.2022)
FAİZ GELİRLERİ	**850**
Kredilerden Alınan Faizler	600
Şubelerden Alınan Faizler	250
FAİZ GİDERLERİ	**750**
Vadeli Mevduat Faiz Giderleri	450
Şubelere Verilen Faizler	300
NET FAİZ GELİRİ/GİDERİ	**100**

Hazine:

FTF'ye konu işlemlere ait şube tarafında oluşan reel bankacılık işlemlerine istinaden Hazine biriminde oluşan FTF işlemlerine ait muhasebe kayıtların finansal tablo gösterimi aşağıdaki gibidir.

Çizelge 2 : Kar&Zarar Tablosu- Hazine

KAR VEYA ZARAR TABLOSU 30.11.2022 itibariyle - FTF Dahil Hazine için	
	Cari dönem (30.11.2022)
FAİZ GELİRLERİ	**300**
Kredilerden Alınan Faizler	0
Şubelerden Alınan Faizler	300
FAİZ GİDERLERİ	**250**
Vadeli Mevduat Faiz Giderleri	0
Şubelere Verilen Faizler	250
NET FAİZ GELİRİ/GİDERİ	**50**

Konsolide:

FTF'ye konu işlemlere ait oluşan reel bankacılık işlemlerine ait muhasebe kayıtları ile birlikte bu işlemler sonucu oluşan FTF işlemlerine ait banka geneli muhasebe kayıtların toplu olarak finansal tablo gösterimi aşağıdaki gibidir.

Çizelge 3 : Kar&Zarar Tablosu- Konsolide

KAR VEYA ZARAR TABLOSU 30.11.2022 itibariyle - FTF Dahil Konsolide	
	Cari dönem (30.11.2022)
FAİZ GELİRLERİ	**1150**
Kredilerden Alınan Faizler	600
Şubelerden Alınan Faizler	550
FAİZ GİDERLERİ	**1000**
Vadeli Mevduat Faiz Giderleri	450
Şubelere Verilen Faizler	550
NET FAİZ GELİRİ/GİDERİ	**150**

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Örnek işlem seti ve muhasebe kayıtlarında da görüldüğü üzere şube tarafında toplanan mevduat ve kullandırılan kredi işlemi sonrası ay sonunda oluşan gerçek bankacılık işlemleri (FTF hariç) sonrası oluşan kar/zarar rakamı aşağıdaki gibidir.

(Kredilerden alınan faizler – Mevduata ödenen faizler)

(600 – 450) = 150 TL kar

Şube tarafından toplanan mevduata karşılık bir faiz gideri ödemesi söz konusu iken, aslında içsel fon kaynağı olarak değerlendirilmesi neticesinde FTF faiz geliri söz konusu olmaktadır. FTF dahilinde şubeye yazılan gelir, içsel değerlendirme de Hazine için gider kalemi olarak muhasebeleştirilir.

Tersi durumda şube tarafından kullandırımı yapılan krediden bir faiz geliri elde edilirken, içsel borçlanmadan dolayı da şubenin FTF faiz gideri söz konusudur. FTF dahilinde şubeye yazılan gider, içsel değerlendirme de Hazine için gelir kalemi olarak muhasebeleştirilir.

Bu bağlamda FTF sonuçlarının da yansıtılması sonrası şube adına oluşan kar/zarar rakamı aşağıdaki gibi olmaktadır.

[(Kredilerden alınan faizler + Şubelerden alınan faizler) – (Mevduata ödenen faizler + Şubelere verilen faizler)]

[(600+250) – (450+300)] = 100 TL FTF'li kar rakamıdır.

Aynı değerlendirme kriterleri dahilinde Hazine adına oluşan kar/zarar rakamı aşağıdaki gibi olmaktadır.

[(Şubelerden alınan faizler) – (Şubelere verilen faizler)]

[(300) – (250)] = 50 TL FTF'li kar rakamıdır.

Konsolide olarak değerlendirildiğinde ise;

[(600+250+300) – (450+300+250)] = 150 TL FTF'li kar rakamı oluşmaktadır.

İçsel değerlendirme yapılan fon hareketleri baz alınarak uygulanan FTF sistematiği ile bankaların gerçek faaliyet gelir kaynağı olan aktiflerin fon maliyetinin; faiz gideri ödeniyor olsa da aktif kullanımına iç kaynak olması nedeni ile pasif kalemlerin gelir oluşturması ve bu kalemlerin gerçek performans ölçümünde dikkate alınarak hesaplama yapılıyor olması FTF yaklaşımının temel unsurudur.

KAYNAKÇA

Çelenk, H. , Tağtekin, T. , Katılım Bankalarında Fon Transfer Fiyatlama Sistemi, Finansal Performansa Yansıması Ve Muhasebeleştirilmesi (Katılım Bankasında Bir Uygulama), Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi , 6 (1) , 112-122 . DOI: 10.29106/fesa.851517, 2021.

Kocakülah, M.C., Egler, M., Funds Transfer Pricing: How To Measure Branch Profitability, Journal of Performance Management, 2006.

Ritchie, F.I., Funding Liquidity Risk And Fund Transfer Pricing In Banking, Submitted for the degree of Doctor of Philosophy, Department of Actuarial Mathematics and Statistics School of Mathematical and Computer Sciences Heriot-Watt University, 2016.

Sümer, S., Dünya ve Türkiye Uygulamasında Bankacılıkta Fon Transfer Fiyatlaması, Active Bankacılık Dergisi, ss:1-9, 2005.

Tumasyan, H., Revisiting Funds Transfer Pricing, SSRN Electronic Journal, https://ssrn.com/abstract=2257081, s:3, 2012.

ÖRGÜTSEL GÜVEN KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ: BİBLİYOMETRİK ANALİZİ İLE KAVRAMSAL BİR İNCELEME

♦♦♦

AN OVERVIEW OF ORGANIZATIONAL TRUST CONCEPT: A CONCEPTUAL ANALYSIS WITH BIBLIOMETRIC ANALYSIS

Doç. Dr. ERHAN KILINÇ[1], Öğr. Gör. Şükrü GÜVEN[2]

[1] Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi, erhankilinc@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2065-2407

[2] Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat Meslek Yüksekokulu, sukruguven@selcuk.edu.tr ORCID: 0000-0001-6489-5593

ÖZET

Güven kavramı, insanlık tarihi kadar eskiye dayanan ve her dönem önem verilen bir olgudur. Güven, güvensizlik ve ihanet konuları tarih boyu filozofların, politikacıların ve sosyal bilimcilerin dikkatini çekmiştir. Özellikle 1950 yıllardan itibaren soğuk savaş dönemiyle birlikte yaşanan gelişmeler, güven çalışmalarının ivme kazanmasını sağlamıştır. Başlangıçta insan ilişkilerinde önemi ortaya konulan güven kavramı günümüzde artık örgüt-birey, devlet-vatandaş ilişkilerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Güven duygusu çok zor kazanılmakla birlikte çok çabuk kaybedilebilme özelliğine sahiptir. Gittikçe zayıflayan ve yıpranan güvenin toplumda, örgütsel hayatta ve ülke yönetimlerinde her geçen gün artan önemi, güvensizliğin kendini hızla hissettiren bir olgu haline gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Araştırmalar, yüksek güven ortamında çalışanların örgütün hedeflerine ulaşmasına daha çok katkı sağladığını göstermektedir. Bunun yanı sıra işletmelerin hem ulusal hem de uluslararası boyutta rekabet edebilmeleri ve örgütsel başarıya ulaşabilmeleri için güçlü stratejilere, bu stratejileri uygulayacak yöneticilere ve karşılıklı güvene dayalı örgütsel ilişkilere ihtiyaç vardır. Örgüte duyulan güvenin azalması ile işgörenler sessizlik, iletişim kurmada problem yaşama, iş tatminsizliği, performansın azalması, aşırı tedbirli davranma ve örgüt yararına işler yapmada geri planda kalma gibi problemler yaşayabilmektedir. Örgütlerde güven, grup içi ilişkilerden, organizasyonun yapısından ve yönetimin tutumundan kolayca etkilenebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı örgütsel güven kavramı çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemi ile değerlendirilerek, örgütsel güven olgusuna yönelik yapılacak olan çalışmalara yön göstermektir. Bu kapsamda 1980-2022 yılları arasında yayınlanan Web of Science veri tabanında yer alan 10.849 örgütsel güven makalesi bibliyometrik analiz yöntemiyle atıf analizi, bibliyografik eşleştirme, ortak atıf analizi, ortak-varlık analizi, ortak yazar ve bibliyometrik haritalama analizleri aracılığıyla değerlendirilmiştir. Araştırmada veri toplamak ve verileri

[1]

analiz etmek için Web of Science Collection analiz sonuçları, VOSviewer ve R Studio Biometrix programlarından yararlanılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre literatürde örgütsel güven üzerine yapılan çalışmaların her geçen yıl arttığı ve 2021 yılında toplam örgütsel güven yayın sayısının 972 olduğu; literatürde örgütsel güvenle birlikte liderlik, örgütsel adalet, iş tatmini, bağlılık ve iş birliği kavramlarının en çok ortak çalışıldığı; en çok yayın yapan yazarların ülkelerinin ABD, İngiltere ve Çin olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güven, Örgütsel güven, Bibliyografik analiz.

ABSTRACT

The concept of trust is a phenomenon that is as old as human history and is given importance in every period. The issues of trust, distrust and betrayal have attracted the attention of philosophers, politicians, and social scientists throughout history. Especially since the 1950's, the developments experienced with the cold war period enabled the confidence efforts to gain momentum. The concept of trust, which was initially emphasized in human relations, now plays a decisive role in organization-individual, state-citizen relations. Although the sense of trust is very difficult to win, it can be lost very quickly. The increasing importance of the increasingly weakened and worn trust in society, organizational life and country administrations stems from the fact that distrust becomes a phenomenon that makes itself felt rapidly.

Researches show that those who work in a high-trust environment contribute more to the organization's goals. In addition, strong strategies, managers to implement these strategies and organizational relations based on mutual trust are needed to compete for both at national and international levels and achieve organizational success. With the decrease in trust in the organization, the employees may experience problems such as silence, problems in communicating, job dissatisfaction, decreased performance, acting with extreme caution, and being left behind in doing things for the benefit of the organization. In organizations, trust can be easily influenced by intra-group relationships, the structure of the organization, and the attitude of management.

The aim of this study is to evaluate the concept of organizational trust with the bibliometric analysis method of the studies and to guide the studies to be carried out on the phenomenon of organizational trust. In this context, 10,849 organizational trust articles in the Web of Science database published between 1980 and 2022 were evaluated using the bibliometric analysis method through citation analysis, bibliographic matching, co-citation analysis, co-entity analysis, co-author, and bibliometric mapping analysis. Within the scope of the research, the data were obtained by using the Web of Science Core Collection Database Analysis Results and the VOSviewer program.

According to the results of the research, the studies on organizational trust in the literature are increasing every year and the total number of organizational trust publications in 2021 is 972; In the literature, the concepts of leadership, organizational justice, job satisfaction, commitment and cooperation are most studied together with organizational trust; It has been determined that the countries of the authors who publish the most are USA, England, and China.

K**eywords:** Trust, Organizational trust, Bibliographic analysis.

GİRİŞ

Çağımızın en önemli sorunlarından biri, bir arada yaşamak ve bir arada var olmak sorunudur. Bu sorunun temelinde olan faktörlerden biri de toplumsal, kültürel ve ahlaksal yapının değişmesi ve insanların birlikte varoluş gereksinimi tam olarak gerçekleştirememesi olduğu söylenebilir. İnsanların birbirine güven duymamasının temelinde de bu sorun yatmaktadır (Erdem, 2003: 13).

Güven, özellikle de ihlalini veya kaybını algıladığımızda veya yaşadığımızda hepimizin en iyi şekilde hissettiği bir kavramdır (Saunders, 2012). Güven kavramının kökleri çok eskilere dayanmaktadır ve günlük etkileşimler, kişilerarası ilişkiler ve sosyal etkileşimler için çok önemlidir (Erdem, 2003: 27). Filozoflar ve politikacılar uzun süredir güvensizlik ve ihanet konularıyla ilgilenirken, sosyal bilimciler güveni incelemeye yeni yeni başladılar. Bu alandaki araştırmalar, artan Soğuk Savaş paranoyasının ve maliyetli ve tehlikeli silahlanma yarışına bilimsel bir çözüm bulunabileceğine dair idealist inançların bir sonucu olarak 1950'lerin sonlarında başlamıştır (Hoy ve diğerleri, 1999: 184). Shaw'a (1997) göre, bir örgütün etkili bir şekilde çalışması için yöneticiler ve profesyoneller güvenilir ilişkiler oluşturmalı ve sürdürmelidir. Bunun nedeni, çalışanlar arasındaki güvenin, bir şirket içinde meydana gelen rekabetçi değişikliklerin çok önemli bir unsuru olmasıdır. Çok sayıda çalışma, güven eksikliğinden kaynaklanan her tür kuruluştaki sorunları belgelemiştir.

Güvensizliğin derinden hissedildiği, artan ve hızla yayılan güvensizlik ortamında, güven kavramı tartışmalı bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Güvensizliğin hızla kendini gösteren önemli bir sorun haline gelmesi nedeniyle, güven toplumun her alanında giderek daha önemli hale gelmekte ve giderek aşınmakta ve yıpranmaktadır (Erdem, 2003: 27).

Bu çalışma örgütsel güven kavramı üzerinde ‘Web of Science Collection’ yapılan çalışmaların bibliyografik olarak analiz edilmesini amaçlamıştır. Öncelikle örgütsel güven kavramı üzerine yapılmış araştırmalar ilgili literatür eşliğinde ortaya konmaya çalışılmıştır. Devamında 1980-2022 yılları arasında yayınlanan Web of Science veri tabanında yer alan 10.849 örgütsel güven makalesi bibliyografik analiz yapılmıştır. Araştırmada veri toplamak ve verileri analiz etmek için Web of Science Collection analiz sonuçları, VOSviewer ve R Studio Biometrix programlarından yararlanılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu başlık altında güven ve örgütsel güven kavramları açıklanmıştır.

1.1. Güven Kavramı

Güven, korku, çekinme ve kuşku duymadan inanma ve bağlanma duygusu, itimat anlamlarına gelmektedir (https://sozluk.gov.tr/, E.T.: 15.12.2022). Güven, bir tarafın veya grubun, ikinci tarafın yardımsever, güvenilir, yetkili, dürüst ve açık olduğuna güvenerek kendini savunmasız hale getirme isteğidir (Hoy vd., 1999:189). Güven en genel anlamda dürüstlük ve doğruluğa dayalı bir kavram olarak algılanmaktadır (Demircan ve Ceylan, 2003: 139). Güven ile ilgili yapılan tanımlar iki ortak noktası bulunmaktadır. Birincisi güvenen taraf karşı tarafın iyi niyetli olacağını düşünmekte ve kendine zarar gelmeyeceğine inanmaktadır. İkincisi ise güvenen taraf, karşı tarafa bağımlı ve savunmasız bir durumda olmasıdır (Dede ve Gürbüz, 2017: 37) .

Güven kavramı temel olarak bakıldığında, bireyin kendi içinde yaşadığı psiko-sosyal bir kavram olan kendine güven ile bireylerin birbirlerine (yani bir başka birey/bireyler, kurum, devlet vs.) olan güveni olmak üzere iki başlık altında incelenebileceği görülmektedir. İnsanın kendine olan güveni, kendini bilmesinden, kendini değerli hissetmesinden ve benlik saygısından kaynaklanmakta ve özgüven olarak adlandırılmaktadır. Kendine güven duygusu, bireyin kendi değer ve yeteneklerinden emin olmasıdır. Ayrıca, bireyin güvenirliği ise bireyin ahlaki davranışlar sergilemesi, dürüstlüğü ve doğruluğu ile toplumun güvenini kazanmış olması ile de ifade edilir (Eren, 2015: 350). İnsanların birbirlerine veya kuruma olan güveni ise, bireyin başka bir bireye (çalışan, yönetici) veya unsura (örgüt, devlet vs.) karşı olumlu davranış göreceği, olumsuz ve beklenmedik bir durum görmeyeceğine karşı hissettiği rahatlık ve esenlik halidir.

Güven kelimesinin ortaya çıkmasında en önemli neden açık veya gizli güvenlik açığı sorunudur. Herhangi bir güvenlik açığı bulunmadığı sürece güven duymaya gereksinim de yoktur (Hoy vd., 1999: 186). Bu açıdan bakıldığında güven duygusu, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramında ikinci sırada gelen güvenlik ihtiyacı ile de bağlantılıdır.

Güven yoksa belirsizlik vardır. Bunun sonucunda da insanlar birbirlerine yabancılaşmaya başlarlar. Ancak hem bireysel hem de kurumsal hedeflere ulaşmak için şirketlerde çalışanların birbirlerine yardım etmesi ve bir takım olarak çalışması gerekir. Bu, patronları, iş arkadaşları ve içinde bulundukları kurum ile yüksek standartlar, verimlilik ve etkinlik sağlayacaktır. Bu ise örgüt içinde oluşturulan güven ile mümkün olabilir (Batı ve Tutar, 2017: 36; ; Örücü ve Kambur, 2017: 1111).

1.2. Örgütlerde Güven

Sadece kişilerarası ilişkiler açısından değil, aynı zamanda grup dinamikleri açısından da güven, olumlu ve üretken bir bileşendir. Ayrıca, iş yerinde olduğu kadar kişilerarası ilişkilerde de güven çok önemlidir. Örgüt içi iletişimin temeli, bir örgüt içinde var olan normlar, değerler, inançlar, algılar, duygular ve eylemlerden etkilenen bir kavram olan örgütsel güvendir. Yüksek derecede güvene sahip bir ortamda çalışmak, etkinliğin sağlanması için esastır. Çünkü çalışanların güçlü bir güven ortamında örgütün amaçlarına ulaşmasında daha fazla katkı sağladığı saptanmıştır. Örgütlerin hem yurt içinde hem de yurt dışında rekabet edebilmeleri ve örgütsel başarıya ulaşabilmeleri için stratejilere, bu planları hayata geçirecek yöneticilere ve güçlü karşılıklı örgütsel bağlara da ihtiyaç vardır. Örgütler bunu başarmak için güven fikrini ön planda tutmalıdır. Çünkü güven, bir işletmenin "işbirliği sermayesi" dir. (Batı ve Tutar, 2017: 36; Gerçek, 2017: 955; Örücü ve Kambur, 2017: 1109; Demircan ve Ceylan, 2003: 139). Örgütsel güvenin yönetici-çalışan ilişkileri üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu bilinmektedir (Örücü ve Kambur, 2017: 1111).

Güven, organizasyonlarda iletişimin ve karşılıklı ilişkilerin temelini oluşturur. Örgütlerde etkili bir iletişim ağının oluşturulması ve sağlıklı ilişkilerin kurulması, güveni geliştirmek için en önemli kaynaklardan biridir. Günlük yaşantıdaki ve iş hayatındaki güvensizliğin bir kısmı, duygular, beklentiler ve düşünceler doğru anlaşılamamasından ve iletişim eksikliğinden de kaynaklanabilmektedir (Demircan ve Ceylan, 2003: 143).

Kuruma duyulan güvenin azalması, personel arasındaki sessizlik kültürünün neden olduğu iletişim güçlükleri, iş mutsuzluğu, performans düşüşleri, örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemede isteksizlik gibi sorunlara yol açabilir (Örücü ve Kambur, 2017: 1113).

Örgütlerde güven ve güvenin çalışma ilişkilerindeki yeri değerlendirildiğinde, teorisyenlerin şu sonuçlara ve genellemelere ulaştığı görülmektedir: Elton Mayo ve arkadaşlarına göre verimlilik artışının ve başarı elde etmenin yollarından biri işyerinde karşılıklı sevgi ve güvenin sağlanmasıdır (Eren, 2015: 22). Güveni etkileyen en önemli unsurlardan biri örgütsel kültürdür. Örgüt kültürü zaman içerisinde gelişir ve değişir, bununla birlikte yaşanan olaylar ve sergilenen tutumlarla birlikte örgütlerde güven de örgüt kültürü ile birlikte olumlu veya olumsuz bir şekilde değişir (Demircan ve Ceylan, 2003: 143). Açıklık, dürüstlük ve iş birliğine önem veren, elemanların her türlü karara katılımım destekleyen örgütlerde güveni sağlamak daha kolaydır. İşlerinin doğru yapılacağını bildiğimiz ve eylemleri önceki deneyimlerimizle desteklenmiş olanlara güveniriz (Eren, 2015: 487, 379). Kişiler, her ne kadar iyi niyetli olsa da mesleğinde henüz yeterli olmayanlara karşı, iyi niyeti göz ardı ederek yeterlilik açısından daha iyi olana güvenirler (Hoy vd., 1999: 188). Ortalamanın üzerinde bilgiye ve konu uzmanlığına sahip üstler, astlarında güven uyandırır. Bilgi eksikliği olan yöneticiler sağlıklı kararlar veremezler ve hata yapma riskleri taşıdıkları için astları tarafından kararlarına temkinli ve belirsiz bir şekilde yaklaşılır (Eren, 2015: 401).

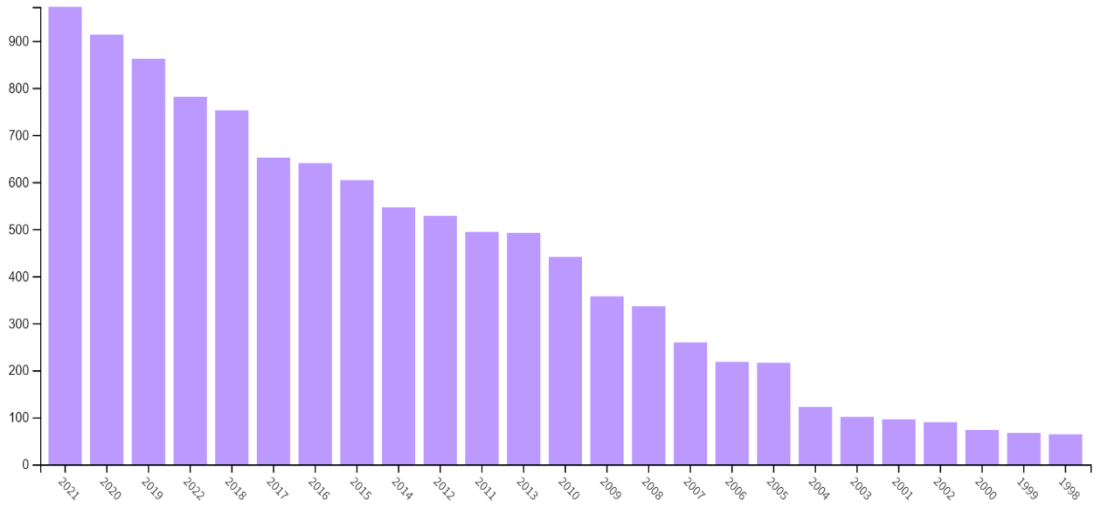
Bürokrasi modeli ve onun uygulamaları çalışanlar ile yöneticiler arasında bir nevi güvensizlik üzerine kuruludur. Örneğin, bu modelin uygulamalarından olan yazılı haberleşmeye dayanan ilişkiler; insanlar arasında ilişkinin resmiyete dökülmesi olmakla birlikte insanlar arası güvensizlik duygusunun yerleşmesine de neden olmaktadır (Eren, 2015: 19).

2. METODOLOJİ

Bibliyometrik veri analizi, araştırmacıların bir değişkeni çeşitli açılardan kapsamlı bir şekilde incelemesine yardımcı olur ve gelişim yolunu vurgular (Fellnhofer, 2019). Bu analiz tekniği, araştırılmakta olan değişkeni anlamak için; araştırma alanı, değişken davranışlar, değişkenle ilgili son eğilimleri ve değişkenin ilişkilerini ve ağlarını ortaya koymada kullanılır (Sheeraz vd., 2021). Bu araştırmada veri toplamak ve verileri analiz etmek için Web of Science Collection analiz sonuçları, VOSviewer ve R Studio Biometrix programlarından yararlanılmıştır.

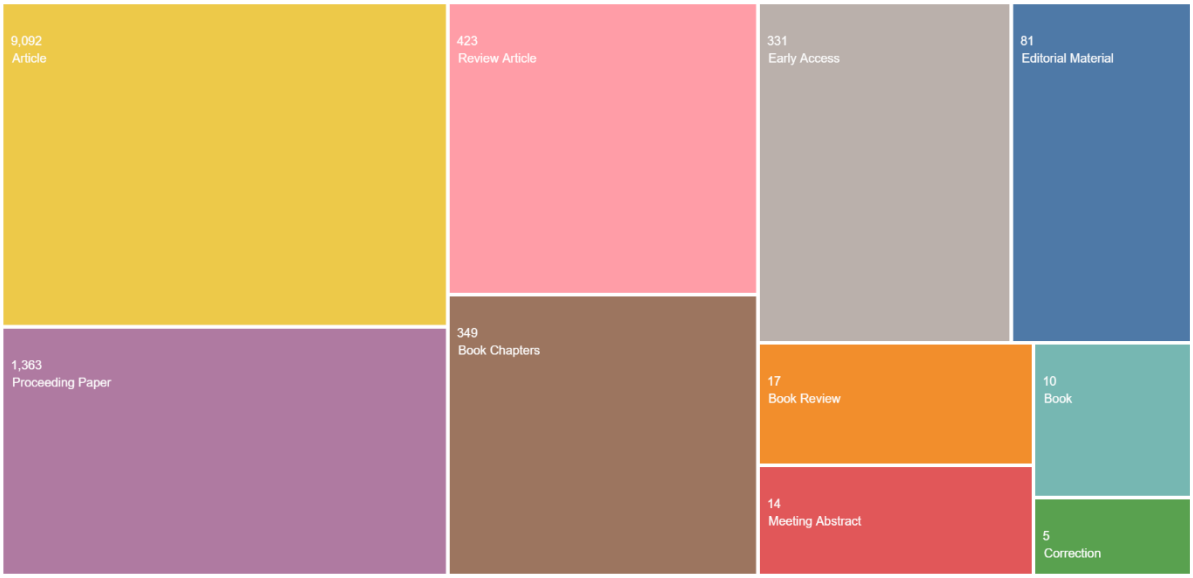
3. BULGULAR

Grafik 1'de Web of Science Collection'da örgütsel güven üzerine yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı verilmiştir.

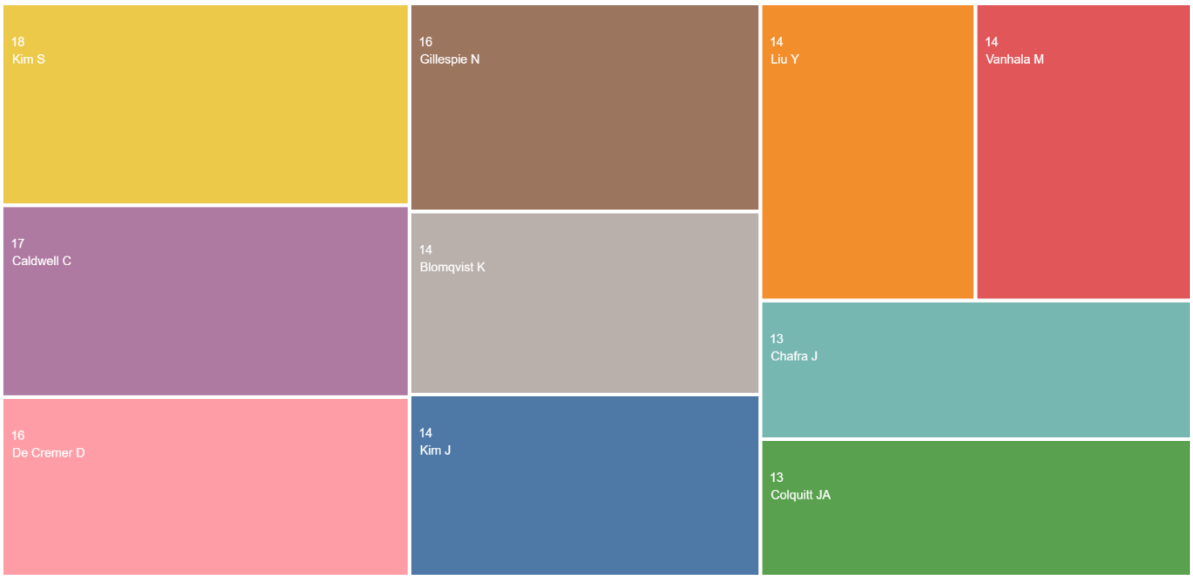
Görsel 1: Yıllara göre yayın sayısına göre dağılımı

Grafik 1'de görüldüğü üzere literatürde örgütsel güven üzerine yapılan çalışmaların her geçen yıl arttığı ve 2021 yılında toplam örgütsel güven yayın sayısının 972 olduğu görülmektedir.

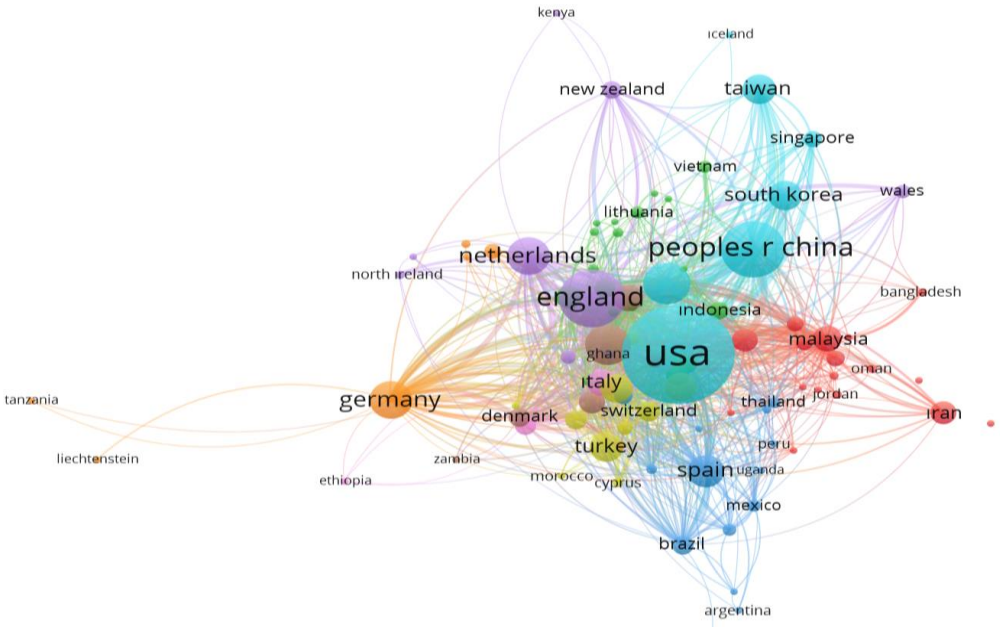
Görsel 2: Yayın türüne göre dağılım (ilk 10 dil yayın türü alınmıştır)

Görsel 2'de görüldüğü üzere sırasıyla en çok yapılan yayınların makale (9.092 adet), bilimsel bildiri (1.363 adet), derleme makale (423 adet) ve kitap bölümü (349 adet) olduğu saptanmıştır.

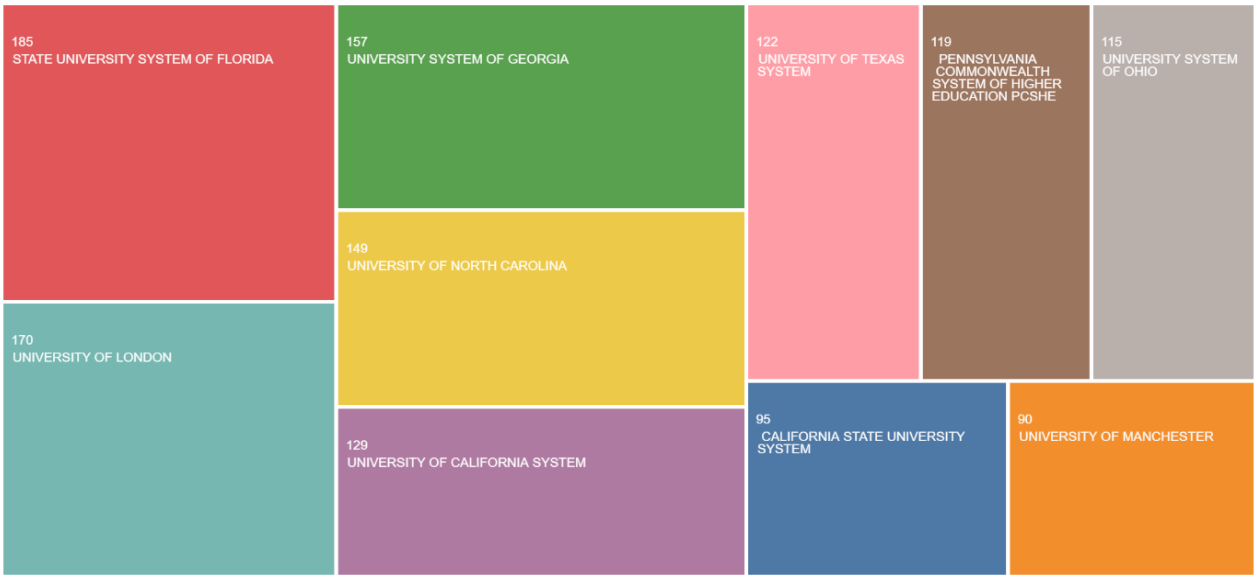
Görsel 3: Yayın yapan yazar adına göre dağılım (ilk 10 yazar baz alınmıştır)

Görsel 3'te Web of Science'de en çok yayın yapan yazarlar sıralanmıştır. Buna göre en çok Kim, S. (18 adet), Caldwell, C. (17 adet), De Cremer, D. (16 adet) ve Gillerpie, N (16 adet) yayın yapmıştır.

Görsel 4: Yayın yapan yazarların ülkelerine göre dağılımı

Görsel 4'te en çok yayın yapan yazarların ülkelerine göre dağılımları verilmiştir. Bu ülkelerin ABD, İngiltere, Çin, Kanada, Avusturalya ve Almanya olduğu görülmektedir.

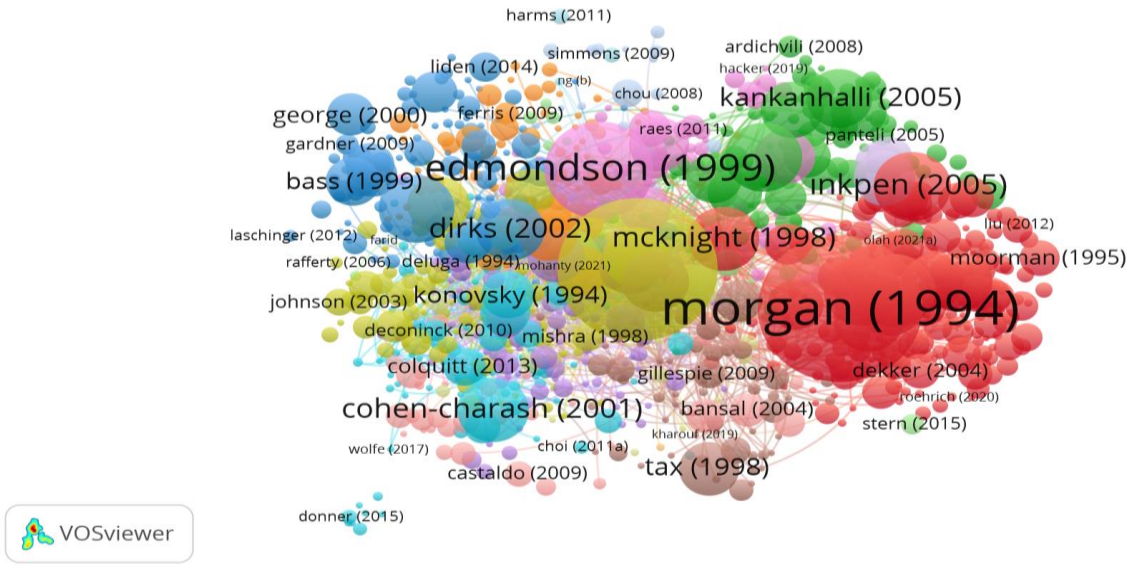
Görsel 5: Yayın yapanların çalıştıkları kurumlara göre dağılım (ilk 10 kurum baz alınmıştır)

Görsel 5'te yayın yapanların çalıştıkları kurumlara göre dağılımı verilmiştir. Bu kurumların sırasıyla, State University System of Florida, University of London, University System of Georgia ve University of North Carolina olduğu saptanmıştır.

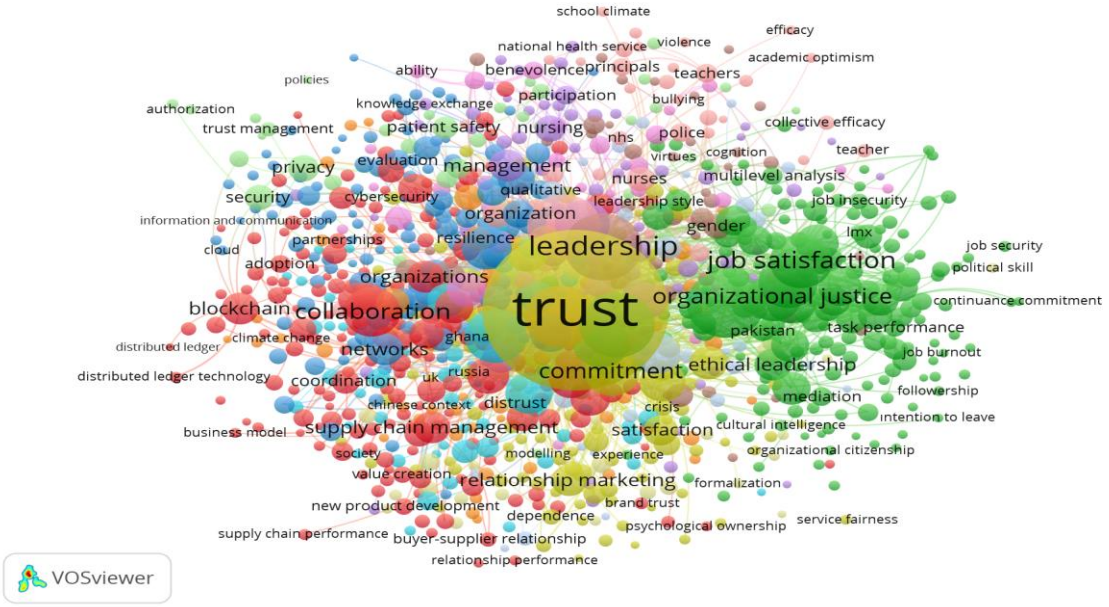
Görsel 6: Yayıncı adına göre dağılım (ilk 10 yayıncı baz alınmıştır)

Görsel 6'da örgütsel güven üzerine en çok yayın yapan yayıncılara göre dağılım verilmiştir. Buna göre en çok Journal of Business Ethics, Sustainability, Journal of Busines Research, Industrial Marketing Management ve Frontiers of Psychology dergilerinin yayın yaptığı görülmektedir.

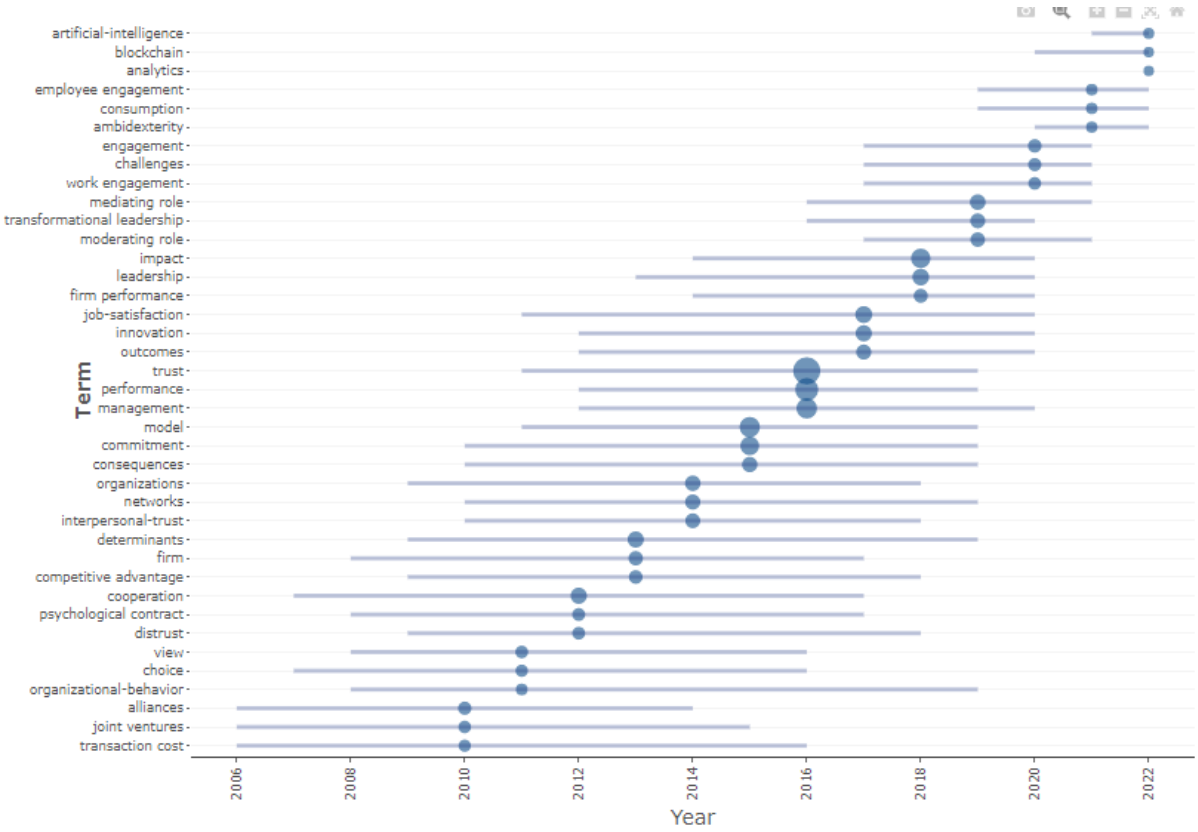
Görsel 7: En çok atıf alan yayına göre dağılım

Görsel 7'de örgütsel güven üzerine yapılan yayınlardan en çok atıf alana göre dağılım verilmiştir. Buna göre en çok atıf alan yayınların Morgan (1994), Edmondson (1999), Dirks (2002), Inkpen (2005) ve Mcknight (1998) olduğu görülmektedir.

Görsel 8: Anahtar kelimelere göre dağılım

Görsel 8'de örgütsel güven çalışmalarında en çok kullanılan anahtar kelimeler verilmiştir. Bu kelimeler; örgütsel güvenle birlikte liderlik, örgütsel adalet, iş tatmini, bağlılık ve iş birliği kavramlarıdır.

Görsel 9: Trend olan anahtar kelimelere göre dağılım

Görsel 9'da örgütsel güven üzerine Web of Science Collection'da yapılan çalışmalarda trend olan anahtar kelimelere göre dağılımı verilmiştir. Grafik 6'da görüldüğü üzere son yıllarda en çok yapay zeka, blockchain, analitik, çalışan bağlılığı, tüketim ve mücadele kavramlarının anahtar kelime olarak kullanıldığı saptanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Örgütsel güven, özverili çalışmanın ve kısa vadeli değil uzun vadeli dürüstlük ve bütünlüğe dayalı bir anlayışın sonucudur. Bu tanımda güven, yavaş yavaş gelişen ancak aniden kaybolan veya hızla kaybolan bir duygudur. Güvenin kaybolmaması için özel bir çaba gösterilmelidir çünkü güven güveni artırır ve huzursuzluk şüphe uyandırır. Araştırmaya göre, bir kuruluşun başarısı için büyük ölçekte karşılıklı güven çok önemlidir.

Bu çalışmanın amacı örgütsel güven kavramı çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemi ile değerlendirilerek, örgütsel güven olgusuna yönelik yapılacak olan çalışmalara yön göstermektir. Bu kapsamda 1980-2022 yılları arasında yayınlanan Web of Science veri tabanında yer alan 10.849 örgütsel güven makalesi bibliyometrik analiz yöntemiyle atıf analizi, bibliyografik eşleştirme, ortak atıf analizi, ortak-varlık analizi, ortak yazar ve bibliyometrik haritalama analizleri aracılığıyla değerlendirilmiştir. Araştırmada veri toplamak ve verileri analiz etmek için Web of Science Collection analiz sonuçları, VOSviewer ve R Studio Biometrix programlarından yararlanılmıştır.

Örgütsel güven kavramının bibliyografik analizinin yapıldığı bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- literatürde örgütsel güven üzerine yapılan çalışmaların her geçen yıl arttığı ve 2021 yılında toplam örgütsel güven yayın sayısının 972 olduğu,
- en çok yapılan yayınların sırasıyla makale (9.092 adet), bilimsel bildiri (1.363 adet), derleme makale (423 adet) ve kitap bölümü (349 adet) olduğu,
- örgütsel güven üzerine en çok Kim, S. (18 adet), Caldwell, C. (17 adet), De Cremer, D. (16 adet) ve Gillerpie, N (16 adet) yayın yapıldığı,
- en çok yayın yapılan ülkelerin ABD, İngiltere, Çin, Kanada, Avusturalya ve Almanya olduğu,
- yayın yapanların çalıştıkları kurumlarının sırasıyla, State University System of Florida, University of London, University System of Georgia ve University of North Carolina olduğu,
- en çok yayın yapan yayıncıların Journal of Business Ethics, Sustainability, Journal of Busines Research, Industrial Marketing Management ve Frontiers of Psychology dergilerinin olduğu,
- en çok atıf alan yayınların Morgan (1994), Edmondson (1999), Dirks (2002), Inkpen (2005) ve Mcknight (1998) olduğu,
- en çok kullanılan anahtar kelimelerin örgütsel güvenle birlikte liderlik, örgütsel adalet, iş tatmini, bağlılık ve iş birliği kavramları olduğu,
- son yıllarda en çok yapay zeka, blockchain, analitik, çalışan bağlılığı, tüketim ve mücadele kavramlarının anahtar kelime olarak kullanıldığı saptanmıştır.

Örgüt içinde güvene dayalı bağlantılar kurmak, çalışanların işverenlerine duygusal olarak bağlı hissetmelerine ve işlerinden tatmin olmalarına yardımcı olacaktır (Demircan ve Ceylan, 2003: 140). Örgütlerde güven, grup içi ilişkilerden, organizasyonun yapısından ve yönetimin tutumundan kolayca etkilenebilmektedir. Güveni sürdürmenin altı yolu aşağıda verilmiştir (Eren, 2015: 486-487).

1. İletişim: Tüm üyeleri alınan kararlardan, örgüt politikasından ve faaliyetlerden haberdar edin.

2. Destek olma: Çalışanlarınız açısından ulaşılabilir olun, onları fikirlerini söylemeleri için teşvik edin, onları destekleyin.

3. Saygılı olun: Çalışanların fikirlerini dinleyin, yetki devrini yapın.

4. Adil olun: Değerlendirmelerinizde tarafsız ve adil olun.

5. Dengesiz davranmayın: Günlük hayatınızda ve işyerinde tutarlı davranışlarda bulunun.

6. Söz verdiğiniz şeyleri mutlaka yapın. Vaatlerinizi dikkatli olarak dile getirin.

7. Yapabileceklerinizi gösterin: Mesleki ve yönetsel becerilerinizi sergileyerek, takım elemanları arasında hayranlık ve saygı uyandırın.

KAYNAKÇA

Batı, G. F. & Tutar, E. (2017). Örgütsel Güven Kavramı, Özellikleri ve Yararları. *Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 35-42.

Dede, E.(2017). *İş Güvencesizliği Algısının ve Örgütsel Güven Düzeyinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkileri: Devlet Ortaokulu ve Özel Ortaokul Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul.

Demircan, N. & Ceylan, A. (2003). Örgütsel Güven Kavramı: Nedenleri ve sonuçları. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 139-150.

Erdem, F. (Ed.). (2003). *Sosyal Bilimlerde Güven*. Vadi yayınları, Ankara.

Eren, E. (2015). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım

Fellnhofer, K. (2019). Toward a Taxonomy of Entrepreneurship Education Research Literature: A Bibliometric Mapping and Visualization. Educational Research Review, 27, 28-55.

Gerçek, M. (2017). Etik İklim ve Örgütsel Güvenin Üretkenlik Karşıtı Davranışlar Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Journal of International Social Research,* 10(51).

Hoy, W. K. & Tschannen-Moran, M. (1999). Five Faces Of Trust: An Empirical Confirmation in Urban Elementary Schools. *Journal of School Leadership,* 9, 184-208.

Örücü, E. & Kambur, E. (2017). Otel Çalışanlarında Örgütsel Sessizlik ve Örgütsel Güven İlişkisi: Bandırma İlçesi Örneği. *Journal of International Social Research,* 10(52).

Saunders, M. N. (2012). Organizational Trust: A Cultural Perspective. *Development and Learning in Organizations: An International Journal*. *Vol. 26 No. 2*

Shaw, R. B. (1997). Trust in the Balance: Building Successful Organizations on Results, Integrity, And Concern (pp. 21-37). San Francisco: *Jossey-Bass*.

Sheeraz, M. I., Ungku Ahmad, U. N., Ishaq, M. I., Sarfraz, M. & Md. Nor, K. (2021). The Research on Organizational Justice in Scopus Indexed Journals: A Bibliometric Analysis of Seven Decades. *Frontiers in Psychology,* 12, 647845.

https://sozluk.gov.tr/, E.T.: 15.12.2022

KALKINMA SÜRECİNDE KADINLAR VE CAM TAVAN SENDROMU

Öğretim Görevlisi, Çiğdem BAL[1]

Mersin Üniversitesi, Anamur Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü,
cigdembal@mersin.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-6009-5716

Özet

Bir ülkede sosyal refahın artması, sosyal devlet algısının güçlenmesi, cinsiyet ayrımcılığı yapılmadan insan yaşam standartlarına uygun bir şekilde hayatını idame ettirebilmesi kalkınma açısından önemlidir. Bir ülkede kalkınmışlık düzeyini belirleyen temel kriter kadın-erkek eşitliğidir. Kadın-erkek eşitsizliği geçmişten günümüze kadar gelen bir olgudur. Erkek hegemonyasının baskın olduğu bir toplumda kadın, çalışma hayatında eril bir anlayışa maruz kalmaktadır. Kadınların istihdamdaki sınırlı yerleri ve bununla beraber çalışma hayatında karşılaştığı engeller, sorunlar giderek artmıştır. Ancak, iktisadi olarak meydana gelen gelişmeler, ekonominin gelişerek yapılandırılması, özellikle de globalleşen yapıyla beraber gelen yenilikler, kadın işgücünün çalışma hayatında istihdam edilmesine önayak olmuştur.

Kadınların çalışma yaşamına katılması, beraberinde üst düzey pozisyona yükselme aşamasında engelleri de peşi sıra sürüklemiştir. Aile boyutunda önemli bir pozisyona sahip olup, sorumluluklarını layıkıyla en iyi şekilde yerine getiren kadın, çalıştıkları kurumlarda engellerle karşılaşmaktadırlar. Başarılarına bakılmaksızın, kişi tarafından betimlenemeyen engeller mevcuttur. Bu durum yönetim içeriğinde cam tavan olarak açıklanmaktadır. Kadınların, kariyer ilerlemesini olumsuz etkilemekle kalmayıp, işletme boyutunda da büyük problemleri peşine takmaktadır.

Cam tavan engeli sadece iş hayatında kariyer boyutunda etkisini göstermekle kalmayıp, bireyi her anlamda olumsuz olarak etkilemektedir. Sosyal devlet ilkesine aykırılık, örgütsel olarak adaletsizliği de gündeme getirmektedir. Örgütsel adaletsizlik terimiyle birlikte kişideki motivasyon yetersizliğiyle beraber birey üzerinde ve işletme boyutunda verim düşüklüğüne sebebiyet vermektedir. Günümüzde ülkelerin karşı karşıya kaldıkları rekabet üstü koşullar, her bir çalışandan en üst düzeyde verim sağlama zorunluluğunu da peşinde sürüklemektedir. Kalkınma boyutunda cinsiyet rollerinden bağımsız olarak ekonomik performansı artırabilecek bir işgücü değerlendirilmesi gerekmektedir. Fakat geçmişten günümüze kadar halen devam eden eril yapı kadınların işgücü piyasasında bulunmalarının önüne set çekmektedir. Profesyonellik ilkesine aykırı olarak kişi üzerindeki etkisi tükenmişlik durumunu göstermektedir. Eğitim yetersizliği, çevresel baskılar, kariyer sürecindeki önyargılar kişiyi psikolojik olarak etkilemektedir.

Çalışmada, kalkınma boyutunda kadınların yerine değinilerek, çalışma hayatında üst düzey yönetici pozisyonuna gelmemelerindeki engeller “Cam Tavan” kavramı içerisinde aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yönetimde Kadınlar, Kalkınma, Ekonomi, Cam Tavan Sendromu

WOMEN IN THE DEVELOPMENT PROCESS AND THE GLASS CEILING SYNDROME

Abstract

Increasing social welfare in a country, strengthening the perception of the social state, and being able to maintain a life in accordance with human living standards without gender discrimination are important for development. The main criterion that determines the level of development in a country is equality between men and women. Inequality between men and women is a phenomenon that has survived from the past to the present. In a society dominated by male hegemony, women are subjected to a masculine understanding in their working life. Women's limited place in employment, as well as the obstacles and problems they face in their working life, have increased. However, the developments in the economy, the development and configuration of the economy, especially the innovations that come with the globalized structure, have led to the employment of the female workforce in the working life.

The participation of women in the working life has also led to obstacles in the promotion of high-level positions. The woman, who has an important position in the family dimension and fulfills her responsibilities in the best way, faces obstacles in the institutions where they work. There are obstacles that cannot be portrayed by one, regardless of their achievements. This situation is explained as glass ceiling in management content. Not only does it negatively affect women's career progression, but it also pursues big problems in business size.

The glass ceiling barrier not only affects the career dimension in business life, but also negatively affects the individual in every sense. Violation of the social state principle also brings organizational injustice to the agenda. The term organizational injustice, together with the lack of motivation in the person, causes low productivity on the individual and in the business dimension. The supra-competitive conditions faced by countries today also lead to the necessity of providing the highest level of efficiency from each employee. In the development dimension, it is necessary to evaluate a workforce that can increase economic performance regardless of gender roles. However, the masculine structure, which still continues from the past to the present, hinders the participation of women in the labor market. Contrary to the principle of professionalism, its effect on the person shows the state of burnout. Lack of education, environmental pressures, prejudices in the career process affect the person psychologically.

In the study, the place of women in development was mentioned and the obstacles in not taking the position of senior manager in the working life were tried to be conveyed within the concept of "Glass Ceiling".

Keywords: Women in Management, Development, Economy, Glass Ceiling Syndrome

GİRİŞ

Ekonomik kalkınma sürecinde kadın işgücü erkeklerin gerisinde kalmıştır ve beraberinde bu durum kadınların ekonomik kalkınmadan yararlanma durumlarında farklılık yaratmıştır. (Kakıcı, Emeç ve Üçdoğruk, 2007: 21) Sosyal refah ülke ekonomisi açısından önemlidir. Sosyal refah devletleri hem ekonomik alanda hem de sosyolojik alanda ülke kalkınması için pek çok görevi üstlenmektedirler. Ülke kaynaklarının kullanımı, ekonomik olarak dengeyi sağlama, adil gelir dağılımı, tam istihdam gibi birçok görevi ülke için mücadeleci bir politikayla planlamaktadır. (Ören, 2021: 8,9)

Erkek egemen kültürünün kadınlar üzerindeki kısıtlayıcı etkisi ciddi toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu toplumsal sorunlardan bir tanesi de cam tavan engelleridir. Kadınların, ekonomik ve toplumsal alanda karşılaştıkları sorunlar girişimcilik önüne set çekmektedir. Bu yöndeki toplumsal gerçeklik, kalkınmayı etkilemektedir. Kadınlara yönetimde, iş yaşamında fırsat eşitliği sağlanmamaktadır. Gerçek anlamda kalkınma, yükselme kadın ve erkek üzerinde adil bir şekilde davranmaktan geçmektedir. Toplumsal hayatın beraberinde getirdiği ekonomik yaşam geçim algısını erkeğe bağlayarak açıklayıp, erkeği aktif bir konumda gösterip, kadını pasif bir konuma itmiştir. Ataerkil bir toplum yapısından gelinmiş olmasından ötürü, kadınlarla ilgili önyargılar yaşama fırsatı bulmaktadır. Kadından beklenen geleneksel rol aile yapısı üzerinedir. Bu rol kadını ailesi ve kariyeri arasında kalmaya itmiştir. Kadının cinsiyetinden dolayı yeri eş ve anne olarak belirlenmiş olup, toplumsal baskı ya da kendi tercihi üst yönetim pozisyonlarına gelememesine neden olmuştur. Ayrıca, kadınların özgüven eksikliği, yani yönetim pozisyonlarında kendilerini yetkin görmeyişleri bu pozisyonlara yerleşememelerinin en önemli sebeplerinden biridir. (Türkten, www.kalitekongresi2010.org, 08.12.2021)

Cam Tavan terimi kadınların çalışma yaşamında üst düzey yönetimine yükselme fırsatlarından yoksun kalmalarını anlatmaktadır. Fakat bu durum yönetim kavramı geçen tüm sektörlerde görülmektedir. Cam tavan kavramı örgütsel yapıda dikey yükselmenin engellenmesinin yanında bunun doğuracağı ekonomik sonuçları da kapsamaktadır.

1. Kadın İşgücünün Tarihsel Gelişimi

Tarihin ilk dönemleri incelendiğinde, kadınların çalışma hayatına girişi tarım sektöründe ve kendi aile işletmelerinde görülmektedir. Fakat sanayi devrimi ile birlikte kadın ilk defa iktisadi olarak işgücünü kullanarak üretim faktörlerinden biri olan emeğini kullanarak ekonomik gelire çevirmiş ve emeğinin karşılığı bir iş üreterek ücret kazanmıştır. (Haşir ve Yaşar, 2015: 4) Üretim örgütlenmesi ihtiyacının ortaya çıkması, düşük ücretle çalıştırılabilecek işgücü ihtiyacını oluşturmuştur. (Yılmaz vd., 2008: 91) Sanayi devrimi ezilen sınıf kavramını oluşturup, kavram içerisine de kadınları yerleştirmiştir. Cumhuriyet döneminde kadınlar, kırsal alanda ve şehir yaşamında önemli bir yere sahip olup ekonomik hayatın içinde yer almışlardır. Kadın emeğinin ev içinden ev dışına çıkış süreci bu dönemde başlamış ve ilk olarak atölyelere, sonra da fabrikalara doğru bir eğilim içine girmiştir. Cumhuriyet dönemi Osmanlı İmparatorluğu dönemine benzer bir yapıda olup, kadınlar ağırlıklı olarak dokumacılık, gıda ve tütün gibi faaliyet alanlarında kendilerini göstermişlerdir. (Makal, 2010: 36) 1936 yılında

çıkarılan İş Kanunu ile çalışma hayatında genel olarak yapılan düzenlemeler neticesinde iş hayatında durumu iyileşen kadın işgücü oranı artmıştır. (Karcıoğlu ve Leblebici, 2014) Cumhuriyetin ilk dönemlerindeki kadın işgücüne ilişkin önemli sayısal bilgi; 1927 yılında yapılan sanayiye ilişkin sayım sonuçlarıdır. Bu sayım 4 ve daha fazla işçi çalıştıran işletmeleri içermektedir. Sayım sonucuna göre 14 ve üzeri çalışanların yaklaşık %24'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Yaşı 14'ten küçük olanların yaklaşık %36'sını kız çocuklar oluşturmuştur. Genel olarak sayım kapsamındaki işletmelerin toplam işgücünün yaklaşık %26'sını kadın işgücünün oluşturduğu tespit edilmiştir. Bahsi geçen işletmelerde memur olarak çalışanların yaklaşık %21'ini kadınlar oluşturmaktadır. İşverenlerin ise sadece %0,14'ünün kadın olduğu belirlenmiştir. Aynı yıl dahilinde faaliyet alanlarına göre 14 yaşından büyük kadın işgücünün yaklaşık %44'ünün tarımsal üretim yapan işletmelerde; %48'inin dokumacılık yapan işletmelerde istihdam edildiği belirlenmiştir. Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamına giren sanayi işletmelerinde 1932, 1933 ve 1934 yıllarına ait çalışanların cinsiyete göre dağılımları incelenmiştir. Kanun kapsamına göre söz konu işletmelerde yapılan incelemelere göre çalışanların 1932 yılı itibariyle yaklaşık %26'sı; 1933 yılında yaklaşık %23'ü ve 1934 yılında yaklaşık %25'i kadınlardan oluşmaktadır. Sümerbank 1933 yılında faaliyete geçmiş olup, 1943 yılına kadar kadın işgücü oranını %17'den %29'a çıkarmıştır. (Makal, 2010)

1950'li yıllarda kadınların hukuki ve ekonomik imkanlarının düzeltilmesi ve iş yaşamı içerinde aktifleşmesi için çeşitli yasalar çıkartılmış ve Kalkınma Planlarında kadınların toplumda karşılaştıkları olumsuz koşulların iyileştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. (Önder, 2013: 38-41) Türkiye'de ilk defa 6. Kalkınma Planının hedef ve stratejisinde kullanılan "kadın istihdamı" ifadesi ile kadınların sosyal ve iktisadi kalkınmanın faydalarından daha fazla yararlanmaları amacıyla, sağlık, eğitim ve kadın istihdam imkanlarının arttırılacağı düşüncesi belirtilmiştir. (Küçükkalay, 1998: 40) Kadınların aktif şekilde işgücüne katılımı 1950'lere dayansa da, asıl önemli nokta bu konunun Kalkınma Planlarında ya da çeşitli politikalarda gündeme getirilmesine rağmen Cumhuriyet döneminden bu yana aşılamayan bir kara delik haline gelmiştir. Cumhuriyet döneminde, kadının, iş hayatı içerisinde yer almasını her fırsatta dile getiren Mustafa Kemal Atatürk, kadınların ve özellikle de gençlerin, çalışma hayatı içersinde korunması için oldukça çaba sarf etmiştir. Bu kapsamda, Türkiye'de sanayi işletmelerinin tümünde istihdam edilen kadınların ve genç çalışanların korunmasına yönelik olarak hayata geçirilen ilk düzenlemeler 24 Nisan tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (Genel Sağlık Koruma Yasası) ile yürürlüğe girmiştir. Buna ek olarak 1925 yılında yürürlüğe giren 394 sayılı yasa ve 1935 yılında çıkarılan 2739 sayılar ile başta kadınlar olmak üzere bütün istihdam edilenlerin haklarını yasal bir şekilde güvence altına almıştır.

1980'li yıllara gelindiğinde; ekonomi dışa açılarak ihracat önemli şekilde artmıştır. İhracatın artmasına rağmen, kadın istihdamında beklenen dönüşüm gerçekleşememiştir. Tarım dışı kadın istihdamında görülen artış istenen boyutta olmamıştır. (Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü- BKSSGM, 2000: 7) 1980 itibariyle kadın işgücüne katılım oranlarında azalma gözlemlenmiştir. Bunun başlıca nedeni ise; ülkemizde tarım sektörünün aktif bir şekilde etkisini göstermesi ve kırdan kente göç oranının oldukça fazla olmasıdır. Bu nedenle kadınların çalışma hayatına katılımı düşmüş ve istenen bir değişim gerçekleşmemiştir. (Kılıç ve Öztürk, 2014: 108)

1990'lı yıllarda işçi çıkarma yasağı kaldırılarak işsiz bireylerin sayısı oldukça artmıştır. Sanayi sektörü sayım verilerine göre 1980-1985 yılları arasındaki işten çıkarılan kadın çalışan oranı %20'dir. (Ecevit, 1997: 96) Kadın işgücüne katılım oranı 1990'lı yıllarda %30 gerilemiştir. 2000'li yıllarda ise bu oran düşmüştür. Ancak doğası gereği kendini ev işi işlere adayan kadın 1975'de %78'den 1990'da %82'ye çıkmıştır. (İlkkaracan, 1998: 285)

2004 yılında ve sonrasında kadın işgücüne katılım oranı artmıştır. Bu artışa kaynaklık eden durumlar; kadın çalışanların artırılmasına yönelik hukuki düzenlemeler, işverenlere 18 yaşın üstündeki kadın çalışan sayısının artırılması için verilen teşvik primler ve kadın işgücünün iş piyasasına katılması için gerçekleştirilen çalışmalardır. (Tekin, 2015: 58)

2007 yılında ABD'de konut sektöründe başlayan ekonomik kriz belirtileri tüm dünyada etkisini göstermiştir. 2008 krizi tarihe ilk reel küresel kriz olarak geçmiştir. Krizin etkileri Türkiye'de de hissedilmiş; sanayi sektörü ve ihracat rakamları düşmüş aksine kadın işgücüne katılım oranı düşük bir oranla artmıştır. (Kaderli ve Küçükkaya, 2012: 85-96)

İktisadi açıdan önemli bir yere sahip olan Beş Yıllık Kalkınma Planları yapan Türkiye'de ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967 yıllarını kapsamaktadır. Bu pakette, kadınların eşit haklar elde etmesi, iş hayatına atılmaları, kadınları yapılarına uygun mesleklere hazırlama gibi cümlelere yer verilmiştir. (DPT, 1963: 15, 228,468)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde (1968-1972) kadın istihdamına yönelik kız sanat enstitüsü programlarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. (DPT, 1968: 167)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde (1973-1977), meslek liselerinde değişikliğe gidilerek, çağdaş mesleklere yönlendiren liselerin açılması hedeflenmiştir. (DPT, 1973: 759)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında (1979-1983), istihdam edilen kadınlarda bir azalma görülmüş olsa da, bu konuyla ilgili gerekli düzenlemeler yapılmamıştır. (DPT, 1979: 39)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında (1985-1989), sanayileşmeyle beraber kadın işgücünün yükselişine dikkat çekilmiş, bu plan çerçevesinde istihdam edilen kadınların çocukları için kreş ve bakım evlerinin artırılması hedeflenmiştir. (DPT, 1985: 156)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde (1990-1994), kadın ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. İlk defa kadın kavramına bu paket içerisinde değinilmiştir.Kadının eğitim ve istihdam sorunlarına paket içerisinde değinilmiştir. Ekonomik ve sosyal kalkınma içerisinde kadınları da ele alarak kadın istihdam oranının artırılması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Kadınların eğitim seviyelerinin geliştirilip, tarım dışı alanlarda da istihdam edilmesi amaçlanmıştır. (DPT, 1990: 341, 353, 287)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (1996-2000), kadını potansiyel kalkınma gücü olarak ele alarak, aile planlaması kapsamında kadın erkek eşitliğine vurgu yapılmıştır. Çalışan annelere gerekli izinlerin verilmesi, çalışma hayatından geri kalmaması için iyileştirme yönünde düzenlemeler yapılmıştır. (DPT, 1996: 50, 234)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2001-2005), işsizlik terimi ele alınmıştır. İşsizlikle mücadele sürecine değinilmiştir. İşsizlikle mücadele noktasında aktif pasif politikalar öne sürülmüştür. Paket içerisinde özellikle kadınlara ve çocuklara gerekli özenin gösterileceği belirtilmiştir. (DPT, 2001: 104, 94)

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde (2007-2013), kadınların parlamentoda temsili oranlarının AB ülkelerine oranla eksik olduğu vurgulanmıştır. Kadınlar için fırsat eşitliği olması gerektiğini, aktif işgücü politikalarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğu vurgulanmıştır. (DPT, 2006: 43, 39)

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında kadın işgücü ve istihdam oranı düşüklüğüne değinilmiştir. İşgücü piyasasında kadınları daha aktif bir hale getirilmesi amaçlanmıştır. Kadın istihdamına yönelik teşvikler belirtilmiştir. Kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer alması amaçlanmıştır. İşgücü piyasasına yönelik yapılan politikalar neticesinde işgücü katılım oranının artması hedeflenmektedir. (DPT, 2013: 164, 46, 40)

2019-2023 On birinci Beş Yıllık Kalkınma Planına göre değişen rejim düzeninin ilk planında ailenin güçlendirilmesi ve kadın iki başlık şeklinde yer almıştır. Ailenin güçlendirilmesi toplumsal yapının ve kalkınmanın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilirliği amacı hedeflenmiştir. Kadın başlığı altında ise toplumsal cinsiyet eşitliği ifadesi tamamen kaldırılarak, kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı önlemek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkanlardan eşit biçimde yararlanmalarını ve güçlenmelerini sağlamak temel amaç olarak hedeflenmiştir. (DPT, 2023: 149, 151) Türkiye'de kadınların çalışma yaşamına aktif katılımını 20. yüzyıl olarak belirtilebilir. (Özçelik, 2017)

Cumhuriyetin kurulmasıyla beraber kadınlar lehine yapılan yasal düzenlemeler çalışma hayatına etki etmiştir. Kadınlar lehine yapılan bu düzenlemeler neticesinde kadın işgücü sayısı artmıştır. (Karcıoğlu ve Leblebici, 2014)TC Anayasasında madde 10'a göre "Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir." (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, m.10) Kadınların lehine olan, çalışma hayatını iyileştirmeye yarayan bir diğer yasal düzenleme ise 4857 sayılı İş Kanunu'dur. "İş ilişkisinde cinsiyete dayalı ayrımcılık yapılamaz." İfadesi ile kadınların cinsiyete dayalı ayrımcılığa maruz kalması engellenmeye çalışılmıştır. (İş Kanunu, 4857: m.5)

Bahsedilen söz konusu yasal düzenlemeler neticesinde kadın işgücüne katılım oranları artmıştır. Aşağıdaki tabloda 2011-2021 yılları arasında 15 üzeri yaştaki kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranları gösterilmiştir.

Tablo 1: Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranı (%

Yıl/Cinsiyet	Kadın (%)	Erkek (%)
2018	34,2	72,7
2019	34,4	72,0

2020	30,9	68,2
2021	32,8	70,3
2022	33,7	71,9

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablo incelendiğinde genel itibariyle 2019 yılına kadar bir artış seyri gözlemlenmektedir. Fakat halen kadın nüfusun yarıdan fazlasının işgücüne katılmadığı anlaşılmaktadır. Cinsiyete göre işgücüne katılım oranı 2021 yılı verilerine istinaden işgücüne katılma oranı ise 2,3 puanlık artış gerçekleşmiştir. İşgücüne katılma oranı erkeklerde %70,3, kadınlarda ise %32,8 oldu. 2022 yılı Mart ayında işgücüne katılma oranı erkeklerde %71,9, kadınlarda ise %33,7 olmuştur. (www.tuik.gov.tr) Covid 19 salgını sebebiyle tüm dünya genelinde ekonomik faaliyetlerin sekteye uğraması ve alınan izolasyon tedbirlerinin etkisiyle işgücüne katılım olumsuz etkilenmiştir. Salgın ülke ekonomilerini ve istihdam piyasalarını olumsuz etkilemiş ve bu salgının etkilerinin halen devam ettiği gözlenebilmektedir.

Tablo 2: Cinsiyete Göre İstihdam Oranları (%) (2022 Ocak-Ağustos Verileri)

Ay/Cinsiyet	Erkek (%)	Kadın (%)
Ocak	44,2	20,9
Şubat	41,2	21,3
Mart	43,4	20,9
Nisan	44,3	22,8
Mayıs	45,5	22,9
Haziran	49,5	22,6
Temmuz	48,4	23,1
Ağustos	53,0	25,0

Kaynak: www.tuik.gov.tr

2022 Ocak –Ağustos verileri üzerinde gösterildiğine göre; belirtilen aylar dikkate alındığında istihdam oranlarındaki dalgalanma görülmektedir. Erkeklerin istihdam oranları kadınlara göre yüksek seyir sergilemiştir.

İktisadi, sosyal ve kültürel açıdan kalkınmayı gerçekleştirmede eğitim faktörü önemlidir. Eğitim hizmetleri kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarını etkilemektedir. Günümüz şartlarında nitelikli işgücü eğitim düzeyiyle doğru orantılı olarak değerlendirilmektedir. (Arabacı ve Korkmaz, 2010: 476)

Tablo 3: Kadın ve Erkeklerin Eğitim Durumlarına Göre İşgücüne Katılım Oranları (%)

Eğitim Durumu	TOPLAM		ERKEK		KADIN	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022
Okur-Yazar Olmayanlar	14,7	16,8	27.7	30,3	12,0	14,1
Lise altı eğitimliler	45,2	46,8	64,9	65,9	25,0	27,2
Lise	51,4	55,5	67,9	72,5	32,4	35,9
Mesleki veya teknik lise	62,5	65,8	79,7	81,3	36,2	41,7
Yükseköğretim	75,7	77,1	84,5	85,6	66,0	68,0

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Yukarıdaki tabloda gösterilen verilere göre, 15 yaş ve üzeri kadınların eğitim durumuna göre işgücüne katılım oranları (%) belirtilmiştir. Tabloya göre; kadınların eğitim seviyesi artıkça işgücüne katılım oranları da doğru orantılı olarak etkilenmektedir. 2021 yılında okur-yazar olmayan kadınların işgücüne katılım oranı %14,7 iken eğitim seviyesi artıkça bu oran yükselme eğilimine girmiştir ve yükseköğretim seviyesindeki kadınların işgücüne katılım oranı %75,7 düzeyine yükselmiştir. 2022 verilerine baktığımız zaman ise, yine orantılı bir şekilde eğitim seviyesi arttıkça işgücüne katılım oranlarında artış seyredilmektedir.

Tablo 4: Kadın ve Erkeklerin Eğitim Durumlarına Göre İstihdam Oranları

Eğitim Durumu	TOPLAM		ERKEK		KADIN	
	2021	2022	2021	2022	2021	2022
Okur-yazar olmayanlar	13,5	15,7	22,8	27,4	11,6	13,4
Lise altı eğitimliler	40,1	42,4	57,4	59,8	22,3	24,6
Lise	44,0	48,6	59,9	65,5	25,6	29,1
Mesleki veya teknik lise	54,7	58,9	71,3	74,8	29,2	34,1
Yükseköğretim	67,1	69,0	77,1	78,8	56,1	58,5

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Yukarıdaki tabloda 15 yaş ve üzeri kadınların eğitim seviyelerine göre istihdam oranları belirtilmiştir. Kadınların eğitim düzeylerindeki artış işgücüne katılım oranını etkilemekle birlikte istihdam oranlarını da etkilemiştir. İstihdam oranlarında yukarıda belirtilen yıllar içerisinde eğitim seviyesi artıkça artış gerçekleşmiştir. Dolayısıyla kadının çalışma hayatındaki yeri ve önemi kalkınma seviyesini etkilemiştir.

2000'li yıllarda ekonomik olarak ülkemizde köklü değişimler gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda ise tarım sektörünün değeri git gide azalmaya başlamıştır. Ekonomik yapıda gerçekleşen bu değişim işsizlik artışına sebebiyet vermiştir. Bu sorunu çözmede dönem politikaları yetersiz kalmıştır. Şüphesiz ki bu durumdan en fazla etkilenen kadın çalışanlar olmuştur. (Karabıyık, 2012) Gelişmiş ülkeler kalkınmanın sağlanmasındaki faktörlerin başında ülkedeki sektörel dağılım gelmektedir. Tarım sektörü oranının giderek azalmasıyla, hizmet sektörünün ekonomideki yeri yükselmiştir. (Karabıyık, 2012) Aşağıdaki tabloda 15 yaş ve üzeri kadın istihdamının sektörlere göre dağılımı verilmiştir. (15 yaş ve üzeri/ Bin Kişi)

Tablo 5: Sektöre Göre Kadınların İstihdam Oranları (Bin Kişi) (İkinci Çeyrek Değerler)

	KADIN			
YIL/SEKTÖR	2019	2020	2021	2022
Tarım	2.327	1.989	2.108	2.091
Sanayi	1.387	1.264	1.477	1.714
İnşaat	70	79	83	96
Hizmet	5.312	4.824	5.213	6.036

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Tablodaki sektörel işgücü istatistiklerine bakıldığında; 2019 yılının ikinci çeyrek verilerine göre tarım sektöründe çalışan kadın sayısı 2 milyon 327 bin, sanayi sektöründe 1 milyon 387 bin, inşaat sektöründe 70 bin ve hizmet sektöründe ise 5 milyon 312 bin olarak kayıtlara alınmıştır. Buna karşın 2020 yılına bakıldığında ise; tarım sektöründe çalışan kadın sayısı 1 milyon 989 bin, sanayi sektöründe 1 milyon 264 bin, inşaat sektöründe 79 bin, hizmet sektöründe ise 4 milyon 824 bin kişi olarak tespit edilmiştir. Bu veriler gösteriyor ki; 2019 yılından 2022 yılına kadar hizmet sektörünün sürekli olarak genişlediği fakat küresel salgından ötürü 2020 yılında azalışa geçtiği görülmektedir. Bir diğer sektörel alan olan tarım sektöründe ise yıllar bazında bir azalma seyri görülmektedir. İnşaat ve sanayi sektöründeki dağılım ise hizmet sektörüne kıyasla anlamlı bir artış göstermemiştir.

Bir ülkede nüfusun fiili olarak ne ölçüde işgücüne katılım sağlayacağı o ülkenin demografik özellikleriyle beraber ekonomik yapıyı da içerisine alır. Bireylerin işgücüne katılımını yaş, eğitim düzeyi, bakmakla yükümlü olunan çocuk sayısı gibi demografik unsurlar etkilemektedir. İşgücüne katılım oranı bireyin yaşam döngüsünün seyrine göre değişiklik göstermektedir. Bireyin yaşı ve işgücü piyasasındaki uzamlaşması işgücüne katılım oranlarında dalgalanma yaratmaktadır. (Bhattarai ve Wisniewski, 2000) Genç yaşlarda başlayan düşük seviyedeki işgücüne katılım, yaş artışıyla beraber işte uzmanlaşmayı ve ücret artışını da beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan, yaş seviyesinin yükselmesiyle verimlilik azalışı emeklilik hakkının devreye girmesi ya da işgöremezlik durumu işgücüne katılım seviyelerini değiştirmektedir. (Faruqee, 2002) Buna yönelik olarak Türkiye'de 15 yaş ve üzerindeki kadınların işgücüne dahil olamama nedenlerine ilişkin TUİK tarafından yapılan araştırma sonucu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6: Kadınların İşgücüne Dahil Olamama Nedenleri (%)

Yıl	İşgücüne Dahil Olmayanlar	İş Bulma Ümidi Olmayanlar	Ev İşleriyle Meşgul	Eğitim/Öğretim	Emekli	Çalışamaz Halde
2021 İkinci Çeyrek	21.818	810	10.178	2.689	1.244	3.437
2022 İkinci Çeyrek	21.225	875	10.085	2688	1.283	3.322

Kaynak: www.tuik.gov.tr

Kadınların işgücüne dahil olamama nedenlerini gösteren TUİK verileri incelendiğinde, kadınların işgücüne dahil olamama nedenlerinin başında ev işleriyle meşguliyet görülmektedir. Ev işleri ve çocuk bakım hizmetleri sorumluluğu, kadınların çalışma hayatına girmesini engelleyen en önemli sebeplerden bir tanesidir. 2022 yılı verilerine göre; kadınların işgücüne dahil olamama nedenleri incelendiğinde işgücüne dahil olmayanların sayısı 21 milyon 225 bin kişidir. Ev işleriyle olan meşguliyet işgücü katılım oranını etkilemektedir.

Araştırmalar incelendiği zaman kadınların sektörel boyutta istihdam edilmesi, ülkedeki yoksulluk oranının düşeceğine işaret edilmiştir. (Gerşil, 2015) OECD üyesi ülkeler arasında yapılan çalışmaya göre Türkiye kadın istihdamı konusunda yetersiz olarak gösterilmiştir. Rapora göre, 2017 rakamları temel alındığında kadınların işgücüne katılım oranı Türkiye'de %33,6 seviyelerinde tespit edilmiştir. OECD raporuna göre, kadınların Türkiye'de 1990 yılında işgücüne katılım oranı Türkiye'de %34,2 olarak kayıtlara geçmiştir. (OECD, 2017, tr.euronews.com) Dünya Bankası verilerine göre Türkiye, 2019 yılında kadınların işgücüne katılımı bakımından 200 ülke içinde en düşük orana sahip 25 ülke içerisindedir. (World Bank, 2021) Bununla birlikte kadın istihdam oranı da benzerlik göstermektedir. OECD raporuna göre; Türkiye'de kadınların istihdama katılma oranı üye ülkeler içerisinde sonlarda yer almaktadır. Bu oran %26-29 seviyelerindedir. (OECD, 2021)

2. Cam Tavan Sendromu

Cam tavan kavramı, istihdam edilen kadınların yükselmelerinde karşılaştıkları görünmez engelleri açıklayan bir kavramdır. Kadınlar çalıştıkları kurumlarda bekledikleri yükselmeleri bazı engellerden dolayı alamamaktadırlar. Kadınların yükselememelerindeki temel sebeplerin örgütten ve kendilerinden kaynaklanan nedenler olduğu belirtilmektedir. (Eroğlu, 2011, 20) Çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığının görünmez boyutu olan cam tavan sendromu, kadınların mesleki başarılarına bakılmaksızın, üst yönetim kademelerine yükselmeleri görünmez engellerle kısıtlanmaktadır. (Ayrancı ve Gürbüz, 2012: 128)

Başka bir açıklanan tanıma göre; örgütlerde tepe yönetim pozisyonu için kadınlara konulan keyfi bir engel olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımla, kurumlarda istihdam edilen kadınların üst noktalarda engellerle karşılaştıkları ve tavana vurdukları anlatılmaya çalışılmıştır. (Aytaç, 2001: 42) Cam tavan kavramı, kadınların ve azınlıkların çalışma hayatı içerisinde ayrımcı muamelelere maruz bırakılmalarıdır. İşe alım, eğitim, ücretlendirme ve terfi

gibi konularda ayrımcı uygulamalar yapılmaktadır. (Sharif, 2015: 329-336) Cam tavan işe girişte, yükselmede kadınların karşılaştıkları görünmez fakat hissedilen engellerdir. Kadınlar ve erkekler arasındaki ücret farklılıkları, kadınların değersiz görülmesi, görüşlerinin önemsenmemesi, sürekli eleştirilmesi, iletişim tıkanıklığı konusunda iş yaşamının her noktasında görülebilen belli başlı cam tavan engelleridir. (Jain ve Mukherji, 2010: 23-42)

Açıklanan tanımlara göre; cam tavan içeriğine ilişkin benzer tanımlar yapılmıştır. Bu tanımların genel özelliklerinin başında kadınların kariyerlerini sınırlandırıcı bir etkiye sahip olduğu ve görünmez olarak ifade edilen aşılması zor engeller olduğundan bahsedilmektedir. Kadınların iş hayatında karşılaştığı sorularla ilgili araştırmalar 1970'lere dayanmaktadır. Söz konusu yıldan bu tarafa çalışan kadınların kurumlardaki terfi ve kariyer beklentileri incelenmeye başlamıştır. Yönetim tarihinde ilk kez 1970'li yıllarda ABD'de ortaya atılan "Cam Tavan" kavramı "Pire Deneyi" ile ilişkilendirilmiştir. Kadınlar da pireler gibi kendilerini neyin engellediğini bilmeden "öğrenilmiş çaresizlik" duygusuyla hareket ettikleri belirtilmiştir. Bu yüzden kadınlar yükselmelerindeki engelleri görememektedirler. (Korkmaz, 2014: 8-9)

Türkiye'de istihdam noktaları, kadınları, yerleri kolaylıkla doldurulabilecek noktalarda istihdam etmektedir. Erkekleri ise bu noktada karar verici mekanizma olarak istihdam etmektedirler. (Ecevit, 1995: 123) Bu durumun başta gelen sebebi; kadınların evlendikten sonra veya çocuk sahibi olduktan sonra işlerinden ayrılmasıdır. İşe alım sürecinde ortaya çıkan bu ayrım kadınların orta düzey yönetici olarak kalmalarına ve üst düzey yönetimlere gelememelerine neden olmaktadır. (Çoban, 2005: 104-126) Oluşturulan bu engeller cam tavan olarak nitelendirilmekte ve bu tavanın olduğu bir kurumda kadın çalışanların performansından tam olarak faydalanılmamaktadır. Açıklamalar doğrultusunda; cam tavan sadece etki ettiği kişileri değil işletmeyi de olumsuz olarak etkilemektedir. Bu oluşturulan görünmez engellerin kırılması işletmeyi bir bütün olarak iyileştirmeye başlayacaktır.

Kadın hakları ve cinsiyet eşitliğine ilişkin uluslar arası norm ve standartlar, kadınların sürdürülebilir kalkınmasının sağlanmasında önemli bir potansiyele sahiptir. İnsan hakları doğrultusunda cinsiyet ayrımcılığının kaldırılması kadınlar için sağlam bir temeldir.

Kadın istihdamının önünde bir takım engeller olduğu açıktır. Bu engeller kadınların örgütsel bağlılıklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışanları kuruma bağlayan faktörlerin başında çalışan ve yönetici arasında etkili iletişim gelmektedir. Yöneticinin çalışanına güvenmesi, motivasyon desteği, cinsiyet ayrımcılığı olmaksızın kariyer planlaması tavsiyeleri vermesi cam tavan engellerinin yarattığı olumsuzlukları azaltmaktadır. (Kulualp, 2015)

Bir kurumda kilit görevler hem kadın çalışanı hem de erkek çalışanı kapsamaktadır. Bu görevler kariyerlerini geliştirme noktasında önemlidir. Buna ilişkin olarak ortaya atılan 3 kilit görev şudur: İlki, esnek görevler çalışana, mesleki büyümeyi ve öğrenmeyi sağlar. İkincisi, yöneticilik yolunda yapılan kilit bir görev olduğundan ötürü yöneticilik için bir alıştırma sayılabilir. Son olarak ise, kilit görevlerde yer almak karar vericilere ve mentorlara erişim imkanı sağlar. (Ragins vd, 1998)

Ragins'e göre kadın mentorlar erkek mentorlara göre daha iyi bulunmuştur. Kadınlar mentorluk yapmak zorunda oldukları çalışanlara karşı kaygı sorunlarını ele almada ve çözüm

üretme noktasında aktif bulunmuşlardır. Araştırma sürecinde kadınlar, mentorluk uygulamasının hem şirket için hem çalışan için gelecek vaat eden bir uygulama olduğunu belirtmişlerdir. Mentorluk sürecinin aşamaları, bu aşamalarda yapılacaklar ve sonucunda elde edilecek olası sonuçlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Kadın çalışan veya orta düzey yönetici kademesinde çalışan kadınlar yukarda belirtilen aşamalardan mentorluk noktasında tam anlamıyla yararlanabilirlerse cam tavan sendromunun olumsuz sonuçları kırılabilir. Yararlanılan mentor desteği hem kişisel hem psikososyal gelişim bakımından önem arz etmektedir. Özgüven artışı yine cam tavan engellerini kırmaya fayda sağlayacaktır. Cam tavanı kırmak için öncelikle kadınların ilerlemesinin önündeki engeller bilinmelidir. İkincisi, ilerlemenin önündeki engelleri başarıyla aşan kadınların kullandıkları kariyer stratejilerini incelemek gerekmektedir. Üçüncü olarak ise, şirket lideri önce kadına değer vermeli, örgüt iklimini ve engelleri anlayabilmelidir. (Ragins vd, 1998)

SONUÇ

Ülkelerin kalkınmaları iktisadi alt yapının güçlü olmasına bağlıdır. Ekonomik yapı doğrudan işgücü yapısıyla ilişkilidir. İşgücü yönetimde başarı ekonomik olarak başarıyı da getirmektedir. Sosyal devlet algısının oluşması, ülkelerde adil gelir dağılımı, cinsiyet ayrımcılığı gibi hususların değerlendirilmesi başarıya giden yolda ele alınması gereken temel sorunlardır. Ekonomik yapının başarılı olabilmesi için mevcut durum ve sorunların doğru anlaşılmasından geçmektedir. Bir toplum yapısında cinsiyet eşitsizliği, cinsiyet ayrımcılığı var ise bu durum işyerine de yansımaktadır. Bu sebeplerle beraber kişiler çalıştıkları kurumlarda bir takım ayrımcı uygulamalara maruz kalmaktadırlar. Getirilen yasal düzenlemeler olsa da çalışma hayatının içerisinde halen fırsat eşitliğini bozacak yapılar mevcuttur.

Günümüzde ülkelerin karşı karşıya kaldıkları rekabet üstü koşullar, her bir çalışandan en üst düzeyde verim sağlama zorunluluğunu da peşinde sürüklemektedir. Kalkınma boyutunda cinsiyet rollerinden bağımsız olarak ekonomik performansı artırabilecek bir işgücü değerlendirilmesi gerekmektedir. Fakat geçmişten günümüze kadar halen devam eden eril yapı kadınların işgücü piyasasında bulunmalarının önüne set çekmektedir.

Çalışma hayatında giren ya da girmek isteyen kadın çalışan bir takım engellerle karşılaşmaktadırlar. Bu engeller kadınları işgücü piyasasından itmekte ve ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilemektedir. Çünkü kadınların çalışması kalkınma ve yoksulluk boyutunda önemli bir adım olacaktır. Kadınların iş dünyasında karşılaştıkları bu görünmez ama hissedilen engeller cam tavan olarak belirtilmekte ve gerekli yeterliliklere sahip olmasına rağmen terfi ettirilmeyen kadınları kapsamaktadır. Bu kadına karşı uygulanan ayrımcılık psikolojik açıdan zarar yaratmaktadır. Sadece kişiyi zarara uğratmakla kalmayıp, işyerini de olumsuz etkilemektedir. İşyerinin olumsuz etkilenmesi verimin azalmasına sebep olup üretim düşüklüğüne sebebiyet verecektir. Ayrımcılığın her türlüsü hem kişiye hem firmaya hem de ülkeye zarar vermektedir. Bu durumun çalışma yaşamına yansıması ekonomiyi derinden sarsmaktadır. Kurum yöneticileri üst kademelere gelecek olan bir eleman seçerken niteliklerini, yeterliliklerini dikkate almalıdır. Çalışanın cinsiyetine göre değil, yetkinliklerine göre bir seçim yapılmalıdır. Çünkü iyi bir yönetici eğitim düzeyiyle, tecrübesiyle, görevini iyi yapmasıyla öne çıkmaktadır.

Bu durumun dikkate alınması ayrımcılığın önüne geçmek ve ekonomik kalkınmanın başarısını sağlamak için önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Ayrancı, E., Gürbüz, T. (2012). Considering Glass Ceiling in Turkey: İdeas of Executives in Education Sector Regarding Women in the Workplace, International Journal of Human Resource Studies, C.2, Sayı:4, 126-151.

Aytaç, S., (2001). Çift Kariyerli Eşler ve Çalışma Yaşamındaki Yeri, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Bhattarai, K. R., & Wisniewski, T. (2000). "Determinants of Wages and Labour Supply in the UK", Universite de Nantes, 277

BKSSGM, (2000). Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Kadın İstihdamı için Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep, (Proje Yürütücüsü: Doç. Dr. Şemsa Özar), Nisan, Cem Yayınları, Ankara.

Ecevit, Y., (1995). Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Konumu ve Değişen Biçimleri, (Editör: Şirin Tekeli), 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı, 117-128.

Ecevit, Y. (1997). "Üretim ve Yeniden Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emeği", İktisat Dergisi, Sayı: 365, 95-104.

Eroğlu T. B. (2011). *Eğitim Örgütlerinde Kadınların Yönetsel Konuma Yükselmelerinde Cam Tavan Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.

Faruqee, H. (2002). "Population Aging and Its Macroeconomic Implications: A Framework for Analysis", IMF Working Papers, 02-16.

Haşit, G. Ve Yaşar, O. (2015). Çalışan Kadınlarda Örgütsel Stres Kaynakları; Bir Kamu Kurumu Örneği, Sakarya İktisat Dergisi, Cilt:4, Sayı:4, 1-30.

İlkkaracan, İ. (1998). "Kentli Kadınlar ve Çalışma Yaşamı". içinde, 75 Yılda Kadınlar Erkekler İçinde, İstanbul (s. 285-302). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

İş Kanunu (4857 Sayılı): https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4857.pdf (Erişim Tarihi: 11.12.2021)

Jain, N. And Mukherji, S. (2010). The Perception of Glass Ceiling İndian Organizations: An Exploratory Study, South Asian Journal Of Management, 17(1), 33-42.

Kaderli, Y., ve Küçükkaya, H. (2012). "2008 Dünya Finansal Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Bazı Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:12, 85-96.

Kakıcı, H., Emeç, H., ve Üçdoğruk, Ş., (2007). Türkiye'de Çalışan Kadınların Çocuk Bakım Tercihleri, İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, İstanbul.

Karcıoğlu, F., ve Leblebici, Y., (2014), Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: "Cam Tavan Sendromu" Üzerine Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 4, 1-20.

Korkmaz, H., (2014). Yönetim Kademelerinde Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(5), 1-14.

Kulualp, H.G., (2015). Strateji İnsan Kaynakları Yönetiminde Cam Tavan Sendromu Engellerini Aşmak, Kamu-İş, 14(1), 99-123.

Küçükkalay, M. A., (1998). Türkiye'de Planlı Dönemde Kadın Nüfusu ve Kadın İşgücü İstihdamındaki Gelişmeler, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:3, 35-44.

Makal, A., (2010). Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın Emeği. Çalışma ve Toplum. 25(11), Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi Emek Tartışmaları Özel Sayısı. 2, 13- 41.

Makal, A., (2011). Türkiye'de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeğine İlişkin Gelişmeler, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt:56(2), 117-155

OECD (2021). "Veri Bankası". (https://data.oecd.org/emp/employment-rate.htm#indicator-chart)

Önder, N., (2013). Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt: 1(1), 35-61

Ören, K., (2021). Dezavantajlı Gruplar ve Sosyal Hizmet, Yayın No: 3672, Basım: 1, Ankara.

Özçelik, M.K., (2017). Çalışma Hayatında Kadının Yeri ve Kariyer Gelişim Engelleri, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:5, Sayı:52, 49-70.

Sharif, MY., (2015). Glass Ceiling the Prime Driver of Women Entrepreneurship in Malaysai : A Phenomenologicial Study of Women Lawyers, Procedia-Social and Behavioral Sciences, 163, 329-336.

Tekin, O. (2015). "Fazla Çalışma ve Fazla Sürelerle Çalışma Ücretlerinin Sözleşmede Belirlenen Ücrete Dahil Edilmesi Sorunu", Çalışma Dünyası Dergisi, Sayı: 2, 75-94.

TUİK, İşgücü İstatistikleri, 2021 (Erişim Tarihi: 10.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1963-1967.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Ikinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1968-1972.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Ucuncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1973-1977.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dorduncu_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1979-1983.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Besinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1985-1989.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Altinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1990-1994.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani-2007-2013.pdf Erişim Tarihi: 09.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/Onuncu_Kalkinma_Plani-2014-2018.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/12/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2021)

Yılmaz, A., Bozkurt, Y., ve İzci, F., (2008). Kamu Örgütlerinde Çalışan Kadın İşgörenlerin Çalışma Yaşamlarında Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), Aralık 2008, 89-114.

YAPISAL KIRILMALAR ALTINDA BİTCOİN'İN BİST 30 ENDEKSİ VE DÖVİZ SEPETİ İLE ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Kübra Karadağ[1], Mehmet Ali Yücel[2]

1 Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
kubrakaradag@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4631-7102
2Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri (PhD),
maliiyucell@gmail.com, ORCID: 0000-0002 5474-3307

ÖZET

Kripto paralar, ilk ortaya konduğu günden beri gelişen teknoloji ile birlikte, alıcı ve satıcı arasında üçüncü bir kişi olmaksızın doğrudan bağlantı kurmakta, ayrıca düşük maliyeti ile uluslararası platformda para aktarımı sağlayan bir sistemi ifade etmektedir. Kripto para birimleri arasında en çok tercih edilen Bitcoin, son yıllarda bireysel yatırımcılar için portföy çeşitlendirmesinde alternatif olarak görülmeye başlamaktadır. Bu çalışmada yatırım tercihlerini şekillendirmek ve portföyünü çeşitlendirmek isteyen yatırımcılara ışık tutmak amacıyla farklı yatırım araçları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma kapsamında, Bitcoin'in, Bist 30 endeksi ve Döviz sepeti ile arasındaki ilişkiyi ortaya ortaya koymak amaçlanmaktadır. 03.01.2016 ile 25.09.2022 dönemindeki haftalık veriler, Hatemi J(2008) rejim kaymalı eşbütünleşme testi ve Toda- Yamamoto nedensellik analizleri ile incelenmektedir. Analizler sonucunda, serileri arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi tespit edilirken, bulunan yakın kırılma tarihlerindeki ilişkili sonuçlar, incelenen dönemde meydana gelen yapısal değişimlerin Bitcoin üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca Bist 30 endeksi ve Döviz sepetinden Bitcoin' e doğru tek yönlü anlamlı nedensellik ilişkisi tespit edilmektedir. Dünyada yer alan küresel paraların tedavüldeki miktarları dikkate alındığında, Bitcoin dolar ve eurodan sonra üçüncü sırada olması ve kullanımının giderek popülerlik kazanması nedeniyle, bu alanda çalışmalar önem arz etmektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, literatürde yer alan daha önceki çalışmalarla uyumluluk göstermekte ve Bitcoin gibi dijital para birimi yatırımcılarına yön gösterici olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bitcoin, Döviz Kuru, Hisse Senetleri, Yapısal Kırılma, Eşbütünleşme

ABSTRACT

Cryptocurrencies, together with the developing technology since the day they were first introduced, establish a direct connection between the buyer and the seller without a third party, and also express a system that provides money transfer on the international platform with its low cost. Bitcoin, which is the most preferred among cryptocurrencies, has started to be seen as an alternative for portfolio diversification for individual investors in recent years. In this study, it is aimed to determine the relationship between different investment instruments in order to shed light on investors who want to shape their investment preferences and diversify their portfolio. Within the scope of the study, it is aimed to reveal the relationship between Bitcoin, Bist 30 index and currency basket. Weekly data for the period between 03.01.2016 and 25.09.2022 are analyzed by Hatemi J(2008) regime-shift cointegration test and Toda-

Yamamoto causality analysis. As a result of the analysis, a long-term cointegration relationship was detected between the series, while the related results at the close break dates show that the structural changes that occurred in the examined period were effective on Bitcoin. In addition, a one-way meaningful causality relationship is determined from Bist 30 and the currency basket to Bitcoin. Considering the amount in circulation of the global currencies in the world, studies in this field are important because Bitcoin is in the third place after the dollar and the euro and its use is gaining popularity. The results obtained from the study are compatible with previous studies in the literature and guide digital currency investors such as Bitcoin.

Keywords: Bitcoin, Exchange Rate, Stocks, Structural Break, Cointegration

1. GİRİŞ

2008 yılında küresel çapta yaşanan finansal kriz neticesinde, finansal sistemin eksik ve zayıf yönlerinin belirginleştiği ve birçok ülkenin para biriminde büyük değer kayıpları görüldüğü bilinmektedir. Borsanın dâhil olduğu pek çok kuruluşun ekonomik çöküntü yaşaması, hatta iflas etmesi ile birlikte yatırımcıların paralarını daha farklı alanlarda değerlendirmeye yöneldiği görülmektedir. Yaşanan bu sorunlara dijitalleşme, küreselleşme, serbestleşme, merkeziyetsizleşme gibi kavramların siyasi ve kültürel etkileri de eklendiğinde, alternatif çözüm yolu olarak sanal paranın kullanımı giderek dikkat çekici hale gelmektedir.

Dai 1998'de ilk kez kripto para kavramını ve kodlanarak kullanıldığını dile getirse de, kripto paraların kullanımının yaygınlaşması ayrıca finansal piyasalara ve araçlarına olan yansımaları 21. yüzyılın ilk çeyreğine damga vurmaktadır. Kripto paralar, çok sayıda bilgisayara dağıtılan bir ağa dayalı bir dijital varlık biçimi olarak ifade edilmektedir. Teknolojik ilerlemeler ile birlikte kripto paraların finansal sisteme dâhil olmasının bazı olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Birçok para birimi enflasyonist sebeple zamanla değer kaybetmektedir. Bazı kripto para birimleri sabit bir miktarla piyasaya sürüldüğünden, talebi arttıkça değeri artarak uzun vadede enflasyondan koruma avantajı sağlamaktadır. Merkez bankaları, bankalar, aracı kurumlar ve devletlere olan güven eksikliğinden doğan kripto paraların, herhangi bir merkeze bağlı olamaması nedeniyle, yatırımcılarına devlet tarafından herhangi bir vergi, beyan ya da kayıt gibi yasal yaptırımı söz konusu olmamaktadır. Kripto paranın akışına ve değerine müdahale edilemediğinden, hükümet tarafından kontrol edilen itibari para birimlerinin aksine değerinin güvenli kalması sağlanmaktadır. Yatırımcılar için düşük maliyetler sağlaması sebebiyle, para transferinde bankacılık sistemine alternatif olarak kullanılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca gizliliği arttırması, kripto para birimini sıradan elektronik işlemlerden daha güvenli hale getirmektedir. Kripto paraların avantajlarının yanı sıra kullanımını sınırlayan birçok dezavantajı da mevcuttur (Alpago, 2018). Kripto para birimleri çok güvenli olsa da kripto borsalarının hepsi o kadar güvenli olmamaktadır. Cüzdan verilerini saklayan borsaların saldırılara uğraması durumunda birçok hesaba erişim sağlanabilmektedir. Bu sebeple, kripto parayı güvencede tutan tek şeyin şifre olması, yatırımcılarda güven sorununa sebep olmaktadır. Yapılan işlemlere ilişkin herhangi bir sorun olması durumunda, düzeltme fonksiyonu üstlenen denetim tarafının olmaması da problem yaratmaktadır (Dirican vd. 2018). Bitcoin yatırım aracı olarak kullanıldığında, yüksek getiri sağlama potansiyeline rağmen, oynaklığının ve spekülatif saldırılara maruz kalma olasılığının çok yüksek olması kullanıcılarda tedirginlik yaratmaktadır.

Bunların yanı sıra kripto para transferlerinde yapılan işlemler sırasında gizliliği sağlamak amacıyla kullanıcıların kimliklerinin bilinmemesi, kayıt dışı işlemler, kara paranın aklanması gibi yasadışı faaliyetlere konu olma ihtimalini de barındırmaktadır.

Kripto paraların, para niteliği taşıyıp taşımadığı sorunu önemli bir noktadır. Para, insanlar tarafından genel kabul gören, ekonomide mal ve hizmetlerin alımında ya da borçların ödenmesinde kullanılan herhangi bir madde ya da doğrulanabilir kaydı ifade etmektedir. Bir ödeme aracının para olarak kabul görmesi için standardizasyona sahip, taşınabilir, dayanıklı, bölünebilir ve taklit edilemez olması gerekmektedir. Ayrıca, bir ödeme aracının para özelliğine sahip olması için mübadele, hesap birimi olma, servet biriktirme fonksiyonlarını yerine getirmesi gerekmektedir. Ancak kripto paraların her durumda bu özellikleri sağlayamadığından, devletin resmi para birimi olarak ihraç edilmediğinden ve toplumun tümü tarafından kabul görmediğinden, para olarak kabul edilememektedir.

Kripto paraların yatırım aracı olarak kabul görmesi konusundaki tartışmalar mevcuttur. Kripto paraların yatırım aracı olarak kullanılabilirliği, kullanıcılar tarafından elektronik para, emtia ya da menkul kıymet olarak genel kabul görmesi koşulunu gerektirmektedir. Belirsizlik ve bilinmezliği yüksek olmasına rağmen, kripto paralar değer unsuruna sahip olmakta ve değer olarak sınıflandırılması mümkün olmaktadır. Fakat herhangi bir merkezi olmadığı ve elektronik para ihracı için yetkili bir kuruluş tarafından onaylanmadığı için elektronik para olarak sınıflandırılamamaktadır. Diğer yandan emtialar, ticarete tabi olan malların genel adını ifade etmektedir. Kripto para birimleri, emtia olarak kabul edildiğinde, bu durum vergilendirilmeyi gerektirmektedir. Kripto paranın artan kur değerinden faydalanılarak alım satım karı elde etmek için kullanıldığında, bu işlem ticari bir organizasyonla sürekli olarak gerçekleştiriliyor ise Gelir Vergisi Kanunu hükümlerine göre elde edilen kazancın ticari kazanç olarak sınıflandırılması gerekmektedir (Kükrer, 2016). Fakat kripto paraların herhangi bir merkeze bağlı olamaması nedeniyle, devlet tarafından herhangi bir vergi yaptırımı söz konusu olmamaktadır. Son olarak, kripto paraların menkul kıymet olarak kabul görmesi için temsil ettiği belli paylara sahip olması ya da piyasadan hazine bonosu, kamu/özel sektör tahvili gibi menkul kıymetler alarak borçlanması gerekmektedir. Bu sebeple kripto paraların menkul kıymet olarak sınıflandırılması da mümkün olmamaktadır (Ceylan, 2019). Bir varlığın, yatırım aracı olarak değer görebilmesi için, Fama (1970)'nın ortaya koyduğu verimli piyasalar hipotezine uygun hareket etmesi beklenmektedir. Kripto paralar üzerine farklı görüşler mevcut olup, bazı analistler Bitcoin piyasasının gerekli verimliliğe sahip olduğunu savunmaktadır (Nadarajah ve Chu, 2017). Bu görüş doğrultusunda Bitcoin hesaplarının işlem verilerinin analizi de dikkate alınarak, Bitcoinlerin alternatif bir para birimi ya da değişim aracı olarak değil, esas olarak spekülatif bir yatırım olduğu söylenebilmektedir (Glaser vd., 2014).

Satoshi Nakamoto (2009) tarafından oluşturulan Bitcoin ile birlikte kripto paraların finansal piyasalarda macerası hız kazanmaktadır. Bitcoin, merkez bankaları veya resmi kuruluşlara bağlılı olmayan fakat ülke para birimleriyle alım-satım işlemi yapılabilen sanal paralar olarak adlandırılmaktadır. İlk ortaya konduğu günden beri gelişen teknoloji ile birlikte, alıcı ve satıcı arasında üçüncü bir kişi olmaksızın doğrudan bağlantı kuran Bitcoin, düşük maliyeti ile uluslararası platformda para aktarımı sağlayan bir sistemi de ifade etmektedir (Carpenter, 2016). Teknik olarak merkez ya da kurum yerine, tüm işlemler blok zinciri olarak tanımlanan

ana hesap defterinden yürütülmekte ve madenciler adı verilen kullanıcılar tarafından ağ üzerinde işlem geçerliliği doğrulanmaktadır. Bitcoin fiyatları yatırımcıların arz ve talepleri doğrultusunda belirlenmektedir (Nadarajah ve Chu, 2017). Bitcoin, daha çok yatırım stratejisi amacıyla kullanılırken, mal ve hizmet satın alımı için de kullanılabilmektedir. Fakat konvertibilitesi yüksek paralara kıyaslandığında daha düşük oranda işlem hacmine sahiptir.

Bitcoin'in uluslararası düzeyde kullanımının yaygınlaşması, portföy yatırım süreçlerini etkilemektedir. Finansal olarak ele alındığında Bitcoin, bireysel yatırımcılara portföy çeşitlendirmesi için alternatif olarak görülmeye başlamaktadır. Hisse senetleri ya da Bitcoin'e yatırım yapmak isteyen yatırımcının değerlendirmesi gereken hususlar bulunmaktadır. Hisse senetleri dünya çapında akredite borsalarda işlem görmektedir. Hisse senetleri, alıcılarına güvenlik, istikrar ve şeffaflık sunarken, kripto para birimi borsaları daha yeni olup, oldukça fazla sayıda kripto borsası mevcuttur. Şirketler, hisse senetlerinin değerleri üzerinde etkisi olabilecek tüm bilgileri açıklama yükümlülüğüne sahipken, kripto piyasaları merkeziyetsiz oldukları için alıcılarını korumasız bırakabilmektedir. Öte yandan, hisse senedi alımında getiri için daha uzun süre beklemek gerekirken, krpito para borsalarındaki istikrarsızlık ve yüksek oynaklık riski arttırmakta, bununla birlikte getiri için kısa bir süre beklemek yeterli olabilmektedir. Bu koşullar altında, kısa sürede yüksek getiri elde etmek isteyen yatırımcılar menkul kıymet alımı yerine dijital para alımını tercih etmektedir. Sonuç olarak, kripto para ve hisse senetlerine yatırım yapmanın güçlü ve zayıf yönlerini bulunmakta, yatırımcı yatırım tercihlerini şekillendirmektedir.

Hisse senedi gibi geleneksel varlıklardan farklı olarak finansal araçlara yatırım yapmak isteyen yatırımcılar için bir diğer alternatif döviz alımı yapmaktır. Bitcoin geleneksel para birimleri kullanılarak işlem görmekte ve Bitcoin için çeşitli para birimleriyle takas işlemi sunan çeşitli borsalar bulunmaktadır. Laboure (2021)'in raporuna göre, kripto paralar ile dolar ve euro gibi küresel paraların tedavüldeki miktarları karşılaştırıldığında, Mart 2021 ayı itibariyle Bitcoin'in dolar ve eurodan sonra üçüncü sırada olduğu dikkat çekmektedir. Rapor sonuçları, kripto paraların gelecekte dolar ve euroya alternatif bir küresel para olma ihtimalini doğurmaktadır. Kripto para birimleri ve özellikle Bitcoin'e ilişkin literatürde çok fazla çalışma gerçekleştirilmiş olmasına rağmen, çeşitli para birimleri ile ilişkisini ele alan sınırlı sayıda çalışma mevcuttur.

Bitcoinle birlikte finansal yatırım araçlarının daha fazla çeşitlilik kazanması, yatırımcıları farklı yatırım araçlarına yöneltmektedir. Bir yatırımcı finansal araçlara yatırım yaparken, hangi finansal aracı seçeceğine, vadesine, tek bir finansal aracı mı seçeceğine yoksa bir portföy mü oluşturacağına, portföy oluşturacaksa içerisinde yer alan yatırım araçlarının ilişkisine karar vererek, yatırım tercihini şekillendirmektedir. Çalışma kapsamında, yatırımcılara portföy çeşitlendirmesi konusunda yardımcı olabilmek amacıyla kripto para birimleri arasında en çok tercih edilen Bitcoin, Bist 30 Endeksi ve Döviz sepeti arasındaki eşbütünleşme ilişkileri yapısal kırılmalar altında ele alınmakta ve nedensellik analizi yapılmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kripto para birimleri ve Bitcoin'in diğer yatırım araçları ile ilişkisini ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Yermack (2013) çalışmasında, Bitcoin'in günlük kur fiyatlarının çeşitli para birimleri ve altınla olan ilişkisini incelemekte, düşük korelasyon ilişkisnin varlığını açıklamaktadır. Atik ve diğerleri (2015), beş farklı kripto para birimine uyguladığı birim kök testleri ile kripto para birimlerinin mevcut durumda para olarak kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir. Ciaian vd. (2016), Bitcoin fiyatının esas olarak spekülatif faktörler tarafından belirlendiğini ve Bitcoin'in standart para birimleriyle rekabet edemeyeceğini belirtmektedir. Song (2016) çalışmasında, Bitcoin fiyatı, yerel döviz kuru ve borsa endeksi arasındaki eş bütünleşme ilişkisini araştırarak, yerel para birimlerinin dolar karşısında güçlenme eğiliminde olduğunu açıklamakta, ayrıca nedensellik ilişkisinin ekonomiler arasında farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Dirican ve Canöz (2017), Bitcoin ve seçmiş olduğu endeksler arasında bir eşbütünleşme ilikisini incelerken, hem kısa ve hem de uzun dönemde anlamlı sonuçlar elde ederek, Bitcoin fiyatları ile önde gelen hisse senedi borsaları arasındaki ilişkilerin farklılık gösterdiğini açıklamaktadır. Eswara (2017), farklı para birimlerinin Bitcoin fiyatı ile ilişkisini incelemekte, ele aldığı para birimlerinin Bitcoin ile birbirinden farklı yönde ilişkili olduğu sonucuna varmaktadır. İçellioğlu ve Öztürk (2017), Bitcoin ve seçili döviz kurlarının kısa ve uzun dönemli ilişkisini ve aralarındaki nedenselliği incelemekte, sonuçlarında Bitcoin ile seçtiği para birimleri arasında uzun ve kısa dönemli bir ilişkinin varlığına rastlamaktadır. Korkmaz (2018), Türkiye bağlamında dolar, euro, altın ve finansal yatırım araçlarındaki balonların Bitcoin getirileri üzerindeki etkisini ele alarak, euro ve dolar getirilerinde gözlenen balonların Bitcoin getirilerindeki oynaklığı azalttığını açıklamaktadır. Erdaş ve Çağlar (2018), Bitcoin ile altın, petrol, dolar ve farklı borsa endeksleri arasındaki asimetrik nedensellik ilişkilerini inceleyip, Bitcoin fiyatlarından S&P 500 endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu fakat Bitcoin fiyatı ile diğer değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir. Kanat ve Öget (2018), Bitcoin fiyatının, Türkiye ve G7 ülkelerine ait borsa endeksleri ile nedensellik ilişkisini incelemekte, herhangi bir uzun dönemli ilişkiye rastlamazken, kısa dönemde İngiltere, S&P 500 ve Kanada borsasının Bitcoin'in nedeni olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Topaloğlu (2019), Bitcoin ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi yapısal kırılmaları dikkate alarak incelemekte, uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin yanı sıra, dolar yuan kurundan Bitcoin fiyatına doğru tek yönlü pozitif nedensellik ilişkisi tespit etmektedir. Kuzucu (2019), Bitcoin ile dolar fiyatı arasındaki ilişki incelerken, değişkenlerin uzun dönemde ilişkisinin yanı sıra kısa ve uzun dönemde değişkenler arasında pozitif yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu sonucuna ulaşmaktadır. Telek ve Şit (2020), Bitcoin ile altın fiyatları ve dolar endeksi arasında ilişkiyi ele alıp, uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi mevcutken ve kısa dönemde ilişkinin olmadığını vurgulamaktadır. Gültekin ve Oğuzhan (2021), Bitcoin ve BİST100 endeksini ele alıp, eş bütünleşme ilişkisinin olmadığını fakat nedensellik açısından BİST100 endeksi ve Bitcoin'in pozitif şokları arasında ilişkinin varlığını açıklamaktadır. Yiğit ve Yiğit (2021), Bitcoin'in BİST100 endeksi, altın ve dolar kuru fiyatları ile birlikte değerlendirerek, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmadığını, kısa dönemli ilişkilerinin ise dönemsel olarak farklılık gösterdiğini vurgulamaktadır. Ayrıca Türkiye'de kripto para piyasasının diğer finansal piyasalarla uzun dönemli bir ilişki içinde olmadığını, kendi dinamiklerine uygun hareket ettiğini belirtmektedir. Kartal ve Yağlı (2021), Bitcoin'in

borsa endeksleri ile ilişkisini ele alarak, uzun dönemli bir ilişkiye rastlamakta ayrıca nedensellik ilişkisinin ülke borsalarına göre farklılık gösterdiğini tespit etmektedir.

3. METODOLOJİ

Ekonometrik analizlerde, değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı sonuçların bulunabilmesi için serilerin durağanlık varsayımını sağlaması gerekmektedir. Bir değişken rassal bir şoka maruz kaldığında, değişken üzerinde şokun etkisinin geçici olup olmaması önemli bir nokta olup, şokun etkisi kısa zaman içerinde kaybolduğunda, o değişkenin birim kök içermediği (durağan olduğu) anlamına gelmektedir. Zaman serileri analizinde, bir serinin birim köke sahip olup olmadığını test etmek için birçok yöntem kullanılabilmektedir. Dickey ve Fuller (1979,1981), bir seride birim kökün varlığını araştıran sistematik test mantığını ortaya koymaktadır. Dickey Fuller (1979), Monte-Carlo simülasyonları aracılığıyla birim kökün mevcudiyetini τ (tau) istatistiğini kullanarak ele almaktadır. Serilerin durağanlık yapısını sınarken, hata terimlerinin ortalamasının sıfır, varyansının sabit ve ardışık bağımlı olmayan olasılıksal sürecin parametrelerce en küçük kareler tahmin modeli kullanılmaktadır. Sabitsiz-trendsiz ($\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$), sabitli-trendsiz ($\Delta Y_t = \alpha + \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$) ve sabitli-trendli ($\Delta Y_t = \alpha + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \varepsilon_t$) olmak üzere 3 farklı model formu ile durağanlık testleri oluşturulmaktadır. Hata terimlerinin otokorelasyona sahip olması durumlarda ise bağımlı değişkene ait gecikmelerin açıklayıcı değişken gibi modele eklenmesiyle daha yüksek dereceden otoregresif süreç oluşturularak, Genelleştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) testi kullanılmaktadır.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + a_i \sum_{i=1}^{m} \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t$$

Seriler düzey seviyesinde durağan olmadıklarında, birinci farkları alınarak durağanlık koşulları sağlanabilmektedir. ADF testi, modele dâhil edilen gecikme sayısına oldukça duyarlı yapıya sahiptir. Ayrıca ADF birim kök testi seride yapısal kırılmaları dikkate almamaktadır. Seride bir kırılma meydana geldiğinde, seri durağan olmasına rağmen bu testlerin kullanılması durumunda birim kök içerdiğini ifade eden hatalı sonuca sebep olabilmektedir. Bu nedenle serilerde yapısal kırılma olması durumunda, yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testlerinin kullanımı daha uygun olmaktadır. Lee ve Strazicich (2003) iki kırılmayı dikkate alan birim kök testi yaklaşımında, kırılma noktasının veriye bağlı bir süreçte içsel (endojen) olarak belirlemektedir. Kırılma noktası, test istatistik değerinin minimum olduğu dönemde gerçekleşmektedir. Testte kırılma noktası olmayan birim kökün varlığı sıfır hipotezi altında ele alınırken, alternatif hipotez yapısal kırılmalı birim kökün varlığını ifade etmektedir. Bu durumda temel hipotezin reddedilmesi birim kökün varlığını değil, yapısal kırıma olmayan birim kökün varlığının reddedilmesi anlamına gelmektedir.

A sabitte çift kırılmayı, C ise sabit ve trendde kırılmaya izin veren modelleri ifade etmek üzere, $\varepsilon_t \sim iid\ N(0, \sigma^2)$ varsayımında, Z_t dışsal değişkenler vektörü $Y_{i,t} = \delta' Z_t + e_t$, $e_t = \beta_{e_{t-1}} + \varepsilon_t$

veri oluşturma sürecinden elde edilmektedir.

Düzeyde tek kırılmayı dikkate alan birim kök testi için Model A;

Z = [1,t, D_{it}, D_{it}]' , i = 1,2 için $D_{it} = \begin{cases} t > TB_i + 1 & 1 \\ dd. & 0 \end{cases}$ kukla değişkeni ile oluşturulmaktadır.

Düzeyde iki kırılmaya izin veren birim kök testi için Model C;

Z = [1,t, D_{it}, $D_{it}DT_{it}$, DT_{it}]' , i = 1,2 için $D_{it} = \begin{cases} t > TB_i + 1 & t - TB_i \\ dd. & 0 \end{cases}$ kukla değişkenleri ile oluşturulmaktadır.

LM birim kök test istatistiği, $\Delta Y_t = \delta' \Delta Z_t + \Phi \tilde{S}_{t-1} + u_t$ regresyonundan elde edilmektedir.

Birim kök temel hipotezi $\tilde{\tau}$ ile sınanmakta, kırılma zamanları $\tilde{\tau}$ test istatistiğinin minimum olduğu noktalarda meydana gelmektedir.

$$LM_t = \inf_{\lambda} \tilde{\tau}\,(\lambda)$$

j = 1,2 ve TB_j kırılma noktasını göstermek üzere, $\lambda_j = T/TB_j$ şeklinde hesaplanıp, iki kırılmalı LM birim kök testi kritik değerleri ile karşılaştırılmaktadır (Lee ve Strazicich, 2003).

Hatemi-J (2008), önermiş olduğu eşbütünleşme testinde sadece rejim değişikliği (C/S modeli) test edilmekte olup, iki yapısal kırılmanın varlığı dikkate alınmaktadır.

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 D_1 + \alpha_2 D_2 + \beta_1' D_{1t} X_t + \beta_2' D_{2t} X_t + u_t$$

Yapısal kırılmaların sabitte meydana getirdiği değişim α_1 ve α_2 iken, eğimde meydana getirdiği değişimi β_1 ve β_2 ifade etmektedir. Denkleme dâhil edilen iki kırılma kuklası (D_{1t} , D_{2t}) ile hem sabitte hem de eğimde çift kırılmanın etkisi dikkate alınmakta ve aşağıdaki eşitlikler ile oluşturulmaktadır.

$$D_{1t} = \begin{cases} 0, & t \leq [n\tau_1] \\ 1, & t > [n\tau_1] \end{cases} \text{ ve } D_{2t} = \begin{cases} 0, & t \leq [n\tau_2] \\ 1, & t > [n\tau_2] \end{cases}$$

τ_1 ve $\tau_2 \in$ (0, 1) bilinmeyen parametreleri kırılma noktalarını gösterip, [ ] işlemcisi kırılma noktalarının tam sayı olması gerektiğini ifade etmektedir. Model yapısal değişim ile değişkenler arasında eşbütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezi altında kurulurken, test etmek için normal dağılıma sahip ADF^*, Z_t^*, Z_α^* olmak üzere kalıntı tabanlı üç farklı test istatistiği kullanılmaktadır. Z_t^*, Z_α^* istatistikleri birinci dereceden otokorelasyon katsayıları tahmini $\hat{\rho}^*$ kullanılarak hesaplanmaktadır.

$$\hat{\rho}^* = \frac{\sum_{t=1}^{n-1}(\hat{u}_t \hat{u}_{t+1} - \sum_{j=1}^{B} w(\frac{j}{B})\hat{\gamma}(j)}{\sum_{t=1}^{n-1} \hat{u}_t^2}$$

Burada, B bant genişliğini, $\hat{\gamma}(j)$ otokovaryans fonsiyonunu, w(.) spektral yoğunluk tahmincileri için standart koşulları sağlayan çekirdek ağırlıklandırılmasını ifade etmektedir.

Otokovaryans fonsiyonu, $\hat{\gamma}(j) = 1/n \sum_{t=j+1}^{T}(\hat{u}_{t-j} - \hat{\rho}\hat{u}_{t-j-1})(\hat{u}_t - \hat{\rho}\hat{u}_{t-1})$ denkleminden elde edilirken, $\hat{\rho}$ ise $\hat{u}_{t-1}$'in $\hat{u}_t$ üzerine (sabit terimsiz) regresonun en küçük kareler tahmini ile hesaplanmaktadır.

Z_α ve Z_t test istatistikleri;

$$Z_\alpha = n(\hat{\rho}^* - 1)$$

$$Z_t = \frac{(\hat{\rho}^* - 1)}{\hat{\gamma}(0) + 2\sum_{j=1}^{B} w(j/B\,\hat{\gamma}(j)) \;/\; \sum_{t=1}^{n1} \hat{u}_t^2}$$

Z_t test istatistiği hesaplanırken kullanılan $\hat{\gamma}(0) + 2\sum_{j=1}^{B} w(j/B\,\hat{\gamma}(j))$ terimi, $\hat{u}_t$'nin $\hat{u}_{t-1}$ üzerine regresyonu ile elde edilen kalıntıların uzun dönem varyans tahminini belirtmektedir. Burada oluşturulan ADF^*, Z_t^*, Z_α^* istatistiklerinin en küçük değeri seçilerek test sınanmakta, sıfır hipotezinin reddi durumunda değişkenler arasında yapısal değişimleri dikkate alan bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı belirlenmektedir (Hatemi- J, 2008).

Toda Yamamoto (1995), değişkenlerin birim köke sahip olması durumunda seviye değerleri dikkate alınarak VAR analizinin yapılabileceği ve Wald testinin geçerli olacağı görüşüyle oluşturulan nedensellik analizini ortaya koymaktadır. Test hesaplanırken gecikme sayısı k kısıtlanmamış VAR modeli tahmini sonrasında seçimi kriterine göre elde edilip, $\mathcal{X}^2$ asimptotik dağılım özelliği göstermektedir. d ise serilerin maksimum bütünleşme düzeyini göstermektedir. Test içsel değişkenlerin k+d gecikmeli VAR modeli ile oluşturulmaktadır. Optimal gecikme uzunlukları ve bütünleşme derecelerinin doğru belirlenmesi modelin başarısı üzerinde etkili olup, dmax'dan elde edilen gecikme vektörünün katsayıları dışarda bırakılarak, ilk k gecikmelerine MWALD testi uygulanmaktadır.

4. VERİ SETİ VE UYGULAMA

Çalışmanın veri setini, 3.01.2016 ile 25.09.2022 dönemi Bitcoin fiyatları, BİST 30 endeksi ve Döviz sepeti haftalık verileri oluşturmaktadır. Bir ülke parasının farklı para birimlerine kıyasla değerini belirlemek amacıyla birden fazla yabancı para birimi kullanılarak oluşturulan sepete, Döviz sepeti ya da Sepet Kur adı verilmektedir. Türkiye'de sıklıkla dolar ve euro kurundan oluşturulan Döviz sepeti kullanılmakta olup, çalışma kapsamında bu para birimlerinin ortalaması alınarak Döviz sepeti oluşturulmaktadır. Analizlere dâhil edilen değişkenlerine ait veriler https://tr.investing.com/ sitesinden temin edilip, E-Views 12 ve Gauss paket programları kullanılarak sonuçlar elde edilmektedir.

Çizelge 1. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	Gözlem Sayısı	Ortalama	St. Sapma	Min	Max
BİTC	352	15091	8323	376,7	64399
BİST	352	1427	1281	861,1	3866
DÖV	352	7,106	6,076	2,999	18,31

Çizelge 1'de çalışmada kullanılan verilerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler verilmektedir. 352 haftalık veriler ele alınmakta olup, istatistiklere bakıldığında, Bitcoin değişkenin 15091 ortalama değerine sahip olduğu, 8323 standart sapma değeriyle verilerin 376,7 ve 64399 arasında değiştiği görülmektedir. Veriler ışığında Bitcoin fiyatının yüksek derecede oynaklığa sahip olduğu ve oynaklığın Bitcoin fiyatlarında zaman içerisinde aşırı fiyat artışlarından kaynaklandığı söylenebilmektedir. Bist 30 haftalık verilerine bakıldığında 1427 ortalama ve 1281 standart sapma değeriyle 861,1 ve 3866 arasında fiyatlar hareket etmektedir. Son olarak,

Döviz sepeti verileri 7,106 ortalama ve 6,076 standart sapma ile 2,999 ve 18,31 arasında değerlerden oluşmaktadır.

Bitcoin fiyatlarının bağımlı değişken olduğu model yapısında, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin tespiti amaçlanmaktadır. Analizin ilk aşamasında değişkenlerin durağanlığının tespiti için ADF ve çift yapısal kırılmayı dikkate alan Lee ve Strazicich (2003) testleri kullanılmaktadır.

Çizelge 2. Değişkenlere Ait Durağanlık Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF Birim Kök Testi		Değişkenler	Lee ve Strazicich (2003) Çift Kırılmalı Birim Kök Testi			
	Test İstatistikleri			Test İstatistikleri		Kırılma Tarihleri	
	Sabitli	Sabitli-Trendli		Sabitli	Sabitli-Trendli	Model AA	Model CC
BTC	-1,4454	-1,7709	BTC	-2.877**	-6.089*	28.02.2021	18.04.2021
BİST30	2,3544	0,8866				22.11.2020	26.12.2021
DOV	1,9347	-0,3757	BİST30	-1400***	-5325*	31.10.2021	19.12.2021
ΔBTC	-17,1204*	-17,1035*				15.04.2018	31.10.2021
ΔBİST30	-16,3154*	-16,5224*	DOV	-4.403*	-6.886*	5.12.2021	12.12.2021
ΔDOV	-28,8512*	-29,1400*				1.08.2021	12.12.2021

Not: *,**,*** işaretleri sırasıyla %1, %5, %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

ADF Test sonuçları incelendiğinde, düzeyde, sabitli ve sabitli-trendli modellerde tüm değişkenlerin durağan olmadığı fakat değişkenlerin 1.farkı alındığında %1 anlamlılık düzeyinde durağan oldukları görülmektedir. Finansal piyasalarda birden fazla piyasada aktif yatırım yapan yatırımcıların pörtföy oluşturma kararları genellikle fiyat hareketleri ile şekillenmektedir. Piyasa içinde oynaklığın artması, seride kırılmaların çok olması ve piyasalar arasında piyasa fiyatı oynaklık yayılmaları fiyat hareketlerini arttırmaktadır. ADF birim kök testi, seride bir kırılma meydana geldiğinde, hatalı sonuçlar verebilmektedir. Bu sebeple serilerde kırılmaları dikkate alan Lee ve Strazicich (2003), çift kırılmalı birim kök testi ile durağanlık yapısı tekrar analiz edilerek, sabitli modelde Bitcoin fiyatlarının %5, Bist 30 endeksinin %10 ve Döviz sepetinin %1 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu, sabitli trendli modelde ise tüm değişkenlerin %1 anlamlılık seviyesinde durağan olduğu görülmektedir.

Tüm değişkenlerin durağanlık yapısı belirlendikten sonra, ilgilenilen değişkenlerin uzun dönemli birlikte hareketini test etmek amacıyla analizin ikinci kısmında yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ele alınmaktadır.

Bağımlı değişkeni $B\dot{I}TC_t$ olan modelde, u_t hata terimini tanımlarken, yapısal kırılmaların sabitte meydana getirdiği değişim α_1 ve α_2 parametreleriyle, açıklayıcı değişkenlere ($B\dot{I}ST_t$, $D\ddot{O}V_t$) ait eğimde meydana gelen değişimi β_1 ve β_2 parametreleriyle ifade edilmektedir. Denkleme dahil edilen iki kırılma kuklası (D_{1t} , D_{2t}) ile hem sabitte hem de eğimde çift kırılmanın etkisi ele alınmaktadır. Çalışma kapsamında oluşturulan, yapısal değişimleri dikkate alındığı ve Hatemi-J (2008) eşbütünleşme modeli aşağıda yer almaktadır.

$$B\dot{I}TC_t = \alpha_0 + \alpha_1 D_1 + \alpha_2 D_2 + \beta_1' D_{1t} B\dot{I}ST_t + \beta_2' D_{2t} B\dot{I}ST_t + \beta_1' D_{1t} D\ddot{O}V_t + \beta_2' D_{2t} D\ddot{O}V_t + u_t$$

Çizelge 3. Hatemi-J (2008) Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Hatemi-J (2008) Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Testi			
	ADF* İst.	Phillips (Zt*) İst.	Phillips ($Z\alpha$*) İst.
Hatemi-J (C/S)	-8,252	-8,685	-124,366
TB1	27.12.2020	13.12.2020	13.12.2020
TB2	31.01.2021	31.01.2021	31.01.2021
Kritik Değerler			
Anlamlılık	1%	5%	10%
ADF*	-6.928	-6.458	-6.224
Zt*	-6.928	-6.458	-6.224
$Z\alpha$*	-99.458	-83.644	-76.806

Not: C/S rejimde kırılma modelini ifade etmektedir.

Çizelge 3'te verilen sonuçlar incelendiğinde tüm değişkenlerin %1 düzeyinde anlamlı sonuçlar verdiği görülmektedir. Hatemi-J çift kırılmalı rejim değişim modeli sonuçlarına göre, Bitcoin fiyatları ile Bist 30 endeksi ve Döviz sepeti değişkenleri arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kırılma tarihlerine bakıldığında 3 testin benzer tarihleri işaret ettiği de görülmektedir.

Analizin üçüncü kısmında ise, uzun dönemde Bist 30 ve Döviz sepeti değişkenlerinin Bitcoin fiyatlarını nasıl etkileyeceğini görmek amacıyla FMOLS (Tam Uyarlanmış En Küçük Kareler Yöntemi) tahmincileri kullanılmaktadır.

Çizelge 4. Hatemi-J (2008) Rejimde Kırılma Modeli için FMOLS Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değ:	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	P
BİST 30	-6.459	2.483	-2.600	0.0098
DOV	-4.645	6.918	-6.713	0.0000
C	18138	2.536	7.151	0.0000
@TREND	1.515	1.543	9.816	0.0000
DU1	25695	3.427	7.496	0.0000
DU2	31064	5.275	5.888	0.0000

Çizelge 4'te verilen sonuçlar incelendiğinde, yapısal kırılmalar altında uzun dönemli negatif ilişki mevcut olup, Bist 30 endeksi ve Döviz sepeti, Bitcoin fiyatlarını uzun dönemde negatif yönde etkilemektedir. Kırılma tarihleri incelendiğinde genellikle 2021 yılı sonarında serilerde yapısal kırılmaların mevcut olduğu gözlenmekte, bu sebeple, Bitcoin fiyatları üzerinde uzun dönem etkinin anlamlı olduğu söylenebilmektedir.

Çizelge 5. Bitcoin İçin Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

ΔBTC	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	P
Δ(BİST 30)	5.143	2.124	2.420	0.0160
Δ(DOV)	-1.244	2.816	-4.417	0.0000
HATA(-1)	-0.0192	0.011	-1.714	0.0473

Çizelge 5'te verilen kısa dönem hata düzeltme modeli tahmin sonuçları, Bist 30 endeksi ve Döviz sepeti değişkenlerinin Bitcoin üzerinde kısa dönemde de anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Hata düzeltme katsayısı beklenildiği gibi negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Hata düzeltme hızı 1/0,019=52 hafta hesaplanmış olup, kısa dönemde oluşacak dengesizliklerin yaklaşık 1 yıl içinde düzelerek uzun dönem dengesine ulaşmaktadır.

Toda ve Yamamoto Granger nedensellik testi, ile kısa dönem nedensellik sonuçları elde edilmiş olup aşağıda verilmektedir.

Çizelge 6. Toda ve Yamamoto Granger Nedensellik Test sonuçları

	Gecikme Uzunluğu (k+dmax)	Test İstatistiği	Olasılık
Bist 30 →BTC	2	8,9954	0,0111
DOV →BTC	2	7,1904	0,0229
BTC →Bist 30	2	0,2976	0,8617
DOv →Bist 30	2	5,6605	0,0590
BTC →DOV	2	2,2169	0,3301
Bist 30 →DOV	2	3,6314	0,1627

Çizelge 6'da gecikme uzunlukları dikkate alınarak test edilen sonuçlar incelendiğinde, Bist 30'dan Bitcoin'e doğru nedensellik yoktur sıfır hipotezi reddedilerek, Bist 30 endeksinden Bitcoin' e doğru tek yönlü ve %1 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı nedensellik ilişkisi bulunduğu görülmektedir. Döviz sepeti ve Bitcoin değişkenlerine bakıldığında, Döviz sepetinden Bitcoin'e doğru tek yönlü ve %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı nedensellik ilişkisi bulunduğu görülmektedir. Ayrıca Döviz sepetinden Bist 30 endeksine doğru %5 düzeyinde anlamlı tek yönlü nedensellik ilişkisi de mevcuttur.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler finansal piyasaları etkilemekte ve finansal teknoloji kavramını da beraberinde getirmektedir. Geleneksel finansal anlayış ve finansal araçlarının popülaritesini yitirerek, yerini kripto paralar ve yenilikçi şifreleme teknolojilerine bırakması, giderek yaygınlaşmaktadır. Kripto paralar, işlem maliyetlerini düşürmesi, kullanım kolaylığı ve güvenlik açısından avantajlar sağlamanın yanı sıra, resmi düzenlemelerden yoksun olma, yüksek kur değişim oranları, sistemsel dezavantajlar ve sürdürülebilirlik endişeleri gibi dezavantajları da barındırmaktadır. Kripto paraların geleceği konusunda belirsizliklerin mevcudiyeti ve kripto paralarda yaşanan yüksek volatilite hareketinin yatırım hususunda istikrarı sağlamaması, kripto paraların bir para biriminden daha çok spekülatif hareketlere açık bir yatırım aracı gibi hareket ettiğini göstermektedir. Barındırdığı risklere rağmen, kripto paralar diğer yatırım araçlarıyla ilişkili görünmese de portföy çeşitlendirme amacıyla kullanıldığında, portföy riskini düşürmek için kullanımı yaygınlaşmaktadır. Kripto paralar arasında en popüler olanı Bitcoin, herhangi bir merkezi ve otoriteye bağlılığı olmayan kripto grafik altyapıya sahip bir para birimi olup, bu bağımsızlığı sayesinde ekonomik koşullardan nispeten daha az etkilenmekte, özellikle finansal istikrarın zayıf olduğu gelişmekte olan ülkelerde bir yatırım aracı olarak yerini almaya başlamaktadır. Bitcoin ile çeşitliliği artan

yatırım araçlarının ilişkisi yatırımcılar tarafından ilgi çekici olmakla birlikte, yatırımcılar yatırımlarını bu yatırım araçları arasındaki ilişkilere ve yönüne bakarak şekillendirmek istemektedir. Çalışma kapsamında, yatırım tercihini şekillendirme isteyen yatırımcılara ışık tutmak amacıyla Bitcoin'in diğer yatırım araçları ile ilişkisinin incelemesi amaçlamaktadır. Bu amaçla, Bitcoin'in portföy yönetiminde tercih edilebilirliğini araştırmak amacıyla Bitcoin ile Bist 30 endeksi ve Döviz sepeti arasındaki eşbütünleşme ilişkileri yapısal kırılmalar altında incelenmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgular literatürde yer alan önceki çalışmalarla uyumlu sonuçlar vermektedir. Gelecekte kripto paraların finansal sistemin değişimini etkileyen kayda değer bir unsur olması muhtemel olup, sonraki çalışmalarda, faiz oranları altın ya da diğer emtia fiyatları gibi farklı değişkenler de analize dahil edilerek, yatırımcıların yatırım tercihleri ve sonuçları daha geniş çerçevede incelenmesi önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Alpago, H. (2018). Bitcoin'den Selfcoin'e kripto para. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, *3*(2), 411-428.

Atik, M., Köse, Y., Yılmaz, B., & Sağlam, F. (2015). Kripto para: Bitcoin ve döviz kurları üzerine etkileri. *Bartın Üniversitesi İİ BF Dergisi*, *6*(11), 247-261.

Carpenter, A. (2016). Portfolio diversification with Bitcoin. Journal of Undergraduate Research in Finance, 6(1), 1-27.

Ceylan, M. E. (2019). *Bitcoin ekonomisi: Kripto para Bitcoin'in finans sektörü içindeki yeri* (Master's thesis, Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Ciaian, P., Rajcaniova, M., & Kancs, D. A. (2016). The digital agenda of virtual currencies: Can Bitcoin become a global currency?. *Information Systems and e-Business Management*, *14*(4), 883-919.

Dai, W. (1998). B-Money, A Scheme for a Group of Untraceable Digital Pseudonyms to Pay Each Other With Money and to Enforce Contracts Amongst Themselves Without Outside Help. *Weidai. com*. (Erişim tarihi 01.11.2022)

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, *74*(366a), 427-431.

Dirican, C., & Canoz, I. (2017). The cointegration relationship between Bitcoin prices and major world stock indices: An analysis with ARDL model approach. *Journal of Economics Finance and Accounting*, *4*(4), 377-392.

Dirican, C., Erdoğdu, A., & Akkaya, M. (2018). Sermaye Piyasalarında Değişen Dinamikler. İstanbul .Türkmen Kitapevi.

Erdas, M. L., & Caglar, A. E. (2018). Analysis of the relationships between Bitcoin and exchange rate, commodities and global indexes by asymmetric causality test. *Eastern Journal of European Studies*, *9*(2).

Eswara, M. (2017). Cryptocurrency gyration and Bitcoin volatility. International Journal of Business and Administration Research Review, 3(18), 187-195.

Fama, E. F. (1970). Efficient capital markets: A review of theory and empirical work. The journal of Finance, 25(2), 383-417.

Glaser, F., Zimmermann, K., Haferkorn, M., Weber, M. C., & Siering, M. (2014). Bitcoin-asset or currency? revealing users' hidden intentions. *Revealing Users' Hidden Intentions (April 15, 2014). ECIS*.

Gültekin, H., & Oğuzhan, A. (2021) Sermaye Piyasası İle Sanal Para Bitcoin Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(4), 878-885.

Hatemi-j, A. (2008). Tests for cointegration with two unknown regime shifts with an application to financial market integration. Empirical economics, 35(3), 497-505.

İçellioğlu, C. Ş., ve Öztürk, M. B. E. (2018). Bitcoin ile Seçili Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin Araştırılması: 2013-2017 Dönemi için Johansen Testi ve Granger Nedensellik Testi. Maliye ve Finans Yazıları, 1(109), 51-70.

Kanat, Ersin ve Öget, Emrah (2018), "Bitcoin ile Türkiye ve G7 Ülke Borsaları Arasındaki Uzun ve Kısa Dönemli İlişkilerin İncelenmesi", Finans, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(3), 601-614

KARTAL, C. ve YAĞLI, B. (2021). Bitcoin İle Türkiye ve BRICS Ülkeleri Borsa Endeksleri Arasındaki Eşbütünleşme İlişkisi. Pearson Journal Of Social Scıinces & Humanities. 6(11). Doı Number: Http://Dx.Doi.Org/10.46872/Pj.216.

Korkmaz, Ö. (2018). The relationship between Bitcoin, Gold and Foreign Exchange Returns: The Case of Turkey. Turkish Economic Review, 5(4), 359-374.

Kuzucu, S. C. (2019) Bitcoin ile Döviz Kurları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Harun Uçak (Ed.). Proceedings Book içinde (ss.156-160). Alanya

Kükrer, C. (2016). İnternet Ortamında Bazı Faaliyetlerin Kavramsal Tanımları ve Türk Vergi Sistemi Karşısındaki Durumlarının Değerlendirmesi. Yönetim Bilimleri Dergisi, 14(27), 594.

Laboure, M. (2021). The Future of Payments: Series 2 - Part III. Bitcoins: Can the Tinkerbell Effect Become a Self-Fulfilling Prophecy? Deutsche Bank Research, 1-19.

Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. Review of economics and statistics, 85(4), 1082-1089.

Nadarajah, S., & Chu, J. (2017). On the inefficiency of Bitcoin. Economics Letters, 6-9.
Prypto (2018), Bitcoin for Dummies. (Çev. Arıcan E., Yücememiş B., Işıl G., Omağ A. Ankara, Nobel Yayıncılık.

S. Nakamoto, "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System", 2008.

Song, Y. (2016). A study of Bitcoin price's relationship with local currency exchange rate and stock market index in emerging economies using VECM.

Telek, C. ve Şit, A. (2020). Kripto Paraların Altın ve Dövizle İlişkisi: Bitcoin Örneği. Turkish Studies-Economy,15(2),913-924. https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.42650

Toda, H. Y., & Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated processes. *Journal of econometrics*, *66*(1-2), 225-250.

Topaloğlu, E. E. (2019). Kripto Para Bitcoin Ve Döviz Kurları İlişkisi: Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Ve Nedensellik Analizi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2), 367-382.

Yermack, D. (2013). Is Bitcoin a real currency? An economic appraisal (No. w19747). National Bureau of Economic Research, 36(2), 843-850.

Yiğit, M., & Yiğit, A. G. (2021). Türkiye'de Bitcoin'in Finansal Piyasalarla Entegrasyonuna Yönelik Bir Araştırma: Covıd-19 Öncesi ve Sonrası İçin Bir Uzun Dönem Analizi. Journal of Academic Value Studies, 7(2), 177-193.

DİJİTAL OYUN TASARIMINDA RENK ALGISI

Dr.Öğr.Üyesi, MERVE KARAMAN[1]

[1]İstanbul Topkapı Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi,

mervekaraman@topkapi.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-6010-6996

ÖZET

Teknolojik ilerlemeler ve dijitalleşmenin yaygınlaşması tüm alanlarda bir dönüşüm süreci yaratmıştır. Bu dönüşümden dijital oyun tasarımı da olumlu olarak etkilenmiştir. Buna dayalı olarak son dönemlerde tüm üniversiteler bağlamında dijital oyun tasarımı bölümü sayısının arttığı görülmektedir. Günümüzde oldukça popüler olan oyun tasarımında grafik tasarım ögelerinden renk unsuru kullanımı oldukça önemlidir. Renkler duyguların yansıması olduğu gibi ortamlar hakkında da bilgi vermektedir. Bu nedenle her tasarımda olduğu gibi oyun tasarımında da doğru renk seçimi yapılmalıdır. İçeriğe uygun renk seçimi oyun kullanıcılarının tercihlerinin belirlenmesine de yardımcı olabilmektedir. Araştırmada dijital oyunlar çerçevesinde renklerin etkisi betimsel analiz bağlamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Oyun, Oyun Tasarımı, Renk, Dijital Tasarım.

1. GİRİŞ

Görsel iletilerin bilişsel olarak yorumlanma ve algılanma süreci görsel algıyı oluşturmaktadır. Özellikle günümüz görselliği çerçevesinde görsel algı bilişsel süreçlerin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Görsel algı yönetimi oluşturmada bireylerin görsel mesajları nasıl anladığını iyi algılamak gerekmektedir. Algı zihinsel bir süreci kapsamaktadır. Bu nedenle hedef kitlenin özellikleri doğrultusunda görsel algı süreçleri yapılandırmak önem taşımaktadır. Tasarımlarda da görsel algısal iletiler tasarımların etkili olmasını sağlamaktadır. Bu nedenle tasarımda algıyı yapılandıran nesnelerin öne çıkan özellikleri algının etkili olmasını kolaylaştırmaktadır (Karaman, 2021, s. 80). Tasarım öğesi olan rengin de algılamada ve görsel algılamada önemli rolü vardır. Tasarımlarda bir konuyu, bir duyguyu, nesneyi, yazıyı, tasarımda kullandığımız bir görsel elemanı öne çıkarmak, geri plana atmak, vurgulamak için renklerden faydalanılmaktadır. Bu nedenle renkler tasarımlarda vurguyu sağlamada görsel algıyı artırmada en etkili yöntemler arasındadır. Aynı zamanda geçmişten günümüze hem ulusal hem evrensel uluslararası düzeyde renklere atfedilmiş olan anlamlar vardır. Bazen kültürlerarası renk anlamları da değişmektedir. Lathwell'e (2012) göre renk tüm sanat alanlarında atmosferi ve duyguyu yaratma potansiyeline sahiptir. Bu nedenle ister bilinçli ister bilinçsiz olsun izleyenin dikkatini çekmektedir. Her rengin bir anlamı olmakla birlikte renkler kendi içerisinde zıtlık da barındırmaktadır. Mavi renk sakinlik, soğuk hissi çağrıştırırken, kırmızı tonlar iştah, güç, güçlü duyguları aynı zamanda

tehlikeyi çağrıştırmaktadır. Yeşil tonlar huzuru, sakinliği, doğayı, şifayı simgelemektedir. Bu nedenle özellikle tasarımda renkleri doğru kullanmanın önemi karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bir yemek şirketinde logo tasarımlarında soğuk renkler kullanmak tasarımda yanlış hata olarak kabul edilmektedir. Bunun yerine genellikle iştah açan, dikkat çeken özelliğe sahip olan kırmızı, turuncu gibi sıcak renklerin kullanılması önerilmektedir. Banka reklamlarında istisnalar olmakla birlikte (Akbank, Ziraat Bankası gibi) en çok güven veren ve parayı çağrıştıran yeşil, beyaz ve mavi tonları tercih edilmektedir. Benzer şekilde hastanelerde de sağlığı, şifayı simgeleyen mavi, yeşil, beyaz renkler ön planda kullanılmaktadır. Renk kavramı sanat ve tasarım için önemli elemanlardandır. Alexander'a (2006) göre bilimde de renkler önemli görülmektedir. Örneğin gökyüzünde çok uzaklıktaki gözlemlenmesi gereken cisimleri meydana getiren elementleri renkler yoluyla öğrenilmektedir. Renkler tasarımcının iletmek istediği mesaj, düşünce ve duyguya göre değişebilmekte bu nedenle tasarımcının bireysel tercihini de yansıtmaktadır. Renkler kişilerde belli duygular uyandırdığı için tasarımda istenilen amaç doğrultusunda renk seçimi yapmak hedef kitlede algı oluşturma bakımından gereklilik olmuştur. Benzer şekilde oyun tasarımında da oyunun konusuna, karakterlerine, hikayesine uygun renklendirme yapılmalıdır. Özonur Çöloğlu'na (2006, s. 157) göre renkler sembolik olarak kullanıldığında bilgi verici bir işlevdedir. Oyunlarda renkler sahnelerin gerçekçi hale gelmesinde etkili olmaktadır ve renk objelerin kimliksel kodlarının ayırt edilmesine yardım eder. Renkler oyunlarda oyuncu karakterlerin hakkında da kullanıcılara bilgiler vermektedir. Dijital mobil oyun uygulamalarında karakterlerin kişiliklerinin anlaşılmasında renklerin rolü vardır. Örneğin karakterlerde rahatlatıcı renkler olan mavi ve gri renk paleti kullanılması dingin bir karakter izlenimi vermektedir. Bu nedenle sakinleştirici özelliğinden dolayı strateji oyunlarında mavi tonları tercih edilmektedir. Lathwell'e (2012) göre karışım olmadan var olan üç ana renk bulunmaktadır. Bu renkler sarı, mavi ve kırmızıdır. Ana renklerin karışımından elde edilen ise üç ara renk bulunmaktadır. Bu renkler ise; kırmızı, mavi ve sarıdır. Zıt renkler ise güçlü kontrast oluşturmaktadır.

2. AMAÇ

Dijital oyun tasarımı sektörü dünya ve ülkemiz çapında gelişmekte ve popüler hale gelmektedir. Özellikle genç kuşakların oyun sektörüne ilgisi artmıştır. Üniversiteler çapında ise dijital oyun tasarımı bölümleri sayısı giderek artmakta olan bir alan haline gelmiştir. Böylece oyun tasarımları hem sektör hem akademik anlamda önemli hale gelmiştir. Tasarımlarda olduğu gibi dijital oyun tasarımlarında da tasarım ilkeleri ve bu ilkelerden renk unsuru etkili araçlardandır. Renkler kullanıcıların seçimlerinde, duygularında oldukça etkili olmaktadır. Bu çerçevede araştırmanın amacı günümüzde popüler olan güncel dijital oyun tasarımlarında renk algısını, renk kullanımını incelemektir.

3. YÖNTEM

Nitel desende bir araştırmadır. Betimsel analiz yöntemi çerçevesinde günümüzde popüler olan dijital oyun tasarımlarında renk algısı ele alınarak betimlenmiştir.

4. BULGULAR

Oyunlarda renkleri incelediğimizde;
Oyun sahnelerinde doğal renk görünümleri elde etmek için renk uyumu ve renk tonlamalarına dikkat edilmelidir. Renk değerleri değiştiğinde hem rengin yoğunluğu hem de sıcak ve soğuk değerlerinde değişiklik olmaktadır (Lathwell, 2012). Soğuk renkler denildiğinde mavi, mor, yeşil ve gri gibi renkler aklımıza gelmektedir. Genellikle bilimkurgu oyunlarında soğuk renkler tercih edilmektedir. Geleceğe atıf yapma bakımından, uzay çağını, robotları, gökdelenleri, kozmopolit bir şehri ve teknolojiyi de vurgulama bağlamında gri, buz mavisi, parlak gümüş renkleri tercih edilmektedir. Oyun tasarımlarında böyle soğuk renk paletinin kullanılması insanları sterilize bir gelecek ortamında hissettirme bakımından kullanılmaktadır. Oyun tasarımında kompozisyon, perspektif ve ışıklandırma ile kurulan atmosferin duygusal özellikleri yansıtılır. Oyun sahnelerinde belirsizlik hissi oluşturabilmek için sis görüntüsü ile ışıklandırma kullanımı yeni bir hikaye anlatımına girişi belirtir. Oyun tasarımında kurulan kompozisyonun içinde var olan her şey kullanıcı ile bağ kurulmasında rol oynamaktadır. Bu kompozisyon alanında karanlık bir atmosfer olması bir sonraki oyun adımı için merak hissi uyandırırken detayların fazla olması ise merakı azaltmaktadır (Yayalar, 2021).
Mirror's Edge isimli oyun örneğinde sakinlik hissi vardır. Aynı zamanda oyunda suç ve sorunun olmadığı ütopya bir şehir ortamı kurulmuştur. Bu oyunda soğuk ve endüstriyel bir ortam bulunmaktadır bu nedenle de mavi renk tonlarının yer aldığı görülmektedir. Böyle kurguya sahip bir oyunda kırmızı sıcak renkler ağırlıklı bir renk paleti tercih edilmiş olsaydı gelecek hissi taşımayabilirdi.

Görsel 1. Mirror's Edge İsimli Oyun Görseli, https://tr.ign.com/mirrors-edge-catalyst/98229/news/mirrors-edge-catalystin-pc-icin-sistem-gereksinimleri-aciklandi, **2022.**

Alexander, Cowan, ve Walker, (2014) mevsimleri çağrıştıran renklerin duygu durumlarını ifade ettiğini belirtmektedir. Canlı renk tonları mutluluk ve enerjik olma durumunu ifade ederken, melankoli halini ise soğuk renk tonlarının verdiğini vurgularlar. Tasarımlarda durağan sahneler için genellikle neşe, huzur hissi verebilmek için doğal ışık kullanılmaktadır. Dinamik sahneler, kaos ve tehdit anlamında yapay ışık olarak ise parlak kırmızı, mavi ve yeşil ışık tercih edilmektedir (Yayalar, 2021). Alexander'a (2006) göre rengin donuk ya da parlak olması doygunlukla ilişkilidir. Isı ise renklerin sıcak veya soğukluğunu ölçmektedir. Bu çerçevede soğuk yeşil, mor ve mavidir. Sıcak renklerin ise kırmızı, sarı, turuncu ve krem tonları olduğu

bilinmektedir. Oyun tasarımlarında sıcak renklerin kullanımı hedef kitle için bir yandan rahatlık, sıcaklık, sıcak samimi bir ortam olduğunu hissettirirken bir yandan da savaş ortamı gibi her an tetikte olunması gerektiği hissi oluşturmaktadır. Özden (2017, s. 66) ise yalnızca oyun tasarımında değil oyundaki karakterlerin tasarım sürecinde de benzer şekilde ten renginden, aksesuar renklerine bütün görsel elemanların renklerinin oyunun konsept renkleri ile bütünlük sağlaması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü renkler doygunluk oranına göre sıcak, soğuk, üzüntü, mutluluk, pasif, aktif gibi birçok duyguyu belirtmede kullanılmaktadır. Aynı zamanda karakterin öne çıkmasında, belirgin olmasında zıt renklerin tercih edilmesi olumlu olarak düşünülmektedir. Bu nedenle oyun tasarımlarında renk konseptleri belirlenirken ön arka plan ilişkisi de göz önüne alınması gereken bir kriterdir. Bu anlamda dijital oyun kapsamında mobil oyunlardan olan Candy Crash oyununda karakter tasarımı ve oyunda yer alan diğer ögeler bağlamında oldukça canlı renklerin kullanımının konu ile birbirine uyumlu olduğu örnek olarak belirtilmektedir.

Görsel 2. Candy Crash Saga Oyun Görselleri, https://www.entrepreneur.com/science-technology/the-keys-to-candy-crushs-success/230359, **2022.**

Candy Crash oyununun bu derece ilgi çekici olması, bağımlılık yaratmasında oyun konseptinin yanı sıra renk kullanımlarının da etkili olduğu bir gerçektir. Şeker konseptinde tasarlanan oyunda yer alan şekerlerin renk bütünlüğü sağlaması, canlı renkler kullanılması oyun kullanıcılarının dikkatini çekmekte ve oyunda uzun süre kalmasını sağlamaktadır (Özden, 2017, s. 66).

Görsel 3. MetroLand İsimli Oyun Görselleri, https://play.google.com/store/apps/dev?id=5062298237373103345&hl=en_US&gl=US&pli=1, **2022.**

Benzer şekilde aksiyon sahneleri yer alan MetroLand isimli oyunda hem oyununun tamamında hem karakterlerinde canlı renkler tercih edilmektedir. Bu oyunda canlı renk paletinin tercih edilmesi aksiyon sahneleri ile birleştirildiğinde dikkati canlı tutmaktadır. Genel çerçevede karakterler ve arka plan bakımından oyunda renk uyumu olduğu görülmektedir. Yayalar'a (2021) göre dijital oyunlarda oyun kullanıcılarını yönlendirme amacıyla özellikle atlama, tırmanma gibi aksiyon sahnelerinde etkileşim alanına dikkat çekme bakımından veya kullanıcıyı bir sonraki adıma

yönlendirmek için genellikle sarı renk tonları tercih edilmektedir. Sıcak renklerin kullanıldığı oyun örneklerine baktığımızda Firewatch ve Team Fortress 2 isimli oyunlar yer almaktadır. Örneğin Firewatch isimli oyunda kullanılan sıcak renkler hedef kitleye sıcak bir ortam izlenimi vermekle birlikte aynı zamanda tetikte olunması gerekildiğine dair bir izlenimde barındırmaktadır.

Görsel 4. Firewatch İsimli Oyun Görselleri, https://www.usgamer.net/articles/firewatch-how-to-find-a-turtle-pet, **2022.**

Tasarımlarda kullandığımız doğru renkler veya renk kombinleri sayesinde istediğimiz mesajı/hissi verebilir, izleyeni istediğimiz gibi etkileyebilir, yönlendirebiliriz. Örneğin The Witcher 3, Blood and Wine ve Bastion gibi oyunlarında kullanılan canlı renklerle oyun kullanıcılarına hem çok gerçekçi hem de masaldaymış hissi yaşatılmaktadır.

Görsel 5. The Witcher 3 İsimli Oyun Görseli https://teknolojituru.com/2016/07/23/the-witcher-3-wild-hunt-blood-wine-inceleme/, **2022.**

Benzer şekilde Metro 2033 Redux ve Observer isimli oyunlarda karanlık bir geleceğin anlatıldığı, bitkilerin çürümüş göründüğü, ağaç olmayan, kirli, tozlu bir ortam görüntüsünün hakim olduğu distopya bir dünya kurulmuştur. Böyle bir ortamı yansıtmak amacıyla genellikle kahverengi, gri, soluk renk tonları tercih edilmektedir. Bu tür soluk, cansız renk tonlarının tercih edildiği oyunlarda kontrast oluşturan renkler kullanılarak vurgu yapılmakta böylece oyun kullanıcılarının ilgisini kontrast rengin oluşturduğu ortama veya nesneye ilgi çekmesi kolaylaştırmaktadır. Örneğin Görsel 7'de olduğu gibi cansız renklerin içerisinde mavi, yeşil, turuncu ve mor renklerin ön plana çıktığı ve renkli kısımların odak merkezi olduğu görülmektedir.

Görsel 6. Metro 2033 Redux İsimli Oyun Görselleri, https://www.gog.com/game/metro_2033_redux**, 2022.**

Görsel 7. Observer İsimli Oyun Görselleri, https://store.epicgames.com/tr/news/cyberpunk-thriller-observer-system-redux-out-now, **2022.**

Western konulu oyun tasarımlarına gelindiğinde vahşi batı, toz, toprak izlenimi, ahşap yapıları ve kovboyların kıyafetlerini yansıtabilmek bakımından kahverengi ve cansız tonların kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Red Dead Redemption oyununda olduğu gibi western oyun tasarımlarında oyun kullanıcısına istenilen mesajı verebilmek için kahverengi tonlar ağırlıklı renkler kullanılmaktadır.

Görsel 8. Red Dead Redemption İsimli Oyun Görselleri, https://vgtimes.ru/news/59097-sluhi-rockstar-rabotaet-nad-remeykom-pervoy-red-dead-redemption-poyavilis-pervye-podrobnosti.html, **2022.**

Siyah beyaz renklerin ya da monokrom denilen tek rengin farklı tonlarının tercih edildiği oyun tasarımları da mevcuttur. Çünkü oyunlarda oyun kullanıcılarına istenilen mesajı vermede çok çeşitli renklerin kullanılmasının yanı sıra doğru biçimde az renk kullanarak da etkili mesaj verilebilmektedir. Örneğin Görsel 9'da görülen Limbo isimli oyun tasarımının yalnızca siyah ve gri renk tonlarının tercih edilerek başarılı olduğu görülmektedir. Görselde olduğu gibi

örümceğin siyah karanlık bir ortamda gölge şeklinde olması ve tehlike hissi yaratması bakımından farklı renge ihtiyaç duyulmadan da etki verilebileceği bir gerçektir.

Görsel 9. Limbo İsimli Oyun Görselleri, https://www.gameinformer.com/games/limbo/b/xbox360/archive/2010/07/21/review-immerse-yourself-in-a-new-world.aspx, **2022.**

Tasarımda önemli olan renk kullanımını doğru yapabilmektir. Madworld isimli oyunda ise siyah beyaz bir ortamda yalnızca bir farklı renk kullanılarak dikkat ve odak rengin olduğu noktaya çekilmektedir. Oyunda siyah beyaz ortamda kullanılan kırmızı renk ile kan görüntüsü vurgulanmak istenmiştir.

Görsel 10. Madworld İsimli Oyun Görseli, https://gameplay.tips/guides/12226-madworld.html, **2022.**

Örneklerde görüldüğü gibi oyun tasarımında seçilen renkler hedef oyuncu kitlesini oldukça etkileyen, dikkati çeken ve sanki o ortamdaymış hissi yaratan aynı zamanda tehlike, huzur, savaş gibi oyunda istenilen etkileri empoze eden önemli etkenlerden biridir. Oyun tasarımlarında renkler yoluyla sadece oyun ortamı ve atmosferi değil aynı zamanda oyun karakterlerine ilişkin de algı yaratılabilmektedir. Benzer şekilde oyun esnasında dikkat çekmek istenen kısımlara dikkat çeken zıt renkler yoluyla vurgu yapılarak kullanıcıların dikkati o yöne çekilebilmektedir. Güven'e (2018) göre karanlık veya renksiz bir oyun ortamında sıcak ya da parlak renkler kullanıldığında ister istemez dikkat o kısma çekilecektir. BioShock isimli oyunda bunun kullanımı görülmektedir. Oyun kullanıcının gitmesi istenilen yere ışık ve renkler yoluyla yönlendirme yapmaktadır. Örneğin oyunda tehlikeli olan bir yere gidildiği renk değişimleri ile belirtilmekte ve oyunda yaralanma ya da vurulma olduğunda kanı çağrıştırması bakımından ekranın kırmızı tonlarına dönüşmesi ile etki sağlanmaktadır.

Görsel 11. SuperHot İsimli Oyun Görselleri, https://donanimarsivi.com/superhot-sistem-gereksinimleri/, https://playerassist.com/review-superhot-ps4/, **2022.**

SuperHot oyununda renksiz bir ortam hakimdir ve kırmızı, sarı, turuncu renkle kontrast yapılmıştır. Oyunda yapılan kontrast renklerle dikkat bir anda yalnızca karakterlere çevrilmektedir. Yine benzer şekilde güvende olduğumuz hissini veren renk paleti seçimiyle kullanıcıda olumlu hisler uyandırarak etkileyen oyunlarda söz konusudur. Örneğin NieR: Automata isimli oyun bu duruma örnek verilebilmektedir. Güven'e (2018) göre oyun içerisinde dünyanın canlılığı yeşilin ön plana alınmasıyla vurgulanmakta, sanayileşmiş ruhsuz ortamlar ise gri cansız renk tonlarıyla ele alınmaktadır. Dolayısıyla basit bir renk kullanımı ile istenilen duyguya çağrışım yapılarak, renk vurgulanarak etki oluşturmak mümkün olmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sonuç olarak günümüzde popüler olarak tercih edilen dijital oyun tasarımı görsellerine bakıldığında renklerin oyun konusuna uygun seçilmiş olmasının algılanırlığı, dikkat çekiciliği artırmakta olduğu ve oyunun kendi hedef kitlesinin oyunu tercih etme nedenlerini etkilediği düşünülmektedir. Renkler mesaj iletebilen tasarım ögeleridir. Tasarımda renkler aracılığıyla alıcıya iletilmek istenilen duygu, düşünce veya hisler iletilebilmektedir. Dijital oyun tasarımlarında uygun renk paleti tercih etmek oyun kullanıcılarının oyunu benimsemesi, oyunun konu ve karakterlerini hissetmesi, oyunun içindeymiş gibi algılaması bakımından önemli olmaktadır. Oyun içerisinde hissettirilmek istenilen duyguların gerçekten kullanıcıya geçmesi için de renk önemli bir araç görevi görmektedir. Ele alınan dijital oyun tasarımı görsellerinde doğru renklerin kullanılarak istenilen etki veya hissin verildiği görülmektedir. Bu bağlamda oyun tasarımlarında renk unsuru oyundaki karakterler, mekan, kullanılan ses efekti kadar aynı derecede etkili ve önemli bir unsurdur. Oyun tasarımı süreci bir bütün olarak düşünülerek tasarım ögeleri kullanımı ve özellikle renk kullanımına önem verilerek tasarlanmalıdır. Böylece oyun kullanıcılarını oyunları tercih etme kullanma istekleri artacağı görüşü öneri olarak sunulmaktadır. Tasarım alanları kapsamında renklerin kişilerin psikolojisi üzerine etkileri olmaktadır. Bu nedenle renk paletinin yerinde, dikkat çekici planlanması gerekmektedir. Her türlü tasarım için geçerli olmakla birlikte dijital oyun tasarımlarında da doğru planlanmayan renk paletleri tercih edildiğinde yaratıcı tasarımlar olsa dahi kullanıcının dikkatini çekmemektedir.

KAYNAKÇA

Alexander, R., *Drawing & Painting Fantasy Landscapes & Cityscapes*, Quarto Publishing/ New York, ABD, 2006.

Alexander, R., Cowan, F. and Walker, K., *The Compendium of Fantasy Art Techniques*, Barron's/New York, ABD, 2014.

Güven, E. (2018). Renk paleti seçiminin oyun atmosferine etkisi. https://oyungezer.com.tr/haber/renk-paleti-seciminin-oyun-atmosferine-etkisi/detay (Erişim tarihi: 17.10.2022)

Karaman, M., *Görsel Pedagojik Farkındalığa Dayalı Görsel Sanatlar Eğitimine Yönelik Bir Eylem Araştırması.* Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2021.

Lathwell, A., *Warriors & Heroes: Draw and Paint Fantasy Art*, David & Charles Limited/ Ohio, ABD, 2012.

Özden, H., *Mobil Oyun Yapım Sürecinde Karakter Tasarımları,* Yüksek Lisans Tezi, Yaşar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2017.

Özonur Çöloğlu, D. Sinemada Bir Anlam Yaratma Süreci Olarak Renk ve Krzystof Kieslowski'nin "Üç Renk: Mavi, Beyaz, Kırmızı" Üçlemesi, Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi, 8, 2006.

Tunç, O., *Sanat Tarihinin Yeniden Yorumlanması Yöntemiyle Gerçeküstü Bir Oyun Kavram Tasarımı.* Sanatta Yeterlilik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2019.

Yayalar, H., *İzometrik Oyunların Bölüm Tasarımında Kavramsal Estetik ve Renk Kullanımı.* Dijital Oyunlar 1.0 Oynanış ve Anlam. (Ed. Dr. Ertuğrul Süngü, Prof.Dr. Barbaros Bostan), Nobel Yayınları/Ankara, 2021.

İLKOKULDA İLETİŞİMDE ÖĞRENCİ-ÖĞRETMEN-EBEVEYN

Dr. Öğr. Üyesi, ADEM ARSLAN [1], MAHMUT ELMA[2]
[1] Gümüşhane Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Çocuk Gelişimi Programı
ademarslan6005@hotmail.com, https://orcid.org/ 0000-0002-7848-7395
[2]Atatürk Üniversitesi, mahmutelma@hotmail.com- 0000-0002-6200-0167

ÖZET
Bu çalışmada ilkokulda öğrenci-öğretmen-ebeveyn kavramlarının iletişim yönü literatür bağlamında ele alınmıştır. Sınıf, öğrenci ve öğretmenlerin gerek sözel gerekse sözel olmayan davranışlarının birbirinden etkilendiği en önemli ortamdır. Bu sosyal alan, öğretmen ile öğrenci, öğrenci ile öğrenci ve veli ile çevre arasında oluşan, bilgi, beceri ve haberlerin çok yönlü olduğu bir ortamdır. Öğretmen, öğrenci ve ebeveyn sağlıklı ilişkiler geliştirmelidir. Öğrenme ve öğretme sürecinin aracı iletişimdir. Sınıf içinde etkili bir öğretim için iyi bir iletişim ortamı oluşturmak son derece önemlidir. İlkokulda sınıfta iletişimin sağlıklı olması için baş aktör öğretmendir. Öğretmenin süreci etkin ve zevkli bir şekilde yürütebilmesi sınıfındaki öğrencileri iyi tanıyıp, sınıfta enerjik ve pozitif bir hava oluşturması, iletişimleri etkili kullanmasıyla öğrencilerin de dersi sevmelerine ve derse aktif bir şekilde katılmalarını sağlayacaktır. Öğretmenlerinin yaptığı davranışları izleyen ve taklit eden çocuklar akranlarıyla ilişkilerinde kendini ifade etme, dinleme, çatışmaları çözme, empati kurma vb. iletişim becerilerini geliştirerek olumlu sosyal ilişkiler kurabileceklerdir. Ebeveynler çocuğun kendine özgü özellikleri olan bir değerli varlık olduğunu bilmelidir. Çocuğun olumlu davranışları takdir edici cümleler ile desteklenmesi gerekir. Çocuk ilk olarak anne ve baba ile sosyal ilişkiler kurar. Çocuğun yaşamında aile içindeki iletişim ve ilişkiler kalıcı izler bırakmaktadır. Çocuğun ailesinden sonra akranlarıyla en yoğun vakit geçirdiği, beraber aynı ortamı paylaştığı, zengin deneyimler kazandığı ilk kurum temel eğitim kurumlarıdır. Akranlar ve aile dışından farklı yetişkinler ile ilk defa bir araya gelen çocuk için akran ilişkilerinin önemi de artmaktadır. Bu çalışmada ilkokulda iletişim, öğretmen-öğrenci iletişimi, ebeveyn çocuk iletişimi, akran iletişimi ile ilgili alan yazın çerçevesinde bazı bilgiler verilmiştir.
Anahtar Kelimeler: ilkokul, iletişim, öğrenci, öğretmen, ebeveyn

1. GİRİŞ
Sınıf, öğrenci ve öğretmenlerin gerek sözel gerekse sözel olmayan davranışlarının birbirinden etkilendiği en önemli ortamdır. Sınıf, eğitim programlarının öğrencilere kazandırılması amaçlanan davranışların kazandırılması amacıyla, çeşitli unsurlara sahip bir sosyal alandır. Ayrıca bu sosyal alan, öğretmen ile öğrenci, öğrenci ile öğrenci ve veli ile çevre arasında oluşan, bilgi, beceri ve haberlerin çok yönlü olduğu bir ortamdır. Öğrenme ve öğretme sürecinin temel aracı iletişimdir (Ünal ve Ada, 2003).

1.1. İlkokulda İletişim
İlkokulda sınıfta iletişimin sağlıklı olması için baş aktör öğretmendir. Öğretmenin süreci etkin ve zevkli bir şekilde yürütebilmesi sınıfındaki öğrencileri iyi tanıyıp, sınıfta enerjik ve pozitif bir hava oluşturması, iletişimleri etkili kullanmasıyla öğrencilerin de dersi sevmelerine ve derse aktif bir şekilde katılmalarını sağlayacaktır. Aynı zamanda sınıf içinde başarılı bir şekilde

kullanılan sınıf içi etkili iletişim öğrenci-öğretmen arasında sevgi saygıyı artıracağından sınıf içi olumsuz davranışları da en aza çekecektir. Bütün bu etkili iletişim becerilerinin öğretmen tarafından başarıyla uygulanmasıyla akademik başarı da kendiliğinden artmaktadır. Öğrenciler; kendine yakın, anlayışlı ve empatisi yüksek öğretmenleri benimsediklerinden öğretmenin bütün bunlara dikkat etmesi çok önemlidir (Kama, 2022; Tomul, 2015).

Öğretmenlerin etkili ve başarılı bir iletişim sağlayarak, tam öğrenmeyi gerçekleştirebilmelerinde göz önünde tutulması gereken bazı iletişim öğeleri bulunmaktadır. Bu öğeler şunlardır;

- Öğretmenlerin duygu, düşünce ve davranışlarının tutarlı olması gereklidir.
- İletişim içine girilen her birey koşulsuz bir şekilde kabul edilmelidir.
- Öğretmen kendini olduğu gibi göstermeli, doğal olmayan davranışlar sergilememelidir.
- Her öğrenci kendine has özellikleri ile değerlidir. Bu sebeple iletişim sürecinde her öğrenciye eşit ilgi gösterilmelidir.
- Öğretmen kendisini karşısındaki öğrencinin yerine koyabilmeli, öğrenci problemlerini onlar gibi görebilmelidir (Güçlü 2000).

Etkili iletişim; hedefin, mesajı kaynağın yolladığı biçimde alması ve bunu ona geri iletmesi ile gerçekleşmektedir. Eğer bir arkadaşınız size gülümseyerek yaklaşıp, sizi gördüğü için mutlu, sıcak bir merhaba diyorsa, siz de aynı duygular içinde onu gördüğünüze sevinerek, ona yaklaşarak gülümseyip, sıcak bir merhaba diyebiliyorsanız, bu etkili bir iletişim örneği olabilir. Eğer güler yüzlü, sıcak bir merhabayı karşılayacak durumda değilseniz veya aceleniz varsa, ya da onu gördüğünüze pek sevinmediyseniz; sadece bir merhaba deyip yolunuza devam edebilirsiniz. Bu durumda eğer arkadaşınız durup konuşmayı ümit ediyorsa biraz hayal kırıklığına uğrayabilir. Bu durumda, pek de etkili bir iletişimin gerçekleşmediğini söyleyebiliriz (Paknadel, 1998).

1.2. Öğretmen ve Öğrenci İletişimi

Öğrenmeye istekli olup öğretmenini seven öğrenciler okul ortamında daha fazla sorumlu davranış gösterirler. Şişman (2000) etkili öğretmen özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- Öğrenci farklılıklarını göz önünde bulundurma,
- Etkili iletişim becerisine sahip,
- Gelişim odaklı,
- Kriz yönetimini bilen,
- İş birliğine yatkın,
- Sevecen, empati düzeyi yüksek,
- Yüksek motivasyon sahibi,
- Yeteneklerini akıllıca kullanabilen,
- Sabırlı, hoşgörülü,
- Analitik düşünebilen.

Sınıf içinde etkili bir iletişim kurabilmenin pek çok yolu bulunmaktadır. Bu yollardan bir tanesi de aynı zamanda temel iletişim becerisi olan ben dilini kullanabilmektir. Ben dilinin tersi olan sen dili ise karşı tarafı suçlayan ve yargılayan mesajlar içerir. Ben dili ise bireyin o anda yaşadığı duyguları karşı tarafa ileten mesajlardan meydana gelir. Cüceloğlu'na (2013) göre ben dili; karşıdaki bireyin rahatsız edici davranışlarını ifade eden ve bu rahatsızlık verici davranışın kişiyi nasıl hissetmeye ve düşünmeye yönelttiğini belirten söyleyiş şeklidir. Gordon (1999) bu

ifadeye benzer olarak ben dilini, "bireyin karşılaştığı durum ve davranışın kendi üzerindeki somut etkisini, duygu ve düşüncelerini karşı tarafa ifade etme biçimidir" şeklinde tanımlamıştır. Sınıf içinde etkili bir öğretim için iyi bir iletişim ortamı oluşturmak son derece önemlidir. Bu bağlamda öğretmenlerin kendi davranışları hakkında sağlıklı bir geri bildirim almaları gereklidir. Öğretmenlerin yaptığı önemli hatalardan birisi de kendilerini başkalarının gördüğü gibi görememeleri durumudur (Ergin ve Birol, 2000).

Sınıf yönetiminin sağlıklı gerçekleştirilmesinde öğretmenin sahip olması gereken etkili iletişim becerileri şu şekilde sıralanabilir:

- Öğretmen öğrencilerin duygularını dikkate almalıdır. Öğrencileriyle doğru bir şekilde ilgilenmeli ve onların yaşadıkları duyguları anlamaya çalışmalıdır. Bu konuda öğrencileriyle tartışmamalıdır.
- Öğretmen yollamak istediği mesajları ben dili ile ifade etmelidir.
- Öğretmen yargılayıcı değil birleştirici ve betimleyici bir dili kullanmalıdır.
- Öğrencileri etiketlememeli, onlara ad takmamalıdır.
- Ders etkinliklerinde farklı öğretim yöntem ve teknikleri kullanılmalı, böylece öğrencinin aktif katılımını sağlamalıdır.
- Olumsuz davranışlarla karşı karşıya kaldığında kısa hatırlatmalarda bulunmalı, öğrenciyi aşağılayıcı bir şekilde konuşmamalıdır.
- Olumlu davranışları ödüllendirerek takdir edici cümleler sarf etmelidir (Ağca, 2009).

1.3. Ebeveyn-Çocuk İletişimi

Anne ve babalar, çocuklarını doğal özellikleriyle olduğu gibi ve koşulsuz bir şekilde kabul etmelidirler. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta, koşulsuz kabul etmenin çocuğu hiç eleştirmemek olmadığı hususudur. Önemli olan eleştirinin davranışa yapılmasıdır, çocuğun varlığına bir eleştiri olmamalıdır. Anne ve babalar çocuğun yetişkinin bir kopyası olmadığını ve kendine özgü özellikleri olan bir değerli varlık olduğunu bilmelidir (Önder, 2007). Çocukların kabul edilmesi için şunlara dikkat edilmesi gerekir:

- Anne ve babalar çocuğun odasına girerken mutlaka izin almalıdır. İzin verilmediğinde bu duruma saygı gösterilmelidir.
- Çocuğun tüm duyguları kabul edilmelidir. Aileler çocuğun kendi değerlerini destekleyici olumlu tavırlarda bulunmalıdırlar.
- Çocuğun sosyal çevre, arkadaş seçimi vb. tercihleri ile kendi vücudu üzerindeki hakkına saygı duyulmalıdır.
- Çocukların aileleriyle aynı düşüncelerde olmayabileceği kabul edilmelidir (Güngör, 2001).

1.4. Akran İletişimi

Çocuk ilk olarak anne ve baba ile sosyal ilişkiler kurar. Çocuğun yaşamında aile içindeki iletişim ve ilişkiler kalıcı izler bırakmaktadır. Ebeveynleriyle ilişkilerinde çatışma yaşayan bireylerin, akranlarıyla ilişkilerinde daha yıkıcı ve saldırgan davranışlar gösterdikleri gözlemlenmiştir (Chen vd., 2005). Ebeveynler ve çocuk arasındaki ilişki, bireyin sosyal ilişkilerinin esasını oluşturması ve ilk akran ilişkisi deneyimlerine yansıması nedeniyle önemlidir. Çocuğun ailesinden sonra akranlarıyla en yoğun vakit geçirdiği, beraber aynı ortamı paylaştığı, zengin deneyimler kazandığı ilk kurum eğitim kurumlarıdır. Akranlar ve aile dışından farklı yetişkinler ile ilk defa bir araya gelen çocuk için akran ilişkilerinin önemi de

artmaktadır. Öğretmenler, evde rol model olan ebeveynlerin yerini alarak öğrencilerin istenilen davranışları kazanmalarında önemli rol oynarlar. Bu nedenle öğretmen; çocukların akranlarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi adına gerekli adımları atarak, çocuklara hem model olmalı hem de onları desteklemelidir. Okul dönemi akran ilişkilerinin gelişiminde; onaylanma, olumsuz duyguların uygun yollarla ifade edilmesi ve nezaket davranışlarının önemi vurgulamaktadır. İlişkilerin sağlıklı yürütülebilmesi için önemli etkenlerden biri duygulardır. Öğrencinin sosyal ilişkilerinde başarılı olabilmesi için kendi duygularının farkında olması ve duygularını ifade etmesi gereklidir. Bununla birlikte başkalarının duygularını fark edip davranışlarını bu doğrultuda şekillendirmesi beklenmektedir. Çocukların akranlarıyla ilişkilerinde de empati ve duygular önemli bir yere sahiptir. Çocukların sosyal ilişkilerinde; başkalarının duygularını anlayabilmeleri, kendi duygularını ifade edebilmeleri, koşullara göre duygu ve davranışlarını kontrol edebilmeleri sosyal gelişimin önemli faktörlerindendir (Izard vd., 2001). Okula başlayan çocuk, akranlarıyla geliştirdiği ilişkiler aracılığıyla farklı duygu durumlarıyla karşı karşıya kalır. Sınıfta akranlar arası paylaşım iletişim sürecini de başlatmaktadır. Bu iletişim sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için çocuğun kendini tanıyarak, duygularını ifade etmesi; üzgün, mutlu, kızgın olduğu durumları dile getirmesi ve karşısındakinin duygularını da tanıyabilmesi önemlidir (Kuyucu, 2012). Araştırmacılar, kendi duygularının farkında olan ve başkalarının duygularını anlayabilen çocukların sosyal ilişkilerde daha başarılı olduklarını ortaya koymaktadır (Garner ve Waajid, 2012).

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Öğrenciyi destekleyici ve belirli bir sistem anlayışına sahip bir sınıf ortamı, öğrencilerin öğrenmesini en iyi şekilde kolaylaştıran bir durum olarak kabul edilmektedir. Çocuğun ailesinden sonra akranlarıyla en yoğun vakit geçirdiği, beraber aynı ortamı paylaştığı, zengin deneyimler kazandığı ilk ortam temel eğitim kurumlarıdır. Bu noktada öğrenciler ile öğretmen arasındaki olumlu iletişimin öğrenciye olan katkıları göz ardı edilemez. Sınıflar etkili iletişimlerin en yoğun yaşandığı ve yaşanması gereken yerlerdir. Eğitim-öğretim sürecinde en etkili aktörler aslında öğretmen ve öğrencilerdir. Eğitim-öğretim ayağının en temel noktası bu ikili arasındaki iletişimler ayakta tutar ve sürecin devam etmesini sağlar. Saban (2000)'a göre sınıfta öğretmen tarafından oluşturulacak olumlu sınıf havası, çocukların öğrenmeye karşı tavırları ve motivasyonları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle olumlu bir sınıf havası oluşturmak adına iletişim becerileri büyük önem arz etmektedir. Anne ve babalarla kurulan ilişkiler çocuğun akranlarıyla ilişkilerine de doğrudan veya dolaylı olarak yansımaktadır (Gülay, 2010).

Öğretmenin sınıf içinde kullandığı iletişim dili çocukların kendi aralarında kurdukları iletişim süreçlerini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkilemektedir. Şiddetsiz iletişimin gereklerini yerine getirebilen bir öğretmen çocukların kendi aralarındaki iletişim süreçlerinde de rol model olarak karşımıza çıkacaktır. Bu nedenle öğretmenlere etkili iletişim becerileri seminerleri verilebilir. Ailelerle olumlu iletişim kullanmanın önemi ve çocuklar üzerindeki etkileri hakkında eğitim çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA

Ağca, G., *İlköğretim Okulu Sınıf Öğretmenlerinin Sınıfta İletişimi Sağlama Becerileri (Bolu İli Örneği)* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2009.

Chen, X., Chang, L., He, Y. and Liu, H., The peer group as a context: moderatingeffects on relations between maternal parenting and social and school adjusmentin Chinese children. *Child Development, 2*(76), 417-434, 2005.

Cüceloğlu, D., *Yeniden İnsan İnsana* (48. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi, 2013.

Ergin, A. ve Birol, C., *Eğitimde İletişim*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2000.

Ekber T., *Etkili Sınıf Yönetimi*. Anı Yayıncılık, Ankara, 2013.

Izard, C., Fıne, S., Schultz, D., Mostow, A., Ackerman, B. And Youngstrom, E., Emotion knowledge as a predictor of social behavior and academic competence in children at risk. *Psychological Science, 12*, 18-23, 2001.

Garner, P W. and Waajıd, B., Emotion knowledge and self-regulation as predictors of preschoolers cognitive ability, classroom behavior, and social competence. *Journal of Psychoeducational Assessment, 30(*4), 330-343, 2012.

Gordon, T., *EAE (Etkili Ana Baba Eğitimi).* İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1999.

Güçlü, N., *İletişim İlkeleri*, L. Küçükahmet, (Ed.), 2000.

Gülay, H., *Okul Öncesi Dönemde Akran İlişkileri.* Ankara:Pegem Akademi, 2010.

Güngör, A., *Anne-Baba-Çocuk İletişimi-İletişim ve Önemi*. Gazi Üniversitesi Anaokulu/ Anasınıfı Öğretmeni El Kitabı. İstanbul: Ya-pa, 2001.

Kama, F., *Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf İçi Etkili İletişim Becerileri: Bir Karma Yöntem Çalışması.* Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, 2022.

Koyuncu, D., *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Şiddetsiz İletişim Kullanmaya İlişkin Görüşleri: Fenomenolojik Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, 2022.

Kuyucu, Y., *Duyguları Anlama Becerileri Farklı Düzeydeki Çocukların (60-72 Ay) Akranlarına Karşı Gösterdikleri Duygusal ve Davranışsal Tepkilerinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2012.

Saban, A., *Öğrenme Öğretme Süreci-Yeni Teori ve Yaklaşımlar.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2000.

Önder, A., *Ailede İletişim.* (4.Baskı). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2007.

Paknadel, C., *Etkili İletişim Becerileri,* Abant İzzet Baysal Üniversitesi-Bolu, Bilim Teknik Dergisi, 1994.

Şişman, M., *Öğretmenliğe Giriş* (2. Baskı). Pegem Yayıncılık, 2000.

Ünal, S. & Ada, S., *Sınıf Yönetimi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaa Birimi, 2003.

TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi, Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ [1]

[1] Pamukkale Üniversitesi, Kale MYO, nandic@pau.edu.tr-ORCID ID: 0000-0003-4028-264X

Özet

Adil bir gelir dağılımı sorunu tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de sosyal sorunların başında karşımıza çıkmaktadır. Gelir dağılımı bir ülkede belirli bir süre içerisinde üretilen milli gelirin bireyler, hane halkları, toplumsal gruplar, bölgeler ya da üretim faktörleri sahiplerince bölüşümü olarak ifade edilebilir. Bu bölüşümün ne şekilde olacağı oldukça önemlidir çünkü toplumsal katmanlar arasında gelir farkı arttıkça ekonomik istikrarsızlığa ek olarak toplumsal istikrarsızlık da baş gösterecektir. Adil ve dengeli bir gelir dağılımı oluşturulması toplum katmanları arasındaki ayrışmanın da önüne geçecektir.

Anahtar Kelime: Gelir Dağılımı, Adil Bölüşüm, Ekonomik İstikrarsızlık

1. Gelir Dağılımına İlişkin Temel Kavramlar

Gelir dağılımı, bir ekonomide belli bir süre içerisinde ve orada yaşayanlar tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen gelirin yine o ülkedeki kişilere dağılım araçları ile paylaştırılmasını veya bölüşülmesini ifade eder (Kuştepeli & Halaç, 2004:144). Gelir dağılımı, bir ekonomide yaratılan kaynakların, piyasa ya da politika yapıcılar tarafından o kaynakları üreten üretim faktörleri arasında dağıtılması olarak da ifade edilebilmektedir (Kirmanoğlu, 2014: 201).

Üretim faktörleri, hane halkları, bölgeler ve sektörler arasındaki milli gelir dağılımının ne şekilde olması gerektiğini esas alan dört gelir dağılımı türü bulunmaktadır. Bunlar; kişisel gelir dağılımı, fonksiyonel gelir dağılımı, bölgesel gelir dağılımı ve sektörel gelir dağılımıdır.

Kişisel gelir dağılımı, bir ekonomide bir yıllık bir süre içerisinde yaratılan milli gelirin kişiler, hane halkları ya da nüfus grupları arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Kişisel gelir dağılımının amacı bir toplumda yaşayan her bir bireyin toplam gelirden ne kadar pay aldığının belirlenmesidir (Kirmanoğlu, 2014: 204). Bu gelir dağılımı türü nüfusu en yoksuldan başlayarak en zengin kesime ulaştıran beş aşamaya böler. En yoksul kesim ile en zengin kesim arasında milli gelirden alınan pay açısından büyük farklar ortaya çıkıyorsa o toplumda gelir eşitsizliği mevcuttur denilebilir.

Bir ekonomide belli bir süre içerisinde yaratılan milli gelirin üretim faktörleri arasındaki dağılımını ölçen gelir dağılımı türü fonksiyonel gelir dağılımı olarak ifade edilir. Buradaki amaç milli gelirin ücret, faiz, rant ve kâr arasında nasıl paylaşıldığını göstermek ve karşılaştırma yapmaktır (Eğilmez, 2012: 212-213).

Bir ülkenin farklı bölgelerinin milli gelirden aldığı payı ölçen gelir dağılımı türü ise bölgesel gelir dağılımı olarak tanımlanmaktadır. Her ülkenin farklı bölgeleri birbirinden farklı gelişmişlik özelliği göstermektedir ve hatta aynı bölge kendi içerisinde bile farklı gelir dağılımı özelliği gösterebilmektedir (Aykaç, 2013: 7). Bölgesel gelir dağılımı hükümetler için önemli bir veri kaynağıdır. Politika yapıcılar ülkelerinin hangi bölgesinin daha çok ya da daha az gelişmişlik gösterdiğini bölgesel gelir dağılımı yolu ile görebilmektedir.

Sektörel gelir dağılımı ise milli geliri ekonomideki üretim sektörlerine göre ayırır. Sektörel gelir dağılımı, tarım, sanayi, hizmet, ticaret gibi sektörleri ve bunların kendi alt sektörleri arasındaki gelir dağılımını göstermektedir. Bu gelir dağılımı türü bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi hakkında da önemli bilgiler vermektedir (Kuştepeli&Halaç, 2004:147). Bir ekonominin farklı sektörlerinin, o ekonomide ve hizmet sektörleri arasındaki gelir dağılımını, hem de her üretim sektörünün yaratılan toplam gelirden aldığı payları yıllara göre ifade eden sektörel gelir dağılımı ülkelere ekonomik anlamda hangi alana eğilmeleri gerektiği konusunda rehberlik edebilmektedir.

Devletin ekonomiye müdahale nedenlerinden biri olan gelir dağılımında eşitsizlik sorunu en temel piyasa başarısızlıklarından biri olarak tanımlanmaktadır. Gelirin adil dağılmadığı bir ekonomide devlet müdahalesi kaçınılmazdır ve bu durum gelirin yeniden dağılımı olarak da tanımlanmaktadır. Devletin piyasaya hiç müdahale etmediği biçimde gerçekleşen milli gelir dağılımı ise birincil gelir dağılımı olarak ifade edilebilir.

Serbest piyasa ekonomisinde oluşan birincil gelir dağılımına kamu harcamaları, vergiler, ücret ve fiyat politikaları gibi müdahalelerde bulunarak daha adil bir gelir dağılımı sağlamak mümkündür. Yapılan bu düzenlemelerle birincil gelir dağılımından daha adil bir ikincil gelir dağılımı oluşturulması amaçlanmaktadır.

Gelir dağılımında eşitsizlik durumu ekonomilerde istenmeyen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelir dağılımı ne kadar eşitsiz ise o ekonomideki yoksulluk da o kadar derinleşmiş demektir. Ayrıca gelir dağılımında değişiklikle sonuçlanan devletin tüm müdahaleleri, düşük gelirli kesimlerin dikkate alınması ve gelir eşitsizliğinin azaltılması

konuları sosyal devlet anlayışının bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır (Çalışkan, 2010: 94).

2. Gelir Dağılımının Belirlenmesinde Etkili Olan Temel Faktörler

Gelir dağılımını belirleyen çok sayıda yapısal ve ekonomik faktör bulunmaktadır. En önemli yapısal faktörler servet dağılımı, fırsat eşitliği ve doğuştan sahip olunan yeteneklerin farklılığı olarak iade edilebilir. Mülkiyet eşitsizliğinin gelir dağılımını bozan ilk faktörlerden olduğu söylenebilir. Fırsat eşitliği ve eğitimden eşit şekilde yararlanma durumu da gelir dağılımını etkileyen faktörlerden biridir. Bireylerin gelecekte elde edeceği gelirin tek belirleyicisi eğitim değildir ancak eğitim düzeyi ile gelir arasında paralel bir ilişki olduğu açıktır. Dolayısıyla eğitim ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ve adil bir milli gelir dağılımı oluşturulmasında başat faktörlerdendir (Türkmen, 2002:50).

Gelir dağılımı ile servet arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Servetin gelir sağlama özelliğinin bulunması servet sahibi olan kişilerin gelir düzeyini olumlu etkilemekte ve mevcut olan servet yeni gelir ve servetin kaynağını oluşturmaktadır. Servet dağılımında da ciddi eşitsizliklerin olduğu görülmektedir (Arabacı, 2014: 174). Servet üzerinden alınan vergiler bu noktada önem arz etmekte gelir dağılımında adaletin sağlanması amacıyla tahsil edilmektedirler.

Gelir dağılımını belirleyen bir diğer faktör ise ekonomik nedenlerdir. Gelir dağılımını etkileyen en önemli ekonomik faktör üretim faktörlerinin milli gelirden hakça pay almalarıdır. Emek gücü ile sermaye gücü arasında orantısız bir milli gelir bölüşümünün varlığı adaletsiz bir gelir dağılımının göstergesidir.

Ayrıca ülkedeki ekonomik piyasaların yapısı, sunulan kamu hizmetlerinin niteliği, uygulanan sosyal ve mali politikalar, sendikal özgürlükler ve sınıflar arası geçişin mümkün olması, ülkenin demokratikleşme düzeyi, siyasal katılım biçimleri, nüfusun sınıfsal ve sektörel dağılımı vb. etkenler de gelir dağılımının belirlenmesinde etkili olmaktadır (Şahin, 2002: 529). Sendikal hakların gelişmiş olması gelir dağılımının emek lehine değişmesine sebep olacağı için gelir dağılımını etkileyeceği düşünülmektedir. Ayrıca vatandaşların sunulan kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyi de gelir dağılımını belirleyen etkenlerden biri olarak gösterilmektedir.

Yapısal ve ekonomik faktörlerin yanı sıra diğer faktörler olarak sıralayabileceğimiz teknolojik ilerleme ve küreselleşme olgusu da gelir dağılımı için oldukça önemlidir. Küreselleşmenin gelir dağılımını bozduğu konusunda literatürde bir görüş birliği bulunmasa da

işçi ikamelerini arttırdığı ve bunun uzun dönemde ucuz işgücü piyasasına neden olacağı düşünülmektedir. Teknolojik gelişmelere bağlı olan bozulmayı geleneksel faktörlerden ayıran en önemli fark ise bu durumun yeni gelişmelerle birlikte ortaya çıkmalarıdır. Olası teknolojik gelişmelere karşı devletin mümkün olan en kaliteli eğitim sürecini devam ettirebilmesi ve bireysel yeteneklere verilen önemin arttırılması gerekmektedir. Kapsamlı bir eğitim süreci ile nitelikli emek gücü artırılacak ve gelir dağılımının teknolojik gelişmelerden olumsuz etkilenmesi önlenebilecektir (Rakıcı, 2008:47-55).

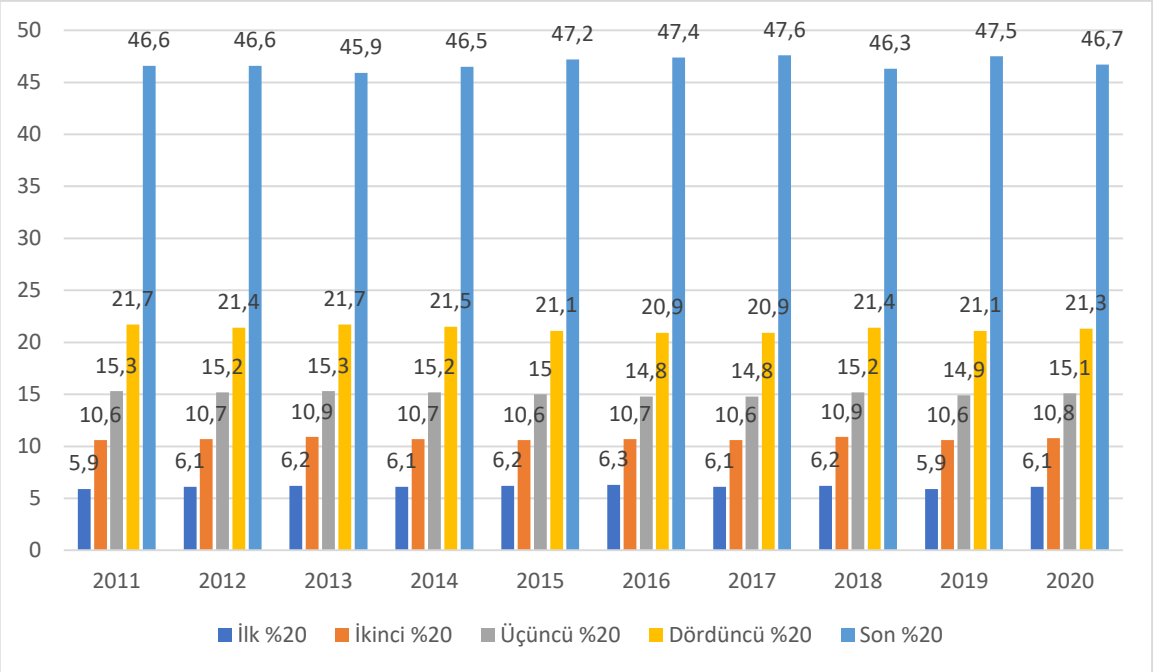
3. Türkiye'de Gelir Dağılımında Eşitsizlik

UNDP 2020 yılı raporuna göre gelişmekte olan ülkelerde yaşayan nüfusun %22'si çok boyutlu yoksulluk ile mücadele etmektedir (UNDP, 2020:3). Ülkelerin sürdürdüğü sosyal politikalar yolu ile gelir dağılımı eşitsizliğinin etkisi bir nebze olsun hafifletilmeye çalışılsa da ekonomik sistem içerisinde her bireyin eşit gelire sahip olması mümkün değildir.

Türkiye'de pek çok gelişmekte olan ülke gibi gelir dağılımında eşitsizlik problemi yaşamaktadır. Gelir eşitsizliği Gini kat sayısı ile ölçülmektedir, 0 ile 1 arasında bir oran olan Gini katsayısı 1'e ne kadar yakınsa o kadar adaletsiz bir gelir dağılımı ile karşılaştığımız söylenebilir. TÜİK tarafından açıklanan verilere göre 2021 yılında Türkiye'de Gini Katsayısı 0.40 olarak ölçülmüştür (TÜİK, 2021). Avrupa'da bu oran 0.30 dolaylarında iken İskandinav ülkelerinde yaklaşık 0.18-0.20 olarak ölçülmektedir.

Gelir eşitsizliği arttıkça en zengin ve en yoksul kesim arasındaki kazanç farkı da genişlemiştir. Yoksul daha da yoksullaşırken zengin daha zenginleşmiştir. Türkiye'de en yoksul yüzde 20'lik kesim ile en zengin yüzde 20'lik kesim arasındaki gelir farkı çok fazladır. Aşağıda Grafik 1'de Sıralı yüzde 20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımı gösterilmektedir. TÜİK tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre; en yüksek eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert gelirine sahip yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı payın 2020 yılında bir önceki yıla göre 0,8 puan azaldığı ve %46,7'ye düştüğü görülmektedir, en düşük gelire sahip yüzde 20'lik grubun aldığı pay ise 0,2 puan artmış ve %6,1'e yükselmiştir (TÜİK, 2021).

Grafik 1: Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hane Halkı

*TÜİK (2021). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması,

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581

Bir ülkedeki vatandaşların ortalama gelir seviyelerini gösteren en önemli etken kişi başına düşen GSYH'dır. Aşağıda Tablo 1'de 2012-2021 yılları arasında Kişi Başına Düşen GSYH gösterilmektedir. Pandemi döneminde ve hatta öncesinde kişi başına düşen GSYH'nın da düşüş trendi gösterdiği görülmektedir. Tabloya göre kişi başına milli gelirin 2021 yılı öncesinde son 7 yıldır üst üste düşüş eğiliminde olduğu söylenebilir.

Tablo 1: 2012-2021 yılları arasında Kişi Başına Düşen GSYH

Yıllar	Kişi Başına Düşen GSYH ($)
2012	11675
2013	12582
2014	12178
2015	11085
2016	10964
2017	10696
2018	9793
2019	9208
2020	8597
2021	9592

2019 yılından beri süre gelen pandemi süreci ve sonrasında ortaya çıkan küresel problemlerin pek çok ülke ekonomisini olumsuz etkilediği açıktır. Ancak Türkiye gibi kırılgan ekonomilere sahip gelişmekte olan ülkelerde bu durumun daha büyük bir tahribat yarattığı

düşünülmektedir. Hali hazırda zaten eşitsiz olan gelir dağılımının pandemi sürecinin de etkisiyle düşük gelir gruplarını daha da yoksullaştırdığı ve bu süreçten en az etkilenen kesimin yüksek gelir grubu olduğu ifade edilebilir.

4. Sonuç

Gelir dağılımındaki eşitsizlik hem toplumsal refahı hem de bireysel refahı olumsuz etkileyen bir faktördür. Tarihte önceki dönemlerde gelir eşitsizliğinin sebep olduğu pek çok toplumsal olay ile karşılaşılmıştır. Adaletsiz gelir dağılımı devletin doğrudan müdahalesini gerektiren piyasa başarısızlıkları içerisinde gösterilmektedir.

Tüik tarafından açıklanan verilere göre Türkiye'de en yoksul kesim ile en zengin kesim arasında yaklaşık 8 katlık bir fark bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'de adil gelir dağılımını sağlayacak politikaların ivedilikle hayata geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca gelirin adil bölüşülmediği bir ülkede tasarruf ve yatırım hacmi de düşük gerçekleşecektir. Düşük tasarruf ve düşük yatırım açmazı uzun dönemde büyüme oranları, işsizlik vb gibi makro ekonomik verileri de olumsuz etkileyecektir.

Ayrıca gelir eşitsizliğinin yüksek seyrettiği ülkelerde eğitim, sağlık ve kültür alanında aksamalar yaşandığı da bilinen bir gerçektir. Düşük gelire sahip bireylerin beslenme ve barınma ihtiyaçları da gelirleri ile doğru orantılı giderileceği için sağlıksız beslenme koşullarına sahip olacakları ve sosyokültürel anlamda da yüksek gelir seviyesine sahip bireylerin imkanlarına sahip olamayacakları açıktır. Beşerî sermayenin bu kadar önemli hale geldiği bir çağda bireyler arasında fırsat eşitliğini sağlamak devletin temel görevi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde küresel krizden etkilenen ekonomiler için çıkış yolu olarak gelir seviyesi en yüksek %20'lik kesimden bir tür varlık vergisi olarak tanımlayabileceğimiz ekstra servet vergisi alınması tartışılmaktadır. Ancak zaten vergilendirilmiş gelir ile elde edilen servetin tekrar vergilendirilmesi fikri servet sahiplerinin uygulanacak olan bu vergiye tepki göstermesine neden olabilecektir. Burada hükümetlere düşen görev oluşan bu servet eşitsizliğinin yükünü servet sahibi olanlar aracılığıyla azaltmaktan ziyade sosyal politikalar yoluyla devlet eliyle müdahale etmek olmalıdır.

Ekonomilerin düze çıkmasının temel dayanağı devlet tarafından herkese temel bir gelir güvencesi sağlaması, vergi dilimlerinin yeniden düzenlenmesi, vergi gelirleri içerisinde kurumlar vergisinin ağırlığının arttırılması ve dolaysız vergilerle finanse edilen bir vergi sistemi kurulması olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

Arabacı, R. Y, (2014), Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Sosyal Politika, Ekin yayınevi, Bursa

Aykaç, Mustafa ve Diğerleri (2013), Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

Çalışkan, Ş. (2010), Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk, Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı: 59, s. 89–132.

Eğilmez, M. (2012). Türkiye'de Gelir Dağılımı. Kendime Yazılar: www.mahfiegilmez.com Erişim Tarihi: 21.02.2022

Kuştepeli, Y. ve Halaç, U. (2004). "Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:14, 143-160.

Kirmanoğlu, H. (2014). Kamu Ekonomisi Analizi, Beta Yayınları, İstanbul.

Rakıcı, C. (2008). Gelir Dağılımın Düzenlenmesinde Gelir Vergisinin Rolü; Türkiye Örneği, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Doktora Tezi, İzmir.

Şahin, H. (2002). Türkiye Ekonomisi, Bursa, Ezgi Kitabevi Yayınları, 2002.

TÜİK (2021). Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması,

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581 Erişim Tarihi: 14.12.2022

Türkmen, F. (202). Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye'de Eğitimin Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması, DPT Uzmanlık Tezleri, No: 2655.

UNDP (2020). Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi, http://hdr.undp.org/en/2020-MPI Erişim Tarihi: 21.03.2022

KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN ORTAYA ÇIKARDIĞI VERGİSEL SORUNLAR

Dr. Öğr. Üyesi, Nagihan ÖZKANCA ANDIÇ [1]

[1] Pamukkale Üniversitesi, Kale MYO, nandic@pau.edu.tr-ORCID ID: 0000-0003-4028-264X

ÖZET

Küreselleşme süreci ile mal ve hizmet sektörleri ve buna bağlı olarak sermaye ve emek piyasalarının uluslararası sürece dahil olma hızı artmıştır. Bu süreç ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarını değiştirirken vergi politikaları üzerine de birtakım etkileri olduğu bilinmektedir. Ekonomilerin dışa açılması sebebiyle mal, hizmet ve sermaye hareketleri serbestleşmiş bu değişim karşısında vergi politikaları da döneme uygun şekilde biçimlenmiştir. Ülkeler arasında artan ekonomik iş birlikleri sonucunda vergi rejimleri de etkilenmekte diğer ülkelerden bağımsız bir vergi modeli benimsemek ve uygulamak gittikçe zorlaşmaktadır. Uluslararası avantaj faktörünü devreye sokan sermaye sahipleri, transfer fiyatlandırması, vergi cennetleri vb. gibi çeşitli yollarla vergisel avantaj sağlayabilmekte ve bunun sonucunda düşen kamu gelirlerinin tazmini emeğin daha çok vergilendirilmesiyle sonuçlanmaktadır. Çalışmada bu süreçte ortaya çıkan bazı vergisel sorunlar açıklanacak ve bunların çözümüne yönelik bazı öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Vergi Sorunları, Vergi Cennetleri

GİRİŞ

Küreselleşme olgusunun ortaya çıktığı 1980'li yıllardan beri hem mal ve hizmet sektörlerinde hem de sermaye piyasalarında uluslararası etkileşim artmıştır. Ancak bu durum ülkelerin vergi yapılarını da etkilemiş ve bazı değişikliklere neden olmuştur. Küreselleşmenin getirdiği yenilikler sonucunda tüm ülkeler güncel siyasi ve ekonomik gelişmelere ayak uydurmaya çalışmış vergi sistemleri yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır.

Değişen dünya ekonomik sistemi sayesinde ülkeler arasındaki koordinasyon vergi politikalarının da koordine edilmesini gerektirmiştir. Herhangi bir ülkede uygulanan bir vergi rejimi artık başka bir ülkenin vergi rejimi oldukça kolay etkileyebilmektedir. Bu sebeple dünyadan bağımsız ve etkin bir vergi politikası sürdürebilmek imkansızdır. Bu çalışmada küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan vergisel sorunlar açıklandıktan sonra bunlarla mücadele etmeye yönelik bazı çözüm önerilerinde bulunulacaktır.

1. KÜRESELLEŞME VE VERGİ İLİŞKİSİ

Vergi yapıları ülkelerin yapılarına bağlı olarak değişen faktörlerdir. Dışa kapalı ekonomilerde tamamen içsel faktörlere bağlı iken dışa açık ekonomilerde dışsal faktörler devreye girmektedir. Günümüzde dışsal faktörlerin başında küreselleşme olgusu gelmekte ve vergi yapılarını önemli ölçüde değiştirmektedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte yaşanan liberalleşme hareketleri zaman içinde ülkelerin vergi yapısında ve politikalarında oldukça önemli değişiklikler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşme süreciyle beraber ülkelerin vergi oranları, vergi gelirleri ve vergi bileşimleri başta olmak üzere ekonominin kamusal gelir ayağında önemli sapmalar ortaya çıkmıştır.

Ülkelerin vergi yapısında, vergi politikalarında ve vergi bileşimlerinde önemli değişikliklere neden olan küreselleşme sürecinin ekonominin kamusal gelir tarafında önemli değişikliklere neden olduğu düşünülmektedir. Küreselleşme, bütün dünya toplumları için yeni olanaklar yaratırken şirketleri ve devletleri rekabet yeteneklerini geliştirme konusunda zorlamaktadır. Özellikle şirketler, etkinlik ve verimliliklerini arttırma konusunda çaba harcarken kamu yönetimleri de girişim maliyetleri ile kamu hizmetleri düzeyi ve kalitesi arasında dengeli olmaya çalışmaktadır (Abeele, 2000)

Sermaye hareketliliğinin artması ve bu sermayenin vergilendirilmesi hükümetleri vergilendirme açısından ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Sermaye; vergi rekabeti, vergi cennetleri, e ticaret ve hatta günümüzde gelişmekte olan kripto para piyasaları gibi pek çok farklı alana kayabilmekte ve bunun sonucunda devletler büyük bir kamu gelirinden yoksun kalmaktadır. Bu durumda vergi yapısı ve vergi bileşimleri değişmektedir. Vergiye duyarlı bir sermaye yapısının oluşması her ülkenin sermayeyi kendi ülkesine çekmek istemesiyle sonuçlanmıştır. Çünkü sermaye düşük vergi rejimi uygulayan bir ülkeye kayabilecek ve önemli bir vergi gelirinden yoksun kalınacaktır.

Dünyayı tek bir ortak pazar haline getiren küreselleşme süreci uluslararası mal ve sermaye hareketlerini çok büyük bir hızla artırmıştır. İşte bu vergi rekabetinin temel nedeni mal ve sermaye mobilitesinden daha fazla pay alma telaşıdır (Öz & Yaraşır, 2009: 33). Ancak küreselleşme vergi idarelerinin çalışma yöntemlerini değiştirecek yeni tarh ve tahsil yönlerinin oluşturulmasını sağlayacak ve farklı ülkelerdeki vergi otoriteleriyle iş birliğimizi de geliştirecektir ki bu da küreselleşmenin olumlu etkileri olarak ifade edilebilir (Akkaya, 2003: 5).

Ancak dış ticaretin ve sermaye piyasalarının liberalizasyonu sonucu sermayenin mobilitesinin artması hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde etkin vergi politikasının uygulanmasını önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sorun daha ciddi boyutlardadır. Çünkü bu ülkelerde vergi idaresinin yetersizliği, dış ticaretin giderek serbestleştirilmesi nedeniyle dış ticaret üzerinden alınan vergilerin iç vergilerle ikame edilmesi gereksinimi, artan küresel ekonomik entegrasyonun şirketlerin transfer fiyatlaması manipülasyonlarını kolaylaştırması vergi sisteminden elde edilmesi gereken vergi gelirlerini olumsuz yönde etkilemiştir (Akkaya, 2003: 5). Diğer taraftan bütçe dengesizlikleri ve yüksek borç stoku nedeniyle vergi gelirlerine olan ihtiyaçları ve yetersiz tasarruf-yatırım oranlarıyla yabancı sermayeye duydukları ihtiyaçları artan gelişmekte olan ülkelerin, gelir toplama kabiliyetlerinin sınırlandırılması da sıkıntı yaratmaktadır (Çevik, 2004: 156)

Vergi politikalarının dolaysız vergilerden dolaylı vergilere doğru dönüştüğü gözlemlenmekte özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi yükü sermaye sahiplerinin lehine olacak şekilde dağılım göstermektedir. Finansal sermaye üzerindeki vergiyi azaltma isteği vergi rekabetini teşvik etmekte ve vergilerin uluslararası alanda uyumlaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu

uyumlaştırma çalışmaları yabancı sermaye girişini teşvik etmeye ve vergi oranlarının düşük tutulmasını gerektirmektedir (Önder, 2003:255-256).

2. KÜRESELLEŞME SONRASI ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Küreselleşen bir vergi politikasının etkileri çok geniş alanlara yayılmış ve bu küreselleşmeye uyum sağlayan büyük bir mal ve sermaye hareketi ortaya çıkmıştır. Devletlerin tarihi kadar eski olduğu bilinen vergileme konusunun bu sürece ayak uydurması kaçınılmazdır. Çünkü devletler vergileme kapasitelerinin gücü ile hayatta kalabilmişlerdir. Günümüzde ise bireyler daha avantajlı vergisel durumlar sağlayabilmek adına emek ve sermaye mobilitesini artırmışlar ve çeşitli şekillerde bireysel faydalarını artırmaya çalışmışlardır.

Küreselleşme ülkelerin birbirinden bağımsız bir vergi politikası izlemesinin yolunu kapattığı gibi birbirlerini etkileyen birtakım sonuçlar da doğurmaktadır. Küreselleşmenin ekonomik ilişkileri değiştirmesi sonucunda vergileme alanında da bazı düzenlemeler yapılması gerekmektedir. Küreselleşme sonucunda ortaya çıkan bu sorunları şe şekilde sıralayabiliriz; vergi rekabeti, e-ticaret, transfer fiyatlandırması, vergi cennetleri ve diğer sorunlar.

2.1 Vergi Rekabeti

Günümüzde gittikçe artan finansal entegrasyon sonucunda ülkeler finansal sermayeyi ve şirketleri kendi piyasalarına çekebilmek amacıyla düşük oranlı vergi politikaları uygulamakta ya da vergi yükünü düşürmek için bir takım teşvik politikalarını uygulamaya koymaktadır. Artan mobilite sonucunda yabancı sermayeyi çekebilen ülkeler bundan fayda sağlarken bu rekabete ayak uyduramayan ülkeler bu durumdan zarar görmektedir (Kargı ve Yayğır, 2016:4).

Vergi rekabeti, ülkelerin sosyal refahını artırmak, rekabetçi bir milli sermaye oluşturmak ve yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek amacıyla rakip ülkelerdeki vergisel avantajları göz önünde bulundurarak kendi ülkelerinde uygulanan vergi politikalarını düzenleyip vergi yükünü hafifletmeleri olarak tanımlanmaktadır (Çak, 2008: 3).

Bir diğer tanıma göre vergi rekabeti, bir ülkenin vergilendirme yetkisinden belli oranlarda vazgeçmesi, o alandaki vergilemeyi diğer ülkelere göre düşük tutarak kısmen vazgeçmesi bu şekilde de belli bir alandaki faaliyeti ülkede tutma ya da ülkeye getirme çabası olarak ifade edilebilir (Barker, 2002: 172). Vergi rekabetinin iki türü bulunmaktadır, bunlar yatay vergi rekabeti ve dikey vergi rekabetidir.

Yatay vergi rekabeti, aynı seviyede olan iki ya da daha fazla yerel idarenin ya da bağımsız ülkenin hareketli vergi kaynağı üzerinden vergi almaları ve birinin aldığı verginin, diğerinin vergi gelirini etkilemesi şeklinde oluşan rekabet türü olarak tanımlanmaktadır (Ferşat, 2017:32). Bir diğer ifadeyle mobil bir matrahı vergilendirmeye çalışan iki yerel veya ulusal idareden birisinin uygulayacağı vergi oranının diğer idarenin vergi gelirlerini etkilemesi durumudur.

Farklı yönetim düzeyleri arasındaki vergi rekabeti ise dikey vergi rekabeti olarak adlandırılmaktadır. Yani her biri ayrı ayrı vergilendirme yetkisine sahip olan federal yapılı ülkelerde yerel yönetimler ve federe devlet arasındaki vergi rekabeti dikey vergi rekabetine

örnek teşkil etmektedir. Eğer üniter yapılı bir devlette vergilendirme yetkisi veren bir mali özerklik söz konusuysa merkezi yönetim ve yerel yönetim arasındaki ilişki de dikey vergi rekabetine örnek verilebilir (Saraç, 2006:109).

Ülkeler yabancı sermayeyi çekebilmek, bireysel ve kurumsal yatırım kararlarını yönlendirebilmek gibi amaçlarla pek çok vergisel avantaj sunmakta ve kendi mali gücünü maksimize etmeye çalışmaktadır. Ancak belli bir noktaya kadar katlanılabilir bir durum olan vergi rekabeti bir noktadan sonra yatırımcıların vatandaşı olduğu ülkelerin vergi politikalarına zarar verebilecek aşamaya gelmektedir. Bazı vergi politikaları sonucunda dünya refahının optimum noktasının altına düştüğü ve kaynak dağılımlarının yanlış seyrettiği görülmektedir. Bu durum vergi rekabetini amacının dışına çıkarmakta ve bazı sorunlara yol açmaktadır. Bu şekilde bir vergi rekabeti zararlı vergi rekabeti olarak adlandırılmakta ve bazı vergisel avantajlar yoluyla uluslararası yatırım kararlarının çarpıtılması sonucunu doğurmaktadır. bu da rekabetçi olmayan ülkelerin vergi gelirlerindeki azalmayı ifade etmektedir (Karaca, 2001: 90).

2.2 E-Ticaret

1990'lı yıllarda küreselleşmenin uluslararası ticaret üzerindeki etkileri e-ticaretin başlamasına ve hızla yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Taşlıyan, 2006: 7). E-ticaret ile zaman ve mekan kavramı ortadan kalkmış, tüketicilere ve üreticilere avantaj sağlayan uygulama devletler açısından önemli vergisel kayıplara neden olmuştur. Bu durum hem ulusal hem de uluslararası alanda ciddi bir problem haline gelmiştir (Canbay, 2009: 175). Hızla artan ve büyüyen e-ticaret hacmi ülkeden ülkeye farklılık gösterse de sonuç itibariyle matrah erimesine ve vergi kaybına neden olmaktadır.

E-ticaretin vergilendirilmesine yönelik 4 temel görüş vardır. Bunlardan birincisi, e-ticaretin bir serbest bölge olarak düşünülmesiyken ikincisi tüm elektronik işlemlerin sembolik bir tutar üzerinden vergilendirilmesidir. Üçüncüsü e-ticaret için ayrı bir düzenlemeye veya değişikliğe gerek olmadığıdır. Sonuncu görüş, bu konudaki en katı olanıdır. Uluslararası vergi anlaşmalarına ve vergi kanunlarına ek olarak e-ticarete ilişkin hükümler konulmasıdır (Şentürk, 2013: 27). Ancak günümüzde gittikçe büyüyen bir e-ticaret hacmiyle karşı karşıya gelmekteyiz bu sebeple e-ticaretin vergilendirilmesi konusunun bugünün şartları göz önünde bulundurularak güncellenmesi kaçınılmazdır. E-ticaret alanı tamamen vergi dışı bırakılacak kadar küçük boyutlarda değil aksine günden güne artmakta ve gelişmekte olan bir ticaret biçimidir.

2.3 Transfer Fiyatlandırması

Transfer fiyatlandırması, şirketlerin ya da firmaların ilişkili oldukları üçüncü kişiler veya kuruluşlarla yapmış oldukları işlemlerde olduğundan daha yüksek fiyatlara mal ve hizmet satmak, şirket merkezinin bulunduğu ülkeye ekstra kar aktarımında bulunmak olarak tanımlanabilir (Şatıroğlu, 1984, s. 209).

Transfer fiyatlandırması yapan şirketler çok uluslu olduğu için yapmış oldukları mal ve hizmet transferleri birden fazla ülkeyi ilgilendirmektedir. Bu durumda transfer fiyatlandırması piyasanın karar alma olgusunu kolaylaştıran bir faktör olarak kabul edilmektedir. Örneğin, uluslararası bir şirket, yüksek vergi oranının olduğu bir ülkedeki bağlı şirketine yüksek fiyatla mal satarak ya da düşük fiyatla mal alarak bu firmanın vergilendirilebilir karını ya da ödeyeceği vergiyi düşürebilir. Dünya ticaretinin %60'ından fazlasının çok uluslu şirketler arasında

gerçekleşmesi transfer fiyatlandırmasının önemini çok daha açık hale getirmektedir (Aktaş, 2004:5).

Transfer fiyatlaması yoluyla örtülü kazanç aktarımının ortadan kaldırılmasına yönelik yasal düzenlemelerin amacı "ilişkili kişilerle, mal veya hizmet alım ya da satımında bulunan gerçek kişi ve kurumların gelirlerinin tam ve doğru olarak beyan edilmesini sağlamak ve transfer fiyatlandırması yoluyla vergi matrahının aşındırılmasına engel olmak" şeklindedir (Susam ve Oktayer, 2012: 185-186).

2.4 Vergi Cennetleri

Vergi cenneti ülkeler, çoğunlukla verginin düşük oranda uygulandığı veya verginin olmadığı, coğrafi olarak küçük ve doğal kaynakları sınırlı olduğundan dolayı finansal hizmetler ve portföy yatırımları açısından cazibe merkezi olmaya çalışan ülkelerdir (Öz, 2014: 165).

Uluslararası vergi rekabeti dolayısıyla vergi cenneti olarak adlandırılan ülkelerde kurumlar vergisi oranlarındaki düşüşün en uç boyutlarda gerçekleştiği görülmektedir. Pek çok ülke uluslararası yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek için kurumlar vergisi oranlarına çeşitli indirimler, istisnalar uygularken vergi cennetleri kurumlar vergisi oranlarını sıfıra indirmiş ve bu yatırımcılara en cazip yatırım imkanını sunmuşlardır (Susam ve Oktayer, 2012: 178).

Bir ülkenin vergi cenneti olarak kabul edilebilmesi için o ülkenin, daha fazla yabancı sermaye ile mali kuruluşları ve diğer hizmet sektörlerini ülkeye çekmek amacıyla belirtilen faaliyetlerle ilgili olarak çok düşük oranda vergileme ya da genellikle hiç vergi almama yöntemini benimsemiş olması gerekmektedir (Öncel ve Öncel, 2004: 14).

Uluslararası şirketler açısından bazı avantajlara sahip olan vergi cennetleri ülkelerin de sermayeyi endi topraklarına çekmek istemesi sebebiyle önem taşımaktadır. Ancak yasa dışı işlerden kazanılan paranın aklanması, vergi kaçakçılığına sebebiyet vermesi, yolsuzlukların üzerinin örtülmesine imkan tanıması gibi pek çok olumsuzluğa da neden olabilmektedirler.

2.5 Diğer Sorunlar

Yurtdışı Seyahatlerinin ve Alışverişlerinin Artması; Küreselleşmenin etkisi ve gelir düzeyinin artışı hayat standartlarını da artırmış seyahat harcamaları maliyeti nispi olarak düşmüştür. Artan yurtdışı seyahatleri nedeniyle pahada ağır ama yükte hafif olan bazı şeylerin yurt dışından daha az vergi ile temin olanağı da artmıştır (Ağbal, 2001:71)

Yeni Finansal Araçlar, küreselleşme sebebiyle ortaya çıkan yeni yatırım araçları mali sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu tür yatırım araçlarına aracılık eden finansal kuruluşlar genel olarak off-shore merkezlerde faaliyette bulundukları için yasal düzenlemeye tabi tutulmamakta ve buradan kazanç elde edenleri tanımlamak mümkün olmamaktadır (Aydın, 2001: 141)

Bilgi Kaynaklarının Aşınması Vergi toplamak ile mükellef olan Gelir İdareleri ve Vergi Daireleri gerçek mükelleflerin elde ettikleri gelirleri tespit etmek için pek çok farklı yöntem izlemektedirler. Ancak internetten yapılan ticaret aracıları ortadan kaldırmakta ve bilgi kaynaklarını aşındırmaktadır. Ayrıca e-ticaretin uluslararası işlemlere konu olması vergilendirme işlemlerini zorlaştırmaktadır. Vergi idareleri çift vergilemeyi önleme anlaşmaları

çerçevesinde sadece kendi sınırları içinde gerçekleşen bilgilere ulaşabilir dolayısıyla çifte vergilendirme anlaşmasının olmadığı ülkeler ile finansal gizliliğin oldukça yüksek olduğu vergi cenneti ülkelerden mükelleflere ilişkin bilgi sağlamak oldukça güçtür (Günaydın&Benk,2003:8).

3. VERGİLEME SORUNLARINA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE SONUÇ

Küreselleşme sürecinde, ülkeler uluslararası sermaye hareketlerinden faydalanabilmek, özellikle de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekebilmek açısından ülke içinde uygun bir yatırım iklimi yaratmaya yönelik politikalar uygulamaktadırlar. Diğer taraftan da etkinlikleri ülke sınırlarını aşan çokuluslu şirketlerin kendi vergi yüklerini minimize etmeye dönük olarak uyguladıkları stratejilerle de mücadele etmektedirler. Söz konusu mücadelenin amacı çokuluslu şirketler tarafından ülkelerinde elde edilen kârların vergilendirilmeden çeşitli yollarla ülke dışına çıkmasını engelleyebilmektedir (Ferhatoğlu, 2014: 148).

Vergilendirme ile ilgili sorunların en çok gelişmekte olan ülke ekonomilerini etkileyeceği düşünülmektedir. Vergi kayıplarını önleyecek bazı önlemler alınması gerekliliği gittikçe artan bir öneme sahiptir. Küresel çaplı gelirlerin vergilendirilmesi için ortak bir vergi sisteminin geliştirilmesi günümüzde bir zorunluluk haline gelmiştir. Örneğin Tobin sermaye giriş ve çıkışlarının %0,1-0,2 gibi düşük bir vergiye tabi tutulmasını önermiştir (Tobin, 1974:89). Önerilen oran oldukça küçük olsa bile mobilitenin gün geçtikçe daha da artması nedeniyle elde edilen gelir oldukça büyük olacaktır.

Küreselleşmenin vergi gelirleri üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik bir diğer öneri ise küresel refahın maksimize edilebilmesi için gelirlerin yerleşim yeri ilkesine göre vergilendirilmesidir. Bu şekilde gelişmekte olan ülkelerin gelirlerindeki kayıpların da azalacağı düşünülmektedir. Ayrıca yine bir diğer öneri de küresel bir vergilendirme örgütü kurulması ve uluslararası çözüm yollarının geliştirilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Uygulama açısından çok zor olmakla birlikte gerçekleştirildiği takdirde sermaye ithal eden az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük ölçüde yararlanabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abeele, Michael Vanden (2000). "Taxes Without Borders", Taxation And Customs Union Speeches. World Tax Conference Http://Europa.Eu.İnt/Comm/Taxation Customs/Speeches/Vda En.Htm

Ağbal, N, (2001). “Globalleşme ve Vergi Sistemlerinin Geleceği II”, Yaklaşım Dergisi, Sayı 106.

Akkaya, Ş., (2003). Küreselleşme ve Vergi Politikası. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Vol.42, 1-27.

Aktaş, M, (2004). Uluslararası Transfer Fiyatlandırması ve Türk Vergi Mevzuatında Uygulanma Olanakları, Yaklaşım Yayıncılık, İstanbul.

AYDIN, S. (2001). “Küreselleşme ve Vergisel Boyutu”, Yaklaşım, Sayı: 103.

Barker,W. B. (2002). Optimal Intemational Taxation And Tax Competition: Overcoming The Contradictions". Northwestern Journal Oflnternational Law & Business, 22: 2.

Bakkal, U. (2001). “Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi-I”, Yaklaşım Dergisi, 97/1.

Canbay, T. (2009). Dünyada Vergileme Anlayışındaki Değişim (Antikçağdan Günümüze), Dora Yayınları, Bursa.

Çak, M. (2008). Uluslararası Vergi Rekabeti Transfer Fiyatlaması Ve Vergilendirme, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2008/385, Ankara.

Çevik, S. (2004). Küreselleşen Dünyada Vergi Politikası: Vergi Politikasında Dönüşüm Ve Küresel Sorunlar, Vergi Dünyası, Sayı:270. Ss: 154-165.

Ferşat, A.H., (2017), Küreselleşen Ekonomide Türkiye'nin Vergi Rekabeti Sorunları, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL. Tezi.

Günaydın, İhsan, Benk, S. (2003). "Globalleşmenin Vergi Sistemlerinde Ortaya Çıkardığı Sorunlar Ve Çözüm Yolları-I", Vergi Sorunları, Sayı 179.

Karaca, Y. (2001). "Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri: OECD Bünyesindeki Çalışmalar Ne Aşamada?", Vergi Dünyası, 20 (238), Ss. 90-99.

Kargı, V. Yaygır, T., (2016), Küreselleşme, Vergi Rekabeti ve Türkiye'de Vergi Yükü, International Journal Of Public Finance, Cilt: 1 Sayı: 1 Pp. 1 – 22.

Oecd Tax Policy Studies (2005). E-Commerce: Transfer Pricing And Business Profits Taxation, No:10.

ÖNDER, İ. (2003), "Kapitalist İlişkiler Bağlamında ve Türkiye'de Devletin Yeri Ve İşlevi", Köse, A.H. Şenses, F. Ve Yeldan, E.(Der.), Küresel Düzen: Birikim, Devlet Ve Sınıflar İçinde, İletişim Yayınları, Ss. 249-286, Ankara.

Öz, E. & Yaraşır, S. (2009). "Global Bir Kavram: Vergi Rekabeti", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 52. Seri, Prof. Dr. Şerafettin Aksoy'a Armağan, Ss. 1-40.

Saraç, Ö. (2006), Küresel Vergi Rekabeti Sorunsalı ve Ulusal Vergi Politikaları: Türkiye Değerlendirmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi.

Susam, N. & Oktayer, N. (2012). "Vergi Rekabetinin Türkiye Üzerindeki Yansımaları", Küresel Dönemde Vergileme Dönüşüm Ve Türkiye'ye Yansımalar, (Der.) Önal, A.Y. & Temelli, S., İstanbul, Beta Yayıncılık, Ss. 167-206.

Şatıroğlu, K., Çok Uluslu Şirketler, Strüktürel ve Fonksiyonel Bir Evrim Yaklaşımı, Ankara, 1984.

Şentürk, M. (2013). "Gelir ve Kurumlar Vergisi Açısından E-Ticaret", Vergi Sorunları Dergisi, 293/2, Ss. 24-34.

Taşlıyan, M. (2006). Elektronik Ticaret Kavramlar ve Uygulamalar, Sakarya Kitabevi, Birinci Baskı, Şubat.

Tobin, J., (1974) The New Economics One Decade Older . Princeton, N.J.: Princeton University Press.

TÜRKİYE'DE "KİLİT DENETİM KONULARI" ÜZERİNE YAYINLANAN MAKALELERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi, SEÇİL ÖZTÜRK YÖNDEMLİ [1]

[1] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çan Uygulamalı Bilimler Fakültesi,

seciloztürk@comu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-3357-3214

ÖZET

2011 yılında Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) tarafından başlatılan "Denetçi Raporu Projesi" ile finansal tablo kullanıcılarının daha fazla bilgi talebi sonucu denetçi raporunun iletişim değerini artırmak üzere yeni ve değişen denetim standartları Ocak 2015'te yayınlanmıştır. Bu kapsamda yeniliklerden biri "kilit denetim konuları"nın (KDK) denetçi raporlarında yer almasıdır. Uluslararası düzeyde 2016 yılında uygulanmaya başlanan bu yenilik, Türkiye'de Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından "BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi" standardı ile borsada işlem gören şirketler için 1 Ocak 2017, denetime tabi diğer şirketler için 1 Ocak 2018 tarihinden sonra uygulanmak üzere yürürlüğe konmuştur. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de KDK konusunda yayınlanan makaleleri incelemektir. Çalışma kapsamında, 2017-2022 (9 Aralık) yılları arasında yayınlanmış, Dergipark veri tabanından ulaşılan 44 makale bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, makale sayıları yıllara göre artış göstermektedir. Makalelerin çoğunluğunun (%89) yayın dili Türkçe, az sayıda makalenin yayın dili İngilizce'dir (%11). Makaleler 25 farklı dergide yayınlanmış olup, bu konuda en az 3 yayın yapılan dergiler "Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi", "Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi", "Muhasebe ve Finansman Dergisi" ve "Muhasebe Enstitüsü Dergisi" olmuştur. Makalelerde toplam 78 yazar yer almıştır. Ayrıca iki ve tek yazarlı çalışmalar yoğunluktadır. Konuyu hem kadın hem de erkek yazarlar (%49-%51) çalışmıştır. "Dr. Öğr. Üyesi" unvanına sahip yazarlar daha fazla sayıdadır. Makalelerde özellikle doküman inceleme yoluyla toplanan ikincil veriler (%89) işlenmiştir. Az sayıda çalışmada anket (%9) ve görüşme (%2) teknikleriyle veriler toplanmıştır. Genellikle, veriler içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. "Kilit denetim konuları", "bağımsız denetim", "BDS 701", "denetim raporu", "bağımsız denetim/denetçi raporu" sıklıkla rastlanan anahtar kelimelerdir. Ampirik araştırmalarda uygulamalar çeşitli BİST endeks ve sektörlerinde gerçekleştirilmiş ve yoğunlukla, bağımsız denetçi raporlarındaki kilit denetim konuları araştırılmıştır. Türkiye'de

kilit denetim konularına yönelik daha fazla sayı ve çeşitlilikte akademik çalışmaya ihtiyaç olduğunu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim Raporu, Kilit Denetim Konuları, Bibliyometrik Analiz.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ARTICLES PUBLISHED ON "KEY AUDIT ISSUES" IN TURKEY

ABSTRACT

In order to ensure accuracy and reliability in meeting the information needs of business stakeholders, especially investors, the content and scope of the audit report prepared at the end of the independent audit activities is extremely important. With the " Project Auditor Report " initiated by the International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) in 2011, the changing and new auditing standards were published in January 2015 in order to increase the communication value of the auditor's report as a result of the financial statement users' requests for more information. In Turkey, by the Public Oversight, Accounting and Auditing Standards Authority, the standard "ISA 701 Reporting of Key Auditing Matters in Independent Auditor Report" was put into effect after 1 January 2017 for listed companies and after 1 January 2018 for other companies subject to audit. The purpose of this study is to examine the articles published on key audit issues in Turkey. Within the scope of the study, 44 articles published between 2017-2022 (December 9) and accessed from the Dergipark database were analyzed by bibliometric analysis method. According to the findings of the research, the number of articles increases over the years. The publication language of the majority of the articles was Turkish (89%), and the publication language of a few articles was English (%11). Articles were published in 25 different journals. The journals with at least 3 publications on this subject were "The Journal of the World of Accounting Science", "The Journal of Accounting and Auditing Review", "The Journal of Accounting and Finance" and "The Journal of the Institute of Accounting". There were 78 authors in the articles. Studies with two and one authors are intense. Both female and male authors (49%-51%) worked on this topic. "Assistant Professor Dr." titled authors were more numerous. In the articles, secondary data (89%) collected especially through document review were collected. In a few studies, data were collected using survey (9%) and interview (2%) techniques. Generally, the data were analyzed by content

analysis technique. "Key audit matters", "audit", "ISA 701", "audit report", "audit/auditor's report" are common keywords. Empirical research were applied in various BIST indices and sectors. Intensely, the key audit issues, which were obtained from the independent audit reports, were investigated. It can be said that there is a need for more number and variety of academic studies on key auditing issues in Turkey.

Keywords: Independent Audit Report, Key Audit Matters, Bibliyometric Analysis.

1. GİRİŞ

Özellikle yatırımcılar olmak üzere bilgi kullanıcılarının bilgi ihtiyaçlarının giderilmesinde doğruluk ve güvenilirliğin sağlanması için bağımsız denetim faaliyetleri sonunda hazırlanan denetçi raporunun içeriği ve kapsamı son derece önemlidir. Bilgi kullanıcılarının karar vermelerini etkileyen denetçi raporlarına güvenin sağlanmasına, denetçi raporlarının şeffaflığının ve iletişim değerinin artırılmasına yönelik olarak Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) tarafından 2016 yılında uygulanmak üzere yeni standartlar ve düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Buna paralel olarak, Türkiye'de Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından da "BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi" standardı yayınlanmıştır.

KDK, oldukça yeni kavram olduğu için, son yıllarda bu alanda yayınlanmış akademik çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Uluslararası literatürde, KDK açıklamalarının yatırımcı davranışı ve piyasa etkisi, denetçi muhakemesi, denetim ücreti ve denetim kalitesi, denetçi sorumluluğu ve yönetim raporlama uygulamaları üzerindeki etkisini değerlendiren çeşitli çalışmalar bulunmakta (Gold ve Heilmann, 2018), özellikle KDK'ların denetçi sorumluluğunu ve denetim kalitesini nasıl etkilediğine ve yatırımcıların KDK'ya yönelik algılarına odaklanılmaktadır (Aktaş ve Acar, 2020). Ulusal literatürdeki akademik çalışmalarda ise denetim raporlarındaki KDK sayısını etkileyen faktörlerin tespiti (Yalçın, 2020; Karapınar ve Dölen, 2020; Varıcı ve Kalıpçı Çağıran, 2021), KDK kapsamında açıklamaların belirlenmesi (Uzay ve Köylü, 2018; Karacan ve Uygun, 2018; Gökgöz, 2018; Ertan ve Kızık, 2019; İşseveroğlu, 2019; Akdoğan ve Bülbül, 2019; Süer, 2021), KDK önemlilik seviyeleri (Aktaş ve Acar, 2020) gibi çeşitli konular ele alınmıştır. KDK hakkında ulusal literatürdeki akademik çalışmaların betimsel özelliklerinin ortaya konulması, gelecek araştırmalar için yararlı olacaktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye'de KDK konusunda yayınlanan makaleleri incelemektir. Çalışma kapsamında, 2017- 2022 (9 Aralık) yılları arasında yayınlanmış, Dergipark veri tabanından ulaşılan 44 makale bibliyometrik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünden sonra ikinci bölümde KDK hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, araştırmanın yöntemi ve dördüncü bölümde bulgular yer almaktadır. Son olarak, beşinci bölümde sonuçlar ortaya konmuştur.

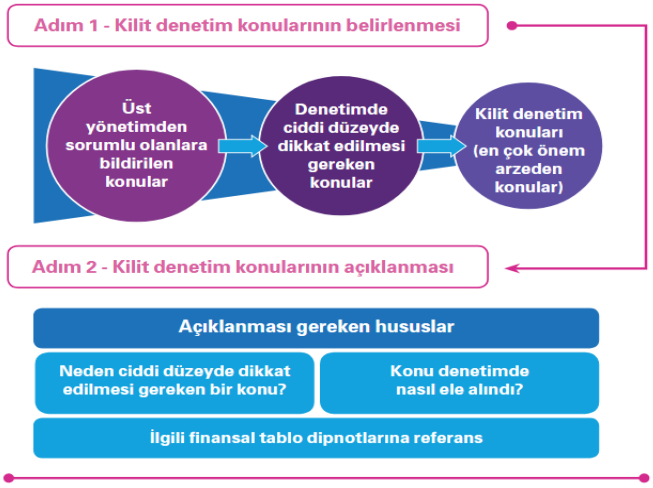
2. KİLİT DENETİM KONULARI (KDK)

Denetim, "önceden belirlenmiş kriterler ile sunulan bilgiler arasındaki benzerliği belirlemek ve raporlamak için sunulan bilgiler hakkında kanıt toplama ve bu kanıtları değerlendirme sürecidir" (Arens vd., 2021, s. 4). Denetim fonksiyonu finansal tabloların güvenilirliğini artırmayı amaçladığı için denetçi mesleki standartlara uygun inceleme yapmalı ve rapor sunmalıdır (Güredin, 2008, s. 33). Denetim raporu, yatırımcılar ve denetçi arasında iletişimi sağlayan birincil araçtır. Fakat, denetçi tarafından ulaşılan ve değerlendirilen bilgilerin çok azını yansıtmaktadır. 1940'lardan beri denetim raporu, genel olarak değişmezken, işletme faaliyetleri daha karmaşık ve küresel hale gelmiştir. Finansal raporlama çerçeveleri de gerçeğe uygun değer ölçümleri dahil olmak üzere daha da fazla tahmin kullanımına doğru evrilmiştir (PCAOB, 2017, ss. 1-2). Bununla birlikte, paydaşların; denetim, denetçi ve finansal tablolar hakkında bilgi isteği artmıştır (Mock vd., 2013).

Çoğu bilgi kullanıcısı, tüm hata hile ve düzensizlikleri ortaya konmanın denetimin sorumluluğunda olduğunu düşünmektedir (Güredin, 2008, s. 33). Bağımsız denetçiler tarafından denetim sonucunda finansal bilgiler konusunda makul bir güvence sağlanırken, bilgi kullanıcılarının bağımsız denetim sonucunda finansal tablolardaki tüm hata ve hilelerin tespit edilmesi beklentisi, denetçiler ve bilgi kullanıcıları arasında beklenti farklılığına sebebiyet vermektedir. Beklenti farklılığı ise bağımsız denetime ve denetlenmiş finansal tablolara güvenin azalması, denetim kalitesinden şüphe duyma ve bağımsız denetime azalan güven sorunlarına yol açmaktadır (Kavut ve Güngör, 2018, s. 60). Küresel ekonomik krizler, finansal skandallar, denetçi raporlarının şeffaflığı konusundaki kaygılar sonucunda, denetim raporlarındaki bilgi ve açıklamalar, denetimin kalitesi, ihtiyaca uygunluğu, denetimle doğan değer sorgulanır hale getirmiştir. Denetçi raporlarıyla sunulan bilgi düzeyinin artırılması konusunda gelen talepler üzerine, 2011 yılında Uluslararası Denetim ve Güvence Standartları Kurulu (IAASB) tarafından, "Denetçi Raporu Projesi" başlatılmıştır. Böylece, denetçi raporunun iletişim değerini ve finansal tablolara yönelik güveni artırmak amaçlanmıştır. Yeni ve değişen denetim standartları, 15 Aralık 2016 tarihinde ve sonrasındaki yıllık hesap dönemlerine ait finansal tablolara uygulanmak üzere Ocak 2015'te yayınlanmıştır (Yanık ve Karataş, 2017; Doğan, 2018). Bu kapsamda yeniliklerden biri KGK'ların denetçi raporlarında yer almasıdır. Uluslararası düzeyde 2016 yılında uygulanmaya başlanan bu yenilik, Türkiye'ye Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından bağımsız denetime tabi

olan tüm işletmelerde uygulanmak üzere yayınlanan, "BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi" standardı ile yansımıştır. Standart, borsada işlem gören şirketler için 1 Ocak 2017, denetime tabi diğer şirketler için 1 Ocak 2018 tarihinden sonra geçerlidir. BDS 701 ile bağımsız denetçilerce KDK'ların belirlenmesi, bu konulara yönelik şirketlerin üst yönetimiyle iletişime geçilmesi, bu konuların uygun olarak belgelendirilmesi konusunda açıklama ve yükümlülükler getirilmiştir (KGK, 2021). BDS 701'de bazı maddelerde uluslararası standart üzerinde Türkiye uygulaması için değişiklikler yapılmıştır. Standarda göre, KDK'ların belirlenmesinde sürdürülen denetime ilişkin daha fazla şeffaflık sağlanarak denetimin iletişim değerini artırmak amaçlanmaktadır. Standartta KDK, "denetçinin mesleki muhakemesine göre, cari döneme ait finansal tabloların denetiminde en çok önem arz eden konular" olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla, denetçi raporlarında KDK ile finansal tablolardaki en önemli konuların anlaşılmasında finansal tablo kullanıcılarına ilave bilgiler sunulmuş olmaktadır. Bunların, üst yönetimden sorumlulara iletilen konulardan seçilmesi hükme bağlanmıştır. Böylece, bilgi kullanıcıları ile yönetim ve üst yönetim arasında iletişimi de güçlendirebilir (BDS 701, 2017).

Bağımsız denetçiler tarafından, denetim yürütülürken karşılaşılan işletmelerin muhasebe tahminleri, yönetim yargıları, önemli yanlışlıklar ve riskleri içeren işlem ve dikkat çeken konular KDK olarak denetçi raporunda açıklanmalıdır (Aktaş ve Acar, 2020). Denetçiler KDK bölümünde denetim esnasında en fazla kaygılandıkları ve odaklandıkları konuları ve bu konuları nasıl değerlendirdiklerini vurgulamalıdırlar. KDK; gerçeğe uygun, işletmeye özel, kısa (teknik ve mesleki terimlerden uzak), yeterli düzeyde detaylandırılmış olmalıdır (KPMG, 2016, ss. 5-6). KDK'ların belirlenmesi ve açıklanması süreci Görsel 1'de gösterilmektedir.

Görsel 1. Kilit Denetim Konularının Belirlenmesi ve Açıklanması

Kaynak: (KPMG, 2016, 5).

Ulusal literatürde kilit denetim konuları kapsamında sıklıkla değinilen hesap kalemleri olarak hasılat, ticari alacaklar, stoklar, maddi/maddi olmayan duran varlıklar (Uzay ve Köylü, 2018; Karacan ve Uygun 2018; Gökgöz, 2018; Ertan ve Kızık, 2019; Akdoğan ve Bülbül, 2019) belirtilmiştir.

3. YÖNTEM VE BULGULAR

3.1. Yöntem

Bu çalışmada Türkiye'de KDK üzerine yazılan makalelerin betimsel özelliklerini belirlemek amaçlanmış ve aşağıda verilen araştırma soruları cevaplandırılmaya çalışılmıştır:

1. KDK üzerine yazılan makalelerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. KDK üzerine yazılan makalelerin yoğun olarak yayınlandığı akademik dergiler hangileridir?
3. KDK üzerine yazılan makalelerin yazar bilgileri (yazar sayısı, yazarların unvanları, yazarların cinsiyetleri) nelerdir?
4. KDK üzerine yazılan makalelerde sıklıkla kullanılan yöntemler nelerdir?
5. KDK üzerine yazılan makalelerde sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler hangileridir?

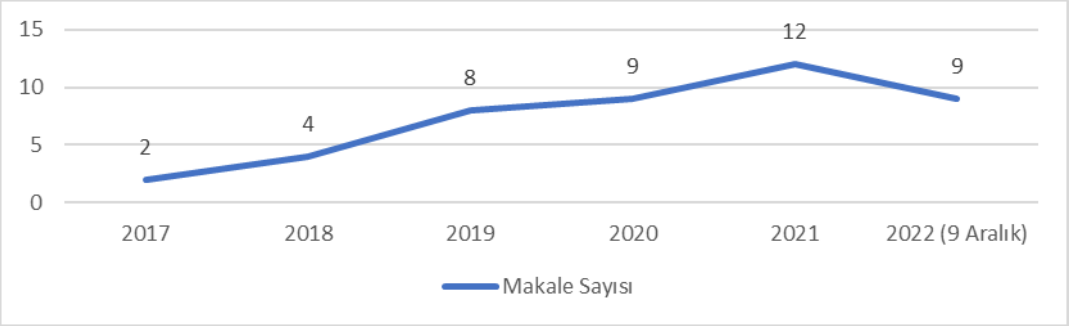
Bu amaca yönelik olarak, akademik hakemli dergilerin yer aldığı Dergipark veri tabanından başlangıç zamanı sınırlandırılmaksızın, 9 Aralık 2022 tarihine kadar tüm yıllardaki yayınlar taranmıştır. Çalışma kapsamında, 2017- 2022 (9 Aralık) yılları arasında yayınlanmış, 44 makaleye ulaşılmıştır. Çalışmalar, nitel araştırma yöntemi olan bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir.

3.2. Bulgular

Çalışmanın bulguları araştırma sorularına cevap olacak şekilde alt başlıklarda verilmiştir.

3.2.1. Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında 44 makaleye ulaşılmıştır. Makalelerin %4,5'i 2017 yılında, %9'u 2018 yılında, %18,2'si 2019 yılında, %20,5'ü 2020 yılında, %27,3'ü 2021 yılında, %20,5'ü 2022 yılında yazılmıştır. En fazla sayıda makalenin 2021 yılında yayınlandığı görülmektedir.

Görsel 2. Yıllara Göre Makale Sayıları

44 makalenin %89'unun yayın dili Türkçe iken, %11'inin yayın dili İngilizcedir.

3.2.2 Makalelerin Yayınlandığı Dergiler

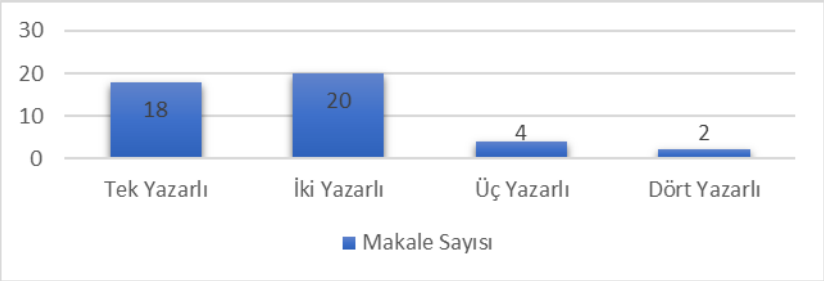
Kilit denetim konuları üzerine 25 farklı akademik dergide yayın yapılmıştır En fazla sayıda makale yayınlanan dergiler "Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi", "Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi'dir.

Çizelge 1. Makalelerin Yayınlandığı Dergiler

Dergi Adı	**Makale Sayısı**
Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi	7
Muhasebe ve Denetime Bakış	7
Muhasebe Enstitüsü Dergisi	3
Muhasebe ve Finansman Dergisi	3
Uluslararası İktisadi İdari İncelemeler Dergisi	2
Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	2
PressAcademia Procedia (PAP)	2
Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi	1
Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi	1
IBAD Sosyal Bilimler Dergisi	1
Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi	1
Muhasebe ve Maliye Dergisi	1
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1
Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi	1
ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi	1
Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi	1
Denetişim	1
Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1
Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1
Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi	1
Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi	1
Uşak Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi	1
Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1
Gaziantep University Journal of Social Sciences	1
Toplam	**44**

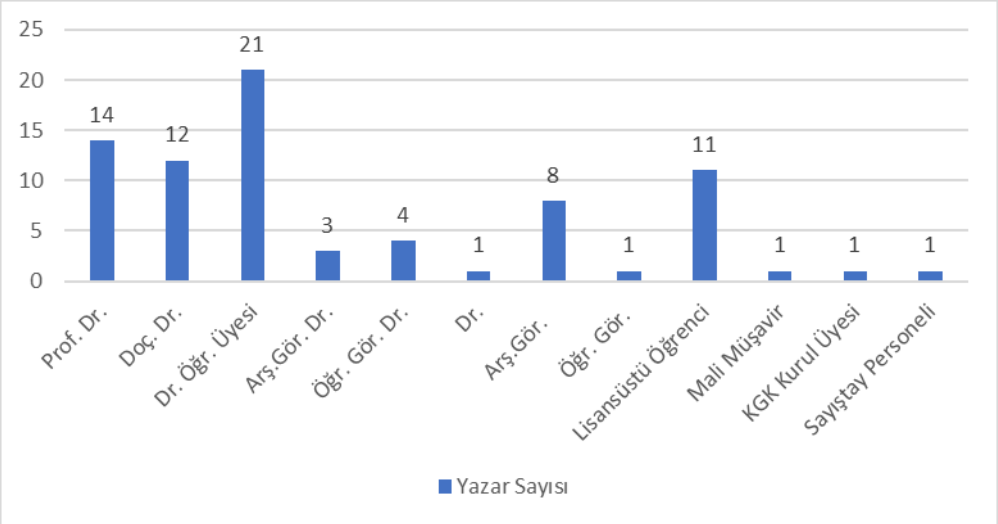
3.2.3. Makalelerin Yazarlarına Ait Bilgiler

Makalelerde toplam 78 yazar bulunmaktadır. Yazarlardan 40'ı erkek, 38'i kadındır. Makaleler yoğunlukla iki yazarlı ve tek yazarlıdır.

Görsel 3. Yazar Sayıları

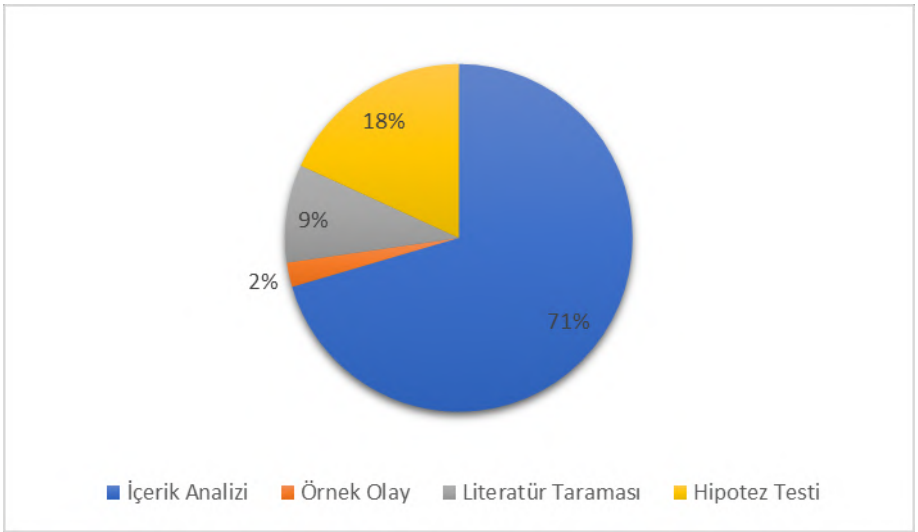
Yazarların akademik unvanlarına bakıldığında kilit denetim konuları üzerine yayınlanan makaleler yoğun olarak "Dr. Öğr. Üyesi", "Prof. Dr.", "Doç. Dr." unvanına sahip akademisyenler ve "Lisansüstü Öğrenciler" tarafından çalışılmıştır.

Görsel 4. Yazar Unvanları

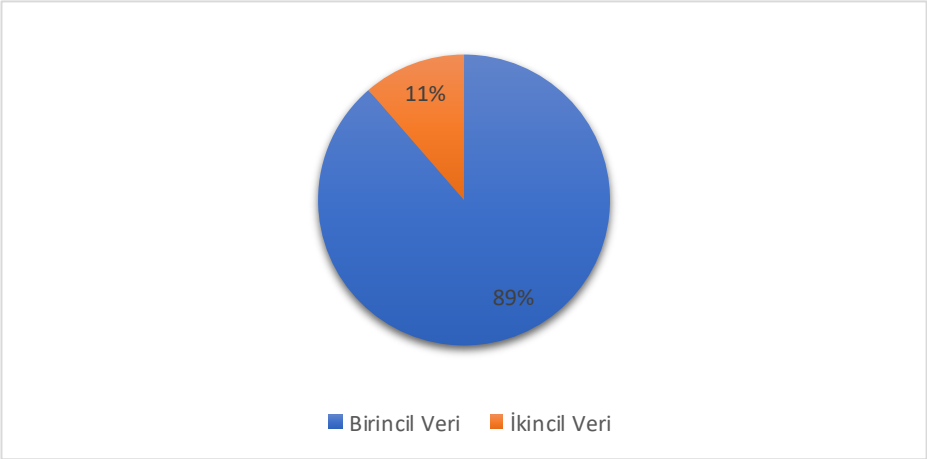
3.2.4. Makalelerde Kullanılan Yöntemler

Araştırma kapsamındaki makalelerde yoğunlukla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Görsel 5. Makalelerde Kullanılan Yöntemler

Makalelerin %89'luk bölümünde ikincil veriler, %11'lik bölümünde birincil veriler kullanılmıştır. Birincil veriler, anket (%9) ve mülakat tekniği (%2) ile toplanmıştır.

Görsel 6. Veri Türü

Ampirik araştırmalarda uygulamalar çeşitli BİST endeks ve sektörlerinde gerçekleştirilmiş ve yoğunlukla, bağımsız denetim raporlarından ulaşılan kilit denetim konuları araştırılmıştır.

3.2.5. Makalelerde Rastlanan Anahtar Kelimeler

En az 2 kez rastlanan anahtar kelimeler aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Sıklıkla rastlanan anahtar kelimeler "kilit denetim konuları", "bağımsız denetim", "BDS 701", "denetim/denetçi raporları", "bağımsız denetim/denetçi raporları", "yeni denetim/denetçi raporları" olarak sayılabilir.

Çizelge 2. Anahtar Kelimeler

Anahtar Kelimeler	**Makale Sayısı**
Kilit Denetim Konuları	41
Bağımsız Denetim	16
BDS 701	15
Denetim/Denetçi Raporu	15
Bağımsız Denetçi/Denetim Raporları	12
COVİD-19	4
Yeni Denetçi/Denetim Raporları	5
Denetim	3
İçerik Analizi	3
Bağımsız Denetim Standartları	2
Uluslararası Denetim Standartları	2
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	2
Kritik Denetim Hususları	2
Şeffaflık	2

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

KDK, geleneksel denetim raporlarına olan güvensizliğe ve bilgi kullanıcılarının artan bilgi talebine yanıt olarak uluslararası otoritelerce ortaya konmuştur. Denetçi raporlarında, denetçi muhakemeleri sonucunda önemli olduğu belirlenen ve açıklanması gereken konulardır. KDK açıklanmalarıyla bilgi kullanıcılarının karar alma süreçlerinde faydalı bilgilere ulaşması, bilgi kullanıcıları, denetçi ve yönetim arasında iletişim değerinin artırılması sağlanabilir.

Bu çalışmada, Türkiye'de KDK üzerine yayınlanan makaleleri incelemek amaçlanmış ve Dergipark veri tabanından ulaşılan 44 makale bibliyometrik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Makale sayıları yıllara göre artış göstermektedir. Makalelerin çoğunluğunun yayın dili Türkçedir. KDK konusunda en fazla yayın yapılan dergiler "Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi" ve "Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi'dir. İki ve tek yazarlı çalışmalar yoğunluktadır. Konuyu hem kadın hem de erkek yazarlar benzer yoğunlukta çalışmıştır. "Dr. Öğr. Üyesi" unvanına sahip yazarlar daha fazla sayıdadır. Makalelerde çoğunlukla ikincil veriler toplanmış ve genellikle veriler içerik analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. "Kilit denetim konuları", "bağımsız denetim", "BDS 701", "denetim raporu", "bağımsız denetim/denetçi raporu" sıklıkla rastlanan anahtar kelimelerdir. Ampirik araştırmalarda uygulamalar çeşitli BİST endeks ve sektörlerinde gerçekleştirilmiş ve yoğunlukla KDK açıklamalarının kapsamı ve niteliği araştırılmıştır.

KDK, denetçi muhakemesine dayandığı için denetçilere, işletmelere, sektörlere ve daha birçok faktöre göre değişmesi muhtemeldir. Türkiye'de kilit denetim konularına yönelik daha fazla sayı ve çeşitlilikte akademik çalışmaya ihtiyaç olduğunu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, N., Bülbül, S. (2019). Bağımsız Denetçi Raporlarında Kilit Denetim Konularının Bildirilmesinde BİST 100 Şirketlerindeki İlk Uygulama Sonuçlarının Değerlendirmesine Yönelik Bir Araştırma, Muhasebe ve Denetime Bakış, 18, 56, 2019. https://dergipark.org.tr/en/pub/mdbakis/issue/63889/967127

Aktaş, R., Acar, M. Bağımsız Denetimde Önemlilik Perspektifinden Kilit Denetim Konuları: BİST 100 Uygulaması, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 38, 2 , 2020. DOI: 10.17065/huniibf.557531

Arens, Alvin A., Randal J. Elder, Beasley Mark S., Hogan, Chris J. *Auditing and Assurance Services: An Integrated Approach,* 16.th, Pearson Education Inc., 2017, (Çev.Ed. Seval Kardeş Selimoğlu, Yasemin Köse), Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021.

BDS 701 Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20701.pdf (Erişim tarihi: 06.12.2022)

Doğan, A. Bağımsız Denetimde Yeni Bir Yaklaşım: Kilit Denetim Konuları, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 20,1, 2018. DOI: 10.31460/mbdd.355378

Ertan, Y., Kızık, E. Kilit Denetim Konuları: BİST İmalat Sektöründe Faaliyette Bulunan İşletmelerin 2017 Yılı Denetim Raporlarının İncelenmesi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Özel Sayı, 2019. DOI: 10.25095/mufad.606023

Gold A, Heilmann M. The Consequences Of Disclosing Key Audit Matters (KAMs): A Review Of The Academic Literature, Maandblad Voor Accountancy en Bedrijfseconomie, 93, ½, 2019. https://doi.org/10.5117/mab.93.29496

Gökgöz, A. Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi ve Borsa İstanbul'da İşlem Gören İşletmeler Üzerine Bir Araştırma, Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 4, 2, 2018.

Güredin, E. *Denetim ve Güvence Hizmetleri*, 12. Baskı, Arkan Yayınları, İstanbul, 2008.

İşseveroğlu, G. Bağımsız Denetim Raporunda Kilit Denetim Konuları: BİST Sigorta Şirketlerinin 2017-2018 Yılları Analizi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 84, 2019. DOI: 10.25095/mufad.619076

Karacan, S., Uygun R. Kilit Denetim Konularının Bağımsız Denetçi Raporunda Bildirilmesi - BDS 701, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11, 57 2018.

Karapınar, A., Dölen, T. Bağımsız Denetim Raporlarında Kilit Denetim Konusu Açıklamaları: Türkiye Örneği, Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 22, 4, 2020.

Kavut, F. L., Güngör, N. Bağımsız Denetimde Kilit Denetim Konuları: BİST-100 Şirketlerinin 2017 Yılı Analizi, Muhasebe Enstitüsü Dergisi, 16, 2018. https://dergipark.org.tr/en/pub/meder/issue/39328/463560

KGK. Bağımsız Denetim Standardı 701, 2021. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BDS/BDS%20701.pdf (Erişim tarihi: 06.12.2022)

KPMG (2016) Bağımsız Denetçi Raporlarının Geleceği. https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2016/05/tr-4denetci-rapor-gelecegi.pdf (Erişim tarihi: 01.12.2022)

Mock T.J., Bédard J., Coram P.J., Davis S.M., Espahbodi R., Warne R.C. The Audit Reporting Model: Current Research Synthesis And Implications, A Journal of Practice & Theory 32, 1, 2013. https://doi.org/10.2308/ajpt-50294

PCAOB, The Auditor's Report On An Audit Of Financial Statements When The Auditor Expresses An Unqualified Opinion, 2017. https://pcaobus.org/Rulemaking/Docket034/2017-001-auditors-report-final-rule.pdf (Erişim tarihi: 05.12.2022)

Süer, A. Z. Önemli Muhasebe Tahminlerinin Kilit Denetim Konuları Çerçevesinde İncelenmesi, Muhasebe Enstitüsü Dergisi, 65, 2021. https://dergipark.org.tr/en/pub/meder/issue/64397/945442

Uzay, Ş., Köylü, Ç. Kilit Denetim Konuları: Borsa İstanbul Üzerine Bir Araştırma, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 52, 2018. DOI: 10.18070/erciyesiibd.439076

Varıcı, İ., Kalıpçı Çağıran, F. Kilit Denetim Konularına Etki Eden Faktörler: BİST KOBİ Örneği, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 32, 2021. DOI:10.18092/ulikidince.905561

Yalçın, N. Raporlanan Kilit Denetim Konularının Sayısını Etkileyen Faktörler: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama, İşletme Araştırmaları Dergisi, 12, 4, 2020.

Yanık, S., Karataş, M. Denetim Raporlarının Geleceği: Yeni Düzenlemeler ve Ülke Uygulamaları, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 73, 2017. DOI: 10.25095/mufad.396739

Finansal Risk Algısı Oluşumunda Hormonal Etkiler: Testosteron ve Erkeklik Güdüsü

Dr. Sezen GÜNGÖR[1]

[1]Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Çorlu Meslek Yüksekokulu,

sezengungor@nku.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-8388-6350

ÖZET

Esas olarak erkek üreme sisteminde testisler tarafından üretilen bir steroid hormonu olan testosteron, yalnızca erkek üreme fizyolojisini ve gelişimini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda erkek davranışını modüle etmede de önemli bir rol oynar. Son yıllarda birçok türün erkek bireylerinde sosyal davranış ve testosteron seviyesi arasında ilişki veya etkileşim arayan çalışmalar nitelik ve nicelik bakımından artış göstermektedir. Saldırganlık, heyecan arama, dominantlık gibi davranışların genetik temellerinin sorgulandığı pek çok çalışmanın sonunda testosteron hormonu ile bu tür davranışlar arasında olduğu saptanan ilişkiler araştırmacıları diğer davranış kalıplarının da bu hormonla dolaylı veya doğrudan ilişki aramaya itmiştir.

Bu çalışma genoekonomi olarak bilinen ve finansal kararların genetik sebeplerini inceleyen yeni nesi araştırma alanına odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı genoekonomide hormonların oynadığı rolü inceleyen bilimsel çalışmalara katkıda bulunmaktır. Bu amaçla testosteron hormonu seviyesinin risk alma davranışı ile ilişkisini tartışan çalışmaların ve finansal risk algısı ile hormonal sistem arasında ilişki arayan çalışmalar literatür taramasını yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Genoekonomi, Risk Algısı, Testosteron ve Risk Davranışı

Hormonal Effects on Financial Risk Perception: Testosterone and Masculinity

A steroid hormone primarily produced by the testicles in the male reproductive system, testosterone not only influences male reproductive physiology and development, but also plays an important role in modulating male behavior. In recent years, studies looking for a relationship or interaction between social behavior and testosterone levels in male individuals of many species have increased in terms of quality and quantity. As a result of many studies in which the genetic basis of behaviors such as aggression, sensation seeking and dominance were questioned, the relationship between testosterone hormone and such behaviors led researchers to look for an indirect or direct relationship between other behavior patterns and this hormone. This study focuses on the next generation research area known as genoeconomics, which examines the genetic reasons for financial decisions. The aim of the study is to contribute to scientific studies examining the role played by hormones in the genoeconomics. For this purpose, studies that discuss the relationship between testosterone hormone level and risk-taking behavior and studies that seek a relationship between financial risk perception and hormonal system were reviewed.

Keywords: Genoeconomics, Risk Perception, Testosterone and Risk Behavior

Sosyal Bilimler ve Biyoloji

Sosyal bilimciler ve biyologlar arasındaki disiplinler arası iş birlikleri, araştırma için yeni yollar açar. Özellikle, finansal karar vermeyle ilgilenen araştırmacılar, ekonomik davranışı açıklamaya yardımcı olmak için biyolojik ölçümler kullanmışlardır.

Bir kişinin boyu veya vücut kitle indeksi gibi nispeten basit ölçütlerin bile açıklayıcı değeri olduğu görülmektedir (Bodenhorn, Moehling, ve Price 2012, Case ve Paxson 2008, Korniotis ve Kumar 2012).

Bir bireyin yüz yapısının saldırganlık, benmerkezcilik, risk arayışı ve sosyal statüyü koruma arzusu gibi ilgili "erkeksi" davranışlar kompleksi ile ilişkili olduğunu belgeleyen nispeten yeni bir biyolojik araştırma da mevcuttur (Carré ve McCormick 2008, Haselhuhn ve Wong 2011, Stirrat ve Perrett 2010). Ayrıca testosteron ve yüz yapısını bağımsız değişken olarak alıp bağımlı değişkeni finansal davranış olarak belirleyen çalışmalar da mevcuttur (Lefevre, Lewis, Perrett ve Penke 2013).

Bireylerin fiziksel özelliklerinin neden davranışlarıyla ilişkilendirilmesi gerektiği açık değildir ve devam eden araştırmaların çoğu, ilgili mekanizmaları çözmeye çalışmaktadır. Mevcut kanıtlar şu anda sadece spekülasyonlara izin vermektedir. Emekleme dönemindeki genoekonomi de bu spekülasyonlara çanak tutmaktadır. Ancak yapılan çalışmalar yakın gelecekte durumun spekülasyonun ötesini geçeceğine dair kanıtlar da sunmaktadır.

Literatür Taraması

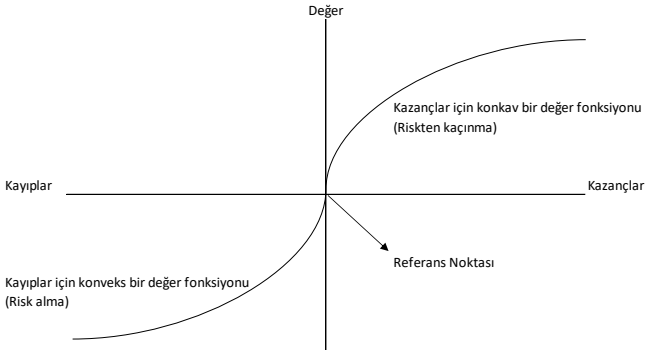
Erkek üreme sisteminde testisler tarafından üretilen bir steroid hormonu olan testosteron, yalnızca erkek üreme fizyolojisini ve gelişimini etkilemekle kalmaz, aynı zamanda erkek davranışını modüle etmede de önemli bir rol oynar (Dixson, 1998; Nelson, 2005; Wingfield). Kadınlar, finansal karar alma süreçlerinde ortalama olarak erkeklerden daha fazla riskten kaçınırlar (Byrnes, Miller ve Schafer, 1999; Dreber ve Hoffman, 2007; Croson & Gneezy, 2009; Eckel ve Grossman, 2002). Son 20 yıl, birçok türün erkeklerinde dolaşımdaki testosteron konsantrasyonları ile sosyal davranışlar arasındaki ilişkileri belirlemeye çalışan çalışmalarda bir artış vardır (AdkinsRegan, 2005; Dabbs, 2000; Oliveira, 2004). Testosteron, artan saldırganlık (Archer, 2006), heyecan arama (Roney, Mahler ve Maestripieri, 2003), yiyecek edinme (Worthman ve Konner, 1987) ve baskınlık (Mazur ve Booth, 1998) gibi değişkenlerle ilişkilidir.

Erkeklerde ölçümlenen testosteron düzeylerinin yüksek olduğu günlerde daha fazla finansal kar elde ettikleri gözlenmiştir (Coates ve Herbert, 2008). Coates ve Herbert (2008), yatırımcıların ortalamanın üzerinde kar elde ettiği günlerde daha yüksek testosteron seviyelerine sahip olduklarını buldular. Östrojen ve progesteronun düşük olduğu adet döngüsünün adet dönemindeki kadınların ilk fiyat açık artırmasında teklif sırasında daha fazla risk aldıkları, adet döngüsünün diğer aşamalarında riskten daha fazla kaçınırlar (Chen, Katuscak ve Özdenoren (2005).

Risk, arzu edilen bir hedefin peşinden giderken birden fazla sonuç olduğunda, bu sonuçların bir veya daha fazlasının güvenli alternatiften daha düşük olabileceği ve dolayısıyla göreceli veya mutlak kayıp, tehlike veya diğer istenmeyen sonuçlara yol açabileceği zaman ortaya çıkar. Finansın daha kısıtlı bağlamında, sonuç varyansı olarak risk, bireyin bu riskli seçeneğe atfettiği öznel değere katkıda bulunur.

Finansal kararların her zaman risklerin ve faydaların doğru ve objektif değerlendirilmesi sonucunda alındığı fikri, uzun zamandan beri yerini daha incelikli bir yaklaşıma bırakmıştır; özellikle psikoloji temelleri teoriler, riskin algılanması gerektiğini ve bilişsel süreçlerin yanı sıra duygusal faktörlerin bu algıyı ve ondan sonraki kararları etkileyebileceğini fark etti (Kahneman ve Tversky, 1979). Bireysel yatırımcıların özellikle risk altındaki yatırım davranışları konusunda finans literatüründe çok sayıda çalışma vardır. Belirsizlik ve riskin yatırım davranışı konusundaki etkisi Kahneman ve Tversky tarafından da ele alınmış ve Beklenti Teorisi adı ile vücut bulmuştur. Kahneman ve Tversky'e göre Risk altında karar

vermek beklentiler ve kumar oynamak arasında bir seçim yapmak olarak görülebilir (Kahneman ve Tversky; 1979).

Kahneman ve Tversky'ye göre kişiler alternatifler arasından seçim yaparken fayda fonksiyonun değil değer fonksiyonunu kullanırlar. Kazançlar için değer fonksiyonu konkav, kayıplar için ise konveks bir yapıda olacaktır. Teoriye göre insanlar, referans noktasında kayıplara aynı miktardaki kazançlardan daha duyarlıdır.

Testosteron etkisi

Birçok hormon finansal karar vermeyi etkileyebilir, ancak ikisi biyolojik işlevleri nedeniyle başlıca adaylar olarak öne çıkıyor. Testosteron, saldırganlığı, rekabeti ve risk almayı, finansal ilişkilerin tüm temel unsurlarını ve başarılı üremeyi kucaklayan üremede köklü rollere sahiptir. Durum yavaş yavaş değişmekle birlikte, profesyonel finans öncelikle erkeklerin alanıdır; finans dünyası büyük ölçüde erkekler tarafından inşa edilmiştir ve bu, hormonların onu nasıl etkilediğini yansıtır.

Hormon seviyeleri, olaylara tepki verme biçimleri ve bu değişikliklerin beyin ve davranış üzerindeki etkileri bireysel olarak değişkendir. Dolayısıyla hem testosteron hem de kortizolün genel olarak finansal davranış ve özellikle risk alma üzerindeki genel bir etkisini tanımlamak mümkündür. Hem testosteron hem de kortizol bu davranışlarda merkezi rollere sahiptir. Her iki durumda da sadece sonuç değil, aynı zamanda risk almayla ilgili eylemlerin kendileri de önemli olabilir, çünkü bu tür davranışların sergilenmesi saygınlık veya liderlik için sosyal etkilere sahip olabilir ve bu nedenle karar verme sürecine katkıda bulunabilir (Eckel ve Grossman 2002).

Testosteron, karar verme üzerinde güçlü etkilere sahiptir. Testosteron bir steroiddir. Davranışı etkilemek için beyne erişim esastır ve beyne erişim düzeyini steroidleri bir noktaya kadar etkiler. Salgılanan testosteron, seks hormonu veya kortikoid bağlayıcı globulin gibi büyük plazma proteinlerine bağlanır. Bu taşıyıcı proteinler beyne erişimi sınırlar. Testosteron seviyelerinde belirgin cinsiyet farklılıkları vardır, ancak kortizolde çok daha azdır, ancak sabah kortizol seviyeleri kadınlarda yaklaşık %20 daha yüksektir (Netherton vd., 2004).

Yetişkin erkek testosteron seviyeleri;

Psikolojik veya fiziksel bir meydan okuma veya rekabetçi bir karşılaşmada başarı gibi finansal kararlarla çok ilgili olan çok değişken ve çevresel olaylar, seviyeleri yükseltirken, kalıcı stres veya korku durumları onları düşürür (Archer, 2006; Goetz vd.,2014). Yaşla birlikte kademeli bir düşüş de vardır, ancak bu bireysel olarak da değişkendir (O'Connor vd., 2011). Cinsel motivasyon ve çekicilik üzerine birincil eylemlerdeki rolünü gerçekleştirmek için, testosteronun hem boynuzların, dişlerin ve kasların büyümesi gibi fiziksel özellikler üzerinde

hem de saldırganlık, rekabetçilik ve risk alma istekliliği gibi bir dizi davranışsal özellik üzerinde hareket etmesi gerekir. (Herbert, 2017).

Risk Almada Hormonların Rollerinin Değerlendirilmesi

Hormonların finansal karar vermedeki rollerini değerlendirmenin birkaç yöntemi vardır, bunların hiçbiri tamamen tatmin edici değildir (bu aynı zamanda diğer risk iştahı çalışmaları için de geçerlidir). İlki, esasen korelasyoneldir, testosteron veya kortizol seviyelerindeki farklılıkları veya bu seviyelerdeki değişiklikleri risk alma veya kayıplardan kaçınma yükümlülüğü ile ilişkilendirmektir. Bu yöntemin avantajları, gerçek yaşam koşullarında gözlemlerin yapılmasına izin vermesidir: dezavantajı, hiçbir zaman nedensellik kuramamasıdır. En doğrudan yöntem, finansla uğraşanlara (örneğin günlük ticaret) steroidler (örneğin, testosteron veya kortizol) vermek ve sonucu ölçmektir. Rekabetçi sporculara androjenik steroidler vermek gibi bu yasal, pratik ve etik olarak imkansızdır. Ancak deneklere, gerçek hayatın en azından bazı özelliklerini yeniden üretmek için tasarlanmış oyunlar oynadıkları deneysel veya laboratuvar koşullarında steroidler uygulanabilir. Ancak, bu deneysel koşulların hiçbir zaman gerçek hayattaki finansal ilişkilerin koşullarını ve sonuçlarını tamamen yeniden üretmediği unutulmamalıdır.

Şimdiye kadar, profesyonel finansörlerin (örneğin tüccarlar) veya günlük finansal kararlar verenlerin genetik yapısı ve bunun çeşitli koşullar altında performansla ve hormon seviyelerindeki değişikliklerle nasıl ilişkili olabileceğine dair hiçbir çalışma yoktur. Benzer düşünceler, deneklerin gerçek hayat koşullarına biraz benzerliği olan (genellikle daha az karmaşık ve talepkar olsa da) bir finansal oyun oynadığı soruşturmalar için de geçerlidir (Cueva vd.,2015; Schipper, 2014).

Testosteronun temel üreme işlevinin etkisi ve finansal risk alma üzerindeki etkisi, yetişkin erkekler üzerinde yapılan diğer deneylerle desteklenmektedir. Karşı cinsten uyaranlara maruz kalan heteroseksüel erkekler daha fazla finansal risk alırlar (Baker ve Maner, 2008). Bu, testosterona bağımlı olan cinsel motivasyonun, bir eş edinme sürecinin bir parçası olarak risk almayı vurguladığını düşündürür. Bununla birlikte, fiziksel olarak çekici erkeklerin görüntüleri de risk almayı artırıyor (heteroseksüel deneklerde de), bu uyaranın cinsel seçilimin rekabetçi unsuru üzerinde etkili olduğunu gösteriyor (Chan, 2015).

Davranış üzerindeki yaygın etkilerinin bir parçası olarak, tümü üremedeki temel rolüyle ilgili olarak, testosteron sosyal statünün korunmasına yardımcı olur ve seviyeler, statünün yanı sıra sosyal veya fiziksel zorlukları da yansıtabilir (Booth vd., 1989; Mazur ve Booth, 1998). Bu, bu statüyü sürdürmek için rekabetin bir parçası olarak risk almayı etkileyebilir (Stanton ve Schultheiss, 2009). Gerçek hayattaki bağlamlarda testosteron seviyeleri ve finansal ticaret arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar ilginç bulgular sağlamaktadır, örneğin yatırımcılar testosteron seviyelerinin en yüksek olduğu günlerde daha fazla para kazandılar (Coates ve Herbert, 2008). Bu, daha yüksek testosteron seviyelerine sahip deneklerin finansal bir oyunda daha riskli teklifler verdiğini gösteren laboratuvar çalışmaları ile uyumludur (Apicella vd., 2008), ancak bu her zaman doğrulanmamıştır (Sapienza vd., 2009).

İlginç bir şekilde, gerçek hayata benzeyen bir ekonomik oyun oynayan tüccarlara testosteron verilmesi, artan fiyat teklifleriyle (yani yanlış fiyatlandırma) ve varlık değerlerinde gelecekteki değişiklikler konusunda aşırı iyimserlikle sonuçlandı (Nadler ve diğerleri, 2017).

Kaynakça

Adkins-Regan, E. (2005). Hormones And Animal Social Behavior. Princeton: Princeton University Press.
Apicella C. L., Dreber A., Campbell B., Gray P. B., Hoffman M., Little A. C. (2008). Testosterone And Financial Risk Preferences. Evol. Hum. Behav. 29, 384–390. 10.1016/J.Evolhumbehav.2008.07.001
Archer J. (2006). Testosterone And Human Aggression: An Evaluation Of The Challenge Hypothesis. Neurosci. Biobehav. Rev. 30, 319–345. 10.1016/J.Neubiorev.2004.12.007
Archer, J. (2006). Testosterone And Human Aggression: An Evaluation Of The Challenge Hypothesis. Neuroscience And Biobehavioral Review, 30, 319–345.
Baker M. D., Maner J. K. (2008). Risk-Taking As A Situationally Sensitive Male Mating Strategy. Evol. Hum. Behav. 29, 391–395. 10.1016/J.Evolhumbehav.2008.06.001
Bodenhorn, H., Moehling, C., & Price, G. N. (2012). Short Criminals: Stature And Crime İn Early America. The Journal Of Law And Economics, 55(2), 393–419. Https://Doi.Org/10.1086/663347
Booth A., Shelley G., Mazur A., Tharp G., Kittock R. (1989). Testosterone, And Winning And Losing İn Human Competition. Horm. Behav. 23, 556–571. 10.1016/0018-506x(89)90042-1
Byrnes, J., Miller, D. C., & Schafer, W. D. (1999). Gender Differences İn Risk Taking: A Meta Analysis. Psychological Bulletin, 125, 367–383.
Carré, J. M. & C. M. Mccormıck. "In Your Face: Facial Metrics Predict Aggressive Behaviour İn The Laboratory And İn Varsity And Professional Hockey Players." Proceedings Of The Royal Society B: Biological Sciences 275 (2008): 2651-2656.
Case, A., & Paxson, C. (2008). Height, Health, And Cognitive Function At Older Ages. American Economic Review, 98(2), 463–467. Https://Doi.Org/10.1257/Aer.98.2.463
Chan E. Y. (2015). Physically-Attractive Males İncrease Men's Financial Risk-Taking. Evol. Hum. Behav. 36, 407–413. 10.1016/J.Evolhumbehav.2015.03.005
Chen, Y., Katuscak, P., & Ozdenoren, E. (2005). Why Can't A Woman Bid More Like A Man? Working Paper, University Of Michigan.
Coates J. M., Herbert J. (2008). Endogenous Steroids And Financial Risk Taking On A London Trading Floor. Proc. Natl. Acad. Sci. U S A 105, 6167–6172. 10.1073/Pnas.0704025105
Coates, J. M., & Herbert, J. (2008). Endogenous Steroids And Financial Risk Taking On A London Trading Floor. Proceedings Of The National Academy Of Sciences, 105, 6167–6172.
Croson, R., & Gneezy, U. (2009). Gender Differences İn Preferences. Journal Of Economic Literature, 47(2), 448–474. Https://Doi.Org/10.1257/Jel.47.2.448
Cueva C., Roberts R. E., Spencer T., Rani N., Tempest M., Tobler P. N., Et Al.. (2015). Cortisol And Testosterone İncrease Financial Risk Taking And May Destabilize Markets. Sci. Rep. 5:11206. 10.1038/Srep11206
Dabbs, J. M. (2000). Heroes, Rogues And Lovers: Testosterone And Behavior. New York: Mcgraw Hill.
Dixson AF (1998) Primate Sexuality. Oxford University Press, Oxford
Dreber, A., & Hoffman, M. (2007). Risk Preferences Are Partly Predetermined. Mimeo: Stockholm School Of Economics.
Eckel C. E., Grossman P. J. (2002). Sex Differences And Statistical Stereotyping İn Attitudes Toward Financial Risk. Evout. Hum. Behav. 23, 281–295. 10.1016/S1090-5138(02)00097-1

Eckel, C. C., & Grossman, P. J. (2002). Sex Differences And Statistical Stereotyping İn Attitudes Toward Financial Risk. Evolution And Human Behavior, 23, 281–295.
Goetz S. M., Tang L., Thomason M. E., Diamond M. P., Hariri A. R., Carre J. M. (2014). Testosterone Rapidly İncreases Neural Reactivity To Threat İn Healthy Men: A Novel Two-Step Pharmacological Challenge Paradigm. Biol. Psychiatry 76, 324–331. 10.1016/J.Biopsych.2014.01.016
Haselhuhn, M. P. & E. M. Wong. "Bad To The Bone: Facial Structure Predicts Unethical Behaviour." Proceedings Of The Royal Society B: Biological Sciences (2011).
Herbert J. (2017). Testosterone: The Molecule Behind Power, Sex And The Will To Win. Oxford: Oxford University Press.
Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis Of Decision Under Risk. Econometrica, 47(2), 263. Https://Doi.Org/10.2307/1914185
Kornıotıs, G. M. & A. Kumar. "Stature, Obesity, And Portfolio Choice." SSRN Elibrary (2012).
Lefevre, C. E.; G. J. Lewıs; D. I. Perrett & L. Penke. "Telling Facial Metrics: Facial Width İs Associated With Testosterone Levels İn Men." Evolution And Human Behavior (2013).
Mazur A., Booth A. (1998). Testosterone And Dominance İn Men. Behav. Brain Sci. 21, 353–363; Discussion 363–397. 10.1017/S0140525x98001228
Mazur, A., & Booth, A. (1998). Testosterone And Dominance İn Men. Behavioral & Brain Sciences, 21, 353–397.
Nadler A., Jiao P., Johnson C. J., Alexander V., Zak P. J. (2017). The Bull Of Wall Street: Experimental Analysis Of Testosterone And Asset Trading. Manage. Sci. [Epub Ahead Of Print]. 10.1287/Mnsc.2017.2836
Nelson, R. J. (2005). Introduction To Behavioral Endocrinology. 3rd Ed. Sunderland, MA: Sinauer
Netherton C., Goodyer I., Tamplin A., Herbert J. (2004). Salivary Cortisol And Dehydroepiandrosterone İn Relation To Puberty And Gender. Psychoneuroendocrinology 29, 125–140. 10.1016/S0306-4530(02)00150-6
O'Connor D. B., Lee D. M., Corona G., Forti G., Tajar A., O'Neill T. W., Et Al.. (2011). The Relationships Between Sex Hormones And Sexual Function İn Middle-Aged And Older European Men. J. Clin. Endocrinol. Metab. 96, E1577–E1587. 10.1210/Jc.2010-2216
Oliveira, R. F. (2004). Social Modulation Of Androgens İn Vertebrates: Mechanisms And Function. Advances İn The Study Of Behavior, 34, 165–239.
Roney, J. R., Mahler, S. V., & Maestripieri, D. (2003). Behavioral And Hormonal Responses Of Men To Brief İnteractions With Women. Evolution And Human Behavior, 24, 365–375.
Sapienza P., Zingales L., Maestripieri D. (2009). Gender Differences İn Financial Risk Aversion And Career Choices Are Affected By Testosterone. Proc. Natl. Acad. Sci. U S A 106, 15268–15273. 10.1073/Pnas.0907352106
Schipper B. C. (2014). Sex Hormones And Competitive Bidding. Manage. Sci. 61, 249–266. 10.1287/Mnsc.2014.1959
Stanton S. J., Schultheiss O. C. (2009). The Hormonal Correlates Of İmplicit Power Motivation. J. Res. Pers. 43, 942–949. 10.1016/J.Jrp.2009.04.001
Stırrat, M. And D. I. Perrett. "Valid Facial Cues To Cooperation And Trust." Psychological Science 21 (2010): 349-354.

Wingfield, J. C., Hegner, R. E., Dufty, A. M., & Ball, G. F. (1990). The “Challenge Hypothesis”: Theoretical İmplications For Patterns Of Testosterone Secretion, Mating Systems, Breeding Strategies. American Naturalist, 136, 829–846.
Worthman, C. M., & Konner, M. J. (1987). Testosterone Levels Change With Subsistence Hunting Effort İn !Kung San Men. Psychoneuroendorcrinology, 12, 449–458.

CUMHURİYET'İN İLK ON YILI İÇERİSİNDE YER ALAN "SEVİMLİ KIRAAT" (1929) İSİMLİ TÜRKÇE DERS KİTABININ ÇOCUĞA GÖRELİK İLKESİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. GİZEM TÜRE

İstanbul Gelişim Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, gture@gelisim.edu.tr-
ORCID: 0000-0002-6409-6027

ÖZET

Bu çalışmada *"Sevimli Kıraat"* isimli kitapta yer alan metinler, çocuğa görelik ilkesi bakımından değerlendirilmiştir. Türkçe derslerinde okutturulan *"Sevimli Kıraat"* isimli kitabın dönem içerisinde yaşamış olan ilkokul beşinci sınıfa kadar ki yaş grubu için uygun olup olmadığının tespitinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. *"Sevimli Kıraat"* isimli kitapta yer alan metinler: konu, tema, karakter, iletilen mesaj, akademik seviyeye uygunluk, pedagojik açıdan uygunluk, değerler eğitimi bakımından uygunluk, millî kültür ve değerler açısından uygunluk gibi farklı ölçütler dikkate alınarak tarama yöntemiyle incelenmiş olup; çocuğa görelik ilkesi bakımından değerlendirilmiştir. Bu ölçütlerin değerlendirilmesi esnasında kitabın var olduğu dönemin özellikleri dikkate alınmıştır. Kitabın içerisinde yer alan metinlerde Millî Mücadele döneminin etkilerinin sürdüğü görülmüştür. Metinler aracılığıyla öğrencilere yakın geçmişte yaşanan savaş dönemini hatırlatmak, millî birlik ve beraberlik duygusunu canlı tutmak amaçlanmıştır. Bu metinler araştırmada kullanılan ölçütlere göre incelendiğinde çıkan bulgulara göre; kitabın içerisinde 36 metin yer almaktadır. Bu metinlerden 13 tanesi yukarıda belirtilen ölçütlere göre incelendiğinde çocuğa görelik ilkesine uygun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu metinler ilkokul öğrencilerinin yaş grubunun üzerinde metinler olduğunun sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: kıraat, çocuğa görelik, Türkçe ders kitabı

1.GİRİŞ

Çocuğa görelik, eğitimde çok kapsamlı bir ilkedir ve bu ilke bir ölçüde diğer ilkeleri de içermektedir. Konuya edebiyat açısından bakıldığında ise çocuğa görelik ilkesinin, çocuk edebiyatı çerçevesinde kaleme alınmış eserlerin, çocuğa göre olup olmadığını belirlemeye

çalışma sürecini ifade ettiği söylenebilir. Bu çerçevede çocuğa görelik, çocuğun ilgilerini, dil evrenini göz önünde tutmayı, hazırlanacak okuma metnini bunlarla örtüşmeye zorlar (Sever, 2003, s.9 akt. Demirel ve Kökçü, 2019, s.150).

"Bir esere 'çocuğa göredir' denilebilmesi için, çocuksu duyarlığı başarıyla yansıtması ve çocuk kalbinin duyarlıklarıyla özdeşleşmesi gerekmektedir" (Şirin, 1998, s.31 akt. Sezer, 2020, s.348).

1.1.Amaç

Çalışmada *"Sevimli Kıraat"* isimli kıraat kitabındaki metinlerin her biri çeşitli ölçütlerle incelenip çocuğa görelik ilkesi doğrultusunda değerlendirilerek çocuğa göre olup olmadığı belirlenmesi amaçlanmıştır.

1.2.Problem

Bu çalışmanın temel problemi, Cumhuriyetin ilk on yılı içerisinde yer alan *"Sevimli Kıraat"* isimli Türkçe kıraat kitabındaki metinlerin çocuğa görelik ilkesi doğrultusunda incelenmesi sonucunda çocuk üzerinde olumsuz etki bırakabilecek metinlerin neler olduğunun tespit edilmesi ve örneklerle açıklanmasıdır.

1.2.1.Alt Problemler

1. *"Sevimli Kıraat"* isimli kitapta yer alan metinler nelerdir?

2. Kitaptaki çocuğa görelik ilkesine uygun olmadığı tespit edilen metinler nelerdir?

3. Kitaptaki çocuğa görelik ilkesine uygun olmadığı tespit edilen metinlerin konuları nelerdir?

4. Kitaptaki metinlerin çocuğa görelik doğrultusunda değerlendirilmesi nasıldır?

2.YÖNTEM

2.1.Evren-Örneklem

Araştırmanın evreni, Cumhuriyet'in ilk on yılı içerisindeki Türkçe dersinde *"Sevimli Kıraat"* isimli Türkçe ders kitabıyla eğitim gören öğrencilerdir. Araştırmanın örneklemi ise *"Sevimli Kıraat"* isimli kitapta yer alan metinlerin çocuğa görelik ilkesiyle incelenmesi sonucunda öğrenciler üzerinde olumsuz etki bırakan metinlerin tespitidir.

2.2.Veri Toplama Yöntemi

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılarak mevcut kaynaklar incelenmiştir. Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma,

okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005 akt. Sak, Sak, Şendil ve Nas, 2020, s.230).

2.3.Verilerin İncelenmesi

Makalenin kapsamını araştırma içerisinde 1929 yıllında basılmış olan *"Sevimli Kıraat"* isimli kıraat kitabı oluşturmaktadır.

Öncelikle Cumhuriyet'in ilk on yılına ait olan kıraat kitapları araştırılmıştır. Bu kitapların arasından *"Sevimli Kıraat"* isimli kıraat kitabı seçilerek belirlenen ölçütlerle çocuğa görelik kapsamında incelenmiştir. Türkçe kıraat ile ilgili çeşitli akademik çalışmalar internetten kaynak taraması yoluyla tespit edilmiştir. Türkçe Kıraat kitapları ile ilgili tez ve makaleler incelenerek çalışmanın alt yapısının oluşturulması amaçlanmıştır.

2.4.Verilerin Analizi

Araştırma içerisinde incelenen *"Sevimli Kıraat"* kitabı baştan sona okunmuş ve kitaplarda yer alan her bir metnin özeti çıkartılmıştır. Baştan sona okunan metinlerin her biri, çeşitli ölçütlerle incelenmiş ve tarama yöntemiyle tespit edilen özellikler çocuğa görelik ilkesi göz önünde bulundurularak sıralanmıştır. Daha sonrasında elde edilen bilgiler doğrultusunda ilgili yorumlamalar yapılarak sonuçlara ulaşılmıştır.

3.BULGULAR

3.1. Birinci Alt Problemle İlgili Bulgular ve Yorum

Sevimli Kıraat İsimli Okuma Kitabında Yer Alan Metinler

Sevimli Kıraat isimli okuma kitabında 33 metin bulunmaktadır. Bu metinler kitaptaki sırasıyla şu şekildedir: *Vatan Toprağı, Muallim, Kuvvet Hak, Küçük Asya, Yeşil Köy, İzmir Yollarında, Mağaralar Adamının Dişi, Meçhul Asker, İntikam Mabedi, Numaralar, Muhtelif Asırlarda Mesken, Rengin, Hazır Mısın? Vazife Aşkı, Anadolu'yu Gördüm, Hicret, Gavur Ali, Hasan'ın Keziban'ı-1, Hasan'ın Keziban'ı-2, Düşünerek İstemek, Keramet, Fener, Çetin Hindi Hocası, Tayyare Nasıl İcat Edildi, En Büyük Çınar, Yazının İhtira, Aletin İhtira, Kararsız Adam, Beş Bin Sene Evvel Mısır'da Hayati, Beş Bin Sene Evvel Umumi Pazarda, Dünyanın Etrafında İlk Seyahat, Kabri Fikret-i Ziyaret, Bestekarın Ölümü, Muhtelif Memleketlerde Evler, Ben Güneşle Konuştum.*

3.2. İkinci Alt Problemle İlgili Bulgular ve Yorum

Kitaptaki Çocuğa Görelik İlkesine Uygun Olmadığı Tespit Edilen Metinler

Kitapta yer alan *"Muallim, Meçhul Asker, İntikam Mabedi, Rengin, Vazife Aşkı, Gavur Ali, Hasan'ın Keziban'ı-2, Düşünerek İstemek, Keramet, Çetin Hindi Hocası, Kabri Fikret'i Ziyaret, Bestekârın Ölümü"* metinleri çocuğa görelik ilkesine göre incelendiğinde öğrencilerin yaş grubuna ve akademik seviyesine uygun olmadığı tespit edilmiştir. Metinlerde bahsi geçen konu, karakter ve olay gibi unsurların olumsuz özelliklerle donatılarak Türk kültür ve değerlerine uyum sağlamayacak türden olduğu görülmektedir. Bununla birlikte okuyucu kitlesinin ilkokul beşinci sınıf öğrencileri olduğu düşünüldüğünde çocuklar üzerinde psikolojik ve pedagojik açıdan olumsuzlukları beraberinde getirmesi kaçınılmaz olmaktadır.

3.3.Üçüncü Alt Problemle İlgili Bulgular ve Yorum

Kitaptaki Çocuğa Görelik İlkesine Uygun Olmadığı Tespit Edilen Metinlerin Konuları

"Muallim" isimli metin Halide Nusret tarafından kaleme alınmıştır. Hikâye, bir kız okulunda geçmektedir. Ferman ismindeki bir öğrenci sınıftaki diğer kızlarla birlikte öğretmenin sandalyesine bir iğne koyar. Öğretmen iğnenin üzerine oturur. Canı çok yanmış olmasına rağmen ders anlatımına devam eder. Öğrenciler, öğretmenlerinin yüzündeki acıyı gördüklerinde derinden bir pişmanlık duyarlar. Öğretmen ders bitiminde güçlükle sınıf kapısından çıkarak öğretmen arkadaşından yardım ister.

"Meçhul Asker" isimli metin Cumhuriyet Gazetesinden alınmıştır. Genç bir yüzbaşıya üç gazeteci, iki memur ve bir şair harp nasıl kazanıldı sorusunu yöneltir. Bu sorular bağlamında genç yüzbaşı metindeki yaşanan olayları ayrıntılarıyla birlikte anlatır.

"İntikam Mabedi" isimli metni Louis Wain tarafından yazılmıştır. Hikâye öğretmen ve öğrencilerinin arasında yer alan karşılıklı konuşmalardan oluşmaktadır.

"Rengin" isimli şiir Tevfik Fikret tarafından kaleme alınmıştır. Şiir türünde kaleme alınarak Nedim ismindeki bir çocuk ve ablasının arasında geçen olaylar anlatılmaktadır. Nedim, kedisine ablasının ismini koyar ve ablası bu durumdan büyük rahatsızlık duyar. Ablası hoşlanmadığı bu olay karşısından Nedim'i sinirlendirmek için kediyi cezalandırır.

"Hazır Mısın?" isimli metin Nüzhet Sabit tarafından kaleme alınmıştır. Sabit, kendi fikirlerini okuyucuya bu metin aracılığıyla aktararak okuyucuların vatan sevgisi sorgulamaktadır.

"Vazife Aşkı" isimli metin Melahat Hamdi tarafından kaleme alınmıştır. Metinde Necip ismindeki bir askerin yaşanan muharebe sırasında komutan ve ordunun arasındaki irtibatı sağlamak için kopan elektrik tellerini bağlayarak vatanı kurtarmak için canını feda etmesi anlatılmaktadır.

"Gavur Ali" isimli metnin yazarı Ali İlhami'dir. Metinde Gavur Ali isminde bir adamın köyde herkesten uzak tek başına yaşayarak sürdürdüğü hayatında yaşadığı olaylar anlatılmaktadır. Gavur Ali vatan aşığı ve dinine düşkün bir adamdır. Ancak köyün camisine gitmez. İbadetini kendisi bireysel olarak gerçekleştirir. Köydeki insanlarla da muhabbet etmez bu nedenle köyün imamı Ali'ye Gavur Ali lakabını takar. Köyde herkesten uzak olarak yaşamını sürdürmektedir. Gavur Ali, halife ordusunun düşmanı olan Yunan askerlerinin köyden yardım istemesi ve köy halkının bu fikre olumlu bakmaları nedeniyle köyü terk eder. Bir süre sonra köy, Yunan ordusu tarafından esir alınır. Yunan askerleri köyün imamının kızı olan Ayşe'ye pınar başında kötülük yapmak isterler. Ayşe, Yunan askerlerinden son anda kurtularak kendi evine kaçar. Ancak Yunan askerleri Ayşe'yi ve babasını evde yakalarlar yerlerde sürükleyerek sokağa çıkartırlar. O sırada Türk ordusu silahlarıyla köydeki insanları kurtarmaya gelirler. Köyü terk ettikten sonra Türk ordusunun başına subay olan Ali, Ayşe'yi saçlarından tutarak sürükleyen Yunan askerinin kellesini keser ve Ayşe'nin ayaklarının önüne atar.

"Hasan'ın Kezban'ı-2" isimli hikâyeyi Nevhiz Ziya yazmıştır. Bu metinde millî birlik ve beraberliğe destek vererek canlarını hiç düşünmeden feda eden Türk kadınlarının kahramanlığı anlatılmaktadır. Hikâyede Kezban ismindeki kadın, aynı köydeki on beş kadınla beraber cephaneliği sırtlayarak Türk ordusuna yardım etmek için yola çıkar. Hikâyedeki en önemli kısım metnin sonunda yer almaktadır. Kezban'ın canı pahasına düşmanla silahlı çatışmaya girdiği sırada bebeğinin göğsünde uyuyor olmasıdır. Kezban çatışma sırasında vurulur ancak bebeği annesinin ulu göğsünde uyumaya devam eder.

"Keramet" isimli hikâye Ömer Seyfettin tarafından kaleme alınmıştır. Hikâyede mahallede çıkan yangın sırasında yangını söndürmeye çalışan mahallelerinin durumundan istifade eden bir Çiroz Ahmet ismindeki bir külhanbeyinin türbeyi soyması anlatılmaktadır.

"Çetin Hindi Hocası" isimli hikâyede Çetin ismindeki bir çocuğun evinin kümesinde bulunan bir hindinin sürekli horoz tarafından dayak yemesinden canı sıkılır ve hindiye horozu nasıl döveceğini öğretir. Bir gün hindi kümeste bulunan horozu döver. Boynunu kopartacak duruma gelir. Bu hadise karşısında Çetin iyi bir olaya vesile olmuşçasına yaşadığı gururla anne ve babasına seslenerek kendisinin artık bir hindi hocası olduğunu vurgular.

"Kabri Fikret'i Ziyaret" isimli şiirin kime ait olduğu kitapta belirtilmektedir. Şiirde yazar hasret duyduğu bir kişinin mezarını ziyarete gider ve neden gittiğini şiirde ifade eder.

"Bestekârın Ölümü" isimli metin Reşat Nuri'ye ait olan Çalıkuşu isimli romandan alınmış bir bölümdür. Okuma parçasında Feride'nin ölüm döşeğinde yatmakta olan Yusuf ismindeki müzisyen arkadaşını ziyarete gitmesi anlatılmaktadır.

3.4. Dördüncü Alt Problemle İlgili Bulgular ve Yorum

Kitaptaki Metinlerin Çocuğa Görelik Doğrultusunda Değerlendirilmesi

3.4.1. Kitaptaki Metinlerde Ölümün İşlenişi

"Çocuklar ve yetişkinler üzerinde çeşitli davranışsal etkisi olan ölüm algısı, ölüm korkusu ve ölüm kaygısı gibi durumların çocuklar özelinden başlanarak ele alınması önemli bir problem alanıdır (Şimşek ve Tosun, 2021, s.1265). "Çocukların edindiği birçok tecrübenin yanında ebeveyn, akraba, yakın arkadaş, dost hatta sahip olduğu hayvanın kaybı yani ölümü de sıklıkla yaşadıkları bir deneyimdir (Şimşek ve Tosun, 2021, s.265).

Baş ve Kara (2022); çocuğun hayatının bir noktasında deneyimlediği acı bir kaybın yaşanabileceği, bu acı verici hadise neticesinde her bir çocuğun keder tepkilerinin yaşa göre değişiklik gösterebileceğini vurgulamıştır (s.208). "Çocuklar, ölüm konusunda bir takım yaklaşımlarda bulunurlar ve korkularını gizleyemezler" (Aytekin, 2008, s.90). Bu nedenle çocuklarda ölüm konusunun somut olarak anlatılmasını sağlayan araç çocuk kitaplarıdır. Ancak kitaplarda "ölüm" konusu çocuğa görelik ilkesi göz önünde bulundurularak anlatılması gerekmektedir. Çocukların duygu ve düşüncelerini desteklemeye yönelik olarak hazırlanan kitapların içerisinde anlatılan ölüm konusu çocuğun aklındaki soru işaretlerinin sebeplerini bulması açısından da oldukça faydalı olmaktadır. Baş ve Kara (2022) bu konuyu şöyle açıklamaktadır: *"Çocuk, ebeveynlerin anlatmakta, açıklamakta zorlandıkları konuların cevaplarını okuduğu kitaplarda buldukça kendini daha iyi hissetmeye başlar. Ölüm duygusu karşısında korkuları azalır, hayatın anlamını daha iyi kavrar ve ona göre yeni düşünceler geliştirir. Ölümü kabullenir ama yaşam tezini daha canlı tutar" (Baş ve Kara, 2022, s.91).*

Metinde ölüm konusunun yer aldığı bölümler şunlardır:

"Meçhul Asker" isimli metnin içerisinde çaresizlik, ümitsizlik, şiddet ve ölümün betimlenerek anlatılması beşinci sınıfa giden öğrencilere uygun olmadığını göstermektedir. Metnin uygun olmamasının diğer sebebi ise: metindeki işkence gören erin kendisini seksen metrelik bir yüksekliğe sahip olan kayalıktan aşağıya atması ve ağır yaralanıp ölmeden önce yaşadıklarını gömleğini yırtarak kanıyla yazmasıdır. Metinde Millî Mücadele döneminin kendine has özelliklerine yer verilmiş olsa da, açıkça şiddetin ve ölümün anlatılması beşinci

sınıfa giden öğrencilerin yaş grubu için uygun değildir. Öğrencilerde ölüm korkusuna neden olma ihtimali yüksektir. Oysa bu metnin, lise dönemindeki öğrencilere okutturulmasında herhangi bir problem oluşturabilecek durum bulunmamaktadır. Çocuk her dönemde çocuktur. Çocuklar dönemsel özellikler, çevresel faktörler ve yeniliklerle değişim gösterseler de: olumsuzlar karşısında çocukların beyin ve ruhsal gelişimleri her dönemde aynı ölçüde etkilenmektedir.

"Yüzbaşı yalnız yanık ve toprak renkli yüzünde üç kurşun yarasının geçmeyen izlerini taşıyan bir kahramandı" (Sevimli Kıraat, s.52).*"Bu meçhul adamın yanına gittik. Raylar üzerinde yüzükoyun yatan bu insan, elbiseleri lime lime olmuş bir askerdi"* (Sevimli Kıraat, s.55).*"Bu askerin yüzü parça parça olmuş, alnı dağılmıştı. Her tarafından henüz taze bir kan fışkırarak akıyordu"* (Sevimli Kıraat, s. 56). "*Bu kuşak, baştan başa yazılıydı. Hem de hayret ve dehşetle okuduğumuz bu kargacık burgacık yazıları mukaddes bir parmak kıpkızıl bir kanla yazmıştı"* (Sevimli Kıraat, s.56).*"Bir emir neferiyim. Vazifemden dönüyordum. Dur! Dedim, durmadılar, ateş ettim, yere yuvarlandılar. Bunlar uşak kılıklı üç Rum'du. Üzerlerini arayacağım sırada birdenbire kalkarak üzerime hücum ettiler. Birisi boğazımdan yakaladı, diğerleri bacaklarıma bıçağı soktu. Yumruklayarak uçurumun kenarına getirdiler. Birisi ötekine: -Daha gebermemiş… dedi. Öteki de melun dişlerini gıcırdatarak: -Bırak atma… Yaşasın be. Şenliği görsün de öyle gebersin! Dedi. Sonra yanıma çömelerek: -Miskin, aşağıdaki köprüye üç bomba koyduk. Bak sabah orada ne olacak. Donanma yapacaklar. Bundan âlâ seyir olur mu? Ve yüzüme tüküreрek, gülerek gittiler. Kalkmak istedim. Bacaklarım tutmuyordu. Yaralar bacaklarımı bir kütük yapmıştı. Sesim çıkmıyordu. Ye'simden deli olacaktım. Nihayet hatırıma geldi, gömleğimi yırttım, yere biriken kanımla yazdım. Göğsüme sardım. Tireni işitir işitmez kendimi aşağıya atacağım"* (Sevimli Kıraat, s.57-58). *"-Evet kâğıda ismini bile yazamayan o, dediğini yapmış, treni görür görmez sızlayan yaralarına rağmen sürüklene sürüklene kenardan kendini bırakmış, seksen metre irtifadan kayalar üzerine atmıştı"* (Sevimli Kıraat, s.59).

"Vazife Aşkı" isimli hikâyede metnin kahramanının ölüm şekli ve nedeni anlatılmaktadır. Bu nedenle küçük yaş grubundaki öğrencilerin okuması için uygun değildir. Metinde geçen bu bölümler şunlardır:

"Necip eğildi. Mehmet'in yanık yüzüne bir daha… Bir daha baktı…" (Sevimli Kıraat, s.94).*"Mehmet, Necip'in pek çok sevdiği bu askeri karların üstüne düşmüş, hain bir kurşun göğsünü delmiş, milliyet duygusu ile çarpan kalbini durdurmuştu"* (Sevimli Kıraat, s.94).

"Onu bir telefon direğinin yanına düşmüş, iki kurşunla başından vurulmuş buldular. Büyük ruhu ulviyetin beyaz ufkuna çoktan uçmuştu" (Sevimli Kıraat, s.95).

"Gavur Ali" isimli hikâyede: şiddet, öfke, ölüm çaresizlik gibi konulara yer verilmesi sebebiyle öğrencilerin yaş grubuna uygun değildir.

"Bir gün hocanın kızı Güzel Ayşe pınar başına, su almağa gitmişti. Karşısına çıkan Yunan zabiti ona el uzatmış, para göstermişti. Güzel Ayşe, elindeki testiyi zabitin kafasına çalmış, evine kaçmıştı. Vakayı babasına anlatırken Yunan jandarması evi sarmıştı. Şimdi imamı da kızını da sürükleyerek götürüyorlardı" (Sevimli Kıraat, s.108).*"Güzel Ayşe, seni inciten bu mu idi? Ayşe'nin ayaklarının ucuna Yunan zabitinin kellesi yuvarlandı"* (Sevimli Kıraat, s.108).*"İmam sarığı boynuna dolamış, Türk zabitinin ayağındaki üzengiyi öpüyordu"* (Sevimli Kıraat, s.109). Hikâyeden alınan bu bölümler insanî değerler bakımından da uygun değildir. Beşinci sınıfa giden bir öğrenci bir kişinin kafasının kopartılması olayını o kişinin kötü bir kişi olduğu için almış olduğu bir ceza olarak algılamayacağı kesindir. Beşinci sınıfa giden öğrenciler olayın gerçekleştiği ana odaklanarak asıl konunun muhakemesini yapamayacaklardır.

"Hasan'ın Kezban'ı-2" isimli metinde çaresizlik, şiddet, ölüm gibi konular işlenmiştir. Kezban'ın bebeği kucağında bir şekilde düşmanla savaşması, bir bebeğin savaş ortamında yer alması, Kezban'ın ölmesi ve bebeğinin o sırada göğsünde uyuyor olması öğrencileri psikolojik açıdan olumsuz yönde etkileme ihtimali yüksektir. İnsani değer açısından da oldukça hassas bir olay örneğidir. Ancak hikâyedeki bütün olumsuzlara rağmen sağ kalan tek kişi annesinin göğsünde uyuyan bebektir. Bunun nedeni ise "Yazarlar daha çok çocuk ve genç ölümlerine yaşlıların ölümünü tercih ederler" (Aytekin, 2008:91-92).

"Kucağında Hasan'ın yadigârı uyuyor… Siperinin içindeki arkadaşları uyuyor… Yalnız o… Kezban uyumuyor… Eliyle kalbinin üstündeki Hasan'ın dudakları değen o gül güncesini bastırmış… Ayın gümüş ışığının vurduğu siyah kıvırcık kirpiklerinde bir damla sıcak gözyaşı, sanki siyah mine üzerinde parlayan bir elmas gibi titriyordu…" (Sevimli Kıraat, s. 119).*"Altın başlı küçük yavru, Hasan'ın Kezban'ının tombul yadigârı… Kanlar sızan mübarek, mert göğsünün üstünde mışıl mışıl uyuyordu"* (Sevimli Kıraat, s.121). Bu cümlelerle yer almaktadır.

"*Kabri Fikret'i Ziyaret"* isimli metinde ölüm teması işlenmesine rağmen içeriğinde şiddet içerikli bir unsurun bulunmaması, ölümün Allah tarafından geldiğinin anlatılması nedeniyle öğrencilerin yaş grubuna uygundur. O dönemde yaşayan çocukların savaş gibi birçok

olumsuzluğu tecrübe etmeleri ve çeşitli ölümlere tanık olmaları hayatın olağan akışındaki bir durumdur. Ölüm, "Bazı eserlerde ana tema olurken bazılarında ikincil veya dolaylı bir konu olarak işlenir" (Aytekin, 2008, s.92). Bu nedenle de öğrencilerin üzerinde var olan etkisi birincil derecede değildir.

"Bestekârın Ölümü" isimli metinde ölüm döşeğinde yatan bir kişinin vefattı çeşitli betimlemelerle anlatılması küçük yaştaki çocuklar için uygun değildir.

"Bestekâr bu çalgılarla dolu karanlık odanın bir köşesinde geniş bir demir karyolanın içinde ölüyordu. Ayaklarımızın ucuna basarak yaklaştık. Mum gibi sarı çehresine ölümün sükutu şimdiden çökmüş, kapalı gözlerinin çukuruna karanlıklar dolmuştu" (Sevimli Kıraat, s.182).*"Yalnız, dudaklarında, bembeyaz dişlerini gösteren aralık dudaklarında bir parça hayat rengi kalmıştı"* (Sevimli Kıraat, s.182).*"Yusuf yavrucuğum bir kere daha gözlerini aç… Görmeden ölürsen, sana daha ziyade yanacağım…"* (Sevimli Kıraat, s.184).*"Hakikat mi, yoksa benim yaşlarla perdeli gözlerimin vehmi mi bilmiyorum? Bana öyle geldi ki hasta bu sesle son bir defa mavi gözlerini açtı.", "Öteki, yatağa yüzünü kapamış bitkin bitkin hıçkırıyordu. Ölünün yüzüne eğildim, Henüz bir hayat bakiyesiyle titriyor gibi görünen bu zavallı gözlerin ikisini de öptüm"* (Sevimli Kıraat, s.185).

3.4.2. Kitaptaki Metinlerde Şiddetin İşlenişi

Şiddet yaşamın her alanında varlığını göstermektedir. Bu nedenle çocuğun şiddet kavramının varlığından haberdar olmasının en sağlıklı yolu çocuğa görelik ilkesi göz önünde bulundurularak oluşturulan metinlerdir. "Kitaplarda, yaşamın bir gerçeği olan şiddet olgusuna yer verilebilir. Ancak, çocukların yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak yer verilen şiddet unsurları, çocukları şiddete karşı neler yapılması gerektiği konusunda bilinçlendirmeli, onlarda şiddet ve kaba kuvvete karşı bir anlayış oluşturabilmelidir" (Sever, 2003 akt. Turan ve Gezen Taşgın, 2018, s.235). Şiddet unsurunun öğrencilere sunum tarzı bu noktada çok önemlidir. Metinde yer alan şiddet unsuru öğrencinin yaş grubunun üzerinde olduğunda çocukları korkutmakta ve psikolojik açıdan olumsuz yönde etkileme ihtimali yüksektir. Bununla birlikte metinde yer alan kahramanlar aracılığıyla da şiddet çocuğa aktarılabilmektedir. Sever (2008) bu konuyla ilgili düşüncelerini şu sözlerle açıklamaktadır:

"Amacına şiddet uygulayarak ulaşan kahramanların bir özdeşim ötesi olarak belirdiği kitaplar, çocuklarda ruhsal sorunlara neden olabilecek iletilerle yapılandırılmaktadır. (Sever, 2002, s.29.

Metinde şiddet ögelerinin yer aldığı bölümler şunlardır:

"Muallim" isimli hikâyenin konusunda insanın insana yapmış olduğu şiddet bulunmaktadır. Metin, insanî değerler açısından değerlendirildiğinde olumsuz öğeler içermektedir. Bu nedenle beşinci sınıfa giden öğrenciler için bu metnin okutturulması doğru bir fikir değildir.

"-İğneyi ben güzelce yerleştirdim, merak etmeyiniz. O şimdi gelir, biraz sıraların arasında dolaşır, azıcık tahtanın önünde durur, sonra iyice ders anlatmaya başladığı sırada, bilirsiniz ya, yorulur, âdetidir, gider o zaman kürsüye…" (Sevimli Kıraat, s.12).*"-O oturunca kim bilir birdenbire nasıl sıçrayacak, nasıl haykıracak? Zaten dalgındır kendisi, o dalgınlıkla… Aman yarabbi gözümün önüne geliyor"* (Sevimli Kıraat, s.12).*"İğne, muallimin sandalyesine iyice yerleştirilmişti. Düşmesi, sallanması ihtimali yoktu. Buna emin olduktan sonra hepsi de uslu uslu yerlerine oturdular ve beklediler. Bir dakika"* (Sevimli Kıraat, s.14).*"Muallim sandalyesine yerleştirilen iğneyi bile yavaş yavaş unuttular. Yalnız Ferhan, ara sıra gönlünde müphem bir eza duyuyordu. Şadan'da içinden muallimin bugün derste yorulmamasını, kürsüye çıkmamasını temenni etti"* (Sevimli Kıraat, s. 15). *"Genç kız alnında çok derin bir ıstırap çizgisiyle bir kere kımıldandı ve birden semalar kadar derinleşen gözlerinde korkunç bir acıyla, bir an sınıfa baktı"* (Sevimli Kıraat, s.10). *"Genç başlar düştü ve her başta bir kan dalgası. Ebediyen o lahzanın içinde idi sanki… Sonra o, genç muallim, sesinde hançer yemiş bir insan ıstırabıyla derse devam etti"* (Sevimli Kıraat, s.16-17).*"Artık işitemiyorlardı. Kulaklarında bir fırtına uğultusu vardı ve yüzlerce, binlerce iğne bütün vücutlarına batıyor gibiydi. Çok mustariptiler. Sesinin dalgalarında ıstırabını boğmaya çalışarak, alt dudağını dişleriyle çiğneyerek, fevkalbeşer bir maharetle dersine devam eden bu muallimin karşısında, kalplerini dişleyen bir eza duyuyorlardı"* (Sevimli Kıraat, s.17-18).*"Muallim biraz sallanarak küsüden indi. Gözlerinin içine kadar kızarıştı. Solgun ve düşkün başı bugün ilahi bir gururla yüksek duruyordu. Topalladığını belli etmemek için yavaş yavaş, sürünen adımlarla kapıya kadar gitti. Sınıfı, kimsenin yüzüne bakmadan selamladı, çıktı…"* (Sevimli Kıraat, s.18-19).*"Biraz hastayım, lütfen bana yardım eder misiniz, hastaneye kadar"* (Sevimli Kıraat, s. 19).

"İntikam Mabedi" isimli hikâye öfke ve şiddet eylemleri içermektedir. Dönemsel özellikler vurgulanmış olsa da konunun anlatım tarzı öğrencilerin yaş grubuna uygun değildir.

"Hey! Sana sataşanlara! Kemikler kırılacak, beyinler paylayacak, gözler oyulacak, ciğerler sökülecek, dağlara, taşlara atılacak; evler, barklar yıkılacak, semalar alevlere, nehirler kanlara boyanacak…" (Sevimli Kıraat, s.62-63).*"Ve sen Anadolu! Ya*

Anadoluların mülkü kalacaksın ya Anadolu'dan mezarı olacaksın. Fakat yalnız onların mülkü, yalnız onların mezarı olacaksın" (Sevimli Kıraat, s.63).*"İsterse kâinat olsun, isterse baban, isterse kardeşin olsun Türk yurdu intikam mabedin ise o mabede yan bakan gözler kendi gözlerinde olsa oyacaksın. O mabede uzanan kollar kendi kollarında olsa kıracaksın ve kırabilmek için koluna kuvvet, yapabilmek için beynine ilim, sevebilmek için kalbine iman toplayacaksın"* (Sevimli Kıraat, s.66-67).

"Rengin" İsimli şiir konusu gereği Nedim ismindeki bir çocuğun Renk adındaki ablasıyla tartışması anlatılmaktadır. Değer eğitimi, insani değerler ve gelenekler açısından şiirde değerlendirilmesi gereken bölümler:

"Rengin ablam, hain anlam", "Hain ablam, çirkin ablam" (Sevimli Kıraat, s.83). *"Kedin tavan arasında / örümcekler yuvasında/ onu yesinler o zaman/ göreceksin sen afacan!"* (Sevimli Kıraat, s.84). *"Git kapımın çatlağından/ Şimdi seni gırtlağından/ yakalarsam öğrenirsin!"* (Sevimli Kıraat, s.85) dir. Türk aile birliği ve yapısı gereği büyüklere saygılı küçüklere sevgili davranılmasının gerektiği öğrencilere küçük yaşlarda öğretilmektedir. Çocuklara evde ve okulda konuşma üsluplarına dikkat etmeleri, kaba ve kırıcı sözcüklerden kaçınmaları gerektiği öğretilmektedir. Şiirin içerisinde bu tarz karşılıklı konuşmalara yer verilmesi öğrenciler tarafından yanlış örnek alımına neden olabilecek bir konudur.

"Hazır Mısın" isimli metin insanî değerlere ters düşmesi sebebiyle öğrencilerin yaş grubuna uygun değildir. Öğrencilerin okuması için uygun olmayan kısımlar şunlardır:

"Genç! Eğer vatanını sevmiyorsan, eğer kalbin vatan için çarpmıyorsa… Fakat dur! Vatansızlık nedir bilir misin? Şerefsizlik, namussuzluk ve en nihayet esirlik! Genç! Kalbini yokla, eğer gene vatan için çarpmıyorsa… Eğer kalp, şerefsiz adamı, namussuz insanı ve en nihayet esir bir hayvanı yaşat ak için ise… Hayır, o kalbin hakkı hayatı yoktur. O zehirli bir ur, bir yılan kafasıdır. O kafayı ez, o zehirli uru kopar, at! Canavarlar dişlesin!" (Sevimli Kıraat, s.88-89).*"Genç iyi bil: İlimsiz beyin anıran hayvanda da vardır! Şerefsiz alın sürünen köpekte de vardır! Vicdansız kalbe kıvrılan yılanda da vardır!"* (Sevimli Kıraat, s.89).*"Sen Türk yurdunun anıran bir hayvanı, sürünen bir köpeği, kıvrılan bir yılanı değilsin!"* (Sevimli Kıraat, s. 89)*"Türk yurdu harap çehresiyle sana bakıyor. Sönük gözleri, uçuk benizleri, soluk dudakları ile senden renk istiyor, kan istiyor. Beyninde ilmin, kemiğinde iliğin, damarında kanın var mı?"* (Sevimli Kıraat, s.89-90). Metninde yazar okuyucuyu tehdit edercesine bir üslup kullanarak kendi düşünceleri doğrultusunda öğrencileri yönlendirmeye çalışmaktadır. Yazar vatan sevgisinden yola çıkarak vatana

bağlılığı ve vatan sevgisini anlatmak istemiş olsa da kullanmış olduğu üslup son derece sert ve katıdır.

"Keramet" isimli hikâyede hırsızlık yapan bir kişinin cezalandırılmadan hikâyenin bitirilmesi beşinci sınıfa giden öğrencilerin akıllarına, yapılan kötülüğün karşılığında iyilik bulunabileceğinin fikrini getirebilir. Bu durum da değerler eğitimi açısından düşünüldüğünde kötülük, bencillik, menfaatçiler gibi olumsuz duyguların işleniyor olması sebebiyle öğrenciler üzerinde olumsuz etkilerin oluşabileceğinin bir kanıtıdır. Ayrıca halkın inançlarının istismarı da gündeme getirilmiştir. Kolay kanan saf bir ahali tipi çizilerek onun bağlandığı unsurların sakıncaları anlatılmıştır. Metinde yer alan: *"Çiroz Ahmet etrafına bir göz gezdirdi. Bu kaşarlanmış bir külhanbeyi idi." ve "Allah belasını versin! Faydasız yangın! Diye başını salladı."* (Sevimli Kıraat, s.126) Cümleleri argo kelimeler içerdiği için küçük çocuklar için uygun değildir. *"Açık rahlelerde büyük kuranı kerimler yan gelmiş yatıyordur."* (Sevimli Kıraat, s.127) Cümlesiyle de dini değerlere de uygun olmayan bir cümleye yer verilmektedir. *"Onca yangın demek vurgun demekti"* (Sevimli Kıraat, s. 126).*"İki tarafa açılıp yol veren ahali korkudan titriyordu"* (Sevimli Kıraat, s.129).*"Sanduka korkunç, manevî bir heybetle sallana sallana aralarından geçti. Karanlıkta kayboldu"* (Sevimli Kıraat, s.129).*"Yanmayıp evliyasız kalan türbe gene mahalledeki kutsiyetini muhafaza etti. Yalnız okuyanlar yüzlerini eskisi gibi boş binaya çevirmiyorlar, kıbleye bakıyorlar: 'İki gözüm, yangın gecesi bu tarafa gitti!' diyorlardı"* (Sevimli Kıraat, s.129).

"Çetin Hindi Hocası" isimli hikâyedeki kahramanın insanî değerlerinde bir zayıflık olduğu gözlenmektedir. İnsanların hayvanları koruyup kollaması hikâyenin içerisinde işlenmektedir. Ancak metinde bu koruma eylemi korunmaya muhtaç olan hayvanın başka bir hayvan tarafından zarar verilmesine yol açılarak gerçekleştirilmektedir. Metnin kahramanı Çetin ismindeki çocuk, hindinin kendisini horozdan koruması için nasıl şiddet uygulaması gerektiğini hindiye öğretmektedir. Çetin, öğrencisi olarak gördüğü hindinin şiddet içerikli hareketlerini horoz üzerinde uygulamasını büyük bir mutlulukla anne ve babasına müjdelemektedir. Hayvanlara fiziksel şiddetin uygulanması ve buna teşvik edici eylemlerin nasıl gerçekleştirileceğinin anlatılması çocuk kitaplarında yer alan hikâyelerde bulunmaması gerekmektedir. Metinde yer alan bu bölümler:

"Horoz hindiyi dövebilir mi, diyeceksiniz. Vallahi dövebilir, hem nasıl yüzünü gözünü kan içinde bırakıyor! Size hindinin dayak yiyişini anlatayım! Geçen gün horoz kümesin içinde idi, hindi nasılsa kümese yaklaştı. Derken horoz pür adap fırladı, çıktı. Bir kedi

çevikliğiyle başına sıçrayarak gagasıyla, kanatlarıyla mahmuzlarıyla vurdu, vurdu; o kadar vurdu ki hindinin ibiğini kanlar içinde bıraktı. Kanamadı, bu sefer didiklemek istercesine vücuduna saldırdı. Gagasını sanki hindinin etine soktu" (Sevimli Kıraat, s.133-134). *"Horozun bu sebepsiz zulmü, işkencesi kanıma dokundu. İkisini de yakaladım. Hindiye: 'Miskin herif! dedim. Koskoca boyunla bu cici bebekten niçin korkuyorsun? İşte sen de böyle vur!' diyerek hindinin başını horozun kafasına, o süslü tepesine vurdum, vurdum. 'Aptal musibet, dayak yediğin yetişir, Biraz da dayak atmasını öğren, kuvvetli olduğunu göster, alık musibet' dedim, tekrar vurdum. Çetinin işi kalmamış da hindi hocası olmuş diye gülmeyiniz. Öyle bir hocalık ettim ki ben bile beğendim"* (Sevimli Kıraat, s.134). *"Meğerse bizim hindi koca nasırlı ayaklarıyla horozun tam belinin ortasına basmış, ibiğini yutmuşçasına ağzına almış, nerdeyse gebertecek. Dünkü mazlumun bu muzaffer vaziyetini görünce öyle neşelendim, öyle şakrak bir kahkaha kopardım ki, annem ne oluyorsun ne var, Çetin diye cama geldi. Bak anne, dedim, talebemin marifetine bak… Geçin ki dersini iyi bellemiş"* (Sevimli Kıraat, s.135). *"Koca adam, ha göreyim seni… Hınzırın belini kır, ibiğini parçala, öyle edepsizlerin küstahların hakkından işte böyle gelinir diyerek aferinler yağdırdım. O günden bugün o süslü sahte sultan, bizim bahçede görünmüyor"* (Sevimli Kıraat, s.135).

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Cumhuriyet'in ilk yılları fakirlik ve sıkıntı içinde geçmiştir (Sınar, 1997, s.344). Bu nedenle okuryazar sayısını arttırma isteği ve yaşanılan ekonomik sıkıntılar eş zamanlı olarak ilerlemiştir. Ders içerisinde kullanılmak için hazırlanan Türkçe kıraat kitapları her yaş grubu için ayrı olarak hazırlanmamış, ilköğretim ilk kademe ve orta öğretim için ortak olarak öğrencilere sunulmuştur. Sınar (1997) bu konudaki düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmektedir: *"Sınıf kitaplarına alınan metinler öğrenciyi orta öğretime hazırlamaya yönelik olduğu için dil bakımından bir hayli ağırdır"* (Sınar,1997, s.345). Bu nedenle *"Sevimli Kıraat"* isimli kitapta yer alan metinler çocuğa görelik ilkesi doğrultusun da incelenerek çocuğa görelik ilkesine uygun olmayanları belirlenmiştir. Tekin (2005)'in bu konudaki düşünceleri şunlardır: *"Çocuğa görelik" ilkesinden de anlaşılmaktadır ki, "çocuğa görelik" ilkesinin göz ardı edildiği çocuk edebiyatı eserleri, çocuğu duygusal ve düşünsel olarak beslemekten ziyade onu geriletebilir ve çocuğun dünyasında telafisi mümkün olmayan veya çok zor olan hasarlara yol açabilir. Yazarın okuruna sunduğu eser, çocukların temel ihtiyaçları olan sevgi, ilgi ve güven duygusunu hissettirecek, dostça duyguların yanı sıra çocukları tedirgin edebilecek, korkutacak veya onların kaygılanmalarına neden olacak olumsuzlukların üstesinden gelinebilir olduğunu*

hissettirecek özelliklere sahip olmalıdır (Tekin, 2005, s. 306 akt. Turan ve Gerez Taşgın, 2018, s.234).

Kitaptaki metinler çocuğa görelik ilkesiyle incelendiğinde bu ilkeye aykırı olan metinlerde ölüm ve şiddet konularına yer verildiği tespit edilmiştir. Her dönemde ve her şartta çocuğun çocuk olarak korunması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte araştırma içerisinde incelenen metinlerde çocuğun fikrinin dikkate alınmadığı yazar kendi duygu ve düşüncelerini öğrencilerle buluşturma gayretinde olduğu belirlenmiştir. Erdoğan (2019) bu konuyu şu sözlerle açıklamıştır:

"Kitapta yer alan yazar, kendi doğrularını çocuğa belletmek yerine neden-sonuç ilişkisi içerisinde onun düş kurma ve düşünmesine olanak tanımalıdır. Çünkü çocuk kitaplarının temel amacı, çocukları eğitmek değildir" (Erdoğan, 1997 akt. Çer, 2019, s.4).

Alan taraması sonucunda belirlenen öneriler şunlardır:

- Ders kitaplarında yer verilecek metinler hedef olarak belirlenen yaş aralığındaki öğrenciler için özel olarak seçilmelidir.
- Çocuk kitaplarındaki metinlerin tamamı çocuğa görelik ilkesi doğrultusunda yeniden incelenerek düzenlenmelidir. Çocuğun her dönemde çocuk olduğu unutulmamalı bu bilinçle öğrencilere sunulacak metinler seçilmelidir. Çocuğun ilgisini çekecek metin türlerine öncelik verilmelidir.
- Çocuk için özel olarak hazırlanmış olan metinler ve kitaplar çocuğun zihinsel, duygusal, hayal dünyasını ve akademik başarılarını geliştirmeyi amaçlamalıdır.
- Kitapların ve metinlerde kullanılan üslup çocuğa göre bir anlatıma sahip olmalıdır ve argo kelimeler kullanılmamalıdır.
- Dönem içerisinde yaşanılan büyük hadiselerin öğrenciye anlatılması için en güzel araç elbette metinlerdir. Ancak yaşanılan önemli olaylar çocuğa görelik ilkesiyle çocuklara sunulması gerekmektedir.
- Şiddet gibi olumsuz bir eylem küçük yaştaki çocukların kitaplarında yer verilmemeli ya da onların akademik yaşlarına uygun olarak seçilmiş konu ve üslupla öğrencilerle buluşturulmalıdır. Amaç şiddet içeren olumsuz eylemlerin bu dünyada varlığından haberdar olmaları ve onları bilinçlendirmek olmalıdır.
- Metinlerin içeriğinde insanî değerlere önem verilen konular seçilmelidir.
- Metinlerde öğrencilere hayvan sevgisinin gelişimini destekleyici metinler seçilmelidir.

- Metinler Türk aile yapısı, gelenek ve göreneklerini ve dinî konuları çocuğa görelik ilkesi dikkate alınarak kitaplarda yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

Celâl, S. (1929). Cumhuriyet Çocuklarına Sevimli Kıraat 5. Sınıf, 4-191. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.

Sanar, A. (1997). Cumhuriyetin İlk On Yılında Okutulan Türkçe Ders Kitapları. M.Ü Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 9(9), 343-352.

Sezer, K. (2020). Çiğdem Kaplangı'nın Çocuk Kitaplarının Çocuğa Görelik İlkesi Açısından İncelenmesi. Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 5(2), 347-359.

Kurt, D. (2019). Çocuğa görelik İlkeleri Bakımından 100 Temel Eser'in İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). 562376.

Aytekin, H. (2008). Çocuk Edebiyatında Ölüm Teması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20, 89-102.

Baş, ve Kara, (2022). Çocuk Edebiyatında Aykırı Bir Tema: Yas "Boşluk" Örneği. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), 207-218.

Sever, S. (2002). Çocuk Kitaplarında Yansıtılan Şiddet. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 35(1-2), 24-37.

Gezen Taşgın, F. ve Turan, L. (2018). Çocuk Edebiyatında "Şiddet Dili" Farkındalık Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi,12, 232-248.

Çer, E. (2019). Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Çocuğa Göre Olmasını Sağlayan Başat Bir Değişken: Eğitsel Özellikler. Uluslararası Çocuk Edebiyatı ve Eğitim Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 1-11.

Demirel, Ş. ve Kökçü, Y. (2019). Rıchard Bach'ın Martı Adlı Eserinin Çocuğa Görelik Bağlamında İncelenmesi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29(2), 149-161.

Nas, Ş., Sak, R., Şahin Sak, İ.T. ve Öneren Şendil, Ç. (2021). Bir araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4(1), 227-250.

YÖNETİM VE İŞLETME YAZININDA ÖRGÜTSEL MUHALEFET: BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Dr.Öğr. Üyesi Mehmet Selman KOBANOĞLU[1], Dr. Ahmet Alp ÖZBALCI[2]

[1] Samsun Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
mehmet.kobanoglu@samsun.edu.tr - 0000-0003-0891-6016

[2] Samsun Üniversitesi, Rektörlük (Bilgi İşlem Daire Başkanlığı)

aalpozbalci@samsun.edu.tr - 0000-0002-9539-844X

ÖZET

Örgütler aynı amaca yönelen bireylerin bir araya gelmesinden oluşan dinamik yapılardır. Örgütün merkezinde yer alan unsurun insan oluşu, bu yapıların beşere özgü niteliklerden ayrı ele alınmasının mümkün olmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Çalışanların önemli bir kısmının örgüt yönetimine, politikalarına, uygulamalarına ve iş yapış biçimlerine katılmaması, karşıt duygu ve düşünceler beslemesi ve tavırlar ortaya koyması olarak tanımlanan örgütsel muhalefet yazında hem örgütlerin yararına işleyen hem de örgütlerde var olan sorunların derinleşmesine neden olan bir kavram olarak bilinmektedir. Genel kanı, muhalefet davranışı içinde bulunan çalışanların muhalefet biçimlerini örgüte nasıl yansıttıkları ile örgütün bu duruma nasıl tepki verdiğinin önemine vurgu yapmaktadır. Bu çalışmanın amacı örgütsel muhalefet konusunda yazında yer alan yayınların bibliyometrik analizini yapmak, konunun araştırmacılar tarafından ne derece ele alındığını belirlemektir. Bu amaçla Web of Science (WoS) veri tabanında yer alan örgütsel muhalefet konusunda yapılan yayınlar tespit edilerek, bu yayınlara ilişkin veriler derlenmiştir. WoS veri tabanında yapılan tarama sonucunda örgütsel muhalefet konusunda 89 yayının yer aldığı ve bu yayınların 29 tanesinin yönetim ve işletme kategorileri altında bulunduğu görülmüştür. Elde edilen veriler VOSviewer programı aracılığıyla analize tabi tutulmuştur. Analiz bulguları, örgütsel muhalefet konusunda veri tabanında ilk yer alan çalışmanın Gummer (1985) tarafından yürütüldüğünü göstermektedir. Konu hakkında yapılan ve en sık alıntılanan (n=786) çalışma ise Van Dyne ve arkadaşlarına (1995) aittir. Veri tabanında yer alan bilgilere göre, 1985 ile 2022 (Aralık) yılları arasında üretilen toplam 89 yayına 1.577 atıf yapılmıştır. Yayın türleri bağlamında veri tabanında, 3'ü erken görünüm olmak üzere 85 makale, 3 bildiri ve 1 kitap bölümünün varlığı tespit edilmiştir. Ülkeler açısından bakıldığında, 54 yayınla Amerika Birleşik Devletleri'nin ilk sırada yer aldığı Türkiye'nin 14 yayınla ikinci sıraya yerleştiği görülmüştür. Bunun yanında yayınlarda kullanılan dil araştırmasında görüldüğü üzere İngilizceden (n=83) sonra Türkçenin (n=6) yayın dili açısından ikinci sıraya yerleşmesi, Türk araştırmacıların alana katkısını ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Örgütsel muhalefet konusunun örgüt açısından önemi göz önüne alındığında, konu araştırılmaya açık bir alan olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel muhalefet, bibliyometrik analiz, VOSviewer

1. GİRİŞ

Örgütler insanlar tarafından oluşturulan sosyal yapılardır ve barındırdıkları beşerî sermaye nedeniyle farklı düşünce ve fikirlerin gelişimine açık bir durumdadırlar. Özellikle günümüz örgütlerinde artan rekabet koşulları nedeniyle daha da önem kazanan etkinlik ve verimlilik artışı arayışları, örgütleri daha eğitimli ve nitelikli işgörenleri istihdam etme zorunluluğuna itmektedir. X kuşağının emeklilik planları nedeniyle iş hayatından ayrılmaya başlaması ile Y ve Z kuşaklarının iş hayatına giriş yapması, kuşaklar arası demografik değişkenlerin örgüt yapılarında devreye girmesi sonucunu doğurmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek, gelenekleri önemsemeyen, sorgulayıcı, girişimci, otoriteye ve statükoya karşı duruş sergileyen dijital yerli olarak adlandırılan bu kuşakların örgütlerde daha etkin bir muhalefet yürüteceği inancı iş dünyasında hâkim hale gelmektedir. Bu nedenle örgütsel muhalefet konusunun önümüzdeki süreçte daha ilgi çekici bir konu olarak bilimsel araştırmaların merkezinde yer alacağı düşüncesi bu çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Örgütsel bağlamda muhalefet, kişinin örgütünden ayrı hissetmesini ifade etmektedir. Kavram bireyin ayrı hissetmesine atıfta bulunmakta, içerik bakımından düşmanca hissetme ya da çatışma zemini oluşturma anlamına gelmemektedir (Kassing J. , 1997). Araştırmalar, kaynakların ulaşılabilirliği, performans değerlendirmeleri, örgütsel verimsizlik, örgütsel değişim ve buna karşı direnç, etik kaygılar ve işgörenlere yönelik davranışlar gibi pek çok faktörün örgütsel muhalefete yol açabileceğini ortaya koymaktadır (Turnage & Goodboy, 2014).

Örgütlerde muhalefet; (1) örgüt içinde açık ve net olarak ifade edilebilen *açık muhalefet*, (2) kendini ifade etmek için gerekli yollardan yoksun olunması durumunda ortaya çıkan ve kolayca gözlemlenemeyen *gizli muhalefet*, ve (3) örgüt kaynaklarından ziyade dış izleyicilere (iş dışı bireyler, aile, eşler vb.) ifade edilen *dışsal muhalefet* biçiminde üç boyutta gözlemlenmektedir (Kassing, 1997; Kassing & Avtgis, 1999; Kassing, 1998).

Muhalif yaklaşımlar örgütsel yaşamda yer alan karmaşık ilişkiler nedeniyle huzursuzluk yaratma potansiyelini barındırmanın yanında, farklı fikirleri ve beklenmedik etkileşimleri ortaya koyabilmesi nedeniyle örgüte faydalı olabilecek yenilikçi görüşlerin keşfedilmesine neden olma potansiyeline de sahiptir (Sprague, 2013), çünkü örgütsel muhalefet örgütte yer alan uygulamalar, prosedürler, politikalar, eylemler ve hatta bireyler hakkındaki anlaşmazlıkları iletmenin resmi ve/veya gayri resmi yollarını temsil etmektedir (Hastings & Payne, 2013).

Yöneticilerin muhalefet mesajlarını daha iyi yönetmek için örgüt içinde muhalefetin açıkça ifade edilmesine izin veren değerleri ve ilişkileri geliştirmeye yönelik bir iklim oluşturması, örgütsel muhalefetin etkin bir şekilde kullanılmasını sağlaması açısından fayda sağlayabilmektedir (Sprague, 2013). Nitekim, Garner (2013) örgütsel muhalefetin önemli bir iletişim biçimi olduğunu, prosedürel adalet algısı ve iş tatmini ile pozitif olarak ilişki içinde olmasının yanı sıra sağladığı geri bildirim sayesinde çalışan performansının artışına, problemlerin daha iyi çözümüne ve daha isabetli kararların alınmasına katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Açıkça ifade edilen muhalefetin çalışanların geri bildirimlerine değer veren bir iklim oluşturması sayesinde (Croucher vd., 2009) işgörenlerin örgüte daha bağlı oldukları, örgütte daha fazla etkiye sahip oldukları ve yöneticileriyle daha kaliteli ilişkiler kurdukları gözlemlenmektedir (Avtgis vd., 2007). Diğer taraftan, işgörenlerin örgüte bağlı olmaları, işyerinde yüksek düzeyde ifade özgürlüğü algılamaları, yönetici pozisyonunda yer almaları, yöneticileriyle daha kaliteli ilişkilere sahip olmaları, karar verme sürecine daha fazla dahil olduklarını algılamaları gibi birtakım örgütsel, bireysel ve ilişkisel faktörlerin muhalefet ifadesini etkilediği ampirik olarak bulgulanmıştır (Croucher vd., 2016). Örgütlerin muhalefetin ifadesine ilişkin, örgütün ya da çalışma gruplarının muhalefeti nasıl karakterize edeceğine yönelik net bir anlayışa sahip olmaları gerekmektedir, çünkü muhalif çalışanların göz ardı edilme, cezalandırılma ya da ödüllendirilmesi söz konusu olabilir (Kassing, 2008).

Argyres ve Mui (2007) örgütsel muhalefetin sınırlı rasyonelliğin üstesinden gelmeye yardımcı olabileceği ve bu nedenle karar kalitesinin artmasına katkıda bulunacak bilgileri sağlayarak örgütsel performansın iyileşmesine neden olabileceği gibi, örgüte faydalı olabilmesine karşın statükoya sıkıca bağlı diğer örgüt üyelerinin misillemesine uğrayabileceği için muhalif açısından maliyetli olmasının yanında kimi zaman da örgüt pahasına muhalifin dar görüşlü çıkarlarına hizmet etmesi gibi sonuçlara da yol açabileceğini ifade etmektedirler.

1.1.Çalışmanın Amacı

Örgütsel muhalefetin gittikçe insana duyarlı bir yapıya dönüşen küresel günümüz örgütleri için ne derece önemli olduğuna giriş bölümünde değinilmiştir. Çalışma, örgütler açısından bu denli önemli bir kavram olan örgütsel muhalefet konusunun yazında ne derece ele alındığını, konunun hangi diğer anahtar kelimelerle çalışıldığını, evrimsel gelişimini belirleyebilmeyi ve alanda ortaya çıkabilecek yeni yaklaşımlara ışık tutabilmeyi amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Araştırma bibliyometrik veriler üzerinde nicel tekniklerin uygulanmasını içeren bibliyometrik (Donthu vd., 2021) metodoloji ile yürütülmüştür. Bibliyometri ilk defa Pritchard (1969) tarafından "yazılı iletişim süreçlerine, bir disiplinin doğasına ve gelişim seyrine ışık tutmak amacıyla matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara ve diğer iletişim araçlarına uygulanması" olarak tanımlanmaktadır (Broadus, 1987; Welsh, 2015). Bibliyometrik analizler; bibliyografik materyalleri yazar, yayın türü, kurum, ortak kelimeler ve ülkeler dahil olmak üzere farklı değişkenlere göre sınıflandırmak için yürütülen kullanışlı bir analiz türüdür (Merigó vd., 2015).

Araştırmada analize tabi tutulacak verileri elde etmek amacıyla Web of Science (Wos) veri tabanı kullanılmıştır. WoS, akademik yayınları sistematik olarak sınıflandıran ve bibliyometrik araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir veri tabanıdır. Çalışma için yapılan dizin aramasında "örgütsel muhalefet" kavramının literatürde yaygın olarak kullanılan karşılığı "organizational dissent" kelimesi "all fields" başlığı altında arattırılmış ve 86 yayına ulaşılmıştır. İngiliz dilinde yer alan bölgesel farklılıklar dikkate alınarak yapılan ikinci arama "organisational dissent" kelimesi ile yapılmış ve bu arama sonrasında 3 yayına daha ulaşılmıştır. Araştırma her iki aramanın sonuçları birleştirilerek 89 yayın ile VOSviewer programı kullanılarak yürütülmüştür. Çalışma 1985 yılından 2022 (Aralık) yılına kadar uzanan araştırmaları konu almaktadır. Çalışma herhangi bir canlı ve/veya canlı gurubu üzerinde araştırma, gözlem, anket ve benzeri uygulamalar içermediğinden etik kurul izni gerektirmemektedir.

3. BULGULAR

Araştırmanın bulguları incelendiğinde, örgütsel muhalefet konusunda veri tabanında yer alan ilk yayının 1985 yılına ait olduğu görülmektedir. 1985 yılından araştırmanın yürütüldüğü 15 Aralık 2022 tarihine kadar veri tabanında 89 çalışmanın varlığı tespit edilmiştir. Veri tabanında listelenen 89 adet araştırmanın varlığı, konu hakkında kısıtlı bir literatürün oluştuğuna işaret etmesi nedeniyle, zaman diliminin daraltılmasının konuya yaklaşım bakımından herhangi bir fayda sağlamayacağı düşünülmektedir.

WoS kategorileri açısından bakıldığında toplam 89 yayının 20'si yönetim ve 9'u işletme kategorilerinde yer almaktadır. Konunun sıklıkla işlendiği diğer kategoriler ise, iletişim (n=48), Eğitim araştırmaları (n=11) ve siyasal bilimler (n=5) şeklinde sıralanmaktadır. Ayrıca yayınlar derinlemesine incelendiğinde 6 yayının politik yapılarda yer alan muhalif davranışlara, 4 yayının dini yapılarda görülen muhalif davranışlara, 3 yayının spor örgütlerinde sporcuların antrenörlere yönelik muhalif davranışlarına, 2 yayının ise öğrencilerin eğitmenlerine yönelik muhalif davranışlarına yönelik olarak araştırma yaptığı görülmektedir. Bunlara ek olarak bir yayının ise sanal örgütlerde yer alan muhalif davranışlara yönelik olduğu gözlemlenmiştir.

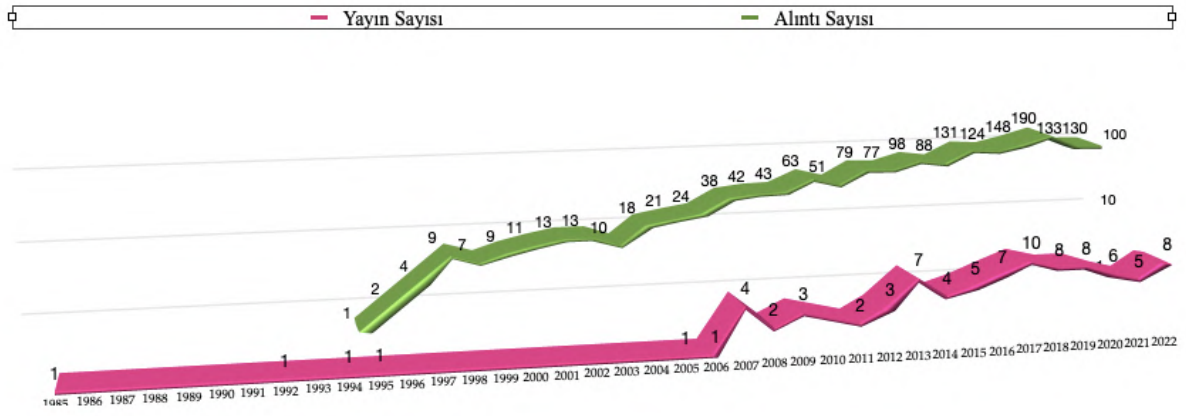
Türleri bakımından ele alındığında, veri tabanında yer alan 89 yayının 3'ü erken görünüm olmak üzere 85 tanesinin makale, 3'ünün bildiri, 1'inin kitap bölümü olduğu görülmektedir.

3.1. Yıllara Göre Yayın ve Alıntı Sayılarına İlişkin Bilgiler

Örgütsel muhalefet konusunda WoS veri tabanında yer alan ilk yayının, 1985 yılında Gummer tarafından, düşünce ve ifade özgürlüğü ilkeleri üzerine kurulu bir toplumda yer alan modern iş örgütlerinde bireylerin bağımsız düşünme ve hareket etme becerileri üzerine kaleme aldığı "Committing the truth: whistle-blowing, organizational dissent, and the honorable bureaucrat" adlı eseri olduğu görülmektedir. Eser yayınlandığı 1985 yılından bugüne 8 kez alıntılanmıştır.

Örgütsel muhalefet konusunda WoS veri tabanında yer alan eserler arasında 786 atıf ile en sık alıntılanan eserin; Van Dyne ve arkadaşlarının (1995) kaleme aldığı "Extra-role behaviors: In pursuit of construct and definitional clarity (a bridge over muddied waters)" adlı, örgütsel vatandaşlık davranışı, prososyal örgütsel davranış, haber uçurma ve prensibe dayalı örgütsel muhalefet davranışlarının ayrıntılı bir incelemesi ile benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymayı amaçladıkları yayın olduğu gözlemlenmiştir.

Görsel 1. Örgütsel muhalefet konusunda 1985 yılından 2022 (Aralık) yılına uzanan süreçte WoS veri tabanında yer alan yayınları ve yıllar itibarı ile yapılan alıntıları göstermektedir.

Görsel 1. Yıllara Göre Yayın ve Atıf Sayıları

Görsel 1'e bakıldığında konu hakkında üretilen yayın sayısının son yıllarda kısmen artış gösterdiği söylenebilir. Bunun muhtemel nedeni, küresel anlamda gelişen ifade özgürlüklerinin artışı, iş kanunlarında işgöreni korumaya yönelik eğilimin artış göstermesi ve sendikaların gün geçtikçe iş hayatındaki öneminin belirginleşmesi nedeniyle örgütlerdeki muhalif yönelimlerin artışına bağlanabilir.

Çizelge 1'de örgütsel muhalefet konusunda en sık alıntılanan 10 çalışma ve bunlara ilişkin yazar, yayın yılı, eser adı, çalışma alanı bilgileri yer almaktadır. Konu hakkında en sık alıntı yapılan 10 yayının tamamı yönetim kategorisinde bulunmaktadır. Derinlemesine yapılan inceleme sonucu başka kategoriler altında sınıflandırıldığı halde en çok çalışmanın yönetim alanında (n=67) yapıldığı, bunu 5 yayınla siyasal bilimler ve 4 yayınla eğitim ve eğitim araştırmaları alanlarının takip ettiği tespit edilmiştir. Konunun spor bilimleri, psikiyatri, psikoloji, yazılım mühendisliği, iktisat ve iletişim alanlarında da çalışıldığı görülmektedir.

Çizelge 1. En Sık Alıntılanan Çalışmalar

Yazar	Yayın Yılı	Eser Adı	Çalışma Alanı	Alıntı Sayısı

Van Dyne, L., Cummings, L.L., & Parks, J.M.	1995	Extra-role behaviors- In pursuit of construct and definitional clarity (a bridge over muddied waters).	Yönetim	786
Curtis, M.B.	2006	Are audit-related ethical decisions dependent upon mood?	Yönetim	65
Near, J.P., & Miceli, M.P.	2008	Wrongdoing, Whistle-Blowing, and Retaliation in the US Government What Have Researchers Learned From the Merit Systems Protection Board (MSPB) Survey Results?	Yönetim	64
Garner, J.T.	2013	Dissenters, Managers, and Coworkers: The Process of Co-Constructing Organizational Dissent and Dissent Effectiveness.	Yönetim	41
Garner, J.T.	2009	When Things Go Wrong at Work: An Exploration of Organizational Dissent Messages.	Yönetim	40
Payne, H.J.	2007	The Role of Organization-Based Self-Esteem in Employee Dissent Expression.	Yönetim	37
Kassing, J.W.	2006	Speaking Up Competently: A Comparison of Perceived Competence in Upward Dissent Strategies.	Yönetim	37
Schilpzand, P., Hekman, D.R., & Mitchell, T.R.	2015	An Inductively Generated Typology and Process Model of Workplace Courage.	Yönetim	36
Avtgis, T.A., Thomas-Maddox, C. (…), & Patterson, B.R.	2012	The Influence of Employee Burnout Syndrome on the Expression of Organizational Dissent.	Yönetim	36
Garner, J.T.	2012	Making Waves at Work: Perceived Effectiveness and Appropriateness of Organizational Dissent Messages.	Yönetim	32

3.2.Alana Katkıda Bulunan Yazarlar ve Kurumlar

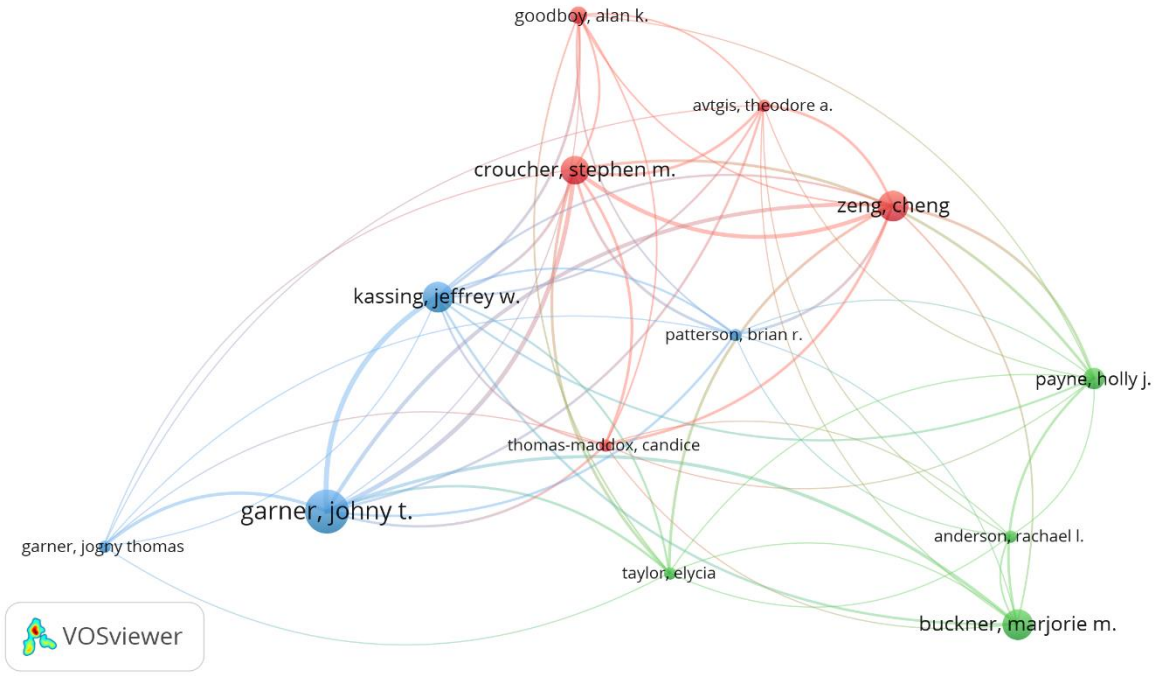
Bibliyometrik analizlerin önemli çıktılarında biri de alana en fazla katkıda bulunan yazarların tespit edilmesini kolaylaştırmasıdır. Bu bağlamda, alana en çok katkıda bulunan yazarlar, toplam yayın sayıları, yayınlarına yapılan atıf sayıları, H-index'leri ve görev yaptıkları kurumlar Çizelge 2'de verilmektedir. WoS veri tabanında yer alan verilere göre, örgütsel muhalefet konusunda en çok yayın Garner (n=12), Kassing (n=7) ve Buckner (n=6) tarafından üretilmiştir. Çizelge 2'den de görülebileceği gibi, alana toplam yayın sayısı (TY) ve toplam alıntı sayısı (TA) bakımından en fazla katkı sunan yazarın Garner olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, toplam alıntıların toplam yayın başına ortalamasına (YBO) bakıldığında ise Payne 19,33'lük bir ortalamayla ön plana geçmektedir. Albort-Morant ve Ribeiro-Soriano (2016), bibliyometrik araştırmalarda yazar, ülke ve kurum üretkenlik derecelerinin yapılan yayın sayısından ziyade, yayınlarına yapılan alıntı sayısı ile ölçülmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bu açıdan değerlendirildiğinde Payne'in daha üretken bir yazar olduğu söylenebilir. Üretkenlik

açısından Payne'i 14,86'lık YBO ile Kassing izlemekte, Garner ise üçüncü sırada yer almaktadır.

Çizelge 2. En Fazla Yayın Üreten Yazarlar ve Kurumları

Yazar	TY	TA	YBO	Kurum	H-Index
Garner, J.T.	12	145	12,08	Texas Christian University	8
Kassing, J.W.	7	104	14,86	Arizona State University	13
Buckner, M.M.	6	41	6,83	Texas Tech University System	8
Croucher, S.M.	5	33	6,60	Massey University	13
Kelly, S.	3	10	3,33	University of North Carolina	6
Payne, H.J.	3	58	19,33	University of Birmingham	10
Zeng, C.	3	30	10,00	North Dakota State University Fargo	3

Kassing'in (1998) geliştirmiş olduğu ve örgütsel muhalefet araştırmalarında yaygın olarak kullanılan "örgütsel muhalefet ölçeğini" içeren "Development and validation of the Organizational Dissent Scale" adlı makalesinin veri tabanında yer almaması, veri tabanlarının kısıtları nedeniyle bibliyometrik çalışmaların tam olarak alan için bekleneni verememesini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Görsel 2'de yer alan ağ haritası yazarlar bağlamında alıntı analizini görselleştirmektedir.

Görsel 2. Yazarlar Bağlamında Alıntı Analizi Ağ Haritası

3.3. Kaynaklar Bağlamında Analizler

WoS veri tabanında yer alan örgütsel muhalefet kavramına ilişkin eserler, yayınlandıkları yayınevleri, dergiler ve bu dergilerin tarandığı indeksler açısından analize tabi tutulmuştur. Yayınevleri bağlamında yapılan analizler sonucunda en fazla yayının Taylor Francis (n=31), Sage (n=22), Emerald Group Publishing (n=7), Hacettepe Üniversitesi (n=3) ve Tokat

Gaziosmanpaşa Üniversitesinden (n=2) yayınlandığı tespit edilmiştir. Eserlerin yayınlandığı dergilere bakıldığında, 88 makalenin toplamda 49 dergide yayınlandığı görülmektedir. Çizelge 3 en sık alıntılanan örgütsel muhalefet çalışmalarının yer aldığı ilk beş dergiyi, bu dergilerde yer alan toplam yayın sayısını (TY), toplam alıntı sayısını (TA) ve toplam değer içinde yer alan yüzdelik oranını vermektedir. Konu hakkında dokuz yayınla toplam yayınların %10,23'ünü barındıran derginin Communication Research Reports olduğu görülmekte, dergi bu yayınlarına 190 alıntıyla toplam alıntı sayısının %12,05'ini kapsamaktadır.

Çizelge 3. En Sık Alıntılanan Örgütsel Muhalefet Çalışmalarının Yer Aldığı Dergiler

Kaynak	TY	Toplam Yayın (%)	TA	Toplam Alıntı (%)
Communication Research Reports	9	10,23	190	12,05
Management Communication Quarterly	8	9,09	105	6,66
Communication Studies	8	9,09	73	4,63
International Journal of Business Communication	4	4,55	51	3,23
Communication Reports	3	3,41	17	1,08
Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	3	3,41	2	0,13
Diğer	*53*	*60,23*	*1139*	*72,23*
Toplam	**88**	**100,00**	**1577**	**100,00**

Dergilerin yer aldığı indeksler kapsamında yapılan analiz sonucuna göre toplam 89 yayının; 47'si Emerging Sources Citation Index (ESCI), 38'i Social Sciences Citation Index (SSCI), 3'ü Conference Proceedings Citation Index – Social Science & Humanities (CPCI-SSH) ve biri Book Citation Index – Social Sciences & Humanities'de (BKCI-SSH) tarandığı görülmektedir.

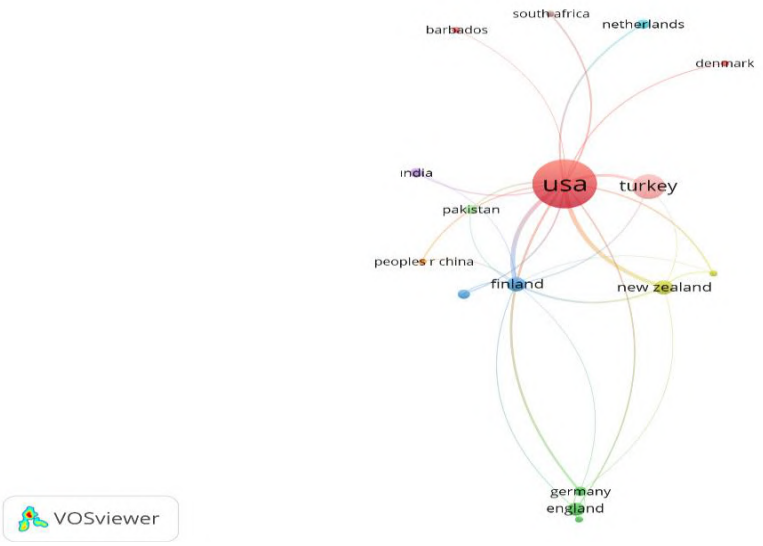
3.4. Ülke/Bölge Analizi

Analiz sonuçları örgütsel muhalefet konusunda 17 ülkede yayın yapıldığını ortaya koymaktadır. Çizelge 4 yazarların örgütsel muhalefet konusunda en fazla yayın yaptıkları 10 ülkeyi, bu ülkelerde üretilen yayın sayısını, bu yayınlara yapılan toplam alıntı sayısı ve yayın başına ortalama alıntıyı göstermektedir. 1985 ile 2022 (Aralık) yılları arasında veri tabanında yer alan toplamda 89 yayın ve bunlara yapılan 1.577 alıntı olduğu göz önüne alındığında, Amerika Birleşik Devletleri'nin 55 yayın ve 1.469 alıntı ve yayın başına ortalama alıntıyla (26,71) birinci sırada olduğu görülmektedir. Türkiye 14 yayın ile listede ikinci sıraya yerleşmesine rağmen, bu yayınlara yapılan 13 alıntıyla, alıntı sıralamasında altıncı sırada yer almaktadır. Yayın başına ortalama alıntının düşük olması (0,93), Türkiye'de çok sayıda eser üretilmesine karşın bu eserlerin kalite bakımından nispeten düşük olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Barbados tek yayınla yayın sıralamasına göre 16'ncı sırada bulunurken alıntı sıralamasında tek yayınına 22 atıfla 3'üncü sıraya yerleştiği görülmektedir. Yayın başına ortalama alıntı değeriyle (22) Barbados'un üretkenlik açısından Amerika Birleşik Devletleri'nin arkasından ikinci sırada yer almaktadır. Görsel 3'de yer alan ağ haritası, ülkeler bağlamında alıntı analizini görselleştirmektedir.

Çizelge 4. Ülkelere Göre Yayın ve Alıntı Sayıları

Ülke	Toplam Yayın	Toplam Alıntı	YBO Alıntı
Amerika Birleşik Devletleri	55	1.469	26,71
Türkiye	14	13	0,93
Finlandiya	5	36	7,20
Yeni Zelanda	5	19	3,80
İngiltere	4	21	5,25
Avustralya	3	15	5,00
Almanya	2	13	6,50
Hindistan	2	0	0,00
Hollanda	2	9	4,50
Pakistan	2	3	1,50

Görsel 3'de yer alan ağ haritası, ülkeler bağlamında alıntı analizini görselleştirmektedir.

Görsel 3. Ülkeler Bağlamında Alıntı Analizi Ağ Haritası

Araştırma bulgularına göre, konu hakkında üretilen toplam 89 yayının 83'ünün İngilizce ve 6'sının Türkçe olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye haricinde hiçbir ülkede konu üzerinde kendi dilleriyle yayın yapılmadığı tespit edilmiştir. Türkiye'de üretilen yayınların alıntılanma oranlarının düşük oluş nedeninin, bu yayınların yarısına yakınının Türkçe kaleme alınmasından kaynaklı olduğu düşünülmektedir.

3.5. Kurum Analizi

Analiz sonuçları kurumların yayın sayıları ve bu yayınlardan yapılan alıntılar açısından incelendiğinde, toplamda 92 kurumun örgütsel muhalefet konusunda yayın ürettiği görülmektedir. Yayın sayısı esas alınarak yapılan sıralamada ilk beşe giren üniversiteler Çizelge 5'de verilmektedir. Çizelgede yer alan veriler doğrultusunda West Virginia Üniversitesi üretmiş olduğu 4 yayının 73 kez alıntılanması, yayın başına ortalama alıntı değerinin (18,25) diğer

kurumlara oranla daha yüksek olması nedeniyle en üretken kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çizelge 5. Yayın Sayısı Sıralamasına Göre Kurumlar

Kurum	Eser Sayısı	Alıntı	YBO Alıntı
Texas Christian University (USA)	17	157	9,24
Arizona State University (USA)	7	84	12,00
Jyvaskyla University (Finlandiya)	5	36	7,20
Massey University (Yeni Zelanda)	5	19	3,80
West Virginia University (USA)	4	73	18,25

Ülkemiz açısından yayın yapan kuruluşlara bakıldığında, 92 kurum arasında 2'şer yayınla Çankırı Karatekin Üniversitesi 12'inci, Kastamonu Üniversitesi 15'inci ve Mardin Artuklu Üniversitesi 17'inci sıradan listeye girmektedirler.

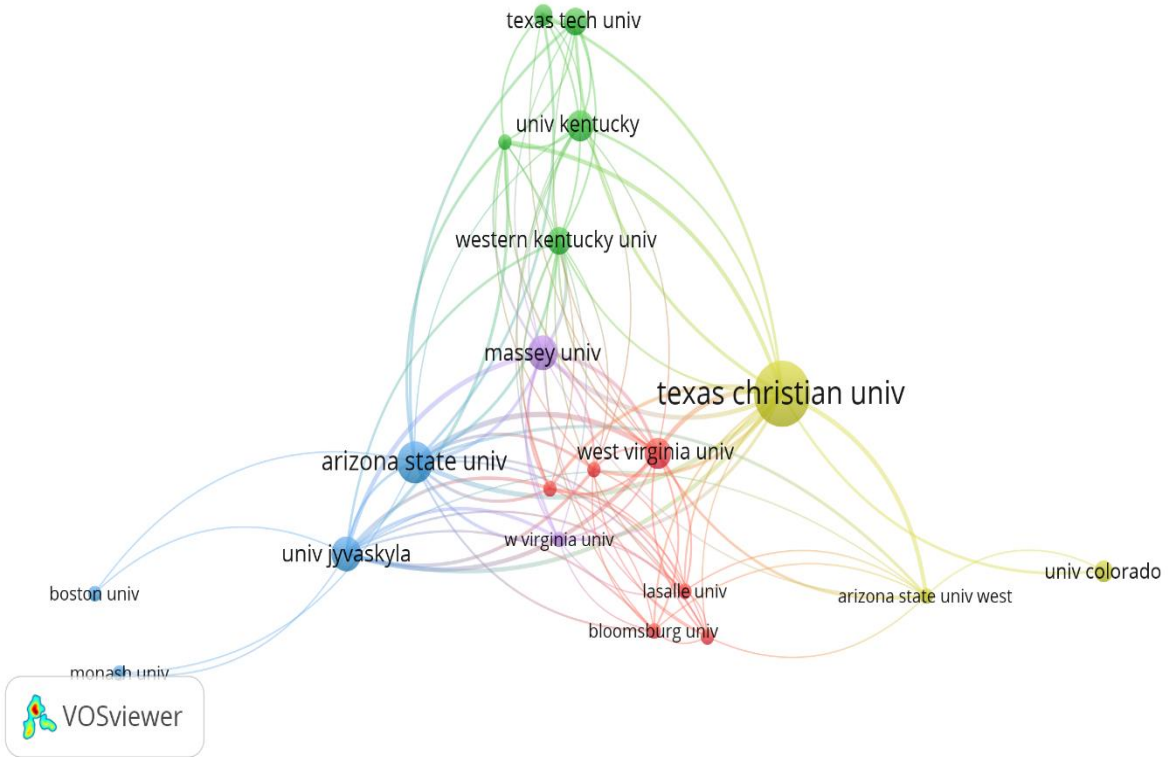
Araştırmada konu üzerinde en üretken kurumlar incelenmiştir. Albort-Morant ve Ribeiro-Soriano (2016), bibliyometrik araştırmalarda yazar, ülke ve kurum üretkenlik derecelerinin yapılan yayın sayısı ile değil, yayınlarına yapılan alıntı sayısı ile ölçülmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Bu doğrultuda yapılan analiz sonucu örgütsel muhalefet konusunda en üretken on kurumun sıralaması Çizelge 6'da verilmektedir. Çizelgede yer alan kurumlar yayın sayılarının azlığı nedeniyle Çizelge 5'e alınamamışlardır. Yayın başına ortalama alıntı değerlerinin yüksek oluşu nedeniyle farklı bir çizelgede (Çizelge 6) gösterilmektedirler. Bu değerlendirmeye göre en üretken ilk üç kurum sırasıyla Minnesota Üniversitesi, North Texas Üniversitesi ve Georgetown Üniversitesidir.

Çizelge 6. Örgütsel Muhalefet Konusunda En Üretken Kurumlar

Kurum	Eser Sayısı	Alıntı Sayısı	YBO Alıntı
University of Minnesota (USA)	1	786	786,00
University of North Texas (USA)	1	65	65,00
Georgetown University (USA)	1	64	64,00
Indiana University (USA)	1	64	64,00
Pepperdine University (USA)	1	40	40,00
Arizona State University West Campus (USA)	1	37	37,00
Capital University (USA)	1	36	36,00
Ohio University Lancaster (USA)	1	36	36,00
Oregon State University (USA)	1	36	36,00
Washington University (USA)	1	36	36,00

Kurumların örgütsel muhalefet konusu üzerinde üretkenlik derecelerinin yer aldığı Çizelge 6'ya göre, sıralamada yer alan ilk 10 kurumun ABD'de faaliyet gösteren üniversiteler olduğu görülmektedir.

Daha anlamlı sonuçlar elde etmek bakımından yapılan daraltmada, en az 1 yayın yapan ve bu yayınlarına en az 10 atıf alan 28 kurumun varlığı tespit edilmiştir. Görsel 4'de yer alan ağ haritası kurumlar bağlamında alıntı analizini görselleştirmektedir.

Görsel 4. Kurumlar Bağlamında Alıntı Analizi Ağ Haritası

3.6.Ortak Kelime Analizi

Ortak kelime analizi kapsamında yapılan analizde, örgütsel muhalefet ile ilişkisi incelenen kavramları belirlemek amacıyla yazar anahtar kelimeleri "author keywords" kullanmış ve toplamda 256 kelimenin örgütsel muhalefet ile birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir.

Daha anlamlı veriler elde etmek amacıyla en az 3 kez örgütsel muhalefet ile birlikte kullanılan kelimeler tespit edilerek Çizelge 8'de listelenmiştir. Çizelge 8'de yer alan analiz sonuçlarından, zaten kavramı ifade eden örgütsel muhalefet (organizational dissent) ortak kelimesi çıkarılmıştır.

Çizelge 8. Birlikte Kullanılan Yazar Anahtar Kelimeleri

Anahtar Kelime	*Keyword*	Görünüm	Toplam Bağlantı Gücü (TBG)
Muhalefet	*Dissent*	11	6
Çalışan Sesi	*Employee Voice*	10	8
Haber Uçurma	*Whistle-blowing*	8	7
Örgütsel İletişim	*Organizational Communication*	4	4
Açık Muhalefet	*Articulated Dissent*	3	5

Süreç Teorisi	*Process Theory*	3	4
Ses	*Voice*	3	3

Görsel 5'de yer alan ağ haritası, örgütsel muhalefet anahtar kelimesi çıkarıldıktan sonra kalan 255 anahtar kelime bağlamında ortak kelime analizini görselleştirmektedir.

Görsel 5. Ülkeler Bağlamında Alıntı Analizi Ağ Haritası

3.7.Ortak Alıntı Analizi

Ortak alıntı analizi, sıklıkla birlikte alıntılanan yayınların tematik olarak benzeşim içinde olduklarını varsayımlayan bir bilimsel haritalama tekniği olarak kabul edilmektedir. Bu tekniğe göre, iki yayın bir başka yayının kaynakçasında bir arada bulunduğunda söz konusu iki yayının tematik olarak benzerliğinden bahsedilmektedir. Analiz, en etkili yayınları bulmak ve tematik kümeleri tespit etmek açısından yarar sağlamaktadır. Ayrıca, ortak alıntı analizinde yalnız yüksek oranda alıntıya sahip yayınlara odaklanılması, yeni veya niş yayınların küme dışında kalmasına ve araştırmacıların niş alanları belirleyebilmesine de olanak tanımaktadır (Donthu vd., 2021; Bağış, 2021). Bu doğrultuda Çizelge 9 en sık birlikte alıntılanan yazarları, alıntı sayısını, toplam bağlantı gücünü, kurumu ve yazarların H-indeks değerlerini göstermektedir. Analiz sonuçlarına göre, Kassing 568 alıntıyla birinci sırada yer alırken onu, 139 alıntıyla Garner ve 43 alıntıyla Croucher takip etmektedir.

Çizelge 9. Alıntılanan Yazarlar Bağlamında Ortak Alıntı Analizi

Yazar	Alıntı	TLS	Kurum	H-Index
Kassing, J.W.	568	5.184	Arizona State University	13
Garner, J.T.	139	2.243	Texas Christian University	8
Croucher, S.M.	43	819	Massey University	13
Graham, J.W.	37	563	Arizona State University	13

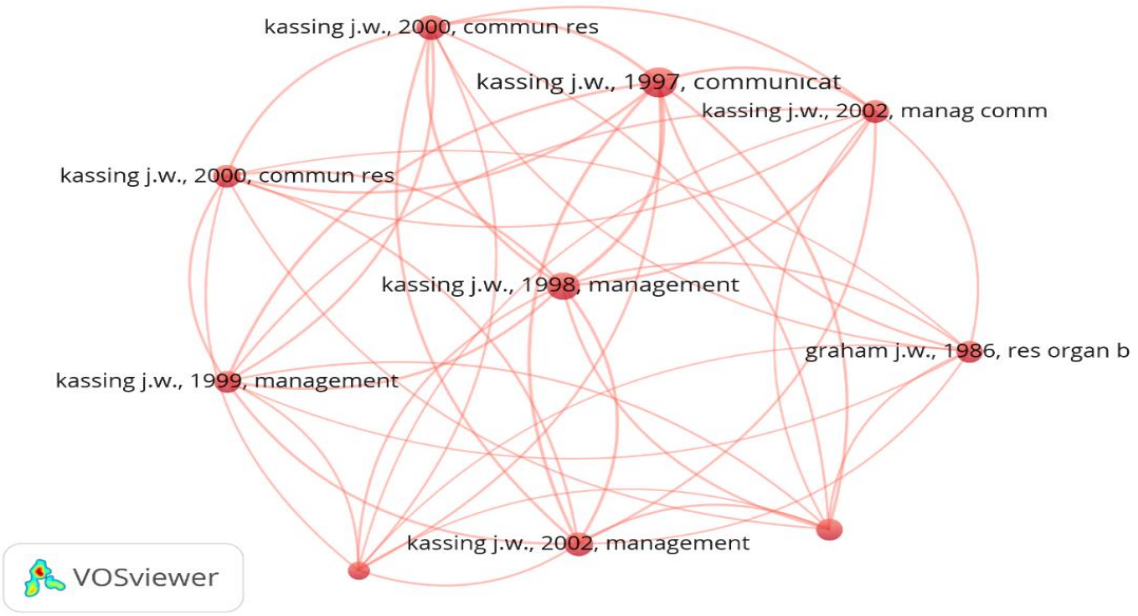
Hegstrom, T.G.	36	690	Texas Tech University System	8
Redding, W.C.	32	516	Massey University	13
Payne, H.J.	28	502	University of Birmingham	10
Goodboy, A.K.	27	342	University of North Carolina	6
Near, J.P.	26	258	University of Birmingham	10
Avtgis, T.A.	24	505	North Dakota State University Fargo	3

Ortak-alıntı analizi eserler kapsamında incelendiğinde çıkan sonuçlar Çizelge 10'da görülmektedir. Kassing kaleme aldığı beş eseriyle ilk beş sırayı doldurmaktadır.

Çizelge 10. Ortak Alıntı Bağlamında En Sık Alıntılanan Eserler

Eser	Alıntı Sayısı	TBG	DOI
Kassing J.W., 1997	61	288	https://doi.org/10.1080/10510979709368510
Kassing J.W., 1998	50	246	https://doi.org/10.1177/0893318998122002
Kassing J.W., 2000	40	220	https://doi.org/10.1080/08824090009388751
Kassing J.W., 2002	37	208	https://doi.org/10.1177/0893318902161002
Kassing J.W., 2002	35	186	https://doi.org/10.1177/089331802237234

Görsel 6'de yer alan ağ haritası yazarlar bağlamında ortak alıntı analizini görselleştirmektedir.

Görsel 6. Yazarlar Bağlamında Ortak Alıntı Analizi Ağ Haritası

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bibliyometrik analizler büyük hacimli yapılandırılmamış verilerin titiz bir şekilde anlamlandırılması, konu hakkında yer alan kümülatif bilimsel veriye ilişkin entelektüel birikimi ortaya koyması, evrimsel nüanslarını deşifre etmesi ve haritalaması açısından akademisyenler tarafından sıklıkla kullanılan bir analiz türüdür (Donthu vd., 2021). Bu doğrultuda, örgütler için

önemi giriş bölümünde etraflıca açıklanmaya çalışılan örgütsel muhalefet konusunda yapılan bu bibliyometrik çalışmada 1985 ile 2022 (Aralık) yılları arasında konu hakkında üretilen bilimsel araştırmaların gözden geçirilmesi amaçlanmıştır.

WoS veri tabanında yer alan örgütsel muhalefet konusunda yapılan araştırma sayısının düşük olması ve alana olan ilginin 2007 yılından sonra kısmen artış göstermesi, 2007 sonrası 16 yıllık periyotta yıllık ortalama 5,12 yayın üretilmesi (n=82) gibi nedenlerden dolayı alanın gelişimi hakkında yorum yapılması pek mümkün olamamaktadır. Bu nedenle henüz konunun tüm yönleriyle ele alınmadığı, örgütsel davranış alanında yer alan diğer değişkenlerle (Bkz. 2.6. Ortak Kelime Analizi) yeterince ilişkilendirilmediği söylenebilir.

Örgütsel muhalefet konusunda WoS veri tabanında yer alan ilk yayının 1985 yılında Gummer tarafından kaleme alınan eser olduğu görülmektedir. Eser yine aynı veri tabanında 8 kez alıntılanmıştır. En fazla alıntıya sahip eserin ise Van Dyne ve arkadaşları tarafından 1995 yılında kaleme alınan ve örgütsel vatandaşlık davranışı, prososyal örgütsel davranış, haber uçurma ve prensibe dayalı örgütsel muhalefet davranışlarının ayrıntılı bir incelemesi ile benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymayı amaçlayan bir yayın olduğu gözlemlenmiştir. İlk yayının gözlemlendiği 1985 yılından bu yana geçen 38 yılda 20'si yönetim ve 9'u işletme alanında yürütülen 89 yayının varlığı tespit edilmiştir. Bu yayınların 85'i makale, 3'ü bildiri ve 1'i kitap bölümüdür. Yazarlar açısından bakıldığında ise en çok yayının Garner (n=12), Kassing (n=7) ve Buckner (n=6) tarafından üretildiği görülmektedir. Yayın başına ortalama alıntı sayısında ise ilk sırada Payne'nin (19,33) yer aldığı ve onu sırasıyla Kassing (14,86) ve Garner'in (12,08) izlediği bulgulanmıştır. Kassing'in (1998) geliştirmiş olduğu ve örgütsel muhalefet araştırmalarında sıklıkla kullanılan "örgütsel muhalefet ölçeğini" geliştirdiği makale veri tabanında yer almamakta, bu nedenle Kassing'in alana yaptığı katkının tam olarak ortaya konması mümkün görülmemektedir. Analiz sonuçları yayınların 17 ülkede üretildiğini göstermiştir. 55 yayın ve bunlara yapılan 1.469 atıf ve yayın başına ortalama 26,71 alıntıyla Amerika Birleşik Devletleri listenin ilk sırasında yer almaktadır. Türkiye 14 yayın ile listede ikinci sıraya yerleşmesine rağmen, bu yayınlara yapılan 13 alıntıyla, alıntı sıralamasında altıncı sırada yer almaktadır. Yayın başına ortalama alıntının 0,93 gibi düşük bir değerde olması, çok sayıda eser üretilmesine karşın bu eserlerin kalite bakımından nispeten düşük olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Barbados tek yayınla yayın sıralamasına göre 16'ncı sırada bulunurken alıntı sıralamasında tek yayınına 22 atıfla 3'üncü sıraya yerleştiği görülmektedir. Yayın başına ortalama alıntı değeriyle Barbados'un üretkenlik açısından Amerika Birleşik Devletleri'nin hemen arkasından ikinci sırada geldiği söylenebilmektedir.

Çalışmada elde edilen sonuçlar, örgütsel muhalefet kavramının literatürde hak ettiği yeri bulamadığı yönünde bir izlenim oluşturmaktadır. Örgütlerde muhalefetin açıkça ifade edilmesinin doğuracağı olası huzursuzluklar, muhalif işgörenlerin maruz kalabileceği yaptırımlar gibi nedenlerden dolayı konu hakkında veri toplanmasının güçlüğünün çalışmalara yönelik kısıt oluşturduğu düşünülebilir.

Çalışmanın Sınırlılıkları ve Gelecekte Yapılacak Araştırmalara Öneriler

Bibliyometrik analizler genellikle çalışmaların niceliği, niteliği, yayınlar arasındaki bağlantıları ve atıf sayısını makalelerin gerçek kalitesinden bağımsız olarak ölçmekte olduklarından, diğer yazarları makaleleri okumadan ve içeriğine dair eleştirel bir görüş geliştirmeden alıntı yapmaya yönlendirebilmektedirler (Albort-Morant & Ribeiro-Soriano, 2016).

Bir diğer sınırlılık ise, bu çalışma WoS veri tabanında bulunan çalışmalarla kısıtlı kalmakta, diğer veri tabanlarında konu ile ilgili yayınları kapsamamaktadır.

Kaynakça

Albort-Morant, G., & Ribeiro-Soriano, D. (2016). A bibliometric analysis of international impact of business incubators. *Journal of Business Research,* 69(5), 1775–1779. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.10.054

Argyres, N., & Mui, V.-L. (2007). Rules of engagement, credibility and the political economy of organizational dissent. *Strategic Organization*, *5*(2), 107–154. https://doi.org/10.1177/1476127007078502

Avtgis, T.A., Thomas-Maddox, C., Taylor, E., & Patterson, B.R. (2007). The influence of employee burnout syndrome on the expression of organizational dissent. *Communication Research Reports,* 24(2), 97–102. https://doi.org/10.1080/08824090701304725

Bağış, M. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda kullanılan başlıca analiz teknikleri. O. Öztürk ve G. Gürler, (Eds.). *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (2. Baskı), (pp. 97-109), Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Broadus, R.N. (1987). Toward a definition of "bibliometrics.". *Scientometrics*, 12(5-6), 373–379. https://doi.org/10.1007/bf02016680

Croucher, S.M., Braziunaite, R., Homsey, D., Pillai, G., Saxena, J., Saldanha, A., . . . Agarwal, K. (2009). Organizational dissent and argumentativeness: A comparative analysis between American and Indian organizations,. *Journal of Intercultural Communication Research*, 38(3), 175-181. https://doi.org/10.1080/17475759.2009.505057

Croucher, S.M., Zeng, C., & Kassing, J. (2016). Learning to contradict and standing up for the company. *International Journal of Business Communication,* 56(3), 1-19. https://doi.org/10.1177/2329488416633852

Curtis, M.B. (2006). Are audit-related ethical decisions dependent upon mood? *Journal of Business Ethics,* 68(2016), 191-209. https://doi.org/10.1007/s10551-006-9066-9

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W.M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research,* 133(2021), 285-296. https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070

Dyne L. van Cummings L.L. & McLean Parks J. (1995). Extra-role behaviors: In pursuit of construct and definitional clarity (a bridge over muddied waters). *Research in Organizational Behavior: An Annual Series of Analytical Essays and Critical Reviews*, 17(1995), 215-285.

Garner, J.T. (2006). When things go wrong at work: An exploration of organizational dissent messages. *Communication Studies*, 60(2), 197–218. https://doi.org/10.1080/10510970902834916

Garner, J.T. (2011). Making waves at work: Perceived effectiveness and appropriateness of organizational dissent messages. *Management Communication Quarterly*, 26(2), 224–240. https://doi.org/10.1177/0893318911431803

Garner, J. T. (2013). Dissenters, managers, and coworkers. *Management Communication Quarterly*, 27(3), 373–395. https://doi.org/10.1177/0893318913488946

Gummer, B. (1985). Committing the Truth: Whistle-blowing, organizational dissent and the honorable bureaucrat. *Administration in Social Work,* 9(4), 89–102. https://doi.org/10.1300/j147v09n04_08

Hastings, S.O., & Payne, H.J. (2013). Expressions of dissent in email: Qualitative insights into uses and meanings of organizational dissent. *International Journal of Business Communication*, 50(3), 309–331. https://doi.org/10.1177/0021943613487071

Kassing, J.W. (1997). Articulating, antagonizing, and displacing: A model of employee dissent. *Communication Studies*, 48(4), 311–332. https://doi.org/10.1080/10510979709368510

Kassing, J.W. (1998). Development and validation of the organizational dissent scale. *Management Communication Quarterly*, 12(2), 183–229. https://doi.org/10.1177/0893318998122002

Kassing, J.W. (2000). Investigating the relationship between superior-subordinate relationship quality and employee dissent. *Communication Research Reports*, 17(1), 58-69. https://doi.org/10.1080/08824090009388751

Kassing, J.W. (2002a). Someone's going to hear about this: Examining the association between dissent-triggering events and employees' dissent expression. Management *Communication Quarterly*, 16(1), 39-65. https://doi.org/10.1177/0893318902161002

Kassing, J.W. (2002b). Speaking up: Identifying employees' upward dissent strategies. *Management Communication Quarterly*, 16(2), 187-209. https://doi.org/10.1177/08933180223723

Kassing, J.W. (2006). Speaking up competently: A comparison of perceived competence in upward dissent strategies. *Communication Research Reports*, 3(3), 227-234. https://dx.doi.org/10.1080/00036810500230651

Kassing, J.W. (2008). Consider this: A comparison of factors contributing to employees'expressions of dissent. *Communication Quarterly*, 56(3), 342-355. https://doi.org/10.1080/01463370802240825

Kassing, J.W., & Avtgis, T.A. (1999). Examining the relationship between organizational dissent and aggressive communication. *Management Communication Quarterly*, 13(1), 100–115. https://doi.org/10.1177/0893318999131004

Merigó, J.M., Gil-Lafuente, A.M., & Yager, R.R. (2015). An overview of fuzzy research with bibliometric indicators. *Applied Soft Computing*, 27(2015), 420-433. https://doi.org/10.1016/j.asoc.2014.10.035

Near, J.P., & Miceli, M.P. (2008). Wrongdoing, whistle-blowing, and retaliation in the U.S. Government: What have researchers learned from the merit systems protection board (MSPB) survey results? *Review of Public Personnel Administration*, 28(3), 263–281. https://doi.org/10.1177/0734371X08319153

Payne, H.J. (2007). The role of organization-based self-esteem in employee dissent expression. *Communication Research Reports*, 24(3), *235 - 240.* https://doi.org/10.1080/08824090701446609

Schilpzand, P., Hekman, D.R. & Mitchell, T.R. (2015). An inductively generated typology and process model of workplace courage. *Organization Science*, 26(1), 52-77. http://dx.doi.org/10.1287/orsc.2014.0928

Sprague, R.F. (2013). Organizational dissent and servant leadership. *The International Journal of Servant-Leadership*, 8/9(1), 285-298.

Turnage, A.K., & Goodboy, A.K. (2014). E-mail and face-to-face organizational dissent as a function of leader-member exchange status. *International Journal of Business Communication*, 53(3), 271-285. https://doi.org/10.1177/2329488414525456

Van Dyne, L., Cummings, L.L., & McLean, P.J. (1995). *Extra-role behaviors: In pursuit of construct and definitional clarity (A Bridge over Muddied Waters).* L.L. Cummings, & B.M. Straw (Eds.), Research in Organizational Behavior (ss. 215-285). Greenwich: JAI Press.

Welsh, T. (2015). Qualitative and quantitative methods in libraries journal special issue: Bibliometrics and scientometrics. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries, Special Issue: Bibliometrics*, 1-3.

ÇALIŞMA YAŞAMINDA YAŞLILIĞIN İZLERİ: KIRKLARELİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi, MEHTAP DEMİR[1]
Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, mehtapmemis34@hotmail.com-
0000-0002-7009-0385

ÖZET

Teknolojinin ilerlemesi, salgın hastalıkların azalması ve kronik hastalıklar karşısında tıbbın ilerlemesi, yaşam kalitesinin artması, çarpışarak gerçekleştirilen savaşların azalması gibi pek çok etken insanın yaşama süresini arttırmıştır. Nüfus yapısında meydana gelen bu değişim neticesinde kişilerin aktif yaşlanma sürecine girdikleri gözlemlenmektedir. Trakya Kalkınma Ajansından elde edilen veriler ışığında Türkiye'de 65 yaş üstü nüfusun %8 civarında olduğu, bu oranın Kırklareli'nde %12 olduğu tespit edilmiştir (Kırklareli Yatırım Ortamı). Aynı raporda nüfustaki çocuk oranının ülke genelinde %25 iken Kırklareli'nde %17 olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum il nüfusunun yaş ortalamasının ülke genelinden yüksek olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Kırklareli istatistik yıllığında 2007 yılında %15,28 olarak açıklanan yaşlı (65+) nüfusu, 2021 yılına gelindiğinde %21,42 a ulaştığı görülmektedir (Kırklareli Valiliği).

Yaşlanma dönemsel bir olgu değildir. Fırsat penceresini kaçırmakta olan veya kaçırmış ülkeler açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Bu nedenle yaşlı çalışanlar, çalışma hayatı açısından oldukça önemlidir. Yaşlı çalışanların istihdamda kalma gereksinimi artarken yaşları nedeniyle ayrımcılığa maruz kalmaları da istenen bir durum değildir. Uzun vadede en önemli büyüme aracının beşeri sermaye olması nedeniyle, emek seyyaliyetinin düşük olduğu yaşlı çalışanların verimliliklerinin arttırılması çalışma barışının sağlanmasıyla mümkün olmaktadır.

Yukarıda da bahsedilen değerlere dönülecek olduğunda, ülke genelinde yaşlı çalışanlar için yapılmış çalışmaların Kırklareli özelini kapsamayacağı yönünde izlenime varılmaktadır. Bu nedenle, çalışmalar değerlendirildiğinde gerek kültürel, gerek sosyal gerekse ekonomik sonuçları bakımından, tablonun değişeceği düşünülmelidir. Kırklareli özelinde yapılan bu çalışma Trakya Bölgesi genelinde benzerlik gösterebileceği de düşünüldüğünde çalışmanın Trakya genelinde değerli olduğu kanaatine varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Çalışma Yaşamı, Kırklareli, Çalışan Yaşlılar

TRACES OF ELDERLINESS IN WORKING LIFE: THE CASE OF KIRKLARELİ

ABSTRACT

Many factors such as the advancement of technology, the decrease in epidemics and the advancement of medicine against chronic diseases, the increase in the quality of life, the decrease in the wars waged by combat have increased the life expectancy of people. As a result of this change in the population structure, it is observed that people enter the active aging process. In the light of the data obtained from the Trakya Development Agency, it has been determined that the population over the age of 65 is around 8% in Turkey, and this rate is 12% in Kırklareli. In the same report, it is understood that while the rate of children in the population is 25% throughout the country, it is 17% in Kırklareli. This shows that the average age of the population of the province is higher than that of the country in general. Similarly, the olderly (65+) population, which was announced as 15.28% in the Kırklareli statistical yearbook in 2007, reached 21.42% by 2021.

Aging is not a seasonal phenomenon. It poses a serious problem for countries that miss or have missed the demographic window of opportunity. For this reason, older workers are very important in terms of working life. While the need for older workers to stay in employment increases, it is not desirable for them to be discriminated against because of their age. Since the most important growth tool in the long run is human capital, it is possible to increase the productivity of older workers with low labor mobility by ensuring work peace.

Returning to the values mentioned above, it is observed that the studies conducted for older workers throughout the country will not cover Kırklareli specific. Therefore, when the studies are evaluated, it should be considered that the picture will change in terms of cultural, social and economic results. Considering that this study, which was carried out in Kırklareli, may show similarities throughout the Thrace Region, it is seen that the study is valuable in Thrace.

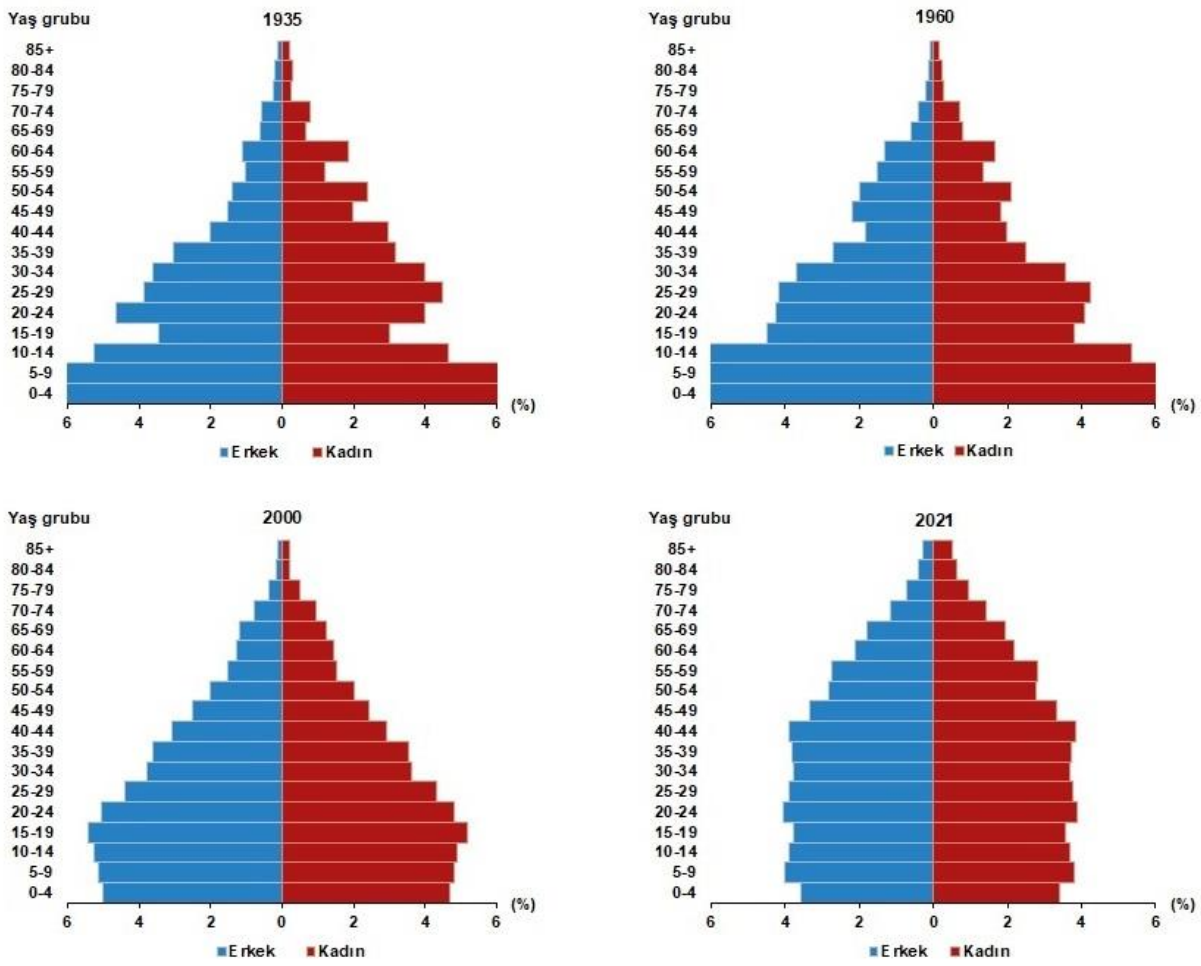
Keywords: Poverty, Working Life, Kırklareli, Older Workers

1. Yaşlılık, Çalışma Yaşamı ve Kırklareli

Yaşlanma mevcut özellikleri ve gelecek perspektifi açısından hemen hemen tüm dünyanın ana konularından birini oluşturmaktadır. Özellikle sosyo-ekonomik ve demografik bir öneme sahip olan olgu, tüm ciddiyetiyle konu merkezi haline gelmekte ve katlanarak artmaktadır. Azalan ölüm oranları ve yaşam süresinin artmasıyla birlikte 2050 yılı tahminlerine göre ortalama insan ömrünün 77.2 olacağı öngörülmektedir (UN, 2022;i). Bu durumun işgücü piyasasına yansıması ise kaçınılmaz. Azalan doğum oranlarının karşısında artan çalışma çağı nüfusun getirileri orta vadede demografik fırsat penceresi oluşturmuş olsa da sürdürülebilir olmadığı müddetçe ileri dönemler için ciddi sorun teşkil etmektedir.

Yaş yapısındaki dönüşümü yaşayan ülkelerden biri de Türkiye'dir. TÜİK verilerine göre 2021 yılında 84 milyon 680 bine ulaşan ülke nüfusunun yaş yapısının şekil değiştirdiği, ortanca yaşın yükseldiği ve yaşlı nüfusun arttığı görülmektedir.

Grafik 1: Yıllar İtibariyle Türkiye Nüfus Piramidi

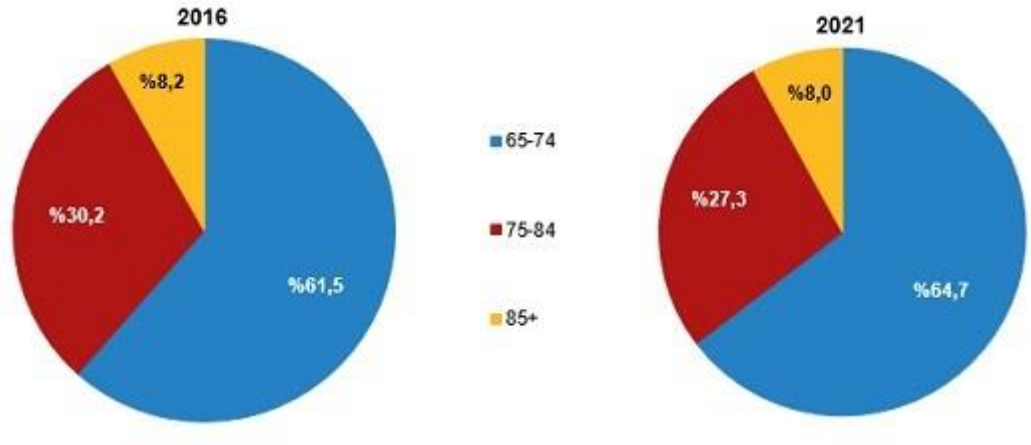

Kaynak: TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866

Nüfus piramidinden de anlaşılacağı üzere yapısı değişen nüfus karşısında geç olmadan tedbirlerin alınması gerekmektedir. Evrensen bir ihtiyaç olan kalkınma hedeflerinden yaşlı

nüfusu ayrı tutmak mümkün ve sürdürülebilir görülmemektedir. O halde iktisadi anlamda yaşlı nüfusun da kalkınma sürecinde birer aktör olarak rol almalarına izin vermek gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Grafik 2: Yaş Grubuna Göre Yaşlı Nüfus Oranları 2016/2021

Kaynak:TÜİK, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021-45636

Grafik 2, 2016 yılından 2021 yılına gelene kadar ülke nüfusunun hızla yaşlandığını, yaşlı nüfusun %8 inin 85 ve üzeri yaşta olduğu, %27,3'ünün 75-85 yaş aralığında olduğunu ve %64,7'sinin 65-74 yaş aralığında olduğunu göstermektedir. Projeksiyon, ülke açısından 2040 yılında bağımlı yaşlı nüfusun halihazırdakinden en az iki kat fazla olacağını da ilave etmektedir. Yaşlı nüfusun istihdama katılımı söz konusu olduğunda ise oranlar, 2016 yılı için %11,8 iken 2020 yılına gelindiğinde %10 olarak gerçekleşmiştir.

Söz konusu Kırklareli olduğunda ise durum daha da derinleşmektedir. Adrese dayalı nüfus kayıt sisteminden elde edilen verilere göre 2016 yılında Kırklareli nüfusunun yaşlı oranının %11 ila 13,9 olduğu bulgulanırken, bu oran 2021 yılında %14'ün üstüne çıkmakta ve il yaşlı iller arasında girmektedir. O halde istihdamı yaşlı çalışanlar olmadan düşünmek çok da makul değildir.

2. Yöntem ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmada çalışma yaşamındaki yaşlılara yönelik araştırmaların incelenmesi üzerine doküman analizi yapılmıştır. İslamoğlu ve Alnıaçık (2013; 212), "sosyal bilimlerin bazı alanlarında görüşme ya da gözlem yoluyla bilgi toplanamadığı için o alanlardaki dokümanlar incelenerek bilgi edinildiğini ve o alandaki yazılı ve görsel belgelerin incelenmesi için geniş bir kaynak araştırmasına gerek duyulduğunu" aktarmaktadır. Dokümanlar nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarını oluşturmakta ve araştırmacı ihtiyacı olan veriyi gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilmektedir. Bu tarafıyla "doküman incelemesi araştırmacıya zaman ve para tasarrufu anlamında katkıda bulunmaktadır" (Yıldırım& Şimşek, 2016, 194). Bu çalışmanın amacı ulaşılan bilimsel araştırma makaleleri ve tezlerin araştırma sonuçlarını sistematik bir şekilde ortaya koymak, elde edilen veriler üzerinden Kırklareli'nde çalışan yaşlıların olası sorunlarına değinmek ve çözüm önerileri sunmaktır.

Çalışmaya dahil edebilecek araştırmaları ortaya çıkarmak amacıyla, “Google Scholar”, “Dergipark” ve “Yök Tez” veri tabanları üzerinden “çalışma hayatı ve yaşlılık”, “yaşlı çalışan”, “çalışma hayatında yaşlı çalışan” anahtar kelimeleri araştırılmış, belirlenen anahtar sözcükler veri tabanlarında 2022’nin Kasım ayına kadar tarih sınırı olmadan taranmıştır. İlgili anahtar kelimeler kullanılarak ulaşılan araştırmalar için bazı kıstaslar belirlenmiştir. Dahil edilme ve hariç edilme kıstasları çerçevesinde toplamda 16 araştırma çalışma kapsamına alınmıştır. Anılan araştırmalara ilişkin bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışma Kapsamına Alınan Araştırmalara İlişkin Bilgiler				
No	**Yıl**	**Çalışmacının Adı**	**Çalışmanın Adı**	**Sonuç**
1	2015	Çiğdem ÇAĞLAYAN Nilay ETİLER	Türkiye'de Yaşlı İşçilerin Sağlığı 2010 Sağlık Araştırmasının İleri Analizi	Yaşlı işçilerin işle ilgili sorunları erişkin yaş grubu ile benzer olmasına karşın işyeri ortam tehlikelerinin mevcut kronik hastalıklarını ağırlaştırması söz konusudur. Çalışma yaşamında bir risk grubu olan yaşlı işçilerin hem çalışma koşulları hem de sağlık hizmeti anlamında ele alınması, bu risk grubu ile ilgili ulusal politikaların oluşturulması gerekmektedir.
2	2016	Seda TOPGÜL	Çalışma Yaşamında Yaşlı Ayrımcılığı Mı Yaş Ayrımcılığı Mı?	Yaşlı çalışanların hem işe alımda hem de işten çıkarılmalarında yoğun olarka ayrımcılığıa maruz kaldıkları gözlemlenmiş, bu ayrımcılığın önlenmesi için ise iletişim kanallarınon açık olduğu model önerisinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.
3	2017	Serap ÖZEN Çağlar ÖZBEK	Çalışma Yaşamında Yaşlılık: Yaşlı Çalışanlar ve İnsan Kaynakları Uygulamaları	İK uygulamalarının yaşlı çalışanları kapsayıp kapsamayacağı kararındaki etki iş ve çalışma koşullarındaki eşitlikçi bir yaklaşımla yeniden belirlenmesi gerektiğini savunmakta, yaşlıların çalışmaya devamında, çalışanla birlikte işletmenin de faydasına olacağı savunulmuştur. Yaşlı çalışanların gereksinimleri doğrultusunda düzenlenmiş ve yaşlı çalışanları teşvik ederek üretkenliklerinin devamını sağlayan İK politikaları ve uygulamalarının önemli hale geldiği sonucuna varmışlardır.
4	2017	Mehtap ARACİ KAZİCİ	Older Workers in Working Life: An Assessment of the Factors Affecting Their Performances, Employment Situations and Attitude Towards Them	Yaşlı işçi çalıştırmanın olumlu veya olumsuz bir durum olup olmadığını araştırmış, her ne kadar işletmeler için yaşlı çalıştırmanın zorlukları olsa da güçlü bir İK uygulamasıyla bu güçlükleri aşıp, yaşlı çalışanların tecrübelerinden yararlanabilmenin olası olduğu sonucuna varmıştır.
5	2017	Gökhan OFLUOGLU Banu ÖZBUCAK ALBAR	Yaşlı İşgücünün İş Sağlığı ve İş Güvenliği Sorunları ve Çözüm Önerileri	Çalışma, elverişsiz çalışma ortamlarının yaşlı çalışanları verimsiz yaparken aynı zamanda sağlık sorunlarının artmasına neden olacağını, yaşlıların işgücü deneyiminden yararlanması gerektiğini ve değişen yeni üretim süreçlerine ve bilgilere sahip olması için yaşlı çalışanların eğitim almalarının sağlanması gerektiğini söylemektedir.
6	2017	İrfan USTA Güven MURAT	İşgücü Piyasasında Yaşlılar ve Aktif Yaşlanma: Avrupa Birliği ve Türkiye Değerlendirmesi	İşgücüne katılım oranının AB düzeyinde arttığı, ancak bu artışın kadınlarda erkeklere oranla daha fazla olduğu bulgulanmıştır. Elde edilen sonuç cinsiyete göre yaşlı çalışanlar arasındaki makasın daraldığıdır. Ancak Türkiye ile mukayese edildiğinde işgücüne katılım oranındaki artışın hem kadınlar hem de erkekler bazında AB ortalamasının altında olduğu, bunun nedenlerinden en önemlisinin ise emeklilik nedeni ile yaşlıların iş piyasasından çekilmesi olarak açıklamıştır.

7	2018	Volkan AKKAYA	Muğla'da Birinci Basamakta Çalışan Yaşlı Sağlık Çalışanlarının Çalışma Yaşamı, Yaşam Kalitesi ve Sağlık Sorunları Yönünden Yaşlı Olmayan Çalışanlarla Karşılaştırılması	Çalışma yaşamı özelliklerinden bakıldığında yeni bir iş bulmakta zorlanacağını düşünme, fiziksel şiddete veya kimyasal maddeye maruz kalma düzeyleri yaşlı çalışanlarda olumsuz bulunurken, yaşam kalitesi açısından diğer çalışanlara oranla daha iyi oldukları bulgulanmıştır.
8	2018	Gülçin EROKSAL ÜLGER	Bir Sorun Olarak Yaşlanma: Türk Kamu Personeline Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme	Kamu kurum ve kuruluşlarındaki işgücünün özel sektöre kıyasla daha yaşlı olduğunu, bir diğer deyişle istihdam edilmelerinin yanı sıra emekliliğe de yakın olduğunu bulgulamıştır. Ne var ki emekli olanların yerine istihdam edilecek gençlerin kamuyu tercih etmeme ihtimallerinin olduğunu, bu ihtimalin ise ileride kamusal işlerin yapılabilmesi için tecrübesiz ellere teslim edilme potansiyelini doğurduğunu bulgulamıştır.
9	2020	Ayşenur ÖKTEM ÖZGÜR Tunç DEMİRBİLEK	Endüstri 4.0 ve Yaşlı Çalışanların İstihdam Edilebilirliği	Yeterli bilgi ve iletişim teknolojisi (BİT) becerisine sahip olmayan yaşlı çalışanların istihdam edilebilirliğini olumsuz etkileyebildiğini belirtmiştir. Araştırmacılar çalışma sonunda dijital becerilerin kazanılması için yaşlı çalışanlara yönelik işverenlerin yaşam boyu öğrenme ve sürekli eğitime yatırım yapılması gerektiğini eklemektedir.
10	2020	Halime KARAKAYA	Gümüş Ekonomi ve Aktif Yaşlanma Bağlamında İşkur'un Rolü ve Alınması Gereken Önlemler	İşyerlerinin daha yaşlı dostu ortamlara dönüştürülmesi, işveren tarafından koyulan engellerin kaldırılması, yaş ayrımcılığının önlenmesi gibi bazı tedbirlerin bugünden alınması gümüş işgücüne yönelik önyargıların ortadan kaldırılması ve bu konuda toplum bilincinin oluşturulması açısından önem arzettiğini, çalışma istek ve arzusunda olan yaşlı kişilere istihdam olanaklarının verilmesi gerektiğini söylemektedir.
11	2021	Işılay DOĞMUŞ Sait YILDIRIM	Çalışma Hayatında Yaşlı Olmak	Yaşlılığın ve çalışma hayatında dezavantajlı bir grup olan yaşlıların karşılaştıkları sorunları incelemiş, yaşlı çalışanın istihdamı, genç işsizlerin sorunu ve emeklilik yönlerinden ele alınan politikaların günümüzde yetersiz kaldığını, yaşlı işgücünü ve yaşlılığın getirdiği muhtaçlık halini göz önünde bulundurarak yeni önlemler ve politikaların konuşulması gerektiği vurgulanmıştır.
12	2021	Gülsüm KORKUT Mehmet Fahri BULDUK	Sektörler İtibariyle İşverenlerin Yaşlı İstihdamına İlişkin Tutumlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma	Çalışmada işverenlerin faaliyet gösterdiği sektörel duruma göre yaşlı istihdamına ilişkin tutumlarının belirlenmesi amaçlanmış, araştırmanın sonucunda işverenlerin yaşlı işgücüne ilişkin genellikle beden gücü bakımından verimli çalışamayacakları, yaşlı işgücünün yeniliklere dirençli olduğu, gençlere nazaran işyerinde daha az stresli oldukları ve sık sık izin kullanmadıkları sonucuna varılmıştır.

13	2021	Ayşenur ÖKTEM ÖZGÜR	Yaşlı İstihdamının Sosyo-Psikolojik Analizi	r. İşgücü piyasasında yaşlı çalışan sayısının artması, emeklilik yaşının yükselmesi ya da bireylerin çeşitli nedenlerle emekliliklerini erteleyip aktif kalma talepleri çok kuşaklı bir işgücü piyasası yapısının oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Bu bakımdan, yaşlı çalışanların istihdam edilmesiyle ilgili iş tasarımı, işyerinde sağlıklı yaşlanma, eğitim ve beceri geliştirme, çeşitlilik yönetimi, kuşaklararası çalışma barışının sağlanması gibi çeşitli İK konularını yaşlı çalışanlar bağlamında irdeleme ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.
14	2021	Perihan Pelin VAROL	Yeni Yoksulluk ve İş Gücü Piyasasında "Yaşlı Çalışan Yoksullar": Antalya İli Örneği	Yaşlı çalışan yoksulların çalışma deneyimlerinin, çalışma ve geçim stratejilerinin, formel ve enformel ilişki örüntülerinin nasıl şekillendiği anlaşılmaya çalışılmış, katılımcıların çoğunluğunun varlığını sürdürebilmek ve günü kurtarmak için çalıştıkları görülmüştür.
15	2022	Emre KOL Seda TOPGÜL	İşyeri Sosyal Hizmeti ve Yaşlı Çalışanlar	Gerontolojik sosyal hizmet ekseninde, işyerinde yaşlı çalışanların genel sorunları ve işyeri sosyal hizmeti alanında neler yapılabileceğine yönelik yön göstermeyi amaçlamış, işyerlerinde artan sayıda yaşlı bireylerin çalışmaya başlaması ile birlikte, işyeri sosyal hizmet uzmanlarının yaşlı bireylerin sorunları üzerinde durmaları ve çözüm yolları bulmaları gerektiğini bulgulamıştır.
16	2022	Ayşe KESKİN	Aktif Yaşlanma Perspektifinden Yaşlı Çalışanların Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Dinamiklerin Analizi	Çalışmanın bulguları katılımcılara ilişkin özellikler, yaşlı çalışanlar ve yaşam memnuniyeti ve yaşlı çalışanların yaşam memnuniyetini etkileyen unsurlar olmak üzere 3 başlık altında incelenmiştir. Sonuç olarak yaşlı çalışanların yaşam memnuniyetlerinde öznel ve nesnel göstergelerden oluşan sosyo-demografik özellikler, sağlık, gelir, çalışma, serbest zaman, sosyal ilişkiler ve çevresel faktörler olmak üzere yedi alanın etkisi ölçülmüştür. Bu alanların yaşlı çalışanların yaşam memnuniyeti üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaşlı çalışanların yaşam memnuniyetleri üzerindeki en etkili unsurun ülkenin genel refah düzeyi olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda yaşlı çalışanların yaşam memnuniyeti düzeyleri iyileştirmek ya da koruyabilmek için aktif yaşlanma politikaları temelli istihdamda kalma sürelerini, topluma katılım imkânlarını, sağlık alanında iyi olma durumlarını, yaş dostu çevreleri arttırmaya yönelik nesiller arası eşitliğin sağlandığı sosyal politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu politikaların, gelecek dönemlerde yaşlı çalışanların ekonomi ve iş gücü bağlamında sorun oluşturacağı yaklaşımından ziyade aktif yaşlanma bakış açısıyla değerlendirilmesi ve uzun dönemli politikaların oluşturulması gerekmektedir.

3. Araştırmanın Bulguları

Doküman incelemesi sonucu yaşlı çalışanların işgücü piyasasındaki sorunları üç başlık altında toplanmaktadır. Bunlar psiko-sosyal nedenler, ekonomik nedenler ve kültürel nedenlerdir.

Psiko-sosyal nedenler: kişinin yaşı nedeniyle aktif olmaktan ziyade edilgen duruma düşmesi, iş piyasası içerisinde yeni roller üstlenmesini engellemektedir. Kişinin içinde bulunduğu ekonomik toplumdan soyutlanmasına neden olan bu durum yaşam doyumu üzerinde de negatif dışsallık yaratmaktadır.

Ekonomik nedenler: erken emeklilik sistemlerinin kişiyi aktif istihdamdan alıkoyan bir olgu olduğu gerçeği ileri zamanlarda negatif çıktılar meydana getirmektedir. Özellikle dezavantajlı durumda olan yaşlıların gerek fiziksel güç kayıpları gerekse teknolojik yetersizlikler gibi nedenlerle ikincil emek piyasalarında istihdam edilmelerine yol açmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek, teknoloji ile uyum içerisinde, yenilik peşinde koşan tecrübe edinmek için ucuz emek olmayı göze olan genç işgücünün konumunun aksine ekonomik kaygılar yaşlı nüfusu daha derinden etkilemekte ve bu kişiler kendilerinin yaşamlarını idame ettirebilmeleri için şartlar ne olursa olsun istihdam edilme ihtiyacını duymaktadırlar. Bunun yanı sıra benzer ekonomik kaygılar işverenleri de etkilemekte, özellikle tecrübeli yaşlı çalışanları nispeten daha yüksek ücret üzerinden işe almak istememekte, bu ise yaşlıların işgücü piyasası içerisinde ciddi sorunlarla karşılaşmalarına yol açmaktadır.

Kültürel faktörler: yaşlıların kendilerini sosyal hayata dahil etmeleri, dışarıda yemek yiyip, eş-dost ziyaretinde bulunmaları gibi eylemleri yapabilmeleri elde edecekleri gelirin düzeyine bağlıdır. Bu bağlamda işgücü piyasasında yer alamayan yaşlılar olumsuz etkilenmekte ve kültürel faaliyetler konusunda daha sınırlı hareket etmektedir. Ortaya çıkan ekonomik bağımlılık, kültürel gelişimi etkilemekte, kültürel gelişim ise psiko-sosyal sorunlara yol açmaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Anayasa'nın 5. Maddesinde sosyal, siyasal ve ekonomik engellerin kaldırılması yönünde gerekli koşulların sağlanması amacı ve görevi devlete yüklenmiştir. Bu bakımdan devletin yaşlı çalışanlara yönelik, özellikle ekonomik engelleri bertaraf edici ve koruyucu politikalar üretmesi beklenir. Anayasa ayrıca 60. Maddesinde sosyal güvenlik bakımından yaşlıları özel olarak koruma altına almakta ve 10. Maddesinde, onlara yönelik yapılan eylemlerin eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmediğini belirtmektedir.

Çalışan yaşlıların istihdam içerisindeki konumlarını korumak ve geliştirmek, onların toplumdan soyutlanmasını önlemek ve benlik saygılarını yeniden kazanmalarını sağlamak amacıyla işyerlerine yaşlı kotaları konulabilir, onlarda olmayan ancak iş piyasasının da ihtiyaç duyduğu yetenekler yaşlılara belki de yeniden kazandırılabilir.

Yaşa ilişkin kalıplaşmış yargılardan kurtulmak ve onları da aktif yaşamın birer parçası haline gelmelerini sağlamak için sosyal politika yapıcılara büyük rol düşmektedir. Yaşlı çalışanlar ile diğer çalışanlar arasında iş çıktı ve deneyimleri açısından farklılıkların bulunması hayatın olağan akışının bir gereğidir. Ancak yaşlı çalışanları enformel sektörlerin vicdanına bırakmak ise çok ahlâki görülmemektedir. Ayrıca aktif yaşlanma ve kişilerin istihdamda kalma sürelerini uzatmak, bir kazan-kazan durumudur. Bu hem yaşlı çalışanların gelir düzeylerin yükseltecek bir

enstrüman olmakta hem de stoklanması mümkün olmayan insan emeğinden olabildiğince yararlanmayı mümkün kılarak uzun soluklu sosyal politikaları mümkün kılmaktadır.

Söz konusu yaşlıların çalışma hayatındaki problemlerini minimalize etmek olduğunda Kırklareli önemli bir özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlanan nüfusu ile Kırklareli gelecek için pilot il görevini görebilecek potansiyele sahiptir. Bu nedenle yaşlı nüfusun çalışma yaşamında karşılaştığı sorunlara yönelik alınacak tedbirler özelde il için genelde ise geleceğin Türkiye'si için oldukça önem arz etmektedir. Bu bakımdan özellikle yaşlı nüfusu çalışma yaşamında tutmak ve onları içinde bulundukları dezavantajlı durumdan çıkarmak için alınması gereken bir takım önlemler gerekmektedir.

Çalışanların %63,5'ini ücretlilerin oluşturduğu Kırklareli'nde kendi nam ve hesabına çalışaların oranı %24,2 ücretsiz aile işçilerinin oranı ise %12,3'tür (İzmen& Özbay Daş, 2015, 34). İşgücüne katılımın yüksek olduğu ilde işsizlik oranı düşük, işgücüne dahil olmayan nüfusun nedenleri arasında yaşlılık gösterilmektedir (İzmen& Özbay Daş, 2015, 34). Ancak resmi kurumların yaşlılık üzerine bir araştırma yapmadıkları ve yol haritası arayışı içerisinde bulunmadıkları da gözlenmektedir.

Kırklareli öznesinde paydaşların da katkısıyla meydana gelecek çalışan yaşlı dostu sosyal politikaların başarısı bölge geneline sirayet etme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle aktif yaşlanmaya ilişkin tedbirlerin alınması, teşviklerin arttırılması ve politikaların üretilmesi oldukça büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça

Akkaya, V. (2018). Muğla'da birinci basamakta çalışan yaşlı sağlık çalışanlarının çalışma yaşamı, yaşam kalitesi ve sağlık sorunları yönünden yaşlı olmayan çalışanlarla karşılaştırılması. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi.

Doğmuş, I., & Yıldırım, S. (2021) çalışma hayatında yaşlı olmak. Anasay, (15), 107-124.

Eroksal Ülger, G. (2018). Bir sorun olarak yaşlanma: türk kamu personeline etkisi üzerine bir değerlendirme. Yasama Dergisi, (38), 18-47.

İslamoğlu, A. H., & Alnıaçık, Ü. (2013). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. İstanbul: Beta Yayınevi.

İzmen, Ü., & Daş, Z. (2015). Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Tekirdağ İçin Plansız Sanayileşme Tuzağından Çıkış Stratejileri Ve 2023 Senaryoları. Tekirdağ: Trakya Kalkınma Ajansı ve TÜRKONFED.

Karakaya, H. (2020). Gümüş ekonomi ve aktif yaşlanma bağlamında işkur'un rolü ve alınması gereken önlemler. Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi.

Kazıcı, M. A. (2017). Older workers in working life: an assessment of the factors affecting their performances, employment situations and attitude towards them. On Social Sciences, 437.

Keskin, A. (2022). Aktif yaşlanma perspektifinden yaşlı çalışanların yaşam memnuniyetini etkileyen dinamiklerin analizi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kol, E.& Topgül, S. (2022). İşyeri sosyal hizmeti ve yaşlı çalışanlar. Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 2(1), 111-122.

Korkut, G., & Bulduk, M. F. (2021). Sektörler itibariyle işverenlerin yaşlı istihdamına ilişkin tutumlarının belirlenmesine yönelik bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(1), 51-63.

Ofluoğlu, G., & Albar, B. Ö. (2017). Yaşlı işgücünün iş sağlığı ve iş güvenliği sorunları ve çözüm önerileri. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 6(15), 335-360.

Öktem Özgür, A. (2021). Yaşlı istihdamının sosyo-psikolojik analizi. Taem Yayınları

Özen, S., & Özbek, Ç. (2017). Çalışma yaşamında yaşlılık: yaşlı çalışanlar ve insan kaynakları uygulamaları. Calışma ve Toplum, 53(2).

Özgür, A. Ö., & Demirbilek, T. (2019). Endüstri 4.0 ve yaşlı çalışanların istihdam edilebilirliği. İzmir İktisat Dergisi, 35(1), 61-76.

Topgül, S. (2016). Çalışma yaşamında yaşlı ayrımcılığı mı yaş ayrımcılığı mı?. İstanbul University Journal of Sociology, 36(2), 373-391.

TÜİK (2022), "İşgücü istatistikleri mikro veri seti 2021", Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.

TÜİK (2022), https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2021-45636

TÜİK (2022), https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866

UN.(2022), World population prospects 2022, United Nations Publication.

Usta, İ. & Murat, G. (2017). İşgücü piyasasında yaşlılar ve aktif yaşlanma: Avrupa birliği ve Türkiye değerlendirmesi. Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 12 (2), 199-224

Yıldırım, A., & Simsek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Seçkin Yayınevi, Ankara.

KADINLARIN GİRİŞİMCİLERE YÖNELİK FİNANSAL DESTEKLERDEN FAYDALANMA ORANLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Berna BALCI İZGİ
Gaziantep Üniversitesi,İİBF,İktisat Böl.,
e-posta:bbalci240@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-8336-5475

Özet

Kadın girişimciliğinin teşvik edilmesi, iktisadi büyüme ve kalkınma açısından giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Yapılan araştırmalar, finansal desteklerden kadın girişimcilerin yararlanma oranının erkeklerin gerisinde olduğunu göstermektedir. Son dönem ağırlıkı olarak Birleşmiş Milletler ve ILO'nun kadın girişimciliğinin önündeki sosyal ve ekonomik engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaları bulunmaktadır. Girişimcilik literatüründe, kadın sahipli işletmelerin istikrarlı ve sürekli bir şekilde daha az başarılı olduklarına dair bir ekonomik kriter söz konusudur. Ekonomik başarı kriterinden kasıt; ekonomik büyüme, satışlar, performans ve kârlılıkla ilgilidir. Finansal yardımlardan faydalanma, finansal sermayeye erişim ve etkili sosyal ağlara katılma konusunda kadın sahipli işletmelerin daha geride olduğu görülmektedir. Bunun nedenlerinden bir tanesi genellikle sanayi ile ilişkili işlerde kadın girişimcilerin daha az deneyim sahibi olmalarıdır. Birçok işletme, kurucunun bizzat kendi bireysel tasarruflarıyla işe başlamaktadır. Kadın ve erkeklerin ödeme yapıları arasındaki farklılıklar genellikle kadınların dezavantajına olabiliyor. Bunun yansıra daha farklı sebepler de var.

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women), 'Kadın girişimciler için fırsat eşitliğinin teşvik edilmesi' başlıklı bir girişim başlatmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında üretken faaliyetleri, insana yakışır iş yaratmayı, girişimciliği, yaratıcılığı ve yenilikçiliği destekleyen ve finansal hizmetlere erişim dahil olmak üzere mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin resmileştirilmesi ve büyümesi"'ni amaçlayan bir tema üzerinde çalışmalar yürütmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği de alt başlıklardan biri olduğu için bu alanda doğru politika, program ve hizmetleri tasarlamak ön plana geçmektedir. Ülke bazında ve kurum bazında iyi örnekleri alıp incelemenin önemine dikkat çekmek gerekiyor.

Bu konunun özelinde kadınların yönetişim sistemlerinden daha fazla faydalanabildiği, çalışma ortamlarının iyileştirildiği, gelir ve iş güvenliği unsurlarının yaygınlaştığı bir dünya hedeflenmektedir. Bu çalışma, Türkiye'de kadın girişimciliğine yönelik fonların cinsiyete göre dağılımı konusunda çok fazla veri yoktur.

Anahtar Kelimeler: Kadın girişimcilik, finansal destekler, Birleşmiş Milletler Projeleri

AN ASSESSMENT ON THE BENEFIT RATE OF FINANCIAL SUPPORT TO ENTREPRENEURS

Encouraging women's entrepreneurship is gaining more and more importance in terms of economic growth and development. Studies show that the rate of women entrepreneurs benefiting from financial supports is far behind that of men. Efforts are being made to eliminate the social and economic barriers to women's entrepreneurship. There is an economic criterion in the entrepreneurship literature that women-owned businesses are consistently and consistently less successful. What is meant by the criterion of economic success is economic growth, sales, performance and profitability. It is observed that women-owned enterprises lag behind in benefiting from financial aid, accessing financial capital and participating in effective social networks. One of the reasons for this is that women entrepreneurs generally have less experience in industry-related jobs. Many businesses start with the founder's own personal savings. The differences between the payment structures of women and men are often to the disadvantage of women.

The United Nations Women's Unit (UN Women) launched an initiative titled 'Promoting equal opportunities for women entrepreneurs'. Within the scope of the Sustainable Development Goals, -formalizing and growing micro, small and medium-sized enterprises, including access to financial services, supporting productive activities, decent work creation, entrepreneurship, creativity and innovation- are the main themes. Since gender equality is one of the subtitles, designing the right policies, programs and services in this field comes to the fore. Specifically, it is aimed to create a world where women can benefit more from governance systems, their working environment is improved, and income and job security factors become widespread. This study aims to make an assessment of the situation in Turkey and in the world by making an evaluation of the financial support for women's entrepreneurship in Turkey.

KeyWords: Women's entrepreneurship, financial supports, United Nations Projects

1.Giriş

Kadın istihdamının arttırılması ve özelinde kadın girişimciliğin desteklenmesi gerek ulusal gerekse yerel paydaşların önem vermesi gereken konulardan biridir. Kadın ve erkeğin iş yaşamında sahip oldukları fırsatlar açısından eşitliğin sağlanması gerekliliği ajandamızda duran bir realitedir. Serbest mesleğe gire kadın girişimciler cinsiyetleri nedeniyle dezavantajlı olmaktadır (Marlow and Patton,2005). Cinsiyetin ABD sermaye kitle fonlaması yoluyla toplanan fon miktarı üzerinde bir etkisi vardır (Geiger and Oranburg,2018). Kadın işletmeciler daha az girişimci sermayesinden yararlanabilmektedirler (Linz and Lutz,2016).

Cinsiyete bağlı kalkınma endeksleri ve kadınların girişimcilik faaliyeti (Küresel Girişimcilik Monitörü, GEM tarafından oluşturulan) arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, kadın

girişimcilik faaliyetlerinin cinsiyet eşitliği ile anlamlı bir ilişkisi olmadığını öne süren çalışmalar da vardır (Sarfaraz vd.,2014).

Kadının hamilelik ve doğum gibi doğal süreçleri işten atılmalarda mobbing sebebi olabiliyor. İşverenin kendisi bu gibi nedenlerle öncelikli olarak erkek çalışanı tercih ediyor. Örneğin hava yolları şirketlerinde erkek hostların da istihdamdan pay almasına rağmen sanayide kadın istihdamı açısından benzer bir durumun söz konusu olmadığı görülüyor. Endüstri ve teknik meslek liseleri düzeyinde kız çocuklarının eğitim almadığını veya tercih etmediğini görmekteyiz. Hanehalkı içerisinde annesinde görmüşse çalışan bir anne ile büyüyen kız çocukları çalışmayı tercih edebiliyor. Aile ortamında görmemişse tercih etmeyebiliyor.

Sanayide kadın istihdamının desteklenmesi yıllardır popüler bir konu olmasına rağmen, araştırmalar, cinsiyete duyarlı tedarikte kadın sahipli işletmelerin sınırlı faydalanabildiğini gösteriyor.
Kamu sektöründe toplumsal cinsiyet açısından tarafsız ve alımlarda Kobi'lerin lehine olan hükümler kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık şeklinde değerlendirilmelidir diye bağlayarak biraz da ülke örneklerine bakalım.

2.Ülke Örnekleri

Kadınların eğitimleri ve işsizliğin azaltılmasına yönelik programlar gerek kadın istihdamını gerekse kadın girişimciliğini teşvik etmede gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde uygulanıyor. Eğitim ve kadın aktivite oranları arasındaki bağlantının güçlenmesi için kadınların eğitim düzeylerinin arttırılması gerekiyor (Tansel,2001). Son zamanlarda Türkiye'de tüm okul düzeylerinde kadınların okullaşma oranları artmaktadır. Zorunlu eğitim seviyesinin beş yıldan sekiz yıla çıkarılması da kayıt oranlarındaki artışa katkıda bulunmuştur. Bunlar, önümüzdeki on yıllarda kadınların işgücü piyasasındaki rolünde bir artışa işaret ediyor.

Aktif işgücü piyasası politikaları içerisinde istihdam garantili programlar, kadın girişimciliğini teşvik etmede ve kadın yoksulluğunu azaltmada bir yöntem olarak Arjantin ve Hindistan gibi ülkelerde uygulanmıştır (Toksöz,2007). Örneğin Arjantin'de 2002'de "Hane Reisi Programı-Jefes" ile 18 yaşından küçük çocuğu olan, özürlü veya hamile bir kadının bulunduğu ailelerde aile reislerine günde 4 saat çalışmaya karşılık ayda 150 peso ödenmiştir. Kadın girişimciliğin desteklenmesi, kayıt dışı istihdamın azaltılmasında da büyük rol oynamaktadır (Durukan,2021).

Pakistan'da, "başlangıç aşamasının ötesine geçen" birçok WOB'nin sürdürülebilir olduğu, gelir elde ettiği ve kârlı olduğu kanıtlanmıştır. Yapısal ve sosyal engeller onları erkeklerin sahip olduğu işletmeler kadar hızlı büyümekten alıkoymuştur. Güney Afrika'da ise, endüstri ve girişimde en az üç yıllık deneyime sahip kadın girişimciler en başarılı olanlardır. Resmileştirilmişlerdir, uygun iş modellerine sahip olup, sektöre uygun hale getirilip ve sertifikalandırılmışlardır.

Brezilya'da GRP kullanan büyük şirketler, sağlanan kalite veya yeterlilikler açısından WOB'lerden satın alma konusunda cinsiyetle ilgili hiçbir engelle karşılaşmadıklarını bildirmiştir (UNWomen,2022).

3.Türkiye'de Kadın Girişimcilik

Türkiye'de anayasaya göre kadın, çalışma yaşamında korunanlar arasında olmasına rağmen, geçmişte özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde kadına yapamayacağı bir işi vermek gibi uygulamalar olduğu görülmektedir (Bkz. Buğra,2010). Kadın ve erkeğin çalışma yaşamında girişimcilik açısından birbirinden ayrı özellikleri söz konusudur (Soysal,2010). Bu konuda verilere bakmak da faydalı olacaktır.

Türkiye'de 2020 yılı ekim ayı işgücü istatistiklerinde; erkek nüfusunun 21 milyon 510 bini, kadın nüfusunun ise 9 milyon 942 bini işgücünü oluşturmaktadır. İstihdam edilen erkek sayısı 19 milyon 046 bin olup, kadın sayısı 8 milyon 401 bindir. İşgücüne katılım oranı erkeklerde %69 iken, kadınlarda %31,3'tür. 15 ve yukarı yaş işsizlik oranı, erkeklerde %11,5, kadınlarda %15,5'tir (TÜİK, 2020). Avrupa Birliği-AB, Birleşmiş Milletler-BM ve Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü-OECD gibi uluslararası kuruluşlar, Türkiye'de kadın girişimciliğin teşvikinde etkili olmuştur (Özgül, 2019, s. 25-26). Türkiye'de kadın girişimciliğine yönelik araştırmalar sınırlı olup, bunun nedenlerinden biri de; erkek ve kadın girişimciler arasında başarılı olmada bir fark olmadığına dair inançtır (Lee, 2015, s. 156). Bu inanç, çevredeki iyi örneklerle kırıldıkça kadın girişimciliğin de artması beklenir. Ancak genellikle kadın girişimcilerin daha çok mikro ölçekli işletmelerden oluştuğu söylenebilir. Neden bunun böyle olduğu sorusunu sormak bu noktada anlamlı olabilir.

İş-Kur, işgücü piyasasındaki gelişmeleri izlemekten, iş arama ve yerleştirme hizmetleri, yaygın mesleki hizmetler ve yaygın mesleki eğitim yoluyla piyasalardaki işgücü arz ve talebinin eşleşmesini sağlamak için önlemler almak ve politikalar geliştirmekten sorumlu kuruluştur. Bu konuda arabulucu kuruluş olarak hareket etme yetkisine sahip tek kuruluş İş-Kur değildir. Türk İş Kanunu'nda 2004 yılında yapılan değişiklikle, iş arama ve yerleştirmelerde 'özel istihdam büroları' tanımlanmış ve yetkilendirilmiştir.

KOSGEB, Türkiye'de kadın girişimcilere eğitim ve destek sağlayan devlet kurum/kuruluşları arasında önemli bir yere sahip olan KOSGEB'in uygulamalı girişimcilik eğitimlerine katılanların %46'sı kadın girişimci adaylarıdır.

Kadın Girişimciler Derneği (Kagider), kadın girişimciler için en yaygın organize edilmiş gönüllü kuruluştur. 2002 yılında 37 kadın girişimci tarafından kurulmuş ve o zamandan bu güne üye sayısı artmıştır. Kadın girişimciliğini desteklemeyi amaçlayarak, üyelerine eğitim, danışmanlık, kredi garantisi, ağ hizmetleri vererek Türkiye'de kadın girişimciliğinin koşullarının iyileştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezleri (EUBDC), AB ile gümrük birliği anlaşmasının ardından Kobi'lerin uluslararası ölçekteki çalışma koşullarına sorunsuz uyum sağlamalarına destek olmak amacıyla Gaziantep, Kocaeli ve İzmir'de AB İş Geliştirme Merkezleri adı altında üç merkez kurulmuştur. Bu merkezler, AB MEDA Fonu tarafından finanse edilen bir proje

kapsamında açılmış ve 2003-2006 döneminde hizmet vermişlerdir. Proje faaliyetleri öncelikli olarak, başlangıç ve mikro işletmeler için destek, iş geliştirme ve özel projeleri desteklemek şeklinde olmuştur.
GAP Bölgesel Kalkınma İdaresi Başkanlığı Girişimcilik Destek Merkezleri (Gap-Gidem), ulusal ve yerel paydaşlar arasındaki işbirliğini güçlendirmek; fiziki ve beşeri sermayenin bölgeye özgü ihtiyaçlara cevap verecek şekilde tasarlanan yerel kalkınma projelerine yönlendirilmesini sağlamak amacını taşımaktadır. Bu kapsamda Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve Gaziantep Valiliği ile Eylül 2021'de kadın girişimciliğini desteklemek üzere Gaziantep il ve ilçelerinde 10 Suriyeli, 90 Türk girişimci olmak üzere toplam 100 kadın girişimciyi desteklemeyi hedefleyen protokolün hayata geçirilmiştir. Burada üretim ve teknoloji sektöründe faaliyet gösteren veya sektöre girecek olan kadın girişimcileri işletme yönetimi, pazarlama, iş geliştirme ve yönetim becerilerini artırma konusunda eğitmek, mentörlük destekleri ile güçlü işletme alt yapısı oluşturulmasını sağlamak, kadın girişimciliğini destekleyerek cinsiyet eşitsizliğinin etkilerinin azaltmak, kadın girişimci sayısının artırılmasını sağlamak amaçlanmıştır.

4. Son Dönemde Kadın Girişimciliği Konusundaki Yaklaşımlar

Cinsiyete duyarlı tedarik (GRP); cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlenmesi üzerindeki etkiyi dikkate alan sürdürülebilir hizmet, mal veya inşaat işleri seçimi şeklinde tanımlanmaktadır (UN Women). Kadın sahipli işletmelerin (WOB'ler) küresel ve yerel değer zincirlerine erişmesini ve bunlara katılmasını engelleyen zorlukların ortadan kaldırılması ve alıcıların artırılması için uygulayabilecekleri kapsamlı 'nasıl yapılır' konusunda üzerinde odaklanan bir yapıya sahiptir. Bu konuda yakın zamanda Birleşmiş Milletler Kadın Birimi ve Uluslararası İşgücü Örgütü'nün faaliyetleri olduğunu görmekteyiz.

Araştırmalar cinsiyete duyarlı tedarik (GRP) konusunda kadınların büyük kamu ve özel kuruluşlarının ihalelerine katılımının incelenen yedi ülkede son derece sınırlı kaldığını göstermektedir. Kenya, Nijerya, Ruanda, Senegal ve Güney Afrika'nın çeşitli ülkeleri için geçerli olan araştırmalar bilgi, diyalog ve savunuculuğun kadın girişimcilere nasıl yardımcı olabileceği üzerine çalışmaktadır. Burada amacın ihale kuruluşlarının resmi tedarik çerçevelerini toplumsal cinsiyete duyarlı hale getirmek olduğu görülmektedir.

GRP için stratejik giriş noktaları ve zorluklar dört faktöre bağlıdır: yasal ve kurumsal çerçeveler (kurumlar); farklı paydaşlar arasındaki ortaklıklar (ortaklıklar); veri (kanıt); ve bir ülkedeki alıcıların ve tedarikçilerin yetenekleri (kapasite). Bu rapor, bu dört kategori etrafında yapılandırılmıştır.

UN Woman biriminin öncü olduğu bu uygulamalarda, kadın girişimcilerin ve Kobi'lerin kapasitelerini artırarak ve/veya politikaları değiştirerek satın almalara katılımını artırmaya odaklanılmaktadır. BM Kadın Birimi ve ILO (2021), istihdam ve çalışma koşullarına ilişkin bir bakış açısı içeren daha geniş bir GRP tanımına sahiptir. Kamu sektörüyle (Kenya, Nijerya, Pakistan, Ruanda, Senegal, Güney Afrika) birlikte çalışan ülke ofislerinden elde edilen bulgular ile kadın sahipli işletmelerin doğrudan ve taşeron tedarikçi olarak faydalanması söz konusu

olmaktadır. Alımlarda KOBİ'lerin lehine olan hükümler, özellikle KOBİ'lerin tipik olarak kadınlara ait olduğu veya kadınlar tarafından yönetildiği durumlarda faydalı olmaktadır. Özel sektörde, bireysel şirketler tarafından GRP için benimsenen ilgili resmi politikalar, yetkiler ve stratejiler seti, satın alma, kaynak sağlama ve yapılandırılmış politikalar ve süreçleri kapsamaktadır. Özel sektörden (Brezilya, Pakistan, Güney Afrika) alınan dersler, WOB'lerin tedarik zincirlerine dahil edilmesini artırmaya yönelik politikaları teşvik etmek için büyük özel şirketlerle yakın işbirliğine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Herhangi bir yaptırım olmaksızın cinsiyete duyarlı tedarikte hesap verebilirlik için gerekliliklerin bulunmaması, kadın sahipli işletmeler için sorunlu olabilir. Ayrıca, tedarikçilerin şikayette bulunabilecekleri mekanizmaların olmaması, kadınların neden bir sözleşme alamadıklarını açıklamaktadır. Bunun yanısıra bir sonraki teklifleri için kendilerini nasıl geliştireceklerini öğrenmelerini engelleyen bir cam tavan oluşabilmektedir.

Bir ülke veya şirketin cinsiyete dayalı tedarik (GRP) programı yoksa, başka olası bağlantı noktaları bulmak mümkün olsa da GRP için "iş gerekçesini" destekleyen ikna edici kanıt ve veriler yoksa muhtemelen zorluklar olmaktadır. Veriler ve kanıtlar, müdahalelerin izlenmesine de yardımcı olur. Paydaşlar sorumludur ve GRP'yi tanıtma ve uygulama çabalarını değerlendirir. Ülke bazında ve kurum bazında iyi örnekleri alıp incelemenin önemine dikkat çekmek gerekmektedir.

Kadınların yönetişim sistemlerinden daha fazla faydalanabildiği, çalışma ortamlarının iyileştirildiği, gelir ve iş güvenliği unsurlarının yaygınlaştığı bir dünya için alınacak çok yol vardır. Türkiye'de kadın girişimciliğine yönelik fonların cinsiyete göre dağılımı konusunda çok fazla veri olmadığı görülmektedir. Günümüzde küyerelleşme eğilimi giderek önem kazanmaktadır. Bu nedenle kadın girişimcinin hem yerel de hem de uluslararası piyasada korunması önemlidir.

Kaynaklar

Barret, J. (2020). Female entrepreneurship's on the rise—will funding follow? all bright cofounder debbie wosskow weighs in.

Buğra, A. (2010). Toplumsal cinsiyet, işgücü piyasaları ve refah rejimleri: Türkiye'de kadın istihdamı. *İstanbul: TÜBİTAK (TÜBİTAK Proje No: 108K524)*.

Durukan,L, (2021), "Türkiye'de kadın girişimcilerin desteklenmesinde KOSGEB'in rolü", Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 2021; 7(1): 17-37.

Geiger, M., & Oranburg, S. C. (2018). Female entrepreneurs and equity crowdfunding in the US: Receiving less when asking for more. *Journal of Business Venturing Insights*, *10*, e00099.

Kagider (2019). Türkiye kadın girişimcilik endeksi araştırma raporu, 2019. Erişim, 3 Mart 2020, https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/002/758/original/kagider-t%C3%BCrk-tuborgkad%C4%B1n_girisimcilik_endeksi_2019.pdf?1571052448

Kosgeb (2020). Geleneksel Girişimci Destek Programı Uygulama Esasları. Erişim, 7 Mart 2020,https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Girisimciligi

Kosgeb (2020). İleri Girişimci Destek Programı Uygulama Esasları. Erişim, 7 Mart 2020, https://www.kosgeb.gov.tr/Content/Upload/Dosya/Girisimciligi.

Lee,W. (2015). Social capital as a source of business advantages for a woman entrepreneur in the context of small-size business. Asian Social Science, 11(12), 155-167.

Lins,E;Lutz,E,(2016).Bridging the gender funding gap: do female entrepreneurs have equal Access to venture capital?" Int.Journal of Entrep. Small Bus,27(2-3),347-365.

Marlow, S., & Patton, D. (2005). All credit to men? Entrepreneurship, finance, and gender. *Entrepreneurship theory and practice*, *29*(6), 717-735.

Özgül, S. Y.(2019). Kamu desteklerinden yararlanan kadın girişimciler: Ankara İli örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) . Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

Soysal, A., (2010). Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller Ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65(1), 83-11.

Sarfaraz, L., Faghih N., Majd, A. A. (2014). The relationship between women entrepreneurship and gender equality, Journal of Global Entrepreneurship Research, 2(6), 1-11.
Tansel, A., (2001). Economic Development and Female Labour Force Participation in Turkey: Time Series Evidence and Cross Province Estimates, ODTÜ Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Working Papers in Economics No: 01/05, Ankara,

Toksöz, G., (2007). "İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Eşitsizlikler", Çalışma ve Toplum. 15, 57-79.

UN Women. (2022). "Building Gender-Responsive Procurement: Lessons From Research and Practice." Guidance Note. March. New York: UN Women, May.

Uygun, T., & Günaydın, C. (2019). Kadın Girişimciliğine Genel Bir Bakış ve Türkiye'deki Kadın Girişimcilerin Analizi. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, *3*(1), 34-64.

ÖRGÜTSEL İLETİŞİMDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI: AYDIN KADIN DERNEKLERİ

Öğr.Gör.Dr.,AYLİN DİLEK

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın Meslek Yüksekokulu, adilek@adu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3275- 8775

ÖZET

Son yıllarda teknolojideki hızlı gelişmeler neticesinde internet ve sosyal medya kullanımı toplumun her alanında birtakım köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu değişimler aynı zamanda örgütlerin yapısı ve örgüt içindeki iletişim kurma yöntemlerini de etkilemiştir. Çünkü örgütlerdeki yönetim faaliyetlerinde, iletişim süreçlerinin önemi büyüktür. Etkin uygulanmayan bir iletişim süreci de işlerin tıkanmasına ve kopukluklara neden olabilmektedir. Bunun için internet ve sosyal medya kullanımı iletişim sürecinin de etkinliğini arttırmaktadır. İletişim süreçlerinin yapısı, örgütten örgüte farklılık göstermektedir. Kâr amacı gütmeyen örgütlerden olan derneklerde iletişim süreci oldukça önemlidir. Bu süreçten şüphesiz ki faaliyet konularında, toplumsal kalkınma için temel bir aktör olan kadın ve kadın emeğine yer veren örgütler olan Kadın Dernekleri de etkilenmektedir.

Bu çalışmada sosyal medya kullanımının, faaliyet alanlarında "Kadın Hakları" yer alan Aydın il merkezindeki derneklerin örgütsel iletişim faaliyetlerinde kullanımı konu olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda örneklem kapsamında Aydın ilinde faaliyet gösteren 5 Kadın Derneğiyle görüşme yapılmıştır. Görüşme neticesinde bu derneklerin Sosyal Medya Platformlarından hangilerini ve hangi amaçla kullandıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel İletişim, Örgüt Kültürü, Sosyal Medya, Kadın Dernekleri

1. ÖRGÜTSEL İLETİŞİM

Örgütlerde iletişim; yönetim ve örgütsel faaliyetlerin etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için zorunludur. Örgütlerde bilginin ilgili kişi, birim ya da kuruluşlara iletilmesi için birçok iletişim sistemi kullanılır. Bu sistemler, karar merkezlerinin birbirlerine iletişim kanallarıyla bağlanması ile oluşur. Bu merkezlerde alınmış olan kararlar, uygulanması için faaliyetlerin uygulanacağı birimlere iletilir (Akgemci vd., 2016:575).

Teknolojik gelişmelerle birlikte iletişim sürecinde yaşanan değişimler, yıllardır devam eden haberleşme alışkanlıklarımızı da etkilemiştir. Önceden iletişim, yazılı ve sözlü olarak sürdürülürken, günümüzde elektronik araçların sayesinde yeni özellikler kazanmıştır (Tayfun, 2010: 33). Örgütsel iletişimde hem örgüt içi hem de örgütün iş birliğinde bulunduğu kuruluş ve paydaşlarıyla iletişiminde, geleneksel iletişim araçları yerini internet ve yeni iletişim araçlarına

bırakmıştır. Bu durum, örgütsel iletişimin etkinliğinin ve verimliliğinin artmasını sağlamıştır (Korkmaz vd., 2017:671).

2. ÖRGÜTSEL İLETİŞİM VE SOSYAL MEDYA

2.1. Sosyal Medyanın Hayatımızdaki Yeri ve Önemi

Medya; genel anlamda bir iletişim aracıdır. 21. Yüzyıl internet çağı olasının yanında hala radyo, gazete, dergi ve televizyon gibi bilgi iletişim araçları sayesinde bilgi depolamak ve iletmek ile ilgili tüm verileri kapsayan genel bir terimdir. Bir diğer deyişle iki boyuta sahip mesajlar bütünü de denilebilir. Medyanın temel amacı aktarım sağlamaktır.

Medyanın toplum üzerinde; ilgili kitleyi istenilen bilgiler doğrultusunda yönlendirme, onları yönetme ve bilginin aynı anda birçok kişiye akışını sağlamada görevli iletişim sayesinde farklı kültürlerin birbirlerini tanımasını sağlar. Medyanın, kültürün ve bulunduğu bölgenin öz değerlerinin yeni nesillere aktarılması ile toplumsallaşmayı sağlayan önemli bir görevi de bulunmaktadır. (www.makaleler.com/amp/medya-nedir, E.T. 20.11.2022 & Eskier. U. 2017;1).

Sosyal medya ise, Boyd ve Ellison'a göre kullanıcılarının kısmen veya tamamen açık profil oluşturarak, iletişimde olduklarının listelerini hazırladıkları, sergiledikleri, paylaştıkları ve diğer kullanıcıların profil ve ilişkilerini gözlemledikleri sanal bir ortamdır (Özdemir ve Erdem, 2016: 251).

Sosyal medya, internet genellemesinin içinde yer alan tüm programlar, site ve uygulamaların olduğu, hayatın her alanında kullanılabilen, bilgi paylaşımının hızlı olduğu dijital bir alandır. Geleneksel medya denilen gazete, dergi, radyo ve televizyona göre çok daha hızlı gelişen bir sektör olan sosyal medya; en aktif olarak kullanılan iletişim aracıdır. Bu tür programlar anlık ve hızlı bilgi paylaşımına olanak verir (www.makaleler.com/amp/medya-nedirE.T. 20.11.2022& Eskier. U. 2017;1).

En çok kullanılan sosyal medya platformlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Dikmen, G. Ö;2011;162-167).

1. Sosyal Web Siteleri: Ortak ilgi alanlarına sahip internet kullanıcılarının bir araya geldiği sosyal ağlardır. Tanışmak, etkileşimde bulunmak, fikir ve bilgi paylaşmak, fikirleri tartışmak gibi konularda iletişime olanak sağlamaktadır.

2. Facebook: Sosyal medya araçları içinde en iyi bilinenlerden biridir.

3. Bloglar: Bloglar web günlüğü olarak tanımlanır. Bir blogda en önemli şey içeriğidir. Sıklıkla güncellenen, resmi olmayan ve basit bir yapıya sahip, gizlilik seçeneği olmayan ortamlardır ve kişilerin yorumlarına açıktır.

4. Mikro Blog: Kısa içerik paylaşımları ile geleneksel bloglardan farklıdır. En popüler mikro blog hizmetleri Twitter ve İnstagram'dır. Mikro Bloglar da insanlar etkinliklerini, durumlarını vb. başkalarıyla paylaşmak için kullanılırlar. Özellikle bilgi ve haber kaynaklı bilgilerin paylaşıldığı ortamdır(Solmaz, B. & Görkemli, H. 2012;183-189).

5. Wiki'ler: Wiki'ler birbiriyle bağlantılı web sayfalarıdır ve içeriği kolayca oluşturulabilir. Çeşitli alanları vardır. Ansiklopedik bilgi havuzları, sosyal paylaşım siteleri gibi uygulamalar için kurumsal çevrimiçi ağlar, bilgi yönetim sistemleri ve kişisel düzenleyiciler olarak tanımlanabilir (Solmaz ve Görkemli, 2012;183-189).

6. Forumlar: Forumlar, belirli konularda veya ilgi alanlarında çevrimiçi tartışma platformlarıdır ve ürün ve markalar ile ilgili övgü, öneri ve şikâyetleri kapsar.

7. İçerik Toplulukları: Belirli konularda içerik üreten ve paylaşan web siteleridir. Flickr (Fotoğraf paylaşım siteleri), Youtube (video paylaşım siteleri), Jamendo (müzik paylaşım siteleri) içerik toplulukları olarak listelenebilir.

8. Podcasting: çoğunlukla dizi hâlindeki sayısal ses ve dijital medya ürünlerinin (radyo programları, videolar vs.) internet üzerinden -genellikle bildirim yoluyla- bilgisayar ve taşınabilir cihazlara (cep telefonu, tablet vs.) indirilebilecek şekilde yayınlanması. Bu şekilde indirilmiş dosyalara ise podcast denir (dadadanyazilar.blogspot.com E. T: 20.11.2022).

9. Sanal Oyun Ortamları: Kişilerin tek başlarına veya birlikte oyun oynadıkları ortamlardır.

10. Anlık Mesajlaşma Uygulamaları: Whatsapp, Messenger vb.

2.2. Sosyal Medyanın Örgütsel İletişimde Kullanımı

Sosyal medya, teknolojinin gelişimiyle, bilim insanlarının ve bilgisayara ilgi duyanların kullanmış olduğu temel iletişim araçlarından türemiştir. Günümüzde bireyler, örgütler, devletler ile geleneksel medya arasında süregelen iletişimde köklü değişiklikler yapan büyük bir oluşum platform haline gelmiştir. Örgütler de yeni oluşumların ortaya çıkardığı düzene ayak uydurmaya, yapılarını buna göre yeniden düzenlemeye ihtiyaç duymuşlardır.

Web siteleri, Facebook, Twitter, İnstagram, Messenger, WhatsApp, Bloglar, Forumlar, Wikiler gibi birçok sosyal paylaşım ağının bir bütünü oluşturan sosyal medya kavramı da örgütlerin iç ve dış iletişimlerinde son derece önemli gördükleri alanlar olmuştur. Sosyal medya; teknolojiyi, sosyal girişimciliği, iletişimi kelimeler, resimler, videolar ve ses dosyaları ile birleştiren bir kavramdır (Akgemci vd. 2016:575).

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI (STK) VE SOSYAL MEDYA

Sivil toplum; başkalarına saygılı olma, hayır vb. ortak değerler ve iyiliklerde sivil faaliyetlerin ortak adıdır. Bu kavram; kendi kendini organize eden, kendini yansıtan, kendi ve devlet kurumları ile ilişkileri olan, yasal olarak korunmuş devlet dışı kurumların karmaşık ve dinamik bir birleşeni olarak tanımlanmaktadır. 20'nci yüzyılın başından itibaren Sivil Toplum Kuruluşları(STK); yerel, ulusal ve uluslararası boyutta yaygınlaşmaya başlamışlardır (www.sbb.gov.tr.E.T. 20.11.2022).

STK'ların hükümet ve toplum arasında düzenleyici bir rolü vardır. Bu rolleri ile kendi hedeflerini belirler ve bunlara ulaşabilmek için toplumun ve diğer kamu ve özel kurumların

desteklerine ihtiyaç duyarlar. Türkiye'de STK'lar dernek, vakıf ve sendika adı altında faaliyet göstermektedir. STK'lar kamuoyu oluşturmak için medya ilişkileri, reklamlar, toplantılar, imza kampanyaları ve lobicilik faaliyetleri gibi geleneksel halkla ilişkiler yöntemlerini kullanırlar. Ancak faaliyetlerinde sosyal medya kullanımı STK'ların başarısı için önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü bazen çok başarılı çalışmalar halka ulaşamadıkları ve medyanın ilgisini çekemedikleri için seslerini duyuramamaktadırlar. Bunun için bazen çalışmalar bir sanal bir ortamda yani sosyal medyada verilebilir (Ataseven, G. 1997:18). Bunun için sosyal medya sayfaları planlarken Halkla ilişkiler çalışmalarının dikkate alınması ve STK'lar toplumdan beklentilerini, ilgi eksikliğinin nedenlerinin araştırması bu eksikliği giderecek çözüm yollarının belirlenmesi gerekmektedir (Biber, A. 2006).

Sosyal medya, STK'ların hedef kitlelerine ulaşmaları, kolayca etkileşimde bulunmaları için bir araçtır. Sosyal medyanın getirdiği iletişim olanakları sadece bireysel olmayıp, kurumsal olarak da yarar sağlamaktadır. Kurumsal anlamda, iletişim kurmakta güçlük çektikleri kitlelere mesajları sosyal medya aracılığı ile iletirler. Mücadele etmek için medyanın ilgisizliğini ortadan kaldırmak amacıyla STK'lar sosyal web sitelerinde kendi profillerini oluşturmakta ve doğrudan iletişim kurmaktadır. Aynı zamanda sosyal medya araçları kurumun iç iletişimini sağlamada da etkilidir. Üyelerin veya ilgili kişilerin birbirleriyle hızlı ve etkin bir şekilde iletişimini kolaylaştırır. Ayrıca STK'lar duyurular yapmak, etkinlikler hakkında bilgi vermek, imza kampanyaları düzenlemek ve STK'ların faaliyetleri ile ilgili konularda kamuoyu oluşturmak gibi birçok işlevi kısa zamanda daha çok kitleye ulaştırma imkânı vermektedir (Solmaz ve Görkemli, 2012:183-189).

4. AYDIN KADIN DERNEKLERİNİN ÖRGÜTSEL İLETİŞİMLERİNDE SOSYAL MEDYA KULLANIMLARI

4.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarından dernekler ele alınmıştır. Örneklem olarak ise Aydın ilinde faaliyet gösteren ve faaliyet alanları "Kadın Hakları" olan dernekler seçilmiştir. Aydın ilinde 11 adet Kadın Derneği bulunmaktadır. Araştırmanın birinci kısmına bu 11 adet dernek de dahil edilmiş, arama motorlarından sosyal medya platformları taranmıştır. Araştırmanın ikinci kısmına ise bu derneklerin 5 tanesi dâhil edilmiş ve bunların Sosyal Medya kullanım durumları yöneticileri ile görüşülerek incelenmiştir. Sonuçlar tablolarda gösterilmektedir.

4.2. Araştırmanın Bulguları

Araştırmada örneklem olarak seçilen ve görüşülen; 11derneğin, 4 sosyal medya platformunu (Web sitesi, Facebook, İnstagram, Whatsapp) kullanma durumu Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1: Derneklerin Sosyal Medya Kullanım Durumu

Katılımcı	Web Sitesi	Facebook	İnstagram	Whatsapp
Dernek 1	Yok	Evet	Evet	Evet
Dernek 2	Var	Evet	Hayır	Evet
Dernek 3	Yok	Evet	Evet	Evet
Dernek 4	Yok	Hayır	Hayır	Evet
Dernek 5	Yok	Evet	Hayır	Evet
Dernek 6	Yok	Evet	Evet	Evet
Dernek 7	Var	Evet	Evet	Evet
Dernek 8	Yok	Evet	Evet	Evet
Dernek 9	Yok	Hayır	Evet	Evet
Dernek 10	Var	Evet	Evet	Evet
Dernek 11	Var	Evet	Evet	Evet

Görüşülen 11 dernekten sadece dördünün web sitesi vardır. Genelde dernekler web sayfası hazırlayacak ve bunu güncel tutacak eleman bulmakta zorlandıklarını belirtmişlerdir. Facebook kullanımı web sitesi kullanımından daha yaygındır. 9 katılımcının facebook uygulaması vardır. Çünkü bunun için herhangi bir ekstra sorumlu kişiye ve güncellemeye ihtiyaç yoktur. İnstagram kullanımı facebook kullanımına göre bir miktar daha düşüktür(8 katılımcı). Ayrıca tabloya bakıldığında derneklerin tamamının anlık mesajlaşma uygulamalarını kullandığı görülmektedir. Bunun da whatsapp uygulaması olduğunu belirtmişlerdir.

Çalışmanın ikinci kısmında faaliyet alanlarında "Kadın Hakları" yer alan ve örneklem olarak seçilen 5 derneğin sosyal medya platformlarını kullanım nedenleri ile kullanım amaçları belirlenmiştir. Bu noktada görüşme gerçekleştirilen tüm derneklerden benzer cevaplar alınmıştır. Sonuçlar Çizelge 2'de gösterilmektedir.

Çizelge 2: Derneklerin Sosyal Medya Kullanım Nedenleri ve Amaçları

Dernekler	Sosyal Medyayı Kullanma Nedenleri	Sosyal Medyayı Kullanma Amaçları

Dernek 1	Kullanımının pratik olması Üyelerinin ve toplumun sosyal medyayı yaygın kullanması Hızlı iletişim sağlaması Derneğin tanıtılması	Ulaşılan kişi sayısını arttırmak Dernek faaliyetlerinin daha iyi duyurulmasını sağlamak. Farkındalığı arttırmak
Dernek 2	Kullanımının pratik olması Üyelerinin ve toplumun sosyal medyayı yaygın kullanması Derneğin tanıtılması	Ulaşılan kişi sayısını arttırmak Farkındalığı arttırmak
Dernek 3	Kullanımının pratik olması Üyelerinin ve toplumun sosyal medyayı yaygın kullanması Hızlı iletişim sağlaması Derneğin tanıtılması	Ulaşılan kişi sayısını arttırmak Dernek faaliyetlerinin daha iyi duyurulmasını sağlamak.
Dernek 4	Kullanımının pratik olması Üyelerinin ve toplumun sosyal medyayı yaygın kullanması Hızlı iletişim sağlaması	Ulaşılan kişi sayısını arttırmak Farkındalığı arttırmak
Dernek 5	Kullanımının pratik olması Üyelerinin ve toplumun sosyal medyayı yaygın kullanması Hızlı iletişim sağlaması	Ulaşılan kişi sayısını arttırmak Dernek faaliyetlerinin daha iyi duyurulmasını sağlamak.

Araştırmanın "Derneklerin sosyal medya kullanım nedenleri" ile ilgili bulguları şu şekildedir:

Kullanımının Pratik Olması: Çalışmada görüşülen tüm dernekler sosyal medyayı "Kullanımının Pratik olması" nedeniyle tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Çünkü kullanım kolaylığı toplum ile örgütlerin iletişim kurmasında önemlidir. Dernekler gibi sivil toplum kuruluşları genç-yaşlı, eğitimli-eğitimsiz toplumun her kesimi ile iletişim kurmak durumundadırlar. Bu nedenle teknoloji yoğun sosyal medya platformları için kullanımının pratik olması tercih sebebidir.

Üyelerinin ve Toplumun Sosyal Medyayı Yaygın Kullanması: Çalışmadaki diğer bir bulgu ise görüşülen derneklerin tamamının sosyal medyayı iletişimde tercih etmelerinin nedeni olarak üyelerinin ve toplumun büyük bir kesiminin sosyal medyayı yaygın olarak kullanması olduğunu belirtmiş olmalarıdır. Bu nedenle dernekler, faaliyetlerini yerine getirmeleri için çok önemli olan toplumla iletişim kurma aracı olarak sosyal medyayı seçmektedirler.

Hızlı İletişim Sağlaması: Çalışmada elde edilen diğer bir bulgu da derneklerin özellikle üyeleri ve daha sonra da toplumla iletişimde hızın önemli bir kriter olduğunu düşünmeleridir. Sosyal Medya platformları haberleşmenin, örgütlenmenin, faaliyetlerini duyurmalarının hızlı ve kolay gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Derneğin Tanıtılması: Sosyal medya hedef kitlelere ulaşmada da önemli bir araç haline gelmiştir. Örgütler, doğrudan topluma ulaşarak kendi tanıtımlarını yapabilmektedirler. Ayrıca tek yönlü olan iletişim süreci günümüzde sosyal medya aracılığı ile çift yönlü hale gelmiş ve çok kısa sürede geri bildirimlerin alınmasına da olanak sağlamıştır. Bu nedenle derneklerinin tanıtılması 3 katılımcı için sosyal medya kullanım nedeni olmuştur.

Araştırmanın "Derneklerin sosyal medya kullanım amaçları" ile ilgili bulguları şu şekildedir:

Ulaşılan kişi sayısını arttırmak: Katılımcıların tamamı sosyal medya kullanma amaçları arasında ulaşılan kişi sayısını arttırmak olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü kullanıcı tabanlı sosyal medya uygulamaları, insanların ve kitlelerin bir araya gelmesinde ve aralarındaki etkileşimi arttırmasında önemli rol oynar (Özdemir ve Erdem, 2016:248). Ayrıca etkin ve hızlı bir şekilde ortak değerlere sahip topluluklar oluşturulmasında etkilidir. Derneklerin amaçları arasında da, daha fazla kişiye ulaşmak ve ortak özelliklere sahip bireyleri aynı çatı altında buluşturmak yer almaktadır.

Dernek faaliyetlerinin daha iyi duyurulmasını sağlamak: Katılımcıların 3 tanesi sosyal medya kullanmadaki amaçlarından birinin derneğin gerçekleştirdiği faaliyetlerin daha iyi duyurulmasını sağlamak olduğunu belirtmişlerdir. Dernekler sosyal medya aracılığı ile hizmetleri hakkında daha kolay bilgi aktarımı yapabilmektedirler.

Farkındalığı arttırmak: Katılımcılardan 3 dernek kendisi ve faaliyetleri hakkında toplumda farkındalıklarının artmasına önem vermişlerdir. Sürekliliklerinin sağlanması ve toplumun bilinçlendirilmesi açısından bu durum oldukça önemlidir.

Sonuç olarak Kadın Derneklerinin Sosyal Medya kullanım amaçlarına bakıldığında derneklerin tamamı kullanım kolaylığı, toplumun birçok kesimi tarafından kullanılan yaygın bir araç olması ve hızlı iletişim kurmada etkili olması nedenleriyle sosyal medyayı örgüt içi ve örgüt dışı iletişimde tercih etmektedirler.

Ayrıca Sosyal Medyayı "daha çok kişiye ulaşmak" için kullandıkları görülmektedir. Bu noktada Dernekler kendi amaçlarını gerçekleştirebilmek için daha çok üye/destekçiye ihtiyaç duymakta ve bunun için ise Sosyal Medyayı kullanmaktadırlar.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde sosyal medya; kimsenin reddedemeyeceği, büyümesi engellenemeyen, sınırları belli olmayan, gündemi belirleyen, bir ülkenin yönetimini değiştirebilen, kararları etkileyen bir güç haline gelmiştir (Tuncer, 2013: 15)

Bu noktada anlık mesajlaşma uygulamalarından WhatsApp, Kadın Dernekleri tarafından örgüt içi iletişimde en fazla tercih edilen Sosyal Medya Platformu olmuştur. Çünkü bu uygulamayı hem yöneticiler kendi aralarında hem de üyeleri ile iletişim kurmada kullanmaktadırlar. Hem kullanımının kolay olması hem de hızlı olması tercih sebebi olmuştur. Bunu Facebook uygulaması izlemektedir. Facebook kullanımı kolay olması ve tüm üyelerinin de bunu kullanabiliyor durumda bulunması nedeniyle tercih sebebi olmuştur.

Kadın Dernekleri kendileri adına oluşturulmuş Web sitelerini etkin olarak kullanamamaktadırlar. Bunun sebebi ise web sayfası tasarımı ve güncellemesi için uzman kişiye ve bir miktar bütçeye ihtiyaç duyulmasıdır.

Son olarak çalışma sonucunda tüm Kadın Derneklerin Sosyal Medyayı üyeleri ile iletişim kurmak, daha çok kişiye ulaşmak ve hızlı iletişim kurmak" için kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

AKGEMCİ, T., ADA, S., & KORKMAZ, Ö. G. E. V. (2016). Örgütsel İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya Kullanımının İş Tatmini Ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi. *IMUCO 2016*, 574.

ATASEVEN, Gülsen. (1997/18). Sivil Toplum Kuruluşları ve Kadın, Yeni Türkiye Ateş, İbrahim ve Erdoğan, Abdülkerin (1986). İl İl Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, ANKARA.

BİBER, Ayhan. (2006).Sivil Toplum Örgütlerinde Halkla İlişkiler, Nobel Yayınları ANKARA,

DİKMEN Ö. Gözde. (2011) "Tüketen Üreticiden Üreten Tüketiciye Dönüşümde Sosyal Medyanın Rolü", İletişim ve Teknoloji Olanaklar, Uygulamalar, Sınırlar. Editör: Zeliha Hepkon, İstanbul Kırmızı Kedi Yayınevi. Sy: 162-167 İSTANBUL

ESKİER. Uğur (2017) ''Medya nedir? Topluma Etkileri Nelerdir''makaleler.com/medya-nedir.

KORKMAZ, Ö. G. E. V., GÜVEN, O. Ş., & ÜNAL, O. A. Örgütsel İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya Kullanımı, Beyşehir Eğitim Sektörü Örneği Öz.

ÖZDEMİR, Seyhan., & ERDEM, Ramazan. (2016). Sosyal Medyanin Örgüt İçi İletişimdeki Rolü. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *5*(3), 247-270.

SOLMAZ, Başak. & GÖRKEMLİ, H.Nur (2012). "Yeni Bir İletişim Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı ve Konya Kadın Dernekleri Örneği" . Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (28) , 183-189. KONYA

TAYFUN, Recep, (2010), Etkili İletişim ve Beden Dili, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Tuncer, A. S., (2013), Sosyal Medyanın Gelişimi, (Ed.) F. Zeynep Özata, Sosyal Medya, Eskişehir, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1834.

İNTERNET KAYNAKÇALARI

https://iisbf.gelisim.edu.tr/tr/akademik-bolum-yeni-medya-ve-iletisim-haber-Dijital-Medya-Nedir Erişim Tarihi:27/04/2022

https://dergipark.org.tr/tr/pub/susbed/issue/61805/924572 Erişim Tarihi: 20.11.2022

https://www.makaleler.com/medya-nedir? ESKİER, Uğur. (2017), Medya Nedir, Topluma Etkileri Nelerdir? 3 Nisan 2017 Erişim Tarihi: 20.11.2022

https://dadadanyazilar.blogspot.com/2022/05/yeni-podcast-kanallarm.html Erişim Tarihi: 20.11.2022

https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KalkinmaSurecindeSivilToplumKuruluslariOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf Erişim Tarihi: 20.11.2022

FARKLI MEDYA PLATFORMLARINDA POPÜLER KÜLTÜR ÜRETİMİ: TÜRKİYE'DE CADILAR BAYRAMI ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Dr. Deniz KEBA EKİNCİ[1]
Arş. Gör. Şefika YURDAKUL SAYGILI [2]

ÖZET

Popüler kültür halkın davranışı, değerleri, eğlence biçimleri, konuşulan ve basılan sözler, sesler, resimler ile gündelik hayatın kültürü şeklinde tanımlanmaktadır. Bir toplumun kahramanları, törenleri kutsal bildikleri popüler kültür öğelerine yansımaktadır. Bu nedenle popüler kültür incelemeleri toplumsal dokunun çözümlenmesinde kullanılabilmektedir. Medya popüler kültür unsurlarının dolaşıma sokulması ve yaygınlaşması konusunda önemli bir misyon üstlenmektedir. Farklı medya platformlarının popüler kültürün üretilmesine ve yaygınlaştırılmasına yönelik farklı yolları bulunmaktadır. Bu çalışma ile Türkiye'de gazete, televizyon ve sosyal medya ağlarının popüler kültür üzerindeki etkilerinin hangi açılardan benzerlik ve farklılık gösterdiği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda Cadılar Bayramı kutlamalarının gazete, televizyon ve sosyal medya platformlarındaki yansımaları ele alınarak farklı mecralardaki içerikleri analiz edilecektir. Her bir medya platformunun popüler kültürü yaygınlaştırma bağlamında kullandığı öğeler Cadılar Bayramı içerikleri üzerinden ortaya konulacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Popüler Kültür, Medya, Sosyal Ağlar, Cadılar Bayramı, Halloween.*

POPULAR CULTURE PRODUCTION ON DIFFERENT MEDIA PLATFORMS: THE CASE OF HALLOWEEN IN TURKEY

ABSTRACT

Popular culture is defined as the behavior of the people, their values, forms of entertainment, spoken words, pictures and the culture of everyday life. The heroes, ceremonies and sacred values of a society are reflected in popular culture elements. For this reason, popular culture studies can be used to analyze the social structure. The media undertakes an important mission in the dissemination of popular culture items. The ways in which different media platforms produce popular culture also differ. With this study, the similarities and differences in the popular culture production of newspapers, television and social media networks in Turkey will be revealed. Halloween was determined as a sample in the study. Halloween contents on television, newspapers and social media were analyzed by descriptive analysis method

Key Words: *Popular Culture, Media, Social Networks, Halloween*

[1] Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakülltesi deniz.keba@kocaeli.edu.tr- 0000-0003-2723-992X

[2] Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi sefika.yurdakul@kocaeli.edu.tr - 0000-0003-0577-4403

1. GİRİŞ

Bu çalışmada ilk olarak popüler kültür kavramı ve toplumsal işlevi üzerinde durulmuş, iletişim ve kitle iletişiminin etkisiyle medyanın popüler kültürle olan bağı üzerine bir kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Ardından medya platformlarının popüler kültür ürünlerini nasıl ve ne şekilde yaydığına değinilerek farklı medya platformlarında popüler kültür üretiminin hangi noktalardan farklılaştığı ve hangi noktalarda kesiştiği ortaya konulmuştur.
Çalışmada medya platformu olarak gazete, televizyon ve sosyal ağlar ele alınarak bu platformlardaki Cadılar Bayramı içerikleri üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Bir popüler kültür ürünü olarak Cadılar Bayramı içeriklerinin her bir medya platformunda hangi kategorilerde, hangi içeriklerle yer aldığı üzerinde durularak görüntü ve metinler üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Dijital medyanın etkisiyle birlikte çok kültürlü kutlamalar tüm dünyada yaygınlaşmış ve bu kutlamalar toplumsal alanda popüler kültürün bir yansıması olarak yer almaya başlamıştır. Amerika'nın en önemli kutlamaları arasında yer alan Cadılar Bayramı, küreselleşme ve dijital medyanın etkisiyle son yılarda başka ülkelerde de yaygınlaşmış ve geleneksel olarak kutlanmaya başlanmıştır. Cadılar Bayramı kutlamaları ülkemizde de giderek artmaktadır. Farklı medya platformlarının popüler kültüre yönelik içerik üretme biçimleri çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. İçerik üretme biçimlerinin yer aldığı medyaya göre nasıl farklılaştığı veya hangi noktalarda benzerlik gösterdiği Cadılar Bayramı içerikleri üzerinden yapılan inceleme ile ortaya konulmuştur.

2. POPÜLER KÜLTÜR BAĞLAMINDA MEDYA PLATFORMLARI

İletişim araçlarında yaşanan gelişmeler beraberinde kitleselleşmeyi de getirmiştir. Kitle iletişim araçlarının hayatlarımızın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesiyle de toplumsal alanda bir dönüşüm kendisini göstermiştir. Sanayileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve bireylere gündelik hayat içerisinden çıkararak eğlence ve haz üzerine kurulu bir kültürün parçası olan popüler kültürün üretilmesinde kitle iletişim araçlarının rolü oldukça büyüktür.

Popüler kültüre yönelik yaklaşımlar onu eleştiren ve toplumsal değerler açısından zarar verici olarak gören bakış açısı ile popüler kültürün halihazırda yeterince zorlayıcı olan toplumsal koşullara karşı bireyin katlanmasını sağlayan bir alt kültür olduğunu düşünen bakış açısı arasında yer almaktadır (Oskay, 2001).

Bir kesim popüler kültürü sadece bir eğlence olarak görürken bir diğer kesim onu kültürel değerlerin yok olmasına sebep olan yıkıcı bir araç olduğunu savunmaktadır. Her iki yaklaşımda da temel olarak popüler kültürün toplumsal alanda var olan kültürel değerlerin ötesinde farklı bir konumda yer aldığını söyleyen düşünce yatmaktadır. Bu iki bakış açısında da popüler kültürün ne olduğu, nasıl yaygınlaştığı ve nerelerde kullandığı önemli bir tartışma konusu olmaktadır.

Arık'a göre (2004) popüler kültürün bu denli tartışılmasının nedeni onun son derece ideolojik bir boyutunun olmasına dayanmaktadır. Gündelik hayatın karmaşası içerisinde popüler kültür ürünlerinin egemen ve bağımlı sınıf arasındaki ilişkiyi biçimlendirmede önemli bir rolü olduğu vurgusunu yapan Arık, sosyal bilimler alanında bu denli yoğun çalışılan bir konu olmasına rağmen popüler kültüre ilişkin net bir tanımı olmadığını vurgulamaktadır (Arık, 2004: 327-328).

Popüler kültür ister ideolojik bir alana hizmet etsin (Arık, 2004) isterse de çoğunluğun temele alındığı yüksek kültüre karşı halkın kültürü olarak konumlandırılan (Fiske, 1999: 56) anlayış çerçevesinde ele alınsın medya ile bağı önemlidir ve medyanın popüler kültürü üretmedeki rolü oldukça büyüktür. İlk olarak basılı yayımlanan gazeteler, ardından görüntü ve sesin birleştiği zamanla da renkli hale geldiği televizyonlar ve günümüzde bütün bunları kapsayan sosyal ağlar popüler kültürün üretilmesi, kullanılması ve dolaşıma sokulmasında önemli bir misyona sahiptir.

Medya platformları içerikleri aracılığıyla bireylere nasıl olmaları ve ne olmaları gerektiğini sunmakta (Mills, 1974: 400) ve oluşturdukları bu kurmaca düzen içerisinde bireyin gerçek kimliğinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Medya aracılığıyla bize sunulan kültür kurmaca ve popüler kültür ürünlerdir. Buna göre medya içeriklerinde üretilen ve yansıtılan kültür ait olduğu topluma özgü kültürel mitlere ilişkin bir düşünce yaratma potansiyeline sahiptir.

Medyanın ürettiği içerikler aracılığıyla bireyler milyonlarca iletiye maruz kalmakta ve daha çok tüketim odaklı bir anlayışı beslemektedir. Medyanın bu yaklaşımı sadece nesneler ve ürünlerle sınırlı kalmamış toplumsal değerlerin de bir tüketim nesnesi haline gelmesine neden olmuştur. Kültür de bu değerlerden birisidir ve medya araçları için üretip tüketilebilen bir meta'dır. Medya içerikleri aracılığıyla yerleşik kültür dönüşmüş ve geleneksellik yerine geçici zevklere bırakmıştır. Bu durum popüler kültür ürünlerinin de medya içerikleri aracılığıyla gündelik hayatlarımıza dahil olmasına neden olmuştur. Popüler kültür ve medyanın ilişkisin her bir medya platformunun yapısal özelliklerine bağlı olarak farklı mecralarda farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır.

2.1. Gazeteler ve Popüler Kültür İlişkisi

Kitle iletişim araçlarının en önemlilerinden biri olan yazılı basının gelişim çizgisi kapitalist gelişim ile paralellik gösterir. Kar elde etmenin temel amaç olduğu bu süreçte basın, haber iletme işlevinin yanında reklam dünyasından istediği payı kapabilmek için tüketim kültürünün gelişimine de hizmet etmiştir. Wernick medyanın bu süreçte yerini nasıl aldığını şöyle anlatır: "1870'li yılların büyük depresyonunun ardından, modern kapitalizmin ilk tüketici patlaması gelmişti. Dolayısıyla, bu gelişme medyaya da yansımıştır. Ulusal çapta büyüyen 'marka' taşıyan malların ve 'mağazaların' gün geçtikçe yaygınlık kazanması, her seferinde daha gösterişli olan perakende satış noktalarının reklamlarının yapılacağı yerlere gösterilen talebi büyük ölçüde artırmıştır" (Wernick, 1991: 92-124, aktaran Yılmaz, 1998: 11).

Popüler kültürü en çok besleyen kitle iletişim araçlarından biri olan popüler basının temel amacı haber vermek ve bilinçlendirmekten çok eğlendirmektir. Bu nedenle basit, anlaşılır bir dil kullanılır. Amaç okuyucuyu çok fazla sıkmadan iletilmek isteneni ulaştırmaktır. Bu doğrultuda belli kalıplar ve klişeler sık sık tekrar edilir. Özellikle görsel öğeler yoğun olarak kullanılır. Popüler basının sunduğu eğlencelikler, toplumsal düzenle ilgili herhangi bir karşı çıkış ortaya koymaktan çok varolan düzeni ve kapitalist endüstriyi besleyici bir işlev ortaya koyar (Düztepe, 2005:107).

Türkiye'de toplumsal alanda büyük dönüşümlerin yaşandığı 1980'li yıllar ve sonrasında medyada bu süreçten etkilenmiş ve özellikle gazete içerikleri de bir dönüşüme uğramıştır. Gazetelerdeki siyasal ideolojik temelli içerikler yerini sansasyonel ağırlıklı haberlere bırakmıştır. Toplumsal değişime paralel olarak ortaya çıkan bu durum bireyin düşünce biçiminden yaşam tarzına kadar pek çok unsuru etkilemiştir.

Bu tarihlerde elit bir kesim ile onların zümresine geçmek isteyenlerin benimsediği bir yaşam tarzı olarak sunulan lüks bir yaşam biçimi gazeteler aracılığıyla kitlelere sunulmaya başlanmıştır. Bu yaşam biçimi ise içerisinde her şeyin en iyisini yapmaya, en iyi kıyafetleri giymeye, en iyi restoranlarda yemek yemeye özendirme gibi değerleri üreten besleyen ve bunları bir tüketim nesnesi haline dönüştüren bir kültürün ürünüdür (Bali, 2013: 146). Bu durum gazetelerin sayfalarını zamanla daha çok bu içeriklere ayırmasına neden olmuştur. Günümüz basınında da gazeteler içeriklerinde moda, magazin, eğlence gibi popüler kültürü üreten ve besleyen unsurlara yer vermekte ve bütün bunlar bir yaşam tarzı olarak sunulmaktadır.

Gazeteler popüler kültürü eğlence, magazin ve reklam ilişkisi çerçevesinde üretmektedir. Gazete içerikleri magazin, güncel, yaşam, kültür sanat ve köşe yazısı gibi kategorilerde hitap ettikleri hedef kitleleri yönlendirmekte ve onlara bir yaşam tarzı sunmaktadır. Bu amaçla gazeteler aracılığıyla bireylere ne yiyecekleri, ne giyecekleri ve ne yapacakları konusunda içerikler sunulmakta ve bunları yaptıkları takdirde başka bir sınıfa/zümreye ait hissedeceklerine dair bir yanılsama kurulmaktadır. Bu özellikleriyle gazeteler sundukları içeriklerde doğal olmayan, geçici, yapay ve estetikten uzak bir kültür oluşturmakta ve bunları gerçek gibi sunmaktadır (Düzgün, 2004: 151).

2.2. Televizyon ve Popüler Kültür

Popüler kültür ile ilişkisi bağlamında etkin bir diğer mecra televizyondur. Oskay'a göre televizyon yayınlarında üretilen içeriklerle kurmaca bir dünya kurarak bireylerin dış dünyanın gerçekliğinden uzaklaşmasına neden olduğunu belirtmektedir (Oskay, 2000:33). Televizyon yayınları içerikleri itibariyle kültür emperyalizmine katkı sunmakta ve bu yapımlar kitleler tarafından büyük ilgi görmektedir. Durukan'a göre (Durukan, 1979:5), kültür emperyalizmine neden olan bu içeriklerin gündelik hayatımızda kabul görmeye başlaması medya içeriklerindeki gerçeklikten uzak bu yapımların büyük ilgi görmesinin temel nedenini oluşturmaktadır.

Kültürün kitlelere benimsetilmesi amacıyla ulaşım ve kullanım kolaylığının bulunması televizyonu diğer medya platformlarından daha yaygın bir mecra haline getirmektedir. Görüntü ve ses unsuru tek bir içeriğin farklı kullanıcılara ulaşabilmesi, hem ekonomik açıdan hem de

kullanım açısından ekstra bir maliyet ve çaba gerektirmemesi gibi unsurlar popüler kültürün üretiminde televizyonu önemli bir mecra haline getirmiştir. Bu durum televizyonun içeriklerine de yansımış ve kitleselleşmenin temel aracı olan televizyon popüler kültür içeriklerine de sıklıkla yer verilmiştir.

2.3. Sosyal Ağlar ve Popüler Kültür

Ağ teknolojileri aracılığıyla kullanıcıların birbirleri ile bağlantı kurmasını ve etkileşimini sağlayan uygulamalar (Boyd, 2008: 92) olarak tanımlanan sosyal ağlar son yıllarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Günümüzde sosyalleşme aracı olarak görülen ve kamusal alan olarak değerlendirilen bu yeni iletişim platformları gün geçtikçe çeşitlenmektedir. (Boyd, 2007: 5). Sosyal ağların içerik üretimi, hızı, kolay erişimi, etkileşim ve multimedya paylaşım gibi özellikleri düşünüldüğünde diğer iletişim araçlarından farklı olduğu görülmektedir. Sosyal ağların en önemli özelliklerinden biri olan etkileşim özelliği çerçevesinde bireyler ve toplumlar arasında yakınlaşma ve ortak ilgiler, yeni yaşam tarzları, davranışlar oluşmakta, sanal kültürel ortamlar doğmakta ve kültürel değişmeler yaşanmaktadır (Karaduman, 2017: 12).

Popüler kültür günümüzün en önemli iletişim teknolojilerinden biri haline gelen sosyal medya ağlarında kendini gösteren ve hızla yaygınlaşan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Popüler kültürün şekillenmesi ve yayılması, sosyal medya ortamlarının sahip olduğu hızlı iletişim ve yoğun etkileşim gibi özellikler ve imkanlarla daha da artmaktadır.

Sosyal ağlar içerisinde eğlence kültürünün en iyi yansıtıldığı uygulamalardan biri olan Instagram (Kırık ve Altun, 2018: 118), fotoğraf ve video paylaşım imkânı sunan bir mobil sosyal ağ sitesidir. Akıllı telefonlar aracılığıyla bu içerikler üzerinde dijital filtreler kullanılarak paylaşım yapılabilmektedir (Yeniçıktı, 2019: 95).

We are Social 2022[3] verilerine göre ülkemizde en fazla kullanılan ikinci sosyal ağ olan (%92,5) Instagram 52, 15 milyon kullanıcıya sahiptir. İnsanların Instagram'da geçirdiği süre ise aylık 20,2 saat olarak açıklanmıştır. Instagram'ın kullanıcı sayısının yüksek oluşu, eğlence kültürünü yansıtabilmesi, ticari amaçlı kullanımı ile tüketim kültürüne hizmet etmesi gibi özellikleri Instagram'ın popüler kültür ürünlerinin oluşmasında ve geniş kitlelere yayılmasında taşıyıcı bir rol üstlendiğinin göstergesi olarak düşünülebilir.

3. Yöntem ve Örneklem

Çalışmada Cadılar Bayramı olarak kutlanan 31 Ekim 2022 tarihine ait içerikler baz alınmıştır. İlk olarak gazetecilik stili açısından okuyucuyu eğlendirmeye ve ilgisini çekmeye yönelik içerikler üreten Posta Gazetesi[4] seçilmiştir. Gazetenin Cadılar Bayramına ilişkin 31 Ekim 2022 tarihli internet sitesindeki içerikleri incelenmiştir. Televizyon kanalı olarak ise TV8 kanalı seçilmiştir. Bunun nedeni kanalın, yayın anlayışını ve içeriklerini eğlence üzerine kurması,

[3] We are social 2022 Turkey, https://recrodigital.com/we-are-social-2022-turkiye-sosyal-medya-kullanimi-verileri/

[4] Posta gazetesi ayrıca Türkiye'de en yüksek tiraja sahip ilk 10 gazete içerisinde yer almaktadır. https://www.medyajans.com/gazete-tirajlari.html

haber ve siyaset gibi ciddi içerikli programlara yer vermemesi ve bu yönüyle de popüler kültüre yönelik yayın yapmasıdır. Kanalın 31 Ekim 2022 tarihli yayınına ulaşılmış ve Cadılar Bayramı ile ilgili içerikleri incelenmiştir.

Çalışmada sosyal medya platformları arasından ise Instagram uygulaması seçilmiştir. Fotoğraf paylaşımına dayanan bir mobil uygulama olan Instagram, 2010 yılında ortaya çıkmıştır. Uygulama zamanla geliştirilerek birçok yeni özellik eklemlenmiş ve günümüzün en yaygın kullanılan sosyal medya platformu haline gelmiştir.[5] Uygulama üzerinden #cadılarbayramı hashtagi ile arama yapılmış ve 31 Ekim 2022 tarihinde konu ile ilgili paylaşımlar betimsel analiz yöntemi ile incelemeye tabi tutulmuştur.

Betimsel analiz yöntemi elde edilen bulguların araştırmacı tarafından yorumlanması anlamına gelmektedir. Buna göre çalışmanın amacı doğrultusunda içeriklerin boyutlarının ortaya konulması hedeflenmektedir (Yıldırım&Şimşek, 2006: 45). Öncelikle temalar belirlenmiş daha sonra temalar arası ilişkiler ortaya konarak yorumlanmıştır. Belirlenen temalar şu şekildedir:

Temalar
Eğlence
Magazin Değeri
Yaşam Tarzı
Kurgu
Tüketim
İçerik Oluşturma
Özel Gün

Çizelge 1: Betimsel Analiz Yöntemi Kapsamında Belirlenen Temalar

Araştırma çerçevesinde şu sorulara yanıt aranmıştır**:**

- Farklı medya platformlarında Cadılar Bayramı içerikleri nasıl yer almaktadır?
- Farklı medya platformlarının popüler kültürü üretim ve yayma işlevlerinde ortak özellikleri nelerdir?
- Farklı medya platformlarının popüler kültürü üretim ve yayma işlevlerinde farklı özellikleri nelerdir?

4. Bulgular

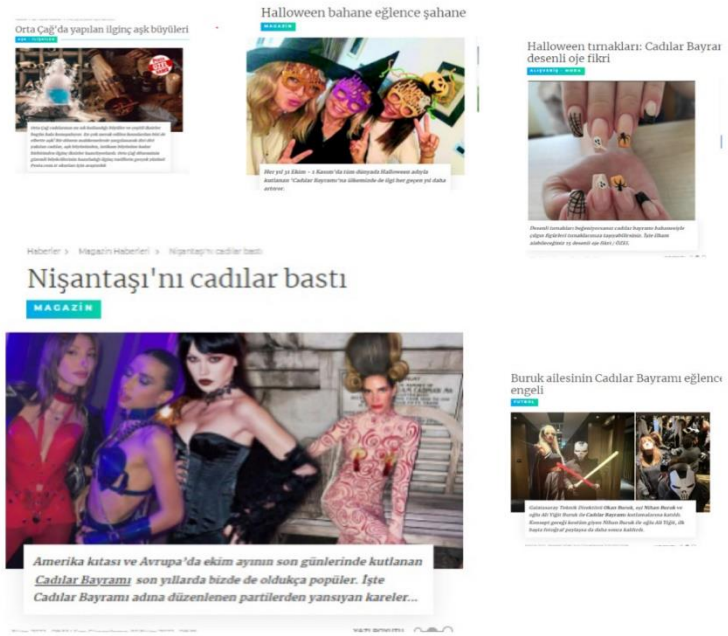
Bu başlık altında gazete, televizyon ve sosyal medyada Cadılar Bayramı ile ilgili içeriklerin analizi yer almaktadır.

4.1. Gazete içeriği olarak Cadılar Bayramı

İlk olarak Posta Gazetesi'nin 31 Ekim 2022 ve 1 Kasım 2022[6] tarihlerini kapsayan içerikleri incelenmiştir. Bu tarihte gazetenin internet sitesinde yayınlanan Cadılar Bayramı haberleri çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

[5] Günümüzde instagramın kullanıcı sayısının 2 milyara ulaştığı bilinmektedir. https://www.websiterating.com/tr/research/instagram-statistics/

[6] Gazete içeriklerinin 'dünün haberini' yansıtması bakımından Posta Gazetesi incelenirken Cadılar Bayramı'nın ertesi gününü kapsayan 1 Kasım tarihi içeriklerine de bakılmıştır.

Görsel 1: Posta Gazetesi Cadılar Bayramı konulu haberler

Gazetede yer alan Cadılar Bayramı içeriklerinde Cadılar Bayramı bir eğlence kültürü olarak ele alınmış ve içerikler de bu yönde oluşturulmuştur. Haberlerde ünlü kullanımı ve ünlüler tarafından düzenlenen partiler ön plandadır. Bu partilerin nerelerde olduğu, kimlerin katıldığı, kimin hangi kostüm giydiği gibi detaylara yer verilmiştir. Gazetedeki haberlerde aynı zamanda Cadılar Bayramı'nın tarihsel arka planı ve ritüellerine ilişkin bilgiler de sunulmakta ve buna yönelik içerikler oluşturulmaktadır. Bu durum gazetelerin popüler kültürü ve popüler kültür ürünlerini bir yaşam tarzı olarak ürettiğinin de göstergesidir.

Başlıklar
Nişantaşı'nı cadılar bastı"[7]
"Orta Çağ'da yapılan ilginç aşk büyüleri"
"Halloween bahane eğlence şahane"
"Halloween tırnakları: Cadılar Bayramı desenli oje fikri"
"Buruk ailesinin Cadılar Bayramı Eğlence engeli"

Çizelge 2: Posta Gazetesi Cadılar Bayramı Haber Başlıkları

Gazetede yer alan Cadılar Bayramı içeriklerinde, partiler, dans, müzik gibi eğlencenin unsurlarının konu edildiği ve buna uygun bir yaşamın sunulduğu görülmektedir. Bu durum okuyucuda, gerçek dünyada mücadele etmek zorunda kaldığı birçok sorunun ötesinde başka bir yaşamın da var olduğu algısı oluşturmaktadır. Bu durum gazete içeriğinin popüler kültürü özendirici bir biçimde yaydığı ve içeriklerini de bu yönde oluşturduğunu ortaya koymaktadır.
Yine bu içeriklerde tamamen eğlence odaklı bir anlayış ön plana çıkmaktadır. Yine bu içeriklerde tamamen eğlence odaklı bir anlayış ön plana çıkmaktadır. Ayrıca gazete

[7] https://www.posta.com.tr/magazin/nisantasini-cadilar-basti-2572001/1

içeriklerindeki Cadılar Bayramı etkinliklerinin elit bir kesimin yine elit mekânlarda gerçekleştirdiği bir tür kutlama olarak yansıtılması da yaşam tarzı temasını desteklemektedir.

4.2. Televizyon İçeriği Olarak Cadılar Bayramı

TV8'in 31 Ekim 2022 tarihli yayın akışı içerisinde Cadılar Bayramı ile ilgili içerikler bir dedikodu/magazin programı olan Müge ve Gülşen'le 2. Sayfa programı ile yarışma programı konseptli Doya Doya Moda programında yer almıştır. Her iki programda gündüz kuşağı programı olarak yayın yapmaktadır.

Ünlülerin hayatlarına ilişkin yorumların yer aldığı veya ünlü kişilerle ilgili sansasyonel içeriklerin bulunduğu bir program olan Müge ve Gülşen'le 2. Sayfa'yı diğer magazin programlarından ayıran yönü yayınlanan içeriklere ilişkin aşırı övgü veya aşırı yergi içeren yorumların yer almasıdır (Meder & Akyüz, 2020:16).

Görsel 2: Müge ve Gülşen'le 2. Sayfa programı 31 Ekim 2022 tarihli yayınından görüntüler

Programın Cadılar Bayramı içerikleri ise ünlü isimlerin Cadılar Bayramı kutlamalarına yönelik magazin haberlerinden oluşmaktadır. Konu ile ilgili magazin turu şeklinde bir habere yer verilen yayında program sunucuları Cadılar Bayramı kutlamalarına dair kişisel fikirlerini de dile getirmektedir.

"Cadılar Bayramı son yıllarda bizde büyük coşkuyla kutlanıyor. Cadılar Bayramına bir hafta kala herkes ne yapalım havasına giriyor. "
"Ne kadar zengin kültüre sahibiz ne gerek var böyle özentilere"
Heidi Klum her yıl Cadılar Bayramına kostümüyle damga vuruyor. Yaratıcılığına bakar mısınız? Madem kaçırmadan kutluyorsunuz, çok önem veriyorsunuz. O zaman öyle bir şey yapın ki adam/kadın uğraşmış hakkını vermiş diyelim."
"Bizdekiler özentinin dik alası"

Çizelge 3: **Program sunucularının Cadılar Bayramıyla ilgili yorumları**

Bu yayınlarda Cadılar Bayramı ile ilgili içeriklerde daha çok tezatlıklar üzerinde durulmaktadır. Bu içeriklerde ünlü aktör kullanımı oldukça yaygındır. Söz konusu programda sunucular ünlülerin Cadılar Bayramı kutlamasını eleştiren ve negatif bir tutumla ele almaktadır. Bu tarz kutlamaları geleneksel kültürel değerlerin yozlaşması olarak değerlendiren sunucular ünlülerin Cadılar Bayramı ile ilgili görüntüleri üzerinden eleştirilerini dile getirmektedirler. Ancak aynı program içerisinde ABD'deki Cadılar Bayramı kutlamasında ünlülerin giydiği kıyafetlere yer verilmekte ve bu kıyafetler ve kutlamalar övülmektedir.

Doya Doya Moda Programı ise her yayına özel bir konsepti olan ve yarışmacıların tercihlerine göre konsepte uygun alışveriş süreçlerini ve jüri karşısına çıkmalarını kapsamaktadır. Jüri üyeleri yarışmacıları günün konseptine uygun olup olmaları, makyajları ve kostümlerinin her bir parçasının fiyatları üzerinden değerlendirerek puan vermektedir (Dikme &Sucu: 2020: 16). Program 31 Ekim tarihindeki konseptini Cadılar Bayramı olarak belirlemiştir.

Programın açılışında jüri üyeleri ve yarışmacılar tarafından Cadılar Bayramının bir eğlence aracı olduğu vurgusu yapılarak yaratılan bu kurgunun da eğlence odaklı olduğuna yer verilmiştir.

"Bu adet hiç de kötü niyeti olmayan bir adet. Bayramın asıl amacı kötülüklerden korunmak için bir espri olarak farklı bir kılığa girmek. Eğlenceli hale getiriyor bunu insanlar."

Görsel 3: Doya Doya Moda Programı Cadılar Bayramı Konseptli Yayını

Tamamen kurmaca bir dünya yaratılan bu programda bireyler gerçeklikten uzak bir algı oluşturularak bu durum yarışmacılar ve jüri tarafından benimsenmektedir. Öyle ki Cadılar Bayramı kostümü ve makyajıyla gelen yarışmacılara jüri üyeleri "Nereye gidiyorsun ve ne olarak gidiyorsun" sorusunu yönelttiğinde, yarışmacılardan *"Zekeriyaköy taraflarında bir Villadaki Cadılar Bayramı partisine zombi gelin olarak gidiyorum. Ölü gelin olarak gidiyorum."* gibi yanıtlar vererek kurmaca bir düzen içerisinde yine gerçeklik algısından uzak yepyeni bir kurmaca dünya yaratmaktadır. Bu durum televizyonun popüler kültürü üretirken kurgu temasını beslediği ve bireyleri gerçeklik algısından uzaklaştırdığını ortaya koymaktadır.

4.3. Sosyal Medya İçeriği Olarak Cadılar Bayramı

Instagram'da Cadılar Bayramı içerikleri #cadılarbayramı hasthtagi ile üretilmiş ve bunlar arasında ticari amaç güden hesapların paylaşımları yoğun olarak yer almaktadır.

#cadılarbayramı	#cadılarbayramımakyajı
#cadilarbayramı	#cadılarbayramıkurabiyesi
#cadılarbayramıkostümü	#cadılarbayramıkonsepti
#cadılarbayramısüsleri	#cadılarbayramıpastası

Çizelge 5: Instagramda Cadılar Bayramı ile ilgili hashtagler

Instagram üzerinden cadılar bayramı ile ilgili yapılan paylaşımlar İçerik üretimi, tüketim, özel gün, ve eğlence temaları altında verildiği görülmüştür. Cadılar Bayramını bir özel gün olarak gören markalar ürünlerini tanıtmak ve kitlelere ulaşmak için Cadılar Bayramı konseptli içerikler oluşturmuşlardır. Instagramın ürününü pazarlayan üreticileri ve bu ürünlerin pazarını oluşturan tüketicileri anlık etkileşime girmelerine olanak tanıyan yapısı onun popüler kültür içeriklerini bir tüketim kültürü bağlamında üretmesinin temelini oluşturmaktadır.

"Bu yıl Halloween dekorumuz eski yıllarımıza göre sade kaldı" (Fotoğrafçı)
"Biz Halloween'a hazırız" (Anaokulu)
"Minik tatlı cadılar için hazırlanan kızçelerim" (Ürün/hizmet)
"Aşırı zevk alarak ve eğlenerek yaptığım Halloween gecesi" (Dijital içerik üretici)
"Halloween için hazırladığımız şık tasarımlar" (Ürün/hizmet)
"Cadılar bayramı için hazırladığım amigurami bebe çalışmam ile karşınızdayım" (Ürün/hizmet)
Halloween için hazırladığımız şık tasarımlar" (Ürün/Hizmet)
"Merhaba Canlar, Cadılar Bayramı konsepti için hazırladığım setimi nasıl buldunuz? (Ürün/hizmet)

Çizelge 4: Instagramda Cadılar Bayramı ile ilgili İleti Örnekleri

Paylaşılan görsellerde daha çok özel gün kapsamında algılanan Cadılar Bayramı'nın tüketim kültürünü besleyen unsurları ön plana çıkarılmaktadır.

Görsel 4 : Instagram'da Cadılar Bayramı hashtagli paylaşım örnekleri

5. SONUÇ

Köken olarak ABD'de ortaya çıkan ve geleneksel bir bayram olan Halloween, medyanın da etkisiyle günümüzde tüm dünyada yaygınlaşan bir kutlama halini almıştır. Bir popüler kültür ürünü olarak değerlendirilen Cadılar Bayramı son yıllarda Türkiyede'de kutlanmakta ve bu kutlamaya yönelik birçok farklı sektörde etkinlikler yapılmaktadır. (Anaokulları, eğlence mekanları, şirketler…) Bu çalışma popüler kültür ve tüketim kültürünün bir parçası olan Cadılar Bayramı'nın farklı medya platformlarından nasıl içeriklerle yer bulduğu sorusundan hareketle ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak medya platformlarında popüler olanı üretmek ilk kriter olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak üretilen içeriklerde ise bireyleri dış dünyanın gerçekliğinden uzaklaştırarak kurmaca bir düzen içerisine dahil etmek temel bir unsur olmaktadır. Bu durum televizyon programları, gazete içerikleri ve sosyal medya paylaşımlarının popüler kültürü üretim biçimindeki ortak noktalarını oluşturmaktadır.

Bütün bu medya platformlarında bireyi etkisi altına alarak, toplumsal mitler oluşturmak ve onları beslemek, eğlendirmek ve gerçeklikten uzaklaştırmak gibi popüler kültürü besleyen unsurlara yer verilmektedir. Televizyon'un bu durumu kurmaca bir dünya sunarak popüler kültürün eğlence kültürü yönüyle içerikler oluşturduğu görülmüştür. Gazete içeriklerinde ise bu durum, yaşam tarzı sunumu olarak karşımıza çıkmakta ve magazin haberciliğini beslemektedir. Sosyal medya platformlarında, daha çok popüler kültürün tüketimle olan ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Sosyal ağlarda cadılar bayramının özel gün olarak görüldüğü ve o güne özel içerikler oluşturulduğu, ticari hesaplar tarafından o güne özel ürünlerin tanıtım ve pazarlamasının yapıldığı görülmüştür. Sosyal ağlarda cadılar bayramı ile ilgili yapılan bu paylaşımlarla popüler kültürün tüketim kültürü ile olan ilişkisinin ön plana çıkarıldığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Arık, M. B. (2004). Popüler Kültüre Temel Yaklaşımlar. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. Sayı 19.

Bali R. N. (2013). Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar, İletişim Yayınları: İstanbul.

Boyd, D. (2007). Social Network Sites: Public, Private, or What? Knowledge Tree, (13)5.

Boyd, D. (2008). American Teen Sociality in Networked Publics. Unpublished Doktoral Thesis, University of Berkeley.

Dikme, H., & Sucu İ. (2020). Giyim Modası Olgusu ve Moda Programlarında Yaşam Tarzı Sunumları. Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi. ss. 11-17.

Durukan, S. (1979) Dış Kaynaklı Yayınlar Sorunu ve TV, Türkiye Yazıları, 12(33), İstanbul.

Düzgün, M. (2004). Popüler Kültür ve Ürünlerinin Oluşumunda Medyanın Rolü. Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi. 57(5).

Düztepe T. (2005). *Popüler Kültür Ürünü Olarak Gazetelerin Astroloji Köşelerinin Değerlendirilmesi*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi

Fiske, J., Popüler Kültürü Anlamak, S.İrvan (çev.), Ankara, 1999.

Karaduman, N. (2017). Popüler Kültürün Oluşmasında ve Aktarılmasında Sosyal Medyanın Rolü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31*(43), 113-133.

Kırık, A. M. ve Altun, E. (2018). *Eğlence Kültürüne Instagram Üzerinden Yaklaşmak: Etiketleme Özelliği Üzerine Bir Çözümleme.* Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı Eğlence ve Ürün Yerleştirme 113-123.
http://acikerisim.ticaret.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11467/1834/2_ntcconf_master.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi: 10.12.2022)

Meder M. & Akyüz O. (2020). 2019 yılı "Gündüz kuşağı" Tv Programları Üzerine Bir Değerlendirme. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 8(2), ss. 125-131.

Millis, W. (1974). İktidar Seçkinleri, Ü. Oskay (çev), Bilgi Yayınevi, Ankara.

Oskay, Ü. (2001). Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul.

Oskay, Ü. (2000). Kitle İletişimin Kültürel İşlevleri, Der Yayınları: İstanbul

Yeniçıktı, T. N. (2016). Halkla İlişkiler Aracı Olarak Instagram: Sosyal Medya Kullanan 50 Şirket Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk İletişim Dergisi, 9*(2), 92-115.

Yıldırım, A. Ve H. Şimşek (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık: Ankara.

Yılmaz, S. (1998). *Günümüz Türkiye'sinde Gazete Okur İlişkisi*, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi

UZAKTAN EĞİTİMLE İLGİLİ YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: 2000-2021

Doktora Öğrencisi, ARZU EKİN[1], Dr. Öğr. Üyesi EZLAM SUSAM[2]

[1] Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, arzuekin2121@hotmail.com- 0000-0002-6469-6751

[2]İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, ezlam.susam@inonu.edu.tr-0000-0002-8942-7590

ÖZET

Uzaktan eğitimde öğrencilerin herhangi bir ortamda veya zamanda öğrenimlerine devam etmelerini sağlama amacı güdülmektedir. Uzaktan eğitim, eğitimde iletişim araçlarının kullanıldığı, öğretmen ile öğrenci arasında karşılıklı etkileşim ve iletişimin sağlandığı, eğitim ve öğretimin teknolojik gelişmeler ile şekillenmiş ve bütünleşmiş halidir. Uzaktan eğitim, örgün eğitim ile kıyaslandığında öğretmen ve öğrenci fiziksel olarak aynı ortamı paylaşmazlar ve örgün eğitimdeki gibi yüz yüze iletişim halinde değillerdir. Bunun yerine teknolojik araç-gereç kullanarak iletişim kurmaktadırlar. Öğretmen ve öğrenci arasındaki mesafe ilk bakışta sakıncalı görünse bile bu durum insanlara zaman ve mekân konusunda esneklik sağlamaktadır. Günümüzde öğrenilecek bilginin fazlalığı ve bilgiye ulaşmadaki kolaylığın yaygınlaşmasıyla uzaktan eğitim faaliyetlerinin günümüzde önemi artmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı, ülkemizde uzaktan eğitim alanında 2000 ile 2021 yılları arasında yapılan lisansüstü tezlerinin yöntemsel eğiliminin ve özelliklerinin incelenmesidir. Bu amaç çerçevesinde 2000 ile 2021 yılları arasında uzaktan eğitimle ilgili yapılmış 155 lisansüstü tez çalışması; özet bölümlerinde, amaç, yöntem ve sonuca yer vermesine, araştırma yaklaşımlarına, araştırmanın öneminin belirtilmesine, veri toplama araçlarına, geçerlilik çalışması yapılmasına, güvenilirlik çalışması yapılmasına, güvenilirlik yöntemine göre nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından doküman analizi kullanılarak bulgular içerik analizi yöntemiyle yorumlanmıştır. Araştırma grubunu belirlemek için amaçlı örneklem yöntemi, veri toplamak için ise "Akademik Yayın İnceleme Formu" kullanılmıştır. Araştırma kapsamına giren lisansüstü çalışmaların genel olarak bilimsel araştırmanın temel özelliklerini taşıdıkları tespit edilmiştir. Araştırma sonucundan elde edilen bulgulardan yola çıkarak ileride yapılacak olan araştırmalara; nicel veya nitel yöntemlerden ziyade, sayısal verileri daha iyi açıklayabilecek ve derinlemesine araştırmaların yapılabileceği karma yöntem çalışmalarına daha çok yer verilmesi ayrıca çalışmalarda nicel veya nitel veri toplanmasında kullanılan yöntemlerin geçerlilik ve güvenirlik çalışmasının ve verilerin karşılaştırmalı açıklanmasının daha ayrıntılı yapılması gibi öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim ve Öğretim, Uzaktan Eğitim, Lisansüstü Çalışmalar, İçerik Analiz

ABSTRACT

In distance education, it is aimed to enable students to continue their education in any environment or time. Distance education is the form of education and training that is shaped and integrated with technological developments, in which communication tools are used in education, mutual interaction and communication is provided between the teacher and the student. When distance education is compared to formal education, teachers and students do not physically share the same environment and they are not in face-to-face communication as in formal education. Instead, they communicate using technological tools and equipment. Even if the distance between the teacher and the student may seem inconvenient at first glance, this situation provides flexibility to people in terms of time and space. Today, the importance of distance education activities has increased with the abundance of information to be learned and the ease of accessing information. In this direction, the main purpose of the research is to examine the methodological tendencies and features of the postgraduate theses made between 2000 and 2021 in the field of distance education in our country. Within the framework of this purpose, 155 postgraduate thesis studies on distance education between 2000 and 2021; In the summary sections, it has been examined how it differs according to the purpose, method and result, research approaches, specifying the importance of the research, data collection tools, validity study, reliability study, reliability method. In this study, using document analysis, one of the qualitative research approaches, the findings were interpreted with the content analysis method. Purposive sampling method was used to determine the research group, and "Academic Publication Review Form" was used to collect data. It has been determined that the postgraduate studies within the scope of the research generally have the basic features of scientific research. Based on the findings obtained as a result of the research, future researches; Suggestions such as giving more place to mixed method studies, which can explain numerical data better and where in-depth research can be carried out, rather than quantitative or qualitative methods, as well as making the validity and reliability study of the methods used in collecting quantitative or qualitative data in studies and the comparative explanation of the data in more detail, were presented.

Keywords: Education and Training, Distance Education, Graduate Studies, Content Analysis

1. GİRİŞ

İletişim teknolojilerinin, özellikle yükseköğretimle bütünleşmesiyle ortaya çıkan uygulamalardan ve araştırmalardan biri de uzaktan eğitimdir. Uzaktan eğitim, genel itibari ile tanımlandığı gibi, öğretmen ve öğrenci zaman ve mekân olarak birbirinden uzaktayken gerçekleşen eğitici bir faaliyettir. Uzaktan eğitim; eğitimde eşitliğin sağlanması, tüm bireylerin

hayatı boyunca eğitim faaliyetlerinden yararlanması ile bireysel ve sosyal amaçların gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilen eğitim teknolojilerini kullanan ve destekleyen bir uygulamadır. Araştırmacılar ve akademisyenler 19. yüzyıldan itibaren teknolojinin gelişmesi sayesinde uzaktan eğitimi, teori ve uygulamayı birleşti- ren bir yapı haline dönüştürmüşlerdir (Kaya, 2002:1-2).

Uzaktan eğitim, öğrencilerin akademik faaliyetlerine devam edebilmesi için gerek sınıfta gerekse başka ortamlarda zaman sınırlaması olmadan eğitim ve öğretimin devam edebilmesi için eğitim ortamlarını kullanan, öğretmen ile öğrenci arasında etkileşim ve iletişimi sağlayan bir öğretim seklidir. Uzaktan eğitimde örgün eğitime göre öğretmen ve öğrenen fiziksel olarak ayrı ortamdadırlar ve yüz yüze iletişim yerine teknolojik araç, gereçler kullanılmaktadır. Öğretmen ile öğrenci arasındaki mesafe ilk bakışta bir dezavantaj gibi görünse de bu durum insanlara hem zaman hem de mekân açısından esneklik kazandırmaktadır. Zaman ve mekândaki esneklik, okumak isteyen herkes için eğitim kaynaklarına eşit erişim olanağı sağlayarak bilgiye ulaşma imkânı sağlar ve bu sayede kendini geliştiren bireyler yetiştirilir. Uzaktan eğitimin önemi her geçen gün artmakta ve yaklaşık iki yüz yıldır var olan uzaktan eğitim, toplumun eğitim ihtiyaçlarına alternatif oluşturmaktadır (Karadeniz ve Akpınar, 2015: 218).

Uzaktan eğitimin öneminin gün geçtikçe arttığı ülkemizde 2000-2021 yılları arasında yayımlanan uzaktan eğitimle ilgili yapılmış lisansüstü çalışmaların incelenerek kuramsal verilerin ulaşılmasıyla uzaktan eğitimle ilgili yapılmış, lisansüstü tez çalışmalarına genel bir bakış, açısı oluşturularak incelenecektir.

2. Araştırmanın Problemi ve Alt Problemleri

Uzaktan eğitim alanında yapılan lisansüstü çalışmalarda elde edilen neticeler göz önüne alındığında, yapılan araştırmaların çoğunluğunun betimlenebilecek kalitede olduğu görülmektedir. Bununla beraber literatürde uzaktan eğitimin dışında değişik alanlarla alakalı çalışmaların içerik incelemesiyle araştırıldığı görülmektedir. Bu kapsamda araştırma, uzaktan eğitim alanında yapılan araştırmalarda eğilimlerin, önceliklerin ve eksikliklerin göz önüne alınması açısından önemlidir. Bireylerin bilgiye erişmesinde, zaman ve mekân etkenlerine bağlı kalmaksızın yapılandırılan öğretim ortamları ve bilgiye hareket halinde bile ulaşabilme olanağı günümüzde önem kazanmıştır. Dolayısıyla birçok eğitim programında kullanılan uzaktan eğitim modelinin verimliliği ve uzaktan eğitimle ilgili yapılan lisansüstü çalışmaların çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, ne kadar yeterlidir ve bulgular bizi uzaktan eğitimle ilgili hangi sonuçlara ulaştırmıştır sorularının cevapları aranmıştır. Araştırmanın bu probleminden yola çıkarak aşağıda belirtilen alt problemlere cevap aranmıştır.

2. Tezler;

   a. Özet bölümlerinde; amaç, yöntem ve sonuca yer vermesine,
   b. Araştırma yaklaşımlarına,
   c. Veri toplama araçlarına,

d. Geçerlilik çalışması yapılmasına,
e. Güvenilirlik çalışması yapılmasına,
f. Güvenilirlik yöntemine göre nasıl farklılık göstermektedir?

3. Araştırmanın Amacı

Uzaktan eğitimle ilgili yapılmış lisansüstü çalışmaları çeşitli değişkenler açısından yansıtan bir çalışma yapılmasına, yapılan çalışma sonucuna göre elde edilen bilgiler doğrultusunda uzaktan eğitim uygulamalarının kapsamının belirlenmesine ve değerlendirilmesine imkân vermek amaçlanmıştır. Uzaktan eğitimle ilgili yapılan çalışmaların niteliklerinin farklı değişkenlere göre nicelik olarak ifade edilmesine ve karşılaştırılmasına imkân sağlayacak bir çerçeve oluşturma ihtiyacı, bununla birlikte içerik kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalara olanak sağlama isteği çalışmanın amacını belirlemiştir. Bu genel amaç, çerçevesinde çalışmalar alt problemler temel alınarak incelenmiştir.

4. Araştırmanın Önemi

Uzaktan eğitimle ilgili yapılmış lisansüstü çalışmaların çeşitli değişkenler açısından incelenmesi bu alandaki araştırmacılara ve uzaktan eğitimin planlanmasında yardımcı olacaktır. Bu ihtiyaçlardan yola çıkarak, bu araştırma Türkiye'de uzaktan eğitim çalışmalarına genel bir çerçeve oluşturup yol gösterici olacaktır. Uzaktan eğitimle ilgi yapılmış olan çalışmaların çeşitli değişkenler açısından incelenmesi sonraki çalışmalarda süreci belirmek, araştırmalara kılavuz etmek açısından önemli olduğundan çalışmada elde edilen bulgular Türkiye'de yapılacak olan uzaktan eğitim çalışmalarına ışık tutacaktır.

5. Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü çalışmaların sınırlılıkları aşağıdaki gibidir.

- Araştırma Türkiye'de 2000 ile 2021 yılları arasında yapılan lisansüstü tez çalışmaları ile,
- Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)'nun ulusal veri tabanında bulunan ve erişime açılmış olan uzaktan eğitimle ilgili lisansüstü çalışmalarla sınırlandırılmıştır.

6. YÖNTEM

6.1. Araştırma Modeli

Türkiye'de 2000 ile 2021 yılları arasında uzaktan eğitim alanında yayınlanmış yüksek lisans ve doktora tezlerini çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Uzaktan eğitim alanında yapılmış olan lisansüstü çalışmalarda mevcut durumun çeşitli değişkenler kapsamında araştırıldığı bu çalışmada, nitel araştırma yönteminden içerik analiz çeşitlerinden betimsel içerik analiz tekniği kullanılmıştır.

6.2. Evren- Örneklem

Bu araştırmanın evreninin 2000-2021 yılları arasındaki uzaktan eğitim konulu Ulusal Tez Merkezi olan YÖK'te sınıflandırılmış lisansüstü çalışmalar oluşmaktadır. Elde edilen verilere göre, 2000 yılından bu yana YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde "uzaktan eğitim" kavramının aranması sürecinde toplam 369 lisansüstü teze ulaşılmıştır. Nitekim bu çalışmada temel ölçüt; 2000-2021 yıllarında yapılmış, olması ve Yükseköğretim Kurulu Tez Dokümantasyon Merkezi'nde kayıtlı olup erişime açık bir şekilde yayınlanmış olmasıdır. Ancak bazı çalışmalar, tez yayın izin formunun olmaması veya araştırmacıların belirli bir süre içinde tezlere erişimi kısıtlaması nedeniyle yayımlanmamıştır. Ulaşılamayan lisansüstü çalışmalar dikkate alınmamış, bu nedenle çalışmada tam metin erişime açık olan 330 lisansüstü çalışma değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmada yansız örneklem yöntemi uygulanarak 155 tez örneklem olarak seçilmiştir.

6.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada doküman inceleme yöntemini uygulamak için, Demirci, Arıkan ve Onuk tarafından geliştirilen (2018) "Akademik Yayın İnceleme Formu" çalışma kapsamına alınan tezlerin incelemesinde kullanılmıştır. On farklı başlıktan oluşan bu inceleme formu, 52 farklı açının incelenmesini ve çalışmaların bilimsel bir araştırmada olması gereken temel özelliklere sahipliliği ile analizini yapmayı kolaylaştırmıştır.

6.4. Verilerin Toplanması

•Veri tabanına ve arama yapılacak alanın seçimine karar verilmesi

•Arama kelimelerinin ne olduğunu kararlaştırmak

•Lisansüstü çalışmalarda yazarlarının aynı olanların silinmesi

•Erişim izni olan tezlerin indirilmesi

•Uzaktan eğitimle ilgili olmayan tezlerin silinmesi

•Uzaktan eğitim ile ilgili olan tezlerin sınıflandırılması

•Sınıflandırılan tezleri analiz için hazırlanması

•Verilerin elde edilmesi için içerik analizinin yapılması

6.5. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde nitel veri analiz yöntemlerinden biri olan betimsel içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Ölçüt olarak Demirci, Arıkan ve Onuk tarafından geliştirilen (2018) "Akademik

Yayınlar İnceleme Formu" kullanılmış ve incelenen tezlerden elde edilen sonuçlar Microsoft Office Professional Excel 2016 programına kaydedilerek betimsel analiz tekniği kullanılıp analiz edilmiştir. Frekans ve yüzde hesaplamaları yapılmıştır. Belirlenen tüm lisansüstü çalışmaların analiz sonuçlarından elde edilen her bir alt kategorinin sınıflandırması ve sıklığı hesaplanmıştır. Hesaplanan veriler alt problemlere uygun olarak hazırlanan tablolar, alt kategoriler ve ana kategoriler bazında bulgulara yer verilmiştir.

7. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Lisansüstü çalışmalarının incelenen özet bölümlerinde; amaç, yöntem ve sonuca detaylı bir şekilde yer verilmesine göre incelenip sonuçlara ilişkin bulgular çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Lisansüstü Çalışmaların Özet Bölümüne İlişkin Bulgular

Tezin türü	Özette detaylı bir şekilde amaç, Yöntem ve sonuca yer verilmesi	n	%
Doktora	Evet	42	85
	Hayır	2	
Yüksek Lisans	Evet	89	15
	Hayır	22	
	Toplam	155	100

Çizelge 1'deki bulgulara göre çalışma kapsamında incelenen lisansüstü çalışmalarda 89 yüksek lisans tezinde özet bölümünde çalışmanın amacı açıkça ifade edilmiş ve yöntem ile elde ettiği bulgulara değinilirken, doktora tezlerinde ise 42 tanesinde özet bölümünde çalışmanın amacı açıkça ifade edilmiş ve yöntem ile elde ettiği bulguları detaylı bir şe- kilde ele almışlardır. Lisansüstü çalışmaların 2 tane doktora tezi ve 22 tane yüksek lisans tez özetlerinde detaylı bir şekilde amaç, yöntem ve sonuca dair bulgularından bahsedilmemiştir. Araştırmalarda hazırlanan özet bölümünde ana hatları eksiksiz bir şekilde verilmesi çalışmanın çerçevesinin oluşması adına önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında tezlerin önemli bir kısmında (n=131) özet kısmında olması gereken ana unsurlara yer verilmiş olması önemli bir bulgudur.

Lisansüstü tezlerde araştırma yaklaşımına göre farklılaşmasına ait bulgular çizelge 2'de gösterilmektedir.

Çizelge 2. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yaklaşımına Göre Dağılımı

Tezin Türü	Araştırma Yaklaşımı	n	%
Doktora	Nicel	21	14
	Nitel	7	4
	Karma	14	9
	Belirtilmemiş	2	1

Yüksek Lisans	Nicel	78	50
	Nitel	15	10
	Karma	17	11
	Belirtilmemiş	1	1

Tablo 12 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen 155 tezden 22'si nitel, 89'u nicel ve 31 tanesi ise karma (nitel ve nicel) çalışma modeline uygun yapılmıştır. Fakat incelenen 3 çalışmanın araştırma yaklaşımına yönelik bir bilgi belirtilmemiştir. Uzaktan eğitim alanında yayınlanmış lisansüstü çalışmaların %50'si (n=78) yüksek lisans, doktora tezlerinde ise %14'ünde (n=21) nicel araştırma yönteminin kullanıldığı görülmektedir.

Çizelge 3. Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Araçları	**n**	**%**
Açık Uçlu Sorular	1	.64
Alternatif Test	2	1
Anket	62	40
Anket- Görüşme Formu	8	5
Anket/ Gözlem Formu	3	2
Anket/Açık Uçlu Soru	1	.64
Anket/Grup Görüşmesi	1	.64
Anket/Ölçek	3	2
Başarı Testi	7	5

Belirtilmemiş	1	.64
Diğer	30	19
Doküman	8	5
Görüşme Formu	12	8
Gözlem Formu	1	.64
Gözlem Formu/ Alternatif Test	1	.64
Gözlem Rubiği	1	.64
Log Kayıtları	1	.64
Ölçek	11	7
Ölçek/Açık Uçlu Soru	1	.64
Toplam	155	100

Çizelge 3 incelendiğinde veri toplama aracı olarak en fazla anket kullanıldığı (n=62), sonrasında diğer (sesli düşünme protokolü vb.) ölçek, gözlem formu, görüşme formu, doküman inceleme ve başarı testlerinin kullanıldığı görülmüştür. En az kullanılan veri toplama aracı ise Gözlem Formu, Gözlem Formu/ Alternatif Test, Gözlem Rubriği, Log Kayıtları, Ölçek/Açık Uçlu Soru, Anket/Açık Uçlu Soru, Anket/Grup Görüşmesinin kullanıldığı görülmüştür. Bu veri toplama araçları ile bilgi toplamak diğer veri toplama araçlarına göre daha zaman alıcı ve yorumlama açısından zor olduğu için daha az kullanılmıştır (Gökmen vd., 2017).

Lisansüstü tez çalışmalarının geçerliliğe ilişkin elde edilen verilere ait bulgular Çizelge 4'da sunulmuştur.

Çizelge 4. Tezlerin Geçerlilik Çalışması Yapılmasına İlişkin Dağılımı

Geçerlilik Çalışması	**n**	**%**
Evet	71	46
Hayır	84	54
Toplam	155	100

İncelenen lisansüstü çalışmaların %46'sında geçerlilik çalışması yapılırken %54'ünde geçerlilik çalışması yapılmamıştır. Yani her 5 tezden 2'sinde geçerlilik çalışması yapılmamıştır. Çalışmalarda geçerlilik yapılmamasının nedeni ise kendisinden önce yapılmış olan çalışmalarının geçerliliğini kabul etmiş olmaları diyebiliriz.

Lisansüstü tezlerin güvenirliğine ilişkin bulgular Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Tezlerin Güvenilirlik Çalışması Yapılmasına İlişkin Dağılım

Güvenilirlik çalışması	n	%
Evet	69	45
Hayır	86	55
Toplam	155	100

Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü çalışmaların %45'inde (n=69) güvenilirlik çalışması yapılmış ancak %55'inde güvenirlik çalışması yapılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Fakat incelenen çalışmaların 2 tanesinde sadece geçerlilik çalışması yapılırken güvenilirlik çalışması yapılmamıştır.

Güvenirlik yöntemine dair elde edilen bulgulara ilişkin veriler çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Tezlerde Kullanılan Güvenirlik Yöntemine İlişkin Dağılım

Güvenilirlik Yöntemi	n	%
Belirtilmemiş	105	67
Cronbach's Alpha	47	30
Kr-20	2	1
Test-tekrar- test	1	.64

Çizelge 6 incelendiğinde tezlerde güvenirlik kanıtı olarak kullanılan yöntemlere bakıldığında Uzaktan eğitim alanında yapılan lisansüstü tezlerinin 105 tanesinde ise herhangi bir güvenirlik kanıtı belirtilmemiştir. Lisansüstü çalışma sırasında toplanan nicel verilerin geçerliliğini belirtmek için verilerin ne kadar yakın veya uzak olduğunu gösteren Cronbach's Alpha analizinin yapıldığı görülmüştür. Güvenilirlik analizi yapılmış olan çalışmaların 47 tanesinde Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı, 2 tanesinde KR-20, bir tanesinde ise test-tekrar-test hesaplamalarıyla güvenirlik kanıtı olarak ortaya konduğu tespit edilmiştir.

8.TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Lisansüstü çalışmalarının incelenen özet bölümlerinde; amaç, yöntem ve sonuca detaylı bir şekilde yer verilmesine ilişkin bulgulara göre çalışma kapsamında incelenen lisansüstü çalışmaların %85'inde 89 yüksek lisans tezinde özet bölümünde çalışmanın amacı açıkça ifade edilmiş ve yöntem ile elde ettiği bulgulara değinilirken, doktora tezlerinde ise 42 tanesinde özet bölümünde çalışmanın amacı açıkça ifade edilmiş ve yöntem ile elde ettiği bulguları detaylı bir şekilde ele almışlardır. Lisansüstü çalışmaların %15'inde (n=24) ise 2 tane doktora tezi ve 22 tane yüksek lisans tez özetle- rinde detaylı bir şekilde amaç, yöntem ve sonuca dair bulgularından bahsedilmemiştir. Ayrıca çalışmaların %100'ünde (n=155) özet kısmının İngilizcesi absract/summary şeklinde yer verilmiştir. Lisansüstü çalışmaların birçoğu tez aşamasından sonra makale dönüştürülerek

daha geniş bir kitleye hitap etmesi açısından beklenen düzeyde olduğu saptanmıştır.

Tezlerde kullanılan araştırma yaklaşımına ait bulgularda en fazla nicel araştırma yaklaşımının kullanması benzer araştırmaların (Berge ve Mrozowski 2001, s. 9; Davies vd., 2010, s. 50; Gökmen vd., 2017, s. 18) bulguları ile örtüşmektedir. Gökmen vd., (2017, s. 18) tarafından da vurgulandığı gibi bilimsel çalışmalarda ülkemizde en fazla kullanılan araştırma yöntemi nicel araştırmalar olduğundan, çalışma kapsamında olan tezlerde de genellikle tercih edilen araştırma yönteminin nicel yöntem olması beklenen bir bulgu olmuştur. Ayrıca 2000-2008 yılları arasındaki uzaktan eğitimle ilgili yapılmış makalelere (Zawacki-Richter vd., 2009) bakıldığı zaman da araştırmalarda nicel araştırma yaklaşımının daha fazla kullanılmış olması araştırma bulgularını desteklemektedir.

Araştırma kapsamında incelenen lisansüstü çalışmalarda araştırmanın öne- minin belirtilmesine ait bulgular incelendiğinde lisansüstü çalışmaların %31'inde (n=48) araştırmanın önemi belirtilmemişken, %69'unda (n=107) araştırmanın önemi belirtilmiştir. Ancak incelenen çalışmaların %31'inde (n=48) çalışmanın öneminin belirtilmemiş olması önemli bir bulgudur.

Uzaktan eğitim alanında yapılan lisansüstü tezlerde kullanılan veri toplama aracı olarak en fazla anket (n=62) kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında analiz edilen lisansüstü tezlerde veri toplama aracı olarak en fazla anket kullanmış olması, benzer şekilde diğer araştırmaların (Bozkurt vd., 2015, s. 347; Davies vd., 2010, s. 50; Gökmen vd., 2017, s. 19) sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Araştırmalarda, tezlerde geçerlilik çalışması yapılmasına ilişkin bulgulara bakıldığında incelenen lisansüstü çalışmaların %46'sında geçerlilik çalışması yapıldığı %54'ünde ise geçerlilik çalışması yapılmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmanın bu bulgusu çalışmaların yarısından fazlasında geçerlilik çalışması yapılmadığı sonucuna bizi götürmüştür. Bu açıdan Gökmen vd., (2017, s. 21)'nin de benzer bulgular elde et- mesi çalışmanın sonucuyla örtüşmektedir.

Lisansüstü tezlerin güvenirlik derecelerini belirtmek kullanılan güvenirlik yöntemlerinden n=105 ile en çok herhangi bir güvenirlik yönteminin belirtilmemiş bulgusuna, sonrasın- da ise grup için kişilerin veya olguların birbirine olan yakınlık ya da uzaklıklarını belirlemek amacıyla Cronbach's Alfa güvenirlik analizinin yapıldığı görülmüştür. Şimşek ve diğerleri (2009) eğitim teknolojisi konusunda 2000 ile 2007 yılları arasında yayınlanan lisansüstü tezleri inceledikleri araştırmasında veri toplama araçlarının güvenirliğinin belirtilmediği ve bu bulgunun önemli bir problem olarak karşımıza çıktığını belirtilmektedir. Bu bulgu araştırmanın sonuçları ile örtüşmektedir.

Araştırma kapsamına alınan tezler, YÖK Tez Merkezi'nde yayınlanan erişim izni olan ve başlıklarında "uzaktan eğitim" ibaresi yer alan yüksek lisans ve doktora tezlerinden oluşmaktadır. Gelecekteki çalışmaların başlığında uzaktan eğitim teriminden bahsedilmesede, içeriğinde uzaktan eğitim olan başka çalışmalarında dâhil edilmesi gerekebilir.

İlerde yapılacak olan uzaktan eğitimle ilgili çalışmalarda nicel veya nitel veri toplanmasında kullanılan yöntemlerin geçerlilik ve güvenirlik çalışmasının ve verilerin karşılaştırmalı açıklanmasının daha ayrıntılı yapılması gerekmektedir.

Uzaktan eğitimde, öğrenci sistem kayıtlarını, öğrenenin başarısını, bilgisini ve uzaktan eğitime yönelik tutum ve davranışlarını analiz etmek amacıyla daha fazla ayrıntılı araştırma yapılması başarı sağlamak adına faydalı olacaktır.

Araştırma sonuçlarından daha genel bilgiler elde edilmesi adına karma yön- temin kullanıldığı araştırmaların sayısının arttırılması uzaktan eğitim alanında daha kapsamlı bilgilere ulaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Berge, Z. L, & Mrozowski, S. (2001). Review of research in distance education, 1990 to 1999. American Journal of Distance Education, 15(3), 5-19, doi: 10.1080/08923640109527090

Bozkurt, A., Akgün-Özbek, E., Yılmazel, S., Erdoğdu, E., Uçar, H., Güler, E., ... Aydın,

C. H. (2015). Trends in distance education research: A content analysis of journals 2009-2013. International Review of Research in Open and Distributed Learning, 16(1), 330-347-363.

Gökmen, Ö. F., Uysal, M., Yaşar, H., Kırksekiz, A., Güvendi, G. M. & Horzum, M. B. (2017). Türkiye'de 2005-2014 yılları arasında yayınlanan uzaktan eğitim tezle- rindeki yöntemsel eğilimler: Bir içerik analizi. Eğitim ve Bilim, 42(189), 1-18- 19-21-25.

Karadeniz, A. ve Akpınar, E. (2015). Web tabanlı öğretimin ilköğretim öğrencilerinin akademik başarılarına etkisi. Eğitim ve Bilim, 40(177), 217-231.

Kaya, Z. (2002)Uzaktan Eğitim(1.Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Şimşek, A., Özdamar, N., Uysal, Ö., Kobak, K., Berk, C., Kılıçer, T. & Çiğdem, H. (2009). İki binli yıllarda Türkiye'deki eğitim teknolojisi araştırmalarında gözle- nen eğilimler. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 9(2), 941-947- 966.

Zawacki-Richter, O., Bäcker, E. M. ve Vogt, S. (2009). Review of distance education research (2000 to 2008): Analysis of research areas, methods, and authorship patterns. International Review of Research in Open and Distance Learning, 10(6), 21-50.

STİASYONİZM HAREKETİ VE GÜNCEL SANAT

THE STYATİONİSM MOVEMENT AND CONTEMPORARY ART

Doç. Dr. Merve YILDIRIM
Giresun Üniversitesi G. Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü
Giresun University G. Fine Arts Faculty Graphic Design Department
email:merveyildirim1@hotmail.com Cep:05363471719
ORCID ID: https://orcid.org 0000-0002- 7414-6489

ÖZET

Sitüasyonist Enternasyonel , sanat tarihi içinde ortaya çıkmış en devrimci gruplardan biridir. 1957-72 yılları arasında faaliyet gösteren grup, 1968 Fransız ayaklanmalarının tam ortasında bulunmuş, eylemler yapmış, kurumsallaşmış sanatın karşısında durarak anarşist bir çizgide örgütlenmiştir. Modernist ve akademik sanat anlayışına saldırarak onu yok etmeye çalışmıştır (Bilginer, 2018:11).Tarih sahnesine, avangard hareketlerin hazin hikâyesini incelemiş ve sanat kurumunun kapsayıcı mantığından dersler çıkarmış bir grup olarak ortaya çıkar. Sitüasyonist Enternasyonel üç grubun birleşmesi ile meydana gelmiştir;Letirist Enternasyonel, İnternational Movement for an Imaginist Bauhaus (Hayalperest bir Bauhaus için Uluslararası Hareket) ve Cobra. İsimlerinden de anlaşılacağı gibi enternasyonalizm bu grubu bir araya getiren ana öğedir. Ana eksenleri, ütopik anlamlar yükledikleri çağdaş sanat ve bilinçli kışkırtmalar, provokasyonlar ile bezeli radikal Ssanat politikasıdır. Sitüasyonist sanatçılar, her an ve her durum için yeni devrimsel tavırlar belirlemiş, düzenden sürekli bir kopuş gerçekleştirmişlerdir. Sanattaki tüm söylemleri kendininkileri de dahil yok etmişlerdir. Bu anlamda, çoğu zaman karşılaştırıldıkları Dadaist ve Sürrealist sanatçılardan farklı bir örgütlenme içine girmişlerdir. Kurumsallaşmaktan mümkün olduğu kadar kaçınırlar. Sitüasyonist sanatçılar, söylemlerini, sergi mekanlarını veya sergileme/gösteri biçimlerini sanat tarihine geçecek bir akım çerçevesinde belirlemekten ziyade hepsini bir yıkımın araçlarına dönüştürmüşlerdir. Onlar için sürekli devinim,devrim halinde olmak, her "mekan", "zaman" için yeni bir devrimci/sanatsal "durum" yaratmak tek çözümdür. Bu çalışmada Güncel sanat uygulamalarının genelde sitüasyonist bir pratiği yansıtıp yansıtmadığı tartışma konusudur.

Anahtar Kelimeler: Sitüasyonizm, Zaman, Mekan

ABSTRACT

The YahooSituationist International is one of the most revolutionary groups that have emerged in the history of art. the group, which was active between 1957-72, was in the middle of the French uprisings of 1968, carried out actions, Decried institutionalized art and organized on an anarchist line. He tried to destroy the modernist and academic understanding of art by attacking it (Bilginer, 2018:11).M emerges on the historical scene as a group that has studied the sad story of avant-garde movements and has learned lessons from the inclusive logic of the art institution. The Situationist International was formed by the merger of three groups; the Letirist International, the International Movement for an Imaginist Bauhaus (International Movement for an Imaginist Bauhaus) and Cobra. As Deciphered from their names, internationalism is the

main element that brings this group together. Their main axes are contemporary art, to which they attach utopian meanings, and radical politics, adorned with conscious provocations, provocations. Situationist artists have determined new revolutionary attitudes for every moment and for every situation, and have realized a constant break from the order. They have destroyed all discourses in art, including their own. In this sense, they have entered into a different organization from the Dadaist and Surrealist artists with whom they are often compared. They avoid institutionalization as much as possible. Rather than defining their discourses, exhibition spaces or forms of exhibition/demonstration within the framework of a movement that will pass into art history, situationist artists have turned them all into tools of destruction. For them, being in a state of constant movement/revolution, creating a new revolutionary/artistic "situation" for each "space", "time" is the only solution. In this study, it is a matter of debate whether contemporary art practices generally reflect a situationist practice.

Keywords: Situationism, Time, Space

Giriş

Modern sanat anlayışının en bilinen sanat eleştirmenlerinden Ernst Gombrich, sanat eserini, doğayı sanatçının imgesel prizmasından geçirdikten sonra saf biçimlere kadar soyutlayan sanatçının yaratımı olarak nitelemektedir. “Bir zamanlar bu adamlar renkli toprakla bir mağaranın duvarına kabaca bizon resimleri çiziktiriyordu; bugün de bazıları boya satın alıp duvar ya da tahta perdeleri resimliyor.” diyen Gombrich’e göre sanat diye bir şey yoktur; yalnızca sanatçı vardır (Gombrich, 1997:18). Gombrich yüksek sanat ile zanaatın farklı olduğunu Sanatı anlamanın ve Modern sanat eserlerini algılayabilmenin aslında kültürel birikim gerektiğini belirtir. 20 yy. başlarında yaşamış avangard sanatçılara göre modern sanat felsefesinde sorunlar vardır ve bu yüzden sanatın hayat ile olan bağlarının koparılıp, politik bir çıkar doğrultusunda yeniden tanımlanmasının önünü açan bu düşünce tarzına karşı çıkmışlardır. Sanat eseri yaratma mantığının sorgulanması 1. Dünya Savaşı sıralarında başlamış, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra giderek ivme kazanarak günümüzde bildiğimiz çağdaş sanat dillerinin (video sanatı, enstalasyonlar, performans sanatı, kamusal alanda sanat vs.) ortaya çıkmasına neden olmuştur (Bilginer,2018:7). Avangardlara göre artık, örneğin, Realizm ve Romantizm arasındaki öncüllük ardıllık ilişkisi gibi hem felsefi, hem sosyolojik bir organik geçiş yoktur. Sanat, sanat kurumlarının istila ettiği bir alan olarak, organik sürecinden sıyrılmış ve sanat eserinin kendisi politik bir nesne haline gelmiştir. Modern sanat tarihi boyunca sanatın, kendinden önce gelen düşünce akımlarına, ‘izm’lere ya da sanatçılara karşı önemli bir eleştirellik barındırdığı muhakkaktır. Sanatın bir metinler arası ilişki yumağı olduğu düşünüldüğünde, her yeni metnin kendinden önce gelen metinler ile birlikte anlaşılması gerekmektedir. Ancak, değişen toplum ve siyasal politikalar, avangard sanatçıları modern sanat tarihinin bir zinciri olmaktan alı koymuştur. 2.Dünya Savaşı sonrasında iyice alevlenen, modern sanata karşı başkaldırının kavramsal temelleri 1916 yılında, İsviçre’nin Zürih şehrinde Huga Ball ve eşi Emmy Hennings tarafından açılan Caberet Voltaire’de atılmıştı. Bu kabare Tristian Tzara, Jean Arp, Marcel Janco gibi isimleri bir araya getirmiş ve Dada grubunun oluşmasının yoluna açmıştı. Peter Bürger, Avangard Kuramı

başlıklı kitabında, modernist geleneğin ortaya koyduğu bir kategorik tanım olarak ortaya çıkan sanata başkaldıran ve bu dönemde yaşayan sanatçıların oluşturduğu grubu tarihsel avangard hareketi olarak tanımlamıştı. Tarihsel avangardlar, sanatı Hegelci anlamda ortadan kaldırmak için yola çıkmışlardı. Fikirleri, büyük bir küresel katastrof ile neticelenen modernizmin doruk noktasında, 1. Dünya Savaşı'nın ortasında biçimlenmişti. Yıkım, sömürü, acı ve adaletsizlik getiren sistemi ve onun kültürel ürünlerini eleştirmişlerdi. Sanat da, sistemin ürettiği ve kendisini besleyen bu kültürel ürünlerden biri olduğu için, diğer bütün konular gibi eleştiri oklarının odağında kalmıştır. Avangardın başkaldırısı, felsefi bir çizgide başlamıştır. Hedef aldıkları şey sanatın kendisi değil, sanat kurumudur. Bu kurum, sanatı hayatın içinden koparak özerk bir alan haline dönüştürmüştür. Larry Shiner, Sanatın İcadı adlı kitabında, modernist anlayışın sanatın tanımını tarihsel gelişim içinde nasıl değiştirdiğini anlatır. Sanat elitist bir uğraş haline gelmiş ve sanat eseri aşırı değerli bir metaya dönüşmüştür. Avangardlar bu değişimi tersine çevirerek, sanatı ait olduğu yere; hayata geri döndürmek istemişlerdir. Bu politik bir oyundur ve ancak politik bir karşı duruş ile baş edilebilir. Sanat, politik bir amaç için ortadan kaldırılacak, toplumsal işbölümü içinde tekrar hayat bulacak ve yaşam içindeki yerine geri dönecek, toplumsal kültürel yapının içinde eriyecektir. Avangard teriminin ilk kez ütopyacı sosyalist Saint-Simon cemaatinde dolaşıma girdiğini hatırlayacak olursak, tarihsel avangard hareketinin felsefi temelinin önemli bir kısmını ütopyacı düşüncenin işgal ettiği anlaşılabilir. Bu cemaat, uyum içinde bir toplum hayali kurarken, kendilerini, ütopik toplumlarının önüne çıkacak her türlü zorlukların önüne atılacak, bilinmedik topraklara cesaretle gidecek ve geriden gelenlere yol açacak bir öncü kuvvet olarak görmüşlerdir. Avangardlar, bu düşünceyi sanata devşirerek, sanatta henüz keşfedilmemiş alanları cesaretle keşfedecek ve bu yolda her türlü bedeli ödemeyi göze alacak bir grup olarak ortaya çıkmışlardır (Duranay, 2014:166).

1. Avangart ve Stiasyonizm Hareketi

Tarihsel avangard hareketi, eleştirel yaklaşımlarını ortaya koyarken, sanat ve hayat arasındaki bağa gönderme yapacak kavramsal bir yaklaşım benimsemişlerdir (Duranay, 2014:166). Avangard sanatçılar ile başlayan bu düşünsel değişime karşın sanat kurumu kendisine karşı olan bütün eleştirileri, saldırılarını sindirerek ders çıkarmış ve güçlenerek günümüze kadar gelmiştir. Kolaj ve montaj ile başlayan sanat eserinin yapısal bütünlüğüne olan avangard saldırı stratejisi yeni koşullarda sanat kurumunu eleştirme işlevini yerine getirememektedir. Toplum, Guy Debord'un kavramsallaştırmasıyla 'gösteri toplumu'na dönüşmüş, sanat ise gösteri haline gelmiştir. Sanat üretmeye devam etmek sadece sanat kurumunun işine yarayacaktır. Son Avangardlar olarak tanımlanabilecek Sitüasyonist Enternasyonel, tekrar sanat ile hayatın birleştirilmesi noktasından hareket etmişlerdir. Ancak bu sefer, kendinden önce gelen avangard sanatçıların deneyimlerini iyi bir şekilde tahlil etmişlerdir. Tüketilecek herhangi bir sanat nesnesi ortaya çıkarmaktan çekinmiş, bunun yerine 'durum'lar yaratma yöntemini benimsemişlerdir. Onlara göre sanatın özgürleşmesi için yapılacak tek (ve son) şey politik bir eylem olarak sanat eseri üretimine son verilmesidir

(Bilginer,2018:6).Situasyonist Enternasyonal 1957'de İtalya, Cosio D'Arroscia'da kendilerini hem modern sanata hem de radikal siyasete adamış avangard sanatçı, şair, yazar, eleştirmen ve film yönetmen gruplarının bir ittifakı olarak kurulmuştu. Sanatsal pratiğin bir eylem olduğuna, sanat aracılığıyla devrimin başarılabileceğine inanmışlardır.

Teorileri ve pratiklerinde Dada, Sürrealizm, CoBra'nın ideallerini bilinçle benimsemişlerdi. Kolektifi kuran ilk üyeler içinde yer alanlar şunlardır: Sinemacı ve teorisyen Guy Debord (1931-1994)ve onun karısı, kolaj sanatçısı Michéle Bernstein ve Gil.J.Wolman (1929-1995) dahil olup, Paris'te yaşayan Harfçi Enternasyonal; içlerinde eski CoBra sanatçısı Dane Asger Jorn'un(1914-1973) ve İtalyan Giuseppe Pionot-Gallizio'nun (1902-1964) yer aldığı İmajinist Bir Bauhaus için Uluslararası Hareket; kendini Londra Psikocoğrafik Komitesi'nin delegesi sayan İngiliz sanatçı Ralph Rumney (1934-2002) Eski Cobra sanatçısı Constant (1920-) gibi başka önemli sanatçılar da harekete katılmışlardır, çok geçmeden 'ye Ceza Situasyonist Enternasyonal, Belçika, Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya ve İsveç'ten yetmiş sanatçı da katılmıştır. Her yıl konferans düzenleyip ve Internationale Situationniste (1958-1969) adlı bir dergi de yayınlamışlardır. Bu sanatçıların çalışmaları bazı kilit stratejiler etrafında dönmekteydi. "Kurulu Durum" bunlardan biriydi. Situasyonistler, geleneksel sanat nesneleri yapmaktan ziyade kurulu durumlar meydana getirerek, sanatı sıradan bir yüksek statülü meta haline getirme tehdidini doğuran ticarileşmeden kurtaracakları görüşündeydiler. Pinot- Gallizio bu doğrultuda, yeni malzemelerden ve tekniklerden (püskürtme tabancası, endüstriyel boya, reçine) yararlanıp 45 metre uzunluğunda olan ve sanat pazarının usullerini (sanat ürünlerine biriciklik ve özgünlük atfetme geleneğini) yok sayarak metreyle satılan muazzam büyüklüktetuallerle "endüstriyel resimler"yapmışlardır(http://sanatokuma.blogspot.com/p/blog-page_77.html).

Situasyonist sanatçılar 1957'den 1961'e kadar çeşitli sanat eserleri, durumlar, sergiler, filmler, modeller, planlar, broşürler ve dergiler ürettiler. Fakat radikal sanat ile siyaset arasındaki işbirliğinin ömrü kısa oldu. İç kavgalar bir sürü hareketten çekilme ve dışlanmayla sonuçlanırken, 1962'de profesyonel sanatçıların çoğu artık yollarını ayırmış durumdaydı. Geriye kalan ve Debord'un başını çektiği Parisli üyeler siyasal teoriye ve aktivizme daha fazla yoğunlaştılar. Doğrudan 1968'in öğrenci isyanlarını besleyen fikirlerinin doruk noktası, Mayıs 1968'te düzenlenen genel grev ve Paris'in istilasıydı. Paris duvarlarına yazılan "Kaldırım taşlarının altında kumsal var" ve Tüketim halkın afyonudur" gibi SE sloganlarıyla hareket ürünün zirvesine ulaşırken, ironik bir şekilde bu nokta, yıkılışın da başlangıcını oluşturmaktaydı. Ünleri arttıkça "seyir toplumu" tarafından tüketilme korkusu ve iç anlaşmazlıklar sonucunda Debord, 1972'de grubu sessiz sedasız dağıtmıştır. (Dempsey, 2007:97). Ana felsefeleri, kendileri tarafından "üniter bir çevrenin ve olayların bir oyununun kolektif örgütü tarafından somut ve kasıtlı bir şekilde inşa edilen bir hayat anı" olarak tanımlanan durumların yaratılmasıydı. Onları çevreleyen gelişmekte olan kapitalist dünyayı büyük ölçüde eleştiriyorlardı ve tüketim mallarının promosyonuna ve bu ürünlerin vaat ettiği "yüksek hayat standardına" karşı ciddi bir hoşnutsuzluk duyuyorlardı. Ana karakterlerden biri olan Guy Debord insanlar arasındaki ilişkilere hükmeden ve toplumumuzu onun

müşterilerinden biri halinegetiren günlük hayat gösterisinin yerine geçen "Gösteri Toplumu" kavramını türetmiştir.

Sonuç

Sitiasyonizm hareketinin öncüleri "Internationale Situationiste" dergisini yayınlayarak, sundukları bildirilerininin ve derginin diğer bölümlerinin başka ülkelerde oluşturulmalarına rağmen, Paris'te Ren'in batısı civarında toplanmışlardır.; Sitüasyonistler tarafından yazılan iki başyapıt; Guy Debord'un "Society Of The Spectacle"'ı ve Raoul Vaneigem'in "The Revolution Of Everyday Life"'ıdır. Sitüasyonistler, Paris'teki Mayıs 1968 başkaldırılarına katılmalarına bağlı olarak uluslararası kötü bir ün de edinmişlerdir. Bu Sorbonne Üniversitesi'nin işgaline neden olmuş ve Fransa'yı da Genel Grev'in eşiğine getirmiştir. Öğrenciler caddelerdeki çatışmalarla durumu ele geçirdikçe, Paris duvarları Sitüasyonist sloganlarla bezenmiştirtir. Netice itibariyle 1972'de dağılan Stiasyonizm, sayısız anti-kapitalist ve devrimci sanat grubunu ve bireyi etkilemiştir. 1968 yılı ile birlikte ortaya çıkan ve bütün dünyada yankı bulan özgürlük ve barış söylemi ile birlikte bu sanatçılar arzu ettikleri devrimci ortamı bulmuşlardır. Ancak, bastırılan öğrenci ayaklanmaları ve evcilleştirilen işçi sendikaları arasında, 1972 yılında Sitüasyonist Enternasyonel kendini feshederken belki de modernizmden beri süregelen 'devrimci sanatçı' çağının bittiğini bize göstermektedir. Aşırı değerli bir meta olan sanatı üretmemeyi seçmek en sonunda üretmeme pratiği olarak nitelendirilebilecek bir düşünsel yapıya dönüşmüş ve grup sanatçıları tarafından sanat tarihi sayfalarına hiç girmemesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

1.Antmen, A. (2008). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul Sel: Yayıncılık. Bodson, G.,

2.Bilginer,O. (2018)Sanat Eseri 'Üretmeye' Son Vermek: Son Avangard - Sitüasyonist Enternasyonel. Atatürk Üniversitesi Sanat Dergisi, Cilt -, Sayı 32

3.Duranay, H. (2014). *Dada Bakire Bir Mikroptur*. Kocaeli: Kült İletişim.

4.Dempsey ,A.(2007). Modern Çağda Sanat. Üsluplar, Ekoller, Hareketler Türkçesi: Osman Akınhay.

5.(http://sanatokuma.blogspot.com/p/blog-page_77.html).

SAĞLIK KURUMLARINDA DİJİTAL PAZARLAMA: ÖZEL DAL MERKEZLERİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Dr.Öğr. Üyesi Tarık SEMİZ[1], Doç.Dr. Buket BORA SEMİZ[2]

[1] İzmir Bakırçay Üniversitesi, SBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, tarik.semiz@bakircay.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-6647-3383

[2] İzmir Bakırçay Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, buket.borasemiz@bakircay.edu.tr,
ORCID NO: 0000-0002-5440-8496

ÖZET

Teknolojinin gelişmesi, sağlık hizmetlerinin kalitesinin artması gibi faktörler, sağlık sektöründe değişimleri tetiklemiştir. Ayrıca gün geçtikçe toplumların sağlık hizmeti algısı ve beklentisi yükselmekte ve sağlıkta yeni teknolojik değişim ve dönüşümler oluşmaktadır. Gelişim hızı çok yüksek olan bu süreç sağlık sektöründe maliyetleri artırmakta ve sağlıkta dijital pazarlama tekniklerinin kullanılmasını zorunlu hale getirmektedir. Sağlık kuruluşları, pazarlama stratejilerini geliştirmek için çeşitli araçları kullanmaktadır. Bunlar arasında, sosyal medya, web sayfası yoluyla çevrimiçi hizmet tanıtımı, arama motoru optimizasyonu en çok kullanılan teknikler olarak bilinmektedir. Sağlık turizmi geleceği, dijital pazarlama ile hızla gelişmektedir. Dijital pazarlama, sağlık turizmi sektörünün gelişmesine yardımcı olmak için çok önemli bir araçtır. Ayrıca, sağlık turizmi sektörünün ürün ve hizmetlerini tanıtmak için özel web siteleri, sosyal medya hesapları ve dijital pazarlama stratejileri kullanılabilir. Sağlık turizmi sektörünün ürün ve hizmetlerini tanıtmak için, özellikle sosyal medya platformlarının kullanımı önemlidir. Bu çalışmada, ikincil veriler kullanılmıştır. Araştırmada sağlık sektöründe Türkiye'de 2022 yılında en çok kullanılan sosyal medya mecralarından biri olan Instagramda, Boomsocial verilerine göre 15 Aralık 2022 tarihinde en çok takipçi sayısı olan göz sağlığı ve hastalıkları branşında hizmet veren özel dal merkezlerinden ilk beş kuruluşun dijital pazarlama kanallarını kullanımı değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda kurumların internet sitesi, mobil uygulama, arama motoru optimizasyonu ve blog kullanımında eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara dayalı olarak sağlık kurumları ve ilgili literatür üzerinde çalışma yapan araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Özel Dal Merkezleri, Dijital Pazarlama, Web Site Özellikleri, Boomsocial

DIGITAL MARKETING IN HEALTH INSTITUTIONS: A RESEARCH FOR PRIVATE BRANCH CENTERS

ABSTRACT

Factors such as the development of technology and the increased quality of health services have triggered changes in the health sector. In addition, society's perception and expectation of health services are increasing daily, and new technological changes and transformations occur in health. This process, which has a very high development rate, increases the costs in the health sector and makes it necessary to use digital marketing techniques in health. Healthcare organizations use various tools to develop their marketing strategies. Among them, the most used techniques are social media, online service promotion via the web page, and search engine optimization. The future of health tourism is developing rapidly with digital marketing. Digital marketing is a very important tool to help the health tourism industry development. In addition, certain websites, social media accounts, and digital marketing strategies can be used to promote the products and services of the health tourism industry. It is essential to use social media platforms to promote the products and services of the health tourism sector. In this study, secondary data were used. In the research, the use of digital marketing channels of the first five organizations that serve in the eye health and diseases branch, which has the highest number of followers on December 15, 2022, according to Boomsocial data, on Instagram, which is one of the most used social media channels in the health sector in Turkey in 2022, was evaluated. As a result of the research, it has been determined that there are areas for improvement in the use of websites, mobile applications, search engine optimization, and blogs. Based on the results obtained, suggestions were made to researchers working on health institutions and related literature.

Key Words: Privete Branch Centers, Digital Marketing, Website Features, Boomsocial

1. GİRİŞ

Küreselleşme ve teknolojik gelişmenin etkisiyle pazarlama yöntem ve uygulamaları günümüzde farklı seviyelere varmıştır. Müşteriler ve paydaşlar için değer yaratan ürün, hizmet ve fikirlerin geliştirilmesini, tutundurulmasını, fiyatlandırılmasını ve dağıtımını sağlayan pazarlama yaklaşımı, süreçlerin ve fiziksel imkanların geliştirilmesini içeren bir proses olarak tanımlanmaktadır (AMA, 2013). Dijital dönüşüm süreci diğer sektörlerde olduğu gibi sağlık sektörünün de pazarlanma şeklini değiştirmiştir. Dijital dönüşüm sürecinde, küreselleşmenin de etkisiyle rekabet hızla artmakta, kurumlar yeni yöntem ve prosedürlere ihtiyaç duymakta ve sektör dijital pazarlama alanında gelişmek durumunda kalmaktadır (Mert, 2018). Tengilimoğlu (2013) de Türkiye'nin sağlık turizmi pastasından istediği payı alabilmesi için etkin tedavi hizmeti sunmanın yanı sıra başka enstrümanlar da kullanması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Tontus (2018) de ise sağlık turizmi pazarlamasının birincil amacı "eğitim, deneyim ve yetkinlikler gibi üstün özellikleri, hastanelerin genel sistemleri ve iletişim yöntemleri gibi üstün hizmet özellikleri ile hedef kitlelere kişiliğimizi duyurmaktır". Sağlık sektöründe hedef kitle

olarak kabul edilebilecek hasta ve hasta adayına verilen hizmetin kalitesi, erişilebilirliği ve maliyeti günümüzde en kritik konuların başında gelmektedir (Akalın ve Verenyurt, 2020).

Dijital pazarlama genel olarak mal veya hizmetlerin klasik pazarlama yöntemleri ile dijital pazarlama araç ve kanalları kullanılarak pazarlanması olarak tanımlanabilir (Kannan, 2017). Sağlık kuruluşları, web siteleri aracılığıyla mevcut pazarlarını genişletme imkânı bulmaktadır (Watson ve diğerleri, 2000).

Deloloite (2022) verilerine göre dünya çapında 260 binden fazla sağlıkla ilgili uygulama olduğunu ve hastaların yüzde yetmişinden fazlasının sağlık durumlarını yönetmek için bahsedilen uygulamalardan en az birini kullandığını belirtmektedir (Deloloite, 2022). Bu gelişmeler sonucunda sağlıkta dijital bir ekosistem oluşmaktadır. Kurumsal düzeyde yapılan bir araştırmada, ABD'de sağlık hizmetleri pazarlamasına ayrılan bütçenin yaklaşık yarısının dijital pazarlamaya ayrıldığını belirtmektedir (Horner, 2017). Bu her geçen gün sektörde dijital pazarlamaya ayrılan payın artacağı anlamına da gelmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sağlık Kurumları ve Dijital Pazarlama

Sağlık sektöründe hedef kitle olarak kabul edilebilecek hasta ve hasta adayına verilen hizmetin kalitesi, erişilebilirliği ve maliyeti günümüzde en kritik konuların başında gelmektedir (Akalın ve Verenyurt, 2020). Sağlık sektöründe, hastaların ve hasta adaylarının hizmet kalitesini artırmak için çeşitli çözümler sunulmaktadır. Bunlar arasında, hastaların ve hasta adaylarının erişimini kolaylaştıran dijital pazarlama uygulamaları doğrudan hedef kitleye odaklanmaktadır. Hedef kitle katılımı, hasta beklentilerine önem verildiği ve ticari amaçlar dışında kendilerini güvende hissettirmekle mümkün olabilmektedir (Çavmak, 2021). Konuyla ilgili Google'ın yaptığı bir araştırmaya göre her 3 sağlık kurumundan en az bir tanesinin akıllı mobil cihazlara uygun web sitesi bulundurduğu belirtilmiştir. Sağlık kurumlarını web sitelerinde anahtar kelime arama yerleri ile hedef kitleye kolaylıklar sağlanmaktadır (Zengin ve Can, 2017). Sağlık kurumlarının web sitelerinde İngilizce opsiyonlarının olması, uluslararası olarak kurumun tanınabilmesinde ve fark edilmesinde oldukça etkili olmaktadır. Sağlık kurumlarının klasik yöntem ve metotlarla piyasada uyguladığı ağızdan ağıza pazarlama, dijital pazarlama ile sosyal medyada gerçekleştirilebilmektedir. Belli bir sağlık hizmeti talep eden insanlar bilgiyi sadece sosyal medyada iletişim halindeki yakın çevresinden değil aynı zamanda ilgili sağlık kurumlarını takip eden diğer kişilerden de edinebilme imkânı bulabilmektedirler. (Öksüz ve Altıntaş, 2017). Dijital pazarlama ile sosyal medyanın sıkı ilişkisi, sürekli ve devamlı artan kullanıcı kitlesiyle birlikte kurumlar için artık başlı başına bir pazarlama gücü anlamına da gelmektedir. Bunun temel sebebi aslında teknolojik gelişmelerin son yıllarda geçirdiği muazzam gelişimdir. Dijital dünya, sosyal medya ve internet; klasik tek taraflı iletişim araçlarına kıyasla oldukça hareketli ve canlı kalmaktadır. Kurumlarda bu platformlara, pazarlama stratejilerini entegre etmeye çalışmaktadırlar (Kılıçarslan, 2019).

Arama motorları, web ortamında aranan bilgiye ulaşmada kullanılan bilgisayar yazılımlarıdır. Kullanıcıların araştırmak istediği konular hakkında belge ve bilgileri bir araya toplayarak spesifik olarak ilgi derecelerine göre erişim sunan yazılımlardır (Kesen vd., 2008). Bir başka

tanımla arama motorları, kullanıcının milyarlarca web sayfası arasından, aradığı konulardaki içeriğe en hızlı ve en kolay şekilde ulaşabilmeyi sağlamayı amaç edinmiş internet siteleridir. Bu anlamda etkili bir arama motoru optimizasyonunu ile sağlık kurumları web sitesiyle, müşterilerine kolaylıkla ulaşabilme imkanına sahip olabilmektedir. (Gülmez, 2011).

3.ARAŞTIRMA YÖNTEM VE METODU

Sağlık hizmetlerinde meydana gelen dijital dönüşüm süreci, sunulan hizmetlere ek olarak pazarlama ile ilgili faaliyetlerini de etkisi altına almaktadır. Dijital pazarlama ile ilgili faaliyetler sağlık kurumlarına; çok kısa sürelerde daha fazla kişiye ulaşma, maliyetlerin azaltılması, rekabet avantajı ve bunların yan ısıra hekim-hasta ilişkisinin geliştirilmesi gibi önemli faydalar sağlayabilmektedir. Bu çalışmada, spesifik olarak özel dal sağlık merkezlerinin dijital pazarlama kanallarını kullanımlarını değerlendirmeyi amaçlanmıştır.

Araştırmada sağlık sektöründe Türkiye de 2022 yılında en çok kullanılan sosyal medya mecralarından biri olan Instagramda, Boomsocial verilerine göre 15 Aralık 2022 tarihinde en çok takipçi sayısı olan göz sağlığı ve hastalıkları branşında hizmet veren özel dal merkezlerinden ilk beş kuruluşun dijital pazarlama kanallarını kullanımı belirli parametreler çerçevesinde incelemektir. Bu parametreler literatürden edinilen bilgiler doğrultusunda, bir sağlık kurumunda dijital pazarlama kanalları olarak; web sitesi, mobil uygulama, arama motorları optimizasyonu, sosyal medya, sağlıkla ilgili bloglar ve video paylaşım sitelerinden oluştuğu tespit edilmiştir (Demirci ve Uğurluoğlu, 2020; Dahiya ve Gayatri, 2018; Yalçınkaya, 2018; Taiminen ve Karjaluoto, 2015; Key, 2017; Kannan, 2017; Chaffey ve Smith, 2013). Belirlenen bu başlıklar üzerinden araştırmaya dahil edilen özel dal merkezlerinin dijital pazarlama kanallarını kullanımlarının incelenmiştir.

Çizelge 1. Araştırma Kapsamına Alınan Özel Göz Dal Merkezleri

Özel Göz Dal Merkezleri	Web Sayfası Linki	Instagram Takipçi Sayıları
Veni Vidi Göz Grubu	www.venividigoz.com	94239
Dünya Göz Hastanesi	www.dunyagoz.com	61065
Era Göz	www.eragoz.com	23076
Ekol Göz	www.ekolgoz.com	20213
Maya Göz	www.mayagoz.com	12342

Kaynak: (Boomsocial,2022)

Araştırma kapsamına ele alınan özel göz dal merkezlerinin web siteleri, ilgili literatürde yapılan çalışmalar çerçevesinde bulunması gereken içerik ve özelliklere göre değerlendirilmeye alınmıştır (Demirci ve Uğurluoğlu, 2020; Birdir ve Buzcu, 2014; Gruca ve Wakefield, 2004; Huang ve Chang, 2014; Uğurluoğlu, 2009; Zingmond vd., 2001). Değerlendirmeye alınan her bir web sitesi daha önceden tespit edilen, 4 ana başlık altında toplamda 36 farklı özellik içeren kontrol listesiyle incelenerek özelliklerin varlığı ya da yokluğu tespit edilmiştir. Mobil web sitesi ve mobil uygulamalar başlığı ise doğrudan kullanım durumuna göre değerlendirilmiştir. Dünyada en çok kullanılan iki işletim sitemi olan Android ve İOS tabanlı işletim sistemleri Google Play Store ve Apple App Store üzerinden incelenmiştir (StatCounter, 2018). Arama motoru optimizasyonunun değerlendirilmesinde ise; Google arama motorunda sağlık

kuruluşunun adı girilip çıkan sonuçlar içinde kaçıncı sırada yer aldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmaya dahil edilen özel göz dal merkezlerinin web sayfalarındaki hangi sosyal medya platformları beyan ettikleri ve son olarak ise blog yönetimiyle ilgili sağlık kuruluşuna ait bir bloğun olup olmadığına bakılmıştır. Araştırma verileri bilgisayar ortamına geçirilerek sıklık ve yüzdelikleri hesaplanmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmada incelemeye alınan özel göz dal merkezlerinin web siteleri içerik ve ilgili özellikler bakımından analiz edildiğinde, Dünya Göz Hastanesinin %80.5 ile belirtilen kriterlere en çok sahip özel dal merkezleri olduğu tespit edilmiştir. Dünya göz hastanesini sırasıyla Veni Vidi Göz Grubu %72,2, Era göz, Ekol Göz ve Maya Göz ise %61 ile takip ettiği görülmektedir (Çizelge 2). Çizelge 2'de yer alan genel bilgilere yönelik tespitler incelendiğinde; araştırmaya katılan tüm dal merkezlerinin web sayfalarında; sanal gezinti, ücret bilgileri, hekime online erişim, hasta memnuniyet sonuçları, web kullanımının değerlendirilmesi, hastaneye kabul ve çıkış işlerine yönelik içeriklere ve sağlıkla ilgili etkinlik bilgilerine yer vermedikleri tespit edilmiştir. Sadece dünya göz hastanesinde online tetkik sonuçları mevcutken, web sayfasında arama kısmı olmayan sadece Era Göz olduğu tespit edilmiştir.

Çizelge 2. Araştırma Kapsamına Alınan Özel Göz Dal Merkezlerinin Web Sitesi Özellikleri

Web Sitesi Özelliği	Veni Vidi Göz Grubu	Dünya Göz Hastanesi	Era Göz	Ekol Göz	Maya Göz
	Genel Bilgiler				
Tarihçe	+	+	+	+	+
Misyon/Vizyon ifadeleri	+	+	+	+	+
Güncel haberler/duyurular	+	+	+	+	-
Basında yer alan haberler	+	+	-	+	-
Hastane logosu	+	+	+	+	+
Otopark bilgisi	-	+	-	-	+
Sanal gezinti	-	-	-	-	-
Tıbbi birimlerin yeri ve listesi	+	+	+	+	+
Anlaşmalı kurumlar listesi	+	+	+	+	+
Performans (ameliyat, yatan, tedavi edilen vs.hasta) bilgileri	-	-	-	-	-
Akreditasyon bilgisi	+	+	+	+	+
ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistemi Belgesi	+	+	+	+	+
Adres bilgisi	+	+	+	+	+
Telefon numarası	+	+	+	+	+
	Hedef Grup ve Paydaş Bilgisi				
Hekimlerin listesi	+	+	+	+	+
Hekimlere ilişkin bilgiler	+	+	+	+	+
Hasta memnuniyeti anketi	-	-	-	-	-
Hasta hakları	+	+	+	+	+
Ücret bilgileri	-	-	-	-	-
Hasta yakınları/ziyaretçilerine ilişkin bilgiler	-	+	-	-	-
Hastaneye kabul/çıkış işlemlerine ilişkin bilgiler	-	+	-	-	-
Uluslararası hastalara ilişkin içerikler	+	+	+	+	+
	İnteraktif Hizmet Bilgileri				
e-Randevu	+	+	+	+	+
Online çevrimiçi destek	+	+	+	+	+
Tetkik sonuçlarına online erişim	-	+	-	-	-
Web sitesi üyelik	-	+	-	-	-
Yabancı dil desteği	+	+	+	-	+
E-mail ile bilgi talebi	+	+	+	+	+
Online dilek şikayet bildirimi	+	+	+	+	+
Web sitesi kullanımının değerlendirilmesi	-	-	-	-	-
Arama seçeneği	+	+	-	+	+
Hekime online erişim	-	-	-	-	-
Kurumun web sitesi üzerinden hastane web sayfalarına erişim	+	+	+	+	+
	Sağlık Bilgisi				
Genel sağlık bilgisi	+	+	+	+	+
Daha fazla bilgi için önerilen linkler	+	+	-	-	-
Sağlık etkinlik haberleri	-	-	-	-	-
Belirlenen Özellikleri Karşılama Toplamı n	% n	% n	% n	% n	%
	26	72,22% 29	80,56% 22	61% 22	61% 22 61,00%

Kaynak: (Demirci ve Uğurluoğlu, 2020).

Özel dal merkezleri arasında sadece Veni Vidi Göz Grubunun ve Dünya Göz Hastanesi'nin kurumlarına özel bloğa sahip olduğu tespit edilmiştir. Bloglar, pazarlama amaç ve hedeflerini de kolaylaştıran yorum, geri bildirim ve abonelik gibi çok çeşitli avantajlar sağlamaktadır.

Bloglar, kullanıcıların konu hakkında düşüncelerini paylaşmalarını ve diğer kullanıcılarla etkileşim kurmalarını sağlayabilen platformlardır. Ayrıca, bloglar, arama motorları tarafından daha iyi indekslenmesini sağlayarak, arama sonuçlarını arttırmaktadır. Sağlık kurumlarının etkin kullandıkları web sitelerinin yanı sıra potansiyel hasta veya müşterileriyle doğal iletişim kurmasına imkân sağlayacak aktif bir blogunun da bulunması ve bloğun tıbbi konularda bilgi sahibi profesyoneller tarafından yönetilmesi, rakiplerine karşı ek pozitif bir etki yaratabilmektedir (Saravanakumar ve SuganthaLakshmi, 2012).

Çizelge 3: Özel Dal Merkezlerinin Blog ve Mobil Uygulama Kullanımı

Özel Dal Merkezi	Blog	Mobil Uygulama	
		Google Play Store	App Store
Veni Vidi Göz Grubu	+	+	+
Dünya Göz Hastanesi	+	+	+
Era Göz	-	-	-
Ekol Göz	-	-	-
Maya Göz	-	-	-

Araştırmada sadece Veni Vidi Göz Grubu ve Dünya Göz Hastanesinin mobil uygulamalarının bulunduğu bununla birlikte hem IOS hem Android tabanlı mobil aplikasyonlarının olduğu belirlenmiştir. Wearesocial'ın 2022 yılında yaptığı son araştırmada Türkiye'de nüfusun %91,4 ünün akıllı telefona sahip olduğu belirlenmiştir (www.recrodijital.com, 2022). Bu oran dikkate alındığında mobil uygulamaların ne kadar etkin ve verimli olabileceği daha net görülmektedir.

Özel dal merkezleri arasında Veni Vidi Göz Grubu ve Dünya Göz Hastanesinin bloglarının bulunduğu tespit edilmiştir. Bloglar hastaların veya müşterilerin aradıkları sağlık kuruluşuyla alakalı bilgelere ulaşmasını sağlamakta, randevu işlemleri, haber duyuruları gibi çeşitli birçok işlevi yerine getirebilmektedir (Saravanakumar ve SuganthaLakshmi, 2012).

Çizelge 4: Özel Dal Merkezlerinin Sosyal Medya Kullanımı ve Konumu

Sosyal Medya Araçları	Veni Vidi Göz Grubu	Dünya Göz Hastanesi	Era Göz	Ekol Göz	Maya Göz
Facebook	+	+	+	+	+
Instagram	+	+	+	+	+
Twitter	+	+	+	-	+
Linkedin		-	+	-	+
YouTube	+	+	+	+	-
WhatsApp	+	-	-	-	-
Google Plus	-	-	-	-	+
Sosyal Medya İkonların					
Web Sitesinde Konumları	En Üste Sağda	En Üste Ortada	Ortada Sağ Köşede	En Altta Sağda	En Altta Sağda

Araştırmada ele alınan özel dal merkezlerinin hepsinin en az 3 sosyal medya mecrasını aktif kullandığı bunlar arasında sadece Veni Vidi Göz Grubunun ülkemizde en çok tercih edilen sosyal medya mecralarından WhatsApp'ı bir iletişim aracı olarak kullandığı tespit edilmiştir. Sağlık kurumlarının sosyal medya ikonlarını web sayfalarında konumlandırdıkları yerlerde bu mecralara ulaşım ve kurumun bu mecraların gücüne olan beklentisini de bir anlamda göstermektedir. Bu anlamda Dünya Göz Hastanesi kullandığı sosyal medya mecralarının ikonlarını web sayfasında en üstünde orta da konumlandırarak bu mecraların etkileşim hızı ve gücünün farkında olduğu söylenebilir. Ekol göz ve Maya Göz ise kullandıkları sosyal medya

ikonlarını web sayfalarında nerdeyse zor bulunabilecek en alt sağ köşeye yerleştirdikleri tespit edilmiştir. Bu konumlandırmanın sosyal medya takipçi sayılarına da etki edebileceği düşünülmektedir.

Son olarak araştırmaya alınan dal merkezlerinin en çok tercih edilen arama motoru olan Google arama motorunda kendi adlarıyla yapılan aramalarda ilk sayfada çıktıkları bununla birlikte, neredeyse tamamının ilk sırada çıktığı tespit edilmiştir. Google arama motorunda ilk sırada çıkmak için, web sitenizin arama motoru optimizasyonu (SEO) yapılması ve bunun kontrol edilmesi gereklidir. Arama motoru optimizasyonu yaptırmak rekabetin çok yüksek olduğu günümüz şartlarında sağlık kuruluşlarının web sayfalarına hızlı ve doğru erişim sağlamaları açısından oldukça önemlidir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma ile özel dal merkezlerinin dijital pazarlama kanallarını etkin kullanıp kullanmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bulgulara göre; araştırma kapsamındaki özel dal merkezi kuruluşlarında da dijital pazarlama kanallarının kullanımında birtakım eksikliklerinin olduğu tespit edilmiştir. Demirci ve Uğurluoğlu (2020)'de yaptıkları çalışmada benzer sonuçlar çıkmıştır. Ülkemizde sağlık sektörü dünya genelinde saygın nitelikli insan kaynağı ile oldukça gelişmiş ve çok başarılı işler yapma niteliği olan nadir alanlardan biri olmakla birlikte bu gelişimin dijital platformlara özellikle de dijital pazarlama da etkin kullanılabilecek alanlara tam olarak arzu edilen düzeyde etkin yansıtılamadığı görülmektedir. Sağlık sektörünün dijital platformlara etkin yansıtılmasının başta sağlık turizmi olmak üzere sektörün sürdürülebilir bir gelişim sağlayabilmesi için önemli bir konu olduğunu düşünülmektedir. Araştırma kapsamında sağlık kuruluşlarının web sitelerinde özellikle günümüz ve geleceğin gelişen teknolojik imkanlarına göre olması gereken bazı özelliklerin yer almadığı, ayrıca araştırma kapsamında sadece Veni Vidi Göz Grubunun ve Dünya Göz Hastanesinin blog ve mobil uygulamalarının olduğu belirlendi. Bu tespitler sonucunda dijital pazarlama kanallarının daha etkin kullanılabilmesi için özel dal merkezlerinin dijital platformlarda nasıl temsil edildiklerine günümüz ve geleceğin gelişen dijital dönüşüm imkanları dikkate alınarak, hitap ettiğimiz kitlenin istek ve taleplerine ayak uydurup uydurmadıklarının analiz edilerek bir an önce eksiklerin giderilmesi ve bundan sonraki süreçlerde dijital entegrasyonun sürekli güncellenerek ancak sürdürülebilir başarı elde edilebileceği düşünülmektedir. Bu konulara örnek verecek olursak web sayfalarının etkin bir şekilde yönetilmesi, sosyal medya araçlarının web sayfalarında erişilebilir şekilde konumlandırılması, bu mecraların spesifik özellikleri dikkate alınarak özgün içerikler üretilerek verimli kullanılması, web sitesinde hastalara yönelik elektronik memnuniyet anketinin olması, web sayfalarında kurumlarına özel sanal gezinti, online görüşme, online sonuçlara ulaşabilme, web sayfalarının mobil uyumunda ötesinde mobil aplikasyonlar gibi daha spesifik konulara ağırlık verilmesinin değerli ve pratik olacağı düşünülmektedir. İleride yapılacak çalışmalarda ise sağlık kurumlarının daha kapsamlı derinlemesine analize tabi tutulabilir ve mobil uygulamaları incelenebilir, sektörün derinlemesine sosyal medya içerik analizlerinin yapılması, içeriklerin ne kadar tanıtım ve pazarlama faaliyetlerini kapsadığı incelenebilir, sosyal medya kullanan kuruluşların sosyal medyanın kendi özelliklerine ve hedef kitlesine göre gönderi tasarımı yapılıp yapılmadığına bakılabilir.

KAYNAKÇA

[1] Akalın, B. Veranyurt, Ü. (2020). Sağlıkta Dijitalleşme Ve Yapay Zekâ. *Sdü Sağlık Yönetimi Dergisi, 2*(2), 128-137.

[2] American Marketing Association (AMA) (2013). Https://www.Ama.Org/Aboutama/Pages/Definition-Of-Marketing.Aspx (Erişim Tarihi:13.12.2022).

[3] Birdir, K. And Buzcu, Z. (2014). "JCI Akreditasyon Belgesine Sahip Olan Sağlık Kuruluşlarının Web Sitelerinin Medikal Turizm Açısından Değerlendirilmesi", *Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1):1-19.

[4] Çavmak, Ö. G. D. (2021) Sağlık Hizmetlerinde Dijital Pazarlama Uygulamaları. *Dijital Pazarlamada Güncel Araştırmalar*, 103.

[5] Chaffey, D. And Smith, P. R. (2013). Emarketing Excellence: Planning And Optimizing Your Digital Marketing, New York: Routledge.

[6] Dahiya, R. And Gayatri. (2018). "A Research Paper On Digital Marketing Communication And Consumer Buying Decision Process: An Empirical Study İn The Indian Passenger Car Market", *Journal Of Global Marketing*, 31(2): 73-95.

[7] Deloitte 2022, Sağlık ve İlaç Sektöründe 'Online' Hasta Dönemi Https://Www2.Deloitte.Com/Tr/Tr/Pages/Life-Sciences-And-Healthcare/Articles/Pharma-Connected-Patient.Html, (Erişim tarihi: 20.11.2022.)

[8] Demirci, Ş. And Uğurluoğlu, Ö. (2020). Dijital Pazarlama Kanalları: Özel Sağlık Kuruluşlarına Yönelik Bir İnceleme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (39), 339-351.

[9] Gruca, T. S. And Wakefield, D. S. (2004). "Hospital Web Sites: Promise And Progress", *Journal Of Business Research*, 57(9): 1021-1025.

[10] Gülmez, M., (2011) İnternet Üzerinde Ağızdan Ağıza Pazarlama Uygulama Örnekleri, Iuyd, Cilt: 2, Sayı: 1, 2011

[11] Horner, B. (2017). "Healthcare Marketing İn The Digital Age", Https://Pyxl.Com/Resource/Healthcare-Marketing Dijital-Age (Erişim Tarihi: 14.12.2022)

[12] Https://Eragoz.Com.Tr/(Erişim Tarihi: 01.12.2022)

[13] https://Recrodigital.Com/We-Are-Social-2022-Turkiye-Sosyal-Medya-Kullanimi-Verileri/ (Erişim Tarihi:15.12.2022)

[14] https://venividigoz.com/(Erişim Tarihi: 01.12.2022)

[15] https://www.boomsocial.com/Instagram/Ulkesektor/Turkey/Saglik/Saglik-Kurumlari (Erişim Tarihi: 01.12.2022)

[16] https://www.dunyagoz.com/tr/ (Erişim Tarihi: 01.12.2022)

[17] https://www.ekolgoz.com/ (Erişim Tarihi: 01.12.2022)

[18] https://www.mayagoz.com/(Erişim Tarihi: 01.12.2022)

[19] Huang, E. And Chang, C.A. (2014). "Case Studies Of İmplementation Of İnteractive E-Health Tools On Hospital Websites", E-*Service Journal: A Journal Of Electronic Services İn The Public And Private Sectors,* 9(2): 46-61.

[20] Kannan, P. (2017). "Digital Marketing: A Framework, Review And Research Agenda", *International Journal Of Research İn Marketing*, 34(1): 22-45.

[21] Kesen, S., Şenol, C. Ve Yanar, Z. (2008). "Google Scholar Ve Scirus Arama Motorlarında Türkçe Anahtar Sözcüklerle Yapılan Aramalar Üzerine Bir Değerlendirme", Bilgi Dünyası, 9(1): 140-157.

[22] Key, T. M. (2017). "Domains Of Digital Marketing Channels İn The Sharing Economy", *Journal Of Marketing Channels*, 24(1-2): 27-38.

[23] Kılıçarslan, M. (2019). Dünyada Ve Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Dijital Pazarlanması. Avrupa Bilim Ve Teknoloji Dergisi, (17), 1145-1149.

[24] Mert, Y.L. (2018). Dijital Pazarlama Ekseninde Influencer Marketing Uygulamaları. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi. 6(2) 1299-1328.

[25] Öksüz, D. D., & Altıntaş, D. (2017). Sağlık Turizmi Ve Dijital İletişim. Sağlık Turizminde Dijital İletişim Kanallarının Kullanımı, 59-

[26] Saravanakumar, M. Ve Suganthalakshmi, T. (2012). "Social Media Marketing", Life Science Journal, 9(4): 4444- 4451.

[27] Statcounter (2018). "Mobile & Tablet Operating System Market Share Worldwide - August 2018", Http://Gs.Statcounter.Com/Os-Market-Share/Mobile-Tablet/Worldwide/#Yearly-2016-2018 (Erişim Tarihi:25.11.2022).

[28] Taiminen, H. M. And Karjaluoto, H. (2015). "The Usage Of Digital Marketing Channels İn Smes", *Journal Of Small Business And Enterprise Development*, 22(4): 633-651.

[29] Tengilimoğlu, D. (Ed.). (2013). Sağlık Turizmi. Siyasal Kitabevi.

[30] Tontus, H. Ö. (2018). Sağlık Turizmi Tanıtımı Ve Sağlık Hizmetlerinin Pazarlanması İlkeleri Üzerine Değerlendirme. *Disiplinlerarası Akademik Turizm Dergisi*, 3(1), 67-88. Https://Dergipark.Org.Tr/En/Download/Article-File/522461

[31] Uğurluoğlu, Ö. (2009). "İstanbuldaki Hastanelerin Web Sitesi Özellikleri Üzerine Bir İnceleme", Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 12(1): 87-104.

[32] Watson, R. T., Zinkhan, G. M. Ve Pitt, L. F. (2000). "Integrated İnternet Marketing", Communications Of The ACM, 43(6): 97-102.

[33] Yalçınkaya, N. (2018). "Türkiye'deki Siyasi Partilerin Dijital Pazarlama Kanallarını Kullanımı", Yönetim Ve Ekonomi, 25(1): 199-216.

[34] Zengin, S., & Can, P. (2017). Hastanede Dijital Pazarlama. Türkiyedeki Özel Hastanelerin Dijital Pazarlama Faaliyetleri Ve İnternet Sitelerinin Pazarlama Amaçlı Kullanım Analizi, 30-31. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.

[35] Zingmond, D. S., Lim, Y. W., Ettner, S. L. Ve Carlisle, D. M. (2001). "Information Superhighway Or Billboards By The Roadside? An Analysis Of Hospital Web Sites", *Western Journal Of Medicine*, 175(6): 385-391.

SAĞLIK HİZMETLERİNDE ALGILANAN HİZMET KALİTESİ VE HASTA MEMNNUNİYETİNİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ[1]

Öğr. Gör. Kâmil GÜNEŞ[2], Doç. Dr. Buket BORA SEMİZ[3], Dr. Öğr. Üyesi Tarık SEMİZ[4]

[2]Bilecik Şeyh Edebali Üniv., Osmaneli MYO, kamil.gunes@bilecik.edu.tr- 0000-0001-5403-9291

[3]İzmir Bakırçay Üniv., İİBF, buket.borasemiz@bakircay.edu.tr- 0000-0002-5440-8496

[4]İzmir Bakırçay Üniv., SBF, tarik.semiz@bakircay.edu.tr- 0000-0002-6647-3383

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Bilecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi (Bilecik EAH) sağlık hizmetlerinden yararlanan hastaların hizmet kalitesi ve hasta memnuniyetlerinin demografik özellikler açısından farkının olup olmadığını ortaya koymaktır. Araştırmada söz konusu hastanenin tercih edilme sebeplerinden biri hastanenin devlet hastanesi statüsünden eğitim ve araştırma hastanesi statüsüne geçmiş olması, diğeri ise eski hastane binasından yeni binaya taşınmış olmasıdır. Dolayısıyla bu iki sebebin hasta memnuniyetini ve verilen sağlık hizmetinin kalitesini değiştirmiş olabileceği düşünülmektedir. Algılanan hizmet kalitesi ölçeği olarak SERVPERF ölçeği hem ulusal hem de uluslararası literatürde sıklıkla tercih edildiğinden bu araştırmada da kullanılması uygun görülmüştür. Cronin ve Taylor (1992) tarafından geliştirilen SERVPERF ölçeği 22 maddeden oluşan bir ölçektir. Çalışmada veri toplanan hastanenin bir kamu hastanesi olması sebebiyle empati boyutunda yer alan çalışma saatleriyle ilgili olan madde ölçekten çıkarılarak 21 madde ile, hasta memnuniyeti ölçeği ise Voss vd. (1988)'nin çalışmasından hasta memnuniyetine uyarlanarak üç madde ile tek boyutlu olarak 5'li Likert tipi ölçek ile ölçülmüştür. Araştırma evrenini, Bilecik EAH'ne gelerek ayaktan veya yatarak tedavi olan hastalar oluşturmaktadır. Bu evren içerisinden kolayda örnekleme yöntemi ile 402 hastaya ulaşılmış ancak düzgün doldurulmadığı düşünülen 26 anket çalışmadan çıkarıldıktan sonra 376 katılımcının cevapları üzerinden analizler yapılmıştır. Çalışma kapsamında çevrim içi anket yöntemi kullanılmış olup, anket uygulaması 01.03.2022- 20.03.2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda analiz işlemine geçilmeden önce verilerin normal dağılım testi uygulanarak parametrik testlere uygun olduğuna karar verilmiştir. Verileri analiz etmek için frekans, yüzde, aritmetik ortalama gibi merkezi eğilim ölçütleri ile Bağımsız Örneklemler t-Testi (Independent Sample t-Test) ve Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) kullanılmıştır. Araştırma sonucunda hizmet kalitesi boyutlarından fiziksel özellikler boyutunun cinsiyet, medeni durum, meslek, yaş ve eğitim durumuna göre farklılaştığı, empati boyutunun cinsiyete göre farklılaştığı, güvenilirlik boyutunun ise medeni duruma ve mesleğe göre farklılaştığı görülmüştür. Hasta memnuniyeti ise yalnızca eğitim seviyesine göre farklılaşmıştır.

[1] Bu bildiri, Kâmil Güneş'in 2. yazar danışmanlığında ve 3. yazar ortak danışmanlığında BŞEÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme ABD'nda hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık kurumları, algılanan hizmet kalitesi, hasta memnuniyeti, Bilecik.

INVESTIGATION OF PERCEIVED SERVICE QUALITY IN HEALTH SERVICES AND PATIENT SATISFACTION IN TERMS OF DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal whether there is a difference between the service quality and patient satisfaction of the patients benefiting from Bilecik Training and Research Hospital health services in terms of demographic characteristics. One of the reasons why the hospital in question was preferred in the research is that the hospital has moved from the status of a state hospital to the status of a training and research hospital, and the other is that it has been moved from the old hospital building to the new building. Therefore, it is thought that these two reasons may have changed the patient satisfaction and the quality of the health service provided. Since the SERVPERF scale as a perceived service quality scale is frequently preferred in both national and international literature, it was deemed appropriate to be used in this study as well. The SERVPERF scale, developed by Cronin and Taylor (1992), is a 22-item scale. Since the hospital where data were collected in the study was a public hospital, the item related to working hours in the empathy dimension was removed from the scale with 21 items, and the patient satisfaction scale was Voss et al. (1988)'s study was adapted to patient satisfaction, and it was measured with a unidimensional 5-point Likert-type scale with three items. The population of the research consists of patients who come to Bilecik PE and receive outpatient or inpatient treatment. 402 patients were reached by convenience sampling method from this universe, but after the 26 questionnaires that were thought to be not filled properly were excluded from the study, analyzes were made on the answers of 376 participants. The online survey method was used within the scope of the study, and the survey application was carried out between 01.03.2022 and 20.03.2022. The data obtained in the research were analyzed with the SPSS package program. In line with the data obtained, before the analysis process was started, it was decided that the data were suitable for parametric tests by applying the normal distribution test. Central tendency measures such as frequency, percentage, mean, Independent Sample t-Test and One Way ANOVA were used to analyze the data. As a result of the research, it was seen that the physical characteristics dimension, which is one of the service quality dimensions, differs according to gender, marital status, occupation, age and education level, the empathy dimension differs according to gender, and the reliability dimension differs according to the marital status and profession. On the other hand, patient satisfaction differed only by educational level.

Key Words: Health institution, perceived service quality, patient satisfaction, Bilecik provience.

1. GİRİŞ

Hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmeler açısından hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyeti oldukça önemli değişkenlerin başında gelmektedir. Dolayısıyla da sağlık kuruluşları için de sağlık hizmetlerinin kalitesi ve hasta memnuniyetinin ölçülmesi önem arz etmektedir.

Sağlık kuruluşlarının temel amacı, sağlık hizmetlerini mümkün olan en düşük maliyetle hastanın istediği kalitede ve zamanda sunmaktır. Geçmişe nazaran hastaların daha bilinçli hale gelmesi sağlık kuruluşlarından daha iyi hizmet kalitesi beklemelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda sağlık sektöründe hizmet kalitesi, hastaların beklentileri ile sağlık kuruluşu tarafından sunulan hizmetin uyumunu ifade eden bir kavram olarak belirli periyotlarda ölçümlemesinin yapılmasını ve her geçen gün artırılmasını gerektirmektedir. Sağlık kuruluşlarının en önemli başarı ölçütlerinden biri olan hasta memnuniyeti ise birçok faktörden etkilenebilen ve bir sağlık kuruluşunun kaliteli hizmet sunumu ile ilgili verimliliğini ve etkinliğini ölçen önemli bir değişkendir. Bu sebeple de hastayı memnun etme sürecini iyi yönetebilen sağlık kurumları başarılı olabilmekte ve böylece hem yeniden tercih edilebilmekte hem de daha çok tavsiye edilebilmektedir. Sağlık kuruluşlarında hem hizmet kalitesini hem de hasta memnuniyetini artırmak rekabet avantajı açısından oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, Bilecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi (Bilecik EAH) sağlık hizmetlerinden yararlanan hastaların hizmet kalitesi ve hasta memnuniyetlerinin demografik özellikler açısından farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Öncelikli olarak kullanılan ölçeklere faktör analizi uygulanmış, akabinde ise hipotezleri test etmek demografik özellikler açısından farklılıkları tespit etmek için bağımsız gruplar t-testi ve tek yönlü varyans analizleri yapılmıştır. Bu çalışma araştırma evreni olan Bilecik EAH'nin ikinci basamak sağlık hizmeti vermekte iken, üçüncü basamak sağlık hizmeti veren bir kuruluş haline gelmesi ve yeni hizmet binasına geçmesi gibi değişikliklerden sonra hizmet kalitesinin ve hasta memnuniyetinin ölçülmesine ilişkin akademik bir çalışma yapılmadığından dolayı hem literatüre katkı sağlayacak hem de hastane yönetimine önerilerde bulunacak olması sebebiyle önemlidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Hizmet Kalitesi ve Sağlık Kurumlarında Hizmet Kalitesi

Hizmet kalitesi, özellikle hizmet sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin üzerine eğilmesi gereken önemli konulardan biri olup, kurumun müşteri beklentilerini ne düzeyde karşıladığıyla ilgilidir. Literatürde hizmet kalitesini anlamaya yönelik modellerin yanı sıra ölçmeye yönelik de geliştirilen birçok ölçek bulunmaktadır. Ancak bunlardan en çok kabul göreni ve sıklıkla araştırmalarda kullanılanı SERVQUAL ve SERVPERF ölçekleridir. Parasuraman vd. (1993), 22 madde ile müşteri algısını aynı 22 madde ile de müşteri beklentisini ölçen ve beş boyuttan oluşan SERVQUAL ölçeğini geliştirmişlerdir. Bu ölçeğin boyutları fiziksel özellikler, heveslilik, güven, güvenirlik ve empatidir. Fiziksel özellikler, hizmetin sunulması esnasında kullanılan her türlü fiziksel öğeyi ifade ederken, heveslilik ise hizmet sunumu çalışanlarının hizmeti alanlara yönelik davranışlarını ifade etmektedir. Güven, çalışanların bilgili, kibar ve hizmet alanlara güven duygusu verebilmesini; empati ise

çalışanların kendini müşterilerin yerine koyarak hizmeti yerine getirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Güvenirlik ise hizmeti söz verildiği gibi doğru bir şekilde yerine getirmek anlamına gelmektedir (Parasuraman vd., 1993). Daha sonra ise Cronin ve Taylor (1992) SERVQUAL ölçeğinden müşteri beklentilerini ölçen maddeleri eleyerek, yalnızca müşteri algılarını ölçen SERVPERF ölçeğini türetmişlerdir.

Sağlık hizmeti kalitesi de bir sağlık kuruluşu tarafından sunulan hizmetin hasta beklentilerini karşılama düzeyi olarak ifade edilebilir. Sağlık hizmetlerinde hizmet kalitesinin ölçümüne yönelik birçok çalışmada SERVPERF ölçeğinin sıklıkla kullanıldığını görmek mümkündür. Sağlık hizmet kalitesini literatürde demografik özellikler bağlamında değerlendiren de çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalar sağlık hizmetlerinden faydalanan kuruma özel hedef kitlelerin algılarının değerlendirilmesi ve bunlara yönelik çözümler geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda var olan çok sayıda çalışmadan bazılarına değinmekte fayda vardır.

Devebakan ve Aksaraylı (2003) tarafından özel bir hastanede 105 yatan hasta ile yapılan bir araştırmada hizmet kalitesinin hiçbir boyutunun cinsiyet ve medeni duruma göre farklılaşmadığı görülürken, yaş, eğitim durumu ve gelir durumuna göre bazı istatistiki farklılıklar tespit edilmiştir. Fiziksel özellikler boyutu yaşa göre farklılaşmakla birlikte yaşlı hastaların genç hastalara göre sunulan hizmeti daha kaliteli algıladığı tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi açısındansa tüm boyutlar için düşük eğitim seviyesine sahip katılımcıların yüksek eğitim seviyesine sahip katılımcılara göre sunulan hizmeti daha kaliteli algıladıkları ortaya konulmuş olup benzer şekilde yüksek gelir grubuna sahip katılımcıların düşük gelir grubuna sahip katılımcılara göre sunulan hizmeti daha kaliteli algıladıkları belirlenmiştir. Papatya vd. (2012)'nin Kırıkkale'deki iki özel sağlık kuruluşunda 800 hasta ile hizmet kalitesini ölçmeye yönelik yaptıkları çalışmada fiziksel özellikler boyutunun cinsiyet, yaş ve mesleklere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Aynı çalışmada empati, güvenilirlik ve heveslilik boyutlarında ise yaş ve meslekler arasında istatistiksel açıdan fark bulunurken, güven boyutunda ise meslekler ve cinsiyet açısından farklara rastlanmıştır.

Bitlis Devlet Hastanesi'nde poliklinik hizmeti alan 300 hasta üzerinde yapılan bir çalışmada ise 40 ve üzeri yaş grubunun 18-28 yaş grubuna göre aldıkları sağlık hizmetinden daha çok memnun kaldığı belirlenmiştir. Ayrıca eğitim seviyesi yükseldikçe de algılanan hizmet kalitesinin azaldığı gözlemlenmiştir (Konca, 2020). Samancı ve Kök (2020)'ün Samsun'da bir kamu hastanesinde yatarak tedavi gören 113 hasta üzerinde yaptıkları çalışmada ise hizmet kalitesi boyutları itibariyle değerlendirilmeyip, genel hizmet kalitesi olarak değerlendirilmiş ve eğitim durumu açısından farklılıklar tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi yükseldikçe algılanan hizmet kalitesinin azaldığı sonucuna bu çalışmada da ulaşılmıştır. Covid-19 döneminde 429 hasta ile online ortamda yapılan alınan sağlık hizmetlerine yönelik yapılan bir başka çalışmada ise algılanan hizmet kalitesi boyutlarından heveslilik, güvenilirlik, güven ve empati boyutlarının istatistiksel olarak yaş grupları arasında anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Yaş ilerledikçe boyutlara yönelik kalite algısı artmaktadır. Algılanan hizmet kalitesinin heveslilik ve güvenilirlik boyutları eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir (Özden, 2021).

2.2. Hasta Memnuniyeti

Hasta memnuniyeti, sağlık hizmeti alan hastaların sağlık hizmetini kullanırken memnuniyet ve mutluluk duyması halidir (Li d., 2012). Hasta memnuniyeti, hastanın tüm sağlık hizmeti basamaklarına ilişkin aldığı hizmetten beklediği fayda ve performans ile hizmet sunumunun sosyo-kültürel açıdan uygunluğunun değerlendirmesidir (Dinç vd., 2009). Bir başka deyişle hasta memnuniyeti, hastaların bir sağlık kuruluşundan aldığı hizmetler ve yapılan tedaviler sonucunda edindiği izlenimdir (Kleinman, 2012). Donabedian (1992) ise hasta memnuniyetini, hastanın değer ve beklentilerinin karşılanma düzeyi hakkında gerekli bilgileri veren ve ilgili sağlık kurumunun vermiş olduğu bakımın kalitesini gösteren temel ölçüt olarak tanımlamıştır.

Hasta memnuniyeti, sağlık kurumlarının en temel ve en yüksek önem derecesine sahip çıktılarından biridir (Yasin vd., 2017; Hussain vd., 2019). Çünkü sağlık kurumlarının temel amaçlarından biri de hizmet alan hastaların yaşam kalitesini artırarak aldıkları hizmetten memnuniyet duymalarını sağlamaktır (Manzoor vd., 2019). Böylece sağlık hizmetlerinde hizmet kalitesinin ve buna bağlı olarak da hasta memnuniyetinin artırılması sağlık kurumlarına rekabet avantajı sağlamaktadır (Gavurova vd., 2020).

Literatürde hasta memnuniyetini demografik özellikler bağlamında inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazılarına değinmekte fayda vardır. Gökkaya vd. (2018)'nin Isparta Şehir Hastanesi'nde 303 hasta ile ile yaptıkları çalışmada hastaların memnuniyetlerinin yaşa ve medeni duruma göre farklılaştığı tespit edilerek genç ve bekar hastaların memnuniyetlerinin daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sarcan ve Yaşar (2019)'ın Adana Şehir Hastanesi'nde 253 hasta ile yaptığı araştırmada ise hasta memnuniyetinin hastaların demografik özelliklerine göre farklılaştığı tespit edilmiş olup, kadın hastaların erkek hastalara göre, 60 yaş ve üzeri hastaların diğer yaş grubundaki hastalara göre, okuryazar hastaların okuryazar olmayanlara göre ve ev hanımlarının diğer meslek mensuplarına göre hasta memnuniyetlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Talmaç ve Soysal (2021)'ın Adana Şehir Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde 341 hasta ile yapmış oldukları çalışmada da erkek hastaların kadınlara göre, evli hastaların bekârlara göre, ileri yaş grubundaki hastaların gençlere göre, aylık gelir seviyesi yüksek olan hastaların aylık gelir seviyesi düşük olan hastalara göre ve eğitim düzeyi düşük olan hastaların da eğitim düzeyi yüksek olan hastalara göre hasta memnuniyetlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu çalışmada, Bilecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi sağlık hizmetlerinden yararlanan hastaların hizmet kalitesi ve hasta memnuniyetlerinin demografik özellikler açısından farkının olup olmadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Yukarıdaki açıklamalar ve araştırmanın amacı ışığında araştırmanın ana hipotezleri şu şekildedir:

H_1: Bilecik EAH'ta tedavi gören katılımcıların algıladıkları hizmet kalitesi boyutları demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

H_2: Bilecik EAH'ta tedavi gören katılımcıların hasta memnuniyeti demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada pozitivist bir yaklaşım benimsendiğini ve veri toplama yönteminin de anket olarak tercih edildiğini söylemek mümkündür. Araştırma, daha önce Bilecik EAH'nin hem yeni hizmet binasına geçtikten hem de devlet hastanesi statüsünden EAH statüsüne geçtikten sonra hizmet kalitesi ve hasta memnuniyetine ilişkin bir çalışmanın yapılmamış olmasından dolayı keşifsel bir nitelik taşımaktadır. Araştırma verileri 1-20 Mart 2022 tarihleri arasında Bilecik EAH'den en az bir kez ayakta veya yatarak tedavi hizmeti almış 18 yaş ve üzeri hastalardan toplanmıştır. Kolayda örnekleme yöntemi ile 402 hastaya ulaşılmış ancak düzgün doldurulmadığı düşünülen 26 anket çalışmadan çıkarıldıktan sonra 376 katılımcının cevapları üzerinden analizler yapılmıştır. Çalışma kapsamında frekans analizleri ile farklılıkları ölçmeye yönelik bağımsız örneklem t-testi ve tek yönlü varyans testi yapılmıştır.

Literatüre bakıldığında hizmet kalitesi ölçümünde en fazla tercih edilen ölçeklerin SERVQUAL ve SERVPERF ölçekleri olduğu görülmektedir. Bu çalışmada da Cronin ve Taylor (1992) tarafından literatüre kazandırılan SERVPERF ölçeği ile Bilecik EAH'nin sağlık hizmet kalitesi ölçülmeye çalışılmıştır. SERVPERF ölçeği 23 maddeden oluşan bir ölçek olup, müşteri algısı ile hizmetin kalitesini ölçmeyi hedeflemektedir. Çalışmada SERVPERF ölçeğinde yer alan sorulardan bir tanesinin bir kamu sağlık kurumu açısından uygun olmadığı düşünülerek ölçekten çıkarılmış geri kalan 22 madde ile 5'li Likert tipi ölçek kullanılarak sağlık hizmeti kalitesi ölçülmüştür. Bununla birlikte hasta memnuniyetinin ölçülmesine yönelik olarak Voss vd. (1988)'nin çalışmasında yer alan müşteri memnuniyeti ölçeği hasta memnuniyetine uyarlanarak üç madde ile tek boyutlu olarak 5'li Likert tipi ölçek ile ölçülmüştür.

Araştırmanın başlaması için Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nden etik kurul izni ve Bilecik İl Sağlık Müdürlüğü'nden bilimsel araştırma izinleri alınmıştır. Başlangıçta 40 hasta ile yapılan yüz yüze anket yöntemi ile pilot uygulama gerçekleştirilmiş, alınan geri bildirimlerde herhangi bir eksiklik ve yanlış anlaşılmaların olmadığı gözlemlenerek araştırma için nihai anket ile saha araştırmasına başlanmıştır. Anket çalışmasına destek sunan katılımcılara öncelikle Bilecik EAH aldıkları hizmeti değerlendirmeleri gerektiği hatırlatılmış, ardından katılımcıların kişisel ve özel bilgilerinin asla alınmadığı ifade edilerek anketin güvenilir bir ortamda yapılması sağlanmıştır. Böylece prosedürel anlamda ortak yöntem yanlılığının da önüne geçilmeye çalışılmıştır.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu bölümde araştırma verilerinin analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgular yer almaktadır. Verilerin analizinde SPSS paket programından yararlanılmıştır. Öncelikle katılımcılara ilişkin demografik özelliklere yer verilmiş, ardından da Bilecik EAH'nden alınan hizmetin kalitesi ve hasta memnuniyeti demografik özellikler açısından değerlendirilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Özellikler	Seçenekler	f	%	Özellikler	Seçenekler	f	%
Cinsiyet	Kadın	194	51,6	**Meslek**	Ev Hanımı	28	7,4
	Erkek	182	48,4		Öğrenci	182	48,4
Medeni Durum	Bekar	247	65,7		Memur	62	16,5
	Evli	129	34,3		Emekli	26	6,9
Yaş	19-30	246	65,4		Serbest Meslek	10	2,7
	31-40	45	12,0		Esnaf/Tüccar	22	5,9
	41-50	44	11,7		İşçi	33	8,8
	51-60	33	8,8		Çalışmıyor	8	2,1
	61-70	8	2,1		Diğer	5	1,3
Eğitim Durumu	İlkokul	26	6,9	**Gelir Durumu**	3000 TL ve altı	26	6,9
	Ortaokul	9	2,4		3001 TL -5000 TL	9	2,4
	Lise	64	17,0		5001 TL -7000 TL	64	17,0
	Üniversite	263	69,9		7001 TL -9000 TL	263	69,9
	Lisansüstü	14	3,7		9001 TL ve üstü	14	3,7

Çizelge 1'de katılımcıların demografik özelliklerini gösteren bulgular yer almaktadır. Çizelge 1'e göre Bilecik EAH'nden tedavi hizmeti alan katılımcıların cinsiyet açısından dağılımlarının hemen hemen eşit olduğu görülmektedir. Medeni durum açısından ise katılımcıların %34,3'ünün evli, %65,7'sinin bekar olduğunu söylemek mümkündür. Yaş dağılımına bakıldığında da katılımcıların %65,4'ünün 19- 30 yaş arasında olduğu, %12'sinin 31-40 yaş arasında, %11,7'sinin 41-50 yaş arasında, %8,8'inin 51-60 yaş arasında, %2,1'inin ise 61-70 yaş arasında olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumlarına göre katılımcıların %6,9'unun ilk okul mezunu, %2,4'ünün ortaokul mezunu, %2,4'ünün lise mezunu, %69,9'unun üniversite mezunu, %3,7'sinin ise lisansüstü mezunudur. Meslek gruplarına bakıldığında ankete katılanların %48,4'ünün öğrenci, %16,5'inin memur, %7,4'ünün ev hanımı olduğu görülmektedir. Katılımcıların ailelerinin ortalama olarak aylık toplam geliri sorgulandığında ise %6,9'unun 3000 TL ve altında, %2,4'ünün 3001 TL-5000 TL arasında, %17'sinin ise 5001-7000 TL arasında, %69,9'unun 7001 TL-9000 TL arasında, %3,7'sinin ise 9001 TL ve üzerinde gelire sahip oldukları belirlenmiştir.

Çizelge 2. Bilecik EAH Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti ile İlgili İfadeler

İfadeler (n=376) **(Hastanemiz olarak ifade edilen hastane Bilecik EAH'dir.)**	**Kesinlikle Katılmıyorum**	**Katılmıyorum**	**Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum**	**Katılıyorum**	**Kesinlikle Katılıyorum**	**Ortalama***
	%	%	%	%	%	
Fiziksel Özellikler (FÖ)						
FÖ1. Hastanemiz modern görünüşlü donanıma sahiptir.	0,5	4,5	20,2	**50,3**	24,5	**3,93**
FÖ2. Hastanemizin binaları ve iç ortamları göze hoş görünür.	0,5	4,8	13,0	**56,9**	24,7	**4,00**
FÖ3. Hastanemiz çalışanları iyi giyimli ve temiz görünüşlüdür.	0,3	1,1	13,0	**64,4**	21,3	**4,05**
FÖ4. Hastanemizin fiziki koşulları (odalar, ortam ısısı, hasta yatağı, oda ferahlığı, vb.) oldukça iyidir.	0,3	4,3	18,6	**55,9**	21,0	**3,93**
Güvenilirlik (GVNL)						

GVNL1. Hastanemizde hastalar sıraya göre adil olarak muayeneye alınıyor.	2,1	5,9	21,8	**53,2**	17,0	**3,77**
GVNL2. Hastanemiz hastaların problemleri ile oldukça ilgilidir.	1,3	6,6	27,4	**52,4**	12,2	**3,68**
GVNL3. Hastanemizde sağlıkla ilgili ihtiyaç ve isteklerimiz hızlı bir şekilde yerine getirilmeye çalışılıyor.	1,9	6,4	27,1	**52,1**	12,5	**3,67**
GVNL4. Hastanemiz hizmetlerini gerçekleştirmeye söz verdiği saatte başlar (muayene saatleri vb.).	1,1	10,4	27,3	**50,3**	14,6	**3,67**
GÜVL5.Hastanemiz kayıtların hatasız tutulmasında çok titizdir.	1,3	1,3	26,3	**56,6**	14,4	**3,81**
Heveslilik (HVS)						
HVS1. Hastanemiz çalışanları hizmetlerin tam olarak ne zaman verileceğini hastalarına söyler.	1,6	4,0	23,9	**56,1**	14,4	**3,77**
HVS2. Hastanemiz çalışanları hizmetleri mümkün olan en kısa sürede verirler.	1,6	6,4	21,0	**58,8**	12,2	**3,73**
HVS3. Hastanemiz çalışanları hastalarına yardım etmeye her zaman hazır ve gönüllüdürler.	1,6	6,1	21,3	**56,9**	14,1	**3,75**
HVS4. Hastanemiz çalışanları hiçbir zaman hastaya cevap vermeyecek kadar meşgul değillerdir.	1,3	9,3	27,4	**49,2**	12,8	**3,62**
Güven (GVN)						
GVN1. Hastanemiz çalışanlarının davranışları hastalarda güven duygusu uyandırır.	0,8	7,2	23,4	**53,5**	15,2	**3,75**
GVN2. Hastaneye gelen hastalar hastane ile ilgili işlemlerde kendilerini güvende hissederler.	0,8	6,4	23,4	**56,6**	12,8	**3,74**
GVN3. Hastane çalışanları devamlı olarak hastalara karşı saygılıdırlar.	0,8	8,8	23,1	**54,5**	12,8	**3,69**
GVN4. Hastanemiz çalışanları hastaların sorularına cevap verecek bilgiye sahiptir.	1,1	3,7	20,5	**60,6**	14,1	**3,83**
Empati (EM)						
EM1. Hastanemiz her hasta ile tek tek ilgilenir.	1,6	7,7	23,7	**55,9**	11,2	**3,67**
EM2. Hastanemiz her hasta ile ilgilenebilecek kadar yeterli personele sahiptir.	2,1	16,0	30,9	**41,2**	9,8	**3,40**
EM3. Hastanemiz hastaların menfaatlerini her şeyin üzerinde tutar.	0,8	8,2	29,8	**49,7**	11,4	**3,62**
EM4. Hastanemiz çalışanları hastaların özel isteklerini anlarlar.	1,6	12,8	37,0	**40,4**	8,2	**3,41**
Hasta Memnuniyeti (HM)						
HM1. Genel olarak düşündüğümde hastanemizden sağlık hizmeti almaktan memnunum.	1,6	4,5	19,7	**60,6**	13,6	**3,80**
HM2. Genel olarak düşündüğümde hastanemiz bir hasta olarak beklentilerimi karşılamaktadır.	2,1	6,6	20,5	**56,1**	14,6	**3,74**
HM3. Hastanemizden aldığım sağlık hizmetinden elde ettiğim deneyim tatmin edici oldu.	1,6	8,2	22,6	**54,8**	12,8	**3,69**

*****1: Kesinlikle Katılmıyorum 2: Katılmıyorum 3: Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum 4: Katılıyorum 5: Kesinlikle Katılıyorum

Çizelge 2'de katılımcıların Bilecik EAH'nden aldıkları hizmetin kalitesi ve hasta memnuniyetlerini değerlendirdikleri bulgular yer almaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun almış oldukları hizmetlerden memnun olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle katılımcıların çalışanların giyim ve hoş görünüşü ile hastanenin hoş ve hijyenik görüntüsünden memnun olduğu tespit edilen çalışmada, hastane personel sayısının yeterliliği ve hastane

çalışanlarının hastaların özel istek ve ihtiyaçlarını anlaması yönündeki değerlendirmeler ise en az memnun kalınan konular arasında yer almaktadır.

"Hastanemiz çalışanları iyi giyimli ve temiz görünüşlüdür" ifadesi %64,4 ile en çok katılım gösterilen birinci ifade, "Hastanemiz çalışanları hastaların sorularına cevap verecek bilgiye sahiptir" ve "Genel olarak düşündüğümde hastanemizden sağlık hizmeti almaktan memnunum" ifadeleri ise % 60,6 oran ile en fazla katılım gösterilen ikinci ifadeler olarak dikkat çekmekte iken, "Hastanemiz çalışanları hastaların özel isteklerini anlarlar" ifadesi ise %40,4 ile katılımın en az olduğu, "Hastanemiz her hasta ile ilgilenebilecek kadar yeterli personele sahiptir" ifadesi ise %41,2 oran ile katılımın en az olduğu ikinci orana sahiptir.

Hipotez testlerinden önce yapılan keşfedici faktör analizi sonuçlarına göre, orijinal SERVPERF ölçeğine yakın beş boyutlu bir yapı elde edilmiştir. Güvenilirlik boyutunda yer alan "Hastanemiz kayıtların hatasız tutulmasında çok titizdir" ifadesi hiçbir boyuta yüklenemediği için, heveslilik boyutunda yer alan "Hastanemiz çalışanları hizmetlerin tam olarak ne zaman verileceğini hastalarına söyler" ifadesi ile "Hastanemiz çalışanları hiçbir zaman hastaya cevap vermeyecek kadar meşgul değillerdir" ifadesi ise birden fazla boyuta yüklendikleri için analizden çıkarılmıştır. Böylece algılanan hizmet kalitesine yönelik analizler 18 madde ile gerçekleştirilmiştir. Hizmet kalitesi ölçeğinin Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri 0,944 olarak bulunmuş olup, eşik değer olan 0,6'dan büyük olduğu için faktör analizine uygun olduğu tespit edilmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2001). Ayrıca Bartlett'in Küresellik Testi sonucu da (4379,121; p<0,000) anlamlı bulunmuştur.

Hasta memnuniyeti ölçeği ise tek boyutlu bir ölçek olup faktör analizi sonucunda KMO değerinin 0,756 bulunması ile örneklem için uygun olduğu ve Bartlett'in Küresellik Testi sonucunun da (880,590; p<0,000) anlamlı olduğu bulunmuştur.

Çizelge 3. Bilecik EAH Sağlık Hizmeti Kalitesi Boyutlarının Cinsiyete Göre Değişimi

Boyutlar	Cinsiyet	Ortalama	t	p<0,05
Fiziksel Özellikler	Erkek	4,11	-4,047	**0,000**
	Kadın	3,85		
Güvenilirlik	Erkek	3,76	-1,896	0,059
	Kadın	3,63		
Heveslilik	Erkek	3,79	-1,109	0,268
	Kadın	3,70		
Güven	Erkek	3,79	-1,078	0,282
	Kadın	3,71		
Empati	Erkek	3,62	-2,498	**0,013**
	Kadın	3,43		

Çizelge 3'te katılımcıların Bilecik EAH'nden aldıkları sağlık hizmeti kalitesine yönelik boyutların cinsiyete göre değişip değişmediğini ortaya koymak amacıyla yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçlarına yer verilmiştir. Buna göre, katılımcıların Bilecik EAH'nden aldıkları sağlık hizmeti kalitesi fiziksel özellikler boyutunun kadın ve erkekler arasında istatistiksel açıdan farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir (t=-4,047; p=0,000). Erkeklerin fiziksel özellikler boyutuna verdikleri cevapların ortalaması 4,11 iken, kadınlarınki ise 3,85'tir. Buna göre,

erkeklerin Bilecik EAH'nin fiziksel özelliklerine yönelik tutumlarının kadınlardan daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Benzer şekilde Çizelge 3'te katılımcıların Bilecik EAH'nden aldıkları sağlık hizmeti kalitesi empati boyutunun kadın ve erkekler arasında istatistiksel açıdan farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir (t=-2,498; p=0,013). Kadınların empati boyutuna verdikleri cevapların ortalaması 3,43 iken, erkeklerinki ise 3,62'dir. Bu boyuta göre de, erkeklerin Bilecik EAH'nin empati boyutuna yönelik tutumlarının kadınlardan daha yüksek olduğu söylenebilir. Güvenilirlik, heveslilik ve güven boyutları açısından ise kadınlarla erkekler arasında istatistiksel açıdan bir farklılık gözlemlenememiştir.

Çizelge 4'te ise katılımcıların Bilecik EAH'nden aldıkları sağlık hizmeti kalitesine yönelik boyutların medeni duruma göre değişip değişmediğini ortaya koymak amacıyla yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların Bilecik EAH'nden aldıkları sağlık hizmeti kalitesi fiziksel özellikler boyutunun evliler ile bekarlar arasında istatistiksel açıdan farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir (t=-6,624; p=0,000). Evlilerin fiziksel özellikler boyutuna verdikleri cevapların ortalaması 4,25 iken, bekarların ise 3,83'tür. Buna göre, evli katılımcıların Bilecik EAH'nin fiziksel özelliklerine yönelik tutumlarının bekar katılımcılardan daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Çizelge 4. Bilecik EAH Sağlık Hizmeti Kalitesi Boyutlarının Medeni Duruma Göre Değişimi

Boyutlar	Medeni Durum	Ortalama	t	p<0,05
Fiziksel Özellikler	Evli	4,25	-6,624	**0,000**
	Bekar	3,83		
Güvenilirlik	Evli	3,84	-3,010	**0,003**
	Bekar	3,61		
Heveslilik	Evli	3,84	-1,847	0,066
	Bekar	3,69		
Güven	Evli	3,79	-0,856	0,392
	Bekar	3,73		
Empati	Evli	3,60	-1,460	0,145
	Bekar	3,48		

Benzer şekilde Çizelge 4'te katılımcıların Bilecik EAH'nden aldıkları sağlık hizmeti kalitesi güvenilirlik boyutunun evliler ile bekarlar arasında istatistiksel açıdan farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir (t=-3,010; p=0,003). Evli katılımcıların güvenilirlik boyutuna verdikleri cevapların ortalaması 3,84 iken, bekar katılımcıların ise 3,61'dir. Bu boyuta göre de evlilerin Bilecik EAH'nin güvenilirlik boyutuna yönelik tutumlarının bekarlardan daha yüksek olduğu söylenebilir. Heveslilik, güven ve empati boyutları açısından ise evlilerle bekarlar arasında istatistiksel açıdan bir farklılık gözlemlenememiştir.

Çizelge 5. Bilecik EAH Sağlık Hizmeti Kalitesi Boyutlarının Yaşa, Eğitim Durumuna, Mesleğe ve Gelir Durumuna Göre Değişimi

Boyutlar	Gruplar		Ortalama Farkı	s.d.	F	p<0,05
Fiziksel Özellikler	18-30	41-50	-0,488	4	10,000	0,000
		51-60	-0,433			
Fiziksel Özellikler	Lise	Üniversite	0,305	4	6,671	0,000
Fiziksel Özellikler	Memur	Öğrenci	0,363	8	8,071	0,000
	Ev hanımı		0,552			
	İşçi		0,523			
	Emekli		0,537			
Güvenilirlik	Ev Hanımı	Öğrenci	0,602	8	3,622	0,000
Fiziksel Özellikler	3000 TL ve altı	7001-9000 TL	0,329	4	3,641	0,006

*Çizelge 5'e yalnızca istatistiksel açıdan farklılık tespit edilen boyutlar konmuştur.

Çizelge 5'te ise katılımcıların Bilecik EAH'nden aldıkları sağlık hizmeti kalitesine yönelik boyutların yaş, eğitim durumu, meslek ve gelir durumuna göre değişip değişmediğini ortaya koymak amacıyla yapılan tek yönlü varyans testinin sonuçları yer almaktadır. Buna göre, katılımcıların Bilecik EAH'nden aldıkları sağlık hizmeti kalitesinin fiziksel özellikler boyutunun 18-30 yaş grubu katılımcılar ile 41-50 ve 51-60 yaş grubu katılımcılar arasında istatistiksel olarak farklılaştığı görülmüştür ($F=10,000$; $p<0,000$). Benzer şekilde eğitim durumuna göre de fiziksel özellikler boyutu lise mezunu katılımcılar ile üniversite mezunu katılımcılar arasında istatistiksel olarak farklılaşmaktadır ($F=6,671$; $p<0,000$). Bir başka deyişle eğitim seviyesi arttıkça fiziksel özellikler açısından algılanan hizmet kalitesinin azaldığı görülmüştür. Fiziksel özellikler boyutu meslek gruplarına göre farklılaşmış olup, farklılık memur, ev hanımı, işçi ve emekliler ile öğrenciler arasında görülmüştür ($F=8,071$; $p<0,000$). Fiziksel özellik boyutu gelir durumu açısından da 3000 TL ve altı gelire sahip katılımcılarla 7001-9000 TL arasındaki katılımcılar arasında farklılaşmıştır ($F=3,641$; $p<0,006$). Güvenilirlik boyutunun ise yalnızca meslek gruplarında farklılaştığı, farkın kaynağının ise ev hanımı katılımcılar ile öğrenci katılımcılar oluştuğu gözlemlenmiştir ($F=3,622$; $p<0,000$). Hizmet kalitesinin diğer boyutları olan güven, heveslilik ve empati boyutlarında yaş, gelir durumu, eğitim durumu ve meslek açısından istatistiksel farklılıklar tespit edilememiştir.

Hasta memnuniyetine ilişkin olarak ise demografik özelliklerden yalnızca eğitim durumuna göre istatistiksel açıdan farklılık tespit edilmiş olup farkın hangi eğitim seviyelerinden kaynaklandığı bulunamazken, diğer demografik özellikler açısından ise istatistiksel olarak farklılıklar tespit edilememiştir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Sağlık kurumları açısından sağlık hizmetleri kalitesinin ve hasta memnuniyetinin ölçülmesi önemli bir konudur. Sağlık kurumları bu iki değişkeni göz önünde bulundurarak sektörde rekabet edebilme imkânı yakalamaktadır. Algılanan sağlık hizmetleri kalitesi ve hasta memnuniyeti hastanın yaşı, cinsiyeti, gelir düzeyi, eğitim durumu gibi demografik özellikler ile sosyo-kültürel düzeyi ve geçmiş deneyimler gibi faktörlerden etkilenmektedir (Kavuncubaşı, 2000).

Araştırma bulgularına göre, Bilecik EAH'nden alınan hizmetin kalitesine ve hasta memnuniyetine yönelik verilen cevaplara göre hem hizmet kalitesinin hem de hasta

memnuniyetinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Hizmet kalitesinin fiziksel özellik boyutunda "hastanemiz çalışanları iyi giyimli ve temiz görünüşlüdür" ifadesi; güvenilirlik boyutunda "hastanemiz kayıtların hatasız tutulmasında çok titizdir" ifadesi; heveslilik boyutunda "hastanemiz çalışanları hizmetlerin tam olarak ne zaman verileceğini hastalarına söyler" ifadesi; güven boyutunda "hastanemiz çalışanları hastaların sorularına cevap verecek bilgiye sahiptir" ifadesi; empati boyutunda "hastanemiz her hasta ile tek tek ilgilenir" ifadesi en yüksek katılım gösterilen ifadelerdir. Hasta memnuniyetinin en yüksek katılım gösterilen ifadesi ise "genel olarak düşündüğümde hastanemizden sağlık hizmeti almaktan memnunum" ifadesidir.

Katılımcıların Bilecik EAH'nden aldıkları sağlık hizmeti kalitesi fiziksel özellikler ve empati boyutları bağlamında kadınlar ve erkekler arasında farklılık göstermektedir. Literatürdeki bazı çalışmalar (Papatya vd.,2012) ile paralellik gösteren bu bulgunun sebebi olarak kadın ve erkekler arasında var olduğu kabul edilen duygusal ve estetik kaygılar olabileceği düşünülmektedir. Araştırmada elde edilen bir başka bulgu da katılımcıların Bilecik EAH'nden aldıkları sağlık hizmeti kalitesinin fiziksel özellikler ve güvenirlilik boyutlarının evliler ve bekarlar arasında farklılık gösterdiğidir. Özellikle güvenilirlik konusunda ortaya çıkan bu farkın geçmiş sağlık hizmeti tecrübelerinden kaynaklanabileceği ifade edilebilir. Ayrıca Bilecik EAH'nden alınan sağlık hizmeti kalitesinin yaş, eğitim ve gelir durumuna göre de farklılaştığı tespit edilmiştir. Her hastanın tedavi deneyimi elbette farklılık göstermekle birlikte yaş ilerledikçe, eğitim düzeyi ve gelir arttıkça algılanan hizmet kalitesi de değişmektedir (Sarcan ve Yaşar, 2019). Bu sonuçlar da literatürdeki bazı çalışmalar ile paralellik göstermektedir (Devebakan ve Aksaraylı, 2003; Papatya vd., 2012; Konca, 2020; Özden, 2021).

Bu çalışmanın sonuçlarından biri de hasta memnuniyetinin eğitim durumuna göre farklılaştığının tespit edilmesidir. Literatürdeki birçok çalışmanın sonuçları ile paralellik gösteren bu bulguya dair farkın kaynağının hangi eğitim durumları arasında olduğu tespit edilememiş olsa da yapılan birçok araştırmada eğitim düzeyi arttıkça hasta memnuniyetinin azaldığı tespit edilmiştir (Emhan ve Bez, 2010; Kırılmaz, 2013; Talmaç ve Sosyal, 2021). Eğitim düzeyi arttıkça hastaların beklentilerinin de arttığı böylece daha zor memnun kaldıkları ya da bir başka deyişle hastaların beklenti ve taleplerinin değişkenlik gösterebileceği söylenebilir.

Sağlık kurumlarının sundukları hizmet kalitesi ve hasta memnuniyetinin belirli periyotlarla ölçülmesi ve bu çerçevede gerekli iyileştirmelerin yapılması temel bir zorunluluktur. Hizmet kalitesinin artırılması hem hasta memnuniyetinin artmasına hem de iyileşme oranlarının artmasına sebebiyet verecektir. Böylelikle sağlık kurumlarının verimlilik ve performans düzeyleri de artacaktır (Temizkan, 2018). Bu bağlamda Bilecik EAH'nin de hastalarının algıladıkları hizmet kalitesi ve hasta memnuniyetlerini ölçümleyerek sürekli iyileştirmeler sağlamaları gerekmektedir.

Her araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da bazı kısıtlar bulunmaktadır. Bunlardan biri, anketin çevrim içi olarak uygulanması sebebi ile teknolojiye uzak olan kesim ile iletişim kurmakta yaşanılan güçlüklerdir. Ayrıca verilerin çevrim içi anket yöntemi ile toplanması

sebebi ile katılımcılar arasında kontrol sağlanamamış olup bu durumun çıkan sonuçlar üzerinde etkili olabileceği göz önüne alınmalıdır. İkincisi ise tüm çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada belirli bir zaman kısıtlaması olduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Üçüncüsü, verilerin kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmış olması evreni temsil etme yeteneğinin sınırlı olduğu ve sonuçların yalnızca üzerinde çalışılan örneklem için geçerli olacağıdır.

Gelecekte sağlık kuruluşlarında algılanan hizmet kalitesinin belirlenmesine yönelik yapılacak çalışmalar için farklı hizmet kalitesi boyutlarının da değerlendirilmesi önerilebilir. Örneğin, hekimler, hastanelerdeki randevu sistemleri, yardımcı sağlık personelleri, fiziksel özellikler daha detaylandırılarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu çalışmadaki gibi hasta memnuniyetinin genel hasta memnuniyeti çerçevesinde değil de farklı boyutlar altında değerlendirilmesi mümkündür. Bir başka önemli tarafta hasta yakınlarıdır. Hastaların memnuniyet ve hizmet algıları kadar hasta yakınlarının tedavi süreçlerindeki memnuniyet ve kalite algıları da önemlidir. Ayrıca nitel bir araştırma tasarımı kullanılarak bu konularda daha derinlemesine bilgi sahibi olunabilir.

KAYNAKÇA

[1] Cronin Jr, J. J., & Taylor, S. A. (1992). Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension. Journal of Marketing, 56(3): 55-68.

[2] Devebakan, N., ve Aksaraylı, M. (2003). Sağlık işletmelerinde algılanan hizmet kalitesinin ölçümünde SERVQUAL skorlarının kullanımı ve Özel Altınordu Hastanesi uygulaması. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1): 38-54.

[3] Dinç, D., Ünalan, P. C., Topsever, P. ve Özyavas, S. (2009). Hasta Memnuniyeti ve Yönetim Sistemi: Çözüm Ortağı Hekim. Türkiye Aile Hekimliği Dergisi, 13 (2): 93-98.

[4] Donabedian, A. (1992). Quality Assurance in Health Care: Consumers' Role. Quality in Health Care, 1: 247-251.

[5] Emhan, A., ve Yasin, B. E. Z. (2010). Bir Üniversite Hastanesine Başvuran Hastaların Memnuniyet Düzeyleri. Dicle Tıp Dergisi, 37(3), 241-247.

[6] Gavurova, B, Kovac, V. and Khouri, S. (2020). "Purpose of Patient Satisfaction for Efficient Management of Healthcare Provision". Polish Journal of Management Studies, 22 (1), 134-136.

[7] Gökkaya, D., İzgüden, D. ve Erdem, R. (2018). Şehir Hastanesinde Hasta Memnuniyeti Araştırması: Isparta İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *9*(20), 136-148.

[8] Hussain, A, Sial, M.S, Usman, S.M, Hwang, J, Jiang, Y. and Shafiq, A. (2019). "What Factors Affect Patient Satisfaction in Public Sector Hospitals: Evidence From an Emerging Economy". International Journal of Environment Research and Public Health, 16 (6), 994.

[9] Kavuncubaşı, S. (2000). Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi. Siyasal Kitabevi, Ankara.

[10] Kırılmaz, H. (2013). Hasta Memnuniyetini Etkileyen Faktörlerin Sağlık Hizmetlerinde Performans Yönetimi Çerçevesinde İncelenmesi: Poliklinik Hastaları Üzerine Bir Alan Araştırması. Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, (1), 11-21.

[11] Kleinman, A., (2012). Rebalancing Academic Psychiatry: Why It Needs to Happen and Soon. The British Journal of Psychiatry, 20 (1): 421-422.

[12] Konca, S., (2020). Sağlık Hizmetlerine İlişkin Hasta Memnuniyetinin Bir Analizi. Karamanoğlu Mehmehbey Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Dergisi. 2 (1): 18-30.

[13] Li, Z, Hou, J, Lu, L, Tang, S. ve Ma, J. (2012). "On residents' Satisfaction With Community Health Services After Health Care System Reform in Shanghai, China, 2011". In BMC Public Health, 12 (1), 1-10.

[14] Manzoor, F, Wei, L, Hussain, A, Asif, M. and Shah, S.I.A. (2019). "Patient Satisfaction with Health Care Services; An Application of Physician's Behavior as a Moderator". International Journal of Environmental Research and Public Health, 16, 3318.

[15] Özden, A. T. (2021). Covid-19 Pandemisi Döneminde Hastanelerde Hizmet Kalitesi Üzerine Bir Araştırma. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 9(2): 42-66

[16] Papatya, G., Papatya, N., & Hamşioğlu, A. B. (2012). Sağlık Hizmetlerinde Algılanan Hizmet Kalitesi ve Hasta Memnuniyeti: İki Özel Hastanede Karşılaştırmalı Bir Araştırma. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1): 87-108.

[17] Parasuraman, A., Zeithaml, V.A. & Berry, L.L. (1993). Reserch Note: More on Improving Service Quality Measurement. Journal of Retailing. 69(1): 140-147.

[18] Samancı, M., ve Kök, S. B. (2020). Sağlık Kurumlarında Algılanan Hizmet Kalitesi: Samsun İli Örneği. Journal Of Healthcare Management and Leadership, (1): 43-53.

[19] Sarcan, E., ve Yaşar, G. Y. (2019). Adana Şehir Hastanesi'nde Hasta Memnuniyetine Yönelik Bir Araştırma. *Politik Ekonomik Kuram*, *5*(2), 177-196.

[20] Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2001). Using Multivariate Statistics. 4th Edition, Boston: Allyn & Bacon.

[21] Talmaç, N., & Soysal, A. (2021). Şehir Hastanelerinde Hasta Memnuniyeti: Bazı Demografik Değişkenlere Göre Adana İli Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *13*(3), 29-42.

[22] Temizkan, Ö. Y. (2019). Hizmet Kalitesi Algı ve Beklentilerinin Analizi: Bir Devlet Hastanesi Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *15*(15), 147-158.

[23] Voss, G. B., Parasuraman, A., & Grewal, D. (1998). The Roles of Price, Performance, and Expectations in Determining Satisfaction in Service Exchanges. Journal of Marketing, 62(4): 46-61.

[24] Yasin, S.M, Abdull Latip, N.S, Ariffin, F, Hashim, H. and Omar, M. (2017). "Determinants of Patient's Satisfaction Towards Hospital Services in a Specialist Centre Pertanika". Journal of Science & Technology, 25, 169 – 178.

KÖK DEĞERLER ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ ÇALIŞMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör., MEHMET ALİ ER [1]

[1] Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Mehmet Tanrıkulu Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü Çocuk Gelişimi Programı, muhammedalier@gmail.com- ORCID ID: **https://orcid.org/0000-0003-4416-4421**

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'de 2018-2022 yılları arasında kök değerler alanında yapılmış olan lisansüstü tezlerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak döküman analizi kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini Yükseköğretim Kurulu Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Tez Merkezi veri tabanında yer alan çalışmalar oluşturmuştur. Çalışmada Türkiye'de "kök değerler" konusunda 2018-2022 yılları arasında yapılmış olan 34 lisansüstü tez incelenmiştir. Bu kapsamda incelenen tezler yayımlandıkları yıl, hazırlandıkları üniversite, yöntemi/modeli ve deseni, örneklem-çalışma grubu, tez türü vb. birtakım değişkenler açısından sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda kök değerler konusunda lisansüstü eğitim tezlerinin en fazla 2022 yılında hazırlandığı, en az lisansüstü eğitim tezlerinin ise 2019 ve 2020 yılında yapıldığı görülmüştür. Lisansüstü tezler incelendiğinde kök değerler konusunda en fazla yayının olduğu üniversitenin İnönü Üniversitesi olduğu tespit edilmiştir. Yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine oranla daha çok olduğu, konu bağlamında ise lisansüstü tezlerin çoğunluğunun eğitim ve öğretim alanında yazıldığı, bunun yanında Türk dili ve edebiyatı ve din alanında da tezlerin olduğu belirlenmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda kök değerler konusunda yapılan lisansüstü tezlerin büyük bölümünün nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Veri toplama yöntemi olarak döküman analizi yönteminin kullanıldığı bu çalışmalarda örneklemin çoğunluğunu yazılı kaynaklar meydana getirmektedir. Bunun yanında öğrenci ve öğretmenlerin kullanıldığı çalışma gruplarının da olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak 2017 de yapılan müfredat değişikliğe ile öğrencilere kazandırılmak istenen kök değerler ile ilgili Türkiye'de yeteri kadar lisansüstü çalışmaların olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca

yapılan çalışmaların örneklemin çoğunluğunu yazılı kaynakların olduğu ve öğrenci merkezli örneklem çalışmasının çok az olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: On kök değer, değer, değerler eğitimi, lisansüstü tezler

EVALUATION OF GRADUATE STUDIES MADE ON CORE VALUES

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the postgraduate thesis in the field of core values in Turkey between the years 2018-2022 in terms of various variables. Qualitative research methods and techniques were used in the study. Document analysis was used as a data collection method in the research. The analysis of these data was carried out using the content analysis method. The database of the Higher Education Council Publication and Documentation Department Thesis Center is the population of the study. In the study, 34 postgraduate thesis on “core values” made between 2018 and 2022 are valid. The theses whose places are examined are determined by the year they were published, the university they prepared, their method/model and design, sampling-working group, type of thesis etc. It has been taken into account in terms of evaluation variables. As a result of the research, it was seen that the most postgraduate education thesis on core values were prepared in 2022, and the least postgraduate education thesis were made in 2019 and 2020. When the postgraduate thesis were examined, it was determined that the university with the highest number of publications on core values was İnönü University. It has been determined that the master's thesis are more than the doctoral thesis, and in the context of the subject, the majority of the postgraduate thesis are written in the field of education and training, as well as the thesis in the field of Turkish language and literature and religion. In line with the findings, it was determined that most of the postgraduate thesis on core values were carried out using the qualitative research method. In these studies, in which document analysis method is used as the data collection method, the majority of the sample consists of written sources. In addition, it has been determined that there are study groups in which students and teachers are used.

As a result, it has been determined that there are not enough postgraduate studies in Turkey about the core values that are desired to be gained by the students with the curriculum change made in 2017. In addition, it was determined that the majority of the studies were written sources and the student-centered sample study was very few.

Keywords: Ten Core Values, Values, Values Education, Graduate Thesis

1. GİRİŞ

Değerler eğitiminin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Milli birlik ve dayanışmanın kazandırılmasında yapıcı bir unsura sahip olan değerler, geçmişin birikimi olan kültürün devamlılığı konusunda da önemli bir ol oynamaktadır. İyice benimsenen değerler sağlam bir karakter inşasını da beraberinde getirmektedir. Bu çoğu ülkenin milli eğitim sisteminin temel amaçları arasında yer almaktadır.

Değer kelimesi ile ilgili birçok tanım yapılmaktadır. Güngör (2010) tarafından değer, "bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır" şeklinde tanımlanmaktadır. Doğan (2007) "Kişinin yaşamında ve günlük alışkanlıklarında etkileri olan toplumsal davranışlar" biçiminde tanımlarken, Öncül (2000) ise "Herhangi bir nesne, varlık ya da faaliyete yönelik ruhsal, toplumsal veya estetik yönünden tanınan önem veya üstünlük derecesi" şeklinde ifade etmiştir. Türk Dil Kurumu tarafından ise "Bir şeyin önemini belirleyen soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık" ve "Bir ulusa ait olan sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerleri içeren maddi ve manevi öğelerin bütünüdür" şeklinde ifade edilmiştir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2022).

Değerler eğitimi; karakter, çevre, manevi eğitim ve kişisel gelişim gibi alanları da içine alan geniş kapsamlı bir kavramdır (Yaşaroğlu, 2021). Değerler eğitimi, değerlerin kazandırılmasına yönelik ailede, okulda ve toplumda gerçekleştirilecek her türlü faaliyetler bütünüdür. Değerlerin milletlerin eğitimlerinin genel çerçevesinin belirlenmesinde de etkin bir rolü vardır. Bu bağlamda değerler eğitiminin verilmesi kaçınılmaz olmaktadır (Er, 2021). Ailede temelleri atılmaya başlanan değerlerin, çocukların davranışlarında yer edinmesi okuldan ve çevreden gelen desteklerle olmaktadır. Bu bağlamda değerler eğitimine yönelik etkinliklerin okulda ve okul dışı öğrenme ortamlarında arttırılması istenen amaca ulaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmalar ve ülkelerin eğitim sitemlerini bu doğrultuda düzenlemeleri değerlere olan ilgiyi arttırmıştır. Eğitim sistemimizde de 2017 yılında müfredat değişikliğine gidilmiş ve öğrencilere kazandırılmak istenen değerler "on kök değer" adı altında toplanmıştır. İlgili değişikliği içeren programlar 2018-2019 eğitim öğretim yılı itibariyle uygulanmaya başlanmıştır. "Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine" başlıklı bildiride belirlenen bu değerler şunlardır: Adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik (https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-

program.pdf). Bu çalışmada 2018 yılı ile 2022 yılları arasında kök değerler ile ilgili yazılan lisansüstü tezlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmalar incelenirken aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. 2018-2022 yılları arasında kök değerlerle ilgili yapılan lisansüstü tezler yıllara göre nasıl dağılımı göstermektedir?
2. 2018-2022 yılları arasında kök değerler eğitimi ile ilgili lisansüstü tezler üniversitelere göre nasıl dağılım göstermektedir?
3. 2018-2022 yılları arasında kök değerler ile ilgili lisansüstü tezler araştırma yöntemlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
4. 2018-2022 yılları arasında kök değerler ile ilgili lisansüstü tezler örneklem ve çalışma grubuna göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
5. 2018-2022 yılları arasında kök değerler ile ilgili lisansüstü tezler tez türüne göre nasıl dağılım göstermektedir.

2. YÖNTEM

Araştırma nitel yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme, doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilen algı ve olayların doğal bir ortamda gerçekçi ve bütünsel olarak ortaya konulmasına yönelik izlenilen bir süreçtir (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Çalışmada döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması istenen olay ve olgularla ilgili bilgi içeren yazılı materyallerin analiz edilmesini ifade etmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Çalışmanın evrenini YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yer alan "kök değerler" alanında yapılan lisansüstü çalışmalar oluşturmuştur. Bu doğrultuda 2018-2022 yılları arasında başlığında "kök değer" kelimeleri bulunan 34 lisansüstü tez bu çalışma kapsamında incelenmiştir.

3. BULGULAR

YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan tarama sonucunda 2018-2022 yılları arasında başlığında "kök değer" kelimeleri bulunan ve tam metni erişime açık 34 teze ait bulgular aşağıda verilmiştir.

Kök değerler alanında yapılmış olan tezlerin yıllara göre dağılımı Çizelge 1' de sunulmuştur.

Çizelge 1. Kök Değerler Konusunda Yapılan Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı (%)

Yıllar	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzde
	Frekans	Frekans	Frekans	%
2018	0	0	0	0
2019	5	0	5	14.70
2020	5	0	5	14.70
2021	6	2	8	23.52
2022	16	0	16	47.05
Toplam	**32**	**2**	**34**	**100**

Çizelge 1 incelendiğinde kök değerler konusunda en fazla çalışmanın 2022 yılında (16 adet **%** 47.05) yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmaların tamamı yüksek lisans tezidir. Çizelge 1 incelendiğinde en az çalışmanın 2019 ve 2020 yıllarında (5 adet %14.70) olduğu görülmektedir. Ayrıca 2018 yılında kök değerler konusunda yüksek lisans ve doktora tezlerinin yapılmadığı görülmektedir.

Kök değerler konusunda yapılan lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Kök Değerler Konusunda Yapılan Çalışmaların Üniversitelere Göre Dağılımı (%)

Üniversite	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam	Yüzde
	Frekans	Frekans	Frekans	%
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	2	0	2	5.88
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	0	1	2.94
Giresun Üniversitesi	1	0	1	2.94
Gazi Üniversitesi	2	0	2	5.88
Atatürk Üniversitesi	1	0	1	2.94
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1	0	1	2.94

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	2	0	2	5.88
Ankara Üniversitesi	1	0	1	2.94
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	2	0	2	5.88
Marmara Üniversitesi	2	0	2	5.88
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi	1	0	1	2.94
Sakarya Üniversitesi	1	0	1	2.94
Uşak Üniversitesi	0	1	1	2.94
Pamukkale Üniversitesi	1	0	1	2.94
İnönü Üniversitesi	2	1	3	8.82
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1	0	1	2.94
Trabzon Üniversitesi	2	0	2	5.88
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1	0	1	2.94
Dicle Üniversitesi	1	0	1	2.94
Bartın Üniversitesi	1	0	1	2.94
Siirt Üniversitesi	1	0	1	2.94
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	1	0	1	2.94
Kastamonu Üniversitesi	1	0	1	2.94

Yıldız Teknik Üniversitesi	1	0	1	2.94
Akdeniz Üniversitesi	1	0	1	2.94
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	1	0	1	2.94
Toplam	**32**	**2**	**34**	**100**

Çizelge 2 incelendiğinde kök değerler alanında en fazla tez çalışmasının İnönü Üniversitesinde (3 adet **%** 8.82) olduğu görülmektedir. Ayrıca 2018-2022 yılları arasında doktora tezinin sadece İnönü ve Uşak Üniversitelerinde (1 adet % 2.94) olduğu görülmektedir.

Kök değerler konusunda yapılan çalışmaların araştırma yöntemine göre dağılımları Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Kök Değerler Konusunda Yapılan Çalışmaların Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı (%)

Yöntem	**Yüksek Lisans**	**Doktora**	**Toplam**	**Yüzde**
	Frekans	**Frekans**	**Frekans**	**%**
Nicel	0	1	1	2.94
Nitel	31	1	32	94.11
Karma	1	0	1	2.94
Toplam	**32**	**2**	**34**	**100**

Çizelge 3 incelendiğinde kök değerler konusunda yapılan tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımları incelendiğinde en fazla nitel araştırma yönteminin kullanıldığı (32 adet % 94.11) görülmektedir. Doktora alanında ise kullanıla nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin sayısının eşit olduğu (1 adet % 2.94) görülmektedir.

Kök değerler konusunda yapılan çalışmaların örneklem ve çalışma gruplarına göre dağılımları Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Kök Değerler Konusunda Yapılan Çalışmaların Örneklem ve Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı (%)

Örneklem Grubu	**Yüksek Lisans/Doktora**	**Yüzde**

	Frekans	%
Döküman	24	70.58
İlkokul öğrencileri	1	2.94
Ortaokul öğrencileri	4	11.76
Üniversite Öğrencileri	1	2.94
Öğretmenler	2	5.88
Akademisyen ve döküman	1	2.94
Öğretmenler ve döküman	1	2.94
Toplam	**34**	**100**

Çizelge 4 incelendiğinde kök değerler konusunda örneklem ve çalışma gruplarına bakıldığında en fazla tercih edilen grubun dokümanlar (24 adet % 70.58) olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışama gruplarında ilkokul, ortaokul ve üniversite öğrencilerinin de olduğu görülmektedir.

Kök değerler konusunda yapılan çalışmaların tez türüne göre dağılımları Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Kök Değerler Konusunda Yapılan Çalışmaların Lisansüstü Tez Türüne Göre Dağılımı (%)

Tez Türü	Frekans	Yüzde
Yüksek Lisans	32	94.11
Doktora	2	5.88
Toplam	**34**	**100**

Çizelge 5 incelendiğinde kök değerler konusunda gerçekleştirilen çalışmaların lisansüstü tez türüne göre dağılımı incelendiğinde 34 tez çalışmasının 32'si (% 94.11) yüksek lisans tez kademesinde, 2'si (% 5.88) doktora kademesinde gerçekleştirilmiştir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kök değerler alanında Türkiye'de 2018-2022 yılları arasında gerçekleştirilen yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarının incelendiği bu çalışmada kök değerler konusundaki eğilimlerin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Tezlerin incelenmesi sonucunda kök değerlerle ilgili yeterli sayıda çalışmaların olmadığı ancak son yıllarda kök değerlere ilişkin çalışmaların sayısında bir artışın olduğu görülmektedir. Ayrıca yapılan çalışmaların çoğunluğunu yüksek lisans tezleri

oluşturmaktadır. Çalışmaların örneklemin çoğunluğunu yazılı kaynakların oluşturması ve öğrenci merkezli örneklem çalışmasının çok az olması belirlenen diğer sonuçlardır.

Öneriler:

Araştırma sonucunda aşağıdaki önerilere yer verilmiştir:

- Kök değerler konusunda doktora kademesinde çalışmalar arttırılabilir.
- Öğrenci, öğretmen ve diğer paydaşların bulunduğu örneklem gruplarına yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Araştırma yöntemlerin nicel ve karma yöntemli çalışmaların sayıları arttırılabilir.

KAYNAKÇA

Doğan, İ. (2007). Türk eğitim sisteminde değer sorunu. R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Arslan ve M. Zengin. (Editörler). Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, s. 614-633'deki bölüm.

Er, M. A. (2021). Değerlerin tanımı ve sınıflandırılması. M. Turan ve E. Bozkurt. (Editörler). *Karakter ve Değerler Eğitimi*. Ankara: Vize Basın Yayın, s. 51-80'deki bölüm.

Güngör, E. (2010). *Değerler psikolojisi üzerine araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayıncılık.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Müfredatta yenileme ve değişiklik çalışmalarımız üzerine.* https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_07/18160003_basin_aciklamasi-program.pdf adresinden edinilmiştir.

Öncül, R. (2000). *Eğitim ve eğitim bilimleri sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Türk Dil Kurumu. (2022). *Güncel Türkçe Sözlük.* http://www.tdk.gov.tr/ adresinden edinilmiştir.

Yaşaroğlu, C. (2021). Karakter gelişimi ve eğitimi. M. Turan ve E. Bozkurt. (Editörler). *Karakter ve Değerler Eğitimi*. Ankara: Vize Basın Yayın, s. 19-49'daki bölüm.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (6. Baskı). Ankara: Seçkin yayıncılık.

SAĞLIK HİZMETLERİNİN DİJİTAL PAZARLAMASINDA BLOG KULLANIMI VE SEO UYUMLU İÇERİĞİN YERİ: ÖZEL SAĞLIK KURULUŞLARININ WEB SİTELERİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

GÜLŞAH GÖNÜLŞEN 1, DOÇ. DR. TOLGA ŞENTÜRK

İKÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, gulsah3526@gmail.com - ORCID ID

İKÇÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, tolga.senturk@ikcu.edu.tr- ORCID: 0000-0002-9103-3048

Özet

İnternet ve internete bağlı olarak ortaya çıkan sosyal medya gibi uygulamalar, tüketicilerin bir hizmete erişme ve onu satın alma/kullanma alışkanlıklarını önemli ölçüde değiştirmiştir. Artık kullanıcılar merak ettiklerini internet üzerinden araştırmaya, hemen hemen her türlü ihtiyacını internet aracılığıyla karşılamaya başlamıştır. Tıpkı belirli bir ürün hizmeti sunan markalar gibi sağlık hizmeti sunan kuruluşlar da geleneksel yöntemlerin yanı sıra hedef kitleleri ile bu mecralar aracılığıyla etkileşime geçmekte ve bu sebeple dijital pazarlama faaliyetleri ağırlık kazanmaktadır. Günümüzde neredeyse tüm hastanelerin, hedef kitlelerindeki sağlık tüketicileriyle etkileşime geçebilecekleri ve kendilerini tanıtabilecekleri web siteleri bulunmaktadır. Teknolojik gelişmelerin yarattığı değişim ve dönüşüm, her alanı olduğu gibi sağlık hizmetlerini ve bu hizmetlerin hedef kitleye sunumunu da etkilemiştir. Sağlık hizmeti pazarlamasının dijital alana taşınması, pazarlama çabalarındaki temel dinamiklerin ve uygulamaların değişimine ön ayak olmuştur. Özel sağlık kuruluşlarının her birinin kendine ait web siteleri, mobil uygulamaları, sosyal medya hesaplarının olması, dijital sahada yoğun bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Bu rekabet ortamında var olabilmek ve rakiplerden bir adım önde olmak, doğru pazarlama stratejileri uygulamakla mümkün olmaktadır. Bu çalışmada, sağlık hizmetlerinin dijital pazarlamasında uygulanan stratejilerden biri olan SEO uygulamaları üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı; özel hastanelerin web sitelerinin bloglarında uygulanan SEO stratejilerinin neler olduğunu ve doğru bir şekilde uygulanan SEO stratejilerinin, arama motoru sonuçları sıralamasındaki yerine olan etkisini tespit etmektir. Çalışmanın amacı doğrultusunda; Google arama sonuçlarında ilk 10'da yer alan 5 özel hastane (Medikal Park, Memorial, Acıbadem Medicana ve Florance) ile diğer 5 sırayı oluşturan özel (Başarı, Koru, Can, Levent ve Medifema) hastanelerinin web sitelerinde bulunan bloglar

karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda; ilk 10'da yer alan hastanelerin, birçok SEO uygulamasını, ikinci gruptaki hastanelere göre daha başarılı bir şekilde uyguladığı; sıralamaya, diğerlerine göre daha fazla etki eden SEO stratejilerinin; içerik sayısı, içerik güncelliği, içerik uzunluğu ve anahtar kelime sayısı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital pazarlama, arama motoru optimizasyonu, sağlık hizmeti pazarlaması.

Giriş

İnternet ve internete bağlı olarak ortaya çıkan sosyal medya gibi diğer uygulamalar, tüketicilerin bir hizmete erişme ve onu satın alma/kullanma alışkanlıklarını bütünüyle değiştirmiştir. Artık kullanıcılar, hemen hemen her türlü ihtiyaçlarını internet aracılığıyla karşılamaya, merak ettiklerini internet üzerinden araştırmaya başlamıştır. Hizmet sektöründe yer alan tüm kurum ve kuruluşların, hedef kitlelerine internet ve sosyal medya üzerinden ulaşmaya çalışmaları, dijital pazarlama kavramının doğmasına sebep olmuştur.

Tıpkı belirli bir ürün hizmeti sunan markalar gibi sağlık hizmeti sunan kuruluşlar da geleneksel yöntemlerin yanı sıra hedef kitleleri ile bu mecralar aracılığıyla etkileşime geçmekte ve bu sebeple dijital pazarlama faaliyetlerine ağırlık vermektedir. Günümüzde neredeyse tüm hastanelerin, hedef kitlelerindeki sağlık tüketicileriyle etkileşime geçebilecekleri ve kendilerini tanıtabilecekleri bir web siteleri bulunmaktadır.

Bilhassa özel hastaneler, bu tanıtım ve etkileşime devlet hastanelerine göre çok daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Özel hastane ve buna bağlı olarak web sitesi sayılarının çokluğu, bir rekabet ortamının oluşmasına sebep olmaktadır. Bu rekabet ortamında öne çıkabilmek için de tıpkı gelenekselde olduğu gibi dijitalde de doğru pazarlama stratejileri uygulamak gerekmektedir.

Dijital pazarlamada birçok farklı strateji uygulayabilmek mümkündür. Bunlardan bir tanesi de Arama Motoru Optimizasyonu (SEO)'dur. SEO, arama motorlarında arananlara göre listelenen sonuçlar arasında üst sırada yer alabilmek için web sitesinde birtakım uygulamalar gerçekleştirmektir. Web sitelerinde yer alan bloglar, arama motorları tarafından fark edilebilmek için gerekli içeriklerin üretildiği en önemli alanlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Bir sağlık tüketicisinin, artık sağlık ile ilgili merak ettiği herhangi bir konuya veya almak istediği bir hizmete internet üzerinden anında ulaşabiliyor olması ve özellikle hastalıklara

ilişkin bilgileri internette arama davranışı son derece yaygınlaşması, arama motorlarında aranan sonuçlarda üst sırada bulunmanın önemini artırmaktadır.

Bu nedenle bu çalışmada; sağlık hizmetlerinin dijital pazarlamasında blog kullanımı ve blogları, SEO ile uyumlu içerikler ile oluşturmanın, arama motoru sıralamasındaki etkisine değinilecektir. Çalışmanın amacı doğrultusunda; arama motoru sıralamasında ilk 10 içerisinde yer alan 5 hastanenin (bundan sonra 1. Grup hastane olarak anılacaktır) ile diğer daha alt sıralarda bulunan 5 hastanenin (bundan sonra 2. Grup hastane olarak anılacaktır) web sitesindeki bloglar, karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Birinci ve ikinci gruptaki hastanelerin SEO stratejilerinin neler olduğu, bu stratejiler arasındaki farklılıklar tespit edilerek hangi stratejilerin, hangi gruptaki hastaneler tarafından daha doğru uygulandığı ve bu stratejilerin hangilerinin sıralamada diğerlerine göre daha etkili olduğuna yönelik çıkarımlar yapılacaktır.

Çalışmada, cevaplanması hedeflenen sorular şu şekildedir:

- Soru 1: Blogların içeriği, SEO uygulamalarıyla ne kadar uyum içerisindedir?
- Soru 2: İki Grup arasındaki SEO stratejileri arasındaki farklar nelerdir?
- Soru 3: Seo çalışmalarına uygunluk ile web sitesinin ziyaretçi çekme kapasitesi arasında bir ilişki var mıdır?

Bu bağlamda çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde sağlık hizmetlerinde dijital pazarlama ve SEO kavramlarına ilişkin açıklamalara ve bu konuya yönelik çalışmalara yer verilecektir. İkinci bölümde ise araştırmada elde edilen bulgulara değinilecek ve elde edilen sonuç doğrultusunda öneriler sunulacaktır. Çalışma; daha önce özel hastanelerin web sitesindeki bloglar özelinde uygulanan SEO stratejilerini karşılaştırmalı analizini yapan bir çalışmanın bulunmaması ile literatüre; etkili SEO stratejilerini ortaya koyması ile de uygulamaya katkı sunması açısından önem taşımaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Dijital Pazarlama Kavramı ve Sağlık Hizmetlerinde Dijital Pazarlama

Pazarlama kavramı; en temel ifade ile ürün ve hizmetlerin potansiyel tüketici ile bir araya gelmesine olanak sağlayacak eylemlerin tümüdür. Dolayısıyla pazarlamanın ana hedef kitlesinde tüketici grubu bulunmaktadır. Günümüzde pazarlama faaliyetleri sadece tüketicilere odaklanmamakta; müşterisi, paydaşları ve genel olarak toplum için değer yaratan tekliflerin oluşturulması, aktarılması, sunulması ve değiş tokuşunun gerçekleştirilmesine imkan sağlamaktadır. Bütün bu gelişmeler, küreselleşen dünyada, internet teknolojileri sayesinde

pazarları neredeyse tek bir pazar haline getirmektedir. Bunun yanı sıra söz konusu gelişmeler, yeni bir bakış açısı olan 'Dijital Pazarlama' kavramının meydana gelmesini ve gelişmesini kolaylaştırmaktadır (Adam vd., 2009: 7).

Dijital pazarlama; işletmelerin elektronik bir cihaz veya internetten yararlanarak mevcut ve potansiyel müşteriyle bağlantı kurabilmeleri için arama motorları, sosyal medya hesapları, e-posta ve web siteleri gibi dijital kanalları kullanmalarını kapsamaktadır. Bu durum aynı zamanda "çevrimiçi pazarlama", "internet pazarlaması" veya "web pazarlaması" olarak da adlandırılabilmektedir. Kısacası dijital pazarlama; firmaların, müşterilerle, onların zamanlarının çoğunu geçirdikleri çevrimiçi ortamda bağlantı kurabilmek için çok sayıda dijital taktik ve kanalın kullanılmasıdır (Desai, 2019: 196).

Bir başka deyişle dijital pazarlama; bir markayı, ürünü, hizmeti veya işletmeyi internette tanıtma sürecidir. Dijital pazarlama, işletmelerin ve kuruluşların neyin işe yarayıp neyin yaramadığını daha iyi anlamak için pazarlama kampanyalarının başarısını genellikle gerçek zamanlı olarak izlemelerini sağlayan çevrimiçi kanalların ve yöntemlerin kullanımını içermesi bakımından geleneksel pazarlamadan farklıdır (Kingsnorth, 2019).

Sağlık hizmeti pazarlaması ise; hedef kitlenin ruhsal ve fiziksel sağlığı ile ilgili problemleri anlayıp, sorularını cevaplandırıp çözüm önerileri ile yararların ne şekilde sağlanabileceğini anlatarak, söz konusu kitleyi etkilemek amacıyla faaliyet gösteren pazarlama çabalarıdır (Gülmez vd., 2013). Pazarlamanın amacı, hastalar ile hizmeti sağlayan kurumları hızlı ve en kaliteli seviyede bakımın sağlanacağı sağlık problemlerinin anlaşılarak çözüme kavuşturulacak biçimde bir araya getirmektir.

Sağlık hizmetinin pazarlanmasında esas zor olan, sağlık hizmetinin oldukça ender ve kişiye özel bir ürün veya hizmet olmasıdır. Hastaların kendi hastalıkları veya Hastaneye karşı oluşan ön yargılarının olabilmesi sebebiyle bu hastane sağlık hizmetlerini pazarlamak diğer alanlara karşılaştırıldığında daha güçtür. Sağlık hizmeti pazarlamacılarının odaklanması gereken noktalar; sunulan hizmet, hizmetin kalitesi, hızı ve bu hizmetin hastanın yararına olması, bundan faydalanabilmesidir. Sağlık hizmetleri işletmeleri, tüm pazarları ve dijital pazarlarında hizmeti alan kişinin uzun vadede elde etiği kazanç ve faydaları göz önünde bulundurmak zorundadır. Sağlık hizmetinin, sağlık tüketicisinin yaşamına ve sağlığına yönelik oluşturduğu uzun vadeli değişiklikler ile ilgili bilgi sahibi olunabilmesi için tedavi sonrası hastanın izlenmesi ve birkaç aylık veriler ışığında takip edilmesi gerekmektedir (Çetin, 2018: 37).

Günümüzde yaşanan dijital dönüşüm, her alanı olduğu gibi sağlık hizmeti pazarlamasını da etkilemiş ve değiştirmiştir. İnternet, sağlık hizmeti sunumu için giderek daha fazla kullanılmaktadır. Artık birçok hastane internetin getirdiği yenilikleri kullanmaya başlamıştır. Hastanelerin web sayfalarında kurumsal bilgiler, tıbbi birimler, hekim kadrosu, doktor çalışma takvimi, hasta rehberi, doktora soru sorma, hasta dilek ve önerileri, etkinlikler, bültenler, telefon rehberi, iletişim bilgileri gibi çeşitli içerikler bulunmaktadır. Böylelikle; sağlık kuruluşları, hastalarına daha kolay ulaşabilmekte ve hizmetlerini de duyurabilmektedir.

İnternetin ve internet teknolojisi ile gelişen yeni medya kullanımının sağlık hizmetleri pazarlamasında giderek artan kullanımı, sağlık kuruluşları arasında rekabet oluşmasına da neden olmaktadır. Bu nedenle bir sağlık kuruluşlarının rakiplerinden sıyrılarak ön plana çıkabilmesi için uygulaması gereken bazı dijital pazarlama yöntemleri bulunmaktadır. Desai (2019) tarafından, en yaygın kullanılan dijital pazarlama yöntemleri şu şekilde belirtilmiştir:

- *Arama Motoru Optimizasyonu (SEO):* SEO, daha sonra detaylı olarak açıklanacağı üzere; bir web sitesini, arama motoru sonuç sayfalarında daha üst sıralarda yer alacak şekilde optimize etme, böylece bu web sitesinin aldığı trafik miktarını artırma sürecidir.
- *Sosyal Medya Pazarlaması:* Bu uygulama, marka bilinirliğini artırma, trafik çekme ve söz işletmeye potansiyel müşteriler oluşturabilmek için markayı ve içeriği sosyal medya kanallarında tanıtmaktır. Sosyal medya pazarlamasında kullanılabilecek kanallar arasında Facebook, Twitter, Linkedln, Instagram gibi platformlar bulunmaktadır.
- *İçerik Pazarlaması:* Marka bilinirliği, trafik artışı, olası satış ve müşteri yaratabilmek amacıyla çeşitli içerik ürünlerinin oluşturulmasını ve tanıtılmasını belirtmektedir. İçerik pazarlama stratejisinde rol oynayabilecek kanallar arasında blog gönderileri, e-kitaplar ve teknik incelemeler, çevrimiçi broşür ve el kitapları yer almaktadır.
- *Bağlı Kuruluş Pazarlaması:* Bir başkasının ürünlerini, hizmetlerini web sitenizde tanıtmak için komisyon alınan, bir tür performansa dayalı reklamcılık türüdür. Bağlı kuruluş pazarlama kanalları, Youtube İş Ortağı programı aracılığıyla video reklamları barındırmayı ve sosyal medya hesaplarından bağlı kuruluş linklerini yayınlamayı içermektedir.
- *Doğal Reklamcılık:* Doğal reklamcılık, esasında içerik odaklı olan ve diğer ücretsiz içeriğin yanı sıra bir markayı tanıtabilmek amacıyla o markanın, başka bir platformda, o platformdaki diğer içeriklerin yapısına uygun bir şekilde (bir haber veya eğitici bir yazı gibi) sunularak reklamının "doğal" bir şekilde yapılmasıdır. Onedio, Buzz Feed,

Listeist gibi platformların sponsorlu içerikleri doğal reklamcılığa örnek olarak gösterilebilmektedir.

- *Tıklama Başına Ödeme:* Bu yöntem, arama motorlarına verilen reklamlar her tıklandığında reklam yayıncısına ödeme yaparak web sitenize trafik çekebilmeyi belirtmektedir. En yaygın, tıklama başına ödeme yöntemlerinden biri Google arama motoru tarafından oluşturulan Google Adwords aracılığıyla reklam vermektir.
- *E-Posta Pazarlaması:* Şirketler, e-posta pazarlamasını müşterileri ile iletişim kurmanın bir yolu olarak görmektedir. E-posta içeriği genellikle; indirimler ve etkinliklerden haberdar etmek, insanları işletmenin web sitesine yönlendirebilmek için kullanılmaktadır. Gönderilebilecek e-posta içerikleri arasında müşteri karşılama e-postaları, blog üyeliği, haber bültenleri ve benzeri içerikler bulunmaktadır.

Sağlık hizmetlerinde pazarlama stratejilerinin uygulanmasının faydaları şunlardır (Purcarea, 2019):

- Rekabet avantajını geliştirmek,
- Görünürlüğü artırmak,
- Hastalar arasında sağlam bir itibar yaratmak,
- Tüketicilerin ihtiyaç ve beklentilerini anlamak,
- Hastaların tıbbi organizasyon içindeki deneyimlerinin kalitesine ve sonuçlarına ilişkin algılarını anlamak, hastalara unutulmaz deneyimler sunmak ve elbette sağlık hizmetleri pazarında güçlü, etkili, baskın bir marka oluşturmak.

Bu çalışmada, yukarıda söz edilen dijital pazarlama türlerinden arama motoru optimizasyonu ve buna bağlı olarak blog içerikleri üzerinde durulacaktır. Ancak arama motoru optimizasyonu kavramlarına geçmeden önceden arama dijital pazarlamada arama motoru kullanımı ve bunu doğru kullanmanın önemine değinmek yerinde olacaktır.

1.2. Arama Motorları ve Dijital Pazarlamada Kullanımı

Arama motorları; web içerisinde yer alan web sayfaları/siteleri, ile kullanıcılar arasında bir köprü görevi gören, internet kullanıcılarının gereksinim duyduğu bilgileri içinde bulunduran en iyi web sitelerinin listelerini hazırlayan ve kullanıcılar tarafından aranan bilgilerin kolaylıkla bulunabilmesini sağlayan bir sistemdir (Karlık, 2018: 6). Bir arama motorunun ana işlevi, erişimi sağlamaktır. Bu nedenle arama motorlarının, bilgi sağlayıcıdan kullanıcıya; kullanıcıdan bilgi sağlayıcıya doğru iki yönlü bir ağ geçidi olduğunu söyleyebilmek mümkündür (van Eijik, 2009: 142).

Aram motorlarının çalışma süreci, bir kullanıcının, bilgiye erişebilmek için internet üzerinde arama yapmasıyla başlamaktadır. Arama motorları; web sayfalarını izlemek için tasarlanmış örümcek veya bot adı verilen bir robot programı çalıştırmakta ve ardından bu sayfaların içerdiği bağlantıları takip ederek ara motorları veri tabanına bilgi eklemektedir. Arama motorları, botlar tarafından toplanan her web sayfasının bir kopyasını içeren bir dizine sahiptir. Arama motoru yazılımları sayesinde ise bu dizin, kullanıcılar tarafından sorgulanabilmekte ve şematik bir sırayla dönüştürülerek listelenmektedir (Ranasinghe, 2017: 3).

Arama motoru kavramı, 1970'lerden bu yana varlığını sürdürmektedir. Başlangıçta, metin aramayı sağlayan özel bir donanıma atıfta bulunmak için kullanılan bu terim, 1980'lerin ortalarından itibaren, sorguları belgelerle karşılaştıran ve belgelerin sıralanmış sonuç listelerini üreten yazılım sisteminin adı olarak yaygınlaşmaya başlamıştır (Croft, vd., 2015: 7). Günümüzdeki arama motorlarından daha farklı olan arama motoru servisleri, World Wide Web dışındaki internet araçlarında bulunan bilgilere ulaşmak amacıyla kullanılmıştır. 1989 yılında Web'in geliştirilmesi ve 1992 yılında internette kullanılmaya başlanması ile birlikte internet üzerindeki belge yapılarında değişiklik olmuş, elektronik ortamlardaki belleğe ve sayfaların birbirlerine linkler aracılığıyla bağlanmasını sağlayan "hipermetin/hipermedya" özelliğini destekleyen HTML (Hiper Text Mark Up Language) dili geliştirilmiştir. 1992 yılından itibaren Web ortamında bulunan HTML ile meydana getirilmiş belgelerin sayısının artması sonucunda arama motorları ortaya çıkmaya başlamıştır (Doğan, 2021: 126). İlk kurulan arama motoru Yahoo olmasına rağmen günümüzde Google, Yahoo, Bing, Yandex gibi birçok farklı arama motoru arasında en popüleri Google'dır. SmilarWeb verilerine göre arama motorlarının son bir yıllık Pazar payları arasında Google, yüzde 91.4 ile en yüksek paya sahiptir (SmilarWeb, 2022).

Arama motorları, son derece zengin bilgi kaynakları olduğundan, internet kullanıcılarına aradıkları her türlü sorunun cevabını bulabilme olanağı sunmaktadır. Bu soru, belirli bir bilgiye ulaşabilmek için sorulabileceği gibi, herhangi bir hizmete erişebilmek veya hedeflenen alanda hizmet verenleri bulabilmek için de sorulabilmektedir. Kullanıcıların, hizmetlere arama motorlarını kullanarak erişim sağlamaları; farklı alanlardaki kurum, işletme veya markaların, kendilerini hedef kitlelerine arama motorları üzerinden fark ettirebilmelerine imkan tanımaktadır. Arama motorlarının sağladığı bu avantaj sayesinde geleneksel pazarlama faaliyetleri, dijital dünyada da var olmaktadır.

Arama motorları, belirli bir arama terimine ilişkin sonuçları listelediğinde ilk sıralarda yer alan web sitesi olmak, rakip siteler arasından öne çıkabilmek açısından önem taşımaktadır. Arama

motoru üzerinden yapılan aramalarda kullanıcılar, çoğunlukla ilk üç sıranın içerisinde bulunan web sitelerini tercih etmektedirler (Dijital Pazarlama Enstitüsü, 2019). Bu da dijital pazarlamada arama motorlarının ve arama motoru sıralamasının önemini ortaya koymaktadır.

Arama motorlarının dijital pazarlamada kullanılması, "arama motoru pazarlaması (SEM)" kavramını ortaya çıkarmıştır. Başarılı bir arama motoru pazarlaması gerçekleştirebilmek; web sitesinin arama motoruna optimize edilmesi (SEO) ve reklamlar aracılığıyla sağlanabilmektedir. Potansiyel müşteriyi, gerçek bir müşteri olmaya yönelik eyleme geçiren dönüşüm oranı optimizasyonu (CRO) da dijital pazarlamanın hedefine ulaşmasında önem taşımaktadır.

1.3. SEM, SEO ve CRO Kavramları

Arama motoru Pazarlaması (Search Engining Marketing-SEM); Bir web sitesini tanıtmayı ve arama motoru sayfalarındaki görünürlüğünü yükselterek ziyaretçilerin ilgisini çekmeyi hedefleyen bir grup aktiviteyi kapsamaktadır. Trafik ücretsiz (organik) olabilmekte, SEO tarafından yaratılabilmekte veya ücretli olarak reklamlarla sağlanabilmektedir. İçerik Pazarlama Enstitüsüne göre çevrimiçi deneyimlerin %93'ü arama ile başlamaktadır. Bu nedenle arama motoru pazarlaması; kurumlarını veya markalarını geliştirmek, tanıtmak, büyütmek ve rakipler arasından öne çıkarabilmek için önemli bir strateji durumundadır (Topfloor, 2018).

SEM; genel olarak arama motoru optimizasyonu ve ücretli arama olmak üzere iki kategoriden oluşan bir dizi yöntemden oluşmaktadır. Kullanıcıların, bir siteyi diğerine tercih etmesindeki en önemli faktörlerden biri arama yapan kişinin sponsorlu listeleri yani ücretli aramaları, organik veya editoryal listelere göre algılamasıdır (Barry ve Charleton, 2009: 114). Arama motoru optimizasyonu (SEO) ve kişiyi direkt olarak eylemde bulunmaya (örneğin; randevu almaya) yönlendiren dönüşüm oranı optimizasyonu (CRO)'nun önemi de bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Arama motoru optimizasyonu (search engine optimization-SEO); Google, Yandex, Yahoo gibi arama motorlarının web sitesini bulup tanıyabilmesi ve rakip siteler arasında üst sırada yer alabilmek için gerçekleştirilen stratejilerdir, başka bir değişle web sitesinin arama motorundaki konumunu daha iyi bir seviyeye getirebilme sürecidir (Curran, 2004: 202). SEO, web sitesini arama motorlarına uyumlu hale getirebilmek için web sitesinin belirli bölümlerinde bazı değişiklikler yapmak ile ilgilidir. Bu değişiklikler ve iyileştirmeler, sitenin ziyaretçilerine daha kolay bir kullanım deneyimi sağlamasının yanı sıra organik arama sonuçlarında sıralamanın yükselmesine de etki etmektedir (developers.google.com).

SEO, önemli bir müşteri kaynağı oluşturmanın temelidir. Başarılı bir SEO çalışması bir kez elde edildiğinde kısa bir süre içerisinde doğal sonuçlar vermeye başlamaktadır. Sürekli güncelleme ve iyileştirmeler gerekli olsa da SEO desteğinin sonuçları süresiz olmaktadır (Munoz, 2012). Hem SEO hem de SEM'in amacı, web sitenizin mümkün olduğunca iyi sıralanmasını sağlamaktır. Derecelendirmeniz ne kadar iyi olursa, web siteniz o kadar fazla ziyaretçi alır. Bu nedenle, SEO ve SEM'in nihai hedefi, daha fazla web sitesi ziyaretçisi kazanmak için trafiği artırmaktır.

CRO (Dönüşüm Oranı Optimizasyonu) ise bir web sitesine veya uygulamaya gelen ziyaretçilerin satış dönüşümlerini iyileştirmek için kullanılan bir tekniktir. Satış dönüşümü optimizasyonu; ziyaretçi trafiğini, satın alma, deneme süresi için bir hizmet kiralama veya bir mobil uygulama veya PDF indirme gibi eylemsel sonuçlara dönüştürmeyi amaçlar. Bu anlamda bir strateji olarak CRO, ürün hakkında bilgi edinmede, bir web sayfasında gezinmede veya şirketle iletişim kurmada zorluklarla karşılaşılabilecek herhangi bir aşamada kullanıcı deneyimini optimize etmeye odaklanan iyileştirmeler sağlamak için tasarlanmış bir dizi eyleme dayanmaktadır (Munoz, 2020).

CRO, içerik geliştirmeleri, bölünmüş testler ve iş akışı iyileştirmeleri yoluyla elde edilmektedir. Dönüşüm oranı optimizasyonu, yüksek nitelikli potansiyel müşteriler, artan gelir ve daha düşük maliyetler ile olumlu sonuçlar elde edilebilmesine imkan tanımaktadır. Dönüşüm oranı, bir web formunu doldurmak, bir hizmete kaydolmak veya bir ürün satın almak gibi istenen bir işlemi tamamlayan ziyaretçilerin yüzdesidir. Yüksek bir dönüşüm oranı, web sitesinin iyi tasarlandığı, etkili bir şekilde biçimlendirildiğini ve hedef kitleye çekici geldiği anlamına gelmektedir. Düşük bir dönüşüm oranı, web sitesi performansı veya tasarımıyla ilgili çeşitli faktörlerin sonucu olabilmektedir. Yavaş yükleme süreleri, bozuk bir form veya teklifin değerini yansıtmayan kopya, düşük dönüşüm oranının yaygın nedenlerindendir (Cotton, 2022).

Başarılı bir web sitesi oluşturabilmek ve istenilen geri dönüşümü sağlayabilmek için tüm bu stratejilerin ayrı ayrı, doğru bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Ancak bu çalışma, SEO stratejileri özelinde ilerlemektedir.

1.4. SEO Kullanımının Dijital Pazarlamadaki Önemi

Arama motorlarına uygun bir şekilde optimize edilmiş web sitesi oluşturmak ve içeriklerini yine bu optimizasyona uygun olarak düzenlemek, daha önce de belirtildiği gibi, arama motorlarında üst sıralarda çıkarak web sitesinin görünürlüğünün ve buna bağlı olarak siteye çekilecek müşteri sayısının artması gibi pek çok açıdan önem taşımaktadır. Dijital pazarlama

ve SEO ilişkisi üzerinde duran çeşitli çalışmalarda da web sitelerinin ve dijital pazarlamanın başarısında SEO'nun öneminin vurgulandığı görülmektedir.

Saminathan ve Packiaraj (2021) başarılı bir SEO çalışması için uygulanabilecek stratejileri açıkladıkları çalışmalarında SEO'nun önemini de vurgulamaktadırlar. Buna göre dijital pazarlamada, arama motorları aramaları için pazarlamacının web sitesi temel alınmaktadır. Bu nedenle web sitesinin çekici olabilmesi için etkili SEO yaklaşımlarının kullanılması ve doğru bir şekilde tasarlanması gerekmektedir. SEO çalışmaları başarılı bir şekilde uygulandığı takdirde dijital pazarlamacı, piyasada başarılı olabilmektedir. Etkili bir sayfa içi ve sayfa dışı SEO çalışmalarıyla bir web sitesi, arama motorlarının sonuçlarında üst sıralarda çıkabilmesinin yanı sıra reklam için de daha az para harcama ve aracı komisyonu azaltma imkanına da sahip olmaktadır.

SEO'nun dijital pazarlamadaki önemini gözler önüne seren bir başka çalışma Egri ve Bayrak (2014) tarafından yapılmıştır. Araştırmacılar başarılı bir şekilde uygulanan SEO stratejilerinin, kullanıcıyı web sitesinde tutma üzerindeki rolünü inceleyerek SEO'nun önemli bir rekabet stratejisi olduğunu ve doğru web sitesinde doğru SEO stratejisinin uygulanmasının, kullanıcıların web sitesinde kalma süresini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Enver Sözen (2020) ise e-ticaret sitelerinde arama motoru optimizasyonunun etkilerini incelediği çalışmasında; öncelikle SEO'nun, arama motorlarında üst sıralarda yer almaya etkisini vurgulamış daha sonra bu sıralamanın satın alma niyetine etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda arama motorlarında üst sırada yer almanın, müşterilerin satın alma niyetlerini önemli ölçüde artırdığı tespit edilmiştir.

Sapaz ve Yorgancıoğlu (2018), arama motoru optimizasyonunu hastane web siteleri üzerinden inceledikleri çalışmalarında web sitelerinin, SEO puanlarının değişken olduğu ve profesyonel bir SEO ekibi tarafından düzenli olarak takip edilmesi gerektiğini tespit etmişlerdir. Araştırmacılar; özellikle uluslararası tanınırlık açısından SEO uygulamalarının başarılı bir şekilde yapılmasının önemini vurgulamışlardır.

Dietz (2021), "Sağlık Websitelerinin Neden SEO'ya İhtiyacı Var" isimli yazısında, sağlık hizmeti pazarlamasında SEO'nun önemini belirten beş madde ortaya koymaktadır. Bunlar:

- Sağlık tüketicilerinin web sitesine tam zamanında gelmesini sağlaması
- Aramalarda, rakiplerin önüne geçilmesine olanak tanıması

- Reklam kullanmadan, “organik sonuçlar” ile görünürlük elde edebilmeye yardımcı olması
- SEO sayesinde oluşan trafik ile yatırım getirisi gösterilebilmesinin sağlanması
- Hedef kitleyi ve çözmeye çalıştıkları sorun türlerini gerçekten anlamayabilmeye imkan tanıyarak tüm sağlık pazarlaması faaliyetlerini daha iyi bir hale getirebilmesidir.

Dolayısıyla; doğru bir şekilde gerçekleştirilen arama motoru optimizasyonu birçok farklı açıdan, kurum ve işletmelere yarar sağlamaktadır. Bu çalışmada, özel hastanelerin web sitelerindeki blog kullanımı ve bu bloglara uygulanan SEO stratejilerine değinilecektir. Özellikle blog kullanımının üzerinde durulmasının sebebi; sağlık tüketicilerinin Google aramalarında aradıkları hastalıklara dair açıklamaların, hastane web sitelerinde bulunan ve çoğunlukla “Sağlık Rehberi” olarak adlandırılan blog bölümlerinde yer alması ve buna bağlı olarak web sitesine en çok tüketici çeken bölümün bu sağlık blogları olmasıdır.

1.5. Arama Motoru Optimizasyonu Stratejileri

Arama motoru sıralamalarını yükseltmek için yapılan çalışmalarla organik veya doğal sonuçlara ulaşabilmek mümkün olmaktadır. Google AdWords gibi çeşitli Google reklam kampanyalarıyla da üst sıralarda çıkabilmek mümkündür (Saminathan ve Packiaraj, 2020: 55) ancak bunun için belirli bir ücret ödemek gerekmekte ve arama sonuçlarında bunun bir reklam olduğu belirtildiğinden, kullanıcıların duyduğu güveni azaltabilmektedir.

Arama motoru optimizasyonunu gerçekleştirebilmek için birtakım stratejiler kullanılmaktadır. Bunlar; anahtar kelime araştırması/seçimi, arama motoru indeksleme, sayfa içi optimizasyon ve sayfa dışı optimizasyondur. Sayfa içi optimizasyon, doğrudan bir kişinin web sitesiyle ilişkili tüm faktörleri (örneğin; anahtar kelimeler, uygun içerik ve dahili bağlantı yapısı gibi) yöntemesini içerirken sayfa dışı optimizasyon; bağlantı oluşturma veya sosyal sinyal gibi web sitesinden uzakta yapılan tüm çabaları içermektedir (Veglis ve Giomelakis, 2019: 1). Dolayısıyla; SEO stratejilerini Sayfa İçi SEO ve Sayfa Dışı SEO stratejileri olarak kategorize edebilmek mümkündür.

Sayfa içi SEO stratejileri (Moz, 2020); sayfanın içeriği, sayfa başlığı etiketleri, optimize edilmiş URL kullanımı ve resim alternatif metnidir. Sayfa dışı SEO stratejileri ise “NAP” alıntıları, görüntülenmeler, misafir mesajları, güvenilir sitelerden web sitesine link verilmesi ve basın bültenlerinden oluşmaktadır (Saminathan ve Packiaraj, 2021: 55-58). Bu çalışmada web sitesine yapılan direkt müdahaleler üzerinde durulacağından Sayfa içi SEO stratejileri açıklanacak ve incelenecektir.

- *Sayfa İçeriği:* Bir sayfanın içeriği, onu bir arama sonucu konumuna layık kılan şeydir. Kullanıcının görmeye geldiği şey budur ve bu nedenle arama motorları için son derece önemlidir. Bu nedenle, iyi içerik oluşturmak önemlidir. İyi bir sayfa içeriğinde bulunması gereken özellikler; içerik özgünlüğü, olağanüstülük (tasarım kalitesi, kolay gezinme, sayfa yüklenme hızı gibi), anahtar kelime kullanımı (arama amacına yönelik olarak belirlenen kelime öbekleridir. Bu kelime öbekleri başlıklarda ve URL'de görülmelidir. Anahtar kelime grupları uygun boyutlarda, kalın veya italik kullanılmalıdır. Bunun yanı sıra içerik, mantıklı ve açıklayıcı olmalıdır. Sayfa içerisinde içeriğin kolaylıkla paylaşılabilmesi için sosyal medya bağlantıları da bulunması gerekmektedir. Ayrıca sayfa, hem mobil hem de masaüstüne uygun bir şekilde optimize edilmelidir.
- *Sayfa Başlığı:* Sayfa başlığı, bir web sayfasının başlığını belirten bir HTML öğesidir. Sayfa başlıkları arama motoru sonuç sayfalarında (SERP'ler) belirli bir sonuç için tıklanabilir olarak görüntülenen mavi renkli başlıklardır. Bir web sayfasının başlık etiketi, bir sayfanın içeriğinin doğru ve kısa bir açıklaması olmalıdır (Enver Sözen, 2020: 68).
- *Optimize Edilmiş URL (Uniform Resource Locator) Kullanımı:* URL, web sitesinin amacını ve sitenin Google tarafından tanınıp sıralanmasını sağlayan başlıklardır. URL yapısı önemlidir çünkü arama motorlarının göreceli önemi anlamasına yardımcı olur ve verilen sayfaya yararlı bir alaka düzeyi ölçümü ekler. Bağlantı metni açısından da yararlıdır, çünkü anahtar kelimeler URL'de yer alıyorsa, insanların alakalı kelime veya kelime öbeği ile bağlantı kurma olasılığı daha yüksektir.
- *Resim Alternatif Metni:* Resmin, kullanım amacının ne olduğunu ifade eden açıklamalardır. Burada, metin içeriğine uygun açıklamaların ve anahtar kelimelerin kullanılması, resimlerin Google botları tarafından hangi konuyla ilgili olduğunun anlaşılmasını sağlaması açısından önemlidir.

Bu çalışmada; örneklem olarak seçilen özel hastanelerin web sitesindeki bloglara uygulanan sayfa içi SEO stratejileri; blog özellikleri, içerik özellikleri ve anahtar kelime kullanımı özellikleri açısından incelenecektir.

2. Sağlık Kuruluşlarının Bloglarının İncelemesi

2.1. Araştırmanın Metodolojisi

Çalışmanın amacı, SEO'nun ve SEO'ya uyumlu olarak oluşturulan blogların, arama sonuçları sıralamasına etkisini tespit etmektir. Araştırmanın evrenini, kendine ait bir web sitesi bulunan

ve bu web sitelerinde blog bölümüne de yer veren tüm özel hastaneler oluşturmaktadır. Çalışmanın amacına uygun olarak amaçlı örneklem yöntemi ile Google arama sonuçlarına göre ilk 10'da yer alan 5 hastane (1. Grup) ile alt sıralarda bulunan 5 hastane (2. Grup) örneklem olarak seçilmiştir. Araştırma, karşılaştırmalı içerik analizi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda; birinci grup ve ikinci grup hastanelerin web sitesinde bulunan blogların içerikleri incelenerek karşılaştırılmıştır. Araştırmada yalnızca blog kullanımı ve yalnızca sayfa içi SEO stratejilerinden, belirlenen stratejiler açısından değerlendirilme yapılması, çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Google sıralamasının tespit edilmesinde Serp Takip (serptakip.com) uygulaması kullanılmıştır. Seçilen hastanelerin web sitesinde blog bölümünün bulunması belirleyici olmuştur. Sitelerin sıralanabilmesi için girilen anahtar kelimeler; Google Analytics'de sağlık ve hastalık kategorilerinde en çok aranan kelimeler olan "belirti, hastalık, sağlık, risk, teşhis, tedavi" ve çalışmanın konusuna uygun olarak "özel hastane" olarak seçilmiştir. Listelenen sonuçlara göre ilk 10'da yer alan hastaneler; MedicalPark, Medicana, Acıbadem, Memorial, Florance Hastaneleri olurken diğer sıralarda yer alan hastaneler ise Başarı, Koru, İzmir Can, Levent ve Medifema Hastaneleri olarak belirlenmiştir.

Bu hastanelerin web sitesinde bulunan bloglar; içerik özellikleri (blog isimleri, içerik sayısı, içerik uzunlukları, link kullanımları, görsel kullanımları, başlık kullanımları, içerik güncelliği); ve anahtar kelime kullanımı (anahtar kelime sayısı, görsellerde ve başlıklarda anahtar kelime kullanımı, metin içi vurgulu anahtar kelime kullanımı) ve blog yapısal özellikleri (optimize edilmiş URL kullanımı, blog açılma hızı) şeklinde kategorize edilerek incelenmiştir. Anahtar kelime sayısı ve sayfa hızı belirlemede Dopinger uygulaması kullanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Bulguları

2.2.1. İçerik Özellikleri Açısından İnceleme

2.2.1.1. Blog İsimleri

Sağlık tüketicilerinin, arama motorlarında yaptıkları sağlıkla ilgili sorulara cevap niteliğinde hazırlanan içeriklerden oluşan bölüm, özel hastane web sitelerinin blog olarak kullandıkları bölümdür. Bloglar, içinde bulunan sağlık makaleleriyle arama motorundan web sitesine ziyaretçi çekilmesine yardımcı olduğu gibi, web sitesini ziyaret eden bir kullanıcının site içerisinde daha uzun süre vakit geçirmesine ve hastaneye duyulan güvenin artmasına da yardımcı olmaktadır.

Hastane	Blog İsmi

Medikal Park	Sağlık Rehberi
Medicana	Sağlık Rehberi
Acıbadem	İlgi Alanları
Memorial	Sağlık Kütüphanesi
Florence	Sağlık Rehberi

Tablo 2: 1. Grup Hastanelerin Blog İsimleri

Hastane	**Blog İsmi**
Başarı Hastanesi	Sağlık Rehberi
Koru Hastanesi	Sağlık Rehberi
Can Hastanesi	Sağlık Rehberi
Levent Hastanesi	Sağlık Rehberi
Medifema Hastanesi	Sağlık Rehberi

Tablo 3: 2. Grup Hastanelerin Grup İsimleri

Tablolar incelendiğind; blogların isimlerinin hastanelere göre farklılık gösterdiği görülmektedir. En fazla kullanılan blog isminin "Sağlık Rehberi" olduğu tespit edilmiştir. Blog isminde "sağlık" kelimesini geçirmeyen tek hastane Acıbadem'dir. Ancak "Sağlık Rehberi" isminin tüketicilere, sağlıklarına yönelik yol gösterici bir kılavuzu çağrıştırarak dikkat çekme olasılığının daha yüksek olduğu ve bu nedenle daha uygun bir tercih olduğu düşünülmektedir.

2.2.1.2. Blog İçerik Sayısı

Blog içerisinde yer alan makalelerin çeşitli ve çok sayıda olması hastanelerin, farklı arama sonuçlarında çıkabilme ihtimalini artırmaktadır. Bu nedenle hastanelerin, sağlığın o hastane tarafından hizmet verilen hemen hemen her alanıyla ilgili bilgi verici içerikler hazırlaması, hedefindeki sağlık tüketicisinin dikkatini çekebilmek açısından önemli ve gereklidir.

Hastane	**Blog İçerik Sayısı**
Medikal Park	1020
Medicana	716
Acıbadem	617
Memorial	2729
Florence	1192

Tablo 4: 1. Grup Hastanelerin Blog İçerik Sayısı

Hastane	**Blog İçerik Sayısı**

Başarı Hastanesi	442
Koru Hastanesi	425
Can Hastanesi	77
Levent Hastanesi	376
Medifema Hastanesi	103

Tablo 5: 2. Grup Hastanelerin Blog İçerik Sayısı

Blog içerisindeki makale sayısının, arama motoru sıralamasına etkisi açısından ele alındığında ise bu etki, tablolarda açıkça görülmektedir. Birinci grup hastaneler ile ikinci grup hastaneler arasında, içerik sayısı yönünden önemli bir fark tespit edilmiştir. Birinci grupta yer alan her hastanenin bloğunda 600'den fazla içerik bulunurken diğer hastanelere bakıldığında 77-442 arasında olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile alt sıralardaki hastaneler içerik sayısı bakımından zayıf kalmaktadır. Dolayısıyla içerik sayısının, Google sıralaması için önemli bir belirleyici olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

2.2.1.3. İçerik Uzunlukları

Seo profesyonelleri, genellikle 200-500 kelimelik içeriklerin başarılı bir Seo için uygun olduğunu belirtseler de yapılan farklı çalışmalarda 1000 kelime ve üzeri içeriklerin Google'da daha iyi sıralama aldığı tespit edilmiştir (Demirayak, 2021). Seçilen hastanelerin blog içerik uzunlukları ise Tablo 5 ve Tablo 6'da gösterildiği gibidir.

Hastane	**İçerik Uzunluğu**
Medikal Park	500-1000+
Medicana	300-1000+
Acıbadem	200-1000+
Memorial	400-1000+
Florence	700-1000+

Tablo 6: 1. Grup Hastanelerin Blog İçeriklerinin Uzunlukları

Hastane	**İçerik Uzunluğu**
Başarı Hastanesi	140-1000+
Koru Hastanesi	1000+
Can Hastanesi	90-1000
Levent Hastanesi	200-750
Medifema Hastanesi	300-700

Tablo 7: 2. Grup Hastanelerin Blog İçeriklerinin Uzunlukları

Tablo 5 incelendiğinde; birinci grup hastanelerin hiçbirinde 200 kelimeden kısa içerik bulunmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın, Tablo 6'da yer alan ikinci grup hastanelerin iki tanesinde 200'den kısa içerik, diğer iki tanesinde ise 1000 kelimeden kısa içerik olduğu görülmüştür. Dolayısıyla içerik uzunluğunun sıralamada önemli bir etken olduğu ve ilk sıralamalardaki hastanelerin, içerik uzunluğuna daha fazla önem verdiği belirlenmiştir.

2.2.1.4. İçeriklerde Link Kullanımı (Site İçi-Site Dışı)

İçeriklerde farklı linkler kullanılması, arama sonuçlarına doğrudan veya dolaylı olarak etki etmektedir. Makale içerisinde Hekime/Tedaviye Yönlendirme linkinin bulunması, tüketicinin, sanal ortamdan gerçek ortama geçebilmek için (tedavi olmak için bu hastaneyi tercih etmek gibi) eyleme yönelebilmesini sağlayan önemli bir detaydır. Bir makale içerisinde benzer konu ile ilgili başka bir makaleye direkt olarak ulaşılabilmesini sağlayan Site İçi Diğer Sayfalar linki ise hem ziyaretçilerin aradıklarından daha fazla şeyi bulabilmesini ve site içerisinde daha çok zaman geçirebilmesini hem de arama motoru robotlarının siteye olan farkındalıklarının artmasında etkidir. Bu farkındalığın artmasında etkili olan bir başka unsur ise İçindekiler Bağlantısıdır. Aynı zamanda içindekiler bağlantısı, bir ziyaretçinin makale içerisinde esas aradığı bölüme direkt olarak ulaşabilmesini de sağlamaktadır. Site Dışına Bağlantı Linki ise çoğunlukla sosyal medya hesaplarına yönlendirme amacı taşımaktadır. Sosyal medya kullanımı ve buradaki takipçi sayısının tanınırlık açısından ne kadar önemli olduğu göz önünde bulundurulduğunda web sitesinde böyle bir bağlantı linki kullanılmasının gerekliliği de ortaya çıkmaktadır. Etkileşim Linki ise ziyaretçilerin, okudukları bir makaleyi beğenmesini, yorumlamasını veya paylaşmasını sağlayan linklerdir. Özellikle bir makalenin farklı kişiler tarafından paylaşılması, o siteye daha fazla trafik çekilmesinde ve dolayısıyla web sitesinin sıralamasının değişmesinde direkt olarak etkilidir.

Hastane	**Hekime/Tedaviye Yönlendirme**	**Site İçi Diğer Sayfalar**	**İçindekiler Bağlantısı**	**Site Dışına Bağlantı**	**Etkileşim Linki**
Medikal Park	+	+	+	+	-
Medicana	+	+	+	+	+
Acıbadem	-	+	+	+	+
Memorial	+	+	-	+	+
Florence	+	+	+	+	+

Tablo 8: 1. Grup Hastanelerde Link Kullanımı

Hastane	Hekime/Tedaviye Yönlendirme	Site İçi Diğer Sayfalar	İçindekiler Bağlantısı	Site Dışına Bağlantı	Etkileşim Linki
Başarı Hastanesi	+	+	+	+	+
Koru Hastanesi	+	+	+	+	-
Can Hastanesi	-	+	-	+	-
Levent Hastanesi	-	+	-	+	-
Medifema Hastanesi	+	+	-	+	-

Tablo 9: 2. Grup Hastanelerde Link Kullanımı

Yukarıda sayılmış olan sebepler dolayısıyla web siteleri bu linklerin kullanımları açısından incelenmiştir. İçerikler link kullanımı bakımından analiz edildiğinde; her iki gruptaki hastanelerde de birtakım eksiklikler olduğu görülmektedir. Birinci grupta, tüm link çeşitlerini kullanan iki hastane bulunurken, ikinci grupta yalnız bir hastane tüm link çeşitlerini kullanmaktadır. Site içindeki diğer sayfalara ve site dışına yönlendirme linkleri, her iki gruptaki tüm hastaneler tarafından kullanılan link çeşitleridir. İkinci gruptaki hastanelerin, özellikle içindekiler bağlantısı ve etkileşim linklerine gereken önemi vermedikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla link kullanımının da sıralama sonuçlarında etkili bir unsur olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

2.2.1.5. Makale Başına Görsel Kullanımı

Görsel veya video kullanımı, içeriği ilgi çekici hale getirmesinin yanı sıra görsellere eklenen anahtar kelimeler ile sitenin Google tarafından fark edilirliğini de etkilemektedir. Birçok insanın, izlemeyi okumaya tercih ettiği veya okumaktan bir süre sonra sıkılabildiği düşünüldüğünde resim veya video kullanımının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Hastane	Makale İçi	Makale Dışı
Medikal Park	1	1
Medicana	1	0
Acıbadem	1	0
Memorial	1	1
Florence	0	1

Tablo 10: 1. Grup Hastanelerin Makale Başı Görsel Kullanımı

Hastane	Makale İçi	Makale Dışı

Başarı Hastanesi	1	0
Koru Hastanesi	1	1
Can Hastanesi	1	1
Levent Hastanesi	1	1
Medifema Hastanesi	1	1

Tablo 11: 2. Grup Hastanelerin Makale Başı Görsel Kullanımı

Tablolar incelendiğinde ise her iki gruptaki hastanelerinde görsel kullanımlarının yetersiz olduğu görülmektedir. Birinci gruptaki 1 hastanede metin içerisinde hiç görsel kullanılmazken ikinci gruptaki tüm hastanelerde makale içi görsel kullanımı bulunmaktadır.

Yine, birinci gruptaki 2 hastanede makale dışı görsel kullanılmazken ikinci gruptaki hastanelerin yalnız birinde makale dışı görsel kullanılmamaktadır. Bu durumda yetersiz de olsa ikinci gruptaki hastanelerin görsel kullanımı konusunda daha başarılı olduğunu; ancak görsel kullanımının sıralama üzerindeki etkisinin düşük olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

2.2.1.6. Makale Başına Başlık Kullanımı

Başlıklar, yazının ve yazı içerisindeki bölümlerin içeriğine yönelik bilgi veren kısa cümlelerdir. Oralama 300 kelimelik bir makalede 2 adet alt başlık kullanımı ideal görülmektedir.

Hastane	**Toplam Başlık Sayısı**
Medikal Park	6-7
Medicana	4-15
Acıbadem	3-10
Memorial	5-10
Florence	4-10

Tablo 12: 1. Grup Hastanelerin Makale Başına Başlık Kullanımı

Hastane	**Toplam Başlık Sayısı**
Başarı Hastanesi	10-20
Koru Hastanesi	4-8
Can Hastanesi	3-10
Levent Hastanesi	3-7
Medifema Hastanesi	3-5

Tablo 13: 2. Grup Hastanelerin Makale Başına Başlık Kullanımı

Başlıklar, okuyucuya okuma sırasında nefes alıp dikkatini toplama imkanı vermesinin yanı sıra başlıklarda kullanılan anahtar kelimeler de botlar için farkındalığı artırmaktadır. Her iki gruptaki hastaneler de makalelerde başlık kullanımı bakımından incelendiğinde; hastaneler arasında belirgin bir farklılık görülmemektedir. Her iki gruptaki tüm hastanelerin, makale içeriklerine göre uygun sayıda başlık kullandığı tespit edilmiştir. Bu nedenle makalelerde kullanılan başlık ve alt başlık sayısının, diğer unsurlar kadar belirleyici bir unsur olmadığı söylenebilmektedir.

2.2.1.7. İçerik Güncelliği

İçerik sayısı ve çeşitliliği, daha önce de tespit edildiği ve değinildiği üzere SEO bakımından önemli bir faktördür. İçerik sayısını artırmak ve çeşitlendirmek de ancak bloğu güncel tutarak sağlanabilmektedir. İçeriğin hangi tarihte paylaşıldığının belirtilmesi hem site güncelliğinin korunduğunun görülebilmesi hem de paylaşılan bilgilerin tazeliğinin anlaşılmasında etkili olmaktadır.

Hastane	**Son Eklenen İçerik Tarihi**
Medical Park	20.04.2022
Medicana	24.03.2022
Acıbadem	Eski İçerikler Yeniden Düzenlenip Güncelleniyor
Memorial	26.04.2022
Florance	08.04.022

Tablo 14: 1. Grup Hastane İçeriklerinin Son Eklenme Tarihi

Hastane	**Son Eklenen İçerik Tarihi**
Başarı Hastanesi	İçerik Tarih Bilgisi Yok
Koru Hastanesi	İçerik Tarih Bilgisi Yok
Can Hastanesi	İçerik Tarih Bilgisi Yok
Levent Hastanesi	07.04.2022
Medifema Hastanesi	02.03.2022

Tablo 15: 2. Grup Hastane İçeriklerinin Son Eklenme Tarihi

Tablolarda da görüldüğü üzere; içerik güncelliğine ilişkin incelemede dikkat çeken detay, ikinci gruptaki hastanelerin çoğunluğunda içerik tarih bilgisi bulunmamasıdır. Bu durum, içeriklerin güncelliği hakkında fikir sahibi olunabilmesini engellemektedir. İkinci gruptaki hastanelerin bloglarındaki içerik sayıları göz önünde bulundurulduğunda tarih bilgisi eklenmeyen hastanelerin, içeriklerini diğerleri kadar sık güncellemediği söylenebilmektedir.

Birinci gruptaki hastanelerden, çalışmanın yapıldığı Nisan ayı boyunca içerik yüklemeyen/güncellemeyen yalnızca 1 hastane bulunurken ikinci grupta ise bu ay boyunca içerik ekleyen sadece 1 hastane bulunmaktadır. Bu durumda, içerik özgünlüğünün de sıralamada önemli bir etken olduğu belirlenmektedir.

2.2.2. Anahtar Kelime Kullanımı Bakımından İnceleme

2.2.2.1. Anahtar Kelime Sayısı

Anahtar kelime analizi yapılırken Dopinger uygulamasından yararlanılmış, uygulamadaki ilk ve son tarih olan 2017 ve 2022 yılları arasında web sitesinin, Google organik arama sonuçlarında sıralanan anahtar kelime sayıları baz alınmıştır. Uygulama, bu anahtar kelime ile birlikte anahtar kelimenin kullanıldığı içeriğin bağlantı url'sini de paylaşmaktadır. Bu rapor incelendiğinde de en çok anahtar kelime ve trafik çeken bölümün, web sitelerinin blogları olduğu görülmüştür.

Hastane	**Anahtar Kelime Sayısı**
Medikal Park	195.809
Medicana	170.328
Acıbadem	172.643
Memorial	191.494
Florence	133.821

Tablo 16: 1. Grup Hastanelerin İçeriklerindeki Anahtar Kelime Sayısı

Hastane	**Anahtar Kelime Sayısı**
Başarı Hastanesi	47.963
Koru Hastanesi	61.592
Can Hastanesi	17.826
Levent Hastanesi	12.406
Medifema Hastanesi	17.785

Tablo 17: 2. Grup Hastanelerin İçeriklerindeki Anahtar Kelime Sayısı

Tablo 15 ve Tablo 16'da yer alan bilgilere bakıldığında; blog içerik sayılarıyla da bağlantılı olarak, anahtar kelime sayısında da birinci grup ve ikinci grup hastaneler arasında bariz farklılıklar bulunduğu göze çarpmaktadır. Birinci grup hastanelerin en az anahtar kelime sayısı 133.821 iken ikinci grup hastanelerin en fazla anahtar kelime sayısı 61.592'dir. Bu durum, hem içerik çeşitliliğinin hem de anahtar kelime kullanımının önemini bir kez daha göstermektedir.

2.2.2.2. Görsellerde ve Başlıklarda Anahtar Kelime Kullanımı

Bir içeriği öne çıkarmak için belirlenen kelimeler, o içeriğin anahtar kelimelerini ifade etmektedir. Anahtar kelimeler bir makale içerisinde ne kadar çok yerde tekrar edilirse arama motoru botlarının o içeriği tespit edip öne çıkarması o kadar kolaylaşmaktadır. Ancak bunun da bir limitinin olduğunu aksi takdirde bu içeriğin, Google tarafından sahte bir içerik olarak değerlendirilerek cezalandırılacağını unutmamak gerekmektedir.

Hastane	**Görsellerde Anahtar Kelime Kullanımı**	**Başlıklarda Anahtar Kelime Kullanımı**
MedicalPark	-	+
Medicana	+	+
Acıbadem	Kısmi	+
Memorial	-	+
Florance	Metin İçi Görsel Yok	+

Tablo 18: 1. Grup Hastane İçeriklerinin Görsel ve Başlıklarında Anahtar Kelime Kullanımı

Hastane	**Görsellerde Anahtar Kelime Kullanımı**	**Başlıklarda Anahtar Kelime Kullanımı**
Başarı	-	+
Koru	+	+
Can	+	+
Levent	+	+
Medifema	+	+

Tablo 19: 2. Grup Hastane İçeriklerinin Görsel ve Başlıklarında Anahtar Kelime Kullanımı

Bloglar; görsellerde ve başlıklarda anahtar kelime kullanımları incelendiğinde ikinci grupta bulunan hastanelerin, görsellerde anahtar kelime kullanımını daha başarılı bir şekilde uyguladıkları görülmektedir. Başlık ve alt başlıklarda anahtar kelime kullanımı ise her iki gruptaki tüm hastaneler tarafından uygulanmıştır.

Görsel kullanımındaki eksikliğin görselleri anahtar kelimeler ile kaydetme hususunda da yaşandığı açıktır. Sıralama açısından düşünüldüğünde bu unsurun diğerleri kadar etkili olmadığı söylenebilse de bu eksikliğin, ilk gruptaki hastanelerin önemli bir hatası olduğu da açıktır.

2.2.2.3. Metin İçi Vurgulu Anahtar Kelime Kullanımı

Metin içerisinde ana konu ile ilgili anahtar kelimelerin kullanılması ve bunun diğerlerinden ayırt edilebilir bir biçimde (çoğunlukla bold olarak) yazılması, Google algoritması tarafından fark edilmeyi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, seçilen anahtar kelimelerin metin uzunluğuna bağlı olarak belirli sayıda tekrar edilmesi de öne çıkmaya etki etmektedir.

Hastane	Anahtar Kelime Kullanımı	Anahtar Kelime Tekrar Sayısı
MedicalPark	-	0
Medicana	-	0
Acıbadem	+	2-5
Memorial	-	0
Florance	-	0

Tablo 20: 1. Grup Hastane İçeriklerinde Metin İçi Vurgulu Anahtar Kelime Kullanımı

Hastane	Anahtar Kelime Kullanımı	Anahtar Kelime Kullanımı Tekrar Sayısı
Başarı	-	0
Koru	+	1-7
Can	+	3-8
Levent	-	0
Medifema	-	0

Tablo 21: Grup Hastane İçeriklerinde Metin İçi Vurgulu Anahtar Kelime Kullanımı

İki gruptaki hastaneler bu açıdan analiz edildiğinde ilk gruptaki hastanelerden yalnızca bir tanesinin bu unsura dikkat ettiği görülmektedir. Diğer hastanelerin makale içeriklerinin hiçbirinde vurgulu anahtar kelime kullanımı bulunmamaktadır.

İkinci gruptaki hastanelerde ise iki hastanenin vurgulu anahtar kelime kullandığı ve bu kelimelerin tekrar sayısının da daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, yine her iki gruptaki hastanelerin SEO çalışmalarındaki bir eksisini ortaya çıkarırken, sıralamaya ise diğerleri kadar etkisi olmadığı görülmüştür.

2.2.3. Blog Yapısı Özellikleri Açısından İnceleme

2.2.3.1.Optimize Edilmiş URL Kullanımı

Optimize edilmiş URL kullanımı, yani içeriklerin paylaşıldığı URL'yi içerik ve Google algoritmalarına uygun şekilde oluşturmak da Google sıralamasına ve kullanıcıların, siteyi daha kolay bulmalarına etki etmektedir.

Hastane	Anahtar Kelime Kullanımı	Başlıkla Uyumlu URL	Temiz URL
MedicalPark	+	Kısmi	-
Medicana	+	+	-
Acıbadem	+	+	+
Memorial	+	+	+
Florance	+	Kısmi	+

Tablo 22: 1. Gruıp Hastane Bloglarında Optimize Edilmiş URL Kullanımı

Hastane	Anahtar Kelime Kullanımı	Başlıkla Uyumlu URL	Temiz URL
Başarı	+	+	+
Koru	+	+	-
Can	+	+	-
Levent	+	+	+
Medifema	+	+	+

Tablo 23: 2. Gruıp Hastane Bloglarında Optimize Edilmiş URL Kullanımı

Optimizasyon; URL'de içeriğin ana konusunu yani anahtar kelimelerinden birini içeren başlık bulundurması, makalenin ana başlığıyla birebir uyumlu URL kullanımı ve URL içerisinde herhangi bir sayı veya anlamsız sözcük dizinleri bulunmayan URL kullanımı göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Buna göre iki gruptaki hastanelerin de URL'lerinde anahtar kelime kullandıkları görülürken; başlıkla birebir uyumlu URL kullanımına ilk gruptaki hastanelerin kimi içeriklerinde dikkat edilmediği belirlenmiştir. Temiz URL kullanımı ise her iki gruptaki hastanelerin ikisinin eksik yönlerindendir. İkinci gruptaki hastanelerin, optimize edilmiş URL kullanımına daha çok dikkat ettiği fakat bu durumun sıralamaya etkisinin diğer unsurlar kadar belirleyici olmadığı açıktır.

2.2.3.2. Blog Açılma Hızı (Mobil/Masaüstü)

Blogların açılma hızı ve buna etki eden unsurların tamamının kullanımına yönelik toplam puan (performans puanı), Google'ın bir programı olan https://pagespeed.web.dev/ kullanılarak hesaplanmıştır.

Hastane	Sayfa Açılma Hızı	Performans Puanı
MedicalPark	3.7. sn./1.2. sn.	25 (Başarısız) / 66 (Başarılı)
Medicana	2.1 sn./0.7 sn.	25 (Başarısız) / 56 (Başarılı)
Acıbadem	4.6 sn./2.8 sn.	12 (Başarısız) / 42 (Başarısız)
Memorial	2.8. sn./0.6 sn.	33 (Başarısız) / 89 (Başarılı)
Florance	3.8 sn./0.9 sn.	34 (Başarısız) / 79 (Başarılı)

Tablo 24: 1. Grup Hastane Bloglarının Açılma Hızı

Hastane	Sayfa Açılma Hızı	Performans Puanı
Başarı	3.8. sn./1.1. sn.	25 (Başarısız) / 69 (Başarılı)
Koru	4.7. sn./1.2. sn.	41 (Başarısız) / 62 (Başarılı)
Can	2.0. sn./0.5. sn.	26 (Başarısız) / 65 (Başarılı)

Levent	1.5. sn./0.7. sn.	89 (Başarılı) / 99 (Başarılı)
Medifema	4.2/1.0. sn.	40 (Başarısız) / 86 (Başarılı)

Tablo 25: 2. Grup Hastane Bloglarının Açılma Hızı

Mobil ve masaüstü açılma hızı olarak ayrı ayrı değerlendirilen iki gruptaki hastanelerin açılma hızları arasında bariz bir farklılık saptanmamıştır. Ancak ikinci grupta bulunan Levent Hastanesi hariç tüm hastanelerin sağlık bloglarının mobil açılma hızı performansında başarısız oldukları belirlenirken; ilk gruptaki Acıbadem Hastanesi ise her ikisinde de başarısız olan tek hastane olmuştur. Bu bulgular, web sitelerinin özellikle mobil açılma hızı alanında, yükseltmeye yönelik çalışmalar yapmaları gerektiğini ortaya koymuştur.

Sonuç

Arama motoru pazarlaması; dijital pazarlama stratejilerinden yalnızca bir tanesidir. Ancak bir ürün veya hizmete ulaşma alışkanlıklarının değişmesi, arama motoru pazarlamasını, dijital pazarlama stratejileri arasından öne çıkarmaktadır. Bu çalışmada; arama motoru pazarlamasının iki kolunu oluşturan SEO ve CRO çalışmalarından SEO stratejileri üzerinde durulmuştur.

SEO çalışmalarının başarıya ulaşabilmesi için bir web sitesinin tüm bölümlerinin doğru SEO uygulamaları ile oluşturulması gerekmektedir. Ancak bu çalışmada, web sitelerinin yalnızca blog bölümleri üzerinde durulmuş ve hem blogların yapısı hem de makale içeriklerinin SEO'ya uygunluğu kontrol edilmiştir. Dopinger uygulamasının gösterdiği sonuçlara göre; web sitelerine en çok ziyaretçi blog bölümleri üzerinden çekilmektedir, çünkü bir sağlık tüketicisinin arama motorunda aradığı sağlığa yönelik soruların cevaplarına yönelik cevaplar bu bloglarda bulunan içeriklerde toplanmaktadır.

Tüm bu nedenlerle önem taşıyan blog kullanımının, doğal arama sonuçlarındaki sıralamaya etkisi de bu çalışma ile bir kez daha anlaşılmıştır. Yalnız SEO çalışmaları yapmak tek başına yeterli olmasa da başarılı bir şekilde uygulanan SEO stratejileri ile oluşturulan blogların, arama motoru pazarlaması sürecinin hedefine ulaşmasında son derece önemli bir unsur olduğu açıkça görülmektedir.

Çalışmanın örneklemini oluşturan hastanelerin hiçbiri, incelenen SEO stratejilerinin tamamını eksiksiz bir şekilde uygulamıyor olsa da birinci grup hastanelerin, ikinci grup hastanelere göre daha fazla SEO stratejisini eksiksiz olarak uyguladığı tespit edilmiştir. Bu durum, doğru SEO stratejileriyle oluşturulan blog kullanımının, arama motorlarında yapılan aramalarda sonuçlanan listeler arasında ilk 10'da yer alabilmek üzerindeki etkisinin göstergesi olarak kabul edilebilmektedir.

Birinci ve ikinci grup hastanelerin uygulamaları arasında bariz farklılıklar bulunan içerik sayısı, içerik uzunluğu, içerik güncelliği ve anahtar kelime sayısı kriterlerinin, bu farklılık göz önüne alınarak, web sitelerinin sıralamadaki yerini diğer kriterlere göre daha fazla etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yine de tüm kriterlerin eksiksiz olarak uygulandığı bir SEO çalışmasının başarıya ulaşmasının daha kolay olacağını unutmamak gerekmektedir.

Her iki gruptaki hastanelerin de önemli eksikliklerinin tespit edildiği, özellikle; görsel kullanımı, link kullanımları, metin içi vurgulu anahtar kelime ve optimize edilmiş URL kullanımı bileşenlerine yönelik çalışmalarını artırmaları ve bu hususlarda iyileştirmeler yapmaları önerilmektedir. Bu çalışmanın, her ne kadar belli başlı hastanelerin blogları üzerine temellenmiş olsa da, dijital pazarlama ve SEO çalışmalarını geliştirmek isteyen tüm özel hastanelerin, çalışmada belirtilen kriterleri göz önünde bulundurarak web sitelerinde iyileştirmeler yapabilmeleri için yol gösterici nitelikte olacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada yalnızca blog kullanımındaki SEO çalışmaları karşılaştırılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda 1. Grup ve 2. Grup hastanelerin tüm web sitesindeki SEO çalışmalarının karşılaştırılmasının yapılması ve eğer mümkünse sayfa dışı optimizasyonlarının da değerlendirilerek daha kapsamlı bir inceleme gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

Adam, S., Vocino, A. & Bednall, D. The World Wide Web in Modern Marketing's Contribution to Organisational Performance, *Marketing Intelligence & Planning* 27(1), 7-24.

Barry, C., Charleton, D. (2009). In Search of Search Engine Marketing Strategy Amongst SME's in Ireland. In: Filipe, J., Obaidat, M.S. (eds) e-Business and Telecommunications. ICETE 2008. Communications in Computer and Information Science, Springer, Berlin, Heidelberg. *48*, 113-124.

Croft, B.W., Metzler, D., Strohman, T. (2015). Logo Search Engines: Information Retrieval in Practice, Londra: Pearson Education.

Curran, K. (2004). Tips for Achieving High Positioning in the Results Pages of the Major Search Engines. *Information Technology Journal*, 43(4), 54-58.

Cotton, B. (2022). Conversion Rate Optimization (CRO): 8 Ways To Get Started. https://blog.hubspot.com/marketing/conversion-rate-optimization-guide, Erişim Tarihi: 06.05.2022.

Çetin L. (2018). Sağlık Hizmeti Veren Kurumlarda Güncel Pazarlama Teknikleri, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Demirayak, İ. (2021). İçerik Uzunluğu Bir Sıralama Faktörü mü? https://www.aramamotoru.com/icerik-uzunlugu-bir-siralama-faktoru-mu/ Erişim Tarihi: 03.05.2022.

Desai, V. (2019). Digital Marketing: A Review. International Journal of Trend in Scientific Research and Development (ijtsrd), 196-200.

Dietz, J. (2021). Why Healthcare Websites Need SEO. https://www.coffeycomm.com/blog/posts/why-healthcare-websites-need-seo/ Erişim Tarihi: 06.05.2022.

Digital Marketing Institute (2019) To Measure & Optimise Your Digital Marketing Campaigns with Google Analytics: Articles in Search Engine Optimization (SEO), https://digitalmarketinginstitute.com/blog/measure-optimise-digital-marketingcampaigns-google-analytics, Erişim Tarihi: 02.05.2022.

Doğan, Ş. (2021). Dijital Pazarlamada İnternet arama Motorlarının Kullanımı: Morhipo ve Trendyol Sitelerinin Karşılaştırmalı Analizi. *İNİF E- Dergi*, 6(1), 123-139.

Egri, G., & Bayrak, C. (2014). The Role of Search Engine Optimization on Keeping the User on the Site. *Procedia Computer Science*, *36*. 335-342.

Google. (2019). Arama Motoru Optimizasyonu (SEO) Başlangıç Kılavuzu. https://developers.google.com/search/docs/beginner/seo-starter-guide Erişim Tarihi: 03.05.2022.

Gülmez M. ve Dörtyol, İ, T. (2013). "The Paths From Service Quality Dimensions To Customer Loyalty: An Application On Supermarket Customers", *Management Research Review*, 36(3), 239-255.

Karlık, M., (2018). Arama Motoru Mimarisi ve Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Konya Teknik Üniversitesi, Konya.

Kingsnorth, S. (2019). Digital Marketing Strategy: An Integrated Approach to Online Marketing. London: Kogan Page Publishers.

Munoz, A. (2020). CRO: Techniques and Strategies to Optimize Your Conversion rate, https://blog.saleslayer.com/what-is-conversion-rate-optimization Erişim Tarihi: 05.05.2022.

Purcarea, V. L. (2019). The Impact of Marketing Strategies in Healthcare Systems. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6685306/ Erişim Tarihi: 01.05.2022.

Saminathan. R, D., ve Packiaraj, E. (2021). *SEO* Techniques and its Imptortance in Digital Marketing, *UGC Care Journal*, *Vol-43 No.-04 (III)*. 54-58.

Sapaz, B.,Yorgancıoğlu, T. (2018). Arama Motoru Optimizasyonu (seo): Özel Hastane Web Siteleri Üzerine Birinceleme. 2ND Internatıonal Health Science an Life Congress (IHSLC2019), Burdur, Türkiye.

SmilarWeb. (2021). En Popüler Web Siteleri Sıralaması, https://www.similarweb.com/tr/top-websites/category/computers-electronics-and-technology/search-engines/ Erişim Tarihi: 02.05.2022.

Sözen, M.E. (2020). Yeni Medya Reklamcılığı ve E-Ticaret Siteleri Kapsamında Arama Motoru Optimizasyonu Etkileri. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Topfloor. (2018). A Marketer’s Guide To Search Engine Marketing, Tofoor Evalueting Results, Berlin.

van Eijk, N. (2009). Search Engines, the New Bottleneck for Content Access, içinde, Telecommunication Markets (pp.141-156).

Veglis, A. ve Giomelakis, D. (2019). Search Engine Optimization. ,Future Internet, MDPI, 12(1), 1-2.

Yüksel, D. & Tolon, M. (2019). Dijital Pazarlama Stratejisi Olarak Arama Motoru Optimizasyonu (SEO). International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry , 3 (3), 236-243.

ERKEN ÇOCUKLUKTA AÇIK ALANDA MATEMATİK ETKİNLİKLERİ GELİŞTİRME ÖRNEĞİ

S. Seda BAPOĞLU DÜMENCİ[1], Figen GÜRSOY[2]

[1]Dr., Uluslararası Final Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Okul Öncesi Eğitimi Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-2878-1120, Telefon: 05353899976, Mail: seda.dumenci@mta.gov.tr

[2]Prof.Dr., Ankara University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development,

ORCID No: https://orcid.org/0000-0002-6199-4024

ÖZET

Çocukların erken yaşlardan itibaren matematiksel düşünmeyi öğrenmesi ve matematiksel kavramlara ve sayısal becerilere ilişkin derin bir anlayış geliştirebilmeleri için, yaparak yaşayarak uygulayabilecekleri somut kavramlara ihtiyaçları vardır. Bu somut kavram önerilerinin geliştirilmesi için, matematik eğitim programında zenginleştirilmiş uygulamalardan faydalanılabilir. Eğitimin ilk kademesi olan okul öncesi dönemde çocuklar, erken yaşlardan itibaren matematiği doğanın ve dış çevrenin çeşitli kaynaklara sunduğu öğretim stratejilerini kullanarak öğrenebilirler. Bu noktadan hareketle, Ankara il merkezinde bulunan kamu kurum kreşinde eğitim almakta olan erken çocukluk dönemindeki 93 çocuğun, matematik becerilerini geliştirmek amacıyla hazırlanan, açık alanda uygulanan matematik etkinlikleri geliştirilme süreci hakkında bilgi verilmektedir. Açık alanda uygulanan matematik etkinliklerinin geliştirilmesi sırasında; kuramsal çerçevenin seçilmesi, etkinlik tasarısının hazırlanması, ihtiyaç belirleme çalışmasının yapılması, etkinlik program içeriğinin oluşturulması, uzman görüşünden destek alınması, eğitim ortamlarının düzenlenmesi ve etkinlik programının etkililiğinin belirlenmesi aşamalarından oluşmaktadır. Erken çocukluk döneminde eğitim almakta olan çocuklara hazırlanan matematik eğitim programı 45 etkinlikten oluşmakta olup, her bir etkinlik süresi yaklaşık 25 dakika olarak planlanmıştır. Haftada 3 gün, 5 hafta süren açık alanda matematik uygulamalarında belirtilen alt konulara ait, 3-6 yaş arasında kullanılabilecek etkinlikler bulunmaktadır. Sınıf dışında gerçekleştirilen matematiksel ve bilimsel etkinlikler, öğrenmeyi kolaylaştıran ve öğrenmeye yol açan açık alanda matematik etkinlikleri rakamlar, geometri, parça bütün, gruplama, eşleştirme ve ölçme alt konularından oluşmaktadır. Uzaklıklar, ölçümler, doğadan toplanan farklı nesnelerle karşılaştırmalar, eşleştirmeler doğrudan ve somut bir şekilde deneme fırsatına sahip olunduğunda, doğada matematik öğretimi çok daha kolay olabilmektedir. Bu araştırma ile, erken çocukluk dönemi çocuklarına açık alanda uygulanacak matematik etkinliklerini planlama ve uygulama becerilerinin kazandırılmasının önemi hakkında bilgi verilmektedir. Çocukların açık alanda yaptıkları etkinlikler sonucunda çevre ile etkileşime girerek deneme, yanılma, sayma, sonuç çıkarma, gözlem yapma, matematiği hissetme gibi temel kazanımları anlaşılabilir ve uygulanabilir şekilde etkili bir öğrenme ortamı içinde elde edecekleri ön görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi matematik, erken çocukluk dönemi, matematik eğitimi.

1. GİRİŞ

Temel bir yaşam becerisi olan matematiğin hayatın içerisinde günlük yaşam becerileri ile entegre edilmesi, somutlaştırarak eğlenceli öğrenme ortamlarının kurulması Millî Eğitim Bakanlığının hedefleri arasında yer almaktadır (Özer, 2022). Yaşamın içerisindeki temel matematik ihtiyacı ve bunun da yaşam boyunca etkisi düşünüldüğünde, çocukların matematiği sevmeleri ve başarılı olmaları bir ihtiyaca dönüşebilir (Marcelino ve ark., 2012). 1960'dan itibaren ABD' de ve Türkiye'nin de katılımı ile matematik ve fen alanlarında karşılaştırılmalı bilgi edinilmesini sağlayan TIMSS araştırmalarından da elde edilen bulgular, ülkemizin matematik başarı puanının arttığı ama bu artışın istenilen düzeyde olmadığı yönündedir (Arifoğlu, 2019). Bu sebeple ulusal matematik öğretmenleri konseyinin de ifade ettiği gibi, öğrenciler için heyecan verici ve yaşam temelli uygulama örnekleri ön plana çıkmaktadır (NTCM, 2000). Gardner'ın (2017) da çoklu zeka teoreminde belirttiği üzere açık alanda yer alan etkinliklerin ve ortamların oluşturulması ile bilimsel deneyler, matematik alıştırmaları gibi birçok disiplinin geniş bağlamsal çerçeveler arasında güncel bağlantılar kurmada başarılı olmalarına yardımcı olmakla beraber, bu etkileşimli ve uygulamalı öğretim yaklaşımıyla, öğrencilerin okula ve öğrenmeye karşı coşkusu genellikle artabilmektedir (Johnson, Duffek ve Richards, 2008). Günümüzde açık alanların okul kampüslerine dahil edilmesi giderek daha popüler bir kavram haline gelmiştir. Böylece çocukların dışarıda daha sık oynamasıyla fiziksel aktivitelerinin artması ve eğitime daha çok entegre edilmesi beklenmektedir (Mann ve ark., 2021). Pugh ve Girod'un (2007) da Dewey'in (1958) öğrenme yaklaşımına da dayandırarak okul dışı öğrenme ortamlarının yeniden görme ve anlamlandırma ile ilgili farklı bakış açıları kazandırma konusunda destek sağlayabileceklerini ifade etmektedirler. Bu sebeple öğrenciler başlangıçta alana ilişkin terimleri daha iyi anlamlandırmak için, fiziksel olarak somut materyallere ihtiyaç duyabilmektedirler (Sarama ve Clements, 2009). Bu somut materyallerin ve çevreden elde edilen ürünlerin tek başına varlıkları matematiğin anlatımında yeterli olmadığından, materyaller arasında bağlantı kurarak düşünme becerilerini geliştirmek hedeflenmemelidir (Baroody, 2017). Açık alan etkinliklerinin eğitimdeki önemi vurgulanmasına rağmen istenilen noktaya gelmemekle birlikte, içerik bilgisini, ilgiyi ve motivasyonu artırmanın hem sosyal ve hem de ekolojik hesap verebilirliği geliştirmenin bir yolu olarak çevre ile bağlantı kurarak, okul dışı deneyimlerinin kullanılması açısından önem taşımaktadır (Braund ve Reiss, 2006). Bu noktada çocukların açık alanda oynadıkları oyunlar ile matematiksel becerilerini geliştirdikleri, gerekli durumlarda test etmek ve tekrar denemek amacıyla somut materyaller kullandıkları, birbirleriyle de iletişime geçerek mizah becerilerini kullandıkları görülmüştür (Sumpter ve Hedefalk, 2015). Açık alanda uygulanan matematik etkinlikleri, birçok farklı materyallerin kullanımına olanak sağlaması, tekrar etme imkânı sunması ve daha özgür hareket edilebilmesi gibi birçok olumlu özelliğe sahiptir (Skinner ve Dancer, 2012). Fakat açık alanın en etkili şekilde ve dikkatlice tasarlanması için programın hazırlanması, açık alanın sınırlanması, güvenlik tedbirlerinin alınması, uygun materyallerin seçimi planlanma aşamasındaki en önemli hususlar arasındadır (Nunemacher, Lakoff ve Nunez, 2002). Örneğin; ölçek ve su kabakları gibi açık uçlu davetler, çocukları matematiksel oyun yoluyla kendi sorularını geliştirmeye ve araştırmaya teşvik eden öğretmen veya çocuk tarafından

sağlanan materyallerden oluşur. Bu malzemeler, çocukların yenilikçi şekillerde kullanması için merkezi bir dış mekanda bir merkez olarak düzenlenebilir. Farklı türde ölçekler veya cetveller gibi ilginç ölçüm araçları, çubuklar ve bloklar dahil çeşitli yapı malzemeleri, zarlar ve domino gibi matematik araçları veya vidalı ve cıvatalı bir delikli pano sağlamak, çocukları etkileşim kurma biçimlerinde yaratıcı olmaya teşvik edebilir (Sibbald, 2021). Değerlendirme aşamasında ise; matematiksel oyunu gözlemlerken, başvurulacak değerlendirme sorularının bir listesine sahip olmak yarar sağlayabilmektedir (Sargent, 2020). Sonuç olarak alan yazınından elde edilen bilgiler neticesinde eğitimin ilk kademesi olan okul öncesi eğitim döneminde açık alanda matematik etkinliklerinin hazırlanmasına ilişkin hazırlanan programın içeriğinin ve program aşamalarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Problem Cümlesi

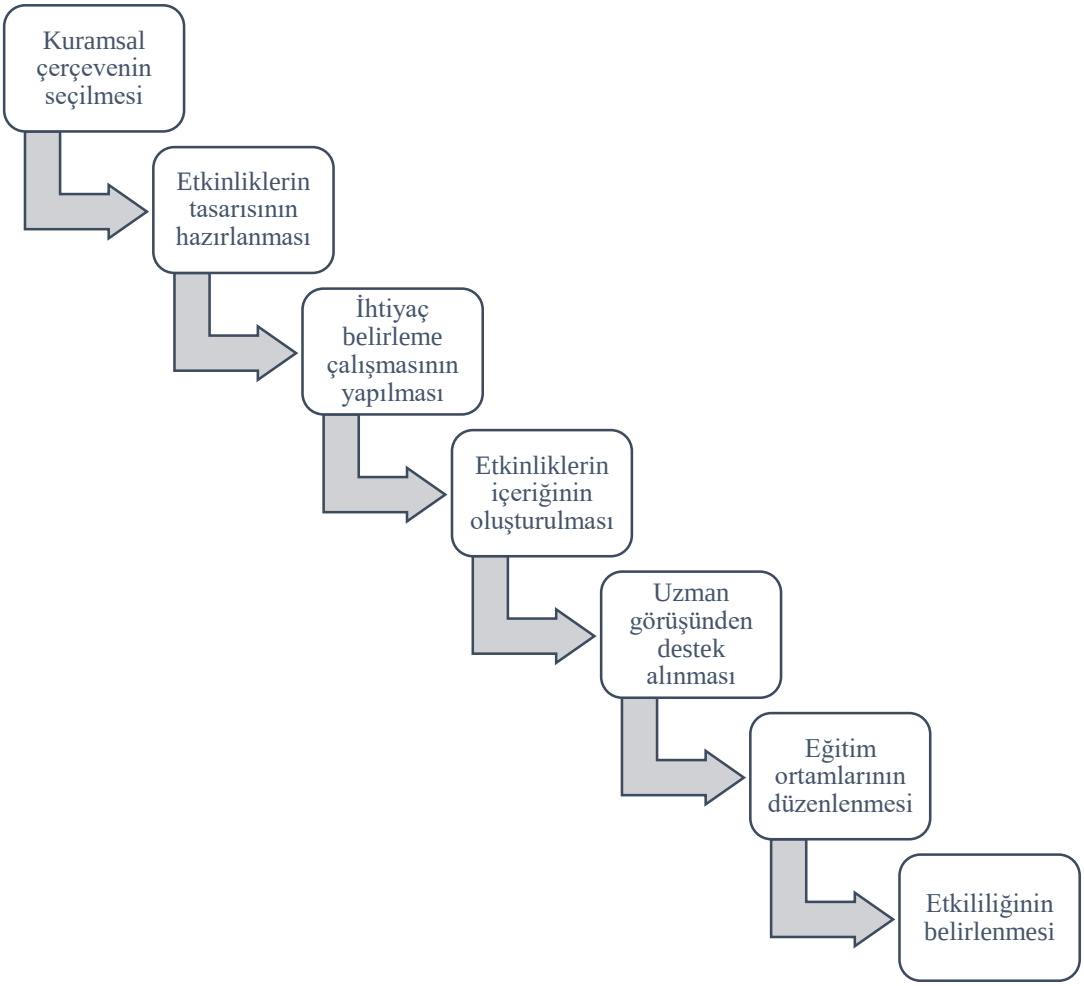
Araştırmada erken çocuklukta açık alanda matematik etkinliklerine ilişkin hazırlanan etkinliklerin, hazırlık ve uygulama aşamaları nelerdir?

2. YÖNTEM

Erken çocuklukta açık alanda matematik etkinliklerinin geliştirilmesi; nitel araştırma görüşme, gözlem, doküman ve uygulamalara dayalı gözlemsel bir durum çalışmasıdır. Durum çalışması ile var olan durumların detaylı bir şekilde incelenmesini sağlayan, kendi içerisinde aşamaları olan ve bu aşamaların meydana getirdiği modelin de uygulama aşamalarına yer veren, derinlemesine analiz etme imkanı sunan gözlemsel bir durum çalışması planlanmıştır (Büyüköztürk ve ark., 2016; Creswell, 2020).

3. BULGULAR

Erken çocuklukta açık alanda matematik etkinliklerinin geliştirilmesi sırasında yedi aşamadan faydalanılmıştır.

Şekil 1. Erken çocuklukta açık alanda hazırlanan matematik etkinlikleri hazırlanma aşamaları (Demirel, 2015)

1. **Kuramsal çerçevenin seçilmesi:** Hazırlanan eğitim programının dayandığı kuram ile eğitim durumlarının düzenlenmesi, eğitim etkinliklerinin oluşturulması, materyallerin hazırlanmasına kadar her basamakta en temel desteği sağlamaktadır (Demirel, 2015). Dienes'in öğrenme teorisine göre; planlanarak hazırlanmış matematiksel kavramları yaparak yaşayarak oyun, hikaye ve dans yoluyla öğretilmesi gereklidir (Gningue, 2016). Aynı zamanda Gardner (2017) 'ın çoklu zeka kuramı ile farklı zeka alanlarına sahip bireylerin arasında da işbirliği kurulması hedeflenmektedir.
2. **Etkinlik tasarısının hazırlanması:** Niçin, ne, nasıl ve ne kadar sorularına verdikleri cevapların incelenerek hedef, içerik, öğretme süreci ve değerlendirme aşamaları arasındaki ilişkilerin hazırlanmasıdır (Demirel, 2015). Modüler program yaklaşımı ile her modülün kendi içerisinde ve modüller arasında da bir bütün oluşturulmasına dikkat edilerek tasarlanmıştır.
3. **İhtiyaç belirleme çalışmasının yapılması:** Hazırlanan etkinlik programının konu ile ilgili bağlantısını belirlemek amacıyla katılımcıların ihtiyaçlarının belirlendiği aşamadır. Bu aşama eğitim ihtiyaçlarının değerlendirilmesi, eğitimin hedeflerine ulaşılmasına nasıl yardımcı olunabileceğini belirleme sürecidir. Eğitim ihtiyaçlarının değerlendirilmesi, soruna, fırsata somut çözüm veya çözümler yaratmak için yapılan çalışmaları içermektedir (Rossett, 2009). Ulusal ve uluslararası alanyazında okul öncesi eğitim döneminde matematik eğitimine yönelik yapılan çalışmalar ve erken çocukluk döneminde matematik uygulamalarına yönelik uygulamalar sahada gözlem yapılarak incelenmiştir.
4. **İçeriğin oluşturulması:** Etkinlikte kullanılacak ögelerin seçimi ile tasarımın öne çıkması gereken alanların seçiminin ve etkinlikteki ögelerin birbirleriyle olan ilişkisinin belirlendiği aşamadır (Erden, 1995). Öğrenen çocuk merkezli tasarım ile erken çocuklukta matematik etkinliklerinin çocukların gözlem ve yaşantı yoluyla öğrenebileceği etkinlik içerikleri oluşturulmuştur.
5. **Uzman görüşünden destek alınması:** Açık alanda matematik etkinliklerinin oluşturulması sonrasında etkinliklerde yer alan yer alan amaç ve kazanımların, erken çocukluk döneminde hazırlanan matematik etkinliklerine ilişkin uzman görüş formundan yararlanılmıştır.
6. **Eğitim ortamlarının düzenlenmesi:** Açık alan etkinliklerinin oluşturulması, güvenli materyallerin seçimi, hedef ve kazanımlar ile ilişkilendirilmesi amacıyla 45 etkinlik oluşturulmuştur.
7. **Etkililiğinin belirlenmesi:** Hazırlanan etkinliklerinin etkililiği için etkinliklerin uygulayıcıların matematik gelişimlerine olan katkısı ve öğrencilerin matematik sevme düzeylerine olan etkisi, çocukların matematik bilgi düzeyleri üzerindeki etkisi incelenmesi hedeflenmektedir. Dağlı ve Dağlıoğlu (2018) tarafından geliştirilen çocuklar için matematiği sevme ölçeği alt boyutlarında yer alan rakamlar, geometri, parça bütün, gruplama, eşleştirme, ölçme olmak üzere 6 başlık adı altında 45 etkinlik geliştirilmiştir.

Çizelge 1. Erken çocuklukta açık alanda geliştirilen matematik etkinlikleri

Konu	Etkinlik Adı	Kazanım Sayısı f	Gösterge sayısı f	Kullanılan Materyaller
Rakamlar	Kum havuzundaki sayıları bulma	BGK 4	BGG 8	Karton sayı kartları ve kum havuzu
	Atık şişeleri sayısına göre devirme	BGK 7	BGG 11	Pet şişe vb.
	Plaka oluşturma	BGK 7	BGG 10	Karton ve kalem
	Mıknatıs ile bahçedeki gizlenen sayıları yakalama	BGK 7	BGG 15	Mıknatıs ve ataç
	Sayı kadar kozalağı hedefe atma	BGK 4	BGG 9	Kozalak
	Doğadaki sayılar	BGK 8	BGG 17	Sayı kartları
	Çetele yapma	BGK 7	BGG 10	Kart
	Ağaç evdeki sayılar	BGK 4	BGG 10	Sayı kartları
	Karışık sayıları sırala	BGK 5	BGG 12	Sayı kartları
Geometri	Şekil zarını atma ve şekil oluşturma	BGK 10	BGG 18	Karton zar
	Ağaçtaki gizli şekilleri bulma	BGK 4	BGG 10	Sayı kartları
	At kestaneleri ile geometrik şekil oluşturma	BGK 8	BGG 17	Geometrik şekil kartları
	Daire yapma	BGK 10	BGG 18	Doğada bulunan malzemeler
	Kare yapma	BGK 10	BGG 18	Doğada bulunan malzemeler
	Üçgen yapma	BGK 10	BGG 18	Doğada bulunan malzemeler
	Doğada bulduğun ürünlerle gösterilen geometrik şekli yapma	BGK 10	BGG 18	Doğada bulunan malzemeler
Parça Bütün	Doğadaki nesneleri eşleştirme	BGK 5	BGG 12	Doğada bulunan malzemeler
	Eşini bul geometrik şekli tamamla	BGK 10	BGG 18	Doğada bulunan malzemeler
	Yarım kalan parçaları birleştirerek tamamlama	BGK 10	BGG 20	Şekil kartları
	Yapboz yapma	BGK 7	BGG 10	Karton
	Doğada örüntü 1	BGK 10	BGG 14	Doğada bulunan malzemeler
	Doğada sudoku 1	BGK 12	BGG 16	Doğada bulunan malzemeler
	Doğada örüntü 2	BGK 10	BGG 14	Doğada bulunan malzemeler
	Doğada sudoku 2	BGK 12	BGG 16	Doğada bulunan malzemeler
Gruplama	Renklerine göre gruplama (yapraklar vb.)	BGK 4	BGG 8	Doğada bulunan malzemeler
	Boylarına göre gruplama (dal parçaları vb.)	BGK 6	BGG 10	Doğada bulunan malzemeler ve şerit metre
	Ağırlıklarına göre gruplama (at kestanesi, kozalak vb.)	BGK 6	BGG 10	Doğada bulunan malzemeler ve elektronik tartı
	Genişliklerine göre gruplama	BGK 6	BGG 10	Doğada bulunan malzemeler ve şerit metre
	Kodlama belirtilen renklere göre boyama	BGK 6	BGG 10	Kalem ve kağıt
	Aynı sayıları aynı renge boyama	BGK 7	BGG 10	Kalem ve kağıt

	At kestanesinin altındaki şekillere göre eşleştirme	**BGK 4**	**BGG 8**	**Doğada bulunan malzemeler**
Eşleştirme	Renk, taş, kozalak eşleştirme	BGK 4	BGG 8	Doğada bulunan malzemeler
	Eşini bul oyunu (kozalak, kestane vb.)	BGK 4	BGG 8	Doğada bulunan malzemeler
	Şekli tanıdın mı?	BGK 10	BGG 18	Doğada bulunan malzemeler
	Aynı tohumları bul	BGK 7	BGG 10	Doğada bulunan malzemeler
	Farklı olan çiçeği bul	BGK 7	BGG 10	Doğada bulunan malzemeler
Ölçme	Doğada hafıza oyunu	BGK 5	BGG 8	Doğada bulunan malzemeler
	Metreyle kendi boyunu ölçme	BGK 8	BGG 12	Şerit metre
	Dal parçalarını uzunluklarına göre sıralama	BGK 6	BGG 10	Doğada bulunan malzemeler ve şerit metre
	Doğada bulduğun taşları vb. ağırlıklarına göre sıralama	BGK 5	BGG 7	Doğada bulunan malzemeler ve şerit metre
	Top kaç saniye havada kaldı?	BGK 5	BGG 6	Kronometre ve top
	Çimende dart oyunu	BGK 5	BGG 6	Karton
	Kaç kozalak boyum var?	BGK 9	BGG 14	Kozalak
	Hangi araba önde?	BGK 5	BGG 6	Oyuncak araba
	Bu çukur ne kadar derin?	BGK 8	BGG 10	Doğada bulunan malzemeler ve şerit metre

Erken çocuklukta açık alanda matematik etkinliklerinin geliştirilmesi sürecinde; rakamlar, geometri, parça bütün, gruplama, eşleştirme, ölçme olmak üzere 6 konu 45 etkinlikten faydalanılmıştır. Açık alanda hazırlanan etkinliklerin Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü Okul Öncesi Eğitimi Programı'nda yer alan bilişsel gelişim kazanım (BGK), bilişsel gelişim göstergelerine (BGG) ve materyallerine yer verilmiştir.

Görsel 1. At kestaneleri ile geometrik şekil oluşturma

Görsel 2. Sayı kadar kozalağı hedefe atma

Görsel 3. Kum havuzundaki sayıları bulma

Görsel 4. Çetele yapma

Görsel 5. Metreyle kendi boyunu ölçme

Görsel 6. Ağırlıklarına göre sıralama

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma ile, erken çocukluk döneminde disiplinlerarası bir yaklaşım ile açık alanda geliştirilen matematik etkinliklerinin hazırlanma süreci hakkında bilgi verilmiştir. Etkinliklerin geliştirilmesi sürecinde kuramsal çerçevenin seçilmesi, etkinlik program tasarının hazırlanması, ihtiyaç belirleme çalışmasının yapılması, etkinlik program içeriğinin oluşturulması, uzman

görüşünden destek alınması, eğitim ortamlarının düzenlenmesi ve etkinlik programının etkililiğinin belirlenmesi olmak üzere yedi aşamadan faydalanılmıştır. Okul öncesi dönemde sistemli bir matematik programının gerekliliği alanyazında sürekli olarak vurgulanmakta (Sarama ve Clements, 2009; Starkey, Klein ve Wakeley, 2004) ve erken çocuklukta verilen matematik eğitiminin de ilerleyen eğitim yaşantılarındaki matematik becerilerini de olumlu etkilediği yapılan boylamsal çalışmalarla desteklenmektedir (Duncan ve ark., 2007; Lewis Presser ve ark., 2015). Sadece normal gelişim gösteren çocuklarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda dezavantajlı sosyoekonomik duruma sahip ailelerin çocuklarının ve özel gereksinimli çocukların da erken çocuklukta müdahale kapsamında matematik becerilerini geliştiren programlar çokça mevcuttur. Böylece erken çocuklukta sistemli bir şekilde matematik programlarının geliştirilmesi beklenen bir sonuçtur (Yıldırım Hacıibrahimoğlu, 2022). Erken çocukluk döneminde açık alanda matematik etkinliklerinin de kuramsal kısmını, eklektik bir yaklaşım seçerek çocukların doğal çevre ve çevreyi meydana getiren unsurları ile etkileşime girerek, matematik ile eğlenerek öğrenme fırsatı yaratacak bir yaklaşıma odaklanılmıştır. Köroğlu ve Yeşildere ‘nin (2004) de ifade ettiği gibi farklı zeka bölümlerine sahip olan öğrenciler, matematik ile doğa zekayı ilişkilendirerek matematiğe olan ilgilerinde ve başarıların da etkili olabilmektedir. Hazırlanan etkinliklerin içeriğinde rakamlar, geometri, parça bütün, gruplama, eşleştirme, ölçme konularına yer verilmiştir. Dört yaş grubu ve üzeri yaş grubu çocuklar için geliştirilen Pre-K Mathematics Tutorial (PKMT)” müdahale programında da sayı, aritmetik, geometri, uzay ve ölçme ile ilgili matematik kavramlarını somut materyaller kullanarak destekleyecek etkinlikler yer almaktadır (Barnes ve ark., 2016). Etkinliklerin hazırlanma sürecinde eğitim ortamlarının düzenlenmesi kısmında Bobis ve arkadaşlarının (2010) belirttiği gibi, erken çocuklukta matematik öğretiminin didaktik öğretim yöntemleri yerine, oyun temelli öğrenme ortamlarına yer verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Geliştirilen etkinliklerde de, açık alanda doğada bulunan kozalak, taş, dal parçaları, toprak vb. materyallerden faydalanılmıştır. Açık alanda hazırlanan matematik etkinliklerinin etkililiği için öğretmen ve çocuk görüşlerinden, matematik sevme düzeylerine olan etkisinden ve matematik öğretme becerilerinden faydalanılabilir. Dağlı ve Dağlıoğlu (2018)’da, geliştirdikleri okul öncesi dönemi çocukları için matematik sevme ölçeği ile çocuklara sunulan matematik içeriklerini sevme durumlarını ön plana çıkarmışlardır.

Sonuç olarak bu araştırma ile; erken çocuklukta matematik öğretiminin farklı yöntem ve tekniklerin de kullanıldığı sistemli bir yaklaşım ile desteklenmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu kapsamda da açık alanda matematik etkinlikleri ile erken çocukluk dönemindeki çocukların desteklenmesi için uygulanacak örnek uygulama niteliğindedir.

Öneri

Erken çocukluk dönemde kazanılan matematik becerilerinin ileriki yıllara etkisi değerlendirildiğinde, kapsamlı ve sistemli bir yaklaşım ile titizlikle desteklenmesi gerektiği ön plana çıkmaktadır. Özellikle yaparak yaşayarak oyun yolu ile açık alanda daha etkin öğrenen erken çocukluk dönemi çocuklarının gelişim özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda, matematik etkinliklerinin farklı disiplinler ile ilişkilendirilerek öğretilmesi daha etkin olabilir. Sistemli ve programlı araştırmalar ile gelecekteki öğrencilerin öğrenme deneyimlerini iyileştirmek için öğretmen yetiştiren kurumlara, eğitim politikalarını belirleyenlere ve öncü öğretmenlere açık alan etkinliklerinde matematik eğitimi içgörü sağlayabilir. Bu doğrultuda erken çocukluk döneminde matematik eğitimi programlarının çeşitli yaklaşımlar ile

çeşitlendirilmesi, riskli gruplar üzerindeki etkililiği ve öğretmen eğitimleri araştırma konusu olabilir.

KAYNAKÇA

Arifoğlu, A., *Öğrenci Başarısına Okul Etkisinin Araştırılması: TIMSS 2015 Türkiye Verisine Göre Çok Düzeyli Bir Analiz,* Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.

Barnes, M. A., Klein, A., Swank, P., Starkey, P., McCandliss, B., Flynn, K., ... & Roberts, G. Effects of tutorial interventions in mathematics and attention for low-performing preschool children, Journal of Research on Educational Effectiveness, 9(4), 577-606, 2016.

Baroody, A. J. The use of concrete experiences in early childhood mathematics instruction, In Advances in child development and behavior, 53, 43-94, 2017.

Bobis, J., deVries, E., Dockett, S., Highfield, K., Hunting, R. P., Lee, S., ... & Thomas, L. *Playing with mathematics: play in early childhood as a context for mathematical learning, In Shaping the future of mathematics education,* Proceedings of the 33rd annual conference of the Mathematics Education Research Group of Australasia, 714-730, 2010.

Braund, M., Reiss, M., *Towards a more authentic science curriculum: The contribution of out-of-school learning,* International journal of science education, 28(12), 1373-1388, 2006.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, Ö. E., Karadeniz. Ş. ve Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi/Ankara, 2016.

Creswell, John W., *Nitel Araştırma Yöntemleri-Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni, Çev. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir*, Siyasal Kitabevi, 2020.

Dağlı, H., Dağlıoğlu, H. E., Çocuklar için Matematiği Sevme Ölçeği'nin (ÇMSÖ) Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38(3), 1143-1172, 2018.

Demirel, Ö., *Eğitimde Program Geliştirme (23. Basım)*, Pegem Akademi/Ankara, 2015.

Erden, M., *Eğitimde Program Değerlendirme (2. Basım),* PEGEM Yayın No:21/Ankara, 1995.

Duncan G. J., Dowsett C. J., Claessens A., Magnuson K., Huston A. C., Klebanov P., . . . Japel C., School readiness and later achievement, Developmental Psychology, 43, 1428–1466, 2007.

Gardner, H., *Zihin çerçeveleri (Çeviren: E. Kılıç., G. Tunçgenç),* Alfa Bilim Yayıncılık/İstanbul, 2017.

Gningue, S. M., Remembering Zoltan Dienes, a maverick of mathematics teaching and learning: applying the variability principles to teach algebra, International Journal for

Mathematics Teaching and Learning, 17(2), 122-146, 2016.

Johnson, L. M., Duffek, K., Richards, J., *Creating outdoor classrooms: schoolyard habitats and gardens for the Southwest*, University of Texas Press, 2008.

Köroğlu, H., Yeşildere, S., İlköğretim Yedinci Sınıf Matematik Dersi Tamsayılar Ünitesinde Çoklu Zeka Teorisi Tabanlı Öğretimin Öğrenci Başarısına Etkisi, Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24(2), 0-0, 2004. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/gefad/issue/6759/90913

Lewis Presser, A., Clements, M., Ginsburg, H., & Ertle, B., Big math for little kids: The effectiveness of a preschool and kindergarten mathematics curriculum, Early education and development, 26(3), 399-426, 2015.

Mann, J., Gray, T., Truong, S., Sahlberg, P., Bentsen, P., Passy, R., ... & Cowper, R., A systematic review protocol to identify the key benefits and efficacy of nature-based learning in outdoor educational settings, International Journal of Environmental Research and Public Health, 18(3), 1199, 2021.

Marcelino, L., Sousaa, O. D., Cruzb, V. & Lopes, A., Multi-year longitudinal investigation of children's early mathematics development, Procedia - Social and Behavioral Sciences, 69,1911-1920, 2012.

National Council of Teachers of Mathematics, *Principles and standards for school mathematics*, 2000.

Nunemacher, J., Lakoff, G., Nunez, R., Where Mathematics Comes From: How the Embodied Mind Brings Mathematics into Being. Am. Math., 109, 672, 2002.

Özer, M., *Türkiye'de eğitimi yeniden düşünmek*, Vakıfbank Yayınları, 2022.

Rossett, A., *First Things Fast: A Handbook for Performance Analysis*, Wiley/San Francisco, 2009.

Pugh, K. J., Girod, M., Science, art, and experience: Constructing a science pedagogy from Dewey's aesthetics, Journal of Science Teacher Education, 18(1), 9-27, 2007.

Sargent, M., *Developing Early Science Skills Outdoors*, Andrews UK Limited, 2020.

Sarama, J., Clements, D. H., *Learning and teaching early math: The learning trajectories approach*, Routledge/New York, 2009.

Sibbald, T., Joyful Math: Invitations to play and explore in the early childhood classroom, Canadian Journal of Education, 44(3), XVI-XVIII, 2021.

Skinner, C., Dancer, J., *Foundations of Mathematics: An Active Approach to Number, Shape and Measures in the Early Years.* Featherstone, 2012.

Starkey, P., Klein, A., & Wakeley, A., Enhancing young children's mathematical knowledge through a pre-kindergarten mathematics intervention, Early childhood research quarterly, 19(1), 99-120, 2004.

Sumpter, L., Hedefalk, M., Preschool children's collective mathematical reasoning during free outdoor play, The Journal of Mathematical Behavior, 39, 1-10, 2015.

Yıldırım Hacıibrahimoğlu, B., Erken Çocuklukta Matematik Becerileri: Çeşitli Değişkenler ve Erken Matematik Müdahale Programları, Anadolu Journal of Educational Sciences International, 12(2), 665-690, 2022.

Yumiati; Haji, S., *Ability of students' mathematical connection based on school level in junior high school*, International Conference on Science and Technology IOP Conf. Series 1116 022, 2018. DOI 10.1088/1742-6596/1116/2/022047

SÎRÂFÎ'NİN SÎBEVEYH'E YÖNELTTİĞİ TEMEL ELEŞTİRİLER

Araş. Görv. MUHAMMED ŞEHİT HAKÇIOĞLU[1], Prof. Dr. MEHMET ŞİRİN ÇINAR[2]

[1] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, muhammmedsehid_yyu@hotmail.com 0000-0002-4126-5983

[2] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, sirinvan@hotmail.com - 0000-0002-5798-0439

ÖZET

Arap dilbilimine dair elimize ulaşan ilk eser Sîbeveyh'in el-Kitâb'ıdır. 175–180/791–796 tarihleri arasında telif edildiği tahmin edilen el-Kitâb, Ebu'l-Esved ed-Düelî ve öğrencileri ile başlayıp Sîbeveyh'e kadar devam eden üç veya dört nesillik dil çalışmalarının ürünü niteliğindedir. Sîbeveyh, kitabını telif ederken Arap dili ve edebiyatına riayet etmiş ve bazen herkesçe anlaşılabilecek ifadeleri kullanırken, bazen de oldukça girift tanımlamalar yapmıştır. Belki de ününü bu yönüne borçludur. Sîbeveyh'in kitabı şöhretinden ötürü, dilbilimcilerin dikkatini çekmiş ve çalışmalarına konu olmuştur. Öyle ki; el-Kitâb denildiğinde, hiç şüphesiz bunun Sîbeveyh'in eseri olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla gerek kendi döneminde yaşamış dilbilimciler gerekse de daha sonra gelenler el-Kitab'ın bu ününden uzak duramamış ve ona şerh yapma yoluna girmişlerdir. Çoğu da bu kitabı şerh ve açıklamakla meşgul olmuşlar ve tüm gayretlerini el-Kitab'ta çokça bulunan kapalı ifade ve tanımları açıklamaya sarf etmiş, mukaddime, illetler ve kıyaslarını beyan etmeyi arzulamışlardır.

El-Kitab üzerine birçok şerh yazılmasına rağmen, tüm şerhler içerisinde en büyüğü ve en kapsamlısı; ne kendisinden önce ne de kendisinden sonra hiçbir şerhin ulaşamadığı bir seviyeyi elde etmiş olan Ebu Said es-Sîrâfî'nin yazmış olduğu şerhtir. Sîrâfî, Sîbeveyh'in çoğunlukla kısa cümlelerle ifade etmiş olduğu tanımlamalara oldukça geniş açıklamalar yapmış ve konuyla alakalı muhtemel tüm vecihleri ele almıştır. Kapalı ifadeleri açıklamış, değinilmesi gerekenleri ekleyerek tamamlamış, konularını iyice incelemiştir.

Sadece bu çabayla yetinmemiş aynı zamanda Sîbeveyh'e çeşitli eleştiriler de getirmiştir. Biz de bu çalışmamızda Sirâfî'nin Sîbeveyh'e yönelttiği, yöntem ve içeriğe dair bazı eleştirileri irdelemeye gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Sîbeveyh, el-Kitâb, Sirâfî, Şerh

1. GİRİŞ

İnsanların günlük diyaloglarındaki iletişim aracı olan dil, duygu ve düşünceleri kaynaktan hedefe ulaştırma görevini üstlenmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bakımdan dil canlıdır denilebilmekte ve gerekli önem gösterilmediği takdirde, yok olabilmektedir. Nitekim günümüz dünyasında gerekli önem verilmediğinden dolayı birçok dil yok olmuş ya da olmaktadır. Arap dilinin günümüze değin kendi yapısını korumuş olması, bazı sebeplerden dolayıdır. Bu sebeplerin bir kısmı, Arapçanın Kur'ân-ı Kerîm'in dili olması dolayısıyla diniyken; bir kısmı da dinî olmayan sebeplerdir. Aslında temelde dili "lahn" denilen gramer hatalarından korumak vardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in konuşma esnasında hata yapan birini işittiği ve eğitilmesi gerektiğine vurgu yaptığı rivayetlerde geçmektedir ('Alî 2001, 18). Aynı şekilde Hz. Ömer'e valilerinden biri tarafından gönderilmiş olan bir mektupta gramer hatası olduğu ve bunun üzerine valiye kâtibini düzeltmesi için ihtarda bulunduğu da kaynaklarda aktarılmaktadır (İbn Cinnî 1956, 408). Tüm bu aktarılanlara rağmen o dönemde hataların fahiş derecede olduğunu söylemek zordur. Çünkü o dönemde İslâm'ı tercih edenlerin genelini Araplar oluşturuyordu. Ancak zamanla İslâm dininin farklı coğrafyalarda neşvünema bulmasıyla ana dili Arapça olmayan insanlar bu dini tercih etmiş ve böylelikle her yeni gelen kişiyle birlikte dilde hata yapma potansiyeli de artmıştır. Dolayısıyla Arap olmayanlara Arapça dilini öğretecek ve naslarla ilgili bir okuma yaptıklarında onları hata yapmaktan koruyacak bir çalışmanın yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Çünkü dilde hata yapma oranı yaygın bir problem halini almıştı. Hatta Haccâc'ın (ö. 95/714) Yahyâ b. Ya'mer (ö. 89/708 [?])'e Kur'ân-ı Kerîm okurken hata edip etmediğini sormuş, Yahyâ'da Tevbe sûresinin 24. Âyetinde Haccâc'ın hata ettiğini söylemiştir (ez-Zubeydî t.y., 66).[1] Arap belagatının zirvelerinden sayılan ve hitabette usta olan Haccâc'ın bu durumu, dildeki hatanın ulaştığı boyutu gözler önüne sermede yeterlidir. Dilde derinlik sahibi olanlardan bu yanlışlar meydana geliyorsa, Arapçayla yeni tanışanların durumunun ne halde olabileceği izahtan varestedir. Ayrıca yeni milletlerin İslâm dinine girmeleri Araplarla etkileşime girmeleri Arapların dillerinde de hatanın oluşmasına yol açmıştır. Emevî halifesi Velîd b. Abdulmelik (ö. 96/715)'in çokça hata ettiği de bilinen başka bir durumdur(el-Câḥıẓ 1998, 204). Yine Arap ve acemler arasında meydana gelen evlilikler dolayısıyla dünyaya gelen çocuklar, annelerinin acem olmaları sebebiyle dilde sorunlar yaşamıştır.(el-Câḥıẓ 1998, 72) Bunun benzeri daha birçok problemden ötürü, doğruyu yanlıştan ayıracak ve yanlışın Kur'ân tilavetinde meydana gelmesini ve yaygınlaşmasını önleyecek bir gramer sisteminin vazedilmesi ihtiyacı doğmuştur.

Dile kaynak oluşturma sorunu sadece bu sebeplerle de sınırlı değildir. Bunun yanında Arap millî kimliğinin korunması ve birtakım sosyal nedenler de sayılabilir. Peygamber (s.a.v.) dönemi sonrası Arapların kendi kimlik ve dilleriyle övündükleri ve Arap olmayanlara karıştıklarında, dillerinin duruluğunun bozulması endişesi taşıdıkları müsellem bir realitedir. Bu endişeler de kaynak oluşturmayı tetikleyen başka bir gerekçe olarak değerlendirilebilir. Tüm bu etmenler arasında sosyal ihtiyaç olarak Arap olmayanlardan gelen böylesi bir kamusal hizmet beklentisi de başka bir dürtü olmuştur.

---

[1] قُلۡ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمۡ وَأَبۡنَآؤُكُمۡ وَإِخۡوَٰنُكُمۡ وَأَزۡوَٰجُكُمۡ وَعَشِيرَتُكُمۡ وَأَمۡوَٰلٌ ٱقۡتَرَفۡتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٞ تَخۡشَوۡنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرۡضَوۡنَهَآ أَحَبَّ إِلَيۡكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٖ فِي سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُواْ حَتَّىٰ يَأۡتِيَ ٱللَّهُ بِأَمۡرِهِۦۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡفَٰسِقِينَ

Haccâc bu âyetteki أَحَبَّ kelimesini "كان" nin haberi olduğundan mansûb okuması gerekirken merfu' okumuştur.

İnsan düşüncesinin ürünü olan hiçbir şey, ilk etapta olgunluk vasfını taşımamıştır. Sistematik bir yapıya kavuşuncaya dek birçok aşamadan geçmiştir. İnsan aklının ürünü olan dil de, bu aşamalardan lakayt değildir. Arap gramerinin teşekkül sürecini irdelediğimizde, ilk nüvelerinin kimin tarafından atıldığı noktasında bir konsensüsten bahsetmek oldukça zordur. Ebû'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688), Nasr b. Asım (ö. 89/708 [?]), Abdurrahman b. Hürmüz (ö. 117/735) gibi isimler zikredilmesine rağmen; ağırlıklı olarak Düelî'nin ismi öne çıkmaktadır(es-Sîrâfî 1955, 11).

Düelî'nin Arap grameri olan nahiv ilmini vaz etmesi konusunda da oldukça farklı rivayetler söz konusudur. Kimi rivayetlerde içsel bir dürtüden dolayı bu işe kalkıştığını aktarırken; başka yerlerde Hz. Ali'den gelen bir taleple bu girişimde bulunduğunu aktarmaktadır. Hz. Ali ile ilgili olan rivayette Düelî'nin Irak'ta kendisini ziyaret ettiği esnada çok düşünceli olduğunu ve Hz. Ali'ye sebebini sorduğunda, şehrinizde insanların dilde hata yaptıklarını görüyorum ve onlara Arapçanın temellerini öğretecek bir şey yapma fikrinin olduğunu ifade ettiğini rivayet etmektedir. Bu diyalogdan birkaç gün sonra Hz. Ali'nin Düelî'ye içerisinde kelime çeşitleri, tanımları ve harekeleri belirten bilgilerin olduğu bir kitapçık verdiği ve bu tarzı takip ederek eklemeler yapmasını talep etmesi ve Düelî'ninde bunlara yeni şeyler ekleyerek Hz. Ali'ye sunması bu rivayetler arasında mevcuttur (el-Ḳıftî 1986, 4). Eserin hacmiyle ilgili farklı söylemler vardır. Dolayısıyla nahiv ilminin vazedilmesi ile ilgili olan bu rivayetlere temkinli yaklaşmak gerekir. Çünkü bu rivayetler Hz. Ali'nin sadece nahiv ile ilgili bir tasasının olduğunu göstermekte ve dönemin çalkantılı durumuna değinmemektedir. Oysa Hz. Ali döneminin siyasi konjonktürü, O'nun sadece bu işe yoğunlaşmasını engelleyen birçok durumun ortaya çıktığı zorluklarla doludur. Bu gerekçeden yola çıkarak nahiv ilmini ilk olarak vaz edenle ilgili Hz. Ali'ye nispet eden rivayetlere eleştirel yaklaşmak gerekir. Bu durumun mezhepsel bir beklentiyle yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Rivayetlerin büyük çoğunluğu nahiv ilminin temelinin Ebû'l-Esved ed-Düelî tarafından atıldığı noktasında mutabıksa da, Onu bu işe sevk eden muharrikin ne olduğu konusunda birlik söz konusu değildir. Aktarılan bir rivayete göre; Düelî'nin Kur'ân okuyan birinin hata ettiğini işitmesi üzerine Ziyâd b. Ebîh (ö. 53/673)'ten insanların dilini düzeltecek bir sistem geliştirmesi için izin istediğini ve bundan sonra bu işe başladığını nakletmektedir. Düelî'den sonra onun talebeleri Nasr b. Asım, Yahyâ b. Ya'mer, Abdurrahman b. Hürmüz, Anbese el-Fîl, Meymûn el-Akran gibi isimler de hocalarından aldığı bu mirasın üzerine eklemeler yapmış, Halil b. Ahmed (ö.175/791) ve Sîbeveyh gibi isimlere gelene kadar belli bir seviyeye getirmiştir (ez-Zubeydî t.y., 22).

Sibeveyh'in hocası olan Halil b. Ahmed, son derece üreten bir akıl olduğundan, incelediği konu ne kadar zor olursa olsun üstesinden gelir ve daha zor meselelere kapı aralayan bir duruma getirirdi. Nitekim Sibeveyh'in *el-Kitâb"*ına da kaynaklık etmiş bu akıl, Arap dilinin gelişimine katkı sunmuştur.

2. Sîbeveyh'in Eseri ve Etkisi

Arap dili konumu itibariyle birçok övgüye mazhar olmuştur. Bu dilin sahip olduğu konum dolayısıyla Sîbeveyh ve eseri *el-Kitâb* oldukça önemlidir. Sîbeveyh ya da şöhret bulmuş lakabıyla Arap nahvinin babası (*Ebu'n-nahvi'l-'Arabî*) ve eseri tartışmasız nahiv ilminde zirveyi temsil etmektedir. Bunun sebebi ise; kendisinin Arap gramerini sistemleştiren ve ana omurgasını meydana getiren ilk kişi olmasıdır. Sîbeveyh, isminden de anlaşıldığı üzere Arap

asıllı olmayan bir dilcidir. Küçüklüğünden itibaren dînî ilimlere olan iştiyakı sebebiyle birçok ilmî halkaya iştirak etmiş ve dil konusundaki bilgisini artırmaya gayret etmiştir. Kendisini dil konusunda zirveye getiren olay, hocası Hammâd b. Seleme (ö. 167/784)'nin ders halkasındayken hadis okumaları esnasında yaptığı gramer hatası sebebiyle olmuştur. Bunun üzerine hocası tarafından kınanmış ve kendisi de tepki olarak kalemini kırarak Arapçayı çok iyi öğrenmeden bir şey yazmayacağını söylemiştir. Nihayetinde bu durum, onun azmini arttırmış ve Araplara dahi dillerini öğretecek bir seviyeye getirmiştir (ez-Zeccâcî 1983, 118).

Sîbeveyh, birçok âlimin ders halkasına katılmasına rağmen kendisinde iz bırakan hocası Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî olmuştur. Nahiv ve sarf ilmine dair çalışmalarından büyük ölçüde istifade etmiş ve dinlediklerini kaleme almıştır. Hocasından ilim alırken imla ve soru sorma olmak üzere iki metot izlemiştir. Sorduğu sorulara verilen cevaplardaki istişhadı vermeyi de ihmal etmemiştir. Bu sayede sentaks ve morfolojiye dair bilgi ve bakış açısını koruyabilmiştir (Ḍayf 1967, 57).

Sîbeveyh'in hayatını aktaran kitaplar O'nun selika sahibi ve çölde yaşayan Araplara dil amacıyla gittiğini zikretmiyor olsa da, kitabında çokça geçen "سمعنا بعض العرب يقول، سمعنا العرب تنشد هذا الشعر، سمعنا من العرب" (Bazı Arapların şöyle söylediğini işittik, Arapların bu şiiri söylediklerini işittik, Araplardan işittik) gibi ifadeler, O'nun buralara gittiği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim çağdaş araştırmacıların bir kısmı da aynı görüşü ileri sürmüşlerdir (Ḍayf 1967, 58). Ayrıca kitabındaki istişhad unsuru olan şiir ve sözler de bu ihtimali güçlendirmektedir. Sîbeveyh, hocası Halîl vefat ettikten sonra kendisini *el-Kitâb'*ı telife adamış ve çok kısa sürede şöhreti sınırları aşmıştır. Öyle ki "el-Kitâb" ismi sadece O'nun kitabı için kullanılan bir isim haline gelmiştir. Nitekim Basra'da biri "el-Kitâb"ı okudu denildiğinde; bunun Sîbeveyh'in kitabı olduğu anlaşılmıştır. Bu üne kavuşmuş olması, kitabın kendi türünde bir ilkin temsili olmasından ötürüdür. Sîbeveyh'in çağdaşı olan birçok dilbilimci bu esere olan beğenilerini gizleyememiş ve nahiv ilmi ile ilgili kaleme alınan bu eserden sonra bir eser kalem almanın ayıp sayılacağını ifade etmişlerdir. Nitekim Mâzinî (ö. 249/863), Sîbeveyh'in el-Kitab'ından sonra nahivle ilgili büyük bir eser yazmak isteyen kişi utansın diyerek bu kitabın büyüklüğüne işaret etmiştir(es-Sîrâfî 1955, 41). Ayrıca Câhız (ö. 255/869), Muhammed b. Abdülmelik'i ziyarete gideceği zaman bir hediye almak için düşündüğünü ve Sibeveyh'in *el-Kitâb'*ından daha değerli bir şey bulamadığı için bu eseri ona hediye olarak götürdüğünü anlatmaktadır. Muhammed b. Abdülmelik kendisine bunun sebebini sorunca; her şeyin yanında kendisinde olabileceğini düşündüğünü ve dolayısıyla bu değerli eseri getirmeye karar verdiğini söylemiştir. Bunun üzerine Muhammed, Vallahi bundan önce böylesi sevimli bir şey bana hediye edilmedi demiştir(el-Ḥamevî 1993, 128). Ebû Tayyib el-Lüğavî (ö. 351/962), Sibeveyh ve eseri hakkında şöyle demektedir; Sîbeveyh, Hâlil'den sonra nahvi en iyi bilendi ve insanların nahvin Kur'ân'ı "نحوالقرآن" diye adlandırdıkları kitabı telif etmiştir (Ḍayf 1967, 60). El-Kitâb telif edilirken dikkat çeken en önemli nokta, Sîbeveyh'in eseri kaleme alırken herhangi bir adlandırma yapmamış olmasının yanında bir giriş ve sonuç bölümünün de bulunmamış olmasıdır. Eserine bakıldığında ilk babın "هذا باب علم ما الكلم من العربية" bu şekilde olduğunu görmekteyiz. Bu babta kelimenin kısımlarından bahsederek isim, fiil ve harf olduğuna değinmektedir. Kitabın diğer kısımlarında ise bazen, Arapların kendi diyaloglarında başvurdukları kullanımlara dikkat çekmekte ve bu kullanımlarla ilgili örnekler vermektedir. Çoğunlukla değindiği bir konu babında başka bir konuya değindiği görünmektedir. Nahiv konuları ile ilgili açıklama yaptığı bir konuda sarf konularına değinmesi; hâl konusundan

bahsettiği bir yerde sıfat konusuna değinmesi ilk bakışta kitabın sistematik olmadığı intibaı öne çıkmaktadır. Kitabında görülen bu "düzensizliğin" sebebi noktasında farklı görüşler olsa da en rasyonel sebep; kendisinin kitabı gözden geçirecek vakti bulamamış olmasıdır. Kitabında konuların iç içe olduğu bazı babların varlığı, kitabın metottan yoksun olduğu anlamına gelmemektedir. Alanıyla ilgili benzeri bir çalışmanın varlığından bahsetmenin zor olduğu bir anda Sîbeveyh'in böylesi bir çalışmayı kaleme almış olması dahi büyük bir çığır açtığı anlamına gelmektedir. Ayrıca bu çalışması bazı eksikliklerine rağmen nahiv ve sarf alanında yazılan ilk kitaptır. Kitapta usulden bahsetmek zor olsa da Sîbeveyh, konularını oldukça ustaca ele almış ve çok çeşitli örneklendirmeler yapmıştır. Kitabı başlıca iki kısma ayırmış, birinci kısmı genellikle nahiv konularına; ikinci kısmı ise; sarf konularına ayırmıştır. Birinci bölümde nahivle ilgili tüm konuları işlemeye çalışmış, bugün sistematik halen gelen birçok konunun temellerini atmıştır. Aynı durum ikinci bölümde de göze çarpmasının yanı sıra fonetik konularına da yer vermeyi ihmal etmemiştir.

Sîbeveyh'in ortaya oyduğu çabanın ürünü olan eseri o dönemden günümüze kadar dilbilimcilerin araştırmalarının ilham kaynağı olmuştur. Dönemler boyunca kavramlaşan nahiv ve sarf terimlerin ilim sahasında yaygın hale gelmesinde el-Kitâb'ın büyük payı vardır. Bugün bilinen adlarıyla olan kavramların, o gün için adlandırma dışında eksik bir şey kalmadığını söylememiz yerinde olacaktır. Sîbeveyh, daha sonraki dönemde kavramlaşan bazı konuları bazen tek başlık altından irdelemiştir. Bunun örneği olarak atf-ı beyân konusunu anlatırken farklı isimlendirmeler yapması konusuna bakabiliriz. Bu kavramı kastettiği halde na't, bedel, te'kîd, atıf gibi isimler kullanır ancak kastettiği şey atf-ı beyandır. Ya da bazen atf-ı beyâna na't; na'ta atf-ı beyân ismini kullanabilmektedir (Sîbeveyhi 1988, 223,306,393). Yine Te'kîdi mükerrer ve gayr-ı mükerrer olarak iki kısımda incelemesine rağmen daha sonraki dönemlerde bu iki kısma lafzî ve manevî te'kîd adlandırılması yapılmıştır (Sîbeveyhi 1988, 315). Kitabında bazen de özel kavram kullanmadan geniş bir başlıkla konuya giriş yapar. Bunun örneği olarak sonraki dönemlerde ism-i merre olarak adlandırılacak olan kısmı "هذا باب نظائر ضربته ضَرْبَةً ورميته رَمْيَةً" başlığı ile işlemiştir (Sîbeveyhi 1988, II, 246). Aynı şekilde ism-i âlet konusunu işlerken "هذا باب ما عالجت به" başlığını, ism-i mekân konusunu işlerken ise; هذا باب اشتقاقك الأسماء لمواضع بنات الثلاثة التي ليست فيها زيادة من لفظها" gibi kavranması güç bir başlık kullanarak konuyu işler (Sîbeveyhi 1988, II, 246). Daha sonrasında tenâzu' olarak ele alınacak olan konuyu "هذا باب الفاعلين والمفعولين اللذين كل واحد منهما يفعل بفاعله مثل الذي يفعل به وما كان نحو ذلك" gibi uzun bir başlıkla konuyu verir (Sîbeveyhi 1988, 37).

el-Kitâb'a baktığımızda birçok yerinde kapalılık göze çarpmaktadır. Bunun sebebi Sîbeveyh'in nahiv ve sarf konularını ele alan ilk eseri kaleme aldığından başlıkları oldukça uzatmış ve ayrıntıya girmiş olmasıdır. Çünkü benzeri olmayan bir çalışmayı kaleme almak böyle bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

Dolayısıyla *el-Kitâb,* her ne kadar günümüz Arap dili ile kitaplarındaki sistematiği içermiyorsa da tüm bu çalışmalara kaynaklık etmiş olması sebebiyle oldukça önemlidir.

3. Sirâfî'nin eleştirileri: Sîrâfî'nin şerhinin genel çerçevesi, yönelttiği temel eleştiriler ve etkileri

3.1.Sîrâfî'nin şerhinin genel çerçevesi

Ebû Saîd es-Sîrâfî (ö. 368/979), dili İbn Düreyd (ö. 321/933)'ten, nahiv ilmini İbn Serrâc (ö. 316/929)'tan, Kırâati Ebû Bekir b. Mücâhid (ö. 324/936)'ten almıştır. Kendisi nahiv ilmine ayrı bir önem atfetmiş ve nahvin girift konularını çözmüştür. Mutezileye olan sevgisinden ötürü

mantık ve felsefeye ilgisi çok büyük olmuştur. Tüm ilmi tartışmalarında mantık ilkelerini çok iyi derecede kullanarak hasmını susturmayı başarmıştır. Nitekim Mettâ b. Yûnus (ö. 328/940) ile nahiv ve mantık ilimlerinden hangisinin doğruyu yanlışta ayırma noktasında daha iyi olduğu üzerine tartışmış ve Sîrâfî'nin galibiyetiyle münazara sonlanmıştır (et-Tevḥîdî t.y., 108-19). Sîrâfî bu münazarada sahihi sakimden ayırmada nahvin mantıktan daha güçlü olduğunu savunmuştur. Sîrâfî'nin nahve olan düşkünlüğü sebebiyle Sîbeveyh'i *el-Kitâb'*ıyla yakından ilgilenmiş ve şerh yazmıştır. Bu şerhte Sîbeveyh'e muhalif olan Basra ve Kûfe ekolünün görüşlerine değinmiş ve gerekli gördüğü yerlerde cevaplar vermiştir. Sîrâfî'nin şerhinde sabit bir metottan bahsetmek zordur. Bazen Sîbeveyh'in kelamını kısaca vererek açıklama yaptığı gibi; bazen de Sîbeveyh'in sözü ile başlayarak açıklamalar yapar. Sîbeveyh'in yaptığı açıklamaları yeterli olarak gördüğü yerde ek bir açıklama yapmadan olduğu gibi bırakır. Bundan dolayı bazı sayfalarda ek bir açıklama yapılmadan direkt olarak Sîbeveyh'in açıklamalarını görmek mümkündür. Bunun yanı sıra el-Kitâb'ta kapalı olan yerleri açıklamada ise; büyük çaba sarf ettiği ve oldukça anlaşılır bir dil kullandığı görülmektedir. Sîrâfî Basra ekolüne mensup olduğu için Kûfe ekolündeki dilbilimcilerin Sîbeveyh'e yönelttikleri tenkitler noktasında cevap vererek tarafını açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim şerhinde "قال أصحابنا" (Arkadaşlarımız dediler ki) diyerek Basra Ekolündeki dilcileri kastetmiştir. Yönelttiği eleştirilere rağmen tartışmasız Sîbeveh ve eserinin zirveyi temsil ettiğini deklare etmektedir. Sîbeveyh'e eleştiri yapanlar sadece Kûfe ekolündekiler değil Ahfeş, Müberred (ö. 286/900) gibi Basra ekolünden de âlimler vardır. Özellikle Müberred'in Sîbeveyh'in hata yaptığını iddia ettiği noktalarda ifadelerini net seçerek Müberred'in yanılgısını ortaya koymuştur. Sîrâfî şerhin bazı yerlerinde el-Kitâb'ta olan konulara ek şevahit getirerek geniş açıklamalar yaptığı gibi bir konu başlığıyla ilgili muhtemel i'râbları da vermekten geri durmamaktadır. Örneğin kitabın ilk başlığındaki "هذا باب علم ما الكلم من العربية" "ما" lafzında on beş i'râb veçhinin olduğunu belirtmektedir (es-Sîrâfî 2008, 11).

Şerhte göze çarpan diğer bir durum ise; Sîrâfî'nin Sîbeveyh'e yöneltilen tüm eleştirilere cevap verme çabasıdır. Bunun örneğini "هذا باب مجاري أواخر الكلم من العربية" başlığında görmekteyiz. Sîbeveyh "مجار" kelimesini, kelimelerin sonundaki hareke anlamında kullanmıştır. Ona göre bu mecralar sekiz tanedir. Ancak Sîbeveyh'ten sonraki dilbilimciler bu değerlendirmeye itiraz getirmiş ve "مجار" kelimesinin yerine "hareke" kullanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çünkü mecra olan şey hareket etmez harekeler mecrada hareket ederler gerekçesini öne sürmektedirler. Sîrâfî bu itiraza iki cevap vermektedir. Öncelikle kelime sonlarının bir harekeden başka bir harekeye dönüşmesi suretiyle değiştiğini belirterek Sîbeveyh'in her harekenin mecrası olarak ele aldığını ve bundan ötürü de kelimenin "مجار" olarak çoğul olduğunu belirtmektedir. İkincisi olarak, mecrâ kelimesi "جَرْيٌ" masdarı anlamındadır ve mastar, bazen çoğul olabilmektedir (es-Sîrâfî 2008, 14-18). Dolayısıyla burada "mecra" kelimesinin sabit bir halde kalmayıp ara sıra değişen hareke anlamında kullandığını ifade ederek Sîbeveyh'i savunmuştur.

3.2.Sîrâfî'nin Yönelttiği Temel Eleştiriler

Sîrâfî'nin Sîbeveyh'e karşı olan savunmacı tavrının onu eleştirmekten alıkoymadığını bilmemiz gerekir. Farklı ekollerdeki dilcilerden Sîbeveyh'in bazı yerlerde hata ettiğine dair olan iddiaları boşa çıkarmasının yanında, şerhinde takip ettiği insaflı yaklaşımla yanlış olduğuna kanaat getirdiği yerleri gayet ustaca ifade etmiş ve gerekçelerini sıralamıştır. Nitekim

bunu örneği olarak Sîbeveyh'in zarf olduğunu söylediği "كيف" soru edatının zarf değil Ahfeş'in de ifade ettiği gibi isim olduğunu savunmuştur (es-Sîrâfî 2008, 130-32). Yine "ائتني أكرمْك" cümlesinde şartın cevabı olan "أُكْرِمْكَ" cümlesinin meczûm olma sebebini şart edatı olan "إن" anlamını taşıyan talepten ötürü meydana geldiğini ifade eden Halîl ve Sîbeveyh'in görüşlerine katılmadığı ifade etmektedir. Ona göre buradaki muzâri fiilin meczûm olmasının sebebi; cezm edenin yerine geçen taleptir ki bu da mukadder şarttır. Aynı durum "ضربا زيدا" ifadesindeki "ضربا" mastarında da vardır. Bu mastar, mukadder olan fiilin anlamını değil bizatihi fiilin yerine geçmiştir (es-Sîrâfî 2008, V, 63). Dolayısıyla cevab-ı şart olan muzârî fiil, kendi içinde emir kipindeki talebin yerine geçtiği meczûmdur ve mukadder olan bir şart edatının varlığı söz konusu değildir. Sîbeveyh'in Münâfikûn suresi 10. Âyetin i'râbıyla ilgili verdiği değerlendirmesine de itiraz eden Sîrâfî şöyle demektedir;

وَأَنفِقُواْ مِن مَّا رَزَقْنَٰكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَآ أَخَّرْتَنِيٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ

Birine ölüm gelip de: "Rabbim! Beni yakın bir süreye kadar ertelesen de, sadaka versem, iyilerden olsam" diyeceği zaman gelmezden önce, size verdiğimiz rızıklardan sarf edin.[2]

Sîbeveyh ve hocası Halîl Âyetteki "أَكُنْ" fiilinin meczûm olmasını "لولا أخرتني" nin mahalline atıf yapmak suretiyle cevab-ı şart olarak meczûm olduğunu söylemişlerdir. Ancak âyet ile ilgili i'râb vecihlerine baktığımızda muhtemel değerlendirmelerin olduğunu görmekteyiz. Nitekim kurrâ da farklı şekilde okumuşlardır. Kurrâ'dan Ebû Amr (ö. 154/771), "أكونَ" mansûb olarak " فَأَصَّدَّقَ" kelimesine atıf olarak değerlendirmiştir. Buna göre " فَأَصَّدَّقَ" temenni anlamında olan"لَوْلَآ أَخَّرْتَنِي" cümlesinin mahalline atıftır. Geriye kalan kurrâ ise; "أَكُنْ" meczûm olarak okumuş ve kelimenin şart edatı "إن" anlamını taşıdığını söylemiştir. Dolayısıyla bu durumda takdiri "إنْ أَخَّرْتَني أصّدّقْ وأكُنْ" şeklinde olur (el-Ḥalebî t.y., X, 344).

Sîrâfî'nin Sîbeveyh'e tenkitte bulunduğu başka bir yerde Arap gramerinde kullanılan cerr-i civar konusundadır. Sîbeveyh "هذا جُحْرُ ضَبٍّ خَرِبٍ" cümlesindeki "خَرِبٍ" kelimesinin mecrûr olma gerekçesini bu kelimenin "جحر" kelimesinin sıfatı olduğunu ve cerr-i civar ile mecrûr olduğu biçimde sunmaktadır. Ancak Sîrâfî bu değerlendirmeye itiraz ederek farklı şekilde yaklaşır. Ona göre "خَرِبٍ" kelimesi "ضب" kelimesinin sıfatıdır ve cümlede mahzûf olan bir ifade vardır. Ona göre ibare tam olarak "هذا جحر ضب خرب الحجر منه" şeklindedir. Daha sonra "منه" ifadesindeki zamir, karineden ötürü hazfedilmiş ve "ضب" kelimesinde gizlenmiştir. Bu şekilde "حجر" kelimesi mecrûr olmuştur. Bu durum, "مررت برجل حسنِ الوجْهِ" cümlesindeki gibidir. İzâfeli olarak gelen "حسنِ الوجهِ" ifadesinin aslı, "حسنٍ الوجهُ منه" şeklindedir. Bu ifadelerden Sîrâfî'nin getirdiği tevilde bir zorlama olduğu ortadadır.

Sîbeveyh باب مصادر ما لحقته الزوائد من الفعل من بنات الثلاثة babında ele almış olduğu "مفاعلة" mastarının "م" (mîm) harfinin fiildeki elife ivaz olarak geldiğini söylemektedir. Sîrâfî, bu açıklamanın hatalı olduğunu belirterek değerlendirmesini sunar. "مفاعلة" babında olan bir fiil örneği vererek Sîbeveyh'in dediği gibi bir durumun olmadığını ortaya koyar (es-Sîrâfî 2008, IV, 469). Çünkü eğer mastardaki "mim" harfi fiildeki "elif"e ivaz ise; mastarda olmaması gerekirdi. Ancak elif harfi hem fiil, hem mastar da vardır. Fiilin mâzî, muzârî çekimlerinde olan bu harf mastarında da vardır. Dolayısıyla fiilin mastarındaki "mim" harfi herhangi bir harfe ivaz değildir.

[2] Münâfikûn 63/10

Sîrâfî'nin Sîbeveyh'e itiraz ettiği noktalardan bir tanesi de cem-i teksir (kırık çoğul) konusudur. Sîrâfî, Sîbeveyhîn zikrettiği ve tekil hali "فعول" vezninde olan kelimelerin "فعلاء" vezninde gelmediğini savunmaktadır. Çünkü bu vezinde gelen kelimelerin müfredinin "فعيل" vezninde gelmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sîbeveyh'in verdiği ve müfretleri "فعول" vezninde olan "ودداء، جلاء" gibi kelimelerin şaz olarak geldiğini belirtmektedir. Sîrâfî'nin bu değerlendirmesi kırık çoğulların geldiği vezinler açısından doğru bir yaklaşımdır.

Sîrâfî'nin Sîbeveyh'e yönelttiği eleştiriler yöntem ve metot açısındaki yaklaşımını ortaya koyması açısından önemlidir. Kendisi Sîbeveyh'in değerlendirmelerini tarafsız bir gözle irdeleyerek daha sahih bir yaklaşım sergilemiştir. Çalışmanın daha da uzamaması için ilgili eleştirilerine yönelik birkaç örnek vermeye çalıştık. Sîrâfî'nin şerhinde yöneltilen eleştiriler ile ilgili daha geniş bilgileri elde etmek mümkündür. Okuyucuya bir fikir vermesi açısından bu kadarla yetinmenin doğru olacağı kanaatindeyiz.

SONUÇ

Sîbeveyh'in el-Kitâb'ı Arap dilini sistematik olarak ele alan ilk çalışmadır. Sîbeveyh, hocası Hâlil b. Ahmed'den aldığı derslerden yola çıkarak bu kitabını kaleme almıştır. Eser, türünün ilk örneği olması hasebiyle belirli bir metot bariz olarak göze çarpmamaktadır. Bu yüzden eserde kapalı ve anlaşılması güç ifadeleri bulmak mümkündür. Buna rağmen zirveyi temsil eden bir çalışma olduğundan herkesin dikkati ve ilgisini çekmiştir. Arapça ilimleri alanında tebarüz etme iddiası olanlar bu kitaba yönelik şerh yazma girişiminde bulunmuşlardır. Bu şerhlerin sayısı oldukça fazladır. Ancak içlerinde gerek yöntem ve gerekse de içerik bakımından en çok şöhreti yakalamış olan Sîrâfî'nin yazmış olduğu şerhtir. Sîrâfî'nin yazdığı şerh bir ilmi çalışmada takip edilmesi gereken disiplini ortaya koyma bakımından önemlidir. Sîrâfî burada takip ettiği ilmi metotla başkaları tarafından Sîbeveyh'e yöneltilen eleştirileri objektif bir gözle değerlendirip cevaplar vermeye çalıştığı gibi; kendisinin de kabul görmediği noktaları belirtmiş ve Sîbeveyhîn yanılgısını ilmi bir üslupla ortaya koymuştur. Böylesi bir çalışmanın şerhin içeriğini ve müellifin çabasını ortaya koyma noktasında eksik kalacağı müsellem bir realite olduğundan biz burada Sîrâfî'nin yönelttiği bazı eleştirileri vermeye çalışarak şerhinde takip ettiği metodu ortaya koyma çabasına giriştik. Şerhindeki yöntemi Sîbeveyh'in kitabındaki kapalı ve açıklamaya muhtaç yerlere tavzih getirme şeklinde olabildiği gibi; Sîbeveyh'in yaptığı değerlendirmeleri de diğer çağdaşı diğer dilbilimcilerin fikirleri ışığında tartışma şeklinde de olmuştur. Sîrâfî'nin mantık ve felsefeye olan ilgisi şerhteki yöntemini ortaya koyma açısından da önemlidir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerîm

el-Bekka, Muhammed, *el-Medhal ila Kitabi Sîbeveyhi ve Şuruhihi*, Daru'ş-Şuuni's-Sekafe, Bağdat, 2001.

Cabir, Yahya Abdurrauf, *eş-Şevahidu'l-Luğaviyye*, Mecelletu'l-Ebhas, y.y, 1992

Dayf**,** Şevki, *el-Medarisu'n-nahviyye*,Daru'l-maârif, Kahire, tsz. Ebu Cenah, Sahib Cafer, *Min A'lami'l-Basra Sîbeveyhi,* Bağdat, 1974.

Faiz**,** Abdulmun'im, *es-Sîrâfî en-Nahvî; fî Dav'i Şerhihî li-Kitâbi Sîbeveyhi*, Dârü'l-Fikr, Dımaşk, 1983

Fevzî Mesûd, *Sîbeveyhi Câmi'u'n-Nahv*, el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Amme, Mısır, 1986.

Hadisi, Hatice, *Kitabu Sîbeveyhi ve Şuruhuhu*, Daru't-tefamun, Bağdat, 1967.

İbn Hallikan**,** Ebu'l-Abbas Şemsuddin, *Vefeyatu'l-a'yan ve enbau ebnai'z-zaman,* tah. İhsan Abbas, Daru sadır, Beyrut, 1978.

el-Hemevi,Yakut*, Mu'cemu'l-udeba irşadu'l-erib ila ma'rifeti'l-edib*, tah. Doktor İhsan Abbas, Daru'l-Ğarbi'l-İslami, Beyrut, 1993.

el-Luğavi, Ebu Tayyib Abdulvahid, *Meratibu'n-nahviyyin*, tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2009.

es-Sicistanî, Sehl b. Muhammed,*Tefsiru Garibi ma fi Kitabı Sîbeveyhi*, tah: Muhsin b. Salim, Mekke, 1993

THE EFFECTS of PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP ENERGY INVESTMENTS on ECONOMIC GROWTH for the CASE of BRAZIL with the EXISTENCE of STRUCTURAL BREAK

Özgür Özaydın[1], Anıl Dağdemir[2]

[1]Asst.Prof.Dr, Ondokuz Mayıs University,FEAS, Department of Economics,
ozaydin@omu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-0579-9432

[2] Research Assistant, Ondokuz Mayıs University,FEAS, Department of Economics,
anil.dagdemir@omu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-1087-0849

*Corresponding author: Özgür Özaydın

ABSTRACT

This study examines the nexus between public private partnership in energy investment and economic growth in Brazil by using yearly data for the time span of 1984–2021. Time series are first checked with ADF and PP unit root tests as well as Zivot-Andrews test which allows for one structural break. The results of the unit root tests were conflicting, however, ultimately it is decided that the data is a mix of I (0) and I (1) variables. Therefore, both short and long run relations between the above-mentioned series are investigated by employing ARDL methodology. The best fitting model is found to be ARDL (3,7) which includes a dummy variable that represents a structural break in the year 2010. Empirical results showed that there exists a cointegration relationship between public private partnership in energy investment and economic growth in Brazil for the investigation period. Short run ECM findings suggested a relatively slow adjustment mechanism, since the coefficient of the one period lagged error correction term is found to be $\boldsymbol{\gamma_1 = -0.35}$. On the other hand, long run results provided evidence for a positive connection between public private partnership in energy investment and economic growth when public private partnership in energy investment was the independent variable.

Keywords: Public-Private Partnership, Energy Investment, Economic Growth, ARDL, Cointegration Test.

1. INTRODUCTION

In Neoclassical growth theory, the effects of labor and capital inputs on economic growth are examined. However, neo-classical growth models overlooked the effects of energy on economic growth. Variables other than labor and capital are considered intermediate inputs (which can only be consumed during production). They attributed the reason for steady-state growth only to technological progress and considered technology externally. After the 1980s, economists such as Robert Lucas (1988), and Paul Romer (1986) included human capital and technological development internally in their growth models. After this period, economists such as Hamilton (1983), Burbridge and Harrison (1984) examined the effects of energy on economic growth by conducting pioneering studies.

The oil crises experienced in the 70s and 80s affected the world economies in terms of production and employment. This crisis showed the importance of energy in the production process clearly. Since these periods, due to the increase in globalization and foreign trade volume, there has been an increase in production in the countries' economies. With free trade, countries that want to increase their exports have entered a competition, and it has been known that one of the ways to gain from this competition is to reduce costs. One of the highest costs in the production process is energy, and companies want to reduce costs by increasing energy efficiency. From a macro perspective, an increase in energy efficiency will positively affect economic growth. For this reason, states should prepare and develop the necessary energy infrastructure in the country in order to achieve or maintain the desired output level.

Power generation facilities require significant financial resources and long-term investment planning. Due to the increasing energy demand and the government's limited resources, governments share the risks and rewards by applying the model known as public-private cooperation together. Moreover, while the private sector is in the executive position, the state is in the controller position. According to the BP (2022) energy report, in 2022, the Brazilian economy ranks ninth globally in total energy consumption, third in the Americas after the US and Canadian economies, and third in the world in hydroelectric energy production. It is also one of the world's largest ethanol producers. For this reason, the relationship between Brazilian public-private cooperation in energy investments and economic growth has been examined.

2. REVIEW of LITERATURE

Kraft and Kraft (1978) are pioneering studies examining the relationship between economic growth and energy consumption. The study analyzed the 1947-1974 period for the USA and found a causality from GDP to Energy Consumption, while Akarca and Long (1980) did not find any causality between the two variables when they examined the 1950-1970 periods for the USA.

Cheng (1998), in his study of Japan for the 1952-1995 period, found a causality from GDP to the Energy Consumption variable. Glasure (2002), in his study of Korea for the 1961-1990 period, found that there is mutual causality between the GDP and Electricity

Consumption variables. Ho and Siu (2007) studied Hong Kong between 1966-2002. The study findings showed a causality from Energy Consumption to GDP. Pao and Tsai (2010), in their study, examined the economies of Brazil, Russia, India, and China for the period 1965-2009. As a result of the study, they found unidirectional causality running from energy consumption to economic growth. Pao et al. (2014) stated in their study that there is a positive relationship between energy consumption and economic growth in Brazil between 1980 and 2008. Ahmed and Azam (2016) found causality in some countries in their study in which they examined the period of 1960-2012 for 119 countries, but they did not find causality in some countries. Bhattacharya et al. (2016) concluded that energy consumption has a positive effect on GDP in 23 of 38 countries for the period 1991-2012. Papiez (2019) et al. They found mutual causality in well-developed countries between renewable energy and economic growth for 26 EU member countries from 1995-2015.

After studies examining the relationships between economic growth and electricity consumption, some studies also examine the relationships between economic growth and energy investment variables. Ahmad and Zhao (2018) stated that a positive and mutual causality relationship exists between energy investments and economic growth for 2001-2016 China. Lee et al. (2018) examined 19 developing Asian countries between 1985 and 2015. As a result of the study, a positive relationship between public-private cooperation, energy investments, and economic growth. Chen (2021), in his study conducted in 31 provinces/cities of China between 2003 and 2018, found a positive relationship between public-private cooperation, energy investments, and economic growth.

3. MODEL SPESIFICATION, DATA and METHODOLOGY

3.1. Model Specification

In this study, the logarithm of income which is represented with y is defined as a function of logarithm of public private partnership investment in energy which is denoted by p. The model is presented with equation 1. In equation 1, α_{a0} and α_{a1}, represent the least square estimators and ϵ_{ta} denotes white noise error term where the time period is shown with t.

$$y_t = \alpha_{a0} + \alpha_{a1} p_t + \epsilon_{ta} \quad (1)$$

3.2. Data and Sources

To analyze the possible effects of public private partnership investment in energy on economic growth in Brazil, time series data was collected for the period of 1984-2021. Data on both variables was obtained from the World Development Indicators (WDI, 2022). The definitions of the relevant series are summarized in Table 1.

Table 1. Data and Definition

Variable	Prices	Base Year	Currency	Source
Gross Domestic Product (GDP)	Constant	2015	US Dollars	Original Data from WDI
Public Private Partnership Investment in Energy	Constant	2015	US Dollars	Calculated by authors by using Public Private Partnership Investment in Energy data in current prices which is derived from WDI.

3.3. Methodology

3.3.1. Order of Integration

In order to examine the order of integration of the series, augmented version of Dickey and Fuller (ADF) (1979) and Phillips and Perron (P-P) (1988) approaches are employed **(Table 2).** Furthermore, to include the effects of possible structural break, Zivot and Andrews (Z-A) (2002) approach is also used. **(Table 3)**

Table 2. Order of Integration (ADF and PP)[1]

	Test	Level	*y*	*p*
Intercept	ADF	t-statistics	-1.73 (0)	-1.75 (2)
	PP	Adj t-statistics	-1.57 (2)	-1.91 (4)
Intercept & Trend	ADF	t-statistics	-1.08 (0)	-0.59 (2)
	PP	Adj t-statistics	-1.62 (3)	-1.84 (4)
		First Difference	*y*	*p*
Intercept	ADF	t-statistics	-4.70*** (0)	-6.19*** (1)
	PP	Adj t-statistics	-4.66***(1)	-8.75*** (3)
Intercept & Trend	ADF	t-statistics	-4.65*** (0)	-6.59 *** (1)
	PP	Adj t-statistics	-4.61***(1)	-9.23*** (3)

**** denotes significance level at 1%.*

[1] *Maximum lag length for ADF unit root test is 9 lags and optimal lag length is determined by using Akaike Information Criterion [Akaike (1973) and Akaike (1998)]. Bartlett kernel [Bartlett (1948) and Bartlett (1950)] is used as the spectral estimation method and Newey-West [Newey and West (1986)] Bandwidth is used as the bandwidth for P-P [Phillips and Perron (1988)] unit root test. The values in parentheses are the chosen lag lengths.*

Table 3. Order of Integration (Z-A)

Model	Level	y	p
Intercept	test statistics	-3.12 (2)	-5.30** (2)
	break year	2015	1997
Both	test statistics	-4.43 (2)	-7.59 (2)
	break year	2010	1997
	First Difference	y	p
Intercept	test statistics	-5.56*** (0)	n/a
	break year	2014	n/a
Both	test statistics	-5.59*** (0)	n/a
	break year	1993	n/a

*** and **** denotes significance at 5% and 1% level, respectively.*

All the order of integration results indicated that y is non-stationary at the level, but is stationary when differenced once. On the other hand, ADF and PP results showed that p is also first-difference stationary while Z-A findings provided evidence for p being level-stationary.

3.3.2. ARDL Framework

The mixed order of integration observed in the data suggests that Autoregressive Distributed Lag (ARDL)[1] method is appropriate for analyzing the model. To this end, after determining the appropriate lag structure using AIC, ARDL model which includes structural break dummy variable ***d2010*** which takes the value of zero before the year 2010 and value of one for the year 2010 and afterwards is determined as ARDL (3,7). Following the determination of the model with suitable lag structure, the residuals of the model is tested with diagnostic checks for stability. (**Table 4** and **Figure 1**)

Table 4. Diagnostic Checks

Test	Jarque-Bera	Breusch-Godfrey	ARCH	Ramsey RESET
Test Statistics	0.68	0.01	0.47	0.91
Probability	0.70	0.88	0.49	0.37

As seen from Table 4, diagnostic checks revealed that ARDL (2,1) model passed normality, serial correlation, heteroskedasticity and model misspecification tests at 1% level of significance, successfully.

[1] Pesaran and Pesaran (1997), Pesaran and Smith (1998), Pesaran and Shin (1999) and Pesaran et al. (2001)

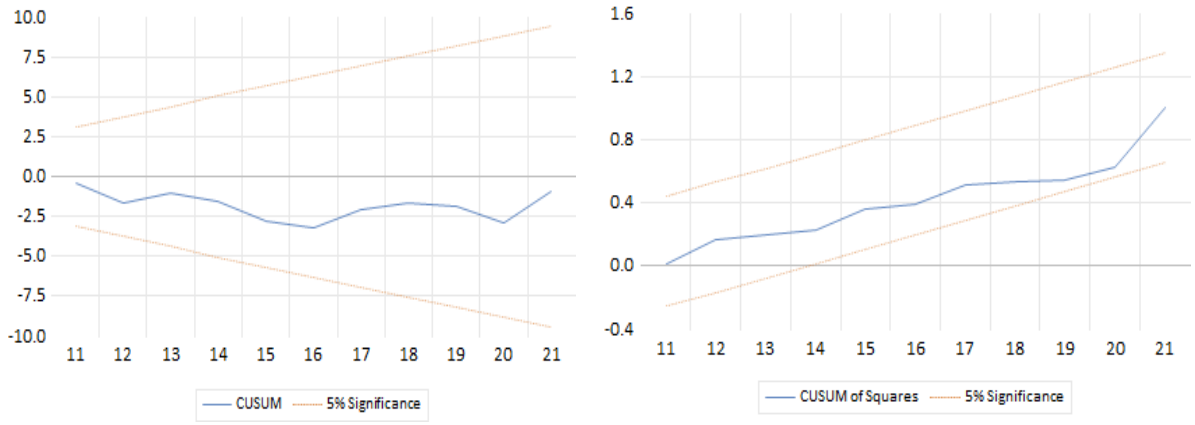

Figure 1. *CUSUM and CUSUMSQ Checks*

Moreover, Figure 1 which represents the findings of CUSUM and CUSUMSQ checks showed that the parameters of the model are stable over time.

Following diagnostic checks, Unrestricted form of Error Correction Model (UECM) of ARDL (3,7) model is constructed as follows.

$$\Delta y_t = \alpha_{b0} + \sum_{i=1}^{r} \alpha_{b1i} \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^{s} \alpha_{b2i} \Delta f_{t-i} + \alpha_{b3} d2010 + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 f_{t-1} + \epsilon_{tb} \quad (2)$$

The model represented with Equation 2 is tested for cointegration by employing bounds test procedure. The bounds test findings of ***F*** and ***t*** tests revealed that public private partnership investment in energy and GDP are cointegrated at 10% significance level since absolute value of both calculated test statistics exceeded the upper bound values. (Table 5)

Table 5. Cointegration Test

Test	**Calculated Test Statistics**	**Lower Bound (10%)**	**Upper Bound (10%)**
F	4.92*	4.04	4.78
t	-3.13*	-2.57	-2.91

** denotes significance level at 10%.*

After determining the cointegration the coefficients for the short run are estimated. According to the estimations presented in Table 6, it is found that 35% of the short run disequilibrium will be corrected in one period of time.

Table 6. Short Run ARDL Model

Regressor	Coefficient	Standard Error	t-statistics	p-value
C	9.10	2.81	3.23	0.00***
Δy_{t-1}	0.35	0.17	2.07	0.052**
Δy_{t-2}	0.22	0.17	1.26	0.22
Δp_t	0.00	0.01	0.56	0.58
Δp_{t-1}	-0.02	0.01	-2.34	0.03**
Δp_{t-2}	-0.01	0.01	-2.04	0.06*
Δp_{t-3}	-0.01	0.01	-1.81	0.09*
Δp_{t-4}	-0.03	0.01	-3.31	0.00***
Δp_{t-5}	-0.02	0.01	-2.38	0.03**
Δp_{t-6}	-0.01	0.01	-2.67	0.02**
$d2010$	0.07	0.03	2.42	0.03**
γ_{t-1}	-0.35	0.11	-3.23	0.00***
Important Statistics				
$\overline{R^2}$		0.25	F	1.93
RSS		0.01	DW	1.86

, **,and * denotes significance level at 10%, 5% and 1%, respectively.*

Following the short run estimates, long run parameters are estimated and presented in Table 7.

Table 7. Long Run ARDL Model

Regressor	Coefficient	Standard Error	t-statistics	p-value
p	0.07***	2.81	7.57	0.00***

**** denotes significance level at 1%.*

Long run estimations of the ARDL (3,7) model showed that 1% percentage change in public private partnership energy investments will cause a 0.07% change in GDP within the same direction.

4. CONCLUSION

In this study, public-private partnerships in energy investment and economic growth relation in Brazil from 1984 to 2021 is examined. The ARDL framework is employed to investigate both short- and long-run relationships between the variables in question. Empirical results showed that there is a cointegration relationship between public-private partnerships in energy investment and economic growth in Brazil over the investigation period. In the short run, the error correction model suggested a relatively slow adjustment mechanism, with a coefficient of $\gamma_{t-1} = -0.35$ for the one-period lagged error correction term. In the long run, the results provided evidence of a positive relationship between public-private partnerships in energy investment and economic growth when public-private partnerships in energy investment were the independent variable which implies that public-private partnerships in energy investment may be used as an effective tool to boost the economic growth in Brazil.

REFERENCES

Ahmed, M., & Azam, M. (2016). Causal nexus between energy consumption and economic growth for high-, middle- and low-income countries using frequency domain analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 60, 653-678. https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.12.174

Ahmad, M., & Zhao, Z. Y. (2018). Empirics on linkages among industrialization, urbanization, energy consumption, CO2 emissions and economic growth: a heterogeneous panel study of China. *Environmental Science and Pollution Research*, 25(30), 30617-30632. https://doi.org/10.1007/s11356-018-3054-3

Akaike, H. (1973). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle, [w:] P*roceedings of the 2nd international symposium on information*, bn petrow, f. Czaki, *Akademiai Kiado*, Budapest.

Akaike, H. (1998). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle. *In Selected papers of Hirotugu Akaike* (pp. 199-213). Springer, New York, NY. doi: 10.1007/978-1-4612-1694-0_15

Akarca, A. T., & Long, T. V. (1980). On the relationship between energy and GNP: a reexamination. The Journal of Energy and Development, 326-331. http://www.jstor.org/stable/24806899

Bartlett, M. S. (1948). Smoothing periodograms from time-series with continuous spectra. *Nature*, 161(4096), 686-687. doi:10.1038/161686a0

Bartlett, M. S. (1950). Periodogram analysis and continuous spectra. *Biometrika*, 37(1/2), 1-16. doi:10.1093/biomet/37.1-2.1.

Bhattacharya, M., Paramati, S. R., Ozturk, I., & Bhattacharya, S. (2016). The effect of renewable energy consumption on economic growth: Evidence from top 38 countries. *Applied Energy*, 162, 733-741. https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2015.10.104

Burbidge, J. and Harrison, A. (1984) Testing for the Effects of Oil-Price Rises Using Vector Auto-Regressions. *International Economic Review*, 25, 459-484. https://doi.org/10.2307/2526209

BP. (2022). BP Statistical Review of World Energy 2022.

Chen, B. (2021). Public–private partnership infrastructure investment and sustainable economic development: An empirical study based on efficiency evaluation and spatial spillover in China. Sustainability, 13(15), 8146. *https://doi.org/10.3390/su13158146*

Cheng, B. S. (1998). Energy consumption, employment and causality in Japan: a multivariate approach. *Indian Economic Review*, 19-29. http://www.jstor.org/stable/29794149

Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431. doi: 10.2307/2286348

Glasure, Y. U. (2002). Energy and national income in Korea: further evidence on the role of omitted variables. *Energy economics*, 24(4), 355-365. https://doi.org/10.1016/s0140-9883(02)00036-1

Hamilton, J. D. (1983). Oil and the macroeconomy since World War II. *Journal of political economy*, 91(2), 228-248. https://doi.org/10.1086/261140

Ho, C. Y., & Siu, K. W. (2007). A dynamic equilibrium of electricity consumption and GDP in Hong Kong: an empirical investigation. *Energy Policy*, 35(4), 2507-2513. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2006.09.018

Kraft, J., & Kraft, A. (1978). On the relationship between energy and GNP. *The Journal of Energy and Development*, 401-403. http://www.jstor.org/stable/24806805

Lucas, R. E., Jr. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3–42. https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7

Newey, W. K., and West, K. D. (1986). A simple, positive semi-definite, heteroskedasticity and autocorrelation consistent covariance matrix. *Econometrica*, 55(3), 703-708. doi: 10.2307/1913610

Pao, H. T., & Tsai, C. M. (2010). CO2 emissions, energy consumption and economic growth in BRIC countries. *Energy policy*, 38(12), 7850-7860. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2010.08.045

Pao, H. T., Li, Y. Y., & Fu, H. C. (2014). Causality relationship between energy consumption and economic growth in Brazil. *Smart Grid and Renewable Energy*, 2014. http://dx.doi.org/10.4236/sgre.2014.58019

Papież, M., Śmiech, S., & Frodyma, K. (2019). Effects of renewable energy sector development on electricity consumption–Growth nexus in the European Union. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 113, 109276. https://doi.org/10.1016/j.rser.2019.109276

Phillips, P. C., & Perron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regression. *Biometrika*, 75(2), 335-346. https://doi.org/10.1093/biomet/75.2.335

Pesaran, M.H., and Pesaran, B. (1997). Working with microfit 4.0: an interactive econometric software package (dos and windows versions). Oxford, Oxford University Press.

Pesaran, M.H., and Shin, Y. (1998). Generalized impulse response analysis in linear multivariate models. *Economics Letters*, 58(1), 17-29. doi: 10.1016/S0165-1765(97)00214-0

Pesaran, M.H., and Shin, Y. (1999). *An autoregressive distributed lag modeling approach to cointegration analysis*. Strom, S., Holly, A., and Diamond, P. (Ed.), *Centennial volume of Rangar Frisch* (s. 371-413). Cambridge: Cambridge University Press.

Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326. doi: 10.1002/jae.616

Romer, P. M. (1986). Increasing returns and Long-Run growth. *The Journal of Political Economy*, 94(5), 1002–1037. https://doi.org/10.1086/261420

Zivot, E., & Andrews, D. W. K. (2002). Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 20(1), 25-44. https://doi.org/10.1198/073500102753410372

THE EFFECTS of CREDITS on ECONOMIC GROWTH in HONG KONG with STRUCTURAL BREAK: IS THERE A KUZNETS CURVE?

ÖZGÜR ÖZAYDIN [1], ANIL DAĞDEMİR [2]

[1] Asst.Prof.Dr., Ondokuz Mayıs University, FEAS, ozaydin@omu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0579-9432

[2] Research Assistant., Ondokuz Mayıs University, FEAS, anil.dagdemir@omu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1087-0849

*Corresponding author: Özgür Özaydın

ABSTRACT

In this study, the possible effects of domestic credits on economic growth were examined using annual data from 1990 to 2020 for the case of Hong Kong within the Kuznets Curve framework. Stationarity properties of the series are investigated by conducting conventional unit root tests, namely Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips -Perron (PP). The series are also tested with Lee-Strazicich (L-S) test to determine the integration level of variables in the presence of one structural break. Findings of the L-S test conflicted with both ADF and PP results that showed that all the series are I(1) variables. Nonetheless, unit root tests, as a whole, indicated that the variables are either level stationary or first-difference stationary. Thus, ARDL or Bounds Test approach to cointegration technique is used to examine both the short run and long run dynamics between domestic credits and income. The model with the appropriate lag length is determined as ARDL (3,2,2). Bounds test results detected a statistically significant cointegration relation among the variables. The ECM results of the ARDL (3,2,2) showed that 43% of the short-run disequilibrium will adjust back to the long run equilibrium in one year. Moreover, the findings of the long run model uncovered that there exists a U-shaped Kuznets Curve relation between domestic credits and income for the case of Hong-Kong, the turning point being $122,306.5 domestic credit level per capita.

Keywords: Domestic Credits, Economic Growth, Bounds Test, Kuznets Curve.

5. INTRODUCTION

To grow sustainably, it is essential to have both sustainable resources and the ability to use those resources efficiently. Funds or financial resources are important for the production and growth processes. The financial sector plays a critical role to boost economic growth by efficiently allocating resources through the transformation of deposits into financial assets. Banks provide credit to individuals, businesses, and governments, which is used for consumption, investment, and infrastructure projects. Private sector credit is important for economic development as it promotes investment, employment, efficiency and productivity.

Besides the positive effects of banking on economic growth, it can also have negative effects. Excessive lending and its use can create financial instability and may lead to economic crises. Excessive lending can negatively affect economic growth by causing individuals and institutions to be unable to make loan payments. In addition, the weakness in the lending criteria of banks may lead individuals and institutions to obtain loans under conditions that are not suitable for loan repayments and ultimately lead to loan repayment difficulties.

According to World Bank Data, Hong Kong is the country with the fourth-highest stock market value in 2020 which makes Hong Kong one of the world's biggest financial centers. In addition, according to the IMF Financial Development Index, it ranked 10th after Spain and France in 2020. In this study, considering the effects of credits on income and Hong Kong's important position in the financial sector, the possible relationship between domestic private sector credits and economic growth was investigated by ARDL method for the case of Hong Kong.

6. BRIEF LITERATURE REVIEW

There is extensive literature between economic growth and bank credits. However, it is seen that there is no common consensus on the effects of these two variables on each other.

Schumpeter (1934), Goldsmith (1969), McKinnon (1973), and Shaw (1973) are considered as the pioneers of the credits-economic growth connection literature.

Levine et al. (1998). Beck et al. (2000), Minier (2003), Rioja and Valev (2004), Christopoulos and Tsionas (2004), Saci et al. (2009), Wu et al. (2010), Leitao (2010), Adusei (2013), Pradhan et al. (2016), Guru and Yadav (2019) found financial development affects growth positively. However, Kaminsky and Reinhart (1996), De Gregorio and Guidotti (1995), Ductor and Grechyna (2015) found that financial development affects economic growth negatively.

Bank credits and income relation for the case of Nigeria for the period of 1970-2008 was investigated by Akpansung and Babalola (2011). They found that bank credits positively affected income based on the empirical findings of their research where they employed Two-Stage least squares (2SLS) method.

Timsina (2014), examining Nepal for the 1975-2013 period, found that if bank loans change by 1%, real GDP will also change by 0.4% in the same direction.

Olowofeso et al. (2015) investigated the economic growth- private sector credits nexus for Nigeria using quarterly data for the period 2000-2014. The researchers concluded that the two variables are positively related based on the findings of Gregory - Hansen (1996) framework.

Thierry (2016) found a feedback effect between bank credits and economic growth in Cameroon for the time span of 1969-2013 by employing Vector Error Correction Model.

Patra and Dastidar (2018) investigated bank credits- income nexus for the cases of Bangladesh, India, Nepal, Pakistan, and Sri Lanka for the period of 1990-2015. The empirical findings of the study provided evidence for no statistically significant relationship between the variables.

7. MODEL, DATA and METHODOLOGICAL FRAMEWORK

7.1. Model

To investigate the private sector credits- income nexus, the model which is given with Equation 1 that is based on the Kuznets framework where the logarithm of private sector credits ($\boldsymbol{d}$) and the square of the logarithm of private sector credits ($\boldsymbol{d^2}$) were determined as the independent variables of the logarithm of the economic growth ($\boldsymbol{y}$) is used.

$$y_t = \alpha_{a0} + \alpha_{a1} d_t + \alpha_{a2} {d_t}^2 + \epsilon_{ta} \quad (3)$$

In the Equation 1, α_{ai}'s (i=0,1,2) denotes the least square estimators and ϵ_{ta} represents the white noise error term. Time period is represented t.

7.2. Data

To examine the potential impacts of domestic credits on income for the case of Hong Kong, annual time series data was derived from the World Development Indicators (WDI, 2022) covering the time-span of 1990-2020. The data and the relevant information regarding the data is presented in Table 1.

Table 8. Data and Definition

Variable	Prices	Base Year	Currency	Source
Gross Domestic Product per-capita (GDP per-capita)	Constant	2015	US Dollars	Original Data from WDI
Private Sector Credits by banks per-capita	Constant	2015	US Dollars	Calculated by the authors by using Private Sector Credits by banks/GDP ratio and population data which is derived from WDI.

7.3. Methodological Framework

7.3.1. Stationarity Test

The conventional Phillips and Perron (P-P) (1988) and augmented Dickey and Fuller (ADF) (1979) tests are utilized and the findings of these tests are presented in Table 2. Moreover, Lee and Strazicich (L-S) (2003) test with one structural break is also used to determine the integration order of the series and the results of the L-S test are shown with Table 3.

Table 9. Conventional Stationarity Tests (ADF and PP)[1]

	Test	Level	y	d	d^2
Intercept	ADF	t-statistics	-1.55 (0)	0.68 (0)	0.78 (0)
	PP	Adj t-statistics	-1.47 (2)	0.64 (2)	0.74 (2)
Intercept	ADF	t-statistics	-0.81 (0)	-2.06 (0)	-2.00 (0)
& Trend	PP	Adj t-statistics	-1.21(2)	-2.18 (3)	-2.11 (3)
		First Difference	y	p	d^2
Intercept	ADF	t-statistics	-3.48** (0)	-5.15*** (0)	-5.12*** (0)
	PP	Adj t-statistics	-3.36**(2)	-5.14*** (4)	-5.11*** (4)
Intercept	ADF	t-statistics	-3.60** (0)	-5.01*** (0)	-5.01 *** (1)
& Trend	PP	Adj t-statistics	-3.52*(2)	-5.01*** (3)	-5.01* (4)

, ** and * denotes significance at 10%, 5% and 1% level, respectively.*

Both Phillips and Perron (P-P) (1988) and augmented Dickey and Fuller (ADF) (1979) test findings revealed that all series are I(1).

[1] *Maximum lag length for ADF unit root test is 7 lags and optimal lag length is determined by using Schwarz Information Criterion [Schwarz (1978)]. Bartlett kernel [Bartlett (1948) and Bartlett (1950)] is used as the spectral estimation method and Newey-West [Newey and West (1986)] Bandwidth is used as the bandwidth for P-P [Phillips and Perron (1988)] unit root test. The values in parentheses are the chosen lag lengths.*

Table 10. L-S Stationarity Test[2]

Model	Level	y	d	d^2
Crash	test statistics	-2.56 (1)	-2.03 (3)	-1.98 (3)
	break year	2003	2007	2007
Break	test statistics	-4.05 (3)	-4.70** (3)	-4.36** (3)
	break year	2009	2007	2008
	First Difference	y	d	d^2
Crash	test statistics	-3.45* (0)	-3.60** (4)	-3.57** (4)
	break year	1998	1998	2010
Break	test statistics	-5.26*** (1)	n/a	n/a
	break year	2000	n/a	n/a

, ** and * denotes significance at 10%, 5% and 1% level, respectively.*

L-S test results confirmed P-P and ADF findings for y. On the contrary, both d and d^2 are found to be level-stationary according to the L-S stationarity test. In summary, when the findings of all stationarity tests are evaluated as a whole it is determined that the data set is a mix of I(0) and I(1) variables.

7.3.2. ARDL Approach

Autoregressive Distributed Lag (ARDL)[3] approach is determined as the most suitable technique to analyze the data in consideration, since the data set found to be a mix of I(0) and I(1) variables.

For this purpose, the appropriate lag structure for the ARDL model is decided by using SIC. The ARDL (3,2,2) model is chosen as the best fitted model among a hundred models. To represent the structural break in the year 2003, a dummy variable namely ***d2003***[4] is also used in the model**.**

The ARDL (3,2,2) model is first tested for parameter instability issue with the help of CUSUM and CUSUMSQ tests the results of which are given with Figure 1.

[2] Maximum lag length is 4 lags.

[3] Pesaran and Pesaran (1997), Pesaran and Smith (1998), Pesaran and Shin (1999) and Pesaran et al. (2001)

[4] 0 before 2002, 1 after 2003.

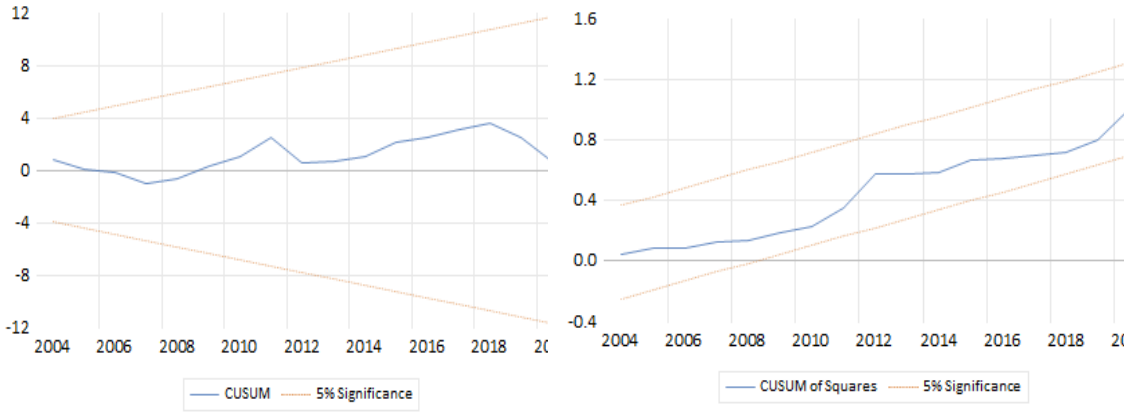

Figure 2. *CUSUM and CUSUMSQ Checks*

Both CUSUM and CUSUMSQ test findings provided evidence for no parameter stability issue in the model. The model tested for potential heteroskedasticity, non-normality, model misspecification and serial correlation problems with the relevant tests and the findings are given with Table 4.

Table 11. Diagnostic Checks

Test	Jarque-Bera	Breusch-Godfrey	ARCH	Ramsey RESET
Test Statistics	1.80	0.005	0.44	0.59
Probability	0.40	0.94	0.51	0.56

The findings revealed that, the model passed all diagnostic checks, successfully.

After the diagnostic check stage, Unrestricted Error Correction Model (UECM) is configured as can be seen in Equation 2.

$$\Delta y_t = \alpha_{b0} + \sum_{i=1}^{p} \alpha_{b1i}\, \Delta y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q} \alpha_{b2i}\, \Delta d_{t-i} + \sum_{i=0}^{r} \alpha_{b3i}\, \Delta {d^2}_{t-i} + \alpha_{b3} d2010 + \beta_1 y_{t-1} + \beta_2 d_{t-1} + \beta_3 {d^2}_{t-1} + \epsilon_{tb} \quad (4)$$

The bounds test results of ***F*** tests which is used to test for the existence of the cointegration relation between the variables are uncovered that both per capita domestic credits and the square of the per capita domestic credits are long run forcing variables of per capita GDP for the case of Hong Kong which suggests the variables in question are cointegrated.

Table 12. Cointegration Test

Test	Calculated Test Statistics	Lower Bound (5%)	Upper Bound (5%)
F	5.37**	3.79	4.85

** denotes significance level at 5%.*

Since the variables are found to be cointegrated both short run and long run coefficients are estimated and shown with Table 6 and Table 7, respectively.

Table 13. Short Run Error Correction Model

Regressor	Coefficient	Standard Error	t-statistics	p-value
C	-16.04	3.77	-4.24	0.00***
Δy_{t-1}	0.66	0.18	3.73	0.00***
Δy_{t-2}	0.26	0.17	1.57	0.13
Δd_t	4.37	2.63	1.66	0.11
Δd_{t-1}	-7.65	2.93	-2.61	0.02**
Δd_t^2	-0.18	0.12	-1.47	0.16
Δd_{t-1}^2	0.34	0.13	2.50	0.02**
$d2003$	0.04	0.01	2.91	0.00***
γ_{t-1}	-0.43	0.10	-4.25	0.00***
Important Statistics				
	$\overline{R^2}$	0.67	F	7.88
	RSS	0.01	DW	1.82

***and *** denotes significance level at 5% and 1%, respectively.*

According to the ECM findings, 43% of the disequilibrium (since γ_{t-1}=-0.43) occured in one period will adjust back to the long run equilibrium in the next period.

Table 14. Long Run Model

Regressor	Coefficient	Standard Error	t-statistics	p-value
d	8.20	2.81	2.38	0.02**
d^2	-0.35		-2.28	0.03**

*** denotes significance level at 5%.*

The findings of long run model suggested that, per capita income will be affected positively by per capita domestic credits while will be affected negatively by the square of per capita domestic credit. In other words, long run findings stated that there exists a U-shaped relation between per capita domestic credits and per capita income for the case of Hong Kong. The turning point of the regarded relation is found to be $122,306 domestic credit per capita which is not exceeded yet.

8. CONCLUSION

This study examines the domestic credit-economic growth nexus in Hong-Kong from 1990 to 2020 using ARDL methodology. The results revealed that the variables are cointegrated and there exists a U-shaped relationship among them in the long-run. The long run results also showed that domestic credit per capita would contribute to the growth of per capita income if the turning point value $122,306 exceeded. If a disequilibrium appears in the short run due to an unexpected shock 43% of the disequilibrium will be corrected in the long run.

REFERENCES

Adusei, M. (2013). Financial development and economic growth: Evidence from Ghana. https://papers.ssrn.com/abstract=2261992

Akpansung, A. O., & Babalola, S. J. (2011). Banking sector credit and economic growth in Nigeria: An empirical investigation. *CBN Journal of Applied Statistics*, 2(2), 51-62. http://hdl.handle.net/10419/142050

Bartlett, M. S. (1948). Smoothing periodograms from time-series with continuous spectra. *Nature*, 161(4096), 686-687. doi:10.1038/161686a0

Bartlett, M. S. (1950). Periodogram analysis and continuous spectra. *Biometrika*, 37(1/2), 1-16. doi:10.1093/biomet/37.1-2.1.

Bayar, Y. (2014). Financial development and economic growth in emerging Asian countries. *Asian Social Science*, 10(9), 8-17. https://doi.org/10.5539/ass.v10n9p8

Beck, T., Levine, R., & Loayza, N. (2000). Finance and the sources of growth. *Journal of Financial Economics*, 58(1–2), 261–300. https://doi.org/10.1016/s0304-405x(00)00072-6

Christopoulos, D. K., & Tsionas, E. G. (2004). Financial development and economic growth: evidence from panel unit root and cointegration tests. *Journal of Development Economics*, 73(1), 55–74. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2003.03.002

De Gregorio, J., & Guidotti, P. E. (1995). Financial development and economic growth. *World development*, 23(3), 433-448. https://doi.org/10.1016/0305-750X(94)00132-I

Dickey, D. A., and Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366a), 427-431. doi: 10.2307/2286348

Ductor, L., & Grechyna, D. (2015). Financial development, real sector, and economic growth. *International Review of Economics & Finance*, 37, 393–405. https://doi.org/10.1016/j.iref.2015.01.001

Goldsmith, R. W. (1969). Financial structure and development (No. HG174 G57).

Gregory, A.W., and Hansen, B.E. (1996) Tests for cointegration in models with regime and trend shifts. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 58(3), 555–60. doi: https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1996.mp58003008.x

Guru, B. K., & Yadav, I. S. (2019). Financial development and economic growth: panel evidence from BRICS. *Journal of Economics, Finance, and Administrative Science*, 24(47), 113–126. https://doi.org/10.1108/jefas-12-2017-0125

Kaminsky, G. L., Board of Governors of the Federal Reserve System, & Reinhart, C. M. (1996). The twin crises: The causes of banking and balance-of-payments problems. *International Finance Discussion Paper*, 1996(544), 1–28. https://doi.org/10.17016/ifdp.1996.544

Lee, J., and Strazicich, M. C. (2003). Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082-1089. doi: 10.1162/003465303772815961

Leitão, N. C. (2010). Financial development and economic growth:a panel data approach. *Economie Teoretică Şi Aplicată*, 1, 15–24. https://repositorio.ipsantarem.pt/handle/10400.15/470

Levine, R., & Zervos, S. (1998). Stock markets, banks, and economic growth. *American Economic Review*, 537-558. https://www.jstor.org/stable/116848

McKinnon, R.I. (1973), Money and Capital in Economic Development, *Brookings Institution*, Washington, DC.

Minier, J. A. (2003). Are small stock markets different? *Journal of Monetary Economics*, 50(7), 1593-1602. https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2003.08.006

Newey, W. K., and West, K. D. (1986). A simple, positive semi-definite, heteroskedasticity and autocorrelation consistent covariance matrix. *Econometrica*, 55(3), 703-708. doi: 10.2307/1913610

Olowofeso, E. O., Adeleke, A. O., & Udoji, A. O. (2015). Impact of private sector credit on economic growth in Nigeria. *CBN Journal of Applied Statistics*, 6(2), 81-101. http://hdl.handle.net/10419/142107

Patra, S., & Dastidar, S. G. (2018). Finance and growth: Evidence from South Asia. Jindal *Journal of Business Research*, 7(1) 37–60. https://doi.org/10.1177/2278682118761747

Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57 (6), 1361-1401. doi: 10.2307/1913712

Pesaran, M.H., and Pesaran, B. (1997). Working with microfit 4.0: an interactive econometric software package (dos and windows versions). Oxford, Oxford University Press.

Pesaran, M.H., and Shin, Y. (1998). Generalized impulse response analysis in linear multivariate models. *Economics Letters*, 58(1), 17-29. doi: 10.1016/S0165-1765(97)00214-0

Pesaran, M.H., and Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modeling approach to cointegration analysis. Strom, S., Holly, A., ve Diamond, P. (Ed.), in *Centennial volume of Rangar Frisch* (p. 371-413). Cambridge: Cambridge University Press.

Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289–326. doi: 10.1002/jae.616

Pradhan, R. P., Arvin, M. B., Hall, J. H., & Nair, M. (2016). Innovation, financial development and economic growth in Eurozone countries. *Applied Economics* Letters, 23(16), 1141–1144. https://doi.org/10.1080/13504851.2016.1139668

Rioja, F., & Valev, N. (2004). Does one size fit all?: a reexamination of the finance and growth relationship. *Journal of Development Economics*, 74(2), 429–447. https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2003.06.006

Saci, K., Giorgioni, G., & Holden, K. (2009). Does financial development affect growth? *Applied Economics*, 41(13), 1701–1707. https://doi.org/10.1080/00036840701335538

Schumpeter, J.A. (1934), A Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, capital, credit, interest, and the Business Cycle, *Harvard University Press*, Cambridge, MA.

Schwarz, G. (1978). Estimating the dimension of a model. *The Annals of Statistics*, 6(2), 461-464. Erişim adresi: https://www.jstor.org/stable/2958889

Shaw, E.S. (1973), Financial Deepening in Economic Development, *Oxford University Press*, New York, NY.

Timsina, N. (2014). Impact of bank credit on economic growth in Nepal. *Nepal Rastra Bank, Research Department*, 22, 1-23.

Thierry, B., Jun, Z., Eric, D. D., Yannick, G. Z. S., & Landry, K. Y. S. (2016). Causality relationship between bank credit and economic growth: Evidence from a time series analysis on a vector error correction model in Cameroon. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 235, 664-671. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.11.061

Wu, J.-L., Hou, H., & Cheng, S.-Y. (2010). The dynamic impacts of financial institutions on economic growth: Evidence from the European Union. *Journal of Macroeconomics*, 32(3), 879–891. https://doi.org/10.1016/j.jmacro.2009.09.003

ADLİ MUHASEBENİN TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ VE BAĞIMSIZ DENETİM ÜZERİNE ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Ömür BİNİCİ[1]

❖ [1] Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi-Eleşkirt MYO, fobinici@agri.edu.tr- ORCID: 0000-0001-6147-1955

ÖZET

Bir sosyal bilim olarak muhasebe toplumda önemli roller oynar. Sadece piyasa ekonomik sistemi için meşrulaştırıcı bir araç olarak değil, aynı zamanda bir toplumdaki sosyal aktörler tarafından anlamların ve sonuçların inşa edildiği, bir sosyal dil biçimi ve kesinlikle bir iş dili olarak hizmet eder. Bununla birlikte, muhasebe rakamları, geniş kapsamlı sonuçları olan çeşitli kilit sosyal aktörleri etkileyen çok sayıda önemli karar üzerindeki etkileri nedeniyle büyük ölçüde hileye maruz kalmakta ve muhasebe rakamlarını dolandırıcılığa karşı açık hale getirmektedir. Dolayısıyla şirketlerin bu tür vakaları araştırmak için hazır olmaları gerekmektedir. Özellikle Enron ve WorldCom vakalarında olduğu gibi kurumsal dolandırıcılıkların artması nedeniyle, kuruluşlar dolandırıcılık soruşturmalarına özel bir çaba sarf etmektedir. Bu hazırlığın bir yolu multidisipliner alan olan adli muhasebe fikirlerini ve adli muhasebenin kapsamını ve uygulamalarını anlamaktan geçmektedir. Adli muhasebe görevinin (dolandırıcılık tespiti ve önlenmesi) etkin bir şekilde yerine getirilmesi için sağlam bir muhasebe ve denetim bilgisi ve anlayışı, iyi iletişim yeteneği ve uygun bilgi teknolojisi bilgisi gereklidir. Bu doğrultuda çalışmada adli muhasebenin Türkiye'deki gelişimi, uygulamaları, muhasebe eğitimdeki yeri ve bağımsız denetimle olan ilişkisi sistematik bir şekilde incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adli Muhasebe, Bağımsız Denetim, Adli muhasebe mesleği ve eğitimi

1. GİRİŞ

Dünya genelinde yaşanan muhasebe skandalları ile sarsılan yatırımcı güvenini yeniden kazanma doğrultusunda yapılan çağrılar sonucunda adli muhasebe, muhasebeciler için dolandırıcılıkla mücadelede çekici bir kariyer fırsatı haline gelmiştir (Rezaee vd., 2004). Bununla birlikte günümüz iş dünyasında işletme sayısındaki artış, iş hacmindeki büyüme ve iş süreçlerindeki karmaşıklığın artması işlemlerdeki usulsüzlüklerin tespitini önemli ölçüde zorlamaktadır. Ayrıca bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişlimeler ve yaygınlaşması sonucunda bilgi güvenlik sistemlerindeki açıklıklardan yararlanan kullanıcılar; rüşvet, karapara aklama, zimmet, hileli işlem ve yolsuzlukların çoğalmasına neden olmuştur (Öztürk & Yılmaz, 2018: 175). Bu durumu engellemek için politika yapıcılar ve düzenleyiciler, ekonomiyi yolsuzluk ve hileli eylemlerden korumak için kurumsal yönetim uygulamaları ve sürekli iyileştirmelerle birlikte katı önlemler geliştirmektedir. Özellikle de Enron ve WorldCom gibi büyük şirketlerin memurları tarafından işlenen diğer suçların yanı sıra çeşitli menkul kıymet dolandırıcılığı suçlamalarının bir sonucu olarak kamuoyunun dikkatini adli muhasebe uygulamaları çekmiştir. 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik terör saldırılarından sonra, tutuklama da yeterli delil elde etmek amacıyla teröristlerin para izlerini takip etmeleri için adli

muhasebecilerden yararlanılmıştır. Bu olaylar ve benzeri gelişmeler ile ilgili soruşturmalar ve takip eden davalar, bir adli muhasebecinin avukatlar ve işletmeler için yapabileceği hizmetleri ön plana çıkarmıştır (Warshavsky, 2013: 58). Yaşanan gelişmeler üniversitelerin adli muhasebe eğitimi vermesine ve adli muhasebe eğitimine olan talebini artırmaktadır (Özkul & Pamukçu, 2012). Bu doğrultuda çalışmada son yıllarda önemli bir konu haline gelen adli muhasebenin Türkiye'deki gelişimi, uygulamaları, muhasebe eğitimdeki yeri ve bağımsız denetimle olan ilişkisi sistematik bir şekilde incelenmiştir.

1. ADLİ MUHASEBE

Dolandırıcılığın tespiti ve önlenmesinde önemli bir rol alan adli muhasebe, Uluslararası Suistimal İnceleme Uzmanları Birliği (ACFE) tarafından genel olarak kabul edilebilir muhasebe ve denetim ilkeleri dahil ancak bunlarla sınırlı olmayan, potansiyel veya fiili ceza davalarını içeren konularda kayıpların, gelirlerin, varlıkların veya zararların belirlenmesi, iç kontrollerin değerlendirilmesi, sahtekar ve yasal sistemdeki muhasebe uzmanlığını içeren ve bir çok konuyu kapsayan profesyonel muhasebe becerilerinin kullanılması olarak tanımlanmıştır. Soruşturma muhasebesi olarak da adlandırılan adli muhasebe, yasal konuların çözümünde muhasebe kavramlarının ve denetim tekniklerinin uygulanması olarak da ifade edilir (Joseph vd., 2016: 35).

Yüksek oranda dolandırıcılık olayına yanıt olarak ortaya çıkan adli muhasebenin kökeni 1817 yılına kadar gitmektedir (Crumbley, 2001). Adli muhasebe, ekonomik ve mali suçlarla mücadelede önemli bir unsurdur. Bununla birlikte Amerikan Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü (AICPA), adli muhasebe profesyonellerinin önümüzdeki birkaç yıl içinde yüksek talep göreceğini belirtmiştir. Denetim bazı ekonomik ve mali suçları ortaya çıkarabilse de bu suçların ayrıntılı olarak açıklanması ve kovuşturulması özel teknikler gerektirdiği ve adli muhasebenin bu teknikleri sağladığı algılanır. Ayrıca adli muhasebe, dolandırıcılığın önlenmesi, tespiti ve ekonomik, mali suçların kovuşturulmasıyla ilgili denetimden kaynaklı boşluğu kapatma rolüne sahiptir (Honigsberg, 2020: 14).

Adli muhasebe, soruşturma, dava desteği ve uyuşmazlık çözümlerinde destek sağlar ve olay yeri incelemesinin mali karşılığı olarak kabul edilebilir (Ocansey, 2017: 380). Ayrıntılı mali bilgileri kullanan adli muhasebeciler, mali suistimali tespit etmek için analitik tekniklerin yanında (Honigsberg, 2020: 15) dava destek danışmanlığı, bilirkişilik ve dolandırıcılık incelemesinde veri toplama teknikleri ve analiz etme uygulamalarını da kullanır (Rezaee vd., 2004). Hırsızlık ve dolandırıcılıkla ilgili soruşturma yürütmek için muhasebe, denetim ve soruşturma becerilerinden yararlanır (Crumbley, 2003). Bir adli muhasebeci, diğer uzmanlara mahkemelerde gerekli kanıtları sağlamakla mükelleftir. Özellikle mali iddialarda ve mali dolandırıcılık durumlarında hakem, bilirkişi, müfettiş veya vekil olarak görev yapan mali, muhasebe, denetim ve hukuki sorunlara (işlere) aşinadır (Özkul & Pamukçu, 2012). Başka bir deyişle, adli muhasebeciler, hileli faaliyetleri araştırmak ve önlemek için istihdam edilen deneyimli denetçiler, muhasebeciler ve mali belgelerin müfettişleri olarak kabul edilir (Zadeh ve Ramazani, 2012). Adli muhasebe görevinin (dolandırıcılık tespiti ve önlenmesi) etkin bir şekilde yerine getirilmesi için sağlam bir muhasebe ve denetim bilgisi ve anlayışı, iyi iletişim yeteneği ve uygun bilgi teknolojisi bilgisi gereklidir (Joseph vd., 2016: 35). Denetim, hile denetimi ve adli muhasebe yakından ilişkili alanlardır. Denetim bilgisi ve uzmanlığı, hile

denetimi ve adli muhasebede faydalı olacaktır. Aynı şekilde muhasebenin teknik ve bilimsel yönlerine hakim olmak da hile denetimini olumlu yönde etkilemektedir (Kurnaz vd. 2019: 1610).

1.1 Adli Muhasebe'nin Önemi

Dolandırıcılık riskinin önlenmesinde kurumsal yönetim, kurumsal gözetim, akıllı sistemlerin kullanımı gibi çeşitli uzman sistemler analistler tarafından önerilmektedir. Çünkü sektörlerde yapılan hileli faaliyetler, şirketlerin çöküşüne katkıda bulunduğu ve hatta 2007-2008'de olduğu gibi ulusal veya küresel bir mali krizde etkili olabileceği ifade edilmektedir. Reel ve ulusal ekonomideki dengesizlikler ve çalkantılar en çok gelişmekte olan ekonomilerde hissedilir ve bu onların yenilik yapma yeteneklerine ve dolandırıcılığa karşı tam bir direnç göstermelerine bağlıdır (Bănărescu, 2015). Bununla birlikte kurumsal dolandırıcılık örnekleri bir sektör veya bölge ile sınırlı değildir (Mouawi vd., 2019). Uluslararası Suistimal İnceleme Uzmanları Birliği (ACFE) tarafından 2014 yılında yayınlanan raporda tipik bir kuruluş her yıl gelirlerinin %5'ni dolandırıcılık nedeniyle kaybetmekte ve bu tahmini kayıp küresel düzeyde yaklaşık 4 trilyon ABD doları tutarın da olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca 100'den az çalışanı olan daha küçük kuruluşlar, mali tablo dolandırıcılığı, bordro ve nakit hırsızlığı planları nedeniyle daha büyük meslektaşlarına göre daha fazla dolandırıcılık riskiyle karşı karşıyadır. Küçük işletme vakalarının %75'nin ihbar, yönetim incelemesi ve iç denetim gibi yöntemlerle tespit edildiği de belirtilmektedir (ACFE, 2014: 4).

Bununla birlikte, artan veri hacmi, veri kümesindeki tutarsızlıkları veya potansiyel olarak dolandırıcılık amaçlı faaliyetlerin davranış kalıplarını belirleyerek sürekli izlenmesine ihtiyaç vardır. Bunlar, şirketlerin tahmin, önleme ve sahtekarlığı tespit etme amacıyla büyük veri tekniklerinin kullanımı hakkındaki farkındalık düzeylerini anlamak için araştırmacıların yanı sıra bilim adamlarını da vurgulamıştır. Bilgi teknolojisi, günümüzde mali suçları önemli ölçüde körüklemiştir. Bu, muhasebecilerin, sahtekarlıkları önleyecek ve tespit edecek paydaşlar üzerindeki etkileri en aza indirecek şekilde donatan ileri teknoloji araçları geliştirerek başa çıkmaları için çıkarımlar yaratır. Artan beyaz yaka suçları tüm dünyada finans piyasalarını rahatsız etmiş ve adli muhasebe gibi nispeten yeni bir alan aracılığıyla hile tespitine dikkat çekmiştir (Mittal vd., 2021: 48).

Adli muhasebenin önemine ilişkin, finansal suistimalin ciddi sonuçlarını ve bu tür suistimalleri tespit etmek ve önlemek için araçlara neden ihtiyacımız olduğunu anlamak gereklidir. Mali suistimaller önemli parasal zarara neden olmaktadır. Örneğin, finansal suiistimal ortaya çıktığında firmaların özkaynak değerlerinin yaklaşık %29'unu kaybettiğine dair kanıtlar sunulmuştur (Karpoff vd., 2008). Bununla birlikte mağdurlar psikolojik olarak da zarar görmektedir. Mali suiistimal kurbanlarının kopan ilişkilerden, itibar zedelenmesinden ve zihinsel ve fiziksel sağlık sorunlarından muzdarip olma olasılığı daha yüksektir (Honigsberg, 2020).

1.2 Adli Muhasebede Kullanılan Yöntemler

Denetim ve adli muhasebe uygulamalarında en çok kullanılan yöntemler biri Benford Yasası'dır. Bir matematikçi tarafından ortaya çıkarılan yasaya göre, rakamların ortaya çıkış sıklıkları Benford Yasasına uymuyor ise, bir dış etkenin müdahalesini olduğu göstermektedir. Bu varsayımla, Benford Yasası ile muhasebe arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu durum da, muhasebe verilerinin üzerinde bir oynamanın, verilerin doğal akışının bozulma olasılığını ortaya çıkarır. Nitekim, Nigrini (2020) yılında yaptığı çalışmada zimmete para geçirme gibi durumların tespitinde Benford Yasası'nın denetim ve adli muhasebede veri analizin de kullanımı üzerine ileri düzey çalışmalar yapmıştır.

Bir diğer yöntem ise, Beneish'in M puan yöntemidir. Beneish (1999) finansal tabloları hileli olan şirketlerden bir örnek belirmiş ve özelliklerini hilesiz şirketlerle karşılaştırmıştır. Daha sonra ortaya çıkan tablodan açıklayıcı değişkenler oluşturmuştur. Adli muhasebe de kullanılan diğer yöntem ise, Sahte sayısal kalıp yöntemidir. Bu yöntemde dolandırıcılık planlarında gözlemlenen ve kullanılan altı kalıptan; yuvarlak sayılar, artan sayılar, eşik sayılar, Benford dışı sayılar, aykırı değerler en önemli olanlarıdır. Finansal kaldıraç, varlık kompozisyonu, kârlılık ve sermaye devri gibi bir dizi finansal oran finansal tablolardaki sahtekarlığı tespit etmek için kullanılmaktadır (Zainudin & Hashim, 2016). Aynı şekilde, denetimlerde dolandırıcılık tespit süreçlerinin etkinliği üzerinde olumlu bir etki sağlamak amacıyla modern bilgi sistemlerinde büyük hacimli muhasebe işlemlerini incelemek için görselleştirme yöntemleri de kullanılmıştır. Bilişsel görüşmeler, mali suçların tanıklarıyla görüşmek için de başarıyla kullanılabilir (Clavería & Carrasco, 2022).

1.3 Türkiye'de Adli Muhasebe Uygulamaları ve Eğitimi

Adli muhasebe mesleği, Türkiye'de henüz diğer ülkelerde olduğu gibi yasal bir çerçevede yerine getirilmemektedir. Fakat Türkiye'de yasal zemin çerçevesi olmayan adli muhasebe kavramı "bilirkişilik" uygulamaları ile kapatılmaya çalışılmıştır (Tazegül & Kılıçbey, 2017: 123). Oysaki adli muhasebecilik, diğer ülkelerde olduğu gibi yasal bir zenimde yapılması profesyonel şekilde sunulmasını sağlayacaktır. Teknolojinin hızlı bir şekilde yaygınlaştığı günümüz koşullarında mali suçlar için yeni yollar oluşturacağı kesindir. Tüm bu gelişmeler sonrasında muhasebe meslek mensuplarının adli muhasebe eğitimi ihtiyacı gün geçtikçe artacağı düşünülmektedir (Aracı & Çevik Özcan, 2019: 810). Adli muhasebe mesleğinin Türkiye'de yasal bir zemine kavuşturulmasından sonra "adli muhasebeci", "adli mali müşavir" veya benzer bir unvana sahip meslek mensuplarının, adli muhasebenin özünde yer alan proaktif bir yaklaşımla muhasebe hilelerinin tespiti ve önlenmesine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir (Şenel & Yıldırım, 2022: 109). Son dönemde, yapılan akademik çalışmaların bir sonucu olarak adli muhasebe, hem en çok tercih edilebilecek mesleklerin başında hem de diğer mesleklere göre daha güvenceli bir meslek olarak takdim edilmektedir. Bu nedenle, adli muhasebe mesleği ile ilgili eğitim altyapısını tamamlamış olan başta Amerika Birleşik Devletleri olmak özere bazı gelişmiş ülkelerdeki çok sayıda üniversite adli muhasebe eğitimi vermektedir (Pehlivan & Dursun, 2012). Ayrıca ülkemizde akademisyenlerin adli muhasebe eğitimine yönelik düşünceleri belirten çalışmada, yeterli bir eğitim altyapısının bulunmadığı, eğitim veren konumunda bulunan akademisyenlerin adli muhasebe eğitiminin müfredatlarına eklenmesi konusunda isteksiz oldukları belirtilmiştir (Çabuk & Yücel, 2012). Diğer taraftan meslek mensuplarınında adli muhasebe konusunda yeterli bilgiye sahip

olmadıklarını belirttikleri dair kanıtlar çalışmalarda yer almıştır (Kıllı & Çeviren (2017). Karslıoğulu & Karavardar (2019), Deniz & Yaslıdağ (2019) tarafından yapılan çalışmada adli muhasebe mesleğine ilişkin yasal herhangi bir düzenlemenin olmadığını, mesleğe ilişkin gerekli eğitimin verilmediği ve söz konusu mesleğe ilişkin herhangi bir staj sürecinin de olmadığını ve buna ilişkin düzenlemeler yapılması gerektiği ilişkin yayın görüş olduğunu ifade etmişlerdir. Koçyiğit vd. (2022) yaptıkları çalışmada yüksek öğrenimde hala daha ayrı bir ders olarak adli muhasebenin yer almadığına dair kanıtlar sunmuşlardır.

1.4 Dünyada Adli Muhasebe

Küreselleşme ile dünya genelinde piyasaların yoğun bir rekabet içerisine girmesi sermaye piyasalarındaki şirketleri paniğe sürüklemiştir. Şirketler zirvede yer alma yarışında bazen çeşitli dolandırıcılıklara, yolsuzluklara, manipülasyonlara başvurabilmektedir. Gelişen teknoloji, firmaların bu amaç için kullandıkları en kullanışlı araçlardan biridir. Giderek daha karmaşık hale gelen bu yolsuzluklarla mücadele için kullanılan en etkin yöntem, kurumsallaşma ve profesyonelleşme sürecine giren "denetim" mesleğidir. Bu süreçteki en önemli kilometre taşlarından biri de adli muhasebe mesleğinin ortaya çıkışıdır (Arslan, 2020). Tarih, ekonomi, toplum ve mevzuat da dahil olmak üzere değişen dünyanın birçok yönü, adli muhasebeci mesleğini şekillendirmiştir. Mesleğin gelişimi, uluslararası düzeyde mesleki dolandırıcılığın yanı sıra mali tabloların performansındaki çeşitli reformlarla kolaylaştırılmıştır (Liodorova & Fursova, 2018).

Adli muhasebe hizmetleri, özellikle ABD ve Kanada'da muhasebe, denetim ve mali ihtilafları içeren hukuki konularda analitik soruşturmalar da adli muhasebeciler, şirketlerin yaptığı hilelerin tespiti ve davalara destek amacıyla ilgili kişi ve kurumlara hizmet sunmaktadır (Arslan, 2020). Letonya'da olduğu gibi, Roma- Germen hukuk sistemine dayalı ülkelerde zaten ayrı bir meslek olarak kabul edilmiştir. Anglo-Sakson hukuk sistemine sahip ülkelerde bu yol daha yeni başlamıştır. Kurumsal dolandırıcılık, kara para aklama ve hatta terörün finansmanının ifşası gibi alanlarda adli muhasebeciler talep edilmektedir. Günümüzde adli muhasebeciler bağımsız adli tıp, ulusal kontrol kuruluşları ve soruşturma kurumlarıyla birlikte kurumlarında çalışmaktadır. Sadece mahkemelere tanıklık sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda tespit edilen dolandırıcılık vakaları ve eğilimleri hakkında araştırmalar da yayınlıyorlar (Liodorova & Fursova, 2018). Orta doğuda henüz yeterince bu meslekle ilgili gelişim sağlanmamıştır. Örneğin, Hidayat & Al-Sadiq (2014) tarafından yapılan çalışmada, Bahreyn krallığında adli muhasebe uygulayıcılarının varlığına rağmen, adli muhasebe kursları ve/veya uzmanlık sunan bir üniversite veya yüksek öğrenim kurumlarında ders olarak müfredata eklenmediği ve muhasebe müfredatına entegre edilmesi için çok önemli konular olduğuna dair kanıtlar sunmuşlardır.

Baltık Devletlerinde adli muhasebecilerinde dahil olduğu sertifikalandırılmış adli tıp uzmanları hakkında bilgi, Adli Uzmanlar Konseyi Sicilinde verilmektedir. 2017 yılında, muhasebe uzmanları da dahil olmak üzere tüm adli tıp uzmanlarının uyması gereken Adli Tıp Uzmanları Davranış Kuralları geliştirilmiştir. Tarihsel olarak Rus imparatorluğunun kurallarını izleyen eski SSCB ülkelerinde, Letonya mevzuatında olduğu gibi benzer niteliklere sahip sertifikalı adli tıp uzmanları da muhasebe uzmanlığı yürütmektedir. Adli muhasebe yapma hakkı, her beş yılda bir yeniden belgelendirme prosedüründe yetkinliği doğrulayan

belgelendirme yoluyla elde edilir. Aslında bilirkişi incelemesi, Adalet Bakanlığı veya İçişleri Bakanlığı'nın yetkisi altındaki uluslararası akredite sınav merkezleri veya özerk kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Adli muhasebe incelemelerinin yapıldığı adli merkezlerin özeti ve inceleme türleri Çizelge 1' de verilmiştir.

Çizelge 1. Adli Muhasebe İncelemelerini Gerçekleştiren Adli Tıp Merkezleri

Ülke	Hesap verebilirlik	Sınav	Türler	İnternet sitesi
Letonya	İçişleri Bakanlığı	Muhasebe	Ayrım yok	ekspertize.vp.gov.lv
Litvanya	İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı	Ekonomi	Muhasebe, finans, bankacılık, çalışma ekonomisi	policija.lrv.lt ltec.lt
Estonya	Adalet Bakanlığı	Muhasebe	Muhasebesi, finansal analitik	ekei.ee
Rusya	İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı	Ekonomi	Muhasebe, krediyle ilgili, mali açıdan analitik, vergi	sudexpert.gov.by
Ukrayna	Bağımsız kurum, İçişleri Bakanlığı	Ekonomi	Muhasebesi, mali analitik	ceur.ur sudexpert.ru

Kaynak: (Liodorova & Fursova, 2018)

Asya ülkelerinde adli muhasebe ile ilgili kanunların olmayışı, gelişmesindeki en büyük engel olarak görülmektedir. Örneğin, Hao (2010) yılındaki çalışmada Çin' de hukuk, muhasebe ve denetimin sınırlamaları, halkın talebini karşılama derecesini sınırlamakta ve adli muhasebenin uygulamada arzının hala yetersiz kalmasına sebep olduğunu ifade etmiştir. Nitekim, adli muhasebenin oluşturulması, ekonomik ve yasal arka plan ve sosyal talep ile yakından ilişkilidir ve ekonominin ve toplumun gelişmesi ve değişmesi, adli muhasebenin ilerlemesini sağlayan temel güçtür.

2. ADLİ MUHASEBE VE BAĞIMSIZ DENETİM ARASINDAKİ İLİŞKİ

Geleneksel denetim bir sözleşme çerçevesinde bir kuruluşun finansal tablolarının bir bütün halinde değerlendirilerek kamuoyuna makul bir güvence kapsamında denetlenen kuruluş hakkında görüş bildirilmesi şeklinde uygulanmaktadır. Yaşanılan finansal ve kurumsal skandallar değerlendirildiğinde tüm bu skandalların öznesinde yer alan işletmelerin gerekli denetimlerden geçmesine rağmen denetim yapan kuruluş ve mensuplarının hile ve suiistimal eylemlerini tespit ve önlemede yetersiz kaldıkları gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu skandallar muhasebe ve muhasebe mesleğinin uygulama alanlarından biri olan muhasebe denetimine olan güveni sarsmış ve bu güven sarsılması kamuoyunun özellikle geleneksel denetimin ötesinde bir arayışa yönlendirmiştir (Erdoğan, 2020).

Piyasa ekonomisi ve gelişmiş denetim koşullarında, muhasebe incelemelerini yapmak için genellikle yalnızca adli tıp uzmanlarının değil, diğer uzmanların- denetçilerin- hizmetlerinden de yararlanılır. Genellikle denetçiler, bir şirketin defterlerinin genel kabul

görmüş muhasebe ilkelerine, denetim standartlarına ve şirket politikalarına uygunluğunu kontrol eder. Adli muhasebe ise, yargı sistemi içindeki bir mali incelemedir. Adli muhasebenin konusu, mevcut veya potansiyel hukuki ihtilafları çözmek için geçmiş mali verileri veya diğer muhasebe faaliyetlerini belirlemek, kaydetmek, çözümlemek, ayıklamak, sınıflandırmak, raporlamak, doğrulamak veya bu tür geçmiş mali verileri gelecekteki mali verileri projekte etmek için kullanmaktır (Crumbley, Heitger & Smith, 2009). Denetçi ile adli muhasebeci arasındaki farkı çizelge 2'deki gibi özetleyebiliriz.

Çizelge 2. Adli Muhasebeci ve Denetçi Arasındaki Farklılıklar

Denetçi Özellikleri	Adli Muhasebeci Özellikleri
1) Genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine, denetim standartlarına ve şirket politikalarına uygunluğunu denetler.	1) Adli Muhasebeci genel olarak bir şirketteki muhasebe süreçlerinde hile ve suistimalleri araştırır.
2) Denetçi, denetim tekniklerini kullanır.	2) Adli muhasebeci, denetim teknikleri ile kriminolojik teknik ve donanımları da kullanır.
3) Tanık ve şirket personelinde denetim ile kanıt toplamada adli muhasebeciye göre yetkin değildir.	3) Adli muhasebeci delil toplamada, şirket personeli ve diğer kişiler ile görüşmeler yapma konusunda daha yetkindir.
4) Denetçiler prosedürler doğrultusun kontrol eder.	4) Adli muhasebeci bir çok yöntemi kullanır.

Kaynak: (Shah & Shah, 2012)

Çeşitli araştırmalar, adli muhasebe mesleğini icra etmenin, muhasebecinin geleneksel denetim ve inceleme becerilerinden daha geniş becerilere sahip olmasını gerektirdiğini göstermiştir. Dolandırıcılığın kötüye kullanılması teorileri, yöntemleri ve kalıpları dahil olmak üzere soruşturma becerilerine vurgu yaptılar. Adli muhasebeci ayrıca, bir dolandırıcının hileli eylemleri işlemek, gizlemek ve anlamak için kullanabileceği taktikler hakkında yaratıcı bir şekilde düşünmelidir. Ayrıca, muhasebe ve denetim konusunda daha az bilgiye sahip olanlar da dahil olmak üzere çeşitli taraflara sonuçları açık ve doğru bir şekilde iletmeleri gerekir. Ayrıca adli muhasebecinin analitik becerilere, güçlü yazılı ve sözlü iletişim becerilerine, yaratıcı bir zihniyete ve iş zekasına sahip olması gerekir (Ebaid, 2022).

3. SONUÇ

Günümüz iş dünyasında yaşanan gelişmeler, küreselleşme, teknolojik gelişim ve yaygınlaşması ve uluslararası rekabet gibi nedenler şirketlerin dolandırıcılık, yolsuzluk, manipülasyon ve hileli işlemlere yönelmesine sebep olmuştur. Bunun bir sonucu olarak adli muhasebeye yönelim artmıştır. Gelişmiş ülkelerde bu yönelimin sonucu hem adli muhasebeciliğin bir mesleki faaliyet olarak gelişmesi hem de eğitim müfredatlarına eklenmesi gerçekleşmiştir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde hala daha bu konuda eksiklikler bulunmaktadır. Ülkemizde de gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi adli muhasebecilik konusunda alınacak yolun var olduğu çeşitli çalışmalarla sunulmuştur. Bir meslek olarak bilirkişilik faaliyetleri dışında yapılması, eğitim müfredatlarına adli muhasebe eğitimin eklenmesi ve sertifikasyon yapılması gerektiği birçok akademisyen tarafından yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur. Birçok ülkede adli muhasebeciler tarafından üretilen ve bulunan sonuçlar adli yargılamalarda delil olarak kullanılmaktadır. Ülkemizde de yeteri kadar

önem verilmesi gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde adli muhasebecilerin ve adli muhasebe mesleğinin icra edilmesi ekonomik ve hukuki açıdan yolsuzlukları ve suistimalleri ortadan kaldırılması için önemli katkılar sağlayacağı şüphesizdir.

KAYNAKÇA

ACFE, (2014). Association of Certified Fraud Examiners. https://www.acfe.com/media/files/acfe/pdfs/4-report-to-nations.ashx (ErişimTarihi:14.12.2022)

Arslan, Ö. (2020). The forensic accounting profession and the process of its development in the world. In *Contemporary issues in audit management and forensic accounting*. Emerald Publishing Limited.

Araci, H., & ÖZCAN, E. Ç. (2019). Adli Muhasebe: Adli Muhasebecilik Mesleği Yetkinlikleri, Önemi ve Türkiye'deki Yeri. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26(3), 801-813.

Bănărescu, A. (2015). Detecting and preventing fraud with data analytics. *Procedia economics and finance*, 32, 1827-1836.

Benford, F. (1938). "The Law of Anomalous Numbers", Proceedings of the American Philosophical Society, 78: 551-572.

Beneish, Messod D, 1999, "The Detection of Earnings Manipulation", Financial Analysis Journal, 55, hal 24-36.

Clavería Navarrete, A. & Carrasco Gallego, A. (2022), "Forensic accounting tools for fraud deterrence: a qualitative approach", *Journal of Financial Crime,* Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/JFC-03-2022-0068

Crumbley, D. L. (2001). Forensic Accounting: Older than you think. *Journal of Forensic Accounting*, 2(2), 181-202.

Crumbley, D. L. (2003). What is Forensic Accounting? Forensic Accounting: Older than You Think. *Journal of Forensic Accounting*, 11(2), 181-202.

Crumbley, D.L, Heitger, L. E. and Smith, G. S. (2009). Forensic and investigative accounting. CCH Group: 3-5.

Çabuk, A., & Yücel, E. (2012). Adli muhasebecilik mesleği ve Türkiye'de uygulanabilirliğine yönelik bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (54), 27-50.

Dursun, A., & Pehlivan, A. (2012). Türkiye'de Adli Muhasebe Eğitimine Yönelik Bir Araştırma. Atatürk üniversitesi iktisadi ve idari bilimler dergisi, 26(2), 129-141.

Deniz,T., Yaşlıdağ, B. H. (2019). Adli muhasebe ve adli muhasebecilik mesleği, Kesit Akademi Dergisi, (19): 150-168.

Ebaid, I.E.-S. (2022), "An exploration of accounting students' attitudes toward integrating forensic accounting in accounting education", International Journal of Law and Management, 64 (4), 337-357. https://doi.org/10.1108/IJLMA-06-2021-0154

Efiong, E.J. (2012). Forensic Accounting Education: An Exploration of Level of Awareness in Developing Economies - Nigeria as a Case Study, *International Journal of Business and Management.* 7 (4), 26-34.

Erdoğan, M. (2020). Hile denetçiliği ve araştırmacı muhasebecilik çerçevesinde adli muhasebe: Örnek olay incelemesi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(4), 3714-3726.

Hao, X. (2010). Analysis of the necessity to develop the forensic accounting in China. *International Journal of Business and Management*, 5(5), 185.

Hidayat, S. E., & Al-Sadiq, A. A. (2014). A Survey on the need to offer forensic accounting education in the Kingdom of Bahrain. International Journal of Pedagogical Innovations, *International Journal of Pedagogical Innovations*. 2(02).

Honigsberg, C. (2020). Forensic accounting. *Annual Review of Law and Social Science*, *16*, 147-164.

Hossain, D. A. (2020). Awareness towards Forensic Accounting and What Non-Accounting Experts Need to Know. *International Journal of Science and Business,* 4(4), 128-14.

Joseph, F. A., Okike, B. M., & Yoko, V. E. (2016). The impact of forensic accounting in fraud detection and prevention: evidence from Nigerian public sector. *International Journal of Business Marketing and Management*, 1(5), 34-40.

Joshi, M. S. (2003). Definition of Forensic Accounting. Retrieved from http://www. forensicaccounting.com

Karpoff, J. M., Lee, D. S., & Martin, G. S. (2008). The cost to firms of cooking the books. *Journal of financial and quantitative analysis*, 43(3), 581-611.

Koçyiğit, S. Ç., Tanç, Ş. G., & Koçyiğit, H. (2022). Türkiye'de Muhasebe-Finansman Anabilim Dalında Görev Yapan Öğretim Elemanlarının Bakış Açısıyla Adli Muhasebe ve Adli Muhasebecilik Mesleği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 24(MODAVICA Özel Sayısı), 131-159.

Kurnaz, N., Köksal, İ., & Ulusoy, T. (2019). Forensıc Accountıng In Fınancıal Fraud Control In Dıgıtal Envıronment: A Research On *Independent Audıtors Turkish Studies.* 14(3), 1609-1627.

Kıllı, M., & Çeviren, S. M. (2017). Muhasebe meslek mensuplarının adli muhasebe farkındalıkları: Mersin ilinde bir araştırma. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 19(1), 87-108.

Karslioğlu, I., & Karavardar, A. (2019). Adli muhasebe mesleğinin muhasebe meslek mensuplari arasinda farkindaliği: Trabzon SMMMO üyelerine yönelik bir araştirma. Muhasebe ve Denetime Bakış, 18(56), 141-164.

Liodorova, J., & Fursova, V. (2018). Forensic accounting in the world: Past and present. *Journal of Economics and Management Research*, *7*, 84-99.

Mittal, P., Kaur, A., & Gupta, P. K. (2021). The mediating role of big data to influence practitioners to use forensic accounting for fraud detection. *European Journal of Business Science and Technology*, 7(1), 47-58.

Mouawi, R., Elhajj, I. H., Chehab, A., & Kayssi, A. (2019). Crowdsourcing for click fraud detection. EURASIP Journal on Information Security, 2019(1), 1-18.

Navarrete, A. C., & Gallego, A. C. (2022). Forensic accounting tools for fraud deterrence: a qualitative approach. Journal of Financial Crime, (ahead-of-print).

Nigrini, M. J. (2020). Forensic analytics: Methods and techniques for forensic accounting investigations. John Wiley & Sons.

Ocansey, E. (2017). Forensic accounting and the combating of economic and financial crimes in Ghana. *European Scientific Journal*, 13(31), 379-393.

Özkul, F. U., & Pamukçu, A. (2012). Fraud detection and forensic accounting. In *Emerging fraud* (pp. 19-41). Springer, Berlin, Heidelberg.

Öztürk, S., & Yılmaz, C. (2018). Denetim Ve Adli Muhasebe Alanındaki Çalışmaların Bibliyometrik Analiz Tekniği İle İncelenmesi. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, *39*(39), 173-188.

Tazegül, A., & Kılıçbey, E. (2017). Muhasebe meslek mensuplarının adli muhasebeciliğe yönelik algılarının farklı değişkenler açısından değerlendirilmesi: Kars Ardahan ve Iğdır örneği. International Journal of Academic Value Studies, 3(17), 119-133.

Rezaee, Z., Crumbley, D. L., & Elmore, R. C. (2004). Forensic accounting education: A survey of academicians and practitioners. Advances in Accounting Education, Forthcoming.

Shah,A.A. ve Shah,M.A.(2012). Corporate Scandals And Forensic Accounting. *Indian Journal Of Accounting,*43 (1), 52-70.

Şenel, S. A., & Yıldırım, H. Muhasebe Hilelerinin Küresel Maliyeti ve Önlenmesine Yönelik Proaktif Bir Yaklaşım: Adli Muhasebe.

Warshavsky, M. S. (2013). The role of forensic accountants in litigation cases. *The CPA Journal,* 83(6), 58.

Zadeh, H., & Ramazani, M. (2012). Accountant's Perception of Forensic Accounting (Case Study of Iran). *Global journal of management and business research*, *12*(6).

Zainudin, E. F., & Hashim, H. A. (2016). Detecting fraudulent financial reporting using financial ratio. Journal of Financial Reporting and Accounting.

OZAN DERTLİ POLAT'IN NASİHAT KONULU ŞİİRLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Arş. Gör. Dr. ESRA TARHAN

Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, ozkayae@cu.edu.tr -0000-0001-8018-9461

ÖZET

Türk kültürünün önemli yapı taşlarından birisi olan âşıklık geleneği geçmişten bugüne uzanan süreçte varlığını sürdürmüştür. Ozan-baksı geleneğinin devamı olarak Anadolu'da âşıklık geleneği şekillenmiş ve bu gelenek çerçevesinde pek çok âşık yetişmiştir. Söz konusu âşıkların yetiştiği çevrelerden birisi de Adana'dır. Adana'da sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında geleneği sürdüren âşıkların en önemli kaynağını Karacaoğlan oluşturmaktadır. Adanalı âşıklar genel olarak usta-çırak ilişkisiyle yetişmedikleri için usta malı şiirlerden esinlenerek bu geleneğe kendilerini hazırlamışlardır. Yörede günümüzde bu geleneği sürdüren âşıklardan biri olan Ozan Dertli Polat'ın nasihat konulu şiirleri ise bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Ozan Dertli Polat pek çok açıdan hem topluma hem de bireylere yönelik olarak nasihat içeren şiirler söylemiştir. Bu çalışmada Ozan Dertli Polat'ın nasihat konulu şiirleri incelenerek beş başlık altında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelenek, âşıklık geleneği, Ozan Dertli Polat, nasihat.

A REVİEW ON OZAN DERTLİ POLAT'S POEMS ABOUT ADVİCE

ABSTRACT

The tradition of minstrelsy, which is one of the important subjects of Turkish culture, has continued its existence in the process from the past to the present. As a continuation of the ozan-baksı tradition, the minstrel tradition was formed in Anatolia and many minstrels were raised within the framework of this tradition. Adana is one of the circles in which these minstrels grew up. Karacaoğlan is the most important source of minstrels who continue the tradition in oral, written and electronic cultural environments in Adana. As the minstrels of Adana generally did not grow up with a master-apprentice relationship, they prepared themselves for this tradition by being inspired by master-made poems. The poems of Ozan Dertli Polat, who is one of the minstrels who continue this tradition in the region today, constitute the subject of this study. In many ways, Ozan Dertli Polat has sung poems containing advice for both society and individuals. In this study, Ozan Dertli Polat's poems on advice were examined and evaluated under six headings.

Anahtar Kelimeler: Tradition, tradition of ashik, Ozan Dertli Polat, advice.

Giriş

Ozanlık geleneği Türk kültürünün en eski kurumlarından birini meydana getirmektedir. Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç etmeleriyle birlikte ozanlık geleneği bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. İslamiyet'in etkisiyle ozanlık geleneği âşıklık geleneği biçiminde var olmaya devam etmiştir (Özarslan, 2001: 1).

Âşıklar, "saz çalan, usta-çırak ilişkisi içerisinde yetişen, belli bir meslekî zümreyi meydana getiren, irticali olan, atışma yapabilen ve bade içtiğini söyleyen veya en azından bunların büyük çoğunluğunu bünyelerinde toplayan şairler"dir (Oğuz, 1994: 21). Âşık, "kendi eserlerinin hem müellifi hem de saz eşliğinde okuyucusudur. Yeri geldiğinde ustasının ya da eski bir âşığın şiirini okuyarak bir başka deyimle usta malı satarak hem yayılmasını sağlayan, hem unutulmasını önleyen, bu davranışıyla yüzyıllar boyu âşıklık geleneğini yaşatan kimsedir" (Yardımcı, 1998: 95).

Anadolu'da 16. yüzyıldan itibaren âşıklık geleneğinin yaygınlaşmış ve içinde bulunulan çağa, teknolojik gelişmelere ve tolumun beklentilerine göre sürekli olarak değişmiştir. Bu değişim daha çok icra ortamlarında ve ilenen konularda kendisini hissettirmektedir. "Âşıklarla gerçekleştirilen kimi mülakatlara bakıldığında, gelenek temsilcilerinin elektronik kültür ortamına bir şekilde uyum sağlamaya çalıştıkları, özellikle de son dönemde Facebook, Youtube ve Whatsapp Messenger gibi sosyal medya platformlarının etkin biçimde kullanımını önemsedikleri anlaşılmaktadır" (Sevindik, 2019: 135).

"Adana'da âşıklar sazlı (telden), sazsız (dilden), doğaçlama yoluyla, kalemle (yazarak) veya birkaç özelliği birden taşıyan geleneğe bağlı olarak şiir söyleyenlere âşık, bu söyleme biçimine âşıklık-âşıklama, âşıkları yönlendiren kurallar bütününe de âşıklık geleneği adını veriyorlar" (Artun, 1996:6).

"Adana âşıklık geleneği, güzelleme, semai, koçaklama, taşlama, destan, dini-tasavvufi şiirler söyleyen âşıklar, deyiş ve güzelleme söyleyen (Alevi) âşıklar olmak üzere iki koldan yürümektedir" (Artun, 1996: 27). Yurt çapında isim yapmış olan Halil Karabulut, Kul Mustafa, Feymani, Vahap Kocaman, Hacı Karakılçık ve İmami bölgemizin yetiştirdiği usta âşıklardır. Yine bu ustaların yetiştirdiği Osman Akçay, Dertli Polat, Eyyubi, Arzu Bacı, Garip Mustafa gibi genç âşıklar da bu geleneğin yöremizde devam ettiğini ve bundan sonra da çağın koşullarına uyarak devam edeceğini göstermektedir" (Turgut, 1995: 96).

1. Âşıklık Geleneğinde Nasihat

Nasihat kelimesi, daha çok öğretici ve yol gösterici olması yönüyle tanımlanmaktadır. Nasihat, Güncel Türkçe Sözlük'te "öğüt" biçiminde tanımlanmaktadır (https://sozluk.gov.tr/). "Türk halk edebiyatında öğüt veren didaktik (öğretici) şiir türü"dür (Albayrak, 2004: 405). "bir anlatım tutumu olarak nasihat ise, konuşan ya da anlatanın dinleyiciyi "yanlış" veya "kötü" davranışlardan ve kararlardan uzaklaştırmak için söylediği sözler veya kullandığı kalıplaşmış ifade ve anlatım biçimleri" olarak tanımlanabilmektedir (Çobanoğlu, 2011: 13). Türk halk edebiyatında nasihat terimi yerine öğütleme terimi de kullanılmaktadır.

"Kişilerin bilerek veya bilmeyerek yaptıkları hatalar karşısında, başkaları tavır alırlar. Bu tavır, genellikle nasihat verme şeklinde olur. Tecrübeli, yaşlı, bilgili, saygıdeğer kişiler tarafından verilen nasihatler toplum düzeninin sağlanmasında ve devamında önemli fonksiyon icra ederler" (Kaya, 2000: 267).

Âşıklık geleneği çerçevesinde pek çok konunun işlendiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle hayata dair her şey âşıklık geleneğinin konusu haline gelebilmektedir. Âşık toplumun sözcüsü ve toplumla ilgili her türlü olayın aktarıcısı olduğu için âşıklık geleneğine ait konular da çeşitlilik göstermektedir. Âşıklık geleneği içerisinde işlenen konularda birisi de hiç şüphesiz nasihattir.

Doç. Dr. Ayhan Karakaş âşıklık geleneği ile nasihat konulu şiirler arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamıştır:

> Ozan-baksı geleneğinden günümüze uzanan âşıklık geleneği ve âşık edebiyatının temsilcileri olan âşıklar içinde yaşadıkları topluma kayıtsız kalmamışlardır. Topluma öncülük etme yanında aynı zaman da toplumun sözcülüğünü de üstlenmişlerdir. Halkın yaşadığı türlü sorunu dile getirirken acıyı da sevinci de paylaşmışlardır. Âşıklar topluma karşı üstlendikleri görevin bir gereği olarak zaman zaman bazı konularda halka nasihat etmeyi de ihmal etmemişlerdir. Özellikle mevcut koşullarda toplumda yaşanan sorunları gözlemleyen âşıklar halkın aynı durumları yaşamaması için onlara öğütleme türünde şiirlerle seslenmişlerdir. Bütün bunların yanında ölüm, din, ahlâk gibi konulardaki düşüncelerini ve değer yargılarını yine aynı tür şiirlerde dile getirmişlerdir (Karakaş, 2021: 527).

"Âşıklar, usta-çırak ilişkisine dayalı gelenekten öğrendiklerini bireysel deneyimlerini insanlara aktarmak, onlara doğru yolu göstermek için sorumluluk duymuşlardır. Âşıkların nasihatlerini, ahlak anlayışlarını biçimlendiren İslamiyet ve Türk töresidir" (Artun, 2006: 445). Âşık şiirinde bir şeyleri öğretmenin yanı sıra ders verme isteği de söz konusudur. "öğüt vermek, türlü bilgileri öretmek, yaşamın çeşitli cilveleri ile edinilmiş tecrübelerden ve onlardan

çıkarılabilecek derslerden dinleyicilerini yararlandırmak amacıyla âşığın söylediği şiirlerdir. Kimi âşıkların bu tür şiirlerinden kopmuş dizeler ya da bentler bir atasözü gücüyle çağdan çağa dillerde dolaşır" (Boratav, 1969: 29).

2. Ozan Dertli Polat ve Nasihat Konulu Şiirleri

Ozan Dertli Polat, 1962 yılında Adana'nın Kozan ilçesine bağlı Gedikli köyünde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mustafa Bolat olan âşık daha sonra adını resmi olarak Ozan Dertli Polat biçiminde değiştirmiştir. İlkokulu köyü Gedikli'de tamamlayan Ozan Dertli Polat, Kozan Ortaokulu'na ve lise eğitimi için ticaret lisesine gitmiştir. Ozan Dertli Polat çocukluk çağlarından itibaren âşıklık geleneğine ilgi duymuş ve 1980'li yıllarda saz ile tanışmıştır. Çobanlık yaptığı zamanlarda kendi kendine saz çalmayı öğrenmiştir. Köyü Gedikli'de düğünlere, kına gecelerine davet edilen Ozan Dertli Polat bu törenlerde türküler söylemiştir. Uzun sap bağlama çalmayı kendi kendine öğrenen Ozan Dertli Polat, okumak için Kozan'a gittiğinde ise Fekeli bağlama ustası Âşık Cemil Şençalar'dan kısa sap bağlama çalmayı da öğrenmiştir.

Ozan Dertli Polat, hayattan edindiği deneyimleri şiirlerine yansıtan bir âşıktır. Bu yönüyle ders çıkarılması gerektiğini düşündüğü noktaları nasihat yoluyla şiirlerinde dile getirmiştir. Ozan Dertli Polat'ın 13 adet şiiri içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Nasihat konusunu en iyi yansıttığı düşünülen dörtlükler tercih edilerek çalışma meydana getirilmiştir. Buna göre Ozan Dertli Polat'ın nasihat konulu şiirleri beş başlık altında incelenmiş ve Ozan Dertli Polat'a ait şiirlerden alınan dörtlüklerle örneklendirilmiştir.

2.1. Dünyanın Geçiciliği ve Ölüm

Ozan Dertli Polat, insanın bu dünyada gelip geçici olduğunu sıklıkla vurgulamaktadır. Bu yüzden de kibirden uzaklaşmak ve dosta yani Allah'a yakın olabilmek son derece önemlidir. Ozan Dertli Polat'ın şiirlerinde doğup daha sonra ölen bir varlık olan insanın bu düşünceyi aklından çıkarmaması gerektiği konusunda nasihat verilmektedir.

Gönül kibirlenme böbürlenme gel
Gitmek üzre gelen ben-i Âdem'sin
Dosta giden yola gel olma engel,
Sen de doğup ölen ben-i Âdem'sin. (K1)

Dünyadaki her şey gibi her türlü mülk ve zevk de geçicidir. Günlük hayatın telaşına dalıp elde edemedikleri için ağlayıp dert yanan herkesin yaşamı hüsranla sonuçlanmaktadır. Çünkü insanoğlu istese de istemese de hayatının sonunda dünyanın gelip geçici olduğu gerçeğiyle karşılaşmaktadır.

Gel ağlama gönül boş yere yanma,
Dünyaya gelip de ölmeyen mi var
Dünyanın mülküne zevkine kanma,
Akıbeti hüsran olmayan mı var? (K1)

İnsanoğlu yaşama dair pek çok hayal kurmakta ve planlar yapmaktadır. Fakat insanın bu hayallerin ve planların ölüm gelirse gerçekleşmeyeceğini, tüm bu beklentilerin bir gün hüsranla sonuçlanacağını unutmaması gerekmektedir.

Uyan Âdem oğlu şöyle bir düşün,
İnsanlık dediğin ne yandadır dost,
Bir gün son bulacak hayalin düşün,
Ömür zarardadır, ziyandadır dost. (K1)

Bu dünyanın derdinin ve belasının bir sonu olmadığını belirten Âşık Dertli Polat, Leyla ile Mecnun'un hikâyesine gönderme yapmaktadır. Mecnun'un bile Leyla'sına kavuşamadığı bir yaşamda hiç kimsenin istediği şekilde muradına eremeyeceğini ifade etmektedir.

Çekme bu dünyanın derdi belasın,
Mecnun bile alamamış Leyla'sın
Şu üç günlük ömrün tatlı rüyasın
Ölüm uykusuyla bölmeyen mi var? (K1)

2.2. Güven Duygusu ve Hoşgörü

Ozan Dertli Polat, insanlara güven duygusunu hissettirebilmenin ve hoşgörülü olmanın önemine de dikkat çekmektedir. Bireyin insani değerleri arasında yer alması gereken güven duygusunun ancak olgun ve kişilik-karakter sahibi kişilerde olacağını söylemektedir. O yüzden ikrarsız kişilerden uzak durulması noktasında nasihatte bulunmaktadır.

Her daim olgundur güven duyulan,
İkrarsız bayana baya güvenmem.
Hakikat yoludur bizde uyulan,
Asılsızdır hurafaya güvenmem. (K1)

İnsanlık için önemli duygulardan biri olan sevginin temel dayanağını hoşgörünün oluşturduğuna dikkat çeken âşık gönlüne seslenerek, hatadan kaçınmasını ve yumuşak huylu olarak doğru yolu bulmasını öğütlemiştir. Ayrıca yine gönül kavramı üzerinden kişiyi gerçek mutluluğa eriştirecek irfana, bilgiye ulaşmanın önemine değinmiştir.

Sevginin temeli hoşgörü bence,
Gafil olma gel mülayim ol gönül.

Bu senin yaptığın dosta işkence,

İrfan meclisinde boşal dol gönül. (K1)

Âşık, insan gönlünün sıkıntılardan, tasalardan uzak bir ferahlık içerisinde olmasının önemini ve gücünü, güzel bir benzetme ile ortaya koymuş, bu durumun insan hayatının özünü oluşturacak kadar dikkate değer olduğunu belirtmiştir. Büyüklerimizin, atalarımızın geçmişte edindikleri tecrübeler ışığında bize miras bıraktıkları bir öğüdü aktaran âşık, iç yüzü bilinmeyen konularda dikkatli davranılmasını nasihat etmiştir.

Dertli Polat budur sohbetin özü,

Gönül ferahlığım üşütür közü.

Ta ezelden beri babalar sözü,

Dibi görünmeyen suya güvenmem (K1).

Hoşgörü temelli bir sevgiyi ve yumuşak huylu olmayı savunan âşık aynı zamanda insanın başkalarına karşı davranışlarında ölçülü olması gerektiğini, hatır kırmak ve gönül yıkmak gibi istenmedik davranışlardan da uzak durulması gerektiğini öğütlemektedir. Kendi gönlü üzerinden verdiği öğütte âşık mazlum olanların yanında olmanın ve onların dertlerinin, sıkıntılarının giderilmesinin önemine dikkat çekmiştir.

Hatır yıkmak gönül kırmak neyime,

Ben sevgi kalesi, gönül süsüyüm.

Sorun benim aşiretime beyime,

Mazlumun hayali, ben ülküsüyüm (K1).

İnsanın hayatını idame ettirdiği, karnını doyurduğu, geçimini sağladığı yerin kişinin memleketi, vatanı olduğunu söyleyen âşık, insanın çevresi tarafından güvenilir bir kişi olarak görülmesinin değerinin ölçülemeyecek kadar fazla olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla bu yolla kişinin toplum içerisinde sağladığı saygınlık da büyük bir zenginliktir. Ayrıca âşık kişinin sözünde durmasının da toplum içerisindeki itibarı açısından büyük bir önem arz ettiğini de belirtmiştir.

Yiğidin doyduğu yer diyarıdır,

Güvenilir huyu küllü varıdır,

Kişinin serveti itibarıdır,

Öl söz verme, öl sözünden dönme dost (K1).

2.3. Cehalet

Cehalet konusundaki düşüncelerini ve öğütlerini gönlüne seslenerek dile getiren âşık, cahil insandan bir beklenti içerisinde olunmamasını, bu insanların sıkıntısı olanlara hiçbir

faydası olmayacağını belirtir. Âşık, cahillerin olduğu meclislerde bulunmanın da insana bilgi ve tecrübe olarak hiç faydası olmayacağını vurgulamaktadır.

Gönül cahile yalvarma,
Yarana merhem mi olur.
Sakın meclisine varma,
Ehli sohbet dem mi olur (K1).

Âşığa göre insanlar arasındaki ilişkilerde kibar ve ince olan insanlar yol yordam bilen olgun insanlardır. Ayrıca insan her durumda ağırbaşlı ve onurlu olmalı, cehalete, cahile uymamalıdır. Aynı zamanda edep ve erkân bilen insan diğer insanlar arasında itibar sahibidir, bu durum da kişiye toplumda saygı gösterilmesini sağlamaktadır.

Edep erkân bilen, kul kibar olur.
Vakar ol, cahile, uyma be gönül.
Vakar olan kulda, itibar olur,
Cahilin sözünü, duyma be gönül (K1).

Gerçek kul olabilmek için başkalarının kusurlarını ortaya dökmek yerine bu kusurları gizlemek, örtmek gerekir. Ayrıca âşık, insanın olgunlaşmasına en büyük engel olan ve insanın hiçbir zaman uymaması, peşinden gitmemesi gereken nefsi de düşman olarak değerlendirmiştir. Bu imtihan dünyasında kişinin hem karşısındakini incitmemesini hem de kişinin incinmemesi gerektiğini dile getiren âşık cahile uymanın cehaleti beraberinde getireceğini vurgulamaktadır.

Kul iken kuldaki kusuru ditme,
Nefsin sana düşman peşinden gitme,
Sen bu imtihanda incin, incitme,
Cehalet cahile uyandadır dost (K1).

Kişi zaman zaman yaşadığı sıkıntılara ve sahip olduğu dertlere çare bulabilmek için bunları başkalarına açmalıdır. Ancak kişinin derdine derman bulabilmesi için bunları dert ehli kişilere söylemesi gereklidir. Ayrıca insan sakladığı sırları cahillere vermemelidir, bu durum irfan sahibi olgun bir kişi için gerekli bir koşuldur.

Derdini demeyen derman bulamaz,
Dert ehline derdin de gitsin gönül.
Cahile sır veren adam olamaz,
Kimlere sır verdin de gitsin gönül (K1).

2.4. Ahlak

İnsan her zaman aklı ön planda tutmalı, akla aykırı, uydurma ve garip olan bilgiye bel bağlamamalı, bundan sakınmalıdır. Gerçekten insan olmanın yolu edep sahibi olmaktan geçer. Bu da toplumda hâkim olan töreye uygun davranmakla olacaktır.

Sakın Dertli Polat sakın,
Olma hurafeye yakın.
Adem ol edebin takın,
Edepsiz Âdem mi olur (K1).

İnsanların gerçek dost olup olmadıklarını anlamanın kolay olmadığını savunan âşık, bunun için insanın karşısındakine fırsat verdiğinde ve sırrını açtığında ancak onun gerçek dost olup olmadığını anlayabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca insan karşısındakinin çıkarına dokunduğunda aldığı tepkiyle de gerçek niyeti anlamış olur. Basit ilişkiler gerçek dostlukları ortaya çıkarmaya yetmemektedir.

Eline fırsat ver, böyle bir dene,
Gizli sırlarını, söyle bir dene.
Çıkarına dokun, öyle bir dene,
Merhaba demekle, dost öğrenilmez (K1).

İdeal olan gerçek dostun özelliklerinden biri de namusa çok önem vermesidir. Dost sanılan insanlar kişiye çıkardığı zorluklar düşman olarak görülen kişinin davranışlarından daha çetindir. Ayrıca âşık kendisinin de gerçek dosta ve dostluğa çok önem verdiğini belirtmektedir.

Namusuna bakmaz dostun alası,
Düşmandan çetindir dostun belası.
Bizim Dertli Polat dost mübtelası,
Merhaba demekle dost öğrenilmez (K1).

Âşık, insanın uzak durması gereken; çalmak, öldürmek, yalan söylemek, bölücülük yapmak gibi kimi davranışları sayarak bunlardan uzak durulması gerektiğini söyler. Ayrıca âşık, zina yapmanın şeytanı güldürmek olacağını ve insan canına kıymanın vebalinin çok ağır olacağını vurgulamaktadır.

Sana nasihatim çalma, öldürme,
Gel yalan söyleme, bölme, böldürme,
Zina yapıp kör şeytanı güldürme,
Cümle vebal cana kıyandadır dost (K1).

Âşığa göre dost olan kimse dostundan gerçeği saklamaz, dostunun kusurunu, yanlışını acı da olsa söyler, dostunu uyarır, dostun acı sözü iyilik içindir. Ayrıca ilk bakışta güzel görünen fitne sözlerine karşı da insan dikkatli olmalıdır. Kişinin dost seçiminde dikkatli olması gerektiğini söyleyen âşık gerçek dostun kolay anlaşılamayacağını vurgulamaktadır.

Dostlar acı söyler, sakın darılma,

Fitnenin sözleri cicidir gönül.

Her "dostum" diyene varıp sarılma,

Nedir ne değildir necidir gönül (K1).

Olgun insan ağzından çıkacak sözü tartan, enine boyuna düşünerek sarf eden kişidir. İnsanlarla olan ilişkilerimizde her zaman kendi çıkarımıza göre davranmamalı, adaletli bir tavır sergilemeliyiz. Hayatta her aman asıl olan dost kazanmaya çalışmaktır.

Kamil, sarf ettiği sözü yoğurur,

Keseri kendinden yana yonma dost.

Dost kazan düşmanı anan doğurur,

Her olur olmaza sen inanma dost (K1).

2.5. Âşıklık ve Saz

Âşıklar bilgili ve tecrübeli usta insanlardır, hile ile onları kandırmak zordur. Ayrıca âşıkların sarf ettikleri sözler ve deyişler çok kıymetlidir ve insanlar bu kıymetli sözlerden gerekli mesajları almalıdır.

Âşıklar üter, ütülmez,

Yoluna hile katılmaz.

Pazarında pul satılmaz,

Lalü-gevherden olmalı (K1).

Âşıklar sanatlarını icra ederken, insanlara seslenirken mutlaka sevgiyi temel almalıdır. İnsanları sevgi sayesinde tüm sorunların çözülebileceği mesajını verebilen bir edip olmaları gerektiğini nasihat eder. Dertli Polat kendisine böyle söz söylemesine sebep olanlara şükran duymaktadır.

Sevginin yolundan gedip,

Aşıklar olmalı edip.

Dertli Polat'ı söyledip,

Destur verenlere kurban (K1).

Âşık Dertli Polat bir atışmasında, her âşığın doğru yol olan Hak yoluna giremeyeceğini, her mecliste kendisini kabul ettiremeyeceğini, ayrıca ancak özü sözü bir olan âşıkların sesinin diğerlerine göre daha gür çıkabileceğini dile getirmektedir.

Hak yola giremez dostum her âşık,

Dergaha seremez postun her âşık,

Özü sözü gerçek olan bir âşık,

Sedasını gür çıkarır Feymani (K1).

Dertli Polat'a göre âşıklık uzun bir emek, tecrübe ve sabır gerektiren zorlu bir yoldur. Gerçek âşık söz söylemede çok usta olmalıdır. Ayrıca âşıklık yolu sevginin en başta olduğu ve zulmün var olmadığı bir yoldur.

Âşıklık bir ince yoldur,

Âşıkta söz bin olmalı,

Sevgiyle girince yoldur,

Zulüm tedirgin olmalı (K1).

Âşık Dertli Polat kendisine seslenerek gerçek ve usta bir âşıkta bulunması gereken özellikleri sıralar. Âşık, başta sazı ve sözüyle olmak üzere, diğer insanlara her yönden faydası olan kişidir. Kula zararı dokunan kişi âşık değildir. Ayrıca usta bir âşık diğer insanların kusurlarını aramaz, tam tersi bu kusurları örtmelidir.

Bire Dertli Polat neye yararsın,

Faydalı değilsen kula zararsın.

Sen nasıl aşıksın cürüm ararsın,

Kulda kusur gözetir mi kul gönül (K1).

Sonuç

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı tarihi seyir içerisinde önemli değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Zaman içerisinde toplumun yaşam tarzı ve kültürel alanda yaşadığı değişimlere paralel olarak âşık ve bağlı bulunduğu gelenek de değişiklikler yaşamıştır. Göçebe yaşam tarzının sanatçı tipi olan ozan zamanla yerini yerleşik yaşam tarzının sanatçısı olan âşığa bırakmıştır. Geçmişten günümüze âşıklar toplumla etkileşim içerisinde olmuşlar, yaşanan değişim ve dönüşümü yakından takip etmişlerdir. Âşıklar duygu ağırlıklı konularla toplumun estetik modellerini temsil ederken düşünce ağırlıklı konularla genellikle toplumda gördükleri sorunları, eksiklikleri ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda topluma karşı sorumluluklarının bir gereği olarak nasihat etmeyi de ihmal etmemişlerdir.

Ozan Dertli Polat köklü bir geçmişe sahip olan ve günümüzde varlığını sürdüren Adana âşıklık geleneğini temsil eden bir âşıktır. Ozan Dertli Polat şiirlerinde hem duygu hem de düşünce ağırlıklı konuları işlemiştir. Düşünce ağırlıklı konular içerisinde değerlendirilebilecek olan nasihat konusu da ozanın şiirleri içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Ozan Dertli Polat nasihat konulu şiirlerinde; dünyanın geçiciliği ve ölüm, güven duygusu ve hoşgörü, cehalet,

ahlâk, âşıklık ve saz gibi temalara yer vermiştir. Bu temalar içerisinde ahlâk açısından verilen mesajların daha yoğun olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum âşığın hem toplumla ilgili güncel gözlemleri hem de âşığın hayatı algılayışı ile açıklanabilir. Ozan Dertli Polat ortaya koyduğu nasihat konulu şiirleri ile topluma öncülük etme sorumluluğunu üstlendiği gibi bu geleneğin gelecek kuşaklara aktarımına da katkı sağlamış olmaktadır.

SÖZLÜ KAYNAK

Ozan Dertli Polat, 1952, Lise mezunu, Serbest meslek, Kozan, Adana.

KAYNAKÇA

Albayrak, N., *Ansiklopedik Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Âşık Maddesi, L&M Yayınları, İstanbul, 2004.

Artun, E., *Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966-1996) ve Âşık Feymani,* Adana: Adana Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, 1996.

Boratav, P. N., 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. İstanbul: Gerçek, 1969.

Çobanoğlu, S., *Konuşmalık Türlerde Bir Anlatım Tutumu Olarak Nasihatler,* Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2011.

Karakaş, A., Âşık Dursun Yeşiloğlu'nun şiirlerinde nasihat (Öğütleme), RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, ss. 519-528, 2021.

Kaya, D., *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Kitabevi, 2000.

Oğuz, M. Ö., Yozgat'ta Halk Şairliğinin Dünü ve Bugünü, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

Özarslan, M., *Erzurum Âşıklık Geleneği*, Ankara: Akçağ, 2001.

Sevindik, A., *Âşıklık Geleneğinin Güncel Durumu ve Âşıklar Üzerine Bazı Tespitler,* SUTAD, ss. 127-144, 2019.

Turgut, O., *Adana'da Âşıklık Geleneği ve Yaşayan Adanalı Âşıklar,* Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1995.

Yardımcı, M., *Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri*, Ankara: Ürün Yayınları, 1998.

KENTSEL MİRASIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNE YÖNELİK RESTORASYON UYGULAMALARI (BURSA MAHKEME HAMAMI)

Öğr. Gör. Dr. Duygu İLKHAN SÖYLEMEZ [1], Öğr. Gör. Nihal GÜNEŞ AY [2]

[1] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, duyguilkhan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5707-1542

[2] Selçuk Üniversitesi, Kadınhanı Faik İçil Meslek Yüksekokulu, nihalay@selcuk.edu.tr,

ORCID: 0000-0001-9788-7872

ÖZET

1421 yılında Çandarlı İbrahim Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından yaptırılan Mahkeme Hamamı daha önce 1490, 1495 ve 1953 yıllarında onarım görmüştür. Kentlerin hafızasını koruması ve gelecek nesillere tarihi ve kültürel yapıların aktarılması adına yerel yönetimler önemli görevler üstlenmektedirler. Bursa Büyükşehir Belediyesi de bu alanda tarihi yapıların sürdürülebilirliğine yönelik olarak bu yapının aslına sadık kalınarak restorasyonunun yapılmasını sağlamıştır. Bu çalışmada, Bursa ilinde yer alan ve Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyonu yapılan Mahkeme Hamamı'nın öncesi ve sonrası ile ele alınarak ne bakımdan doğru bir restorasyon çalışması olduğu değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: yerel yönetimler, kentsel miras, restorasyon, belediye, Bursa Büyükşehir Belediyesi

RESTORATION APPLICATIONS FOR THE SUSTAINABILITY OF URBAN HERITAGE (BURSA MAHKEME BATH)

ABSTRACT

The Court Bath, which was built in 1421 by İbrahim Pasha, the son of Çandarlı İbrahim Pasha, was previously repaired in 1490, 1495 and 1953. Local governments play an important role in preserving the memory of cities and transferring historical and cultural structures to future generations. Bursa Metropolitan Municipality has also ensured that this building is restored by staying true to its original for the sustainability of historical buildings in this area. In this study, the Court Bath, located in the province of Bursa and restored by the Bursa Metropolitan Municipality, is discussed with its before and after, and it is evaluated in what respect it is a correct restoration work.

Keywords: local governments, urban heritage, restoration, municipality, Bursa Metropolitan Municipality

GİRİŞ

Kentler yaşayan organizmalardır. Sürekli değişirler ve gelişirler. Göç alırlar, İçinde yaşadıkları toplumlar kentin farklı açılardan dönüşümüne hem öncülük ederler hem de kendileri dönüşürler. Bu açıdan tarihsel süreklilik bağlamında kentler geçmişten günümüze hafızaları olan ve bu hafızalarının gelecek kuşaklara aktarılacağı yerlerdir.

Kültürel miras iki ana kategoriye ayrılabilir. Bir yanda kendini maddi, somut biçimde sunan arkeoloji, sanat, taşınabilir nesneler, mimari ve peyzaj gibi bir miras vardır. Öte yandan ise, uluslararası toplumun ilgisini çeken başka bir miras türü daha vardır ve bu da "Somut Olmayan Kültürel Miras" olarak anılır. İnsan yaratıcılığı, prestijli binaların inşa edilmesinin veya değerli nesnelerin üretilmesinin çok ötesine geçer; aynı zamanda maddi olması gerekmeyen özgün kültürel biçimler yaratma kapasitemiz aracılığıyla da kendini gösterir. Bu nedenle, törenler, dini ayinler gibi kültürel ifadeler, belirli bir zaman dilimine tanıklık eder. "Somut olmayan miras", belirli bir toplumun, geleneksel koruyucularıyla birlikte yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu için, maddi mirastan bile daha savunmasız olduğu için dikkatli bir şekilde korunması gereken kültürel zenginliği belirtir (Barillet et al., 2006). Somut kültürel mirasın ortaya çıkması da somut olmayan kültürel miras ile bağlantılıdır. İnsanoğlunun su ile ilgili geleneklerinden dini inançlarından gelen yaklaşımı onun suya ilişkin yapılar veya anıtlar kurmasına yol açmıştır. Hamamlar da bu yapıların en başında gelmektedir. Bu çalışmada, Bursa büyükşehir Belediyesi özelinde tarihi bir hamam yapısı olan Mahkeme Hamamı'nın restorasyonu süreci ele alınmıştır. Belediyelerin kültürel mirasın korunmasına yönelik yaptıkları çalışmalar somut mirası korurken somut olmayan mirasında unutulmamasına neden olmaktadır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENTSEL MİRAS VE YEREL YÖNETİMLER

Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi, kültürel miras, toplum ve çevre arasındaki ilişkinin uzun süreli ve sadece günümüz toplumu için değil gelecek nesiller için de yaşamasının sağlanabilmesi bakımından önemlidir. Sürdürülebilir kültürel miras yönetiminde, miras değerlerinin neden korunması gerektiği konusunda toplumsal farkındalık oluşturulmalı ve bu farkındalık artırılmalıdır. Bu konudaki önemli konulardan biri korumada katılımcılık yaklaşımıdır. Sürdürülebilir yönetimde katılımcı yaklaşım ile korumanın amacı, değeri toplumdan soyutlamak değil değeri topluma kazandırıp kültürel ve sosyal hayatta yer

edinmesini, ekonomik ve sosyal gelişmede kültürel miras değerinin katkıda bulunmasını sağlamaktır. Katılımcı yaklaşımlarda kültürel miras değerlerinde kullanım, kültürel ve sosyal açıdan sürdürülebilir olmalıdır, miras değerinin bütünlüğünü olumsuz yönde etkilememeli ve ekonomik kaygılarla kullanım söz konusu olduğunda tahribatın önüne geçilebilmelidir (Öksüz Kuşçuoğlu & Taş, 2017).

1982 Anayasasında yerel yönetimler, "il, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir" (madde 27) şeklinde tanımlanmıştır. Yerel yönetimler, kente en yakın bir yönetim birimi olduğundan, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasında, iyileştirilmesinde ve geliştirilmesinde ilk sorumluk sahibidir şüphesiz. Çünkü yerel yönetimler halka en yakın bir yönetim biçimidir. Belediyeler şehir ve bölge imar planları yapmaktadır. Belediyeler bu planları yaparken bölgenin tarihi kentsel dokusuna zarar vermeden gerçekleştirmelidir. Ayrıca kültürel mirası koruma sürecinde devamlılığın sağlanmasının şartlarından biri; uluslararası kanun düzenlemelerinde yerel yönetimlere daha fazla görev ve yetki verilmesidir (Basmacı, 2018).

TARİHİ MAHKEME HAMAMI RESTORASYONU

Arapça'da "ısıtmak; sıcak olmak" anlamındaki hamm (hamem) kökünden türeyen hamam (hammâm) kelimesinin sözlük anlamı "ısıtan yer" demek olup "yıkanma yeri" mânasında kullanılmaktadır. Farsça karşılığı germâbedir. Hamam, suyun ısıtılması suretiyle insanların yıkanması için yapılmış bir tesistir. Yer altından fışkıran, içinde kimyevî maddelerin varlığı sayesinde bazı hastalıklara karşı şifa verici özellikleri bulunan suların kullanıldığı yapılara da bazan hamam denilmekle beraber bunlara Türkçe'de kaplıca ve suyun genellikle tabii olarak sıcak oluşundan dolayı ılıca adı verilir. Kaplıcaları hamamlardan ayıran en önemli özellik büyük yıkanma mekânının ortasında bulunan geniş havuzdur (Eyice, 1997).

Antik çağlardan beri insanoğlu beden ve ruh temizliği sağlamak, sağlıklarını korumak ve çeşitli hastalıklardan kurtulmak için doğanın berraklığından yararlanmışlar, evreni oluşturan su, hava, toprak ve ateşi en iyi şekilde kullanma yolları aramışlardır. Ruh ve bedenin arınması için şifalı sular ve çamurlarda banyo yapmayı tecrübe etmişler ve farklı coğrafyalarda birbirinden farklı arınma kültürlerinin oluşmasına neden olmuşlardır. Hintliler Ganj, Mısırlılar Nil nehrinde temizlenmişler, inançları doğrultusunda suyu arınma aracı olarak kabul edip sulara tanrısal nitelikler yüklemişlerdir. Yaşamla suyun buluştuğu, özünde temizlenmek, yıkanmak ve ruhun arınması olarak ortaya çıkan kapalı odalar, Antik Çağ Yunan Dünyasında deniz ve nehir

kıyılarında özel tesis niteliğinde yer haline gelmiştir. Bu yapılar daha sonraları sivil mimarinin, Türk kültürünün en renkli öğelerinden biri olan hamamların kaynağını oluşturmuştur. On birinci yüzyılda Selçukluların Anadolu'ya beraberinde getirdikleri mimari ve yıkanma kültüründen beslenen Türk Hamamı; Osmanlı döneminde sivil mimarinin en önemli öğesi ve günlük yaşamın vazgeçilmez unsuru haline gelmiştir (Bozok, 2005).

Bursa'da suyun bol olması ve insanların da temizliğe önem vermesi, bir hamam kültürünün oluşmasına neden olmuştur. Genellikle kadınlar haftanın bir günü, sabah erken saatlerde, küçük çocuklarını da yanlarına alarak hamama giderlerdi. Bu bir geleneksel olaydı ve aynı zamanda bir şölene dönüştürülürdü. Bir gün önceden çeşitli yiyecekler hazırlanırdı. Mahallenin tüm kadınları o gün topluca hamama giderlerdi. Çoğunlukla bu günler Cuma veya Pazar günü olurdu. Hamamlar geçmişte olduğu gibi günümüzde de Bursa sosyal hayatında önemli yer tutmaktadır. Hamamlar Bursa sosyal hayatında sadece temizlik ve eğlence amacıyla gidilen yerler değildir. Hamamlar aynı zamanda dilek dilenen, adak adanan mekânlardır. Kişiler dilekleri gerçekleştiğinde hamamın bir günlük gelirini karşılayarak, kişilerin ücretsiz olarak hamamdan yararlanmasını sağlar (Sarıtunç, 2019).

Uludağ Bursa Halkevi Dergisinin 1945 yılında çıkarmış olduğu sayıya göre Bursa merkezde 1866 yılından itibaren yapılmış olan 36 hamam vardır ve Mahkeme Hamamı bu listenin ilk sırasındadır (Sarıtunç, 2019).

Mahkeme Hamamı, çifte hamam olarak yapılmış olup; erkekler ve kadınlar bölümleri bulunmaktadır. Kadınlar ve erkekler kısımları soğukluk (soyunmalık), sıcaklık, halvet, su deposu ve külhan (ocak) bölümlerinden oluşmaktadır. Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından 2010 yılında başlatılan restorasyon çalışmaları 2011 yılında tamamlanmıştır (Resim-1). Günümüzde yapının bir kısmı özgün işlevini sürdürürken diğer kısmı kültür merkezi olarak kullanılmaktadır (GoBursa, t.y.)

Resim 1: Genel Görünüm

Yaklaşık bin 500 metrekare alana kurulan olan Çandarlı İbrahim Paşa tarafından yaptırılan hamamın tarihi yaklaşık 600 yıl eskiye dayanmaktadır. "İki bölümden oluşan hamamın bir bölümü orijinaline uygun olarak hamam olarak kullanılmaktadır. Hatta hamam bölüm yalnızca kadınların kullanımına açık olarak planlamıştır. Hamamın diğer bir bölümü ise bölgeye uygun kültürel faaliyetlere açık olarak düzenlenmiştir (Şehir Postası, 2011).

SONUÇ

Kültürel miras alanlarında koruma ve yaşatma amaçlı yönetim planlarının hedefi, alanın sahip olduğu üstün evrensel değerin şimdiki ve gelecek nesiller için korunması ve geliştirilmesi, bunu sağlamak amacı ile eylemler gerçekleştirilmesidir. Korunacak bir alan için hazırlanan yönetim planında, alanın öncelikleri, sorunları, tehdit ve fırsatları belirlenmiş olup, alanın geleceğine ilişkin belirlenen hedef doğrultusunda, sorunları çözücü, tehditleri önleyici hedefler koyarak; bu hedeflere ulaşmak için temel stratejiler ve eylem planları belirlenmiş olmalıdır.

Günümüzde yapılan çalışmalar incelendiğinde, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin tarihi ve kültürel eser niteliği taşıyan yapılar ve tarihi özellik taşıyan doğal miraslara yönelik koruma ve restorasyon çalışması yapıldığı görülmektedir. Son 15 yıllık dönem içerisinde tarihi yapıların

restorasyonu açsısından başarılı bir yol izlendiği görülmektedir. Özelikle tarihi yapıların restorasyonu sonrasında halkın kullanımına açık alanlara ve mekânlara çevrilmesi bu yapıları yaşayan bir yapı hüviyetine büründürmüştür. Çünkü yerel yönetimlerin bu tarz yapıları kazandırması sadece kent dokusunun korunması ve kültürel mirasa sahip çıkmakla ilgili değildir. Vatandaşların memnuniyetinin sağlanmasına yönelik yapılacak bu tarz faaliyetler nihayetinde siyasi erk tarafından yönetilen yerel yönetimlerin uzun vadede seçim başarısına da yansıyacaktır.

KAYNAKÇA

Barillet, C., Joffroy, T., & Longuet, I. (Eds.). (2006). *A Guide for African Local Governments Cultural Heritage & local development*. Craterre-ENSAG / Convention France, UNESCO. https://whc.unesco.org/en/activities/25/25%2F&usg=AOvVaw3YSCaVc_U14eB84HRwkxHq

Basmacı, D. (2018). Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Beyoğlu Belediyesi Örneği (The Role Of Local Governments In The Protection Of The Cultural Heritage: A Sample Of Beyoglu Municipality) . *AURUM Journal of Engineering Systems and Architecture*, 1 (2), 77-90. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ajesa/issue/36735/418500

Bozok, D. (2005). Türk Hamamı ve Geleneklerinin Turizmde Uygulanışı (Bursa Merkez İlçede Bir Araştırma). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (13) , 62-86. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed/issue/50339/651854

Eyice, S. (1997). Hamam. In *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 15). Türkiye Diyanet Vakfı.

GoBursa. (t.y.). *İbrahim Paşa Mahkeme Hamamı*. GoBursa Bursa Turizm Portalı. Retrieved December 21, 2022, from https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/ibrahim-pasa-mahkeme-hamami-416/

Öksüz Kuşçuoğlu, G. & Taş, M. (2017). Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi. *Yalvaç Akademi Dergisi*, 2 (1), 58-67. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalvac/issue/32621/334791

Sarıtunç, B. (2019). Bursa'da Su Kültü ve Hamamlar. *Bursa Günlüğü, 5*, 34–41. https://www.bursa.bel.tr/dosyalar/yayinlar/190402014136_bursa-gunlugu-sayi-5-web.pdf

Şehir Postası. (2011, Eylül). Mahkeme Hamamı gün sayıyor. *Şehir Postası*, 11.

ÜSTÜN ZEKÂLI / YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN MANİSA'NIN KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ İLE İLGİLİ FARKINDALIKLARI: MANİSA BİLİM VE SANAT MERKEZİ ÖRNEĞİ

Bilge Ayşe Atış Sekücü [1], Emir Barlas [2], Defne Yılmaz [3]

[1]Manisa Bilim ve Sanat Merkezi, atisbilge24@gmail.com- 0000-0002-0388-5612

[2]Manisa Bilim ve Sanat Merkezi, emir.barlas08@gmail.com- 0000-0002-9913-0328

[3]Manisa Bilim ve Sanat Merkezi, defneyilmaztr45@gmail.com- 0000-0002-0319-1100

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Manisa'nın kültürel özellikleri ile ilgili olarak üstün zekâlı/yetenekli öğrencilerin farkındalık düzeylerini belirlemek ve artırmaktır. Araştırma kültür, kültür ve medeniyet, kültür ve eğitim, kültür ve şehir, Manisa'da gelenek ve görenekler olarak beş ana bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın gelenek ve görenekler ile ilgili bölümü: Manisa'daki Sünnet Törenleri, Manisa'daki Evlilik Törenleri, Askerlik Gelenekleri, Ölümle İlgili İnanışlar ve Âdetler, Ramazanla İlgili Gelenekler, İftarda Kurulan Sofra, Teravih Namazı, Bayramlar, Arife Günü, Bayramlaşma Yemeğinin Yenmesi, Görgü Kuralları (Adabımuaşeret) başlıklı bölümlerden oluşmaktadır. Potansiyellerini en üst düzeyde kullanan öğrencilerin etkin, faydalı ve iyi birer vatandaş olmaları ve geleceğe yön vermeleri için kültürel özellikler ile ilgili daha fazla eğitim almaları gerekmektedir. Bu araştırmada Manisa'nın kültürel özellikleri ile ilgili olarak üstün zekâlı/yetenekli öğrencilerin farkındalık düzeyleri araştırılmıştır.

Araştırmada nitel desen kullanılmıştır. Araştırmanın verileri Manisa Bilim ve Sanat Merkezindeki üstün zekâlı/yetenekli öğrencilerden yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen veriler doküman analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırmada eğitim çalışması yapıldıktan sonra üstün zekâlı/ yetenekli öğrencilerin sınıflardan, okuldan bağımsız olarak Manisa'nın kültürel özellikleri, görgü kuralları ile ilgili öğrendiklerini sosyal ortamlarda uygulayarak paylaşımlarını sürdürdükleri ve görgü kurallarına uymaya daha çok özen gösterdikleri gözlemlenmiştir. Çalışma sonucunda Manisa Bilim ve Sanat Merkezindeki öğrencilerin eğitimi başarıyla gerçekleştirdikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Üstün zekâlı ve yetenekli öğrenciler, kültür, farkındalık

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problemi, araştırmanın amacı ve önemi, araştırmanın sayıltıları ile sınırlılıklarına ve tanımlara yer verilmiştir.

1.1.Problem Durumu

Küreselleşmenin tüm dünyayı yoğun bir biçimde etkilediği, millî kültürleri hedef aldığı günümüzde kültürel değerlerimizi korumak sorumluluğu, toplumun tüm fertlerinin öncelikli görevlerinden biridir (Kolaç, 2009). Kentler kendi kültürel-tarihsel kimliklerini maalesef çeşitli nedenlerden dolayı hızla yitirmeye başlamıştır (Kiper, 2004).

Manisa, ülkemizin tarımsal üretiminin ihtiyacının yaklaşık %7'sini karşılamakta olup üzüm üretimimde ilk sıradadır. Ayrıca turizm ve sanayi vb. çok sayıdaki alanda ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır (Avan&Akar,2007). Büyük bir tarihî, coğrafi, ekonomik, sosyo-kültürel zenginliğe sahip olan Manisa'nın, aynı zamanda dünya kültür mirasının da bir parçası olan söz konusu niteliklerini korumanın yanında, dünyaya tanıtmak da bir o kadar önemlidir (Demir, 2015).

Karaca (2017) , daha önceki araştırmalarda Sivas'ta Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin Sivas'ın kültürel mirasını yeterli seviyede bilmediklerini bulgulamıştır. Bu araştırma iki aşamalı bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada Kültürel Miras Farkındalık Ölçeği geliştirilmiştir. Eksik ve yanlış anketler belirlendikten sonra 1128 anket elde edilmiştir. Cumhuriyet Üniversitesi öğrencilerinin şehrin kültürel değerlerine ilişkin farkındalık seviyeleri saptanmıştır, Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri çeşitli gruplar arasında farklılığın saptanması için kullanılmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında öğrencilerin kültürel miras seviyelerinin düşük olmasının sebeplerini araştırmak amacıyla anketle ulaşılan öğrencilerden ve anketörlerden dört ayrı odak grup oluşturulmuş, öğrencilerin kültürel miras farkındalığıyla ilgili fikirleri, farkındalığı artırmak için önerileri üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin genel kültürel mirasla ilgili farkındalık seviyelerinin düşük olduğu belirlenmiştir. Farkındalık puanlarının en düşük olduğu alanlar etkinlikler; somut olmayan kültürel miras, âşıklar iken; yöresel yemekler, el sanatları, tarihi yapılar ile ilgili farkındalıkları orta seviyededir.

1.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada amaç Manisa'nın kültürel özelikleri ile ilgili olarak BİLSEM öğrencilerinin farkındalık düzeylerini belirlemek ve arttırmaktır.

Bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Üstün zekâlı/yetenekli öğrencilerin Manisa'nın kültürel özellikleri hakkındaki bilgileri nelerdir?
2. Öğrenciler bu kültürel özellikleri ne kadar benimsemektedirler?

1.3.Araştırmanın Önemi

Antikçağlardan günümüze kadar önemli bir yerleşim alanı olan Manisa, kültürel zenginliğiyle dikkat çekmektedir. Yapılan literatür taramasına göre Manisa ilinin kültürel özelikleri ile ilgili sınırlı sayıda araştırma ve arşiv çalışması bulunmaktadır, üstün

zekâlı/yetenekli öğrencilerin Manisa'nın kültürel özellikleri le ilgili farkındalıkları konusunda herhangi bir araştırmaya rastlanamamıştır. Bir milletin varlığını koruyabilmesi için gelenek ve göreneklerini ve kültürel özelliklerini iyi bilmesi ve gelecek nesillere bu değerleri aktarabilmesi önemlidir. Bu çalışmada elde edilecek bulgular kültürel değerlerin farkındalığı konusunda önem taşıyacaktır. Elde edilecek bulgular sonucunda yeni öneriler geliştirilecektir.

1.4. Araştırmanın Sayıltıları

Çalışma grubundaki öğrencilere yöneltilen yarı yapılandırılmış görüşme formu sorularına, öğrencilerin kendi özgür iradeleriyle ve objektif bir şekilde yanıt verdikleri varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları şu şekildedir:

1. Araştırma sadece 2021-2022 öğretim yılında Manisa Bilim ve Sanat Merkezine devam eden öğrencilerle sınırlıdır.
2. Araştırma uygulama süresi 15 gün ile sınırlıdır.
3. Araştırma, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile sınırlıdır.

Tanımlar

1.5.1. Üstün Zekâlı/ Yetenekli Öğrenciler:

Zekâ, yaratıcık, liderlik, motivasyon alanlarında akranlarına göre üstün performans gösteren çocuklara üstün zekâlı çocuk denilmektedir.

Yirminci yüzyıla yaklaşıldıkça üstün zekâ terimi yerine üstün yetenek teriminin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ile Milli Eğitim Bakanlığının kabul etmiş olduğu tanımda üstün yetenekli çocuk kavramı kullanılmış, yaşıtlarına oranla üstün başarı gösteren üst seviye kapasitesine sahip olan çocuk üstün yetenekli olarak kabul edilmiştir (Sak, 2012).

Milli Eğitim Bakanlığı Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesine göre üstün zekâlı/yetenekli birey, " Yaşıtlarına göre daha hızlı öğrenen; yaratıcılık, sanat, liderliğe ilişkin kapasitede önde olan, özel akademik yeteneğe sahip, soyut fikirleri anlayabilen, ilgi alanlarında bağımsız hareket etmeyi seven ve yüksek düzeyde performans gösteren birey " diye tanımlanmıştır (Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi, 2016:2).

1.5.2. Kültür:

Kültür; musikiyi, dili, mimariyi, dağı, taşı ve öncelikle insanı işlemek en güzel, en yüksek, en ince noktaya kadar ulaştırmaktır. Kültür; inançları, bilgileri, hukuku, sanatı, töreleri, bireylerin toplumdan edindiği bütün alışkanlık ve yetenekleri içeren karmaşık bir bütündür (Arslanoğlu, 2000).

1.5.3. Farkındalık:

Farkındalık, bir şeyin bilincinde olmak demektir. Çevremizde gelişen olayları bilmek, algılanan bir durumu anlatmaktır (Vikipedi, 2022).

2. LİTERATÜR VE ALAN TARAMASI

Bu bölümde kültür kavramından, kültürün diğer kavramlarla ilişkisinden bahsedilmiş, Manisa'nın gelenek ve göreneklerini oluşturan unsurlara ve Türk milleti için her zaman önemli olan görgü kurallarına yer verilmiştir.

2.1. Kültür Nedir?

Günlük hayatımızda sık olarak kullandığımız kültür kavramı yapı ve içerik bakımından geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Tarih süresince bu kavram birçok disiplin tarafından farklı şekillerde tanımlanmış ve yorumlanmıştır. Kültür ve medeniyet kavramları ilk olarak Osmanlı Devleti döneminde dilimize girmiştir. Kültür, dilimize Fransızcadan, Amerikan İngilizcesinden gelmiştir (Meriç, l986). Ülkemizde ise bu kavramı ilk kez yorumlayan düşünür Ziya Gökalp'tır.

Kültür; musikiyi, dili, mimariyi, dağı, taşı ve öncelikle insanı işlemek en güzel, en yüksek, en ince noktaya kadar ulaştırmaktır. Kültür; inançları, bilgileri, hukuku, sanatı, töreleri, bireylerin toplumdan edindiği bütün alışkanlık ve yetenekleri içeren karmaşık bir bütündür (Arslanoğlu, 2000). Toplum ve kültür ikiz kardeş gibidirler. Bu iki kavramı birbirinden ayırmak olası değildir.

2.2. Kültür ve Medeniyet

Millî kültür ile medeniyet kavramlarının her ikisi de bir bütün halinde, milletlerin ilerleyip yükselmesi ve medeni dünyadaki yerini alması konusunda son derece önemli iki temel unsur olarak karşımıza çıkarlar. Bu gerçeğin derin idraki içinde olan büyük Atatürk de son derece seçkin devlet adamı kimliği ile milletimizin o günleri ve geleceği için, her ikisi üzerinde de çok düşünmüş ve sentezci, yani birleştirici bir yaklaşımla, bunlara ayrı bir dikkat, özen göstermiştir.

Millî kültür ile medeniyet arasındaki birleşme noktası, ikisinin de bütün sosyal hayatı içine almasıdır. Sosyal hayat şunlardan oluşmaktadır: Dinî hayat, ahlaki hayat, hukuki hayat, rasyonel (gerçek) hayat, iktisadi hayat, lisani hayat, fennî hayat. Sosyal hayatın bütününe 'milli kültür' adı verildiği gibi, 'medeniyet' de denilir (Göçgün, 2010:1). Yazarlar, düşünürler, liderler kültür ve medeniyet kavramlarını her zaman önemsemişler, toplumların gelecekleri için değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

2.3. Kültür ve Eğitim

Kültürle eğitim arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Kültür veya eğitim kavramlarıyla ilgili yapılan araştırmalara bakıldığında bu kavramlarla sıkça karşılaşılır çünkü eğitim, bir bakıma kültürel bir aktarım ya da bir kültürleme süreci olarak değerlendirilebilir.

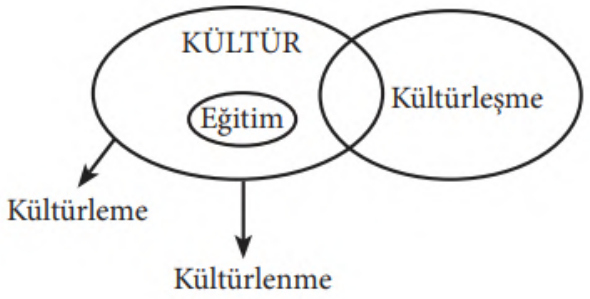
Eğitim, literatürde kültür kavramı ile birlikte kullanılır. Eğitimle ilgili tanımlarda okulun görevlerinden bahsedilirken kültür kavramından faydalanılır. Çünkü kültürel ögeler genç kuşaklara eğitim vasıtasıyla aktarılır (Ültanır, 2015).

Kültürleme kültürel değerlerin fertlere belirli bir süreç içerisinde kazandırılmasıdır (Ada vd., 2012:4).Yani fertlerin doğdukları zamandan ölümlerine kadar toplumun isteklerine göre değişmeleri ve şekillenmeleridir. Bu bağlamda örnek vermek istersek bir çocuğa ana dilini öğretmek kültürlemedir.

TDK, kültürlenmek kavramını, "bir arada bulunan iki bireyin veya etnik grubun değer yargıları ile kültürel birikiminin özellikleri birbirinden etkilenerek değişikliğe uğramak" diye tanımlamıştır (Türk Dil Kurumu, 2022).

Kültürleşme ise; " Kültürel yayılma süreciyle gelen maddi ve manevi ögelerle, başka kültürden insan ve gruplarının, belli bir kültüre girmesi ve karşılıklı etkileşim sonucu her ikisinin de değişmesidir (Ada vd., 2012:4).

Görsel 1.

Ada, Ş.(2012).Eğitim Bilimine Giriş

file:///C:/Users/hp/Desktop/K%C3%BClt%C3%BCrleme%20ve%20E%C4%9Fitim.pdf

Eğitim, kültür, kültürleme, kültürleşme kavramları birlikte, sıkça kullanılır. Bu kavramların tanımları bazılarında aynı bazılarında farklıdır.

Kültür ve eğitim birbirleriyle yakın kavramlar oldukları için Eğitim Antropolojisi adında yeni bir alan geliştirilmiştir. Kültürel antropolojinin konusu kültürdür. Kültür ve eğitim ilişkilerini farklı kültürlere göre ele alan çalışma alanı ise eğitim antropolojisidir (Tezcan, 1978).

2.4. Kültür ve Şehir

Bir sözlükte şehir kavramına ilişkin şu bilgilere yer verilir: "Şehir sözcüğü aslen Farsçadır. Türkçede şehir anlamına gelen kent sözcüğü de günlük yaşamda yaygın olarak kullanılır. Şehir tüzel ve yönetimsel olarak da kullanılagelen bir terim olmakla birlikte insan yerleşkesi dolayısıyla, kasaba, köy gibi birimlerden daha fazla nüfusu barındıran ve daha karmaşık bir yapıdır. Şehir ile kent aynı anlamdadır, il veya vilayet ise şehir veya kentin yanı sıra belirli bir alandaki orman, otlak, dağ, köy, bataklık, göl gibi bütün coğrafi unsurları içermektedir." diye açıklanmaktadır (Sanal, 2022)

Şehir kuramayan bir toplumun medeniyet kurması düşünülemez. Çünkü şehir, medeniyetin pilot uygulamasıdır. Şehir inşa etmek medeniyetin ön ayağını hazır etmek demektir. Şöyle diyebiliriz ki şehir, medeniyetin bir bölümüdür. Bu bölümlerin tamamı medeniyeti meydana getirir. Bu nedenle medeniyet kurma düşüncesinden önce şehir düşüncesi

oluşturmak gerekiyor, şehir konusunda düşüncesi olmayanın medeniyet hakkında herhangi bir fikri bildirmesi yersizdir (Öztürk, 2016:10).

Büyük bir tarihî, coğrafi, ekonomik, sosyo-kültürel zenginliğe sahip olan Manisa'nın, aynı zamanda dünya kültür mirasının da bir parçası olan söz konusu niteliklerini korumanın yanında, dünyaya tanıtmak da bir o kadar önemlidir (Demir, 2015). Manisa, ülkemizin tarımsal ihtiyaçlarının yaklaşık %7'sinini karşılamakta olup üzüm üretimimde ilk sıradadır. Ayrıca turizm ve sanayi vb. çok sayıdaki alanda ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır (Avan ve Akar, 2007).

Manisa; gelenek ve görenekleri, yaşam biçimleri, kent kültürü ve imgeleri olan bir şehirdir. Parayı ilk kullanan Sardes, Aigai gibi tarihî mirasa ev sahipliği yapmıştır. Dünyada ve Türkiye'de bilinen Niobe, Kybele, Manisa lalesi, Sultanî üzümü vb. kültürel ve coğrafî ögelerle temsil edilmektedir (Demir, 2015).

Şehirlerimiz uzun tarihî bir geçmişe sahiptir ve uzun zamandan beri çok kültürlülüğü içinde barındırmaktadır. Şehirlerdeki mekânlar ise küreselleşme ile hızlı değişim sürecine girmiş, kültürel kimliklerin/değerlerin hızla yitirildiği mekânlar haline dönüşmüştür (Kiper, 2004). Küreselleşme ve kültürel kimliklerin/değerlerin yok olması arasındaki çelişki dikkat çekicidir. Şehirler toplumların kültürel özelliklerinin somutlaştırdığı mekânlardır. Küreselleşmeden etkilenen Manisa'nın kültürel özelliklerini korumamız gerekmektedir.

2.5. Manisa'da Gelenek ve Görenekler

Literatür taramasındaki Manisa'daki gelenek görenekler konusu: Manisa'daki Sünnet Törenleri, Manisa'daki Evlilik Törenleri, Askerlik Gelenekleri, Ölümle İlgili İnanışlar ve Âdetler, Ramazanla İlgili Gelenekler, İftarda Kurulan Sofra, Teravih Namazı, Bayramlar, Arife Günü, Bayramlaşma, Bayram Yemeğinin Yenmesi, Görgü Kuralları (Adabımuaşeret) başlıkları altında incelenmiştir.

Manisa'da gelenekler ve görenekler zaman içinde değişim göstermektedir. Geleneksel ritüeller, hastalık, asker uğurlama, kız isteme, söz kesme, nişan, düğün vb. olaylarda yoğun görülür. Manisa, küreselleşmeden yoğun bir şekilde etkilenen bir şehir olmasına rağmen Manisa halkı kültürel özelliklerine, gelenek ve göreneklerine sahip çıkmaktadır. Akgül, "Millî duygu ve düşüncenin tarih boyunca bize kadar yoğurup ulaştırdığı değerler olan törelerimize uymaya, fertler kendilerini mutlaka mecbur hissederler. Zaten bu, millî terbiyemizin bir gereği millî olabilmenin bir özelliği idi. Eski Türklere göre vatan, töreden yani millî kültürden ibarettir. "demiştir (1978:4).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, nitel desen kullanılmıştır. Nitel araştırmaların kökenini incelediğimizde beşerî bilimlere (sosyoloji, antropoloji vb.) dayandığını görürüz. Nitel yaklaşımlarda "araştırmacı birey baskısı ile ilgili bir konuyu incelemeye çalışır", bireysel baskı ile ilgili öyküler toplar, mülakatlar gerçekleştirir (Creswell, 2017). Araştırmada tanımlamalar belli bir kültürle ilgili süreçler, kavramlar, algılar çerçevesinde yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2022). Bu

araştırmada Manisa Bilim ve Sanat Merkezine devam etmekte olan Bireysel Yetenekleri Fark Ettirici Program öğrencilerinin Manisa'nın kültürel özellikleri ile ilgili farkındalıklarını belirlemek ve artırmak amaçlanmakta olup bilgiler yarı yapılandırılmış görüşme formu yoluyla toplanmıştır.

3.2. Çalışma Grubu / Evren ve Örneklem

Araştırmaya 2021-2022 yılında Manisa Bilim ve Sanat Merkezine devam eden öğrenciler katılmışlardır. 12 yaşında 17, 11 yaşında 1, toplam 18 öğrenci; 6 kız, 12 erkek; Manisa'nın farklı mahallerinden gelen ve farklı gelir düzeyleri olan ailelerin çocuklarıdır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada Manisa Bilim ve Sanat Merkezi öğrencilerinin Manisa'nın kültürel özellikleri ile ilgili farkındalıklarını belirlemek amacıyla araştırmacı ve danışman tarafından hazırlanmış 2 açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu sorular şunlardır:

1. Manisa'nın kültürel özellikleri nelerdir? (Gelenekleri, görenekleri, inançları, coğrafî özellikleri, tarihi ve tarihî yapıları, değerleri, edebiyatı, türküleri, âşıkları, halk inançları, alışkanlıkları, tarımsal üretimi, el sanatları, festivalleri, yöresel yemekleri, kıyafetleri vb.)
2. Bu kültürel özellikler neden gereklidir? Açıklar mısınız?

3.4.Verilerin Toplanması

Veri toplama işlemi için yarı yapılandırılmış görüşme formları gerekli açıklamalar yapılarak öğrenciler tarafından doldurulmuş, veriler kaydedilmiştir.

3.5.Veri Analizi

Veri toplama işlemleri gerçekleştikten sonra yarı yapılandırılmış görüşme formları numaralandırılarak Excel dosyalarına kodlanmıştır. Verilen cevaplar düzenlenmiştir, bulgulara kaydedilmiş, özetlenerek yorumlar yapılmıştır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmanın bu bölümünde katılımcılara uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formuna yönelik bulgulara yer verilmiştir.

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Sınıf Kademesi Bilgilerine Yönelik Bulgular

Bu bölümde katılımcılara sorulan demografik ve sınıf kademesi bilgilerine yönelik bulgular analiz edilmiştir.

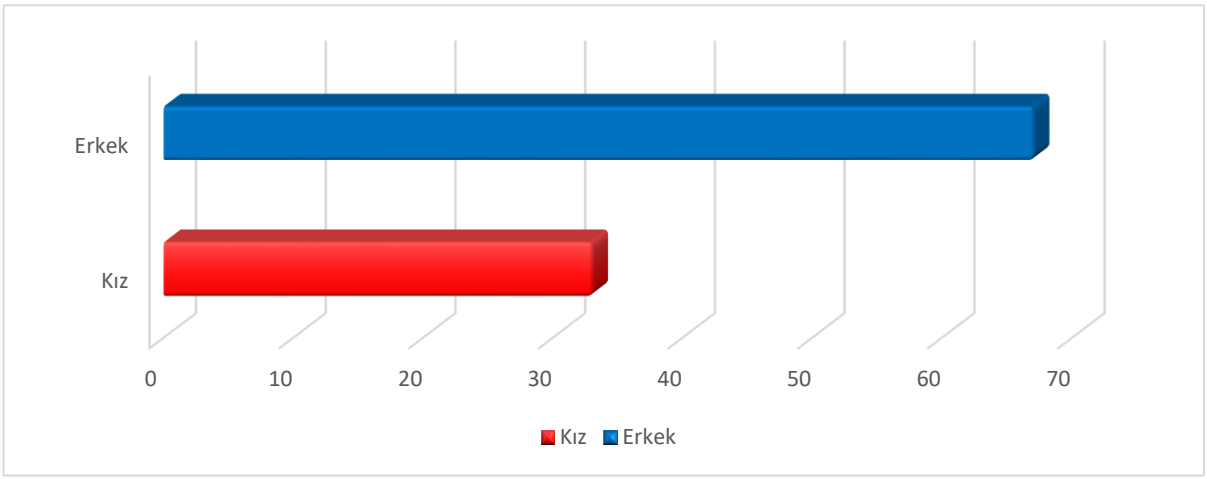
4.2. Katılımcıların Demografik Bilgilerine Yönelik Bulgular

Tablo 1'de katılımcıların demografik bilgilerine dair bulgulara yer verilmiştir. Tablo 1'e göre; katılımcıların %33'ünün kız öğrenci ve %67'sinin erkek öğrenci olduğu; %94'ünün 6.sınıf kademesinde, %6'sının 5.sınıf kademesinde olduğu; %100'ünün ise BİLSEM öğrencisi olduğu görülmektedir.

Çizelge 1. Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı:

Cinsiyet	Frekans	%
Kız	6	33
Erkek	12	67
Toplam	18	100

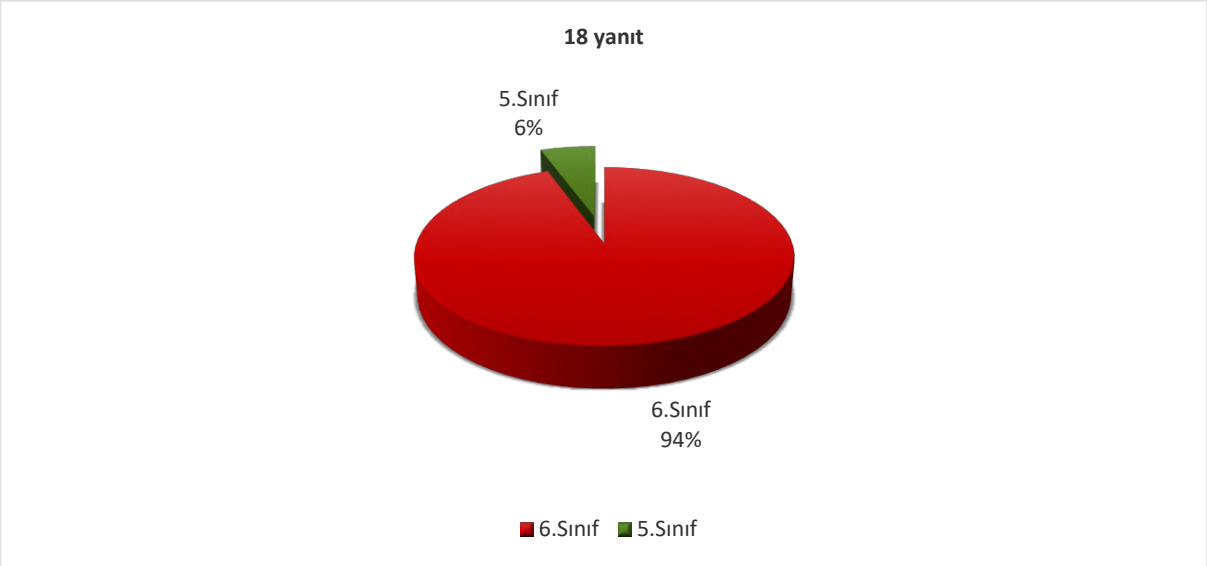
Görsel 2. Öğrencilerin Cinsiyet Dağılım Grafiği

Çizelge 2. Öğrencilerin Sınıf Kademesi Dağılımı:

Sınıf Kademesi	Frekans	%
5	1	6
6	17	94
Toplam	18	100

Görsel 3. Öğrencilerin Sınıf Kademesi Dağılım Grafiği

4.3. Katılımcıların 1. Soruya Verdiği Yanıtlar

Bu bölümde katılımcılara sorulan: "Manisa'nın kültürel özellikleri nelerdir? (Gelenekleri, görenekleri, inançları, coğrafî özellikleri, tarihi ve tarihî yapıları, değerleri, edebiyatı, türküleri, âşıkları, halk inançları, alışkanlıkları, tarımsal üretimi, el sanatları,

festivalleri, yöresel yemekleri, kıyafetleri vb.)" sorusuna verilen cevaplar betimsel olarak analiz edilmiştir. Katılımcıların 1. soruya verdikleri cevaplar şu şekildedir:

K1: "Evlilik gelenekleri"

K2: "Biriyle karşılaşınca selam vermek"

K3: "Güler yüzlü olmak"

K4: "Temizlik kurallarına uymak"

K5: "Yerlere çöp atmamak"

K6: "Misafirlere ikramda bulunurken ısrarcı davranmamak"

K7: "Askerlik gelenekleri"

K8: "Otobüs, hastane vb. ortamlarda büyüklere yer vermek"

K9: "Teravih namazı"

K10: "İftarda sofra kurmak"

K11: "Temiz giyinmek"

K12: "Kişisel bakıma özen göstermek"

K13: "Manisa Mesir Festivali"

K14: "Selam vermek"

K15: "Manisa'da üzüm yetiştiriciliği"

K16: "Askerlik gelenekleri"

K17: "Spil Dağı"

K18: "Manisa Tarzanı"

K19: "Manisa Muradiye Cami"

K20: "Ağlayan Kaya (Niobe)"

K21: "Oturarak yemek yemek"

K22: "Ölümle ilgili inanışlar, âdetler"

K23: "Sünnet törenleri"

K24: "Manisa kebabı"

K25:”Gerektiği zaman özür dilemek”

Katılımcılar, “Manisa’nın kültürel özellikleri nelerdir?” sorusu için; Manisa’da gelenek ve görenekler (K1, K7, K9, K10, K16, K22, K23, K24); görgü kuralları (adabımuaşeret) (K2, K3, K4, K5, K6,

K8, K11, K12, K14, K21, K25); tarihî yapılar (K19); ve coğrafi özellikler (K17, K20); düşünürler (K18); festivaller (K13); tarımsal üretim (K15) ifadelerini kullanmışlardır.

4.4. Katılımcıların 2. Soruya Verdiği Yanıtlar

Bu bölümde katılımcılara sorulan “Bu kültürel özellikler neden gereklidir? Açıklar mısınız?” sorusuna verilen cevaplar betimsel olarak analiz edilmiştir. Katılımcıların 2. soruya verdikleri cevaplar şu şekildedir:

K1: “İki insanın bir araya gelip aile kurması için”

K2: “Karşılıklı iletişimi güçlendirmek için”

K3: “İnsanları mutlu eden bir davranış olduğu için”

K4: “Hijyen için”

K5: “Çevre temizliği için”

K6: “Ayıp olmaması için”

K7: “Yardımlaşmak ve mutlu olmak için”

K8: “Yaşlılara saygı göstermek için”

K9: “Sevap işlemek için”

K10: “Ailede yaşça büyük olanlar camide oruçlarını açarlar.”

K11: “Saygın olmak için”

K12: “Sağlıklı olmak için”

K13: “Mesir macunu dağıtılır, Manisa’da geleneksel festivaldir.”

K14: “Görgü kuralı olduğu için”

K15: “Önemli geçim kaynaklarından biri olduğu için”

K16: “Askerlerin mutlu olarak gitmeleri için”

K17: “Manisa’nın coğrafi özelliği olduğu için”

K18: “İlk çevreci olduğu için”

K19: “Toplum kültüründe dinî öge olduğu için”

K20: “Manisa’da efsanesi anlatılan bir kayadır.”

K21: “Sağlıklı olmak için”

K22: “Ölen insana saygı göstermek için”

K23: “Müslüman olmak için”

K24: “Yöresel yemeğimiz olduğu için”

K25:”Kibar olmak için, iletişimi artırdığı için”

Katılımcılar, “Bu kültürel özellikler neden gereklidir? Açıklar mısınız?” sorusu için; bireysel ilişkileri düzenlemek (K1, K2, K22, K25); ve toplumsal mutlulukla ilgili olduğunu (K3, K7, K8, K11, K16) ; dinî inanışlarla ilgili olduğunu (K9, K10, K19, K23); gelenekler, görenekler, görgü kuralları ile ilgili olduğunu (K6, K13, K14); sağlık ve temizlikle ilgili olduğunu (K4, K5, K12, K21); geçim kaynakları olduğunu (K15); çevreyi korumak olduğunu (K18); coğrafi özellikleri olduğunu (K17, K20); yemek çeşitleri olduğunu (K24) ifade etmişlerdir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Şehirlerin geçmişinden gelen kültürel, toplumsal, arkeolojik, estetik vb. değerlerin korunması gerekmektedir. Tarihî/ kültürel değerler çeşitli sebeplerden dolayı yok olmaktadır. Bu sebepler savaş, deprem, sel, sağlıksız şehirleşme, sanayileşmedir. Koruma konusundaki bilinçsiz politikalar bahsedilen değerlerin zamanla yitirilmesine sebep olmaktadır (Kiper, 2004).

Toplumsal problemlerin çözülmesinde insanların birbirlerini sevmeleri başlangıç olabilir. Ülkemiz kültürel değerlerine sahip çıkmış insanlar sayesinde kazanılmış ve sevgi ile korunmuştur (Arslanoğlu, 2000).

BİLSEM ‘de eğitim gören öğrencilerin Manisa’nın kültürel özellikleri ile ilgili farkındalık düzeylerinin arttığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda kültürel değerler konusunda farkındalık oluşturmak gelecek nesillerin varlığı, mutluluğu ve huzuru açısından önem arz etmektedir.

Araştırmada üstün zekâlı/yetenekli öğrencilerin kültür, kültür ve medeniyet, kültür ve eğitim, kültür ve şehir, Manisa’da gelenek ve görenekler, Manisa’daki sünnet törenleri, Manisa’daki evlilik törenleri, askerlik gelenekleri, ölümle ilgili inanışlar ve âdetler, ramazanla ilgili gelenekler, iftarda kurulan sofra, teravih namazı, bayramlar, arife günü, bayramlaşma, bayram yemeğinin yenmesi, görgü kuralları konularına ilgi duydukları, yapılan eğitim çalışmalarına çok istekli, gönüllü olarak katıldıkları gözlemlenmiştir. Proje çalışmasında arkadaşlarına eğitim vermeye gönüllü 6 öğrenci ayrıntılı bir sunum ve broşür hazırlayarak bilgilerini 6x40 dakika boyunca akranlarıyla paylaşmışlar, ilgiyle izlenmişlerdir.

Araştırmanın başlangıcında Manisa'nın kültürel değerleri konusunda üstün zekâlı/ yetenekli öğrencilerin Manisa'nın tarihi ve tarihî yapıları, halk inançları, tarımsal üretimi, festivalleri, yemekleri, coğrafi özellikleri konularında belirli bir birikimine sahip oldukları ve bu konulara ilgi duydukları gözlemlenmiştir.

Verilen eğitim sonunda üstün zekâlı/ yetenekli öğrencilerin yarı yapılandırılmış görüşme formlarında görgü kuralları ve Manisa'da gelenek ve görenekler, Manisa'daki sünnet törenleri, Manisa'daki evlilik törenleri, askerlik gelenekleri, ölümle ilgili inanışlar ve âdetler, ramazanla ilgili gelenekler, iftarda kurulan sofra, teravih namazı, bayramlar, arife günü, bayramlaşma, bayram yemeğinin yenmesi konularında farkındalıklarının arttığı, sorulara ayrıntılı cevaplar verdikleri gözlemlenmiş, öğrencilerin bilgilerinde/görüşlerinde herhangi bir olumsuz değişim gözlenmemiştir.

Araştırmada eğitim çalışması yapıldıktan sonra üstün zekâlı/ yetenekli öğrencilerin sınıflardan, okuldan bağımsız olarak Manisa'nın kültürel özellikleri, görgü kuralları ile ilgili öğrendiklerini sosyal ortamlarda uygulayarak paylaşımlarını sürdürdükleri ve görgü kurallarına uymaya daha çok özen gösterdikleri gözlemlenmiştir.

Araştırmaya erkek öğrenciler kız öğrencilere göre daha fazla katılım göstermişlerdir; 6. sınıf öğrencilerinin sayısı 5. sınıf öğrencilerine göre daha fazladır.

- ✓ Üstün zekâlı/yetenekli öğrenciler için kültür ve değerlerimizin aktarımı ülke çapında önemsenmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.
- ✓ Örgün ve yaygın eğitim kurumlarında tarihî/ kültürel değerlerimizi koruyarak geliştiren projeler hazırlanmalıdır.
- ✓ BİLSEM'lerde danışman öğretmenlerin kontrolünde kültürel özellikler/değerler konusunda eğitilmiş, bilgilendirilmiş öğrenciler akranlarına eğitim vererek etkinlikler ilgi çekici hâle getirilebilir.
- ✓ BİLSEM'lerde kültürel özellikler ve değerlerle ilgili olarak eğitim ortamları yeniden düzenlenerek zenginleştirme çalışmaları yapılabilir.
- ✓ BİLSEM'lerde kültürel özelliklerle ilgili günümüz koşullarına uygun ders materyalleri hazırlanabilir.

KAYNAKÇA

Ada, Ş., Başar, E., Dağlı, A. (2012). *Eğitim Bilimine Giriş*.(7.Baskı) .Ankara. Pegem Akademi.

Akar, E. ve Avan, H. (2007). *Manisa*. İzmir: Ege Ofset.

Akgül, H. (1978). *Manisa Folkloru.* Manisa Turizm Derneği Yayını.

Arslanoğlu, İ. (2000). Kültür ve medeniyet kavramları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (15),1-3. https://w3.gazi.edu.tr/~iarslan/kulturvemedeniyet.pdf

Creswell, J.(2017). *Araştırma Deseni Nitel Nicel Karma Yöntem Yaklaşımları (3.Baskı).* Eğiten Kitap

Demir, K. (2015). Kent imgelerinin değerlendirilmesi bakımından Manisa. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (01), 500-512.

Göçkün, Ö.(2010). *Atatürk Milli Kültür ve Medeniyet.* Denizli

Karaca, Ş., Akkuş, G., Şahbudak, E., & Işkın, M. (2017). Kültürel miras farkındalığı: cumhuriyet üniversitesi öğrencilerine yönelik bir uygulama çalışması. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 9*(16), 86-100.

Kiper, H. P. (2004). *Küreselleşme sürecinde kentlerin tarihsel kültürel değerlerinin korunması: Türkiye-Bodrum Örneği*. [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Kolaç, E. (2009). Somut olmayan kültürel mirası koruma, bilinç ve duyarlılık oluşturmada Türkçe eğitiminin önemi. *Milli Folklor*, 21.

MEB, (2016). Bilim ve Sanat Merkezleri Yönergesi. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_10/07031350_bilsem_yonergesi.pdf adresinden 28 Mayıs 2022 tarihinde alımıştır.

Meriç, C. (1986). *Kültürden İrfana.* İnsan Yayınları.

Öztürk, R.D. (2016).*Medeniyet perspektifinde şehir ve kentsel dönüşüm.* [Yüksek Lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Sak, U. (2012). *Üstün Zekâlılar Özellikleri Tanılanmaları Eğitimleri(7. baskı).* Ankara: Vize Akademik Yayınları

Sanal (2022). https://sehir.nedir.org/ adresinden 21 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

Tezcan, M. (1978). Kültür ve eğitim ilişkileri. *Eğitim ve Bilim*, *3*(15).

Türk Dil Kurumu, (2022, 21 Mayıs). https://sozluk.gov.tr/ adresinden 21 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

Ültanır, G.(2015). Kent imgelerinin değerlendirilmesi bakımından Manisa. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 500-512.

Vikipedi. (2022). https://tr.wikipedia.org/wiki/Fark%C4%B1ndal%C4%B1k adresinden 10 Aralık 2022 tarihinde alınmıştır.

Yıldırım, A.ve Şimşek, H.(2022, 22 Mayıs) *Nitel Araştırmanın Kurumsal Temelleri* https://sistem.nevsehir.edu.tr › bizdosyalar › nitel ar...

SAHA (YAKUT) TÜRKÇESİNDE +LA:- EKİ ÜZERİNE

Dr. İsmet KILIÇ

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

ismetkilic@ankara.edu.tr, https://orcid.org/0000-0002-7441-3073

ÖZET

Saha Türkçesi, Türkçenin Proto-*Oguz* grubunun en erken dallanan Çağdaş Türk lehçesidir. Bu yönüyle, Proto-*Ogur* dalının çağdaş temsilcisi Çuvaş Türkçesi ile birlikte çağdaş Türk lehçeleri arasında özel bir konuma sahiptir. Göstermiş olduğu dil özellikleri bakımından Türk dili için hazırlanmış olan tasnif çalışmalarında da Çuvaş Türkçesinin yanı sıra Saha Türkçesi de müstakil bir grupta ele alınıp değerlendirilmiştir. Türkçenin en eski yazılı kaynaklarından bu yana tanıklanabilen ve işlekliğini koruyarak gelmiş +LA:- ekinin Türkçenin en erken dallanan lehçesi olan Saha Türkçesinde ele alınıp değerlendirilmesi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. +LA eki, ad, sıfat, ünlem, zarf, zamir gibi birçok sözcük türüne eklenerek onları fiilleştiren fiil söz yapım ekidir. Çağdaş Türk lehçelerinin tamamında bulunan +LA eki ile ilgili olarak bu ekin kullanımına dair hazırlanmış birçok çalışma söz konusudur. Çağdaş Türk lehçelerindeki kullanım özellikleri dikkate alındığında Sibirya grubu Türk lehçelerinde +LA ekinin işlevsel bağlamda farklılaşmaları söz konusu olmaktadır. Sibirya grubu Türk lehçelerinden biri olan Saha Türkçesinde +LA:- ekinin bu ayırt edici özelliğinin tespit edilebilmesi amacıyla bu ekin çağdaş Türk lehçelerindeki örneklerine yer verilerek Saha Türkçesindeki işlevleri ile karşılaştırılacaktır. Söz konusu olan bu eş zamanlı yöntemin yanı sıra +LA ekinin Eski Türkçe kullanımına dair örneklere yer verilerek art zamanlı yöntemle Saha Türkçesinde +LA:- ekinin işlev genişlemesi veya daralması üzerine tespitte bulunulacaktır. Bu yöntemler neticesinde çalışma içerisinde Saha Türkçesinde +LA:- ekinin işlevleri sıralandırılarak aktarılacak ve tespit edilen işlevler ile ilgili olarak Saha Türkçesinden örneklere yer verilecektir.

Anahtar Sözcükler: Saha (Yakut) Türkçesi; +LA:- Eki; +LA:- Ekinin İşlevleri

Abstract

Sakha Turkish is the earliest branching contemporary Turkish dialect in the Proto-*Oghuz* group. On that sense, with Chuvash Turkish which is the contemporary representative of Proto-*Oghur* branch, Sakha Turkish has a unique place among the contemporary Turkish dialects. In addition to Chuvash Turkish, with regard to its linguistic features, Sakha Turkish is evaluated in a distinct group in the classification of the Turkish language. This study discusses the suffix +LA:-, which has persevered its function and been determined since the oldest Turkish manuscripts, in Sakha Turkish, the earliest branching Turkish dialect. +LA is a word-formation suffix that verbalises many word-types such as noun, adjective, exclamation, adverb and pronoun. There are many studies on the use of the suffix +LA, which is found in all contemporary Turkish dialects. When considered the usage features in contemporary Turkish dialects, the suffix +LA is different in Siberian Turkish dialects in terms of its function. In order to determine this distinctive feature of the suffix +LA:- in Sakha Turkish, which is one of the Siberian Turkish dialects, examples of this suffix in contemporary Turkish dialects will be given and its functions in Sakha Turkish will be compared. In addition to this simultaneous method,

with examples of the usage of +LA in Old Turkish, the functional spread or reduction of the suffix +LA:- in Sakha Turkish will be determined through a diachronic method. As a result of these methods, the functions of +LA:- in Sakha Turkish will be listed and the determined functions will be exemplified with the words of Sakha Turkish.

Keywords: Sakha (Yakut) Turkish; the Suffix +LA:-; the Functions of +LA:-

Giriş

+LA eki Türk dilinin en işlek fiil söz yapım eklerden bir tanesidir. Bugün Türk lehçelerinin her birinde bu ek ile türetilmiş binden fazla gövdenin tespit edilebiliyor olması bu ekin işlekliğini hususunda bize bir fikir vermektedir. (Tenişev 1988: 425) Tarihsel ve çağdaş Türk leçelerinin çoğunda bu ek üzerine pek çok çalışma yapılmış ve ekin çok sayıda işlevi ortaya konmuştur.

Gabain'in *sınırsız kullanma imkânı vardır* (Gabain 2003: 49) diyerek tanımladığı bu ek ile ilgili olarak Clauson, 11. yüzyıl ya da daha öncesinden bu yana kullanıldığını belirtmektedir (1962: 156). Eski Türkçede *buzaγu* "buzağı" + *la*- "buzağılamak" (Gabain 2003: 49); *em* "ilaç" + *le*- "ilaçla tedavi etmek"; *iş* "iş" + *le*- "çalışmak"; *kulun* "tay" + *la*- "tay doğurmak; *teŋ* "denk" + *le*- "denklemek, eşitlemek" (Erdal 1991: 429- 447); *ab* "av" + *la*- "avlamak"; *kılıç* "kılıç" + *la*- "kılıçla öldürmek"; *kış* "kış" + *la*- "kışı geçirmek" (Tekin 2003: 87-88) gibi Eski Türkçede bolca örneği bulunan bu ek, çağdaş Türk dili alanında birçok işlevde tespit edilebilmektedir. Bugün Sibirya grubu Türk lehçelerinde +LA ekinin kullanım özellikleri ve işlekliği bağlamında bakıldığında diğer Türk lehçelerinden ayırt edici bir unsur olarak karşımıza çıktığını görmekteyiz (Güner Dilek 2013: 405).

Bu çalışmada içerisinde Saha Türkçesinde tespit edilen örnekler ağırlıklı olarak *Yakutsko russkiy slavor* (1972) adlı çalışmadan derlenmiştir. Tespit edilen örnekler +LA:- ekinin işlevlerine göre sıralandırılarak aktarılmıştır.

Eski Türkçe ve Çağdaş Türk Lehçelerinde +LA Eki

Fiil söz yapım eki olarak +LA ekinin Eski Türkçede olduğu gibi çağdaş Türk lehçelerinde de işlek bir kullanıma sahip olduğunu görmekteyiz. İsim, sıfat, zamir, yansıma ses gibi birçok sözcük türüne eklenerek onları çeşitli anlamlarda fiilleştirmektedir. Eski Türkçe ve çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarına baktığımızda en dikkat çeken işlevlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1- +LA ekinin sıfatlara ve zamirlere eklendiği görülmektedir: ETü. *kiçikle*- "küçük saymak" (DLT IV: 328); *senle*- "konuşurken yüceltmek" (DLT IV: 525); Tuv. *kıskala*- "kısalmak" (TS: 200); Hks. *kiçĭgle*- "korumak" (HTS:241-242); Alt. *kiçinekte*- "küçültmek" (ATS: 112); Trkm. *gısgala*- "kısalmak" (TTS: 264); Özb. *kiçikla-(ş)*- "küçülmek; küçük hale gelmek" (ÖTİL: 389).

2- +LA ekinin hayvan isimlerine eklenerek "avlamak" anlamında isimleri fiilleştirdiğini görmekteyiz. +LA ekinin tespit edilebilen bu işlevi için şu örneği verebiliriz: ETü. *kuşla*- (DLT I: 22) > Sh. *kus* "ördek"+ta:- "ördek avlamak" (YRS: 193). Bu işlevin aynı zamanda çağdaş Türk lehçelerinde de tespit edildiğini görmekteyiz: ETü. *balıkla*- "balık avlamak" > Sh. *balık* "balık" (YRS: 62); Tuv. *balıkta*- (İshakov 1961: 258); Alt. *balıkta*- (ATS: 34); Hks. *palıxta*- (Baskakov 1975: 165); Kırg. *balıkta*- "balık avlamak" (KS: 84). Bununla birlikte kimi hayvan isimleriyle kullanıldığında "doğurmak" anlamında ismi fiilleştirdiğini

görmekteyiz: ETü. *kuzıla-* "kuzu doğurmak"; *kulunla-* "at yavrusu doğurmak" > Trkm. *gulanla-* "yaban eşeği hakkında doğrumak, yavrulamak (TTS: 306); Özb. *bålala-* "doğurmak, yavrulamak (hayvanlar hakkında)" (ÖTİL: 128); Kırg. *kulunda-* "tay doğurmak" (KS: 520); Kzk. *bızavla-* "buzağı doğurmak" (Öner 1998: 55); Tat. *bozavla-* "buzağı doğurmak" (Öner 1998: 54); Kzk. *kulında-* "tay doğurmak" (Öner 1998: 55); Alt. *kozula-* "kuzulamak" (ATS: 119); Hks. *hulunna-* "kulunlamak" (HRS: 862).

3- Soy veya boy isimlerine eklenildiği zaman, o soya ait olmak işlevinde kullanılmaktadır: ETü. *Karlukla-* "Karluk boyundan kendini saymak; Karluk boyuna nispet etmek"; *Türkle-* Türk olmak, kendini Türk saymak (DLT IV: 272-674). Saha Türkçesinde de soy isimlerine +LA eki gelebilmektedir: *nu:ça* "Rus"+la:- "Rusça konuşmak" (YRS: 256). +LA ekinin bu işlevi Sibirya grubu Tük lehçelerinde tespit edilebilen özelliklerinden biridir: Tuva Türkçesinde *yakutta:-* "Saha Türkçesi konuşmak"; *Orusta-* "Rusça konuşmak" (İshakov 1961: 260); Hakas Türkçesinde *Hakasta-* "Hakas Türkçesi konuşmak" (HRS: 788); Altay Türkçesinde *Altayda-* "Altay Türkçesi konuşmak" < Altay (ATS: 25).

4- +LA- eki organ isimlerine eklenerek fiilleştirir. Sivri, kesici organ isimlerine eklendiğinde yırtmak, kesmek, parçalamak, geçirmek anlamlarını verirken duyu organlarına eklendiğinde duyunun işlevine yönelik bir vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte +LA eki organ isimlerine eklendiğinde tutmak, kavramak anlamlarını da vermektedir: ETü. *kulakla-* "kulağa vurmak" (DLT III: 339); *tizle-* "diziyle ezmek, dizlemek" (DLT III: 293) > Sh. kulga:xta:-"kulağından yakalamak, çekmek" (YRS: 186); Alt. *kulakta-* "kulağından tutmak" (ATS: 124); Hks. *xulaxta-* "kulağından çekmek" (Baskakov 1975:166); Trkm. *dişle-* "ısırmak" (TTS: 164); Kırg. *tişte-* "dişlemek" (KS: 739); *kuyrukta-* "kuyruğundan tutmak" (KS: 532); Kzk. *tiste-* "dişlemek" (Öner 1998: 54); Özb. *tişla-* "dişlemek" (ÖTİL: 190); Kzk. *ıvısta-* "avuçlamak" (Öner 1998: 54); Özb. *tirnoqla-* "tırnaklamak" (ÖTİL:186); Kırg. *kulakta-* "1- kulağı kavramak 2- dinlemek" (KS: 518); Kzk. *kulakta-* "kulağından tutmak" (Öner 1998: 54).

5- Sıvı isimlerine eklenerek "içmek, serpmek, çekmek; almak" anlamında kullanılmaktadır: ETü. *suwla-* "sulamak" (DLT IV: 546); Sh. *u:la:-* "1- içmek, su içmek 2- buzu eritmek 3- sulandırmak 4- esk, bakıra su katmak (maden yapımında ve işlemesi esnasında) (YRS: 447); Tuv. *sugla-* 1- sulamak 2- dereden veya kuyudan su çekmek (Ölmez 2007: 254); Hks. *suγla-* 1- sulamak 2- suyla ıslatmak (HRS: 518); Trkm. *suvla-* "sulamak" (TTS: 591); Özb. *suvla-* 1- suyla ıslatmak 2- su içmek (ÖTİL: 80); Kırg. *su:la-* "ıslatmak" (KS: 670).

6- +LA eki ismin niteliğine göre o ismi fiilleştirmektedir. İsmin niteliğine göre sağlamak anlamında fiiller tespit edilmektedir: ETü. tuzla- "tuzlamak"; (DLT III: 293). Ekin bu işlevini çağdaş Türk lehçelerinde de tespit edilebilmektedir: Sh. tu:s "tuz" (YRS:410) +ta:- "tuzlamak"; Hks. *tusta-* "tuzlamak" (HTS: 529); Kırg. *tuzda-* "tuzlamak" (KS: 768); Kzk. *tuzda-* "tuzlamak" (Öner 1998: 55); Özb. *tuzla-* "tuzlamak" (ÖTİL: 219). Benzer bir biçimde ismin niteliğinden hareketle sağlamak ve temin etmek anlamı tespit edilmektedir: ETü. emle:- "tedavi etmek" (EDPT: 161); Sh. äm "ämp "ilaç" + tä:- "tedavi etmek; ilaç vermek" (YRS: 540); Hks. imne- "tedavi etmek" (HRS: 125); Tuv. emne- "tedavi etmek, iyileşmek" (Ölmez 2007: 155); Özb. emla- "ilaç vermek" (ÖTİL: 247) < Tat. imle- "tedavi etmek" (Öner 1998: 54) Kırg. emde- "1- üfürükçü ilaçlarıyla tedavi etmek 2- hastalığa karşı aşı yapmak" (KS: 329). +LA- eki birtakım araç gereç isimlerine eklediği zaman o araç gericin kullanımı ile ilgili ismi fiilleştirir: ETü. *biçekle-* "bıçaklamak" (DLT III: 240); Hks.

pıçaxta- “bıçaklamak” (HRS: 414); Tuv. *bijekte*- “bıçaklamak” (Ölmez 2007: 94); Trkm. *pıçakla*- “bıçaklamak” (TTS: 528); Kırg. *bıçakta*- “bıçaklamak, yaralamak” (Öner 1998: 55).

7- +LA- eki, mevsim ve günün zaman dilimlerini bildiren isimlerine eklenerek bahsedilen vakti veya mevsimi geçirmeyi ifade eder: ETü. kışla-; er ewinde kışladı “adam kışı evinde geçirdi” (DLT III: 299); Tuv. *kışta*- “kış mevsimini geçirmek” (TS: 200); Hks. *hısta*- “kışı geçirmek” (HTS: 177); Alt. *kışta*- “kışlamak, kışı geçirmek” (ATS: 110); Trkm. *gışla*- “kışı gerçirmek” (TTS: 267); Özb. *qışla*- “bir yerde kışın geçmesini beklemek” (ÖTİL: 589); Kırg. kışta-“kışlamak; kışı geçirmek” (KS: 463).

8- +LA- eki şarkı, türkü, destan isimlerine eklediğinde söylemek, icra etmek anlamında ismi fiilleştirir: ETü. *ırla*:- “şarkı söylemek” (EDPT: 230); Tuv. *ırla*- “şarkı, türkü söylemek” (TS: 180); Hks. *ırla*- “şarkı söylemek” (HTS: 207); Tat. *cırla*- “şarkı söylemek” (Öner 1998: 54); Kırg. *ırda*- “şarkı söylemek, ırlamak” (KS: 358).

9- Sosyal unvanlarla eklendiği zaman saymak, edinmek gibi işleve sahiptir: ETü. *anala*- “ana edinmek, ana yerine koymak, saymak”; *begle*- “bey saymak”; *belgle(n)*- “koca edinmek, evlenmek (kadın için)” (DLT IV: 24-79); Sh. iyä “anne” +län- “anne sahibi olmak, anne yerine koymak” (YRS: 144); Kırg. *agatayla*- “ağa diye çağırmak (büyüye hürmet ederken)” (KS: 10).

10- Yer isimlerine eklenerek göndermek; yollamak, bir istikamette hareket etmek, ilerlemek işlevinde kullanılmaktadır: ETü. *taşla(t)*- “taşlatmak; taşraya yollamak” (DLT IV: 583); Alt. *boydo*- bir şey boyunca gitmek (ATS: 43); Kırg. *kıyala*- “dağ yamacı boyunca yürümek” (KS: 464).

11- +LA ekinin yansıma seslere ve ünlemlere eklenerek fiilleştirir: ETü. *çıfıla*- “hışırdamak” (DLT IV: 13-144); Kırg. *tatayla*- “tatay diye bağırmak (korku, dehşet ifade eden nida) (KS: 716).

Saha Türkçesinde +LA Eki ve İşlevleri

Türkçenin tarihi devirlerinden bu yana kullanılan bu ek, Saha Türkçesinde de sık bir kullanım alanına sahiptir. +LA:- eki, Saha Türkçesinin en üretken ve en sık kullanılan fiil söz yapım ekidir. Bu ek Saha Türkçesinde ünlü, diftong ve ötümsüz seslerden sonra +la:-, +lä:-, +lo:-, +lö:- biçiminde; /r/ ve /y/ seslerinden sonra +da:-, +dä:-, +do:-, +dö:- biçiminde; genizsil seslerden sonra +na:-, +nä:-, +no:-, +nö:- biçiminde; ötümsüz seslerden sonra ise +ta:-, +tä:-, +to:-, +tö:-biçiminde isimlere eklenmektedir. İsimlerle birlikte +LA: eki sayılara, ünlemlere, zarflara, zamirlere eklenmektedir:

(1) ikki “iki” > ikkilä: “iki kere yapmak”
ikkis “ikinci” > ikkistä: “ikinci olmak, ikinci kez yapmak”

(2) hat “ünlem” > hatta:- “bağırmak”
abıtay “of (nida)” > abıtayda:- “of çekmek (acıdan)”

(3) ärdä “erken” > ärdälä:- “bir şeyi erkenden yapmak, erken gelmek”
naha: “çok, fazla” > naha:la:- “sınırı aşmak, sınır tanımamak”

(4) xas “kaç” > xasta:- “bir şeyi birkaç kere yapmak”
xanna “nerede” > xannala:- “bir yere gitmek”.

Saha Türkçesinin çağdaş Türk lehçeleri ile birlikte aktarılan işlevlerinin yanı sıra tespit edilmiş olan işlevleri şu şekildedir:

1- Sağlamak, temin etmek anlamında +LA:- eki:

tu:s "tuz"+LA:-; *tu:sta*:- "tuzlamak", *mini tu:sta:*- "çorbayı tuzlamak" (YRS: 410); arı: "yağ" + LA:-; *arı:la:*- "yağlamak", *kiliäbi arı:la*:- "ekmeği yağlamak" (YRS: 48); silim "tutkal" + LA:-; *silimnä*:- "tutkal sürmek, tutkallamak" *konverı silimnä:*- "zarfı tutkallamak" (YRS: 323); xarçı "para" + LA:-; *xarçıla*:- "para vermek" (YRS: 485).

2- Adın niteliğinin özelliğine vurgu yaparak, bir şeyi kullanmak, uygulamak anlamını vermektedir:

si:dä "süzek" + LA:-; *si:dälä:*- "süzmek", *oton u:tun si:dälä*:- "kızılcık suyunu süzmek" (YRS: 322); bıa "bağ" + LA:-; *bıala*:- "bağlamak"; *atı särgäyä bıala*:- "atı zikkeye bağlamak (YRS: 90); kımnı "kırbaç" + LA:-; *kımnıla*:- " kırbaçlamak" *atı kımnıla*:- "atı kırbaçlamak (YRS: 207).

3- Bir şeyi soymak, kabuğundan sıyırmak veya temizlemek anlamında +LA:- eki:

xa:r "kar" + LA:-; *xa:rda*:- "kardan temizlemek", *kebihi:lä:x otu xa:rda*:- "samanın üzerini örten karı temizlemek" (YRS: 468); xatırık "kabuk" + LA:-; *xatırıkta*:- "kabuk soymak"; *ti:ti xatırıkta:*- "karaçam kabuğunu soymak" (YRS: 489).

4- +LA:- eki hayvan adlarına eklendiğinde avlamak; bitki isimlerine eklendiğinde toplamak anlamını vermektedir:

kus "ördek"+LA:-; *kusta*:- "ördek avlamak" *sa:nan kusta*:-" tabancayla ördek avlamak" (YRS: 193); tälläy "mantar" +LA:-; *tälläydä*:- "mantar toplamak" (YRS: 425); cäcän "çilek" +LA:-; *cäcännä*:- "çilek toplamak" (YRS: 137).

5- +LA:- eki bir şeyin veya bir kimsenin bakımını üstlenmek, bakmak, ilgilenmek anlamında kullanılmaktadır:

oγo "çocuk"+LA:-; *oγolo*:- "çocuğa bakmak, ilgilenmek" *bıra:ttarın oγolu:r* "kardeşleri bakıyor" (YRS: 265); süöhü "hayvan"+LA:-; *süöhülä*:- "hayvana bakmak, hayvanlar için bakım yapmak" (YRS: 350).

6- +LA:- eki tütün ve sıvı adlarına eklendiğinde içmek veya hazırlamak anlamını vermektedir:

tabax "tütün"+LA:-; *tabaxta*:- "tütün çekmek; içmek" (YRS: 372); u: "su"+LA:-; *u:la*:- "su içmek" *ınax oybonton u:lu:r* "inek delikten su içiyor" (YRS: 447); çäy "çay"+LA:-; *çäydä:*- "çay içmek" xuyu:tuk çäydä:- "taze bir çay demlemek" (YRS: 516).

7- +LA:- eki meslek adlarına eklenerek çalışmak veya olmak anlamında fiiller yapmaktadır:

rejissiyor "yönetmen" +LA:-; *rejissiyorda*:- "yönetmen olarak çalışmak" *ki:neγe rejissiyorda*:- "sinemada yönetmen olarak çalışmak" (YRS: 302); student "öğrenci"+LA:-; *studenna:*- "öğrenci olmak" (YRS: 339); advokat "avukat"+LA:-; *advokatta*:- "avukat olmak; avukat olarak çalışmak" (YRS: 32).

8- +LA:- eki şarkı, türkü adlarına eklendiği zaman şarkı söylemek anlamında fiiller yapar:

ırıa “şarkı”+LA:-; *ırıala:*- “şarkı söylemek” *çı:ça:xtar ıllı:llar* “kuşlar şakı söylüyorlar” (YRS: 525); ırıa “şarkı”+LA:- *ırıata ılla*:- “şarkı söylemek” (YRS: 525).

9- +LA:- eki yer adlarına eklendiği zaman o yere gitmeyi, yönelmeyi bildirmektedir:

tıa “orman, tayga”+LA:-; *tıala*:- “ormana gitmek” (YRS: 418); kuorat “şehir”+LA:-; kuoratta:- “şehre gitmek, şehre yönelmek” (YRS: 189).

10- +LA:- eklendiği ada göre doğurmak, yavrulamak, bir şeyi çıkarmak veya bir şeyi dökmek anlamını vermektedir:

sımı:t “yumurta” +LA:-; *sımı:tta:*- “yumurtlamak” *ku:russa sımı:tta:*- “tavuk yumurtluyor” (YRS: 359); torbos “buzağı”+LA:-; *torbosto*:- “buzağılamak” (Pek III: 2736); sil “tükürük”+LA:-; *sillä*:- “tükürmek”, *üöhä sillä*:- “yukarıya doğru tükürme” (YRS: 323; Pek II: 2220); tü: “tüy”+LA:-; *tü:lä*:- “tüy dökmek (hayvanlar hakkında)” (YRS: 417; Pek III: 2887).53

11- +LA:- oyun adları ve spor adlarıyla birlikte kullanıldığında oynamak anlamını vermektedir:

xa:rtı “oyun kartı”+LA:-; *xartıla*:- “kart oyunu oynamak” xarçıga xa:rtıla:- “para için kart oyunu oynamak” (YRS: 468); sa:xımat “satranç” +LA:-; *sa:xımatta*:- “satranç oynamak” (YRS: 307); voleybol “voleybol” +LA:-; *voleybolla*:- “voleybol oynamak” (YRS: 103).

12- +LA:- eki hastalık adlarıyla kullanıldığı zaman hasta olmak anlamında fiiller yapar:

sällik “verem”+LA:-; *sälliktä*:- “verem hastası olmak” *kini sälliktä:n ıalcar* “o, verem olduğundan dolayı acı çekiyor” (YRS: 367); titiri:r “sıtma”+LA:-; *titiri:rdä*:- “sıtma hastası olmak” (YRS: 386; Pek III: 2691).

13- +LA:- eki yansıma seslere ve ünlemlere eklenerek ara ara tekrarlanan şiddetli, yoğun seslerin ifade edildiği yansıma fiil kurar:

laŋkır “tıkırtı (içi boş metal nesneler hakkında)” +LA:-; *laŋkırda*:- “tıkırdamak” *caxtar kura:nax biädäräläriniäŋ laŋkırdı:r* “kadın , içi boş kovayı tıkırdatıyor” (YRS: 226); hay “nida” +LA:-; *hayda*:- “bağırmak” *caxtallar haydı:r* “kadınlar bağırıyorlar” (YRS: 370); hat “nida”+LA:-; *hatta*:- “bağırmak” *hatta:n-hayda:n köhön ihällär* “dehleye dehleye (bağıra çağıra) -at veya eşeğin üzerinde- geziyorlar, dolaşıyorlar” (YRS: 370).

14- +LA:- eki organ isimlerine eklendiğinde o organ hakkındaki işlevi vurgular veya bahsi geçen organ ile ilgili olarak tutmak, kavramak anlamını vermektedir:

xabarγa “boğaz”+LA:-; *xabarγala*:- “boğazından yakalamak” *kihini xabarγala*:- “birinin boğazından yakalamak, tutmak” (YRS: 471); kätäx “ense”+LA:-; *kätäxtä*:- “enseden kavramak , yakalamak” *kätäxtä:n oxtordo* “enseden yakaladı” (YRS: 224).54

15- +LA:- eki mevsim gibi zaman ve dönem bildiren isimlerine eklendiğinde mevsimi geçirmek ya da bahsedilen zamanı geçirmek anlamında fiiller yapmaktadır:

sayı “yaz”+LA:-; *sayıla*:- “yazı geçirmek” kuorakka sayıla:- “yazı şehirde geçirmek” (YRS: 310); kıs “kış”+LA:- ; *kısta*:- “kışı geçirmek, kışlamak” (YRS: 212).

16- +LA:- eki sayılara eklendiğinde bir şeyi bahsi geçen sayı kadar bir işi, eylemi yapmayı bildirir:

ikkistä:- "bir şeyi iki kere yapmak" (YRS: 145); *tüörttä*:- "bir şeyi dört kez yapmak" (YRS: 413).

17- Rusçadan Saha Türkçesin geçen sözcüklerin fiilleştirme işlevinde +LA:- eki sıklıkla kullanılmaktadır. Rusçadan alıntı sözcüklerle ile ilgili olarak meslek isimlerinde +LA:- ekinin fiil söz yapım işlevi görülmektedir. Bununla birlikte Saha Türkçesine Rusçadan geçmiş olan fiillerin emir formu biçiminde +LA:- eki ile fiil söz yapımına girdiği görülmektedir: *dumat'* "düşünmek" > *dumay* > *dumayda*:- "düşünmek"; *tolkat*' "konuşmak" > *tolkay* > *tolkayda*:- "konuşmak" (Haritonov 1954: 116-117).

Sonuç

Saha Türkçesinde +LA eki ile ilgili olarak tespit edilen örneklerle ekin oldukça işlek ve geniş bir kullanım alanına sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Saha Türkçesinin en işlek fiilden isim yapım eklerinden birinin +LA:- eki olduğu söylenebilir. Aynı zamanda Eski Türkçeden bu yana +LA- ekinin kullanım sahasının genişlediği verilen örneklerde tespit edilmektedir. Örnek olarak "bir şeyi soymak, kabuğundan sıyırmak veya temizlemek", "meslek adlarına eklenerek çalışmak veya o meslek unvanına sahip olmak", "bir canlının veya bir kimsenin bakımını üstlenmek, bakmak, ilgilenmek" anlamlarındaki kullanımları gösterilebilir. Bu özelliği ile Saha Türkçesinde +LA:- ekinin kullanımının farklılaştığı ve böylece diğer çağdaş Türk lehçelerinden ayrıştığı görülmektedir.

Kısaltmalar

Alt. = Altay Türkçesi.

ATS = Naskali, Emine Gürsoy-Muvaffak Duranlı, *Altayca-Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

DLT = Atalay, Besim, *Divanü Lügati't Türk Tercümesi C 1-4*, TDK Yayınları/ Ankara, 2006.

EDPT = Clauson, G., *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford Press/Oxford, 1972.

ETü. = Eski Türkçe.

Hks. = Hakas Türkçesi.

HRS = *Hakasskogo-russkiy slovar'* (Red: O. V. Subrakovoy), Novosibirsk, 2006.

HTS = Arıkoğlu, Ekrem, *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları/Ankara, 2005.

Kırg. = Kırgız Türkçesi.

KS = Yuhadin, K. K., *Kırgız Sözlüğü* (Çev.Abdullah Taymas), TDK Yayınları /Ankara, 2011.

Kzk. = Kazak Türkçesi.

ÖTİL = *Özbek Tilining İzahlı Lügatı* (I-II), Rus Tili Naşriyatı/Moskova, 1981.

Özb. = Özbek Türkçesi.

Pek. = Pekarskiy, E. K., *Slovar' Yakutskogo Yazıka* T.1-3, 1907-1930.

Sh. = Saha Türkçesi

Trkm. = Türkmen Türkçesi.

TS = Ölmez, Mehmet, *Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denklikleriyle*, Harrosswitz Verlag/ Wiesbaden, 2007.

TTS = Tekin, Talat-Mehmet Ölmez-Emine Ceylan-Zuhal Ölmez-Süer Eker, *Türkmence-Türkçe Sözlük*, Simurg Yayınları/Ankara, 1995.

Tuv. = Tuva Türkçesi.

YRS = Yakutsko russkiy slavor (1972) (Red. P.A. Sleptsov), Moskva.

Kaynakça

Arıkoğlu, Ekrem, *Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları/Ankara, 2005.

Atalay, Besim, *Divanü Lügati't Türk Tercümesi C 1-4*, TDK Yayınları/ Ankara, 2006.

Clauson, Gerard, *Studies in Turkic and Mongolic Linguistics*, London, 1962.

Clauson, G., *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford Press/Oxford, 1972.

Erdal, Marcel, *Old Turkic Word Formation*, A Functional Approach to the Lexicon Vol. I-II, Wiesbaden, 1991.

Gabain, A. V., *Eski Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları/Ankara, 2003.

Güner Dilek F.) *Kuzey Doğu Türk Lehçelerinde {+IA-} Ekinin Farklı İşlevleri Üzerine*, Prof. Dr. Leyla Karahan Armağanı, 399-405, Ankara, 2013.

Hakasskogo-russkiy slovar' (Red: O. V. Subrakovoy), Novosibirsk, 2006.

Haritonov, L. N., *Tipi glagolnoy osmovı v yakutskom yazıke*, Moskova, 1954.

Naskali, Emine Gürsoy-Muvaffak Duranlı, *Altayca-Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara, 1999.

Ölmez, Mehmet, *Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denklikleriyle*, Harrosswitz Verlag/ Wiesbaden, 2007.

Öner, Mustafa, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK Yayınları/Ankara, 1998.

Özbek Tilining İzahlı Lügatı (I-II), Rus Tili Naşriyatı/Moskova, 1981.

Pekarskiy, E. K., *Slovar' Yakutskogo Yazıka* T.1-3, 1907-1930.

Tekin, Talat-Mehmet Ölmez-Emine Ceylan-Zuhal Ölmez-Süer Eker, *Türkmence-Türkçe Sözlük*, Simurg Yayınları/Ankara, 1995.

Tekin, Talat, *Orhon Türkçesi Grameri*, Sanat Kitabevi/İstanbul, 2003.

Tenişev, E. R., *Sravnitel'no-istoriçeskaya grammatika tyurkskix yazıkov, morfologiya*, Moskova, 1988.

Yuhadin, K. K., *Kırgız Sözlüğü* (Çev.Abdullah Taymas), TDK Yayınları /Ankara, 2011.

Yakutsko russkiy slavor (Ed. P.A. Sleptsov), Moskva, 1972.

THE DESIGN OF THE TURKISH FLAG AS A SYMBOL REPRESENTING HISTORICAL EVENTS

Çağlar Okur,
Anadolu University Faculty of Fine Arts Graphic Arts Department, Eskisehir
cokur@anadolu.edu.tr

https://orcid.org/0000-0001-8996-1243

ÖZET

Flags are symbols that are designed in unique colors and shapes to represent a country. Based on national holidays, historical days, and events, this design represents the political unity and sovereignty of countries. Colors, emblems, stars, crosses, and crescents are combined in a horizontal rectangular form to represent the concepts associated with these political unions, serving as flags. This study, which is based on the descriptive method of inquiry by design, aims to graphically express the Republic of Turkey's national holidays and various historical events that occurred in the country's recent past within the framework of the flag concept. This study is based on reinterpreting the symbols used in the Turkish flag, raising the question of whether new meanings can be attributed to the flag. The primary goal of using graphic manipulations to change the crescent, star, and red color used in the Turkish flag within the context of this research is to visually highlight and describe historical days and events. The Turkish flag was used as the sampling in this study, in which the universe is represented by the national flags of the United Nations in a universe-sample arrangement. The Turkish flag was chosen as a sample due to the rich meanings of the symbols on it and the deep-rooted history of its history. These symbols have different meanings from culture to culture. For instance, the star symbolizes a human being, the crescent symbolizes the light of knowledge, and the red color symbolizes martyrdom. The days designed within the framework of this study are limited to the historical events after the Turkish Nation declared national sovereignty. Some of these days are April 23 National Sovereignty and Children's Day, August 30 Victory Day, and November 10 Atatürk Commemoration Day.

Keywords: Flag 1, Turkish Flag 2, Graphic Design 3, Visual Communication 4, Symbol 5

1. INTRODUCTION

A flag can be described as a piece of colorful fabric that represents a country's independence and embodies its core principles (Image-1). They are one of the most significant symbols that nations value and hold high for these reasons. Each flag symbolizes its country's unique history. Colors, emblems, stars, crosses, and crescents are composed in a horizontal rectangular format to depict various concepts related to this unique history. National holidays play important role in having information about the history of any nation. Almost

every country in the world has a political union based on their national holidays, historical occasions, events, and stories. They are the benchmarks of the countries that can commemorate the founding of a country or state. They could be notable days of independence, victory the date a republic or federation was formed, or any number of other events (such as the establishment of assembly, accession, removal, or decease).

Image-1: Some samples of the national flags of the world
https://i.etsystatic.com/18653873/r/il/fab97a/2832214277/il_fullxfull.2832214277_cle3.jpg (date accessed: 19/12/2022)

1.1. Literature Review: Apart from vexillology, which is the study of flags and aims to identify the specific components, designs, and other characteristics of flags and how they are displayed, few studies have been conducted that consider flags from the perspective of design. Some focus on the basic graphic components of the flags and mostly rely on explanations of the significance of the symbols that are used on the flag. Such as Alfred Znamierowski's "The World Encyclopedia of Flags" which is a definitive guide to international flags. And Ted Kaye's "Good Flag, Bad Flag" explains five basic principles to create an outstanding flag for an organization, city, tribe, company, family, neighborhood, or even country! Despite numerous books and websites covering different aspects of flags such as their history and cultural background, this design-based research consists of Turkish flag design series that aims to enhance or add new meanings related to the national days or important occasions that happened in the Turkish recent past.

1.3. Problem and Aim: Finding out the exact origin of the Turkish flag and make deep research on the symbolic meanings of crescent and the star are not the primary aims of this research. However, by changing the order, color, symbols, and proportion of the main design elements of the Turkish flag, this research aims to look for an answer to the question of "can redesigning the flag conveys the significance and meaning of a country's national holidays, historical occasions, or events? And "how uniquely can this visual message conveyed?"

1.4. Scope and Universe: In the scope-universe setup of this study, the universe is referred to as the flags of countries which are the members of United Nations. And the Turkish flag is used as the sampling.

1.5. Methodology: The methodological investigation is based on descriptive analysis of inquiry by design, which is about redesigning the Turkish flag by keeping and/or manipulating its basic elements which are the five-pointed star and the crescent. By doing so it is aimed to visually depict the national day or the event that happened in Turkish history. Such as April 23 National Sovereignty and Children's Day, August 30 Victory Day, November 10 Atatürk Commemoration Day, October 29 Republic Day, the 1980 military coup, etc. In this context, new designs of the Turkish flag are introduced by combining or interpreting the basic shapes of the Turkish flag to reinforce the message of these special days or occasions in Turkish history.

2. PRACTICAL GRAPHIC IMPLEMENTATIONS ON THE TURKISH FLAG

Many claims have been made regarding the foundation process of the Turkish Flag, and there is no "definite" information about how the Turkish flag came to be. But it is interesting that at schools in Turkey, you can come up with fictious pictures on walls allegating that the discovery of the Turkish flag was found by the reflection of the moon and star on the pit where the blood of the soldiers who were martyred in war (Image-2). This allegation, however, was limited to a fictional account with no supporting evidence.

Image-2: A fictious picture about the discovery of the Turkish flag.
https://www.ensonhaber.com/galeri/osmanli-armasindaki-sir (date accessed: 19/12/2022)

Even though The Ottoman Empire had assumed power in 1299, it wasn't until the "Tanzimat" reforming of the Ottoman Empire in 1844 that they acquired an official flag. In 1793, during Sultan Selim III's rule, the crescent and star on the Turkish flag started to be used together (Image-3). This flag was also known as the Naval Flag and

emphasizes being victorious. The red hue stands for the blood of martyrs. The star on the flag at the time was made up of 8 points.

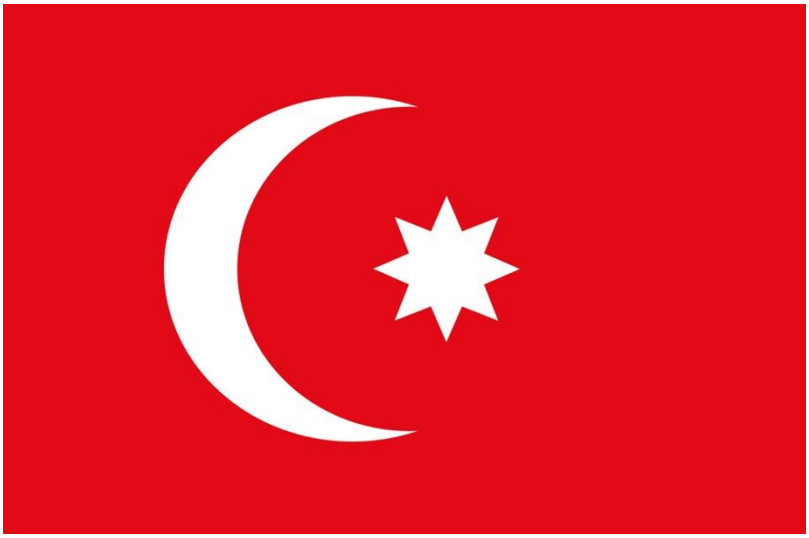

Image-3: Turkish Ottoman Naval Flag
https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Flag_of_the_Ottoman_Empire_(eight_pointed_star)_cropped.png (date accessed: 19/12/2022)

The eight-pointed star often referred to as the octagram, is a historic symbol that has been adopted by numerous cultures, including Hindus, Buddhists, Chinese, Babylonians, Native Americans, Christians, and Muslims. From a semiological perspective, this star can represent a variety of things, including patience, victory, knowledge, family, health and sustenance, financial abundance, and eternal prosperity. According to Islamic belief, it is also claimed that the eight points of the star represent the eight angels who will surround the throne of Allah on the day of judgment. According to Sunay Akin who is a famous Turkish author, during the rule of Sultan Abdülmecid, in the mids of the 1800s, a constitutional study inspired by human rights has been carried out. Upon this, the 8-pointed star changed into a five-pointed star or pentagram because the five-pointed star or pentagram is commonly linked with the human form (image-4). It is questionable whether this adjustment was done on purpose since the five-pointed star resembles the human form, but it is entirely possible that Sultan Abdulmecit, who was passionate about calligraphy and art in general, had such a sensitive vision.

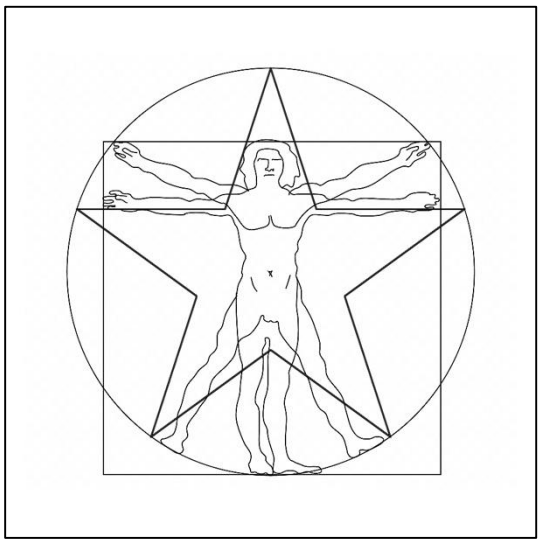

Image-4: Pentagram is commonly linked with the human form.
Illustration by CaglarOkur

What does the crescent represent or suggest? Is it a legitimate representation of Islam or not? Thousands of years before the beginning of Islam, the world and humanity were familiar with and used the crescent and star symbols. So much so that it is unclear who utilized these symbols initially. It is well known that Turkic societies in Central Asia have a heritage of worshiping the ideas of the Sun, Moon, and Sky. Professor of the history of religions Dr. Şaban Kuzgun used the following expressions: "The religion, which we can call the belief in the Sky God, covers a very large part of the history of religion of the Turks."[1] For instance, the pre-Islamic Turkish Huns who also worshipped the sun, the moon, and the sky, engaged in battles at night, when the moon became a crescent. They even created a combat maneuver based on the crescent form (Image-5).

Image-5: Turkish combat maneuver based on the crescent form.
https://www.tarihigercekler.com/dandanakan-savasi.html (date accessed: 19/12/2022)

[1] Şahin, S. Some Thoughts on The Identity of The Eagle Figure Used in The Tengri Belief and Shamanism, Oğuzhan Journal of Social Sciences no: 3/2, Burdur, 2021, s.106

Furthermore, healers of these Turkic cultures used to live and work in tents with a crescent symbol put on the top. The healer is the one who sat beneath the crescent, which symbolizes the light of enlightenment. That is why in Turkish history, the crescent is also believed to represent knowledge. and star symbol that the Turks left behind in the geographies they went to has adorned the flags of many countries today and has become an indispensable symbol of Islam and the Turkish nation[2] (Image-6).

Image-6: The crescent on mosque
https://www.merzifoncamileri.com/alem (date accessed: 19/12/2022)

Here again, the similarity between the Turks' belief in the Sky God and their way of worship to Islam can be evident. It was not very difficult for them to accept Islam. Because believing in one God and worshiping before sunrise is very similar. The crescent was regarded in Islamic thought as a representation of Islam's enlightenment. The star, on the other hand, believed to represent Muhammad, the Islamic Prophet. It is undeniable that these ethereal beliefs have a big impact on how people see the origins of these symbols. Therefore, it is not the aim of this study to establish the origins of these symbolic meanings. These are generally accepted meanings. However, having general knowledge about these symbols used on the Turkish flag will help to understand the designs that are executed within the framework of this research.

> *Turkey's white crescent moon and five-pointed star on a red field is one of the most distinctive of flags. It evolved finally into its present shape in the last century. Although the star and crescent have come to identified as Islamic symbols, their origins are obscure, and they may well pre-date both Islam and Christianity, in which they also have a significance.*[3]

[2] Şahin, S. Some Thoughts on The Identity of The Eagle Figure Used in The Tengri Belief and Shamanism, Oğuzhan Journal of Social Sciences no: 3/2, Burdur, 2021, s.108

[3] Shaw C. P., Flags: Fascinating Facts About the Flags of The World, Collins 2008, s. 230

This research addresses the issue of the "visual representation of national days and historic occasions of Turkey" from a design-based perspective of the Turkish flag. There are 7 flag series designed for the following titles.

2.1. August 30 Victory Day: The transition period from the Ottoman Empire to the Turkish Republic was very painful. Anatolian lands were invaded and inevitably a national struggle was started to stop this invasion. August 30 is celebrated as the day when this national struggle ended in victory. August 30, 1922, took its place in Turkish history as the day this invasion was stopped. And since then, it is celebrated as "National Victory Day." (Image-7)

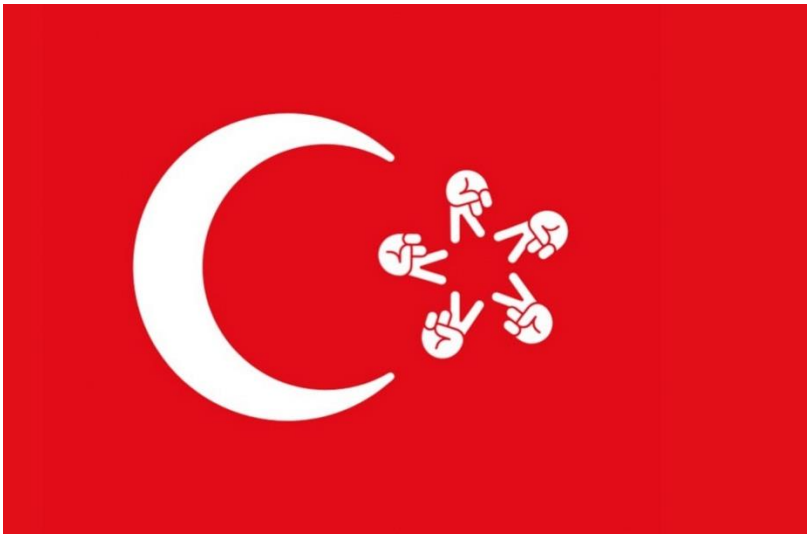

Image-7: August 30 National Victory Day flag design (Illustration by CaglarOkur)

2.2. Peace at home, peace in the World: Mustafa Kemal Atatürk who is the founder and the first president of the Turkish Republic made the first public proclamation of "Peace at home, peace in the world" while on a tour of Anatolia for the first election campaign. Later, the Republic of Turkey incorporated and put into practice this viewpoint as its foreign policy. The peace dove, one of the first images that come to mind, is simply replaced instead of the star to graphically represent the idea of peace at home (by saying home it is meant Turkey). The nuclear disarmament symbol can also be preferred but the intricate shape of the dove form creates more contrast when it is composed with the crescent than the nuclear disarmament symbol. (Image-8)

Image-8: "Peace at home, peace in the world" flag design (Illustration by CaglarOkur)

2.3. April 23 National Sovereignty and Children's Day: It is a national holiday in Turkey that honors the day that the Grand National Assembly of Turkey was established on April 23, 1920. It was later dedicated as a gift to the children of the World by Atatürk. But "National Sovereignty" was the name of the national holiday kept until, in 1981, the military government in charge changed the name to "April 23 National Sovereignty and Children's Day." It is still being celebrated as a children's day where children from all over the world are invited to celebrate. So, the design was shaped depending on the concept of "the child" and "happiness." The crescent and star's rounded shapes strengthen feelings of empathy and make us feel the visual reflection of a line in classic Turkish children's poem, "Today is April 23rd, people full of joy..." (Image-9)

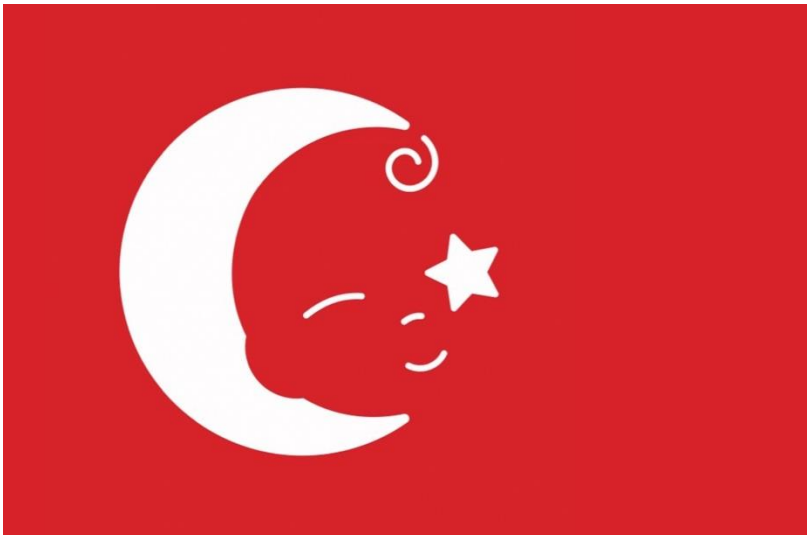

Image-9: April 23 National Sovereignty and Children's Day flag design (Illustration by CaglarOkur)

2.4. November 10 Atatürk Memorial Day: This day is observed on November 10th. The founder of the Turkish Republic passed away in Istanbul's Dolmabahce Palace at 9:05 a.m. on November 10, 1938. The minute and hour hands of a clock that reads five

minutes past nine are represented by the star in the flag's design. The crescent and the other portions of the star are gradually lost in the surrounding darkness as if a light source were gently illuminating only those key areas to amplify the sensation of grief. (Image-10)

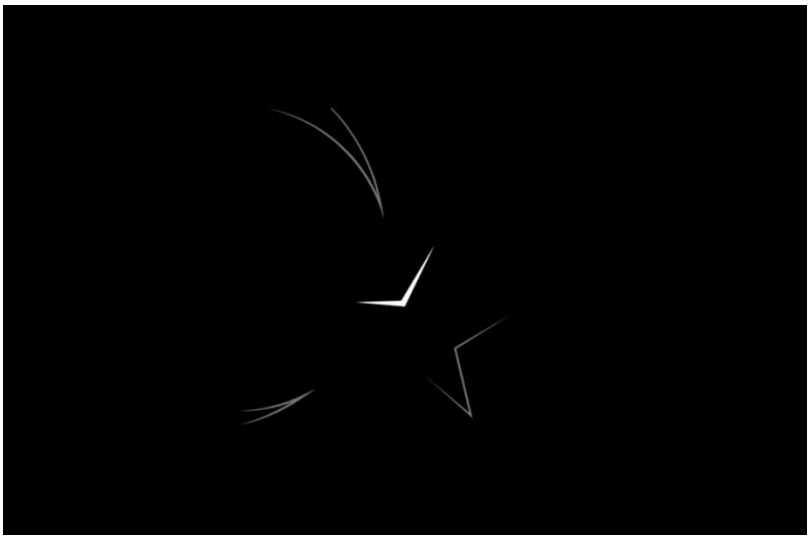

Image-10: November 10 Atatürk Memorial Day flag design (Illustration by CaglarOkur)

2.5. Military coup of 1980: Speaking of the military government rule, the military coup of 1980 in Turkey left a dark stain on Turkish democracy. Thus, this flag design attempts to visually depict the symbolic interpretation of the Sun's eclipse, which conceals the crescent's illumination and eventually brings darkness to the flag as well as to the democracy of the Turkish Republic. (Image-11)

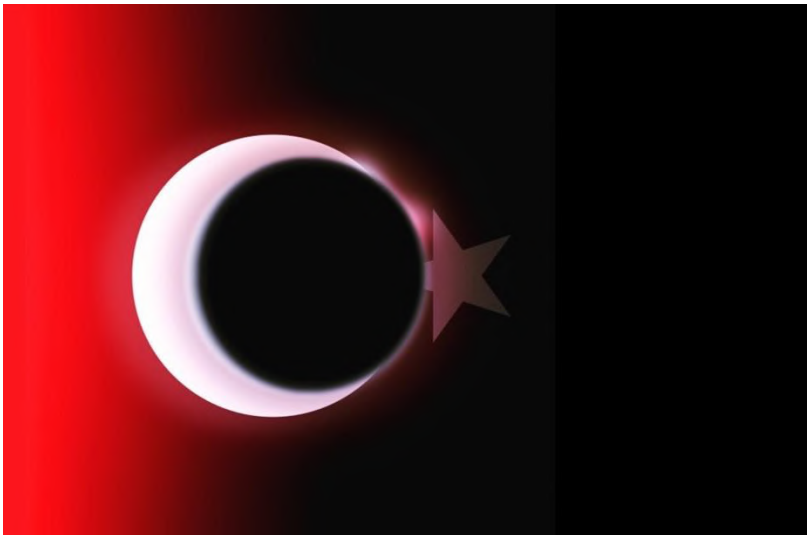

Image-11: Military coup of 1980 flag design (Illustration by CaglarOkur)

2.6. October 29 National Republic Day: This day is a national holiday in Turkey that honors the day on which the Republic of Turkey was declared on 29 October 1923. It is a day when Turkey evolves and becomes a state leaving the Ottoman Empire behind in which supreme power is held by the people and their elected representatives, and which

has an elected or nominated president rather than a monarch. The people of Turkey came together no matter what their cultural differences were. They suffered and struggled to establish this republic. So, togetherness, unification, and reconciliation were the motives of this flag design. The wrist holds entails tying two hands together so that both lower arms are linked. This handhold demonstrates the requirement for both people to be close to one another. As a result, it is generally regarded as a symbol of a very passionate, close-knit, supporting each other kinds of hand-holding method. Applying this symbolic gesture on the crescent, it is aimed to express the concepts of togetherness, unification, and reconciliation of Turkish people from east to west and north to south. (Image-12)

Image-12: October 29 National Republic Day flag design (Illustration by CaglarOkur)

2.7. Happy Anniversary? EU-Turkey relations: 3rd of October 2005 date was chosen by the heads of state and government of the EU as the official start date for negotiations with Turkey. This statement created great hope in Turkish society people and was received with great joy. But unfortunately, EU-Turkey relations turn out to be marked by a string of missed chances, miscalculations, and significant differences resulting in disappointment among the people living in Turkey. The relationship between the EU and Turkey is symbolized by juxtaposing both flags together. The sense of "disappointment" is enhanced by turning the crescent upside-down, creating an unhappy smiley image. (Image-13)

Image-13: Happy Anniversary? EU-Turkey relations flag design (Illustration by CaglarOkur)

3. CONCLUSION

As a conclusion, a flag can represent an idea and/or ideal. It is neither merely decorative nor a thing worth praising for its own sake. It is respected for what it stands for. They can stand for surrender (Image-18), or they can stand for freedom (Image-21 (*Edith Dekyndt*, *OMBRE INDIGENE Part.2*, *Martinique* Island, 2014.) Their meanings are more important than their material qualities.

National flags are highly regarded for their histories, the sacrifices made by the people, and the ideals that the nation and people uphold. Such regard is independent of the design's aesthetic appeal or efforts to graphically depict a nation's people or political system. A national flag typically reflects the unchangeable traits of a nation if it represents anything concrete. Their history is what gives flags their meaning. So, can a country's historical occasions or incidents be conceptually represented by its flag? Although there has been a lot of research done on flags and their symbolism, there are not many studies in which a national flag is used as a visual communication tool to express a historical occasion or a national holiday.

Through design-based research, it is attempted to find possible visual solutions to this inquiry in the framework of the Turkish flag sampling. To illustrate this statement flag designs were created for several significant dates in Turkey's history. These designs showed that even if the national identity was present, the alterations made to the symbols, changed the meaning of the flag, and added new interpretations and perspectives to it. Whether these alterations are major or not, the most crucial aspect gained in this research is to maintain understandability and design integrity in flag designs. The next step will be to widen the scope of the graphic investigation and try to

apply this design approach to other country flags and expect to see the reactions of the viewers.

REFERENCES

Books

Dreyfuss, H., *Symbol Sourcebook: An Authoritative Guide to International Graphic Symbols*, Wiley, 1984.

Pentak, S. *Design Basics 9th Edition,* Cengage Learning, 2015

Shaw C. P., *Flags: Fascinating Facts About the Flags of The World,* Collins 2008.

Znamierowski, A., *The World Encyclopedia of Flags*, Southwater, 2010.

Thesis

Çalışkan, S., *Türk resim sanatında Türk Bayrağı imgesi / The Turkish Flag image in Turkish painting,* Sanatta Yeterlik Tezi, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul, 2016.

Articles

Akarsu, V., *Türk Bayrağı ve Altın Oran İlişkisi,* Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi no: 25**,** Kayseri, 2009.

Shabani, Z., Mahmoudi, F., Hassani, G., *The 8-Pointed Star (Octagram) Symbology from The Perspective of Karl Gustav Jung,* National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald no:1, Ukraine, 2018.

Şahin, S. *Some Thoughts on The Identity of The Eagle Figure Used in The Tengri Belief and Shamanism,* Oğuzhan Journal of Social Sciences no: 3/2, Burdur, 2021

Internet References

https://i.etsystatic.com/18653873/r/il/fab97a/2832214277/il_fullxfull.2832214277_cle3.jpg (date accessed: 19/12/2022)

https://www.ensonhaber.com/galeri/osmanli-armasindaki-sir
(date accessed: 19/12/2022)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Flag_of_the_Ottoman_Empire_(eight_pointed_star)_cropped.png (date accessed: 19/12/2022)

https://www.tarihigercekler.com/dandanakan-savasi.html (date accessed: 19/12/2022)

https://www.merzifoncamileri.com/alem (date accessed: 19/12/2022)

https://www.facebook.com/watch/?v=2070193703214598 (date accessed: 19/12/2022)

THE EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC ON REAL ESTATE SECTOR IN TURKEY

Dr. Öğr.Üyesi Naci BÜYÜKKARACIĞAN[1], Öğr.Gör. Mehmet Nuri ÖDÜK [2]

[1] Selçuk Üniversitesi, SBMYO, nacibk@selcuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-7944-8902

[2] Selçuk Üniversitesi, SBMYO, mnurioduk@selcuk.edu.tr - ORCID ID:0000-0002-8799-2705

ABSTRACT

The outbreak of the Novel Corona Virus (COVID-19), declared as a Global Pandemic by the World Health Organization on March 11, 2020, has seriously affected global financial markets. The effects of this virus, which deeply affects social health and the economy, have had its reflections in different areas. The real estate sector has also been affected recently, when many economic activities have slowed down. Although the structure of the real estate sector in our country is strong, it is very much affected by sudden social, economic and political events. The effects of the COVID-19 outbreak on the supply and demand, trends, usage patterns and value of real estate classes have been observed. In the pre-pandemic period, newly produced buildings or renovated buildings due to the value of their location increased the housing supply. While the demand for housing was stagnant before the pandemic period, the increase in supply was added to the high home loan interest rates, and housing prices remained flat or even low for several years. In the real estate sector, which has been experiencing a short-term recession since March 2020, when the first coronavirus case was seen in Turkey, the low interest policies followed and the legal regulations such as lowering the housing interest rates in parallel have been an opportunity for new investments.Thus, real estate, which is one of the most interesting investments in our country, as in many other countries, has become a sector where price increases are observed as a result of the demand it receives.

In this study, the changes in the real estate sector in Turkey were evaluated by comparing the statistics before and after the pandemic. Suggestions for future similar crisis periods were developed by including the opinions of the sector stakeholders.

Keywords: Covid-19 Pandemic, Real estate, Real estate sector in Turkey

1. INTRODUCTION

Real estate, generally used for residences and workplaces, is actually the name given to land, land, building, apartment, workplace, residence, villa, factory and similar values. It can also be defined as things that cannot be moved, such as land, land, building, independent section, which are expressed as immovable property [1]. Real estate can be defined as things that cannot be moved, such as land, land, building, independent section, which are expressed as immovable property [2].

Real estates are assets that can be bought, sold and valued in real estate markets within the economic system. The Real Estate Market is the place where real estate, securities representing

the rights provided by real estate, money and similar assets are exchanged. Real estate markets are markets where both individual investors and legal entity investors' funds are traded globally.

Real estate markets are markets that differ from other markets in terms of their characteristics. Real estate markets are markets that contain many different actors and have their own characteristics. Real estate markets are accepted as a basic market with their features. However, it is an important component of the construction industry [3].

One of the most basic features of real estate markets is that the optimum point of supply and demand in the market cannot be achieved. That is, supply and demand cannot be in balance in real estate markets. One of the main reasons for this is that there are many micro and macroeconomic variables that determine supply and demand in real estate markets. Theoretically, supply and demand are expected to converge at some final point, but this is not particularly true in the real estate market.

The substitution feature is an element that distinguishes real estate markets from other markets. The most important features of goods and services in markets, especially in free market economies, are that they can be substituted for each other. However, when real estate markets are considered, it is seen that the concept of substitutability is not as clear and flexible as in other markets. In other words, the position of the goods (residential parcels, business parcels, etc.) in the real estate markets is single, fixed and differentiated. In other words, there are no parcels with exactly the same characteristics that can be substituted with each other physically, in terms of location, floor, and facade. This is why the main feature of real estate markets is the lack of substitutability properties of final goods [4].

The Novel Coronavirus Disease (COVID-19) is a virus that was first identified on January 13, 2020, as a result of research conducted in a group of patients with respiratory symptoms (fever, cough, shortness of breath) in Wuhan Province, China, in late December 2019. The first Covid-19 case in Turkey was detected on March 11, 2020 [5]. The efforts to reduce the spread of the epidemic in the world have adversely affected the economies of the countries. These negativities caused a global economic crisis throughout the world. In order to be minimally affected by the consequences of this crisis, countries immediately put into practice their monetary and fiscal policies.

During this period, there were great decreases in stock markets all over the world. Many people lost their jobs due to the restrictions imposed against the coronavirus epidemic, and unemployment rates increased in many countries. Most countries in the world are at risk of recession. In the tourism sector, there was a great problem with the effects of travel restrictions. After the restrictions imposed due to the epidemic, oil prices fell sharply in April. However, as with other energy products, there has been a tremendous increase in the last period.

Developments and uncertainties regarding the epidemic have led to an increase in volatility in international markets. In this process, developed and developing countries have developed expansionary monetary and fiscal policies that support credit conditions in order to reduce the negative effects of the epidemic. In our country, many methods have been introduced to reduce the effects of the epidemic. In this study, the effect of the real estate sector from the Covid-19 pandemic process in Turkey was investigated.

2. REAL ESTATE SECTOR IN TURKEY

The share of the construction sector in the gross domestic product (GDP) in Turkey is between 7-9 percent. However, together with the 250 sub-sectors supported by the construction, its employment has exceeded 6 million people. Thus, these sectors have a share of up to 35 percent in GDP. Besides, 55-60% of Assets [total national wealth] is in the real estate sector. According to the World Bank, nearly 70% of the world's wealth is in the real estate sector.

The real estate sector is one of the important sectors that directs the economy for both Turkey and the world. He leads the development of the economy in all countries of the world. Mortgage-backed securities used for housing financing in international financial markets provide long-term financing opportunities by reintroducing real estates, which are called dead investments, into the economy. In addition, "mortgage-backed securities" obtained by securitization of mortgage-backed real estate in the USA and EU countries have become one of the most popular investment instruments in the capital markets [6]. The implementation of a different version of the same system in our country and the establishment of real estate investment trusts brought the sector to another dimension.

Real estate acquisition has started to be for investment purposes in recent years. Investment properties are not goods that can be produced in a short time and are easy to buy and sell, unlike commodity markets. The marketability and liquidity of real estates, which require a high amount of funds to be purchased, are quite low compared to other goods. The necessity of supporting the demand for real estate with a high purchasing power is one of the main reasons for its low liquidity. Due to the high prices, purchasing real estate in cash is an opportunity for a small group of people. Therefore, factors such as economic conjuncture, interest rates and loan maturity are very important for investors who request a loan in real estate buying and selling [7].

Real estate acquisition has started to be for investment purposes in recent years. Investment properties are not goods that can be produced in a short time and are easy to buy and sell, unlike the goods on the market. The marketability and liquidity of real estates, which require a high amount of financing in order to be purchased, are quite low compared to other goods. The necessity of supporting the demand for real estate with a high purchasing power is one of the main reasons for its low liquidity. Due to the high prices, purchasing real estate in cash is an opportunity for a small group of people. Therefore, factors such as economic conjuncture, interest rates and loan maturity are very important for investors who request a loan in real estate buying and selling.

It is important for economies that organizations operating in the real estate sector ensure standardization in terms of quality and maintain their systems within the framework of predetermined rules. One of the most important among many different actors in the real estate sector is real estate appraisal companies.

Real estate appraisal companies are organizations that provide services for many purposes such as valuation in real estate purchase and sale processes, determination of tax base, determination of real values of real estates in company assets. The quality of all these services is very important both for the customers who benefit from the services and for the economy in general.

3. REAL ESTATE SECTOR IN THE PANDEMIC PERIOD

The epidemic has had many negative effects on economic activities since March 11, 2020, when it was announced in Turkey. This situation also put pressure on the private sector's access to

financial resources. With this importance, its activities in the real estate sector came to a standstill. Especially in the first period of the pandemic, rentals, purchases and sales in the sector decreased. Thus, the supply-demand balance in the market has seriously deteriorated in favor of supply [5].

However, the measures taken by state institutions facilitated the private sector's access to financial resources. Comprehensive liquidity policies and interest rate cuts implemented by the Central Bank reduced the negative effects of the epidemic on financial conditions. The diminishing effects also lowered the cost of borrowing. For this purpose, the Economic Stability Development package was announced on 18.03.2020 to reduce the negative effects of the pandemic process in Turkey. Measures continue to be taken to minimize the economic effects of this virus, which affects all sectors. Arrangements were made for all sectors, regardless of sector.

As mentioned before, interest rates were lowered by the Central bank as monetary policy measures. The government has enacted a massive stimulus package for the sectors and industries most affected by the COVID-19 pandemic. At the same time, social assistance payments were made to support each household and provided income support for individuals.

The government measure to prevent problems such as loss of income and unemployment due to COVID-19 in Turkey was put into effect in the same period. In this context; SSI premiums covering retail sales, logistics, cinema-theatre-art production, automotive, textile and tourism sectors, and premium payments of Withholding and VAT Withholding were postponed. accomodation

Postponement of easement fees, revenue share payments and accommodation tax (2%) were shifted to the beginning of 2023. The problems experienced in the cash flow of the enterprises were tried to be overcome by postponing the loan principal and interest payments to the banks for a minimum of 3 months. For the logistics and transportation sector, the VAT rates of the domestic air transport enterprises were reduced from 18 percent to 1 percent for a maximum period of 3 months. . The Credit Guarantee Fund limit was increased from 25 billion TL to 50 billion TL in order to provide stock financing support in exports and to meet the guarantee gap of exporters. In addition, the provision of social loan packages for all citizens in this process, the postponement of the payments received by deduction from the source, the minimum wage support and the continuation of this support in the future, short-time working allowance, remote and flexible working procedures within the scope of the legislation. Measures such as expansion were also taken.

In order to support the real estate sector, a support package was prepared by the government in order to reduce the excess supply in the market. Accordingly, housing loan interest rates decreased. With the decline, there was a serious movement in the market. In fact, there was an increase of 3-4 times in real estate prices due to excess demand. Ultimately, the old preferences of consumers in the real estate sector have changed; There has been a significant increase in the demands of houses with gardens, large balconies and hobby gardens due to having to spend time at home in quarantine rather than luxury estate life. The real estate sector has analyzed various changes and started to take measures on this basis and to respond to the preferences of the consumer.

In this period, as physical contact became important, digitalization became important in the real estate sector as well as in every field. Consumers have started to prefer online services instead of face-to-face promotion and location display in the purchase, sale and rental transactions of real estate. Almost one of the first situations encountered in real estate transactions was when

the buyer and seller made remote decisions without physically meeting. Many transactions can be done online with web title deed, and valuation companies can also make some inspections by connecting remotely with this system.

With the Covid-19 pandemic and the rise of working from home, the global real estate market has been rocked by some devastating economic conditions. This process has defined the way we live, work and travel, and has changed the dynamics of the real estate industry, one of the biggest drivers of the world's economic development. Despite the erratic recovery, real estate investments hit an all-time high in the third quarter of 2021, exceeding $755 billion. This means an annual increase of 50 percent. Investors continue to diversify their portfolios.

There are also measures taken to prevent a recession period in the real estate sector. One of these measures is to increase the loanable amount from 80% to 90% for houses under 500.000 TL. However, the minimum down payment was reduced to 10%. In order to revive the real estate market, a low-interest housing loan campaign was launched through public banks in June 2020. At that time, a total of 1 million 227 thousand people were working in the construction sector. The following month, the number of employees increased by 40 thousand. In the next one, 50 thousand additional jobs were created. Six months after the incentives were announced, the number of construction workers exceeded 1 million 410 thousand. 140 thousand of this increase was realized with the employees in the building constructions.

In addition to the economic effects of the pandemic on the real estate sector, it also changed consumer behavior. In particular, there were radical changes in housing preferences. People have started to prefer real estates with detached gardens instead of on-site apartments in their housing preferences. In addition, the real estate market, which has lost its vitality for a period, has now experienced a price increase with the preferences of detached houses, hobby gardens and large land purchases. The reason for this is the increase in demand, that is, the increase in the demand for the use of the lands in rural areas as both production and settlement in the studies on the real estate sector with COVID-19 [8].

Another saying in the understanding of real estate acquisition is that houses and villa-type residences with gardens are preferred, especially instead of large hotels. Because domestic and foreign tourists, who have experienced a psychological perception change due to the pandemic, find it socially safer instead of the best service. This situation has increased the informality in the tourism and real estate sectors. With the pandemic, Home - Office work has begun to be adopted and gaps have begun to form in the plazas. This situation signals a decrease in rental prices and a decrease in real estate values for the real estate sector in the upcoming periods. Increasing demand for virtual offices and home-offices are expected changes in the real estate market in the future [9].

The fact that the projects offered in the sector before COVID-19 could not be sold, created an excess supply in the sector with the pandemic. The excess supply in the market has reduced the number of new projects. The main reason for this is that people do not see the future, that is, uncertainty. Therefore, the share of the real estate sector decreased to 5.4 percent. Besides all these, the real estate sector is relatively stable compared to other sectors (Tanrivermis, 2020: p. 263 – 269). However, there was a problem in employment. While 2.2 million people are registered in the Turkish construction sector; During the pandemic process, this figure has started to decrease considerably. The situation is the same in terms of e-real estate and tourism market [9].

In times of crisis, the real estate sector is one of the first affected sectors. In crises experienced on a global scale, societies first develop a reflex of delaying real estate investment and housing

purchase. This situation shows the possibility of a trend towards low consumer confidence, low demand and even decreasing rental values. However, the expected value losses, especially in rents, did not occur in our country during this period. The main reason for this is the decrease in the building stock, that is, no new residences have been built.

Again in this period, the building count data decreased considerably (Table 1).

Table 1. building count data [10].

Year	Number of residences	Rate of change	Total Sales
2016	29.340.118	2%	449.508
2017	32.802.435	12%	473.099
2018	35.040.843	7%	276.820
2019	38.801.537	11%	332.508
2020	39.307.621	1%	573.337

In the first three months of 2021, the number of buildings increased by 131.8%, the area increased by 87.5%, the value by 144.3%, and the number of flats increased by 105.6% compared to the previous year. Housing sales increased by 11.2% in 2020 compared to the previous year and became 1 million 499 thousand 316. The Housing Purchasing Power Index of Turkey decreased by 9.7% compared to the previous quarter and decreased by 23.3% compared to the same quarter of the previous year and was announced as 92 in the 1st quarter of 2021. While the Confidence Index, which was measured as 90.3 in the second quarter of 2021, was announced as 80.8, the average of the last year was announced as 111.5 in the Price Expectation Index, which was measured as 120.4 in the same period.

The upward trend in housing loan interest rates, which started in September 2020, continued until the end of April 2021. The housing loan interest rate, which entered an increasing trend at the beginning of September 2020 and stood at 1.08%, increased to 1.40% in April 2021. Likewise, the annual interest rate, which entered an upward trend at the beginning of September 2020 and was 13.80%, increased by 4.31 points to 18.11% at the end of April 2021. At the end of March 2021, the volume of housing loans stood at TL 276.7 billion. The market size of real estate mutual funds in Turkey has reached 9 billion TL as of the end of March 31, 2020 [10].

4. RESULTS and DISCUSSION

Regardless of the type of market, competitive market conditions must be valid for an efficient and productive market economy. This can only be achieved with a stable macroeconomic environment. Significant value losses occur in the assets of financial institutions in environments of insecurity that may occur in national economies such as a pandemic. This situation causes panic in financial markets over time. The presence of a panic environment initiates an economic crisis process.

Since the Covid-19 epidemic turned into a pandemic in March 2020, a new process has begun all over the world. This pandemic process has had severe economic impacts as well as global and local health. Strict social distance rules have been set, quarantine processes and curfews have been implemented in all countries of the world. These measures taken against the spread of the epidemic brought about economic problems. Afterwards, with the global economic recession and contractions, it created an environment of uncertainty.

According to many opinions, the real estate sector will experience a rapid recovery process after the coronavirus epidemic. It is expected that the real estate sector will again be a safe haven for investors. However, it is among the predictions that digitalization will increase in the real estate sector. It is analyzed that it is a necessity to adapt existing projects to new preferences in order to respond to changing housing demands.

According to many opinions, the real estate sector will experience a rapid recovery process after the coronavirus epidemic. It is expected that the real estate sector will again be a safe haven for investors. However, it is among the predictions that digitalization will increase in the real estate sector. In order to respond to changing housing demands, existing projects should be adapted to new preferences. The accuracy of the said assessments can be seen especially since the beginning of 2022. There is a tremendous increase in residential rentals and sales. At the same time, new projects in the housing sector are increasing rapidly. In line with the current risks from the investor's point of view, the return on investment has been quite short.

The real estate investor has returned to the sector, especially as of the second quarter of 2021. In order to overcome this period easily, many legal and practical arrangements have been made. In this context, significant gains have been achieved in the standards of the sector. In order for these gains to become permanent, first of all, a bank to be established for long-term real estate financing is needed. This bank can produce real estate-backed securities and contribute as a market maker. Thus, both the consumer will have the opportunity to have funds at low cost in the long run. This period has taught people the importance of the environment once again. For this, it is necessary to produce environmentally friendly, green buildings. A regular urbanization accelerates the real estate sector. For this reason, financing models should be developed for urban transformation and construction of earthquake resistant buildings.

REFERENCES

[1] https://gos.gaboras.com.tr/giris (Date of access:: 18.07.2022)

[2] Murfin, J., & Spiegel, M. (2020). Is the risk of sea level rise capitalized in residential real estate?. The Review of Financial Studies, 33(3), 1217-1255. https://academic.oup.com/rfs/article-abstract/33/3/1217/5735310 (Date of access: 21.08.2022).

[3] Karluk, S. R., *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.

[4] Balemi, N., Füss, R., & Weigand, A. (2021). COVID-19's impact on real estate markets: review and outlook. Financial Markets and Portfolio Management, 35(4), 495-513. https://link.springer.com/article/10.1007/s11408-021-00384-6 (Date of access: 21.08.2022).

[5] https://covid19.saglik.gov.tr/ (Date of access: 16.07.2022).

[6] Demirdöven, M., *Türkiye'de Gayrimenkul Sektörünün Gelişimi ve Gayrimenkul Finansmanı,* Doctoral dissertation, Marmara Universitesi,İstanbul, 2009.

[7] Janoschka, M., Alexandri, G., Ramos, H. O., & Vives-Miró, S. (2020). Tracing the socio-spatial logics of transnational landlords' real estate investment: Blackstone in Madrid. European urban and regional studies, 27(2), 125-141.

https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0969776418822061 (Date of access: 21.08.2022).

[8] Uchehara, I., Hamma-Adama, M., Obiri, K. A., Jafarifar, N., & Moore, D. (2020). Impacts and risk management of COVID-19 pandemic on real estate supply chain. International journal of real estate studies, 14(S1), 41-53. https://intrest.utm.my/index.php/intrest/article/view/62 (Date of access: 21.08.2022).

[9] anrıvermiş, H. (2020). Possible impacts of COVID-19 outbreak on real estate sector and possible changes to adopt: A situation analysis and general assessment on Turkish perspective. Journal of Urban Management, 9(3), 263-269. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2226585620302168 (Date of access: 21.08.2022).

[10] https://www.gyoder.org.tr/files/202106/636188ee-fdf1-40fc-81a0-46a688ae2b37.pdf (Date of access: 18.08.2022).

EVALUATION OF REAL ESTATE VALUATION SYSTEM IN TURKEY

Dr. Öğr.Üyesi Naci BÜYÜKKARACIĞAN[1], Öğr.Gör. Mehmet Nuri ÖDÜK [2]

[1] Selçuk Üniversitesi, SBMYO, nacibk@selcuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-7944-8902

[2] Selçuk Üniversitesi, SBMYO, mnurioduk@selcuk.edu.tr - ORCID ID:0000-0002-8799-2705

ABSTRACT

Real estate investments in our country have become the primary choice of institutional and individual investors in recent years. The demand for real estate and sectoral developments offer important opportunities for both domestic and foreign investors. It is necessary to pay attention to local market factors and to determine the right real estate value İn order to make successful investment decisions in the real estate sector. In order to determine the value of the real estate, it is necessary to determine the factors such as quality, benefit, environment and conditions of use in an objective and impartial manner. Pricing of real estate in the local market is very important for the proper development of the local market. Real estate valuation is an activity that is carried out in a very wide scope such as buying-selling, leasing, obtaining loans with collateral, insurance transactions, taxation, expropriation transactions, company mergers, transfers and acquisitions, and determination of tax bases for real estates. In this context; real estate appraisal activity is very important for many segments of society and for the general economy. A real estate valuation system should be built on a solid legislation, database and valuation model. In this study, the real estate valuation system in Turkey was examined in terms of legislation, institutional structuring and valuation models. In addition, due diligence of the activities carried out in the field of real estate valuation in our country has been made. As a result, the problems experienced in the field of valuation have been revealed and solutions have been developed.

Keywords: Real estate, Real estate valuation, Real estate valuation system

5. INTRODUCTION

Real estate, which means immovable property, is one of the main areas of personal and corporate property all over the world. The main reason for people to acquire real estate is to meet their housing needs. Even though they have economic value, things that are not movable are called real estate. They are immovable properties that cannot be moved from one place to another without losing their quality and value. Rights and mines that are permanently recorded in the land registry are still considered real estate. Real estates belonging to economic enterprises are declared in the Tax Procedure Law No. 213. According to this; installations and intangibles are also within the scope of real estate [1].

For the majority of real estate investors, a residence is a commodity acquired to meet their security and shelter needs. Everyone wants to be safe. However, in some cases, the need to acquire real estate may only be sufficient to meet physiological and housing needs. The need to be a member of a community and to experience a sense of status is also one of the reasons for acquiring real estate. Because, in some cases, ostentatious homes and prestigious

neighborhoods meet people's needs for dignity and reputation that go beyond their needs for shelter and security. In addition to these, especially in recent years, many situations such as the fact that real estate is a long-term investment instrument, its income generating features, its ability to be used as a guarantee or provision, etc. have made real estate valuation one of the main tools in terms of ensuring the continuity of the welfare level of all parties involved.

Real estate as a whole is directly affected by the ups and downs of the economy. During the 19th and early 20th centuries, the combination of the capitalist economy and growing population led to the expansion of land use. This has made it a vibrant market. Turkey; It is an attractive country for domestic and foreign investors with its location, natural and cultural riches, transportation opportunities, advanced tourism, trade and industry. Our country's growing economy provides new opportunities to its investors with its different projects in the real estate sector and sector dynamics. In particular, the urban transformation projects carried out strengthen the real estate market in metropolitan cities. In addition, the office market, industrial facilities market, logistics markets are developing.

Value refers to the independent and impartial appraisal of the probable value of a real estate, real estate project or rights and benefits attached to a real estate at a certain date [2]. Valuation is the study of determining the highest cash sale value at which property rights can be sold, provided that they remain in the market for a reasonable period of time, in a market environment where the buyer is fully informed, without the effect of any personal and unusual behavior (SPK Communiqué, 2001). Real estate appraisal is the process of determining the value of the real estate in question by evaluating factors such as quality, benefit, environment, usage conditions related to a real estate in an objective and impartial manner. According to another definition, real estate valuation is expressed in monetary terms by taking into account the factors such as the location of the real estate at a certain date, zoning status, infrastructure status, transportation facility, parcel size, shape and width, ground and construction structure, and income [3].

All assets have a value. The reliability of the final result to be reached as a result of the valuation activity depends on what exactly the valuation means and what constitutes the source of the valuation. A successful valuation can be achieved with the full assimilation and understanding of these two issues [4]. Situations where real estate valuation is required can be listed as follows:

• purchase, sale or lease,

• Long-term loan transactions secured against real estate (mortgaged),

• Auction, clearance sales, scrap value determination,

• Insurance transactions,

• In determining the tax bases for real estate,

• Expropriation by a government agency for the public benefit,

• Determining the values of the real estates in the company's assets in company mergers, acquisitions and acquisitions,

• Determining the value of real estates subject to leasing and leasing transactions,

• Determining the values of the real estates in the portfolio in real estate-based securities issuances and collective investment institutions that manage real estate portfolios [5].

Valuation is very important in an effective fight against the informal economy. Accurate valuation helps to reduce tax losses, in other words, to increase government revenues. Monitoring real estate price changes increases confidence in the real estate market. Accurate valuation in the expropriation and privatization of real estate is also important in terms of state revenues. Finally, real estate valuation is important for many reasons, such as planned urbanization, urban transformation, consolidation, and security of real estate in other transactions subject to economic activity.

Real estate valuation in the world was initially needed in the taxation of agricultural lands. Afterwards, it continued to be used in trading and insurance transactions. Real estate valuation studies have gained importance in developed countries after the 1930s. Afterwards, research, training, setting up standards, organizing and developing legislation on the subject were completed. In our country, the first applications of valuation were in land valuation and expropriation areas. Legal arrangements have been made with the implementations. In this study, first of all, the real estate valuation system in Turkey was introduced, then the problems related to the implementation were evaluated in terms of legislation and operation.

6. REAL ESTATE VALUATION IN TURKEY

It is very important to determine valuation standards especially for international real estate investments. Many professional valuation organizations have been established around the World. The main purpose of these organizations is to establish and disseminate international valuation standards. These standards ensure the reliability and transparency of valuation activities. The International Valuation Standards Council (IVSC) has set a standard for establishing, maintaining and interpreting international valuation and reporting standards.

IVSC has created the International Valuation Standards (IVS), which includes valuation methods as well as general practices related to the valuation profession. IVS has been incorporated by law or applicable legislation in some countries. It has been adopted and implemented in other countries by national valuation institutions and societies without being included in the legislation [6].

The European Group of Valuers' Associations (TEGoVA), on the other hand, is an organization that aims to ensure the corporate governance of appraisers and define the relevant ethical principles. In addition, it works on establishing and disseminating common standards for qualified and compatible valuation in European Union countries, integrated valuation practices, training and competency. TEGoVA has organized the European Valuation Standards (EVS) to achieve the goals [7].

Real estate valuation has developed in Turkey since the early 2000s. In those years, municipalities primarily performed the real estate valuation in purchase and sale transactions. Currently, banks perform the valuation process through real estate valuation companies in mortgage transactions. Similarly, in tax collection and sale of Treasury lands, the Ministry of Finance carries out the valuation process according to its own principles.

In Turkey, real estate valuations are made to be used directly or indirectly in many applications. These practices can be counted as tax collection and expropriation, nationalization, management of immovables, establishing rights on immovables, in some cases determining the sales prices or rents of immovables and similar practices. These practices are carried out by the methods defined in the relevant legislation and by commissions or institutions.

In our country, the Capital Markets Board (CMB) carries out the activities to establish the standards in valuation. With its regulations, the CMB has established certain standards for real estate valuation in our country. The CMB is also responsible for conducting the examinations of licensing and real estate appraisers of real estate appraisal companies operating in this field.

At the same time, it fulfills the duties given by the Law and this Statute in order to develop the real estate market and real estate valuation activities in our country, to ensure that the members of the Association work with the care and discipline required by the solidarity and valuation activities, to protect the professional interests of the members, to prevent unfair competition, to enlighten and train the members in professional matters. The Association of Appraisal Experts of Turkey was established in order to bring Valuation companies and experts are members of this association.

Persons who work or want to work in any of the capital markets activity areas in the following positions are required to obtain a Real Estate Appraisal License. In order to have this document, candidates who will take the exam must be a 4-year university graduate, regardless of the department [8]. Real estate appraisers are people who have the competence to determine and report the value of all kinds of real estate (building, residence, land, land, workplace, etc.). They are licensed to make valuations for real estate investment, real estate sales, mortgage and mortgage transactions. At the same time, one of the important qualities of licensed real estate appraisers is their independence. It has absolutely no activities such as increasing the value of real estate, intermediation in real estate purchase and sale transactions. Due to their independence, they can act as experts in legal cases related to real estate. Those who are successful in the appraisal exam must have at least 3 years of experience in the field of real estate appraisal in order to obtain a license. Another way to obtain a license is to have successfully completed the training organized by TDUB and the exams related to this training, which meet the experience requirement. Information on institutions operating in the field of real estate valuation in Turkey is given in Table 1.

Table 1. Institutions Carrying Out Real Estate Valuation in Turkey [9]

No	**Institution**	**Application area**
1	General Directorate of Land Registry and Cadastre	Tax base unit value calculation
2	Technical Research and Application General Directorate	Project Design
3	İl Bank	Expropriation
4	General Directorate of State Hydraulic Works	Expropriation / Land Consolidation
5	BOTAŞ	Expropriation
6	Turkey Coal Enterprises General Directorate	Expropriation / Rental
7	General Directorate of Forest	Procurement/Construction/Expropriation
8	Capital Markets Board	Valuation Legislation/Appraisal Experts

9	Housing Development Administration	Purchasing/Projecting
10	Privatization Administration	Privatization
11	General Directorate of Foundations	Rental and Sale of Foundation Immovables
12	GAP Regional Development Administration	Expropriation / Land Consolidation
13	General Directorate of Agricultural Reform	Expropriation / Land Consolidation
14	Governorates	Projecting
15	Municipalities	Property tax
16	General Directorate of Highways	Expropriation
17	General Directorate of National Real Estate	Management of Treasury Immovables
18	Revenue Administration	Tax Collection
19	National Defense Department	Expropriation/Reconstruction Activities/Sales/ Information System

In Turkey, there is a demand for qualified real estate that has been increasing day by day. Despite this need, the sector already has structural problems such as the problem of not being professional and institutional, financial difficulties due to the changing economic balance, and the informal economy. Real estate valuation comes to the fore with issues such as bringing treasury immovables into the economy, Mortgage Bill, unfair rent sharing, privatization, and unfair distribution in the real estate tax system. In particular, the fact that the immovable unit values determined by the current laws differ significantly from the values in the free market conditions draws the attention of the public to this issue. The fact that the discussions on this subject and the need for information related to the subject increase make it inevitable that the valuation procedures for real estate will be brought to a healthier and more robust system.

7. PROBLEMS IN THE REAL ESTATE VALUATION SYSTEM

There is no fundamental law regulating the real estate valuation system in Turkey. Legislation is rather messy and complex. Valuation related legal regulations; It has been given in different laws such as Land Registry Law, Expropriation Law, Tax Procedure Law, Income Tax Law, Fees Law, Property Ownership Law, Real Estate Tax Law, Mass Housing Administration Law, Zoning Law, Cadastre Law, Turkish Civil Law, Capital Market Law. This situation primarily causes disorganization in the legislation. In addition, the said disorganization has created inadequacy and contradictions. Although the Capital Markets Board, which can be considered as the coordinator institution of real estate valuation studies, has created a system for valuation activities, there are inadequacies in practice [10].

Due to the disorganization in the legislation, valuation activities do not have a standard structure covering the whole of Turkey. As a result, regulation and supervision vary from institution to institution. Institutions carry out their valuation activities with instructions according to the

systems they have established. Some of the institutions make valuation with their own appreciation commissions. The remaining institutions, on the other hand, purchase services from private sector real estate valuation companies. Different applications can be seen in these institutions. Different valuations made according to the regulations of the institutions both prevent the formation of the standard and damage the sense of justice.

There are no data infrastructures and value maps in our country. As a result, standards cannot be established in valuation studies. Real estate appraisers obtain the data needed for valuation from the field or from relevant institutions for each real estate since there are no comparable sales databases. This situation causes the lack of standards in data collection. The variation of data determination and acquisition methods from expert to expert and the possibility of prolonging the data collection period also cause the valuation results to be of poor quality and insecurity. There are problems such as difficulty in finding comparable real estate, too many factors affecting the value, excess number of factors reducing the accuracy of the forecast by reducing the accuracy, showing the sales records below the real value due to tax payments, and people often hiding their real sales values.

In practice, due to the lack of experts in the staff of CMB-licensed companies, it is observed that valuation companies have to have people who do not have sufficient training, experience and competency prepare reports. CMB and BRSA do not allow licensed valuation experts to provide independent and individual services. Although there is no such provision in the CMB Law, valuation experts are obliged to work only in valuation companies as permanent staff or as solution partners of companies.

One of the problems encountered in the valuation is that although the CMB's minimum wage tariff has determined a fee for the valuation of more than one residential independent sections on the same parcel, which is subject to the same valuation report, on the same date and for which the valuation study is carried out at once, there is no charge for collective workplaces and lands. There is no fee schedule. Since this situation is open to different interpretations, it also causes different applications.

One of the problems encountered in real estate valuation is the complexity of authority. Within the scope of its duty to inform the public accurately and honestly, CMB also regulates real estate valuation activities in the capital market. However, there are also valuation activities that are not within the scope of the Board regulations and therefore are not within the scope of the Board's authority and responsibility. As a matter of fact, it is possible for real estate valuation institutions authorized by the Board to offer valuation services that are not within the scope of real estate valuation activities in the capital market.

As an example of these; Urban transformation, insurance, title deed transactions, tax, expert works, etc. related to real estate subject to bank loan, required by expropriation and privatization practices, and to be arranged due to disputes and property lawsuits. valuations related to activities such as Complaints about such valuation reports should be made to the Turkish Appraisal Experts Association (TDUB), since it is outside the authority and responsibility of our Board. Similarly, with regard to valuations other than real estate valuation activities in the capital market, it is possible to apply to the institutions that regulate the relevant activity, for example, to the Banking Regulation and Supervision Agency for opinions, suggestions and complaints regarding the valuation activities for mortgage-based housing purchases [9].

8. RESULTS AND DISCUSSION

Most of the real estate valuation activities carried out in our country are carried out by licensed companies. The quality of the services provided by these companies is automatically proportional to the quality of the system. Quantitative research method should be used to determine the existing quality studies in real estate appraisal companies. Quantitative research methods are accepted as research methods that enable and target an objective measurement with the help of observations, experiments and tests in relation to sustained attitudes and behaviors and can be applied to large audiences.

It is the establishment of a real estate valuation services unit in our country immediately. Through the Real Estate Appraisal Unit, the institutional structure that guides the market in real estate valuation and carries out the valuation process, therefore, handles the valuation process as a whole, will be established. With the Real Estate Appraisal Unit, the information necessary for real estate valuation will be provided in a complete and up-to-date manner, and the data will be recorded. Thus, the losses in taxes and fees collected in relation to real estates will be prevented and a contribution will be made to the correction of the injustice in the income distribution among individuals to a certain extent. In this way, since the effective and efficient use of public resources will be ensured, development policies will also be supported.

The biggest problem in real estate valuation in our country is the inability to determine a precise valuation model that affects the real estate value. Using the wrong valuation method will not give the wrong true result, no matter how accurate the analysis is.

One of the main problems here is that everyone can apply, regardless of the department. This is quite an inconvenience. Bachelor's degree in real estate and finance should be a valuation specialist. Prerequisites must be met for graduates from fields of physics, chemistry, biology or health that are not related to the sector to take the exam. Those who are successful in the appraisal exam should realistically renew the necessary experience requirements in order to obtain a license.

There are deficiencies in terms of legislation and management in real estate valuation in Turkey. The disorganized real estate valuation legislation needs to be reconsidered and regulated. Legislative infrastructure of the current valuation system should be provided with a healthy structure, including international standards. For this, it is necessary to create value maps based on registration, to prepare value maps before practices such as urban transformation and zoning, and to establish a real estate information system. Value monitoring system or real estate valuation system can be considered as alternatives. With the establishment of these systems, it will be possible to establish and maintain the databases of real estate characteristics and precedent purchase and sale prices needed in valuation studies. At the same time, models for mass valuation can be developed by using databases.

ACKNOWLEDGMENT

This study is supported by the Scientific Research Projects Unit of Selcuk University, Konya / Turkey (Project no:22705078).

REFERENCES

[1] https:// https://esen.av.tr/gayrimenkul-ne-demek/ (Date of access:: 11.08.2022).

[2] https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/08/20190831-12.htm (Date of access: 11.08.2022).

[3] https://mevzuat.spk.gov.tr/MevzuatDosya.aspx?nid=136623&dt=2 (Date of access: 11.08.2022).

[4] Damodaran, A. (1996). *Corporate finance*. Hoboken: Wiley.

[5] Güngör, E., 1999. Gayrimenkul Değerlemesi Ve Türkiye'de Sermaye Piyasalarında Gayrimenkul Ekspertiz Şirketlerine Yönelik Düzenlemeler Yapılmasına İlişkin Öneriler, Yeterlik Etüdü, T.C. Başbakanlık Sermaye Piyasası Kurulu Kurumsal Yatırımcılar Dairesi, Ankara.

[6] Prada, M., 2009. International Valuation Standards Council Setting the Standard, http://www.ivsc.org (Date of access: 11.08.2022).

[7] TEGOVA, 2022, Avrupa Değerleme Birlikleri Grubu Resmi İnternet Sayfası, http://www.tegova.orghttp://www.ivsc.org (Date of access: 11.08.2022).

[8] https://www.spk.gov.tr/kurumlar/gayrimenkul-degerleme-kuruluslari/tanitim-rehberi (Date of access: 22.11.2022).

[9] Yomralıoğlu, T., Nişancı, R., Çete, M., & Candaş, E. (2011). Dünya'da Ve Türkiye'de Taşınmaz Değerlemesi. https://web.itu.edu.tr/tahsin/PAPERBOX/E61.pdf (Date of access: 22.11.2022).

[10] Hepşen, A. (2009). Gayrimenkul sektöründe köpük oluşumları, ABD kredi krizinin etkisiyle gerileyen konut fiyatları ve "reiding.com emlakendeksi", http://www.alomaliye.com/2009/ali_hepsen_reidin.htm (Date of access: 14.05.2018).

PROBLEMS AND SUGGESTIONS FOR SOLUTIONS OF DISTRICT MUNICIPALITIES IN METROPOLITAN MUNICIPALITIES IN TURKEY

Öğr.Gör. Mehmet Nuri ÖDÜK[1], Dr.Öğr.Üyesi Naci BÜYÜKKARACIĞAN[2]

[1] Selçuk Üniversitesi, SBMYO, mnurioduk@selcuk.edu.tr - 0000-0002-8799-2705

[2]Selçuk Üniversitesi, SBMYO, nacibk@selcuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-7944-8902

ABSTRACT

Intensive migration to cities has led to unplanned population growth and spatial growth in cities, especially after 1980. These negative developments made it necessary to make new regulations in the municipal law. According to the 1982 constitution, local government units in Turkey are the special provincial administration, municipalities and villages. In our country, metropolitan municipalities started to be established in 1984. The number of metropolitan municipalities increased to 31 With the law numbered 6360 enacted in 2012.Municipalities in Turkey have two different administrations. Metropolitan municipality management system is applied for cities with a population of more than 750000, and normal municipal management is applied in other cities.

In Turkey, the metropolitan management model is carried out in two stages as metropolitan an daffiliateddistricts.Municipalservicesweresharedbetweenthemetropolitanmunicipalityandthem etropolitandistrictmunicipalitiesunderthecoordination of the metropolitan municipality. Issues such as providing coordination by the metropolitan municipality and having some supervisory powers have brought up the debates on the extent of the relationship between the two levels. Although some of the relations between administrations are defined as administrative tutelage relations in administrative law, there is a hierarchical or guardianship relationship at a basic level between the metropolitan municipality and the metropolitan district municipality with the law numbered 6360. However, the fact that the Law No. 6360 carried out a radical reform in the system led to the discussion of the nature of the relationship between the metropolitan municipality and the district municipality and the emergence of duty-authority conflicts. In this study, the problems experienced in metropolitan municipalities and district municipalities in terms of carryingoutserviceswereinvestigatedandsuggestionsweremadeforthesolution of these problems.

Keywords: Districtmunicipality, Localadministrations, Metropolitanmunicipality.

1. INTRODUCTION

A municipality is a public legal entity with administrative and financial autonomy, which is established to meet the local common needs of the inhabitants of the town and whose decision-making body is elected by the voters [1].

Municipalities are local governments established in places with a population above a certain number. They are the organizations in which the managers elected by the votes of the people of the town work in order to solve the problems of the relevant town and to meet some services. It first appeared in Europe in the Middle Ages. The people of the city (traders, artisans and merchants) who wanted to protect their rights and interests against the oppression of the lord, bought their freedom and the freedom of their city from the seigneurs through the Guild organizations they founded. In order to solve the management problem of the emerging free cities, municipalities were created [2].

The municipality in today's sense came into being with the French and Industrial Revolution in Europe at the end of the 18th century, with the transition from an agricultural society to an industrial society. In this period, cities emerged as centers of industry and there was an intense migration from villages to these areas. In the 19th century, cities, unlike previous periods, faced problems such as dense population, unplanned urbanization, air pollution, and insufficient infrastructure. Searches and efforts to solve these problems have revealed European municipalism.

The municipality performs all kinds of duties and services that are not given to another public institution and organization determined by the laws, which have the common character of the neighborhood. Even if it doesn't do these services itself, it gets them done. For this, it takes the necessary decisions, implements and inspects it. The municipality primarily covers the environment and environmental health such as water, zoning, transportation and sewerage, urban infrastructure; cleaning and solid waste; fire, police, emergency, rescue and ambulance; burials and cemeteries.

From its establishment until the 1850s, there was no municipal organization in the present structure in the Ottoman Empire. Municipal services were provided through foundations. These include water works, cleaning and lighting works, parks and gardens, cemeteries, road and infrastructure services, and public health protection works. Not collecting taxes from the public for such services, not spending money on these works, and providing the services to the public free of charge can be counted as positive aspects [3].

With the regulation published on 13 June 1854, the "Şehremini" period in municipal services began. It was an important step that Şehremini would only deal with municipal services. The Vilayet "Regulations" published in 1864 was a turning point in terms of Ottoman civil administration. In order to reduce the burden of the center, it was decided to establish municipal councils to be authorized in matters such as the city's public works, infrastructure construction, cleaning, lighting, narh, bazaar and market works, fire brigade.

In the first years of the Republic, the main function of local governments was to repair the country that was destroyed by the War of Independence and to provide basic services and to contribute to the solution of the country's health problems with the policy of increasing the limited population. Local government organizations inherited from the Ottoman Empire were not in a position to fulfill the duties and functions of local governments in real terms. In the following years and periods, municipalism in Turkey took the western style over time.

In this study, the problems and solutions of district municipalities within the borders of metropolitan municipalities in Turkey were investigated.

2. METROPOLITAN MUNICIPALITIES IN TURKEY

Cities in Turkey have experienced rapid transformation and development together with industrialization. As a result of all these developments, cities started to grow rapidly. Especially in the cities, production in many areas other than agriculture has made the cities a center of attraction, the traditional structure in the rural area has been dissolved and it has started to shift to the urban area [4].

As a result of these developments, there has been rapid migration from the countryside to the cities. As a result of these unplanned settlements, the municipality administration has not been able to respond to the needs of the citizens in the city. Developments in globalization and technology, as well as mechanization in agriculture, have led to the search for new management models in metropolitan cities, from the provinces to the big cities.

In particular, laws have been enacted for metropolitan cities. In the first stage, it was implemented for three big cities (Istanbul, Ankara and Izmir) in 1984 and increased in the process and formed the metropolitan municipalities, the number of which reached 16. In this period, although the Municipal Law No. 1580 remained the same, in addition to this, the Law No. 3030 on the Amendment of the Decree Law on the Management of Metropolitan Municipalities, published in the Official Gazette dated 9 July 1984 and numbered 18453, entered into force. Thus, a metropolitan municipality and metropolitan district municipalities have been added to the existing municipal system in our country. Istanbul, Izmir and Ankara in 1984; Adana in 1986; Bursa, Konya, Gaziantep in 1987; Kayseri in 1988; Samsun, Diyarbakir, Erzurum, Izmit, Eskisehir, Mersin and Antalya Municipalities were transformed into Metropolitan Municipalities in 1993 and Sakarya (Adapazarı) Municipalities in 2000.

In 2004, the Metropolitan Municipality Law No. 5216 was enacted. With this law, administrative and financial autonomy of municipalities was mentioned. In addition, with this law, the duties, powers and responsibilities between the metropolitan municipality and the district municipalities are also included.

Before the general elections held on June 12, 2011, it was stated that some provinces would be included in the scope of metropolitan municipalities, so the promises of making provincial municipalities into metropolitan municipalities continued to be used for political purposes as before. The metropolitan municipality model was considered for the compensation of the damages and the reconstruction of the city after the Van earthquake on October 23, 2011.

In 2012, the number of metropolitan municipalities, which was 16 before, was increased to 30 with the Law No. 6360 on the Establishment of Metropolitan Municipalities and Twenty-Seven Districts in Fourteen Provinces and Amending Some Laws and Decrees. Places with a population of more than 750000 have been given the status of Metropolitan. Provinces that have gained metropolitan status with the new regulation; Şanlıurfa, Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Van and Ordu. With the 2014 local elections, the situation of the districts in 30 metropolitan municipalities in Turkey.

3. CONVENIENCE AND PROBLEMS METROPOLITAN MUNICIPALITY AND METROPOLITAN DISTRICT MUNICIPALITY IN TURKEY

Local autonomy is the comprehensive authority granted to local governments to regulate their own structure, organization and affairs without the intervention of any state or central government [5].

There are two aspects of local autonomy: The first is related to the relations of local governments with the central government. Local governments are not completely independent from the central government in these relations. The important thing is that local units can do their own work without the intervention of the central government. They should enjoy extensive autonomy. The second is the relationship between local governments and local people. Being elected by the people means that the local bodies can represent the people properly, and the representative administration is suitable for the election of such persons [6].

Uncertainty in the sharing of duties and authorities between the metropolitan municipality and the district and lower level municipalities is one of the problems that may arise if a two-stage management style is established in the urban area considered as a metropolitan area. In particular, when the powers of the upper level are kept wide and it is foreseen that the upper level will have the authority to be called "external administrative control" or "internal administrative tutelage" [7], the importance of the issue increases even more.

In Turkey, with the nearly forty-year history of the Metropolitan Municipality Administration, some cities were made metropolitan municipalities for political purposes by not taking into account the main reasons for the establishment of metropolitan municipalities during election periods, and metropolitan municipalities, which are more advantageous in many respects compared to provincial municipalities, are gaining importance in the local government system. is seen. It is especially important for the district municipalities within the scope of the Metropolitan. To the metropolitan municipality of a provincial municipality; In the event that a district municipality is also transformed into a metropolitan district municipality, this new status brought along financial, administrative, political and legal superiority and difficulties.

Considering the relations between the metropolitan municipality and the district municipality, the existence of a regulation by the district municipal councils that enables the metropolitan municipality to act as a guardianship authority in decisions regarding development and the budget is incompatible with local autonomy. In addition, it is contrary to local autonomy that the district municipalities participate only in matters that concern them, before the representatives of the metropolitan municipality and central government institutions such as the Transportation Coordination Center and the Infrastructure Coordination Center, and the decision taken as a result is binding by the district municipality.

Although metropolitan municipalities have many duties and powers, district municipalities can provide services in more limited areas and have limited resources in the same way. Another important issue is that the district municipalities will come under the control of the metropolitan municipality in terms of budget and zoning, apart from the tutelage control of the central government. This will result in a corrosive effect on the administrative and financial autonomy of the district municipalities compared to the past.

Participation of metropolitan district mayors in Infrastructure, Transportation and Coordination Centers in metropolitan cities only in matters concerning their own municipalities limits participation in management throughout the metropolitan area.

District municipalities should not have "administrative tutelage" authority over the decisions taken by district municipal councils in order to provide the duties and authorities given to them and services efficiently. Moreover, the existence of supervisory authority over the decisions taken by district municipalities on a subject is a detrimental factor for the autonomy of district municipalities. As a result of the research, although it was concluded that the duties and authorities were clearly defined in the survey regarding the clear division of duties and powers between the metropolitan municipality and the district municipalities, it was determined that there were problems with the metropolitan municipality in the interviews. Especially the districts that are far from the metropolitan municipality stated that there are delays in the provision of these services depending on the distance. In this regard, in accordance with the principle of proximity in service, the metropolitan municipality should authorize the provision of services to the district municipalities, which are far from it, in order to make the service delivery more efficient and of higher quality.

The fact that the zoning implementation and supervision authority is in the metropolitan municipality will eliminate the negative situations such as city planning, waste of resources and time. As a matter of fact, in the research conducted, district municipalities defended the view that the authority to implement and supervise zoning in this regard should be in the metropolitan municipality. In addition, the district municipalities stated that they remained in the background in an important issue that builds the future of the city, such as zoning, that all the authorities are in the metropolitan municipality. Moreover, district municipalities want to have a say in zoning and planning for their own needs. District municipalities have more knowledge and experience than the metropolitan municipality in determining the needs of the district itself. In this sense, the fact that a part of the authority is in the district municipalities will reduce the problems between the district municipalities and the metropolitan municipality.

However, although urban traffic services are regulated as the duties of municipalities by the Law on Municipalities, there is a confusion of authority with the General Directorate of Security and Highways from time to time. While establishing the infrastructure of urban traffic services was given to municipalities, their management and control were not.

Another problem is related to wastewater. Due to the fact that the water and sewerage administrations do not have a duty and they will mostly do the collection for the district municipalities, the collection is perceived as an increase in the water price by the people of the city, since it is included in the total invoice price.

The financial assistance of the metropolitan municipality to the district municipalities, subject to certain conditions, will weaken the hand of the district municipalities against the metropolitan municipalities. Providing financial assistance to district municipalities on a conditional basis is contrary to the European Charter of Local Self-Government. The European Charter of Local Self-Government provides for unconditional financial assistance to the weak local government unit. Thus, the weak local government unit becomes the same as the other strong administrative units. District municipalities are responsible for providing services in line with the needs of citizens in the district on behalf of decentralization. In the case of a conditional aid, they may go beyond the primary purpose and may be seriously criticized by the citizens in the district. This practice is incompatible with financial autonomy. Aid should be given to district municipalities unconditionally. In this sense, district municipalities should be able to use their resources as needed without any pressure in line with their own needs.

4. CONCLUSION

Law No. 6360 implemented in our country creates a negative situation in terms of decentralization. However, it is positive that the metropolitan municipality will provide services to the old villages and new neighborhoods, the integrity of the zoning and planning in the city, and the removal of the fragmented administrative structure. In planning and zoning, integrity in transportation planning can be achieved to a great extent. However, due to its location and geographical structure such as Konya and Antalya, it is highly likely that services cannot be provided on time and efficiently. Likewise, delays may occur in the service delivery of the Metropolitan Municipality, and the costs in service delivery may increase due to the distance and lack of expert personnel. In practice, the provision of planning and integrity by providing services from a single center is positive, while the decrease in democracy and participation is negative for the people living in the closed local government units.

With the last laws enacted, it has led to the strengthening of the metropolitan administration. It has revealed many problems in its relations with district municipalities, from distribution of services to distribution of income sources, participation and representation. In practice, metropolitan municipalities fulfill all the services related to coordination and direction, investment and service delivery, own all horizontal and vertical functions and, as emphasized, hold a strong supervisory authority. In this sense, district municipalities lose their functionality. There is a significant and strong centralization in the provinces. In addition to this centralization, it continues increasingly through the Governorships and Investment Monitoring Coordination Departments.

The new metropolitan municipality system introduced by the Law No. 5216 as a result of the reorganization of the metropolitan municipalities in Turkey has many aspects open to criticism besides the way the inter-municipal relations are arranged. In Turkey, 51 provinces should be included in the metropolitan scope, and all provinces should be included in the metropolitan scope. All district municipalities should be abolished. It is more appropriate for all services to be provided by the metropolitan municipality. It is necessary to save both time and money. Thanks to this, all transactions will be fast and economical.

Regarding urban traffic, all services should be seen as a whole and the authority to establish, operate, supervise and, if necessary, impose fines should be gathered in one hand, and these powers should be given to either municipalities or the traffic police.

Making plans, granting licenses and similar zoning practices given to the Ministry of Environment and Urbanization should be done in coordination with the relevant municipalities. Because the existing practices disrupt the integrity of the plan. Therefore, these powers of Ministries should be limited.

District municipalities should collect these receivables together with property taxes. Water and sewerage administrations of metropolitan municipalities should not be used as collectors in the collection of these taxes.

ACKNOWLEDGMENT

This study is supported by the Scientific Research Projects Unit of Selcuk University, Konya / Turkey (Project no:22705079).

REFERENCES

[1] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 (Date of access: 12.09.2022).

[2] https://www.medyadetay.com/belediye-ve-belediyecilik-nedir-1 (Date of access: 12.09.2022).

[3] Uyar, H. (2004). Türkiye'de ve Dünyada Yerel Yönetimler: Kısa Bir Tarihçe, Aydınlanma 1923,Vo. 8, No.51 https://aydinlanma1923.com/index.php/AYD23/article/viewFile/270/270 (Date of access: 12.09.2022).

[4] Alıcı, O. V. (2012). Büyükşehir Belediyeleri ile İlçe Belediyeleri Arasındaki İlişkiler: İstanbul Örneği, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

[5] Coşkun, B. (1996). Türkiye'de İdari Vesayet Denetimi ve Yerel Yönetimlerin Özerkliği, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt. 5, Sayı: 3, Mayıs, ss. 35-47.

[6] Keleş, R. (2016). Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.

[7] Dönmez, Z. (1993). 3030 Sayılı Kanuna Tabi Belediyelerin İşlemleri Üzerinde İdari Vesayet, Çağdaş Yerel Yönetimler. C.2. S.6. Kasım. s. 47-53.

EVALUATION OF THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM in TURKEY

Öğr.Gör. Mehmet Nuri ÖDÜK[1], Dr.Öğr.Üyesi Naci BÜYÜKKARACIĞAN[2]

[1] Selçuk Üniversitesi, SBMYO, mnurioduk@selcuk.edu.tr - 0000-0002-8799-2705

[2]Selçuk Üniversitesi, SBMYO, nacibk@selcuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-7944-8902

ABSTRACT

The establishment and functioning of the main organs of the state, consisting of the legislature, the executive and the judiciary, the distribution of duties and powers, the ways of interaction between these organs and the establishment of the political regime constitute one of the main areas of regulation of the constitutions. There are different management systems in the world. Commonly used administrative systems are parliamentary, presidential and semi-presidential systems. The social structure and Geographical characteristics of the country are effective in the preference of countries for one of the a forementioned government systems. In Turkey, the parliamentary government system in the 1982 Constitution gave its place to the Presidential government system as a result of the referendum accepted on April 16, 2017. As a result of the election sheld on June 24, 2018, the Presidential government system started to be implemented defacto, with the President taking the oath of office on July 9, 2018. The Presidential Government system is a new government system that has started to be implemented in our country. The presidential government system has brought important innovations not only to the relations between the legislative, executive and judicial powers, but also to the administrative organization of the Republic of Turkey. The most important features of presidential systems are a single-head edexecutive and a head of state equipped with broad powers. These features are also the main features of the Presidential government system. For this reason, with the implementation of the Presidential government system, the "prime ministry" and the "council of ministers", which have important duties and powers in parliamentary systems, are no longer included in the Constitution and administrative organization of the Republic of Turkey. Presidential Offices and Presidential Policy Boards have been established to streng then the office of the President.

In this study, the administrative organization of the Republic of Turkey was compared with the one before 9 July 2018 and the duties and authorities of the new actors in the administrative organization of the Republic of Turkey were examined. The positive and negative aspects of the differences were revealed and the system applied was evaluated.

Keywords: Parliamentary System, Presidential Government System, Presidential system, Semi-presidential system

3. INTRODUCTION

The parliamentary government system, which was formed on the unity of forces, was implemented from the establishment of the republic on October 29, 1923 in Turkey until the adoption of the 1961 Constitution. The principle of separation of powers was adopted for the first time in the 1961 Constitution [1].

In the 1961 and 1982 constitutions, the form of government of the Republic of Turkey was determined as the implementation of the parliamentary system. Although many amendments

were made in the 1982 Constitution with law number 2709, the amendments made in 2007 and 2017 directly affected Turkey's government system.

Necessary arrangements for the election of the President by the people have been made since 2007. The election of the President by the people and increasing the powers brought it closer to the semi-presidential system. There are also those who argue that the government system implemented in Turkey during the period from the 2007 referendum to the 2018 general elections is a semi-presidential system [2].

Constitutional amendments were accepted by referendum in 2017,. Following the 24 June 2018 parliamentary and Presidential elections, the new government system has actually started to be implemented in Turkey, with the President sworn in on 9 July 2018. As there are those who accept the actual starting date of the presidential government system as 9 July 2018 [3].

There are also opinions that the new system actually started with the Presidential and parliamentary elections on 24 June 2018 [4].

The actual starting date of the presidential government system is 9 July 2018. It is considered as the date when the President takes the oath and takes office.

The presidential government system is also called the "Turkish type presidential system". The name of the government system being implemented in Turkey is not specified in the Constitution of the Republic of Turkey. However, the term "Presidential government system" is widely used.

4. PARLIAMENTARY SYSTEM

Many countries in the world have different forms of government. These forms of government have naturally emerged for people to live in an order. The parliamentary system is one of these administrative systems. The duties of the head of state are very important in the parliamentary system. Today, many important countries use this system.

The concept of “parliament” comes from the French root “speak” (parlare) and means “the place where it is spoken”. It is expressed as “parliament”. This concept has passed into our language from Italian [5].

The parliamentary system was originally formed in England. For this reason, it is also known as the "British government system". The Magna Carta declaration signed in 1215 had a great impact on the emergence of this system. In England, which was ruled by the kingdom, a parliament was formed in order to reduce the powers of the king and the king's powers were reduced with the Magna Carta declaration. Thus, the parliamentary system has developed [6].

The shortest and most beautiful definition of the “parliamentary” government system was made by Leon D. Epstein. According to Epstein, the parliamentary system refers to “the type of constitutional democracy in which the executive power derives from and is responsible to the legislative power”. According to this definition, the parliamentary system has two distinctive features. The first is that the government derives from the legislature; that is, elected by the legislature. Second, the government is accountable to the legislature [7].

This system is known as a democratic government in which the executive branch is under the control of the legislature. Also, in a parliamentary system, the head of state is someone other than the head of government in some countries. In a presidential system, on the other hand, the head of state is often the same person as the head of government.

The most striking feature of the parliamentary system is that the executive branch or government derives its legitimacy from the legislature. Parliamentary administration has an important place in the parliamentary system. In this context, the legislative body is in the form of parliament. However, as seen in the British Parliament, it can also consist of two separate delegations. This situation is not very important in the parliamentary system. The government is held accountable to the parliament for all its actions during its tenure. Another important feature of the parliament is that it has the authority to terminate these duties as a result of its duty to supervise the government and the council of ministers. Dualist system can also be seen in the parliamentary system. In this system, the head of state representing the state and the head of the government are different persons.

The parliamentary system has advantages as well as disadvantages. In this system, government instability can often be encountered. The reasons for the weakness of the government in the parliamentary system are that the government always needs the support of the parliamentary majority, the possibility of the head of state to engage in political competition with the government, the collective nature of government decisions and the formation of coalition governments. The last item is on the agenda as the weakest point of the parliamentary system. The fact that the people do not directly determine the government, that it is difficult to identify the party that will be held accountable for failures in coalition governments, and that the voters cannot be sure of their preferences regarding the government during the election are counted as flaws that weaken the democratic quality of the parliamentary system.

It was implemented before the Presidential government system in Turkey. It has many downsides. The most important of these have been coalition governments. The elections were not held on time.

5. PRESIDENTIAL SYSTEM

The presidential system, with its simplest definition, is defined as a political system based on the principle of governing and administering the state under the presidency of a single person in the state administration. Since a parliamentary system lacks the support of an absolute and unified majority, it inevitably includes elements that are institutionalized under the name of "association democracy". Presidential regimes may also contain elements of partnership democracy, and these elements can sometimes be part of an unwritten constitution [8].

In this system, the president, who is the sole owner of the executive power, is elected by the people. The terms of office of the legislative and executive organs are fixed. Legislative and executive organs do not have the legal instruments to end each other's existence. The executive branch cannot dissolve the legislature and the legislature cannot overthrow the executive branch.

In the 1970s, 13 colonial peoples in the Americas, which were under the exploitation of England and were getting more and more difficult, declared their independence. Most of these peoples are governed according to the British system. Instead of the king, there is a very authorized governor appointed by the king, the House of Lords is replaced by a council appointed by the king, and there is a parliament elected by the people in accordance with the example of the House of Commons [9].

A similar practice to the Presidency system in Turkey started in 2018. This is called the Turkish type presidential system.

6. SEMI-PRESIDENTIAL SYSTEM

Another issue that should be mentioned while focusing on presidential systems is the semi-presidential system. There are different definitions of the semi-presidential system. It can be said that the semi-presidential system basically corresponds to the parliamentary system in which the president or head of state is elected by the people [10].

The most important factor that led to the emergence of the semi-presidential system was the establishment of the 25th government in France, which adopted the parliamentary government system between 1946 and 1958, and the search for a new system due to the political and economic instability that occurred as a result of this event [11].

"The "Semi-Presidential" system is a system that has different characteristics from the parliamentary and presidential systems. In the "semi-presidential" system, there is a president or head of state elected by the people. As a result of the election, the president or head of state is included in the executive branch [12].

The semi-presidential system, the main feature of which is a two-headed executive structure, has some advantages and disadvantages attributed to both systems, since it carries some features of the presidential system and the parliamentary system. The biggest advantage of the semi-presidential model is the two-headed executive structure, which is the main feature of the semi-presidential model.

It allows a degree of cooperation and sharing of influence among competing powers. With this aspect, the semi-presidential system contributes more to the democratization process than the normal parliamentary system. However, in this system, the election of the president by the people may cause the political process to become personal. The President may see himself above ordinary processes and disregard the rules of law. Examples of the system in the world are France, Poland and Russia. Such a system has not been implemented in Turkey.

7. PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM

The presidential system was brought to the agenda again in 2012 by the then prime minister, Recep Tayyip Erdoğan. Thus, discussions of the "Presidential" system were discussed among politicians, academics and public opinion leaders [13].

The presidential system came to the fore during the state administration of Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş and Turgut Özal.

In parliamentary systems, the head of state is usually someone other than the head of government. In contrast, in a presidential system, the head of state is often the same person as the head of government, and the executive branch does not derive its legitimacy from the legislature.

In this system, the president does not rely on the trust of the legislature. Failure of the president to rely on the legislature's trust means that he cannot, as a rule, be removed from office by a vote of no confidence by the legislature before his term ends. Therefore, the president is not responsible to the legislature, but only to the people who elect him. In a parliamentary system, the executive branch relies on the trust of the legislature. In the parliamentary system, the head of state has no responsibility for his duties other than the crime of treason. However, the cabinet, which is the responsible wing of the executive, is responsible to the legislature. The legislature can oversee the executive body with various control mechanisms, or it can dismiss it. Parallel to this, the head of state has been given the authority to dissolve the legislature in the event that certain conditions are met.

Presidential Government System; It is a systematic, stable and appropriate government system in which the people elect both the president and the deputies and the principle of separation of powers is applied. Although the Presidential Government System has features close to the presidential system in general, it is a system specific to Turkey. One reason for using the term "Turkish Type" is that it is a model unique to Turkey. The system, which was approved with the referendum held on April 16, 2017, started to be implemented with the election of Recep Tayyip Erdoğan as president in the elections of June 24, 2018. With Recep Tayyip Erdoğan's sworn in on 9 July 2018 in the Grand National Assembly of Turkey, Erdoğan became the 13th president of Turkey, while he took office for the second time and as the first president according to the new system [14].

The “Presidential” government system is not a direct take of the presidential system implemented in America; It is a uniquely developed and revised model. At this point, the compatibility of the presidential system with this tradition as well as the historical tradition has become one of the issues discussed. Two views emerged as a result of these discussions. First of all, it is the opinion that our historical tradition is a tradition resembling the presidential system and that the presidential system will give more positive results in this historical context than the parliamentary system. The other view has followed the path that accepts that our historical tradition cannot bear the negativities of the presidential system and rejects this system [15].

8. ADVANTAGES OF THE PRESIDENTIAL GOVERNMENT SYSTEM

There has been a lot of discussion since the adoption of the presidential government system in Turkey. There are parties that highlight the disadvantages of the system due to the disruptions seen in practice. However, the advantages of the system are emphasized here. The advantages of the presidential government system are given below.

1- 30 October 1923 until 2018, 65 governments served in Turkey. To date, 6 governments have come to power after the military coup; due to the renewal of the elections and the early elections, 3 temporary governments were formed, 4 minority governments were formed. All 35 governments were single-party governments. Since the 26th government in 1961, when the first coalition government was formed between the Republican People's Party and the Justice Party under İsmet İnönü as prime minister, 16 coalition governments have ruled Turkey. This situation hindered a stable administration. In addition, it prepared the environment for the formation of junta members in the army and thus coups took place. This internal turmoil in the coalition periods led to the polarization of the country as right-left, and an environment of anarchy, terror and turmoil. In addition, due to these emerging coalition governments, especially the 1978, 1994 and 2001 economic crises, the country's economic and social regression has been caused. This multi-partner coalition system of the parliamentary system has also led to the deterioration of stability in the administrative field.

When the presidential government system is compared with other systems, this unstable political environment has been eliminated with the elections in which both the head of state and the parliament will be elected on certain dates every 5 years and on the same day. Also, with a single head of state in charge of the executive instead of coalition governments; It is thought that the double-headedness will disappear so that foreign intervention and coups will not be allowed. In the parliamentary system, there is a solution to the bottlenecks since the executive comes out of the legislature. Despite the principle of separation of powers in the parliamentary system, it has a more flexible structure. This may provide some advantages. In the presidential system, the legislature and the executive are completely independent of each other. Since the head of state is directly responsible to the people, he can propose solutions himself in any

situation. The President has criminal liability. This situation can enable the president to fulfill his duties towards the public and the state more attentively.

The fixed mandate given to the executive branch in the presidential system serves to form stable governments. Government crises do not happen. There is no problem of foresight and uncertainty, which are peculiar to parliamentary systems. Government stability contributes to social stability and thus to the consolidation of democracy.

2- According to the prime ministers who are responsible to the parliament in the parliamentary system, the president can use more superiority when making decisions. It can take quick decisions and provide effective management. Strong executive can produce strong state. However, in parliamentary regimes, since the government shares its powers with the president on the one hand and is under the pressure of the parliament on the other, the power of the executive decreases and weakness occurs in the administration.

3- There are some arguments that the presidential system will provide more democracy. First of all, voters cast their votes by seeing the possible government options from the beginning. The public has more opportunity to hold accountability. It becomes easier to diagnose the responsible person, and the chance of the public to make a correct decision in the light of this diagnosis in the new election increases. Another argument is that it provides more choice for voters. They have the opportunity to support the candidate of another party in the election of the executive branch while supporting the candidates of one party for the legislature. Members of parliament can also make independent decisions on laws without worrying about the continuity of government. Likewise, since the executive branch does not have the authority to dissolve the legislature, the deputies have the opportunity to act more freely and conscientiously. The separation of powers and limited power also guarantee individual freedoms. The direct election of the executive branch by the people means more democracy. The direct election of the executive with political power and authority by the people gives it great confidence, prestige and legitimacy.

4-The presidential system has provided the advantage of quicker action due to the reasons such as providing stability in the administration and taking quick decisions in the public administration. All assignments were made instantly. A definite solution has been found against the problems.

9. CONCLUSION

The Presidential government system that started in 2018 in our country is called the Turkish type Presidential system. The presidential government system is similar to the presidential system in terms of its essential features. The decisive factor here is the power of the President and the Parliament to renew the elections. This feature is the aspect of the system that resembles the parliamentary system. This new system has been implemented for 4 years. This system has many advantages. The innovations brought by the new system to Turkey are as follows.

With the new system, the President, who has criminal responsibility, rules Turkey. The president, who is responsible for all kinds of actions and actions, is open to the judiciary for his actions.

The new system also ended the double-headedness in state administration. The President has been the head of both the government and the state. Legislative and supervisory mechanisms of the Assembly have been strengthened.

In the Presidential Government System, the president is directly determined by popular vote, as before. The president, who is elected for a five-year term, will serve a maximum of two terms.

Within the scope of the new system, the number of existing ministries has been reduced. In the new period, the number of ministries was 16.

Offices and boards affiliated to the presidency will also serve in the Presidency Organizational Structure.

The President will not be able to prepare laws other than the General Budget Law. The Budget Law to be prepared by the President will be submitted to the Parliament for approval. There will be no government benches in the TGNA, and no ministers will take part in the law negotiations.

The President and the Assembly will mutually decide to renew the elections. With the decision made, both the Presidential and parliamentary elections will be renewed together.

There have been many negative factors in the last 4 years all over the world and in our country. In 2019, the coronavirus (covid-19) disease emerged. In 2022, the Russia-Ukraine war broke out. An economic crisis has occurred all over the world and in our country. There have been those who have connected these crises to the Presidential government system. The new system has brought a stronger future in our country. All decisions were made quickly and decrees were issued. Quick decisions were taken against the problems and solutions were sought.

REFERENCES

[1] Yıldırım, H. (2017). Parlamenter Sistem Krizleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Pozitif Yayınları, İstanbul.

Çilliler, Y. (2019). Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler Türkiye-ABD. Nobel Yayınevi, Ankara.

[2] Elgie, R. (2011). "Semi-Presidentialism: An Increasingly Common Constitutional Choice". R. Elgie, S. Moestrupand Y. S. Wu (Eds.), Semi-Presidentialism and Democracy. First Published, New York: Palgrave Macmillan, pp. 1- 20.

[3] Öner, Ş. (2019). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yerel Yönetim Mevzuatına Etkileri. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslar arası Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 303-332.

[4] Turan, M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(3), 42-91.

[5] Abdulhakimoğulları, E. (2007). "Türk Anayasa Hukukunda Parlamento Kararlarının Yargısal Denetim Sorunu", Yasama Dergisi, 5, 5-26.

[6] Özer, M.A. ve Özmen, B. (2017). "Parlamenter ve Başkanlık Sistemleri Arasında Konumunu Arayan Bürokrasi", Strategic Public Management Journal. 3, 17-34.

[7] Gözler, K. (2010). Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Ekin Basın Yayın, Bursa.

[8] Linz, J. J. (2015). Kritik Kavşak, Parlamenter Sistem - Başkanlık Sistemi, (Der.: Cem Akaş). Küy Yayıncılık, İstanbul.

[9] Eroğul, C. (2006). Çağdaş Devlet Düzenleri, Kırlangıç Yayınları, Ankara.

[10] Beceren, E. ve Kalağan, G. (2007). "Başkanlık Ve Yarı-Başkanlık Sistemi: Türkiye'de Uygulanabilirliği Tartışmalar", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), 163-181.

[11] Yüksel, C. (2013). "Türkiye'nin Gelecek Siyasi Sistem Tercihi Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm, Yarı-Başkanlık ve Başkanlık Sistemleri", Yasama Dergisi, (25). 38-57.

[12] Sargın, E. (2019). "Başkanlık Sistemi ve Türkiye'deki Uygulanan Başkanlık Sistemindeki Sorunlar", Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, YÖK Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı.

[13] Kaya, B. (2017). "Türk Tipi Başkanlık Sistemi Önerisinden Partili Cumhurbaşkanlığı Sistemine", Yönetim Bilimleri Dergisi,15(30), 27-50.

[14] Koçak, H., Durna, F.Z. ve Gencer M. (2021). "Hükümet sistemleri ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi", Social Mentality and Researcher Thinkers Journal

[15] Kılınç, Z. A. (2016). "Türk Tipi Başkanlık Sistemi Tartışmaları", PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 2(3) 86-94.

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TEMEL TAŞI: HALKLA İLİŞKİLER

Öğr. Gör. Şükrü GÜVEN[1], Doç. Dr. Erhan KILINÇ[2]

[1]Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat Meslek Yüksekokulu, sukruguven@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6489-5593

[2]Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, erhankilinc@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2065-2407

ÖZET

İşletmeler ve hedef kitleleri arasında yapıcı ilişkiler kurmak, hedef kitlenin algısını etkilemek amacıyla yapılan halkla ilişkiler, kuruluşların bilgileri organize etme ve halka dağıtma faaliyetlerini kapsamaktadır. 1900'lü yılların ilk çeyreğinden sonra dünyadaki ekonomik kriz döneminde Amerika'da ortaya çıkan halkla ilişkiler kavramı günümüze kadar hızlı bir ivme kazanmış ve önemi her geçen gün artmıştır. Halkla ilişkiler yönetim kavramının vazgeçilmez bir fonksiyonu haline gelmiştir.

Dünyada üçüncü sektör olarak anılan ve her geçen önemi artan sivil toplum kuruluşları, dünyada da olduğu gibi ülkemizde pek çok konuda etkili olmaya devam etmektedirler. Herhangi bir devlet desteği olmadan faaliyet gösteren bu kuruluşlar, kâr amacı gütmez. Sivil toplum kuruluşları, insani bir amaç veya çevre koruma gibi sosyal veya politik bir hedefi ilerletmek için yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte faaliyetlerini yürütürler.

İletişimin hayatın her alanında önemli olduğu günümüz dünyasında, sivil toplum kuruluşlarında halkla ilişkiler kamuoyunun şekillenmesinde ve sonuçlarının elde edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü sivil toplum grupları üyelerini halktan seçer, onlarla büyüyebilir ve etkili iletişim yoluyla etkilerini artırabilir. Bu çalışmada sivil toplum kuruluşlarının en önemli aracı olan hakla ilişkilerin rolü ve katkısı literatür eşliğinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum kuruluşları, halkla ilişkiler, iletişim.

THE CORNERSTONE OF NON-GOVERNMENTAL ORGANİZATİONS: PUBLIC RELATIONS

ABSTRACT

Public relations, which are carried out in order to establish constructive relations between businesses and their target audiences, and to influence the perception of the target audience, include the activities of organizations to organize and distribute information to the public. The concept of public relations, which emerged in the United States during the economic crisis in the world after the first quarter of the 1900s, has gained rapid momentum and its importance has increased day by day. Public relations has become an indispensable function of the management concept.

Non-governmental organizations, which are known as the third sector in the world and whose importance is increasing with each passing day, continue to be influential in many issues in our country as well as in the world. These organizations, which operate without any government support, are non-profit. Non-governmental organizations operate locally, nationally and internationally to advance a humanitarian cause or a social or political goal such as environmental protection.

In today's world where communication is important in every aspect of life, public relations in non-governmental organizations play an important role in shaping the public opinion and obtaining its results. Because civil society groups elect their members from the public, they can grow with them and increase their influence through effective communication. In this study, the role and contribution of rights relations, which is the most important tool of non-governmental organizations, has been tried to be explained in the light of literature.

Keywords: Non-governmental organizations, public relations, communication.

1. GİRİŞ

Sivil toplum kuruluşları, kamu ile özel arasında aracılık görevi üstlenmiş, herhangi bir yerle bağlantısı olmayan otonom bir yapı içerisinde sivil toplumda önemli bir unsurdur. Kendi çalışma sahaları ilişkin konularla ve sorunların çözümü için kamuoyu oluşturma, ortak kişileri buluşturma, iyi bir itibar bırakma, kitlelerin desteğini alabilme vb. amaçlar için halkla ilişkiler çalışmalarını çok iyi yönetmek zorundadırlar. Bahsi geçen hedeflere ulaşmak, başarılı olmak için iyi bir strateji uygulanması gerekmektedir. Bu stratejinin ise temel yapısı halkla ilişkilerdir.

STK'ların uygulamaya çalıştığı halkla ilişkiler alanında sosyal medya, reklamlar, toplantı, imza günleri, lobicilik faaliyetleri, o alanda bulunan ve temeli oluşturan kitlelere yönelik eylemler bulunmaktadır. Bunlar arasında en çok kitlelerin dikkatini çekme işlevinde sosyal medya kullanımı gelmektedir. Sosyal medya kanalları örgütlenmeler, eylemler ve tartışmalar için en etkin iletişim yöntemidir.

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA HALKLA İLİŞKİLER İLE İLGİLİ LİTERATÜR BULGULAR

Sivil toplum kuruluşlarının iletişim açısından üstlendiği rolü ele alan bir çalışmada kamu yararı gözetilerek demokratik yapıyı destekleyen bir sav öngörülmüştür. Hedef kitlenin asıl amacından ayrılmadan örgütleme biçiminin iyi bir iletişim ile hedefi etkileyecek bir yapıyla hazırlanmasının da gerekli olduğu ortaya konulmuştur (Gümüş, 2004: 34).

Farklı bir çalışmada (Sülüş, 2009) sivil toplum kuruluşlarının halkla ilişkiler uygulamaları değerlendirilmiş ve sonucun olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Bu olumsuzluğun sebepleri ise; "Halkla ilişiklerin yapılacak faaliyetlerde ihtiyaç olacağının farkına varılmaması", bir başka sebep ise "yeteri kadar parasal kaynağın ve insan desteğinin olmaması". Sivil toplum kuruluşlarının temel sorunun finansal kaynak olduğu belirtilmiştir.

Başka bir çalışmada ise (Yaman, 2016) toplumun %80 civarında bir sivil toplum kuruluşuna üye olmamasından kaynaklanan gönüllülük gerektiren çalışmalarda resmi katılımcıların çok az

olduğu belirlenmiştir. Duyarlılık mefhumunun artmış olmasına rağmen sivil toplum kuruluşlarına bağlılığın az olması toplumun çekimser bir tavır içerisinde olduğu kanısına varılmıştır.

3. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ İŞLEVLERİ VE STK'LARIN TÜRLERİ

Sivil toplum kavramının akademisyenler bazında Türkiye'nin gündemine girişi 1960'lı yıllar olmuştur (Akbal, 2011). Ülkemizde uzun yıllar yöneticilerin batılılık hayranlığı sivil toplum modellerini tehlikeli olarak görülmesine ve toplumun özerkliği konusundaki uygulamaları kısıtlamalarından dolayı sivil toplum yapılanması yavaş yavaş olgunlaşmasına neden olmuştur. Gelişen ve değişen dünyada her şeyin değiştiği gibi sivil toplum oluşumları, onların siyasi ve kültürel yapıları da değişimi tabi olmuştur (Seyfi, 2016: 33).

Sivil toplum kuruluşlarının temelde iki fonksiyonu vardır. Bunlar örgütlenme ve kamusal alandır. Bu fonksiyonları siyasal, kültürel ve bireysel işlevler olarak alt başlıklarda ele alınmalıdır (Akatay ve Harman, 2014: 90).

Siyasal işlev: Demokratik bir ortam içerisinde hedef kitlenin isteklerini ve amacını iletme girişimidir. Demokratik bir ortamda söz sahibi olmak mevcut otoriteye hem yardımcı olma hem de yön verme konusunda oldukça önem arz etmektedir (Akbal & Çalı, 2008:400).

Kültürel işlev: Sivil toplum kuruluşlarının varlıklarını devam ettirebilmeleri eğitimden sanata, spordan bilime kadar her alanda toplumla iç içe olma, karar mecrası olarak bulunmasa bile toplumun bir parçası ve taşın altına eline koyan olarak bulunması yeterli olacaktır (Seyfi, 2016: 34).

Bireysel işlev: Toplum analizinde konusunda duayen olan Zygmunt Bauman, bireysel yaşamdan ortak yaşama geçişin sivil toplum kuruluşlarının temelinin oluşması olduğunu söylemektedir. Bauman, *"Acı çeken ötekilerin yoldaşlığının sağlayabileceği yegâne avantaj, her bir kişiye dertlerle tek başına savaşmanın diğer herkesin de her gün yaptığı şey olduğunu bir kez daha göstermektir"* şeklinde ifade ederek sivil toplum kuruluşlarının bireysel işlevini vurgulamaktadır (Bauman, 2005: 64).

Sivil toplum kuruluşu denildiğinde akla ilk gelen gönüllülük esasıdır. Bu esas içerisinde hizmet eden bireylere devletin herhangi bir baskısı veya talimatı yoktur (Akatay ve Harman 2014: 66). Birçok ülkede sivil toplum kuruluşlarına bakıldığında hukuki bir kişiliğe sahip olup temelinde gönüllülük olduğu görülmekte olup sivil toplum kuruluşlarının ana öğesini dernek, vakıf, sendika ve mesleki kuruluşlar oluşturmaktadır (Akbal, 2017: 131).

4. HALKLA İLİŞKİLERİN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA KULLANILMAYA BAŞLAMASI

Sivil toplum kuruluşlarının 80'li yıllarda ülkemizde oluşmaya başlamasıyla günlük hayatta konuşulur ve tartışılır hale gelmiştir. Bugün gelinen noktaya bakıldığında gelişim sürecinin çok hızlı ve değişken olduğu fark edilmektedir. Teknolojinin de desteği ile hızlı bir şeklide gelişen STK'lar her türlü gelişme ve olaylar için tepki gösterme, destek verme ve öneriler sunuma gibi eylemleri gerçekleştirilebilmektedirler (Biber, 2006: 22).

Cumhuriyet döneminin kendi topladığı aydınlarla sivil toplumu oluşturma çabalarıyla bir burjuva sınıfı ortaya çıkarılmıştır. Dışarda toplumun istek ve taleplerini üst makamlara iletmeye ve baskı unsuru olan veya olacak uygulamalara dur diyecek bir sivil toplum yapısı oluşurken, ülkemizde üst makamların taleplerinin topluma ulaşmasını sağlayan bir yapı oluşturulmaya çalışılmıştır (Akbal, 2017:126).

Hükümetler nezdinde veya özel sektörde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları varlıklarını sürdürebilmeleri, ekonomik olarak ayakta kalabilmeleri, hedef olarak belirledikleri kitlelerden destek ve gönüllü üyeler kazanabilmeleri için halkla ilişkilerin önemini iyi bir şekilde benimsemişlerdir. Bu öneme binaen halkla ilişkilerin tüm ilkeleri bütün kapıları açan bir anahtar özelliğindedir (Boztepe, 2014:150).

5. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA HALKLA İLİŞKİLER İLKELERİ

Bireysel ve örgütsel yapılarda büyük öneme haiz olan halkla ilişkiler ilkeleri, temel doktrin için vazgeçilmez bir unsurdur. Temel olarak görülün bu ilkeler sivil toplum kuruluşu üyeleriyle birlikte hizmet edilmek istenen hedef topluma daha faydalı olabilmenin ufkunu açmaktadır (Dutta-Bergman, 2005: 271). Bu ilkeler:

5.1. Dürüstlük İlkesi

Dürüst olmak her zaman inandırıcı olmayı ve başarı oranının artmasına sebep olmaktadır. Halkla ilişkiler uygulamalarında dürüstlük hedef kitlelerde yönetimlerin ve çalışanların güveni kazandırmaktadır. Yapılan çalışmalarda, araştırmalarda, programların planlanmasında ve mesajların verilmesinde dürüstlük ilkesi çerçevesinden ayrılmamak başarı oranını arttırmaktadır (Asna, 1993:203). Halkla ilişkiler bireysel ve toplumsal yapılacak her türlü çalışmanın ve uygulamaların kapsamında sorumluluğu almayı ve yapılan çalışma ve uygulamaların sonuçlarının hesabını vermekle yükümlü olarak görülür (Kalyon, 2006: 159).

Genel olarak sivil toplum kuruluşları zaman içerisinde siyasal ve sosyal karmaşıklıklar durumunda dürüstlük ilkesinden taviz vermeyerek mevcut üyelerinde, iş birliği içinde olduğu kişi ve kuruluşlarda ve gönül bağı olanlarda herhangi bir tereddütte meyil vermemelidir. Sonuçta sivil toplum kuruluşlarının hizmet çerçevesi amme olduğundan dürüstlük ilkesinden ayrılma gibi bir lüksü yoktur. Asna'nın ifadesiyle dürüstlük *"gizlisi kapaklısı olmayan bir CAM EV"* gibi olmalıdır (Asna, 2012;110).

5.2. Tarafsızlık ve Eşitlik İlkesi

Hizmet veren ve üretim yapan her meslek grubu kurallara uymadan, sorumluluk almadan faaliyet içinde bulunması mümkün değildir. Hitap edilen her kesimi korumak, sosyal yapının bir parçası olarak sorumluluk alma ve beraber çalıştıklarıyla birlikte sorumluluk üzerinde çaba gösterme zorunluluğu vardır (Kalyon, 2006:157).

Etik olarak hizmet veren bütün kurumlar tarafsız kalma ilkesine bağlı kalmak zorundadırlar. Lakin kamu kurumlarında bu kuralı yüzde yüz uygulandığını söylemek çok zordur. Torpil, adam kayırma vb. durumlar kamu kurumlarında sıklıkla rastlanmaktadır. Bu nedenle kamu kurumlarında tarafsızlık ve eşitlik ilkesinin tam olarak uygulandığını söylemek doğru olmayacaktır (Tarhan, 2011:208). Fakat sivil toplum kuruluşlarında yapılan hizmetin

gönüllülüğe dayanması ve sürdürülebilir olması tarafsızlık ve eşitlik ilkesine tam uyum içerisinde olmak zorundadır.

5.3. Üye Menfaati İlkesi

Sivil toplum kuruluşlarının kurulum felsefesinde üyelerine ve üyelerinin etkili olduğu kitlelere katkı sağlama vardır. Yapılan bu katkılar hayatı, işleri ve sosyal ilişkileri düzenleme, yönlendirme yapmaktadır. Hizmeti sunan kurum ya da kişiler, temeli insana değer verme hususu olan halkla ilişkilerin bu doğrultuda işlenerek menfaat sağlayacak şekilde hareket etmelidir. Her şeyi ile saydam bir şekilde hesap verebilen sivil toplum kuruluşları, mensuplarının aidiyetinin ve menfaatinin olacağı şekilde hareket etmelidir. Alacağı kararlar ve uygulamalar içerisinde mensuplarının aktif şekilde rol almasını sağlayabilirse, kuruluşun ileri dönemlere daha sağlam, daha güçlü bir şekilde hizmete devam etmesini sağlayacaktır (Tarhan ve Bakan, 2013: 322,33).

5.4. Tutarlılık İlkesi

Bu ilke sivil toplum kuruluşlarının söylemleri ile uygulamaları arasındaki tutarlılığı kapsamaktadır. Tanım itibariyle tutarlılık, kurumun ya da kişinin yansıttığı söylemler ile aynı kurumun veya kişinin yapmış olduğu uygulamalar arasında ne kadarlık bir benzerlik olduğunun sorgulanmasını belirtmektedir. Tutarlılık ilkesini, hizmet verilen alanda olumsuz bir düşüncenin ortaya çıkmaması için hizmetin başından sonuna kadar göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Tarhan ve Bakan, 2013:39).

Tutarlılık ilkesi günümüz teknoloji dünyasında daha da önem kazanmaktadır. Sosyal medya tutarlılığı öyle zorunlu hale getirmiştir ki bir söylemin veya bir paylaşımın ortaya çıkartacağı olumsuz bir durumdan dolayı milyonlarca insandan özür beyanı sunmak zorunda kalınabilir. Facebook'un sahibi Mark Zuckerberg kullanıcıların bilgilerinin güvenliğinde herhangi bir ihlalin olamayacağını belirtmesine rağmen 2018 yılında ortaya çıkartılan ihlal skandalı karşısında bütün kullanıcılardan özür dilemiş fakat bu özür 60 milyar dolar gibi bir hisse kaybına neden olmuştur.

5.5. Süreklilik İlkesi

Halkla ilişkiler uygulamaları uzun dönemleri kapsayacağı düşüncesi sivil toplum kuruluşlarının hizmet ettiği alanlarda yaptıkları faaliyetler ve verdikleri mesajlarla olumlu bir izlenim bırakarak sürekliliği sağlamaları gerekmektedir (Tarhan ve Bakan, 2013: 40). Bu sürekliliğin devamı için hizmet alanları doğrultusunda her türlü olaydan haberdar olmaları, bu konularda bilgilendirme yapmaları ve gerekirse kamuoyu oluşturma konusunda gerekli girişimleri yapmalıdırlar. Sivil toplum kuruluşları her daim göreve ve hizmete hazır, her an ve her ortamdan ulaşılabilme unsurları da süreklilik için önemlidir (Boztepe, 2014: 129)

5.6. Kurumsal Destek ve Bireysel Yetkinlik İlkesi

Temelde bu iki unsur birbirini tamamlamaktadır. Yapılacak olan işin teori ve uygulamasına sahip olan sivil toplum kuruluşları, bu olgunluğuyla kurumu etki alanında faydalı bir durumda tarif edebilecektir. Kişisel yetkinlik, halkla ilişkilerde görev verilmiş personelin olduğu konumla ilgili bilgi ve deneyimin sahip olunmasıyla ilgilidir. Kurumsal destek belirlenmiş

kişilerin yetkinliklerini ortak kullanmasıyla kurum içerisinde destek kültürünü oluşturma işlevidir. Bundan dolayı sivil toplum kuruluşları sunacakları hizmet veya ürünler için her zaman destek felsefesi içerisinde olmalıdırlar (Tarhan ve Bakan, 2013: 41).

Sivil toplum kuruluşlarının hizmetlerini daim olması, varlıklarını sürdürebilmeli ve hedeflerine ulaşabilmeleri düzenli ve sıkı çalışmayla olacaktır. Halka ilişkilerin önemine binaen sadece bu konuda görevlendirilmiş olanlar değil, kuruluşun tüm çalışanlarının yapacağı katkılarla kurumsal bir destek ortaya çıkacaktır (Sabuncuoğlu, 2013: 76).

5.7. Gönüllülük İlkesi

Gönüllülük ilkesi, içinde yaşanılan topluma karşı duyarlı olarak, toplumun bütünlüğünü kapsayacak şekilde huzurun ve refahın sağlanmasını ifade etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarına yardımcı olmak veya kuruluş bünyesinde çalışma isteği isteyerek veya gönüllü olma ilkesine dayanmaktadır. Gönüllük ilkesi bir ihtiyaçtan doğmadığı için yapılan işte istek, gönül rahatlığı, güler yüzlülük olmakla beraber herhangi bir menfaat söz konusu değildir (Akın ve Erdem, 2004, 57).

6. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARINDA HALKLA İLİŞKİLER MİSYONU

Sivil toplum kuruluşlarında yapılan hizmet ve faaliyetler genelde farkındalık oluşturarak, hedef kitlenin bakış açısını değiştirmesine, farklı kesimlerden destek alınmasına, olumlu bir imaj bırakılması vb. hedefleri kapsamaktadır (Boztepe, 2014: 162). Bahsi geçen hedefler de halkla ilişkiler alanının temel hedefleri ile örtüşmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının varlıklarını sürdürebilmesi için planladıkları süreler içinde gerçekleştirmek istedikleri ve ulaşmaya umut ettikleri belirli amaçları vardır. "*Örgütün bir bütün olarak gerçekleştirmeye çalıştığı geleceğe yönelik ekonomik ve sosyal bir nitelik taşıyan kararları*" şeklinde belirtilen örgütsel amaçlar soyut-somut, maddi-manevi veya sosyal-beşeri nitelikte olabilmektedir (Dinçer, 1998: 135-137).

Sivil toplum kuruluşlarının oluşumda ortaya konan amaçlar ilk etap da belirlenen çerçeve içerisinde iken, ilerleyen dönemlerde kuruluşun iç çalışma yapısında oluşabilecek karmaşıklıklar amaçları da etkilemektedir. Eğer temel amaçlar da hedeflenen unsurların dışına çıkıldığı zaman kuruluş çatışı altında ne için bir araya gelindiği karmaşası oluşmakta ve bunun sonucunda da kişisel amaçlar kuruluşun amaçları önüne geçmektedir (Biber, 2006:55).

Kuruluş amaçları büyük katılımlarla oluşturulmuş olsa dahi, algılama şekli tüm katılımcılarda aynı olmayacaktır. Duyarlılık konusunda belirlenmiş bir konu için oluşturulan amaç, bazı üyelerin vizyonu, eğitim seviyesi, yaşama bakış açısına göre farklı algılanacaktır. Hal böyle olunca kuruluşun temel amaçları üzerinde birlikteliğin oluşumu kısmen de olsa zorlanmaktadır. Birlikteliğin oluşması veya zoraki birliktelik kuruluş motivasyonunun oluşumunu da zorlaştıracaktır. Motivasyonun oluşmaması verimliliği düşürmekte ve amaçların sadece sözden öteye gidemeyeceğini göstermektedir.

Halkla ilişkiler personellerinin ve birimlerinin kuruluş amaçlarına uygun şekilde oluşturacağı politikalar hem kuruluş bünyesinde görev alan bireylerin hem de kuruluşun hedef kitleleri üzerinde güveni sağlayacak, yapılacak hizmetlerin daha verimli olmasına da yardım edecektir (Tarhan ve Bakan, 2013: 30).

Sivil toplum kuruluşları içerisinde oluşturulacak kampanyaların halkla ilişkiler tarafında şu amaçlar:

- Kamuoyu desteği
- Farkındalık
- Tutum değişikliği
- Üyelerin ve sempatizanların desteğini kazanmak
- Olumlu bir imaj oluşumu
- İtibar yönetimi vb. amaçlar göz önünde tutulmalıdır (Boztepe, 2014: 162).

7. SONUÇ

Gönüllülük esasına dayanan sivil toplum kuruluşları kamu ve özel sektörlerden sonra bir sivil toplum alanı olarak kabul görmektedir. Toplum yararını amaçlayan bir yapı içerisinde olan sivil toplum kuruluşları varlıklarını sürdürebilmeleri açısından hedef olarak belirledikleri kitlelerden onay ve destek almaları, finansal kaynak bulabilmeleri gibi konularda iletişim açısından sürecin iyi yönetilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede bakıldığında halkla ilişkilere duyulan gereksinim daha da belirgin hale gelmektedir.

Sivil toplum kuruluşlarının halkla ilişkiler çalışmalarında asıl öge, kuruluşun hedef kitleleri ile hatta bu hedef kitle içerisinde özellikle bağışta bulunan kesim arasında olumlu açıdan sıkı bir ilişkinin oluşturulması, bu ilişkinin sürdürülebilir olması açısından stratejik planlamaların yapılması gerekmektedir. Böylelikle finansal desteğin tam ve sürekli olması sağlanmış olacaktır.

Sivil toplum kuruluşları varlıklarını devam ettirme konusunda her ne kadar finansal destek konusunda çalışmalar yapsa da asıl işlevi ikinci plana atmamalıdır. Toplumsal konularda verilecek destek, bilinçlendirme, toplumun o konuda eğer gerekiyorsa tutumunun değişiminde rol oynama, kamusal destek verme vb. konularda temel görevlerini yaparken halkla ilişkileri çok iyi bir şekilde planlayarak çalıştırmalıdır. Asli görevini tam olarak yerine getiren bir sivil toplum kuruluşu iyi bir imaj oluşturarak toplum nezdinde kabul görür. Kabul gören bir kuruluşun destekçisi ve gönüllülük esasında yardım almaları da artar.

KAYNAKÇA

Akatay, A. ve Harman, S. (2014). Sivil Toplum Kuruluşları, Yönetim, Yönetişim ve Gönüllülük. Bursa: Ekin Yayınevi.

Akbal, İ. (2011). Hukukçul "Rınd "N Hegel'e Sivil Toplum Devlet İlişkileri: Sivil Toplumun Siyasi Anlamda Kurtuluşu. Muhafazakâr Düşünce, Gelenekten Geleceğe, 39.

Akbal, İ. (2017). Sivil Toplum Düşüncesi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Kamu Yönetiminde Karar Alma Üzerine Etkisi. Konya: Çizgi Kitabevi

Akbal, İ., Çalı, H., (2008). Çevreci Sivil Örgütlerde Sivil İtaatsizlik Uygulamaları ve Greenpeace Türkiye Örneği. V. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi. Çanakkale

Akın, F. ve Erdem, T. (2004). Sivil Toplum Kuruluşları Üzerine Bir Araştırma: Konya Örneği. Amsterdam: Türkevi – Akça Konak Yayınları.

Asna, A. (1993). Public Relations Temel Bilgiler. Der Yayınları, 203 s, İstanbul.

Asna, A. (2012). Kuramda ve Uygulamalara Halkla İlişkiler. (2.Baskı). İstanbul: Pozitif Yayınları.

Bauman, Z. (2005). Bireyselleşmiş Toplum. (Çeviren: Yavuz Alogan). İstanbul. Ayrıntı Yayınları

Biber, A. (2006). Sivil Toplum Örgütlerinde Halkla İlişkiler, Nobel Yayınları, Ankara.

Boztepe, H. (2014). Sivil Toplum Kuruluşlarında Halkla İlişkiler: Kurumsal Web Sayfalarının Bağışçı İlişkileri Açısından Fon Sağlama Aracı Olarak Kullanımı. Erciyes İletişim Dergisi, 3(4), 150-168.

Dinçer, Ö. (1998). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. 5. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları

Dutta-Bergman, Mohan J. (2005). Not So Civil After All. Civil Society and Public Relations, 267-289

Gümüş, K. (2004). Yakın Tarihimizde STK Hareketinin Gelişimi Ve Kamu Sivil Toplum Kuruluşları İlişkisi. İstanbul, Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Yazıları, (3).

Kalyon, Y. (2006). Halkla İlişkiler. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Sabuncuoğlu, Z. (2013). İşletmelerde Halkla İlişkiler. Bursa: Aktüel Yayıncılık

Seyfi, M. (2016) Sivil Toplum Kuruluşlarında Storytelling. İstanbul: Pales Yayınları

Sülüş, T. (2009). Sivil toplum örgütlerinde halkla ilişkiler (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ.

Tarhan, A. ve Bakan, Ö. (2013). Belediyelerde Halkla İlişkiler ve Vatandaş Algısı. Konya: Litetarük Academia.

ULUSLARARASI MUHASEBE ALANINDAKİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE'DEKİ MUHASEBE EĞİTİMİNE ETKİLERİ

Doç.Dr. Ali ANTEPLİ[1], Öğr. Gör. Memiş KARAER[2]

ÖZET

Dünyadaki etkilerinin çok ciddi anlamda hissedildiği küresel salgınlar, son yıllarda ülke ekonomilerinde daralmalara ve lojistik zincirinde kırılmalara neden olmuştur. Salgınların olumsuz etkilerinin sonucunda ekonomik alanlarda kalifiye insan gücüne olan ihtiyaç son derece önem kazanmıştır. Bu bağlamda muhasebe mesleğine giden yolda, ön lisans ve lisans düzeyinde eğitim veren okullarda yetiştirilen ara elamanların niteliği ve verimliliğinin önemli bir kriter haline geldiği ve muhasebe eğitiminin uluslararası kriterlelere uygun olarak yapılmasının gerekliliği kıymete değer hale gelmiştir. Gelişmiş ülkelerin eğitim sistemlerinde, mesleki eğitime verilen önemin altında yatan en önemli nedenlerin başında sanayinin taleplerinin karşılanmasıdır. Bilginin önemli bir sermaye unsuru olarak görüldüğü günümüzde, kalifiye işgücüne sahip ve faydalı bilgiye hızlı ulaşan toplumların dünyanın geleceğinde söz sahibi olacağı öngörülmektedir. Küresel rekabetin çok önemli bir avantaj sağlama aracı olarak görüldüğü günümüz dünyasında, mesleki eğitimden beklentiler de önemli bir öncelik haline gelmiştir. Bu bağlamda, mesleki eğitimin verimliliği üzerinde, gelişen bilişim teknolojilerinin de katkısıyla sürekli revizyonlar yapılarak, daha mükemmele ulaşma arzularının ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

Bu bildiri, uluslararası muhasebe alanındaki gelişmelerin tarihsel süreci ve Türkiye'deki muhasebe eğitimi ile muhasebe mesleğine uzanan yolda, uluslararası muhasebe alanındaki gelişmelerin Türkiye'deki muhasebe eğitimine ve mesleğine olan etkilerinin neler olduğuna yönelik yapılan bir çalışmadır. Küresel anlamdaki muhasebe alanındaki gelişmelerden, Türkiye'nin etkileşim ve uyumlaştırma çabalarının neler olduğunun ortaya konulması, Bu bağlamda muhasebe eğitimi ve muhasebe mesleğinin gelişiminin Türkiye'deki tarihsel süreci ve mevcut durumu incelenerek, uluslararası gelişmelerin etkilerinin yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

[1] Selçuk Üniversitesi, Beyşehir AA İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, ali.antepli@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9939-2443

[2] Selçuk Üniversitesi, Akören MYO, Muhasebe ve Vergi Programı, mkaraer@selcuk.edu.tr, Orcid:0000-0001-5187-3790

Anahtar Kelimeler: Muhasebe eğitimi. Muhasebe mesleği. Muhasebe standartları.

Abstract

Global epidemics, which have been encountered in recent years and have had a very serious effect all over the world, have caused contractions in the economies of the countries and breaks in the logistics chain. As a result of the reflections of all these negative factors, the demand for trained manpower in every field has come to the fore. In the education systems of developed countries, one of the most important reasons underlying the importance given to vocational education is meeting the demands of the industry. In today's world, where knowledge is seen as an important capital element, it is predicted that societies with qualified workforce and quick access to useful information will have a say in the future of the world. In today's world, where global competition is seen as a very important means of gaining advantage, expectations from vocational training have also become an important priority. In this context, it is observed that the desire to achieve more excellence has come to the fore by making constant revisions on the efficiency of vocational education, with the contribution of developing information technologies.

In this study, the effects of new developments in the field of international accounting on accounting education in Turkey were evaluated and the compatibility of accounting education in Turkey with international regulations was analyzed in the perspective of the importance of vocational education by industry.

Keywords: Vocational Education, Accounting Education, International Accounting.

1. Giriş

Muhasebe kelimesi hesap kökünden gelen bir kavram olup, İşletmenin sahip olduğu varlıklar ve kaynaklarda değişime yol açan mali olayları kaydeden, sınıflandıran, raporlama ve analiz yapan bir bilgi sistemi olarak tanımlanmaktadır. Muhasebe tarihinin başlangıcında ilk kayıtların M.Ö. 3600'lü yıllarda tutulduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, muhasebede kullanılan bazı kavramların eski Yunan ve Roma dönemlerinde kullanılmış olduğu yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Muhasebe tarihi hakkında yapılan incelemelerde çift kayıt yönteminin 14. Yüzyılda kullanılmış olduğu görülmektedir. 1340 yıllarında ortaçağ İtalya tacirlerinin defterlerinde ticari alışveriş kayıtlarında çift taraflı kayıt yönteminin uygulandığı görülmektedir (Akdoğan ve Aydın, 1987: 65). Muhasebenin çok basit bir şekilde bile olsa ‘’mübadele’’ yani takas diye tanımlanan ticari ilişkiler sonucunda ortaya çıktığı ve insan ihtiyaçlarının artması ve dolasıyla ticaretin gelişmesi sonucunda hızla geliştiği görülmektedir.

Babil dönemine ait bulunan belgelerde ise ticari faaliyetlere ilişkin yapılan kayıtların çivi yazısı kullanılarak kilden yapılmış levhalar üzerinde tutulduğu anlaşılmaktadır. Bunlar ticari faaliyetlerin kayıt altına alınmasına yönelik olarak tespit edilen en eski belgelerdir(Koç Yalkın, 2010:9). Abdullah İbn-i Muhammed'in 1363 yılına ait Risale-i Felekiyye (Kitab-us Siyagat) adlı el ile yazılan eserinde bugünkü çift taraflı kayıt düzeninden bahsedilmektedir. Söz konusu eserde devlet muhasebesi ve kayıt düzenini teferruatlı bir biçimde anlatılmaktadır(Karasioğlu, 2015:16).

20. yüzyılın başlarında muhasebe konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Alman Profesör Schmalenbach tarafından 1919 yılında yapılan çalışmalarda, hesapların yeni bir tasnife tabi tutulduğu görülmektedir. Bu tasnifin bugünkü hesap planlarının oluşturulmasına dayanak olduğu anlaşılmaktadır. Son yıllarda ise dijital çağın gereksinimlerine ayak uyduran muhasebe, bilgisayar destekli paket programların devreye girmesiyle teknolojik bütünleşmeye dönüşmüştür. Ayrıca muhasebe, muhasebe organizasyonu ve yöntemi ile kayıt işleri birbirinden ayrılmış, organizatörler, uzman muhasebeciler gibi sınıflar oluşmuştur(Küçüksavaş, 2010:14). 1970'li yılların başında uluslararası şirketlerin ticareti, muhasebe standartları oluşturulmasına yol açmış ve 2000'li yıllarda tüm dünyada uygulanabilir hale gelmiştir.

Dünyanın karşılaştığı ilk finansal kriz olan 1929 ekonomik buhranına tepki olarak Amerika Birleşik Devletlerinde 1930'lu yılların başlarında çıkarılan Menkul Kıymetler Yasası ve Menkul Kıymetler Borsası Yasası ile bugünkü uluslararası muhasebe standartlarının ilk adımlarının atıldığı görülmektedir. Yürürlüğe konulan bu yasaların uygulanmasını ve denetlenmesini sağlamak üzere kurulmuş olan SEC (Securities and Exchange Commission), kuruluşundan itibaren muhasebeyle ilgili dokümanlar yayınlamasına rağmen muhasebe standartlarının belirlenmesindeki rolü daha çok denetim ve gözetimle sınırlı kalmıştır(Başpınar, 2004:42-43).

Uluslararası arenada ekonomik yatırımları olan işletmelere ait finansal tabloların ilgili kişi ya da kurumlara etkin ve verimli bilgiler sunabilmesi için finansal verilerin; anlaşılabilir, gerçek ve karşılaştırılabilir olması gerekmektedir. Bu amaca yönelik olarak, en başta gelişmiş ülkelerdeki muhasebe organizasyonları, özel sektör ve ekonomik işbirliği kuruluşları ihtiyaç olarak görülen uluslararası muhasebe standartlarının oluşturulmasına yönelik çalışmaları başlatmışlardır. Bu çalışmalar çerçevesinde, 1973 yılından itibaren dünya ülkelerindeki aşağıdaki muhasebe örgütleri kurulmuş ve uluslararası muhasebe standartlarının oluşturulmasında öncülük etmişlerdir.

- Yeminli Mali Müşavirler Enstitüsü (Avusturalya-Kanada)
- Denetimciler Enstitüsü (Chamber of Auditors)- (Almanya)
- Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirler Enstitüsü,(ABD-İngiltere-Galler-Japonya)
- Yerel Muhasebeciler Enstitüsü (Mexican Institute of Public Accountants, IMCP)- Meksika
- Tescilli Denetimciler Enstitüsü (Netherlands Institute of Registered Auditors, NIVRA) - Hollanda
- Uluslararası Muhasebe Standartları Komitesi (International Accounting Standards Committee, IASC)- Fransa

Küreselleşen dünyada ticaretin hızlanması ve teknolojik ilerlemelerin etkisiyle muhasebe standartlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalara ekonomik gelişme seviyesi yüksek ülkelerin katıldığı ve bunları gelişmekte olan ülkelerin izlendiği görülmektedir. IASC tarafından uluslararası muhasebe standartlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar 2000'li yılların başlarına karar sürmüştür. 2001 yılında ise IASC'ın görev ve yetkileri Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu'na (IASB) devredilmiştir. Görevi devralan IASB, o güne kadar yayınlanan muhasebe standartlarında değişiklikler yaparak ve bir takım yeni standartları Uluslararası Finansal Raporlama Standartları adıyla yayınlamış ve bu alandaki denetim mekanizması olarak görevini sürdürmüştür. Ayrıca Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu Vakfı (International Accounting Standards Committee Foundation, IASCF) bu süreçte işletmelerin yayımlanana bu standartları kullanımını zorunlu hale getirmiş ve denetim görevini sürdürmüştür(Ağca ve Aktaş, 2007:18). Uluslararası Muhasebe Standartlarının amacı, uluslararası düzeyde bir muhasebe dilinin konuşulmasını sağlamak için işletmelerin finansal raporlamalarında kullanacağı usul ve esasları belirlemektir. Muhasebe Standartları ekonomik alanda faaliyet gerçekleştiren tüm sektörlerde uygulanabilecek şekilde hazırlanmış olmasına rağmen bazı standartların sektöre has özellikte düzenlendiği görülmektedir(Arzova ve Poroy, 2006:135).

Dünyada uygulamaya konulan muhasebe standartlarının Türkiye'deki alt yapı çalışmaları ve gelişiminin başlangıcı 1989 yılında 3568 sayılı serbest muhasebeci ve mali müşavirlik kanunun çıkarılmasıyla başlamaktadır. Daha sonra Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu'nun(TMSK), Sermaye Piyasası Kanununa eklenen bir maddeyle1999 yılında kurulmasıyla bu süreç devam etmiştir. TMSK, Uluslararası alanda muhasebe standartlarına entegrasyonun sağlanması

amacıyla, yürürlükte olan Uluslararası Muhasebe Standartlarının Türkçeye tercümesini yaparak, TMS/TFRS ve KOBİ TFRS adı altında düzenlemiş ve uygulamaya koymuştur. Bu süreçte zorunlu denetim uygulaması halka açık şirketler, bankalar ve sigorta şirketlerini de kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. TMS/TFRS'ler halka açık anonim şirketler, sigorta şirketleri ve bankaların finansal tablolarını düzenlenmesinde 2005 yılı başlangıç yılı olarak belirlenmiş ve kullanımı zorunlu tutulmuştur. Ayrıca 2013 yılından itibaren sermaye şirketlerinin bağımsız denetime tabi olacağı zorunlu hale getirilmiştir.

Sermaye Piyasası Kurulu bu süreçte, IFRS ile uyumlu standartlar içeren 25 nolu "Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları Hakkında Tebliği", 2003 yılında yürürlüğe koyarak uyumlaştırma çalışmalarına başlamıştır. Tebliğin içeriğinde 33 adet standart bulunmaktadır. Bu tebliğ ile, borsaya kote olmuş aracı kurumlar, portföy yönetim şirketleri ve konsolidasyon kapsamındaki diğer şirketlerin standartları uygulaması zorunlu tutulmuştur (Başpınar, A. 2004:49).

Türkiye'deki muhasebe uygulamalarının tarihsel süreçteki gelişimine bakıldığında farklı ülke muhasebe uygulamalarında etkilendiği görülmektedir. Bu etkilerin daha çok ekonomik ve siyasi ilişkilere göre yakınlaştığımız ülkelerle olduğu anlaşılmaktadır. 2011 yılında yeni Türk Ticaret Kanunun kabul edilmesiyle Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu kurulmuş ve TMSK'nın yetkilerini devralmıştır. KGK'nın kanunla belirlenen yetki ve görev alanlarının çerçevesinde, yatırımcıların hak ve çıkarlarını korumak, denetim raporlarının doğru ve bağımsız olarak hazırlanmasına ilişkin kamu yararını gözetmektir. Kamu Gözetimi ve Denetimi Kurumu finansal tablo kullanıcılarının hak ve menfaatlerini gözetmek adına işletmelerin yayınlamış olduğu finansal raporlardaki bilgilerin anlaşılabilir, gerçek ve zamanında sunum gibi önemli özellikleri taşıyıp taşımadığının denetimini yapmaktadır. Bu kapsamda başta büyük sermayeli anonim şirketler olmak üzere borsada işlem gören şirketler, bankacılık sektöründe faaliyette bulunan finans kurumları ve sigorta şirketlerinin denetimi KGK'nın yetki alanına girmiştir.

Sosyal devlet özelliğinin gereği olarak devlet tarafından yetki ve sorumlulukları belirlenen kamu gözetiminin esası, yapılan bağımsız denetim faaliyetlerinin yürürlükteki yasal mevzuata ve standartlara uygunluğunun denetlenmesidir Bağımsız denetim, işletmelerin finansal tablolarının ve diğer finansal bilgilerinin, finansal raporlama standartlarına uygunluğu ve doğruluğu konusunda, bağımsız denetim teknikleri uygulanarak denetlenmesi ve raporlanmasıdır. Bu bağlamda Türkiye'de Kamu Gözetimi Kurumunun kurulması süreci Türk Ticaret Kanununda bağımsız denetim alanını düzenlemek amacıyla 2 Kasım 2011 tarihinde kurulmuştur(kgk.gov.tr). Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu, işletme

ile ilgili tarafların ihtiyaç duydukları finansal bilgilerin düzenlenmesindeki usul ve esasların çerçevesini düzenlemek ve bunların denetlenmesini sağlayacak standartlar oluşturmak, dolayısıyla etkin bir kamu düzeninin sağlanabilmesi ve sürdürülebilirliğinin gerçekleştirilmesi misyonu ile kurulmuş idari özerkliğe sahip bir kurumdur. Dünya ile entegrasyonun sağlanabilmesi amacıyla muhasebe alanındaki yeni gelişmelerin Türkiyede uygulanabilirliğinin sağlanması için gündemdeki konular taslak metinler şeklinde KGK'nın internet sitesine konulmakta ve ilgili paydaşların görüşlerine başvurulmaktadır. İlgili tarafların görüşleri alınarak hazırlanan yasa ve yönetmelikler kanunlaştırılarak resmi gazetede yayınlanmakta ve yürülüğe konulmaktadır. Bu kapsamda Faizsiz finansa kuruluşlarının da talepleri göz önüne alınarak bu alandaki muhasebe standartlarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır.

2. Türkiye'de Muhasebe Eğitiminin Tarihsel süreci ve Muhasebe Mesleğinin Mevcut Durumuna Genel Bakış

2.1. Türkiye'de Mesleki Eğitimin Süreci

Türkiye Cumhuriyet'inin kurulması ile mesleki Eğitime verilen önem artmış, mesleki eğitim kurumları okullara bağlı birer yapı haline getirilmiştir. Özellikle de 1920 1930 yılları arasında mesleki eğitim artık bir devlet politikası şeklini almıştır. Bir ülkenin Mesleki Eğitiminin yapısının o ülkenin istihdam ve kaliteli iş gücündeki artışa katkıda bulunması sebebiyle ülke ekonomisinde önemli bir yere sahip olması gibi özellikleri bulunması bu yapının küresel anlamda tüm ülkelerin ilgisini çeken bir tartışma konusu haline gelmesini sağlamıştır. Ülkeler ekonomilerinin hareketlerini analiz ederlerken mesleki ve teknik eğitimi de baştan revize ederler. Buradan da anlaşılacağı gibi ülkelerin mesleki ve teknik eğitime verdikleri önem kendi kalkınma düzeyleri ile doğru orantılıdır.

1926-1940 dönemi Alman ekolünün etkili olduğu dönemdir. Alman Ticaret Kanunun çevirisi olarak 1926 yılında yayınlanan Türk Ticaret Kanunu, şirket hesaplarının tutuluşu, hesap dönemleriyle sınırlı olarak envanter çalışmaları, bilanço ve kâr zarar tabloları ile ilgili düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler muhasebe uygulamalarını etkilemiştir. 1933 yılından itibaren devletin ekonomik hayatta yer almasını sağlamak üzere kurulmaya başlanan İktisadi Devlet Teşekküllerinden "Türkiye Sanayi ve Maden Bankası", "Sümerbank" ve bunların bağlı kuruluşlarının muhasebe organizasyonları ile ilgili çalışmalar muhasebenin gelişiminde önem taşımaktadır. Sümerbank işletmelerinde kullanılmak üzere Almanlar tarafından geliştirilen maliyet muhasebesi uygulamaları, giderlerin, çeşitlerine, gider yerlerine ve mamullere göre dağıtımının yapılması gider dağıtım tablolarının düzenlemeye girmesi

maliyet muhasebesinin de temellerini oluşturmuştur. Bu çalışmalar kamu ve özel sektörde maliyet muhasebesi uygulamalarını gündeme getirmiştir. Aynı dönemde faaliyette bulunan banka ve sigorta işletmelerinin denetimi önem arz etmeye başladığından bu kurumların bilanço ve kâr-zarar tablolarının formatları düzenlenmiş ve uygulamaya konulmuştur.(Hiçşaşmaz; Muhasebenin Teorisi ve Teknik Yapısı, s.61).

Bu gelişmelerin diğer bir sonucu olarak da yükseköğretim kurumlarında Ticaret Mektepleri, Hendese-i Mülkiye Mektebi, Sanayi-i Nefise Mektebi gibi mesleki teknik yüksekokulları kurulmuştur. Kendine yetmeyi başarabilen, üretimde verimli olma gibi anlayışlar da Ziraat Mekteplerinin ortaya çıkmasına sebep oldu. II. Meşrutiyet döneminde ise yine Tazminat dönemine dayanan mesleki eğitim hareketliliği yüzyılın gerekliliğine ayak uyduracak şekilde biçimlendirilmiştir.

Türklerin eğitim ve sosyal yönden çok etkili olan bir işleyişi olan ahilik, Arapça "kardeş" anlamına gelen "ahi" kelimesinden Türklere geçmiştir. Ancak Divanı Lügatit Türk'te "ahi" 'kelimesinin eli açık, cömert manasında "Akı"dan geldiği kaydedilmektedir.(Ekinci, 1991)

Ahi birliklerinin nerede ve ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, bazı tarihi olaylar bu birliğin kuruluşu, gelişmesi ve çözülmesi hakkında fikir vermektedir.(Bakır, 1991).

Ahiler bir birlik halinde görülmektedirler ve bu birliklerin nereden geldikleri hakkında iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri, Ahiliğin bir teşkilat olarak tarihte ilk kez Abbasi halifesi En Nasrlidinillah tarafından İslam topluluklarında kurulmaya başladığı görüşüdür. Bu teşkilatlanmanın da Türk topluluklarına geçmesi X. Yüzyıla dayanmaktadır. Zamanının ilk Müslüman Türk Devleti olarak bildiğimiz Karahanlılar'ın ahilik teşkilatlanmasını ilk kabul eden Türk topluluğu olduğunu söyleyebiliriz.

Ahilik teşkilatlanmasının Türk devletlerine nasıl geçtiği ile ilgili diğer bir düşünce ise; kelime benzerlikleri ve kelimelerin kaynakları üzerine çalışma yapan bilim adamlarına göre Ahilik kelimesi Bizans loncalarının bir devamı olduğunu kabul etmişlerdir.

Ancak, ahi birlikleri üzerinde yapılan araştırmalar çoğaldıkça gerçek biraz daha aydınlığa çıkmakta ve bu iddiaların hiçbir temele dayanmadığı anlaşılmaktadır (Ekinci, 1991). Buna göre Ekinci ahilik teşkilatının tamamen Türklere ait olduğunu ifade etmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren mesleki eğitim modernleşme, kalkınma adına yapılan çalışmalarda daha planlı ve sistematik bir halde ele alınmaya başladı. İlk olarak sanayileşme politikamızın bir sonucu olarak nitelikli iş gücüne duyulan ihtiyacın artmasıyla mesleki eğitim bir zorunluluk halini aldı. Açılan Ticaret mektebinden ziyade terzilik okulları, balıkçılıkla ilgili okullardan aşçılık mekteplerine, marangozluk okullarından inşaat teknik meslek liselerine dek birçok mesleki eğitim kurumu açıldı. Ayrıca özel olarak kızların eğitimine öncelik veren kız

meslek liseleri ağırlıkla çocuk bakım ev ekonomisi gibi dallarda öğrencilerine eğitim vermeye başladı.

Türkiye Cumhuriyetinin ilanı ile beraber mesleki ve teknik eğitim, okullarda organize edilmiş bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Daha planlı ve daha düzenli bir şekilde örgütlenen mesleki eğitim 1926 yılı itibariyle Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda verilmeye başlanmıştır. 1935 yılında 2765 sayılı Kanunla bu tarz mesleki eğitim veren okulların giderleri tamamen devlet tarafınca ödenmeye başlanmıştır. Milli Eğitim bakanlığı 1933'te öncelikle Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğünü, sonrasında 1941 yılı itibariyle de Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığını kurmuştur. 1940-1950'li yıllarda mesleki eğitimin hızla geliştiği ve yaygınlaştığı görülmektedir (Yörük vd., 2002).

Mesleki Eğitimin asıl amacı bireylerin iyi bir şekilde eğitim görmelerini sağlayarak, yapabilecekleri en iyi mesleğe yönlenmelerini sağlamak böylelikle nitelikli iş gücü oluşturmaktır. Dolayısı ile mesleki eğitim sayesinde hem çalışan bireye hem de ülkenin ekonomik gelişimine katkıda bulunmuş olur. Nitelik sahibi birey demek gelişmiş bir devlet demektir. Mesleki eğitimde hedef sadece nitelikli iş gücü değil aynı zamanda iyi birer birey yetiştirmek ve istenilen başarı sağlanırsa öğrencilerini yükseköğretim programlarına taşımaktır. Mesleki eğitimin temelini II. Abdülhamid ıslahhaneleri sanayi mekteplerine dönüştürerek yapmıştır. Islahhanelerden devşirilen sanayi mektepleri ülke genelinde yaygın hale getirildi. Bu dönemde, modernleşme hız kazanmıştır, bunun yanı sıra okullaşma oranı artmıştır, devlet eğitim seviyesini yükseltme çabasına girmiştir. Bunların bir sonucu olarak mesleki eğitime duyulan ihtiyaç artmıştır. Böylelikle eğitim sistemi mesleki ve teknik eğitime önem veren bir yapı haline girmiştir.

2.2. Türkiye'de Muhasebe Mesleğinin Tarihsel süreci

Ülkemizde tekdüzen muhasebe sistemi ile İlgili çalışmalar 1960 yılında çıkan 154 sayılı "Hazinenin ve İktisadi Devlet Teşekküllerinin Bir Kısım Borçlarının Tahkimi" hakkındaki kanunun 17. maddesine göre Başbakanlık bünyesinde başlamıştır. Tekdüzen muhasebe sistemi çalışması "İktisadi Devlet Teşekkülleri Yeniden Düzenleme Komisyonu" tarafından 1968 yılında yayımlanmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüslerinde 1972 yılında genel muhasebe esasları, 1977 yılında ise maliyet muhasebesi esasları uygulamaya konulmuştur.

1983 yılında kurulan Sermaye Piyasası Kurulu'nun kamunun aydınlatılması amacı ile yayımladığı tebliğler muhasebe eğitimini yakından etkilemiştir. Sermaye Piyasası Kurulu, 1984 yılında, SPK'ya tabi ortaklıklar ve aracı kurumların düzenlemek zorunda oldukları mali tabloların, karşılaştırılabilir ve gerekli analizlerin yapılmasına elverişli olacak şekilde, genel

kabul görmüş muhasebe ilkelerine uygun, "Standart Genel Hesap Planı (SGHP) ve kullanım ilkelerini yayınlamıştır (Seri: XI, No: l Tebliği). Daha sonra bu hesap planı SPK tarafından çıkarılan seri XI, no 11 sayılı Tebliğ ile 1995 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. Devam eden süreçte SPK, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına uyumlu Seri XI, 25 no'lu tebliğ ile de "Sermaye Piyasasında Muhasebe Standartları" ve buna göre yapılacak finansal tablo ve dipnot formatı ile kullanım kılavuzunu da yayınlamıştır. Sermaye Piyasası Kurulu, seri XI sayılı ve 1, 3, 5, 6, 7, 19, 20, 21, 25 no'lu çeşitli tebliğler ile halka açık şirketlerin muhasebe kayıt ve raporlama düzenlemelerine yön vermiştir. Ayrıca, Bankalar için gerekli düzenlemeler, 1958 yılında Bankalar Birliği tarafından yapılmış ve bu çalışmalar da muhasebe eğitimine büyük katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda Bankalar Birliği, bankalar için gerekli olan tekdüzen muhasebe hesap planının hazırlanması konusunda 1985 ve 1992 yıllarında önemli çalışmalara imza atmıştır. Tüm bu çalışmalar neticesinde Türkiye'de faaliyette bulunan bankaların finansal raporlarının denetlenebilir özellikte olması ve uluslararası standartlara uygunluğu amaç olarak gözetilmiştir.

Ticaret Meslek Liselerinin açılması döneminde artık mesleki ve teknik eğitim iyice gelişimini tamamlamış, bundan sonraki yıllarda planlı kalkınma projeleriyle yeni bir adıma geçilmiştir. Bu planlı dönemlerde eğitim ülkenin kalkınması için kilit bir güç olarak görülmüştür. Bu sebeple de işi bilen nitelikli eleman yetiştiren bu tarz kurumlara daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Genç iş gücünü nitelikli hale getirmek için mesleki ve teknik eğitimi modüller halinde planlamıştır. Böylelikle bu kurumlarda modüler sistem uygulanmaktadır denilebilmektedir. Modüler sistem, mesleki eğitim içerisinde verilen dersleri kendi içerisinde kümelere ayırarak işleyen sistemdir. Bu dersler zorunlu, seçmeli, mesleki, genel ve uygulamalı olarak çeşitli gruplara ayrılır. Her modülün sonunda gerekli yeterlilik seviyesine ulaşmış öğrencilere sertifika verilir. Bu sertifikalar mezun olan bireylerin, modüller sonunda değerlendirildiğini, yeterli niteliklere ulaştığını, eğitimin sonunda birçok aktarılabilen (transfer edilebilen) yetenek edindiğini, gördüğü meslek dalında yeterli beceriyi sergilediğini ve son olarak da bu mesleği icra etme hakkını kazandığını göstermektedir(Uçar vd., 2013).

İlk olarak muhasebe eğitimi Türkiye'de, 1868 yılında kurulan "Mekteb-i Mülkiyeyi Şahane" okulunda başladığı görülmektedir. Akabinde "Hamidiye Yüksek Ticaret Mektebi" ile muhasebe eğitimi veren okullardaki artışın devam ettiği gözlemlenmektedir (Özdoğan, 1978: 13). Dünyadaki gelişmelere paralele olarak, muhasebe eğitimin de sürekli değişim ve gelişim gösterdiği, günümüz itibariyle uluslararası entegrasyonu yakalamış ve sistematik bir bütünlüğe kavuşmuş olduğu söylenebilir.

Türkiye'de muhasebe eğitimi, orta öğretim düzeyinde 1739 sayılı Milli Eğitim Kanunu'nda açıklanan temel ve özel amaçlara uygun olarak verilmektedir. Temel muhasebe eğitiminin verilmesi amaçlanan ortaöğretim düzeyindeki muhasebe eğitiminde, sanayi işletmelerinde ihtiyaç duyulan yetişmiş ara eleman iş gücüne yönelik olarak eğitimler verilmektedir (Muhasebe ve Finansman Alanı Çerçeve Öğretim Programı, 2011: 5).

Muhasebe eğitiminin ön lisans düzeyine bakıldığında, meslek yüksekokullarının birçok bölümlerinde genel muhasebe dersi adı altında iki yıl süreli eğitimler verilmektedir. Meslek yüksekokulların bünyesindeki programlar incelendiğinde, başta Muhasebe ve vergi uygulamaları, muhasebe, maliye gibi programlar içerisinde genel muhasebe derslerinin dışında maliyet muhasebesi, şirketler muhasebesi, bilgisayarlı muhasebe, muhasebe denetimi, muhasebe standartları gibi alan derslerinin de verildiği görülmektedir. Ön lisans muhasebe eğitimindeki amaçlanan hedefler arasında çağın gerektirdiği nitelikli işgücünün yetiştirilmesidir.

Muhasebe eğitiminin lisans düzeyinde ise, Türkiye'deki iki yüzden fazla devlet ve vakıf üniversitelerinin bünyesindeki İİBF fakültesi, İşletme fakültesi, iktisat fakültesi, siyasal bilgiler fakültesi ve dengi fakültelerin işletme, iktisat, muhasebe ve maliye vb. bölümlerinde dört yıllık bir eğitim sürecinde verildiği görülmektedir. Bu seviyedeki eğitimin içeriğinde, muhasebenin temel dersi olan genel muhasebenin yanı sıra bilgisayarlı muhasebe, muhasebe standartları, denetim standartları gibi üst düzey muhasebe derslerinin de verildiği bir eğitim öğretim süreci gerçekleştirilmektedir.

Muhasebe eğitiminin esas amacı, işletmenin faaliyetlerinde ortaya çıkan finansal ve finansal olmayan bilgilerin nasıl kaydedilip raporlanacağını ve finansal bilgiyi kullananlara muhasebe tarafından üretilen bu bilgilerin kendi karar süreçlerinde nasıl kullanılacağının öğretilmesidir. "Muhasebe işletmenin dilidir" felsefesine uygun olacak şekilde bu dilin öğretilmesi büyük önem arz etmektedir. Muhasebe eğitiminin diğer bir amacı da muhasebe eğitimi sonunda gerekli staj ve sınav süreçlerini tamamlayan muhasebe meslek mensuplarının etkinliğinin artırılması, gelişen çevresel, ekonomik, sosyal koşullara ve hukuki mevzuata karşılık veren mesleki yeterliliğe sahip muhasebeciler yetiştirmektir. Dün verilen muhasebe eğitimi ile bugün verilen muhasebe eğitimi ve geleceğin muhasebe eğitiminin farklılaşması kaçınılmazdır. Ekonomik, sosyal ve hukuki çevrenin gereksinim duyduğu bilgilerin artmasına göre muhasebenin üreteceği finansal ve finansal olmayan bilgilerin niteliği ve kapsamı da değişmektedir. Bu değişim muhasebe eğitimin programlarını da etkilemektedir (Akdoğan, N. ve Umut Doğan, D. (2022).

3. Uluslararası Muhasebe alanındaki gelişmeler

Uluslararası muhasebedeki gelişmelerin başlangıcı 1977 yılında kurulan IFAC adlı örgütün faaliyetlerine başlaması olarak kabul edilmektedir. Bu topluluğun temel misyonu, kamu yararının ön plana alınmasıyla sürekli ve yüksek kalitede hizmet sağlamak amacı doğrultusunda muhasebe mesleğini geliştirilmesidir. Dünya ülkelerinden 130 dan fazlası IFAC'a üye olmuştur. Bu üye ülkelerden 175'in üzerinde muhasebe meslek mensupları örgütü İFAC'a bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye'den Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği (TMUD) 1977 yılından beri ve Türkiye'deki muhasebe meslek örgütü olan TÜRMOB 1994'den beri IFAC'ın üyesidir.

Muhasebe mesleğinin gelişebilmesi için öncelikle muhasebe eğitiminin uluslararası alanda belirli bir kalite düzeyinde gerçekleştirilmesi ve tekdüzeliğin sağlanabilmesi gerektiğinden IFAC bünyesinde Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları Kurulu(IAESB) kurulmuştur. Bu bağlamda muhasebe mesleğindeki mensupların eğitiminde en etkili kuruluş olan IAESB tarafından hazırlanan Uluslararası Muhasebe Eğitimi Standartları (IES) ve standartları destekleyen eğitim ile ilgili tartışmalara ortam sağlayan verileri değerlendiren ve açıklayan raporlar (IEPS) hazırlanmıştır (Daştan, 2008: 64; Daştan ve Bellikli, 2016: 180; Güney, 2017: 242).

Muhasebe mesleğinin ilk olarak Türkiye'de kanunla meslek halini alması ve Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik olarak düzenlenmesi, 3568 saylı Kanunu† ile 1989 yılında olmuştur. Muhasebe meslek mensuplarının eğitebilmek ve yetiştirebilmek amacıyla TÜRMOB bünyesinde 1993'de Temel Eğitim ve Staj Merkezi'nin (TESMER) kurulmuştur. Türkiye'de yürürlükte olan üç farklı düzenleme mevcuttur. Bunlardan birincisi, Maliye Bakanlığı tarafından yayınlanan Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT)'dir. İkincisi, KGK tarafından yayınlanan Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS) olup, KGK bu standartların uygulanması için Finansal Tablo Örnekleri ve Kullanım Rehberi yayınlamıştır. Bu standart ve rehberin, KAYİK adı verilen işletmeler tarafından kullanılması zorunludur. Sonuncusu ise, KAYİK olmayan ancak bağımsız denetimi zorunlu olan işletmeler içindir. Bu işletmeler geçici olarak MSUGT'ini İlave Hususlar ile birlikte kullanma zorunluluğu getirilmiştir.

20. Yüzyılın son çeyreğinde küreselleşmenin etkisiyle uluslararası düzeyde faaliyet gösteren işletmeler, yatırım kararları alırken farklı ülkelerdeki uygulanmakta olan muhasebe uygulamalarına göre hazırlanan finansal tabloları karşılaştırma ve anlama konusunda büyük problemlerle karşılaşmışlardır. Bu sorunların çözümü adına, küresel çapta uygulanabilen ve hukuki anlamda bağlayıcılığı olan, uluslararası arenada aynı dili kullanan, kesin kurallara sahip uluslararası muhasebe standartlarının oluşturulması çalışmaları başlamıştır. Türkiye'de ise

muhasebe standartları çalışmalar 90'lı yılların başında kurulan TMSK eliyle yürütülmüştür. TMSK'nın uyumlaştırma çalışmaları ile TMS/TFRS setleri düzenlenmiş ve farklı tarihlerde yürürlüğe konulmuştur. 2011 yılında, TMSK bu görevi Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumuna devretmiştir. Bu tarihten itibaren KGK uluslararası standartlarla uyumun sağlanması için gerekli güncellemeleri yapmış ve son olarak BOBİ FRS'leri yayınlayarak yürürlüğe koymuştur. Standartlar, ülkelere döviz girdisi sağlayan yabancı yatırımcıların daha hızlı ve kolay yatırım yapmalarında önemli kolaylıklar sağlayan, düzenlenen finansal tablolarının, şeffaf ve anlaşılır bilgileri sunabilmesi olanaklarını yaratan uluslararası alandaki muhasebe kurallarıdır.

4. Sonuç

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle bilgiye erişim olanaklarının artması, Küreselleşme olarak tanımlanan olgunun temellerini oluşturmaktadır. İnsanlık tarihinin geleceğini etkileyen bu dijital dönüşüm, eğitim sistemlerinde ciddi bir yapısal değişimi zorunlu hale getirmesi kaçınılmazdır. 2020 yılında kendini gösteren ve krizlere yol açan COVID 19 salgınının bu dönüşüme hız kazandıracağı ön görülmektedir. Salgına önlem olarak insan etkileşiminin azalmasının gerekliliği ile birlikte, bu süreçte dijital bağlantılar artmış ve iş eğitim, alışveriş gibi birçok yaşamsal sürecin büyük oranda çevrim içi olarak yürütülmesine neden olmuştur. Bu bağlamada muhasebe meslek mensuplarının da iş süreçlerini home-ofis ağırlıklı olarak yürüteceği düşünülmektedir. Dijital dönüşümün avantajları ile birlikte muhasebe meslek mensuplarından beklentiler artmış, verilerin güvenilirliği, doğru verilerin analizi ve doğru kararların alınmasını destekleyebilecek çıktıların oluşturulması beklenilmektedir. Bu bağlamda beklentilerin meslek mensuplarının ''Akıllı Muhasebe'' kavramına uyum sağlamalarının kaçınılmaz olduğu yönündedir. Akıllı muhasebe kavramı, big data ve yapay zekâ gibi yeni nesil bilgi teknolojilerinin, muhasebe meslek mensuplarının bilgi ve tecrübeleri ile düşük maliyetli, yüksek düzeyde otomatikleştirilmiş, gerçek zamanlı, her yerde ve kullanıma olanak sağlayan entegrasyonudur.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin, dünyada yeni bir çağın yaşandığı anlamına geldiği söylenebilir. Dijital Çağ olarak ifade edilen bu çağın, eski bilgilerin, yöntemlerin, araçların, düşüncelerin yerine; yeni teknolojilerin, yeni kavramların, yeni süreçlerin yer aldığı ve hızla gelişen muazzam bir çağ olarak tanımlandığı gözlemlenmektedir. Bilgiye erişim yöntemlerinin farklılaştığı, yaşam standartlarının ve tercihlerinin değişime uğradığı; inanılamaz bir yaşam kolaylığı, verimlilik ve etkinliğin sunulduğu bir süreç beklenmektedir. Her alanda olduğu gibi muhasebe alanındaki alışkanlıklarında değişime uğradığı bu çağda, ihtiyaçlara

uygun yeni standartların ve raporlama alanındaki gelişmelerinde kaçınılmaz olduğu düşünülmektedir. Özellikle raporlama alanındaki entegre raporlamanın muhasebenin gündemindeki konuların başında gelmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Ak, M. (2006). II. Meşrutiyet Döneminde Mesleki ve Teknik Eğitim Okulları, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

[2] Akdoğan, N. ve Aydın H. (1987). Muhasebe Teorileri, Gazi Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 98, Ankara.

[3] Akdoğan, N. ve Umut Doğan, D. (2022). Türkiye'de Muhasebe Eğitiminin Dünü Bugünü ve Geleceği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25 (25. Yıl Özel Sayısı), 390-414.

[4] Akgün, A. İ. (2012). Muhasebenin Uluslararası Harmonizasyonu ve İlke Bazlı Muhasebe Anlayışına Yöneliş, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 19(2): 1 – 16.

[5] Bakır M. A. (1991) Ahilik ve Mesleki Eğitim, İstanbul Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

[6] Başpınar, A. (2004). Türkiye'de ve Dünyada Muhasebe Standartlarının Oluşumuna Genel Bir Bakış, Maliye Dergisi, (146), 42-57.

[7] Daştan, A. (2008). Bilgi ve Eğitim Teknolojilerinde Yaşanan Gelişmelerin Muhasebe Eğitimine Etkisi: Türkiye Değerlendirmesi. 1. Baskı. Ankara: Sıramat Ltd. Şti.

[8] Daştan, A. & Bellikli, U. (2016). Türkiye'de Muhasebe Eğitiminin "IEPS 2: Muhasebe Meslek Mensupları İçin Bilgi Teknolojisi" Kapsamında Değerlendirilmesi. TISK Academy/TISK Akademi. 11(21). 172-193. Gökten, P. O. & Gökten, S. (2016). Uluslararası Eğitim Standartlarına Genel Bakış: Geçerliğinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 3(6). 49-66

[9] Hiçşaşmaz; Mazhar 1970 Muhasebenin Teorisi ve Teknik Yapısı; AİTİA Yayını.

[10] Karasioğlu, F. (2015). Finansal Muhasebe, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

[11] Küçüksavaş, N. (2010). Finansal Muhasebe, Beta Yayınları, İstanbul.

[12] Kutlu, H. A. (2010). Muhasebe Eğitiminin Nitelikli İşgücü Yetiştirme Açısından Değerlendirilmesi, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (46): 232 – 246.

[13] Özdoğan, S. T. (1978). Muhasebe Öğretimi Metotları El Kitabı, Ankara: Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu.

[14] Öztürk, H. Fındık, H. (2016). Türkiye'deki Muhasebe Eğitiminin Uluslararası Muhasebe Standartları İle Uyumlaştırılması Sürecinde Karşılaşılan Adaptasyon Problemlerinin Muhasebe Alt Kültür Değerleri Çerçevesinde Tartışılması, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, (3): 241-256.

[15] Yörük, S., Dikici, A., Uysal, A.(2002), Bilgi Toplumu ve Türkiye'de Mesleki Eğitim, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:12, Sayı:2, Sayfa: 299-312, Elazığ.

ÜNİVERSİTE YÖNETİM HİZMETLERİ ÖRGÜTÜ YÖNETİCİ KADROLARI İÇİN ATAMA-YÜKSELTME MODELİ ÖNERİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Nalan SABIR TAŞTAN[1], Dr. Kürşat TAŞTAN[2]

[1] Ordu Üniversitesi, Ulubey MYO, nalantastan@hotmail.com - Orcid: 0000-0002-5833-4498

[2]Ordu Üniversitesi, kursattastan@hotmail.com - Orcid: 0000-0002-9476-4305**Yazar Ünvanı,**

ÖZET

Çalışanların kariyer yolculuklarında yükselme haklarından mahrum kalmaları, yükselmelerin performans ve liyakate dayalı olmaması, şeffaf ve önceden tanımlı atama/yükseltme sistemlerinin olmaması yada uygulanmaması ve atama/yükseltmelerin nepotizme bağlı olarak gerçekleştirilmesi örgütsel bağlılığa darbe vuran önemli etkenlerdendir. Bilginin kuramcısı olan üniversitelerde de Yönetim Hizmetleri Örgütü çalışanları benzer durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Görevde yükselme ve unvan değişikliği sınavlarının yapılmaması, yapılan sınavlarda sadece şef ve daha alt kadrolara yükselme hakkı tanınması, yüksekokul/fakülte/meslek yüksekokulu sekreterliklerine ve daire başkanı/genel sekreter yardımcısı/genel sekreter kadrolarına lisans mezuniyeti olan ve gerekli hizmet yılı şartını sağlayan her personelin atanabilmesi, muvazaalı atamaların varlığı ve önlenememesi, bütün şube müdürlüğü kadroları dolu olduğu halde henüz görevde yükselme sınavı ile şube müdürü ataması yapılmamış üniversitelerin varlığı yükseköğretim alanında çalışan Yönetim Hizmetleri Örgütü personelini olumsuz etkilemektedir. Bu tür olumsuzlukların kurumlardaki iş verimliliğini olumsuz etkilediği ve personellerde motivasyon kaybı oluşturduğu yönetim biliminin bir gerçekliğidir. Diğer taraftan, Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK) Kurumsal Dış Değerlendirme Akreditasyon ve İzleme Kılavuzu'nda, yükseköğretim kurumlarından insan kaynakları yönetimine ilişkin kuralların ve süreçlerin şeffaf bir şekilde yürütülmesi, bu süreçlerin kurumda çalışan herkes tarafından bilinmesi, eğitim ve liyakatin öncelikli kriterler arasında yer alması ve yetkinliklerin arttırılmasının temel hedef olması gerektiği belirtilmektedir. Çalışmada, üniversite yönetim hizmetleri örgütü için sistemli bir atama yükseltme modeli geliştirilmeye çalışılmaktadır. Model, yürürlükteki mevzuata uygun olup, üniversite senatolarında karara bağlanabilecek yönergeler yada esaslarla uygulanabilecek şekildedir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Yönetim Hizmetleri Örgütü, Liyakat, Atama ve yükseltme, Yükseköğretimde Kalite, Yükseköğretim, Yönetici Atama.

ABSTRACT

The fact that employees are deprived of their right to promotion in their career journeys, promotions are not based on performance and merit, the absence or non-implementation of transparent and predefined appointment/promotion systems, and the fact that the nepotism on appointment/promotion is essential factors that affect organizational commitment. Employees of the Administrative Management Organization are faced with similar situations in universities, which are the theorists of knowledge. Generally, there are no exams for promotion and title change, if doing a promotion exam only the right is given to be promoted to the chief and lower positions in the exams. Every person with a bachelor's degree and who fulfilling the required year may be appointed to the manager. It is a reality of management science that such negativities negatively affect work efficiency in institutions and cause loss of motivation in personnel. On the other hand, according to the Turkish Higher Education Quality Council (THEQC) Institutional External Evaluation Accreditation and Monitoring Guide, the rules and processes related to human resources management from higher education institutions must carry out transparently, and these processes must know by everyone. Education and merit are among the priority criteria, and it is stated that increasing the competencies should be the main target. In the study, it is tried to develop a systematic assignment promotion model for the university administrative management organization. The model is in compliance with the current legislation and can be implemented with the guidelines or principles that can be decided in the university senates.

Keywords: University Administration Management Organization, Merit, Appointment and promotion, Quality in Higher Education, Higher Education, Executive Appointment.

1. GİRİŞ

Yükseköğretimin sektörleşmesinin bir sonucu olarak tüm dünyada görülen yükseköğretimin dönüşüm süreci 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de de başlamış ve yükseköğretim alanı hem öğrenci çeşitliliği hem de üniversite sayısı anlamında nicel olarak büyümüştür (YÖK, 2019, s. 10). 1992 yılında 53 olan üniversite sayısı (51 devlet, 2 vakıf), 2005 yılında 77'ye ulaşmış (53 devlet, 22 vakıf) (Taştan vd., 2022), 2022 yılının sonunda ise 208'e (YÖK, 2022) yükselmiştir. Bu nicel büyüme, beraberinde, akademik personel sayısı ile üniversite yönetim hizmetleri örgütü personel (idari personel) sayısının artmasına (Yükseköğretim Bilgi Sisteminde idari personel sayısı ile ilgili istatistiki bir bilgi yer almamaktadır) ve bir çok yeni yöneticinin istihdamına neden olmuştur.

Bu yeni dönemle birlikte üniversitelerde insan kaynakları yönetimi politikaları önem kazanmış, akademik ve idari kadrolarda görev yapan personelin kimliklerini, toplumsal durumlarını ve statülerini oluşturmalarını sağlayan (Eryiğit, 2007, s. 8) kariyer yönetimi ve kariyer planlamaları ile ilgili bir çok düzenleme yapılmıştır.

Akademik personelin (öğretim elemanlarının) kariyer planlamaları 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun Beşinci bölümünde ve Yükseköğretim Personel Kanunu'nda açıkça belirtilirken idari personel ile ilgili düzenlemeler ise aynı Kanunu'nun Sekizinci bölümünde belirtilen genel hükümlerden oluşmaktadır (YÜKSEKÖĞRETİM KANUNU, 1981; YÜKSEKÖĞRETİM PERSONEL KANUNU, 1983). Diğer taraftan, daha çok teşkilat yapısının teşekkülü ile ilgili olan Yükseköğretim Üst Kuruluşları ile Yükseköğretim Kurumlarının İdari Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin Yönetmelik başlıklı 46. Maddesinde belirtilen "Yükseköğretim üst kuruluşları ve yükseköğretim kurumlarının idari teşkilatı, görevleri ve çalışma esasları, Yükseköğretim Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir." (YÜKSEKÖĞRETİM ÜST KURULUŞLARI İLE YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARININ İDARİ TEŞKİLATI HAKKINDA KANUN HÜKMÜNDE KARARNAME, 1983) hükmüne rağmen, belirtilen yönetmelik hiçbir zaman yayımlanmamıştır.

Konu ile ilgili tek yasal düzenleme "Yükseköğretim Üst Kuruluşları ile Yükseköğretim Kurumları Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği"dir. Söz konusu yönetmelik, görevde yükselmeye tabi kadroları belirtmekte ve ilgili sınava yönelik düzenlemeleri içermektedir. Yani yönetmelik, sadece yönetici pozisyonu için (yönetim hizmetleri grubu) ilk basamaklar olan Şef, Müdür Yardımcısı ve Müdür (Çiftlik müdürü, yurt müdürü, hastane müdürü, müze müdürü, şube müdürü) kadroları ve diğer hizmet gruplarındaki (Araştırma ve Planlama Hizmetleri Grubu, İdari Hizmetleri Grubu, vb.) kadrolar için açılacak sınavlara yönelik düzenlemeleri içermektedir (YÜKSEKÖĞRETİM ÜST KURULUŞLARI İLE YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI PERSONELİ GÖREVDE YÜKSELME VE UNVAN DEĞİŞİKLİĞİ YÖNETMELİĞİ, 2014). Üstelik Yönetmelikte belirtilen Müdür kadrosuna atanmak için görevde yükselme sınavına girme zorunluluğu bile üniversitelerde genel olarak uygulanmamaktadır. Sayıştay raporlarına göre 2021 yılında 26 devlet üniversitesinde Fakülte, Yüksekokul ve Enstitü Sekreteri kadroları kullanılarak "hülle atama" (bir personelin sınavsız atanabilecek bir kadroya atamasının yapılması ve sonrasında personelin atandığı kadrodan feragat ettirilerek görevde yükselme sınavıyla atanabilecek Müdürlük kadrolarına sınavsız olarak atanması) yapıldığı tespit edilmiştir (Memurlar.net, 2022).

Çalışanların kariyer yolculuklarında yükselme haklarından mahrum kalmaları, yükselmelerin performans ve liyakate dayalı olmaması, şeffaf ve önceden tanımlı atama/yükseltme

sistemlerinin olmaması yada uygulanmaması ve atama/yükseltmelerin nepotizme bağlı olarak gerçekleştirilmesi örgütsel bağlılığa darbe vuran önemli etkenlerdendir.

Çalışmada, öncelikle insan kaynakları yönetiminde kariyer yönetimi/planlaması ile ilgili teorik bilgi verilmekte, üniversitelerde yönetim hizmetleri örgütünde yer alan yöneticilerin yürürlükteki atanma koşulları ele alınmakta, daha sonra ise üniversite yönetim hizmetleri personelinin kariyer yönetimi için üniversite senatolarında karara bağlanabilecek yönergeler yada esaslarla uygulanabilecek sistemli bir atama yükseltme modeli geliştirilmeye çalışılmaktadır.

2. KARİYER YÖNETİMİ/PLANLAMASI

Günümüzde, örgütlerin en zor ve en pahalı elde edebildiği kaynak insan kaynağıdır. Diğer bütün kaynaklar (farklı yöntem ve uygulamalarla) dışarıdan tedarik edilebilirken örgütsel başarı ile oldukça yakın ilişkili olan insan kaynakları (Eryiğit, 2007, s. 1), örgütlerin rekabet avantajı elde etmesindeki en önemli unsurlardan biri olarak bünyelerinde bulundurulması gereken en temel kaynaktır.

Bu temel kaynağı yani örgüte değer katan insan kaynaklarını korumanın (Şimşek & Öge, 2014) başlıca sağlayıcısı ise örgütlerde kariyer yaklaşımlarını uygulamaktır. Geleneksel kariyer yaklaşımı, bireyin belli bir çalışma süresi boyunca örgütte gelebileceği hiyerarşik basamakların önceden belli olduğu bir yapıya işaret etmektedir. Bireyin, kariyeri boyunca kariyer hedeflerine ulaşabilmesi için uygulanan programlara, eylemlere ve faaliyetlere ise kariyer geliştirme denilmektedir (Tunçer, 2012). Kariyer geliştirme bir planlama dahilinde personelin ve örgütün işbirliği (Şimşek & Öge, 2014) ile yapılmalıdır. Kariyer planlaması açısından personelin ve örgütün bakış açıları ve uygulamaları birbirinden farklıdır.

Örgütlerde, nitelikli personelin uzun süreli olarak istihdam edilebilmesi için örgütsel kariyer yönetimi uygulamalarının varlığı oldukça önemlidir. Genel olarak kariyer yönetimini uygulayabilen örgütler personelin örgüte bağlılığını sağlamakta daha başarılıdır (Yurtseven, 2019). Kariyer yönetimi, örgütlerde çalışanların merak duydukları çalışma alanlarını, sahip oldukları üstünlükleri, yetenekleri ve zayıflıklarını belirledikleri, örgütte sunulan yükselme ve ilerleme olanakları hakkında bilgi sahibi oldukları ve bunları gerçekleştirmek için izledikleri bir yoldur (Noe, 2009, s. 400). Örgütler, kariyer yönetimini uygulayarak personelin beklenti ve hedefleri ile örgütün amaç ve hedeflerinin bütünleşmesini sağlarlar. Böylelikle personelin işine duyduğu tatmin ve bağlılık artar. Aidiyet duygusu artan personel ise kendini bağlı bulunduğu örgüte ait hisseder (Büyükyılmaz vd., 2018, s. 2).

3. ÜNİVERSİTELERDE YÖNETİCİLERİN ATANMASI İLE İLGİLİ MEVCUT DURUM

Üniversitelerin yönetim hizmetleri örgütündeki yönetici kadroları sırasıyla Şef, Müdür, MYO Sekreteri, Enstitü/Yüksekokul Sekreteri, Fakülte Sekreteri, Daire Başkanı, Genel Sekreter Yardımcısı, Genel Sekreter'dir. Şef ve Müdür kadrolarına yapılacak atamalar "Yükseköğretim Üst Kuruluşları ile Yükseköğretim Kurumları Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği" hükümlerine göre yapılması gereken görevde yükselme sınavı ile yapılmalıdır.

MYO Sekreteri, Enstitü/Yüksekokul Sekreteri, Fakülte Sekreteri, Daire Başkanı (Hukuk Müşaviri ve Hastaneler Baş Müdürü de Daire Başkanı ile emsal kategoride yer almaktadır), Genel Sekreter Yardımcısı, Genel Sekreter kadrolarına yapılacak atamalar ise 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun Yönetim Örgütleri başlıklı Sekizinci Bölümün 51 ve 52. Maddelerinde belirtilen hükümlere göre yapılmaktadır. Buna göre, Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcısı, Daire Başkanları, Müdürler (burada müdürler ifadesinden kastedilen Hastane Baş Müdürlüğü gibi Daire Başkanlığı emsali bağımsız birimlerdir, görevde yükselme yönetmeliğinde belirtilen Müdür kadroları değildir) ve Hukuk Müşavirleri üniversite yönetim kurulunun görüşü alınarak rektör tarafından atanmaktadırlar. Fakülte, enstitü, yüksekokul ve Meslek Yüksekokulu Sekreterinin atanması ise ilgili dekan ve müdürün önerisi üzerine rektör tarafından yapılmaktadır (YÜKSEKÖĞRETİM KANUNU, 1981).

Bu atamalar için belirlenen yasal kriterler ise kadroya atanmak için gerekli olan hizmet yılı şartı ile mezuniyet şartının sağlanmasıdır. 2547 sayılı Kanun'a göre Genel Sekreterlerin üniversite lisans diplomasına, fakülte sekreterleri ile enstitü ve yüksekokul sekreterlerinin yükseköğretim diplomasına sahip olmaları şartı (YÜKSEKÖĞRETİM KANUNU, 1981) var iken 2014 yılında yayımlanan ve halen yürürlükte olan "Yükseköğretim Üst Kuruluşları ile Yükseköğretim Kurumları Personeli Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği"nin 20. Maddesinin "d" bendine göre "Şube müdüründen daha üst görevlere, en az dört yıllık yüksek öğrenim mezunu olmak kaydıyla, genel hükümlere göre sınavsız atama yapılır" hükmü bulunmaktadır (YÜKSEKÖĞRETİM ÜST KURULUŞLARI İLE YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI PERSONELİ GÖREVDE YÜKSELME VE UNVAN DEĞİŞİKLİĞİ YÖNETMELİĞİ, 2014).

4. ÜNİVERSİTELERDE YÖNETİCİ KADROLARI İÇİN KARİYER YÖNETİMİ İLE İLGİLİ MODEL ÖNERİSİ

Genel olarak Türkiye'deki kamu kurum ve kuruluşlarında uygulanan görevde yükselme sistemi önemli bir sorun alanı olarak personelin örgütsel bağlılığını etkileyen faktörler arasında yer

almaktadır (Ak, 2018, s. 471). Bilginin kuramcısı olan üniversitelerde de Yönetim Hizmetleri Örgütü çalışanları benzer bir sorun alanıyla karşı karşıya kalmaktadır. Görevde yükselme ve unvan değişikliği sınavlarının yapılmaması, yapılan sınavlarda sadece şef ve daha alt kadrolara yükselme hakkı tanınması, muvazaalı atamaların varlığı ve önlenememesi, bütün şube müdürlüğü kadroları dolu olduğu halde henüz görevde yükselme sınavı ile şube müdürü ataması yapılmamış üniversitelerin varlığı, yüksekokul/fakülte/meslek yüksekokulu sekreterlikleri ile daire başkanı/genel sekreter yardımcısı/genel sekreter kadrolarına lisans mezuniyeti olan ve gerekli hizmet yılı şartını sağlayan her personelin atanabilmesi yükseköğretim alanında çalışan Yönetim Hizmetleri Örgütü personelini olumsuz etkilemektedir.

Bu tür olumsuzlukların kurumlardaki iş verimliliğini olumsuz etkilediği ve personellerde motivasyon kaybı oluşturduğu yönetim biliminin bir gerçekliğidir. Diğer taraftan, Yükseköğretim Kalite Kurulu (YÖKAK) Kurumsal Dış Değerlendirme Akreditasyon ve İzleme Kılavuzu'nda, yükseköğretim kurumlarından insan kaynakları yönetimine ilişkin kuralların ve süreçlerin şeffaf bir şekilde yürütülmesi, bu süreçlerin kurumda çalışan herkes tarafından bilinmesi, eğitim ve liyakatin öncelikli kriterler arasında yer alması ve yetkinliklerin arttırılmasının temel hedef olması gerektiği belirtilmektedir (Kurumsal Dış Değerlendirme Akreditasyon ve İzleme Kılavuzu Sürüm 3.0, 2022).

Konu ile ilgili olarak üniversite yönetim hizmetleri personelinin memnuniyetini ve örgütsel bağlılığını artıracak şekilde, liyakat ve ehliyet ilkelerine önem verilen, üniversitelerin kendi özel ihtiyaçlarına göre önceden tanımlı ve ilan edilmiş kriterlerin güvence altına alındığı bir yönetici atama modelinin kurulması gerekmektedir (Ak, 2018, s. 472).

Böyle bir modelin başarılı bir şekilde uygulanması ile "yapılan atamalarda ve terfilerde akrabalık veya tanıdık-dost ilişkilerine ya da siyasi veya din temelli ortaya çıkan gruplara öncelik verilmesi; kamu kaynaklarının siyasi iktidara yandaş, seçmen kesimlerini kayıracak biçimde yönlendirilmesi" olarak tanımlanan örgütsel ve yönetsel anlamda kayırmacılığın (Özkanan & Erdem, 2014, s. 179) önüne geçilebilecektir.

Belirtilen açıklamalar çerçevesinde, üniversitelerin yönetim hizmetleri örgütü için önerilen yönetici atama modeli Görsel 1'de gösterilmektedir.

Görsel 1. Üniversite Yönetim Hizmetleri Örgütü Kariyer Yönetim Modeli

Görsel 1'de görüldüğü gibi Şef, Uzman ve eşdeğer pozisyonlar ile başlayan Yönetim Hizmeti Örgütü Kariyer Yönetim Modelinde her kariyer basamağı için önceden tanımlı kriterler belirlenmiştir.

Şef, Uzman ve eşdeğer kadrolara atanma kriterleri

- En az 3 yıl memur, bilgisayar işletmeni veya eşdeğer kadrolarda görev yapmak ve görevde yükselme sınavını kazanmak yada kariyer meslek sınavı ile mesleğe atanmak.
- Diğer yükseköğretim kurumlarında yada kamu kurum ve kuruluşlarında en az 2 yıl eşdeğer görevde bulunanlar naklen atanabilir.

Müdür atanma kriterleri

- Şef veya uzman yada teknik müdürlük kadroları için alanına göre mühendis, çözümleyici, programcı, istatistikçi, kütüphaneci, vb. olarak en az 2 yıl görev yaptıktan sonra görevde yükselme sınavında başarılı olmak.
- Diğer yükseköğretim kurumlarında yada kamu kurum ve kuruluşlarında en az 2 yıl Müdürlük ve eşdeğer görevde bulunanlar Müdür kadrosuna naklen atanabilir.

MYO Sekreteri atanma kriterleri

- En az 2 yıl müdürlük görevinde bulunmak şartı ile ilgili yükseköğretim kurumunda müdürlük kıdemi en yüksek olan personele, merkeze en uzak lokasyondaki MYO Sekreterlik görevi teklif edilir.

- Merkezdeki bir MYO Sekreterlik görevinin boşalması durumunda alt kademeden atama gerçekleştirilmeden önce lokasyonlar arasından yakından uzağa doğru diğer MYO Sekreterlerine merkezdeki görev teklif edilir.
- MYO Sekreterleri atandıkları tarihten itibaren eğer 3 yıl dolmamışsa yer değişikliğini istememe hakkına sahiptir, ancak 3 yılın üzerindeki görev sürelerinde resen atama üst yöneticinin inisiyatifine bağlı olarak gerçekleştirilebilir.
- Bu şekilde boş kalan MYO Sekreterliği kadrosuna bir önceki maddede belirtilen müdürlük kıdemi en yüksek müdür atanır.
- Diğer yükseköğretim kurumlarında en az 2 yıl MYO/Enstitü/Yüksekokul/Fakülte Sekreteri ve üstü görevlerde bulunanlar, lokasyonlar arasından yakından uzağa doğru ilerleme teklifleri yapıldıktan sonra boş kalan en uzak lokasyondaki MYO Sekreteri kadrosuna naklen atanabilir.

Enstitü/Yüksekokul Sekreteri atanma kriterleri

- En az 2 yıl MYO Sekreterliği görevinde bulunmak şartı ile ilgili yükseköğretim kurumunda MYO Sekreterliği kıdemi en yüksek olan personele merkeze en uzak lokasyondaki Enstitü/Yüksekokul Sekreterlik görevi teklif edilir.
- Merkezdeki bir Enstitü/Yüksekokul Sekreterlik görevinin boşalması durumunda alt kademeden atama gerçekleştirilmeden önce lokasyonlar arasından yakından uzağa doğru diğer Enstitü/Yüksekokul Sekreterlerine merkezdeki görev teklif edilir.
- MYO Sekreterleri atandıkları tarihten itibaren eğer 3 yıl dolmamışsa yer değişikliğini istememe hakkına sahiptir, ancak 3 yılın üzerindeki görev sürelerinde resen atama üst yöneticinin inisiyatifine bağlı olarak gerçekleştirilebilir.
- Bu şekilde boş kalan Enstitü/Yüksekokul Sekreterliği kadrosuna bir önceki maddede belirtilen MYO Sekreterliği kıdemi en yüksek MYO Sekreteri atanır.
- Atanacak MYO Sekreteri olmaması durumunda bir alt basamaktaki Müdür kadrosunda bulunan müdürlük görevinde en kıdemli personele sırasıyla görev teklif edilir ve kabul etmesi durumunda atanır.
- Diğer yükseköğretim kurumlarında en az 4 yıl MYO/Enstitü/Yüksekokul/Fakülte Sekreteri ve üstü görevlerde bulunanlar lokasyonlar arasından yakından uzağa doğru ilerleme teklifleri yapıldıktan sonra boş kalan en uzak lokasyondaki Enstitü/Yüksekokul Sekreteri kadrosuna naklen atanabilir.

Fakülte Sekreteri atanma kriterleri

- En az 2 yıl Enstitü/Yüksekokul Sekreterliği görevinde bulunmak şartı ile ilgili yükseköğretim kurumunda Enstitü/Yüksekokul Sekreterliği kıdemi en yüksek olan personele merkeze en uzak lokasyondaki Fakülte Sekreterliği görevi teklif edilir.
- Merkezdeki bir Fakülte Sekreterliği görevinin boşalması durumunda alt kademeden atama gerçekleştirilmeden önce lokasyonlar arasından yakından uzağa doğru diğer Fakülte Sekreterlerine merkezdeki görev teklif edilir.
- Fakülte Sekreterleri atandıkları tarihten itibaren eğer 3 yıl dolmamışsa yer değişikliğini istememe hakkına sahiptir, ancak 3 yılın üzerindeki görev sürelerinde resen atama üst yöneticinin inisiyatifine bağlı olarak gerçekleştirilebilir.
- Bu şekilde boş kalan Fakülte Sekreterliği kadrosuna Enstitü/Yüksekokul Sekreterliği kıdemi en yüksek Enstitü/Yüksekokul Sekreteri atanır.
- Atanacak Enstitü/Yüksekokul Sekreteri olmaması durumunda bir alt basamaktaki MYO Sekreterliği kadrosunda bulunan MYO Sekreterliği görevinde en kıdemli personele sırasıyla görev teklif edilir ve kabul etmesi durumunda atanır.
- Hiçbir MYO sekreterinin görevi kabul etmemesi durumunda bir alt basamak olan Müdür kadrosunda en kıdemli personele sırasıyla görev teklif edilir ve kabul etmesi durumunda atanır.
- Diğer yükseköğretim kurumlarında en az 4 yıl MYO/Enstitü/Yüksekokul/Fakülte Sekreteri ve üstü görevlerde bulunanlar lokasyonlar arasından yakından uzağa doğru ilerleme teklifleri yapıldıktan sonra boş kalan en uzak lokasyondaki Enstitü/Yüksekokul Sekreteri kadrosuna naklen atanabilir.

Daire Başkanı atanma kriterleri

- En az 2 yıl Fakülte Sekreterliği görevinde bulunmak şartı ile ilgili yükseköğretim kurumunda Yüksek Lisans (ilgili alanlardan, örn: Personel Daire Başkanlığı için İşletme, Yönetim, İnsan Kaynakları Yönetimi, Kamu Yönetimi, Hukuk, vb. alanlardan) mezunu olan Fakülte Sekreterliği kıdemi en yüksek olan personele Daire Başkanlığı görevi teklif edilir.
- Yüksek Lisans mezunu olan Fakülte Sekreteri olmaması durumunda Lisans mezunu olan Fakülte Sekreterliği kıdemi en yüksek olan personele Daire Başkanlığı görevi teklif edilir.
- Atanacak Fakülte Sekreteri olmaması durumunda bir alt kademedeki öncelikle Yüksek Lisans mezunları olmak üzere Enstitü/Yüksekokul kadrosunda bulunan

Enstitü/Yüksekokul Sekreterliği görevinde en kıdemli personele sırasıyla Daire Başkanlığı görevi teklif edilir ve kabul etmesi durumunda atanır.

- Hiçbir Enstitü/Yüksekokul Sekreterinin görevi kabul etmemesi durumunda bir alt basamak olan MYO Sekreteri kadrosunda en kıdemli personele sırasıyla görev teklif edilir ve kabul etmesi durumunda atanır.
- Hiçbir MYO Sekreterinin görevi kabul etmemesi durumunda bir alt basamak olan Müdürlük kadrosunda en kıdemli personele sırasıyla görev teklif edilir ve kabul etmesi durumunda atanır.
- Diğer yükseköğretim kurumlarında yada kamu kurum ve kuruluşlarında en az 4 yıl Daire Başkanı ve üstü görevlerde bulunanlar Daire Başkanı kadrosuna naklen atanabilir.
- Daire Başkanı atamalarında Yapı İşleri Daire Başkanlığı ve Bilgi İşlem Daire Başkanlığı kadrosuna atama kuralı olarak ilgili dairelerin görev alanında bulunan teknik bölümlerden mezun olma şartı bulunmaktadır.
- Bu iki teknik daire başkanlığına Daire Başkanı atamalarında MYO/Enstitü/Fakülte Sekreteri olarak görev yapma şartı aranmaz, ancak Daire Başkanı olarak atanabilmek için en az 5 yıl Teknik Şube Müdürü kadrosunda görev yapmak gerekmektedir.

Genel Sekreter Yardımcısı atanma kriterleri

- En az 2 yıl Daire Başkanlığı görevinde bulunmak şartı ile ilgili yükseköğretim kurumunda Yüksek Lisans mezunu olan Daire Başkanlığı kıdemi en yüksek olan personele Genel Sekreter Yardımcısı görevi teklif edilir.
- Yüksek Lisans mezunu olan Daire Başkanı olmaması durumunda Lisans mezunu olan Daire Başkanlığı kıdemi en yüksek olan personele Genel Sekreter Yardımcısı görevi teklif edilir.
- Atanacak Daire Başkanı olmaması yada hiçbir Daire Başkanının görevi kabul etmemesi durumunda bir alt kademedeki öncelikle Yüksek Lisans mezunları olmak üzere Fakülte Sekreteri kadrosunda bulunan Fakülte Sekreterliği görevinde en kıdemli personele sırasıyla Daire Başkanlığı görevi teklif edilir ve kabul etmesi durumunda atanır.
- Hiçbir Fakülte Sekreterinin görevi kabul etmemesi durumunda bir alt kademe kadroda bulunan en kıdemli personele sırasıyla görev teklif edilir ve kabul etmesi durumunda atanır.
- Diğer yükseköğretim kurumlarında yada kamu kurum ve kuruluşlarında en az 4 yıl Genel Sekreter Yardımcısı ve üstü görevlerde bulunanlar Genel Sekreter Yardımcısı kadrosuna naklen atanabilir.

Genel Sekreter atanma kriterleri

- En az 2 yıl Genel Sekreter Yardımcısı görevinde bulunmak şartı ile ilgili yükseköğretim kurumunda Yüksek Lisans mezunu olan Genel Sekreter Yardımcısı kıdemi en yüksek olan personele Genel Sekreter görevi teklif edilir.
- Yüksek Lisans mezunu olan Genel Sekreter Yardımcısı olmaması durumunda Lisans mezunu olan Genel Sekreter Yardımcısı kıdemi en yüksek olan personele Genel Sekreter görevi teklif edilir.
- Atanacak Genel Sekreter Yardımcısı olmaması yada Genel Sekreter Yardımcısının görevi kabul etmemesi durumunda bir alt kademedeki öncelikle Yüksek Lisans mezunları olmak üzere Daire Başkanı kadrosunda bulunan Daire Başkanlığı görevinde en kıdemli personele sırasıyla Genel Sekreter görevi teklif edilir ve kabul etmesi durumunda atanır.
- Hiçbir Daire Başkanının görevi kabul etmemesi durumunda bir alt kademe kadroda bulunan en kıdemli personele sırasıyla görev teklif edilir ve kabul etmesi durumunda atanır.
- Diğer yükseköğretim kurumlarında yada kamu kurum ve kuruluşlarında en az 4 yıl Genel Sekreter ve üstü görevlerde bulunanlar Genel Sekreter kadrosuna naklen atanabilir.

Görevlendirmelerin ortak kuralları

- 2547 sayılı Kanun'un 13. Maddesinin yönetim hizmetleri örgütü personeli için kullanılmaması esastır.
- Vekaleten görevlendirmeler kıdem hesabında dikkate alınmamaktadır.
- Görevde yükselme sınavlarında mülakat yapılması esastır. İlgili kurumda hakkaniyetli bir şekilde mülakat yapılamayacağı anlamına gelebilecek şekilde mülakat yapmadan yazılı sınav sonuçlarına göre atama yapılması yönetici seçimi için uygun bir yol değildir.
- Kariyer Yönetim Modelinde belirtilen yıl şartları kurum içinden yükselmelerde olabilecek en alt kademeye teklif götürüldüğü halde sağlanamıyorsa atama yapılmak istenen kadroya en yakın unvanda o unvanın kıdemli personeline teklif götürülür.

5. SONUÇ

Nicel büyümesini tamamlayan Türk yükseköğretim sisteminde nitelikli bir sistem oluşturma yönündeki çalışmalar devam etmesine rağmen sistemin temel yapısını etkileyen bir çok önemli sorunun (karar alma süreçlerinde paydaşların temsil edilmemesi (Taştan & Sabır Taştan, 2021),

akademik yükseltme ve atamalardaki sistematik problemler (Sabır Taştan & Taştan, 2021), kalite yönetiminin törensel olarak uygulanması (Taştan vd., 2022; Taştan & Yılmaz, 2021), farklı akademik değerlendirme kriterlerinin karmaşıklığı (Sabır Taştan vd., 2022), idari teşkilatların en üst yöneticisi olarak akademisyen Genel Sekreterlerin görev yapması (Sabır Taştan & Taştan, 2022)) çözümü noktasında genel bir isteksizlik olduğu görülmektedir.

Gücü elinde bulunduran yükseköğretim sistemi yöneticileri genel olarak sistem kurmaktan kaçınmakta ve hakkaniyetli olduğuna inandığı kendi bireysel kararlarının uygulanması yönünde tercihte bulunmaktadır. Üniversite yönetim hizmetleri örgütünde gerçekleştirilen yönetici atamalarında da bu durum sıklıkla göze çarpmaktadır.

Kanun gereği görevde yükselme sınavı sonucuna göre atama yapılması gereken müdür kadrolarına yapılan bütün atamaların hülle yolu ile sınavsız ve tamamen idarenin takdir ettiği kişilerden yapıldığı üniversitelerin sayısının fazlalığının yanı sıra hiçbir yöneticilik görevi bulunmayan memurların yada diğer meslek gruplarından çalışanların bile doğrudan yönetici kadrolarına hatta Genel Sekreter kadrosuna atandığı (Sabır Taştan & Taştan, 2022) örneklerin varlığı yükseköğretim sistemi açısından üniversite yönetim hizmetleri personeline, yükselmelerin performans ve liyakate dayalı olduğu, şeffaf ve önceden tanımlı atama/yükseltme sisteminin oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.

Çalışmada, alanda belirtilen sorunlara çözüm bulabilmek amacıyla yürürlükteki kadro/pozisyonlar ve yasal mevzuat çerçevesine uygun şekilde sistemli bir kariyer yönetim modeli geliştirilmeye çalışılmıştır. Modelin üniversite senatolarında çıkarılacak Yönergelerle uygulanması mümkündür. Modelin uygulanması ile personelin kurumuna aidiyetinin yükseleceği, iş motivasyonunun yükseleceği, hakkaniyetli ve sistemli bir kurumda çalışıyor olma algısının gelişeceği ve örgütsel bağlılığın artacağı değerlendirilmektedir.

Son olarak, kariyerlerinin bütün basamaklarını sınavla ve çalışmayla kazanmış üniversite üst yöneticilerinin, yükselme imkânı verilmeyen yönetim hizmetleri örgütü personeline empati göstermeleri gerektiğini vurgulamak yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Ak, M. (2018). Örgütsel Bağlılık ve Görevde Yükselme (Kariyer): Kamu Sağlık Sektöründe Çalışanların Görevde Yükselmeye (Kariyer Sistemine) İlişkin Adalet Algılarının Bartın İli Örneğinde İncelenmesi. *Journal of International Social Research, 11*(57), 469–497.

https://doi.org/10.17719/jisr.2018.2465

Büyükyılmaz, O., Karakulle, İ., & Karataş, İ. (2018). Örgütsel Kariyer Yönetiminin Duygusal Bağlılık Üzerinde ki Etkisinde İş Tatmininin Aracılık Rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *8*(1), 1–29.

Eryiğit, N. (2007). *Örgütsel Kariyer Planlama Sürecinde İnsan Kaynakları Yönetiminin Etkinliği*. Selçuk Üniversitesi.

Memurlar.net. (2022). *Sayıştay'dan 26 Üniversiteye Hülle Atama Yapmayın Uyarısı*. memurlar.net. https://www.memurlar.net/haber/1043906/sayistay-dan-26-universiteye-hulle-atama-yapmayin-uyarisi.html

Noe, R. A. (2009). *İnsan Kaynaklarının Eğitimi ve Geliştirilmesi* (C. (Çev. . Çetin (ed.); 4. baskı). Beta Basım Yayım Dağıtım.

Özkanan, A., & Erdem, R. (2014). Yönetimde Kayırmacı Uygulamalar: Kavramsal Bir Çerçeve. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *20*, 179–206.

Sabır Taştan, N., Çetin, A., & Atıcı, K. B. (2022). Yükseköğretimde Sosyal , Beşerî ve İdari Bilimler Temel Alanı İçin Çok Kriterli Karar Analizi Temelli Bir Performans Ölçümü Model Önerisi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *12*(1), 187–200. https://doi.org/10.5961/higheredusci.1013848

Sabır Taştan, N., & Taştan, K. (2022). Yetkinliğe Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi ve Üniversite Genel Sekreterleri. Içinde A. Kazankaya & M. A. Ateş (Ed.), *Ahi Evran 2nd International Conference on Scientific Research* (ss. 548–556). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.

Sabır Taştan, N., & Taştan, K. (2021). Yükseköğretimde Kaliteye Ulaşmada Sistemsel Bir Soruna Eleştirel Bakış: Her Akademik Yükselmede Yeniden Atanma Zorunluluğu. Içinde A. Kazankaya, M. Alev Ateş, & K. İpekdal (Ed.), *Ahi Evran International Conference on Scientific Research* (ss. 958–965). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.

Şimşek, M. Ş., & Öge, H. S. (2014). *İnsan Kaynakları Yönetimi* (6. baskı). Eğitim Kitapevi.

Taştan, K., & Sabır Taştan, N. (2021). Yükseköğretımde Kaliteye Ulaşmada Sistemsel Bir Soruna Eleştirel Bakış: Yök ve Üak'ın Yapısında Paydaşların Temsil Edilmemesi. *Internatıonal Cappadocıa Scıentıfic Research Congress, 15-17 December*, 253–254.

Taştan, K., & Yılmaz, S. (2021). Yeni Kurumsal Kuram Argümanlarıyla Türk Yükseköğretim Sisteminde Kalite Yönetiminin Benimsenmesi Üzerine Teorik Model Çalışması. *Black Sea Journal of Public and Social Science*, *4*(2), 79–91. https://doi.org/10.52704/bssocialscience.912717

Taştan, K., Yılmaz, S., & Sabır Taştan, N. (2022). *Diffusion and Adoption of Quality*

Management in Turkish Higher Education (1. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık. https://www.nobelyayin.com/diffusion-and-adoption-of-quality-management-in-turkish-higher-education-18827.html

Tunçer, P. (2012). Career Management in the Understanding of Changing Human Resources Management. *Ondokuz Mayis Univ. Egitim Fakultesi*, *Volume 31*(31), 203–233. https://doi.org/10.7822/egt91

Yükseköğretim Üst Kuruluşları İle Yükseköğretim Kurumları Personeli Görevde Yükselme Ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği, (2014). https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19573&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

YÖK. (2019). *Türkiye Yükseköğretim Sistemi*.

YÖK. (2022). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. https://istatistik.yok.gov.tr/

YÖKAK.(2022) Kurumsal Dış Değerlendirme Akreditasyon ve İzleme Kılavuzu Sürüm 3.0.

Yükseköğretim Kanunu, Pub. L. No. 2547 (1981). https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2547.pdf

Yükseköğretim Personel Kanunu, Pub. L. No. 2914 (1983).

Yükseköğretim Üst Kuruluşları İle Yükseköğretim Kurumlarının İdari Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Pub. L. No. 124 Sayılı KHK (1983).

Yurtseven, S. (2019). *Örgütsel Kariyer Yönetimi ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma*. Pamukkale Üniversitesi.

EBEVEYNLERİN KENDİNİ DAMGALAMA ÖLÇEĞİ'Nİ TÜRKÇEYE UYARLAMA, GEÇERLİK ve GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

YASEMİN ASLAN [1], Prof. Dr. HALİL EKŞİ [2]

[1] Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, aslanyasemin95@gmail.com -ORCID ID: 0000-0003-1546-6391

[2] Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, halileksi@marmara.edu.tr -ORCID ID: 0000-0001-7520-4559

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeğinin Türkçe formunun ebeveynlerden oluşan örneklem grubunda psikometrik özelliklerini, geçerlik ve güvenirliğini incelemektir. Araştırmanın örneklemini yaşları 20 ile 64 yaş arasında değişen (yaş ortalaması 40.33), farklı eğitim düzeylerine sahip 190 (%92.2) kadın, 16 (%7.8) erkek olmak üzere 206 ruhsal veya gelişimsel bozukluk tanıları almış özel gereksinimli çocukları olan ebeveyn grubu oluşturmaktadır. Çalışmadaki verilere Bilgi Formu, Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeği ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği aracılığıyla ulaşılmıştır. Verilerin analiz sürecinde ise SPSS 26.0 ve AMOS 26.0 programlarından yararlanılmıştır. Ölçeğin geçerliğini incelemek amacıyla yapı geçerliği ve ölçüt geçerliğine, güvenirlik için ise Cronbach alfa katsayısına bakılmıştır. Aynı zamanda testin toplam puanları dikkate alınarak belirlenen alt %27 ve üst %27'lik grupların madde ortalamaları arasındaki farklar bağımsız gruplar t-testi ile incelenmiştir. Yapı geçerliğini test etmek amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda var olan üç boyutlu yapının doğrulandığı ve uyum indekslerinin kabul edilebilir değerlere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Faktör yüklerinin ise .455 ile .949 aralığında değiştiği saptanmıştır. Ölçüt geçerliği için Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin alt ölçeği olan Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeği ile Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği arasındaki ilişki Spearman Brown Korelasyonu ile incelenmiş ve -.547 düzeyinde anlamlı ve negatif yönde bir ilişki tespit edilmiştir ($p< .01$). Güvenirlik çalışması sonucunda Cronbach alfa katsayısı tüm ölçek için .86, alt ölçekler için .81, .66 ve .80 olarak hesaplanmıştır. Madde toplam korelasyonlarının ise .30'dan büyük olduğu ve alt-üst %27'lik madde karşılaştırmaları amacıyla yapılan t testleri tüm maddeler için anlamlı olduğu bulunmuştur ($p<.001$). Araştırma sonucunda Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeğinin geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ebeveyn, güvenirlik, kendini damgalama, geçerlik, ölçek

1. GİRİŞ

Damgalama, toplum tarafından normal görülmeyen özelliklere sahip kişilere saygınlığı azaltıcı (Öz vd., 2020), değerini düşürmeye yönelik davranışlarda bulunulması olarak tanımlanmaktadır (Bilge ve Çam, 2008; Dikeç vd., 2020) ve yaygın olarak görülen bir sorundur. Ruhsal veya gelişimsel bozukluğu olan çocuklar da buna maruz kalabilmektedir. Bu çocukların ebeveynlerine yönelik damgalama da duygusal, sosyal ve biyolojik ilişkilerinden dolayı toplumda benzer şekilde yaygındır. Ebeveynler de kendilerini damgalayabilmektedir ve bu durum kendini damgalama olarak tanımlanmaktadır (Eaton vd., 2019). Kendini damgalama, toplumsal damganın içselleştirilmesi (Corrigan, 2004), damgalayıcı tutumları ve tepkileri kendilerine döndürmeleri sonucunda oluşmaktadır (Avcil vd., 2016). Toplumdaki damgalamanın içselleştirilmesi ise bireylerin ciddi şekilde örselenmesine (Avcil vd., 2016) ve bireylerin benlik saygısının, sosyal bağlılığının azalmasına, (Eaton vd., 2016) değersizlik, utanç ve sosyal geri çekilmeye neden olmaktadır (Martin, 2019). Ruhsal bozukluğu olan bireylerin ebeveynleri de ruhsal sorun yaşayan bir çocuğa sahip oldukları (Dikeç vd., 2020) ve bu bozukluğun iyi anne veya baba olamadıkları için meydana geldiği düşüncesinden dolayı kendilerini damgalayabilmektedir (Yıldız vd., 2012).

İlgili literatür incelendiğinde kendini damgalama ile ilgili birçok çalışma görülmektedir. Corrigan ve Rao (2012) damganın içselleştirilmesine, azalan benlik saygısına yol açan ve dört aşamadan oluşan kendini damgalama modeli oluşturmuştur. İlk aşama olan farkındalık aşamasında, ruhsal hastalığı olan bir kişi toplumun damgalamasının farkındadır. İkinci aşama olan anlaşma aşamasında, kişi bu toplumsal damgalamayı ve ruhsal hastalığı olan kişilerle ilgili olumsuz kalıp yargıların doğru olduğunu kabul eder. Üçüncü aşama olan uygulama aşamasında ise kişi kalıp yargıları kendisine uygular. Son olarak, zarar aşamasında benlik saygısı ve öz yeterlikteki azalmalar nedeniyle kişi önemli ölçüde zarar görmektedir (Corrigan vd., 2016). Bu model, damgalamaya maruz kalan bireylerin özsaygısının düşmesi, öz yeterliklerinin azalması ve kendine zarar verme durumlarını açıkladığı için önemlidir (Şener, 2020).

Ruhsal bozukluk veya gelişimsel bozukluğu olan çocukların ve onların ailelerinin kendini damgalamalarını araştıran çalışmalar da literatürde mevcuttur. McKegue ve arkadaşlarının (2015) yaptığı nitel çalışmada dikkat eksikliği ve hiperaktivite ve depresyon tanısı almış gençlerle yapılan görüşmelerde gençlerin kendini damgalamaya dair ifadeler kullandıkları görülmüştür. Gençler, özellikle kendilerini akranlarından farklı ve zayıf gördüklerini ifade etmişlerdir. Dikeç ve arkadaşlarının (2020) yaptığı bir çalışmada ise ruhsal bozukluğu olan ergenlerin ve ebeveynlerinin benzer kendini damgalama puanları aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma ebeveynlerin de çocuklarının hastalıklarından dolayı kendini damgaladıklarını göstermektedir. Otizmli çocukların anneleriyle yapılan görüşmelerde de anneler, çocuklarıyla beraber dışlandıklarını dile getirmiştir (Uz ve Kaya, 2018). Otizmli çocukları olan ebeveynlere yönelik yapılan başka bir çalışmada ise ebeveynlerin çevrelerindeki insanlardan sosyal yanlış anlamalara maruz kaldıklarına ve bu yanlış anlaşılmaları içselleştirdiklerine vurgu yapılmıştır (Deguchi vd., 2021). Otizmli kişilerin aile üyeleri, hastalığın özelliklerine ve toplumun bu özelliklere nasıl tepki verdiğine ilişkin sorunlarla karşı karşıya kalmakta ve aileler bu sorunlardan dolayı kendilerini damgalayabilmektedir (Deguchi vd., 2021).

Ebeveynler, ebeveynliklerinin kalitesi ve çocuklarının zihinsel veya ruhsal sağlık sorunları nedeniyle suçlanma, yargılanma ve eleştiri şeklinde damgalanmaya maruz kalabilmektedir. Bu tür bir damgalanmayı deneyimlemek, ebeveynler için duygusal sıkıntı yaratmaktadır. Çünkü bu durum, değerli olan ebeveynlik rolünde bir yetersizlik ve başarısızlık duygusuna neden olmaktadır (Eaton vd., 2019). Kötü ebeveyn olarak damgalanma ve suçlanma deneyiminin, genellikle kendini suçlamayla sonuçlandığından, özellikle ebeveynlere zarar verdiği düşünülmektedir. Ebeveynler, problemin başlangıcından veya devamından bir şekilde sorumlu olduklarına dair içsel bir inanç geliştirdiklerinden dolayı çocuklarının problemi için kendilerini suçlayabilmektedir (Eaton vd., 2016). Bu kendini suçlama ve damgalama tutumu ise bireylerin hastalık sürecinde iyileşmesinde engel oluşturabilmesinden (Oexle vd., 2018) psikolojik yardım alma tutumlarına kadar birçok yönden kişiyi olumsuz etkileyebilmektedir (Sezer ve Gülleroğlu, 2016). Aynı zamanda Türkiye'de yapılan bazı araştırmalarda da ailelerin kendilerini damgaladıkları sonucuna ulaşılmıştır (Yıldız vd., 2012).

Ölçme araçları incelendiğinde ise literatürde çeşitli araçların mevcut olduğu görülmektedir. Yıldız ve arkadaşları (2019), ruhsal bozukluğu olan hasta yakınlarına yönelik "Aileler İçin Kendini Damgalama Ölçeği" geliştirmiş ve geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmıştır. Aileler için Kendini Damgalama Ölçeği geliştirilirken Kendini Damgalama Ölçeği ve Ruhsal Hastalıklarda İçselleştirilmiş Damgalanma Ölçeğinden faydalanılmıştır. Ruhsal bozukluk tanısı bulunan 18 kişinin aileleri ile odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiş ve görüşmeler neticesinde 19 maddeli beşli likert türünde Aileler İçin Kendini Damgalama Ölçeği geliştirilmiştir. Bu ölçek sadece ebeveynlere değil kardeş, eş ve çocuklara uygulanabilmektedir (Yıldız vd., 2019).

İçselleştirilmiş damgalanmayı ölçmek amacıyla dünyada ve ülkemizde Ruhsal Hastalıklarda İçselleştirilmiş Damgalanma Ölçeğinden de sıklıkla yararlanılmaktadır. Ritsher ve arkadaşları (2003) tarafından geliştirilen ölçek, dörtlü likert türünde 29 maddeden oluşmaktadır. Türkçe 'ye uyarlama çalışması ise Ersoy ve Varan (2007) tarafından yapılmıştır. Dikeç ve arkadaşları (2020) tarafından Ruhsal Hastalıklarda İçselleştirilmiş Damgalanma Ölçeğinin maddelerinin ebeveynlere göre yeniden düzenlenerek geçerlik ve güvenirlik çalışmasının yapıldığı Ebeveynlerin Ruhsal Hastalıklarda İçselleştirilmiş Damgalama Ölçeği de bulunmaktadır. Analizler sonucunda ebeveyn örneklem grubunda ölçeğin güvenilir ve geçerli bulunduğu bildirilmiştir (Dikeç vd., 2020). Bu çalışmanın amacı ise Eaton ve arkadaşları (2019) tarafından geliştirilen Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeğinin ebeveynlerden oluşan örneklem grubunda geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1.Çalışma Grubu

Çalışmanın örneklemini ruhsal veya gelişimsel bozukluk tanıları almış özel gereksinimli çocukları olan 18 yaş ve üstünde 190 (%92.2) kadın, 16 (%7.8) erkek olmak üzere 206 ebeveyn oluşturmaktadır. Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden anne ve babaların yaşları 20 ile 64 yaş arasında değişmektedir ve yaş ortalaması 40.33'tür. Çocukların ise yaş ortalaması 10.27'dir. Ebeveynlerin 22'si (%10.7) ilkokul, 22'si (%10.7) ortaokul, 57'si (%27.7) lise, 87'si, (%42.2) üniversite ve 18'i (%8.7) lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Çalışma grubuna kolay ulaşılabilirlik örnekleme yöntemi ile sosyal medya aracılığıyla ulaşılmıştır. Çocuklarının

aldıkları tanılara, tanıyı koyan uzmana ve alınan desteğe dair bilgiler ise aşağıdaki çizelgede yer almaktadır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Çocukların Demografik Bilgileri

Tanı	Sayı	Yüzde
Dikkat eksikliği ve hiperaktivite (DEHB)	98	47.6
Down sendromu	31	15.0
Öğrenme güçlüğü	26	12.6
Otizm	21	10.2
Konuşma bozukluğu	12	5.8
Zekâ geriliği	7	3.4
Anksiyete	2	1.0
Duygu durum bozukluğu	3	1.5
Birden fazla tanı (DEHB, öğrenme güçlüğü, OKB vb.)	3	1.5
Diğer (Tik bozukluğu, Angelman sendromu)	3	1.5
Tanı Koyan Uzman		
Psikiyatrist	146	70.9
Pediatrist	4	1.9
Psikolog/ Pedagog	13	6.3
Uzman doktor	42	20.4
Diğer (Genetik uzmanı)	1	0.5
Destek		
Hayır	22	10.7
İlaç tedavisi	90	43.7
Psikoterapi	4	1.9
Eğitsel destek	83	40.3
Diğer (Spor, yaratıcı drama vb.)	7	3.4

2.2.Veri Toplama Araçları

2.2.1 Bilgi Formu

Çalışmada gerekli bilgileri edinmek amacıyla kısa bir bilgi formu geliştirilmiş ve bu formdan yararlanılmıştır. Geliştirilen formda ebeveynlerin yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, çocuklarının yaşı ve hastalık tanısı, tanıyı koyan uzman, alınan destek veya tedavi gibi özellikleri içeren sorular bulunmaktadır.

2.2.2. Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeği –EKDÖ (The Parents' Self-Stigma Scale)

Bu çalışma ile Türkçe 'ye uyarlaması yapılan, 11 madden oluşan Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeği (The Parents' Self-Stigma Scale) ruhsal bozukluğu olan çocukların ebeveynlerinin kendilerini damgalama tutumlarını ölçmek amacıyla Eaton ve arkadaşları

(2019) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin kendinden utanma (madde: 5, 8, 10) kendini suçlama (madde: 2, 4, 6, 7, 11) ve kötü ebeveynlik benlik inancı (madde: 1, 3, 9) olmak üzere üç faktörü bulunmaktadır. Beşli likert türünde oluşturulan ölçek; hiçbir zaman, nadiren, bazen, genellikle ve neredeyse her zaman şeklinde yanıtlanmaktadır ve sırasıyla 1, 2, 3, 4 ve 5 şeklinde puanlanmaktadır. Genel anlamda olumsuz ifadelerin yer aldığı ölçekte olumlu ifadeler olan 3, 7 ve 9. maddeler ise ters maddeler olup ters puanlanmaktadır. Üç alt ölçeğin puanlarının toplanmasıyla beraber 11 ile 55 arasında puanlar elde edilmektedir. Yüksek puan, olumsuz olarak ebeveynlerin kendini damgalama tutumlarının daha yoğun olduğuna işaret etmektedir. Ölçeğin asıl formunun Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.85 olarak verilmiştir. Üç alt faktör için ise iç tutarlık katsayıları, kendini suçlamada (beş madde) 0.81, kendinden utanmada (üç madde) 0.86 ve kötü ebeveynlik benlik inancında (üç madde) 0.86 olarak bildirilmiştir. Üç faktörün varyansın %70.21'ini açıkladığı belirtilmiştir (Eaton vd., 2019).

2.2.3. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği –RBSÖ

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğini Morris Rosenberg, benlik saygısını ölçmek amacıyla 1965 yılında geliştirmiştir. Ölçekte 12 alt ölçek ve toplam 63 madde bulunmaktadır. Bu araştırmada 10 maddeli Benlik Saygısı alt ölçeğinden yararlanılmıştır. Çuhadaroğlu (1986) Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin Türkçeye uyarlama çalışmasını yapmıştır. Benlik Saygısı alt ölçeğinin geçerliğini test etmek amacıyla psikiyatrik görüşmeler yapmıştır. Öğrenciler ile yapılan görüşmelerde benlik saygıları değerlendirilmiştir. Katılımcıların kendileriyle ilgili görüşleri dikkate alınarak benlik saygıları için yüksek, orta ve düşük şeklinde gruplar oluşturulmuştur. Görüşler ve benlik saygısı ölçeği ile ulaşılan veriler arasındaki ilişki incelenmiş, geçerlik oranının 0.71 olduğu bulunmuştur. Ölçeğin test-tekrar test güvenirlik katsayısı ise 0.75 olarak bildirilmiştir (Çuhadaroğlu, 1986; akt. Çeçen, 2008). Ölçekte 1, 2, 4, 6, 7. maddelerin dışında kalan 3, 5, 8, 9, 10. maddeler ters maddelerdir ve toplam puan 10 ile 40 arasında değişmektedir (Tonga ve Halisdemir, 2017).

2.3.İşlem

Uyarlama çalışması için öncelikle Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeğini geliştiren kişi olan Eaton'dan izin alınmıştır. Ölçeğin orijinal formunu, İngilizce ve Türkçe olmak üzere her iki dile de iyi düzeyde hâkim altı uzman kişi tarafından çevrilmiştir. Çeviri formları iki uzman kişinin tartışmasıyla tek bir form haline dönüştürülmüştür. Oluşturulan Türkçe form iki uzman tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiş ve geri çevirilerin sonucunda Türkçe ve İngilizce formun benzer olduğu görülmüştür. Daha sonrasında ölçek maddeleri için uzman görüşü alınmış ve ölçeğin son şekli oluşturulmuştur.

Ölçeğin geçerliğini incelemek amacıyla yapı geçerliğine ve ölçüt geçerliğine, güvenirlik için ise Cronbach alfa katsayısına bakılmıştır. Aynı zamanda testin toplam puanları dikkate alınarak belirlenen alt %27 ve üst %27'lik grupların madde ortalamaları arasındaki farklar bağımsız gruplar t-testi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda ulaşılan verilerin analizi için SPSS 26.0 ve AMOS 26.0 programlarından yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1.Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Tanımlanmış bir yapıyı veya modeli doğrulamak amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizinde (Maruyama, 1998; akt. Çokluk vd., 2020) sonuçların geçerli kabul edilmesi için uyum indeksleri yeterli bulunmalıdır. GFI, NFI, RFI, CFI ve IFI indekslerinin 0.90 veya daha büyük olmasının yeterli düzeyde uyuma, değerlerin 0'a yaklaşmasının kötü uyuma, 1'e yaklaşmasının ise mükemmel uyuma işaret ettiği kabul edilmektedir. RMR ve RMSEA değerlerinin ise 0.05'ten küçük olması mükemmel uyum, 0.10'in altında olması ise kabul edilebilir uyum, ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranın ise 3'ün altında olması mükemmel uyum olduğunu göstermektedir (Çokluk vd., 2020). Elde edilen uyum indekslerine aşağıdaki Çizelge 2'de yer verilmiştir.

Çizelge 2. **Uyum İndeksleri**

Uyum İndeksleri	Değer
$\chi 2$	99.386
sd	41
$\chi 2$ /sd	2.424
RMSEA	.083
RMR	.038
GFI	.92
CFI	.93
TLI	.91
IFI	.94
NFI	.90
RFI	.86

Uyum indekslerine bakıldığında ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının (99.386/41= 2.424) 3'ün altında mükemmel uyum düzeyinde bulunduğu görülmektedir. Diğer uyum indekslerine bakıldığında ise RMSEA= 0.083, RMR= 0.038, GFI= 0.92, CFI= 0.93, TLI= 0.91, NFI= 0.90, RFI= 0.86 ve IFI= 0.94 olarak bulunmuştur. NFI, GFI, CFI, IFI ve TLI indekslerinin 0.90 ve üzerinde bulunması kabul edilebilir uyuma işaret etmektedir. RMR'nin 0.05'ten küçük olması mükemmel uyumu ve RMSEA'nın ise 0.05 ile 0.10 değerleri arasında bulunması kabul edilebilir uyumu göstermektedir. Doğrulayıcı faktör analiziyle ulaşılan uyum indekslerine bakıldığında modelin uyumlu bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

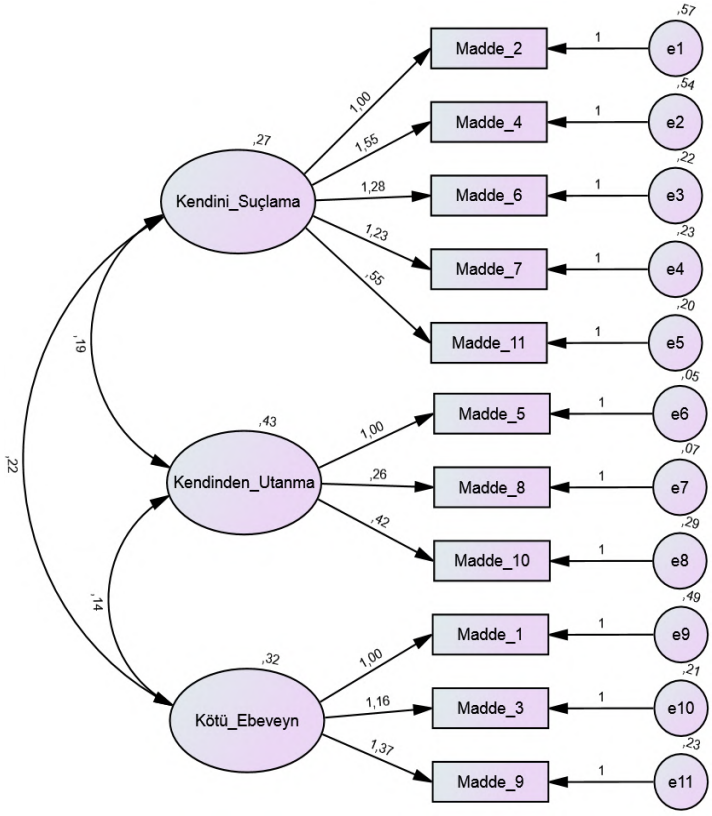
Çizelge 3. **Madde Faktör Yükleri**

Madde No	Faktör	Faktör Yükü
M 2	Kendini suçlama	.569
M 4	Kendini suçlama	.742

Madde No	Faktör	Faktör Yükü
M 6	Kendini suçlama	.820
M 7	Kendini suçlama	.798
M 11	Kendini suçlama	.542
M 5	Kendinden utanma	.949
M 8	Kendinden utanma	.542
M 10	Kendinden utanma	.455
M 1	Kötü ebeveynlik benlik inancı	.632
M 3	Kötü ebeveynlik benlik inancı	.823
M 9	Kötü ebeveynlik benlik inancı	.853

Çizelge 3'teki madde faktör yükleri incelendiğinde ise genel olarak .455 ile .949 arasında yüklerin değiştiği görülmektedir. Kendini suçlama alt faktörünün faktör yüklerinin .542- .820, kendinden utanma faktörünün .455- .949, kötü ebeveynlik benlik inancı faktörünün ise .632- .853 arasında değiştiği görülmektedir. Aşağıda ölçeğin faktörleri ve maddelerine ilişkin modele Görsel 1'de yer verilmiştir.

Görsel 1. **Doğrulayıcı Faktör Analizi Modeli**

3.2.Ölçüt Geçerliği

Ölçüt geçerliğini incelemek amacıyla 1965 yılında Morris Rosenberg'in geliştirdiği Türkçeye uyarlama çalışması Çuhadaroğlu (1986) tarafından yapılan Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin 10 maddeli Benlik Saygısı alt ölçeği ölçüt alınmıştır (Çeçen, 2008). EKDÖ ile RBSÖ arasındaki ilişki Spearman Brown korelasyon testi kullanılarak incelenmiştir. Analizler sonucunda -.547 düzeyinde istatiksel olarak anlamlı ve negatif yönde ilişki tespit edilmiştir ($p<.01$). RBSÖ ile alt boyutlardan kendini suçlama arasında -.473, kendinden utanma arasında -.301, kötü ebeveynlik benlik inancı arasında ise -.443 düzeyinde istatiksel olarak anlamlı ve negatif yönde ilişkiler bulunmuştur ($p<.01$).

Çizelge 4. RBSÖ'nün EKDÖ ve Alt Faktörlerle Korelasyonları

	RBSÖ
EKDÖ total	-.547*
EKDÖ faktör 1- Kendini suçlama	-.473*
EKDÖ faktör 2- Kendinden utanma	-.301*
EKDÖ faktör 3- Kötü ebeveynlik benlik inancı	-.443*

*p< .01, EKDÖ: Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeği, RBSÖ: Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği

3.3.Güvenirlik Analizleri

Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeğinin güvenirliği Cronbach alfa katsayısı (α) ile sınanmıştır. Tüm ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .86 bulunmuştur. Alt boyutlardan ise kendini suçlama faktörünün güvenirlik katsayısı .81, kendinden utanma faktörünün .66, kötü ebeveynlik benlik inancı faktörünün .80 olarak hesaplanmıştır (Çizelge 5).

Çizelge 5. Cronbach Alfa Güvenirlik Katsayıları

	Tüm ölçek	Kendini suçlama alt faktörü	Kendinden utanma alt faktörü	Kötü ebeveynlik benlik inancı alt faktörü
Cronbach Alfa Katsayısı (α)	.86	.81	.66	.80

3.4.Madde Analizi

Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeğinin madde analizleri için madde toplam korelasyonlarına ve alt-üst %27'lik grup maddelerinin arasındaki farka bakılmıştır. Madde toplam korelasyonu, maddelerden elde edilen puanlar ile toplam puanların arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Korelasyonun yüksek ve pozitif bulunması maddelerin benzer davranışları ölçtüğünü ve iç tutarlığın yüksekliğini göstermektedir. Madde toplam korelasyonunun 0.30 ve üzerindeki maddelerin ayırt ediciliğinin iyi olduğu belirtilmektedir (Büyüköztürk, 2020).

Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeği madde toplam korelasyonları ve alt-üst %27'lik grupların puanlarını karşılaştırmak amacıyla uygulanan t testi sonuçları Çizelge 6'da görülmektedir.

Çizelge 6. Madde Toplam Korelasyonu ve T Testi

Madde No	Madde Toplam Korelasyonu	t (Alt %27- Üst %27)
EKDÖ 1	.72	18.94*
EKDÖ 2	.64	18.59*
EKDÖ 3	.67	13.55*
EKDÖ 4	.72	21.29*
EKDÖ 5	.55	7.45*
EKDÖ 6	.73	12.56*
EKDÖ 7	.75	16.19*
EKDÖ 8	.35	5.57*
EKDÖ 9	.71	12.40*
EKDÖ 10	.38	5.99*
EKDÖ 11	.51	5.98*

*p< .001

Çizelge 6'ya bakıldığında ölçeğin madde toplam korelasyonlarının .35 ile .75 arasında hesaplandığı ve t değerlerinin istatiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmektedir (p<.001). Madde toplam korelasyonlarının .30'dan büyük ve alt-üst %27'lik madde karşılaştırmaları amacıyla yapılan t testlerinin tüm maddeler için anlamlı bulunması maddelerin güvenirliklerinin yüksek ve aynı davranışları ölçmeyi amaçladıklarına işaret etmektedir (Büyüköztürk, 2020).

4.TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı Eaton ve arkadaşları (2019) tarafından geliştirilen Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeğinin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirliğini incelemek ve test etmektir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum indeksleri incelenmiştir. Sonuçlara bakılarak ölçeğin uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilmektedir. Ölçüt geçerliğini incelemek amacıyla Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeğinin alt ölçeği olan 10 maddeli Benlik Saygısı Ölçeği kullanılmıştır. Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeği ile Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği arasındaki ilişki negatif ve anlamlı bulunmuştur.

Ölçeğin güvenirlik analizinde tüm ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .86, alt faktörlerin ise güvenirlik katsayısı .81, .66 ve .80olarak bulunmuştur. Psikolojik bir ölçek için güvenirlik katsayısının .70 ve üzerinde bulunması genel olarak yeterli kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2020). 2. faktör olan kendinden utanmanın güvenirlik katsayısı .66 olarak hesaplanmıştır. Literatürde Cronbach alfa katsayısının yorumlanması için farklı sınıflamalar mevcuttur ve $0.6 \leq \alpha < 0.7$ aralığındaki güvenirlik katsayılarının kabul edilebilir olduğu belirtilmektedir (Kılıç, 2016). Bu doğrultuda tüm ölçeğin ve alt faktörlerin güvenilir olduğu ifade edilebilir.

Ebeveynlerin Kendini Damgalama Ölçeğinin madde toplam korelasyonlarının hepsinin .35 ile .75 arasında yer aldığı ve .30'dan büyük olduğu görülmektedir. Madde analizi için yapılan alt-üst %27'lik madde karşılaştırmaları t testiyle yapılmış ve sonuçların tüm maddeler için anlamlı olduğu bulunmuştur ($p<.001$). Yapılan madde analizine göre ölçeğin yeterli ayırt ediciliğe sahip olduğu ifade edilebilir.

Mevcut çalışmayla geçerlik ve güvenirliği incelenen ölçek, özel çocukları olan ebeveynlerin kendini damgalamaları üzerinde çalışma yapmak isteyen araştırmacılar tarafından kullanılabilir. Daha geniş ve spesifik tanı gruplarındaki çocukların ebeveynlerinden oluşan örneklem gruplarında ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılabilir.

KAYNAKÇA

Avcil, C., Bulut, H., & Sayar, G. H. (2016). Psikiyatrik hastalıklar ve damgalama. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 0*(2), 175-202. https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.2.2.4

Bilge, A., & Çam, M. O. (2008). Ruhsal hastalığa yönelik inançlar ölçeğinin geçerliliği ve güvenirliği . *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 9*(2), 91-96.

Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı.* Pegem Akademi Yayınları.

Corrigan, P. (2004). How stigma interferes with mental health care. *American Psychologist, 59*(7), 614-625. https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.7.614

Corrigan, P. W., & Rao, D. (2012). On the self-stigma of mental illness: Stages, disclosure and strategies for change. *Can J Psychiatry, 57*(8), 464-469. https://doi.org/10.1177/070674371205700804

Corrigan, P. W., Bink, A. B., Schmidt, A., Jones, N., & Rüsch, N. (2016). What is the impact of self-stigma? Loss of self-respect and the "why try" effect. *Journal of Mental Health, 25*(1), 10-15. http://dx.doi.org/10.3109/09638237.2015.1021902

Çeçen, A. R. (2008). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordamada bireysel bütünlük (tutarlılık) duygusu, aile bütünlük duygusu ve benlik saygısı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama, 4*(1), 19-30.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları.* Pegem Akademi Yayınları.

Çuhadaroğlu, F. (1986). *Adölesenlarda benlik saygısı* [Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri ABD, Ankara].

Deguchi, N. K., Asakura, T., & Omiya, T. (2020). Self-stigma of families of persons with autism spectrum disorder: A scoping review. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders*. https://doi.org/10.1007/s40489-020-00228-5

Dikeç, G., Bilaç, Ö., & Uzunoğlu, G. (2020). Kim daha çok damgalıyor? Ruhsal bozukluğu olan ergenler mi yoksa ebeveynleri mi? *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastalıkları Dergisi, 10*(1), 8-14. https://dx.doi.org/10.5222/buchd.2020.24993

Dikeç, G., Gümüş, F., & Atlı, A. (2020). Ebeveynlerin ruhsal hastalıklarda içselleştirilmiş damgalanma ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi, 31*(4), 269-279. https://doi.org/10.5080/u23728

Eaton, K., Ohan, J. L., Stritzke, W. G., & Corrigan, P. W. (2016). Failing to meet the good parent ideal: Self-stigma in parents of children with mental health disorders. *Journal of Child and Family Studies, 25,* 3109–3123. https://doi.org/10.1007/s10826-016-0459-9

Eaton, K., Ohan, J. L., Stritzke, W. G., & Corrigan, P. W. (2019). The Parents' Self-Stigma Scale: Development, factor analysis, reliability and validity. *Child Psychiatry & Human Development, 50,* 83-94. https://doi.org/10.1007/s10578-018-0822-8

Ersoy, M. A., & Varan, A. (2007). Ruhsal hastalıklarda içselleştirilmiş damgalama ölçeği Türkçe formunun güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi, 18*(2), 163-171.

Kılıç, S. (2016). Cronbach'ın alfa güvenirlik katsayısı. *Journal of Mood Disorders, 6*(1), 47-48. https://doi.org/10.5455/jmood.20160307122823

Martin, T. J. (2019). *The mediating effect of mindfulness on the relationship between mental illness self-stigma and general psychological distress: A cross-sectional study* (Tez No.13898799) [Yüksek Lisans Tezi, University of Hawai`i, Hawai'i] . ProQuest Dissertations and Theses.

McKeague, L., Hennessy, E., O'Driscoll, C., & Heary, C. (2015). Retrospective accounts of self-stigma experienced by young people with attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD) or depression. *Psychiatric Rehabilitation Journal, 38*(2), 158-163. http://dx.doi.org/10.1037/prj0000121

Oexle, N., Müller, M., Kawohl, W., Xu, Z., Viering, S., Wyss, C., et al. (2018). Self-stigma as a barrier to recovery: A longitudinal study. *Eur Arch Psychiatry Clin Neurosci, 268*, 209-212. https://doi.org/10.1007/s00406-017-0773-2

Öz, B., Yüksel, T., & Nasıroğlu, S. (2020). Otizm spektrum bozukluğu tanısı alan çocukların annelerinde görülen depresyon-anksiyete belirtileri ve damgalanma algısı. *Archives of Neuropsychiatry, 57,* 50-55. https://doi.org/10.29399/npa.23655

Ritsher, J. B., Otilingam, P. G., & Grajales, M. (2003). Internalized stigma of mental illness: Psychometric properties of a new measure. *Psychiatry Research, 121*(1), 31–49. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2003.08.008

Sezer, S., & Gülleroğlu, D. (2016). Psikolojik yardım arama tutumlarını yordayan değişkenler: Kendini damgalama, özsaygı, psikolojik yardım almış olma. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29*(1), 75-93.

Şener, M. N. (2020). *A qualitative investigation of stigma experiences of individuals with depressive disorders in Turkey*(Tez No. 630658) [Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Tonga, Z., & Halisdemir, D. (2017). Ergen öznel iyi oluşu ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of Social and Humanities Science Research, 4*(12), 1214-1221. https://doi.org/10.26450/jshsr.206

Uz, S., & Kaya, K. (2018). Otizmli çocuklara ve ailelere yönelik damgalama. *Journal of History Culture and Art Research, 7*(1), 663-683. http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v7i1.1411

Yıldız, M., İncedere, A., Kiras, F., Abut, F. B., Kırcalı, A., & İpçi, K. (2019). Development of self-stigma inventory for families of the patients with schizophrenia (SSI-F): Validity and reliability study. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology, 29*(4), 463-471. https://doi.org/10.1080/24750573.2018.1480858

Yıldız, M., Özten, E., Işık, S., Özyıldırım, İ., Karayün, D., Cerit, C., et al. (2012). Şizofreni hastaları, hasta yakınları ve majör depresif bozukluk hastalarında kendini damgalama. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 13,* 1-7.

A MATHEMATICAL MODEL FOR COURSE SCHEDULING PROBLEM AND A CASE STUDY

Assist. Prof. Dr. Fatma Selen Madenoğlu
Abdullah Gül University, Faculty of Managerial Sciences, Department of Business Administration
selen.madenoglu@agu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5577-4471

ABSTRACT

Course scheduling problems are one of the important problems faced by universities. In recent years, with the increase in the number of students in the departments of universities, preparing a course schedule by using existing classroom resources has become a problem that is getting more difficult day by day. The course scheduling problem is expressed as the assignment of courses and faculty members to the classrooms in the most appropriate time frame, taking into account various constraints. The preparation of course schedule in universities based on personal experience without using scientific methods can cause different problems for faculty members and students. For this reason, course schedule should be prepared with an analytical view that will take into account various constraints such as faculty member constraints and student constraints. For this purpose, an integer mathematical model is developed for the course scheduling problem and a sample university application is presented. The results are interpreted by comparing the current situation with the results of the proposed model.

Keywords: Course Scheduling Problem, Scheduling, Operations Research, Integer Programming

1. INTRODUCTION

Scheduling is a decision-making process that is constantly used in many manufacturing and service systems. It deals with the assignment of resources to jobs in specific time periods and aims at optimization of one or more objectives [1].

The scheduling function is used in many areas such as purchasing, production, transportation, distribution, and information processing. In an organization that produces services or products with the scheduling function, limited resources are optimally allocated to the tasks to be completed with the help of mathematical or intuitive techniques. The allocation of resources to the most appropriate tasks enables the optimization of business objectives and the achievement of set objectives. Assigning resources to the most appropriate tasks to optimize business objectives clearly demonstrates the purpose of the scheduling process. By managing an effective scheduling process, identified activities can be completed in less time and using fewer resources [2].

Activities that may differ according to the institution and sector: There may be time-related activities such as determining the departure times of public transportation vehicles in municipalities, determining the working hours of nurses and doctors working in hospitals, preparing course or exam programs in educational institutions such as universities and schools. As all these examples, activities that need to be planned on a weekly and daily basis are evaluated within the scope of scheduling problems [3].

Time scheduling, taking into account certain constraints and targets to be met; It is defined as the assignment of given resources to tasks that need to be completed and to appropriate time slots [4]. Time scheduling problems; It is the placement of a certain number of activities such as exams, classess, meetings, in limited time intervals, by providing constraints as much as possible [5]. Although time scheduling problems have many different application areas, they are mostly used in the scheduling of course and exam programs in educational institutions. The difficulty of generating a possible curriculum that will meet the demands of administrators, faculty members and students in institutions such as schools and universities reveals the importance of educational scheduling problems.

Educational scheduling problems can be examined in different categories according to their characteristics and constraint structures. However, the most widely used of these categories are exam scheduling problem and course scheduling problems [6]. Each educational institution has different physical conditions and administrative rules. For this reason, the scheduling problem in educational institutions may vary from institution to institution. Therefore, a standard scheduling model cannot be formed. Different classification styles are used in the educational scheduling problems field, and components such as problem-specific exam/course, classroom, time zones, lecturer and student groups are common to all classifications except for minor differences.

The university course scheduling problem is the problem of assigning the courses of the relevant university to appropriate days and hours according to the capacity of the classrooms and the

availability of the instructors, and the scheduling problem in educational institutions is the assignment of appropriate days and hours under constraints such as administrative rules. In this study, the course scheduling problem, which is a type of educational scheduling problem, is discussed.

The course scheduling problem (CSP) is the assignment of a certain number of resources such as courses, lecturers and classrooms to possible time periods [7]. CSP is a challenging and time-consuming activity that all higher education institutions carry out in both terms of each academic year. In order to solve the CSP of a university or a department effectively, the characteristics of resources such as courses, classrooms and faculty members should be defined correctly. First, data must be collected. It should be determined whether the weekly course hours of the courses in the department, whether they are compulsory or elective, which faculty members can be given, and whether they require a special condition. Features such as the capacity information of the classrooms, the time periods in which the classrooms can be used, and whether there is a laboratory facility should be obtained. Data such as lectures are responsible for the courses, the full-time or part-time working characteristics of the lecturers, the appropriate timeframes fof the lecturers, and the possible special preferences of the lecturers should be collected. In addition to these, information such as possible course hours on a daily basis, suitable time periods other than lunch breaks or class breaks should be obtained at the preliminary stage.

The constraints used in the course scheduling problem are divided into two as strict and flexible constraints. Strict constraints are constraints that must be met. Flexible constraints, on the other hand, are constraints that do not have to be met, but they adversely affect the quality of the solution if they are not met. Necessary and conditional constraints must be met in order to obtain a possible schedule. The efficiency of the obtained possible schedule depends on the degree to which the flexible constraints are met.

Compulsory constraints; It refers to the structures that must be provided in order to obtain a possible schedule. The general purpose of compulsory constraints is to prevent possible conflicts. Although the compulsory constraints for CSP vary according to the characteristics of universities and units, the most common examples are as follows [8]. No student group or faculty member can be assigned to more than one course or classroom at the same time. More than one faculty member cannot be assigned to any course of a student group. All courses in the program must be assigned. The capacity of the classroom to which the courses are assigned must be equal to or greater than the number of students responsible for the course. More than one course cannot be assigned to a classroom in the same time frame. Each faculty member can be assigned to a specified number of courses. A faculty member may need to be assigned to a predetermined time frame or day. Possible priority between some courses should be considered. Sessions for courses with two or more course hours must take place in consecutive time frames. There should not be more than three hours of class on the same day of any class. All course-classroom assignments should be made in a way that meets the characteristics and needs of the courses. According to the request of students and faculty members, it may be requested not to assign courses to certain days or to certain time periods.

Flexible constraints maximize the quality of the created charts. These structures of the model are generally included in the objective function expression together with the priority coefficients and become functional. Considering the different characteristics of institutions and units, the most widely used flexible constraints, which vary more than mandatory constraints, are as follows. Assigning faculty members to their preferred time slots and classrooms as much as possible. Allocate the course load of faculty members as equally as possible. Prohibition of assigning only one lesson per day for any student group. A balanced distribution of lessons and course hours over a week. The implementation of other sessions of any divided lesson on different days in the same classroom as the previous sessions. Coinciding the time allocated for the lunch break between 12.00 and 14.00 for all student groups. Considering the number of students in the lunch break in a certain time period when determining the lunch break time. For each student group, the classrooms where the courses in consecutive time periods are assigned are in the same building. Limitation of the amount of lecture hours in any given day. Assigning classrooms to designated classes belonging to or outside the department as much as possible. Assigning relatively hard-to-grasp lessons to the morning hours. Keeping the time between the first hour and the last hour of the day as short as possible. Preparation of the program in such a way that it frees up at least one day of the week. It can be expressed the assigning few courses as possible as to hours when distraction increases or productivity decreases.

In an optimization problem, it is the objective function that enables the variables in the established mathematical model to reach optimum values. The objective function is a minimization or maximization statement specific to the problem. Meeting student demands, optimizing the level of satisfaction of faculty members' preferences, and minimizing the number of courses assigned to a non-preferred time slot are some of the common objective functions.

2. A MATHEMATICAL MODEL FOR COURSE SCHEDULING PROBLEM

In this study, a 0-1 integer programming model is proposed to solve the course scheduling problem. The indices and sets of the mathematical model are as presented below. This model deals with five dimensions: lecturer, course, classroom, day and time frame for solving the course scheduling problem. The decision variable is presented in equation 1.

i= 1.2,…,n	Lecturer
j=1.2,…,m	Course
k=1,2,…,s	Classroom
l=1,2,…,y	Day
m=1,2,…,z	Time frame
a_{ij}	ability to teach *j*thcourse by *i*th lecturer
b_{jk}	compliance the *j*th course conditions with *k*th classroom
t_{il}	Day-based preference matrix generated for each faculty member (more preferred days for each faculty member get higher preference value.

$$x_{ijklm} = \begin{cases} 1 \; if \; the \; lecturer \; is \; assigned \; to \; the \; jth \; course \; in \; kth \; classroom \; at \; mth \; time \; frame \\ 0 \; \; otherwise \end{cases} \quad (1)$$

maximize Z= $\sum_{i=1}^{n}\sum_{j=1}^{m}\sum_{k=1}^{s}\sum_{l=1}^{y}\sum_{m=1}^{z} t_{il} * x_{ijklm}$ (2)

$\sum_{j=1}^{m}\sum_{k=1}^{s} x_{ijklm} \leq 1 \quad \forall i,l,m$ (3)

$\sum_{i=1}^{n}\sum_{k=1}^{m} x_{ijklm} \leq 1 \quad \forall k,l,m$ (4)

$\sum_{i=1}^{n}\sum_{k=1}^{m}\sum_{l=1}^{y}\sum_{m=1}^{z} x_{ijklm} \leq 1 \quad \forall j$ (5)

$\sum_{i=1}^{n}\sum_{k=1}^{m}\sum_{l=1}^{y}\sum_{m=1}^{z} a_{ij} * x_{ijklm} = 1 \quad \forall j$ (6)

$\sum_{i=1}^{n}\sum_{k=1}^{m}\sum_{l=1}^{y}\sum_{m=1}^{z} b_{jk} * x_{ijklm} = 1 \quad \forall j$ (7)

$x_{ijklm} \in \{0,1\} \forall i,k,k,l,m$ (8)

In the presented model, it is aimed to maximize the satisfaction of faculty members (Equation 2). Students' requests are considered as constraints. Teaching only one course in a classroom on any given day, in any time period for each lecturer is provided by the third constraint. In any classroom, on any day, in any time period, only one lecturer can give a lecture, which is provided by the fourth constraint. The fifth constraint provides on that an instructor can teach any course only one day, in a time period. The sixth constraint ensures that every course must be given and the seventh constraint is that every course is given in classrooms that meet the requirements of the course. The last constraint states that the value of the decision variables is zero or one.

3. EXPERIMENTAL STUDY

In the implementation phase of the study, the fall semester course program of the Abdullah Gül University Business Administration Department is prepared in order to test the functionality of the mathematical programming model which is proposed for the solution of the course scheduling problem. The number of students increasing every year, the limited number of classrooms, the problem of preparing a program suitable for the preferences of the lecturers and the time spent on preparing the course schedule are the main motivations of this study. There are six instructors in the department. A total of eighteen courses, including compulsory elective courses, are offered to students in the fall semester. The course schedule has been prepared to generate the program of the courses to be given by the department, apart from the common courses. There are three classrooms allocated to the department, with capacities of 60, 56 and 40, respectively. There are two compulsory courses in the first year, four courses in the second year, four courses in the third year, three courses, and four recommended elective courses in the fourth year. The lecturers coming from outside the university are assigned to the day and time period that the lecturers select. In addition to the presented model, the constraint on the number of courses to be assigned to each class in a certain time period has been added. The courses of the relevant class are not assigned to the day and time of the common courses. Maximum of two lectures per day are assigned to one lecturer.

The established mathematical model is run by using LINGO program. The obtained solution is presented in the Table 1. The objective function is 90 in accordance with the preferences of all lecturers.

Table 1. Weekly course schedule obtained by solving mathematical programming model

	Slot 1		Slot 2		Slot 3	
	Course- Lecturer	Classroom	Course	Classroom	Course	Classroom
MONDAY	PRINCIPLES OF FINANCE- S.S.	C1	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT- F.S.M.	C1	FINANCIAL STATEMENT ANALYSIS-S.S.	C2
					MICROECONOMICS-B.K.D.	C1
TUESDAY	INDUSTRY 4.0 TECHNOLOGIES-F.S.M.	C1	GLOBALIZATION& INTERNATIONAL BUSINESS-F.G.	C1	CONSUMER BEHAVIOR -S.S.	C2
					BRAND VALUE CREATION AND MAXIMIZATION- F.G.	C1
WEDNESDAY	STRATEGIC MANAGEMENT-H.S.	C1	BUSINESS COMMUNICATIONS-S.S	C1		
THURSDAY	MARKETING MANAGEMENT- S.S	C1	CAPSTONE PROJECT-S.S	C1	BUSINESS ETHICS AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY-F.G.	C2
	NEGOTIATION AND ORGANIZATIONAL CONFLICT RESOLUTION H.S.	C2			ORGANIZATIONAL BEHAVIOR-H.S.	C1
FRIDAY	OPERATIONS MANAGEMENT-F.S.M.	C1	BUSINESS STATISTICS I-F.G.	C1	FINANCIAL ACCOUNTING-H.M.	C1

4. RESULTS

In this study, the course scheduling problem, which is a very challenging and important activity for higher education institutions, is analyzed in an analytical framework and the course scheduling problem is discussed. The increasing number of departments and students in universities and the limited resources makes it difficult to solve. Taking into account all the constraints, the traditional methods of preparing the program are both time-consuming and cause the problems of dissatisfaction of the stakeholders. For this reason, it has become a necessity to automatically prepare the course schedules that will meet the needs of the institutions at the highest level possible, by making use of technological developments. In the study, a 0-1 mathematical model is proposed for the course scheduling problem. In the presented model, the constraints of the application example are added to the compulsory constraints. It has been determined the day preferences of the lecturers, the daily course intensities of the lecturers, the choice of elective courses by the students and the distribution of the courses according to the classes should be taken into consideration. A mathematical model is proposed and the model is solved using Lingo program. When compared with the existing table, the result that satisfies the constraints and can complete the assignment with one missing class has been obtained.

REFERENCES

[1] Pinedo, M.L. Scheduling: Theory, Algorithms, and Systems. 3rd Edition, New York: Prentice Hall, 2008.

[2] Altunay, H., & Tamer, E. R. E. N. Ders programı çizelgeleme problemi için bir literatür taraması. Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, 23(1), 55-70, 2017.

[3] Özyandı G. Ders Çizelgeleme Probleminin 0-1 Tamsayılı Programlama Tabanlı Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye, 2010.

[4] Wren A. Scheduling, Timetabling and rostering-a special relationship. Editors: Burke E, Ross P. Practice and Theory of Automated Timetabling, 46-75, Berlin, Germany, Springer-Verlag, 1996.

[5] Burke EK, Petrovic S. Qu R. "Case-Based heuristic selection for timetabling problems". Journal of Scheduling, 9(2), 115-132, 2006.

[6] Qu, R. Burke E. K. McCollum B. Merlot L. T. G. ve Lee S. Y. A survey of search methodologies and automated system development for examination timetabling, Journal of Scheduling, 12(1), 55–89, 2009.

[7] Carter MW, Laporte G. "Recent developments in practical course scheduling". 2nd Conference on Practice and Theory of Automated Timetabling II, Toronto, Canada, 20-22 August 1997.

[8] Mirhassani SA, Habibi F. "Solution approaches to the course timetabling problem". Artificial Intelligence Review, 39(2), 133-149, 2013.

OPINIONS OF PRIMARY AND SECONDARY STUDENTS ON EXTRACURRICULUM ACTIVITIES

Assist. Prof. Dr. EMİNE AKKAŞ BAYSAL[1], Prof. Dr. İJLAL OCAK[2], Teacher FATİH ÖZFİDAN[3]

[1] Afyon Kocatepe Universtiy, Sandıklı School of Applied Sciences, Child Development Department, akkasemine85@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5711-0847

[2] Afyon Kocatepe Universtiy, Faculty of Education, Science Department, iocak@aku.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-6976-5747

[3] Ministry of Education, Konya Kadınhanı Osmancık Primary School, ozfidanf@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9027-0631

ABSTRACT

The aim of this study was to investigate the opinions of primary and secondary school students about extracurricular learning activities. The study was based on a qualitative method and focus group interview technique was used. The sample of the research consisted of a total of 24 students, 8 from each class, studying in the 4th, 5th and 6th grades in Şanlıurfa in the 2021-2022 academic year. After the focus group interview form consisting of 10 questions was prepared, expert opinions were taken. In the analysis of focus group interview data, descriptive data analysis technique was used. As a result of the research, it has been seen that the students evaluate the extracurricular activities within the framework of grades and school success, give more importance to the extracurricular activities that will increase their course grades and spare more time for these activities. Additionally, it can be stated that the success of the course is affected in a positive way.

Key Words: Extracurricular activities, primary school, secondary school, focus group

İLKOKUL VE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN DERS DIŞI ÖĞRENME ETKİNLİKLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

ÖZET

Ders dışı etkinlikler, öğrencilerin bedensel ve ruhsal gereksinimlerini karşılaşmak, yaşamsal sorunlar üzerinde yaparak-yaşayarak öğrenmelerini sağlamak, öğrencilerin kişiliklerini geliştirerek kendilerini tanıma, sorumluluk ve liderlik gibi iyi niteliklerini geliştirmelerine fırsat vermek ve boş zamanlarını iyi geçirmelerini sağlamak gibi pek çok noktada öğrencilere katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı ilkokul ve ortaokul öğrencilerinin ders dışı öğrenme etkinlikleri hakkındaki görüşlerini ele almaktır. Nitel araştırma desenlerinden olgubilim ile gerçekleştirilen çalışmada veri toplama aracı olarak odak grup görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2021-2022 eğitim- öğretim yılında Şanlıurfa il merkezindeki bir ilkokul ve ortaokulda öğrenimlerine devam eden 4. 5. ve 6. sınıf öğrencilerinden toplam 24 öğrenci oluşturmaktadır. 10 sorudan oluşan odak grup görüşme formu hazırlandıktan sonra uzman görüşleri alınmıştır. Odak grup görüşme verilerinin analizinde betimsel veri analizi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda öğrencilerin ders dışı etkinlikleri not ve okul başarısı çerçevesinden değerlendirdikleri, ders notlarını yükseltecek olan ders dışı etkinlikleri daha çok önemseyip bu etkinliklere daha çok vakit ayırdıkları görülmüştür. Bu çalışmalarının sonucunda da ders başarısının yükseldiğini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Ders dışı öğrenme etkinlikleri, ilkokul, ortaokul, odak grup

1. INTRODUCTION

Extracurricular activities are defined as planned, programmed, regular studies carried out in schools, outside the classroom, in accordance with the aims of education, in line with the interests and needs of students, and under the guidance of the teacher and the knowledge of the school administration, in order to develop their personalities (Poyraz, 1999). Extracurricular activities are as important as in-class activities in the development of the individual. In the school which is a formal educational institution not only classroom experiences but also extracurricular experiences should be planned (Arabacı & Akgül, 2012).

Pehlivan and Selçuk (2005) stated that the schools sometimes cannot maintain learning activities effectively due to reasons such as the excessive course load of the teachers, the crowded classrooms, the lack of dual education, materials, equipment, workshops, laboratories, fields and halls, the increase in knowledge, the inadequacy of the curricula and the clarification of individual differences. They state that they are insufficient in gaining the desired behaviors to the child. For this reason, they argued that education and training had to cover the outside of the school and class hours. The simple information given in the course does not activate the dynamic structure of education, this dynamic is activated with the activities. Most of the information obtained is forgotten within the same day. However, the activities carried out to

keep this information fresh outside the classroom cause an increase in permanence (Göçer, 2004).

In the classical teaching approach, when extracurricular activities are mentioned, academic, practical and vital educational student activities come to mind to complete the missing aspects of education and training in courses. According to this understanding, extracurricular activities are seen as activities aiming to complete the missing behaviors that should be gained in the lessons. However, today, extracurricular activities are comprehensive, multi-purpose activities carried out together with in-class activities. The education of the individual can be realized through out-of-school activities as well as in the classroom and school. These planned and regular activities can help students acquire new and desired behaviors. In other words, it will be easier for the student to gain the desired behaviors and to reach the goals of education if the classroom and out-of-school life are under control (Köse, 2003).

Extracurricular activities have a collective structure. Each institution, organization and person has separate duties in the stages of preparation, implementation and achievement of the events. In order for extracurricular activities to be carried out in a healthy way, appropriate activities should be prepared, the student should be motivated, supported at home, and the school administration should provide the necessary conditions. The teacher should make and follow the plan and schedule. Last but not least, the student should be at the center of these activities, responsible and active (Gündüz, 2011).

It is not easy to define extracurricular activities. The term used to be used for self-initiated and supervised activities by students, and these were not graded at school; but today this definition is insufficient. Because these activities are now under the control and supervision of the school administration in advanced countries. Extracurricular activities are the activities carried out in order to complete the activities of the lessons, to satisfy the interests and needs of the students, which are very different from each other, and to provide a good civic education (Binbaşıoğlu, 2000). Today, it is undoubtedly a phenomenon accepted by everyone that there is an indirect relationship between the constructive use of the time outside the classroom and the physical and mental health of the student. Factors such as the acceleration of industrialization and the increasing proliferation and concentration of cities have increased the importance of extracurricular times (Acet et al., 2000).

Although the lessons in the school are made according to the curriculum and the interests, wishes and needs of the students, it is accepted that there are points that they cannot reach. It is possible to reach these points and to gain the behaviors that will affect the future lives of students with extracurricular activities (Çılğın, 2007). Such activities have positive effects on the managerial quality in the later years after school. Therefore, it fulfills an important part of the general aims of education (Gündoğdu et al., 2011).

Selçuk (2006) listed the importance of extracurricular activities as follows:

a. Some of the aims expected from general education are realized in this way.
b. It gives the student the opportunity to get to know and introduce themselves.
c. It encourages the student to do sports, gives the opportunity and encouragement to start sports.
d. It provides the development of talent selection for sport.

e. It helps children and young people to develop physically, socially and emotionally.
f. It enables the leisure time to be evaluated in this way.
g. It increases academic discipline and success.

Extracurricular activities provide students with the attitudes and behaviors required by democratic life. In addition to in-class activities for the education of children and young people, extracurricular educational studies have a great role in citizenship and democracy education. These activities are the most important activities that will enable students to understand the concept of democracy and gain democratic behavior (Karslı, 2006). In addition to its stated effectiveness, extracurricular activities can also have functions such as improving leadership and life skills, learning to learn, continuing to a higher education, and naturally increasing academic success. While students are doing an extracurricular activity that they are interested in and believe they are capable of, they can consider it as a future profession. According to many studies, it is emphasized that the academic success of students who participate in extracurricular activities is also high (Sezen, 2007).

Extracurricular studies aim to educate people who are capable of meeting the needs of the society, revealing and developing the talents of individuals, solving problems correctly, thinking rationally, adopting and protecting historical and national values, solving the problems of being a post-industrial society, full of the will to succeed and entrepreneurial (Gacar, 2001). One of the most important tasks of extracurricular activities is to make studies for students to use their spare time effectively and efficiently. Because working hours are getting less and less nowadays. In order for people to use their spare time in a positive way, they must do a job that they know and enjoy (Sezen, 2007).

It has been emphasized that the aims of extracurricular activities are not different from the aims of National Education and the school, and the difference between lessons and extracurricular activities is in the tools and methods used. Eliminating the inadequacy of classical education programs, teaching students' physical and spiritual needs on vital problems by doing and living, helping students to get to know themselves by developing their personalities, giving them the opportunity to develop their good qualities such as responsibility and leadership, and enabling them to spend their spare time well reveal the educational value of extracurricular activities. It has been stated that extracurricular activities are aimed at both oneself and others, help learn the subjects given in the lessons, give the child a sense of democracy, and give the child a role in his own education, which is a requirement of modern education (Aybek, 2007).

2.METHOD

In this section, information about the research model, participants, data collection tool and data analysis is given.

2.1. Research Model

The research was carried out with the phenomenology method, one of the qualitative research designs. Phenomenology is a research method that uses the experiences of individuals to obtain information about the phenomenon. Although there are many forms of application of phenomenology, priority is given to subjective experience in each of them (Onat Kocabıyık, 2016).

2.2. Participants

The participants of the research are 4th, 5th and 6th grade students studying in three different public schools in Şanlıurfa. The participation of the students in the study was based on volunteerism and three focus group interviews were held with the participating students. The participation of the students in the study was based on volunteerism and three focus group interviews were held with the participating students.

2.3. Data Collection Tool and Data Analysis

Research data were collected through focus group interview. Focus group interviews have an important function in collecting qualitative data. The focus group discussion technique focused on a subject within the qualitative research designs and methods and conducted with the group can be expressed as focus group interview (Yıldırım & Şimşek, 2008). A focus group interview is a series of discussions planned to learn the thoughts of a predetermined group of participants about a predetermined topic (Baş, Çamır, & Özmaldar, 2008). Focus group interviews are a method of 'learning thoughts'. It is recommended that focus group discussions consist of 6-8 participants. With this technique, the researcher may include a number of participants in which it may be difficult to reach when the individual interview method is used. The focus group interview method is effectively used in researches such as customer satisfaction, the level of meeting the expectations of students in higher education programs in the field of marketing (Yıldırım & Şimşek, 2008). In interviews, open-ended questions that require interpretation should be asked (Baş, Çamır, & Özmaldar, 2008). Each interview lasted between 40-50 minutes. Ten questions were asked in the interviews based on questions and answers. Care was taken to ensure that the questions were suitable for conversation and daily usage style. Participants were made to sit in a U shape and a pen and paper were placed on the tables. In the introduction part, the purpose of the research was explained, and the interviews were started after the participants introduced themselves briefly. In the focus group discussions, the following questions were asked to the participants and opened for discussion:

1. What comes to mind when you think of extracurricular activities?
2. What do you think are the contributions of homework and projects to you?
3. What do you think about training courses?
4. How does your exam preparation work affect your academic success?
5. What are the effects of the celebration of certain days and weeks on your learning about the relevant issues and gaining awareness about these issues?
6. What do you think about the environment and school trips?
7. Where would you like to go for trips, observations and studies?
8. How would you evaluate the impact of the people around you in extracurricular activities?
9. What effect do you think extracurricular activities have on your social relations?
10. Can you give examples of concrete benefits of extracurricular activities?

3. FINDINGS

Within the scope of determining the opinions of primary and secondary school students about extracurricular learning activities, the data obtained from the focus group interviews with the students were analyzed by descriptive analysis and classified in line with the purposes of the research.

Chart 1. Information about the awareness of primary and secondary school students about extracurricular activities

What comes to mind when you think of extracurricular activities?		
4th grade	5th grade	6th grade
- Doing homework - Reading book - Studying lesson - Studying for exams - Projects - Solving problems - Having a picnic	- Extra courses - Doing homework - Projects - Festivals - Activities - Studyinf for exams	- Playing games - Watching Tv - Doing homework - Projects - Sightseeing - Playing a musical instrument - Using internet

According to Chart 1, it is seen that most of the students have knowledge about what extracurricular activities are. In addition, there are those who consider activities unrelated to e extracurricular activities because they do it outside of the classroom. (such as watching TV, playing tethers, etc.)

Chart 2. Opinions of primary and secondary school students about the contribution of homework to them

What do you think are the contributions of homework and projects to you?		
4th grade	5th grade	6th grade
- It provides rewarding. - It raises our grades. - It makes our lessons easier. - It repeats our lessons. - It allows us to win the teacher's eye.	- Our weak exam grades increase - Lessons learned at school are repeated. - It raises our grades. - It makes us smarter, hardworking and wise. - It prepares us for the subjects we will learn.	- Our weak exam grades increase. - It increases durability. - We're in the eye of the teacher. - Our success increases. - We become knowledgeable. - It allows us to understand the lessons we do not understand at home. - We learn things we don't know. - It repeats the topics.

According to Chart 2, it is understood that all of the students see the most important contribution of their homework as raising their grades. Especially the 4th grade students talked about the contribution of getting appreciation, thanks and plus and being in the eyes of their teachers in most of their speeches. On the other hand, 5th and 6th grade students focused more on the personal contributions of homework. Among the contributions of homework, it is often used to increase grades and course success, to be effective in repeating lessons and in understanding new topics more easily.

Chart 3. Opinions of primary and secondary school students about training courses.

What do you think about training courses?		
4th grade	5th grade	6th grade

- It would be nice if I went, I could be more successful in my classes, I could get 100 in my exams. - I would make new friends. - I can repeat what I learned at school there.	- We repeat the lessons we learned at school. - It reminds us of what we forgot at school. - We're taking a test. - It is more beneficial to listen to lessons from different teachers. - They tell us about their 6th grade lessons - Our intelligence is increasing. - Our grades are going up.	- It was made for us to succeed. - They're thinking about our future. - I learn the subjects that I couldn't learn there. - Before I went to the courses, my lessons were bad, now they are better. - I solve questions faster. - The place where people who don't have parents stay. - They show the exam questions there.

According to Chart 3 all of the students see the training courses positively. 4th grade students are sad because they can't attend the training courses. In addition, it has been observed that the students evaluate the contributions of the courses to themselves only in terms of academic success, and they do not focus on the training courses socially and economically enough. 6th grade students think that these courses contribute to their future. It has been observed that some students confuse training courses with orphanages.

Chart 4. Opinions of primary and secondary school students about preparation for the exam

How does your exam preparation work affect your academic success?		
4th grade	5th grade	6th grade
- Our lessons improve. - We will succeed in the exams. - If we do not study for our lessons, we will fail.	- If we study for exams, we will get 90 and grades, if we don't study, we will fail. - I study the night before exams and I am successful. - I study the night before exams and I am successful. - If we do not study for exams, we will study in worse high schools and universities. - If we work regularly and repeat every day, we will be successful.	- I studied hard for the scholarship exam, I couldn't win, but my grades have increased a lot. - I get lower grades when I study for exams. - When I study for exams by myself, I cannot succeed. - Working at home before studying the subject at school makes me more successful. - My success has increased as I solve questions at home and get grades at school. - I listen to my lesson well at school, it is enough for me to be successful. I'm not studying for exams.

When Chart 4 is examined, the students stated that the preparation for the exam, which is one of the extracurricular activities, increases the academic success. It has been observed that students establish a direct relationship between their course success and their preparation for the exam. Students are aware that their exam preparation studies directly affect their future. Students use different practices to prepare for the exam. While some students believe that

studying for exams reduces their success, some students think that the sooner they start studying for exams, the more successful they will be. 6th grade students are aware that studying for the central exams will make a positive contribution to school lessons and writing.

Chart 5. Opinions of primary and secondary school students about certain days and weeks

What are the effects of celebrating certain days and weeks in learning about these issues and gaining awareness about these issues?		
4th grade	5th grade	6th grade
- We can learn the subjects we do not know during the celebration. - I learned at school that April 11th was the salvation of Urfa. - I learned mothers', fathers', teachers' day, at school celebrations. - I learned to receive gifts on important days at school.	- We learn what happened on May 19 with the celebrations. - When we fast, we learn the importance of food. - April 23 is the holiday of all children, we value them. - We learn what we memorized and read during the ceremony. - We always learn the importance and value of special days at school.	- On April 23, they are performing folklore performances in the theatre, and we learn by having fun here. - - I remembered the question that appeared in the Turkish text about March 18 from the celebrations and answered it. - On April 23, while performing folklore, our skills improve and we make friends from other classes.

When Chart 5 is examined, it is seen that the 4th grade students have knowledge about the celebrations of certain days and weeks, and they comprehend the meaning and importance. But celebration and commemoration ceremonies could not go beyond the level of knowledge for them. It is seen that the 5th and 6th grade students are at the higher level of understanding and comprehension than the knowledge level. It has been determined that with the celebration and commemoration ceremonies, they not only gain knowledge, but also derive different and unique meanings from these events and benefit from developing their social relations and skills. They also stated that the relevant days and weeks caused various emotional intensities.

Chart 6. Opinions of primary and secondary school students about the environment and school trips

What do you think about the environment and school trips?		
4th grade	5th grade	6th gradeee

- We get to know the places we go very well. - We get to know our friends better with whom we do activities. - We have fun when we go on a trip.	- I can see different animals and herbs that I don't know. - We see the importance of the environment, air pollution. - We went on a picnic, I felt the energy of the environment there.	- In historical places, we learn better what happened at that time. - If we go to Çanakkale, we can feel the emotion there better. - Going to the zoo is both fun and informative

According to Chart 6, it is understood that students like the environment and school trips very much and are more open to learning in such environments. They are aware that environmental and school trips make a positive contribution to their social relations. They see such trips as a learning environment as well as a fun environment.

Chart 7. The places where primary and secondary school students want to go for trips, observations and studies

Where would you like to go for sightseeing observations and studies?		
4th grade	5th grade	6th grade
- Recreation area - Museum - Country/town - Science museum - Department Store - Zoo - Other countries	- Country/Town - Other countries - Holiday resort - Historical places - Museums	- Mount Nemrut - Museum - Zoo - Other countries - Coal mine

According to Chart 7, the places where the students want to go for trips, observations and studies show similarities to a large extent. The experiences and interests of the students have been effective in determining the places they want to go. With the effect of living in Urfa as a travel destination, it is seen that they prefer to visit historical and religious places.

Chart 8. Opinions of primary and secondary school students on the effects of people around them in extracurricular activities

How would you evaluate the impact of the people around you in extracurricular activities?		
4th grade	5th grade	6th grade

- I ask my mother and father while studying the subjects that I do not understand. - We study with our friends for exams. - I love studying with my friends, it also increases my success. - I get support from my environment while doing my homework. - I love to travel with my friends.	- In the evening, I come to school and ask my friends questions that I do not know at home. - If we don't have friends, we get bored doing extracurricular activities and it's not fun at all. - When we go on a trip, we cannot go if the manager does not take it.	- If we go on a trip, the people there will help us and answer our questions. - We get help from professionals such as carpenters in our project assignments. - I get help from my more knowledgeable and hardworking friends. - - I have a lot of fun when I go on a trip with my friends, I can't have fun if I go there alone.

When Chart 8 is examined, it is seen that the students of the 4th grade look at extracurricular activities generally from the point of view of studying, getting a certificate together with success and report card. It is seen that 5th and 6th grade students establish more emotional relationships between extracurricular activities and the people around them, and they look at events more realistically. The students drew attention to the coordination between the student teacher, the administration and the parents in extracurricular activities and stated that a trip to be made depends on the approval of the principal, and that a trip cannot be made without this coordination. It was emphasized by the students that it is important to cooperate with the environment in extracurricular activities. It is the common opinion of all students that it will be more beautiful and meaningful to do extracurricular activities in unity.

Chart 9: Opinions of primary and secondary school students on the social relations of extracurricular activities

What effect do you think extracurricular activities have on your social relations?		
4th grade	5th grade	6th grade
- Going on trips increases our friendship relations. - It allows us to win the favor of our teacher. - Eşyalarımızı arkadaşları-mızla paylaşmalıyız. - If I do my homework, my family will be happy. - When I pass my class with a good report card, my family buys me gifts. - On April 23, we can be friends with children from abroad and learn about their cultures.	- We make new friends through extracurricular activities. - We make our friends, whom we want to make more social, social with extracurricular activities. - When we have a problem, we share it with our friends. - - We maintain our friendships at school by playing outside of school.	- The activities I did with my friends will be a memory for me, I will remember them in the future. - I feel very good when I go on a trip with my friends. - Some friends may accustom us to bad habits such as smoking. - Extracurricular activities allow us to socialize more with our girlfriends. - If we are offended by a person, we get better when we do extracurricular activities with her. - We notice each other as our boyfriends and girlfriends.

According to Chart 9, it is seen that students use extracurricular activities for socialization purposes. Extracurricular activities are effective in increasing and strengthening friendship relationships. Students stated that extracurricular activities prevent harmful habits. It is seen that they mostly establish relations with their friends through extracurricular activities, and their relations with parents and families are limited to doing lessons and homework.

Chart 10. Opinions of primary and secondary school students on the concrete benefits of extracurricular activities

Can you give an example of the concrete benefits of extracurricular activities?		
4th grade	5th grade	6th grade
- If I study, I get high marks in exams. - We become better friends if we take part in celebrations with our friends. - If we study, we will win the favor of our teacher.	- Extracurricular activities make us more successful. - If it is broken, our psychology will improve. - We develop ourselves and our intelligence by making projects. - We get appreciation.	- Our grades go up. - On trips, we feel refreshed, we relax and have fun. - When we play ball in the neighborhood, we get along better with my friends. - Our body becomes healthier.

According to Chart 10, it is seen that students directly associate extracurricular activities with grades and success. In addition, it can be said that they benefit from extracurricular activities for the purpose of improving social relations, psychological relaxation and being healthy.

4.DISCUSSION AND CONCLUSION

As a result of the focus group interviews with the students, it was seen that the majority of the students knew what extracurricular activities were and had an idea about extracurricular activities. However, it has been observed that they do not have much information about extracurricular activities except homework, project assignments and trips, and they do not give enough space to them in their lives. On the other hand, some students see the activities they do outside of the classroom as extracurricular activities just because they are done outside the classroom, and they experience conceptual confusion. Among the extracurricular activities counted by the students, homework, exam preparation studies and trips are the most prominent ones.

Students mostly focus on homework and project assignments among extracurricular activities. They explain the biggest reason for this as the great effect of project assignments on course grades. During the interview, all students mentioned the effect of project assignments on their grades many times and stated that they care a lot and are constantly interested in project assignments. The fact that extracurricular activities are so grade-centered is incompatible with the nature and purposes of extracurricular activities, especially for students studying in primary and secondary school.

In the question asked about the training courses, it was seen that the students called these courses as additional courses. Grade 4 students are aware of the importance of training courses

and regret that these courses are not given to them. They stated that these courses will contribute greatly to them and they will be very successful in their courses. 5th and 6th grade students say that the training courses make a great contribution to their lessons. However, as in all other extracurricular activities, students see the training courses mostly in terms of grade and academic achievement, and they do not talk much about the other purposes of these courses.

It has been observed that students establish a direct relationship between their course success and their preparation for the exam. In addition to the exam preparation studies, they directly associated home and project assignments, training courses, trips, celebrations and commemorations of certain days and weeks with course success and grades, and said that they increased their success. In the study conducted by Mamak and Pepe (2002) on teachers and Bayrakdar et al. (2009) on administrators and students, Yanış (2012) on secondary and high school students found that extracurricular activities increase the success in lessons. On the other hand, in the study conducted by Çılğın (2007), parents and students stated that extracurricular sports and social activities reduce academic achievement. In addition to these two opposing views, Holloway's (cited in: Nama, 2010) researches conducted in 1999 and 2000 show that more than 50% of successful students are interested in extracurricular activities. In Holloway's research, there are results that extracurricular activities affect academic success positively by increasing students' commitment to school and lessons. Holloway also formed an opinion that this relationship is not a cause and effect relationship. Participating in extracurricular activities cannot be said to be a factor that directly affects the increase in academic success. However, there is a clear conclusion that, contrary to the general belief in the society, dealing with such activities does not negatively affect the academic achievement of children.

5th and 6th grade students also mentioned the importance of studying for central exams as well as written exam preparation. All of the students are aware that exams are an important step that affects their future. They stated that it is necessary to study in order to be successful in the exams. However, there are variations arising from individual differences in these studies.

It is seen that the 4th grade students have information about the days and weeks related to the celebrations of certain days and weeks, and they comprehend the meaning and importance. But celebration and commemoration ceremonies could not go beyond the level of knowledge for them. It is seen that the 5th and 6th grade students are at the higher level of understanding and comprehension than the knowledge level. It has been determined that with the celebration and commemoration ceremonies, they not only gain knowledge, but also derive different and unique meanings from these events and benefit from developing their social relations and skills. They also stated that the relevant days and weeks caused various emotional intensities. Karakoç (2014), in her study on Turkish teachers, stated that celebrations or commemorations on certain days and weeks socialize students, help them understand the meaning and importance of the day, and give students a sense of responsibility. This is a result that is in parallel with our study.

The students say that they like the environment and school trips very much and that they learn better in such trips. They stated that the trips contributed positively to their social relations, and that the trips were also a fun environment. However, students cannot distinguish between

environmental trips and school trips, and they complain that they do not go to the environment and school trips enough. Among the reasons for this, they show the school administration, teachers and families. These findings are in parallel with the study of Akgül et al. (2004) among physical education teachers and the findings of the studies conducted by Köse (2003). Because, in these studies, they showed the inadequacy of equipment and space and the indifference of school administrations as the reasons for not giving enough space to extracurricular activities. This supports our study. In addition, Köse (2003) defined extracurricular activities at the primary school level as planned, programmed and regular studies carried out under the guidance of the teacher and the knowledge of the school administration in order to develop the personalities of the students in line with the interests and wishes of the students, in accordance with the purposes of education, apart from the lessons at school or outside the school.

Students wanted to go to similar places in line with their experiences and interests for trips, observations and examinations. Most of these places are historical and religious places with the effect of living in Urfa. Çulha (2006), in her study on teaching social studies through learning by discovery in historical places and student views on this subject, stated that students work like junior social scientists in historical places. At the end of the study, it was stated that the opinions of the students were positive and that they participated in the study with pleasure, which would be similar to this study. The students stated that they were more open to learning during excursions and that they learned more while having fun. This result is similar to the results of Öztürk's (2009) study. In his article, Öztürk talked about outdoor education integrated with education at school. He defined outdoor education as an education method integrated with constructivist pedagogy, in which learning by doing and experimenting takes place in real environments with natural and cultural content such as nature, school garden, excursions or museums. Outdoor education emphasized feeling, touching and thinking. In non-spatial education, which includes environmental education and personal and social development, place (space), student and teacher are expressed as basic elements. While the effect of gaining experience and increasing success for students is mentioned, it is suggested that school gardens should be designed in accordance with this type of education.

While 4th grade students see the role of the people around them in extracurricular activities as getting help in lessons and homework; middle school students established more emotional and realistic bonds between extracurricular activities and people. The students drew attention to the coordination between the student teacher, the administration and the parents in extracurricular activities and stated that a trip to be made depends on the approval of the principal, and that a trip cannot be made without this coordination. It was emphasized by the students that it is important to cooperate with the environment in extracurricular activities. It was stated by the students that extracurricular activities protect students from harmful habits. In the study conducted by Yanış (2012) on secondary and high school students, he obtained results that support this judgment. The students stated that their extracurricular activities with their families are limited to studying and doing homework, and they said that the main social relations are established with their friends thanks to extracurricular activities.

REFERENCES

Acet, M., Devecioğlu, S., Ekici, S., Özmaden, M., Pepe, K., & Soyer, F., (2000, 26-27 Mayıs). *Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Ders Dışı Etkinlikleri Üzerine Araştırma.* 1. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Kongresi, Ankara.

Akgül, M., Altıntaş, A., Dalkıran, O., Gündüz, N., & Sunay, H. (2004). Ankara İli Devlet-Özel İlk ve Orta Öğretim Okullarındaki Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Ders Dışı Etkinliklerinde Kapalı Spor Alanlarının Etkin Kullanımı Üzerine Görüşleri. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3, 109-118.

Arabacı, İ. B., & Akgül, D. (2012). İlköğretim Kurumu Öğrencilerinin Sosyal Kulüp Etkinlikleri Konusundaki Görüşleri: Bitlis İli Örneği. e -*Journal of New World Sciences Academy, 7*/1, 1-14.

Aybek, A. (2007). *Öğrencilerin Beden Eğitimi Dersine Ve Ders Dışı Etkinliklere Yönelik Tutumlarında Beden Eğitimi Öğretmenlerinin Rolü.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Samsun.

Baş, T., Çamır, M., & Özmaldar, B. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayınevi.

Bayrakdar, A., Ekici, S., & Uğur, A., O. (2009). Ortaöğretim Kurumlarındaki Yöneticilerin ve Öğrencilerin Ders Dışı Etkinliklere Bakış Açılarının İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1,* 432-444.

Binbaşıoğlu, C. (2000). *Okulda Ders Dışı Etkinlikler*. İstanbul: MEB Öğretmen Kitapları Dizisi, Milli Eğitim Basımevi.

Çılğın, Ö. (2007). *Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Öğrenim Gören Öğrenciler İle Velilerinin Beden Eğitimi ve Ders Dışı Etkinliklere Yaklaşımları (Hakkâri İli Örneği).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Anabilim Dalı, Ankara.

Çulha, B. (2006). *Tarihsel mekanlarda keşfederek öğrenme yoluyla sosyal bilgiler öğretimine yönelik öğrenci görüşleri.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Gacar, A. (2001). *Elazığ İl Merkezindeki İlköğretim Okulları ve Liselerde Görev Yapan Beden Eğitimi Öğretmenleri ve Öğrencileri Açısından Ders Dışı Egzersiz Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Elazığ.

Göçer, A. (2004). Türkçe Öğretimine Bir Uygulama Sahası Olarak Belirli Günler ve Haftaların Kutlama Etkinlikleri. *Milli Eğitim Dergisi, 162.*

Gündoğdu, C., Karataş, Ö., ve Nacar, E. (2011). Ders Dışı Etkinliklerin Uygulamalarında Okul Müdürlerinin Sorunları. *Sports Scıences, 1,* 65-72

Gündüz, İ. (2011). *Dokuzuncu Sınıf Coğrafya Derslerinde Ders Dışı Etkinliklerin Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karslı, M. D. (2006)ç Sınıfta Öğrenme Zamanının Yönetimi. (Editörler: Mehmet Şişman-Selahattin Turan). *Sınıf Yönetimi*. Öğreti Yayıncılık, Ankara.

Köse, E. (2003). *İlköğretim Düzeyinde Ders Dışı Etkinliklerin Akademik Başarıya ve Okul Kültürünü Algılamaya Etkisi,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.

Köse, E. (2004). *İlköğretim Öğrencilerinin Ders Dışı Etkinlikleri Tercih Etme Nedenleri.* XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı Malatya.

Mamak, H., & Pepe, K. (2002). *Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenlerinin Boş Zaman Etkinlikleri Hakkında Görüşleri ve Katılım Düzeyleri,* 7. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Antalya.

Onat Kocabıyık, O. (2016). Olgubilim ve Gömülü Kuram: Bazı Özellikler Açısından Karşılaştırma . *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6* (1), 55-66.

Öztürk, Ş. (2009). Okulda Eğitimle Bütünleştirilmiş Mekan Dışı Eğitim. *Milli Eğitim Dergisi, 181*, 131-145.

Pehlivan, Z., & Selçuk, T. (2005). *Ders Dışı Spor Etkinliklerine Yönelik Öğretmen Görüşleri.* (Mersin İli Örneği). 4.Ulusal Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Sempozyumu, 10-11 Haziran, Bursa.

Poyraz, A. (1999). *Ortaöğretim Kurumlarında Ders Dışı Sportif Faaliyetlerin Organizasyonu Katılım Sorunları ve Çözüm yolları Üzerine Bir Araştırma (Afyon İl Örneği).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.

Selçuk, T. (2006). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Ders Dışı Spor Faaliyetlerine Katılımı ve Sorunları (Mersin İli Örneği).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Mersin.

Sezen, G. (2007). *Sosyo-Ekonomik Yapısı Düşük Öğrencilere Yönelik Ders Dışı Etkinliklerin Sağlanması (Intel Öğrenci Programı-İstanbul İli Örneği).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, İstanbul.

Yanış, İ. (2012). *İlköğretim 2. Kademe Ve Ortaöğretimde Ders Dışı Etkinliklere Katılan Öğretmen Ve Öğrencilerin Ders Dışı Etkinliklerden Beklentileri (Yozgat İli Örneği)* Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı).* Ankara: Seçkin Yayınevi.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DUYGUSAL ZEKÂ VE ÖZ-BİLİNÇ DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLERCE İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Yiğit DOĞAN

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

yigitdogan05127@gmail.com - 00000003-0663-2052

ÖZET

Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ ve öz bilinç düzeylerini belirleyen değişkenleri ortaya koymaktır. Bu nedenle araştırma ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma 284 üniversite öğrencisi ile yapılmıştır. Katılımcıların 105'i erkek 169'u kadın öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmada Gözden Geçirilmiş Schutte Duygusal Zekâ Ölçeği ve Öz Bilinç ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca katılımcıların demografik bilgilerini ortaya koymak amacıyla bilgi formu hazırlanmıştır. Verilerin analizinde; Bağımsız Gruplar İçin t testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ, görünüm bilinçliliği ve iyimserlik düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği, öz bilinç, kendini düşünme, içsel öz farkındalık, stil bilinçliliği, sosyal anksiyete, duyguların kullanımı ve duyguların değerlendirmesi maddelerinde ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Öğrencilerin stil bilinçliliği, görünüm bilinçliliği ve duyguların değerlendirilmesi maddelerinde öğrencilerin algılanan gelir düzeylerine göre anlamlı bir fark gösterdiği, öz bilinç, duygusal zekâ, kendini düşünme, içsel öz farkındalık, sosyal anksiyete, iyimserlik ve duyguların kullanımı maddelerinde ise algılanan gelir düzeyine göre anlamlı bir fark bulunamamıştır. Araştırmada öz bilinç ile duygusal zekâ arasında bir ilişki bulunamamış, duyguların değerlendirilmesi ile negatif ilişki bulunmuştur. Duygusal zekâ ile sosyal anksiyete ve stil bilinçliliği arasında negatif, içsel öz farkındalık ve görünüm bilinçliliği arasında ise pozitif ilişki bulunmuştur. Sonuçlar ilgili literatür ışığında tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öz Bilinç, Duygusal Zekâ, Cinsiyet

GİRİŞ

Duygusal zekâ, insanların gündelik yaşamda karşılaşabilecekleri sosyal ilişkilerini yönetmek, akademik ve iş başarısı gibi birden çok faktöre etkisi olabileceği düşünülen önemli bir kavramdır. Gardner'ın (1989) çoklu zekâ teorisinin parçalarından biri de olan duygusal zekâ, zekâ kavramına daha farklı açılardan yaklaşmamızı sağladı. Daniel Goleman'ın Duygusal Zekâ adlı kitabı ile popülerleşen duygusal zekâ kavramı, gün geçtikçe daha çok öne çıkan, günlük hayatta, profesyonel yaşamda ve eğitim alanında sayısız bilimsel araştırmaya konu olmuş popüler bir kavramdır. Salovey ve Mayer'e (1990) göre duygusal zeka, kişinin kendisinin ve

başkalarının duygularını gözlemleyebilme ve düzenleyebilme, duyguları, düşünce ve davranışlara rehber olarak kullanabilme yetisi iken , Erdoğdu'ya (2008) göre kişisel olarak değerlendirildiğinde, kişinin koyduğu hedeflere ulaşmasında, hayat doyumu elde etmesinde, sosyal ilişkilerini yönetmede, duygularını düzenleyebilme becerisinde, motivasyonunda ve yapıcı kararlar alma yeteneği gibi çeşitli alanların oluşturduğu bir zeka türü, Bar-On, R.'a (2006) göre ise bireyin karşılaşabileceği baskı ve taleplerle başa çıkabilmesinde kişiye yardım edecek kişisel, duygusal ve sosyal yeterlilik ve beceriler bütünüdür.

Duygusal zekâ kişisel bir özellik olarak görülse de doğrudan ya da dolaylı olarak kurum başarısını da etkileyebilmektedir (Kılıç, Doğan, Demiral,2007). Okul yöneticilerinin öğretmenlerine karşı nasıl davranması gerektiği, dolaylı olarak da kurum başarısına nasıl ulaşılabileceği (Recepoğlu,2012) aynı şekilde askeri personel gibi kritik karar verici mevkilerde duygusal zekâ faktörünü (Onay, Dinçer, Gürsoy,2011) inceleyen çalışmalar mevcuttur. Duygusal zekâ birçok araştırmacı tarafından çeşitli değişkenlerce incelenmiş ve önemi vurgulanmıştır. Yapılan çalışmalarda, duygusal zekanın akademik başarı, (Mammadov, Keser, 2006) liderlik (Aysel,2006) iletişim (Avcı,2019), girişimcilik (Yelkikalan,2006), evlilik doyumu (Üncü, 2007) ve problem çözme becerileri üzerinde (Tetik, Açıkgöz, 2007) pozitif yönde ilişkiler olduğu gözlenmektedir.

Duygusal zekâ ile ilişkili olabilecek en uygun kavramlardan biri de kuşkusuz öz-bilinç kavramıdır. Çeşitli dini, felsefi ve kültürel öğretilerin "kendini bilmek" olarak nitelendirdiği öz-bilinç kavramı, varoluşumuzdan itibaren insanlığın ortak problemi olarak üzerine sürekli düşünülen, çeşitli açıklamalar yapılan ve günümüzde hala konuşulan bir kavramdır. Fenigstein, Scheier, & Buss, A. H. (1975)'a göre öz bilinç, bireylerin kendilerine dönük sürekli bir dikkat eğiliminde olması, Scheier ve Carver (1985)'a göre hem kişinin dikkatini benliğinin gizil kısımlarına, kendi duygu ve düşüncelerine aktarması hem de sosyal bir varlık olarak insanın dış dünyaya sunduğu özelliklerini betimleme eğilimidir. Crozier (2004) öz-bilinç kavramını kişinin sadece kendi içine bakması değil, karşındaki kişilerin gözünden kendisine bakması olarak tanımlamış, Wu, J.K.F, & Watkins (2006)' ise kişinin kendisine gösterdiği istikrarlı bir dikkat olarak nitelemişlerdir.

Laing (1969) öz-bilincin 2 boyutu olduğunu söylemiştir. Bunlar; kişinin kendine yönelik farkındalığı ve kişinin sosyal bir ortamdayken kendine yönelik farkındalığı olarak açıklanabilir. Fenigstein ve ark. (1975) öz-bilinci 3 boyutta değerlendirmişlerdir. Bunlar özel öz-bilinç, genel öz-bilinç ve sosyal anksiyete kavramlarıdır. Özel öz-bilinç bireyin kendi duygu düşünce ve güdülerine odaklanması, genel öz-bilinç ise kişinin sosyal bir varlık olarak kendisi yönelik dikkati, sosyal anksiyete ise kişinin başkalarının var olduğu ortamda duyduğu kaygı düzeyidir (Nystedt & Ljungberg, 2002). Mittal ve Balasubramanian (1987) genel öz bilinç kavramının 2 kolu daha olduğunu ortaya koymuşlardır. Bunlar stil bilinçliliği ve görünüm bilinçliliği kavramlarıdır. Stil bilinçliliği, kişinin bireysel davranış biçimlerine eğilimi olarak nitelendirilebilir, görünüm bilinçliliği ise kişinin fiziksel çekiciliğine olan farkındalığı olarak söylenebilir (Nystedt & Ljungberg, 2002).

Popüler ve önemli bir kavram olarak öz-bilinç, birçok araştırmacının araştırma konusu olmuştur. Özel öz-bilincin dalgınlık ile ilişkili olduğu, aynı zamanda yüksek öz bilinç düzeyinin benlik saygısı ile negatif yönde ilişkili olduğu (Turner, Carver, Scheier, 1978), Monfiries ve Kafer (1994) öz-bilinç kavramının sosyal anksiyete boyutundan yüksek puan alan kişilerin daha utangaç ve performans odaklı oldukları, aynı zamanda öz-bilinç kavramının negatif değerlendirme korkusu kavramı ile pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özgüngör (2006), öz-bilinç kavramının olumsuz değerlendirilme kaygısı ile not yönelimi arasında aracı değişken olduğunu, Harrington ve Loffredo (2001) öz-bilinç ile psikolojik iyi oluş arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu, Grant (2002) ise özel öz-bilinç ile ilgili yaptığı çalışmada kendini düşünme alt alanının kaygı ve stres ile pozitif, aleksitimi ve depresyon ile negatif yönde bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır.

Türk eğitim sisteminin bir çıktısı olarak üniversitede eğitimlerine devam eden öğrencilerin bu değişkenlerce incelenmesi, 12 yıllık zorunlu eğitim sürecinde öğrencilerin sosyo-duygusal gelişimlerinin nasıl etkiler sağlayabileceğini, bu durumları geliştirebilmek amacıyla programlar düzenlenmesi için karar vericilere ilham olacağı düşünülmektedir. Bu araştırmada duygusal zekâ ile öz-bilinç arasında bir ilişki olup olmadığı, cinsiyet, algılanan akademik başarı, algılanan gelir düzeyi gibi değişkenlerin duygusal zekâ ve öz bilinç değişkenlerini ne derecede yordadığı incelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ ve öz-bilinç düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Aynı zamanda cinsiyet, akademik durum, algılanan maddi gelir gibi bazı demografik değişkenler de duygusal zekâ ve öz-bilinç açısından incelenmiştir. Bu amaçla araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel araştırma modeli kullanılmıştır.

Katılımcılar

Araştırma, çeşitli üniversitelerde öğrenim gören 274 üniversite öğrencisi ile yapılmıştır. Katılımcıların 105'i (38,3) erkek, 169'u (61,7) kadın üniversite öğrencisidir. Katılımcıların 75', i (%27) üniversite 1.sınıf, 116'sı (%42,3) üniversite 2.sınıf, 50'si (%18,2) üniversite 3.sınıf ve 33'ü (%12) 4.sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Gözden Geçirilmiş Schutte Duygusal Zekâ Ölçeği: Bu araştırmada Schutte, Malouff, Hall, Haggerty, Cooper, Golden ve Dornheim tarafından geliştirilen 33 maddelik Schutte Duygusal Zekâ Ölçeğinin, Austin, Saklofese, Huang ve McKenney tarafından 41 madde olarak yeniden düzenlenmiş formunun Tatar, Tok ve Saltukoğlu (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış hali kullanılmıştır. Schutte Duygusal Zekâ Ölçeği, 16 yaş üstündekilere uygulanabilen, likert tipi hazırlanmış 41 maddeden oluşan bir ölçektir. Üç faktörlü bir yapıya sahiptir. Bu faktörler, İyimserlik/Ruh Halinin Düzenlenmesi, Duyguların Kullanımı ve Duyguların Değerlendirilmesi

olarak tanımlanmıştır. Schutte Duygusal Zekâ Ölçeğinin bütünü için Cronbach-Alpha iç tutarlılık katsayısı 0.82'dir. Üç faktörün iç tutarlılık katsayıları sırasıyla şu şekilde bulunmuştur: İyimserlik /Ruh Halinin Düzenlenmesi 0.75, Duyguların Kullanımı 0.39 ve Duyguların Değerlendirilmesi 0,76. Ölçeğin bütünü için test-tekrar test güvenirlik katsayısı bir hafta arayla (n=88) r=0.49, iki hafta arayla (n=85) r=0.56 bulunmuştur (Tatar, Tok, Saltukoğlu, 2011). Bu araştırmada veriler ölçek maddeleri üzerinden analiz edilmiş, Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı .83 bulunmuştur.

Öz Bilinç Ölçeği: Araştırmada, öğrencilerin öz-bilinç düzeylerini ölçmek için Feningstein, Scheier ve Buss tarafından 23 madde olarak geliştirilen, Mittal ve Balasubramanian tarafından revize edilen, Akın, Abacı ve Öveç (2007) tarafından Türk kültürüne uyarlanan Öz Bilinç Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 19 madde ve her maddede 5 seçenek olacak şekilde likert tipi olarak hazırlanmıştır. 5 faktörlü bir yapıya sahiptir. Bunlar; kendini düşünme, içsel öz-farkındalık, stil bilinçliliği, görünüm bilinçliliği ve sosyal anksiyete olarak tanımlanmıştır. Ölçeğin Cronbach-Alpha iç tutarlılık güvenirlik katsayısı 0,81 olarak, test tekrar test güvenilirlik katsayısı ile 0,94 olarak bulunmuştur (Akın, Abacı, Öveç,2007). Bu araştırmada veriler ölçek maddeleri üzerinden analiz edilmiş, Cronbach-Alpha güvenilirlik katsayısı .71 bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPPS 26.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizine geçmeden önce ölçme araçlarından elde edilen puanların normallik testlerine bakılmış, bu vesileyle basıklık ve çarpıklık değerleri hesaplanmıştır. Basıklık-çarpıklık hesaplamalarına göre verilerin normal dağıldığı anlaşılmıştır. Bu nedenle araştırmada 2 değişken grup ortalamaları arasındaki farkların anlamlılığı için ilişkisiz t testi, 2'den fazla grup ortalamaları anlamlılığı için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. 2 değişken ve alt ölçeklerinin aralarındaki ilişkilerin hesaplanmasında Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır.

BULGULAR

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Betimsel İstatistikleri ve Korelasyon Değerleri

	$\bar{X}$	SS	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

1-Öz Bilinç	66,43	8,21	--									
2-Duygusal Zekâ	156,72	15,21	-0,88	--								
3-Sosyal Anksiyete	13,0036	13,00	,729**	-,317**	--							
4-İyimserlik	46,9015	5,25	-,001	,777**	-,243**	--						
5-Kendini Düşünme	14,6095	14,60	,574**	,052	,133*	,171**	--					
6-İçsel Öz Farkındalık	15,408	15,40	,283**	,454**	-,119	,454**	,286**	--				
7-Stil Bilinçliliği	11,87	11,87	,767**	-,302**	,580**	,258**	,249**	-,135*	--			
8-Görünüm Bilinçliliği	11,53	11,53	,342**	,265**	-,015	,251**	,123*	,237**	,045	--		
9-Duyguların Kullanımı	22,50	3,12	-,025	,561**	-,109	,260**	,032	,157**	-,081	,052	--	
10-Duyguların Değerlendirilmesi	38,73	5,90	-,206**	,783**	-,354**	,377**	-,079	,286**	-,290**	,166**	,314**	--

**p<0.01, *p<0.05

Tablo 1 de görüldüğü gibi öz bilinç ölçeği puanları ile duygusal zekâ alt ölçeklerinden duyguların değerlendirilmesi puanları arasında negatif yönde (r=-,206, p<0.01) anlamlı bir korelasyon bulunmuştur.

Duygusal Zekâ ölçeği puanları ile öz bilinç alt ölçeklerinden sosyal anksiyete (r=-,317, p<0.01) ve stil bilinçliliği ile (-,302, p<0.01) arasında negatif, içsel öz farkındalık (r=,454, p<0.01) ve görünüm bilinçliliği (r=,265, p<0.01) arasında ise pozitif yönde bir korelasyon bulunmuştur.

Tablo-2 Cinsiyete göre bağımsız t testi tablosu

Değişkenler		**N**	**X̄±S**	**sd**	**t**	**p**
Öz bilinç	Erkek	105	66,89±8,26	272	,251	,802
	Kadın	169	65,57±8,09			
Duygusal Zekâ	Erkek	105	155,44±15,22	272	3,03	,003
	Kadın	169	159,08±14,98			
Kendini düşünme	Erkek	105	14,70±2,51	272	,958	,339
	Kadın	169	14,43±2,37			
İçsel öz farkındalık	Erkek	105	15,29±2,16	272	1,94	,053
	Kadın	169	15,61±2,00			
Stil bilinçliliği	Erkek	105	12,28±3,50	272	1,30	,193
	Kadın	169	11,12±3,73			
Görünüm bilinçliliği	Erkek	105	11,33±1,82	272	2.20	,029
	Kadın	169	11,91±1,96			
Sosyal anksiyete	Erkek	105	13,28±3,86	272	,230	0,811
	Kadın	169	12,47±3,73			

İyimserlik	Erkek	105	46,75±5,22	272	3.41	,001
	Kadın	169	47,16±5,33			
Duyguların kullanımı	Erkek	105	22,47±3,18	272	1,23	,230
	Kadın	169	22,57±3,03			
Duyguların değerlendirilmesi	Erkek	105	38,07±6,17	272	1,63	,103
	Kadın	169	39,96±5,17			

Tablo 2 de görüldüğü üzere, üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t(272)=3,03$, $p<0.05$). Erkeklerin duygusal zekâ puanları $\bar{x}=155,44$, kadınların duygusal zekâ puanları $\bar{x}=159,08$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre kadınların duygusal zekâ düzeyi erkeklerin duygusal zekâ düzeyinden yüksektir.

Görünüm bilinçliliği puan ortalamalarına bakıldığında cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermektedir ($t(272)=2,20$, $p<0.05$). Erkeklerin görünüm bilinçliliği puanları $\bar{x}=11,33$, kadınların görünüm bilinçliliği puanları $\bar{x}=11,91$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre kadınların görünüm bilinçliliği erkeklerin görünüm bilinçliliği düzeyinden daha yüksektir.

İyimserlik puan ortalamalarına bakıldığında cinsiyete göre anlamlı bir fark göstermektedir ($t(272)=3,41$, $p<0.05$). Erkeklerin iyimserlik puanları $\bar{x}=46,75$, kadınların iyimserlik puanları $\bar{x}=47,16$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre kadınların iyimserlik düzeyi erkeklerin iyimserlik düzeyinden daha yüksektir.

Tablo:3 Algılanan Gelir Düzeyine Göre T testi Tablosu

Değişkenler		**N**	**X̄±S**	**sd**	**t**	**p**
Öz bilinç	Orta	178	66,27±8,91	272	1,27	,203
	İyi	96	66,53±7.77	272		
Duygusal Zekâ	Orta	178	153,23±15,74	272	1,89	,059
	İyi	96	158,88±14,50	272		
Kendini düşünme	Orta	178	14,79±2,60	272	,848	,397
	İyi	96	14,49±2,37	272		

İçsel öz	Orta	178	15,09±2,21	272	1,18	,237
farkındalık	İyi	96	15,60±2,03	272		
Stil bilinçliliği	Orta	178	12,23±3,49	272	2,54	,011
	İyi	96	11,65±3,69	272		
Görünüm	Orta	178	11,21±1,94	272	2.46	,014
bilinçliliği	İyi	96	11,73±1,84	272		
Sosyal anksiyete	Orta	178	12,93±3,86	272	1,66	,097
	İyi	96	13,04±3,82	272		
İyimserlik	Orta	178	45,55±5,46	272	,613	,541
	İyi	96	47,73±4,95	272		
Duyguların	Orta	178	22,21±3,35	272	,254	,799
kullanımı	İyi	96	22,68±2,98	272		
Duyguların	Orta	178	38,00±6,11	272	2,56	,011
değerlendirilmesi	İyi	96	39,19±5,74	272		

Tablo 3'te görüldüğü üzere üniversite öğrencilerinin stil bilinçliliği puan ortalamaları algılanan gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t(272)=2,54$, $p<0.05$). Orta gelir düzeyin olarak algılayanların stil bilinçliliği puanları $\bar{x}=12,23$, yüksek olarak algılayanların 11,65 olarak hesaplanmıştır. Buna göre algılanan gelir düzeyi orta olanların, yüksek olanlara göre stil bilinçliliği daha yüksektir.

Görünüm bilinçliliği puan ortalamaları, algılanan gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t(272)=2,46$, $p<0.05$). Orta gelir düzeyi olarak algılayanların görünüm bilinçliliği puanları $\bar{x}=11,21$, yüksek gelir düzeyine göre ise $\bar{x}=11,73$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre gelir düzeyini yüksek olarak değerlendiren kişilerin görünüm bilinçliliği, gelir düzeyini orta olarak değerlendiren kişilere göre daha yüksektir.

Duyguların değerlendirilmesi puan ortalamaları, algılanan gelir düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t(272)=225,310$, $p<0.05$). Gelir düzeyini orta algılayanların duyguların değerlendirilmesi puanları $\bar{x}=38,00$, gelir düzeyini yüksek algılayanların puanı $\bar{x}=39,19$ olarak hesaplanmıştır. Buna göre gelir düzeyini yüksek olarak değerlendiren üniversite öğrencilerinin duygularını değerlendirme düzeyi, gelir düzeyini orta olarak değerlendiren üniversite öğrencilerinden daha yüksektir.

Tablo:4 *Üniversite öğrencilerinin babalarının eğitim düzeyine göre öz bilinç ve duygusal zekâ düzeylerinin ANOVA testi sonuçları*

Ölçek	Baba Eğitim	N	$\bar{X}$ ±S	V.K.	K.T.	sd	K.O.	f	p
Öz Bilinç	İlkokul	81	66,43±8,39	G.A	51,884	3	17,295	,254	,858
	Lise	50	66,82±7,59	G.İ	18375.434	270	68,057		
	Ortaokul	81	65,82±8,40	Topl.	18427,318	273			
	Üniversite	62	66,91±8,35						
Duygusal Zekâ	İlkokul	81	154,79±15,93	G.A	468,091	3	156,030	,672	,570
	Ortaokul	50	156,80±15,34	G.İ	62722,828	270	232,307		
	Lise	81	157,67±15,06	Topl.	63190,920	273			
	Üniversite	62	157,93±15,43						

Tabloda görüldüğü üzere ergenlerin öz bilinç[f(3-270)=,254 p>.05], duygusal zeka[f(3-270)=,672 p>.05] puanları baba eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 5*: Üniversite öğrencilerinin algılanan akademik başarı düzeylerine göre duygusal zekâ ve öz bilinç düzeylerinin ANOVA testi sonuçları*

Ölçek	Algılanan Akademik Başarı	N	$\bar{X}$ ±S	V.K.	K.T.	sd	K.O.	f	p

Öz Bilinç	Başarılı	25	65,28±7,69	G.A	333,99	2	165,99	2,486	,085
	Orta Düzey	165	67,32±8,25	G.İ	18095,32	271	66,72		
	Başarısız	84	65,02±8,14	Topl.	18427,318	273			
Duygusal Zekâ	Başarılı	25	154,12±15,68	G.A	929,29	2	464,61	2,022	,085
	Orta Düzey	165	155,75±14,84	G.İ	62261,690	271	229,74		
	Başarısız	84	159,40±15,60	Topl.	63190,920	273			
			±						

Tabloda görüldüğü üzere ergenlerin öz bilinç [f(2-271)=2,486 p>.05], duygusal zeka[f(2-271)=2,022 p>.05] puanları algılanan akademik başarı düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin öz bilinç ve duygusal zekâ düzeylerinin cinsiyet, algılanan gelir düzeyi gibi çeşitli değişkenler ile ilişkili olup olmadığını ortaya koymaktır. Bu araştırmada cinsiyet ile duygusal zekâ, görünüm bilinçliliği ve iyimserlik arasında kadınların lehine anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Diğer bir ifade ile kadınların duygusal zekâları, iyimserlik düzeyleri ve görünüm bilinçliliği erkeklerden yüksektir. Kadınların duygusal zekalarının yüksek olması, günlük yaşamda kadınların davranışlarında duygunun daha yoğun olması, toplumsal olarak da bunun desteklenmesi nedeniyle olduğu düşünülebilir. Araştırmada kadınlar daha iyimser bulunmuştur. İyimserliğin duygusal zekanın bir alt ölçeği olması ve kadınların duygusal zekalarının daha yüksek olması iyimserlik düzeyini de yordamış olabilir, diğer bir açıdan bakarsak duygularının farkında olma, yönetebilme gibi becerilerde kadınların daha üstün olması onları sosyal açıdan daha başarılı kılmış, bu faktör de iyimserlik düzeylerini arttırmış olabileceği düşünülebilir. Literatür incelendiğinde, bu araştırma sonuçlarına benzer sonuçlar ile karşılaşılmıştır (Austin ve ark,2005; Nikalaou ve ark,2002: Harrod, Scheer,2002; Yıldız,2016; Erdoğdu,2008; Ruthig, Allery,2008; Puskar ve ark,2010). Bununla birlikte duygusal zekanın cinsiyet açısından farklılaşmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da vardır (Gür, Altınayak, Apay,2019; İşmen 2001; Yılmaz, Zembat,2019; Karamehmetoğlu,2017).

Araştırmada kadınların görünüm bilinçliliğinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınların fiziksel görünüşleri ile erkeklere kıyasla daha ilgili olmaları fiziksel görünüşlerine olan farkındalıklarını arttırmış olabilir, bu sebeple görünüm bilinçliliğinin yüksek olduğu düşünülebilir. Literatürde incelendiğinde bu araştırma sonuçlarına benzer sonuçlar görülmüştür (Öveç,2007; Gould,1987; Yılmaz,2019).

Araştırma bulgularına göre üniversite öğrencilerinin stil bilinçliliği, görünüm bilinçliliği ve duygularını değerlendirmesi ölçekleri, algılanan gelir düzeyine göre anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gelir düzeyini orta olarak algılayan üniversite öğrencilerinin stil bilinçliliği yüksek olanlara göre daha yüksek bulunmuştur. Gelir seviyesini orta olarak algılayan üniversite öğrencilerinin, sosyal çevrelerinde maddi olarak bir fark yaratamayacakları için davranış tarzı ve başkalarında oluşturacakları imaja daha çok önem gösterdikleri, bu vesileyle de stil bilinçliliğinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Literatür incelendiğinde, bu konuda herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Gelir düzeyini yüksek olarak algılayanların görünüm bilinçliliği ve duyguların değerlendirmesi daha yüksek bulunmuştur. Maddi gelirini yüksek olarak algılayan kişilerin Maslow (1943)'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmediğini varsayarsak, fiziksel görünümü ve duyguları hakkında daha çok düşünebilme, bu sayede görünüm bilinçliliği ve duygularını değerlendirme düzeylerinin daha yüksek olduğu varsayılabilir. Literatür incelendiğinde öz bilincin alt ölçeği olan görünüm bilinçliliği ve duygusal zekanın alt ölçeği olan duyguların değerlendirilmesi ile algılanan gelir düzeyi hakkında bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Üniversite öğrencilerinin algılanan akademik başarıları ve babalarının eğitim durumlarının duygusal zekâ ve öz bilinç düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için yapılan ANOVA testinde, anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Araştırmada, üniversite öğrencilerinin öz bilinç ve duyguların değerlendirilmesi incelendiğinde, öz bilinç puanları ile duyguların değerlendirilmesi puanları arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. Buradan yola çıkarak öz bilinç seviyesi yüksek olan üniversite öğrencilerinin duygularını değerlendirme düzeyi düşüktür denebilir. Bu durum, öz bilinç düzeyi yüksek olan öğrencilerin her duygu ve davranışına karşı daha farkında olduğu algısından dolayı duygularını değerlendirmeye, duyguları üzerine düşünmeye gerek duymadıklarından kaynaklı olabilir. Literatür incelendiğinde öz bilinç ve duygusal zekanın bir alt ölçeği olan duyguların değerlendirilmesi ölçeği ile ilgili bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Araştırmada, duygusal zekâ puanları ile sosyal anksiyete ve stil bilinçliliği puanları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer bir deyişle üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ düzeyleri arttıkça sosyal anksiyete ve stil bilinçliliklerinin azaldığı söylenebilir. Bu durum, duygusal zekâsı yüksek olan üniversite öğrencilerinin kaygılarını da yönetebilmeleri, bu vesileyle sosyal anksiyete düzeylerinin düşük olduğu şeklinde açıklanabilir. Aynı şekilde duygusal zekâsı yüksek olan üniversite öğrencilerinin duygularıyla daha meşgul olmaları, tarz, stil gibi kavramlara daha az önem vermelerini sağlamış olabilir, bu durumdan kaynaklı stil bilinçliliklerinin düşük olduğu varsayılabilir.

Araştırmanın bulgularına göre, üniversite öğrencilerinin duygusal zekâ puanları ile içsel öz farkındalık ve görünüm bilinçliliği puanları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buradan hareketle üniversite öğrencilerinde duygusal zekâ yükseldikçe içsel öz farkındalık ve

görünüm bilinçliliği düzeyinin de yükseldiği söylenebilir. Duygusal zekanın yüksek olmasını, bireyin kendi duyguları hakkında düşünme, anlamlandırma ve duygularını yönetme konusunda avantaj sağlaması olarak kabul edersek bu durum kişinin duygularına karşı daha farkında ve tarafsız olması sağlamış olabilir, bu vesileyle içsel öz farkındalık düzeyinin yüksek olduğu varsayılabilir. Diğer yandan, kişinin içsel öz farkındalık düzeyinin yüksek olması, duygularını daha fazla irdelemeye ve kişiyi kendini tanımaya daha fazla yöneltmiş bu vesileyle duygusal zekâ düzeyi de yüksek bulunmuş olabilir. Literatür incelendiğinde duygusal zekâ ile öz bilincin bir alt boyutu olan içsel öz farkındalık arasında bir araştırmaya rastlanılmamıştır.

Araştırma sonuçları, duygusal zekâ ve öz bilinç düzeylerinin ne şekilde yordanabileceği hakkında bizlere bilgi sunmuştur. Bu araştırma üniversite öğrencileri üzerinde yapılmıştır fakat duygusal zekâ ve öz bilinç gibi kavramlar bir sürecin sonunda gelişen durumlardır. Bu vesileyle üniversite öğrencilerinde ortaya çıkan bulgular aslında öğrencilerin yaklaşık 12 senelik eğitim öğretim, aile ve kültürün etkilerinin ortaya çıktığı birer çıktıdır. Özellikle küçük yaşlardan itibaren rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri kapsamında duygusal zekâ ve öz bilinç ile ilgili psiko-eğitim çalışmaları yapılması önerilebilir. Öğrencilerin duyguları üzerine konuşmaları, duygu dağarcıklarının genişletilmesi, kendilerinin güçlü ve geliştirmeleri gereken yönleri üzerinde farkındalıklarının geliştirilmesi, sosyal becerileri, akademik başarıları ve hatta ileride mesleki tükenmişlik yaşamamaları için oldukça önemlidir. Bu araştırmanın sonucu olarak erkek öğrencilerin duygusal zekâları ve öz bilinci oluşturan alt boyutlardan görünüm bilinçliliği daha düşük bulunmuştur. Bu vesileyle okullarda rehberlik servisi öncülüğünde özellikle erkek öğrencileri de katarak duygusal zekâ ve öz bilinci arttırıcı çalışmalar yapılabilir, genel hedef olarak duygusal zekâ ve öz bilincin arttırılmasıyla ilgili geniş çapta projeler, öğrencilerin bu kavramlara olan farkındalıklarını arttırmak amaçlı seminerler, yarışmalar, pano çalışmaları yapılması önerilebilir. Gelir düzeyini orta ve düşük olarak algılayan öğrencilerin tespit edilip öz bilinç arttırıcı çalışmalara katılması sağlanabilir. Öğrencilerin sosyal anksiyete düzeylerinin belirlenip, okullarda grupla psikolojik danışma oturumlarının yapılması ve bu oturumlar yapılandırılırken duygusal zekayı arttırıcı etkinliklere de yer verilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

Akın, A., Abacı, R., Öveç, Ü. (2007). Öz-Bilinç Ölçeği'nin Türkçe Formunun Yapı Geçerliliği ve Güvenirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 40*(2), 257-276.

Austın, E. J., Saklofske, D. H., Huang, S.H.S., Mckenney, D., "Measurement of Trait Emotional Intelligence: Testing and CrossValidating A Modified Version of Schutte et al.'s (1998) Measure", Personality and Individual Differences, C.36, 2004, ss.555–562.

Austin, E. Evans, R. Goldwater ve Potte, V.(2005). A Preliminary Study of Emotional İntelligence, Empathy and Exam Performance in First Year Medical Students. Personality and Individual Differences, Vol. 39, 1395-1405.

Avcı, Ö. (2019). *Duygusal zekâ ve iletişim*. İstanbul: Beta Yayınevi

Aysel, L. (2006). *Liderlik ve duygusal zekâ* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Bar-On, R. (2006). "The Bar-On Model of Emotional-Social İntelligence (ESI)". Psicothema, Vol. 18, 13-25.

Crozier, W.R.(2004). Self-Consciousness, Exposure, and the Blush. *Journal For The Theory of Social Behaviour*, 34(1), 2-18.

Erdoğdu, M. Y. (2008). Duygusal Zekânın Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *7*(23), 62-76.

Fai Wu, J. ve Watkins, D. (2006). Testing Competing Factor Models Underlyingthe Private Self-Conscıiousness Scale with Hong Kong Chıneseadolescents. *Social Behaviour And Personality*, 34(10), 1245- 1258.

Fenigstein, A., Scheier, M.F. ve Buss, A.H. (1975). Public and private selfconsciousness:

Assessment and theory. *Journal of Consulting andClinical Psychology*, 43(4), 522-527.

Gardner, H., & Hatch, T. (1989). Educational İmplications of the Theory of Multiple İntelligences. *Educational researcher*, *18*(8), 4-10.

Grant, A. M. (2002). The Self-Reflection and Insight Scale: A New Measure of Private Self-Consciousness. *Social Behaviour and Personality*, 30(8), 821-836.

Gould, Stephen J. (1987). "Gender Differences in Advertising Response and Self-Consciousness Variables". Sex Roles, C. 16, S. 5/6, s. 215-225.

Gür, E. Y., Altınayak, S. Ö., Apay, S. E. (2019). Duygusal Zekânın Cinsiyet Değişkeni Açısından İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, *8*(2), 35-42.

Harrington, R., Loffredo, D. A. (2001). The Relationship Between Life Satisfaction, Self-Consciousness, and The Myers-Briggs Type İnventory Dimensions. *The Journal of Psychology*, *135*(4), 439-450.

Harrod, N.R., Scheer, S.D.(2005). An Exploration of Adolescent Emotional Intelligence in Relation to Demographic Characteristics, Adolescence, Vol. 40, 159, s.503.

İşmen, E. (2001). Duygusal Zekâ ve Problem Çözme. VI. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresinde Sunulmuş Bildiri. 5-7 Eylül, Ankara.

Karamehmetoğlu, M. (2017). *Beden eğitimi öğretmenlerinin duygusal zekâ düzeylerinin mesleki öz yeterlik ve problem çözme becerilerini belirlemedeki rolünün incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Kılıç, S., Doğan, S., Demiral, Ö. (2007). Kurumların Başarısında Duygusal Zekânın Rolü ve Önemi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *14*(1), 209-230.

Laing, R. D. (1969). The divided self New York. *Pantheon*, 40.

Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological review*, *50*(4), 370.

Mittal, B., Balasubramanian, S. K. (1987). Testing the dimensionality of the self-consciousness scales. *Journal of Personality Assessment*, *51*(1), 53-68.

Monfries, M. M., Kafer, N. F. (1994). Private self-Consciousness and Fear of Negative Evaluation. *Journal of Psychology*, *128*(4), 447.

Nikolaou , I. Tsaousis, I.(2002). Emotional Intelligence in the Workplace: Exploring Its Effects on Occupational Stress and Organizational Commitment. International Journal of Organizational Analysis. Vol. 10,4, s.327-342.

Nystedt, L., & Ljungberg, A. (2002). Facets of Private and Public Self-Consciousness: Construct and Discriminant Validity. *European Journal of Personality*, *16*(2), 143-159.

Öveç, Ü. (2007). *Öz-duyarlılık ile öz-bilinç, depresyon anksiyete ve stres arasındaki ilişkilerin yapısal eşitlik modeliyle incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Özgüngör, S. (2006). Öz bilinç, Olumsuz Değerlendirilme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(19), 85-92.

Puskar, K. R., Bernardo, L. M., Ren, D., Haley, T. M., Tark, K. H., Switala, J., & Siemon, L. (2010). Selfesteem and Optimism in Rural Youth: Gender Differences. Contemporary Nurse, 34(2), 90-198.

Ruthig, J. C., Allery, A. (2008). Native American Elders' Health Congruence: The Role of Gender and Corresponding Functional Well-being, Hospital Admissions, and Social Engagement. *Journal of health psychology*, *13*(8), 1072-1081.

Recepoğlu, E. (2012). Öğretmen Algılarına Göre Okul Müdürlerinin Duygusal Zekâ Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, *42*(194), 149-165.

Salovey, P., J.D. Mayer (1990). "Emotional Intelligence" Imagination, Cognition, and Personality, sayl:9, ss.185-211.

Scheier, M. F., Carver, C. S. (1985). The Self-Consciousness Scale: A Revised Version for Use with General Populations 1. *Journal of Applied Social Psychology*, *15*(8), 687-699.

Schutte, N.S., Malouff, J.M., Hall, L.E., Haggerty, D.J., Cooper, J.T., Golden, C.J. ve Dornheım, L., "Development and Aslan 2008 Validation of A Measure of Emotional Inteligence", Personality And Individual Differences, C.25, 1998, ss.167-177.

Tatar, A., Tok, S., Saltukoğlu, G. (2011). Gözden Geçirilmiş Schutte Duygusal Zekâ Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni-Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, *21*(4), 325-338.

Turner, R. G, Carver, C. S., Scheier, M. F. ve Ickes, W. (1978). Correlates of Self-Consciousness. *Journal of Personality Assessment*, 42(3), 285- 289.

Yelkikalan, N. (2006). 21. Yüzyılda Girişimcinin Yeni Özelliği: Duygusal zekâ. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* 1(2), 39-51.

Yıldız, M. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Duygusal Zekâ Yaşam Doyumu ve Depresyonun Cinsiyet ve Sınıf Seviyelerine Göre Etkileri. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *6*(11), 451-474.

Yılmaz, H. A. (2019). Romantik İlişkilerde İzlenim Ayarlamacılığı ve Özbilinç: Yatırım Modeli Üzerine bir İnceleme. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *20*(36), 391-423.

Yılmaz, H., Zembat, R. (2019). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Duygusal Zekâ Düzeyleri ile Üniversite Yaşamına Uyumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (52), 1

İZMİR'İN İŞGALİNE KARŞI TÜRK MİLLETİNİN VE ÖZELLİKLE BALIKESİRLİLERİN TEPKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Nurettin GÜLMEZ[1]

Giriş

İzmir'in işgali, milli onuru incitmiş ve kendi köşesine çekilip kaderine razı bir şekilde bekleyen Türk milletini uyandırmıştır. İtilaf Devletlerinin işgalini, "*galibiyetten doğan hakların kullanılması*" olarak düşünülürken Yunanlıların işgali, "*bir çalışanın efendisine karşı isyanı*" olarak görülmüştür. Haksız bir saldırı karşısında bir milletin haklı davasının savunulması haline gelmiştir. Onun için de İzmir'in işgaline tepkiler büyüyerek sellere, fırtınalara, dev dalgalara dönüşmüştür.

İzmir'in işgaline verilen tepkiler arasında yer alan ve işgalden sonraki iki ay içinde ve özellikle Balıkesir'den gönderilen telgraflar, bu çalışmanın konusunu meydana getirmektedir. Çünkü bu telgraflar, İzmir'in işgali üzerine Türk milletinin ve Balıkesir'in refleksini yansıtmaktadır. Ayrıca bu telgraflar, kendi başının çaresine bakma ve itaat etme seçenekleri arasında Türk milletini bir yol ayrımına getirdiğini ve buradan Milli Mücadele kararının şekillenmeye başladığı görülmektedir.[2]

Tepkilerin Genel Görünüşü

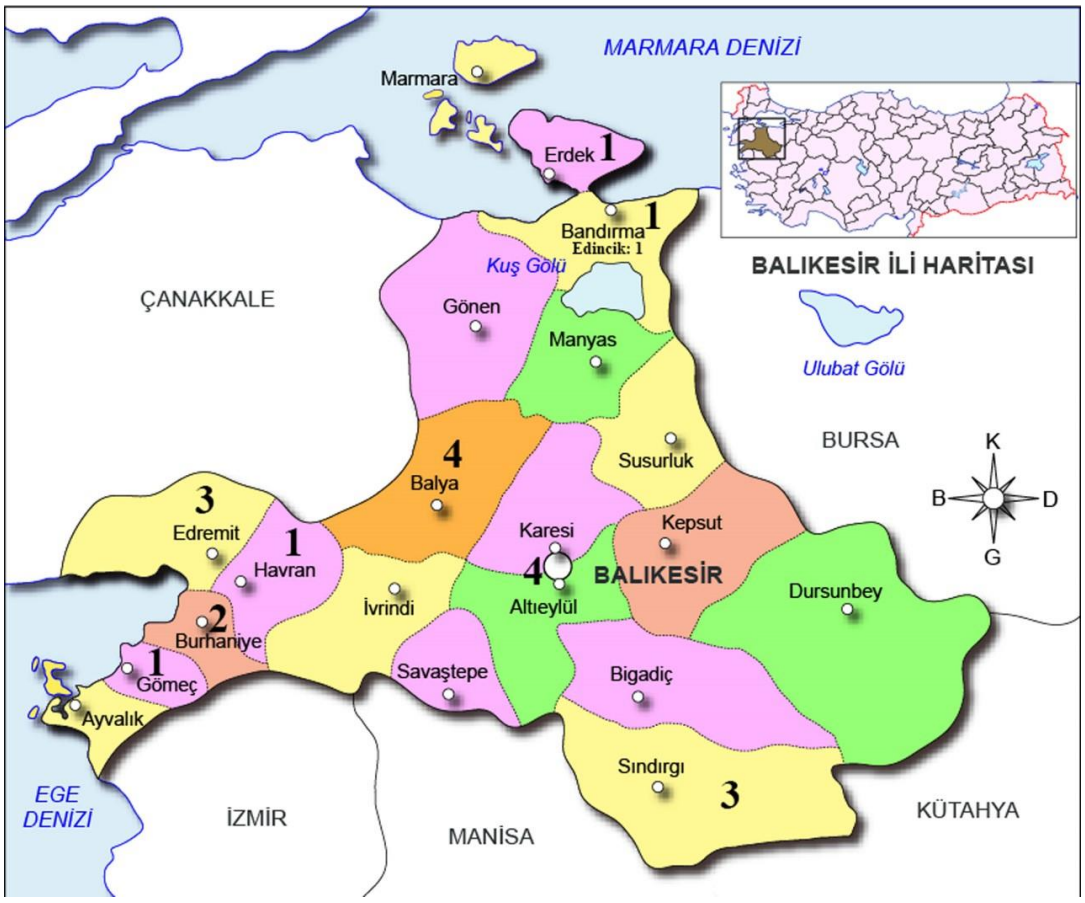
15 Mayıs 1919 -15 Temmuz 1919 tarihleri arasındaki iki aylık sürede, Osmanlı dönemi idari taksimatına göre 14 vilayet, 17 bağımsız mutasarrıflık, 38 sancak, 319 kaza ve köyden protesto telgrafları gönderilmiştir. Aşağıda verilen haritada bu tepkilerin yaygınlığını görmek mümkündür.[3] Mondros Mütarekesi sonrasında birçok Türk yerleşim yerinin İtilaf Devletlerinin işgali altına düştüğü, oralardaki her türlü haberleşme ve ulaşımı engelledikleri, buralarda yaşayan insanların düşüncelerini ifade etmeye izin verilmediği, baskı ve zulüm altında tuttukları dikkate alınırsa her şeye rağmen ne kadar büyük bir tepkinin meydana çıktığı daha iyi anlaşılabilir.[4] Osmanlı Devleti dönemi idari taksimatına göre bağımsız mutasarrıflık olan Karesi/Balıkesir'deki durum da dikkat çekici bulunmuştur. Balıkesir merkez kazası dâhil on kazadan İstanbul'a yirmi bir telgraf gönderildiği tespit edilmiştir. Yani Balıkesir, tam takım ve sımsıkı Yunan kuvvetlerinin karşısında durmuş ve Milli Mücadele tarafındaki yerini

[1] Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, gulmeznurettin@gmail.com, ORCİD No: 0000-0002-4530-0491.
[2] Nurettin Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki Olarak Gönderilen Telgraflar Üzerine Değerlendirme", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı-22 (Özel Sayı), 2022, s.276. (275-304)
[3] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.276.
[4] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.286.

almıştır. Balıkesir merkez kazadan dört, Balya'dan dört, Edremit ve Sındırgı'dan üç, Burhaniye'den iki, Bandırma, Edincik/Bandırma, Erdek, Gömeç/Emrudâbâd ve Havran'dan birer protesto telgrafı çekilmiştir.[5] 15 Temmuz 1919'dan sonra da işgallere karşı tepkiler devam etmiştir.

Harita-1: Telgrafların Türkiye geneline dağılımı.[6]

[5] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.285.
[6] Harita, Melih Akdeniz tarafından düzenlenmiştir.

Harita-2: Telgrafların Balıkesir'deki dağılımı.[7]

Bugün Balıkesir'in yirmi ilçesi bulunmaktadır. İki tanesi yeni ilçedir ve Balıkesir'in merkez ilçelerini teşkil etmektedir. Bu dönemde Bigadiç, Çanakkale'ye bağlı göründüğü için haritada görülmemektedir. Fakat Bigadiç'in Çanakkale'ye nasıl bağlı olduğu da anlaşılamamıştır. Ya da Çanakkale'ye bağlı başka bir Bigadiç olup olmadığı tespit edilememiştir. Bir telgraf da Bigadiç'ten gönderilmiştir. Bu telgrafta; "*Mukaddes vatanın kıymetli bir parçası olan ve yüzde sekseni Müslüman bulunan İzmir'in işgalinin*" Bigadiç halkını üzdüğü, Belediye Meydanı'nda toplanarak işgali protesto ettikleri, sadaret makamına bildirilmiş ve İzmir'in hukuki, tarihi ve ırkî olarak tabi olduğu Osmanlı Devleti'ne tekrar bağlanmasının sağlanması istenmiştir.[8]

Dursunbey, Kepsut, Susurluk ve Manyas, bu dönemde henüz kaza durumunda değildir. Ayvalık ve Gönen'den ise protesto telgrafı, en azından bu aşamada çıkmamıştır.

Telgraflarda Muhatap Alınan Makamlar

Gönderilen telgraflarda muhatap alınan makamların tespiti, o dönemde Türk milletinin çözümü kimden veya kimlerden beklediğini göstermesi açısından önemlidir.[9] Millet, yöneticilerine durum karşısında ne yapacağını sormuş, harekete geçmesini istemiş ve eğer bir şey yapamayacaksa işaret vermesini beklemiştir. Bu durum Türk milletinin devletine olan güveninin ve saygısının ifadesidir.

Tablo-1: Gönderilen Telgraflarda Muhatap Alınan Makamlar[10]

Telgrafın Muhatabı Olan Makamlar	**Telgraf Sayısı**	**Telgrafın Muhatabı Olan Makamlar**	**Telgraf Sayısı**
Sadaret Makamına	550	Hariciye Nezareti'ne	2
Padişah ve Halife'ye	49	Ayan Meclisi Başkanlığı'na	1
İtilaf Devletleri Temsilcilerine	27	Vekiller Heyeti Başkanlığı'na	1
Başkan Wilson'a	4	İzmir Redd-i İlhak Heyeti'ne	1
İtalyan Temsilcisine	1	Hadisat ve İkdam gazetelerine	1
Harbiye Nezareti'ne	2	İstanbul Türk Kadınlar Cemiyeti'ne	2
Dâhiliye Nezareti'ne	11	Erzurum'u Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Başkanlığı'na	2

[7] Harita, Melih Akdeniz tarafından düzenlenmiştir.
[8] Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919),* Değişim Yayınları, İstanbul-2007, s.328.
[9] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.286.
[10] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.35-393.

İstanbul'daki Makamlar	1		

Tablo'ya göre telgrafların büyük çoğunluğu sadaret makamına gönderilmiştir. Toplam altı yüz altmış dört telgrafın beş yüz ellisinde sadaret makamı/başbakanlık muhatap alınmıştır. Çözüm oradan beklenmiştir. Sadaret makamından sonra telgrafların hedefinde Padişah ve Halife, İtilaf Devletleri temsilcileri ve Dahiliye Nezareti/İçişleri Bakanlığı vardır. Diğer telgraflar ise birer ikişer çeşitli makamlara dağılmıştır.[11]

Balıkesir'den gönderilen yirmi bir telgrafın on dokuzunda sadaret makamı, Karesi/Balıkesir kaynaklı bir telgrafta Halife ve Sultan ve Gömeç'ten gönderilen bir telgrafta da Dâhiliye Nezareti muhatap alınmıştır.[12] Balıkesirlilerin de çözümü sadaret makamında aradığı görülmektedir. Doğal olan da budur. Yürütmenin başı her ne kadar padişah olsa da, son dönemde yürütme gücü daha çok sadrazamlar tarafından kullanılmıştır. Fiili durum böyledir.

Telgrafları Gönderenler

Telgraflarda ismi bulunan kişi, kurum ve merkezlerin bilinmesi, işgale karşı tepkinin dayandığı makamların anlaşılmasına fırsat vermektedir. Milli Mücadele ruhu, Kuva-yı Milliye teşkilatı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, bu tabana dayanarak gelişmiştir.

Tablo-2: İzmir'in işgali üzerine protesto telgrafı gönderenler[13]

Telgraf Gönderenler	**Yerleşim Birimi Sayısı**	**Telgraf Gönderenler**	**Yerleşim Birimi Sayısı**
Valiler	9	Cemiyet-i Osmaniye	1
Belediye başkanları ve vekilleri	357	Eski milletvekili	3
Belediye meclisi üyeleri	24	Manisa Kadınları Cemiyeti	1
Müftüler	146	Alaşehir Türk Kadınlar Cemiyeti	1
Ulemadan	63	Alaşehir İslam- Türk Kadınları Cemiyeti	1
Müderris, imam	29	Manisa Müslümanları Cemiyeti	1
Eşraf	138	Kaymakam	2
Tüccarlar	36	Miting heyeti	60
Şeyhlerden	12	Kuva-yı Milliye Kumandanı	1
Şehir halkı ve adına	45	İhtiyat Zabitleri Cemiyeti	4
Aşiretler ve reisleri	11	Heyet-i Milliye	4
Redd-i İlhak Heyeti Milliyesi, cemiyeti	92	Ticaret Odası başkanları	7
Redd-i İşgal Heyeti	2	Unvansız isimler/Halktan	20
Hürriyet ve İtlaf Fırkası şube başkanları	49	Diyarbakır'daki 500 İzmirli	1
İtilaf Kulübü temsilcisi	1	Belediye Tabibi	1

[11] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.286-287.
[12] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362-372.
[13] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.288-289.

Telgraf Gönderenler	Yerleşim Birimi Sayısı	Telgraf Gönderenler	Yerleşim Birimi Sayısı
Sulh ve Selamet Osmaniye Fırkası temsilcisi, başkanı, ikinci başkanı	6	Ermenilerden	2
Selamet-i Milliye heyeti	1	Rum eşraftan Petro	1
Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkan ve üyeleri Muhafaza-i Hukuk, Müdafaa-i Osmaniye, Harekât-ı Milliye, Müdafaa-i Milliye, Müdafaa-i Vataniye heyet-i milliyesi	113	Rum Cemaati Reisi Papa Yorgi	1
Öğretmenler cemiyeti ve öğrenciler	10	Avukat, savcı	17
Yazarlar	2	Cemaati İslamiye Reisi ve üyeleri	25
Muhtarlar, ihtiyar heyetleri ve köy halkı	28	Vilayet Genel Meclisi ve idare meclisi başkanları ve üyeleri	11
Basın	3	Avcılar Kulübü	1
Cemiyet-i Tıbbiye ve doktorlar, eczacılar	2	Çiftçiler ve Çiftçi Derneğinden	8
Türk hanımları	2	Muteberandan	7
Esnaf	7	İşçi Cemiyeti	2
Yükselme derneği	3	Kürt Teali Cemiyeti, Kürdistan ümerası	5
Mustafa Kemal	1	Musevi cemaati	1
Mutasarrıf	2	Memur	1
Fabrikatör	2		

Tablo-2'de verilen rakamlar, telgrafların altında bulunan isim sayısı değildir. Kurum, meslek, makam, heyet ve kanaat önderliği sayısıdır. Miting heyeti, Müdafaa-i Hukuk Heyeti, müderris, mebus, cemiyet, belediye meclis üyeleri, tüccar, eşraf, ulema, şehir halkı, aşiret reisleri, şeyhler, muteberan ve esnaf denildiği zaman onlarca kişiyi ifade ettiği göz önünde bulundurulmalıdır. Yani toplumsal gruplar ve cemiyetler anlaşılmalıdır.

"*Tablo-2'ye bakıldığında; işgali protesto edenler arasında ilk sırada belediye başkanları, belediye başkan vekilleri, ikinci başkanları ve belediye meclis üyeleri yer almaktadır. Belediye başkan ve üyeleri, halkın seçtiği temsilcilerdir. Valiler ve kaymakamlar, idareyi temsil ederken, belediye başkanları halkı temsil etmekteydiler. Yani protesto telgraflarının toplumun çok büyük bir kısmını temsil ettiği söylenebilir. Çünkü seçilmişler, milletin asıl temsilcileridir.*

Diğer taraftan orta sınıfı ifade eden eşraf, tüccar, esnaf, fabrikatör, ulema, müftü, müderris, imam, tarikat şeyhleri, aşiret reisleri, avukatlar, belediye tabipleri, yazarlar, basın mensupları ve muteberan, protesto telgrafını çeken ve daha sonra da Milli Mücadele içinde yer alan, yöneten, yönlendiren, finanse eden gruptur.

Tablo-2'den de anlaşıldığı gibi ağalar, eşraf, tüccar, esnaf, fabrikatör, ulema, müftü, müderris, imam, tarikat şeyhleri, aşiret reisleri, avukatlar, belediye tabipleri, yazarlar, basın mensupları ve muteberan gibi grup içinde yer alanların büyük çoğunluğu, Milli Mücadele'den yana tavır almışlardır. Ancak Milli Mücadele'ye karşı çıkanların da olduğu bilinmektedir.

İzmir'in işgali öncesinde ve sonrasında kurulmuş çok sayıda milli cemiyet de protesto telgraflarının yazılmasında ve gönderilmesinde görev almıştır. Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İlhak, Redd-i İşgal, Cemiyet-i Osmaniye, Cemiyet-i İslamiye, Kadınlar Cemiyeti, Miting Heyeti, Heyet-i Milliye, Muhafaza-i Hukuk, Harekât-ı Milliye, Müdafaa-i Milliye, Müdafaa-i Osmaniye, Müdafaa-i Vatan gibi farklı isimler altında, ancak aynı gaye ile halka dayanan cemiyetler tarafından gür bir ses yükseldiğini kabul etmek gerekir.

Hürriyet ve İtlaf Fırkası, Sulh ve Selamet Osmaniye Fırkası'nın elli altı şubesinde görev yapan başkan ve üyelerinin, İzmir'in işgalini protesto eden telgrafların altında imzalarının bulunması çok dikkat çekicidir. Yani Hürriyet ve İtlaf Fırkası ve Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası'nın bütün yönetim ve üyelerinin "hain" olduğu gibi toptancı bir yaftalamanın doğru olmadığını göstermektedir. Aynı şekilde bazı yerlerdeki Kürt Teali Cemiyeti, Kürdistan ümerası, aşiret ağaları ve şeyhler de İzmir'in işgaline tepki gösterenler arasında yer almıştır. Hatta bazı yerlerde Musevi, Ermeni ve Rum vatandaşların da İzmir'in işgalini protesto eden telgraflara imza attıkları görülmektedir.

Vilayet Genel Meclisi ve idare meclisi başkanları ve üyeleri, muhtarlar, ihtiyar heyetleri, Ticaret Odası başkanları ve yönetim kurulu üyeleri, İhtiyat Zabitleri Cemiyeti, Öğretmenler Cemiyeti ve öğrenciler, halktan unvansız isimler, Avcılar Kulübü, Yükselme Derneği, Çiftçi Derneği, İşçi Cemiyeti ve çiftçilerden de protestolar yükselmiştir.

Ülkenin hemen hemen her il ve ilçesinde kurulan Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden protestolar yükselirken, altmış yerleşim biriminde miting yapılmış olması çok dikkat çekicidir. Bu mitinglerin, yüze yakın olduğunu iddia edenler olduğu gibi süreç içinde beş yüze kadar yükseldiğini ifade edenler de vardır (Okur-Kul, 2019, s.179; Bozan, 2019, s.40). Belirtilen rakamlar afaki ve hayali şeyler değildir. İzmir'in işgalinden sonraki iki aylık sürede altmış yerleşim biriminde miting yapıldığı, İstanbul'a gönderilen telgraflardan tespit edilebiliyor. Buna ilave olarak telgraf göndermeyenlerin de olabileceği ve süreç içerisinde bu mitinglerin artarak devam edebileceği ihtimali de dikkate alındığında, memleketin her yerinde toplumsal bir hareketlenmenin olduğu ve milli davanın mitingler yoluyla halka ulaştırıldığı söylenebilir. Yani işgale karşı toplumsal tepki, İzmir'in işgali ile hızlanmış ve sonrasında çığ gibi büyümüştür.

O günün zor şartlarına ve birçok yerin işgal altına düşmesine rağmen altmış yerleşim biriminde miting düzenlenmiş olması ve bunun süreç içinde artarak devam etmesi gerçekten bir cesaret işidir. Vatan savunması da bu cesaretli insanların omuzlarında yükselmiş ve hayat bulmuştur.

Tablo-2, Milli Mücadele'nin geniş bir toplumsal temele dayandığına işaret etmektedir. Buna karşılık vali, mutasarrıf ve kaymakam gibi devlet görevlilerinin sayıca az olması, İstanbul Hükümeti'nin işgaller karşısındaki çaresiz tutumunun yereldeki yansıması olarak değerlendirilebilir. İdarenin çaresizliği ve işgaller karşısında halkı direnmekten alıkoyması, bu da bizi, Milli Mücadele'nin hızlı gelişmesini engellediği sonucuna götürmektedir."[14]

Telgrafları gönderenler açısından Balıkesir özeline bakıldığında durum pek de farklı değildir. Türkiye genelini yansıttığı söylenebilir. Tablo-3, bu söylenenleri doğrular niteliktedir.

Tablo-3: Balıkesir'den telgraf gönderenler[15]

Telgraf Gönderenler	**Yerleşim Birimi ve Telgraf Sayısı**	**Toplam Telgraf Sayısı**
Belediye başkanları, belediye reis vekili,	Balıkesir-4 Balya-4 Burhaniye-2 Edremit-1 Gömeç-1 Havran-1 Sındırgı-1	14
Belediye meclis üyeleri	Balıkesir-1 Gömeç-1	2
Ulema, müderris ve müftü	Balıkesir-1 Balya-1 Edremit-1 Sındırgı-1	4
Eşraf	Balıkesir-2 Balya-1 Edincik-1 Edremit-1	5
Ziraatçı	Edremit-1	1
Tüccar	Edremit-1	1

[14] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.289-291.
[15] Haluk Selvi, *İşgal ve Protesto (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919),* Değişim Yayınları, İstanbul-2007, s.35-393.

Ticaret Odası Reisi	Edremit-1	1
Fabrikatörler	Edremit-1	1
Miting heyeti reisi	Balıkesir-1 Gömeç-1	2
Harekat-ı Milliye Heyet-i Merkeziye Reisi	Balıkesir-1	1
Redd-i İlhak Heyeti Reisi	Edremit-1 Sındırgı-1	2
Merkez Heyeti Reisi	Balıkesir-1	1
Cemaat-ı İslamiye Heyeti	Bandırma-1	1
Hürriyet ve İtilaf Şubesi Reisi	Edremit-1	1
Muhtar	Ayazmend/Edincik-1 Kararkır/Edincik-1 Debbağhane/Edicik-1 Hakimzade/Edremit-1 Ayas/Edremit-1 Soğanyemez/Edremit-1 Dedekasım İbrahim/Edremit-1 Hamidiye/Edremit-1 Gazi Celal/Edremit-1 Ortacami/Edremit-1 Porta/Erdek-1 Kaçura-Erdek-1	12
Halk adına ve halktan	Erdek-1 Sındırgı-1	2

Tablo-3'e bakıldığında Balıkesir'deki direnişin temelinde; belediye başkanları, belediye meclis üyeleri, eşraf, Harekât-ı Milliye Heyet-i Merkeziye Reisi, Redd-i İlhak Heyeti Reisi, Merkez Heyeti Reisi, Cemaat-ı İslamiye Heyeti, ulema, tüccar, müftü, muhtarlar, fabrikatörler, Ticaret Odası Reisi, müderris, ziraatçı, miting heyeti reisi ve halk adına imza koyan isimler bulunduğu görülmektedir. Edremit Hürriyet ve İtilaf Şubesi Reisinin de bir telgrafta imzasının bulunması önemli bulunmuştur. Yani bütün Hürriyet ve İtilafçıların Milli Mücadele karşıtı olduğunun söylenemeyeceğini göstermektedir. Milli Mücadele, toplumdaki orta tabakanın üzerinde geliştiği ve millet temeline yayılarak hayat bulduğu ve sonuç alındığı söylenebilir.

Bundan hareketle Balıkesir'deki Milli Mücadele'nin de halkın temsilcisi olan belediye başkanlarının ve kanaat önderlerinin omuzlarında yükseldiği söylenebilir. Ayrıca bugün Balıkesir'e bağlı yirmi ilçeden on tanesinden işgale karşı tepki yükseldiğini söylemek mümkündür. Bazı ilçelerin o zaman olmadığı, bazılarının ilçe durumunda bulunmadığı, bazılarında Rum nüfusun etkili olduğu, o zaman ilçe olarak görünen bazı yerlerin bugün ilçe olmadığı ve bazılarının da başka yerleşim birimlerine bağlı olduğu dikkate alındığında, Balıkesir'den işgale karşı güçlü ve yaygın bir tepki yükseldiği söylenebilir.

Bu iki aylık süre içinde Balıkesir ve Gömeç'te işgale karşı birer mitingin düzenlenmiş olması da dikkat çekicidir. Bazı mitingler ile ilgili olarak İstanbul'a bilgi gönderilmemiş olması da mümkün olduğu unutulmamalıdır. Bu mitingler genellikle belediye başkanları tarafından organize edilmiştir.

İşgal Protestolarında Adı Geçen Balıkesirliler

Bu bilgileri vermekteki amaç, bu memleketin tekrar vatan olmasında emeği geçen güzel insanları hatırlatmak ve onların bıraktığı hoş sedayı yansıtmaktır.

Balıkesir Belediye Reisi Mehmet Emin-3, Balıkesir Belediye Reis Vekili Mehmet, Balya Belediye Reisi Mustafa-4, Burhaniye Belediye Reisi Saib, Edremit Belediye Reisi Arif, Gömeç Belediye Reisi Mustafa, Havran Belediye Reisi Ali, Sındırgı Belediye Reisi Mustafa-2 adlarına rastlanmaktadır. Bazı belediye başkanları iki, üç ve dört telgrafa imza koyarken bazılarının bir telgrafta imzasına rastlanmaktadır.[16]

Belediye başkanlarına belediye meclis üyeleri de destek olmuştur. Balıkesir Belediye Meclis üyelerinden Mahmut, Mehmet, Mehmet Tahir, Mehmet Nuri, Mehmet, Süleyman, Talat ve Mehmet Vehbi Efendi'nin imzaları vardır.[17]

Ulemanın bir kısmı da işgale tepki gösteren telgraflara imza atmışlardır. Bunlar arasında Balıkesir ulemasından Abdülgafur, Naci, Süleyman; Edremit müderrislerinden Nasuh, Hakkı, Mehmet Emin; Balya'dan Hocazade Ahmet Efendi, Refik Efendi; Sındırgı'dan müderris Emin adı yer almaktadır. Müftü olarak bir isim bulunmaktadır. O da Balya Müftüsü Hüseyin'dir.[18]

Eşraf, Milli Mücadele'nin ve direnişin temel taşlarındandır. Balıkesir eşrafından Mehmet Cemil, Hami, Mahmut, Bahri, Yusuf, Şükrü, Mustafa, Fehmi, Kâmil; Balya eşrafından Ali, Ahmet, İbrahim, Halil, Şükrü, Nafiz, Alaattin, Yunus, Osman, Hasan Basri; Edincik

[16] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362-372.
[17] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.363.
[18] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362-372.

eşrafından Halil Hulusi, Osman Ağa, Emin Hayri, Rasim, Musa Hasan, Azmi, Raşit, Nuri, Hüsrev Ağa, Hasan, Ahmet, Mehmet Emin, Hafız Emin, Neşet, İsmail, Süleyman, Salim, Zekeriya, Mustafa; Edremit eşrafından Fevzi, Eşref, Ahmet; Erdek eşrafından Rasim, Saib, Ahmet, Fevzi, Mustafa, Mazhar, Rasim, işgale tepki koyanlar arasındadır.[19]

Tüccar, ziraatçı ve fabrikatöre sadece Edremit'te tesadüf etmekteyiz. Tüccar olarak Ahmet, Kamil, Halit, Salim, Kamil ve Hasan adları vardır. Fabrikatör olarak ise Seyit Ahmet, Hakkı, Hasan Hüsnü ve Kamil adı yer almaktadır. Ziraatçı olarak da Ali Rıza ve Saraçzade Mehmet Tevfik bulunmaktadır. Edremit Ticaret Odası Reisi Tevfik, işgale karşı direnişi seçenlerdendir.[20]

Balıkesir'de Harekât-ı Milliye Heyet-i Merkeziye Reisi olarak Hacim Muhittin; Redd-i İlhak Heyeti Reisi olarak Edremit'te Seyit Ahmet, Sındırgı'da aynı zamanda belediye başkanı olan Mustafa ve Merkez Heyeti Reisi unvanı ile Mehmet Vehbi'nin imzası görülmektedir. Cemaat-ı İslamiye Heyeti adıyla bir telgraf gönderildiği ve işgalin protesto edildiği anlaşılmaktadır.[21]

Edremit Hürriyet ve İtilaf Şubesi Reisi Hilmi, farklı bir görüntü çizmiş, işgalin karşısında ve Milli Mücadele'nin yanında bulunmuştur.[22]

Balıkesir ve Gömeç'teki protesto mitingleri belediye başkanları tarafından düzenlenmiştir. Balıkesir'de Miting Heyeti Başkanı, aynı zamanda belediye başkanı olan Mehmet Emin'dir. Aynı şekilde Gömeç'te de miting heyeti reisi ve belediye reisi Mustafa'dır.[23]

Halk adına Erdek ve Sındırgı'da telgraflar çekilmiştir. Erdek kazası Müslümanları adına Hasan Nazmi, Cemil, Sait, Ömer, Hamdi, Ahmet, Çerkez Abdullah, Hüseyin, İsmail, Mazhar, Mehmet, Kamil, Ahmet, Mehmet, Kadri, Rafi adları varken, Havran'dan gönderilen bir telgrafta da belediye başkanı ile birlikte yetmiş imzaya yer verilmektedir. Sındırgı halkından Mehmet, Arif, Sabri, Kazım ve Ahmet ve Edincik halkından İbrahim, Refik Efendi, İbrahim, Kemal ise halktan birileri olarak duyarlılık göstermiştir.[24]

Sivil toplumu temsil eden muhtarlar, Balıkesir'de aktif çalışmışlardır. Edincik'e bağlı Ayazmend Mahallesi Muhtarı Halil, Karakır Mahallesi Muhtarı Necmettin, Muhtar Ahmet,

[19] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362-372.
[20] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.367-369.
[21] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362-372.
[22] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.368.
[23] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362 ve 370.
[24] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362-372.

Debbağhane Mahallesi Muhtarı Rüştü; Edremit'e bağlı Hekimzade Mahallesi Muhtarı Hilmi, Ayas Mahallesi Muhtarı Halim, Soğanyemez Mahallesi Muhtarı Yahya, Dedekasım İbrahim Mahallesi Muhtarı Ali, Hamidiye Mahallesi Muhtarı Hasan, Gazi Celal Mahallesi Muhtarı Ali, Cami-i Vasat/Orta Cami Mahalle Muhtarı Mehmet; Erdek'te Porta Mahallesi Muhtarı İbrahim, Kaçura Mahallesi Muhtarı Hüseyin işgale karşı direnişi seçmişlerdir.[25]

Protesto Telgraflarının İçerik Açısından İncelenmesi

Mustafa Kemal Paşa ise 22 Mayıs 1919'da gönderdiği emirde; işgalleri protesto eden mitingler yapılmasını, bunun kasabalara ve köylere kadar yaygınlaştırılmasını, İstanbul hükümetine ve İtilaf Devleti temsilcilerine protesto telgrafları çekilmesini istemiştir.[26] Hem Mustafa Kemal'in emri ve hem de vatansever insanların gayretiyle ülkenin her tarafından gönderilen telgraflarla İstanbul, telgraf yağmuruna tâbi tutulmuştur. İşte bu vatansever tepki amaçlı gönderilen telgraflarda vurgulanan konular da önemlidir. Türk halkının ne istediğini tespit etmek mümkündür.

İzmir'in işgali üzerine yetkili yerlere telgraf gönderme işlemleri ve protesto mitingleri hızla yayılmıştır. Bu telgraflarda, İzmir'in Türklüğü, güzelliği, Türk vatanının bölünmez bir parçası olduğu gibi İzmir'in sosyal, siyasi ve ekonomik önemini belirten konular işlenmiştir.[27] İtilaf Devletlerinin ve ABD Başkanı Wilson'un vicdanına seslenilmiş, Yunan barbarlığına ve tetikçiliğine vurgu yapılmış, İzmir'in işgali kararının haksızlığına değinilmiştir. İzmir ve çevresinde Türk nüfusun çoğunlukta bulunduğu konusu çok fazla işlenmiştir. Çünkü Yunan tarafı, İzmir ve çevresinde bir Rum çoğunluktan söz etmekteydi. Bu iddianın asılsızlığını gösteren nüfus verileri aktarılmıştır. Osmanlı Padişah ve Halifesi ile sadaret makamı, etkili girişimlerde bulunmaya çağrılmıştır.[28]

Ancak işgale olan itirazın anlaşılmaması halinde, Türk milletinin huzurunun bozulacağı gibi Avrupa'nın da huzurunun ve rahatının bozulacağı, uyarısı yapılmıştır. Diğer taraftan Hilafet makamına gönderilen bir telgrafta; "*Bizi azınlıklara feda edeceklerse, Aydınoğullarının yurdunu baştanbaşa ateş ve kana boğmadıkça başka bir ele teslim etmemeye yemin ettik*," denilerek Padişah ve Halife ikaz edilmiştir. Damat Ferit Paşa'ya gönderilen bir telgrafta ise "*Bu işi yapamayacaksan bırak. Yerine yeni bir kabine kurulsun*" gibi sert bir ifade kullanılmıştır.

[25] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.367-370.
[26] Mehmet Şahingöz, "İzmir'in İşgaline Karşı Gösterilen Protesto ve Tepkiler", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, 26 - 28 Eylül 2012*, Ankara 2015, s.29.
[27] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.293-294.
[28] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.294-296.

Bir diğer taraftan da "*bugüne kadar Yunan kuvvetlerinin İzmir'den hükümetiniz aracılığıyla acilen çıkarılmasını istirham ettik. Bunca istirhamımıza sessiz kalınmasını, memleketin geleceğine önem verilmediği kanaatini doğurduğundan kendimizi ve yurdumuzu kurtarmak için silaha sarılacağız,*" denilerek sadaret makamına ayar verilmiştir.[29]

Telgraflarda, İzmir'in işgali üzerine galeyana gelen Türk halkının, İzmir'e kavuşana kadar sakinleşmeyeceği anlatılmıştır. Bu yolda her engeli ve zorluğu aşma kararlılığı vurgulanmıştır. Her telgrafın sonuna da şerefsizce yaşamaktansa şereflice ölmenin tercih edildiği eklenmiştir.[30]

Karikatür-1:İzmir'in nüfus durumunun Alemdar gazetesine yansıması.
(Karikatürün üst kısmında, "Ne Hassas Terazi"; alt kısmında ise "Aydın'da 1.293.527 Müslüman'a mukabil ancak 223.924 Rum vardır. Nefs-i İzmir'in nüfusu 111.486 Müslüman 78.497 Rum'dan ibarettir.--Yukarıya derc ettiğimiz resim aradaki gayr-i kabil-i inkâr farkı temsil etmektedir.)[31]

[29] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.298-299.
[30] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.301.
[31] Sümeyye Önal, **İzmir'in İşgali ve Etkilerinin Türk Basını'na Yansımaları (15 Mayıs-2 Haziran 1919**), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2020, s.35-36.

Telgraflarda Batı dünyasına şöyle seslenilmiştir:

"*Ey medeni milletler! Ey ağzından adalet ve hakkaniyet kelimelerini bırakmayan milletler, biliniz ki bizi öldürecek yere canlandırıyorsunuz. Milliyetçilik bizde günden güne artıyor. Kalplerimizi kin ve nefretle dolduruyorsunuz. Bu büyük milletin kin ve nefretine galip gelecek bir kuvvet yoktur.*" Anlaşılan o ki bu işgal, milli onuru son derece incitmiştir. Hatta Şark Meselesinin yeni bir aşamaya geçmesi olarak değerlendirilmiştir. Bu milletin ölüsü, sizin dirilerinize yeter, mesajı verilmiştir.[32]

Balıkesir'den Gönderilen Telgrafların İçerik Analizi

İzmir'in, savaş halinde olunmayan Yunanistan tarafından işgalinin Balıkesir halkını derinden üzdüğü,[33] bundan dolayı Balıkesir halkının bir miting düzenlediği, mitinge Müslüman ve Hıristiyan halkın çeşitli kesimlerinden katılım olduğu, gerçek adaleti bütün dünyaya getirmek parolası ile yola çıkan İtilaf Devletlerinin, yüzde sekseni[34] Müslüman ve Türklerden meydana gelen İzmir ve çevresinin[35] Yunanlılar tarafından işgaline izin verilmesinin anlaşılamadığı belirtilmiş ve bu yanlışı İtilaf Devletlerinin düzetmesi istenmiştir. Ayrıca çoğunluğun tespiti için İtilaf Devletlerinden heyet gönderilmesi talep edilmiştir. İzmir'den büyük bir göçün başlaması ihtimali üzerinde durulmuştur.[36]

İzmir'in kutsal vatan topraklarının ayrılmaz bir parçası,[37] Müslüman ve Türk vatanı,[38] vatanın en aziz ve seçkin bir parçası,[39] güzel,[40] büyük çoğunluğunun Müslüman ve Anadolu'nun can damarı durumunda olduğu[41], bütün telgraflarda vurgulanmıştır.

İzmir'de, Menemen'de, Manisa'da, Ayvalık'ta, Bergama'da ve Bayındır'da Yunanlılar tarafından barbarlık ve katliamlar,[42] Yunan vahşileri tarafından İzmir'de Türk halkına saldırılar, mezalimler,[43] ırza tecavüzler, yağmalar, vahşetler yapıldığı, Yunanlıların son derece şımarık, zalim ve gaddar olduğu,[44] Venizelos'un barbar ordusunun ayak bastığı her yerde katliamlar, tecavüzler ve işkenceler yaptığı, karadan ve denizden attığı toplarla Türk şehirlerini harabeye dönüştürdüğü[45], hiçbir meziyeti ve ahlâkı olmayan Yunanlıların zulmüne seyirci kalınamayacağı[46] belirtilmiştir.

---

[32] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.302.
[33] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362, 363.
[34] Bazı telgraflarda da yüzde seksen beşi olarak geçmektedir. (Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.363).
[35] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362, 363, 371.
[36] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362.
[37] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362.
[38] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.363.
[39] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.364.
[40] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.364, 369.
[41] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.367.
[42] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362, 365, 367, 372.
[43] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.363.
[44] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.367.
[45] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.370.
[46] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362.

İzmir'in Yunanlıların elinden topla tüfekle veya siyaset yoluyla kurtarılması İtilaf Devletlerinden talep edilmiş,[47] İtilaf Devletlerinin Paris Barış Konferansında verdiği yanlış karardan dönmesi istenmiş, medeniyet denilerek yapılanların medeniyete sürülen kara bir leke[48] olduğu ifade edilmiştir. Birçok telgrafta İtilaf Devletlerinin insan haklarından, milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkının bulunduğundan, Wilson Prensiplerinden, medeniyetten söz etmelerine atıfta bulunulmuş ve nerede sizin medeniyetiniz, hak ve hukuk anlayışınız, sorgulaması yapılmıştır.[49]

Telgrafların sonunda ise her şeye rağmen Halife ve Sultana bağlı kalınacağı, vatanın kurtuluşu için bütün varlığıyla mücadele edileceği, vatan yolunda ölümün şeref olarak görüleceği, İzmir ve çevresinin vatandan koparılmasına razı olunmayacağı, Yunanistan karşısında boyun eğmektense ölünceye kadar savaşılacağı ve Yunan boyunduruğu altına girmektense Osmanlı olarak fedakârca ölmenin tercih edileceği ifadeleri yer almıştır.[50] Sadece Edremit kaynaklı bir telgrafta; İzmir ve çevresinin mutlaka işgali gerekiyorsa bu işgalin Yunanistan tarafından değil, İtilaf Devletleri tarafından yapılması teklif edilmiştir.[51] Karesi kaynaklı olan ve Padişah-Halife'ye gönderilen telgrafın ise Padişah ve Halife'nin Anadolu'da yaşananlardan haberi olmadığı düşüncesi ve Balıkesir'deki gerçek durum hakkında bilgi vermek amacıyla hazırlandığı görülmektedir.[52]

Bu telgraflarda yer alan ve içleri acıtan bir konu da Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in "*ne kadar hunharhane, ne kadar gaddarane olursa olsun Yunan işgallerine itaat edilmesi*" konusundaki yazısıdır. Fakat Balıkesirliler; din, namus ve milli hayatın ayaklar altında bu kadar çiğnetilmesine razı olmamışlar, milli vicdanlarından doğan bir duyguyla savunma kararı vermişlerdir. Bu kararı uygulamaya koymuşlar ve Yunan'a karşı savaşmaya başlamışlardır. Yunan kuvvetlerini durdurmayı da başarmışlardır.[53]

Balıkesirliler, mücadelelerinin İttihatçılıkla ilgili olmadığını da ifade etmek zorunda kalmışlardır. Çünkü Yunan işgali karşısındaki direniş, İttihatçılık olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Balıkesirliler, İttihatçılık suçlamasını, Yunan işgaline karşı direnenler arasında fitne çıkarmak için uydurulmuş bir yalan olduğunu vurgulamışlardır. Bu işgali ve fesadı engellemek için Padişah-Halife'ye başvurmuşlar, hanedandan bir kişinin acilen Anadolu'ya gönderilmesini talep etmişlerdir.[54] Yani Balıkesirliler, sadaret makamından ses çıkmayınca Padişah ve Halife'den bir hareket beklemişlerdir. Oradan da bir sonuç ve ses çıkmamıştır. İstanbul yönetimi, sessizliğini korumuş ve çaresizliğini çare gibi görmüştür.

[47] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.363.
[48] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.371.
[49] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.364-372.
[50] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.362-372.
[51] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.368.
[52] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.363-364.
[53] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.363-364.
[54] Selvi, *İşgal ve Protesto*, s.364.

Sonuç

Türk milletinin direnme gücünü harekete geçiren, 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından İzmir'in işgal edilmesi olmuştur. İzmir'in işgali sonrası eşraf, tüccarlar, ağalar, şeyhler, ulema, müftüler, müderrisler, öğretmenler, avukatlar, aydınlar ve geniş halk kesimleri, işin ciddiyetinin farkına varmışlardır. Böylece İzmir'in işgali, Milli Mücadele'nin halkın büyük çoğunluğu tarafından anlaşılmasını ve desteklenmesini sağlamıştır. İzmir'in işgali, bütün ülkede infial, şaşkınlık, korku ve heyecan yaratmıştır. Ülkenin her tarafında yapılan mitingler ve her tarafından gönderilen protesto telgrafları, bu infialin yazıya ve söze dökülmüş şeklidir. İtilaf Devletlerinin sürekli tekrarladıkları hak, hukuk, insan hakları, milletlerin kendi geleceğini belirleme hakkı, medeniyet ve çoğunlukta bulunmak gibi değerlerin bir anlam taşımadığı görülmüştür.

Karikatür-2: Wilson Prensiplerinin Anadolu'daki Uygulamasının Algılanışı.[55]
(Wilson Prensipleri'nin yeni bir tarz-ı tatbiki: "Ekalliyetin hukuku muhafaza edilecektir!")

Bütün telgraflar işgalden duyulan üzüntünün ifadesiyle başlamıştır. Sonra işgal sırasında yaşanan zulümlere değinilmiş, Yunanlıların Rumeli ve Girit'te yaptığı katliamlarla sabıkalı olduğu belirtilmiş, Rumların İzmir ve çevresinde küçük bir azınlık olduğu

[55] Önal, **İzmir'in İşgali ve Etkilerinin Türk Basını'na Yansımaları**, s.35-36.

vurgulanmıştır. Yunan işgalinin, hakka, adalete, milliyet ilkelerine, Mondros Mütarekesine ve Wilson Prensiplerine aykırı olduğu söylenmiştir.

İtilaf Devletlerinin hak, adalet, medeniyet, insanlık, çoğunluk, barış, milliyet ilkesi gibi duygularına atıfta bulunulmuştur. Cemiyet-i Akvam'ın görevini yapması istenmiş, Wilson İlkelerinden söz edilmiş, Wilson sözünü tutmaya davet edilmiş, Paris Barış Konferansı'ndan ümitler dile getirilmiştir.

Sadaret, Hilafet ve Padişahlık makamlarından soruna ciddiyetle sahip çıkması istenmiş ve çözüm üretilemezse bütün millet fertlerinin vatan için ölmeye hazır olduğu, halkın ayaklandığı, yönetim makamlarından gelecek bir işareti beklediği ihtarında bulunulmuştur. Fakat İstanbul hükümetinden ses ve seda çıkmamıştır. Her şeye rağmen Padişah, Halife ve sadaret makamına bağlılık vurgusu da yapılmıştır. Bu protestoların bir İttihatçılık gibi görülmemesi için ince düşünülmüş ifadeler kullanılmıştır.[56]

Telgrafların çıkış kaynakları, Türk milletinin çok yaygın bir şekilde İzmir'in işgaline tepki gösterdiğini ortaya koymaktadır. Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan bütün yerlerden protesto telgraflarının çekildiği ve mitingler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

AKDENİZ, Melih, *Harita*, tarafından düzenlenmiştir.

GÜLMEZ, Nurettin, "İzmir'in İşgaline Tepki Olarak Gönderilen Telgraflar Üzerine Değerlendirme", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı-22 (Özel Sayı), 2022, ss:275-304.

ÖNAL, Sümeyye, *İzmir'in İşgali ve Etkilerinin Türk Basını'na Yansımaları (15 Mayıs-2 Haziran 1919)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2020.

SELVİ, Haluk, *İşgal ve Protesto (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919),* Değişim Yayınları, İstanbul-2007.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet, "İzmir'in İşgaline Karşı Gösterilen Protesto ve Tepkiler", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir Sempozyumu Bildirileri, 26 - 28 Eylül 2012,* Ankara 2015.

[56] Gülmez, "İzmir'in İşgaline Tepki…", s.302-303.

ARKEOLOJİK KAZILARDA KAZI ÖNCESİ ALTYAPI HAZIRLIĞI: TAVŞANLI HÖYÜK ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Erkan FİDAN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6777-927X, erkanfidan@gmail.com

Özet

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün mevzuatı gereği, Türkiye'de Cumhurbaşkanı Kararlı bir arkeolojik kazıya başvurmanın temel şartlarından ikisi, kazı için başvuru yapılan alanın kamulaştırılmış olması ve kazıların sağlıklı yürütülebilmesi için bir kazı evinin oluşturulmuş olmasıdır. Kazılara başvuru ise yılın sonuna kadar, bir sonraki yılı kapsayacak şekilde yapılır. Bu makalede, Kütahya Tavşanlı Höyük'te 2021 yılında kazıların başlatılması için, başvuru dönemine kadar yapılan altyapı hazırlıkları anlatılmaktadır. Burada amaç, bundan sonraki yıllarda arkeolojik kazı başvurusu yapacak arkeologlara yol göstermektir.

Bu kapsamda Tavşanlı Höyük'te kazı başvurusu öncesinde öncelikle kamulaştırma faaliyetlerine odaklanılmıştır. Tamamı şahıs arazisi olan arkeolojik sit alanında kazı çalışmalarının gerçekleştirilebilmesi için Tavşanlı Belediyesi tarafından çalışmalar başlatılmış ve Kütahya Valiliği'nden kamulaştırma için destek alınmıştır. Alanda daha önce yapılan arkeolojik yüzey araştırmalarında jeoradar çalışmalarından çıkan sonuçlara göre öncelikli alanlar belirlenmiş ve kamulaştırma işlemleri tamamlanmıştır.

Bundan sonraki aşamada ise bir Kazı ve Araştırma Evi oluşturulması için çalışmalara başlanmıştır. Tavşanlı Belediyesi, Su İşleri Müdürlüğü tarafından kullanılan, mülkiyeti belediyede olan eski Belediye İlköğretim okulu binası ve bahçesi, Belediye ile yapılan bir protokol çerçevesinde kazı ekibine tahsis edilmiştir. Kazı ve Araştırma Evi, Tavşanlı Höyük'e sadece 600 metre uzaklıktadır ve bu kazı çalışmalarının yürütülmesi için büyük bir kolaylık sağlamaktadır. Arkeolojik malzemenin tasnif ve muhafaza edildiği Kazı ve Araştırma Evi'nin güvenliğinin sağlanması da istenen koşullardan bir tanesidir. Söz konusu 2 katlı binada demir parmaklıklara sahip alt kat, arkeolojik malzemenin muhafazası bakımından uygun olduğu için seçilmiştir. Bu makale ile altyapı sürecinin tamamlanması, kazı evinde öncelikle yapılan düzenlemeler ve kazı iznin alınmasına kadar olan süreç detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kazı, Altyapı Hazırlığı, Kazı ve Araştırma Evi

INFRASTRUCTURE PREPARATION BEFORE ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS: THE CASE OF TAVŞANLI HÖYÜK

Summary

As required by the Ministry of Culture and Tourism, General Directorate of Cultural Heritage and Museums, two of the basic conditions for applying for an archaeological excavation with the President Determined in Turkey are the expropriation of the area applied for the excavation and the establishment of an excavation house so that the excavations can be carried out in a healthy manner. Applications for excavations are made until the end of the year, covering the next year. This article describes the infrastructure preparations made until the application period to start excavations in Kütahya Tavşanlı Höyük in 2021. The aim here is to guide archaeologists who will apply for archaeological excavations in the coming years.

In this context, before the excavation application in Tavşanlı Höyük, expropriation activities were primarily focused on.
In order to carry out excavations in the archaeological site, which is completely privately owned, works have been initiated by the Municipality of Tavşanlı and support has been received from the Governorship of Kütahya for expropriation. Priority areas were determined and expropriation procedures were completed according to the results of the georadar studies in the archaeological surveys carried out in the area before.

At the next stage, work has begun to establish an Excavation and Research Center. The old municipal primary school building and garden, which is owned by the municipality and used by the Municipality of Tavşanlı, Directorate of Water Affairs, have been allocated to the excavation team within the framework of a protocol with the Municipality. The Excavation and Research Center is only 600 meters from Tavşanlı Höyük and provides great convenience for carrying out these excavations. Ensuring the safety of the Excavation and Research Center, where the archaeological material is classified and preserved, is one of the required conditions. The two-storey building was chosen because the lower floor has iron railings and it is suitable for the preservation of archaeological materials. With this article, the completion of the infrastructure process, the first arrangements made in the excavation house and the process until the excavation permit are explained in detail.

Key Words: Excavation, Infrastructure Preparation, Excavation and Research Center

1. GİRİŞ

Tavşanlı Höyük, Kütahya iline bağlı olan Tavşanlı ilçesinin yaklaşık 1 km kadar güneyinde yer alır. Höyük, yaklaşık olarak 250 x 300 metre boyutlarında olmasına rağmen, arkeolojik yüzey araştırmalarından elde edilen izlenime ve Tunç Çağı'na ait malzemenin dağılımına göre 650 m x 680 m ölçülerindedir. Bu şekilde yaklaşık 45 hektarlık bir yerleşme söz konusudur. Höyükte en azından 21 m'lik bir dolgu olduğu da tespit edilmiştir.

Eskişehir ve Kütahya İlleri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırmaları kapsamında oldukça detaylı şekilde incelenen Tavşanlı Höyük'te bu makalenin yazarı tarafından arkeolojik kazı yapılması yönünde oluşan düşünce sonucunda Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün mevzuatına göre, Cumhurbaşkanı Kararlı bir arkeolojik kazıya başvurmanın temel şartlarının yerine getirilmesi yönünde çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu şartların başında kazı için başvuru yapılan alanın kamulaştırılmış olması ve için bir kazı evinin oluşturulmuş olması gerekliliğidir. Burada söz konusu iki konuya değinilmiştir.

Görsel 1. Tavşanlı Höyük hava fotoğrafı

2. KAMULAŞTIRMA

Bir alanda kazı yapılması için öncelikle mülkiyet sahibinin izni gereklidir. Bu konuda hukuki sorunlara yer vermemek adına yapılması gereken uygulama alanların kamulaştırılarak, devlet arazisi haline getirilmesidir. Bu sebeple, tamamı şahıs arazisi olan Tavşanlı Höyük'te kazı çalışmalarının gerçekleştirilebilmesi için Tavşanlı Belediyesi tarafından çalışmalar başlatılmış ve 2020 yılı için Kütahya Valiliği'nden destek alınmıştır. Alanda daha önce yapılan jeoradar çalışmalarından çıkan sonuçlara göre öncelikli olarak kazıların ilk beş yılında kazı gerçekleştirilmesi öngörülen paftaların kamulaştırılma çalışması kazı başvurusu öncesi tamamlanmıştır. 166/68 ve 166/57 dışındaki paftaların sahipleri ile Tavşanlı Belediyesi İmar İşleri Müdürlüğü görüşmeler gerçekleştirmiş ve öncelikle, 55, 56 ve 67 no'lu parseller Belediye tarafından kamulaştırılmıştır. Bu şekilde bir arkeolojik kazı öncesindeki en büyük sorun olan mülkiyet sorunu çözülmüştür.

Görsel 2. Tavşanlı Höyük sit alanı ve paftalar

3. KAZI VE ARAŞTIRMA EVİ

Arkeolojik bir kazının başlangıcında en önemli sorunlardan bir tanesi de kazı ekibinin konaklayacağı ve araştırma yapacağı alanların oluşturulmasıdır. Devlete ait eski okul binalarının tahsisi, yerel yönetimlerin kullanmadığı atıl yapılar ya da kamu arazilerine konteynerden oluşan birimlerin yapılması en çok kullanılan yöntemlerdir.

Tavşanlı Höyük kazılarının başlatılması ve bu şekilde bir Kazı ve Araştırma Evi yapılması için Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Tavşanlı Belediyesi arasında bir hizmet protokolü imzalanmıştır. Bu protokol kapsamında, Belediye'nin Su İşleri Müdürlüğü tarafından kullanılan, mülkiyeti belediyede olan eski Belediye İlköğretim okulu binası ve bahçesi kazı ekibine tahsis edilmiş, alanın tadilatı ve giderleri Belediye tarafından karşılanacak şekilde sözleşme yapılmıştır.

Kazı Evi, Tavşanlı Höyük'e sadece 600 metre uzaklıktadır. 2 katlı binada yer alan 10 adet büyük oda bulunmaktadır. Demir parmaklıklara sahip alt kat, depo ve laboratuvarlar, üst kat ise yatakhaneler için uygundur. Öncelikle kazı evinde inşaat ve tadilat işlemleri gerçekleştirilmiş, üst kat yatakhaneler ve bir tuvalet-banyo olarak tasarlanmış ve belediye çalışanları tarafından boya badana, yer döşemeleri gibi işlemler gerçekleştirilmiştir. Yine odaların içleri belediye tarafından döşenmiştir. Okul binasının ilk katındaki diğer banyo-tuvalet modernize edilmiş, ayrıca bu katta depo olarak kullanılan 2 odanın bir tanesi çalışma odası, diğeri de eser deposu olarak düzenlenmiştir. Söz konusu odaya demir kapı eklenmiştir. Bahçede ise çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Çanak çömlek yıkamak ve kurutmak için çeşitli çalışma alanları oluşturulmuş, Belediye tarafından sağlanan bir konteyner mutfak olarak kullanılmıştır. İlk yılın ardından ise özel bir firma tarafından mutfak yenilenmiştir. Ayrıca kırık olan bahçe kapısı için de düzenleme yapılmış, yeni bir kapı inşa edilmiştir.

Böylelikle ilk yıl yıl asgari şartlar sağlanmış olup, kazı evinde aynı anda 20 kişi kalabilecek ve çalışabilecek şekilde düzenleme yapılmıştır.

Görsel 3. Kazı evi olarak kullanılan okul binası ve Tavşanlı Höyük'ün konumları

Görsel 4. Kazı evinin tahsis öncesindeki fotoğrafı

Görsel 5. Depo olarak kullanılan odanın WC-Banyo haline getirilmesi

Görsel 6. Depoların bölünerek yatakhane haline getirilmesi

Görsel 7. Kazı evindeki bahçe kapısının eski ve yeni hali

İlk yılın ardından ise ikinci yıla başlarken misafirler ve kazı evinde daha kısa kalacak olan uzmanlar için daha uygun konaklama imkanı yaratmak amacıyla her odada banyo ve tuvalet olan, 3 odalı bir yapı inşa edilmiştir.

4. ARAZİ HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

Arazi çalışmalarından önce ise hazırlık çalışmaları gerçekleştirilmiş, höyük ve çevresinin topografik planı çıkarılmış, sayısal hale getirilmiş ve yaklaşık olarak 650 x 650 metrelik grid sistemine göre 10'ar metrelik plankarelere bölünmüştür. Kuzeyden güneye doğru büyüyen şekilde sayılar, batıdan doğuya doğru ise harf sıralaması uygulanmıştır.

Görsel 8. Tavşanlı Höyük sit alanına ait karelaj

Karelajın tamamlanmasının ardından, çalışılması planlanan höyüğün kuzeydoğusundaki alanlarda ve höyüğün doğusundaki düzlüklerde önce temizlik çalışmaları yapılmıştır. Sonrasında ise Cors cihazı kullanarak höyük üzerinde çalışılacak alanların köşe kazıkları çakılmıştır. Tamamen (GNNS, Global Navigation Satellite Systems), Küresel Konum Belirleme Sistemi teknolojisine bağlı olarak yapılan bu işlemler milimetre hassasiyetindedir. Ayrıca aynı teknoloji kullanılarak tüm höyüğün orthofoto haritası çıkarılmıştır.

Ayrıca Kütahya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararı doğrultusunda, kamulaştırılması tamamlanan alanların etrafının tel çitle çevrilmesi işlemleri Tavşanlı Belediye personeli tarafından yapılmıştır. Böylelikle sit alanı kazılar öncesinde koruma altına alınmıştır.

Görsel 9. Sit alanının tel örgü ile çevrilmesi

5. SONUÇ

Sonuç olarak, bu çalışmada vurgulandığı gibi Türkiye'de Cumhurbaşkanı Kararlı bir arkeolojik kazıya başvurmanın temel şartlarından ikisi, kazı için başvuru yapılan alanın kamulaştırılmış olması ve kazıların sağlıklı yürütülebilmesi için bir kazı

evinin oluşturulmuş olmasıdır. Kütahya Tavşanlı Höyük'te 2021 yılında başlatılan kazılar öncesinde, söz konusu kazıların gerçekleştirilebilmesi için yapılan altyapı hazırlıkları anlatılmaktadır. Tavşanlı Belediyesinin katkılarıyla, çok kısa zaman içerisinde bir kazı için gerekli olan altyapının asgari şartları tamamlanmıştır. Özellikle yerel yönetimlerin bu tür hazırlıklara destek olması gereklidir. Belediyelerin donanımları, bu tür hazırlıkları yapabilecek kabiliyettedir. Bununla birlikte belediyelerin kendi il ya da ilçelerine sahip çıkması, kendi tarihleri ile ilgili çok önemli bilgiler üretecek arkeolojik kazıları desteklemesi çok önemlidir.

KATKI BELİRTME

Tavşanlı Höyük kazılarının başlatılabilmesi için kazılar öncesinde çok yoğun bir çalışma gerçekleştiren Tavşanlı Belediyesi, teşekkürlerin en büyüğünü hak etmektedir. Tavşanlı Belediye Başkanı Mustafa Güler, başkan yardımcıları Naci Eraslan, Mehmet Ali Akar ve Furkan Dinçer yanında Belediye'nin İmar İşleri Müdürü İlker Uğurlu, aynı birimde çalışan Cemal Arı ve Belediye Müzesi sorumlusu arkeolog Mehmet Ali Kocabaş'a çok teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Fidan, E. Yüzey Araştırmalarında Disiplinlerarası Bir Çalışma: Tavşanlı Höyük, by Arkeoloji Bilimleri Dergisi S.1, s. 67-78, 2021.

Fidan, E., Uncu, L., Karakoca, E., (2021), Bronze Age Survey On Tavşanlı Höyük (Kütahya, Turkey): Preliminary Results, by Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal Of İnternational Social Researchs S.79, s .27-35, 2021

Karatak, A., Keskin, L., Fidan, E., Seçer-Fidan, S. Eskişehir ve Kütahya İlleri Tarih Öncesi Dönem Yüzey Araştırmaları (EKAR) 2020 Yılı Madencilik ve Metal İşçiliği Araştırmaları, by Kütahya Arkeoloji, Sanat Tarihi ve Tarih Araştırmaları Kütahya Müzesi 2020 Yıllığı, ed. Serdar Ünan, s. 173-194, 2020

BİLECİK BAHÇELİEVLER NEOLITIK DÖNEM MIMARLIĞI HAKKINDA ÖN RAPOR

Doç. Dr. Erkan FİDAN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6777-927X, erkanfidan@gmail.com

Özet

Bu makale, Bilecik Arkeoloji Müzesi başkanlığında ve yazarın bilimsel danışmanlığında arkeolojik kazılar gerçekleştirilen Bilecik Bahçelievler yerleşmesinde Neolitik Dönem mimarlığına ait ilk gözlemleri içermektedir. Batı Anadolu'nun en eski yerleşmelerinden bir tanesi olan ve MÖ 7. binyılın tamamında yerleşim görmüş olan Bahçelievler yerleşmesinde söz konusu döneme ait 7 mimari tabaka bulunmaktadır. En eski tabaka olan 8. tabakada ana toprağa oyulmuş oval bir yapı ele geçirilmiştir. Tamamı yanmış bu yapı, yerleşmedeki çok az yangın kalıntısından bir tanesidir. 7. tabakada ise yuvarlak planlı çamurla oluşturulmuş evler karşımıza çıkmaktadır. Burada evin sınırını oluşturan çamur birikintisinin üzerinde taşlarla çevrelenmiş alanlarda ise yapının iskeletini oluşturan ahşap dikmelere ait delikler bulunmuştur. Dal örgü tekniği ile üst örtüsü yapılan evler ilgi çekicidir. Daha üst tabakalarda ise mimari yapım tekniğinin değiştiği görülür. Burada yine çamur birikintisi ile evler çevrelenir ama bu sefer daha küçük çapta ama çok sayıdaki kazık deliği evin iskeleti için yapılmıştır. MÖ 7. binyılın sonlarında, yerleşmenin en üst evresinde ise durumun tamamen değiştiği anlaşılmaktadır. Burada artık yuvarlak ya da oval plan geleneği ortadan kalkarak, ilk defa dörtgen yapılar inşa edilir. Bahçelievler yerleşmesi bu geçişin varlığını göstermesi açısından da önemlidir. Bu makale, esasen büyük bir tesadüf üzerine bulunan, Bilecik Bahçelievler yerleşmesinde 2019-2021 yılları arasında yapılan arkeolojik kazıların ilk sonuçlarını bilim dünyasına aktarmaktadır. Özellikle de yerleşmenin ana unsuru olan mimarisi üzerinde durulmuştur. Burada amaç 1000 yıllık süreç içerisinde mimaride değişen uygulamalara ait ilk gözlemleri paylaşmaktır. Yapılacak detaylı değerlendirme ve analizlerden sonra çok daha fazla bilgiye ulaşılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilecik Bahçelievler, Neolitik Dönem, Mimari

PRELIMINARY REPORT ON BİLECİK BAHÇELİEVLER NEOLITHIC ARCHITECTURE

Summary

This paper includes the first observations of Neolithic architecture in Bilecik Bahçelievler settlement, where archaeological excavations were carried out under the presidency of Bilecik Archeology Museum and under the scientific consultancy of the author. In the settlement of the Bahçelievler, which is one of the oldest settlements in Western Anatolia and was settled throughout the 7th millennium BC, there are seven architectural layers belonging to the prehistoric period. An oval structure carved into the main soil was found in the 8th layer, which is the oldest layer. This completely burned structure is one of the few fire-remains in the settlement. In the 7th layer, we come across houses with a round plan made of mud. Here, on the mud puddle that forms the border of the house, holes belonging to the wooden pillars were found in the areas surrounded by stones. The houses, whose top cover is made with the wattle and daub technique, are interesting. In the upper layers, it is seen that the architectural construction technique has changed. Here again, the mud puddle surrounds the houses, but this time the smaller but numerous pile holes were made to support the walls of the house. It is understood that the situation changed completely at the end of the 7th millennium BC, in the uppermost phase of the settlement. Here, the tradition of round or oval plans is eliminated and rectangular structures are built for the first time. The Bahçelievler settlement is also important in terms of showing the existence of this transition. This article presents the first results of the archaeological excavations carried out between 2019 and 2021 in the Bilecik Bahçelievler settlement to the scientific world. In particular, the main element of the settlement, its architecture, was emphasized. The aim here is to share the first observations of the changing practices in architecture over the course of 1000 years. It aims to provide much more information after detailed evaluation and analysis.

Key words: Bilecik Bahçelievler, Neolithic Period, Architecture

GİRİŞ

Bilecik Bahçelievler yerleşmesi, Batı Anadolu'nun en eski yerleşmelerinden bir tanesidir. En eski tabaka olan 8. tabakadan itibaren dal örgü tekniği ile yapılmış oval ya da yuvarlak evler, son prehistorik evreye kadar bazı değişimlerle devam eder. 7. tabakada yuvarlak planlı çamurla tanımlanmış alanlarda, taşlarla çevrelenmiş şekilde yapının üst kısmını oluşturmak için ahşap dikmelere ait delikler bulunmuştur. 4. Tabakada ise kazık delikleri çamur/kerpiç birikintisinin iç tarafındadır, ebat olarak küçük, sayı olarak ise fazladırlar. Bu şekliyle evin iskeleti için yapılmış olmalıdırlar. MÖ 7. binyılın sonlarında ise yuvarlak ya da oval plan geleneği ortadan kalkarak, ilk defa dörtgen yapılar inşa edilir. Burada Bilecik Bahçelievler yerleşmesinde 2019-2021 yılları arasında yapılan arkeolojik kazıların mimarlıkla ilgili ilk sonuçları bilim dünyasına aktarılmaktadır. Yoğun bir çalışma ile incelenen mimari unsurlardan 2021 yılı sonuçları halen hazırlık aşamasındadır. Bu makale ile yerleşmenin özellikle 2020 yılında arazideki mimari bulgular değerlendirilmektedir (Fidan 2020).

Bahçelievler Kazıları'nda 2020 yılında B2, B3, B4, B5, C2 ve C3 plankareleri içerisinde açılan açmalarda çalışılmıştır. B2 ve C2 plankarelerinde 2019 yılında başlanan çalışmalara devam edilirken, diğer plankarelerde ilk defa çalışılmıştır.

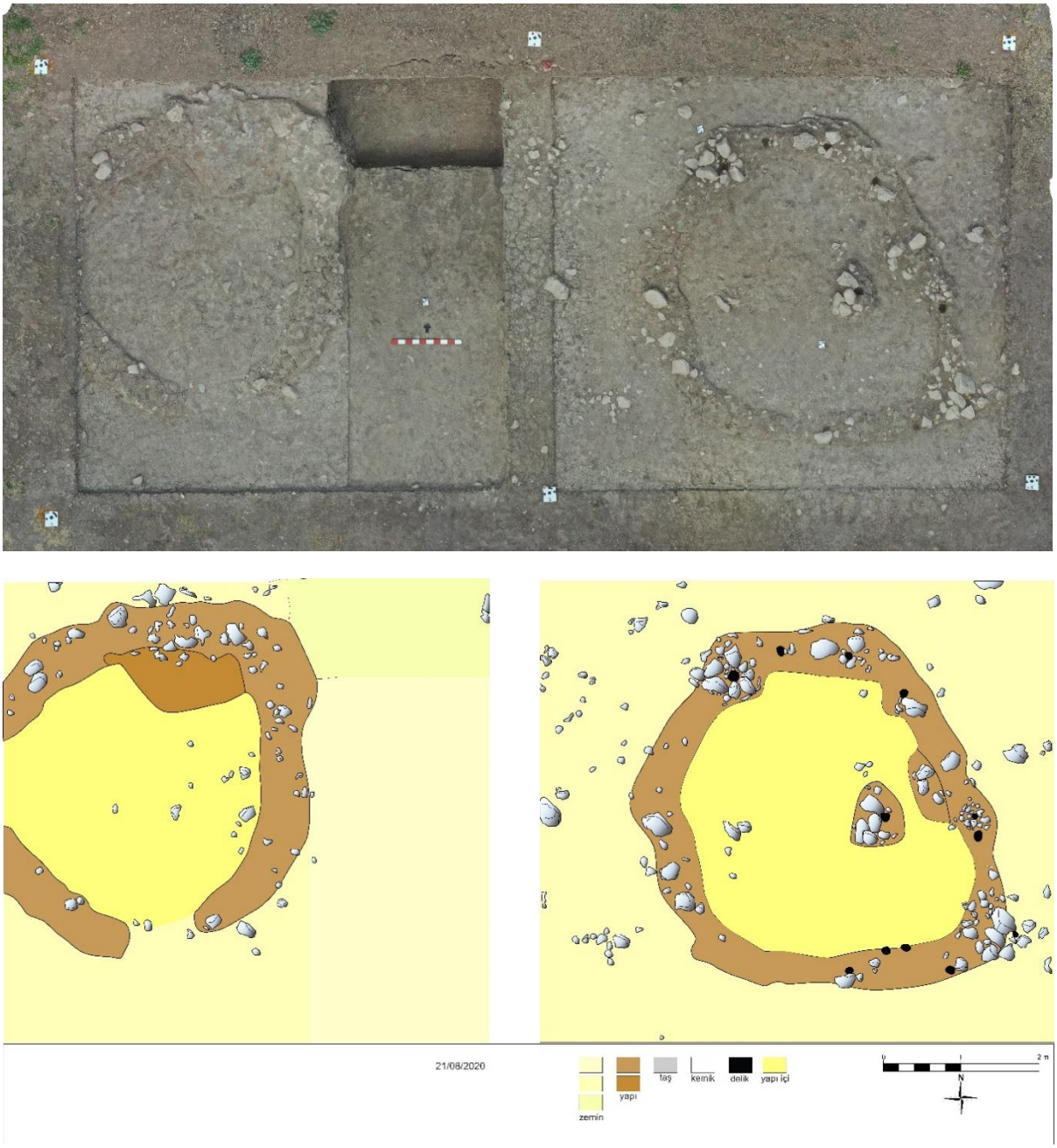
2. ARAZİ RAPORU (BULGULAR VE DEĞERLENDİRME)

B-2 Plankaresi:

B2 plankaresinde geçtiğimiz yıl ortaya çıkarılan yangın geçirmiş yapının doğu tarafında 2 x 6 metrelik bir alanda çalışılmıştır. Burada geçtiğimiz sene açılan sondaj düzenlenmiş ve onun güneyinde yerleşmenin en alt evresine ait taban tamamen açılmıştır.

C-2 Plankaresi

C2 plankaresi içinde 7 x 6 metrelik bir alanda çalışmalar devam etmiştir. Öncelikle açmanın batı profili yarım metre daha genişletilmiştir. Geçtiğimiz yıl açığa çıkarılan yapının hem kuzeyinde (dışında) hem de içinde derinleşilmiştir. Böylelikle iki yapının da büyük oranda planları ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu yapılar 7. tabakaya aittir ve günümüzden yaklaşık olarak 8700 yıl öncesine tarihlenmektedir.

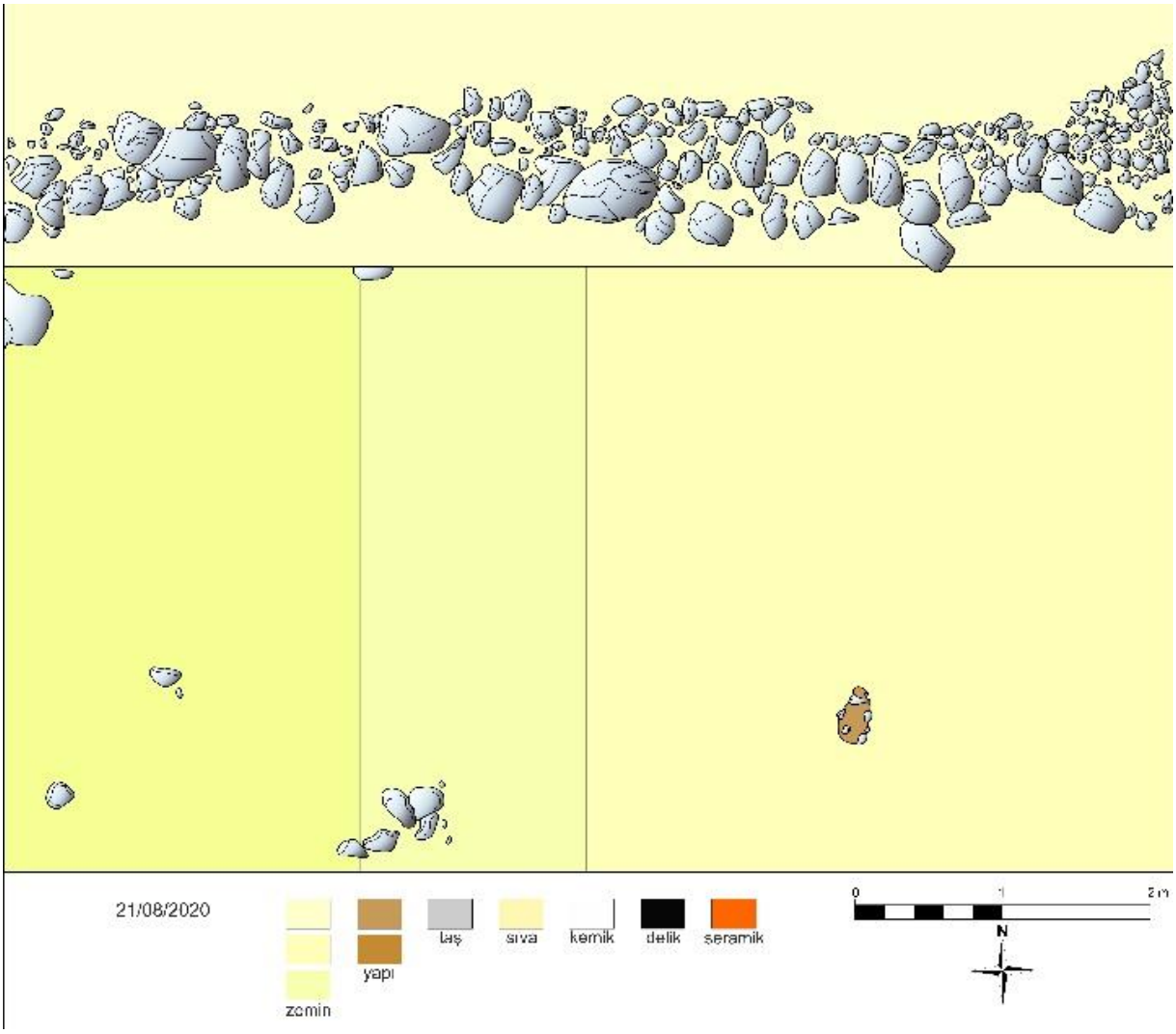

Görsel 1. C 2 plankaresi fotoğrafı ve çizimi (Orto-foto)

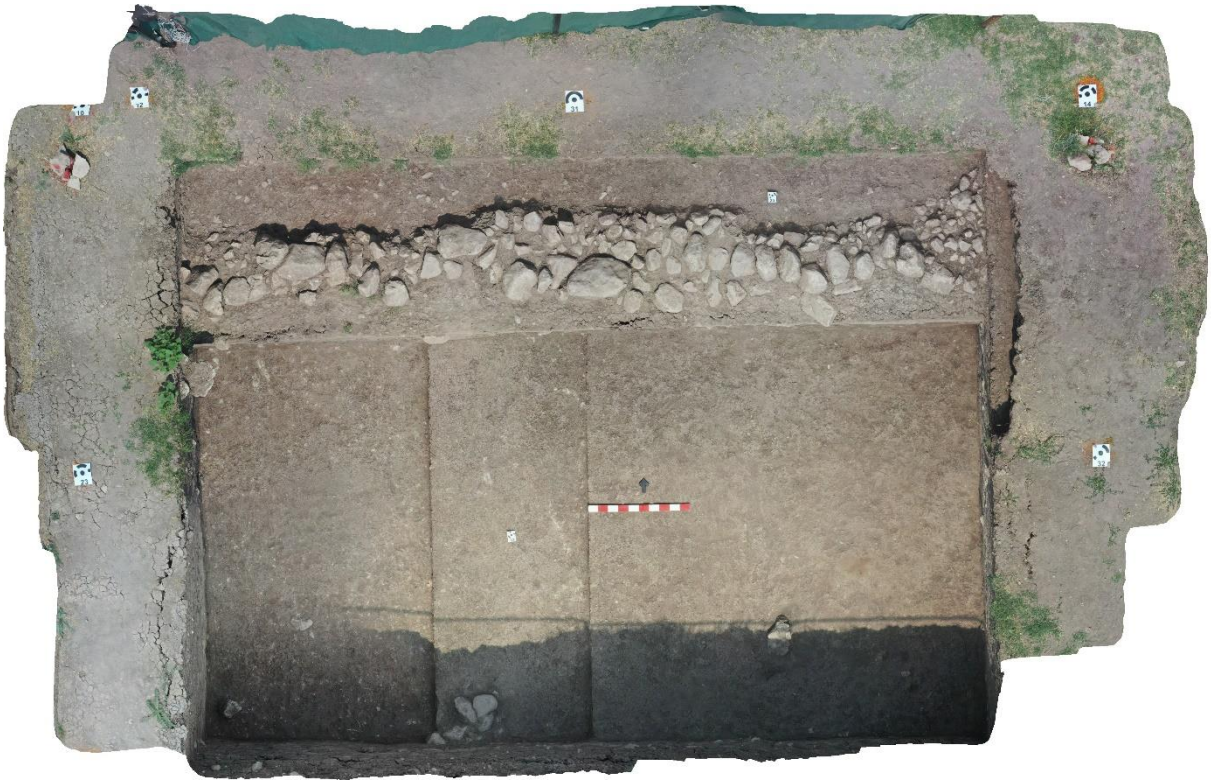
C-3 Plankaresi

C-3 plankaresi içinde 8 x 6 metrelik bir alan içerisinde derinleşilmiştir. Burada atık toprağın kaldırılmasının ardından, açmanın kuzeyinde tüm açmayı doğu batı yönünde geçen bir duvara ait taş temeller açığa çıkarılmıştır. Temellerin çevresinden geç döneme ait çanak parçaları ele geçmiştir. Duvar Demir Çağı'na aittir. Bu aşamada söz konusu duvar askıda bırakılarak 8 x 4.5 metrelik bir alanda derinleşilmeye başlanmıştır. Bu alanda çok yoğun şekilde modern tahribatlarla karşılaşılmıştır. Son 20 yılda yapıldığı anlaşılan tahribat alanlarında çevredeki inşaatların atıkları ve boş çimento torbaları bulunmuştur. Tahribatların bitmesinin ardından

Neolitik dolguya inilmiştir. Ancak bu alanın tamamen bir avlu olduğu ve burada yerleşilmediği anlaşılmıştır. Ana toprak kademeli olarak kazılmış ev bu alandaki çalışmalar sonlandırılmıştır.

Görsel 2. C 3 plankaresi çizimi

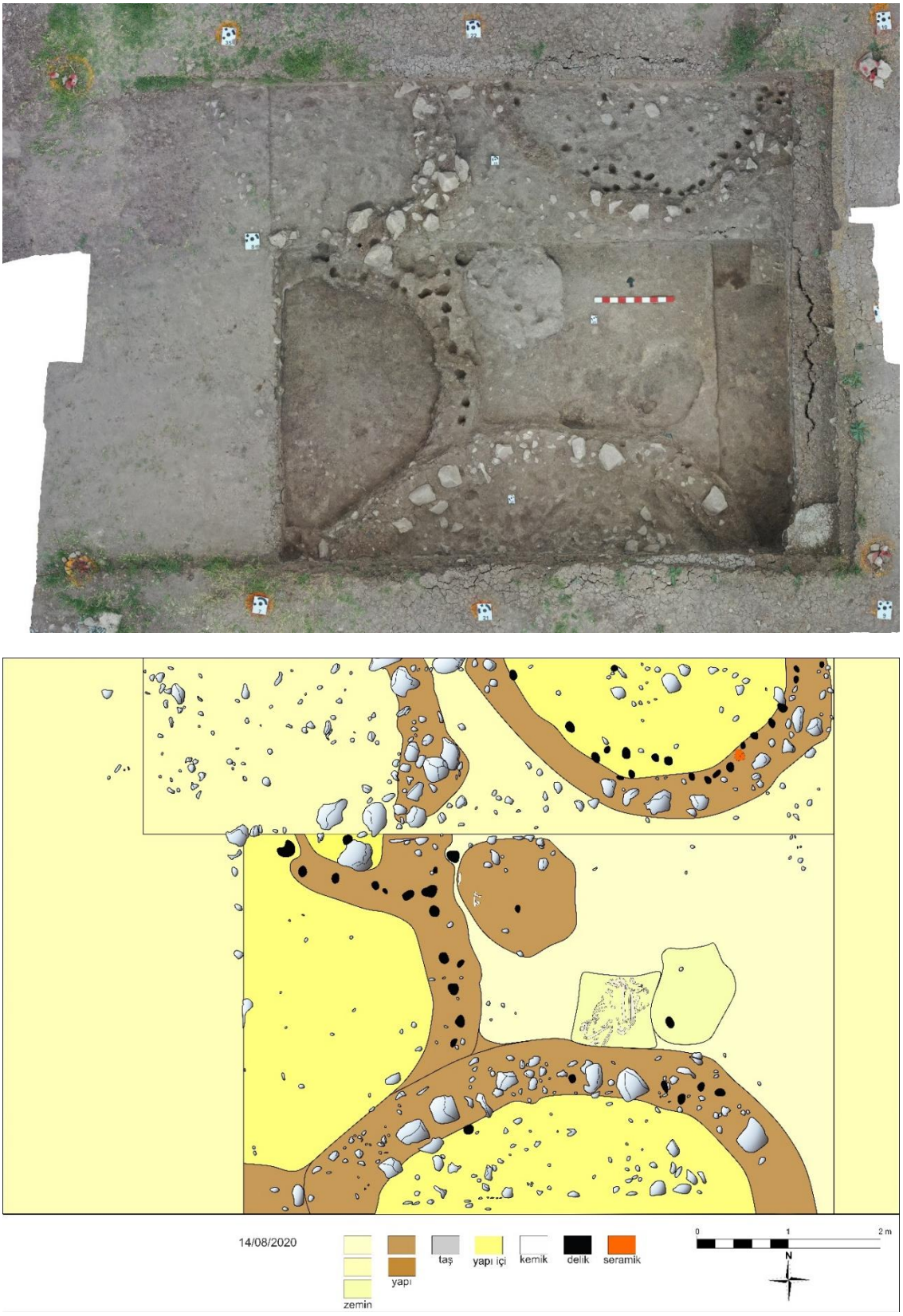

Görsel 3. C 3 plankaresi fotoğrafı (Orto-foto)

B-3 Plankaresi

2020 yılında ilk kez açılan B-3 plankaresinde 9.5 x 6 metrelik bir alanda çalışılmıştır. Öncelikle üstteki atık toprak kaldırılmaya başlanmıştır. Söz konusu toprak modern inşaat atıklarının yanında güney kesimden kepçeyle kültür dolgusunun bu alana atıldığının tespiti üzerine, tüm toprak elenmiştir. Dolgunun hemen altında ise kültür dolgusu başladığı anda açmanın kuzey profiline yarıları giren iki yuvarlak yapı tespit edilmiştir. Bu yapılardan kuzeybatıdaki oldukça iyi korunmuştur ve yapının içinde, duvara paralel şekilde giden çok sayıda kazık deliği tespit edilmiştir. Yapının sıkıştırılmış topraktan yapılmış olan tabanı da açığa çıkarılmıştır. Kuzeydoğudaki yapı ise batı duvarı hariç büyük oranda tahrip olmuştur.

Söz konusu yapılar askıda bırakılarak açmanın güney kesimindeki 3.5 x 5.5 metrelik bir alanda derinleşilmeye başlanmıştır. Burada 2 ayrı evreden oluşan avlu kazıldıktan sonra güney kesimde yeni bir yuvarlak yapı belirmiştir. Yaklaşık 4 metre çapındaki bu yapı açmanın güney profiline girmektedir. Yapının tabanı açılmıştır. 4. Tabaya ait olan söz konusu yapı da askıda bırakılarak açmanın ortasında, doğu profiline değecek şekilde 2.5 x 5.5 metrelik bir alanda derinleşilmeye başlanmıştır. Bu avlu alanında işlik alanı olabilecek bulgulara rastlanmıştır.

Görsel 4. B 3 plankaresi kazı sonuna ait fotoğraf ve çizimi (Orto-foto)

B-4 Plankaresi

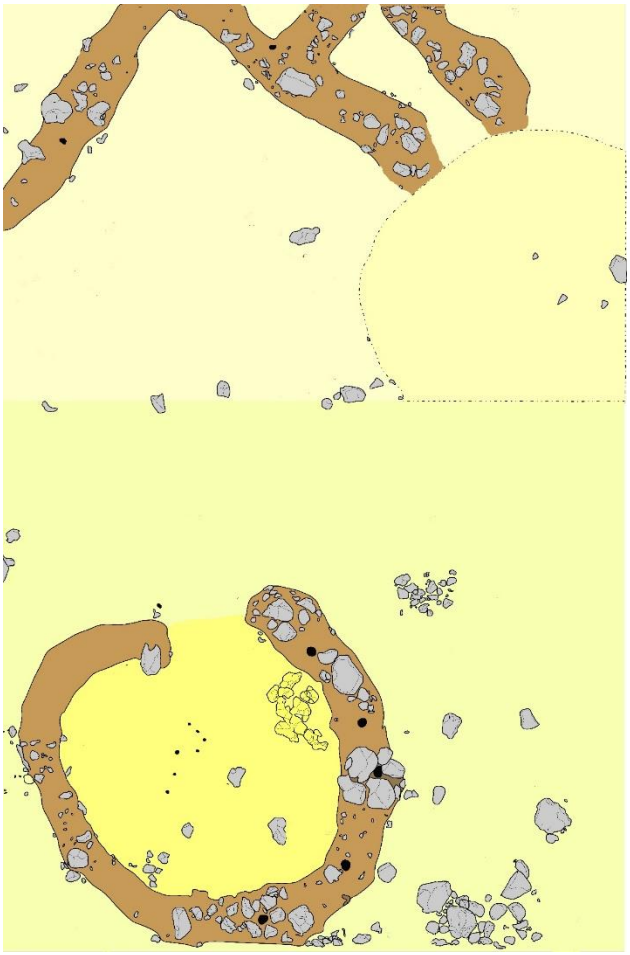
Bu plankarede 6.5 x 6 metrelik bir alanda çalışılmıştır. Burada hemen yüzeyin altından Neolitik kültür tabakası gelmiştir. Çok iyi korunmuş yuvarlak bir yapı açığa çıkarılmıştır. Yaklaşık 4 metre çapındaki yuvarlak yapının içerisinde bir ocak tabanı ve yapının ortasında birkaç kazık deliği bulunmuştur. Yapının tabanı sıkıştırılmış topraktandır. Ayrıca yapının duvarlarında çapı 15 cm'yi bulan kazık delikleri tespit edilmiştir. Yapı, kuzeybatıya doğru bakmaktadır. Söz konusu yapı 3. Tabakaya aittir.

B-5 Plankaresi

Yerleşmenin kuzeybatısında ve en yüksek koddaki plankaresi olan B-5 plankaresinde 6.5 x 4 metre boyutundaki bir açmada çalışılmıştır. Burada yine çok az bir karışık dolgunun hemen altından Neolitik kültür katına inilmiştir. Burada yerleşmenin bilinen diğer alanlarının aksine yuvarlak yapılar yerine dörtgen olabilecek şekilde hat veren kerpiç duvar parçaları ile karşılaşılmıştır. Ancak duvarlar açmanın güneydoğusunda iki farklı çukur tarafından kesilmiştir.

Görsel 5. B 4 ve B 5 plankarelerinin kazı sonundaki hava fotoğrafı (Orto-foto)

Görsel 6. B 4 ve B 5 plankarelerinin kazı sonundaki halini içeren çizim

3. SONUÇ

2019 yılında yapılan kazılarla Bahçelievler yerleşmesinin Batı Anadolu'nun eski yerleşmelerinden bir tanesi olduğu anlaşılmıştı. MÖ 7000'lere kadar inen Karbon 14 sonuçları bu durumu teyit etmektedir. 2020 yılı kazılarında ise çok daha geniş alanda çalışılarak, daha üst evreler araştırılmıştır. Neolitik Dönemin çeşitli evrelerine ait yuvarlak yapılar yanında, muhtemelen en üst Neolitik evreye ait dörtgen mimari öğeler bulunmuştur.

Bahçelievler kazıları bölgenin en eski yerleşmesi olmasının yanında, Batı Anadolu'daki en eski çanak çömlek üretimini ve ilk çiftçi yaşantıyı temsil etmesinin yanı sıra, Fikirtepe Kültürü'nün de öncüsü olması bakımından Anadolu Arkeolojisi'ne çok önemli bilgiler katmıştır. Yerleşmenin şehir merkezinde, hemen ana yolun kenarında olması sebebiyle bir açık hava müzesine dönüştürülerek, buradaki bilgilerin kalıcı olarak sergilenmesi oldukça mümkündür.

Bahçelievler yerleşmesinde Neolitik Dönem'e ait 7 mimari tabaka bulunmaktadır. En eski tabaka olan ve günümüzden yaklaşık olarak 9000 yıl öncesine tarihlenen 8. tabakada ana toprağa oyulmuş oval bir yapı ele geçirilmiştir. 7. tabakada ise yuvarlak planlı çamurla oluşturulmuş evler vardır. Günümüzden yaklaşık olarak

8700 ila 8900 yıl öncesine tarihlenen evlerde, evin sınırını oluşturan çamur birikintisinin üzerinde taşlarla çevrelenmiş alanlarda ahşap dikmelere ait delikler bulunmuştur. Yerleşmedeki tüm yapılarda olduğu gibi bu evrenin yapıları da Dal örgü tekniği ile inşa edilmiştir. Daha üst tabakalarda ise dal örgü tekniğinin yapım tekniğinde değişiklikler gözlemlenir. Burada yine çamur birikintisi ile evler çevrelenir ama bu sefer daha küçük çapta ama çok sayıdaki kazık deliği evin iskeleti için yapılmıştır. Günümüzden 8000 yıl öncesine başka bir değişle MÖ 7. binyılın sonlarına tarihlenen, yerleşmenin en üst tarih öncesi dönem evresinde yuvarlak ya da oval plan geleneği ortadan kalkarak, ilk defa dörtgen yapılar inşa edilir. Bahçelievler yerleşmesi bu geçişin varlığını göstermesi açısından da önemlidir.

2019 ve 2020 kazılarındaki sonuçlara, halen üzerinde çalışmaları devam eden 2021 yılı kazı sonuçları da eklediğinde şüphesiz Bahçelievler yerleşmesine ilişkin çok daha fazla bilgi sahibi olacağız.

KAYNAKÇA

Fidan E. (2020). Fikirtepe Kültürü ve Öncesi: Bilecik Bahçelievler Kurtarma Kazısı'nın İlk Sonuçları. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Vol. 163, pp. 29-38.

Fidan E., Sarıaltun S., Doğan T., Seçer-Fidan S., İlkmen E., (2022), "Radiocarbon Dating Evidence and Cultural Sequencing in Chronology of Neolithic Settlement at Bilecik-Bahçelievler from Northwest Anatolia" *Mediterranean Archaeology & Archaeometry*, Vol.22, No 3. DOI: 10.5281/zenodo.7306042

OSRHOENE'NİN (EDESSA) İLK HRİSTİYAN KRALLIK OLDUĞU ANLATISI ÜZERİNE YENİ BİR YAKLAŞIM

Fevzi DEMİR[1]

[1] Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı e-mail: fevzidmr1453@gmail.com – ORCİD: 0000-0002-1666-1861

ÖZET

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Şanlıurfa, aynı zamanda bir inanç merkezi olarak bilinmektedir. Tarihte birçok peygamberin adı bu kent ile anıldığından dolayı Peygamberler Şehri olarak da tanınmaktadır. Adı geçen peygamberlerden bazılarının hikayeleri efsaneleşmiştir. Efsanelere konu olan peygamberler arasında İsa Peygamber önemli bir yer tutmaktadır. Bunlardan birsi Osrhoene Kralllığı ile ilgili olanıdır. İsa peygamberin mucizelerinden haberdar olan Osrhoene kralının hastalığının tedavisi için ona elçiler göndermesi Hristiyanlık tarihini meşgul eden önemli olaylar arasında yer almıştır.

Osrhoene Krallığı MÖ 132 ve MS 244 yılları arasında hüküm sürmüştür. Kuruluşundan itibaren pagan kültlerin hakim olduğu krallıkta, Sin, Nabu, Bel ve Atargatis gibi tanrılara tapınılmıştır. Sin genellikle Carrhae'de (Harran) etkin iken, Edessa kentinde Nabu ve Bel tanrıları öne çıkmaktadır. Edessa kentinin büyük çoğunluğunun, kralları V. Abgar'ın İsa Peygamber ile mektuplaşıp ardından mucizevi şekilde hastalığından kurtulması sonucu, paganizmi terk ederek Hristiyanlığı seçtiği anlatılagelmiştir. Söz konusu bu mektuplaşmanın kaynağı Eusebios'un Kilise Tarihi isimli eseridir. Bunu referans alan diğer kaynaklar da olaya yeni eklemeler yaparak efsaneleşmesine yol açmıştır. Bu durum Osrhoene'nin ilk Hristiyan Krallık olarak bilinmesine yol açmıştır. V. Abgar döneminde Hristiyanlığa geçildiğini destekleyecek arkeolojik buluntuların olmayışı ve o dönemin gelişmeleri dikkate alındığında bu durumun tartışmalı olduğu görülmektedir. Nitekim Edessa kentinin V. Abgar döneminde pagan geleneklerini devam ettirdiği bilinmektedir. Burada Hristiyanlığın MS 30-50 yılları arasında değil de yaklaşık iki asır sonra Büyük Abgar olarak bilinen IX. Abgar döneminde resmileşmiş olabileceği daha olası görülmektedir. Bu durumda sözü edilen anlatıların gerçek olmaktan ziyade efsane olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada Osrhoene'nin ilk Hristiyan krallık ve V. Abgar'ın da Hristiyanlığı seçen ilk kral olduğu düşüncesinin gelişimi ve bu olayla ilgili farklı anlatılar kaynakların ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Osrhoene Krallığı, V. Abgar, Hristiyanlık, Paganizm, Hagion Mandylion.

1. GİRİŞ

Osrhoene Krallığı Seleukosların zayıflaması üzerine, MÖ 132 yılında Aryu öncülüğünde bağımsızlığını ilan edip kurulmuştur. Ancak bu bağımsızlık sürekli olmamış, krallık bazen Parth ve Roma gibi güçlerin egemenliğinde varlığını MS 244 yılına kadar

koruyabilmiştir. Genel olarak bu krallığın Süryani kökenli olduğu kabul edilmekle birlikte, Tacitus Osrhoene krallarını Arap olarak kaydetmiştir (Tacitus, Annals: 12.12). Başkent olarak Edessa kentini seçen krallığın sınırları batıda Fırat, doğuda Nusaybin, kuzeyde Ermenistan dağlarına değin gitmekteydi (Hayes, 2002: 22). Tella (Viranşehir), Nusaybin ve Batnae (Suruç) gibi bölgeler de krallığın hakimiyeti altındaydı (Ekinci-Paydaş, 2008: 35).

Krallığın başlangıç dönemleri hakkındaki bilgiler yetersiz olmakla birlikte ilk defa I. Abgar zamanında Roma ve Parthlar ile ilişkiler kurduğu bilinmektedir. Roma ile savaşan Ermeni kral Tigran'ı destekleyen Abgar, Roma tarafından mağlup edildi. Bu olaydan sonra Osrhoene kralları Roma ile arasını iyi tutmaya çalıştı (Hayes, 2002: 25). Crassus Parthlar üzerine yapacağı seferde II. Abgar'ı müttefik olarak yanına aldı. Ancak Abgar belki de Romalılara bağlı kalmamak için Crassus'a kılavuzluk yaparken onu yanlış noktalardan götürüp yenilmesine sebep oldu (Işıltan, 1960: 17-18). Crassus'un Carrhae'de yenilmesi Roma'nın doğudaki gücüne büyük bir darbe indirmiştir (Wheler, 2007: 240). Abgar'ın Crassus'a ihanet etmesi onun açısından da olumsuz sonuçlar doğurdu. Bu olayların devamında Kral Abgar tahttan düştü (MÖ 53). Bölge yaklaşık olarak bir yıl boyunca Parth hakimiyeti altına girer. Edessa kenti bu dönemde *Parthların Kızı* olarak anılır (Salman: 2007: 30). Bir yıllık bir kesintiden sonra kent tekrar yerel hanedanın eline geçer (Duval, 1892: 44).

Kral V. Abgar MS 30-50 yılları arasında ikinci kez kral olur. Bu dönem Edessa'nın inanç tarihi adına önemli sayılmaktadır. Bu dönemde Abgar'ın İsa Peygamber ile mektuplaşıp efsanevi olayların gelişimi sonucunda Hristiyanlığı seçtiği rivayet edilir. Bu durum V. Abgar'ı ilk Hristiyan kral ve ülkesinin de ilk Hristiyan krallık olarak anılmasını sağlamıştır (El-Badawi, 2006: 7; Gündüz, 2004: 610; Segal, 1970: 62; Duval, 1892: 81).

Roma imparatoru Traianus'un MS 114 yıllında gerçekleştirdiği Doğu Seferi'nden sonra Osrhoene Krallığı bir süre Roma'ya bağlanmıştır. Traianus'un yaptığı bu seferin akabinde Mezopotamya'da Roma'ya karşı isyanlar çıkmıştır. Osrhoene Krallığı'nın da bu isyanlara katılması sonucu Edessa kenti İmparator tarafından MS 116 yılında kuşatılmış ve halk kılıçtan geçirilmiştir. (Güler, 2002: 21). Bu kıyım sırasında kral VII. Abgar dahi öldürülmüş ve kent bizzat Roma tarafından yönetilmiştir (Salman, 2007: 32). Osrhoene'de Roma hakimiyeti Traianus'un 117 yılında ölümüne kadar sürdü. Bundan sonra kent tekrar Abgarlar tarafından yönetilmeye başlandı (117-165). 165 yılından itibaren tekrar Roma'nın vassali oldu. Caracalla, imparatorluğunun ilk yıllarında bir takım sorunlar ile uğraşmak zorunda kaldı. Bu durumu fırsat bilen Abgar, Roma otoritesine karşı geldi. Caracalla, Osrhoene kralını Roma'ya çağırdı ve onu bir tuzak ile yakalattı. Krallık tekrar Roma yönetimine geçti (Duval, 1892: 67) ve Edessa *Colonia Metropolis Aurelia Alexandria* ismiyle bir Roma kolonisi oldu (Blömer, 2019: 200). Kent Caracalla'dan sonra Macrinus, Elagabalus ve Alexander Severus dönemlerinde koloni olarak kaldı. 242 yılına kadar metropolis olan kentte, sembolik olarak Edessa kraliyet ailesinden krallar atandı (Ekinci-Paydaş, 2008: 40).

244 yılında Osrhoene kralı XI. Abgar karısı ile birlikte Roma'ya gitti. Bu olayla birlikte MÖ 132 yılında kurulan Osrhoene Krallığı sona erdi ve bölge tamamen Roma'ya bağlı hale geldi. Diocletianus döneminde 297 yılından sonra Osrhoene eyaleti oluşturuldu ve bu eyaletin merkezi Edessa kenti oldu. Urfa Kalesi sütunları, Kızılkoyun ve Kale eteği Nekropolleri,

nekropol içerisindeki kabartma ve mozaikler Osrhoene Krallığı'ndan günümüze gelen önemli arkeolojik buluntulardır.

2. KRAL V. ABGAR'IN HRİSTİYANLIĞA GEÇİŞİ EFSANESİ

Yukarıda da kısaca değinildiği gibi V. Abgar zamanında İsa Peygamber ile temaslar olduğuna dair rivayetler mevcuttur. Bu rivayetler Osrhoene'nin Hristiyanlığı seçen ilk krallık olarak anılmasına neden olmuştur (El-Badawi, 2006: 7; Gündüz, 2004: 610; Segal, 1970: 62; Duval, 1892: 81). Kentin Hristiyanlık öncesi dini yapısında uzun süre yıldız ve gezegen kültünün önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Edessa kentinin yakınında bulunan Carrhae[1] önemli bir pagan merkeziydi. Nitekim bazı antlaşma metinlerinde Carrhae'de bulunan Sin şahit olarak kaydedilmiştir (Gündüz, 2005: 31). Sin tapınağı Roma için de önemliydi. Roma imparatorları seferleri esnasında Carrhae'de bulunan Sin mabedine uğramaktaydılar. Bu imparatorlardan Caracalla sefer sırasında Sin mabedine uğrarken suikast sonucu öldürülmüştür (Historia Augusta, Antinonus Caracalla, VI).

Bölgenin önemli tanrı ve tanrıçaları arasında Sin, Nebu, Bel ve Atargatis bulunmaktadır. Osrhoene Krallığı paralarında hilalin kullanılması Sin'e tapınım yapıldığının bir göstergesidir (Gündüz, 2005: 96). Nebu ve Bel ise kentin baş tanrıları olarak yerini almıştır. Bel tanrısına ayrıca Ba'al da denilmiş ve Jüpiter'i temsil etmiştir. Nebu ise Bel'in oğlu olup Merkür ile bağlantılıydı (Karakaş, 2011: 51). Addai'nin aktardığı bilgilere göre kentte Nisan ayında Nebu ve Bel için törenler yapılmaktadır. Nebu ve Bel de bu törene süslenmiş olarak katılmaktaydı. Tören kentin ortasında bulunan büyük sunağın yanında yapılmaktaydı. Kent sakinleri ve rahipler de törende yerlerini almışlardır. Rahipler burada tütsüler yakıp libasyon yapmıştır. Koyunlar ve öküzler kurban edilmiştir (Segal, 1970: 52-53).

Pagan dönemin önemli tanrıçalarından biri de Atargatis'tir. Edessa halkı Atargatis'e, Tar'ata adı ile tapınmıştır. Atargatis, verimlilik inancıyla bağlantılı olan İştar'ın bölgedeki karşılığı olup, Venüs'ü temsil etmiştir (Gündüz, 2004: 614). Kent halkı Atargatis'i verimlilik, bereket tanrıçası olduğu kadar aşk, şehvet ve ihtiras tanrıçası olarak da görmüşlerdir. Erkekler bu tanrıça uğruna kendilerini hadım etmiştir (Karakaş, 2011: 52). Tanrıça adına Hierapolis kentinde ebeveynler tarafından nadiren de olsa çocuklar kurban edilmiştir (Segal, 1970: 47). Edessa'da Atargatis için iki büyük havuz ve bunları birbirine bağlayan kanalların yapıldığı aktarılmaktadır. Bu su havuzlarının İbrahim Peygamber ile ilişkilendirilen Balıklıgöl olabileceği ifade edilmektedir (Gündüz, 2005: 111).

Kısaca bahsedildiği gibi Hristiyanlık öncesi Osrhoene Krallığı'nda paganlık hakimdi. Bu dönemde kentte az bir cemaati olmakla Yahudilik de bulunmaktaydı (Çelik, 1996: 57). Kentin Hristiyanlığa geçişi ise yukarıda söz ettiğimiz gibi efsanelere dayanmaktadır. Bu efsanelerle ilgili en önemli kaynaklardan biri *Eusebios*'un *Historia Ecclesiastica (Kilise Tarihi)* adlı eseridir.

[1] Günümüzde Harran. Kentte Sin tapınağının bulunması Assur ve Babil'den itibaren Roma'ya kadar önemli bir merkez olmasını sağlamıştır. Yapılan antlaşmalarda dahi Sin'in adı şahit olarak geçmiştir. Bk. Gündüz, 2005: 31.

Eusebios'a göre Edessa Kralı V. Abgar cüzzam[2] hastasıdır. Bu hastalıktan kurtulmak için çeşitli yollar denese de sonuç alamaz. Bu sırada kral, Ortadoğu'da bulunan İmparator Tiberius'a elçiler göndermişti. Burada bulundukları sırada İsa Peygamber'in varlığından haberdar olan elçiler Edessa'ya geri döndükleri zaman bunu Abgar'a anlatırlar (Çelik, 1996: 57). Abgar, Ananias (Hannan) aracılığı ile Kudüs'te bulunan İsa Peygamber'e bir mektup gönderir. Bu mektubun İsa Peygamber'e teslimi birtakım efsanelere dayanmaktadır. Buna göre Ananias aynı zamanda bir ressamdır. Kral, hastalığından dolayı göremediği İsa Peygamber'in resmini çizmesini ister. Ananias İsa Peygamber'e kralının mektubunu takdim ettikten sonra yüksek bir yere çıkıp İsa Peygamber'in resmini çizmeye çalışır. Birkaç kez denese de resmini çizmeyi başaramaz. İsa Peygamber Ananias'ın kendisinin portresini çizmeye çalıştığını anlar. Ardından İsa Peygamber yüzünü yıkadıktan sonra kendisine uzatılan mendile yüzünü siler. Mendilde peygamberin yüzü belirir (Arslan, 2015: 147). Genel olan görüşe göre ise İsa Peygamber'in resmini Ananias tuvale çizmiştir. Mendilin yüze silinerek çizilmesi efsanesi yapılan resme kutsiyet kazandırmak amacıyla ortaya çıkmıştır (Karakaş, 2011: 132). Hagion Mandylion (kutsal mendil) olarak adlandırılan bu mendil uzunca bir süre Edessa'da kalmış ardından İstanbul oradan da Avrupa'ya taşınıp kaybolmuştur.[3]

Kralın İsa Peygamber'e gönderdiği mektubun içeriğine baktığımızda hastaları iyileştirdiğini duyduğunu, İsa'nın ya cennetten gelen bir tanrı olduğunu, ya da tanrının oğlu olduğunu belirtmiş, ardından İsa Peygamber'i kendi ülkesine davet etmiştir (Eusebios, 1:13; Abu'l Farac, 1945: 120-121). Kralın iyileştirilmesi konusunda da iki farklı efsane bulunmaktadır. Bu efsanelerden ilkine göre Abgar, İsa Peygamber'in ona mektupla birlikte gönderdiği kutsal mendili yüzüne sürmüş ve hastalığından kurtulmuştur (Kürkçüoğlu, 2018: 61). Eusebios'un eserinde ise Kutsal Mendil hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte İsa Peygamber'in Abgar'ın mektubuna cevaben, işleri olduğundan dolayı Edessa'ya gelemeyeceğini ancak onu iyileştirmesi için havarilerinden Thaddeus'u[4] göndereceğini söyler.[5] Edessa'ya dönen Ananias bunları kralına anlatır. İsa Peygamber'in ölümünden kısa bir süre sonra da Thaddeus Edessa'ya gelir. Kente geldiğinde Tobias oğlu Tobias'ın evinde kalır. Kral Tobias'tan evinde kalan kişinin kendisine getirilmesini ister. Bunun üzerine Thaddeus saraya gider. Kral ile görüşen havari herhangi bir ot veya ilaç kullanmadan kralın adını söyleyerek elini omzuna koymuş ve kralı iyileştirmiştir. Thaddeus kral dışında da birçok insanı iyileştirip onlara İsa Peygamber'i ve başından geçen ıstırapları anlatmıştır (Eusebios, 1:13).

Eusebios'un yarım bıraktığı efsaneyi Addai Doktrini devam ettirmektedir. Doktrinde Thaddeus'un vaazı uzun uzadıya ve sonuçları ile birlikte anlatılır. Buna göre Edessa'da

[2] Hastalığının ne olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte 9. yüzyıldan itibaren cüzzam olabileceği kaynaklarda yer almıştır. Cüzzam dışında gut ve guta bağlı topallık ile birlikte kısmi bir körlük olduğunu aktaran kaynaklar da mevcuttur. Bk. Segal, 1970: 72.

[3] Hagion Mandylion detaylı bilgi için Bk. Kürkçüoğlu, 2018.

[4] Bazı kaynaklarda Thaddeus yerine Addai ismi geçmektedir. Bu farklılığın nedeni Süryanice bir isim olan Addai'nin, Yunanca Thaddeus'a karşılık gelmesinden kaynaklanmaktadır. Bk. Thomas, 2020: 13.

[5] Mektubun farklı versiyonlarında Edessa kentinin de İsa Peygamber tarafından kutsandığı yazılmaktadır. Eusebios'un eserinde geçmeyen bu bilginin en önemli kaynağı Addai Doktrini'dir. Bk. Phillips, 1876: 5. Bu mektubun Grekçe bir versiyonu Urfa'da bulunan Kırkmağara'daki iki taş üzerine işlenmiştir. Günümüzde yerinde olmayan bu yazıtların kaybolduğu düşünülmektedir. Bk. Kürkçüoğlu, 2018: 63.

Addai'nin vaazına, kralın prensleri, soylular, komutanlar, şehirde bulunan tüm işçiler ve zanaatkarlar, Yahudiler, Harran'ın yabancıları ve geri kalan sakinleri hatta bütün Mezopotamya ülkesinden insanlar katılmıştır. Ancak bu doktrinde Eusebios'tan farklı olarak Edessa şehrinin İsa Peygamber tarafından kutsanması, Hagion Mandylion, Abgar'ın İsa Peygamber'in intikamı için İmparator Tiberius'a yazdığı mektup gibi yeni efsaneler de türetilmiştir. Şehrin kutsanması efsanesine göre İsa Peygamber mektubun sonunda Edessa kentinin düşmanlar tarafından ele geçirilemeyeceğini belirtmiştir. Parthlar Edessa kentini kuşattığı sırada Kral Abgar, İsa Peygamberin yazdığı mektubu şehrin kapısına götürerek ordusuyla birlikte *"Tanrımız İsa, düşmanlarımızdan hiçbirinin bu şehre giremeyeceğini bize söz vermiştin ve şimdi Persler bize saldırıyor"* diyerek dua etmiştir. Kral Abgar, ellerini kaldırıp mektubu açık şekilde tutarak bunları söylediğinde aniden şehrin dışına zifiri bir karanlık çökmüş, Parthlar karanlık yüzünden zor bela kamplarını kurabilmiştir. Şehre girmek için ne kadar uğraşsalar da bir türlü başarılı olamazlar. Giremeyeceklerini anladıktan sonra da kente giden suyu engelleyip, kendi kamplarından geçirmeye başlamışlardır. Mektup sayesinde kentin içinde sular akmıştır. Parthların kendi kamplarından geçirmeye çalıştığı sular ise kurumaya başlar. Zor durumda kalan Parth ordusu kuşatmayı kaldırıp geri dönmek zorunda kalmıştır (Arslan, 2015: 146).

Efsanelerden yola çıkıldığı zaman gerek mendil gerekse Thaddeus sayesinde Kral Abgar'ın iyileştirilmesi onun halkı ile birlikte Hrıstiyanlığı benimsemesini sağlamıştır. Thaddeus'un verdiği vaazın ardından Edessa halkı ile pagan rahipleri Shavida ve Ebednebo tanrı Nabu ve Bel için yapılmış olan ve kent meydanında bulunan büyük sunakları devirmişler, ardından rahipler de Hristiyan olmak istediklerini söylemişlerdir. Thaddeus bu isteği kabul etmiş ve onları vaftiz etmiştir (Phillips, 1876: 32). Kentte bu şekilde Hristiyanlığa toplu geçişin ardından bu din Edessa'dan Suriye ve Yunan topraklarına yayılmıştır (Ekinci, 2011: 77). Tüm bu olayların İsa Peygamber'in hayatının son zamanlarında veya ölümünden çok kısa zaman sonra yaşandığının düşünülmesi kaçınılmaz olarak Osrhoene'nin Hristiyanlığı kabul eden ilk devlet olarak görülmesine yol açmıştır. Efsanelerin sonucuna göre Abgar ve halkı paganizmi tamamen bırakmış ve İsa Peygamber'e iman etmiştir.

Bu anlatıların en erken Eusebios'un eserinde geçmesi ve bu durumu destekleyecek herhangi bir arkeolojik kanıtın bulunmaması ilk Hristiyan krallık olarak Osrhoene'yi göstermemizi güçleştirmektedir. Her ne kadar Eusebios bu bilgileri Edessa arşivlerinde yaptığı çalışmalarla elde ettiğini söylese de olayın gerçekleştiği zamandan eserin yazıldığı zamana kadar geçen yaklaşık 250 yıllık bir süre, bu bilgilerin sorgulanmasına yol açmaktadır. Anlatılarda paganizmden Hristiyanlığa geçişin kesin bir çizgi ile ayrıldığı ve bütün pagan ritüellerin bırakıldığı belirtilmektedir. Ancak arkeolojik buluntular bu geçişin ana figürü olan Kral Abgar'ın, sarayındaki pagan sunaklara dokunmadığını ve kralın özel hayatında pagan tanrılara tapınmayı devam ettirdiğini göstermektedir (Karakaş, 2011: 128). Kralın her ne kadar pagan tanrıları için hadım olanları cezalandırılacağı emri vermiş olduğu söylense de böyle bir emir için din değiştirmiş olması gerekmemektedir. Çünkü Edessalı erkekler sadece tanrıça Atargatis için hadım olmaktaydı. Ayrıca Osrhoene kentindeki tanrıların önem sırasına bakıldığında Atargatis'in, Bel ve Nabu'dan sonra geldiği görülmektedir. Hadım olmanın yasaklanması bu durumda sadece Atargatis'i etkileyen bir durum olmaktadır. Nabu ve Bel için geçerli olmayan bu yasaklama sonucu kentin baş tanrıları olan tanrılara tapınımı devam ettirilebilir. Kaldı ki Tanrıça Atargatis için hadım ritüelini yasaklayan V. Abgar değil ondan

çok sonraları kral olan IX. Abgar'dır (Duval, 1892: 65). Büyük Abgar olarak bilinen IX. Abgar'ın yerine bazı kaynaklar V. Abgar'ı Büyük Abgar olarak değerlendirmiştir. Bunun sonucunda da IX. Abgar tarafından getirilen yasaklar ve yapılan işler V. Abgar'a mal edilmiştir.

V. Abgar ile maiyetinin Hristiyanlığı bu denli kesin ve coşkulu kabullenmiş olmalarının çevre kentleri de etkilemesi beklenirdi. Ancak bununla ilgili herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Konuyla ilgili kaynaklar da daha geç dönemlere aittir ve onlar da Eusebios'a dayanmaktadır. Edessa'nın dini inanış ve kültürü hakkında elimizde çok sayıda arkeolojik malzeme olduğu halde V. Abgar döneminde Hristiyanlıkla ilgili gelişmeler ya da İsa Peygamber hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Osrhoene dönemi hakkında önemli bilgiler veren mozaikler üzerinde de olayı destekleyecek herhangi bir motif yoktur. Edessa'da Hristiyanlık ile ilgili en erken mozaik Kale Eteği Nekropolü'nde bulunmaktadır. Mozaik üzerinde birbiri ile simetrik dört iri iğ haçı ve haçın etrafında ise Süryanice yazıt bulunmaktadır (Albayrak, 2019: 216). Mozaik MS 4. yüzyıla tarihlenmektedir (Önal, 2017: 120). Kent nekropollerinde bulunan mozaikler ve yazıtların çoğunluğu MS 4. yüzyılın başlarına kadar paganizmin ne derece baskın olduğunu göstermektedir (Salman, 2007: 62). Edessa'da sikkeler üzerinde de Hristiyanlığa geçişe işaret eden herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Eğer V. Abgar Hristiyanlığa geçmiş olsaydı bunun sikkeler üzerinde yansımalarının olması beklenirdi. Ancak bu dönemde sikkelerde pagan motifler karşımıza çıkmaktadır. (Ross, 2001: 134- 135).

Addai Doktrini'nde Kral Abgar'ın İsa Peygamber'in intikamını almak için Kudüs'e yürümek istediği ancak Roma'dan korktuğu için bundan vazgeçtiği aktarılır. Kral daha sonra İmparator Traianus'a bir mektup yazarak İsa Peygamber'in yok yere öldürüldüğü bunun için de Yahudilerin cezalandırılması gerektiğini söyler. Her iki mektubun da varlığı şüphelidir (Duval, 1982: 100). Böyle bir anlatının nedeni bu efsanelerin inandırıcılığının desteklenmesi olmalıdır.

Efsanelerde Hristiyanlığın seçiminden sonra kentte bir de kilise kurulduğu ve burada dini eğitimler ile birlikte İncil çevirilerinin de yapıldığı aktarılmaktadır (Albayrak, 2016: 321). Edessa'da bu kadar erken bir tarihte kilise yapıldığını kanıtlayacak herhangi bir veri yoktur. Bu dönemde kentte bir kilise yapıldıysa ve bu kilise ilk kilise ise bunun Antiochia kilisesinden daha etkin olması beklenirdi. Ancak Aggai'nin halefi olan Palut, rahiplik elini Antiochia Piskoposu'ndan almıştır (Segal, 1970: 50). Bu durum bize Edessa'da adı geçen kilisenin Antiochia Kilisesi'ne bağlı olduğunu göstermektedir. İlk kilise olduğu düşünülen Edessa kilisesinin bu gücü Antiochia'ya kaptırması beklenemez. Edessa Kroniği'nde MS 201 yılındaki selde kentteki kilisenin yıkıldığından bahsedilir. Yani bu dönemlerde kentte kesinlikle bir kilise mevcuttur. 215 yılından öncesine tarihlendirilen ve Phrygia'da keşfedilen Abercius Yazıtı da bunu desteklemektedir (Ross, 2001: 117).

3. KENTTE HRİSTİYANLIĞIN RESMİLEŞMESİ

Edessa Kroniği'nde 201 yılında IX. Abgar'ın sarayından suların yükseldiği, kraliyet sarayı ve kiliseyi yıkıp şehrin genelinde büyük bir tahribe yol açtığı yazılmaktadır. Kentin büyük görkemli yapıları da bu yıkımdan nasibini almış ve yaklaşık iki bin kişi de selden dolayı ölmüştür (Duval, 1892: 63). Kral Abgar, kentteki huzurun tekrar sağlanması, yapılaşma ve kentleşmenin hızlanması için beş yıl süre ile vergi alınmayacağını emretmiştir (Segal, 1970: 25; Duval, 1893: 63).

Kronikte geçen *Hristiyanların Kilisesi* ifadesinden kentte bir kilise olduğu ve Hristiyanlığın 201 yılında henüz resmileşmediği anlaşılmaktadır. Çünkü kroniği yazan kişinin ifadesinden, kendisinin de Hristiyan olmadığı ve bir nevi Hristiyanların ötekiler olarak görüldüğü anlaşılmaktadır (Duval, 1892: 65). Buna göre kentte sadece halk Hristiyanlığı benimsemiştir. Kentte Hristiyanlık ilk önce Yahudi cemaat arasında yaygınlaşmış sonra da pagan halkı da etki altına alarak genişlemiştir. Yahudi cemaatinin varlığı dışında kentin kullandığı yazı ve dil de Hristiyanlığın yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Çünkü kentte Süryanice kullanılmaktaydı. İsa Peygamber'in kullandığı Aramice ile bağı olan dil sonucunda Hristiyanlık yayılma fırsatı bulmuştur (Çelik,1996: 59). Hristiyanlığın kral tarafından benimsenmesi ise sel felaketinden bir yıl sonra 202 yılında gerçekleşmiştir. İmparator ile buluşmak üzere Roma'ya giden IX. Abgar, bu ziyaret sonucunda paganizmi bırakıp Hristiyanlığı benimsemiştir (Duval, 1892; 107). IX. Abgar'ın Hristiyanlığa geçişi siyasi nedenler ile ilgili olabilir. Çünkü bu kral Edessa'ya karşı tehditleri ve sıkıntıları görecek kadar kurnaz bir adamdır. Roma'nın Mezopotamya bölgesini vassal prensler yerine kendi valileri aracılığı ile yönetmeye başlaması Kral Abgar'ın, Hristiyanlığı tercihinde etkili olmuş olmalıdır (Segal, 1970: 71). Bu kral aynı zamanda tanrıça Atargatis için yapılan hadım olma geleneğine de son vermiştir (Drijvers, 2014: 105).

Kral IX. Abgar hakkında bir diğer konu da onun henüz kral olmadan önce dönemin önemli dini figürlerinden Bardaysan ile birlikte kraliyet sarayında yaşadığıdır. Bardaysan, MS 154 yılında Edessa'da doğmuş, 222 yılında yine Edessa'da ölmüştür (Drijvers, 2014: vii). İmparator Caracalla'nın Edessa'da bulunan kraliyeti yıkması sonucu Ermenistan'a geçmiş ve çalışmalarına bir süre orada devam etmiştir (Drijvers, 2014: 233). Felsefe, astroloji, teoloji ve müzik alanında yaptığı çalışmalar ile tanınmaktadır (Ekinci, 2019: 442). "Ülkelerin Kanunu" isimli eseri ile ön plana çıkmaktadır.[6] Önceleri pagan olan Bardaysan zamanla Hristiyan inancını benimsemiştir. Bardaysan'ın yıldızbilimine ilgi duyduğu, gök tanrılarına olan atıflarından anlaşılmaktadır. Bu durum Bardaysan'ın Hristiyan olduktan sonra bile pagan inançlarının etkisinden kurtulmadığının göstergesidir (Çelebi, 2017: 28). Bardaysan zamanla Hristiyan kilisesi ile çatışma içerisine girmiş ve Hristiyanlık aleyhine besteler yapmaya başlamıştır. Aziz Ephraim, Bardaysan'ın bu tezlerine karşı çalışmalar yapmıştır. Bunu yaparken de kendine ilahiler ve şiirleri araç edinerek bir nevi Bardaysan'ın yolunu takip etmiştir (Ekinci, 2019: 443).

SONUÇ

Osrhoene Krallığı MÖ 132 ve MS 244 yılları arasında kabaca günümüz Şanlıurfa'sında hüküm kurmuş bir krallıktır. Halkının Arap kökenli olduğunun ifade edildiği sınırlı kaynaklar olmasına rağmen genel kanılar ve yazıtlar Süryani kökenli olduklarına işaret etmektedir. Osrhoene Krallığı yaklaşık dört yüz yıllık varlıkları sırasında zaman zaman Parthların ve Romalıların etkisi altına girmiştir. Kentin bu iki büyük güç arasında uzun yıllar varlığını devam ettirmesi siyasi dengeleri iyi kurduklarının göstergesidir. MS 244 yılında XI. Abgar'ın Roma'ya gitmesi ile birlikte yerel hanedanlık son bulmuş ve bölge tamamen Roma'ya bağlanmıştır.

[6] Ülkelerin Kanunu kitabı için Bk. Drijvers, H. J. W. (1964). The Book of The Laws of Countries, Dialogue on Fate of Bardaisan of Edessa. Assen

Krallığın ilk dönemleri hakkındaki bilgiler yok denecek kadar azdır. Kent kuruluşundan itibaren pagan inançlara bağlı kalmış ve bu etkiyi uzunca bir süre devam ettirmiştir. Kentte Sin, Şamaş, Nabu, Bel ve Atargatis gibi pagan tanrıları kendilerine yer edinmiştir. Nabu ve Bel ise kentin baş tanrıları sayılmıştır. Kentte bu tanrılar için mabetler inşa edilmiş kurban ve libasyon ibadetleri yapılmıştır. Tanrıça Atargatis için erkekler kendilerini hadım etmiştir.

Kral V. Abgar döneminde İsa Peygamber ile mektuplaşmalar sonucu kentin paganizmi terk edip Hristiyanlığa geçtiği zamanla kaynaklarda kendine yer edinip efsaneleşmiştir. Bu efsanelerin bir sonucu olarak Eusebios ve onu takip eden kaynaklar tarafından ilk Hristiyan krallık olarak anılmaya başlamıştır. Eusebios'un eserinin bu olaylardan yaklaşık 250 yıl sonra kaleme alınmış olması tüm bu efsanelerde bir takım soru işaretleri bırakmaktadır. Yazılan diğer kaynakların da referans olarak Eusebios'u almaları yanlış olan bir görüşü devam ettirmiş ve ayrıca bu efsanelere yeni birtakım eklemeler de yapılmıştır. Addai Doktrini bu konu için örnek olarak gösterilebilir. Addai Doktrini bu efsaneye haç, Edessa şehrinin kutsanması, Hagion Mandylion gibi yeni eklemeler de yapmıştır.

Krallık hakkında yazılı ya da arkeolojik kaynakların sınırlı olması bilgilerimizin yetersiz kalmasına neden olmaktadır. Krallığın erken dönemlerde Hristiyanlığı seçtiğini herhangi bir arkeolojik kaynak da desteklememektedir. Bu durum krallığın erken dönemleri hakkındaki bilgileri yorumdan öteye götürememiştir. Eğer V. Abgar Hristiyanlığı kesin olarak kabul etmiş olsaydı, bunun en azından mozaik ya da sikkelerine yansımış olması gerekirdi. Ancak böyle bir durum söz konusu değildir. Bu kadar erken bir dönemde Edessa kentinde İsa Peygamber'i bilen ya da ona inananlar olabilir. Ancak efsanelerde anlatıldığı gibi kralın ve halkın büyük çoğunluğunun yeni dine geçtiği ve bu dinin neredeyse resmileştiği düşüncesi pek mümkün görünmemektedir.

IX. Abgar için kullanılan Büyük Abgar ifadesinin bazı kaynaklarda V. Abgar için kullanılması efsanelerde IX. Abgar'ın yaptıklarının V. Abgar'a mal edilerek olayların daha erken yaşanmış gibi gösterilmesine yol açmıştır. Edessa Kroniğinde kentte 201 yılında bir kilise olduğundan bahsedilmektedir. Bu dönem Hristiyanlığın bölgede iyice yayıldığı bir dönemdir. Edessa kenti de bu dönemde Hristiyanlığa geçişi hızlandırmıştır. Bu hızlanma Yahudi cemaatinin bölgedeki faaliyetleri sonucu olmuştur. Bölgede artan sıkıntılar dolaysıyla Kral IX. Abgar kendisine yeni müttefikler bulmak amacıyla Roma'ya yaptığı seyahatten sonra Hristiyanlığı benimsemiştir. Görüldüğü gibi Edessa'da Hristiyanlığın tam olarak benimsenmesi V. Abgar döneminde olmamıştır. Hristiyanlık zamanla halk arasında yaygınlaşmış ve IX. Abgar döneminde de krallık tarafından benimsenmiştir.

KAYNAKÇA

Albayrak, Y. (2016). Edessa'da Paganizm ve Hıristiyanlık. *Karadeniz, (32),* 316-324.

Albayrak, Y. (2019). Şanlıurfa'da Yeni Bulunan Kaya Mezarları Taban Mozaikleri. *Karadeniz, (41),* 213-224.

Arslan, A. (2015). Anadolu İnanç Söylenceleri: Egeria'nın Anlatılarında Balıklıgöl ve Kral Abgar. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 13 (3),* 141-150.

Blömer, M. (2019). *Edessa and Osrhoene.*

Çelebi, N. (2017). *Süryanilerde Güneş ve Ay Sembolizmi.* T.C. Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye'de Yaşayan Diller Enstitüsü Süryânî Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin.

Çelik, M. (1996). *Süryani Tarihi.* Ankara: Ayraç Yayınları.

Drijvers, H. J. W. (1964). *The Book of The Laws of Countries, Dialogue on Fate of Bardaisan of Edessa*. Assen.

Drijvers, H. J. W. (2014). *Bardaisan of Edessa.* USA: Gorgias Press.

Duval, R. (1892). *Histoire politique, religieuse et littéraire d'Édesse jusqu'à la première croisade*. Imprimerie nationale.

Ekinci, A. (2011). Urfa'da Yahudilik ve Hıristiyanlık. *Geçmişten Günümüze Şanlıurfa'da Dinî Hayat*, 71-80, Ankara.

Ekinci, A. (2019). Antik Dönemde Edessa'nın Kültürel Planı ve Bar Daysan. *Harran ve Çevresi Tarih* (ed. Abdullah Ekinci), 435- 446, Şanlıurfa.

Ekinci, A., & Paydaş, K. (2008). *Taş Devrinden Osmanlı'ya Urfa Tarihi.* Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

El- Badawi, E. (2006). Tales of King Abgar: A basis to investigate earliest Syrian Christian syncretism. *Journal of Assyrian Academic Studies, 20*(2).

Eusebios. (2010). *Kilise Tarihi.* Furkan Akderin (Çev.), İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Ferec, E. (1945). *Ebu'l-Ferec Tarihi I.* Ömer Rıza Doğrul (Çev.), Ankara: TTK Yayınları.

Güler, S. E. (2002). Eskiçağdan Kurtuluş Savaşına (1920) Kadar Urfa Tarihi. *Şanlıurfa Uyarlığın Doğduğu Şehir* (ss. 11-37), Şanlıurfa: Şurkav Yayınları.

Gündüz, Ş. (2004). Atargatis Kült Merkezi Edessa (Urfa), *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezi Kongresi Bildirileri* (ss. 609-622). 23-27 Eylül 2002. Mersin.

Gündüz, Ş. (2005). *Anadolu'da Paganizm Antik Dönemde Harran ve Urfa.* Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Hayes, E. R. (2002). *Urfa Akademisi.* Yaşar Günenç (Çev.), İstanbul: Yaba.

Historia Augusta. Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roma İmparatorları, C. 1 (2020)* ve *C. 2 (2021)* İstanbul: Kronik Kitap.

Işıltan, F. (1960). *Urfa Bölgesi Tarihi.* İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Karakaş, M. (2011). *Urfa'nın Kültür ve İnançlar Serüveni.* Şanlıurfa: Şurkav Yayınları.

Kürkçüoğlu, S. (2018). Hz. İsa ve Abgar Mektuplşaması ile Kutsal Mendil/Kefen'in Kudüs – Şanlıurfa (Edessa) – İstanbul – Torino Serüveni ve Kültürel Miras Turizmindeki Yeri, *II. Uluslararası Turizm ve Kültürel Miras Kongresi Tam ve Özet Metin Bildiri Kitabı* (ss. 60-75). 7 – 11 Kasım 2018. Şanlıurfa.

Önal, M. (2017). *Urfa – Edessa Mozaikleri.* Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı.

Philips, G. (1876). *The Doctrine of Addai, The Apostle,* Now First Edited in a Complete Form in the Original Syriac.

Ross, S. K. (2001). *Roman Edessa: Politics and culture on the eastern fringes of the Roman Empire, 114-242 CE*. Routledge.

Salman, B. (2007). *Orta Euphrates Mozaikleri Işığında Edessa ve Samosata Mozaikleri.* T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Segal, J. B. (1970). *Edessa "The Blessed City"*. UK: Oxford University Press.

Tacitus, *The Annals.* (2004). A. J. Woodman (Çev.), USA: Hackett Publishing Company.

Thomas, M. (2020). The Conversions of Adiabene and Edessa in Syriac Christianity and Judaism: The Relations of Jews and Christians in Northern Mesopotamia in Antiquity. *Concordia Theological Journal, 7*, 1.

Wheler, E. L. (2007). The Army and the Limes in the East. *A Companion To the Roman Army,* 235-266.

FÂİL-İ MECHÛL BULUNAMADI: AMASYA'DA BİR TECAVÜZ VAK'ASI

Prof. Dr. Songül KEÇECİ KURT[1]

ÖZET

İnsanlık tarihinde işlenen suçlardan biri de insan onurunda, toplum ahlakında, aile yaşamında onarılması güç yaralar açan ve sadece kadının değil erkeğin de mağdur olabileceği ırza tecavüz suçudur. Bu çalışmada Amasya'da tespit edilen bir ırza tecavüz suçu tüm yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Olayda suç, suçlu, mağdur profilleri değerlendirilip, suçun aydınlatılmasına dahil olan kişi ve gruplar ile bu konuda mağduriyet yaşayanlar değerlendirilmiştir. Sonuç olarak ergenlik çağında seyyid olduğu iddia edilen bir çocuğa karşı işlenen bu vak'ada suçlunun bulunmasına çalışılmış, köy abluka altına alınarak olaya yeniçeri, sipahi, müteseyyid, nakîbüleşraf, kadı gibi pek çok kişi ve görevli dahil olmuştur. Tüm bu çabalara rağmen olay aydınlatılamamış fakat bu olay pek çok kişiyi koltuğundan etmiştir. Olay, müteseyyidlerin nüfuzunun hangi boyutlara ulaştığının anlaşılması bakımından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Tecavüz, Osmanlı Devleti, müteseyyid, Amasya.

NOT FOUND: A RAPE CASE IN AMASYA

ABSTRACT

One of the crimes committed in the history of humanity is the crime of rape, which inflicts irreparable wounds on human dignity, social morality and family life, and which not only women but also men can be victims of. In this study, a rape crime detected in Amasya has been tried to be dealt with in all its aspects. In the incident, crime, offender, victim profiles were evaluated, and the people and groups involved in the clarification of the crime and those who were victimized in this regard were evaluated. As a result, in this case, which was committed against a boy who was alleged to be a sayyid at the age of puberty, the culprit was tried to be found, the village was besieged and many officials such as janissaries, sipahis, mutesayyids, nakibuleşraf, and kadi were involved in the incident. Despite all these efforts, the incident could

[1] Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, songul.kurt@amasya.edu.tr. , https://orcid.org/0000-0003-4983-9897.

not be clarified, but this incident made many people lose their seats. The event is also important in terms of understanding the extent of the influence of the mutesayyids.

Keywords: Rape, Ottoman Empire, mutesayyid , Amasya.

GİRİŞ

Irz, insanı insan yapan, ona saygınlık kazandıran ve bu nedenle her türlü tecavüz karşısında dokunulmazlığı bulunan kişilik değerlerini ifade eden bir terimdir. Irz kavramının psikolojik bir zemini de vardır. Çünkü insanın maddî ve mânevî kişiliği itibariyle aşağılanmama konusunda doğal bir eğilimi bulunmaktadır. Dolayısıyla ırz kavramının şeref, namus, izzet, itibar gibi kavramlarla bağlantısı bulunmaktadır. Bu kavramların kişinin sadece kendisi ile değil eşinin, dostunun ve akrabası ile beraber mensubu olduğu milletin mânevî kişiliğini de ilgilendirdiği anlaşılmaktadır. Aslında sadece fiziksel bir saldırı olarak algılanan ırza tecavüz deyiminin kişilik değerlerine de yönelik olabileceği unutulmamalıdır (Hökelekli, 1999;133).

En eski dönemlerden itibaren toplumların hukuk sistemlerine göre cezalandırılan ırza tecavüz suçu, cinsel suçlar içerisinde en ağır olanlardan biridir. Kamuya karşı işlenen bir suç olarak kabul edilen bu suç toplum ahlakını ve aile temelini de derinden sarsmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ırza tecavüz, Tanzimat dönemi öncesinde zina suçu kapsamında İslam hukuku kuralları gereğince, bazen de Padişah kanunnamelerine göre zina suçunun kapsamı dışında cezalandırılmıştır (Konan, 2011). Zina, "*birbiriyle evlilik ya da mülkiyet bağı olmayan iki tam ehliyetli, görebilen ve konuşabilen Müslüman veya zimminin isteyerek sarhoş olsa bile kendi rızaları ile cinsî temasta bulunmaları ve bunu yaparken de erkek, hür, âdil Müslüman tarafından yakalanması"* (Ekinci, 2021;347-348) anlamına gelmektedir. Zina suçu had cezasını gerektirir. Osmanlı Devleti'nde had suçu ve cezaları Hanefi mezhebi açısından değerlendirilmektedir. Had, sözlük anlamı ile "men etmek", terim olarak *"Allah hakkı olarak uygulanması gereken miktarı belli ceza"* anlamına gelmektedir. Bu tür suçlarda suçun tüm unsurlarıyla gerçekleşmesi yani kanunilik ilkesi esastır. Zina suçunun had cezası ise İslam hukukuna göre sopa cezası, sürgün, hapis ve recm yani taşlayarak öldürmektir (Cin-Akgündüz, 2011; 302-303).

İşte İslam hukukunda zina suçu kapsamında değerlendirilen ırza geçme veya ırza tecavüz suçu *"bir erkeğin zor kullanarak bir başka insanla zorla cinsel ilişkiye girmesi"* şeklinde

tanımlanmıştır. Bu suçun fâ'ili sadece erkek olmakla birlikte, mağdur erkek ya da kadın olabilir (Konan, 2011).

Bu araştırmada Abdizade Hüseyin Hüsameddin'in "Amasya Tarihi"nde geçen 1672 yılında Amasya sancağına bağlı Ziyere köyünde meydana gelen bir ırza tecavüz vakası incelenecektir. Bu suçun mağduru Ziyereli seyyidlerden birinin "şâbb-ı emred" oğludur. Çalışmada olayın geçtiği yer ve zaman, olayın mağduru, mağdur yakınları ve bu olayın Ziyere ve Amasya'ya etkileri değerlendirilecektir.

OSMANLI HUKUKUNDA IRZA TECAVÜZ SUÇU

İslam hukuku terminolojisinde, "ırza geçme" teriminin Arapça karşılığı "hetk-i ırz" olarak bilinmekte ve "namus perdesini yırtmak" anlamına gelmektedir. Bu suç İslam hukukunda zina suçu içinde değerlendirilip had cezası ile cezalandırılmasına rağmen suçun tanımıyla ilgili olarak mezhepler arasında bir birliktelik yoktur. Maliki ve Hanefi mezhebi zina ve tecavüzü *"bir erkeğin kendi mülkü olmayan bir fecr ile cinsel ilişki kurması"* olarak tanımlanmaktadır. Bu durum bize cinsel hakların mülkiyet kavramı içinde görüldüğünü göstermektedir. Şafii mezhebine göre bu suçun mağduru kadın veya erkek olabilir. Dolayısıyla Şafii mezhebi erkeğin erkek ile cinsel ilişkisini zina, bunun cebr ile olmasını da ırza tecavüz suçu olarak kabul etmektedir. İslam hukukuna göre yukarıda belirtildiği gibi failin ceza alabilmesi için suçun tüm unsurlarıyla tam olarak gerçekleşmesi ve failin cezai ehliyetinin olması gerekmektedir. Ayrıca mağdurun yaşı ile ilgili bir genelleme yapılmamış, çocuklar dahil, zorla ilişki kurulan herkes ırza tecavüz suçunun mağduru olarak kabul edilmiştir (Konan, 2011).

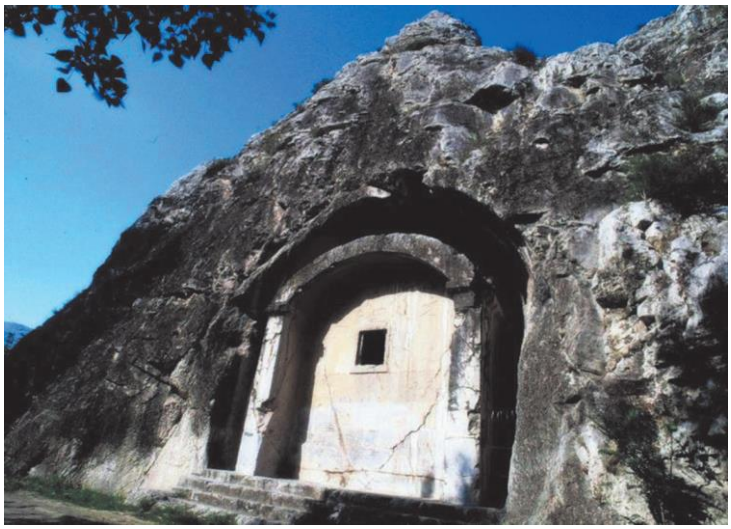
Osmanlı Devleti tam bir İslam devleti olmayıp, şer'i hukuk kuralları yanında Türk-Moğol adetlerine dayalı örfi hukuk kurallarının da uygulandığı bir devlettir (İnalcık, 2011;51). Fatih Kanunnamesi'nde geniş bir biçimde etkisi görülen örfi hukuk, daha sonra gelen padişahlar tarafından da takip edilmiştir. Fatih Kanunnamesi'nde zina suçu ile ilgili bazı hükümlerde failin maddi gücüne göre çeşitli para cezaları öngörülmüş, ırza tecavüz suçuna bir bölüm ayrılmamıştır. II. Bayezid Kanunnamesinde ise ırza geçenin "tenasül uzvunun kesilmesi" hükmü bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman ve Yavuz Sultan Selim Kanunnamelerinde ise bahsi geçen suçu işleyenlerin hadım edileceği hükmü geçmektedir (Konan, 2011;157). Osmanlı kanunnamelerinde zina suçu için öngörülen dayak ve para cezaları gibi cezalar, had cezası verilmeyen zina suçlarında suçun cezasız kalmaması için düşünülmüştür (Ekinci, 2021;3347-348). Osmanlı arşiv kayıtlarında bu suçun tespitine dair en önemli kaynaklar şer 'iyye sicilleridir. Bu siciller ve diğer arşiv kaynakları üzerinde yapılan araştırmalarda bikr

bozma veya genç kadınlara tasallut olma gibi işlenen suçlara yönelik cezaların kalebentlik veya sürgün olduğu görülmektedir (Akşin-Maral, 2016).

2. FÂİL-İ MECHUL BULUNAMADI

2.1. Olay Yeri ve Zamanı

Olay yeri ve zamanı ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır: "1672 yılının Nisan-Mayıs aylarında Ziyereli seyyidlerden birinin bıyıkları henüz yeni terleyen delikanlı oğlunun Ziyere'den sabahleyin Amasya'ya gelirken Aynalı Mağara önünde, bilinmeyen bir şahıs tarafından cebren ırzına geçilmiştir" (Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, C.4, 2022;156). Osmanlı dönemindeki adıyla Ziyere günümüzdeki adıyla Ziyaret, Amasya'ya yakınlığı, zengin bağları, verimli toprakları ile gelişmeye müsait bir yer olarak padişahların dahi dikkatini çekmiş bir beldedir. Devlet başkanları tarafından bazen istirahat edip dinlendikleri, bazen de kendileri için has bahçeler tahsis edebildikleri bir mesire alanı olarak kullanılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde Ziyere'de İstanbul'un fethine katılanlar, beylerbeyliği gibi görevleri üstlenenler olduğu, kadılar, müftüler, müderrisler ve tarikat erbabları gibi önemli şahısların yaşadığı görülmektedir. Amasya-Ziyere yolu üzerinde bulunan Aynalı Mağara kral mezarından ziyade ibadet ve ikamet edilmek amacıyla oyulduğu düşünülmekte olup, Amasya'ya tarih boyunca gelenlerin en çok ziyaret ettiği yerlerden biridir (Keçeci Kurt, 2021). Bir tarafı kayalıkların arasındaki mağara diğer tarafı ise bağlık bahçelik alanlardan oluşmaktadır. Dar bir yol olup o dönemin şartlarını düşündüğümüzde tenha ve ıssız olarak kabul edilebilmektedir. Olay zamanının sabahleyin olarak belirtilmesi bu durumu daha da derinleştirebilmektedir.

Resim 1: Amasya-Ziyere yolu üzerindeki Aynalı Mağara

2.2. Suçun Mağduru ve Mağdur Yakınları

Yukarıda da bahsedildiği gibi suçun mağduru Ziyereli seyyidlerden birinin "şâbb-ı emred" oğludur. "Şâbb-ı emred" bıyıkları henüz yeni terleyen delikanlı anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Bu nedenle suçun mağduru çocuk yaşta sayılabilecek bir erkektir. Günümüzde bir erişkinin yalnızca ya da öncelikle erkek çocuklara cinsel ilgi duyması pederasti olarak adlandırılan bir cinsel bozukluktur (Çabuk, 2017;369). Tarih boyunca karşılaşabileceğimiz bu tür bir bozukluk çeşitli coğrafyalarda farklı toplumlarda karşımıza çıkabilmektedir. Kimi zaman kabul görmüş, kimi zaman yasaklanmış, bazı dönemlerde ise gizli tutulmuştur (Özdemir, 2018). Aynı zamanda bu erkek çocuğunun ırzına *cebren* geçildiği belirtilmiştir. Irza tecavüz suçu İslam hukukuna göre maddi veya manevi cebir kullanarak gerçekleşebilmektedir. Maddi cebir şiddet kullanma, manevi cebir ise tehdit ile oluşmaktadır (Konan, 2011). Bu olayda mağdura maddi cebir uygulandığı anlaşılmaktadır.

Olayın diğer bir yönü mağdurun kim olduğudur. Mağdur Ziyereli seyyidlerden birinin oğludur. Seyyid "efendi, bey, önder, sahip, faziletli, kerim" anlamlarına gelmektedir. Şerif de "kutsal, şerefli, onurlu, mübarek, asil soylu," mânasındadır. Seyyid ve şerîf Hz. Muhammed'in Hz. Ali ile Hz. Fatma'dan doğan torunları ve onların soyundan gelenler için kullanılan bir unvandır. Osmanlı Devleti'nde seyyid ve şeriflere büyük saygı gösterilmiştir, bürokratik hiyerarşide de onların önemli bir yeri vardır. Seyyid ve şeriflerin bürokrasi ve ilmiyede görev alması bu etkinliğin bir işareti olarak değerlendirilmektedir. Osmanlı yönetimi seyyid ve şeriflerin sıradan işlerle uğraşmasını hoş görmemiş, vakıflarda ve diğer üst düzey görevlerde onlara öncelik vermiştir. Bazı örfî vergilerden muaf tutulmaları nedeniyle mültezimlik gibi servet ve nüfuz gerektiren bazı işlere girmişlerdir (Küçükaşcı, 2009; 40-43). Olayın gerçekleştiği dönemde Amasya mutasarrıfı es-Seyyid Mehmed Paşa'dır. Amasya'da olayın yaşayın dönemde nakîbüleşrâf kaymakamı ise Hakâlalızâde es-Seyyid Abdurrahman Efendi'dir (Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, C.4, 2022;156). Nakîbüleşrâflık Osmanlılar'da Yıldırım Bayezid zamanında 1400 yılında seyyid ve şeriflerle ilgilenmek üzere ihdas edilen bir makamdır. Nakîbüleşraflık makamının kurumlaşmasında II. Bayezid'in 1494'de bu göreve hocası Seyyid Abdullah'ın oğlu Seyyid Mahmud'u maaşlı olarak tayin etmesi önemli bir katkı sağlamıştır. Bu tarihten sonra nakîbüleşraf unvanı bu görevli için kullanılmaya başlanmıştır. Nakîbüleşraf genellikle sâdât arasından ve ilmiye mensuplarından seçilmiş ve Osmanlı hiyererşisinde de önemli bir yer kazanmıştır. Osmanlı nakîbüleşrafları başkentte ikamet etmekte, diğer şehirlerde sâdât (seyyidler) arasından belli bir süre için seçilen nakîbüleşraf

kaymakamları bulunmaktaydı. (Buzpınar, 2006;322-324;Sarıcık,2003). Amasya'da bulunan ve olayı duyan nakibüleşraf kaymakamı es-Seyyid Abdurrahman Efendi, derhâl mutasarrıf ve kâdıya gitmiştir. Suçlunun yakalanıp gerekenin yapılmasını istemiştir. Fakat sâdât (seyyidler) arasında bir kızıl kıyamet kopmuştur (Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, C.4, 2022;156).

2.3. Olay Sonrası Amasya'da Yaşananlar

Olayın kâdıya intikalinden sonra seyyidler arasında heyecan artmış ve suçlunun yakalanması istenmiştir. Baskı altında kalan adalet görevlileri önce bu suçun Ziyere ahalisi tarafından işlendiğini düşünerek Ziyerelilerden birçok kişiyi tevkîf etmişlerdir. Kâdı Abdulbâkî Efendi "bilinmeyen bir şahıs uğruna bu kadar bî-günâh adamlar habs edilemez" deyince bu tutuklanan adamlar çocuğa gösterildikten ve fâilin bunlar olmadığı anlaşıldıktan sonra şüpheliler salıverilmiştir.

Fakat Sâdât mahkemeye hücûm ederek, salıverilen adamları, mübâşirleri, muhzırları fenâ halde dövmüşlerdir. Peygamber soyundan geldiğini iddia eden sâdât, kendilerine ihanet ve düşmanlık ettiklerini söyledikleri kâdının kaçıp sığındığı hânesini taşlamışlardır. Mutasarrıf da seyyid olduğundan sâdâtın tarafını tutmakla beraber kâdıya revâ görülen muameleyi çirkin görerek azgın topluluğu cezalandırmaya kalkmıştır. Bu yüzden halk iki taraf olmuştur:

1.Kâdı tarafını tutanlar: Ulemâ, bir kısım ayân ve sipâhiler.

2. Sâdât tarafını tutanlar: Yeniçeriler.

Mutasarrıf, alaybeyi, çeri-başı, kethüdâ-yeri, yeniçeri serdârı, subaşı gibi şehrin yöneticileri bir taraftan fâil-i mechûlü bulmaya çalışırken diğer taraftan halkı sakinleştirmeye çalışmışlardır.

Amasya Tarihi'nin yazarı Abdizade Hüseyin Hüsameddin bu durumla ilgili bir değerlendirme yaparak çeşitli zümrelerin veya grupların başında bulunanların, yirmi, otuz yıldan beri bir takım ağaların elinde olduğundan müteseyyidlerin (seyyid olmadığı halde kendisini seyyid gibi gösteren) çoğaldığını ve nüfuzlu olan seyyidlere çatanların seyyidlik davası güderek yeşil sarık sardıklarını belirtmiştir. Aynı zamanda yukarıda da belirtildiği gibi tekâlif-i örfiyyeden (devletin ihtiyaç halinde aldığı vergilerden) muâf olduklarından nüfuzlarını artırdığını eklemiştir. Bunların kendilerini ehl-i beytin elçileri saydıkları; herkesin kendilerine hürmet etmelerini dini bir vecibe olarak gördüklerini ifade etmiştir. Bunun için kendilerine katılan yeniçeriler sayesinde zorbalık ederek çaresiz kalan Ziyereliler'i fena halde baskı altına

aldıklarını, bunlardan yüz kadar suçsuz olanları "ya fâ'ili bulup teslim edeceksiniz, yahud hepiniz de öleceksiniz" diye alıkoyup eziyet ettiklerini vurgulamıştır.

Olayın devamını şu şekilde anlatmaktadır: Ulemâ, a'yân ve sipâhiler bir araya gelerek feryad edip imdat bekleyen Ziyereliler'i tamamen salıverdiler, seyyid olmadığı halde kendisini seyyid gibi gösterenlerin ve yeniçerilerin nüfûz ve şiddetlerini oldukça kırdılar. Lâkin yeniçeriler bütün köpürdüler, sipâhilere karşı nümâyişlere başladılar. Bu kadar ifrât ve tefrît arasında fâ'ilin aranması işi unutuldu. Ziyereliler'in evi barkı perişan oldu. Nihayet Ziyereliler de ayaklanıp seyyidlere hücûm ettiler. Arbede birkaç kimsenin ölümüyle son buldu. Bu arbede, sipâhi, yeniçeri bölüklerine sirâyet ederek büyük bir fitneye yaklaşılmıştı ki mutasarrıf ve ulema araya girip arbedeyi çıkaran ve büyüten es-Seyyid Mehmed Ağa ve bazı sözü geçenler üzerlerinde nüfûz ederek fitneyi bastırdılar. Bu fitneyi bastırmada Müftü Fazıl Hızır Efendi'nin büyük bir etkisi görüldü.

Bu olay ile adeta Amasya'da görevler yeniden dağıtılmıştır. 12 Ağustos 1672 tarihinde Gürcü Pîrî Ağazâde İbrahim Ağa sultan vakıflarının mütevellîsi olup Amasya'ya gelmiştir. Hadisenin bastırılmasında onun da oldukça önemli bir tesiri olduğu belirtilmektedir. Fakat seyyidler tarafından her tarafa şikâyetler yağmış, İstanbul'da Nakîbüleşrâf Seyrekzâde es-Seyyid Abdurrahman Efendi bile alâkadâr olmuştur. Aynı günlerde kâdının görev süresi bittiğinden Hayreddinzâde Mustafa Efendi Amasya kadısı olmuş, aynı ay içinde Serdar Ahmed Ağa'nın görevden alınmasıyla meşhur Yakub Ağa yeniçeri serdarı olmuştur. Vali Murtaza Paşa da Sivas'dan gelip bazı sâdâtı hapsederek şikâyetlere marûz kalmış daha sonra vali Murtaza Paşa'nın azliyle yerine Zileli Çavuşzâde Mehmed Paşa Sivas valisi olarak tayin edilmiştir (Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, C.4, 2022;156-159).

2.4. Suçun Fâ'ili

Ziyere'de yaşanan bu olayda fâil bulunamamıştır.

SONUÇ

Cinsel suçlar içerisinde en ağır suç olan ırza tecavüz suçu tarihin her döneminde cezalandırılan bir eylem olmuştur. Bu suç, olayın mağduru bir çocuk olursa ve cinsel bir bozukluk olan pederasti ile birleşirse çok daha derin sonuçlar doğurmaktadır. Amasya'da da yaşanan böyle bir hadise maalesef toplumsal bir şiddete dönüşmüştür. Bu da bize ırza tecavüz

suçunun kişinin sadece kendisini değil, eş dost ve akraba ile beraber mensubu olduğu grubun da mânevî kişiliğini ilgilendiren bir suç olduğunu gösteren en önemli kanıtlardan biridir.

Hadisenin ıssız bir yolda erken bir saatte gerçekleşmesi şahit faktörünü ortadan kaldırmıştır. Mağdura gösterilen ve şuçlu olduğu iddia edilen kişiler mağdur tarafından suçlu olarak teşhis edilememiştir. Bu durum suçlunun köy ahalisi dışında bir kimse olabileceği şüphesini doğurmaktadır.

Mağdurun Amasyalı seyyidlerden birinin oğlu olmasından dolayı seyyidler bir araya gelip suçlunun bulunmasını ivedilikle isteyerek çeşitli taşkınlıklarda bulunmuşlar ve yargıyı baskı altına almaya çalışmışlardır. Bu olay tüm Amasya'ya yayılmış, şehrin önde gelenleri ikiye ayrılmıştır. Mağduru savunmak isteyen seyyidler Ziyere halkına zulmederek suçluyu yakalayacaklarını düşünmüşler, bu arada birkaç kişinin de ölümüne sebebiyet vermişlerdir. Bu taşkınlıklarının en önemli sebebi seyyid veya onlara katılan müteseyyidlerin nüfuzlarına güvenip suçluyu bulacaklarına olan inançlarıdır. Aslında nakîbüleşraflık makamının önemli görevlerinden biri de seyyid ve şeriflerin şeceresini kaydederek müteseyyidlerin seyyidlere sağlanan imtiyaz ve imkânlardan istifadesini engellemektir. Çünkü 16. yüzyılda birçok sahte seyyid ortaya çıkmıştır. Bu nedenle nakîbüleşraf defterleri denilen, merkezde ve taşrada seyyid ve şeriflerin kayıtlı olduğu defterler önem kazanmaya başlamıştır. Nakîbüleşrafların en önemli görevleri ise şunlardır: seyyidlik beratının verilmesi, seyyidlere sağlanan askerlik ve örfî vergi muafiyetlerinin tatbiki, lehte ve aleyhte vuku bulan davalara müdahil olunması, suçluların cezalandırılması. Ayrıca evlilik işlemlerinde de bu defterler esas alınmaktadır. Tüm bu imkanlardan yararlanmak isteyen müteseyyid denilen seyyid olmayıp kendini seyyid gibi göstermek isteyen pek çok kişi ortaya çıkmıştır. Bu gibi kişiler bu hadisede olduğu üzere kendilerine sağlanan ayrıcalıklardan faydalanıp mahkemeyi basıp görevlileri dövmek, Ziyere'yi kuşatıp yüz kadar kişi alıkoymak, halka baskı yapıp içlerinden bazılarını ölümüne sebebiyet vermek gibi zalimâne davranışlarda bulunmuşlardır. Böylece işlenen suç gölgede kalmış, suçlu bulunamamıştır. Olayın sonucunda Abdizade Hüseyin Hüsameddin'in ifadesiyle "Asıl olay seyyid çocuğunun kuldan ayrılmasından ibâret kaldı."

KAYNAKÇA

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Cilt. 4), (*Yayına Haz. Gülgen, H. Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları 2022.

Aksın, A.ve Maral, E. Osmanlı Devletinde Irza ve Namusa Yönelik İşlenen Suçlar ve Uygulanan Cezalar (1789-1850). Fethi Gedikli (Ed.), *II. Türk Hukuk Tarihi Kongresi Bildirileri,* İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, (I), 819-829, 2016.

Buzpınar, T., "Nakîbüleşraf" *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 32. s. 322-324, 2006.

Cin, H-Akgündüz, A. *Türk Hukuk Tarihi,* İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfi Yayınları 2011.

Ekinci, E. B. *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, İstanbul Arı Sanat Yayınları 2021.

Fehminaz, Ç. 19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Irza Tecavüz Vakaları, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* C. 5, 56, s. 358-373, 2017.

Hökelekli, H. "Irz", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 19., s.133-134, 1999.

İnalcık, H., *Kuruluş ve İmparatorluk Sürecinde Osmanlı, Devlet Kanun Diplomasi,* İstanbul 2011.

Keçeci Kurt, S. *Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Ziyere*, Ankara Pegem Yayınları, 2021.

Konan, B., Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu, *OTAM,* 29/Bahar, s.149-172, 2011

Küçükaşcı, M. S. "Seyyid", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C. 37, 40-43. 2009.

Özdemir, Y. *Modern öncesi dönemde Osmanlı'da pederasti (1451-1839),* Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2018.

Sarıcık M., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakîbü'l eşraflık Müessesesi,* Ankara TTK Yayınları, 2003.

GÜMÜŞHACIKÖY MADEN YÖNETİCİLERİ[1]

Prof. Dr. Songül KEÇECİ KURT[2]

ÖZET

Amasya'nın Gümüş beldesi, burada çıkarılan gümüş madeni nedeniyle tarihte ön plana çıkmıştır. Osmanlı para birimi olan akçenin de gümüşten kesilmesinden dolayı devlet açısından gümüş önem verilen bir maden olmuştur. Maden sahalarının yakınına darphânelerin açılması para basımını kolaylaştırmak içindir. Bu çalışmada Amasya'da Türklerin bu bölgeye gelişinden itibaren maden yönetiminde etkili olan şahıslar Abdizâde Hüseyin Hüsameddin'in "Amasya Tarihi" ile Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda tespit edilen belgeler ışığında tanıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır: Gümüşhacıköy Anadolu'da en eski gümüş maden sahası olduğundan dolayı burada madencilik faaliyetleri kapsamında gümüş madeni çıkarılmış ve para basım işi yapılmıştır. Darphâneler de para basım işini üstlendiğinden çoğu zaman madencilik ile darphânelerin faaliyet alanları ortak olmuş, darphâne yöneticileri madenlere de nezaret etmiştir. Osmanlı Devleti zamanında Gümüşhacıköy madenleri emanet usulüne göre eminler aracılığı ile idare edilmiştir. Bu nedenle maden yöneticilerine "emin" unvanı verilmiş, 19. yüzyılın ortalarından itibaren ise yöneticiler müdür unvanını kullanmışlardır. Gümüşhacıköy maden yöneticileri genel itibari ile maliye teşkilatında görevlendirilen kişilerden seçilmiştir. Görev süreleri ortalama bir yıl kadardır.

Anahtar kelimeler: Gümüşhacıköy, maden, gümüş, darphâne

GUMUSHACIKOY MINING MANAGERS

ABSTRACT

The Silver town of Amasya has come to the fore in history because of the silver mine extracted here. Due to the fact that the Ottoman currency, akçe, was made from silver, silver became an important metal for the state. The opening of mints near the mining sites is to facilitate the printing of money. In this study, people who have been influential in mining management in Amasya since the arrival of the Turks in this region have been tried to be

[1]Bu çalışma, SEB-BAP 20-0215 nolu proje kapsamında Amasya Üniversitesi BAP birimi tarafından desteklenmiştir.
[2] Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, songul.kurt@amasya.edu.tr. https://orcid.org/0000-0003-4983-9897.

introduced in the light of Abdizâde Hüseyin Hüsameddin's "Amasya History" and documents found in the State Archives Presidency.

As a result of the study, the following findings were reached: Since Gümüşhacıköy is the oldest silver mining area in Anatolia, silver mines were mined here within the scope of mining activities and coinage was carried out. Since the mints also took on the business of printing money, the fields of activity of mining and mints were often shared, and the mint managers also supervised the mines. During the Ottoman Empire, Gümüşhacıköy mines were managed by fiduciary according to the trust method. For this reason, the title of "emin" was given to the mine managers, and since the middle of the 19th century, the managers used the title of “manager”. Gümüşhacıköy mine managers were generally selected from the people assigned to the finance organization. Their term of office is an average of one year.

Key words: Gümüşhacıköy, metal, silver, mint

1.GİRİŞ

Madenler, nakit para ihtiyacını karşılaması nedeniyle Osmanlı merkez hazinesinin temeli sayılmaktadır. Osmanlı topraklarında çıkarılan ve işletilen en önemli madenler altın, gümüş, bakır, demir, şap ve lüle taşıdır. Gümüş madeni; kuyumculuk, dokumacılık ve simkeşlik gibi alanlarda kullanılmasının yanında Osmanlı para birimi olan akçenin de gümüşten kesilmesi nedeniyle devlet açısından önem verilen bir maden olmuştur (DİA, 1996). Osmanlı Devleti nakit para akışını düzenli bir biçimde sağladığı sürece iktidarını koruyabileceğine inanmaktadır. Bu nedenle para ihitiyacını karşılayan altın ve gümüş madeninin temini önemlidir ve zengin maden alanlarını kontrol altına almak ve sayılarını arttırmak hedeflenmiştir. Her geçen gün artan maden ocakları Osmanlı Devleti açısından giderek önemli bir ekonomik sektör haline gelmiş, madenlerin işletilmesi, madenlerden elde edilen cevherin işlenmesi, çalışanların istihdamı, gerekli olan odun, kömür vs.nin ilgili yerlere nakledilmesi sektörün faaliyet alanını genişletmiştir. Osmanlı Devleti madenleri uzun yıllar hiç değiştirmediği idari kurallar ve işletme yöntemleriyle yönetmiştir (Quataert, 1985; 914). Anadolu’da faaliyet gösteren en eski maden yataklarından biri de Gümüşhacıköy madenleridir (Tızlak, 1999;318-319; Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, C.1, 2022; 99). Burada çok eski tarihlerden itibaren madencilik faaliyetlerinde bulunulduğu ve madeni para basımının gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Osmanlı Devleti’nde para basım yeri olarak kullanılan *dârphane, dârüddarp* ve *dârüssikke* olarak da bilinmektedir. İlk kurulduğu yıllardan itibaren para basma faaliyetlerinde bulunmuş olan devletin toprakları genişledikçe maden yataklarına yakın yerleşim yerlerinde,

ticarî ve idarî önemi olan şehirlerde yeni darphâneler açılmış ve sadece Osmanlı parası basılmıştır (Sahillioğlu, 1993;501-505). Darphâneler, Edirne, Belgrad ve Budin gibi şehir merkezleri ile genellikle maden yataklarının bulunduğu yerlerde açılmıştır. Para basma işi Amasya'ya bağlı Gümüş'te çok eski dönemlerden itibaren yapılmaktadır. Burada Selçuklu Devleti zamanında ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde darphâne açılarak sikke darp edilmiş olduğu için darphânenin ismi bu beldedeki bir mahalleye verilmiştir (Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, C. 1, 2022; 352-360).

2.AMASYA'DA DARPHÂNE VE GÜMÜŞ MADEN EMİNLİĞİ GÖREVİNDE BULUNAN ŞAHISLAR

Osmanlı Devleti'nde belli bir görevi yerine getirmesi istenen ve bunun karşılığında ücret alan, ancak üstlendiği vazifeden dolayı herhangi bir risk altına girmeyen görevli için "emin" tabiri kullanılmış ve pek çok hizmet de eminler vasıtasıyla yürütülmüştür. Bu nedenle tek sorumluluğu üzerine aldığı görevi yerine getirmesidir, kurumun kâr veya zararı makama ait olmuştur. Bir çok alanda kullanılan bu görevliler vergilerin, vergiler dışında hazineye gelir kaynağı sağlayan mukâtaa gelirlerinin tahsili gibi görevler de üstlenmişlerdir. Mukâtaalar içerisinde gümrükler ve darphânelerde altın, gümüş veya bakır para bastırılması işi bulunmaktadır (Sahillioğlu, 1993). Devletin zengin gelir kaynakları olması nedeniyle madenler birer mukâtaa haline getirilerek elinde kalmış ve mali bir birim hüviyetine bürünmüştür (Tızlak, 1997;10). Mukâtaa tahsil işi, riskini üstlenecek müteşebbislere açık arttırma ile ihale edilebilir ve bu özel müteşebbise "mültezim" denmiştir. Maden ocaklarından hazine payının tahsilinde de mukâtaa usulü uygulanmıştır (Sahillioğlu, 1995).

Madenler 18. yüzyılın ilk yarısına kadar Hazine-i Amire tarafından gönderilen kişilerce idare edilmiştir. Bu tarihten sonra da bu işle Darphâne Nezareti ilgilenmiştir. 1736 yılından sonra Darphâneler sadece para basımı işinden kurtulmuş, kendisine bağlanan maden, evkaf vb. mukâtaaların idaresi ile de ilgilenmeye başlamıştır. Böylece Hazine-i Amire'nin yerini Darphâne almaya başlamış fakat yine de bazı madenlerin idaresi Maden Mukataası Kalemi'ne aittir. Tanzimat'ın ilanından sonra ise madenler Maliye Nezareti tarafından yönetilmiştir. Madenlerin yönetiminde iltizam, emanet, malikâne usulleri bazı farklılıklarla uygulanmıştır (Tızlak, 1997;10-11). Gümüşhacıköy madenleri emanet usulü ile işletilmiş ve başına emin denilen yöneticiler tayin edilmiştir (Keçeci Kurt-Cevger, 2019).

Darphânelerin ve madenlerin bu şekilde faaliyet alanının ortak olması maden yönetiminde hem darphâne eminlerine hem de maden eminlerine tesadüf edilmesine neden

olmaktadır. Amasya Darphânesi'nin faaliyette olduğu yıllarda burada yönetici olarak darphâne eminlerine, sonraki yıllarda ise maden eminleri ve maden müdürlerine rastlanmaktadır. Darphâne ve Maden eminliğinde görev yapan kişilerin tespit edilmesinde en önemli kaynak Abdîzâde Hüseyin Hüsameddîn'in Amasya Tarihi'dir (Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, C.1-12, 2022). Abdîzâde Hüseyin Hüsameddîn, eserinde gerek İslam tarihçilerinin gerekse daha sonra gelişmeye başlayan Osmanlı biyografi tarihçilerinin eserlerini kullanarak Amasya'nın önemli simalarının hayat hikayelerine kaynak oluşturmuştur.[3] Özellikle 6.ciltten sonrası alfabetik olarak Amasya'da bulunan önemli şahısların biyografilerine ayrılmıştır. Bu çalışmada bu eser ile Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde yer alan maden görevlilerinin isimleri ve görev unvanları kronolojik olarak verilerek maden yöneticilerinin biyografilerinden faydalanarak genel değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çizelge 1: Abdizade Hüseyin Hüsameddin'in Amasya Tarihi'nde İsimleri Geçen Maden Yöneticileri

Adı	**Görevi**
Ahî Hasan Çelebi-Mevlânâ İzzeddin	Amasya Maliye Nazırı (Amasya Darphânesini Yaptırdı)
Kutlubeyzâde Halil Bey	Gümüş Madeni Emini
İskender Çelebi	Gümüş Madeni Emini
Ahî Darbhâneci -Bedreddin Mahmûd Çelebi:	Darphâne Emini
Armağan Bey-Emîn	Gümüş Madeni Emini
Ahmed Çelebi-Hacı Nâzır	Gümüş Madeni Emini
Sülemiş Bay-Hâce	Gümüş Madeni Emini
İskender Çelebi-Seydî Alizâde	Darphâne Emini
Zeynelâbidîn Ağa -Darb-hâneci:	Darphâne Emini
İshak Ağa-Çâvuş	Gümüş Madeni Emini
Hayta Yûsuf Ağa	Gümüş Madeni Emini
Hüseyin Bey-Yörgüç Paşa-zâde:	Gümüş Madeni Emini
İbrâhîm Ağa bin Halîl Ağa	Gümüş Madeni Emini
Şa'bân Paşa-Zülfikār Paşazâde	Gümüş Madeni Emini
Ahmed Ağa-Tatar	Gümüş Madeni Emini
Siyâvuş Ağa-Köse	Gümüş Madeni Emini
Bâlî Ağa- Mumcu Velizâde	Gümüş Madeni Emini
Halil Bey-Kara Kâdı-zâde	Gümüş Madeni Emini
Eyyûb Ağa-Resûlzâde	Gümüş Madeni Emini

[3] Özellikle Taşköprüzâde'nin, kuruluştan 1858'e kadar Osmanlı'da yaşamış olan tarikat şeyhleri ve âlimlerin biyografilerini ihtiva eden Arapça eş-Şakâyıku'n- Nu'mâniyye'si ve Mecdî Mehmed Efendi tarafından "Şakâyık Tercümesi" adıyla yaptığı tercüme müellifin en önemli kaynaklarından biridir. Ayrıca, Şakâyık zeyillerinin en mükemmeli ve meşhuru Nev'îzâde Atâî'nin "Hadâiku'l-hakâyık fî tekmileti'ş-Şakâyık" adlı kitabı ve diğer Şakayık zeylleri de kaynak olarak kullanılmıştır. İslâm dünyasında hat sanatında meşhur olmuş pek çok kişinin biyografisinin alfabetik olarak yer aldığı Müstakîmzâde Süleymân Sa'deddîn Efendi "Tuhfetü'l-hattâtîn" adlı eseri de kullanılan önemli biyografik kaynaklardandır. Amasyalı Akif Efendizâde es-Seyyid Abdürrahim Efendi'nin "el-Mecmû' fi'l-meşhûd ve'l-mesmû'" adlı eseri de bin yüz on üç âlimin biyografisini ihtiva etmesi yönüyle müellifin yararlandığı önemli bir çalışmadır. Bkz. Songül Keçeci Kurt, "Eser ve Yazar Hakkında", *Amasya Tarihi,* C.1.Amasya Belediyesi Yayınları, 2022.

İdris Bey-Hacı Paşazâde	Gümüş Madeni Emini
Emrullah Ağa-Hacı Efendizâde	Gümüş Madeni Emini
Cevher Ağa-Hâcıköylü	Gümüş Madeni Emini
Şâhin Ağa-Gürcü	Gümüş Madeni Emini
Hızır Ağa-Kara Hasanoğlu	Gümüş Madeni Emini
Ahmed Paşa-Tuzpaşazâde es-Seyyid	Gümüş Madeni Emini
İsmâil Ağa-Türk el-Hâc	Gümüş Madeni Emini
Hasan Ağa-Gevher-zâde el-Hâc	Gümüş Madeni Emini
Sâdık Mehmed Ağa-Yüzbaşızâde	Gümüş Madeni Emini
Emîn Mehmed Ağa-Müjdecizâde es-Seyyid el-Hâc	Gümüş Madeni Emini
Râşid Mehmed Efendi-Hâcı Yûsuf Ağa-zâde el-Hâc	Gümüş Madeni Emini
Ahmed Bey-Yeğenzâde	Gümüş Madeni Emini

2.1. Diğer Gümüşhacıköy Maden Yöneticileri

19. yüzyılın başlarında Gümüş-Hacıköy maden eminleri ve görevde olduğu yıllar Kurt ve Cevger tarafından tespit edilmiştir (Keçeci Kurt ve Cevger, 2019). Tüm tespit edilebilen maden yöneticileri ve görevde oldukları yıllar Çizelge 3'te gösterilmiştir.

H. 1239 (M. 1823-1824) yılında Gümüş-Hacıköy madeni emini olarak Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin adı görülmektedir (BOA, C..DRB., 31/1507). 1841-1842 yılında Maliye Nezareti'nden maden hasılatının artırılması ile ilgili yazılan şukkada da bu dönemde Gümüş Hacıköy maden müdürlüğünde Mustafa Ağa'nın ismi okunmaktadır(BOA, TS.MA.e, 1193/45. 1842 yılında 1830'da Paris'e gönderilen, 1835'te Barbet Enstitüsü'nü, 1839'da da Yüksek Maden Mektebi'ni bitiren ve maden fenni hakkında malumatı olan Miralay Mühendis Edhem Bey müdür olarak tayin edilmiştir (Keçeci Kurt, 2019). 1847-1848 yıllarında Gümüş Hacıköy Madeni Müdürü Kapıcı başı Mehmed Emin Ağa olarak görülmektedir (BOA, İ..DH.., 180/9831). Ardından Mehmed Kelami ve Ahmed Ağa göreve gelmiş (BOA, C..DRB. 50/2485). 1851 yılında maden müdürü olarak Tahir Ağa'nın adı görülmektedir (BOA, A.}MKT.NZD, 53/19). 1853 yılında Gümüş kaza müdürlüğünün maden müdürlüğü ile birleştirilerek Gümüşhacıköy maden müdürü Tahir Ağa'ya ihale edilmiştir (Keçeci Kurt, 2019). 1859-1860 yıllarında İbrahim Salim Efendi müdürlük görevindedir (BOA, MVL, 594/91). 1865-1866 yıllarında Rauf Bey (BOA,MVL, 477/39), 1868-1869'da Rumi Efendi (BOA, A.}MKT.MHM., 441/5) maden müdürü olarak görünmektedir.1870 yılı Sivas Vilayet Sâlnâmesi'ne göre Gümüşhacıköy maden müdürü Ali Bey'dir.1871 yılında yine aynı ismi müdür olarak görmekteyiz.1875 yılında Müdür Hacı Raşid Efendi, ertesi yıl müdür Halil Efendi'dir. Devlet arşivlerinde de 1875 yılında Gümüşhacıköy Kazâsı kaymakamlığı ile yine kazâ maden müdürlüğünde görevli olan Raşid Efendi'nin değiştirilmesi nedeniyle müdiriyete mahsus maaş

ile Orman İdaresi Muhasebe memuru Halil Efendi'nin, idare muhasebeciliğine orman meclis azalığı ilavesiyle İbrahim Efendi'nin tayini ile ilgili bir yazı okunmaktadır (BOA, İ..DH.., 708/49598). Bu bilgi salnameleri doğrular niteliktedir. 1879 yılında Gümüşhacıköy kaymakamlığı ile maden müdürlüğüne Tokat Kalhanesi müdürü olup ehliyeti meşhur olan Ahmet Hüsameddin Efendi'nin tayin edildiği ve bu iki göreve karşılık kendisine 2250 kuruş maaş tahsis edildiği görülmektedir (BOA, ŞD., 2426/4). İki yıl sonra Salnamelerde 1881 yılında maden müdürü Ahmed Hüsameddin Efendi'nin adına rastlanması hala bu görevde olduğunu göstermektedir. 1883-1884 yıllarında maden müdürü Refik Bey'dir (Keçeci Kurt, 2019;85-87). 1889-1890 yıllarında maden müdürü Kadri Bey'dir (BOA, DH.MKT, 1591/23, DH.MKT, 1685/65).

Çizelge 2: Devlet Arşivleri ve Salnamelerde İsimleri Tespit Edilen Maden Yöneticileri ve Görevde Oldukları Yıllar

Maden Emini- Müdürü	**Göreve Geldiği Yıl**
Silahdar Ömer	1801
Mustafa	1802
Hassa silahşörlerinden Velibeyzâde Seyyid Ahmed	1804
Cabbarzâde Süleyman	1806
Osman	1807
Ömer	1808
Osman	1809
Seyyid İsmail	1809
Fazlızâde Seyyid Mehmed	1811
Osman	1815-1817-1819 (Görevde olduğu yıllar)
Ali Ağa	1821
Seyyid Mehmed Emin Efendi	1823-1824
Mustafa Ağa'nın	1841-1842
Mühendis Edhem Bey (Müdür)[4]	1842
Kapıcıbaşı Mehmed Emin Ağa	1847-1848
Mehmed Kelami	1848

[4] Bu tarihten sonra yöneticilere müdür unvanı verilmektedir.

Ahmed Ağa	1849
Tahir Ağa	1851-1853
İbrahim Salim Efendi	1859-1860
Rauf Bey	1865-1866
Rumi Efendi	1868-1869
Ali Bey	1870-1871
Hacı Raşid Efendi	1875
Halil Efendi	1876
Ahmet Hüsameddin Efendi	1879-1881
Refik Bey	1883-1884
Kadri Bey	1889-1890

3. MADEN EMİNLERİNİN GÖREVLERİ

Maden eminliğine atanacak kişilerde devlet bazı özellikler aramaktadır. Bunlar, sadakat ehli, iyi hizmetleri ile tanınmış, iktidar sahibi, bizzat görevinin başında, memleket idaresine ve maden işlerine vâkıf, bölgenin özelliklerine aşina olmaları gibi hususiyetlerdir. Eminler genellikle bir yıllığına atanmıştır (Tızlak, 1997;57-59). Bu göreve gelinceye kadar kendilerini ispat etmeleri beklenmektedir. Örneğin Maden Eminlerinden Şahin Ağa Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın azatlısıdır. Daha sonra Paşa'nın mirahuru olmuş, ardından Paşa'nın vakfı kaymakamı olup ardından cizye muhassıllığına gelmiştir. Bu görevin ardından Merzifon voyvodası, Amasya mukataat emini, Gümüş Maden Emini ve Voyvodası, Gümüşhane Maden Emini, Sivas Vilayeti Mütesellimliği görevine yükselmiştir (Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, C. 11,2022; 68-69).

Yapmış oldukları bu hizmet karşılığında da belli bir ücret almışlardır. Bu ücret madenlere sermaye olarak verilen miktardan karşılanmaktadır. Bunun dışında gizli aidat ve maden gelirlerinden diğer bazı gelir kaynaklarının olduğu da görülmüştür. Maden eminlerinin maaş alma durumu madenlerin Maliye Nezareti'nden idare edildiği dönemde de devam etmiştir. Örneğin 1740-1741 yıllarında Keban ve Ergani maden eminlerine ayrı ayrı yıllık 7500 kuruş ücret verilmiştir (Tızlak, 1997;63-64).

Tanzimat Döneminde maliyede yapılan önemli reformlardan biri rüşveti önlemek ve işlerin düzgün yürümesini sağlamak amacıyla memurlara maaş bağlanmasıydı. Bu düzenlemenin amacı memurların yaptıkları işlerin karşılığı olarak aldıkları birtakım gayri

muayyen gelirlerinin düzenli hale getirilmesi ve rüşvetin önüne geçilmesi idi (Akyıldız, 2012;55). Memurlara aylık bir gelirin böylece garanti altına alınmasından sonra 1853 yılında Gümüşhacıköy Maden-i hümâyûn müdürü Tahir Bey'in kazâ halkının şikâyeti üzerine azledildiğinde kendisine aylık 3000 kuruş maaş ödendiği görülmektedir (BOA, A.}MKT.UM.., 144/15). 1901 senesinde Yeğenzâde Ahmet Bey'in aylık 900 kuruş maaşla Gümüşhacıköy maden müdürlüğüne atandığı yazılıdır (BOA, DH.SAİDd...,76/129). 1902 yılında ise maden müdürüne tahsis edilen maaşın 1200 kuruş olduğu görülmektedir (BOA, BEO, 1816/136181).

19. yüzyılda birer devlet işletmesi olan maden-i hümayunlara atanan eminlerin aldıkları maaş karşılığında yerine getirmesi gereken en önemli görevleri şunlardır:

1. Sorumlu bulunduğu madende gelir-giderlerin kontrol edilmesi,
2. Harcamaların koordineli biçimde yapılarak çalışanların huzurunun sağlanması,
3. Sorumluluğuna aldığı işletmenin düzenini sağlamak, üretimin aksamaması için gerekli önlemleri almak.

Maden eminleri, kendisine verilen bu görevden sağlanacak kâr veya uğranacak zarardan sorumlu tutulmamıştır. Devlet otoritesinin bozulmasıyla beraber maden ocaklarında zaman zaman yapılan yolsuzluklar ve hırsızlıklar madenlerin gerilemesine sebebiyet vermiştir. Bu durum kötü yönetimin bir neticesidir. Maden emin veya müdürlerinin işletmede görevlerinde yapabilecekleri muhtemel usulsüzlükler; madencilere yüksek fiyatla zahire ve eşya satmak, hiçbir senet almadan ve kefil istemeden para dağıtmak veya gönderilen sermaye akçelerini kendi hesaplarına geçirmek gibi işlerdir. "*Madencilere âli baha ile zehair ve eşya ve bîlâ senet ve kefil akçe ita eylemek ve kendi zimmetlerine akçe geçirmek"* şeklinde tanımlanan bu tür kanunsuzlukları tespit edilen müdürler görevden alınmaktadır. Müdürlerin zimmetlerine para geçirmeleri gibi yolsuzluklarla da karşılaşılmış bu durumda bu para kendilerinden tahsil olunduktan sonra, haklarında kanuni işlemlerin başlatılması kararı alınmıştır (Öcal, 2018). Buna yönelik örneklere Gümüşhacıköy'de de rastlamak mümkündür. 1859-1860 yıllarında Gümüşhacıköy Madeni Müdürü Salim Efendi'nin uygunsuzluklarına dair yapılan şikayetin ardından husus Trabzon Meclisinde icra olunan muhakemenin zihinleri şüpheden kurtaracak şekilde tahkik ve tetkiki istenmiş, durumun yazı ile bildirilmesi istenmiş, cevaben yazılan yazıda maden varidat ve masraflarına bakmadığı, Ustabaşı Yanko ile arkadaşlıkları sebebi ile paraları birlikte yediklerine ilişkin Salih Ağa tarafından yapılan şikayet sonucunda Salim Efendi görevinden alınmıştır (BOA, A.}MKT.NZD., 332/53;A.}MKT.UM.., 406/64; A.}MKT.NZD., 364/19; A.}MKT.UM..,375/58).

SONUÇ

Madenler gelir kaynağı olmanın yanında madeni para ihtiyacını karşılaması bakımından önemlidir. Osmanlı Devleti uzun yıllar madenleri değişmeyen kurallar ile idare etmiştir. Bu bağlamda genellikle emanet usulüne göre yönetilen ve işletilen madenlere pek çok yönetici tayin edilmiştir. Gümüş madeni yönünden Osmanlı ülkesi içerisinde yer alan zengin maden yataklarından biri de Gümüşhacıköy'de yer almaktadır. Amasya Tarihi'ni detaylı bir biçimde ele alan Hüseyin Hüsameddin'in Amasya Tarihi'nde biyografilerine rastlanan ve devlet arşivlerinde kayıtlı olan Gümüşhacıköy maden yöneticileri ile ilgili bazı tespitlerde bulunulmuştur. Buna göre maden yönetiminde bulunanlar genellikle temel dersler dışında özellikle hesap ve yazı eğitimi almış, merkezde defterdarlık gibi maliye teşkilatının temel biriminde ve ona bağlı olarak muhassıllık, kethüdalık, katiplik gibi görevler üstlenmişlerdir. Bunun yanında şehir yönetiminde voyvodalık, mütesellimlik gibi görevleri üstlenerek yöneticilik alanında tecrübe kazanmışlardır. Gümüşhacıköy dışında zaman zaman Tokat ve Gümüşhane gibi bölgelerde çalışmışlar, madencilik alanında da deneyim kazanma fırsatı yakalamışlardır.

Görev süreleri genel itibari ile bir yıl kadar kısa süreli olmuştur. Maden eminlerinin, kendisine tevdi edilen işten sağlanacak kâr veya uğranacak zarardan sorumlu tutulmaması zaman zaman yolsuzluklara bulaşan maden yöneticilerine tesadüf edilmesine neden olmuştur. Yapmış oldukları hizmet karşılığında almış oldukları maaş madenlere sermaye olarak verilen miktardan karşılanmaktadır. Tanzimattan sonra devlet memurlarına aylık maaş bağlama usulü getirilmiştir. Bu tarihlerden sonra Gümüşhacıköy maden yöneticilerine ait tespit edilebilen maaşlar, aylık 1853 yılında 3000 kuruş, 1901'de 900 kuruş, 1902'de 1200 kuruş olduğu görülmektedir. 19. yüzyılın başında maaş miktarındaki önemli düşüşü buradaki madendeki üretim faaliyetlerinin azalması ve daha düşük dereceli bir memurun idaresi altında yönetiliyor olmasından kaynaklanabilir.

Osmanlı Devleti'nde maden işletmelerinin içerisinde bulunduğu önemli sorunlardan biri madenlerin kötü yönetilmesidir. Bunu aşabilmek için Tanzimat sonrası madenciliğin geliştirilmesini konu alan raporlarda madencilik konusunda uzman mühendis ve bilgili memurların sektörde verimi arttıracağı konusu üzerinde durulmuştur. Bunun bir yansıması olarak Gümüşhacıköy madenlerine de 1842 yılında 1830'da Paris'e gönderilen, 1835'te Barbet Enstitüsü'nü, 1839'da da Yüksek Maden Mektebi'ni bitiren ve maden fenni hakkında malumatı olan Miralay Mühendis Edhem Bey'in müdür olarak tayin edildiği görülmektedir. Fakat tüm çabalara rağmen yeterli kâr elde edilememiş, 1909 yılında bu madenin işletilmesinin bir anonim şirketine ihale edilmesi düşünülmüş, ihaleyi alan olmadığından madenin sonraki yıllarda kapatıldığı görülmüştür.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başakanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

A.}MKT.MHM., 441/5, H. 23.12.1285.

A.}MKT.NZD, 53/19, H.29.06.1268; A.}MKT.NZD., 332/53(H. 10.05.1277), A.}MKT.NZD., 364/19 (H. 19.02.1278),

A.}MKT.UM.., 406/64, (H. 02.11.1276) ;A.}MKT.UM..,375/58 (H. 06.04. 1276); A.}MKT.UM.., 144/15 (H.12.01. 1270)

BEO, 1816/136181, (H. 16,12,1319).

C..DRB. 50/2485, H.23.01.1267;C..DRB., 31/1507 , H.04.01.1239

DH.MKT, 1591/23, H. 03.06.1306.;DH.MKT, 1685/65, H. 0.0.1307.

DH.SAİDd..., (H.29.12.1285), 76/129; DH.SAİDd..., (H.29.12.1285), 76/129.

İ..DH.., 180/9831. H.19.10.1264; İ..DH.., 708/49598, . 05.09.1292

MVL, 594/91. H. 13.07.1276; MVL, 477/39, H. 28.03.1282.

ŞD., 2426/4, H. 07.11.1292.

TS.MA.e, 1193/45, H. 11.01.1257

Diğer Kaynaklar

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Cilt. 10),* Yayına Haz. Açık T. ve Serbestoğlu İ. (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları, 2022.

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin*, Amasya Tarihi (Cilt. 11),* Yayına Haz. Arpaguş S. (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları 2022.

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Cilt. 1-3 ve 4. Cildin bakiyesi),* Yayına Haz. Arslan, M. (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları 2022.

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Cilt. 4), (*Yayına Haz. Gülgen, H. Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları 2022.

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Cilt. 7),* Yayına Haz. Arpaguş, S. ve Turabi A.H. (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları 2022.

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Cilt. 8),* Yayına Haz. Açık T. ve Serbestoğlu İ. (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları 2022.

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Cilt. 11),* Yayına Haz. Turabi A. H. (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları 2022.

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Cilt. 6),* Yayına Haz. Özel, R. O. ve Hakverdioğlu, M. (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları 2022.

Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi (Cilt. 9),*Yayına Haz. Baş E. ve Koca F. (Ed. S. Keçeci Kurt, R.O. Özel, M. Hakverdioğlu), Samsun: Amasya Belediyesi Yayınları 2022.

Akyıldız, A. *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul İletişim yayınları 2012.

DİA, (1996), "Gümüş" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul s.270-271.

Keçeci Kurt, S., Cevger G. XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Gümüşhacıköy Madenlerinin Durumu, *Asead* C. 6 Sayı 10 s.220-238, 2019.

Keçeci Kurt, S. "Eser ve Yazar Hakkında", *Amasya Tarihi,* C.1.Amasya Belediyesi Yayınları, 2022.

Keçeci Kurt,SOsmanlı Döneminde Gümüşhacıköy'de Madencilik, *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi 5 (*14 – 17 Şubat 2019 / Yalova).(UBAK), s.79-91, 2019.

Öcal, Y., 19. Yüzyılda Osmanlı Madencilik Sektörünün Sorunları*, OTAM*, 44 /Güz 189-220. 2018.

Quataert, D. "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,* C. 4, İstanbul. 1985.

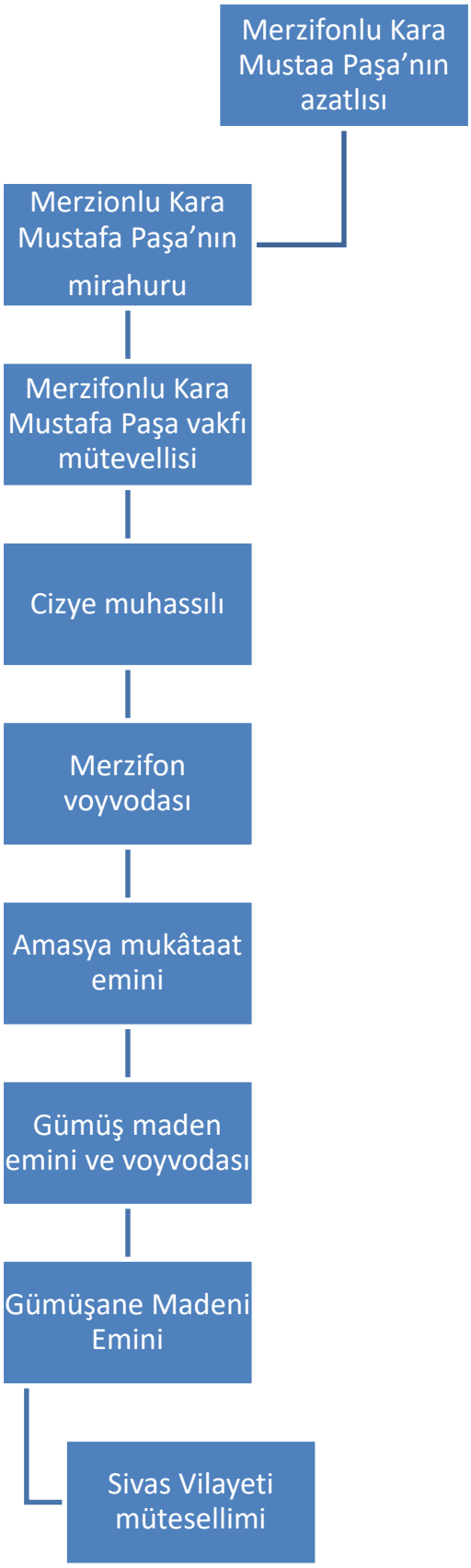
Sahillioğlu, H. "Darphâne" *TDV İslam Ansiklopedisi,* C.8, 501-505. 1993.

Sahillioğlu, H. "Emin" *TDV İslam Ansiklopedisi*, , C. 11, s. 111-112. 1995.

Tızlak, F. Osmanlı Devleti'nde Madencilik, *Osmanlı Ansiklopedisi,* C. 3, 1999.

Tızlak, F. *Osmanlı Döneminde Keban Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850),* TTK Yayınları, Ankara. 1997.

EK 1. **Maden Eminlerinden Şahin Ağa'nın Kariyeri**

HEKİMLERİN YÖNETİM MACERASININ HİBRİT YÖNETİCİLİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Fuat KORKMAZER

Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, f.korkmazer@alparslan.edu.tr -

ORCID ID: 0000-0002-2734-7309

ÖZET

Sağlık hizmetleri, temelde insanların sağlıkları ile ilgilendiğinden bu hizmetlerin sunulduğu kurumların etkili ve verimli olarak yönetilmesi de üzerinde hassasiyetle durulması gerekli bir öneme sahiptir. Hekim, herhangi bir sağlık ekibinde yer aldığında doğal olarak her şeyin danışıldığı ve ekibin diğer üyelerinin onun yönlendirmesi doğrultusunda hareket edilen kişi olmaktadır. Hekimin elinde bulundurduğu tıbbi bilgiye dayalı gücünden kaynaklı bu durum, hekimleri sağlık hizmetlerinde doğal lider pozisyonuna getirmektedir.

Sağlık insan gücü kaynaklarının değerlendirilmesinde 100.000 kişiye düşen hekim sayısı önemli bir ölçüttür. Türkiye'de 2020 yılında hekim sayısı 171.259 iken 100.000 kişiye düşen toplam hekim sayısı 205 tir. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün (OECD) 2019 yılı verilerine göre; ülkemizin bu konudaki rakamları, OECD ortalamasının yaklaşık yarısı kadardır. Türkiye de Sağlık Bakanlığı'nın 2020 yılı istatistiklerine göre; Bakanlık merkez teşkilatında, Sağlık Bakanlığı ile Üniversitelere bağlı 968 hastanede, 81 il sağlık müdürlüğünde, 566 özel hastanede ve 20 şehir hastanesinde yaklaşık 11800 hekim yönetici bulunmaktadır. Bu rakamlar zaten kısıtlı sayıda olan hekimlerin yetiştirilme alanı dışında istihdam edildiğini göstermektedir. Literatürde hekimlerin, yöneticilik pozisyonlarında belirli bir süre görev yaptıktan sonra hekimlik kimliğini arka plana atabileceğine ilişkin çalışma sonuçlarına da rastlanmaktadır. Ayrıca hekim yöneticilerin; yöneticilik sayesinde kendilerini gerçekleştirme ihtiyacını karşıladıkları, yöneticiliği ilgi çekici ve kolay buldukları, hekimliğin sorunlarından kaçma yolu ve statü kazanma fırsatı olarak gördükleri sonucuna rastlanmaktadır.

Bu çalışmada; "Sağlık kurumlarını temelde hekimlik eğitimi almış hekimler mi; yoksa sağlık yönetimi konularında eğitim almış profesyonel sağlık yöneticileri mi yönetmeli?" sorusuna cevap aranmaktadır. Bu amaçla literatürde yapılan çalışmalardan elde edilecek bilgiler ile yapılacak analizler sonucunda bu soruya cevap aranmaya çalışılacak ve bu doğrultuda çözüm önerileri geliştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Yönetimi, Hekimler, Hekim Yönetici, Hibrit Yönetici.

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetleri ve bu hizmetlerin sunumu diğer herhangi bir hizmetle aynı doğrultuda ele alınamamaktadır. Çünkü kişinin hasta olması veya herhangi bir sıkıntı yaşamasından yalnızca o kişi değil beraberinde ailesi ve yaşadığı toplum da etkilenmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sağlığın, kişilerin toplum içerisindeki durumunu, sosyal ve ekonomik açıdan gelişmesini etkileyeceği görülecektir. Bu sebeple insanların sağlığını korunması, var ise

sağlık sorununun tedavi edilmesi veya rehabilite edilmesine yönelik yapılacak çalışmalar oldukça büyük bir öneme sahiptir. Sağlık hizmetleri, temelde insanların sağlıkları ile ilgilendiğinden sağlık hizmetlerinin sunulduğu kurumların etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi de oldukça zor ve önemli olmaktadır.

Bazı durumlar, kişilerin eğitim aldıkları ve tecrübe sahibi oldukları alan dışında çalıştıkları kurumun içi yapısından kaynaklı farklı görevleri ve sorumlulukları yüklenmesini gerektirebilir. Bu tür durumlarda kişinin eğitimi neticesinde edindiği meslek dolayısıyla kazandığı profesyonel mesleğiyle kurum içerisindeki görevi nedeniyle kazandığı iş kimliği birleşmekte ve melez haline gelmiş bir iş kimliği oluşmaktadır. Böylesi bir durumu hekim yöneticiler de yaşamaktadır. Kişinin hekim olarak yapması gereken tanı, tedavi ve muayene işleri ile birlikte kurumun yönetimiyle ilgili sorumluluklar da bu kişilere yüklenmektedir. Çalışma yaşamında bu durumları yaşayan kişiler mesleki kimlik karmaşası yaşamakta ve bu kişilere, "melez hekim yönetici ya da melez doktor yönetici" denmektedir (Kippist ve Fitzgerald, 2010; Joffe ve MacKenzie-Davey, 2012; CasconPereria vd., 2016). Literatürde, melez iş kimliği, melez yöneticilik ve bunlarla bağlantılı benzer konularda daha çok yabancı çalışmalara rastlanmaktadır. Ancak Türkçe literatürde bu konu hakkında yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada hekimlerin yönetim kademelerinde yer alma durumu hibrit yönetim perspektifinden ele alınacaktır. Çalışmada gerekli kavramsal çerçeve ele alındıktan sonra ülkemizde önemli bir sağlık insan gücü olan hekimler ile ilgili veriler doğrultusunda konu ele alınacaktır. Ayrıca bu bulguların yanında geçmişte yapılan çalışmalar da göz önünde bulundurularak çıkarımlarda bulunulacak ve önerilerde bulunulacaktır.

2. MESLEKÎ KİMLİK VE HİBRİT YÖNETİCİLİK

Günümüz bilim insanlarının ilgi çekici bir konu olarak ortaya çıkardığı kimlik kavramı, bir özelliğin veya niteliğin belirtisidir. Buradan hareketle kimliğin kişi veya grubu başkalarından ayıran ya da tanımlanmasına katkı sağlayan bir olgu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla kimlik sınıflama yapma görevine sahiptir (Kaya ve Kaya, 2019). Aynı zamanda tüm bireyler toplum içerisinde statü açısından farklı konumlara sahiptir. Bu statülerden bazıları bireye doğuştan verilirken, bazıları da kendisine atfedilmekte yani sonradan kazanılmaktadır (Marshal, 1999).

İş kimliği, meslekî kimlikle bağlantılı olan, eski ve köklü bir konudur ve sosyal kimlikle kişisel kimlik birlikte düşünülerek anlaşılabilecektir (Buche, 2006). Kişilerin çalıştıkları işler, bir süre sonra karakterleri, yaşam şartları ve çevresindekilerin kendisine olan bakış açısını değiştirmektedir. Dolayısıyla kişiler, çalıştıkları süre içerisinde kendilerine yeni kimlikler ve bu kimlik doğrultusunda yeni karakter inşa etmektedirler. Meslekî kimlik inşa edilen bu karakterler sonucunda meydana gelmektedir (Saayman ve Crafford, 2011). Meslekî kimlik değerler bütününden meydana gelmektedir. Bu değerler aşağıdaki sorulara verilen cevapların oluşturduğu tarzdan oluşmaktadır (Yılmaz, 2011):

- Bir kişi ne iş yapmaktadır?
- Yapılan işi nasıl tanımlamaktadır?
- Diğer insanlar bunu nasıl değerlendirmektedir?
- Yapılan işin sahip olduğu değer nedir?

Sveningsson ve Alvesson (2003)' e göre; grup içi ve gruplar arası ilişkiler, örgütsel işbirliği, eylemlerin mantığı, sadakat ve istikrar meslekî kimlikten etkilenmektedir. Özetle Meslekî kimlik, kişinin kim olduğuna yönelik soruya verilecek cevabı ararken işin içerisine kişinin mesleğini de dâhil ederek verilen cevaplardır.

2.1. Hibrit Hekim Yöneticilik

Sağlık hizmetlerinin amacına ulaşması için, öncelikle hekimin kendisine ve yaptığı işe güvenmesi, hasta ve yakınlarının da kendilerine hizmet sunan hekimlerine aynı şekilde güven duyması ve sağlık hizmeti alım sürecinin bu doğrultuda ilerlemesi gerekir. Dolayısıyla meslek gruplarının hemen hepsinde olduğu gibi hekimlikte de meslekî güven duygusu oldukça önemli bir konuma sahiptir. Çalışanın kendisini meslekî açıdan güvende hissetmesini sağlayan etmenlerden birisi de çalıştığı kurumdaki görev tanımının açık ve net olmasıdır. Bu bakış açısıyla bakıldığında çalışanın meslekî kimliğine etkisi olan görev tanımının meslekî güveni de etkilediği görülecektir. Spehar vd. (2014), Hibrit yöneticiliği: "yönetim bilgi ve becerileriyle profesyonel alt yapının bir araya gelmesi sonucunda yürütülen idari görevler" şeklinde ifade etmektedir. Hibrit hekim yöneticilik ise, hekimlik görevi ile birlikte idari görevleri de bulunan hekimleri kapsamaktadır. Hibrit hekim yöneticiler, tıp eğitimi almış ve aldığı bilgi-becerilerle kurumlarındaki diğer sağlık profesyonellerini yönetmekle görevlendirilmiş olan hekimlerdir (Kippist ve Fitzgerald, 2009). Hibrit hekim yöneticilik durumu kamuya, özel sektöre ve üniversitelere bağlı hastanelerdeki başhekim, başhekim yardımcısı ve klinik şefleri için geçerlidir. Bu durum yalnızca hastaneler bünyesinde çalışan yönetici hekimler için geçerli olmayıp, sağlık müdürlükleri veya Sağlık Bakanlığı'nın merkez teşkilatında görev yapmakta olan hekim kökenli yöneticileri de kapsamaktadır. Dolayısıyla hekim yöneticilerin, bir işletme yöneticisi gibi çalıştıkları kurumların sorunlarını çözmek için ciddi olarak çaba göstermesi gerekmektedir.

Hibrit hekim yöneticilerin aldıkları kararlar pek çok durumdan etkilenmektedir. Bu durumlar başlıca (Braithwaite, 2004):

- Değişimi yönetmek
- Problemleri çözmek
- Kendisini ve başkalarını geliştirmek
- Başarıyı hedeflemek
- Örgütsel yapı ve hiyerarşi

Literatürde hekim yöneticiler üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında; bu hekimlerin meslekî kimlik gelişimlerinde kültürel ve doğuştan gelen kabiliyetlerin yanında kurumdan kaynaklanan etkilerin de olduğuna rastlanmıştır. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda araştırmacılar, yöneticileri "istekli" ve "isteksiz" olmak üzere iki farklı görüşteki hekim yöneticiler olmak gruplandırarak incelemiştir (Forbes vd., 2004; Mc Givern, vd., 2015; Cascon-Pereria vd., 2016).

İstekli Hekim Yöneticiler: bu grubu, klinik özellikleri sonucu oluşan öz güvenle kendilerini doğal liderler konumunda gören ve görev yapacağı yönetim pozisyonları için kendilerini geliştirecek yöneticilik eğitimlerini alan hekimler oluşturmaktadır (CasconPereria vd., 2016).

Bu hekim tipindeki kişiler, yöneticilik görevini meslek şeklinde ifa eden hekim yöneticilerden oluşmaktadır. Bu yöneticiler, görevlerini belirli bir süre ifa ettikten sonra makamla bütünleşerek diğer meslektaşlarının dahi sadece yönetim kademesinde çalışan bir yetkili olarak gördüğü kişiler haline gelmektedir (Hayran, 2016). Bu pozisyonda belirli bir süre çalışan hekim yöneticilerin, bu süreden sonra hekimlik kimliklerini ikinci plana atabildiği görülmektedirler. Forbes ve arkadaşları (2004) tarafından yapılan bir çalışmada, hekimlerin yönetici olmak için klinik rollerinden vazgeçtiği bulgusuna rastlanmıştır. Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda, hekimlerin yöneticiliği aşağıdaki amaçlarla tercih ettiği görülmektedir:

- Yöneticiliğin hekimlikten kaynaklanan yük ve sorumluluktan daha rahat olması
- Temelde liderlik karakterine daha fazla önem verilmesi
- Yöneticilik sayesinde öz gerçekleştirim ihtiyacının karşılanabilecek olması
- Yöneticiliğin ilgi çekici, kolay ve hekimlik mesleğinin sıkıntılarından kaçmanın yolu olarak görülmesi
- Yöneticiliğin statü kazanma fırsatı için basamak olarak görülmesi

İsteksiz Hekim Yöneticiler: Bu gurubu, genelde yöneticilik görevini ifa etmek istemeyen ancak çalıştıkları kurumun üst yönetimince yöneticilik pozisyonuna getirilen hekimler oluşturmaktadır. Bu yöneticiler, hekimlik ile birlikte yöneticilik yapmayı gerekli görmemekte, yok yere kendilerine sorumluluk yüklendiğini düşünmekte, donanımlı bir şekilde yetişmediklerinden yöneticiliği strese neden olan bir durum olarak görmekte ve zorunlu olarak katıldıkları yönetimle ilgili toplantılardan kaçmanın yollarını aramaktadırlar (Forbes vd., 2004). İsteksiz hekim yöneticiler kendi isteklerinden ziyade üst yönetim tarafından görevlendirmeyle yöneticilik görevini ifa etmekte ve kendilerini bu konuda istekli ve yetkin olarak görmemektedir. Bu tip hekimler yöneticilikle harcadıkları zamanı, kaybolan zaman olarak görmektedir. Hekimlerin ekserisinin bu kısımda yer alması gerekmektedir. Çünkü hekimlerin, tıp dünyasında lider olmaları dahi, istekli ya da isteksiz olarak yönetim pozisyonuna getirilmeleri halinde gerekli yöneticilik alt yapıları olmadığı için sorun yaşayabileceği kaçınılmaz olacaktır (Sebastian vd. 2014).

2.2. Sağlık Yönetiminde Hekimler

Hekimler, sağlık hizmetlerindeki tüm unsurların içerisinde vazgeçilmez olanıdır. Hekimlerin sağlık kurumlarının yönetim kademelerinde çalışma durumları eskiye dayanan bir durumdur. Hekimlerin, tıbbi bilgi birikimi ve geçmişten gelen kudretleri sonucu elde ettikleri saygınlık sonucunda sağlık hizmetlerinin organizasyonlarında en etkili elemanlar statüsünde olduğu aşikârdır. Bu statünün yansıması ile günümüzün sağlık kurumlarında yönetim kademelerinde görev almaktadırlar. Yöneticilik yapan hekimleri üç kategoride değerlendirmek mümkündür. Bu kategoriler: meslek olarak, konumlarından dolayı ve uzmanlık alanlarından dolayı yöneticilik yapanlardır (Sayım ve Aydın, 2007).

Yöneticiliği meslek olarak yapanlar, gereken eğitimleri alan ve kendilerini yöneticilik pozisyona hazırlamış hekimlerdir. Konumları gereği yapanlar, klinik veya servis şefi olan hekimleridir. Uzmanlık alanlarından dolayı yapanlar ise laboratuvarlar veya uzmanlığı gerektiren diğer birimlerde görev yapıp teknik elemanlar ile birlikte çalışan hekimlerdir (Kaya ve Kaya, 2019).

Başhekim ve başhekim yardımcısı ve özel sektörde mesul müdür ve yardımcısı pozisyonları ile hastanelerde; Sağlık Müdürlüklerinde; Sağlık Müdürü, Başkan ve Başkan yardımcısı ve Sağlık Bakanı da dâhil olmak üzere bakanlıktaki yönetim kademelerinde hekimler ile karşılaşmak mümkündür. Çalışmanın bu kısmında yönetici hekimlerin sayısını tespit etmek amacıyla ilgili kurumların (Sağlık Bakanlığı ve Üniversite Hastaneleri) internet sitelerinden **ve** Özel hastaneler Yönetmeliğinden yararlanarak gerekli bilgilere ulaşılmıştır.
Türkiye'deki hastane sayıları mülkiyete göre aşağıdaki çizelgede belirtilmiştir.

Çizelge 1. Mülkiyete Göre Hastane Sayıları

No	**Mülkiyet**	**Sayı**
1	Sağlık Bakanlığı	900
2	Üniversite	68
3	Özel sektör	566
4	Şehir hastanesi	20
	TOPLAM	**1554**

Kaynak: Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2020 Haber Bülteni

Yukarıdaki çizelgeden de görüleceği gibi ülkemizdeki hastanelerin 900'ü Sağlık Bakanlığına ait olup, 566 âdeti özel sektöre, 68 âdeti üniversitelere ait iken 20 âdeti ise kamu özel işbirliği modeli ile yapılan şehir hastanelerinden oluşmaktadır. Bu hastanelerin her birinde ise farklı kriterlere göre belirli sayılarda hekim yönetici bulunmaktadır.
Türkiye'deki hastanelerde yatak sayısına göre görevlendirilecek hekim yönetici sayıları aşağıdaki çizelgede belirtilmiştir.

Çizelge 2. Hastanelerde Görevlendirilen Hekim Yönetici Sayıları

No	**Mülkiyet**	**Sayı**	**Başhekim/Dekan/ Mesul Müdür Sayısı**	**Başhekim/ Mesul Müdür Yardımcısı Sayısı**	**TOPLAM**
1	Sağlık Bakanlığı	900	900	3600	4500
2	Üniversite	68	132	340	472
3	Özel sektör	566	566	1700	2266
4	Şehir hastanesi	20	80	400	480
TOPLAM		**1554**	**1678**	**6040**	**7718**

Kaynak: https://yhgm.saglik.gov.tr sitesindeki bilgilerden hareketle oluşturulmuştur.

Yukarıdaki çizelgeden de görüleceği gibi ülkemizdeki hastanelerinde Sağlık Bakanlığının yatak sayılarına göre hastanelerdeki sözleşmeli başhekim, başhekim yardımcısı cetveli standart cetveline göre yaklaşık 4500 yönetici hekim bulunmaktadır. Özel sektöre bağlı hastanelerde özel hastane yönetmeliğine göre yaklaşık 2266 mesul müdür ve mesul müdür yardımcısı yönetici hekim bulunmaktadır. Üniversiteler bünyesindeki hastanelerde yaklaşık 472 başhekim, başhekim yardımcısı yönetici hekim bulunmaktadır. Kamu özel işbirliği modeli ile yapılan

şehir hastanelerinde ise yaklaşık 472 başhekim, başhekim yardımcısı yönetici hekim görev almaktadır. Burada sadece hastaneler bünyesinde görev yapan yaklaşık 7718 adet hekim yönetici görev almaktadır. Bunun yanında sağlık müdürlükleri ve ilçe sağlık müdürlükleri ve bakanlık merkez teşkilatı bünyesinde de hekim yöneticiler görev almaktadır.
Türkiye'deki il ve ilçe sağlık müdürlükleri ile bakanlık merkez teşkilatı bünyesinde görevlendirilecek hekim yönetici sayıları aşağıdaki çizelgede yaklaşık olarak belirtilmiştir.

Çizelge 3. İl ve İlçe Sağlık Müdürlükleri ile Bakanlık Merkez Teşkilatında Görevlendirilen Hekim Yönetici Sayıları

No		**Başkan, Sağlık Müdürü (İl-İlçe), Genel Müdür ve Yardımcısı**	**Başkan Yardımcısı/Şube Müdürü**	**TOPLAM**
1	İstanbul-Ankara İzmir	92	131	223
2	Diğer Büyük Şehirler (27)	375	540	915
3	Geriye Kalan İller (51)	420	850	1270
4	İlçeler (973)	973	1024	1997
5	Bakanlık Merkez Teşkilatı	52	260	312
	TOPLAM			**4717**

Kaynak: https://yhgm.saglik.gov.tr sitesindeki bilgilerden hareketle oluşturulmuştur.

Sağlık bakanlığının nüfus bazlı illeri sınıflandırma kriterlerine göre İ1grubunda İstanbul,i2grubunda Ankara ve İzmir yer almaktadır. İ4 grubunda 2 il, i5 grubunda 8 il, i6 grubunda 18 il, i7 grubunda 12 il, i8 grubunda 24 il ve i9 grubunda 14 il bulunmaktadır. Buna göre illerdeki Sağlık Müdürlüğünde görevlendirilecek başkan ve başkan yardımcısı cetvelinden ve Sağlık Bakanlığının sitesinde Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğünün verilerinden hareketle bu yaklaşık sayılar elde edilmiştir. Elde edilen verilere bakıldığında Sağlık bakanlığı merkez teşkilatında yaklaşık 312, illerde ve ilçelerdeki sağlık müdürlüklerinde ise yaklaşık 4415 hekim yönetici görev yapmaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Hekimlik mesleğinin temel amacı sağlık hizmetinin sunulması ve tıp biliminin gereklerinin icra edilmesidir. Ancak hekimlere yönetici pozisyonlarına geldikleri zaman bu görevlerinin dışında idari görevler de verilmektedir. Tıp eğitimi süresince sadece tıbbi bilgi ve bunun uygulamaları ile donatılan hekimler, yönetici pozisyonuna geldiklerinde bazı yönetimsel sorunlar ile karşılaşabilmektedir. Hem sağlık ile ilgili hem de idari işleyişle ilgili işleri yürütmekle görevli olan yönetici hekimler, hem aldıkları tıp eğitiminden kaynaklı profesyonel kimliğine hem de ifa ettikleri görev dolayısıyla elde ettikleri iş kimliği veya iş rolüne sahip olmaktadır. Yönetim, finansman, insan kaynakları gibi konularda yeterli bilgiye sahip olmayan hekimlerin sağlık kuruluşlarını yönetmesi, yönetimsel sorunlara neden olabilmekte, bu durum ayrıca verimsizliğe ve sınırlı olan kaynakların yerli yerinde kullanılmamasına sebep olmaktadır (Sur, 2002). Sayım ve Aydın (2007), hekimlerin yönetici olmalarının SWOT analiziyle değerlendirildiği çalışmalarında aşağıdaki zayıf yönlere dikkat çekmişlerdir:

- Yönetim ve işletmecilik ile konularda donanım eksikliği
- Yönetim ve işletmeciliğin bazı hekimlerce zaman kaybı olarak düşünülmesi
- Kimi hekimlerin, hekim kimliklerini bırakarak yöneticilik yapmak istememesi
- Hekimlerin, kurallardan ve maliyet kontrolünden haz etmemeleri sebebiyle, yönetici olmaları halinde dahi bireysel karar verme yönelimine sahip olabilmesi.

Hekim açığının fazla olduğu ülkemizde başhekim ve başhekim yardımcılığı gibi yöneticilik pozisyonlarına hekimlerin getirilmesi var olan bu açığı daha da yükseltecektir. Yönetimde yer alan hekimlerin çoğu hekimliğin gerekleri doğrultusunda harcamaları gereken zaman ve enerjilerini yönetim ve yönetsel sorunları çözmeye ayırmakta ve zorunlu olarak hekimlik mesleğini ihmal etmektedir. Dolayısıyla yönetici hekimlerin, yöneticilik ile hekimlik rolleri arasında bocaladığı ve sonuç olarak rol çatışması yaşadığı görülmektedir. Ayrıca yönetici hekimler, hekimliğin; çeşitli zorlukları olmasına rağmen kutsal bir görev ve hayat tarzı olduğunu yöneticiliğin ise; hekimliğe nazaran hataya daha çok toleransı olduğunu, kendilerine fazladan bir yük gibi gelen, geçici bir görev olduğunu değerlendirmektedir (Kaya ve Kaya, 2021). Bu noktada hekimlerin yöneticilikte istihdam edilme lüksünün olup olmadığı da ayrı bir tartışma konusudur. Çalışmadaki verilerden (Ülkemizdeki hekim sayısı, OECD verilerine göre 100.000 nüfusa düşen hekim sayısı, Yönetici hekim sayısı) hareketle; hekimlerin sağlık kuruluşlarının hekimler tarafından yönetilmesi, yönetim ile ilgili sorunlara neden olmakla birlikte, sınırlı olan hekim kaynağının etkili ve verimli kullanılmamasına sebep olmaktadır. Bu çalışma sonucunda maddi açıdan oldukça yüksek maliyetler ve zor süreçler sonucu yetişen hekimlerin mesleklerinden uzaklaşacakları idari pozisyonlarda çalıştırılması yerine, en tepede yine hekimlerin olması, yardımcılık ve idari işler gibi daha alt pozisyonlara alana yatkın Sağlık Yönetimi eğitimi almış kişilerin getirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Braithwaite, J., An Empirically-Based Model For Clinician-Manager's Behavioural Routines, Journal of Health Organization and Management, 18, 2004.

Buche, M. W., Gender and IT professional work identity, In Encyclopedia of gender and information technology, IGI Global, 2006.

Cascon-Pereira, R., Chillas, S., Hallier, J., Role-meanings as a critical factor in understanding doctor manager's identity work and different role identities, Social Science & Medicine 170, 2016.

Forbes, T., Hallier, J., Kelly, L., Doctors as managers: investors and reluctants in a dual role, Health Services Management Research 17, 2004.

Hayran, O., Sağlık Hizmetlerinin Yönetimi: Hekimler mi, Profesyonel Yöneticiler mi?, http://saglikegitimcisi.blogspot.com/2016/05/hekimler-mi-profesyonel yöneticilermi. html, 2016, Erişim: 14.11. 2022.

Joffe, M., MacKenzie-Davey, K., The problem of identity in hybrid managers: who are medical directors?", International Journal of Leadership in Public Services, 8, 3, 2012.

Kaya, R.R. ve Kaya, E. Hekimlerin Yönetim Macerası: Melez İş Kimliği Ve Hekim Yöneticiler, SDÜ Sağlık Yönetimi Dergisi, 1, 2, 2019.

Kaya, R.R. ve Alkan, A. Türkiye'deki Kamu Hastanelerinde İdari Pozisyonda Görev Yapan Hekimlerin Profillerine Yönelik Bir Çalışma, CBU Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8, 2, 2021.

Kaya, R.R. ve Kaya, E. Yönetici Hekimlerin Melez İş Kimliği Deneyimleri, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 24, 2, 2021.

Kippist, L., Fitzgerald, A., Organisational Professional Conflict And Hybrid Clinician Managers, Journal of Health Organization and Management, 23, 6, 2009.

Kippist, L. and Fitzgerald, A., *The Paradoxical Role of the Hybrid Clinician Manager*, 7th Biennial International Conference in Organisational Behaviour in Health Care (OBHC), Mind the Gap: policy and practice in the reform of healthcare, Birmingham, 2010.

Mcgıvern, G., Currıe, G., Ferlıe, E., Fıtzgerald, L., Warıng, J., Hybrıd Manager–Professıonals' Identıty Work: The Maıntenance And Hybrıdızatıon Of Medıcal Professıonalısm In Managerıal Contexts , Public Administration, 93, 2, 2015.

Saayman, T., Crafford, A., Negotiating work identity, SA Journal of Industrial Psychology/SA Tydskrif vir Bedryfsielkunde, 37(1), 2011.

Sağlık Bakanlığı Taşra Teşkilatı İdari ve Hizmet Birimleri Kadro Standartları Yönetmeliği-https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=15741&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5 (Erişim tarihi: 21.11.2022)

Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2020 Haber Bülteni, https://www.saglik.gov.tr Erişim tarihi 21.11.2022

Sayım, F., Aydın, N., Sağlık Kurumlarının Yöneticilerinin Doktor Olmasının FaydaMaliyet, Maliyet-Etkinlik Ve Swot Analizi,

http://www.akademikarge.net/index.php/faaliyetler/pubindex/item/252-saglik-kurumlarinin-yoneticilerinin doktorolmasinin-fayda-maliyet-maliyet-etkinlik-ve-swot-analizi, (2007). (Erişim tarihi: 16.11.2022).

Sebastian, A., Fulop, L., Dadich, A., Health LEADS Australia and implications for medical leadership, Leadership in Health Services, 27, 4, 2014.

Spehar, I., Frich, J. C., Kjekshus, L. E., Clinicians in management: a qualitative study of managers' use of influence strategies in hospitals, BMC Health Services Research, 14, 251, 2014.

Sur, H., “Dünya’da ve Türkiye’de Sağlık Yöneticiliği, (2002), http://www.merih.net/m1/whaysur16.htm, Erişim: 10.11.2022.

Sveningsson, S., Alvesson, M., Managing managerial identities: Organizational fragmentation, discourse and identity struggle. Human Relations, 56,10, 2003.

Yılmaz, Y., *Siyasal Sistem ve Medya Kuramları Bağlamında Türkiye’de Gazeteciliğin Meslekî Kimlik Sorunu ve Bir Alan Araştırması*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.

https://yhgm.saglik.gov.tr/Eklenti/41597/0/ek-v-sozlesmeli-hastane-muduru-mudur yardimcisi- ve-bashekim-yardimcilari-standartlari-cetvelipdf. (Erişim tarihi 21.11.2022)

https://yhgm.saglik.gov.tr/Eklenti/33473/0/ek-i-baskan-ve-baskan-yardimcilarinin-illere-ve-hizmet-alanlarina-gore-dagilimipdf. (Erişim tarihi 21.11.2022)

https://yhgm.saglik.gov.tr/Eklenti/33475/0/ek-iii-birim-dagilim-cetvelipdf.pdf (Erişim tarihi: 21.11.2022)

İSLAM HUKUKUNDA MURABAHA

Sevgi IŞIK EROL

Doç. Dr. Batman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
sevgi.isik@windowslive.com, ORCID.org/0000-001-9925-1704

ÖZET

Çağdaş ekonomik gerçeklik, çeşitli finansal ihtiyaçları artırmaya devam ediyor. Bu ihtiyaçları karşılamak için finansal işlemler konusunda uzmanlaşmış İslam hukukçuları, İslam hukukuna uygun olarak kişi ve şirketlerin ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayan yeni finansal ürünler ve çözümler geliştirmektedir. Esasen banka ile müşteri arasındaki sözleşmeye dayalı bir satış olan murabaha, bu kapsamda geliştirilen en yaygın İslami bankacılık yöntemlerinden biridir. Maliyet artı kâr olarak da nitelendirilen murabaha, satıcı ve alıcının bir varlığın maliyet ve kâr marjı üzerinde anlaşmaya vardığı İslami bir finansman tekniği olarak ifade ediliyor. İslam hukukçuları, murabaha tekniğinin faiz yerine kâr payına dayalı olmasını akdin kurulma şekline bağlamaktadırlar. Zira varlık, mal veya emtianın satış anında hazır olması ve satıcının bunları fiziki olarak elinde bulundurması gerekir. Diğer bir deyişle, bir murabaha sözleşmesinde, bir İslami banka satış için bir varlık satın alır ve daha sonra bu varlığı belirli bir kâr karşılığında müşteriye satar. Böyle bir işlem, İslam hukukuna uygun olduğu için helal veya geçerli bir teknik olarak kabul edilir. Murabaha tekniğinin avantajlarından biri de müşterilerin finansal kapasitelerine göre istedikleri zaman ve taksitli olarak mal satın alabilmeleridir. Faiz konusunda hassas olan Müslüman toplumların İslami bankacılık tekniklerinden biri olan murabaha ile reel ekonomiye yönlendirilmesi İslami finans piyasalarının gelişimi açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmada konunun öneminden dolayı en yaygın İslami bankacılık yöntemlerinden biri olan murabaha İslam hukuku kapsamında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İslami Bankacılık, Murabaha.

MURABAHA IN ISLAMIC LAW

ABSTRACT

Contemporary economic reality continues to rabse various financial needs. Islamic jurists specializing in financial transactions to meet these needs, it develops new financial products and solutions that best meet the needs of individuals and companies in accordance with Islamic law. Murabaha, which is essentially a sale based on a contract between the bank and the customer, is one of the most common Islamic banking methods developed in this context. Murabaha, which is also described as cost plus profit, is expressed as an Islamic financing technique in which the seller and the buyer agree on the cost and profit margin of an asset. Islamic jurists attribute the fact that the murabaha technique is based on profit share instead of interest, to the way the contract was established. Because the asset, good or commodity must be ready at the time of sale and the seller must physically hold them. In other words, in a murabaha contract, an Islamic bank buys an asset for sale and then sells this asset to the

customer for a certain profit. Such a transaction is considered a halal or valid technique as it is appropriate under Islamic law. One of the advantages of the Murabaha technique is that the customers can purchase the goods at any time and in installments depending on their financial capacity. It is very important for the development of Islamic financial markets to direct Muslim societies, who are sensitive about interest, to the real economy with one of the Islamic banking techniques, murabaha. In this study, due to the importance of the subject, murabaha, one of the most common Islamic banking methods, is discussed within the scope of Islamic law.

Keywords: Islamic Law, Islamic Banking, Murabahah.

GİRİŞ

Konvansiyonel borca dayalı ürünler genellikle yatırımcının faiz alarak kâr elde etmesi esasına göre çalışır. İslam finansı ve ekonomisinde bu uygulamaya izin verilmez. Bu nedenle, bir yatırımcı özsermaye dışı bir yatırım yapmak isterse farklı formlar gereklidir. İslami finans ürünlerinde riske yaklaşım geleneksel ürünlerden oldukça farklıdır. Dolayısıyla bir İslami finans ürünü, geleneksel bir finans ürününe benzer bir amaca sahip olsa da çok farklı bir risk/ödül profiline sahip olması muhtemeldir. Bu risk/ödül profili bazı yatırımcılar için dini bir motivasyona sahip olmasa da zaman zaman bu yatırımcılar tarafından da tercih edilebilmektedir (Ord-Smith, 2015: 3). Bu kapsamda İslami hukuk kurallarına göre gelişen İslam finans ve ekonomi "*İslami bankacılık, İslami sermaye piyasası, İslami sigortacılık*" olmak üzere üç sektörden oluşmaktadır (Harrison, 2018: 2).

İslami finans ve ekonomi, küresel ekonomi dinamikleri arasında son dönemde yoğun bir şekilde tartışılan ekonomik olgulardan biridir. Daha önce bu iki konu, çoğunluğu İslam ülkeleri olan Orta Doğu bölgesi de dahil olmak üzere yalnızca İslam dünyasına sıkı sıkıya bağlıydı. Günümüzde İslam finansı ve ekonomisi, çoğunluğu Müslüman olmayan ülkeler tarafından da incelenmeye ve hatta uygulanmaya başlamıştır. İslam finansı ve ekonomisinin uygulanması, finansal ürünler ve İslami temelli bankacılık sunarak geleneksel piyasaların açılması ile karakterize edilir. Bunun en somut örneği 2004 yılında Batılı ülkeler arasında ilk İslam hukukuna dayalı bankayı kuran İngiltere kurmuştur. Dolayısıyla İngiltere, *İngiltere İslam Bankası'nı (Islamic Bank of Britain (İBB))* kurarak bu sistemi uygulayan ilk gayrimüslim ülke olmuştur. İngiltere Müslüman bir ülke değildir. Buna rağmen literatürde İngiltere, İslam finansı ve ekonomisi açısından en gelişmiş ülke olarak listelenmektedir (Meirison, 2017*:* 197).

İslami bankacılıkta "*faiz, belirsizlik, aşırı risk ve spekülasyon*" yasaktır. İslami bankacılıkta finansman mutlaka bir mal veya hizmet karşılığında sağlanır. Tüm bu hususlar reel ticaretin finansmanı, topluma değer katan işlemlerin desteklenmesi ve faizsiz olmayı ilke edinmiş kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması açısından büyük önem taşımaktadır (Albaraka, 2022). Ekonomide sayılan tüm bu olumlu etkiler, İslami bankaların faaliyetlerini yürütürken kullandıkları bazı tekniklerle gerçekleşmektedir. Bu bağlamda İslami bankalar tarafından en yaygın olarak kullanılan tekniklerden biri de murabaha tekniğidir.

1. KAVRAMSAL OLARAK MURABAHA

Faiz yasağı nedeniyle Müslümanlar, muşaraka ve mudaraba gibi kâra dayalı modellerle bir bankacılık sistemi getirmeye çalışmışlardır. Bu modellerin İslami bankacılık sisteminin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamakta ve işleyişini sağlamakta yetersiz kaldığı anlaşılınca İslami bankacılık sektörü çeşitli değişiklikler yaparak sistemi işler hale getirmeye ve İslam hukukuna uygun olarak murabaha uygulamaya karar vermiştir. Bu sayede faizli işlemlere alternatif olarak uygulamaya konulan murabaha, İslami bankacılık sisteminin faaliyetlerinin merkezi haline gelmiştir (Cebeci, 2010: 48).

Kavramsal açıdan murabaha, "*bir malın peşin veya vadeli olarak, alıcıya alış fiyatı ve maliyeti belirtilerek, belli bir kâr ilave edilerek satılmasıdır*". İslami bankacılıkta uygulandığı şekliyle murabaha, "*müşterinin siparişi ve satın alma taahhüdü ile bir emtianın İslami banka tarafından ilk satıcıdan genellikle nakit olarak satın alınması, satın alma fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr ekleyerek nihai müşteriye vadeli olarak satılmasından oluşan bir dizi işlemdir*". Güncel literatürde bu işlem dizisine "*murabaha*", "*finansal murabaha*", "*bankacılık murabahası*", "*çağdaş murabaha*" veya " *satınalma siparişi verene murabahalı satış*" gibi isimler verilmektedir (TKBB, 06.05.2021: 4).

En genel ifadeyle murabaha, bir kişinin satın aldığı bir malın, satın alma fiyatına kararlaştırılan orandan belli bir kâr koyarak satmasıdır. Kararlaştırılan kâr oranı, malın maliyetinin belirli bir yüzdesi olabileceği gibi, sabit bir miktar da olabilir. Murabaha sözleşmesi, taraflar arasında daha önce herhangi bir vaat/taahhüt işlemi yapılmadan yapılırsa, buna normal/klasik murabaha denir. Buna karşılık İslami bankacılık yoluyla mal satın almak isteyen müşteriler ile taraflar arasında vaat işlemi yapılarak murabaha sözleşmesi akdedilirse bu tür murabahaya finansal/çağdaş/modern murabaha denir (AOIFI, 2015: 220). Klasik murabahadan daha karmaşık olan çağdaş murabahanın temelde üç aşaması vardır.

- **Vaat Aşaması:** Modern murabahanın ilk aşamasında, müşterinin ve bankanın bir mal veya hizmeti alıp satma taahhüdü vardır.
- **Birinci Akit:** Modern murabahanın ikinci aşamasında, İslami banka söz konusu mal veya hizmetleri üçüncü bir kişiden satın alması vardır.
- **İkinci Akit:** Modern murabahanın son aşamasında, İslami banka kâr ekleyerek müşteriye mal veya hizmeti vadeli olarak satması vardır (Cüre, 2017: 19).

2. MURABAHANIN HUKUKİ MAHİYETİ

Satın alma maliyetinin ve fiyat artışının alıcıya açıklandığı bir varlığın alım satımını ifade eden murabaha, doğası gereği bağlayıcı olan bir satma ve satın alma sözleşmesidir. Böylece sözleşme, akit taraflardan herhangi biri tarafından tek taraflı olarak feshedilmeyecektir. Murabaha akdinin kendine has tabiatı, bedelin ve kâr marjının açıklanmasında güven unsuruna dayanan satış akdidir. Bir satış sözleşmesinin ortak doğası, varlığın mülkiyetinin satıcıdan alıcıya geçmesidir (Bank Negera Malaysia, 2013: 9). Bu tanımdan yola çıkarak murabaha ile ilgili genel hükümleri aşağıdaki sıralamak mümkündür.

- Satış sözleşmesinin oluşumu ve geçerliliği için aranan genel şartların murabaha işlem setinde yer alan her iki satış sözleşmesinde de sağlanması gerekmektedir.
- Emtianın alış fiyatı veya maliyeti ve bunlara eklenen kâr İslami banka tarafından nihai müşteriye bildirilmelidir.
- Emtianın alış fiyatının veya maliyetinin objektif olarak belirlenebilmesi için ilk sözleşmedeki emtianın satış fiyatının, misli emtialardan (para veya standart emtia) olması gerekmektedir (TKBB, 06.05.2021: 4).

Murabaha, İslam bankasının müşterinin talebi üzerine varlığı üçüncü taraf bir tedarikçiden/satıcıdan satın alıp müşteriye peşin veya taksitli olarak yeniden sattığı bir sözleşmedir. Temel olarak bir murabaha sözleşmesinin (AIMS, 2022) tarafları ile ilgili getirilen bazı hükümler bulunmaktadır. Bu hükümleri genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Bir murabaha sözleşmesinde akit tarafları (bir satıcı ve bir alıcı) olmalıdır.
- Akit taraflar, murabaha sözleşmesi akdetmek için yasal ehliyete sahip olmalıdır.
- Bir murabaha sözleşmesinde akit tarafları gerçek kişi veya tüzel kişi olabilir.
- Murabaha sözleşmesinin bir tarafı, sözleşmeyi bir vekil aracılığıyla akdedebilir.
- Murabaha sözleşmesi, akit taraflar arasında bir teklif ve kabul ile akdedilir.
- Teklif ve kabul, uygun belgelerle veya İslam hukukuna aykırı olmayan geleneksel iş uygulamaları tarafından kabul edilen diğer yöntemlerle ifade edilebilir.
- Karşılıklı olarak kararlaştırılan ve İslam hukukuna aykırı olmayan herhangi bir şart veya koşul, akit tarafları bağlayıcı olacaktır (Bank Negera Malaysia, 2013: 10).

Murabahada ilk satıcı ile İslami banka arasındaki ve ardından İslami banka ile nihai müşteri arasındaki satış sözleşmeleri birbirinden ayrı ve bağımsız olmalıdır. Murabaha işlemi sırasında ilk satıcı ile nihai müşteri arasında aynı emtia üzerinde önceden yapılmış satış sözleşmeleri olmamalıdır. Böyle bir sözleşme olması durumunda İslami banka ile murabaha işlemi yapılamaz. Bu işlemin yapılabilmesi için mevcut satış sözleşmesinin yapıldığı şekil ve usul ile karşılıklı olarak feshedilmesi ve bu hususun belgelenmesi gerekir. İlk satıcı ile nihai müşterinin alım satıma ilişkin bir takım ön görüşmeler yapması ve tekliflerini netleştirmesi, kesin olarak bir satış sözleşmesi teşkil eden bir teklif ve kabul olmadıkça, sözleşme olarak değerlendirilemez. Murabaha işleminde ilk satıcı ile nihai müşteri aynı gerçek veya tüzel kişi olmamalıdır. Aynı hâkim ortaklara sahip tüzel kişilerin bulunması halinde, İslami bankasının bu konuyu araştırması ve işlemde muvazaa olmadığını tespit etmesi gerekir. İlk satıcı ile nihai müşteri arasında evlilik, akrabalık, hısım, ortaklık gibi yakın ilişki bulunması halinde bu satışta muvazaa bulunmadığının İslami banka tarafından araştırılması ve tespit edilmesi gerekir (TKBB, 06.05.2021: 4-5).

3. KLASİK VE MODERN MURABAHANIN MUKAYESESİ

Murabahanın klasik tanımı ile modern tanımının birbiriyle örtüşüp örtüşmediği tartışma konusudur. Uygulamada zamanla, murabaha klasik bir murabahadan bileşik, modern veya bankacı bir murabahaya geçmiştir. Bu nedenle murabaha, uygulama mekanizmasındaki değişikliğin murabahayı birçok yasaklanmış yapıya sahip modern bir murabaha haline

getirdiğini iddia eden bazı çağdaş akademisyenler ve eleştirmenler tarafından eleştirilmiştir (Haron vd., 2015: 855). Zira ticari hayatın getirdiği zorluklar ve yasal düzenlemelerin getirdiği kısıtlamalar nedeniyle murabaha finansmanı İslami bankalar tarafından farklı uygulanmaktadır. Murabaha uygulamasının farklı uygulanmasının diğer sebepleri arasında, müşterinin talep ettiği malları satın almaktan cayma imkânı, malın mülkiyetinin bankaya geçip tekrar müşteriye satılması durumunda ortaya çıkacak ek alım ve satım maliyetleri ve vergiler, İslami bankalar her müşterinin satın alma talebini yerine getirdiğinde doğacak iş yükü ve insan kaynağı ihtiyaçları gibi sebepler gösterilebilir (Güçlü vd., 2021: 214). Belirtilen sebeplerden dolayı uygulamada, klasik murabahadan modern yani bankacı murabahaya geçilmiştir. Bu bağlamda klasik ve modern murabaha arasındaki bazı uygulama farklılıklardan bahsetmek faydalı olacaktır.

- Klasik murabahanın alıcı ve satıcı olmak üzere iki tarafı bulunurken, modern murabahanın mal talep eden müşteri, malları satış için alan banka ve mal satıcısından oluşan üç tarafı vardır.
- Klasik murabahada mallar satıcıda mevcut ve hazır iken, modern murabahada mallar mevcut ve hazır değildir.
- Klasik murabahada teklifin sahibi genellikle satıcı iken, modern murabahada alıcıdır.
- Klasik murabahada satıcının kendisi için aldığı veya makul bir fiyata satmak için aldığı bir mal vardır ve bu malın üzerinden belirli bir süre geçmiştir. Ancak modern murabahada İslami banka malları kendisi için değil, müşterinin talebi üzerine ve müşteriye satmak için satın alır (Cebeci, 2010: 36).
- Klasik murabahada işlemin ilk aşamasında nihai bir alıcı bulunmazken, modern murabahada vardır (Kapıcı, 2018: 53).
- Klasik murabahada vaat yoktur, modern murabaha ise vaat üzerine kuruludur.
- Klasik murabaha tek bir sözleşmeden oluşurken, modern murabaha vaat ve sözleşme olmak üzere iki aşamadan oluşur.
- Klasik murabahada fiyat bellidir. Modern murabahada ise İslami banka tarafından mal alınmadan ve malın maliyeti tam olarak belirlenmeden önce vaadleşme bağlayıcı olarak kabul edilebilir.
- Klasik murabahada malın bedeline/fiyatına nelerin dahil olduğu tartışmalı olmakla birlikte, modern murabahada İslami bankalar her türlü gideri maliyete eklerler.
- Klasik murabahada satıcı doğrudan mallarla ve onların nitelikleriyle ilgilenir ve mallar hakkında bilgi sahibi olurken, modern murabahada aynı durum İslami banka için geçerli değildir (Cebeci, 2010: 36-37).
- Klasik murabahada klasik anlamda mal sahibi bir tüccar iken, modern murabahada durum böyle değildir (Şahan, 2015: 29).
- Klasik murabahada her türlü mal murabahaya konu olabilir. Modern murabahada ise mal, risk, bakım giderleri gibi hususlar bir seçime tabidir.
- Klasik murabahada da mal ile ilgili olarak satıcı tarafından yapılan boyama, tamirat, dikim gibi maliyetler bedele eklenir. Modern murabahada ise İslami banka malları alıp satar ve mallarda herhangi bir değişiklik yapmaz (Cebeci, 2010: 37).

- Klasik murabahada hayvan, ağaç gibi mallarda artış ve çoğalma olabilir. Ancak modern murabahada İslami banka böyle bir sorumluluk almak istemediği için sadece değişken olmayan mallar üzerine murabaha yapmaktadır (Şahan, 2015: 29).
- Klasik murabahada malın elde tutulması sırasında malın zarar görmesi veya malın piyasa fiyatının değişmesi gibi bir risk söz konusudur. Ancak modern murabahada alınan önlemler sonucunda risk büyük ölçüde azaltılmıştır.
- Klasik murabaha nakit veya vadeli olabilirken, modern murabaha genellikle vadeli ve taksitlidir (Cebeci, 2010: 38).
- Klasik murabahada satıcının müşteriye yanlış bilgi verme olasılığı yüksekken, modern murabahada müşteri malın kalitesini ve fiyatını önceden bildiği için yanlış bilgi verme ihtimali yoktur (Kapıcı, 2018: 53).

Uygulamada sistem, müşterinin ilgilendiği malı, İslami bankanın verdiği vekâletname doğrultusunda satın alması ve banka tarafından mal bedelinin satıcıya ödenmesi ve malın teslim alınmasından sonra müşterinin, malın bedelini İslami bankanın kârını da dahil edecek şekilde vadeli olarak İslami bankaya ödemesiyle işlemektedir. Ancak murabahanın uygulamadaki bu süreci birçok araştırmacı tarafından eleştirilmiştir. Özellikle sözleşme konusu malın mülkiyetinin İslami bankaya tam olarak geçmemiş olması ve işlemin yapılabilmesi için müşterinin satın almayı vaat etmek zorunda olması gibi sebepler tartışmanın odak noktasını oluşturmaktadır (Güçlü vd., 2021: 214). Diğer grup ise murabaha işlemini İslam hukukuna uygun ve İslami bankalara kolaylık sağlayan başarılı bir ürün olarak kabul etmektedirler. Ayrıca İslami bankaların modern murabahada uyguladıkları bağlayıcı vaadin İslam hukukuna uygun olduğunu ve meşru kılavuz çerçevesinde olduğu için itiraz edilemeyeceğini değerlendirmektedirler (Haron vd., 2015: 855).

4. İSLAMİ BANKALARIN MURABAYI TERCİH ETME NEDENLERİ

Son yıllarda murabaha, İslami bankacılık işlemlerinin büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Murabaha gerçekleşen tüm ekonomik krizlere rağmen İslam ülkelerinde rağbet görmeye devam ettirmektedir (Taner, 2011: 40). Murabahanın İslami bankalar tarafından tercih edilme sebeplerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

- İslami bankalar, murabaha yöntemini kullanarak konvansiyonel bankaların faizden elde ettikleri kâra yakın bir kâr elde edebilmektedir.
- Murabaha, İslami banka için gerekli günlük likiditeyi sağlarken, yatırım projeleri genellikle hızlı bir şekilde karşılığını vermemektedir.
- Murabaha, İslami bankaların, bireylerin ve kamu sektörünün genellikle başka yollarla finanse edilemeyecek şeyleri finanse etmelerini sağlar.
- Murabahada normalde yatırım projeleriyle ilişkilendirilen kısıtlamaların ve yasal zorlukların olmaması.
- Murabaha sözleşmelerinin uygulanması, yatırım projeleri için gerekli olduğu kadar deneyim ve çalışma gerektirmez. Bu durum nispeten yeni kurulan İslami bankalar için özellikle önemlidir (Ali Al-Jarhi, 2022: 142).

- Murabahanın yapısı ve bankanın aldığı önlemlerin katkısı nedeniyle mevcut işlemler içinde taraflar açısından daha az risk taşıması önemli bir unsurdur (Cebeci, 2010: 50). Zira murabaha finansmanı, yatırım projelerinden daha az risk içermesi birçok İslam ülkesinin istikrarsız ekonomik koşulları ışığında özellikle önemli bir niteliktir.
- Murabaha sözleşmeleri, özellikle İslami bankaların ağırlıklı olarak faaliyet gösterdiği İslam ülkelerinin ithalatçı ülkeler arasında yer alması ve murabaha sözleşmesinin İslami bankacılığı deneyimlemelerini sağlayan en iyi finansman aracı olması nedeniyle, farklı uzmanlıklara sahip çok sayıda müşteriyi çekebilecek kapasitededir (Ali Al-Jarhi, 2022: 142).
- Murabaha, araştırma ve işletme maliyetleri açısından diğer işlem türlerine göre daha düşük işlem maliyetine sahiptir (Cebeci, 2010: 50). Nitekim murabaha satışları, tedarikçiler ile murabaha müşterileri arasındaki aracıları ortadan kaldırmaya yardımcı olur. Bu durum malların ithalatçıları veya son kullanıcıları için maliyetleri azaltır. Zira bir malı, her biri fiyata kâr marjı ekleyen çok sayıda tüccardan almakla, onu doğrudan tedarikçiden alan bir aracıdan (bankadan) almak arasında fark vardır (Ali Al-Jarhi, 2022: 142).

SONUÇ

Murabaha, satılacak malın maliyetinin yanı sıra satıştan elde edilecek karın her iki tarafça da bilindiği bir satış şeklidir. Murabaha, İslami bankalar tarafından en yaygın kullanılan finansman tekniklerinden biridir. İslami banka, müşterilerinin ihtiyaçlarını karşılamak için konut finansmanı, taşıt finansmanı, ticaret finansmanı, proje finansmanı ve emlak finansmanı gibi murabaha konseptine dayalı bir dizi ürün sunmaktadır. Bu kapsamda iki tür murabaha vardır. Birincisi, taraflar arasında doğrudan alım satım işlemine dayanan klasik murabahadır. Ancak klasik murabaha İslami bankalarda pek yaygın değildir. Klasik murabahada İslami banka, müşteriden önceden bir söz veya taahhüt istenmeden bir meta satın alır; sonrasında maliyet artı kar esasına dayalı olarak müşterisine satar.

İkincisi ise modern murabaha düzenlemesi potansiyel müşteriden önceki vaat veya satın alma taahhüdüne dayanmaktadır. Uygulamada, modern murabaha, bir İslami banka tarafından, müşterinin talimatıyla ve satın alma vaadiyle, ilk satıcıdan genellikle nakit olarak bir malın satın alınması ve daha sonra üzerine belli bir kâr eklenerek, vadeli olarak nihai müşteriye satılmasıdır. Esasen klasik bir akitten yenilenerek oluşturulan modern murabaha akdi, benzer akitler arasında en çok uygulanan ve en çok kullanılan akit modeli olmasının yanı sıra İslam hukuku ve iktisadı açısından en çok tartışılan akit modelidir.

Sonuç olarak, murabaha uygulaması ülkeler arasında farklılık gösterse de bu, murabahanın İslami bankacılık sisteminde önemli bir yere sahip olduğu gerçeğini değiştirmez. Özellikle İslami bankacılık klasik murabaha ilkeleri ile modern bankacılık murabaha uygulamaları arasındaki uyumsuzluk ve İslami bankacılığın gelişim sürecindeki değişim göstermesi farklı murabaha uygulamalarının temel sebepleridir. Aslında İslami bankacılık sisteminin ekonomik hayattaki varlığı çok yenidir. Bu alanda yetişmiş insan gücü ve akademik yetersizlikleri, literatür eksikliği ve toplumsal farkındalığın yetersiz olması gibi nedenler İslami bankacılığın

konvansiyonel bankaların gerisinde kalmasına neden olmaktadır. Faaliyetlerinin önemli bir bölümünü murabahaya dayalı olarak yürüten İslami bankalar, sayıları az da olsa finansal piyasalarda hızla büyümeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

AIMS. (2022). What is Murabaha?. Erişim Adresi: https://aims.education/study-online/murabahah/

AOIFI. (2015). *Faizsiz Finans Standartları*. İstanbul: TKBB Yayınları Yayın No: 10.

Ali Al-Jarhi, M., Abozaid, A. ve Oweida, A. (2022). *Handbook of Islamic Finance*. Ankara: ASBÜ Yayınları 4.

Albaraka. (2022). Islamic Banking. Erişim Adresi: https://www.albaraka.com.tr/en/about-us/islamic-banking

Bank Negera Malaysia. (23 Aralık 2013). Murabahah. Erişim Adresi: https://www.bnm.gov.my/documents/20124/938039/20131223_S_O_0001.pdf/756c9ea2-9184-67d5-a227-a2fa00bef7c9?t=1592216491941

Cebeci, İ. (2010). Modern İslam Literatüründe Murabaha Tartışmaları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.

Cüre, E. (2017). *İslami Bankacılıkta Uygulanan Bireysel Murabaha İşlemleri: Türkiye Örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi SBE.

Güçlü, F., Kayadibi, S. ve Şekkeli, F. E. (27-28 Ekim 2021,). AAOIFI Faizsiz Finans Standartlarında Murabaha ve Türk Katılım Bankacılığı Sisteminde Uygulanışı. *Uluslararası İslam Ekonomisi Kongresi, Covid-19 Sonrası İslam Ekonomisi: Fırsatlar Güçlükler ve Çözüm Önerileri*, Karabük.

Haron, M. S., Ramli, R., Injas, M. M. Y. ve Injas, R. A. (2015). Reputation Risk and Its Impact on the Islamic Banks: Case of the Murabaha. *International Journal of Economics and Financial Issues*, *5*(4), 854-859.

Harrison, M. (2018). Islamic Finance & THE UK. Erişim Adresi: https://www.lancaster.ac.uk/media/lancaster-university/contentassets/documents/lums/golcer/IslamicFinanceUKReport_VP.pdf

Kapıcı, N. (2018). Evaluation of the Issue of Delivery of Property in Participation Banks' Murabaha Transactions from Islamic Law Perspective. International Journal of Islamic Economics and Finance Studies, *4*(2), 43-61.

Meirison. (2017). The Development of Islamic Economics in Various Parts of the World. *JEBI 2*(2), 197-206.

Ord-Smith, R. (2015). Islamic Finance in the UK. Erişim Adresi: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/503491/2015047_Is_Fin_A5_AW_ENG_WEB.pdf

Şahan, A. (2015). *Katılım Bankacılığının Gelişimi Türkiye'deki Durumu ve Kullanılan Yöntemler (Murabaha)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi SBE.

TKBB. (06.05.2021). Murabahah Standard. TKBB Participation Finance Standards Standard No: 3. Erişim Adresi: https://tkbbdanismakurulu.org.tr/en/uploads/standards/3ec3c37c40436e88a5cf834d8adf3a74.pdf

Taner, S. (20211). An Analysis of 'Murābaḥa to Purchase Orderer' with Particular Reference to Turkey and its Adaptation to AAOIFI Standards. https://tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Tez-2011-The-University-of-Manchester.pdf

İSLAM HUKUKUNDA SOSYAL GÜVENLİK:
TEKAFÜL SİGORTACILIĞI PERSPEKTİFİNDEN

Sevgi IŞIK EROL

Doç. Dr. Batman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü
sevgi.isik@windowslive.com, ORCID.org/0000-001-9925-1704

ÖZET

Sosyal güvenlik, insanların refahını olumsuz yönde etkileyen olayların önlenmesi, yönetilmesi ve üstesinden gelinmesini ifade eden çok geniş bir kavramdır. Bu bağlamda sosyal güvenlik iki anlamda ele alınabilir. Dar anlamda sosyal güvenlik, sosyal güvenliğin aktif ve önemli bir bileşeni olan sosyal sigortanın sağladığı güvenceyi ifade etmektedir. Geniş anlamda sosyal güvenlik, bireyin muhtaç duruma düşmesine neden olan tüm sosyal risklere karşı koruma sağlayarak, sosyal sigortanın sağladığı sosyal güvenlik garantisinden daha geniş bir kapsama alanı sağlamaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin huzur ve refahını bozan sosyal risklerin, gelir azaltıcı ve gider artırıcı veya gelir kesintilerinin, kendileri ve bakmakla yükümlü oldukları kişiler üzerindeki etkilerini azaltan sosyal güvenlik sistemi; bireylerin başkalarına bağımlı olmadan insan onuruna yakışır bir yaşam sürmelerini sağlayan bir sistemdir. Diğer politikalarla birlikte sosyal güvenlik, sosyal sermayesini korumasını sağlayarak verimliliğin ve istihdam edilebilirliğin artmasına, ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunur. Herkes için insana yakışır yaşam koşulları sağlayan sosyal güvenlik, toplumda sosyal barışı ve sosyal adaleti sağlayarak toplumsal uyumu güçlendirir. Aslında tarihin ilk yıllarından itibaren insanlar kendilerini ve bakmakla yükümlü oldukları yakınlarını sosyal risklere karşı geleneksel sosyal güvenlik yöntemleri ile korumaya çalışmışlardır. Ancak modern sosyal güvenlik sistemine Sanayi Devrimi'nden sonra geçilebilmiştir. Zira Sanayi Devrimi'nin sosyal güvenceden yoksun bir çalışma hayatına yol açması toplumsal huzursuzluklara ve beraberinde sorunların artmasına neden olmuştur. Bu durum, günümüz modern sosyal güvenlik sisteminin önemli bir bileşenini oluşturan ilk sosyal sigorta uygulamalarının hayata geçirilmesine yol açmıştır. Sosyal güvenlik sistemi, sosyal sigorta temelinde kurulmuş ve gelişmiş olmasına rağmen; zamanla sosyal sigortacılığın bıraktığı boşluk özel sigortalarla doldurulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle sigortalar kurumsal olarak sosyal sigortalar ve özel sigortalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu anlamda özel sigortacılık kapsamında yer alan tekafül sigortası, İslami sosyal güvenlik sisteminde önemi her geçen gün artan bir sigorta türüdür. Teorik çerçevede ele alınan bu çalışmada, konunun öneminden dolayı İslam hukukunda sosyal güvenlik sistemi tekafül sigortacılığı perspektifinden ele alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslami Hukuku, Sosyal Güvenlik, Tekafül.

SOCIAL SECURITY IN ISLAMIC LAW:

FROM THE PERSPECTIVE OF TAKAFUL INSURANCE

ABSTRACT

Social security is a very broad concept that refers to the prevention, management and overcoming of events that adversely affect people's well-being. In this context, social security can be considered in two senses. In a narrow sense, social security refers to the guarantee provided by social insurance, which is an active and important component of social security. In a broad sense, social security provides a broader coverage than the social security guarantee provided by social insurance, by providing protection against all social risks that cause the individual to fall into a needy situation. The social security system, which reduces the effects of income-decreasing and expense-increasing or income cut-offs on themselves and their dependents, of the social risks that disrupt the peace and welfare of the individuals who make up the society; it is a system that enables individuals to lead a life worthy of human dignity without being dependent on others. In conjunction with other policies, social security contributes to increasing productivity and employability, economic growth and development by ensuring that it protects its social capital. Social security, which provides decent living conditions for everyone, strengthens social harmony by providing social peace and social justice in society. In fact, since the first years of history, people have tried to protect themselves and their dependents against social risks with traditional social security methods. However, the modern social security system was able to be passed after the Industrial Revolution. Because, the fact that the Industrial Revolution led to a working life devoid of social security caused social unrest and problems to increase with it. This situation led to the implementation of the first social insurance practices, which constitute an important component of today's modern social security system. Although the social security system was established and developed on the basis of social insurance; in time, the gap left by social insurance has been tried to be filled with private insurances. For this reason, insurances are divided into two institutionally as social insurances and private insurances. In this sense, takaful insurance, which is within the scope of private insurance, is a type of insurance whose importance is increasing day by day in the Islamic social security system. In this study, which is handled in a theoretical framework, due to the importance of the subject, the social security system in Islamic law has been tried to be discussed from the perspective of takaful insurance.

Keywords: Islamic Law, Social Security, Takaful.

GİRİŞ

İnsanlar hayatta karşılaştıkları sosyal risklerin bir kısmını kendi başlarına aşabilecek olsalar da bazı sosyal risklerin üstesinden gelebilmek için başkalarının yardımına ihtiyaç duyarlar. Hayatın basit olduğu tarihi dönemlerde, insanların karşı karşıya kaldıkları finansal riskler, yakın çevrelerin yardımıyla veya yardım fonları gibi geliştirilen farklı işbirliği yöntemleriyle karşılanmıştır. Ancak değişen ve gelişen dünya hayatı ve insan hayatındaki gelişme ve zorluklarla birlikte ortaya çıkan farklılaşma, insanları tek başlarına üstesinden gelemeyecekleri

büyük finansal risklerle karşı karşıya bırakmıştır. Bu risklerle baş edebilmek için sistemli ve büyük sosyal güvenlik kurumlarının kurulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Alkış, 2019: 2).

Sosyal güvenlik sistemlerinin tarihsel gelişimi incelendiğinde, Sanayi Devrimi'nin bu süreçte bir dönüm noktası oluşturduğu ve modern anlamda sosyal güvenlik sistemlerinin Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıktığı bilinmektedir (Güvercin, 2004: 90). Sosyal güvenlik, belirli yaşam risklerine ve sosyal ihtiyaçlara karşı evrensel korunma ihtiyacına cevap veren bir insan hakkıdır. Etkili sosyal güvenlik sistemleri, gelir güvenliğini ve sağlığın korunmasını garanti eder, böylece yoksulluğun ve eşitsizliğin önlenmesine veya azaltılmasına, sosyal içermenin ve insan onurunun teşvik edilmesine katkıda bulunur. Sosyal güvenlik bunu, özellikle "*hastalık, iş kazası, işsizlik, yaşlılık, aile yardımı, analık, malullük, ölüm, emeklilik ve yaşlılık dönemlerinde*", "*yaşam döngüsü boyunca tıbbi bakım ve sağlık hizmetlerine erişimi ve gelir güvencesini sağlamayı amaçlayan nakit veya ayni yardımların sağlanması*" yoluyla yaparlar (ILO, 2022a).

Aslında insanlar her dönemde mal ve can güvenliklerini tehdit edebilecek bazı tehlikelerle karşı karşıya kaldıklarından, kendilerine gelebilecek bedensel ve maddi zararlara karşı kendilerini koruma iradesiyle bazı mücadele yolları geliştirmişlerdir (Hacak, 2014: 21). Sosyal ve ekonomik yapısını dayanışma, yardımlaşma, risk paylaşımı ve sosyal güvenlik üzerine inşa etmek isteyen hukuki ve kültürel bir gelenek içinde doğan İslam hukuku da konuyla ilgili düzenlemeler getirmiştir (Hacak, 2014: 48). İslam iktisat düzeninde devletin en önemli ekonomik yükümlülüğü sosyal refah ve sosyal güvenliktir. İşsizlik, hastalık, yaşlılık, sakatlık, analık veya ölüm gibi nedenlerle ihtiyaçlarını karşılayamayan herkesin ihtiyaçlarının karşılanması ve gözetilmesi, İslam sosyal güvenlik sisteminin anlamını oluşturmaktadır (Aşkın ve Aşkın, 2018: 176).

1. SOSYAL GÜVENLİK KAVRAMI

Sosyal güvenlik kavramı, "*toplum içinde yaşamaktan kaynaklanan tehlikeler de dahil olmak üzere, insanların karşı karşıya kaldığı tehlikelerin ekonomik sonuçlarına karşı güvence ifade eden*" bir kavramdır. Sosyal güvenliğin sağlanması ile söz konusu tehlikelerin olumsuz ekonomik sonuçları olan gelirlerin kesilmesi, gelirlerin azalması veya giderlerin artması şeklinde meydana gelen kayıplara karşı gelir-gider devamlılığını sağlayacak asgari bir gelirin sağlanması amaçlanmaktadır. Sosyal güvenlik, insanların muhtaç duruma düşmekten korunması ile ilgilenen bir kavramdır. Diğer bir ifadeyle sosyal güvenlik bu anlamda insanları muhtaçlıktan kurtarmak, muhtaçlık korkusunu ortadan kaldırmak ve bir emniyet duygusu sağlamaktır. Dolayısıyla "*bu amaca hizmet eden her faaliyet sosyal güvenlik faaliyeti*" olarak kabul edilir (Arıcı ve Alper, 2012: 3).

Sosyal güvenlik, özellikle yaşlılık, işsizlik, hastalık, malullük, iş kazası, analık veya ölüm gibi durumlarda, bir toplumun bireylere ve hanelere sağlık hizmetlerine erişimi sağlamak ve gelir güvenliğini garanti etmek için sağladığı korumadır. Sosyal güvenlik koruması, Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization (ILO)) sözleşmelerinde ve Birleşmiş Milletler (BM), belgelerinde açıkça temel bir insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Vergiyle finanse edilen sosyal yardımların yanı sıra, genel olarak katkıya dayalı sağlık, emeklilik ve

işsizlik koruması sistemi olarak tanımlanan sosyal güvenlik, küreselleşen dünyada evrensel bir sorun haline gedmiştir. Dünya nüfusunun sadece yüzde 20'si yeterli sosyal güvenlik kapsamına sahipken, yarısından fazlası herhangi bir sosyal güvenlik korumasından yoksundur (ILO, 2022b).

Dünya çapında sosyal güvenlik sistemlerinin kurulmasına, geliştirilmesine ve sürdürülmesine rehberlik eden ILO, uluslararası tanımlı normatif bir çerçevenin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamış ve bu amaca yönelik çabalar için dünyanın önde gelen referans noktası haline gelmiştir. 1919'da kuruluşunun ardından ve 1944'te ILO Anayasası'na eklenen Philadelphia Deklarasyonu ile sosyal güvenlik hakkını tanıyan ilk kurum olarak, Örgütün üçlü bileşenleri (ILO'nun 186 üye devletinin hükümetleri, işveren ve işçi örgütleri), sosyal güvenliği uluslararası hukukun ayrı bir dalı olarak belirleyen ve geliştirmek için bir çerçeve sağlayan bir dizi Sözleşme ve Tavsiyeyi detaylandırmış ve kabul etmiştir (Social Protection and Human Rights, 2022). Bu sözleşme ve tavsiye kararları arasında Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi, 1952 (No. 102), tüm ILO Sosyal Güvenlik Sözleşmelerinin en önemlilerinden biridir, çünkü "*tıbbi bakım, hastalık, iş kazası, işsizlik, yaşlılık, aile yardımı, analık, malullük ve ölüm*" gibi temel sosyal güvenlik ilkelerine dayanan ve herkes için dünya çapında kabul edilmiş asgari standartları belirleyen tek uluslararası araçtır (ILO, 2022c).

Sosyal güvenliğin toplumun her düzeyinde güçlü bir etkisi vardır. Sosyal güvenlik, çalışanlara ve ailelerine sağlık hizmetlerine erişim ve kısa süreli işsizlik, hastalık, analık veya uzun süreli maluliyet, iş kazası nedeniyle gelir kaybına karşı koruma sağlar. Yaşlılara emeklilik yıllarında gelir güvencesi sağlar. Çocuklar, ailelerinin eğitim masraflarını karşılamalarına yardımcı olmak için tasarlanmış sosyal güvenlik programlarından yararlanmaktadır. İşverenler ve işletmeler için sosyal güvenlik, istikrarlı çalışma ilişkilerinin ve üretken bir işgücünün korunmasına yardımcı olur. Sosyal güvenlik, yaşam standartlarını destekleyerek, yapısal ve teknolojik değişimin insanlar üzerindeki etkilerini hafifleterek ve böylece küreselleşmeye daha olumlu bir yaklaşım için temel sağlayarak, sosyal uyuma ve bir ülkenin genel büyümesine ve kalkınmasına katkıda bulunabilir (ILO, 2022b).

2. İSLAM HUKUKUNDA SOSYAL GÜVENLİK

İslam inancına göre insan, Allah'ın kulu olduğu ve evrendeki yaratılmış en üstün canlı olduğu için yardım dilendirilmemelidir. Bu nedenle İslam'da açıkça ifade edilen bir sosyal güvenlik amacı bulunmamaktadır. Öte yandan İslam'da sosyal güvenlik ihtiyacını karşılamak için kardeşlik esası, yardımlaşma, fitre, zekât, sadaka gibi ilke ve müesseseler bulunmaktadır. Bu nedenle modern anlamdaki sosyal güvenliğin İslami anlamdaki sosyal güvenlik ile en çok örtüştüğü noktanın *'insan onuruna yakışır asgari düzeyde yaşamayı sağlamak*' olduğu gösterilebilir. Diğer bir birleştiği noktası da gelirin yeniden dağıtılması yoluyla toplumda sosyal adalet ve sosyal barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır (Tuncay, 2014: 853).

İslami ekonomik sistemde vatandaşlar Müslüman olsun ya da olmasın sosyal güvenlik güvencesi altındadır. İslami ekonomik sistemde sosyal devlet anlayışına göre halkın refahı için gelirler toplanır, devlet bütçesinde fazlalık olması durumunda herkese maaş verilirdi. İslam devletleri bu uygulama ile "*insanların güvenlik ve adaletini sağlamayı*", "*bireylerin hak ve özgürlüklerini güvence altına almayı*" amaçlamıştır (Öner, Haziran 2018: 75). İslami ekonomik

sistemde sosyal güvenliğin güvence altına alınması, ekonomik dengesizliğin toplumdaki olası olumsuz sonuçlarını azaltmak için önemli bir "*sosyal güvenlik sistemi*" sağlamakla kalmamakta, "*işleyişinde son derece önemli insani erdemlere ve psikolojik faktörlere*" işaret etmektedir (Sağlam, 2009).

Her şeyde olduğu gibi İslam hukukunda da sosyal güvenlik kavramının kaynakları temel olarak "*Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflerdir*". İslam dininde, dinin hukuki temelleri ise "*kitap, sünnet, icma-i ümmet ve kıyas olup, "Edille-i Erbaa (dört delil)" tanımıyla"* ifade edilir. Dolayısıyla İslam hukukunun temeli bu dört delile dayanmaktadır. Buna göre;

- Kitap, "*Kur'an-ı Kerim*"dir.
- Sünnet, "*Hz. Muhammed'in Hadis-i Şerifleri de dahil olmak üzere bütün tavır ve fiillerini*", kapsar. Diğer bir ifadeyle *Kur'an-ı Kerimin* en yetkili kişi tarafından tefsir edilmesidir.
- İcma-i ümmet, "*dinî hükümlerle ilgili bir meselenin çözümünde İslam hukukçularının birliği*" demektir.
- Kıyas, "*ehil ve yetenekli bilginlerin mukayese yoluyla kitap ve sünnetten sonuçlar çıkarabilmesidir*".

Esasen dinin temel esasları hiç şüphesiz Allah'ın sevgili kulu ve son elçisi Hz. Muhammed'e vahyettiği *Kur'an-ı Kerim ile Hadis-i Şerifler* ile teşekkül etmekte ve açıklanmaktadır. Bunun yanı sıra icma ve kıyas ise bu birincil kaynakların yalnızca yardımcı kaynaklarıdır. Bunlara ayrıca "örf ve adetleri" de eklemek yerinde olabilir (Tuncay, 2014: 853-854).

Öte yandan tarihsel süreç içerisinde toplumsal ve teknolojik alanda yaşanan yeni gelişmeler bazı tehlikeleri de beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda İslam toplumlarında sosyal güvenlik alanında uygulanan klasik kurumların işlevlerini yeterince yerine getirememesi, birey ve toplumları yeni sosyal güvenlik arayışlarına yöneltmiştir (Öner, Haziran 2018: 75). Bu arayışlar sonucunda İslami finans ürünlerinin sosyal güvenlik alanında uygulanması ve geliştirilmesi son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır (Yıldırım, 2014: 57). Bu anlamda hasıl olan sosyal ihtiyaç, zaman içinde "*sigorta kavramını*" ortaya çıkarmıştır (Öner, Haziran 2018: 75). Böylece tekafül sigorta sistemi İslami esaslara göre işleyen bir sistem olarak doğmuş ve temeli ortaklık, işbirliği ve faizsiz olarak faaliyet göstermek olmuştur (Yıldırım, 2014: 57).

3. İSLAM HUKUKUNDA TEKAFÜL SİGORTASI

Sosyal güvenlik sistemi temel olarak "*sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetler*"den oluşan üçlü bir yapıya sahiptir. Diğer bir deyişle, "*sosyal güvenlik sistemi amacına ulaşmak için bu üç bileşeni*" kullanmaktadır. Ancak sosyal güvenlik sisteminin bıraktığı boşluk "*özel sigortalar*" ile doldurulmaya çalışılmaktadır (Işık Erol, 2019: 43). Sosyal sigortalar, bir bütün olarak toplumun çıkarlarıyla, sosyal güvenliğin kamu yararına sağlanmasıyla ilgilenir. Öte yandan özel sigortaların sosyal güvenlik sistemi içindeki yeri ise "*özel olarak sigorta ettirenleri veya sigortalanabilir kişisel çıkarları*" özel olarak güvence altına almasıdır. Özel çıkarların güvence altına alınmasının yani sigorta ettirilmesinin gerekliliği, önce ilgili kişinin iradesine, sonra da ekonomik gücüne bağlıdır (Topçuoğlu, ve Öztürk, 2016: 9). Bu bölümde İslami sosyal güvenlik sisteminde önemli bir yere sahip olan tekafül sigortası ele alınacaktır.

3.1.Kavramsal Olarak Tekafül Sigortası

Tekafül sigortası, "*belirli risklere maruz kalan kişilerin, bu risklerin gerçekleşmesinden doğacak zararları tazmin etme anlaşmasıdır*" (AAOIFI, 2015: 666). Diğer bir deyişle tekafül sigortası, "*daha güvenilir temellere dayanan bir bağış anlaşmasıdır*. Tekafül sigortasının uygulanma şekline ve uygulayan firmaların hedeflerine bakıldığında yoğun bir işbirliğinin olduğu bir sözleşme türü olması dikkat çekmektedir (Şimşek ve Pekkırbızlı, Mart 2022: 11). Dolayısıyla faizsiz sigortacılık ve İslami sigortacılık olarak da bilinen tekafül sigortacılığı, işbirliğine yani dayanışmaya dayalı sigorta türünü ifade eder. Tekafül sigortasının amacı "*sigortaya dahil olan kişiler arasında yardımlaşma ve dayanışma*" sağlamaktır. Tekafül sigortacılığında, "*bireylerin katılımıyla ortak bir havuzda toplanan katkı payları, grup içinde riske maruz kalarak zarara uğrayanlar tarafından*" kullanılmaktadır (Albaraka, 2022).

Sistem şu şekilde çalışmaktadır: Bireyler bağış yükümlülüğünü üstlenirler yani katkı payı öderler. Bu ödemeler, kendi tüzel kişiliği ve bağımsız mali hukuki sorumluluğu olan sigorta fonunu oluşturur. Tekafül sigorta fonu, sigortalıların yani katılımcıların karşı karşıya kaldığı sigortaya konu risklerden doğan zararları karşılamaktadır. Bu işlem belgelere ve tüzüğe uygun olarak yürütülür. Fonun yönetimi sigortalılar arasından seçilen bir kurul tarafından veya sigorta faaliyetlerini yönetecek ve fon varlıklarını işletecek ücrete dayalı bir anonim şirket tarafından gerçekleştirilir (AAOIFI, 2015: 666).

3.2.Tekafül Sigortasının Geleneksel Sigortadan Farkları

Tekafül sigortacılığının amacı, bireyleri risklere karşı korumak ve katılımcılar arasında karşılıklı dayanışma geliştirmektir (Altıntaş, 2016: 123). Geleneksel sigorta veya konvansiyonel sigorta ise "*sigorta sürecinden kar elde etmeyi amaçlayan, yani her iki tarafın da bir bedel ödediği ıvazlı*" bir sözleşmedir. Bu nedenle konvansiyonel sigortada garar yani belirsizlik içeren sözleşme hükümleri uygulanır. Belirsizlik ise İslam hukukuna dayalı İslam iktisadında yasaklanan kavramlardan biridir (AAOIFI, 2015: 666). Bu nedenle konvansiyonel sigortacılık sistemi, İslami bakış açısına sahip bireyleri sisteme çekmekte yetersiz kalmaktadır. İslami hassasiyete sahip bireyleri sigortacılık sistemine çekmek ve bu yolla finansal sistemi iyileştirmek amacıyla İslami ekonomik sistem içerisinde tekafül sigortacılığı uygulamaya konulmuştur (Terzioğlu, 2019: 1).

Tekafül, sigorta uygulamalarının İslam hukukuna uygun olarak yürütülmesini sağlamak için risk paylaşımı ve ortak sorumluluk ideallerine dayanan bir dayanışma sigortası türüdür. Esasen geleneksel sigorta planları gibi takafül planları da planın niteliğine bağlı olarak farklı belirsiz olaylara karşı koruma sağlar. Bununla birlikte, takafül şirketler, İslam hukukuna uymak için özellikle fon yönetimi ve risk taşıyan yönlerle ilgili olarak belirli kurallarla çalışırlar (Tzanetos ve Vaidya, 2022). Dolayısıyla Arapça bir kelime olan ve "*birbirini garanti altına almak*" anlamına gelen tekafül, sigorta ile aynı şey olsa da tekafülün geleneksel sigortadan farkını İslam hukukuna göre işlemesi oluşturmaktadır (Gigtakaful, 2022). Geleneksel sigortanın İslam hukukçuları tarafından uygun görülmemesinin ise dört nedeni vardır.

- Belirsizlik (Garar): Kendisinde belirsizlik olan alış-veriş İslam hukukuna göre yasaktır. Sigorta sözleşmelerinde "*rizikonun ne zaman gerçekleşeceği ve sigortalının ödediği prim karşılığında ne kadar tazminat alacağı*" gibi hususlar belirsizdir. Bu açıdan geleneksel sigortaların sonuçları tesadüfe dayalı sözleşmelerle karşılaştırılarak uygun

görülmemiştir (Sigorta Strateji, 2 Ocak 2019). Oysaki İslam inancına göre belirsizlik içeren durumlardan gelir elde etmek yasaktır (Ünal, 2019: 28).

- Maisir (Kumar): Geleneksel sigortacılıkta sigortalının ödeyeceği prim miktarı önceden belirlenmiş olmakla birlikte, rizikonun neden olduğu zarar ödenen primden fazla ise sigortalı kâr ederken sigortacı zarara uğrar. Riskin gerçekleşmemesi durumunda sigortalının ödediği primler sigortacıda kalacağından sigortalı zarara, sigortacı karlı çıkacaktır. Bu açıdan geleneksel sigortacılık, bir taraf için kazanç, diğer taraf için kayıp ihtimali olan bir kumar türü olarak görülmüştür (Sigorta Strateji, 2 Ocak 2019).
- Ma'dumun Satışı: İslam hukuku, akdin başlangıcında henüz gerçekleşmemiş olan şeylerin satışını yasaklayarak, tarafların aldatmasına veya anlaşmazlığa düşmesine yol açabilecek riskleri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır (Topal, Nisan 2001: 519). İslam inancına göre sigortacının sigortalıya verdiği güven ve teminat, ma'dumun satışı olarak kabul edilmiş ve uygun görülmemiştir.
- Faiz (Riba): Geleneksel sigorta şirketleri, sigortalılardan topladıkları primleri faiz getiren yatırım araçlarında kullandıklarından, bu şirketlerden prim ödenmesi ve tazminat alınması uygun görülmemiştir (Sigorta Strateji, 2 Ocak 2019). Zira İslam dünyasının hassasiyetle üzerinde durduğu ve üzerinde çokça tartışılan bu konu, esas olarak faiz yasağına dayanmaktadır (Ünal, 2019: 26).

İslami sigortacılıkta ise esas dayanak "iş*birliği*" olduğu ve sigortacıların katkı payları "*hibe*" olarak ödendiği için sigortalının katkı payı karşılığında bir bedel alamaması veya daha fazlasını alamaması cehalet-belirsizlik veya kumar sayılmaz. Tekafül sigortasında karşılıklı yardımlaşma ve gönüllü katkı vardır. Diğer bir ifadeyle geleneksel sigortada olduğu gibi ticari bir sözleşme yoktur. İslami sigortacılıkta tekafül şirketleri kendi kaynaklarını ve tekafül fonunda biriken tutarı faiz getiren herhangi bir yatırımda kullanmaz, aksine faizsiz yatırım araçlarında kullanarak katılımcılar lehine gelir elde ederler (Sigorta Strateji, 2 Ocak 2019)

3.3.Tekâfül Sigortasının Hukuki Esasları

"*İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kurumu*"na göre, tekafül sigorta şirketi tüzüğünün İslam hukukuna uygun ilke ve esaslara göre yapılması gerekmektedir. Bu ilke ve esasları genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür.

- "*Tekafül sigortası katılımcıları bağış yapma yükümlülüğünü üstlenmelidir. Sigortalı, katkı payını ve gelirlerini tazminat ödemeleri için sigorta fonuna bağışlar. Yürürlükteki tüzüğe göre ödeme aczi durumunda sigortalı bu açığı kapatmayı taahhüt edebilir*" (AAOIFI, 2015: 667-668).
- "*Sigorta şirketinin iki ayrı hesabı olmalıdır. Hesaplardan birinin hak ve sorumlulukları bakımından şirketin kendisine, diğer hesabın ise sigorta fonuna ait olması gerekmektedir*".
- "*Şirket, sigorta hesabının yönetimi açısından vekil, sigorta fonunun varlıklarının değerlendirilmesi açısından mudarib (işletmeci) veya yatırım vekili sıfatıyla hareket eder*".
- "*Sigorta fonunun işletilmesinden elde edilen gelirler de dahil olmak üzere sigorta fonu varlıkları sigorta hesabına yatırılır ve fonun karşılamak zorunda olduğu yükümlülükler de buradan harcanır*".

- "*Sigorta ile ilgili ödeneklerin ve sigorta primlerinden kalan toplam bakiyenin şirketin tasfiyesi sırasında tamamen hayır hizmetlerine harcanması gerekir*".
- "*Sigortalıların, yönetim kurulunda temsil edilmek gibi sigorta işlemlerinin yönetimine katılmada önceliği vardır. Bu, uygun bir yasal yapı oluşturarak haklarının kontrolü ve çıkarlarının korunması açısından önemlidir*".
- "*Şirket, tüm faaliyetlerinde ve yatırımlarında İslam hukuku ve hükümlerine bağlı kalmalıdır. Bilhassa İslam hukukunun yasakladığı veya gayesi haram olan şeyleri sigorta ettirmemelidir*".
- "*Şirket içinde bir Denetleme Kurulu ve şirket içinde bir fıkhî teftiş ve inceleme birimi (murâkabe) kurulmalıdır*" (AAOIFI, 2015: 668).

SONUÇ

20. yüzyılda kurumsallaşmış olmasına rağmen, toplumdaki tüm bireylerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını ayrım gözetmeksizin karşılayacak ve insan onuru ve haysiyetine uygun bir yaşam sürmelerini sağlayacak bir güvence sağlamayı amaçlayan sosyal güvenlik sistemi modern anlamda sosyal devlet anlayışının gelişmesiyle birlikte gelişip kurumsallaşsa da özünde insanlık tarihi kadar eski bir sistemdir. Modern sosyal güvenlik sistemi üç bileşenden oluşur. Bunlar sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmettir. Ancak modern yada diğer adıyla geleneksel sigortacılık faaliyetlerinin İslam hukukuna uygun olmaması diğer yandan İslami hassasiyetlere sahip kişilerin sisteme dahil edilebilmesi için İslami sosyal güvenlik sistemi içerisinde yapılandırılan İslami sigortacılık sistemi bu anlamada önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Geleneksel sigortanın İslam hukukuna göre uygun olmamasının sebebi, İslam hukukunda yasaklanan garar yani belirsizlik içermesidir. İslami sigortanın meşru sayılmasının nedeni ise yardımlaşma ve bağışa dayalı olmasıdır yani ücretli bir sözleşme olmamasıdır. Dolayısıyla İslami sigorta sözleşmesinde garar ve faiz gibi sözleşmeyi geçersiz kılan özellikler bulunmamaktadır. Zira tekafül sigorta sistemi olarak da bilinen İslami sigorta, risk transferinden ziyade risk paylaşımına diğer bir deyişle dayanışmaya dayalı bir sigorta türüdür. Tekafül sigorta sistemi, katılımcılardan birinin maruz kalacağı riski, farklı katılımcıların oluşturduğu fondan tazmin etmek üzere kurulduğu için yardımlaşmaua dayalı bir sigorta olarak anılmaktadır.

Tekafül sigortacılığının tarihi, İslam'ın ilk döneminde ortaya çıkan yardımlaşma uygulamalarına kadar dayanmaktadır. Ancak bu yardımlaşmanın modern bir sigortacılık tekniği olarak hayat bulması ise çok yenidir. Dolayısıyla İslami sigortacılık yöntemi, geleneksel finansal sistemin en önemli fonksiyonlarından biri olan geleneksel sigortacılık sistemine göre çok yenidir. İslam hukukuna göre işleyen tekafül sigortacılığı özünde çok yeni bir sistem olmasına rağmen, İslami bankacılıkta olduğu gibi tekafül sigortacılığın da kısa sürede ciddi bir yükseliş trendi yakalaması muhtemeldir. Nitekim kısa sürede küresel piyasa standartlarını ve kalitesini karşılaması beklenen tekafül sigorta sisteminin bu yaklaşımı İslami finansal piyasalar için güven verici bir gelişme olarak görülürken, tekafül sigortacılığı için umut vericidir.

KAYNAKÇA

AOIFI. (2015). *Faizsiz Finans Standartları*. İstanbul: TKBB Yayınları Yayın No: 10.

Albaraka. (2022). Faizsiz Sigortacılık. Erişim Adresi: https://www.albaraka.com.tr/tr/bireysel/sigorta-ve-emeklilik/diger/faizsiz-sigortacilik

Aşkın, U. ve Aşkın, E. Ö. (2018). Zekât Çağdaş Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Mu?. Ed. Serkan Kekevi, İlhan Eroğlu, Yusuf Temür, (165-188). *İslami Düşünce Ekseninde İktisadi-Mali-Politik Meseleler*. Bursa: Ekin Basım Yayın.

Arıcı, K. ve Alper, Y. (2012). *Sosyal Güvenlik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2659 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1625.

Alkış, A. (2019). İslam Hukukunda Katılım Sigortacılığı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9*(1), 1-21.

Altıntaş, K. M. (2016). Katılım Bankacılığı Çerçevesinde Alternatif Bir Sigorta Sistemi: Tekafül Sigorta Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16*(2), 115-142.

Güvercin, C. H. (2004). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57(2), 89-95.

Gigtakaful. (2022). Takaful Concept. Erişim Adresi: https://gigtakaful.bh/takaful-concept/

Hacak, H. (2014). İslâm Hukukunda Sigorta ve Fıkıh Bilginlerinin Sigortaya Yaklaşımının Genel Bir Değerlendirmesi. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0, 21-50.

ILO. (2022a). International Labour Standards on Social Security. Erişim Adresi: https://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/social-security/lang--en/index.htm

ILO. (2022b). Social Security. Erişim Adresi: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/publication/wcms_067588.pdf

ILO. (2022c). The ILO Social Security (Minimum Standards) Convention, 1952 (No. 102). Erişim Adresi: https://www.ilo.org/secsoc/areas-of-work/legal-advice/WCMS_205340/lang--en/index.htm#:~:text=The%20Social%20Security%20(Minimum%20Standards,nine%20branches%20of%20social%20security.

Işık Erol, S. (2019). *Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Sosyal Hizmetler*. Ankara: İksad Yayınevi.

Öner, M. H. (Haziran 2018). İslam Ekonomisinde Sosyal Güvenlik Kavramı: Tekâfül Sigorta Sistemi Örneği, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, 9*(2), 72-80.

Sağlam, H. (2009). İslam Hukuk Tarihinde Sosyal Güvenlik Kurumları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teknikleri, Erişim Adresi: http://www.e-akademi.org/makaleler/hsaglam-2.htm.

Social Protection and Human Rights. (2022). ILO Social Security and Other Labour Standards. Erişim Adresi: https://socialprotection-humanrights.org/legal-depository/legal-instruments/ilo-social-security-and-other-labour-standards/

Sigorta Strateji. (2 Ocak 2019). Tüm Yönleriyle Tekafül (Katılım) Sigortacılığı. Erişim Adresi: https://sigortastrateji.com/inceleme/tum-yonleriyle-tekaful-katilim-sigortaciligi/

Şimşek, M. ve Pekkırbızlı, H. K. (Mart 2022). Islamic Insurance and Takaful Insurance Models. *BALAGH - Journal of Islamic and Humanities Studies. 1*(3), 2-16.

Topçuoğlu, M. ve Öztürk, M. (2016). Özel Sigorta Girişiminin Sosyal Güvenlik Sistemi Açısından Önemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, *1*(1), 1-16.

Topal, Ş. (Nisan 2001) İslam Hukuku Açısından Satış Sözleşmelerinde Mülkiyetin Devrine Yönelik Engeller. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *128*(12-13), 517-538.

Terzioğlu, B. (2019). Sigorta Acentelerinin Konvansiyonel ve Tekafül Sigorta Pazarlamasına Yaklaşımları Üzerine Uygulama. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.

Tuncay, A. C. (2014). İslam'da Sosyal Güvenlik. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Ali Rıza Okur'a Armağan, 851-874.

Tzanetos, G. ve Vaidya, D. (2022). Takaful Erişim Adresi: https://www.wallstreetmojo.com/takaful/

Ünal, İ. (2019). İslami Sigortacılık *Sisteminin Türkiye'de Uygulanması Hakkında Ampirik Bir Analiz*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım, İ. (2014). Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *6*(2), 49-58.

COVİD-19 SÜRECİNDE HASTANE ÇALIŞANLARININ HİZMETKÂR LİDERLİK ALGISI

Öğr. Gör. Dr. Ahmet Tuğrul KÜÇÜKYİĞİT[1], Dr. Öğr. Üyesi Emel BURAK[2]

ÖZET

Günümüz dünyası değişimin ve gelişimin sürekliliğini zorunlu kılan piyasa koşulları altında şekillenmektedir. Ticari faaliyetlerin ve dolayısı ile işletmelerin karşı konulamaz gücü ülkelerin karar mekanizmalarını etkilemekte ve dünyayı şekillendirmektedir. İşletmelerin bu denli yoğun bir rekabet ortamında bulunmaları ve piyasa koşulları ile müşteri alışkanlıklarının ve tercihlerinin değişim hızı her geçen gün ivmelenerek artmaktadır. Bu sebepten ötürü işletmelerin yoğun değişim ve dönüşüm ortamına adapte olmaları, rakipleri ile mücadele edebilmeleri, rekabet avantajı sağlayabilmeleri ve dolayısı ile hayatlarını sürdürebilmeleri açısından çok önemlidir. Mevcut koşulların, değişimin getirdiği farklılıklara doğru bir şekilde uyarlanması ve çalışanların değişimi benimseyip içselleştirebilmeleri bu adaptasyon sürecinin en önemli unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Tam da bu noktada işletmelerde bu değişimi ve insan unsurunun yönetimini sağlayacak en önemli etken olarak liderlik kavramı ve dolayısı ile lider davranışları özellikle önem arz etmektedir. Literatürde çağdaş liderlik yaklaşımları arasında yer alan hizmetkâr liderlik tarzı da liderin takipçileri ile yüksek düzeyde etkileşiminin ve bu etkileşim sonucu takipçileri üzerinde yüksek etkililiğinin söz konusu olduğu liderlik tarzları arasında yer almaktadır. Hizmetkâr liderler, çevrelerinde olan biten her şeyden önceden haberdar olan, olayların farkına varan ve buna göre insanları yönlendiren, onları tehlikelerden kurtaran kimselerdir. Başkalarına hizmet etmek anlayışıyla bir ömür boyu çalışan ve insanların refah ve mutluluğunu isteyen kişilerdir. Bu noktada Covid-19 sürecinde sağlık çalışanlarının performanslarına pozitif etki eden hizmetkâr liderlik algısı, sürecin başarılı yönetilmesi açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda pandemi sürecinde gerçekleştirilen bu araştırmada, hastane çalışanlarının hizmetkâr liderlik algısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hizmetkâr liderlik, Hastane çalışanları, Covid-19

[1] Kırklareli Üniversitesi, Vize Meslek Yüksekokulu, akucukyigit@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7030-8102

[2] Kırklareli Üniversitesi, Vize Meslek Yüksekokulu, emelburak@klu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7782-9149

HOSPITAL EMPLOYEES' PERCEPTION OF SERVICE LEADERSHIP IN THE COVID-19 PROCESS

ABSTRACT

Today's world is shaped under market conditions that necessitate the continuity of change and development. The irresistible power of commercial activities, and therefore businesses, affects the decision mechanisms of countries and shapes the world. The fact that businesses are in such an intense competitive environment and the pace of change in market conditions and customer habits and preferences is increasing day by day. For this reason, it is very important for businesses to adapt to the intense change and transformation environment, to compete with their competitors, to provide competitive advantage and therefore to sustain their lives. The most important elements of this adaptation process are the correct adaptation of the current conditions to the differences brought by the change and the ability of the employees to adopt and internalize the change. At this point, the concept of leadership and therefore leader behaviors are especially important as the most important factor that will ensure this change and the management of the human element in businesses. Servant leadership style, which is among the contemporary leadership approaches in the literature, is also among the leadership styles in which the leader has a high level of interaction with his followers and as a result of this interaction, high effectiveness on his followers. Servant leaders are those who are aware of everything that is going on around them, are aware of the events and guide people accordingly, and save them from danger. They are people who work for a lifetime with the understanding of serving others and want the welfare and happiness of people. At this point, the perception of servant leadership, which has a positive effect on the performance of health workers during the Covid-19 process, is important for the successful management of the process. In this context, in this research carried out during the pandemic process, it was tried to determine the servant leadership perception of hospital employees.

Keywords: Servant leadership, Hospital employees, Covid-19

1.GİRİŞ

İşletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri, başta kendi organizasyonları olmak üzere gelişmeye ve çağın gereklerine adaptasyon başarısına bağlıdır. İşletmelerin varlıklarını sürdürmeleri ve rekabet avantajı elde edebilmeleri yönetsel faaliyetlerin başarısı ile doğrudan ilintilidir. Yönetsel faaliyetlerin ise çalışanların etkililiği ve verimliliği üzerine kurgulanması gerekliliği söz konusudur. İşte bu gereklilik birçok açıdan işletme performansını etkileyen çalışan

davranışlarını dizayn etme zorunluluğunu da beraberinde getirir. Tam da bu noktada çalışanlar üzerinde etkili olabilmenin en önemli koşullarından birisi olarak görülen liderlik kavramı devreye girmektedir. Etkili bir lider, doğru liderlik davranışları ile çalışanları etkileme, güdüleme ve çalışandan verim alma yolu ile örgütsel hedeflere ulaşılmasını sağlayabilir.

Geçtiğimiz birkaç yılda tüm dünyada etkisi görülen ve küresel bir salgına dönüşen Covid-19 pandemisi, işletmelerde zorlu çalışma şartları oluşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte diğer sektörlerden farklı olarak sağlık sektörü, çok daha zorlu çalışma koşulları altında faaliyet göstermek zorunda kalmıştır. Söz konusu dönemde sağlık çalışanlarının yönetsel uygulamalar vasıtası ile doğru ve başarılı idaresi kritik önem arz etmiş, sağlık çalışanlarının liderlik algıları ve bu algılara karşı verdikleri tepkiler daha fazla önem kazanmıştır.

Ngoma ve diğerleri (2020), sağlık çalışanlarının Covid-19 sürecinde işe bağlılıkları üzerine gerçekleştirdikleri araştırmada, hizmetkâr liderlik davranışlarının çalışanların işe bağlılıkları üzerinde doğrudan olumlu bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. COVID-19 pandemisi sürecinde hastanelerde sağlık çalışanlarının bağlılıklarının korunması, hizmetkâr liderlik davranışı uygulamasıyla gerçekleştirilebilir. Hizmetkâr liderlik davranışının, pozitif ilişkiler kurma, güvenilirlik yaratma, açık yönetim uygulamaları oluşturma ve ayrıca görev yürütmede aktif katılıma odaklanma gibi unsurları içermesi gerekir (Ngoma ve diğ., 2020).

Rubel ve Kee (2015), hizmetkâr liderlik uygulamaları sonucu çalışanların algıladıkları adaletin, sağlık çalışanları üzerinde pozitif sonuçları olduğunu vurgulamaktadır. Mansur ve Uysal (2021), Covid-19 pandemisi sürecinde hemşirelerin etik ve alturistik liderlik algısını araştırdıkları çalışmada, hemşirelerin etik ve alturistik liderlik algılarının orta düzeyde olduğunu, etik liderlik algısının nispeten daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Aynı çalışmada özel hastanelerde çalışan hemşirelerin kamu hastanelerinde çalışan hemşirelere oranla etik ve alturistik liderlik algılarının daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Mansur ve Uysal, 2021).

Jimenez ve diğ.'ne göre (2021), Covid-19 pandemi sürecinde ihtiyaç duyulan sağlık çalışanı sayısının artış göstermesi ve oluşan sağlık personeli açığı, özellikle hemşireler açısından incelendiğinde, yönetici konumda bulunan hemşirelerin hizmetkâr liderlik uygulamaları ile çözümlenebilmektedir. Örneğin, hizmetkâr lider olarak bir yönetici hemşire, personellerinin ara dinlenmeleri esnasında (ara dinlenmelerde kişisel koruyucu donanımların çıkarılıp takılması ve hijyen uygulamalarının da sebep olduğu zaman kaybının telafisi için), onların görevlerini üstlenip hastalarla ilgilenir ve böylece hem astlarına dinlenme fırsatı vermiş olur hem de hastalar ilgisiz kalmazlar (Jimenez ve diğ., 2021).

Ma ve diğ. (2021), Covid-19 pandemisi sürecinde hizmetkâr liderliğin, hemşirelerin tükenmişlikleri üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmada, hizmetkâr liderlik uygulamalarının hemşirelerin tükenmişlik duyguları üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu çalışmada, Covid-19 pandemisi dönemlerinde sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik algıları, demografik unsurlar ve Covid-19'a bağlı faktörler açısından ve 8 farklı hipotez üzerinden araştırılmıştır.

2.HİZMETKÂR LİDERLİK KAVRAMI

Hizmetkâr liderlik, Robert Greenleaf'ın 1977 yılında yazdığı Hizmetkâr Liderlik ve daha sonra 1979 yılında yazdığı Hizmetkâr Öğretmen adlı kitaplarıyla yönetim ve liderlik yazınında yer almaya başlamıştır (Beğenirbaş ve Can Yalçın, 2020). Hizmetkâr liderlik kavramının yaratıcısı sayılan Greenleaf (1996), kavramsal olarak birbirinin zıttı olarak görülen iki kavramı bir araya getirerek oluşturduğu hizmetkâr liderlik tanımında, liderliğin başkalarına ve özellikle takipçilerine hizmet etmeyi amaçladığını, liderin topluluk duygusunu teşvik etmesi gerektiğini ve karar vermede çalışanlar ile yetki paylaşımına gidilmesi gerektiğini vurgular. Greenleaf bu sayede liderin, işe daha bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşmış olacağını ifade eder.

Literatürde hizmetkâr liderliğin ilkelerinin şu şekilde sıralandığı görülmektedir;

- Başkalarına hizmet etmek (Greenleaf, 1970)
- İşe karşı bütünsel bir bakış açısına sahip olmak (Greenleaf, 1996)
- Örgüt içerisinde topluluk duygusunu teşvik etmek (Greenleaf, 1970)
- Karar almada güç paylaşımında bulunmak (Russell, 2001)

Spears (2004), Greenleaf'in hizmetkar liderlik kavramının en dikkat çekici özelliklerini; dinleme, empati, iyileştirme, farkındalık, ikna, kavramsallaştırma, öngörü, idare, insanların gelişimine odaklanma ve topluluk oluşturma olarak ifade etmektedir (Gandolfi ve diğ., 2017).

Patterson (2003) ise hizmetkâr liderlik yapısının temel unsurlarını şu şekilde sıralamaktadır; sosyal ve ahlaki anlamda fedakârca ve karşılıksız sevgi hissetmek, alçakgönüllü olmak, başkalarının iyiliği için karşılık beklemeksizin yardım etmek, takipçilerine iyi bir vizyon sunmak, ekip üyelerine ve/veya örgüte güvenmek, başkalarına hizmet etmek ve takipçilerine onların önemli olduğunu hissettirerek ekip çalışmasına önem vermek, yetki devrinde bulunmak ve takipçilerinin gelişimini sağlamak. Bununla birlikte Dierendonck (2010), hizmetkâr liderlikte altı temel faktörün bulunduğunu öne sürmüştür. Bu faktörler; insanları güçlendirmek ve geliştirmek, alçak gönüllü olmak, özgün bir yapıya sahip olmak, işi takipçilerinin niteliklerine göre dizayn etmek ve yönetimde kişisel çıkarlardan arınıp sorumluluk alarak hizmet etmeye odaklanmak olarak sıralanmaktadır.

Russell ve Stone (2002), hizmetkâr liderlerde gözlenen 20 ayırt edici özelliği iki farklı kategori altında değerlendirmektedir. Bu özelliklerden 9'u işlevsel liderlik kategorisinde yer alırken 11 özellik ise eşlik eden nitelik kategorisinde değerlendirilmektedir. İşlevsel nitelikler hizmetkâr liderlerin kendilerine has, özgün özellikleri olarak tanımlanırken, eşlik eden nitelikler, işlevsel

nitelikleri tamamlar ve geliştirir. Russell ve Stone (2002)'a göre işlevsel nitelikler; vizyon, dürüstlük, bütüncül bakış, inanç, hizmet etme, düzenleyici olma, öncü olma, takdir edilme ve yetkilendirme olarak sıralanmaktadır. Eşlik eden nitelikler ise; iletişim, güvenilirlik, yeterlilik, idare, şeffaflık, ilham verme, ikna yeteneği, dinleyici olma, teşvik etme ve cesaretlendirme, öğretme ve temsil yeteneği olarak sıralanmaktadır.

Hall (1991)' a göre hizmetkâr lider kendisini, diğerlerinin gelişimine, onları yükseltmeye ve yüceltmeye, onların ellerinden gelenin en iyisini yapmalarını sağlamaya odaklayan ve bunun için çaba sarf eden kişidir. Hizmetkâr liderlik yaklaşımı, işletmelerin birincil ve tek amacının kâr elde etmekten ziyade çalışanlarının ve toplumun üzerinde olumlu bir etki yaratmak olması gerektiğini savunur. Bu amaçla hizmetkâr liderlerin geleneksel hiyerarşik liderlik biçimlerinden farklı bir yaklaşıma sahip olduğu ifade edilir. Hizmetkâr liderlik organizasyonları güçlendirmenin ve toplumsal gelişimi sağlamanın aracı olarak karar mekanizmalarında grup odaklı yaklaşımın gerekliliğini vurgular. Hizmetkâr liderin önceliği ve diğer yaklaşımlardan farkı hep çalışanlarını ön planda tutmak ve onlara hizmet etmektir (Clercq ve diğ., 2014). Hizmetkâr liderlik başkalarını (müşteriler, çalışanlar ve toplumdaki insanlar) birinci önceliğe almak konseptine dayanır (Carroll, 2005). Söz konusu konsept, hizmet etme, yardım etme, kendini ikinci planda gösterme, takipçilerin ve çalışanların etkinliğini artırma gibi tanımlamalarla ifade edilebilir(Beğenirbaş ve Can Yalçın, 2020). Hizmetkâr liderlik önce insanlara hizmet etmeye odaklanır, toplum için değer yaratan olağanüstü bir vizyona ulaşmayı amaçlar ve liderliğin durumsal, dönüşümsel ve kişisel özellik boyutlarını içerir (Coetzer ve diğerleri, 2006).

Hizmetkâr liderlik, liderlerden çalışanlara hizmet eden olmayı, aldıklarından daha fazla vermeyi ve kendilerinin ihtiyaçlarından daha çok çalışanların ihtiyaçlarına hizmet eden kişiler olmalarını bekler. Bu yüzden hizmetkâr liderliği diğer liderlik yaklaşımlarından farklılaştıran özellik, hizmet yönelimli olma tutumudur (Akyüz ve Eren, 2013). Hizmetkâr liderler, çevrelerinde olan biten her şeyden önceden haberdar olan, olayların farkına varan ve buna göre insanları yönlendiren, onları tehlikelerden kurtaran kimselerdir. Başkalarına hizmet etmek anlayışıyla bir ömür boyu çalışan ve insanların refah ve mutluluğunu isteyen kişilerdir. Dolayısıyla başarıyı yakalama arzusu içinde olan örgütler için kendi çıkarına değil, örgüt çıkarı doğrultusunda hareket ederek çalışanları yönlendiren liderlere olan ihtiyaç, hizmetkâr liderlik anlayışını ön plana çıkarmaktadır (Bakan ve Doğan, 2012).

Hizmetkâr liderler bu bireylerin yeteneklerini, ihtiyaçlarını, arzularını, hedeflerini ve potansiyellerini anlamak için birebir iletişim kurmaya çalışmaktadır. Liderler, her takipçinin benzersiz özelliklerine ve ilgi alanlarına ilişki bilgi birikimleriyle, takipçilerinin potansiyellerine ulaşmalarına yardımcı olmaktadırlar. Bu, özgüven oluşturma, bir rol modeli olarak hizmet etme, güven aşılama ve bilgi, geri bildirim ve kaynak sağlamayla yapılmaktadır (Küçük ve Yavuz, 2018). Hizmetkâr liderler devamlı olarak hareket ettikleri topluluğun başarılı olmaları adına onların nelere gereksinimi olduklarını araştırır ve lideri olduğu topluluğun hayatlarında nüanslar yaratmaya çalışarak örgütsel başarıyı hedeflerler. Örgütün ilerlemesi için hizmet ederlerken, çalışanların ellerinden gelenin en iyisini yapması için onları ilham veren bir özendirme ile amaçlarına yönlendirirler (Yıldırım, 2019).

3.ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Covid-19 salgını 2020 yılının başında ortaya çıkmış tüm dünyayı tehdit eden bir virüs olduğu tespit edilerek 11 Mart 2020 tarihinde pandemi (küresel salgın) olarak ilan edilmiştir (Saatçi, 2020). Pandemi ilanından sonra hızla aşı çalışmaları başlamış, sağlık sistemi salgınla mücadelede yoğun bir çalışma sürecine girmiştir. Bu süreç içerisinde hastane çalışanları hem psikolojik olarak hem de fizyolojik olarak rutin işleyişin çok üzerinde bir performans sergilemişlerdir. Bu süreçte hastane çalışanlarının topluma hizmet mantığıyla hareket kendi ihtiyaçlarını ikinci plana atarak toplumsal ihtiyaçları karşılamak üzere seferberlik boyutunda hizmet etmişlerdir. Bu çalışma, bahsedilen zorlu süreçleri yaşayan hastane çalışanlarının riskin ve aşı çalışmalarının devam ettiği dönemde kurumsal hizmetkâr liderlik algılarını tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Veri toplama metodu olarak anket kullanılmış olup, anketler internet aracılığıyla basit tesadüfi yöntem ile çok sayıda hastane çalışanına ulaştırılmıştır. Anketler 2021 yılının Mayıs ve Haziran aylarında toplanmıştır. Yoğun çalışma temposuna rağmen, 55 hastane çalışanı geri dönüş yapmıştır, veriler 55 hastane çalışanının tam ve yeterli içeriğe sahip geri dönüşü üzerinden analiz edilmiştir.

Ankette Liden ve arkadaşlarının ilk olarak 2008 yılında 28 maddeden oluşan daha sonra 2013 yılında 7 maddelik kısa formunun oluşturulduğu ‘Hizmetkar Liderlik Ölçeği’ kullanılmıştır (Liden ve ark., 2008; Liden ve ark., 2013). 7 maddelik Hizmetkâr liderlik ölçeğinin yanı sıra demografik ve pandemi sürecine ilişkin soruların yer aldığı anket formunda toplamda 15 soru yer almaktadır. Hizmetkâr liderliğe yönelik ifadelerde 5’li Likert Ölçeği kullanılmıştır. İfadeler 1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir. Veriler Spss 22.0 ile analiz edilmiştir. Çalışmada

demografik veriler ve pandemi sürecine ilişkin tanımlayıcı istatistikler, güvenirlilik analizi, faktör analizi, normallik testi (skewness ve kurtosis değerleri), t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Hastane çalışanlarının hizmetkâr liderlik algısına yönelik yapılan araştırmaya ait demografik veriler Tablo 1' de gösterilmektedir;

Tablo 1. Örnekleme Ait Demografik Veriler

Değişken	Grup	f	%
Cinsiyet	Erkek	16	29,1
	Kadın	39	70,9
Medeni Durum	Evli	37	67,3
	Bekar	18	32,7
Yaş	18-25 yaş arası	3	5,5
	26-32 yaş arası	20	36,4
	33-42 yaş arası	22	40,0
	43- 50 yaş arası	7	12,7
	51 ve üzeri	3	5,5
Çalışılan Sektör	Kamu	50	90,9
	Özel	5	9,1

Araştırmaya ait demografik verilere bakıldığında, araştırmaya katılanların %70,9' u Kadın'dır. Araştırmada %67,3' ü evli, 32,7' si bekârdır. Ankete geri dönüş yapan hastane çalışanlarının yaş aralığına bakıldığında ise en yükse yaş aralığı % 40 ile 33-42 yaş aralığında olan çalışanlar görülmektedir, en düşük yaş aralığı %5,5 ile 18-22 yaş aralığı ile 51 yaş ve üzeri görülmektedir. Araştırmaya katılan hastane çalışanlarının büyük çoğunluğu (%90,9) kamu personelidir.

Çalışmada Covid-19 salgını sürecine yönelik sorulan sorulara ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 2' de gösterilmektedir;

Tablo 2. Covid-19 Salgını Sürecine Yönelik Sorulan Sorulara Ait Veriler

Soru	Cevap	f	%
	Evet	16	29,1

Pandemi sürecinde korona virus geçirdiniz mi?	Hayır	39	70,9
Ailenizde koronavirüs geçiren var mı?	Var	35	63,6
	Yok	20	36,4
Ailenizde koronavirüs sebebiyle vefat eden var mı?	Var	7	12,7
	Yok	48	87,3
Kronik rahatsızlığınız var mı?	Var	12	21,8
	Yok	43	78,2

Araştırmaya katılan 55 hastane çalışanının %70,9' u Covid-19 salgınına yakalanmış, %63,6' sının ailesinden en bir kişi korona virüs olmuştur. Araştırmaya katılanların % 12,7' sinin ailesinde Covid-19 salgını kaynaklı vefat durumu yaşanmıştır. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun (%78, 2) kronik rahatsızlığı bulunmamaktadır.

4.1. Araştırmanın Güvenirliliği ve Geçerliliği

Araştırmada daha önce geçerliliği ve güvenirliliği test edilmiş olan Liden ve arkadaşlarının (2013) ortaya koymuş olduğu 'Hizmetkâr Liderlik Ölçeği' kısa formu kullanılmıştır. Ancak kullanılan ölçeğin bu araştırmada da geçerlilik ve güvenirlilik analizi yapılmıştır. Güvenirlilik analizi için Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı kullanılmıştır. Hizmetkâr Liderlik Ölçeği 7 maddelik kısa formuna yönelik yapılan Cronbach Alpha değeri 0,876 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan bu değer Nunnally ve Bernstein (1994)' e göre savunulan eşik değer olan 0,60' ın oldukça üzerindedir (Nunnally ve Bernstein, 1994). Bu sebeple araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu kabul edilmiştir.

Hizmetkar liderlik ölçeğine yönelik geçerlilik analizinde ise faktör analizi kullanılmıştır. Ölçeğe ait olan 7 maddenin tek bir faktör altında toplanarak aynı faktörü oluşturan değişken ile yüksek korelasyon gösterdiği gözlemlenmiştir. Faktör analizine yönelik KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Barletts Küresellik Testi yapılmıştır. KMO ve Barletts Küresellik testi sonucu elde edilen verilerin faktör analizine uygun olduğu ve değişkenler arasındaki korelasyonun yeterli düzeyde olduğunu kabul eden eşik değerlerin (KMO değerinin 0,70 ve üzeri olması) üzerinde olduğu kabul edilmiştir (Bryman ve Cramer, 2005). Analiz sonucu elde edilen değerler Tablo 3' te gösterilmektedir;

Tablo 3. Hizmetkâr Liderlik Ölçeğine ilişkin KMO ve Bartlett Testi (N=55)

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklemin Uygunluğu Ölçümü		0,833
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare (X^2)	174,721
	Serbestlik Derecesi (*sd*)	21
	Anlamlılık (*p*)	0,000

4.2. Hastane Çalışanlarının Covid-19 Salgınında Hizmetkâr Liderlik Algısına Yönelik Analiz

2021 yılının Mayıs ve Haziran aylarında hastane çalışanlarından toplanan 55 anket sonucunda sağlık çalışanlarının o dönem ait hizmetkâr liderlik algısına yönelik sayısal veri Tablo 4' te sunulmuştur;

Tablo 4. Hizmetkar Liderlik Algısı Değişkenine Yönelik Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	n	**Ort.**	**ss**
Hizmetkâr Liderlik	55	3,00	0,79

Tablo 4 incelendiğinde Covid-19 salgınında hastanede çalışan 55 personelin hizmetkâr liderlik algısı tek bir değişken olarak ortalama 3,00 olarak hesaplanmıştır. Bu oran ile Covid-19 salgınında hastane çalışanlarının kurumsal hizmetkâr liderlik algısının orta düzeyde olduğu söylenebilir. Hizmetkâr liderlik ölçeğine ilişkin alt maddelerin algı düzeylerine yönelik istatistiki bilgi Tablo 5' te sunulmuştur.

Tablo 5. Hizmetkâr Liderlik Ölçeği Alt Maddelerine Yönelik İstatistiki Veriler

No	**Hizmetkâr Liderlik**	**Ort.**	**S.s**	**Kesinlikle Katılmıyorum**	**Katılmıyorum**	**Kararsızım**	**Katılıyorum**	**Kesinlikle Katılıyorum**
1	**Şahsi bir problemim olduğunda yöneticimden yardım isteyebilirim**	3,23	1,05	7,3	16,4	29,1	40,0	7,3
2	**Yöneticim çalışanlarına ve çevresine yardım etmenin önemini vurgular**	3,14	0,97	5,5	21,8	27,3	43,6	1,8
3	**Yöneticim eğer bir şeyler yanlış**	3,43	1,11	5,5	18,2	18,2	43,6	14,5

	gidiyorsa bunu söyleyebilir							
4	**Yöneticim zorlandığım konularda, kendim çözüm bulmam için bana imkân tanır**	3,10	1,04	7,3	21,8	29,1	36,4	5,5
5	**Yöneticim kariyer gelişimime öncelik verir**	2,83	1,04	10,9	27,3	32,7	25,5	3,6
6	**Yöneticim benim için çıkarlarımı kendi çıkarlarından üstün tutar**	2,23	0,98	25,5	38,2	23,6	12,7	0
7	**Yöneticim başarı elde etmek amacıyla etik/ ahlaki değerlerinden taviz vermez**	3,03	1,10	10,9	20,0	29,1	34,5	5,5

Covid-19 salgınında hastane çalışanlarının hizmetkâr liderlik algısına yönelik veriler Tablo 5' te gösterilmektedir. Tablo 5 detaylı olarak incelendiğinde bazı maddelerin ortalamanın üzerinde çıktığını bazı maddelerin ortalamanın altında çıktığını söylemek mümkündür. En yüksek ortalamaya sahip olan ölçek maddesi 'Yöneticim eğer bir şeyler yanlış gidiyorsa bunu söyleyebilir' iken, en düşük ortalamaya sahip ölçek maddesi 'Yöneticim benim için çıkarlarımı kendi çıkarlarından üstün tutar.' maddesidir. Genel olarak hizmetkâr liderlik algısının orta düzeyde çıktığı sonucundan yola çıkarak, hastane çalışanlarının genel olarak kurum yöneticileri ile işlerin işleyişi noktasında rahat bir iletişim kurduklarını, ancak çalışan olarak kişisel gelişim ve kişisel çıkarlarının kurum yöneticileri tarafından nispeten daha az desteklendiği yönünde bir algıya sahip oldukları söylenebilir.

4.3. Covid-19 salgınında Hastane Çalışanlarının Hizmetkâr Liderlik Algılarına Yönelik Oluşturulan Hipotezler

Covid-19 salgınında hastanede çalışan 55 personelin katılarak toplanan verilerin analizinde hizmetkâr liderlik algısının demografik özelliklere göre bir farklılık gösterip göstermediğinin tespitine yönelik oluşturulan hipotezler şu şekildedir;

H1: Hastane çalışanlarının cinsiyeti ile hizmetkâr liderlik algısı açısından anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Hastane çalışanlarının yaşı ile hizmetkâr liderlik algısı açısından anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Hastane çalışanlarının medeni durumu ile hizmetkâr liderlik algısı açısından anlamlı bir farklılık vardır.

H4: Hastane çalışanlarının çalıştıkları sektör ile hizmetkâr liderlik algısı açısından anlamlı bir farklılık vardır.

Sağlık sektöründe çalışan 55 personelle yapılan analizde, hizmetkâr liderlik algısının Covid-19 salgını sürecinde değişip değişmediğine yönelik oluşturulan hipotezler ise şu şekildedir;

H5: Hastane çalışanlarının Covid-19 olup olmama durumu ile hizmetkâr liderlik algısı açısından anlamlı bir farklılık vardır.

H6: Hastane çalışanlarının ailesinde Covid-19 olup olmama durumu hizmetkâr liderlik algısı açısından anlamlı bir farklılık vardır.

H7: Hastane çalışanlarının Covid-19 sebebiyle ölen olup olmama durumu ile hizmetkâr liderlik algısı açısından anlamlı bir farklılık vardır.

H8: Hastane çalışanlarının kronik rahatsızlığı olup olmama durumu ile hizmetkâr liderlik algısı açısından anlamlı bir farklılık vardır.

4.4. Covid-19 salgınında Hastane Çalışanlarının Hizmetkâr Liderlik Algılarına Yönelik Oluşturulan Hipotezlerin Analiz Edilmesi

Hipotezlerin test edilmesinde iki ve daha fazla bağımsız grup arasındaki farklılığın ölçülmesine yönelik testler kullanılması planlanmıştır. Bu testlerden parametrik veya parametrik olmayan testlere başvurulması için verilerin normal dağılıp dağılmadığının test edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Histogram grafikleri fikir vermiş, ancak yine de normallik testi yapılmıştır. Normallik testi için Skewness ve Kurtosis değerlerine bakılarak verilerin normal dağılıma sahip olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Analizde Skewness değeri -0,882 bulunmuş, Kurtosis değeri ise 0,224 olarak hesaplanmıştır. Literatürde Kurtosis ve Skewness değerlerinin -1.5 ile +1.5 arasında hesaplandığında verilerin normal dağılım sahip olduğu kabul edilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013).

Verilerin normal dağılıma sahip olduğu sonucuna ulaşılarak, iki bağımsız grup arasındaki farklılığı test eden parametrik test t-testi ve üç ya da daha fazla grup için karşılaştırma yaparak farklılığı ölçen ANOVA testi (Yalnızca H2 hipotezinin testinde kullanılmıştır.) kullanılmıştır.

Yapılan Analiz sonucunda H1 hipotezi p değeri 0,81 olarak hesaplanmıştır. P>0,05 olduğu için H1 hipotezi reddedilmiştir. Bu analiz sonucunda hizmetkâr liderlik algısı ile cinsiyet arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Yapılan Analiz sonucunda H2 hipotezi p değeri 0,40 olarak hesaplanmıştır. P>0,05 olduğu için H2 hipotezi reddedilmiştir. Bu analiz sonucunda hizmetkâr liderlik algısı ile yaş grupları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Yapılan Analiz sonucunda H3 hipotezi p değeri 0,86 olarak hesaplanmıştır. P>0,05 olduğu için H3 hipotezi reddedilmiştir. Bu analiz sonucunda hizmetkâr liderlik algısı ile medeni durum arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Yapılan Analiz sonucunda H4 hipotezi p değeri 0,24 olarak hesaplanmıştır. P>0,05 olduğu için H4 hipotezi reddedilmiştir. Bu analiz sonucunda hizmetkâr liderlik algısı ile çalışılan sektör arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Yapılan Analiz sonucunda H5 hipotezi p değeri 0,03 olarak hesaplanmıştır. P<0,05 olduğu için H5 hipotezi kabul edilmiştir. Bu analiz sonucunda hizmetkâr liderlik algısı ile Covid-19 olup olmama durumu arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Analiz sonucuna göre salgın sürecinde korona virüs olmayanların kurumlarındaki hizmetkâr liderlik algısı korona virüs hastalığına yakalananlara kıyasla daha yüksektir.

Yapılan Analiz sonucunda H6 hipotezi p değeri 0,62 olarak hesaplanmıştır. P>0,05 olduğu için H6 hipotezi reddedilmiştir. Bu analiz sonucunda algılanan hizmetkâr liderlik algısı ile ailesinde Covid-19 olup olmama durumu arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Yapılan Analiz sonucunda H7 hipotezi p değeri 0,27 olarak hesaplanmıştır. P>0,05 olduğu için H7 hipotezi reddedilmiştir. Bu analiz sonucunda hizmetkâr liderlik ile Covid-19 sebebiyle ailesinde vefat olup olmama durumu arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Yapılan Analiz sonucunda H8 hipotezi p değeri 0,36 olarak hesaplanmıştır. P>0,05 olduğu için H8 hipotezi reddedilmiştir. Bu analiz sonucunda hizmetkâr liderlik ile kronik rahatsızlığı olma durumu arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

5. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Gordon ve Xing (2020), gerçekleştirdikleri çalışmada, eğitim sektöründe liderlerin, covid-19 pandemisi sürecinde hizmetkâr liderlik uygulamaları ile çözümler üretebileceklerini belirtmişlerdir. Söz konusu uygulamalar şu şekilde sıralanabilir;

- Dinlemek
- Empati kurmak
- Duygusal destek
- Farkındalık
- Yetki devri
- İkna Yetisi
- Öngörü

Hastane çalışanları özelinde ise özellikle de ilk ve acil yardım faaliyetlerinde yaşanan yoğun baskı sebebi ile desteklenme ihtiyacı daha fazladır. Liden ve diğ.'ne göre (2008), hizmetkâr liderler, astlarına potansiyellerini ortaya çıkarabilmeleri için özgürlük alanı yaratırlar ve bu sayede onların duygusal olarak da güçlenmelerini sağlarlar. Hizmetkâr liderlik davranışları aracılığı ile hastane çalışanlarının olumlu davranışa karşı yüksek performans gösterdikleri gözlemlenmektedir.

Covid-19 pandemisi döneminde sağlık çalışanlarının hizmetkâr liderlik algılarının, demografik unsurlar ve Covid-19'a bağlı faktörler açısından araştırıldığı bu çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda, geliştirilen 8 hipotezden 1'i kabul edilirken 7 hipotez reddedilmiştir.

Araştırma bulgularına göre Covid-19 pandemisi döneminde zorlu koşullarda ve yıpratıcı şartlarda çalışan sağlık çalışanlarının algıladıkları hizmetkâr liderlik, cinsiyete bağlı olarak değerlendirildiğinde değişkenlik göstermemektedir. Bununla birlikte diğer demografik koşulların da hiçbirisi algılanan hizmetkâr liderlik bağlamında anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır. Covid-19 pandemisi sürecinde sağlık personellerinin medeni durumlarındaki farklılık ve farklı yaş gruplarında olmaları, hizmetkâr liderlik algısı açısından bir fark oluşturmamaktadır. Benzer şekilde sağlık çalışanlarının kamu ya da özel sağlık kuruluşlarında hizmet vermeleri de hizmetkâr liderlik algısı açısından anlamlı bir farklılık oluşturmamaktadır.

Sağlık çalışanlarının Covid-19'a bağlı etkenler açısından hizmetkâr liderlik algılarının değişip değişmediği ile ilgili araştırma bulguları şu şekildedir;

Covid-19 pandemisi sürecinde sağlık personellerinin Covid-19'a yakalanma durumları ile hizmetkâr liderlik algısı arasında anlamlı bir ilişkisi tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen analiz neticesinde salgın sürecinde Covid-19'a yakalanmayanların kurumlarındaki hizmetkâr liderlik algısı Covid-19'a yakalananlara kıyasla daha yüksektir. Bununla birlikte çalışanların ailelerinden bir bireyin Covid-19'a yakalanma durumları ve çalışanların yakınlarının Covid-19 sebebi ile hayatlarını kaybetmelerinin ise çalışanların hizmetkâr liderlik algısı üzerinde anlamlı bir ilişki oluşturmadığı tespit edilmiştir. Yine, sağlık çalışanlarının kronik rahatsızlığa sahip olup olmama durumları ile ilgili hizmetkâr liderlik algısı açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tüm sonuçlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Covid-19 Pandemi sürecinde yoğun ve yorucu şartlarda çalışmak zorunda kalan sağlık çalışanlarının, gerek demografik gerekse Covid-19'a bağlı faktörler açısından koşullardan bağımsız olarak hizmetkâr liderlik algılarının yüksek oranlarda değişkenlik göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonucun ortaya çıkmasında, dönemin şartları gereği sağlık çalışanlarının içerisinde bulundukları yoğunluk, yıpratıcı süreçler ve oluşan iş stresi gibi unsurların etkililiği, sağlık çalışanlarının aile hayatlarının pandemi sürecinde olumsuz anlamda değişip değişmediği, çalışanların kendilerinin Covid-19'a yakalanma üzerindeki tepkilerinin boyutları vb. araştırmalar, gelecek çalışmalara konu olabilir.

KAYNAKÇA

Akyüz, B. ve Eren, M. Ş. (2013). Hizmetkâr Liderlik Davranışlarının Eğitim Sektörü Üzerindeki Etkisine Yönelik Teorik Bir Çalışma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi,* 8 (2), 191-205.

Bakan, İ. ve Doğan, İ. F. (2012). Hizmetkâr Liderlik. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2) , 1-12

Beğenirbaş, M. ve Can Yalçın, R. (2020). Hizmetkâr Liderlik Algısının Duygusal Emek Üzerine Etkileri: Hizmet Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 19 (1), 160-194

Bryman, A., Cramer, D., Quantitative Data Analysis with SPSS 12 and 13: A Guide for Social Scientists, Routledge, London, 2005.

Carroll. A.B. (2005). Servant leadership, *Nonprofit World*, 23 (3), 18.

Clercq, D. D., Bouckenooghe, D., Raja, U. & Matsyborska, G. (2014). Servant leadership and work engagement: The contingency effects of leader–follower social capital. *Human Resource Management Quarterly*, 25(2), 183-212.

Coetzer, M. F., Bussin, M. ve Geldenhuys, M. (2017). The Functions of a Servant Leader. *Administrative Sciences*, 7 (1),

Dierendonck, D.V. (2010). Servant leadership: A review and synthesis. *Journal of Management*, 37(4), 1228-1261.

Eisenberger, R., Huntington, R., Hutchison, S., & Sowa, D. (1986). Perceived organizational support. *Journal of Applied Psychology, 71*(3), 500–507.

Gandolfi, F., Stone, S., ve Deno, F. (2017) Servant leadership: An ancient style with 21st Century relevance, *Review of International Comparative Management, 18* (4), 350–361.

Gordon, H. R. D. ve Xing, X. (2020). Servant-Leadership During the Covid-19 Crisis: Implications for CTE. *The CTE Journal*, 8 (2), 1-10.

Greenleaf, R.K. (1996). *On becoming a servant-leader*. San Francisco: Josey-Bass Publishers.

Greenleaf, R.K. (1970), *"The Servant as Leader, Business Leadership",* Jossy Bass.

Greenleaf, R.K. (1977). Servantleadership - a journey into the nature of legitimate power and greatness. *Paulist Press*

Hall, M. L., (1991). In Our Own Language: Youth as Servant Leaders. *Tribal Nations Documents, 16.*

Jimenez, W., Burleson, S. D. ve Haugh, M. J. (2021). From Managing Nurses to Serving Nurses: The Case for Transfusing Nursing Management with Servant Leadership During the Global Covid-19 Pandemic. *Industrial and Organizational Psychology*, (14). 280-285.

Küçük, K. ve Yavuz, E. (2018). Hizmetkâr Liderlik: Gandhi Örneği. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi,* 1 (2), 81-93.

Liden, R.C., Wayne, S.J., Zhao, H., & Henderson, D., (2008). Servant leadership: development of a multidimensional measure and multi-level assessment. Leadership Quarterly, 19(2), 161-177.

Liden, R.C., Wayne, S.J. Meusera, J.D., Hu, J., Wua, J., Liao, C. (2013). Servant leadership: Validation of a short form of the SL-28. The Leadership Quarterly, 26(2), 254-269.

Ma, Y., Faraz, N. A., Ahmed, F., Iqbal, M. K., Saeed, U., Mughal, M. F. ve Raza, A. (2021). Curbing Nurses' Burnout During Covid-19: The Roles of Servant Leadership and Psychological Safety. *Journal of Nursing Management*, 29, 2383-2391.

Mansur, F. ve Uysal, D. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Hemşirelerin Etik ve Alturistik Liderlik Algısı. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi,* 7 (2). 329-344

Ngoma, M., Namono, R., Nangoli, S., Bashir, H. ve Nakyeyune, S. (2020). Towards fighting Covid-19: can servant leadership behavior enhance commitment of medical knowledge-workers. *Continuity & Resilience Review*, 3 (1), 49-63.

Nunnally, J. C., Bernstein, I. H., Psychometric Theory, 3nd ed., McGraw-Hill Inc., New York, 1994.

Patterson, K.. (2003). Servant Leadership: A Theoretical Model. Proceedings of the Servant Leadership Roundtable. Retrieved January 13, 2009.

Rubel, M.R.B. ve Kee, D.M.H. (2015), Perceived fairness of performance appraisal, promotion opportunity and nurses turnover intention: the role of organizational commitment. *Asian Social Science*, 11 (9), 183.

Russell, R.F. ve Stone, A. G.. (2002). A review of servant leadership attributes: Developing a practical model. L*eadership & Organization Development Journal*, (23): 145-157.

Russell, R. F. (2001), The Role of Values in Servant Leadership, *Leadership and Organization Development Journal*, 22(2), 76–83.

Saatçı, E., COVID-19 Pandemisi ve sağlık çalışanları: Yaşatmak mı yaşamak mı?, Türk Aile Hekimleri Dergisi, 24, 3, 153-166, 2020.

Spears, L.C.. (2004). Practing Servant-Leadership, Leader to Leader, 34, Fall, 7-11.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). Using multivariate statistics. Boston, Pearson.

Turunç, Ö. ve Çelik, M. (2010). Örgütsel Özdeşleşme Ve Kontrol Algılamalarının, Çalışanların İşten Ayrılma Niyeti Ve İş Performansına Etkileri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (3), 163-181.

Yıldırım, K. E., (2019). Hizmetkâr Liderlik ve Çalışan Davranışlarındaki Rolü: Kırgızistan'da Bir Alan Araştırması. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 11 (3), 2242-2256.

GENÇ HAVACILARIN GİRİŞİMCİLİK HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ: TÜBİTAK 4004 "HAVACI KIZLAR GİRİŞİMCİLİĞE ADIM ATIYOR" PROJESİ

Prof. Dr. Ferhan ŞENGÜR[1], Arş. Gör. Hilal Tuğçe LAPÇIN[2], Doç. Dr. Nazire Burçin HAMUTOĞLU[3]

[1] ESKİŞEHİR TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, fkuyucak@eskisehir.edu.tr- ORCID: 0000-0001-7737-851X

[2] ESKİŞEHİR TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, Havacılık ve Uzay Bilimleri Fakültesi, hilaltugcebal@anadolu.edu.tr- ORCID: 0000-0002-4942-6331

[3] ESKİŞEHİR TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, Öğrenme ve Öğretme Gelişimi Birimi, nbhamutoğlu@eskisehir.edu.tr - ORCID: 0000-0003-0941-9070

ÖZET

Girişimciler, toplumda değişimi ve yeniliği başlatabilen ve ekonomik gelişim için dinamik bir güç oluşturabilen bireylerdir. Literatür çalışmalarında kadın girişimciliğinin istenen düzeyde olmadığı ve özellikle havacılık sektöründe bu oranın düşük olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte kız öğrencilerin girişimcilik eğilimlerinin erkek öğrencilere göre daha düşük olduğu görülmüştür. Girişimciliğin gelişimini destekleyebilmek için bu konudaki eğitimlerin yaygınlaştırılması ve bu sayede bireylerin girişimcilik özelliklerinin geliştirilmesi önemlidir. Girişimcilik, genetik bir özellik olmasının yanı sıra öğrenilebilir olduğu bir çok araştırmacı tarafından ifade edilmektedir. Girişimcilik ve sorgulama becerilerinin, her bireyde farklı düzeyde olmakla birlikte, geliştirilebilir ve öğrenilebilir olduğu da bilindiğinden kız çocuklarının önündeki engelleri erken yaşta ortadan kaldırmak ve sahip oldukları gizil potansiyelleri ortaya çıkarmak amacıyla lise düzeyindeki kız öğrencilere TÜBİTAK 4004 Doğa ve Bilim Okulları Programı tarafından desteklenen "Havacı Kızlar Girişimciliğe Adım Atıyor" projesi kapsamında girişimcilik eğitimi düzenlenmiştir. Girişimcilik eğitimiyle kız öğrencilerin girişimcilik potansiyellerine yönelik gizil birtakım özelliklerin ortaya çıkmasını ve farkında olmasını sağlamak amaçlanmıştır. Dört günlük süren eğitimde Eskişehir'de havacılık lisesinde eğitim gören 30 öğrenciye uygulamalı girişimcilik eğitimi verilmiştir. Eğitimler akademisyenlerden ve girişimcilik konusunda yetkin öğretmenler tarafından gerçekleştirilmiştir. Eğitim öncesinde ve sonrasında öğrencilerin girişimcilik hakkındaki görüşlerinin ortaya çıkarılabilmesi için yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Eğitim öncesinde ve sonrasında elde edilen veriler MAXQDA programı ile betimsel analize tabi tutulmuştur. Eğitim sonrasında öğrencilerin girişimcilik ekosistemine yönelik farkındalıklarının arttığı ve kendi girişimlerini kurma konusunda motivasyonlarının oluştuğu gözlenmiştir. Eğitimin sadece havacılık alanındaki kız öğrencilere yönelik olması ve 30 kişiyle sınırlı olması proje amacına uygunluk gösterse de araştırmanın kısıtlılığı olarak ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, girişimcilik eğitimi, kadın girişimciliği, havacı kızlar, TÜBİTAK 4004.

OPINIONS OF THE YOUNG AVIATORS ON ENTREPRENEURSHIP: TÜBİTAK 4004 "AVIATOR GIRLS STEP INTO ENTREPRENEURSHIP" PROJECT

Entrepreneurs are individuals who can initiate change and innovation in society for economic development. It has been observed that women's entrepreneurship is not at the desired level, and this rate is low, especially in the aviation sector. In addition, female students had less

entrepreneurial tendencies than men. One of the essential factors in the development of entrepreneurship is the dissemination of training on this subject and the development of entrepreneurial characteristics of individuals. Many researchers state that entrepreneurship is a behavioral change acquired because of education, learning, and genetic features. Since it is known that entrepreneurship and inquiry skills are at different levels in everyone but can be developed and learned to reveal their hidden potential and eliminate the obstacles in front of girls at an early age, entrepreneurship training was given within the scope of the TÜBİTAK 4004 - Education in Nature and Science Camps/Schools Support Programme. During the four-day training, applied entrepreneurship training was given to 30 female students studying at the aviation high school in Eskisehir. The training was carried out by academics and teachers competent in entrepreneurship. Before and after the training, face-to-face interviews were conducted to reveal the students' views on entrepreneurship. After the training, it was observed that the student's awareness of the entrepreneurship ecosystem increased and their motivation to establish their ventures was formed. Although the training is only for female students in the field of aviation and is limited to 30 people, it can be expressed as a limitation of the research. However, it is suitable for the project.

Keywords: Entrepreneurship, entrepreneurship education, women entrepreneurship, aviator girls, TUBITAK 4004.

GİRİŞ

Girişimciler, toplumda değişimi ve yeniliği başlatabilen ve ekonomik gelişim için dinamik bir güç oluşturabilen bireylerdir (Bozkurt & Erdurur, 2014). Toplumda girişimciliğin gelişebilmesi için girişimcilik ekosisteminin içerisine çocukları ve gençleri dahil etmek önemli olmaktadır. Bireylere içinde bulundukları toplumun sorunlarına çözümsel yaklaşabilmeleri, yaratıcı düşünebilmeleri, bir iş fikrine sahip olabilmeleri ve bunu nasıl inovasyona dönüştürebilecekleri konusunda farkındalıklar küçük yaştan itibaren kazandırılabilir. Yurtseven ve Ergün (2018) ilkokul programlarında, "girişimcilik ile ilgili kazanım, konu ve etkinliklere ayrılan sürenin" yeterli olmadığını belirtmektedir. Aynı zamanda "öğrencilerin derslerde isteksiz ve çekingen olabilmesi, okullarda materyal yetersizliği, toplumun ve ailenin girişimciliği desteklememesi" gibi sorunların yaşandığını da ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla bireylerin girişimciliğe yönelik farkındalıklarının erken yaşlarda artırılması, kendi yetkinliklerinin ve girişimcilik ve inovasyon için gerek ulusal gerekse uluslararası olanaklar hakkında bilgi sahibi olarak neler yapabileceklerini örneklerle görmeleri oldukça önemlidir (Şengür, Lapçın, vd., 2022). Bu kapsamda TÜBİTAK 4004 Doğa ve Bilim Okullar kapsamında "Havacı Kızlar Girişimciliğe Adım Atıyor" Projesi gerçekleştirilmiştir. Eskişehir'de havacılık alanında eğitim gören meslek lisesi kız öğrencilerine uygulamalı eğitimlerle 21. yy. becerileri kazandırılmasının hedeflendiği projenin çıkış noktasını kız öğrencilerin girişimcilik konusundaki potansiyellerinin ortaya çıkarılması oluşturmuştur. Özellikle küçük yaşlarda bu becerilerin geliştirilmesinin daha etkili sonuçlar verdiği araştırmalarda desteklendiğinden hedef kitle olarak lise düzeyinde öğrenim gören kız öğrenciler tercih edilmiştir. Proje kapsamında girişimcilik özelliklerinin ortaya konulması, girişimcilik eğilimlerinin araştırılması ve girişimciliğe ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılması projenin amaçları arasında yer almakta birlikte, bu çalışmada sadece kız öğrencilerin eğitim öncesi ve sonrasında girişimcilik hakkında görüşlerine yer verilmiştir.

Girişimcilik

Girişimcilik bir fikrin ürün ve hizmete dönüştürülerek bir pazara sunulması olarak tanımlanabilir (Küçükaltan, 2009). Girişimcilik tanımlarında "etraftaki fırsatları fark edebilme", "risk alarak bu fırsatlara ilişkin plan ve projeler geliştirme", "bu projeleri günlük

hayata taşıyabilme" (Gömleksiz & Kan, 2009) gibi unsurların bulunduğu görülmektedir. Dolayısıyla Başar'ın (2013) "girişimcilik günlük hayatta ve toplum içerisindeki bireylerin sosyal ve ticari faaliyetlerinin geliştirilmesinde ortaya çıkabilecek olanakları daha iyi anlamayı sağlayan şemsiye bir kavramdır" ifadesi kapsayıcılığını ortaya koymaktadır. Anagün ve Atalay (2017) girişimcilik kavramını "dikkat çeken", "kendine güvenen", "donanımlı", "lider", "üretken", "yeniliklere açık", "aktif" ve "risk alan" kişilik özellikleri ile açıklamışlardır. Girişimcilik özellikler erkeklerde daha fazla bulunmaktadır. Bununla birlikte kadının ekonomik anlamda güçlendirilebilmesi için girişimcilik eğitimi önemli bir araç olabilmektedir. Girişimcilik becerisinin bireylere kazandırılmasında eğitimin yanı sıra ailenin de etkisi bulunmaktadır. Aile içinde girişimci birinin olması diğer aile fertlerinin de girişimci olabilmesinde etkili olabilmektedir (Selanik Ay & Acar, 2016). Havacılık sektöründe de kadınların mikro girişimcilik faaliyetlerinde pek imkanlarının olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla kadınların bu anlamda güçlendirilmesi aynı zamanda finansal okuryazarlıklarının arttırılması ve sektöre ilişkin bilgilendirmelerin yapılarak girişimciliğe ilişkin farkındalıklarının artırılması oldukça önemlidir. Girişimciliğe ilişkin görüşlerin ortaya koyulduğu çalışmalarda girişimcilik eğitiminin önemine dikkat çekilmektedir. Özellikle küçük yaşlarda bu eğitimin yeterli düzeyde verilmesi önemli olmaktadır. Hem girişimcilik özelliklerinin erkeklerde daha fazla bulunması hem de kadınların girişimcilik faaliyetlerinde daha az yer alması nedeniyle çalışma kapsamında kız öğrenciler hedef kitle olarak belirlenmiştir. Uygulamalı etkinliklerle kız öğrencilerin bilim ve girişimciliğe heyecan duymaları ve girişimcilik becerilerini geliştirmeleri hedeflenmiştir (Şengür, Hamutoğlu, vd., 2022). Bu çalışmanın kapsamını da lise düzeyinde öğrenim gören kız öğrencilerin girişimcilik eğitimi sonrasında girişimcilik görüşlerindeki değişikliğin nasıl gerçekleştiğinin ortaya çıkarılması oluşturmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Nitel araştırma; yorumlayıcı ve anlama odaklanılan bir araştırma yöntemidir (Toker, 2022). Nitel araştırmacılar olayları kendi doğal ortamlarında gözlemleyerek, olguları bireylerin onlara atfettiği anlamlar açısından anlamlandırarak veya yorumlayarak açıklığa kavuşturmaktadırlar. Nitel araştırmalar da, bireyin hayattaki rutin veya rutin olmayan anları ve anlamları anlatan durum çalışmaları, deneyim, görüşme notları, gözlem raporları ve görsel dokumanlar gibi çeşitli ampirik materyallerin kullanımını ve toplanması gerçekleştirilmektedir (Creswell, 2018). Bu materyaller arasında görüşme notları ve dokümanları sosyal bilimlerde en yaygın veri toplama tekniklerinden birisi olarak kullanılmaktadır (Glesne, 2015). Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği ile veri toplanması gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada meslek lisesinde öğrenim gören kız öğrencilerin girişimciliğe ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

A1: Öğrencilerin girişimciliğe bakış açıları nasıldır?

A2: Girişimcilik eğitimi sonrasında öğrencilerin girişimciliğe ilişkin bakış açıları nasıl değişiklik göstermektedir?

Araştırma Süreci

Çalışma TÜBİTAK 4004 Doğa ve Bilim Okulları Programı kapsamında desteklenen "Havacı Kızlar Girişimciliğe Adım Atıyor" isimli proje kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Eskişehir ilinde Sabiha Gökçen Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde öğrenim gören toplam 30 kız öğrenciye bu proje kapsamında dört gün süren girişimcilik eğitimi verilmiştir. Projede meslek lisesi kız öğrencilerinin girişimcilik konusundaki beceri ve potansiyellerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Hedef kitle olarak lise düzeyinde öğrenim gören daha önce girişimcilik eğitimi almamış kız öğrenciler tercih edilmiştir. Özellikle meslek lisesi öğrencilerinin tercih edilmesinin bir nedeni bu öğrencilerin sıklıkla toplum tarafından potansiyellerinin altında değerlendirilebilmesi ve kendi benlik algılarının da bu şekilde yerleşebilme ihtimalidir. Bu anlamda havacılık lisesindeki öğrenciler lise giriş sınavlarında yüksek puan alıp okullara yerleşebilmelerine rağmen lise mezunu olarak istihdam edilmeleri öğrencilerin meslek olarak başka bir alternatifleri olmadığını düşündürebilmektedir. Bu nedenle özellikle meslek lisesi öğrencileri tercih edilmiştir. Çalışmada sadece belirli bir cinsiyette katılımcıların olması; proje ürünü olan bu çalışmanın özgün değeri ve amacı ile ilişkilidir. Görüşmeler eğitim öncesi ve sonrasında gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada proje ekibi tarafından görüşme formu oluşturulmuştur. Soru formlarının kapsam geçerliliğini sağlamak için alan uzmanı 2 alan uzmanı kişiden görüş alınmıştır. Bu uzmanlardan birinin Türkçe eğitimi alanında çalışıyor olması soruların açık ve anlaşılırlığının kontrol edilmesini sağlamıştır. Sadece belirli bir cinsiyette ve sayıda katılımcının olması projenin amacı ve özgün değeri ile ilişkili olduğundan katılımcı bilgilerine ilişkin sorulara formda yer verilmemiştir. Eğitim öncesi gerçekleştirilen formda (Görüşme Formu I) daha önce ailesinde girişimcilik yapan olup olmadığı, etrafındaki girişimci kişi sayısı ve yakınlıkları, girişimcilik hakkındaki düşünceleri ve kendi işini kurma ile ilgili düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Eğitim sonrası gerçekleştirilen formda ise (Görüşme Formu II), girişimcilik kavramına ilişkin farkındalıkları, kendi işini kurma isteği ve heyecanı, takım çalışması, girişimcilik hakkındaki görüşleri, girişimciliği alternatif olarak değerlendirme potansiyelleri, iş fikirleri ve kendi işini kurma düşünceleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

Analiz

Çalışmada verilerin analizinde betimsel analizden yararlanılmıştır. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenerek, yorumlanmasını içermektedir. Betimsel analizde bireylerin görüşlerinin çarpıcı bir biçimde yansıtılabilmesi amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verebilmektedir. Bu analiz türünde elde edilmiş olan bulguların özetlenerek ve yorumlanarak sunulması amaçlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2013). Betimsel analiz dört aşamasına göre uygulama süreci gerçekleştirilmiştir.

- İlk olarak "Öğrencilerin girişimciliğe bakış açıları nasıldır?" sorusundan hareketle veri analizi bir çerçeve oluşturulmuştur.
- İkinci aşamada bu çerçeve doğrultusunda verilerin okuması ve düzenlenmesi gerçekleştirilmiştir.
- Üçüncü aşamada düzenlenen veriler tanımlanarak "katılımcıların ifadeleriyle" alıntılar kullanılarak desteklenmiştir.
- Son aşamada ise bulgular açıklanarak anlamlandırılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Bulgular

Çalışmada eğitim öncesi ve eğitim sonrası görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Eğitim öncesi ve sonrası elde edilen verilere ait bulgulara yer verilmiştir. Öğrencilerin girişimcilik kavramına

ilişkin görüşlerinin alındığı çalışmada kavramı "kendi işini kurmak", "fikir üretmek", "harekete geçmek" ile ilişkilendirdikleri görülmüştür.

Tablo 1: Girişimcilik kavramı temaları ve örnekler

Temalar	Metin içerisindeki örnekler
"kendi işini kurmak", "fikir üretmek", "harekete geçmek	*"...kendi işimi kurmak, ama uçuk bir hayal…",* *"... nasıl fikir üreteceğimi bilmiyorum…"* *"... nasıl harekete geçeceğimi bilemedim.."* *"..kendi işinin patronu olmak…"* *"… fikir üretmek, fikrim var ama nasıl gerçekleştireceğimi ve başarılı olup olmayacağımı bilmiyorum.."*

Bununla birlikte öğrencilerin girişimciliği bir hobi alanı olarak gördükleri ve havacılık alanında çalışmak istiyorlarsa girişimci olamayacakları ya da girişimci olurlarsa havacılık alanında meslek sahibi olamayacaklarını düşündükleri görülmüştür. Eğitim sonrasında ise öğrencilerin girişimcilik kavramına ilişkin algılarında değişiklik olduğu gözlenmiştir. Bunlar arasında "takım çalışması", "iş bölümü", "özgüven", "ekip ruhu", "yaratıcılık", "yenilik", "takımla çalışınca ortaya çıkan potansiyel", "iş fikrini sunma", "iletişim", "iş basamakları", "ekip yönetimi", "hatalardan ders alma", "proje, fikir beyan etme", "fikir ayrılıklarında orta yolu bulma", "kendini kolay ifade edebilme", "uyum" bulunmaktadır.

Tablo 2: Eğitim sonrası öğrencilerin girişimcilik görüşlerine yönelik tema ve örnekler

Temalar	Metin içerisindeki örnekler
"Takım çalışması" "Hatalardan ders alma" "İş bölümü" "Fikir beyan etme" "Sinerji" "Kadın girişimciliği"	*"...takım çalışmasının gerekli…",* *"... hatalardan ders alarak fikir geliştirebiliriz…"* *"… iş basamakları oluşturmak ve ekip arkadaşlarımla iş bölümü gerçekleştirmek..."* *"...kolaylıkla fikir beyan etmek... hatta anlaşamadığımızda orta yolu bulmak..."* *"...takımla çalışınca ortaya çıkan potansiyelin farkına vardım…* *".. girişimciliğin kadın veya erkek olmayla alakası yok…"*

Öğrenciler eğitim sonrasında aslında hep "kendi işini kurmak" istedikleri ve içlerinde girişimcilikle ilgili fikirlerin oluştuğunu belirtmişlerdir. Girişimciliğin cinsiyetten bağımsız olduğu, girişimcilik özelliklerine aslında sahip oldukları ve "ben de yapabilirim" fikrinin öğrencilerde oluştuğu gözlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Çalışma sonucunda katılımcıların eğitim öncesindeki yanıtlarında genellikle girişimcilik ile ilgili fikirlerin gerçekleşmesini bir "hayal" olarak gördükleri görülmüştür. Yurtseven ve Ergün (2018) belirttiği üzere "girişimcilik ile ilgili kazanım, konu ve etkinliklere ayrılan sürenin" yeterli olmamaktadır. Öğrencilerin girişimciliğe ilişkin farkındalıkları eğitim öncesinde yeterli bulunmamıştır. Eğitim sonrasında ise yeniliğe daha açık hale geldikleri, kendilerine ilişkin önyargıları yıkabildikleri, girişimcilik için gerekli olan takım çalışması, iletişim gibi konularda beceriler kazandıkları ve girişimciliği alternatif olarak düşünebildikleri

görülmüştür. Özellikle eğitim sonrasında girişimciliğin ne anlama geldiğine ilişkin farkındalıkların yükseldiği görülmüştür. Ailesinde daha önce girişimcilik yapan bireylerin girişimciliğe bakış açılarının daha ılımlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla aile içinde girişimci bir kişinin olması diğer aile fertlerinin de girişimci olabilmesinde etkili olabildiği görüşü (Selanik Ay & Acar, 2016) desteklenmektedir. Gelecek çalışmalarda 21. yüzyıl açısından oldukça önemli olduğu düşünülen girişimcilik kavramına ilişkin becerilerin geliştirileceği programlar okul dışı kişisel ve mesleki gelişimleri destekleyecek şekilde planlanabilir. Benzer şekilde, ilköğretimin farklı kademelerinde seçmeli ders olarak girişimcilik ile ilgili atölye çalışmalarının yapılması söz konusu olabilir. Bu hususta karar alıcı ve uygulayıcılar alanda akademik ve bilimsel çalışmalar yapan kişiler ile istişare ederek güzel bir yol haritası çıkarılabilir. Yapılacak bilimsel çalışmalar ile kavramın küresel ölçekte ilişkili olduğu kavramlar ile ilgili yapılan çalışma sonuçları değerlendirilerek güncel ve özgün uygulamalar ortaya konulabilir.

Kaynakça

Anagün, Ş. S., & Atalay, N. (2017). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Girişimcilik Becerisine İlişkin Yeterlik Algıları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(41), 298. https://doi.org/10.21764/efd.57979

Başar, M. (2013). Girişimcilik ve Girişimcilik Süreçleri. Içinde M. Başar (Ed.), *Girişimcilik*. Anadolu Üniversitesi AçıkÖğretim Fakültesi Yayınları.

Bozkurt, Ö., & Erdurur, K. (2014). Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimindeki Etkisi: Potansiyel Girişimciler Üzerinde Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, *8*(2), 33–56. http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/417/oznur_bozkurt_makale.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Creswell, J. W. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (M. Bütün & S. B. Demir (ed.); 4.). Siyasal Kitabevi.

Glesne, C. (2015). *Nitel Araştırmaya Giriş* (A. Ersoy & P. Yalçınoğlu (ed.); 5. baskı). Anı Yayıncılık.

Gömleksiz, M. N., & Kan, A. Ü. (2009). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Eleştirel Düşünme, Yaratıcı Düşünme ve Girişimcilik Becerilerini Kazandırmadaki Etkililiğinin Belirlenmesi (Diyarbakır İli Örneği). *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, *8*(1), 39–49.

Küçükaltan, D. (2009). Genel bir yaklaşımla girişimcilik. *Girişimcilik Gündemi*, *4*(1), 21–28.

MEB. (2009). *Ortaöğretim Girişimcilik Dersi Programı*.

Selanik Ay, T., & Acar, Ş. (2016). Sınıf öğretmenlerinin girişimcilik becerisi kazandırmaya yönelik görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *15*(58), 960–976. https://doi.org/10.17755/esosder.03138

Şengür, F., Hamutoğlu, N. B., & Lapçın, H. T. (2022). Havacı Kızlar Girişimciliğe Adım Atıyor. *UTED*, 50. www.uteddergi.com

Şengür, F., Lapçın, H. T., & Hamutoğlu, N. B. (2022). TÜBİTAK 4004 Havacı Kızlar Girişimciliğe Adım Atıyor Projesi Sonrası Öğrencilerin Girişimcilik Eğilimlerinin Belirlenmesi. *8th EMI Congress*.

Toker, A. (2022). Sosyal bilimlerde nitel veri analizi için bir kılavuz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 51*(1), 319–345.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (9. baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yurtseven, R., & Ergün, M. (2018). İlkokul öğrencilerinin girişimcilik becerilerinin geliştirilmesine yönelik öğretmen görüşleri. *International Journal of Social Science Research, 7*(1), 118–140.

SALGIN SÜRECİNCE (COVID-19) KADINA YÖNELİK ŞİDDETE GENEL BİR BAKIŞ

TUĞBA TÜRKCÜ

[1]Bursa Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

tugbaturkcu.tt@gmail.com – 0000-0002-4549-4011

ÖZET

Kadın ve erkek olarak insanları sınıflandıran cinsiyet kavramı toplumsal sorunlara neden olmaktadır. Günümüz en büyük sorunlarından biri de kadına şiddettir. Bu durumun oluşmasında en önemli sebep, toplumun cinsiyet ayrımcılığıdır. Şiddet, insanlığın başlangıcından itibaren var olmaktadır. Günümüzde şiddete en çok maruz kalan tarafın kadınlar olduğu görülmektedir. Kadına yönelik şiddet sadece fiziksel değil, birçok boyutuyla karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal kriz ve değişimler, bazı durumlarda şiddetin derecesini arttırabilmektedir. Çalışmada, Çin'de ortaya çıkan Covid-19 salgının kadına yönelik şiddete etkisi genel hatlarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Koronavirüsün yayılma hızını azaltabilmek için gerçekleştirilen toplumsal otonom uygulamaların bireylerin iletişiminde ve ilişkilerinde etkileşim gerçekleştirdiği görülmektedir. Yapılan bu yaptırım ve uygulamalar, toplumda bireylerin sosyalleşme alanları daraltmış ve toplumsal alışkanlıklar sınırlandırmıştır. Bu çalışmada, Covid-19 sürecinde kadına karşı gerçekleşen şiddetin etkisi ve boyutları genel hatlarıyla incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, literatür ve okuma ve tarama ve teorik çerçeve yönteminden faydalanılmıştır. Pandemi ile kadına yönelik şiddet eğiliminde artış görüldü mü? Bu salgın döneminde kadına karşı şiddeti önleme konusunda ne gibi uygulamalar gerçekleşti? Sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Kadın, Şiddet, Toplum.

AN OVERVIEW OF VIOLENCE AGAINST WOMEN DURING THE PANDEMIC (COVID-19)

TUĞBA TÜRKCÜ

[1] Bursa Technical University Graduate Education Institute

ugbaturkcu.tt@gmail.com – 0000-0002-4549-4011

ABSTRACT

The concept of gender, which classifies people as men and women, causes social problems. Violence against women is one of the biggest problems of our time. The most important reason for this situation is the gender discrimination of the society. Violence has existed since the beginning of humanity. Today, it is seen that women are the most exposed to violence. Violence against women is not only physical, but also has many dimensions. Social crises and changes can increase the degree of violence in some cases. In the study, the effect of the Covid-19 epidemic, which emerged in China, on violence against women was tried to be examined in general terms. It is seen that the social autonomous applications carried out to reduce the spread of the coronavirus interact in the communication and relations of individuals. These sanctions and practices have narrowed the socialization areas of individuals in society and limited social habits. In this study, the effect and dimensions of violence against women during the Covid-19 process were tried to be examined in general terms. In the study, literature and reading and scanning and theoretical framework method were used. Has there been an increase in the tendency of violence against women with the pandemic? What practices have been implemented to prevent violence against women during this epidemic period? An attempt was made to find answers to their questions.

Keywords: Coronavirus, Women, Violence, Society

1. GİRİŞ

Şiddet, hayatın her alanında karşımıza çıkabilen, her yaş grubunun ve her cinsiyettin karşılaşabileceği bir durumdur. Şiddet, bireye güç ve baskı uygulayarak ruhsal ve fiziksel zarar veren bireysel veya toplumsal eylemlerin bütünüdür. Şiddetin mağdurlarını kadınlar, çocuklar ve yaşlılar oluşturmaktadır. Bu grupta yer alan bireylere de dezavantajlı grup adı verilmektedir. Kadınlar, bu grup içerisinde en çok şiddete uğrayan grubu oluşturmaktadır. Ayrıca şiddet, bireyi ya da grupları etkileyerek insan haklarını ihlal etmektedir.

2. KADIN VE ŞİDDET

Kadına karşı şiddet, cinsiyet eşitsizliği üzerinden gerçekleşen 6284 sayılı kanunda da belirtildiği gibi şiddettin içeriğini kapsayan bütün tutum ve davranışların bütünüdür. Bireyi sosyo- ekonomik, fiziksel ve ruhsal olarak etkilen insanlık suçudur. Uluslara göre görülme aralığı ve derecesi farklılık gösterebilmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization*) 2002 yılında kadına yönelik şiddeti halk sağlık sorunu olarak kabul etmiştir *Salaçin, S., Toprak-Ergönen, A. ve Demiroğlu-Uyanıker, Z. 2011*).

Erkil düzene sahip topluluklarda kadına yönelik şiddetin daha fazla olduğu görülmüştür. Kadının eril baskının belirlediği kurallara uymadığı taktirde erkek arkadaşı, eşi, ailesi veya çevresi tarafından şiddete maruz kaldığı görülmüştür. Bu şiddetin kadına fiziksel ve ruhsal zarar vermesinin yanısıra sakat kalmasına ya da hayatını kaybetmesine neden olmaktadır (*Yanık, A. , Hanbaba, Z. , Soygür, S. , Ayaltı, B. & Doğan, M. 2014*).

Kadına karşı şiddet ilk kez 3000 yıl önce görülmüştür. Mısır piramitlerinde bulunan mumya kemikleri incelenmiş, kadın kemiklerindeki kırıkların erkek kemiklerindeki kırıklardan daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Eski Roma İmparatorluğunda erkeklerin emir ve buyruklarına uymayan eşlerini, cezalandırma, boşama ve öldürme gibi hakkına sahip oldukları tarihi kaynaklarca bilinmektedir. Kadına yönelik şiddetin suç sayıldığı kanun ilk ilk kez 1883 yılında Amerika Birleşik Devleti'nin Maryland eyaletinde kabul edilmiştir.

Dünyada, kadına yönelik şiddetin problem olarak görülmesi 1970 yılının başlarında gündem olmuştur. Bu durum ülkemizde 1980 sonrası gerçekleşmiştir. Türkiye'de kadınlar ilk kez 17 Mayıs 1987' de toplu yürüyüş gerçekleştirmişlerdir. "Dayağa Karşı Dayanışma Yürüyüşü" sloganlarıyla Yoğurtçu Parkı'nda miting yapmışlardır (Yanık, Hanbaba, Soygür, Ayaltı, Doğan, 2014: 105).

3. PANDEMİ (COVID-19) VE KADINA KARŞI ŞİDDET

Ortaya çıkan salgın (covid-19), birçok kişinin ölümüne ve sağlık sorunların oluşmasına sebep olurken, toplumunda sosyo- ekonomik yapısını etkilemiştir. Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan bu ölümcül virüs, tüm dünyaya yayılarak pandemi (*salgın*) haline gelmiştir. Tüm dünya ülkeleri bu salgında büyük mücadele vermiştir. İnsan hareketliliği ve göç hareketleri pandeminin yayılmasında da oldukça etkili olmuştur.

Pandemi, dünya çapındaki tüm ilişki ağlarını etkilemiştir. Özelikle de aile bireyleri arasındaki iletişim ve bağ, bu süreçte oldukça değişmiştir (Bulgurcuoğlu ve Kelebek Küçükarslan,2021: 72). Pandemi sürecinde kişiler arasındaki bulaşma riskini azaltabilmek için gerçekleştirilen

karantina uygulamaları ve sosyal izolasyon kuralları, bireyleri ev gibi özel alanlara kapanmalarını zorunlu kılmıştır. Birleşmiş Milletler'in Covid-19'un kadınlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Salgın sürecinde uygulanan kısıtlamaların yarattığı sorunların ve sosyo - ekonomik gerginliklerin kadın ve kız çocukları üzerindeki etkileri incelenmiştir. Raporda, kadın ve kız çocuklarının salgın döneminde şiddete maruz bırakıldıkları ve bu durumun giderek çoğaldığı tespit edilmiştir (*Bulgurcuoğlu ve Kelebek Küçükarslan,2021: 74*). Bu durum, şiddet konusunda destek alınacak kurum ve kuruluşlara ihtiyacı artırmaktadır. Bu şartların yetersizliği ve imkanlara ulaşılamaması birey üzerindeki şiddet faktörünün artmasına neden olmaktadır. Kadın adına çalışan aktivistler, aile içi şiddete maruz kalan kadınların pandemi sürecinde uygulanan kısıtlamalarda şiddeti gerçekleştiren kişilerle aynı ortamda bulunduklarını tespit etmişlerdir. Bu durumunda aile içi şiddeti arttırdığını savunurlar *(Altın, G. 2021: 213*).

Çin'de 2020 Şubat ayında yapılan bir araştırmada ev içerisinde gerçekleşen şiddet olaylarının geçen yıllara oranla üç kat arttığı tespit edilmiştir. Kadına karşı şiddetin %90' nın pandemi sürecinde gerçekleştirildiği belirtilmiştir.

Fransa'da %30-36, Brezilya'da %40-50, Arjantin'de %25, Singapur'da %33, ABD'nin farklı eyaletlerinde %10-35 arasında kadına şiddet oranlarında pandemi sürecinde artış gözlemlenmiştir. İtalya ve Fransa'da pandemi sırasında aile içi şiddet olaylarının artması sonucu bazı konaklama yerleri şiddete maruz bırakılan kadınlara tahsis edilmiştir. Karantina süresinde aile içi şiddet acil yardım hattı çağrıları İngiltere' de %25, İspanya' da %20, Kıbrıs'ta %30 oranında arttığı gözlenmiştir (*Ünal Ve Gülseren,2020*).

Google arama motorunda aile içi şiddet nedeniyle destek alınabilecek kurum ve kuruluş sorgulamalarında %75 oranında artış görülmüştür. Türkiye'deki meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları, karantina sürecinin kadına karşı şiddetin çoğaldığını belirtmişlerdir. "Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu'nun " verilerine göre pandemi sürecinde alınan önlemler ve platforma gelen çağrıların nisan ayında %55, mayıs ayında %78 oranında artış göstermiştir. Aramaları gerçekleştiren kadınların genelinin evli oldukları tespit edilmiştir. Aramaların temelini, cinsel ve psikolojik şiddette maruz kadınların oluşturduğu belirlenmiştir (*Ünal Ve Gülseren,2020*).

Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu'nun Mart 2020 verilerinde psikolojik şiddet %93, fiziksel şiddet %80, sığınma evi talebi %78 oranında artış görülmüştür. Yapılan araştırmada salgın döneminde kadına karşı şiddettin %27 oranında artığı görülmüştür. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesinin Acil Servisinde Mart 2020 ve Nisan 2020 şiddet gören kadın hasta sayısının 2019 şiddet gören kadın hasta sayından üç kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir (*Ünal Ve Gülseren,2020*).

4. SALGIN SÜRECİNCE (COVID-19) DÜNYADA VE TÜRKİYE' DE KADINA KARŞI ŞİDDET VE ÖNLEME EYLEMLERİ

Salgın sürecinde ortaya çıkan kriz sonucunda dünyada ve Türkiye' de meydana gelen olumsuz etkilerinin önlenebilmesi ve azaltılabilmesi için çalışmalar gerçekleşmiştir. Kadın, çocuk ve yaşlı nüfusun pandemiden kaynaklanan sosyal sorularda daha çok etkilendikleri gözlemlenmiştir. Uluslararası Sosyal Hizmet Çalışanları Federasyonu (*International Federation of Social Workers)*, pandemi sürecinde meydana gelen sorunların anlaşılabilmesi

ve çözülebilmesi için dezavantajlı gruplara öncelik verilmesi gerektiğini savunmuştur (*Birinci ve Bulut, 2020: 64-65*).

Salgın döneminde ev içi şiddette artış oldukça fazla görülmüştür. Ev içi şiddette maruz bırakılan kadınlar, fiziksel orantısız güç, ev işlerinde artış, maddi kaynaklardan mahrum edilme, cinsel ilişkiye zorlanma, destek alabileceği yerlere ulaşamama, kadının teknolojik aletlerinin eş veya başka bir yakını tarafından el konulması, kontrol veya takip edilmesi gibi durumlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Pandemi şartlarında ev içi ve kadına şiddeti önlemede gerçekleştirilen uygulamalar hayati önlem içermektedir. İspanya'da şiddet gören kadınlar için ''maske 19'' kodu eczanelerin acil yardım desteği vermelerini sağlamıştır (*Ünal Ve Gülseren,2020: 90-91*).

Ülkemizde pandemi sürecinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 11 Mart–23 Mart 2021 tarihleri arasında bakanlığa bağlı konuk evlerinde 450 kadının katılımıyla şiddet araştırması gerçekleştirmiştir. Araştırmada "Maruz kaldığınız şiddet salgın döneminde artı mı?" sorusuna kadınların %53'ü hayır, %32'si evet, %15' i kısmen cevabını vermiştir. Araştırmada şiddete maruz kalan kadınların çoğunun erken yaşta evlendikleri ve evliliklerini kendi istekleri ile gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir (*Gündüz, O. , Yalçın, M. & Arslan, S. (2021).*

Ülkemizde pandemi sürecinde gerçekleştirilen kadına yönelik şiddeti önlemek amacıyla KADES, 155 Polis İmdat Acil Çağrı Merkezi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) ve Alo 183 Sosyal Destek Hattı'nın 7/24 hizmet vermiştir.

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi adına yürürlüğe giren yasa, salgın sırasında kadına yönelik şiddette önlemler almak, şiddetin öncesi ve sonrasında devletin kadınlardan desteğini çekmediğini gösteren kanundur. Ayrıca, ülkemizde şiddete maruz kalan birey valilik veya kaymakamlığa şikâyet ve ihbar oluşturduğunda bu kurumlar tarafından destek görmektedir. Kurumlar, bireyi konuta yerleştirilmekte, maddi destek sağlanmakta, psikolojik, mesleki, sosyal ve hukuki danışmanlık vermekte ve bireyin güvenliğini sağlanılmaktadır (*Altın, 2021: 217*).

SONUÇ

Kadına karşı şiddet, kadının hayatının her alanında karşısına çıkabilmektedir. Her kadın, hayatı boyunca en az bir kez de olsa cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmaktadır. Tarihte, kadınlar üst sınıftan olmadıkları sürece ikinci sınıf insan muamelesi görmüşlerdir. Bu durum kadınların hayatlarına paralel olarak şiddete maruz kalmalarına sebep olmuştur. Günümüzde kadınların konumları değişmiştir. Koronavirüs salgınıyla dünya, kamusal alandan özel alana bir geçiş yapmıştır. Modern bilim, salgın karşısında çaresiz kalmıştır. Kadına ayrılan özel alanlar karantina uygulamaları ile erkeklerle paylaşılır hale gelmiştir. Bu durum, geçmişinde şiddet gören kadınları olumsuz etkilemiştir ve bazı durumlarda kadının ölümüyle sonuçlanmıştır. Salgın sürecinde kadına karşı şiddettin tüm dünyada ve ülkemizde artış gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'de ev içi şiddete maruz kalan kişilerin daha çok evli kadınların oluşturduğu tespit edilmiştir. Salgın sürecinde fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddetin artığı yapılan araştırmalar ve elde edilen veriler sonucunda tespit edilmiştir. Pandemi sürecinde gerçekleşen uygulamalar hayati önem taşımaktadır. 6284 sayılı Kanun kapsamında alınan önlemler ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının bünyesine bağlı kurum ve kuruluşların verdiği hizmetler, İçişleri Bakanlığının KADES uygulaması ve sivil toplum örgütleri bu süreçte önem kazanmıştır. Ayrıca, salgın döneminde kadına karşı şiddete

koruyucu ve önleyici önlemler devlet ve sivil toplum örgütlerinin iş birliğiyle gerçekleşmiştir. Salgın döneminde karantina sürecinde kurum ve uygulamaların erişimde oluşabilecek aksaklıkların tehdit oluşturabileceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

(Tez Kaynağı)

[1] Yanık, A. Hanbaba, Z. Soygür, S. Ayaltı, B. Doğan, M. (2014). Kadına Yönelik Şiddet Davranışlarının Değerlendirilmesi: Türkiye'den Kanıt. Electronic Journal Of Vocational Colleges. 4(4), 104-105.

[2] Altın, G. (2021). COVID-19 Pandemisi Bağlamında Kadına Karşı Şiddete İlişkin Bir Değerlendirme. Toplum ve Sosyal Hizmet 32(1), 211-225.

(Makale Kaynağı)

[3] Kocacık, F.(2001). Şiddet Olgusu Üzerine. C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi.2(1).

[4] İ. Altıparmak, İ. B. (2018). Şiddete Maruz Kalan Ya Da Barınma Sıkıntısı Yaşayan Kadınların Sosyal Ve Ekonomik Değişkenler Açısından İncelenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 5(2).

[5] Salaçin, S. Toprak Ergönen, A. Demiroğlu Uyanıker, Z. (2011). Kadına Yönelik Şiddet. Birinci Basamakta Adli Tıp Dergisi. (2),95.

[6] Ünal, B. Ve Gülseren, L.(2020). Covıd-19 Pandemisinin Görünmeyen Yüzü: Aile İçi Kadına Yönelik Şiddet. Klinik Psikiyatri Dergisi. 89-94.

[7] Bulgurcuoğlu, S. B. Ve Kelebek Küçükarslan, G.(2021). Covid-19 Pandemisinde (Yeniden) İnşa Edilen Mekânda Kadına Yönelik Ev İçi Şiddeti Anlamak. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 39(1), 71-83.

[8] BİRİNCİ, M. Ve BULUT, T. (2020). Covıd-19'un Sosyo-Ekonomik Yönden Dezavantajlı Gruplar Üzerindeki Etkileri: Sosyal Hizmet Bakış Açısından Bir Değerlendirme. Sosyal Çalışma Dergisi. 4(1), 63-64.

[9] Gündüz O. , Yalçın M. , Arslan S. COVID-19 SALGIN SÜRECİNDE KADIN KONUKEVİ HİZMETLERİ. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi. 2021; 21(51): 349-369.

(Yalnızca İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar)

[10] https://www.resmigazete.gov.tr.

[11] https://mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf.

[12] https://www.ailevecalisma.gov.tr (Erişim 08 Nisan 2020).

[13] https://www.barobirlik.org.tr (Ev İçi Şiddeti Önleyecek Tedbirler Acilen Alınmalıdır. 01.04.2020).

TOPLUMSAL İKİ OLGUNUN İLİŞKİSİ: GÖÇ ve YOKSULLUK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kevser Çeliker[1]

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, kevserceliker12@gmail.com-0000-0001-9312-0279

ÖZET

Toplumsal yapının bir parçası olan göç, bir yer değiştirme olarak algılansa da nedeni veya sonucu toplumsal yapının işleyişini etkilemektedir. Tarihsel sürecin işleyişinde göçü tetikleyen birçok unsur bulunmaktadır. Bunlardan en önemli sorun ise yoksulluktur. Göçte etkili bir itici faktör olan yoksulluk aynı zamanda göç sonrası yaşanan göçün önemli sonucunu oluşturmuştur. Yoksullukta aynı göç olgusunda olduğu gibi genel bir tanıma ve ölçüte sahip değildir. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin toplumsal sorunu haline gelen yoksulluk, farklı türlere sahip olsa bile temelde kişiyi toplumun diğer kesimden soyutlamaktadır. Önemli bir etmeni olan maddi imkânsızlık bireyleri başta yeterli beslenme ve barınma gibi sorunlara neden olurken eğitim, sağlık, sosyalleşme gibi toplumsal sorunlara da neden olmaktadır. Bu çalışmada, göçün nedeni veya sonucu halini alan yoksulluğun göç ile olan ilişkisinin sosyolojik tezahürü yapılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda yoksulluk kavramının toplumsal yapıda birey üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Böylece yıllar boyunca sorun halini alan yoksulluğun çözülmesi için gerçekleştirilen göçlerinde neden olduğu yoksulluk gerçeği ortaya koyulmaya çalışmıştır. Kısır döngü halini alan yoksulluk ve göç paradoksu toplumsal düzen içerisinde büyük rolü bulunmaktadır. Bu araştırma literatürde yer alan çalışmalardan yararlanıp yoksulluk ve göçün toplumsal rolünü göz önüne alarak aralarındaki ilişkilerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Göç, Toplumsal Yapı, Sosyal Dışlanma, Ayrımcılık

THE RELATIONSHIP OF TWO SOCIAL FACTS: MIGRATION AND POVERTY

ABSTRACT

Although migration, which is a part of the social structure, is perceived as a displacement, its cause or result affects the functioning of the social structure. There are many factors that trigger migration in the functioning of the historical process. The most important problem among them is poverty. Poverty, which is an effective driving factor in migration, has also created an important result of migration after migration. As in the case of migration, poverty does not have a general definition and criteria. Poverty, which has become a social problem of developing and developed countries, basically isolates the person from the other part of the society, even though it has different types. While financial impossibility, which is an important factor, causes problems such as adequate nutrition and shelter, it also causes social problems such as education, health and socialization. In this study, the sociological manifestation of the relationship between poverty and migration, which has become the cause or result of migration, has been tried to be made. At the same time, the effect of the concept of

[1] Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans, kevserceliker12@gmail.com

poverty on the individual in the social structure is discussed. Thus, the fact of poverty caused by the migrations carried out to solve the poverty, which has become a problem for years, has been tried to be revealed. Poverty and migration paradox, which has become a vicious circle, has a great role in the social order. This research has tried to reveal the relations between poverty and migration by taking into account the social role of poverty and migration by making use of the studies in the literature.

Key Words: Poverty, Migration, Social Structure, Social Exclusion, Discrimination

GİRİŞ

Tarih sahnesinde çeşitli eylemleri ile var olan insanlar iç ve dış göç süreçlerinde başrol oynamış ve bu durum günümüzde de devam etmektedir. Yerleşik hayatın hâkim sürmediği zamanlarda toplumlar, göçebe yaşamda besin kaynaklarına daha yakın ve güvenliğini koruyabilecekleri mekânlara göç ederlerken yerleşik yaşam ile birlikte sınırları çizilmiş sabit bir mekânı benimsemişlerdir. Fakat yerleşik hayata geçmiş olsalar da insanların fizyolojik ve psikolojik olarak sahip oldukları geçim ve güvenlik kaygıları içlerindeki göç duygusunu uyanık tutmuştur. Göçe neden olan ekonomik kaynaklı geçim sürecindeki yoksulluk ve güvenlik duygusu geçmişten bu yana varlığını devam ettirmektedir. Zamanla göçe neden olan bu itici faktörler zenginleşirken farklı türden göç çeşitlerini de gün yüzüne çıkarmıştır.

Göçle birlikte kişi, ait olduğu toplumdaki değer ve normlar çerçevesinde kazandığı kimlik ve kültürel anlamı da beraberinde alarak göç ettiği mekâna taşımaktadır. Göç hadisesi her ne kadar basit bir taşınma süreci olarak algılansa da göçü meydana getiren etmenler ve göç sonrası yaşanan sosyo-kültürel yaşantı farklı toplumsal ve bireysel sorunları meydana getirmektedir. Göç neden olduğu sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlardan dolayı çok boyutlu yapıdadır. Bu çok boyutlu yapıya sahip olan göçün kahramanı olan göçmenler gönüllü olarak göç ettikleri yerde hayatta kalma çabasında başarılı ve güçlü olabilmek için benzer özelliklere sahip toplumla dayanışma içerisine girerek beraber hareket etmektedir. Risk alma konusunda gözü kara olan göçmenler yerleşik topluma göre kaybedecek şeyi azken kazanabilecek şeyleri çoğunlukta görmektedir(Ekici ve Tuncel, 2015: 15).

Bu çalışma çağlar boyunca değişen toplumsal ve ekonomik değişmelerin nedeni olduğu dinamik yapılı göç olgusuna genel bir bakış açısıyla yaklaşarak göçe neden olan faktörler ele alınırken yoksulluk faktörü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yoksulluk ve göç olgusunun ilişkisi, sonuçları ve benzer yanlarına değinmeye çalışılmıştır. Dünyada toplumları göçe zorlayan bu etmenler arasında yoksulluk faktörü incelenerek göç ve göçmen üzerindeki etkisinin olumlu ve olumsuz yönlerin analizi ortaya konulmaktadır.

1-YOKSULLUK OLGUSU

Yoksulluk veya yoksul olma hali, birçok kavramda olduğu gibi çok boyutlu yapıdadır. Çok boyutlu bu olgunun tanımı ülkeden ülkeye farklılık göstermenin yanı sıra kimin yoksul olduğu da kişiden kişiye değişmektedir. Bundan dolayı yoksulun genel bir tanımını yapmak zordur. Bu durumda yoksulun kime göre yoksul sayılması öznel bir kavram olduğu gibi

yoksulluk, çeşitli ölçekler kullanılarak nesnelleştirilmeye çalışılmaktadır. Dünyanın sosyal sorunlarından biri olan yoksulluk gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş olan ülkelere kadar tüm toplumlarda mücadele halini içermektedir. Aynı zamanda kendisiyle mücadele edilen yoksulluğun sınırı, zamana ve mekâna göre de değişmektedir. Bu gibi durumlardan dolayı net bir tanıma sahip olmayan yoksulluk genel olarak, kişinin bulunduğu koşullar içerisinde gelirinin bulunmaması ya da yeterli durumda olmaması sonucu yiyecek, içecek, barınma, giyim gibi temel ihtiyaçlarını karşılayamaması ve kaynaklara ulaşamama halidir (Ak, 2016: 297-298). Bu tanımın standartları gelişmişliğe bağlı olarak ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Çağlar boyunca dinamikliği ve sürekliliği bulunan yoksulluk, topluma olan yansıması ile toplumsal yanını da korumaktadır. Toplumsal bağlar içerisinde yoksul kalan birey yeterli eğitimi alamamış ve kendisine düzenli gelir getirisi olan herhangi bir iş kuramamış kişilerden oluşmaktadır. Yoksul olan bireyler ya işsiz durumda olan ya da sosyal güvencesi bulunmayan işlerde çalışarak kıt kanaat geçim yapmaya çalışandır (Kıray: 150 Akt. Gümeli, 2006: 30). Olması gereken şartların altına sahip veya geneline sahip olunamaması hali yoksul bireyleri eğitim, sağlık gibi kimi kamusal hizmetlere ulaşmada engel oluşturmaktadır. Toplumun olağan işleyişinin birer parçası olan yoksul bireyler aynı zamanda toplumda ötekileştirilmektedir. Birey bulunduğu toplum içerisinde ki maddi ve manevi olanaklardan yoksul olması halinde yaşadığı işsizlik, yoksunluk ve ayrımcılık gibi durumlarla karşı karşıya kalması sonucu sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır.

Yoksulluk aynı zamanda birçok şeyden mahrum kalmaktır. Tekeli'ye göre yoksulluk bir bütünlüğü ifade etmektedir. Gelir azlığı ve temel hizmetlerden mahrum kalma durumu beraberinde bulunduğu alt statülerde ve sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, şiddete açık olma, adalet, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerden daha az yararlanabilme anlamına gelmektedir (Gümeli, 2006: 30). Aynı toplum içerisindeki yoksul kesim ve diğer kesimler arasındaki bu eşitsizlik sonucu dışlanma ve ötekileştirilme gibi durumlar bireyleri farklı sonuçlara sürülmektedir. Bu yoksulu yasa dışı suçların yanı sıra göçe de zorlamaktadır. Tarih boyunca gündemde olan yoksulluk sanayileşme sonrası özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda gelişen kapitalizmle birlikte daha dikkat çekici hal almıştır. Yoksulluk üzerine bu yıllarda kaleme alınan birçok çalışmalar vardır. Bunlar arasında Rowntree'n ele aldığı çalışma yoksulluğun mutlak ve göreli olarak ayrımında rol oynamıştır (Gün, 2010: 15 Akt. Uslu, 2012: 15). Sürekliliğe sahip olan yoksulluğu mutlak ve göreli olarak ayırmadan önce "gelir yoksulluğu" ve "insani yoksulluk" olarak ayırmada fayda vardır. Aynı zamanda yoksulluk türleri içerisinde mutlak yoksulluk- göreli yoksulluk, objektif yoksulluk- sübjektif yoksulluk, kırsal yoksulluk-kentsel yoksulluk türleri de bulunmaktadır.

1.1-Gelir Yoksulluğu- İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu olgusu maddi sınır ile belirlenmektedir. Yani burada bireyin kazandığı gelir miktarı dikkate alınmaktadır. Belirli bir parasal sınırın altında kalan bireyler gelir yoksulluğuna sahiptir. Gelir bakımından yoksul olan bireyler minimum yaşam standartlarından mahrum kalmakta ve ihtiyaçlarını karşılayamamaktadır. İnsani yoksulluk ise diğer yoksulluk kavramlarına göre daha geniş kapsamlıdır. Burada çok boyutlu olarak ele alınan yoksulluk belli bir insani yoksulluk indeksi ile ölçülmektedir. Bu indekste temel alınan kamusal ve özel

kaynaklara erişememe durumunda insani gelişimde ortaya çıkan mahrumiyet belirlenmektedir. Bu tür mahrumiyet karşısında insanların yaşadığı yoksulluğun boyutu tespit edilmektedir (Aktan ve Vural, 2002 Akt. Yücel, 2017: 15). Maddi imkânsızlıkların belirleyicisi durumunda olan para olgusu farklı olguların meydana gelişinde rol oynamaktadır. Toplumların sahip oldukları maddi olanaklar birbirlerine göre farklılık gösterirken bu durum aynı toplumda yaşayan insanlar içinde geçerlidir. Yeterli maddi duruma sahip olmayan bireyler yoksul olarak nitelendirilmektedir. Maddi yoksulluk gelir yoksulluğunu meydana getirmektedir. Yeterli gelir elde edilememe durumunda birey kamusal ve özel imkânlardan uzak kalmaktadır. İnsanların sahip olması gereken insani haklarından mahrum kalması durumu ise yoksulluğa farklı pencereden bakmamıza neden olmaktadır. İnsani yoksulluk Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından 1997 yılında yayınlanan İnsani Gelişme Raporunda eğitim alamama, beslenme yetersizliği, kısa yaşam süresi, sağlık yetersizliği gibi temel olan insani durumlardan yoksun olma biçimidir. Anlaşılacağı üzere insani yoksulluk gelir yetersizliği sonucu yaşanan yoksulluk değil kişinin sahip olması gereken kaliteli ve donanımlı yaşamdan yoksun olmasıdır. Bu nedenle insani yoksulluk çok boyutlu olarak ele alınmaktadır (Uslu, 2012: 16-17).

1.2- Mutlak Yoksulluk- Göreli Yoksulluk

Yoksulluk olgusu sırasında karşımıza sıkça çıkan diğer yoksulluk türelerinden olan mutlak yoksulluk bireyin yaşamını idame ettirme sürecinde ihtiyaç duyduğu gerekli gereksinimlerine ulaşamama halidir. İnsan bulunduğu toplum içerisinde yaşamını devam ettirmeye çalışmaktadır. Bunun için minimum yaşam düzeyini sağlamaya çalışmaktadır. Mutlak yoksulluk genel olarak gelişmemiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerde daha sık görülmektedir. Mutlak yoksulluk içerisinde en çok göze çarpan durum bireylerin gıda ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur (Kartal, 2019: 33-34). İnsanların biyolojik yapısı gereği ihtiyaç duyduğu gereksinime ulaşamama durumunun başında besin kaynakları gelmektedir. Gıdanın yanı sıra kişinin yaşamında gerekli duyduğu ihtiyaçlarından mahrum kalması mutlak yoksulluğu tetiklemektedir. Türkiye'de ise mutlak yoksulluk, bireyin veya hane halkının sağlıklı ve düzenli yaşam sürdürmek için gerekli minimum gıda harcama imkânına sahip olamama olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000: 100 Akt. Yücel, 2017: 10). Diğer bir yoksulluk türü olan göreli yoksulluk ise bireyin veya hane halkının sahip olduğu yaşam düzeyinin ve kalitesinin kendilerinden daha yüksek gelirli kişiler ile karşılaştırılması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bu yoksulluk çeşidine sahip yoksul kimseler yaşamlarının devam ettirebilmek için gerekli duydukları ihtiyacı mutlak olarak sağlarken kişisel kaynakların yetersiz olması sonucu toplum tarafından kabul edilen refah düzeyinin altında kalan ve aynı zamanda bulunduğu toplum içerisin sosyal açıdan yaşam alanlarına katılımı kısıtlanmış olan kimselerdir. Toplumda bulunan bu kimseler göreli yoksulluğa göre diğer kişiler ile eşitsizlik içerisindedir. Burada bulunan kişi ya da kişiler mutlak yoksulluğa göre kişi yoksul olarak görülmese de gelir dağılımında ilişkilendirilen göreli yoksullukta toplumda yoksul kitle mutlaka bulunmaktadır (Şenses, 2006: 91-92 Akt. Kartal, 2019: 35). Günümüzde yoksul profili akıllara gelen göreli yoksulluğa sahip kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler diğer kesimin yaşamını idame ettirme noktasında yapmış oldukları harcama oranındaki tüketim düzeyi en düşük olandır. Harcama yapımı ve tüketim noktasında aşağıda kalan göreli yoksullar aynı zamanda toplumun var olan refah seviyesine erişememektedir. Tüketim sırasında sosyal yaşam aktivitelerine karşı harcamada bulanamayan bu kişiler toplumdan soyutlanırken genel olarak toplum tarafından da

dışlanmaktadır. Görüldüğü üzere göreli yoksulluk, içerisinde bulunduğu topluma göre değerlendirilmektedir.

1.3- Kırsal Yoksulluk-Kentsel Yoksulluk

"Kırsal yoksulluk gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün hızla çözülerek gizli işsizliğin açık işsizliğe dönüşmesi olgusuna dayanır (DPT, 2001: 105 Akt. Uslu 2012: 16)". Tarımda imkânların artışı sanayileşme çağında gelişen makineleşme ile yaşanmıştır. Yoksul kesim yeterli düzeyde gelir elde edememesi ve masraflarının gelirden daha fazla olması durumunda çareyi farklı yollarda aramışlardır. Tarımın hâkim olduğu kırsal alanlardaki açık işsizlik sayısındaki artış beraberinde göçü getirmiştir. Kentlere doğru başlayan göç kentsel alanlarda bazı sorunları ortaya çıkararak kentsel yoksulluk tanımını şekillendirmiştir. Göç sonrası başta ortaya çıkan konut sorunun yanında kentin olanaklarından yararlanamama durumu kentsel yoksulluğu şekillendirmektedir. Yoksul kesimler kentsel mekânlarda daha sık bulunmaktadır. Küreselleşme sonrası artan eşitsizlikler kentsel yoksulluğun kentin gecekondulaşmaların olduğu kimi mekânlarında kümelenmesine neden olmaktadır.

Değişen dünya şartlarında yoksulluk beraberinde sosyal dışlanma, ayrımcılık ve ötekileştirme gibi kavramları ortaya çıkarmıştır. Eşitsizliğin hâkim olduğu toplumsal düzende yokluğun ortaya çıkardığı kavramlardan olan sosyal dışlanmanın ekonomik, psikolojik ve sosyolojik olarak farklı boyutları bulunmaktadır. Ekonomik boyut yoksulluğun gelir yokluğunu ve buna bağlı olarak meydana gelen sonucu ele alırken kişilerde yoksulluğa bağlı olarak kişinin kendisini yetersiz ve değersiz görmesi ise psikolojik boyutuna aittir. Sosyolojik boyut ise yoksulluğun neden olduğu sosyal dışlanmanın toplumsal yapıya etkisi ve toplumsal sonucu ise sosyolojik boyutunu oluşturmaktadır (Aldemir ve Özpınar, 2004: 5-6 Akt. Beyazıt, 2020: 2977).

1.4- Objektif Yoksulluk-Sübjektif Yoksulluk

Yoksulluk türlerinden objektif yoksulluk önceden belirlenmiş değerlendirmeler içermektedir. Burada yoksulluğa öncesinde ve sonrasında neden olan somut ölçütler yer almaktadır. Burada bireyi veya hane halkını yoksulluktan kurtarmanın yollarını arayan normatif değerlendirmeler mevcuttur. Sübjektif yoksulluktaki değerlendirme ise öznel olarak kişiye bağlı olarak gerçekleşmektedir. Burada kişi yoksulluğun tanımlanmasında kendi değerlendirme çizelgesini kullanmaktadır (Akt. Kartal, 2019: 37). Normatif yoksulluk ve sübjektif yoksulluk yoksulluğu farklı değerlendirme çerçevesinde ele alarak tanımlamaktadır. Objektif olarak ele alınan yoksulluk değerlendirilmesi toplum tarafından yoksulluk değerlendirilmesi olarak kabul edilmektedir. Toplumlar içerisinde eşitsizlik daima var olmuştur. Yoksulluk ise yaşanan bu eşitsizliğin nedenleri arasında yer almaktadır. Dolayısıyla yoksulluk kendisine neden olan sebepler ve sonrasında yaşanan sonuçlardan ötürü toplumsal bir olgudur. Yoksulluk sonucu toplum içerisinde tabakalaşmalar ve sınıfsal ayrılıklar meydana gelmektedir. Bu ayrılıklar dışlanma, sosyal yapıya ayak uyduramama ve geride kalma gibi birçok sorunları oluşturmaktadır.

Coğrafyadan coğrafyaya değişiklik gösteren yoksulluk her ne kadar değişen durum ve şartlar neticesinde türlere ayrılır olsa da genel olarak yoksulluğun oluşumundaki nedenler aynıdır. Bu nedenler arasında çevresel nedenlerden ekonomik ve toplumsal nedenlere kadar

uzanmaktadır. Yaşanan yoksulluğun ortadan kaldırılması veya iyileştirilmesi adına bireylerin kendi uyguladıkları sonuçlarının yanı sıra sosyal devletin geliştirdiği yardım politikalarından destek politikalarına kadar birçok politikalar bulunmaktadır. Bu politikalar ile sosyal devlet toplumda refahı artırmayı hedeflemektedir. Zira yoksulluğu iyileştirmeye yönelik uygulanmayan uygulamalar aşırı yoksulluğu doğurmakta ve bu ise göç edemeyen kesimleri ortaya çıkarmaktadır. Aşırı yoksulluğun bulunduğu ülkelerde yoksulluk sonrası olası en kötü sonuçlardan olan ölümlerin yaşanmaktadır.

2-GÖÇ ve GÖÇE NEDEN OLAN FAKTÖRLER

Geçmişten günümüze kadar varlığını devam ettiren göç temelde toplumların veya insanların geçim ve besin kaynaklarına ulaşmada geçekleştirdiği yer değiştirme hareketidir. Tüm toplumlarda ve zamanlarda var olan bu yer değiştirme hareketliliği, neden ve sonuçları bakımından ülkeden ülkeye farklılıklar sergilemektedir. Bu farklılıklardan dolayı göç tanımında çeşitlilikler bulunmaktadır. *"Uluslararası Göç Örgütü tarafından derlenmiş olan Göç Terimleri Sözlüğü 'ne göre göç, uluslararası bir sınırı geçmek veya devlet içinde yer değiştirmektir. Uluslararası göç, kişilerin geçici veya daimi olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere menşei ülkelerinden veya mutat olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmalarıdır" (Kemal, 2019: 4).* Yer değiştirme hareketi olan göç belli bir dinamiğe sahip olmasından dolayı süresi belli olmamakla birlikte kat edilen mesafesi de öncesinden planlı olmayan göçlerde bilinememektedir. Ülkeler zaman zaman farklı tip göçler verirken zaman zaman sosyal refahın artışıyla göçler almaktadır. Göçler sonrası meydana gelen sonuçlar olumlu olduğu gibi olumsuzda olabilmekte ve bu nedenle göçler sosyal yapı üzerinde etki bırakabilmektedir. Göçü gerçekleştiren birey ve grup için göç; mekânsal açıdan, anlam ve değerler açısından değişikliklere neden olmaktadır. Bu değişiklikte sadece göçmen değil aynı zamanda göç edilen yerin yerel halkıda nasibini almaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015: 10). Toplumun birbiriyle olan kaçınılmaz etkileşimi değer ve anlam değişikliğine etki etmektedir. Göçmen kendisiyle birlikte getirdiği kültürel kodu ve normu göç ettiği mekâna taşırken yeni mekânın kültürüne ve değer yargılarına ayak uydurmaya çalışmaktadır. Bundan dolayı toplumsal düzene ve sosyal işleyişe katılımda zorluklar yaşamaktadır.

Göç insan veya grupların seçimleri neticesinde özgür iradeleri ile gerçekleşebileceği gibi iradeleri dışında dıştan herhangi bir zorlama sonucu da göçler meydana gelebilmektedir. Aynı şekilde bireysel olabilmenin yanında kitlesel dalga şeklinde de olabilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015: 14). Bireyin veya toplumun göçü gerçekleştirmesinde hem itici hem de çekici faktörler etkilidir. İnsan niçin göç eder? Sorusunun yanıtı bize göçe neden olan faktörlerin yani itici ve çekici faktörleri sunmaktadır. Göçe neden olan faktörler kişinin kendi iradesinin yanında bulunduğu mekândaki ekonomik, sanayileşme-makineleşme, siyasal, sosyal ve çevresel faktörlerde etkili olmaktadır. Yaşanan doğa olayları, savaşlar, kıtlıklar, yoksulluklar, ırkçılık gibi durumlarda göçün sebepleri arasında yer almaktadır. Bu durumlardan herhangi birisiyle karşılaşan birey veya topluluk şartları daha elverişli mekânlara göç eder veya etmek zorunda bırakılmaktadır. Göçe neden olan durumlar göçün gönüllü veya zorunlu mu olduğu hakkında

bilgiler sunarken, göç sonrası meydana gelen yer değişikliği gerçekleştirildiği mekâna göre iç veya dış göç gibi göçün türü hakkında bilgiler vermektedir. Göçün sebeplerini bilmek türü hakkında bilgi sahibi olmamızı ve sonrası yaşanacak etkileri de tahmin edebilmemizi sağlamaktadır. Dolayısıyla göçün nedenleri arasında yer alan faktörler göçün süresini ve göçün türünü belirlemektedir.

Gönüllü göçler: Birey veya toplumun kendi hür iradesine bağlı olarak göç yolunda ve sonrasın gerçekleşecek herhangi bir olumsuzluğu göze alarak yapmış olduğu göçtür. Gönüllü göçler arasın göçmen kendi isteğine bağlı olarak göç ettiği mekânı belirleyebilirken göç sonrası süresini de kendi belirleme imkânına sahiptir.

Zorunlu göçler: Gönüllü göçlerin aksine hür iradeye bağlı gerçekleşmemektedir. Burada siyasi nedenlerden dolayı, savaş, kıtlık gibi baskıcı nedenlerden ötürü birey veya toplum göç ettirilmek zorunda bırakılmaktadır. Gerçekleştirilen bu plansız göçlerin gerçekleşmeden önceki akıbeti, göçmen tarafından bilinmemektedir.

İç göçler: Ülke sınırı içerisinde gerçekleşen bu göçler kırsaldan kırsala, kırsal alandan kente veya kentten kente gerçekleştirilmektedir. Burada gerçekleştirilen göçün nedenleri kır ve kente dair çekici faktörlerdir. Kırsal alandan kentsel alana doğru yapılan göçlerde etkili olan faktör kentin göçmene sunduğu çekici faktörlerdir. Kentsel alanın eğitimden ulaşıma kadar gelişmiş imkân ve durumları kente göçü çekici kılmaktayken kırsal alanda tarımda makineleşme sonrası çoğalan açık işsizlik, kan davası gibi katı töreler ve azalan imkânlar göçmeni kırsal alandan göç etmeye itmektedir (Kartal, 2019: 11). Göç çeşitlerinde en sık rastlanan göç türüdür. İç göçe daha çok neden olan faktörler arasında ekonomik nedenler ağır basmaktadır.

Dış göçler: Küreselleşme beraberinde getirdiği köklü değişikliklerinin yanında artan göç olgusunda getirmiştir. Bu göç türünde göçmen gelişmekte olan ülkeden gelişmiş olan ülkeye göçünü gerçekleştirmektedir (Kansu Karadağ, 2018: 489). Burada göçmen kendi ülke sınırı aşmakta ve kültürel açıdan normsal açılara kadar birçok farklılıkla karşı karşıya kalmaktadır. Bundan dolayı göçmen kültürel şokla karşılaşmaktadır.

Göç çok yönlü bir olgudur ve çok yönlülüğünü toplumun nüfus yapısı, ekonomik, kültürel ve toplumsal yapısıyla olan ilişkisinden almaktadır (Akt: Kartal, 2019: 10). Göçmen bulunduğu ülkeden göç ettiği diğer ülkeye gitmesinin ardından kendi toplumunun kültürel ve toplumsal yapısını göç ettiği yere taşımaktadır. Buradan sonra başlayan süreçte ya kendi kültürel yapısını korumakta ya da o ülkenin kültürel yapısı içerisinde kaybolmaktadır. Çok boyutlu yapıya sahip olan göç hareketi yapısı gereği farklı bilim dallarına konu olmuştur. İnsana dair olan insan ve mekânın etkileşimini sağlayan göç hareketi toplumsal yapısı gereği sosyoloji bilim dalının konusunu oluşturmaktadır.

3- YOKSULLUK ve GÖÇ İLİŞKİSİ

Yoksulluk göçü tetikleyen unsur olmanın yanında göç sonrası yaşanabilecek olumsuz sonuçlardan biri halini de almaktadır. Birey veya hane halkını göçe zorlayan nedenler arasında bulunan yoksulluk yeterli gelirin elde edilememesi sonucu meydana gelmektedir. Bundan ötürü yetersiz olan gelir bireyin veya hane halkının temel ihtiyaçlarını karşılayamamasının veya

sadece temel yaşam gereksinimi kadarını karşılamasının ardından sosyal etkinliklerden mahrum kalmasına neden olmaktadır. Kritik bir kavram olan yoksulluk göçmeni göçe zorlamanın yanında göç için gerekli şartları yerine getirmede engel olduğu için göç yapabilmesinden de mahrum bırakmaktadır. Bu nedenle göç ile yoksulluk arasında ki ilişki karmaşık yapılıdır. Araştırmacıları ikiye bölen bu karmaşık yapı kimilerine göre kentlere olan göçte yoksulluk etkili olur iken kimilerine göre bu yoksulluğun göç etmeye neden olduğu görüşündedir (Yücel, 2017: 39). Karşılıklı etkileşim içerisinde bulunan göç ve yoksulluk birbirinin nedeni ve sonucu olabilmektedir. Göç alan ve veren mekânların sosyo-ekonomik yapısı göç üzerinde önemli bir yere sahiptir. Çeşitli ekonomik düzeylere sahip ülkelerde göç farklı sonuç ve sorunlara yol açmaktadır. Türkiye'de yaşanan göç hareketlilikleri çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Göç eden kimi kesimler refah seviyesini yakalarken kimi kesim refah düzeyini yakalayamamıştır (Altın, 2014: 43-44). Bu gibi sonuçlar göçü ikilemli bir yapıya büründürmektedir. Yoksulluktan dolayı göç etmek isteyen birey göç sonrası yaşanacak yoksulluktan da korkmaktayken birde yoksulluktan dolayı göç edemeyen kesim bulunmaktadır. 20. ve 21. yüzyıllarda başlayan Dünya Savaşı göçleri tetikleyen en büyük unsur olmuştur. Aynı zamanda bu dönemde beraberinde başlayan kıtlık, yoksulluk ve imkânsızlıklar göçleri mecburi kılmış bazen de gönüllü olarak bireyleri göçe sürüklemiştir. Türkiye'de farklı yıllarda çeşitli göçler yaşanmıştır. Bunun sebebi değişen ekonomik yapıdan artan sosyal refaha kadar nedenler yer almaktadır. 1985 yılından önce yapılan göçlerde göçmenler kendilerini göçe hazırlayarak gönüllü olarak gerçekleştirirlerken 1985 yılından sonra gerçekleştirilen göçlerde göçmenler göçe maddi ve manevi olarak hazırlıksız bir şekilde, gündemde var olan terör olaylarından dolayı gerçekleştirmiştir. Göçmenler beraberinde götürdükleri yoksulluk ve sonrasında meydana gelen yoksulluk daha çok kentlerde yığılma göstermiştir. 1980 sonrasında yaşanan sosyo-ekonomik yapıda yoksullar ve yeni göçmenler olumsuz olarak etkilenmiştir (Uslu, 2012: 37-38). Herhangi bir nedenden dolayı yaşanan göçler zamanın ve mekânın değişen şartlarına bağlı olarak farklı türler içermektedir. Yoksulluk kimi zaman zorunlu göçe neden olabilmekte ve birey yoksulluktan kurtulmak için iş gücünün bulunduğu ve refahın yüksek olduğu yerlere (iç veya dış) göç etmektedir. Sanayileşme ile beraber özellikle kırdan kentlere doğru göçlerde göçmeni göçe zorlayan başlıca etmen yetersiz gelir olmuştur. Sanayinin beraberinde getirdiği makineleşme insan gücünün ve zanaatın yerini alırken birçok insan işsiz kalmıştır. İnsanlar bu durumlarından kurtulmak ve yaşamlarını daha iyi hale getirmek için umutlarını ekonomik seviyesi daha yüksek kentlere ve ülkelere bağlamaktadır. Fakat yoksulluktan kurtulma umutlarını gerçekleştirmek için göç ettiği kentlere elleri boş gittikleri için yoksullukları da kentlere taşınmaktadır. Kırda sahip olduğu yoksulluklarını beraberinde kente getirmişlerdir. Aynı zamanda yaşanan bu göçler sonrası her iki grup kırlı ve kentli arasında çatışmalara neden olmuştur. Göçmen ve yerli halk arasında yaşanan bu çatışmalar sonrasında kimi zaman karşılıklı uzlaşmaya varabilirken kimi zaman rekabeti getirmiştir.

Kırdan kente taşınan göçmenler arasında tampon görevi üstlenen akrabalar göç sürecinde göçmenlerin büyük destekçileri olmuş ve onların kentteki rehberi olmuştur. Bu akrabalar daha önce göç etmiş ve kimi yoksulluktan kurtulurken kimileri yoksulluğun pençesinden sıyrılamamıştır. Fakat kenttin nimetlerinden de faydalanabilmeye çalışmışlardır. Kentlere göç eden kesim yoksulluklarının neden olduğu imkânsızlıklardan dolayı kentteki ilk yıllarda ya evsiz kalmakta ya da gecekondularda yaşamaktadır. Bu nedenle kentlerde zamanla

gecekondulaşma artmıştır. Kentte meydana gelen gecekondulaşma kentsel yoksulluğu gözler önüne sunmaktadır. Göçler sonucu kentlerde meydana gelen çarpık kentleşme ve gecekondulaşma kentsel yapının kimliğinde değişimlere neden olmuştur. Ayrıca kentlerde var olan istihdam yapısının kente gelen göçmenler karşısında yetersiz kalması durumunda göçmenler düzenli ve güvenirliği olmayan işlerde çalışmaya başlamak zorunda kalmıştır. Devlet kentlerde meydana gelen sorunları çözme aşamasına girmiş ve gecekondu mahallerine yönelik yapılan alt yapı ve tapu verme çalışmaları buralardaki yoksulluğun giderek azalmasını sağlamıştır (Uslu, 2012: 37). Göçün sonucu olan yoksulluk beraberinde yoksulluk kültürünü oluşturmaktadır. Bu kültür sosyal yaşamda gündelik hayatta riskler oluşturmaktadır. Sosyal devlet yapısı göç sonucu toplumsal yapıda meydana gelen bu tür olumsuzlukları ortadan kaldırmada etkili çalışmalar yürütmektedir. Geliştirilen sosyal politikaların ortaya koyulmasındaki amaç yoksulluğun önlenmesi, herkesin sağlık ve eğitim hakkına sahip olması, ortadaki gelir eşitsizliğin giderilmeye çalışılması ve işsizliğe çözüm bulunmasıdır. Sosyal politikaların bu amaçladıkları devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu sayede toplumsal düzende sosyal güvenlik, sosyal yardımlaşma, eğitim, sağlık ve ulaşım gibi sosyal hizmetlere yönelik politikalar yürütülmektedir (Uçar, 2011:51-52 Akt. Selçuk, 2015: 29). Gelişmekte olan ülkelere yoksul ülkelerden yapılan göçler bazı yetersizlikler durumunda, eğitim yetersizliği gibi, kimi yasal boşluk ve denetimsizliklere neden olmaktadır. Bu tür olumsuz sonucun yanında göçmenler sermaye döngüsü açısından işverenler için önemlidir. Her ne kadar göçmenler kalifiyesiz ve niteliksiz bir iş gücünü teşkil etse de yerli halkın çalıştığı ücretin altında çalışmaya mecbur kalması ve potansiyel tüketici olarak piyasadaki mallara karşı taleplerinin fazla olması sermaye çarkının dönmesini kolaylaştırmada etkilidirler (Turan, 2022: 31-32). Yoksulluk kır ve kentte neden olduğu olumsuz etkiyi ister gelişmiş isterse gelişmekte olan ülkeler olsun toplumun olduğu her mekânda göstermektedir. Yoksulluk kimi büyük kötü sonuçlara neden olsa da kapitalist düzende faydalanmaya çalışılan bir olgu olmuştur. İşgücü açısından sömürülmekte ve emek gücünden faydalanılmaktadır. Göç ve yoksulluk birbirinin doğuşunda aktif rol oynayan bu iki olgu neden oldukları toplumsal sorunlar karşısında sosyal devletler farklı çözüm arayışına girmiştir. Bunun için devletler kimi sosyal politikalar geliştirerek halkın yoksulluktan dolayı alamadığı eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi kimi temel hizmetleri sunmaya çalışmaktadır. Yoksullukla mücadele ilk olarak sanayileşmenin artması, alt yapı hizmetleri ve sürdürülebilir bir ekonomik yapının gerçekleştirilebilmesine yönelik olmuştur. Ayrıca devletler gelir dağılımındaki eşitsizlikten ötürü kaynaklanan yoksulluğu azaltmak için iki önemli kanala başvurmaktadır. Bunlardan ilki kamu harcamalarında yoksulu gözetmek ikincisi ise vergi maliye politikasıdır (Turan,2022: 32).

Yoksul kesim bulunduğu toplumda veya göç ettiği toplumda dışlanabilmektedir. Çalışamayan bu kesim toplumda sosyal dışlanmalara maruz kalmaktadır. Buradaki sosyal dışlanmada, göçmen bireyler toplum içerisinde farklı özellik ve koşullardan dolayı toplumun geneliyle bütünleşememekte ve sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadırlar (Yücel, 2017: 33). Toplumdan ayrışan yoksullar sahip oldukları 'yoksulluk kimliği' nedeniyle toplumdan ayrışmaktadır. Bu kimlik bireyleri toplumun diğer kesiminden ayrıştırmakla kalmayıp ötekileştirmektedir. Yoksul bireyler imkânsızlarından dolayı topluma ayak uyduramazken toplumdan kendilerini soyutlamaktadır. Bu şekildeki dışlanma ve soyutlanmalar daha çok yoksulluğun fazla olduğu kentlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu duruma en güzel örnek daha

önce bahsedilen gecekondulaşmalarda görmek mümkündür. Kentin işlek merkezi alanların uzağında bulunan yerleşim yeri ayrımı gözler önüne sermektedir. Yoksul kesim kentlerde daha alt düzeylerde çalışmakta veya kıt kanat geçim yapabilmektedir. Eğitim, sağlık, eğlence gibi temel hizmet ve gereksinimlerden faydalanamamaktadır. Bundan dolayı sosyal işleyişin gerisinde kalmakta hatta itilmektedir. Toplumsal kavramlardan olan göç ve yoksulluk etkileşim içerisine girdiklerinde bu zamana kadar ele almaya çalıştığımız toplumsal kavramları doğurmaktadır.

SONUÇ

Tarih boyunca var olan toplumsal kesim içerisinde yoksulluk daima görülmüştür. Fakat ülkelerin değişen ekonomik ve refah düzeylerinin farklılığından dolayı yoksulluk tanımları farklılık göstermektedir. Genel anlamıyla yoksulluk, kişinin yaşamını idame ettirmesi için temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Yetersiz kalan gelir, kişileri farklı yollara sürüklemektedir. Yoksullar verilen hizmetlerden yararlanmak ve ihtiyaç duyduğu gereksinimleri elde edebilmek için koşulları daha iyi olan yerlere göç etmektedir. Göç neden ve sonuçlarından dolayı göze alınması zor toplumsal bir süreçtir. Fakat yapabilecek ve kaybedebilecek pek bir şeyi kalmayan yoksul kesim göç gibi zorlu toplumsal hareketliliği göze almaktadır. Yoksulu göçe zorlayan yoksulluk bir kimlik olarak kişi ile birlikte hedef ülkeye taşınmaktadır. Hatta kırsal alandan gelen yoksulluk kentte devam ederek kentsel yoksulluğa neden olmaktadır. Görüldüğü üzere göç hareketliliği yoksulluk olgusunu yoksul birey vasıtası ile çeşitli mekânlara taşımakta ve kendisini o mekâna adapte ederek varlığını korumaktadır.

Yoksulluk toplumda sınıf ayrımının yaşanmasına neden olmaktadır. Yoksul olan sınıf toplum içerisinde, ya olanakları ve iş sağlığı düşük işlerde çalışmakta ya da herhangi bir işte çalışamadığı için yardım beklemektedir. Burada yoksul kesime sağlanacak yardımda en çok rol devlete düştüğü kadar kamuya-kamusala da düşmektedir. Yoksulluk sadece yoksul kesimin sorunu olmamakla birlikte toplumunda sorunu haline gelmektedir. Yoksullukta tıpkı göç gibi toplumsal sorun halini almaktadır. Alt sınıf kategorisinde yer alan yoksulluk değişken yapıya sahiptir. Öncesinde yoksul olan birey veya hane halkı daha sonra bu kimlikten sıyrılmayı başarabilir. Aynı şekilde yoksulluk tek bir kalıp içerisinde bir tanımlamaya sahip değildir. Bunun sebebi yoksulluk ölçütünün-sınırının ülkeden ülkeye farklılık göstermesidir. Göç olgusu da tıpkı yoksullukta olduğu gibi tek bir kalıp içerisine girmez ve o da çeşitli şartlarda farklılıklar göstermektedir. Bunun sebebi ise göçe neden olan etmenlerin çeşitliliğidir.

Karşılıklı ilişki içerisinde bulunan yoksulluk ve göç, toplumsal özelliklerinden dolayı sosyal ilişkilere de etki etmektedir. Yoksul birey veya hane sahip oldukları ekonomik yapılarından kaynaklı imkân ve koşullara erişememektedir. Bu nedenle bu bireyler eğitimden sağlığa, güvenlikten sosyal aktivitelere kadar var olan hizmetlerden yararlanabilme durumları açısından toplumsal bütünlük içerisinde farklılıklara sahiptir. Hatta bu farklılıklar onlara yoksulluk kimliğinin bir dayatmasıdır. Yoksulluk olgusunun bireye uyguladığı gelir kazanma baskısı nedeniyle bu bireyler toplumsal ve sosyal ilişkilerden uzak durmak durumunda kalmaktadır. Yoksul, yoksullukla olan mücadelesinde kendisini toplumdan

soyutlayabilmektedir. Bu soyutlama aslında onun kendisini ayrıştırarak toplumsal bütünlükten uzaklaşmasına neden olmaktadır. Toplumsal bütünlükten uzaklaşan bu bireyler yaşamın sosyal işleyişinde faaliyette bulunamamaktadır. Herkes gibi kamu hizmetinden yeterince yararlanamamakta, sosyal aktivitelerde bulunamamakta, devletin ve insanların sunduğu imkânlardan uzak kalmaktadır.

KAYNAKÇA

Ak, M., "*Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk*", Akademik Bakış Dergisi (Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi), Sayı: 54, Sayfa: 296- 306, 2016

Altın, C., Mevsimlik Göç Ve Yoksulluk: Ankara-Polatlı Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2014.

Beyazıt, E., Sosyal Politika, Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 30, Sayfa: 2967-2993, 2020.

Ekici, S. ve Tuncel, G., "*Göç ve İnsan"*, Birey ve Toplum Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 9, Sayfa: 9-22, 2015.

Gümeli, T., Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları ve Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm Romanlarında Köyden Kente Göç ve Yoksulluk, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Kansu Karadağ, A., "*Göç, Yoksulluk ve İnsan Hakları*", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, Sayfa: 485- 498, 2018.

Kartal, S., Bir Mahallenin Sosyolojisi: Göç ve Yoksulluk Bağlamında Seyrantepe Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2019.

Kemal, N., Göç Olgusu, Avrupa'ya Giden Güncel Göç Rotaları ve Bu Göçlerin Ab Ekonomisine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2019.

Selçuk, H., Yoksullukla Mücadelede Sosyal Devlet Anlayışının Etkisi: Isparta Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Vakfı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2015.

Turan, M., Göç Ve Yoksulluk İlişkisi: Oecd Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2022.

Uslu, L., Göçmenlerde Yoksulluk Yansımalar Denizli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2012.

Yücel, B., 2000 Yılı Sonrası Türkiye'de Yoksulluk ve Sosyal Politika, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 2017.

YURTTAŞLIKTAN AKTİF YURTTAŞLIĞA: AVUSTRALYA'DAKİ TÜRK GÖÇMENLER[1]

Doç. Dr. KEMAL DİL[2]

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fak. kemaldil@yahoo.com
ORCİD/0000-0003-0106-8712

ÖZET

Bu çalışmada, Avustralya devleti tarafından "yurttaşlık" verilen Türk göçmenlerin, ortaya koydukları pratikler üzerinden, aktif yurttaşlık düzeyleri sosyolojik açıdan irdelenmiştir. Yurttaşlık kavramı, birey ile devlet arasındaki resmi bağı ifade eder. Aktif yurttaşlık ise, bireylerin, yurttaşlıkla tanımlanan hakların ve sorumlulukların dayandığı değerlerin bilincine varması, bu yönde becerilerini geliştirmesi ve kendisine, ailesine, üyesi olduğu gruplarına ve yaşadığı devlete fayda getirecek etkinliklere katılması anlamına gelir. Bunların yanında göçmen için yurttaşlık kavramı, ev sahibi ülkenin, belli bir takım beklentilerle, siyasal süreçler izlenerek başka bir siyasal coğrafyada doğmuş "yabancı" birisini kendi içine alması ve kendi yurttaşına verdiği haklarla donatması demektir. Göçmen için aktif yurttaşlığın anlamı ise ev sahibi ülkenin vatandaşı için kullanılan aktif yurttaşlığın anlamıyla aynıdır. Bu demektir ki, göçmen için aktif yurttaşlık, hem ev sahibi ülkedeki yerleşik ilişkilerde bizatihi kendisini ve temsil ettiği kültürel grubu var etmek hem de iç içe geçmiş iki toplumsal zemine katkı yapmak gibi bir çifte etkinlik görünümü üzerinden anlam bulmaktadır. Tam da bu noktada bu çalışma, Avustralya'daki Türklerin bu çifte aktif vatandaşlık düzeyinin, Avustralya hükümetinin sağladığı eğitim, sağlık ve hukuk hizmetleri gibi olanaklarla nasıl arttığını ortaya koymaya çalışmıştır. Çalışma, nicel destekli nitel araştırma deseni odağında yürütülmüştür. Avustralya'da yürütülen saha çalışmasında toplamda 230 katılımcıya ulaşılmıştır. Bu çalışmada, Avustralya'da yaşayan Türklerin aktif yurttaşlık düzeyleri ile Avustralya devletinin yurttaşlarına sağladığı hizmetler ve destekler arasında sıkı bir ilişkinin olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Avustralya'daki Türkler, Aktif Yurttaşlık, Yurttaşlık

[1] Bu çalışma, TÜBİTAK'ın desteklediği proje kapsamında 2019 Ağustos -2020 Nisan sürecinde Avustralya'da Sydney Üniversitesi, Asia-Pasific Migration Centre'da yürüttüğüm saha çalışması bulgularına ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanan "Avustralya'daki Türkiyeli Göçmenlerin Yaşam Doyumları ve Aktif Yurttaşlık Durumlarına İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme" adlı makaleye dayanmaktadır.

FROM CITIZENSHIP TO ACTIVE CITIZENSHIP: TURKISH IMMIGRANTS IN AUSTRALIA

Associate Prof. Kemal DIL

ABSTRACT

In this study, the active citizenship levels of Turkish immigrants, who were given “citizenship” by the Australian state, were examined sociologically through their practices. The concept of citizenship refers to the official link between the individual and the state. Active citizenship, on the other hand, means that individuals become conscious of the values on which the rights and responsibilities defined by citizenship are based, develop their skills in this direction, and participate in activities that will benefit themselves, their families, the groups they belong to, and the state they live in. In addition, the concept of citizenship for immigrants means that the host country accepts a "foreign" born in another political geography with certain expectations and political processes, and equips it with the rights it gives to its own citizens. The meaning of active citizenship for the immigrant is the same as the meaning of active citizenship for the citizen of the host country. This means that for the migrant, active citizenship finds meaning through the appearance of a double activity, both to create himself and the cultural group he represents in the relations in the host country, and to contribute to two intertwined social grounds. Exactly at this point, this study has tried to reveal how these double level of active citizenship of Turks in Australia increased with the opportunities provided by the Australian government such as education, health and legal services. The study was carried out in the focus of qualitative research design with quantitative support. A total of 230 participants were reached during the fieldwork conducted in Australia. In this study, it was found that there is a close relationship between the active citizenship levels of Turks living in Australia and the services and support provided by the Australian government to its citizens.

Keywords: Immigration, Turks in Australia, Active Citizenship, Citizenship

GİRİŞ

İki dünya savaşının kavurucu etkisinde birbirlerine düşman olan, cephelerde acılar yaşayan ülkeler, bu dünya savaşlarının yıkıntılarından çıkmak için birbirlerine ihtiyaç duymaları, insanlık tarihinin ironik yanına da ilginç bir örnek oluşturmuştur. Türkiye açısından bakıldığında, Türkiye'nin ikili anlaşmalarla sermaye, istihdam olanakları ve nitelikli işgücü elde etmek üzere geçici süreyle, tarihsel süreçte düşman görüldüğü İngiltere (1959), Almanya (1961 ve 1964), Avusturya (1964), Belçika (1964), Hollanda (1964), Fransa (1965), İsveç (1967), Avustralya'yla (1967), İsviçre (1969), Danimarka (1970)'ya işgücü fazlasını gönderme politikalarının, bu ironik durumu içerdiği söylenebilir. Bu duruma ilişkin literatürde bolca araştırma bulunmaktadır (Abadan-Unat ve ark.,1960; Abadan-Unat, 2006; İçduygu, 2009;Yalçın, 2004; Şen, 2007; Akgündüz, 2008; Inglis ve ark., 2009; Inglis, 2011; Dil ve ark, 2020). Türklerin Avustralya'daki varlıkları 19.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu zamanında başlamış, 1967 yılında yapılan ikili anlaşma ile ivme kazanmıştır. Günümüzde ise yaklaşık 75 bin kişiye ulaşmıştır. Bu araştırmanın çalışma sahasının yürütüldüğü Sidney'in içinde yer aldığı New South Wales eyaleti Türkiye Başkonsolosluğu'nun yazılı beyanına göre ise 19962'si erkek, 16689'u kadın olmak üzere toplamda 36651 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı 12 Subat 2020 tarihi itibariyle kayıtlara dayalı olarak bu eyalette yaşamaktadırlar. Avustralya'da yaşayan Türkiye kökenliler üzerinden birçok araştırma yürütülmüştür (Inglis, Akgönül ve De Tapia, 2009; Humprey, 2009; Hopkins, 2009; White, Perrone, Guerra ve Lanpugnani, 1999; Manderson ve Inglis, 1984; İçduygu, 1994; Yağmur, 1993; Şenay, 2009). Yapılan bu ve benzer çalışmalar, Türklerin Avustralya'nın sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşam alanlarında kalıcı olarak yer aldıklarını göstermiştir. Bununla birlikte, diğer araştırmalardan farklı olarak Avustralya'da yaşayan Türklerin durumlarını doğrudan yurttaşlık ve aktif yurttaşlık kavramları üzerinden betimlemeyi çalışan bu çalışma, Avustralya'daki Türklerin ev sahibi ülkedeki yurttaşlık durumlarına odaklanmıştır. Yurttaşlık kavramı, mekâna (city-şehir) ve gruba (citizen-yurttaş) atıf yapar. Aktif yurttaşlık ise demokrasiyle yönetilen ülkelerde demokratik ve katılımcı yurttaşlık hedefi doğrultusunda bilgi, beceri, değer ve katılımcılık nitelikleri gelişmiş bireyi betimlemek için kullanılır. Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi'ne (NCSS) (2001) göre, aktif yurttaş, temel demokratik değerlere inanan ve onlarla yaşamaya çalışan; kendisinin, ailesinin ve toplumunun iyiliği için sorumluluk kabul eden; içinde yaşadığı yerel topluma, ulusa ve dünyaya ilişkin olaylar ile temel belgeler, sivil kurumlar ve siyasi süreçler hakkında bilgi edinen; yerel, ulusal ve küresel düzeyde insanlara etkisi olan olay ve sorunların farkına varan; kamusal ve özel yaşamda etkili karar verme ve problem çözme becerilerini kullanan; bilgiye dayalı düşünceler ve yaratıcı çözümler geliştirmek için farklı kaynaklardan ve görüş açılarından bilgiler araştıran; anlamlı sorular soran; bilgi ve fikirleri değerlendirebilen ve çözümleyebilen; etkili işbirliği kurma becerisine sahip olan; sivil ve toplumsal yaşama etkili bir şekilde katılandır. Yapılan araştırmalara, ortaya konulan tanımlamalara ve açıklamalara katkı yapmak amacıyla planlanan bu araştırmada, Avustralya Sidney örneklemi özelinde ev sahibi ülkede bir Türkiye kökenli bireyin yurttaşlık ve aktif yurttaşlık durumuna odaklanılmıştır. Bu doğrultuda bu çalışmada, Türkler için Avustralya'daki yerleşik ilişkilerde bizatihi kendisini ve temsil ettiği Türkleri var etmek hem Avustralya'da yaşayan diğer kültürel gruplarla içe geçmiş toplumsal alana farklı açılardan katkı yapma anlamlarını içeren aktif yurttaşlık, katılımcıların deneyimleri ve verileri üzerinden ele alınmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma yurttaşlık ve aktif yurttaşlık değişkenleri, Türklerin Avustralya'daki ekonomik, sosyal, kültürel, politik alanlardaki kapasiteleri ve pratikleri temelinde irdelenmiştir. Çalışma, yazarın *"Avustralya'daki Türklerin Yaşam Doyumlarını Ve Aktif Yurttaşlık Durumlarını Yordayan Değişkenler: Kuşaklararası Bir Karşılaştırma"* adlı TÜBİTAK destekli sosyolojik proje kapsamında, The University of Sydney, Faculty of Arts and Social Sciences, Asia-Pasific Migration Centre'de "Visiting Researcher" statüsünde, Prof. Stephanie Short mentörlüğünde 8 Ağustos 2019 ile 31 Mart 2020 tarihleri arasında yürüttüğü saha çalışmasının nicel verilerine dayandırılmıştır. Bu çalışmaya ilişkin nicel veriler Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı (AYÖA) (Yazıcı ve ark., 2017) ile toplanmıştır. Çalışma sahası Sidney, Avustralya'dır. Çalışmanın örnekleminin Avustralya'da yaşayan tüm Türkleri temsil etme amacı yoktur. Çalışma, tanımlayıcı-ilişkisel, kesitsel modeller ve durumsal çalışma deseninde planlanmıştır. Demografik soruları da içeren Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı kartopu tekniği de kullanılarak 104 kadın, 126 erkek olmak üzere toplamda 230 katılımcıya uygulanmıştır. Ayrıca yarı yapılandırılmış soru kağıdı üzerinden 38 katılımcıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada elde edilen nicel veriler, IBM SPSS paket programı kullanılarak tek ve çift değişkenli istatiksel analizler, ölçek testi, grup dağılımları ve ortalama ve frekans değerleri karşılaştırılarak tanımlayıcı ve ilişkisel olmak üzere analiz edilmiştir. Bunun yanında nitel veriler ise içerik analiziyle yorumlanmıştır.

BULGULAR

Avustralya'da yaşayan Türkiyelilerin kendi kültürel kimlikleriyle var olmalarına ve bulundukları ülkenin toplumsal alanına farklı açılardan katkılarını ve ilişkiselliklerini içeren bu çalışmanın içeriğini oluşturan sorulara ilişkin verileri aşağıdaki çizelge yer almıştır.

Çizelge 1. Katılımcıların tanımlayıcı özellikleri (n=230)

Özellikler	
Yaş (yıl)	**□± SS:** 45.80±17.38
	n (%)
Cinsiyet	
Kadın	126 (% 54.8)
Erkek	104 (% 45.2)
Medeni Durum	
Evli	135 (%58.7)
Bekâr	58 (% 25.2)
Dul-Boşanmış	22 (% 9.6)
Diğer (Ayrı, Birlikte yaşıyor, Nişanlı.vb.)	15 (% 6.5)
Doğum yeri	
Denizaşırı	165 (% 71.7)
Avustralya	65 (% 28.3)
Eğitim	
Okur-yazar değil	4 (% 1.7)
Okur-yazar	6 (% 2.6)
İlkokul	12 (% 5.2)
Ortaokul	17 (% 7.4)
Lise	81 (% 35.2)
Üniversite	68 (% 29.6)
Yüksek Lisans	24 (% 10.4)
Doktora	4 (% 1.7)
Üniversite öğrencisi	9 (% 3.9)
Diğer: Diploma/TAFE	5 (% 2.2)

Kuşaklar	
Yetişkin:18 ve üstü	106 (% 46.1)
Cocuk: 0-17 arası	59 (% 25.7)
Avustralya'da doğan	65 (% 28.2)
Amaç	
Evet	160 (% 69.6)
Hayır	70 (% 30.4)
Yaşam mücadelesini değerlendirme	
Amacıma ulaştım	61 (% 26.5)
Tam değil, ama mücadele etmek güzel	136 (% 59.1)
Henüz hiçbir şey elde edemedim	14 (%6.1)
Henüz başlamadım	8 (% 3.5)
Asla düşünmedim	11 (% 4.8)
Ekonomik kaynak	
Emekli maaşı	42 (% 18.3)
Aile	37 (% 16.1)
Sosyal destek	15 (% 6.5)
Kendi işi	52 (% 22.6)
Özel sektör	45 (% 19.6)
Kamu sektörü	18 (% 7.8)
Diğer	21 (% 9.1)
Etnik köken	
Gereksiz	85 (% 37.0)
Türk	80 (% 34.8)
Kürt	16 (% 7.0)
Aussie/Avustralyalı	3 (% 1.3)
Türk/ Avustralyalı	15 (% 6.5)
Belirtilmedi	26 (% 11.3)
Türkiyeli	2 (% 0.9)
Alman-Türk	1 (% 0.4)
Türkiyeli-kürt	1 (% 0.4)
Kürt- Avustralyalı	1 (% 0.4)
Politik konum	
Gereksiz	172 (% 74.8)
Belirtilmedi	7 (% 3.0)
İşçi partisi	18 (% 7.8)
Liberal parti	3 (% 1.3)
Sosyal demokrat	10 (% 4.3)
Sosyalist	10 (% 4.3)
Sol görüşlü	6 (% 2.6)
Yeşiller Partisi	3 (% 1.3)
Hümanist	1 (% 0.4)
İş Bulmada Mesleki Durum	
Mesleğim yok	50 (%21.7)
Mesleğimi kullanmadım	85 (%37.0)
Mesleğimi Yapıyorum	95 (%41.3)
Dini Kimlik Üzerinden Tanımlama Durumu	
Hayır; gereksiz	159 (%69.1)
Evet	69 (%30.0)
Kısmen tanımlıyorum	2 (%0.9)
Komşuluk İlişkilerinde Milliyet Tercihi	
Hayır; gereksiz	211 (%91.7)
Evet	19 (%8.3)
Başkalarıyla İlişkilerde Dil Engeli Durumu	
Hayır	195 (%84.8)
Evet Türkçem yetersiz	8 (%3.5)
Evet İngilizcem yetersiz	27 %11.7)

Çizelge 1'de medeni durum bulgularına bakıldığında, katılımcıların %58.7'nin nikahlı eşiyle aynı evi paylaştığı görülmüştür. Bunun yanında, diğer medeni durum tercihleri ise oldukça çeşitlilik içermiştir. Katılımcılarla yapılan görüşmelerde Türkiye'ye oranla Avustralya'da kadın haklarının daha gelişmiş olmasının, aile içi şiddeti önlemeye yönelik yasal yaptırımların çok güçlü olmasının yanında, Avustralya toplumunda evlilik dışında farklı medeni durum tercihlerine yönelik hakların genişliğinin bu durumun oluşmasına etki ettiğini düşündürmüştür. Çalışmamızın bu bulgusu, evlilik, aile ve ev-içi şiddet konularında Çevik ve Cahill'in (1993) Avustralya'da gençler üzerinde yaptıkları çalışmanın bulgularıyla örtüşmüştür. Katılımcıların amaç edinimlerine ve yaşam mücadelelerine ilişkin bulgular ise katılımcıların yüksek oranda (% 69.6) erken yaşlarda amaç edindiklerini ve bu amaçları gerçekleştirme doğrultusunda çaba gösterdiklerini, "amacımı tam olarak gerçekleştirmesem de mücadele etmek güzel" ve "amacıma ulaştım" seçeneklerinin toplamına ilişkin yüksek orandaki bulgular (%85,6) göstermiştir. Bu bulgu, katılımcılarla yapılan yüz yüze görüşmeler üzerinden de sorgulandı. Bir katılımcının "Avustralya'da 41 senelik bir yaşamım var. Bu 41 sene içerisinde istediğim şeylerin %85ini yaptım diyebilirim." (E.56) ifadelerinde olduğu gibi katılımcıların farklı deneyimleri üzerinden bu bulgu onaylanmıştır.

Katılımcılarla yürütülen görüşmeler ve elde edilen nicel bulgular, katılımcıların ekonomik gelir kaynağı bulguları, Avustralya'daki Türklerin çeşitli gelir kaynakları olmasının yanında, Avustralya sosyal politikaları gereği verilen sosyal destek sayesinde hiç kimsenin gelirsiz olmadığı bulgulanmıştır. Bu durum Avustralya devletinin güçlü ve kapsayıcı bir sosyal güvenlik sistemi oluşturduğunu düşündürmüştür. Özellikle katılımcıların "Burada (Avustralya'da) herkesin parası var. Kimse parasız değil" ifadeleri de bu çıkarımı destekler niteliktedir.

Katılımcıların etnik köken/kimlik üzerinden tanımlamaları çeşitlilik içermekle birlikte, etnik köken/kimlik aidiyeti vurgusuna gerek görmeyenlerin yüksek oranda (% 37,0) olması dikkat çekmiştir. Derinlemesine görüşmelerden de edinilen izlenimlere bağlı olarak, bu bulgunun oluşmasında Avustralya'nın benimsediği farklı kimlikleri içeren çokkültürlü toplumsal yaşamın ve bunu destekleyen politikaların etkili olduğu söylenebilir. Inglis'in (1996), etnik ve kültürel farklılığa sistematik ve yaygın olarak cevap veren bir siyasal-toplumsal yönetim anlayış olarak çokkültürlülüğün Avustralya'daki uygulamalarına dikkat çekmesi bu çıkarımı destekler niteliktedir. Bulguların gösterdiği bir başka önemli nokta ise, Avustralya'daki siyasal alanın katılımcılara siyasal tercih özgürlüğü sağlamasına rağmen, katılımcılar çok yüksek oranda (%74.8) "gerekli değil" cevabını vererek kendilerini bir siyasi görüş üzerinden tanımlamamışlardır. Bu bulgu Türklerin Avustralya'daki siyasal alana katılımlarının düşük

düzeyde olduğunu düşündürmüştür.

Katılımcıların yüksek oranda (%69.1) kendilerini bir din, mezhep, cemaat gibi kimlikler üzerinden tanımlamamıştır. Avustralya devletinin sosyo-ekonomik uygulamalarının Türkiye'ye özgü sosyal ve ekonomik destek veren dinsel yapıların işlevlerini üstlenmesi, bu bulgunun oluşmasında önemli yer oynadığını düşündürmüştür. Bununla birlikte katılımcıların çok yüksek oranda (%84.8) günlük yaşamlarında ev sahibi ülkenin dilini (İngilizce) kullanabildiklerinin, Türklerin kendi geleneksel, dinsel değerleri ve ilişkisellikleri yerine Avustralya yaşam alanına özgü seçenekleri tercih ettikleri ileri sürülebilir. Bu durumun oluşmasında bir başka neden olarak Türkçenin ikinci ve sonraki kuşaklar tarafından tercih edilme oranlarındaki düşüklük üzerinden de ifade edilmektedir (Yağmur, 1997:94).

Çizelge 2. Katılımcıların Aktif Yurttaşlık Ölçme Aracı'nın Alt-boyutlarının Ortalamaları (N: 230)

Ölçekler	**Minimum puan**	**Maksimum puan**	**Ortalama ve Standart Sapma X± SS**
Aktif Yurttaşlık ölçeği Alt boyutları			
Bilgi	6.14	30.71	19. ±4.59
Değer	26.18	50.45	44.59±4.82
Beceri	27.21	67.36	52.24±9.05
Katılım: Toplumsal Aktivitelere	7.13	35.63	15.73± 8.08
Katılım: Üye olma	9.10	17.20	11.24±2.03
Katılım: Üye olmadan Organizasyonların düzenlediği etkinliklere katılım	10.0	**43.0**	19.33±7.66
Toplam puan	**84.19**	**207.35**	**146.88±22.33**

Bir katılımcının "Vatandaşlık ve yurttaşlık görevimin %90 %95 yaptığıma inanıyorum." ifadesini teyit eder şekilde, Çizelge 2'ye göre, katılımcıların aktif yurttaşlık puanları, ortalamanın üzerinde çıkmıştır.

Fakat katılımcılık alt-boyutunda, katılımcıların organizasyonlara üye olmaları ve organizasyonların düzenlediği etkinliklere katılımları kapsamında puanları ortalamanın altında kaldığı görülmüştür. Saha çalışmasında katılımcılarla yapılan görüşmelerde Avustralya'daki

yaşamın bireyselleşmiş değer alanı olduğunun altı çizilmiştir. Bu durumun oluşmasını bir kadın katılımcı (49) "Avusturalya'da daha çok devlet destekli yardımlar var. Kimsenin kimseye ihtiyacı yok. Burası bireyselci bir toplum" sözleriyle Avustralya devletinin sosyal desteklerine bağlıyor. Bununla birlikte bireyselleşmenin, oluşmasında devletin sorumlu olduğuna dair yurttaşların hak talep etme bilgi ve becerilerinin gelişmesinin de önemli rolü olduğu düşünülmüştür.

Çizelge 3. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Aktif Yurttaşlık Ölçeğinin Puan Ortalamalarının Dağılımı (N: 230)

Aktif Yurttaşlık Alt-boyutları	**Ortalama ± Standart Sapma X± SS**		**Statistic (t)**	**p**
	Erkek (n:126)	**Kadın (n:104)**		
Bilgi	20.12±4.99	19.50±4.06	1.009	0.314
Değer	44.15±5.10	45.13±4.42	1.541	0.125
Beceri	51.97±9.63	52.56±8.31	0.497	0.620
Katılım: Toplumsal Aktivitelere	16.29±8.15	15.05±7.97	1.159	0.248
Katılım: Üye olma	11.55±2.16	10.86±1.80	2.607	**0.010***
Katılım: Üye olmadan Organizasyonların düzenlediği	20.32±8.03	18.14±7.04	2.165	**0.031***
Toplam Puan	147.49±23.70	146.15±20.64	0.450	0.653

Çizelge 4'te, katılımcıların cinsiyetlerine göre aktif yurttaşlık ölçeği puan ortalamaları incelendiğinde, aktif yurttaşlık ölçeğinin alt boyutlarından "katılımcılık alt-boyutunda, katılımcıların organizasyonlara üye olmaları ve organizasyonların düzenlediği etkinliklere katılımları" kategorilerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgunun oluşmasında Avustralya devletinde ekonomik ve sosyal hakların genişliğinin, kadınların hem özel alanda hem de kamusal alanda iş yüklerinin fazlalığı ve yetişkin yaştayken Türkiye'den Avustralya'ya gelen kadınların çoğunluğunun kadını geri planda tutan Türkiye'deki geleneklerin, dini ve mezsepsel durumlarının rolü olduğu görüşmelerde ileri dürülmüştür. Inglis ve Manderson'un (1984), Sidney'de yaşayan Türk kadınları üzerinde yaptıkları araştırmalarında, kadınların ev-içi ve ev-dışı ağır iş yükü altında olduklarını saptamışlardır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Saha çalışması verileri üzerinden bakıldığında, Türkiye ile karşılaştırıldığında Avustralya'nın kamusal hizmetleri ile Burada yaşayan Türklerin aktif yurttaşlık durumları arasında bir ilişki bulunduğu ileri sürülebilir. Bu ilişkide öncelikle, Türkler açısından aktif yurttaşlığın bilgi boyutunun, Avustralya'nın yurttaşına karşı sorunlu olduğu yönünde daha çok anlam bulduğu ileri sürülebilir. İkinci her ne kadar bireyci bir toplumda yaşıyor olsalar da, katılımcılarla yapılan görüşmelerde, bu bireyciliğin devlet tarafından sağlanan ekonomik desteklerle "başkasına muhtaç olmamak" şeklinde algılandığı biçiminde olmuştur. Bu bireycilik anlayışının ise aktif yurttaşlığın değer boyutunun anlamıyla bir alakası olmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Bununla birlikte istatistiksel olmasa da kadınların puanlarının erkeklerden yüksek olması hem kamusal alanda hem de aile içerisinde kadınların iş yüklerinin fazla olması sorumluluk duygularının da yüksek olmasını sağladığı şeklinde düşünülebilir. Üçüncü olarak, aktif yurttaşlığın beceri boyutu üzerinden bakıldığında Avustralya'nın toplumsal çeşitliliği toplumsal sorunlara duyarlı olduğu, yaşanan sorunların çözümüne katkı yapmaya yatkın göründükleri gözlemlenmiştir. Bu bulguda da kadınların puanlarının görece erkeklerden yüksek olması değer boyutunda olduğu Avustralya devletinin sağladığı olanaklara sahip çıkma sorumluluk düzeylerinin yüksekliğiyle açıklanabilir. Dördüncü olarak Avustralya toplumunun çokkültürlü yaşam alanının, yurttaşlar üzerinden katılımcılık motivasyonu oluşturduğu görüşmelerde ifade edilmiştir. Fakat aktif yurttaşlığın alt boyutu anlamında bir katılımcılık kültürünün Avustralya'daki Türkler tarafından tam olarak ortaya konulduğu söylenemez. Katılımcılığın Türkler açısından anlamı, daha çok Türkiye'den miras edindikleri siyasal, etnik ve dinsel kimliklerin yeniden üretilmesi noktasında birliktelikler oluşturlması düzeyinde algılanmış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında bu tip katılımcılığın öznesinin daha çok yetişkin erkekler olduğu gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

1. Abadan-Unat, N. Ve Keleş, R. (1960), Göç ve Gelişme: Uluslararası İşçi Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme, Türk Matbaacılık Sanayii, Ankara.
2. Abadan-Unat, N. (2006). Bitmeyen Göç. Konuk Isçilikten Ulus-ötesi Yurttasliga. Istanbul: Bilgi Üniversitesi (Göç Calismalari) 30.
3. Akgündüz, A. 2008. Labour Migration from Turkey to Western Europe, 1960-1974: A Multidisciplinary Approach. Aldershot, UK: Ashgate.
4. Çevik, M. & Cahill, D. (1993) Of Marriage, Family and Domestic Violence: İssues for Young **Turkish-Australians**. Turkish Youth in Australia, R. Akçelik (yay.), 87-96. Melbourne: ATFS Yayınları.
5. Dil, K., Marcus, K., Dil, S. Ve Short, S. (2020), Avustralya'daki Türklerin Yaşam Doyumları ve Aktif Yurttaşlık Durumlarına İlişkin Sosyolojik Bir Değerlendirme, MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 22, 386-401.
6. Hopkins, L. (2009), "Turkish Transnational Media in Melbourne: a Migrant Mediascape," International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 11, No. 2, 2009: 104-118 ISSN 1817-4574, www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/intro © UNESCO
7. Humphrey, M. (2009), "Securitisation and Domestication of Diaspora Muslims and Islam: Turkish immigrants in Germany and Australia", International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 11, No. 2, 2009: 104-118 ISSN 1817-4574, www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/intro © UNESCO
8. Içduygu, A. (1994), Facing Changes and Making Choices: Unintended Turkish Immigrant Settlement **in Australia**, International Migration 32(1):71-93. Geneva, Switzerland.
9. İçduygu, A. (2009), International Migration and Human Development in Turkey, Online at http://mpra.ub.uni-muenchen.de/19235/
   MPRA Paper No. 19235, posted 13. December 2009 07:14 UTC
10. Inglis, C. & Manderson, L. (1988) Turkish Families, Their Children and Education in Australia. Turkish Community **in Australia,** R. Akçelik & J. Elley (eds.), 47-78. Melbourne: ATFS Yayınları, No. 3.
11. Inglis, C. (2011), Türkiye to Australia: Turkish Settlement in Victoria, Published by Moreland Turkish Association Pty Ltd.Brunswick, **Australia.**
12. Inglis, C. (1996), Multiculturalism: New Policy Responses to Diversity, Policy Paper-4, UNESCO.
    https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000105582
13. Inglis, C., Akgönül, S. ve De Tapia, S. (2009), Turks Abroad: Settlers, Citizens, Transnationals, International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 11, No. 2, 2009: 104-118 ISSN 1817-4574, www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/intro © UNESCO
14. Manderson, L. Ve Inglis, C. (1984), "Turkish Migration and Workforce Participation in Sydney, Australia", The International Migration Review, Vol. 18, No. 2 (Summer, 1984), pp. 258-275 (18 pages) Published By: Sage Publications, Inc. DOI: 10.2307/2545950 https://www.jstor.org/stable/2545950
15. Şen, F. (2007), Euro-Türkler:Avrupa'da Türk Varlığı ve Geleceli, Günizi Yayıncık, İstanbul.
16. Şenay, B. (2009), A "Condition of Homelessness" or a "State of Double Consciousness"? Turkish Migrants and Home-Making in Australia, International Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vol. 11, No. 2, 2009: - ISSN 1564-4901,

www.unesco.org/shs/ijms/vol11/issue2/art © UNESCO
17. Yazıcı, S., Arslan, H., Çetin, E., **Dil, K**. (2017), *A Study On The Development Of Actıve Cıtızen Questıonnaıre,* Turkish Studies, 12/12, p. 251-272. (Produced from the PHD's Desertation), (TR Indexing, EBSCO, Index Islamicus, Index Copernicus, Academic Research Journal, JGate, DOAJ, ICAAP, Scientific Commons, MLA, ASOS, TEİ, AMIR (Access to Mideast and Islamic Resources), Journal Directory, DJS (Dayang Journal System), Academic Indexing, Google Academic). (http://www.turkishstudies.net/DergiTamDetay.aspx?ID=11645&Detay=Ozet)

18 YAŞ ALTINDA TÜRKİYE'YE SIĞINAN SURİYELİ ÇOCUKLARIN DENEYİMLEDİĞİ SORUNLAR VE OLANAKLAR: ÇANKIRI İLİ ÖRNEĞİ[1]

İREM KOŞMAK[2]

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Tezli yüksek lisans programı Öğrencisi, iremkosmakk67@gmail.com, ORCİD/ 0000-0003-0177-3366

Doç. Dr. KEMAL DİL[3]

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fak. kemaldil@yahoo.com, ORCİD/ 0000-0003-0106-8712

ÖZET

Orta Doğu ülkelerinde meydana gelen "Arap Baharı" hareketinin 2011 yılında Suriye'ye de sıçraması ile ülkede meydana gelen iç karışıklıklar, yerini vatandaşların can ve mal güvenliğini tehdit eden iç savaşa bırakmıştır. Bu iç savaş Suriyeli vatandaşları kendi topraklarından göç etmeye zorlamıştır. Bu göç hem Suriye içine hem de Suriye dışına doğru gerçekleşmiştir. Suriye'nin dışına doğru yapılan göçlerden birçok ülke etkilenmiştir. Bu ülkelerden birisi de benimsediği "Açık Kapı Politikası" söylemiyle göçmenlere geçici koruma statüsü veren Türkiye'dir. İç savaşın şiddetlenmesine bağlı olarak gittikçe yoğunlaşan insan akımı Türkiye'ye doğru kontrolsüz bir şekil almıştır. Türkiye'nin içine doğru ilerleyen bu kontrolsüz insan hareketliliği Türkiye'de toplumsal, siyasal, ekonomik vb birçok soruna da neden olmuştur. Bu kapsamda yerli vatandaşlar ile sığınmacılar arasında yaşanan çeşitli gerilimler ve çatışmalar her iki taraf için de bu sorunların sıcak bölümünü oluşturmuştur. Suriyeli sığınmacıların Türkiye'deki varlığıyla birlikte yaşanan bu ve benzeri sorunlar birçok araştırmanın konusu olmuştur. Çalışmalarda altı çizilen bir nokta da, savaş, çatışmalar ve göçle başlayan sorunların en yıkıcı etkisinin yetişkin ve kurumsal destekten yoksun çocuklar üzerinde göstermiş olmasıdır. Tam da bu noktada bu çalışma, Suriye'deki çatışmalar nedeniyle 18 yaş altındayken Türkiye'ye sığınan Suriyeli çocukların Türkiye'de deneyimlediği sorunları ve olanakları Çankırı ili örneği üzerinden sorgulamıştır. Çalışmanın sorunsalı yorumlayıcı yaklaşım kapsamında nitel araştırma yönteminin etnografi deseni üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır. Araştırma, Çankırı sınırları içinde 18 yaş altında Türkiye'ye gelen çocuk sığınmacılar arasından Türkçeyi konuşabilen 8 erkek, 8 kadın katılımcı üzerinden yürütülmüştür. Verilerin toplanmasında gözlem ve katılımcılarla yapılan yüz yüze derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Verilerin yorumlanmasında kodlama, temalandırma ve içerik analizi tekniğinin yanında konuyla ilgili alan yazından yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların ekonomik alanda zorlanmalar ve geri gönderilme korkusu yaşamaları bulgusu katılımcıların başlıca ortak sorunlarından biri olarak anlam bulmuştur.

[1] Bu çalışma Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalında yürütülmüş yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Suriyeli Sığınmacı, Çocuk Göçmen

ABSTRACT

With the spread of the "Arab Spring" movement in the Middle East countries to Syria in 2011, the internal turmoil in the country left its place to a civil war that threatened the security of life and property of the citizens. This civil war has forced Syrian citizens to migrate from their own lands. This migration took place both in and out of Syria. Many countries have been affected by the migrations out of Syria. One of these countries is Turkey, which gives temporary protection status to immigrants with its "Open Door Policy" discourse. Due to the intensification of the civil war, the intensifying flow of people took an uncontrolled form towards Turkey. This uncontrolled human mobility advancing into Turkey has also caused many social, political, economic, etc problems in Turkey. In this context, various tensions and conflicts between local citizens and asylum seekers constituted the hot part of these problems for both sides. These and similar problems experienced with the presence of Syrian refugees in Turkey have been the subject of many studies. Another point underlined in the studies is that the most devastating effects of the problems that started with war, conflicts and migration were on adults and children who lack institutional support. At this point, this study questions the problems and opportunities experienced by Syrian children who took refuge in Turkey when they were under the age of 18 due to the conflicts in Syria, through the example of Çankırı province. The problematic of the study was tried to be analyzed through the ethnography pattern of the qualitative research method within the scope of the interpretative approach. The research was carried out on 8 male and 8 female participants who can speak Turkish among the child asylum seekers who came to Turkey under the age of 18 within the borders of Çankırı. Observation and face-to-face in-depth interviews with the participants were used to collect the data. In the interpretation of the data, besides the coding, theming and content analysis techniques, the literature on the subject was used. As a result of the research, the finding that the participants experienced difficulties in the economic field and fear of being sent back found meaning as one of the main common problems of the participants.

Keywords: Migration, Syrian Refugee, Child Migrant

GİRİŞ

Göç olgusu, tarihin hemen hemen her döneminde karşımıza çıkmış ve bundan sonra da çıkacak olan insanların coğrafi yer değişikliğini içeren bir olgudur. Bu sebeple göç tarih boyunca literatürde kendisine sıklıkla yer bulmuştur; çeşitli alt disiplinleriyle ele alınıp incelenmiştir. Bu çalışmada da 18 yaş altında Türkiye'ye gelen Suriyeli çocukların deneyimlediği sorunlar ve olanaklar Çankırı ili örnekleminde ele alınmıştır. Suriyeli göçlerini başlatan olay Arap Baharı hareketi olarak nitelendirilmektedir. Arap Baharı Orta Doğu ülkelerinde, Arap halklarının özgürlük ve bağımsızlık istekleri sebebiyle ortaya çıkmıştır. Bu hareket hem toplumsal hem de siyasi bir hareket özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda silahlı olan bu hareketin etkileri 2011 yılında Suriye'de bir iç çatışma olarak kendini göstermiştir. Ülkede karışıklıklar meydana gelmiş ve vatandaşların can ve mal güvenliği kalmamıştır. Bu sebeple başlayan göçler Suriye içi ve Suriye dışı olmak üzere iki şekilde gerçekleşmiştir. Yapılan Suriye dışı göçlerden birçok ülke etkilenmiştir. Etkilenen ülkeler arasında hem sınır komşusu olması nedeniyle hem de uyguladığı politikalar nedeniyle Türkiye başta gelmektedir. Türkiye "Açık Kapı Politikası" uygulamıştır ve bununla birlikte göçler kontrolsüz bir hal almıştır. Yaşanan göç olayı Türkiye'de hem ekonomik hem toplumsal hem de siyasal problemlere yol açtığı gibi yerli halkı da tedirgin etmiştir. Vatandaşlar sığınmacılara karşı dışlama ve ülkeye girişlerini istememe gibi tavırlar sergilemişlerdir. Genel olarak aileleriyle birlikte bu göç olayı karşısında daha küçük yaşta hiç bilmedikleri bir ülkeye göç ederek, o ülkenin dilini, dinini, siyasal ve toplumsal yapısını, kültürel düzeyini öğrenip buna göre süregelen yaşantısında harmanlanmak zorunda kalan çocukların görüşleri bu çalışmanın ana temasını oluşturmuştur. Göç olgusuyla ilgili yapılan çalışmalarda, genel anlamda göçün göçmenler üzerindeki etkisi araştırılıp incelenirken bu çalışmada daha çok göçmenlerin çocukları üzerindeki etkisinde durulmuştur. Türkiye'de yerleşik kültürel, toplumsal, ekonomik ve politik dinamiklerin Türkiye'ye sığınan Suriyeliler 'in çocukları üzerindeki etkileri Çankırı ili üzerinde betimlemek, bu konu üzerinde planlanan araştırma ve geliştirilen çalışmalara veri sağlayacaktır. Göç olgusuna tarihsel süreç üzerinden bakıldığında bu olgunun çeşitli nedenlerle oluştuğu farklı yaklaşımlarla ve tanımlamalarla ortaya koyulmuştur. Bu doğrultuda Karpat'a atfen Karak (2014) "göç, asıl yerinden ulaşılmak istenen yere harekettir" derken dikkati göçmenin coğrafi yer değişikliğine çekmiştir. Lee'ye atfen Akyıldız (2016) göçü, kalıcı ya da yarı kalıcı yer değiştirmeler olarak tanımlar ve Lee bu tanımıyla dikkati göçün süreli ya da süresiz oluşuna çeker. Özer'e atfen Sayın' da göç sonucu oluşan toplumsal yapı farklılıklarına vurguda bulunmuştur ve göçü, coğrafi mekân değiştirme

sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleri olarak tanımlamıştır. Sayın'ın bu yorumu göç edilen toplumun homojenliğinin bozabileceği yönündedir ve toplumların farklı yönlerinin sosyal yapısında çatışma çıkarabilmesi olasıdır. Tüm bu açıklamalar göçün tanımını örneklerken farklı tanımlamalar içermekle birlikte göç olgusunun coğrafi yer değişikliği olduğu, ortak tema olarak dikkat çekmiştir. Alan yazında yer alan bu tanımlara da bakıldığında göçün temelinde aslen toplumsal, ekonomik, kültürel veya siyasal sebeplerin yattığı tekrar görülmüştür. Suriyeli sığınmacı göçlerinden en çok etkilenen ülkeler arasında Türkiye başta gelmektedir. Türkiye'ye yapılan Suriyeli sığınmacı göçleri hakkında çalışanlar bu konuyu farklı boyutlardan ele almışlardır. Örneğin Çakı (2018), "yaşanan bu süreçte kontrol mekanizması her ne kadar merkezi idareye verilmiş olsa da göç yönetişimine ihtiyaç duyulmuştur" diyerek Suriyeli göçlerini çalışırken üzerinde durduğu asıl konu Türkiye'nin bu göç olayını nasıl yönettiği olmuştur. Çevik (2016) ise, yaptığı çalışmada, "Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye gelmesiyle ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri sağlık sorunudur" diyerek çalışmasında Türkiye'ye göçün etkilerini ele alırken sağlık sorununa değinmiştir. 18 yaş altı her çocuk korunmaya muhtaç olarak kabul edildiğinden, savunmasız kalan çocuklar için ev sahibi ülkedeki konumları ve ülkeye uyum süreçleri daha sancılı olabilmektedir ve Suriyeli sığınmacıların göç süreçlerini daha çok 18 yaş altı çocuklar kapsamında ele alan bu çalışmada göçün çocuklara etkileri ekolojik sistemler kuramı çerçevesinde sorunsallaştırılmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırmanın temel amacı, 18 yaş altında Türkiye'ye sığınan Suriyeli çocukların deneyimlediği sorunları ve olanakları Çankırı ili örneği üzerinden incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi bilgi edinmek adına bir konunun derinlemesine gözlenmesine ve incelenmesine dayanır. Aydın (2018) nitel araştırmayı, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türü olarak tanımlar. Bu çalışmada verilerin toplanmasında, görüşme tekniği, nitel araştırma yönteminin etnografi tasarımı çerçevesinde kullanılmıştır. Tekin (2006)'e göre nitel araştırmalarda çok sık başvurulan veri toplama tekniği olan görüşme, görüşülen katılımcılara kendilerini birinci elden ifade etme imkânı tanımaktadır. Aynı zamanda araştırmacılara da görüşme yaptığı katılımcıların anlam dünyalarını, bakış açılarını, içinde bulundukları özel durumlara ait duygu ve düşüncelerini yine katılımcıların ifadeleri yardımıyla anlama imkânı sunar. Etnografi tasarımının kullanılmasındaki sebep, yapılan çalışmanın

Suriyeli kültürüne mensup çocuklarla yapılmasıdır. Bu tasarım ile çocukların kültürü, içinde bulundukları durum ve bu durumu nasıl anlamlandırdıkları çok yönlü olarak anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Kartarı (2017) 'ya göre etnografi, bir insan grubunu ya da bir grubun kültürünü anlama ve betimleme için gösterilen bilimsel çabaların bütünüdür. Çalışmada katılımcılar ile yüz yüze görüşme sağlanmıştır. Öncelikle katılımcılara çalışma hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın amacı anlatılmış ve sözlü beyanlarının kullanımı konusunda onayları alınmıştır. Görüşmelerde önceden hazırlanmış olan açık uçlu sorular katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcılara yöneltilen soruların genel çerçevesi, sağlık hizmetlerine ulaşım, dil sorunuyla mücadele, yerli vatandaşlarının katılımcılara olan tutumu, çocuk işçiliğine maruz kalıp kalmama ve eğitime devam edebilme durumu gibi konulardan oluşmuştur.

BULGULAR

Suriyeli çocukların deneyimlediği sorunlar, sunulan olanaklar ve sorunları aşma pratiklerine ilişkin yapılan görüşmelerde, normal şartlarda daha çok bir yetişkinin karşı karşıya kalması beklenen problemlerle göç olayı sonucu çocuk yaştaki Suriyeli sığınmacıların karşı karşıya kaldığı tespit edilmiştir. Suriye'den Türkiye'ye göç etmek durumunda kalan 18 yaş altı sığınmacı çocukların zamanından önce büyümek zorunda kaldığı ve küçük yaşta omuzlarına binen sorumluluğu taşımaya çalıştıkları saptanmıştır. Çalışma 3 ana başlık etrafında toplanmıştır. Bunlar; deneyimlenen sorunlar, sunulan olanaklar ve sorunları aşma pratikleridir. İlk başlık olan deneyimlenen sorunlar başlığında çocuk sığınmacıların karşılaştığı sorunlar ele alınmıştır. Bu sorunlar sırasıyla geri gönderilme korkusu ve pasifleşme, ekonomik sıkıntılar, ekonomik sıkıntılar başlığı altında güvencesiz istihdam ve eşit iş eşitsiz ücret uygulaması, göçmenler arası gerilim, değersizleşme, barınma sorunu, kimliksizleşme ve olanakları değerlendirememedir. Bu başlıklar etrafında sığınmacı çocukların karşılaştığı sorunlara ve onları nasıl etkilediğine çalışmada yer verilmiştir. İkinci başlık olan sunulan olanaklarda ise sırasıyla sosyal yardım olanakları, eğitim olanakları ve gelir elde etme pratikleri yer almaktadır. Sığınmacılara yönelik olan olanaklar değerlendirip, katılımcıların bu olanakları nasıl değerlendirdikleri ya da değerlendiremedikleri çalışmada işlenmiştir. Son başlık olan sorunları aşma pratikleri başlığında ise sırasıyla azımsanan ayrımcılık stratejisi, göçmenler arası dayanışma ağları, sosyal yardımlardan faydalanma, özel alanda kalma stratejisi, toplumsal alanda izolasyon uygulama stratejisi ve istihdam alanına katılma çabası yer almaktadır. Yapılan görüşmelerde elde edilen veriler incelendiğinde katılımcıların büyük bir çoğunluğunun suç işleme ve suça karışma gibi olaylardan uzak durduğu saptanmıştır. Katılımcılar kendilerine suç kapsamında yöneltilen soruya genel olarak suça karışmadıklarını ve suça karışmaktan

çekindiklerini belirterek cevaplar vermişlerdir. Görüşmelerde katılımcıların Türkiye'ye ilk geldiklerinde güvencesiz oldukları ve bu sebeple hastane gibi sağlık kuruluşlarından yararlanırken sıkıntı yaşadıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca Türkiye'ye geldikten sonra çalışmak durumunda kalan her katılımcıdan elde edilen verilere göre yerli vatandaşlarla aynı işi aynı kalitede yapmalarına rağmen hatta bazen daha da fazla çalışmalarına ve emek göstermelerine rağmen yerlilerden daha az ücret aldıkları saptanmıştır. Göçmenlerin birbirine göç sürecinde ve sonrasında yardımcı olduğu görülmüştür. Birbirlerine göç sonrası tutunma konusunda destek verdikleri saptanmıştır. Yerleşim yerleri genel olarak birbirine yakındır. Katılımcıların çoğunluğu barınmanın burada kalıp buraya tutunmak konusunda ilk ve en önemli şey olduğunu belirtmiştir. Kalacak yer konusunda ciddi problemler yaşadıkları halde geri dönmekten korktukları görülmüştür. Bazı katılımcıların kendilerine sunulan fırsatları bilinçli veya bilinçsiz olarak değerlendiremediği görülmüştür. Bu olanakların yabancı kimliği edinebilme, sağlık kuruluşlarından faydalanabilme, sosyal yardım alma, eğitime devam edebilme ve özel kuruluşlardan destek olduğu saptanmıştır. Bu olanaklara katılımcıların bazılarının sahip olduğu bazılarının ise değerlendiremediği görülmüştür. Katılımcılardan elde edilen verilere bakıldığında, onlar için ev sahibi ülkede göçmenlerin gelişimini olumlu yönde etkileyecek olan olanakların mevcut olduğu görülmüştür. Bu olanaklar kapsamında sosyal yardımlar, göçmenlere destek olmak adına açılan vakıflar, eğitim olanakları, göçmenlerin üniversite eğitimi alabilmeleri için yapılan YÖS sınavı, dil problemini ortadan kaldırmak adına Türkçe öğrenmek için TÖMER gibi kurslar ve gelir elde edimi açısından uygun şartlar sağlandığında kendi işlerini kurmaları gibi olanakların olduğu saptanmıştır. Katılımcılar gelir elde etmek adına ya tanıdıkları vasıtasıyla ya da kendi buldukları işlerde çalışmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Görüşmelerde sadece bir katılımcının gelir elde etmek adına işçi olarak çalışmak yerine babasının Türkiye'de iş kurmaya çalıştığı görülmüştür. Bu katılımcıdan elde edilen veriler şu şekildedir:

> *"Bizim ilk geldiğimiz süreç daha normaldi çok sıkıntılı olmadı. Zaten babam buraya geldikten bir hafta sonra hemen işe başladı. Babam tekstilde çalışıyor. Dükkân açtı dikim işleriyle ilgili, terzi gibi. Montlar yapıyoruz ve satıyoruz. Irak'a gönderiyoruz. Kendi işimizi yapıyoruz" (Katılımcı 4, Erkek, 16).*

Görüşmelerde katılımcıların karşılaştığı birçok probleme değinilmiştir. Bu problemlere karşılık katılımcıların farkında olarak ya da olmayarak kendilerince getirdiği çözümler ya da çözüme giden yolda yardımcı olarak pratiklerin mevcut olduğu görülmektedir. Katılımcıların çoğunun ötekileştirme, dışlanma ve değersizleşme gibi problemleri aşmak için farkında olmadan

kendilerince azımsanan ayrımcılık yaptıkları gözlenmiştir. Bu azımsanan ayrımcılık katılımcıların yerli vatandaşlar tarafından kendilerine karşı olan dışlanma ve sözel şiddet gibi durumlarda bu durumu olağan kabul etme ya da bu duruma alışılmışlık şeklinde olan bir pratiktir. Bir katılımcıyla yapılan görüşmede kendisinin bu pratikle ilgili söylemi şu şekildedir:

> *"Bizi aslında burada istemiyorlar. Suriyeliler savaştan kaçıp geldi diyorlar. Biz de bunu bildiğimiz için Türklerle konuşurken çekiniyoruz. Babam, amcam ve kardeşlerim bu konuda hem uyarıyordu hem de kendileri de dikkat ediyordu. Ama yine de Türkler genel olarak iyi insanlar. Ben kötü bir şey görmedim" (Katılımcı 14, Kadın, 12).*

Katılımcıların yaşanabilecek sıkıntılardan kaçınmak adına kendilerince özel alanda kalma stratejisi uyguladığı saptanmıştır. Katılımcıların çoğunluğu kendi özel alanlarına daha düşkün olup sosyal hayatta daha çok kendi göçmen yakınlarıyla bir aradadır. Katılımcıların genel anlamda inşaatlarda, elektrik işleriyle uğraşan dükkanlarda, yemek sektöründe (kafe, lokanta, pastane, vb.), fabrikalarda, ayakkabıcılarda ve çay bahçelerinde çalıştıkları saptanmıştır. Katılımcıların bazılarının 18 yaş altındayken de çalışma hayatına atıldığı göz önünde bulundurulduğunda çocuklarında emek sömürüsü söz konusu olmaktadır. Yapılan görüşmelerde bir katılımcının bu konuda kullandığı ifadeler şu şekildedir:

> *"Evet çalıştım. Fabrikada çalıştım ve yemekle ilgili yerlerde çalıştım. Fabrikada çalışırken çok zorlandım. Ağır işler yaptığım oldu. Kötü davrananlar oldu. Kötü konuşanlar da oldu. Daha sonra oradan çıktım. Ama yeme içme yerlerinde çalışırken öyle bir şey olmadı. Daha iyiydi" (Katılımcı 8, Erkek, 14).*

Görüşmelerde katılımcıların çoğu tanıdıklarının yanında işi girmedikleri takdirde iş bulma konusunda zorlandıklarını belirtmiştir. Buradan da işverenlerin düşük iş gücü anlayışının Çankırı ili kapsamında çok görülmediği saptanmıştır. Burada gözlemlenen göçmenlerin iş konusunda sürekli geçici işlerde çalıştığı ve göçmen olduklarından dolayı bazen daha ağır işlere maruz kalmaları olmuştur. Zaman zaman çalıştıkları yerlerde problem yaşayan katılımcıların patronlarının gözünde de gözden çıkarılmaya müsait oluşu gözlemlenenler arasındadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR Katılımcılardan elde edilen verilere bakıldığında çoğunlukla göçmenlerin ilk geldikleri süreç için ekonomik alanda zorlanmalar yaşadığı ve asıl problemlerinin tutunabilme çabası olduğu görülmüştür. Ekonomik anlamda zorlanan göçmenlerin çalışma şartları incelenmiş ve çoğunluğunun kötü şartlarda emek sömürüsüne maruz kalarak çalıştığı gözlemlenmiştir. Çocuk göçmenlerin yeni ülkede

yetişkinlerin sorunlarıyla karşı karşıya kaldıkları ve onlara ağır gelebilecek sorumlulukları üstlenmek durumunda kaldıkları saptanmıştır. Zamanından önce büyümek zorunda kalarak gerek ekonomik sorunlar gerekse çalışma hayatına atılma gibi konularda yerli vatandaşların çocuklarına göre farklılıklar göstererek büyümek durumunda kaldığı tespit edilmiştir. Bu çalışma kapsamında Suriyeli göçlerinden etkilenen ülkeler arasında Türkiye'nin en başta geldiği görülmektedir. Katılımcılar kendi ülkelerinde savaştan dolayı hem can ve mal güvenliği olarak hem de ekonomik olarak yaşamanın çok zor olduğunu dile getirmektedir. Türkiye'de ne kadar süre daha kalacaklarını kendileri de bilmeyen katılımcıların hayata tutunma çabası içerisinde oldukları görülmüştür.

KAYNAKÇA

1. Akyıldız, İ. E. (2016). Göç Teorilerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 127-176.
2. Aydın, N. (20181-12). Nitel Araştırma Yöntemleri: Etnoloji. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*.
3. Çakı, A. (2018). Geçmişten Bugüne Türkiye'nin Göç Politikası ve Suriyeli Göçmenler Bağlamında Göç Yönetişimi . *Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 2-133.
4. Çevik, S. A. (2016). Suriye'den Türkiye'ye Göçün Etkileri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 80-83.
5. Karak, Ş. K. (2014). Edebiyatta Yankılanan Bir Seda: Göç. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 229-243.
6. Kartarı, A. (2017). Nitel Düşünce ve Etnıgrafi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 207-220.
7. Sayın, Y., Usanmaz, A., ve Aslangiri, F. (2016). Uluslararası Göç Olgusu ve Yol Açtığı Etkiler: Suriye Göçü Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1-13.
8. Tekin, H. H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *Erciyes Universitesi Fen-Edebiyat Fakliltesi Sosyoloji Bölümü*, 101-116.

ŞEHİR MARKALAŞMASINDA COĞRAFİ İŞARETLEMENİN ROLÜ: İZMİR ŞEHRİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğretim Üyesi ÇAĞLA MELİSA KAYA [1], Prof. Dr. BURCU ÖKSÜZ [2]

[1] Üniversite İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, caglamelisa@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2664-7510

[2] İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, burcu.oksuz@ikcu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4195-9261

ÖZET

Şehirlerin markalaşmasında sahip olduğu doğal güzellikler, mimari, tarihsel yapılar, kültürel zenginlikler, iletişim ve pazarlama çalışmaları gibi pek çok unsur etkilidir. Güçlü markaları olan şehirler, daha fazla bilindiği ve diğer şehirlerden farklılaştığı için pek çok avantaja sahip olmaktadır. Ulusal ve uluslararası kapsamda daha fazla ziyaretçi çekmesi, medyada daha görünür olması ve daha fazla yatırım alması gibi faydalar bunlardan bazılarıdır. Güçlü şehir markaları, bir yandan daha fazla ziyaretçi çekerken diğer yandan gelen ziyaretçilerin paylaşımlarının diğer insanları etkilemeleriyle şehirler daha fazla tanınmakta ve dikkat çekmektedir.

Coğrafi işaretleme; şehirlerin farklılaşmasında, görünürlüğünün artmasında, diğer şehirlerden ayrılmasında, kişilerin zihinlerinde iyi bir konum edinmesinde ve daha fazla turist çekmesinde oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Bu bağlamda coğrafi işaretleme, şehirlerin markalaşma süreçlerine destek olmakta ve iletişim faaliyetlerinin önemli bir parçası haline gelmektedir. Aynı zamanda coğrafi işaretleme, şehirlerin sahip olduğu ancak duyulmamış olan zenginliklerinin bilinirliğinin sağlanması açısından da bir fırsat yaratmaktadır. Coğrafi işaretleme alan ürünler daha fazla görünür olmakla birlikte şehir hakkında daha fazla bilgi aranmasına ve şehirlerin ziyaret edilmesine katkı sağlamaktadırlar.

Bu çalışmanın amacı, İzmir şehrinin şimdiye kadar almış olduğu coğrafi işaretlerin şehir markalaşması sürecine sunduğu katkıları değerlendirmektir. İzmir şehri doğal güzellikleri, tarihi, iklimi gibi pek çok zenginliğinden dolayı bilinen ve ziyaret edilen bir şehirdir. Coğrafi işareti olan ürünleri de İzmir açısından bir markalaşma fırsatı sunmaktadır. İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verilerine göre İzmir şehrinde coğrafi işareti olan 35 ürün bulunmaktadır. Çalışma kapsamında, hem markalaşma açısından mevcut durumun bir değerlendirmesi yapılacak, hem de geleceğe yönelik öneriler sunulmuştur. Çalışmanın şehir markalaşması uygulamalarına katkı sunması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Şehir markası, marka, coğrafi işaretleme, CBS, İzmir.

THE ROLE OF GEOGRAPHICAL INDICATION IN CITY BRANDING: THE CASE OF İZMİR

ABSTRACT

Many factors such as natural beauty, architecture, historical structures, cultural richness, communication, and marketing activities are effective in the branding of cities. Cities with strong brands have many advantages as they are more known and differentiated from other cities. Some of these are benefits such as attracting more visitors nationally and internationally, being more visible in the media, and receiving more investment. While strong city brands attract more visitors, on the other hand, cities are recognized and attract more attention as the shares of the visitors affect other people.

Geographical marking; It plays a very important role in the differentiation of cities, increasing their visibility, separating them from other cities, gaining a good position in people's minds, and attracting more tourists. In this context, geographical indication supports the branding processes of cities and becomes an important part of communication activities. At the same time, geographical indication creates an opportunity for the awareness of the unheard-of richness of cities. Geographical indication products are more visible, but they also contribute to searching for more information about the city and visiting cities.

The aim of this study is to evaluate the contributions of the geographical indications that the city of Izmir has received so far to the city branding process. The city of Izmir is well-known and visited the city due to its many riches such as natural beauty, history, and climate. Products with geographical indications also offer a branding opportunity for İzmir. According to the data of İzmir Provincial Directorate of Culture and Tourism, there are 30 products with geographical indications in İzmir. Within the scope of the study, an evaluation of the current situation in terms of branding will be made and suggestions for the future will be presented. It is aimed that the study will contribute to city branding practices.

Key words: City brand, brand, geographical indication, GIS, İzmir.

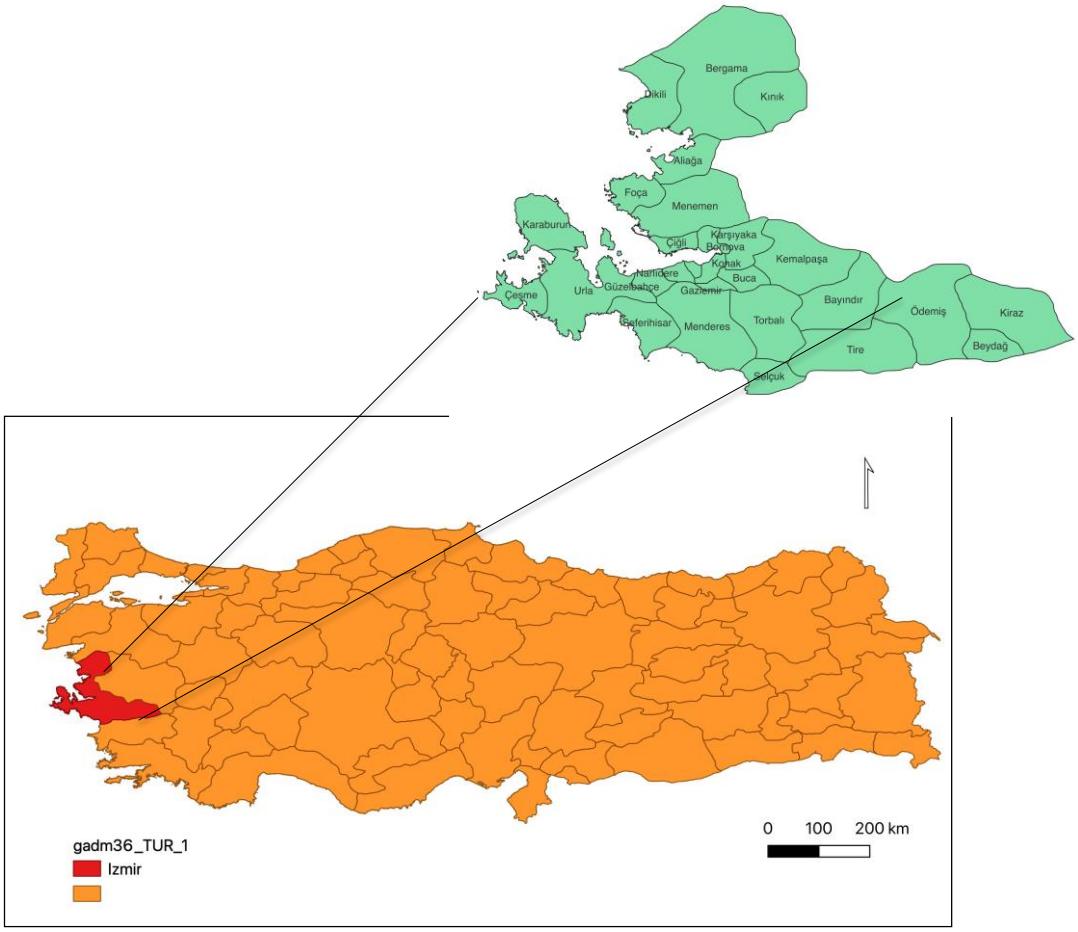
Giriş

Yeryüzü, kıtaların kayma teorisine göre başlangıçta tek bir süper kıta ″Pangea" dır. Daha sonra birbirinden ayrılarak yedi kıtaya ayrılmıştır. Farklı kıtalarda farklı ülkeler, farklı ülkelerdeki farklı şehirler her biri kendi kültürlerine, özelliklerine göre var olmakta, gelişmekte, varlığını sürdürmektedirler. Gelişen bilimsel ve teknolojik ilerlemeler Pangea′yı yeniden soyut bir bütün haline getirmiştir. Yer yuvarının mekansal özellikleri mesafelerden bağımsız olarak iletişim halinde olduğundan ülkeler, şehirler yaşayan bir varlık olarak kendini temsil eden bilgilerle kişilerin bilinçlerinde var olmaktadırlar. Bu açıdan ülkelerin olduğu gibi, şehirlerin de kendine has ayırt edici kimliğini oluşturan yerel varlıklarını tespit etmesi ve en doğru şekilde temsil etmesi oldukça önemlidir (Donner, Kalesi ve Vellema, 2017). Bu yerel varlıklar (örn: yöresel ürün, hizmet vb.) literatürde Coğrafi İşaret (Cİ) olarak yer almaktadır. Coğrafi işaretlerin sosyo-ekonomik kalkınmadaki rolü literatürde bir çok araştırmacı tarafından çalışılmıştır; Anders, Sven ve Caswell (2008) gelişmekte olan ülkeler için coğrafi etiketlemenin yaygınlaşmasının avantajlarını ortaya koymuş, Bramley (2011) uluslararası literatürde tartışıldığı şekliyle Cİ'lerin potansiyel sosyo-ekonomik faydaların bir incelemesini sumuştur,

Hazarhun ve Tepeci (2018) coğrafi işarete sahip yöresel ürün ve yemeklerin turizme katkısını ortaya koymuşlardır; Kimura ve Rigolot (2021) Japonya'da sürdürülebilir kalkınma için coğrafi işaretlerin potansiyel rolü ve nasıl katkı sağladığını göstermiştir. Özellikle şehirlerin sürdürülebilir kalkınması son yirmi yılın öncelikli kalkınma yaklaşımları arasındadır. Sürdürülebilirlik bağlamında tıpkı enerji üretiminde olduğu gibi sosyo-ekonomik kalkınmanın üretim ayaklarında da o bölgenin tabi kaynakların varlığı ve kendine has varlıkların doğasına uygun gelişimin sağlanması ve bunların ön plana çıkarılması uzun ömürlü bölgesel kalkınma sağlayacaktır (Kimura ve Rigolot, 2021). Bu bağlamda şehirlerin kendine has özellikleriyle markalaşarak ön plana çıkması oldukça önemlidir. Güçlü markaları olan şehirler, daha fazla bilindiği ve diğer şehirlerden farklılaştığı için pek çok avantaja sahip olmaktadır. Ulusal ve uluslararası kapsamda daha fazla ziyaretçi çekmesi, medyada daha görünür olması ve daha fazla yatırım alması gibi faydalar bunlardan bazılarıdır. Güçlü şehir markaları, bir yandan daha fazla ziyaretçi çekerken diğer yandan gelen ziyaretçilerin paylaşımlarının diğer insanları etkilemeleriyle şehirler daha fazla tanınmakta ve dikkat çekmektedir. Bu açıdan bakıldığında kalkınmanın temel dinamiklerinden biri markalaşmada önemli rol oynayan coğrafi işaretlerdir. Her ne kadar zaman zaman salt zirai ürünlerle sınırlı olduğu sanılsada Cİ teknolojiden el santlarına, madenden hizmet ürünlerine kadar birçok sahayı içinde barındırmaktadır; japon arabaları, fransız parfümü vb. (Gökovalı, 2007). Coğrafi işaretleme, şehirlerin markalaşma süreçlerine destek olmakta ve iletişim faaliyetlerinin önemli bir parçası haline gelmektedir. Aynı zamanda coğrafi işaretleme, şehirlerin sahip olduğu ancak duyulmamış olan zenginliklerinin bilinirliğinin sağlanması açısından da bir fırsat yaratmaktadır. Coğrafi işaretleme alan ürünler daha fazla görünür olmakla birlikte şehir hakkında daha fazla bilgi aranmasına ve şehirlerin ziyaret edilmesine katkı sağlamaktadırlar. Bu açıdan şehirlerin her yönüyle değerlendirilerek Cİ varlıkları belirlenmeli ve ön plana çıkarılmalıdır.

Bu çalışmada İzmir şehrinin (Şekil 2) şimdiye kadar almış olduğu coğrafi işaretlerin şehir markalaşması sürecine sunduğu katkıları değerlendirmektir. İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü verilerine göre İzmir şehrinde coğrafi işareti olan 30 ürün bulunmaktadır. Çalışma kapsamında, hem markalaşma açısından mevcut durumun bir değerlendirmesi yapılmış Coğrafi

Bilgi Sistemleri platformları üzerinden sunulmuştur. Çalışmada coğrafi işaretlerin şehir

markalaşması sürecinde önemi üzerinde durulmuş, geleceğe yönelik öneriler sunulmuştur.

Görsel 1. Çalışma Alanı; İzmir İli ve İlçeleri

2. ŞEHİR MARKALAŞMASI VE COĞRAFİ İŞARETLEME

Coğrafi işaret, en basit haliyle, bir ürünün itibarı, kalitesi veya başka bir özelliğiyle coğrafi kökeni arasındaki bağlantıyı tanıyan işaretlerdir (Bramley, 2011, s. 1). Coğrafi işaretler, üreticilerin yerleşik itibarlarını taklit ve sahtekarlığa karşı güvence altına almalarını sağlayan ayırt edici işaretlerdir (Teuber, 2011, s. 904). Diğer bir tanımla coğrafi işaretler, tarımsal ürünlerin coğrafi kökenini, kültürel ve tarihi kimliğini yansıtan yer tabanlı adlardır (Bowen, 2010, s. 209). Ticari markalar veya ticari adlar gibi coğrafi işaretler de, ürünlerin pazarda tanımlanmasına izin vermektedir. Doğru şekilde kullanılır ve iyi şekilde korunursa, coğrafi işaretler büyük ekonomik değere sahip etkili bir pazarlama aracı haline gelebilirler (Addor ve Grazioli, 2005, s. 865).

Coğrafi işaretler; farklı bir coğrafi yerde, bölgede veya ulusta kökeninin temel bir özelliği olan kalite ve benzersizlik iddiasını ifade etmektedir (Aggarwal, Singh ve Prashar, 2014, s. 432). Bu bağlamda bir ürünün üretimi ve satışı üzerindeki kontrolün yerel bir alanda kalmasını sağlamanın bir yolunu sunmaları ve aynı zamanda yerel olmayan pazarlardan yararlanmaları nedeniyle benzersizdirler (Bowen, 2010, s. 209). Şöyle ki coğrafi işaretlerin arkasındaki temel kavram, belirli coğrafi konumların başka bir yerde kopyalanamayacak ürün nitelikleri sağlamasıdır (Raustiala ve Munzer, 2007, s. 338). Coğrafi işareti olan ürünlerin ortaya çıkmasında etkili olan çevresel nitelikler ve/veya yerel bilgi, benzersiz ürün özelliklerine yol açar (Bramley, 2011, s. 1).

Coğrafi işaretler yerlilerin, yerel toplulukların ve çiftçilerin ihtiyaçlarına cevap veren şu özelliklere sahiptir (Addor ve Grazioli, 2005, s. 866):

- Kolektif geleneklere ve kolektif karar verme sürecine dayalıdır.
- Sürekli gelişime izin verirken, gelenekleri ödüllendirmektedir.
- İnsan çabası, kültür, arazi, kaynaklar ve çevre arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır.
- Bir sahipten diğerine serbestçe devredilemez.

Birçok ülke ve üretici grubunun coğrafi işaretler için mülkiyet hakkı korumasına sahip olmanın önemini fark etmeye başlaması ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası forumlarda bu tür hakların müzakere edilmesinden dolayı coğrafi işaretler giderek artan şekilde ilgi görmektedir (Hayes, Lence ve Babcock, 2005, s. 28). Parrott ve diğerleri (2002) tüketicilerin yerel ve bölgesel gıdalara olan artan talebinin, uluslararası markalarla gıda ticaretinin küreselleşmesine ve yakınsayan talep modellerine karşı bir karşı eğilim olarak görülebileceğini belirtmektedirler.

Coğrafi işaretler bağlamında, tüketicilerin ilgilendiği kalite özelliklerinin, malın belirli coğrafi menşei ve/veya o bölgede kullanılan belirli üretim yöntemleriyle bağlantılı olduğu varsayılmaktadır. Bu tür nitelikler, tüketici tarafından malı satın almadan önce denetim yoluyla belirlenemez (Moschini, Menapace ve Pick, 2008, s. 795). Büyüyen bir tüketici segmenti, gıda güvenliği ve gıda kalitesi konularıyla ilgilenmekte ve menşei, yararlı bir kalite ipucu olarak değerlendirmektedir (Teuber, 2011, s. 900). Coğrafi işaretler, tüketicileri kalite konusunda

bilgilendirir (Deselnicu vd., 2013, s. 205). Diğer yandan kamuyu yanıltmamak ve haksız rekabeti önlemek için coğrafi işaretler korunmalıdır. Coğrafi işaretler aynı zamanda üreticilerin kârlarını artırabilir. Yapılan araştırmalar, tüketicilerin coğrafi işaretli ürünler için daha fazla ödemeye istekli olduklarını göstermektedir (Bhat ve Singh, 2019, s. 14).

Bir marka aracı olarak coğrafi işaretler, belirli bir bölge veya ülkedeki tüm kalifiye üreticiler tarafından kullanılabilir ve onların markaya ve marka korumasına erişimini sağlayabilir (Saqib, 2015, s.18). Ancak farklılaştırılmış tarım ürünleri üretmek için tasarlanmış herhangi bir mekanizmanın başarılı olabilmesi için en az şu kriterleri karşılaması gereklidir (Hayes, Lence ve Babcock, 2005, s. 30):

- Fiyat sinyallerini tüketicilerden üreticilere iletmek.
- Tüketiciler arasında farklılaştırılmış imajı 'yaratma ve ′sürdürme maliyetlerini karşılayacak büyük bir üretim ölçeği elde etmek.
- Farklılaştırılmış ürünün taklit edilmesini önlemek.

Emtialar, rakip ürünlerle fiziksel benzerlikleri ve üretici ülkelerdeki uzmanlık boşlukları nedeniyle sürdürülebilir bir markalaşma fırsatı sunmamaktadır. Başarılı olmak için markalar, tüketicileri ürünün benzer rakip ürünlerden bir şekilde farklı olduğuna ikna etmelidir (Saqib, 2015, s. 18). Agarwal ve Barone (2005) uzun bir geleneğe ve geçmişe sahip ürünlerin mistiklik yaratmak için ek bir folklor boyutu oluşturmakta genellikle konumunun faydalarını ve üretim uzmanlığının (veya süreç sırlarının) özgünlüğünü efsanelerle harmanladığını belirtmektedir.

Ürünlerin kalitesini pazarlarda iletmek, ticaretin kendisi kadar eski bir süreçtir. Ürünlerin coğrafi menşei durumunda olduğu gibi alıcı için kalitenin görünür olmaması durumunda, özellikle önem kazanmaktadır (Donner, Fort ve Vellema, 2017, s. 173). Coğrafi işaretleri içeren marka adları, üreticiler için en önemli varlık ve pazardaki en büyük rekabet avantajı kaynağı haline gelecektir (Agarwal ve Barone, 2005). Coğrafi işaretlerin doğru kullanımı, büyük ekonomik değeri olan etkili bir markalaşma aracıdır. Bir ulusun, bölgenin veya spesifik bir yerin kültürel kimliğini aktarır ve bir ülkenin doğal zenginliklerine ve nüfusunun becerilerine değer katar. Coğrafi işaretler, aynı zamanda yerel ürünlere ayırt edilebilir bir kimlik verir (Saqib, 2015, s. 18).

3. İZMİR ŞEHRİNİN MARKALAŞMASI VE COĞRAFİ İŞARETLEMENİN ROLÜ

Coğrafi işaretler somut kültürel mirası nesillerden nesillere aktarmakla beraber, ürünün kaynağını göstererek o ürüne ve ait olduğu bölge karşı cazibe ve güven hissini oluşturmaktadır. Şehirlerin markalaşma süreçlerindeki bilinirlik o şehirin etkileşiminde yer alan varlıklarının sayısı arttıkça artmaktadır (Güzel vd., 2018; Özsöz, 2018). Dünya genelinde artan önemiyle birlikte ülkemizde de son on yılda hız kazanan Cİ'lerin sayısı 2022 yılı Kültür Bakanlığı verilerine göre İzmir şehrinde 39′dur (başvuru aşaması dahil), Tablo 1. Ürün çeşitliliği fazla olup farklı ürün grupları (el işçiliği, gıda, gastronomi, maden) mevcuttur, Şekil 2-Şekil 3.

Görsel 2. Tescilli Coğrafi İşaretli Ürün Örneği ; İzmir Boyozu

Kaynak:URL1

Görsel 3. Tescilli Coğrafi İşaretli Ürün Örneği ; Kuzey Ege Zeytin yağları

Kaynak:URL1

Coğrafi İşaretin Adı	Tescil Tarihi	Başvuru Yılı	Ürün	Ürün Grubu	Coğrafi İşaretin Türü	Tescil Ettiren	Coğrafi Sınır

Arslanlar Biberi	2022	2021	Biber	İşlenmiş ve işlenmemiş meyveler ve sebzeler ile mantarlar	Menşe adı	Torbalı Ticaret Odası	İzmir ili Torbalı ilçesi Arslanlar köyü
Bergama El Halısı	1996	1996	Halı		Mahreç		Türkiye
Bergama Graniti	2017	2016	Granit		Mahreç İşareti Bergama	Torbalı Ticaret Odası	İzmir İli Bergama İlçesi Kozak Yaylası
Bergama Kozak Çam Fıstığı	2008	2008	Çam Fıstığı		Menşe Adı		İzmir ilinin Bergama ilçesine ait Terzihaliller, Yukarıcuma, Yukarıbey, Aşağıbey, Aşağıcuma, Ayvatlar, Çamavlu, Demircidere, Okçular, Göbeller, Güneşli, Hacıhamzalar, Hisar, Kaplan, Karaveliler ve Kıranlı köyleri
Bergama Parşömeni / Bergama Kâğıdı	2021	2020	Kâğıt	Diğer	Mahreç işareti	Torbalı Ticaret Odası	İzmir ili Bergama ilçesi
Bornova Kınalı Bamyası	2020	2019	Bamya	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Menşe adı	Bornova Belediyesi	İzmir ili Bornova, Urla, Çeşme, Karaburun, Balçova, Narlıdere, Güzelbahçe, Torbalı, Menderes ve Seferihisar ilçel
Bornova Misket Üzümü	2021	2019	Üzüm	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Menşe adı	Bornova Belediyesi	İzmir ili Bornova, Menderes, Seferihisar, Urla, Torbalı ve Menemen ilçeleri ile Kemalpaşa ilçesinin Halilbeyli mahallesi

Bozdağ Kestane Şekeri	2000	1999	Kestane Şekeri		Mahreç		Ödemiş İlçesi ve Köyleri
Çavuşdağı Kuru Fasulyesi	2021	2019	Kuru fasulye	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Mahreç işareti	Ödemiş Ticaret Odası	İzmir ili Kiraz ilçesinin rakımı 900 m′nin üzerinde olan alanlar.
Çeşme Kavunu	2021	2016	Kavun	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Menşe adı	İzmir Büyükşehir Belediyesi	İzmir ili Çeşme ilçesinin Ovacık ve Çiftlikköy'ü ile Urla ilçesinin Nohutalan, Zeytineli, Birgi ve Barbaros köyleri
Ege İnciri	2003	2003	İncir		Menşe İşareti		İzmir'in Torbalı, Bayındır, Kiraz, Ödemiş, Tire, Beydağ, Selçuk ilçeleri ve Aydın'ın tüm ilçeleridir.
Ege Pamuğu	2003	2003	Pamuk		Menşe İşareti		İzmir'in tüm ilçeleri
Ege Sultani Üzümü	2003	2003	Çekirdeksiz Üzüm		Menşe İşareti		Manisa'nın tüm ilçeleri, İzmir'in Kemalpaşa,Menemen, Menderes, Bayındır, Torbalı İlçeleri, Denizli′nin Çal, Çivril, Güney, Buldan Bekilli ilçeleri
Görece Nazar Boncuğu Üretim El ve İşleme Sanatı	2003	2003	Nazar boncuğu		Mahreç işareti		İzmir İli Menderes İlçesi Görece Beldesi

Gümüldür Mandalinası		2015	Mandalina		Menşe Adı	Menderes Belediyesi	Seferihisar Merkez, Sığacık, Doğanbey ve Ürkmez, Menderes Gümüldür, Özdere ve Ahmetbeyli, Selçuk Merkez ile civarındaki diğer küçük yerleşimler yer almaktadır.
Güney Ege Zeytinyağları	2004	2004	Zeytinyağı		Menşe Adı		Foça, Menemen, Kemalpaşa, Ödemiş, Tire, Torbalı, Bayındır, Selçuk, Aydın-Kuşadası, Ortaklar, Germencik, Erbeyli, İncirliova, Köşk, Nazilli, Kuyucak, Atça, Sultanhisar, Buharkent, Yenipazar, Koçarlı, Söke, Dalama, Çine, Bozdoğan
İzmir Boyozu	2017		Boyoz (Fırıncılık Ürünü)		Mahreç İşareti		İzmir
İzmir Gevreği	2021	2021	Simit	Fırıncılık ve pastacılık mamulleri, hamur işleri, tatlılar	Mahreç İşareti	İzmir Pide Gevrek İmalatçıları ve Benzerleri Esnaf Odası	İzmir İli
İzmir Kumrusu	2017		Sandviç		Mahreç İşareti		İzmir

İzmir Lokması	2017	2016	Lokma		Mahreç İşareti		İzmir
İzmir Şambalisi	2011		Şambali		Mahreç İşareti		İzmir
İzmir Tulumu	2022	2010	İzmir Tulum Peyniri		Mahreç İşareti	İzmir Ticaret Odası	İzmir
Kavacık Üzümü		2018	Sofralık Üzüm	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Menşe Adı	Karabağlar Belediyesi	İzmir ili Karabağlar ilçesi Kavacık Köyü
Kemalpaşa Kirazı	2021	2020	Kiraz	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Menşe Adı	Kemalpaşa Tarımı Desteklеme Ve Geliştirme Derneği	İzmir ili Kemalpaşa ilçesi
Kınık Kuru Domatesi	2022	2021	Domates Kurusu	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Mahreç İşareti	Kınık Belediyesi	İzmir ili Kınık ilçesi

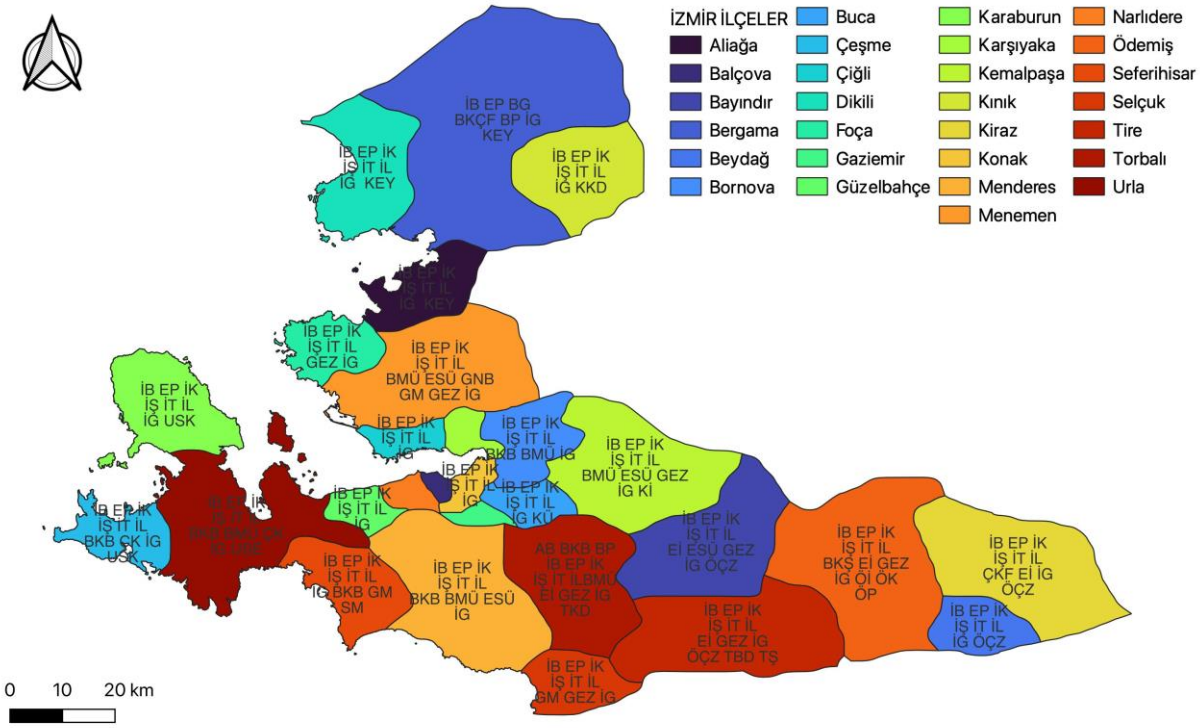
Kuzey Ege Zeytinyağları	2018	2016	Natürel Sızma Zeytinyağı		Mahreç İşareti	S.S. Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği	Kazdağları ve Madra ile çevrelenen; Ezine, Ayvacık (Küçükkuyu); Edremit (Altınoluk), Havran, Burhaniye, Gömeç, Ayvalık (Altınova), Dikili, Bergama (Zeytindağ) ve Aliağa-Şakran'ı kapsayan bölgedir.
Ödemiş Çekişte Zeytinyağı	2020	2019	Zeytinyağı	Tereyağı dâhil katı ve sıvı yağlar	Menşe Adı	Ödemiş Ticaret Odası	İzmir ilinin Ödemiş, Tire, Kiraz, Beydağ, Bayındır ilçeleri ile Aydın ilinin Nazilli, Sultanhisar ve Yenipazar ilçeleri
Ödemiş İpeği	2022	2020	İpek	Diğer	Mahreç İşareti	Ödemiş Ticaret Odası	İzmir ili Ödemiş ilçesi
Ödemiş Köftesi	2021	2019	Köfte	Yemekler ve çorbalar	Mahreç İşareti	Ödemiş Ticaret Odası	İzmir ili Ödemiş ilçesi
Ödemiş Patatesi	2002	2002	Patates		Menşe		Ödemiş ilçesinin kasaba, köy ve yaylaları (Gölcük, Bozdağ)
Seferihisar Mandalinası	2013	2018	Mandalina				Seferihisar ilçesi Merkez, Sığacık, Doğanbey ve Ürkmez yöreleri

Tablo 1: İzmir Coğrafi İşaretli Ürünler

Kaynak: Tablo'da yer alan bilgiler Kültür ve Turizim Bakanlığı'nın sayfasından derlenmiştir. URL 1)

Tire Beledi Dokuması	2020	2020	Dokuma	Dokumalar	Mahreç İşareti	Tire Ticaret odası	İzmir ili Tire ilçesi
Tire Şiş Köfte	2021	2020	Köfte	Yemekler ve çorbalar	Mahreç İşareti	Tire Ticaret odası	İzmir ili Tire ilçesi
Torbalı Kuru Domatesi	2022	2021	Domates Kurusu	İşlenmiş ve işlenmemiş meyve ve sebzeler ile mantarlar	Mahreç İşareti	Torbalı Ticaret Odası	İzmir ili Torbalı ilçesi
Urla Sakız Enginarı	2017		Enginar		Menşe İşareti		İzmir ilinde "Yarımada" olarak adlandırılan Urla, Çeşme, Karaburun, Balçova ilçeleri ve Mordoğan yöresi.

Coğrafi işaretli ürünlerin İzmir ilçelerindeki dağılımı Şekil 4′de verilmiş olup haritaya göre en az coğrafi işareti olan ilçe/ilçeler 7 coğrafi işarete (Bergama, Gaziemir, Güzelbahçe, Çiğli, Karaburun, Kemalpaşa, Konak, Menderes) en fazla coğrafi işaretli ilçeler (Torbalı, Seferihisar, Ödemiş /Tire) sırasıyla 14, 13, 12 işarete sahiptir.

Arslanlar Biberi	AB	Ege Pamuğu	EP	Kemalpaşa Kirazı	KK
Bergama El Halısı	BEH	Ege Sultani Üzümü	ESÜ	Kınık Kuru Domatesi	KKD
Bergama Graniti	BG	Görece Nazar Boncuğu	GNB	Kuzey Ege Zeytinyağları	KEZ
Bergama Kozak Çam Fıstığı	BKÇF	Gümüldür Mandalinası	GM	Ödemiş Çekişte Zeytinyağı	ÖÇZ
Bergama Parşömeni / Bergama Kâğıdı	BP	Güney Ege Zeytinyağları	GEZ	Ödemiş İpeği	Öİ
Bornova Kınalı Bamyası	BKB	İzmir Boyozu	İB	Ödemiş Köftesi	ÖK
Bornova Misket Üzümü	BMÜ	İzmir Gevreği	İG	Ödemiş Patatesi	ÖP
Bozdağ Kestane Şekeri	BKŞ	İzmir Kumrusu	İK	Seferihisar Mandalinası	SM
Çavuşdağı Kuru Fasulyesi	ÇKF	İzmir Lokması	İL	Tire Beledi Dokuması	TBD
Çeşme Kavunu	ÇK	İzmir Şambalisi	İŞ	Tire Şiş Köfte	TŞK
Ege İnciri	Eİ	İzmir Tulumu	İT	Torbalı Kuru Domatesi	TKD
Urla Sakız Enginarı	USE				

Görsel 4. İzmir İlçelere göre Cİ dağılım haritası

El Sanatları ve ürünleri, doğal ürünler, tarım ürünleri ve madenler kategorisinde coğrafi işarete sahip kentte bazı Cİ'ler İzmir genelinde olmakla birlikte bazıları ilçelerle, hatta köylerle özdeşleşmiştir. Bu açıdan ürünlerinin menşeini koruyan Coğrafi İşaretler (Cİ'ler) dünya çapında yaygınlaşmakta ve gelişmekte olan ülkelerde tarımsal ve yerel kalkınma için birinci dereceden bir araç olarak tanıtılmaktadır (Donner, Kalesi ve Vellema, 2017). Gelişmekte olan ülkeler bağlamında, yerel ürünleri koruyan bölge temelli yaklaşımlar, tarımsal ve yerel kalkınma için birinci dereceden araçlar olarak önerilmektedir. Dünya Bankası, Birleşmis Milletler Gıda ve Tarım Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar ve ulusal makamlar tarafından teşvik edilen ve giderek artan sayıda girişim, geleneksel ve bölgesel gıda ürünlerini korumaya ve değerlendirmeye çalışmaktadır (Yalçın, 2019). Bunlar, çoğunlukla yerel, entegre ve sürdürülebilir gelişime katkıda bulunmak için bir araç olarak Cİ'leri kullanılmaktadır (Donner,

Kalesi ve Vellema, 2017) Cİ'lerin artan sayıları şehirlerin bilinirliğine katkı sağlarken şehirlerin diğer şehirlerden farklı olarak hangi özelliklere sahip olduğunu ön plana çıkartmaktadır. Bu anlamda şehir markalaşması sürdürülebilir gelişimin sağlanması, tanıtım faaliyetlerinin yapılması ve çekiciliklerini çeşitlendirerek ön plana çıkarmayı gerektirmektedir (Tosyalı ve Öksüz, 2020). Bu anlamda İzmir 35 Cİ ile coğrafi işaretli ürün sayısının en fazla olduğu iller arasındadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Şehirleri global rekabette ön plana çıkmasını kendine has doğal zenginlikleri ve süregelen kültürel mirası oluşturmaktadır. Cİ'ler bu bağlamda şehirlerin imajı için önemli temsilciler olmaktadır. Bir şehre ait özel soyut ya da somut tabi varlıkları o şehrin markalaşmasında büyük önem taşımaktadır. Çeşitli şehirlerde yapılan araştırmalarda Cİ'lerle belirlenmiş ilin kendine has ürünlerin şehir markalaşmasına katkısı olduğuna dair anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu bağlamda İzmir şehrinin markalaşması sürecinde şimdiye kadar almış olduğu coğrafi işaretlerin sayısı 35′tir. Coğrafi işaretli ürün sayısı bakımından en fazla ürün sayısına sahip illerimiz arasında olup, coğrafi işaretli ürünler ilin gerek farklı pazarlarda gerek sosyal mecralarda bilinirliğine fayda sağlamıştır. Bölgeye has ürünler ürünün kalitesi ve orjinalliğinin coğrafi işaretlerle tescillemekle ürünün ulusal ve global pazarda üreticiye destek olmaktadır. Bilinirlik arttıkça ürüne olan merakla birlikte güvenin oluşumu sağlanarak ürün coğrafi alan ilişkisiyle şehrin markalaşma sürecine katkı sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Addor, F., Grazioli, A. Geographical Indications Beyond Wines and Spirits: A Roadmap for a Better Protection for Geographical Indications in the WTO/TRIPS Agreement. Journal of World Intellectual Property, 2002.

Agarwal, S., & Barone, M. J. (2005). Emerging issues for geographical indication branding strategies, MATRIC Research Paper 05-MRP 9. www.ageconsearch.umn.edu (Erişim tarihi: 10.12.2022)

Aggarwal, R., Singh, H., Prashar, S. Branding of Geographical Indications in India: A Paradigm to Sustain its Premium Value. International Journal of Law and Management, 56, 6, 2014.

Anders, S., Caswell, J.A. The Benefits and Costs of Proliferation of Geographical Labelling for Developing Countries. University of Massachusetts, Amherst Department of Resource Economics Working Paper No. 2008-7, 2008, http://www.umass.edu/resec/workingpapers (Erişim tarihi: 12.12. 2022)

Bramley, C. A. Review of the Socio-Economic Impact of Geographical Indications: Considerations for the Developing World, WIPO Worldwide Symposium on Geographical Indications, Lima-Peru, June 22 – 24 2011.

Bowen, S. Embedding Local Places in Global Spaces: Geographical Indications As A Territorial Development Strategy. Rural Sociology, 75, 2, 2010.

Deselnicu, O. C., Costanigro, M., Souza-Monteiro, D. M., McFadden, D. T. A Meta-Analysis of Geographical Indication Food Valuation Studies: What Drives The Premium for Origin-Based Labels?. Journal of Agricultural and Resource Economics, 38, 2, 2013.

Donner, M., Fort, F., Vellema, S. (2017). From Geographical Indications to Collective Place Branding in France and Morocco. In W. van Caenegem & J. Cleary (Eds.). The Importance of Place: Geographical Indications as a Tool for Local and Regional Development (pp. 173-196). Springer/Cham, 2017.

Güzel, F. Ö., Şahin, İ., Yağmur, Y., Erdem, Ö., Karasakal, S., Ünal, C. (2018). Antalya'nın Destinasyon Kişiliği ve İmajına İlişkin Keşfedici Bir Araştırma. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 13, 50, 2018.

Hayes, D. J., Lence, S. H., Babcock, B. Geographic Indications and Farmer-owned Brands: Why Do the US and EU Disagree?. EuroChoices, 4, 2, 2005.

Hazarhun, E.,Tepeci, M. (2018). Coğrafi Işarete Sahip Olan Yöresel Ürün ve Yemeklerin Manisa'nın Gastronomi Turizminin Gelişimine Katkısı. Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi, 2, Ek.1, 2018.

Kimura, J., Rigolot, C. (2021). The Potential of Geographical Indications (GI) to Enhance Sustainable Development Goals (SDGs) in Japan: Overview and Insights from Japan GI Mishima Potato. *Sustainability*, *13*, 2, 2021.

Moschini, G., Menapace, L., Pick, D. Geographical Indications and the Competitive Provision of Quality in Agricultural Markets. American Journal of Agricultural Economics, 90, 3, 2008.

Özsöz, F. M. Şehir Pazarlamasında Bir Marka Şehir Olarak Eskişehir'in İncelenmesi. Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2, 1, 2018.

Parrott, N., Wilson, N., Murdoch, J. Spatializing Quality: Regional Protection and the Alternative Geography of Food. European Urban and Regional Studies, 9, 3, 2002.

Raustiala, K., Munzer, S. R. The Global Struggle Over Geographic Indications. European Journal of International Law, 18, 2, 2007.

Saqib, N. (2015). Geographic Indication as a Branding Tool for Saffron. International Journal of Management and Social Science Research Review, 1, 11, 2015.

Teuber, R. (2011). Consumers and Producers Expectations towards Geographical Indications: Empirical Evidence for A German Case Study. British Food Journal, 113, 7, 2011.

Tosyalı, H., Öksüz, M. Şehir Markalaşmasında Sosyal Medya Kullanımının Yeri ve Önemi. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8, 2, 2020.

Yalçın, D. Coğrafi Işaretlerin Şehir Markalaşmasına Etkileri: Sakarya İli Örneği, Sakarya üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Özsöz, F. M. (2018). Şehir Pazarlamasinda Bir Marka Şehir Olarak Eskişehir'in İncelenmesi. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, *2*(1), 12-34.

Tosyalı, H., ve Öksüz, M. (2020). Şehir Markalaşmasında Sosyal Medya Kullanımının Yeri ve Önemi (The Importance of. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, *8*(2), 1485-1509.

Yalçın, D. (2019). Coğrafi işaretlerin şehir markalaşmasına etkileri: Sakarya ili örneği (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).

URL1: https://izmir.ktb.gov.tr/TR-178314/cografi-isaretli-urunler.html Son Erişim: 12/12/2022

AFET YÖNETİMİ SÜRECİNDE RİSK İLETİŞİMİNİN ROLÜ

Prof. Dr. BURCU ÖKSÜZ [1], Dr. Öğretim Üyesi ÇAĞLA MELİSA KAYA[2]

[1] İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
burcu.oksuz@ikcu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4195-9261

[2] İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
caglamelisa@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2664-7510

ÖZET

Etkili afet yönetimi uygulamaları gerçekleştirilmesi ve afet yönetimi sürecinin amaçlarına ulaşabilmesi, risk iletişiminin etkinliğine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Afetler, insanların açık şekilde bilgilendirilmesi ve doğru yönde hareket etmesinin sağlanmasını gerektiren olaylardır. Afet yönetimi süreçlerinde hedef kitlelerin hızlı, açık ve doğru bilgilendirilmesi, afet süresince kişilerin gereken şekilde hareket etmesinin bir ön koşuludur. Bu bağlamda risk iletişimi, insanlara neyi nasıl yapmaları gerektiği konusunda yol gösterici olmakta ve insanların hayatlarını korumasına büyük bir destek sağlamaktadır. Afetlerin türlerine, gerçekleştikleri bölgelere, bölgelerde yaşayan insanların özelliklerine göre farklı risk iletişimi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi afet yönetiminin başarısını artıracaktır. Yapılan çalışmalar, insanların doğru bilgilendirildiklerinde tutum ve davranışlarında değişiklikler oluşabildiğini göstermektedir. Bundan dolayı, afet yönetimi süreçlerinde etkili risk iletişimi uygulamaları; hedef kitlelere ulaşmak, doğru iletişim kanallarını kullanmak, mesajları hedef kitlelere uygun şekilde tasarlamak, soruları cevaplamak, hangi bilgiye nereden ulaşılabileceğini aktarmak gibi hayati konularda büyük bir rol üstlenmektedir. Ancak risk iletişiminin stratejik bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesi ve olası afetlere yönelik iletişim planlarının hazırlanması önemlidir. Afetlere yönelik planlarda iletişimin nasıl olacağına, hangi aşamada nasıl davranılacağına, kimlerin sözcü olacağına, görevleri yerine getirenlerin sahip olması gereken bilgi, deneyim ve özelliklere kadar çok geniş bir yelpazede hazırlıkların yapılması bir zorunluluktur. Bu nedenle risk iletişimi, afet yönetiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu çalışmanın amacı, afet yönetimi süreçlerinde risk iletişimine ilişkin bir model önermektir. Risk iletişiminde hangi aşamada neler yapılması gerektiğine yönelik öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Risk iletişimi, afet yönetimi, iletişim.

THE ROLE OF RISK COMMUNICATION IN DISASTER MANAGEMENT

ABSTRACT

The realization of effective disaster management practices and the achievement of the objectives of the disaster management process depends on the effectiveness of risk communication. Disasters are events that require people to be clearly informed and to act in the right direction. In disaster management processes, urgent, clear, and accurate information about target audiences is a prerequisite for people to act appropriately during disasters. In this context, risk communication guides people about what to do and how, and provides great support for people to protect their lives. Performing different risk communication activities according to the types of disasters, the regions where they occur and the characteristics of the people living in the regions will increase the success of disaster management. Studies show that when people

are properly informed, changes can occur in their attitudes and behaviors. Therefore, effective risk communication practices in disaster management processes; play a major role in vital issues such as reaching target audiences, using the right communication channels, designing messages in accordance with target audiences, answering questions, and conveying what information can be accessed from where. However, it is important to carry out risk communication from a strategic point of view and to prepare communication plans for possible disasters. In disaster plans, it is a necessity to prepare a wide range of information, such as how the communication will be, how to act at what stage, who will be the spokesperson, and the knowledge, experience, and characteristics that those who fulfill the duties should have. Therefore, risk communication is an integral part of disaster management. The aim of this study is to propose a model for risk communication in disaster management processes. Suggestions will be presented on what should be done at which stage in risk communication.

Key words: Risk communication, disaster management, communication.

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan afetler; günümüz dünyasında hayatımızın kaçınılmaz gerçeği, önlenebilir ama tamamen kaçınılamaz ve karmaşık küreselleşmiş, endüstrileşmiş ve medenileşmiş dünyada yaşamımızın bir parçasıdır (Math vd., 2015, s. 261). Afetler insanlığın varoluşundan bu yana her dönemde meydana gelmekle birlikte kentleşme, nüfus ve teknolojik faaliyetlerle birlikte türlerinde artış meydana gelmiştir. Başlangıçta doğa olaylarının neden olduğu felaketlerle dini ritüeller (Quarantelli, Lagadec ve Boin, 2007; Kılıç, 2014) ve/veya insan gücüne dayalı kısıtlı önlemlerle başa çıkma çabaları olsa da, zaman içinde fiziksel önlemler daha çok ön plana çıkmıştır. Ancak süregelen zaman içinde tek başına alınmış fiziksel önlemlerin yeterli olmadığı bunun yerine bütüncül afet yönetim yaklaşımlarının benimsenmesi gereği literatürde birçok bilim insanı tarafından vurgulanmıştır. Özellikle 1960′lı yıllardan itibaren afetlerle tek başına alınmış fiziksel önlemlerle başa çıkılamayacağı birçok afet türü için sıklıkla vurgulanmaktadır. Bunun yerine fiziksel ve fiziksel olmayan önlem ve planlama yaklaşımlarının bir arada ele alındığı, afet öncesi, afet anı ve afet sonrası süreçlerinin dahil edildiği sürdürülebilir afet yönetimi yaklaşımları ön plana çıkmıştır. Afet yönetimi kendini oluşturan çok sayıda bileşenden oluşmakla birlikte, her bir bileşenin altında oldukça fazla alt maddeler vardır. Bununla beraber afet yönetimini tamamlanması beklenen veya tamamlanmış bir süreç değil, bir döngü olarak kabul etmek gerekmektedir. Şekil 1′de afet yönetimimi döngüsünde yer alan terimler verilmiştir.

Görsel 2. Afet Yönetimi Döngüsünde Yer Alan Terimler

Kaynak :Kahraman, Polat ve Korkmazyürek, 2021

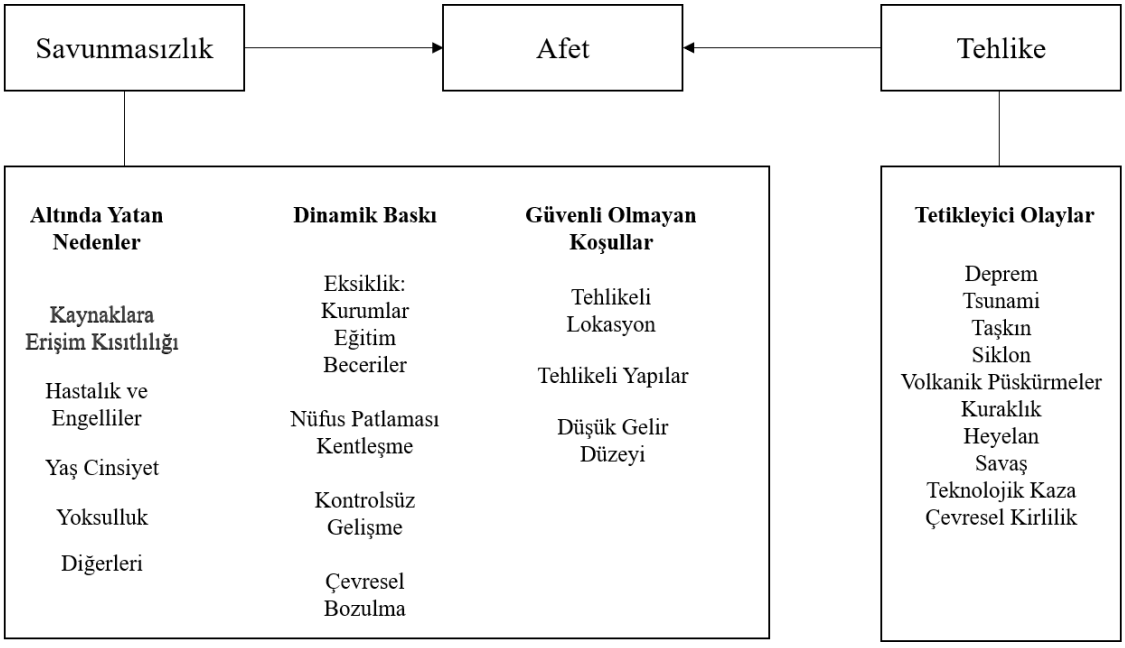
Afet yönetiminin önemli ayağı olan risk yönetiminin başarısı uygulanan önlem ve müdahale çalışmaları olduğu kadar riske maruz kalması muhtemel nüfusla zamanında, anlaşılır etkili

iletişimin gerçekleşmesi oranına bağlıdır. Riskin doğru anlaşılması ve tehlikeden zamanında haberdar edilmesi afete maruz kalması muhtemel bölgeler için önemli zarar azaltmayı ve/veya engellenmesini sağlamaktadır.

Dünya genelinde artan acil durumların ve afetlerin sıklığı nedeniyle, risk yöneticilerinin ve kurumların risk iletişiminin riski azaltmalarda önemli olduğu kanaati oluşmuş, bu nedenle, kamu risk iletişimi araştırmacıların ve politika yapıcıların gündemini her geçen gün daha fazla meşgul ettiği görülmüştür (Powell, 2000; Agyepong ve Liang, 2022). Bu nedenle, yerel makamlar, hükümetler ve diğer paydaşlar halka doğru risk bilgileri sağlamalıdır (Agyepong ve Liang, 2022).

2. AFET YÖNETİMİ VE RİSK İLETİŞİMİ

Afet; aciliyet, kapsam, etki, uygun müdahale edenlerin türleri ve müdahale edenlerin bilgi ve iletişim ihtiyaçlarındaki değişikliklerle belirginleşen, sürekli gelişen bir durumdur (Janssen vd., 2010, s. 1). Diğer bir tanımla afetler; insanoğlunun yanı sıra bitki ve hayvanlara da büyük zararlar veren ani, olumsuz veya talihsiz bir aşırı olaydır. Afetler hızlı, ani ve ayrım gözetmeksizin meydana gelmektedir (Khan, Vasilescu ve Khan, 2008, s. 1). Stenchion (1997) bir afetin iki ana faktörün etkileşiminin istenmeyen bir sonucu olduğundan söz eder. Birincisi, kendini göstermiş ve bir toplumu etkisi altına almış bir tehlikedir. Diğeri ise tehlikenin özelliklerine karşı bir dereceye kadar savunmasız olan topluluktur. Bu savunmasızlık, çeşitli koşulların birleşiminden kaynaklanmaktadır.

Görsel 1. Afet Nedir?
Kaynak: Khan, Vasilescu ve Khan, 2008, s. 1.

Savunmasızlık, bir topluluğun, yapının, hizmetlerin veya coğrafi alanın, doğası, yapısı ve tehlikeli arazilere veya afet eğilimli bir alana yakınlığı nedeniyle belirli bir tehlikenin etkisiyle ne ölçüde hasar görebileceği veya bozulabileceğidir (Khan, Vasilescu ve Khan, 2008, s. 45). Tehlikeler ise belirli bir derecede olumsuz sonuçlara sahip olma olasılığı olan doğal aşırı

olaylardır. Gerçek bir doğal afet ile sosyo-doğal bir afet arasında da bir ayrım yapılması gerekir. Karmaşık etkiler göz önüne alındığında, bu ayrımı yapmak zordur, ancak afet risk yönetimi önlemlerinin tanımlanmasında destek olmaktadır (Garatwa ve Bollin, 2002, s. 17).

Afet yönetimi, bir afetin risklerinin ve sonuçlarının yönetimidir (Othman ve Beydoun, 2013, s. 218), herhangi bir afetin etkisini en aza indirmek için kilit bir faktör ve etkili bir strateji olarak kabul edilir (Oktari vd., 2020, s. 2). Afet yönetimi, her düzeyde bir afetin çeşitli aşamalarına ilişkin politika ve idari kararlar, operasyonel faaliyetler, aktörler ve teknolojiler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Lettieri, Masella ve Radaelli, 2009, s. 117). Afet yönetimi, insan kaynaklı ve doğal afetler meydana geldiğinde hayati altyapıları (kritik varlıklar) ciddi hasarlardan korumak için uygulanan ve yönetilen stratejik bir planlama ve prosedürdür (Oktari vd., 2020, s. 2).

Afet yönetimi genel beş aşama içermektedir (Moe ve Pathranarakul, 2006, s. 399):

- Tahmin
- Uyarı
- Acil yardım
- Rehabilitasyon
- Yeniden Yapılanma

Afet yönetimi, afeti etkili bir şekilde önlemek ve yönetmek için önlemlerin planlanması, organize edilmesi, koordinasyonu ve uygulanmasından oluşan sürekli ve entegre bir döngüsel süreçtir (Math vd., 2015, s. 268). Afet yönetiminin odak noktası, mevcut ve potansiyel tehlikelerin oluşturduğu riski azaltmaktır (Alexander, 2002). Afet yönetiminin amacı koşulları, sonucun bir felaket olmayacağı şekilde yönetmektir (Stenchion, 1997). Warfield (2008) afet yönetiminin amaçlarını tehlikelerden kaynaklanan potansiyel kayıpları azaltmak veya bunlardan kaçınmak, afet mağdurlarına hızlı ve uygun yardımı sağlamak ve hızlı ve etkili bir iyileşme sağlamak olarak sıralamaktadır.

2.2. Risk İletişimi

Acil durumlar ve afetler sıklıkla meydana gelmekle birlikte risk iletişimi, risk ve afet yönetiminde önemli bir çalışma alanıdır. Acil durumlar ve felaketler, araştırmacılar ve politika yapıcılar için büyük endişe kaynağı olan, sel, iklim değişikliği, gıda ve sağlık güvenliği, yangın ve benzeri dahil olmak üzere çok çeşitli doğal ve insan yapımı olayları kapsamaktadır (Kellens, Terpstra ve De Maeyer, 2013; Agyepong ve Liang, 2022). Bu nedenle, yerel makamlar, hükümetler ve diğer paydaşlar halka doğru risk bilgileri sağlamalıdır (Agyepong ve Liang, 2022). Buna karşın, çoğu kişi, çoğunlukla yetkililerden ve uzmanlardan alınan bilgilere dayanarak, doğal ve insandan kaynaklı felaketler hakkında yeterli bilgiye sahip değildir (Tourenq, Boustras ve Gutteling, 2017; Agyepong ve Liang, 2022). Bu nedenle yerel makamlar, hükümetler ve diğer paydaşlar halka doğru risk bilgileri sağlamalıdır (Agyepong ve Liang, 2022).

Doğa ya da insan kaynaklı afetlerde bireysel dayanıklılık ve uyarlanabilir davranışlarla felaketle başa çıkmak için bütünleştirici yaklaşımlara duyulan ihtiyaca yanıt olarak, bir hükümet veya paydaş-kamu ikili yaklaşımını teşvik eden ve politik-kurumsal çerçeveler sağlayarak disiplinlerarası bir çalışma ile doğru risk iletişim yöntemlerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Bunun nedeni risk iletişiminin sel, deprem, heyelan, taşkın, yangın, gıda güvenliği, kirlilik,

nükleer patlama, volkan patlamaları, fırtına vb. birçok ayrı afeti aynı çatının altında kapsamasıdır. Bu bakımından her bir afetin iletişim yöntemleri, o afet odağında değerlendirilmiş - analiz edilmiş ve halka aktarılmış olmalıdır. Bununla beraber her afetin risk iletişim süreçleri ve yöntemi de afet türüyle ilişkili olmalıdır. Gıda güvenliği ile ilgili çalışmalarda doğa koşullarından nispeten bağımsız bir süreç ilerlerken, fırtınada doğrudan iklimsel süreçlerin etkileri göz önünde tutulmalıdır. Bunun yanısıra taşkın olaylarında iklim, insan faaliyetleri ve arazi kullanımı gibi konular ana odakları oluşturmalıdır. Bu kriterler afet riskine maruz kalan bölge ve nüfusun uğrayabilecekleri zarar türü, süresi ve önlem şekillerini değiştirmektedir. Ancak risk iletişimini risk değerlendirmelerinden ayıran temel husus riskler afet bazında değerlendirilirken; toplumun yaş, eğitim, günlük yaşamdaki eğilimleri, kültür vb. hususlarının da dikkate alınması zorunluluğudur. Bu durum, risk algısının doğru şekilde oluşturulmasını sağlayacacaktır. Benzer şekilde risk iletişim yönteminde benzer kriterler göz önünde bulundurularak seçilmesi, daha başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Tüm bu anlatılanlarla birlikte etkili risk iletişiminin ilk adımı; tehlikenin tanımlaması, risk değerlendirmesi ve kırılganlıktır (OECD, 2016). Risk iletişimi genellikle aşağıda belirtilen hususları amaçlamaktadır:

• İnsanları mahallelerindeki risk konusunda bilinçlendirmek

• Olası afetler ve nasıl hazırlanabilecekleri konusundaki bilgilerini geliştirmek

• Afet hazırlığına yönelik tutumlarını değiştirmek/geliştirmek ve

• Sonunda davranışlarını değiştirmek (MATRA,2012) .

Risk iletişimi yalnız kurumsal çalışmalardan ibaret olmayıp, sosyal mecralar da önemli risk iletişim araçlarıdır. Özellikle global ölçekte kullanılan sosyal mecralar en uzak mesafeler hakkında dahi anlık (Seddighi, Salmani ve Seddighi, 2020) çok hızlı bilgi iletişimini sağlamaktadır. Bu bağlamda geçmişi, insanların iklimsel ve çevresel risklere uyum sağlama konusundaki uzun geçmişine dayalı olan risk iletişimi (Plough ve Krimsky, 1987), potansiyel afetler/krizler, olası etkiler/hasarlar ve karşı önlemler hakkında bilgi sağladığı için hükümetler, kurumlar, işletmeler ve kişiler için büyük önem taşır (Liu vd., 2020, s. 2). Risk iletişimi, gelecekteki zararın belirsizlikleri ve öngörülemezliği ile başa çıkma sürecidir (Martens vd., 2009, s. 1931). Risk iletişimi; akademik uzmanlar, düzenleyici uygulayıcılar, ilgi grupları ve genel halk arasında ileri geri bilgi akışı ve risk değerlendirmeleri olarak tanımlanabilir (Leiss, 1996, s. 86). Lin ve diğerleri (2020) hayatta olmanın risk altında olmak anlamına geldiğini; atalarımızın doğal dünyada hayatta kalmak için riskleri tahmin etmek ve potansiyel tehlikeli durumlar hakkındaki bilgilerini iletmek için mitler, metaforlar ve ritüeller kullandıklarını belirtirler. Yazarlara göre risk iletişimi; bilgi ve deneyimleri nesiller boyunca aktaran beşeri bilimlerin halk söylemine gömülüdür.

Risk iletişiminin aşağıdaki ana zorlukları ele alması gerekir (Renn, 2020, s. 81):

- Olasılık kavramını ve stokastik etkileri açıklamak
- Uzun vadeli sonuçlarla başa çıkmak
- Sinerjik etkilerin anlaşılmasını sağlamak

- Risk bilgisi sağlayan kurum ve kuruluşların güvenilirliğini artırmak (kişisel deneyimin eksik olduğu ve insanların tarafsız ve çıkarsız bilgilere güvendiği durumlarda çok önemlidir)

Risk iletişimi, insanlara en iyi mevcut bilgiyi ve kendi tercihlerini yansıtan kararlar veya yargılarda bulunmak için ihtiyaç duydukları tüm içgörüleri sağlamalıdır (Renn, 2020, s. 81). Dolayısıyla risk iletişimi, riskin anlaşılması ve risk azaltma planlarının uygulanmasından oluşur. Risk iletişimini başarılı kılmak için bütüncül öğrenme, kolaylaştırma ve güven olmak üzere üç unsur gereklidir (Takeuchi vd., 2012, s. 50). Risk iletişimi bağlamında medya yanlılığı veya sansasyonalizm, savunucular tarafından bilgilerin çarpıtılmış veya seçici kullanımı, gizli gündemler veya irrasyonel bakış açıları ve düzenleyici kurumların hayati bilgileri halkın anlayabileceği bir dilde iletme konusundaki yetersizliği veya isteksizliği ile ilgili suçlamalar yaygındır (Leiss, 1996, s. 86).

3. AFET YÖNETİMİNDE RİSK İLETİŞİMİNİN ROLÜ

Afetlerden kaynaklanan kayıpları etkili bir şekilde azaltmak hakkında yakın tarihli araştırmalar ve uluslararası politikalar; güvenlik açıklarını anlamaya, riski azaltmaya ve toplum direncini ve başa çıkma kapasitelerini oluşturmaya odaklanan stratejilere gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır (Walkling ve Haworth, 2020). Afet yönetimi alandaki uygulayıcılar, tehlikelerden kaynaklanan potansiyel kayıpları azaltmayı veya bunlardan kaçınmayı ve afet mağdurlarına hızlı ve uygun yardım sağlamayı ve hızlı ve etkili bir iyileşme sağlamayı amaçlar (Othman ve Beydoun, 2013, s. 218). Risk yönetimi döngüsünde iletişim, afetlerin sonuçlarını yönetmek için kilit bir araçtır. İletişim önleme aşamasında önemli olsa da, bir kriz durumunda daha da önemli hale gelmektedir. İletişim, ilgili tüm tarafların yanıtını etkileyebilir ve bu şekilde hasarın azaltılmasına ve hayatların kurtarılmasına yardımcı olabilir (Charrière, Mostert ve Bogaard, 2012). Bir nüfusa riskin etkili bir şekilde iletilmesi; insan kaynaklı, doğal, hızlı başlangıçlı veya yavaş olsun bir afette kurtarılan hayat sayısını ve korunan mülklerin miktarını doğrudan etkiler (Wood ve Miller, 2021, s. 40).

Afetler sırasında bilgi ihtiyacı sürekli değişir. Afet yönetiminde özel bilgi talep eden çeşitli aşamalar vardır (Janssen vd., 2010, s. 2). İnsanlar üzgün, kızgın, korkmuş, öfkeli, yüksek stres altındayken, çatışmaya dahil olduklarında veya yüksek endişe duyduklarında, genellikle kriz riski iletişimi aldıklarında dikkate almaları gereken önemli olan bilgileri işlemede zorluk yaşarlar (Glik, 2007, s. 36). Etkili afet yönetimi için kritik bir ön koşul, risk bilgilerinin zamanında ve tüm paydaşların anlayabileceği bir biçimde etkili bir şekilde iletilmesi yoluyla tehlikelerin etkilerini en aza indirebilmektir (Clerveaux, Katada ve Hosoi, 2008, s. 1).

İletişim uygulayıcısının niyeti ne olursa olsun, herhangi bir iletişim çabasının ilk adımı, iletişimin üzerinde ilerleyip gelişebileceği ortak bir payda ve ortak bir dil bulmaktır (Renn, 2020, s. 82). Etkili iletişim, afet yönetimi sürecinde direnç oluşturulmasında gereklidir (Haworth vd., 2018). İletişimin kaynağına güvenilmelidir ve halkı bir monologa değil bir diyaloğa dahil etmek çok önemlidir (Wood ve Miller, 2021, s. 40). Risk iletişimi, bilimsel gerçekler kadar değerlerin de iletişimini içeren iki yönlü bir diyalog olmalıdır. Risk iletişimi, mesajı gönderenlerin arzu ettiği şekillerde başkalarının tutum ve davranışlarını etkilemenin bir yolu olarak görürler (Demeritt ve Nobert, 2014, s. 314).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İletişim; afet azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme süreçlerinin tamamının başarısının temelidir. Başka bir ifadeyle, risk iletişimi kuşkusuz sağlıklı bir afet yönetimi için temel alanlardan biridir. Ancak afetlerde risk iletişimi oldukça kapsamlı olduğu kadar tabiatı gereği nispeten karmaşıktır. Afet yönetiminde risk iletişiminin doğası kendine dair çok sayıda tehlikeyi, zararı (riskleri) barındıran ve bunlara ilişkin çok sayıda endişeyi, öneriyi, önlemi, düzenlemeyi, uyarıyı, görüşü, tepkiyi, durumu vb. ifade eden mesajları içermektedir. Bu durum risk iletişiminde salt iletişimin sağlanmasının yeterli olmayacağını göstermekte aynı zamanda gelen ve giden mesajlara ilişkin sağlıklı bir döngünün oluşturulması gereğini doğurmaktadır. Bu nedenle afet yönetiminde sağlıklı bir risk iletişimi için şu hususlar önerilmektedir;

- İletişim araçlarının doğru kullanılması ve bu araçlarının kullanım bilgisinin sağlanması
- Özellikle afet anında iletişim araçlarının gereksiz meşgul edilmemesinin sağlanması
- Sosyal medya paylaşımlarında abartılı veya yanlış söylemlerin yer almaması
- Kamu kurumları tarafından teyit edilmemiş kritik bilgilere itimat edilmemesi
- Afete ilişkin bilimsel bilgilerin halkın anlayacağı açıklıkta ifade edilmesi
- Afet süresince yapılan açıklamaların sorumlu organizasyonlar tarafından yapılması
- Afet anında gereksiz endişe ve korku süreçlerinin oluşmaması adına hangi iletişim ağı ve bilgilerinin öncelikle dikkate alınacağı gibi konulara dikkat edilmesi.

KAYNAKLAR

Agyepong, L. A., Liang, X. Mapping the Knowledge Frontiers of Public Risk Communication in Disaster Risk Management. Journal of Risk Research, 2022.

Alexander, D. E. *Principles of Emergency Planning and Management*. Terra Publishing/Harpenden, 2002.

Charrière, M. K. M., Junier, S. J., Mostert, E., Bogaard, T. A. (2012). Flood Risk Communication: Visualization Tools and Evaluations of Effectiveness. http://www.changes-itn.eu/Portals/0/Publications/PA_12_3_FR12_full_paper.pdf (Erişim tarihi: 07.11.2022).

Clerveaux, V., Katada, T., Hosoi, K. Information Simulation Model: Effective Risk Communication and Disaster Management in A Mixed Cultural Society. Journal of Natural Disaster Science, 30, 1, 2008.

Demeritt, D., Nobert, S. Models of Best Practice in Flood Risk Communication and Management. Environmental Hazards, 13, 4, 2014.

Garatwa, W., Bollin, C. Disaster risk management: Working concept. German Technical Cooporation (GTZ), Division Health, Education, Nutrition, Emergency Aid. http://lib.riskreductionafrica.org/bitstream/handle/123456789/1265/4659.Disaster%20Risk%20Management.%20Working%20Concept.pdf?sequence=1. (Erişim tarihi: 07.11.2022

Glik, D. C. Risk Communication for Public Health Emergencies. Annual Review of Public Health, 28, 2007.

Haworth, B. T., Bruce, E., Whittaker, J., Read, R. The Good, the Bad, and the Uncertain: Contributions of Volunteered Geographic Information to Community Disaster Resilience. Frontiers in Earth Science, 6, 2018.

Janssen, M., Lee, J., Bharosa, N., Cresswell, A. Advances in Multi-Agency Disaster Management: Key Elements in Disaster Research. Information Systems Frontiers, 12, 1, 2010.

Kahraman, S., Polat, E., Korkmazyürek, B. Afet Yönetim Döngüsündeki Ana Terimler. Avrasya Terim Dergisi, 9, 3, 2021.

Kellens, W., Terpstra, T., De Maeyer, P. Perception and Communication of Flood Risks: A Systematic Review of Empirical Research. Risk Analysis: An International Journal, 33, 1, 2013.

Khan, H., Vasilescu, L. G., Khan, A. Disaster Management Cycle- A Theoretical Approach. Journal of Management and Marketing, 6, 1, 2008.

Kılıç, Y. Ü. Afetlerde Yardım Çalışanlarının Travma Sonrası Stres Bozukluğu, Benlik Saygısı, Algıladıkları Sosyal Destek ve Yardım Arama Davranışları Açısından Değerlendirilmesi, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Leiss, W. Three Phases in the Evolution of Risk Communication Practice. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 545, 1, 1996.

Lettieri, E., Masella, C., & Radaelli, G. Disaster Management: Findings From A Systematic Review. Disaster Prevention and Management: An International Journal, 18, 2, 2009.

Lin, K. H. E., Khan, S., Acosta, L. A., Alaniz, R., Olanya, D. R. The Dynamism of Post Disaster Risk Communication: A Cross-Country Synthesis. International Journal of Disaster Risk Reduction, 48, 2020.

Liu, X., Kar, B., Montiel Ishino, F. A., Zhang, C., Williams, F. Assessing the Reliability of Relevant Tweets and Validation Using Manual and Automatic Approaches for Flood Risk Communication. ISPRS International Journal of Geo-Information, 9, 9, 2020.

Martens, T., Garrelts, H., Grunenberg, H., Lange, H. Taking the Heterogeneity of Citizens into Account: Flood Risk Communication in Coastal Cities–A Case Study of Bremen. Natural Hazards and Earth System Sciences, 9, 6, 2009.

Math, S. B., Nirmala, M. C., Moirangthem, S., Kumar, N. C. Disaster Management: Mental Health Perspective. Indian Journal of Psychological Medicine, 37, 3, 2015.

MATRA, Risk Communication Strategy. http://drm.cenn.org/pdf/Risk%20_communication%20strategy.pdf Erişim tarihi: 12.12.2022.

Moe, T. L., Pathranarakul, P. An Integrated Approach to Natural Disaster Management: Public Project Management and its Critical Success Factors. Disaster Prevention and Management: An International Journal, 15, 3, 2006.

OECD. Trends in Risk Communication Policies and Practices. Organization for Economic Cooperation and Development, 2016.

Oktari, R. S., Munadi, K., Idroes, R., Sofyan, H. Knowledge Management Practices in Disaster Management: Systematic Review. International Journal of Disaster Risk Reduction, 51, 2020.

Othman, S. H., Beydoun, G. Model-driven Disaster Management. Information & Management, 50, 5, 2013.

Plough, A., Krimsky, S. The emergence of Risk Communication Studies: Social And Political Context. Science, Technology, & Human Values, 12, 3/4, 1987.

Powell, D. A. Food Safety and the Consumer–Perils of Poor Risk Communication. Canadian Journal of Animal Science, 80, 3, 2000.

Quarantelli, E. L., Lagadec, P., & Boin, A. (2007). A Heuristic Approach to Future Disasters And Crises: New, Old, snd in-between types. In H. Rodriguez, E .L. Quarantelli & R.R. Dynes (Eds.), *Handbook of Disaster Research* (pp. 16-41). Springer, New York, NY.

Renn, O. (2020). Risk Communication: Insights and Requirements for Designing Successful Communication Programs on Health ond Environmental Hazards. In R. L. Heath, H. D. O'Hair (Eds.). *Handbook of Risk and Crisis Communication* (pp. 80-98). Routledge

Seddighi, H., Salmani, I., Seddighi, S. (2020). Saving Lives and Changing Minds with Twitter in Disasters and Pandemics: A Literature Review. Journalism and Media, 1, 1, 59-77.

Stenchion, P. Development and Disaster Management. Australian Journal of Emergency Management, 12, 3, 1997.

Takeuchi, Y., Xu, W., Kajitani, Y., Okada, N. Investigating Risk Communication Process for Community's Disaster Reduction with a Framework of "Communicative Survey Method". Journal of Natural Disaster Science, 33, 1, 2012.

Tourenq, S., Boustras, G.,Gutteling, J. M. Risk Communication Policy Design: Cyprus Compared to France and the Netherlands. Journal of Risk Research, 20, 4, 2017.

Walkling, B., Haworth, B. T. Flood Risk Perceptions and Coping Capacities among the Retired Population, with Implications for Risk Communication: A Study of Residents in a North Wales Coastal Town, UK. International Journal of Disaster Risk Reduction, 51, 2020.

Warfield, C. (2008). The Disaster Management Cycle, https://www.gdrc.org/uem/disasters/1-dm_cycle.html (Erişim tarihi: 07.11.2022)

Wood, E., & Miller, S. K. Cognitive Dissonance and Disaster Risk Communication. Journal of Emergency Management and Disaster Communications, 2, 1, 2021.

ELEKTRİK PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN İŞ GÜVENLİĞİ ALGILARININ ÖLÇÜLMESİ: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Prof.Dr., ALİ ŞAHİN [1], Öğr.Gör. Dr., MEHMET POLAT [2]

[1] Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

alisahin@selçuk.edu.tr-0000-0002-1487-8717

[2]Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu,

mehmetpolat@kmu.edu.tr- 0000-0002-7153-9738

ÖZET

Günümüz dünyasında ülkeler giderek artan şekilde birbirleriyle rekabet etmektedirler. Bu rekabette kendilerini öne geçirecek olan unsurun ise eğitimli insan kaynağı olduğunu fark etmişlerdir. Bu nedenle de artık ülkeler bu yarışta öne geçmek için insan kaynaklarını yetiştiren yükseköğretim kurumlarına özellikle de mesleki eğitim veren yükseköğretim kurumlarına gerekli önemi vermeye başlamışlar. Bu çerçevede devletler yükseköğretim kurumları başta olmak üzere eğitimi daha fazla desteklemektedirler. Nitekim yükseköğretim faaliyetleri için ayrılan kaynağın arttırıldığı rahatlıkla görülmektedir. Ancak özellikle mesleki eğitim veren yükseköğretim kurumlarında eğitimin yanında mutlaka dikkate alınması gereken hususlar da bulunmaktadır. Bu hususların başında iş sağlığı ve güvenliği gelmektedir. Nitekim gerek eğitim esnasında gerek mezun olduktan sonra iş sağlığı ve güvenliği hususunda yeterince bilinçlenmemiş öğrenci ve mezunlar maalesef iş kazaları veya meslek hastalıklarına uğrayarak engelli hale gelebilmekte hatta hayatlarını kaybedebilmektedir. Bu bakımından özellikle mesleki eğitim yapan yükseköğretim kurumlarında iş sağlığı ve güvenliği bilincinin kazanılmasını sağlamak hayati derecede önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın konusu elektrik programında öğrenim gören öğrencilerin iş güvenliği algılarının ölçülmesi olarak belirlenmiştir. Bu amaca uygun olarak araştırmada Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Elektrik Programı öğrencilerinin tamamına anket uygulanmış ve toplam 59 anket eksiksiz olarak SPSS 22.0 paket program aracılığıyla analiz edilmiştir. Sonuç olarak araştırmaya katılan öğrencilerin iş güvenliği algılarının istenilen düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle araştırmada öğrencilerin iş güvenliği algılarının yükseltilmesi için bir takım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Elektrik, İş Güvenliği, Algı

ABSTRACT

In today's world, countries are increasingly competing with each other. They realized that the element that will put them ahead in this competition is the educated human resource. For this reason, countries have started to give the necessary importance to higher education institutions

that train human resources, especially higher education institutions that provide vocational education, in order to get ahead in this race. In this context, states support education more, especially higher education institutions. As a matter of fact, it is easily seen that the resources allocated for higher education activities have been increased. However, there are also issues that must be taken into account, especially in higher education institutions that provide vocational education. Occupational health and safety comes first among these issues. As a matter of fact, students and graduates who are not sufficiently aware of occupational health and safety both during education and after graduation, unfortunately, suffer from work accidents or occupational diseases and become disabled and even lose their lives. In this respect, it is of vital importance to ensure the awareness of occupational health and safety, especially in higher education institutions that provide vocational education. For this reason, the subject of this study was determined as measuring the occupational safety perceptions of the students studying in the electrical program. In accordance with this purpose, a questionnaire was applied to all the students of Karamanoğlu Mehmetbey University Vocational School of Technical Sciences Electrical Program and a total of 59 questionnaires were analyzed through the SPSS 22.0 package program. As a result, it was determined that the occupational safety perceptions of the students participating in the research were not at the desired level. For this reason, a number of suggestions were made in the study to increase students' perceptions of occupational safety.

Keywords: Electricity, Occupational Safety, Perception

1.GİRİŞ

Dünyada her yıl yüzbinlerce kişi iş kazası veya meslek hastalığı nedeniyle engelli hale gelmekte ya da hayatını kaybetmektedir. Bu durum Türkiye'de de maalesef benzerdir (Albayrak ve Albayrak, 2014, s. 19). Bu tablonun en önemli sebebi ise çoğunlukla tehlikeli davranışlardır. Başka bir ifadeyle iş kazalarının sebeplerine bakıldığında birinci sırada işçinin tehlikeli davranışlarda bulunması gelmektedir. İş güvenliği kavramında çalışan ihlallerinin önemli bir rolü olduğu ilk kez 1986 yılında Çernobil faciası sonrasında hazırlanan bir rapor ile ortaya konulmuştur. Bu rapordan sonra insan faktörünün güvenliği sağlamada önemli bir rol oynadığı dikkat çekilmiştir (Topgül ve Alan, 2017, s.588).

İşçinin tehlikeli davranışıyla iş sağlığı algısı arasında ilişkinin mevcudiyeti yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim araştırmalar risk algısı arttıkça tehlikeli davranışın azaldığını, risk algısı azaldıkça tehlikeli davranışın arttığını göstermektedir. Kişilerdeki risk algısının doğru düzeyde oluşması ise kişinin karşı karşıya olduğu riski tanımasıyla mümkündür. Riskler ise ilgi alanlarına göre kişiye verilecek eğitimle tanıtılabilmektedir. Bu tanıtım çalışmasının yapılacağı en uygun yer ise mesleki eğitim kurumları olarak düşünülmektedir. Nitekim mesleki eğitim kurumları kişilerin mesleği önemli ölçüde öğrendiği kurumlardır. Ayrıca bu kurumlarda uygulamalı eğitim yapıldığı için zaten öğrenci riskle iç içe eğitim almaktadır. Hem bu riski bertaraf etmek hem de gelecek için söz konusu olacak riskleri tanıtmak için bu öğrencilere mesleki eğitim kurumlarında karşı karşıya oldukları riskler doğru bir şekilde tanıtılarak korunma yolları ve doğru davranış benimsetilmelidir. Bu çerçevede özellikle çalışanların bilgi düzeylerini artırarak güvenlik iklimi ve güvenlik kültürü kavramlarının benimsetilmesiyle

birlikte ülkemizdeki iş sağlığı ve güvenliği kültürünün yerleştirilmesi önem arz etmektedir (Eraslan ve Cansaran, 2020, s. 357).

Türkiye'de bu görevi meslek liseleri ile meslek yüksekokulları yerine getirmektedir (Türeli ve Aytar, 2014, s. 5). Bu okulların teknik programlarında teorik eğitimin yanında uygulamalı eğitimde yapılmaktadır. Uygulamalı eğitim yapılan programlarda ise öğrenciler risk altında bulunmakta ve bazen de iş kazaları yaşanmaktadır. Ancak çoğunlukla öğrenciler bu riskin ya hiç farkında değildir veya risk algısı olması gerekenden daha düşüktür. Bu nedenle bu çalışmanın amacı mesleki eğitim kurumlarında uygulamalı eğitim alan elektrik programı öğrencilerinin iş sağlığı ve güvenliği algılarının değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir.

2.ELEKTRİK PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN İŞ GÜVENLİĞİ ALGISI

2.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Elektrik Programı öğrencilerinin iş sağlığı ve güvenliği yönelik ifadeleri nasıl değerlendirdiği ve bu ifadelere yönelik algılarının nasıl olduğunu belirlemektir. Öğrencilerin anket formu sorularına verdiği yanıtlardan elde edilen veriler SPSS 20.0 paket programı aracılığıyla istatistiksel açıdan analiz edilmiştir. Araştırma kapsamındaki öğrenciler temel olarak; cinsiyet, yaş, sınıf, bölüm tercih nedeni ve gelir durumu değişkenleri açısından incelenmiştir.

2.2.Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın daha net şekillendirilmesi amacıyla, önceden çizilen çerçevede Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Elektrik Programı öğrencilerinin tümünün görüşlerine başvurulmuştur. Anket uygulaması sonucunda araştırma için kullanılabilir ve eksiksiz 59 öğrencinin anket verileri değerlendirmeye alınmıştır. Öncelikle, elde edilen anket formu verilerinin demografik açıdan analizi yapılarak; cinsiyet, yaş ve gelir durumu gibi değişkenler açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmamızın en önemli sınırlılığı; anket yönteminin doğasında bulunan katılımcıların objektif ve yönlendirilmemiş yanıtların doğru bir şekilde yansıtılmasında gizlidir. Çalışmanın verileri 2022 yılının Kasım ayında toplanmış, tasnif ve analiz de Aralık ayında gerçekleştirilmiştir.

2.3.Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın uygulama bölümünde, anket yöntemi uygulanmıştır. Anket iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgilere yönelik sorular yer almakta, ikinci bölümde ise iş sağlığı ve güvenliği bilinç düzeyini ölçen ifadelere yönelik likert tipi sorulara yer verilmektedir. Anketler sınıf ortamında dağıtılarak gerekli açıklamalar doğrultusunda uygulanmıştır. Araştırmanın başlangıç aşamasında bir sınıf üzerinde pilot bir çalışma yapılarak, anket tasarımı ve uygulama süreciyle ilgili geri bildirimler alınmış, anket formu üzerinde yeniden düzenlemeler yapılmıştır.

Öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği ifadelerine yönelik algılarını belirlemek için Özgüler ve arkadaşları (2016) tarafından geliştirilen İş Sağlığı ve Güvenliği Algı Ölçeği'nden yararlanılarak 16 maddelik 5'li Likert tipi bir ölçek kullanılmıştır.

On altı yargıdan oluşan iş sağlığı ve güvenliği algı ifadelerinin cronbach's alfa değerinin 0,897 olduğu ve genel olarak güvenilirlik şartının sağlandığı görülmektedir. Farklı değişkenlere göre öğrenci algı ifadeleri normal dağılım ve homojenlik açısından analize tabi tutulmuştur. Öğrencilerin algı durumlarıyla ilgili ifadelerin (Sig.= p>0,05) normal dağılım ve homojenlik koşullarını sağladığı görülmüştür. Normal dağılıma sahip grup ortalamaları arasındaki farklılığı test etmek için T-testi ve Anova testi gibi parametrik testlerden yararlanılmıştır. Sosyal bilimler alanında T-testi sıkça kullanılan testlerden biridir. Bölüm açısından öğrencilerin aidiyet ifadelerine yönelik ortalamalar arasında, tutum farklılığının bulunup bulunmadığını T-testi aracılığıyla ölçmek mümkündür. İki ayrı ortalamanın belirli bir önem düzeyinde farklılık taşıyıp taşımadığı bu test aracılığıyla kontrol edilebilmektedir. Bu testlerde tasarlanan H0 ve H1 hipotezleri, genellikle birbirine zıt iki önerme şeklinde kurulmaktadır (Altunışık, 2010: 180). Anova testi ile ikiden fazla grup ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı tespit edilirken, aynı zamanda birden fazla grup ortalamasının aynı anda karşılaştırılması da yapılabilmektedir (Özdemir, 2013: 271).

2.4. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında üniversite öğrencilerine yöneltilen sorulara ait demografik bilgiler, çeşitli değişkenlere göre tablo yardımıyla açıklanmıştır. Bu kapsamda incelenecek demografik değişkenler cinsiyet, yaş, sınıf, bölüm tercih nedeni ve gelir durumu başlıklarından oluşmaktadır. Demografik bulgular aşağıda yer alan Çizelge 1'de verilmektedir.

Çizelge 1. Demografik Bulgular

Cinsiyet			
	Frekans	**Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
Erkek	59	100	100
Toplam	**59**	**100**	
Yaş			
	Frekans	**Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
18 ve altı	5	8,5	8,5
19-20	32	54,2	62,7
21-22	19	32,2	94,9
23-24	2	3,4	98,3
25 ve üstü	1	1,7	**100**
Toplam	**59**	**100**	
Sınıf			
	Frekans	**Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
1.Sınıf	30	50,8	50,8
2. Sınıf	29	49,2	**100**
Toplam	**59**	**100**	
Bölüm Tercih Nedeni			
	Frekans	**Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
İdealim	41	69,5	69,5

Puanıma En Uygun	12	20,3	89,8
Aileme Yakın	1	1,7	91,5
Ebeveyn İsteği	5	8,5	**100**
Toplam	**59**	**100**	
Gelir Durumu (TL)			
	Frekans	**Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
250'den az	22	37,3	37,3
250-750	21	35,5	72,8
751-1500	13	22,1	94,9
1500 üstü	3	5,1	**100**
Toplam	**59**	**100**	

Çizelge 1'e bakıldığında araştırmaya katılan öğrencilerin tamamı erkektir. Bu durumun sebebi ise elektrik programlarını genellikle kız öğrencilerin tercih etmemesidir. Araştırma kapsamında görüşüne başvurulan öğrencilerin % 86'sı 19-22 yaş arasındadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 50,8'i birinci sınıf ve %49,1'i ikinci sınıf öğrencisidir. Elektrik öğrencilerinin bölüm tercih nedenin sorulduğu soruda % 69,5'la "idealim" cevabı birinci sırada yer alırken "puanıma en uygun" cevabı % 20,3'le ikinci sırada yer almaktadır. Elektrik bölümünün ikinci öğretimi olmadığı için araştırmaya katılan öğrencilerin tamamı normal öğretim öğrencisidir. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 37,3'ü 250 TL'den az gelire sahipken bunu % 35,5 oranıyla 250-750 TL gelire sahip olanlar takip etmektedir. Aşağıda Çizelge 2'de ölçek sorularına verilen cevapların ortalaması yer almaktadır.

Çizelge 2. Ölçek Sorularına Verilen Cevapların Ortalaması

	Frekans	**Ortalama**	**Standart Sapma**
10. İş sağlığı ve güvenliğine dikkat edilmesi iş verimliliğini ve kalitesini artırır.	59	4,00	1,23176
16.Öğretim elemanlarının belirttiği sağlık ve güvenlik risklerini atölyede çalışırken dikkate alırım.	59	4,00	,98261
9.İşçi sağlığı ve güvenliği ile ilgili ders olması yararlıdır.	59	3,95	1,34451
2.İş sağlığı ve güvenliğinin iş hayatını etkilediğini düşünüyorum.	59	3,80	1,28358
7.Öğrenci olarak iş güvenliği kurallarına gereken hassasiyeti gösteriyorum.	59	3,80	1,09512

4.Atölyelerimizde iş güvenliği ile ilgili uyarı levhaları vardır.	59	3,66	1,35964
14.Mesleğinimle ilgili kullanacağım cihazlarla ilgili tehlikeler ve riskler hakkında bilgim var.	59	3,53	1,33075
3. Eğitim hayatınız boyunca işçi sağlığı ve güvenliği hakkında bilgilendirildim.	59	3,51	1,34386
13. Mesleğimde yaşanan iş kazalarının neler olduğunu biliyorum.	59	3,49	1,31795
15.Atölyelerde kullandığım cihazların kaza riskleri hakkında bilgim var.	59	3,34	1,35964
5.Öğretim elemanları tarafından derslerimizde iş güvenliği ile ilgili düzenli olarak uyarılıyorum.	59	3,24	1,33053
12.Çalışacağım iş yerinde herhangi bir kazayla karşılaşırsam kanuni haklarımı biliyorum.	59	3,20	1,34907
11. Atölyedeki çalışmalarımızda kişisel koruyucu donanımlar kullanıyoruz.	59	3,12	1,32723
1.6331 sayılı "İş Sağlığı ve Güvenliği" kanunu hakkında bilgim var.	59	3,00	1,38962
8.İş sağlığı ve güvenliği konularını derslerimizde de işliyoruz.	59	2,98	1,52555
6.Eğitiminiz boyunca iş güvenliği açısından uzman kişiler tarafından bilgilendirme toplantıları yapıldı.	59	2,47	1,36907
GENEL ORTALAMA		**3,44**	

Çizelge 2 incelendiğinde en yüksek ortalamayla yanıtlanan ifade "Öğretim elemanlarının belirttiği sağlık ve güvenlik risklerini atölyede çalışırken dikkate alırım" şeklinde katılımcılara yöneltilen 16. ifadedir. Katılımcılar bu ifadeyi 4,00 ortalamayla "katılıyorum" şeklinde yanıtlamıştır. Bu bağlamda katılımcıların genellikle atölyelerde çalışırken sağlık ve güvenlik risklerini dikkate aldıkları söylenebilir. Katılımcıların aynı ortalamayla yanıtladıkları diğer bir ifade ise iş sağlığı ve güvenliğine dikkat edilmesinin iş verimliliğini arttıracağı yönündeki ifadedir. Nitekim katılımcılar bu ifadeye benzer şekilde "katılıyorum" yanıtını

vermişlerdir. Bu çerçevede katılımcılar iş sağlığı ve güvenliği kurallarının gerekli olduğunu ve iş verimliliğine olumlu katkıda bulduğunu düşünmektedirler.

Katılımcıların en düşük ortalamayla yanıtladıkları ifade ise "Eğitiminiz boyunca iş güvenliği açısından uzman kişiler tarafından bilgilendirme toplantıları yapıldı" şeklinde yöneltilen 6. ifadedir. Katılımcılar bu ifadeyi 2,47 ortalamayla "katılmıyorum" şeklinde yanıtlamışlardır. Bu bağlamda katılımcılar iş güvenliği açısından uzman kişiler tarafından bilgilendirilmediklerini ifade etmektedir. İş güvenliği açısından önemi büyük olan uzman kişiler tarafından düzenli olarak bilgilendirme toplantılarının yapılmaması iş güvenliği algısını olumsuz etkileyen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada özellikle elektrik gibi çok riskli bir alanda eğitim gören öğrencilerin uzman kişiler tarafından iş güvenliği bilgilendirme toplantıları yapılması gerekmektedir.

İş güvenliği algısını açısından önemli bir faktör de iş sağlığı ve güvenliği açısından yeterli bilgiye sahip olmaktır. Nitekim iş sağlığı ve güvenliği konusunda yeterli bilgiye sahip olmayan kişilerin genellikle iş güvenliği algısının da düşük olacağı beklenmektedir. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği için özel olarak çıkarılan iş sağlığı ve güvenliği kanunu hakkında bilgi sahibi olmak iş güvenliği algısını olumlu yönde etkileyeceği için katılımcılara iş sağlığı ve güvenliği kanunu hakkında bilgilerinin olup olmadığına ilişkin bir ifade (1. ifade) yöneltilmiştir. Katılımcılar bu ifadeye 3,00 ortalamayla "kısmen katılıyorum" şeklinde cevap vermişlerdir. Buna göre katılımcıların iş sağlığı ve güvenliği kanunuyla ilgili yeterince bilgileri olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Nitekim buna paralel olarak yöneltilen diğer ifadeler de benzer şekilde yanıtlanmıştır. Örneğin "Çalışacağım iş yerinde herhangi bir kazayla karşılaşırsam kanuni haklarımı biliyorum" ifadesine de katılımcılar "kısmen katılıyorum" şeklinde 3,20 ortalamayla yanıt vermiştir. Yine benzer şekilde "Atölyelerde kullandığım cihazların kaza riskleri hakkında bilgim var" ifadesine de "kısmen katılıyorum" şeklinde 3,34 ortalamayla yanıt vermiştirler. Bu noktada katılımcı öğrencilerin iş sağlığı ve güvenliği açısından eğitimler düzenlenerek yeterli bilgiye sahip olmaları sağlanmalıdır.

Ancak bununla birlikte genellikle öğrenciler bildikleri iş güvenliği kurallarına özen gösterdiklerini belirtmektedirler. Nitekim öğrencilere yöneltilen "Öğrenci olarak iş güvenliği kurallarına gereken hassasiyeti gösteriyorum" ifadesine 3,80 ortalamayla katılıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Bu verilerden öğrencilerin iş güvenliği açısından belli ölçüde hassasiyete sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bu noktada öğrencilerin bilgi eksiklikleri giderildiğinde bu hassasiyet sayesinde genellikle tedbirli hareket edeceği değerlendirilmektedir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde öğrencilerin ölçek sorularının tamamına verdikleri yanıtların ortalaması öğrencilerin orta düzey bir iş güvenliği algısına sahip olduklarını göstermektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi öğrencilerin algı düzeyinin genel olarak bu düzeyde olması iş güvenliği bakımından yetersiz bilgiye sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede öğrencilerin iş güvenliği açısından bilgileri arttırıldığında iş güvenliği algıları da buna paralel olarak daha üst bir düzeye çıkacaktır.

Ayrıca iş güvenliği algısı açısından öğrencilerin yaş, cinsiyet, sınıf gibi değişkenler açısından görüş farklılıklarının bulunup bulunmadığına da bakılmıştır. Bu nedenle öncelikli olarak öğrencilerin sınıf değişkeni açısında iş güvenliği algılarında bir farklılık bulunup bulunmadığına bakılmıştır. Bu çerçevede aşağıda Çizelge 3'te sınıf açısından öğrencilerin ölçek sorularına verdikleri yanıtların ortalamasına yer verilmektedir.

Çizelge 3. Sınıf Değişkeni Bakımından Ölçek Ortalaması

	Pozisyon	Frekans	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata Ortalama
Kurumsal Kapasite	1.Sınıf	30	3,1563	,71370	,13030
	2.Sınıf	29	3,7392	,83587	,15522

Çizelge 3 değerlendirildiğinde sınıf değişkenine göre katılımcılar arasında ortalamalara bakıldığında fark bulunduğu görülmektedir. Anket çalışmasında görüşleri alınan katılımcıların iş güvenliğine yönelik görüşlerinde sınıf değişkenine yönelik olarak görüş farklılığının kontrol edilmesi için aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H_0: Katılımcıların iş güvenliğine yönelik görüşleri arasında sınıf değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.
H_1: Katılımcıların iş güvenliğine yönelik görüşleri arasında sınıf değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Hipotezlerin sınanması için T-testi yapılmış ve yapılan T- testinin sonuçları Çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 4. T- testi Sonuçları

	Levene Eşitlik Testi		Ortalamaların eşitliği için T-testi						
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Ort. Farkl.	Std. Hata Farkl.	%95 Güven Aralığında Farklılık	
								Alt	Üst
Varyanslar Eşit Olduğunda	,222	,639	-2,884	57	,006	-,58297	,20211	-,98770	,17825
Varyanslar Eşit Olmadığı Zaman			-2,877	54,998	,006	-,58297	,20266	-,98911	,17683

Çizelge 4 incelendiğinde Sig.(2-tailed) değerinin 0,006 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla 0,006<0,05 sonucuna ulaşıldığından H0 reddedilmektedir. Katılımcıların iş

güvenliğine yönelik görüşleri arasında sınıf değişkeni açısından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Buna göre ikinci sınıf öğrencileri (3,73) birinci sınıf öğrencilerine (3,15) göre daha yüksek düzeyde iş güvenliği algısına sahiptirler. Bunun bir sebebi olarak birinci sınıfın ikinci döneminde verilen iş sağlığı ve güvenliği dersini ikinci sınıfların aldığı ancak birinci sınıfların henüz almadığı olduğunu söylemek mümkündür.

3.SONUÇ

Ülkemizde ve dünyada her binlerce insan iş kazası veya meslek hastalıkları sebebiyle engelli hale gelmekte veya yaşamını yitirmektedir. Bu durumun en önemli sebebi ise genellikle çalışanları tehlikeli hareketleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışanların tehlikeli hareketlerinin kaynağında ise düşük risk algısı veya iş güvenliği algısı yatmaktadır. Bu nedenle araştırmada iş güvenliği algısı çok tehlikeli bir işi icra eden elektrikle çalışanlar açısından elektrik programı öğrencileri üzerinden incelenmiştir.

Sonuç olarak elektrik programı öğrencilerinin genel olarak iş güvenliği algısı orta düzey olarak belirlenmiştir. Bu düzey mezun olduğunda elektrikle çalışma gibi çok tehlikeli bir iş yapacak öğrenciler için yeterli görülmemektedir. Nitekim araştırmada genellikle öğrencilerin iş güvenliği konusunda yeterince bilgilendirilmedikleri ve buna bağlı olarak birçok hususta yeterince bilgiye sahip olmadıkları belirlenmiştir. Bu bağlamda araştırmada öğrencilerin iş güvenliği konusunda tespit edilen hassasiyetleri yeterli bilgiye sahip olduklarında iş güvenliği kurallarına uyum sağlayabileceğini göstermektedir. Bu nedenle elektrik programı öğrencilerine düzenli olarak iş sağlığı ve güvenliği hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir. Nitekim araştırmanın farklılık analizlerinde elde edilen iş sağlığı ve güvenliği dersi alan ikinci sınıf öğrencilerinin iş sağlığı ve güvenliği dersini henüz almayan birinci sınıf öğrencilerden algılarının daha yüksek olması bu hususu destekler niteliktedir.

Bu çalışma sadece Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Elektrik Programı öğrencilerine yapıldığı için farklı bölümlerin katılım sağladığı daha geniş katılımlı karşılaştırmalı bir çalışma yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Albayrak, S., Albayrak, A. (2014). Bir Kamu Kurumundaki İşçilerin İş Sağlığı Ve Güvenliği Uygulamalarına Yönelik Algı ve Beklentileri, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, 2(1), 18-28.

Altunışık, R. (2010), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Eraslan, E., Cansaran, C. (2020). İş Sağlığı ve Güvenliği Algısının Değerlendirilmesi, Journal of Turkish Operations Management, 4 (1), 357-368.

Özdemir, A.,(2013). Yönetim Biliminde İleri Araştırma Yöntemleri ve Uygulamalar, İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Özgüler, T., Kaya, K., Kağızmanlı, B., Altuğ, M. (2016). Mühendislik Fakültesi Öğrencilerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi Yeterliliği, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı (5), 75-86.

Topgül, S., Alan, Ç. (2017). Öğrencilerin İş Güvenliği ve İş Güvenliği Eğitimi Algısının Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22 (2), 587-598.

Türeli, N., Aytar, O. (2014). Meslek Yüksekokulu Eğitiminde Hizmet Kalitesinin Servqual Yöntemi İle Ölçümü: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesinde Bir Uygulama, Akademik Bakış Dergisi, 43 , 5-28.

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ PROGRAMI ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARILARINA KURUMLARIN ETKİSİ: KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Prof.Dr.,ALİ ŞAHİN [1], Öğr.Gör.Dr., MEHMET POLAT [2]

[1] Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, alisahin@selçuk.edu.tr – 0000-0002-1487-8717

[2]Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, mehmetpolat@kmu.edu.tr- 0000-0002-7153-9738

ÖZET

Günümüzde çoğu alanda olduğu gibi yükseköğretim alanında da rekabet söz konusudur. Nitekim yükseköğretim kurumları dünyanın her yerinde farklı kategorilerde birbiriyle rekabet ederek sıralamalarda öne çıkmaya çalışmaktadır. Bu durum Türkiye'de farklı değildir. Türkiye'de yükseköğretim kurumları gerek birbirleriyle gerek dünyadaki akranlarıyla rekabet ederek listelerde öne çıkmaya çalışmaktadır. Yükseköğretim kurumlarının rekabet ettiği alanlardan biri de öğrencilerin akademik başarısıdır. Yükseköğretim öğrencilerinin akademik başarısı öğrencinin kişisel özellikleri, yükseköğretim kurumunun nitelikleri, çevresel faktörler gibi birçok unsura bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle yükseköğretim öğrencilerinin akademik başarısını ölçmek için tüm unsurların titizlikle dikkate alınması gerekmektedir. Ancak bu araştırma yükseköğretim öğrencilerinin akademik başarısına yükseköğretim kurumlarının örgütsel bağlamının etkisini belirlemek amacında olduğu için diğer unsurları ikinci planda değerlendirmektedir. Araştırmada yükseköğretim öğrencilerinin akademik başarılarını örgütsel açıdan inceleme amacına uygun olarak anket çalışması yapılmıştır. Anket Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu İş Sağlığı ve Güvenliği Programı öğrencilerine gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra uygulanmıştır. Araştırmada toplam 92 anket eksiksiz olarak SPSS 22.0 paket programı aracılığıyla analiz edilerek bulgular dört boyutta değerlendirilmekte ve bulgular ışığında birtakım önerilerde bulunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akademik Başarı, İş Güvenliği, Kurumlar

ABSTRACT

Today, there is competition in the field of higher education, as in many other fields. As a matter of fact, higher education institutions all over the world try to stand out in the rankings by competing with each other in different categories. This situation is not different in Turkey. Higher education institutions in Turkey are trying to stand out in the lists by competing with

each other and with their peers in the world. One of the areas where higher education institutions compete is the academic success of students. The academic success of higher education students depends on many factors such as the personal characteristics of the student, the qualifications of the higher education institution, and environmental factors. Therefore, in order to measure the academic success of higher education students, all factors should be taken into consideration meticulously. However, since this research aims to determine the effect of the organizational context of higher education institutions on the academic success of higher education students, it considers other factors in the background. In the research, a questionnaire study was conducted in accordance with the purpose of examining the academic success of higher education students from an organizational perspective. The questionnaire was applied to the students of Karamanoğlu Mehmetbey University Vocational School of Technical Sciences, Occupational Health and Safety Program, after necessary explanations were made. In the research, a total of 92 questionnaires were analyzed completely through the SPSS 22.0 package program, and the findings were evaluated in four dimensions and some suggestions were made in the light of the findings.

Keywords: Academic Success, Occupational Safety, Institutions

1.GİRİŞ

Yükseköğretim kurumlarının en önemli amaçlarından biri öğrencilerin en iyi şekilde öğrenmelerini ve akademik açıdan başarılı olmalarını sağlamaktır. Yükseköğretim öğrencilerinin başarısını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden bir kısmı akademik başarıyı olumsuz bir şekilde etkilerken, bir kısmı ise akademik başarıyı olumlu bir şekilde etkilemektedir. Örneğin erteleme eğilimi akademik başarıyı olumsuz yönde etkilerken benlik saygısı akademik başarıyı olumlu yönde etkilemektedir (Balkıs ve Duru, 2010, s. 161). Bu faktörleri temel olarak eğitsel kaynaklar ve eğitsel sonuçlar arasındaki ilişki üzerinden inceleyen araştırmacılara göre, eğitsel kaynaklar; eğitim kurumunun özellikleri ve imkânlarının yanında öğrencinin sosyoekonomik düzeyi ve becerileri gibi öğrenci özelliklerini içermekte iken, eğitsel sonuçlar; standart başarı testleri ile değerlendirilen akademik başarı ve yetişkinlikteki kazanımları içermektedir (Keçeli Kaysılı, 2008, s. 71).

Akademik başarıyı etkileyen öğrenci özelliklerinden biri ise öğrencinin kullandığı öğrenme stratejisidir. Bu bağlamda etkili öğrenme stratejilerinin benimsetilmesi hem öğrencilerin akademik başarılarını arttırmada hem de derse yönelik olumlu tutum geliştirmelerinde önemli katkılar sağlayacaktır (Özkal ve Çetingöz, 2006, s. 201). Bununla birlikte eleştirel düşüncenin de, her ne kadar alan yazında çelişkili sonuçlar bulunsa da, akademik başarıyı olumlu yönde etkilediği değerlendirilmektedir (Akbıyık ve Seferoğlu, 2006, s.92).

Akademik başarı ise genellikle herhangi bir eğitim kurumunda eğitmenler tarafından uygulanan testlerden alınan puanlar ve eğitmenlerin takdirlerinin birleşimiyle oluşan notlarla

ölçülmektedir. Ancak son zamanlarda bunların yanında standart testlerle de akademik başarı yaygın bir şekilde ölçülmektedir (Kenç ve Oktay, 2002, s. 72). Nitekim genellikle merkezi olarak uygulanan standart testler aracılığıyla aynı öğretim düzeyindeki binlerce öğrencinin akademik başarıları belirlenerek bağıl değerlendirme yapılabilmektedir.

Akademik başarı, eğitim kurumlarının birincil amacı olarak görülmekte ve eğitim kurumları, eğitmenlerinin ne yaptıklarından çok öğrencilerin akademik başarısına göre değerlendirilmektedir (Keçeli Kaysılı, 2008, s. 71). Bu bağlamda yükseköğretim kurumlarının performans kriterleri arasında yer aldığı ve yükseköğretim kurumlarının sıralamasını etkilediği için yükseköğretim kurumları öğrencilerin akademik başarısı sürekli yükseltmek için gayret göstermektedir. Bu nedenle bu çalışmanın konusu önemine binaen yükseköğretim öğrencilerinin akademik başarılarını etkileyen örgütsel faktörleri ne şekilde değerlendirdiğinin tespit edilmesi olarak belirlenmiştir.

2.İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARISINA ETKİ EDEN ÖRGÜTSEL FAKTÖRLER

2.1.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı; Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İş Sağlığı ve Güvenliği Programı öğrencilerinin akademik başarılarına etki eden örgütsel faktörlere yönelik ifadeleri nasıl değerlendirdiği ve bu ifadelere yönelik algılarının nasıl olduğunu belirlemektir. Bu amaca uygun olarak öğrencilerin anket formu sorularına verdiği yanıtlardan elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programı aracılığıyla istatistiksel açıdan analiz edilmiştir. Araştırma kapsamındaki öğrenciler temel olarak; cinsiyet, yaş, sınıf, bölüm tercih nedeni, öğrenim türü ve gelir durumu değişkenleri açısından incelenmiştir.

2.2.Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın daha net şekillendirilmesi amacıyla, önceden çizilen çerçevede Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İş Sağlığı ve Güvenliği Programı öğrencilerinin tümünün görüşlerine başvurulmuştur. Anket uygulaması sonucunda araştırma için kullanılabilir ve eksiksiz 92 öğrencinin anket verileri değerlendirmeye alınmıştır. Öncelikle, elde edilen anket formu verilerinin demografik açıdan analizi yapılarak; cinsiyet, yaş, bölüm tercih nedeni, öğrenim türü ve gelir durumu gibi değişkenler açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Araştırmamızın en önemli sınırlılığı; anket yönteminin doğasında bulunan katılımcıların objektif ve yönlendirilmemiş yanıtların doğru bir şekilde yansıtılmasında gizlidir. Çalışmanın verileri 2022 yılının Kasım ayında toplanmış, tasnif ve analiz de Aralık ayında gerçekleştirilmiştir.

2.3.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın uygulama bölümünde, anket tekniği kullanılmıştır. Anket iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgilere yönelik sorular yer almakta, ikinci bölümde ise akademik başarıya etki eden örgütsel faktörleri ölçen ifadelere yönelik likert tipi sorulara yer verilmektedir. Anketler sınıf ortamında dağıtılarak gerekli açıklamalar

doğrultusunda uygulanmıştır. Araştırmanın başlangıç aşamasında bir sınıf üzerinde pilot bir çalışma yapılarak, anket tasarımı ve uygulama süreciyle ilgili geri bildirimler alınmış, anket formu üzerinde yeniden düzenlemeler yapılmıştır.

Öğrencilerin akademik başarıya etki eden örgütsel faktörler açısından belirlenen ifadelere yönelik algılarını belirlemek için Memduhoğlu ve Tanhan (2013) tarafından geliştirilen "Öğrencilerin Akademik Başarısını Etkileyen Örgütsel Faktörler Ölçeği'nden yararlanılarak 18 maddelik 5'li likert tipi bir ölçek kullanılmıştır.

On sekiz ifadeden oluşan öğrencilerin akademik başarısını etkileyen örgütsel faktörler ölçeği cronbach's alfa değerinin 0,931 olduğu ve genel olarak güvenilirlik şartının sağlandığı görülmektedir. Farklı değişkenlere göre öğrenci algı ifadeleri normal dağılım ve homojenlik açısından analize tabi tutulmuştur. Öğrencilerin algı durumlarıyla ilgili ifadelerin (Sig.= p>0,05) normal dağılım ve homojenlik koşullarını sağladığı görülmüştür. Normal dağılıma sahip grup ortalamaları arasındaki farklılığı test etmek için T-testi ve Anova testi gibi parametrik testlerden yararlanılmıştır. Sosyal bilimler alanında T-testi sıkça kullanılan testlerden biridir. Bölüm açısından öğrencilerin aidiyet ifadelerine yönelik ortalamalar arasında, tutum farklılığının bulunup bulunmadığını T-testi aracılığıyla ölçmek mümkündür. İki ayrı ortalamanın belirli bir önem düzeyinde farklılık taşıyıp taşımadığı bu test aracılığıyla kontrol edilebilmektedir. Bu testlerde tasarlanan H0 ve H1 hipotezleri, genellikle birbirine zıt iki önerme şeklinde kurulmaktadır (Altunışık, 2010: 180). Anova testi ile ikiden fazla grup ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı tespit edilirken, aynı zamanda birden fazla grup ortalamasının aynı anda karşılaştırılması da yapılabilmektedir (Özdemir, 2013: 271).

2.4. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında üniversite öğrencilerine yöneltilen sorulara ait demografik bilgiler, çeşitli değişkenlere göre çizelge 1 yardımıyla açıklanmıştır. Bu kapsamda incelenecek demografik değişkenler: cinsiyet, yaş, sınıf, bölüm tercih nedeni ve gelir durumu başlıklarından oluşmaktadır.

Çizelge 1. Demografik Bilgiler

Cinsiyet			
	Frekans	**Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
Erkek	44	47,8	47,8
Kadın	48	52,2	**100**
Toplam	**92**	**100**	
Yaş			
	Frekans	**Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
18 ve altı	15	16,3	16,3
19-20	42	45,7	62
21-22	23	25	87
23-24	7	7,6	94,6
25 ve üstü	5	5,4	**100**
Toplam	**92**	**100**	
Sınıf			
	Frekans	**Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**

1.Sınıf	51	55,4	55,4
2. Sınıf	41	44,6	**100**
Toplam	**92**	**100**	
Bölüm Tercih Nedeni			
	Frekans	**Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
İdealim	35	38	38
Puanıma En Uygun	40	43,5	81,5
Aileme Yakın	3	3,3	84,8
Arkadaş Tavsiyesi	9	9,8	94,6
Ebeveyn İsteği	5	5,4	**100**
Toplam	**92**	**100**	
Gelir Durumu (TL)			
	Frekans	**Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
250'den az	13	14,1	14,1
250-750	24	26,1	40,2
751-1500	31	33,7	73,9
1500 üstü	24	26,1	**100**
Toplam	**92**	**100**	
Öğrenim Türü			
	Frekans	**Yüzde**	**Kümülatif Yüzde**
Normal Öğretim	66	71,7	71,7
İkinci Öğretim	26	28,3	**100**
Toplam	**92**	**100**	

Çizelge 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin % 47,8'i erkek, %52,2'si ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Araştırma kapsamında görüşüne başvurulan öğrencilerin % 87'si 22 yaş veya altında bir yaşta olduğunu belirtmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 55,4'ü birinci sınıf ve % 44,6'sı ikinci sınıf öğrencisidir. İş Sağlığı ve Güvenliği öğrencilerinin bölüm tercih nedenin sorulduğu soruda % 43,5'le "puanıma en uygun" cevabı birinci sırada yer alırken "idealim" cevabı % 38'le ikinci sırada yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 33,7'si 751-1500 TL arasında gelire sahipken bunu % 26,1 oranıyla 250-750 TL gelire sahip olanlar ve aynı oranda (% 26,1) bulunan 1500 TL ve üstü gelire sahip olanlar takip etmektedir. İş Sağlığı ve Güvenliği öğrencilerinin % 71,7'si normal öğretim, % 28,3'ü ise ikinci öğretim programında eğitim görmektedirler. Çizelge 2'de öğrencilerin ölçek ifadelerine verdikleri cevapların ortalamaları yer almaktadır.

Çizelge 2. Öğrencilerin Ölçek İfadelerine Verdikleri Cevapların Ortalamaları

	Frekans	**Ortalama**	**Standart Sapma**
15.Öğretim elemanları uzmanlık alanlarına uygun dersleri yürütmektedirler.	92	4,12	,91198
3- Öğrenciler ihtiyaç duyduklarında öğretim elemanlarına ulaşabilirler.	92	4,02	,83834
16.Öğretim elemanları derslerinde uygun öğretim strateji ve yöntemlerini kullanmaktadırlar.	92	4,01	,84508

1.Öğretim elemanları öğrencilerle sağlıklı bir iletişim kurmaktadır.	92	3,99	,94339
13.Öğretim elemanları sınavlarda derste işlenen konulara uygun sorular sormaktadırlar.	92	3,99	1,03238
14.Öğretim elemanları sınavları objektif olarak değerlendirmektedir.	92	3,98	1,03752
11.Sınıf ortamı derslerin yapılması için uygundur.	92	3,93	1,01423
18.Öğretim elemanları alanlarıyla ilgili yenilikleri ve gelişmeleri izlemektedir.	92	3,91	,86000
17.Sınavlar öğrencilerin bilgi ve becerilerini ölçer niteliktedir.	92	3,80	,98605
2.Öğrenciler sorunlarını öğretim elemanlarına anlatmaktan çekinmezler.	92	3,68	1,10870
12.Yönetim akademik başarıyı artırmak için çaba harcar.	92	3,66	1,06159
8.Yönetim öğrencilere bilimsel/özgür bir ortam sağlamaktadır.	92	3,65	,96573
4.Yönetim gerekli ders araç gereç ve dokümanlarını sağlamaya çalışır.	92	3,60	1,04891
7.Sorunlarının çözümünde öğrencilerin görüşleri dikkate alınmaktadır.	92	3,48	,94320
9.Öğrenciler sorunlarını yönetime anlatabilmektedir.	92	3,47	1,04251
6.Öğrencilerin sosyal ve kültürel etkinlikleri desteklenmektedir.	92	3,43	1,07217
10.Teknik Bilimler MYO fiziksel koşullar ve ders araç gereçleri konusunda yeterlidir.	92	3,26	1,10811
5.Öğrencilere psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri sunulmaktadır.	92	3,11	1,19022
GENEL ORTALAMA		**3,73**	

Çizelge 2'ye bakıldığında öğrencilerin en yüksek ortalamayla katıldıkları ifadenin "Öğretim elemanları uzmanlık alanlarına uygun dersleri yürütmektedirler" şeklinde yöneltilen 15. ifade olduğu görülmektedir. Ankete katılan öğrenciler bu ifadeye 4,12 ortalamayla "katılıyorum" şeklinde cevap vermişlerdir. Bu bağlamda akademik başarının önemli bir belirleyicisi olan öğretim elemanlarının uzmanlık alanlarına uygun dersleri vermesi konusunda genel olarak kurumun iyi durumda olduğu uzmanlık alanı dışında derse giren çok az sayıda olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin en düşük ortalamayla katıldıkları ifade ise "Öğrencilere psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri sunulmaktadır" şeklinde yöneltilen 5. ifade olduğu görülmektedir. Ankete katılan öğrenciler bu ifadeye 3,11 ortalamayla "kısmen katılıyorum" şeklinde cevap vermişlerdir. Bu çerçevede akademik başarının bir diğer belirleyicisi olan danışma ve rehberlik hizmetlerin kurumun öğrencilerin beklentisini tam olarak karşılamadığı söylenebilir. Bu noktada öğrenciler kurumun kısmi bir yetkinliğe sahip olduğunu düşünmektedirler.

Öğrencilerin kısmen katıldığı ve ikinci en düşük ortalamayı verdiği bir diğer ifade ise "Teknik Bilimler MYO fiziksel koşullar ve ders araç gereçleri konusunda yeterlidir" ifadesidir. Katılımcılar bu ifadeyi 3,26 ortalamayla "kısmen katılıyorum" şeklinde cevaplamıştır. Bu anlamda katılımcılar akademik başarıda önemli bir faktör olan kurumun fizik imkanlarını kısmen yeterli düzeyde görmektedirler. Bu noktada katılımcılar kurumun kendilerinin beklentilerini tam olarak karşılamayan fiziksel koşullarını iyileştirmesini beklemektedirler.

Akademik başarı için önemli bir rol oynayan bir diğer faktör de yukarıda bahsi geçen öğretimde kullanılan strateji ve yöntemlerdir. Bu nedenle katılımcılara öğretim elemanlarının kullandığı öğretme strateji ve yöntemlerinin uygunluğunun değerlendirilmesinin istendiği bir ifade (16. ifade) yöneltilmiştir. Katılımcılar bu ifadeye 4,01 ortalamayla genel olarak öğretim elemanlarının uygun öğretme stratejileri ve yöntemleri kullandığı yönünde cevap vermişlerdir.

Akademik başarının doğru bir şekilde ölçülmesi hayati derecede önemlidir. Nitekim her ne kadar öğrenci akademik açıdan başarılıysa da bunun doğru şekilde ölçülmediği durumlarda öğrencinin akademik başarısı hatalı ölçülebilmektedir. Bu bakımından araştırmada katılımcılara sınavların öğrencilerin bilgi ve becerilerini ölçer nitelikte olup olmadığıyla ilgili bir ifade (17. ifade) de yöneltilmiştir. Katılımcılar sınavların genellikle bilgi ve becerilerini ölçtüğünü düşünmektedirler. Ancak bu ifadeye katılım düzeyleri 3,80 olması bazı iyileştirme alanlarının da bulunduğuna işaret etmektedir.

Katılımcılar genel olarak akademik başarıyı etkileyen örgütsel faktörler açısından kurumu olumlu olarak değerlendirmekte ve bu hususta kurumun iyi durumda olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte katılımcılar kurumun bazı alanlarda iyileştirmelere de ihtiyacı olduğunu da değerlendirmektedirler. Nitekim katılımcılar özellikle rehberlik ve fiziksel imkânlar gibi bazı konularda kurumun iyileştirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmada ayrıca katılımcıların cinsiyet, öğrenim türü, yaş, bölüm tercih nedeni gibi çeşitli değişkenler açısından görüş farklılarının bulunup bulunmadığı konusu da incelenmiştir. Katılımcıların bölüm tercih nedenlerine göre akademik başarıyı etkileyen örgütsel faktörler açısından görüş farkları olup olmadığına bakılmıştır. Katılımcıların bölüm tercih nedenine göre akademik başarıyı etkileyen örgütsel faktörler açısından görüş farklılığının test edilmesi için aşağıda yer alan H_0 ve H_1 hipotezleri oluşturulmuştur.

H_0: Katılımcıların bölüm tercih nedenine göre akademik başarıyı etkileyen örgütsel faktörler açısından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_1: Katılımcıların bölüm tercih nedenine göre akademik başarıyı etkileyen örgütsel faktörler açısından anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Hipotezlere yönelik uygun Anova testinin yapılabilmesi için gruplar arasındaki varyansların homojenliği incelenmektedir. Bu işlem için varyansların homojenliği testi uygulanmaktadır.

Çizelge 26. Homojenlik Testi Sonuçları

Levene İstatistiği	df1	df2	Sig.
1,909	4	87	,116

Yapılan homojenlik testi sonucunda Sig. değeri 0,116 olarak tespit edilmiştir. Yani p=0,116>0,05 olduğundan değişkenler homojendir ve Anova testi sonucu H_0 reddedildiğinde Tukey Testi'ne başvurulacaktır.

Çizelge 4. Anova Testi Sonuçları

	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Sig.
Gruplar Arasında	7,720	4	1,930	4,856	,001
Gruplar İçinde	34,579	87	,397		
Toplam	42,299	91			

Çizelge 4 incelendiğinde Sig.=0,01<0,05 olduğundan katılımcıların bölüm tercih nedenine göre akademik başarıyı etkileyen örgütsel faktörler açısından anlamlı bir farklılık bulunduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Farklılığın hangi bölüm tercih nedenleri arasında olduğunun belirlenebilmesi için Tukey testi yapılmış ve Tukey testinin sonuçları Çizelge 5'de verilmiştir.

Çizelge 5. Tukey Testi Sonuçları

(I) Tercih nedeni	(J) Tercih nedeni	Ortalama Arası Fark (I-J)	Standart Hata	Sig.	95% Güven Aralığında	
					Alt Sınır	Üst Sınır
İdealim	Puanıma en uygun bölüm	-,20833	,14592	,612	-,6148	,1982
	Aileme yakın	-,67407	,37927	,393	-1,7306	,3825
	Arkadaş tavsiyesi	,09136	,23562	,995	-,5650	,7478
	Ebeveyn isteği	,97778*	,30141	,014	,1381	1,8174
Puanıma en uygun bölüm	İdealim	,20833	,14592	,612	-,1982	,6148
	Aileme yakın	-,46574	,37739	,732	-1,5171	,5856
	Arkadaş tavsiyesi	,29969	,23259	,699	-,3483	,9476
	Ebeveyn isteği	1,18611*	,29905	,001	,3530	2,0192
Aileme yakın	İdealim	,67407	,37927	,393	-,3825	1,7306

	Puanıma en uygun bölüm	,46574	,37739	,732	-,5856	1,5171
	Arkadaş tavsiyesi	,76543	,42030	,368	-,4054	1,9363
	Ebeveyn isteği	1,65185*	,46041	,005	,3692	2,9345
Arkadaş tavsiyesi	İdealim	-,09136	,23562	,995	-,7478	,5650
	Puanıma en uygun bölüm	-,29969	,23259	,699	-,9476	,3483
	Aileme yakın	-,76543	,42030	,368	-1,9363	,4054
	Ebeveyn isteği	,88642	,35164	,095	-,0932	1,8660
Ebeveyn isteği	İdealim	-,97778*	,30141	,014	-1,8174	-,1381
	Puanıma en uygun bölüm	-1,18611*	,29905	,001	-2,0192	-,3530
	Aileme yakın	-1,65185*	,46041	,005	-2,9345	-,3692
	Arkadaş tavsiyesi	-,88642	,35164	,095	-1,8660	,0932
*Ortalamalar arasındaki fark 0,05 düzeyinde anlamlıdır.						

Çizelge 5 değerlendirildiğinde bölümü ebeveyn isteğiyle tercih edenler diğer nedenlerle bölümü tercih edenlerden daha olumsuz görüş bildirmiştirler. Nitekim genellikle ebeveyn isteğiyle bölüm tercih eden öğrenciler istemediği bir bölüme geldiği için bölüme daha olumsuz yaklaşmaktadır. Genellikle de bu yaklaşım akademik başarıyı da olumsuz yönde etkilemektedir.

3.SONUÇ

Günümüzde yükseköğretim kurumları arasındaki rekabet artarak devam etmektedir. Bu noktada üniversiteler gerek ulusal gerek uluslararası sıralamalarda üst sıralara yerleşmek için ciddi şekilde çalışmaktadır. Bu sıralamalarda ise genellikle üniversitelerin yayın performanslarının yanında öğrencilerin akademik başarıları da değerlendirilmektedir. Öğrencilerin akademik başarılarını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu çalışmada sadece öğrencilerin akademik başarısını etkileyen örgütsel faktörler bağlamında konu ele alınmıştır.

Sonuç olarak katılımcı öğrenciler eğitim aldıkları kurumun örgütsel faktörler açısından bazı eksikleri olmakla birlikte genel olarak iyi durumda olduğunu düşünmektedir. Araştırmada öğrencilerin belirttiği akademik başarıyı etkileyen en önemli eksiklik alanı rehberlik ve danışma hizmetlerinin yürütülmesi olarak belirlenmiştir. Bir başka akademik başarı için muhakkak geliştirilmesi gereken alan ise eğitim kurumunun fiziksel imkânları, ders araç ve gereçleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kurum akademik başarıyı arttırmak için başta rehberlik ve danışma hizmetleri olmak üzere fiziksel alt yapıyı geliştirmesi gerekmektedir.

Araştırmanın üzerinde durulması gereken bir diğer önemli bulgusu ise ebeveyn isteğiyle bölümü tercih edenlerin diğer nedenlerle bölümü tercih edenlere göre kurumu daha olumsuz değerlendirmesidir. Bu çerçevede ebeveyn isteğiyle bölümü tercih edenlerin zaten istemeden

geldiği kuruma daha eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştığı söylenebilir. Bu yaklaşımın ise ilgili kişilerin akademik başarısını da olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Bu çalışma sadece Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İş Sağlığı ve Güvenliği Programı öğrencilerine yapıldığı için farklı bölümlerin katılım sağladığı daha geniş katılımlı karşılaştırmalı bir çalışma yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Akbıyık C, Seferoğlu S (2006). Eleştirel düşünme eğilimleri ve akademik başarı. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3(32), 90 - 99.

Altunışık, R. (2010), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Balkıs, M., Duru, E. (2010). Akademik Erteleme Eğilimi, Akademik Başarı İlişkisinde Genel ve Performans Benlik Saygısının Rolü, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27 (27), 159-170.

Keçeli-Kaysılı, B. (2008). Akademik Başarının Arttırılmasında Aile Katılımı, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 9 (01), 69-83.

Kenç, M. F; Oktay, B. (2002) Akademik Benlik Kavramı ve Akademik Başarı Arasındaki İlişki. Eğitim ve Bilim, 124(27), 71-79.

Özdemir, A.,(2013), Yönetim Biliminde İleri Araştırma Yöntemleri ve Uygulamalar, İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Özkal, Y. D. D. N., Çetingöz, A. G. D. D. (2006). Akademik Başarı, Cinsiyet, Tutum ve Öğrenme Stratejilerinin Kullanımı, Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 46 (46), 259-275.

.

İNSAN KAYNAKLARI GERİ BİLDİRİMİ: ÇIKIŞ MÜLAKATLARI

Doç.Dr., CEMİLE ÇETİN[1], Uzman, NAZLI MÜGE EMİR [2]

[1] Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, cemilegurcay@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6659-4855

[2] İnsan Kaynakları Uzmanı, nazmgeblc@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8024-4421

ÖZET

İnsan Kaynakları yönetiminin öncelikli amacı, işletmenin hedeflerine ulaşılabilmesi için yaptığı işten memnun olabilecek işgörenlere ulaşmak ve bu kişileri işletmeye çekebilmektir. Rekabet koşullarının artmasıyla birlikte doğru insan kaynağının seçiminin yanı sıra işletmede devamlılıklarının sağlanması giderek zorlaşmıştır.

Nitekim, çalışanların işten çıkış sürecinde öncelikle bu kararın alınmasında etkili olan sebepler önemli olmakta ve gerekli bilgiye ulaşabilmeyi sağlayan en önemli çıktılar ise çıkış mülakatları olmaktadır. İşe alım sürecine verilen önem işten çıkış sürecine aynı ölçüde yansıtılmamaktadır. Oysaki, çıkış mülakatları işletmede var olan sorunları ve gelecekte oluşabilecek sıkıntıları önceden tespit etmek için önemli bir geri bildirim kaynağı olmasının yanı sıra gelecek aksiyon planlarının da oluşumu için ciddi bir kaynak oluşturmaktadır.

Bu kapsamda çalışmada, özel bir işletmede gerçekleştirilmiş olan çıkış mülakatları analiz edilmiştir. Çıkış mülakatlarına ilişkin veriler 338'i erkek, 41'i kadın olmak üzere toplam 379 kişiden ve aynı fabrikanın iki farklı şehrindeki çalışanlarından elde edilmiştir. Araştırmanın yöntemi nitel araştırma yaklaşımı olan durum çalışmasıdır.

Sonuçlardan biri, çalışların işten ayrılmasında etkili olan en önemli unsur "Yapılan İş" e bağlı sorunlardır. Alt kırılımlarda ise, çoğunlukla "başka bir iş teklifi alınması" yer almaktadır. Kadın çalışanlar "İşle ilgili iyileştirme önerilerim dikkate alınmıyordu" (%8) bilgisinin yanı sıra "İşin gerektirdiğinden daha az yetki ve sorumluluğa sahiptim" (%8) ifadelerini kullanmışlardır. Erkek çalışanlar ise, işten ayrılma kararlarında etkili olan çalışma koşullarına bağlı alt kırılımlar da en çok " Şirket ve çalışma koşullarına uyum sağlayamadım" (%41) ifadesini kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Kaynakları, çıkış mülakatı, geri bildirim

1.ÇIKIŞ MÜLAKATLARI

İşe alım mülakatları, doğru adayların işletmeye kazandırılmasında etkili olduğu için işletmeler tarafından büyük bir öneme sahiptir. Günümüzde ise, işe alım sırasında gerçekleştirilen mülakatların yanı sıra işletmeden gönüllü ya da zorunlu nedenlerle ayrılmak zorunda kalan adaylarla gerçekleştirilen ve işletmelerin sosyal itibarında önemli rol oynayan mülakat türü olan çıkış mülakatları da önem kazanmıştır (Kumaş ve Tozkoparan, 2006:150).

Çıkış mülakatı; bir işletme temsilcisi ile gönüllü ya da istemsiz olarak işten ayrılan personel arasında gerçekleştirilen, üst yönetim tarafından iş tatmin düzeylerini analiz etmek, işten ayrılma niyeti üzerinde etkili olan nedenleri öğrenmek amacıyla kullanılan bir mülakat tekniğidir (Johns, 2007:215). Çıkış mülakatları, çalışan geri bildirimlerini toplamak için yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Çıkış mülakatlarından elde edilen bilgiler ile çalışan devir oranlarındaki değişim ve artışın sebepleri ayrıntılı olarak incelenebilmektedir (Serrat, 2017:1024).

Gönüllük esasına göre yapılması önerilen çıkış mülakatları daha çok kendi isteğiyle ayrılan çalışanlarla gerçekleştirilmektedir. Araştırmalara göre, işinden kendi isteğiyle ayrılan bir çalışanın üç olası nedenden biri dolayısıyla ayrılma kararı aldığı bilinmektedir. Brown'a göre bu 3 neden (2006:2);

- Yeni bir kariyer fırsatı,
- İstenmeyen bir görev,
- Personel şikâyetlerinin doğru şekilde ele alınmamasıdır.

Personelin istemediği bir görevi yapıyor olması ve şikâyetlerinin doğru şekilde değerlendirilmemesi işten ayrılma isteğini doğrudan etkilemektedir. Yeni bir kariyer fırsatında dikkat edilmesi gereken ise; çalıştığı işletmeden başka bir yerde kariyerini şekillendirmek istemesinde neyin etkili olduğudur.

Johns'a göre çıkış mülakatları; kendi isteğiyle ayrılan çalışanların ayrılmasında etkili olan gerçek nedenlerinin belirlenmesi için kullanılabileceği gibi işten ayrılmak isteyen çalışanı kalmaya ikna etmek ve sorunlu alanların belirlenip bu alanlarda iyileştirmelerin yapılıp, gerekli kontrollerin sağlanması için de kullanılmaktadır (2007: 215; Brown, 2006:3).

Çıkış mülakatları, işletmelere çalışanların memnuniyetini ve katılımını artıracak, ardından da çalışanları elde tutmayı sağlayacak stratejik eylem planları için geniş bir bilgi yelpazesi sunar. Bu bilgiler yalnızca çalışanların ayrılma nedenlerini değil, aynı zamanda o kuruluşla ilgili deneyimlerini de içerebilmektedir (Fynes, 2018:3). Böylelikle işletme içerisinde yaşanan ve çoğu zaman göz ardı edilen sorunların da gün yüzüne çıkmasına olanak sağlamaktadır.

Öte yandan çıkış mülakatları ile çalışan devir oranı da düşebilmektedir. Ayrılan çalışanların son sözleri, kurum kültürü, işlevsel bozukluklar ve daha iyisini yapma fırsatları hakkında değerli bilgiler sağlamaktadır. Bir çıkış mülakatı sırasında ayrılan çalışanı dikkatlice dinlemek, cevapları gözlemlemek ve uzun vadeli eğilimleri saptamak önemlidir (Serrat, 2008:1025). Bu sayede çıkış mülakatı gerçek amacına ulaşabilmektedir. Çıkış mülakatları çalışanların neden işten ayrılmak istediğini öğrenmememizin yanı sıra şirket içi memnuniyetsizliğin nedenlerinin araştırılıp çalışanların endişelerine çözüm arayarak yetkin çalışanları elde tutma fırsatı da sunmaktadır (Neal, 1989:34).

Çıkış mülakatları ayrılma sürecinde olan çalışan için gizli geri bildirim fırsatı vermektedir. İşletmede neyin iyi yapıldığını ve çalışmayı gerektiren bir yer olarak işletmeyi daha üretken ve çekici kılan şeyleri dinleme ve öğrenme şansını sunmakta ve çalışanları elde tutmak için etkili olan unsurları görmemizde yardımcı olmaktadır (https://www.hr.upenn.edu/docs/default-source/pay-and-performance/exit-interview-guidelienes-and-questionnaire.pdf?sfvrsn=b9128056_2).

2. UYGULAMA

2.1. Araştırmanın Amacı

2 farklı şehirde fabrikası bulunan bir işletmede gerçekleştirilen çıkış mülakatları cinsiyet ve lokasyon değişkenleri ile ilişkilendirilerek incelenip, çalışanların işten çıkma kararlarında etkili olan nedenlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Yöntem olarak nitel araştırma yaklaşımı olan durum çalışması kullanılmıştır. Çıkış mülakatları işletmeye özgü oluşturulmuş olan çıkış mülakat formu üzerinden gerçekleştirilmiş ve veriler Minitab programında analiz edilmiştir. Veriler üretim sektöründe faaliyet gösteren X işletmesinin İzmir ve Kocaeli'nde bulunan fabrikalarında 2015-2018 yılları arasında istifa ederek işten ayrılan ve gönüllü olarak çıkış mülakatı gerçekleştirmek isteyen kişilerden elde edilmiştir.

2.3. Araştırmanın Örneklemi ve Kısıtları

Çıkış mülakatları 338'i erkek, 41'i kadın olmak üzere toplam 379 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Formların 96'sı erkek, 2'si kadın olmak üzere İzmir'e, 242'si erkek, 39'u kadın olmak üzere Kocaeli'ne aittir.

Çıkış mülakatları sadece kendi isteğiyle işten ayrılan personel ile gerçekleştirilmiş olup aynı

zamanda iki fabrikada tek bir çıkış mülakat formu kullanılmıştır.

3. UYGULAMA SONUÇLARI

3.1. Demografik Sonuçlar

Çıkış Mülakat formu 338'i erkek (%89), 41'i kadın (%11) olmak üzere toplam 379 kişi ile gerçekleştirilmiştir. 194'ü Bekar (%52) 185'i evlidir (%48). 362 Mavi Yaka (%95) , 17 Beyaz Yaka (%5)lı çalışanlardır. % 45'i ilköğretim mezunu %45 olup, %22'si meslek lisesi mezunudur. % 35'i 3 yıllık kıdeme sahiptir.

2015 yılında 151 kişi (%40) , 2016 yılında 48 kişi (%13), 2017 yılında 96 kişi (%25) ve 2018 yılında 84 Kişi (%22) ile mülakat gerçekleştirilmiştir.

Çıkış mülakatlarının yoğun olduğu aylar Şubat-Mart ile Ağustos- Haziran'dır.

3.2. İşten Ayrılma Kararında Etkili Olan Nedenlere İlişkin Sonuçlar

2015-2018 yılları arasında 6 ana faktör altında yer alan alt ifadelere toplam 1014 işaretleme yapılmıştır.

Çizelge 1: Yıllara Göre Çıkış Nedeni Yüzdeleri

ÇIKIŞ NEDENLERİ	2015		2016		2017		2018		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Yapılan İş	148	31%	61	36%	83	45%	73	38%	365	36%
Kişisel	124	26%	38	22%	52	28%	58	31%	272	27%
Yönetici&Arkadaşlarla İlişkiler	51	11%	32	19%	26	14%	26	14%	135	13%
Çalışma Koşulları	65	14%	22	13%	14	8%	10	5%	111	11%
Ücret ve Diğer Sosyal Yardımlar	59	13%	12	7%	5	3%	15	8%	91	9%
Gelişim	23	5%	6	4%	3	2%	8	4%	40	4%
Toplam	**470**	**100%**	**171**	**100%**	**183**	**100%**	**190**	**100%**	**1014**	**100%**

4 yıllık süre zarfında işten ayrılma kararında en çok etkili olan neden olarak ***"Yapılan İş"*** vurgulanmıştır. % 31 ile %45 aralığında değişim söz konusu olmuştur. İkinci neden olarak ***"Kişisel Nedenler"*** yer almakta olup sonuçlar % 22 - % 31 aralığında değişmektedir. Diğer nedenler ise; ***"Yönetici ve Arkadaşlarla İlişkiler", "Çalışma Koşulları", "Ücret ve Diğer Sosyal Yardımlar"*** ve ***"Gelişim"*** olanaklarına bağlı işten çıkışlar olarak oluşmuştur.

3.2.1. "Yapılan İş" e Bağlı İşten Ayrılmalar

Yapılan işe bağlı olarak yaşanan işten ayrılmalarda 2015-2018 yılları arasında toplam 365 işaretleme yapılmıştır. Nedenler; "Yaptığım işten tatmin olmuyorum", "İş dağılımı adil değildi", "İş yoğunluğu fazlaydı", "Yaptığım iş bilgi ve yeteneklerime uygun değildi", "İşin gerektirdiğinden daha az yetki ve sorumluluğa sahiptim", "Karar alma yetkim yoktu" , "İş, işe alınırken anlatılandan farklı çıktı" , "İşle ilgili iyileştirme önerilerim dikkate alınmıyordu",

"İşim gereğinden fazla stresliydi", "İyi yaptığım iş takdir edilmiyordu", "Vardiya saatlerine uyum sağlayamadım", "Üretim sayısı ile ilgili çok yoğun baskı yaşıyordum", "Kalite beklentisi ile ilgili baskı yaşıyordum", "Daha iyi bir iş teklifi aldım" olarak tanımlanmıştır.

Çizelge 2: Cinsiyete Göre "Yapılan İş" e Bağlı Çıkışlar

YAPILAN İŞE BAĞLI ALT KIRILIMLAR	Erkek		Kadın		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Başka bir iş teklifi	122	36%	4	15%	126	35%
İş yoğunluğu	49	14%	7	27%	56	15%
İş Stresi	47	14%	4	15%	51	14%
İş Dağılımı	27	8%	4	15%	31	8%
İşten Tatmin Olmama	26	8%	1	4%	27	7%
İş&Yetenek&Bilgi Uyumu	14	4%	2	8%	16	4%
Takdir Edilmeme	14	4%	0	0%	14	4%
Vardiya Saatleri	10	3%	0	0%	10	3%
İş Alımda Edinilen Bilgi	8	2%	0	0%	8	2%
İş&Öneri Geliştirme	6	2%	2	8%	8	2%
İş&Yetki/Sorumluluk	5	1%	2	8%	7	2%
Karar Alma Yetkisi	4	1%	0	0%	4	1%
Üretim Baskısı	4	1%	0	0%	4	1%
Kalite Baskısı	3	1%	0	0%	3	1%
Toplam	**339**	**100%**	**26**	**100%**	**365**	**100%**

Cinsiyet göre bazı sonuçlar: **Kadın çalışanlar** ağırlıklı olarak "iş yoğunluğu" sebebiyle (%27) işten ayrılmak istemektedir. Bunu "Başka bir iş teklifi" (%15) , "İş stresi" (%15), ve "İş dağılımı" (%15) takip etmektedir. Kadın çalışanlar "Takdir edilmeme", "Vardiya saatleri", "İşe alımda edinilen bilgi", "Karar alma yetkisi", "Üretim baskısı", "Kalite baskısı" noktasında herhangi bir işaretleme yapmamışlardır. **Erkek çalışanlar ise,** öncelikli olarak başka bir iş teklifi alarak (%36) işten ayrılmışlardır. Bu sonucu, "İş yoğunluğu" (%14), "İş stresi" (%14) takip etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, 41 kadından 26'sı "Yapılan İş" ile ilgili konularda nedenleri ifade ederken, erkek çalışanların tamamı bu alandaki konulara ilişkin nedenlere karşılık vermişlerdir.

Lokasyonlara göre bazı sonuçlar: ***İzmir fabrikasında da Kocaeli fabrikasında da çalışanlar*** ağırlıklı olarak "Başka iş teklifi" almaları sebebiyle %25 ve %41 oranlarında işten ayrılmak istemektedirler. ***İzmir fabrikasında*** "İş stresi" (%18) ikinci sırada yer alırken ***Kocaeli fabrikasında*** 2. Sırada "İş yoğunluğu" (%17) bulunmaktadır.

Çizelge 3: Lokasyona Göre "Yapılan İş" e Bağlı Çıkışlar

YAPILAN İŞE BAĞLI ALT KIRILIMLAR	İzmir		Kocaeli		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Başka bir iş teklifi	37	25%	89	41%	126	35%
İş yoğunluğu	18	12%	38	17%	56	15%
İş Stresi	26	18%	25	11%	51	14%
İş Dağılımı	10	7%	21	10%	31	8%
İşten Tatmin Olmama	8	5%	19	9%	27	7%
İş&Yetenek&Bilgi Uyumu	8	5%	8	4%	16	4%
Takdir Edilmeme	9	6%	5	2%	14	4%
Vardiya Saatleri	7	5%	3	1%	10	3%
İş Alımda Edinilen Bilgi	7	5%	1	0%	8	2%
İş&Öneri Geliştirme	6	4%	2	1%	8	2%
İş&Yetki/Sorumluluk	5	3%	2	1%	7	2%
Karar Alma Yetkisi	2	1%	2	1%	4	1%
Üretim Baskısı	2	1%	2	1%	4	1%
Kalite Baskısı	2	1%	1	0%	3	1%
Toplam	**147**	**100%**	**218**	**100%**	**365**	**100%**

3.2.2. "Kişisel Nedenler" e Bağlı İşten Ayrılmalar

"Kişisel Nedenler"e bağlı işten ayrılmalar, "Ailevi sebepler", "Taşınma" , "Sağlık sorunları", "Askerlik" "Emeklilik", "Evlilik", "Kendi işini kurmak", "Hamilelik" ve "Diğer" ifadelerde karşılık bulmuştur. 2015-2018 yılları arasında 272 işaretleme yapılmıştır.

Çizelge 4: Cinsiyete Göre **"**Kişisel Nedenler" e Bağlı Çıkışların Oranı

KİŞİSEL NEDENLERE BAĞLI ALT KIRILIMLAR	Erkek		Kadın		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Diğer	97	42%	15	38%	112	41%
Sağlık Sorunları	39	17%	16	40%	55	20%
Aile Sebepleri	49	21%	3	8%	52	19%
Taşınma	19	8%	0	0%	19	7%
Kendi İşini Kurmak	15	6%	0	0%	15	6%
Evlilik	6	3%	6	15%	12	4%
Emeklilik	5	2%	0	0%	5	2%
Askerlik	2	1%	0	0%	2	1%
Hamilelik	0	0%	0	0%	0	0%
Toplam	**232**	**100%**	**40**	**100%**	**272**	**100%**

Cinsiyet göre bazı sonuçlar: **Kadın çalışanlar,** en çok "Sağlık sorunları" (%40) sebebiyle işten ayrıldıklarını belirtmişlerdir. İkinci neden olarak "Diğer" alanı işaretlenmiş (%38) ve üçüncü sıraya "Evlilik" (%15) sebebiyle işten ayrılışlar yerleşmiştir. Evliliğin kadın çalışanların işten ayrılışlarında %15'lik bir oran ile etkili olmasına karşın, erkek çalışanlarda bu oranın %3 olduğu görülmektedir. **Erkek çalışanların** kişisel nedenlere bağlı işten ayrılmalarında en çok etkili olan alanın %42'lik oran ile "Diğer" sebepler olduğu görülmektedir. Bu durumu %21'lik oran ile "Aile Sebepleri" takip etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde **kadınların** %98'i ile **erkeklerin** %69'u kişisel nedenlere dayalı gerekçelerini işten çıkış mülakat formunda ifade etmişlerdir.

Çizelge 5: Lokasyonlarda " Kişisel Nedenler" e Bağlı Çıkışların Oranı

KİŞİSEL NEDENLERE BAĞLI ALT KIRILIMLAR	İzmir		Kocaeli		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Diğer	18	31%	94	44%	112	41%
Sağlık Sorunları	9	16%	46	21%	55	20%
Aile Sebepleri	17	29%	35	16%	52	19%
Taşınma	5	9%	14	7%	19	7%
Kendi İşini Kurmak	5	9%	10	5%	15	6%
Evlilik	1	2%	11	5%	12	4%
Emeklilik	3	5%	2	1%	5	2%
Askerlik	0	0%	2	1%	2	1%
Hamilelik	0	0%	0	0%	0	0%
Toplam	**58**	**100%**	**214**	**100%**	**272**	**100%**

Lokasyonlara göre bazı sonuçlar: Kişisel nedenlerle işten ayrılmaların alt kırılımlarında genel ortalama olarak "Diğer" alanını işaretleyen çalışanların (%41) çoğunlukta olduğu görülmektedir. **İzmir fabrikada** diğer alanını işaretleyenlerin oranı %31 iken **Kocaeli fabrikada** bu oran %44'tür. **İzmir fabrikada** 2. Sırada "Aile sebepleri" (%29) gelirken, Kocaeli fabrikada %21 oranla "Sağlık sorunları" gelmektedir. "Kendi işini kurmak" (%9), "Taşınma" (%9) ve "Emeklilik" (%5) sebebiyle işten ayrılışlar **İzmir fabrikada Kocaeli fabrika**ya göre fazladır.

3.2.3. "Yönetici ve Arkadaşlarla İlişkiler" e Bağlı İşten Ayrılmalar

İşten çıkış nedeni olarak yer alan "Yönetici ve Arkadaşlarla İlişkiler"in alt kırılımlarında "Yöneticimle aramda yeterli iletişim yoktu" "İş konusunda yöneticimle anlaşamıyordum", "Yöneticim işle ilgili konularda bana destek olmuyordu", "Yöneticim adil davranmıyordu", "Şirket içindeki iletişim yetersizdi", "İş arkadaşlarımla aramda sorunlar çıkıyordu", "Yöneticim aşırı denetleyiciydi", "Yöneticim çok sinirliydi" ve "Diğer birimlerde çalışanlarla aramda sorunlar oluyordu" ifadeleri yer almaktadır. 2015-2018 yılları arasında 135 işaretleme yapılmıştır.

Cinsiyet göre bazı sonuçlar: **Kadın çalışanlar** ağırlıklı olarak "Yöneticim işle ilgili konularda bana destek olmuyordu" (%31) ifadesini işaretlemiştir. Kadın çalışanlarda yöneticinin desteğini hissedememek işten çıkma kararında doğrudan etkili olabilmektedir. **Erkek çalışanlarda** en yüksek oranı "Yöneticim ile aramda yeterince iletişim yoktu" (%17 oluşturmaktadır. **Kadın çalışanlarda** aynı zamanda "İletişimsizlik", "Adil Davranmama" ve "İş arkadaşları" eşit oranda önem taşıma özelliği ile işten ayrılmanın nedenlerini oluşturmaktadır. **Erkek çalışanlarda** ikinci sırayı "Yönetici ile Anlaşmazlık" ve "Şirket İçi İletişim" aynı oranlarla belirlemektedir. **Kadın çalışanlar** "Yöneticim çok sinirliydi" ve "Diğer birimlerde çalışanlarla

aramda sorunlar oluyordu" ifadelerini hiç işaretlemezlerken, **erkek çalışanların** "Yöneticim çok sinirliydi" ifadesini işaretleme oranları %5 ve "Diğer birimler ile aramızda sorun oluyordu" ifadeleri %1 olarak karşılık bulmaktadır.

Çizelge 6: Cinsiyete Göre "Yönetici & İş Arkadaşları ve Diğer İlişkiler" e Bağlı Çıkışların Oranı

YÖNETİCİ & İŞ ARKADAŞLARI VE DİĞER İLİŞKİLERE BAĞLI ALT KIRILMLAR	Erkek		Kadın		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
İletişimsizlik	21	17%	2	15%	23	17%
Yönetici ile Anlaşmazlık	19	16%	1	8%	20	15%
Desteğin Olmaması	16	13%	4	31%	20	15%
Adil Davranmama	18	15%	2	15%	20	15%
Şirketiçi İletişim	19	16%	1	8%	20	15%
İş Arkadaşları	12	10%	2	15%	14	10%
Aşırı Denetim	10	8%	1	8%	11	8%
Yöneticinin Sinirli Oluşu	6	5%	0	0%	6	4%
Diğer Bölümler	1	1%	0	0%	1	1%
Toplam	**122**	**100%**	**13**	**100%**	**135**	**100%**

Lokasyonlara göre bazı sonuçlar: **İzmir fabrikada** "Yönetici ile anlaşmazlık" ve "Desteğin olmaması" sebebiyle işten ayrılışlar en yüksek oranı oluştururken (%17), **Kocaeli fabrikada** iletişim odaklı en yüksek oran "İletişimsizlik" (%19) ve "Şirket içi iletişim" (%19) başlıkları altında oluşmuştur. Her iki fabrikada da "Yöneticim adil davranmıyordu" ifadesinin genel ortalamada %15'lik oran ile işten ayrılma kararı noktasında etkili olduğu görülmektedir. Bu ifade her iki lokasyon için de 2. yoğunlukta vurgulanma özelliğine sahiptir.

Çizelge 7: Lokasyonlarda "Yönetici & İş Arkadaşları ve Diğer İlişkiler"e Bağlı Çıkışların Oranı

YÖNETİCİ & İŞ ARKADAŞLARI VE DİĞER İLİŞKİLERE BAĞLI ALT KIRILMLAR	İzmir		Kocaeli		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
İletişimsizlik	9	15%	14	19%	23	17%
Yönetici ile Anlaşmazlık	10	17%	10	13%	20	15%
Desteğin Olmaması	10	17%	10	13%	20	15%
Adil Davranmama	9	15%	11	15%	20	15%
Şirketiçi İletişim	6	10%	14	19%	20	15%
İş Arkadaşları	6	10%	8	11%	14	10%
Aşırı Denetim	8	13%	3	4%	11	8%
Yöneticinin Sinirli Oluşu	2	3%	4	5%	6	4%
Diğer Bölümler	0	0%	1	1%	1	1%
Toplam	**60**	**100%**	**75**	**100%**	**135**	**100%**

3.2.4. "Çalışma Koşulları" na Bağlı İşten Ayrılmalar

Çalışma koşullarına bağlı işten ayrılmalar "Şirkete ve çalışma koşullarına uyum sağlayamadım", "Çalışma ortamının koşulları (ısı, toz, ses vb)", "İş sağlığı güvenliği önlemlerini yetersizdi", "Çalışma saatleri düzenli değildi", "Çok fazla mesai yapıyordum", "Servis sorunu yaşıyordum", "Yemeklerden memnun değildim", "Soyunma odalarından

koşullarından memnun değildim" ifadeleri ile ayrıntılandırılmıştır. Çalışma koşullarına bağlı işten ayrılışlarda 2015-2018 yılları arasında 111 işaretleme yapılmıştır.

Çizelge 8: Cinsiyete Göre **"**Çalışma Koşulları" na Bağlı Çıkışların Oranı

ÇALIŞMA KOŞULLARINA BAĞLI ALT KIRILMLAR	Erkek		Kadın		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Şirket&Çalışma Koşullarına Uyum	43	42%	3	38%	46	41%
Çalışma Ortamı	18	17%	2	15%	20	18%
İSG Önlemleri	6	6%	0	0%	6	5%
Çalışma Saatleri	11	11%	2	15%	13	12%
Fazla Mesai	10	10%	1	8%	11	10%
Servis	8	8%	0	0%	8	7%
Yemekler	3	3%	0	0%	3	3%
Soyunma Odaları	4	4%	0	0%	4	4%
Toplam	**103**	**100%**	**8**	**76%**	**111**	**100%**

Cinsiyet göre bazı sonuçlar: **Kadınların** %20'si, **erkeklerin** %39'u "Çalışma Koşulları"na bağlı işten ayrılmaları ilk sırada işaretlemiştir. Genel ortalamalarda "Çalışma ortamının koşulları (ısı, toz, ses vb)" (%18), "Çalışma saatleri düzenli değildi" (%12) ve "Çok fazla mesai yapıyordum" (%10) ifadeleri yer almaktadır. **Kadın çalışanların** çalışma koşullarına bağlı işaretlemelerine bakıldığında en çok "Şirket& Çalışma Koşullarına Uyum" (%38) noktasında işten ayrılmak istediklerini belirtmişlerdir. Kadın çalışanlar "İSG Önlemleri", "Servis", "Yemek" ve "Soyunma odaları", noktasında herhangi bir işaretleme yapmamışlardır. **Erkek çalışanlar** da "Çalışma ortamının koşulları (ısı, toz, ses vb)" (%17) ile "Çalışma Saatleri (%11) ve "Fazla Mesai" (%10) sonuçlarını sırasıyla işaretlemişlerdir. "Yemekler" (%3), "Soyunma Odaları" (%4), "İSG Önlemleri" (%5) en az etkili nedenler olarak görülmektedir.

Lokasyonlara göre bazı sonuçlar: **İzmir fabrikada** "Şirket ve çalışma koşullarına uyum" (%22) ve "çalışma ortamı" (%22) öncelikli çıkış nedenleri olarak görülmektedir. İzmir'de ikinci çıkış nedeni olarak "çalışma saatlerine uyum" (%16) noktasında sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. "İSG önlemleri" 3. Sırada bulunmaktadır. **Kocaeli fabrikada** " Şirket ve çalışma koşullarına uyum sağlayamadım" ifadesi %56 ile ilk sırada yer almaktadır. Çalışma koşullarına bağlı işten ayrılışlarda ikinci neden olarak %15 oranı ile "Çalışma Ortamı" gelmekte olup, 3. Sırada "İSG Önlemleri" ve "Fazla Mesai" yer almaktadır.

Çizelge 9: Lokasyonlarda "Çalışma Koşulları"na Bağlı Çıkışların Oranı

ÇALIŞMA KOŞULLARINA BAĞLI ALT KIRILMLAR	İzmir		Kocaeli		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Şirket&Çalışma Koşullarına Uyum	11	22%	35	56%	46	41%
Çalışma Ortamı	11	22%	9	15%	20	18%
İSG Önlemleri	7	14%	6	10%	13	12%
Çalışma Saatleri	8	16%	3	5%	11	10%
Fazla Mesai	2	4%	6	10%	8	7%
Servis	5	10%	1	2%	6	5%
Yemekler	3	6%	1	2%	4	4%
Soyunma Odaları	2	4%	1	2%	3	3%
Toplam	**49**	**100%**	**62**	**100%**	**111**	**100%**

3.2.5. "Ücret ve Diğer Sosyal Yardımlar" a Bağlı İşten Ayrılmalar

Ücret ve diğer sosyal yardımlara bağlı işten ayrılışların alt kırılımlarında "Yaptığım işe uygun ücret verilmiyordu", "Ücret artışlarından memnun değildim" ve "Sosyal haklarım diğer şirketlere göre yetersizdi" ifadeleri yer almaktadır. 2015-2018 yılları arasında 91 işaretleme yapılmıştır.

Çizelge 10: Cinsiyete Göre "Ücret ve Sosyal Yardımlar" a Bağlı Çıkışların Oranı

ÜCRET VE SOSYAL YARDIMLARA BAĞLI ALT KIRIMLAR	Erkek		Kadın		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Ücret	53	59%	1	100%	54	59%
Ücret Artışı	24	27%	0	0%	24	26%
Sosyal Haklar	13	14%	0	0%	13	14%
Toplam	**90**	**100%**	**1**	**100%**	**91**	**100%**

Cinsiyet göre bazı sonuçlar: 2015-2018 yılları arasında toplam 91 işaretleme yapılmıştır. Kadınlardan sadece 1 kişi işaretleme yaparken, erkeklerde 90 işaretleme olduğu görülmektedir. **Kadın çalışanlardan** sadece 1 kişinin "Yaptığım işe uygun ücret verilmiyordu" ifadesini işaretlediği görülmektedir. Bu da kadınların %2,4'ünü temsil etmektedir. İşten ayrılan **erkeklerin** %27'sinin yanıtladığı çıkış nedeninde "Yaptığım işe uygun ücret verilmiyordu" (%59) ifadesi öncelikli olarak yer almaktadır.

Lokasyonlara göre bazı sonuçlar: **İzmir fabrikada** "Yaptığım işe uygun ücret verilmiyordu" çoğunlukta olup %48 işaretleme söz konusu iken **Kocaeli fabrikada** (%72)'lik bir çoğunlukla işaretlendiği görülmektedir. **İzmir fabrikada** ücret artışlarına bağlı işten ayrılışların %33 olduğu gözlemlenirken **Kocaeli fabrikada** bu oran %19'dur. Aynı şekilde **İzmir fabrikada** sosyal haklar noktasında %19'luk bir işaretleme söz konusu iken, **Kocaeli fabrikada** bu oran %9'dur.

Tablo 11: Lokasyonlarda "Ücret ve Sosyal Yardımlar" a Bağlı Çıkışların Oranı

ÜCRET VE SOSYAL YARDIMLARA BAĞLI ALT KIRIMLAR	İzmir		Kocaeli		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Ücret	23	48%	31	72%	54	59%
Ücret Artışı	16	33%	8	19%	24	26%
Sosyal Haklar	9	19%	4	9%	13	14%
Toplam	**48**	**100%**	**43**	**100%**	**91**	**100%**

3.2.6. "Gelişim" olanaklarına Bağlı İşten Ayrılmalar

Gelişim olanakları en az etkili olan çıkış nedeni olarak görülmektedir. Alt kırılımlarında "Kariyerimde yükselme imkânım yoktu", "Performans değerlendirmesi adil değildi", "Verilen eğitimlerin mesleki gelişimime katkısı yoktu" ifadeleri yer almaktadır. 2015-2018 yılları arasında 40 işaretleme yapılmıştır.

Çizelge 12: Cinsiyete Göre **"**Gelişim Olanakları" na Bağlı Çıkışların Oranı

GELİŞİM OLANAKLARINA BAĞLI ALT KIRILIMLAR	Erkek		Kadın		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Kariyer Hedefi	24	62%	0	0%	24	60%
Eğitimler	9	23%	0	0%	9	23%
Performans Değerlendirme	6	15%	1	100%	7	18%
Toplam	**39**	**100%**	**1**	**100%**	**40**	**100%**

Cinsiyet göre bazı sonuçlar: **Kadın çalışanlardan** sadece 1 kişi "Performans değerlendirmesi adil değildi" ifadesini işaretlerken, **erkek çalışanların** gelişim olanaklarına bağlı olarak işten çıkışında etkili olan ifade "Kariyerimde yükselme imkânım yoktu" (%62) ifadesi olmuştur. Bunu eğitimlere ilişkin eksiklik ile performans değerlendirmeye ilişkin sonuçlar izlemektedir.

Çizelge 13: Lokasyonlarda **"**Gelişim Olanakları" na Bağlı Çıkışların Oranı

GELİŞİM OLANAKLARINA BAĞLI ALT KIRILIMLAR	İzmir		Kocaeli		Genel Toplam	
	Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Kariyer Hedefi	15	54%	9	75%	24	60%
Eğitimler	6	21%	1	8%	7	18%
Performans Değerlendirme	7	25%	2	17%	9	23%
Toplam	**28**	**100%**	**12**	**100%**	**40**	**100%**

Lokasyonlara göre bazı sonuçlar: "Kariyerimde yükselme imkânım yoktu" ifadesi en fazla işaretlenen ifade olarak dikkat çekmektedir. Oran **İzmir fabrikada** %54 ve **Kocaeli fabrikada** %75'tir. **İzmir fabrikada** "Performans değerlendirmesi adil değildi" ifadesi %25 ile ikinci sırada yer alırken, **Kocaeli fabrikadaki** oran %17'dir. **İzmir fabrikada** "Verilen eğitimlerin

mesleki gelişimime katkısı yoktu" ifadesine %21'lik bir işaretleme söz konusu iken, **Kocaeli fabrikada** bu oran %8'dir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada özel bir işletmede 2015-2018 yılları arasında kendi isteğiyle işten ayrılan çalışanlar ile gerçekleştirilen çıkış mülakatlarının analizi gerçekleştirilmiş ve sonuçlar cinsiyet ile lokasyon odaklı değerlendirilmiştir.

Çıkış mülakatı gerçekleştirilen 338 Erkek, 41 Kadın çalışanın işten ayrılmasında etkili olan en önemli nedenin "Yapılan İş" e bağlı sorunlar olduğu görülmüş ve alt kırılımlar incelendiğinde çoğunlukla çalışanların başka bir iş teklifi almaları sebebiyle işten ayrılma kararı aldığı bulunmuştur. Bu sonucu destekleyecek şekilde "İş yoğunluğu" (%15), "İş stresi" (%14) ve "İş dağılımı" nın (%8) da işten ayrılma kararında etkili olduğu görülmektedir. Kadın çalışanların en çok "İş Yoğunluğu" (%27) sebebiyle işten ayrılmak istedikleri özellikle de beden gücüne dayalı iş yoğunluğu nedeniyle olumsuz etkilendikleri ifade edilebilmektedir. Bu durum sağlık sorunlarını da önemli ölçüde tetiklemektedir. Erkek çalışanlar ise başka bir iş teklifi aldıklarında ayrılma öncelikli olarak ortaya çıkmaktadır.

Kadın çalışanlar hem işe ilişkin önerilerinin dikkate alınmaması hem de yetkilerinin yaptıkları işe göre az olmasından rahatsız olduklarını ifade etmektedirler. Çalışanın işe ilişkin yaptığı önerilere değer verilmesi ve desteklenmesine ilişkin kurumsal farkındalık önemini ortaya koymaktadır.

Gelişim olanaklarına ilişkin işten çıkışlar konusu 39 erkek ve 1 kadın çalışan tarafından işaretlenmiştir. Örneklemi oluşturan 40 kadın çalışanın gelişim ile ilgili beklentisi bulunmamaktadır. Erkek çalışanlarda da durum farklı gözükmemektedir. 338 kişinin sadece 39'u bu nedene ilişkin paylaşımda bulunmuştur. Erkek çalışanların %62'si "Kariyerimde yükselme imkânım yoktu" (%62) seçeneğini işaretlemiştir. Vurgu lokasyon bazında 28 çalışan İzmir ve 12 çalışan Kocaeli şeklinde oluşmuştur. Gerek kadın çalışanlar gerekse erkek çalışanlar yönetimin özellikle odaklanması gereken konu olarak kişisel gelişime ilişkin öncelikli bir bilgi oluşturmuşlardır.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde; işten çıkışlarda etkili olan nedenlerin birbiri ile bağlantılı olduğu görülmekte olup, yaşanan sıkıntı işten çıkma kararında etkili olan başka bir nedeni tetiklemektedir. Çalışanlar rekabet koşullarına bağlı olarak rahat bir şekilde iş değişikliği yapabiliyor olmaları işe ve işletmeye aidiyet duygusunun arttırılması için şirket içi iletişimin yanı sıra özellikle yönetici eğitimlerinin gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Uygulama noktasında da aksiyon planlarının hayata geçirilmesi aciliyet taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Brown, J.,*Personnel Practices: Exit Interviews and Questionnaires*, ABD: Alexandria. 2006.

Fynes, Jamie M., *Now That I'm Gone, Let Me Tell You How I Feel: Former Employees' Perceptions Of Employer Image And Organizational Attraction*, Clemson University TigerPrints, 2018.

https://www.hr.upenn.edu/docs/default-source/pay-and-performance/exit-interview-guidelienes-and-questionnaire.pdf?sfvrsn=b9128056_2 (Erişim tarihi: 22.05.2018)

Johns, R., *The Effectiveness of Exit Interviews in Reducing Employee Turnover*, Proceedings of the 12 Annual IERA Conference. 2007

Kumaş, H., Tozkoparan G., İşten Çıkarma Sürecinde Çıkış Mülakatları, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi, 8, 4, 2006.

Neal, J. G., Employee Turnover and Exit Interview, The Pennsylvania State University-Library Trends, 38, 1, 1989.

Serrat, O., Conducting Exit Interviews. Asian Development Bank, Knowledge Solutions, 2008.

KARAYİPLER'DE BÖLGESEL İŞ BİRLİĞİ SÜREÇLERİNİN GENİŞLETİLMESİ GİRİŞİMİ OLARAK KARAYİP DEVLETLERİ BİRLİĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Samet YILMAZ

Bursa Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkileri Bölümü, sametyilmaz@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5232-5435

Karayipler bölgesi, 15. yüzyıl sonlarına doğru Avrupalılar tarafından keşfedilmiş ve bu gelişme sonrasında bölgenin sömürgeleşme süreci başlamıştır. Söz konusu bölge, uzun bir süre Avrupalı devletlerin sömürgesi durumunda kalmış ve bölgedeki üretim süreçleri, Avrupalı devletlerin ihtiyaçları çerçevesinde düzenlenmiştir. Sömürge dönemi, Karayipler'in güncel ekonomik, siyasal ve demografik yapısını belirleyen faktörler arasında yer almıştır. Bölgedeki devletlerin ekonomik üretim süreçlerinin ve dış ilişkilerinin büyük ölçüde sömürgeci güçlere bağımlı yapısı, söz konusu devletlerin birbirlerinden tecrit olmasının sebepleri arasında yer almıştır. Bununla birlikte Karayipler'de bütünleştirici unsurlar ve girişimler de bulunmaktadır. Bölgesel iş birliği ve/veya bölgesel bütünleşme, Karayipler bölgesinin temel özellikleri arasındadır ve bu yöndeki somut girişimler, 1950'lerin sonuna doğru gerçekleştirilmeye başlamıştır. Bölgede, üyelik, kurumsallaşma ve iş birliği modeli açısından değişkenlik gösteren uluslararası örgütsel yapılar ve buna bağlı olarak çeşitli bölgesel sistemler bulunmaktadır. Karayip Devletleri Birliği (Association of Caribbean States-ACS) de devletler arası örgütsel iş birliği açısından çeşitli bölgesel sistemlerin bulunduğu Karayipler'de, bölgesel iş birliğinin coğrafi kapsamının genişletilmesine ve bölge düzeyinde bağlantıların oluşturulmasına ilişkin olarak kurulmuş bir örgüttür. Başka bir deyişe ACS, tarihsel ve coğrafi ortaklıklar bağlamında, bölgesel düzeyde kalkınmanın sağlanması, iş birliğinin geliştirilmesi ve diyalog kurulması amacıyla oluşturulmuş kurumsal bir yapıdır. Bölgedeki devletlerin ve toplumların kültürel farklılıkları ve kalkınma ihtiyaçları göz önünde bulundurularak ekonomik, sosyal ve kültürel gelişiminin sağlanması, ACS'nin temel hedefini yansıtmaktadır. Bu temel hedefe ilişkin olarak ACS bünyesinde çeşitli öncelikli iş birliği alanları belirlenmiş ve bölgesel iş birliğinin geliştirilmesine yönelik bir kurumsal mekanizma oluşturulmuştur. Belirtilen çerçeve kapsamında bu çalışma, kuruluş rasyonalitesini, temel hedeflerini ve kurumsal işleyişini belirtilerek ACS'nin Karayipler'in bölgesel yönetişimi içerisindeki konumunu ve Karayipler bölgesinin oluşumu açısından rolünü tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karayipler, Bölgesel İş Birliği, Karayip Devletleri Birliği.

ASSOCIATION OF CARIBBEAN STATES AS AN INITIATIVE FOR EXPANDING REGIONAL COOPERATIVE PROCESSES IN THE CARIBBEAN

The Caribbean region was colonized following its discovery by Europeans towards the end of the 15th century. It was under the colonial rule of European states for a long time, which led to the organization of production processes in the region to their needs. The colonial period is among the factors that have affected the current economic, political, and demographic structure of the region. The fact that the production processes in the Caribbean states and their foreign affairs have been dependent on colonialist states is among the factors that have brought about the insularity of the states in the region. However, there have been also unifying features and initiatives in the Caribbean. Regional cooperation or regional integration is one of the

fundamental properties of the Caribbean region, and tangible initiatives in this direction occurred towards the end of the 1950s. There are international organizations varying in terms of membership, institutionalization, and the form of cooperation and relatedly, various regional systems in the region. The Association of Caribbean States (ACS) is a regional organization, founded to expand the geographical scope of regional cooperation and establish engagements on the regional level in a region composed of various regional systems in terms of interstate organizational cooperation. In other words, the Association's foundation rests on development, cooperation, and dialogue on the regional level in the context of shared historical and geographical ties. Considering the Caribbean states' cultural differences and needs for development, the achievement of their economic, social, and cultural progress is the fundamental aim of the ACS. To this end, a set of priority areas of cooperation has been specified, and an institutional mechanism for the improvement of regional cooperation has been created. In this context, this study discusses the role of ACS in the regional governance of the Caribbean and its role in the formation of the Caribbean region, specifying its foundational rationality, key objectives, and institutional functioning.

Keywords: Caribbean, Regional Cooperation, Association of Caribbean States.

Giriş

Bilindiği üzere 15. yüzyılın sonunda Avrupalıların Amerika kıtasına ayak basması sonrasında Karayipler bölgesi sömürgeleştirilmiş, bölgenin ekonomik yapısı Avrupalı devletlerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş ve söz konusu bölge, ekonomik, siyasal ve demografik açıdan radikal dönüşümler geçirmiştir (Ermağan & Efe, 2018). Sömürge geçmişi, Karayipler bölgesinin siyasal, ekonomik ve demografik yapısı üzerinde etki etmiştir. Öyle ki Blouet (2007: 27-48) sömürgecilik, şeker plantasyonları ve köleliğin, modern Karayipler'i şekillendiren değişkenler arasında olduğu ileri sürmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Karayipler bölgesindeki etkinliğini artırması ve Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin Küba'yla ilişkilerini geliştirmesi de büyük güçlerin bölge üzerindeki etkisini devam ettiren unsurlar olarak ön plana çıkmıştır (Clarke, 1976: 8-9).

Sömürge döneminde bölgedeki üretim süreçlerinin sömürgeci güçlerce düzenlenmesi ve bölge devletlerinin dış ilişkilerinin sömürgeci güçlere bağımlılığı, Karayipler bölgesindeki küçük ada devletlerinin birbirlerinden tecrit olmasının sebepleri arasındadır (Clarke, 1976). Ancak bu durum, Karayipler'de tarihsel açıdan bölge düzeyinde iş birliği ve/veya bütünleşmeye ilişkin olarak fikirlerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Karayipler bölgesinde bölgesel iş birliğine ilişkin fikirler, 19. yüzyıldan itibaren gözlemlenebilmektedir (Gaztambide-Geigel, 2007: 346). Ayrıca Elbow (1997), literatürde Karayipler bölgesinin çeşitliliğine vurgu yapıldığını belirtmekle birlikte, Karayip Denizi'nin, adalarla ayrılmışlığın/tecrit edilmişliğin (*insularity*), sömürgeci güçlerin varlığının ve Karayipler'in stratejik rolünün, Karayipler için bütünleştirici unsurlar olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda bölgede birleştirici değişkenlerin olduğu ileri sürülebilir. Bölgesel iş birliği ve/veya bütünleşme Karayipler bölgesinin temel özelliklerinden biri ve bölgede farklı bölgeselci gelenekler olmakla birlikte (Briceño-Ruiz, 2013: 81-82), bu yöndeki somut girişimler ancak 1950'lerin sonuna doğru gerçekleştirilebilmiştir.

ACS, detaylandırılacağı üzere, örgütsel iş birliği bakımından çeşitli bölgesel sistemlerin bulunduğu Karayipler'de, bölge devletlerinin ve toplumlarının paylaştığı tarihsel ve coğrafi

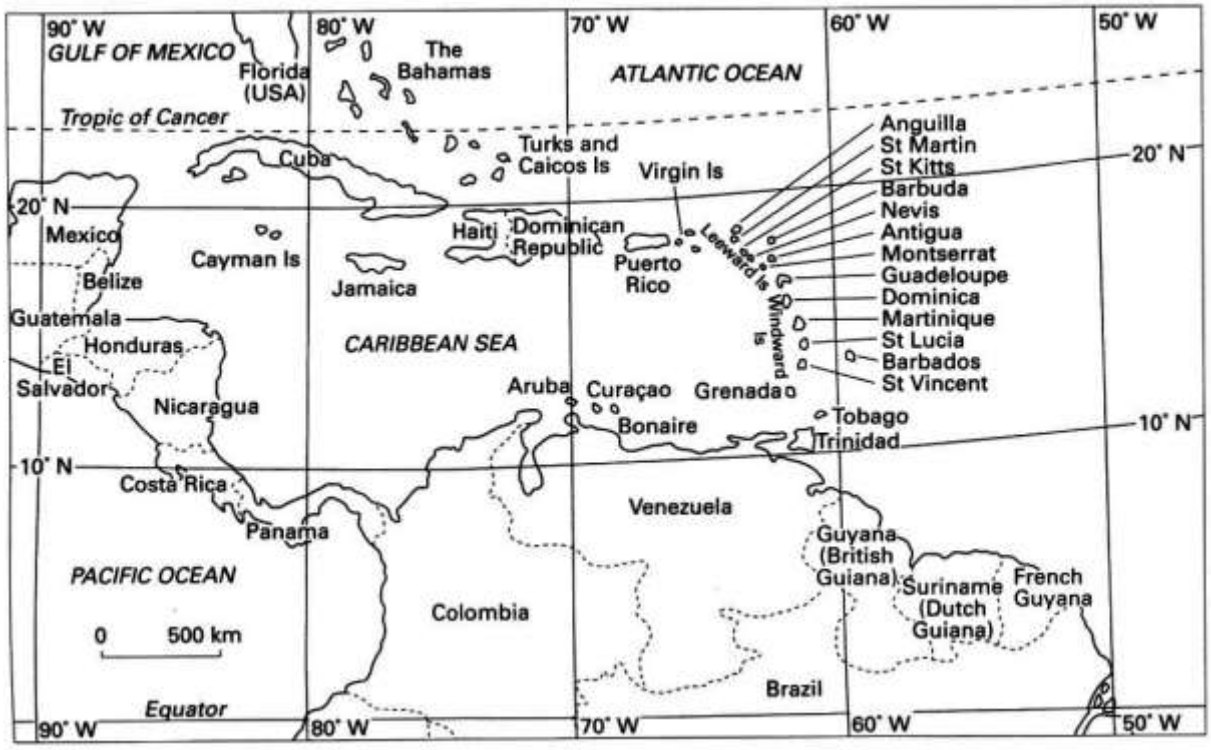
ortaklıklar bağlamında, bölgesel düzeyde iş birliği girişimlerinin gerçekleştirilmesine ve kapsamının coğrafi bakımdan genişletilmesine yönelik bir rasyonaliteyle oluşturulmuştur. Başka bir deyişle ACS, Karayipler bölgesindeki devletlerin kültürel farklılıkları ve kalkınma ihtiyaçları dikkate alınarak bölge boyunca iş birliği süreçlerinin harekete geçirilmesi ve bölge devletlerinin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişiminin sağlanması amacıyla kurulmuştur. Bu bağlamda bu çalışma, kuruluş rasyonalitesini, temel hedeflerini ve kurumsal işleyişini belirtilerek ACS'nin Karayipler'in bölgesel yönetişimi içerisindeki konumunu ve Karayipler bölgesinin oluşumu açısından rolünü tartışmaktadır.

1. Karayipler Bölgesinin Tanımlanması ve Sınırlarının Belirlenmesi[1]

Bölge, Coğrafya disiplininin temel kavramlardan biri olmakla birlikte, farklı disiplinler boyunca kullanılmakta ve bu durumla bağlantılı olarak çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır (Tomaney, 2009). Ölçek açısından Uluslararası İlişkiler disiplininde küresel düzey ile ulusal düzey arasında konumlandırılan bölge (Söderbaum, 2016: 109-110), maddi (coğrafi) ve normatif boyutlardan oluşan bir kategori şeklinde ele alınabilir. Maddi boyut, coğrafi unsurları işaret ederken normatif boyut, belirli bir coğrafyada bulunan devletler arasındaki daimi ilişkileri ve diğer yakınlıkları (etnik, dil veya din) işaret etmektedir (Ateş, 2012: 223). Bununla birlikte hangi unsurlar bağlamında ele alınırsa alınsın uluslararası ilişkilerde bir bölgenin tanımlanması ve bitim hatlarının belirlenmesi, siyasal bir süreçtir. Bu bağlamda denilebilir ki bölgeler, oluşturulan ve inşa edilen mekânsal birimlerdir (Van Langenhove, 2011).

Bölge kavramına ilişkin olarak belirtilen çerçeve, Karayipler açısından da geçerlidir. Yucatán ve Florida yarım adalarından Venezüella'ya uzanan kıvrımlı adalar, Karayipler bölgesinin sınırlarının belirlenmesinde temel coğrafi ölçüt olarak değerlendirebilir (Richardson, 1992: 6). Bu kapsamda Karayip Denizi'ndeki adalar ile bu denize sahili olan devletlerle sınırlanan alanın, Karayipler bölgesinin coğrafi kapsamını belirlediği söylenebilir (Ermağan & Efe, 2018: 148-149). Bununla birlikte Karayipler bölgesinin maddi ve normatif bakımdan nelerden oluştuğu, bağlama ve bakış açısına göre çeşitlilik gösterebilmektedir. Örneğin bölgede İngilizce konuşan topluluklar Karayipler'i İngilizce konuşan adalardan oluşan veya yakında dönemde Surinam ve Haiti'ye doğru genişlemekle birlikte, Karayipler Topluluğu (*Caribbean Community-CARICOM*) üyelerinden oluşan bir bölge olarak değerlendirirken Hispanik literatürde Karayipler (*El Caribe*), bölgede bulunan ve yalnızca İspanyolcanın konuşulduğu adalar olarak ele alınmaktadır. Kimi yazarlar ise Karayipler'i sosyo-tarihsel bir bağlamda tanımlamaktadır. Bu bakış açısına göre Karayipler bölgesi, kölelik ve plantasyon sistemiyle tanımlanan bir kültürel alandır ve bu bağlamda söz konusu bölge, adalar ve bu kültürel alanın kodlarını paylaşan anakara parçalarından oluşmaktadır. Bunun yanı sıra bölgede, üyelik kompozisyonu ve işleyiş biçimi açısından farklı yapılara sahip bölgesel örgütlerin var olması da Karayipler'in sınırlarının belirlenmesine ilişkin farklı önermelerin yapılmasını beraberinde getirmektedir (Girvan, 2001).

[1] Bu başlıktaki bilgilerin bir kısmı, yayıma kabul edilmiş ancak henüz yayımlanmamış olan 'Karayipler Topluluğu: Hükümetler Arası İş Birliği Yoluyla Bölgesel Bütünleşme Arayışı' isimli çalışmadan alınmış ve alınan kısımlara eklemeler yapılmıştır (Yılmaz ve Reçber, 2023).

Görsel 1: Karayipler
Kaynak: Emmer, 2007: XVII

Porto Rikolu akademisyen Antonio Gaztambide (Aktaran Briceño-Ruiz, 2013: 85-88), Karayipler bölgesine yönelik olarak 'Adalarla Ayrılmış/Tecrit Edilmiş Karayipler', 'Jeopolitik Karayipler', 'Büyük Karayipler (veya Karayip Havzası)' ve 'Kültürel Karayipler' olmak üzere dört farklı tanım ve sınırlandırmadan bahsetmektedir. Adalarla Ayrılmış/Tecrit Edilmiş Karayipler, plantasyon ekonomisi, kölelik ve sömürge döneminde Afrika'dan getirilen nüfus değişkenleriyle belirlenen etnotarihsel bir bağlamda, Karayip Denizi'ndeki tüm adalar ile Guyana ve Belize'den oluşmaktadır. Jeopolitik Karayipler, Adalarla Ayrılmış/Tecrit Edilmiş Karayipler, Orta Amerika (*Central America*) ve Panama'yı kapsamaktadır. Büyük Karayipler, Karayip adalarının yanı sıra Orta Amerika ile Meksika, Kolombiya ve Venezüella gibi Karayip Denizi'ne kıyısı bulunan kıtasal ülkeleri kapsamaktadır. Kültürel Karayipler ise siyasal sınırlarla örtüşen coğrafi bir kavramdan ziyade Karayipler'deki toplumların Batılı kültüre ve kölelik sisteminin yarattığı tahribata karşı geliştirdikleri kültürü yansıtmaktadır. Bu kültür, bölgedeki devletlerin çeşitli kısımlarında gözlemlenebilmektedir.

2. Karayipler'de Bölgesel İş Birliği ve ACS'nin Kuruluş Süreci

Belirtildiği üzere Karayipler bölgesinde bölgeselci fikirler 19. yüzyılda gözlemlenebilmekle birlikte, bu yöndeki somut girişimler, 1950'lerin sonuna doğru gerçekleştirilebilmiştir. Bölgedeki sömürgeci güçlerden biri olan Büyük Britanya, sömürgelerini tek bir yönetim yapısı içerisinde bir araya getirmek ve sömürgeler arasında siyasal birlik oluşturmak amacıyla 1958 Batı Hint Adaları Federasyonunun (*West Indies Federation*) kurulmasını sağlamıştır (O'Brien, 2011: 632-635). Ancak söz konusu Federasyon, 1962 yılında sona ermiştir. Bu gelişme sonrasında bölge devletleri arasında ticaretin artırılmasına ve ekonomik birlik oluşturulmasına

yönelik olarak Karayip Serbest Ticaret Birliği (*Caribbean Free Trade Association-CARIFTA*) ihdas edilmiştir. 1973 yılında, üye devletler arasında ortak pazar oluşturulması yoluyla bölgesel bütünleşmenin sağlanmasına ilişkin olarak CARICOM kurulmuş ve CARICOM, CARIFTA'nın yerini almıştır (CARICOM, 2022a). CARICOM, ekonomik bütünleşme, dış politika koordinasyonu, beşeri ve sosyal kalkınma ile güvenlik sütunları üzerine temellenmiş bir yapıdır (CARICOM, 2022b). 1981 yılında ise Doğu Karayip Devletleri Örgütü (*Organisation of Eastern Caribbean States-OECS*) kurulmuştur. OECS, üye devletler arasında bölgesel ve uluslararası düzeylerde iş birliğinin geliştirilmesini, dayanışmanın güçlendirilmesini ve ekonomik birlik oluşturulması yoluyla bütünleşmenin sağlanmasını hedeflemektedir (OECS, 2022).

Görüldüğü üzere Karayipler bölgesinde, örgütsel iş birliği açısından çeşitli bölgesel sistemler bulunmaktadır (Bardouille, 2018).[2] ACS, çeşitli bölgesel sistemlerin bulunduğu Karayipler'de bölgesel iş birliği süreçlerinin coğrafi kapsamının genişletilmesi hedefinin yansıması olarak 1994 yılında oluşturulmuştur. ACS'nin kuruluşunda, CARICOM üyesi devletlerin hükümet başkanlarından oluşan ve örgütün ana organlarından biri olan Hükümet Başkanları Konferansının (HBK) 1989 yılındaki zirvesi belirleyici olmuştur. 1989 yılında gerçekleştirilen Onuncu HBK'de katılımcı devletlerin hükümet başkanları, bölgesel iş birliği ve bütünleşme süreçlerinin genişletilmesinin ve İngilizce konuşmayan Karayipler'in bölgesel süreçlere dâhil edilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Başka bir deyişle ilgili Konferansta, İngilizce konuşan Karayipler ile Karayipler çevresi (*circum-Caribbean*) arasındaki 'bölgesel angajmanın' güçlendirilmesi teması ele alınmıştır. Onuncu HBK'de, 'Bütünleşme Hareketinin İlerlemesi İçin Grand Anse Deklarasyonu ve Çalışma Programı' (CARICOM, 1989) kabul edilmiştir. Söz konusu belgede, 1992 yılında düzenlenecek olan HBK'ye sunulmak üzere, CARICOM Kurucu Andlaşması'nın hedeflerinin gerçekleştirilmesine ve geliştirilmesine yönelik bir rapor hazırlamakla görevli Batı Hint Adaları Komisyonunun (*West Indian Commission*) kurulması üzerinde mutabık kalındığı belirtilmiştir. Bu Komisyon 1991 yılında ihdas edilmiştir. Batı Hint Adaları Komisyonu, 1992 yılında '1992 Sonrası Batı Hint Adaları' başlıklı bir rapor yayımlamıştır. Bu rapor, söz konusu dönemde ortaya çıkan jeopolitik ve jeoekonomik dönüşümlerin ele alındığı 'Eylem Zamanı: Batı Hint Adaları Komisyonu Raporu' başlıklı raporun alt yapısını oluşturmuştur. İlgili Rapor'da, Karayipler'in 21. yüzyılda insanlığın ulaşacağı ilerlemenin gerisinde kalma tehlikesi üzerinde durulmuş ve Karayipler'in küresel düzeyde ortaya çıkan gelişmeler karşısında, CARICOM'un bölgedeki süreçlerinin yönlendirilmesinde rol oynaması ve Topluluğun genişletilmesi gerekliliği ifade edilmiştir (ACS & SRE, 2014: 27-28; Bardouille, 2018: 189-190; Bravo, 2005: 169-170).

Belirtilen gelişmeler sonrasında Mayıs 1993'te Jamaika'nın başkenti Kingston'da gerçekleştirilen CARICOM-Orta Amerika Bakanlar Toplantısında katılımcı devletlerin bakanları, ACS'nin oluşturulması önerisini olumlu karşılamıştır. Ekim 1993'te Trinidad ve Tobago'nun başkenti Port of Spain'de gerçekleştirilen ve CARICOM üyelerinin, Surinam'ın ve Üçlü Grubun (Kolombiya, Meksika ve Venezüella) devlet ve/veya hükümet başkanlarının katıldığı zirvede ACS'nin kuruluşu için bir takvim belirlenmiştir. Temmuz 1994'teki On

[2] Bardouille, CARICOM, OECS ve ACS'nin yanı sıra Afrika, Karayip ve Pasifik Devletleri Örgütü bünyesindeki alt gruplardan biri olan Karayipler Forumu da Karayipler bölgesindeki bölgesel sistemler kapsamında değerlendirmektedir.

Beşinci HBK'de ise Karayip Devletleri Birliği Kurucu Anlaşması'nı (*Convention Establishing the ACS-CEACS*) imzalama iradesi ortaya konulmuştur. 24 Temmuz 1994'te söz konusu Anlaşma imzalanmış ve 4 Ağustos 1995'te yürürlüğe girmiştir (ACS & SRE, 2014: 28-29).

ACS, güncel olarak yirmi beş üye devletten[3] ve sekiz ortak üyeden[4] oluşmaktadır (The Statesman's Yearbook, 2022: 59). Üye devletler, Bakanlık Konseylerinin ve ACS'nin Özel Komitelerinin toplantılarına katılma ve oy verme hakkına sahiptir. Ortak üyeler ise anayasal yetkileri kapsamında kendilerini doğrudan ilgilendiren konularla ilgili olarak Bakanlık Konseylerinin ve ACS'nin Özel Komitelerinin toplantılarına müdahil olma ve oy verme hakkına sahiptir (ACS, 2022a). Kurucu Anlaşma itibarıyla ACS, uluslararası hukuk kişiliği haizdir (CEACS, 1994: Madde 16, Paragraf 1).

3. ACS'nin Temel Hedefleri ve Öncelikli İş Birliği Alanları

CEACS'nin giriş kısmında, bölgedeki toplumlar arasında var olan ayrılmışlığın aşılması amacıyla, coğrafi yakınlık ve tarihsel bağlar temelinde, Karayipler'deki devletler ve (bağımlı) ülkeler arasındaki güçlendirilmiş iş birliğinin, söz konusu halkların kültürel, ekonomik ve sosyal gelişimine katkı sağlayacağı vurgulanmıştır. Bu bağlamda ilgili Anlaşma'da, ACS'nin danışma, iş birliği ve ortak tutum merkezli bir örgüt olduğu belirtilmiştir. Kültürel, ekonomik, sosyal, bilimsel ve teknolojik gelişmenin sağlanması amacıyla Karayipler bölgesindeki kolektif kaynakların değerlendirilmesine, üye devletler ve üçüncü taraflarla ilişki içerisinde Karayip Denizi'nin potansiyelinin geliştirilmesine, ticaretin ve yatırım fırsatlarının artırılması için bir ekonomik alan oluşturulmasına ve bölgedeki kültürel kimliklere, kalkınma ihtiyaçlarına ve normatif yapılara uygun kurumsal mekanizmaların ve iş birlikçi düzenlerin geliştirilmesine ilişkin olarak, ACS'nin politikaların ve programların tanımlanmasını ve uygulanmasını sağlayacağı CEACS'de ifade edilmiştir (CEACS, 1994: Madde 3, Paragraf 1).

Tanımlanan hedefler bağlamında CEACS'de ACS'nin, ticaret, yatırım, ulaşım ve diğer ilgili alanlarda liberalleşmeyi kapsayacak şekilde ekonomik bütünleşmenin sağlanmasına, çeşitli alanlarda bölge düzeyinde ortak çıkarlarla ilgili konuların tartışılmasına, işlevsel iş birliğine ilişkin politikaların ve programların belirlenmesine ve uygulanmasına, bölgedeki ve özellikle Karayip Denizi'ndeki doğal kaynakların ve çevrenin korunmasına, bölgedeki devletler ve toplumlar arasında dostane ilişkiler kurulmasına ve üzerinde uzlaşılan diğer alanlarda koordinasyon ve iş birliği geliştirilmesine katkı sağlayacağı belirtilmiştir (CEACS, 1994: Madde 3, Paragraf 2).

Belirtilen unsurlar bağlamında ACS bünyesinde iş birliğine ilişkin olarak beş öncelikli alan belirlenmiştir. Bunlardan ilki, sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla Karayipler bölgesinde ticaret ve yatırım için genişletilmiş bir ekonomik alanın oluşturulmasıdır. İkincisi, doğal felaket riskinin azaltılmasına yönelik iş birliği program ve projelerin geliştirilmesidir. Üçüncüsü, bölgedeki doğal ve kültürel kaynakların korunmasına ve devletlerin ekonomik yönden kalkınmasına destek olmak amacıyla Karayipler bölgesinde

[3] Antigua ve Barbuda, Bahamalar, Barbados, Belize, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Dominika, Dominik Cumhuriyeti, El Salvador, Grenada, Guatemala, Guyana, Haiti, Honduras, Jamaika, Meksika, Nikaragua, Panama, St Kitts ve Nevis, St Lucia, St Vincent ve Grenadinler, Surinam, Trinidad ve Tobago, Venezüella.

[4] Aruba, Britanya Virjin Adaları, Curaçao, Fransa (Fransız Guyanası, Saint Barthelemy ve St Martin adına), Guadeloupe, Martinik, Sint Maarten ve Hollanda Antilleri (Saba ve Sint Eustatius adına).

sürdürülebilir bir turizm alanının oluşturulmasıdır. Dördüncüsü, bölgedeki hava ve deniz ulaşımı imkânlarının geliştirilmesi yoluyla Karayipler'i bütünleştirmektir. Beşincisi ise Karayip Denizi'nin korunmasıdır (ACS, 2022a; SELA, 2015: 62-119).

4. ACS'nin Kurumsal Yapısı ve İşleyişi

4.1. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi

En üst seviyedeki liderlerin bir araya geldiği zirveler, genel olarak devletler arasındaki diyalog ve iş birliği süreçlerine görünürlük kazandıran etkileşim biçimlerinden biridir. Ulaşım ve iletişimdeki teknolojik gelişmelerin neticelerinden biri olarak uluslararası ilişkilerde yaygın hâle gelen zirve diplomasisi, çok boyutlu ve çeşitli siyasal hedefler bağlamında uygulanabilen bir diplomasi yöntemidir. Söz konusu diplomasi yöntemi, katılımcı taraflar arasında geniş ölçekte iş birliği süreçleri geliştirmeye imkân vermekte ve liderlere diyalog kurma fırsatı sunmaktadır. İkili, çok taraflı, bölgesel ve bölgeler arası formlarda gerçekleştirilen zirveler, çok merkezli küresel yönetişim yapısı içerisindeki yönetişim kanallardan biridir (Yılmaz, 2022: 191-195).

Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi (DHBZ), ACS'nin karar alma ve danışma açısından en yüksek birimidir. Zirveler, katılımcı devletlerin devlet ve/veya hükümet başkanları ile ACS bünyesindeki diğer yüksek seviyedeki üye devlet temsilcilerinin bir araya gelmesini sağlamaktadır. Üye devletlerin üst seviyedeki liderlerinin yanı sıra ortak üye devletlerin, kurucu gözlemci örgütlerin, gözlemci devletlerin, sosyal ortakların, gözlemci örgütlerin ve aynı zamanda diğer uluslararası örgütlerin yüksek seviyedeki temsilcileri de DHBZ'ye katılabilmektedir (SELA, 2015: 12).

Üye devletlerden birinin devlet ve/veya hükümet başkanı, DHBZ'nin yapılması önerisinde bulunabilmektedir. Bu durumda Genel Sekreter, diğer üye devletlere danıştıktan sonra zirveyi düzenlemektedir. Gerekli görüldüğünde örgütün daimi ana organlarından biri olan Bakanlar Konseyi de DHBZ'nin toplanması önerisinde bulunabilmektedir. DHBZ'nin düzenlenmesi sürecinde Bakanlar Konseyi, hazırlık toplantılarını organize etmektedir (CEACS, 1994: Madde 6).

Zirve diplomasisinin temel özellikleri bağlamında değerlendirildiğinde, DHBZ'nin ACS bünyesinde iş birliği sürecine siyasal yön veren ve ivme kazandıran bir etkileşim kanalı olduğu ileri sürülebilir. Zirvelerde katılımcılar, bölgesel ve küresel meseleleri istişare etmekte ve ACS'nin temel hedefleri doğrultusunda bölgesel iş birliği fırsatlarını tartışmaktadır. Ayrıca düzenlenen zirvelerde bildirgeler kabul edilmekte ve bölgesel liderler, ACS bünyesinde önerilen politikalara ve tutumlara yönelik taahhütlerde bulunmakta ve genel hatları ortaya koymaktadır (ACS, 2022b).

ACS'nin kuruluşundan itibaren sekiz zirve düzenlenmiştir. 1995 yılında gerçekleştirilen ilk zirvede, 'Turizm, Ticaret ve Ulaşım Üzerine Eylem Planı ve İlkeler Bildirgesi' kabul edilmiştir. 1999'daki ikinci zirvede, 1995-1999 yılları arasındaki dönemde ACS bünyesinde iş birliği sürecinin işleyişi ve 21. yüzyılda Karayipler'in konumu ele alınmıştır. Üçüncü zirve, 'Büyük Karayipler'in Güçlendirilmesi' (*Consolidating the Greater Caribbean*) temasıyla 2001 yılında, Karayip kimliğinin ve ACS'nin etkinliğinin güçlendirilmesine ilişkin olarak düzenlenmiştir. Dördüncü zirve, ACS'ye yeni bir siyasal ivme kazandırmak amacıyla 2005 yılında

gerçekleştirilmiştir. Beşinci zirve, Büyük Karayipler'in güçlendirilmesi amacı bağlamında, yüksek seviyedeki yetkililer arasında yoğun ve olumlu bir etkileşim yoluyla ACS'nin işleyişinin geliştirilmesine ve hedeflerinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak 2013 yılında düzenlenmiştir. Altıncı zirve 2014 yılında yapılmıştır. ACS'nin kuruluşunun yirminci yılı kapsamında zirvede kabul edilen Merida Bildirgesi'nde, katılımcı devletlerin devlet ve/veya hükümet başkanları, Büyük Karayipler'de iş birliğinin geliştirilmesinde ACS'nin değerini teyit etmiştir (SELA, 2015: 12-13). Yedinci zirve, sürdürülebilir kalkınma ana teması kapsamında 2016'da gerçekleştirilmiştir. Söz konusu zirve sonrasında yayımlanan bildirgede liderler, sürdürülebilir kalkınma teması bağlamında, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına ilişkin olarak gelişmekte olan küçük ada devletleri ile Büyük Karayipler'in karşı karşıya kaldığı risklere vurgu yapmış ve adil, eşitlikçi ve insan haklarının korunduğu bir toplumsal yapının oluşturulmasına yönelik bölge devletlerinin sorumluluğuna değinmiştir (ACS, 2016).

Sekizinci ve son zirve ise 2019 yılında iklim değişikliği temasıyla Nikaragua'nın başkenti Managua'da düzenlenmiştir. Özetle belirtmek gerekirse zirve sonrasında yayımlanan Managua Bildirgesi'nde katılımcı liderler, belirtilen temayla bağlantılı olarak, Karayip Denizi'nin bölgenin ortak kimliği ve tarihi açısından birleştirici bir rolünün bulunduğunu ve bölge halklarının ortak mirası olduğunu teyit etmiştir. Bildirge'ye göre gelişmekte olan küçük ada devletleri, Büyük Karayipler bölgesinin kıyı kesimleri ve Orta Amerika kıstağı, iklim değişikliğinden en fazla etkilenebilecek olan bölgelerdir. Bu bağlamda liderler, Birleşmiş Milletler bünyesinde iklim değişikliğine ilişkin olarak gerçekleştirilen konferans sürecinde kabul edilen anlaşmaların önemini vurgulamış ve bazı gelişmiş devletlerce iklim değişikliğine karşı gösterilen siyasal iradeyi memnuniyetle karşıladıklarını belirtmiştir. Liderler, iklim değişikliğiyle ortaya çıkan zararların azaltılmasına ilişkin olarak sürdürülebilir projeler için kamusal politikaların üretilmesi ve kaynak kullanımının düzenlenmesine ilişkin girişimlerin güçlendirilmesi üzerinde durmuş ve iklim değişikliğine karşı Güney-Güney iş birliğinin yanı sıra Kuzey-Güney iş birliğinin öneminin altını çizmiştir (ACS, 2019).

4.2. ACS'nin Ana Organları ve Diğer Birimleri

CEACS itibarıyla ACS, iki daimi ana organdan oluşmaktadır (CEACS, 1994: Madde 7). Bunlardan birincisi Bakanlar Konseyidir. İkincisi ise Sekretaryadır. Bakanlar Konseyi, üye devletlerin görevlendirdiği bakanlardan veya temsilcilerden oluşmaktadır (CEACS, 1994: Madde 10, Paragraf 1). Konsey, CEACS'de belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesiyle ilgili olmak kaydıyla, ACS'nin politikalarının oluşturulması ve yönlendirilmesinde başlıca organ konumundadır (CEACS, 1994: Madde 8, Paragraf 1). Bu bağlamda Konsey, diğer işlevleriyle birlikte, ACS programlarının, politikalarının ve eylemlerinin tanımlanmasıyla görevlendirilmiştir. Bakanlar Konseyinin, üyelik, ortak üyelik veya gözlemci üyelik başvurularını değerlendirmek, Genel Sekreterin ve Sekretaryanın diğer üst düzey görevlilerini atamak, Genel Sekreterin üçüncü taraflar, kurumlar veya devlet gruplarıyla, ACS'nin çalışmalarının daha iyi sonuçlar vermesinin desteklenmesi için gerekli olabilecek anlaşmaları müzakere etmesine ve sonuçlandırmasına izin vermek, üye devletler tarafından CEACS'de değişiklikler yapılmasına ilişkin önerileri kabul etmek veya önerilerle ilgili tavsiyelerde bulunmak, CEACS'yi yorumlamak ve DHBZ tarafından kendisine verilebilecek diğer işlevleri yerine getirmek gibi görevleri bulunmaktadır (CEACS, 1994: Madde 9). Bu görevlerin yanı sıra CEACS'nin yorumlanması veya uygulanmasıyla ilgili ortaya çıkabilecek uyuşmazlıkların,

uyuşmazlığa taraf üye devletlerin sorunu çözememesi durumunda, Bakanlar Konseyi tarafından çözümleneceği belirtilmiştir (CEACS, 1994: Madde 29).

Bakanlar Konseyi, görevlerinin gerçekleştirilmesinde destek olması amacıyla Ticari Gelişim ve Dış Ekonomik İlişkiler, Ulaşım, Sürdürülebilir Turizm, Afet Riski Azaltma ile Bütçe ve İdare üzerine olmak üzere beş Özel Komite kurmuştur (ACS & SRE, 2014: 60). Bu Özel Komitelerin yanı sıra Bakanlar Konseyi kararıyla ACS'nin hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunan iki birim oluşturulmuştur. Bunlardan ilki, CEACS'de kurulması öngörülen (CEACS, 1994: Madde 13), 1996 yılında ihdas edilen ve üye devletler ile ortak üyelerin üst düzey yetkilerinden oluşan Özel Fondur (ACS & SRE, 2014: 61). Diğeri ise Bakanlar Konseyinin, Karayip Denizi Girişimi İzleme Komisyonunun Oluşturulması kararına istinaden 2006 yılında kurulan ve 2007 yılında operasyonel hâle gelen Karayip Denizi Komisyonudur. Söz konusu Komisyon, sürdürülebilir kalkınma bağlamında Karayip Denizi'ni koruma amaçlı programların geliştirilmesini ve eylemler arası koordinasyonun sağlanmasını hedeflemektedir (ACS & SRE, 2014: 114-117).

Bakanlar Konseyi'nde önemli/asli konularla ilgili (*substantive matters*) kararlar konsensüsle alınırken usule ilişkin kararlar oylamaya katılan üye devletlerin üçte iki çoğunluğuyla alınmaktadır. Hangi meselenin önemli/asli ve usule ilişkin olduğu ise mevcut temsilcilerin üçte iki çoğunluğuyla alınan bir kararla belirlenmektedir. Bununla birlikte önemli/asli bir konuyla ilgili olan herhangi meselenin usule ilişkin bir konu olarak değerlendirilmeyeceği CEACS'de belirtilmiştir (CEACS, 1994: Madde 11, Paragraf 4).

ACS'nin diğer bir daimi ana organı olan Sekretarya ise Genel Sekter ve Bakanlar Konseyinin belirlediği yeterli sayıda personelden oluşmaktadır. CEACS tarafından kendisine verilen yetkilerin yanı sıra Genel Sekreter, ACS'nin en yüksek idari amiridir (CEACS, 1994: Madde 14, Paragraf 1). Genel Sekreter, rotasyon usulüyle dört yıllık bir dönem için seçilmektedir (CEACS, 1994: Madde 14, Paragraf 2). Genel Sekreterin yönlendiriciliğinde Sekretarya, Bakanlar Konseyine ve Özel Komitelere programların ve politikaların uygulanmasında destek vermektedir. Bu bağlamda Sekretaryanın, üye devletler, diğer alt bölgesel, bölgesel ve uluslararası örgütlerle bağlantılar kurmak ve sürdürmek, projeler için kaynakları harekete geçirmek, üye devletlere, ortak üyelere ve diğer birimlere bilgi temin etmek ve ACS'nin finansal işleyişini sağlamak gibi görevleri bulunmaktadır (ACS, 2022c; SELA, 2015: 13).

5. Değerlendirme ve Sonuç

Büyük ölçüde küçük ada devletlerinden oluşan ve uzun bir süre Avrupalı sömürgeci devletlerin sömürgesi durumunda bulunan Karayipler bölgesinde bölgesel iş birliği ve/veya bölgesel bütünleşme, bölge devletlerinin kalkınmasını desteklemeye ve uluslararası ilişkilerdeki konumunu güçlendirmeye yönelik girişimler şeklinde değerlendirebilir. Sömürge geçmişi, bu durumla bağlantılı olarak bölge ekonomisinin belirli sektörlere bağımlı yapısı ve bölge devletlerinin birbirlerinden tecrit olması, Karayip devletlerini aralarında iş birliği yapmaya yönlendiren temel etmenler olarak belirtilebilir. Bölgede var olan bütünleşme merkezli örgütlerin, küçük devletler arasında ekonomik bağlantıların artırılması ve ölçek açısından daha büyük bir ekonomi oluşturulması yoluyla bölgenin kalkınmasını sağlamak amacına yönelik bir rasyonaliteyle kurulduğu ileri sürülebilir (Bishop vd., 2011; Martinez vd., 2020: 28-32).

Bölge içi etkileşimlerin ve diyaloğun güçlendirilmesi yoluyla bölgedeki toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan gelişiminin sağlanması ve belirlenen öncelikli politika alanları kapsamında programlar ve projeler geliştirilmesi, ACS'nin kuruluş hedefleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda ACS, bölgedeki ortak sorunların çözümüne ve bölge düzeyinde bağlantıların artırılmasına ilişkin olarak bir yönüyle Karayipler bölgesinde var olan ekonomik bütünleşme merkezli örgütlerin hedeflerini tamamlamaya yönelik bir girişim şeklinde değerlendirilebilir (SELA, 2015: 29).

Diğer yandan ACS, bölge devletlerinin siyasal, ekonomik, kültürel ve sosyal çeşitliliği dikkate alınmakla birlikte, coğrafi yakınlık ve tarihsel ortaklıklar kapsamında, siyasal açıdan Karayipler bölgesinin coğrafi sınırlarını genişleten ve Büyük Karayipler kavramının gelişimine destek veren bölgesel bir girişim olarak görülebilir. Öyle ki ACS'nin kuruluşu ve gelişimiyle, Büyük Karayipler kavramı tedricen 'genişletilmiş CARICOM' söyleminin yerini almış ve siyasal bir nitelik kazanmıştır. Söz konusu kavram, yalnızca Karayip Denizi'ndeki adalar ve denize kıyısı olan alanı tanımlamakla kalmamış aynı zamanda üye devletlerin tarihsel, sosyal ve kültürel niteliklerini dikkate alarak üye devletler arasında kolektif bir ruh ve birlik düşüncesini işaret eden bir kavram haline gelmiştir (SELA, 2015: 8). Bu kapsamda ACS'nin Büyük Karayipler bölgesinin oluşumuna katkı sağlayan bir örgüt olduğu söylenebilir.

Kurumsal açıdan ACS, hükümetler arası iş birliği modeline dayanan bir yapıya sahiptir. İlgili örgütün daimi organlarının ve bir sekretaryasının bulunması, örgütün işleyişine ve eylemlerinin devamlılığına katkı sağlayan faktörler olarak belirtilebilir. Diğer yandan devlet ve hükümet başkanlarının sürece bizatihi katılımı, bölge devletlerinin iş birliğinin önemine yönelik siyasal iradesini göstermesi açısından önemlidir. Zirveler, en üst seviyede liderlerin sürece dâhil olması açısından, ACS bünyesinde iş birliği girişimlerine ivme kazandıran ve örgütün görünürlüğünü güçlendiren bir etkileşim biçimi olarak görülebilir. Bu bağlamda ACS'nin kurumsal işleyişinin, Karayipler bölgesinin bölgesel yönetişimi içerisindeki siyasal mekânlardan biri olduğu belirtilebilir.

Kaynaklar

ACS & SRE (Association of Caribbean States & Secretaria de Relaciones Exteriores) (2014). Association of Caribbean States {1994-2014} 20 Years Promoting Cooperation in the Greater Caribbean. http://www.acs-aec.org/sites/default/files/english_ebook_acs_20_low_res.pdf, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

ACS (2016). Havana Declaration: "United for a Sustainable Caribbean". Havana, Cuba, June 4th, 2016 http://www.acs-aec.org/sites/default/files/declaracion_de_la_habana_engl.pdf, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

ACS (2019). The Declaration of Managua. Managua. Nicaragua on 29th March 2019, http://www.acs-aec.org/sites/default/files/sm_2019_8_wp.001_en.pdf, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

ACS (2022a). About the ACS. http://www.acs-aec.org/index.php?q=about-the-acs, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

ACS (2022b). Summits. http://www.acs-aec.org/index.php?q=about/summits, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

ACS (2022c). Structure and Organisation. http://www.acs-aec.org/index.php?q=about/structure-and-organisation, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

Ateş, D. (2012). *Uluslararası Örgütler: Devletlerin Örgütlenme Mantığı*. Bursa: Dora Yayıncılık

Bardouille, N. C. (2018). Caribbean Regionalisms in a Comparative-Historical Perspective: The Making of Four Regional Systems. *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies / Revue canadienne des études latino-américaines et caraïbes*, 43(2), 171-211.

Bishop, M. L., Girvan, N., Shaw, T. M., Mike, S., Kirton, R. M., Scobie, M., Mohammed, D., & Anatol, M. (2011). Caribbean Regional Integration. UWI Institute of International Relations, https://caricom.org/documents/9774-iirregionalintegrationreportfinal.pdf, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

Blouet, O. M. (2007). *The Contemporary Caribbean: History, Life and Culture since 1945*, London: Reaktion Books.

Bravo, K. E. (2005). CARICOM, the Myth of Sovereignty, and Aspirational Economic Integration. *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, 31(1), 145-206.

Briceño-Ruiz, J. (2013), The Caribbean: Regional Unity in a Context of Diversity. A. Rivarola Puntigliano & J. Briceño-Ruiz (Eds.). *Resilience of Regionalism in Latin America and the Caribbean: Development and Autonomy* (81-120). Basingstoke: Palgrave Macmillan Press.

CARICOM (1989). Grand Anse Declaration and Work Programme for the Advancement of the Integration Movement, https://caricom.org/grand-anse-declaration-and-work-programme-for-the-advancement-of-the-integration-movement-july-1989-grand-anse-grenada/, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

CARICOM (2022a). History of the Caribbean Community. https://caricom.org/history-of-the-caribbean-community/, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

CARICOM (2022b). Who We are. https://caricom.org/our-community/who-we-are/, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

CEACS. (1994). http://www.acs-aec.org/index.php?q=documents/legal/1994/convention-establishing-the-association-of-caribbean-states-acs, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

Clarke, C. G. (1976). Insularity and Identity in the Caribbean, *Geography*, 61(1), 8-16.

Elbow, G. S. (1997). Regional Cooperation in the Caribbean: The Association of Caribbean States. *Journal of Geography*, 96(1), 13-22.

Emmer, P. C. (Eds.) (2007). *General History of the Caribbean Volume II, New Societies: The Caribbean in the Long Sixteenth Century*, 2nd Edition, Basingstoke: Palgrave Macmillan Press.

Ermağan, İ., & Efe H. (2018). Karayiplerde Siyasal ve Ekonomik Panorama. İ. Ermağan (Eds.). *Dünya Siyasetin Latin Amerika-2 (Orta Amerika ve Karayipler)* (145-172). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Gaztambide-Geigel, A. (2007), The forces of regional co-operation, 1942-97, B. Brereton (Eds.). *General History of the Caribbean, Volume V, The Caribbean in the Twentieth Century*, 2nd Edition, (346-368). Basingstoke: Palgrave Macmillan Press.

Girvan, N. (2001). Reinterpreting the Caribbean. B. Meeks & F. Lindahl (Eds.). *New Caribbean Thought: A Reader* (3-23). Kingston: University of the West Indies Press.

Martinez, J. L., Chami, G., Montoute, A., & Mohammed, D. A. (2020). *Changing Cuba-U.S. Relations: Implications for CARICOM States*. Cham: Palgrave Macmillan Press.

O'Brien, D. (2011), CARICOM: Regional Integration in a Post-Colonial World, *European Law Journal*, 17(5), 630-648.

OECS (2022). Our History. https://www.oecs.org/en/who-we-are/history, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

Richardson, B. C. (1992). *The Caribbean in the Wider World, 1492-1992: A Regional Geography*. Cambridge: Cambridge University Press.

SELA (The Latin American and Caribbean Economic System) (2015). Evolution of the Association of Caribbean States (ACS), Permanent Secretariat of SELA, SP/Di No. 3-15, http://www.sela.org/media/3203605/evolution_of_the_association_of_caribbean_states_-acs.pdf, (Erişim Tarihi: 18.11.2022).

Söderbaum, F. (2016). *Rethinking Regionalism*. London: Palgrave Macmillan

The Statesman's Yearbook (2022). *The Statesman's Yearbook 2022: The Politics, Cultures and Economies of the World*. London: Palgrave Macmillan Press.

Tomaney, J. (2009). Region. R. Kitchin & N. Thrift (Eds.). *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol 9 (136-150). Amsterdam: Elsevier Publishing.

Van Langenhove, L. (2011). *Building Regions: The Regionalization of the World Order*. Farnham: Ashgate Publishing.

Yılmaz, S. (2022). Asya-Avrupa Diyaloğu: Zirve Diplomasisi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 189-205.

Yılmaz, S. ve Reçber, K. (2023). Karayipler Topluluğu: Hükümetler Arası İş Birliği Yoluyla Bölgesel Bütünleşme Arayışı, *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (Yayımlanacak).

OSMANLI EKONOMİSİNDE DEĞİŞİM: TANZİMAT DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKALARI

Şaban ÖZTÜRK[1]

ÖZET

Avrupa'da, 15. yüzyılda coğrafi keşiflerle başlayan değişim ve dönüşümün, Sanayi Devrimi ile birlikte yeni bir boyuta ulaştığı söylenebilir. Yaşanan değişimlerin siyasi, sosyal ve ekonomik boyutları bilimsel çalışmalarda yer almıştır.

Modern dönemde ekonomik sistemlerin yürütücüsü olarak ulus-devletler ya da devletin yürütme gücünü oluşturan hükümetler, dış ticaret başta olmak üzere uluslararası ekonomik sistemlere bir şekilde uyum sağlamak üzere planlama yapmaktadırlar. Liberal anlayışın yaygınlaşması ile birlikte uluslararası ilişkilerin daha çok ekonomi temelinde yeniden düzenlendiği bilinmektedir. Bu kapsamda uluslararası ekonomik sistemlerin ticari olduğu kadar ideolojik ve politik yönünün de olduğu vurgulanmıştır. Siyasetin ekonomiyi yönlendirdiği kadar ekonomi de siyasete yön vermekte, yani siyasal alanı önemli ölçüde ekonominin şekillendirdiği iddiası haklı çıkmaktadır. Bu durumun hem ulusal hem de uluslararası düzeyde geçerli olduğu kabul edilmektedir.

Türkiye'nin, Cumhuriyet döneminde Batılılaşma anlayışıyla köklü bir değişim ve dönüşüm yaşadığı görülmektedir. Siyasi ve sosyal alanlarda olduğu gibi (Kahraman, 2012: 4) ekonomi alanında da yaşanan köklü değişimlerin ve uygulanan politikaların başlangıcı da Osmanlı Devleti'nin Tanzimat dönemine kadar götürülebilir. Bu çerçevede Tanzimat döneminde uygulanan ekonomi politikalarının ele alınması ve uygulamada ortaya çıkan sıkıntıların tespit edilmesi önemli görülmektedir. Osmanlı ekonomi politikalarında bu dönemden itibaren liberal anlayışın, Sanayi Devrimi'nin ve dünyada yeni gelişen para ve finans uygulamalarının etkisi hissedilmiştir.

Bu çalışmada, Osmanlı ekonomi sisteminde hızlı bir değişimin yaşandığı düşünülen Tanzimat dönemi ekonomi politikalarına değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik sistemler, Liberalizm, Sanayi Devrimi, Tanzimat Dönemi Ekonomi Politikaları,

1. Ekonomik Sistemler ve Devlet

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. Orcid: 0000-0002-2095-195X, sabanozturk@yyu.edu.tr.

Küresel ya da yerel anlamda, üretim, tüketim, dış ticaret, para ve finans gibi konularda alınan kararlar ve ekonomiye yön veren politikaların tümü genel anlamda ekonomik sistem olarak kabul edilebilir. Bir başka ifade ile ekonomik sistemler, ticari hayatı düzenleyen, ekonomik kaynakların üretimini ve dağıtımını düzenleyen ilkelerden oluşmaktadır. Hiç (2017: 124) tarafından yapılan bir çalışmada ekonomik rejim veya ekonomik sistem; "*bir ülkede üretim, kaynakların dağılımı, gelir bölüşümü gibi temel ekonomik ve sosyal faaliyetlerin devlet tarafından mı, özel teşebbüs tarafından mı yapıldığının yahut ne ölçüde devlet ne ölçüde özel teşebbüs tarafından yapıldığının tespiti*" şeklinde açıklanmıştır.

Ülkelerin ekonomik sistemlerinde devletin rolü önem arz etmektedir. Bu kapsamda en fazla üzerinde durulan sistemler olarak, devletin ekonomiye karışmadığı ve piyasaların arz-talep dengesine göre şekillendiği liberal sisteme karşı, devletin ekonomiye müdahil olduğu, üretim ve dağıtımda aktif olarak yer aldığı devletçi sistemler yer almaktadır. Acar (2009: 19), iktisat tarihi boyunca Smith'in başını çektiği serbest piyasa modeli ile bunun karşısında yer alan devletçi kumandacı model arasında kıyasıya bir mücadele olduğunu vurgulamıştır.

2. Ekonomide Değişim ve Osmanlı Ekonomisinin Genel Yapısı

Devletlerin bu günkü anlamda iktisat politikaları uygulamalarının tarihi Sanayi Devrimi'ne kadar götürülebilir. Bu tarihten önce devletler ekonomiye dair sınırlı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu faaliyetler genellikle, toplumun acil ihtiyaçlarının karşılanması, ordunun donatılması ve dış ticaretin yönlendirilmesi şeklinde sınıflandırılmaktadır. Sanayi Devrimi ile birlikte ülkelerin iktisadi faaliyetlerinde değişim yaşanmış, para ve maliye politikaları da önem kazanmıştır. Bununla birlikte Avrupa uzun süre (14.-17. yüzyıllar arasında) merkantilist politikalar izlemiş, daha sonra liberal anlayışın yaygınlaşması ile uluslararası ekonomik sistemde değişimler yaşanmıştır.

Pamuk'a göre, Avrupa'da merkantilist politikaların uygulandığı dönemde, Osmanlı ekonomi politikalarının farklı yönde seyretmiştir. Devlet, yerli üretimi ve dolayısıyla iç piyasada arzı artırdığından ithalatı desteklemiş, ihracata ise iç piyasalar doyuma ulaştıktan sonra izin verilmiştir. Pamuk, Osmanlı ekonomi politikaları üzerinde yapılan çalışmalar, devletin gücü ve etkinliğinin sınırları dikkate alındığında on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda ticaret ve yerel piyasalara ilişkin uygulamaların daimi ve kapsamlı müdahalecilik olarak değil, seçici müdahalecilik olarak nitelendirilebileceğini belirtmiştir. Bu müdahaleciliğin, İstanbul'un ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasında, darlıkların bunalım boyutlarına ulaştığında uygulandığı söylenebilir (Pamuk, 2018: 25, 29).

Drucker (1993: 37), önceki dönemlerden farklı olarak Sanayi Devrimi ile Batı dünyasında yeniliklerin bir anda *teknoloji* olarak görüldüğünü ve yapılan icatların çabucak her yerde uygulanmaya başladığını kaydetmiştir. Yeniliklerin tüm faaliyet alanlarına ve sanayi dallarına uygulanması bu ülkeler için önemli avantajlar sağlamıştır.

On dokuzuncu yüzyılda Avrupa'da, İngiltere ve Fransa'nın endüstrileşme anlamında ileri düzeye ulaştığı, diğer ülkelerin (Almanya, Avusturya, v.d.) ise önemli mesafe kat ettiği bilinmektedir. Buna karşılık on sekizinci yüzyıla kadar sanayisi dünyada en ileri düzeyde kabul edilen (Uludağ, 1990: 60) Osmanlı, bu alanda yeniliklere ayak uyduramayınca, nispeten sanayileşen ülkelerden geri kalmıştır. Dolayısıyla Osmanlı toprakları, bu ülkelere sadece hammadde kaynağı ve pazar olmuştur. Ulaşımın da hızlanması ile bu ülkeler Osmanlı Devleti ile ticari ilişkilerini geliştirmek için çaba harcamışlardır. Bu durum Osmanlı ekonomi politikalarının liberal yönde değişimine önemli ölçüde etki etmiştir. Osmanlı'nın Avrupa ülkeleri ile ticaretinin arttığı on dokuzuncu yüzyıldaki gelişmeler, devletin ekonomi politikalarına yansıdığı gibi toplumun kültürel yapısında da büyük değişimler meydana getirmiştir (Karpat, 2015: 53-54: Uludağ, 199: 60-61). Ancak bir taraftan Avrupa ülkelerinin ekonomide çok güçlü olmaları ve Osmanlı Devleti'nin rekabet edebilecek seviyede olmayışı, diğer taraftan bu ülkelere tanınan (1838 Balta Limanı Anlaşması gibi) ayrıcalıklar, ekonomideki kötü gidişatın hızlanmasına sebep olmuştur. Sevinç (1966: 290) ise; özellikle 1856 Islahat Fermanı'nın, Osmanlı Devleti'ni azınlıklar cenneti haline getirecek hükümler ihtiva ettiğini belirtmiştir.

Tazegül (2005: 75), Bu dönemde Avrupa mallarının Osmanlı pazarlarını doldurduğunu, hammadde karşılığı mamül mal vermeye dayanan tipik sömürge ticaretinin Osmanlı'yı bir açık pazar ve hammadde deposuna dönüştürdüğünü vurgulamıştır. İngilizlerle başlayan imtiyazların genişletildiği, böylece Osmanlı imalat sanayi başta olmak üzere lonca sistemi ve esnaflık geleneğinin tamamen tasfiye edilmiştir.

Liberal kapitalizme dayalı dünyadaki yeni ekonomik sistem, sanayileşmiş ülkelerin lehine bir ticari anlayışa göre yürütüldüğü için, Avrupa ülkeleri ile Osmanlı arasındaki ticaretten kazançlı çıkan tarafın Osmanlı Devleti'nin olması beklenemezdi. Bu nedenle on dokuzuncu yüzyılda uygulanan politikaların, genel olarak Osmanlı Devleti'ni rahatlatmadığı, yüzyılın sonuna doğru sıkıntıların artarak devletin yarı sömürge haline geldiği belirtilmiştir (Boratav, 2019: 23).

3. **Tanzimat Dönemi Osmanlı Ekonomi Politikaları**

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sancılı durumdan kurtarılması amacıyla 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı, toprak düzeninde de önemli değişimlerin dayanağı olmuştur. Karpat (2015: 46-47), Tanzimat Fermanı sonrasında (1845) kurulan komisyonların, kişilerin ellerinde bulunan ve daha önceden valiler, kadılar, sipahiler ve ayanlar tarafından verilmiş toprakların, evrakları incelemek suretiyle bunların birçoğunu mülkiyetin dayanağı saydığını belirtmiştir. Böylece tarım kesiminden birçok kimsenin arazi sahibi olabildiği kaydedilmiştir. Karpat, komisyonların çalışmalarını bitirmesi neticesinde 1858 Arazi Kanunnamesi'nin yayımlandığını ancak tarımda üretimi artırıcı tedbirlerin alınmaması nedeniyle başarılı olunamadığını vurgulamıştır.

Aynı şekilde Sevinç (1966: 301) de, o dönemde Osmanlı ekonomisinde önemli bir yeri olan sanayinin, on sekizinci yüzyılın sonunda bile henüz sarsılmadığını, pamuklu ve ipekli kumaş gibi alanlarda ülke ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında ihracatın da yapıldığını belirtmiştir. Sevinç, Osmanlı sanayisinin çöküşünde, 1838 yılındaki ticaret anlaşmasının etkisine vurgu yapmaktadır. Ayrıca bu anlaşmanın hükümleriyle beraber Tanzimat'ın yeniliklerinin, çöküşü hızlandırdığı gibi ticaretin de el değiştirmesine sebep olduğunu açıklamıştır. Yücel (2017: 38) de, imparatorluğun iktisadi sisteminde yaşanan olumsuzlukların meydana gelmesinde, Batılı tüccarlara Osmanlı topraklarında ticaret yapılmasını kolaylaştırıcı ekonomik, sosyal ve hukuki ayrıcalıklar tanıyan Kapitülasyonların etkisinin derin olduğunu dile getirmiştir.

Tanzimat döneminde, dünyadaki ekonomik sisteme uygun olarak serbest ticaret politikalarının uygulandığı Osmanlı Devleti'nde, para ve bankacılık alanındaki yenilikler de dikkat çekmektedir. 1844 para reformu ile ortak para (lira, mecidiye, kuruş ve kağıt para olarak kaime) sisteminin kabulü ile birlikte bankacılık faaliyetlerinin başladığı görülmektedir[2]. Ataay, bu dönemde liberal-piyasacı iktisat görüşünün hâkim olduğunu dolayısıyla devletin liberal politikalar izlenerek sanayileşebileceği inancına dayanarak dış ticaret politikalarının sanayinin korunmasına yönelik uygulanmadığını kaydetmiştir (Ataay, 2020: 59).

Öte yandan Osmanlı'da ekonomik bakımdan liberal uygulamaların, Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkilere bağlı olduğu kabul edilse de, Osmanlı düşün dünyasında kabul gördüğü ve özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren aydınlar arasında taraftar bulduğu kaydedilmiştir. Buna göre Osmanlı'da, Batılılaşma veya modernleşme çabalarının aynı zamanda liberalleşme anlamına geldiği, birçok aydın ve düşünür (Sakızlı Ohannes Paşa,

[2] Bu çerçevede İstanbul'daki sarraf ve bankerler tarafından 1847'de kurulan Bank-ı Dersaadet (İstanbul Bankası) ve İngilizler tarafında 1856'da kurulan Osmanlı Bankası ilk örnekler olarak gösterilmiştir (Ataay, 2020: 58-59).

Mehmet Cavit Bey, Prens Sabahaddin v.d.) tarafından liberal fikirlerin savunulduğu belirtilmiştir (Erdoğan, 2005: 31-32).

Ancak Mardin tarafından da dile getirildiği üzere; Tanzimat'la getirilen yeni düzenlemeler, Osmanlı Devleti'nin kapitalist dünya ekonomisi ile bütünleşmesini sağlayacak biçimdedir. Mardin, o dönemde yabancı kaynaklı fikirlerde de Osmanlı'nın serbest ticaret açısından ideal bir ülke olduğuna inanıldığını kaydetmiştir (akt. Kalyoncu v.d., 2013: 47). Gerçekten de Tanzimat döneminde, hammadde kaynağı ve ideal bir ülke olarak Osmanlı Devleti yabancılar için can simidi olmuş, fakat uygulanan politikalarla kendisi için yıkıma davetiye çıkarmıştır.

Sonuç

Batı dünyasında yaşanan siyasi ve sosyal dönüşüm, endüstrileşme ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Avrupa'da, uzun süre uygulanan merkantilist politikaların ardından liberal anlayışa dayalı yeni ekonomik sistemin yaygınlaştığı bilinmektedir. Avrupalı devletlerin hammaddeye rahat ulaşma niyetleri ve mamul mallarına pazar arayışları dünya ticaretinin gelişmesinde etkili olmuştur. Başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerine göre Osmanlı Devleti hem uygun hammadde kaynağı hem de sanayi malları için iyi bir pazar olabilirdi.

Diğer yandan Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında 1699 Karlofça Antlaşması ile başladığı kabul edilen gerilemesini durdurabilmek için başlatılan modernleşme çabaları on dokuzuncu yüzyılda hızlanmıştır. Sened-i İttifak (1808) ile başlayan, Tanzimat Fermanı (1839) ile devam eden siyasi ve sosyal yenilenme, ekonomik olarak dışa açılma ve İngilizlerle imzalanan 1838 tarihli (Balta Limanı) ticaret antlaşması ile yeni dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde liberal anlayışın bir sonucu olarak yürütülen politikalar, Avrupalı ülkeler için yeni pazar ve ucuz hammadde arayışına bir çözüm sunarken, Osmanlı için yüzyılın sonuna doğru iflas ve ekonomide yabancıların etkisinin artışını (Duyun-ı Umumiye) sağlamıştır. Bu durum ileri düzeyde sanayileşen devletler ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen liberal temelli ekonomik ilişkilerin Osmanlı'nın aleyhine olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla rekabet şartları ve yerli sanayinin korunması göz ardı edilerek uygulanan dışa açık ekonomi politikaları, Osmanlı için sonun başlangıcı olmuştur.

Kaynakça

Acar, M. (2009), Liberalizmin İktisadi Modeli Serbest Piyasa Ekonomisi, Eskiyeni Üç Aylık Düşünce Dergisi,Sayı: 15, ss. 18-26.

Ataay, F. (2020), Türkiye Demokrasi Tarihi, 1789'dan Günümüze, Nika Yayınevi, Ankara.

Boratav, K. (2019), Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2015, İmge Kitabevi, Ankara.

Drucker, P.F. (1993), Kapitalist Ötesi Toplum, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Erdoğan, M. (2005), Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 7 Liberalizm içinde, Ed. T. Bora, M. Gültekingil, M. Yılmaz, İletişim Yayınları, İstanbul.

Hiç, Ö. (2017), Ekonomik Sistemler ve Rejimler, Journal Of Emerging Economies And Policy Vol.2 (1), https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/430176, Erişim: 02.10.2022.

Kahraman, H. (2012), Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Kalyoncu, F., Sevim, C. ve Sezgin, Z. (2013), Tanzimat Döneminden İkibinli Yıllara Türkiye Ekonomisinin Dışa Açıklık Serüveni, Kara Harp Okulu Bilim Dergisi C. 23, Sayı: 1, ss.39-60.

Karpat, H.K. (2015), Kısa Türkiye Tarihi, 1800-2012, Timaş Yayınları, İstanbul.

Pamuk, Ş. (2018), Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Sevinç, N. (1966), Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Düzeni, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

Tazegül, M. (2005), Modernleşme Sürecinde Türkiye, Babil Yayınları, İstanbul.

Uludağ, İ. (1990), İzlenen Ekonomik Politikalar Işığında Türkiye Ekonomisi Teori-Politika-Değerlendirme, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Yücel, H. (2017), Cumhuriyet Ekonomisinin Kuruluşu ve Gelişimi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara.

Neo-liberal-Küresel Süreçte Uluslararası Ticaret ve Ticari İşlemler Hukuku

Şaban ÖZTÜRK[1]

Uluslararası ticaret, mal veya hizmetlerin ülkelerin ihtiyaçlarına göre sınırlar arasında ya da bölgeler arasında değişimidir. Tarih boyunca uluslararası ticaretin varlığı bilinmekle beraber, giderek artan önemi ve özellikle küreselleşme döneminde uluslararası siyaset üzerindeki belirleyici etkisi dikkat çekicidir. Oysa yakın zamana kadar asıl belirleyici gücün siyaset olduğu, ülkeler arasındaki siyasi çekişmelerin genellikle ekonomik ilişkileri gölgede bıraktığı hatırlanacaktır. Bu nedenle ülkelerarası ticaretin gelişmesinin uluslararası barışa da katkı sunması beklenmiştir.

Uluslararası ticarette karşılıklı fayda elde edilmesi, ticari anlaşmaların uzun ömürlü olmasının temel sebebi olarak görülmektedir. Ancak bazen anlaşmalar, bir tarafa sahip olduğu güç, konum veya kaynaklar bakımından daha fazla fayda sağlayabilmektedir. Günümüzde uluslararası ticaret, uluslararası ilişkilerin en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Dolayısıyla eskiden daha çok firmalar arasında gerçekleşen ilişkiler, artık devletlerarasındaki ilişkileri etkilemekle birlikte, küreselleşme süreci ile birlikte tüm dünyada belirli hukuki normlara göre yapılmaktadır.

Bu kapsamda uluslar arası örgüt ve kuruluşlar, uluslar arası ticarete dair hukuki çerçevenin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Ülkeler ya da firmalar kendi aralarında yaptıkları anlaşmalarda dahi Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Tarifeler ve Ticaret Genel anlaşması (GATT) gibi kuruluşların ilan ettikleri metinleri ya da düzenlemeleri dikkate almak durumundadırlar. Aksi halde yapılan ticaret ve anlaşmalarla ilgili ortaya çıkabilecek sorunlarda çok daha fazla problem yaşanabilir. Zaten bu kuruluşların amaçlarına bakıldığında; küresel düzeyde ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla üye ülkelerin ticaret anlaşmalarını müzakere etmekle birlikte, aralarındaki ticari anlaşmazlıkları ve sorunları çözmeye çalışmak şeklinde açıklanmaktadır. Bu durum geçmişteki uygulamalardan farklı olarak, ticari işlemlerde küreselleşme döneminin kendine has kurallarının uygulanmasını da zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası ticaret, uluslararası hukuk, serbest ticaret, küreselleşme.

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. Orcid: 0000-0002-2095-195X, sabanozturk@yyu.edu.tr.

1. Uluslararası Ticaretin Gelişimi ve Liberalizm

Ticari hayat ve tüccar sınıfın ortaya çıkış zamanı ile ilgili tartışmaların olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte ticaretin gelişiminin ve ticaretle uğraşanların ayrı bir sınıf olarak ortaya çıkışının Mezopotamya kent devletlerine kadar götürülebileceği belirtilmiştir. Muhtemelen bu dönemde, savaş dışında kent-devletler ticarete yönelmişlerdir. Ancak ticaretin fazla yaygın olmadığı uzun bir süre zengin kent-devletler göçebelerin saldırı ve yağmalarına maruz kalmışlardır (Sander 2012: 23).

Coğrafi keşifler ve denizaşırı seyahatlerin mümkün olması uluslararası ticaretin seyrini değiştirmiştir. Uzun bir süre karadan ve bilinen yollardan (İpek Yolu, Baharat Yolu, Tuz Yolu v.s.) süregelen ticaret, bu dönemle birlikte daha çok deniz yolu ile yapılmaya başlanmıştır.

Avrupa'da on dördüncü yüzyılda başlayıp on yedinci yüzyıla kadar etkilerinin devam ettiği kabul edilen merkantilist düşünce, ülkeler arası ticarete önemli sınırlamalar getirmiştir. Merkantilist anlayışta mümkün olduğunca ithalatın engellenmesi, ihracatın teşvik edilerek ülkeye değerli maden girişinin arttırılması söz konusu olduğundan, dış ticaretin önemli ölçüde (özellikle gümrük tarifeleri üzerinden) engellenmesi söz konusudur. On yedinci yüzyıldan sonra Avrupa'da liberal düşüncenin yaygınlaşması, uluslararası ticaretin giderek daha serbest hale gelmesini sağlamıştır. A.Simit, D. Ricardo, D. Hume, J. Lock liberal anlayışın yaygınlaşmasına katkı sunan önemli düşünürler olarak bilinmektedir. Bu dönemden itibaren uluslararası ticarette hukuksal yapı da gelişmeye başlamıştır.

Bu konuda Seyidoğlu (2009: 3) tarafından yapılan açıklamada, uluslararası ekonomik olayların başında ülkelerarası mal alım ve satımların geldiği, mal akımlarının, uluslararası ekonomik işlem türleri içinde belki en eskisi olduğu belirtilmektedir. Seyidoğlu, teknolojinin, ulaştırma ve haberleşme olanaklarının gelişmesi ve gümrük tarifelerinin çok yanlı bir şekilde indirilmesi ile birlikte, uluslar arası mal akımlarının hızlı biçimde geliştiğine dikkat çekmiştir. Seyidoğlu'na göre istatistikler, İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünya ticaret hacminin, dünya üretiminden daha hızlı arttığını göstermektedir.

Öte yandan ülkeler arasında yapılan ticaretin aynı zamanda ekonomik entegrasyonu sağladığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarında ya da gelişmiş ülkeler ile ekonomik entegrasyonun etkileri üzerine tartışmalar devam etmektedir. Manisalı (1971: 128-130,), mal hareketleri yolu ile az gelişmiş ülkeler arasında oluşacak entegrasyonun uzun dönemde gelişmiş ülkelerin de lehine olabileceğini belirtmiştir. Ancak az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki entegrasyonda ise ekonomilerin

birleşme derecesinin ve "*mukayeseli üstünlükler*"[2]in göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanmıştır (Manisalı, 1971: 132).

2. Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası Ticaret

İki binli yıllara doğru, küresel ekonomik sistemde meydana gelen krizlerle (petrol krizleri) dünya ticaretinde bir tıkanma yaşandığı, dolayısıyla yeni sistem arayışlarının olduğu söylenebilir. Tam da bu dönemde neo-liberal anlayış çözüm olarak görülmüştür. Devletin sınırlandırılması ve piyasaların serbestleştirilmesine dayanan bu yeni sistem, gerek ulusal gerekse de uluslararası ticarette değişime yol açmıştır.

Öte yandan genel anlamda dünyada hukukun yeknesaklaştırılmasına yönelik çabaların olduğu bilinmektedir. Uluslararası ticaret hukukunda da geçerli olan bu durum, ülkeler arasında yaşanan karmaşık sorunlar ve ihtilaflı durumlarda, ortak çözüme ulaşmanın, çözüm için harcanın zaman ve masrafları azaltmanın yolu olarak görülmüştür (Babayev, 2020: 106). Aslında bu çabaların yüzyılın başında başlatıldığı fakat İkinci Dünya Savaşı sonrasında aşağıda değinileceği üzere uluslararası kuruluşlar aracılığıyla hızlandırıldığı söylenebilir.

Buna ilaveten yirminci yüzyıla doğru hızlanan küreselleşme olgusunun, diğer alanlardan (siyasi, kültürel v.s.) daha fazla ticari alanda hissedildiği belirtilmiştir. Gürkan (2001:4), ekonomik küreselleşmenin dünya çapında üç yönde meydana geldiğini ve bunların; üretimde küreselleşme, mali (finansal) küreselleşme ve ticarette küreselleşme olduğunu açıklamıştır. Gürkan (2001: 14) ayrıca küreselleşmede sermayenin, dünya ölçeğinde belirli bir rol oynadığını belirtmiştir.

Snyder (2002: 3) ise, küreselleşmenin zamanımızın karakteristiği olan çok yönlü, eşitsiz, çoğu zaman çelişkili ekonomik, politik, sosyal ve kültürel süreçlerin toplamı olduğunu kaydetmiştir. Snyder'e göre, ekonomik açıdan çokuluslu firmalar tarafından yönlendirilen küreselleşmenin en belirgin özellikleri, günümüz amaçları için uluslararası üretim ağlarının geliştirilmesi, üretim tesislerinin farklı ülkeler arasında dağılması, üretimin teknik ve işlevsel parçalanmasıdır. Ayrıca Snyder küreselleşme sürecinde, üretim sürecinin esnekliği, dünya çapında kaynak bulma, firma içi ticarette artış, uluslararası finansal piyasaların iç içe geçmesi, dünya çapında neredeyse anında bilgi akışı olasılığı ve istihdamın doğasında meydana gelen değişimlere dikkat çekmiştir. Dolayısıyla küreselleşme sürecinin, genel anlamda, üretimin çok daha fazla sayıda ülkeye yayılması ve üretimdeki faktörlerin hareketliliğinde serbestlik anlamına geldiği söylenebilir. Bu süreçte uluslararası ticaretin yeni boyut kazandığı, bununla

[2] David Ricardo tarafından ortaya atılan uluslararası iktisat teorisidir. (Bkz.: R. Karluk, Uluslararası Ekonomi sh.12, Beta Yayınları, İstanbul.)

birlikte yeni anlaşmalar, yeni araçlar, ittifaklar ve yeni kuralların ortaya çıkması söz konusu olmuştur.

3. Uluslararası Ticaret ve Ticaret Hukukunda Yaşanan Değişimler

Uluslararası hukuk, ulus-devletlerin birbirleriyle karmaşık ilişkilerinden doğan hukuki süreçleri kapsamaktadır. Shaw (2018: 9-10), uluslararası hukuku, uluslararası sistemle ilişkili olarak ele almıştır. Bu kapsamda modern dönem uluslararası sistemin köklerinin, her ne kadar dört yüz yıl öncesine dayandığı kabul edilse de, uluslararası hukukun çok daha eskilere, binlerce yıl öncesine dayandığını kaydedilmiştir. Shaw, Mezopotamya medeniyetinde Lagaş ve Umma yöneticileri arasındaki anlaşma (M.Ö. 2100) ile bundan yaklaşık bin yıl sonra eski Mısır ile Hitit Krallıkları arasında yapılan Kadeş Antlaşmasını bu duruma örnek olarak göstermektedir.

Uluslararası ticarette devletlerin ve firmaların ticari faaliyetlerinde uymaları gereken kurallar ve düzenlemeler genel olarak uluslararası ticaret hukukunun kapsamını oluşturmaktadır. Uluslararası ticaret hukuku, ticari işlemler ve ticari sözleşmeleri etkileyen bağlayıcı hukuk ilkeleridir. Bu noktada devletin hangi hukuk kurallarını uygulayabileceği uzun süre üzerinde tartışılan bir konu olmuştur. Kayıhan ve Eski (2015: 591-592), günümüzde devletin hukuk kurallarının ihdası ve uygulamasındaki tekelinin erozyona uğradığını vurgulamaktadır. Buna göre, küreselleşme ile beraber sadece pazarların serbestleştirilmediği, aynı zamanda pazar katılımcılarının (sermayedarlar, müşteriler, üreticiler ve sermayedarlar) de küresel hareket ettikleri belirtilmiştir. Bu konuda Kayıhan ve Eski ayrıca şunları aktarmıştır: *"Bir devletin sınır ötesi ticaretini ve ekonomik faaliyetlerini düzenleyen milli hukuk kuralları yanında, aynı konuları düzenleyen kaynağını çok farklı alanlardan alan normatif düzenlemeler artış göstermekte ve kurulan yeni düzenin işleyişini teminen, çok farklı alanlarda faaliyet göstermek üzere yeni uluslararası kuruluşlar ihdas olunmaktadır. Bundan böyle devletler giderek artan oranda egemenlik haklarını uluslararası ve supranasyonal (uluslarüstü) aktörlerle paylaşma durumundadır. Uluslararası ekonomik ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarının ihdası ve uygulanması, sadece bir devletin kendi organlarıyla veya devletlerin kendi aralarında oluşturduğu bir olgu olmaktan çıkmış ve başkaca aktörlerle paylaşılan alana dönüşmüştür".*

Bilindiği üzere uluslararası hukuk, uluslararası ticaretin gelişimine paralel olarak gelişmiş ve değişmiştir. Yaygın kanaate göre bu gelişimin birinci evresi ilk dönemlerden liberal anlayışın hâkim olduğu döneme yani on yedinci yüzyıla kadar sürmüştür. İkinci aşama ise ulus-devletlerin ortaya çıkması, ülkelerin dış ticarete dair kurallarını belirlenmesi, sözleşme ve mülkiyet özgürlüğünün kabul edildiği dönemdir.

Uluslararası ticarette İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeler bu alandaki ulusal ve uluslararası hukukunda yeniden düzenlenmesini gerekli kılmıştır. Pazarcı, İkinci Dünya Savaşı'na kadar ister liberal olsun isterse de sosyalist olsun, ülkelerin ekonomik anlayışlarının egemenlik yetkileri çerçevesinde düzenlendiğini kaydetmiştir. Bu nedenle uygulanan uluslararası hukuk, devletlerarası ekonomik ilişkileri genel bir düzenleme yoluna gitmemiştir. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı sonunda değişikliğe uğramıştır (2008: 319). Bu dönemde dış ticarete yönelik düzenlemeler, gümrük vergileri ve sözleşmelere ilişkin kurallar, çok taraflı imzalanan anlaşmalar ve uluslararası kuruluşlar aracılığıyla yeniden ele alınmıştır. Uluslararası kuruluşlardan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), Dünya Gümrük Örgütü, Birleşmiş Milletler Ticaret Hukuku Komisyonu bu alanda etkili çalışmalar yürütmektedir[3]. Ayrıca Öztürk (2006: 36) tarafından da belirtildiği gibi; Bretton Woods Sistemi çerçevesinde 1944 yılında kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB), gelişmekte olan ülkeler için finans kaynağı olma özelliğini taşımaktadır. Bu kuruluşlar da hem ticaretin uluslararasılaşması hem de küresel ticarete yönelik düzenlemeler anlamında etkili olmuşlardır.

Seyidoğlu'nun da vurguladığı gibi, dünya ticaretini evrensel boyutlarda serbestleştirme çabaları olarak da tanımlanan küreselleşme (globalization), özellikle 1980 sonları ve 1990 başlarından itibaren dünyada yaygın olarak kullanılmaya başlanan bir kavramdır. Bu kavram sadece ekonomik bir kavram olmayıp sosyal, siyasal ve kültürel yönleri bulunan çok yönlü bir gelişmedir(Seyidoğlu, 2009: 216). Ayrıca bu dönemde, diğer dönemlere nispeten finansal bütünleşmeden de bahsedilmektedir. Ülkelerin finans sistemi üzerindeki kısıtlama ve denetimlerini azaltmaları ya da kaldırmaları, sermaye akımlarının önünün açıldığı ve deregülasyon (kuralsızlaştırma) uygulamalarının sonucu olarak finansal küreselleşmenin gerçekleştiği kabul edilmektedir (Eroğlu, 2002: 13).

Küreselleşme döneminde, neo-liberal politikaların da etkisiyle uluslararası ticaretin geliştiği, uluslararası kuruluşların etkisinin arttığı ve hukuki olarak ticaretin serbestleşmesine yönelik çabaların yoğunlaştığı görülmektedir. Bu konuda Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'nün, küresel ticari ilişkilerin düzenlenmesi, ticaretin uluslararası düzeyde serbestleştirilmesi amacıyla üye ülkelerin ticaret anlaşmalarının müzakere edilmesi, aralarındaki anlaşmazlıkları ve problemleri çözmeye çalıştığı bilinmektedir. GATT ile yakından ilişkili olarak 1994 yılında kurulan örgütün belirtilen amaçlara ilaveten, uluslararası ticaretin artırılması, yaşam standartlarının iyileştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma ve gelişmekte olan ülkeler için dünya ticaretinden yeterli payın temin edilmesidir.

[3] Ayrıntılı bilgi için bkz.: R. Karluk, Uluslararası Ekonomi, Beta Yayınları, 1998, İstanbul.

Ekonomik yönden ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı son dönemde, uluslararası ticaret ve yatırımı kolaylaştıran daha iyi bir hukuki çerçevenin önemi genel olarak kabul görmektedir. Uluslararası kuruluşlar ve yapılan düzenlemelere rağmen, firmalar ve devletlerarasında anlaşmazlıklar yaşanmaktadır. Bu süreçte yaşanan anlaşmazlıkların çözümü konusunda, Birleşmiş Milletler Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL) himayesinde oluşturulan Uluslararası Tahkim Kurallarının önemi ve oynadığı role dikkat çekilmiştir (Ünel, 2009: 51).

Bu yeni dönemde, Pazarcı (2008: 319-320) tarafından da belirtildiği üzere, uluslararası örgütlerin ve kuruluşların düzenleyici ve denetleyici kurallarına bağlı olarak uluslararası ekonomik ilişkilerin serbestleştirilmesi, ticari engellerin ortadan kaldırılması, ticaret ortaklıklarının da uluslararası düzeyde daha çok devletlerin yetki alanlarının dışında kalacak şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Böylece çok uluslu ya da sınıraşan ticari ortaklıkların, birtakım işlemlerinin devletlere bağlı olmadan gerçekleştirebilmeleri mümkün olmuştur. Ayrıca Avrupa Birliği (AB) gibi, devletlerin bir araya gelerek bölgesel düzeyde bütünleştiği ve tek pazar oluşturma gayretleri uluslararası ticareti ve uluslararası ticaret hukukunu önemli ölçüde etkilemiştir.

Sonuç

Uluslararası ticaretin sürekli bir gelişim seyri gösterdiği, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıyla ticaret hacminde önemli artış yaşandığı görülmektedir. Bu dönemde uluslararası kuruluşların oluşturulması ve uluslararası ticaretin serbestleştirilmesine dönük hukuki çalışmalar son derece önemlidir. Küreselleşme döneminde ulaşım ve iletişimin artması ve e-ticaret olarak bilinen ve internet üzerinden yapılan ticaretin yaygınlaşması hem uluslararası ticareti daha da cazip hale getirmekte, hem de uluslararası ticarette ortak hukuk kurallarının uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi ve devletlerarasında liberal anlayışa dayalı ticari sistemin kurulmasına ilaveten, firmalar ile devletlerarasındaki sorunları çözme konusunda uluslararası kuruluşların önemli işlevleri olduğu görülmektedir. Bu kuruluşlardan, 1944'de kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası olarak bilinen Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)'nı, 1947'de imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) izlemiştir.

Buna rağmen küreselleşme ile birlikte büyüyen ve hızlanan uluslararası ticaret, beklendiği gibi gelişmekte olan ülkelerin refah seviyelerinin yükseltilmesine katkı sunmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bu eleştirilerden uluslararası ticaretin seyrini belirleyen

kuruluşlar ve genellikle bu kuruluşlar tarafından yürütülen uluslararası hukuk sistemi de payını almaktadır.

Kaynakça

Babayev, I. (2020), Uluslar arası Ticaretin Yeknesaklaştırılması, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 19, Sayı: 38, Yaz 2020/2, ss. 103-117. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1321023. Erişim: 30.11.2021.

Eroğul, N. (2002), Finansal Küreselleşme: Devletin Düzenleyici Rolü Üzerine Etkileri, Küreselleşme İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar içinde, Der.: A. Soyak, Om Yayınevi, İstanbul.

Gürkan, Ö. (2001). Küreselleşme ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen . Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 3, ss. 1-15. https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23535/250739, Erişim: 15.04.2022.

Karluk, R. (1998), Uluslararası Ekonomi, Beta Yayınları, İstanbul.

Kayıhan, Ş. ve Eski, M. (2015), *"Uluslararası Ekonomi Hukuku Kavramı ve Uluslararası Ekonomi Hukukunun Kaynakları",* International Conference On Eurasian Economies 2015 Kazan-Russia 9-11 September 2015 Bildiri Kitabı, Ed. S. Sarı, A. H. Gencer, İ. Sözen, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.avekon.org/proceedings/avekon06.pdf.

Manisalı, E. (1971), Uluslar arası Ekonomi Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Öztürk, İ. (2006), Dünya Bankası Politikaları, Sosyal Bilimler Dergisi, C.:3, Sayı: 1, ss. 36-55, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/695432. Erişim:10.03.2022.

Pazarcı, H. (2008), Uluslararası Hukuk, Turhan Kitabevi, Ankara.

Sander, O. (2012), Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Seyidoğlu, H. (2009), Uluslararası İktisat Teori Pratik ve Uygulama, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Shaw, M. N. (2018), Uluslararası Hukuk, Çev. Ed. İ. Kaya, Çev. Y. Acer, İ. Kaya, M.T. Demirtepe, G.E. Şimşek, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) Yayınları, Ankara.

Snyder, F. (2002), "*Governing Economic Globalisation: Global Legal Pluralism and EU Law"*, Regional and Global Regulation of International Trade içinde Ed. F. Snyder, Hart Publishing Oxford and Portland, Oregon.

Ünel, N. (2009), Birleşmiş Milletler Ticaret Hukuku Komisyonu (UNCITRAL), Dış İşleri Bakanlığı Uluslar arası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Sayı:32, https://www.mfa.gov.tr/sayi-xxxii.tr.mfa, Erişim: 20.11.2022.

GLOBAL ENERGY TRANSFORMATION AND ITS EFFECTS ON NEW ENERGY GEOPOLITICS

KÜRESEL ENERJİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE YENİ ENERJİ JEOPOLİTİĞİNE ETKİLERİ

Mesut ŞÖHRET

Assoc. Prof. Dr. Gaziantep University, Faculty of Economics and Business Administration, International Relations, Gaziantep, Turkey
sohretmesut@yahoo.com, +905064752053
ORCID NO: (0000-0003-4052-9286)

ABSTRACT

There are fundamental changes in global energy production, supply, and use processes that will affect almost all countries and have far-reaching geopolitical consequences. The carbon emission caused by fossil fuels and the resulting global climate change has led to the transfer of renewable energy sources to the center of the global energy system. The fact that fossil fuels are at the limit of depletion and will be depleted in the future increases the demand for renewable energy sources. In addition, developments in the technological field and technological advances, the gradual decrease in the energy costs obtained from renewable energy sources has enabled these sources to grow faster than the existing energy sources. Many renewable technologies are now cost-competitive with fossil fuels in the energy sector, even before taking into account their contribution to tackling air pollution and climate change. This change undoubtedly brings about a transformation in the global energy markets. While the increase in wind, solar, and other renewable resources of the states or private sector is mostly in the electricity sector, new technologies trigger this transformation in other sectors as well. As electric vehicles expand the distribution of renewable energy in transportation, industry, and buildings, emerging innovations, and technologies in storage (lithium batteries, etc.) are expanding the development potential of renewable energy sources in ways that were unimaginable just two decades ago. The awareness that has developed in the world towards the reduction of fossil fuel use and the rapid expansion of renewable energy sources, along with global steps such as the generally known Kyoto Protocol, Paris Agreement, and the United Nations Climate Change Conference, triggered a global energy transformation that will have deep geopolitical consequences as COP26. Just as fossil fuels have shaped the geopolitical map of the world in the last two centuries, this transformation in energy has the potential to change the global distribution of power, relations between states, the risk of conflict, and social, economic, and environmental impacts. The use of fossil fuels has shaped the geopolitical landscape of the modern world, increasing global energy use fifty-fold in the last two centuries. The geographic concentration of fossil fuels has had a significant impact on the wealth and security of nations. However, renewable resources, together with energy efficiency, have now begun to lead a comprehensive global energy transition. The new geopolitical realities that are starting to take shape will begin to differ considerably from the traditional energy geopolitics map that dominates the current energy system. So much so that with the transformation in the field of energy in the 21st century, the current energy system, which is shaped mainly by fossil fuels, has the potential to bring radical changes in terms of its scope and effects. This study

reveals the transformation of renewable energy sources in the current energy system of the world and examines the effects of this situation on the new energy geopolitics.

Key Words: Energy, Energy Transformation, Renewable Energy Sources, Fossil Fuels, New Energy Geopolitics

ÖZET

Küresel enerji üretim, tedarik ve kullanım süreçlerinde neredeyse tüm ülkeleri etkileyecek ve geniş kapsamlı jeopolitik sonuçları olacak köklü değişiklikler bulunmaktadır. Fosil yakıtların neden olduğu karbon salınımı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan küresel iklim değişikliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının küresel enerji sisteminin merkezine taşınmasına neden olmuştur. Fosil yakıtların tükenme sınırında olması ve gelecekte de tükenecek olması yenilenebilir enerji kaynaklarına olan talebi artırmaktadır. Ayrıca teknolojik alanda yaşanan gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerji maliyetlerinin giderek azalması bu kaynakların mevcut enerji kaynaklarından daha hızlı büyümesini sağlamıştır. Birçok yenilenebilir teknoloji, hava kirliliği ve iklim değişikliği ile mücadeleye katkılarını hesaba katmadan bile, enerji sektöründe artık fosil yakıtlarla maliyet açısından rekabet edebilir durumdadır. Bu değişim kuşkusuz küresel enerji piyasalarında da bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Devletin veya özel sektörün rüzgar, güneş ve diğer yenilenebilir kaynaklarındaki artış daha çok elektrik sektöründe olurken, yeni teknolojiler diğer sektörlerde de bu dönüşümü tetiklemektedir. Elektrikli araçlar ulaşımda, endüstride ve binalarda yenilenebilir enerji dağıtımını genişletirken, enerji depolamada (lityum piller vb.) ortaya çıkan yenilikler ve teknolojiler, yenilenebilir enerji kaynaklarının gelişme potansiyelini sadece yirmi yıl önce hayal bile edilemeyen şekillerde genişletmiştir. Genel olarak bilinen Kyoto Protokolü, Paris Anlaşması, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı gibi küresel adımlarla birlikte fosil yakıt kullanımının azaltılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının hızla yaygınlaşması yönünde dünyada oluşmaya başlayan farkındalık COP26 olarak, derin jeopolitik sonuçları olacak küresel bir enerji dönüşümünü tetiklemiştir. Fosil yakıtlar son iki yüzyılda dünyanın jeopolitik haritasını nasıl şekillendirdiyse, enerjideki bu dönüşüm de küresel güç dağılımını, devletler arası ilişkileri, çatışma riskini, sosyal, ekonomik ve çevresel etkileri değiştirme potansiyeline sahip durumdadır. Fosil yakıtlar, mevcut küresel enerji sisteminin, ekonomik büyümenin ve modern yaşam tarzlarının temeli olmuştur. Fosil yakıtların kullanımı, son iki yüzyılda küresel enerji kullanımını elli kat artırarak modern dünyanın jeopolitik manzarasını şekillendirmiştir. Fosil yakıtların coğrafi yoğunluğunun, ulusların zenginliği ve güvenliği üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Ancak yenilenebilir kaynaklar, enerji verimliliği ile birlikte artık kapsamlı bir küresel enerji geçişine öncülük etmeye başlamıştır. Şekillenmeye başlayan yeni jeopolitik gerçekler, mevcut enerji sisteminde hakim olan geleneksel enerji jeopolitiği haritasından oldukça farklı olmaya başlayacaktır. Öyle ki 21. yüzyılda enerji alanında yaşanan dönüşümle birlikte ağırlıklı olarak fosil yakıtların şekillendirdiği mevcut enerji sistemi, kapsam ve etkileri bakımından köklü değişiklikler getirme potansiyeline sahiptir. Bu çalışma, dünyanın mevcut enerji sisteminde yenilenebilir

enerji kaynaklarının dönüşümünü ortaya koymakta ve bu durumun yeni enerji jeopolitiği üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Enerji Dönüşümü, Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Fosil Yakıtlar, Yeni Enerji Jeopolitiği

INTRODUCTION

While the world is witnessing a decrease in fossil fuels, on the other hand, it is faced with climate change caused by these fossil fuels. Energy is a phenomenon that forms the basis of today's civilization and the welfare of nations and is a vital feature that deeply affects the economic and political structures of countries. Because fossil fuels such as coal, oil, and natural gas, have constituted the current energy system of our world for nearly 100 years; Their production, distribution, and use are at the center of international relations. However, the security problems caused by the natural damages caused by climate change in the world have started to change the fossil fuel usage habits of all societies in the world. For this reason, alternatives to the fuels that cause carbon emissions have started to turn to renewable sources. In other words, due to the problems caused by climate change, energy resources that affect the economic structures of states and determine the structure of international politics are going through a rapid change process. Thanks to the developments in science and technology in recent years, renewable energy sources have emerged as a technologically viable, economically attractive, and sustainable option that can increasingly meet the energy needs of many countries, companies, and citizens.

It is possible to say that the global transition to sustainable energy sources will continue to accelerate as the effects of climate change increase and as the fight against the problems caused by weather events, such as drought, storm, and famine becomes more and more critical, and as renewable energy sources steadily increase their capacity to meet our energy needs. Especially in the last 20 years, with the increase in awareness of global climate change, we are witnessing the transformation of the global energy system that helps to structure the geopolitical map of the world. In this respect, the rapid development and spread of renewable technologies will certainly have significant long-term effects on geopolitical dynamics. This continued transition to renewable energy sources represents not only a transition from one fuel group to another but also a general mental shift. So much so that it includes a much deeper transformation in the world's energy systems, with enormous social, economic, and political consequences far beyond the energy sector. In this regard, the term “Energy transformation” corresponds to a larger scope. This transformation in the global energy field will certainly have a particularly significant impact on energy geopolitics. As the share of renewable energy sources in energy production and consumption increases, the need for existing fossil fuels will begin to decrease. Of course, this situation will cause many changes in international politics from a geopolitical point of view. From this perspective, Energy Systems Transformation also affects the institutional arrangements, geopolitical dimensions, and unequal distribution of power that structure and are shaped by the historical and future trajectories of energy systems. The transformation experienced in renewable energy sources heralds a “new energy order” that

reshapes the traditional geopolitical dimensions of energy supply and demand (Bocca, 2020; Van de Graaf, and Verbruggen, 2015). “The global energy transition is more than a simple transformation of the energy sector – it is the transformation of our societies and economies. The energy transition is multifaceted and evolving in terms of technologies, socio-economics, institutional factors, and forms of finance” (Global Energy Transformation, 2019:19)

A SYSTEMIC CHANGE IN ENERGY

Two-thirds of global greenhouse gas emissions are due to human-induced energy consumption. In this regard, it is very important to decarbonize the energy system to stop climate change. Geopolitically, the energy transition reinforces a shift that has already begun from traditional security policy and geographic spheres of influence to control of the flow of goods, information, capital, and information. The transformation of existing energy systems to sustainable and renewable alternatives represents a tremendous management challenge.

According to the latest report by DNV, entitled Energy Transition Outlook 2022: A Global and Regional Forecast to 2050, fossil fuels currently provide more than 80% of the global energy produced in the world, and it has been so for decades. However, with the investments made in recent years, the share of renewable energy sources in the energy market is expected to increase gradually. Accordingly, the fossil slice of the energy market pie is expected to shrink by about one percentage point per year and its share in the global energy supply is expected to fall to just under 50% by the middle of the century (DNV Report, 2022: 106).

Although there is not much change in the share of existing fossil fuels in energy supply compared to about 10 years ago, the share of renewable energy sources in energy consumption has started to increase gradually with the acceleration achieved in the energy production of renewable energy sources.

Energy Resource	Primary Energy Supply (EJ)	Relative Share %
Coal	162	29,0
Oil	176	31,4
Natural Gas	119	21,3
Nuclear	27	4,8
Hydro	13	2,4
Biofuels	56	10,0
Other Renewables	6	1,1
Total	560	100

Table 1: World Total Primary Energy Supply 2012 (Schaeffer, 2015: 869)

As can be seen in Table 1 above, fossil fuels contribute 82% of the energy supply. Nuclear accounts for almost 5% and renewable sources provide 13.5% of the energy supply. This information can be somewhat misleading. Because for non-fuel renewable energy sources (hydro, solar, wind), the output in electricity production is taken equal to the primary energy input. In this respect, “overall primary energy supply statistics underestimate the contribution

of non-fuel renewable energy sources. However, in this case, it is seen that the contribution of new renewable energy sources such as solar and wind is still negligible" (Schaeffer, 2015: 869).

Energy Carrier	Final Energy Consumption (EJ)	Relative Share %
Oil	153	40,7
Electricity	68	18,1
Natural Gas	57	15,2
Biofuels and waste	47	12,4
Coal	38	10,1
Heat and Other	13	3,5
Total	376	100

Table 2: World Total Final Energy Consumption 2012 (Schaeffer, 2015: 869)

As seen in Table 2 above, final energy consumption is dominated by petroleum, which is related to the use of petroleum products in the transportation sector (cars, trucks, ships, airplanes). "The direct use of coal and natural gas, for example for heating and cooking or industrial processes, is less than the use of biofuels and waste. As an energy carrier, electricity accounts for less than 20% of our final energy use. We can also see that the final energy consumption is 560-376=184 EJ (Exajouules) less than the total primary energy supply. These losses in the energy value chain are mainly due to losses in electricity generation" (Schaeffer, 2015: 869).

It is seen that two factors cause a systemic change in this transformation experienced in the field of energy. On the one hand, the increase in the demand for fossil fuels for a certain time is seen as an economic necessity. Demand is expected to continue, especially from developing countries such as China and India, which account for approximately 35% of the world's population. Of course, this increase seems inevitable when the demand from the USA and EU region, which is expressed as developed countries, is added to this situation. On the other hand, the pressure and concerns about climate change caused by the greenhouse gas effect caused by this demand for fossil fuels have started to cause many countries to develop alternative methods to meet their energy needs, causing them to increase their investments in producing, distributing and storing renewable energy resources to meet their energy needs.

Awareness and technological developments around the world about climate change have started to reduce the demand for fossil fuels relatively while increasing the share of renewable energy sources in energy consumption amounts. Rapidly growing renewable energy sources have started to transform the global energy environment irreversibly. From a global perspective, the low-carbon transition is likely to make the energy system more sustainable and at the same time much more heterogeneous. The traditional energy system as it stands today has been gradually shaped over a long period by the internal combustion engine that dominates transportation, as well as the global trade in crude oil, coal, and liquefied natural gas. Therefore, it is relatively homogeneous. However, with the transformation of energy systems, the unique characteristics of each country and region will begin to come to the fore more prominently. (Goldthau, Keim, and Westphal, 2018: 2)

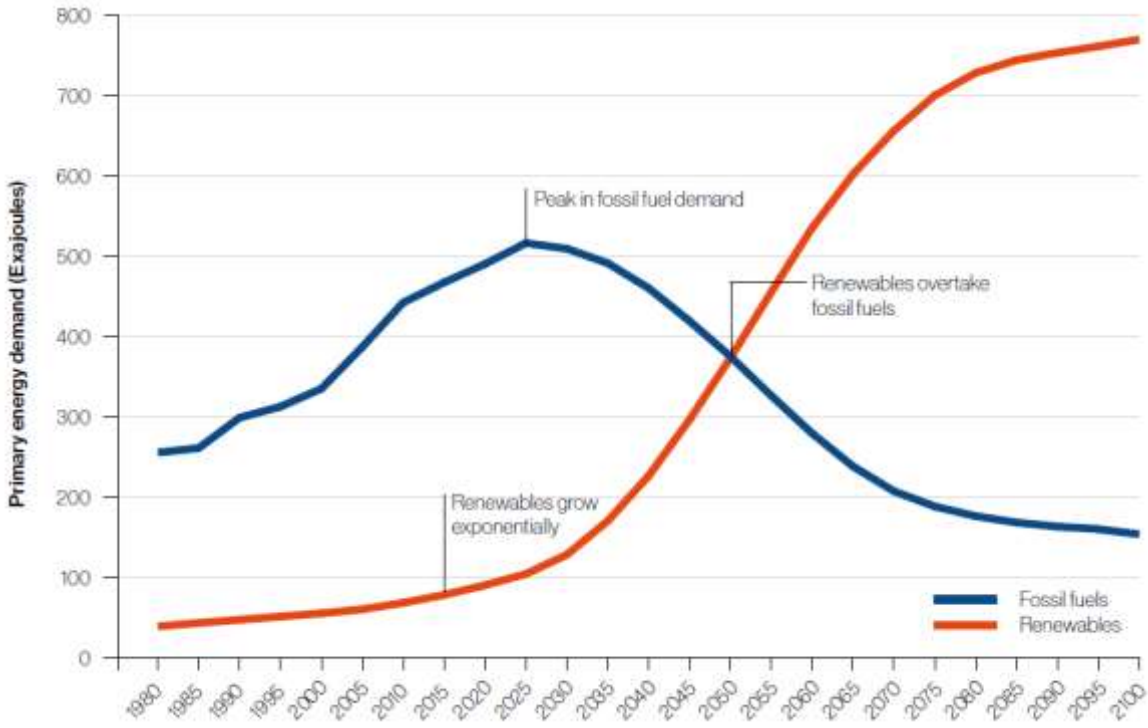

Figure 1: The Energy Transition Framework From Fossil Fuels to Renewable Resources (IRENA Report, 2019: 17)

As can be seen in Figure 1 above, the increasing trend in renewable energy sources started in the 1990s and continued, albeit at small rates, until 2015. On the other hand, the need for fossil fuels has been increasing since the 1990s due to both the increasing population of the world and the economic growth mostly originating from Asia-Pacific (China and India). This increase is expected to last until 2025, after which the demand for fossil fuels will decrease. The contradiction here is quite striking. On the one hand, with the increasing population and economic growth of countries, the demand for fossil fuels increases due to their needs such as electricity use and transportation, while the share of renewable energy sources is gradually increasing in meeting these needs after 2025. In a way, instead of the paradigm of producing energy with fossil fuels, which has been dominant for about 100 years, it is gradually starting to leave it to renewable energy sources. Another important point revealed by the aforementioned graphic is that by the year 2050, the amount of fossil fuel production in energy production and the energy production with renewable energy sources have reached the break-even point and started to surpass fossil fuels after this date. In other words, after 2050, the share of renewable energy sources in the total amount of energy production in the world will begin to be more than 50%. This situation will continue to increase gradually and will continue to increase in favor of renewable energy sources in about 50 years. According to this, for example, by 2100, the amount of energy produced by renewable fuels in the world will be approximately 800 EJ (Exajouules), while this rate will be approximately 150 EJ (Exajouules) in fossil fuels.

Faced with the need for a large-scale energy transition to achieve the goal of sustaining and promoting global prosperity, an energy transition program must draw on the most important experiences of previous large-scale programs and the latest knowledge on change. Although investments in renewable energy sources have an impact on the formation of this situation, it is predicted that the gradual decrease in fossil fuels and the rising trend in prices will increase the demand for renewable energy sources. In addition, as the damage to the world and human life caused by the increasing impact of climate change becomes more apparent, this will lead to a decrease in the demand for fossil fuels.

THE DRIVERS BEHIND THE ENERGY TRANSFORMATION

The transformation in energy systems is not only a technical issue but also a senior management, financial and political issue. Two new driving forces force us to take decisive action. The most easily measurable, commercially and economically, is the "oil peak" problem. Recent research shows we are approaching a global peak in oil production earlier than previous estimates suggest (Larsson, 2009: 2-3).

A global crisis is approaching energy soon that will be difficult to resolve as two radical new changes will make it harder for governments to manage the world's energy system and it will break out. The first is a shift in consumption sources. "The era of increased demand for oil and other fossil fuels in industrialized countries is over; Much of the future demand growth will come from emerging market countries, particularly China and India" (Victor and Linda, 2010: 61-62).

The other major shift in the world's energy system is growing concerned about the environmental impacts of energy use, particularly carbon dioxide emissions, a natural byproduct of burning fossil fuels with conventional technology and the leading human cause of global warming. Concerns about climate change are one reason why major stimulus packages adopted since the start of the global financial crisis in 2007 have included heavy-handed green energy measures: by some accounts they account for 15 percent of global fiscal stimulus spending. Restraining global warming will likely require more than halving emissions of carbon dioxide and other greenhouse gases over the next few decades, and this goal cannot be achieved simply by playing with the margins (Victor and Linda, 2010: 61-62).

Climate change and air pollution are among the main drivers of the energy transition worldwide. Of course, in addition to these, some other factors enable the rapid introduction of renewable energy sources around the world.

The Decline in the Prices of Renewable Energy Resources

As the costs of renewable energy technologies decrease, it is possible to say that the investments made by individuals, companies, or governments in this field have become an important driving force of the change. In this case, as the conversion time and rate of the investments made in these renewable technologies into earnings decrease, it has begun to be seen as a rational choice to increase the expenditures made for this area (New Energy Outlook Forecasts, 2018). For example, the average cost of electricity from solar and wind power has dropped from 73% in

2010 to 22% in 2018. Similarly, “the cost of lithium-ion batteries used in electric vehicles has dropped by 80% since 2010. As a result of these cost reductions, competitive business models and investments in renewable technologies for profit are increasing” (IRENA Report, 2019: 18)

Technological Innovations in the Energy Sector

Technological innovations have played an important role in accelerating the deployment of renewable energy in the electricity sector as the popularity of renewable energy sources and their energy efficiency have increased. (Karachalios, et. al. 2010). Patent applications in this field clearly show that more technological innovations are made in the field of clean energy technologies compared to traditional energy fields such as fossil fuels and nuclear. Rimmer, (Rimmer,2011: 197-198). Digitalization in every field in the world and innovative approaches in energy storage have started to carry the energy sector to a holistic transformation process. At this point, new digital technologies such as the internet of things, big data, and artificial intelligence allow the formation of smart grids in the establishment and distribution of energy grids.

Although the desired efficiency level has not been achieved in the field of storage, which is vital for variable renewable resources such as wind and sun, the current success in this field is extremely important. In the coming years, it is expected that the batteries used in electric vehicles will become an important storage technology and accelerate the studies in this field. In other words, “Given the advances in battery technology, renewable energy will continue to be a viable and flexible option for electricity” (New Energy Outlook Forecasts, 2018).

Profit Expectations of Institutional and Individual Investors

The renewable energy sector has started to gain importance in recent years since there is no depletion problem and no harm to the environment, and even its cost is much less than fossil fuels. The investments made in this sector pay for themselves in a short time and then turn into profits, which increases the appetite of individual and institutional investors. In this respect, Global investment in renewable energy has made significant progress, with a cumulative amount of US$1.8 trillion between 2013 and 2018. The reduction in installation costs resulting from advances in technology and adapting supply mechanisms to changing market conditions has proven to be an effective catalyst for increasing investment and building additional capacity. Renewable energy investment has increased steadily since 2013, peaking at US 351 billion in 2017 and declining to US 322 billion in 2018. “Despite this slowdown in global investment, falling costs have resulted in more production capacity being built for every dollar invested. 2018 ended with an increase in installed renewable generation capacity with combined solar photovoltaic (PV) and wind (onshore and offshore) capacity additions equal to 149 gigawatts (GW), 6% higher than in previous years, combined with positive investments in previous years” (Küresel Yenilenebilir Enerji Finansmanı Raporu, 2020)

On the other hand, the World Bank and the Norwegian State Wealth Fund have started to announce that they will no longer finance coal investments. Moreover, global insurance companies such as Allianz and AXA have announced that they will phase out insurance coverage for certain coal projects. All these developments stand out as other financial factors

that increase the orientation towards renewable energy sources. In addition, world-leading companies such as Apple and Microsoft have recently announced that their facilities are entirely powered by renewable energy to provide prestige and reduce energy costs. In addition, many other international companies, including IKEA, Tata Motors, and Walmart, plan to achieve both prestige and profit by committing to 100% of their electricity consumption from renewable sources soon (REMADE Index, 2018: 4-5)

Public Pressure and Awareness

Today, environmental problems are encountered at a perceptible rate in individual and social life. "Societies and individuals as consumers realize that the environmental resources that will sustain their lives are gradually decreasing due to environmental problems. As a result, consumers who are aware of their environmental responsibilities emerge. To eliminate these concerns of consumers, it becomes a necessity for businesses to transform their production activities and practices into more environmentally friendly ones within the framework of social responsibility understanding" (Akdağ, and Özdemir, 2020: 3507; Kükrer, 2012: 4506). In this sense, it is very important for business managers to quickly reveal their view of change towards the ecological environment and to see the ecological environment as an important factor influencing the decisions while making decisions related to the planned activities in terms of shaping the future of the world (Akdağ, and Özdemir, 2020: 3508; Özkaya, 2010: 256).

Individual or corporate consumers around the world are increasingly choosing to purchase products and services with a smaller carbon footprint. In this regard, the public opinion formed in each country provides a strong motivation for change in renewable energy sources, especially to prevent the damage caused by greenhouse gases that cause climate change to the world. In research on consumers and consumption, it has been determined that consumers buy some products and do not buy some products due to their environmental characteristics, and they are even willing to pay more to buy environmentally friendly products. On the other hand, companies have started to produce environmentally friendly products without harming the environment or as much as possible based on corporate responsibility. This has resulted in the creation of a giant green market. The number of companies/investors that started to make green products and practices to get more shares from this expanding green market has increased significantly. For example, while the consumer market for green products and services was 230 billion dollars in 2009, this figure is expected to increase to $ 845 billion in 2015 (Turan, 2014: 6)

Being sensitive and responsible for the environment will bring important advantages to a business in terms of public relations and image. The business will be accepted as socially responsible in the market and will come to the fore as a sensitive business with environmental awareness. In addition, the determination of various environmental strategies that are unique to them and difficult to imitate by other businesses will be very effective in their becoming leaders in the sector. Looking at the environment with the dimension of sustainable development will provide a competitive advantage to businesses today (Aytekin, 2007: 5).

Many companies, including major oil companies such as Shell and Exxon Mobil, are now aware of the carbon risk in their operations and have started working to reduce their environmental

impact as a result of pressure from consumers. For example, under increasing investor pressure, Shell has implemented a plan to reduce its consumers' net carbon footprint, including emissions, by approximately 20% until 2035 (Raval, et al. 2018).

Renewable Energy Targets and Stopping Climate Change

Although the effects of climate change and the potential of energy transition do not seem to have been fully grasped yet, the targets and legal regulations on this issue are seen as an important development in creating a certain vision for the future. Although the gap between the desired values and reality in tackling climate change remains significant, the urgency of action to tackle climate change and the implications of policies needed to get the world back on track needs to be fully understood and implemented by decision-makers, consumers, and businesses.

Recent developments in energy transformation started with the 1997 Kyoto Protocol and lasted until 2019. Important milestones in the last 20 years in renewable energy and digitalization are listed below.

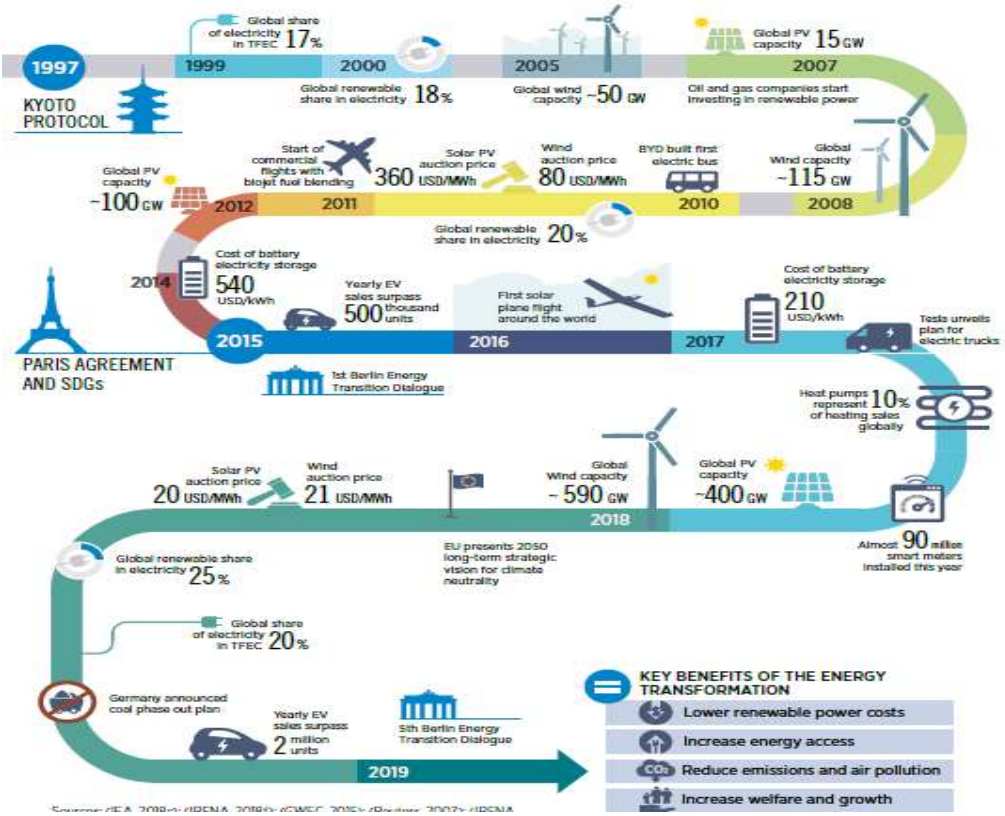

Figure 2: Recent Progress of the Energy Transformation
(Global Energy Transformation, 2019:17)

Many governments, affected by the strengthening commercial situation of renewable energy and the need to decarbonize the energy sector, have started to take steps by making legal regulations and investments in this field. 57 countries have developed plans to completely decarbonize their electricity sectors, and 179 states have set national renewable energy targets until now (Renewables, 2018: 20)

Many countries that do not have oil and natural gas reserves prefer to invest in renewable energy sources because they want to be less dependent on energy imports. This preference can be considered extremely reasonable for them. Because they are not already rich in fossil fuels, they already spend money by importing these resources. Therefore, investing in renewable energy resources offers an important transformation opportunity in terms of reducing the energy dependence of these countries. Interestingly, some major oil-producing countries are also setting targets to increase the share of renewable energy in their energy production. For example, the energy strategy of the United Arab Emirates has set a target of 44% renewable energy in power supply and a 70% reduction in carbon emissions by 2050 (IRENA Report, 2019: 20)

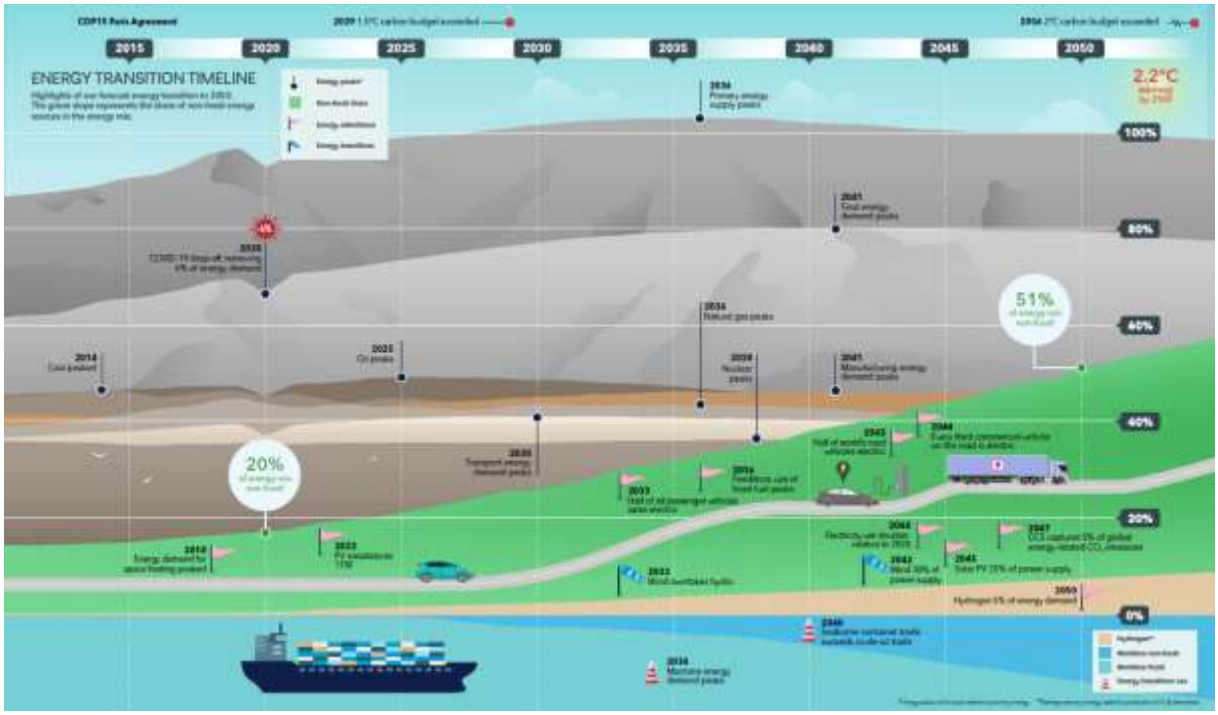

Figure 3: Energy Transition Timeline (DNV Report, 2022: 8).

As shown in Figure 3 above, the Paris Agreement's goal of limiting global warming to 1.5°C is still technically feasible, but the window for action is closing. Securing 1.5°C without a temporary carbon overshoot already seems out of reach. It will result in a warming of 2.2°C by the end of the century, according to DNV's prediction of the 'most likely energy future' (DNV Report, 2022: 7).

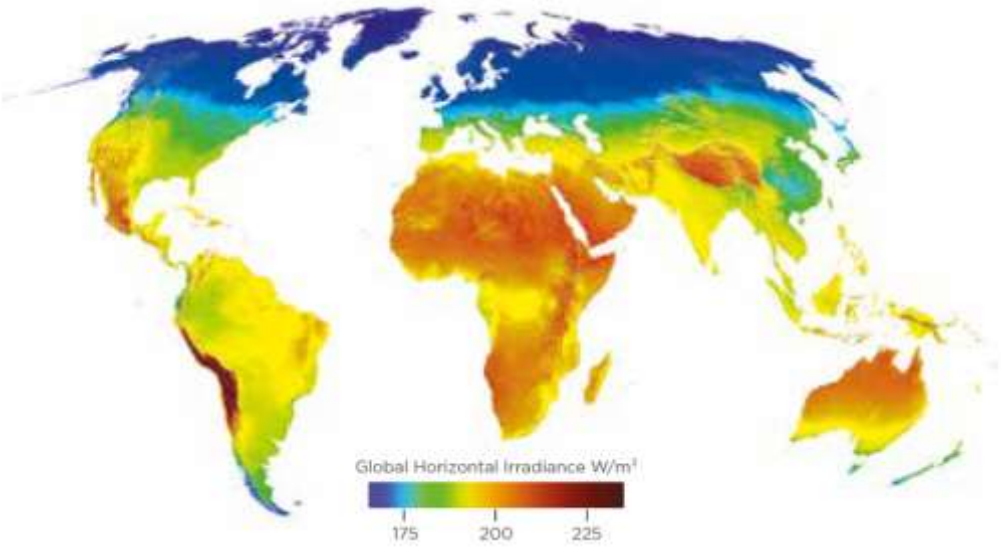
SYSTEMIC CHANGES IN ENERGY GEOPOLITICS

The main feature of the transformation in the energy sector is that, on the one hand, climate change, which occurs due to carbon emissions caused by fossil fuels, is increasingly affecting the world, and on the other hand, environmentally friendly renewable energy sources become popular and risen. In addition to the damage, they cause to nature, the gradual decrease of fuels

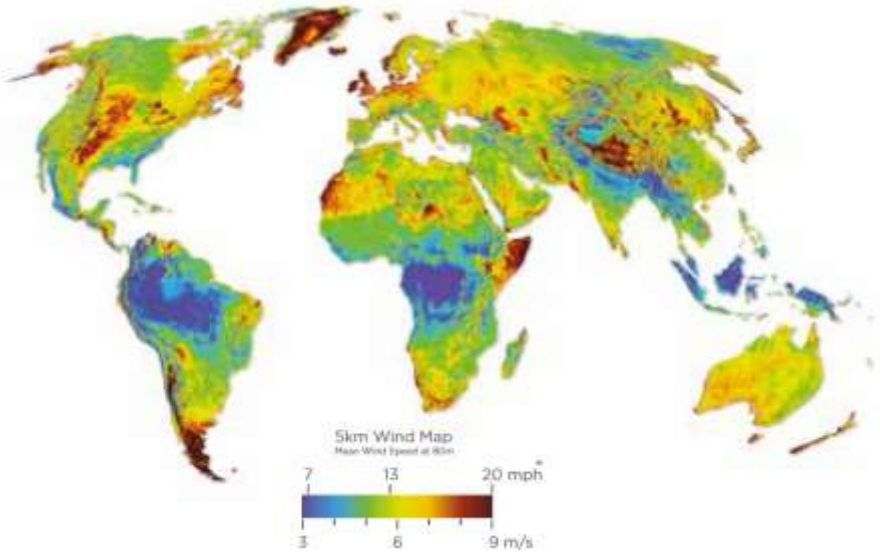
such as coal, oil, and natural gas and their complete depletion soon necessitate investment in resources that can be alternatives to these products that today's economies depend on. However, the production and use of renewable resources, which differ in many respects from fossil fuels, will have many geopolitical consequences. It is possible to summarize these geopolitical results as follows:

1) While fossil fuels are concentrated in certain geographical regions such as the Middle East and the Caucasus, renewable energy sources are available in more or fewer forms in most countries. In this respect, the importance of existing energy choke points such as the Persian Gulf, the Suez Canal, and Bab el Mandab, which are of critical importance for the global oil supply, will decrease. In other words, these critical waterways, which are seen as vital for the moment, will begin to lose their importance after the oil decreases.
2) Fossil fuels are in stock, so they can be used by being transported from one place to another, in a way, like a conventional commercial product. In addition, to be able to use it, it must be removed, transported by pipeline or vehicles such as ships, and trucks, and made ready for the use of the consumer by undergoing a certain chemical treatment as in oil and natural gas. However, most renewables are in the form of flows and only need to be used once, but energy flows are not self-consuming and are more difficult to interrupt. For example, the wind may not always blow, or even if the sun rises every day, it may be a rainy or snowy day.
3) Renewable energy sources can be used at almost any scale and become more suitable for decentralized forms of energy production and consumption. For example, individuals can install solar panels on the roof of their own houses and obtain and use energy from them. Whereas, fossil fuels must be procured or purchased from another government, company, or individual.
4) Renewables have almost zero marginal cost, and some, such as solar and wind, benefit from cost reductions of around 20% for every doubling of capacity. This increases their ability to drive change (IRENA Report, 2019: 23)

In the 21st century, the transformation in energy production and consumption will be one of the main factors that reshape geopolitics, as well as global inequality, migration, urbanization, technology, environmental sustainability, military capability, and domestic policy trends in big states. Because the current global order, which is based on the extraction of fossil fuels and the energy produced from them, has become unsustainable. For this reason, this systemic change in the international energy field has the potential to affect international geopolitics in many ways. The transition from fossil fuels to renewable energy could change global power relations no less than historical transitions from wood to coal and coal to oil. Coal and steam power, the main energy power of the industrial revolution, has shaped geopolitics from the 19th century to the present, while control over oil production and oil trade has been an important feature of 20th-century power politics since the 1900s.

Map 1: Solar Energy Potential of the World (IRENA Report, 2019: 24)

Map 2: Wind Energy Potential of the World (IRENA Report, 2019: 24)

The main factors that determine the relative position of a state in the international system are many socio-economic conditions such as land size, population, natural resources, geostrategic location, military capacity, and GDP produced. In addition, having control over important energy resources and markets or having access to resources provides a significant advantage. Because these elements allow states to protect their vital national interests at home and to benefit from economic and political influence abroad. Therefore, having renewable energy sources or having technologies that store and transform these sources into energy seems likely to change the power and influence of some states and regions over others and redraw the geopolitical map in the 21st century. As can be seen in Map 1 and Map 2 above, countries rich

in solar and wind energy will have the same advantages as countries that used to have fossil fuel resources in the coming years.

CONCLUSION

Carbon emissions, which have increased since the Industrial Revolution, have started to cause global climate change on a very large scale in the world as a curse of fossil fuels. In addition to the carbon emission caused by fossil fuels, the fact that they are being depleted gradually has led to the emergence of alternative inexhaustible and environmentally friendly renewable energy sources to these sources. The global energy transformation has begun to cause systemic change. At this point, while taking measures to reduce carbon emissions around the world, on the other hand, investments and technologies for renewable energy sources increase. The transition to a sustainable energy system also means direct gains for societies and economies through local value creation and indirect benefits for existing consumer countries resulting from reduced dependency on imports. However, energy transformation is developing quite unevenly around the world. Its direct impact on the international division of labor and the world trade system as global value chains rescale, production clusters move to the local level, and goods flow change. About one-fifth of global trade volume consists of products from the mining industry, such as oil, gas, and coal. To the extent that energy supply becomes more technology and innovation-driven process, states will be impacted in their participation in world trade, recalibrate wealth creation, and have profound consequences for the world economy.

The falling costs of wind and solar energy technologies in the transition to renewable energy sources are among the factors that accelerate this process. In addition, the investments made in these areas turn into profits in a short time, which increases their attractiveness among states and investors. In this respect, since technological advances are permanent, they reduce the risk of policy volatility. Progress in solar and wind technology is the best example of how the future can be directed in a certain direction by technology policy.

The restructuring of the energy system will not threaten large oil and natural gas producers such as the Middle East and Russia as quickly and existentially as is generally expected. Even as industrialized countries are decarbonized, demand for oil and gas is likely to remain high for a while until 2035, thanks to the gradual flattening of consumption in China, India, and other emerging economies.

In an energy system dominated by renewable energy sources, most countries will be able to achieve energy independence: they will have greater energy security and more freedom to make energy decisions that suit them. Since some form of economically viable renewable energy potential exists in most places, countries currently heavily dependent on fossil fuel imports will be able to use renewable energy sources to reap strategic and economic benefits.

States have used energy resources as foreign policy tools for a long time. However, in a world powered by renewable energy sources, energy sources will lose their geopolitical importance. So much so that in the words of former US President Jimmy Carter: “No one can ever embargo the sun or interrupt its delivery to us” Oil and gas were used in the past not only as “sticks” to

hurt or deter enemies but also as “carrots” to reward allies and ensure their loyalty. However, this may not be possible with renewable energy sources.

Which countries or regions progress in the energy transition context will largely depend on how exposed they are to changes in fossil fuel trade flows. In addition, another important issue for states will be their investments to become a leader in renewable energy technology and the policies they follow in this field. In other words, the states that best adapt to the energy transformation and quickly adapt their energy needs according to the new situation will be in a superior position compared to other states.

If fossil fuel supplier countries, such as oil-rich countries in the Middle East, or countries with fossil fuel-based economies such as Russia, cannot transform their economies for a new energy age, they are likely to see a decline in their global power and influence. In addition, the energy transition is expected to put pressure on fossil fuel prices. Therefore, if fossil fuel-rich states' fossil fuel revenues decline, they will need to rethink their national priorities and strategies. In particular, these states in the Middle East, which are called rentier states, will need to plan how to finance their budgets and meet the needs of their citizens. Because in many oil-rich countries there is an implied social contract for the generous services provided by state authority. However, if oil revenues fall for a long time, these states will have difficulties in providing the services they offer to their citizens. When these states face unfamiliar economic difficulties, this situation will have the potential to undermine the legitimacy of the state, possibly leading to social unrest and even civil war. This situation will cause a global migration wave, which we have seen in the Syrian civil war. Therefore, the emergence of a power vacuum, especially in the petro-states of the Middle East, is potentially the greatest geopolitical risk of the transformation of energy resources.

REFERENCES

Akdağ, Mustafa and Özdemir, Merve (2020). “Çevreye Duyarlılık ve Sorumluluk Bağlamında Yeşil Halkla İlişkiler Ve Antroposen Kavramı: Billboardlar Üzerinden Bir Göstergebilimsel Analiz” International Journal of Society Researches, 16 (Special Issue), pp.3505-3532

Aytekin, P. (2007). Yeşil Pazarlama Stratejileri. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 5 (2), pp. 1-20.

Bocca, R. (2020, April 26). As coronavirus shocks the energy sector and economy, is now the time for a new energy order? https://www.weforum.org/agenda/2020/04/energy-oil-gas-electricity-sustainability-economy-covid19-coronavirus-pandemic-market-stability/

DNV Report, (2022). Energy Transition Outlook 2022: A Global and Regional Forecast to 2050, https://www.dnv.com/energy-transition-outlook/download.html?utm_source

European Patent Office Report, (2010). Patents and clean energy: bridging the gap between evidence and policy Summary of the report, https://seors.unfccc.int/applications/seors/attachments/get_attachment?code=RTJFGDUB07OUE5EDTHJDBM96HHV3IABU (15.12.2022)

Goldthau, Andreas, Keim, Martin and Westphal, Kirsten (2018). The Geopolitics of Energy Transformation Governing the Shift: Transformation Dividends, Systemic Risks and New Uncertainties, German Institute for International and Security Affairs, SWP Comment, No.42, pp.1-4

Global Energy Transformation (2019). A Road Map to 2050, https://www.irena.org/publications/2019/Apr/Global-energy-transformation-A-roadmap-to-2050-2019Edition (19.12.2022)

IRENA Report, (2019). A New World: The Geopolitics of the Energy Transformation, https://www.irena.org/publications/2019/Jan/A-New-World-The-Geopolitics-of-the-Energy-Transformation (15.12.2022)

Karachalios, Konstantinos, et. al. (2010). "Patents and Clean Energy: Bridging the Gap Between Evidence and Policy", The United Nations Environment Programme, the European Patent Office, and the International Centre for Trade and Sustainable Development, 30 September 2010, http://www.epo.org/topics/issues/ clean-energy/study.html (16.12.2022)

Kükrer, Ö. (2012) Tüketicilerin Çevresel Sorumluluklarının Yeşil Reklamlara Yönelik Tutumlarına Etkisi: Eskişehir Örneği, Journal of Yasar University 26 (7), 4505–4525.

Küresel Yenilenebilir Enerji Finansmanı Raporu, (2020). https://www.dunyaenerji.org.tr/wp-content/uploads/2020/12/2020-Kuresel-Yenilenebilir-Enerji-Finasmani-Raporu.pdf (16.12.2022)

Larsson, Mats (2009). Global Energy Transformation: Four Necessary Steps to Make Clean Energy The Next Success Story, London: Palgrave Macmillan

New Energy Outlook Forecasts, (2018). Cheaper Renewables and Batteries, Shrinking Role of Fossil Fuels, https://sdg.iisd.org/news/new-energy-outlook-forecasts-cheaper-renewables-and-batteries-shrinking-role-of-fossil-fuels/ (15.12.2022)

Özkaya, B. (2010). İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Anlayışının Uzantısı Olarak Yeşil Pazarlama Bağlamında Yeşil Reklamlar, Öneri 9 (34), pp. 247-258.

Raval, Anjli, Hook, Leslie, and Mooney, Attracta (2018). Shell Yields to Investors by Setting a Target on Carbon Footprint, https://www.ft.com/content/de658f94-f616-11e8-af46-2022a0b02a6c (17.12.2022)

REMADE Index, (2018). Corporate Sourcing of Renewables: Market and Industry Trends,https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2018/May/IRENA_Corporate_sourcing_2018_summary.pdf (17.12.2022)

Renewables (2018). Global Status Report: A Comprehensive Annual Overview of the State of Renewable Energy, https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/GSR2018_Full-Report_English.pdf (19.12.2022)

Rimmer, Matthew (2011). A Proposal for a Clean Technology Directive: European Patent Law and Climate Change, Renewable Energy Law and Policy Review, 2, (3), pp. 195-204

Schaeffer, Gerrit Jan (2015). Energy Sector in Transformation, Trends, and Prospects, Procedia Computer Science 52, pp. 866 – 875

Tolchin, Martin (1979). Carter Welcomes Solar Power, https://www.nytimes.com/1979/06/21/archives/carter-welcomes-solar-power.html (20.12.2022)

Turan, Feryal (2014). Çevre Dostu Şirketler: Yeşil Göz Boyama Mı Çevresel Üretim Mi?, Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi, 1-26

Van de Graaf, T., & Verbruggen, A. (2015). The Oil Endgame: Strategies of Oil Exporters in a Carbon-Constrained World, Environmental Science & Policy, 54, pp. 456–462. https://doi.org/10.1016/j.envsci.2015.08.004

Victor, David G. and Yueh, Linda (2010). The New Energy Order: Managing Insecurities in the Twenty-first Century, Foreign Affairs, 89 (1), pp. 61-73

YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKASI: ÇİN HALK CUMHURİYETİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Adem Ali İREN[1], Mehmet Tunahan ÇELİK [2]

[1] Süleyman Demirel, İİBF, irenademali@gmail.com - 0000-0003-2369-1177

[2] Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

mehmettunahancelik93@gmail.com - 0000-0002-5831-2096

ÖZET

Çin Halk Cumhuriyeti, Soğuk Savaşın bitimiyle kurulan yeni küresel düzende yaptığı reformlar ve izlediği politikalarla özellikle ekonomik alanda gücünü arttırmış hedefini siyasi alanda da aynı gelişmeyi göstererek ve güçlenerek elde etme çabası içine girmiştir. Ayrıca Çin'in yükselişinde önemli bir yer tutan bu uygulamaların ana faktörleri özellikle köklü bir mirasa sahip olmasının temelini oluşturduğu kültür unsurlarından eğitim alanında: Konfüçyüs enstitüleri ve eğitim programları, 2008 Pekin yaz olimpiyatlarıyla başlayan büyük organizasyonlara ev sahipliği ve spor alanı, Panda ve ping-pong diplomasileri, ekonomik unsurlar olarak: dış yardım ve yatırımları, son olarak siyasî ve diplomatik unsurlar olarak ise: çok taraflı dış politika ve uluslararası alanda ve uluslararası örgütlerdeki politikası olarak saptanmıştır. Bu çalışmada, uluslararası ilişkiler alanının kapsamlı konularının başında gelen güç kavramının tanımı ve yumuşak güç kavramı detaylı bir şekilde ele alınarak, Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze kadar, olan süreçte Çin'in yumuşak güç uygulama alanları ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Yumuşak Güç, Diplomasi

1. KAVRAMSAL AÇIDAN ''GÜÇ'' İNCELEMESİ

Güç, uluslararası ilişkiler alanında üzerine tartışılan kavramlardan bir tanesidir. II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan küresel sistemde güç olgusu, özellikle realist teorisyenler tarafından analiz edilmeye başlamıştır. Bu konunun önemli isimlerinden Robert Dahl'a göre güç, A devletinin normal şartlarda yapmak istemediği ya da yapamayacağı bir şeyi B devletinin, A devleti üzerindeki etkisi ve bunu yaptırabilme yeteneğidir(Dahl, 1957). Uluslararası politika teorisyenlerinden Hans J. Morgenthau ise gücün, uluslararası siyasetin en son amacının ne olduğuna bakılmaksızın gücün daima öncelikli amaç olarak devletlerarası siyasetin vazgeçilmezi olduğunu, ayrıca gücün devletlerin amaçlarına ulaşmaları açısından zorunlu bir araç olduğunu belirtmiştir (Morgenthau, 1970). Bir başka önemli isim olan K. J. Holsti'ye göre ise güç, ülkenin sahip olduğu imkânlarla başka ülkeler üzerinde ikna ödül veya ceza yöntemlerini kullanarak kendi çıkarlarını gerçekleştirmek amacı ile etkileme yeteneğidir(Holsti, 1964).

Uluslararası ilişkiler alanında bulunan aktörlerin, amaç ve konumlarının belirlenmesi sürecinde güç kavramı önemli rol oynamaktadır. Geçmişte ülkelerin sahip oldukları askerî güç ön plandayken, günümüzde ülkelerin sahip oldukları gücünün unsurlarını oluşturan ekonomik, endüstriyel, teknolojik güçleri o devletin büyük güç olarak tanımlanmasında önemlidir. Güç kavramında somut unsurlar; askeri, ekonomik, nüfus ve coğrafi öğelerden oluşur. Askeri güç, geçmişte devletlerarasında yaşanan sorunların çözümünde ilk seçenek olarak kullanılan ve gücün tek göstergesi olarak görülen somut unsurdur. Ekonomik güç ise, günümüzde daha önemli bir konumda olan ve ülkelerin dünya ekonomisindeki konumu, üretiminin sektör dağılımı, üretkenlik düzeyi gibi konularla ilgilidir. Nüfus unsuru ise, yeterli sayıda nüfusa sahip olan ülkelerin ekonomik, askeri ve daha birçok alanda kendini geliştirebilmesi, kapasitesini artırabilmesini sağladığı için önemldir. Fakat dikkat edilmesi gereken husus, ülkenin sahip olduğu kapasitelerin kendi nüfusu için yeterli olmaması durumunda kalabalık nüfus ters etki yaratacağı ve devletin gücünü zayıflatacağı gerçeğidir. Bu nedenle nüfusun niteliği, sayısal büyüklükten önce gelmelidir. Son olarak coğrafya, özellikle dünya hâkimiyeti noktasında bir güç mücadelesi alanı olarak, güç unsurları arasındaki en istikrarlı faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Soyut unsurlar ise; ulusal karakter, ulusal moral ve diplomasidir. Ulusal karakter, tıpkı insanların hepsinin farklı karakterleri olması gibi ülkelerin de sahip olduğu kültürel özellikleri, tarihi geçmişleri ve kimliklerinin etkisi ile farklı karakterleri bulunmaktadır. Kendi geçmişinde zorluklarla yüzleşmiş ve başarılı olmuş bir devletin uluslararası politikadaki ana hedefi sahip olduğu gücün devamlılığını sağlamaktır. Ayrıca ülkeyi yöneten kişilerin halkın karakteristik özelliklerine önem vererek politika üretmesi ve karar alma süreçlerini gerçekleştirmeleri de gerekmektedir(Sancak , 2016). Ulusal moral, halkın devletine karşı sahip olduğu bağlılığı ve inancıdır. Bu unsurun seviyesine bağlı olarak, devletlerin uluslararası alanda başarılı politika izlemesi ve zorluklara karşı sağlam duruş sergilemesi de değişime uğrayabilir. Diplomasi ise, uluslararası alandaki sorunların veya ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözümünde barışçıl yollara başvurma, dış politikada müzakerelerin ön plana alınarak uygulanması gibi yöntemlerdir.

Devletler, hayatlarını devam ettirebilmek ve kendilerine yönelik tehditleri önleyebilmek için güc kavramına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu konuda başarılı olabilmek için, kendi dış politika

hedefleri doğrultusunda sert, yumuşak ya da akıllı güç çeşitlerini kullanmaktadırlar. Askeri güçleriyle kuvvet kullanarak zorlayıcı politikaya başvurabilir, ekonomik güçleriyle cezalandırmaya yönelik politikalar izleyerek ekonomik yaptırım veya ödüllendirme amaçlı politikalar izleyerek devletler üzerinde etki yaratabilirler. Yumuşak güç ise, bu gücü kullanan devletin, diğer devlet üzerinde sahip olduğu etki ve özellikleriyle kendi politikalarını, istek veya çıkarlarını kabul ettirmesidir. Yumuşak gücü kullanan devletin, diğer devletin rızasını kazanması için, edilgen konumda bulunması ve uzun süreye yayılan planı dahilinde hareket etmesi, istenilen politikayı gerçekleştirmesi açısından önemlidir.

Yumuşak güç kavramı ilk kez Joseph Nye tarafından 1990 yılında "Bound to Lead" adlı kitabında kullanılmıştır. Joseph Nye yumuşak gücü, bir ülkenin başka ülkeleri bir zorlama veya baskı olmaksızın ikna etme kabiliyeti şeklinde tanımlanmıştır. Nye, güç tanımının geçmişteki askeri baskı ve fetih politikalarına dayalı şeklini kaybettiğini belirterek, önceki dönemlerde ön planda tutulan hammadde, coğrafya ve nüfus gibi unsurların yerini alan teknoloji, eğitim ve ekonomik büyüme gibi faktörlerin, uluslararası güç açısında daha fazla önem kazandığını belirtmiştir (Nye, 1990). Yumuşak güç, ülkenin sahip olduğu kültürünün, siyasi değerlerinin ve geçmişten günümüze kadar gelen yaşam şekillerinin cazibesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple devletler, küresel siyasette ön plana çıkarak, diğer devletleri kendi kültürlerine, refah seviyelerine ve diğer özelliklerine özendirme yoluyla algı yönetimi politikası uygulayarak, uluslararası alanda sahip oldukları varlıklarını devam ettirebilmektedirler.

Uluslararası ilişkiler alanında yumuşak gücün etkili kullanılabilmesi için belirli kaynaklara sahip olmak önemlidir. Nye'a göre, ülkenin yumuşak güce hakim olması için etkili şekilde kullanması gereken üç kaynak; ülkenin kültürü, siyasi değerleri ve dış politikasıdır(Nye Jr., 2004). Kültür, ülkeler açısında anlamı yüksek değerler ve bu değerler ön plana koyularak yapılan uygulamaların geneli olarak ifade edilmektedir. Kültür, toplumsal yaşam içerisinde üretilen ahlak, bilgi, algı, yasalar gibi manevi davranış biçimlerini kapsaması dışında, kültürü oluşturan değerlerden sanat veya edebiyat dışında inanç, gelenekler, temel insan hakları ve yaşam tarzını da içermektedir. Yumuşak güç kullanımında kültür, çeşitli ülkelerden Amerikan üniversitelerinde eğitim için gelen yabancı öğrencilerin edindikleri fikirleri ve sonradan kazandıkları değerler, yumuşak güç vasıtasıyla kendi ülkelerine ulaşması şeklinde örneklendirilebilir. Kendi içerisinde, genelde seçkinlere hitap eden sanat, eğitim, edebiyat gibi unsurları içeren üst kültür ve eğlenceye yönelik uygulamaları içeren popüler kültür olmak üzere ikiye ayrılır(Nye Jr., 2004). Yumuşak gücün diğer kaynağı olan siyasi değerler, yönetimdeki hükümetler tarafından hem ulusal hem de uluslararası alanda uygulanması dışında uluslararası alanda bulunan diğer devletlerin tercihlerini de önemli seviyede etkilemektedir. Siyasi değerlerin içerisinde demokrasi ve insan hakları gibi evrensel değerlerle birlikte, ülkede yaşanan suç oranları, ortalama yaşam süresi, iş güvenliği ve boşanma oranları da bulunmaktadır. Ülkelerin bu konulara verdikleri önem ve gösterdiği hassasiyetler, ülkelerin yumuşak gücünün uluslararası alanda artmasını beraberinde getirecektir. Dış politika konusunda ise en önemli nokta, birden çok faktörün etkisinde kalan dış politika kararlarının geliştirilmesine önem verilmesidir. Dış politika sürecine etki eden faktörler, devletin askeri gücü ve coğrafi konumu, ekonomik gücü, kültürel ve tarihsel değerleri, içerisinde bulunulan toplumun sosyal yapısı ve siyasi liderlerin özellikleri gibi çeşitlendirilebilir. Devletlerin dış politikada izlediği uygulamalar bazı devletleri kendisine yaklaştırırken bazı devletlerin de kendisinden uzaklaşmasına sebep olabilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri tarafından

1950'li yıllarda uygulanan ırkçı politikalar, Afrika üzerinde ülkenin yumuşak gücünün etkisinin yitirilmesine neden olmuştur.

1. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKALARI

1.1.Kültür, Konfüsyüsçülük ve Eğitim Programları

Çin, sahip olduğu binlerce yıllık tarihi geçmişi, kültür anlamında güçlü ve köklü uygarlığın mirasına sahiptir. Bu özellikleri sayesinde ülkesindeki yumuşak güç kaynakları içerisinde en önemli kaynak olarak kültürel alan ön plana çıkmaktadır. Sahip olduğu kültürün ve etkisinden aldığı güçle, kendi kültürünü dünyaya yaymak adına etkili ve cazip tanıtım hamleleriyle dışa açılma politikaları izlemiştir. Yumuşak gücün kültür kaynağını, kurumlar aracılığıyla tanıtması dışında, yurtdışındaki sahip olduğu yüksek nüfus sayesinde diaspora faaliyetlerini de etkin kullanarak kendi kültürünü tanıtmak konusunda önemli adımlar atmıştır. Xi Jinping dönemiyle birlikte Çin, diaspora faaliyetlerini aktif ve planlı hale getirmeye çabalamaktadır. Ding'e göre bu konuda üç yönlü politika geliştirilmiştir. Çin'in imajını geliştirmek için uluslararası iletişimi yerelleştirmek, ülkenin göç politikalarında gerekli düzenlemeleri gerçekleştirmesi, yurtdışında yaşayan Çinlilerin diaspora kimliklerinin geliştirilmesi adına çok yönlü eğitim ve değişim programlarına dahil olmaları gerekmektedir(Ding, 2015). Bunların dışında, uluslararası seviyede etkinlikler gerçekleştirilerek, Çin kültürel unsurlarının dünyaya tanıtılması amaçlanmaktadır. Çin yumuşak güç boyutunda, 21.yy. ile birlikte kendi kültürel ögelerinden Konfüçyüs, ejderha motifleri, farklı inançları ve değişik kültürleri beraber yaşatabilme politikası gibi ürünleri ve düşünceleri, kendi dış politikasına yardımcı olacak şekilde uygulamıştır. Konfüçyüs ve öğretileri yani Konfüçyüsçülük, Çin uygarlığının oluşumunda ve içeriğinde çok önemli bir yer sahibidir. Uyum konusunda, farklılıkların beraber yaşamasını ve aralarındaki ilişkiyi olumlu anlamda ifade etmektedir. Sosyal etkileşim açısından ise, ülkede yaşayan kişilerin arasındaki ilişkilerin "aynılık değil, uyum", "uygunluğun ritüellerini gözlemleyerek farklı insanların uyumlaştırılması" ve "akılsızca diğerlerini takip etmeme" şeklinde açıklamaktır (Xiaohong & Qingyuan, 2013). Mao döneminde, kendi görüşleri ile uyuşmadığı için Konfüçyüscülük arka planda kalmıştır. Deng Xiaoping dönemi ile birlikte yeniden uygulamaya başlanmış, kültürel ve politik hayata yön vermiştir. Bu durum dış politika konusunda da etkisini hissettirmiş, dünya siyasetinde, ekonomik, diplomatik ve ticarî alanlarda uyum sağlama politikası uygulanarak küresel sistemde önemli rol alabilecek bir konuma ulaşma amacında adımlar atılmıştır.

Sahip olduğu dünyanın en kalabalık nüfusu sayesinde Çince, dünyada en çok konuşulan dillerin üst sıralarında yer almaktadır. Bunun dışında, Çin"in siyasal ve özellikle ekonomik alanlarda gerçekleştirdiği yükseliş dünya genelinde insanların bu dile karşı olan ilgisini arttırmış, Çince öğrenmeyi gerekli alanlarda neredeyse bir gereklilik haline getirmiştir. Çin, küresel çapta giderek artan dil öğrenme talebini karşılamak ve kendisine çıkar sağlayacak şekilde Çinceyi ve Çin Kültürünü yaygınlaştırma amacını da gerçekleştirmek için yurtdışında eğitim kurumları açmaya başlamıştır. Konfüçyüs Enstitülülerinin faaliyetlerine başlaması, British Council ve Goethe Enstitüsü tarzında kurumlar örnek alarak 2004 yılında ilk olarak Güney Kore'de kurulmuş ve daha sonrasında 93 ülkeye yayılmıştır. Bu anlamda Konfüçyüs Enstitüleri, Çin'in

kamu diplomasisi alanında önemli bir yere sahiptir ve bu alanın geleceğine yapılan en büyük yatırımlardan biridir. (Deng, 2009).

1.2.Sporun Kullanımı

Çin, ilk olarak 1936 yılında olimpiyatlarına sporcu göndermesiyle bu alanda aktif rol almaya başlamıştır. Ancak bu tarihten sonra dünya genelinde yaşanan gelişmeler ışığında oluşan küresel ortamda Çin, Soğuk Savaş döneminde içerisinde olimpiyatlar Amerika Birleşik Devletleri-Sovyetler Birliği rekabeti dışında bir anlam ifade etmediği için uzun bir süre olimpiyatlara katılmamıştır. Ancak Deng Xioaping liderliğinde ülkede yaşanan reformlar ve özellikle ekonomik alandaki gelişim ile birlikte olimpiyatlara katılım kararında da değişiklik yaşanmış ve bu alanda çeşitli başarılar kazanılmıştır. Çin, dünya genelinde prestij kazanabilmek ve yaşadığı reform ve gelişim ile birlikte dünyaya uyum politikasını gerçekleştirmek için 2000 yılındaki olimpiyatlara aday olmuştur. Fakat Tiananmen Meydanı Olayları üzerinden çok zaman geçmemiş olması sebebiyle Batı olimpiyatlar üzerindeki etkisini kullanarak Çin'i cezalandırmış ve ev sahipliği yapmasına izin vermemiştir (Mitter, 2012). Bu durum 2008 yılına gelindiğinde değişmiş ve Çin'e ev sahipliği hakkı verilmiştir. Pekin Yaz Olimpiyatları için tarihî İpek Yolu örnek alınarak Meşale Ateşi rotası dünyanın en uzun rotası olacak şekilde değiştirilmiştir. Olimpiyatların açılışında kullanılan 'uzaktan gelen dostları ağırlamak büyük bir zevktir' Konfüçyüs özdeyişi ile hem uyum ve barış içinde gelişen Çin'i dünyaya kanıtlarken hem de olimpiyatlar için belirlenen 'tek dünya, tek rüya' sloganı ile Çin'in küreselleşmeyi benimsediği ortaya çıkmıştır(Wasserstrom, 2015). 2008 olimpiyatları sayesinde Çin, dünyada o dönem kendisine karşı var olan olumsuz algıyı büyük ölçüde kırarak yumuşak güç politikasında da önemli bir güç kazanımı gerçekleştirmiştir.

Spor alanında diğer bir yumuşak güç politikası ping pong diplomasisi ile gerçekleşmiştir. Nisan 1971'de yapılacak olan 31. Dünya Masa Tenisi Şampiyonası için Amerika Birleşik Devletleri sporcuları Nagoya, Japonya'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında gerçekleşen küçük bir olay ikili ilişkilerin gelişmesinde ve Amerika Birleşik Devletleri-Çin arasında yumuşama dönemini başlamasında öenmli bir etken olarak gündeme sunulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri takımından Glenn Cowan, kendi takım otobüsünü kaçırmış ve Çin milli takımı otobüsüne binmiştir. İlk başta Çin takımından kimse Glenn Cowan ile konuşmaya cesaret edememiş ancak aradan geçen kısa bir sürenin ardından Çinli sporculardan Zhuang Zedong, Amerikalı sporcunun yanına giderek ona Huangshan Dağları'nın ipek baskılı resmini hediye etmiştir(Williamson, 2013). Bu olay ikili ilişkileri geliştirme potansiyeliyle açısından önemli görülmüş, 6 Nisan tarihinde Amerikan ekibine Çinli meslektaşları tarafından resmi bir davet gönderilmiştir. Bu davetin özelliği, 1949'da Komünist yönetimin başlangıcından beri Amerikalıların Çin'e girmesine izin verilmesinden bu yana ikili ilişkiler açısından bir ilki temsil etmesidir. Yaklaşık bir yıl sonra, Çin'in masa tenisi takımı, gerçekleştirilecek 10 şehir turu için Detroit'i ziyaret etmiştir. Spor alanında pinpon diplomasisi, iki ülke halkı ve politikacıları arasındaki iletişim kanallarını açık tutarak, Çin ve ABD'nin ilişkilerinin uzun yıllar süren kötü durumuna rağmen ilişkilerin düzelmesinin önünü açmıştır.

1.3. Sosyal ve Ekonomik Alan

Sosyal alanda uygulanan yumuşak güç uygulaması, Panda diplomasisi adı altında gerçekleşmiştir. Bu diplomasinin ilk ayağı Pingping isimli pandanın, 1957 yılında Sovyetler Birliği'ne hediye edilmesi ile başlamıştır. Resmi veriler panda diplomasisinin başlatıldığı tarih olan 1957 yılından 1982 yılına uzanan süreçte 9 ülkeye 23 panda gönderildiğini ve hiçbiri Çin'e geri dönemediğini göstermektedir. Bu durum, yurt dışına gönderilen pandaların hızlı bir şekilde rahatsızlanmaları ve erken yaşlarda hayatlarını kaybetmeleri gibi üzücü sorunlar nedeniyle panda diplomasisinin sorgulanmaya başlamasını sağlamıştır. Çin, yaşanan bu sorunların da katkısıyla soyu tükenme tehlikesi yaşayan pandaların korunmasını da garanti altına almak ve bir yandan da diğer ülkelerle olan ikili ilişkilerini geliştirmeye devam etmek için bir çözüm arayışına girmiştir. Bu politika arayışı sonunda 1982'de hediye uygulaması durdurulmuş ve 1984'de kiralama programına geçilmiştir. Bu diplomasinin en çok etki gösterdiği ülkelerden birisi olan Amerika'da, üç aylık belirlenen panda kiralama programı karşılığında birçok Amerikan şehri Çin'e milyonlarca dolar ödeme yapmış ve pandalar kendilerini bu yumuşak güç diplomasinin ardından ticari anlamda da kanıtlayarak Çin'in gururu olmuşlardır. (Çin'in 'diplomat pandaları', 2017).

Ekonomik alanda Deng Xiaoping liderliği ile reform ve gelişim süreci başlamıştır. Bu politikalar özellikle 1980'li yıllarda Çin ekonomisinin hızlı ve sürekli bir gelişim göstermesini sağlamıştır. Ekonomisinde yaşadığı bu olumlu durum Çin'i, diğer ülkeler ve şirketler açısından çekici bir hale getirmiştir. Çin, gerçekleştirdiği bu ekonomik kazanımlarını hem kendi gücünü dünyaya kabul ettirmek hem de yumuşak güç bağlamında kendi çıkarlarına yönelik kullanmaktadır. Çin'in gerçekleştirdiği dış yardımlar, yumuşak güç kullanımı temelini oluşturmaktadır. Dış yardım politikası, hedef ülkelere kredi sağlanması ve yapılan doğrudan yatırım gibi farklı yollarla yapılmaktadır. Özellikle milenyumdan bu yana yatırım alanlarında Çin, en büyük dış yardım imkanı sunan ülkelerden biri olmuştur. Çin, küresel liderlik konusunda kendisine güç sağlaması ve Amerika karşısında bölgesinde üstünlük sağlaması amaçları ile kendi önderliğinde gerçekleştirdiği Bir Kuşak Bir Yol Projesi doğrultusunda yaptığı dış yardım ve yatırımların önemli kısmını proje dahilindeki komşularına ve bölge ülkelerine sağlamaktadır. Asya Kıtası dışında Çin'in, hem proje içerisinde hem de ayrı politikalarla Afrika ve Latin Amerika ülkelerine yönelik yaptığı ve yapmakta olduğu yatırımlar ve yardımlar da bulunmaktadır. Ayrıca, 2008 yılında yaşanan ve tüm dünyayı etkileyen ekonomik krizin özellikle Amerika'nın Asya kıtasındaki finans gücünün azalmasına sebep olmasını Çin, kendisine bir fırsat olarak görmüştür. Sahip olduğu büyük ekonomik güç, bölgesel bütünlüğe yönelik politikaları ve yabancı döviz rezervleri sayesinde, Asya kıtası ülkeleri için etkili ve önemli bir aktör haline gelmiştir.

1.4.Siyaset ve Politika

Uluslararası alanda, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından siyasi açıdan yaşadığı tanınma sorunu gündeme gelmiştir. Özellikle Batılı güçlerin Çin yerine Tayvan"ı tanıması ülkenin meşruluğu konusunda yaşanacak sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bu alanda yaşanan önemli bir olay, 1971 yılında Birleşmiş Milletler'de yaşanan temsiliyet konusudur. Afrika ülkelerinin Tayvan yerine Çin'in Birleşmiş Milletler'de temsil edilmesi için destek vermiştir.

Bu destek sayesinde Çin-Afrika ilişkileri yakınlaşmaya başlamış, Çin, bu desteğe bir karşılık olarak Üçüncü Dünyacılık politikasında başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası alanlarda Afrika ve diğer üçüncü dünya ülkelerini destekleme politikası izlemiştir. Yumuşak güç bağlamında bu destek, Afrika açısından oldukça önemli kabul edilmektedir. Ayrıca kurulan diplomatik ilişkiler günümüzde Bir Kuşak Bir Yol Projesi ile birlikte ticari ve ekonomik bir boyutta kazanmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti, küresel anlamda kendi etkisini geliştirmek adına bölgesinde bulunan ülkeler dışında diğer devletlerle ve uluslararası örgütlerle de ilişkiler kurmaya yönelik politikalar izlemektedir. Çin'in büyüyen ve gelişen ekonomisi gerektirdiği artan enerji ihtiyacı ve bu ihtiyacın karşılanması konusu özellikle milenyum ile beraber ülkenin çok taraflı dış politika izlemesini sağlayan faktörlerden biri olmuştur. Yaşanan bu enerji ihtiyacını karşılamak adına enerji kaynakları açısından zengin olan Orta Asya, Orta Doğu, Latin Amerika ve Afrika ve bölgeleri Çin açısından ikili ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı yerlerdir. Çin'in enerji ihtiyacına yönelik politikalar izlediği ve ikili ilişkiler kurduğu Afrika ülkesi Sudan, siyasi istikrarın sağlanamadığı, ülkede bulunan gruplar arasında sürekli iç çatışmalar ve sorunlar yaşanan ve yaşadığı bu sıkıntıların etkisiyle uluslararası ortamda etkisi ve taraftarı bulunmayan bir ülkedir. Çin, artan enerji gereksinimleri arasında özellikle petrol ihtiyacını karşılamak için Orta Doğu ülkeleri ile kendini sınırlamamak adına başka arayışlarda bulunmuştur. Bu arayış neticesinde Sudan ile petrol ticareti öncelik olacak şekilde başlayan ikili ilişkiler süreç içerisinde ticari ilişkiler konusunda da gelişmiştir. Bu durum Sudan'ı, Çin"in Afrika"da bulunan önemli ticaret ve yatırım ortaklarından biri haline getirmiştir.

Ayrıca Çin'in otoriter siyasi yapıya sahip bir ülke olmasına rağmen ekonomik anlamda yapmış olduğu yükselişi, ülkeyi gelişmekte olan ve gelişme hayali bulunan ülkeler açısından rol model haline getirmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'ne benzer otoriter siyasi yapıya sahip ülkelerin çoğunlukta olduğu özellikle Afrika ve Latin Amerika bölgelerinde Çin'in uygulamakta olduğu yumuşak güç politikalarının daha etkili olduğu görülmektedir.

3. SONUÇ

Çin'in otoriter yönetim yapısı ekonomik gelişmişliği demokrasi ve liberal yönetimlerle ilişkilendiren görüşü meydan okumakla kalmamakta, aynı zamanda otoriter eğilimleri baskın gelişmekte olan ülkeler için de bir rol model haline getirmektedir. Çin'in söz konusu bölgelerdeki ülkelerle olan ilişkilerine bakıldığında dikkati son yıllarda söz konusu bu ülkelerin rejimlerinde yaşanan bazı sorunlar ve değişiklikler çekmektedir. Uluslararası aktörler ve örgütler de yaşanan bu duruma tepki vermekte ve tedirginlikle yaklaşmaktadırlar. Ancak tüm bu tepkilere rağmen Çin hükümeti, yaşananların söz konusu ülkelerin içişlerinde oluşan sorunlardan kaynaklı olduğunu ve Çin'in bu ülkelerin içişlerine karışmaya yönelik herhangi bir politikadan veya uygulamadan yana olmadıklarını ifade etmişlerdir. Çin, yapmış olduğu yardımı ve yatırımın büyük kısmını kendi önderliğinde gerçekleşen ve küresel liderlik konusunda kendisini ön plana çıkaracak ayrıca Amerika karşısında üstünlük sağlamasına yardımcı olacak şekilde yönlendirmektedir. Çin kültürel unsurları yumuşak güç bağlamında kullanarak, Çin'in büyük devlet imajına, ekonomik gücüne ve askeri kapasitesinin tanıtılmasına hizmet etmek için araçsallaştırmıştır.

Kaynakça

https://tr.sputniknews.com/yasam/201707121029243380-cin-diplomatik-pandalar/ (Erişim tarihi: 23.12.2022)

Dahl, R., The Concept of Power, Behavioral Science, 201-215, 1957.

Deng, Y., Chen, G., Chen, J., Deng The New Hard Realities: "Soft Power" and China in Transition içinde Soft power: China's emerging strategy in international politics, Lexington Books, Plymouth, 2009.

Ding, S., Engaging Diaspora via Charm Offensive and Indigenised Communication: An Analysis of China's Diaspora Engagement Policies in the Xi Era. Politics, 35(3-4), 230-244, 2015.

Holsti, K., The concept of power in the study of international relations, Background, 179-194, 1964.

Mitter, R., Modern Çin, Dost Kitapevi. 2012.

Morgenthau, H., Uluslararası Politika, Baskın Oran, Ünsal Oskay (çev.), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1970.

Nye Jr., J., Soft power: The means to success in world politics, Public Affairs, 2004.

Nye, J., Soft Power, Foreign Policy, 153-171, 1990.

Sancak ,K., Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç, Nobel Yayınları, Ankara, 2016.

Wasserstrom, J,. 21. Yüzyılda Çin. Çev. Hür Güldü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

https://www.independent.co.uk/news/obituaries/zhuang-zedong-accidental-architect-ping-pong-diplomacy-8490805.html (Erişim tarihi: 23.12.2022)

Xiaohong, W., & Qingyuan, L., The Confucian value of harmony and its influence on Chinese social interaction, Cross-Cultural Communication, *9*(1*)*, 60-66, 2013.

GÖÇ-ULUSLARARASI TİCARET İLİŞKİSİ ÜZERİNE TEORİK BİR İNCELEME

Doç. Dr. Zerrin KILIÇARSLAN[1], Doç. Dr. Yasemin DUMRUL[2]

[1]Kayseri Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, zerrink@kayseri.edu.tr-ORCID ID: https://orcid.org/: 0000-0002-0905-3067

[2]Kayseri Üniversitesi, Develi Hüseyin Şahin Meslek Yüksekokulu, ydumrul@kayseri.edu.tr-ORCID ID: https://orcid.org/:0000-0001-5961-2931

ÖZET

Neoklasik uluslararası ticaret teorisine göre, uluslararası ticaret ülkeler arasında ücret farklılıklarını azaltmakta ve bu durum göç etme eğilimini azaltmaktadır. Ricardo'ya göre ticaret, karşılaştırmalı maliyet üstünlükleri çerçevesinde uzmanlaşan ülkeler arasında ulusal verimlilik farklılıkları azalmaktadır. Heckscher-Ohlin modeline göre uluslararası ticaret, bol olan üretim faktörlerinin sahiplerine kazanç sağlamakta, kıt olan faktörlerin sahiplerine zarar vermektedir. Uluslararası ticaret, üretim faktörlerinin dağılımında değişikliklere yol açmakta, büyümeyi sağlamakta ve ticaret ortakları arasında ücretlerin yakınsamasına neden olmaktadır. Ücretler arasındaki farkın azalması, daha iyi bir yaşam arayışıyla daha zengin bir ülkeye göç etme dürtüsünü azaltmaktadır. Küreselleşme faaliyetlerinin artmasıyla birlikte ülkeler arasında göç hareketliliği de artış göstermiş ve hem bireylerin hem de ticaretin serbest dolaşımı önündeki engeller azalmaya başlamıştır. İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler, insanların ülkeler arasında daha kolay ve hızlı yer değiştirmelerine yol açmaktadır. Ekonomik, toplumsal ve siyasal nedenlerle insanların bireysel ve kitlesel olarak yer değiştirmeleri mümkündür. Bireylerin hayatlarını sürdürebilmek veya daha çok kazanmak amacıyla yer değiştirmelerine bağlı olarak göç ekonomik çerçevede değerlendirilmektedir. Göç genel anlamda "anlamlı bir uzaklık ve etki yaratacak kadar bir süre içinde gerçekleşen bütün yer değiştirmeler"i kapsamaktadır. Başka bir ifadeyle göç, ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir. Göç yarattığı etkiler bakımından göç alan ve göç veren ülke için önem arz eden bir kavramdır. Göç alan ülke için en önemli etkisi göçün sözkonusu ülkeye getirdiği ekonomik maliyettir. Bu çalışmada ülkeler arasındaki göç olgusu ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkinin ve göçün ülkeler üzerindeki etkilerinin teorik olarak ortaya konması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Uluslararası Ticaret, Küreselleşme

A THEORETICAL EXAMINATION ON THE RELATIONSHIP OF MIGRATION-INTERNATIONAL TRADE

ABSTRACT

According to the neoclassical theory of international trade, international trade reduces wage differences between countries and this reduces the tendency to migrate. According to Ricardo, national productivity differences are decreasing among countries that specialize in trade, in terms of comparative cost advantages. According to the Heckscher-Ohlin model, international trade benefits owners of abundant factors of production and harms owners of scarce factors. International trade causes changes in the distribution of factors of production, promote growth, and causes convergence of wages among trading partners. The narrowing of the wage gap reduces the urge to migrate to a richer country in search of a better life. With the increase in globalization activities, migration mobility between countries has also increased and the obstacles to the free movement of both individuals and trade have begun to decrease. Developments in communication and transportation technologies cause people to move between countries more easily and quickly. It is possible for people to relocate individually and massively due to economic, social, and political reasons. Migration is evaluated within the economic framework, depending on the displacement of individuals in order to survive or earn more. Migration generally encompasses "all displacements that occur within a time sufficient to produce a significant distance and impact". In other words, migration is a geographical, social, and cultural movement of displacement from one place to another for economic, political, ecological, or individual reasons and with the goal of short, medium, or long-term return or permanent settlement. Migration is an important concept for the country of immigration and immigration in terms of the effects it creates. The most important effect for the country of immigration is the economic cost of immigration to the country in question. This study, it is aimed to theoretically reveal the relationship between the phenomenon of migration between countries and international trade and the effects of migration on countries.

Keywords: Migration, International Trade, Globalization

1.GİRİŞ

Küreselleşme faaliyetlerinin bir sonucu olarak iletişim teknolojilerinin ve ulaşım bağlantılarının gelişmesi ile ülkeler arasında entegrasyon anlaşmalarının yapılması gibi birçok faktör ülkeler arasındaki göç akışlarının kolaylaşmasını sağlamıştır (Freeman and Lewis, 2021). Küreselleşme faaliyetlerinin artmasıyla birlikte mallar, insanlar, sermaye ve fikirler için sınırlar daha açık hale gelmiştir. Böylece ülkeler arasında göç hareketliliği artmış ve hem insanların hem de ticaretin serbest dolaşımı önündeki engeller azalmaya başlamıştır. Ayrıca iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerle insanlar, ülkeler arasında daha kolay ve hızlı yer değiştirmeye başlamıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık %4'ü artık doğmadıkları bir ülkede yaşamaktadır (Gheasi ve Nijkamp, 2017; Lewer ve Van den Berg, 2009).

İnsanların ülkeler arasında göç etmesinin nedenlerini açıklamaya yönelik çeşitli teoriler geliştirilmiştir. *Neoklasik teorilere* göre, bireyler gelirlerini maksimize etmeye çalıştıklarından ücretlerin yüksek olduğu bölgelere göç etmektedirler. Göç eden bireyler, ücret

farklılıkları ve istihdam fırsatlarının yanı sıra hedef ülkedeki işsizlik süresi ve psikolojik maliyetler gibi maliyetleri de göz önünde bulundururlar. Ayrıca doğal afetler, iç savaşlar, çatışmalar vb. itici faktörler milyonlarca insanı kendi ülkelerinden başka ülkelere göç etmeye zorlamaktadır. *Göç teorisi ile ilgili yeni ekonomi,* göçün aile temelli bir karar olduğunu ve insanların yalnızca gelirlerini maksimize etmek için değil, aynı zamanda göç risklerini minimize etmek için göç ettiğini ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki aileler, aile üyelerinden bazılarını çalışmak için yurt dışına göndererek hanehalkı kaynaklarının tahsisini çeşitlendirerek hane içindeki riski kontrol etmek istemektedirler. *İkili işgücü piyasası teorisine* göre göçe neden olan çekici faktörler bulunmaktadır. Çeşitli gelişmiş ülkeler, işgücü piyasasındaki değişiklikler ve demografik değişikliklerden dolayı sosyal hiyerarşinin en altında yer alan düşük ücretli işler için vasıfsız ve ucuz göçmenlere büyük ihtiyaç duymaktadır (Gheasi ve Nijkamp, 2017).

Ülkeler arasında göç faaliyetlerinin artması, dikkatleri göçün küresel etkilerine yönlendirmiştir. Ev sahibi ülkelerin uluslararası göçün sosyoekonomik sonuçlarına ve gönderen ülkelerin ise beyin göçü ve genç nüfusun kaybedilmesine ilişkin kaygıları bulunmaktadır. Göçün hem ev sahibi ülkeler hem de gönderen ülkelerde fikir akışı, yenilik, ekonomik gelişme, ticaret ve yatırımlar çerçevesinde değerlendirilmesi gereken önemli etkileri de bulunmaktadır. Özellikle, insanların bir ülkeden diğerine göçü, ev sahibi ülkeler ile gönderen ülkeler arasında ticaret akışlarını etkilemektedir. Göçmenlerin kültürleri, dilleri, zevkleri ve iş bağlantılarını paylaşmalarının, göçmenlerin ana ülke ve ev sahibi ülkeler arasındaki ticareti artıran ağ etkileri yaratmaktadır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler aynı anda ülkeler arasında mal ve insan taşıma maliyetlerini düşürürse, göç ve uluslararası ticaret birlikte artabilir (Lewer ve Van den Berg, 2009).

Bu çalışma ile göçün ev sahibi ülke ile gönderen ülkeler üzerindeki ekonomik etkisinin anlaşılmasına katkıda bulunulması ve göçün ülkeler arasındaki ticareti nasıl etkilediğinin teorik olarak ortaya konulması amaçlanmaktadır. Çalışmanın girişten sonraki bölümünde göçün uluslararası ticaret üzerindeki etkileri olumlu ve olumsuz etkiler bağlamında açıklanacaktır. Sonraki bölümde bu alanda yapılmış olan uygulamalı çalışmalara yer verilecektir. Son bölümde ise çalışmanın sonucuna yer verilecektir.

2. GÖÇÜN ULUSLARARASI TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Göç genel anlamda "anlamlı bir uzaklık ve etki yaratacak kadar bir süre içinde gerçekleşen bütün yer değiştirmeleri" kapsamaktadır (Erder,1986). Başka bir ifadeyle göç, ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir (Yalçın, 2004). İnsanların bir ülkeden diğerine göçü, göç alan ve göç veren ülke arasındaki ticaret akışlarını etkilemektedir. Göçün uluslararası ticaret üzerindeki olumlu etkileri göçmenlerin kendi ülkelerindeki ürünlere olan tercihlerini de ev sahibi ülkeye getirmesi ve göçün ticari işlem maliyetlerini azaltması ile ortaya çıkmaktadır. Göçün uluslararası ticaret üzerine olumlu etkilerine karşın olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Bu etkiler, gönderen ülkelerin gelişmişlik seviyesine, malların türüne, göçmenlerin türüne ve

mevcut göçmen nüfusunun büyüklüğüne bağlı olarak değişmektedir (Blanes-Cristóbal, 2003; Girma ve Yu, 2002; Genç, 2014).

2.1. Göçün Uluslararası Ticaret Üzerindeki Olumlu Etkileri

Göçün ülkeler arasındaki ticaret üzerinde *tercih mekanizması (*tercih kanalı veya nakledilen ev yanlılığı*)* ile *dış pazar ve temaslar mekanizması (*işlem maliyeti etkisi veya ağ kanalı*)* olmak üzere iki temel etkisi bulunmaktadır (Hatzigeorgiou ve Rodefalk, 2021; De Arcangelis vd., 2022). Aşağıda bu iki etki açıklanacaktır.

2.1.1.Tercih Mekanizması

Göçmenlerin ticaret akışlarını teşvik edebilecekleri kanallardan ilki, tercih kanalı veya nakledilen ev yanlılığı etkisi olarak adlandırılmaktadır. Göçmenler ev sahibi ülkeye gelirken yanlarında kendi ülkelerinin ürünlerine yönelik tercihleri ile gelmektedir. Başka bir deyişle göçmenlerin ana ülke menşeli ürünlere yönelik talebi, ev sahibi ülkeye nakledilmektedir. Tercih kanalı, tercihlerin göçmenlerle birlikte hareket etme eğiliminde olduğu ve dolayısıyla aynı etnik gruptan olan tüketicilerin aynı zevkleri paylaşma eğiliminde olduğu fikrine dayanmaktadır. Göçmenler, ev sahibi ülke vatandaşlarına göre farklı tüketim alışkanlıklarına sahip olmaktadır. Göçmenlerin ev sahibi ülkeye yerleştikten sonra anavatanlarına özgü alışkanlıklarını değiştirmeleri zaman içerisinde yavaş yavaş gerçekleşmektedir (De Arcangelis vd., 2022). Göç, homojen mallardan ziyade göçmenlerin anavatanlarına özgü kültürel malların uluslararası ticaretinin yapılmasına da imkân vermektedir (Gould, 1994; Head ve Ries, 1998). Dolayısıyla göçmenlerin, göçten önce edindikleri zevklere göre kendi ülkelerinden gelen bazı ürünleri tercih etmeleri, ev sahibi ülkenin göçmenlerin anavatanından daha fazla ithalat yapmasını sağlamaktadır (Girma ve Yu, 2002). Göçmenler, ev sahibi ülke vatandaşlarını ve kendi ülkelerindeki insanları yeni ürünlerle tanıştırarak da iki ülke arasındaki ikili ticareti teşvik etmektedir (Mundra, 2005). Bununla birlikte göçmenler ev sahibi ülkede toplam nüfusun küçük bir bölümünü temsil ediyorsa, ithalat akışları üzerinde önemli bir etki ortaya çıkmayabilir (Head ve Ries, 1998). Ayrıca göçmenlerin tercihleri ev sahibi ülke vatandaşlarından etkilenirse zamanla ithalat azalabilir (De Arcangelis vd., 2022).

2.1.2. Dış Pazar ve Temaslar Mekanizması

Ağ (bilgi) kanalı olarak da adlandırılan bu kanal göçmenlerin, ticaretin işlem maliyetlerini düşürmesi yoluyla işlemekte ve bu da zorunlu olarak ticaretin yaratılmasına yol açmaktadır. Ağ kanalı iki yönlüdür: göç ağlar yaratabilir (anavatan pazarları ve iş bağlantıları hakkında bilgi) ve kültürel bağlar (ortak diller, tarihsel sömürge bağları, ortak tercihler, siyasi ve sosyal kurumlar bilgisi) ticari işlem maliyetlerini azaltabilir (Girma ve Yu, 2002). Girma ve Yu (2002), göçün işlem maliyetlerini azaltma mekanizmasını "bireye özgü" ve "bireye özgü olmayan" olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bireye özgü mekanizmalar, bir göçmenin sahip olacağı kişisel temaslar ve ağ bağlantıları gibi avantajları içermektedir. Buna karşılık, bireye özgü olmayan mekanizmalar ise, yabancı bir ülkenin yasal sistemlerine, iş sistemlerine ve iletişim sistemlerine aşinalığını içermektedir.

Göçmenler, ev sahibi ülkede işlem maliyetlerini üç şekilde azaltabilmektedir: (1) ev sahibi ülkedeki iki dil bilen insan sayısını artırmak da dâhil olmak üzere ev sahibi ülke ile göçmenin anavatanı olan ülke arasındaki iletişimi geliştirmek (2) göçmenlerin doğdukları ülkelerdeki

ürünler, tercihler vb. hakkında bilgi sağlamak ve (3) göçmenlerin bağlantılarına erişim sağlayarak ticari ilişkilerde güven aşılayarak, sözleşmelerin hazırlanması ve uygulanmasıyla ilgili maliyetleri azaltmak (Hatzigeorgiou ve Rodefalk, 2021; Mundra, 2005).

Göçmenlerin hem ithalatı hem de ihracatı etkilemesine yol açan mekanizma, kendi anavatan ekonomileri hakkında sahip oldukları bilgi ile ilgilidir. Bilindiği gibi uluslararası ticaret, yurtiçi işlemlerle ilişkili maliyetlerin üzerinde ve ötesinde maliyetler getirmektedir. İhracatçının, potansiyel pazarları belirlemesi ve bilgi sahibi olmadığı ortamlardaki dağıtım kanallarına erişim sağlaması ve ithalatçının ise güvenilir bir tedarik kaynağı bulması gerekmektedir. Bu faaliyetler genellikle yerel adetler, kanunlar ve iş uygulamaları hakkında bilgi gerektirmektedir (Head ve Ries, 1998). Göçmenler genellikle daha düşük iletişim engeliyle karşılaşmaktadır. Yani, genellikle kendi ülkelerinin dilini ve kültürünü bildiklerinden anavatanlarındaki insanların değerlerini ve düşünce tarzlarını daha rahat anlayabilmektedir. Göçmenler aynı zamanda anavatanlarının iş ağlarına daha fazla bağlıdırlar ve kime güvenip kime güvenmeyecekleri konusunda daha fazla bilgi sahibidirler. Göçmenlerin yerel ticaret yasalarını ve uygulamalarını bilme olasılıkları da daha yüksektir. Bu sebeplerden dolayı göçmenler, sahip oldukları bilgiler nedeniyle kendi ülkeleri ile ticaret yapma konusunda diğer insanlardan daha iyi bir konumda olabilmektedir (Wagner vd., 2002). Göçmenler, kendi ülkeleri ile daha kolay iletişim kurarak, üstün dış pazar bilgileri elde ederek ve genellikle sosyal ağlarına güvenerek daha az engelle müzakere edip sözleşmeleri yürüterek ithalat ve ihracat için işlem maliyetlerini düşürebilmektedir (Bahar vd., 2022). Bu doğrudan ticareti teşvik edici etki, ev sahibi ve göçmenlerin anavatanının çok farklı kültürlere, dillere ve kurumlara sahip olduğu ve alternatif bilgi kaynaklarının bulunmadığı, yani bu faktörlerin neden olduğu gayri resmi ticaret engellerinin çok olduğu durumlarda en fazla olacaktır (Genç, 2014). Göçmenler, anavatanları hakkındaki bilgileri nedeniyle ticarette daha düşük engellerle karşılaşabilirler. Göçmenlerin göç ettikleri ülkede müşteri veya tedarikçi bulmalarını sağlayan iş ağlarına bağlanma olasılıkları daha yüksektir. Fırsatları yakalamak için daha iyi bir konuma sahip olmalarının bir başka nedeni de anavatanlarındaki pazar ihtiyaçlarına daha aşina olmalarıdır (Wagner vd., 2002). Kendi ülkeleri dışında yaşayan etnik azınlıklar, hem ev sahibi ülkenin hem de göçmenlerin anavatanlarının erişebildiği resmi veya gayri resmi ağlar oluşturmaktadır. Bu ortak etnik ağlar, pazar bilgisi sağlayarak ve sözleşmenin uygulanmasını destekleyerek ticareti teşvik etmektedir. Bu ağ etkisi, gayri resmi uluslararası ticaret engellerini aşmayı kolaylaştırmaktadır. İşlem maliyeti etkilerinin hem ihracatı hem de ithalatı etkilemesi beklenmektedir (Genç, 2014; Girma ve Yu, 2002).

Göçün işlem maliyetlerini azaltma etkisi ticareti yapılan ürünlerin türüne, göçmenlerin anavatanına ve göçmenlerin kişisel özelliklerine, eğitim düzeyine, mesleğine veya işine bağlı olarak farklılık gösterecektir. Ortak dil, kültürel bağlar, tarihsel bağlar, ortak tercihler, siyasi ve sosyal kurumlara ilişkin bilgi, ticari işlem maliyetlerini azaltabilmektedir (Blanes-Cristóbal, 2003). Göçmenler, sosyal ve politik kurumları ev sahibi ülkeninkine benzeyen bir ülkeden geliyorlarsa, işlem maliyetlerinin düşürülmesine olan etkileri daha düşük olmaktadır (Girma ve Yu, 2002). Benzer sosyal ve politik kurumlara sahip ülkelerden gelen göçmenler, diğer ülkelerden gelen göçmenlere göre yanlarında daha az ek bilgi getirecek ve işlem maliyetlerinin düşürülmesine daha az katkıda bulunacaklardır.

Bu olumlu etkilere ilave olarak göçün uluslararası ticaret üzerinde başka etkileri de bulunmaktadır. Göçmenler, uluslararası yatırımı teşvik ederek ticareti etkilemektedir. Göçmen işçiler tarafından üretilen işçi dövizleri artık birçok alıcı ülkede ulusal ve yerel ekonomilerin sürdürülmesinde önemli bir rol oynamaktadır. İşçi dövizleri, alıcı ülkelere önemli bir döviz kaynağı sağlar, finans sektörünün kapasitesini artırır ve müteakip yatırımları çekmeye yardımcı olur (Kul, 2007). Özellikle girişimci göçmen toplulukları uluslararası yatırım akışlarını canlandırmaya yardımcı olmaktadır. Göç, bir ülkenin demografik profilini değiştirerek uluslararası ticareti genişletmektedir. Göçün bütçe etkileri, hükümetin boyutunu ve rolünü değiştirerek ticaret akışlarını değiştirebilmektedir. Ayrıca göç ülkelerin ticaret politikasında değişikliklere ve dolayısıyla uluslararası ticarette kaymalara neden olabilmektedir (Lewer ve Van den Berg, 2009).

2.2. Göçün Uluslararası Ticaret Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Göçmenler, önceden anavatanlarından ithal edilen malları, ev sahibi ülkede üreterek uluslararası ticareti olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Göç ettikleri ülkedeki insanlarla karşılıklı kültür alışverişi ve güven bağını güçlendirerek ilişki kuran göçmenler, teknoloji ve üretimle sahip oldukları bilgileri göç ettikleri ülkelere aktararak göçmen taleplerinin ithalatla değil yurtiçi üretimle karşılamasına sebep olabilmektedir (Demirtaş ve Çakırca, 2019). Göç, gelişmekte olan ekonomilerin en yetenekli ve en iyi eğitimli insan kaynaklarının kaybına da neden olabilmektedir. Başka bir deyişle, beyin göçü, devleti gelirden yoksun bırakmakta ve ülkelerin bu insanların eğitim ve öğretimine yaptıkları yatırımın karşılığını almasını engellemektedir. Sağlık ve eğitim gibi hayati sektörlerdeki uzmanların ayrılması da temel hizmetlerin arzını ve kalitesini olumsuz etkileyebilmektedir (Kul, 2007).

Göçün, göç alan ülkelerin ekonomileri üzerindeki olumsuz etkisine yönelik görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki göçmenlerin işleri çaldığına ve ücretleri düşürdüğüne ilişkindir. Göçü eleştirenlerin dayandığı bir başka argüman da, göçün etnik gruplar arasında çatışma yaratma potansiyeline sahip olduğuna ilişkindir. Ayrıca göçmen sayısındaki artışın göç yapılan ülkenin kimliğini ve kurumlarını yok edebileceği ileri sürülmektedir (Kul, 2007). Son olarak, göçmenlerin gittikleri ülkede kontrolsüz bir şekilde iş gücü piyasalarına girmesi o ülkede gelir dağılımı adaletsizliğine neden olabilmekte ve dışa bağımlılığı artırabilmektedir (Demirtaş ve Çakırca 2019).

3. LİTERATÜR ÖZETİ

Uygulamalı literatürdeki çalışmaların büyük bir çoğunluğu göçün, göçmenlerin ev sahibi ülke ve anavatanları arasındaki ticareti üzerinde olumlu etkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre uluslararası ticaret ister ithalat ister ihracat olarak ölçülsün, göçün ticaret üzerinde önemli olumlu etkileri olduğunu göstermektedir. Ayrıca, hem ithalat hem de ihracatı ele alan çalışmalarda, göçün ithalat üzerindeki tahmini etkisinin ihracat üzerindekinden daha fazla olduğu ve bu durumun hem tercih hem de ağ (bilgi) etkilerinin her ikisinin de işlediğinin kanıtı olduğu ifade edilmektedir.

Gould (1994) ve Head ve Ries (1998) tarafından yapılan araştırmalar, göç-ticaret ilişkisi üzerine öncü çalışmalar olarak kabul edilmektedir. Gould (1994) ABD örneğinde 1970-1986

döneminde göç uluslararası ticaret ilişkisini incelemiştir. Buna göre ABD'nin ticari partnerleri ile ilişkisi göçmenlerin bilgi kanalı ve tercih kanalı ile ortaya çıkmaktadır. Ayrıca çalışmada göçmenlerin ülke vatandaşlarından farklı olduğunu ve anavatanlarıyla bağlarını sürdürmeleri yoluyla uluslararası ticaret akışlarını teşvik edebileceklerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, ev sahibi ülkede göçten önce ne kadar az bilgi varsa, göçün ticari etkisi o kadar büyük olmaktadır. Head ve Ries (1998) Kanada'nın 136 ülke ile yaptığı ticaretini dikkate alarak 1980-1992 döneminde göçün uluslararası ticaret üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda, göçmenlerin anavatanlarıyla olan bağlantıları ve pazar fırsatlarına ilişkin bilgileri nedeniyle uluslararası ticaretteki işlem maliyetlerini düşürdüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışmada göçmen nüfusundaki %10'luk bir artışın, Kanada'nın göçmenlerin anavatanına yaptığı ihracatı %1 ithalatı ise %3 oranında arttırdığı bulgusuna da ulaşılmıştır.

Girma ve Yu (2002), 1981 ve 1991 yılları için Birleşik Krallığın İngiliz Milletler Topluluğu'na üye olan (26 ülke) ve İngiliz Milletler topluluğuna üye olmayan (22 ülke) ülkelerle olan ticaret verilerini kullanarak göç ve uluslararası ticaret arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda İngiliz milletler topluluğuna üye olmayan ülkelerden gelen göçün, ihracatı artırıcı önemli bir etkiye sahip olduğunu, İngiliz Milletler topluluğuna üye olan ülkelerden gelen göçün ise ihracat üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı bulunmuştur. Bu sonucun, Birleşik Krallığın eski kolonilerinden gelen göçmenlerin kendi ülkeleri ile ev sahibi ülke arasındaki ticaretin işlem maliyetini önemli ölçüde azaltmaya yardımcı olabilecek herhangi bir yeni bilgi getirmemesinden kaynaklanabileceği ifade edilmiştir.

Wagner vd. (2002), Kanada örneğinde 1992-1995 döneminde göç, ithalat ve ihracat arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda göçmenlerin, göçmen olmayanların erişemediği ticaret fırsatlarından yararlanmak için bağlantılarını ve üstün 'piyasa istihbaratını' kullandıkları önermesine dayanarak, Kanada'ya gelen bir göçmenin ortalama ihracatı 312 $, ithalatı ise 944 $ artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Blanes-Cristóbal (2003) İspanya verilerini kullanarak göçün ikili ticaret üzerindeki etkisini ve bir ülkedeki göçmen nüfusunun o ülkenin ticaretine katkıda bulunabileceği olası mekanizmaları incelemiştir. Çalışmada göçün ihracata olumlu katkı yaptığını görülürken, göçün ithalat üzerindeki etkisinin net olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Göçmenlerin getirdiği sosyal ve politik kurumlar hakkında ek bilgiler sayesinde, göçün ticari işlem maliyetlerini azalttığına ve dolayısıyla ticareti artırdığına dair kanıtlara da ulaşılmıştır. Sonuçlar aynı zamanda farklı eğitim/beceri düzeylerine sahip göçmenlerin İspanyol ikili ticaretinde farklı etkilere sahip olduğunu da göstermektedir.

Lewer ve Van Den Berg (2009) göç ve uluslararası ticaret ilişkisini 1991-2000 dönemi için 16 OECD ülkesi arasındaki ikili ticareti dikkate alarak incelemişlerdir. Çalışma sonucunda göçün uluslararası ticareti; doğrudan yabancı yatırımı göç veren ülkeye doğru artırması, göçmenlerin bulunduğu ülke ile geldikleri ülke arasında bir ticaret ağı oluşturması ve göçmenlerin bulundukları ülkelerde gelir artışı sağlaması olmak üzere 3 kanaldan etkilediği ifade edilmiştir.

Buzdağlı ve Kızıltan (2011), Türkiye örneğinde 2009 yılı için göç ve ihracat ilişkisini incelemiştir. 500'den fazla Türkiye vatandaşına sahip ülkeleri ve bu ülkelere yapılan tüketim malı ihracatının ele alındığı çalışmada Türkiye'den söz konusu ülkeye giden göçmen

sayısındaki %1'lik bir artışın, tercih etkisi kanalıyla, Türkiye'nin o ülkeye yaptığı tüketim malı ihracatını %0,56 oranında artırdığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Fagiolo ve Mastrorillo (2014), insan göçü ile uluslararası mal ticareti arasındaki ilişkileri karmaşık bir ağ yaklaşımı kullanarak incelemiş ve 1960-2000 döneminde dünya çapındaki insan göçü ağlarının ve ikili ticaretin topolojik yapısını karşılaştırmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlar şunlardır: (i) uluslararası göç ve ticaret ağları güçlü bir şekilde ilişkilidir ve bu tür bir korelasyon çoğunlukla ülkenin ekonomik/demografik büyüklüğü ve coğrafi uzaklığı ile açıklanabilir. (ii) uluslararası göç ağındaki merkezilik ikili ticareti artırır. (iii) yoğun ülke merkeziliği biçimleri, kapsamlı muadillerine göre ticareti daha fazla geliştirmektedir.

Boz ve Durmaz (2016) Türkiye'den MENA bölgesindeki ülkelere gerçekleşen göçün 2004-2013 dönemi için uluslararası ticaret üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye'den MENA bölgesindeki ülkelere gerçekleşen göçün Türkiye'nin ithalatı üzerinde pozitif yönlü bir etkisi bulunmaktadır.

Yılmaz (2020) Türkiye'nin Almanya ile gerçekleştirdiği uluslararası ticaretin Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler üzerindeki etkisini 1988-2018 dönemi için incelemiştir. Çalışmada Türkiye'nin ithalat ve ihracatında %1'lik artış olduğunda, Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenlerin ithalat ve ihracatının sırasıyla %0.30 ve %0.21 oranında arttığı bulgusuna ulaşılmıştır.

De Arcangelis vd. (2022) Arjantin'in ikili ticaretini ve sekiz Avrupa ülkesinden (Avusturya Macaristan İmparatorluğu, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, İsviçre ve Birleşik Krallık) göçü dikkate alarak 1870-1913 döneminde göçün ihracat ve ithalatı artırmadaki rolünü incelemiştir. Çalışma sonucunda ticaret yanlı etkinin ithalat üzerinde olduğunu görülmüştür. Çalışmaya göre belirli bir ülkeden gelen göçmen sayısında % 10'luk bir artış, aynı ülkeden yapılan ithalatı % 8'e kadar artırmaktadır.

4. SONUÇ

Ulaşım ve haberleşme alanında yaşanan gelişmeler, iletişim ve teknoloji alanında elde edilmiş kolaylıklar, göç etmenin maliyetini azaltarak; ülkeler arasındaki göç hareketlerini hızlandırmaktadır. Ülkeler arasında göç faaliyetlerinin artması, dikkatleri göçün küresel etkilerine yönlendirmiştir. Göç yarattığı etkiler bakımından göç alan ve göç veren ülke için önem arz eden bir kavramdır. Göçün hem ev sahibi ülkeler hem de göç alan ülkelerde fikir akışı, yenilik, ekonomik gelişme, ticaret ve yatırımlar çerçevesinde değerlendirilmesi gereken önemli etkileri bulunmaktadır.

Göçün uluslararası ticaret üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Göçün uluslararası ticaret üzerindeki olumlu etkileri göçmenlerin kendi ülkelerindeki ürünlere olan tercihlerini de ev sahibi ülkeye getirmesi ve göçün ticari işlem maliyetlerini azaltması ile ortaya çıkmaktadır. Ayrıca göçmenler, uluslararası yatırımı teşvik ederek, döviz kazancı sağlayarak, bir ülkenin demografik profilini, hükümetin boyutunu ve rolünü değiştirerek uluslararası ticareti olumlu yönde etkilemektedir. Göçün uluslararası ticaret üzerine olumlu etkilerine karşın olumsuz etkisi de bulunmaktadır. Buna göre göçmenler göç ettikleri ülkede önceden ithal edilen malları üreterek uluslararası ticareti olumsuz şekilde etkileyebilmektedir.

Bu çalışmada göçün ev sahibi ülke ile gönderen ülkeler üzerindeki ekonomik etkisi ve göçün ülkeler arasındaki ticareti nasıl etkilediği teorik olarak ortaya konulmuştur. Gelecekteki çalışmalarda mal gruplarına göre ticaret akışları göz önünde bulundurularak göçmen bağlantısının etkisi incelenebilir.

KAYNAKÇA

Bahar, D., Parsons, C., & Vézina, P. L. (2022). Refugees, trade, and FDI. Oxford Review of Economic Policy, 38(3), 487-513.

Blanes-Cristóbal, J. V. (2003). The link between immigration and trade in Spain. In 28th Symposium of Economic Analysis, December (pp. 11-13).

Boz, F.G. & Durmaz, A. (2016). Göçmenlerin uluslararası ticaret üzerine etkisi: MENA bölgesindeki Türk göçmenler üzerine bir uygulama. UIIID-IJEAS, 17, 259-272.

Buzdağlı, Ö., & Kızıltan, A. (2011). Göç-ticaret ilişkisi: Türkiye'nin tüketim malı ihracatı üzerine bir uygulama. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(3), 65-75.

De Arcangelis, G., Mariani, R., & Nastasi, F. (2022). Trade and migration: Some new evidence from the European mass migration to Argentina (1870-1913). World Trade Review, 21(4), 432-454.

Demirtaş, G., & Çakırca, Ş. Y. (2019). Uluslararası göçün dış ticaret üzerine etkisi: Türkiye için ampirik bir analiz. Siyasal: Journal of Political Sciences, *28*(2), 141-163.

Erder, Sema (1986). Refah Toplumunda "Getto" ve Türkler, Teknografik Matbaacılık, İstanbul.

Fagiolo, G., & Mastrorillo, M. (2014). Does human migration affect international trade? A complex-network perspective. PloS one, 9(5), e97331.

Freeman, R., & Lewis, J. (2021). Gravity model estimates of the spatial determinants of trade, migration, and trade-and-migration policies. Economics Letters, 204, 109873.

Genç, M. (2014). The impact of migration on trade. IZA World of Labor 2014: 82 doi: 10.15185/izawol.82.

Gheasi, M., & Nijkamp, P. (2017). A brief overview of ınternational migration motives and ımpacts, with specific reference to FDI, Economies, 5(3),1-11.

Girma, S., & Yu, Z. (2002). The link between immigration and trade: Evidence from the United Kingdom. Weltwirtschaftliches Archiv, 138(1), 115-130.

Gould, D. (1994). Immigrant links tothe home country: Empirical implications for U.S. bilateral trade flows. The Review of Economics and Statistics 76, 302-316.

Hatzigeorgiou, A., & Lodefalk, M. (2021). A literature review of the nexus between migration and internationalization. The Journal of International Trade & Economic Development, 30(3), 319-340.

Head, K., & Ries, J. (1998). Immigration and trade creation: Econometric evidence from Canada. The Canadian Journal of Economics 31, 47-62.

Kul, Y. (2007). Opportunities and challenges of international migration for sending and receiving countries, Uluslararası Ekonomik Sorunlar**,** 24, 11-18.

Lewer, J. J., & Van den Berg, H. (2009). Does immigration stimulate international trade? Measuring the channels of influence. The International Trade Journal, 23(2), 187-230.

Mundra, K. (2005). Immigration and international trade: A semiparametric empirical investigation. The Journal of International Trade&Economic Development, 14(1), 65-91.

Wagner, D., Head, K., & Ries, J. (2002). Immigration and the trade of provinces. *Scottish* Journal of Political Economy, 49(5), 507-525.

Yalçın, C.(2004). Göç Sosyolojisi, Anı Yayınları, Ankara, 13-56.

Yılmaz, H. A. (2020). Dış ticaretin Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenler üzerindeki etkisi: ARDL sınır testi yaklaşımı. Journal of Economy Culture and Society, 62, 123-143.

SOSYAL MEDYA'DA ADANA SOKAK LEZZETLERİ YOUTUBE ÖRNEĞİ

Doç.Dr. Sibel OĞUZ
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-1951-3821

Doç.Dr. Zafer BUZCU
Çukurova Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-8379-762X

Doç.Dr.Murat İsmet HASEKİ
Çukurova Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-1461-7285

ÖZET

Sokak lezzetleri hem gastronomi alan yazınında çalışılan bir konu haline gelmiş olup aynı zamanda da birçok destinasyonda gastronomik arz unsuru olarak çekicilik yaratan bir konu haline gelmiştir. Sokak lezzetleri bulunduğu bölgenin mutfak kültürünü yansıtması, koruması, turist çekiciliği oluşturması nedeniyle de dikkat çekmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sokak lezzetleri çeşitlilik göstermektedir. Türkiye'nin dört bir köşesinde olduğu gibi Adana mutfak kültüründe yer alan sokak lezzetlerinin çeşitliliği, günün 24 saatine yayılmış olan bir yeme-içme kültürüne sahip olması sebebiyle sokak lezzetleri bakımından önemli bir destinasyondur. Son yıllarda sokak lezzetlerinin gastronomik kaynak olarak önemli çekicilikler arasında görülmesi, sosyal medyada yapılan sokak lezzetleri konulu içeriklerin artmasını sağlamıştır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Adana sokak lezzetlerinin YouTube ortamındaki durumunun belirlenmesidir. Bu kapsamda, YouTube kanalları arasında "Adana Sokak Lezzetleri" konulu 22 adet video incelenerek içerik analizi yapılmıştır. Çalışma bulgularına göre videolara en çok konu olan Adana sokak yiyecekleri sırasıyla; sırasıyla kebap, ciğer, döner bici bici, lahmacun, börek, şırdan, tost, dev halka tatlı (burma) ve mumbar olmuştur. Adana sokak içecekleri ise sırasıyla; şalgam, ayran ve muzlu süt olmuştur. Videolarda Adana sokak lezzetlerinin beğenildiği ve önerildiği belirlenmiştir. Youtube ve benzeri video paylaşım mecralarında gastronomik kaynakların paylaşılması özelinde sokak lezzetlerinin tanıtımında genelinde ise tüm mutfakların tanıtılmasında için etkin olarak kullanılma potansiyeline sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Sokak lezzeti, Adana sokak lezzetleri, Youtube

ABSTRACT

Street flavors have become a topic studied in the gastronomic literature and at the same time have become a topic that creates attractiveness as an element of gastronomic supply in many destinations. Street flavors also attract attention because they reflect the culinary culture of the region in which they are located, protect it, and create a tourist attraction. As in the whole world, street flavors are diverse in Turkey. As in the four corners of Turkey, Adana is an important

destination in terms of street flavors due to the variety of street flavors in the culinary culture, having a food and beverage culture that is spread 24 hours a day. In recent years, the fact that street flavors are considered among the important Decencies as a gastronomic resource has led to an increase in content on street flavors made on social media. In this context, the aim of this study is to determine the status of Adana street flavors in the YouTube environment. In this context, 22 videos on "Adana Street Decencies" among YouTube channels were analyzed and content analysis was made. According to the findings of the study, the most popular street foods in Adana were kebab, liver, doner bici bici, lahmacun, burrito, sirdan, toast, giant ring dessert (burma) and mumbar, respectively. Adana street drinks were turnip, ayran and banana milk, respectively. It has been determined that Adana street flavors are liked and recommended in the videos. It has the potential to be used effectively for sharing gastronomic resources on Youtube and similar video sharing channels, promoting street flavors, and promoting all cuisines in general.
Key Words: Gastronomy, Street flavors, Adana street flavors, Youtube

GİRİŞ

Sokak lezzetleri, özellikle sokaklarda ve benzeri yerlerde satıcılar veya seyyar satıcılar tarafından hazırlanan ve/veya satılan yemeye hazır yiyecek ve içeceklerdir (Alfiero vd., 2017: 2462). Sokak lezzetleri, bulunduğu bölgenin mutfak kültürünü yansıtması, kültürün korunmasına destek olması, istihdam yaratması ve turistik çekiciliği sayesinde önem arz etmektedir. Sokak lezzetlerinin kolay erişilebilirliği, ucuz olması, farklı deneyim sunması, hızlı şekilde servis edilmesi vs. gibi özellikleri hem yerli halkın hem de destinasyonu ziyaret eden turistlerin yoğun ilgisini çekmektedir (Lues vd., 2006).

Tüm Türkiye'de olduğu gibi Adana yemek kültüründe de sokak lezzetleri önem arz etmektedir. Adana'da mutfak kültürünün zenginliği, yeme-içme faaliyetlerinin günün 24 saati devam etmesi sokak lezzetlerinin çeşitlilik göstermesine ve sokak yemek kültürünün oluşmasına etki etmiştir. Sokak lezzetleri bulunduğu destinasyonun önemli bir kültürel ifade alanıdır (Rand & Heat, 2006). Sokak lezzetleri önemli bir seyahat motivasyonu olarak görülürken destinasyon için turizmin çeşitlenmesine ve gelişimine katkı sağlamaktadır (Choi, Lee & Ok, 2013). Ayrıca sokak lezzetleri için bir destinasyonu ziyaret eden turistlere o kültürün bir parçası olma imkanını sunarken sokak lezzetleri kültürünün de sürdürülebilirliğine katkı sağlanmaktadır.

Bu çalışmanın ana amacı Adana sokak lezzetlerinin en önemli sosyal medya mecralarından biri olan YouTube ortamındaki durumunun derinlemesine belirlenmesidir. Çalışma amacına uygun

olarak sokak lezzetleri ve Adana sokak lezzetleri hakkında bilgi sunulduktan sonra YouTube ortamında yapılan videolar içerik analizine tabi tutularak çalışma sonuçları belirlenmiştir.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

Sokak yiyeceklerinin tarihi antik çağlara kadar uzanmaktadır (Karsavuran, 2018: 247). Sokak yemekleri, evrensel bir olgudur. İlk zamanlardan itibaren girişimci kadınlar ve erkekler tüccarlar için yiyecek hazırlamışlardır (Tinker, 2003:531). Toplumun tüketim alışkanlıklarındaki değişiklikler, kültürel etkileşimler, evde yemek pişirmek için yeterli zamanın olmayışı ve kadınların iş hayatında yer almaya başlaması gibi etkenler büyük şehirlerdeki beslenme alışkanlıklarını etkilemiş ve değiştirmiştir. Günümüzde, insanlar ev dışındaki beslenme ihtiyaçlarını karşılamak için sokaklarda satılan yiyeceklere sıklıkla yönelmekte ve sokakta beslenme başlı başına bir endüstri haline gelmektedir (Demir vd., 2018: 591-592).

Sokak lezzetleri; sokak satıcıları tarafından sokaklarda veya halkın ortak kullanımındaki kamu alanlarında satılan ve tüketici tarafından başka bir üretim gerektirmeden o an ya da kısa bir süre içinde tüketilen yiyecek ve içecekler olarak tanımlanabilmektedir (Ballı, 2016). Bir başka tanımda ise sokak lezzetleri "köken olarak sokakta hazırlanıp satılmaya başlanmış, seyyar arabalar, sepet veya tezgâhların yanı sıra, mutlaka bir bölümü caddeye bakan ve bu bölümden kişilerin oturmadan hizmet almasını sağlayan işletmeler tarafından da satılan, oturarak veya ayakta elde yenebilen, herhangi bir hazırlık gerektirmeyen, yemeye hazır yiyecek ve içeceklerdir" şeklinde tanımlanmıştır (Şahin ve Solunoğlu, 2019: 385).

Sokak lezzetleri sosyalleşme aracı, iş yapmanın ve aynı zamanda iletişim kurmanın bir aracıdır. Sadece turistler için değil aynı zamanda gelişmekte birçok ülkenin şehir ve kasabalarında şehir sakinlerinin gıda taleplerini de karşılamaktadır (Privitera ve Nesci, 2015: 717). Gastronomi turizmi için en önemli turistik çekicilikler arasında gösterilen sokak lezzetleri (Cohen & Avieli, 2014: 758-767) daha çok yerli halkın yoğunluk gösterdiği alanlarda, sanayi sitelerinde, işlek caddelerde vs. sunulmaktadır. Yerli halkın, yerli ve yabancı turistlerin talebi ile sürdürülebilirliği sağlanan sokak lezzetleri yoğun bir talep görmektedir. Sokak lezzetlerine yönelik talep hijyen, hizmet kalitesi ve güvenlik konularından daha çok sokak lezzetlerinin ucuz olması, erişilebilmesinin kolay olması, yerli ve yabancı turistlere yenilik deneyimi sunması, sunulan yerlerin etkili bir iletişim alanı olması ve bunların turistlere verdiği haz duygusu olarak görülmektedir (Solunoğlu, 2018: 22-23). Ayrıca bir destinasyondaki sokak lezzetleri o destinasyon için en önemli kültürel ifade alanlarından birisi olarak görülürken (Rand & Heat,

2006) aynı zamanda yerli ve yabancı birçok turist için o kültürün bir parçası olma ve kültürün yaşanmasına imkan sunmasını sağlamaktadır. Bu da sokak lezzetlerinin bulunduğu destinasyon için turizmin gelişimine ve çeşitlenmesine katkı sunmaktadır (Choi, Lee & Ok, 2013).

Sokak lezzetleri tüketimi birçok ülkede yeme-içme kültürünün bir parçası olarak görülürken gelişmemiş, gelişmekte olan ve hatta gelişmiş ülkelerin sahip olduğu mutfak kültürünün en önemli parçasıdır (Gönülgül ve Durlu Özkaya, 2017:456-457). Sokak lezzetleri sadece mutfak kültürünün devamlığının sağlanmasına katkı sunması değil aynı zamanda ülke turizminin desteklenmesi, satıcılara gelir yaratması, istihdam sağlaması vb. en önemli katkıları arasındadır. Sokak lezzetleri özellikle gelişmiş ülkelerde günlük yaşamın bir parçası olarak görülürken fast-food yiyeceklere ise bir alternatif olarak görülmektedir (Buted & Ylagan, 2014). Bu nedenle sokak lezzetlerinin zengin ve lezzetli menüler sunması, erişebilirliğinin kolay olması, hızlı sunulması, fiyatının uygun olması, turistlere farklılık deneyimi sunması satın alınması noktasında en önemli tercih nedenleri olarak görülmektedir (Oğuz vd., 2020: 108).

Birçok ülkenin beslenme alışkanlıklarında ve turistik çekicilikleri arasında önemli bir yeri olan sokak lezzetleri birçok destinasyonda moda ve eğilim haline gelmiştir (Karsavuran, 2018: 247). Sokak lezzetleri bulunduğu mutfak kültüründen oluştuğu için et, tavuk ve deniz ürünleri, hamur işleri, tatlılar, içecekler, meyveler gibi çiğ ve pişmiş olarak sunulan ürünlerden oluşan geniş bir yelpazeye sahiptir (İrigüler ve Öztürk, 2016).

Türkiye zengin mutfak kültürü, geniş ve farklı kültürlerin bir arada yaşamasından kaynaklanan farklı lezzetlerin karmasından oluşan bir yapısının olması dolayısıyla sokak lezzetleri bakımından zengin bir ülkedir. Türkiye'de Sokak lezzetlerine yönelik talebin her dönem yoğun olması hem gastronomik kaynak olarak görülmesine hem de turist çekiciliği yaratmasını sağlamıştır. Türkiye'de en önemli turistik destinasyonlar arasında olan Adana, mutfak kültürü ile önemli bir konumdadır. Kendine has bir konumu, tarihi geçmişi ve mutfağıyla Adana önemli bir kültüre sahiptir. Adana'da yaşayan halk iletişim ve etkileşim içine girdikleri kültürler, yetenekler eşliğinde kendi damak zevklerini yansıtan Adana mutfağı oluşumunu sağlamıştır (Ballı, 2013:141).

Adana mutfağı çeşitli mutfak kültürlerinin bir arada yaşadığı önemli mutfak kültürüne sahip olan bir destinasyondur. Adana mutfağının oluşumunda tarım, buğday, hububata bağlı ekonomi ana etken olarak görülürken yakın zamnlarda geçim kaynağı hayvancılıktır. Adana mutfak kültürü değerlendirildiğinde hamur işi ve etli yemeklerin hakim olduğu görülürken bölgenin Akdeniz'de yer alması sebze, meyve, narenciye yönünden zengin olmasını sağlarken mutfak kültürüne ise etki etmiştir (Artun, 1994: 18; Artun, 1998:144). Adana yemek kültüründe günün 24 saati yeme sürecinin olması sokak lezzetlerinin hem çeşitlilik göstermesine hem de günün

her saatine yayılmasını sağlamıştır. Bu da sokak yemek kültürünün oluşmasına etki etmiştir (Ballı, 2016). Ayrıca Adananın sıcak iklimi, coğrafi çekicilikleri, farklı kültürden birçok insanın aynı şehirde yaşaması sokak lezzetlerinin çeşitlenmesini sağlamıştır.

Adana mutfağı Türkiye içinde önemli ve meşhur bir mutfak olarak görülürken et ve kebap kültürünün en iyi temsilcileri arasındadır. Kebabı ve şalgamıyla ünlenen Adana mutfağının ana yiyecek maddesi ekmek, yufka ve kebap çeşitleri gösterilmektedir (Heper, 2017: 70). Adana'nın ılıman ve sıcak iklimi her mevsimde insanların dışarda zaman geçirmesine olanak tanırken bu da sokak lezzetlerinin tüketiminin artmasına, günün 24 saatine yayılmasına ve Adana yemek kültüründe önemli bir yer edinmesine destek olmuştur. Yerli halk tarafından yoğun talep gören Adana sokak lezzetleri son yıllarda yerli ve yabancı turistler tarafından yoğun olarak tercih edilirken önemli bir gastronomik çekicilik yaratmıştır. Adana mevsim şartlarına göre çeşitlilik gösteren sokak lezzetleri arasında kebap, şırdan, mumbar, kırkkat, sıkma, şalgam, taban simiti, aşlama, bici bici, hint inciri, şam tatlı, taş kadayıf, karakuş gibi lezzetler bulunmaktadır (Ballı, 2016).

Günümüzde yiyecek içeceklere olan hem yerli hem de yabancı turistlerin ilgisinin artmasında sosyal medyanın büyük bir önemi bulunmaktadır (Kılıçlar vd., 2021: 536). Sokak lezzetlerinin tadım deneyimlerini, yiyeceklerin tariflerini, sunum şekillerini anlatan programlar, yayınlar, sosyal medya içerikleri tüketicilerin ilgisini çekmektedir. Turistler gideceği destinasyon hakkında bilgi toplamak için sosyal medya mecralarını kullanmaktadır (Li, Yan, Yang & Cui, 2019). Sosyal medyada paylaşılan yiyecek ve içecek içerikli videolar sokak lezzetlerini görünür kılarken aynı zamanda kişiden kişiye yayılmasına, ağızdan ağıza pazarlanmasına, tanıtılmasına olanak sunmaktadır. Tüketicilerin dışarda yemek yeme nedenleri arasında etki eden önemli faktörler arasında tavsiye etme, başkalarının görüşleriyle oluşturulan merak gelmektedir (Park, 2004, s. 93). Sosyal medya mecralarının (Youtube, Instagram, Facebook vs.) gün geçtikçe artan kullanıcı sayısı, kullanımının giderek yaygınlaşması ve yiyecek ve içecek içerikli videoların, deneyimlerin paylaşılması yiyecek ve içecek tüketimi üzerinde turistleri etkilemektedir. Son yıllarda özellikle sosyal mecralarda paylaşılan yiyecek ve içeceklerin anlatıldığı, sunulduğu içerikler sayesinde gastronomik seyahatlerde artış yaşanmıştır (Çakıcı ve Sünnetçioğlu, 2022: 757). Sosyal medya mecraları insanların seyahat ve yeme-içme tüketimleri üzerinde önemli rol oynarken sokak lezzetlerine yönelik sunumun ve içeriklerin ön planda olduğu değerlendirmeler, yorumlar ve sunumlar video paylaşım sitelerinde tüketiciler tarafından yoğun bir ilgi görmektedir (Yayla, 2021: 1382). Bir destinasyona ait olan sokak lezzetlerinin tanıtımında önemli bir mecra olan sosyal medya sokak lezzetleri ve turistler arasında önemli bir köprü

görevi görmekte ve bir bakış açısı kazandırmaktadır. Bir turist daha önce gitmediği bir destinasyona ait daha önce deneyimlemediği bir sokak lezzetini tatma isteği hissetmesinde Youtube, Facebook, Instagram vb. mecralar aracılığıyla paylaşılan yiyecek-içecek videolarından etkilenmekte ve seyahat kararları verebilmektedir. Sosyal medya mecralarından kullanıcı sayısı ve video paylaşım platformlarının başında YouTube gelmektedir. Sadece eğlence amaçlı videolar değil aynı zamanda bilgiye ulaşma ve deneyimlerin, yorumların paylaşıldığı bir platform olan YouTube 2005 yılında hizmete girmiş ve Google'dan sonra küresel olarak en fazla ziyaret edilen platform olarak günümüzde hizmet sunmaktadır. Dünya genelinde geniş kitlelerin kullandığı YouTube platformu işletmelerin, kurumların, destinasyonların pazarlama çalışmaları yaptığı bir alan haline gelmiştir (Kaya vd.,2022:61). Aynı zamanda bir destinasyona ait çekiciliklerin sunularak turizm pazarlamasına katkı sunan bir mecradır. Özellikle YouTube platformundaki çevrimiçi yemek incelemeleri sokak yemeklerine ilişkin satın alma davranışına yönelik tutumlarını etkilemektedir (Briliana vd., 2020: 323). Bu amaçla çalışmanın amacını Adana sokak lezzetlerinin sosyal medya mecralarının en önemlilerinden olan YouTube ortamında durumunun belirlenmesidir.

Adana, sokak yiyecekleri açısından oldukça zengin bir birikime sahip olmasına rağmen, yapılan ulusal yazın taramasında Adana sokak yiyeceklerine yönelik sosyal medya platformları üzerinde yapılmış araştırma olmadığı tespit edilmiştir. Bu bakımdan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Yöntem başlığı altında araştırmanın yöntemi ve soruları, evren ve örneklemi, veri toplama aracı, analiz ve bulguları ve çalışmanın sonucu hakkında bilgiler verilmiştir.

2.1.Araştırma Yöntemi

Tarama modeli tercih edilen çalışmada nitel veri toplama yöntemi kullanılmıştır . Bu kapsamda, YouTube kanalı arasında "Adana sokak lezzetleri" konulu videolar incelenerek içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma evrenini YouTube platformunda, konusu "Adana sokak lezzetleri" olan tüm videolar oluşturmaktadır. İlgili platformda yer alan Adana sokak lezzetleri konulu videoların tamamına ulaşmak neredeyse imkansız olduğundan anahtar kelimeler aracılığı ile aramalar gerçekleştirilmiştir. İçeriği Adana sokak lezzetleriyle alakalı olan videolar örnekleme dahil edilmiştir. Araştırmada kullanılan anahtar kelime Adana sokak lezzetleri sözcükleridir. Sonuç olarak bu çalışmaya konu olabilecek 22 adet "Adana sokak lezzetleri" konulu videoya ulaşılmıştır. Araştırma için kullanılan videolar 01-31 Ekim 2022 tarihler arasında belirlenmiş

ve incelenmiştir. Araştırma kapsamında belirlenen videolar içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Elde edilen verilerden sık tekrarlanan Adana Sokak lezzetlerinin neler olduğu tespit edilmiştir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın amacına uygun olarak yapılan gerekli alan literatür taramasının ardından araştırma soruları hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı Adana sokak lezzetlerinin YouTube ortamındaki durumunun belirlenmesi olduğundan araştırma soruları aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

Araştırma Sorusu 1: YouTube platformunda en çok izlenen Adana sokak lezzetleri konulu videolar hangileridir? (Yayla, 2021)

Araştırma Sorusu 2: Bu videoların içeriğinde hangi Adana sokak lezzetleri bulunmaktadır? (Yayla, 2021)

Araştırma Sorusu 3: Youtuberların bu yemeklere ilişkin değerlendirmeleri nedir? (Yayla, 2021)

2.3.Evren ve Örneklem

Evren araştırma sonuçlarının genel bir şekilde ifade edilmek istendiği elemanların tamamıdır. Evren içinden belli kurallar çerçevesinde seçilen ve seçildiği evreni temsil etme yeteneği olan küme ise örneklem olarak ifade edilir. Evrenden örneklem alma işlemi olan örnekleme (Karasar, 2011), ihtimalsiz ve ihtimalli örnekleme yöntemleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Nakip, 2003:183). Çalışmada ihtimaliz örnekleme yöntemlerinden biri olan yargısal örnekleme kullanılmıştır. Yargısal örnekleme, kolayda örneklemenin değişik bir türü olup aralarındaki en önemli fark, kolayda örneklemede seçim tamamen görüşmecinin inisiyatifinde iken yargısal örneklemede örneğe kimin seçileceğine ait karar bir uzmana ya da araştırmacının kendisine bırakılmaktadır (Nakip, 2003:184).

Çalışmanın evrenini evrenini YouTube platformunda, konusu “Adana sokak lezzetleri” olan tüm videolar oluşturmaktadır. İlgili platformda yer alan Adana sokak lezzetleri konulu videoların tamamına ulaşmak neredeyse imkansız olduğundan anahtar kelimeler aracılığı ile aramalar gerçekleştirilmiştir. Zaman, maliyet kısıtları, bilgi toplama ve analiz yöntemlerinin özelliği nedeniyle nitel araştırmalarda örneklemin geniş tutulması mümkün olmamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 87). Nitel araştırmaların birincil kaygısı nicel araştırmalarda olan belirli evrene genelleme yapmak değil bir evrende olması gereken çeşitlilik, zenginlik, farklılık ve aykırılıkları çalışmalarına dâhil ederek bütüncül bir resim elde etmektir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 107). Nitel veri toplanan bu araştırmada 22 video örnek büyüklüğü yeterli kabul edilmektedir.

2.4. Bulgular

İçerik analizden elde edilen betimsel veriler tablolar ile gösterilmiş ve yorumlanmıştır. Çalışma bulguları videolara yönelik bulgular ve Adana sokak lezzetlerine yönelik bulgular olarak iki ayrı başlıkta ele alınmıştır.

Videoların Genel Özelliklerine İlişkin Bulgular

İçerik analizden elde edilen betimsel veriler tablolar ile gösterilmiş ve yorumlanmıştır. Çalışma bulguları videolara yönelik bulgular ve Adana sokak lezzetlerine yönelik bulgular olarak iki ayrı başlıkta ele alınmıştır.

Tablo 1. Videolara İlişkin Genel Bilgiler

	Video başlığı	Kanal adı	Takipçi sayısı	Yayınlanma tarihi	Video süresi (dk/sn)	Görüntülenme Sayısı	Beğeni sayısı	Yorum sayısı	Video link
1	Adana sokak lezzetlerini denedik ! W/ @mesut can tomay	Ali biçim	1,89 mn abone	4 haz 2022	26.39	2.632.686	114B	3.669	https://www.youtube.com/watch?V=lzhgswrtlgy
2	Adana sokak lezzetleri ! | vlog	Noluyo ya ¿	4,4 mn abone	3 haz 2022	28.55	3.941.698	191B	8.047	https://www.youtube.com/watch?V=stcsmxqla3u
3	Adana sokak lezzetleri!	Kafalar	7,58 mn abone	14 eki 2022	40.40	1.455.793	94B	2.887	https://www.youtube.com/watch?V=qdbgetvcahs
4	Adana sokak lezzetleri | adana lezzet festivali	Mami emen	2,19 mn abone	15 eki 2022	19.43	409.221	24	4.557	https://www.youtube.com/watch?V=dbcfrdiux4s
5	Adana'nın gece sokak lezzetlerini denedim !	Fırat sobutay	1,12 mn abone	26 tem 2022	13.28	680.651	21	790	https://www.youtube.com/watch?V=ık69v4njy78
6	Adana'nın psikopat sokak lezzetlerini denedik | dünyaları yedik | turkish street food	Tadım notları	245 b abone	23 nis 2022	16.00	95.478	2,5	167	https://www.youtube.com/watch?V=npbd3cwbc1k
7	Adana sokak lezzetlerinin kralları!! Bölüm-2	Lezzet peşinde biri	167 b abone	2 eki 2022	20.41	58.196	1.4	204	https://www.youtube.com/watch?V=wnxu73wu6-k
8	Adana'nın tüm tablacılarını 1 günde gezdim!!!	Hatay sandık içi	1,57 mn abone	12 eki 2021	24.56	3.560.077	54	4316	https://www.youtube.com/watch?V=j22yos5nıuy

9	Adana otogarındaki sokak lezzetlerini denedim !	Fırat sobutay	1,12 mn abone	17 tem 2022	16.10	494.188	18	604	https://www.youtube.com/watch?V=un_wew9ktt0
10	Adana’da sokakta ne yenir | gariban doyuran tablacılar | sokak lezzetleri	Tadım notları	245 b abone	21 ara 2021	22.29	394.407	6	415	https://www.youtube.com/watch?V=kwkr6migqgm
11	Adana sokak lezzetlerinin kralları!! Bölüm-1	Lezzet peşinde biri	167 b abone	4 tem 2022	15.12	78.428	2.3	290	https://www.youtube.com/watch?V=qt9tifc8amq
12	Diplomalı sosyete kebapçısı l sokak lezzetleri l adana lezzetleri	Hepsinden var	12,9 b abone	31 ağu 2022	11.12	6.283	148	58	https://www.youtube.com/watch?V=vumu0jlueus
13	Adana’da sabahın köründe başlayıp geceye kadar yemek yenilecek mekanlar	Bir yemek iste suat durmuş	886 b abone	9 aralık 2020	20.52	338.515	7.3	520	https://www.youtube.com/watch?V=s0lopvk2_da
14	Adana'nın çıldırtan gece lezzetleri!!! Bölüm 3	Lezzet peşinde biri	168 b abone	4 mart 2022	20.45	135.029	2.9	297	https://www.youtube.com/watch?V=tu5-eslgi7c
15	Adana’nın meşhur tablacı lezzetlerini denedim !	Fırat sobutay	1,13 mn abone	2 tem 2022	22.43	610.512	20	824	https://www.youtube.com/watch?V=zmaaej3rvky
16	2022 adana lezzet festivali! Açken izlemeyin!	Milliyiyici	328b abone	16 ekim 2022	34.42	72.974	2	169	https://www.youtube.com/watch?V=h911-j8s6uk

17	Adana'da 1 günde ne yenir | açken izlemeyin !! | adana şampiyonlar ligi | sokak lezzetleri	Tadım notları	245 b abone	4 may 2022	26.33	211.146	4,2	290	https://www.youtube.com/watch?V=bptc0-hyuzm
18	Adana lezzet festivalinde her şeyi yedik !	Fırat sobutay	1,13 mn abone	11 ekim 2022	34.30	255.273	9,1	334	https://www.youtube.com/watch?V=j09de73yh18
19	Adana seyhan tablacı lezzetleri gerçek lezzetler tablacılarda 2.bl. | adana sokak lezzetleri	Doyurucu tatlar	1,19 b abone	15 ekim 2022	17.16	5.616	105	31	https://www.youtube.com/watch?V=ybvlakhmotm
20	Elraenn - adana'da sokakta ne yenir? Tepki! | @tadım notları	Atahan	57,4 b abone	4 haz 2022	26.41	222.339	3,7	111	https://www.youtube.com/watch?V=j-kvcm78964
21	Adana sokak lezzetleri!	Selinay yalçın	138 b abone	18 eki 2022	16.16	28.270	1,5	94	https://www.youtube.com/watch?V=gynmnl1x4pc
22	Adana’da ne yenir!!!	Hatay sandık içi	1,58 mn abone	13 eki 2020	37.16	2.256.917	36	3608	https://www.youtube.com/watch?V=lnue6wxe3iq

Tablo 1'e göre ilgili videoların yayınlanma tarihlerine bakıldığında yeni çekilmiş oldukları söylenebilir. Adana sokak lezzetleri konulu 22 videonun 4 tanesi Fırat Sobutay, 3 adedi Tadım Notları ve 3 adedi de Lezzet Peşinde Biri kanallarında yayınlandığı görülmektedir. Youtuberların takipçi sayısına bakıldığında en çok takipçisi olan kanallar sırasıyla 7,58 milyon abone ile Kafalar ve 4,4 milyon abone ile Noluyo ya kanallarıdır. Araştırma kapsamına girmeyen, başlığı veya video etiketi farklı ama içeriği Adana sokak lezzetleri olan başka videoların da YouTube'da olabileceği unutulmamalıdır. 22 videonun beğenilme ve videolara yapılan yorum sayılarının görece yüksek olmadığı görülmektedir. Bu durumun video tarihlerinin yayınlanma tarihlerinin yeni olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Adana Sokak Lezzetlerine İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında belirlenen 22 videonun içeriğinde yer alan Adana sokak lezzetleri kodlanarak bunlar Tablo 2'te gösterilmiştir. Her bir videonun içeriğine konu olan sokak lezzetleri yiyecekler ve içecekler olmak üzere iki kategori altında listelenmiştir.

Tablo 2. Videolara Konu Olan Adana Sokak Lezzetleri

No	**Video adı**	**Sokak lezzetleri**	
		Yiyecekler	**İçecekler**
1	Adana sokak lezzetlerini denedik ! W/ @mesut can tomay	Tost, ciğer,döner, kebap,künefe	Şalgam, muzlu süt
2	Adana sokak lezzetleri ! | vlog	Kebap, tost, ciğer, cezerye, bici bici	Şalgam, limonata, ayran, muzlu süt
3	Adana sokak lezzetleri	Tost, ciğer, kebap, içli köfte, bici bici dev halka tatlı (burma), şırdan, mumbar, kartalbaşı et	Şalgam, limonata, muzlu süt
4	Adana sokak lezzetleri | adana lezzet festivali	Kebap, bici bici dev halka tatlı (burma),döner, kokoreç	Şalgam, ayran,
5	Adana'nın gece sokak lezzetlerini denedim !	Közde döner, şırdan, kırkkat, mumbar, ciğer tantuni, börek	-
6	Adana'nın psikopat sokak lezzetlerini denedik | dünyaları yedik | turkish street food	Çorba, lahmacun, kebap, tavuk sandviç, tantuni,	Şalgam,
7	Adana sokak lezzetlerinin kralları!! Bölüm-2	Lahmacun,döner,	Şalgam, ayran
8	Adana'nın tüm tablacılarını 1 günde gezdim!!!	Tost, lahmacun, dev halka tatlı (burma),döner,kebap, ciğer, tavuk pilav, kelle, köfte dürüm, bici bici, börek, şırdan, kırkkat, mumbar,	Şalgam, ayran
9	Adana otogarındaki sokak lezzetlerini denedim !	Simit, çiğ köfte,döner, kebap	Şalgam, ayran, limonata,
10	Adana'da sokakta ne yenir | gariban doyuran tablacılar | sokak lezzetleri	Kebap, çorba, kazan gevrek simidi, fırın sütlaç, börek, tavuk pilav, sucuk şiş dürüm, ciğer	Ayran, sahlep, şalgam
11	Adana sokak lezzetlerinin kralları!! Bölüm-1	Ciğer, kebap	-

12	Diplomalı sosyete kebapçısı l sokak lezzetleri l adana lezzetleri	Kebap	Şalgam
13	Adana'da sabahın köründe başlayıp geceye kadar yemek yenilecek mekanlar	İçli köfte, börek, taban simidi, lahmacun, kebap, bici bici, dev halka tatlı (burma),ciğer, şırdan	Şalgam, muzlu süt
14	Adana'nın çıldırtan gece lezzetleri!!! Bölüm 3	Şırdan, mumbar, kebap, kokoreç	Şalgam
15	Adana'nın meşhur tablacı lezzetlerini denedim !	Lahmacun,bici bici, simit, ciğer tantuni, dev halka tatlı (burma),kebap	Aşlama (meyan kökü),ayran, şalgam
16	2022 adana lezzet festivali! Açken izlemeyin!	Burger, döner, şırdan, midye, lahmacun,mumbar, çiğ köfte, börek, dev halka tatlı (burma), bici bici, künefe, kebap, sıkma	Muzlu süt, ayran, şalgam
17	Adana'da 1 günde ne yenir | açken izlemeyin !! | adana şampiyonlar ligi | sokak lezzetleri	Kebap, börek, döner, adana bombası tatlısı	Şalgam, ayran
18	Adana lezzet festivalinde her şeyi yedik !	sarma, içli köfte, lahmacun, pide, biberli ekmek, sıkma, döner, tost, şırdan, mumbar,bici bici, dev halka tatlı (burma),kebap	Şalgam, muzlu süt
19	Adana seyhan tablacı lezzetleri gerçek lezzetler tablacılarda 2.bl. | adana sokak lezzetleri	lahmacun, pilav üstü tavuk, karbuz, dikenli incir, taban simidi, kebap, börek, şiş kebap	Şalgam, ayran
20	elraenn - adana'da sokakta ne yenir? tepki! | @tadım notları	kebap, ciğer, taban simidi, tantuni,	Şalgam, ayran
21	Adana sokak lezzetleri!	kebap, ciğer, döner, bici bici, tost	Şalgam, ayran, muzlu süt,
22	Adana'da ne yenir!!!	döner, kebap, içli köfte, börek, ,tost, lahmacun, bici bici, cezerye, şırdan, mumbar, çiğ köfte, kokoreç	Şalgam, ayran, muzlu süt, aşlama (meyan kökü)

Tablo 2'de adı geçen kanallardaki videolarında Adana ilindeki sokak lezzetlerine ilişkin olumlu söylemleri bulunmaktadır. Birçok youtuberın gezisi sırasında şehirdeki işletmeler ve sokak satıcıları ile görüştükleri ve onlarla beraber çekim yaptıkları görülmektedir. Ayrıca bazı youtuberların Adana lezzet festivalini ziyaret ederek oradaki yiyecek içecekleri takipçilerine tanıttıkları da görülmektedir. Adana'da bulunmaktan memnun olduklarını ve Adana Sokak lezzetlerini ne kadar çok beğendiklerini de ifade etmektedirler.

Araştırma kapsamında belirlenen videoların içeriğine konu olan 36 adet yiyecek, 6 adet de içecek tespit edilmiştir. Videolara konu olan Adana sokak lezzetlerinin sıklık bilgileri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Videolara Konu Olan Adana Sokak Lezzetleri

Yiyecekler	**Sıklık**	**İçecekler**	**Sıklık**
Kebap	21	Şalgam	19
Ciğer ve döner	11	Ayran	13
Bici bici	10	Muzlu süt	8
Lahmacun	9	Limonata	3
Börek, şırdan,	8	Aşlama (meyan kökü)	2
Tost, dev halka tatlı (burma), mumbar	7	Sahlep	1
Tantuni, içli köfte	4		
Kokoreç, taban simidi	3		
Çiğ köfte, künefe, cezerye, sıkma, simit, tavuk pilav, kırkkat, çorba	2		
Adana bombası tatlısı, sarma, pide, kelle, kartalbaşı et, tavuk sandviç, köfte dürüm, biberli ekmek, karpuz, dikenli incir, fırın sütlaç, sucuk şiş dürüm, kazan gevrek simidi, midye, pilav üstü tavuk	1		

Buna göre videolara en çok konu olan Adana sokak yiyecekleri sırasıyla Kebap (21defa), ciğer ve döner (11 defa), bici bici (10 defa), lahmacun (9 defa), börek ve şırdan (8 defa), tost, dev halka tatlı (burma) ve mumbar (7 defa), tantuni ve içli köfte (4 defa), kokoreç, taban simidi (3 defa), çiğ köfte, künefe, cezerye, sıkma, simit, tavuk pilav, kırkkat, çorba ve aşlama (meyan kökü) (2 defa), Adana bombası tatlısı, sarma, pide, kelle, kartalbaşı et, tavuk sandviç, köfte dürüm, biberli ekmek, karpuz, dikenli incir, fırın sütlaç, sucuk şiş dürüm, kazan gevrek simidi, midye, pilav üstü tavuk (1 defa) eklinde sıralanmıştır. Videoya en çok konu olan Adana sokak içecekleri ise şalgam (19 defa), ayran (13 defa), muzlu süt (8 defa), limonata (3 defa), aşlama (meyan kökü) (2 defa) ve sahlep (1 defa) şeklinde sıralanmıştır. Videolardaki yiyecek ve içeceklerin geleneksel Adana Sokak lezzetlerinden oldukları hem sokakta sokak satıcıları tarafından satıldığı hem de yiyecek içecek işletmelerinde satıldığı da tespit edilmiştir.

3. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde dünyasında ister yerel olsun ister bölgesel olsun ister ulusal ister uluslararası olsun yiyecek içeceklere karşı ilginin artmasında sosyal medyanın önemli ve büyük bir önemi vardır. Yiyecek içeceklerin tarif ve hazırlanmasını, sunumunu ve tadım deneyimlerini izleyenlerine aktaran programlar, yayınlar ve tüm sosyal medya mecraları tüketicilerce ilgi ile takip edilmektedir. İnsanlar yiyeceği yemekler hakkında bilgi toplamak için sosyal medya mecralarına sıklıkla başvurmaktadır. Çünkü sosyal medya mecralarının (Youtube, Instagram, Facebook vs.) gün geçtikçe kullanıcı sayısı ve kullanımı alanları giderek artmaktadır. Özellikle de son yıllarda sosyal mecralarda paylaşılan yiyecek ve içeceklerin anlatıldığı, sunulduğu içerikler sayesinde gastronomik seyahatlerde de artış görülmektedir (Çakıcı ve Sünnetçioğlu, 2022: 757). Bu bağlamda çalışmada video paylaşım mecralarından olan youtube sitesindeki Adana Sokak lezzetleri konulu videoların içerikleri incelenmiştir. Çalışma bulgularına göre Adana sokak lezzetleri konulu 22 videodan 36 adet yiyecek, 6 adet de içecek tespit edilmiştir. Videolara en çok konu olan Adana sokak yiyecekleri sırasıyla; sırasıyla kebap, ciğer, döner bici bici, lahmacun, börek, şırdan, tost, dev halka tatlı (burma) ve mumbar olduğu tespit edilmiştir. Adana sokak içecekleri ise sırasıyla; şalgam, ayran ve muzlu süt olduğu tespit edilmiştir. Youtuberların şehirdeki işletmeler ve sokak satıcıları ile görüştükleri ve onlarla beraber çekim yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca Adana'da bulunmaktan memnun olduklarını ve Adana Sokak lezzetlerini ne kadar çok beğendiklerini de ifade ettikleri görülmüştür. Bu da sosyal mecralar üzerinden gastronomi çekicilikleri ve yeni tatlar arayan turistlerin tutumları üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır.

Sosyal medyanın gıda tüketimi üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu bakımdan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü denetiminde kurulacak Adana sokak lezzetlerinin üretim aşamasından tüketimine kadar tanıtımını, etkili sosyal medya kişilerinin yorumlarını, önerilerini vs. içeren sosyal medya hesapları açılmalı ve etkili içerikler üretilmelidir.

Adana'da gastronomi turizmi çekiciliklerinden biri olan sokak lezzetlerinin tanıtımı ve Adana sokak lezzetlerine yönelik turist algılarının artırılması amacıyla kamu ve özel olarak tüm paydaşların işbirliği yapmaları gerekmektedir. Özellikle sosyal mecralarda sunum yapan ve içerik üreten kişilerle iş birliği yapılabilir. Bu amaçla tanınmış ve unutulmuş olan otantik tüm Adana sokak lezzetlerinin tanıtımı için Youtuberler Adanaya davet edilerek onlardan sokak lezzetlerini tatmaları, deneyimlerini paylaşmaları ve önerilerde bulunmaları istenebilir. İş birliği halinde yapılacak olan bu çalışmalar Adana sokak lezzetlerinin tanıtımında etkili bir araç olarak görülmektedir. Ayrıca her şehre özgü sokak lezzetleri için benzer videolara rastlamak

mümkün olmasına rağmen doğru tanıtım faaliyetlerinin yapılabilmesi için İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından hazırlanan videoların YouTube ve benzeri video paylaşım mecralarına yüklenmesinin daha verimli olacağı düşünülmektedir. Ayrıca youtuber ve fenomenlerin davet edilerek tanıtımlarını İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü ve yerel yönetimleri desteği ile yapmaları sağlanmalıdır.

Adana ili festivaller şehri olarak anılmaktadır. Sokak lezzetlerinin tanıtımında festivallerin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bu bakımdan turistlere sokak lezzetleri hakkında verilecek olan bilgiler Adana sokak lezzetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Özellikle festival tanıtımlarının bulunduğu sosyal medya hesaplarında Adana sokak lezzetleri ön plana çıkartılabilir. Bu da tanıtıma büyük bir destek sağlayacaktır.

Kaynakça

Alfiero, S., Giudice, A.L. ve Bonadonna, A. (2017). Street food and innovation: the food truck phenomenon. British Food Journal, Vol. 119 No. 11, 2462-2476.

Artun, E. (1994). Adana Mutfak Kültüründe Ekmekler ve Hamur İşi Yemekler. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Geleneksel Ekmekçilik, Hamur İşi Yemekler (1994), Ankara, 1995, S.17-39.

Artun, E. (1998). Adana Mutfak Kültürü ve Adana Yemekleri. ÇUKTOB Kültür Yayınları, Adana: Hece Yayınları.

Ballı, E. (2013), Gastronomi Turizmi ve Adana Mutfak Kültürü. 2. Doğu Akdeniz Sempozyumu, 19.04.2013, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Ballı, E. (2016). Gastronomi turizmi açısından Adana Sokak lezzetleri. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 4(1), 3-17.

Briliana, V., Ruswidiono, W. & Deitiana, T. (2020). How Social Media are Successfully Transforming the Marketing of Local Street Food to Better Serve the Constantly-Connected Digital Consumer. Advances in Economics, Business and Management Research, volume 174.

Buted D. R. ve Ylagan A. P.(2014). Street Food Preparation Practices. Asia Pacific Journal of Education, Arts and Sciences, 17(2), 53-60.

Choi, J., Lee, A. ve Ok, C. (2013). The effects of consumers perceived risk and benefit on attitude and behavioral ıntention: A study of street food. Journal of Travel & Tourism Marketing, 30, 222–237.

Cohen, E. ve Avieli, N. (2014). Food in Tourism: Attraction and İmpediment. Annals of Tourism Research, 31 (4), 755–778.

Çakıcı, S. & Sünnetçioğlu, A. (2022). Dışarıda Yemek Yeme Amaçlarında Sosyal Görünürlüğün Etkisi: Çanakkale Örneği. Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel, 5(2) – 2022.

Demir, Ş., Sormaz, Ü., Akdağ, G. ve Özata, E. (2018). Sokak lezzetlerinin gastronomik değeri: İstanbul sokak lezzetleri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 589-601.

Heper, F.Ö. (2017). Türk Mutfağı, Uluslararası Gastronomi içinde, Ed: Sarışık M. Detay Yayıncılık, Ankara.

Gönülgül, S. ve Durlu-Özkaya, F. (2017). Los Angeles ve Toronto Sokak Lezzetlerinin Menü İçeriği ve Üretim Bakımından İncelenmesi. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 5 (4), 454-465

İrigüler, F. ve Öztürk, B. (2016). Street Food as a Gastronomic Tool in Turkey. II. International Gastronomic Tourism Congress Proceedings, İzmir.

Karasar, N. (2011). Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler. 22. Baskı: Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Karsavuran, Z. (2018). "Sokak Yemekleri: Farklı Disiplinlerin Yaklaşımı ve Gastronomi Turizmi Alanında Sokak Yemeklerinin Değerlendirilmesi1". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(1): *246*, 265.

Kaya, Ümit C., Öztürk, B., & Yaman, M. (2022). Yabancı Youtuberlar Türk Mutfağı Hakkında Ne Düşünüyor?. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, *6*(1), 58–72.

Kılıçlar, A., Bozkurt, İ., Sarıkaya, G.S. & Şahin, A. (2021). Sosyal Medyanın X ve Z Kuşağı Üzerindeki Yemek Yeme Davranışına Etkisi. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2021, 9 (1), 531-552

Li, M., Yan, S., Yang, D., & Cui, W. (2019). YouTubeTM as a source of information on food poisoning. BMC Public Health, 19, 952.

Lues, J.F.R., Rasephei,M.R., Venter, P. ve Theron, M.M. (2006) Assessing food safety and associated food handling practices in street food vending, *International Journal of Environmental Health Research*, 16:5, 319-328.

Nakip, M. (2003). Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS destekli) Uygulamalar.: Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Oğuz, S. , Ballı, E. & Buzcu, Z. (2020). Yerel Halkın Sokak Lezzetlerine Karşı Algıları: Adana Örneği. Turizm Akademik Dergisi, 7 (2) , 107-121

Park,C.(2004).Efficient or enjoyable? consumer values of eating-out andfastfoodrestaurant consumption in Korea. International Journal of Hospitality Management, 23(1), 87–94.

Privitera, D. ve Nesci, F.S. (2015). Globalization vs. Local. The Role of Street Food in the Urban Food System. Procedia Economics and Finance, 22 (2015) 716-722.

Rand, G.E. ve Heat, E. (2006) Towards a Framework for Food Tourism as an Element of Destination Marketing. Current Issues In Tourism, vol:9, no:3, 206-234.

Solunoğlu, A. (2018). Sokak Lezzetlerine İlişkin Tüketici Tutumları: Gaziantep ve İstanbul Örnekleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şahin, E., ve Solunoğlu, A. (2019). Planlı davranış teorisi kapsamında sokak yemeği yeme niyetinin ölçülmesi: Mersin örneği. Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi, 16(3), 383-397.

Tinker, I., (2003). Street foods: traditional micro-enterprise in a modernizing world. International Journal of Politics, Culture, and Society, 16(3), 331–349.

Yayla, Ö. (2021). Sosyal Medya'da Türk Sokak Lezzetleri: Youtube Örneği. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 9(2), 1379 - 1400.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (8. Baskı). Seçkin Yayınevi, Ankara.

QUIET FIRING: A CONCEPTUAL INVESTIGATION
QUIET FIRING (SESSİZ İŞTEN ÇIKARMA): KAVRAMSAL BİR ARAŞTIRMA

Res.Asst.Dr., İbrahim YIKILMAZ [1],

[1] Kocaeli University, Department of Business Administration, ibrahimyklmz@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-1051-0886

ABSTRACT

You must have heard the phrase Quiet Quitting a lot recently on various social media platforms or in the workplace. Quiet quitting is the fact that the employee clearly fulfills some of her/his responsibilities in the job description at a basic level, and is passively disengaged to her/his job instead of adopting positive work behavior. While it is seen as a major problem, there is a larger problem with broader implications. This issue is referred to as "Quiet Firing". Quiet Firing is the exposure of the employee to bad practices and pressures to leave the job voluntarily. Contrary to the concept of Quiet quitting, the Quiet firing behavior of a manager or employer is the process of ensuring that the employee leaves the job voluntarily by giving only the minimum wage and fringe benefits to the employee. Quiet firing, which is frequently seen in passive-aggressive organizations, is a serious issue that significantly damages the sustainable performance and future of the enterprise. The prevalence of this behavior, which negatively affects both business performance and the psychological state of individuals, necessitated a detailed examination of this concept. As a matter of fact, the abundance of definitions and interpretations of the concept actually causes it to move away from the problems in the workplace environment it refers to. In this context, the concept of Quiet firing is discussed in detail in this study. A holistic approach has been tried to be followed by considering the extant literature and various sources regarding the development, definition, and possible effects of the concept. It is thought that the current study will be an important guide with the concept-oriented analysis it offers to future studies on the rapidly spreading concept of Quiet firing. In addition, it is evaluated that the study will play an important role in the development of sustainable management practices by the top management by increasing their awareness of the concept.

Keywords: Quiet Quitting, Quiet Firing, Passive-aggressive organization, Employee engagement, Poor management

ÖZET

Çeşitli sosyal medya mecralarında yada işyeri ortamında yakın zamanda çok fazla Quiet Quitting (Sessiz İstifa) ifadesini duymuş olmalısınız. Quiet quitting (Sessiz İstifa) işyerinde çalışanın görev tanımı içerisinde yer alan bir takım sorumluluklarını açık bir şekilde temel düzeyde yapması, pozitif iş davranışı benimsemek yerine pasif bir şekilde işine angaje olmamasıdır. Önemli bir sorun olarak görülse de daha geniş tabanlı etkileri olan daha büyük bir sorun vardır. Bu sorun "Quiet Firing (Sessiz İşten Çıkarma)" olarak ifade edilmektedir. Quiet

Firing çalışanın kendi isteği ile işten ayrılması adına kötü uygulamalara ve baskılara maruz kalmasıdır. Quiet quitting (Sessiz İstifa) kavramının tersine bir yönetici veya işverenin Quiet firing (Sessiz İşten Çıkarma) davranışı sergilemesi, iş verenin çalışanına sadece minimum seviyede maaş ve yan haklar vererek onun kendi isteği ile işten çıkmasını sağlama sürecidir. Pasif-agresif örgütlerde sıklıkla görülen Quiet firing (Sessiz İşten Çıkarma) işletmenin sürdürülebilir performansı ve geleceğine önemli ölçüde zarar veren ciddi bir konudur. Hem işletme performansı hem de bireylerin psikolojik durumunu önemli ölçüde olumsuz olarak etkileyen bu davranışın yaygınlığı, onun detaylı bir şekilde incelenmesini gerekli kılmıştır. Nitekim kavrama ilişkin tanım ve yorumların bolluğu, aslında işaret ettiği iş yeri ortamındaki sorunlardan uzaklaşmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda çalışmada Quiet firing (Sessiz İşten Çıkarma) kavramı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kavramın gelişimi, tanımı ve muhtemel etkilere ilişkin birikmiş literatür ve çeşitli kaynaklar gözetilerek bütüncül bir yaklaşım izlenmeye çalışılmıştır. Mevcut çalışmanın hızlı yaygınlaşan Quiet firing (Sessiz İşten Çıkarma) kavramına ilişkin daha sonra yürütülecek çalışmalara sunduğu kavram odaklı inceleme ile önemli bir rehber olacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmanın üst yönetimin sürdürülebilir bir yönetim uygulaması geliştirmelerinde kavrama ilişkin farkındalıklarının arttırılması ile önemli bir rol üstleneceği değerlendirilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Quiet Quitting (Sessiz İstifa), Quiet Firing (Sessiz İşten Çıkarma), Pasif-Agresif Örgütler, çalışan bağlılığı, kötü yönetim.

INTRODUCTION

Businesses focus on the expectations of their internal and external customers for sustainable competition in a highly complex and uncertainty-intensive environment. Meeting these expectations properly has a significant determinant effect on the sustainability of the competition of the enterprise. However, competition and rapid change in industry conditions leave businesses in turbulence (Li, Voorneveld & Koster, 2022). In this turbulent environment, businesses adopt various management strategies (Gukasyan, Tavbulatova, Aksenova, Gasanova, & Karpunina, 2022). Especially with the pandemic, businesses have developed strategies to adapt to new conditions at the operational and strategic level (Reed, 2022), the management process, which has been flowing rapidly in the same physical environment for a long time, has undergone a change of place for a while. During the pandemic period, both businesses and employees have reconsidered many concepts such as work-life balance, job description, meaning of work, employee effectiveness, costs, and competition. This situation has caused both employees and businesses to voice some problems loudly and to express their reactions to these problems both in social media and in the workplace environment. In the midst of these discussions, many new concepts have emerged for the field of human resources management, starting with Quiet. Quiet Quitting is perhaps the concept you hear the most. With this concept, employees clearly fulfill the requirements of the job with minimum performance, and continue to work in this way rather than leaving the job (Yıkılmaz, 2022). They apply this as a defense mechanism to get away from the psychological and economic problems that will be caused by leaving the job due to the negative situation they experience. Unlike Quiet Quitting, which has had wide repercussions on many platforms, a situation is experienced both more deeply and on a larger scale (Salim, 2022). As a matter of fact, LinkedIn, which is used significantly by professional employees through social media, sheds light on the need to focus

on the situation in a research conducted on 5000 participants. As a result of the research, it was revealed that 49% of the participants were mistreated enough to consider leaving their jobs. In addition, 38% shared that they witnessed at least one of their friends at work being subjected to this negative experience, that is, to the point of leaving at work (Swarm, 2022). This concept is "Quiet Firing". Quiet firing is to ensure that the employee leaves the job voluntarily by turning the work environment into a very bad experience, rather than incurring the costs of firing an employee to make downsizing and cost cuts in the business strategy. Bad management practices in business are frequently seen in business environments with passive aggressive and toxic organizational climate, short-term solution-oriented and conflıct-avoidance-based management approach. Quiet Firing causes many negative outcomes for both the employee and the business in the medium and long term. Quiet firing can lead to a decrease in the organizational citizenship and commitment of employees, their performance, and a decrease in organizational total performance. The concept of Quiet firing, which causes very negative consequences for businesses and employees, requires that it be examined and understood by all parties on a large scale. In this context, it was aimed to examine the concept of Quiet firing in detail in this study and the extant literature on this subject was examined in detail. The results of some studies and reports, which were reached in a very limited number, were shared. In the conclusion part, recommendations are made for businesses to avoid Quiet firing and its negative consequences. It is evaluated that the study will increase the awareness of the top management about Quiet firing in practice, and it will make important contributions to the literature as a guide for future studies.

1. CONCEPTUAL FRAMEWORK

1.1. The Concept of Quiet Firing

Human resources are at the forefront of strategic resources owned by businesses (Stone, Cox, & Gavin, 2020). Human resources are vital for sustainable competitive advantage in today's industry environments where uncertainty is dominant and dynamic (Hamadamin & Atan, 2019; Bombiak & Marciniuk-Kluska, 2018; Boon, Eckardt, Lepak & Boselie, 2018). The motivation of this resource, its positive contribution to the goals of the enterprise, its creative and innovative performance and keeping this resource in the workplace are the factors that directly affect the performance of the enterprise. For this reason, the current situation and positive development of the human resource, which is a strategic resource in the enterprise, is always among the priorities of the top management.

Although human resource is an important issue for businesses, increasing competition, business culture, heavy workload and changing conditions cause human resources to exhibit negative behaviors in some aspects within the business. Some issues experienced in the flow of life, especially with the effect of the pandemic, have caused both employees and employers to reconsider their perspectives on business processes. While employees focused on the search for meaning at work, work-family conflict, life hustle and future expectations during the remote working period, employers started to focus on efficiency and downsizing in business processes to be profitable and competitive despite increasing pressure and change. New fashion behaviors of both actors developed to a certain extent, and many new human resources management concepts emerged with "Quiet" suffix during the stress and pressure-intense pandemic process.

Quiet Quitting, which is pioneer among them, has found a discussion area in a very wide platform both in social media and in the workplace environment (Yıkılmaz,2022). Quiet quitting has emerged as a new and broader definition of employee disengagement, which can be summarized as the mental, physical and emotional alienation of the employee from work processes. Considering the concept from different perspectives on various platforms has led to a limited definition of the current disengagement or dissatisfaction situation. In this context, Yıkılmaz (2022) defines the concept in its most comprehensive way as follows: ***"Due to the hustle culture experienced by the employee in business life, Quiet quitting is the new generation employee withdrawal by exhibiting low work engagement and dissatisfaction against workplace issues (stress, anxiety, workload, lack of support, anger, etc.) that will reduce well-being, cause work-family conflict and burnout and social, economic and psychological issues caused by being unemployed***". As emphasized in the definition, Quiet Quitting refers to the hustle culture. In this environment, it is a defense mechanism developed by employees to keep themselves away from some psychosocial and socio-economic concerns and problems resulting from dissatisfaction with their work. In this process, the employee performs the tasks in the job description with limited performance and minimal interest. Again, as clearly stated in the definition, it is performed to prevent the existing organizational culture and job expectations from interfering and harming the rest of life. The employer may cause the employee to develop a defense mechanism against the expectations of the business due to long working hours, intense working tempo, stressful work life, and job descriptions that disrupt the work-life balance. This situation paves the way for employees to adopt Quiet Quitting behavior. Although the concept of quiet quitting is widely discussed and studied, another concept that has been discussed at least as much is Quiet Firing. Another important actor in the interaction between the organization-employer-employee is the negative behavior of the employer against the employee in the workplace environment. The employer may be dissatisfied with some behaviors and approaches of the employee. For example, the employee's adoption of the quiet quitting behavior may be a trigger for the quiet firing behavior. To explain this concept a little more, the work of a very bare limited employee within the framework of Quiet Quitting may trigger the manager to develop a reaction against her/him. Or the manager may see it as a threat to his/her position due to the qualifications of the employee. For similar reasons, the manager or employer may have negative attitudes toward the employee and it is aimed that the employee leaves the job. At this point, the situation experienced by the employee is called the quiet firing. Quiet firing defines as "how managers fail to adequately provide coaching, support and career development to an employee, which results in pushing the employee out of an organization" (Wigert, 2022). Quiet firing is the process of making employees feel unwanted by limiting promotions, support and face-to-face communication to the extent of a set of measures (Richardson, 2022). When the definitions, comments and shares are considered collectively, Quiet firing can be defined as follows:

To reduce costs, to avoid conflict or quiet quitting behavior by the manager or employee, Quiet Firing is the behavior of avoiding economic, sociological, psychological, and legal obligations that may occur by ensuring that the employee leaves the job voluntarily as a result of poor management, low-level wage increase, prevention of promotion, limiting access to communication, feedback, information, and resources.

Basically, it refers to the process where the employee is exposed to bad practices and treatments by the manager or employer in order to leave the job.

The employer-organization-employee triple interaction environment may cause the manager to adopt this behavior for other reasons. In addition to the reasons arising from the employee, it is seen that the organizational culture, that is, the shared value and understanding, has a significant effect on Quiet Firing. This applies to Quiet Quitting. Organizational culture determines a set of pattern behaviors of organizations whose building blocks are individuals. This common understanding, thoughts, tendencies, and experiences adopted in the approach to problems and situations constitute the culture of the enterprise. It is stated that Quiet quitting and Quiet Firing can be seen at high rates in the defensive, rigid, bureaucratic, and especially passive-aggressive culture of the enterprises (Callahan,2022; Lutz,2022; Butterfield, 2022).

There are triggers for an organization to adopt a passive-aggressive approach. Among these factors, the company's lack of a clear authority scope comes first. The fact that the limits of authority in the enterprise and who is responsible to whom are not determined hinders control and supervision, and adversely affects the course of work and performance. Again, the second reason emerges as the upper-level management's limited delegation of authority and communication with the lower and middle levels and avoidance of sufficient cooperation. In this way, a leadership understanding that lacks cooperation causes the resources to be misdirected in achieving the goals of the organization. In addition, it causes the organizational structure, that is, all the resources that will take the organization to the goal, not to be formed properly. For these reasons, the organization commonly adopts passive aggressive organizational culture (Neilson et al, 2005). For a better understanding, it will be useful to examine in detail some of the features that make up the passive aggressive organizational structure. These features are as follows (PwC, 2004):

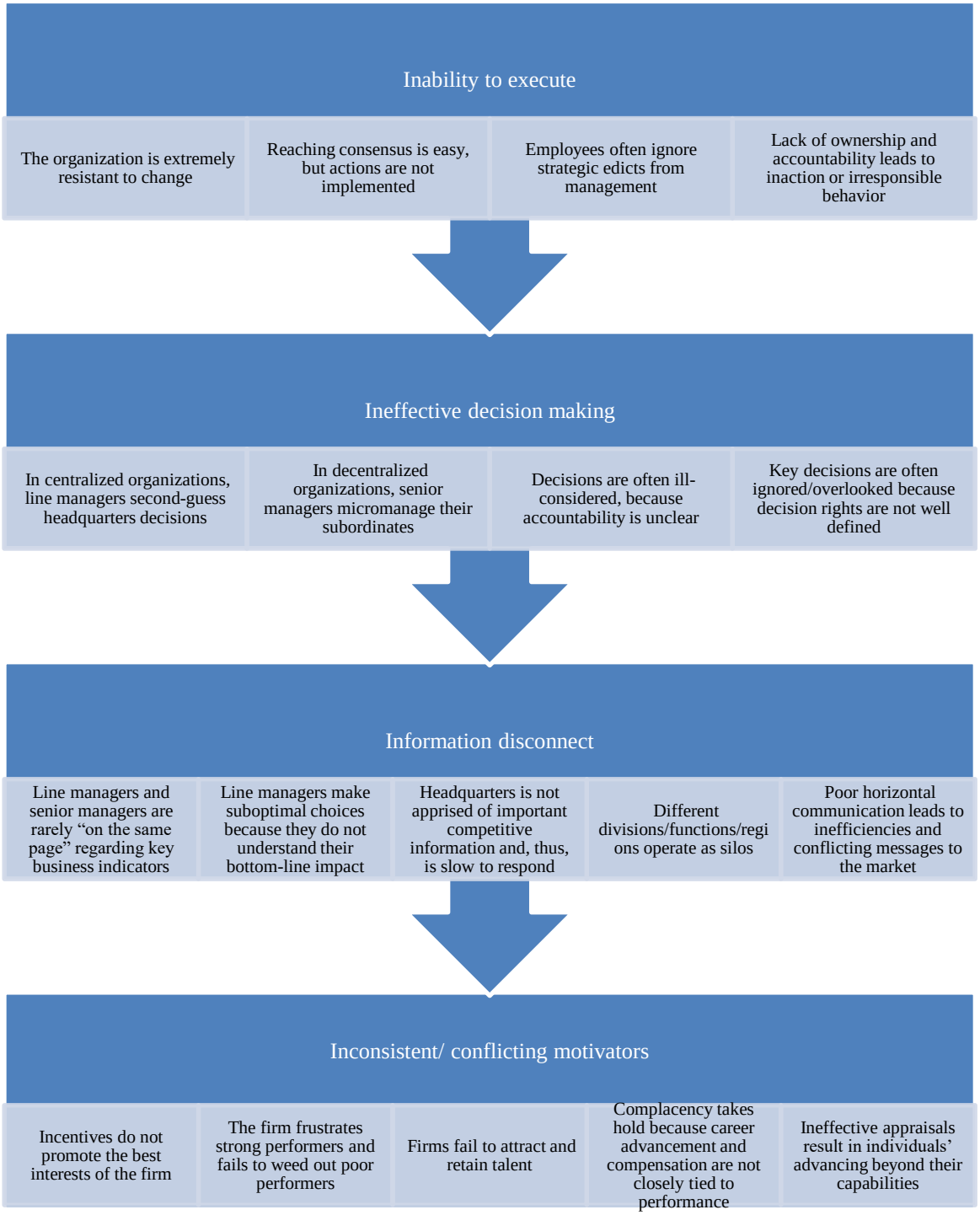

Figure 1: The characteristics of Passive aggressive Organizational Structure

Aggressiveness in an organization occurs in two different forms, active and passive. Based on aggressiveness, there is an intention to harm someone or an object (Franzoi, 2003). Of these, active aggressiveness refers to physically or verbally harming someone. Passive aggression, on the other hand, is a tendency that aims to harm in indirect ways. Although these behaviors, which are indirectly fed with anger and hostility, are not observed and contain negative elements. In an organizational culture consisting of employees who adopt this understanding, manager and employee behavior develops accordingly. At this point, within the manager-organization-employee interaction, it causes the manager to display negative behaviors towards

leaving the employee with a passive-aggressive tendency. The situation experienced in this framework is Quiet firing.

Contrary to expectations, not all organizational cultures have a "family environment" understanding that supports innovation, is agile, open-minded, and focuses on the development of their employees. As a matter of fact, in a study conducted to better understand this situation, 14,000 participants were asked to rank the characteristics of their businesses. Within the scope of the study, it was stated that at least 11% of the enterprises have a passive-aggressive organizational culture (Sung & Neilson, 2013). In addition, it is emphasized that innovation and new perspectives are not adopted in passive-aggressive organizations, adherence to norms is high, and closed to innovations. In addition to these, it is shared that communication channels are hierarchical and vertical and an organizational structure consisting of managers who seem satisfied with the current situation by ignoring the expectations of the employees. In this environment, the employee's not adopting innovative ideas and suggestions and the limited environment in communication lead employees to Quiet Quitting and disengagement while pushing the manager to exhibit Quiet firing behavior.

In addition to the business culture, the way the business does business and the way of employment also closely affect the Quiet Firing trend. Businesses have recently adopted the remote working model with the effect of the pandemic and have found a wide application area. Although remote or hybrid working offers significant advantages for both the company and the employee, it emerges as an antecedent for Quiet firing (Gannon, 2022). When the underlying reasons for this tendency are examined, the fact that the employees are not physically present in the business environment, and the prejudice and uncertainties that increase under anxiety and pressure may cause the manager to have negative and insufficient information about the remote or hybrid employee. This situation may cause the employee to experience Quiet Firing for reasons that are not very rational by the manager.

Quiet firing based on the triple interaction of the manager-organization-employee may not occur only for reasons arising from the culture or the employee. Sometimes it can also be caused by some leadership mistakes of the current manager. Quiet Firing is a short-term solution that mostly results from poor leadership practices. Not allocating the necessary time to their subordinates is one of the chief misapplications of managers that may cause Quiet Firing. Managers who do not hold regular meetings with their subordinates may not be able to accurately determine the expectations of their employees. This situation may cause mutual performance and reward expectations not to be calculated properly. In this framework, the job becomes meaningless for the employee and does not meet his/her expectations. Likewise, the manager can cause the employee to experience role conflict, confusion, and role overloading beyond or below his or her abilities. Another misconception is that the manager does not devote time and resources to their own and subordinates' development. At this point, the manager interrupts both his/her development and the career development process of the employee for the future. Employees who do not see a future for themselves either reduce their performance to the minimum level or leave the job. If s/he does not leave, s/he may be exposed to Quiet Firing by the manager who does not question the reason. Another important misbehavior is that managers do not give feedback to their subordinates and do not make their employees feel that they monitor their activities. In this case, the employee who does not receive the necessary

feedback and support will adopt Quiet quitting and disengagement and will be exposed to Quiet firing by the manager who does not question the reason.

It is seen that there are some similar approaches adopted by the managers when the employee is exposed to Quiet firing. Especially when the expressions emphasized on various platforms are combined, it is seen that the following tactics create pressure on the employee and the employee is expected to choose to leave the job voluntarily due to the bad organization climate. These tactics are:

- Even if the employee shows the required performance, the economic pressure applied as a result of insufficient wage increase or additional gains.
- Preventing the employee from being promoted to a higher position despite reaching the required eligibilities
- Deprivation of information and resource support that can be used both to do their job better and to make use of in the decision-making process.
- Tactics such as supporting discriminatory practices that allow the employee to prevent their promotion and gain some rights related to their gender or ethnicity.

As can be seen, many reasons such as organizational culture, negative characteristics of the manager, incompetence, increasing competitive pressure, downsizing, and the employee's adoption of quiet quitting cause quiet firing to be experienced.

1.2. Is Quite Firing A Reflection of A Real Issue?

One of the most influential posts in the process of spreading the Quiet Firing concept was Bonnie Dilber's post on LinkedIn. Bonnie (2022) emphasizes that Quiet Firing is likely to be experienced when employees do not get the necessary feedback at work when others receive raises and others do not, when one-on-one interview requests are delayed when you are not invited to major projects, and extensive work, and if your manager does not talk to you about your career future. Quet firing has become a behavior pattern that has gained widespread use beyond being a new idea or trend (Ruvio & Morgeson, 2022). With the recent increase in communication technologies and information dissemination, it has become quite costly to terminate an employee's job in terms of psychological, legal, and financial aspects. Quiet Firing, seen as a downsizing approach, is experienced on a large scale. For example, it has been shared that Meta and Tesla, which are large companies, apply the Quiet firing approach (Ruvio & Morgeson, 2022). It is shared that Meta company is in a re-organization process throughout the organization, and its employees, whom it considers to be excessive in the downsizing process, are given time to find a new one within the company within 30 days (Bhattacharya, 2022). It was shared that the company wanted to take these measures to have a significant decrease in the profits of the company, to enter into high competition with Tiktok, and to reduce expenses when it adopted the Quiet Firing approach (Horwitz, Rodriguez & Kruppa, 2022). It is stated that the same situation is experienced by Tesla, another technology giant that you have heard quite a bit of (Kolodny, 2022). Tesla's top management shared that it will switch from a remote working system to a full-time working system. Subsequently, the policy of being physically at work for 40 hours a week created quite a problem and became the subject of extensive discussion both on social media and on other platforms (Euronews, 2022; BBC News, 2022). It is stated that Tesla does not have the physical opportunity and structure to work with everyone in an office and Tesla has not solved this problem for more than 3 months. In addition, it is

shared that the obligation of employees from remote locations to come to work every day pushes employees into a hard position, and those who cannot come to the office from online employees have already been fired. In addition, it is stated that a detailed list is prepared by the top management regarding those who are not at the office every day, and this situation puts the employees in a very difficult situation too. Quiet firing is clearly experienced even in the world's most valuable companies in technology (Forbes, 2022). Again, a study conducted by Irwin Mitchell (2022) on 2400 participants reveals striking results regarding the fact that Quiet firing is a real phenomenon. Among the participants, it was determined that students were aware of the concept of quiet firing at a high rate (21%) before they started working, and especially those working in sectors that require creativity, such as media, were exposed to it. The fact that it has been experienced in businesses with a creative, innovative, and entrepreneurial organizational climate such as Tesla and Meta supports this finding. Again, it was emphasized in the study that women were most exposed to Quiet firing. In addition, as a Quiet firing strategy, it is stated that they are mostly exposed to the behavior of "ignoring, hiding information or limiting access to information" by their managers.

Quiet Firing is a workplace negative behavior that is experienced on a large scale, but unfortunately, it plays a role as part of a continuous cycle. Quiet quitting triggers Quiet Firing, Quiet Firing triggers Quiet Quitting, and an endless process of negative interaction is experienced in the workplace. In a study conducted on this issue (ResumeBuilder.com, 2022), the concept of quiet quitting was examined on 1000 Americans. It is shared that approximately 33% of the managers directly respond to quiet quitting with quiet firing. Again, it is stated that 91% of the managers take precautions quickly for Quiet Quitters, which work at bare minimum levels. Among these measures, preventing wage increases (27%) and not giving promotions (23%) are among the most preferred options. In addition, 75% of the participants consider the dismissal of an employee who performs at a bare minimum level as a fairly fair and normal process. As can be seen, negative processes trigger each other significantly, and there is a rapid, negative, and great effect between Quiet Quitig and Quiet firing. Therefore, it would be appropriate for both the manager and the employee to prioritize communication instead of adopting the Quiet quitting or Quiet Firing approach as a defense mechanism. Quiet quitting ve Quiet Firing’in birbirini işletme için olumsuz bir sürece itmesi çeşitli örgütsel çıktıları olumsuz Quiet quitting and Quiet Firing pushing each other into a negative process for the business will negatively affect various organizational outputs. First of all, likely, the employee's organizational citizenship, creativity, performance, positive role behavior, and organizational commitment will decrease, and the intention to leave the job and the burnout syndrome will increase. Again, it is clear that the long-term adoption of Quiet firing behavior by the manager will reduce the image, reputation, and performance of the organization, and a negative organizational climate will significantly damage the competitive advantage of the business. Therefore, it is clear that Quiet firing is a serious issue that should be emphasized in terms of its negative consequences.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Changes in competitive conditions experienced on a global scale, rising productivity and efficiency concerns, the necessity of being innovative, and increasing uncertainty place significant pressure on businesses. To combat this pressure and gain sustainable competitive advantage, businesses focus on human resources, which are among their most strategic resources. At a certain point, the success of the employees significantly determines the success of the business. However, despite the importance of human resources, it is seen that some businesses still prefer short and easy solutions. Downsizing and layoffs appear as the first strategy for competitive advantage and cost reduction. It is seen that businesses force employees to resign with passive aggressive strategies instead of dealing with some economic and sociological processes. It can even be seen that these enterprises may be large and have quite high incomes (Tesla and Meta etc…). At this point, this negative strategy adopted by businesses is expressed as Quiet Firing. Quiet firing is seen in organizations where poor management mentality, passive-aggressive organizational culture, toxic organizational climate, and quiet quitting are experienced. It is important to identify this approach, which is very damaging to businesses in the medium and long term, and to create awareness that will remove it from the organizational environment. In this context, it would be appropriate for businesses to consider the followings:

- Managers should act with the thought that if the employees are provided with suitable conditions, their motivation and performance will increase, and when a negative determination or quiet quitting is exhibited, an analysis should be made to get to the core of the problem. It should not be forgotten that this problem could be solved with the active participation of the employee and the manager.
- Managers should not act prejudiced to avoid conflict and should keep communication channels active with their employees. The efficiency of horizontal and vertical communication elements in the workplace should be increased.
- If some cost cuts or downsizing are required, the situation should be shared with the employees, and the approach of justice and accountability should be dominant by applying the principles of governance.
- Managers should create resources and time for the development of both themselves and their employees. In this way, expert and talented human resources are kept in the organization and sustainable management is possible.
- A multi-party valuation system such as 360-degree personnel appraisal should be adopted, and poor leadership and human resources practices should be avoided.
- It would be appropriate to adopt a participatory approach instead of an excessive normative, bureaucratic and limited communication approach in the organizational climate.
- Awareness training on quiet quitting and quiet firing should be organized within the human resources policy, and experience and good examples should be presented

It will be possible to establish a sustainable competitive advantage for the enterprise, while taking measures against quiet firing, which is a negative work experience that reduces the organizational commitment, organizational citizenship, and innovative and creative performance of the employees, together with the businesses' observance of these issues. In this context, the top management needs to identify the conditions that cause quiet firing and develop the organizational culture within the scope of the above suggestions. There is a need for more empirical studies on increasing the managerial efficiency of enterprises and other possible consequences of Quiet quitting. Comprehensive studies to be carried out on this issue will

contribute both to the development of the concept and to the awareness to be created in preventing the negative consequences of the concept in the enterprise. Therefore, it is considered that it is important for a sustainable management practice that both the top management and the academy should deal with the issue of Quiet firing in detail.

REFERENCES

BBC News (2022). Elon Musk declares end to remote working at Tesla avaliable at: https://www.bbc.com/news/business-61666339 (Access Date:17.12.2022)

Bhattacharya,A. (2022). Meta's quiet firing is making a lot of noise avaliable at: https://qz.com/metas-quiet-firing-is-making-a-lot-of-noise-1849566883(Access Date:17.12.2022)

Bombiak, E., & Marciniuk-Kluska, A. (2018). Green human resource management as a tool for the sustainable development of enterprises: Polish young company experience. Sustainability, 10(6), 1739.

Bonnie,D. (2022). The-quiet-quitting-thing-is-funny-to-me-activity-https://www.linkedin.com/posts/bonnie-dilber_the-quiet-quitting-thing-is-funny-to-me-activity-6970045445511278592un5D/?utm_source=share&utm_medium=member_desktop (Access Date:17.12.2022)

Boon, C., Eckardt, R., Lepak, D. P., & Boselie, P. (2018). Integrating strategic human capital and strategic human resource management. The International Journal of Human Resource Management, 29(1), 34-67.

Butterfield,M. (2022). Is your boss guilty of 'quiet firing'? Here's how to tell. Avaliable at: https://globalnews.ca/news/9094944/quiet-firing-quiet-quitting-trend/(Access Date:17.12.2022)

Callahan,C. (2022). WTF is quiet firing? (and how it embodies passive-aggressive work culture. Avaliable at: https://www.worklife.news/culture/quiet-firing/(Access Date:17.12.2022)

Euronews (2022). Elon-musk-demands-tesla-staff-return-to-office-full-time-or-pretend-to-work-elsewhere Avaliable at:https://www.euronews.com/next/2022/06/02/elon-musk-demands-tesla-staff-return-to-office-full-time-or-pretend-to-work-elsewhere(Access Date:15.12.2022)

Forbes (2022) Powerful-brands/list avaliable at: https://www.forbes.com/powerful-brands/list/ (Access Date:14.12.2022)

Franzoi, S.L. (2003). Social psychology. 3rd ed. Boston: McGraw Hill

Gannon J. Quiet Firings. BusinessWest. 2022;39(15):48-71. Avaliable at: https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=f6h&AN=160500495&lang=tr) (Access Date:14.12.2022)

Gukasyan, Z. O., Tavbulatova, Z. K., Aksenova, Z. A., Gasanova, N. M., & Karpunina, E. K. (2022). *Strategies for adapting companies to the turbulence caused by the Covid-19 pandemic.* In Business 4.0 as a subject of the digital economy (pp. 639-645). Springer, Cham.

Hamadamin, H. H., & Atan, T. (2019). The impact of strategic human resource management practices on competitive advantage sustainability: The mediation of human capital development and employee commitment. Sustainability, 11(20), 5782.

Horwitz , J., Rodriguez, S, & Kruppa,M. (2022) Meta Quietly Reduces Staff in Cost-Cutting Push Avaliablae at:https://www.wsj.com/articles/meta-and-google-are-cutting-staff-just-dont-mention-layoffs-11663778729?mod=hp_lead_pos2(Access Date:14.12.2022)

Kolodny, L. (2022). Tesla struggles with Elon Musk's strict return-to-office policy Avaliable at: https://www.cnbc.com/2022/09/14/tesla-struggles-with-elon-musks-strict-return-to-office-policy.html (Access Date:14.12.2022)

Li, X., Voorneveld, M., & de Koster, R. (2022). Business transformation in an age of turbulence–Lessons learned from COVID-19. Technological Forecasting and Social Change, 176, 121-452.

Lutz, A. (2022). Quiet quitting, firing, even dumping: Americans are falling in love with passive-aggression, and it's hurting our careers, relationships, and mental health. Avaliable at: https://fortune.com/2022/08/28/what-is-quiet-quitting-firing-dumping-passive-aggression-trend-hurting-careers-relationships/(Access Date:14.12.2022)

Mitchell, I. (2022). Quiet Firing - The Trend Affecting The Workplace Avaliable at:https://www.irwinmitchell.com/news-and-insights/in-focus/quiet-firing(Access Date:14.12.2022)

Neilson, G. L., Pasternack, B. A., & Van Nuys, K. E. (2005). The passive-aggressive organization. Harvard Business Review, 83(10), 82-92.

PwC(2004). Passive-aggressive-organization avaliable at: www.strategyand.pwc.com/gx/en/insights/2002-2013/passive-aggressive-organization/ strategyand-the-passive-aggressive-organization.pdf (Access Date:14.12.2022)

Reed, J. H. (2022). Operational and strategic change during temporary turbulence: evidence from the COVID-19 pandemic. Operations Management Research, 15(1), 589-608.

ResumeBuilder.com (2022). 1 in 3 managers have responded to 'quiet quitting' with 'quiet firing' avaliable at: https://www.resumebuilder.com/1-in-3-managers-respond-to-quiet-quitting-with-quiet-firing/(Access Date:14.12.2022)

Richardson, D. (2022) talent-management/everything-you-need-to-know-about-quiet-firing/ avaliablae at:https://www.unleash.ai/talent-management/everything-you-need-to-know-about-quiet-firing/(Access Date:14.12.2022)

Ruvio,A. & Morgeson, F. (2022). Are-you-being-quiet-fired Avaliable at: https://hbr.org/2022/11/are-you-being-quiet-fired?registration=success(Access Date:14.12.2022)

Salim,S. (2022). UAE jobs: 'Quiet firing' trends weeks after 'quiet quitting' goes viral avaliable at: https://www.khaleejtimes.com/jobs/uae-jobs-quiet-firing-trends-weeks-after-quiet-quitting-goes-viral(Access Date:17.12.2022)

Stone, R. J., Cox, A., & Gavin, M. (2020). Human resource management. John Wiley & Sons.

Sung,G. & Neilson,G.L. (2013). Is Your Organization Passive-Aggressive? Avaliable at:https://www.strategy-business.com/blog/Is-Your-Organization-Passive-Aggressive(Access Date:14.12.2022)

Swarm,S.H.(2022)what-quiet-firing-how-harms-employees-organization Avaliable at: https://www.linkedin.com/pulse/what-quiet-firing-how-harms-employees-organizations-swarmhr/(Access Date:14.12.2022)

Wigert, B. (2022) Quiet Firing: What It Is and How to Stop Doing It Avaliable at: https://www.gallup.com/workplace/404996/quiet-firing-stop-doing.aspx(Access Date:14.12.2022)

Yıkılmaz, İ. (2022). Quiet Quitting: A Conceptual Investıgatıon. Anadolu 10th Internatıonal Conference On Socıal Scıence,581-591Diyarbakır 2022.

LOADİKEİA VE HİERAPOLİS ANTİK KENTLERİNİN PALEOCOĞRAFYASI

Dr. Öğr. Üyesi Aziz Ören*[1], Bilge Kurtuluş[2]

[1]*Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü*
azizoren@sdu.edu.tr, 0000-0002-9256-7164, Isparta

[2]*Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı,*
bilgekurtuluss33@gmail.com, 0000-0003-1551-065, Isparta

ÖZET

Paleocoğrafya araştırmaları sayesinde bir yerin veya yerleşimin geçmişte geçirdiği değişimler ve bu değişimlere etki eden önemli faktörler belirlenebilmektedir. Antik kent varlığı açısından zengin olan Anadolu'da bu kentlerin hangi coğrafi koşullarda varlıklarını sürdürdüklerinin bilinmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Denizli sınırları içerisinde bulunan Loadikeia ve Hierapolis antik kentlerinin paleocoğrafik olarak ne gibi özellikler barındırdığı ve bu önemli iki antik kentin zaman içerisindeki değişimlerinin ele alınması amaçlanmıştır. Çalışmada yöntem olarak, karma araştırma yöntemi ile tarihsel yöntem kullanılmıştır. Çalışmanın amacına ulaşmak için kullanılan bir diğer yöntem ise bu antik kentlerle ilgili tarihsel ve arkeolojik veriler ile bunların çevresinde gerçekleştirilmiş paleocoğrafya çalışmalarının incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Antik kentler ziyaret edilerek fotoğraflama ve raporlama yapılmıştır. Bulgular dâhilinde Loadikeia ve Hierapolis antik kentlerinin geçmiş yüzyıllarda Lycus (Çürüksu) Havzası üzerinde kurulduğu ve bu iki şehrin su bakımından ve sulak topraklarından -Hierapolis şehrinin adının anlamı bu bölgenin sulak olmasından gelmekte- dolayı birçok kez istila edilip farklı milletlerin yönetimine geçtiği saptanmıştır. Bunun yanında şehir için önemli etkenlerden bir diğeri de aktif fay kırıkları üzerinde bulunan bu iki önemli antik kentin, sıcak su kaynakları bakımından zengin olmasıdır. Fay kırıklarının olumsuz etkilerine rağmen bu iki önemli antik kent yine de terkedilmemiş, aksine arazi elde etmek için yapılan savaşlar artmıştır. Sıcak su kaynakları bu bölgede sağlık ve güzellik için önemli bir yere sahip olduğundan bölge geçmiş yüzyıllarda önemini korumuştur. Çalışma sonucunda, Loadikeia ve Hierapolis antik kentlerinin geçmişteki elverişli iklimi, verimli toprakları, sulak arazilerinin bolluğu ve sıcak su kaynakları (termal kaynaklar) bakımından önemli iki şehir olduğu, önemli ticaret yolları üzerinde bulunup birçok kez istilalara uğradığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Paleocoğrafya, Loadikeia, Hierapolis, Antik Kent, Lycus, Denizli.

* İletişim yazarı: Aziz Ören, e-posta: azizoren@sdu.edu.tr

PALEOGEOGRAPHY OF ANCIENT CITIES OF LOADIKEA AND HIERAPOLIS

ABSTRACT

Thanks to paleogeographic research, the changes that a place or settlement has undergone in the past and the important factors affecting these changes can be determined. It is of great importance to know under which geographical conditions these cities continued their existence in Anatolia, which is rich in terms of ancient city existence. In this study, it is aimed to deal with the paleogeographic features of the ancient cities of Loadikeia and Hierapolis within the borders of Denizli and the changes in these two important ancient cities over time. Mixed research method and historical method were used as method in the study. Another method used to achieve the aim of the study is to examine and evaluate the historical and archaeological data about these ancient cities and the paleogeographic studies carried out around them. Ancient cities were visited and photographed and reported. Within the findings, it was determined that the ancient cities of Loadikeia and Hierapolis were established on the Lycus (Çürüksu) Basin in the past centuries, and these two cities were invaded many times due to their water and wet lands - the meaning of the name of the city of Hierapolis comes from the wetland of this region- and passed under the rule of different nations. In addition, another important factor for the city is that these two important ancient cities, located on active fault breaks, are rich in hot water resources. Despite the negative effects of fault ruptures, these two important ancient cities were not abandoned, on the contrary, the wars to obtain land increased. Since hot springs have an important place for health and beauty in this region, the region has maintained its importance in the past centuries. As a result of the study, it was determined that the ancient cities of Loadikeia and Hierapolis were two important cities in terms of their favorable climate, fertile lands, abundance of wetlands and hot water resources (thermal springs), in the past, they were located on important trade routes and were invaded many times.

Keywords: Paleogeography, Loadikeia, Hierapolis, Ancient City, Lycus, Denizli.

GİRİŞ

Paleocoğrafya, kelime anlamı ile eski yaşam anlamına gelmektedir. Geçmiş çağların coğrafyasını ve bu coğrafyanın değişimlerini araştıran bilim dalıdır. Bu anlamda geçmiş hakkında çıkarım yaparken Paleocoğrafyadan yararlanılmaktadır. Anadolu coğrafyası, Paleocoğrafya açışından oldukça önemlidir. Genç arazi yapısı, farklı iklim tiplerini bünyesinde barındırması Anadolu'yu önemli kılmaktadır. Geçmiş çağlarda Anadolu'da farklı medeniyetler yaşamış, Anadolu toprakları için savaşlar yapılmıştır. Bu zengin coğrafyaya sahip olmak isteyen birçok millet Anadolu için büyük kayıplar vermiştirAnadolu antik kent bakımından oldukça zengindir. Anadolu topraklarının her yerinde yerleşimin olduğunu tarihi ve arkeolojik kayıtlar bizlere sunmaktadır. Antik kentler ele alındığı zaman, bu kentlerin her zaman iklime elverişli yerlerde yapılandığı görülmektedir. Geçmişten bugüne iklim, yerleşim için en önemli faktör olarak kalmıştır. Çalışma kapsamında çam, meşe, incir, nar, elma, üzüm, sarmaşık, saparna, akanthus, enginar, haşhaş, tahıl başağı, saz, patlıcan/kabak gibi bitkisel figürler, fil, sığır, keçi, domuz, kurt, köpek, kartal, turna kuşu, horoz, denizatı, yunus, Akdeniz foku, balık, kaplumbağa ve yılan gibi hayvan figürleri, bereket boynuzu, yıldırım demeti, kerykeion, lobut, çelenk, kalkan, kılıç ve vazo gibi çeşitli objelerden oluşan figürler ele alınmış ve değerlendirilmiştir (Yılmaz Kolancı, 2018). Kabartmalardan yola çıkılarak kentteki bitki ve hayvan türleri tahmin edilmiştir.

İklimin yumuşak geçtiği bölgelerde, yerleşim daha kolay ve tarım toprakları daha verimlidir. Loadikeia ve Hierapolis ise iklim açısından oldukça ılıman bir ovada yer almaktadır. Stratejik noktada yer alan sulak ve verimli arazileri ile iklimi ılıman olan ova önemli yerleşimlere kucak açmıştır (Şimşek, 2013).

Bu çalışmada Denizli il sınırları içerisinde yer alan Hierapolis ve Laodikeia antik kentleri ele alınmıştır. Hierapolis, kutsal şehir veya su şehri anlamına gelmektedir. Bir diğer anlamı ise antik kentin, MÖ 2. yüzyılda Bergama krallarından biri olan II. Eumenes tarafından kurulduğu ve isminin de bu nedenle Bergama'nın kahramanı Telephos'un karısı Amazonlar Kraliçesi Hiera'dan aldığı tahmin edilmektedir. Burası Frigler döneminde ana tanrıça olan Kibele kültünün merkezlerinden biridir. Antik coğrafyacı Strabon ve Ptolemaios, Karia bölgesine yakın olmasından dolayı, Hierapolis'in bir Frigya kenti olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Laodikeia, Lycus (Çürüksu) nehri kenarında kurulmuş önemli antik kentler arasındadır. Helenistik dönemde Karia ve Lidya, Roma döneminde ise Frigya adıyla bilinmektedir. Strabon bu antik kentle ilgili olarak, yün ticareti için siyah koyun yetiştirildiğini, tekstil sektörünün ise daha o zamanlardan gelişim gösterdiğini anlatmaktadır. Anadolu için önemli olan bu iki antik kent, yerleşim, tarım, hayvancılık, mermer, ticaret, sanayi gibi farklı dallarda önemli ve eşsiz olmasını iklimine, toprak yapısına, yeryüzü şekillerine ve sıcak su kaynaklarına borçludur. İklimin elverişli olmasının yanı sıra Lycus gibi önemli ve sulak bir havzanın bulunması ise, bu antik kentleri önemli kılmıştır. Bu antik kentlerde iklim, geçmiş çağlarda oldukça yumuşak, kışları bazı bölgelerde çok soğuk geçse de, tarım ve hayvancılık için elverişliydi.

VERİ VE YÖNTEM

Denizli ilinde bulunan Hierapolis ve Laodikeia antik kentleri, oldukça fazla çalışılmış fakat Paleocoğrafik olarak literatürde sadece kısa başlıklar atında veya bölümlerde yer almıştır. Bu çalışma ile bu önemli iki antik kent Paleocoğrafik ve tarihsel olarak incelenmiştir. Antik kentler hakkında detaylı literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada yöntem olarak, karma araştırma yöntemi ile tarihsel yöntem kullanılmıştır. Çalışma için bir diğer yöntem ise bu antik kentlerle ilgili tarihsel ve arkeolojik veriler ile bunların çevresinde gerçekleştirilmiş paleocoğrafya çalışmalarının incelenmesi ve değerlendirilmelerin ele alınmasıdır. Bunun yanı sıra antik kentler ziyaret edilerek fotoğraflama ve raporlama yapılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Çalışmadaki bulgular dâhilinde Loadikeia ve Hierapolis antik kentlerinin geçmiş yüzyıllarda Lycus (Çürüksu) Havzası ve çevresinde kurulduğu ve bu iki şehrin su bakımından ve sulak topraklarından ve iklim özelliklerinden dolayı birçok kez istila edilip farklı milletlerin yönetimine geçtiği tarihi ve arkeolojik kaynaklarda sıkça karşılaşılan bir konudur. Medeniyetlerin bu arazileri ele geçirmek istemesinin başında coğrafi faktörler gelmektedir.

İklim başta olmak üzere antik kentlerin su kaynakları, arazi örtüsü ve toprak yapısı bakımından zengin olması bu şehirleri ve bulundukları bölgeleri önemli kılmıştır. Roma, Frigya gibi önemli milletlerin bu kentleri ele geçirip, hâkimiyet kurma istekleri coğrafi etkenler bakımından zengin olmasından kaynaklanır. Bunun yanında bu kentler için önemli etkenlerden bir diğeri de aktif fay kırıkları üzerinde bulunmasıdır. Fay kırıkları ile paralel olan sıcak su kaynakları şehrin neredeyse her yerinde bulunmaktadır. Sağlık, turizm, güzellik ve bolluk bereket ile bağdaştırılan sıcak su kaynakları antik çağlarda Laodikeia ve Hierapolis şehirlerini önemli kılmıştır. Hiera, su anlamına gelen bir kelimedir ve Hierapolis ise su şehri anlamına gelmektedir. Suyun şehir için önemi ise kelime anlamından bile anlaşılmaktadır. Bu kentler, dini açıdan oldukça önemlidir. Hierapolis, Hristiyanlık açısından da kutsal bir yerleşim yeridir. Bu kutsallığın en önemli sebebi Hz. İsa'nın 12 havarisinden birisi olan Phillippus'un bu bölgede ölmüş olması ve mezarının da burada bulunmasıdır. Bunun yanı sıra tahmini olarak yedinci yüzyıla tarihlendirilen Direkli Kilise, dini açıdan oldukça önemlidir. Laodikeia antik kenti birçok kiliseyi içerisinde barındırmaktadır. Büyük Loadikeia Kilisesi Hristiyanlık için önemli bir ibadet yeridir. Şehirlerin dinsel yapı bakımından zengin olması da bu şehirlerin önemini daha da arttırmıştır. Laodikeia antik kentinde yapılan araştırma ve kazı çalışmaları Helenistik dönemden itibaren kentin köy yerleşiminden polis ve metropol yerleşimine geçtiğini ortaya koymuştur (Şimşek, 2018). Bu bakımdan şehrin hızlı bir şekilde büyüdüğü anlaşılmaktadır. Lycus Vadisi (Çürüksu) tarih boyunca orduların geçiş güzergahı olmuştur (Şimşek, 2007). Havzanın verimli toprakları ve toprak yapısı geçiş yolları için oldukça önemli bir konumdadır. Çürüksu Havzası, jeolojik olarak geniş araziye sahip, verimli toprakların yer aldığı bir havzadır. Geçmiş çağlarda insanlar Lycus (Çürüksu) ve çevresinde tarım yapmışlar ve yerleşime açmışlardır. Bu havza zengin bitki örtüsü, yumuşak iklimi ve bol su kaynakları ile insanlar için önemli bir yer olmuştur. Antik şehirler bu havzada ticaret, sanayi açışından önemli gelirler elde etmişlerdir. Gelir kaynakları bu havzada yapılan tarım ve hayvancılık üzerine olmuştur.

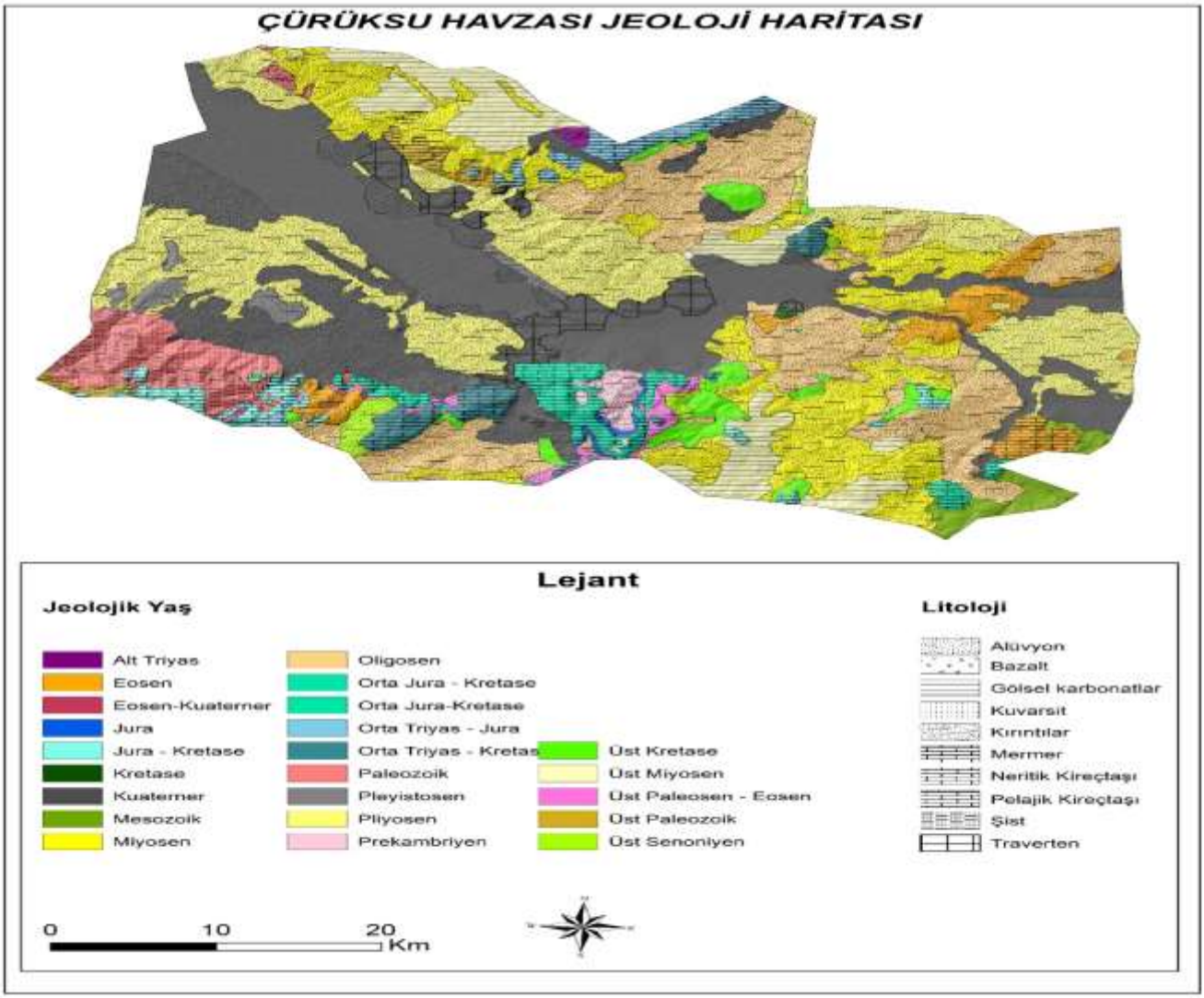

Şekil 1. *Loadikeia antik kentinin Lycus havzasına bakan yamacı.*

Antik kentler ve çevresinde iklimin elverişli olması şehirlerin hızlı bir şekilde nüfusunun artmasını ve tarımsal anlamda güç kazanılmasını sağlamıştır. Laodikeia ve Hierapolis kentleri, bu sayede tarımsal anlamda bir Pazar yeri ve ticaret merkezi olmuştur. Hierapolis Ticaret Agorası ve Laodikeia Kuzey Agorası bunun en önemli kanıtlarındandır. Farklı milletlerin uğrak noktası ve ticaret merkezi olan bu antik kentler, tarih boyunca savaşlara ve istilalara maruz kalmıştır. Laodikeia; altyapısı, caddeleri, çeşmeleri, tiyatroları, dini yapıları, stadyumu, hamamları, pazar yerleri, anıtsal giriş kapıları ile mükemmel bir kent planlamasını yansıtır (Şimşek, 2013). Bundan dolayı her zaman toprakları ele geçirilmek istenmiştir. Şekil 3'te görüldüğü gibi, Lykos Havzası, genç arazi yapısına sahip, farklı zamanları içinde barındırmaktadır. Bundan dolayı da toprak açısından her zaman verimli bir yere sahiptir.

Şekil 2. *Loadikeia antik kenti Agora giriş sütunları.*

Şekil 3. *Çürüksu (Lykos) Havzası jeoloji haritası.*

Şekil 4. *Loadikeia antik kenti uydu görüntüsü-2022.*

Kaynak: *Google Earth.*

Şekil 5. *Hierapolis antik kenti uydu görüntüsü-2022.*

Kaynak: *Google Earth.*

Şekil 6. *Loadikeia Antik kent içerisinde sulama ağı yapısı-sulama boruları.*

SONUÇ

Bu çalışma ile Lycus (Çürüksu) Havzası gibi bereketli bir yer üzerinde kurulan Laodikeia ve Hierapolis antik kentlerinin Paleocoğrafya açısından önemli şehirler oldukları ve paleocoğrafik etkenlerin başında iklimin, sıcak su kaynaklarının elverişli olduğu arkeolojik ve tarihsel verilerden yola çıkarak saptanmıştır. Bu önemli iki antik kentin bulunduğu Lycus (Çürüksu) havzası geçmiş çağlarda verimli toprak yapısı ve ılıman iklimi ile tarım, hayvancılık, sağlık gibi sektörlerin daha MÖ 2. yüzyılda bile gelişimini etkilemiştir. Su bir millet için var olma sebebi ve hâkimiyet göstergesidir. Aktif fay kırıkları üzerinde yer alan bu önemli iki kent, sıcak su kaynakları bakımdan da zengin olduğu için milletler tarafından istila edilmiştir. Sıcak su kaynakları, hem sağlık hem de günlük kullanım yanında, yapılar içerisinde bulunan arklar (kanallar) sayesinde ısınma ve yalıtım için de kullanılmıştır. Laodikeia ve Hierapolis şehirleri Batı, İç ve Güney Anadolu'yu birbirine bağlayan önemli bir kavşaktır. Bundan dolayı ticaret, kervan yolları gibi önemli yolları bünyesinde barındırmaktadır. Sonuç olarak, bereketli topraklar üzerine kurulan Loadikeia ve Hierapolis antik kentleri Paleocoğrafik olarak önemli bir yer olup, tarihte önemli olmasını kentlerin kurulduğu havzanın iklimine, su kaynaklarına ve jeolojik yapısına borçludur. Kentler hakkında günümüzde araştırılmalar devam etmektedir. Araştırmalar ışığında yeni bilgiler ve çıkarımlar her geçen gün artmakta ve bu kentler hakkında gizli kalan veriler açığa çıkmaktadır.

Kaynakça

Belge, R. (2018). Denizli kent kimliğini oluşturan coğrafi öğeler. *Ege Coğrafya Dergisi*, *27*(2), 167-181.

Çelik, İ. (2020). Büyük Menderes Havzasında Tarihi Kaynaklar ve Kültür Turizmi. *Yeni Fikir Dergisi*, *11*(23), 47-56.

Çelik, İ. (2020). Büyük Menderes Havzasında Tarihi Kaynaklar ve Kültür Turizmi. *Yeni Fikir Dergisi*, *11*(23), 47-56.

Gümgüm, G. (2012). Hierapolis Phrygia: Kuruluşundan Selçuk Dönemine. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(22), 149-156.

Ismaelli, T. (2008). Architettura dorica a Hierapolis di Frigia.

Kılıç, S. (2000). Antik dönemden Helenistik döneme kadar Denizli yöresinde kutsal mekan ve tanrılar. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *5*.

Ozan K, Ü. (2019). Erken Hristiyanlık döneminde Hierapolis. *Turkish Studies-Historical Analysis*, *14*(3), 593-606.

Şimşek, C. ve M. Büyükkolancı. (2006). "Laodikeia Antik Kenti Su Kaynakları ve Dağıtım Sistemi", Adalya IX: 83–103.

Şimşek, C. (2007). Laodikeia'dan Ladik'e Denizli.

Şimşek, C. (2011). 2009 yılı Laodikeia antik kenti kazıları.

Şimşek, C. (2015). Laodikeia'da MS 7. yy. sonrası yaşam.

Şimşek, C. (2017). Lykos (Çürüksu) Vadisi'nin zenginlikleri.

Şimşek, C. (2018). Geç antik çağ'da Laodikeia.

Yener, B. (2014). The Corinthian Capitals of Laodikeia. *The Corinthian Capitals of Laodikeia*, 125-141.

Yılmaz Kolancı, B. (2018). Laodikeia mimari bloklarındaki bitkisel ve figüratif kabartmalar (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

http://www.postseyyah.com/kucuk-asyanin-metropolu-laodikeia/ erişim tarihi: 19.12.2022

http://161.9.143.160:8080/handle/20.500.12627/175057 erişim tarihi: 19.12.2022

https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-51372/laodikeia-antik-kenti-denizli.html erişim tarihi:19.12.2022

HALI SAHADA SPOR YAPAN BİREYLERİN YAŞAM DOYUMU VE STRESLE BAŞA ÇIKMA DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

ÖZKAN AKARSU[1], Dr. Öğr. Üyesi AHMET DİNÇ [2]

[1] Iğdır Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, akarsuozkan76@gmail.com, ORCID ID: **0000-0001-9343-6644**

[2] Iğdır Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, tffadinc@hotmail.com, ORCID ID **: 0000-0003-0441-3673**

ÖZET

Bu çalışmanın amacı halı sahada spor yapan bireylerin yaşam doyumu ve stresle başa çıkma düzeylerini incelemektir. Araştırmada betimsel yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Iğdır ilinde halı sahada spor yapan bireyler, örneklemini ise araştırmaya katılan 362 kişi oluşturmuştur. Araştırmanın birinci bölümünde demografik değişkenlerin tespiti için kişisel bilgi formu kullanılmıştır. İkinci bölümünde ise Uğur ve Akın (2015) tarafından geliştirilen, "Yaşama bağlılık ölçeği" ve Şahin ve Durak (1995) tarafından geliştirilen "stresle başa çıkma tarzları ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler ve ilişkisel analizler kullanılmıştır. Araştırma bulgularına bakıldığında Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin genel ortalamalarına bakıldığında yaşam bağlılığı ölçeğinin (X=4,07) kendine güvenli yaklaşım alt boyutunun (X=3,20) çaresiz yaklaşım alt boyutunun (X=2,51) boyun eğici yaklaşım alt boyutunun (X=2,37) iyimser yaklaşım alt boyutunun (X=3,06) ve sosyal destek arama alt boyutunun (X=2,96) olduğu bulunmuştur. Yaşam bağlılığı düzeyi ile kendine güvenli yaklaşım düzeyi ve iyimser yaklaşım düzeyi arasında pozitif yönlü korelasyon tespit edilirken, yaşam bağlılığı düzeyi ile çaresiz yaklaşım düzeyi ve boyun eğici yaklaşım düzeyi arasında negatif yönlü korelasyon tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor, stres, yaşam bağlılığı

1. GİRİŞ

Spor bireyin ait olduğu çevresini beşerî çevreye dönüştürürken ulaştığı yetenekleri belirli kurallar içinde geliştiren, araçlı veya araçsız, kişisel ya da toplu halde boş zaman ya da tam zamanını alacak şekilde meslek haline getirerek sosyalleşme ve bütünleştirme özelliği olan rekabetçi dayanışmaya dayanan kültürel bir yapıdır (Erkal ve ark.1998). Başka bir tanıma göre; Bireyin fiziksel aktivitesini, motor becerilerini, zihinsel, ruhsal ve sosyal davranışlarını belirli düzenlemeler içinde geliştiren ve bu özellikler için belirli kurallar çerçevesinde yarışmasını amaçlayan biyolojik, eğitsel ve sosyal bir çabadır (İnal 2000). Spor, toplumun yaşamına çok farklı şekillerde girmiştir. Her zaman bireylerin dikkatini çekmeyi kazanmış ve insanları farklı şekilde etkilemiş toplumsal bir olgudur. Toplumdaki herkesin beklentileriyle orantılı olarak farklı beklentilerine karşılık olarak toplumsal yaşamda belirli görevler benimsemiştir. İnsan topluluğunu spor yapmaya bağımlı haline getiren ve insanlar için vazgeçilmez zevkler ve

ihtiyaçlar yaratan bu olgu, artık toplumsal bir kurum noktasına gelmiştir (Kılcıgil,1998).Spor Dalları; Müzik, resim ya da güzel sanatların herhangi bir dalı gibi, yani göze hoş gelen, duyguları cezbeden bir şeye hayran kalınarak yayılmasını artırabilir. Spor için sağlıklı olma, mutluluk, sosyal temas, stres atma değerlerinin yanı sıra, şöhret ve maddi gelir elde etme de büyük önem taşıdığı söylenebilir (Karaküçük ve Yetim, 1997). Sporun yüksek talep gören iki yönü, tam zamanlı profesyonel spor biçimi ve boş zaman biçimidir. Bu değerler eğitim çağındaki çocukları eğitim çağının bilincine varmalarına katkıda bulunacak, yani spora yönlendirecek değerlerdir. Aile, medya, okul, öğretmen, spordan sorumlu resmi kurumlar ve spor kulüpleri bu gençlik yöneliminin ana unsurları sayılabilir (Karaküçük, 1997).

Stres kelimesi Latince "estritia" kelimesinden gelir. Stres, 17. yüzyılda musibet, ıstırap, keder ve keder anlamlarında kullanılmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda kavramın anlamı değişmiş ve kuvvet, baskı ve kuvvet anlamlarında eşya, insan, organ ve manevi yapı için kullanılmıştır. Buna göre stres, bu kuvvetlerin etkisiyle nesnenin ve kişinin deformasyona uğramasına ve deformasyona uğramasına karşı bir direnç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Cüceloğlu'na göre, stres, "bireyin fizik ve sosyal çevredeki uyumsuz koşullar nedeniyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayrettir" (Cüceloğlu, 1994: 321).

Yaşam doyumu, genel olarak kişinin kendi yaşamını kendi belirlediği standartlar çerçevesinde olumlu değerlendirmesi yasası olarak tanımlanmaktadır (Diener ve ark.1985).Bireyin kendi yaşamından veya aile, arkadaşlar, yaşadığı çevre gibi belirli yaşam alanlarından sapıp sapmadığına ilişkin genel bilişsel değerlendirmeler şeklinde tanımlanan yaşam doyumu (Suldo ve Huebner, 2006), Genel olarak kişinin iş, boş zaman ve çalışma dışı zaman olarak tanımlanan hayata karşı duygusal tepkisi olarak yorumlanır (Vara, 1999).Bearon (1989), Yaşam doyumu tanımıyla, mevcut durum veya kazanımlar ile arzular arasındaki ilişki biçiminde tanımlarken Morph Shishman ve Cooper (1984) Yaşamdan Memnuniyet Daha İyi Bir Yaşamı Tanımlıyor (Wang ve ark. 2008). Başka bir deyişle, yaşam doyumu, bireyin öznel iyi oluş (öznel iyi oluş) hakkında yaptığı yargıları temsil eder (Vara, 1999). Ayrıca öznel iyi oluşun bir alt boyutu olan ve bireyin yaşamını kendi bakış açısıyla değerlendirmesi anlamına gelen yaşam doyumu, genel olarak hayata ilişkin bilişsel değerlendirmeleri ve yargıları içermektedir (Yetim 1991). Bu bağlamda araştırmanın amacı halı sahada spor yapan bireylerin yaşam doyumu ve stresle başa çıkma düzeylerini incelemektir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın evrenini Iğdır ilinde halı sahada spor yapan bireyler, örneklemini ise araştırmaya katılan 362 kişi oluşturmuştur. Bu çalışmada, nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nicel araştırmanın dayandığı pozitif bilim anlayışına göre, bilgi; deney ve gözlemle elde edilir (Sönmez & Alacapınar, 2013). Veriler SPSS (25.0) paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için Kurtosis (basıklık) ve Skewness (çarpıklık) değerlerine bakılmıştır (Tablo.2). Verilerin analizinde, tanımlayıcı istatistikler, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve bağımsız örneklem t testi analizi uygulanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde anlamlılık düzeyi ($p<0.05$) olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan katılımcıların yaş, meslek ve gelir durumu değişkenlerine ait tanımlayıcı istatistikleri verilmiştir.

Eğitim Durumu	**Sıklık (N)**	**Yüzde (%)**
İlköğretim	25	6,9%
Lise	121	33,4%
Üniversite	190	52,5%
Lisansüstü	26	7,2%
Toplam	362	100,0%
Meslek	**Sıklık (N)**	**Yüzde (%)**
Öğrenci	93	25,7%
Öğretmen	89	24,6%
İşçi	17	4,7%
Memur	15	4,1%
Çiftçi	13	3,6%
Serbest Meslek	9	2,5%
Antrenör	9	2,4%
Şoför	8	2,2%
Beden Eğitimi Öğretmeni	7	1,9%
Esnaf	7	1,9%
Ziraat Mühendisi	6	1,6%
Güvenlik Görevlisi	5	1,4%
Hemşire	5	1,4%
Mühendis	4	1,1%
Operatör	4	1,1%
Anestezi Teknikeri	3	0,8%
Doktor	3	0,8%
Sağlık Personeli	3	0,8%
Sınıf Öğretmeni	3	0,8%
Temizlik Personeli	3	0,8%
Bilgisayar Mühendisi	2	0,6%
Eczacı	2	0,6%
Emlakçı	2	0,6%
Hemşir	2	0,6%

Spor Yöneticiliği	2	0,6%
Al-Satçı	1	0,3%
Asker	1	0,3%
Avukat	1	0,3%
Bekçi	1	0,3%
Çay Ocağı İşletmeciliği	1	0,3%
Ebe	1	0,3%
Elektrik Teknikeri	1	0,3%
Fırıncı	1	0,3%
Futbolcu	1	0,3%
Harita Mühendisi	1	0,3%
İdareci	1	0,3%
İktisatçı	1	0,3%
İnfaz Koruma Memuru	1	0,3%
Kasiyer	1	0,3%
Laborant	1	0,3%
Madenci	1	0,3%
Makine Teknikeri	1	0,3%
Matbaacı	1	0,3%
Oto Aksesuarcı	1	0,3%
Polis	1	0,3%
Psikolojik Danışman	1	0,3%
Reklamcılık	1	0,3%
Röntgen Teknikeri	1	0,3%
Seramik Ustası	1	0,3%
Spor Eğitim Uzmanı	1	0,3%
Tekniker	1	0,3%
Tesisatçı	1	0,3%
Tüccar	1	0,3%
Tütüncü	1	0,3%
Veteriner	1	0,3%
Zahireci	1	0,3%
Yanıtlanmamış	12	3,5%

Gelir Durumu	Sıklık (N)	Yüzde (%)
1000 TL ve altı	80	22,1%
1001-4250 TL arası	63	17,4%
4251 TL ve üstü	219	60,5%
Toplam	362	100,0%
Haftalık Halı Saha Maçı Yapma Sıklığı	**Ort.**	**Std. Sp.**
	1,71	1,36

Araştırmaya katılan toplam katılımcı sayısı 362'dir. Eğitim durumuna göre katılımcıların %7'si ilköğretim mezunu, %33'ü lise mezunu, %52'si üniversite mezunu ve %7'si lisansüstü program mezunudur. Eğitim durumuna göre katılımcıların çoğunluğu üniversite mezunudur. Mesleki durumuna göre katılımcıların %26'sı öğrenci, %25'i öğretmen, %5'i işçi, %4'ü memur, %4'ü çiftçi, %2,5'i serbest meslek erbabı, %2'si antrenör, %2'si şoför, %2'si beden eğitimi öğretmeni, %2'si esnaf, %2'si ziraat mühendisi, %1'i güvenlik görevlisi, %1'i hemşire, %1'i mühendis, %1'i operatör, %21'i diğer meslek gruplarındandır. Katılımcıların %3,5'i mesleki durum sorusuna yanıt vermemiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların büyük çoğunluğu öğrencidir. Gelir durumuna göre katılımcıların %22'si 1000 TL ve altı, %17'si 1001-4250 TL arası ve %60,5'i ise 4251 TL ve üstü gelir düzeyine sahiptir. Araştırmaya katılan katılımcıların büyük çoğunluğu 4251 TL ve üstü gelir düzeyine sahiptir. Araştırmaya katılan katılımcıların haftalık halı saha maçı yapma sıklığı 1,71'dir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı istatistikler, istatistiksel verilerin derlenmesi, sentezlenmesi ve analiz edilmesi sürecini sağlamaktadır. İstatistiksel testlerden önce, verilerin analiz için uygunluğunu belirlemek gerekmektedir. Uygunluğu belirlemek için ortalama, mod, medyan, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri test edilmelidir.

Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerden elde edilen verilerin normal veya normale yakın bir dağılım göstermesi beklenmektedir. Çarpıklık ve basıklık değerleri, değişkenlerin normal dağılıp dağılmadığını göstermektedir. Çarpıklık, dağılımın asimetrisinin bir ölçüsü iken; basıklık, dağılımın eğiminin bir ölçüsüdür. Çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında değer alması, verilerin normal dağılım ile uyumlu olduğu göstermektedir (George ve Mallery, 2019). Verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığını test edebilmek amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiş ve aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. Verilerin Normal Dağılıma Uygunluğu

		Skewness (Çarpıklık)		Kurtosis (Basıklık)	
	N	İstatistik	Std. Hata	İstatistik	Std. Hata
Yaşam Bağlılığı	362	,590	,128	1,952	,256
Kendine Güvenli Yaklaşım	362	-,365	,128	,425	,256
Çaresiz Yaklaşım	362	,132	,128	-,192	,256
Boyun Eğici Yaklaşım	362	,078	,128	,017	,256
İyimser Yaklaşım	362	-,393	,128	,571	,256
Sosyal Destek Arama	362	-,110	,128	,792	,256
Geçerli N	362				

Yaşam bağlılığı ölçeği ve stresle başa çıkma tarzları ölçeğine ait alt boyutların (kendine güvenli yaklaşım, çaresiz yaklaşım, boyun eğici yaklaşım, iyimser yaklaşım, sosyal destek arama) çarpıklık ve basıklık değerleri yukarıdaki tabloda verilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ile -2 arasında dağıldığı görülmektedir. Çarpıklık ve basıklık sonuçlarından elde edilen verilere göre araştırma kapsamında kullanılan değişkenlerin normal dağılıma uygun olarak dağıldığı kabul edilmiştir.

Yaşam bağlılığı ölçeği ve stresle başa çıkma tarzları ölçeğine ait güvenirlik analizi için Cronbach Alpha (α) katsayısına bakılacaktır. Alpha katsayısının 0,60 ve üzeri olması, kullanılan ölçeğin güvenilir olduğunu kanıtlar niteliktedir (Cronbach, 1951).

Tablo 3. Yaşam Bağlılığı Ölçeği ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeğine Ait Güvenirlik Analizi

Ölçek/Faktör	Cronbach Alpha (α)	Madde Sayısı
Yaşam Bağlılığı	0,684	6
Kendine Güvenli Yaklaşım	0,795	7
Çaresiz Yaklaşım	0,762	8
Boyun Eğici Yaklaşım	0,717	6
İyimser Yaklaşım	0,663	5
Sosyal Destek Arama	0,612	4

Yaşam bağlılığı ölçeği ve stresle başa çıkma tarzları ölçeği alt faktörlerine uygulanan güvenirlik analizi sonucunda elde edilen Cronbach alpha (α) katsayılarının 0,60 üzerinde değer aldığı görülmektedir. Güvenirlik analizinden elde edilen sonuca göre araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Yaşam Bağlılığı Ölçeği ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeğine Ait Temel İstatistikler

	N	Minimum	Maksimum	$\bar{X}$	SS.
Yaşam Bağlılığı	362	1,67	5,00	4,0718	,71880
Kendine Güvenli Yaklaşım	362	1,57	4,00	3,2024	,48425
Çaresiz Yaklaşım	362	1,00	4,00	2,5190	,56428
Boyun Eğici Yaklaşım	362	1,00	4,00	2,3789	,60672
İyimser Yaklaşım	362	1,20	4,00	3,0646	,52623
Sosyal Destek Arama	362	1,00	4,00	2,9689	,47027

Yaşam bağlılığı ölçeği ve stresle başa çıkmaz tarzları ölçeğine ait temel istatistikler yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Yaşam bağlılığı ölçeğine ait minimum değer 1,67, maksimum değer 5, ortalama 4,07, standart sapma ise 0,72'dir. Stresle başa çıkma tarzları ölçeğinin alt boyutlarından olan kendine güvenli yaklaşım faktörünün minimum değeri 1,57, maksimum değeri 4, ortalaması 3,20 ve standart sapması 0,48; çaresiz yaklaşım faktörünün minimum değeri 1, maksimum değeri 4, ortalaması 2,51, standart sapması 0,56, boyun eğici yaklaşım faktörünün minimum değeri 1, maksimum değeri 4, ortalaması 2,38, standart sapması 0,61; iyimser yaklaşım faktörünün minimum değeri 1,20, maksimum değeri 4, ortalaması 3,06, standart sapması ise 0,53; sosyal destek arama faktörünün ise minimum değeri 1, maksimum değeri 4, ortalaması 2,97, standart sapması 0,47'dir.

Tablo 5. Yaşam Bağlılığı Ölçeğine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek Maddeleri	N	Minimum	Maksimum	$\bar{X}$	SS.
1. Yaşamımda çok fazla amacım yok. *	362	1	5	3,95	1,279
2. Bana göre yaptıklarımın tamamı değerlidir.	362	1	5	4,03	1,143
3. Yaptıklarımın çoğu bana değersiz ve önemsiz görünür. *	362	1	5	4,04	1,171
4. Yaptıklarıma çok değer veririm.	362	1	5	4,18	,986
5. Yaptığım şeylere çok fazla önem vermem. *	362	1	5	4,01	1,224
6. Yaşamak için birçok nedenim vardır.	362	1	5	4,22	1,100

* Not: 1, 3 ve 5. maddeler ters kodlanmıştır.

Yaşam bağlılığı ölçeğine ait maddelerin tanımlayıcı istatistikleri yukarıdaki tabloda verilmiştir. Tabloya göre; "yaşamımda çok fazla amacım yok" maddesinin minimum değeri 1, maksimum değeri 5, ortalaması 3,95 ve standart sapması 1,28'dir. "Bana göre yaptıklarımın tamamı değerlidir" maddesinin minimum değeri 1, maksimum değeri 5, ortalaması 4,03 ve standart sapması 1,14'tür. "Yaptıklarımın çoğu bana değersiz ve önemsiz görünür" maddesinin minimum değeri 1, maksimum değeri 5, ortalaması 4,04, standart sapması 1,17'dir. "Yaptıklarıma çok değer veririm" maddesinin minimum değeri 1, maksimum değeri 5, ortalaması 4,18, standart sapması 0,97'dir. "Yaptığım şeylere çok fazla önem vermem" maddesinin minimum değeri 1, maksimum değeri 5, ortalaması 4,01 ve standart sapması 1,22'dir. "Yaşamak için birçok nedenim vardır" maddesinin minimum değeri 1, maksimum değeri 5, ortalaması 4,22, standart sapması 1,10'dur. Tabloya göre yaşam bağlılığı ölçeği en yüksek puan ortalamasını "yaptıklarıma çok değer veririm" maddesinin, en düşük puan ortalamasını ise "yaşamımda çok fazla amacım yok (var)" maddesinin aldığı görülmektedir.

Tablo 6. Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeğine Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçek Maddeleri	N	Min.	Maks.	$\bar{X}$	SS.
1. Kimsenin bilmesini istemem.	362	1	4	2,54	,884
2. İyimser olmaya çalışırım.	362	1	4	3,22	,705
3. Bir mucize olmasını beklerim.	362	1	4	2,69	,961
4. Olayı/olayları büyütmeyip üzerinde durmamaya çalışırım.	362	1	4	2,85	,902
5. Başa gelen çekilir diye düşünürüm.	362	1	4	2,59	,943
6. Sakin kafayla düşünmeye, öfkelenmemeye çalışırım.	362	1	4	3,03	,874
7. Kendimi kapana kısılmış gibi hissederim.	362	1	4	2,29	,915
8. Olayın/olayların değerlendirmesini yaparak en iyi kararı vermeye çalışırım.	362	1	4	3,15	,765
9. İçinde bulunduğum kötü durumu, kimsenin bilmesini istemem.	362	1	4	2,84	,876
10. Ne olursa olsun direnme ve mücadele etme gücünü kendimde bulurum.	362	1	4	3,24	,711
11. Olanları kafama takıp, sürekli düşünmekten kendimi alamam.	362	1	4	2,65	,927
12. Kendime karşı hoşgörülü olurum.	362	1	4	3,14	,752
13. İş olacağına varır diye düşünürüm.	362	1	4	2,79	,899
14. Mutlaka bir yol bulabileceğimi inanır, bunun için uğraşırım	362	1	4	3,20	,730
15. Problemin çözümü için adak adarım.	362	1	4	2,51	,968
16. Her şeye yeniden başlayacak gücü kendimde bulurum.	362	1	4	3,19	,716
17. Elimden hiçbir şeyin gelmeyeceğine inanırım.	362	1	4	2,06	,964
18. Olaydan/olaylardan olumlu bir şey çıkarmaya çalışırım.	362	1	4	3,09	,783
19. Her şeyin istediğim gibi olamayacağına inanırım.	362	1	4	2,56	,967
20. Problemi/problemleri adım adım çözmeye çalışırım.	362	1	4	3,18	,694
21. Mücadeleden vazgeçerim.	362	1	4	1,95	,955
22. Sorunun benden kaynaklandığını düşünürüm.	362	1	4	2,35	,903
23. Hakkımı savunabileceğime inanırım.	362	1	4	3,25	,712
24. Olanlar karşısında kaderim buymuş derim.	362	1	4	2,36	,923
25.Keşke daha güçlü bir insan olsaydım diye düşünürüm.	362	1	4	2,59	,938
26.Bir kişi olarak iyi yönde değiştiğimi ve olgunlaştığımı hissederim.	362	1	4	3,21	,729
27. Benim suçum ne' diye düşünürüm.	362	1	4	2,78	,854
28. Hep benim yüzümden oldu' diye düşünürüm.	362	1	4	2,23	,898
29. Sorunun gerçek nedenini anlayabilmek için başkalarına danışırım.	362	1	4	3,11	,780
30. Bana destek olabilecek kişilerin varlığını bilmek beni rahatlatır.	362	1	4	3,38	,736

Stresle başa çıkma tarzları ölçeğine ait tanımlayıcı istatistikler yukarıdaki tabloda verilmiştir. Ölçek maddelerine ait en yüksek puan ortalamasının "bana destek olabilecek kişilerin varlığını bilmek rahatlatır", en düşük puan ortalamasının ise "mücadelen vazgeçerim" olduğu görülmektedir.

Yaşam Bağlılığı ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Arasındaki Korelasyon Analizi

Oran ve aralık düzeyinde incelenen değişkenlerde, iki değişkenin birbiriyle ne kadar yakından ilişkili veya bağımlı olduğunu değerlendirmek için korelasyon analizi yöntemi kullanılmaktadır. Korelasyon analizi sonucunda belirlenen korelasyon katsayısı "r" ile ifade edilir ve -1 ile +1 arasında değer alır. +1 katsayısı, iki değişken arasında mükemmel bir doğrusal bağlantıyı belirtirken, -1 katsayısı, mükemmel ancak zıt yönde olan bir ilişkiyi belirtmektedir. Katsayı sıfır ise, iki değişken arasında fark edilebilir bir korelasyon yoktur (Coşkun vd., 2019).

Korelasyon analizi sonucu elde edilen katsayıların değerlendirilmesi aşağıdaki şekildedir (Gürbüz ve Şahin, 2018);

- $\pm 1 \leq r \leq \pm 0.7$ Kuvvetli İlişki
- $\pm 0.7 \leq r \leq \pm 0.3$ Orta Düzeyde İlişki
- $\pm 0.3 \leq r \leq \pm 0$ Zayıf İlişki

Araştırma kapsamında uygulanan ölçeklerin verileri normal dağılım göstermektedir. Normal dağılım gösteren veri setleri için "pearson korelasyon" analizi kullanılmıştır. Pearson korelasyon analizinden elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 7. Yaşam Bağlılığı ve Stresle Başa Çıkma Tarzları Ölçeği Arasındaki Korelasyon Analizi

Değişkenler	1	2	3	4	5	6
Yaşam Bağlılığı (1)	1					
Kendine Güvenli Yaklaşım (2)	,448**	1				
Çaresiz Yaklaşım (3)	-,363**	-,083	1			
Boyun Eğici Yaklaşım (4)	-,346**	-,078	,639**	1		
İyimser Yaklaşım (5)	,295**	,653**	-,065	,069	1	
Sosyal Destek Arama (6)	,129*	,456**	,181**	,074	,371**	1

**. p< 0.01

*. p< 0.05

Korelasyon analizinden elde edilen bulgulara göre kendine güvenli yaklaşım ile yaşam bağlılığı düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı, orta düzeyde ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir (r= 0,448**). Çaresiz yaklaşım ile yaşam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı, orta düzeyde ve negatif yönlü ilişki (r= -0,363**) tespit edilirken; kendine güvenli yaklaşım ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Boyun eğici yaklaşım ile yaşam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve orta düzeyde ilişki (r= -0,346**); çaresiz yaklaşım ile istatistiksel olarak anlamlı, orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki (r= 0,639**) tespit edilirken, kendine güvenli yaklaşım ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. İyimser yaklaşım ile yaşam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı, zayıf düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki (r= 0,295**); kendine güvenli yaklaşım ile istatistiksel olarak anlamlı, orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki (r= 0,653**) tespit edilirken, çaresiz yaklaşım

ile boyun eğici yaklaşım arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Sosyal destek arama ile yaşam bağlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı, zayıf düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki (r= 0,129*); kendine güvenli yaklaşım ile istatistiksel olarak anlamlı, orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki (r= 0,456**); çaresiz yaklaşım ile istatistiksel olarak anlamlı, zayıf düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki (r= 0,181**); iyimser yaklaşım ile istatistiksel olarak anlamlı, orta düzeyde ve pozitif yönlü bir ilişki (r= 0,371**) tespit edilirken, boyun eğici yaklaşım ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Sosyo-Demografik Değişkenler ile Ölçekler Arasındaki İlişkisel Analizler

Araştırma kapsamında kullanılan yaşam bağlılığı ve stresle başa çıkma tarzları ölçeklerinin sosyo-demografik değişkenler (eğitim durumu, yaş, gelir durumu, haftalık halı saha maçı yapma sıklığı) ile aralarındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla kullanılan ölçeklerin varyanslarının ilgili kategorik değişkenler içerisinde homojen dağıldığı durumlarda parametrik testler (bağımsız örneklem t-test, tek yönlü anova testi), homojen dağılmadığı durumlarda parametrik olmayan testler (mann-whitney u, kruskal wallis-h testi) kullanılacaktır. Yaşam bağlılığı ve stresle başa çıkma tarzları ölçeğine ait varyans skorlarının homojen dağılıp dağılmadığını tespit edebilmek amacıyla Levene's istatistik değeri kullanılacaktır. Levene's istatistik değerinin anlamlı çıkması, ilgili ölçeğe ait varyans skorlarının kategorik değişkenler içerisinde homojen dağılmadığı anlamına gelmektedir.

Tablo 8. Yaşam Bağlılığı Düzeyi ile Eğitim Durumu Arasındaki İlişki

Değişken	Eğitim Durumu	Ort±Ss	f	p	Fark
Yaşam Bağlılığı	1. İlköğretim	3,78±0,67	2,29	0,078	
	2. Lise	4,00±0,69			
	3. Üniversite	4,13±0,71			
	4. Lisansüstü	4,16±0,80			

Yaşam bağlılığı ölçeği varyanslarının eğitim durumu değişkeni içerisinde homojen dağıldığı tespit edilerek (levene's p= 0,637) iki değişken arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi amacıyla tek yönlü Anova analizi uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda yaşam bağlılığı düzeyinin

eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir (f= 2,20, p= 0,078, p> 0,05).

Yaşam Bağlılığı Düzeyi ile Yaş Arasındaki İlişki

Yaşam bağlılığı ile yaş arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi için korelasyon analizi uygulanmıştır. Yapılacak olan korelasyon analizinin parametrik veya parametrik olmayan test türüne göre tercih edilmesi için yaş değişkenine ait çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Yaş değişkenine ait çarpıklık (skewness) değeri 0,348, basıklık (kurtosis) değeri ise -0,476 olarak tespit edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin incelenmesi sonucunda yaş değişkeni verilerinin normal dağılıma uygun olduğu söylenebilir.

Yaşam bağlılığı düzeyi ile yaş arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi amacıyla pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Analizden elde edilen sonuç aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9. Yaşam Bağlılığı Düzeyi ile Yaş Arasındaki İlişki

Değişkenler		Yaş
Yaşam Bağlılığı	Pearson Korelasyon (r)	0,012
	Sig. (p)	0,813

Yapılan pearson korelasyon analizi sonucuna göre yaşam bağlılığı ile yaş değişkeni arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (r= 0,012, p= 0,813).

Yaşam Bağlılığı ile Gelir Durumu Arasındaki İlişki

Yaşam bağlılığı ölçeğinin varyanslarının gelir durumu kategorik değişkeni içerisinde homojen dağılmadığı tespit edilerek (levene's p= 0,003) yaşam bağlılığı ile gelir durumu arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi amacıyla Kruskal-Wallis H analizi uygulanmıştır. Analizden elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10. Yaşam Bağlılığı ile Gelir Durumu Arasındaki İlişki

Değişken	Gelir Durumu	Ort±Ss	H	p	Fark
Yaşam Bağlılığı	1. 1000 TL ve altı	3,91±0,85	2,59	0,273	
	2. 1001-4250 TL	4,08±0,68			
	3. 4250 TL ve üstü	4,12±0,66			

Yapılan Kruskal-Wallis H analizi sonucunda yaşam bağlılığı düzeyinin gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir (h= 2,50, p= 0,273, p> 0,05).

Yaşam Bağlılığı ile Haftalık Halı Saha Maçı Yapma Sıklığı Arasındaki İlişki

Yaşam bağlılığı ile haftalık halı saha maçı yapma sıklığı arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi amacıyla, haftalık halı saha maçı yapma sıklığına ait veriler 3 kategori altında (hiç yapmayanlar, haftada 1-2, haftada 3 ve üzeri) birleştirilmiştir. Yapılan analizin parametrik veya parametrik olmayan test tipinin belirlenmesi için yaşam bağlılığı değişkenine ait varyansların haftalık halı saha maçı yapma sıklığı değişkenine ait kategorilerin içerisinde homojen bir şekilde dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Yapılan Levene istatistik analizi sonucunda varyansların homojen bir şekilde dağıldığı (levevene p= 0,676) tespit edilerek tek yönlü Anova analizi uygulanmıştır. Analizden elde edilen sonuç aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 11. Yaşam Bağlılığı ile Haftalık Halı Saha Maçı Yapma Sıklığı Arasındaki İlişki

Değişken	Haftalık Halı Saha Maçı Yapma Sıklığı	Ort±Ss	F	p	Fark
Yaşam Bağlılığı	1. Hiç Yapmayanlar	4,03±0,75	0,128	0,880	
	2. Haftada 1-2	4,06±0,70			
	3. Haftada 3 ve üzeri	4,10±0,77			

Yapılan tek yönlü Anova analizi sonucunda yaşam bağlılığı ile haftalık halı saha maçı yapma sıklığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (f= 0,128, p= 0,880, p> 0,05).

Tablo 12. Stresle Başa Çıkma Tarzları ile Eğitim Durumu Arasındaki İlişki

Faktör	Eğitim Durumu	Ort±Ss	f	p	Fark
Kendine Güvenli Yaklaşım	1. İlköğretim	3,20±0,39	0,636	0,592	
	2. Lise	3,15±0,51			
	3. Üniversite	3,23±0,49			
	4. Lisansüstü	3,22±0,31			
Çaresiz Yaklaşım	1. İlköğretim	2,84±0,52	3,054	0,02	1>2,3
	2. Lise	2,50±0,52			
	3. Üniversite	2,49±0,58			
	4. Lisansüstü	2,43±0,53			
Boyun Eğici Yaklaşım	1. İlköğretim	2,87±0,44	6,684	0,00	1>2,3,4
	2. Lise	2,34±0,53			
	3. Üniversite	2,35±0,64			
	4. Lisansüstü	2,21±0,58			
	1. İlköğretim	3,11±0,51	1,268	0,285	

İyimser Yaklaşım	2. Lise	2,99±0,57		
	3. Üniversite	3,10±0,51		
	4. Lisansüstü	3,02±0,37		
Sosyal Destek Arama	1. İlköğretim	2,95±0,46	0,254	0,858
	2. Lise	2,95±0,50		
	3. Üniversite	2,97±0,46		
	4. Lisansüstü	3,03±0,35		

Stresle başa çıkma tarzları ölçeğine ait alt boyutların varyanslarının eğitim durumu kategorik değişkeni içerisinde homojen dağıldığı tespit edilerek, ilgili faktörler ile eğitim durumu arasındaki ilişkinin tespit edilmesinde tek yönlü Anova analizi uygulanmıştır. Analizden elde edilen istatistiksel bulgular yukarıdaki tabloda verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre kendine güvenli yaklaşım düzeyinin eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir (f= 0,636, p= 0,502, p> 0,05). Çaresiz yaklaşım düzeyinin eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir (f= 3,053, p= 0,02, p< 0,05). İlgili farklılaşmanın tespit edilebilmesi amacıyla yapılan HSD Tukey analizi sonucunda ilköğretim mezunu bireylerin çaresiz yaklaşım düzeylerinin lise mezunu ve üniversite mezunu bireylerin çaresiz yaklaşım düzeylerinden istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Boyun eğici yaklaşım düzeyinin eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir (f= 6,684, p= 0,00, p< 0,05). İlgili farklılaşmanın tespit edilebilmesi amacıyla uygulanan HSD Tukey analizi sonucunda ilköğretim mezunlarının boyun eğici yaklaşım düzeylerinin, lise, üniversite ve lisansüstü mezunların boyun eğici yaklaşım düzeylerinden istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İyimser yaklaşım düzeyinin eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir (f= 1,268, p= 0,285, p> 0,05). Sosyal destek arama düzeyinin eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir (f= 0,254, p= 0,858, p> 0,05).

Stresle Başa Çıkma Tarzları ile Yaş Arasındaki İlişki

Stresle başa çıkma tarzları ile yaş değişkeni arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Analizden elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13. Stresle Başa Çıkma Tarzları ile Yaş Arasındaki İlişki

Değişkenler		Yaş
Kendine Güvenli Yaklaşım	Pearson Korelasyon (r)	,096
	Sig. (p)	0,06
Çaresiz Yaklaşım	Pearson Korelasyon (r)	,085
	Sig. (p)	0,10
Boyun Eğici Yaklaşım	Pearson Korelasyon (r)	,160**
	Sig. (p)	0,00
İyimser Yaklaşım	Pearson Korelasyon (r)	,149**
	Sig. (p)	0,00
Sosyal Destek Arama	Pearson Korelasyon (r)	,021
	Sig. (p)	0,68

**. p<0.01

Yapılan analiz sonucuna göre kendine güvenli yaklaşım düzeyi ile yaş arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (p> 0,05). Çaresiz yaklaşım düzeyi ile yaş arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (p> 0,05). Boyun eğici yaklaşım düzeyi ile yaş arasında istatistiksel olarak anlamlı, zayıf düzeyde ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir (r= 0,160**). İyimser yaklaşım düzeyi ile yaş arasında istatistiksel olarak anlamlı, zayıf düzeyde ve pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir (r= 0,149**). Sosyal destek arama düzeyi ile yaş arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (p> 0,05).

Tablo 14. Stresle Başa Çıkma Tarzları ile Gelir Durumu Arasındaki İlişki

Faktör	Eğitim Durumu	Ort±Ss	f/h	p	Fark
Kendine Güvenli Yaklaşım	1. 1000 TL ve altı	3,12±0,66	1,31	0,270	
	2. 1001-4250 TL	3,24±0,45			
	3. 4251 TL ve üstü	3,21±0,40			
Çaresiz Yaklaşım	1. 1000 TL ve altı	2,48±0,62	0,470	0,625	
	2. 1001-4250 TL	2,57±0,59			
	3. 4251 TL ve üstü	2,51±0,53			
Boyun Eğici Yaklaşım	1. 1000 TL ve altı	2,26±0,58	1,954	0,143	
	2. 1001-4250 TL	2,44±0,58			
	3. 4251 TL ve üstü	2,40±0,61			
İyimser Yaklaşım	1. 1000 TL ve altı	3,03±0,67	0,137	0,872	
	2. 1001-4250 TL	3,06±0,46			
	3. 4251 TL ve üstü	3,07±0,48			
Sosyal Destek Arama	1. 1000 TL ve altı	2,95±0,59	0,062	0,940	
	2. 1001-4250 TL	2,98±0,39			
	3. 4251 TL ve üstü	2,96±0,44			

Stresle başa çıkma tarzlarına ait faktörlerin varyanslarının gelir durumu kategorik değişkeni içerisinde homojen dağılıp dağılmadığını tespit edebilmek amacıyla ilgili faktörlere yönelik levene istatistik değerlerine bakılmıştır. Levene istatistik değerlerinin anlamlılık düzeylerine göre kendine güvenli yaklaşım ile iyimser yaklaşım faktörlerine ait varyansların homojen dağılmadığı tespit edilmiştir. Bu anlamda çaresiz yaklaşım, boyun eğici yaklaşım ve sosyal destek arama faktörleri için parametrik olan tek yönlü Anova analizi uygulanırken, kendine güvenli yaklaşım ve iyimser yaklaşım faktörleri için parametrik olmayan Kruskal Wallis-H analizi uygulanmıştır.

Analiz sonuçlarına göre stresle başa çıkma tarzları ölçeğine ait alt faktörlerden olan kendine güvenli yaklaşım, çaresiz yaklaşım, boyun eğici yaklaşım, iyimser yaklaşım ve sosyal destek arama düzeyinin gelir durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 15. Stresle Başa Çıkma Tarzları ile Haftalık Halı Saha Maçı Yapma Sıklığı Arasındaki İlişki

Faktör	Haftalık Halı Saha Maçı Yapma Sıklığı	Ort±Ss	f	p	Fark
Kendine Güvenli Yaklaşım	1. Hiç Yapmayanlar	3,08±0,46	1,154	0,316	
	2. Haftada 1-2	3,20±0,46			
	3. Haftada 3 ve üzeri	3,23±0,54			
Çaresiz Yaklaşım	1. Hiç Yapmayanlar	2,54±0,60	0,445	0,641	
	2. Haftada 1-2	2,53±0,53			
	3. Haftada 3 ve üzeri	2,46±0,66			
Boyun Eğici Yaklaşım	1. Hiç Yapmayanlar	2,26±0,35	1,168	0,312	
	2. Haftada 1-2	2,40±0,62			
	3. Haftada 3 ve üzeri	2,32±0,62			
İyimser Yaklaşım	1. Hiç Yapmayanlar	2,93±0,49	1,432	0,240	
	2. Haftada 1-2	3,08±0,50			
	3. Haftada 3 ve üzeri	3,03±0,59			
Sosyal Destek Arama	1. Hiç Yapmayanlar	2,91±0,52	0,258	0,773	
	2. Haftada 1-2	2,97±0,47			
	3. Haftada 3 ve üzeri	2,96±0,42			

İki değişken arasındaki analiz yapılmadan önce stresle başa çıkma tarzlarının alt faktörlerinin varyanslarının, haftalık halı saha maçı yapma sıklığı değişkenine ait kategoriler içerisinde homojen dağıldığı tespit edilmiştir. Stresle başa çıkma tarzları alt faktörleri ile haftalık halı saha maçı yapma sıklığı arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Stresle başa çıkma tarzları ile haftalık halı saha maçı yapma sıklığı arasındaki ilişkiyi tespit edebilmek amacıyla tek yönlü Anova analizi uygulanmıştır. Uygulanan analiz sonucunda stresle başa çıkma tarzları alt faktörlerininin, haftalık halı saha maçı yapma sıklığına göre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

4. SONUÇ

Araştırmaya toplamda 362 kişi katılım göstermiştir. Araştırmaya katılanların çoğunluğu üniversite mezunu, öğrenci ve 4251 TL ve üstü gelir düzeyine sahiptir. Araştırmada kullanılan Yaşam Bağlılığı ve Stresle Başa Çıkma Tarzları ölçeklerinin verileri normal dağılıma uygundur. Yaşam Bağlılığı Ölçeği ve Stresle Başa Çıkma Tarzları ölçeğinin güvenirlik analizinden elde edilen Cronbach alpha (α) katsayısı, ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında kullanılan ölçeklerin genel ortalamalarına bakıldığında yaşam bağlılığı ölçeğinin 4,07, kendine güvenli yaklaşım alt boyutunun 3,20, çaresiz yaklaşım alt boyutunun 2,51, boyun eğici yaklaşım alt boyutunun 2,37, iyimser yaklaşım alt boyutunun 3,06 ve sosyal destek arama alt boyutunun 2,96 olduğu bulunmuştur. Yaşam bağlılığı düzeyi ile kendine güvenli yaklaşım düzeyi ve iyimser yaklaşım düzeyi arasında pozitif yönlü korelasyon tespit edilirken, yaşam bağlılığı düzeyi ile çaresiz yaklaşım düzeyi ve boyun eğici

yaklaşım düzeyi arasında negatif yönlü korelasyon tespit edilmiştir. Yaşam bağlılığı düzeyi ile sosyal destek arama düzeyi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Yaşam bağlılığı düzeyi eğitim durumuna göre farklılaşmamaktadır. Yaşam bağlılığı düzeyi yaşa göre farklılaşmamaktadır. Yaşam bağlılığı düzeyi gelir durumuna göre farklılaşmamaktadır. Yaşam bağlılığı düzeyi haftalık halı saha maçı yapma sıklığına göre farklılaşmamaktadır. İlköğretim mezunu olan bireylerin çaresiz yaklaşım düzeyi, lise ve üniversite mezunu olan bireylerin çaresiz yaklaşım düzeylerinden yüksektir. İlkokul mezunu olan bireylerin boyun eğici yaklaşım düzeyi, lise, üniversite ve lisansüstü mezunu olan bireylerin boyun eğici yaklaşım düzeylerinden yüksektir. Boyun eğici yaklaşım düzeyi ve iyimser yaklaşım düzeyi ile yaş arasında pozitif yönlü ilişki tespit edilmiştir. Stresle başa çıkma tarzları, gelir durumuna göre farklılaşmamaktadır. Stresle başa çıkma tarzları alt faktörleri ile haftalık halı saha maçı yapma sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

5. KAYNAKÇA

Cronbach, L.J. (1951). Coefficient Alpha And The Internal Structure Of Tests. Psychometrika, 16, 297-334

Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. and Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. Journal of Personality Assessment, 49(1).

Erkal, ME., Güven Ö. ve Ayan D. (1998). Sosyolojik Açıdan Spor. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Gürbüz S ve Şahin F. (2018). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar, Ankara.

Coşkun R, Altunışık R, Yıldırım E. (2019). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

George, D. ve Mallery, M. (2010). Spss For Windows Step By Step: A Simple Guide And Reference, 10/e. Spearmen Education.

İnal, AN. (2000). Beden Eğitimi ve Spor Bilimine Giriş. Konya: Desen Ofset Matbaacılık

Kılcıgil, E. (1998). Sosyal Çevre-Spor İlişkileri. Ankara: Bağırgan Yayımevi.

Karaküçük, S. (1997). Rekreasyon: Boş Zamanları Değerlendirme Kavram Kapsam ve Bir Araştırma. Ankara: Seren Matbaacılık.

Karaküçük, S., Yetim, A. (1997). Sporcuların spor yapma amaçları ve spora yönlendirilmelerinde etken olan faktörler üzerine bir araştırma. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1 (1), 74.

Nezahat GÜÇLÜ G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt 21, Sayı 1 (2001) 91-109

Cüceloğlu, Doğan. İnsan ve Davranışı. Psikolojinin Temel Kavramları. İstanbul: Remzi Kitabevi,1994.

Suldo, S. M. and Huebner, E. S. (2006). Is extremely high life satisfaction during adolescence advantageous? Social İndicators Research, 78, 179-203.

Vara, Ş. (1999). Yoğun bakım hemşirelerinde iş doyumu ve genel yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

Wang, E. S., Chen, L. S., Lin, J. Y. and Wang, M. C. (2008). The relationship between leisure satisfaction and life satisfactıon of adolescents concerning online games. Adolescence, 43, 177-184.

Yetim, Ü. (1991). Kişisel projelerin organizasyonu ve örüntüsü açısından yaşam doyumu. Yayımlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi, İzmir.

Wang, E. S., Chen, L. S., Lin, J. Y. and Wang, M. C. (2008). The relationship between leisure satisfaction and life satisfactıon of adolescents concerning online games. Adolescence, 43, 177-184.

SOSYAL ÇALIŞMA GÖREVLİLERİNİN MESLEKİ MÜDAHALELERİNDE BİLİŞSEL KONTROL VE BİLİŞSEL ESNEKLİK

Muhammet Talha KARAKELEŞ[1]

[1]İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul,

karakeles.muhammet@std.izu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-2847-4860

ÖZET

Sosyal çalışma görevlileri, mesleğin nev'i gereği daimî olarak toplumun dezavantajlı kesimi ile yakın temas ve etkileşim içerisinde mesleki müdahalelerde bulunmaktadır. Böyle bir ortamda sosyal çalışma görevlilerinin günlük çalışma ortamlarında mesleki kararlarında ve müdahalelerinde rasyonel davranmaları toplumsal ve mesleki faydanın maksimize edilmesi noktasında önem taşımaktadır. Bu bağlamda, müracaatçılar ile yakın temas halinde çalışma düzeninde zor koşullarda görevlerini icra ederken sosyal çalışma görevlilerinin, karşılaştıkları zorlu durumlarda ve olaylarda doğru kararlar verebilmeleri, bunlarla baş edebilecek düşünceleri ve fikirleri üretebilmeleri, bu durumlar karşısında kontrolü sağlamaları konusunda bilişsel kontrole ihtiyaç duydukları düşünülmektedir. Ayrıca bu türden durumlara uyum sağlama ve uygun hareket edebilme konusunda bilişsel esnekliğe sahip olmalarının da önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmada sosyal çalışma görevlileri bağlamında bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik düzeylerinin belirlenmesi ve çeşitli demografik faktörler bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda nicel araştırma yöntemine dayalı olarak Bilişsel Kontrol ve Esneklik Ölçeği'nin yer aldığı bir anket uygulaması çerçevesinde, kolayda örnekleme yoluyla erişilen 387 sosyal çalışma görevlisinin yanıtlarına erişilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 24 versiyon istatistik paket programında analiz edilmiştir. Frekans analizleri ve parametrik fark testleri gerçekleştirilmiştir.

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, katılımcı sosyal çalışma görevlilerinin yüksek düzeylerde bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik düzeylerine sahip olduklarını ortaya koymuştur. Cinsiyet, eğitim durumu, meslek grubu, mesleki kıdem, meslek seçim kriteri, meslekten duyulan tatmin gibi bazı demografik ve mesleki özellikler bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik üzerinde etkili olurken, özellikle mesleği kendi isteğiyle seçen ve yürüttüğü meslekten memnuniyeti yüksek olan katılımcıların daha yüksek bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik gösterdikleri dikkat çekici bulgular olmuştur. Araştırmada elde edilen bu bulgular ışığında birtakım değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Çalışma, Bilişsel Kontrol, Bilişsel Esneklik

COGNITIVE CONTROL AND COGNITIVE FLEXIBILITY IN VOCATIONAL INTERVENTIONS OF SOCIAL WORKERS

ABSTRACT

Due to the nature of the profession, social workers are constantly in professional interventions in close contact and interaction with the disadvantaged segment of the society. In such an environment, it is important for social workers to act rationally in their professional decisions and interventions in their daily working environments, in order to maximize social and professional benefit. In this context, it is thought that social workers need cognitive control in order to make the right decisions in difficult situations and events, to produce thoughts and ideas to cope with them, and to provide control in the face of these situations, while performing their duties in difficult conditions in close contact with the clients. It is also thought that it is important for them to have cognitive flexibility in adapting to such situations and acting appropriately.

In this study, it was aimed to determine the cognitive control and cognitive flexibility levels in the context of social workers and to evaluate them in the context of various demographic factors. In line with these purposes, the answers of 387 social workers, who were easily accessed by sampling, were accessed within the framework of a survey application including the Cognitive Control and Flexibility Scale based on the quantitative research method. The obtained data were analyzed in SPSS 24 version statistical package program. Frequency analyzes and parametric difference tests were performed.

The findings obtained as a result of the analyzes revealed that the participating social workers had high levels of cognitive control and cognitive flexibility. While some demographic and occupational characteristics such as gender, education level, occupational group, professional seniority, job selection criteria, job satisfaction are effective on cognitive control and cognitive flexibility, participants who choose their profession voluntarily and who are highly satisfied with their profession have higher cognitive control and There were remarkable findings that they showed cognitive flexibility. In the light of these findings obtained in the research, some evaluations were made.

Keywords: Social Work, Cognitive Control, Cognitive Flexibility

1. GİRİŞ

Sosyal hizmet veya diğer adıyla sosyal çalışma mesleği kişi, grup ve toplulukların kendi bünyesinde ve çevre koşullarından doğan veya kendi kontrollerinin dışında meydana gelen çeşitli sosyal sorunların çözülmesinde yardımcı olan ve topluma uyumlarını sağlayıcı tedbirler almak suretiyle yaşam kalitesinin yükseltilmesi yönünde çaba harcayan bir meslektir. Bu kapsam görev yapan sosyal çalışma görevlileri psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji, antropoloji, felsefe, ekonomi, hukuk, gibi alanlarda öğrenim görerek insanların karşılaşabileceği çeşitli sorun alanlarında bilgi ve anlayış sahibi olmaktadır. Sosyal çalışma

görevlilerinin yürüttüğü mesleki uygulamalarda her bir bireyin insan olmasından ötürü onur ve haysiyete sahip olduğu ve bu özelliklerine uygun bir yaşam sürdürmesi gerektiği düşüncesi temeldir (Albayraktaroğlu, 2010: 1).

Her mesleğin, kendisine has uygulama ve metotları bulunmaktadır. Meslek mensupları, bu uygulama ve metotları kullanarak, mesleklerini icra etmeye çalışmaktadırlar. Sosyal hizmet mesleğinde de sosyal hizmet uzmanlarının mesleklerini icra etmek üzere kullandıkları birtakım mesleki roller bulunmaktadır. Söz konusu mesleki rollerin sahaya aktarılması süreci, sosyal hizmet uzmanının bir müracaatçısı karşısında geliştirdiği aşamalı müdahale planlarıyla gerçekleşmektedir. Kişiye özel olarak geliştirilen bu müdahaleler, kişinin durumuna has mesleki rollerin kullanımını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanının mesleki rollerini kullanımı, müracaatçısının ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilmek amacı ön plandadır (Aydın ve Yaman, 2021: 391).

Sosyal çalışma görevlileri, insan onuruna ve değerine saygı duyan, insan hakları odaklı profesyonellerdir. Bir yandan sosyoekonomik açıdan savunmasız nüfusların sağlıklı bir yaşam kalitesine sahip olmalarını sağlamaya çalışırken, diğer yandan insan hakları konularına duyarlıdırlar (Lee ve Seo, 2022: 8668).

Psikolojik yardım ilişkisinin kurulabilmesi noktasında danışman rolünde bulunan sosyal çalışma görevlisinin danışan rolünde bulunan müracaatçıların acılarını, sıkıntılarını, endişelerini, bakış açısını duyumsayabilmeye istekli olması gerekmektedir (Demirci Seyrek vd., 2016: 286). Bu durum müracaatçı ve sosyal çevresi ile etkileşim kuran sosyal çalışma görevlileri açısından sosyal hizmet müdahale sürecinin başlaması, gelişmesi ve sonlanması sürecindeki etkilidir (Tuncay ve Sunay, 2009; Kalkan, 2021: 24). Diğer yandan, sosyal çalışma görevlilerinin müracaatçılar ile iletişim ve etkileşimleri ile mesleki müdahalelerinde verdikleri mesleki kararlarda rasyonel olması gerekmektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmet mesleği dezavantajlı gruplarla çalışan ve bu grupların dezavantajlı durumlarını ortadan kaldırarak sosyal katılımlarını arttırmaya yardımcı olmayı gaye edinen bir meslek oluşundan ötürü, çeşitli sosyal hizmet alanlarında görev icra eden sosyal çalışma görevlilerinin müdahalelerinde doğru saptamaları yapmaları, doğru kararları almaları ve doğru aksiyonları almaları noktasında müracaatçının durumu ile ilgili bilişsel kontrolü ve esnekliği elinde tutması önemli olabilecektir.

Bireyler uyum gerektiren durumlarla karşılaştıklarında, çevrenin taleplerine uyumsal olarak yanıt verme yeteneklerini bilişsel olarak değerlendirmektedir (Lazarus ve Folkman, 1984). Bu değerlendirmelerde bilişsel olarak kontrol ve esneklik becerisine sahip olması karşı karşıya kalınan duruma uyum göstermek ve rasyonel değerlendirmeler yapmak açısından önem arz etmektedir. Gabrys vd. (2018) tarafından tanıtılan bilişsel kontrol ve esneklik modeline göre bilişsel kontrol/esneklik, bireyin değişim gerektiren yeni durumlara uyum sağlama becerisinde etkili olan önemli bir özelliktir. Değerlendirme/başa çıkma esnekliği ise, uyum gerektiren durumu yeniden değerlendirerek olumsuz düşünce ve duyguları yönetebilme ve alternatif başa çıkma stratejileri oluşturarak uygun stratejiyi seçebilme becerisini gerektirmektedir (Demirtaş ve Kara, 2022: 391). Bu bakımdan genel anlamıyla bilişsel esneklik kavramı bir bireyin belli durumlara uyum sağlayabilmesi, bir düşünceden bir başka düşünceye geçme becerisi veya

farklı sorunlara çok yönlü stratejiler ile yaklaşabilmesi kapasitesi olarak ele alınmaktadır (Stevens, 2009). Bilişsel esnekliğe sahip olan birey, seçeneklerin farkındadır, yeni ve zor durumlarla etkin şekilde baş edebilir, alternatif düşünce ve fikirler üretebilir ve yeni durumlara uyum sağlama konusunda yetkindir (Martin ve Rubin, 1995; Stahl ve Pry, 2005; Bilgin, 2009; Altunkol, 2011; Asıcı ve İkiz, 2015: 194). Bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik, bir bireyin devamlı olarak değişim gösteren ortamlara uyum sağlama becerisi ve hedefe yönelik davranışlarında rol oynayan önemli bir özellik olarak kabul edildiğinden (Gabrys vd., 2018; Demirtaş, 2019: 349), işin nev'i gereği sürekli olarak farklı olay, durum ve taleplerle karşı karşıya olan sosyal çalışma görevlilerinde bu becerinin bulunması önemli bir faktör olarak kabul edilebilecektir.

Bu çalışmada bu varsayımdan hareketle sosyal çalışma görevlileri bağlamında bilişsel kontrol ve esneklik konusuna yaklaşılmıştır. Sosyal çalışma görevlilerinin bilişsel kontrol ve eksiklik düzeylerinin belirlenmesi ve demografik faktörler ışığında değerlendirilmesi amaçlanmıştır. İlgili değişkenlerin tespitinde birincil veriye erişilmiş ve veriler SPSS 24 istatistik paket programında analiz edilmiştir. Analizler neticesinde erişilen bulgular ışığında birtakım değerlendirmeler yapılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: BİLİŞSEL KONTROL VE BİLİŞSEL ESNEKLİK

İnsan bilişsel sisteminin dikkate değer bir özelliği, algısal seçimde uygun ayarlamalar, tepki yanlılığı ve bağlamsal bilginin işlenmesi yoluyla belirli görevlerin yerine getirilmesi için kendisini yapılandırma yeteneğidir. Toplu olarak bilişsel kontrol olarak adlandırılan bu tür uyarlanabilirliğin arkasındaki süreçler, bilişsel psikoloji içinde büyüyen bir araştırma programının odak noktası olmuştur (Botvinick vd., 2001: 624). Bu yönüyle "bilişsel kontrol" olarak adlandırılan bu insan becerisi, bugün halen beynin en büyük gizemlerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Miller, 2000: 64).

Kısa tanımı ile bilişsel kontrol kavramı, bir bireyin düşünceleri ve davranışları üzerinde kontrol uygulama becerisidir (Wilcox vd., 2014: 1). Daha geniş ifadesiyle bilişsel kontrol, bir bireyin mevcut görev taleplerine ve sosyal bağlama dayalı olarak düşünce, duygu ve davranışların kasıtlı olarak seçilmesini ve uygun olmayan alışılmış eylemlerini bastırmasını ifade etmektedir (Miller ve Cohen, 2001; Dixon, 2015: 1). Bilişsel kontrolün temel bileşeni, düşünceleri ve eylemleri içsel olarak temsil edilen davranışsal hedeflere göre düzenleme yeteneğidir (Braver, 2012: 106).

Alışılmış bir davranışı engellediğimizde ve bunun yerine daha az tanıdık bir davranış uyguladığımızda bilişsel kontrol gereklidir. Ancak bilişsel kontrol çaba gerektirdiğinden, her zaman yüksek düzeyde bir kontrol sağlamak verimli değildir; sinir sisteminin bilişsel kontrolün ne zaman gerekli olduğunu bilmesi gerekmektedir (Matsumoto, 2004: 969). Hedefe yönelik davranış hizmetinde zihinsel kaynakların esnek bir şekilde tahsisi için bilişsel kontrol gereklidir (Posner ve Snyder, 1975; Miller, 2000; Badre, 2008; Kouneiher vd., 2009; Solomon vd., 2009). Bilişsel kontrol en çok, beyinde nispeten yaygın bir durum olan sınırlı zihinsel kaynaklar için rekabet olduğunda önemlidir (Desimone ve Duncan, 1995). Bilişsel kontrol, hangi bilgilerin odaklanmış farkındalığa ulaştığını kontrol ederek, çeşitli seviyelerde karar vermedeki

belirsizliği azaltmaya hizmet etmektedir. Bu koşullar altında, doğru yanıtlar üretmek için önemli miktarda hesaplama gereklidir. Örneğin, görevle ilgisi olmayan dikkat dağıtıcıların varlığında bilgi işlerken (Stroop, 1935), bireyler bir yanıtı doğru bir şekilde uygulamak için aktif olarak dikkati dağıtan bilgileri elemeli veya rakip tepkileri engellemelidir. Bu görevlerde verimli performans, bilişsel kontrolün izin verdiği zihinsel esneklikten kaynaklanmaktadır (Mackie vd., 2013: 302).

Psikolojik yaklaşıma göre sevinç veya öfke gibi temel duygular olarak adlandırılan duygular, iç duygulanım, fizyoloji, ifade, yükleme, değerlendirme ve öznel deneyimdeki değişiklikler dahil olmak üzere daha ilkel unsurlara bölünebilmektedir. Bununla birlikte, bu duygusal ilkeller değişen derecelerde bir araya gelmekte ve sonuç olarak duygu ortaya çıkmaktadır. Burada, bilişsel kontrolün, hedef çatışmaları olumsuz bir etki uyandırdığında başlatıldığı kabul edilmektedir. Bu etki, hedef çatışmalarını belirgin kılmakta ve çatışmayı çözme ve tekrarını en aza indirme işlevi gören hedefe yönelik davranışı motive etmektedir (Inzlicht vd., 2015: 126). Diğer taraftan, bir bireyin karşı karşıya kaldığı durumlarda bilişsel kontrolün yanı sıra bilişsel esnekliğe sahip olmasının durumun kontrolünü ele almak hususunda önemli olduğu düşünülmektedir.

Bilişsel esneklik sıklıkla bilişsel kontrolle birlikte ele alınan bir kavramdır ve bir bireyin tıpkı bilişsel kontrol gibi başka bir bilişsel becerisini ifade etmektedir. Bilişsel esneklik teorisine göre "bilişsel" kısım bilginin kazanılması sırasında eskiden öğrenilmiş olan bilgilerin bellekten tekrar çağırılmasını ifade ederken, "esneklik" kısmıyla kazanılmış olan bilgilerin çeşitli durum ve ortamlarda esnek bir biçimde kullanılmasını ifade etmektedir (Spiro vd., 1992; Üzümcü ve Müezzin, 2018: 9).

Bilişsel esneklik, bir bireyin bir kişinin (a) herhangi bir durumda mevcut seçenekler ve alternatifler olduğuna ilişkin farkındalığını, (b) esnek olma ve duruma uyum sağlama istekliliğini ve (c) esnek olmada öz yeterliliği ifade etmektedir (Martin ve Rubin, 1995). Bir bireyin değişen durumlara karşı mevcut bakış açısını değiştirme (örneğin, bir şeyi başka bir kişinin bakış açısından görmek için), bir sorunla ilgili düşünme şeklini değiştirme ve değişen taleplere ya da önceliklere uyum gösterecek kadar esnek olma, hatalı olduğunu kabullenme, ani ve beklenmedik durumların üstesinden gelme, fırsatlardan istifade etme gibi becerileri içermektedir (Diamond, 2012). Zihnin bilişsel alanıyla alakalı bir kavram olan bilişsel esneklik, bireyin çeşitli zorluklar ile karşı karşıya geldiği hallerde alternatifler bulmak suretiyle mevcut problemi gidermesi yönünde etkili olmakta ve bireyin durumunu kolaylaştırmaktadır (Akçay Özcan ve Kıran Esen, 2016). Bilişsel esneklik becerisine sahip olan kişiler, genel olarak belli bir durumla karşı karşıya kaldığında farklı alternatifler üretmek noktasında yeni bilgileri hızlıca işleme, değerlendirme eğiliminde olmakta, böylece ortamda bulunan değişkenlere kolay bir biçimde uyum gösterebilmekte, sorunları işlevsel bir biçimde çözümleyebilmektedir (Satıcı vd., 2020; Ateş ve Sağar, 2021; Temel, 2021: 18-19).

Spiro ve Jehng'e (1990) göre çok yönlü görevler ile karşı karşıya olan bireyler, bilişsel esnekliğe sahip olduğunda durumsal değişiklikleri ve dinamikleri kolay bir şekilde değerlendirebilmektedir. Böyle bireyler, durumla ilgili yeni bilgileri kolay bir şekilde yeniden yapılandırma becerisine sahiptir. Bu bağlamda durumsal talepler karşısında aldıkları kararları,

verdikleri tepkileri düzenleyebilmekte, değiştirebilmektedir. Bilişsel esneklik, diğer taraftan bireylerin etkin bir şekilde davranma hususundaki becerilerine olan güveni artırmakta ve bu hususlarda daha esnek olmalarını sağlamaktadır. Bilişsel olarak esnek olan bireyler ayrıca dikkatli ve anlayışlı bir tutum ve davranış içerisinde olabilmektedir (Martin ve Anderson, 1998; Çelikkaleli, 2014: 340). Bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik becerileri, tüm bireylerin günlük yaşamlarını idame ettirmede önemli beceriler olmasının yanı sıra, profesyonel yaşamdaki mesleki kararlar ve davranışlarda da önemli bir husus olarak ele alınabilecektir. Bu açıdan müracaatçılar ile yakın iletişim ve etkileşim içerisinde görev yapan sosyal çalışma görevlilerinin günlük çalışma pratiğinde sıklıkla karşılaştıkları çeşitli müracaatçı durumları karşısında bilişsel kontrolü ve esnekliği sağlamasının önemli olacağı düşünülmektedir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemine dayalı olan kesitsel-betimsel bir araştırmadır. Araştırmada sosyal çalışma görevlilerinin bilişsel kontrol ve eksikliğini tespit etmek üzere Gabrys vd. (2018) tarafından geliştirilen Bilişsel Kontrol ve Esneklik Ölçeği'nden yararlanılmıştır. Ölçek, bir bireyin araya giren, istenmeyen düşünce ve duyguları üzerindeki kontrol sağlama ve stresli bir durumla esnek bir şekilde başa çıkma becerisini ölçmektedir. Bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik olmak üzere iki faktöre sahip olan ölçek, her iki faktörde 9'ar madde olmak üzere toplamda 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçek, orijinalinden Demirtaş (2019) tarafından Türkçe diline uyarlanmıştır. Dil ve yapı geçerliliği araştırmacı tarafından sağlanmıştır. Ölçeğin güvenirliği için hesaplanan Cronbach Alpha katsayıları duygular üzerinde bilişsel kontrol faktörü için α=.88, değerlendirme ve başa çıkma esnekliği faktörü için α=.88, ölçeğin tümü için α=.90 düzeyinde olduğu belirtilmiştir (Demirtaş, 2019). Ölçek, 5'li Likert esasına dayalı olarak tasarlanmıştır.

Araştırmanın anakütlesini tüm Türkiye genelinde görev yapan tüm sosyal çalışma görevlileri oluşturmaktadır. Psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, aile danışmanlığı gibi ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarını bu gruba dahildir. Anakütlenin tamamına erişmek olanaksız olduğundan, örnekleme yöntemleri içerisinden kolayda örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Sosyal bilimler alanında saha araştırmasını içeren araştırmalar kapsamında, araştırmanın anakütlesini oluşturan popülasyonun tam olarak hesaplanamaması ve diğer yandan çok büyük olması halinde, %95 güven aralığı ve %5 hata toleransı ile 384 örneklemin yeterli olduğu kabul edilmektedir (Sekaran, 2003). Bu kapsamda, online anket yöntemine dayalı olarak Google Forms platformu üzerinden 387 sosyal çalışma görevlisinin yanıtlarına erişilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri ve mesleki özelliklerine yönelik sıklık ve yüzdelik dağılım Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik ve Mesleki Özellikleri

Cinsiyet	**Sıklık**	**Yüzde (%)**
Kadın	241	62,3
Erkek	146	37,7
Medeni Hal	**Sıklık**	**Yüzde (%)**
Bekar	190	49,1
Evli	197	50,9
Yaş Grubu	**Sıklık**	**Yüzde (%)**
18-25	73	18,9
26-33	219	56,6
33-40	51	13,2
41 ve üzeri	44	11,4
Eğitim	**Sıklık**	**Yüzde (%)**
Lisans	297	76,7
Lisansüstü	90	23,3
Meslek Grubu	**Sıklık**	**Yüzde (%)**
Sosyal hizmet uzmanı	177	45,7
Psikolog	77	19,9
Sosyolog	59	15,2
Psikolojik danışman/Aile danışmanı	41	10,6
Çocuk gelişimci	33	8,5
Mesleki Kıdem	**Sıklık**	**Yüzde (%)**
1 yıl veya daha az	47	12,1
1-3 yıl arası	149	38,5
3-10 yıl arası	156	40,3
11 yıl ve üstü	35	9,0
Meslek Seçim Kriteri	**Sıklık**	**Yüzde (%)**
Kendi isteği üzerine	347	89,7
Başka faktörlerin etkisinde	40	10,3
Meslekten Duyulan Tatmin	**Sıklık**	**Yüzde (%)**
Çok memnun	177	45,7
Memnun	174	45,0
Memnun değil	36	9,3

Elde edilen veriler, SPSS 24 istatistik paket programında analiz edilmiştir. Güvenirlik değerlendirmesi için Cronbach alfa katsayısı, normal dağılımın tespiti için çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Araştırma ölçeğine ilişkin olarak frekans analizleri çerçevesinde betimsel istatistikler elde edilmiştir. Demografik ve mesleki özellikler bakımından değişkenlerin incelenmesi için normal dağılımın tespitine göre parametrik testler olan (t-testi ve Anova) fark testlerinden yararlanılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmanın temel analizlerine geçilmeden önce araştırma ölçeği çerçevesinde elde edilen verilerin güvenirliği ve normal dağılım tespit edilmesi noktasında Cronbach alfa değerleri ve çarpıklık basıklık değerleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Araştırma Ölçeğine İlişkin Güvenilirlik ve Normal Dağılım Değerlendirmesi

Araştırmanın Ölçeği	**İfade Sayısı**	**Cronbach Alfa**	**Skewness (Çarpıklık)**	**Kurtosis (Basıklık)**	**Ortalama**	**S.S**

Bilişsel Kontrol Ölçeği	9	,902	-,447	-,655	4,11	,73401
Bilişsel Esneklik Ölçeği	9	,864	-,353	-,116	4,33	,44265

Çizelge 2'de yer alan sonuçlar, araştırma kapsamında yararlanılan her iki ölçeğin de güvenilir olduğunu ve normal dağılım gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu bakımdan analizlerde parametrik testlerden yararlanılması gerektiği anlaşılmıştır. Diğer yandan, araştırmanın örneklemini oluşturan sosyal çalışma görevlisi katılımcıların bilişsel kontrol ortalaması 4,11 seviyesinde, bilişsel esneklik ortalaması ise 4,32 seviyesinde olmuştur. Ölçekte puanlama için bir kestirim noktası söz konusu olmasa da 5'li Likert üzerinden değerlendirildiğinde 5 üzerinden bu ortalamaların oldukça yüksek olduğunu söylemek olasıdır. Bu bakımdan, araştırma örneklemi çerçevesinde sosyal çalışma görevlilerinde yüksek düzeyde bilişsel kontrol ve esneklik bulunduğunu aktarmak mümkün görülmektedir.

Katılımcıların demografik ve mesleki özelliklerinin bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik bakımından istatistiksel olarak sınıflar arası fark gösterip göstermediğine ilişkin olarak t-testi ve Anova analizleri gerçekleştirilmiş olup, bu analizler sonucunda elde edilen bulgular Çizelge 3'te paylaşılmıştır.

Çizelge 3. Demografik ve Mesleki Özelliklerin Fark Testleri

Özellikler	**Ölçek Boyutları**	
	Bilişsel Kontrol	**Bilişsel Esneklik**
	$\overline{X}$ ± SS	**$\overline{X}$ ± SS**
Cinsiyet		
Kadın(n=241)	3,94±,74103	4,33±,45195
Erkek(n=146)*	4,16±,70319	4,37±,42737
Test = t-testi	**t= -2,911** **p= ,004***	t= 3,308 p= ,420
Medeni Durum		
Bekar(n=190)	3,94±,76599	4,33±,42468
Evli(n=197) *	4,10±,69418	4,36±,46013
Test = t-testi	**t= -,2218** **p= ,027***	t= -,501 p= ,617
Yaş Grubu		
18-25(n=73)	4,00±,70844	4,25±,43034
26-33(n=219)	3,98±,78110	4,37±,46226
33-40(n=51)	4,04±,63389	4,34±,38230
41 ve üzeri(n=44)	4,26±,60564	4,37±,41982
Test = Anova	F= 1,845 p= ,138	F= 1,414 p= ,238
Eğitim Durumu		
Lisans(n=295)	4,00±,72060	4,31±,41664
Lisansüstü(n=128) *	4,08±,77739	4,47±,50232
Test = t-testi	t= -,942 p= ,347	**t= -3,058** **p= ,002***
Meslek Grubu		
Sosyal hizmet uzmanı(n=177)	3,82±,74117	4,29±,46970
Psikolog(n=77) *	4,17±,80217	4,48±,43143
Sosyolog(n=59)	4,03±,63997	4,33±,33997
Psikolojik danışman/Aile danışmanı(n=41) *	4,42±,42926	4,45±,32294

Çocuk gelişimci(n=33)	4,23±,66976	4,19±,51495
Test = Anova	**F= 8,447 p= ,000***	**F= 4,354 p= ,002***
Mesleki Kıdem		
1 yıl veya daha az(n=47)	4,18±,72851	4,43±,36065
1-3 yıl arası(n=149)	3,96±,76275	4,33±,48552
3-10 yıl arası(n=156)	3,94±,71992	4,32±,43586
11 yıl ve üstü(n=35)*	4,39±,53989	4,39±,37667
Test = Anova	**F= 4,581 p= ,004***	F= ,834 p= ,476
Meslek Seçim Kriteri		
Kendi isteği üzerine(n=347)*	4,07±,69926	4,38±,42658
Başka faktörlerin etkisinde(n=40)	3,56±,86470	4,07±,49020
Test = t-testi	**t= 4,323 p= ,000***	**t= 4,192 p= ,000***
Meslekten Duyulan Tatmin		
Çok memnun(n=177)*	4,29±,65493	4,51±,41089
Memnun(n=174)	3,88±,70521	4,21±,41736
Memnun değil(n=36)	3,37±,64296	4,16±,44005
Test = Anova	**F= 34,877 p= ,000***	**F= 25,955 p= ,000***

Yapılan fark testlerinin sonuçlarını yansıtan Çizelge 3 değerlendirildiğinde, cinsiyet faktörünün bilişsel kontrol bakımından p=,004 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark gösterdiği anlaşılmaktadır. Burada ortaya çıkan bu fark, erkeklerin kadınlara kıyasla daha yüksek ortalamaya sahip olduklarına işaret etmektedir. Bu açıdan, araştırmanın örneklemi çerçevesinde erkek katılımcıların daha yüksek bilişsel kontrole sahip olduklarını söylemek mümkündür. Diğer yandan bilişsel esneklikle ise p=,420 düzeyinde anlamlılık ortaya çıkmış olup, kadın ve erkek arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı olmamıştır. Diğer bir ifadeyle bilişsel esneklik açısından kadınlar ve erkekler açısından fark oluşmamıştır.

Medeni durum faktörü ele alındığında, bilişsel kontrolde p=,027 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark meydana geldiği anlaşılmaktadır. Evli olan bireylerin bekarlara göre daha yüksek ortalama değerlere sahip oldukları görülmektedir. Bilişsel esneklik bakımından ise anlamlı bir fark oluşmadığı görülmektedir.

Yaş grupları her iki değişken bakımından ele alındığında istatistiksel anlamlılık düzeylerinin üzerinde sonuç elde edildiği görülmektedir. Bu bağlamda, bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik bakımından yaş faktörü belirleyici bir faktör olmamıştır.

Eğitim durumu bakımından bilişsel kontrol anlamlı bir bulgu göstermezken, bilişsel esneklikte p=,002 düzeyinde anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Bu noktada lisans eğitim düzeyine kıyasla lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan katılımcıların daha yüksek ortalamalar sergiledikleri anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, lisansüstü eğitim düzeyine sahip olan katılımcıların daha yüksek düzeyde bilişsel esneklik gösterebildiğini söylemek mümkündür.

Meslek grubu bakımından elde edilen analiz sonuçları incelendiğinde bilişsel kontrol bakımından p=000 düzeyinde, bilişsel esneklik bakımından p=002 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bilişsel kontrol bakımından psikolojik

danışman/aile danışmanı meslek grubunun en yüksek ortalama değere sahip olduğu görülmektedir. Burada sosyal hizmet uzmanları en düşük ortalamaya sahip olmuşlardır. Bilişsel esneklik bakımından ise en düşük ortalamayı çocuk gelişim uzmanı katılımcılar gösterirken, burada en yüksek ortalamanın sahibi psikologlar olmuştur.

Mesleki kıdem, bilişsel esneklik bakımından anlamlı bir belirleyici olmazken, bilişsel kontrol bakımından p=,004 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı fark göstermiştir. Burada en yüksek kıdemi ifade eden 11 yıl ve üstündeki kıdeme sahip olan katılımcıların daha yüksek ortalamalar gösterdikleri anlaşılmaktadır. Bu bakımdan daha fazla kıdem, daha fazla bilişsel kontrolü beraberinde getirmiştir.

Meslek seçim kriteri bağlamında katılımcıların sosyal çalışma mesleğini seçişlerinde etkili olan faktörler sorulduğunda alınan yanıtlar itibarıyla kendi üzerine mesleği seçtiğini aktaran katılımcıların hem bilişsel kontrol (p=,000) hem de bilişsel esneklik (p=,000) bakımından daha yüksek ortalamalara sahip oldukları görülmektedir. Bu açıdan mesleği kendisi seçen katılımcı sosyal çalışma görevlilerinin daha yüksek bilişsel kontrol ve esneklik gösterebileceğinin söylemek mümkündür.

Son olarak meslekten duyulan tatmin ele alındığında, hem bilişsel kontrol (p=,000) hem de bilişsel esneklik (p=,000) bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklar yer aldığı ve her iki değişkende de mesleğinden çok memnun olduğunu aktaran katılımcıların daha yüksek ortalama değerlere sahip oldukları görülmektedir. Bu bulgular ışığında mesleğinden memnun olan ve severek yapan katılımcı sosyal çalışma görevlilerinin daha yüksek bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik gösterebileceğini söylemek mümkündür.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik, sağlıklı düşünme ve davranış açısından önemli bileşenler olarak kabul edilmektedir. Günlük yaşamda olduğu gibi mesleki yaşamda da bu konu doğru kararlar alabilme ve doğru davranışlar sergileyebilme açısından önem taşıyan bir konudur.

Bilişsel esnekliğe sahip olan bireyler, önünde bulunan seçeneklerin farkındadır. Esnekliği yüksek olan bireyler yeni ve zor durumlarla etkin bir biçimde baş edebilmekte, alternatif düşünceler ve fikirler üretebilmekte ve yeni durumlara uyum sağlama konusunda yetkin olabilmektedir (Martin ve Rubin, 1995; Stahl ve Pry, 2005; Bilgin, 2009; Altunkol, 2011). Bilişsel esnekliğe sahip olan bireyler, farklı durumlardaki iletişimlerinde başarılı olabileceklerine inanmakta, alışılmadık durumlar ile karşı karşıya kaldıklarında iletişimin yeni yollarını denemeye ve ihtiyaçları karşılamak için uyum sağlamaya istekli olmaktadır (Martin ve Anderson, 1998; Asıcı ve İkiz, 2015: 194).

Bu çalışmanın temel odak noktasını oluşturan bilişsel kontrol ve bilişsel esnekliği ölçmeyi amaçlayan Bilişsel Kontrol ve Esneklik Ölçeği (Gabrys vd., 2018) kişilerin stresli durumlarda sahip olduğu bilişsel kontrol ve esneklik düzeylerini ortaya koymaktadır. Ölçek, bireylerin olaylarda ve durumlarda araya giren, istenmeyen olumsuz içerikli düşünceler ve duygular üzerindeki kontrol sağlama yetkinliğini ve stresli durumlar ile esnek bir biçimde başa çıkma yetkinliğini ölçmektedir (Demirtaş, 2019: 351). Bu yönüyle bu ölçek, esasında mesleğin

yürütülmesinin bir doğası gereği danışanların ve müracaatçıların olumsuz yaşam tecrübeleri, zor koşulları, stresli ve problemli durumları, çözüme kavuşturulmayı bekleyen sorunları, giderilmesi gereken dezavantajlı durumları çözümlemek yönünde mesleki müdahalelerde bulunan sosyal çalışma görevlilerinin tüm bu tür durumlarda bilişsel kontrolü ve esnekliği sağlaması gerektiği düşünüldüğünde oldukça önemli görülmektedir.

Ancak bunun yanında, ulusal ve uluslararası literatürde bu yetkinliklerin öğrenciler, öğretmenler, yetişkinler, psikolojik rahatsızlığa sahip olan bireyler gibi farklı alanlarda uygulanmış olmasına rağmen (Liu ve Wang, 2014; Cohen-Shikora vd., 2018; Gabrys vd., 2018; Demirtaş, 2019; Demirtaş, 2021; Temel, 2021; Demirtaş ve Kara, 2022; Payaz, 2022; Sadeghi vd., 2022), zorlu ve stresli koşullarda çalışan sosyal çalışma görevlileri ve sosyal çalışma bağlamında ele alınmamış olması bir literatür boşluğu doğurmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, konunun sosyal çalışma bağlamında ele alınmasıyla ve bunun yanında elde ettiği bulgularla sosyal çalışma literatürüne ve saha uygulamasına dönük katkılar sağlamayı amaçlamıştır.

Araştırmada elde edilen bulgular, araştırmanın örneklemini oluşturan sosyal çalışma görevlilerinin yüksek düzeylerde bilişsel kontrol ve bilişsel esnekliğe sahip olduğunu göstermiştir. Müracaatçılarla olan iletişim ve etkileşimlerde bu yetkinliklerin bulunması ehemmiyet taşıdığından, ortaya çıkan bu sonuç, esasında sosyal çalışma görevlilerinin mesleğin icrası sırasında yüksek düzeyde bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik göstermeleri gerektiği düşüncesini destekler yöndedir.

Araştırmada ayrıca erkeklerin kadınlara kıyasla, evli bireylerin bekarlara kıyasla, daha yüksek bilişsel kontrole sahip oldukları, psikolojik danışman/aile danışmanlarının sosyal hizmet uzmanlarına kıyasla, yüksek mesleki kıdeme sahip olanların düşük kıdemlilere kıyasla, kendi isteğiyle mesleğini seçenlerin başka faktörlerin etkisiyle seçenlere kıyasla ve meslekten memnun olan katılımcıların memnun olmayanlara kıyasla daha yüksek düzeyde bilişsel kontrole sahip oldukları anlaşılmıştır. Diğer yandan, yüksek eğitim düzeyine sahip olan katılımcıların, psikologların, aynı zamanda bilişsel kontrolde olduğu gibi kendi isteğiyle mesleğini seçenler ve meslekten memnun olan katılımcıların bilişsel esneklikleri de diğerlerine göre yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. Ortaya çıkan bu durum, sosyal çalışma mesleği açısından kadınların, sosyal hizmet uzmanlarının, daha düşük eğitim düzeyine sahip olanların, mesleği kendi arzusuyla seçmemiş olanların ve mesleğinden düşük memnuniyet duyan görevlilerin bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik açısından desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Elbette tüm gruplarda her iki değişken ortalaması da yüksek olmakla beraber, bu hususta ilgili yönetimlerin bu grupları dikkate alması önemli olabilecektir.

Elbette bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular ve değerlendirmelere, sosyal çalışma görevlilerinden nicel anket uygulaması kapsamında elde edilen veriler kapsamında erişilmiştir. Dolayısıyla bu sonuçların bu sınırlılıkta değerlendirilmesi gerekmektedir. Araştırmanın diğer bir sınırlılığı, sosyal çalışma görevlisi olan katılımcıların kolayda örnekleme yöntemine dayalı olarak veri elde edilmiştir olmasıdır. Gelecekte yapılacak olan araştırmalarda sosyal çalışma bağlamında farklı örneklemlerde elde edilecek sonuçlar, bu bulguların genellenebilmesi ve bu konunun bağlamının genişletilmesi bakımından önemli olabilecektir.

Diğer yandan, bu araştırmada nedensel ilişkilere dayalı bir tarama yöntemi kullanılmamış, kesitsel bir durumun betimsel çalışması yürütülmüştür. Bu bağlamda bilişsel kontrol ve bilişsel esnekliğin farklı değişkenlerle birlikte ele alındığı araştırma yapılarında, öncüllerinin ve ardıllarının belirlenmesine ilişkin olarak yürütülecek olan çalışmalarda elde edilecek olan bulguların önemli katkılar sunma potansiyeli taşıdığı ileri sürmek mümkün görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akçay Özcan, D., ve Kıran Esen, B. (2016). Ergenlerin bilişsel esneklik düzeyleri ile özyeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Eurasian Education and Culture, 1*(1), 1-8.

Albayraktaroğlu, S. (2010). *Profesyonelleşme olgusu ve mesleki profesyonelleşme açısından Türkiye'de sosyal hizmet mesleği (Sakarya örneği).* Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Altunkol, F. (2011). *Üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklikleri ile algılanan stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Asıcı, E., ve İkiz, F. (2015). Mutluluğa giden bir yol: Bilişsel esneklik. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(35), 191-211.

Ateş, B., ve Sağar, M. E. (2021). Üniversite öğrencilerinde bilişsel esneklik ve duygu düzenleme becerilerinin internet bağımlılığı üzerindeki yordayıcı rolü. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 87-102.

Aydın, B., ve Yaman, Ö. M. (2021). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rollerini sahaya aktarma sürecinde yaşadıkları zorluklara yönelik bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 23*(41), 390-403.

Badre, D. (2008). Cognitive control, hierarchy, and the rostro-caudal organization of the frontal lobes. *Trends in Cognitive Sciences, 12*(5), 193-200.

Botvinick, M. M., Braver, T. S., Barch, D. M., Carter, C. S., & Cohen, J. D. (2001). Conflict monitoring and cognitive control. *Psychological Review, 108*(3), 624-652.

Bilgin. M. (2009). Bilişsel esnekliği yordayan bazı değişkenler. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 36*(3), 142-157.

Braver, T. S. (2012). The variable nature of cognitive control: A dual mechanisms framework. *Trends in Cognitive Sciences, 16*(2): 106-113.

Cohen-Shikora, E. R., Diede, N. T., & Bugg, J. M. (2018). The flexibility of cognitive control: Age equivalence with experience guiding the way. *Psychology and Aging, 33*(6), 924-939.

Çelikkaleli, Ö. (2014). Bilişsel Esneklik Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirliği. *Eğitim ve Bilim, 39*(176), 339-346.

Demirci Seyrek, Ö., Ersanlı, K., ve Tunç, T. (2016). Duyarlık ölçeği. *Electronic Journal of Social Sciences, 15*(56), 285-294.

Demirtaş, A. S. (2019). Stresli durumlarda bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik: Bir ölçek uyarlama çalışması. *Psikoloji Çalışmaları, 39*(2), 345-368.

Demirtaş, A. S. (2021). Beliren yetişkinlikte psikolojik dayanıklılık ve affedicilik: Bilişsel kontrol/esnekliğin paralel çoklu aracılığı. *OPUS International Journal of Society Researches, 17*(35), 1968-1989.

Demirtaş, A. S., & Kara, A. (2022). Cognitive control and flexibility as predictor of career adaptability in emerging adults. *Kastamonu Education Journal, 30*(2), 390-397.

Desimone, R., & Duncan, J. (1995). Neural mechanisms of selective visual-attention. *Annual Review of Neuroscience, 18,* 193-222.

Diamond, A. (2012). Activities and programs that improve children's executive functions. *Current Directions in Psychological Science, 21*(5), 335-341.

Dixon, M. L. (2015). Cognitive control, emotional value, and the lateral prefrontal cortex. *Frontiers in Psychology, 6*(758), 1-5.

Gabrys, R. L., Tabri, N., Anisman, H., & Matheson, K. (2018). Cognitive control and flexibility in the context of stress and depressive symptoms: The Cognitive Control and Flexibility Questionnaire. *Frontiers in Psychology, 9*, 1-19.

Inzlicht, M., Bartholow, B. D., & Hirsh, J. B. (2015). Emotional foundations of cognitive control. *Trends in Cognitive Sciences, 19*(3), 126-132.

Kalkan, G. (2021). *Sosyal hizmet alanında çalışan meslek elemanlarının empatik eğilim düzeyleri ile ikincil travmatik stres belirtileri arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Kouneiher, F., Charron, S., & Koechlin, E. (2009). Motivation and cognitive control in the human prefrontal cortex. *Nature Neuroscience, 12*(7), 939-947.

Lazarus, R., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.

Lee, M., & Seo, M. (2022). Effects of human rights sensitivity on empathy and working relationship in mental health social workers: Using vignettes of schizophrenia and alcoholism. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(14), 8668.

Liu, Y., & Wang, Z. (2014). Positive affect and cognitive control: Approach-motivation intensity influences the balance between cognitive flexibility and stability. *Psychological Science, 25*(5), 1116-1123.

Mackie, M.-A., Van Dam, N. T., & Fan, J. (2013). Cognitive control and attentional functions. *Brain and Cognition, 82*(3), 301-312.

Martin, M. M., & Anderson, C. M. (1998). The cognitive flexibility scale: Three validity studies. *Communication Repots, 11*, 1-9.

Martin, M. M., & Rubin, R. B. (1995). A new measure of cognitive flexibility. *Psychological Reports, 76*(2), 623-626.

Matsumoto, K. (2004). Neuroscience enhanced: Conflict and cognitive control. *Science, 303*(5660), 969-970.

Miller, E. K. (2000). The prefontral cortex and cognitive control. *Nature Reviews Neuroscience, 1*(1), 59-65.

Miller, E. K., & Cohen, J. D. (2001). An integrative theory of prefrontal cortex function. *Annual Review of Neuroscience, 24*(1), 167-202.

Payaz, E. B. (2022). Üniversite sınavına girecek olan eşit ağırlık ve sayısal grubu öğrencilerinin stresli durumlarda bilişsel kontrol ve bilişsel esneklik düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 6*(24), 334-345.

Posner, M. I., & Snyder, C. R. R. (1975). Attention and cognitive control. In R. L. Solso (Ed.), *Information processing and cognition: The Loyola symposium*. Lawrence Erlbaum.

Sadeghi, S., Pouretemad, H. R., & Brand, S. (2022). Cognitive control and cognitive flexibility predict severity of depressive symptoms in parents of toddlers with autism spectrum disorder. *Current Psychology*, 1-8.

Satıcı, B., Göçet Tekin, E., ve Deniz, M. E. (2020). Cognitive flexibility and mental well-being: Fear of negative evaluation and academic perfectionism as serial mediators. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(2), 386-396.

Sekaran, U. (2003). *Research Methods for Business: A skill-Building Approach*. Fourth Edition. New York: Wiley.

Stahl, L., & Pry, R. (2005). Attentional flexibility and perseveration: Developmental aspects in young children. *Child Neuropsychology, 11*(2), 175-189.

Solomon, M., Ozonoff, S. J., Ursu, S., Ravizza, S., Cummings, N., & Ly, S. (2009). The neural substrates of cognitive control deficits in autism spectrum disorders. *Neuropsychologia, 47*(12), 2515-2526.

Spiro, R. J., Feltovich, P. J., Jacobson, M. J., & Coulson, R. L. (1992). *Cognitive flexibility, constructivism, and hypertexfu random access instruction for advanced knowledge acquisition in illustructured domains*. Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Spiro, R. J., & Jehng, J. C. (1990). Cognitive flexibility and hypertext: Theory and technology for the nonlinear and multidimensional traversal of complex subject matter. In Nix, D. & Spiro, R. J., (Eds.), *Cognition, education, and multimedia: Exploring ideas in high technology* (pp: 163-205). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Stevens, A. D. (2009). *Social problem-solving and cognitive flexibility: Relations to social skills and problem behavior of at-risk young children*. Unpublished Doctoral Thesis. School of Psychology, Family, & Community, Seattle Pacific University, Seattle, WA, USA.

Stroop, J. R. (1935). Studies of interference in serial verbal reactions. *Journal of Experimental Psychology, 18*, 643-662.

Temel, M. (2021). *Okul öncesi öğretmenlerinin bilişsel kontrol ve esneklik ile yansıtıcı düşünme becerilerinin incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Tuncay, T., ve Sunay, İ. L. (2009). Sosyal hizmet uygulamasında empatiyi yeniden düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *20*(2), 39-56.

Üzümcü, B., ve Müezzin, E. E. (2018). Öğretmenlerin bilişsel esneklik ve mesleki doyum düzeyinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, *8*(1), 8-25.

Wilcox, C. E., Dekonenko, C. J., Mayer, A. R., Bogenschutz, M. P., & Turner, J. A. (2014). Cognitive control in alcohol use disorder: Deficits and clinical relevance. *Reviews in the Neurosciences*, *25*(1), 1-24.

HAREKET DERGİSİNİN (1939-1950) 'MAKUL' BİREY ANLAYIŞINDA KABUL ETTİĞİ DİNAMİKLER: AHLAK, MİLLET VE MEDENİYET

Doktora Öğrencisi, Cansu KAYA[1], Doktora Öğrencisi, Fatma Nesibe ÇOLAK[2]

ÖZET

Cumhuriyetin ilanından sonra inşa edilmesi amaçlanan milli kimlik, toplumun makul kabul edilen formlarla biçimlendirilmesi olarak görülmüştür. Türklük bilincinin oluşturulması amacıyla eğitim ve kültür faaliyetlerinin millileştirilmesi söz konusu iken medeniyet anlayışına Batılılaşma şiarı eşlik etmiştir. 1939'un sonunda pratiğe dökülen şeflik sistemi, toplumun biçimlendirilmesinin devam ettiği bir süreçtir. Ancak bu süreç milli kimlik formundan farklı nüanslar taşımaktadır. Medeniyet anlayışı yine Batılılaşmadır, fakat kimlik milli ölçütte değil, hümanizmanın esaslarıyla şekillendirilmiştir.

1939'da yayına başlayan Hareket Dergisi, hümanizmaya ve dönemin politikalarına muhalif bir tavır sergilemiştir. Kimlik, eğitim, kültür, hürriyet, batılılaşma ve millet olma meselelerine yönelik görüşlerini Anadolu ve köy temasında sunmuştur. Dergiye göre Türk toplumunun özüne dönmesi, Anadolu insanın yaşayış ve karakter yapısının takip edilmesiyle mümkündür. Bu sebeple toplumsal kimliğin Batı'dan ithal edilen fikirlerle inşa edilmesini eleştirmiştir. Medeniyet anlayışını da yine bu ölçüt gereği Türk tarihi, Türk kültürü ve İslam ile ele almıştır. İslam'ın ruhu olarak Anadolu insanını işaret etmiş, ancak İslam'la toplumun yükseleceğini savunmuştur.

Bu çalışmada Hareket Dergisi'nin makul toplum oluşturmak için başvurduğu kavramlar incelenmiştir. Bu kavramlar aynı zamanda çalışmanın sınırlılığını oluşturan noktadır. Dergiye katkı sağlayan yazarların görüşleri üzerinden, ahlak, medeniyet ve millet olarak seçilen ana kavramlar, sırasıyla hakikat ve kimlik; hürriyet, eğitim ve kültür; köy ve Anadolu olarak seçilen diğer kavramlarla ilişkilendirilmiştir. Amaç, Türkiye'nin resmi kimlik politikasına karşı Hareket'in idealize ettiği toplum kimliğinin muhtevasını ortaya koymaktır.

Çalışmanın sınırlılığını oluşturan diğer nokta, dönemsel olarak 1939 ile 1950 arasının seçilmesidir. Bunun sebebi, tek parti yönetimine yöneltilen otoriterlik vurgusudur. Muhalif bir yayın olan Hareket Dergisi'nin aynı tarihe denk gelen görüşleri üzerinden, kimlik-otorite ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Metodolojik olarak nitel analiz tekniği kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hareket, İslam, Anadolu, kimlik, toplum.

[1] Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, cansukaya932@gmail.com-0000-0001-8746-7321.

[2] Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, fnesibecolak@gmail.com-0000-0003-0009-9832

1. GİRİŞ

1923'ten 1945'e kadar süren dönem, Türk siyasal hayatında tek partili bir sürece tekabül eder. Bu süreç, cumhuriyet inkılapları ve parti politikalarıyla toplumsal olanın inşa edildiği bir mahiyettedir. 1930'ların sonunda geçilen Milli Şef sistemi ise toplumsal inşaya yeni bir parantez açar. Bu parantez Kemalizm'in ideolojik olarak geri çekilmesiyle ulusal kimliğin Greko-Roman çizgisine kaydırılmasıyla doldurulmuştur.[3] Eğitim ve kültür alanında değişen politikalar topluma yeni bir biçim verirken süreli ve süresiz yayın organlarına kısıtlamalar getirilmiştir.[4]

Siyasi ve toplumsal hayatta gerçekleşen değişiklikler, fikri ve düşünsel yayın yapan topluluklara da yansımıştır. Bu çalışmanın amacı, bahsedilen tartışmalara o dönemde yayın yapan Hareket Dergisi'nin muhalif çerçevesinden bakmaktır. Hareket, 1939 ile 1982 yılları arasında, Nurettin Topçu'nun öncülüğünde yayımlanmış fikir ve sanat dergisidir. Nurettin Topçu'nun dışında, Mehmet Kaplan, Mustafa Kutlu, Beşir Ayvazoğlu, Kemal Fikret Arık, Hüseyin Hatemi, Ali Bulaç, Cahid Okurer, Remzi Oğuz Arık, Hilmi Ziya Ülken, Ahmet Kabaklı, Lütfü Bornovalı, Yaşar Nuri Öztürk, Cemil Meriç, İsmail Kara gibi Türkçü ve İslamcı literatüre katkı sağlamış isimler derginin yazar kadrosunu oluşturmuştur. Çeşitli aralıklarla yayımlanan dergi, toplamda 186 sayıdır. Derginin çıkış amacı Topçu'nun ifadesiyle, Anadolu toplumculuğunun felsefesini ortaya koymaktır. Bunun için kalkış noktası olarak İslam seçilmiş, Müslüman Anadolu'nun ruh yapısına en uygun temelin İslam'da olduğu belirtilmiştir.

Çalışma, Hareket'in 1939-1950 yılları arasındaki görüşleriyle sınırlandırılmıştır. Bunun sebebi, Türkiye'nin Milli Şef sistemine denk gelen dönemin derginin ilk dönem neşriyatıyla örtüşmesidir. Siyasi hayatta yaşanan değişimlerin topluma yeni bir biçim verdiği yönündeki hipotezin kabul edilmesiyle, Hareket'in makul toplum anlayışına karşı geliştirdiği refleks incelenmiştir. ''Resmi inşanın karşısında Hareket'in idealize ettiği toplumun özellikleri nelerdir?'' sorusundan yola çıkılmış ve sorunun cevabı Hareket'in ahlak, millet ve medeniyet kavramlarına olan yaklaşımında aranmıştır. Böylelikle Türkiye'de yaşanan toplumsal inşa ile Hareket'in bahsedilen dönemde idealize ettiği unsurlar arasında bir bağlantı kurulup kurulamayacağına yönelik bir bakış sunmak amaçlanmıştır.

2. HAREKET'İN AHLAKI: Hakikat ve Kimlik

Hareket dergisinin makul bireyin nasıl olması gerektiği anlayışına geçmeden önce, derginin adıyla neyin kastedildiğinden kısaca bahsetmek açıklayıcı olacaktır. Bunun sebebi, dergide ortaya konulan görüşlerin, adıyla bağlantılı olan hareket felsefesinden yola çıkmasıdır. Aksiyon anlamına gelen hareket, Nurettin Topçu'nun Maurice Blondel'den etkilenerek seçtiği bir isimdir. Ancak buradaki hareket fiili olarak yapıp etmelerden ziyade, ruhun aksiyon almasıdır. Bir diğer deyişle insanın eylemlerinin Yaratıcı ile tamamlanmak üzere oluşu, harekettir. Harekete bu özelliği katan durum, insanın mesuliyetinin kendinde oluşudur. İnsan için yaratılan kainatta yaratıldığı manaya anlam katmak üzere yol alan insan hareket etmiş olur. Heves,

[3] Orhan Türkdoğan, 1996, Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme, s. 14-20.
[4] Cemil Koçak, 2020, Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945), cilt:2, s. 134-136.

tecrübe, ilim ve felsefe ile ayırt edici olan bu hareket, hakikatin ilkidir. İlk hakikat, hem kainatı hem de benliği değiştirmeye kabil olandır.

Hareket, insan hayatında devamlılık gösteren bir zaruret halidir. Öyle ki hareketin olmadığını iddia etmek bile bir harekettir. Bu hareketin diyalektik oluşundan kaynaklanır: İnsan her zaman hareketine tesir edemez, harekette insana tesir etmektedir. Hareket eden insan hem fail hem de münfaildir. Bu karşılıklı etki içinde oluş, hareketin üç türlü olmasından kaynaklanır. Bunlardan birincisi bireysel harekettir. İnsanın kendini bulmak üzere aksiyon alması, bunun için iradesini ortaya koyması bireysel harekete dahildir. İnsan ancak kendi sorumluluğu, iradesi, düşüncesi ile hareket ettiği zaman tanınır olmaktadır. İkinci türlü hareket toplumsal olandır. Kendi hakikatini bulan irade, hareketini tamamlamak için kendi dışına açılır. Bireyden aileye, aileden vatana, vatandan insanlığa geçiş dışa açılmadır. Bir diğer deyişle, birliğin evrensel olma amacıyla safhalardan geçmesi toplumsal harekettir. Toplumsal hareketin ayırt ediciliği, ben'in kendini başkasında bulması, bencillikten sıyrılmasıdır. Bireysel hareketten yola çıkan irade toplumsal harekete geçişle yolculuğunu tamamlamaz. Hareketin tamamlanması için aşkın olana varmak gerekmektedir. Üçüncü hareket türünü oluşturan bu durum, dini harekettir. Dini hareket, iradenin varması mutlak ve zorunda olan birliği tamamlamasıdır.[5]

Bir hareketi bayağı olmaktan çıkaran yukarıda sayılan niteliklere sahip olmasıdır. Bu bağlantı, bizi Hareket'in ahlak anlayışına götürür. Öncelikle hareketin ferdi olarak başlaması, iradeye bir sorumluluk yüklemiştir. Bu sebeple herhangi bir yönelişin muhatabı yönelmede bulunanındır. Ferdi hareketin içtimai olana yönelme zorunluluğu, tanınmayı öteki olanla mümkün kılan kimlik mantığını işaret etmektedir. Dolayısıyla Sartre'ın *'öteki istimlaklaştırır'*[6] düşüncesinden farklı olarak, öteki olana bencilliği aşmaya yarayan şeklinde olumlu bir anlam yüklenmiştir. Hareketin mutlak olana varmakla tamamlanması ise iradenin masivanın dışında kendini bulabilme şartıdır. Sonunda mutlak birliğe ulaşacak olan birey, iradesini de ona göre yönlendirecektir.

Türk vatandaşının hangi ahlaka inanması gerektiği meselesi, yine hareketin kendisinden yola çıkılarak cevaplandırılır. Hakiki kurtuluşun başkasının kurtuluşuyla mümkün olması, hareketin ahlaki vasfını kendiliğinden doğurmaktadır. Bunun sebebi, öteki olanın olumlanmasıyla zorbalığın ortadan kalkmasıdır. Bir başka ifadeyle, zorbalık ve istismar ancak öteki görülene yapıldığı için, öteki olanı kendi var oluşuna içkin bulan kişi, olumsuz eylemlerini bırakacaktır. Bu gerek idari gerek iktisadi gerek dini zorbalıkların ortadan kalkması için gerekli bir ön şarttır.

Hareket ahlakının temelinde adalet vardır. Adalet, varlığın kutsallığını bilerek insanlığı korumaktır. Yalnızca adil olan insan, ruhuyla yaratılan her şeyin birliğine inanır, eşyayı ruhun yükselmesine araç kılar ve kainatı kendine yaklaştırır. Avrupa eşyayı kendine keyfi bir araç kıldığı için, yaşayışının içinde müstemleke ve istismar durumları yer almıştır. Hareketin Avrupa ahlakını eleştirmesi, Batı'nın eşyaya olan bu tavrından kaynaklanmaktadır.[7]

Hareket'in kurduğu ahlak, irade ve sorumluluk üçgeni, benliğin oluşumuna ilişkindir. Kim olduğunu bilmenin ilk adımı, yapılan hareketlerin ne kadar irade, ahlak ve sorumluluk

[5] Nurettin Topçu, 1939*, ''Hareket Felsefesi'',* Hareket, sayı:1, s. 24-27.
[6] Jean Paul Sartre, 2009, Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi, s.48.
[7] Nurettin Topçu, 1939, *''Vatandaş Ahlakı''*, Hareket, sayı:2, s. 48-50.

içerdiğinin bilincinden geçer. Hareket'e göre kim olduğunu bilmenin ikinci adımı içinde bulunulan medeniyetin özellikleridir. Hürriyet, eğitim ve kültür meselesini açıklarken medeniyet kavramına başvurmuşlardır. Kim olunduğu meselesinin diğer bir adımı ise millet-milliyet anlayışından geçmektedir. Köylülük ve Anadoluluk, Hareket'in millet anlayışındaki ayırt edici noktadır.

3. HAREKET'İN MEDENİYETİ: Hürriyet, Eğitim ve Kültür

Cumhuriyet'in ilanından sonra kabul edilen çağdaşlık şiarı, toplumun inşasındaki tek kaldıraçtır. Muasır medeniyetler seviyesine ulaşma amacı, medeni olanın Batı'da olduğuna yönelik bir ön kabul getirmiştir. Medeniyet anlayışına içkin olarak eğitim ve kültür politikalarının da muhtevası Batı'ya göre ayarlanmıştır. Bu durum Türkiye'de yeni bir insan tipinin ortaya çıkışına içindir. Atatürk'ün vefatının ardından İsmet İnönü'yle başlayan şeflik sistemi, inşası amaçlanan insan tipine yeni bir parantez açar. Atılan adımlar temelden bir farklılık arz etmese de toplumun rahatsız olan kesimlerinde daha yüksek sesler çıktığı görülmektedir. Bu muhalif duruşun ortak eksenini de kimlik ve hürriyet meselesi oluşturmaktadır.

Konuyu daha anlaşılır kılmak için şeflik sisteminin içindeki eğitim ve kültür politikalarına kısaca değinmek gerekir. Bunun için seçilen ilk durak 1939'dan 1946'ya kadar eğitim bakanlığı yapan Hasan Ali Yücel'in hümanizma politikasıdır. Hümanizma politikasına göre Arapça ve Farsçanın yerini Latince ve Yunanca alacak, açılan Tercüme Bürosu'nda hümanizmaya katkı sağlayacak eserler Türkçeye çevrilecektir.[8] İkinci durak, 1940'ta açılan Köy Enstitüleridir. Enstitülerin açılma amacı, köylünün toplumsal dönüşüme entegre edilmesidir. Eğitim yoluyla hem köylünün 'niteliği' inşa edilmiş hem de korporatist bir sanayileşme modelinin uygulaması denenmiştir.[9]

Hareket, hümanizmaya karşı olarak hürriyetin Avrupa'dan ithal edilebilecek bir unsur olduğuna inanmaz. Bir toplumun hür oluşunu, bireylerin her alanda yeteneklerini keşfettirecek şartların olmasıyla ele alır. Bu sebeple Türkiye'de atılan adımları hürleşmek olarak değil, yasaklar olarak tanımlar; zira bunların bireysel yetenekleri açığa çıkaran bir yanı yoktur.[10]

Hürriyet meselesi sosyal nizama bağlıdır. Eğer cemiyetin nizamı bahsi geçen cemiyet için bir yükseliş temin ediyorsa değerlidir. Birey, içinde yaşadığı cemiyetin nizam ve müesseselerini değerli bulup ahlak, örf ve adet gibi kıymetleri benimsemişse herhangi bir yasak duygusuyla karşılaşmayacaktır. Dolayısıyla hürriyet, her istediğini yapma keyfiyeti değildir. Bağlı olunan cemiyetin nizamının neye elverdiğine ilişkin bir meseledir.[11]

Bir milleti oluşturan ruh, o milletin tarihinde kendisi için neyi feda ettiğiyle alakalıdır. Anadolu'nun hürriyeti için yaptığı fedakarlıklar onun ruhunu gösterir. Medeniyetlerin doğması, fedakarlık yapılan unsurların değişmesine yol açmıştır. Kurulan bu bağlantı, Hareket'in medeniyet tanımını ortaya çıkarmaktadır. Medeniyet, insan topluluklarının içinde doğan yeni

[8] Filiz Meşeci Giorgetti, Betül Batır, 2012, ''İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları'', s.41-42.
[9] M. Asım Karaömerlioğlu, 2021, ''Köy Enstitüleri'', Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm, s. 291.
[10] Cahid Okurer, 1948, ''Hürriyet Ne Değildir?'', Hareket, sayı:19, s. 4.
[11] Cahid Okurer, 1948, '' Hürriyet Meselesi Hakkında'', Hareket, sayı:21, s. 6.

manevi değerlerin arkasından bireylerin ve zümrelerin özgürce gitmesi demektir. Bu değerlerin yarattıkları medeniyetler için tarihte kısa bir göz gezdirmek gerekmektedir. Milyonlarca insanın bir millet halinde ortaya koyduğu Çin medeniyeti, dinin çalışma şevki olarak yorumlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Yunan medeniyeti, tabiatın sırrına erme anlayışıyla ortaya çıkan bilimsel çalışmalar ve adaletin getirdiği Roma hukukunun üzerinde yükselmiştir. İslam medeniyetini hakim kılan değer ise yeni bir hukuk sistemi ve ahlak anlayışıdır.

Hareket, medeniyeti kültür birliği olarak kabul etmiştir. Benzer kültürlere sahip olan milletlerin ortak bir medeniyeti teşkil ettiğini savunmaktadır. Gökalp'in ortaya koyduğu medeniyetin milletlerarası, kültürün milletin esası olduğu şeklindeki düşünceye açıklık getirmiştir. Buna göre esas mesele kültür ve medeniyetin birbirinden ayrılması değil, kültürün medeniyeti yeniden yaratma potansiyelindedir. Aralarında uzlaşma değil, parça-bütün ilişkisi bulunmaktadır.[12]

Bugün birçok medeniyetin hayatiyetini kaybetmesinde, bireysel hürriyetleri yıkan esaret anlayışı rol oynamaktadır. Medeniyetleri oluşturan dini değerlerin çiğnenmesiyle zorbalığa dayalı bir kuvvet dini doğmuştur. Zorbalığın sebebi ise sınıf farklarıdır. Her sınıfın ayrı bir kuvvet merkezi oluşu ve bu merkezlerden birinin diğeri lehine ezilmesi, kuvvetle değerin çarpışma meselesidir. Bu çarpışmanın devam etmesi, esirliğin bitmediğini göstermektedir. Esirlik sadece kılıf değiştirmiştir. Örf, kanun ve içtimai nizam şeklini alan esirlik, insanlığa akıbet olarak sunulmaktadır. Devlet, medeniyetin içinde milletin ezilmesine alt yapı sağlayan, ferdiyete nüfuz eden bir niteliğe bürünmüştür. Artık devletlerin tek ayırt edici yanı tahakkümdedir. Bugünkü mefkureyi temsil edenin Hallaç değil, Hitler olması, Gandi yerine Lenin'in muvaffakiyeti bunu göstermektedir.[13]

İnsanın kendini merkez alması, zihni olarak yetişkin insan tipinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Descartes'ten XX. yüzyılın başına kadar, insanı kainatın merkezine yerleştiren düşüncenin hakimiyeti vardır. Ancak bugünkü makine medeniyeti insanı standartlaştırmıştır. Düşünce ve yaşam tarzlarının gittikçe birbirine benzediği insanlar bireyselliğini kaybetmiştir.[14]

Medeniyet mefkuresinin diğer bir boyutu eğitimdir. Eğitimde hümanizmaya karşı olan Hareket, Avrupa'nın eğitim sistemiyle ancak makine aşığı bir nesil yetiştirileceğini söyler. Bu sebeple insan ilmine ağırlık veren bir öğrenim sistemi benimsenmesi gerektiğini düşünür. Eşyaya hayranlık bırakan derslerin okutulması XIX. yüzyılda yükselen pozitivizmin bir sonucudur.[15] 1930'lu yıllardan beri uygulanan eğitim sistemi toplumsal harekete hakim olan kalıplara uymanın gölgesindedir. Tahakküm, ilim ve irfanı ezerek hem öğretenin hem de öğrenenin şahsiyetini öldürmeye yöneliktir.[16]

Eğitim ve öğretimin ilk prensibi topluma insan yetiştirmektir. Bunun sağlanması ancak milli ve manevi kültürün benimsetilmesiyle mümkündür. 1071 yılında Anadolu ile başlayan milli tarihimizden bugün elimizde kalanın vatanın en büyük kapsamı milli sembolüdür. Bu sebeple

[12] Hilmi Ziya Ülken, 1949, '' Kültür ve Medeniyet'', Hareket, sayı: 28, s. 2-3.
[13] Nurettin Topçu, 1939, ''Zorba-Esir Medeniyetleri'', Hareket, sayı:4, s. 97-100.
[14] Mehmet Kaplan, 1947, '' Bugünkü Medeniyet ve Ferd'', Hareket, sayı: 13, s. 7-8.
[15] Nurettin Topçu, 1943, ''Orta Öğretim'', Hareket, sayı: 11, s. 335.
[16] Lütfü Bornovalı, 1947, '' Eğitimde Demokrasiye Doğru'', Hareket, Sayı: 12-2, s. 9.

okullarda bunun ele alınması gerekmektedir.[17] Medeni tarihin cumhuriyetle başladığı taassubu eğitimde tekrar ettirilmemelidir.[18]

4. HAREKET'İN MİLLETİ: Köy ve Anadolu

Hareket Dergisi'nin tasavvur ettiği millet unsurunu anlamak için, derginin millet olmayı ilişkilendirdiği bazı kavramlara bakmak gerekir. Milleti oluşturan unsurları maddi ve manevi olarak iki başlık altında inceler. Maddi olan unsurlar soy, toprak ve iktisadın birleşimiyken manevi olanlar din, dil ve dilek birliğidir. Soy, aynı medeniyet seviyesinde olan insanların aynı toprağı ve tarihi paylaşmasıdır. Toprak, vatan; iktisat ise üretim biçimindeki benzerliktir. Din ve dil ise maddi unsurlara görünürlük katarak, dilek birliği hepsinin tamamlayıcısıdır. Dolayısıyla millet olmanın şartı için aynı soydan gelmek yeterli değildir. Topluluğun tasavvur birliğinde buluşmuş olması gerekmektedir. Fransız, İtalyan ve İspanyol milletlerini kuran Latin kavmi olduğu gibi, Türkler de küçük Asya'da İslam, toprak ve emeğin birleşmesiyle bir millet haline gelmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan İslamcılık, Türkçülük ve Osmanlılık fikirleri bu üç mefkureyi inkar etmiştir. İslamcılar milletin emeğini göz ardı ederken, Türkçüler soy birliğini ırkla eş değer hale getirmiş, Osmanlıcılar ise millet kurmayı saltanatla karıştırmışlardır.[19]

Milletle bağlantılı kavramların başında rönesans gelmektedir. Yeniden doğuş anlamına gelen rönesansı milletle bağlantılı hale getiren nokta, kendimiz dışında tedarik edilen unsurların kendi benliğimizde nasıl kaynak bulduğudur. Her rönesans hareketinin önce yabancı eserlerin tercümesi ile başlaması, kaynağın dışarıdan geldiğini göstermektedir: Dışardan alınan kaynak, içerde kendi düsturunca izah edilir ve medeniyetleri doğurur. İlk Yunan filozoflarının şark kavimlerinden aldıkları fikirle kainatı izah etmeye çalışmaları neticesinde Sokrates'in kendini tanımaya verdiği önem, Yunan rönesansının bir sonucudur. X. yüzyılda Harran'da tasavvufun ortaya çıkmasıyla Türkmenlerin Anadolu'da oluşturduğu İslam milleti, İslam rönesansından beslenmiştir. Benzer şekilde XV. yüzyılda İtalya'da başlayan garp rönesansı, bugünkü Avrupa'nın bilim ve sanat anlayışından doğan milletin temelini atmıştır.[20]

Milliyet, millet meselesini ele alırken başvurdukları diğer bir kavramdır. Milliyetin bir seçim değil, coğrafyanın ve tarihin eseri olduğu kabul edilir. Bir milletten olmak doğal bir durum iken milliyetçi olmak kültür, irade ve bilinçle alakalıdır. Dolayısıyla milliyetçilik millette olduğu gibi doğuştan gelen bir durum değil, ancak kendi milletini tanımakla edinilen bir şuur seviyesidir. Bu sebeple milliyetçiliğin ötekisi hümanizm değil, başka milletlerdir. Milliyetçiliğin içinde hem bireycilik hem de insaniyetçilik bulunmaktadır. Milliyetçiliğe hakikilik katan, bireysel olarak şahsi ilişkilerinde ve meslek çalışmalarında milliyetçiliği esas edinmekten geçmektedir. Miting ya da hitabet kürsülerinde milliyetçi söylemlerde bulunmak, milliyetçiliğin esası değildir. Turancılığı milliyetçilikten ayıran fark budur.[21]

Millet kavramını açıklığa kavuşturan bir diğer kavram içtimai sınıflardır. İçtimai sınıfları aile, din ve siyasi gruplardan ayıran husus, iş alanları içindeki bölünmeyi işaret etmesidir. Başka bir

[17] Cahid Okurer, 1947, ''Eğitim ve Öğretim Prensipleri'', sayı: 12-2, s. 7-8.
[18] Lütfü Bornovalı, 1947, ''Üniversitemiz'', Hareket, sayı: 13, s. 9.
[19] Nurettin Topçu, 1939, ''Bizde Milliyet Hareketleri'', Hareket, Sayı:3, s. 74-76.
[20] Nurettin Topçu, 1939, *''Rönesans Hareketleri'',* Hareket, sayı:1, s.1-6.
[21] Mehmet Kaplan, 1948, *'' Milliyetçiliğe Dair''*, Hareket, sayı: 11, s. 2-3.

şekilde ifade edecek olursak her toplumun içinde diğerlerinden daha önemli görülen iş sahalarının merkez ve tali unsurları arasındaki farklar içtimai sınıfları ortaya çıkarmıştır. İçtimai sınıfın büyüyerek karmaşık bir hal alması ise sınıfları doğurmuş, ancak bu her millette farklı esaslar temel alınarak gerçekleşmiştir. Hindistan'da dini düzen içindeki bölünme, Almanlarda asalet ölçeğindeki ayrımlar, Fransa'da zenginlerin yönetimin başına geçmesi içtimai sınıflaşmaya örnektir. Her ne kadar Fransız İnkılabı Avrupa'da sınıf farklarını ortadan kaldırmaya yönelse de XIX. yüzyılda sanayinin ve sermayenin hakimiyeti, milletlerin inşasında rol oynamıştır.

Bu noktada sorulması gereken soru, Avrupa'nın rönesansta yeni bir hayat özlemini dile getirdiği sürecin ardından, neden sermayenin hakimiyetine dayalı bir millet anlayışının çıktığıdır. Topçu, bu soruya rönesansın bugünkü Avrupalı sermaye milletlerinin kaldıracı olduğu şeklinde cevap verir. Rönesanstan sonra Avrupa'da sınıf olmak isteyen iki kuvvet hakimdir. Bunlardan biri Hristiyan ruhçuluğu (spiritüalizm), diğeri ise istismar yeteneğidir. Spiritüalizm belirli merhalelerden geçtikten sonra yerini servetin hakimiyetine bırakmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren toplumun içinde rağbet gören iki unsur asalet ve servettir. Avrupa'nın bugünkü maddeden doğan millet anlayışının temeli bu tarihsel köklerdir.

Anadolu'da ortaya çıkan millet anlayışının tarihi kökenine bakıldığında ise istilaların oynadığı rol göze çarpmaktadır. Anadolu'da yaşayan topluluklar kılıç yoluyla farklı hakimiyetlere geçmek zorunda bırakılmıştır. Dolayısıyla işgal yoluyla gelen yeni geleneğin milliyeti ortaya çıkarması söz konusudur. Ancak İslam'ın Anadolu'ya gelişiyle yeni bir ruh kökleşmiştir.[22]

Türkiye'de 1930'lu yıllarda gündeme gelen köy ve köylü konusu, yeni rejimin tabanda karşılık bulmama kaygısından başlamıştır. Bunun üzerine köylünün Türk milletinin efendisi olduğu, Türk milletinin aslını yansıttığı gibi söylemlerle köylülük yüceltilmiştir.[23] Topçu'ya göre, köylünün eleştirilmesi ya da övülmesi yersiz bir tavırdır. Köylü işlenmemiştir, bilerek cahil bırakılmıştır. Faziletleri ve meziyetleri olduğu kadar zaafları da vardır. Köylüye verilen anlam millet olmakla bağlantılıdır. Bu sebeple Türklerin Orta Asya'dan göç etmelerinden başlayıp Anadolu'da İslam ile nihai şeklini alan Türk kimliğinin içindeki köylü unsurunun üzerinde durulur.[24]

Osmanlı döneminde Anadolu köylüsü deyince akıllara vergi ve askerlik gelmektedir. Köylünün kendi kaderine terk edildiği bir görünüm vardır. İmparatorluğun çöküş zamanında maddi destekte bulunan köylü bununla kalmamış, İstiklal Savaşı'nın kazanılmasında rol oynamıştır. Bu sebeple milletin mayasında Türk köylüsü vardır. Köy Kanunu'nun çıkarılması, Tarım Kredi Kooperatifleri'nin açılması, Aşar Vergisi'nin kaldırılması, Köy Enstitüleri'nin kurulması gibi adımlar belirli alanlarda verimli olsa da köylüyü ancak edebi romantizmin konusu olmaktan çıkarmıştır.[25]

Türk milletine Tanzimat'tan bu yana çarenin Avrupa'da olduğu söylenmiştir. Ancak bizi ayakta tutacak kuvvet, Anadolu'nun köylerinde ve kasabalarındadır. Bu kuvveti, Anadolu köylüsünün

[22] Nurettin Topçu, 1939, ''İçtimai Sınıflar'', Hareket, Sayı:2, s. 60-63.
[23] Karaömerlioğlu, 2021, ''Türkiye'de Köycülük'', s. 286-292.
[24] Nurettin topçu, 1939, ''Benliğimiz'', Hareket, sayı:4, s. 113.
[25] Bahaddin İzgi, 1948, '' Köy Davası Hakkında Bazı Mülahazalar'', Hareket, sayı: 12, s. 10-11.

Müslüman ve küçük mülke sahip oluşunda, zanaat ile uğraşmasında, hemşericiliğin getirdiği iş birliğinde ve gösterişsiz bir hayat sürmesinde bulmak gerekmektedir.[26]

Hareket'e göre Türk milletine hayat veren kaynağın mefkuresi İslam, vatanı Anadolu'dur. Buna göre İslam Anadolu'ya geldikten sonra toprağa bağlı yaşayan halka esas veren bir mahiyettedir. Hareket'in İslamlaşmayı Anadolu köylüsünde bulması, öncelikle göçebe olmayışlarındadır. Toprağa bağlılık belirli bir mesuliyet duygusunu taşımalarını beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Anadolu köylüsünü ana vatanı olmayan, farklı yerlerde macera aramayan ve yağmacılıkla geçinen topluluklardan üstün görmektedir. Emeği ile hayatta kalması, kendini ilerleten harekette bulunduğunun göstergesidir.[27]

Anadolu'nun İslam ruhuyla toprağı, emeği ve soyu bütünleştirmesi milli tarihi oluşturmuştur. Milli tarihi yaşatan bu özlerin anlamını kaybetmesinde etkili olan ilk unsur ulema sınıfıdır. Ulema sınıfı ilk yüzyıldan sonra hareketini kaybederek, inkılap üretememiş, iktidar mevkilerinden biri olmuştur. Diğer bir sebep ise Osmanlı'nın Anadolu'yu anavatan olarak yaşatamaması, Anadolu'yu müstemlekeleri doyuran ambar olarak kullanmasıdır. Gerek ulemanın devletle anlaşıp halka sırtını dönmesi gerekse Osmanlı'nın kuvvet kollarının Anadolu'nun emeğine zorbalıkla el koyması Anadolu'da bir içtimai sınıfın doğmasını engellemiştir.[28]

SONUÇ

Hareket'in sergilediği muhalif tutumu, derginin dördüncü sayısında yer alan *''Çalgıcılar''* isimli yazıda görmek mümkündür. Bir yemek ziyafetinin anlatıldığı yazıda, masaya 'sarhoş' biri başkanlık etmekte, masanın etrafındakiler onun emirlerini yerine getirip masadan payını almaktadır. Çalan müzikler emirlerin yerine getirilmesiyle değişmekte, ancak alkışlayanların niteliği aynı kalmaktadır. En sonunda masanın başkanı kendini Allah ilan ederek, topluluk tarafından onaylanmış, itiraz edenler de 'deli' sayılmıştır.[29] Bu metin, Hareket'in Türkiye'de uygulanan kimlik politikalarına bakışını özetler niteliktedir. Başkanın sarhoş olarak nitelendirilmesi ve etrafındakilerin sorgusuz bir şekilde bu durumu kabul etmeleri, Nihal Atsız'ın 'Dalkavuklar Gecesi'nde yaptığı eleştiriyle benzerlik taşımaktadır. Ses çıkaranın deli ilan edilmesi ise tahakkümün olduğu bir yerde, muhalif olanın dışlanmasına işaret etmektedir.

Hareket, bireyin yaptığı eylemleri irade faktörüyle bir bütün kabul eden yolculuk olarak ele alınmıştır. Başlangıçta ferdi olan hareket, içtimai olanla bütünleşir ve mutlak iradeye varır. Bu anlamda Hegel'in Tinin Fenomenolojisi olarak ortaya koyduğu teoriye benzemektedir. Her ikisinde de kendini tanımaya yönelik süreç vurgulanır. Ancak Hegel'de öteki, özgürlüğe ulaşmanın şartıyken, Hareket'in ötekisi Allah'a ulaşmanın şartıdır.

Batılılaşmanın getirileriyle yoğrulan Türk milletine, Anadolu'yu işaret etmiştir. Anadolu Müslüman olması ve gösterişsiz bir hayat sürmesinin yanında, İstiklal Harbi'nde göstermiş olduğu cesaret, Türk kimliğinin özüdür. Bu öz, eğitim ve kültür gibi kurumsal faaliyetlerle ve

[26] Mehmet Kaplan, 1948, ''Anadolunun Kuvvetleri'', Hareket, sayı: 19, s. 2-3.
[27] Topçu, ''Bizde Milliyet Hareketleri'', s. 78.
[28] Nurettin Topçu, 1939, ''İçtimai Sınıflar'', Hareket, Sayı:3, s. 95-96.
[29] Nizam Ahmed, 1939, ''Çalgıcılar'', Hareket, Sayı:4, s. 110-111.

kavramlara olan bilinçli yaklaşımlarla doldurulmalıdır. Anadolu'ya ve Müslümanlığına sahip çıkan Türk milleti, kendi medeniyetine ve kültürüne de ulaşmış olacaktır.

KAYNAKÇA

Bornovalı, L. *''Eğitimde Demokrasiye Doğru''*, Hareket, Nisan, Sayı:12-2, 1947.

Bornovalı, L., *''Üniversitemiz''*, Hareket, Mart, sayı:13, 1947.

Giorgetti, M.F., Batır, B., *''İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları''*, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Cilt:0, Sayı:13-14, 2012.

İzgi, B., *''Köy Davası Hakkında Bazı Mülahazalar''*, Hareket, Şubat, Yıl:2, Sayı:12, 1948.

Kaplan, M., *''Anadolunun Kuvveti''*, Hareket, Eylül, Yıl:2, Sayı:19, 1948.

Kaplan, M., *''Bugünkü Medeniyet ve Ferd''*, Hareket, Mart, Sayı: 13, 1947.

Kaplan, M., *''Milliyetçiliğe Dair''*, Hareket, Ocak, Sayı:11, 1948.

Karaömerlioğlu, M.A., *''Köy Enstitüleri'',* Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.

Karaömerlioğlu, M.A., *''Türkiye'de Köycülük'',* Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.

Koçak, C., *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),* cilt:2, Yurt Yayınları, Ankara, 2020.

Nizam, A., *''Çalgıcılar''*, Hareket, Mayıs, Sayı:4, Yıl:1, 1939.

Okurer, C., *'' Eğitim ve Öğretim Prensipleri''*, Hareket, Nisan, Sayı: 12-2, 1947.

Okurer, C., *''Hürriyet Meselesi Hakkında''*, Hareket, Kasım, Sayı:21, 1948.

Okurer, C., *''Hürriyet Ne Değildir?''*, Hareket, Eylül, Sayı: 19, 1948.

Sartre, J.P., *Varlık ve Hiçlik: Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*, çev. Gaye Çankaya Eksen ve Turhan Ilgaz, İthaki Yayınları, İstanbul, 2009.

Topçu, N., ''Benliğimiz'', Hareket, Mayıs, Yıl:1, Sayı:4, 1939.

Topçu, N., *''Bizde Milliyet Hareketleri''*, Hareket, Nisan, Yıl:1, Sayı:3, 1939.

Topçu, N., *''Hareket Felsefesi''*, Hareket, Şubat, Yıl:1, Sayı:1, 1939.

Topçu, N., *''İçtimai Sınıflar''*, Hareket, Mart, Yıl:1, Sayı:2, 1939.

Topçu, N., *''İçtimai Sınıflar''*, Hareket, Nisan, Yıl:1, Sayı:3, 1939.

Topçu, N., *''Orta Öğretim''*, Hareket, Nisan, Sayı: 11, 1943.

Topçu, N., *''Rönesans Hareketleri''*, Hareket, Şubat, Yıl:1, Sayı:1, 1939.

Topçu, N., *''Vatandaş Ahlakı''*, Hareket, Mart, Yıl:1, Sayı:2, 1939.

Topçu, N., *''Zorba-Esir Medeniyetleri''*, Hareket, Mayıs, Yıl:1, Sayı:4, 1939.

Türkdoğan, O., *Değişme, Kültür ve Sosyal Çözülme,* Birleşik Yayıncılık, İstanbul, 1996.

Ülken, H.Z., *'' Kültür ve Medeniyet''*, Hareket, Haziran, Sayı:28, 1949.

SABİHA SERTEL'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA KADIN: BÜYÜK MECMUA YAZILARI

Doktora Öğrencisi, FATMA NESİBE ÇOLAK[1], Doktora Öğrencisi, CANSU KAYA[2]

[1] Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, fnesibecolak@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-0009-9832

[2] Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, cansukaya932@gmail.com- ORCID ID: 0000-0001-8746-7321

ÖZET

Dünyada başlayan ve yayılım gösteren birinci dalga feminizm ile kadınlar kendileri için siyasal, sosyal ve ekonomik hakları talep etmişler. Pek çok ülkede kadınların istedikleri bu talepler genellikle eşit eğitim, eşit çalışma şartları ve oy hakkı şeklinde seyir etmiştir. Bu taleplerin gündeme geldiği süreçte patlak veren Birinci Dünya Savaşında kadınlar, erkeklerin yerlerini doldurduklarını ispat etmişlerdir. Savaşın sonunda birçok ülkede kadınlar talep ettikleri hakların büyük bir bölümünü elde etmişlerdir. Bu dönemde Osmanlı'da da birinci dalga feminizmden etkilenen ve gelişmeleri takip eden, hatta hareketin temsilcisi olan kadınlar ortaya çıkmıştır.

Osmanlı kadınları, yıllar içerisinde süregelen sadece özel alandaki rollerini II. Meşrutiyet'in yarattığı özgürlük havasının fırsatı ile değiştirmek ve dönüştürmek isterler. Bu hususta bilinçlenerek, örgütlenmeye ve seslerini diğer kadınlara da duyurmayı amaçlamışlardır. Böylece onlar için özel alanın yanı sıra kamusal alanda da var olma mücadelesi başlamıştır. Osmanlı kadınları, çeşitli gazete ve dergilerde meramlarını anlatmaya başlamışladır. O dönemde Osmanlı kadın hareketinin öncüllerinden sayılan Sabiha Sertel'in de bu görüş doğrultusunda yazıları mevcuttur.

Kadın üzerine fikirleri toplumda kadının ikincil konumuna karşı eleştirisi ile başlamaktadır. Daha çok modernleşme/batılılaşma fikrine sahip olmakla birlikte kadın sorununa yasal eşitlik düsturu üzerinden bakmıştır. Dünyadaki diğer feminist hareketlerin ürettiği argümanlara benzeyen fikirleri, o dönemin genel kadın sorununa ışık tutmaktadır. Oy hakkı, eğitim eşitliği ve kadının kamusal alanda çalışması üzerine fikirleri mevcut olmakla birlikte özel alandaki rolünü de devam ettirme eğilimindedir. Özellikle bu hususta anneliği yüceltmesi gözden kaçmamaktadır.

Bu çalışmada, Sertel'in kadın fikrine ilişkin görüş ve tavırları Büyük Mecmua (1919) dergisinde yayımlanmış yazıları üzerinden nitel bir araştırma doğrultusunda ortaya konmaya çalışılacaktır. Kadını nereye konumlandırdığı, kadın-erkek eşitsizliği üzerine nasıl beyan ürettiği ve kadınların sorunlarına dair nasıl yaklaştığı incelenecek ve analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Sabiha Sertel, Birinci Dalga Feminizm, Büyük Mecmua

1. GİRİŞ

19.yüzyılda dünyada başlayan feminizm hareketinden Osmanlı kadınları da etkilenmeye başlamıştır. Osmanlı'nın toplum yapısına bakıldığında kadın, hem özel alana hapsedilerek kamusal alandan soyutlanmış hem de erkeklerle konumları kıyaslandığında daha aşağı bir seviyede olduğu görülmektedir. Fakat bu durum II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte değişmeye başlamıştır. Özgürlük havasının yayıldığı bu dönemde Osmanlı kadınları, kadınların toplumdaki yeri ve yaşadığı sorunlar üzerine fikirlerini açıkça beyan etmeye ve feminizm rüzgârının esmesine vesile olmuştur (Güçlü ve Yüce, 2021: 152).

Osmanlı kadınları bu gelenekselleşmiş toplumsal yapıyı kırmak, kadının toplumdaki ikincil konumunu değiştirmeyi arzulamıştır. Ortaya çıkan bu feminizm rüzgârı savaşların başlamasıyla büyük bir hız kazanmıştır. Esen bu feminizm rüzgârı içerisinde pek çok kadın mevcuttur. Bu kadınlar arasında ileri gelen isimlerden birisi de Sabiha Sertel'dir.

Sabiha Sertel'in kadın üzerine düşüncesini iki döneme ayırabiliriz. Öncelikle 1919-1920 yılına kadar ki mütareke dönemi ki; o dönemde Sertel, kadının kamusal hayat içerisinde var olmasını ve eşit haklar istemiyle ön plana çıkmaktadır (Dikmen, 2016: 46). Meseleye birinci dalga liberal feminizm gözlükleri arkasından bakan Sertel, daha eşitlikçi bir düzlemde durmaktadır. Sertel'in Büyük Mecmua'daki yazıları, erken dönem yazıları olmakla birlikte yazarın bu dönemdeki kadın fikri, daha modernleşmeci ve kadın haklarının yasal düzlemde bir temele oturtulması üzerinedir.

Sertel'in ilk dönem faaliyetlerinin akabinde ABD'ye yükseköğrenime gider ve sonrasında kadına dair bakış açısı Marksizm temelli olarak değişime uğrar. Üniversitedeki hocası Prof. Ogborn'un önerdiği Engels'in *'Ailenin Kökenleri'* başlıklı kitabı ile August Bebel'in *'Kadın ve Sosyalizm'* eserinden çok etkilenir (Sertel, 2001: 101). Özellikle o dönemde düşünce dünyasını asıl August Bebel şekillendirmiştir. Bu durumu Sertel şöyle açıklamaktadır:

"Bebel benim düşünce hayatımı büyük ölçüde etkiledi. Sanki beni kafamdan yakaladı, bir top gibi yeni ve bilmediğim bir evrenin içine fırlattı. Gözlerimi açtığım zaman kendimi başka bir evrende buldum. Memleketimdeki kadının, bütün dünyadaki kadının niçin, neden acı çektiğini, olaylarıyla, kanıtlarıyla ve tanıklarıyla gözümün önünde gördüm" (Bebel, 2019: 13)

Bu değişim onun kadına bakışında ikinci dönemini oluşturur ve birinci dalga feminizm bakış açısından bir kopuş yaşar. Kişisel yaşamında da ezilenlerin sesi olmaya çalışan Sertel bu dönemde, artık kadın sorununu sınıf mücadelesi ile iç içe geçmiş olarak tanımlar. Sınıf bilincini, toplumsal cinsiyetle ilişkilendirir. Böylece sosyalist feminizmin Türkiye'deki öncüllerinden biri sayılır. Resimli Ay ve Resimli Perşembe'de yazdığı yazılarda ve bu gazetelerde okuyuculara verdiği cevaplarda erkek egemen toplum yapısına dair eleştirel yaklaşımları ve kadının ekonomik bağımsızlığı üzerine vurguları görülür (Tuğ, 2020: 357-358). Erkek egemenliğine karşı çıkarak Marksist çözümlemelerde bulunur ve erkek egemen toplumdaki kadın baskısının erkekten ziyade sistemlerden kaynaklandığını düşünür.

Resimli Hafta dergisinde başladığı Cici Anne köşesine Resimli Perşembe ve Resimli Ay dergilerinde de devam eder. Cici Anne sütunu, Sertel'in yıllarca yazdığı ve kadın-erkek

ilişkilerine dair sosyolojik analizlerinin de yer aldığı bir kurgudur. Öncelikle Resimli Hafta'daki sütununda Sertel, okuyuculardan gelen mektuplar ekseninde kadın-erkek ilişkilerinin analizini yapar. Resimli Ay dergisinde seçtiği konular, okuyucu mektupları ekseninde olsa da bu dönemde aile, evlilik, Medeni Kanun düzenlemesi üstüne de fikirlerini beyan etmeye devam eder ve bu fikirlerde değişiklikler saptanır. Okuyucudan gelen mektuplarla ailenin çökmekte ve krizde olduğunu, kadınların aile içindeki sorunlarının çözülemediğini, Medeni Kanun'un kadını esaretten kurtaramadığını, namus kavramanın zamana ve mekâna göre değiştiğini ifade eder (Erdemir, 2021: 104-106).

Bu çalışmada Sabiha Sertel'in düşünce dünyasındaki 'kadın' imgelemine odaklanmak amaçlanmıştır. Çalışmada kadın algısının yanı sıra kadını nereye konumlandırdığı, kadın sorununa nasıl yaklaştığı ve kadın-erkek arasındaki eşitsizliği nasıl ele aldığına dair sorular üzerinden incelenecektir. Sertel'in sadece Büyük Mecmua'daki yazıları üzerinden bir inceleme yapılması planlanmıştır. Bu durum çalışmanın sınırlılığını ortaya koymaktadır. Çalışmanın analizi, nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır.

Sertel'in bu dönemdeki yazıları, birinci dalga feminizmin dünyada hız kazandığı döneme denk gelmesinden dolayı bu çalışmada yer verilmesinin metodolojik olarak uygun olacağı düşünülmüştür. Sertel'in birinci dalga feminizmden etkilendiğine dair kesin olarak bir demeci olmasa da fikren çok benzerlik gösterdikleri, yaşanılan dönemin aynı olması ve dünyadaki gelişmeleri sıkı sıkıya takip etmesi gözden kaçırılmaması gereken bir durumdur.

Öte yandan çalışmada, Sabiha Sertel'in, Büyük Mecmua'daki bütün yazılarının aslı ve transliterasyonun yapıldığı *'Kadınlığa Dair'*[1] adlı eser ana kaynak olarak kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada Sabiha Sertel ile ilgili ikincil kaynaklar da incelenmiş ve kullanılmıştır.

2. BİRİNCİ DALGA FEMİNİZM

Birinci dalga feminizm, 19.yy ikinci yarısı ve 20.yy başlarında dünyanın farklı ülkelerinde, kadınların erkeklerle eşit statüye sahip olmak ve haklarını talep etmek arzusuyla başlattıkları bir harekettir. Bu hareket, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda çeşitli hakları kazanmalarıyla sonuçlanmıştır.

Bu hareket, kadınların oy hakkı (süfrajet) elde etme mücadelesi etrafında gelişmiştir. Dışlandıkları kamusal alanda kendilerine yer açmayı ve erkekler tarafından değil, bizzat kendileri tarafından temsil etmeyi arzularlar. Kamusal alanda var olmak isterken, toplumun kendilerine yükledikleri kadınlık ve annelik rollerini de üstlenmekten geri durmazlar. Aile içi geleneksel rolleri kabul ederek, devam ettirme eğilimindedirler. Kadının toplum içindeki bu durumuyla ilgilenen hareket, Amerika'da 1840, İngiltere'de 1850, Fransa'da ve Almanya'da 1860, İskandinavya'da 1970 ve Osmanlı'da 1900'lülerin başında gelişmiştir (Çaha, 2010: 58-59).

Mary Wollstonecraft'ın, 'Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi' (1792) adlı eseri kadın hakları hususunda ilk eserlerden biri olarak kabul edilir. Bu eserde kadın ve erkeğin sosyal, siyasal ve

[1] Kadınlığa Dair (2019) adlı eser, Hamit Erdem tarafından derlenmiştir. Eserin transliterasyonu Baha Coşkun, Fadime Ersin ve Hamit Erdem tarafından yapılmıştır.

ekonomik açıdan eşit haklar talep edilir. Kadın ve erkeği eşit olarak görür ve kamusal hayatta erkeğe tanınan şartların kadınlara da tanınması durumunda, iki cins arasında fark kalmayacağı nitelenir. Buna rağmen aralarında bir fark, bir uçurum varsa bu eksiklikten kaynaklı değil, eğitimdeki eşitsizlikten meydana geldiği ifade edilir (Donavan, 2005: 32; Altuntaş, 2015: 346-347). Wollstonecraft'ın İngiltere feminist hareketinin başını çektiğini ve kadınların mücadelesinin temel eksenlerinden birini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

İngiltere'de kadınlar Chartist hareketine (1838-1848) erkeklerle birlikte katılmışlardır. Fakat bu hareketin sonucunda erkek işçiler oy kullanma haklarını elde ederken, kadınlara bu hak tanınmamıştır. Bu olay oy hakkı talep etme hareketini de beraberinde getirir (Çakır, 2018: 422-423). Oy hakkı için başlatılan harekette en önemli durum ise John Mill'in, 1867 yılındaki konuşmasıdır. Mill, hem kadınların oy kullanma haklarını savunur hem de eşit eğitim ve eşit hakları olduğunu ifade eder. Bahse konu olan bu hareket 1928'de kadınların oy kullanma haklarını elde edene kadar devam etmiştir (Gerhard, 2020: 51).

Bu dönemin feminist kuramcıları doğal haklar düşüncesine sahip olmakla birlikte kadınların da birer yurttaş olduklarını ve erkeklerle aynı haklara sahip olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Kadınların özel alandan ziyade kamusal alanda da var olmalarının altını çizmişlerdir (Aktaran Taş, 2016: 167). Doğal haklar teorisini kadınlara uygulayan isimlerden olan Elisabeth Cady Stanton, Amerika'da Seneca Falls Bildirge'sini kaleme alır ve bildirinin temelinde, kadınların en temel haklarını istediklerini ifade eder. Amerika'yı Susan Anthony ile baştan başa turlayarak çeşitli konferanslar düzenler ve kadınları örgütlerler. Bu kadınların yanı sıra ABD'de Chorlette Perkins Gilman da yayımladığı kitaplarla hareketin öncülerinden olmuştur. Fakat o, kendi çağının feministlerinin aksine kadınsı değerlere vurgu yapmıştır. Yani zihin dünyasında kadın kurgusunu, annelik enerjisi ve annelik sevgisi üzerinden yapmıştır. Nitekim verilen mücadeleler sonucunda Amerika'da da kadınlar 1920 yılında oy kullanma haklarına kavuşmuştur (Aktaran Çakır 2018: 420-422).

Genel olarak birinci dalga feminizmde kadınlar, yaşam hakkı, özgürlükler, oy hakkı, eğitimde fırsat eşitliği gibi hususlarda talepleri ön plana çıkarır ve bu doğrultuda da eserler yayımlarlar. 19.yy sonlarında başlattıkları bu mücadeleyle 1. Dünya Savaşı sonrasında ABD, Rusya, İngiltere, Almanya başta olmak üzere 21 ülkede kadınlara oy hakkı tanınmıştır. Sadece Fransa'da kadınlar oy kullanma hakkına erişememişler, fakat burada da kadınlar için eğitim eşitliği ve kamusal alanda çalışmalarıyla ilgili reformlar yapılmıştır (Aktaran Taş, 2016: 169).

2.1. Osmanlı'da Kadın Hareketi

Dünyada dalga dalga yayılan bu hareketin önemli ögeleri olan eşit siyasal, sosyal ve ekonomik haklarla ilgili talepler bütününü Osmanlı'da da kadın aydınlar arasında dile getirildiğini söyleyebiliriz. Birinci dalga feminist kuramcılar gibi oy hakkı, eşit eğitim hakkı, kamusal alana inme isteği ve ekonomik eşitlik Osmanlı kadınlarının dile getirdiği haklar bütünüdür.

Tıpkı Wollstonecraft'ın taleplerine ve gerekçelendirmesine benzer ögeler bulunduran Emine Semiye'nin 1910 yılında yazdığı 'İslamiyet ve Feminizm' kitabı mücadelenin ilk örneklerindendir. Eserde, Osmanlı kadınlarının eşit eğitim ve çalışma hakkının savunulmasının yanı sıra akıl bakımında da kadın ve erkeğin birbirinden farkının olmadığını ifade eder.

Kadınların ekonomik olarak özgürlüklerine kavuştuğunda erkeklere boyun eğmeyeceğinin altını vurgular (Koyuncu-Lorasdağı, 2020: 391).

Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı ve onun yarattığı özgürlük havasıyla kadın hareketi tartışılmaya başlanır ve ivme kazanır. Çalışma hayatında kadınların sayısında artış olmakla birlikte bu artış yapaydır ve bu dönemdeki savaşlar sebebiyle erkeklerin boşalttığı çeşitli işlere kadınların yerleşmesi ve bu yolla toplumsal hayata katılım göstermelerinden kaynaklanmaktadır (Özkiraz ve Arslanel, 2011: 4). Ayrıca bu dönemde pek çok kadın derneği kurulmuştur. Bu derneklerin temel amacı, kadınların kamusal hayata katılım göstermesini sağlamak ve onları eğitmektir (Aktaran Demir, 1999: 110). Kadınlar çeşitli konferanslar düzenleyerek taleplerini belirginleştirir. Özellikle 1911'de yapılan Beyaz Konferanslar ile kadınlar toplumdaki yerlerini ve yapılan çifte standartları sorgular. Erkeklerle durumlarını kıyaslayan bu kadınlar, sahibi ve yazı kadrosunu oluşturdukları dergiler çıkartarak daha fazla kadına ulaşmayı amaçlar. Kadın dergilerindeki yazılara bakıldığında ise kadınların çözümü kendilerinde aramalarını ve bir kadınlık bilincinin oluşmasından bahsedebiliriz (Çakır, 2018: 432-435).

Bu kadın hareketleriyle sosyal yaşamlarında pek çok değişiklik meydana gelir. Özellikle kadınların sosyalleşmesi gerçekleştirilerek toplumsal alanda faaliyetler göstermesi sağlanmıştır. Böylece kadın-erkek eşitliğinin ilk adımları atılmaya başlanır. Fakat savaşların başlamasıyla, cepheye giden erkeklerin yerini dolduran kadınlar, çalışma hayatına çok hızlı bir şekilde girmiştir (Demir, 1999: 111). 1912-1913 Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sürecinde kadınlar bu liberal hak taleplerini bir kenarda tutmuş ve bu dönemlerde hayırsever dernekler kurarak yaralılara, askerlere, geride kalan yardıma muhtaç eşlere ve çocuklara yardım etmişlerdir. Böylece kamusal alana aktif olarak katılım gösteren kadınlar, siyasal hak talep etmek için kendilerine zemin bulmuştur (Aktaran Koyuncu-Lorasdağı, 2020: 391).

Osmanlı'da kadın hareketinin öncü isimleri arasında Nezihe Muhittin, Fatma Aliye, Şükûfe Nihal, Emine Semiye, Halide Edip Adıvar ve çalışmamızın öznesi olan Sabiha Sertel bulunmaktadır.

3. SABİHA SERTEL'İN DÜŞÜNCE DÜNYASINDA KADIN

3.1. Kadının Toplumdaki Yeri

3.1.1. Kamusal Alanda Kadın

Sertel'de kadın imgesinin toplumdaki yeri Birinci Dünya Savaşı ile birlikte değişime uğramıştır. Bu değişim bir gelişme şeklinde vücut bularak toplumda kadın daha görünür hale gelmiştir. Daha önceleri özel alana hapsolan kadın, artık kamusal alanda varlık gösteren bireyler olma yolunda ilerlemiştir. Toplumda kadına ve erkeğe biçilen farklı roller yıkılmaya başlamıştır. Kadınlar bu dönemde köhne zihniyetin kalıntılarını üstlerinden atarak yeni değişimlere doğru yelken açmıştır.

Sertel, savaşla birlikte feminizmin yükselmeye başladığını vurgulasa da kadın haklarında daha kat edilecek yolun olduğunu, Batı'daki gibi hemen gelişme gösteremeyeceğinin de farkındadır.

Her toprağın kendine has dokusu olduğundan dolayı ülkenin kendine uygun şartlardan geçerek hedefe ulaşabileceğini ifade eder (Sertel, 1987: 17-18; Semiz, 2008: 48).

Sertel bu dönemde kadınların ticarethane ve fabrikalara girerek kamusal alanda varlıklarını ilan ettiklerini ifade eder. Buralarda hayat mücadelesine göğüs geren kadınlar aynı zamanda fakültelerde de çalışmaya başlamıştır. En önemli çalışmaların ise, cephelerde gösterdikleri faaliyetler olduklarının altını çizer (Sertel, 2019: 40-41). Böylece kadınlar artık hayatın her alanında faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunlar kadının toplumdaki yerinin değişmeye başladığının en önemli göstergelerindendir. Kadınlar, toplumsal hayata katılıp aktifleşirken sadece fizikken değil, aynı zamanda zihinlerini de aktifleştirmiştir. Fikri hayatta da katılım göstermişlerdir.

Kadınların fikri hayatta da var olma hususundaki en önemli göstergelerinden biri olarak yazar kadınları işaret eder. O, Halide Edip, Müfide Ferit ve Şükûfe Nihal Hanım'ın yayımladıkları eserleri takdire şayan bir hadise olarak nitelendirir (Sertel, 2019: 41). Kadınların kamusal alandaki bu denli aksiyonları onların giyim hususuna da tezahür etmiştir. Giyimleri eskiyi terk etmiş ve tesettür alanında yeniliğe doğru açılmıştır. Bu hususu Sertel, yeni hayat düzenine uygun olmak olarak nitelendirmiş, bu hususta kadınları amiyane tabirle top ateşine tutan tutucu çevreleri de eleştirmekten geri durmamıştır. Hükümetin ve toplumun artık kadınların tesettürüne karışılmasının modasının geçtiğini ifade etmiştir (Sertel, 2019: 41-42).

Sertel, kadınların özel alandan çıkmasıyla birlikte bir sorunun varlığına işaret eder. O da aile meselesidir. Toplumsal dengenin en önemli teminlerinden olan aile ve aile hukukunun bağlarını çözdüğünü ifade ederek, ahlak ve namus kurallarının da hayat tarzlarına uymayan bir şekilde değiştiğinden yakınır. Bundan dolayı Sertel, aile bağlarının korunmasına önem atfeder (Sertel, 2019: 49). Kadınların elde ettikleri hakların her milletin kendi zihniyeti ve hayatıyla uyumlu ölçüde olduğunu aktaran Sertel, kendi zihniyetlerine ve hayat tarzlarına uymayan haklar elde etmenin bir ütopyadan ibaret olduğunu ileri sürer (Sertel, 2019: 60). Bu görüş tamamıyla birinci dalga feminizm bakış açısıdır. Hem kamusal alanda varlığını sürdürmek ister, yani yasal eşitlik talepleri vardır hem de özel alanını, yani geleneksel rollerini korumaya çalışır.

Savaşın getirdiği yeni hayat düzeninde kadının rolünün ne olacağına dair derin düşüncelere dalar. Toplum içinde kadınların, sırf 'kadın' olduklarından dolayı yaşadığı aksaklıklar hususunda Sertel, *"Ne yazık ki bizde kadınlığın hakkını, yeni hayattaki rolünü tetkik edecek, araştıracak, memlekette kadınlık hayatıyla doğrudan doğruya alakadar olacak bir kadınlık sınıfı yok"* ifadelerini kullanır (Sertel, 2019: 62). Aslında yaşanan sorunlar karşısında kadınların, ne yapacağını bilemez tavrına karşıdır. Yeni yeni kamusal hayatın içine entegre olmaya çalışan kadınların daha sistematik, belirli bir fikir etrafında toplanması gerektiğinden dem vurur. Tüm sitemi kadınların hak taleplerinin dağınık olduğunun ve bir feminizm akımı çevresinde ilerlemeye çalışmadıklarından ileri gelir. Yine de tüm bu olumsuzluklara rağmen Sertel, ilerlemeye ve tüm toplumsal kalıpları yıkmaya çalışan kadınların emeklerini görmezden gelmez.

3.1.2. Yurttaş Olarak Kadın

Sertel, kadınların harpler sırasında vatana dair vazifelerini de yerine getirdiklerini ifade eder. Bu vazifelerin yerine getirilişi bir nevi yurttaşlık bilinciyle yapılmıştır. Buradaki yurttaşlık bilinci erkeklerden oldukça farklıdır. Erkekler cephede vatan için savaşırken, kadınlar da cephenin gerisinde yardımlarıyla var olmuştur. Bir kadın olarak, bir anne olarak, bir kız çocuğu olarak ellerinden gelenlerle vatanları için çırpınan, yardım eden kadınları yurttaş olarak kabul etmektedir. Yani Biçer'in de dediği gibi Sertel'in kadınlara biçtiği bu yurttaşlık toplumsal cinsiyet uzantısı olarak tanımlanan 'annelik' vurgusunun yüksek olduğu bir tanımlamadır (Biçer, 2008: 127).

"Hilal-i Ahmer Hanımlar Cemiyeti" adlı yazısında Hilal-i Ahmer'de görev alan kadınların, savaş cephelerinde vatani vazifelerden mahrum olsa da vatana olan borçlarını mallarıyla, şerefleriyle ve şefkatleriyle de olsa ödediklerinden bahseder. Bu kadınların hissiz olmadıklarını ve vatan için kendini feda edenlerin anası, kız kardeşi, kızları olduklarını ifade eder. Kadınlara her ne kadar kayıtsız kalınsa da bu kadınların, vatanı ve vatan evladı için yüreği ana ruhuyla doludur (Sertel, 2019: 52).

Hilal-i Ahmer kadınlarının bu eşsiz şefkat dolu faaliyetleri, milletin hafızasında şükran ve minnet duygusu bıraktığını ifade eden Sertel, kadınların bu şefkatli davranışlarının yalnızca kendi askerlerine değil, düşmanlara da aynı merhameti göstermiş olduklarının altını çizer (Sertel, 2019: 52-55). Savaşla birlikte özel alanlarından çıkan kadınlar, savaşta vatanı için pek çok faaliyetin içinde yer alabildiklerinin farkına varmışlardır. Bunu Sertel, analık vurgusu üzerinden yapmaktadır.

3.1.3. Kadının 'Anne' Hali

Sertel'in ilk yazılarında kadının anne rolü üzerine düşünceleri de mevcuttur. Toplumun içinde çocuk yetiştirmenin önemine ve annelik rolüne oldukça önemli vurgular yapar. Anneliği hem bir çeşit vatani hizmet hem de topluma karşı sorumluluk olarak görür. Çünkü Sertel'de anneliğin bir nesil yetiştirme rolünün önemi vardır. Bir nesil yetiştirilemediğinde veya ihmal edildiğinde sonuçları üzücü olabilir. Bundan dolayı da 'annelik' rolü için belirli kalıplar çizer.

İlk olarak onun düşünce dünyasında bebeğin sağlığı kadının sağlığından geçer. Kadınların kendi eğlence ve zevkleri için bebeğin hayatını tehlikeye atılmaması hususunda kadınları uyarır. Hatta daha da söylemlerini sivrilterek bebeğin hayatını tehlikeye atan kadınlar için; *"Bu bence ana sıfatıyla bir cinayettir"* ifadesini kullanmıştır (Sertel, 2019: 94). Bu husus ataerkil düşüncenin ve düzenin 'kadın'a atfettiği rolün bir söylemidir.

Kadınların özel hayatlarındaki serbestliğine vurgu yapsa da toplumu ilgilendiren bir mesele söz konusu olunca –annelik de bunun en büyük örneği- kadınların serbestliğinin sınırlandırılmasına inanır. Ona göre annelik, en ulvi konumlardan biri olması hasebiyle topluma, vicdanına ve Allah'a karşı sorumludur. Şayet kadın, kendi zevk ve tutkularını düşünüyorsa anne olamayacağının altını çizer. Çocukların iyi eğitim ve terbiye alması gerektiğini savunan Sertel, böyle olmadığı takdirde ruhu ve zihni bozuk nesiller yetişeceğini ifade eder (Sertel, 2019: 95).

Tüm bunların yanı sıra Sertel, kadınların kamusal hayattaki varlıklarının annelik ile son bulmasına razı gelmez. *'Bir çocuk iyi yetiştirilmelidir'* gibi keskin çizgileri olsa da kadının

çalışmasının, hayatın en önemli gereklerindendir. Tam da bu noktada ona göre, devlete iş düşer. Yapılması gereken doğumevlerinin ve nitelikli çocuk yuvalarının kurulmasıdır (Sertel, 2019: 95-96). Çalışırken anne olma fikri o dönem de kadınları korkuttuğundan bu çift taraflı bir kazançtır. Kadın hem kamusal hayatta var olarak çalışmaya devam edecek hem de 'anne' olma çekincesini üstünden atacaktır.

Sertel, bu doğumevi ve çocuk yuvası fikrini öyle alelade bir düşünce olarak ortaya atmamıştır. Sadece çalışan kadınların değil, aynı zamanda yoksul kadınların da iyi çocuk yetiştiremeyeceğinden dem vurur. Çünkü bir çocuğun yetişmesi için, sağlığı, aldığı gıda ve eğitimi büyük önem taşır. İşte bu fikirle, ülkenin gelecek nesillerinin iyi yetiştirileceğini düşünür.

Ona göre bu anlayışın makul ölçütlerinden birisi de doğumhane ve yuvalarda büyüyecek olan çocukların, iyi ve özel yetiştirilmiş sütanne, dadı ve mürebbiyeler tarafından yetiştirilecek olmasıdır. Sertel, çocukların rastgele dadı ve mürebbiyelere değil, eğitim görmüş tahsilli bu nitelikli kadınlara emanet edilmesini savunur. Bunun için de bu çocukları yetiştirecek kadınların, tahsili için özel okulların açılması gerekliliği üzerinde durur (Sertel, 2019: 97). Böylece tahsilli mürebbiyelerin elinde büyüyecek olan bu nesil, dini, toplumsal ve milli terbiyeyi alacak ve memleketin faydasına olacaktır.

3.2.Kadın-Erkek Eşit(siz)liği

Savaşın ilanıyla birlikte kadının toplumsal statüsünün değişmesi ile kadın-erkek arasındaki eşitsizliğin artık iyiden iyiye kendini hissettirdiği bir dönem başlar. Dünyada birinci dalga feminizmin gittikçe yaygınlaşması, kadınların bu eşitsizliğe karşı ses çıkarmalarını perçinlemiştir. Oy kullanma, eğitim hakkı gibi fırsat eşitsizliğinin had safhada olduğu konular ve kadın-erkek arasındaki orantısız haklar bütünü Sertel için çözülmesi gereken sorunlardır.

1919 yılına kadarki süreçte erkek ve kadının eşitsizliği söz konusu iken, o dönemlerde çıkan bir Hukuk-i Aile Kararnamesi ile dengeler yavaştan değiştir. Sertel, bu durumu bir gelişim ve değişim olarak adlandırmakla birlikte kadının, erkek karşısında daha eşit bir vaziyete geldiğini ifade eder. Çünkü bu kararname ile kadına ailede bir statü verilmiştir (Sertel, 2019: 42). Sertel, Savaşın ilanının bu dengeleri değiştirdiğinden dolayı hayatın zorlukları karşısında kadın ve erkeğin birbirlerinden ayrılmasının söz konusu dahi olamayacağını beyan eder ve fikir ve emek yolunda birbirlerinden destek almanın mecburiyetine vurgu yapar (Sertel, 2019: 67).

O dönemde İngiltere, Hollanda, Danimarka, Finlandiya gibi ülkelerde kadınlar oy kullanma haklarını kazanırlarken, Fransa kadınların oy kullanma haklarını reddetmiştir. Bu durumun varlığını araştıran Sertel, Madam Bart Borelli tarafından yapılan bir anket üzerinden yaptığı çıkarımları aktarır.

Sertel'e göre Fransa'nın kadınların oy kullanma haklarını reddetmesinin en temel sebebi, Fransızların bu zihniyeti henüz hazmedememesindendir. Çünkü Fransızlar, kadınların özel alandan çıkıp kamusal hayata karışmasını doğru bulmamaktadır. Bu durumu şiddetle eleştiren Sertel, feminizm rüzgarının Fransa'da mücadeleli de olsa yürüyeceğini ifade eder. Aynayı kendi topraklarına yönelttiğinde ise Osmanlı'da bu toplumsal dengeyi tesis edecek herhangi bir

kuvvetin var olmadığını söyler (Sertel, 2019: 46-49). Fransa'da olmasa da diğer ülkelerde süfrajet hareketinin başarıya ulaşmasının temel sebebi ise savaştır (Toprak, 1998: 9).

Oy kullanma hususunda Sertel, dönemin topraklarında neden erkeklerin oy kullanıp da kadınların kullanamadığını irdeler. Bu noktada erkekleri, kadınlarından neyin üstün tuttuğunu, neden bu hakkın erkeklere verildiğini, kadınların neden erkekler kadar değer görmediğine dair fikir yürütür. Sonucunda ise 'neden kadınların oy kullanamayacağına' dair toplumun kadınların önüne sunduğu argümanları bulmuş ve buna karşın cevaplar vermiştir.

Bu hususta başlıca tahlili, kadınların kamusal hayatta aktif olmadığına dairdir. Sertel'e göre bu aslında kadınların önüne sürülen bir argümandır. Ona göre, savaş sırasında erkekler cephedeyken kadınlar kamusal hayatta aktif olmuş ve hatta yerini doldurmuştur. Bu konuda da kadınların oldukça başarılı olduğunu söyler (Sertel, 2019: 153-154). Bu noktada Sertel, erkekle kadını eşit görmektedir. Kamusal hayatta bir kadının bir erkeğin yerini doldurabileceğini, Birinci Dünya Savaşı esnasında fark ettiklerinden dolayı oy kullanma hususunda da eşitlik talep eder. Kadın erkeğin yerini doldurarak, eksiksiz vazifesini yapabiliyorsa o zaman oy hakkı da doğmalıdır. Sertel, meseleye bu perspektiften bakmaktadır.

İkinci tahlili, kadınların siyasi meselelere karışacak kadar rüşt sahibi olmadıklarına yöneliktir. Sertel, bu tutumu bencillik olarak görür. Erkeklerin kendi rüştlerini sorgulamaları gerektiğini ve seçim hakkının kullanılarak öğrenilebilen bir hak olmadığını ifade eder. Kadınların son derece donanımlı ve toplum içinde de bir kadın aydın sınıfının varlığına dikkat çekerek bu hususta erkeklerin laf söyleyecek statüde olmadıklarını belirtir (Sertel, 2019: 154).

Bu argümanlara sadece cevap vermekle yetinmeyen Sertel, kadınların aslında 'neden oy kullanmaları gerekliliği' üstüne de birtakım şeyler söyler. İlk olarak kadınların oy kullanmasını engellemenin onları vatandaşlık hukukundan mahrum etmek olduğunu belirtir. Kadınların da bu ülkenin evladı olduğunu niteleyen Sertel, ülkenin geleceğinde onların da söyleyecek sözleri olduğunu ifade eder ve akabinde memleketin zaten yarısından fazlasının kadın olduğunu belirtir. Bu hususta kadınların kendi haklarını mecliste temsil eden vekillerin olması gerektiğini düşünür. Çünkü ona göre, erkekler kanun yaparken kadınlara karşı zorbalığa dayalı kanunlar yapmaktadır. Özellikle aile ve kadınların seyahati gibi daha çok kadını ilgilendiren kanunların yapımında kadınları temsil eden kişinin bir kadın olması gerekliliği üzerinde durur (Sertel, 2019: 155-156). O, bir kadının hakkı yine ancak bir kadın tarafından korunabilir mantığından hareket eder. Dönemin erkek milletvekillerinin kadını özel alana hapseden kanun ve kurallardan yana olarak kadınlara karşı zorbalık yaptığına dikkat çekmiştir.

Oy kullanma hususunda hem kadınların ülkeye katacak bir şeyleri olduğuna hem de kadınların hakkının bir kadın tarafından korunması gerekliliğine sıkça değinmiştir. Özellikle erkeklerin kadınların oy kullanmasına karşı olmalarına cevap vermiştir. Savaşla birlikte kadının, aslında erkeklerin yerini doldurabildiğine dikkat çekerek bu durumun oy hakkı doğurduğuna işaret etmektedir.

Bir diğer kadın-erkek eşitsizliği ise eğitim hususunda yaşanır. Sertel, kadınların elde ettikleri başarılarından gurur duysa da kadın ve erkeğin tahsilindeki eşitsizliğe vurgu yapar. Sıhhiye Cemiyeti'nin, kadınları fakülteye almadığını ve bu tahsildeki eşitsizliğin memleket için üzücü

olduğunu aktarır. Ona göre, bu hadise memleketi alakadar eder ve bu eşitsizliğe karşı durulması gerektiğini aktarır (Sertel, 2019: 61).

Kadınların Darülfünuna kabullerinin üstüne bu hadiseye tepki gösterenlerin de sayısı az değildir. Hatta bu tepkilerin sonucu dersliklerin ayrılmasına kadar gitmiştir. Karma eğitimden yana olan Sertel, Darülfünunun ise birleştirilmesi meselesinin faydalarına değinir. Çünkü o dönemde kadın ve erkeler ayrı ayrı derslere girmektedirler.

Sertel, kadın ve erkeğin ayrı ayrı eğitim aldıklarında eğitimcinin bir dersi iki kere anlatmasından sıkılacağına değinir. Bu maddi olarak da bir yüktür. Bunun da ötesinde kadın ve erkeğin birlikte eğitim alması kadınların ilmi seviyelerinde yükselmesine hizmet edecektir. Bu yüzden kadın ve erkeğin eşit tahsil alması hususunda mücadele edilmelidir. Ona göre, kadınla erkeği hayatta, yuvada ve cemiyette ayırdığında asri bir millet olma yolunu zorlaştırır (Sertel, 2019: 68). Sertel modernleşme yollarından biri olarak eğitim eşitliğini görür. Kadın ve erkeğin farklı eğitim alması veya ayrı ayrı eğitimlere tabi tutulmasının geri kafalı bir zihniyetin ürünü olarak görür. Zaten savaşla birlikte kamusal alana katılan kadınlar, eğitim kurumlarında da eşit fırsatlardan yararlanmak için hak talep etmeye başlamışladır.

4. SONUÇ

Birinci dalga feminizm ile doğal haklar düşüncesine sahip kadınlar, kamusal alana katılmak ve doğuştan gelen haklarını talep etmek için birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Bunun neticesinde dünyada pek çok ülkede ayaklanan kadınlar çeşitli konferanslar düzenlemiş ve bunun yanı sıra dergi, bildiri ve kitaplar yayımlamışlardır. Bu dönemin kadınlarının talepleri ve kadın imgesi genellikle aynı şekildedir.

Osmanlı'da da bu hareketlerden etkilenen kadın sayısı azımsanmayacak noktadadır. Özellikle II. Meşrutiyet'in yarattığı özgürlük havasının etkisi Osmanlı kadınlarının haklarını aramaya ve talep etmeye yöneltmiştir. Bu kadınlar, eğitim hakkı, oy hakkı, çalışma hakkı gibi dünyadaki diğer birinci dalga feminist kuramcılarla aynı görüş ve talepler doğrultusunda hareket etmektedir.

Çalışmamızın ana unsurunu oluşturan Sabiha Sertel'in zaman içerisinde değişen kadın algısı içerisinde birinci dönem olarak adlandırabileceğimiz Büyük Mecmua'da yazdığı dönem ele alınmıştır. Sertel, birinci dalga feminizm kadınları ile benzer özellikler taşımaktadır. Öncelikle o, düşünce dünyasında kadını ele alırken, iki temel mesele üzerinden konumlandırır. Birincisi toplumdaki yeri, ikincisi ise kadın-erkek arasındaki eşitsizlikler. Bu fikir yapısı, birinci dalga feminizm kuramcılarında da gözlemlenir. Sertel, kadının haklarını talep ederken, bu hususta başat rol Birinci Dünya Savaşıdır. Savaşın varlığı Osmanlı kadınlarının özel alandan çıkarak kamusal hayatta aktif olmasına sebebiyet vermekle birlikte bu bütün birinci dalga feminizmin yaşandığı ülkelerde de aynı durum söz konusudur.

Sertel'de kadının toplumdaki yeri üç ana unsur üzerinden tasvir edilmiştir. Öncelikle kadının kamusal alana çıkışı söz konusudur. Osmanlı'nın toplumsal geleneğinde özel alana yani evin içine hapsedilen bir kadın yavaş yavaş çalışmaya hayatına girerek, kamusal alanda kendine yer edinmek ister. Kamusal hayatta kendine yer edinen kadın, aynı zamanda kendi özel hayatını da

yıkmamalıdır. Bu ikinci unsuru kapsar ve Sabiha Sertel için bu noktada özellikle annelik vurgusu vardır. Aile ve annenin her daim vurgusunu yapmakla birlikte anneliği oldukça ulvileştirir. Fakat yine de annelik için, kadınların çalışma hayatlarından vazgeçmelerini istememektedir. Son husus ise toplumdaki yeri ve yurttaşlık durumudur. Kadınların, vatanlarını erkekler kadar düşündüklerini, cephe önünde savaşmasalar da cephe gerisinde, gerek mallarıyla gerekse de yavrularını cepheye göndererek ellerinden geleni yaptıklarını ifade eder. Bundan mütevellit Sertel, kadınları yurttaş olarak nitelendirir.

Son olarak kadın-erkek eşitsizliğine değindiği noktalar açıkça görülmektedir. Tıpkı birinci dalga feministler gibi eşit eğitim ve oy hakkı talebi vardır. Karma eğitimden yana olmakla birlikte kadınların erkeklerle aynı eğitim statüsüne kavuşmasını talep eder. Bir diğer eşitsizlik meselesi ise, oy hakkı talebidir. Sertel, dönemin diğer tüm kadınları gibi kadınların da oy kullanmalarını arzular. Ona göre, toplumda kadın ve erkek eşittir.

Genellikle döneme bakıldığında, gerek birinci dalga feministler gerekse Sabiha Sertel, kadınlar için aşağı yukarı aynı hak ve talepleri arzular. Ezcümle her ikisi de yasal eşitlik söylemine sahiptir.

KAYNAKÇA

Altuntaş, N., *"Feminizm",* Der. Ömer Çaha ve Bican Şahin, Dünya'da ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler, Orion Kitabevi, 2015.

Bebel, A., *Kadın ve Sosyalizm* (Çev. Sabiha Sertel ve Sevinç Altınçekiç), Yordam Kitap, 2019.

Biçer, B.E., *Sabiha Zekeriya Sertel'in Fikir Yazılarında Modernleşme Bağlamında Kadın, Toplum ve Siyaset*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Çaha, Ö., *Sivil Kadın*, Savaş Yayınevi, 2010.

Çakır, S., *"Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi"*, Der. Birsen Hekimoğlu Örs, Modern Siyasal İdeolojiler, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

Demir, N.Ö., *"II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Feminizmi",* Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, 16(2), s.s. 107-115, 1999.

Dikmen, B.A., *"Sabiha Zekeriya Sertel: Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın, Muhalefet ve Basın",* Kültür ve İletişim, Yıl:19, Sayı: 37, s.s. 45-70, 2016.

Donavan, J., *Feminist Teori* (Çev. A. Bora, M. Ağduk-Gevrek ve F. Sayılan), İletişim Yayınları, 2005.

Erdemir, A.S., *"Sabiha Zekeriya Sertel: Bir Hayalin Peşinde Bir Ömür",* Haz. Feryal Saygılıgil, Kadınlar Hep Vardı, Dipnot Yayınları, 2021.

Gerhard, U., *Kadın Hareketleri ve Feminizm* (Çev. Ülkü İrem Alabayırlı), Runik Kitap, 2020.

Güçlü, A., Yüce, Y., *"Osmanlı Kadın Yazarların Kaleminden Kadının Çalışması: Söylemler, Talepler",* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi, 1(2), s.s. 133-159, Aralık 2021.

Koyuncu-Lorasdağı, B., *"Yasal Eşitlikçi Siyasal Hak Talepleri Ekseninde Türkiye'de Liberal Feminizmin Serencamı"*, Ed. Feryal Saygılıgil ve Nacide Berber, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 10 Feminizm, İletişim Yayınları, 2020.

Özkiraz, A., Arslanel, N., *"İkinci Meşrutiyet Döneminde Kadın Olmak",* Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3(1), s.s. 1-10, 2011.

Semiz, H., *İkinci Dünya Savaşı Döneminde Gazeteci Sabiha Sertel'in Döneme İlişkin Görüşleri,* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Sertel, S., *Roman Gibi, Demokrasi Mücadelesinde Bir Kadın*, Belge Yayınları, 1987.

Sertel, Y., *Annem Sabiha Sertel Kimdi? Neler Yazdı*, Belge Yayınları, 2001.

Sertel, S., *Kadınlığa Dair 100. Yılında Büyük Mecmua Yazıları*, Haz. Hamit Erdem, Sel Yayıncılık, 2019.

Taş, G., *"Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri",* Akademik Hassasiyetler, 3(5), s.s. 163-175, 2016.

Toprak, Z., *"Sabiha (Zekeriya) Sertel ve Türk Feminizmi*", Toplumsal Tarih, s.s. 7-14, Mart 1998.

Tuğ, B., *"Sabiha Sertel",* Ed. Feryal Saygılıgil ve Nacide Berber, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 10 Feminizm, İletişim Yayınları, 2020.

Atletizm 1.Liginde Yarışan Sporcuların Düşünce Ve Duygu Kontrol Düzeylerinin İncelenmesi

Veysel TEMEL[1], Abdulselam KAHRAMAN[2]

[1]Spor Bilimleri Fakültesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman, Türkiye

[2]Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye

Özet

Bu araştırma, Türkiye Atletizm Federasyonu 2021 yılı faaliyet programında yer alan Spor Toto Atletizm 1. Ligi birinci kademesi yarışmasına katılan sporcuların düşünce ve duygu kontrol düzeylerinin bazı değişkenleri açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışma, Spor Toto Atletizm 1.Ligi ilk kademe yarışlarına katılan 133 (Ort. = 21.99, SD = 5.59) sporcu içeriyor. Katılımcıların %61,7 'si erkek ve %38,3'ü kadın sporcu oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, Akın ve ark. (2012) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan "Bilişsel ve Duygusal düzenleme Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçümlerin, normal dağılıma uygun olup olmadığını belirlemek için çarpıklık-basıklık (Skewness-Kurtosis) normallik dağılım testi kullanılmıştır. Çarpıklık-basıklık (Skewness-Kurtosis) tekniğine göre Bilişsel ve Duygusal düzenleme ölçeği alt boyutları (Bilişsel ve Duygusal) için normal dağılım göstermiştir. Buna göre, araştırma verilerinin analizinde tanımlayıcı istatistikler, bağımsız gruplar t testi, ANOVA ve Tukey testi uygulanmıştır. Araştırma sonucuna göre, katılımcıların orta düzeyin üzerinde bilişsel düzenleme düzeyine ve orta düzeyde duygusal düzenleme düzeyine sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların anne eğitim değişkeni ve spor psikoloğuyla çalışmanın faydalı olduğunu düşünüyor musunuz? değişkeni açısından anlamlı bir fark bulunurken, diğer değişkenler açısından istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilişsel ve Duygusal Düzenleme, Atletizm, Spor

Investigation of Cognitive and Emotional Control Levels of the Athletes Competing in Athletics 1st League

Abstract

This research aims to investigate the cognitive and emotional control levels of the athletes participating in the first level competition of the Spor Toto Athletics 1st League included in the activity program of the Turkish Athletics Federation in 2021, in terms of some variables. The study includes 133 (Mean = 21.99, SD = 5.59) athletes participating in Spor Toto Athletics 1st League first stage races. 61.7% of the participants are male and 38.3% are female athletes. As a data collection tool, the validity and reliability study of the "Cognitive and Emotional Control Scale" conducted by Akın et al. (2012), was used. Skewness-Kurtosis normality distribution test was used to determine whether the measurements were suitable for the normal distribution. According to the Skewness-Kurtosis technique, it showed a normal distribution for the cognitive and emotional control scale sub-dimensions (Cognitive and Emotional). Accordingly, descriptive statistics, independent groups t test, ANOVA and Tukey test were applied in the analysis of the research data. While there was no statistically significant difference in terms of "Do you think it is beneficial to work with sports psychologist?" and "Mother education" variables, there was no statistically significant difference in terms of other variables.

Keywords: Cognitive and Emotional Control, Athletics, Sports

1. GİRİŞ

İnsanın varoluşuyla birlikte yürüme, koşma, atma, atlama gibi atletizmin temel becerileri de ortaya çıkmıştır. Bu beceriler bazen avlanmak, bazen kendini korumak, bazen de başkalarına üstünlük kurmak için kullanılmıştır. Zamanla bu beceriler günümüz atletizminin temellerini oluşturmuştur. Atletizm denildiğinde birçok insanın aklına sadece koşular gelmektedir. Oysa atletizm; yürüyüş, koşu, atma, atlama ve çoklu yarışmaları içeren kapsamlı bir spor dalıdır. Bundan yola çıkarak atletizme en geniş anlamıyla, insanoğlunun koşma, atma, atlama gibi tabi hareketlerine dayanan, fiziksel gücü geliştirmeye ve sürdürmeye yarayan beden hareketlerinin hepsidir diyebiliriz. Atletizm faaliyetlerine yön vermek için 1912'de İsveç'in başkenti

Stockholm'de 17 ülkenin katılımıyla "Uluslararası Amatör Atletizm Birliği" (IAAF) kurulmuştur. Türkiye Atletizm Federasyonu (TAF) ise 13 Nisan 1922'de kurulmuş ve daha sonra IAAF' a üye olmuştur (Avşar ve diğ., 2020).

Atletizmde Dünya Şampiyonaları ve Olimpiyat Oyunları dışında kalan tüm yarışmalardaki kurallar, IAAF Teknik Kurallarından farklı bir biçimde düzenlenebilir; ancak sporculara IAAF Kurallarında belirlenmiş olanlardan daha çok hak sağlayan kurallar uygulanamaz. Yarışmaların uygulanma biçimine ilişkin kararları yarışma üzerinde denetim yapma hakkına sahip olan ilgili idari kurumlar verecektir. Stadyum dışında yapılan ve katılım sayısının yüksek olduğu yarışmalarda, bu kurallar, eğer varsa, sadece üst düzey sporcuların yarıştığı ya da ödül veya madalyanın verildiği yaş gruplarının yarıştığı kategorilerde tamamıyla uygulanacaktır. Yarış Organizatörleri yarışmalara katılan diğer katılımcılara başta güvenliğe ilişkin konular olmak üzere uygulanacak kurallar hakkında gerekli bilgilendirmeleri yapmalıdırlar (TAF, 2018)

Duyguları kavramsal olarak tanımlamada güçlüklerle karşılaşılmasına rağmen bilimsel olarak duyguları tanımlamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Duygu genel anlamda bireyle ilişkili öznel yaşantıları, birey için önemli olan olaylarla ilişkili olarak bireyin neler yapabileceğini, bağlamın değerlendirmesini içeren, tanımlanabilir dönemleri olan bir süreç olarak ifade edilebilir. Duygu bireyin harekete hazır olmasına, önceliklerini belirlemesine ve planların yapılmasına öncülük eder. Duygulara bedensel değişimler, duygusal ifadeler (sözel ve sözel olmayan) ve hareket tarzları gibi öğeler eşlik eder. Duygu öğeleri arasındaki ilişkilerin nasıl ortaya çıktığını açıklamak için yapılan bazı araştırmalar, bu öğelerin bazen iç içe olduğu, bazen aralarında hiçbir ilişkinin olmadığı, bazen duygunun öznel yaşandığı ve buna zaman zaman bedensel değişimlerin eşlik ettiği bir örüntüyü ortaya koymaktadırlar. Bunun nedenlerinden biri; bilişsel, bedensel ve sözel olarak ifade edilmeleri sırasında duyguların farklı işlevlere sahip olmaları olabilir. Duyguların temel noktası, hazır bulunma için değişim, bazı hedeflere diğerlerine göre öncelik verme ve sosyal ilişkilerde araç olarak kullanılmayı gerçekleştirme olarak görülmektedir. Farklı duygusal fenomenler farklı zaman seyrine sahiptir. Yüz ifadeleri ve birçok bedensel değişim genellikle birkaç saniye içerisinde oluşmaktadır (Oatley ve Jenkins, 1996)

Düşünme, klasik tanımıyla insanı diğer canlılardan ayıran aklın bir fonksiyonudur. Aristoteles'e göre ise düşünme, insanı hayvandan ayıran belirgin bir özniteliktir, kişinin bağımsız ve kendine özgü eylemidir. Düşünme, karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisidir (Kökdemir, 2000). Düşünme, özel bir düşünce alanına ya da biçimine ilişkin kusursuz düşünceyi ortaya çıkaran disiplinli ve öz denetimli düşünme biçimidir. Düşünmek sadece yeterli değildir. Aynı zamanda bir şeyi kritik düşünmek

gerekir (Şahinel, 2007). Düşünme; içinde bulunulan durumu anlayabilmek amacıyla yapılan aktif, amaca yönelik, organize zihinsel bir süreçtir. Thomson düşünmeyi; anımsama, zihinde arayıp bulma, akıl yürütme, sorun çözme ve eleştiriye yönelik "zihinsel süreç" olarak tanımlamaktadır (Taşcı, 2005) .

Sporda duygu ve düşüncelerini tam olarak bilmeyen ve yönetemeyen sporcu, sahip olduğu gerçek performans düzeyini sergileyemez. Sporcunun düşünceleri de duyguları da kendine yönelik olabilir. Çoğu zaman tecrübesiz sporcular yetersiz kendine güven, beğenilme, kabul görme isteği arasındaki farklılık düşük performans ortaya konmasına neden olabilir. Bu durumlarda sporcu gününde olmadığı veya bazı şeylerin istendiği gibi gitmediği gibi başarısızlığa bahane hazırlamaya çalışır. Antrenör buna karşı önlem almalıdır. Ayrıca bununla birlikte sporcunun duygularının müsabaka başlamadan ortaya çıkmasına olanak sağlayacak ortam hazırlamalıdır. Aksi halde sporcu duygu, düşünce, sevinç, korku veya öfke durumlarında, koordinasyon ve taktik bilgileri negatif olarak etkilenilebilir. Antrenör sporcusunu iyi takip edip gözlem yaparak sporcunun duygu ve düşüncelerini tespit edip müsabaka anında düşünme ve karar vermesinde yardımcı olmalıdır.

Tarih boyunca her zaman önemli bir spor olarak görülen atletizm, çeşitli dallardaki rekorların üst üste kırılması ve rekabetin en üst seviyeye çıkmasıyla popülaritesini daha da arttırmıştır. Rekorların kırıla kırıla çok zor seviyelere çıkması yarışmalardaki ödül ve beklentilerinde artmasına neden olmuştur. Bu nedenle daha iyi performans yakalamak için yeni arayışlara girilmiş, performansı etkileyen en ufak ayrıntı üzerinde bile çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Atletizm sporcuları için son yıllarda sporcu psikolojisi üzerine yapılan araştırmalar artarak çoğalmaktadır. Spor psikolojisinin birçok alt başlığı (zihinsel dayanıklılık, pozitif algı, stres, kaygı, motivasyon vb.) bulunmakta ve bunlar hakkında ayrı ayrı çalışmalar yapılmaktadır. Literatür taraması yapılırken sporcular üzerine duygu ve düşünce kontrolü hakkında yapılan araştırmaların kısıtlı olduğu ve fakat atletizm sporcularını kapsayan bir araştırma bulunamadığı görülmüştür. Çalışmamızın amacı atletizm sporcularının müsabaka anında karşılaşacakları oldukları duygu ve düşünce durumlarını kontrol altına almalarına yardımcı olacağı düşülmüştür. Bundan dolayı önem arz etmektedir

2. MATERYAL YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışmada tarama (betimsel) model kullanılmıştır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Tarama

modelinde, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak için evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup örnek ya da örneklem üzerinde tarama yapılmaktadır (Karasar, 2008). Betimleyici araştırmalar, bir durumu saptamaya yönelik olup ilgi duyulan konu ya da etkinliklerin bir betimlemesini, tasvirini elde etmeyi amaçlayan araştırmalardır (Şavran, 2009).

2.2. Araştırma Grubu

Araştırma grubunu; Türkiye Atletizm Federasyonu'nun 2021 yılı faaliyet takviminde yer alan ve 19 - 20 Haziran 2021 tarihlerinde İzmir'de yapılan Spor Toto Edip Akarsu Türkiye 1. Atletizm Ligi birinci kademesi yarışmalarına katılan 133 sporcu (Yaş Ort.= 21.99±5.59) gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların 82 (%61,7) kadın ve 51 (%38,3) erkek sporcu oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada istenilen hedefleri elde etmek için gerekli olan veriler tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak Google form üzerinden toplanmıştır. Öncelikle araştırma ile ilgili gerekli açıklamalar yapılmış daha sonra katılımcılara form yollanarak araştırmanın verileri toplanmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırma ile ilgili belirlenen amaçlara ulaşabilmek için gerekli olan veri toplama araçları sırasıyla aşağıda verilmiştir:

2.4.1. Kişisel Bilgi Formu

Türkiye Atletizm Federasyonu'nun 2021 yılı faaliyet takviminde yer alan ve 19 - 20 Haziran 2021 tarihlerinde İzmir'de yapılan Spor Toto Edip Akarsu Türkiye 1. Atletizm Ligi birinci kademesi yarışmalarına katılan sporcuların kişisel özellikleri hakkında bilgi toplamak ve araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmak amacıyla araştırmacı tarafından 5 sorudan oluşan kişisel bilgi formu hazırlanmıştır.

2.4.2. Bilişsel ve Duygu Düzenleme Ölçeği (BDDÖ)

Araştırmada Yeo G. B., & Frederiks E. R. (2011) tarafından geliştirilen, Akın ve diğ. (2012) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılan "Bilişsel ve Duygusal Düzenleme Ölçeği" kullanılmıştır. BDD, Türkçeyi ölçmek için tasarlanmış 8 maddelik ve 2 alt boyutu (Bilişsel düzenleme ve Duygusal düzenleme) bulunan bir öz bildirim ölçeğidir. Ölçek bilişsel ve duygusal düzenlemeyi ölçmeye ve bu kavramlarla ilişkili olan performans alanlarını değerlendirmeye yönelik geliştirilen ve bireyin kendisi hakkında bilgi vermesi esasına dayalı olan bir ölçme aracıdır. Ölçeğin alt boyutlarından alınan puanlar yükseldikçe bireyin ilgili boyuta ait özelliklere yüksek düzeyde sahip olduğu söylenebilir. Ölçeğin iki alt boyutundan alınabilecek toplam puan 4 ile 20 arasıdır (Akın ve diğ., 2012).

2.5. Verilerin Analizi

Verilerin analiz aşamasında, tanımlayıcı istatistik tekniklerinden frekans ve yüzde dağılımları, bilinçli farkındalık ölçeği alt boyutlarından ve toplamından elde edilen puanların belirlenmesinde ise, tanımlayıcı istatistik testleri (t-testi ve tek yönlü varyans analizi) ve post-hoc Scheffe testi uygulanmıştır. Araştırma verilerinin analizleri SPSS for Windows 25.00 istatistik paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir.

2. BULGULAR

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin veriler ve yorumları aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Kişisel Özelliklerine Göre Dağılımları

Katılımcıların Kişisel Özellikleri		N	%
Cinsiyet	Kadın	82	61,7
	Erkek	51	38,3
Anne Eğitim	Okur Yazar Değil	18	13.53
	İlkokul	47	35.34
	Ortaokul	32	24.06
	Lise	26	19.55
	Üniversite	10	7.52
Spor Psikoloğuyla Çalışmanın Faydalı Olduğunu Düşünür Müsünüz?	Evet	113	85,0
	Hayır	20	15,0
Boş Zamanlarınızı Değerlendirmede Güçlük Çekiyor Musunuz?	Evet	82	61,7
	Hayır	51	38,3
Alan	Koşular	81	60,9
	Atlamalar	25	18,8

	Atmalar	27	20,3

Tablo 1'e bakıldığında, Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların 82 (%61,7)'si kadın iken 51 (%38,3)'i ise erkektir. Anne eğitim durumu değişkenine göre katılımcıların 18 (%13,53)'i okuryazar değil, 47 (%35,34)' si ilkokul, 32 (%24,06)' si ortaokul, 26 (%19.55)'sı lise ve 10 (%7,52)'sinin ise ortaokul olduğu görülmektedir. Katılımcıların Spor Psikoloğuyla Çalışmanın Faydalı Olduğunu Düşünür Müsünüz? değişkenine göre dağılımında 113 (%85,0)' ünün evet, 20 (%15) sinin ise hayır olduğu görülmektedir. Katılımcıların Boş Zamanlarınızı Değerlendirmede Güçlük Çekme değişkenine göre dağılımlarında 82 (%61,7)' sinin evet, 51 (%38,3)' inin ise hayır olduğu görülmektedir. Katılımcıların alan değişkenine göre dağılımlarında 81 (%60,9)' inin koşular, 25 (%18,8)' inin atlamalar ve 27 (%20,2)' sinin ise atmalar olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Düşünce ve Duygu Düzenleme Ölçeği Alt Boyutlarından Bilişsel ve Duygusal Düzenleme Boyutlarına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

	N	**Ort.**	**Ss**	**Çarpıklık**	**Basıklık**	**Min.**	**Max.**
Bilişsel Düzenleme	133	15,83	3,531	-,763	,174	4	20
Duygusal Düzenleme	133	12,25	3,194	-,117	,2458	4	20

Tablo 2'de katılımcıların Düşünce ve Duygu Düzenleme ölçeğine ilişkin Skewness (Çarpıklık) – Kurtosis (Basıklık) normallik test sonucuna göre her iki alt boyutları – 2 ile +2 olduğu için normal dağılıma uygun olduğu anlaşılmaktadır. Bu değerler incelendiği zaman bağımlı değişkenlerin normal dağılım varsayımını ve varyans-kovaryans matrislerinin homojenliği varsayımını sağladığı anlaşılmaktadır. Tüm varsayımlar karşılandığı için analize devam edilmiştir.

Yine tablo incelendiğinde, katılımcıların Düşünce ve Duygu Düzenleme düzey puan ortalamaları incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda araştırma kapsamına alınan katılımcıların bilişsel düzenleme alt boyut puan ortalamaları Ort.=15,83 ile orta düzeyin üzerinde olduğu ve yine duygusal düzenleme alt boyut puan ortalamaları Ort.=15,25 ile orta düzeyin üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Düşünce ve Duygu Düzenleme Ölçeği Alt Boyutlarından Bilişsel ve Duygusal düzenleme Alt Boyut Puanlarının Anne Eğitim Durumu Değişkenine Göre Farklılaşıp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) Sonuçları

f, x ve ss Değerleri					One-Way ANOVA Sonuç						
Puan	Grup	N	Ort.	Ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	P	Fark

Bilişsel Düzenleme	Okur Yazar Değil	18	17,28	4,55	1,07	119,197	4	29,80	2,50	,046	3-1
	İlkokul	47	15,17	3,62	,53	1527,164	128	11,93			3-4
	Ortaokul	32	15,03	3,33	,59	1646,361	132				2-4
	Lise	26	17,08	2,46	,48						
	Üniversite	10	15,70	2,91	,92						
Duygusal Düzenleme	Okur Yazar Değil	18	13,22	3,46	,81	94,144	4	23,54	2,40	,053	-
	İlkokul	47	11,17	2,92	,43	1253,164	128	9,79			
	Ortaokul	32	12,47	2,92	,51	1347,308	132				
	Lise	26	13,08	3,27	,64						
	Üniversite	10	12,80	3,73	1,18						

Tablo 2'de görülebileceği üzere, Düşünce ve Duygu Düzenleme ölçeği anne eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) sonucunda anne eğitim durumu değişkeni gruplarının bilinçli farkındalık ölçeği arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=2,50$; $p<.05$). Düşünce ve Duygu Düzenleme ölçeği anne eğitim durumu değişkenine göre hangi alt gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere yapılan post-hoc Scheffe testi sonucunda anne eğitim düzeyi ortaokul olan katılımcıların anne eğitimi okur yazar olmayan ve ilkokul olan katılımcılara göre daha düşük bilişsel düzenleme düzeylerine sahip oldukları ve anne eğitim düzeyi üniversite olan bireylerin anne eğitimi ilkokul olan katılımcıların bilişsel düzenleme düzeylerinin yüksek seviyede olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Düşünce ve Duygu Düzenleme Ölçeği Alt Boyutlarından Bilişsel ve Duygusal Düzenleme Boyutları ile Spor Psikoloğuyla Çalışmanın Faydalı Olduğunu Düşünüyor Musunuz? Arasında Yapılan T-testi Analiz Sonuçları

	Spor Psikoloğuyla Çalışmak Faydalı	N	Ortalama	Standart sapma	T	P
Bilişsel Düzenleme	Evet	76	16,6579	3,02678	3,457	,001
	Hayır	20	13,8500	3,93734		
Duygusal Düzenleme	Evet	76	13,1053	2,82644	2,606	,011
	Hayır	20	11,1500	3,54334		

Tablodan görülebileceği üzere, bilişsel düzenleme alt boyutunun "Spor Psikoloğuyla Çalışmanın Faydalı Olduğunu Düşünüyor Musunuz?" değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t test sonucunda Spor Psikoloğuyla Çalışmanın Faydalı Olduğunu Düşünüyor Musunuz?" değişkeni gruplarının bilişsel düzenleme ölçeği alt boyut arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($t=3,457$; $p<.05$).

Duygusal düzenleme alt boyutunun "Spor Psikoloğuyla Çalışmanın Faydalı Olduğunu Düşünüyor Musunuz?" değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t test sonucunda Spor Psikoloğuyla Çalışmanın Faydalı Olduğunu

Düşünüyor Musunuz?" değişkeni gruplarının duygusal düzenleme ölçeği alt boyut arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (t=2,606; p<.05).

3. SONUÇ

Bu araştırma, Türkiye Atletizm Federasyonu 2021 yılı faaliyet programında yer alan Spor Toto Atletizm 1. Ligi birinci kademesi yarışmasına katılan sporcuların düşünce ve duygu kontrol düzeylerinin bazı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Araştırmaya katılan sporcuların düşünce ve duygu kontrol ölçeği alt boyutlarından bilişsel ve duygusal düzenleme düzey puan ortalamaları incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda araştırma kapsamına alınan katılımcıların bilişsel düzenleme ve duygusal düzenleme düzeylerinin orta seviyenin üzerinde olduğu sonucuna varılmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcıların cinsiyet, boş zamanlarınızı değerlendirmede güçlük çekiyor musunuz? ve alan değişkenleri açısından anlamlı bir fark bulunmazken, anne eğitim ve Spor Psikoloğuyla Çalışmanın Faydalı Olduğunu Düşünür Müsünüz? değişkenleri açısından anlamlı bir fark bulunmuştur.

Buna göre;

- Katılımcıların anne eğitim düzeyi ortaokul olan bireylerin anne eğitim düzeyi okur yazar olmayan ve ilkokul olanlara göre daha düşük bilişsel düzenleme düzeylerine sahip oldukları ve anne eğitim düzeyi üniversite olan bireylerin anne eğitimi ilkokul olan katılımcıların bilişsel düzenleme düzeylerinin yüksek seviyede olduğu sonucuna varılmıştır.
- Katılımcılardan Spor Psikoloğuyla Çalışmanın Faydalı olduğunu düşünenlerin bilişsel ve duygusal düzeylerinin faydalı bulmayanlara göre daha yüksek seviyede olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Akın, A., Demirci, İ., Çardak, M., Işık, Y., & Yıldız, E. (2012). The validity and reliability of the Turkish version of the Cognitive and Affective Regulation Scale. Paper presented at the International Interdisciplinary Social Inquiry Conference- IISIC, Haziran, 17- 21, Bursa, Turkey.

Avşar, A., Pekel, F., Düzgün, M.Y. ve Akar, S. (2020) Ortaöğretim, Spor Lisesi Atletizm Ders Kitabı.

Karasar, N. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayınları

Kökdemir, D. (2000) Deniz Yıldızlarını Kurtarmaya Çalışanların Öyküsü. Eleştirel ve Yaratıcı Düşünme. XI. Ulusal Psikoloji Kongresi. 19-22 Eylül, Ege Üniversitesi, İzmir.

Oatley, K. ve Jenkins, M.J. (1996). Understanding Emotions. Cambridge, MA: Blackwell Publishers, 135- 140.

Şavran, G. T. (2009). "Sosyolojide Nicel ve Nitel Araştırma Yöntemi," Ed.: N. Suğur, Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 78-96, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1963.

Şahinel, S. (2007). Eleştirel Düşünme. Ö. Demirel (Ed.), Eğitimde Yeni Yönelimler, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

TAF, (2018). Türkiye Atletizm Federasyonu 2018-2019 Atletizm Teknik Kuralları.

Taşcı, S. (2005) Hemşirelikte Problem Çözme Süreci. Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi Hemşirelik Özel Sayısı, 14, ss. 73-78.

Yeo G.B., & Frederiks E.R. (2011). Cognitive And Affective Regulation: Scale Validation And Nomological Network Analysis. Applied Psychology: An International Review, 60(4), 546–575.

ROBERT RAUSCHENBERG'İN YAPITLARINDA GÜNLÜK YAŞAM, SANAT VE İZLEYİCİ İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. SAMET DOĞAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi ABD

sametdogan@comu.edu.tr ,ORCID: 0000-0003-0800-4551

ÖZET

Robert Rauschenberg, Amerikan Soyut Dışavurumculuğun ardından gelen yeni sanat hareketlerinin en güçlü isimlerinden biridir. Herhangi bir akım ya da eğilim biçimiyle sınırlandırılamayan sanatçı bir yönüyle Neo-Dada bir yönüyle de postmodern sürecin öncü isimlerinden biri olarak anılır. 1925 Texas doğumludur. Çalışmalarında birçok farklı malzemeyi bir arada kullanarak sanatta yeni bir anlayışın önünü açmıştır. Eserleri resim ve heykel arasındaki ayrımları ortadan kaldırmış ve farklı bir üretim biçimini gündeme getirmiştir. Eserlerinde göze çarpan en önemli özellik sanatçı ile eseri arasındaki geleneksel ilişki biçimlerinin terkedilmesidir. Sanatsal üretimlerinde rastlantı ve oyun eserlerini biçimlendiren temel bileşenleridir. Kariyeri boyunca birçok çalışma türü ve farklı malzeme kombinasyonları deneyen sanatçı üretimden ziyade yeniden üretim tekniklerine odaklanmıştır. Eserleriyle sanatın sınırlarını sorgulayan sanatçı sanat ile yaşam arasındaki sınırı olabildiğince ortadan kaldırmaya, sanatın geleneksel tanımlama biçimlerini yıkmaya çalışmıştır.

Bu bildiri Robert Rauschenberg'in yapıtları aracılığı ile gerçekleştirmeye çalıştığı düşünsel hedeflerini eserleri eşliğinde sorgulama ve çözümleme amacı taşır. Bu amaç doğrultusunda sanatçı ve eserleriyle ilgili kaynaklar, görsel veriler, sanatçıyla yapılan röportajlar incelenmiştir. Buradan elde edilen veriler ışığında sanatçının düşünsel eğilimleri ile sanat pratiği arasındaki ilişkiler çözümlenmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Rauschenberg'in geleneksel sanat üretimine ve sanatçı profiline postmodern bir bakış açısı kazandırdığı, bu yaklaşımının eserleriyle uyum içerisinde olduğu, bunun yanı sıra eserlerinin sanat ile yaşam arasındaki sınırları ortadan kaldırmaya dönük bir işlev üstlendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Robert Rauschenberg, sanat, resim sanatı, izleyici, günlük yaşam

1. GİRİŞ

20. yüzyılın en önemli sanatçılarından biri olarak anılan Robert Rauschenberg 1925 Texas doğumludur. Eserleriyle Soyut Dışavurumculuktan sonraki sanat hareketlerini büyük ölçüde etkileyen sanatçı Neo-Dada hareketinin önemli isimlerinden biri olarak anılır. Geniş bir konu

yelpazesinde çalışmış, gündelik hayatın kültürel verilerini kullanarak eserlerini oluşturmuştur. Üretimden çok yeniden üretim tekniklerine (serigrafi, baskı transfer yöntemi) odaklanan sanatçı resimlerinde postmodern pratikleri karakterize eden parçalanma, sahiplenme, belirsizlik gibi özellikleri ön plana çıkarmıştır. Herhangi bir resim disiplinine bağlı kalmaksızın eserlerini üreten sanatçı farklı konu, teknik ve kompozisyon yaklaşımıyla sanat tarihinde birçok yeni hareketin öncülüğünü yapmıştır.

Birbiri üstüne binen görüntüler, formlar arası sistematik yinelemeler, rastlantısal kurgular, heterojenlik ve daha sayılamayacak birçok resimsel yaklaşım Rauschenberg'in yapıtlarını karakterize eden özelliklerdir. Birçok farklı okuma pratiklerine açık olan bu yapıtlar sanatın ve sanatçının geleneksel konumunu, sanat ile yaşam arasındaki ilişkileri ele alır ve bu konuları eleştirel bir dille sorgulama konusu yapar. Rauschenberg'in sanat ve yaşamı aynı çizgide buluşturma amacı temel olarak entelektüel bir yaklaşım biçimidir ve estetik niyetlerin bir adım ötesindedir. Bunun nedeni geleneksel sanat ile günlük yaşam arasındaki kopukluk, birbirleri arasındaki katı sınırlardır ve Donalt Kuspit'in değimiyle nihayetinde sanatın "yaşamdaki önemini yitirmesidir" (Kuspit, 2010:153).

Rauschenberg'in sanat ile günlük yaşamı uzlaştırmaya dönük çabaları 1950'li yıllardaki Kombine (Birleştirilmiş) resim serisiyle başlamış, 1962'den sonra ürettiği ipek baskı resimleriyle devam etmiştir. Eserlerinde sanatın seçkin ürünleriyle günlük yaşamın kültürel verilerini (trafik işaretleri, reklam görüntüleri, kamyonlar, binalar, politik karakterler vb) bir araya getiren sanatçı, bu görüntüleri alışılagelmiş kompozisyon anlayışını ve ilkelerini tümüyle bozacak şekilde organize etmiştir (Görsel 1). Modernist sanatın alışılagelmiş kodlarıyla eserlerini üretmekten titizlikle uzak duran sanatçı yaptığı eserlerle sanatın katı kurallarını ve estetik ilkelerini geçersiz kılmaya, dahası bunları ortadan kaldırmaya çalışmıştır.

Görsel 1. İzleyici (Tracer), 1963, Tuval üzerine yağlıboya ve ipek baskı, 214.63 x 153.35 cm.

2. KOMBİNE (BİRLEŞTİRİLMİŞ) RESİMLER

Rauschenberg'in sanat ile yaşamı bütünleştirmeye dönük ilk çabaları 1950'li yıllarda başladığı Kombine resimleriyle ön plana çıkmıştır. Kombine resimler resim ve heykel olmak üzere her iki alanın özelliklerini kapsayan üç boyutlu eserlerdir. Bu eserleri Rauschenberg şöyle tanımlar: "Onları insanlara her gösterdiğimde, bazıları resim olduklarını söyler, diğerleri onlara heykel derdi. … Bu yüzden, heykel ya da resim olmayan bir şeyin çıkmazından kurtulmak için Kombine 'Birleştirme' terimini icat ettim. Ve işe yaramış gibi görünüyordu" (URL 1).
Kombine resimler çeşitli hurda malzemelerden, günlük yaşam ürünlerinden, doldurulmuş hayvanlardan, gazetelerden, dergilerden, tuvallerden, boya malzemelerinden, kişisel fotoğraflardan ve daha sayılamayacak birçok materyalden oluşur. Rauschenberg tüm bu malzemeleri herhangi estetik ve tematik bir bağlama ihtiyaç duymadan yan yana getirerek, üst üste bindirerek ya da iç içe geçirerek bir anlatıma kavuşturur. Bu malzemelerin birbiriyle olan ilişkileri ya da bağlantıları hiçbir zaman bilinen bir dilin gramer mantığını önceden varsaymaz. Eserlerin tematik özgünlüğü gücünü bir sanat eserinin tek bir anlamı olduğu fikrinden uzaklaşarak alır (Krauss, 1974).

Örneğin Rauschenberg'in 1955 yılına ait Odalık (Görsel 2) adlı çalışması birbirinden tümüyle farklı ve aykırı malzemelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Dört tekerlekli bir kaide

üzerinde yükselen eserde yağlı boya, sulu boya, mum boya, pastel, kağıt, kumaş, fotoğraflar, basılı reprodüksiyonlar, minyatür ozalit, gazete, metal, cam, kuru ot, çelik yünü, yastık, ahşap direk gibi malzemeler kullanılmıştır. Ahşap bir yapının farklı yönlere bakan dört yüzeyine yapıştırılan tüm bu malzemelerin en tepesinde ise doldurulmuş gerçek bir horoz yer alır.

Görsel 2. Odalık (Odalisk), 1955-58, Kombine resim, 210.8 x 64.1 x 68.8 cm.

Ahşap yapının yüzeydeki resimlerin çoğu, sanatçının annesi ve kız kardeşinin fotoğrafları da dahil olmak üzere çeşitli kadınlara aittir. Kadın fotoğrafları ile horoz arasında ya da eserin düzenleniş şekliyle imgeler arasında faklı okuma pratiklerine açık bir yapı vardır. Her izleyicinin farklı anlamlar çıkaracağı bu ilişkiler ağında, yapıta bakan göz (izleyici) yaratıcı sürecinin bir parçası olarak esere dahil olur. Bu yaklaşım biçimi ise Rauschenberg'in Kombine resimlerinin düşünsel ve estetik yönünü oluşturur.

Aynı bağlamsal temellerden hareket eden bir diğer çalışma ise sanatçının 1955 tarihli Röportaj (Görsel 3) adlı çalışmasıdır. Gündelik hayatın kültürel verilerini kullanarak yaptığı bu eser tuğla, ip, çatal, çivi, ahşap, buluntu bir tablo, buluntu bir çizim, dantel, ahşap, bir zarf, mektup, kumaş, fotoğraflar, basılı reprodüksiyonlar, havlu ve gazete gibi malzemeleri içerir. Ortada her iki paneli birbirinden ayıran bir kapı, sağ ve sol kısımlarda ise rastlantısal bir şekilde zemine iliştirilmiş çeşitli nesnelerle ve boyalı paneller yer alır. Bu yapıtta bir önceki gibi nesnelerin ve imgelerin birbiriyle olan farklılıkları üzerinden inşa edilmiştir. Eserin organizasyonu ve

görünümü heterojen bir karakter sergiler. İmgeler, nesneler ait olduğu bütüne dahil olmakta direnir ve kendi maddi varlığını olabildiğince ön plana çıkarır.

Görsel 3. Röportaj (Interview), 1955, Kombine resim, 184,8 × 125,1 × 63,5 cm.

Rauschenberg'in çalışmalarında her görüntü bir nesnenin dönüşümüne değil, aktarımına bağlıdır. Bu işlemde nesne maddi yoğunluğunu kaybetmek şöyle dursun, tam tersine ve ısrarla, görüntülerin kendilerinin de bir tür malzeme olduğunu öne sürer. Bir nesne, dünyanın uzamından çıkarılır ve bir resmin yüzeyine gömülür, asla malzeme olarak yoğunluğundan ödün verilmez. Aksine, görüntülerin kendilerinin bir malzeme türü olduğunda ısrar eder (Krauss, 1974).

Rauschenberg'in bu yaklaşım biçimiyle oluşturduğu eserler arasında bir adım öne çıkan Monogram (Görsel 4) sanatçının belki de en spekülatif ve en çok tanınan eseridir. Monogram, Rauschenberg'in son halini almadan önce birkaç kez elden geçirdiği en ünlü kombinelerinden biridir. Zemine yerleştirilmiş soyut bir resim üzerinde, burun kısmı boyalı, ortasında araba lastiği olan bir Ankara keçisi ve tenis topundan basılı kağıtlara kadar çeşitli kolajların uyumsuz çağrışımlarıyla bir araya getirilmiştir.

Görsel 4. Monogram, 1955-59, Kombine resim, 106.6 x 160.6 x 163.8 cm.

Çalışmadaki nesnelerin, görüntülerin ve boya katmanlarının kombinasyonu, keçi ve lastiğin tuhaf iç içe geçişiyle oluşturulan bütünlük algısal bir birlik değil, tam anlamıyla bir bölünme yaratır. Bu bölünmede keçi, gövdesine giydirilen lastiğe rağmen, keçi, lastik de lastik olarak kalır ve göz bunları ayrı ayrı algılar. Bu durum ise söz konusu çalışmayı tıpkı Odalık ve İnterview'de olduğu gibi birbirinden farlı okuma ve yorumlama biçimlerine imkan tanıyan çok katmanlı bir esere dönüştürür. Çalışmaya ismini veren Monogram da bu özelliği daha da esrarengiz kılar: Monogram bir ya da birkaç harfin birbiri içine geçerek oluşturduğu motiftir; Çalışmadaki monogram ise keçi ile araba lastiğinin birbiri içine geçişiyle sağlanmıştır. Böylece "O" harfi, anlama ve tüm güzellik fikirlerine karşı bir isyan olarak hayvanın etrafından dolanarak bir düğüm oluşturmuştur (URL 2).

Sanatçının tüm Kombine resimlerinde olduğu gibi Minutiae (Görsel 5) adlı çalışması da yüzey bakımından düzensizdir, çizgi romanların gazete kupürleri, eski fotoğraflar ve poster parçalarıyla kaplıdır. Birbirine bağlı farklı boyutlarda üç dikey panelden oluşan eser, çeşitli boya müdahaleleriyle renklendirilmiştir. Kırmızı, sarı ve mavinin hakim olduğu kompozisyonda ahşap, metal, plastik ve ayna bir arada kullanılmıştır.

Görsel 5. Minutiae, 1954, Kombine resim, 214.6 x 205.7 x 77.4 cm.

Paneller arasında, çok renkli bir kumaş perdenin farklı parçalarını birleştiren bir unsur olarak hizmet ettiği bir geçit vardır. Sol panelde, Pompeii'den kalma eski bir freski andıran ve resimsel canlılığını sürdüren bir bitki motif görüntüsü yer alır. Bu çalışma da diğerlerinde olduğu gibi açık bir yapıt olarak kendini aynı anda bir ekran, bir sahne dekoru ve bir tablo olarak sunar. Aynı anda farklı çağrışımların önünü açar ve basit bir bakıştan daha fazlasını gerektirir. Bakış açılarının çeşitliliğini değil, Catherine Millet'nin belirttiği gibi "bakışların çoğalmasını" talep eder (URL 2).

2. İPEK BASKI (SERİGRAFİ) RESİMLER

Rauschenberg Kombine resimlerinden sonra 1962 yılında farklı bir çalışma yöntemine geçiş yapmıştır. Tuval yüzeyine ipek baskı yöntemi ile oluşturduğu bu dönem çalışmaları plastik ve düşünsel yönden Kombine resimlerinin bir uzantısı niteliğindedir. Kombine resimlerindeki önemsiz ve hurda nesneler bu süreçte yerini magazin dergilerden, sanat kitaplarından, gazetelerden, reklam afişlerinden ve sıradan görsel kaynaklardan alıntıladığı imgelere, buluntu fotoğraflara bırakmıştır. Tüm bu görselleri son derece ilişkisiz ve rastlantısal bir şekilde bir araya getiren sanatçı, sonrasında bu görüntüleri ipek baskı (serigrafi) yöntemiyle tuval yüzeyine aktarmıştır. Kitle kültürünün tanıdık imgeleriyle geleneksel sanatın seçkin eserlerini yan yana getirildiği bu kompozisyonlar, Kombine resimlerinde olduğu gibi günlük yaşamla sanatı aynı pota içinde eritme maksadı taşır. Rauschenberg'in bu doğrultuda söylediği "resimlerimin yaşamın yansıması olmasını istiyorum" (Fineberg, 2014:167) sözü de bu amacı kesin bir dille ortaya koyar.

Rauschenberg'in ifadesinin yönü sanat ile günlük yaşam, popüler kültür ile seçkinci kültür arasındaki mesafeyi kapatmak, her ikisi arasındaki sınırları yıkma amacı taşır. Bu çaba bu dönem çalışmalarını karakterize eden en önemli faktördür. Bu yaklaşım biçimini sergileyen Havayolu (Görsel 6) adlı resmi Rauschenberg'in bu konudaki kararlılığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Resim geleneksel resim anlayışından tam anlamıyla bir kopuşu temsil eder. Televizyon reklamlarının ardı ardına tekrarlanan görüntülerini çağrıştıran resim, farklı kaynaklardan edinilmiş imgelerin sıradan bileşimini andırır. Tam bir karmaşayı andıran bu görüntü çoğulluğu tıpkı Monogram çalışmasında olduğu gibi birbirlerini dışlayacak ve organik bir birlik oluşturmayacak şekilde organize olur.

Görsel 6. Havayolu, 1964, Tuval üzerine yağlıboya ve ipek baskı, 5.49x4.88 cm.

Yıkılmış bir bina, eski Amerikan başkanı John F. Kennedy, Rubens'in resminden bir ayrıntı (Venüs figürü) atmosferde süzülen bir astronot, kartal, vinç gibi görüntüleri içeren resim herhangi bir kompozisyon kurgusu olmadan tuval yüzeyine aktarılmıştır. Resimdeki formlar arası yenilemeler, belli aralıklarla tekrarlanan görüntüler ve çok miktarda özel referanslar belleğin öznel düşünce süreçleri gibi bir işlev görür. Buradaki aşırı görsel yükleme, medya çağına uygun bir bilinç akışı şeklinde, yeni bir deneyime etki edecek hale getirmek gibi stil açısından daha karmaşık bir düşünceyi içerir. Nitekim Rauschenberg bu resimle ilgili olarak "televizyon setleri ve dergiler tarafından dünyanın aşırılıklarıyla bombardımana tutulmuştum… ve samimi çalışmanın tüm bu unsurları kapsaması gerektiğini düşündüm" der (Fineberg, 2014:176).

Rauschenberg'in söylediği üzere bu dönem yapıtları izleyici üzerinde oluşturulan tam bir görsel bombardımandır. Bu resimlerin neredeyse tamamı herhangi bir ikonografik okumayı desteklemezler ve kendi görünümleri ötesinde bir şey sunmazlar. Bu anlamda Rauschenberg izleyiciyi yönlendirecek her türlü artistik çabayı saf dışı bırakır. Sanatçının duygusallığı ve psikolojik derinliği ya da "renk" gibi

katmanlı bileşenlere yönelik araştırmalarını tamamen resmin dışına iter. Bunun yerine imgelerin somutlaştırılmasıyla ilgilenir. Tıpkı Şili Kayalıkları (Görsel 7) resminde olduğu gibi ressamın iç dünyasını boyalarla, renklerle ya da fırça vuruşlarıyla tuvale aktarmak yerine seri bir üretim şeklinin tüm olasılıklarını devreye sokar. Bu yaklaşımla yaptığı çalışmalar yapıt ile izleyici arasındaki geleneksel ilişki biçimine farklı bir bakış açısı kazandırır, sanatsal üretimlerin merkezine sanatçıyı değil izleyiciyi konumlandırır.

Görsel 7. Şili Kayalıkları, 1985, Tuval üzerine yağlıboya ve ipek baskı, 351.8 x 662.3 cm.

3. SONUÇ

Rauschenberg'in sanat pratiği sanatın geleneksel çağrışımlardan ve sanatçı odaklı üretim biçiminden büyük oranda ayrılır. Rastgele bir düzen içerisinde tasarladığı resimleri geleneksel sanatla belirgin bir karşıtlık ilişkisi içerisindedir. Bu karşıtlık sıradan fotoğrafla bir Rönesans resminin yan yana gelmesi gibi imgelerin kendi aralarındaki karşıtlığını da kapsar. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak ortaya çıkan yapıtları da modernist sanatın yaklaşım biçimlerini reddeder, yaşam ile sanat arasındaki sınırları ve mesafeyi tümüyle ortadan kaldırmaya odaklanır. Bu bakış açısıyla ürettiği eserler ise sanatın toplumsal önemini yeniden düzenlemeye yönelik radikal bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkarlar.

KAYNAKÇA

Fineberg, J. (2014). *1940'tan Günümüze Sanat*, (Çev. Simber Atay Eskier, Göral Erinç Yılmaz), İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.

Krauss, R. (1974) *Rauschenberg and The Materialized İmage,* ArtForum, Vol. 13, No.4, https://www.artforum.com/print/197410/rauschenberg-and-the-materialized-image-36098, (Erişim tarihi: 22.11.2022)

Kuspit, D. (2010). *Sanatın Sonu*. Yasemin T. (çev.). 3. Basım. İstanbul: Metis Yayınları.

URL 1. https://www.thoughtco.com/robert-rauschenberg-combines-4123111,

(Erişim tarihi: 25.11.2015)

URL 2. http://mediation.centrepompidou.fr/education/ressources/ENS-Rauschenberg-EN/ENS-rauschenberg-EN.htm, (Erişim tarihi: 05.12.2022)

EVSEL YAĞLARIN GERİ DÖNÜŞÜM SÜRECİNİN İLKOKUL 4. SINIF SIVILARI ÖLÇME ÜNİTESİNE ENTEGRE EDİLEREK GERÇEKLEŞTİRİLMESİ[1]

Lisans Öğrencisi Sema Nur GENÇLER [1], Doç. Dr. Zeynep YILDIZ [2]
[1] Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, semanurgencler@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-9434-1062
[2] Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, zeynepyildiz.2005@hotmail.com – ORCID ID: 0000-0002-1439-3592

ÖZET

Bu araştırmanın amacı evsel yağların geri dönüşüm sürecinin ilkokul 4. sınıf sıvıları ölçme ünitesine entegre edilerek gerçekleştirilmesi ve sürecin öğrencilerin matematik başarısına etkisinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nicel ve nitel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma yöntem kullanılmıştır. Araştırmanın nicel kısmında araştırma deseni olarak deneysel desen kullanılmıştır. Araştırmanın nitel kısmının deseni ise olgu bilim deseni olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini bir devlet ilköğretim okulunda iki ayrı sınıfta eğitim-öğretim gören 4. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen matematik başarı testi ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Nicel verilerin analizi SPSS paket programı kullanılarak uygun istatistiksel yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel veri analizi için gerekli verilerin elde edilmesi adına deney grubu öğrencilerinden gönüllü 10 öğrenci ile görüşmeler gerçekleştirilip betimsel analiz yöntemi ile de analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre evsel atık yağların geri dönüşüme kazandırılırken aynı zamanda matematik dersindeki sıvıları ölçme ünitesi ile eşgüdümlü uygulanmasının faydalı olduğu görülmüştür. Bu süreçte hem matematiksel kavramların günlük hayatla ilişkilendirerek matematik başarısına katkı sağlanmasının hem de öğrencilerin geri dönüşümle ilgili farkındalık kazanmalarının söz konusu olduğu görülmüştür. Uygulama öncesinde öğrencilerin dereceli kaplar kullanılarak sıvıları ölçme ve evdeki atık yağların geri dönüştürülebildiği ile ilgili sınırlı bilgilerinin olduğu, yapılan etkinliklerle hem bilgi düzeylerinin hem de farkındalıklarının arttığını söylemek mümkün olmuştur. Bu sonuç doğrultusunda ilkokul döneminde ölçme öğrenme alanındaki konuların bu araştırmada gerçekleştirilen uygulamaya benzer etkinlikler üzerinden çalışılıp, özellikle gerekli laboratuvar ortamları ile de desteklenmesinin, matematik ve fen bilgisi derslerinde disiplinler arası çalışılarak işlenmesi ve eğitim-öğretim programlarında somut düşünme becerisine yönelik etkinliklerin arttırlması ve evsel atık yağların geri dönüşümü hususunda alanyazındaki projelerin sahada da uygulama alanlarının oluştrulup arttırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geri dönüşüm, evsel yağlar, matematik, sıvı ölçme

[1] Araştırma Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından "2209-A- Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı" kapsamında desteklenmiştir.

1. GİRİŞ

Geri dönüşüm, dönüştürülebilir atıkların çeşitli fiziksel ve/veya kimyasal yöntemlerle ikincil hammaddeye dönüştürülerek tekrar üretim sürecine dâhil edilmesidir. (Köse, Şahin, Savaşer ve Balcı, 2021) Evlerimizde kullanımdan düşmüş çöp olarak nitelendirilen ihtiyaç duymadığımız ürün ve maddelere evsel atık denmektedir. Çevre ve ekolojik dengenin korunması için evsel atıklarda da geri dönüşüm uygulaması yapılmaktadır.

Atık bitkisel yağlar lavabolara döküldüğünde, kanalizasyon kanallarında atıkların tutulmasına ve zamanla boruların tahribatına neden olarak su kirliliğini oluşturmakta dolayısıyla, atık su arıtma tesislerinde teçhizatlara zarar vererek işletim maliyetinde artışa sebebiyet vermektedir. İlaveten, yüzey sularına ulaşan atık bitkisel yağlar; su yüzeyinde güneş ışığı ve oksijeni engelleyen tabaka oluşturarak alıcı ortama zarar vermekte ve sudaki oksijenin tükenmesini hızlandırarak kuş, balık ve diğer canlı türlerine zarar vermektedir. Atık yağlar uygun olmayan şekilde yakıldığında, muhteviyatı itibariyle ağır metaller atmosfere salınarak hava kirliliğine sebep olmaktadır. Atık yağlar toprağa döküldüğünde; toprak yapısında kirlilik ve mahsul kaybı dolayısıyla bitkilerin tahribine, sızma ile yer altı sularına ulaşabilir dolayısıyla yer altı sularının kirlenmesine hatta yok olmasına da sebep olabilir. Çöpe atılan atık yağlar ise, katı atık depolama sahalarında sıklıkla yangın çıkmasına sebep olabilir (Dursun,2020). Her 1 litre atık yağın yaklaşık olarak bir milyon litre temiz suyu kirletebilmektedir.

Bizlerde geleceğin inşasında en büyük role sahip olan bugünün çocuklarının ilkokullarda aldıkları eğitiminin genel amaçlarından başlıcaları, öğrencilere çevre bilinci ve günlük hayat kalitelerini artıracak matematiksel becerileri kazandırmak, standart sıvı ölçme birimleri ile standart olmayan sıvı ölme birimlerini karşılaştırmak, beraberinde tahmin etmek ve matematiksel kavramları anlayabilecek, bu kavramları günlük hayatta kullanabilecek seviyeye gelmeleri şeklindedir. Bu doğrultuda öğrencilerin beceri geliştirebilme ve çevreci bir kimlik kazanmaları desteklenmektedir. Burada açığa çıkan kimlik öğrenim hayatları sürecinde müfredatlar ile desteklenerek öğrencilerin üretken, seçkin ve örnek bir profil çizmelerini sağlamaktadır. Matematiksel kavramların ele alınması sürecinin günlük hayatla ilişkilendirilerek geri dönüşüm eksenin evsel yağların mahiyetine varıp öğrencilerde sürdürebilirlik ve atık malzemelerden yeniden üretebilmeyi bunu rekabet havası içerisinde gerçekleştirilmesi öğrencilerin üretken, seçkin ve örnek bir profil çizmelerini sağlamıştır.

Hızla artan insan nüfusu ile gelişen sanayileşme ve değişen dünya düzeni atıkların çeşitliliğini artırmakta, kontrolünü ve zaptını zorlaştırmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere bizi bu araştırmayı iten yegâne unsur; sürdürülebilir bir dönüşümü ve bunu en yakınımızdan başlayarak evdeki kullanılmayacak durumda olan yağlardan kazanılan ve matematik eğitimi üzerinden inşa edilen çevreci kimliğe sahip aynı zamanda bunu her alana uyarlayabilen yarınların mimarı olacak çocuklar yetiştirmektir.

Araştırma muhtevası ile uluslararası ve ulusal toplum babında incelendiğinde çocuklarımızın buna ihtiyacı olduğu, soyut bir ders olan matematik dersinin diğer disiplinlerle ve günlük hayatla ilişkilendirildiğinde hem öğrenciler için alaka cezbetmekte hem de kolay öğrenerek süreci hızlandırmaktadır.

Araştırmanın evsel yağların geri dönüşümünün ilkokul öğrencilerinin matematik öğretiminin somutlaştırılarak günlük hayatın içinden disiplinler arası bir yaklaşımla ele alarak

kazandırılması, ağaç yaşken eğilir atasözü üzerine daha kalıcı ve katlanarak sürdürülebilir proje olması açılarından önemli olduğu ve literatürdeki günlük hayat ve eğitim müfredatı ile entegre olup çocukların çevre bilinci oluşturması, rekabet duygusu kazanması, eğlenerek ve bilgiyi somutlaştırarak öğrenmesi ve yeniyi üreten bir konumda olarak sunulan projenin boşlukları dolduracağı düşünülmektedir.

Yapılacak bu çalışma da öğrencilere evsel yağların geri dönüşümü, biriktirilen yağların ölçümünde standart olan ve standart olmayan kaplar kullanılması ve karşılaştırılması ile ilgili gerekli eğitimleri verip uygulama ile pekiştirilerek öğrenmenin matematik başarısına ve görüşlerine etkisinin ne yönde olduğunu saptayabilme amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, evsel yağların geri dönüşüm sürecinin ilkokul 4. sınıf sıvıları ölçme ünitesine entegre edilerek gerçekleştirilmesidir. Bu amaçla araştırmanın problemi şu şekilde oluşturulmuştur: "Evsel yağların geri dönüşüm sürecinin ilkokul 4. Sınıf sıvıları ölçme ünitesine entegre edilerek gerçekleştirilmesinin öğrenci başarısına ve görüşlerine etkisi ne yöndedir?" şeklinde ifade edilebilir. Araştırmanın alt problemleri ise;

1. İlkokul 4. Sınıf Matematik Dersi kapsamında veri elde etmek amacıyla evsel atık yağların standart olan ve standart olmayan ölçme aletleri ile ölçümü gerçekleştirilen deney grubu öğrencileri ile hiçbir etkinlik/ uygulama gerçekleştirilmeyen kontrol grubu öğrencilerinin Matematik başarı testi ön test genel puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık var mıdır?

2. İlkokul 4. Sınıf matematik dersi kapsamında var olan eğitim- öğretim sürecinin devam ettirildiği kontrol grubu öğrencilerinin matematik başarı testi ön test ve son test verilerinin karşılaştırılması sonucunda anlamlı bir farklılık var mıdır?

3. İlkokul 4. Sınıf Matematik Dersi kapsamında veri elde etmek amacıyla evsel atık yağların standart olan ve standart olmayan ölçme aletleri ile ölçümü gerçekleştirilen deney grubu öğrencilerinin matematik başarı testi ön test ve son test verilerinin karşılaştırılması sonucunda anlamlı bir farklılık var mıdır?

4. İlkokul 4. Sınıf Matematik Dersi kapsamında veri elde etmek amacıyla evsel atık yağların standart olan ve standart olmayan ölçme aletleri ile ölçümü gerçekleştirilen deney grubu öğrencileri ile hiçbir etkinlik/ uygulama gerçekleştirilmeyen kontrol grubu öğrencilerinin Matematik başarı testi son test genel puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık var mıdır? Şeklinde ifade edilebilir.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Deseni

Araştırma nicel ve nitel araştırma yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma yöntem kullanılarak yürütülmüştür. Hem nitel hem de nicel yöntemlerin bir arada kullanıldığı karma yöntemde amaç, nitel ve nicel desenlerin avantajlarını kullanarak bir olgunun daha detaylı ve kapsamlı anlaşılmasını sağlamaktır (Alkan, Şimşek ve Erbil,2019). Araştırmanın nicel kısmında araştırma desenlerinden deneysel desen kullanılmıştır. Eğitim araştırmalarında genellikle yarı deneysel desen kullanılmaktadır. Bu yöntem önceden var olan sınıflarda bir seçim yapmaya dayanır. Tesadüfî olarak bunlardan biri deney diğeri kontrol grubu olarak atanmakta, gruplar

deney öncesinde ve deney sonrasında ölçülerek karşılaştırılmaktadır. Bu yöntemle deneysel yöntemin tek faklı başlangıçta rastgele örneklerin seçiminin olmasıdır (İşmarcı ve Yeşilyurt,2021). Araştırmanın nitel kısmında ise nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olduğumuz fakat derinlemesine ve geniş muhtevalı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada olgubilim deseninin seçilmesinin amacı, günlük hayattaki problemlerin, evsel atık yağların geri dönüşümü, matematik dersine taşınarak beceri ve başarılarını ne yönde etkilediğini belirlemekti.

2.2.Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını İstanbul ilinin Esenler ilçesinde yer alan bir ilköğretim okulunun 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örneklem seçimi yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, sınırlı kaynakların en etkin kullanımı için bilgi bakımından zengin vakaların belirlenmesi ve seçilmesi için nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan bir tekniktir. Bu örnekleme yöntemi, ilgilenilen konu hususunda bilgili ve tecrübeli bireylerin ya da grupların tanımlanması ve seçilmesini içerir (Yağar ve Dökme, 2018). Bu araştırmada katılımcıların matematik başarılarına ne yönde etkileyeceği merkezinde çalışıldığı için matematiksel bilgi ve beceri bakımından yakın gruplar amaçlandığından dolayı bir devlet okulundaki 4. sınıfların iki şubesi ile çalışılmıştır. Bu iki şube sınıfların öğretmenleri ile görüşülerek, matematik başarıları itibarıyla birbirine yakın gruplardan seçilmiştir. Bu şubelerin biri deney, biri kontrol grubu olarak yansız atama ile belirlenmiştir. Deney grubunda 23 öğrenci, kontrol grubunda 13 öğrenci bulunmaktadır. Katılımcı öğrencilerin bilgileri çizelge 1'de de görülmektedir.

Çizelge 1. Katılımcı Öğrencilere Dair Bilgiler

	Öğrenci Sayısı	**Sınıf Düzeyi**
Deney Grubu	23	4. sınıf
Kontrol Grubu	13	4. sınıf

Araştırmanın yarı yapılandırılmış görüşme aşamasını gerçekleştirmek için ise 10 öğrenci ile çalışılmıştır. Çizelge 2'de araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilen katılımcılara ilişkin demografik bilgiler (cinsiyet, öğrenim durumu, sınıf) verilmiştir, "ÖK" kız öğrenciyi ve "ÖE" erkek öğrenciyi temsil etmektedir. Örneğin; "ÖK-2" ilkokul 4. sınıf seviyesinde öğrenim gören kız öğrenciyi, "ÖE-2" ise erkek öğrenciyi temsil etmektedir. Bu öğrenciler, deney grubu öğrencilerinden seçilmiştir. Öncelikli olarak gönüllülük esaslı olarak, başarı düzeyi yüksek, orta ve düşük seviye olan öğrencilerden 5'er tane seçilmiştir.

Çizelge 2. Yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilen katılımcılara ilişkin demografik bilgiler

Katılımcı Öğrenci	Cinsiyeti	Öğrenim Gördüğü Sınıf Düzeyi
ÖE-1	Erkek	4. Sınıf
ÖE-2	Erkek	4. Sınıf
ÖE-3	Erkek	4. Sınıf
ÖE-4	Erkek	4. Sınıf
ÖE- 5	Erkek	4. Sınıf
ÖK-1	Kız	4. Sınıf
ÖK-2	Kız	4. Sınıf
ÖK-3	Kız	4. Sınıf
ÖK-4	Kız	4. Sınıf
ÖK-5	Kız	4. Sınıf

2.3.Veri Toplama Araçları

Öğrencilerle proje içeriği anlatılmadan önce fikirlerini öğrenmek ve bilgilerini ölçmek için onlara yöneltilen soruları cevaplandırmaları istenecektir. Etkinlik sonrasında ulaşılmak istenilen sonuç doğrultusunda öğrencilere bu sefer sonuca yönelik sorular yöneltilerek öğrencilerin bu çalışmadan kazandığı bilgiler ve deneyimler gözlemlenmiştir.

2.3.1. Matematik Başarı Testi: Araştırmada deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin matematik başarı düzeylerini ölçmek için araştırmacılar tarafından hazırlanan matematik başarı testi uygulanmıştır. Çalışma sürecinde ön test ve son test kullanılmıştır. Matematik başarı testi çalışmanın sıvı ölçme alt öğrenme alanının kazanımları doğrultusunda kısa cevaplı sorulardan oluşmaktadır. Katılımcıların matematik başarısının ne yönde etkilendiğini ve grup çalışmalarındaki davranışlarının rekabet duygusu ile öğrenme hızını ve bunun geri dönüşüm sürecine sirayetini incelemek için araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

2.3.2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu: Nitel araştırmalarda en sık kullanılan görüşme türüdür. Sorular önceden belirlenir, fakat görüşme esnasında görüşme formuna bire bir bağlı kalınmaz, soruların yerleri değişebilir, doğaçlama gelişen sorular yöneltilebilir (Creswell, 2012). Görüşme sorularında veri zenginliğini artırmak ve katılımcıların görüşlerini derinleştirmek için araştırmanın akışına uygun olarak bazı aşamalarında deneyimi tam olarak yansıtabilmek amacıyla da neden, niçin gibi sorularla araştırmanın veri kalitesi sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada gerçekleştirilen evsel atık yağların standart olan dereceli kaplar ve standart olmayan farklı ml, L özelliğine sahip kaplar ile ölçümünde matematik başarılarında etkisini incelemek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme soruları, araştırmanın verilerine ilaveler sunmak ve öğrencilerin çalışma ile ilgili tüm duygu durumlarının da tahlilini yapacak türde sorulardan oluşmaktadır. Verilen cevaplardan elde edilen veriler gerekli izinler alınarak ses kaydına alınmış daha sonra yazıya geçirilerek analiz edilmiştir. Her görüşme takribi 10 dakika sürmüştür.

2.4.Verilerin Analizi

Bu araştırmada araştırmanın amacı doğrultusunda; karma desenin gereklilikleri itibariyle nitel verilerin analizi için görüşme sürecinde ses kaydıyla elde edilen veriler yazıya dönüştürülerek betimsel analiz metodu ile nitel veriler analiz edilmiştir. Betimsel analizde görüşme yapılan ya da gözlemlenmiş olan kişilerin görüşlerini çarpıcı bir şekilde ortaya çıkarmak için doğrudan alıntılara sıkça yer verilir. Öğrencilerin sürece dair deneyim ve görüşmelerini derinlemesine analiz etmek için bu yöntem tercih edilmiştir. Nicel verilerin analizinde ise SPSS veri analizi programı kullanılmıştır. Deney grubu ve kontrol grubu katılımcılarının uygulama öğrenci ve sonrasındaki matematik başarı test ortalama puanlarının karşılaştırılması için verilerin önce normallik analizleri gerçekleştirilmiştir. Verilerin normal dağılım göstermediği sonucu elde edildiği için grupların puan ortalamalarını karşılaştırmak için Wilcoxon işaretli sıralar testi ve Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Uygulama Sürecine ve İzinlere İlişkin Bilgiler

Araştırma kapsamında belirlenen kontrol ve deney grubu öğrencilerine hiçbir müdahalede bulunulmadan ilk olarak matematik başarı testi her iki gruba ile gerçekleştirilmiştir. Daha sonra ise deney grubu ile evsel atık yağların biriktirme süreci başlatılmıştır. Süreç boyunca araştırmacı haftada bir kez (gerektiğinde birçok kez) geri dönüşüm nedir, atık yağları nasıl dönüştürürüz, sıvıları hangi araçlar ile ölçeriz gibi sunumlar için deney gurubu öğrencilerini ziyaret etmiştir. Kontrol grubuna ise hiçbir müdahalede bulunulmamıştır ve olan eğitim öğretim sürecine devam edilmiştir. 4. haftada deney grubu katılımcıları ile biriktirilen atık yağları gruplara gire belirlenen standart olmayan ölçme aletleri ve standart olan ölçme aletleri ile ölçümler yapıldı. Projenin sonuna gelindiğinde ise her iki gruba da matematik başarı testi uygulanmıştır. Ayrıca deney grubunda yer alan; genel başarı düzeyi yüksek olan 4 öğrenci, genel başarı düzeyi orta seviyede olan 3 öğrenci ve genel başarı düzeyi düşük seviyede olan 3 öğrenci olmak üzere toplam 10 öğrenci gönüllülük esasına göre belirlenerek, araştırmacılar tarafından hazırlanmış sorulardan oluşan form ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın uygulanmasına başlanılmadan önce uygulamanın gerçekleşeceği okuldan, sınıf öğretmenlerinden, velilerden gerekli izinler alınmış; tüm süreç boyunca öncelik öğrencilere verilmiş, istemedikleri herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Etiğe uygunluk belgesi de Yıldız Teknik Üniversitesi Etik Kurulu'ndan alınmıştır.

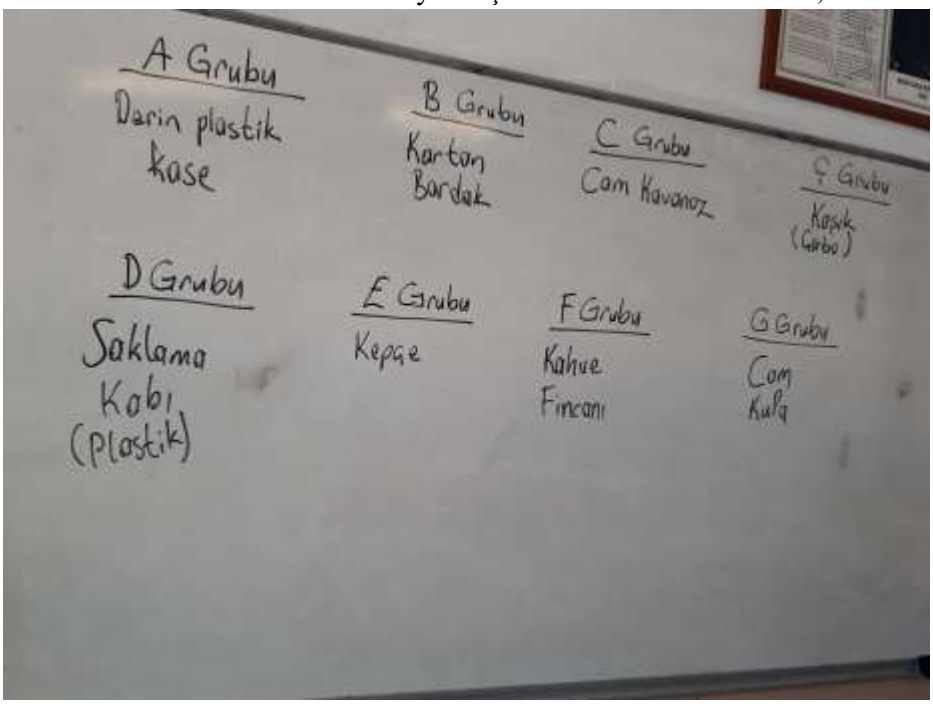
Eylem Planının Hazırlanması: Eylem planının hazırlanmasında ilk olarak okul yöneticisi ile görüşülüp seçilecek sınıfların genel özelliklerinin tespiti ve kararı verilerek öğretmenlerine proje hakkında bilgi verilip eş zamanlı olarak bir program düzenlemek aynı zamanda sınıf öğretmenlerinin bilgi, deneyim ve görüşlerine başvurulmuştur. Örneğin; matematik dersi sıvıları ölçme ünitesi 2. dönemin son konuları olması hasebiyle uygulama 2. Döneme planlanmıştır. Öğrencilerin sınıf öğretmenlerinden gerekli olan izinler alınmıştır. Belirlenen deney ve kontrol grubuna matematik başarı testi uygulanmış, öğrencilerin konu hususundaki fikirleri belirlenmeye çalışılmıştır. Verilerin analizinde ise SPSS veri analizi programı ile analiz edilmiştir. Eylem planının genel olarak muhtevası; Evsel atık yağların geri dönüşümüne ilave için evsel atık yağları biriktirmeye başlandı. Nihayetinde çevreci bir kimlik kazandırabilmektir.

Eylem Planının Uygulanması: Uygulama süreci takribi 2 aylık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Araştırmamızın sonucunu almak için de yaklaşık 1 aylık veri toplama sürecini aktif ve katılımcıların matematik dersi sıvıları ölçme ünitesi ve kazanımları takibi yapılarak uygulamadan en etkili sonuca ulaşılmıştır.

Öncelikle araştırmanın gayesi katılımcı öğrencilere sunum yöntemiyle aktarıldı. Sunumda öğrencilerin farkındalıklarını arttırıcı ve ilgi çekici görseller ile bilgilendirmeler yapıldı. Her sunum için 1 ders saati toplamda 3 ders saati uygulama için yeterli oldu. Sunum öncesi ve sonrası hazırlanan sorulara cevaplar aranmıştır.

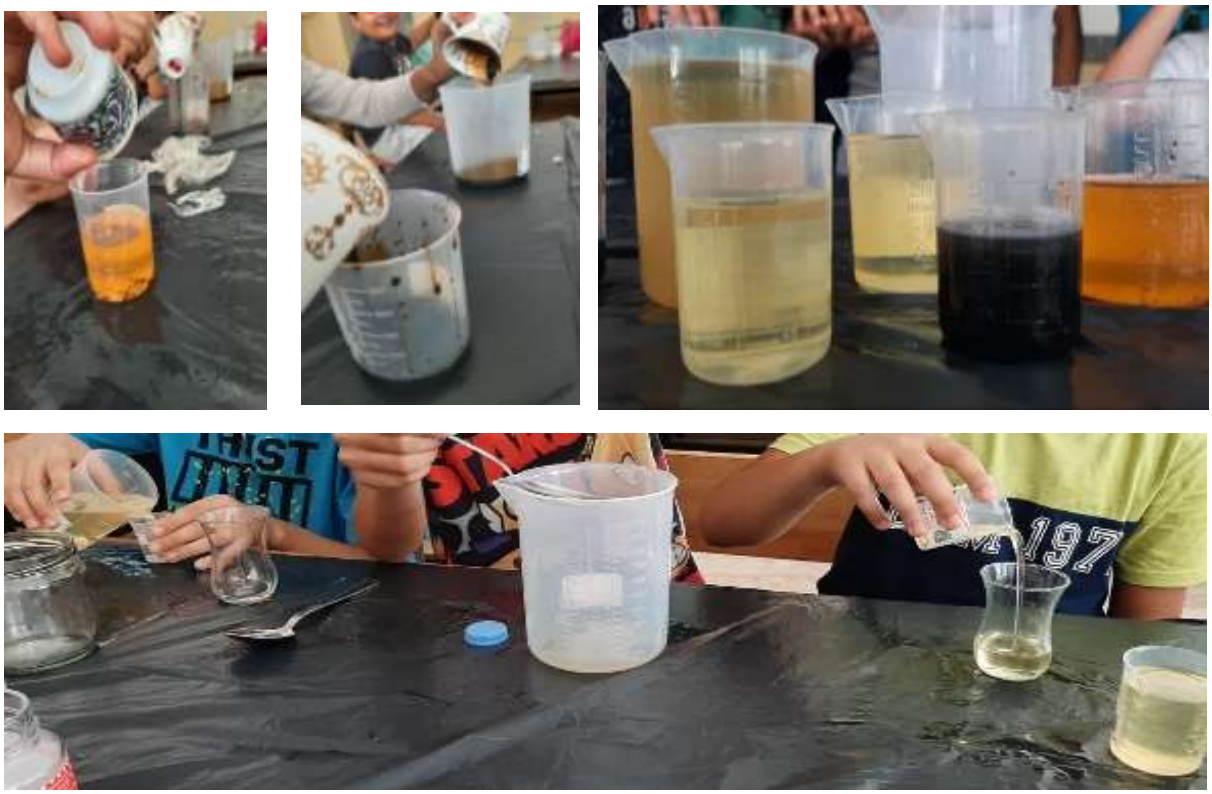
İlk hafta "Geri dönüşüm ve önemi nedir, evsel yağ atıklarının geri dönüşümdeki yeri

Görsel-1: Standart olmayan ölçme aletlerinin belirlenmesi, 2022

nedir, standart veya standart olmayan ölçme araçları nelerdir?" Sunumu yapılarak öğrencilere genel bilgiler verilmiştir. İkinci hafta "Atık yağları biriktirmemizdeki amacımız nedir ve nasıl yapabilir?" Sunumu yapıldıktan sonra sınıf gruplara ayrılıp her grubun farklı olacak şekilde standart olmayan ölçme aletleri belirlenmiştir.

Üçüncü ve dördüncü hafta öğrencilerin biriktirdiği evsel atık yağları; belirlediğimiz standart olmayan ölçme aletleri ve Tübitak desteği ile aldığımız 7 adet (2000 ml, 1000 ml, 500 ml, 250 ml, 100 ml, 50 ml, 25 ml) standart kaplar ile ölçüm yapıldı ve karşılaştırıldı.

Görsel-2: Atık yağlar ile ölçüm yapılıp karşılaştırılması, 2022

Beşinci hafta deney grubu öğrencileri ile belirlenen geri dönüşüm merkezine gidilip biriktirilen atık yağlar geri dönüşüme kazandırılacak ve orada yaşantı kazandırılarak bilgi edinmeleri sağlanacaktı. Lakin İstanbul'da atık yağların geri dönüşümü ile ilgili gerek kamu da gerek özel şirketlerdeki yetersizliklerden ötürü geziye gidilememiştir. İletişim sağlanan merkezlerin bir bölümü ara tesis olurken bir bölümü ziyaretçi kabul etmediler. Beşinci haftada deney grubu öğrencilerine görüşme soruları yöneltilerek cevaplar ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir.

Altıncı haftada deney ve kontrol grubuna son test olarak matematik başarı testi uygulanmıştır. Çocukların bu projeden sonra evsel atık yağların geri dönüşüme kazandırılmasının bundan sonra takipçisi olurken matematik başarılarına olumlu yönde ilaveler sağlandığını, matematiği günlük hayatın içinde olduğunu yaşantı geliştirerek kazandığı düşünülmektedir.

Bulgular

Durum Belirleme Çalışmaları: Çalışma İstanbul'da bir devlet ilkokulunda yürütülmüştür. İlkokul öğrencilerinin evsel yağların geri dönüşümü ve sıvı ölçüm aletleri ile ilgili bilgi ve farkındalıklarının artırılması hedeflenmiştir.

Durum belirleme çalışmaları adına sınıfta sunum yapılmıştır, matematik başarı testi uygulanmıştır elde edilen veriler tekrar uygulanacak matematik başarı testi verileri ile karşılaştırılmak üzere muhafaza edilmiş ve öğrencilere yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla sorular sorulmuş ve öğrencilerin yağları toplamamızdaki amacımızın ve matematiği günlük hayatta da görebilmekle ilgili bilgi, beceri düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Görsel-3. Sunum içerisinden slayt gösterisi, 2022

Görüşme verileri incelendiğinde öğrencilerin evsel yağların geri dönüşümü ile ilgili bilgi düzeylerinin sınırlı olduğu matematiğin günlük hayatta kullanımı hususunda yetersiz beceriye sahip oldukları tespit edilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Deney ve kontrol grubundaki öğrencilerin matematik başarı testinden uygulama sonucunda elde ettikleri puanların normallik dağılımlarını hesaplamak için normallik testlerinden Kolmogorov-Smirnov testi tercih edilmiştir. Test sonuçlarına göre anlamlılık düzeyi deney grubu ön test, deney grubu son test, kontrol grubu ön test ve kontrol son test toplam puanları için $p < .05$ olarak elde edilmiştir. Bu sonuca göre verilerin normal dağılım göstermediği görülmüştür. Bundan dolayı deney ve kontrol gruplarının ön test puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığını belirlemek amacıyla parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Çizelge 3'te elde edilen test analizi sonuçlarına dair veriler yer almaktadır.

Çizelge 3. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencilerinin Matematik Başarı Testi Ön Test Karşılaştırma Sonuçları

Grup	Test	N	$\bar{X}$	S	p
Deney Grubu Ön Test	Matematik başarı testi	23	1.0769	.49355	. 098
Kontrol Grubu Ön Test	Matematik başarı testi	13	.9231	.75955	

Çizelgede verilere bakıldığında $p > .05$ olduğu görülmektedir. Dolayısıyla deney ve kontrol grubu matematik başarı testi ön test verilerinin sonuçlarının anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç deney ve kontrol gruplarının matematik başarısı açısından birbirine denk gruplar olduğunu göstermektedir.

Uygulama sürecinde kontrol grubunda gerçekleştirilen öğretim etkinliklerinin öğrencilerin matematik başarısına etkisini incelemek için grubun ön test ve son test puanları Wilcoxon

işaretli sıralar testi ile karşılaştırılmıştır. Kontrol grubunun ön test-son test puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığına dair analiz sonuçları çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 4. Kontrol Grubu Öğrencileri Matematik Başarı Testi Ön Test-Son Test Puan Ortalamaları Karşılaştırma Sonuçları

Grup	Test	N	$\overline{X}$	S	p
Kontrol Grubu Ön Test	Matematik başarı testi	23	.9231	.75955	.011
Kontrol Grubu Son Test	Matematik başarı testi	13	.2308	.43853	

Tablodaki verilere bakıldığında p<.05 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kontrol grubu matematik başarı testi ön test-son test verilerinin sonuçlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu fark ön test lehinedir. Kontrol grubunun puanlarının süreç içerisinde düşme kaydettiği görülmektedir. Bu hadisenin sebebi araştırılmak üzere kontrol grubunun sınıf öğretmeni ile görüşüldüğünde sıvıları ölçme ünitesi ile ilgili gerekli pekiştirme etkinliklerin dönemin bitmesi ile tamamlanamadığı ve öğrencilerin yıl sonuna doğru derslere ilgi ve alakalarının düştüğü belirtilmiştir.

Uygulama sürecinde deney grubunda, evsel yağların geri dönüşüm sürecinin sıvıları ölçme ünitesine entegresi ile gerçekleştirilen öğretim etkinliklerinin öğrencilerin matematik başarısına etkisini incelemek için grubun ön test ve son test puanları Wilcoxon işaretli sıralar testi ile karşılaştırılmıştır. Deney grubunun ön test-son test puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığına dair analiz sonuçları çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 5. Deney Grubu Öğrencileri Matematik Başarı Testi Ön Test-Son Test Puanları Karşılaştırma Sonuçları

Grup	Test	N	$\overline{X}$	S	p
Deney Grubu Ön Test	Matematik başarı testi	23	1.0769	.49355	.003
Deney Grubu Son Test	Matematik başarı testi	13	2.1538	1.06819	

Çizelgedeki verilere bakıldığında p<.05 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla deney grubu matematik başarı testi ön test-son test verilerinin sonuçlarının anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma muhtevasında matematik dersinde sıvıları ölçme ünitesinde, evsel yağların geri dönüşüm sürecinin derse entegre edildiği deney grubu öğrencileri ile var olan eğitim-öğretim süreçlerinin devam ettirildiği kontrol grubu öğrencilerinin matematik başarı testi son test puan ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını incelemek için parametrik olmayan testlerden Mann-Whitney U testi kullanılmıştır. Bu amaçla gerçekleştirilen analiz sonuçları çizelge 6'da yer almaktadır.

Çizelge 6. Deney ve Kontrol Grubu Öğrencileri Matematik Başarı Testi Son Test Puan Ortalamaları Karşılaştırma Sonuçları

Grup	Test	N	$\overline{X}$	S	p
Deney Grubu Son Test	Matematik başarı testi	23	2.1538	1.06819	.000
Kontrol Grubu Son Test	Matematik başarı testi	13	.2308	.43853	

Çizelgedeki verilere bakıldığında p< .05 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla deney ve kontrol grubu öğrencilerinin matematik başarı testi son test verilerinin sonuçlarında anlamlı bir farklılık elde edilmiştir. Evsel atık yağların geri dönüşüm sürecinin matematiğe entegre edilmesi kapsamında yapılan uygulamanın deney grubu öğrencilerinin matematik başarılarında kontrol grubu öğrencilerine nazaran olumlu ve anlamlı sonuçlar verdiğini göstermektedir. Bu proje ile uygulama yapılan grubun matematik dersinde olumlu yönde ilaveler sunulduğu ve yaşantı kazanılarak öğrenmelerin kalıcılığını ve gelecek yaşantılarında da geri dönüşüm faaliyetlerinin takipçisi olacakları görüşme sorularına vermiş oldukları cevaplar ile de desteklenmektedir.

Araştırmanın nitel verilerini elde etmek amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu form deney grubunda yer alan 5 kız ve 5 erkek olmak üzere toplam 10 öğrenci ile gerçekleştirilmiş ve öğrencilerin cevapları analiz edilmiştir. Çizelge 7'de yöneltilen sorular ve öğrencilerin bazı cevapları yer almaktadır.

Çizelge 7. Evsel Yağların Geri Dönüşümünün Matematik Dersine Entegresi Sürecine Yönelik Öğrenci Görüşlerine Dair Analiz Verileri

Soru	Öğrenci	Cevap
1. Daha önce geri dönüşümle ilgili bir etkinlik gerçekleştirmiş miydin?	Ö8	*Ben tema gönüllüsüyüm, okulumuzda pet şişe kapaklarını biriktirmiştim.*
	Ö10	*Eski kıyafetleri dönüştürüp arkadaşlarımıza sergilemiştik.*
2.Daha önce evdeki atık yağları ne yapıyordunuz?	Ö2	*Pet şişelerde biriktirip Belediyenin bilgi evlerine götürüyorduk.*
	Ö4	*Lavaboya döküyorduk.*
	Ö6	*Çöpe atıyorduk.*
	Ö5	*Kavanozlarda biriktirip mahalledeki geri dönüşüm kutularına atıyorduk.*
	Ö3	*Benim hiç ilgimi çekmiyordu, bilmiyorum.*
3. Katıldığın bu etkinliğin sana olumlu	Ö4	*Hepimiz için verimli bir proje oldu. Yağların da geri dönüştürülebildiğini öğrendim.*

mu olumsuz mu etkisi oldu? Olumlu/ olumsuz ise ne oldu?	Ö8	*Olumsuz etki olarak keşke daha çok atık yağ biriktirebilseydim.*
	Ö9	*Bu projeden sonra bizde artık evimizde atık yağlarımızı biriktirip geri dönüşüme kazandıracağız.*
4.Daha önce matematik derslerinde gördüğün sıvıları ölçme konularını işlemiştin. Projede bu konuyu geri dönüşüm ile ilişkilendirmek seni nasıl etkiledi?	Ö8	*İlk defa standart ölçme aleti kullandım. Bu kapları da geri dönüştürmek istiyorum.*
	Ö3	*Çok yaratıcı bir fikirmiş yağları geri dönüştürerek ölçüm yapmak*
	Ö4	*Keşke tüm derslerde böyle deney yapabilsek.*
	Ö5	*Artık sıvıları ölçme ile ilgili hiçbir şeyi unutmayacağım.*
5.Bu etkinlik kendini nasıl hissettirdi?	Ö9	*Bilim insanı gibi hissettim.*
	Ö1	*İşe yarar biri gibi hissettim.*
6. Yeniden bir geri dönüşüm projesine katılmak ister miydin? Bu nasıl bir proje olurdu, neden?	Ö7	*Geri dönüşüm merkezinde çalışmak istiyorum.*
	Ö9	*Diğer mutfakta kullanılan yiyecekleri dönüştürmek istiyorum.*

İlk olarak öğrencilere evsel atık yağların geri dönüşümünü standart olan ve standart olmayan ölçme aletleri kullanarak matematik başarılarına etkisi ile ilgili görüşlerini anlamak için yöneltilen dördüncü soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde projenin öğrencileri motive ettiği, matematik başarı düzeylerinin arttığı ve kazanımların pekiştirildiği ve geri dönüşüm hususunda farkındalık kazanıp yeniden kazanma becerilerine ilaveler sunduğu görülmektedir. Projenin bir anlamda yaparak yaşayarak öğrenme modeli gibi etki bıraktığı ve konunun daha net anlaşılabileceği görülmüştür. Gündelik hayat sınıf ortamına getirilerek öğrencilerin somut düşünme becerilerine de ilaveler yapılmıştır (ÖE-4, ÖE5). Merkeze yağ ölçümünü alarak geri dönüşüm perspektifinde bakıldığında gözlenmektedir (ÖE-3).

Proje muhtevası itibariyle geri dönüşüm hususunda öğrencilerin duygu durumlarına binaen beşinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde genelinin kendilerini heyecanlı, mutlu ve gözlemler doğrultusunda başından sonuna kadar istendik olarak projede yer aldıkları söylenebilmektedir. Hatta bilim insanı olmak, kullanılan kapları da geri dönüştürmek gibi spesifik cevaplar ile de başka projelere açık olduklarını göstermişlerdir (ÖK-2, ÖK-4).

Öğrencilerin bilişsel yönden en zorlandıkları ve kaygı güttükleri derslerin başında gelen matematik dersine dair önyargılarını kırıp özgüvenlerini arttırmayı geri dönüşüm ile entegre edilerek uygularken geri dönüşüme dair evdeki atık yağlar ile ilgili sorulan ikinci soruya verilen cevaplar incelendiğinde öğrencilerin bilinçli bilinçsiz oldukları gibi hiçbir ilgisi olmayanlar da olduğu görülmektedir (ÖE-3).

Geri dönüşüm ile hazırbulunuşluklarına dair yöneltilen birinci soruya verilen cevaplar doğrultusunda genel olarak geri dönüşüm alanında yapılan projeleri bilip içlerinde yer almışlar lakin hiçbirinin muhtevasını evsel atık yağların oluşturmadığı görülmektedir (ÖK-3, ÖK-5).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Matematik eğitimin amacı, bireylerin günlük yaşamda karşılaşabilecekleri problemlere çözüm üretebilmelerine yardımcı olacak, eleştirel bakış açısı kazanmış ve bu sayede karşılaştığı problemlerin çözümünde neden-sonuç ilişkisini açığa çıkartabilen; bunları yaparken de kullanılabilecek matematiksel kavramların, işlemlerin farkında olan ve bunların aralarındaki bağlantıları kurabilecek becerileri kazanmış bireyler olmalarına katkı sağlamaktır (Yazıcı, 2004). Bu doğrultuda matematik eğitiminin uygun bireyler yetiştirmek gayesini güderken öğretim ortamı ve materyalleri gerekli olan alt yapıyı oluşturup düzenlenmelidir. İlkokul kademesindeki öğrencilerin zihinsel gelişimleri somuttan soyuta olacak şekilde ilerlemektedir.

Öğrencilerin somut düşünebilme becerisine ilaveler sağlamak amacıyla evsel yağların geri dönüşüm süreciyle atık yağların geri dönüşümünü sağlarken dereceli olan ve dereceli olmayan kapları kullanarak kıyas ve fark ettirme sürecine ilaveler sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma aynı zamanda günümüz temel matematik becerilerinde problem çözme, analitik ve lateral düşünme becerileri araştırma kapsamında incelenmiştir. 21. Yüzyıl becerileri artık günümüzde pek çok ders ve araştırmanın muhtevasını oluşturan ve entegre edilerek etkin bir şekilde kullanılmalarıdır.

Etkinliğin planlanma süreci de dâhil olmak üzere, deney grubunun etkinliğin amacına ve olası sonuçlarına uygun eylemlerde bulundukları gözlemlenmiştir. Projenin matematik başarılarını olumlu yönde etkilediğine dair bulgular aşağıda verilmiştir.

7 kaşık yağ tam 25 ml ölçme kabını dolduruyor. (ÖE 2- ÖE 3- ÖK1)

2 su şişesi yağ 1000 ml ölçme kabını tam dolduramamaktadır. (ÖE5)

Bu bulgular göz önüne alındığında evsel atık yağların geri dönüşümünün ilkokul 4.sınıf sıvıları ölçme ünitesine entegre edilerek gerçekleştirmek, matematik başarılarını ve atık yağların dönüşümüne dair bilgi düzeylerini ve farkındalıklarını olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Gerçekleştirilen uygulamanın etkililiği incelendiğinde öğrencilerin başarı durumları nicel veriler incelendiğinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ancak araştırmanın nitel verileri incelendiğinde, öğrencilerin yarı yapılandırılmış görüşme formu üzerinden cevaplandırdıkları sorular betimsel analize göre analiz edildiğinde genel olarak olumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmanın evsel yağların ölçümünde geri dönüşüm hususunda ilgi ve alakalarını arttırırken standart olan ve standart olmayan kaplar kullanılması matematik başarılarını desteklerken alaka cezbetmiş; akran ilişkilerini ve çevre bilinci oluşturmada olumlu desteklemiştir.

Bu araştırma makale formatında hazırlanarak TÜBİTAK 2209- A kapsamında hazırlanıp desteklenmiştir. “Evsel Atık Yağların Geri Dönüşüm Sürecinin İlkokul 4. Sınıf Sıvıları Ölçme Ünitesine Entegre Edilerek Gerçekleştirilmesi” başlıklı çalışma etik yönden uygun olduğuna karar verilmiş etik kurul onay belgesi almıştır. Araştırma kapsamında elde edilen veriler incelendiğinde eğitim- öğretim programlarına özellikle de matematik dersi öğretim programına günlük hayat ilişkilendirmelerinin eklenmesi ve somut düşünme becerisine yönelik etkinliklerin artırılması ve evsel atık yağların geri dönüşümü hususunda

alanyazındaki projelerin sahada da uygulama alanlarının oluşturulup arttırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, V., Şimşek, S. ve Armağan Erbil, B. (2019). Karma yöntem: Öyküleyici Alanyazın İncelemesi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 7(2)*, 559-582. doi: 10.14689/issn.2148-2624.1.7c.2s.5m

Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 50 (50), 96-108. https://doi.org/10.15285/maruaebd.545417

Creswell, J. W. (2017). Araştırma Deseni: Nitel, Nicel Ve Karma Yöntem Yaklaşımları. (S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Eğiten Kitap.

Doğan, Z. ve Sönmez, D. (2019). İlkokul Öğretmenlerinin Matematiksel Oyunların Matematik Derslerinde Kullanılması Süreçlerine İlişkin Görüşleri. *Marmara Üniversitesi*

Dursun, N., (2020). Atık Bitkisel Yağların Çevreye Etkileri Ve Geri Dönüşümü Hususunda Halkın Farkındalığının Belirlenmesi: Malatya İli Örneği, *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, *6(2)*, 228-247, https://doi.org/10.21324/dacd.597625

Güler, S., (2021). Üniversitelerde Dijital Etiğin İmkânı Üzerine Bir Sorgulama. *TRT Akademi, 6 (12)*, 514-535. https://doi.org/10.37679/trta.905595

İşmarcı, Z., ve Yeşilyurt, M. (2021). Web Tabanlı Oyunun Onluğa Yuvarlamaya Etkisi, *New Era Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 8, p. 113-121.

Köse, S., Şahin, K., Savaşer, S. ve Balcı, S.(2021). Üniversite Öğrencilerinin Geri Dönüştürülebilen Evsel Atıklara İlişkin Farkındalık Durumları. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 5 (2)*, 209-219. https://doi.org/10.46237/amusbfd.718190

Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). Using multivariate statistics (5th ed.). Allyn & Bacon/Pearson Education.

Ünal, A. (2022). Bir zanaat olarak görüşme yönetim alanında yazılan doktora tezleri üzerine metodolojik bir inceleme. *Nitel Sosyal Bilimler, 4(2)*, 158-191. https://doi.org/10.47105/nsb.1121810

Yağar, F., ve Dökme, S. (2018). Niteliksel Araştırmaların Planlanması: Araştırma Soruları, Örneklem Seçimi, Geçerlik Ve Güvenirlik. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi, 3 (3)*, 1-9. https://dergipark.org.tr/en/pub/gsbdergi/issue/39953/474327

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

Yazıcı, E., (2004). *Öğrenme Stilleri İle İlköğretimde Beşinci Sınıf Matematik Derslerindeki Başarı Arasındaki İlişki*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇEVRE VE ÇEVRE OKURYAZARLIĞI İLE İLGİLİ BİLGİ DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU [1], Prof. Dr. NURİ NAKİBOĞLU [2]

[1] Balıkesir University, Necatibey Education Faculty, nakiboglu2002@yahoo.com,

https://orcid.org/0000-0002-7292-9690

[2] Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türkiye, nnuri@balikesir.edu.tr,

https://orcid.org/0000-0002-5527-6472

ÖZET

Bu çalışmada, kimya öğretmen adaylarının çevre kimyası dersi başlangıcında çevre ve çevre sorunlarına yönelik farkındalık ve bilgi düzeylerinin ne olduğu ve çevre okuryazarlığı kavramından ne anladıklarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmaya bir eğitim fakültesinin üçüncü sınıfına devam eden ve çevre kimyası dersi alan 10 kimya öğretmen adayı katılmıştır. Öğretmen adaylarının konuya yönelik bilgi ve farkındalık durumlarını belirlemek amacıyla ders öncesi dört açık uçlu sorudan oluşan bir ölçek uygulanmıştır. Sonrasında bu ölçekte yer alan sorulara yönelik sınıf tartışması ve öğretim yapılmasının ardından çevre okuryazarlığına yönelik bilgi düzeylerini değerlendirmek amaçlı üç açık uçlu sorudan oluşan ikinci bir ölçek uygulanarak veriler toplanmıştır. Çalışma sonunda, kimya öğretmen adaylarının çevre ile ilgili tanımlarının dört tema altında toplandığı, çoğunun çevreyi yeterince korumadığımızı düşündüğü, çevre ile ilgili gördükleri en önemli sorunlar arasında insanların bilinçsizliğinin yer aldığı ve çevre okuryazarlığının anlamı hakkında kısmen doğru kabul edilebilecek bilgi düzeyine sahip oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre kimyası, çevre okuryazarlığı, kimya öğretmen adayları.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the awareness and knowledge level of prospective chemistry teachers about the environment and environmental problems at the beginning of the environmental chemistry course and what they understand from the concept of environmental literacy. 10 prospective chemistry teachers attending the third year of an education faculty and taking environmental chemistry course participated in the study. An instrument consisting of four open-ended questions was applied before the lesson in order to determine the knowledge and awareness of the pre-service teachers. Afterwards, after a classroom discussion and teaching about the questions in this instrument, a second instrument consisting of three open-ended questions was applied to evaluate the knowledge levels about environmental literacy, and data were collected. At the end of the study, it was concluded that the definitions of the prospective chemistry teachers about the environment were gathered under four themes, most of them thought that we did not protect the environment enough, that people's unconsciousness was among the most important problems they saw about the environment, and that they had a partially correct level of knowledge about the meaning of environmental literacy.

Keywords: Environmental chemistry, environmental literacy, chemistry teacher candidates.

1. GİRİŞ

Günümüzde küresel ısınma, küresel iklim değişikliği ve buna bağlı olarak kuraklık, doğal afetler gibi çevreye yönelik çok önemli sorunların yaşanması, ülkelerin olduğu kadar kişilerin de çevre sorunlarına yönelik bilinçlenmelerinin gerektiğini göstermektedir. Çevre sorunları oluşumuna neden olan önemli faktörlerden bazıları insanların bilinçli ya da bilinçsiz yaptıkları faaliyetlere dayanır. Bu nedenle çevreyi koruma ya da sorunların oluşumunun azaltılması noktasında kişiler düzeyinde yapılacak en önemli çalışmalardan birisi, çevre ile ilgili doğru bilgilere ve bilince sahip çevre okuryazarı bireyler yetiştirmektir. Çevre okuryazarlığı farkındalık ile başlayarak, kişilerin konu ile ilgili bilgi, duygu ve becerilerini davranışa dönüştürdükleri bir süreç olarak ele alınmakta olup farklı alt boyutlar içermektedir. Bu durum toplumdaki her bireye çok küçük yaştan itibaren doğru bir çevre eğitimi verilmesi ile sağlanabileceğini gösterir. Çünkü ilköğretim seviyesinden itibaren bireylerin çevreye duyarlı olarak yetişmesi, çevrenin sürdürülebilir şekilde kullanımı için son derece önemlidir [1]. Palmer (2003), çevre eğitimi için aşağıdaki klasik tanımın yapıldığını belirtmiştir [2] :

> "*Çevre eğitimi, insan, kültürü ve biyofiziksel çevresi arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak ve takdir etmek için gerekli beceri ve tutumları geliştirmek için değerleri tanıma ve kavramları netleştirme sürecidir. Çevre eğitimi ayrıca, çevre kalitesi ile ilgili konularda bir davranış kodunun karar vermede ve kendi kendine formüle edilmesinde pratik yapmayı gerektirir (IUCN, 1970 akt. Palmer, 2003, s.7).*

Çevre eğitiminin özel bir ders olarak okullarda yer alması kadar önemli diğer bir nokta da yetişmekte olan öğretmen adaylarının çevre konusunda eğitilmeleri ve çevre okuryazarı bireyler olarak yetiştirilmelerinin sağlanmasıdır. Kimya öğretmenlerinin öğrencilerine çevre okuryazarlığını kazandırabilmeleri ve onlara model olabilmeleri için kendilerinin öncelikle çevre-okuryazarı kazanımlarına sahip olmaları gerekir. Çevre eğitiminin amacı olan çevre okuryazarlığı; çevreye yönelik davranışlarda yeni ve olumlu ilişkiler yaratılması, öğrenme için fırsatlar sağlanması ve çevreyle ilgili sorunlara farkında olarak ve ilgiyle bakılmasını amaçlar. Bu amacın gerçekleşebilmesi için; çevre eğitiminde öğrencinin farkındalık, bilgi, tutum ve becerilerinin katılımıyla hareket etmesi gerekmektedir (Schleppegrell, 1997, akt. Benzer, 2010) [3]. Bunun yanında öğretmen adaylarının gelecekteki derslerinde çevre okuryazarı bireyleri nasıl yetiştirecekleri konusunda da eğitilmeleri gerekmektedir. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada, kimya öğretmen adaylarının çevre kimyası dersi başlangıcında çevre ve çevre sorunlarına yönelik farkındalık ve bilgi düzeylerinin ne olduğu ve çevre okuryazarlığı kavramından ne anladıklarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Kimya öğretmen adayları çevreyi nasıl tanımlamakta ve çevrenin yeterince korunduğunu düşünmekte midirler?
2. Kimya öğretmen adaylarının çevre ile ilgili gördükleri en önemli sorunlar nelerdir ve bu konuda insanların rolü hakkında ne düşünmektedirler?
3. Kimya öğretmen adaylarının çevre eğitimi hakkında bilgi düzeyleri nasıldır?
4. Kimya öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığı hakkında bilgi düzeyleri nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın modeli

Çalışmanın modeli *durum çalışması* olup nitel bir araştırıma modeli olan *durum çalışmaları*, bilimsel sorulara cevap aramada kullanılan ayırt edici bir yaklaşım olarak görülmektedir. Durum çalışmaları bir varlığın mekâna veya zamana bağlı tanımlandığı ve özelleştirildiği araştırmalardır [4].

2.2 Çalışma grubu

Çalışmada *amaçsal örnekleme* yöntemlerinden biri olan *ölçüt örnekleme* yöntemi kullanılmıştır. Ölçüt örneklemede belli özellikleri taşıyan kişiler üzerinde bir uygulama yapılır [4]. Çalışmada çevre kimyası dersini ilk kez alan kimya öğretmen adayları, örneklem seçimi ölçütü olarak alınmıştır. Çalışmada sekiz kadın ve iki erkek olmak üzere toplam 10 kimya öğretmen adayı yer almıştır. Çalışmaya katılan öğretmen adayları, eğitim fakültesi kimya öğretmenliği üçüncü sınıf öğrencisidir. Çalışma verileri seçmeli "Çevre Kimyası" dersine devam eden öğrencilerden toplanmış olup hepsi çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır. Etik ilkeler doğrultusunda Balıkesir Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Etik Kurulundan çalışmaya yönelik gerekli izin alınmıştır.

2.3 Veri toplanması ve Analizi

Çalışmada veri toplamak için yazarlar tarafından geliştirilen iki ölçme aracı kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının konuya yönelik bilgi ve farkındalık durumlarını belirlemek amacıyla ders öncesi dört açık uçlu sorudan oluşan ilk ön bilgi ölçeği uygulanmıştır. Sonrasında bu ölçekte yer alan sorulara yönelik sınıf tartışması ve öğretim yapılmasının ardından çevre okur-yazarlığına yönelik bilgi düzeylerini değerlendirmek amaçlı üç açık uçlu sorudan oluşan ikinci ölçek uygulanarak veriler toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesi içerik analizi ile gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Araştırma Problemine Yönelik Bulgular

Kimya öğretmen adaylarına çevreyi nasıl tanımladıkları ve çevrenin yeterince korunması konusunda düşüncelerini ortaya çıkarmak amacıyla iki adet açık uçlu soru yöneltilmiştir. İlk soruda çevreyi nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Kimya öğretmen adaylarının çevreye yönelik tanımlarının analizi Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Kimya Öğretmen Adaylarının Çevre Tanımları

Tema	Örnek İfade	Öğretmen adayı no	f	%
Yaşam alanı	Aktif olarak sürekli kullandığımız alan. Yaşam alanı Bilinçli olarak koruyup gelecek nesillere sunmamız gereken yaşam alanı. Doğada insan elinin değdiği yaşam alanı.	ÖA3 ÖA6 ÖA7 ÖA10	4	40

Her şey	Doğada kendiliğinden bulunan ve dünya ekolojisine katkıda bulunan her şey.	ÖA2	3	30
	Etrafta bulunan her şey.	ÖA5		
	Bizi ve hayatı çevreleyen her şey.	ÖA8		
Ortam	İçinde yaşadığımız ortam.	ÖA1	2	20
	Yaşadığımız dünyadaki tüm insanların ortak kullanımına sunulmuş olan ortam.	ÖA9		
Evren	Evrenin kendisi.	ÖA4	1	10

Çizelge 1 incelendiğinde, öğretmen adaylarının çevreye yönelik tanımları dört tema altında toplandığı görülür. Öğretmen adaylarının %40'ı çevreyi "yaşam alanı" olarak tanımlarken, %30'u "her şey" olarak tanımlamakta, %20'si "ortam" olarak görmekte ve %10'u ise "evren" olarak tanımlamaktadır. İkinci soruda "çevreyi yeterince koruduğunuzu düşünüyor musunuz?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu sorunun analizine ait bulgular Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Kimya Öğretmen Adaylarının Çevreyi Korumaya Yönelik Cevapları

Cevap	Öğretmen adayı no	f	%
Hayır	ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA5, ÖA6, ÖA8	6	60
Evet	ÖA1, ÖA7	2	20
Hem evet hem hayır	ÖA9	1	10
Kısmen	ÖA10	1	10

"Evet" cevabını veren öğretmen adaylarından ÖA1 kodlu öğretmen adayının her ne kadar evet dese de yaptığı açıklamadan cevabından çok emin olmadığı belirlenmiştir. Bu öğretmen adayının ifadesi aşağıda verilmiştir.

> "*Elimden geldiğince koruduğumu düşünüyorum ama bunun ne ölçüde yeterli olduğunu ilerleyen derslerimizde göreceğim."*

"Hayır" cevabını veren öğretmen adaylarından sadece dördünün neden hayır cevabını verdiğine yönelik açıklama yaptığı belirlenmiştir. Bu cevaplar analiz edildiğinde, özellikle bazen kurallara bile bile dikkat etmedikleri ve kendileri dikkat etseler de başkalarını uyarmadıklarını söyleyerek çevreyi kişisel olarak yeterince korumadıklarını belirtmişlerdir. ÖA6 ve ÖA8 kodlu öğretmen adayları ise bu durumu kişisel değil toplumsal olarak yorumlayarak toplumsal olarak dikkat edilmediğini ifade etmişlerdir.

3.2. İkinci Araştırma Problemine Yönelik Bulgular

Üçüncü soruda kimya öğretmen adaylarına çevre ile ilgili gördükleri en önemli sorunun ne olduğu sorulmuştur. Bu soruya verilen cevapların analizi Çizelge 3' de verilmiştir.

Çizelge 3. Kimya Öğretmen Adaylarının Çevre ile İlgili Gördükleri En Önemli Sorunlar

Tema	Örnek İfade	Öğretmen adayı no	f	%
İnsan davranışı	İnsanların bilinçsizliği	ÖA1, ÖA6	6	60
	İnsanların varlığı	ÖA3		
	Duyarsızlık	ÖA3		

	Suların bilinçsiz kullanımı	ÖA5		
	Yeşil çevreye ve doğal su kaynaklarına yeterince önem verilmemesi	ÖA2		
Kirlilik	Hava, toprak ve su kirliliği.	ÖA1, ÖA8	3	30
	Çevre kirliliği.	ÖA9		
Atık	Çözünmeyen maddelerin doğaya, denize atılması.	ÖA5	3	30
	Plastik ve kimyasal atıkların çevreye bıraktığı zarar.	ÖA7		
	Sanayi atıkları.	ÖA10		
Canlılara/doğal alana zarar verme	Canlıları yok etmek.	ÖA4	3	30
	Hayvanların nesillerinin tükenmesi	ÖA6		
	Göl, deniz, orman gibi doğal alanların uğradığı zarar.	ÖA6		
İklim	İklim sorunu.	ÖA7	1	10

Dördüncü soru olarak kimya öğretmen adaylarına çevreye yönelik sorunlarda insanların rolleri olup olmadığı ve varsa bunun neden ve nasıl olduğu sorulmuştur. Bu soruya tüm öğretmen adayları evet cevabını vermiştir. Konuya yönelik yaptıkları açıklamaların analizine ait bulgular Çizelge 4'de sunulmuştur.

Çizelge 4. Kimya Öğretmen Adaylarının Çevre Sorunlarına Yönelik İnsanların Rolü Konusunda Düşünceleri

Tema	Kod	Öğretmen adayı no	f	%
İnsan özellikleri	Bilinçsizlik	ÖA4, ÖA5, ÖA6, ÖA7, ÖA9	5	50
	Duyarlı olmama	ÖA2, ÖA3	2	20
	Düşüncesiz davranma	ÖA5	1	10
	Kendini düşünme	ÖA2	1	10
	Maliyeti düşünme	ÖA10	1	10
İnsan davranışları	Çöplerin doğaya/yere atılması	ÖA6, ÖA8, ÖA9	3	30
	Filtre kullanılmaması	ÖA1, ÖA8,	2	20
	Yağların lavaboya dökülmesi	ÖA1	1	10
	Toprağa çözünmeyen madde atılması	ÖA1	1	10
	Evsel atıkların denize atılması	ÖA8	1	10

Çizelge 4'den görüldüğü gibi, bu soruya verilen cevapların analizi *insan özellikleri* ve *insan davranışları* şeklinde iki ana tema altında toplanmıştır. Öğretmen adaylarının açıklamalarından çıkılarak oluşturulan kodlardan *bilinçsizlik* ve *düşüncesiz davranma* ile ilgili örnek olarak ÖA5 kodlu öğretmen adayına ait ifade aşağıda verilmiştir.

> "*İnsanlar anlık olarak yaşayıp düşünüyorlar. Yaptıklarının gelecekte nasıl sorunlara yol açacağını düşünmüyorlar. Etrafa çöp atarken, suları gereksiz kullanırken ileri de oluşacak sorunları ve kendilerinin de bu durumdan etkileneceklerini göz ardı ediyorlar."*

Çevre sorunlarında insanların rolü olduğunu söyleyen ve açıklaması *insan davranışı* teması altında yer alan ÖA8 kodlu öğretmen adayının ifadelerinden bu durum açıkça görülmektedir. ÖA8 kodlu kimya öğretmen adayının konuya yönelik ifadesi aşağıda verilmiştir.

"*Kirlilik sorunu bence tamamen insandan kaynaklanır. Yerlere çöp atan insanlar, filtresiz baca kullanan fabrikatörler, evsel atıkları denize boşaltmayı çözüm olarak gören yöneticiler şeklinde sıralanabilir.*"

3.3. Üçüncü Araştırma Problemine Yönelik Bulgular

Kimya öğretmen adaylarının çevre eğitimi hakkında bilgi düzeyleri nasıl olduğunun araştırıldığı üçüncü araştırma sorusunda, öğretmen adaylarına "çevre eğitimi denilince ne anlıyorsunuz?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Bu sorunun analizine yönelik bulgular Çizelge 5'de verilmiştir.

Çizelge 5. Kimya Öğretmen Adaylarının Çevre Eğitiminin Ne Olduğuna Yönelik Bilgi Düzeyleri

Tema	Örnek İfade	Öğretmen adayı No	f	%
Çevre bilgisi kazandırma	Çevre kirliliği, çevre kirliliği türleri, bu kirliliğe sebep olan unsurlar hakkında bilgi sahibi olunması için verilen bilgiler doğrultusundaki eğitimlerdir.	ÖA7	5	50
	Çevremizde olup biten olumsuzluklara karşı önlem almak, güzel, yararlı şeyleri de arttırmak için verilmesi gereken bir eğitim.	ÖA4,		
	Çevreyi tanımak ve çevreyi korumak için verilen formal ve informal eğitim.	ÖA8		
	Çevre hakkında bilgi sahibi, bilinçli, duyarlı, sorumluluk sahibi bireylerin yetiştirilmesi.	ÖA10		
	İnsanın çevreye karşı davranışlarını geliştirmesi, iyileştirmesi, biçimlendirilmesi ve bilgilendirilmesi	ÖA1		
Çevre bilinci kazandırma	Çevrede var olan kirlilik türlerine karşı bilinçli olmayı amaçlayan eğitim.	ÖA2	3	30
	Bireye çevreyi oluşturan canlı, cansız, doğal, beşeri unsurlar ve unsurları nasıl kullanması, koruması gerektiğine dair verilen eğitim.	ÖA5		
	Çevre hakkında bilgi sahibi, bilinçli, duyarlı, sorumluluk sahibi bireylerin yetiştirilmesi.	ÖA10		
Çevre duyarlılığı sağlama	Çevre kirliliğine karşı duyarlı bireyle yetiştirmek.	ÖA3	3	30
	Küçükten verilmeye başlaması gereken, duyar oluşturması gereken bir eğitim türü.	ÖA6		
	Çevre hakkında bilgi sahibi, bilinçli, duyarlı, sorumluluk sahibi bireylerin yetiştirilmesi.	ÖA10		
İnsan haklarının eğitimi	Çevre eğitimi insanların haklarına sahip olunması ile ilgili nedenleri, yarar ve Zaraları en iyi şekilde öğrenmemizi sağlayan eğitim (Çevre ile sosyal ortamı karıştırmış)	ÖA9	1	10
Çevreye karşı davranış geliştirme	İnsanın çevreye karşı davranışlarını geliştirmesi, iyileştirmesi, biçimlendirilmesi ve bilgilendirilmesi	ÖA1	1	10

Kimya öğretmen adaylarının çevre eğitimi dendiğinde ne anladıklarına yönelik bilgi düzeyleri incelendiğinde, öğretmen adaylarının cevaplarının birkaç kategoriye girebildiği Çizelge 5'den görülmektedir. Öğretmen adaylarının %50'sinin çevre eğitimini çevre bilgisi kazandırma olarak düşündükleri görülmektedir. Bunun yanı sıra çevre eğitiminin, çevre bilinci kazandırma, çevre duyarlılığı sağlama, insan hakları eğitimi ve çevreye karşı davranış geliştirme şeklinde de düşünüldüğü Çizelge 5'den görülmektedir.

3.4. Dördüncü Araştırma Problemine Yönelik Bulgular

Kimya öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığı hakkında bilgi düzeylerinin nasıl olduğunun araştırıldığı dördüncü araştırma sorusunda, çevre okuryazarlığının boyutlarından biri olan çevre farkındalığının ne olduğu konusundaki bilgi düzeylerinin belirlenmesi amacıyla "çevre farkındalığı denilince ne anlıyorsunuz?" şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Yapılan analize ait bulgular Çizelge 6'de verilmiştir.

Çizelge 6. Kimya Öğretmen Adaylarının Çevre Farkındalığının Ne Olduğuna Yönelik Bilgi Düzeyleri

Tema	Örnek İfade	Öğretmen adayı No	f	%
Bilinç	Çevremizde olan olaylar karşısında farkındalık	ÖA1	**7**	70
	Çevrede olup biteni bilen ve bunlara karşı duyarlı olmak	ÖA2		
	Çevremizde olanlara anlamsız bakmamak.	ÖA4		
	Bireyin çevresinde olan biteni gözlemlemesi, anlamlandırması, dikkat etmesi, ona göre davranması.	ÖA5		
	Nerede, nasıl yaşadığımızı bilmek.	ÖA6		
	Yaşadığımız çevrenin korunmasındaki önemi fark edip korumak için bilinçli davranışlar sergilemektir	ÖA7		
	Bireyin etrafında olan, gelişen olayların farkında olması ve çevre ile ilişkisini biliyor olma durumu	ÖA10		
Sorumluluk	Çevremizde olanlara anlamsız bakmamak. Bunlardan ders çıkararak kendimizi ve etrafımızdaki kişileri düzeltmeye çalışmak.	ÖA4	5	50
	Bireyin çevresinde olan biteni gözlemlemesi, anlamlandırması, dikkat etmesi, ona göre davranması.	ÖA5		
	Nerede, nasıl yaşadığımızı bilmek. Nasıl yaşamak istediğimizi düşünerek bu koşulları sağlayabilmek için üzerimize düşen görevi yapmak.	ÖA6		
	Yaşadığımız çevrenin korunmasındaki önemi fark edip korumak için bilinçli davranışlar sergilemektir	ÖA7		
	Çevreye karşı duyarlı, gördüklerini analiz edebilen, sosyal yaşamındaki hareketlerinin farkında olan bireyler.	ÖA8		
Duyarlılık	Çevrede olup biteni bilen ve bunlara karşı duyarlı olmak	ÖA2	2	20
	Çevreye karşı duyarlı, gördüklerini analiz edebilen, sosyal yaşamındaki hareketlerinin farkında olan bireyler.	ÖA8		
Çevre hareketi	Bireylerin çevre kirliliğini önlemeye karşı harekete geçmesi.	ÖA3	1	10
Öngörü	Korunmaması durumunda yaşayacağımız felaketleri öngörüp tutarlı vatandaşlar olmamızı sağlayan kazanımdır	ÖA7	1	10
Düşünmek	Yaşanılan dünyada ayakta kalmak ve gelecek nesiller için yaşanılabilir bir dünya bırakmak amacıyla düşünmek	ÖA9	1	10

Çizelge 6 incelendiğinde öğretmen adaylarının %70'inin çevre farkındalığını çevre bilinci" olarak düşündükleri görülmektedir. Yine bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde, cevapların birkaç tema altında yer aldığı görülmektedir. Diğer önemli bir tema da öğretmen adaylarının %50'sinin cevaplarının yer aldığı "sorumluluk" temasıdır. Öğretmen adayları, çevre farkındalığını çevreye karşı sorumlu olmakla ilişkilendirmektedir. Bunun yanında, duyarlılık, çevre hareketi, öngörü ve gelecekte çevrenin ne olacağı yönünde düşünmek olarak da gördükleri Çizelge 6'da verilen örnek ifadelerden görülmektedir.

Son olarak kimya öğretmen adaylarına yöneltilen "Çevre okur-yazarlığı denilince ne anlıyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplar analiz edilmiş ve bulgular Çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge 7. Kimya Öğretmen Adaylarının Çevre Okur-Yazarlığının Ne Olduğuna Yönelik Bilgi Düzeyleri

Tema	Örnek İfade	Öğretmen adayı no	f	%
Çevre bilgisi	Çevreye zarar veren durumları bilip bunlara karşı önlem alan kişilere denir.	ÖA2	6	60
	Çevreyi tanımak, bilmek.	ÖA6		
	Çevreyi araştıran ve bilgi sahibi olan bireyler	ÖA3		
	Çevreyle ilgili eğitimlere katılmış ve öğrendiği şeyleri sosyal yaşamında uygulamaya dökebilen bireylerdir.	ÖA8		
	Çevre bilgisi edinmek için alınan dersler, vatandaşlık bilincinde edinilen kazanımlar, okuduğumuz bilimsel yazılar, izlediğimiz belgesel vb. yayınlardır.	ÖA7		
	Kişinin çevre hakkında bilinçli bilgi birikimi olması durumudur.	ÖA10		
Çevre araştırması	Çevreyi araştıran ve bilgi sahibi olan bireyler	ÖA3	2	20
	Çevremize zarar verecek olan şeylerin nedenlerini araştırmak, neler yapabileceğimizle ilgili düşünmek.	ÖA4		
Farkındalık	Bireyin çevrede meydana gelen olayların farkında olması, neden ve nasıl olduğu, sonucunda neler olacağını öngörelebilmesi. Buna göre bilinçli hareket etmesi.	ÖA5	2	20
	Çevreye, çevrede yaşayan canlılara karşı üzerimize düşenlerin farkında olmak ve bunları öğretebilmek.	ÖA6		
Çevre hakkında öngörü	Bireyin çevrede meydana gelen olayların farkında olması, neden ve nasıl olduğu, sonucunda neler olacağını öngörelebilmesi. Buna göre bilinçli hareket etmesi.	ÖA5	1	10
Çevre bilinci	Bireyin çevrede meydana gelen olayların farkında olması, neden ve nasıl olduğu, sonucunda neler olacağını öngörelebilmesi. Buna göre bilinçli hareket etmesi.	ÖA5,	1	10
Çevreyi anlama	Çevremizde olup bitenleri anlama, yorumlama	ÖA1	1	10
Çevre bilgisini uygulama	Çevreyle ilgili eğitimlere katılmış ve öğrendiği şeyleri sosyal yaşamında uygulamaya dökebilen bireylerdir.	ÖA8	1	10
Yanlış kavrama	Sorunlarla ilgilenen kişilerin görüşlerini yazıp paylaştığı diğer insanlara bir şeylerin farkındalığını anlatmaya çalışmaktır.	ÖA9	1	10

Çizelge 7 incelendiğinde kimya öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığına yönelik düşüncelerinin farklı temalar altında toplandığı, öğretmen adayının birçoğunun açıklamasının birkaç tema altına girdiği görülür. Kimya öğretmen adaylarının %50'si çevre okur-yazarlığını çevre bilgisi olarak görmekte ve içlerinde bu bilginin günlük yaşamla ilişkisinin de farkında olanların olduğu görülür. Örneğin iki öğretmen adayı bunu şu şekilde ifade etmiştir.

> "*Çevreyle ilgili eğitimlere katılmış ve öğrendiği şeyleri sosyal yaşamında uygulamaya dökebilen bireylerdir."*
>
> "*Bireyin çevrede meydana gelen olayların farkında olması, neden ve nasıl olduğu, sonucunda neler olacağını öngörelebilmesi. Buna göre bilinçli hareket etmesi."*

Öğretmen adaylardan birinin açıklamasının yanlış kavrama içerdiği ve çevre okur-yazarlığını çok farklı yorumladığı belirlenmiştir. Burada okur-yazar kelimesini "görüşleri yazma" gibi yorumladığı açıklamasından anlaşılmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Kimya öğretmen adaylarının çevre kimyası dersi başlangıcında çevre ve çevre sorunlarına yönelik farkındalık ve bilgi düzeylerinin ne olduğu ve çevre okuryazarlığı kavramından ne anladıklarının belirlenmesi amacıyla yürütülen bu çalışma sonunda şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Kimya öğretmen adaylarının çevre ile ilgili tanımları dört tema altında toplanmıştır. Öğretmen adaylarının çoğu çevreyi "yaşam alanı" olarak tanımlarken, diğerleri "her şey" "ortam" ve "evren" olarak tanımlamıştır. Kimya öğretmen adaylarının çoğu, çevreyi yeterince korumadıklarını düşündüklerini, kurallara bile bile dikkat etmediklerini veya kendileri dikkat etseler de başkalarını uyarmadıklarını söyleyerek çevreyi kişisel olarak yeterince korumadıklarını belirtmişlerdir. Çevre ile ilgili gördükleri en önemli sorunlar arasında insanların bilinçsizliğin yer almakta olup bununla ilgili özellikle insan davranışları üzerinde durmaktadırlar.

Öğretmen adaylarının çevre eğitiminin ne olduğu hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığı ve yarısının çevre eğitimini çevre bilgisi kazandırma olarak düşündükleri görülmektedir. Bunun yanı sıra çevre eğitiminin, çevre bilinci kazandırma, çevre duyarlılığı sağlama, insan hakları eğitimi ve çevreye karşı davranış geliştirme şeklinde de düşünüldüğü görülse de bu açıklamayı çok az öğretmen adayının yazdığı belirlenmiştir. Cevaplar arasında çevre okuryazarı bireyler yetiştirilmesine çok değinilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Çevre okuryazarlığının anlamının ne olduğu konusunda kısmen doğru kabul edilebilecek bilgi düzeyine sahip oldukları hatta içlerinde bu konuda yanlış kavramaya sahip olanların olduğu görülmüştür.

Çevre ile ilgili verilecek eğitim, çevre okur-yazarı bireyler yetiştirilmesi görevi öğretmenlere düşmektedir. Bu nedenle kimya öğretmen eğitiminde çevre derslerinin içerikleri sadece kimya bilgisi içeren teorik bilgilerden oluşmamalı ve derslerin verilmesi sunuş yoluna dayandırılmamalıdır. Öğretmen adaylarının çevre sorunlarını sorgulayan, bu konuda fikir ve çözüm önerileri üreten, çevre farkındalığı yüksek ve bilinçli öğretmenler olarak yetişmeleri için derslerin sosyo-bilimsel konuların tartışmalarının yapıldığı bir ders olarak yürütülmesi, dersler sırasında çevre bilinci kazandıracak görseller, videolar ve gerçek çevre olaylarının örneklerinin yer aldığı filmlerin gösterilip tartışıldığı bir öğrenme ortamına dönüştürülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

[1] Başaran Uğur, A. R., Bektaş, O. ve Güneri, E., Sınıf ve fen bilgisi öğretmen adaylarının sürdürülebilir çevre tutum düzeyleri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 12(63), 2019.

[2] Palmer, J. A., (2003) *Environmental education in the 21st century: Theory, practice, progress and promise*, UK, London: Routledge, 1987

[3] Benzer, E., *Proje tabanlı öğrenme yaklaşımıyla hazırlanan çevre eğitimi dersinin fen bilgisi öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığına etkisi*, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi , İstanbul, 2010.

[4] Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık, 2017.

KİMYA ÖĞRETMEN ADAYLARININ NÜKLEER ENERJİNİN HAYATIMIZDAKİ YERİNE YÖNELİK TARTIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ[1]

Prof. Dr. CANAN NAKİBOĞLU

Balıkesir Üniversitesi, Necatibey Eğitim Fakültesi, nakiboglu2002@yahoo.com,

https://orcid.org/0000-0002-7292-9690

ÖZET

Ortaöğretim kimya dersleri önemli düzeyde sosyo-bilimsel konular içermektedir. Bu konulardan bir tanesi nükleer enerji konusudur. Başlangıçta hayatımız için son derece önemli bir keşif olarak düşünülen nükleer enerjinin daha sonra gerek barışçıl olmayan amaçlarla kullanımı gerekse radyoaktivite nedeniyle yaşanan ölüme varan tehlikeli yönünün anlaşılması, nükleer enerjinin insan hayatını kolaylaştırdı mı yoksa sorunlara mı neden oldu sorusunu tartışma konusu haline getirmiştir. 20 kimya öğretmen adayı ile nükleer kimya dersi kapsamında gerçekleştirilen çalışmada, yürütülen üç tartışmadan biri olan "Nükleer kimyanın hayatımızı girmesinin hayatımızı kolaylaştırdığını düşünüyor musunuz?" ile ilgili akıl yürütme örüntüsü ve biçimlerine yönelik değerlendirmeye yer verilmiştir. Çalışmada verilerin toplanması için bir tartışma kâğıdı hazırlanmış ve grup tartışması yöntemi kullanılarak öğretmen adayı grupları verilen tartışma sorusuna yönelik bir karara varmışlardır. Elde edilen verilere göre dört grubun nükleer kimyanın hayatımızı kolaylaştırdığı kararına varırken bir grubun ise zorlaştırdığı yönünde bir karara vardıkları belirlenmiştir. Üç grubun destekleyici yönden yazılan argümanlarının akıl yürütme örüntüsü "akılcı", bir grubun "akılcı-duygusal" ve bir grubunda "akılcı-sezgisel" olduğu sonucuna varılırken, karşıt görüş için sadece üç grubun argüman oluşturduğu ve bunlara ait akıl yürütme örüntüsü "akılcı-duygusal", "sezgisel" ve "akılcı-sezgisel" olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kimya öğretmen adayları, soysa-bilimsel konu, nükleer enerji

ABSTRACT

Secondary school chemistry courses contain significant socio-scientific subjects. One of these issues is nuclear energy. The understanding of the dangerous aspect of nuclear energy, which was thought to be an extremely important discovery for our lives at the beginning, both for its use for combat purposes and to death due to radioactivity, has made the question of whether nuclear energy has made human life easier or caused problems. In the study carried out with 20 chemistry teacher candidates within the scope of nuclear chemistry course, one of the three discussions, "Do you think that the introduction of nuclear chemistry into our lives makes our lives easier?" An evaluation of the reasoning patterns and forms related to In the study, a discussion paper was prepared for the collection of data and by using the group discussion method, the groups of pre-service teachers reached a decision regarding the given discussion question. According to the data obtained, it was determined that while four groups came to the conclusion that nuclear chemistry made our lives easier, one group made a decision that it made it difficult. While it was concluded that the reasoning pattern of the arguments written in the supporting direction of the three groups was "rationalistic informal reasoning", one group was "rationalistic-emotive informal reasoning" and one group was "rationalistic–intuitive informal reasoning ", only three groups formed an argument for the opposing view and their reasoning pattern was "rationalistic–emotive informal reasoning", "intuitive informal reasoning" and "rationalistic –intuitive informal reasoning".

[1] Bu çalışma yazarın yürütücüsü olduğu 2021/084 nolu BAP projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

Keywords: Prospective chemistry teachers, socio-scientific issue, nuclear energy

1. GİRİŞ

Toplumu ilgilendiren birçok konu incelendiğinde doğrudan bilimsel bilgi ile ilişkili olduğu görülür. Sosyo-bilimsel konular olarak ele alınan bu konuların bir özelliği de sonuçları ya da çözümleri ile ilgili ortaya çıkan farklı düşünceler, tartışmalar veya ikilemler içermeleridir. Örneğin bir konu bir taraftan toplumun yararına iken diğer taraftan çevre için olumsuz etkilere veya farklı şekillerde sorunlar ortaya çıkarabilir. Bu nedenle böyle konular hakkında insanlar bir karar verirken hem ilgili bilimsel bilgiye sahip olmaları hem de konuya farklı yönlerden yaklaşabilecek eleştirel düşünme becerilerinin gelişmiş olması son derece önemlidir. "Sosyo-bilimsel konular" adı verilen bu konular, bilimle kavramsal veya teknolojik ilişkiler içeren sosyal ikilemlerdir [1]. Bu konularda bilim ve toplum birbirine bağlı varlıkları temsil eder ve hem sosyal hem de bilimsel faktörler merkezi rol oynar [2]. Genel olarak, sosyo-bilimsel bir konuyu ele almak, genellikle bu konuda tartışma ve karar vermeyi içerir. Sosyo-bilimsel konular tipik olarak çekişmeli, açık uçlu, kötü yapılandırılmış problemler olduğundan, bu tür karmaşık problemlerin müzakeresi ve çözümü genellikle gayri resmi muhakeme süreci ile karakterize edilebilir [2, 3].

Sosyo-bilimsel konularda tartışma ve karar verme, öğrencilere gayri resmi akıl yürütme veya düşünme becerilerini uygulamaları ve günlük yaşamda karşılaştıkları gerçek dünya sorunlarını çözmek için fen sınıflarında öğrendiklerini uygulamaları için anlamlı bağlamlar sağlayabilir. Bu nedenle araştırmacılar, gayri resmi akıl yürütme pratiği için uygun bir yol olarak sosyo-bilimsel konuların yargısını kabul etmişlerdir [4, 5].

Bilim ve teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte öğrenciler, demokratik toplumun vatandaşları olarak çeşitli sosyo-bilimsel sorunlarla karşılaşmak için daha fazla fırsata sahip olabilmekte ve kendilerinin ve velilerinin bu konularda bazı kararlar veya pozisyonlar almaları gerekebilmektedir. Bu durum özellikle ortaöğretim düzeyinde derslerde öğrencilere soysa-bilimsel konular ile ilgili tartışmalara rahatça katılabilecekleri ve bilimsel bilgilerine dayanarak karar verebilecekleri bir öğretim ortamı oluşturulmasını gerektirir. Bu tür bir öğretim ortamını sağlamada en önemli görev öğretmenlere düşmesi nedeniyle, öğretmenlerin eğitimleri sırasında soysa-bilimsel konulara yönelik tartışma ortamları oluşturulmalı ve konuda da eğitilmelidirler. Ortaöğretim kimya derslerindeki soysa-bilimsel konulardan birisi de nükleer enerji konusudur. Başlangıçta hayatımız için son derece önemli bir keşif olarak düşünülen nükleer enerjinin daha sonra gerek barışçıl olmayan amaçlarla kullanımı gerekse radyoaktivite nedeniyle yaşanan ölüme varan tehlikeli yönünün farkına varılmasına neden olmuştur. Diğer taraftan özellikle hastalıkların teşhisi ve tedavisi başta olmak üzere günlük hayatta kullanılacak enerjinin elde edilmesinde, radyoaktif yaş tayini, endüstriyel ve ziraat alanlarındaki uygulamaları gibi önemli rolü nedeniyle, nükleer enerjinin insan hayatını kolaylaştırdı mı yoksa sorunlara mı neden oldu sorusunu tartışma konusu haline getirmiştir.

Bu çalışmada kimya öğretmen adaylarının "nükleer kimyanın hayatımızı girmesinin hayatımızı kolaylaştırdığını düşünüyor musunuz?" sorusuna yönelik tartışma sürecindeki akıl yürütme örüntüsü ve akıl yürütme biçimlerine yönelik değerlendirmenin yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın araştırma problemleri şöyledir.

1. Kimya öğretmen adaylarının nükleer kimyanın hayatımızı kolaylaştırmasına yönelik tartışma sürecindeki akıl yürütme örüntüleri nelerdir?
2. Kimya öğretmen adaylarının nükleer kimyanın hayatımızı kolaylaştırmasına yönelik tartışma sürecindeki akıl yürütme biçimleri nelerdir?
3. Kimya öğretmen adaylarının nükleer kimyanın hayatımızı kolaylaştırmasına yönelik tartışma süreci sonundaki kararları nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın modeli

Çalışmanın modeli *durum çalışması* olup *bütüncül tek durum deseni* tercih edilmiştir. Tek durum desenlerinde, birey, kurum veya program gibi tek bir analiz birimi vardır [6]. Bu çalışmanın durumu çekirdek kimyası dersini alan öğretmen adaylarının sınıfıdır. Üç durum varlığında tercih edilen bütüncül durum deseninin buradaki tercih nedeni, daha sonraki araştırmacılar için daha önce bilinmeyen belirli bir konunun ortaya konulup daha sonraki araştırmalara yol göstermesidir.

2.2 Çalışma grubu

Çalışmada grubu seçimi, *amaçsal örnekleme* yöntemlerinden *tipik durum örnekleme* yöntemine göre yapılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2021), araştırmacının yeni bir uygulamayı veya yeniliği tanıtmak istediğinde, bu uygulamanın yapıldığı veya yeniliğin olduğu bir dizi durum arasından en tipik bir ya da birkaç tanesini saptayarak bunları çalışabileceğini belirtmişlerdir [6]. *Tipik durum örneklemesinde* amaç, ortalama durumları çalışarak belirli bir alan hakkında fikir sahibi olmak ya da alan, konu, uygulama veya yenilik konusunda bilgisi olmayanları bilgilendirmektir.

Çalışmada çekirdek kimyası dersini alan ve bir eğitim fakültesinin son sınıfına devam eden 12 kadın ve sekiz erkek olmak üzere toplam 20 kimya öğretmen adayı çalışma grubu olarak seçilmiştir. Öğretmen adaylarının hepsi çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır. Etik ilkeler doğrultusunda Balıkesir Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Etik Kurulundan çalışmaya yönelik gerekli izin alınmıştır.

2.3 Veri toplanması ve Analizi

Kimya öğretmen adayları ile çekirdek kimyası dersi kapsamında gerçekleştirilen çalışmada, yürütülen üç tartışmadan biri olan "Nükleer kimyanın hayatımızı girmesinin hayatımızı kolaylaştırdığını düşünüyor musunuz?" ile ilgili akıl yürütme örüntüsü ve biçimlerine yönelik değerlendirmeye yer verilmiştir. Çalışmada verilerin toplanması için bir tartışma kâğıdı hazırlanmış ve grup tartışması yöntemi kullanılarak öğretmen adayları verilen tartışma sorusuna yönelik bir karara varmışları istenmiştir.

Çalışmada yer alan tartışma kağıdı, iki kısımdan oluşmakta olup her bir kısımda iki adet soru yer almaktadır. İlk kısım destekleyici görüşü savunan ve bu görüşe gerekçe ve kanıt sunulmasını, ikinci kısım ise karşıt görüşü savunan ve bu görüşe gerekçe ve kanıt sunulmasını isteyen sorular içerir. Tartışma kağıdının en alt kısımda "kararınız" şeklinde bir yer ayrılmış olup tartışmaya ilişkin kararlarını bu kısma yazmaları istenmiştir.

Çalınmada her biri dört öğretmen adayından oluşan beş grup yer aldığı için beş adet çalışma kağıdı analizi belirlenen ölçütlere göre gerçekleştirilmiştir. Analizlerde Sadler ve Zeidler (2005) tarafından önerilen akıl yürütme örüntüsü [3] ile Wu and Tsai (2007) tarafından kullanılan akıl yürütme biçimleri kullanılmıştır [1].

3. BULGULAR

3.1. Birinci Araştırma Problemine Yönelik Bulgular

İlk araştırma probleminde kimya öğretmen adaylarının nükleer kimyanın hayatımızı kolaylaştırmasına yönelik tartışma sürecindeki destekleyici ve karşıt akıl yürütme örüntüleri neler olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla destekleyici ve karşıt argümanların analizine yönelik bulgular Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Kimya Öğretmen Adayları Gruplarının Akıl Yürütme Örüntüsü Analizine Ait Bulgular

Grup No	Destekleyici Akıl yürütme örüntüsü	Karşıt Akıl yürütme örüntüsü	Karar	Açıklama
1	Duyuşsal-Akılcı	Duyuşsal-Akılcı	Kolaylaştırdı	Akılcı
2	Akılcı	-	Kolaylaştırdı	-
3	Akılcı	Sezgisel	Zorlaştırdı	Duyuşsal
4	Akılcı	Akılcı- Sezgisel	Kolaylaştırdı	-
5	Akılcı-Sezgisel	-	Kolaylaştırdı	Duyuşsal

Çizelge 1'de yer alan destekleyici argümanlara yönelik akıl yürütme örüntüleri incelendiğinde en fazla "*akılcı*" akıl yürütme örüntüsünün ön planda olduğu görülür. Nedene dayalı bir düşünce içeren *akılcı akıl yürütme örüntüsüne* yönelik bir örnek aşağıda verilmiştir.

> *"Kolaylaştırdı. Çünkü nükleer tıp yardımıyla birçok hastalığın teşhis edilmesi, kanser gibi hastalıkların tedavisi mümkündür* (5. Grup)".

Olayla ilgili akılcı olmayan anlık tepkiler içeren *sezgisel akıl yürütme*'nin sadece bir grubun gerekçe gösterdiği açıklama aşağıda verilmiştir.

> *"Kolaylaştırdı. Çünkü tarım ürünlerine zarar veren böcekler kısırlaştırılır* (5. Grup)".*"*

Karşıt argümanlara baktığımızda sadece üç grubun karşıt argüman oluşturdukları belirlenmiştir. Olaya yönelik duygular, ahlaki, empati veya sempati duyguları içeren *duyuşsal akıl yürütme*'nin sadece bir grubun gerekçe gösterdiği açıklama aşağıda verilmiştir.

> *"Zorlaştırdı. Çünkü insan yaşamını tehdit edecek…..*(1. Grup)".*"*

Karşıt argümanlardan akılcı akıl yürütme örüntüsüne örnek olarak 4. Grubun açıklamasından yapılan alıntı aşağıda verilmiştir.

> *"Zorlaştırdı. Çünkü nükleer kimyanın gelişmesiyle birlikte nükleer silah üretimi ve nükleer savaşlar ortaya çıkmıştır.*(4. Grup)".*"*

3.2. İkinci Araştırma Problemine Yönelik Bulgular

İkinci araştırma probleminde kimya öğretmen adaylarının nükleer kimyanın hayatımızı kolaylaştırmasına yönelik tartışma sürecindeki destekleyici ve karşıt akıl yürütme biçimlerinin neler olduğu araştırılmıştır. Bu amaçla destekleyici argümanların analizine yönelik bulgular Çizelge 2'de ve karşıt argümanların analizine yönelik bulgular Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 2. Kimya Öğretmen Adayları Gruplarının Destekleyici Argümanların Akıl Yürütme Biçim Analizine Ait Bulgular

Akıl yürütme biçimi	Kod	Grup no				
		1	2	3	4	5
Sosyal odaklı argümanlar	İnsan sağlığı	√	√	√	√	√
	İnsan hayatını kolaylaştırma	√	√		√	-
Ekonomi odaklı argümanlar	Enerji üretimi	√	√	√	√	-
	Ekonomik fayda	-	-	√	-	-
Bilim veya teknoloji odaklı argümanlar	Etkili yöntem	√	-	-	-	√
	Bilimsel araştırma	-	√	√	√	-
	Nükleer teknoloji	-	√	-	-	-
Ekoloji odaklı argümanlar	-	-	-	-	-	-
Risk odaklı argümanlar	-	-	-	-	-	-
Politik odaklı argümanlar	-	-	-	-	-	-

Çizelge 2'den görüldüğü altı tür destekleyici argümanlara yönelik akıl yürütme biçimi analizine göre sadece üç tür akıl yürütme biçimi yer almaktadır. Bunlar sosyal odaklı, ekonomi odaklı ve bilim veya teknoloji odaklı argümanlardır.

Çizelge 3. Kimya Öğretmen Adayları Gruplarının Karşıt Argümanların Akıl Yürütme Biçim Analizine Ait Bulgular

Akıl yürütme biçimi	Kod	Grup no				
		1	2	3	4	5
Risk odaklı argümanlar	İnsan yaşamını tehdit	√	-	√	√	-
	İnsan sağlığı riski	√	-	-	-	-
Politik odaklı argümanlar	Ülkeler arası ilişkiler	-	-	√	√	-
Ekoloji odaklı	Çevre zararı	-	-	√	-	-
Sosyal odaklı argümanlar	-	-	-	-	-	-
Bilim veya teknoloji odaklı argümanlar	-	-	-	-	-	-
Ekonomi odaklı argümanlar	-	-	-	-	-	-

Çizelge 3 incelendiğinde, karşıt argümanlar için risk odaklı, politik odaklı ve ekoloji odaklı argüman biçimleri tercih edildiği görülür.

3.3. Üçüncü Araştırma Problemine Yönelik Bulgular

Üçüncü araştırma probleminde kimya öğretmen adaylarının nükleer kimyanın hayatımızı kolaylaştırmasına yönelik tartışma süreci sonundaki kararlarının neler olduğu değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular Çizelge 4'de sunulmuştur.

Çizelge 4. Kimya Öğretmen Adayları Gruplarının Nükleer Kimyanın Hayatımızı Kolaylaştırmasına Yönelik Tartışma Süreci Sonundaki Kararlarına ait Bulgular

Grup No	Karar	Açıklama
1	Kolaylaştırdı.	Çünkü yararlı olduğu kullanım alanı, zararlı alanların önüne geçtiği için hayatımızı kolaylaştırır.
2	Kolaylaştırdı.	-
3	Zorlaştırdı.	Çünkü bunu insanlar kötüye kullanıyor.
4	Destekliyoruz.	Kötüye kullanılmadığı sürece destekliyoruz.
5	Destekliyoruz.	

Yapılan tartışma sonucunda, Çizelge 4'den de görüldüğü öğretmen adayı gruplarından sadece bir grubun nükleer kimyanın hayatımızı zorlaştırdığı yönünde bir karara vardıkları görülür Çalışmada yer alan diğer dört grubun ise her ne kadar zararları olsa da yararlı kullanımının fazla olması nedeniyle nükleer enerji kullanımının hayatımızı kolaylaştırdığını düşündükleri kararına vardıkları belirlenmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışma ile kimya öğretmen adaylarının ileride öğretimini yapacakları bir konu ile ilgili bilimsel bir tartışmayı grup çalışması ile yaptıkları ve bu tür tartışmaların nasıl yürütüldüğü konusunda bir deneyim kazandıkları belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının çalışmada yer alan üç grubunun destekleyici yönden yazılan argümanlarının akıl yürütme örüntüsü "akılcı", bir grubun "akılcı-duygusal" ve bir grubunda "akılcı-sezgisel" olduğu sonucuna varılırken, karşıt görüş için sadece üç grubun argüman oluşturduğu ve bunlara ait akıl yürütme örüntüsü "akılcı-duygusal", "sezgisel" ve "akılcı-sezgisel" olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kimya öğretmen adaylarının destekleyici argümanlarında, altı tür akıl yürütme biçiminden üç tür akıl yürütme biçimine yer verdikleri ve bunlarında sosyal odaklı, ekonomi odaklı ve bilim veya teknoloji odaklı akıl yürütme biçimleri olduğu belirlenmiştir. Karşıt argümanlarda ise, risk odaklı, politik odaklı ve ekolojik odaklı akıl yürütme biçimleri kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu akıl yürütme biçimleri son derece uygun olup kimya öğretmen adaylarının uygun akıl yürütme biçimlerini seçebildiklerini göstermektedir.

Çalışmada ulaşılan diğer bir sonuç, öğretmen adaylarının çoğunun nükleer enerji kullanımının riskleri olsa da hayatımızı kolaylaştırdığı şeklinde olmasıdır.

Bu sonuçlar doğrultusunda, hem öğretmen adaylarının derslerinde hem ortaöğretim derslerinde öğrencilerin sosyo-bilimsel konulara yönelik tartışmaların kullanılması önerilebilir. Bu konuda öğretmen adaylarının eğitimi kadar diğer önemli bir nokta da meslekteki öğretmenlere de bu konuda gerekli hizmet iç eğitimler verilmelidir.

Yazar, 2021/084 nolu BAP projesine verdiği destek için Balıkesir Üniversitesi'ne teşekkür eder.

KAYNAKÇA

[1] Wu, Y. T. and Tsai, C. C., High school students' informal reasoning on a socio-scientific issue: Qualitative and quantitative analyses, *International Journal of Science Education, 29*(9), 1163-1187, 2007.

[2] Sadler, T. D., Informal reasoning regarding socioscientific issues: A critical review of research, *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching,* 41(5), 513-536, 2004.

[3] Sadler, T. D. and Zeidler, D. L., Patterns of informal reasoning in the context of socioscientific decision making, *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching, 42*(1), 112-138, 2005.

[4] Kuhn, D., Connecting scientific and informal reasoning. *Merrill-Palmer Quarterly*, 39, 74–103, 1993.

[5] Means, M. L. and Voss, J. F., Who reasons well? Two studies of informal reasoning among children of different grade, ability, and knowledge levels. *Cognition and Instruction, 14*, 139–178, 1996.

[6] Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, (12. Baskı). Seçkin Yayınları, 2021

UZAKTAN EĞİTİMİN VERİMLİLİK VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yunus Emre AVCI[1], Hamza ÜLGEN[2]

Özet

Bu araştırmanın amacı kamu okullarında görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinin verimliliği ve sürdürülebilirliğine yönelik fikirlerini ortaya koymak ve verimliliğini arttırmaya yönelik öneriler sunmaktır. Araştırmada nitel araştırma türlerinden vaka incelemesi tercih edilmiştir. Bu kapsamda zorunlu uzaktan eğitim sürecinde görev yapmış öğretmenlerle mülakatlar yapılarak veriler toplanmıştır. Mülakatlar araştırmacılar tarafından doğrudan okullara gidilerek uygun zaman ve mekânda yapılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılarca oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim-öğretim yılı Bitlis ili Ahlat ilçesinde bulunan; ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapmakta olan 22 öğretmen oluşturmaktadır. Öğretmenlerin uzaktan eğitim konusundaki görüşleri içerik analizi yoluyla değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre uzaktan eğitimin verimliliği konusunda öğretmenler kendileri, öğrenciler, veliler ve eğitim sistemi açısından değerlendirmelerde bulunmuştur. Öğretmenler açısından bakıldığında uzaktan eğitimin verimliliğini konusunda öğretmenlerin çoğunluğu uzaktan eğitimi; içeriğin etkin sunulamaması, teknik ve altyapı sorunları ve uzaktan eğitimin doğası gereği verimsiz bulmuşlardır. Öğrenci perspektifinden değerlendirildiğinde yine öğretmenlerin büyük çoğunluğu tarafından uzaktan eğitim; sosyoekonomik imkânsızlıklar, teknik ve altyapı sorunları ve uzaktan eğitimin doğası gibi sebeplerle verimsiz görülmektedir. Veliler açısından verimlilik durumuna değinen öğretmenlerin büyük bir kısmı sosyoekonomik koşullar, velilerdeki dijital bilgi eksikleri ve denetimsizlik gibi sorunlardan dolayı uzaktan eğitimi verimsiz bulmuşlardır. Türk eğitim sisteminin yapısal özellikleri ve eşitsizliklere bağlı olarak uzaktan eğitimi verimsiz bulan öğretmenler çoğunlukta olmakla birlikte uzaktan eğitimin avantajları ve yenilik gibi sebeplerden dolayı verimli olduğunu ifade eden öğretmenler de vardır. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu uzaktan eğitimin fırsat eşitsizliği, verimsizlik ve uzaktan eğitimin doğası gereği topluma uygun olmadığını ve sürdürülebilir olmadığını ifade etmiştir. Uzaktan eğitimin sürdürülebilir olduğunu ifade eden beş öğretmen ise çağa uygunluğu ve uzaktan eğitimin avantajlarını gerekçe göstermişlerdir. Öğretmenler uzaktan eğitimde verimliliği arttırmaya yönelik olarak; uzaktan eğitimin paydaşlarının bu konuda eğitilmesi gerektiğini ve alt yapı desteği verilmesi gerektiği önerisinde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Uzaktan Eğitim, Verimlilik, Sürdürülebilirlik.

[1]Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, yunusavci027@hotmail.com
[2]Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, hamzaulgen@hotmail.com

EVALUATION OF THE EFFICIENCY AND SUSTAINABILITY OF DISTANCE EDUCATION

Abstract

The aim of this research is to reveal the ideas of teachers working in public schools on the efficiency and sustainability of the distance education process and to offer suggestions to increase its productivity. Case study, one of the qualitative research types, was preferred in the study. In this context, data were collected by conducting interviews with teachers who worked in the compulsory distance education process. The interviews were conducted by the researchers at the appropriate time and place by going directly to the schools. A semi-structured interview form created by the researchers was used as a data collection tool. The study group of the research is located in Ahlat district of Bitlis province in 2022-2023 academic year; It consists of 22 teachers working in primary, secondary and high schools. Teachers' views on distance education were evaluated through content analysis. According to the results of the research, the teachers in the study group evaluated the efficiency of distance education in terms of teachers, students, parents and the education system. From the point of view of teachers, the majority of teachers about the efficiency of distance education; They found it inefficient due to the ineffective presentation of the content, technical and infrastructure problems, and the nature of distance education. When evaluated from the student's perspective, distance education by the majority of teachers; socioeconomic impossibilities, technical and infrastructure problems and the nature of distance education are seen as inefficient. Most of the teachers who mentioned the productivity situation in terms of parents found distance education inefficient due to socioeconomic conditions, lack of digital knowledge of parents and lack of supervision. Although the majority of teachers find distance education inefficient due to the structural features of the Turkish education system and inequalities, there are also teachers who state that distance education is efficient due to the advantages and innovations. The vast majority of teachers stated that distance education is not suitable for society due to inequality of opportunity, inefficiency and the nature of distance education and it is not sustainable. Five teachers, who stated that distance education is sustainable, cited the convenience to the age and advantages of distance education as a reason. Teachers to increase efficiency in distance

education; They suggested that the stakeholders of distance education be provided with training and infrastructure support on this subject.

Keywords: Teacher, Distance Education, Efficiency, Sustainability.

GİRİŞ

Bilginin hızlı bir şekilde değişim gösterdiği bu dönemde bilişim teknolojilerinin kullanımıyla, zaman ve mekân sınırı olmaksızın çok yönlü iletişim kurmak çok sıradan hale gelmiştir. Son yıllarda teknolojinin hızlı bir şekilde gelişim göstermesiyle eğitim teknolojilerinin gelişimi de mümkün olmuştur. Özellikle bilişim tabanlı eğitimler dikkate alındığında mevcut zenginlik öğrencilerin öğrenme fırsat ve çeşitliliğini de arttırmıştır. Farklı evrelerden değişimle günümüze gelen uzaktan eğitim, her dönemde eğitimin bir parçası olarak ileriki dönemlerde de yoluna devam edecek gibi görünmektedir. Yirminci yüzyılın başlarında internet ağının hızlı gelişimi ve bilgisayarların bu ağlar yardımı ile küresel iletişimi mümkün kılmasıyla eğitim alanında da büyük gelişmeler olmuştur. İnternet ağı ve teknolojinin gelişimiyle kıtalar ve ülkeler arasında herhangi bir iletişim engeli kalmadığından uzaktan eğitimin kullanımının da yaygınlık göstermesiyle çevrimiçi eğitim, öğrenci ve eğitici için vazgeçilmez bir yöntem haline gelmiştir. Birbirinden farklı toplumlar arasında bilgi ve deneyimin kısa sürede aktarılmasıyla insanlar, eğitimde istenilen seviyeye hızlı bir şekilde ulaşmış ve küresel anlamda bir rekabet ortamının yaratılmasına zemin hazırlanmıştır. Benzer şekilde yüz yüze eğitimi engelleyen küresel salgınların da artmasıyla birlikte kitleler halinde eğitimin aynı ortamda verilmesinin mümkün olmayışı uzaktan eğitimi önemli bir alternatif olarak göstermektedir. Böylelikle uzaktan eğitim ülkeler arasında geniş bir coğrafyaya dağılım göstermiş yeniçağın temel eğitim vasıtalarından biri olarak görülmüştür. Çevrimiçi eğitim, özellikle sosyal öğrenmenin önemini vurgular ve dijital bir pedagojik model içinde işbirliğine dayalı öğrenme, sürdürülebilir eğitime ulaşmamıza yardımcı olabilecek temel stratejidir (Liu ve Yen, 2014; UNESCO, 2020).

Uzaktan eğitim çoğu ülkede, öğrenci merkezli bir eğitim yöntemini benimsemiş ve eğitimde öğrencinin kendi kendisine öğrenmeyi sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Bireyler ayrıca uzaktan eğitim ile yaşam boyu öğrenime devam edebilirken teknoloji çağında birçok alanda kullanımın arttırılmasını sağlamıştır. Son yıllarda yaşanan önemli gelişmeler, yeni

buluşlar ve salgın gibi olumlu ve olumsuz hadiseler yaşanmıştır. 2019 yılında Covid-19 salgınının ortaya çıkması ve dünyadaki tüm ülkeleri etkisi altına alarak birçok insanın yaşam tarzını büyük ölçüde etkileyerek ve devletlerin kendi içinde farklı önlemlerin almasına neden olmuştur. Bütün ülkelerin amacı kesintisiz bir şekilde eğitimin sürdürülmesi hedeflenmiştir. Koronavirüs etkisini çok hızlı bir şekilde göstererek tüm toplumu sağlık, eğitim, bilim, ekonomi ve sosyal gibi birçok alanda olumsuz yönde etkilemiştir. Böylece süreç boyunca en çok sağlık ve eğitim camiası sekteye uğrayarak çok olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Ülkemizde uzun süredir uzaktan eğitim kullanılsa da toplum arasında yaygın olarak kullanılmamaktaydı. Eğitimlerin büyük çoğunluğu geleneksel eğitim olan yüz yüze eğitim daha çok tercih edilmekteydi. Pandemi döneminde zorunlu olarak yüz yüze eğitime ara verilmesinden dolayı uzaktan eğitimden daha fazla söz edilmiş ve 2020 yılının ilk yarısında ön plana çıktığı görülmüştür. Uzaktan eğitim, üniversitelerin büyük bir öğrenci popülâsyonuna hitap etme potansiyeli gibi algılanmaktaydı. Uzaktan eğitimin ülkemizde sadece üniversitelerde eğitim aracı olarak kullanıldığı düşünülse de pandemi süreciyle beraber eğitimin ilk kademesinden son kademesine kadar hatta seminerler ve konferanslarda aktif bir şekilde kullanılmıştır. Ancak bu potansiyel, dijital uygulanmasında görülen radikal değişikliklere ve kesintilere karşı savunmasız kaldığını da söyleyebiliriz. Böylece çevrimiçi eğitimler, yüz yüze eğitimin yerini alarak öğrenme ve öğretme sürecinde belli bir mekâna ve zamana bağlı kalmadan devam etmiştir. Bireysel öğrenme süreci tamamen değişmese de eğitim platformları ve öğrenme kaynakları oldukça çeşitli hale getirilmiştir. Bu platformlar bir dizi fırsat ve aksamalarla karşı karşıya olmasına rağmen şu an itibariyle, COVID-19 salgını hala tam olarak dünya çapında bitmiş değil ve eğitim başta olmak üzere birçok alanı etkilemeye devam etse bile eğitim süreci devam etmektedir (Bell, ve Diğerleri, 2017).

Alkan'a (1987) göre birey, çevrimiçi eğitimle amaçlanan hedefler arasında genellikle yeni bir eğitim modeli yaratmak, iş ve öğretim sürecinde beraber yürütebilmek, eğitim sürecinde eşit koşullara sahip olabilme, bireysel ve toplu bir eğitim imkânı yaratmak ve yaşam boyu öğrenmeyi etkin kılarak ekonomik bir eğitim amaçlanmıştır. Bireyin amaçları bu doğrultuda olsa dahi her bireyin kendine özgü öğrenim yöntemi vardır. Uzaktan eğitimle verilen eğitimler her öğrenci için kullanışlı, verimli, uygun olması ya da başarı sağlayacaktır diye bir kesinlikten söz etmek mümkün değildir. Bir yöntem belirlenirken ve şartlar değerlendirildiğinde her bireyi etkileyen değişkenler vardır. Bu değişkenler bireyin bulunduğu, yaşadığı ve bulunduğu coğrafi konuma göre avantaj ve dezavantaj sağlamaktadır. Uzaktan eğitim, yüz yüze eğitimle kıyaslandığında önemli avantajlarından söz etmek mümkündür.

Avantajlarından bazıları ise şunlardır: Özellikle zaman ve mekâna bağlı kalmadan eğitimlerin kesintisiz bir şekilde devamlılığının sağlaması ve geniş bir kitleye ulaşarak bilgiye erişmenin kolaylıklarını sağlamak, eğitim programlarına esneklik ve ekonomik gibi imkânlar sağlayarak bireyin kendi hızında öğrenmesine olanak sağlamaktadır (Elitaş ve Devran, 2016; İşman, 2008). Toplum tarafından uzaktan eğitimin genellikle avantajları göze çarpmakta ve toplumda genellikle faydalarından bahsedilmektedir. Oysaki avantajları kadar dezavantajlarından söz etmekte mümkündür. Kaya'ya (2002) göre; eğitici ile öğrenci arasında iletişim probleminin yaşanması ve teknolojik aletlere bağımlılık riski problemi en büyük dezavantajlarındandır. Bu problemlerin devam niteliğinde ise; kişide ve aile içinde sağlık problemlerinde artış göstermesi, derslerde istenilen düzeyde başarıyı elde edememe, sosyalleşmeyi kısıtlaması ve eğitimde eşitsizlik yaratması gibi dezavantajlarından söz etmek mümkündür.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı kamu okullarında görev yapan öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinin verimliliği ve sürdürülebilirliğine yönelik fikirlerini ortaya koymak ve verimliliğini arttırmaya yönelik öneriler sunmaktır.

Araştırmanın Modeli

Bitlis ili Ahlat ilçe merkezindeki kamu okullarında görev yapan öğretmenlerin görüşleri ortaya konmasının amaçlandığı bu araştırmada nitel araştırma yaklaşımlarından örnek olay incelemesi tercih edilmiştir. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve yapılan mülakatlarla öğretmenlerle yüz yüze görüşülmüştür. Görüşmeler sırasında araştırmacılarca notlar alınmış ve toplanan veriler içerik analizine tabi tutularak kodlamalar yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmacılarca oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2022-2023 eğitim-öğretim yılı Bitlis İli Ahlat ilçe merkezinde bulunan; ilkokul, ortaokul ve liselerde görev yapmakta olan 22 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmanın katılımcıları gönüllülük esasına göre belirlenmiştir. Katılımcıların kişisel bilgileri aşağıda verilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Kişisel Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Öğrenim Durumu	Mesleki Kıdem	Kuşak	Günlük Dijital Araçlarla Geçirilen Zaman	Uzaktan Eğitimle İlgili Eğitim Alma
Ö1	Kadın	Lisansüstü	6-10 yıl	Y	1-2 saat arası	Evet
Ö2	Erkek	Lisans	6-10 yıl	X	2-4 saat arası	Evet
Ö3	Erkek	Lisans	11-16 yıl	Y	2-4 saat arası	Hayır
Ö4	Kadın	Lisans	6-10 yıl	Y	4 saatten fazla	Hayır
Ö5	Erkek	Lisans	6-10 yıl	Y	2-4 saat arası	Hayır
Ö6	Kadın	Lisans	11-16 yıl	Y	1-2 saat arası	Hayır
Ö7	Kadın	Lisans	11-16 yıl	Y	4 saatten fazla	Hayır
Ö8	Kadın	Lisans	6-10 yıl	Y	1-2 saat arası	Hayır
Ö9	Erkek	Lisans	6-10 yıl	Y	1 saatten az	Hayır
Ö10	Kadın	Lisans	1-5 yıl	Y	2-4 saat arası	Evet
Ö11	Kadın	Lisans	1-5 yıl	Z	2-4 saat arası	Evet
Ö12	Kadın	Lisans	6-10 yıl	Y	1-2 saat arası	Hayır
Ö13	Erkek	Lisans	6-10 yıl	Y	4 saatten fazla	Hayır
Ö14	Kadın	Lisans	1-5 yıl	Y	4 saatten fazla	Hayır
Ö15	Erkek	Lisans	11-16 yıl	Y	1-2 saat arası	Hayır
Ö16	Kadın	Lisans	6-10 yıl	Y	4 saatten fazla	Hayır
Ö17	Erkek	Lisans	11-16 yıl	Y	1-2 saat arası	Hayır
Ö18	Kadın	Lisans	11-16 yıl	Y	2-4 saat arası	Hayır
Ö19	Erkek	Lisans	6-10 yıl	Y	1 saatten az	Evet
Ö20	Erkek	Lisans	11-16 yıl arası	Y	1-2 saat arası	Hayır
Ö21	Kadın	Lisans	6-10 yıl arası	Y	1-2 saat arası	Hayır
Ö22	Erkek	Lisans	1-5 yıl	Y	4 saatten fazla	Evet

Tablo 1 incelediğinde; öğretmenlerin çoğunun Y kuşağında (1981-1996 yılları arasında) doğduğu ve uzaktan eğitime dair herhangi bir eğitim almadıkları görülmektedir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Öğretmenlerin uzaktan eğitimin verimlilik ve sürekliliğine ilişkin görüşlerini belirlemek üzere araştırmacılar tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formundaki sorular hazırlanırken ulusal ve uluslararası alanyazın çalışmaları incelenmiş ve uzman görüşleri de alınarak sorular hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kişisel bilgileri içeren 6 soru ve konu ile ilgili 3 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Her katılımcı ile yaklaşık olarak 12-14 dakika arasında görüşme yapılmıştır. Mülakatlar sonucunda elde edilen

veriler araştırmacılar tarafından not edilmiştir. Çalışmada veri çeşitliliğini artırmak ve daha güvenilir sonuçlar elde etmek için maksimum çeşitliliğe gidilmiş ve verilerin güvenirliği arttırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca veri toplanmadan önce katılımcılarla araştırmacı görüşme formu öncesi katılımcılara bilgi verilmiş ve söz konusu çalışma sonucunda katılımcıların isimlerinin ve özel bilgilerinin paylaşılmayacağı belirtilmiştir. Böylece katılımcılar görüşme formundaki sorulara daha nesnel cevaplar verdiği düşünülmektedir. Görüşme formunda yer alan sorular aşağıda sunulmuştur:

1. Uzaktan eğitimin verimliliğini nasıl görüyorsunuz? Değerlendiriniz.

a) Öğretmen açısından,
b) Öğrenci açısından,
c) Veli açısından,
d) Eğitim sistemi açısından.

2. Uzaktan eğitimin sürdürülebilirliğini nasıl görüyorsunuz? Değerlendiriniz?

3. Uzaktan eğitimin verimliğini artırma konusunda önerileriniz nelerdir?

Verilerin Analizi

Katılımcılarla yapılan görüşmeler ve elde edilen veriler nitel araştırma türlerinden vaka incelemesi tercih edilmiş ve alınan cevaplar sonucunda benzerlikler dikkate alınarak gruplandırılma yapılmış ve tablo içersinde farklı temalarla gösterilmiştir. Analiz sürecinde öncelikle kişisel görüşme formunda yazılan veriler hiçbir değişiklik yapılmadan elektronik ortama aktarılmıştır. Bu kapsamda görüşülen bütün katılımcılara Ö1,Ö2,Ö3,Ö4,……Ö22 şeklinde kodlar tanımlanmıştır. Bulgular kısmında elde edilen sonuçların değerlendirilmesinde bu kodlamalar kullanılmıştır. Öğretmenlerin görüşleri içerik analizi yoluyla değerlendirilmiştir.

BULGULAR

1. Uzaktan Eğitimin Verimliliği

Katılımcılara uzaktan eğitimin değerlendirilmesi hakkında sorulan birinci soru olan; "Uzaktan Eğitimin Verimliliğini Öğretmen, Öğrenci, Veli ve Eğitim Sistemi açısından nasıl görüyorsunuz ?" sorusuna verdikleri yanıtlar tablo 2,3,4,5'te ifade edilmiştir.

A. Uzaktan Eğitimde Verimlilik (Öğretmenler Açısından)

Katılımcılara sorulan "Öğretmen Açısından Uzaktan Eğitimin Verimliliğini Nasıl Görüyorsunuz? Değerlendiriniz." sorusuna verdikleri yanıtlar tablo 2'de ifade edilmiştir.

Tablo 2. Uzaktan Eğitimde Verimlilik

Tema	Alt Temalar	Katılımcılar	*f*
Verimsiz	Sistemin Yapısı	Ö1,Ö4,Ö6,Ö7,Ö10,Ö13,Ö14,Ö15,Ö16,Ö18,Ö19,Ö21	12
	Teknik ve Altyapı Sorunları	Ö9,Ö11,Ö12,Ö16,Ö18,Ö22	6
	Eğitimin Niteliği	Ö5,Ö12,Ö18	3
	Denetimsizlik	Ö17,Ö20,Ö22	3
Verimli	Uzaktan Eğitimin Avantajları	Ö2,Ö3,Ö17	3

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu uzaktan eğitim sisteminin verimliliğini *Verimsiz* ana teması ve iki alt tema başlığıyla ifadelerini belirtmişlerdir. Bu temalar ise; *Sistem Yapısı* (Ö16, Ö4) ve *Teknik ve Altyapı Sorunları* (Ö18,Ö22) olarak ifade etmişlerdir. Katılımcıların bazı ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö16: *"Sistemin yapısından kaynaklanan problemlerin yaşanmasıyla dersleri teorik olarak anlatıp pratik olarak hiçbir şey yapmadık. Oysa yaparak ve yaşayarak öğrenilecek konulara yeterli düzeyde değinilememiştir."*

Ö4: *"Çevrimiçi verilen eğitimlerde ders ve ödev kontrolü yerinde yapılamadığı için eğitim sekteye uğratmıştır. Ders içerisinde dönütlerden yeterince karşılık alamadığımızdan dolayı süreci verimsiz görmekteyim."*

Ö18: *"Ev ortamının uygun olmaması ve kardeş sayılarının birden fazla olması nedeniyle ve bireylerde materyal eksikliği yaşanmasından dolayı ders etkin bir şekilde işlenememiştir."*

Ö22: *"İnternette sürekli bağlantı sorunları yaşanıyor. İnternet hızı bu problemlere bağlı olarak sürekli düşük ve online dersin verimliliğini düşürüyor. Bilgisayar, laptop, tablet gibi cihazları almakta ekonomik olarak güçlük çekiliyor. İnternet maliyetlerinin yüksek olması da ayrı bir sorun olarak göze çarpmaktadır. "*

B. Uzaktan Eğitimde Verimlilik (Öğrenciler Açısından)

Katılımcılara sorulan "Öğrenciler Açısından Uzaktan Eğitimin Verimliliğini Nasıl Görüyorsunuz? Değerlendiriniz." sorusuna verdikleri yanıtlar tablo 3'te ifade edilmiştir.

Tablo 3. Uzaktan Eğitimde Verimlilik

Tema	Alt Temalar	Katılımcılar	*f*
Verimsiz	Sosyo-Ekonomik İmkânsızlıklar	Ö1,Ö4,Ö6,Ö8,Ö12,Ö14,Ö15	7
	Teknik ve Altyapı Sorunları	Ö7,Ö9,Ö11,Ö12,Ö18,Ö19	6
	Uzaktan Eğitimin Doğası Aykırı	Ö15,Ö20,Ö21,Ö22	4
	Uzaktan Eğitime Bakış Açısı	Ö1	1
	Eşitsizlik	Ö3,Ö17	2
	Öğrenme Çıktıları Eksikliği	Ö5,Ö10	2
	Denetleme Eksikliği	Ö13,Ö22	2
	Anti-Sosyal Bireylerin Yetiştirilmesi	Ö18	1
	Teknoloji Bağımlılığı	Ö15	1
Verimli	Uzaktan Eğitimin Avantajları	Ö2	1

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu uzaktan eğitim sisteminin verimliliğini *Verimsiz* ana teması ve iki alt tema başlığıyla ifadelerini belirtmişlerdir. Bu temalar ise; Sosyo-*Ekonomik İmkânsızlıklar* (Ö14) ve *Teknik ve Altyapı Sorunları* (Ö19) olarak ifade etmişlerdir. Katılımcıların bazı ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö14: *"Her öğrencinin ekonomik olarak eşit şartlarda olmadığından dolayı öğrencilerin hepsinde yeterli sayıda teknolojik aletler olmamasıyla adil bir eğitim olmamış ve süreci verimsiz bir şekilde etkilemiştir."*

Ö19: *"Öğrencilerin teknolojiyi tam olarak kullanamadıklarından ve teknik ve altyapı sorunların yaşanmasından dolayı süreci verimsiz olarak etkilemiştir. Bu da eğitimi olumsuz etkilemektedir."*

C. **Uzaktan Eğitimde Verimlilik (Veliler Açısından)**

Katılımcılara sorulan "Veliler Açısından Uzaktan Eğitimin Verimliliğini Nasıl Görüyorsunuz? Değerlendiriniz." sorusuna verdikleri yanıtlar tablo 4'te ifade edilmiştir.

Tablo 4. Uzaktan Eğitimde Verimlilik

Tema	Alt Temalar	Katılımcılar	f
Verimsiz	Sosyo-Ekonomik Koşullar	Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö8,Ö9,Ö11,Ö12,Ö14, Ö15,Ö19,Ö20,Ö22	13
	Velilerde Dijital Yetersizlik	Ö1,Ö3,Ö8	3
	Sürekli Ev İçinde Bulunma	Ö1,Ö17,Ö22	3
	Denetimsizlik	Ö12,Ö21	2
	Motivasyon Eksikliği	Ö10	1
Verimli	Uzaktan Eğitimin Avantajları	Ö2,Ö18	2
	Katılımı Arttırma	Ö16	1

Tablo 4 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu uzaktan eğitim sisteminin verimliliği konusunda sistemin *Verimsiz* olduğunu belirtmişlerdir. Birbirinden farklı alt temalar halinde görüşlerini ifade eden katılımcılar özellikle *Sosyo-Ekonomik Koşullar*dan (Ö6) dolayı velilerin eğitimde verimliliğin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların diğer bölümü farklı alt temalara değinmiş ve bu temalar şunlardır: *Velilerde Dijital Yetersizlik* (Ö8), *Denetimsizlik ve Motivasyon Eksikliği* gibi temalar halinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların bazı ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö6: *"Veliler maddi olarak sorun yaşıyor ve çoğu evde internet bağlantısı mevcut değil ya da derslere bağlanmak için teknolojik araç gereç olmadığından dolayı uzaktan eğitim verimsiz geçmiştir."*

Ö8: *"Koronavirüsten sonra hızlı bir şekilde uzaktan eğitime geçiş yapılmasından sonra velilerin sorumsuzlukları ve velilerin teknolojik aletler hakkında çok yetersiz bilgilere sahip olması uzaktan eğitimde verimsizliğe neden olmuştur."*

D. **Uzaktan Eğitimde Verimlilik (Eğitim Sistemi Açısından)**

Katılımcılara sorulan "Eğitim Sistemi Açısından Uzaktan Eğitimin Verimliliğini Nasıl Görüyorsunuz? Değerlendiriniz." sorusuna verdikleri yanıtlar tablo 5'te ifade edilmiştir.

Tablo 5. Uzaktan Eğitimde Verimlilik

Tema	Alt Temalar	Katılımcılar	*f*
Verimsiz	Sistemin Yapısı	Ö1,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö11,Ö12,Ö13,Ö15,Ö19,Ö20,Ö21,Ö22	13
	Bölgesel Koşullar	Ö3	1
	Eşitsizlik	Ö8	1
Verimli	Uzaktan Eğitimin Avantajları	Ö17,Ö18	2
	Süreklilik	Ö8	1
	Eşitlik	Ö2	1
	Yenilik	Ö10,Ö14,Ö16	3

Tablo 5 incelendiğinde katılımcıların çoğunluğu uzaktan eğitim sisteminin verimliliğini *Verimsiz* olarak belirtmişlerdir. Birbirinden farklı alt temalar halinde görüşlerini ifade eden katılımcılar özellikle büyük çoğunluğu *Sistemin Yapısından* (Ö4) dolayı eğitim sistemini verimliliğin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların diğer kısmı ise *Bölgesel Koşullar ve Eşitsizlik* (Ö3) gibi alt temalarla verimsiz olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca bazı katılımcılar uzaktan eğitimin verimliliği hakkında alt temalar halinde görüşlerini belirtmişlerdir. Bu temalar ise şunlardır: *Uzaktan Eğitimin Avantajları* (Ö18), *Süreklilik ve Eşitlik* gibi temalara vurgu yapılmıştır. Katılımcıların bazı ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö4: *"Eğitim sistemimiz açısından zaman kaybı olduğunu düşünüyorum. Ülke olarak iki yıl eğitimden mahrum kaldık ve eğitim sistemimiz uzaktan eğitime elverişli değildir. Elbette hayatımızın bir parçası olan uzaktan eğitim geliştirilerek süreç boyunca devam etmelidir."*

Ö3: *"Eğitim sistemimizin yapısı çevrimiçi eğitime uygun olmamakla beraber, bölgemizin de uzaktan eğitime çok uzak olduğu için eğitim sürecinde verimsizlikler yaşadık."*

Ö18: *"Eğitimi dört duvar arasından çıkarıp hayatın her alanına ve her anına entegre etmek, eğitimin ulaşılabilir açısından olumlu katkı sağlamıştır."*

2. Uzaktan Eğitimin Sürdürülebilirliği

Katılımcılara sorulan "Uzaktan Eğitimin Sürdürülebilirliğini Nasıl Görüyorsunuz? Değerlendiriniz." sorusuna verdikleri yanıtlar iki farklı tema ve birbirinden farklı alt temalar halinde tablo 6'da ifade edilmiştir.

Tablo 6. Uzaktan Eğitimin Sürdürülebilirliği

Tema	Alt Temalar	Katılımcılar	*f*
Sürdürülemez	Uzaktan Eğitimin Yapısı	Ö2,Ö7,Ö16,Ö20	4
	Fırsat Eşitsizliği	Ö3,Ö4,Ö6,Ö17	4
	Altyapı Sorunları	Ö8,Ö12,Ö17	3
	Verimsizlik	Ö11	1
Sürdürülebilir	Çağa Uygunluk	Ö10,Ö14,Ö22	3
	Uzaktan Eğitimin Avantajları	Ö18	1

Tablo 6 incelendiğinde katılımcıların büyük çoğunluğu uzaktan eğitim sisteminin sürdürülebilirliğinin mümkün olmadığını ifade ederken *Sürdürülemez* ana teması altında birbirinden farklı görüş belirtmişlerdir. Katılımcılar özellikle *Fırsat Eşitsizliğinden* (Ö17) dolayı öğretmenlerin uzaktan eğitimde verimliliğin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların diğer bir kısmı ise uzaktan eğitimin sürdürülebilir olduğunu farklı alt temalarla belirtmiştir. Bu temalar ise şunlardır: *Çağa Uygunluk* (Ö10) ve *Uzaktan Eğitimin Avantajları* gibi temalar halinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların bazı ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö17: *"Uzaktan eğitim süreciyle birlikte öğrenciler arasında eşit teknolojik imkân ve internet bağlantısı olmamasından dolayı fırsat eşitsizliği toplum olarak çok açık bir şekilde görünmektedir. Bu nedenle uzaktan eğitim sisteminin sürdürülebilir olduğunu düşünmüyorum."*

Ö10: *"Gelişen teknoloji ve değişen yaşam biçimleriyle beraber eğitim verme yolları daha fazla çeşitlenerek uzaktan eğitimin sürdürülebilir olduğunu görmekteyim."*

3. Uzaktan Eğitimin Verimliliği Artırma Konusunda Öneriler

Katılımcılara sorulan "Uzaktan Eğitimin Verimliliğini Artırma Konusunda Önerileriniz Nelerdir?" sorusuna verdikleri yanıtlar tablo 7'de ifade edilmiştir.

Tablo 7. Uzaktan Eğitimde Verimliliğin Artırılmasına Yönelik Öneriler

Tema	Alt Temalar	Katılımcılar	*f*
Öneri	Altyapı Desteğinin	Ö3,Ö4,Ö5,Ö6,Ö7,Ö9,Ö12,Ö15,Ö16	12

Sağlanması	,Ö19,Ö20,Ö22	
Eğitim Paydaşlarının Eğitilmesi	Ö1,Ö3,Ö4,Ö8,Ö10,Ö14,Ö15,Ö16,Ö19	9

Tablo 7 incelendiğinde ise katılımcıların büyük çoğunluğu uzaktan eğitim sisteminin verimliliğini artırma konusunda önerileri ifade ederken *Altyapı Desteğinin Sağlanması* (Ö6) ve *Eğitim Paydaşlarının Eğitilmesi* (Ö1) gibi temalarla görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcıların bazı ifadeleri aşağıda verilmiştir.

Ö6: *"Bilgisayar destekli eğitim ve animasyon içerikli yazılımlar geliştirilmeli ve daha dikkat çekici uygulamalar yardımı ile dersler daha verimli hale getirilebilir. Ayrıca çevrimiçi eğitimle ilgili geniş bir veri tabanı oluşturulmalı. İnternet hızı Avrupa standartlarına ulaştırılmalıdır. Her öğrenci için ücretsiz araç ve gereç sağlanmalıdır."*

Ö1: *"Uzaktan eğitimin verimli olması için önce velilerin ve diğer eğitim paydaşlarının bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bilinçli aileler çocuklar için daha verimli bir ortam yaratabilir. Okulda ve öğrencilerde teknolojik aletler yenilenmeli ve eğitim sistemimize uygun çevrimiçi uygulamalarının yapılması ve geliştirilmesi gerekir.*

SONUÇ

Katılımcıların tamamına yakını kendi açılarından uzaktan eğitimi verimsiz görmektedir. Verimsiz bulmalarındaki en önemli gerekçeler uzaktan eğitim sisteminin yapısı ve teknik/altyapı sorunları olarak görülmektedir. Öğretmenler öğrenci açısından verimliliği değerlendirdiklerinde uzaktan eğitimi, öğrencilerin sosyoekonomik imkânsızlıkları ve teknik/altyapı sorunlarından dolayı verimsiz görmektedir. Uzaktan eğitimin verimliliği velilere göre değerlendirdiğinde öğretmenlerin büyük bir kısmı sosyoekonomik koşullar ve denetimsizlik sebebiyle uzaktan eğitimi verimsiz görmektedir. Eğitim sistemi açısından bakıldığında uzaktan eğitim öğretmenlerin çoğunluğu tarafından verimsiz olarak görülmüş ve gerekçe olarak milli eğitim ve uzaktan eğitim sisteminin yapısı gösterilmiştir.

Uzaktan eğitimin sürdürülebilirliğine ilişkin olarak öğretmenlerin çoğunluğu uzaktan eğitimi sürdürülebilir bir eğitim türü olarak görmemektedir. Bu konu üzerinde en çok durulan fikirler fırsat eşitsizliği ve altyapı eksikliğidir.

Uzaktan eğitimde verimliliğin artırılmasına yönelik olarak öğretmenler; altyapı desteğinin sağlanması ve öğretmen/öğrenci/velilerin uzaktan eğitim hakkında bilgilendirilmesi ve yetiştirilmesini önermişlerdir.

KAYNAKÇA

Alkan, C. (1987). Eğitim Teknolojisi. Ankara: Yargıcıoğlu Matbaası.

Bell, S., Douce, C., Caeiro, S., Teixeira, A., Martín-Aranda, R., & Otto, D. (2017). Sustainability and distance learning: a diverse European experience?. Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning, 32(2), 95-102.

Elitaş, T. ve Devran, Y. (2016). Uzaktan Eğitim: Fırsatlar Ve Tehditler. Bilişim Teknolojileri Online Dergisi. 8 (27). 31-40

İşman, A. (2008). Uzaktan Eğitim. Ankara: Pegem Akademi

Kaya, Z. (2002). Uzaktan eğitim (1. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Liu, H. C., ve Yen, J. R. (2014). Effects of distance learning on learning effectiveness. Eurasia journal of mathematics, science and technology education, 10(6), 575-580.

UNESCO (2020). Organización de las Naciones Unidas para la Educación, la Ciencia y la Cultura. Educación para los Objetivos de Desarrollo Sostenible; UNESCO: Paris, France, 2017; Available online: http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002474/247444e.pdf Erişim Tarihi: 10.12.2022

SOSYAL BİLGİLER 6. SINIFLAR KÜLTÜR VE MİRAS ÖĞRENME ALANI BAŞARI TESTİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Araştırma Görevlisi Okan YETİŞENSOY
Bayburt Üniversitesi, okanyetisensoy@bayburt.edu.tr, 05468063498, ORCID. 0000-0002-6517-4840

Bu araştırmanın amacı 6. Sınıflar Kültür ve Miras başarı testinin geliştirilme sürecinin tanıtılmasıdır. Testin geliştirilmesi aşamasında ilk olarak kapsam geçerliği sağlanmaya çalışılmış, bir belirtke tablosu oluşturularak 6. sınıflar *Kültür ve Miras* öğrenme alanının kapsamının net bir şekilde ortaya koyulması hedeflenmiştir. İlgili belirtke tablosunun oluşturulmasının ardından, tabloyla uyumlu olacak şekilde madde yazım aşamasına geçilmiştir. Maddelerin Bloom'un taksonomisinde yer alan farklı bilişsel düzeylere ve öğrencilerin seviyesine uygun şekilde, açık ve anlaşılabilir olarak yazılmasına dikkat edilmiştir. 63 maddelik taslak formun dil ve anlatım yönünden açıklığı ile hedef kitleye uygunluğuna ilişkin uzman görüşü alınmış ve ilgili maddeler 3 seçenekli bir dereceleme formuna aktarılarak 11 uzmana gönderilmiştir. Taslak formda yer alan 9 madde, 11 uzmanın görüşünün alındığı bir değerlendirmede, minimum kapsam geçerlik oranı (KGO) olan .59'dan düşük KGO oranına sahip olduğu için, 4 madde de öğrencilerin dikkat durumu açısından sorun oluşturabileceği gerekçesiyle testten çıkarılmıştır. Kalan 50 maddeye ilişkin KGİ değerinin minimum KGİ değeri olan .67'den yüksek olduğu (0.83>0.67) belirlenmiş, 50 maddelik test ile uygulama sürecine geçilmiştir. Test formu 2 farklı ortaokulda 6. Sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilere uygulanmıştır. Uygulama sonrası test formundaki maddeler çeşitli istatistiksel analizlere tabii tutulmuştur. Gerçekleştirilen analizler sonucunda 33 maddelik 6. sınıflar Kültür ve Miras başarı testine son hali verilmiştir. 33 maddelik testin genel güçlük derecesinin .49 ile orta düzey, ayırt ediciliğinin ise .46 ile çok iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir. KR20 formülü ile gerçekleştirilen hesaplama ile testin güvenirliliğini yansıtan iç tutarlığının 0,86 olarak oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte testin iki yarısı arasındaki korelasyonu ortaya koyan Spearman-Brown korelasyon katsayısının 0,88 ile oldukça yüksek olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, test geliştirme, kültür ve miras

DEVELOPMENT OF ACHIEVEMENT TEST FOR 6TH GRADE CULTURE AND HERITAGE LEARNING AREA

This research aims to introduce the development process of the 6th grade Culture and Heritage achievement test. In the development phase of the test, firstly, content validity was tried to be ensured, a table of specifications was created, and it was aimed to reveal the scope of the 6th grade's Culture and Heritage learning area. After the related specification table was created, item writing phase was started by the table. At this stage, attention was paid to writing the items clearly and understandably in accordance with different cognitive levels in Bloom's taxonomy and the level of the students. Expert opinion was received regarding the clarity of the 63-item draft form in terms of language, expression and its suitability for the students, and the relevant

items were transferred to a grading form with three options and sent to 11 experts. The nine items in the draft form were excluded because they had a content validity ratio (CVR) ratio lower than the minimum CVR of in an evaluation in which the opinions of 11 experts were taken. Also four items were removed from the test because they might cause problems in terms of students' attention status. It was determined that the content validity index (CVI) for the remaining 50 items was higher than the minimum CVI value of .67 (0.83>0.67), and the application process started with the 50-item test. The test form was applied to 6th grade students in 2 different secondary schools. After the application, various statistical analyzes were made on the items. As a result of the analyzes, the 33-item test was finalized. It was determined that the general difficulty level was moderate at .49, and the discrimination level was very good at .46. With the calculation performed with the KR20 formula, it was seen that the internal consistency of the test, which reflects the reliability, was relatively high, at 0.86. In addition, the Spearman-Brown correlation coefficient, which reveals the correlation between the two halves of the test, was found to be relatively high, at 0.88.

Keywords: Social Studies, test development, culture and heritage

Giriş

"Kültür ve Miras" öğrenme alanı, Sosyal Bilgiler Öğretim programında (2018) yer alan 7 temel öğrenme alanından birisi olarak öne çıkmaktadır. Program içerisinde ilgili öğrenme alanı şu şekilde tanımlanmaktadır:

> *Temelde tarih odaklı olan bu öğrenme alanı kültür ve kültürel mirası ön plana çıkaran bir yapıya sahiptir. Türk kültürünü oluşturan temel ögelerden hareketle kültürün korunması ve geliştirilmesini sağlayacak bir millî bilincin oluşturulmasını amaçlamaktadır. Böylece öğrenciler kültürel ögelerin, bir toplumu diğer toplumlardan ayıran özellikler olduğunu kavrayacaktır. Bunun yanında kültürümüzün dünya kültürel mirasının renklenmesine ve zenginleşmesine katkı sağladığı kavratılır (YÖK, 2018).*

Program incelendiğinde 4.,5.,6. ve 7. sınıf düzeylerinde ilgili öğrenme alanına ilişkin 19 farklı kazanıma yer verildiği ve öğrenme alanı açıklamalarında kültürel mirasa duyarlılık, vatanseverlik, aile birliğine önem verme değerleri ile kanıt kullanma, zaman ve kronolojiyi algılama, değişim ve sürekliliği algılama gibi beceriler ile ilişkilendirmeler kurulduğu görülmektedir. 6. sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında ise 5 kazanıma yer verilmiş ve öğrenme alanı açıklamasında "Bu öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık değeriyle zaman ve kronolojiyi algılama becerisinin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır" ifadelerine yer verilmiştir. İlgili kazanımlar şöyledir:

SB.6.2.1. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.

Destan, yazıt ve diğer kaynaklardan yararlanılır.

SB.6.2.2. İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.

SB.6.2.3. Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.

SB.6.2.4. Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder.

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde gerçekleştirilen kültürel faaliyetlerin Anadolu'nun yurt edilme süreci üzerindeki etkisine vurgu yapılır.

SB.6.2.5. Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar.

Tarihî İpek ve Baharat yolları, ilgili haritalar üzerinden ele alınır.

İlgili kazanımlarda görüldüğü üzere 6. Sınıflar kültür ve miras öğrenme alanı Orta Asya ilk Türk devletlerinin kuruluşundan 13. yüzyıla kadar olan süreci kapsamakta, bu anlamda yoğun bir içerik barındırmaktadır. Bu nedenle ilgili öğrenme alanının öğrenimi kapsamında kullanılabilecek geçerli ve güvenilir ölçme araçlarına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Bu noktada bu araştırmanın amacı ilgili kazanımlar etrafında öğrencilerin bilgi düzeyini ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir bilgi testinin geliştirilmesidir:

Yöntem

Bu araştırma 6. sınıf öğrencilerinin 6. sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanı kapsamındaki bilgi düzeylerini belirlemeye yönelik bir ölçme aracı geliştirme çalışmasıdır. Bireylere yönelik eğitim ihtiyaçlarının doğru tespit edilebilmesi için bilgi testlerinin geçerli ve güvenilir araçlar olarak tasarlanmaları gerekir (Adıgüzel, 2019). İlgili araştırma kapsamında da geçerli ve güvenilir bir ölçek yapısına ulaşılması hedeflenmiş ve hedefe yönelik belirli adımlar izlenmiştir. Söz konusu adımlar ile adımlar kapsamında gerçekleştirilen uygulamalara dair bilgiler çalışmanın devamında sunulmuştur.

Araştırmanın çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2020-2021 öğretim yılı bahar döneminde, Eskişehir ili Odunpazarı ilçesine bağlı 2 farklı ortaokulda öğrenim gören 45'i kız, 37 'si erkek olmak üzere toplam 82 6. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Kalaycı (2008, Akt. Adıgüzel, 2019) bilgi testlerinin uygulama süreçlerinde testin uygulandığı birey sayısının 50'nin üstünde olmasına dikkat edinilmesini önermektedir. Bu bağlamda pandemi koşullarının etkisiyle çalışma başında hedeflenen katılımcı sayısına ulaşılamasa da uygulama süreçleri açısından gerekli olan asgari koşul sağlanmıştır.

Verilerin analizi

Başarı testinin geliştirilmesi aşamasında çeşitli veri analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda kapsam geçerlik oranı ve indeksleri hesaplanmış, madde ayırt edicilik ve güçlük indeksleri ile madde ayırt ediciliğine yönelik t testi kullanılmıştır. Ayrıca testin güvenirliğine yönelik K20 güvenirlik formülü ile eşdeğer yarılar yönteminden faydalanılmıştır. Madde ayırt ediciliğine yönelik t testi ile Spearman Brown katsayısının hesaplanmasında SPSS kullanılmış, kalan işlemlerin tamamı Excel üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Hazırlık ve uygulama süreci

Bilgi testi geliştirme sürecinin en önemli aşamalarından biri, hazırlık aşamasıdır. Bu aşama, testin geçerliği üzerine yürütülecek geçerlik çalışmalarını kapsamaktadır (Adıgüzel, 2019). Başarı testi geliştirme sürecinin hazırlık aşamasında da ilk olarak kapsam geçerliği sağlanmaya çalışılmış, bir belirtke tablosu oluşturularak 6. sınıflar *Kültür ve Miras* öğrenme alanının kapsamının net bir şekilde ortaya koyulması hedeflenmiştir. Bu noktada öğrenme alanında yer alan kazanımlar, MEB'in 6. sınıf düzeyine yönelik hazırlamış olduğu ders ve çalışma kitapları detaylı şekilde analiz edilmiş, 2 Sosyal Bilgiler öğretmeninin de görüşü alınarak kapsama ilişkin bir belirtke tablosu oluşturmuştur. Madde havuzunun oluşturulması ise ilgili belirtke tablosu üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Madde havuzunun oluşturulması aşamasında, ilk olarak geniş bir alanyazın taraması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda benzer bilgi testleri, Sosyal Bilgiler 6. sınıf ders ve çalışma kitapları ile 6. sınıf düzeyindeki çeşitli kaynak kitaplar incelenmiş, kaynaklarda yer alan soru tipleri, vurgulanan önemli noktalar ile kullanılan dil dikkate alınmıştır. İlgili kaynaklardaki hiçbir soru doğrudan teste alınmamış, maddelerin Bloom'un taksonomisinde yer alan farklı bilişsel düzeylere ve öğrencilerin seviyesine uygun şekilde, açık ve anlaşılabilir olarak yazılmasına dikkat edilmiştir. Bununla beraber belirtke tablosunda yer alan her bir alt temaya ilişkin yeterince soru yazılmasına dikkat edilmiş ve 63 maddelik bir taslak test formu oluşturulmuştur.

İlgili test formu uzman görüşü öncesi Türkçe eğitimi alanında görev yapmakta olan bir öğretim üyesine gösterilmiş ve maddelerin dil ve anlatım yönünden açıklığı ile hedef kitleye uygunluğuna ilişkin görüş alınarak bazı madde köklerinde düzenlemeler yapılmıştır. İlgili maddeler "gerekli", "gerekli değil", "gerekli ancak düzeltilmeli / açıklama" bölümlerinden oluşan 3 seçenekli bir dereceleme formuna aktarılmış ve 8 Sosyal Bilgiler eğitimcisi, 2 tarih eğitimcisi ile kendi alanında doktora eğitimine devam eden bir Sosyal Bilgiler öğretmenine gönderilmiştir. Uzman görüşlerinin değerlendirilmesi aşamasında ise Lawshe'nin kapsam geçerlik ve kapsam indeksi formülü kullanılmıştır.

Taslak formda yer alan 9 madde, 11 uzmanın görüşünün alındığı bir değerlendirmede, minimum kapsam geçerlik oranı (KGO) olan .59'dan (Lawshe, 1975) düşük KGO oranına sahip olduğu için ölçek formundan için çıkarılmıştır. Kalan 54 madde tekrar değerlendirilmiş, analizler sonucu yaşanması muhtemel madde kayıpları göz önünde bulundurularak 50 madde altına düşülmemesi ancak 50 üstü maddenin de öğrencilerin dikkat durumu açısından sorun teşkil edebileceği düşünülmüştür. Bu doğrultuda kapsamı bozmayan 4 madde daha testten çıkarılmıştır. Kalan 50 maddenin KGO ortalamaları alınarak kapsam geçerlik indeksi (KGİ) hesaplanmış, hesaplama sonucu 50 maddeye ilişkin KGİ değerinin minimum KGİ değeri olan .67'den yüksek olduğu (0.83>0.67) belirlenmiştir. Böylece kalan 50 maddenin tamamının testte kullanılmasına karar verilerek uygulama sürecine geçilmiştir. Testin uzman görüşü sonrasındaki 50 maddelik halini yansıtan belirtke tablosu Tablo 2.2'de sunulmuştur.

Tablo 2.2. *50 maddelik test formunun temalara ilişkin dağılımı*

Kazanım	Kazanıma İlişkin Temalar	Temaya İlişkin maddeler	Toplam
SB.6.2.1. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.	Coğrafi Özellikler	9, 10	**13**
	Siyasal Özellikler	1,2,3,7	
	Ekonomik Özellikler	11,12,13	
	Kültürel Özellikler	4,5,6,8	
SB.6.2.2. İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.	İslamiyetin Doğuşu ve Yayılışı	14,15,16,17	**9**
	4 Halife Dönemi	18,19,20	
	Emevi ve Abbasi Dönemleri	21,22	
SB.6.2.3. Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.	Türklerin İslamiyet'i Kabulü	23,24,25	**10**
	Siyasi Değişimler	26,27,28	
	Kültürel Değişimler	29,30	
	Sosyal Değişimler	31,32	
SB.6.2.4. Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder.	Büyük Selçuklu Dönemi	33,34	**11**
	Anadolu Selçuklu Dönemi	35,36,37,38	
	Haçlı seferleri	39,40	
	Anadolu Beylikler Dönemi	41,42,43	
SB.6.2.5. Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar.	Siyasi Roller	44,45,46	**7**
	Kültürel Roller	47,48	
	Ekonomik Roller	49,50	

Testin uygulama süreci 2020-2021 öğretim yılı bahar dönemi sonunda, Eskişehir ili Odunpazarı ilçesine bağlı 2 farklı ortaokulda gerçekleştirilmiştir. Esas uygulama öncesi formda yer alan maddeler bir Sosyal Bilgiler öğretmeni ve dört 6. sınıf öğrencisiyle paylaşılmış, maddelerin açık ve anlaşılabilir olduğuna ilişkin teyit alınarak uygulama sürecine geçilmiştir. 50 maddelik test formunun uygulanması pandemi koşulları nedeniyle uzaktan gerçekleştirilmiştir. 50 madde, Google Formlar aracılığıyla dijital ortama aktarılarak Sosyal Bilgiler öğretmenlerine ulaştırılmış, öğretmenler ise testi link yoluyla öğrencilerle paylaşarak doldurmalarını sağlamıştır. Test, 45'i kız, 37 'si erkek olmak üzere toplamda 82 6. sınıf öğrencisi tarafından doldurulmuştur.

Bulgular

Uygulama sonrası test formundaki maddeler çeşitli istatistiksel analizlere tabii tutulmuştur. Madde ayırt edicilik ve güçlük indeksleri ile KR20 değerinin hesaplanmasında Excel, madde ayırt ediciliğine yönelik t testi ile Spearman Brown katsayısının hesaplanmasında SPSS kullanılmıştır. İlk olarak Excel üzerinden maddelerin ayırt edicilik ve güçlük indeksleri hesaplanmıştır. Maddelerin tamamının güçlük derecelerinin önerilen değerler olan .20-.80 arasında (Adıgüzel, 2019) olduğu, çok zor ya da çok kolay olarak nitelendirilebilecek bir maddenin bulunmadığı görülmüştür. Maddelerin ayırt edicilik indeksleri ve indekslere karşılık

gelen değerlendirme düzeyleri (Başol, 2019) incelendiğinde ise 50 maddenin 24 tanesinin .40 ve üstü, (çok iyi), 10 tanesinin .30-.39 arası (iyi), 12 tanesinin .20-29 arası (düzeltilerek kullanılabilir), 3 tanesinin ise 0.19 ve altı (kullanılamaz) olduğu görülmüştür. Bununla beraber 1 maddenin de "–" değer taşıdığı ve ters ayırt edici madde olduğu belirlenmiştir. Bu noktada ilk olarak ayırt edicilik indeksi 0.19 altında olan 24, 27 ve 35. maddeler ile ters ayırt ettiği belirlenen 47. madde testten çıkarılmıştır.

Bunun yanında maddelerin öğrencileri anlamlı şekilde ayırt edebilme düzeylerini belirlemek üzere SPPS programı üzerinden alt %27 ve üst %27'lik gruplar oluşturulmuş ve 50 sorunun her birinin ayırt edicilik düzeyi bağımsız t-testi ile incelenmiştir. Gerçekleştirilen t testi sonucu öğrencileri anlamlı düzeyde ayırt edemediği belirlenen ve aynı zamanda ayırt edicilik indeksleri doğrudan kabul edilebilir sınırlar altında olan 1, 2, 3, 20, 28, 32, 40. maddeler testten çıkarılmıştır. Bununla birlikte 9, 13, 37, 39, 42. maddelerin anlamlı derecede ayırt edici oldukları ancak ayırt edicilik indekslerinin 0.23 ile 0.26 arasında değişim gösterdiği belirlenmiştir. Başol'a (2019) göre madde ayırt edicilik indeksinin iyi olarak değerlendirilebilmesi için .30 üstü olması beklenmekte, bununla beraber ayırt edicilik indeksi .20-.29 olan maddeler gerekli ise düzeltilerek kullanılabilmektedir. Bu doğrultuda 13, 37 ve 42. maddeler herhangi bir düzeltmeye gidilmeksizin testten çıkarılmış, 9. ve 39. maddelerin ise testin kapsam geçerliliğinin sağlanması açısından gerekli olduğu kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda uzman görüşleri ile maddelerin çeldirici ve soru kalıplarında düzeltmeler yapılarak ilgili maddeler testte bırakılmıştır. İlk aşamada gerçekleştirilen analizler sonucu testin madde değerlerine ilişkin sonuçlar Tablo 2.3'te sunulmuştur.

Tablo 2.3. *Test maddelerine ilişkin istatistiksel değerler*

Madde No	T testi sonuçları	Madde ayırt edicilik indeksi	Madde güçlük indeksi	Madde No	t testi sonuçları	Madde ayırt edicilik indeksi	Madde güçlük indeksi
M1	1.514 (p=.137)	0,23	0,50	M26	3.747 (p=.001)	0,37	0,45
M2	1.667 (p=.103)	0,20	0,29	M27	.615 (p=.542)	0,09	0,45
M3	1.845 (p=.072)	0,21	0,58	M28	1.203 (p=.236)	0,21	0,43
M4	2.646 (p=.012)	0,34	0,48	M29	6.148 (p=.001)	0,57	0,55
M5	5.384 (p=.001)	0,44	0,49	M30	4.320 (p=.001)	0,52	0,58
M6	6.928 (p=.001)	0,54	0,56	M31	3.474 (p=.001)	0,35	0,35
M7	3.789 (p=.001)	0,41	0,41	M32	1.984 (p=.054)	0,20	0,28
M8	5.020 (p=.001)	0,51	0,69	M33	2.579 (p=0.14)	0,32	0,40
M9	2.198 (p=.034)	0,26	0,50	M34	5.501 (p=.001)	0,49	0,49
M10	3.623 (p=.001)	0,37	0,60	M35	1.290 (p=.204)	0,18	0,34
M11	5.501 (p=.001)	0,53	0,50	M36	3.000 (p=.005)	0,32	0,43

M12	7.122 (p=.001)	0,59	0,54	M37	2.230 (p=.032)	0,25	0,26
M13	2.560 (p=.015)	0,26	0,25	M38	3.325 (p=.002)	0,43	0,45
M14	3.378 (p=.002)	0,39	0,36	M39	2.898 (p=.007)	0,24	0,31
M15	5.508 (p=.001)	0,52	0,75	M40	1.555 (p=.127)	0,21	0,36
M16	4.816 (p=.001)	0,53	0,53	M41	4.243 (p=.001)	0,41	0,53
M17	4.754 (p=.001)	0,52	0,54	M42	2.898 (p=.007)	0,23	0,33
M18	2.579 (p=.014)	0,39	0,49	M43	6.867 (p=.001)	0,61	0,54
M19	6.052 (p=.001)	0,52	0,46	M44	7.483 (p=.001)	0,60	0,60
M20	1.916 (p=.062)	0,23	0,33	M45	4.320 (p=.001)	0,43	0,50
M21	4.816 (p=.001)	0,52	0,55	M46	6.052 (p=.001)	0,55	0,50
M22	4.947 (p=.001)	0,50	0,54	M47	-2.938 (p=.005)	-0,32	0,44
M23	9.222 (p=.001)	0,59	0,44	M48	8.078 (p=.001)	0,63	0,53
M24	.000 (p=1.000)	0,09	0,26	M49	2.909 (p=.006)	0,31	0,51
M25	3.000 (p=.005)	0,34	0,34	M50	6.052 (p=.001)	0,51	0,55

Son olarak 36 maddelik testin her bir kazanıma ve temaya ilişkin soru sayıları incelenmiştir. Daha dengeli bir dağılım sağlanması ve testin öğrenciler açısından daha çözülebilir hale getirilmesi için diğer temalara nispeten fazla soru barındıran 3 farklı alt temadan 8, 15, 46. sorular çıkarılmıştır. Testin 33 maddelik son halinin güvenirliğini belirlemeye yönelik ise K20 güvenirlik formülü ile eşdeğer yarılar yöntemi kullanılmıştır. Excel üzerinden KR20 formülü ile gerçekleştirilen hesaplama ile testin güvenirliliğini yansıtan iç tutarlığının 0,86 olarak oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte SPSS üzerinden testin iki yarısı arasındaki korelasyon hesaplanmış ve testin iki yarısı arasındaki korelasyonu ortaya koyan Spearman-Brown korelasyon katsayısının 0,88 olarak oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Güvenirliği oldukça yüksek olan 33 maddelik testin genel güçlük derecesinin .49 ile orta düzey, ayırt ediciliğinin ise .46 ile çok iyi düzeyde olduğu belirlenmiş ve 33 maddelik 6. Sınıflar Kültür ve Miras başarı testine son hali verilmiştir. Yeniden numaralandırılmış 33 Maddelik başarı testinin kazanımlar ile kazanımlara ilişkin temalara göre dağılımı Tablo 2.4'te sunulmuştur.

Tablo 2.4. *33 maddelik test formunun temalara ilişkin dağılımı*

Kazanım	Kazanıma İlişkin Temalar	Temaya İlişkin maddeler	Toplam
SB.6.2.1. Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinin coğrafi, siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur.	Coğrafi Özellikler Siyasal Özellikler Ekonomik Özellikler Kültürel Özellikler	5, 6 4 7,8 1,2,3	8

SB.6.2.2. İslamiyet'in ortaya çıkışını ve beraberinde getirdiği değişimleri yorumlar.	İslamiyetin Doğuşu ve Yayılışı	9,10,11	7
	4 Halife Dönemi	12,13	
	Emevi ve Abbasi Dönemleri	14,15	
SB.6.2.3. Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder.	Türklerin İslamiyet'i Kabulü	16,17	6
	Siyasi Değişimler	18	
	Kültürel Değişimler	19,20	
	Sosyal Değişimler	21	
SB.6.2.4. Türklerin Anadolu'yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder.	Büyük Selçuklu Dönemi	22,23	7
	Anadolu Selçuklu Dönemi	24,25	
	Haçlı seferleri	26	
	Anadolu Beylikler Dönemi	27,28	
SB.6.2.5. Tarihî ticaret yollarının toplumlar arası siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü açıklar.	Siyasi Roller	29,30	5
	Kültürel Roller	31	
	Ekonomik Roller	32,33	

Sonuç

Araştırma sonucunda Ortaokul öğrencilerinin 6. Sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanına ilişkin bilgi düzeylerini belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracına ulaşılmıştır. Bilgi testleri hedef kitlenin bilişsel düzeyi üzerine nicel veriler sağlayarak önemli bir işlev görmektedir. Bireylerin bu testlere verdikleri yanıtlar onların hangi alanlarda bilgi ihtiyaçları olduğunun tahmin edilmesine katkı sağlar (Adıgüzel, 2019). Bu bağlamda ilgili testin de öğrencilerin ilgili öğrenme alanına yönelik bilişsel düzeylerini belirleme de ve bilişsel ihtiyaçlarını ortaya koyma noktasında faydalı olacağı söylenebilir.

Kaynakça

Adıgüzel, O. (2019). *Eğitim programlarının geliştirilmesinde ihtiyaç analizi el kitabı.* (2. basım). Ankara: Anı yayıncılık.

Başol, G. (2019). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Ankara: Pegem Akademi.

Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar). *Ankara.*

Lawshe C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology,* 28(4), 563-575.

KIRIKKALE İLİNDE GÖREVLİ ÖĞRETMENLERİN SERBEST ZAMAN OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

DETERMINATION OF LEISURE TIME LITERACY LEVEL OF TEACHERS IN KIRIKKALE

Milay Böyter [1], Doç.Dr. Mehmet Öçalan [2] , Doç.Dr. Sibel Arslan [3]

[1]Kırıkkale Üniversitesi,Sağlık Bilimleri Enstitüsü,milayb.24@hotmail.com

0000-0003-1511-2032

[2]Kırıkkale Üniversitesi,Spor Bilimleri Fakültesi,mehmetocalan@yahoo.com

0000-0003-2419-4455

[3]Kırıkkale Üniversitesi,Spor Bilimleri Fakültesi,sibelarslan@kku.edu.tr

0000-0002-4393-7528

ÖZET

Bu çalışma, Kırıkkale ilinde görevli öğretmenlerin serbest zaman okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesini amaçlayan, tarama modelinde, betimsel bir araştırmadır. Araştırmaya Kırıkkale ilinde görev yapan 446 öğretmen katılmıştır. Veriler katılımcıların kişisel verilerine yönelik sorular ve Arslan (2018) tarafından geliştirilen Serbest Zaman Okuryazarlığı Ölçeği (SZOÖ) ile toplanmıştır. Betimsel istatistiklerde yüzde, frekans ve aritmetik ortalama değerlerinden yararlanılmış; iki ayrı kümenin verdiği cevapların analizinde Independent Sample t-test, çoklu grup karşılaştırmalarında One-Way ANOVA; ANOVA testlerinde farklılık yaratan grupları belirlemek için LSD HSD Çoklu Karşılaştırma Testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeylerinin iyi seviyede olduğunu; cinsiyet ve görev yılına göre dağılımları arasında $p<0.05$ düzeyinde anlamlı farklılık gösterdiğini, branş ve okul kademesine göre ise değişmediğini; ayrıca öğretmenlerin serbest zaman tercihlerinin pasif etkinlik türlerine yönelik olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Öğretmen, Serbest Zaman, Okuryazarlık, Serbest Zaman Okuryazarlığı

GİRİŞ

Teknoloji çağının baş döndüren gelişmeleri birçok konuda olduğu gibi okuryazarlık konusuna da yenilikler getirmiş; önceleri sadece okuma ve yazma becerilerini içeren klasik okur-yazarlık kavramı, medya okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı gibi farklı okuryazarlık türleri ile birlikte kullanılır olmuştur (Altun, 2005). Okuryazarlık alanına yeni eklenen bir kavram da serbest zaman okuryazarlığıdır (Arslan, 2013).

Bahsi geçen yeni okuryazarlıkların temelinde bilgi, bilgiyi uygulama, kurallara uygunluk, günceli takip ve bilgi kullanımına etkin katılım bulunmaktadır (Önal, 2010). Bireylerin bir

konuda okuryazar olmaları için bilgiyi birçok farklı biçimde algılayabilmeleri, anlayabilmeleri ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmiş olmaları gerekmektedir (Altun, 2010).

Serbest zaman okuryazarlığı, "serbest zaman ve serbest zaman etkinliklerinin yararlarının, kendi tercihlerinin ve yapabileceklerinin farkında olmak ve bu farkındalıkları eyleme/uygulamaya/yaşantıya dönüştürmek" olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle serbest zaman okuryazarlığı, "serbest zamanla uyum içinde yaşama yeterliliğine ve doğru serbest zaman etkinliklerinin davranışa dönüştürüldüğü bir yaşam tarzına sahip olmaktır" (Arslan, 2018, 103).

Serbest zamanı doğru okumak son derece yaşamsaldır çünkü fiziksel (obezite, osteoporoz, kalp-damar rahatsızlıkları vb), zihinsel (alzehimer, demans vb), psikolojik (stres, depresyon, yabancılaşma vb) ve sosyal (kültür aktarımı, yaşlıları destekleme, toplumu güçlendirme vb) birçok fayda sağlayabilecek bir potansiyel barındırmaktadır. Ancak serbest zaman genellikle zararsız ve mutlak iyi görülmesine karşın birçok tehlikeye de (vandalizm, şiddet eylemleri, uyuşturucu ve alkol kullanımı vb) zemin hazırlayabilmektedir (Arslan, Y).

Bu bağlamda serbest zaman okuryazarlığı; serbest zamanı doğru anlama ve doğru kullanmakla ilgili olan; ve serbest zamanın nasıl kullanılması gerektiği, hangi etkinliklerin daha etkili ve yararlı olduğu, yanlış serbest zaman kullanımının vereceği zararları algılamayı ve doğru serbest zaman tercihlerini arttırmayı amaçlayan bir eğitim sürecinin sonucudur (Arslan, 2013, 145) ve başkahramanları da öğretmenlerdir.

Eğitimin temel amacı kendini tanıyan, sorumluluklarını bilen, kendi kendine yetebilen sağlıklı ve mutlu bireyler topluma kazandırmaktır. Bu sebeple eğitim en önemli rolü üstlenmektedir. Eğitimi meydana getiren sistemler ve bu sistemleri oluşturan öğeler birbirlerini etkiler. Bu sistemin en önemli öğesi kuşkusuz o ki öğretmenlerdir. Öğretmenler ülkenin refah seviyesine ulaşmasında ve kalkınmasında etkin rol oynarlar. (Semerci, S. N. 2022).

Öğretmenlerin hayat standartları yükseltilerek performansları arttırılmalı böylece öğretmenlerin mutlu olması sağlanmalıdır. Onların hayattan zevk alması öğrencilerinde başarılarını arttırmada etkin rol oynayacaktır. Topluma yön vermede ve toplumun gelişmesini sağlamada en önemli öğe olan öğretmenlerin, etkinliğini arttırmada serbest zamanlarında yaptıkları etkinlikler etkili olacaktır. Öğretmenlik kutsal bir meslektir. Bir yandan da öğretmenlik stresli bir iştir (Colvin vd., 1982).

Her iki ucu keskin bir kılıç olan serbest zamanın istenilen yönde ele alınmasında öğretmenler için önem arz etmektedir. Öğretmenler serbest zamanlarında yaptıkları ve katıldıkları etkinliklerle gün içinde yaşadıklarından uzaklaşmaya, sağlıklarını arttırmaya ve işlerinde performanslarının artmasıyla doğrudan alakalıdır.

Öğretmenlerin okul saatleri dışında kendilerine zaman ayırabilmeleri, kültürel etkinliklere katılmaları onların rahatlamalarını sağlayacaktır. Yaşadığı sıkıntılardan kurtulan öğretmenler, akıllarından geçirdiklerini daha kolay yapabilecek, üretime katkı sağlayabilecek ve topluma faydalı bireyler yetiştirebileceklerdir (Aşkın,C. 2016). Bunun yanında; kişinin potansiyel özelliklerinin geliştirilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Öğretmenlerin serbest zamanlarında yaptıkları etkinlikler olumlu etkiler oluşturmaktadır (Yoon, K. J. 2018).

İçinde bulunulan çağda yeniliğe açıklık, kendini geliştirme ve çok yönlü olma gibi özellikler birçok meslekte olduğu gibi öğretmenlik mesleğinde de önem kazanmıştır. Bu özelliklerin edinilmesinde ve iyi bir model olarak öğrencilere kazandırılmasında serbest zaman etkinlikleri bir fırsat olarak görülebilir. Bu nedenle öğretmenlerin meslek alanlarının yanında sanatsal, sportif ve kültürel alanlarda çeşitli etkinliklerde bulunarak kendilerini geliştirmeleri ve işlerine olan motivasyonlarını yüksek tutmalıdır. Yoksa öğretmenlerin, meslek hayatlarında geri kalmaları ve kendilerinden beklenen performansı göstermemeleri söz konusu olacaktır Filiz, S., & Yumlu, K. (2018). Bu noktadan hareketle, çalışan nüfusun önemli bir kısmını oluşturan öğretmenler, araştırma evreni olarak seçilmiştir.

Araştırmanın Amacı: Kırıkkale ilinde görev yapan öğretmenlerin serbest zaman okuryazarlık düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2.YÖNTEM

Bu çalışma Kırıkkale ilindeki devlet okullarında görev yapan öğretmenlerin serbest zaman okuryazarlık düzeylerinin tespitine yönelik tarama modeline göre betimsel bir araştırmadır. Araştırmanın çalışma evreni Kırıkkale ilinde Okulöncesi, İlkokul, Ortaokul, Lise kademesinde görev yapan 4078 öğretmenden (https://kirikkale.meb.gov.tr/) oluşmaktadır. Örnekleme alınan öğretmen sayısı 446'dır.

Veri Toplama Aracı

Çalışmada araştırmacılar tarafından hazırlanan kişisel bilgilere yönelik bilgi formunun yanı sıra, Arslan (2018) tarafından geliştirilen Serbest Zaman Okuryazarlığı Ölçeği (SZOÖ) kullanılmıştır. Üç alt boyut ve 21 maddeden oluşan ölçekten alınabilecek en düşük puan 21, en yüksek puan 105'tir. Ölçeğin Cronbach's Alpha değeri .93'tür ve değer bu araştırma için de değişmemiştir.

Kırıkkale Üniversitesi Etik Kurulundan 31.05.2022 tarihinde alınan izinden sonra bizzat araştırmacılar tarafından uygulanmıştır.

Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Verilerin analizinde SPSS 28.0 programı kullanılmıştır. Sürekli verilerin dağılımı ile normal dağılım arasında fark olup olmadığı Shaprio-wilk ve kolmogorov smirnov testleriyle araştırılmıştır. Normal dağılım gösteren değişkenlerin bağımsız ikili grup kıyaslamasında t testi; bağımsız ikiden fazla grup kıyaslamalarında One-Way ANOVA testi; anlamlı farklılıkların tespiti için LSD testi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p< 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Katılımcıların seçeneğe katılma düzeyinin aritmetik ortalaması 1.00-1.79 olduğunda "hiç", 1.80-2.59 olduğunda "yılda birkaç kez/az", 2.60-3.39 olduğunda "ayda birkaç kez/orta", 3.40-4.19 olduğunda "haftada birkaç kez/çok" ve 4.20-5.00 olduğunda "her gün/tamamen" olarak yorumlanması kabul edilmiştir.

3.BULGULAR

Tablo 1'de araştırmaya katılan öğretmenlere ait kişisel bilgiler verilmiştir.

Tablo 1. Kişisel Bilgiler

Değişken		f	%	N
Yaş	20-24	13	2.9	446
	25-30	47	10.5	
	31-35	64	14.3	
	36-40	78	17.5	
	41 ve üzeri	244	54.7	
Cinsiyet	Erkek	226	50.8	445
	Kadın	219	49.2	
Branş	Sayısal Dersler	141	31.7	445
	Dil Dersleri	60	13.5	
	Sözel Dersleri	187	41.8	
	Rekreatif Dersler	27	6.1	
	Meslek Dersleri	30	7	
Okul Kademesi	Okul Öncesi	7	1.6	446
	İlkokul	63	14.1	
	Ortaokul	210	47.1	
	Lise	166	37.2	
Görev Süresi	1-4 Yıl	41	9.2	446
	5-9 Yıl	62	13.9	
	10-14 Yıl	72	16.1	
	15-19 Yıl	74	16.6	
	20 ve üzeri	197	44.2	

Tablo 1'de görüldüğü üzere katılımcıların çoğunluğu 41 ve üzeri yaş aralığında (%54,7) ve %50,8'i erkek, %49,2'si kadındır. %41,8'inin branşı sözel dersler iken, %31,7'si sayısal ders öğretmenidir. Katılımcıların %47,1'i ortaokul, %32,7'si lise kademesinde görev yapmaktadır. %44,2'sinin görev süresi 20 yıl ve üzeriyken, %32,7'si 10-19 yıl aralığında görev yapan öğretmenlerdir.

Öğretmenlerin serbest zamanlarında tercih ettikleri etkinlik türlerine ilişkin veriler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Serbest Zaman Tercihleri

ETKİNLİK TÜRÜ	$\overline{X}$	ss
Aile/Arkadaşlarla vakit geçirme	4.36	.96
Bilgisayarda/İnternette dolama	4.33	.94
Müzik dinleme	4.06	1.14

Evde TV/film izleme	3.84	1.06
AVM'de gezme	3.14	.96
Fiziksel/Sportif Etkinlikler yapma	2.57	1.10
Bilgisayarda/internette oyun oynama	2.39	1.50
İhtiyaç duyanlar için gönüllü etkinliklere katılma	2.31	1.09
Kültürel etkinliklere katılma	2.16	.73
Eğitsel kurslara katılma	2.11	1.07
Sanatsal etkinliklere katılma	1.73	.95
El sanatlarıyla ilgili etkinliklere katılma	1.70	1.00
Hobi kurslarına gitme	1.50	.84

Öğretmenlerin serbest zaman tercihleri incelendiğinde ilk sıralarda "aile/arkadaşlarla vakit geçirme ($\overline{X}$=4.36)" ve "bilgisayarda/internette dolaşma ($\overline{X}$=4.33)" olduğu ve bu etkinlikleri her gün yaptıkları görülmektedir. Öğretmenler "müzik dinleme ($\overline{X}$=4.06) ve evde TV/film izleme ($\overline{X}$=3.84)" etkinliklerini haftada birkaç gün; "AVM'de gezme ($\overline{X}$=3.14)" etkinliğini ise ayda birkaç kez yaptıklarını belirtmektedirler.

Fiziksel/sportif etkinlikler ($\overline{X}$=2.57), bilgisayarda/internette oyun oynama ($\overline{X}$=2.39), gönüllü etkinlikler ($\overline{X}$=2.31), kültürel etkinlikler ($\overline{X}$=2.16) ve eğitsel etkinliklere ($\overline{X}$=2.11) ise yılda birkaç kez katıldıklarını belirtmektedirler. Hiçbir zaman tercih etmedikleri etkinlikler ise "sanatsal etkinlikler ($\overline{X}$=1.73), el sanatları ($\overline{X}$=1.70) ve hobi kursları ($\overline{X}$=1.50) olmuştur.

Tablo 3'te araştırmada yer alan öğretmenlerin serbest zaman etkinliklerine katılım amaçlarına ilişkin bilgiler verilmiştir.

Tablo 3. Serbest Zaman Etkinliklerine Katılım Amacı

Katılım Amacı	$\overline{X}$	ss
Fiziksel, zihinsel, ruhsal sağlığı korumak	4.16	.87
Kendini mutlu etmek/eğlenmek	4.11	.86
Stres atmak	4.05	.93
Yeni şeyler öğrenmek/kendini geliştirmek	3.95	.95
Yeni insanlar tanımak/sosyalleşmek	3.94	.94

Öğretmenlerin serbest zamanlarında yaptıkları etkinliklere katılım amaçlarının en fazla öne çıkandan başlayarak sırasıyla "fiziksel, zihinsel, ruhsal sağlığı korumak ($\overline{X}$=4,16), kendini mutlu etmek/eğlenmek ($\overline{X}$=4,11), stres atmak ($\overline{X}$=4,05), yeni şeyler öğrenmek/kendini geliştirmek ($\overline{X}$=3,95) ve yeni insanlar tanımak/sosyalleşmek ($\overline{X}$=3,94)" olduğu ve bu amaçların hepsinin serbest zaman etkinliklere katılım için "çok" etkili olduğu görülmektedir.

Öğretmenlerin serbest zaman okuryazarlık düzeyine ilişkin bilgiler Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık Düzeyi

	Ortalama Puan	$\overline{X}$	ss	Min.	Max.
Temel Serbest Zaman Okuryazarlığı	41.87	4.19	6.02	16.00	50.00
İşlevsel Serbest Zaman Okuryazarlığı	31.90	3.99	4.73	19.00	40.00
Eylemsel Serbest Zaman Okuryazarlığı	11.14	3.71	2.69	3.00	15.00
Serbest Zaman Toplam	84.93	4.04	11.01	46.00	105.00

Tablo 4'de görüldüğü üzere, öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeyleri ortalama puanı 84.93±11.01 iken, minimum alınan puan 46 ve maksimum puan 105'dir. Katılımcıların temel serbest zaman okuryazarlığı alt boyutundan aldığı puan ortalaması 41.87±6.02, minimum 16 ve maksimum 55'dir. İşlevsel serbest zaman okuryazarlığı alt boyutundan aldığı puan ortalaması 31.90±4.73, minimum 19 ve maksimum 40'dır. Eylemsel serbest zaman okuryazarlığı alt boyutundan alınan puan ortalaması 11.14±2.69, minimum 3 ve maksimum 15'dir.

Öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeyleri aritmetik ortalama üzerinden değerlendirildiğinde ise ölçek toplamı ortalamasının 4.04, Temel Serbest Zaman Okuryazarlık ortalamasının 4.19, İşlevsel Serbest Zaman Okuryazarlık ortalamasının 3.99 ve Eylemsel Serbest Zaman Okuryazarlık ortalamasının 3.71 olduğu görülmektedir.

Tablo 5'te öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeylerinin kişisel özelliklerine göre karşılaştırılmasına ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 5. Serbest Zaman Okuryazarlık düzeylerinin kişisel özelliklerine göre karşılaştırılması

Serbest Zaman Okuryazarlığı							
		Puan	SS	F	p	t testi	LSD
Cinsiyet	Erkek Kadın	83.42 86.50	11.36 10.45	-2.890	.002	kadın>erkek	
Branş	Sayısal Dersler Dil Dersleri	84.71 83.68	10.45 12.35	.994	.395		

	Sözel Dersler Rekreatif Dersler Meslek Dersleri	85.71 82.74 83.25	11.04 10.56 10.72				
Okul Kademesi	Okul öncesi İlkokul Ortaokul Lise	78.43 84.65 85.83 84.16	12.04 10.27 11.24 10.87	1.571	.196		
Görev Süresi	1-4 yıl 5-9 yıl 10-14 yıl* 15-19 yıl* 20 ve üzeri	86.80 88.18 - 88.16 +77.56 84.89	9.45 10.03 9.51 12.34 10.34	13.138	.001		10-14 yıl>15-19 yıl

Görüldüğü üzere öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeylerinin cinsiyete ve görev yılına göre dağılımları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır ($p<0.05$). Yapılan t testi sonucuna göre kadın öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeyleri, erkek öğretmenlerden daha yüksektir. Anova testi sonuçları ise öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeylerinin, görev sürelerine göre farklılaştığını göstermektedir. Anlamlı farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan LSD çoklu karşılaştırma testi, 15-19 yıl deneyime sahip öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeylerinin, 10-14 yıldır görev yapan öğretmenlerden daha yüksek olduğunu ortaya çıkartmıştır.

Öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeyleri ile "branş ve okul kademesi" arasında, istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p<0.05$).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Kırıkkale ilinde görev yapan öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeylerinin değerlendirilmesi üzerine yapılan bu araştırma sonucuna göre; araştırmaya katılan öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeylerinin iyi olduğu (84.93±11.01) sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeyleri cinsiyet ve çalışma yılına göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Kadın öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeyleri, erkek öğretmenlere göre daha yüksek bulunurken; 15-19 yıl deneyime sahip öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlık düzeylerinin, 10-14 yıldır görev yapan öğretmenlerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin Serbest Zaman

Okuryazarlık düzeyleri ile "branş" ve "okul kademesi" arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Ayyıldız Durhan (2020), sportif etkinliklere gönüllü katılım sağlayan üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada Serbest Zaman Okuryazarlık düzeyini 81.25 ± 14.04 olarak bulmuştur. Sonuç bu araştırmanın bulgularıyla benzerdir.

Ayyıldız Durhan ve Kurtipek (2021)'in çalışması ise beden eğitimi öğretmen adaylarının Serbest Zaman Okuryazarlık puanının 88.17 ±14.96 olduğunu bulmuştur. Öğretmen adaylarının Serbest Zaman Okuryazarlık düzeylerinin halen görevde olan öğretmenlerden daha yüksek olmasının nedeni, çalışmanın sadece beden eğitimi öğretmen adayları ile yapılmış olmasından kaynaklanıyor olabilir. Öğrenim gördükleri alan gereği beden eğitimi öğretmen adaylarının, diğer branşlara göre serbest zaman etkinliklerine karşı daha yüksek farkındalık ve katılım sağlama olasılıklarının bulunmasının, Serbest Zaman Okuryazarlık düzeyini olumlu yönde etkilediği düşünülebilir.

Burada dikkat çeken durum şudur ki hem bu araştırma hem Ayyıldız Durhan (2020) ile Ayyıldız Durhan ve Kurtipek (2021)'in çalışmaları, Serbest Zaman Okuryazarlık düzeyi yüksek olsa da temel düzeyden eylemsel düzeye doğru okuryazarlık oranının düştüğünü, en düşük seviyenin Eylemsel Serbest Zaman okuryazarlığında olduğunu göstermektedir. Bu durum katılımcıların serbest zamana yönelik bilgi ve farkındalıkları olsa da bunun davranışa dönüşmesinin aynı düzeyde olmadığının göstergesidir.

Ayyıldız Durhan (2020) ile Ayyıldız Durhan ve Kurtipek (2021)'in çalışmaları ayrıca, aralarında anlamlı düzeyde bir farklılık çıkmamış olsa da kadınların erkeklerden daha yüksek Serbest Zaman Okuryazarlık düzeyine ulaştığını göstermekte ve sonuçlar bu araştırmanın bulgularını desteklemektedir.

Çalışmamızda öğretmenlerin serbest zaman faaliyetlerine en fazla fiziksel, zihinsel, ruhsal sağlığını korumak ($\overline{X}$=4.16), kendilerini mutlu etmek/eğlenmek ($\overline{X}$=4.11), stres atmak ($\overline{X}$=4.05), yeni şeyler öğrenmek/kendini geliştirmek ($\overline{X}$=3.95) ve yeni insanlar tanımak/ sosyalleşmek ($\overline{X}$=3.94) için katıldıkları bulunmuştur.

Benzer çalışmalar incelendiğinde Avcı (2009)'un çalışmasında öğretmenlerin %46.5'inin serbest zaman faaliyetlerini günlük stresten uzaklaştıkları, %34'ünün güzel bir ortam olduğu %33'ünün ise arkadaşları ile birlikte olabildikleri için tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Başka bir çalışmada serbest zaman etkinliklerine yönelme nedeni olarak eğlenme, dinlenme, zayıflama ve sağlıklarını olumlu yönde etkilemesi olduğu, etkinliklerin kişileri rahatlatıp, mutlu etmesi, stres ve monotonluktan kurtarması, aktifleştirmesi, ruhen ve bedenen canlılık kazandırması olarak belirtilmiştir (Mengütay ve Ark., 2006). Binarbaşı (2006) ise öğretmenlerin serbest zaman etkinliklerine "en iyi yapabildikleri ve yeteneklerine uygun olduğu, arkadaşları ile birlikte olabilmek, rahatlama ve iş ortamından uzaklaşabilmek, güzel bir ortam sağlamak, sağlıklarını korumak" gibi nedenlerle katıldıklarını tespit etmiştir.

Öğretmenlerin serbest zaman tercihleri incelendiğinde ilk sıralarda pasif etkinlik türleri (aile/arkadaşlarla vakit geçirme ($\overline{X}$=4.36), bilgisayarda/internette dolaşma ($\overline{X}$=4.33), müzik dinleme ($\overline{X}$=4.06), evde TV/film izleme ($\overline{X}$=3.84)) yer alırken; en az tercih ettikleri etkinliklerin aktif katılım gerektiren, çok daha yararlı (hobi kurslarına gitme ($\overline{X}$=1.50), el sanatlarıyla ilgili

etkinliklere katılma ($\overline{X}$=1.70), sanatsal etkinliklere katılma ($\overline{X}$=1.73), eğitsel kurslara katılma ($\overline{X}$=2.11)) olduğu görülmektedir.

Benzer bir çalışmada Eroler (2015) öğretmenlerin katılım sıklığı en yüksek olan boş zaman etkinliklerinin televizyon seyretmek, internette sörf, chat yapmak veya bilgisayarda oyun oynamak olduğu sonucunu bulmuştur. Binarbaşı (2006) da öğretmenlerin en fazla tercih ettikleri serbest zaman etkinliklerinin kitap-gazete okumak (%59,3), televizyon seyretmek (%39,3) ve müzik dinlemek (%39,9) gibi pasif etkinlikler olduğunu; spor yapma, sinemaya gitme, el işleri ve sanatsal etkinliklerin oranının ise düşük olduğunu belirlemiştir.

Bu araştırmanın en dikkat çekici sonucu şudur ki: öğretmenlerin serbest zaman okuryazarlık düzeyleri iyi olmasına karşın, günlük yaşamda tercih ettikleri etkinlik türlerinin çok da uygun olmadığı görülmektedir. Öğretmenlerin Serbest Zaman Okuryazarlığı puanları incelendiğinde, alt boyutlar içinde en düşük seviyenin "eylemsel" düzeyde olduğu yani bilginin istenilen seviyede davranışa dönüşmediği görülmektedir. Bu nedenle ilk olarak öğretmenlerin doğru serbest zaman etkinliklerini yaşamlarına katmalarını sağlayacak tedbirler alınmalı; sonrasında serbest zaman konusunda öğrencilerine katkı yapabilecekleri düzenlemeler yapılmalıdır.

Serbest zaman okuryazarı bir neslin varlığı, daha sağlıklı ve daha mutlu bir toplumun oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir. O nesilleri yetiştirecek, dolayısıyla serbest zaman okuryazarı bir toplumu yaratacak en önemli kesim ise öğretmenlerdir. Bu nedenle öncelikle öğretmenlerin konuyla ilgili birikimleri artırılmalı ve bu birikimi genç kuşaklara aktarabilecek koşullar oluşturulmalıdır. Öncelikle öğretmenlerin yetiştirilme aşamasında yani lisans öğrenimlerinde serbest zaman konusunda eğitim almaları önemlidir. Halen görevde olan öğretmenlerin ise hizmet içi eğitimlerle serbest zaman donanımları artırılabilir. Ancak öğretmenlerin serbest zaman konusunda yetkin olması tek başına yeterli değildir. Bilgiyi öğrencilere aktarabilecekleri öğrenme ortamlarının varlığı da önemlidir.

Öğretmenlerin serbest zaman ve serbest zaman okuryazarlığı bilinci ve bilgisi yerleştirilip yaygınlaştırılmalı, yapılacak etkinliklerin öğretmenlerin serbest zamanları göz önüne alınarak düzenlenmeli, serbest zamanlarında katılabilecekleri etkinlik alanları arttırılmalıdır.

Bu çalışmada, öğretmenlerin serbest zaman okuryazarlık düzeyleri ile cinsiyet, branş, okul kademesi ve görev süresi özellikleri dikkate alınmıştır. Bu konuda farklı değişkenler eklenerek hipotezler kurulabilir ve araştırma modeli zenginleştirilebilir. Araştırma, sadece Kırıkkale ili ile sınırlanmış ve örneklem olarak yalnızca öğretmenler ele alınmıştır. Bu kapsamda, farklı örneklem grupları ile yeni çalışmalar yapılması önerilebilir. İlerdeki çalışmalarda, farklı meslek grupları dahil edilerek, mesleki farklılıklar açısından serbest zaman okuryazarlık düzeylerinin karşılaştırılması yapılabilir.

KAYNAKÇA

Altun A., Gelişen Teknolojiler ve Yeni Okuryazarlıklar,Anı Yayıncılık, Ankara, 2005

Altun A. (2010). Kanada'daki Medya Okuryazarlığı Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi,10, (2), 41-57.

Arslan S. (2013). A new concept in literacy: leisure literacy, Journal of Education and Sociology, 4(2), 145-149.

Arslan S. (2013). Serbest Zaman-Rekreasyon ve Serbest Zaman Eğitimi, Nobel Akademik Yayıncılık,1,130.

Arslan S. (2018), Yetişkin Eğitimi Bağlamında Serbest Zaman Okuryazarlığı Ölçeği Geliştirme: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi (INESJOURNAL), 14, 101-116.

Aşkın, C. (2016)., Öğretmenlerin Serbest Zaman Eğitimi ve Rekreasyon (Serbest Zamanda Yapilan Aktiviteler) Etkinliklerine Katılımlarındaki Sosyo, Ekonomik, Kültürel Etkenler-Düzce Örneği, Milli Eğitim Dergisi, 45 (209), 160-189.

Avci,T., Muğla ili Milli Eğitim Müdürlüğünde görev yapan öğretmenlerin serbest zaman alışkanlıklarının değerlendirilmesi, MS thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Ayyildiz-Durhan, T., The effect of leisure literacy on leisure exercise in university students. International Journal of Educational Methodology, 6(2), 381-392,2020

Ayyıldız Durhan, T. & Kurtipek, S.,The Predictive Effect of Curiosity and Exploration Tendencies of Physical Education Teacher Candidates on Leisure Literacy, International Journal of Education Technology and Scientific Researches, 6(14), 624-656, 2021.

Binarbaşı, S., Kütahya ilinde ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıklarının tespiti ve incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , 2006.

Colvin, R.Nola-Colvin, T.Geoffrey Kameennui, J.Edward ., Minimizing Teacher Stress'' Journal of Physical Education, Recreaction and Dance, 24-25, 1982.

Eroler, M., Resmi ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin boş zamanlarını değerlendirmelerinin incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Filiz, S., & Yumlu, K.,Türkçe Öğretmen Adaylarının Serbest Zaman Etkinliklerinin Belirlenmesi (Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği). International Journal of Languages' Education and Teaching, 6(1), 475-487, 2008.

Mengütay, S., Zorba, E., Ağılönü, A., Cerit, E., & Ağılönü, Ö.,Yerel yönetimlerde çalışanların katıldıkları rekreatif etkinliklere yönelten nedenler ve kazanımları (Muğla belediyesi örneği). 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, 3-5 Kasım, Muğla, 9, Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, 2009

https://kirikkale.meb.gov.tr/ Milli Eğitim Bakanlığı / Kırıkkale İl Milli Eğitim Müdürlüğü (Erişim Tarihi:05.12.2022)

Semerci, S.N., Sınıf Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Dönemindeki Mesleki Mutluluk Durumlarının İncelenmesi, MS thesis, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2022.

Önal İ., Tarihsel Değişim Sürecinde Yaşam Boyu Öğrenme ve Okuryazarlık: Türkiye Deneyimi. Bilgi Dünyası, 11 (1), 101-121,2010.

Yoon, K. J. (2018). ‘’The Satisfaction of Leisure Activities of Pre-School Teachers on Teacher Efficancy and Teacher Satisfaction’’. The Korea Entertainment Industry Association Journal, 12 (6), 119-134.

4. SINIF OKUMA BECERİLERİ KİTABI METİN VE SORULARININ İNCELENMESİ

Dr. İlhan POLAT

Milli Eğitim Bakanlığı, ilhan_polatt@hotmail.com - ORCID ID - 0000-0002-7802-6337

ÖZET

Milli Eğitim Bakanlığı son yıllarda ders kitaplarının yanında tüm kademe ve sınıf seviyelerine göre çeşitli yardımcı kaynaklar sunmaya başlamıştır. Bu kaynaklar hem dijital ortamda hem de basılı olarak öğrencilere sunmaktadır. Bakanlık, yardımcı kaynak kitapların amacını öğrencilerin derste işleyecekleri konuları pekiştirmeleri, uzaktan eğitimde oluşan öğrenme kayıplarının telafi edilmesi ve öğrenme süreçlerine katkı sağlamak olarak ifade etmektedir. Bakanlığın öğrencilere sunduğu kaynaklardan biri de metin ve metin altı sorularından oluşan 4. Sınıf Okuma Becerileri kitabıdır. Kitap, dijital ortamda öğrencilere sunulmakla birlikte 2022-2023 öğretim yılında basılı olarak da öğrencilere ulaştırılmıştır. Kitaptaki metin ve sorularla okuma becerisinin geliştirilmesi amaçlandığından öğrencilere sunulan kitabın metin ve sorularının incelenmeye değer olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu kitapların sonraki yıllarda da kullanılmaya devam edeceği düşünüldüğünden kitaptaki içeriğin olumlu ve olumsuz yönleriyle incelenmesinin kitabı hazırlayanlara bir geribildirim imkânı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, 4. Sınıf Okuma Becerileri kitabındaki metin ve soruların incelenmesidir. Çalışma, nitel araştırma yönteminde durum çalışması olarak tasarlanmış olup veriler doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizinden ulaşılan sonuçlara göre kitaptaki metinlerin çoğunluğu bilgilendirici metinlerden oluştuğu ve metinlerin çoğunluğunun orta güçlükte metinlerden seçildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca metinlerin uzunluğu ortalama 499 kelimeden oluşmaktadır. Hazırlanış şekline göre metin altı soruların yarısına yakını açık uçlu sorulardan oluşmakla birlikte diğer sorular çoktan seçmeli, seçenekler arasında çoklu seçim yapma, tablo doldurmaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Son olarak kitaptaki sorularda en fazla kullanılan soru türü Barrett Taksonomisi'ne göre basit anlama düzeyinde sorular iken en az kullanılan soru türü ise değerlendirme ve memnuniyet kategorisindeki sorulardır.

Anahtar Kelimeler: 4. sınıf okuma becerileri, metin ve metin altı soruları

Giriş

Temel dil becerilerinden olan okuma, Akyol (2018) tarafından bir amaç doğrultusunda okurun ön bilgilerini kullanarak, yazar ile okur arasında etkili iletişime dayalı, uygun bir yöntem ve düzenli bir ortamda gerçekleştirilen anlam kurma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu süreçte bireyin temel amacı okuduğunu anlamaktır. Okuduğunu anlama, ana dili öğretiminin en önemli amaçlarından biri olarak da tanımlanmaktadır (Temizkan ve Sallabaş (2011). Çünkü anlam kurulmadan yapılan okuma sadece harfleri seslendirmekten öteye gitmeyecektir. Bu nedenle bireyden beklenen, metin üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak anlam çıkarmaktır. Bu noktada Ateş ve Yıldırım (2014) okuduğunu anlamayı, sadece akademik bilgileri öğrenmek için değil aynı zamanda yaşam boyu öğrenme için gerekli olan bir araç olarak da tanımlamaktadır.

Okuduğunu anlama becerisini geliştirme sürecinde metnin türü, metinlerin okunabilirlik düzeyi, metnin içeriği, metne yönelik sorulan soruların düzeyi ve soru türü gibi faktörler okuduğunu anlama becerisini geliştirebileceği gibi uygun olmayan seçimler de olumsuz yönde etki edebilmektedir. Bu nedenle okuduğunu anlamaya yönelik yapılan çalışmalarda metin ve soru seçiminde bazı konulara dikkat edilmesi gerekir. Bunlardan biri metin türüdür. Metin türleri genelde hikâye edici, bilgilendirici ve şiir olarak sınıflandırılmaktadır (Güneş, 2019; MEB, 2019). Metin türünün seçiminde öğrencilerin seviyesi önemli bir rol oynamaktadır. İlkokul öğrencileri için hikâye edici metinler diğer türlere göre daha kolay anlaşılır olduğundan (Polat ve Dedeoğlu, 2020) okuduğunu anlama çalışmalarında hikâye edici metin türüne daha fazla yer verilmesi beklenir.

İkinci bir konu ise metinlerin okunabilirlik düzeyidir. Okunabilirlik düzeylerini belirlemeye yönelik hesaplamalar her ne kadar bir metnin zorluk derecesiyle ilgili kesin sonuçlar vermese de metnin zorluk düzeyi ile ilgili fikir vermesi açısından önemlidir. Bu nedenle metinlerin seçiminde metnin okunabilirlik düzeyinin belirlenip öğrenci seviyesine uygun metinler seçilmesi gerekir.

Okuduğunu anlama becerisinin geliştirilmesinde dikkat edilmesi gereken üçüncü konu ise metin altı sorularıdır. Okuduğunu anlama beceresini geliştirmek ve anlam kurmak için kullanılan en önemli araçlardan biri okuduğunu anlama sorularıdır (Day ve Park, 2005; Akyol, Yıldırım, Ateş ve Çetinkaya, 2013). Sorularla hem bireyin okuduğunu anlama düzeyi belirlenirken hem de okuma becerisi geliştirilir. Özellikle üst düzey sorular sadece Türkçe dersi için değil aynı zamanda matematik, fen ve sosyal bilgiler alanları için de önemlidir (Dolapçıoğlu, 2020). Metin altı sorularının anlam kurma sürecindeki rolüne bakıldığında soruların yapısı ve düzeyinin belirlenmesinin önemi de ortaya çıkmaktadır. Özellikle okuduğunu anlamaya yönelik soruların düzeylerini belirmede kullanılan yaygın yöntemlerden biri Barrett Taksonomisi'dir. Barrett Taksonomisi, bilişsel ve duyuşsal olmak üzere iki boyutu kapsamakta olup basit anlama, yeniden organize etme, derinlemesine anlama (çıkarımsal anlama), değerlendirme ve memnuniyet kategorileri olarak belirlenmiştir (Akyol vd. 2013). Taksonomiye göre hazırlanan sorular uygulayıcıya sorunun düzeyi konusunda rehberlik ederken aynı zamanda okuduğunu anlama becerisinin gelişimine önemli katkı sunar. Soruların düzeyiyle birlikte hazırlanış şekline göre soru türleri de önemli bir konudur. Öğrenciye farklı

sorular üzerinden metni anlama imkânı sunmak aynı zamanda farklı düzeylerde soru hazırlama imkânı da sunmaktadır. Hazırlanış şekline göre çok fazla soru türü olmakla birlikte Türkçe dersinde çoğunlukla açık uçlu, boşluk doldurma, çoktan seçmeli, doğru-yanlış, kısa cevaplı ve eşleştirmeli sorular kullanılmaktadır (Çintaş Yıldız, 2015).

Milli Eğitim Bakanlığı ders kitaplarının yanında tüm kademe ve sınıf seviyedeki öğrencilere hem dijital ortamda hem de basılı olarak çeşitli yardımcı kaynaklar sunmaya başlamıştır. Bakanlık, yardımcı kaynak kitapların amacını "Öğrencilerin derste işleyecekleri konuları pekiştirmeleri, uzaktan eğitimde oluşan öğrenme kayıplarının telafi edilmesi ve öğrenme süreçlerine katkı sağlanması" olarak ifade etmektedir[1]. Bakanlığın öğrencilere sunduğu kaynaklardan biri de metin ve metin altı sorularından oluşan 4. Sınıf Okuma Becerileri kitabıdır. Kitap, dijital ortamda öğrencilere sunulmakla birlikte 2022-2023 öğretim yılında basılı olarak da öğrencilere ulaştırılmıştır. Kitaptaki metin ve sorularla okuma becerisinin geliştirilmesi amaçlandığından öğrencilere sunulan kitabın metin ve sorularının incelenmeye değer olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu kitapların sonraki yıllarda da kullanılmaya devam edeceği düşünüldüğünden kitaptaki içeriğin olumlu ve olumsuz yönleriyle incelenmesinin kitabı hazırlayanlara bir geribildirim imkânı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, 4. Sınıf Okuma Becerileri kitabındaki metin ve soruların incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır.

4. Sınıf Okuma Becerileri kitabında;

1. Hangi metin türleri kullanılmıştır?
2. Metinlerin okunabilirlik düzeyi nedir?
3. Hazırlanış şekline göre hangi soru türlerine yer verilmiştir?
4. Metin altı soruları, Barrett Taksonomi'sine göre hangi düzeye karşılık gelmektedir?

Yöntem

Araştırmanın modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yönteminde durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Durum çalışmalarında bir duruma ilişkin etkenler bütüncül yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ile ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerinde odaklanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından öğrencilere dağıtılan 4. Sınıf Okuma Becerileri kitabındaki metinlerin metin türleri, metinlerin okunabilirlik düzeyi ile metin altı sorularının hazırlanış şekline göre soru türleri ve soruların düzeyi incelendiğinden çalışma, bütüncül tek durum desenli bir durum araştırması olarak tasarlanmıştır. Çalışmanın verileri doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır.

Örneklem

[1] https://www.meb.gov.tr/2022-2023-egitim-ogretim-yili-basinda-yardimci-kaynaklar-ogrencilerin-siralarinda-olacak/haber/26297/tr

Bu çalışmanın verileri, Milli Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğünün web sitesinde[2] yayımladığı 4. Sınıf Okuma Becerileri Metin ve Soruları sayfasındaki 13 metinden elde edilmiştir. Çalışmaya bütün metinler dâhil edilmiş olup kapsam dışında kalan metin olmamıştır.

Verilerin toplanması ve analizi

Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğünün web sayfasından metinlerin dosyaları indirilmiş ve araştırma sorularına göre tasnifi yapılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Metin türleri için hikâye edici, bilgilendirici ve şiir (Güneş, 2019; MEB, 2019) sınıflandırılması esas alınmıştır. Metinlerin okunabilirlik düzeyinin hesaplanmasında Ateşman (1997) formülü kullanılmıştır. Ateşman (1997) formülünde okunabilirlik dereceleri çok kolay (90-100), kolay (70-89), orta güçlükte (50-69), zor (30-49) ve çok zor (1-29) şeklindedir. Soruların düzeyine göre sınıflandırılması Barrett Taksonomisi'ne göre yapılmıştır. Barrett Taksonomisi'nde okuduğunu anlama basit anlama, yeniden organize etme, derinlemesine anlama, değerlendirme ve memnuniyet olmak üzere beş kategoride ele alınmaktadır (Yıldırım, 2013). Veriler, metin türü, okunabilirlik düzeyi, hazırlanış şekline göre soru türleri ve soru düzeyi şeklinde sınıflandırılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Çalışmanın geçerlik ve güvenirliğinin sağlanması adına yöntem bölümü detaylı bir şekilde verilerek; dokümanların kaynağı, dokümanlara ulaşma, dokümanları sınıflama ve analiz süreci okuyucuya ve diğer araştırmacılara sunulmuştur. Çalışma kapsamında incelenen metin ve soruların sınıflandırılmasında uzman desteği alınmıştır. Verilerin frekans tabloları oluşturulmuş ve verilerden kesitler/örnekler sunulmuştur.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Bulgular sırasıyla, metin türü ve soru sayısı, metinlerin okunabilirlik düzeyi, metin altı sorularının hazırlanış şekline göre soru türü ve son olarak soruların Barrett Taksonomisi'ne göre düzeyleri şeklinde verilmiş ve yorumlanmıştır.

4. Sınıf Okuma Becerileri kitabındaki metinlerin türleri ve metinlere yönelik sorulan soru sayısı Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Metin Türleri ve Soru Sayısı

Metin	Metin türü	Soru sayısı
Aziz Sancar	Bilgilendirici Metin	10
Bin Yıldızlı Otel	Öyküleyici Metin	10
Bizim Çakıl	Öyküleyici Metin	13

[2] https://odsgm.meb.gov.tr/www/4-sinif-okuma-becerileri-metin-ve-sorulari/icerik/637

Bu Robotların Esin Kaynağı Hayvanlar	Bilgilendirici Metin	14
Camın İlginç Öyküsü	Bilgilendirici Metin	13
Enerjiyi Verimli Kullanmak	Bilgilendirici Metin	11
Evcil Hayvan Günü	Öyküleyici Metin	11
Giyilebilir Teknolojik Ürünler	Bilgilendirici Metin	15
Gökyüzünde Büyük Gösteri: Kutup Işıkları	Bilgilendirici Metin	6
Kuzey Kutbu'nun Kralları: Kutup Ayıları	Bilgilendirici Metin	10
Tasarımcı ve Mühendis Hayvanlar	Bilgilendirici Metin	13
Uzayda Yaşam	Bilgilendirici Metin	13
Zihninizi Etkili Hâle Getirecek İpuçları	Bilgilendirici Metin	14

Çizelgeye bakıldığında 13 metinden 10 metnin bilgilendirici metin olduğu 3 metnin ise öyküleyici metin olduğu görülmektedir. Bilgilendirici metin sayısının çok fazla olması metin türü dağılımının dengeli yapılmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca kitapta toplam 153 soru olduğu ve bir metin için ortalama 11,7 soru sorulduğu anlaşılmaktadır. Metin türlerinden örnekler Şekil 1'de verilmiştir.

Bilgilendirici Metin: Aziz SANCAR

AZİZ SANCAR

Öğleden sonra okul çıkışında Joe oynamak için bize gelecekti. Ricky önde, biz arkada eve doğru yola koyulduk. Dükkânların önüne ulaştığımızda aklıma bir fikir gelmiş gibiydi. Bayun Pho'nun fırınının yanındaki köşede durdum ve parmağımla yan sokağı gösterdim. "Evcil hayvan dükkânı." dedim. Ricky, "Hâlâ evcil hayvan arıyor musun, Joe?" diye sordu. "Hiç param yok!" dedi Joe. "Belki ödünç almamıza izin verirler." dedim. Ricky gülerek, "Bu, imkânsız Simon." dedi. "İyi şanslar. Evde görüşürüz."

Joe kaşlarını çattı. "Hayvanlardan birini ödünç almamıza izin vereceklerini sanmıyorum, Simon." dedi.

"Şey, ben yine de soracağım," dedim. "Ya da belki sen sorabilirsin. Büyük olasılıkla senin sorman daha iyi olacaktır."

"Neden ben?"

Korktuğumu kabul etmek istemiyordum. Bunun yerine, "Çünkü bu senin evcil hayvanın." dedim.

Joe omuz silkti. "Bence Ricky haklı. Bu hiç akıllıca bir fikir gibi görünmüyor."

İlk ve orta eğitimini Savur'da, liseyi Mardin'de tamamlar. Lise

Öyküleyici Metin: Evcil Hayvan Günü

Şekil 1. Metin Türleri Örnekler

4. Sınıf Okuma Becerileri kitabındaki metinlerin okunabilirlik düzeylerine ilişkin bilgiler Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Metinlerin Okunabilirlik Düzeyi

Metin	Kelime sayısı	Sözcük uzunluğu	Cümle uzunluğu	Okunabilirlik İndeksi	Okunabilirlik düzeyi
Aziz Sancar	391	2,8	11,5	56,3	Orta güçlükte
Bin Yıldızlı Otel	659	2,72	8,7	66,8	Orta güçlükte
Bizim Çakıl	440	2,4	5,4	88,3	Kolay
Bu Robotların Esin Kaynağı Hayvanlar	217	2,89	10,9	54,3	Orta güçlükte
Camın İlginç Öyküsü	453	2,76	9,8	62,4	Orta güçlükte
Enerjiyi Verimli Kullanmak	390	2,97	12,2	47,7	Zor

Evcil Hayvan Günü	695	2,56	4,7	83,7	Kolay
Giyilebilir Teknolojik Ürünler	568	3,01	9,3	53,6	Orta güçlükte
Gökyüzünde Büyük Gösteri: Kutup Işıkları	332	2,76	9,2	63,9	Orta güçlükte
Kuzey Kutbu'nun Kralları: Kutup Ayıları	655	2,64	12,4	60,4	Orta güçlükte
Tasarımcı ve Mühendis Hayvanlar	401	2,85	10,8	56,1	Orta güçlükte
Uzayda Yaşam	886	2,8	8,7	63,6	Orta güçlükte
Zihninizi Etkili Hâle Getirecek İpuçları	401	2,93	13,4	46,1	Zor

Çizelgeye bakıldığında 2 metnin kolay düzeyde, 9 metnin orta güçlükte ve 2 metnin de zor metinler olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kitaptaki metinlerin çoğunluğunun orta güçlükte metinlerden seçildiği söylenebilir. Ayrıca metin uzunluğunun (başlıklar hariç) ortalama 499 kelimeden oluştuğu, en uzun metnin 886 kelime ile *Uzayda Yaşam* metni ve en kısa metnin de 217 kelime ile *Bu Robotların Esin Kaynağı Hayvanlar* metni olduğu görülmektedir.

4. Sınıf Okuma Becerileri kitabındaki hazırlanış şekline göre soru türlerine ilişkin bilgiler Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Hazırlanış Şekline Göre Soru Türleri

Soru türü	f	%
Açık uçlu soru	75	49,01
Çoktan seçmeli	45	29,41
Seçenekler arasında çoklu seçim yapma	16	10,45
Tablo doldurma	12	7,84
Diğer	5	3,26

Çizelgeye göre soruların yarısına yakını açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Ayrıca sırasıyla en fazla soru türünün çoktan seçmeli, seçenekler arasında çoklu seçim yapma ve tablo doldurmaya yönelik sorulardan oluştuğu görülmektedir.

4. Sınıf Okuma Becerileri kitabındaki soruların Barrett Taksonomi'sine göre sınıflandırılmasına ilişkin bilgiler Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Soruların Barrett Taksonomi'sine Göre Sınıflandırılması

Düzey	**f**	**%**
Basit anlama	102	66,6
Yeniden organize etme	24	15,6
Derinlemesine anlama/ Çıkarımsal anlama	20	13,0
Değerlendirme	5	3,2
Memnuniyet	2	1,3

Toplam	153	100

Çizelgeye göre 4. Sınıf Okuma Becerileri kitabındaki sorularda en fazla kullanılan soru türü basit anlama (%66,6) düzeyinde sorular iken en az kullanılan soru türü ise değerlendirme (%3,2) ve memnuniyet (%1,3) kategorisindeki sorulardır. Bununla birlikte derinlemesine anlam çıkarma/çıkarımsal anlama (%13,0) ve yeniden organize etme (%15,6) sorularının oranlarının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Barrett Taksonomi'sine göre sınıflandırılmış soruların düzeylerine göre soru örnekleri şöyledir:

Basit anlama düzeyi

Çocuk yılbaşı gecesinin sabahı perdeyi açtığında neyle karşılaştı? (Bizim Çakıl)

Hangisi cam sanatında kullanılan tekniklerden biri değildir? (Camın İlginç Öyküsü)

Bayan Rashid'ın sınıfa dağıttığı duyurunun başlığı nedir? Yazınız. (Evcil Hayvan Günü)

Yeniden organize etme

Enerji kaynaklarından hangisinin kullanımı olumsuz sonuçlara yol açar? Nedeniyle birlikte yazınız. (Enerjiyi Verimli Kullanmak)

Çitalardan esinlenilerek üretilen "Cheetah" adlı robotu diğer robotlardan ayıran bazı özellikler vardır. Bu özellikleri metinden hareketle yazınız. (Bu Robotların Esin Kaynağı Hayvanlar)

"Tasarımcı ve Mühendis Hayvanlar" bu metin için uygun bir başlık mıdır? Bir seçim yapınız. Evet/Hayır Yaptığınız seçimin nedenini yazınız. (Tasarımcı ve Mühendis Hayvanlar)

Derinlemesine anlama/ Çıkarımsal anlama

Metinde geçen "uyku bastırmak" deyimi ne anlama gelmektedir? (Bin Yıldızlı Otel)

Eczanelerden alınan sıvı ilaçlar genellikle koyu renkli cam şişe içerisinde bulunmaktadır. Bunun sebebi nedir? Yazınız. (Camın İlginç Öyküsü)

Aşağıdaki tabloda verilen robotların eğlence ve spor alanlarından hangilerinde kullanılabileceğini işaretleyerek belirtiniz. (Bu Robotların Esin Kaynağı Hayvanlar)

Değerlendirme

Sizce, biyonik kanguru gibi bazı robotlar, daha üstün özelliklere sahip başka bir robot veya aletin üretimi için ilk örnek olabilir mi? (Bu Robotların Esin Kaynağı Hayvanlar)

Metinde Simon'un babası "Dünyanın daha çok dinleyiciye ihtiyacı var." diyor. Böyle düşünmesinin sebebi sizce nedir? Yazınız. (Evcil Hayvan Günü)

"Şekil Bana Ne Anlatıyor?" başlığı altında yer alan görsel, metindeki bilgileri anlamamıza nasıl yardımcı oluyor? (Gökyüzünde Büyük Gösteri: Kutup Işıkları)

Memnuniyet

Giyilebilir bir teknolojik ürüne sahip olmak isteseydiniz hangisini seçerdiniz? Nedeniyle yazınız. (Giyilebilir Teknolojik Ürünler)

Zihninizi etkili hâle getirmek için metinde verilen bilgilerden hangilerini kullanırsınız? Nedenini yazınız. (Zihninizi Etkili Hâle Getirecek İpuçları)

Tartışma ve sonuç

Okuma becerisinin geliştirilmesinde metinler ve metin altı soruları önemli bir etkendir. Çünkü metinlerin türü ve okunabilirlik düzeyi öğrencinin metne olan ilgisini ve motivasyonunu etkilerken aynı zamanda öğrencinin metne yönelik tutumundan kaynaklı okuduğunu anlama becerisini de etkilemektedir. Bununla birlikte metin altı soruları da metnin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. 4. Sınıf Okuma Becerileri kitabındaki metinlerin ve soruların incelenmesini amaçlayan bu çalışmada ulaşılan sonuçlar bu bölümde ele alınmış ve tartışılmıştır.

Çalışmada ulaşılan birinci sonuç metin türleriyle ilgilidir. Kitaptaki metinlerin çoğunluğu bilgilendirici metinlerden oluşmaktadır. Bu sonuç alanyazındaki çalışmalar ve Türkçe Dersi Öğretim Programındaki dağılımla örtüşmemektedir. Yapılan çalışmalarda ders kitapları ve öğrenciye sunulan diğer materyallerde öyküleyici metinlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir (Çeliktürk-Sezgin ve Gedikoğlu-Özilhan 2019; İşcan ve Karadağ, 2021; Karacaoğlu ve Karakuş, 2022**;** Kocaarslan ve Yamaç, 2018; MEB, 2019; Polat ve Dedeoğlu, 2020). İlkokul öğrencilerinin seviyesi düşünüldüğünde öyküleyici metinlere daha ilgili oldukları ve bu metinlerle daha fazla karşılaştıklarından öğrenciler için daha anlaşılır olduğu söylenebilir. Bunu destekler şekilde Coşkun ve Çetinkaya (2020) öğrencilerin en fazla tercih ettiği metin türünün öykü türünde metinler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu nedenle özellikle ilkokul düzeyinde hazırlanmış 4. Sınıf Okuma Becerileri kitabındaki metinlerin ağırlıklı olarak bilgilendirici metinlerden seçilmesinin öğrencilerin ilgi, motivasyon ve buna bağlı olarak okuduğunu anlama becerisini olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir. Mevcut dağılımda 10 bilgilendirici ve 3 öyküleyici metin bulunmaktadır. Bunun yerine daha dengeli bir dağılım sağlanabilirdi.

Çalışmada ulaşılan ikinci sonuç metinlerin okunabilirlik düzeyiyle ilgilidir. Kitaptaki metinlerin çoğunluğunun orta güçlükte metinlerden seçildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca metinlerin ortalama 499 kelimeden oluştuğu görülmektedir. Öğrencilere sunulan metinlerde farklı zorluk düzeyindeki metinler öğrencinin okuma becerisinin gelişiminde önemli bir etkendir. Metinlerin okunabilirlik düzeyine göre dağılımı belirlenirken kitabın bütün öğrencilere dağıtıldığı ve öğrenci seviyesinin birbirinden farklı olduğu unutulmamalıdır. Bu noktada metinlerin çoğunluğunun orta güçlükte metinlerden seçilmesinin birçok öğrenci için sorun olabileceği değerlendirilmektedir. Her ne kadar metinlerin okunabilirlik seviyelerini belirlemek için teknik bir hesaplama olana Ateşman (1997) formülü tek başına bir metnin okunabilirliğiyle ilgili karar vermek için yeterli olmasa da metnin okunabilirliği hakkında fikir vermektedir. Bununla birlikte kitaptaki bir diğer dezavantaj metin türü dağılımı ve metinlerin kelime sayısıdır. Metinlerin çoğunluğunun bilgilendirici metinlerden oluşması, metinlerin

ortalama 499 kelimeden oluşması ve metinlerin orta güçlükte olması birlikte değerlendirildiğinde metinlerin okunmasının ve anlaşılmasının birçok öğrenci için zor olacağı düşülmektedir.

Çalışmada ulaşılan üçüncü sonuç soru türüyle ilgilidir. Kitaptaki soruların yarısına yakını açık uçlu sorulardan oluşmakla birlikte diğer sorular çoktan seçmeli, seçenekler arasında çoklu seçim yapma ve tablo doldurmaya yönelik sorulardan oluşmaktadır. Alanyazında bu noktada farklı sonuçlar mevcuttur. Bazı çalışmalarda çoktan seçmeli sorular ağırlıktayken (Girmen ve Yıldırım, 2019; Karatay ve Dilekçi, 2019; Maden ve Durukan, 2009; Polat ve Dedeoğlu, 2020) bazı çalışmalarda açık uçlu sorulara daha fazla yer verildiği görülmektedir (Aytekin ve Aydoğan, 2019). Açık uçlu soruların fazlalığı öğrencilerin anlam kurmaları açısından önemlidir. Böylece birey okuduğu metin ile ilgili daha fazla öğrenme imkânı sağlanmış olur. Bu nedenle kitapta açık uçlu soruların sayısının fazlalığı olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmada ulaşılan dördüncü sonuç soruların düzeyiyle ilgilidir. Kitaptaki sorularda en fazla kullanılan soru türü basit anlama düzeyinde sorular iken en az kullanılan soru türü ise değerlendirme ve memnuniyet kategorisindeki sorulardır. Bu sonuç alanyazında metin altı sorularıyla ilgili yapılan çalışmalarla uyumlu olup daha önce yapılan çalışmalarda da metin altı soruların önemli bir kısmının basit anlama düzeyinde ve alt düzey bilişsel işlem süreçlerine yönelik olduğu; üst düzey bilişsel becerilere yönelik sorulara daha az yer verildiği sonucuna varılmıştır (Akyol vd., 2013; Aydoğan ve Aytekin, 2019; Balci ve Baki, 2022; Çeliktürk-Sezgin ve Gedikoğlu-Özilhan, 2019; Kanık Uysal, 2022; Karatay ve Dilekçi, 2019; Kocaarslan ve Yamaç, 2018; Polat ve Dedeoğlu, 2020; Sallabaş ve Yılmaz, 2020; Sur, 2022; Uymaz ve Çalışkan, 2019; Üredi ve Ulum, 2020). Gerek kitaplarda gerek öğrencilere sunulan diğer materyallerde basit anlama ve alt düzey bilişsel işlem gerektiren soruların ağırlığın bu kitapta da devam etmesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Üst düzey bilişsel becerileri geliştirmeyen veya yeterince yer verilmeyen sorularla okuma becerilerinin geliştirilmesini beklemek çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Önceki çalışmalarda da ortaya konan benzer sonuçların bu kitapta da devam etmesi olumsuz bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Akyol, H. (2018). *Türkçe ilk okuma yazma öğretimi*. Pegem Akademi

Akyol, H., Yıldırım, K., Ateş, S. ve Çetinkaya, Ç. (2013). Anlamaya yönelik nasıl sorular soruyoruz? *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9*(1), 41-56.

Ateş, S. ve Yıldırım, K. (2014). Sınıf öğretmenlerinin okuma becerisine yönelik uygulamaları: Strateji öğretimi ve anlama. *İlköğretim Online, 13,* 235-257.

Ateşman, E. (1997). Türkçede okunabilirliğin ölçülmesi. *A.Ü. TÖMER Dil Dergisi*. 58, 171-174

Aydoğan, K. ve Aytekin, H. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde set halinde kullanılan 'İstanbul' metot kitaplarında okuma metinleri ve metin altı soruları üzerine bir değerlendirme. *The Journal of International Social Research*, 12, 67, 10 / 2019.

Balci, A. ve Baki, Y. (2022). Türkçe dersi ilkokul 4. sınıf kitabındaki metin altı sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisine göre incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (27) , 32-57.

Coşkun, H. ve Çetinkaya, V. (2020). Öğretmen görüşlerine göre Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin edebî zevk ve hoşa giderlik açısından değerlendirilmesi. *Türk Kültürü ve Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 1* (1) , 255-272.

Çeliktürk Sezgin, Z. ve Gedikoğlu Özilhan, Y. G. (2019). 1.-8. Sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metne dayalı anlama sorularının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(2), 353-367

Çintaş Yıldız, D. (2015). The analysis of Turkish course exam questions according to re-constructed Bloom's Taxonomy. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 14 (2) , 479-497.

Day, R. R. ve Park, J. (2005). Developing reading comprehension questions. *Reading in a Foreign Language, 17*(1), 60-73

Dolapçıoğlu, S. (2020). Düşünen sınıf materyallerinin (DSM) PISA okuma becerileri üzerinde etkisi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(1), 196-210.

Girmen, P. ve Yıldırım, D. (2019). İlkokul 4. sınıf english dersi kapsamında ölçme ve değerlendirme süreci uygulamaları. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 3(4), 227-238.

Güneş, F. (2019). *Türkçe öğretimi yaklaşımlar ve modeller*. Pegem Akademi Yayıncılık

İşcan, A. ve Karadağ, K. (2021). İlkokul 4. sınıf Türkçe ders kitabındaki resimlerin metinlerle uyumunun incelenmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 196-215 .

Kanık Uysal, P. (2022). Türkçe dersi sinavlarinda yer alan sorularin üst düzey düşünme becerileri açisindan incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 10 (1), 136-156 .

Karacaoğlu, M. Ö. ve Karakuş, N. (2022). Okuduğunu anlama becerisinin geliştirilmesinde metin kullanımı: Türkçe ders kitaplarındaki metinler üzerine bir inceleme . *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi , IV. Uluslararası Rumeli [Dil , Edebiyat, Çeviri] Sempozyumu Özel Sayısı* , 50-78

Karatay, H. ve Dilekçi, A. (2019). Türkçe öğretmenlerinin dil becerilerini ölçme ve değerlendirme yeterlikleri. *Milli Eğitim Dergisi*,48(1), 685-716.

Kocaarslan, M. ve Yamaç, A. (2018). Sınıf öğretmenlerinin Türkçe dersi sınavlarında sordukları metne dayalı anlama sorularının incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8*(2), 431-448

Maden, S. ve Durukan, E. (2009). Türkçe dersi yazılı sorularının öğrenme alanlarına, soru tiplerine ve taksonomilerine göre değerlendirilmesi (Erzurum İli Örneği). *Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 95-115.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe dersi (1-8. Sınıflar) öğretim programı.* Ankara: MEB

Polat, İ. ve Dedeoğlu, H. (2020). Sınıf öğretmenlerinin hazırladığı metin altı sorularının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8(4), 1468-1482.

Sallabaş, M. ve Yılmaz, G. (2020). Türkçe ders kitabında bulunan metin altı sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8 (2) , 586-596.

Sur, E. (2022). Türkçe ders kitaplarında yer alan metin altı soruların Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 11 (1) , 430-451.

Temizkan, M. ve Sallabaş, M. (2011). Okuduğunu anlama becerisinin değerlendirilmesinde çoktan seçmeli testlerle açık uçlu yazılı yoklamaların karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,(30), 207-220

Uymaz, M. ve Çalışkan, H. (2019). Öğretmen yapımı sosyal bilgiler dersi sınav sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27 (1) , 331-346.

Üredi, L. ve Ulum, H. (2020). İlkokul matematik ders kitaplarında bulunan ünite değerlendirme sorularının Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne göre incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16* (2) , 432-447.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Yıldırım, K. (2013). Öğretmenlerin öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerini değerlendirmede kullanabilecekleri bir sistem: Barrett Taksonomi'si. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9* (18), 45-58**.**

YETİŞKİNLERİN ANILARINDA İLKOKUL ÖĞRETMENLERİ: ÖĞRETMEN-ÖĞRENCİ İLİŞKİSİ

Dr. İlhan POLAT

Milli Eğitim Bakanlığı, ilhan_polatt@hotmail.com - ORCID ID - 0000-0002-7802-6337

ÖZET

İlkokul öğretmenleri, çoğu birey için eğitim hayatında ayrı bir yer tutar. Çünkü ilkokul öğretmeni bireyin ailesinden bağımsızlaşma sürecinde en fazla zaman geçirdiği ve eğitim hayatındaki ilk rol modellerden biridir. Bu süreçte öğretmen öğrenci ilişkisi diğer eğitim kademelerinden daha faklıdır. İlkokulda öğrencinin öğretmenle geçirdiği süre ve ilişki yoğunluğu düşünüldüğünde ilkokul öğretmenlerinin davranışları öğretmen–öğrenci ilişkisi bakımından önem kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmanın amacı öğretmen-öğrenci ilişkisi bağlamında yetişkinlerin anıları üzerinden ilkokul öğretmenlerinin akılda kalan yönlerini araştırmaktır. Çalışma yetişkinlerin ilkokul öğretmenleriyle ilgili deneyimleri üzerinden öğretmen-öğrenci ilişkisine odaklandığından, nitel araştırma yönteminde olgu bilim deseni olarak tasarlanmıştır. Çalışma grubu 18-60 yaş arasında 80 kadın ve 71 erkek olmak üzere toplam 151 yetişkinden oluşmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında standartlaştırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu katılımcılara çevrimiçi platformlar üzerinden ulaştırılmış ve veriler toplanmıştır. Görüşme formu aracılığıyla toplanan veriler, içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Verilerin analizinden elde edilen bulgulara göre yetişkinlerin anılarındaki öğretmenlerin özelliklerine bakıldığında hem ilk akla gelen hem de en fazla etki bırakan anılar çoğunlukla öğretmenlerin olumlu yönleriyle ilgili olmuştur. Bununla birlikte bazı katılımcılar öğretmenlerini olumsuz özellikleriyle de hatırlamıştır. Ayrıca bazı katılımcılar da öğretmenlerinin fiziksel özelliklerini daha çok hatırlamıştır. Olumlu öğretmen özelliklerine bakıldığında en fazla anılarda yer edinen özellikler; cana yakınlık, çalışkanlık, eğlenceli olma, eşitlikçi-adil davranmak, fedakârlık, güler yüzlü olmak, ilgili olmak, iyi olmak, merhametlilik, ödüllendirme-motive etmek, sabırlı olmak, sakinlik, sevecen olma, sevgi doluluk, yakınlık gösterme ve yol gösterici olma şeklinde olmuştur. Olumsuz özelliklerde ise ön plana çıkan özellikler ayrımcılık, değersizlik hissi verme, disiplin-otoriterlik, ilgisizlik, kötülük, sertlik, sevimsizlik, sinirlilik ve şiddet uygulama şeklinde olmuştur. Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç ise yetişkinlerin ilkokul öğretmelerine vermek istediği mesaj ile ilgilidir. Yetişkinlerin öğretmenlerine büyük oranda olumlu mesajlar verdiği buna karşın olumsuz mesajların da olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Olumlu mesajlarda daha çok teşekkür etme, iyi ki öğretmenimdin, özlem, sevgi, minnet, övgü, başardım gibi mesajlar ön plandayken olumsuz mesajlar daha çok öğretmene hesap sorma şeklinde olmuştur.

Anahtar Kelimeler: ilkokul anıları, öğretmen-öğrenci ilişkisi

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca belki de en eski mesleklerden biri öğretmenliktir. Başarılı bir öğrenme-öğretme süreci için birçok faktör olmakla birlikte en önemli faktörlerden birinin öğretmen olduğu söylenebilir (Aslan ve Kılıç, 2020). Çünkü öğrenme yolculuğunda öğrenciler bir rehbere ihtiyaç duymaktadır. Son yıllarda öğrenme ve öğretme sürecinde teknolojik gelişmelerle birlikte çok fazla araç ortaya çıkmış olsa da öğretmenlerin rolü hala baskın durumdadır. Bu süreçte öğretmenden beklenen; öğretme ve öğrenme sürecini kolaylaştırma; bireyin potansiyelini ortaya çıkarma ve geliştirme; öğrenciye rehberlik ve liderlik yapmaktır (Onural, 2006). Nitekim yapılan çalışmalarda öğrenci performansının en yüksek olduğu ülkelerdeki ortak noktanın öğretmen niteliği olduğu ortaya çıkmıştır (Barber ve Mourshed, 2007'den aktaran Özer, Gelen ve Duran, 2016).

Etkili ve verimli bir öğrenme süreci için öğrenci ve öğretmen arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulması gerekir. Bu bağlamda okulda ve sınıfta geçirilen yaşantıların temel belirleyicisi öğretmen-öğrenci etkileşimi olmakla birlikte (Yapıcı, 2008; İpek ve Terzi, 2010; Raufelder, 2016), özellikle ilkokul öğrencileri için öğretmen davranışları eğitim-öğretim ve iletişim sürecinin niteliğini belirlemede önemli bir yere sahiptir (Ateş, Çetinkaya-Özdemir, Taneri, 2019). Sağlıklı bir öğretmen-öğrenci ilişkisinin öğrenme sürecinde ve sonraki yaşamda olumlu etkileri olmakla birlikte olumsuz öğretmen-öğrenci ilişkisi hem öğrencilerin mevcut öğrenme sürecini hem de gelecekteki yaşamlarında olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Van Bergen, Graham ve Sweller, 2020; Ateş ve diğerleri, 2019; Erdoğdu, 2007)

İyi bir öğretmenin özellikleri kapsamlı bir tartışma konusu olmakla birlikte öğretmen-öğrenci ilişkisi üzerinden bakıldığında iyi bir öğretmende olması gereken nitelikler; tarafsız, sınıf hâkimiyeti iyi, sempatik, sakin, sabırlı, mizah sahibi, mesleğini seven, kişilikli, ilgili, samimi, demokrat, dürüst, güvenilir, hoşgörülü, anlayışlı, bilgili/bilgilendirici, cana yakın olmakla birlikte öğrencileri tanıyan, koruyan, seven, motive eden, takdir eden, destekleyen; öğrencilere güvenen, inanan, dostça davranan, rehber olan, pekiştireç sunan, rol model olan; öğrencisiyle iyi iletişim kuran, gururlanan, yakınlık kuran (Aslan ve Kılıç, 2020; Çubukçu vd., 2012; Erdoğdu, 2007; Gündüz, 2014; Güzel 2017; Özabacı ve Acat, 2005; Raufelder, 2016; Yapıcı, 2008) şeklinde ifade edilmektedir. Bu nitelikler aynı zamanda sağlıklı bir öğretmen-öğrenci ilişkisinin de belirleyicisi olmaktadır.

Öğretmen-öğrenci ilişkisi bağlamında öğretmenin rolüne bakıldığında ilkokul-ortaokul-lise öğrencileri (Erkol, 2019; Memişoğlu, 2005; Van Bergen ve diğerleri, 2020; Raufelder, 2016); lisans öğrencileri (Erol, Özaydın ve Koç, 2010; Gurbetoğlu ve Tomakin, 2011; Sezer, 2017; Sürücü ve Ünal, 2018; Tomul, Çelik ve Tas, 2012; Yapıcı, 2008); öğretmenler (Karaman Kepenekci ve Nayır, 2014; İpek ve Terzi, 2010) ve velilerin görüşlerine göre (Toprakçı ve Gülmez, 2018) çalışmalar yapılmakla birlikte öğretmen ve öğrencilerle birlikte yapılan (Bayrak ve diğerleri, 2018); sınıf ortamında gözlem yapılan (Doğan, Aydın ve Çalış, 2000; Şentürk ve Oral, 2008) ile yönetici ve öğretmen davranışlarının incelendiği (Kayıkçı, Özdemir ve Özyıldırım, 2016) çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan ulaşılan sonuçlara bakıldığında öğrencilerin, öğretmen-öğrenci ilişkisine diğer unsurlardan daha fazla önem verdiği; öğretmen öğrenci ilişkisinde kibarlık, motive etme, iletişim kurma, sosyal olma, ilgili olma ve yardımcı

olmanın ön plana çıktığı ifade edilmektedir. Ancak bununla birlikte olumsuz öğretmen davranışlarıyla sık sık karşılaşıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu davranışlar; ayrımcılık, psikolojik ve fiziksel şiddet, tehdit, hakaret, ilgisizlik, taciz, tutarsızlık ve önyargılı olma şeklindedir. Öğrencilerle yapılan çalışmalarda olumlu olaylarda öğrencilerin mutlu olduğu, sevindiği, rahatladığı, okullarını daha çok sevdikleri; olumsuz olaylarda ise kendilerine ilişkin olumsuz duygulara yol açtığını ve öğrencilerin okula gitmek istemedikleri sonucuna ulaşılmıştır (İpek ve Terzi, 2010; Yapıcı, 2008).

Alanyazında öğretmen-öğrenci ilişkisi bağlamında öğretmen davranışları üzerinde yapılmış çalışmalar olmakla birlikte çalışmaların daha çok öğretmen ve öğrencilerle yapıldığı ve ilkokul öğretmenleriyle ilgili çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. İlkokulda öğrencinin öğretmenle geçirdiği süre ve ilişki yoğunluğu düşünüldüğünde ilkokul öğretmenlerinin davranışları öğretmen–öğrenci ilişkisi bakımından önem kazanmaktadır. Bu çalışmayı önemli kılan bir diğer konu ise katılımcıların yetişkin olması ve ilkokul dönemlerinin üzerinden zaman geçmiş olmasıdır. Böylece hem daha fazla kalıcı olan anılara ulaşılacağı hem de bireylerin artık öğretmen-öğrenci arasındaki erk ilişkisi durumu ortadan kalktığından daha gerçekçi yorumlara ulaşılacağı düşünülmüştür. Son olarak mevcut çalışmalardan farklı olarak bu çalışmanın katılımcı grubunun yaş aralığı ve demografik özelliklerinin çeşitliliği çalışmayı daha kapsamlı hale getirdiği düşünülmektedir. Öğrencilerle ve öğretmenler yapılan çalışmalardan ziyade bu çalışmada 18-60 yaş arasında çeşitli meslek gruplarında ve demografik özelliklere sahip bireylerle yapılmıştır. Sonuç olarak bu çalışma ile öğretmenin öğrencide bıraktığı iz üzerinden öğretmen-öğrenci ilişkisinde öğretmen niteliğinin belirlenmesinde bir katkı sunacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı öğretmen-öğrenci ilişkisi bağlamında yetişkinlerin anıları üzerinden ilkokul öğretmenlerinin akılda kalan yönlerini araştırmaktır. Bu bağlamda araştırma soruları şunlardır:

1. Yetişkinler, ilkokul öğretmenlerini ilk akla gelen yönüyle nasıl hatırlıyor?
2. Yetişkinlerin, ilkokul öğretmelerinin kendisinde iz bırakan, davranış, özellik veya sözü nedir?
3. Yetişkinler, ilkokul öğretmelerine nasıl bir mesaj vermek istemektedir?

Yöntem

Çalışma, nitel araştırma yönteminde olgu bilim deseni olarak tasarlanmıştır. Olgu bilim, insanların belirli bir fenomen veya kavramlara ilişkin anlayışlarını, duygularını, bakış açılarını ve algılarını belirtmelerini sağlayan, bununla birlikte bu fenomeni nasıl deneyimlediklerini ortaya koyan bir araştırma deseni olarak tanımlanmaktadır (Rose, Beeby ve Parker, 1995; Tekindal ve Uğuz Arsu, 2020). Bu çalışmada yetişkinlerin ilkokul öğretmenleriyle ilgili deneyimleri üzerinden öğretmen-öğrenci ilişkisine odaklanılmıştır.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubu 18-60 yaş arasında 151 yetişkinden oluşmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

Bu yöntem, gönüllü ya da kolaylıkla örnekleme dâhil edilebilecek katılımcıların araştırma kapsamına alınması olarak tanımlanmaktadır (Christensen, Burke Johnson ve Turner, 2015). Çalışma grubunda yer alan katılımcılara ilişkin demografik bilgiler Çizelge 1'de belirtilmiştir.

Çizelge 1. Katılımcıların Özellikleri

Özellikler		f
Cinsiyet	Kadın	80
	Erkek	71
Yaş	18-30	70
	31-40	57
	41-50	20
	51-60	4
Eğitim durumu	İlköğretim	8
	Ortaöğretim	27
	Ön lisans-Lisans	96
	Lisansüstü	20
Okulun bulunduğu yerleşim yeri	Büyükşehir	19
	İl Merkezi	54
	İlçe merkezi-kasaba	52
	Köy	26
Öğretmenin cinsiyeti	Kadın	69
	Erkek	82

Çizelgeye bakıldığında katılımcıların 18-60 yaş aralığında ve çoğunluğunun gençlerden oluşuğu, cinsiyet dağılımın yakın olduğu, eğitim durumuna göre çoğunluğunun lisans-önlisans düzeyinde olduğu, ilkokul çağında katılımcıların çoğunun il, ilçe merkezi veya kasabada öğrenim gördüğü ve öğretmenlerinin cinsiyetlerine bakıldığında kadın erkek dağılımının yakın olduğu görülmektedir. Bununla birlikte katılımcılar, akademisyen, aşçı, avukat, bankacı, doktor, emekli, esnaf, asker, polis, memur, öğrenci, öğretmen gibi çok çeşitli meslek gruplarından oluşmakta olup katılımcı sayısı en fazla olan meslek grubu 34 kişiyle öğretmenlerden oluşmaktadır.

Verilerin toplanması

Verilerin toplanmasında standartlaştırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Form araştırmacı tarafından uzman görüşü alınarak hazırlanmıştır. Standartlaştırılmış görüşme formu, belirli bir sıraya göre hazırlanmış sorulardan oluşup sorular katılımcılara aynı sıra ve tarzda sorulur (Patton, 2014). Görüşme formu katılımcılara çevrimiçi platformlar üzerinden ulaştırılmış ve geri dönüş yapılan 170 formdan 151'i çalışmanın amacına uygun olduğundan 151 form üzerinden çalışma yapılmıştır.

Verilerin analizi

Araştırma kapsamında standartlaştırılmış görüşme formuyla toplanan veriler, içerik analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen veriler analiz edilerek yetişkinlerin ilkokul öğretmenleri ile görüşlerine ve deneyimlerine dayalı olarak temalar ortaya çıkarılmış, temaların altında kategori ve kodlar oluşturulmuştur.

Araştırmanın geçerlik ve güvenirliği

Bu çalışma kapsamında derinlik odaklı veri toplama, uzman incelemesi ve teyit edilebilirlik stratejileri uygulanarak araştırmanın geçerlik ve güvenirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışma grubu geniş tutulmuştur. Analizler sonucu elde edilen kodlarla ilgili kategori-tema ilişkisi kurulmuştur. Kod-kategori-tema ilişkisi için uzman görüşü alınmıştır. Katılımcıların ifadelerinden örnek kesitler ilgili tema altında verilmiştir. Katılımcıların net olmayan ifadeleri için katılımcılara tekrar dönüş yapılarak görüşlerine açıklık getirtilmiştir. Katılımcılara ilişkin detaylı demografik bilgiler sunulmuştur.

Bulgular

Bu bölümde katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin analizi sonucu ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Bulgular tema, kategori ve kod ilişkisi verilerek katılımcıların görüşlerinden kesitler şeklinde verilmiştir.

Çalışmanın, *"Yetişkinler, ilkokul öğretmenlerini ilk akla gelen yönüyle nasıl hatırlıyor?"* sorusuna yönelik tema, kategori ve kodlar Çizelge 2'de verilmiştir

Çizelge 2. Yetişkinlerin Anılarında Öğretmenlerin İlk Akla Gelen Özellikleri

Tema	Kategori	f	Kod
Öğretmenin ilk hatırlanan özelliği	Olumlu özellikler	106	İyi biri (26), ilgili (23), sevecen (12), güler yüzlü, çalışkan, merhametli, cana yakın, sakin, adil, bilgili, kibar, eğlenceli, şefkatli, yardımsever, empati kuran, güven veren, mütevazı, naif, saygın, vefalı, anlayışlı, fedakâr
	Olumsuz özellikler	45	Disiplinli-otoriter (15), Sert (9), Sinirli (9), ilgisiz, şiddet uygulayan, kötü, sevimsiz
	Fiziksel özellikler	37	Boy, kilo, saç rengi…

Çizelgeye bakıldığında katılımcıların öğretmenleriyle ilgili akıllarına ilk gelen özelliklerin çoğunlukla olumlu öğretmen davranışları olduğu görülmektedir. Bununla birlikte

katılımcıların üçte birine yakını öğretmenleriyle ilgili olumsuz özellikleri dile getirmiştir. Birçok katılımcı da öğretmenin fiziksel özelliklerini hatırladığını belirtmiştir. Katılımcılar, olumlu özelliklere ilişkin hatıraları şöyle ifade etmektedir:

Cemal: Çok kibar beyefendi naif iyi kalpli çalışkan merhametli ilgili…

Adem: Bizi anne gibi seven üzerimize titreyen emekliliği yaklaşmış kıymetli bir insandı… merhametliydi nasıl kalkacağımızı Nasıl oturacağımız Nasıl yiyeceğimizi Müşfik bir dille anlatırdı…

Kemal: Öğretmenimi asla unutmam, bana okulu sevdiren öğretmenim. Çok sevecen, ilgili ve güven vericiydi.

Selma: Hatırlıyorum, sevecen ve güler yüzlü

Cemre: Çok saygılı çok öğrencilerini düşkün ve sevgi dolu bir öğretmendi

Katılımcılar, olumsuz özelliklere ilişkin hatıraları şöyle ifade etmektedir:

Melike: Sert karakterli sinirli sürekli bizi döven

Nermin: Otoriter, sert, disiplinli bir öğretmendi

Hasan: Evet, sert biriydi! Bağırıyordu arada şiddet eğilimi vardı cetvel ile. Ama beni çok severdi bana şiddet uygulamıyordu derslerim iyiydi diye.

Ferhat: Evet. Birleştirilmiş sınıfta okuduğum için çok kalabalıktı öğretmen ders anlatmıyordu 6 saat dersimizi vardı öğretmen 3 saat giriyordu girmiyordu okuma yazma öğretmeden okumamızı istiyordu okuyamayınca demir cetvelle dövüyordu

Katılımcılar, fiziksel özelliklere ilişkin hatıraları şöyle ifade etmektedir:

Meryem: Evet hatırlıyorum uzun boylu iri yapılı kilolu birazcık sinirliydi

Ali: Öğrenim gördüğüm zaman 35 yaşlarında, kısa saçlı ve kiloluydu.

Özlem: Uzun boylu kıvırcık saçlı bir kadındı. Gözlük kullanıyordu.

Çalışmanın *"Yetişkinlerin, ilkokul öğretmelerinin kendisinde iz bırakan, davranış, özellik veya sözü nedir?"* sorusuna yönelik tema, kategori ve kodlar Çizelge 3'te verilmiştir

Çizelge 3. Yetişkinlerin Anılarında Öğretmenlerin En Fazla Yer Edinen Özellikleri

Tema	Kategori	f	Kod

Anılarda öğretmenlerin en fazla yer edinen özellikleri	Olumlu Özellikler	188	Yol gösterici (49), ilgili olması (41), ödül-motivasyon (21), yakınlık göstermesi (16), eğlenceli oluşu (14), sevgi dolu, güler yüzlü, eşitlikçi-adil davranması, sabırlı olması, fedakârlık, merhametlilik, örnek olması, şefkatli olması
	Olumlu Özellikler	77	Şiddet (37), ayrımcılık (14), ilgisizlik (8), sinirlilik, disiplin ve baskı, değersizlik hissi

Çizelgeye bakıldığında yetişkinlerin anılarında öğretmenleriyle ilgili en fazla yer eden özelliklerin büyük oranda olumlu özellikler olduğu buna karşın olumsuz özelliklerin de anılarda yer aldığı görülmektedir. Katılımcılar, olumlu özelliklere ilişkin anıları şöyle ifade etmektedir:

Erhan: Zor bir dönemimde bana yol gösterdiği için şuan hayatım olumlu yönde ilerliyorsa onun sayesinde

Berna: Bizimle aşırı ilgileniyordu ve gösterdiği sevgi unutulmazdı

Metin: Günaydın canlarım diyerek sınıfa girmesi.

Rezan: Aferin demesi çok mutlu olurdum o zaman

Saliha: Bizi sürekli ödüllendirip okumaya teşvik ederdi.

Katılımcılar, olumsuz özelliklere ilişkin hatıraları şöyle ifade etmektedir:

Cemal: Sizler ve diğerleri ayrımından başka her şeyi silmişim aklımdan

Kudret: En net hatırladığım bizi tahtaya dizip elimize sopayla vurduğuydu. Başka bir şey hatırlamama gerek yok sanırım

Yaşar: Öğrencilerine pek sıcak değildi hatırladığım bu

Naif: Olumlu pek yok. Olumsuz ise sürekli bizlere kızardı. Bir bakışı ile pusup kalırdık

Çalışmanın *"Yetişkinler, ilkokul öğretmelerine mesaj vermek istemektedir?"* sorusuna yönelik tema, kategori ve kodlar Çizelge 4'te verilmiştir

Çizelge 4. Yetişkinlerin Öğretmenlerine Vermek İstediği Mesajlar

Tema	Kategori	f	Kod
Öğretmene mesaj	Olumlu mesajlar	129	Teşekkür (39), iyi ki öğretmenimdin (24), özlem (22), sevgi (14), minnet, övgü, başardım, merak

	Olumsuz mesajlar	29	Keşke, neden, … yapmamasını isterdim gibi hesap sorma ifadeleri

Çizelgeye bakıldığında katılımcıların öğretmenlerine çoğunlukla olumlu mesajlar vermek istedikleri görülmektedir. Bununla birlikte öğretmenine olumsuz mesajlar iletmek isteyen katılımcıların da olduğu görülmektedir. Katılımcıların, olumlu mesajlarına örnekler şöyledir:

Nihat: Bana kattığınız bilgiler için binlerce kez teşekkür ederim okulu eğitimi sizin sayenizde sevdim minnettarım.

Özlem: Öğretmenim emekleriniz için teşekkür ederim. Size minnettarım.
Kasım: Hayattaki en büyük şans iyi bir öğretmene denk gelmekmiş hakkınızı ödeyemem
Betül: Sizi çok özledim öğretmenim.
Serhat: Hocam harika bir insan harika bir öğretmensiniz
Naşide: Bir mesaj gönderme sansım olsaydı öğretmenime onun gibi bir öğretmen olduğumu söylerdim

Katılımcıların, olumsuz mesajlarına örnekler şöyledir:

Cihat: ...hoca yaptığın yanına kar kalmamıştır inşallah.
Ekrem: Keşke bana güven duygusunu azıcık da olsa aşılasaydın ve bencil olmasaydın öğretmenim.
Meltem: Keşke arkadaşlarımı ve beni okula küstürmeseydi
Raci: Üzerimde bıraktığın kötü etkinin, travmanın ve bunun bana getirdiği olumsuz şeylerin vebalini nasıl ödeyeceksin?
Emine: Öğrenciler arasında ayrım yapmamasını isterdim.

Tartışma ve sonuç

Bu çalışmanın amacı öğretmen-öğrenci ilişkisi bağlamında yetişkinlerin anıları üzerinden ilkokul öğretmenlerinin akılda kalan yönlerini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda ulaşılan sonuçlar bu bölümde alanyazınla birlikte tartışılmıştır.

Yetişkinlerin anılarındaki öğretmenlerin özelliklerine bakıldığında hem ilk akla gelen hem de en fazla etki bırakan anılar çoğunlukla öğretmenlerin olumlu yönleriyle ilgili olmuştur. Bununla birlikte bazı katılımcılar öğretmenlerini olumsuz özellikleriyle hatırlamaktadır. Bazı katılımcılar da öğretmenlerinin fiziksel özelliklerini daha çok hatırlamaktadır. Olumlu öğretmen özelliklerine bakıldığında en fazla anılarda yer edinen özellikler; cana yakınlık, çalışkanlık, eğlenceli olma, eşitlikçi-adil davranmak, fedakârlık, güler yüzlü olmak, ilgili olmak, iyi olmak, merhametlilik, ödüllendirme-motive etmek, sabırlı olmak, sakinlik, sevecen olma, sevgi doluluk, yakınlık gösterme ve yol gösterici olma şeklinde olmuştur. Olumsuz özelliklerde ise ön plana çıkan özellikler ayrımcılık, değersizlik hissi verme, disiplin-otoriterlik, ilgisizlik, kötülük, sertlik, sevimsizlik, sinirlilik ve şiddet uygulama şeklinde olmuştur. Olumlu

öğretmen özelliklerine bakıldığında bu çalışmada ulaşılan sonuçlar ile alanyazın arasında önemli ölçüde uyum olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalarda ilgi, sevgi, güven, kibarlık, adil davranma, öğrenciyi yönlendirme gibi özelliklerin ön planda olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Raufelder 2016; Toprakçı ve Gülmez, 2018; Van Bergen ve diğerleri, 2020). Çalışmada katılımcıların olumlu özellikleri daha fazla dile getirmesi önemli bir sonuçtur. Benzer bir çalışmada Van Bergen ve diğerleri (2020) katılımcılara en iyi ilişki kurdukları ve en olumsuz ilişki kurdukları öğretmenlerle ilgili anılarını sorduğunda olumlu özelliklerin ön plana çıktığı sonucuna ulaşmış ve bireylerin anılarındaki bu olumlu ilişki yoğunluğunu pozitif bağlanma ile açıklamaktadır. Bu çalışmada da olumlu yönlerin ön plana çıkmış olması katılımcıların öğretmenleriyle kurduğu olumlu bağlanma ile ilgili olabilir. Bununla birlikte bu çalışmada olumlu yönlerin ön plana çıkmasının katılımcıların iyi bir ilkokul öğretmenine denk gelmesiyle ilgili de olabilir.

Çalışmada öğretmenlerin olumlu özelliklerine çoğunlukla yer verilmekle birlikte olumsuz öğretmen davranışlarına da yer verilmiştir. Özellikle şiddet, ayırımcılık, sert tutum ve ilgisizlik konusunda ulaşılan sonuçlar alanyazındaki çalışmalarla da desteklenmektedir (Bayrak ve diğerleri, 2018; Doğan ve diğerleri, 2000; Erkol, 2019; Erol ve diğerleri, 2010; Karaman Kepenekci ve Nayır, 2014; Sezer, 2017; Şentürk ve Oral, 2008; Tomul ve diğerleri, 2012; Toprakçı ve Gülmez, 2018; Van Bergen ve diğerleri, 2020). Olumsuz öğretmen davranışlarının hatırlanması ve katılımcılar tarafından özellikle dile getirilmesi bireylerde bıraktığı etkinin önemini göstermektedir. Olumsuz öğretmen davranışları tahmin edilenden daha fazla etki bırakmış olabilir ve öğrencilerin eğitim hayatında önemli izler bırakmış olabilir. Bu durumun üzerinde uzun zaman geçmesine rağmen hala dile getirilmesi önemlidir.

Çalışmada ulaşılan bir diğer sonuç ise yetişkinlerin ilkokul öğretmelerine vermek istediği mesaj ile ilgilidir. Yetişkinlerin öğretmenlerine büyük oranda olumlu mesajlar verdiği buna karşın olumsuz mesajların da olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Olumsuz mesajlarda daha çok teşekkür etme, iyi ki öğretmenimdin, özlem, sevgi, minnet, övgü, başardım gibi mesajlar ön plandayken olumsuz mesajlar daha çok öğretmene hesap sorma şeklinde olmuştur. Bu sonuç katılımcıların öğretenleriyle ilgili olumlu anılarıyla uyumludur. Çünkü katılımcıların çoğunluğu olumlu anılarını dile getirdikleri öğretmenlerine de doğal olarak olumlu mesajlar göndermek istemiştir. Bununla birlikte olumsuz mesajlar, öğrencilerin öğretmenleriyle ilgili yaşadığı durumun üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen hala kendisindeki olumsuz duyguda yumuşama olmadığı ve öğretmenine karşı öfkeli olduğu seklinde yorumlanabilir. Olumsuz davranışların bireyde bıraktığı etki bakımından önemli bir sonuçtur.

Kaynakça

Aslan, O. ve Kılıç, D. (2020). Ortaokul öğrencilerinin ‘etkili öğretim ve etkili öğretmen davranışlarına’ ilişkin görüşleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(1), 375-395.

Ateş, S., Çetinkaya Özdemir, E. ve Taneri, A. (2019). İstenmeyen öğretmen davranışlarına ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19* (1), 37-56.

Bayrak, A., Karataş, H., ve Gürol, M. (2018). Öğretmenlerin sınıfta sergiledikleri olumsuz tutum ve davranışlar üzerine bir araştırma. *The 6th International Congress on Curriculum and Instruction (ICCI–EPOK), Kars.*

Christensen, L. B., Burke Johnson, R. ve Turner, L. A. (2015). *Araştırma yöntemleri desen ve analiz* (A. Aypay, Çev.Ed.). Anı Yayıncılık

Çubukçu, Z. , Eker Özenbaş, D. , Çetinkaya, N. , Satı, D. ve Yazlık Şeker, Ü. (2016). Yönetici, öğretmen, öğrenci ve veli gözünde öğretmenin sahip olması gereken değerler. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 2* (1) , 25-37.

Doğan, A. R., A. Aydın ve H. Çalış (2000). Öğretmen öğrenci ilişkilerinde model davranışlar. *XI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Eğitim Programları ve Öğretim, Bildiriler-I, Erzurum,* 326-335.

Erdoğdu, M. Y. (2013). Ana-baba tutumları ve öğretmen davranışları ile öğrencilerin akademik başarıları arasındaki ilişkiler. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0 (14), 33-46.

Erkol, H. (2019). Öğrencilerin bakış açısıyla öğretmenlerin istenmeyen davranışlarının belirlenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 81-96.

Erol, O., Özaydın, B. ve Koç, M. (2010). Sınıf yönetiminde karşılaşılan olaylar, öğretmen tepkileri ve öğrenciler üzerindeki etkileri: Unutulmayan sınıf anılarının analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi [Educational Administration: Theory and Practice]*, 16(1), 25-47

Gurbetoğlu, A. ve Tomakin, E. (2011).Sevilen ve sevilmeyen öğretmen davranışlarına ilişkin öğrenci görüşlerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,12*(1), 261-276.

Gündüz, M. (2015). İlkokul öğrencilerinin etkili öğretmen hakkındaki düşünceleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (1) , 114-128.

Güzel, H. (2017). Lise öğrencilerinin istenmeyen öğretmen davranışlarına yönelik algılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38) , 209-220.

İpek, C. ve Terzi, A.R. (2010). İlk ve ortaöğretim kurumlarında öğretmen-öğrenci ilişkilerinin öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi: Van ili örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 3 (3), 433-456.

Kayıkçı, K. , Özdemir, İ. ve Özyıldırım, G. (2016). Yönetici ve öğretmenler hakkında il milli eğitim müdürlüğüne yansıyan disiplin sorunlarının incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12 (1) , 78-102.

Kepenekci, Y.K. ve Nayır, K.F. (2014). Okul iklimini insan haklarına duyarlılık boyutunda sorgulama: liseler üzerine bir araştırma. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 1-16.

Memişoğlu, S. P. (2005). Sınıf ortamında istenmeyen davranışlara yol açan öğretmen davranışları. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 323, 32-39.

Onural, H. (2006). Öğretmen adaylarının ideal öğretmen niteliklerine ilişkin görüşleri. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, Sayı 327, 29-35.

Özabacı, N. ve Acat, M. B. (2005). Öğretmen adaylarının kendi özellikleri ile ideal öğretmen özelliklerine dönük algılarının karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 42 (42) , 211-236.

Özer, B., Gelen, İ. ve Duran, V. (2016). Deneyimsiz öğretmen davranışları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(58), 822-836.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün & S. B. Demir, Çev. Ed.). Pegem A Yayıncılık

Raufelder, D., Nitsche, L., Breitmeyer, S., Kebler, S., Herrmann, E. & Regner, N. (2016). Students' perception of good and bad teachers-Results of a qualitative thematic analysis with German adolescents. *International Journal of Educational Research*, 75, 31-44.

Rose, P., Beeby, J. and Parker, D. (1995). Academic rigour in the lived experience of researchers using phenomenological methods in nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 21(6), 1123-1129.

Sezer, Ş. (2018). Öğretmenlerin sınıf yönetimi tutumlarının öğrencilerin gelişimi üzerindeki etkileri: Fenomenolojik bir çözümleme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(2), 534-549.

Sürücü, A. ve Ünal, A. (2018). Öğrenci motivasyonunu artıran ve azaltan öğretmen davranışlarının incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches,* 8(14), 253-295.

Şentürk, H. ve Oral, B. (2008). Türkiye'de sınıf yönetimi ile ilgili yapılan bazı araştırmaların değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (26) , 1-13.

Tekindal, M. ve Uğuz Arsu, Ş. (2020). Nitel araştırma yöntemi olarak fenomenolojik yaklaşımın kapsamı ve sürecine yönelik bir derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, *20* (1), 153- 182.

Tomul, E., Çelik, K., ve Taş, A. (2012). Justice in the classroom: Evaluation of teacher behaviours according to students' perceptions. *Eğitim Araştırmaları - Eurasian Journal of Educational Research, 12*(48), 59-72

Toprakçı, E. ve Gülmez, D. (2018). Velilerin penceresinden öğrencilerin eğitim hayatı (Anılar bağlamında nitel bir analiz). *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education, 6*(1), 253-275.

Van Bergen, P., Graham, L.J. & Sweller, N. (2020). Memories of positive and negative student–teacher relationships in students with and without disruptive behavior. *School Psychology Review*, *49* (2), 178-194.

Yapıcı, Ş. (2008). Öğretmen adaylarının öğrencilik anılarının analizi. *Kuramsal Eğitimbilim,1* (2), 10-22.

ÖĞRETME MOTİVASYONU ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI

Doç. Dr. Öner USLU [1]

[1] Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, oner.uslu@ege.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-8891-3119

ÖZET

Türkiye'de yükseköğretimde kalitenin arttırılmasına yönelik olarak birçok girişimde bulunulmaktadır. Yüksek öğretimin kalitesine ilişkin önemli göstergelerden birisi de öğrenenlerin ve öğretim elemanlarının motivasyon durumlarıdır. İçsel olarak motive olmuş öğrenen ve öğretim elemanlarından oluşan bir yüksek öğretim kurumunda öğretimin kalitesi de yüksek olacaktır. Bu nedenle hem öğrenenlerin hem de öğretim elemanlarının motivasyon düzeylerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Türkçe alanyazında öğrenenlerin motivasyon düzeylerine ilişkin birçok ölçme aracı bulunsa da öğretim elamanlarının motivasoyon türlerini ve düzeylerini belirleyebilecek bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı Wilkesmann ve Schmid (2012) tarafından öğretim elemanlarına yönelik olarak geliştirilmiş olan Öğretme Motivasyonu Ölçeğinin Türkçe'ye kültürel uyarlamasının yapılması ve psikometrik özelliklerinin incelenmesidir. Orijinal ölçek içsel öğretme motivasyonu, içselleştirilmiş öğretme motivasyonu, dışsal öğretme motivasyonu ve motivasyonsuzluk olmak üzere toplam dört boyutta dağılan 14 maddeden oluşmaktadır. Altı dil uzmanını katılımıyla çeviri tekrar çeviri işlemleri yapılmış, uzman görüşleri alınarak dil geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır. Deneme uygulaması amacıyla araştırmaya gönüllü olarak katılan 282 öğretim elemanından veriler toplanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda orijinal ölçekte olduğu gibi dört faktörlü yapının korunduğu görülmüştür. Toplam varyansın %68'ini açıklayan yapıda madde faktör yükleri .42 ila .88 arasında dağılmaktadır. Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ise elde edilen uyum iyiliklerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu görülmüştür (RMSEA:.056, SRMR:.094, NNFI:.97, CFI:.098, X^2:130, sd:71). Ölçeğe ilişkin Cronbach Alpa değerleri .78 ila .87 arasında bulunmuş, yapı geçerliği değerleri ise .70 ila .79 arasında hesaplanmıştır. Yakınsama geçerliğine ilişkin çıkarımlarda bulunmak için madde faktör yükleri ve ortalama açıklanan varyans değerleri incelenmiş, kabul edilebilir sırılar içerisinde oldukları görülmüştür. Ayırt edici geçerlik için ise ölçeğin alt boyutları arasındaki korelasyonlar ve ortalama açıklanan varyans değerlerinin karekökleri incelenmiş kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu görülmüştür. Elde edilen bütün değerler incelendiğinde Öğretme Motivasyonu Ölçeği'nin Türkçe formunun öğretim üyeleri örnekleminde geçerli ve güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Öğretme motivasyonu, ölçek uyarlama, yüksek öğretim

1. GİRİŞ VEYA BAŞLIK

Türkiye'de yüksek kurumlarının ve öğrencilerinin sayıları giderek atmaktadır. 2022 yılı itibariyle devlet üniversiteleri sayıları 129'a vakıf üniversitelerinin sayıları ise 79'a yükselmiştir. Yaklaşım beş yüz bin lisansüstü, dört buçuk milyon lisans öğrencisi ve üç milyondan fazla da ön lisans öğrencisi olmak üzere toplam sekiz buçuk milyon üniversite öğrencisi bulunmaktadır. Bu üniversitelerde çalışan toplam öğretim elemanı sayısı ise iki yüz bin civarındadır. Son sekiz yılda üniversitelerdeki öğrenci sayısı yaklaşım yüzde elli öğretim elemanı sayısı da yüzde otuzbeş artış göstermiştir (YÖK, 2022b). Bu durumda öğretim üyesi başına düşen öğrenci oranı 2014 yılında 38 iken, 2022 yılında bu oran 42'ye yükselmiştir.

Nicelik artışının yanı sıra Türkiye'de yükseköğretimin kalitesini arttırmaya yönelik de birçok girişim bulunulmaktadır. Öğretim programlarının Bologna sürecine uygun olarak güncellenmesi, Yükseköğretim Kalite Kurulu tarafından bölümlerin öğretim programlarının akredite edilmesi çalışmaları, eğitim fakültelerine kendi öğretim programlarını hazırlama yetkisinin verilmesi bu girişimlerden bazılarıdır (YÖK, 2020b, 2020a, 2022a).

Üniversitelerin ve öğrencilerin sayılarındaki artışa ve yükseköğretimde kalitenin arttırılmasına yönelik girişimlere rağmen Türkiye'de yükseköğretimin kalitesine yönelik tartışmalar devam etmektedir. Bazı üniversitelerde halen teorik ağırlıklı eğitimin devam ettiği, öğrenci başına haftada çok sayıda ders verildiği ve öğrenci başına düşen haftalık çalışma saatinin az olduğu görülmektedir (AÜ, 2019). Üniversite öğrencileri açısından bakıldığında ise gelecek kaygılarının yüksek olduğu ve motivasyona ilişken önemli sorunları olduğu görülmektedir. Öğrencilerin motivasyon sorunları yaşadıkları ve dışsal motivasyonlarının baskın olduğu bilinmektedir (AÜ, 2019; Korkmazer, 2020). Öğretim elemanları açısından bakıldığında ise bazı öğretim elemanının yeni öğretim yöntem ve tekniklerini bilmedikleri ve geleneksel öğretim yöntemlerini kullanmaya devam ettikleri görülmektedir (AÜ, 2019). Yeni öğretim yöntemlerini kullanabilmeleri için öğretim elemanlarına yönelik olarak birçok mesleki gelişim programı da önerildiği bilinmektedir (EÜ, 2021). Öğretim elemanlarının kendileri için yeni olan öğretim yöntemlerini öğrenerek öğrenme öğretme süreçlerine dâhil etmeleri için öğretme konusundaki motivasyonlarının yüksek olması gereklidir.

Motivasyon bireylerin bir eylemi başlatmak ve sürdürmek için sahip oldukları itici güç olarak tanımlanabilir (Deci & Ryan, 1985). Bireylerin motivsayon düzeylerinin yanı sıra sahip oldukları motivasyon türleri de önemlidir. Deci & Ryan'a (1985) göre temelde üç tür motivasyondan bahsedilebilir. Bunlar içsel, dışsal ve amotivasyondur. İçsel motivasyon bireylerin bir eylemi sevdikleri ve o işle uğraşmaktan keyif aldıkları için hissettikleri motivasyon türüdür. Bireyler içsel motive oldukları eylemlerde zamanın nasıl geçtiğini anlamazlar ve uğraşın kendisi kişilere haz verir. İçsel motive olunan uğraşlarda diğer motivasyon türlerine göre hem alınan haz daha fazla olmakta hem de sonuçla elde edilen başarı daha yüksek olmaktadır. Dışsal motivasyonda ise bireyler dışarıdan gelen bir teşvik ya da baskı nedeniyle eyleme başlar ve sürdürürler. Bu durum içsel motivasyona kıyasla daha stresli olacaktır. Dışsal motivsayonun dışsal düzenleme, içe alınmış düzenleme, özdeşimle düzenleme ve bütünleştirilmiş düzenleme olmak üzere dört türü bulunmaktadır. Dışsal düzenlemede

doğrudan bir ödül ve ceza için eylemi sürdürmek ön plana çıkarken içe alınmış düzenlemede dışsal takibin kısmen içselleştirilmesi söz konusudur. Özdeşleşmiş düzenlemede birey daha özerk hissetmekte değerli gördüğü ve önemli bulduğu için eylemi gerçekleştirmektedir. Bütünleştirilmiş motivasyon ise dışsal motivasyonun içsel motivasyona en yakın halidir. İçsel ve dışsal motivasyondan farklı olarak amotivasyon ise motivasyonun yokluğunu gösterir ve bireylerin davranışa geçmek için bir nedenleri yoktur (Deci vd., 1996; Deci & Ryan, 2008; Ryan & Deci, 2006).

Yükseköğretimde çalışan öğretim elemanlarının yeni öğretim yöntem ve tekniklerini kullanmaları konusunda nispeten isteksiz oldukları düşünüldüğünde (AÜ, 2019) bu öğretim elemanlarının öğretme motivasyonlarının türlerinin ve düzeylerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu yolla hem var olan durum anlaşılabilecek hem de öğretim elemanlarına sunulması gereken mesleki gelişim desteği kanıta dayalı kararlarla planlanabilecektir. Ancak öğretim elemanlarının öğretme motivasyon düzeylerini belirleyebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracına rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın amacı Wilkesmann & Schmid, (2012) geliştirilmiş olan Öğretme Motivasyonu Ölçeği'nin (ÖMÖ) Türkçe'ye kültürel uyarlamasının yapılması ve psikometrik özelliklerinin öğretim elemanları örnekleminde incelenmesidir.

2. YÖNTEM

2.1. Orijinal Ölçek

Öğretme Motivasyonu Ölçeği (ÖMÖ) Wilkesmann & Schmid, (2012) tarafından Öğretmenler için Görev Motivasoynu Ölçeği ve Akademik Motivasyon Ölçeği'nden yararlanılarak geliştirilmiştir (Fernet vd., 2008; Vallerand vd., 1992). Beşli Likert türünde geliştirilmiş olan ÖMÖ'de 14 madde yer almakta ve bu maddelerin dört boyuta dağıldığı görülmektedir. toplam varyansın %58'ini açıklayan boyutlar öz belirleme kuramında belirtilen motivasyon türlerine paralel olarak içsel motivasyon, içselleştirilmiş motivasyon, dışsal motivasyon ve motivasyonsuzluk olarak isimlendirilmiştir. ÖMÖ'nun Cronbach'ın Coefficient Alfa iç güvenirlik değerleri .60 ila .83 arasında hesaplanmıştır.

2.2. Uyarlama Süreci

Ölçeğin Türkçeye kültürel uyarlamasının yapılması amacıyla ilk olarak yazarlardan gerekli izinler alınmıştır. ÖMÖ'nun Türkçe formunun oluşturulabilmesi için altı kişiden oluşan bir çeviri ekibi kurulmuş, üç dil uzmanı İngilizce'den Türkçe'ye çeviriler yapmış, başka üç dil uzmanı da Türkçe maddeleri yeniden İngilizceye çevirmiştir. Araştırmacı ve çeviri sürecine katılmayan bir uzman çevirileri inceleyerek madde seçimi gerçekleştirmiştir. Oluşan Türkçe form eğitim programları öğretim, ölçme değerlendirme ve psikolojik danışma ve rehberlik alanlarında çalışmakta olan akademisyenlere uzman görüşü için iletilmiş, geri bildirimler sonucunda bazı güncellemeler yapılarak Türkçe form elde edilmiştir.

2.3. Uygulama Süreci

ÖMÖ Türkçe formunun öğretim üyelerine dağıtım kağıt ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Beş ayrı coğrafi bölgeden üniversitelerde çalışmakta olan 282 öğretim üyesinin gönüllü katılımıyla veriler toplanmıştır. Bu öğretim üyelerinden birisi unvanını belirtmemiş diğerlerinin unvanlarına göre dağılımı Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1: Öğretim Üyelerinin Unvanlarına Göre Dağılımı

	f	%
Pof. Dr	46	16
Doç. Dr	73	26
Dr. Öğr. Üyesi	40	14
Öğretim Görevlisi	84	30
Argör. Dr.	38	14
Toplam	281	100

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Ölçeğin psikometrik özelliklerini incelemek üzere ilk olarak açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Her ne kadar bazı araştırmacılar ölçek uyarlama çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin yeterli olduğunu belirtse de Erkuş (2017) ölçek uyarlama çalışmalarında açımlayıcı faktör analizinin de yapılması gerektiğini belirtmektedir. KMO testi sonucu .76 olarak bulunmuş ve her faktör için yeterli madde olduğu sonucu çıkarılmıştır; Bartlet testi sonucunun da anlamlı olması ($p<.001$) değişkenler arası korelasyonların faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Leech vd., 2014). Bütün faktörlerin birbiriyle korela olması beklenmediğinden dik döndürmelerden varimaks kullanılarak açımlayıca faktör analizi yapılmıştır. Elde edilen dört faktörlü yapı toplam varyansın %63'ünü açıklamaktadır. Madde faktör yükleri Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2: Öğretme Motivasyonları Ölçeğine ilişkin madde faktör yükleri

	İçsel Motivasyon	İçselleştirilmiş Motivasyon	Dışsal Motivasyon	Motivasyonsuzluk
om01	.754			
om03	.722			
om02	.718			
om04	.561			
om05	.428			
om08		.821		
om06		.778		
om09		.646		
om07		.625		
om10			.875	
om11			.842	

om14	.869
om12	.827
om13	.799

Çizelge 2 incelendiğinde ÖMÖ'ye ilişkin madde faktör yüklerinin .43 ila .87 arasında değiştiği görülmektedir. ÖMÖ'nün yakınsama ve ıraksama geçerlik değerlerinin hesaplanması amacıyla ayırt edici geçerlik teknikleri uygulanarak ulaşılan sonuçlar Çizelge 3'de sunulmuştur.

Çizelge 3: ÖMÖ Verilerinin Güvenirlik ve Ortalama Açıklanan Varyans Değerleri (Average Variance Extracted -AVE)

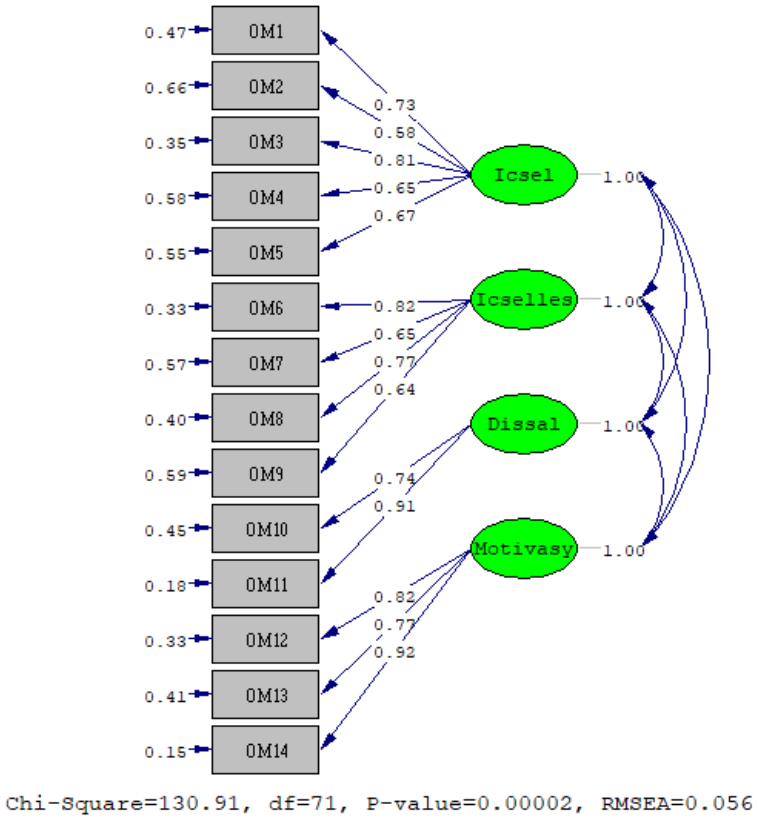
Boyutlar	Maddeler	Coefficient Alpha	Yapısal (Composite) Güvenirlik	Ortalama Açıklanan Varyans (OAV)
İçsel Motivasyon	5	.70	.78	.42
İçselleştirilmiş motivasyon	4	.74	.81	.52
Dışsal Motivasyon	2	.75	.85	.74
Motivasyonsuzluk	3	.79	.87	.69

Çizelge 3'te ilgili ölçekten elde edilen veriler için Coefficient Alfa güvenirliği ve yapı güvenirliği verileri sunulmuştur. Her iki değeri.70'den büyük olduğu için ölçme sonuçlarının güvenilir olduğu söylenebilir (Cronbach, 1951; George & Mallery, 2019). Yakınsama geçerliği için faktör yüklerinin ve OAV .50'den büyük alması önerilmekte; ancak yapısal güvenirlik değerlerinin .60'dan büyük olması durumunda .40 üstü OAV değerler de kabul edilebilir olduğu belirtilmektedir (Fornell & Larcker, 1981; Huang vd., 2013). Bu durumda ÖMÖ için yakınsama geçerliğinin sağlandığı söylenebilir. Ayırt edici geçerlik için ise ölçeğin alt boyutları arasındaki korelasyonlar ve OAV değerlerinin karekökleri kullanılmış, elde edilen değerler Çizelge 4'de sunulmuştur. Buna göre bir alt boyuta ait OAV değerlerinin o alt boyut ile diğer alt boyutlar arasındaki korelasyondan küçük olmaması ve .50'den büyük olması beklenmektedir (Fornell & Larcker, 1981).

Çizelge 4: ÖMÖ Ölçeğinin Alt Boyutlarının Betimsel Değerleri, Alt Boyutlar Arasındaki Korelasyon ve OAV Değerlerinin Karekökü

	Sembol	Ort	Std. Sapma	[1]	[2]	[3]	[4]
İçsel Motivasyon	[1]	4,47	0,53	**.65**			
İçselleştirilmiş motivasyon	[2]	4,15	0,75	.42	**.72**		
Dışsal Motivasyon	[3]	3,49	1,16	.20	.33	**.86**	
Motivasyonsuzluk	[4]	1,59	0,73	.12	.01	.10	**.83**

Çizelge 4'ün sağ tarafında ÖMÖ alt boyutlar arasındaki korelasyon matrisi verilmiştir. Korelasyon matrisinin köşegen elemanları OAV'ın karekökünü (koyu olan değerler) ve köşegen dışı elemanlar ise alt boyutlar arasındaki korelasyon değerlerini göstermektedir. Çizelgede görüldüğü gibi her bir alt boyuttan hesaplanan OAV değerlerinin karekökü hem .50'nin üzerindedir hem de diğer alt boyutlar ile olan korelasyon (paylaşılan varyans) değerlerinden daha büyüktür. Bu durumda ölçeğin ayırt edici geçerliğini sağladığı söylenebilir. Sonrasında ölçeğin faktör yapısı doğrulayıcı faktör analizi ile incelenmiş elde edilen sonuçlara ilişkin standardize değerler Görsel 1'de uyum iyilikleri de Çizelge 5'de sunulmuştur.

Görsel 1: Öğretme Motivasyonu Ölçeği Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları (Standardize Değerler)

Çizelge 5: ÖMÖ Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucu Elde Edilen Uyum İyilikleri

Uyum indeksleri	İyi uyum*	Yeterli Uyum*	Ölçeğe İlişkin Değerler
RMSEA	0<RMSEA<0.05	0.05<RMSEA<0.08	.056
SRMR	0<SRMR<0.05	0.05<SRMR<0.1	.094
NNFI	0.97<NNFI<1	0.95<NNFI<0.97	.97
CFI	0.97<CFI<1	0.95<CFI<0.97	.98
$\chi 2$			130
sd			71

* (Jöreskog ve Sörbom, 2015; Şimşek, 2007) ** p<.01

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada Wilkesmann & Schmid (2012) tarafından geliştirilmiş olan Öğretme Motivasyonu Ölçeği'nin Türkçe'ye kültürel uyarlaması yapılmış ve psikometrik özellikleri öğretim üyeleri örnekleminde incelenmiştir. Çeviri tekrar çeviri ve uzman görüşleri yoluyla dil geçerliğine ilişkin kanıtlar sunulmuştur. Deneme uygulaması amacıyla araştırmaya gönüllü katılan 282 öğretim elemanından toplanan veriler analiz edilmiştir.

Açımlayıcı faktör analizi sonucu orijinal ölçekte olduğu gibi dört faktörlü yapının korunduğu faktörlerdeki madde dağılımlarının orijinal ölçekle aynı olduğu görülmektedir. Toplam varyansın %68'ini açıklayan yapıda madde faktör yükleri .43 ila .87 arasında değişmektedir. Bu durumda açımlayıcı faktör analizi sonucu elde edilen değerlerin kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir (Kalaycı, 2008; Leech vd., 2014).

Ölçeğin yakınsak ve ıraksak geçerlik değerlerini incelemek amacıyla ilk olarak ayırt edici geçerlik değerleri hesaplanmıştır. Ölçeğe ilişkin hem Cronbach'ın Coefficient Alfa güvenirlik değerleri hem de yapısal güvenirlik değerlerinin .70'in üzerinde olduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında ölçeğin güvenirlik değerlerinin uygun olduğu söylenebilir (Cronbach, 1951). Güvenirlik değerleri .70'in üzerinde olduğunda .40 üzeri OAV değerlerinin kabul edilebilir olduğunu belirten araştırmacılar bulunmaktadır. Bu nedenle ölçeğe ilişkin OAV değerlerinin de uygun olduğu söylenebilir (Fornell & Larcker, 1981; Huang vd., 2013). Ayırt edici geçerlik için alt boyutlar arası korelasyonların OAV değerlerinin kare köklerinden küçük olduğu görülmüş ve ayırt edici geçerliğin sağlandığı sonucuna varılmıştır (Fornell & Larcker, 1981). Doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen uyum iyiliklerinin de kabul edilebilir sınırlar içinde olması (Jöreskog & Sörbom, 2015; Şimşek, 2007) açımlayıcı faktör analiziyle elde edilen yapının doğrulandığı şeklinde yorumlanmıştır.

Sonuç olarak Öğretme Motivasyonu Ölçeği'nin Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin öğretim üyeleri için geçerli olduğu söylenebilir. Ölçeğin psikometrik özellikleri bu araştırmaya gönüllü olarak katılan 282 öğretim üyesi üzerinden incelenmiştir. Daha geniş örneklemlerden veri toplanarak analizler tekrar edilebilir. Ölçeğin psikometrik özellikleri öğretim üyelerinin yanı sıra ilkokul, ortaokul ve lise düzeyinde çalışmakta olan öğretmenler örnekleminde de incelenebilir. Bu ölçek kullanılarak yapılacak araştırmalarla hem öğretim üyelerinin öğretme motivasyonları belirlenebilir hem de öğretme motivasyonu ile ilişkili olabilecek değişkenler incelenebilir.

KAYNAKÇA

AÜ. (2019). *Öğrenci merkezli eğitime geçiş sürecinde birimlerin durum analizi ve çalıştay sonuç bildirgesi*. Eğitim Programları Koordinatörlüğü. http://epk.ankara.edu.tr/2019/04/25/ogrenci-merkezli-egitime-gecis-surecinde-birimlerin-durum-analizi-ve-calistay-sonuc-bildirgesi/

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, *16*(3), 297–334. https://doi.org/10.1007/BF02310555

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Springer Science+Business Media.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2008). Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. *Canadian Psychology*, *49*(3), 182–185. https://doi.org/10.1037/a0012801

Deci, E. L., Ryan, R. M., & Williams, G. C. (1996). Need satisfaction and the self-regulation of learning. *Learning and Individual Differences*, *8*(3), 165–183. https://doi.org/10.1016/S1041-6080(96)90013-8

Erkuş, A. (2017). Ölçek geliştirme ve uyarlama çalişmalarındaki sorunlar ile yazim ve değerlendirilmesi. Içinde Ö. Demirel & S. Dinçer (Ed.), *Eğitim Bilimlerinde Yenilik ve Nitelik Arayışı* (2. baskı, ss. 1212–1224). Pegem A Yayıncılık. https://doi.org/9786053183563b02.074

EÜ. (2021). *Öğretim Teknolojileri Koordinatörlüğü eğitim ve seminerler*. https://otk.ege.edu.tr/index.php

Fernet, C., Sencal, C., Guay, F., Marsh, H., & Dowson, M. (2008). The Work Tasks Motivation Scale for Teachers (WTMST). *Journal of Career Assessment*, *16*(2), 256–279. https://doi.org/10.1177/1069072707305764

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, *18*(1), 39. https://doi.org/10.2307/3151312

George, D., & Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (16th baskı). Taylor & Francis.

Huang, C.-C., Wang, Y.-M., Wu, T.-W., & Wang, P.-A. (2013). An empirical analysis of the antecedents and performance consequences of using the moodle platform. *International Journal of Information and Education Technology*, *3*(2), 217–221. https://doi.org/10.7763/ijiet.2013.v3.267

Jöreskog, K. G., & Sörbom, D. (2015). *Lisrel 8: Structural equation modeling with the simplis command language* (5th baskı). Scientific Software International. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1016/j.jconrel.2016.01.005

Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (3. baskı). Asil Yayın Dağıtım.

Korkmazer, F. (2020). Üniversite öğrencilerinin akademik motivasyon algılarının incelenmesi üzerine bir alan çalışması. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilgimler Fakültesi Dergisi*, *10*(20), 502–515.

Leech, N. L., Barrett, K. C., & Morgan, G. A. (2014). SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation. Içinde *Igarss 2014* (2nd baskı, Sayı 1). https://doi.org/10.1007/s13398-014-0173-7.2

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2006). Self-regulation and the problem of human autonomy: Does psychology need choice, self-determination, and will? *Journal of Personality*, *74*(6), 1557–1586. https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2006.00420.x

Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş (Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları)*. Ekinoks.

Vallerand, R. J., Pelletier, L. G., Blais, M. R., Briere, N. M., Senecal, C., & Vallieres, E. F.

(1992). The Academic Motivation Scale: A Measure of Intrinsic, Extrinsic, and Amotivation in Education. Içinde *Educational and Psychological Measurement* (C. 52, Sayı 4, ss. 1003–1017). https://doi.org/10.1177/0013164492052004025

Wilkesmann, U., & Schmid, C. J. (2012). The impacts of new governance on teaching at German universities. Findings from a national survey. *Higher Education*, *63*(1), 33–52. https://doi.org/10.1007/s10734-011-9423-1

YÖK. (2020a). *Bologna süreci nedir?* https://uluslararasi.yok.gov.tr/uluslararasilasma/bologna/temel-bilgiler/bologna-sureci-nedir

YÖK. (2020b). *YÖK'ten Eğitim Fakültelerinin Müfredatlarına Yönelik Tarihi Karar*. https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/egitim-fakültelerine-yetki-devri.aspx

YÖK. (2022a). *Kurumsal akreditasyon programı nedir*. https://yokak.gov.tr/degerlendirme-sureci/kurumsal-akreditasyon-programi-nedir

YÖK. (2022b). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. https://istatistik.yok.gov.tr/

ÖĞRETME YAKLAŞIMLARI ENVANERİNİN TÜRKÇEYE KÜLTÜREL UYARLAMASI

Doç. Dr. Öner USLU [1]

[1] Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, oner.uslu@ege.edu.tr - https://orcid.org/0000-0001-8891-3119

ÖZET

Öğrenen merkezli öğretim uygulamalarının öğrenme çıktıları üzerinde birçok olumlu etkisi olduğu bilinmektedir. Ancak Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında öğrenen veya öğretmen merkezli öğretim yaklaşımlarının ne sıklıkta uygulandığına dair araştırmalar oldukça sınırlıdır. Var olan durumun tespit edilmesi öğrenen merkezli uygulamaların desteklenmesi açısından kanıta dayalı kararların alınmasını sağlayabilir. Bu nedenle yükseköğretim düzeyinde öğretme yaklaşımlarını belirlemeyi amaçlayan ölçme araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmanın amacı Wilkesmann & Schmid (2012) tarafından geliştirilmiş olan Öğretme Yaklaşımları Ölçeğinin kısa formunun Türkçeye kültürel uyarlamasının yapılmasıdır. Beşli Likert tipindeki ölçek öğrenci ve öğretmen merkezli olmak üzere iki boyuta dağılan 10 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin kültürel uyarlaması amacıyla altı çevirmenin katılımıyla çeviri tekrar çeviri işlemleri yapıldıktan sonra uzman görüşü alınmıştır. Taslak form araştırmaya gönüllü olarak katılan 282 öğretim üyesine uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucu orijinal ölçekte olduğu gibi iki boyutlu bir yapı elde edilmiş, toplam varyansın yüzde 68'ini açıklayan yapıda madde faktör yükleri .32 ila .77 arasında dağılmıştır. Cronbach'ın Coefficient Alpha değerleri .53 ve .62 olarak hesaplanmış, yapısal güvenirlik değerleri ise .70 ve .73 olarak bulunmuştur. Bu durumda ölçeğin güvenirlik değerlerinin kısmen kabul edilebileceği söylenebilir. Yakınsama geçerliği için ortalama açıklanan varyans (OAV) değerleri.30 ila . 41 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik değerlerini .70'in üzerinde olduğu durumlarda .40 ve üstü OAV değerlerinin kabul edilebileceği düşünüldüğünde yakınsama geçerlik değerlerinin kısmen kabul edilebilir olduğu söylenebilir. Ölçeğin ıraksama geçerlik değerleri için alt boyutlar arası korelasyonun OAV değerlerinin kareköklerinden küçük olup olmadığı incelenmiş ve ıraksama geçerliğin sağlandığı görülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen uyum iyiliklerinin kabul edilebilir sınırlar içerisinde yada bu sınırlara yakın olduğu görülmektedir (RMSEA: .083, SRMR: .10, NNFI: .86, CFI:.90, χ2: 93, sd: 53). Bu durumda öğretme yaklaşımları envanterinin Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin öğretim üyeleri örnekleminde kısmen uygun olduğu, daha fazla veri toplanarak ölçeğin psikometrik özelliklerinin yeniden incelenmesinin uygun olacağı sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler :Öğretme yaklaşımları envanteri, ölçek uyarlama, öğrenci merkezli öğretim, öğretmen merkezli öğretim.

1. GİRİŞ VEYA BAŞLIK

Öğrenen merkezli eğitim uygulamalarının öğrencilerin akademik başarıları, tutumları, derse katılımları gibi birçok konuda öğretmen merkezli öğretim uygulamalarından daha etkili

olduğu bilinmektedir (Demirel vd., 2007). Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) öğrenen merkezli öğretimin yaygınlaştırılmasına yönelik birçok girişimde bulunmakta, öğretim programlarını güncellemekte, öğretmen eğitimleri düzenlemektedir (MEB, 2012, 2015; OGM, 2017). Bu girişimlere rağmen öğrenen merkezli öğretim uygulamalarının yeterince yaygınlaşmadığı, öğretmen merkezli öğretim uygulamalarının hala kullanıldığı görülmektedir (Ardıç, 2019; Ardıç & Uslu, 2021). MEB bünyesinde yapılan girişimlere paralel olarak üniversitelerde öğrenen merkezli eğitim uygulamalarını yaygınlaştırmaya yönelik çabalar artarak devam etmektedir (EÜ, 2021). Ancak üniversitelerde öğretmen merkezli kuramsal öğretim uygulamalarının da halen görüldüğü bilinmektedir (AÜ, 2019). Bazı öğretim elemanları yeni öğretim yöntemlerine uyum sağlamakta zorlanmakta, geleneksel yöntemleri kullanmaya devam etmek istemektedir (AÜ, 2019).

Öğrenen merkezli ya da öğretmen merkezli olarak iki boyutta sınıflanabilecek öğretme yaklaşımları öğretim üyelerinin sınıf içi öğretim uygulamalarının tahmin edilmesinde yararlı olabilir (Ardıç & Uslu, 2021). İki ayrı kutup olarak görülen bu ikisinden öğretmen merkezli yaklaşımda öğretmen bilginin kesinliğine inanmakta ve öğretmenden öğrenciye bilgi aktarımının önemli olduğunu kabul etmektedir (Chan & Elliott, 2004; Saracaloğlu & Altın, 2020). Öğrenen merkezli öğretme yaklaşımında ise değişmez bilginin kaynağı öğretmen değildir. Öğrenme süreçlerinde öğrenci ve öğretmen aktif etkinliklerle bilgiyi birlikte yapılandırırlar (Schunk, 2015; Yurdakul, 2007). Öğrenen merkezli öğretim uygulamaları öğrenme sorumluluğunu alan, yansıtıcı düşünme becerileri yüksek öğrenciler yetiştirilmesine önemli katkılar sunmaktadır (Demirel vd., 2007). Küresel salgınla birlikte yürütülen uzaktan eğitim sürecinde de kendi öğrenme sorumluluğunu alabilmiş öğrencilerin daha başarılı oldukları görülmüştür (Bozkurt, 2020).

Üniversitelerde öğrenen merkezli öğretim uygulamalarının arttırılabilmesi için öğretim elemanlarının öğretme yaklaşımlarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Böylece hem var olan durum belirlenebilecek hem de öğretim elemanlarına yönelik yürütülebilecek mesleki gelişim programları kanıta dayalı kararlarla planlanabilecektir. Bunun için öğretim üyelerinin öğretme yaklaşımlarını belirleyebilecek ölçme araçlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırmanın amacı Wilkesmann & Schmid (2012) tarafından geliştirilmiş olan Öğretme Yaklaşımları Envanterinin (ÖYE) kısa formunun Türkçeye kültürel uyarlamasının yapılmasıdır.

2. YÖNTEM

2.1. Orijinal Ölçek

ÖYE, İngilizce olarak geliştirilmiş ve birçok kültüre uyarlanmıştır (Aksoy vd., 2018; Prosser & Trigwell, 2006; Trigwell vd., 2005; Trigwell & Prosser, 2004; Wilkesmann vd., 2012). Ölçeğin uzun formu Aksoy, Akbaş, & Seferoğlu, (2018) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Envanterin kısa formu Wilkesmann & Schmid (2012) tarafından oluşturulmuştur. Beşli likert tipinde olan kısa form öğretmen ve öğrenci merkezli iki boyutu kapsamakta ve 10 maddeden oluşmaktadır. İlk boyutta altı ikinci boyutta dört madde bulunmaktadır. Boyutlara ait Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları sırasıyla .70 ve . 54 olarak hesaplanmıştır.

2.2. Uyarlama Süreci

ÖYE'nin kısa formunun Türkçeye kültürel uyarlamasının yapılabilmesi için ilk olarak yazarlardan izin alınmış sonrasında çeviri tekrar çeviri işlemleri yapılmıştır. Altı dil uzmanının katıldığı çeviri sürecinde orijinal dilden Türkçeye çeviri yapılmış, Türkçeden orijinal dile tekrar çeviri yapılarak madde seçimleri gerçekleştirilmiştir. Uzman görüşü alındıktan sonra bazı maddeler düzenlenmiş ve Türkçe forma son şekli verilmiştir.

2.3. Uygulama Süreci

ÖYE'nin Türkçe formunun psikometrik özelliklerinin incelenebilmesi için gönüllü öğretim üyelerinden basılı kağıt ve çevrimiçi yollarla veri toplanmıştır. Toplam 282 öğretim üyesinden elde edilen veriler üzerinden analizler yürütülmüştür. Bu öğretim üyelerinin unvanlarına göre dağılımları Çizelge 1'de sunulmuştur. Bir öğretim üyesi unvanını belirtmek istememiştir.

Çizelge 1: Öğretim Üyelerinin Unvanlarına Göre Dağılımı

	f	%
Pof. Dr	46	16
Doç. Dr	73	26
Dr. Öğr. Üyesi	40	14
Öğretim Görevlisi	84	30
Argör. Dr.	38	14
Toplam	281	100

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

ÖYE'nin psikometrik özelliklerini incelemek amacıyla açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmış, yakınsak ve ıraksak geçerlik analizlerine başvurulmuştur. Erkuş (2017) ölçek uyarlama çalışmalarında doğrulayıcı faktör analizinin yanı sıra açımlayıcı faktör analizi değerlerinin de verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Açımlayıcı faktör analizi öncesinde KMO değeri .68 olarak hesaplanmış, Bartlet testi de anlamlı bulunmuştur. Bu durumda veri setinin faktör analizi için uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Alt boyutların birbiriyle ilişkili olması beklenmediğinden promax döndürme yapılmıştır. Elde edilen faktör yükleri Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2: Öğretme Yaklaşımları Envanteri Faktör Yükleri

	Öğrenci Merkezli	Öğretmen Merkezli
OY9	.691	
OY3	.619	
OY8	.619	
OY5	.616	
OY4		.771
OY7		.570
OY2		.541
OY6		.535
OY1		.436
OY10		.318

ÖYE'ye lişkin yakınsama geçerliği (convergent validity) ve ıraksama geçerliğinin (divergent validity) bir başka versiyonu olan ayırt edici geçerlik (discriminant validity) teknikleri uygulanmış elde edilen veriler Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3: Öğretme Yaklaşımları Envanteri Güvenirlik ve Ortalama Açıklanan Varyans Değerleri (Average Variance Extracted -AVE)

Boyutlar	Maddeler	Coefficient Alpha	Yapısal (Composite) Güvenirlik	Ortalama Açıklanan Varyans (OAV)
Öğrenci Merkezli Yaklaşım	5	.62	.73	.41
Öğretmen Merkezli Yaklaşım	4	.53	.70	.30

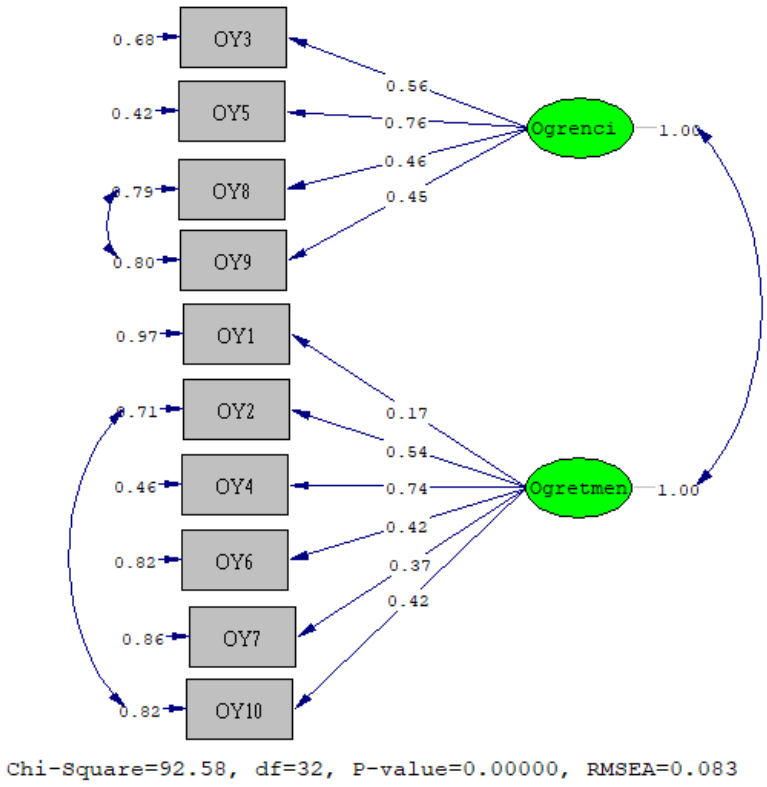
Çizelge 3 incelendiğinde ilgili ölçekten elde edilen veriler için Coefficient Alfa güvenirliği ve yapı güvenirliği elde edilmiştir. Coefficient Alpha değerleri oldukça düşük olmasına rağmen yapısal güvenirlik değerleri .70'den büyük olduğu için ölçme sonuçlarının kısmen güvenilir olduğu söylenebilir (Cronbach, 1951; George & Mallery, 2019). Yakınsama geçerliği için faktör yüklerinin ve OAV değerinin .50'den büyük alması önerilmekte; ancak yapısal güvenirlik değerlerinin .60'dan büyük olması durumunda .40 üstü OAV değerler de kabul edilebilir (Fornell & Larcker, 1981; Huang vd., 2013). Ancak öğretmen merkezli yaklaşım boyutu için bu değer oldukça düşük bulunmuştur. Bu durumda ÖYE için yakınsama geçerliğinin kısmen sağlandığı söylenebilir. Ayırt edici geçerlik için ise ÖYE alt boyutları arasındaki korelasyonlar ve OAV değerlerinin karekökleri kullanılmış, elde edilen değerler Çizelge 4'te sunulmuştur. Buna göre bir alt boyuta ait OAV değerlerinin o alt boyut ile diğer alt boyutlar arasındaki korelasyondan küçük olmaması ve .50'den büyük olması gerekmektedir (Fornell & Larcker, 1981).

Çizelge 4. ÖYE Alt Boyutlarının Betimsel Değerleri, Alt Boyutlar Arasındaki Korelasyon ve OAV Değerlerinin Karekökü

	Sembol	Ort	Std. Sapma	[1]	[2]
Öğrenci Merkezli	[1]	4,04	0,58	**.64**	
Öğretmen Merkezli	[2]	3,60	0,50	.12	**.55**

Tablonun sağ tarafında ÖYE alt boyutlar arasındaki korelasyon matrisi verilmiştir. Korelasyon matrisinin köşegen elemanları OAV'ın karekökünü (koyu olan değerler) ve köşegen dışı elemanlar ise alt boyutlar arasındaki korelasyon değerlerini göstermektedir. Çizelge 4'te görüldüğü gibi her bir alt boyuttan hesaplanan OAV değerlerinin karekökü hem .50'nin üzerindedir hem de diğer alt boyutlar ile olan korelasyon (paylaşılan varyans) değerlerinden daha büyüktür.

Öğretme Yaklaşımları Envanterine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen standardize sonuçlar Görsel 2'de, uyum iyilikleri de Çizelge 5'te sunulmuştur.

Görsel 1. Öğretme Yaklaşımları Envanteri Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları (Standardize Değerler)

Çizelge 5: Öğretme Yaklaşımları Envanteri Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İyilikleri

Uyum indeksleri	İyi uyum*	Yeterli Uyum*	Ölçeğe İlişkin Değerler
RMSEA	0<RMSEA<0.05	0.05<RMSEA<0.08	.083
SRMR	0<SRMR<0.05	0.05<SRMR<0.1	.10
NNFI	0.97<NNFI<1	0.95<NNFI<0.97	.86
CFI	0.97<CFI<1	0.95<CFI<0.97	.90
$\chi 2$			93
sd			53

* (Jöreskog & Sörbom, 2015; Şimşek, 2007)** p<.01

Çizelge 5 incelendiğinde uyum iyiliği değerlerinden NNFI ve CFI kabul edilebilir sınırların kısmen altında olduğu görülmektedir. Ancak, uyum iyiliklerinden hata değerlerinin

(RMSEA, SRMR) kabul edilebilir sınırlar içinde olması ve X^2/sd oranının da üçten küçük (1,75) olarak hesalanmış olması nedeniyle kurulan modelin veri uygumunun kabul edilebilir olduğu sonucuna varılmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada Wilkesmann & Schmid (2012) tarafından geliştirilmiş olan Öğretme Yaklaşımları Envanterinin kısa formunun Türkçeye kültürel uyarlaması yapılmış ve psikometrik özellikleri öğretim elemanları örnekleminde incelenmiştir. Toplamda 282 öğretim üyesinden elde edilen veriler üzerinden analizler yürütülmüştür. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen madde faktör yüklerinin .32 ila .77 arasında değiştiği görülmüş ve bu değerlerin uygun olduğu sonucuna varılmıştır (Kalaycı, 2008; Leech vd., 2014). Güvenirlik analizlerinden Cronbach'ın Coefficient Alfa değerlerinin kısmen düşük olduğu, bununla birlikte yapısal güvenirlik değerlerinin uygun olduğu görülmüştür (Cronbach, 1951; Kalaycı, 2008). Ortalama açıklanan varyans değerlerinin ise kabul edilebilir sınırların biraz altında olduğu görülmektedir (Fornell & Larcker, 1981; Huang vd., 2013). Bu durumda yakınsama geçerliğinin kısmen karşılandığı söylenebilir. Ayırt edici geçerlik değerleri incelendiğinde OAV değerlerinin kareköklerinin alt boyutlar arası korelasyonlardın yüksek yada çok yakın olduğu görülmektedir. Bu durumda ayırt edici geçerliğin sağlandığı söylenebilir (Fornell & Larcker, 1981). Doğrulayıcı faktör analizi sonucu elde edilen uyum iyiliği değerleri ise kabul edilebilir sınırlara yakın veya bu sınırların kısmen altındır (Jöreskog & Sörbom, 2015; Şimşek, 2007). Sonuç olarak ÖYE'nin psikometrik özelliklerinin öğretim üyeleri örnekleminde kısmen uygun olduğu söylenebilir. Bu durumda ölçek maddelerinin gözden geçirilerek psikometrik özelliklerinin yeniden incelenmesi uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

Aksoy, E., Akbaş, U., & Seferoğlu, G. (2018). Adaptation of the approaches to teaching inventory into Turkish and analysis of Turkish academics' approaches to their own teaching. *Egitim ve Bilim, 43*(194), 81–99. https://doi.org/10.15390/EB.2018.7253

Ardic, S., & Uslu, O. (2021). Examining the variables affecting primary teachers' teaching and learning approaches with a structural equation model. *Egitim ve Bilim, 46*(208), 31–54. https://doi.org/10.15390/EB.2021.10143

Ardıç, Ş. (2019). *İlkokul Öğretmenlerinin Öğretme Öğrenme Anlayışlarını Etkileyen Değişkenlerin Yapısal Eşitlik Modeliyle İncelenmesi*. Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü.

AÜ. (2019). *Öğrenci merkezli eğitime geçiş sürecinde birimlerin durum analizi ve çalıştay sonuç bildirgesi*. Eğitim Programları Koordinatörlüğü. http://epk.ankara.edu.tr/2019/04/25/ogrenci-merkezli-egitime-gecis-surecinde-birimlerin-durum-analizi-ve-calistay-sonuc-bildirgesi/

Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi süreci ve pandemi sonrası dünyada eğitime yönelik değerlendirmeler: Yeni normal ve yeni eğitim paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 6*(3), 112–142.

Chan, K.-W., & Elliott, R. G. (2004). Relational analysis of personal epistemology and conceptions about teaching and learning. *Teaching and Teacher Education, 20*(8), 817–831. https://doi.org/10.1016/j.tate.2004.09.002

Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika, 16*(3), 297–334. https://doi.org/10.1007/BF02310555
Demirel, Ö., Bümen, N. T., Yurdakul, B., Başbay, M. Y., Gürlen, E., Ekinci, N., Köksal, N., Şahinel, S., Ünver, G., & Şahinel, M. G. (2007). *Eğitimde yeni yönelimler*. Pegem A Yayıncılık. https://books.google.com.tr/books?id=kKe6ZwEACAAJ
Erkuş, A. (2017). Ölçek geliştirme ve uyarlama çalişmalarındaki sorunlar ile yazim ve değerlendirilmesi. Içinde Ö. Demirel & S. Dinçer (Ed.), *Eğitim Bilimlerinde Yenilik ve Nitelik Arayışı* (2. baskı, ss. 1212–1224). Pegem A Yayıncılık. https://doi.org/9786053183563b02.074
EÜ. (2021). *Öğretim Teknolojileri Koordinatörlüğü eğitim ve seminerler*. https://otk.ege.edu.tr/index.php
Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research, 18*(1), 39. https://doi.org/10.2307/3151312
George, D., & Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference* (16th Editi). London:Taylor & Francis.
Huang, C.-C., Wang, Y.-M., Wu, T.-W., & Wang, P.-A. (2013). An empirical analysis of the antecedents and performance consequences of using the moodle platform. *International Journal of Information and Education Technology, 3*(2), 217–221. https://doi.org/10.7763/ijiet.2013.v3.267
Jöreskog, K. G., & Sörbom, D. (2015). *Lisrel 8: Structural equation modeling with the simplis command language* (5th baskı). Scientific Software International. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1016/j.jconrel.2016.01.005
Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (3. baskı). Asil Yayın Dağıtım.
Leech, N. L., Barrett, K. C., & Morgan, G. A. (2014). SPSS for intermediate statistics: Use and interpretation. Içinde *Igarss 2014* (2nd baskı, Sayı 1). https://doi.org/10.1007/s13398-014-0173-7.2
MEB. (2012). *Intel Öğretmen Programı*. Eğitek. http://ogretmenprogrami.meb.gov.tr/
MEB. (2015). *2002-2015 Mesleki gelişim planları*. Öğretmen Yetiştirme ve Geliştirme Genel Müdürlüğü. http://oyegm.meb.gov.tr/
OGM. (2017). *Öğretim Programları Güncellendi*. https://ogm.meb.gov.tr/www/ogretim-programlari-guncellendi/icerik/584
Prosser, M., & Trigwell, K. (2006). Confirmatory factor analysis of the approaches to teaching inventory. *British Journal of Educational Psychology, 76*(2), 405–419. https://doi.org/10.1348/000709905X43571
Saracaloğlu, A. S., & Altın, M. (2020). Teachers' opinions on instructional strategies, methods and techniques. *Journal of Educational Reflections, 4*(1), 1–24.
Schunk, D. H. (2015). *Learning theories: An educational perspective*. Pearson Education. https://books.google.com.tr/books?id=G7OgBwAAQBAJ
Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş (Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları)*. Ekinoks.
Trigwell, K., & Prosser, M. (2004). Development and use of the approaches to teaching inventory. *Educational Psychology Review, 16*(4), 409–424. https://doi.org/10.1007/s10648-004-0007-9
Trigwell, K., Prosser, M., & Ginns, P. (2005). Phenomenographic pedagogy and a revised *Approaches to teaching inventory*. *Higher Education Research & Development, 24*(4), 349–360. https://doi.org/10.1080/07294360500284730
Wilkesmann, U., Fischer, H., & Virgillito, A. (2012). Academic Motivation of Students - The German Case. *Zentrum für Weiterbildung., May*.

Wilkesmann, U., & Schmid, C. J. (2012). The impacts of new governance on teaching at German universities. Findings from a national survey. *Higher Education, 63*(1), 33–52. https://doi.org/10.1007/s10734-011-9423-1

Yurdakul, B. (2007). Yapılandırmacılık. Içinde Ö. Demirel (Ed.), *Eğitimde Yeni Yönelimler* (3. Baskı, ss. 39–65). Pegem A Yayıncılık.

OĞUZ (BATI) TÜRKÇESİNDE KÜÇÜLTME EKLERİ

Doktora Öğrencisi, Hamdiye DEMETLER

Dicle Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Diyarbakır-Türkiye

hamdiye.demet96@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4677-7566

ÖZET

Türk dili tarih içerisinde çeşitli gelişim ve değişimler geçirse de yaygın ve köklü bir dil olarak günümüze kadar gelmiştir. Zengin ve köklü bir geçmişe sahip olan Türk dili, bugün iki uzak lehçe (Çuvaşça ve Yakutça), onlarca yakın lehçe, şive ve birçok ağız hâlinde kullanılmaktadır. Bunların ses, şekil ve cümle yapısı bakımından benzer ve ortak taraflarının karşılaştırmalı çalışmalarla ortaya konması, Türk dünyasındaki dil birliğinin sağlanması açısından da önemli katkı sağlamıştır.

Bugün geniş bir coğrafyada konuşulan Türk dilinin tasnifinde batı grubunda yer alan Oğuz (Batı) Türkçesi, yaygınlık ve konuşur sayısı bakımından Türkçenin en geniş olan grubunu oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesi Oğuz (Batı) Türkçesi lehçeleri arasında yer almaktadır. Bugüne kadar Oğuz (Batı) Türkçesi üzerine gerek müstakil gerekse karşılaştırmalı olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır.

Çalışmadaki amacımız, Oğuz (Batı) Türkçesindeki (Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesi) küçültme eklerinin şekil, anlam ve fonksiyon bakımından incelenmesidir. Bu çalışma, Oğuz (Batı) Türkçesi lehçelerinden Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesindeki küçültme ekleri ile sınırlı tutulmuştur. Bu grupta adı geçen lehçelerde kullanılan küçültme ekleri tespit edilerek şekil, anlam ve fonksiyonları ortaya konulmuştur.

Çalışma, *Giriş*, *Küçültme Ekleri* ve *Sonuç* olmak üzere üç ana başlık altında hazırlanmıştır. Çalışmada incelenen küçültme ekleri, alfabetik olarak sıralanmıştır. Her ek, şekil, anlam ve fonksiyon olarak tanıtıldıktan sonra çeşitli kaynaklardan elde edilen örnekler sıralanmıştır. Böylece, Oğuz (Batı) Türkçesinde yaygın bir şekilde kullanılan küçültme eklerinin anlamsal özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde 15, Türkmen Türkçesinde 11, Azerbaycan Türkçesinde 13, Gagavuz Türkçesinde 9 ve Kaşkay Türkçesinde 4 küçültme eki şekil, fonksiyon ve kullanımları bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küçültme, Küçültme Ekleri, Oğuz (Batı) Türkçesi.

DİMİNUTİVE SUFFİX IN OGHUZ (WESTERN) TURKISH

ABSTRACT

Although the Turkish language has undergone various developments and changes throughout history, it has survived to the present day as a common and well-established language. The Turkish language, which has a rich and deep-rooted history, is used today in two distant dialects (Chuvash and Yakut), tens of close dialects, accents and many dialects. Revealing the similar and common aspects of these in terms of sound, shape and sentence structure through comparative studies has also made a significant contribution to the unity of language in the Turkish world.

Oghuz (Western) Turkish, which is located in the west group in the classification of the Turkish language spoken in a wide geography today, constitutes the largest group of Turkish in terms of prevalence and number of speakers. Turkey Turkish, Turkmen Turkish, Azerbaijan Turkish, Gagauz Turkish and Kashkay Turkish are among dialects of the Oghuz (Western) Turkish. Until today, various studies have been carried out on the Turkish dialects of the Oghuz (Western) Turkish, both independently and comparatively.

Our aim in the study is to examination (Turkey Turkish, Turkmen Turkish, Azerbaijan Turkish, Gagauz Turkish and Kashkay Turkish) of diminutive suffixes in Oghuz (Western) Turkish in terms of shape, meaning and function. This study is limited to diminutive suffixes in Turkey Turkish, Turkmen Turkish, Azerbaijan Turkish, Gagauz Turkish and Kashkay Turkish, which are among the Turkic dialects of the Oghuz (Western) Turkish. The diminutive suffixes used in dialects mentioned in this group were determined and revealed their shape, meaning and functions.

The study has been prepared under three main headings as *Introduction* and *Diminutive Suffix.* The diminutive suffixes examined in the study are listed alphabetically. After each suffix, shape, meaning and function is introduced, examples from various sources are listed. Thus, it is aimed to reveal the semantic features of diminutive suffixes that are widely used in Oghuz (Western) Turkish.

In this study, diminutive suffix has been examined in terms of shape, function and usage in Turkey Turkish 15, Turkmen Turkish 11, Azerbaijan Turkish 13, Gagauz Turkish 9 and Kashkay Turkish 4.

Key Words: Diminution, Diminutive Suffixes, Oghuz (Western) Turkish.

1. GİRİŞ

Küçültme ekleri, Oğuz grubu Türk dillerinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bu ekler, insan, hayvan ve çeşitli varlık adlarına getirilmektedir. Bu ekler, çoğunlukla sevgi, acıma, küçümseme, şefkat vb. işlevlerde kullanılmaktadır. Türkçe küçültme ekleri bakımından çok zengin olup, aynı isme birbirinden farklı pek çok küçültme eki getirilebilmektedir.

Küçültme ekleri, eklendiği kelimeye küçültme, azaltma anlamlarının yanında sevgi, acıma, şefkat gibi anlamları da ifade ederler: *yavrucağız, kızcağız, minicik, zavallıcık, yavrucuk* gibi. Aynı zamanda küçültme ekleri çeşitli duyguları ifade eden eklerdir. Ancak her küçültme aynı duyguyu vermemektedir. Bu ekler birbirinden farklı duyguları ifade etmektedir.

Küçültme adları çoğu zaman sevgi, şefkat, acıma bazen de aşağılama anlatımında kullanılırlar (Banguoğlu, 1974: 340). Adların Belirttiği kavramları küçültmek, sözcüğe sevgi, şefkat anlamları yüklemek için de küçültme eki kullanılır (Hengirmen, 2006: 121).

Küçültme ekleri; isim, sıfat ve zarf üzerine gelerek sevgi, acıma, küçümseme, şefkat vb. anlamlar ifade ederler. Oğuz (Batı) Türkçesinde yaygın bir şekilde kullanılan çok çeşitli fonksiyonlara sahip olan küçültme ekleri şunlardır: *+(A)ç, +(A)K, +An, +At, +Az, +CA, +cAğIz, +CAk, +CIk/+CUk, +gılt, +(I)mtIl/+(U)mtUl/+(I)mtIk, +(I)mtırak/+(U)mtırak, -mIk/-mUk, +rAk, +sov, +şIn, +DI/+DU.*

2. KÜÇÜLTME EKLERİ

Oğuz (Batı) Türkçesinde eklendiği kelimede küçümseme, sevgi, acıma, şefkat, benzerlik vb. anlamlar ifade eden isim, sıfat ve zarf türeten küçültme ekleri şunlardır:

2.1. +Aç

(+aç/+eç, +c)

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *+Aç*, Türkmen Türkçesinde *+aç*, Azerbaycan Türkçesinde *+c* ve Gagavuz Türkçesinde *+aç* şekillerinde kullanılmaktadır. Kaşkay Türkçesinde bu ekin kullanımına rastlanılmamıştır.

Eklendiği kelimeye büyütme ve küçültme işlevi katan bir ektir. Ad ve sıfat niteliğindedir. Örnekleri oldukça sınırlıdır (Korkmaz, 2009: 34).

küpeç ‘‘küçük küp’’, *kulaç* (Korkmaz, 2009: 34), *baḳraç (< baḳır+aç)* (Ergin, 2009: 176).

- Benzerlik ifade eden kelimeler türetir.

*anac (< ana+aç)‘‘*anaç, tavuk’’ (Ercilasun, 2009: 183).

- Yer adları ifade eden kelimeler türetir.

annaç ‘‘karşı’’ (Ergene, 2018: 5), *kıraç* ‘‘arazi’’ (Ergin, 2009: 176).

- Renk adları ifade eden kelimeler türetir.

bozaç ‘‘boz renkte, boz renkli’’ (Ergene, 2018: 5).

- Eşya adları ifade eden kelimeler türetir.

bakracik ‘‘Küçük bakraç’’ (Ergene, 2018: 5), *topaç, küpeç* ‘‘küçük küp’’, *ataç* (Korkmaz, 2009: 34).

2.2.+Ak

(+ak/+ek, +aġ ,+äk, aq)

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *+Ak*, Türkmen Türkçesinde *+Ag/+Ak,* Azerbaycan Türkçesinde *+aġ/+äk/+aq*, Gagavuz Türkçesinde *+Ak* ve Kaşkay Türkçesinde *+Ağ/+Ak* şekillerinde kullanılmaktadır.

Eski Türkçedeki *+GAk* küçültme ve kuvvetlendirme ekiyle ilişkisi olan bu ek genellikle tek heceli kelimelere gelerek küçültme işleviyle, az sayıda adlar türetmiştir (Korkmaz, 2009: 35).

benek, topak (Ergin, 2009: 176), *oğlak (< oğul+ak), kocak* (Biray, 1999: 67).

- Sıfat ifade eden kelimeler türetir.

çoğak ‘‘Işıklı, ziyadar’’, *daŋak (taŋak)* ‘‘Acayip, garip’’, *dölek (tölek)* ‘‘Elverişli, uygun, sakin, temkinli, dürüst, asayiş içinde’’ (Ergene, 2018: 6), *solak* (Ergin, 2009: 176).

- Yakınlık, benzerlik ve ilgi fonksiyonunda kullanılır.

güyzek ‘‘sonbahar, güze ilişkin, güzlü’’, *gumak* ‘‘kumlu’’, *ekizek* ‘‘ikizlerden biri’’, *doñak* ‘‘don, buz’’, *yolag* ‘‘yol ile ilgili’’ (Altınel, 2003: 8).

- Hayvan, hayvan yavrusu adları ifade eden kelimeler türetir.

kısrak ‘‘dişi at’’, *köşek* ‘‘deve yavrusu’’, *malak* ‘‘manda yavrusu’’, *şişek* ‘‘bir veya iki yaşında koyun’’ (Korkmaz, 2009: 35).

- Bitki adları ifade eden kelimeler türetir.

bozaq ‘‘kırda biten yem bitkisi’’, *tikenek* ‘‘bir çeşit diken’’ (Biray, 1999: 66-67), *baş+ak* (Ergin, 2009: 176).

- Alet ve eşya adları ifade eden kelimeler türetir.

bakrak ‘‘Bakraç’’ (Ergene, 2018: 5), *duşak (tuşak)* ‘‘Köstek, ayak bağı, bağ’’ (Ergene, 2018: 6), *çıngırak* (Korkmaz, 2009: 35), *ipek* (Çelik, 2020: 88).

- Organ adları ifade eden kelimeler türetir.

dılak (tılak) ‘‘Kadınlık âleti içinde dilcik ve bızır denilen et parçası’’, *damak (< ET tam+gak)* (Korkmaz, 2009: 35), *yanak* (Biray, 1999: 67).

- Pekiştirme anlamlı kelimeler türetir.

bayak (baya) ‘‘Demin, geçen zaman, az evvelki zaman’’ (Ergene, 2018: 6).

- Yer adları ifade eden kelimeler türetir.

bağrak (< bağır+ak) ‘‘Oba’’ (Ergene, 2018: 6), *bucak (< ET buç+gak)* (Korkmaz, 2009: 35).

2.3. +An
(+an/+en)

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *+An*, Türkmen Türkçesinde *+An*, Azerbaycan Türkçesinde *+An*, Gagavuz Türkçesinde *+An* ve Kaşkay Türkçesinde *+an* şekillerinde kullanılmaktadır.

Eski Türkçede bağlılık, güçlendirme ve çokluk görevindeki bir ekin Türkiye Türkçesine uzanmış ve kökle kaynaşarak canlılığını yitirmiş bir kalıntısı niteliğinde olmuştur (Korkmaz, 2009: 35).

köken, kolan (Korkmaz, 2009: 35), *özen* ‘‘ağacın özü, şişkin yaraların içi’’, *tozan* ‘‘toz’’ (Biray, 1999: 62), *bayan* (Hatiboğlu, 1981: 29).

Ad kök veya gövdesine gelerek genellikle ‘‘küçültme’’ kavramı veren ad kurmuştur (Hatiboğlu, 1981: 29).

oğlan (< oğ(u)l+an) (Çelik, 2020: 90), *eren, kızan* (Ergin, 2009: 174).

- Alet ve eşya adları ifade eden kelimeler türetir.

belen (< bel+en) ‘‘Çoğu süslü ve işlemeli olan kılıç kemeri’’ (Ergene, 2018: 8), *çiten* ‘‘büyük sepet ve çit’’ (Hatiboğlu, 1981: 29), *sapan* (Korkmaz, 2009: 35).

- Yer adları ifade eden kelimeler türetir.

beleŋ (bileŋ) (< bel+eŋ) ‘‘Dağlık, sarp yer, dağ beli’’ (Ergene, 2018: 8).

- Hayvan adları ifade eden kelimeler türetir.

köşen ‘‘tavşan yavrusu’’ (Korkmaz, 2009: 35).

2.4. +At
(+at/+et)

Bu ekin sadece Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmıştır. Adlara gelerek küçültme ifade eden isimler türetir. Fazla işlek olmayan bir ektir: *gölet, özet* (Hengirmen, 2006: 299).

2.5.+Az

(+az/+ez)

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *+Az*, Türkmen Türkçesinde *+az*, Azerbaycan Türkçesinde *+Az* ve Gagavuz Türkçesinde *+Az* şekillerinde kullanılmaktadır. Kaşkay Türkçesinde bu ekin kullanımına rastlanılmamıştır.

Addan, küçültme işlevinde adlar türeten bir ektir. İşlek değildir. Ek, eklendiği kökle kaynaşıp kalıplaşmıştır (Korkmaz, 2009: 36).

*çerez, genez ‘*kolay’’, *çöpez* ‘‘çer çöp’’, *yalaz* ‘‘alev’’ (Korkmaz, 2009: 36).

- Benzerlik ve ilgi ifade eden bu ek, fazla işlek değildir (Demetler, 2021: 45).

ay+az (Biray, 1999: 75).

- Sıfat görevli kelimeler türetir.

alaz alaz ‘‘Alaca bulaca’’, *arıkaz* ‘‘Zayıfça’’, *ayaz (hava)* (Ergene, 2018: 9).

- Hastalık adı ifade eden kelimeler türetir.

alazlama ‘‘Yılancık hastalığı’’ (Ergene, 2018: 10).

- Hayvan adları ifade eden kelimeler türetir.

üvez ‘‘sivrisinek gibi küçük bir böcek’’ (Korkmaz, 2009: 36).

- Bitki adları ifade eden kelimeler türetir.

göğez / güvez ‘‘dağlarda yetişen ekşimtırak minik meyve’’ (Korkmaz, 2009: 36).

2.6. +CA

(+ca/+ce, +ça/+çe)

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *+CA*, Türkmen Türkçesinde *+çA*, Azerbaycan Türkçesinde *+CA*, Gagavuz Türkçesinde *+CA* ve Kaşkay Türkçesinde *+CA* şekillerinde kullanılmaktadır.

Eşitlik, benzerlik ve karşılaştırma görevinde bir ad çekimi olan *+CA* eki, kalıplaşma yoluyla sınıf değiştirerek zamanla bir yapım ekine de dönüşmüştür (Korkmaz, 2009: 36). Bu ek, isim ulamı içinde kullanılarak belirli derecede küçüklük ve saire bildiren kelimeler yapmaktadır (Zeynalov, 1993: 51).

halıça ‘‘küçük halı’’, *bakça* ‘‘küçük bahçe’’, *döşekçe* ‘‘minder’’, *meydança* ‘‘küçük meydan’’ (Zeynalov, 1993: 51), *kitapça* ‘‘kitapçık’’, *barça* ‘‘bütün’’, *küpça* ‘‘küçük testi’’ (Buran ve Alkaya, 2018: 116).

- Sıfat görevli kelimeler türetir.

aptalca (bir davranış), *bolca, burukça, bönce* (hareket), *büyükçe* (bir kap), *canlıca, çokça, efendice* (oturmak), *epeyce, genişçe* (bir yol), *hoşça* (vakit geçir-), *irice, kısaca, pahalıca, tatlıca, ufakça, yaramazca, tatlıca, uzunca, yenice, yumruca* (Korkmaz, 2009: 36).

- Zarf görevli kelimeler türetir.

ağardıca ‘‘Ağarırken’’, *anca* ‘‘O kadar, öyle’’, *ayılca* ‘‘Yavaşça’’, *artça* ‘‘arkadan’’, *barmakca* ‘‘Parmak kadar’’, *birince* ‘‘biri kadar’’, *bularca* ‘‘Bunlar kadar’’, *bunca* ‘‘Bu kadar, böyle’’, *dilekce* ‘‘isteğe uygun şekilde’’, *dirice* ‘‘Diri olarak’’, *alaca* ‘‘karışık renkli’’, *arıca* ‘‘temiz’’, *ayrukca* ‘‘Başka türlü’’, *ağca* ‘‘beyazca’’ (Ergene, 2018: 10-13).

+CA eki *+CIk/+CUk* küçültme ekiyle genişletilerek anlamca daha da pekiştirilmiş küçültme zarfları yapar: *güzelcecik, hafifçecik, hemencecik, kolaycacık, sessizcecik, yavaşçacık* (Korkmaz, 2009: 36).

+CA küçültme sıfatlarından kalıplaşarak oluşmuş birçok yer adı da vardır: *Düzce, Çatalca, Derince, Doğanca, Yenice, Yarımca, İkizce, Çamlıca, Kumluca, Tuzluca, Sütlüce, Küplüce, Taşlıca, Kozluca, Eriklice* (Banguoğlu, 1974: 159).

- Adlardan dil ve lehçe adları türetir.

Türkçe, Türkmence, Farsça, Almanca, Japonca, Kırgızca (Banguoğlu, 1974: 161).

- Hayvan adları ifade eden kelimeler türetir.

delice doğan (delüce toğan) ‘‘Atmaca cinsinden yırtıcı bir kuş’’ (Ergene, 2018: 15).

- Bütünlük, topluluk anlamında kelimeler türetir.

bilece ‘‘Birlikte, beraber’’, *bir nice (birince)* ‘‘Birkaç, birçok, pek çok’’, *bütünce* ‘‘Tamamiyle’’, *doğancası* ‘‘Doğanların hepsi’’ (Ergene, 2018: 16).

+CA eki, *-AsI* sıfat-fiilleri üzerine gelerek, pekiştirici sıfat niteliğinde aşağılayıcı işlev taşıyan kargışlar yapar: *canı çıkasıca, geberesice, kör olasıca, ölesice, onmayasıca, yere batasıca* gibi (Korkmaz, 2009: 36).

2.7. +cAğIz

(+cağız/+ceğiz, +cığaz/+cuğaz, +ciyäz/+cüyäz, +c(a)az/+c(e)ez, +ç(a)az/+ç(e)ez, +cağaz, +çez)

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *+cAğIz*, Türkmen Türkçesinde *+cağaz*, Azerbaycan Türkçesinde *+cığaz/+cuğaz, +ciyäz/+cüyäz,* Gagavuz Türkçesinde *+CA(A)z* ve Kaşkay Türkçesinde *+çez* şekillerinde kullanılmaktadır.

+CAğız eki, *+CAk* ekinin yine bir pekiştirme eki olan *+Az>+Iz* ekiyle genişletilmesinden oluşmuş bir birleşik ektir. Adlardan ve ad niteliğinde olan sözlerden küçültme, sevgi ve acıma ifadesi veren küçültme adları türetmektedir (Korkmaz, 2009: 41).

Bu ekin *+cuk, +çük*’ten çıktığı anlaşılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde *+çuğaz, +çüğez* şeklinde idi: *kızçuğaz, gözçügez* misallerinde olduğu gibi. c’li şekilleri Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmıştır. Vokal uyumuna da yine son zamanlarda uymuştur (Ergin, 2009:166).

- Küçültme ifade eden kelimeler türetir.

bucağaz ‘‘bu kadarcık’’, *şucağaz* ‘‘şu kadarcık’’ (Zeynalov, 1993: 46).

- Sevgi ve acıma ifade eden kelimeler türetir.

quzucuğaz ‘‘kuzucağız’’, *bülbülciyäz* ‘‘bülbülcağız’’, *tifilciyäz* ‘‘çocukcağız’’, *heyvancığaz* ‘‘hayvancağız’’ (Demirçizade, 2007: 157), *çocukcağız, adamcağız, kızcağız, hayvancağız, kadıncağız, köyceğiz, evceğiz, kediceğiz, efendiceğiz* (Ergin, 2009: 166).

Gagavuz Türkçesinde *+CAğız,* -ğ- erimesi ve ünlü benzeşmesi ile *+CAAz* şeklini almakta, hatta bazen hece yutumu ile *+CAz* haline gelebilmektedir (Özkan, 1996: 103).

cepceez, çamcaaz, dalcaaz, dilceez, evcez ‘‘evceğiz’’, *gözçez* ‘‘gözceğiz’’, *sucaaz, tozçaaz, yolcaaz, aazcaaz* ‘‘ağızcağız’’, *elcääz, topcaaz, kızçaaz* (Biray, 1999: 43).

- Kaşkay Türkçesinde *+çez* şeklinde kullanılmaktadır.

āḫır nefesençez ‘‘son nefesine kadar’’, *menimçez* ‘‘benim kadar’’ (Çelik, 2020: 88).

2.8. +CAk

(+cak/+cek, +çak/+çek, +çäk)

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *+cAk*, Türkmen Türkçesinde *+cAk,* Azerbaycan Türkçesinde *+Cäk/+Cag* ve Gagavuz Türkçesinde *+CAk* şekillerinde kullanılmaktadır. Kaşkay Türkçesinde bu ekin kullanımına rastlanılmamıştır.

+CA ekinin *+ok* pekiştirme ekiyle kaynaşmasından oluşmuş bulunan *+cAk (< +çA+ok)* eki; küçültme, sevgi ve tahsis işleviyle sıfat, zarf ve adlar türeten bir ektir (Korkmaz, 2009: 39).

- Küçültme ifade eden kelimeler türetir.

evcek, çocucak, kuyucak, yavrucak, yumurcak (Korkmaz, 2009: 39).

- İsimlerden zarf görevli kelimeler türetir.

aŋulcak (aŋılcak) ‘‘Yavaşça’’, *artucak (artucağ, artıcak)* ‘‘Fazlaca’’, *beğlücak* ‘‘beyliğe özenme hali’’, *buncak* ‘‘Bu kadar’’, *dıŋsuzcek* ‘‘Sessizce’’ (Ergene, 2018: 17), *şimdicek, çabucak, demincek, hemencek, sağlıcakla* (Banguoğlu, 1974: 161).

- Alet ve eşya adları ifade eden kelimeler türetir.

ağırşak ‘‘İplik eğrilecek iğe takılan tahta yuvarlak’’, *bilekçek* ‘‘Kelepçe’’ *çamçak (çapçak)* ‘‘maşraba’’, *çıkrıcak (<çık+ır-ık)* ‘‘Çıkrık’’ (Ergene, 2018: 18), *ayakçak* ‘‘merdiven’’, *boyuncak* ‘‘gerdanlık’’, *demircek* ‘‘merdiven’’, *gözcek* ‘‘pencere’’ (Hatiboğlu, 1981: 36), *älcäk* ‘‘eldiven’’ (Ercilasun, 2007: 183).

- Sıfat görevli kelimeler türetir.

alçak ‘‘Mütevazi, yavaş, sakin’’, *çıp yalıncak* ‘‘çırılçıplak’’, *çukurcaklı* ‘‘çukurlu’’, *dilkicek* ‘‘Dalkavuk’’, *aralıcak* ‘‘daracık aralık’’, *arucak* ‘‘Zayıfça ‘’(Ergene, 2018: 18-19), *büyücek (< büyük+cek), ılıcak (< ılık+cak), ısıcak > sıcak, küçücek (< küçük+cek), sağlıcak, soğucak* ‘‘oldukça soğuk’’ (Korkmaz, 2009: 39).

- Hayvan adları ifade eden kelimeler türetir.

böce ‘‘Böcek’’ (Ergene, 2018: 20), *hörümçäk* ‘‘örümcek’’(Ercilasun, 2007: 183).

- Organ ifade eden kelimeler türetir.

dilçäk ‘‘küçük dil’’ (Ercilasun, 2007: 183).

+CAk ekinin önüne ünlüyle başlayan bir başka ek geldiğinde iki ünlü arasında kalan /k/ ünsüzü erimektedir: *buracaa (<bura+cık+a), yaamurlucaanı(<yağmur+luk+cak+ı+n+ı), çocucaa (< çocuk+cak+ı)* (Özkan, 1996: 103).

büyücek (< büyük+cek), küçücek (< küçük+cek) (Korkmaz, 2009: 39).

2.9. +CIk / +CIk

(+cık/+cik, +cuk/+cük, +çık/+çik, +çuk/+çük, +cıg/+cug)

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *+CIk/+CUk*, Türkmen Türkçesinde *+cIk,* Azerbaycan Türkçesinde *+cıg/+cug/+cik/+cük* ve Gagavuz Türkçesinde *+CIk/+CUk* şekillerinde kullanılmaktadır. Kaşkay Türkçesinde bu ekin kullanımına rastlanılmamıştır.

+CIk/+CUk eki, anlama ‘‘küçültme, azlık, sevgi, şefkat, acıma’’ kavramları katmak üzere ad soylu sözcüklere getirilmektedir (Hatiboğlu, 1981: 37).

+cIk, +cUk eki, Eski Türkçe'de kullanılmamaktaydı. Bu ek, *+cAk* ekinden türemiştir. Eskiden +cAk'lı olan misallerin sonradan +cIk/+cUk'lu olması da bunu gösterir. Bu ek zamanla işleklik sahasını genişletmiştir (Ergin, 2009: 165).

Bu ek, *-k-* ünsüzüyle biten bir kelimeye getirildiğinde söz konusu ünsüz düşmektedir: *bacacık<bacak+cık, yapracık<yaprak+cık, küçücük<küçük+cük* (Özkan, 1996: 102).

- Küçültme ifade eden kelimeler türetir.

azıcık, incecik, minicik, ufacık (< ufak+cık), yaşacık ''gencecik'', *baalacık* ''yavrucuk'' (Buran ve Alkaya, 2018: 116).

- Hastalık ifade eden kelimeler türetir.

arpacık, elmacık, kapakçık, karıncık, kesecik, kızamıkçık, köprücük, kulakçık (Hatiboğlu, 1981: 40).

- İsimlerden yer adları ifade eden kelimeler türetir.

Ayancık, Ayvacık, Çınarcık, Germencik, Gölcük, Kalecik, Kuzguncuk, Mihaliççik, Ovacık, Pazarcık, Yakacık (Korkmaz, 2009: 166).

- Acıma ifade eden kelimeler türetir.

nänäciyim (< nänä+cik+im), evcik, pişikcik (Demirçizade, 2007: 157), *anacıg, adamcıg, atcıg, yarpagcıg* (Zeynalov, 1993:52), *kedicik, köpekçik, kuşçuk, kuzucuk, yavrucuk* (Hengirman, 1998: 289).

- Alet ve eşya adları ifade eden kelimeler türetir.

alacuk (alaçuk) ''Göçebe çadırı'', *bağacuk* ''Eskiden harplerde kullanılan savaş aygıtı'', *dilcik* ''Terazi ibresi'' (Ergene, 2018: 23-24), *yaycık* ''küçük yay'', *depderçecik* ''küçük defter'' (Buran ve Alkaya, 2018: 116).

- Organ adları ifade eden kelimeler türetir.

almacık ''Uyluk kemiğinin yuvarlak başı'', *arka düğmeciği* ''Omurga çıkıntısı'', *dilcik* ''Bademcik'', *dizcük* ''Diz bağı''(Ergene, 2018: 24).

- Zarf görevli kelimeler türetir.

aŋılcacık ''Yavaşça, yavaşçacık'', *artuğracık* ''Fazlaca, biraz fazla'', *ayacık* ''Ayakçağız'', *azcuk* ''Azacık'' (Ergene, 2018: 24).

Sıfatlara geldiğinde *+cIk* eki aşırı küçültmeyi karşılar ve vurgusunu düşürür: *incecik, ufacık, sıcacık, küçücük, daracık, azacık, biricik, kimsecik, minicik* (Banguoğlu, 1974: 165).

2.10. +DI/+DU

(+tı/+ti, +tu/+tü, +dı/+di, +du/+dü)

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *+tI/+tU*, Türkmen Türkçesinde *+dI*, Azerbaycan Türkçesinde *+IltI/+UltU* ve Gagavuz Türkçesinde *+tI/+tU* şekillerinde kullanılmaktadır. Kaşkay Türkçesinde bu ekin kullanımına rastlanılmamıştır.

+tI /+tU eki ''aşağılama, küçük görme'' görevinde kelimeler türetir: *elti, tortu, pırtı, pinti* (Korkmaz, 2009: 66).

- Yansıma kökten süreklilik ifade eden yansıma isimler türetir.

cangırdı, (cankırdı) ''şankırtı, şınkırtı'', *cığıltı, (çığıltı), cıvıldı, (çıvıldı)* ''Fısıltı'', *cızıldu* ''Cızıltı'', *çakıldu, (çakırdı)* ''şakırtı, takırtı'', *çatıldı, (çatıltı)* ''Çatırtı'', *çığıştı* ''Çakıltı'', *çıŋırtı, (çiŋirti)* ''Çın! veya tın! sesi'', *çingildi* ''Çınlama'' (Ergene, 2018: 33-34).

- Yansıma kökten hayvan isimleri türetir.

çırgıt, (cırgıt, çırkıdı) ‘‘Cırcır böceği’’ (Ergene, 2018: 35).

2.11. +gılt

Fazla işlek olmayan bu ek, sadece Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu ekin kullanımına diğer lehçelerde rastlanılmamıştır. İsimlerden azlık bildiren sıfatlar türetir: *sargılt* ‘‘sarımsı, sarıya çalan’’ (Zeynalov, 1993: 148).

2.12. +(I)mtIl / +(U)mtIk

(+(ı)mtıl/+(i)mtil, +(u)mtul/+(ü)mtül, +(ı)mtık/+(i)mtik)

Bu ek; Türkmen Türkçesinde *+(I)mtIl/+(I)mtIk* ve Azerbaycan Türkçesinde *+(I)mtIl/+(U)mtUl* şekillerinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde bu ekin kullanımına rastlanılmamıştır.

Renk bildiren isimlere eklenerek bir şeyde, ilgili renk niteliğinin az derecede bulunduğunu ifade etmektedir: *ağımtıl* ‘‘beyazımsı’’, *bozumtul* ‘‘bozumsu’’, *sarımtıl* ‘‘sarımsı’’, *ġaramtıl* ‘‘siyahımsı’’, *göğümtil* ‘‘mavimsi’’, (Ercilasun, 2007: 186).

- Benzerlik ve gibilik ifade eden kelimeler türetir.

aacımtık ‘‘acımsı’’ (Zeynalov, 1993: 148).

2. 13. +(I)mtırak / +(U)mtırak

(+(ı)mtırak/+(i)mtırak, +(u)mtırak/+(ü)mtırak, +(ı)mtraġ/+(i)mtraġ, +(u)mtraġ/ +(ü)mtraġ)

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *+(I)mtırak/+(U)mtırak* ve Azerbaycan Türkçesinde *+(I)mtraġ/+(U)mtraġ* şekillerinde kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde bu ekin kullanımına rastlanılmamıştır.

Ek, yapısı bakımından Eski Anadolu Türkçesindeki *+(I)mtı veya +(I)mtık / +(U)mtuk* benzetme ekiyle *+rAk* karşılaştırma ekinin birleşmesinden oluşmuş olmalıdır (Korkmaz, 2009: 60). Bu ekin işlevi, benzerlik, yakınlık, gibilik ifade etmektir. Kullanış alanı dar olan bu ek, renk bildiren isimlere getirilmektedir (Biray, 1996: 53).

ağımtraġ ‘‘beyazımtırak’’, *göyümtraġ* ‘‘mavimtırak’’, *sarımtraġ* ‘‘sarımtırak’’ (Ercilasun, 2007: 186).

- Küçültme ifade eden kelimeler türetir.

acımtırak, ekşimtırak, beyazımtırak, kırmızımtırak, mavimtırak, yeşilimtırak, siyahımtırak (Hengirmen, 1998: 297).

2.14. -mIk / -mUk

(-mık/-mik, -muk/-mük, -mıq/-miq)

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *-mIk/-mUk*, Türkmen Türkçesinde *-mIk/-mUk*, Azerbaycan Türkçesinde *-mIq/-mIk* ve Gagavuz Türkçesinde *-mIk* şekillerinde kullanılmaktadır. Kaşkay Türkçesinde bu ekin kullanımına rastlanılmamıştır.

Tek veya iki heceli geçişli fiillerden ad türeten ve işlek olmayan bir ektir. Bıraktığı örnekler işlev bakımından daha çok fiilin gösterdiği işin sonucu olan ‘‘artıklık, küçüklük’’ ve ‘‘parça’’ anlamlı adlar türetmiştir (Korkmaz, 2009: 99). Fiilin hareketinden dolayı meydana gelmiş olan nesneleri karşılamaktadır (Biray, 1999: 169).

boğmuk ‘‘gerdanlık’’, *cırmık* ‘‘tırnak izi’’, *dolamuk* ‘‘bir tür ağ, tuzak’’, *ilmik* ‘‘çözülmesi kolay düğüm’’, *kıymık* ‘‘çok ince ve ucu sivri tahta parçası’’, *soymuk* ‘‘çam ağacının yenen iç kabuğu’’, *tırmık, yutmuk* (Korkmaz, 2009: 99).

Bu ekle *kızamık, karamuk* gibi hastalık adlarıyla, *yasmık, çitlembik* gibi bazı bitki adları da yapılmıştır (Korkmaz, 2009: 99).

2.15. +rAk

(+rak/+rek, +raak/+rääk, +(a)rak/+(e)rek, +rag).

Bu ek; Türkiye Türkçesinde *+rAk,* Türkmen Türkçesinde *+raak/+rääk,* Azerbaycan Türkçesinde *+raġ/+rak/+räk* ve Gagavuz Türkçesinde *+(a)rAk* şekillerinde kullanılmaktadır. Kaşkay Türkçesinde bu ekin kullanımına rastlanılmamıştır.

Eski Türkçede ve Eski Anadolu Türkçesinde işlek bir ek olarak sıfatlardan karşılaştırma sıfatları türeten *+rAk* eki, Türkiye Türkçesinde canlı işlevinin bir dereceye kadar aşınma ve kaymaya uğramasıyla ‘‘oldukça’’ anlamı veren bazı küçültme sıfatları bırakmıştır: *acırak, akrak, azrak, bozrak, büyürek (<büyük+rek), ekşirek, gökrek, kısarak, küçürek (<küçük+rek), sarırak, ufarak* vb. (Korkmaz, 2009: 61).

Kuvvetlendirme, mukayese fonksiyonlarında kullanılan ve işlek olmayan eklerden biridir (Ercilasun, 2007: 186).

yaxşırag ‘‘daha iyi, daha güzel’’, *göderek* ‘‘kısacık, biraz kısa’’, *açıgrag* ‘‘biraz daha açık’’ (Buran ve Alkaya, 2018: 64), *añırraak* ‘‘daha ileri’’, *köprääk* ‘‘daha çok’’, *uluraak* ‘‘daha büyük’’(Buran ve Alkaya, 2018: 117).

- Azlık ifade eden kelimeler türetir.

aağraak ‘‘biraz ak’’, *gaharcañraak* ‘‘biraz sinirli’’, *täazerääk* ‘‘biraz yeni’’ (Ercilasun, 2007: 251).

- İsimlerden benzerlik, gibilik ve yakınlık ifade eden kelimeler türetir.

kararak, gökrek, bozrak, sarırak, siyahrak, acırak, ekşirek (Banguoğlu, 1974: 198), *akcılrak* ‘‘Akçılımsı’’, *alçağrak* ‘‘aşağı dereceli’’ (Ergene, 2018: 88-89).

- Zarf görevli kelimeler türetir.

dileksüzrek ‘‘istemeyerek’’ (Ergene, 2018: 90), *basımraak* ‘‘çabucak’’, *açıgraak* ‘‘açıkça’’ (Buran ve Alkaya, 2018: 117).

2.16. +sov

Fazla işlek olmayan bu ek, sadece Azerbaycan Türkçesinde kullanılmaktadır. Bu ekin kullanımına diğer lehçelerde rastlanılmamıştır. İsimlerden azlık bildiren sıfatlar türetir.

dälisov ‘‘biraz deli’’, *uzunsov* ‘‘biraz uzun’’(Ercilasun, 2007: 186).

2.17. +şIn

(+şın/+şin)

Bu ek; Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde *+şIn* şeklinde kullanılmaktadır. Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde bu ekin kullanımına rastlanılmamıştır.

İşlek olmayan eklerden biridir. Renklerde kullanılmaktadır. Fonksiyonu yakınlık, benzerlik ifade etmektir (Ergin, 2009: 176). *+şIn* eki, renk bildiren bazı sıfatlarla birlikte kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 145).

akşın, gökşin, karaşın, mavişin, sarışın (Korkmaz, 2009: 66).

- Küçültme ifade eden kelimeler türetir.

ağşın ‘‘yüzü, suratı beyaz; yüzü solgun’’ (Ercilasun, 2007: 186).

3. SONUÇ

Bu çalışmada Oğuz (Batı) Türkçesindeki küçültme ekleri incelenerek şekil, fonksiyon ve kullanımları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda, Oğuz (Batı) Türkçesi lehçelerinden Türkiye Türkçesi, Türkmen, Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesindeki küçültme ekleri incelenmiştir.

Türkiye Türkçesinde 15, Türkmen Türkçesinde 11, Azerbaycan Türkçesinde 13, Gagavuz Türkçesinde 9 ve Kaşkay Türkçesinde 4 adet küçültme eki şekil, fonksiyon ve kullanımları bakımından incelenmiştir. Bu eklerin bazılarının bu lehçelerde ortak kullanıldığı, bazılarının ise farklı kullanımlara sahip olduğu görülmüştür.

Oğuz (Batı) Türkçesindeki küçültme işlevli ekler ile ilgili şunlar söylenebilir:

1) Küçültme eklerinden *+Aç, +Ak, +An, +CA, +cAğIz* ekleri Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde benzer fonksiyonlarda kullanılan ortak eklerdir.

2) İsimlerden küçültme, benzerlik, ilgi vb. anlamlar ifade eden kelimeler türeten *+Az* eki Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde ortak kullanılan bir ektir. Bu ek, Türkmen Türkçesinde kalın ünlülü bir şekilde, diğer lehçelerde ise kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

3) İsimlere gelerek birçok fonksiyonda kelimeler türeten *+CA* eki, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde tonlu veya tonsuz şekillerde, Türkmen Türkçesinde ise tonsuz bir şekilde kullanılmaktadır.

4) İsimlere gelerek küçültme, sevgi, acıma vb. anlamlar ifade eden kelimeler türeten *+cAğIz* eki, Türkmen Türkçesinde sadece kalın ünlülü şekilleri kullanıldığı için kalınlık-incelik uyumuna girmemektedir. Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesinde ise kalınlık-incelik uyumuna girmektedir.

5) İsimlerden küçültme, sevgi, acıma vb. anlamlar ifade eden kelimeler türeten *+cAk* eki Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde sadece tonlu bir şekilde, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde tonlu veya tonsuz şekillerde kullanılmaktadır (Demetler, 2021: 34).

6) İsimlerden küçültme, sevgi, acıma vb. anlamlar ifade eden kelimeler türeten *+CIk/+CUk* eki, Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde ünlü ve ünsüz uyumuna girmektedir. Türkmen Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde ise sadece ünlü uyumuna girmektedir. Türkmen Türkçesinde bu ekin sadece düz ünlülü, diğer lehçelerde düz veya yuvarlak ünlülü şekilleri kullanılmaktadır (Demetler, 2021: 35).

7) Fiillere gelerek aşırılık, küçüklük, parça vb. anlamlar ifade eden kelimeler türeten -*mIk/-mUk* eki, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde ortak kullanılan bir ektir. Bu ek, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde kalın ünlülü bir şekilde, diğer lehçelerde kalın veya ince ünlülü şekillerde kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Altınel, E., *Türkmen Türkçesinde Kelime Yapımı,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde, 2003.

Banguoğlu, T., *Türkçenin Grameri,* Baha Matbaası, İstanbul, 1974.

Biray, H., *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim*, TDK Yay., Ankara, 1999.

Buran, A. ve Alkaya, E., *Çağdaş Türk Yazı Dilleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2018.

Çelik, M., *Kaşkay Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2020.

Demetler, H., *Oğuz Grubu Türk Şivelerinde Yapım Ekleri (Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Kaşkay Türkçesi),* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2021.

Demirçizade, E., *Müasir Azerbaycan Dili*, Bakü, 2007.

Ediskun, H., *Türk Dil Bilgisi (Ses Bilgisi-Biçimbilgisi-Cümle Bilgisi),* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.

Ercilasun, A.B., *Başlangıcından Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yayınları Ankara, 2015.

Ercilasun, Ahmet Bican, vd., *Türk Lehçeleri Grameri*, Akçağ Yay., Ankara, 2007.

Ergene, H., *Tarama Sözlüğü'nde Yapım Ekleri ve Fiilimsiler,* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, 2018.

Ergin, M., *Türk Dil Bilgisi,* Bayrak Yayın, İstanbul, 2009.

Hatiboğlu, V., *Türkçenin Ekleri*, TDK Yay., Ankara, 1981.

Hengirmen, M., *Temel Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayın Evi, Ankara, 2006.

İlker, A., *Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil,* TDK Yayınları, Ankara, 1997.

Karaağaç, G., *Türkçenin Dil Bilgisi,* Akçağ Yay., Ankara, 2012.

Korkmaz, Z., *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yay., Ankara, 2009.

Özçelik, S., Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramları Sağlayan Ekler Üzerine, ilmî Araştırmalar Dergisi, Güz, 17, 1, ss. 143-154, 2004.

Özkan, N., *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara, 1996.

Zeynalov, F., *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, Çev. Yusuf Gedikli, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.

TÜRKİYE'DE DIŞA AÇIKLIK VE EKONOMİK BÜYÜMENİN ÇEVRE KİRLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ: FOURIER ADL YAKLAŞIMINDAN KANITLAR

Doç. Dr. Süleyman YURTKURAN[1], Doç. Dr. Uğur Korkut PATA[2]

[1] Trabzon Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,

suleymanyurtkuran@trabzon.edu.tr - 0000-0002-7085-9203

[2] Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

korkutpata@osmaniye.edu.tr- 0000-0002-2853-4106

ÖZET

İklim değişikliği içinde bulunduğumuz dünyayı olumsuz yönde etkilemektedir. İklim değişikliğinin en büyük nedenlerinden bir tanesi de atmosferde bulunan sera gazı miktarındaki artışlardır. Bu nedenle, sera gazı emisyonlarının atmosfere salınma oranındaki büyümenin kontrol edilmesi, dünya çapında son derece önemli bir çevresel kalkınma hedefi haline gelmiştir. Sera gazları içerisinde en büyük pay karbon dioksit (CO_2) gazına aittir. Çevre kirliliği göstergesi olarak birçok çalışmada CO_2 değişkeni kullanılmaktadır. Son zamanlarda ise daha kapsamlı bir gösterge olan ekolojik ayak izi (EF) değişkeninden yararlanılmaktadır. EF çeşitli insan faaliyetlerini inceleyerek bu faaliyetlerin çevre üzerindeki etkisini analiz etmek ve bu problemlere çözüm bulmak için kullanılabilir. Bu çalışmada 1990-2018 döneminde kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (GDP) ve dışa açıklığın CO_2 ve EF üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Seriler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini araştırmak için Fourier ADL yöntemi kullanılmıştır. Bu testten elde edilen sonuçlar seriler arasında uzun dönemde bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu göstermektedir. Uzun dönem katsayıları belirlemek için tam değiştirilmiş en küçük kareler, dinamik en küçük kareler ve kanonik eşbütünleşme regresyonu yöntemlerinden yararlanılmıştır. Elde edilen sonuçlara bakıldığında GDP'nin katsayısının pozitif, GDP^2'nin katsayısının negatif olduğu elde edilmiştir. Bu sonuç Türkiye'de çevresel Kuznets Eğrisi hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Dönüm noktası değeri 18.473$ olarak belirlenmiştir. Dönüm noktası değerinin ilgili periyot arasında olmaması Türkiye'de ekonomik büyüme artarken çevre kirliliğinin de arttığını göstermektedir. Dışa açıklık değişkenin ise çevre kirliliği üzerinde etkisi bulunmamaktadır. Politika yapıcıların ekonomik büyüme artarken çevre kirliliği azaltıcı önlemler alması gerekmektedir. Bu konuda yapısal reformlar yapılmalı ve hızlı bir şekilde uygulamaya geçirilmelidir. Bununla birlikte dışa açıklık faaliyetlerinde çevre dostu

teknolojilerden de yararlanılması gerekmektedir. Dolayısıyla çevre dostu küreselleşme faaliyetlerinden yararlanılarak çevre kirliliğinin önüne geçilebilir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Kuznets Eğrisi, Ekolojik Ayak İzi, CO_2 Salımı

EFFECT OF TRADE OPENNESS AND ECONOMIC GROWTH ON ENVIRONMENTAL POLLUTION IN TURKIYE: EVIDENCE FROM FOURIER ADL APPROACH

ABSTRACT

Climate change is having a negative impact on the world we live in. One of the main causes of climate change is the increase of greenhouse gases in the atmosphere. Therefore, controlling the increase of greenhouse gas emissions into the atmosphere has become an extremely important environmental development goal worldwide. The largest contributor among greenhouse gases is carbon dioxide (CO_2) emissions. CO_2 emissions are used as an indicator of environmental pollution in many studies. More recently, the variable of ecological footprint (EF) has been used, which is a more comprehensive indicator. By studying different human activities, EF can be used to analyse the impact of these activities on the environment and find solutions to these problems. In this study, the effects of per capita gross domestic product (GDP) and trade openness on CO_2 and EF were examined during the period 1990-2018. The Fourier ADL method was used to examine the cointegration relationship between the series. The results of this test show that there is a long-run cointegration relationship between the series. The fully modified ordinary least squares method, dynamic ordinary least squares method, and canonical cointegration regression method were used to determine the long-term coefficients. The results show that the coefficient of GDP is positive and the coefficient of GDP^2 is negative. Moreover, environmental Kuznets curve hypothesis is valid in Turkey. The turning point value is determined to be $18,473. The fact that the turning point value is not between the sample periods indicates that as economic growth increases in Turkey, pollution also increases. Trade openness does not affect pollution. Policymakers need to take measures to reduce pollution while increasing economic growth. Structural reforms in this regard should be implemented quickly. In addition, it is necessary to benefit from environmentally friendly technologies within the framework of trade openness. Therefore, pollution can be prevented by using environmentally friendly globalization activities.

Keywords: Environmental Kuznets Curve, Ecological Footprint, CO_2 Emissions

1. GİRİŞ

Modern çağda, iklim değişikliğiyle ilgili olumsuzluklar, dünya uluslarını kendi ekonomilerini karbondan arındırmaya itmiştir (Wang ve Zhang, 2020). Bu doğrultuda, 1992 Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin 21. Taraflar Konferansı, ülkelerin yüz doksan altısını Paris Anlaşmasını onaylamak için birleştirmiştir (Khan vd., 2021). Bu anlaşmada imza sahipleri, küresel sıcaklık seviyesindeki artışı sınırlamak için sera gazı emisyon rakamlarını en aza indirme sözü vermişlerdir. Spesifik olarak, Paris Anlaşmasının temel amacı, küresel sıcaklık seviyesindeki artışı sanayi öncesi seviyenin 2°C üzerinde tutmaktır (Nathaniel vd., 2021). Bu nedenle, sera gazı emisyonlarının atmosfere salınma oranındaki büyümenin kontrol edilmesi, dünya çapında son derece önemli bir çevresel kalkınma hedefi haline gelmiştir.

Sera gazı emisyonlarının her türünün çevresel refah için zararlı olduğu düşünülse de özellikle karbondioksit (CO_2) emisyonu, literatürde iklim değişikliğinin ana itici gücü olarak kabul görmekte (Kaika ve Zervas, 2013; Kang vd., 2016; Ahmad vd., 2017; Shahbaz ve Sinha, 2019) ve birçok çalışmada çevresel kirlilik göstergesi olarak ifade edilmektedir (Jalil ve Mahmud, 2009; Nasir ve Rehman, 2011; Saboori vd., 2012; Zoundi, 2017; Pata, 2019; Yurtkuran, 2021a; Yurtkuran, 2021b). Fakat CO_2 salımını da içerisine alan çevre kirliliğine ait birçok gösterge bulunmaktadır (Destek ve Sarkodie, 2019). Wackernagel ve Rees (1996) çevresel kirliliğin daha kapsamlı bir göstergesi olan ekolojik ayak izini (EF) bulmuşlardır. EF çeşitli insan faaliyetlerini inceleyerek bu faaliyetlerin çevre üzerindeki etkisini analiz etmek ve bu problemlere çözüm bulmak için kullanılabilir (Galli vd., 2012).

EF'nin ölçülmesinde, insan tarafından talep edilen yönler arasında bitki bazlı besinler, lifli gıdalar, büyük ve küçük geviş getiren hayvanlar, deniz ürünleri, kereste gibi orman ürünleri ve inşaat yer almaktadır. Bu değişken fosil yakıt kaynaklı emisyonların ölçümüne de katkıda bulunur. Bu kaynakların tüketilmesinin yanında yaşam döngüsünün sağlanması da büyük bir öneme sahiptir. EF altı bileşenden oluşur: Ekili alan, otlak alanı, orman ürünleri, balıkçılık alanları, yapılaşmış alan ve karbon ayak izi (CF) (Ulucak ve Bilgili, 2018). Bu altı bileşenin içerisinde en büyük pay CF'ye aittir. Bu değişken CO_2 salımının çevreyi ne kadar tahrip ettiğini ve bu salımla mücadelenin ne kadar öneme sahip olduğunu gösterir (Wiedmann ve Minx, 2008). EF, dünya üzerinde yaşayan canlıların ekosistemin ne kadarını kullanmayı talep ettiklerini göstermektedir (Caviglia-Harris vd., 2009). Bununla birlikte biyokapasite doğal kaynakların arzını, EF ise talebini ifade etmektedir. Sürdürülebilir bir çevre için biyokapasitenin EF'den fazla olması gerekmektedir. Böyle bir durum olmaması durumunda ekolojik açık durumu meydana gelmektedir. Son zamanlarda yapılan çalışmalara bakıldığında EF'nin çevre kirliliği göstergesi olarak analize dahil edildiği görülmektedir (Liu vd., 2018; Yilanci ve Pata, 2020; Mehmood, 2022; Jena vd., 2022; Pata ve Yurtkuran, 2023).

Bu çalışmada giriş bölümünü takiben ikinci bölümde literatür özeti sunulmuş, üçüncü bölümde veri, metodoloji ve ampirik bulgulardan bahsedilmiş, son olarak sonuç bölümünde politika önerilerine değinilmiştir.

2. LİTERATÜR

Grossman ve Krueger (1991) gerçekleştirmiş oldukları çalışmada çevre kirliliği ile ekonomik büyüme arasında ters-U şeklinde bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. İlerleyen yıllarda da farklı araştırmacılar bu iki değişken arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Panayotou (1993) çevresel Kuznets eğrisi ifadesini kullanan ilk araştırmacı olmuştur. ÇKE hipotezine göre ilk başta ekonomik büyüme gerçekleşirken çevre kirliliğinde de bir artış yaşanmaktadır. Bu durum belli bir dönüm noktasına kadar devam etmektedir. Çevre kuruluşlarının artması ve çevre bilincinin gelişmesi ile birlikte bu dönüm noktası aşılmaktadır. Bu seviyeden sonra ekonomik büyüme faaliyetleri gerçekleşirken çevre kirliliğinde de azalış meydana gelmektedir. ÇKE hipotezi kapsamında çevre kirliliği göstergesi olarak CO_2 salımını analize dahil eden çalışmalar bulunmaktadır (Jalil ve Mahmud, 2009; Nasir ve Rehman, 2011; Saboori vd., 2012; Kaika ve Zervas, 2013; Kang vd., 2016; Ahmad vd., 2017; Zoundi, 2017; Shahbaz ve Sinha, 2019; Pata, 2019; Yurtkuran, 2020). Son zamanlarda da EF'yi çevre kirliliği göstergesi olarak kullanan çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Liu vd., 2018; Yilanci ve Pata, 2020; Mehmood, 2022; Jena vd., 2022).

ÇKE hipotezi kapsamında dışa açıklık değişkenini de içerisine alan son yıllarda yapılan çalışmalara bakıldığında; Pata ve Caglar (2021) Çin'de 1980-2016 döneminde beşeri sermaye, küreselleşme, yenilenebilir enerji tüketimi ve dışa açıklık değişkenlerinin CO_2 salımı ve EF üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Yazarlar dışa açıklığın CO_2 salımını arttırdığını, EF'yi etkilemediğini ifade etmişlerdir. Her iki modelde ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasında U şeklinde bir ilişki olduğunu belirtmişler ve ÇKE hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Pata vd. (2022) ASEAN ülkelerinde 1995-2018 döneminde CO_2 salımı ile yenilenebilir enerji tüketimi, turizm, doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve dışa açıklık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir ve dışa açıklığın çevre kirliğini azalttığını belirlemişlerdir. Wang vd. (2023) 208 ülkede 1990-2018 döneminde beşeri sermaye, yenilenebilir enerji tüketimi ve dışa açıklığın CO_2 salımı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Yazarlar dışa açıklığın çevre kirliliğini arttırdığını tespit etmişlerdir. Çalışmalara bakıldığında analiz döneminin değişik olması, farklı yöntemler kullanılması gibi nedenlerle ortak bir sonucun olmadığı görülmektedir.

3. VERİ, METODOLOJİ VE AMPİRİK SONUÇLAR

3.1. Veri

Bu çalışmada Türkiye'de 1990-2018 döneminde çevresel Kuznets eğrisi hipotezi kapsamında CO_2 salımı, EF, kişi başına düşen GSYİH ve dışa açıklık değişkeni arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Veriler World Development Indicators (2022) ve Global Footprint Network (2022)'ten derlenmiştir. Logaritmik formda kurulan modeller denklem 1'de ve 2'de gösterilmektedir. Denklemde EF ekolojik ayak izini, CO CO_2 salımını, GDP kişi başına düşen GSYİH'yi, GDP^2 kişi başına düşen GSYİH'nin karesini, TO dışa açıklığı, α, β katsayıları ve ε_t hata terimlerini ifade etmektedir. Bu denklemlere göre ÇKE hipotezinin geçerli olması için β_1 (α_1) katsayısının pozitif, β_2 (α_2) katsayısının ise negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması

gerekmektedir. β_3 (α_3) katsayısının ise ülkenin gelişmişlik durumuna göre pozitif veya negatif olması beklenmektedir.

$$\ln EF_t=\beta_0+\beta_1 \ln GDP_t+\beta_2 \ln GDP_t^2+\beta_3 \ln TO_t+\varepsilon_t \quad (1)$$

$$\ln CO_t=\alpha_0+\alpha_1 \ln GDP_t+\alpha_2 \ln GDP_t^2+\alpha_3 \ln TO_t+\varepsilon_t \quad (2)$$

3.2. Metodoloji ve Ampirik Sonuçlar

3.2.1. Fourier ADF Birim Kök Testi

Değişkenlerin durağanlıklarının sınanması için birim kök testleri yapılmaktadır. Enders ve Lee (2012a,b), sırasıyla Lagrange çarpanı ve Dickey-Fuller yöntemine dayalı Fourier birim kök testleri geliştirmişlerdir. Bu testin yapısal kırılmaya izin veren birim kök testlerinden farkı sert geçişlerin yerine yumuşak geçişlere izin vermesidir. Bu da Fourier ADF birim kök testinden elde edilen sonuçların daha güçlü olmasını sağlamaktadır. Fourier ADF birim kök testinden elde edilen sonuçlar çizelge 1'de gösterilmektedir. Buna göre bütün seriler birinci farklarında durağan olmaktadır.

Çizelge 1. Fourier ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Test istatistiği	k(lag)	Min SSR
CO	-0,56	3(2)	0,054
EF	-3,10	1(0)	0,131
GDP	0,01	4(0)	0,046
GDP^2	0,93	4(0)	14,396
TO	-2,31	5(0)	0,191
DCO	-5,16***	3(2)	0,051
DEF	-6,35***	4(1)	0,106
DGDP	-6,34***	4(0)	0,041
$DGDP^2$	-6,22***	4(0)	12,916
DTO	-5,16***	5(0)	0,230

***: %1'de anlamlı, k frekans değerini, lag uygun gecikme uzunluğunu, Min SSR en küçük kalıntı kareleri toplamını ifade etmektedir.

3.2.2. Fourier ADL Eşbütünleşme Testi

Engle ve Granger (1987) ile Johansen ve Juselius (1990)'un öncü eşbütünleşme testleri yapısal kırılmaları dikkate almamaktadır. Birim kök analizinde olduğu gibi, eşbütünleşmedeki yapısal kırılmaların hesaba katılmaması, elde edilen sonuçların sağlıklı olmamasına yol açabilmektedir. Bu nedenle, Banerjee vd. (2017), esnek Fourier formunun daha basit bir varyantına dayalı olarak ADL eş bütünleşme testini değiştirdi ve modele trigonometrik terimleri dahil ederek yumuşak yapısal değişikliklere izin verdi. Fourier genişlemesinin düşük frekanslı bileşenleri Fourier ADL testine dahil edildiğinden, yapısal kırılmaların sayısı ve süresi hakkında önceden bilgiye ihtiyaç duyulmamaktadır. Fouirer ADL eşbütünleşme testine ait sonuçlar çizelge 2'de yer almaktadır. Sonuçlara bakıldığında kurulan iki modelde de seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Fourier ADL Yöntemine ait Sonuçlar

Model	$t^{F}_{ADL}(\hat{k})$	$(\hat{k})$	AIC
CO=f(GDP,GDP^2,TO) (3,3,4)	-7,75***	5	-8,82
EF=f(GDP,GDP^2,TO) (1,1,1)	-4,65**	2	-2,87
Tablo Kritik Değeri	%1	%5	%10
	-4,66	-3,94	-3,57

*** ve ** sırasıyla %1'de ve %5'te anlamlı. Bu çalışmada tek frekans kullanılmıştır.

3.3.3. FMOLS, DOLS ve CCR Uzun Dönem Tahmincileri

Phillips ve Hansen (1990) tarafından geliştirilen FMOLS uzun dönem tahmincisi, parametrik bir yaklaşımı hesaba katan önemli tahmin yöntemlerinden biridir. Bu yöntem, regresörlerdeki içsellik bileşenlerinin düzeltilmesini ve seri korelasyon etkisinin ortadan kaldırılmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte Stock ve Watson (1993) tarafından geliştirilen parametrik bir tahmin yaklaşımı olan DOLS yöntemi kullanılarak da uzun vadeli tahminler yapılmaktadır. Son olarak Park (1992), FMOLS tahmin yöntemine benzer parametrik olmayan bir düzeltmeye dayanan CCR uzun dönem tahmincisini geliştirmiştir. Bu yöntemlere dayalı tahminlerle elde edilen sonuçlar çizelge 3'te yer almaktadır. Çizelge 3'e bakıldığında her üç tahmincide de GDP'nin katsayısının pozitif, GDP^2'nin katsayısının negatif olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'de ÇKE hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Dışa açıklık değişkeninin ise çevre kirliliği üzerinde etkisi bulunmamaktadır.

Çizelge 3. FMOLS, DOLS ve CCR Uzun Dönem Tahmincilerine ait Sonuçlar

	FMOLS		DOLS		CCR	
Değişkenler	**Katsayı**	**t-istatistiği**	**Katsayı**	**t-istatistiği**	**Katsayı**	**t-istatistiği**
Model: CO_2 = f(GDP,GDP^2,TO)						
GDP	8,499***	3,14	10,047***	2,61	8,326***	2,72
GDP^2	-0,433***	-2,89	-0,515***	-2,42	-0,423***	-2,49
TO	0,079	1,13	0,134	1,05	0,075	0,95
C	-40,398***	-3,34	-47,869***	-2,79	-39,622***	-2,90
Jargue-Bera	0,82 (0,66)		0,84 (0,66)		0,84 (0,66)	
Model: EF = f(GDP,GDP^2,TO)						
GDP	8,308***	3,28	7,476***	1,68	7,970***	2,76
GDP^2	-0,436***	-3,11	-0,391***	-1,59	-0,417***	-2,60
TO	-0,092	-1,41	0,148	0,22	-0,092	-1,25
C	-38,016***	-3,36	-34,628***	-1,74	-36,518***	-2,84
Jargue-Bera	1,22 (0,54)		1,77 (0,41)		0,84 (0,66)	

Not: Olasılık değerleri ( ) ile ifade edilmektedir. *** %1'de anlamlı.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada Türkiye'de 1990-2018 döneminde çevresel Kuznets eğrisi hipotezi kapsamında CO_2 salımı, ekolojik ayak izi, kişi başına düşen GSYİH ve dışa açıklık değişkeni arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlara bakıldığında her iki modelde de seriler arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönem katsayılarına bakıldığında GDP'nin katsayısının pozitif, GDP^2'nin katsayının negatif olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'de ÇKE hipotezinin geçerli olduğunu göstermektedir. Dönüm noktası değeri ise 18.473$ olarak bulunmuştur. Bu değer ilgili dönemin dışında yer almaktadır. Yani

Türkiye'de ekonomik büyüme gerçekleşirken çevre kirliliğinde de artışlar yaşanmaya devam etmektedir.
Türkiye'de ekonomik büyüme yaşanırken çevre bilincini arttırmak, yeşil teknolojilerin geliştirilmesini sağlamak, yenilenebilir kaynakların kullanımını yaygınlaştırmak için politika yapıcılara büyük bir sorumluluk düşmektedir. Bununla birlikte dışa açıklık faaliyetlerinde çevre dostu teknolojilerden de yararlanılması gerekmektedir. Çevre dostu küreselleşme faaliyetlerinden yararlanılarak çevre kirliliğinin önüne geçilebilir. Ek olarak, temiz teknolojilere dayalı küreselleşme, toplumda çevre bilincinin yayılmasını sağlayarak CO_2 salımının ve ekolojik ayak izinin azaltılmasını destekleyebilir.

.

KAYNAKÇA

Ahmad, N., Du, L., Lu, J., Wang, J., Li, H. Z., Hashmi, M. Z. 2017. Modelling the CO_2 emissions and economic growth in Croatia: is there any environmental Kuznets curve?. Energy, 123, 164-172.

Banerjee, P., Arčabıć, V., Lee, H., 2017. Fourier ADL cointegration test to approximate smooth breaks with new evidence from crude oil market, Economic Modelling, 67, 114-124.

Caviglia-Harris, J. L., Chambers, D., Kahn, J. R. 2009. Taking the "U" out of Kuznets: A comprehensive analysis of the EKC and environmental degradation. Ecological Economics, 68(4), 1149-1159.

Destek, M. A., Sarkodie, S. A. 2019. Investigation of environmental Kuznets curve for ecological footprint: The role of energy and financial development. Science of the Total Environment, 650, 2483-2489.

Enders, W., Lee, J., 2012a. A unit root test using a fourier series to approximate smooth breaks. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 74(4), 574-599.

Enders, W., Lee, J., 2012b. The flexible fourier form and dickey-fuller type unit root tests. Economics Letters, 117(1), 196-199.

Galli, A., Wiedmann, T., Ercin, E., Knoblauch, D., Ewing, B., Giljum, S. 2012. Integrating ecological, carbon and water footprint into a "footprint family" of indicators: definition and role in tracking human pressure on the planet. Ecological Indicators, 16, 100-112.

Global Footprint Network, 2022. https://data.footprintnetwork.org/#/

Jalil, A., Mahmud, S. F. 2009. Environment Kuznets curve for CO_2 emissions: a cointegration analysis for China. Energy policy, 37(12), 5167-5172.

Jena, P. K., Mujtaba, A., Joshi, D. P. P., Satrovic, E., Adeleye, B. N. 2022. Exploring the nature of EKC hypothesis in Asia's top emitters: role of human capital, renewable and non-renewable energy consumption. Environmental Science and Pollution Research, 29(59), 88557-88576.

Kaika, D., Zervas, E. 2013. The Environmental Kuznets Curve (EKC) theory—Part A: Concept, causes and the CO_2 emissions case. Energy policy, 62, 1392-1402.

Kang, Y. Q., Zhao, T., Yang, Y. Y. 2016. Environmental Kuznets curve for CO_2 emissions in China: A spatial panel data approach. Ecological Indicators, 63, 231-239.

Khan, Z., Murshed, M., Dong, K., Yang, S. 2021. The roles of export diversification and composite country risks in carbon emissions abatement: evidence from the signatories of the Regional Comprehensive Economic Partnership agreement. Applied Economics, 53(41), 4769-4787.

Liu, H., Kim, H., Liang, S., Kwon, O. S. 2018. Export diversification and ecological footprint: a comparative study on EKC theory among Korea, Japan, and China. Sustainability, 10(10), 3657.

Mehmood, U. 2022. Biomass energy consumption and its impacts on ecological footprints: analyzing the role of globalization and natural resources in the framework of EKC in SAARC countries. Environmental Science and Pollution Research, 29(12), 17513-17519.

Nasir, M., Rehman, F. U. 2011. Environmental Kuznets curve for carbon emissions in Pakistan: an empirical investigation. Energy Policy, 39(3), 1857-1864.

Nathaniel, S. P., Alam, M., Murshed, M., Mahmood, H., Ahmad, P. 2021. The roles of nuclear energy, renewable energy, and economic growth in the abatement of carbon dioxide emissions in the G7 countries. Environmental Science and Pollution Research, 28(35), 47957-47972.

Pata, U. K. 2021. Renewable and non-renewable energy consumption, economic complexity, CO_2 emissions, and ecological footprint in the USA: testing the EKC hypothesis with a structural break. Environmental Science and Pollution Research, 28(1), 846-861.

Pata, U. K., Caglar, A. E. 2021. Investigating the EKC hypothesis with renewable energy consumption, human capital, globalization and trade openness for China: evidence from augmented ARDL approach with a structural break. Energy, 216, 119220.

Pata, U. K., Dam, M. M., Kaya, F. 2022. How effective are renewable energy, tourism, trade openness, and foreign direct investment on CO_2 emissions? An EKC analysis for ASEAN countries. Environmental Science and Pollution Research, 1-17.

Pata, U. K., Yurtkuran, S. 2023. Is the EKC hypothesis valid in the five highly globalized countries of the European Union? An empirical investigation with smooth structural shifts. Environmental Monitoring and Assessment, 195(1), 1-16.

Saboori, B., Sulaiman, J., Mohd, S. 2012. Economic growth and CO_2 emissions in Malaysia: a cointegration analysis of the environmental Kuznets curve. Energy Policy, 51, 184-191.

Shahbaz, M., Sinha, A. 2019. Environmental Kuznets curve for CO_2 emissions: a literature survey. Journal of Economic Studies.

Ulucak, R., Bilgili, F. 2018. A reinvestigation of EKC model by ecological footprint measurement for high, middle and low income countries. Journal of cleaner production, 188, 144-157.

Wackernagel, M., Rees, W. 1998. Our ecological footprint: reducing human impact on the earth (Vol. 9). New society publishers.

Wang, Q., Zhang, F. 2020. Does increasing investment in research and development promote economic growth decoupling from carbon emission growth? An empirical analysis of BRICS countries. Journal of Cleaner Production, 252, 119853.

Wang, Q., Zhang, F., Li, R. 2023. Revisiting the environmental kuznets curve hypothesis in 208 counties: The roles of trade openness, human capital, renewable energy and natural resource rent. Environmental Research, 216, 114637.

Wiedmann, T., Minx, J. 2008. A definition of 'carbon footprint'. Ecological economics research trends, 1(2008), 1-11.

World Development Indicators, 2022. http://data.worldbank.org/datacatalog/world-development-indicators.

Yilanci, V., Pata, U. K. 2020. Investigating the EKC hypothesis for China: the role of economic complexity on ecological footprint. Environmental Science and Pollution Research, 27(26), 32683-32694.

Yurtkuran, S. 2020. Türkiye'de Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'nin Testi: Temiz Enerji Tüketimi'nin Rolü. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2), 570-589.

Yurtkuran, S. 2021a. The effect of agriculture, renewable energy production, and globalization on CO_2 emissions in Turkey: A bootstrap ARDL approach. Renewable Energy, 171, 1236-1245.

Yurtkuran, S. 2021b. Çevresel Kuznets eğrisi hipotezinin geçerliliği ve yeşil lojistik: Türkiye örneği. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24(45), 171-201.

Zoundi, Z. 2017. CO_2 emissions, renewable energy and the Environmental Kuznets Curve, a panel cointegration approach. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 72, 1067-1075.

TÜRKİYE İÇİN SEKTÖREL KARBON EMİSYONLARINA YÖNELİK ŞOKLAR GEÇİCİ Mİ, KALICI MI? YAPISAL KIRILMA BİRİM KÖK TESTLERİ İLE AMPİRİK BİR ANALİZ

Doç. Dr. Uğur Korkut PATA[1], Doç. Dr. Süleyman YURTKURAN [2]

[1] Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,

korkutpata@osmaniye.edu.tr- 0000-0002-2853-4106

[2] Trabzon Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,

suleymanyurtkuran@trabzon.edu.tr - 0000-0002-7085-9203

ÖZET

Günümüzde iklim değişikliğinin çevreye ve insanlığa zararları ülkeler ve uluslararası kuruluşlar tarafından kabul görmüş bir gerçektir. Karbon emisyonları iklim değişikliğinin en büyük tetikleyicilerinin başında yer almaktadır. 2016 Paris Antlaşması, 2021 Birleşmiş Milletler COP26 Konferansı ve öncesinde birçok uluslararası çaba sürdürülebilir dünya geleceği için karbon emisyonlarının düşürülmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerin 13-İklim Eylemi de doğrudan karbon emisyonlarının azaltılması ile ilgilidir. Karbon emisyonlarının azaltılması ile insanlığa ekonomik ve çevresel faydalar sağlanması beklenmektedir. Bu bağlamda karbon emisyonlarının durağanlığının incelenmesi önemlidir. Durağan olmayan karbon emisyonları politika şoklarından kalıcı bir şekilde etkilenebilmektedir ve bu durumda karbon emisyonu azaltımı politikaları etkin bir şekilde uygulanabilmektedir. Bu nedenle birçok araştırmacı karbon emisyonlarının durağanlığını analiz etmeye devam etmektedir. Ancak araştırmacılar genellikle karbon emisyonlarını bir bütün olarak incelemektedirler. Karbon emisyonları hangi sektörde azaltılabilir? Bu çalışma ilgili araştırma sorusunun cevabını Türkiye için 1970-2020 döneminde Zivot-Andrews ve Fourier ADF birim kök testlerini kullanarak yanıtlamayı amaçlar. Karbon emisyonları inşaat, sanayi, enerji ve taşımacılık olmak üzere dört farklı sektör kapsamında incelenir. Çalışmanın sonuçları inşaat, enerji ve taşımacılık sektöründe karbon emisyonlarının birim kök içerdiğini göstermektedir. Aksine, sanayi sektörü sebebiyle açığa çıkan karbon emisyonları durağandır. Bu bulgular şokların sanayi sektörü karbon emisyonları üzerinde kalıcı etkilere sahip olmadığını göstermektedir. Bu nedenle sanayi sektörü sebebiyle oluşan karbon kirliliğini çevresel politikalarla uzun süreli engellemek mümkün değildir. Ancak, Türk politika yapıcılar inşaat, taşımacılık ve enerji sektörü faaliyetleri ile ortaya çıkan karbon emisyonlarının artışını etkin enerji politikaları ile minimize edebilirler. Çalışmanın bulgularına dayanarak Türkiye'nin

emisyon azaltımı için bu üç sektörde karbon vergisi, yenilenebilir enerji kullanımı teşviki ve enerji verimliliğini arttırma gibi çevresel politikaları uygulaması önerilmektedir.
Anahtar Kelimeler: Karbon Emisyonları, Birim Kök Analizi, Yapısal Kırılmalar

ARE SHOCKS TO SECTORAL CARBON EMISSIONS TEMPORARY OR PERMANENT FOR TURKEY? AN EMPIRICAL ANALYSIS WITH STRUCTURAL BREAK UNIT ROOT TESTS

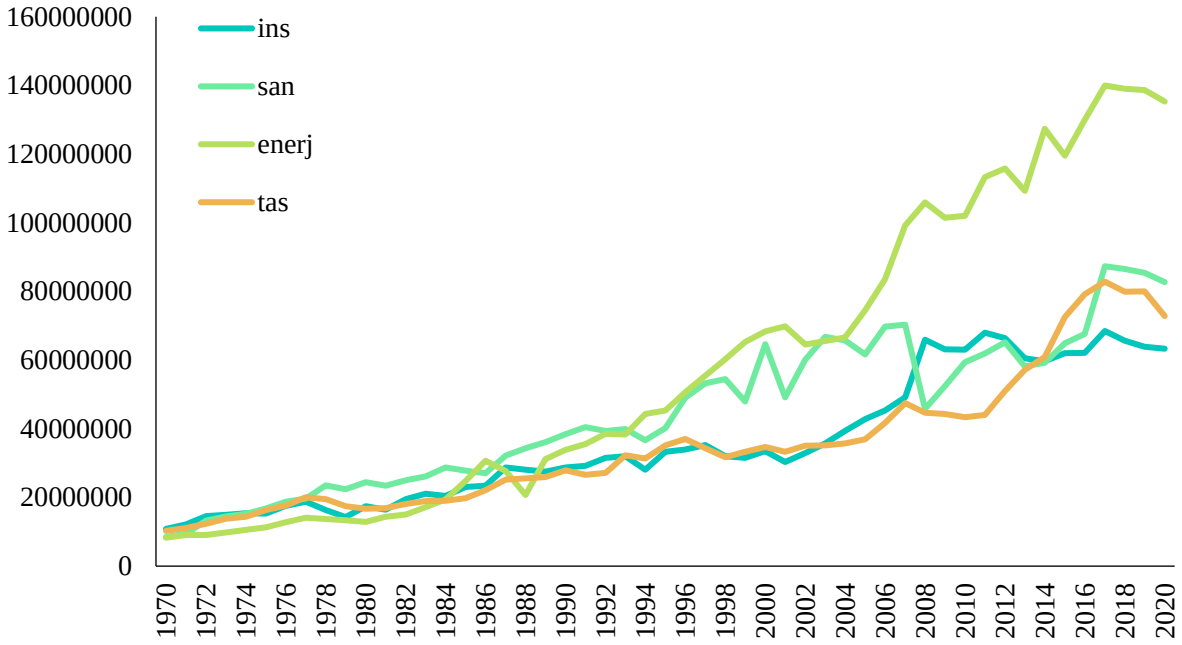
ABSTRACT

The damage that climate change is causing to the environment and humanity has now been recognized by countries and international organizations. Carbon emissions are one of the biggest triggers of climate change. The 2016 Paris Agreement, the 2021 United Nations COP26 Conference, and many international efforts leading up to it emphasize the need to reduce carbon emissions to create a sustainable future for the world. The 13- climate action of the Sustainable Development Goals is also directly related to reducing carbon emissions. It is expected that reducing carbon emissions will bring economic and environmental benefits to humanity. In this context, it is important to study the stationarity of carbon emissions. Non-stationary carbon emissions can be permanently affected by policy shocks, and in this case, carbon emission reduction policies can be effectively implemented. For this reason, many researchers continue to study whether or not carbon emissions are stationary. However, researchers often examine carbon emissions as a whole. In which sector can carbon emissions be reduced? This study aims to answer the related research question by using Zivot-Andrews and Fourier ADF unit root tests for Turkey during 1970-2020. Carbon emissions are analyzed in four different sectors: Construction, Industry, Energy, and Transportation. The results of the study show that carbon emissions in the construction, energy and transportation sectors have a unit root. In contrast, carbon emissions from the industrial sector are stationary. These findings show that shocks do not have a permanent effect on carbon emissions from the industrial sector. For this reason, it is not possible to prevent the carbon pollution caused by the industrial sector through environmental policies in the long run. However, Turkish policy makers can minimize the increase in carbon emissions from the construction, transportation, and energy sectors through effective energy policies. Based on the results of the study, it is recommended that Turkey introduce environmental policies in these three sectors, such as a carbon tax, incentives for the use of renewable energy, and increasing energy efficiency, to reduce emissions.
Keywords: Carbon emissions, Unit root test, Structural Breaks

1. GİRİŞ

Karbon emisyonlarının yoğunlaşması politika yapıcıları, ekonomistler, ve sosyal ve çevresel bilimciler arasında büyük bir tartışma ve araştırma konusu haline gelmiştir (Tiwari vd., 2016). Karbon emisyonları küresel ısınmanın en büyük sebeplerinin başında geldiğinden ötürü çeşitli uluslararası kuruluşlar, özellikle Birleşmiş Milletler karbon emisyonlarının azaltımı için yoğun bir çaba sarf etmektedir. Bu bağlamda gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeler de önemli sorumluluklar düşmektedir. Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de karbon emisyonları ile mücadele iklim değişikliği ve küresel ısınma kapsamında bir gerekliliktir. Türkiye 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolüne 2009 yılında taraf olmuş ve emisyon azaltım taahhüdü vermiştir. Ayrıca, Türkiye 2016 yılında Paris antlaşmasını imzalayarak küresel ısınmanın ekosisteme olumsuz etkilerini minimize etmek ve gelecek nesillere daha iyi çevresel koşullar sağlamak için gerekli çalışmalar ve düzenlemelerin yapılacağını beyan etmiştir.

Karbon emisyonlarının durağanlık özellikleri ampirik çalışmalarda ve politika tartışmalarında önemli bir yer edinmeye başlamıştır (Christidou vd., 2013). Karbon emisyonları birim kök içerirse, şokların etkilerinin kalıcı bir etkiye sahip olacağı, aksine karbon emisyonları durağan bir süreç takip ediyorsa şokların ve politika etkilerinin geçici olacağı belirlenmektedir (Zerbo ve Darne, 2019). Bu bağlamda Türkiye için sektörel karbon emisyonlarının maruz kalabileceği politika şoklarının etkileri geçici mi yoksa kalıcı mıdır? Türkiye için bu sorunun cevabı karbon emisyonları ile mücadelede hangi sektöre ağırlık verilmesi gerekliliği açısından oldukça önemlidir. Türkiye'de özellikle fosil yakıt kaynaklı enerji tüketiminden dolayı karbon emisyonları artmaktadır. Şekil 1 Türkiye'nin sektörel karbon emisyonlarını göstermektedir.

Şekil 1. Türkiye'de 1970-2020 döneminde sektörel karbon emisyonları (eşdeğer ton)

Şekil 1'de görüldüğü üzere Türkiye'de özellikle 2001 yılından itibaren enerji sektörü kaynaklı karbon emisyonları artışı büyük bir ivme kazanmıştır. Sanayi ve inşaat sektörlerinden kaynaklı karbon emisyonlarındaki artış görece olarak kısıtlı olmuştur. Taşımacılık kaynaklı karbon emisyonları artışı da 2006 yılından sonra yükseliş trendine girmiştir. Türkiye bu dört sektörden öncelikli olarak hangisinde karbon emisyonlarını azaltmayı amaçlamaktadır? Bu sorunun cevabı çevresel politikaların etkinliğinin incelenmesi gerekli kılmaktadır. Karbon emisyonlarının durağanlığının incelenmesi ilgili sorunun yanıtı için çeşitli bulgular sağlayabilmektedir. Dolayısıyla çalışma Türkiye'de enerji, sanayi, inşaat ve taşımacılık sektörlerinde karbon emisyonlarının durağanlığını yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testleri ile incelemeyi hedeflemektedir.

Dört bölümden oluşan bu çalışmada giriş bölümünü takiben ikinci bölüm olan literatür kısmında karbon emisyonlarının durağanlığını zaman serisi ve panel veri analizleri ile sınayan çalışmaların bulguları sunulmuştur. Üçüncü bölümde bu çalışmadan elde edilen bulgular belirtilmiş ve tartışılmıştır. Dördüncü bölümde ise çalışmanın sonuçlarına dayanılarak kısa politika öneriler sunulmuştur.

2. LİTERATÜR

2000'li yıllardan itibaren literatürde birçok araştırmacı karbon emisyonlarının durağan olup olmadığını çeşitli ekonometrik yöntemler kullanarak analiz etmişlerdir.

Strazicich ve List (2003) 1960-1997 döneminde 21 gelişmiş ülke için Im vd. (2003)'nin geliştirdiği panel birim kök testi ile karbon emisyonlarının durağan olduğunu vurgulamışlardır. Lee ve Chang (2009) 1950-2002 dönemi için panel KPSS testi ile 21 OECD ülkesinin karbon emisyonlarının durağan bir süreç izlediğini belirtmişlerdir. Zerbo ve Darne (2019) 29 OECD ülkesinde 1960-2014 dönemi için ardışık test yaklaşımı kullanarak karbon emisyonlarının durağan olmadıklarını tespit etmişlerdir. Churchill vd. (2020) 1860-2014 dönemi için 25 OECD ülkesini panel KPSS durağanlık testi ile analiz etmiş ve karbon emisyonlarının birim kök içerdiği bulgusunu ortaya koymuşlardır. Erdogan ve Pata (2022) çeşitli Fourier dönüşümlerine dayalı birim kök testleri kullanarak yaklaşık 2000 yıllık bir gözlem ile küresel karbon emisyonlarının birim kök içerdiğini belirtmişlerdir. Pata ve Aydin (2022) çeşitli doğrusal ve doğrusal olmayan Fourier ve wavelet dönüşümlerine dayalı birim kök testleri ile 1868-2014 döneminde karbon emisyonlarının durağan olup olmadığını sınamışlardır ve yazarlar G7 ülkeleri için İngiltere haricinde altı ülkede karbon emisyonlarını birim kök içerdiğini belirtmişlerdir.

İlgili literatür incelendiğinde araştırmacıların farklı ülke ve ülke grupları için karbon emisyonlarının durağanlığı hakkında görüş birliğine varamadıkları görülmektedir. Ayrıca literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmı karbon emisyonlarını bir bütün olarak dikkate almaktadır ve sektörel bir ayrım içermemektedir. Bu çalışma literatürdeki mevcut boşluğu Türkiye için sektörel karbon emisyonlarının durağanlığını inceleyerek doldurmayı amaçlamaktadır.

3. VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmada Türkiye'de karbon emisyonlarının durağanlığı 1970-2020 dönemi için EDGAR (2022)'dan derlenen veriler ile analiz edilmiştir. Bu veriler enerji, inşaat, taşımacılık ve sanayi sektöründen kaynaklanan ton eş değer CO_2 emisyonlarını kapsamaktadır. Verilere ait tanımlayıcı istatistikler Çizelge 1'de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Tanımlayıcı İstatistikler

İstatistikler	CO_2Enerji	CO_2İnşaat	CO_2Taşımacılık	CO_2Sanayi
Ortalama	58101606	35937201	35107954	44544847
Ortanca	45305068	31549317	32271198	40502166
Maksimum	1.40E+08	68483558	82843413	87334896
Minimum	8278245.	10851919	10276618	8495704.
Standart sapma	43774037	18614990	19706169	21755439
Toplam	2.96E+09	1.83E+09	1.79E+09	2.27E+09
Gözlem sayısı	51	51	51	51

Çizelge 1'deki istatistiklere göre enerji tüketimi kaynaklı karbon emisyonlarını ortalama ve ortanca değeri diğer serilere göre daha yüksektir. Enerji kaynaklı karbon emisyonlarını ortalama değer olarak sanayi ve inşaat sektörleri takip etmektedir. En yüksek maksimum değere sahip olan değişken benzer şekilde enerji tüketimi kaynaklı karbon emisyonlarıdır. Türkiye fosil ve kömür yakıtları yüksek miktarda tükettiği için CO_2Enerji serisinin en yüksek değeri alması şaşırtıcı değildir. Sanayi ve taşımacılık sektörünün maksimum değerleri inşaat sektörüne göre daha fazladır. Türkiye'de karbon emisyonlarının genel itibariyle enerji tüketimi ve endüstriyel üretim faaliyetlerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Türkiye'de sektörel karbon emisyonları serilerinin durağanlığı iki farklı yapısal kırılmayı dikkate alan birim kök testleri ile araştırılmıştır. Dickey ve Fuller (1979) [DF] ve bu testin otokolerasyon sorununu önlemek için incelenen değişkenin gecikmeli değerlerinin modele eklendiği genişletilmiş Dickey-Fuller (Dickey ve Fuller, 1981) [ADF] birim kök testleri literatürdeki öncü yaklaşımlardır. Ancak DF ve ADF birim kök testleri yapısal kırılmaları dikkate almamaktadır. Yapısal kırılmalar ekonomik, sosyal veya yapısal bir krizin seriler üzerinde yaratabileceği etkilerin modellemeye ve birim kök analizine dahil edilmesini olanaklı kılmaktadır. Perron (1989) birim kök analizinde yapısal kırılmaların ihmalinin serilerin durağanlığı hakkında yanlış belirlemelere sebebiyet vereceğini ortaya koymuştur. Bu sorunu önlemek için Zivot ve Andrews (1992) [ZA] içsel olarak bir yapısal kırılmaya izin veren ZA birim kök testini önermiştir. Ancak ZA birim kök testi de birden fazla olası yapısal kırılma durumunda etkinsizdir ve yumuşak geçişleri de ihmal etmektedir. Bu nedenle Enders ve Lee (2012) ADF birim kök testine Gallant (1981)'ın Fourier dönüşümlerini ekleyerek Fourier ADF birim kök testini geliştirmiştir. Fourier ADF birim kök testi zamanı, yapısı ve sayısı belli olmayan yapısal kırılmaların modele trigonometrik terimlerin kullanımı ile dahil edilmelerini sağlamaktadır. Bu çalışma ZA ve Fourier ADF birim kök testlerinin Türkiye'nin sektörel karbon emisyonlarının durağan olup olmadığını analiz etmek için kullanmaktadır.

İlk olarak çalışmada ZA birim kök testi kullanılmıştır ve bu teste ait bulgular Çizelge 2'de gösterilmektedir. ZA birim kök testine göre enerji ve inşaat sektörü sebebiyle açığa çıkan karbon emisyonları birim kök içermektedirler. Taşımacılık ve sanayi sektörü kaynaklı karbon emisyonları ise durağan çıkmaktadır. Kırılma tarihleri genel itibariyle 2007-2008 küresel ekonomik krize işaret etmektedir. Pata (2021)'nın belirttiği üzere 2008 küresel ekonomik krizi Amerika Birleşik Devletleri'nde üretim ve istihdamı düşürdüğü için doğrudan karbon emisyonlarını da etkilemiştir. Araştırmacı daha düşük üretim düzeylerinin karbon emisyonlarının azalmasını sağladığını vurgulamıştır. Benzer bir durum Türkiye için de geçerli olabilir. Bu nedenle 2008 krizi ve benzeri yapısal değişimlerin etkileri karbon emisyonlarının durağanlığı sınanırken analize dahil edilmelidir.

Çizelge 2. ZA Birim Kök testi sonuçları

Değişkenler	Test istatistiği	Kritik değer	YKT
CO_2Enerji	-4.159	%5: -4.93	2006
CO_2İnşaat	-4.600	%5: -4.93	2007
CO_2Taşımacılık	-5.416*	%1: -5.34	2008
CO_2Sanayi	-4.992**	%5: -4.93	2012

Not: YKT: Yapısal kırılma tarihi, * %1 ve **%5'te anlamlı.

Çizelge 3 Fourier ADF birim kök testinin sonuçlarını göstermektedir. İlk olarak Fourier dönüşümlerinin modelde yer alıp almaması gerekliliği Becker vd. (2006)'nin önerisi üzerine F-istatistiği ile analiz edilmiştir. Elde edilen sonuçlar sadece taşımacılık sektörü sebebi ile oluşan karbon emisyonları için Fourier terimlerinin birim kök analizinde yer alması gerektiğini göstermektedir. Diğer emisyon serileri için ise Fourier fonksiyonları kullanılmamalı, geleneksel ADF testi ile birim kök sınaması yapılmalıdır. Fourier ADF birim kök testine göre tüm seriler birim kök içermektedir.

Çizelge 3. Fourier ADF Birim Kök testi sonuçları

Değişkenler	Test istatistiği	F-istatistiği	Gecikme	Frekans
CO_2Enerji	-0.532	1.704	1	1
CO_2İnşaat	-0.196	1.644	0	1
CO_2Taşımacılık	0.986	7.177*	0	5
CO_2Sanayi	-1.010	1.062	1	3

Not: * 1%'de anlamlı.

Tablo 4 geleneksel ADF birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Sonuçlara göre enerji ve inşaat sektöründen kaynaklı karbon emisyonları birim kök içermektedir. Sanayi sektörü nedeniyle açığa çıkan karbon emisyonları ise durağan bir yapıya sahiptir.

Çizelge 4. ADF Birim Kök testi sonuçları

Değişkenler	Test istatistiği	p-değeri	Gecikme	%5 Kritik değer
CO_2Enerji	0.690	0.690	0	-2.921
CO_2İnşaat	-0.509	0.880	0	-2.921
CO_2Sanayi	-4.139**	0.013	0	-2.921

Not: ** %5'de anlamlı.

ADF, ZA ve Fourier ADF birim kök testlerinin sonuçları birlikte değerlendirildiğinde sanayi sektörü kaynaklı karbon emisyonlarının durağan, diğer üç sektördeki faaliyetler sebebiyle oluşan karbon emisyonlarının birim kök içerdiği söylenebilir. Bu nedenle sanayi sektöründeki karbon emisyonlarının maruz kalabileceği herhangi bir dışsal şok geçici etkiler yaratsa da diğer üç sektörde şokların etkileri kalıcıdır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada Türkiye'de 1970-2020 döneminde sektörel karbon emisyonlarının karakteristik özelliklerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla çalışmada Fourier ADF, ADF ve ZA birim kök testi yöntemleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda sanayi sektörü faaliyetlerinden kaynaklı karbon emisyonlarının durağan, enerji, inşaat ve taşımacılık sektörleri ile açığa çıkan karbon emisyonlarının birim köklü olduğu belirlenmiştir.

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak diğer ülkelerde olduğu gibi ekonomik genişleme sürecine önem vermektedir. Ekonomik genişleme ise beraberinde çevresel bozulmayı getirmektedir. Çevresel bozulmanın geri döndürülemez boyutlara ulaşmadan durdurulabilmesi için önlemlerin alınması bir zorunluluktur. Bu bağlamda analizin sonuçları sanayi sektöründen kaynaklı karbon emisyonlarını azaltıcı müdahaleler yapılsa bile bu serinin uzun dönem denge değerine geri döneceğini, diğer bir deyişle sanayi sektöründeki karbon emisyonlarını azaltıcı kamu politikalarının etkin ve verimli sonuçlar yaratmayacağını göstermektedir. Türkiye özellikle enerji sektöründen kaynaklı emisyonları azaltma için adımlar atmalıdır. Bu bağlamda fosil yakıtların yenilenebilir enerji kaynakları ile ikame edilmesi, karbon vergilerinin uygulanması ve yüksek üretim teknolojileri ile enerji etkinliğinin arttırılması gibi politika araçları tercih edilebilir.

Ayrıca Türkiye'nin inşaat ve taşımacılık sektörlerinden kaynaklı karbon emisyonları da birim kök içerdikleri için bu sektörlerdeki emisyonları azaltıcı politikalar ile kalıcı etkiler sağlaması mümkündür. Bu bağlamda çevre dostu araçların kullanılması, toplum taşımada emisyon değerleri daha düşük araçları yaygınlaştırılması ve inşaat sektöründe üretim yapılırken yenilenebilir enerji uygulamalarının teşvik edilmesi karbon emisyonlarının kalıcı bir şekilde azaltımına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Becker, R., Enders, W., Lee, J. 2006. A stationarity test in the presence of an unknown number of smooth breaks. Journal of Time Series Analysis, 27(3), 381-409.

Christidou, M., Panagiotidis, T., Sharma, A. 2013. On the stationarity of per capita carbon dioxide emissions over a century. Economic Modelling, 33, 918-925.

Churchill, S. A., Inekwe, J., Ivanovski, K., Smyth, R. 2020. Stationarity properties of per capita CO_2 emissions in the OECD in the very long-run: A replication and extension analysis. Energy Economics, 90, 104868.

Dickey, D. A., Fuller, W. A. 1979. Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. Journal of the American statistical association, 74(366a), 427-431.

Dickey, D. A., Fuller, W. A. 1981. Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 49(4), 1057-1072.

Gallant, A. R. 1981. On the bias in flexible functional forms and an essentially unbiased form: the Fourier flexible form. Journal of Econometrics, 15(2), 211-245.

EDGAR. 2022. Country fact sheet. (Erişim Tarihi: 20.12.2022).

Enders, W., Lee, J. 2012. The flexible Fourier form and Dickey–Fuller type unit root tests. Economics Letters, 117(1), 196-199.

Erdogan, S., Pata, U. K., Solarin, S. A., Okumus, I. 2022. On the persistence of shocks to global CO_2 emissions: a historical data perspective (0 to 2014). Environmental Science and Pollution Research, 29, 77311–77320.

Im, K. S., Pesaran, M. H., Shin, Y. 2003. Testing for unit roots in heterogeneous panels. Journal of Econometrics, 115(1), 53-74.

Lee, C. C., Chang, C. P. 2009. Stochastic convergence of per capita carbon dioxide emissions and multiple structural breaks in OECD countries. Economic Modelling, 26(6), 1375-1381.

Pata, U. K. 2021. Renewable and non-renewable energy consumption, economic complexity, CO_2 emissions, and ecological footprint in the USA: testing the EKC hypothesis with a structural break. Environmental Science and Pollution Research, 28(1), 846-861.

Pata, U. K., Aydin, M. 2022. Persistence of CO_2 emissions in G7 countries: a different outlook from wavelet-based linear and nonlinear unit root tests. Environmental Science and Pollution Research, 1-15.

Perron, P. 1989. The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. Econometrica: Journal of the Econometric Society, 57(6), 1361-1401.

Strazicich, M. C., List, J. A. 2003. Are CO_2 emission levels converging among industrial countries?. Environmental and Resource Economics, 24(3), 263-271.

Tiwari, A. K., Kyophilavong, P., Albulescu, C. T. 2016. Testing the stationarity of CO_2 emissions series in Sub-Saharan African countries by incorporating nonlinearity and smooth breaks. Research in International Business and Finance, 37, 527-540.

Zerbo, E., Darne, O. 2019. On the stationarity of CO_2 emissions in OECD and BRICS countries: A sequential testing approach. Energy Economics, 83, 319-332.

Zivot E, Andrews, D.W.K. 1992. Further evidence on the great crash, the oil-price shock, and the unit-root hypothesis. Journal of Business & Economic Statistics, 10(3), 251-270.

COVID-19 SONRASI STRATEJİK İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Doç. Dr. DEVRİM VURAL YILMAZ[1]

ÖZET

COVID-19, tüm dünyayı güçlü bir şekilde sarsan, büyük bir belirsizliğe sürükleyen bir sağlık krizi olmanın ötesinde ekonomileri, toplumları, örgütleri ve çalışanları büyük ölçüde etkilemiştir. Bu kriz işletmelerinin devamlılığını sağlamak ve çalışanlarının bu olağanüstü krizle başa çıkmalarına destek olmak için ustaca çözümler bulması gereken yöneticiler ve insan kaynakları yönetimi uygulayıcıları için karmaşık ve zorlu bir ortam yaratmıştır. Bu tür krizler, işletmelerin acil zorluklarla başa çıkmak ve uzun vadede hayatta kalmak için dayanıklılık kapasitesi geliştirme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda özellikle kriz durumlarında insan kaynakları yönetiminin kritik rolü gündeme gelmektedir. Nitekim son yılarda insan kaynakları yönetimi geleneksel işlevinin ötesine geçerek, çalışanları iş sürdürülebilirliğine katkıda bulunan ve özellikle uzun vadede kuruluşları güçlendiren varlıklar olarak gören daha stratejik bir yöne evrilmektedir. Covid 19 süreci ile hız kazanan bu yönelim geleneksel İK uygulamalarını dönüştürmekte, aynı zamanda uzaktan çalışma, iş yaşamına dönme, çalışanları motive etme, yeniden beceri kazandırma ve iletişim gibi yeni görevleri gündeme getirmektedir. Bu çalışmanın amacı pandeminin insan kaynakları yönetiminin çeşitli alanları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu amaçla bilimsel araştırmaların yanı sıra iş uygulamalarına ilişkin rapor ve yayınlar gözden geçirilerek genel bir literatür taraması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, dayanıklılık, pandemi, stratejik insan kaynakları yönetimi, sürdürülebilirlik

STRATEGİC HUMAN RESOURCES MANAGEMENT AFTER COVID-19

ABSTRACT

Beyond being a health crisis that has shaken the whole world strongly and dragged into great uncertainty, COVID-19 has greatly affected economies, societies, organizations and workers. This crisis has created a complex and challenging environment for managers and human resource management practitioners who must find ingenious solutions to keep their businesses going and help their employees cope with this extraordinary crisis. Such crises reveal the need for businesses to build resilience capacity to meet immediate challenges and survive in the long term. In this context, the critical role of human resources management comes to the fore, especially in crisis situations. As a matter of fact, in recent years, human resources management has gone beyond its traditional function and evolved into a more strategic direction that sees employees as assets that contribute to business sustainability and strengthen organizations, especially in the long run. This trend has gained momentum with the Covid 19 process, transforming traditional HR practices, while at the same time bringing new tasks such as remote

[1] Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, devrimvural@sdu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1177-1666
Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, devrimvural@sdu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1177-1666

working, returning to business life, motivating employees, re-skilling and communication. The aim of this study is to investigate the impact of the pandemic on various areas of human resource management through an investigation of publications on business practices as well as scientific research.

Keywords: Covid-19, pandemic, resilience, strategic human resources management, sustainability

GİRİŞ

Bugün içinde bulunduğumuz koşullar İngilizcede VUCA olarak ifade edilen değişken (volatile), belirsiz (uncertain), karmaşık (complex) ve muğlak (ambigious) kavramın ne denli geçerli olduğunu göstermektedir. İş yaşamında da belirsizlik artık sadece karmaşık küresel tedarik zincirlerini, değişken finansal piyasaları ve öngörülemeyen jeopolitik ilişkileri kapsayan ve sadece üst düzey şirketleri ilgilendiren bir olgu olmaktan çıkmaktadır. COVID 19 ile birlikte belirsizlik, ilk kez evden çalışan, iş istikrarsızlığı ve finansal güvensizlik yaşayan; kendilerinin ve sevdiklerinin sağlık ve güvenliği konusunda endişelenen çok sayıda yöneticinin ve çalışanın da bağlamı haline gelmiştir (Caligiuri vd., 2020). Pandemi sonrası dönemde de artık geleneksel iş yapma biçimlerinin ve çalışma ilişkilerinin geçerli olmadığı yaygın kabul görmektedir. Bu dönüşüm döneminde inan kaynakları yönetimi gerek değişimi yönetmek gerekse çalışanların yeni koşullara uyumunu sağlamak konusunda önemli rol oynamaktadır. Değişim insan kaynakları yönetiminin temel kavramları ve uygulamaları bağlamında da kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle İKY uygulayıcıları ve araştırmacıları işin ve yönetimin değişen dünyasının nabzını tutmalıdır. Bu çalışmanın amacı söz konusu süreçlerin özet bir değerlendirmesini yapmaktır.

COVID-19 VE İŞ YAŞAMINDA DEĞİŞİM

COVID-19 salgını ülkeler, kurumlar, işletmeler, çalışanlar ve bireyler için büyük bir dışsal şok yaratmıştır (Wenzel, Stanske, & Lieber man, 2020). Salgın kuruluşları ve şirketleri kriz yönetimi konusunda ne kadar hazırlıklı olduklarıyla da yüzleştirmiş, güvenlik açıklarını ortaya koymuştur. Küresel bir raporda işverenlerin %34'ünün pandemiden önce acil durum planlarının olmadığı belirtilmektedir (SHRM, 2020a). Uzun bir uzaktan çalışma deneyiminin ardından birçok kuruluşta yeni bir "şirket ekosisteminin" ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Uzaktan çalışma pratikleri esasında iyi kullanıldığında verimlidir, ekiplerin benzersiz ihtiyaçlarına daha iyi hizmet eder ve uygulanması çok daha az maliyetlidir. Ancak diğer yandan çalışanların şirket içinde yaşadıkları sosyalleşmenin ve örgüt kültürünün kurumsal bağlılık ve iş doyumu açısından önemi de göz ardı edilemez. Bu nedenle birçok şirket çalışanların zamanlarını ev ve iş yeri arasında, alternatif haftalarda ve dönüşümlü bir programla paylaştıracak şekilde oluşturmanın yollarını aramaktadır. Yine uzaktan çalışmanın farklı şekillerde yapılandırılması önerilmektedir. Herkesin fiziksel olarak işyerinde olması için belirlenmiş zamanları içerebilir örneğin, bazı kutlamalar herkesin orada olması için iyi bir neden olabilir. Önümüzdeki yıllarda bu şekilde hibrit çalışma yöntemlerinin ve karma işgücünün ağırlık kazanacağı öngörülmektedir. Hibrit çalışma ortamlarında yöneticiler

çalışanları nasıl yetkilendireceğine, örgüt kültürüne nasıl dahil edeceğine ve üretken kılacağına odaklanmalı ve ellerinde olan doğru BT araçlarını desteklemelidir. Bu tür yeni yaklaşımlar ekiplerin daha etkili olmasını sağlayacak ve örgütsel kültürü ve bağlılığı geliştirecektir (Igloosoftware, 2020). Sonuç olarak örgütlerin çalışma kurallarını yeniden yazması ve operasyonel değişiklikler yapması kaçınılmazdır.

Bu görevler ise ağırlıklı olarak İK profesyonellerinin alanına girmektedir. Nitekim İK profesyonellerinin %87'sinin pandemi başladığından beri çalışmalarının kuruluşları için çok önemli olduğunu bildirdiği ve yarısından fazlasının çalışmalarının pandemi öncesine göre daha fazla takdir edildiğini hissettiğini belirtmektedir (SHRM, 2020b). Bütün bu gelişmeler insan kaynakları yönetiminde yeni yaklaşımların ve uygulamaların da habercisi olmaktadır. İnsan kaynakları yönetimi geleneksel işlevlerinin yanı sıra örgütlerde bu değişimi yönlendirecek stratejik bir aktör olarak görev yapmaktadır. Bu bağlamda bir süredir gelişmekte olan "stratejik insan kaynakları yönetimi" şirketler açısından vazgeçilmez bir işlev üstlenmektedir.

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNDE DEĞİŞİM

Stratejik insan kaynakları yönetimi kapsamında gelecek yılların en önemli gelişmesi dijitalleşme ve uzaktan çalışmanın iş yaşamına nasıl entegre edileceğidir. 2019'da İK uzmanları, İK analitiğini geliştiren ve daha fazla İK otomasyonu sağlayan İK teknolojilerine özellikle yatırım yapmayı planladığına dile getirmektedir. Uzmanların yüzde altmışı bu yeni teknolojileri benimsemenin İK içinde önemli bir rol değişikliği gerektireceği konusunda hemfikirdir (KPMG, 2020).

Boston Consulting Group tarafından 2020 yılında yapılan ve 12.000 işverenin katıldığı çalışma pandeminin işverenleri daha önce görülmemiş bir çalışan payını (yaklaşık %40) uzaktan çalışmaya kaydırmaya zorladığını, pandemi sonrasında ise çalışanların %25'inden fazlasının uzaktan ve yerinde çalışmayı birleştiren hibrit modellerde çalışacağını ortaya koymaktadır. Çalışanlar ise pandemiden önce zamanlarının tahminen %25'ini uzaktan çalışarak geçirdiklerini, bu oranın %50'ye ve daha fazlasına çıkabileceğine inandıklarını belirtmiştir. COVID-19, uzaktan çalışmanın benimsenmesini hızlandırmıştır. Katılımcıların %70'inden fazlası, diğer insanlarla bağlarını derinleştiren dijital çözümlere değer verdiklerini kabul etmekte ve %63'ü, dijital teknolojilere pandemi yatıştıktan çok sonra bile öncesinde olduğundan daha fazla güveneceklerine inanmaktadır. .Katılımcıların %60'ı ise gelecekte nerede ve ne zaman çalışacakları konusunda esneklik talep etmektedir (BCG, 2020; Kaufman vd., 2020).

Günümüzün dijital iş yeri, hem zorluklar hem de bazı yeni gerçekler nedeniyle artık önceki iş yerinden çok farklıdır. Daha fazla araç, işimizi yaptığımız yerde daha fazla esneklik ve ister yanımızda otursunlar ister dünyanın öbür ucunda çalışsınlar, iş arkadaşlarımızla daha fazla iletişim gerçekleşmektedir. Ancak daha etkili bir uzaktan iş gücüne olan talep de katlanarak artmaktadır. Çalışanların başarılı olmasına yardımcı olmak için onları dinlemek ve harekete geçmek her zamankinden daha önemli hale gelmektedir (Igloosoftware, 2020). Deloitte araştırmasına göre, bağlılığı ve aidiyet duygusunu artırmak bu dönem için bir örgütsel öncelik olmaktadır. Kuruluşların %79'u, ait olma duygusunu geliştirmenin önümüzdeki yıllardaki başarıları için en önemli faktörlerden biri olduğunu düşünmektedir (Deloitte, 2020)

COVID-19 sürecinde hızlanan bu eğilim insan kaynakları yönetiminde pozitif psikolojinin artan rolünü de gündeme getirmektedir. Salgın sırasında, evden çalışırken yaşanan profesyonel teşvik eksikliği, öğrenme, gelişme ve yeterlilik gösterme ihtiyacını karşılamak için daha fazla arayışı teşvik etmektedir. Çalışanların öğrenme, gelişme ve yetkinlik gösterme arzusunun arttığı bir zamanda, çalışanların çevrimiçi eğitimlerine erişim veya geri ödeme sunan şirketler, açık bir şekilde kazanımlar elde etmiştir (Caligiuri ve diğerleri, 2020).

İşverenlerin 2020 li yıllarda işaret ettiği en önemli İK trendi, çalışanlarının refahı ve aidiyet duygusu olmaktadır. Yaşanan kriz çalışanların ihtiyaçlar hiyerarşisini de değiştirmiş durumdadır. İşin yeni gerçekleri ve sürekli değişen dış etkenler sonucunda çalışanlar denge kaybı, artan kaygı, verimlilik sorunları, sevdikleri ve meslektaşları ile bozulan ilişkiler gibi birçok sorunla karşılaşmıştır. Bu nedenle çalışanların fiziksel ve mental sağlıkları önem kazanmaktadır. Ayrıca, örgüt kültürü, adalet, saygı ve psikolojik güvenlik gibi örgütsel değerleri pekiştiren liderlik davranışları ve ayrıca kişisel ilişkiler bir örgütün aidiyet yaratma becerisini etkileyen en büyük faktörler olarak görülmektedir Ancak şirketlerin %80'i çalışanların refahının önemli veya çok önemli olacağını beyan etmekle birlikte yalnızca %10'u bu yaklaşımı uygulamaya tam olarak hazır olduğunu belirtmektedir. Katılımcıların %97'si şirketlerin çalışanlarının refahından sorumlu olduğuna inanırken, yalnızca %40'ı bu alanda alınan önlemlerin etkinliğini ölçtüğünü kabul etmektedir (Deloitte, 2020). Dolayısıyla bu konuda daha çok yol alınması gerektiği açıktır.

İnsan kaynakları yönetiminin önünde duran bir başka konu ise yeni çalışma koşullarında çalışanların beceri eksikliği yaşamalarıdır. Yeniden beceri kazandırma, işverenlerin %75'i tarafından 2020'deki en önemli İK trendi olarak gösterilmektedir (Deloitte, 2020). McKinsey!in 2020 yılında yaptığı araştırmada yanıt verenlerin neredeyse %87'si ya şu anda beceri eksiklikleri yaşadıklarını ya da birkaç yıl içinde bu eksiklikleri beklediklerini söylemektedir. İşverenler hızla değişen koşullara nasıl uyum sağlayabileceklerini, “mesafe ekonomisi” için nasıl yeni beceriler bulacaklarını düşünmek durumundadır. Liderlerin pandemi sonrası dönemde yeni iş modelleri sunmak için iş gücüne nasıl yeniden beceri kazandırabileceği ve becerilerini artırabileceğine yönelik bazı uygulamalar geliştirilmektedir. Yeniden beceri kazandırma programları çoğunlukla çalışanların eleştirel düşünme ve karar verme, liderlik ve başkalarını yönetme ve gelişmiş veri analizi becerilerini geliştirmeye odaklanmaktadır (McKinsey & Company, 2020). Yeni dönemde teknik ve mesleki becerilerin ötesinde uyum kabiliyeti ve dayanıklılık ön sıraya geçmektedir. Çalışanların dijital yetkinlikler, daha yüksek bilişsel, sosyal ve duygusal uyum ile esneklik/dayanıklılık ile ilgili becerilerinin geliştirilmesinden söz edilmektedir (Agrawal vd., 2020). Burada özetle aktarılan ve esasen çok daha geniş boyutları olan bu değişimler stratejik çözümleri ve sürdürülebilirliği odağına alan, insan merkezli, çalışanlara bireysel düzeyde destekler sağlayabilen yeni bir İKY yaklaşımını gerekliliğini göstermektedir.

DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada incelenen araştırmalar ve anket bulguları COVID-19'un ve pandemi sonrası sürecin artık yeni bir iş yaşamına kapı açtığına ilişkin genel kanıyı ortaya koymaktadır. Örgütleri ve çalışanlarını yeni duruma uyarlamak için stratejik İK iş uygulamalarına, yeni kurallara, politikalara ve araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da İK'nın operasyonel ve stratejik başarıyı yönlendirmede oynadığı merkezi rolü vurgulamaktadır. Stratejik İKY değişen çalışma bağlamının çalışan davranışlarını ve eylemlerini nasıl etkilediğine dair anlayışın genişletilmesi ihtiyacına yanıt vermelidir. Bu süreçte İK'nın stratejik ve operasyonel rolleri arasındaki gerilimler de göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda insan kaynakları yönetiminin kendi kavramlarını, süreçlerini ve uygulamalarını da gözden geçirerek dönüştürmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Agrawal, S., De Smet, A., Lacroix, S., & Reich, A. (2020). To emerge stronger from the COVID-19 crisis, companies should start reskilling their workforces now. New York. https://www.studocu.com/pt/document/universidade-nova-de-lisboa/introduction-to-programming-fct-nova/agrawal-s-de-smet-a-lacroix-s-reich-a-to-emerge-stronger-from-the-covid-19-crisis-companies-should-start-reskilling-their-workforces-now/41700482

BCG (2020). What 12,000 Employees have to say about the future of remote work. Boston. https://www.bcg.com/publications/2020/valuable-productivity-gains-covid-19.

Caligiuri, P., De Cieri, H., Minbaeva, D., Verbeke, A., & Zimmermann, A. (2020). International HRM insights for navigating the COVID-19 pandemic: Implications for future research and practice. *Journal of International Business Studies, 51*(5), 697–713. https://doi.org/10.1057/s41267-020-00335-9

Deloitte (2020). The social enterprise at work:paradoxes as a path forward. New York, London.

Igloosoftware (2020). State of the digital workplace report. https://resources.igloosoftware.com/state-of-the-digital-workplace/

Kaufman, E., Lovich, D., Bailey, A., Messenbock, R., Schuler, F., & Shroff, A. (2020). Remote work works – where do we go from here?. https://www.bcg.com/publications/2020/remote-work-works-so-where-do-we-go-from-here

KPMG (2019). Future of HR 2020: Which path are you taking?. https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2019/11/the-future-of-human-resources-2020.html

McKinsey&Company (2020). Beyond hiring: How companies are reskilling to address talent gaps. New York.

Oxford Economics (2020). The future of work arrives early. How HR leaders are leveraging the lessons of disruption. https://www.oxfordeconomics.com/resource/the-future-of-work-arrives-early-how-hr-leaders-are-leveraging-the-lessons-of-disruption/

Pocztowski, A. (2019). HRM context in practice and scientific research. *Human Resource Management, 6*(131), 17–134.

SHRM (2020a). COVID-19 Research: How the pandemic is challenging and changing employers.https://shrm.org/hr-today/trends-and-forecasting/research-and-surveys/Documents/SHRM%20CV19%20Research%20Presentation%20Release%202.pdf

SHRM (2020b). Navigating COVID-19: Returning to the workplace. https://shrm.org/hr-today/trends-and-forecasting/research-and-surveys/Documents/FOR%20MEDIA%20SHRM%20CV19%20Return%20to%20Work%20HR%20data%20v4.pdf

Wenzel, M., Stanske, S., & Lieberman, M. B. (2020). Strategic responses to crisis. *Strategic Management Journal*, *41*(7/18).

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİKTE YENİ BİR BOYUT: YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ

Doç. Dr. DEVRİM VURAL YILMAZ[1]

ÖZET

Günümüzde işletmeler çevre sorunlarının rekabet güçleri ve uzun vadeli başarıları üzerindeki etkisini giderek daha fazla önemsemektedir. Sürdürülebilirlik ve çevre yönetiminde başarılı sonuçlar elde etmek için firmaların insan kaynakları politikaları ve uygulamaları merkezi rol oynamaktadır. Kaynak temelli bakış açısı ile insan kaynakları nadir bulunmaları, değerleri, tekrar edilemezlikleri ve münhasırlıkları nedeniyle firmaların rekabet avantajında önemli faktörlerdir. Sürdürülebilirlik ve çevre koruma bağlamında ise insan kaynakları yönetimi seçim ve yerleştirme, performans değerlendirme gibi uygulamaları çevre yönetimi ile uyumlu hale getirerek uygulanmasını kolaylaştırabilir. Bu nedenle son yıllarda insan kaynakları yönetiminde yeşil kavramların sıkça kullanıldığı ve "yeşil insan kaynakları yönetimi" olarak adlandırılan yeni bir yaklaşımın geliştiği görülmektedir. Yeşil insan kaynakları yönetimi çevre yönetiminin İKY ile ilişkili yönlerini yansıtmakta ve işletmelerin operasyonel süreçleri aracılığıyla bu anlamda yapabilecekleri katkıya odaklanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de de yeni bir kavram olan yeşil insan kaynakları yönetimine ilişkin gelişmeler ve uygulamalar ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çevre yönetimi, çevre koruma, sürdürülebilirlik, yeşil insan kaynakları yönetimi.

A NEW DIMENSION OF SUSTAINABILITY: GREEN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT

ABSTRACT

Today, businesses increasingly care about the impact of environmental problems on their competitiveness and long-term success. Human resources policies and practices of companies play a central role in achieving successful results in sustainability and environmental management. With a resource-based perspective, human resources are important factors in the competitive advantage of companies due to their rarity, value, non-repeatability and exclusivity. In the context of sustainability and environmental protection, human resources management can facilitate the implementation of practices such as selection and placement, performance evaluation, and environmental management. For this reason, it is seen that green concepts are frequently used in human resources management and a new approach called "green human resources management" has developed in recent years. Green human resources management reflects the aspects of environmental management related to HRM and focuses on the contribution that businesses can make in this sense through their operational processes. In this

[1] Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, devrimvural@sdu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1177-1666
Süleyman Demirel University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, devrimvural@sdu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1177-1666

study, developments and practices related to green human resources management, which is a new concept in Turkey, are discussed.

Keywords: Environmental management, environmental protection, green human resources management, sustainability.

GİRİŞ

Son yıllarda dünyada gerek hükümetler ve sivil toplum örgütlerinde gerekse iş dünyasında çevre yönetiminin ve çeşitli çevre yönetimi tekniklerini benimsemenin önemi konusunda artan bir farkındalık gözlemlenmektedir. Hiç şüphe yok ki, iş dünyası çevre sorunları hakkındaki tartışmada önemli bir paydaştır ve bu nedenle çevresel tehlikelere yönelik çözümün ayrılmaz bir parçasıdır. İş dünyası, geleneksel bir finansal yapıdan işletmenin yeşil ekonomik yönlerini keşfetmeye hazır, kapasiteye dayalı modern bir ekonomiye geçiş yaşamaktadır. Herhangi bir kurumsal çevre programını uygulamak için bir organizasyonun çeşitli birimleri (insan kaynakları yönetimi, pazarlama, bilgi teknolojileri, finans vb.) olumlu bir ortak çaba ortaya koymak için birlikte çalışmalıdır ve bu bağlamda en önemli katkı insan kaynakları yönetimi biriminden beklenmektedir. Bugün Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi (GHRM), İnsan Kaynakları Departmanlarının yeşile dönüşmede aktif rol oynadığı kuruluşlar için önemli bir iş stratejisi haline gelmektedir (Ahmad, 2015).

YEŞİL İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ NEDİR?

Yeşil İnsan Kaynakları Yönetimi (Yeşil İKY), örgütlerin sürdürülebilirliğini önemli ölçüde etkileyecek çevre yönetiminin yenilikçi araçlarının ve girişimlerinin geliştirilmesi için tasarlanmış ve geliştirilmiş çağdaş bir yönetim yapısıdır. 'Yeşil İK' ifadesi, doğal kaynakların korunmasına yönelik kurumsal gündeme İK politikalarının ve uygulamalarının katkısı anlamına gelir. Yeşil İKY, sürdürülebilir uygulamaları teşvik etmek ve sürdürülebilirliğin zorlukları ve sorunları hakkında çalışanların farkındalığına ve eylemlerine katkıda bulunmayı hedefler (Kar & Praharaj, 2017).

Yeşil İKY, iklim değişikliği, bu değişimlere bağlı çevresel sorunlar, enerji kullanımı, optimum kaynak kullanımı, ekolojik ve çevre odaklı İK uygulamaları hakkında farkındalık ve davranış değişimi yaratmayı hedefler (Singh, 2019: 2). Yeşil İKY'nin temel amacı, çalışanları çevre yönetiminin incelikleri, yani hangi eylemin gerekli olduğu, nasıl çalıştığı ve çevreye nasıl yardımcı olduğu konusunda bilinçlendirmektir. Bir şirketin İnsan Kaynakları Departmanı, şirket içinde sürdürülebilirlik ve çevre yönetimi kültürünün oluşturulmasında önemli bir rol oynama yeteneğine sahiptir (Harmon vd., 2010). İK süreçleri, çevre yönetimi politikasının uygulamaya dönüştürülmesinde önemli süreçlerdir (Renwick, 2008). İnsan sermayesi ve yönetimi çevre yönetimi hedeflerinin yerine getirilmesinde bir araç olarak kullanılabilir (Hersey, 1998). Örgütlerin çevre yönetimi stratejisini gerçekleştirmesinde birçok İK sisteminin rol oynadığı ve bunların birbiriyle uyumlu olması gerektiğine de dikkat çekilmektedir (Ulrich, Brockbank ve Johnson, 2009). Yine İKY'nin üstlendiği işe alım, eğitim, çalışan motivasyonu ve ödüllendirme gibi fonksiyonların yeşil yönetim ilkelerinin uygulanmasında önemli insani boyutlar olduğu vurgulanmaktadır (Cherian & Jacob, 2012).

Yeşil insan kaynakları yönetimi çevre yönetiminin İKY ile ilgili yönlerini ele alır. Örgütler çevre yönetimini uygulamak için eğitim, performans değerlendirme ve ödüller gibi insan kaynakları uygulamalarının desteğine ihtiyaç duymaktadır, çünkü insan kaynağı, bir organizasyonun çevreci olma yönündeki çabalarının başarısında veya başarısızlığında kilit bir rol oynamaktadır. Yeşil insan kaynakları yönetimi kuruluşun politikalarını yeşil hedeflere uyumlu hale getirmeyi amaçlar ve yeşil uygulamaların kuruluşun kültürüne yerleşmesini sağlar. Yeşil insan kaynaklarının önemi, İKY'nin çevresel bir hedefe ulaşmak için becerilerin, motivasyonun, değerlerin ve güvenin yaratılmasında ve stratejinin yerleştirilmesinde kritik bir rol oynamasından kaynaklanmaktadır. İK alanında seçici politikalar (işe alım, performans yönetimi ve değerlendirme, eğitim ve gelişim, istihdam ilişkileri, ücret ve ödül), çalışanları bir kuruluşun çevre stratejisiyle uyumlu hale getirmek için güçlü araçlar olarak kabul edilir. Nitekim çalışanları hesaba katmadan yeşil yönetimi tartışmak pek mümkün değildir (Leszczynska, 2016).

YEŞİL İKY UYGULAMALARI

YEŞİL İKY uygulamaları, kuruluşun zararlı çevresel etkilerini sınırlamak ve faydalı çevresel etkilerini güçlendirmek amacıyla İKY alanında uygulanan program, süreçler ve tekniklerle ilgilidir. Bu uygulamalar iKY işlevlerinde çevresel farkındalığı teşvik etmeyi, beceri kazandırmayı ve çevre yanlısı tutumları geliştirmeyi amaçlar. Bu süreçte geleneksel insan kaynakları uygulamalarının (işe alma, seçme, performans değerlendirme, eğitim ve ödüller gibi) yanı sıra örgüt kültürü, ekip çalışması ve çalışan güçlendirme gibi yeni alanlar da yer alır (Daily vd., 2007). Yeşil İKY nin referans noktası, çevresel hedeflere ulaşmak için yeşil yeterlilikler, yeşil tutum, yeşil davranışlar ve yeşil sonuçlar açısından gereksinimlerin tanımlanmasıdır (Opatha & Arulrajah, 2014). İş tanımları, bir şirkette insan kaynakları yönetiminin temelidir. Yeşil iş tasarımı, çalışanlara çevre korumayla ilgili bir dizi görev ve sorumluluk yüklemektedir. İş tanımları teknik, kişisel, çevresel veya sosyal gereklilikleri içerebilir. Zaman zaman şirketler, doğrudan çevre korumayla ilgili uzman pozisyonları oluşturabilirler. Bu durumda söz konusu pozisyonlarda çalışan uzmanlar münhasıran kuruluşların çevre yönetimi yönlerine odaklanırken, yeşil yeterlilikler, çevre bilgisi gibi özellikler o pozisyonun özel bileşenlerini oluşturur. Diğer pozisyonlar söz konusu olduğunda ise, ilgili iş tanımlarına çevresel boyutlar eklenir (Leszczynska, 2016: 433).

Günümüzde çevre koruma, sürdürülebilirlik ve yeşil insan kaynakları yönetimi gibi uygulamaların şirketler açısından yetenek savaşında önemli bir avantaj sağladığı düşünülmektedir. Yüksek nitelikli personeli çekmek, "yetenek savaşında" önemli bir İK mücadelesidir (Renwick ve diğerleri, 2013: 2). Firmalar artık yeşil bir işveren olarak itibar kazanmanın yeni yetenekleri çekmenin etkili bir yolu olduğu gerçeğini fark etmeye başlamıştır (Phillips, 2007; Stringer, 2009). Siemens, BASF, Bayer ve Mannesmann gibi Alman firmaları, yüksek nitelikli personeli çekmek için çevresel faaliyetleri ve yeşil imajı kullanmaktadır (Ahmad, 2015: 5). Şirketteki mevcut çalışanlar açısından da çevresel faaliyetlerin önemli bir motivasyon kaynağı olduğu ifade edilmektedir. Çalışanların çevre konusundaki eğitim programlarına ve sosyal sorumluluk projelerine gönüllü olarak katıldıkları gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda öncelikle bir ihtiyaç analizi yapılarak farklı eğitim programları geliştirilebilir. Çevresel bilgi ve beceriler, çevre yönetiminde gerekli eğitimi belirlemeye ve böylece

odaklanmış eğitim modülleri tasarlamaya yardımcı olabilir. Eğitim ihtiyaçlarının analizi, ilgili bireysel ihtiyaçlara uygun bir eğitim programı geliştirmek için temel oluşturur. Eğitim hedefleri çevre dostu en iyi uygulamaları öğrenmek veya uyarlamak, çevresel bilinçlendirme, çalışanlara çevre eğitimi vermek gibi uygulamaları kapsayabilmektedir. Eğitim, atık yönetimi, enerji verimliliği, doğal kaynakların tüketimi, çevre yasaları ve davranış kuralları ile ilgili hem teorik hem de pratik konularla ilgili olabilir (Leszczynska, 2016: 434).

Yeşil İKY uygulamalarına ilişkin bir başka olasılık da performans ölçümü ve ücretlendirmeyi çevresel performansa bağlamaktır. Performans değerlendirmelerini çevresel kriterlere bağlamanın zorluğu nedeniyle bu konu tartışmalıdır. Genel olarak çevre mühendisliği, çevre yasaları vb. alanlarda bilgi gerektiren yönetim ve uzmanlık pozisyonlarında bunun uygulanabilir olduğu, ancak diğer personel için ödüllendirmenin daha uygun bir yöntem olduğu kabul görmektedir. Bu ödüller genellikle finansal olmayan ödüllerdir ve hediye sertifikaları, mükemmellik ödülleri, takdirler, onur belgeleri şeklinde olabilir. Bu tür teşviklerin etkili olması için örgütte yeterince tanıtılması ve değer verildiğnin gösterilmesidir (Simms, 2007).

Örgütlerde çevreci ve yeşil bir sistemi başlatmak kimi zaman hiçbir maliyet gerektirmeyen ve sadece işlerin yapılış biçimlerini değiştiren adımlarla mümkün olabilir. Bu bağlamda bazı yeşil İKY tekniklerinden söz edilebilir (Kar & Praharaj, 2017: 49):

1. Enerji denetimi yapmak

2. "Yeşil Olmak" veya "Sürdürülebilir Kuruluş" Anketleri yapmak

3. Kâğıt kullanımını azaltmak

4. Geri Dönüşümü yaygınlaştırmak

5. İşe gidip gelmeyi azaltmak - Araç paylaşımını teşvik etmek

6. İş seyahatini azaltmak - Seyahat etmek yerine telekonferans

7. Su tasarrufu

10. Alternatif enerji kaynaklarını uygulama fırsatlarını araştırmak

Yeşil İK girişimlerini başlatma ve sürdürmede çalışanların rolünü güçlendirecek bazı temel uygulamalar ise şöyle özetlenebilir (Kar & Praharaj, 2017: 50): Bu adımlar öncelikle yalnızca müşterilere veya çalışanlara değil, aynı zamanda çevreye de kendini adamış kişileri belirleme ve işe alma becerisine sahip İK yöneticisi ile başlar. Çalışanları atıkları, karbon ayak izlerini veya enerji kullanımını azaltmak gibi çevre hedeflerine ulaşmaları için ödüllendirerek teşvik etmek önemlidir. Çalışanlar, şirketin sürdürülebilirlik değerlerini kendi kişisel yaşamlarına dâhil etmede önemli bir rol oynayabilir; ortak araç kullanmayı, işe bisikletle gitmeyi veya çevreyi kirletmeyen araçları kullanmayı seçebilirler. Personelden, enerji veya su kullanımını azaltmanın yollarını izlemesi ve belirlemesi istenebilir. Çalışanların çevreyle ilgili sosyal sorumluluk projelerine katılımı sağlanmalı ve desteklenmelidir. Çalışanlar tedarikçilerle ilişkiler bağlamında şirketlerinin çevre politikalarına ve uygulamalarına uyduklarından emin olmak için ürünleri gözden geçirmelidir. Tüm sektörün çevresel veya sosyal etkisini

iyileştirmek için üst yönetim tarafından sektörel düzeyde çaba gösterilebilir, şirketin bu anlamdaki liderliği ve kurumsal imajı çalışanlar açısından motive edici olacaktır.

SONUÇ

Yeşil İKY çalışanların yeşil davranışlarını etkileme potansiyelinin gücü nedeniyle kavramsal düzlemde dahi değerli bir katkı sunmaktadır. Nitekim kurumsal çevre performansını iyileştirmeye olası katkısı ve çalışanların işyeri davranışları üzerindeki örtülü etkisi nedeniyle, yönetim alanında ilgi çekmeye başlamakta ve bu alandaki akademik çalışmalar da yaygınlaşmaktadır. Yeşil İKY'nin sahip olduğu araçlar çevresel sürdürülebilirlik için umut verici bir yönetim yaklaşımı olduğunu kanıtlamaktadır. Yeşil insan kaynakları politikalarının gücü arttıkça, farklı şirketler tarafından çevre yönetim sistemlerinin ve politikaların benimsenme ve uygulanma olasılığı da artacaktır.

KAYNAKLAR

Ahmad, S., 2015. Green human resource management: Policies and practices. *Cogent Business & Management, 2*(1), 1030817. DOI: 10.1080/23311975.2015.1030817

Cherian, J., & Jacob, J. (2012). A study of green HR practices and its effective implementation in the organization: A review. *International Journal of Business and Management, (7*), 25–33.

Daily, B. F., Bishop, J., & Steiner, R. (2007). The mediating role of EMS teamwork as it pertains to HR factors and perceived environmental performance. *Journal of Applied Business Research, 23*, 95–109.

Harmon, J., Fairfield, K. D., & Wirtenberg, J. (2010). Missing an opportunity: HR leadership and sustainability. *People &* Strategy, 33, 16–21.

Hersey, K. (1998). A close look at ISO 14000. *Professional Safety,* 43, 26–29.

Kar, D., Kumar, A., & Praharaj, L. (2017). Green HRM: An Innovative Practice for Organisational Sustainability. *Indo-Iranian Journal of Scientific Research (IIJSR), 1*, 46-56.

Leszczynska, A. (2016, September). Conceptualization of Green Human Resource Management. In *Proceedings of the International Scientific Conference on Economic and Social Development "The Legal Challenges of Modern World", Split, Croatia*, 431-441.

Opatha, H. H., & Arulrajah, A. A. (2014). Green human resource management: Simplified general reflections. *International Business Research,* 7, 101–112.

Renwick, D. (2008). Green HRM: A review, process model, and research agenda (Discussion Paper Series). The University of Sheffield.

Simms, J. (2007). Direct action. *People Management*, 36–39.

Singh, A. (2019). Recommendations To Association For Adopting Practices Of Green Human Resource Management (G-HRM). *International Journal of Scientific Research in Engineering and Management (IJSREM), 3*(06).

Ulrich, D., Brockbank, W., & Johnson, D. (2009). The role of strategy architect in the strategic HR organization. *People and Strategy,* 32, 24–31.

"DOĞAYI TAKİP ET! GÖR, YAŞA, HİSSET." PROJE UYGULAMASI İLE ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN ÇEVRE OKURYAZARLIĞININ GELİŞTİRİLMESİ

Prof. Dr. Engin ASLANARGUN,
Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
enginaslanargun@gmail.com – 0000-0002-4965-0229

Uzm. Hilal ÇETİN,
Düzce İl Milli Eğitim Müdürlüğü,
hilalcetinn06@hotmail.com – 0000-0003-0438-5609

Uzm. Eda KAYA,
Düzce Üniversitesi, Orman Fakültesi,
edakaya.8100@gmail.com – 0000-0003-4539-1685

Dr. Çiğdem KARAKAYA AKÇADAĞ
Maltepe Adnan Kahveci Ortaokulu,
cigdemk1983@gmail.com - 0000-0002-6034-3895

ÖZET

Bireylerin doğal yaşam hakkında ve kendi yaşamlarının büyük bölümünü geçiriyor oldukları yakın çevreleri konusunda bilinçli hale gelebilmesi ve farkındalık kazanabilmesi için iyi kurgulanmış bir eğitim çerçevesinde, onlardan, çevreyi iyi tanıması, duyarlı olması ve eylemlerde bulunması gibi beceriler geliştirmeleri beklenmektedir. Çevre okuryazarlığını ifade eden bu becerileri sağlama hedefi doğrultusunda planlanacak eğitimler, ancak öğrenilecek bilginin doğal ortamında, başka bir deyişle sınıfın dışında verildiğinde anlamlı olmaktadır. TÜBİTAK 4004 Doğa ve Bilim Okulları Destekleme Programı kapsamında uygulanan "Doğayı Takip Et! Gör, Yaşa Hisset." adlı projenin amacı sınıf dışı ortamda yürütülen bir çevre eğitimi programı ile farklı tür okullardan gelen 7. ve 8.sınıf düzeyindeki öğrencilerin, çevre okuryazarlıklarını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Proje kapsamında uygulanan çevre eğitimi programı çeşitli doğal alanlarda sınıf dışı öğretim yöntemleri kapsamında yaparak yaşayarak öğrenme ile birbirinden farklı konularda (doğa gözlemi, bitki koruma, yaratıcı drama, yaban hayatını tanıma, kara ve su ekosistemleri, çevre sorunları ve bu sorunların kaynakları ile çözüm önerileri vb…) etkinlikler içermektedir. Bu doğrultuda, çalışmalar, 29 Ağustos-02 Eylül ve 05-09 Eylül 2022 tarihlerinde iki grup halinde Düzce ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma yöntemi, yapılan eğitimin etkililiğini ortaya koymak amacıyla, tek grup ön test son test modelinin uygulandığı deneysel bir desen çerçevesinde örüntülenmiştir. Doğa ile iç içe gerçekleştirilen etkinlikler öncesi ve sonrasında, öğrencilere çevre bilgisi, çevreye yönelik duyuşsal eğitim, çevreye yönelik sorumlu davranış ve çevreye yönelik problem belirleme ve çözme alt başlıklarından oluşan İlköğretim Çevre Okuryazarlığı Anketi uygulanmıştır. Bu yolla toplanan veriler uygun istatistiksel metotlarla analiz edilerek değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, sınıf dışı ortamda yürütülen programın öğrencilerin çevre okuryazarlığı düzeylerinde artış meydana getirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Çevre okuryazarlığı, doğada öğrenme, doğal ortam, okul dışı öğrenme.

EXPLORE THE NATURE! OBSERVE, EXPERIENCE AND FEEL

SUMMARY

The decrease in human contact with nature and the increase wasting time spent in social media environments change today's childhood experiences. Children, who learn about nature from books and the media without direct experience, can develop fears when they are aware of environmental problems, and instead of being nature lovers and developing meaningful interactions with it, they can turn into consumption-oriented individuals who are afraid of nature. For this reason, individuals are expected to develop skills such as knowing the environment well, being sensitive and taking action so that they can become conscious about natural life and gain awareness. These skills, which express environmental literacy, are the skills that individuals should acquire in many courses with an interdisciplinary mentality at schools from an early age. It is important to develop these skills in children and young people. Trainings to be planned with the goal of achieving environmental literacy are only meaningful when the information is given in its natural environment, in other words, outside the classroom. Thus, children become individuals who take conscious decisions in their future personal and professional lives and take care of the ecosystem balance. The need for a separate course to improve environmental literacy in schools, especially using the out-of-class environment, is offered as a suggestion by many studies. This project aims to improve the environmental literacy of students who have just completed the 7th grade and who have not yet started the 8th grade, whose decisions regarding the choice of profession are starting to take shape, through an environmental education program carried out in an outdoor environment. For this purpose, the project, which is planned to be held in Düzce on 29 August-02 September and 05-09 September 2022, will be carried out in various natural areas within the scope of outdoor teaching methods, learning by doing and various activities (nature observation, drama, wildlife recognition, land and water ecosystems, environmental problems and resources…). In order to measure the expected change in the environmental literacy levels of the participants, multidimensional "Primary Education Environmental Literacy Questionnaire" which has been adapted into Turkish by Erdoğan (2009) and modified for the 7th grade level by Karakaya (2016) will be used as pre-test and post-test. Also, the interview form consisting of open-ended questions about the process will be applied.

Keywords: Environmental literacy, learning at the nature, natural setting, outdoor education

1. Giriş

Okuryazarlık (literacy), genel anlamı ile, kişilerin kendi aralarında yazılı semboller kullanılarak iletişim sağlayabilmeye yardımcı olabilme ve okuma, yazma becerisini kavrayabilme olarak tanımlanmaktadır (Kışoğlu, 2009). Bir diğer anlamı ile okuryazarlık, en basit haliyle kişilerin yazılı veya basılı semboller kullanarak iletişim sağlamalarına yetecek düzeyde okuma ve yazma becerisi olarak tanımlanır (Timur, Yılmaz ve Timur, 2014). Günümüzde kullanılan sözlüklere bakıldığında ise (Merriam Webster, 2018), “okuma ve yazma becerisi” tanımına ilave olarak, okuryazarlık terimine, “belirli bir alanda veya alanların genelinde bilgi ve/veya beceri” anlamını da eklemişlerdir. Bu genişletilmiş tanım, okuryazarlık terimine paralel geliştirilen diğer tanımlarında etkilenmesini sağlamıştır.

Çevre okuryazarlığı (environmental literacy) terimi, ilk olarak Charles Roth tarafından ortaya konulmuştur (Roth, 1968, Akt. Roth, 2002). Çevre okuryazarlığı ilk kavramsallaştırıldığında yalnızca çevreye yönelik bilgi ve çevre farkındalık düzeyi sınırında kalmış ancak ilerleyen yıllarda çevre ile ilgili sistemlerin sağlıklı olup olmadıklarını idrak etme ve değerlendirme, bu sistemlerin sürdürülebilirliğini, onarımını ya da iyileştirilmesini sağlamak için uygun eylemlerde bulunma kapasitesi şeklinde çok daha kapsamlı tanımlara kavuşmuştur (Roth, 1968; 1992). Roth (1992) çevre okuryazarlığının sözde, işlevsel (fonksiyonel) ve eylemsel (operasyonel) olmak üzere üç düzeyi olduğunu da belirtmektedir. Bu düzeylerin ne anlama geldiği şu şekilde açıklanabilir:

- ✓ Sözde çevre okuryazarlığına sahip bir birey, konuşma dilinde yer verilen temel çevre kavramlarının farkındadır, bu kavramların anlamlarına ilişkin kabaca bir tanımlama yapabilir. İnsan-doğa ilişkisi ile ilgili basit düzeyde bilgiye sahiptir, farkındalık ve duyarlılıkları vardır.

- ✓ İşlevsel çevre okuryazarlığına sahip bir birey, çevre ve çevre üzerine insan etkisine ilişkin pek çok açıdan bilgi sahibidir. Çevresel meseleleri tanımlayabilecek becerileri vardır, bunları farklı açılardan analiz edip sorunlara çözüm getirebilir. Mevcut çevre sorunlarını tanımlarken veya sorunlara çözüm ararken kişisel değerlerine göre yargılamalarda bulunabilir.

- ✓ Eylemsel çevre okuryazarlığına sahip bir birey işlevsel olmanın çok ötesindedir; hem çevre konusunda derin bir anlayış ve beceriye sahiptir, hem de rutin olarak çevreye yapılan müdahalelerin etki ve sonuçlarını inceler. Bu kişiler hem bireysel hem de topluluğun bir parçası olarak kendilerini çevreye sorumlu hissederler. Bu durumu yaşam biçimi haline getirmişlerdir. Amaç bireylerin eylemsel okuryazarlık düzeyine ulaşmalarını sağlamak ve onlara bu yönde eğitim vermektir. Bunu sağlamak için hangi yöntem olursa olsun doğrudan deneyimler ile doğaya temasın sağlanması önceliklidir. Bu nedenle, çevre okuryazarlık gelişiminde okul dışı öğrenme ortamları önerilmektedir.

Kuzey Amerika Çevre Eğitimi Derneği, çevre okuryazarlığının en temel bileşenlerinin yedi adet olduğunu belirtmekte; bunları şu şekilde sıralamaktadır (North American Association for Environmental Education-NAAEE, 2004):

- ✓ Etki (örneğin; kirlilik vb. konulara yönelik sorumlu davranışlar konusunda çevre hassasiyeti),
- ✓ Ekolojik Bilgi (örneğin; çevre konularıyla ilgili açıklama yapma becerisi),
- ✓ Sosyo-Politik Bilgi (örneğin; kırsal ve kentsel alanlarda sosyal ve ekolojik dayanışma yaşandığı konusunda net bir farkındalık),
- ✓ Çevre Konularına Yönelik Bilgi (örneğin; çevreyle ilgili sorunların devletin birimlerini nasıl etkilediği anlayışı),
- ✓ Bilişsel Beceriler (örneğin; çevre sorunlarının tanıma, analiz etme ve değerlendirme),
- ✓ Çevreye Yönelik Sorumlu Davranışlar (örneğin; çevre sorunlarının çözümüne yönelik aktif katılım),
- ✓ Çevreye Yönelik Sorumlu Davranışların Belirleyicileri (örneğin; çevre sorunlarına yönelik kişisel sorumluluklar konusunda kontrol sahibi olma).

Carr ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmalara göre çevre okuryazarlığı; bireylerin çevreye yönelik bilgi, tutum ve davranış unsurlarının bileşiminden oluşmaktadır (Morrone, Mancl ve Carr, 2001). Bu tanımların ışığında; çevre eğitiminin en temel hedeflerinden birinin, bireylerde çevre okuryazarlığı oluşturmak olduğu görülmektedir (Disinger ve Roth, 1992). Çevre sorunlarıyla mücadele etmenin en etkili yollarından birisi olarak görülen çevre okuryazarlığının gelişiminde (Balkan Kıyıcı, 2009) birinci önem derecesinde çevre ile ilgili yeterli düzeyde bilgiye sahip olma durumu, ikinci önem derecesinde çevreye yönelik olumlu tutum geliştirmiş olma, üçüncü önem derecesinde ise çevrenin gelişimi için harekete geçerek tüm bunları davranışlarına yansıtıyor olma durumları temel alınmaktadır (Bergman, 2015). Bununla birlikte, çevre okuryazarı olan bir bireyin çevre hakkında yeterli düzeyde bilgiye, çevreye yönelik olumlu tutumlara ve davranışlara sahip olduğu söylenebilmektedir. Salı (2017), doğayla olan ilişkilerde empatinin gelişmesi, doğaya karşı sevginin ve ilginin oluşmasında erken yaşta oluşan değerler ve tutumlar, çok önemlidir. Türkiye'de yapılan bazı araştırmalar çocukların çevre okuryazarlıklarını temsil eden bilgi, tutum ya da davranış düzeylerinde eksiklikler olduğunu belirtmekte, bu konuda yapılacak uygulamalı çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Bu konuyu işleyen çok sayıda çalışma literatürde yer almaktadır. Yücel ve Morgil (1998), öğrencilerdeki çevre ile ilgili kavram bilgilerini ölçmek amacıyla 240 öğrenciyle bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Sonuçlar incelendiğinde, öğrencilerin bu konudaki hazırbulunuşluklarının az olduğunu ve Türkiye‟ de uygulanan çevre eğitimindeki eksiklikleri ortaya koymuşlardır. Yılmaz ve diğerlerinin (2002)'de yaptıkları çalışmada 6 ortaöğretim kurumunda okuyan toplam 228 lise 3. sınıf öğrencisine anket çalışması uygulamışlardır. Çalışma sonucunda öğrencilerin çevre konusunda sahip oldukları bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu, özellikle çalışma kapsamında yer alan çevre kavramlarının yeterince öğrenilemediğini ya da öğretilemediğini göstermektedir. Ökesli (2008)'nin Bodrum'daki ilköğretim okullarında öğrenim gören 6, 7 ve 8. Sınıf öğrencilerinin çevre okuryazarlığını incelemek amacıyla yaptığı araştırmadır. Devlet okullarında okuyan 848 öğrenciye 49 maddelik çevre okuryazarlığı anketi uygulamıştır. Çalışmada öğrencilerin çevre okuryazarlığı boyutları (bilgi, tutum, kullanım ve ilgi) yüzdelik oranlarla analiz edilmiştir. Sonuçta öğrencilerin çevre hakkındaki bilgi düzeylerinin zayıf olmasına rağmen, çevreye karşı olumlu tutum ve yüksek ilgilerinin olduğu tespit edilmiştir. İstanbullu (2008), Ankara'daki özel bir okulda öğrenim gören 681 6. Sınıf öğrencisine, çevre okuryazarlığının dört unsuruyla (bilgi, tutum, kullanım ve ilgi) ilgili sorular içeren bir çevre okuryazarlığı anketi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin yüzde 64'ünün 11 tane bilgi sorusundan ortalama 8,2 puan aldıkları bulunmuştur. Öğrencilerin çevreye karşı olumlu bir tutum sergiledikleri ve insan-çevre ilişkisinin öneminin farkında oldukları saptanmıştır. Ayrıca ebeveynlerin çevre aktivitelerine katılımlarının çevre okuryazarlığının çevreye karşı tutum, kullanım ve ilgi boyutlarını olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Varışlı (2009) araştırmasında 8. sınıf öğrencilerinin çevre okuryazarlıklarının (bilgi-tutum-duyarlılık ve endişe) değerlendirilmesinde sosyo-demografik değişkenlerin (cinsiyet, anne-baba eğitim durumu ve mesleği ve çevre ile ilgili bilgileri edindikleri kaynaklar) etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin çevre bilgilerinin az ya da orta düzeyde olduğu, çevreye karşı olan tutumlarının olumlu olduğu, çevre ile ilgili konularda duyarlı oldukları ve çevre sorunları ile ilgili endişelerinin olduğu belirlenmiştir. Erdoğan (2009) çalışmasında çevre okuryazarlığı boyutlarını dikkate alarak beşinci sınıf öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeylerini belirlemeyi ve bu öğrencilerin

çevreye yönelik sorumlu davranışlarını etkileyen faktörleri araştırmayı amaçlamıştır. Araştırmada beş kısımdan oluşan Çevre Okuryazarlığı Anketini uygulamıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin çevresel bilgi ve duyuşsal eğilim seviyelerini yüksek, sorumlu davranış ve problem çözme becerilerini ise orta düzeyde bulmuştur. Araştırma sonucunda öğrencilerin orta düzeyde bir çevre okuryazarı olduğu tespit edilmiştir. Güler (2013), araştırmasında İlköğretim 8. sınıf okuyan öğrencilerin çevre okur-yazarlık seviyelerini belirleyip farklı değişkenler açısından incelenmesi üzerinde durmuş olup, 2011-2012 eğitim-öğretim yılında 182 öğrencinin çevre okuryazarlık seviyelerini belirlemeye çalışmıştır. Bulgularda elde edilenlere göre öğrencilerin çevreye karşı bilgileri ve çevreye karşı sorumlu davranışları orta düzey, duyuşsal eğilimleri yüksek bilişsel becerileri ise düşük düzey olduğu belirtilmiştir. Ortalama olarak seviyeleri orta düzeydedir. Kalın (2018) ortaokul öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeylerini davranış ve tutum değişkenleri açısından belirlemeyi amaçlamıştır. . 2017-2018 eğitim öğretim yılında Artvin'de bulunan 319 7. Sınıf öğrencisiyle gerçekleşen çalışma tarama modeli ile hazırlanmıştır. İlköğretim öğrencileri için çevre okuryazarlığı ölçeğini kullanan araştırmacı verilerin aritmetik ortalamalarına bakmış, alt boyutlar arasındaki ilişkileri belirlemek için basit doğru korelasyon analizi yapmıştır. Araştırmacı, araştırmanın sonucunda davranış ve tutum arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulmuş ve katılımcıların çevre okuryazarlık düzeylerinin yüksek düzeyde olduğunu belirlemiştir.

Çevre okuryazarlığı Moriatry' e göre; bireyin, çevreye yönelik tehditler (çevre sorunları) hakkında bilgi düzeyi, çevre sorunlarına yönelik tutum, beceri ve davranış, çevre sorunlarının çözümüne yönelik çalışmalar yapmak için isteklendirme, yaşam ve çevrenin nitelikli dengesinin sağlanması için aktif çaba göstermesi, çevre sorunlarını analiz etmesi ve tanımlama becerisi ile ilgili durumları gerçekçi bir bakış açısı ile değerlendirme olarak tanımlanabilmektedir (Moriarty, 2009). Çevre okuryazarlığından farklı olarak geliştirilen ekolojik okuryazarlık (ecological literacy) terimi, daha sonra geliştirilmiş bir terimdir ve ekoloji bilimcilerinin konuya dahil olmasıyla ortaya çıkmıştır. 1986 yılında, Paul Risser, Amerika'nın Ekoloji Topluluğu (Ecological Society of America)'na yönelik olarak yaptığı konuşmasında, Amerikan halkında doğa ile ilgili bilimsel bilgi eksikliğinden bahsederek ekoloji temelli okuryazarlık ihtiyacı konusuna vurgu yapmıştır. Ekolojik okuryazar birey, özellikle neden-sonuç ilişkilerini tanımlayarak çevre ile ilgili gerçekleri anlayan bireydir (McBride, Brewer, Berkowitz ve Borrie, 2013). David Orr (1992) tarafından, terim, ekolojik okuryazarlık terimine dönüştürülmüş ve "Ekolojik Okuryazarlık: Postmodern Bir Dünyaya Eğitim ve Geçiş" ("Ecological Literacy: Education and the Transition to a Postmodern World") isimli eserini yayınladığında alana kazandırılmıştır. Orr (1992)'a göre, ekolojik okuryazarlık, bireyin yeryüzündeki hayatı yaşanabilir tutan doğal süreçleri anlaması olarak ifade edilmektedir. Doğanın ilkelerinin neler olduğunu bilen, doğanın sınırlarının farkında olan, doğa ile uyum içinde yaşamayı hayat felsefesi haline getirmiş bireyler, ekolojik okuryazar bireylerdir. Karatekin (2011), çevre okuryazarlığı, çevredeki işleyişin algılanması, yorumlanması, alan ve bu sistemlerin yenilenip sürdürülmek amacı ile yapılacak hareketlerin göstergesi olarak adlandırılmaktadır. Bireyin ve özellikle çocukların çevre okuryazarlıklarının gelişmesi, sürdürülebilirlik kavramını içselleştirebilmeleri ve yaşamlarına bu anlamda bir yön kazandırmaları anlamına gelmektedir. Bu da yaşamlarının en önemli dönemlerinde onları sürdürülebilir bir yaşam anlayışına yönlendirmek; duygu ve düşüncelerinin farkında olarak

çevresine karşı olumlu davranışlar sergileyen ve problem çözebilen bireyler olarak yetiştirmek demektir.

Çevre okuryazarlığına yönelik olarak bilişsel ve duyuşsal açıdan hem farkındalık hem de duyarlılık sağlayacak şekilde hazırlanan programlara ve eğitimlere katılan çocukların çevreye yönelik bilgi, farkındalık, ilgi, kaygı, tutum, davranış gibi çevre okuryazarlığına ait bileşenlerin gelişimi açısından olumlu kazanımlar elde ettikleri daha önce yapılan araştırmalarda görülmektedir. Bu konuda yapılan araştırmalardan bazıları şu şekilde özetlenebilir. Karakaya (2016) araştırmasında fen bilimleri dersi 7.sınıf ünitesi olan 'İnsan ve Çevre' ünitesinin sınıf dışı yaklaşımıyla öğretiminin çevre okuryazarlığına etkisini araştırdığı çalışmasında özellikle duyuşsal açıdan çevre okuryazarlığının gelişmesinde sınıf dışında yapılan öğretimin anlamlı düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Meydan vd. (2012), katılımcıların katıldıkları doğa eğitimlerine ilişkin düşüncelerini araştırdığı çalışması sonucunda, doğa eğitimi projelerinin katılımcılarının beklentilerini karşıladığı ve projeden geniş bir ekoloji vizyonu kazanarak ayrıldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Sönmez (2018), TÜBİTAK 4004 kodlu projelere katılan öğrencilerin çevreye yönelik bakış açısı ve sorumluluk duygusu boyutunda olumlu değişiklikler olduğu, doğa eğitimini etkili bulduklarını ve katıldıkları projelerin doğacı zeka gelişimlerine katkı sunduğu sonuçlarına ulaşmıştır. Sungurtekin (2001) 'Uygulamalı Çevre Eğitimi Projesi' kapsamında müzik yoluyla çevre eğitimi konusunu irdelemiştir. Müzik dersi öğretim programı içerisinde "Çevremiz ve Müzik" ünitesi yer almaktadır. Bu ders kapsamında okul korolarına çevre temalı şarkılar öğretilmiş, atık malzemelerden ritim aletleri yapılmış, öğrencilerin yaratıcı drama ile hayvan seslerini kullanarak kendilerini ifade etmeleri gibi etkinlikler yapılmıştır. Bu etkinliklerin öğrencilerin çevre ile ilgili düşüncelerinin olgunlaştığı ve de yaratıcılıklarının geliştiği gözlenmiştir. Morgil ve diğerleri, (2002) ise proje tabanlı öğrenme yönteminin fen eğitimdeki çevre konularına karşı öğrencilerin bilgi ve bilinçlerine etkisini araştırmışlardır. İlköğretim okulunda 6. sınıf öğrencilerine çevreyle ilgili bir ön test uygulanmış, sonrasında öğrencilerin çevreyle ilgili proje çalışmaları yapmaları ve bunları sınıfta sunmaları istenmiştir. Proje çalışmaları tamamlandığında öğrencilere son test uygulanmıştır. Çalışmanın başlangıcında öğrencilere uygulanan testte öğrencilerin çevre eğitimi konusundaki bilgi düzeylerinin yeterli olmadığı saptanmıştır. Ancak öğrencilerin proje tabanlı öğrenme yaklaşımı modeli ile çevre eğitimi konusunda projeler hazırlaması sonucunda bilgi düzeylerinde önemli ölçüde artış görülmüştür. Özsoy, Ertepınar ve Sağlam (2012) araştırmalarında eko-okulların ilköğretim öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeylerine olan etkisini amaçlamıştır. Veriler deney grubunda 156 ve kontrol grubunda 160 öğrenci olmak üzere toplam 316 öğrenciden toplanmıştır. Dört alt ölçekten oluşan çevresel okuryazarlık anketinden toplanan veriler sonucunda deney ve kontrol grupları arasında deney grubunun lehine anlamlı fark bulunmuştur.

Bütün bu araştırma sonuçları birlikte değerlendirildiğinde doğa eğitimi ya da başka deyişle sınıf dışı öğrenme ortamlarında yapılan eğitimlerin öğrencileri çevre okuryazarı olmaya bir adım daha yaklaştırmakta olduğu açıkça görülmektedir. Araştırmalarda, çocukluk-yetişkinlik arasındaki hem kimlik hem meslek seçimi konusunda kritik dönemlerden biri olan ortaokul 8.sınıf düzeyine gelmiş öğrencilere, bir başka deyişle, gençlere yönelik başta farkındalık ve duyarlılık olmak üzere çevre konusunda eğitim verilmesinin gereksinimi de

ortaya konulmaktadır. Çevre okuryazarlığını geliştirmeye yönelik hazırlanmış bir proje olan "Doğayı Keşfet! Gör, Yaşa, Hisset" projesi 8. Sınıf düzeyindeki bu gençlerin önce yakın çevreleri ve sonra global dünya hakkında farkındalıklarını, bilgilerini, tutumlarını, davranışlarını Düzce ili sınırlarında bulunan doğal alanlar ve kültürel zenginlikler kullanılarak aktif öğretim yöntemleri ve iş birliğine dayalı grup çalışmaları ile geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın Önemi ve Amacı

Çocukların sürdürülebilir bir geleceğe sahip olabilmesi için çevre okuryazarı bireyler olarak yetişmeleri gerekmektedir. Çocuklarda çevre konusunda farkındalık yaratmak ve olumlu bakış açısı kazandırmak için en etkili yol onları çevre ile erken yaşta tanıştırmak ve bu konuda eğitimleri erken yaşta başlatmaktan geçmektedir (Basile, 2000; Wilson, 1996). Çocuklarda tutum ve davranış oluşma açısından en kritik dönemin okul öncesi ve ilkokul yılları olduğu bilinmektedir. Çevre okuryazarlığı ise tutum ve davranış yanında çevre konusunda iyi bir farkındalık, derin bilgiler ve ilişkilendirmeler gerektirmektedir. İlkokul yıllarda çocukların soyut işlemler dönemine henüz geçmemiş olması, daha derin ve anlamlı bir çevre okuryazarlığına sahip olmak için derin bilgiler ve ilişkilendirmeleri gerektiren soyut düşünmenin başladığı ilköğretimin ikinci kademesi olan ortaokul düzeyinin önemine işaret etmektedir. Ayrıca, bu düzeydeki çocuklarda/gençlerde, sorumlu oldukları ilk ulusal sınavda başarılı olmak ve kendilerini istedikleri mesleğe taşıyacak uygun liselere girmeye hak kazanmak gibi kaygılar başlamaktadır. Çevre okuryazarlığına sahip olmanın, bir bireyin, toplumda bir meslek edindiğinde ve mesleğini icra etmeye başladığında daha vicdanlı ve doğa-insan dengesini gözeten uygulamalar yapma durumu düşünüldüğünde, ortaokul çağının son sınıfına geçmiş olan öğrencilerin hedef kitle olarak belirlenmesini sağlamıştır. Ayrıca, doğayla ilgili her temasın bireylere iyi geldiği ve kaygı düzeylerini önemli ölçüde azalttığı bilinmektedir; bu nedenle kaygılı geçecek bir yılın hemen öncesindeki bir zamanda 8.sınıfa yeni geçmiş öğrencilere çevre okuryazarlığını geliştirmeye yönelik olarak yapılacak ve büyük bölümü doğal alanlarda gerçekleştirilecek bir uygulamanın iyileştirici nitelikte olacağı düşünülmektedir. Bu projenin amacı çevre okuryazarlığı konusunda öğrenci farkındalığını arttırmak, doğal çevre içerisinde yaparak yaşayarak öğrenmenin kalıcılığını vurgulamak ve bütün canlılara karşı duyarlıkları üst düzeye çıkarmaktır. Çevre konusundaki okuryazarlığı, duyarlığı ve farkındalığı arttırmayı ve bunu eğitim etkinlikleri ile ilişkilendirerek gerçekleştirmeyi amaçlayan bu projenin öğrenci, öğretmen, akademik, yerel ve ulusal düzeyde yaygın etkisinin olacağı söylenebilir. Doğal güzellik, zenginlik, çeşitlilik ve iklim gibi açılardan olağanüstü imkânlara sahip coğrafyada yaşayan insanlarımızın bu zenginliklerin farkında bir yaşam sürdürdüğünü söylemek oldukça güçtür. Bu konularda her gün onlarca olumsuz haberi medyada görmek mümkündür. Çevre kirliliği, doğal çevre tahribatı, canlılara duyarlılık, doğal çevrenin korunması ve eğitimde kullanılması gibi hususlarda duyarlılığı arttırmak ve bu olanakların yaşam boyu sürdürülebilmesini sağlamak gibi amaçlara hizmet eden bu proje ile ülkemizin doğal çevre duyarlığı konusunda geleceğe yönelik önemli bir yatırım yapılmaktadır. Sadece öğrencilere yönelik değil aynı zamanda doğal çevrenin korunması, zenginleştirilmesi ve insan hayatı ile daha etkin bir şekilde ilişkilendirilmesi sağlanabilecektir. Eğitim, çevre ve doğa konusunda gerçekleştirilecek bu adımlar en temel yaygınlaştırma basamakları olarak belirtilebilir. Bu proje, eğitim bilimleri/pedagoji alanı ile çevre okuryazarlığı konusunun

etkileşimli ve uygulamalı bir yöntemle hayata geçirilmesi temeline dayanmaktadır. Diğer bir ifade ile eğitim bilimlerinin önemli öğretim stratejilerinden biri olarak etkinlik ve uygulama temelli çevre okuryazarlığı farkındalığı ve duyarlığı kazandırmaktır. Hedef kitle ilköğretimin ikinci kademesi olan ortaokul bölümünde 7.sınıfı henüz tamamlamış ve 8.sınıfa geçmiş öğrencilerdir. Proje, yöntem olarak etkinlik temelli ve uygulamaya dayanan bir özellik taşımaktadır. Bilgi vermeyi ve tartışmayı amaçlayan az sayıda etkinlik dışında diğer bütün etkinlikler eğitmenlerin uygulamalı gösterimlerine; dolayısıyla katılımcı öğrencilerin sürece aktif katılımına ve yaparak yaşayarak öğrenmeye dayanmaktadır. Ölçme ve değerlendirme sürecinde kullanılacak nitel ve nicel formlar geçerlik ve güvenirlik işlemleri tamamlanmış ölçme araçlarıdır. Daha önceden uygulanmıştır. Katılımcılar tarafından anlaşılmayan hususlar olduğu takdirde proje ekibindeki deneyimli uzmanlar tarafından gerekli açıklamalar yapılacaktır.

YÖNTEM

Bu projede 8. sınıf öğrencilerine çevre okuryazarlığı kazandırabilmek için çeşitli etkinlikler yapılacaktır. Proje kapsamında, Düzce ilinde Sevgi Evlerinde devlet koruması altında bulunan öğrenciler ile sosyoekonomik seviyesi düşük olan ve göçmen nüfusun yoğun olduğu üç ortaokula devam eden öğrenciler hedef kitle olarak belirlenmiş olup bu okullardan sistematik örnekleme yoluyla seçilecek 15'er öğrenci projeye katılımcı olarak alınacaktır. Bu okulların öğrencilerinin seçilmesinin nedeni onların çevre okuryazarlığı ve doğa eğitimine daha fazla ihtiyaç duydukları gerekçesine dayanmaktadır. Öğrencilere bir hafta boyunca çeşitli alan uzmanlarının rehberliği ve öğreticiliğinde doğa eğitimi, çevre okuryazarlığı ve ekolojik farkındalık eğitimleri sunulacaktır. Etkinlikler iki farklı grupla birer hafta biçiminde uygulanacak ve toplamda 60 katılımcı eğitimleri alacaktır. Projede 8.sınıf öğrencilerinin çevre bilgisi, çevreye yönelik duyuşsal eğilim, sorumlu davranış ve problem belirleme ve çözme becerileri boyutları üzerinden çevre okuryazarlıklarını geliştirmek amaçlanmaktadır. Çevre okuryazarlıklarını geliştirmeye yönelik olarak hazırlanan programın konuya uygun olacak şekilde çoğunlukla sınıf dışındaki doğal ortamlar kullanılarak gerçekleştirilmesi ve aktif öğretim yöntemlerine dayalı olarak öğrencinin yaparak yaşayarak öğrenmesinin sağlanması hedeflenmektedir. Bu sürecin katılımcı öğrencilerin çevre okuryazarlık düzeylerini hangi boyutta, nasıl etkilediği ve desteklediği ölçülmeye çalışılacaktır. Bu amaca yönelik olarak katılımcılara bazı ölçme araçları uygulanacaktır. Uygulanacak nitel ve nicel ölçme araçları ile doğal ortamda gerçekleştirilecek gözlemlerin katılımcılardaki duyarlığı ve motivasyonu yükseltmesi beklenmektedir. Ölçme değerlendirme süreçleri hakkında katılımcı öğrenciler yeterli ölçüde bilgilendirilecek ve sürecin şeffaf yürütülmesine özen gösterilecektir. Ölçme değerlendirme sürecinde izlenecek yol aşağıda özetlenmektedir:

1. Programın ilk günü çevre felsefesi ve çevre okuryazarlığı konularında alanında uzman bir akademisyenin yönetiminde etkileşimli ve soru cevaplı bir etkinlik düzenlenerek katılımcıların bilime olan bakış açısı ile bilimsel ve yaratıcı düşünme becerileri açısından farkındalık kazanmaları ve hazırbulunuşluklarının tespit edilmesi sağlanacaktır. Sonraki günlerde uygulanacak nitel ve nicel ölçme araçlarının amaca uygun doldurulmasına zemin hazırlanacaktır.

2. Katılımcı öğrencilere proje süreci başlamadan önce ön-test ve süreç tamamlandığında da son test olarak 7.sınıf düzeyi için uyarlanmış "İlköğretim Çevre Okuryazarlığı Anketi" (Karakaya, 2016) uygulanacaktır. Elde edilen veriler sosyal bilimler için istatistik paket programı ile analiz edilecek ve projenin etkisine ilişkin nicel sonuçlar değerlendirilecektir.

3. Katılımcı öğrencilere, projenin amaçlarına yönelik hazırlanmış ve çevre okuryazarlığının bileşenlerini içeren açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanacaktır. Öğrencilerden bu formu süreç başında ve sonunda doldurmaları istenecektir. Böylece süreçte yaşananların nitel bir analizini yapmak mümkün olacaktır. Bu analiz hem projeye bir geri bildirim hem de "İlköğretim Çevre Okuryazarlığı Anketi"nden elde edilen sonuçları açıklayarak detaylandırmaya yardımcı olan bir araç olarak kullanılacaktır.

4. Proje boyunca, katılımcı öğrencilerle gün sonlarında yansıtma toplantıları yapılacak, gözlemci notları tutulacaktır. Bu notlar da içerik analizine tabi tutularak hem proje geribildirimi hem de ölçekten elde edilen sonuçları derinleştirici bir araç olarak kullanılacaktır. Ayrıca, buradan elde edilecek sonuçlar doğrultusunda, projenin başarılı olması halinde sonraki yıllarda geliştirilecek alanlar tespit edilecektir.

5. Proje süresince yapılan etkinliklerde uygulanacak aktif yöntemler (drama, mini test, vb.) sonrasında görüş bildirmek isteyen katılımcı öğrencilerin paylaşımlarından notlar alınacak, bunlar kaydedilerek öğrencilerin izni doğrultusunda gerektiğinde proje raporunda kullanılmak üzere saklanacaktır.

6. Nicel ve nitel yöntemlerle toplanan veriler analiz edilecek, gerektiğinde birleştirilerek birbirini destekleyici şekilde, gerektiğinde ise bağımsız olarak kullanılabilecek ve proje etkililiği ölçülmeye çalışılacaktır.

Öncelikle etkinlikte yer alacak katılımcılar hedef kitle başlığında detaylarıyla açıklandığı üzere kriterlere bağlı biçimde belirlenecektir. Katılımcıların ebeveynlerinden / ilgili kurumlardan imzalı muvafakatnameler toplanacaktır. Ayrıntılı etkinlik plan ve programı projenin internet sitesinde ilan edilecektir. Proje ekibinde yer alan uzmanlar, eğitmenler, rehberler ve sağlık personelinin bağlı bulundukları kurumlardan görevlendirilmeler talep edilecektir. Ekipte yer alan yürütücü, uzmanlar, eğitmenler ve rehberlerin etkinlikteki görev ve çalışmalarının içeren kısa videolar web sayfasına yüklenecektir. Etkinlikler için Ön test ve son test dokümanları katılımcı sayısı kadar hazırlanacak ve gerek duyulduğu takdirde pilot uygulama yapılacaktır. Teorik anlatımlar için gerekli resimli slayt, animasyon vb. sunumlar önceden toplanarak değerlendirilecek ve etkinlikler öncesinde aksaklık yaşanmaması adına hazırlanacaktır. Programda yer alan tüm etkinliklerde ihtiyaç duyulan malzemeler, etkinlikler bazında ayrı ayrı hazırlanacak ve karışıklığa mahal vermemek adına numaralandırılacak, ilgili gün ve oturumda kullanılmak üzere uygun bir alanda saklanacaktır. Etkinliğin her aşamasında olası bir kaza ya da yaralanma gibi durumla karşılaşma riskine karşın sağlık personeli hazır olacaktır, tüm çalışmalarda katılımcılar ile olacaktır.

BULGULAR

Aşağıda, başlıklar halinde, "Doğayı Takip Et! Gör, Yaşa, Hisset." adlı projeye katılım sağlamış olan ortaokul öğrencilerinin proje öncesi ve sonrasında çevre okuryazarlık düzeylerinin nasıl değiştiğine ilişkin bulgular paylaşılmaktadır. Projeye dahil olan öğrenci sayıları aşağıdaki çizelgede verilmektedir:

Çizelge 1. "Doğayı Takip Et! Gör, Yaşa, Hisset." proje katılımcıları

	Kız	Erkek	Toplam
Proje Katılımcıları	**17**	**12**	**29**

Proje Uygulamasının Çevre Okuryazarlığına Etkisine Yönelik Nicel Bulgular:

"Doğayı Takip Et! Gör, Yaşa, Hisset." adlı projenin uygulamasının öğrencilerin çevre okuryazarlıklarına etkisini belirlemeye yönelik olarak ortaya konmuş bu problemde bağımlı değişken öğrencilerin çevre okuryazarlıklarıdır. Uygulama öncesi ve sonrasında aynı gruptan 2 kez ölçüm alındığı için veri analizi için ilişkili örneklemler t testinin varsayımlarına bakılması gerekliliğine rağmen grup sayısı 30'dan az olmasından dolayı non-parametrik testlerden Wilcoxon testinin uygulanmasına karar verilmiştir. Öğrencilerin çevre okuryazarlıkları ölçeğinden elde ettikleri ön test ve son test puanları arasındaki farklılığın anlamlı olup olmadığına yönelik uygulanan Wilcoxon işaretli sıralar testi sonucu aşağıda verilmektedir.

Çizelge 2. Çevreye Okuryazarlığı Ön Test ve Son Test Puanları İçin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonucu

Ön Test-Son Test	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Negatif Sıralar	0	0	0	-4,705	,000
Pozitif Sıralar	29	15	435		
Fark Olmayan	0				

* Negatif sıralara dayalı

Proje uygulamasına tabi olan öğrencilerin proje uygulama süreci öncesinde ve sonrasında çevre okuryazarlığı becerilerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin

Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları tablodaki gibidir. Analiz sonuçları öğrencilerin çevre okuryazarlığı testinden aldıkları süreç öncesi ve sonrası puanları arasında anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir [Z (0,29 = -4,705, p<.05]. Fark puanlarının sayısı dikkate alındığında, pozitif sıralar lehinde, dolayısıyla son test puanı lehinde olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar, proje uygulamasının öğrencilerin çevre okuryazarlıklarını geliştirmede olumlu yönde önemli bir etkisinin var olduğu göstermektedir. Projenin karbon ayak izi, sürdürülebilirlik, çevreye yönelik etik değerler gibi konuları işlediği, su kirliliği, toprak kirliliği, insan davranışları gibi sorunları tartıştığı düşünüldüğünde, çevre okuryazarlığının bileşenleri olan çevre bilgisini, yakın çevre farkındalığını, çevreye yönelik olumlu tutumları ve davranışları artırmak amaçlı pek çok içeriğin proje tarafından temsil edildiği görülebilir. Çevre okuryazarlığı kavramı, insanlarda büyük ölçüde uzun vadede değişen tutum ve davranış boyutlarını içeren bir kavramdır. 1 hafta gibi aslında nispeten kısa süren bir uygulama sürecinin çevre okuryazarlığında değişim meydana getirmesi programın etkililiği açısından oldukça önemli bir bulgu olarak görülmelidir.

Proje Uygulamasının Çevre Okuryazarlığını Geliştirmesine Yönelik Nitel Bulgular

Proje uygulama sürecinin öğrencilerin çevre okuryazarlıklarını olumlu etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte, bu olumlu etkinin nasıl olduğunun anlaşılabilmesi için çocuklarla süreç öncesi ve sonrasında görüşmeler yapılmış; yapılan görüşmeler içerik analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçları, çocuklara proje uygulaması sonrasında sorulan sorulara verilen yanıtların uygulanan eğitim içerikleriyle bağlantılı kelimeleri içerdiklerini göstermektedir. Bu konuyla ilgili sorular ve sorulara verilen bazı yanıtlar aşağıda paylaşılmaktadır:

Çizelge 3. Projeye Katılan Bazı Öğrencilerin "Çevre" Kelimesine Yönelik Çağrışımları

Soru: "Çevre" kelimesi sende hangi çağrışımları yapıyor?	
Uygulama öncesi	**Uygulama sonrası**
…meyve, sebze, doğa, ağaç, oksijen, yaprak, deniz, göl… $Ö_{16}$ (kız)	…ağaç, çiçek, böcek, arı, doğa, egosentrik, ekosentrik, yeşil, toprak… $Ö_{16}$ (kız)
…hayvan, ağaç, çiçek, kuş, göl, mantar, yeşil, renk, nehir, sinek… $Ö_{6}$ (erkek)	…hayvan, çiçek, arı, çimen, herbaryum, kuş, böcek, ağaç, kompost… $Ö_{6}$ (erkek)
…doğa, kirlilik, mantar, böcek, çöp… $Ö_{25}$ (erkek)	…doğa, mantar, böcek, ekosistem, besin zinciri, geri dönüşüm, habitat… $Ö_{25}$ (erkek)
…doğa, çimen, ağaç, bitki, hayvan… $Ö_{29}$ (kız)	…doğa, ağaç, bitki, böcek, herbaryum, sürdürülebilirlik… $Ö_{29}$ (kız)

Çevre kelimesinin, öğrencilerde başlangıçta "…egosentrik, ekosentrik, arı, herbaryum, kompost, ekosistem, sürdürülebilirlik, vb…" kavramları çağrıştırmamış olmasına rağmen,

uygulama sonrası öğrencilerin bu kavramlardan bahsediyor olmaları, proje eğitim programının gerek başlıklarında gerekse içeriklerinde bu kavramların yer almasından kaynaklanmaktadır. İnsanın çevreye yönelik etik değerini temsil eden egosentrik ve ekosentrik yaklaşımların farkında olunmasının, sürdürülebilirliğin benimsenmesinin, geri dönüşüm gibi doğa dostu uygulamaların dile getirilmesinin çevrenin iyiliği odaklı gelişmeler olduğu düşünüldüğünde, proje uygulamasının ele aldığı konunun önemi de gün yüzüne çıkmaktadır.

Çizelge 4. Öğrencilerin Kendilerinin Çevre için Neler Yapabileceklerine Yönelik Yanıtları

Soru: "Çevre için senin yapabileceklerin nelerdir?"	
Uygulama öncesi	**Uygulama sonrası**
… bilgilenmek, ağaçlandırmak… $Ö_{23}$ (kız)	…sürdürülebilirliği benimsemek, ekosentrik davranmak… $Ö_{23}$ (kız)
… fidan dikmek… $Ö_{6}$ (erkek)	… geri dönüşüme önem vermek, karbon ayak izini azaltmak… $Ö_{6}$ (erkek)
…çöpleri toplamak, etrafı temizlemek… $Ö_{8}$ (kız)	…doğayı düşünerek karbon ayak izimi en aza indirmek… $Ö_{8}$ (kız)
…atık ve geri dönüşüm merkezleri kurmak… $Ö_{25}$ (erkek)	…sunu ve afiş hazırlayarak yakınımdakileri bilgilendirmek… $Ö_{25}$ (erkek)
… çöpleri toplamak… $Ö_{28}$ (kız)	…ekosentrik davranmak, insanlara örnek olup onları etkilemek… $Ö_{28}$ (kız)

Öğrencilerin çevre için neler yapabileceklerini konuşurken, proje uygulaması öncesinde daha çok genel ve yaşları, etki alanları düşünüldüğünde bireysel etkilerinin farkında

olmadıklarını yansıtan daha uzak ve hayali ifadelerde bulunurken, proje uygulaması sonrasında daha somut, gerçekçi, kendi tutum ve davranışlarına ve gerçekten yapabileceklerine yönelik ifadelerde bulunmaları dikkat çekmektedir. Bu değişimin, proje uygulamaları sırasında öğrencinin aktif olduğu, bazen etkinliğin gidişine yön verecek kadar etkilediği, üzerinde konuşulan doğal ve yapay çevre unsurlarını yerinde gözlemlediği, zaman zaman drama çalışmaları ile kendilerini sorunların içinde bulup o sorunun çözümünün bir parçası olarak rol oynadığı etkinliklerin içinde bulunmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Çevre sorunlarının çözümünde bireylerin çevre okuryazarlık düzeylerinin artmasının; daha açık ifadelerle, öncelikle bireysel farkındalıkların, tutum ve davranışların olumlu yönde değişmesinin önemi ve büyük etkisi düşünüldüğünde, bu durumun, öğrencilerin çevre ile ilgili sorumluluk almada kendilerinden başlayarak çevrelerine yönelen bir yolu izleme potansiyelini göstermesi bakımından önemli olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğrencilere yönelik olarak gerçekleştirilen bu proje ile ilgili gerekli tanıtımlar yapılmış, yerel ve ulusal medyanın ilgisini çekmiştir. Düzce Üniversite Basın Yayın Birimi ile Düzce İl Milli Eğitim Müdürlüğü Tanıtım biriminin ortak yürütülen bu proje için aktif görev alması yaygınlaştırmaya katkı sağlamıştır. On binlerce ortaöğretim ve üniversite öğrencisi ile binlerce öğretmen ve akademik personelin ilgisine kısa sürede sunulabilecek ve böylece ulusal düzeyde yaygınlaştırmanın adımları da atılabilir. Medya, online haber siteleri ve sosyal medya ağlarında projeye ilişkin paylaşılacak bilgiler ile etkinlikler fotoğrafları çevre iller ve bütün Türkiye'deki başta öğretmenler ve eğitimciler olmak üzere geniş bir kitlenin dikkatine sunulacak ve farkındalık arttırılabilecektir. Medya ile paylaşılacak bilgilerin etkililiği ve sürekliliği ile projenin yaygın etkisinin doğru orantılı bir şekilde artacağı söylenebilir. Bu anlamda projenin insanların dikkatine sunulması ve gündem oluşması proje çıktılarının etkisini arttırabilir.

Proje sonunda uygulamalı etkinliklere katılan ortaokul düzeyindeki öğrencilerde gözle görülür şekilde çevre duyarlığı, ilgisi ve farkındalığının artması uygulamalı etkinliklerin önemini göstermektedir. Bir hafta boyunca gözlem yapan, etkinliklere katılan, arılara dokunan, canlıların yaşadığı değişimleri laboratuvar ortamında gözlemleyen, doğada renklerle ürünler çıkaran, bitkilerin gelişimini inceleyen çocuklarda kalıcı değişimlerin yaşandığı ortaya çıkmıştır. Sadece okul ve sınıf ortamında sunulan onlarca saat teorik dersler yerine çok daha kısa sürede uygulamalı ve etkinliklerle donatılmış ortamların daha öğretici ve farkındalık kazandırıcı olduğu görülmektedir. Benzer şekilde öğrencilerdeki ilgi ve motivasyon düzeyinin hiç azalmadığı, her bir etkinlik için gönüllü katılım sağlandığı ve üretim sürecine bizzat katılım sağlandığı gözlenmiştir. Sonuç olarak uygulamaya dayalı ve etkinliklerle zenginleştirilmiş programların özellikle küçük yaş grupları üzerinde oldukça etkili olduğu ve kalıcı öğrenmeyle sonuçlandığı görülmektedir. Zorunlu eğitim boyunca verilen yüzlerce saat fen bilimleri, biyoloji, çevre bilgisi gibi derslerde anlatılan teorik derslerin uygulamalı ve etkinlik temelli olarak öğrencilerle buluşturulmasının daha kalıcı ve öğrenci ilgi düzeyine uygun olduğu proje çıktılarından anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

Balkan Kıyıcı, F. (2009). Çevre eğitimi. İçinde V. Sevinç (Ed.). Ankara: Maya Akademi.

Bergman, B. G. (2016). Assessing impacts of locally designed environmental education projects on students' environmental attitudes, awareness, and intention to act. Environmental Education Research, 22(4), 480-503.

Disinger, J. F. ve Roth, C. E. (1992). Environmental literacy. Information Analyses Report. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED351201.pdf

Erdoğan, M. (2009). Fifth grade students' environmental literacy and the factors affecting students' environmentally responsible behaviors. Unpublished PhD thesis, Middle East Technical University, Ankara.

Güler, E. (2013). İlköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin çevre okuryazarlığı düzeylerinin belirlenmesi ve öğrencilerin okuryazarlığı düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı. Adana.

İstanbullu, R.A. (2008). Özel bir okulda altıncı sınıf öğrencilerinin çevre okuryazarlığının araştırılması, Yayımlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara.

Kalın, Ö. U. (2018). Ortaokul öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi (Artvin il örneği). Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 6 (13), 1-12.

Karakaya, Ç. (2016). "İnsan ve Çevre" Ünitesi için Sınıf Dışı Öğretim Uygulamasının Çevre Okuryazarlığı Üzerine Etkisi. Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Karatekin, K. (2011). Sosyal bilgiler Öğretmen adaylarının çevre okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi. (Doktora tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi. (Tez no:288404)

Kışoğlu, M. (2009). Öğrenci merkezli öğretimin öğretmen adaylarının çevre okuryazarlığı düzeyine etkisinin araştırılması. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Berkowitz, A. R., ve Borrie, W. T. (2013). Environmental literacy, ecological literacy, ecoliteracy: What do we mean and how did we get here? Ecosphere, 4(5), 1-20.

Merriam Webster (2018). Dictionary by Merriam Webster. https://www.merriam-webster.com

Meydan, A., Bozyiğit, R., Karakurt, M. (2013). Ekoloji temelli doğa eğitimi projelerinin katılımcı beklentilerini karşılama düzeyleri. Marmara Coğrafya Dergisi, 0 (25), 238-255. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/marucog/issue/472/3863

Morgil, İ., Yilmaz, A., & Cingör, N. (2002). Fen eğitiminde çevre ve çevre koruma projesi hazırlamasına yönelik çalışma. V. Ulusal Fen ve Matematik Eğitimi Kongresinde sunulan bildiri, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara. tarihinde June 10, 2006 from http://www.fedu.metu.edu.tr/ufbmek5/b_kitabi/b_kitabi.htm adresinden edinilmiştir.

Moriarty, S. E. (2009). Staff training: Using challenge course initiatives to develop ecological Literacy thought of place. (Unpublished master thesis). Prescott College, USA.

Morrone, M., Mancl, K. ve Carr, K. (2001). Development of a metric to test group differences in ecological knowledge as one component of environmental literacy. The Journal of Environmental Education, 32(4), 33-42

North American Association for Environmental Education (NAAEE). (2004). Excellence in environmental education: Guidelines for learning (K-12). Washington, D.C.: NAAEE,

Orr, D. W. (1992). Ecological literacy: Education and the transition to a postmodern world. Albany: SUNY Press.

Ökesli, T.F. (2008). Bodrum'daki ilkokullarda çevre okuryazarlığı ile değişkenler arasındaki ilişki. Yayımlanmamış doktora tezi, ODTÜ, Ankara.

Özsoy, S., Ertepınar, H. ve Sağlam, N. (2012). Can eco-schools improve elementary school students' environmental literacy levels? Asia-Pacific Forum on Science Learning and Teaching, 13 (2), 1-25.

Roth, C. E. (1968). Curriculum overwiev for developing environmentally literate citizens. Washingon DC: Liberty Council of Schools.

Roth, C. E. (2002). A Questioning framework for shaping environmental literacy. Earthlore Associates and The Center for Environmental Education of Antioch New England Institute, Canada. http://www.antiochne.edu/anei/download/82_questioning.pdf

Salı, G. (2017). Ortaokul çocuklarının empatik eğilimlerinin, sosyal destek algılarının ve çevreye karşı tutumlarının incelenmesi. International Journal of Eurasia Social Sciences, 8 (30), 2016-2042.

Sönmez, D. (2018). TÜBİTAK-4004 Doğa eğitimine katılan öğretmenlerin doğa eğitimine ilişkin görüşleri. Journal of Awareness, 3 (2), 63-72. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/joa/issue/43504/531790

Sungurtekin, Ş. (2001). Uygulamalı çevre eğitimi projesi kapsamında ana ve ilköğretim okullarında müzik yoluyla çevre eğitimi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(1), 167-178.

Timur, B., Yılmaz, Ş. Ve Timur, S. (2014). Çevre okuryazarlığı ile ilgili 1992-2012 yılları arasında yayımlanan çalışmalarda genel yönelimlerin belirlenmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3 (5), 22-41.

Varışlı, T. (2009). Evaluating eighty grade student's environmental literacy: the role of socio-demographic variables, Unpublished Master Dissertation, Middle East Technical University, Ankara.

Yılmaz, A., Morgil, İ., Aktuğ, P. ve Göbekli, İ. (2002). Ortaöğretim ve üniversite öğrencilerinin çevre, çevre kavramları ve sorunları konusundaki bilgileri ve öneriler. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 22, 156-162.

Yücel, S., & Morgil, İ. (1998). Yüksek öğretimde çevre olgusunun araştırılması. H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi, 14, 84- 91.

KURUMSAL SPOR İLETİŞİMİNDE SOSYAL MEDYANIN KULLANIMI

Arş. Gör. Cemal GÜLER [1], Dr. Öğr. Üyesi Cemile Nihal YURTSEVEN [2]

[1] İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Spor Bilimleri Fakültesi, cemal.guler95@gmail.com - 0000-0001-6831-563X

[2] İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Spor Bilimleri Fakültesi, cny@istanbul.edu.tr - 0000-0001-8201-0752

ÖZET

İletişim kavramı bireyin hayatında kullandığı en önemli yapı taşlarından biridir. İletişim, tıpkı beslenme ve barınma ihtiyacı gibi bireyin yaşamında temel ihtiyaçlar arasında önemli bir yere sahiptir. İletişim olmadan bireyin hayatını sürdürmesi imkansızdır. İletişimin hayati derecede önemli bir olgu olduğunu bize göstermektedir. İletişimin başarılı olması için öncelikle anlaşılır olması gerekmektedir. Spor ortamında ise iletişim daha farklı bir yapıya bürünmektedir. Spor iletişimi, spor ortamlarında bireyin etkileşim yoluyla anlam oluşturan simgelerin paylaşıldığı ve antrenör, sporcu, spor basını ve yöneticiler gibi birçok kişinin etkileşimde olduğu bir süreçtir. Spor iletişiminin büyük bir yönü, sporcular ve ekip üyeleri arasında gönderilen kişilerarası mesajlardır. Bu aynı zamanda oyuncular veya antrenörler ile hakemler, yönetim organları, antrenörler, takım doktorları ve takım yöneticileri arasındaki mesajları da kapsar. Mesajlar, bir oyuncunun bir sakatlıktan sonra uygun olup olmayacağı gibi sorulardan oluşabilir. Mesajlar, bir hakemden gelen şüpheli bir kararla ilgili görüşleri de içerebilir. Spor ortamında iletişim daha kurumsal hale dönüşmüştür. Örgütsel, pazarlama ve yönetim iletişimi olarak sınıflandırılmıştır. Spor kulüplerinin özellikle rakiplerinden marka olarak daha önce olabilmek ve hedef kitle ile daha etkileşim kurabilmek için sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadır. Spor iletişimleri ayrıca sporcular veya takımlar ile taraftarları arasında gönderilen iletişimleri de kapsar. İletişim uzmanlarından bazıları, bir ekip için sosyal medya hesaplarını yöneterek daha profesyonel bir süreç yürütmek isterler. Özellikle olumlu bir imaj oluşturmak için spor kulüpleri Facebook, Twitter, Youtube ve Instagram gibi sosyal medya platformlarında kendilerine daha fazla yer ayırırlar. Sosyal medya platformları günümüzde ana popüler iletişim kurma yollarından biri haline gelmiştir. Aynı zamanda pek çok kulüp taraftarları sosyal ağlara erişerek kulüpler tarafından verilen mesajı direkt olarak alırlar. Sonuç olarak, teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmenin daha da artmasıyla beraber sosyal medya kullanımı gün geçtikçe kurumsal spor iletişimi için önemli bir araç haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Kurumsal iletişim, Sosyal medya.

USING SOCIAL MEDIA IN CORPORATE SPORTS COMMUNICATION

ABSTRACT

The concept of communication is one of the most important building blocks that an individual uses in his life. Communication has an important place among the basic needs in the life of the individual, just like the need for nutrition and shelter. It is impossible for an individual to survive without communication. It shows us that communication is a vitally important phenomenon. For communication to be successful, it must first be understandable. In the sports environment, communication takes on a different structure. Sports communication is a process in which the symbols that create meaning through the interaction of the individual in sports environments are shared and many people interact with it, such as trainers, athletes, sports media and managers. A big aspect of sports communication is the interpersonal messages sent between athletes and team members. This also includes messages between players or coaches and referees, governing bodies, coaches, team doctors and team managers. Messages may consist of questions such as whether a player would be eligible after an injury. Messages may also include comments on a questionable decision from a referee. Communication in the sports environment has become more institutional. It is classified as organizational, marketing and management communication. Sports clubs actively use social media in order to be ahead of their competitors as a brand and to interact more with the target audience. Sports communications also include communications sent between athletes or teams and their fans. Some communication professionals want to run a more professional process by managing social media accounts for a team. Especially in order to create a positive image, sports clubs allocate more space to themselves on social media platforms such as Facebook, Twitter, Youtube and Instagram. Social media platforms have become one of the main popular ways of communicating today. At the same time, many club supporters access social networks and directly receive the message given by the clubs. As a result, with the development of technology and the increase in digitalization, the use of social media has become an important tool for corporate sports communication day by day.

Keywords: Communication, Corporate communication, Social media.

1. GİRİŞ

Spor iletişimi araştırmaları 1980'lerden beri katlanarak büyümüştür. Bu genişleme, yeni spor iletişimi ders kitaplarının, dergilerinin, derneklerinin ve konferanslarının tanıtımını içermiştir ve bu yayın organları, araştırmacılara fikirleri yayma ve alanı ilerletme fırsatı vermiştir. Spor iletişimi, "insanların sporda, spor ortamında veya spor çabası yoluyla, etkileşim yoluyla anlam yaratırken sembolleri paylaştıkları bir süreç" olarak tanımlanır. Spor içindeki iletişim, spor yönetimi ile sinerjik bir ilişkiyi paylaşacak şekilde gelişmiştir. Spor Yönetimi Akreditasyonu Komisyonu (COSMA, 2016) spor iletişimini, spor operasyonları, spor pazarlaması ve spor finansmanı ve ekonomisi ile birlikte spor yönetiminin dört temel işlevinden biri olarak listelemektedir. Pedersen (2013), spor iletişiminin, bir bütün olarak endüstrinin yanı sıra insanlar, yerler ve olaylardan oluşan bireysel bileşenlerle spor üzerinde muazzam bir etkiye sahip olmaya devam edeceğini iddia etmiştir. Ayrıca sporun iletişim olmadan var olamayacağını savunmuştur. Spor endüstrisinde yer alan küçük bir işletmeniz varsa, ürünlerinizi veya hizmetlerinizi pazarlamak için iletişim önemli bir araç olabilir. Siz ve şirketinizdeki diğer kişilerin toplumla nasıl iletişim kurduğu, markanızın güvenilirliğini ve itibarını etkileyebilir ve bir işletme olarak başarısız olmanız veya başarıya devam etmeniz konusunda fark yaratabilir. Günümüzde spor kulüpleri kurumsal yönetimin temel gereklerinden biri olarak iç ve dış çevrelerindeki tüm unsurları kapsayan bir ilişki ağı geliştirmektedir. İlişki ağının yönetilmesi çağdaş yönetim yaklaşımları ile mümkündür. Spor kulüplerinin iç ve dış çevreler ile kurdukları ilişkilerin yönetiminde kurumsal iletişim kavramı ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya kurumsal iletişimin daha sağlıklı ve hızlı olması için dijital dünyamızda önemli bir yer tutmaktadır. Neredeyse herkesin rahatlıkla ve sık kullandığı sosyal medya platformları spor kulüpleri ile taraftarları arasında sıkı bir ilişkinin oluşmasını sağlamaktadır. Sosyal medya, iletişim, topluluk temelli girdi, etkileşim, içerik paylaşımı ve iş birliğine odaklanan web siteleri ve uygulamalar için ortak bir terimdir. İnsanlar, arkadaşları, aileleri ve çeşitli topluluklarla iletişimde kalmak ve etkileşimde bulunmak için sosyal medyayı kullanmaktadır. İşletmeler, ürünlerini pazarlamak ve tanıtmak ve müşteri endişelerini izlemek için sosyal uygulamaları kullanır. İşletmeden tüketiciye web siteleri, kullanıcılar için yorum alanları gibi sosyal bileşenleri içerir. İşletmelerin, marka algısı ve müşteri iç görüsü dahil olmak üzere şirketin sosyal medyadan gördüğü ilgiyi takip etmesine, ölçmesine ve analiz etmesine yardımcı olan çeşitli araçlardır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, kurumsal spor iletişiminde sosyal medyanın kullanımı ve rolünün incelenmesidir.

1.1.Kurumsal İletişim

Kurum, en geniş anlamıyla; kişilerin belli örgütlü zaman ve örgütlü yerde birlikte olduğu, belli üretim tarzı ve ilişkilerin karakterini taşıyan, belli sebeplerle meydana getirilmiş amaçlı yapılar olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2005).

Bir başka tanıma göre kurum; bir sosyal grup ya da toplumda belli amaçları gerçekleştirmeye yönelik olarak temel işlevleri karşılayan, süreklilik kazanmış, diğer kurumsal yapılarla ilişkili, ancak kendi alanında tek olan ve kendine özgü değerler taşıyan bir sistemdir (Özdemirci, 1999). Kurumsal iletişim, hitap edilen kitleye bağlı olarak birçok şekilde olabilir. Nihayetinde, bir kuruluşun iletişim stratejisi tipik olarak yazılı kelimelerden (dahili ve harici raporlar, reklamlar, web sitesi kopyası, promosyon malzemeleri, e-posta, notlar, basın bültenleri), sözlü kelimelerden (toplantılar, basın toplantıları, röportajlar, video) ve olmayanlardan oluşacaktır. Sözlü iletişim (fotoğraflar, çizimler, bilgi grafikleri, genel marka bilinci oluşturma). Kurumsal iletişimin nihai amacı, şirketin ürün veya hizmetleri hakkında farkındalık yaratmak ve müşterilerin zihninde olumlu bir imaj oluşturmaktır. Ancak şirketten şirkete kurumsal iletişim hedefleri farklılık gösterebilir.
Cornelissen (2004)'e göre, kurumsal iletişim üç temel öğeden meydana gelmektedir:

- Kurumdaki tüm iletişim disiplinlerini tek bir departmanda toplayıp merkezileştirerek iletişimin stratejik olarak kurumsal perspektiften yönetilebilir hale getirilmektedir.
- Kurumlar, meydana getirdikleri bu merkezi iletişim bölümünü, kurum içinde yönetime yakın bir yere konumlandırmaktadır.
- Kurumlar, iletişim departmanı ve diğer departmanlar arasında koordinasyon mekanizması oluşturmaktadır.

1.2.Spor İletişimi

Spor iletişimi, ağırlıklı olarak yazılı spor gazeteciliğinden oluşan bir alandan, sürekli büyüme için önemli potansiyele sahip çok yönlü ve milyarlarca dolarlık bir sektöre doğru ilerlemiştir. Ulusal Stok Araba Otomobil Yarışları Birliği (NASCAR) ile dört ABD ağı arasında 2007'de başlayan 4,48 milyar dolarlık televizyon anlaşması, spor endüstrisinde spor iletişiminin artan önemini göstermek için kullanılabilecek sayısız örnekten yalnızca biri olarak yer almıştır. Spor iletişimindeki büyümeye dünya çapında tanık olunmuştur. Hem küresel spor mega etkinliklerinin geniş çekiciliği hem de yerel takımların ve yarışmaların televizyonda yayınlanmasına yönelik bölgesel ilgi göz önüne alındığında, sporun küresel medyanın stratejilerinin merkezi bir bileşeni haline gelmesi belki de pek şaşırtıcı değildir. Bernstein ve Blain (2002), "spor ve medya o kadar ilişkilendirilmiştir ki, modern toplumda sporun medya ile ilişkisini kabul etmeden tartışmak genellikle zordur." şeklinde ifade etmişlerdir. Böyle bir ifade sporun ve medyanın önemini ifade etse de spor iletişimi alanı bunun ötesine geçmektedir. Günümüzde spor iletişimi disiplini, kişilerarası ilişkiler, halkla ilişkiler ve elektronik medyadan reklamcılık, teori, araştırma ve gelişen teknolojilere kadar her şeyi kapsadığı için çok geniştir. Spor iletişiminin büyüyen ve genişleyen doğası göz önüne alındığında, alanın kavramsal bir incelemesine ihtiyaç vardır. Bir disiplinin yönlerini ve birbiriyle ilişkili yönlerini uygun bir şekilde değerlendirmek ve tasvir etmek için spor bilimciler genellikle kavramsal çerçevelere güvenirler. Spor ve iletişimin kesişimi yaklaşık yarım asırdır incelense de, bu iki alanın akademik bir disiplin içinde yan yana getirilmesi yeni bir olgudur. Bu nispeten genç varoluş nedeniyle, spor iletişimini ve onun çeşitli bileşenlerini tanımlamaya ihtiyaç vardır.
Spor iletişimi, kulüplerin ya da sporcuların kitleleriyle kurmuş oldukları etkileşim ya da faaliyet olarak tanımlanabilir. Bu iletişim süreci bireyler ya da kurumlar arasındaki süreçten farklılık

göstermektedir. Spor kulüplerinin yapmış oldukları herhangi bir reklam, sponsorluk ya da sosyal sorumluluk gibi faaliyetleri de birer iletişim süreci olarak tanımlanmaktadır. (Danış ve Yenğin, 2020). Costa'nın (2005) spor yönetimiyle ilgili bir analizinde açıkladığı gibi, "kim olduğumuzun keşfi", "kendini ve alaka düzeyini oluşturmaya çalışan genç bir alan için kendini keşfetmenin en önemli alanlarından biridir." Spor iletişimini oluşturan spor medyasının ötesinde birçok yön vardır. Burton'dan (2002) çıkarılan ve spor bağlamına uygulanan bu yönler, spor iletişimi kurumları, üretim sistemleri, koşullar ve spor iletişimi anlamları gibi alanları içerir. Tanımın temeli, spor iletişimi çalışmalarına ve özellikle de onun sürecine ilişkin içgörü sağlayan kitle iletişim kuramına dayanmaktadır. Spor iletişiminde teorileştirme süreci, spor endüstrisinin hem akademik araştırma alanını hem de pratik tarafını içerir ve tanımın 'süreç' bölümünde yer alır. Sporda iletişim, birbirine bağlı ve etkileşimli iletişimi içerir ve tüm birimlerden geri bildirim alınmasına izin verir. Bu, göz teması kadar basit olabilir, ancak aynı zamanda spor haberlerini övmek veya eleştirmek için yapılan telefon görüşmelerini veya e-postaları, spor radyoları sırasındaki kışkırtıcı ve tartışmalı konuşmaları da içerir.

1.3.Sosyal Medya

Sosyal medya, kullanıcıların anında bilgi üretmesini ve halkla paylaşmasını sağlayan herhangi bir dijital teknolojidir. Sosyal medya, çok çeşitli web sitelerini ve uygulamaları içerir. Bazıları, örneğin Twitter, bağlantıları ve kısa yazılı mesajları paylaşmaya odaklanır. Instagram gibi diğerleri, fotoğraf ve video paylaşımını kolaylaştırmak için tasarlanmıştır.

Sosyal medyayı ayıran şey, aynı anda çok geniş ve bir şekilde sınırsız olmasıdır. İnsanların yayınlayabilecekleri şeyler konusunda dergiler, radyo istasyonları ve televizyon gibi geleneksel kitle iletişim biçimlerine göre çok daha az kısıtlama vardır.

İnternet bağlantısı olan herkes sosyal medya profili oluşturabilir. Bu profili beğendikleri herhangi bir içeriği yayınlamak için kullanabilirler ve paylaştıklarını, sayfalarını veya hesaplarını görüntüleyen herkes görebilir. Fotoğrafları, görüşleri ve olayları anında yayınlama kapasitesi, insanların yaşama ve iş yapma şeklini değiştirmiştir. Günümüz dünyasında insanlar çeşitli sosyal medya kanallarını kullanmaktadır. Bununla birlikte, bu platformların her birinin kendi avantajları ve dezavantajları vardır.

Sosyal medya platformları, açık bir şekilde iletişim kurmamıza izin verir ve bilgileri kolayca bulabilir ve iletebiliriz. Herkes yeni insanlarla tanışabilir, yeni bağlantılar kurabilir ve onlarla iletişim kurabilir. Kitlenizle sadakat ve uzun vadeli ilişkiler yaratmanın yanı sıra, sosyal medya dikkatleri web sitenize, ürününüze veya hizmetinize çekebilir. İnsanları eğlendirmenin en basit yöntemlerinden biri sosyal ağlardır. Çok sayıda insan sosyal medyayı eğlenmek için kullanıyor. İnsanlar, başkalarıyla etkileşim kurmak için çeşitli görüntüler ve videolar yayınlamak için sosyal medyayı kullanır. Bu yeni medya insanlara kendi düşüncelerini, bilgilerini, tecrübelerini küresel ortamda yayınlamaları için fırsat sunmaktadır. Çoğu durumlarda bu kişilerin sesi, çok ünlü ve bilinen gazeteciler ve uzmanlar kadar etkili olmaktadır (Breakenridge, 2009). Sosyal medyada aynen gerçek hayatta olduğu gibi konuşmalar, ilişkiler, karşılıklı alıp vermeler, paylaşılmış düşünceler ve genel ilgi çeken şeylerde yerleşip kökleşmiştir. Günümüzde sosyal medya, yöneticilerden danışmanlara, internet liderlerinden reklamcılara, eğitimcilerden gazetecilere kadar geniş bir kitlenin, fikir alışveriş yaptığı bir ortamı sunmaktadır (Öztürk ve Talas, 2015).

2. SONUÇ

Sosyal medya ve kurumsal iletişim arasındaki bu yakın bağlantı, müşterileri, çalışanları ve daha fazlasını marka kimlikleriyle meşgul etmenin verimli ve uygun maliyetli bir yolunu arayan işletmeler için çok sayıda avantaj sunmaktadır.

İş iletişiminde sosyal medyanın öneminin merkezinde, bu platformların müşterilerin ve çalışanların bir markayı daha önce hiç olmadığı kadar görselleştirmesine nasıl izin verdiği yatmaktadır. Çoğu insan görsel bilgiyi yazılı direktiflerden daha etkili bir şekilde özümser. Bu, markaların daha önce oldukça bayat, kalıplaşmış bir tarzda iletilecek olan bilgileri daha yaratıcı ve ilgi çekici bir şekilde çevirmesi için bir araç sağlar.

Kuruluşunuz, görüntüleri, videoları, sınavları, emojileri ve sosyal medya iletişiminin diğer temel unsurlarını kullanarak, başkalarının markanızın niteliklerini ve değerlerini çok daha hızlı ve daha etkili bir şekilde belirlemesine ve anlamasına yardımcı olabilir. Kurumsal iletişiminizin bir unsuru olarak bu, sosyal medyanın oynayabileceği tartışmasız en değerli roldür. Dış iletişimleriniz, tüketicilerinizle ve daha geniş halkla daha geniş çapta ilişkilendirilirken, aynı zamanda dünyanın dört bir yanındaki ekip üyelerinizle ilişki kurma şeklinizi de geliştirebilir. Sosyal medyayı ilgi çekici içeriğe sahip kurumsal iletişiminiz için kullanarak, tüketicilerinizle yapmayı planladığınız şekilde onları da markanızın hayranları haline getirirsiniz. Bu, çalışanlarınızın markanıza karşı hissettikleri aidiyet duygusunu geliştirerek onları hedeflerinize ulaşmak için daha motive ve bağlantılı hale getirir. Kurumsal spor iletişiminde kulüpler, şirketler ve organizasyonlar hedef kitleyi etkilemek için etkili iletişim kurma ihtiyacına sahiptir. Sosyal medyayı kullanarak spor iletişimcileri hedef kitle arasında sıkı bir bağ oluştururlar. Sosyal medya kullanıcı sayısı her geçen gün artarak devam etmektedir. Ocak ayında ülkemizde 68,90 milyon sosyal medya kullanıcısı vardı. Bu sayı, toplam nüfusun yüzde 80,8'ine eşittir. Türkiye'deki sosyal medya kullanıcıları 2021 ile 2022 arasında 8,9 milyon yani %14,8 artış göstermiştir. Bu artışı göz ardı etmeden sosyal medyada kurumsal iletişim sürecini doğru ve planlı yapmak, temel iletişim şemasında yer alan alıcı ile daha etkili bir ilişkinin oluşmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

[1] Bernstein, A. ve Blain, N., 'Sport and the media: the emergence of a major research field', Sport, Media, Culture, Vol. 5, No. 3, pp.1–30, 2002.

[2] Breakenridge, D., *New Media, New Tools, New Audiences.* New Jersey: FT Press, 2009.

[3] Burton, G., *More than Meets the Eye: An Introduction to Media Studies*, Oxford, New York, 2002.

[4] Cornelissen, J., *Corporate Communications*: Theory and Practice. London: Sage Publications, 2004.

[5] COSMA (2016). Accreditation principles and self-study preparation May 2016. Retrieved from http://www.cosmaweb.org/accreditation-manuals.html (Erişim tarihi: 21.12.2022).

[6] Costa, C.A. (2005) 'The status and future of sport management: a Delphi study', Journal of Sport Management, 19 (2), 117–142, 2005.

[7] Danış, E., ve Yenğin, D., Türkiye'de Spor İletişiminin Futbol Kulüpleri Üzerinden İncelenmesi: Fenerbahçe, Beşiktaş ve Galatasaray Örneği. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, *4*(2), 89-105, 2020.

[8] Erdoğan, İ., *İletişimi Anlamak (2. Baskı)*. Ankara: Erk Yayınları, 2005.

[9] Özdemirci, F., *Arşivlerimizin kurumsal yapılanma gereksinimleri. Bilginin Serüveni: Dünü, Bugünü, Yarını:* Türk Kütüphaneciler Derneği'nin Kuruluşunun 50. Yılı Uluslararası Sempozyum Bildirileri. 17-21 Kasım. Ankara: TKD, 366-383, 1999.

[10] Öztürk, M. F., ve Talas, M., Sosyal Medya ve Eğitim Etkileşimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, *7*(1), 101-120, 2015.

[11] Pedersen, P. M., Reflections on communication and sport: On strategic communication and management. Communication & Sport, 1,1-2, 55–67, 2013.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN İYİLİK HALİNİN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Cemal GÜLER [1], Dr. Öğr. Üyesi Çağrı İLK [2]

[1] İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Spor Bilimleri Fakültesi, cemal.guler95@gmail.com

- 0000-0001-6831-563X

[2] Acıbadem Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, cagriilk@gmail.com

- 0000-0003-0360-6545

ÖZET

Kendini sağlıklı ve mutlu hissetme durumu olarak tanımlanan iyilik hali kısaca kendini iyi hissetmek şeklinde açıklanmaktadır. Sağlıklı yaşamak ve iyi hissetmek her yaştaki bireylerin ihtiyacıdır. İyilik hali bireylerin sadece sorunlarına değil, gelişimsel güçlerine de odaklanma durumlarında iyi gelişim gösterebileceklerdir. Özellikle üniversite öğrencilerinin eğitim hayatı boyunca kendilerini iyi hissetmeleri kariyerleri için önemli bir durumdur. Bu kapsamda çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin iyilik halinin farklı demografik özelliklere göre incelenmesidir. Araştırma örneklemini İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören % 48,1'i (87) Erkek, % 51,9'u (94) Kadın olmak üzere toplam 181 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, Korkut-Owen, Doğan, Demirbaş-Çelik ve Owen (2016) tarafından üniversite öğrencileri üzerine geliştirilen 24 madde ve 5 alt boyuttan oluşan İyilik Hali Yıldızı Ölçeği (İHYÖ) kullanılmıştır. Katılımcıların sosyo demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla cinsiyet, yaş, haftalık spor yapma süresi, sigara kullanımı ve bölüm bilgilerini içeren kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Verilerin analizinde kişisel bilgilerin dağılımlarını belirlemek için yüzde ve frekans tanımlayıcı istatistik yöntemler, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak parametrik testlerden bağımsız örneklem t-testi ve one-way anova testleri kullanılmıştır. Cinsiyet, yaş, haftalık spor yapma süresi değişkenlerine göre iyi hali ölçeği boyutları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Cinsiyete göre "duygusal iyilik, fiziksel iyilik ve sosyal iyilik" alt boyutlarında farklılık ortaya çıkarken, yaşa göre "bilişsel iyilik", haftalık spor yapma süresine göre ise "yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma" alt boyutunda farklılık tespit edilmiştir. Ancak, sigara kullanımı ve bölüm değişkenine göre katılımcıların iyilik hali ölçeği alt boyutları arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Sonuç olarak katılımcıların iyilik hali sosyo demografik özelliklere göre değişiklik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite öğrencileri, iyilik hali, iyilik hali yıldızı.

INVESTIGATION OF THE WELLNESS STATE OF UNIVERSTIY STUDENTS

ABSTRACT

Well-being, which is defined as the state of feeling healthy and happy, is briefly described as feeling good. Living healthy and feeling good are the needs of individuals of all ages. Well-being of individuals will be able to develop well when they focus not only on their problems, but also on their developmental powers. It is important for their careers that university students feel good throughout their education life. In this context, the aim of the study is to examine the well-being of university students according to different demographic characteristics. The research sample consists of 181 university students, 48.1% (87) male and 51.9% (94) female, studying at Istanbul University-Cerrahpasa Faculty of Sports Sciences. As a data collection tool, the Wellness Star Scale (HYÖS) consisting of 24 items and 5 sub-dimensions developed by Korkut-Owen, Doğan, Demirbas-Celik, and Owen (2016) on university students was used. In order to determine the socio-demographic characteristics of the participants, a personal information form including gender, age, weekly exercise time, smoking and department information was prepared. In the analysis of the data, percentage and frequency descriptive statistical methods were used to determine the distribution of personal information, Kolmogorov Smirnov test was used to determine whether the data showed a normal distribution and it was determined that the data showed a normal distribution. Accordingly, independent sample t-test and one-way anova tests were used from parametric tests. A significant difference was found between the dimensions of the well-being scale according to the variables of gender, age, weekly exercise time. While there was a difference in the sub-dimensions of "emotional well-being, physical well-being and social well-being" according to gender, there was a difference in the sub-dimension of "cognitive well-being" according to age, and in the sub-dimension of "meaning life and being goal-oriented" according to weekly exercise time. However, no significant difference was found between the sub-dimensions of the participants' well-being scale according to the variable of smoking and department. As a result, the well-being of the participants varies according to their socio-demographic characteristics.

Keywords: University students, wellness, well-star.

1. GİRİŞ

İyilik hali kavramı (wellness), günümüzde en bilinen hali ile ortaya çıkışı “sağlık alışkanlıkları” kavramının ortaya çıkışı ile uyuşmaktadır. İngilizcede “wellness” olarak kullanılan kavram dilimizde karşılığı olarak zinde olmak, fiziksel uygunluk olarak iyi oluş hali ya da esenlik durumu olarak ifade edilmektedir. İyilik hali (wellness) kavramı, fiziksel ya da ruhsal rahatsızlıklara karşılık olacak şekilde ortaya çıkan bir tanımdır. Sağlık kelimesi ise tarihte en eski kaynaklara bakıldığında, esen ve salim kelimelerinden türetildiği tanımlanmaktadır. Bu nedenle esenlik, sağlık ve iyi oluşun bütün yönlerini kapsayan çağdaş bir kelime olup, bunun

yanında hem vücut hem de zihin için olumlu bir iyilik duygusunu ifade etmektedir (Koçak, 2020).

İyilik hali, kişinin yaşam tarzı için tatmin edici bir biçimde farkındalık sahibi olması ve seçim yapmasını gerektiren bir süreç ve bu süreç kişinin yaşam kalitesini arttırmaya yönelik davranış unsurları yaratma ve uyarlama süreci olarak tanımlanmaktadır (Eraslan ve ark. 2020).

Sağlığı koruma ve geliştirme denildiği zaman insanların uzun bir süre boyunca aklına doktor, hemşire ve hastaneler gelmiştir. Ancak zamanla bireylerin sağlıklarının yaşam biçimlerine daha çok bağlı olduğu fark edilmeye başlanmıştır. Bireyin sağlığını etkileyebilecek sağlıklı yaşam biçimi günlük aktivitelerini düzenler ve bununla birlikte kendi sağlık durumuna uygun davranışları seçmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu davranışları tutum haline dönüştüren ve bireyin sağlıklı olma halini sürdürebildiği gibi sağlık durumunu da daha iyi bir seviyeye getirebilir (Bozhüyük ve ark. 2012). Günümüzde bilim ve teknoloji alanında ilerlemeler nedeniyle dünyada hızlı bir değişim süreci yaşanmakta ve bireylerin de giderek daha kaliteli yaşam talebi artmaktadır (Aksungur ve ark. 2011). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün tanımına göre sağlık kavramı; sadece sakatlık veya hastalık halinin olmayışı değil, sosyal ve ruhsal yönden de tam bir iyilik halidir. Günümüzde sağlık anlayışı; aile, birey ve toplum sağlığını koruyan, geliştiren ve sürdüren sağlık merkezli bir bakım yaklaşımını öngörmektedir (Yalçınkaya ve ark. 2007).

Sağlık, fiziksel sağlıktan daha fazlasıdır. Sağlıklı yaşam modellerinin çoğu en az altı boyut içermektedir:

- Fiziksel: Egzersiz, beslenme, uyku vb. yoluyla sağlıklı bir vücudu beslemek.
- Zihinsel: Öğrenme, problem çözme, yaratıcılık vb. yoluyla dünyayı meşgul etmek.
- Duygusal: Duygularımızın farkında olmak, kabul etmek ve ifade etmek ve başkalarının duygularını anlamak.
- Manevi: İnsan varoluşunda anlam ve daha yüksek bir amaç aramak.
- Sosyal: Başkalarıyla ve topluluklarımızla anlamlı şekillerde bağlantı kurmak ve etkileşim kurmak.
- Çevresel: Sağlık ile insan eylemleri, seçimler ve esenlik arasındaki pozitif ilişkileri geliştirmek.

Üniversite dönemleri bireylerin kariyer planlamalarını tasarladıkları zamandır. Öğrenciler bu dönemlerini sağlıklı olarak geçirebilmeleri daha doğru karar vermelerini sağlayabilir. Sadece fiziksel sağlıktan ziyade ruhsal ve sosyal sağlık durumlarının iyi olması planlamalarını da etkilemektedir. Diğer yandan üniversite öğrencilerinin öğrenim gördükleri süre boyunca maddi ve manevi imkanları, yaşamlarını da etkilemektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin iyilik halinin farklı demografik özelliklere göre incelenmesidir.

2. YÖNTEM VE GEREÇ

Bu araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, ele alınan konunun örneklem ve evrenin kendi koşulları içerisinde ve herhangi bir müdahalede bulunmadan betimlenmesine dayalı bir modeldir. Tarama modeli, geçmişte veya günümüzde var olan bir durumu olduğu gibi betimleyen, bireyde istenen davranışların gelişmesi için uygulanan süreç olarak ifade edilmektedir (Karasar, 2011). Araştırmanın evrenini, üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklemi ise, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören %48,1'i (87) Erkek, %51,9'u (94) Kadın olmak üzere toplam 181 üniversite öğrencisi

oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak kişisel bilgi formuna ek olarak Korkut-Owen, Doğan, Demirbaş-Çelik ve Owen (2016) tarafından üniversite öğrencileri üzerine geliştirilen 24 madde ve 5 alt boyuttan oluşan İyilik Hali Yıldızı Ölçeği (İHYÖ) kullanılmıştır. Ölçek, 1: tamamen katılmıyorum- 5: tamamen katılıyorum" seçenekleri arasında yer alan 5'li Likert şeklinde derecelendirilmiştir. Alt boyutlar sırasıyla; Yaşamı Anlamlandırma ve Hedef Odaklı Olma, Bilişsel İyilik, Duygusal İyilik, Fiziksel İyilik ve Sosyal İyiliktir. Verilerin analizinde kişisel bilgilerin dağılımlarını belirlemek için yüzde ve frekans tanımlayıcı istatistik yöntemler, verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için Kolmogorov Smirnov testi yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak parametrik testlerden bağımsız örneklem t-testi ve one-way anova testleri kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 1. Katılımcılara ait demografik bilgilerin dağılımı

Değişken		**n**	**%**
Cinsiyet	Kadın	87	48,1
	Erkek	94	51,9
Yaş	18-20 yaş	41	22,7
	21-23 yaş	97	53,6
	24 yaş ve üzeri	43	23,8
Haftalık spor yapma süresi	1-2 gün	57	31,5
	3-4 gün	87	48,1
	5 ve üzeri	37	20,4
Sigara kullanımı	Evet	63	34,8
	Hayır	118	65,2
Bölüm	Beden Eğitimi	59	32,6
	Antrenörlük	56	30,9
	Spor yöneticiliği	66	36,5
Toplam		181	100,0

Katılımcıların %51,9'u "Kadın"dır. Yaş gruplarına göre katılımcıların %53,6'sı 21-23 yaş, haftalık spor yapma süresinde %48.1'i 3-4 gün spor yapmaktadır, %65.2'si sigara içmezken, %36,5' i spor yöneticiliği bölümünde öğrenim görmektedir.

Çizelge 2. Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların ölçek alt boyutları arasındaki dağılımı

Ölçek	**Cinsiyet**	**N**	**Ort.**	**SS**	**t**	**p**
Yaşam Anlamdırma ve Hedef Odaklı olma	Erkek	87	4,2069	,45477	-1,956	,052
	Kadın	94	4,3176	,29564		
Bilişsel İyilik	Erkek	87	4,4282	,52677	,079	,937
	Kadın	94	4,4229	,36298		

Duygusal İyilik	Erkek	87	3,9724	,43044	-3,712	**,000**
	Kadın	94	4,1915	,36268		
Fiziksel İyilik	Erkek	87	3,7557	,54716	-2,151	**,033**
	Kadın	94	3,9202	,48111		
Sosyal İyilik	Erkek	87	4,0977	,41301	-,763	,446
	Kadın	94	4,1383	,29698		

Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; duygusal iyilik ve fiziksel iyilik alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir.

Çizelge 3. Yaş değişkenine göre katılımcıların ölçek alt boyutları arasındaki dağılımı

Ölçek	**Yaş**	**N**	**Ort.**	**SS**	**f**	**p**
Yaşam Anlamdırma ve Hedef Odaklı olma	18-20 yaş	41	4,2474	,28035	,087	,917
	21-23 yaş	97	4,2636	,44766		
	24 yaş ve üzeri	43	4,2824	,31094		
Bilişsel İyilik	18-20 yaş	41	4,5671	,34015	5,708	**,004**
	21-23 yaş	97	4,4433	,50196		
	24 yaş ve üzeri	43	4,2500	,34932		
Duygusal İyilik	18-20 yaş	41	4,0878	,45618	,227	,797
	21-23 yaş	97	4,0701	,44351		
	24 yaş ve üzeri	43	4,1209	,26953		
Fiziksel İyilik	18-20 yaş	41	3,8537	,47426	,075	,927
	21-23 yaş	97	3,8273	,55476		
	24 yaş ve üzeri	43	3,8605	,48582		
Sosyal İyilik	18-20 yaş	41	4,0488	,34560	1,705	,185
	21-23 yaş	97	4,1160	,38028		
	24 yaş ve üzeri	43	4,1919	,30295		

Yaş değişkenine göre katılımcıların iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için one-way anova analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; bilişsel iyilik alt boyutu ile yaş değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir.

Çizelge 4. Haftalık spor yapma süresine göre katılımcıların ölçek alt boyutları arasındaki dağılımı

Ölçek	**Haftalık spor süresi**	**N**	**Ort.**	**SS**	**f**	**p**

Yaşam Anlamdırma ve Hedef Odaklı olma	1-2 gün	57	4,3409	,33258	5,722	**,004**
	3-4 gün	87	4,1675	,41290		
	5 ve üzeri	37	4,3745	,33393		
Bilişsel İyilik	1-2 gün	57	4,5044	,37348	1,731	,180
	3-4 gün	87	4,3649	,50550		
	5 ve üzeri	37	4,4459	,39588		
Duygusal İyilik	1-2 gün	57	4,1158	,35040	2,380	,096
	3-4 gün	87	4,0230	,45385		
	5 ve üzeri	37	4,1892	,37102		
Fiziksel İyilik	1-2 gün	57	3,8465	,49721	2,377	,096
	3-4 gün	87	3,7730	,51239		
	5 ve üzeri	37	3,9932	,54800		
Sosyal İyilik	1-2 gün	57	4,1667	,32846	2,558	,080
	3-4 gün	87	4,0575	,38824		
	5 ve üzeri	37	4,1892	,30280		

Spor süresi değişkenine göre katılımcıların iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için one-way anova analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma alt boyutu ile haftalık spor yapma süresi değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir.

Çizelge 5. Sigara kullanma durumlarına göre katılımcıların ölçek alt boyutları arasındaki dağılımı

Ölçek	**Sigara**	**N**	**Ort.**	**SS**	**t**	**p**
Yaşam Anlamdırma ve Hedef Odaklı olma	Evet	63	4,2018	,31803	-1,612	,109
	Hayır	118	4,2978	,41158		
Bilişsel İyilik	Evet	63	4,4048	,35477	-,452	,652
	Hayır	118	4,4364	,49158		
Duygusal İyilik	Evet	63	4,0095	,38926	-1,848	,066
	Hayır	118	4,1271	,41729		
Fiziksel İyilik	Evet	63	3,7738	,49128	-1,278	,203
	Hayır	118	3,8771	,53183		
Sosyal İyilik	Evet	63	4,0913	,34285	-,757	,450
	Hayır	118	4,1335	,36498		

Sigara kullanımı değişkenine göre katılımcıların iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları ile sigara kullanımı değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmemiştir.

Çizelge 6. Bölüm değişkenine göre katılımcıların ölçek alt boyutları arasındaki dağılımı

Ölçek	Bölüm	N	Ort.	SS	f	p
Yaşam Anlamdırma ve Hedef Odaklı olma	Beden eğitimi	59	4,2470	,29401	1,769	,173
	Antrenörlük	56	4,2041	,49024		
	Spor yöneticiliği	66	4,3312	,34465		
Bilişsel İyilik	Beden eğitimi	59	4,3856	,38373	2,153	,119
	Antrenörlük	56	4,3616	,56190		
	Spor yöneticiliği	66	4,5152	,37947		
Duygusal İyilik	Beden eğitimi	59	4,0847	,38988	,270	,764
	Antrenörlük	56	4,0571	,43269		
	Spor yöneticiliği	66	4,1121	,41381		
Fiziksel İyilik	Beden eğitimi	59	3,8644	,42121	,278	,757
	Antrenörlük	56	3,8616	,53708		
	Spor yöneticiliği	66	3,8030	,58427		
Sosyal İyilik	Beden eğitimi	59	4,1102	,31918	,613	,543
	Antrenörlük	56	4,0848	,43243		
	Spor yöneticiliği	66	4,1553	,31855		

Bölüm değişkenine göre katılımcıların iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için one-way anova analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları ile bölüm değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmemiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Spor bilimleri fakültesine bağlı bölümlerde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin iyilik hali (wellness) düzeylerinin değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilen bu araştırmaya İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören 94'ü (%51,9) kadın ve 87'si (%48,1) erkek toplam 181 öğrenci katılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde;

Çizelge 2'de cinsiyet değişkenine göre katılımcıların iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. iyilik ve fiziksel iyilik alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir. Kadın katılımcıların ortalama puanları erkek katılımcılardan daha yüksek bulunmuştur. Sarı (2003) ve Duran-Oğuz (2006) tarafından yapılan araştırmalarda iyilik halinin cinsiyete göre kadınlar lehine anlamlı farklılık gösterdiğini tespit etmişlerdir. Koçak (2020) ise yapmış olduğu çalışmada iyilik hali düzeylerinin anlamlı olarak farklılaşmadığını tespit etmiştir. Yapmış olduğumuz araştırmada da duygusal iyilik ve fiziksel iyilik alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilerek ilk çalışmaları destekleyici

niteliktedir. Çizelge 3'te Yaş değişkenine göre katılımcıların iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için one-way anova analizi yapılmıştır. Bilişsel iyilik alt boyutu ile yaş değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir. Literatürde diğer çalışmalar incelendiğinde Koçak (2020) tarafından yapılan araştırmada yaşa göre iyilik hali düzeyleri arasından farklılık tespit edilmemiştir. Araştırma sonucu ile çalışmamız arasında farklılıklar olduğu söylenebilir. Çizelge 4'te spor süresi değişkenine göre katılımcıların iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için one-way anova analizi yapılmıştır. Yaşamı anlamlandırma ve hedef odaklı olma alt boyutu ile haftalık spor yapma süresi değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir. Haftada 5 gün ve üzeri spor yapan katılımcıların ortalama puanları diğer katılımcıların ortalama puanlarından yüksek bulunmuştur. Birey spor yaparak daha bilinçli düşünebilir. Daha sağlıklı düşünerek geleceğe yönelik planlamalarını ve hedeflerini doğru yapabileceğini söyleyebiliriz. Çizelge 5'te sigara kullanımı değişkenine göre katılımcıların iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. İyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları ile sigara kullanımı değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmemiştir. Sigara kullanmayan bireylerin ortalama puanları sigara kullanan bireylere göre daha yüksektir. Sigara kullanımı bireyin hayatını sağlık açısından olumsuz etkilemektedir. Birey sigara kullanımı ile beraber durağan bir hayata geçebilir. Sağlıklı olmak tam anlamıyla fiziksel, sosyal, bilişsel ve duygusal olarak iyi olma durumudur. Sigara kullanımı bireyin sosyal ve fiziksel sağlığını tehlikeye dönüştürebilir. Buna bağlı olarak olumsuz bir sonuç ortaya çıkabilmektedir. Son olarak çizelge 6'da ise bölüm değişkenine göre katılımcıların iyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları arasında farklılık olup olmadığını tespit etmek için one-way anova analizi yapılmıştır. İyilik hali yıldız ölçeği alt boyutları ile bölüm değişkeni arasında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmemiştir. Araştırma kapsamında düşünüldüğünde spor bilimleri fakültesinde yer alan bölümlerin iyilik hali düzeylerini etkilemediği görülmüştür. Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin iyilik hali düzeyleri sosyo demografik özelliklere göre değişiklik göstermektedir. Sonraki yapılacak çalışmalarda örneklem grubu arttırılabilir. Yaşam doyumu, mutluluk düzeyi gibi kavramlar ile iyilik hali kavramı arasındaki ilişkiye bakılabilir. Aynı zamanda farklı üniversite fakültelerinde çalışma yapılarak karşılaştırılma yapılabilir.

KAYNAKÇA

[1] Aksungur, A., Göktaş, B., Önder, Ö.R. ve Cankul, İ. H., Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Öğrencilerin Sağlıklı Yaşam Davranışlarının Değerlendirilmesi Meslek Yüksekokulu Dergisi, 10, 1, 1-12, 2011.

[2] Bozhüyük, A., Özcan, S, Kurdak, H., Akpınar, E., Saatçı E. ve Bozdemir N., Sağlıklı Yaşam Biçimi ve Aile Hekimliği, Türkiye Aile Hekimliği ve Birinci Basamak Dergisi. 6, 3-21, 2012.

[3] Duran-Oğuz, N., *Wellness among Turkish university students: investigating the construct and testing the effectivess of an art-enriched wellness program,* Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara., 2006.

[4] Eraslan, A., Alvurdu, S. ve Bıyıklı T., Fitness ve Wellness Eğitmenliği: Kavramsal Bir Yaklaşım, Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 25, 127-139, 2020.

[5] Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2011.

[6] Koçak, B., *Spor Bilimleri Fakültelerinde Öğrenim Gören Öğrencilerin İyilik Hali (Wellness) Düzeylerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2020.
[7] Korkut Owen, F., Doğan, T., Demirbaş Çelik, N. ve Owen, D. W., İyilik Hali Yıldızı Ölçeği'nin Geliştirilmesi, Journal of Human Sciences. 13(3), 5013-5031, 2016.
[8] Sarı, T., *Wellness and its correlates among university students: Relationship status, gender, place of residence, and GPA*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
[9] Yalçınkaya, M., Özer, F. G. ve Karamanoğlu, AY., Sağlık Çalışanlarında Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarının Değerlendirilmesi, Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni, 6, 6, 409-420, 2007.

SPORDA AKRAN ZORBALIĞI KAVRAMI

Dr. Öğr. Üyesi, Cemile Nihal YURTSEVEN [1], Arş. Gör. Cemal GÜLER [2]

[1] İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yönetim Bilimleri ABD., cny@iuc.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-8201-0752

[2] İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yönetim Bilimleri ABD., cemal.guler@iuc.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-0912-7732

ÖZET

Spor, gençler arasında en yaygın kullanılan ders dışı etkinliklerden bir tanesidir. Spor yapmak, gençlerin fiziksel ve psikolojik sağlığına olumlu yönde katkı sağlar. Spora katılım, daha yüksek benlik saygısı ve daha az zihinsel sağlık sorunu ile doğrudan ilişkilidir. Ayrıca spor, gençlere sağlıklı akran ilişkileri kurma ve aidiyet duygusu yaşama fırsatlarını da sunar. Zorbalık kavramı, okul ortamlarında olduğu kadar spor ortamlarında da ortaya çıkan bir ilişki sorunudur. Bununla birlikte, bazı gençlerin spor ortamlarında akranları tarafından zorbalığa uğrama ihtimali de vardır. Akran zorbalığına maruz kalma gençlerin spora katılımını olumsuz yönde etkiler. Spor bağlamlarının özellikleri zorbalık dinamiklerini devam ettirebilir ve sporcu özellikleri, kişilerarası ilişkiler ve spora özgü faktörler gibi akran saldırganlığını normalleştirebilir. Akran saldırganlığı, akranlara yönelik zararlı, saldırgan davranışların ebeveynler ve antrenörler tarafından ödüllendirilip modellenebildiği rekabetçi gençlik sporları ortamlarında bu durum sorun yaratabilir. Bezdirme, sporda meydana gelen bir zorbalık şeklidir. Zorbalığa benzer şekilde, bezdirme de bir güç dengesizliği ile ortaya çıkar, başkalarına zarar verir ve zamanla tekrarlanan bir olgudur. Sonuç olarak incelendiğinde, spor ortamlarında sağlıklı ilişkileri teşvik etmek, tüm sporcular için güvenli ortamlar sağlamak için çok önemlidir. Sporda zorbalığın önlenmesi, güvenli ve ilgili spor ortamını geliştirmek için birlikte çalışan sporcular, yetişkin liderler, ebeveynler, antrenörler ve spor organizasyonlarını kapsayan bir sosyal-ekolojik çerçeve oluşturmayı gerektirir.

Anahtar Kelimeler: Spor, Spor Güvenliği, Akran Zorbalığı.

SUMMARY

Sports is one of the most widely used extracurricular activities among young people. Doing sports contributes positively to the physical and psychological health of young people. Participation in sports is directly associated with higher self-esteem and fewer mental health problems. In addition, sports offer young people opportunities to establish healthy peer

relationships and experience a sense of belonging. The concept of bullying is a relationship problem that arises in sports environments as well as in school environments. However, there is also the possibility that some young people may be bullied by their peers in sports settings. Being exposed to peer bullying negatively affects young people's participation in sports. Features of sport contexts can perpetuate bullying dynamics and normalize peer aggression, such as athlete characteristics, interpersonal relationships, and sport-specific factors. Peer aggression can be problematic in competitive youth sports environments, where harmful, aggressive behavior towards peers can be rewarded and modeled by parents and coaches. Harassment is a form of bullying that occurs in sports. Similar to bullying, bullying occurs with an imbalance of power, harms others, and is a recurring phenomenon over time. As a result, it is very important to promote healthy relationships in sports environments and to provide safe environments for all athletes. Preventing bullying in sports requires establishing a social-ecological framework that includes athletes, adult leaders, parents, coaches and sports organizations working together to foster a safe and caring sports environment.
Keywords: Sports, Sports Safety, Peer Bullying.

1. GİRİŞ

Spor, gençler arasında en yaygın ders dışı yaptıkları etkinliklerden bir tanesidir (Guévremont, Findlay&Kohen, 2008). Spor yapmak, gençlerin fiziksel ve psikolojik sağlığına olumlu yönde fayda sağlamaktadır (Eime vd.,2013; LeBlanc,2010). Spora katılım, daha yüksek benlik saygısı (Findlay & Coplan, 2008) ve daha az zihinsel sağlık sorunu ile doğrudan ilişkilidir. Bunun yanında spor, gençlere sağlıklı akran ilişkileri kurma ve aidiyet duygusu yaşama fırsatlarını da beraberinde getirir (Bailey, 2006). Bununla birlikte, bazı gençlerin spor ortamlarında akranları tarafından zorbalığa uğrama durumlarıda olabilir. Bu bağlamda gençlerin spora daha az katılımını tetikler ve bu durum günüzde gittikçe artan bir hal almaya başlamıştır. Zorbalığı önleme sporda, tüm gençlerin katılımın faydalarını deneyimlemesine izin vermek önemlidir. Zorbalıkla ilgili araştırmalar öncelikle okul bağlamına odaklanmış olsa da, spor da dâhil olmak üzere diğer gençlik ortamlarında meydana gelen olumsuz akran dinamiklerini de dikkate almaya ihtiyaç vardır.

1.1.Sporda Zorbalığın Tanımı

Zorbalık kavramını önce tanımlayacak olur isek; daha fazla güce ve statüye sahip çocukların; başkalarına fiziksel veya psikolojik zarar vermek için saldırgan davranışlarda bulunmalarıyla ortaya çıkan ilişkisel bir sorundur. Zorbalık, sözlü (isim takma, küfür gibi),

fiziksel (vurma, yumruklama gibi) ve ilişkisel (örneğin, dedikodu yayma, etkinliklerden dışlama gibi) dâhil olmak üzere çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir (Olweus, 1993). Buna ilave olarak, cinsiyete dayalı saldırganlık ergenlik döneminde daha yaygın hale gelir _homofobik alay gibi_ (Espelage & Basile vd., 2015) Sporda zorbalık, başkalarını fiziksel olarak yaralama, sözlü olarak agresif "saçmalama" ve diğerlerinin atletik yetenekleri hakkında eleştiri dahil olmak üzere birçok farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Sporda zorbalığa maruz kalmak, gençlerin spora katılımını azaltabilir ve sporcuları sosyal ve duygusal zorluklar riskine sokabilir.

1.2.Gençler spora katılım esnasında neden zorbalık yapar?

Zorbalık, akran grubu içinde daha yüksek sosyal statü elde etmede ve sürdürmede faydalı olabilecek, hedefe yönelik, proaktif bir saldırganlık biçimidir. Sosyal statü elde etmek, gençlerin kurallara uymaktan çok sosyal gelişmeye öncelik verdiği ergenlik döneminde özellikle önemlidir.

Genel olarak zorbalık diyince okul zorbalığı literatüründen elde edilen kanıtlar, daha güçlü bir sosyal statü arzusunun daha yüksek düzeyde zorbalıkla ilişkili olduğunu göstermektedir. Okulda zorbalık davranışları sergileyen gençler genellikle popüler olarak algılandığından, zorbalığın ergenlik döneminde sosyal statüyü geliştirmede etkili olduğu görülmektedir (Juvonen, Graham & Schuster,2003). Buna göre, gençlerin takımlarında güç ve statü kazanmak için sporda zorbalık davranışlarına girebileceklerini varsaymak mantıklıdır.

Bu şekilde davranarak diğer sporcular üzerinde hâkimiyet kurmak, spor bağlamındaki belirli avantajlarla ilgili olabilir. Fiziksellik ve girişkenlik gibi geleneksel olarak erkeksi özellikler sporda sıklıkla teşvik edilir. Bu nedenle, daha agresif sporcular popüler olabilir ve akranları tarafından yetkin sporcular olarak algılanabilir. Zorbalığın ilkokuldaki popülerlik ve algılanan liderlikle ilişkili olması nedeniyle önceki araştırmalar bu olasılığı da desteklemektedir (Wasdorp & Leff, 2013). Daha az saldırgan gençlerle karşılaştırıldığında, daha yüksek düzeyde saldırganlık ve girişkenlik sergileyen sporculara liderlik rolleri atanabilir, onlara daha fazla oyun süresi verilebilir ve koçlardan, ebeveynlerden ve akranlarından övgü alabilirler. Bu sosyal ve sporla ilgili avantajlar, gençlik sporu ortamlarında zorbalıkla ilgili olabilir.

2.SPORCU ÖZELLİKLERİ VE SPORDA ZORBALIK

2.1. Atletik yeterlilik

Zorbalık, fail ve mağdur genç arasındaki güç farkının olduğu ilişkilerde ortaya çıkar. Sosyo-ekolojik açıdan bakıldığında, güç dinamikleri, birey ve çevresi arasındaki etkileşimlerin

bir sonucu olarak kurulur. Sporda, sosyal statüyle ilgili özellikle önemli bir özellik, bir gencin atletik yeterliliği olabilir (Olweus,1993).

Sporda, gençler genellikle ortak bir hedefe ulaşmak için bir takım olarak birlikte çalışırlar ve takımın başarısı, sporcuların kolektif performansıyla ilgilidir. Bu nedenle atletik yeterlilik, gençlerin spor ortamlarındaki sosyal statüleri için özellikle önemli olabilir. Gençler, atletik yeterliliği akran kabulü için önemli bir özellik olarak vurgulamaktadır (Vannatta vd.,2009).Takım sporu ortamlarında, atletik olarak yetkin gençler takım arkadaşları tarafından daha çok sevilebilir ve daha az yetenekli sporculara kıyasla grubun daha önemli üyeleri olarak algılanabilir.

Öte yandan, atletik olarak daha az yetenekli gençler, mağduriyetin daha savunmasız hedefleri olabilir. Atletik olarak daha az yetenekli gençler, misilleme yapma veya akranlarından destek alma olasılıkları daha düşük olacağından "kolay" hedefler olarak görülebilir. Ayrıca, takımın rekabet başarısı için daha az önemli olarak algılandıkları için daha az atletik gençler hedef alınabilir. Akranları tarafından daha az yetenekli sporcular olarak algılanan ergenlerin mağdur olma olasılıklarının daha yüksek olduğunu bulmuşlardır. Gençlerin atletik yetenekleri, spor ortamlarında akran kabulü için özellikle önemli olabilir, çünkü sporcular genellikle katılım için motivasyon kaynağı olarak rekabete ve kazanmaya odaklanır (Knack vd.2012; Hymel vd.,2012).

2.2. Rekabetçi Tutumlar ve Ahlaki Ayrılma

Sporcular, kendini geliştirme ve eğlenme arzusu veya kazanma ve rakiplerine üstünlük gösterme rekabeti gibi farklı nedenlerle spora katılmaya motive olurlar (Menesini;Tassi & Nocentini, 2018). Sporda, sporcular genellikle performansı artırmak için rekabeti benimsemeye teşvik edilir. Rekabet ve kazanma aşırı derecede vurgulandığında, genç sporcular sağlıksız rekabetçi tutumlar geliştirebilirler. Sonuç olarak, oldukça rekabetçi tutumları benimseyen gençler, spor katılımının bir parçası olan daha yüksek düzeyde araçsal saldırganlık (örneğin, mücadele, vücut kontrolü) takım arkadaşlarına ve rakiplere davranabilirler. Menesini, 2018 kazanma ve rekabet ile motive olmanın gençlik sporlarındaki zorbalıkla ilişkili olduğunu belirtmiştir. Rekabetçi genç sporcular, kişilerarası saldırganlığı gerektiği gibi haklı gösterebilir ve spor sırasında saldırgan davranışlarının kişisel sorumluluğunu reddedebilir.

Sporcuların ahlaki muhakeme süreçleri, kazanmak için her zamanki ahlaki standartlarıyla tutarsız agresif davranışlarda bulunmalarıyla ilgili olabilir. (Long vd.,2006). Ahlaki kopukluk (örneğin, ahlaksız eylemi gerektiği gibi haklı çıkarmak), çocuklar ve ergenler arasındaki saldırgan davranışlar ve zorbalıkla ilişkilidir(Gini vd.,2015; Boardley vd.2007). Ahlaki ayrılmanın, spor müsabakası sırasında rakiplere zarar vermek veya dezavantajlı duruma

düşürmek için kasıtlı eylemlerle ilgili olduğunu bulmuşlardır. Sporcular, takım arkadaşlarının ve antrenörlerinin saldırgan davranışları kabul edeceklerine inandıklarında, spor müsabakalarında bunu yapma olasılıkları daha yüksektir. Buna ek olarak, yarışmacı sporcular agresif davranışlarının kişisel sorumluluğunu reddedebilir ve suçu rakiplerine (örn. "beni kışkırttılar"), antrenörlere (örn. "Daha agresif olmam söylendi") ve hakemlere (örn. hakem adil değildi") atabilirler. Ayrıca, genç sporcular, takım arkadaşlarını savunmanın gerekli olduğuna inanırlarsa, rakiplerine yönelik saldırganlığı ahlaki olarak kabul edilebilir olarak algılayabilirler. Bu tür ahlaki ayrılma süreçleri, rekabetçi tutumların spordaki zorbalık davranışları ve saldırganlıkla nasıl ilişkili olduğunu açıklayabilir. Örneğin, ahlaki uzaklaşma, futbolcuların rekabetçi tutumlarının, rakiplere yönelik fiziksel korkutma ve takım arkadaşlarına yönelik sözel saldırganlıkla nasıl ilişkili olduğunu açıklamaktadır (Boardley&Kavussanu,2010). Ahlaki ayrılma süreçleri, genç sporcuların spor ortamlarında kişilerarası şiddete tanık olma tepkilerini de etkileyebilir. Zorbalık genellikle olaya tanık olan akranların yanında gerçekleşir. Yarışma sırasında zorbalığı sosyal olarak kabul edilebilir olarak algılayan genç sporcuların müdahale etme olasılığı daha düşük olabilir. Spor ortamlarında, zorbalığın genellikle görgü tanığı gençlerin varlığında meydana gelmesi ve bu tür durumlarda yalnızca küçük bir kısmın müdahale etmesi muhtemeldir. Kişilerarası saldırganlığı sosyal olarak kabul edilebilir olarak algılayan genç sporcuların, mağdur takım arkadaşlarını savunma olasılıkları daha düşük olabilir ve onları pekiştiren davranışlarda bulunma olasılıkları daha yüksek olabilir. Zorbalık (Thornberg & Jungert, 2013) rekabetçi genç sporcular suçu mağdur olan gence atfedebilir (örneğin, "bizi oyunu kaybettiler") veya zorbalığın meydana geldiğine tanık olduklarında pasif kalarak suçu pekiştirebilirler (Obermann,2011). Özellikle, erkek sporcuların, kadın sporculara göre daha yüksek düzeyde zorbalık davranışları ve ahlaki uzaklaşma ile ilgili spor katılımıyla ilgili rekabetçi tutumlara sahip olma olasılığı daha yüksek olabilir. Erkekler, kızlara kıyasla sporun rekabetçi yönleriyle daha fazla ilgilenme eğilimindedir.

Ayrıca, erkek ve kızların rekabete yönelik tutumları, spor ortamlarındaki farklı sosyalleşme deneyimleri nedeniyle farklılık gösterebilir. Erkek spor ortamları, saldırganlık, fiziksellik, dayanıklılık ve rekabetçilik gibi erkeklik özelliklerini daha çok teşvik eder. Bu nitelikler erkekler arasında kızlardan daha fazla teşvik edilebilir ve pekiştirilebilir. Erkeklerin, spora katılım sırasında kişilerarası saldırganlığı sosyal olarak kabul edilebilir olarak algılama olasılığı gerçektende kızlardan daha fazladır (Boardley& Kavuusanu,2007).

Kızlarla karşılaştırıldığında, erkek sporcular spor müsabakaları sırasında saldırgan davranışlarda bulunmaya daha fazla istekli olduklarını bildirmektedir. Ayrıca, erkek çocukların, rekabetteki performansları için bir araç olması halinde, saldırgan davranışları haklı

çıkarma olasılıkları daha yüksek olabilir. Duda ve ark.(1991); erkek genç sporcuların, rakipleri yaralamak için kuralları çiğneyen ve kasıtlı eylemleri onaylama olasılıklarının daha yüksek olduğunu yaptıkları çalışmada bulmuşlardır. Genel olarak, erkek sporcuların sağlıksız rekabetçi tutumları destekleme, ahlaki olarak daha sık ayrılma ve agresif davranışlarda bulunma olasılıkları daha yüksek görünmektedir.

2.3.Spor Ortamında Akran Zorbalığının Sonuçları

Akran mağduriyeti, olumsuz psikososyal sonuçlarla ilişkilidir. Zorbalığa uğrayan gençler kendilerini sosyal olarak izole edilmiş hissederler, psikolojik sıkıntı yaşarlar ve daha yüksek düzeyde zihinsel sağlık sorunları bildirirler (Arseneault vd., 2010). Ayrıca akran mağduriyeti spora özgü sonuçlarla da ilişkilidir. Örneğin, zorbalığa uğrayan genç sporcuların meşgul olma ve spordan hoşlanma olasılıkları daha düşüktür. Zorbalık sonucunda genç sporcular hep birlikte sporu bırakabilirler mağdur sporcular aynı zamanda daha düşük benlik saygısı bildirirler ve takım arkadaşlarıyla, mağdur olmayan atletlere göre daha az bağlılık hissederler. Bu nedenle, sporun güvenli ortamları temsil etmesini sağlamak, genç sporcuların katılımın faydalarını deneyimlemelerini sağlamak için önemlidir.

3.SPORDA ZORBALIĞA SOSYAL-EKOLOJİK BAKIŞ AÇISI

Bronfenbrenner'ın (1979) ekolojik sistemler gelişim teorisinden yola çıkarak zorbalığın sosyo-ekolojik perspektifi, çocuğu merkezden uzaklaşan birbiriyle ilişkili sosyal sistemlerin merkezine yerleştirir. Bu açıdan zorbalık, bireysel faktörler ve çeşitli sosyal sistemlerin özellikleri arasındaki karmaşık etkileşimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Zorbalığın sosyal-ekolojik perspektifi, zorbalığın spor ortamlarında nasıl meydana gelebileceğine dair kavramsallaştırmamızı bilgilendirir. Sporcu özellikleri (örneğin, cinsiyet, atletik yeterlilik, rekabetçi tutumlar, ahlaki muhakeme) spordaki zorbalık dinamiklerine katkıda bulunur. Sosyo-ekolojik model aynı zamanda gençlik sporu bağlamlarında kişilerarası faktörlerin nasıl olduğunu dikkate alma ihtiyacını vurgular. Zorbalık katılımı ile ilgilidir. Antrenörler, ebeveynler ve akranlar, genç sporcuların deneyimlediği rekabetçi spor ortamını toplu olarak şekillendirir. Son olarak, bu bağlamda zorbalıkla ilgili spora özgü faktörler vardır. Birincisi, spor müsabakası seviyesi, sporcuların rekabetçi tutumları ve sporcuların, antrenörlerin ve ebeveynlerin agresif davranışları ile ilgilidir. Müsabaka seviyesi arttıkça, antrenörler, akranlar ve ebeveynler, genç sporcuları daha rekabetçi tutumlar geliştirmeye ve saldırganlığı kullanarak hâkimiyetlerini ortaya koyma fırsatları aramaya teşvik edebilirler. Ek olarak, genç sporcular, sporcuların fizikselliğini ve atılganlığını normalleştiren ve ödüllendiren

bazı sporlarda (futbol gibi) saldırganlığı sosyal olarak daha kabul edilebilir olarak algılayabilirler. Bu sporlarda zorbalık davranışları daha yaygın olabilir.

4. ANTRENÖRLERİN, EBEVEYNLERİN VE AKRANLARIN SPOR ORTAMI VE ZORBALIK KATILIMI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Antrenörler, ebeveynler ve akranlar, genç sporcuların deneyimlediği genel spor ortamına topluca katkıda bulunur. Antrenörler, genç sporcular için sosyal normlar oluşturdukları ve davranışsal beklentiler belirledikleri için sporda özellikle önemli yetişkin rol modelleridir. Antrenörler, kendi davranışlarıyla olumlu spor iklimlerini geliştirirler. Örneğin, destekleyici ve teşvik edici koçluk davranışları, genç sporcular arasında daha düşük performans kaygısı ve daha yüksek benlik saygısı ile ilişkilidir (O'Rourke vd.,2014). Antrenörler, sosyal karşılaştırmalar ve rekabet yerine çaba ve gelişmeyi teşvik ettiğinde, genç sporcuların rakiplerine saygı gösterme olasılığı daha yüksektir.Antrenörlerin zorbalığı önleyerek genç sporcular için güvenli bir spor ortamı yaratma görevi vardır.

Yine de araştırmalar, koçların genellikle kişilerarası saldırganlığı normalleştiren ve sağlıksız rekabetçi tutumları güçlendiren davranışları modellediğini gösteriyor. Örneğin, antrenörler spor müsabakaları sırasında sıklıkla lakap takma, utandırma, bağırma ve küfür etme gibi davranışlarda bulunurlar (Swigonski vd.2014). Ayrıca, bazı antrenörler, rekabet avantajı elde etmek için sporcularını agresif davranışlarda bulunmaya aktif olarak teşvik eder. Bu nedenle zorbalık, antrenörlerin rekabeti ve kazanmayı vurguladığı spor ortamlarında daha yaygın olabilir. Genç sporcular, koçlarının benzer davranışlarda bulunduğunu gözlemlerlerse, başkalarına zorbalık yapma olasılıkları da daha yüksektir.

Antrenörlere benzer şekilde, ebeveynler de sporcuların rekabete yönelik tutumlarını etkiler Ebeveynler, çabayı överek ve hataları kabul ederek çocuklarını öğrenmeye ve kişisel gelişime odaklanmaya teşvik edebilirler. Aslında, genç sporculara ebeveynlerinin yarışmalar sırasında nasıl davranmasını istedikleri sorulduğunda, sporcular ebeveynlerinin performanslarından çok destekleyici olmalarını ve çabaları hakkında yorum yapmalarını tercih etmektedirler Bununla birlikte, bazı ebeveynler, sporcuların rekabetçi tutumlarını pekiştiren davranışlarda bulunurlar. Ebeveynler çabadan çok rekabeti ve başarıyı vurguladığında, genç sporcular rekabetçi bir avantaj elde etmek için gerekli olan agresif davranışları haklı gösterebilirler. Ebeveynler ayrıca saldırganlığı seyirci olarak modelleyebilirler. Örneğin, ebeveynler tartışır ve hakemlere bağırır ve bazen çocuklarını kazanmak için rakiplerine "karşılık vermeye" teşvik eder. Ebeveynler saldırganlığı ve rekabeti teşvik ettiğinde, genç sporcular zorbalık davranışları sergilemeye teşvik edilebilir.

Antrenörlerden ve ebeveynlerden gelen sosyal öğrenme etkilerine ek olarak, genç sporcular akranları tarafından agresif olmaları için teşvik edilebilir. Çocuklar geliştikçe, akranlar onların tutum ve davranışları üzerinde daha belirgin bir etkiye sahip olurlar (Brown&Larson, 2009). Örneğin, zorbalık yapan gençler aynı akran gruplarına ait olma eğilimindedir. Ayrıca, akranların zorbalığı, zaman içinde bireysel düzeydeki zorbalığı öngörür. Benzer şekilde, akranlar, genç sporcuların ahlaki muhakemelerini ve spor ortamlarında saldırgan davranışlarda bulunmalarını etkileyebilir (Smith,2003). Ntoumanis ve ark. (2011) akranlarının rekabetçi tutumlarının, ergenlerin yarışmalar sırasında zayıf sportmenliği kabul etmesiyle ilişkili olduğunu buldu. Ayrıca, genç sporcuların spordaki ahlaki davranışları üzerindeki akran etkisi zamanla güçleniyor gibi görünmektedir (Brustad, Babkes, & Smith, 2001). Bu bulgular, sporda akran grupları içinde meydana gelen olası sosyal öğrenme süreçlerini göstermektedir.

5.MÜSABAKA SEVİYELERİNDE VE SPOR TÜRLERİNDE ZORBALIK

Sosyo-ekolojik modelimizde sporcular, ebeveynler ve antrenörler arasındaki sosyal etkileşimler daha geniş spor bağlamı tarafından şekillendirilir. Yani, sporda zorbalıkla uğraşmayla ilgili kişilerarası faktörleri etkileyen spora özgü faktörler vardır. Genç sporcuların akranları, antrenörleri ve ebeveynleri ile etkileşimleri, yarışma seviyesinde farklı olabilir. Bazı gençler eğlence amaçlı oynarken, diğerleri okul veya toplum kuruluşları aracılığıyla rekabetçi bir şekilde oynarlar. Daha rekabetçi ortamlarda, koçlar ve takım arkadaşları kazanmanın zevk almaktan ve kişisel gelişimden daha önemli olduğunu vurgulayabilirler. Genç sporcular, daha rekabetçi tutumlar geliştirmek için sosyalleştirilebilir. Spor müsabakalarının daha yüksek seviyelerinde, genç sporcuların agresif davranışları "oyunun bir parçası" olarak haklı gösterme olasılığı daha yüksek olabilir. Buna göre sporcular, rakipleri üzerinde hakimiyet kurmak için rekabetçi sporlarda saldırgan davranışlarda bulunmaya daha istekli olabilirler (Conroy vd.,2001), genç sporcuların rekabet seviyesi arttıkça agresif davranışlara karşı daha toleranslı olduklarını bulmuşlardır. Bununla birlikte, saldırganlık türüne göre bazı farklılıklar vardır. Genç sporcular, kazanmaya yardımcı olan saldırgan davranışlara karşı daha toleranslı olsalar da, yarışma sırasında çok az araçsal amaç içeren düşmanca saldırganlığı daha az kabul ediyorlardır. Benzer şekilde, futbolda araçsal saldırgan davranışların daha yüksek rekabet seviyelerinde daha sık görülmesine karşın, düşmanca saldırgan davranışların daha az sıklıkta olduğunu bulmuşlardır. Bu bulgular, genç sporcuların daha yüksek rekabet seviyelerinde agresif davranışların kullanımını haklı çıkarmaya daha istekli olabileceğini

düşündürmektedir. Belki de, daha rekabetçi spor ortamlarında, saldırganlık eylemi özellikle kazanmakla ilgiliyse, gençler saldırgan davranışları kabul edilebilir olarak algılarlar.
Rekabet düzeyine ek olarak, zorbalık katılımı da spor türüne göre farklılık gösterebilir. Agresif davranışlar üzerine sınırlı ampirik araştırma, sporları fiziksellik düzeylerine göre farklılaştırmaktadır (Conroy vd.,2001). Yüksek düzeyde fiziksellik içeren sporlara "çarpışma sporları" (örn. rugby, buz hokeyi, Amerikan futbolu), orta düzeyde fiziksellik "temas sporları" (örn. basketbol, futbol) ve çok az fiziksellik veya hiç yok "temassız sporlar" olarak (örn. voleybol, jimnastik) diyebiliriz. Muhtemelen, kişilerarası saldırganlık, yaptırım uygulanan fiziksellik seviyesinin bir fonksiyonu olabilir. farklı sporlar. Genel olarak, çarpışma sporlarına veya temas sporlarına katılan gençlerin, temassız sporlarla uğraşan gençlere kıyasla rekabet sırasında düşmanca saldırganlığı daha fazla kabul ettikleri görülmektedir (Conroy vd.,2001). Daha fazla fiziksel sporda, saldırganlık ve fiziksel atılganlık sporcular arasında akranlar ve antrenörler tarafından ödüllendirilebilir ve teşvik edilebilir. Bu nedenle, zorbalık davranışlarının daha fazla fiziksellik içeren sporlarda ve sporcuların fiziksel olarak daha iddialı olmaya teşvik edildiğinde daha yaygın olmasını bekleriz.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Gençlerde ve genç sporcularda sağlıklı akran ilişkileri geliştirmeye daha fazla önem verilmesi gerekir. Zorbalığı önleme çabaları öncelikle okul bağlamına odaklanmıştır ve diğer ortamlarda meydana gelen zorbalığın ele alınmasına daha az önem verilmektedir. Bununla birlikte, spor bağlamında sağlıklı akran ilişkilerinin teşvik edilmesi önemlidir çünkü gençler, okuldaki akranlarıyla ilişkilerine fayda sağlayabilecek sosyal becerileri öğrenebilirler. Öte yandan sporda zorbalık davranışları sergileyen gençler okul ortamlarında da bu davranışlara yönelmektedir (Evans vd. 2016). Spor ortamlarında zorbalığın önlenmesi, muhtemelen gençlerin okulda benzer davranışlarda bulunmalarını azaltabilir. Bu nedenle, gençlerin sağlıklı akran ilişkileri geliştirmeleri için güvenli spor ortamları geliştirmek önemlidir.
Antrenörler, spor bağlamında zorbalığı önleme çabalarında özellikle önemlidir. Çoğu gençlik koçu, gençler arasındaki kişilerarası saldırganlığı ele almakla ilgili herhangi bir resmi eğitim almaz. Bu eğitim eksikliği, bazı koçların neden kurbanı suçlayan tutumları desteklediğini ve zorbalık durumlarına müdahale etmede zorluk yaşadıklarını açıklayabilir. Örneğin, antrenörler genellikle diğerlerini antrenmanlara ve yarışmalara katılmaktan alıkoyan sporcuları dışlamaya başvururlar. Bu yaklaşım potansiyel olarak mağdur gençleri gelecekteki yaşıtlarını misilleme riskine sokabilir. Takıma sadakatin vurgulandığı sporda, takım arkadaşlarına "istihbarat", takım uyumuna zarar veren yıkıcı bir davranış olarak algılanabilir. Bu nedenle, mağdur gençlerin, takımın performansını tehlikeye atacaklarından korktukları takdirde

başkalarından destek arama olasılığı daha düşük olabilir. Zorbalıkla mücadele için cezalandırıcı yaklaşımları teşvik etmek yerine, antrenörler güvenli ve destekleyici sporları teşvik etmelidir. Ortamlar ve zorbalığın önlenmesi ile ilgili eğitim fırsatları almalıdır.

Antrenörler, genç sporcular arasındaki denetimsiz etkileşimleri en aza indirmelidir, çünkü yetişkin denetiminin daha az olduğu yerlerde zorbalık daha sık meydana gelme eğilimindedir. Antrenörler ayrıca kazanmanın önemini vurgulamak yerine sporcuların çabalarını vurgulayabilirler. Koçlar destekleyici, toplum yanlısı davranışlar sergilemelidir. Gençleri rakiplerine ve takım arkadaşlarına daha fazla saygı duymaya teşvik etmelidir. Ayrıca koçlar, genç sporcular için net davranışsal beklentiler belirlemek üzere ebeveynlerle işbirliği içinde çalışabilir. Spor organizasyonları, meydana gelen zorbalık durumlarını ele alan politikalar geliştirerek bu süreci kolaylaştırabilir. Zorbalık müdahale politikaları, zorbalık davranışlarını açıkça tanımlamalı, zorbalık olaylarına uygun tepkiler oluşturmalı ve tüm gençleri koruma ihtiyacını belirlemelidir. Zorbalığa müdahale politikaları geliştirmek, genç sporcuların, ebeveynlerin ve antrenörlerin spor ortamındaki davranışsal beklentiler hakkında bilgilendirilmelerini sağlar. Ayrıca spor organizasyonları, sağlıklı sporculuğu geliştirmek için kabul edilebilir ve uygun olmayan antrenör ve ebeveyn davranışlarını açıkça ayırt edebilir. Bu tavsiyeler, özellikle rekabetin yüksek olduğu ortamlar ve temas sporlarında önemli olabilir.

Bu bağlamda hepsi birlikte ele alındığında, gençlik sporunda zorbalık, bireysel faktörler ile spor ortamının özellikleri arasındaki karmaşık ilişkiler nedeniyle ortaya çıkar. Bu nedenle, gençlik sporunda zorbalığın önlenmesi, sporcuları, antrenörleri, ebeveynleri ve kuruluşları içeren bütüncül bir yaklaşım gerektirir. Tüm paydaşların, gençlerin sporun faydalarından zevk alması ve deneyimlemesi için güvenli, destekleyici ortamları teşvik etmesi önemlidir. Müsabakalar sırasında antrenörler ve ebeveynler, saygıyı ve adil oyunu pekiştiren sportmenlik davranışlarını modelleyebilirler. Gençlik spor organizasyonları, koçların zorbalık durumlarını ele alma kapasitelerini güçlendirebilir. Ayrıca, spor kuruluşlarının gençlerle zorbalık ve saldırganlığı ele almayı amaçlayan politikalar oluşturması gerekir.

KAYNAKÇA

[1] Anderson, E. (2011). Masculinities and sexualities in sport and physical cultures: three decades of evolving research. Journal of Homosexuality, 58, 565–578.

[2] Arseneault, L., Bowes, L., & Shakoor, S. (2010). Bullying victimization in youths and mental health problems: 'Much ado about nothing'? Psychological Medicine, 40, 717–729.

[3] Atkins, M. R., Johnson, D. M., Force, E. C., & Petrie,T. A. (2015). Peers, parents, and coaches, oh my! The relation of the motivational climate to boys' intention to continue in sport. Psychology of Sport and Exercise, 16, 170–180.

[4] Baar, P. (2012). Peer aggression and victimization in Dutch elementary schools and sports clubs: Prevalence, stability, and approach across different contexts. Utrecht University Available from: https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/237555.

[5] Baar, P., & Wubbels,T. (2013). Peer aggression and victimization: Dutch sports

coaches' views and practices. The Sport Psychologist, 27, 380–389
[6] Bailey, R. (2006). Physical education and sport in schools: a review of benefits and outcomes.
Journal of School Health, 76, 397–401.
[7] Brown, B. B., & Larson, J. (2009). Peer relationships in adolescence. In R. M. Lerner, & L. Steinberg (Eds.), Handbook of adolescent psychology (pp. 74–103). New York: John Wiley & Sons.
[8] Boardley, I., & Kavussanu, M. (2007). Development and validation of the moral disengage- ment in sport scale. Journal of Sport & Exercise Psychology, 29, 608–628.
[9] Boardley, I., & Kavussanu, M. (2010). Effects of goal orientation and perceived value of toughness on antisocial behavior in soccer: the mediating role of moral disengagement. Journal of Sport & Exercise Psychology, 32, 176–192.
[10] Bronfenbrenner, U. (1979). The ecology of human development. Harvard University Press. Brown, B. B., & Larson, J. (2009). Peer relationships in adolescence. In R. M. Lerner, & L.
[11] Brustad, R. J., Babkes, M. L., & Smith, A. L. (2001).Youth in sport: psychological consider- ations. In R. N. Singer, H. Hausenblas, & C. Janelle (Eds.), Handbook of sport psychology (2nd ed., pp. 604–635). New York: John Wiley & Sons.
[12] Byrne, H., Dooley, B., Fitzgerald, A., & Dolphin, L. (2016). Adolescents' definitions of bul- lying: the contribution of age, gender, and experience of bullying. European Journal of Psychology of Education, 31, 403–418.
[13] Conroy, D. E., Silva, J. M., Newcomer, R. R.,Walker, B.W., & Johnson, M. S. (2001). Personal and participatory socializers of the perceived legitimacy of aggressive behavior in sport. Aggressive Behavior, 27, 405–418.
[14] Coulomb, G., & Phister, R. (1998). Aggressive behaviors in soccer as a function of competi- tion level and time: a field study. Journal of Sport Behavior, 21, 222–231.
[15] Crow, R. B., & Macintosh, E. W. (2009). Conceptualizing a meaningful definition of hazing in sport. European Sport Management Quarterly, 9, 433–451.
[16] Duda, J. L., Olson, L. K., & Templin, T. J. (1991). The relationship of task and ego orienta- tion to sportsmanship attitudes and the perceived legitimacy of injurious acts. Research Quarterly for Exercise and Sport, 62, 79–87.
[17] Eime, R. M., Young, J. A., Harvey, J. T., Charity, M. J., & Payne, W. R. (2013). A systematic review of the psychological and social benefits of participation in sport for children and adolescents: Informing development of a conceptual model of health through sport. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 10, 1–21.
[18] Espelage, D. L., Basile, K. C., De La Rue, L., & Hamburger, M. E. (2015). Longitudinal asso-ciations among bullying, homophobic teasing, and sexual violence perpetration among middle school students. Journal of Interpersonal Violence, 30, 2541–2561.
[19] Espelage, D. L., Holt, M. K., & Henkel, R. R. (2003). Examination of peer–group contextual effects on aggression during early adolescence. Child Development, 74, 205–220.
[20] Evans, B., Adler, A., Macdonald, D., & Côté, J. (2016). Bullying victimization and perpetra- tion among adolescent sport teammates. Pediatric Exercise Science, 28, 296–303.
[21] Findlay, L. C., & Coplan, R. J. (2008). Come out and play: shyness in childhood and the ben- efits of organized sports participation. Canadian Journal of Behavioral Science, 40, 153–161.
[22] Fraser-Thomas, J. L., & Côté, J.V. (2009). Understanding adolescents' positive and negative developmental experiences in sport. The Sport Psychologist, 23, 3–23.
[23] Gershel, J. C., Katz-Sidlow, R. J., Small, E., & Zandieh, S. (2003). Hazing of suburban middle school and high school athletes. Journal of Adolescent Health, 32, 333–335.

[24] Gini, G., Pozzoli, T., & Bussey, K. (2015). The role of individual and collective moral disen- gagement in peer aggression and bystanding: a multilevel analysis. Journal of Abnormal Child Psychology, 43, 441–452.
[25] Juvonen, J., Graham, S., & Schuster, M. A. (2003). Bullying among young adolescents: the strong, the weak, and the troubled. Pediatrics, 112, 1231–1237
[26] Knack, J. M., Tsar,V.,Vaillancourt, T., Hymel, S., & McDougall, P. (2012). What protects re- jected adolescents from also being bullied by their peers? The moderating role of peer- valued characteristics. Journal of Research on Adolescence, 22, 467–479.
[27] Long,T., Pantaléon, N., Bruant, G., & d'Arripe-Longueville, F. (2006). A qualitative study of moral reasoning of young elite athletes. The Sport Psychologist, 20, 330–347.
[28] Menesini, E., Tassi, F., & Nocentini, A. (2018). The competitive attitude scale (CAS): a mul- tidimensional measure of competitiveness in adolescence. Journal of Psychology & Clinical Psychiatry, 9, 240–244.
[29] Thornberg, R., & Jungert, T. (2013). Bystander behavior in bullying situations: basic mor- al sensitivity, moral disengagement and defender self-efficacy. Journal of Adolescence, 36, 475–483
[30] Obermann, M. -L. (2011). Moral disengagement in self-reported and peer-nominated school bullying. Aggressive Behavior, 37, 133–144.
[31] Olweus, D. (1993). Acoso escolar,"bullying", en las escuelas: hechos e intervenciones. Centro de investigación para la Promoción de la Salud, Universidad de Bergen, Noruega, 2, 1-23.
[32] O'Rourke, D. J., Smith, R. E., Smoll, F. L., & Cumming, S. P. (2014). Relations of parent- and coach-initiated motivational climates to young athletes' self-esteem, performance anxiety, and autonomous motivation: Who is more influential? Journal of Applied Sport Psychology, 26, 395–408.
[33] Swigonski, N. L., Enneking, B. A., & Hendrix, K. S. (2014). Bullying behavior by athletic coaches. Pediatrics, 133, 273–275.
[34] Vannatta, K., Gartstein, M. A., Zeller, M., & Noll, R. B. (2009). Peer acceptance and social behavior during childhood and adolescence: how important are appearance, athleticism, and academic competence? International Journal of Behavioral Development, 33, 303–311.

TÜRK VE TÜRKMEN ÖĞRENCİLERİN ÇEVRE SORUNLARINA YÖNELİK FARKINDALIKLARININ BELİRLENMESİ

Dr. Öğrt. Üyesi EMRAH ÖZBUĞUTU [1], Dr. ENGİN YALMANCI [2]

[1] Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, emrahozbugutu@hotmail.com - 0000-0003-3507-2680

[2] Kars Prof.Dr. Fahrettin Kırzıoğlu Bilim ve Sanat Merkezi, yalmaci19@gmail.com- 0000-0001-9416-3158

ÖZET

Bu çalışmada çevre sorunlarının küresel boyut kazanması bakımından ve her eğitim düzeyinde önem oluşturması sebebiyle biraz daha uluslararası bir boyut katmak ve bunun yanında Türk ve Türkmen vatandaşı olan üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini Kafkas Üniversitesi'nde farklı fakültelerde öğrenim gören 103 Türk ve 85 Türkmen olmak üzere toplam 185 öğrenci oluşturmaktadır. "Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Ölçeği" kullanılmış olup verilerin analizinde öncelikle verilerin normalliğine bakılmış ve verilerin normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın anlamlı fark aranan alt problemlerinde ise t testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Türk ve Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeğinden almış oldukları puanların ortalaması 60.11 olarak bulunmuş ve öğrencilerin genel olarak çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarının yüksek değerde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin Türk ve Türkmen olma durumuna göre çevre sorunlarına yönelik farkındalıkları açısından farklılık göstermektedir. Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarının Türk öğrencilere göre daha düşük olduğu belirlenmiştir. Bununla beraber cinsiyet açısından bu öğrencilerin çevreye yönelik farkındalıkları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Çalışmanın bulguları ışığında öğrencilerin çevreye yönelik farkındalık düzeylerinin artması için her kültürde çevreye yönelik program, ders içerikleri ve faaliyetlerin var olması gerekliliği söylenebilir. Bu açıdan özellikle eğitim sistemlerinde çevre derslerine ağırlık verilmeli, farkındalığı arttırıcı faaliyetlerde bulunulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk öğrenciler, Türkmen öğrenciler, Çevresel farkındalık,

1. GİRİŞ

İnsan ve doğa ayrılmaz bir bütündür. İnsanın doğada var olmak adına yapacağı eylemler onun kaderini belirleyecektir. İnsan doğa ile mücadele yerine onunla bütünleşip berber ortak bir yaşam sürme planı kurmalıdır. insanın bu zamandan önceki çevre ile seçmiş olduğu yaşam birlikteliği hava, su, toprak, gürültü kirliliği, radyoaktif kirlenme, biyoçeşitlilik azalması, yangınlar, çölleşme, sel, erozyon, nüfus artışı, sera etkisi, asit yağmurları, verimli arazi kaybı gibi tüm dünyada etkisini hissettirecek çevre sorunları oluşmasına neden olmuş ve artık bu sorunlar küresel bir boyut kazanmıştır (Gürbüzoğlu Yalmancı, 2019; Kışlalıoğlu ve Berkes, 2007).

Bilim ve teknolojideki gelişmeler insanların yaşamlarını daha kolay ve rahat hale getirmeye başlarken sanayileşme ile ortaya çıkan birçok çevre sorunu gözardı edilmiştir. Çevre sorunlarındaki farkına varış 1952 yılında Londra'da oluşan hava kirliliği sebebiyle birçok insanın ölmesi sonucu sağlanmıştır (Ponting, C. (2000)'den aktaran Özdemir, 2017).

Bu farkına varış ve tabiki çevre sorunlarının artması çevre eğitimine zemin oluşturmuştur. Dünyada birçok toplantı yapılmış ve çevre eğitiminin önemi üzerinde durularak çevre eğitiminin hedef ve amaçları 1977 yılında Tiflis Bildirgesiyle ortaya koyulmuştur.

Çevre eğitimi insanların çevre ile ilgili konuları anlamaları için gerekli olan bilgileri almalarına çevredeki yerlerinin neresi olduğunu anlamalarına yardımcı olan, insan doğa uyumunun sağlanması gerektiğini vurgulayan bunun için insanların bilinçli ve ileri görüşü olan kararlar vermesini sağlayacak beceriyi elde etmesine destek olacak bir süreçtir ve yaşam boyu devam eder (Archie ve McCrea, 1996).

Bu eğitim ile bireyler çevreye yönelik tutumlar oluştururlar. Oluşturdukları bu tutumları da davranış olarak sergilerler. Çevre eğitimiyle çevreye duyarlı olan, çevre dostu davranışları sergileyecek, kendi çıkarlarını çevrenin üstünde tutmayacak bilinçli bireyler yetiştirmek amaçlanır (Erten, 2004). Bu eğitimle okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim kademesiyle üniversite kademesinde de devam eden süreçte çevre ile ilgili hangi ön bilgilerin, tutumların ve farkındalığın olduğunun bilinmesi çevre bilincinin kazandırılmasında önemli bir yer tutar (Yücel ve Morgil, 1998).

1977 Tiflis Bildirgesine göre çevre eğitiminin amaçları 5 başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan ilki farkındalıktır. Toplumların ve bireylerin çevre ile ilgili ve aynı zamanda çevre sorunlarına yönelik farkındalık ve duyarlılık kazanmalarına yardımcı olmayı hedefler.

Bu çalışmada da çevre sorunlarının küresel boyut kazanması bakımından ve her eğitim düzeyinde önem oluşturması sebebiyle biraz daha uluslararası bir boyut katmak amacıyla Türk ve Türkmen vatandaşı olan üniversite öğrencilerinin çevre sorunlarına yönelik farkındalıkları belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda aşağıda belirtilen alt problemlere cevaplar aranmıştır:

1. Türk ve Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyleri nedir?
2. Türk ve Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarında anlamlı bir fark var mıdır?
3. Türk ve Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarında cinsiyetlerine göre anlamlı bir fark var mıdır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model eğitim araştırmalarında davranışları, inanışları ve düşünceleri açıklamak için kullanılırken (McMillan and Schumacher, 2006) çalışmanın evreni hakkında da genel bir yargı elde edilmesine fırsat verir (Karasar, 2003).

Örneklem

Çalışmanın örneklemini Kafkas Üniversitesi'nde farklı fakültelerde öğrenim gören toplam 188 Türk ve Türkmen öğrenciler oluşturmuştur. Üniversite öğrencileri öğrenim hayatlarının belli dönemlerinde çevre konularıyla ve dersleriyle karşılaşmıştır. Bu açıdan öğrencilerin çevreye yönelik farkındalıklarında belirli seviyeye sahip olduğu düşünüldüğü için sınıf ve bölüm ayrımı yapılmamıştır. Örnekleme ait demografik özellikler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik özellikleri

Grup	Cinsiyet	N	Toplam
Türk Öğrenciler	Kadın	65	
	Erkek	38	103
Türkmen Öğrenciler	Kadın	54	85
	Erkek	31	

Veri Toplama Aracı

Çalışmada "Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Ölçeği" kullanılmıştır. Bu ölçek Güven ve Aydoğdu (2012) tarafından geliştirilen bu ölçek üçlü likert (Evet, Fikrim Yok, Hayır) şeklinde

olup tutarlılık katsayısı Cronbach Alfa değeri .90' dır. 44 maddeden oluşan ölçeğin bu çalışmadaki Cronbach Alpha değeri .83 olarak hesaplanmıştır ve bu sonuca göre ölçeğin güvenilir olduğu belirlenmiştir. Ölçekte Evet 2 puan, Fikrim Yok seçeneği 1 puan ve Hayır seçeneği 0 puan olarak puanlanmıştır dolayısıyla ölçekten alınabilecek en yüksek puan değeri 88 olarak hesaplanmıştır.

0-22 puan arası düşük,

22-44 puan arası orta,

44-88 puan arası ise yüksek düzey olarak belirlenmiştir.

Veri Analizi

Elde edilen verilerin analizinde öncelikle verilerin normalliğine bakılmış ve verilerin normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın anlamlı fark aranan alt problemlerinde t testi kullanılmıştır ve %95 güven aralığı içinde anlamlılık düzeyi .05 olarak ele alınmıştır.

Bulgular

Birinci Alt probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi "Türk ve Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyleri nedir?" şeklindedir. Bu alt probleme ait istatistik değerleri Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Öğrencilerin Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Düzeyine İlişkin Bulgular

N	Ortalama	Sd	df
188	60.11	14.30	187

Çizelge 2'ye göre Türk ve Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeğinden almış oldukları puanların ortalaması 60.11'dir. Bu durumda öğrencilerin genel olarak çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarının yüksek değerde olduğu söylenebilir.

İkinci Alt probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi "Türk ve Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarında anlamlı bir fark var mıdır?" şeklindedir. Bu alt probleme ait istatistik değerleri Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Türk ve Türkmen Öğrencilerin Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Ölçeğinden Aldıkları Puanlara Yönelik İlişkisiz t Testi Sonuçları

Öğrenciler	N	Ortalama	Sd	t	df	p
Türk	103	65.50	13.30	-6.24	186	.00
Türkmen	85	53.57	12.72			

Çizelge 3'e göre Türk ve Türkmen öğrenciler arasında çevreye yönelik farkındalıklarında anlamlı bir fark görülmüştür ($t(186)= -6.24$, $p<.05$). Eta kare değeri .17 olarak hesaplanmıştır. Bu değer büyük bir etki büyüklüğünü göstermektedir. Bu durumda öğrencilerin Türk ve Türkmen olma durumuna göre çevre sorunlarına yönelik farkındalıkları açısından farklılık göstermektedir. Ortalama değerlere bakıldığında bu farklılığın Türk öğrenciler (X=65.50) lehine olduğu görülmektedir. Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalıkları Türk öğrencilere göre daha düşüktür denilebilir.

Üçüncü Alt probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın üçüncü alt problemi "Türk ve Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarında cinsiyetlerine göre anlamlı bir fark var mıdır?" şeklindedir. Bu alt probleme ait istatistik değerleri Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Türk ve Türkmen Öğrencilerin Cinsiyet Açısından Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Ölçeğinden Aldıkları Puanlara Yönelik İlişkisiz t Testi Sonuçları

Uyruk	Cinsiyet	N	Ortalama	Sd	t	df	p
Türk Öğrenciler	Kadın	65	66.67	14.60	1.40	101	.16
	Erkek	38	62.89	10.20			
Türkmen Öğrenciler	Kadın	54	54.18	13.40	.86	83	.38
	Erkek	31	51.64	12.14			

Çizelge 4 incelendiğinde hem Türk hem de Türkmen öğrencilerin cinsiyetlerine göre çevre sorunlarına yönelik farkındalıkları açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($t_{Türk}(101)= 1.40$, $p>.05$; $t_{Türkmen}(83)=.86$, $p>.05$;). Buna göre cinsiyet açısından bu öğrencilerin çevreye yönelik farkındalıkları aynı düzeydedir denilebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucuna göre Türk ve Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeğinden almış oldukları puanların ortalamasına (X=60.11) göre öğrencilerin farkındalık

düzeyleri yüksek seviyededir. Çin'li üniversite öğrencileri ile yapılan çalışmada bu öğrencilerin Çin ve dünyadaki çevre sorunlarına duyarlı olduğu bulunmuştur (Wong, 2003). Hausbeck , Milbrath ve Enright, (1992) ortaokul öğrencileri ile yapıkları çalışmada da öğrencilerin çevre farkındalıklarının yüksek düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Bu yönleriyle yapılan bu çalışmalar benzerlik göstermektedir. Her iki kültürdeki öğrenciler okul öncesi ve üniversite eğitimleri boyunca çevre dersleriyle karşılaşmışlardır. Dolayısı ile çevreye yönelik belli bir düzeyde farkındalık elde etmeleri beklenen bir durumdur.

Türk ve Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeğinde aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Türk öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalıkları Türkmen öğrencilere göre daha yüksek düzeydedir. Türkmenistan eğitim programlarına bakıldığında çevre ile ilgili konuların daha az olduğu görülmektedir. İlköğretim programında "dünya çevresi, dil gelişimi, matematik, el becerileri, güzel sanatlar, fiziksel eğitim, müzik gibi konular ortaöğretim programında "bilimsel bilgi ilkeleri, yaratıcı yeteneklerin geliştirilmesi, kültürel kazanım ve fiziksel eğitim gibi temel konular bulunmaktadır (International Bureau of Education (IBE-UNESCO), 2011). Lise eğitiminde ise 3 çalışma alanı vardır. Bunlar Fizik-Matematik, Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimleri alanlarıdır (Gelişli & Beisenbaeva, 2017). Türk eğitim sisteminde ise çevre konuları hemen her kademede mevcuttur. İlköğretim programında çevre ile ilgili olarak, "doğanın keşfedilmesi ve insan çevre arasındaki ilişkinin anlaşılması ile doğada ve yakın çevresinde meydana gelen olaylara ilişkin ilgi ve merak uyandırmak tutum geliştirmek" yer alırken, lise programında "canlılar dünyası, ekosistem ekolojisi ve güncel çevre sorunları, komünite ve popülasyon ekolojisi üniteleri" bulunmaktadır (MEB, 2020). Bu açıdan Türk öğrencilerin eğitim hayatları boyunca daha çok çevre dersiyle karşılaşmış olması nedeniyle çevreye yönelik fakındalıklarının artmış olabileceği söylenebilir.

Türk ve Türkmen öğrencilerin çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarında cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Erdem, Meriç ve Meriç (2019) yaptıkları çalışmada öğrencilerin genel çevresel farkındalık düzeyleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olmadığı belirtmişlerdir. Bu durum çalışmanın bu bulgusunu desteklemektedir. Bununla beraber Eagles ve Demare (199) ekolojik tutumda, Aydın ve Kaya (2011) lise öğrencilerinin çevre duyarlılığı davranışlarında cinsiyete yönelik fark bulamamışlarıdr. Bu açıdan farklı kültürdeki öğrencilerin aldıkları eğitim ve yaşadıkları ortam, çevreye yönelik farkındalıkları cinsiyet açısından aynı düzeyde etkilemiştir denilebilir.

Çalışmanın bulguları ışığında öğrencilerin çevreye yönelik farkındalık düzeylerinin artması için her kültürde çevreye yönelik program, ders içerikleri ve faaliyetlerin var olması gerekliliği söylenebilir. Bu açıdan özellikle eğitim sistemlerinde çevre derslerine ağırlık verilmeli , farkındalığı arttırıcı faaliyetlerde bulunulmalıdır.

KAYNAKÇA

Archie, M. & McCrea, E. (1996). Environmental *education in the United States: Definition and direction*. M. Archive (Ed.) içinde, Environmental education in the United States – Past, present, and future. Collected papers of the 1996 National Environmental Education Summit. (s.1-8). Burlingame, CA.

Aydın, F., & Kaya, H. (2011). Sosyal bilimler lisesi öğrencilerinin çevre duyarlılıklarının değerlendirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi,* 24, 229-257.

Eagles, P. F., & Demare, R. (1999). Factors influencing children's environmental attitudes. *The Journal of Environmental Education, 30*(4), 33-37.

Erten, S. (2004). Çevre Eğitimi ve Çevre Bilinci Nedir, Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır? *Çevre ve İnsan Dergisi*, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı. Sayı 65/66. 2006/25 Ankara

Erdem, M., Meriç, E. & Meriç, A. (2019). İlkokul öğrencilerinin çevresel farkındalıklarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik ve Sanat (JSTEAM) Eğitim Dergisi, 2*(1), 21-38.

Gelişli, Y. & Beisenbaeva, L. (2017). A comparative analysis of the compulsory education systems in Turkic Republics. *European Online Journal of Natural and Social Sciences. 7*(1), 25-41.

Güven Aydoğdu (2012). Çevre sorunlarına yönelik farkındalık ölçeğinin geliştirilmesi ve öğretmen adaylarının farkındalık düzeylerinin belirlenmesi. *Journal of Teacher Education and Educators1*(2), 185-202

Hausbeck, K. W., Milbrath, L. W., & Enright, S. M. (1992). Environmental knowledge, awareness and concern among 11th-grade students: *New York State. The Journal of Environmental Education, 24*(1), 27-34.

International Bureau of Education (IBE-UNESCO). 2011. World data on education: Turkmenistan. 7th ed., 2010/11. Geneva: IBE. http://www.ibe.unesco.org/sites/default/files/Turkmenistan.pdf

Kışlalıoğlu, M. & Berkes, F. (2007). *Çevre ve ekolojisi.* Ankara: Remzi Kitapevi.

Özdemir, O. (2017). *Ekolojik okuryazarlık ve çevre eğitimi* (Genişletilmiş 2. Baskı). Pegem Akademi

Karasar, N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

McMillan, J.H. and Schumacher, S. (2006). *Evidence-Based Inquiry*. Research in Education. United States of America: Pearson Education.

MEB (2020).Öğretim Programları. http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=325

Wong, K. K. (2003). The environmental awareness of university students in Beijing, *China. Journal of Contemporary China, 12*(36), 519-536.DOI: 10.1080/10670560305472

Yücel, A. S. & Morgil, İ. (1998). Yüksek öğretimde çevre olgusunun araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 14, 84-94

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDA COĞRAFİ TERİMLERİN GÖRSEL VE TANIMLARLA DESTEKLENME DÜZEYİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep IRMAK

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, zynp.irmak4612@gmail.com- 0000-0002-8890-9598

ÖZET

Etkili öğretim için eğitimde öğrencilere verilebilecek sözel sunumların öğrencinin zihninde canlanabilmesi için gerek görsel, grafik veya haritalarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu çalışmamızda Ortaokul Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafi terimlerin tanım, görsel veya grafiklerle desteklenip desteklenmediğini, eğer destekleniyorsa ne derece etkili olduğunu incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan Yaşadığımız Yer öğrenme alanını seçerek bu öğrenme alanında yer alan coğrafi terimler analiz edilmiştir. Coğrafi terimlerin tanımlanmasında kullanılan görseller ve grafikler analiz edildiğinde yer şekilleri için kullanılan bazı görsellerin tek bir görsel üzerinde bilgisayar yapımı olan ve tam anlaşılamayan bir biçimde gösterildiği, baraj gibi bazı terimlerin ise sadece görselle sunulup tanımlarının paylaşılmadığı, doğal afetlerin ise deprem hariç sadece ülkemizde en çok hangi bölgelerde görüldüğü sözel olarak paylaşıldığı ve bir harita üzerinde desteklenmediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: etkili öğretim, coğrafya öğretimi, coğrafi terim

1. GİRİŞ

Sosyal bilgiler; tarih, coğrafya, vatandaşlık, felsefe, psikoloji, sosyoloji, sosyal psikoloji, vatandaşlık, doğa bilimleri gibi birçok alanı içinde barındıran sosyal bilimlerin disiplinler arası bir çalışma alanıdır (Bektaş, 2019). Birçok sosyal bilgiler öğretmen adayına göre ise coğrafya, sosyal bilgileri oluşturan üç ana bilim dalından biridir. Bunlardan diğerleri ise tarih ve vatandaşlıktır. Çünkü coğrafya eğitiminin kişide değerler, vatanseverlik, temizlik ve doğa eğitimi gibi birçok değer ve beceri kazandırılmasına yardımcı olacağını düşünmektedirler (İbret, Karatekin ve Avcı, 2015). Coğrafya eğitimi kişiye çevresini tanıma fırsatı sunar ve çevresiyle uyum halinde yaşamasını kolaylaştırır. Kişi çevresini tanıdığı takdirde ona saygı duymayı, korumayı ve sürdürmeyi öğrenebilir. Öğrencinin bu becerileri geliştirebilmesini sağlamak amacıyla ülkemizde öncelikle ilkokul 1, 2 ve 3. Sınıfta Hayat Bilgisi dersi içeriğinde daha sonra 4, 5, 6, ve 7. Sınıfta Sosyal bilgiler dersi içeriğinde coğrafya eğitimi verilmektedir. Öğrenciler lise döneminde ise coğrafya içeriğini ayrı bir ders olarak almaya devam etmektedir. İlkokul 1. Sınıftan başlayarak verilen bu eğitimde öğrencilerin sağlam ve kaliteli bir bilgi birikimleri elde edebilmeleri amacıyla öğrencilere birçok kavram bilgisi verilmektedir. Belki de hayatlarında ilk defa duydukları bu kavramları etkili bir biçimde öğrenebilmeleri için ise bu kavramları öğrencilerin belleğinde en uzun süre kalabilecek bir biçimde etkili bir şekilde öğretmek gerekmektedir. Bu sayede bütün eğitim hayatları boyunca sürecek olan coğrafya

eğitimi için temel bir altyapıyı sağlamış oluruz. Öğrencilere bu kavramları ezberleterek öğrettiğimiz takdirde öğrenci ezberlemesi gereken yeni bir kavramla karşılaştığında bir diğerinin silmek zorunda kalacaktır. Çünkü öğrenci uzun süreli belleğe bu kavramı aktarmamış olacaktır. Bunun yerine kavramları öğrenciler öğretmek bu kavramların tanımlarını onların zihninde canlandırmaya çalışmak gerekmektedir. Bunu gerek görsellerle, kavram haritalarıyla, tanımlarla gerekse çeşitli materyaller kullanarak yapabiliriz. Öğrencilerde belli bir coğrafi terim altyapısı oluşturulduğu takdirde karşılarına yeni çıkacak olan kavramları anlamaları ve gözlerinde canlandırmaları kolaylaşacaktır. Ayrıca etkili bir kavram öğretimi gerçekleştirildiği takdirde öğrenciler belli bir süre sonra bu kavramlar arası ilişkileri de bağdaştırabileceklerdir (Turan, 2002).

Sosyal bilgiler dersi ilkokul dersi olduğu için bazen öğrencilerin soyut kavramları öğrenmesi zorlaşabiliyor. Özellikle coğrafya konularında tanıdık olmayan ve soyut olan kavramları bu dönemde zorlaşabiliyor. Bu dönemde etkili bir şekilde öğrenilemeyen kavramlarda yanlış öğrenme ya da hiç öğrenmeme gibi durumlarla karşılaşabiliyoruz. Böyle bir durumda ise kişi bazen eğitim hayatı boyunca yanlış öğrenme gerçekleştirmesi sonucu zorluklarla karşılaşabiliyor. Bu gibi durumların önüne geçilmesi için bu kavramlar daha anlaşılabilir ve somut hale getirilmeli, materyaller kullanılmalı, çeşitli çağdaş öğretim stratejilerine ve yaklaşımlarına yer verilmeli, öğrencinin mümkün olduğunca bu öğrendiği kavramlarla pratik yapması sağlanmalıdır (Coşkun, 2003). Çeşitli kavram ve terimlerin daha anlaşılabilir bir şekilde anlatılabilmesi için öğretmen öncelikle öğrencilere kavramın ne olduğunu etkin bir biçimde açıklayabilmelidir. Kavramın hangi konuyla ilgili olduğunu ve bu kavramın anlamının nerden geldiğini ve bahsedilen kavramın ya da terimin nasıl oluştuğunu öğrencilere aktarabilmelidir. Temel olarak aktarımı doğru yapılan tanım sayesinde öğrenciler kavramı anlayabilecek ve genelleme zincirine katabileceklerdir. Sonraki aşamada ise yukarıda bahsettiğimiz çeşitli yöntemler ve görseller kullanılarak kavram pekiştirilmeli ve diğer kavramlarla bağdaştırılması sağlanabilir (Tokcan, 2015).

Çünkü öğrencilerin bir bilgiyi elde etme sürecinde iki önemli faktör vardır. Bunlardan biri öğrenme diğeri ise öğretmedir. Etkili bir öğretimin olduğu yerde öğrenmeye hazır ve meraklı bireyler olduğu takdirde öğrenme gerçekleşmektedir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi öğretme sürecinde çeşitli materyallerden yararlanılması gerekmektedir. Çeşitli araştırmalara göre ancak etkili bir kavram ve terim öğretimi kullanılacak olan etkili materyallere bağlıdır. Ülkemizde ilkokuldan başlayan coğrafya öğretiminde her öğrencide ve öğretmende bulunan ilk materyal devletin vermiş olduğu ders kitaplarıdır (Akınoğlu ve Bakır, 2004).

2. Yöntem

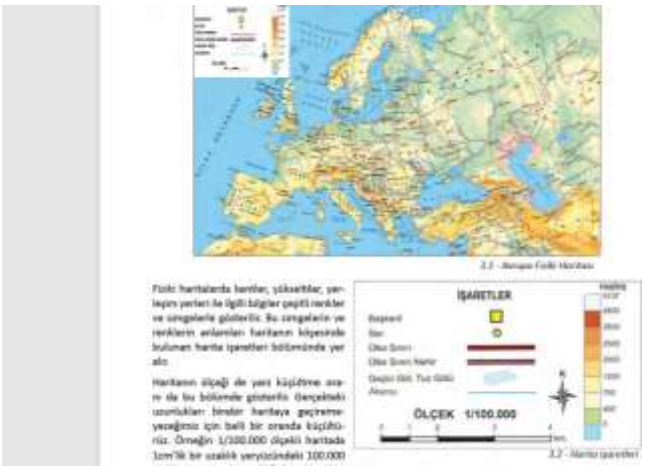
Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Nitel araştırma gözlem, görüşme ve dokuman analizi gibi çeşitli yöntemler kullanılarak olayların doğal ortamında izlendiği araştırma yöntemidir. Bu yöntemde araştırmacı süreçle ilgili veri, çevreyle ilgili veri ve algılara ilişkin veriler gibi çeşitli veri türleri elde etmektedir(Karataş, 2015). Bu çalışmamızda ise nitel araştırma yöntemlerinden dokuman analizi kullanılmıştır. Dokuman olarak ise ülkemizde eğitimimizin ilk materyali olan ders kitapları seçilmiştir.

3. Bulgular

Ders kitaplarında yer alan çeşitli görseller, kavram haritaları, grafikler ve haritalar eğitimi destekler aynı zamanda öğretim elemanına da rehber olur. Bu bağlamda ilköğretim 5. Sınıf

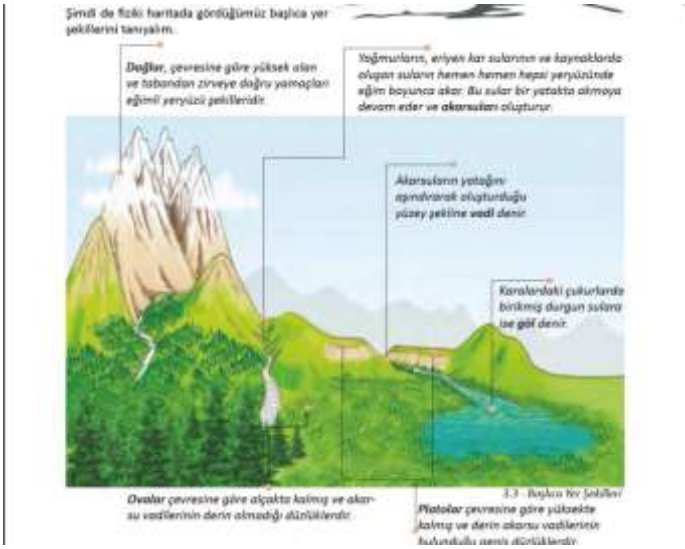
Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan Yaşadığımız Yer öğrenme alanını ele alarak bu alanda yer alan coğrafi terimlerin tanımlar, grafikler, haritalar, görseller ve kavram haritalarını açısından ne kadar desteklendiğini görmeyi amaçladık.

Öncelikle bu öğrenme alanında yer alan ilk konu olan Haritayı Tanıyorum konusunda 10 adet coğrafi terim belirlendi. Bunlar harita, fiziki harita, dağ, ova, plato, vadi, akarsu, Çukurova, Konya Ovası ve Yüksekova'dır. Bu kavramları tanımlama bakımından ele aldığımızda harita, fiziki harita, dağ, ova, vadi, plato ve akarsuyun tanımı verilmiştir. Görsel olarak desteklenmesi bakımından ele aldığımızda ise etkili bir biçimde yalnızca fiziki harita görselinin kullanılmış olduğunu görüyoruz. Öncelikle bir fiziki harita görseli verilmiş ve ek bir görselle haritanın işaretleri gösterilmiştir.

Görsel 1: Sosyal Bilgiler ders kitabından harita görseli

Diğer terimlere geçtiğimizde ise dağ, ova, plato ve akarsuyun tek bir görsel üzerinden paylaşıldığını görüyoruz. Bu görsel ise bilgisayar ortamında çizilmiş olan gerçekliğe benzeri tam olmayan bir görseldir. Görsele baktığımızda etkili bir biçimde sadece akarsu ve dağ ayrımı yapılabilmektedir. Ova, vadi ve plato etkili bir biçimde belirgin değildir.

Görsel 2: Sosyal Bilgiler Ders Kitabından yer şekilleri görseli

Kalan üç terime geldiğimizde ise bir Türkiye Fiziki haritasının yarım yarım bir biçimde iki sayfada verildiğini görüyoruz. Öğrencilerden bu harita üzerinden Yüksekova, Çukurova ve

Konya ovasını göstermeleri istenmesine rağmen fotoğrafın düzenlenme şeklinden dolayı Çukurova tam olarak belli olamamaktadır.

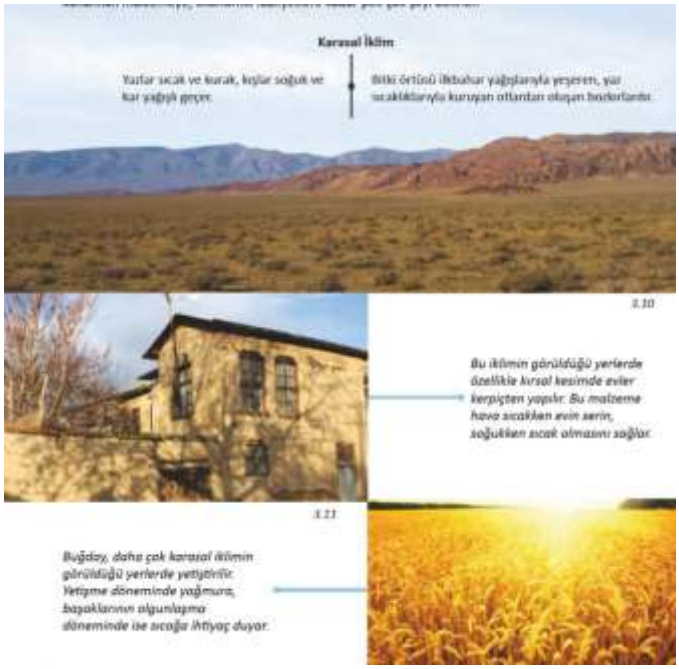
Görsel 3: Sosyal Bilgiler Ders Kitabında yer alan fiziki haritanın bir sayfada gösterilen fotoğrafı

Görsel 4: Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan fiziki haritanın diğer sayfada gösterilen yarısı

Diğer bir konu olan İklim ve Yaşamım konusunu ele aldığımızda ise bu alanda 4 adet coğrafi terim belirledik. Bu terimler hava durumu, karasal iklim, Akdeniz iklimi ve Karadeniz iklimidir. Bu terimlerin öncelikle tanımlarına yer verilmiş ve açıklamaları yağılmıştır. Daha

sonra ise bir Türkiye haritası üzerinden üç iklimin görüldüğü yerler gösterilmiştir. Son olarak ise üç iklimde ayrı üç sayfada bitki örtüsü, ürettiği yiyecek ve ev yapımında kullanılan malzemeler gibi belirgin özelliklerini içeren görsellerle desteklenmiştir.

Görsel:5 Sosyal Bilgiler ders kitabında kullanılan karasal iklim görselleri

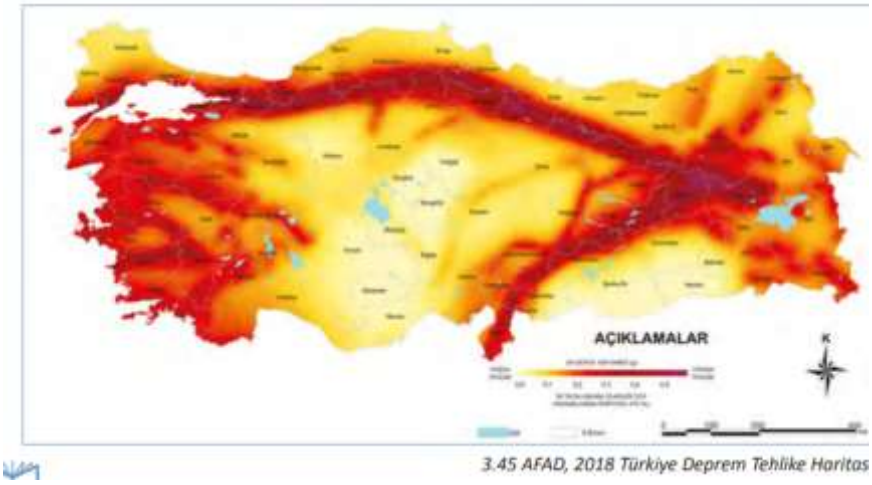
Üçüncü bir konu olan Nerede Yaşanır konusunu ele aldığımızda ise toplam 5 coğrafi terim belirledik. Bunlar nüfus, nüfus dağılımı, sanayi, kömür madeni ve ekonomik faaliyettir. Bu terimlerden yalnızca nüfusun tanımı verilmiştir ve diğer terimler yalnızca cümle içinde kullanılmıştır. Cümle içinde ülkemizde nüfus dağılımının eşit bir şekilde olmadığı geçmektedir fakat bu durum herhangi bir nüfus dağılım haritasıyla desteklenmemiştir. Nüfus dağılımını etkileyen faktörler konuşma balonlarıyla ifade edilmiş ve yalnızca kömür madeninden bahsederken Ereğli görseli kullanılmıştır.

Görsel 6: Sosyal Bilgiler ders kitabında kullanılan Ereğli Görseli

Bir diğer konu Afetler ve Çevre Sorunları'nda ise 11 adet coğrafi terim belirledik. Bunlar doğal afet, deprem, orman yangını, sel, heyelan, erozyon, çığ, toprak kirliliği, hava kirliliği, gürültü kirliliği, su kirliliğidir. Bu terimlerin çoğunluğu direk tanımları verilerek kullanılmıştır.

Yalnızca çığ cümle içinde kullanılmış ve tanımı verilmemiştir. Ayrıca doğal afetleri gösteren harita kullanımı ise yalnızca deprem için kullanılmıştır. Diğer doğal afetlerin en çok görüldüğü yerler ise sadece cümle olarak verilmiştir. Ayrıca tsunami ve volkanizma patlaması gibi ülkemizde görülme riski olmayan doğal afetlere de kitapta yer verilmemiştir.

Görsel 7: Sosyal Bilgiler Ders Kitabında kullanılan deprem haritası

Son konu olan Afetlerin İnsan Üzerindeki Etkisi konusunu ele aldığımızda ise bu öğrenme alanında daha önce yer almamış yeni bir coğrafi terim belirleyemedik. Bu alanda daha önce bahsedilen sel ve deprem gibi birkaç doğal afetin insan üzerindeki etkisini anlatabilmek amacıyla gazete haberlerinden yararlanılmıştır.

Görsel 8: Sosyal Bilgiler ders kitabında kullanılan gazete haberi

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sosyal bilgiler 5. Sınıf ders kitabı Yaşadığımız Yer öğrenme alanında toplam 30 adet coğrafi terimi tanım, görsel, grafik ve haritalarla destekleme düzeyi açısından ele aldık ve değerlendirdik. Elde ettiğimiz sonuçlara göre bu 30 terimden 22 tanesinin açık bir şekilde tanımının verildiğini gördük. Haritalarla desteklenme açısından yalnızca 3 harita ile konuların desteklendiği sonucuna vardık. Bunlardan ikisi fiziki harita bir diğeri ise deprem haritasıdır. Görseller açısından ele alınan terimler ise 23 terimin görsellerde bulunduğu sonucuna vardık. Fakat bu terimlerden 6 tanesi tek bir görsel üzerinden gösterilmeye çalışıldığı için tam olarak anlaşılamamaktadır.

Sonuç olarak sosyal bilgiler dersinde öğrenciler daha önce karşılaşmadıkları çeşitli terimlerle tanışmaktadırlar. Eğitim hayatları boyunca devam edecek olan coğrafya eğitimi için ise bu terimleri en etkili ve kalıcı bir biçimde öğrenmeleri gerekmektedir. Ülkemizde okullarda ilk kullanılan materyal olan ders kitaplarının ise etkili öğretim için kılavuz olması gerekmektedir. Bunun için ders kitapları gerek görsel gerek çeşitli harita ve grafikler açısından öğrencinin ilk kez karşılaşacağı bu terimi en kolay öğrenebileceği şekilde desteklemesi gerekmektedir. Bu amaçla bir öğrenme alanını ele alıp incelediğimizde 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabımız gerek kullanılan görseller açısından gerekse kullanılmayan görsel, grafik ve haritalar açısından revize edilmesi gerektiğini görüyoruz.

KAYNAKÇA

Akınoğlu, O., & Bakır, S. A. İlköğretim öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde coğrafya konularını öğrenmeleriyle ilgili durum analizi. 2004.

Bektaş, Ö. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler, Sosyal Bilgilerin Temelleri. Turan, R. Ve Yıldırım, T. (edt). Pegem Akademi. Ankara. 2019.

Coşkun, M. Coğrafya öğretiminde nem konusundaki kavram yanlışlıkları ve giderilmesine yönelik öneriler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *23*(3). 2003.

İbret, B., Karatekin, K. Ve Avcı E. Sosyal Bilgiler Dersinde Coğrafya Öğretiminin Değerler Eğitimi Açısından Önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, *45*(207), 5-23. 2015.

Karataş, Z. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi*, *1*(1), 62-80. 2015.

Tokcan, H. Sosyal Bilgilerde Kavram Öğretimi. Pegem Akademi. Ankara. 2015.

Turan, İ. Lise coğrafya derslerinde kavram ve terim öğretimi ile ilgili sorunlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *22*(2). 2002.

GÖRSELLER KAYNAKÇASI

Görsel 1: Milli Eğitim Bakanlığı. Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Syf:66

Görsel 2: Milli Eğitim Bakanlığı. Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Syf:67

Görsel 3: Milli Eğitim Bakanlığı. Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Syf:68

Görsel 4: Milli Eğitim Bakanlığı. Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Syf:69

Görsel 5: Milli Eğitim Bakanlığı. Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Syf:72

Görsel 6: Milli Eğitim Bakanlığı. Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Syf:77

Görsel 7: Milli Eğitim Bakanlığı. Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Syf:83

Görsel 8: Milli Eğitim Bakanlığı. Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabı. Syf:87

.

ÖĞRETİM SÜRECİ VE ÖĞRETMENLİK TUTUM VE DAVRANIŞLARINI AÇISINDAN ONLİNE EĞİTİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr., ENGİN ASLANARGUN[1], Yüksel Lisans Öğrencisi, AYDAN SEDA GÜLEÇ[2]

[1] Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, enginaslanargun@duzce.edu.tr- 0000-0002-4965-0229

[2]Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, a.sedagulec@gmail.com- 0000-0003-3966-5192

ÖZET

Bu araştırmanın amacı çeşitli lisans alanlarından mezun, formasyon eğitimi alan öğrencilerin online eğitim kapsamında almış oldukları derse yönelik görüşlerinin incelenmesidir. Bu sebeple Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesi formasyon eğitimi kapsamında online eğitimle ders alan 47 öğrenci ile görüşme yapılmış, yapılan çalışmanın bulguları doğrultusunda çeşitli çözüm önerileri ve görüşler değerlendirilmiştir. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseninde yürütülmüştür. Araştırma verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen iki açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Veriler, betimsel ve içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Yapılan araştırma sonunda online yapılan derslerin öğretim görevlisinin tutumu ile paralel olarak fayda sağladığı, dersin öğretmeninin pozitif tutumunun oldukça önemli olduğu, dersi eleştirel, anlaşılır ve basit anlatmanın daha verimli bir sonuç doğurduğu, etkili soru cevaplar ile daha iyi bir online eğitim süreci yürütülebildiği ve süreci yönetmede dersin öğretmeninin merkezi ve belirleyici bir konumda olduğu gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmada görüşlerine başvurulan katılımcılar online eğitimi faydalı buldukları, ders hocasının konuya hâkim, hazırlıklı olması ve konuyu akıcı anlatmasının online eğitimi etkili hale getirdiğini ifade etmektedirler. Ayrıca, ders konularının günlük hayatla ilişkilendirilmesi, sadece slayttan okumak yerine dersin mantığını ve özünü vurgulaması, etkinlik yaparak geri bildirimde bulunulmasının önemli olduğunu ifade edilmektedir. Ayrıca, ders konularının günlük hayatla ilişkilendirilmesi, sadece slayttan okumak yerine dersin mantığını ve özünü vurgulaması, etkinlik yaparak geri bildirimde bulunulmasının önemli olduğunu ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretim Süreci, Öğretmenlik Tutum ve Davranışları, Online Eğitim

1. GİRİŞ

Ülkelerin kalkınması üzerinde etkili olan en önemli faktörlerden biri olarak eğitim teknolojik gelişmelerden etkilenmekte ve zamanın şartlarına göre yeni durumlara uygun yöntemlerle yürütülmektedir. Eğitim, devletlerin üst seviyede dönemlerini yaşamalarına da tarih içerisinde yok olmalarına neden olan planlı etki unsurudur. Zamanla teknolojinin gelişmesi, bilginin artması ve toplumsal yapının farklılaşmasından eğitim de etkilenmiş; sürekli olarak öğrenmeyi en üst seviyeye taşıyacak olan programlar, sistemler üzerinde çalışmalara devam edilmiştir. Teknolojide yaşanan bu hızlı gelişmeler ve buluşlar eğitimde kendinden önceki sistemlere fark atarak yeni kavramların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Toplumların gelişmesinde ve ilerlemesinde başat unsurlardan biri olarak eğitim sistemlerinin değişen şartlara göre yenilenmesi ve geliştirilmesi oldukça önemlidir. Toplumun sürekli değişen ihtiyaçları ve dünyadaki gelişmeler eğitim sistemlerini de etkilemektedir. Bu nedenle daha etkili ve daha faydalı bir eğitim sistemi için sürekli çalışmalar yapılmaktadır (Salman ve Akay, 2022). Günümüzde toplumların temel amaçları arasında eğitimden sağlığa hayatın her alanında bilişim teknolojilerinin kullanıldığı bilinmektedir (Arı, 2010). Bu doğrultuda uzaktan eğitim de bilgi ve iletişim teknolojileriyle insanlara sağladığı faydalar sayesinde eğitimdeki yerini almıştır (Karakuş, vd., 2020). Bununla birlikte teknolojinin ürettiği çözümler ve sağladığı faydalar kadar birçok problemi ortaya çıkardığı da ileri sürülmektedir (Sayan, 2022; Turan, 2002).

Uzaktan eğitim zamana ve mekâna bağlı olmadan, kişiye direkt öğrenme ile istedikleri alanda gelişme imkânı sunmakta (Arat ve Balkan, 2011), öğreticinin ve öğrenenin aynı alanda olma mecburiyetini ortadan kaldıran, eğitim-öğretim süreçlerinin bilgi iletişim teknolojileri ile yürütüldüğü bir eğitim sistemidir (İşman, 2011). Uzaktan eğitim, yüz yüze olmadan, teknolojik araçlar ile öğrenenin zaman ve mekâna bağlı kalmadığı, öğrenen ile öğretenin değişik yerlerde bulunduğu halde planlı ve sistemli bir öğretmeye dayanan yöntemdir. Bu sistemde, öğrenenin yaşı ve öğrenim durumu önemli olmadan her yaşta kişiye her mekânda eğitim alma olanağı sağlanmaktadır (Gülseren, 2021). Kısaca, farklı mekanlarda bulunan öğrenen, öğreten ve öğretim gereçlerinin dijital teknolojiler vasıtasıyla bir araya toplandığı bir eğitim-öğretim etkinliğidir (Kılınç, 2015, s. 10). Uzaktan eğitimin temel amacı, öğrenci ve öğreteni çevrimiçi olarak bir araya getirip öğretim sürecinin devamlılığını sağlamaktır. Coğrafi engelleri ortadan kaldırarak, teknolojiye uyum sağlayabilen, zaman ve mekândan bağımsız, bireyin eğitimine fayda sağlayan yöntemlerle kişilere eğitim-öğretim olanağı sunmaktır (Kaçan ve Gelen, 2020, s. 3). Bir diğer deyişle uzaktan eğitim, sınıf içi faaliyetlerin gerçekleştirilemediği hallerde, öğrencilerin eğitmenler aracılığıyla ve birbirleri ile geleneksel öğrenme ve öğretim

yöntemlerinin kısıtlı olduğu koşullarda etkileşim kurarak, eş zamanlı (senkron) ve eş zamansız (asenkron) ortamlarda gerçekleştirdikleri öğrenme deneyimlerini içeren eğitim sistemi olarak tanımlanmaktadır (Alkan, 1987; Singh ve Thurman, 2019). Uzaktan eğitim ile ilgili bir diğer tanım ise dijital ya da yazılı iletişim kaynakları aracılığı ile gerçekleştirilen zaman ve mekân kaynaklı oluşan sınırlılığı ortadan kaldıran çok çeşitli öğrenme faaliyetini kullanıcılara sunan planlanmış, tasarlanmış disiplinler arası biçimsel bir öğrenme faaliyeti olduğudur (Altıparmak vd., 2011). Uzaktan eğitimde eşzamanlı (senkron) ve eşzamanlı olmayan (asenkron) iletişim biçimlerinden biri veya her ikisi kullanılabilir (Tonbuloğlu, 2017, s. 15). Uzaktan eğitimin kabul görmesinin ve uygulanabilirliğinin giderek artmasının başlıca sebebi eğitimin zaman ve mekâna bağlı olmamasıdır (Dursun, 2011, s. 34). Bilgiye erişimin kolaylığı ve öğrenilecek bilginin sürekli artması uzaktan eğitim faaliyetlerini zorunlu hale getirmiştir (Kaçan ve Gelen, 2020, s. 2).

Türkiye'deki uzaktan eğitim faaliyetlerinden ilk olarak 1924'te John Dewey'in açıkladığı *Öğretmen Eğitimi Raporunda* bahsedildiği ifade edilmektedir (İşman, 2005). Raporda değinildiği ifade edilen uzaktan eğitim faaliyeti mektupla öğretim, açık öğretim gibi farklı şekillerde uygulanmakla birlikte tam anlamıyla teknolojik ve internet altyapısının sağlandığı 2000'li yıllardan sonra gerçekleştirilebilmiştir. Uzaktan eğitim uygulamaları birçok üniversite, kamu kurumu ve özel sektör tarafından aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Mevcut yükseköğretim kurumlarının yüzde 80'e yakını uzaktan eğitim uygulamalarıyla sertifika, ön lisans, lisans, yüksek lisans eğitimi vermekte, eğitimlerini ise basılı materyaller, radyo-televizyon programları, bilgisayar destekli ve yüz yüze eğitimler kullanarak devam ettirmektedir (Akyürek, 2020). Teknolojik ilerlemeler ve internet altyapısının sağlanmasıyla birlikte ortaya çıkan internet/web tabanlı/destekli iletişim ortamları 1990'lı yıllarda ilk olarak ülkemiz eğitim sisteminde gündeme gelmiştir. Bu modelde internet tabanlı uzaktan eğitim yöntemlerinin tümünden yararlanılmaktadır. Derslere ait içerik bilgilerine ulaşmak amacıyla internet sayfaları oluşturulmakta, iletişim kurmak amacıyla elektronik postalardan yararlanılmakta, öğrenciler arasında ya da öğrencilerin öğretmelerle etkileşimini sağlamak amacıyla internet üzerinden sanal tartışma, sohbet ortamları oluşturulabilmektedir (Arslan, 2019).

Online eğitimin toplumsal, ekonomik, bireysel, kurumsal ve sistemsel olmak üzere birçok değişkenden etkilenen boyutları bulunmaktadır. Zaman ve mekan gibi yararları olduğu gibi motivasyon ve iletişim gibi engel ve sınırlılıkları da bulunmaktadır (Eygü ve Karaman, 2013). En temel yararları olarak bilginin kaynağından dünyaya hızla yayılabilmesi, zaman ve mekân

sınırlaması olmaması, değerlendirmenin daha objektif ve kolay yapılabilmesi, materyal açısından teknolojik altyapıyı kullanması, görece olarak düşük maliyet gerektirmesi ifade edilmektedir. Sınırlılıklar olarak ise tüm derslerin uzaktan eğitime uygun olmaması, öğrenme ortamlarındaki yüz yüze iletişim ve motivasyonun sağlanamaması, öğrenme sırasında anında dönüt ve düzeltme yapılamaması, bireysel çalışma alışkanlığı kazanamamış bireylerin ders planlama sorunları, kalabalık olan öğrenci gruplarında ciddi iletişim problemleri, uzaktan eğitim için gerekli olan altyapı çalışmalarının ekonomik boyutu olarak sıralanabilir (Başaran vd., 2020; Dinçer, 2016).

Uzaktan eğitim, geleneksel yüz yüze eğitime göre farklı özelliklere sahiptir. Geniş kitlelere hitap etmesi, öğrenen gereksinimlerine göre uyarlanması, işbirlikçi öğrenme, fırsat eşitliği ve hayat boyu öğrenme gibi imkânları sunması yönüyle yüz yüze eğitimden ayrı olarak konumlandırılmaktadır (Elçiçek, 2022; Gregory & Lodge, 2015; Simonson, Schlosser & Orellana, 2011). Özellikle zaman ve mekân bağlamındaki esnekliği sayesinde farklı coğrafyalardaki bireylerin bilgiye erişimlerini daha ulaşılabilir hale getirmektedir. Böylece farklı özelliklere ve birikime sahip kişiler rahatlıkla bir araya gelerek kendi öğrenme hızlarına uygun faaliyetler düzenleyebilmektedirler (Elçiçek, 2022; Rovai & Downey, 2010). Buna rağmen etkileşim, geribildirim, destek hizmetleri, öğretimsel içerik, deneyim, yöntem, ilgi ve motivasyon gibi bazı dezavantajlı yönleri de alanyazında dile getirilmektedir (Bilgiç & Tüzün, 2015; Falowo, 2007; Li, 2009; Sezgin, 2021; Urokova, 2020). Nitekim teknoloji ve internet altyapı problemleri, maliyet ve zaman problemi gibi diğer etkenler uzaktan eğitim sürecinin niteliğini negatif yönde etkilemektedir (Baturay & Yükseltürk, 2015; Tryon & Bishop, 2009).

Uzaktan eğitimin temelleri 19. yüzyılda öğretmenlerin posta yoluyla öğrencilerine ödev göndermesiyle başlamıştır. Öğretim materyali, ders çıktıları vb. içerikleri ilettikleri ve yine posta yoluyla öğrenci dönütlerini almaları da uzaktan eğitim içerisinde yer almaktadır. Eğitim ve öğretimin sürekliliği doğrultusunda günümüzde de gelişen iletişim araçları ile online eğitim şeklinde uzaktan eğitim etkinlikleri devam etmektedir (Akkaş, Ocak & Ocak, 2020). Yapılan birçok çalışmada, öğretim ilkeleri açısından uzaktan eğitimin öğretimde yaygınlık, çeşitlilik, hız, işlevsellik, ekonomiklik ve bireysel farklılıklara uygunluk gibi avantajlar sağladığını ifade edilmekte, ayrıca ders süreçlerinin kayıt altına alınması, öğrencilerin ders içeriklerine kolay ve hızlı ulaşması, mesaj kanalları ile diğer öğrenciler ve öğretmen ile iletişime geçmesi ve sınavlara zaman ve mekân sınırlaması olmadan istedikleri yerden katılabilme gibi avantajlar sağladığı belirtmektedir (Atik, 2020; Balaban, 2012; Çokyaman ve Ünal, 2021; Cantürk ve Cantürk, 2021). Bununla birlikte öğrencilerin doğal etkileşim süreçlerinden uzaklaşarak

duygusal bağ kuramaması ve sosyalleşmenin önünde bir engel oluşturması uzaktan eğitim sürecinin dezavantajı olarak belirtilmektedir (Adıyaman, 2002; Anderson ve Rivera-Vargas, 2020; Balaban, 2012; Çivril, Aruğaslan ve Özaydın Özkara, 2018; Kışla, 2016; Yenal, 2009; Yılmaz, 2019).

Uzaktan eğitim, geleneksel faaliyet ve organizasyonların yanı sıra teknolojik donanımlarla iletişimin kurulduğu ve öğretimin farklı bir alanda yapıldığı öğrenme faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Akçöltekin,2022; Moore ve Kearsley, 2011). Dolayısıyla uzaktan eğitim, öğrenci ve öğretmenlerin birbirlerinden farklı mekanlarda olduğu herkes için eğitim fırsatları sunan bir uygulama olduğunu ifade etmektedir (Ağaoğlu, İmer ve Kurubacak, 2002). Chang ve Satako (2020)'e göre hemen hemen her ülke öğretmen, yönetici, öğrenci ve velilerle iletişimi sürdürmek ve eğitim öğretim faaliyetlerini devam ettirmek amacıyla mevcut uygulamalara ek olarak canlı dersler ve çevrimiçi kurslar düzenlemektedir. Yıldırım, Yıldırım, Çelik ve Karaman'a (2014) göre uzaktan eğitim ortamında başarılı olmanın en önemli değişkeni öğrenen bireyin bu ortamlara yönelik tutum ve yaklaşımlarıdır. Bununla birlikte, açık ve uzaktan eğitim uygulamaları normal zamanlarda tek başına veya örgün öğretimi desteklemek amacı dışında salgın hastalıklar, savaşlar, afetler ve zorunlu göçler gibi kriz durumlarında kullanılmakta ve önemli artılar sağlamaktadır (Can, 2020). Koronavirüs (Covid-19) salgınının kısa bir süre içerisinde dünya üzerindeki birçok ülkeye yayılarak küresel bir salgın haline gelmesiyle birlikte 11 Mart 2020 tarihinde, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) salgını "pandemi" olarak ilan etmesi ve tüm ülkelerin ciddi bir şekilde önlem almasını istemesi üzerine online eğitim neredeyse tek seçenek olarak eğitim sistemleri içerisinde yer almıştır (Öztürk ve İliş, 2020). Bu doğrultuda Türkiye'de de ilk koronavirüs vakasının görülmesiyle Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) alınan tedbirler doğrultusunda online eğitime geçilmiş (MEB, 2020) ve yaklaşık iki yıl boyunca devam etmiştir. Bu salgın sebebiyle birçok ülke okulları kapatma kararı almış ve bu durum okul çağındaki yaklaşık 1 milyardan fazla öğrenciyi etkileyerek eğitim süreçlerinin aksamasına sebep olmuştur (Elçi ve Tünkler, 2022; Schleicher, 2020). Dünya ölçeğinde virüs salgınından neredeyse bütün okullar etkilenmiş, her kademedeki eğitim kurumları yüzyüze eğitim yerine sürekliliği sağlamak adına online eğitime geçmek durumunda kalmıştır. Sayısal olarak incelendiğinde 2020 yılının nisan ayında virüsün yayılımının hızlanması ve vaka sayılarının artmasıyla, dünya genelinde 199 ülkede okullar kapanmış ve bir buçuk milyardan fazla öğrenciyi eğitimin dışında bırakmıştır. Bahsi geçen 199 ülkenin 194'ü ülke genelinde eğitime ara verilmiş, sadece beş ülkede (Amerika Birleşik Devletleri, İzlanda, İsveç, Rusya ve Avustralya) bölgesel olarak bir süreliğine eğitim faaliyetlerini durdurmuştur (UNESCO, 2020).

Pandemi sürecinde eğitimciler çevrim içi platformlarda öğrencilerine uzaktan ulaşmaya çalışmışlardır. Aileler bu konularda bilgilendirilmiş, öğrenciler ise sosyal anlamda bir mecburiyet yaşamışlardır. Bu süreçte eğitimciler ve öğrenciler için uzaktan eğitimin yürütülmesi adına bazı çevrim içi çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Bu programlar ile öğrenme kayıplarının önüne geçilmesi ve salgın döneminin bir fırsata haline getirilmesi amaçlanmıştır (Abuhammad, 2020). Bununla birlikte bireylerin uzaktan eğitime ilişkin olumsuz algılarının ortadan kaldırılması ve uzaktan eğitim süreçlerinin daha verimli kullanılması için konuyla ilgili yapılacak bilimsel araştırmalara ihtiyaç duyulmuştur (Başar, Arslan, Günsel, Akpınar, 2019). Pandemi boyunca yürütülen eğitim faaliyetleri her ne kadar bazı araştırmacılar tarafından tam anlamıyla uzaktan eğitim süreci olarak görülmüyor olsa da (Golden, 2020; Sharma, 2020; Yıldız & Kartal, 2020) öğrenenlerin, öğretenlerin, ailelerin ve yöneticilerin bu süreçte önemli deneyimler kazandığı bir gerçektir (Elçiçek, 2022).

Türkiye'de Sağlık Bakanlığı tarafından ilk Covid-19 vakasının açıklanması ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK, 2020a) tarafından yapılan duyuru ile ülkedeki tüm yükseköğretim kurumlarında üç haftalığına eğitime ara verilmiştir. Akabinde uzaktan eğitim imkanına sahip tüm üniversitelerde uzaktan öğretim sürecinin başlayacağı, sahip olmayan üniversitelerde ise açık ders malzemeleri havuzunun erişime açılacağı, uygulama derslerinin ise en kısa zamanda gerçekleştirileceği duyurulmuştur. 2019-2020 akademik yılı bahar döneminde çeşitli kademelerle karantina uygulaması hayata geçirilmiş, üniversiteler ve diğer eğitim kurumlarıysa bu süreçte kapalı kalmak durumunda kalmıştır (Araç ve Akçadağ; Daniel, 2020). Bu önlemler sonucunda eğitim-öğretime ara verilmiş olup eğitim-öğretim süreçlerinin devam etmesi için her ülke kendi yöntemini belirlemiştir. Türkiye'de bu süreçte eğitim-öğretim faaliyetlerini online eğitim ile devam ettirmiş, teknolojik altyapı hızlıca tamamlanmış ve ülke genelinde yaygınlaştırılmıştır (Yılmaz, 2020). Önceki yıllarda Türkiye'de uzaktan eğitim kapsamında bazı üniversitelerde, özellikle "ortak zorunlu derslerin" yürütülmesi şeklinde bazı uygulamalar olsa da böyle aniden ulusal düzeyde ve tüm kurumlarla eğitimin uzaktan sürdürülmesi pandemi sürecinde ilk kez karşılaşılan bir durum olarak yerini almıştır (Kurnaz ve Serçemeli, 2020). YÖK tarafından *Yükseköğretim Kurumlarında Uzaktan Öğretime İlişkin Usul ve Esasların* yayınlanması ile birlikte uzaktan eğitim süreci üniversitelerde standart hale getirilmeye çalışılmıştır. İlgili usul ve esaslarda uzaktan eğitimin açıklaması ve gerekçesi, yükseköğretim kurumlarında öğretim faaliyetlerinin bilgi ve iletişim teknolojilerine dayalı olarak planlandığı ve yürütüldüğü, öğrenci ile öğretim elemanı ve öğrencilerin kendi aralarında karşılıklı etkileşimine dayalı olarak derslerin öğretim elemanı tarafından aynı mekânda bulunma

zorunluluğu olmaksızın senkron (eşzamanlı) ve/veya asenkron (eş zamansız) biçimde verildiği ifade edilmiştir (Yükseköğretim Kurulu, 2021). Uzaktan eğitim birimleri üniversitelerde *Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezleri (UZEM)* olarak bilinmektedir. UZEM faaliyetleri genellikle ön lisans, lisans, tezsiz yüksek lisans ile sertifika programlarının uzaktan eğitim süreçlerinde e-içerik geliştirmek, teknik destek sağlamak, sınav ve ders organizasyonlarını yapmak vb. unsurları içermektedir (Durak, Çankaya ve İzmirli, 2020). 24 Eylül 2020 tarihli YÖK Genel Kurul kararı ile uzaktan eğitim ile ilgili değişiklikler yer almıştır (Yükseköğretim Kurulu, 2021). Yaşanan bu olağan üstü süreçlerin yönetilmesi ve yürütülmesinde üniversite bünyesinde bulunan başta UZEM olmak üzere Bilgi İşlem Daire Başkanlıklarına büyük sorumluluklar ve birçok görev tayin edilmiştir. 21 Nisan 2021 tarihinde oluşturulan Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi'ndeki rapor verilerine göre ise Türkiye'deki 177 üniversitede UZEM bulunmaktadır. Türkiye'de üniversitelerde öğrenim yönetim sistemi olarak genellikle Moodle, ALMS, Üniversite Bilgi Yönetimi Sistemi (ÜBYS), Toltek, Google G-Suite, Sakai, Blackboard Learn, Canvas, SIYDEM kullanılırken, sanal sınıf uygulaması olarak ise genellikle Big Blue Button, Perculus, Microsoft Teams, Zoom, Adobe Connect, Blackboard Collaborate, Google Meet ve Cisco Webex'in kullanılmaktadır (Durak vd., 2020).

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Uzaktan eğitim süreçlerinin Z kuşağı özellikleri göz ardı edilmeyerek yeniden tasarlanması ve yönetilmesi ihtiyaç halindedir. Ayrıca öğrenenlerin de uzaktan eğitim sürecini etkili yürütebilmesi için öncelikle bazı becerilere sahip olması gerekmektedir. 21. yüzyıl becerileri olarak da karşımıza çıkan aktif öğrenme, öz disiplini sağlayabilme, içsel motivasyonu güçlendirme, zaman yönetimi, kendini ifade edebilme, teknolojiyi kullanma, problem çözme, kritik düşünme, yaratıcı düşünme, analitik düşünme becerileri yani yetkinlikler bunlardan en önemlileri olarak ifade edilebilir (Düzgün ve Sulak, 2020). Bununla birlikte uzaktan eğitimde de öğretmenlerin materyal kullanımına dair bilgi, beceri ve tutumları, derslerde hedeflere ulaşmada oldukça büyük bir öneme sahiptir (Çopur, 2022).

Uzaktan eğitimin verimliliğine yönelik etkenlerin başında öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik sahip olduğu görüş ve algılar yer almaktadır. Yapılan araştırmalara göre öğretmenlerin genel görüşü, salgın sürecinde başka bir seçenek bulunmadığından uzaktan eğitimin tercih edilebilir bir yöntem olduğu fakat yüz yüze eğitimin yerini tutmadığı bununla birlikte ekonomik olduğu şeklindedir (Türküresin, 2020). Uzaktan eğitimde karşılaşılan sorunlar olarak ölçme ve değerlendirme sisteminden kaynaklanan problemler, internet bağlantısı sorunu yaşayan öğrenciler, ders devamı ve katılımının kontrol edilmesinde yaşanan güçlükler şeklinde ifade

edilmektedir. Sınavların ödev olarak verilmesi durumunda amaca ulaşılamamakta, öğrenciler ödevleri kopyala yapıştır şeklinde tercih etmekte ve bu durumda da bilgiden yoksun kalmaktadırlar. Öğrencilerin uzaktan eğitim sisteminde videolara istenen anda ulaşmaları öğrencileri rahatlığa götürmekte ve disiplinden yoksunlaştırmaktadır (Otçeken, 2022). Pandemi döneminde yükseköğretimdeki öğrencilerinin tweetlerinden yola çıkılarak yapılan bir araştırmada öğrenciler sosyal katılımı, öğretmenin var olmasını, desteğini ve ilgisini, uzaktan öğretime alışkın olmalarını ve kendileriyle bağlantı kurmalarını istemektedirler (www.royalroads.ca). Dolayısıyla uzaktan eğitim yapan öğretmenlerin ortak alınan kararları izlemeleri, fikir birliğini önemsemeleri önemlidir. Yalnızca yüz yüze eğitimi taklit etmekten kaçınmalıdırlar. Öğretmenler bu süreçte kendi deneyimlerinin farkında olmalı, ayrıca profesyonel yardımları da almaktan çekinmemelidirler. Online teknolojileri kullanırken öğrencileriyle birlikte yeni yollar ve denenmemiş etkinliklerde bulunmaya çaba sarf etmelidirler. Yapılan çeşitli incelemelerden ulaşılan önemli sonuçlardan biri de bir öğretim uzmanının öğrencileriyle iletişim halinde olması, kullandığı yöntemden daha önemli olduğu şeklindedir (Sayan, 2020).

Literatür incelendiğinde uzaktan eğitimle ilgili araştırmaların genellikle nicel yaklaşım ile yürütüldüğü, nitel veya karma araştırmaların ise sınırlı sayıda olduğu görülmektedir (Horzum, Özkaya, Demirci ve Alpaslan, 2013). Yapılan çalışmaların genel olarak öğretmen ve öğrenci algılarını incelediği fakat eğitimin etkililiğine yönelik çalışmaların bulunmadığı tespit edilmiştir. 2020-2022 yılları arasında yapılan çalışmaların uzaktan eğitim konusuna dayandığı, bununla birlikte elde edilen bulguların da genellikle avantaj ve dezavantajlar ile ilgili olduğu bir gerçektir. Bulunan tez ve araştırma makaleleri, bu süreçteki derslerin etkililiğine ve öğretmen tutumuna yönelik sadece öneriler kısmıyla sınırlı kalmaktadır.

Salgın nedeniyle kapanmak ya da eğitime online şekilde devam etmek zorunda kalan okullar sebebiyle bu durumdan en çok etkilenenlerden biri de öğretmenlerdir. Geleneksel eğitime alışkın ve teknolojik donanımı yetersiz kalan öğretmenler, sürece ayak uydurmakta bir noktada yetersiz kalmışlardır. Teknoloji konusunda yetkin olamayan eğitimciler, öğrencilerine gereken desteği sunma hususunda endişeler yaşamıştır. Geleneksel eğitim sürecine kıyasla farklı materyaller kullanılmasını gerektiren uzaktan eğitim sürecinde, öğretmenler gereken donanıma sahip olmadığında ve öğrenciler teknolojiye ulaşmada sorun yaşadığında öğrencilerin katılım ve motivasyonu düşebilmekte dolayısıyla bu durum da öğretmenler üzerindeki baskıyı artırabilmektedir (Otçeken, 2022). Bu araştırmanın amacı, dünya çapında meydana gelen Koronavirüs salgını ile meydana gelen pandemi şartlarında uzaktan eğitime geçen öğrenci ve

öğretmenlerin bu süreçteki online eğitime yönelik görüşlerini ve öğretmenlerle ilgili boyutta önerilerini belirlemektir. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Bir yıl boyunca devam ettiğiniz online eğitimin faydalı olduğunu düşünüyor musunuz? Ders hocasının hangi tutum ve davranışları dersin amacına ulaşmasına katkı sağlamıştır? Birkaç örnek vererek açıklar mısınız?

2. Ders hocası dersi nasıl işleseydi daha faydalı olabilirdi? Önerilerinizi örnek vererek açıklar mısınız?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Creswell'e göre (2007) durum çalışması, araştırmacıların sınırlandırılmış veya birkaç durumu, çoklu kaynakları barındıran veri toplama araçları (görüşmeler, gözlemler, görseller ya da işitseller, dokümanlar, raporlar) ile detaylı incelediği, durumların ve duruma bağlı temaların tanımlandığı nitel araştırma desenidir. Bu çalışma ile uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin zorunlu olarak maruz kaldıkları online eğitim bir durum olarak kabul edilmiş ve bu süreçteki öğrenci görüşleri, online eğitimin faydası, öğretim görevlisinin dersi amaca ulaştırma düzeyi, daha etkili ders işlenmesine yönelik öneriler gibi katılımcıların bizzat yaşadığı, deneyimlediği, maruz kaldığı ve birinci elden bilgi sahibi oldukları bir durum hakkındaki görüşleri irdelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2021-2022 eğitim öğretim yılı Düzce Üniversitesi Eğitim Fakültesinde formasyon eğitimi alan çeşitli lisans alanlarından mezun 47 lisans mezunu katılımcı oluşturmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Katılımcıların en az bir yıl boyunca online eğitime devam etmiş olmaları bir ölçüt olarak belirlenmiş ve bu doğrultudaki katılımcı görüşlerine başvurulmuştur. Online eğitim konusundaki görüş, öneri ve değerlendirme düzeyine ulaşabilmek için belirli bir süre online eğitime devam etmek, öğretim görevlisini gözlemlemek, dersin başarısını görmek gibi deneyimleri en az bir yıl boyunca deneyimleyen kişilerin görüşleri ile araştırma probleminin irdelenebileceği kanaatine ulaşılmıştır. Ölçüt örneklemede araştırmanın amacına uygun olarak evrenden araştırmanın problemi ile ilgili olarak belirli ölçütleri sağlayan kişi ve durumlar üzerinde çalışılmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç-Çakmak, Akgün, Karadeniz ve

Demirel, 2008). Buna göre farklı lisans programlarından mezun katılımcıların 5'i erkek, 42'si kadındır. Araştırma verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen formasyon eğitimi alan öğrencilere yönelik iki açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Dolayısıyla, hedeflenen içeriğin kolay anlaşılabilirliği, içerik dışına çıkmadığı ve amaca hizmet eden veriler elde etmede daha faydalı olduğu kanısına varılmıştır. Bu görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmesinin bir diğer sebebi ise, genişletilebilir düzeye sahip olması ve araştırılan konuda derinlemesine bilgi toplama imkânı vermesinden dolayıdır. Araştırmanın verileri, öğrencilerden yazılı olarak toplanmıştır. Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan 25.08.2022 tarihinde alınan 2022/364-383 sayılı Etik Kurul kararınca çalışmanın gereken izinleri sağlanmıştır. Katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir. Bir yıl veya bir dönem boyunca katılım sağladığınız uzaktan eğitim ile ilgili;

1. Online eğitimi faydalı buluyor musunuz? Ders hocasının hangi tutum ve davranışları dersin amacına ulaşmasına katkı sağlamıştır. Birkaç örnek vererek açıklar mısınız?

2. Ders hocası dersi nasıl işleseydi daha faydalı olabilirdi? Önerilerinizi örnek vererek açıklar mısınız?

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Yapılan çalışmada, katılımcılara düşüncelerini özgür ve rahat bir şekilde ifade edebildikleri, daha çok katılımcıya uygulanabildiği, verileri toplama aşamasında da araştırmacıya kolaylık sağladığı için yarı yapılandırılmış görüşme formu tercih edilmiştir. Araştırmanın verilerini oluştururken katılımcılara, sorulara yazılı olarak cevap vermeleri gerektiği belirtilmiştir. Yöneltilen soruların net ve anlaşılır olmasına dikkat edilmiştir. Katılımcılardan veriler toplanmış ve analiz edilmiştir. Araştırmanın verileri incelenmiş, betimsel ve içerik analizi gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi toplanan verilerin, çalışmanın araştırma problemi ile bağlantılı olarak neleri söylediği ya da ne gibi sonuçları ortaya koyduğunu belirlemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Görüşme formunda yer alan soruların cevapları ile bulgular belirlenmiştir. Analiz sürecinde katılımcıların verileri analiz edilirken katılımcı adları "K1, K2, K3…" olarak kodlanmıştır. Bulgular oluşturulurken, verilerin frekansları alınarak kodlama yapılmış ve tablo oluşturulmuştur. Verilerden alınan bilgilerle oluşturulan tabloda uygun temalar kullanılarak bilgiler nitelendirilmiştir. Tablonun yorumlaması yapılarak da bulgular tamamlanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma sonunda ulaşılan bulgular temalaştırılarak sunulmaktadır. Katılımcıların online eğitime karşı tutum ve davranışları üç tema altında toplanmış, çizelge haline getirilmiş, frekans ve sıklıklarına göre sıralanmış ve doğrudan alıntılarla desteklenerek sunulmuştur. İlkönce katılımcıların online eğitime karşı tutumları ölçülmeye çalışılmış devamında ise online eğitimin hangi açılardan kendileri için anlamlı ve etkili olduğuna yönelik görüşleri irdelenmeye çalışılmıştır.

Öğrencilerin Online Eğitime Karşı Tutumları

Araştırmanın ilk sorusu olarak uzaktan eğitimin faydalı olup olmadığı yer almıştır. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda bir yıl boyunca devam edilen online eğitimin faydalı olup olmadığı katılımcılara sorulmuştur. Bu doğrultuda elde edilen bilgiler Tablo 1'de sunulmaktadır:

Tablo 1. Katılımcıların Tutumları

Online Eğitime Karşı Tutumlar	**Frekans**	**Yüzde (%)**
Faydalı	42	**89**
Faydasız	5	**11**
Toplam	**47**	**100**

Tablo 1'de görüldüğü üzere katılımcıların 42'si uzaktan eğitimin faydalı olduğunu, 5'i ise faydasız olduğunu ifade etmiştir. Buna göre online eğitime yönelik büyük oranda olumlu bir bakış açısının olduğunu söylemek mümkündür. Bu konudaki doğrudan katılımcı görüşleri aşağıda sunulmaktadır.

"...hem avantajlı hem de dezavantajlı. dersin öğretmenini önemsiyorum, bize dersini özleten bir hocanın ders saatini iple çekiyoruz hem online'da hem örgün olarak anlatımının akıcılığı hem de öğrencisine verdiği değeri onun dersinde hissetmek o dersi dinlerken bizi etkiliyor, dinlenerek, motive olarak musmutlu olarak ayrılıyorum o dersten, hocalar bizim hayatımızda adeta rehber oluyor, hocamız da bizim için eğitimci nasıl olur üslubu nasıl olmalı hatta öğretmenin iş ahlakı ve mesleğini sevmesi örneğinin tek numunesi gibi. Gerçek bir eğitimcinin elinde insana verilen değer adeta

şekilleniyor, hocalarımızın muameleleri bize adeta ışık oluyor, eğitimini ve meslek sevgisini öğretimden önce eğitimimizi güzel ve manidar aldığımıza inanıyorum" (K7)

"*...faydalı olmakla birlikte sınıfta dikkat dağınıklığı olabiliyor, sadece öğretmen odaklı, dersin kaydını tekrar izleyebilmek, evden daha rahat ve sakin dinleyebilir şekilde derse katılım faydalı"* (K8)

"...online derslerden memnun kaldım, yüz yüze ders çok kalabalık olduğundan ve çok fazla soru sorulduğundan dikkat dağınıklığı yaşadım, online dersin tekrarı izlenebilir ve evde sakin bir ortam olması daha verimli, hocamızdan memnun kaldım" (K14)

Katılımcı görüşlerinin ders hocasının tutum ve davranışlarına göre şekillendiği anlaşılmaktadır. İlgi çekici, öğrenciyi önemseyen, dersi akıcı bir şekilde anlatan bir öğretmenin öğrenciler açısından online eğitim olsa bile etkili bulunduğu ve tercih ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle dersin tekrar izlenme olanağının olması öğrenciler tarafından önemli bulunmakta ve tercih sebebi olarak dile getirilmektedir.

1- Dersi Öz, Eleştirel, Anlaşılır, Basit Anlatma

Bu bulgulara ilişkin olarak ders hocasının hangi tutum ve davranışlarının dersin amacına ulaşmasına katkı sağladığına dair içerik analizi sonuçları aşağıdaki alt başlıklar içerisinde incelenmiştir. Bu alt başlık içerisinde katılımcıların, uzaktan eğitim sürecinde almış oldukları eğitimle ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Katılımcılar, dersine giren hocalarının derse yönelik tutum ve davranışlarını derinlemesine değerlendirmiş, çeşitli önerilerde bulunmuşlardır.

Tablo 2. Katılımcıların, Dersin Hocasına İlişkin Görüşleri

Dersi Öz, Eleştirel, Anlaşılır, Basit Anlatma	**Frekans**	**Yüzde**
Konuya hakimiyet, hazırlıklı olma, akıcı anlatma	10	29,4
Algılanması kolay ve günlük hayatla ilişkilendirme	5	14,7
Slayttan okumak yerine günlük hayatla ilişkilendirme	5	14,7
Etkinlik yapma, geribildirim, önceki dersi özetleme ve kalıcı ödev	5	14,7
Mantığı öne çıkarma, dersin özünü anlatma, notla tehdit etmeme	5	14,7
Dersi eleştirel işleme, yavaş işleme, tekrar yapılanma	4	11,7
Toplam	**34**	100

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcı görüşlerine göre dersin öz, eleştirel, anlaşılır ve basit anlatımlı olacak şekilde işlendiği görülmektedir. Dersin hocası dersi algılanması kolay hale getirmekte ve günlük hayatla ilişkilendirmektedir. Bununla birlikte derslerinde slayttan okumak yerine günlük hayatla ilişkilendirmeyi tercih etmektedir. Katılımcılar, dersin hocasının konuya hâkim ve hazırlıklı olduğunu ve akıcı bir şekilde ders anlattığını eklemişlerdir. Dersi eleştirel ve yavaş işleme katılımcılar tarafından önemli bulunmaktadır. Ezber yerine mantığı ön plana çıkarma, dersin özünü anlatıp notla tehdit etmeme de katılımcıların belirttiği diğer avantajlı durumlardır. Dersin hocası uzaktan eğitim sürecinde derslerinde etkinlik yapmayı ihmal etmemiş, böylelikle derse yönelik geri bildirim sağlamış; bununla birlikte önceki dersleri özetleyerek kalıcı ödevler ile online eğitimi daha aktif hale getirmiştir. Bu görüşte olan katılımcılar kendilerini şu şekilde ifade etmektedirler:

"…hocanın konuyu günlük hayatla ilişkilendirip pratik üzerinden anlatması dersin daha anlaşılır olmasını sağladı, sorduğumuz her soruya cevap vermesi öğrencinin derse olan ilgisini yüksek tuttu, sadece slayttan okumalar yapmayıp kendisinin açıklamalar yapması dersi daha anlaşılır kıldı, konuya hakimiyeti de öğrenciye güven verdi" (K3)

"…derste önce konuyu anlatması sonra örneklendirmesi daha sonra soru üzerinde pekiştirmemizi sağlaması dersi anlayıp kavramamıza büyük olanak sağladı" (K12)

"…Ders işleme metodu gereksiz teferruata girmeden konunun özü üzerinde durması ve örneklerle anlaşılıncaya kadar anlatması, bu minvalde soru cevap tekniği ile daha çok kalıcılığını sağlaması benim beğendiğim noktalardı. Eleştirilere açık olması, herkesin kendi düşünce ve görüşlerini rahatlıkla bu derste konuşabilmesi gibi hususlar dersi daha cazip kılıyordu, hocamız alanına hâkim donanımlı biri ve bildiklerini öğrenciye aktarmada da oldukça başarılıydı…" (K15)

"*Online eğitim ne istediğini bilen, sorumluluklarının farkında olan bireyler için çok büyük avantaj. Bizim üniversitenin uzaktan eğitim uygulama programının kullanışlı olması ve dersi anlatan hocanın öğrenciyi derse kamera ve ses ile bire bir dahil etmesi, sınıf ortamı hissi veriyor. Hocanın aktif bir şekilde sorular sorması ve mesaj ekranını takip geri bildirim vermesi öğrenciyi diri tutuyor."* (K23)

"Ders hocamızın konuyu tekrarlayarak anlatması, detaylı örneklendirerek pekiştirilmesini sağlaması, her dersten önce diğer dersin özetini yapması dersin

amacına ulaşmasına katkı sağlamıştır. Öğrencilerle sürekli diyalog halinde olması da öğrencinin de sürece katkı sağlamasına yardımcı olmuştur. Böylelikle de dersin amacına ulaşması için uygun bir ders ortamı hazırlanmış olmaktadır." (K25)

"...hocanın konuyla ilgili sorular çözmesi, dersi ilk anlatımdan sonra özetleyerek kısa tekrar yapması, sık sık ekran başında olup olmadığımızı kontrol etmesi ve dersle ilgili ne zor ne de çok kolay zorlukta olan ödevler vermesi, ezbere dayalı olmayıp mantığını kavramımızı sağlayacak şekilde ders anlatması gibi tutumlarının dersin faydalı olmasını sağladığını ve bizim de derse karşı disipline olmamızı sağladığını düşünüyorum." (K34)

Katılımcı görüşlerinden de anlaşılacağı üzere uzaktan eğitimde dersi işleyiş kilit noktalar arasında yer almaktadır. Bu noktada dersin hocasının tutumu oldukça önemlidir ve eğer hoca dersin özünü kavratıyorsa, dersinde tekrar yaparak kalıcı ödevler vererek öğrencilerin aktif rol almasını sağlıyorsa bu durum öğrencilere eğitim uzaktan dahi olsa daha iyi bir sonuç vermektedir. Katılımcılar verilen örneklerin ve işlenen dersin günlük hayatla ilişkilendirildiğini ifade etmektedir. Yalnızca slayttan okumak online eğitim sürecinde öğrencileri yoran ve sıkan bir durumdur. Öğrencilerin derse aktif katılımını sağlayacak etkinliklerin planlanması, soru cevap tekniğiyle öğrencilerin aktifliğinin sağlanması ve düzenli bir geribildirim sürecinin işletilmesi katılımcıların online eğitim hakkındaki görüşlerini şekillendirmektedir.

2- Pozitif ve Yapıcı Tutum

Bir diğer alt başlık ise pozitif ve yapıcı tutum olarak belirlenmiştir. Katılımcılar, uzaktan eğitim sürecinde dersin hocasının pozitif tutumunu ve yapıcı davranışlarını ayrı bir şekilde belirtip değerlendirmişlerdir. Katılımcı görüşleri Tablo 3'te belirtildiği gibidir.

Tablo 3. Pozitif ve Yapıcı Tutuma Yönelik Görüşler

Pozitif ve Yapıcı Tutum	**Frekans**	**Yüzde**
Pozitif ve yapıcı bir tutum *(Eğlenceli, öğrenci dostu, kibirsiz, keyifli, güler yüzlü, içten, güven verici ve akıcı ders işleme)*	6	32
Kararlı ve sabırlı olması ve katılımcıları sabırla dinlemesi	4	21
İlkeli ve kurallı davranarak iyi bir öğretmen örnekliği sergilemesi	4	21

Hocanın gayreti ve öğrencileri motive etmesi, dikkat çekme	3	16
Saygılı, kibar ve nazik, tarafsız, değer verme ve özveri	2	10
Toplam	**19**	**100**

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların, dersin hocasına ilişkin pozitif ve yapıcı bir tutum benimsedikleri görülmektedir. Dersin eğlenceli işlenmesi, ders öğretmeninin güven verici, güler yüzlü ve samimi olması öğrencileri rahatlatmış, uyum sürecinde oldukça büyük bir destek sağlamıştır. Bununla birlikte hocanın gayreti ve öğrencileri motive etmesi de diğer önemli hususlardandır. Öğrencilerin dikkatini çeken diğer bir husus ise dersin hocasının kararlı ve sabırlı olmasıdır. Öğrenciler bu sakin tutumu, uzaktan eğitim sürecinde önemli bir faktör olarak değerlendirmişlerdir.

Bu görüşleri benimseyen katılımcılar kendilerini şu şekilde ifade etmektedirler:

"*Online eğitimde iletişimsel kopukluklar, yüz yüze eğitim kadar sağlıklı değil, ders hocasının derse yönelik geri dönütler sağlaması, hocanın her görüşe saygı duyup bizi tarafsız bir şekilde özveri ile dinlemesi, öğrenciye dönüt vermesi öğrenciyi derse karşı rahat ve istekli hale getiriyor, hocanın yoğun gayreti ve çabası dersin amacına ulaşmasında büyük katkı sağlamıştır, hem ders içeriği olarak hem de genel hayata bakış açısı olarak çok fazla katkı sağladığını düşünüyorum, İmkânım olsa daha fazla ders almak ve daha çok istifade etmek isterdim"* (K4).

"Uygun ortam ve koşullarda online eğitimin faydalı olduğunu düşünüyorum. Hocanın bizimle olan iletişim, içtenlik ve samimiyetinin motivasyonumuzu arttırdığını düşünüyorum. Ayrıca her zaman derse hazırlıklı bir şekilde gelişi, bizleri çok sıkmadan gerekli bilgileri edinmemizi sağlaması, derse ve bizlere olan saygısı hem faydalı hem de rol model olmuştur." (K17)

"*Ders hocası sabırlı ve içtenlikle bize konularını anlattı anlayıp anlamadığımıza önem verdi. Sabırla tekrar anlatır, saçma sorularımıza dahi sinirlenmeden cevap verirdi online eğitim süreci güzel ve etkili geçti istediğim zaman derslerin tekrarını dinleyip hızlandırabiliyordum.*" (K28)

"…hoca tutumu kararlı ve sabırlıydı, katkı sağladı, Hoca sabırlı ve içten ve samimi olarak bizim anlayacağımız seviyeye indirmeye çalışarak konuları anlatmaya özen gösterdi, Algılaması kolay örneklerle daha da pekişti, Tekrar

tekrar soru soran arkadaşların sorularına da her zaman naif ve kırmadan cevap verdi." (K32)

"Ders hocasının dersin ilk girişinden dersin sonuna kadar olan kısımda sınıfın tamamının aktif derse katılımını sağlaması, hocanın bizlere ismimizle hitap ederek soru, konu veya diğer noktalarda yardımcı olması beni hem şaşırttı hem de çok mutlu hissettirdi. Hocanın bu davranışları dersi aktif bir şekilde dinlemem noktasında beni harekete geçirdi diyebilirim. Ders esnasında anlamadığımız konuların üzerinde durması, örneklerle akılda kalıcı hale getirmeye çalışması ve konu anlatımına bilhassa konulara hakimiyetiyle dersin akıcı olmasını sağladığı kanaatindeyim" (K37)

Katılımcı görüşlerinden de yola çıkılarak, uzaktan eğitimde dersin hocasının tarafsız olması, öğrencilerin görüşlerine saygı duyup onları tarafsız bir şekilde dinlemesi, sabırlı ve içten olması bu süreci oldukça önemli hale getirmektedir. Online eğitim her ne kadar bazı aksaklıkları da beraberinde getirse bile iyi bir öğretmen modelinin öğrenciler üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların ders hocası hakkında sabırlı olma, etkinlik yapma, her soruya cevap verme, anlaşılır açıklamalar yapma, içten ve samimi olma, konuya hakimiyet gibi aslında bir öğretmende olması gereken özellikleri ısrarla dile getirmesi normal öğretim sürecinde bile bu gibi profesyonel öğretmen tutum ve davranışlarının öğretmenlerce sergilenmediğini göstermektedir.

3- Etkili Bir Soru-Cevap Süreci İşletme

Diğer bir alt başlık ise soru-cevap sürecinin yönetilmesiyle ilgilidir. Normal şartlarda öğretim süreci altında yer alması gereken soru-cevap sürecinin yönetimi başlığı, katılımcılar tarafından sıklıkla tekrarlandığı ve ön plana çıkarıldığı için ayrı bir tema olarak irdelenmiştir. Bu bağlamda kodlar aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 4. Etkili Soru-Cevap ve Süreç İşletme

Etkili Bir Soru-Cevap Süreci İşletme	**Frekans**	**Yüzde**
Sorulan her soruya cevap verme	6	43
Soru sorma, düşündürme ve herkese söz hakkı verme	5	36
Soru cevap ile aktif ders işleme	3	21
Toplam	**14**	**100**

Tablo 4 incelendiğinde**,** katılımcıların süreçle ilgili belirttikleri en önemli noktalardan biri de ders hocasının soru-cevap ile dersi daha aktif işleyip yöneltilen her soruya cevap vermesidir. Online süreç bazı temel aksaklıkları ve iletişim kopukluklarını beraberinde getirebilmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin söz hakkı alması süre sıkıntısına yol açabilmektedir. Dolayısıyla bu süreçte sorulan her sorunun karşılığının verilmesi, dersin daha aktif işlenmesi, öğrencilerin düşündürülmesi ve herkese söz hakkının tanınması olabildiğince önemli hale gelmiştir. Bu görüşte olan katılımcıların bazıları kendilerini şöyle ifade etmişlerdir:

*"…online derste uyum sağlama sorunu yaşanıyor, hocanın bizlere karşı saygılı tutumu, dersleri özenli bir şekilde anlatması, yanlış da olsa verilen cevaplara karşı olumlu tavırları, klasik sınav yaparak hem kendimizi geliştirmemizi sağladı" (*K13)

"Alışkın olmadığımız bir ders üslubu vardı. Sabırlı sakin öğrenci dostu bir hoca. Örnek verecek olursak eğer defalarca sorulan sorulara her seferinde sabırla kırmadan cevap vermesi bizi kaygılandırmaması sıkıntıya girdiğimiz durumlarda sakinleştirmesi orta yollu hal ve tavrı beni çok etkiledi." (K22)

"…hocanın genel olarak derste geçen madde ve ilkeleri olumlu olumsuz eleştirel bakış açısıyla yorumluyordu. Söz hakkı isteyen hocalarımıza söz hakkı veriyordu, onlar da yorum ve görüşlerini belirtiyordu bağlantı sıkıntısı olmadığı sürece dersimizin verimli geçti, genel olarak akıcı" (K26)

"…hocanın öğrenci görüşlerini alması, ders başlarında bizlerin işlenen konu ile ilgili sorularımızın olup olmadığını sorması dersin verimli geçmesine olumlu yönde katkı sağlamıştır" (K29)

"…hocanın anlamasak da sabırla çok defa aynı konuyu tekrar edip, telaşımızı sakinleştirdi. Öğrenci tarafında, kibirsiz bir hoca. Güzel örnek oldu daima tebessümle dersi işledi. Özellikle tekrarı, yavaş anlatması, bizimle aynı düşünmese bile fikrini nazikçe belirtmesi ve bizim de söylememize izin vermesi…" (K30)

Katılımcı görüşlerine bakıldığında, dersin hocasının uzaktan eğitim sürecinde soru cevap sürecini aktif hale getirmesi öğrenciler açısından oldukça önemli bulunmaktadır. Bununla birlikte dersin hocasının, öğrenciler tarafından gelen sorulara geribildirimde bulunması takdirle karşılanmaktadır. Öğrenciler genel olarak sıkıcı buldukları bu online sürecin karşılıklı soru cevaplarla, dersin hocasından gelen açıklamalarla daha cazip ve dinlenir hale geldiğini belirtmişlerdir. Soru-cevap sürecinin yönetilmesinde sabırlı olma, tekrar tekrar anlatma,

eleştirel davranma ve öğrencileri yargılamama gibi tutum ve davranışların önemli olduğu dile getirilmekte ve öğrencileri rahatlattığı ifade edilmektedir. Öğrencilerin derse aktif katılımının sağlanmasında etkili bir soru-cevap sürecinin öğrenmeyi kalıcı hale getirdiği vurgulanmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Online eğitim birçok amaca hizmet eden çeşitli kolaylıklar sağlayan, günümüz teknolojilerini eğitimle buluşturan bir çeşit eğitim ve öğretim etkinliğidir. Bu etkinlik içerisinde zaman zaman avantajlar ve dezavantajlar yer almaktadır. Alanyazın incelendiğinde, öğrencilerin uzaktan eğitimi aslında yeterli düzeyde olumlu bulmadıkları fakat dersin işleniş biçimi ve hocasına göre daha elverişli ve öğretici olabildiği ifade edilmektedir (Yılmaz vd., 2022). Benzer çalışmalarda da uzaktan eğitim ile ilgili öğrenci görüşleri alınmış ve olumlu sonuçların bu eğitim öğretim etkinliğinde daha fazla yer aldığı belirlenmiştir (Çaydere ve Demirbaş, 2022). Bununla birlikte çeşitli araştırmalarda uzaktan eğitimin teorik derslerde elverişli, uygulamalı derslerde ise yetersiz kaldığı gibi sonuçlara varılmıştır (Araç Ilgar, Cihan ve Oğur, 2022).

Yapılan çalışmada öncelikli olarak, öğrencilere uzaktan eğitimin faydalı olup olmadığı sorulmuştur. Öğrencilerin büyük çoğunluğu, online eğitimin faydalı olduğunu birçok avantajı da beraberinde getirdiğini belirtmiştir. Ders kayıtları tekrar tekrar izlenebilmekte, soru cevaplar daha sık yapılabilmekte ve çok daha fazla soruya online derste zaman ayrılabilmektedir. Ev ortamının daha sakin olması, çeşitli yerlerde yaşayan ve çalışan bireyler uzaktan eğitim sayesinde daha aktif bir şekilde derslerde rol almasına zemin hazırlamıştır. Uygun ortam ve koşullarda dersin hocası ile işbirliği içerisinde işlenen online dersler öğrencilerde oldukça güzel etkiler bırakmıştır. Derslerde hocanın kamera ve mikrofonunu sürekli açık tutması öğrenciler için ek olarak bir artı sunmuştur. Bununla birlikte uzaktan eğitimi sadece olumlu olarak yorumlamayan katılımcılar da mevcuttur. Onlar ise online eğitimin iyi olsa bile yüz yüze eğitimdeki etkileşimin daha yüksek olup daha faydalı olabileceğini belirtmişlerdir. Araştırmanın asıl amaç sorusu ise katılımcılara, almış oldukları uzaktan eğitimdeki dersin hocası ile ilgili sorulan tutum ve davranış değerlendirmesi sorusudur. Hangi tutum ve davranışların dersin amacına ulaşılabilirliğini sağladığını soran bu soruya katılımcılar çeşitli dönütler vermişlerdir. Genel olarak dersin hocasının pozitif tutumu, dersini işleyiş biçimi ve süreci yönetimi kilit kavramlar olarak yer almıştır. Katılımcılar bu süreçte dersin hocası tarafından anlatılan derslerin, algılanması kolay ve günlük hayatla ilişkilendirilmiş hale getirildiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte dersin hocasının slayttan okumak yerine açıklamalarla ilerlemesi ve bolca örneklere yer vermesi de öğrencileri derse çekmiştir. Ayrıca dersin hocasının konuya hakimiyeti, derse hazırlıklı olması ve dersini de akıcı şekilde anlatması

yadsınamaz bir gerçektir. Bu sayede dersi daha eleştirel işleme, yavaş yavaş tekrarlar yaparak anlatması da kaçınılmaz bir sonuç olarak eklenmiştir. Katılımcıların da verdiği bilgilerden anlaşılacağı üzere dersin hocası ezber yerine mantığı ön plana çıkarmış ve dersin özünü öğrencilere aktarmıştır. Dolayısıyla online eğitim öğrenciler için daha ilgi çekici ve kalıcı hale gelmiştir. Bunlara ek olarak derslerde etkinliklere yer vermek de bir o kadar kalıcılığı desteklemiş geri bildirimlerle de bu pekiştirilmiştir. Ayrıca derslerde, önceki derslerin tekrarı da atlanmamıştır. Dersin hocasının diğer tutumlarını ise; kararlı olması, içten ve saygılı olması, gayretli olması, tarafsız ve özverili olması, öğrencileri motive etmesi ve dikkatleri ders akışında üzerine çekebilmesi olarak sıralamışlardır. Bu noktada dersin hocasının uzaktan eğitim sürecinde iyi bir dinleyici olarak aktif bir şekilde yer alması oldukça önemlidir.

Online eğitim konusunda katılımcı görüşlerinin özellikle olumlu öğretmen tutum ve davranışları merkezinde şekillenmesi pedagojinin her daim öğrenciler tarafından önemsendiğini göstermektedir. Pozitif ve yapıcı öğretmen davranışlarının online eğitim sürecini etkili hale getirdiğini ve öğrencileri motive ettiğini dile getiren katılımcılar aslında normal öğretim sürecinde de olması gereken niteliklere dikkat çekmektedir. Teknoloji merkezli ve yüzyüze etkileşimin çeşitli nedenlerle gerçekleştirilemediği bir süreç olarak tanımlanan online eğitimde profesyonel öğretmen davranışlarının amacı gerçekleştirme sürecinde oldukça önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Yüzyüze eğitim imkanının olmadığı durumlarda bile pozitif, yapıcı ve ilkeli bir öğretmenin etkili olabildiği ifade edilmektedir. Aynı şekilde öğretmenin konuya hakimiyeti, akıcı ders işlemesi ve günlük hayatla ilişkilendirerek basitleştirmesi katılımcılar tarafından takdir edilmektedir. Son olarak, soru-cevap sürecinin öğretimdeki yerini vurgulayan bir temanın ortaya çıkması araştırmanın önemli ve manidar sonuçlarından biri olarak dikkat çekmektedir. Öğretim süreçlerinden vv değerlendirme basamaklarından biri olarak soru-cevap sürecinin ayrı bir tema olarak katılımcılar tarafından önemsenmesi ve dile getirilmesi bu konuda normal öğretim sürecinde de bazı sorunların yaşandığını göstermektedir. Aktif katılım süreçlerinden biri olarak soru-cevap yöntemi öğrencilerin öğrenme sürecini kolaylaştırmaktadır. Katılımcılar soru sorabildikleri, her soruya cevap alabildikleri, sorularından dolayı yargılanmadıkları, cevaplarından dolayı kınanmadıkları bir öğrenme ortamının özlemi içerisinde olduklarını dile getirdikleri ifadeler ile göstermişlerdir.

Kaynakça

Abuhammad, S. (2020). Barriers To Distance Learning During The COVID-19 Outbreak: A Qualitative Review From Parents' Perspective. Heliyon, E05482.

Ağaoğlu, E., İmer, G. & Kurubacak, G. (2002). A Case Study Of Organizing Distance Education: Anadolu University. Turkish Online Journal Of Distance Education-TOJDE, 3(1), 45-51.

Akçöltekin, A., Özdemiz, B., Genç, S.Z. ve Sevgin, H. (2022). Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Covid 19 Pandemi Dönemi Fen Bilimleri Dersi Uzaktan Eğitim Uygulamalarına Yönelik İhtiyaçlarının SWOT Analizi ile İncelenmesi. *International Journal of Innovative Approaches In Education, 6*(1), 50-62. Doi: 10.29329/İjiape.2022.437.5

Akkaş Baysal, E., Ocak, G. ve Ocak, İ. (2020). Covid-19 Salgını Sürecinde Okul Öncesi Çocuklarının Eba ve Diğer Uzaktan Eğitim Faaliyetlerine İlişkin Ebeveyn Görüşleri, Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi, 6(2), 185-214. DOI: 10.47615/İssej.835211 Https://Doi.Org/10.47615/İssej.835211

Akyürek, M. İ. (2020). Uzaktan Eğitim: Bir Alanyazın Taraması. Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4(1), 1-9.

Altıparmak, M. (2011). E-Öğrenme ve Uzaktan Eğitimde Açık Kaynak Kodlu Öğrenme Yönetim Sistemleri. Akademik Bilişim'11 - XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri Kitabı içinde (319- 327. Ss.). Malatya.

Anderson and P.Rivera-Vargas (2020). A Critical Look At Educational Technology from a Distance Education Perspective. Digital Education Review, 37, Http://Greav.Ub.Edu/Der/

Araç Ilgar, E., Cihan, B. B. ve Oğur, Y. G. (2022). Spor Yöneticiliği Bölümü Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Farkındalıkları. Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 8 (1), 246-266. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/intjces/issue/72200/1101352

Arat, T. ve Bakan, Ö. (2011). Uzaktan Eğitim ve Uygulamaları. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 14(1-2), 363-374.

Arı, M. (2010). İnternet Tabanlı Uzaktan Eğitim Teknolojilerinde Wimax Esnekliği. Https://Www.Emo.Org.Tr/Ekler/F9b5ec26abebe62_Ek.Pdf sayfasından alınmıştır. Erişim Tarihi: 19.07.2022

Arslan, V. (2019). Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Deneyimi ve Verimliliği Analizi: İstanbul Üniversitesi Örneği. İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Atik, A. D. (2020). Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitim Algısı: Bir Metafor Analizi, Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 3(29), 148-170.

Başar, M., Arslan, S, Günsel, E. ve Akpınar, M. (2019). Öğretmen Adaylarının Uzaktan Eğitim Algısı. Journal Of Multidisciplinary Studies In Education, 3(2), 14-22.

Baturay, M. H. ve Yükseltürk, E. (2015). The Role of Online Education Preferences on Student's Achievement. The Turkish Online Journal of Distance Education, 16(3), 3-12. Doi:10.17718/ Tojde.47810

Bilgiç, H. G., ve Tüzün, H. (2015). Yükseköğretim Kurumları Web Tabanlı Uzaktan Eğitim Programlarında Yaşanan Sorunlar. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 1(3), 26-50.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemleri.

Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) Pandemisi ve Pedagojik Yansımaları: Türkiye'de Açık ve Uzaktan Eğitim Uygulamaları. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 6(2), 11-53.

Cantürk, G. ve Cantürk, A. (2021). İngilizce Öğretmenlerinin Covid-19 Küresel Salgını Sürecinde Gerçekleştirdikleri Uzaktan Eğitim Deneyimleriyle İlgili Görüşlerinin Metaforlar Yoluyla Belirlenmesi. Uluslararası Dil, Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar Dergisi, 3 (1), 1-37.

Creswell, J. W. (2007). Qualitative İnquiry & Research Design: Choosing Among Fiveapproaches (2. Baskı). USA: SAGE Publications

Çaydere, O.ve Demirbaş, C. "Lisans Düzeyinde Uzaktan Eğitim Yoluyla Sanat Eğitimi Sürecine Yönelik Öğrenci Görüşlerinin Belirlenmesi". 91 (2022 Mart): s. 337–350. doi: 10.7816/idil-11-91-02

Çivril, H., Aruğaslan, E., Özaydın Özkara, B., (2018). Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Algıları: Bir Metafor Analizi. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 8(1), 39-59.

Çokyaman, M. ve Ünal, M. (2021). Öğrenci ve Öğretmenlerin Covid-19 Salgını Dönemindeki Uzaktan Eğitim Algısı: Bir Metafor Analizi, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 18, 1684 – 1715.

Çopur, E. (2022). Sınıf Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitim Sürecinde Gerçekleştirilen Matematik Derslerinde Materyal Kullanımı Hakkındaki Görüşleri. *Ulusal Eğitim Dergisi, 2*(1), 100–116. Http://Www.Uleder.Com/İndex.Php/Uleder/Article/View/26

Durak, G., Çankaya, S., ve İzmirli, S. (2020). COVID-19 Pandemi Döneminde Türkiye'deki Üniversitelerin Uzaktan Eğitim Sistemlerinin İncelenmesi. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 14(1), 787-809.

Dursun, T. (2011). Uzaktan Eğitimde Hizmet Kalitesinin Ölçümlenmesi ve Eğitim Sektöründe Bir Uygulama (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Düzgün, S., ve Sulak, S. E. (2020). Öğretmen Adaylarının Covıd-19 Pandemisi Sürecinde Uzaktan Eğitim Uygulamalarına İlişkin Görüşleri. Milli Eğitim Dergisi, 49(1), 619-633.

Elçi, İ. ve Tünkler, V. (2022). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin COVID-19 Döneminde Gerçekleştirilen Acil Uzaktan Eğitim Sürecine İlişkin Deneyimleri ve Yeni Normale Dair Öngörüleri. Yaşadıkça Eğitim, 36(2), 307-324.

Elçiçek, M. (2022). Uzaktan Eğitim Engelleri: Bir Meta-Sentez Çalışması. Üniversite Araştırmaları Dergisi, 5 (1), 35-45. DOI: 10.32329/Uad.937271

Eygü H., ve Karaman, S. (2013). Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Algıları Üzerine Bir Araştırma. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 36-59. Https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Kusbd/İssue/19375/205547

Gülseren, Ö. (2021). Uzaktan Eğitim Sürecinde İlkokul Velilerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, 31.

Http://Www.İstjss.Org/Resim/2021_Fall_31_1.Pdf Adresinden Alınmıştır.

Horzum, M. B., Özkaya, M., Demirci, M. ve Alpaslan, M. (2013). Türkçe Uzaktan Eğitim Araştırmalarının İncelenmesi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14 (2), 79- 100.

İşman, A. (2005). Uzaktan Eğitim. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

İşman, A. (2011). Uzaktan Eğitim. (4.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Kaçan, A. ve Gelen, İ. (2020). Türkiye'deki Uzaktan Eğitim Programlarına Bir Bakış. Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6(1), 1-21.

Karakuş, N., Ucuzsatar, N., Karacaoğlu, M. Ö., Esendemir, N & Bayraktar, D. (2020). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri. Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 220- 241. DOI: 10.29000/Rumelide.752297.

Kılınç, M. (2015). Uzaktan Eğitim Uygulamalarının Etkililiği Üzerine Bir Araştırma (İnönü Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi İlahiyat Lisans Tamamlama Programı Örneği) (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.

MEB. (12 Mart 2020). Bakan Selçuk, Koronavirüs'e Karşı Eğitim Alanında Alınan Tedbirleri Açıkladı. Http://Www.Meb.Gov.Tr/Bakan-Selcuk-Koronaviruse-Karsi-Egitim-Alaninda-Alinan-Tedbirleriacikladi/Haber/20497/Tr Adresinden 19.07.2022 tarihinde erişilmiştir.

Otçeken, H.S. (2022). Velilerin Pandemi Dönemindeki Uzaktan Eğitim Sürecine İlişkin Görüş ve Deneyimleri (İstanbul Ümraniye İlçesi Örneği). Yüksek Lisans Tezi, İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Öztürk, S. ve İliş, B.E. (2020). Koronavirüs Hastalığı 2019 (Covıd-19) Küresel Salgının, Ortaya Çıkmasından İtibaren Meydana Gelen Önemli Olayların Kronolojisi. Https://Cdn.İstanbul.Edu.Tr/Filehandler2.Ashx?F=Covid19_Kronoloji_Enformatik_By.Pdf adresinden 19.07.2022 tarihinde ulaşılmıştır.

Salman, M. ve Akay, C. (2022). Ortaokul Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Algılarının İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması. Trakya Eğitim Dergisi, 12(2), 979-997

Sayan, H. (2020). COVİD-19 Pandemisi Sürecinde Öğretim Elemanlarının Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. AJIT-E: Academic Journal Of Information Technology , 11 (42) , 100-122 . DOI: 10.5824/Ajite.2020.03.004.X

Sezgin, S. (2021). Acil Uzaktan Eğitim Sürecinin Analizi: Öne Çıkan Kavramlar, Sorunlar ve Çıkarılan Dersler. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(1), 273-2

Serçemeli, M., ve Kurnaz, E. (2020). COVID-19 Pandemi Döneminde Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ve Uzaktan Muhasebe Eğitimine Yönelik Bakış Açıları Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi, 4(1), 40-53. Https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Utsobilder/İssue/55152/741358

Singh, V. ve Thurman, A. (2019). How Many Ways Can We Define Online Learning? A Systematic Literature Review of Definitions Of Online Learning (1988-2018). American Journal of Distance Education, 33(4), 289–306. Doi: 10.1080/08923647.2019.1663082.

Tonbuloğlu, B. (2017). Uzaktan Eğitim Programlarının Paydaş Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Türküresin, H.E. (2020). Covıd-19 Pandemi Döneminde Yürütülen Uzaktan Eğitim Uygulamalarının Öğretmen Adaylarının Görüşleri Bağlamında İncelenmesi. Milli Eğitim Dergisi, 49(1), 597-618.

UNESCO (2020). COVID-19 Educational Disruption And Response. Https://En.Unesco.Org/Covid19/Educationresponse

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, A. B. (2019). Distance And Face-To-Face Students' Perceptions Towards Distance Education: A Comparative Metaphorical Study. Turkish Online Journal of Distance Education, 20(1), 1302–6488.

Yılmaz, M., Savucu, Y., Baş, M. & Alpay, N. (2022). Pandemi (Covid-19) Sürecinde Spor Eğitimi Alan Öğrencilerin Senkron Uzaktan Eğitime Yönelik Görüşleri. International Journal of Sport Exercise and Training Sciences- IJSETS , 8 (1) , 12-19 . DOI: 10.18826/useeabd.993361

Yılmaz, N. A. (2020). Yükseköğretim Kurumlarında Covıd-19 Pandemisi Sürecinde Uygulanan Uzaktan Eğitim Durumu Hakkında Öğrencilerin Tutumlarının Araştırılması: Fizyoterapi ve Rehabilitasyon Bölümü Örneği. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3(1), 15-20.

Yükseköğretim Kurulu (2020a). Koronavirüs (Covid-19). Https://www.Yok.Gov.Tr/Sayfalar/Haberler/2020/Coronavirus_Bilgilendirme_1.Aspx adresinden 17.07.2022 tarihinde alınmıştır.

www.royalroads.ca (2020). **Veletsianos on what students say about online learning during COVID-19**, https://www.royalroads.ca/news/veletsianos-what-students-say-about-online-learning-during-covid-19

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN MUTLULUK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

NIHAD MOHAMMED DAKHEEL IBRAHIM[1], Doç.Dr.Özgür BOSTANCI[2], Doç.Dr. Levent BAYRAM[2]

[1] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
nihatibrahimoglu8855@gmail.com- 0000-0002-3381-476X

[2] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi,
bostanci@omu.edu.tr- 0000-0002-7952-1014

[2] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi,
levent.bayram@omu.edu.tr- 0000-0002-6000-229X

ÖZET

Öğrencilerin eğitim-öğretim hayatlarında karşılaştığı sorunlar, stres ve huzursuz bir ortam oluşturur ve öğrenim süreçlerini olumsuz yönde etkiler. Fakat bu sorunların üstesinden gelmesiyle birlikte rahatlamaya başlar ve mutlu olur. Bu çalışmada, 2022/2023 eğitim-öğretim döneminde spor bilimleri fakültesinde öğrenimlerine devam eden öğrencilerin mutluluk düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmaya, 4 farklı programda okuyan (Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, Antrenörlük Eğitimi, Rekreasyon Eğitimi, Spor Yöneticiliği) yaşları 18 ile 35 arasında değişen ve yaş ortalamaları 22,06 ± 3,5 olan 474 üniversite öğrencisi (239 erkek; 235 kadın) gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgiler formunun yanı sıra katılımcıların mutluluk düzeylerini belirlemek için Demirci ve Ekşi (2017) tarafından geliştirilen "Mutluluk Ölçeği" kullanılmıştır. Çalışmaya dahil edilen katılımcılarının belirlenmesinde basit tesadüfü örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada öncelikle verilerin dağılımı Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiş ve dağılımın normal olduğu belirlenmiştir. Verilerin analizinde, gruplar arası karşılaştırmada bağımsız örneklemler t testi, ikiden fazla grupların karşılaştırılmasında ise Tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Araştırma sonuncunda mutluluk düzeylerinin cinsiyet göre değişmediği ($p>0,05$), 18 – 21 yaş, dördüncü sınıf ve Antrenörlük eğitimi öğrencilerinin mutluluk düzeyi ortalamalarının diğer gruplara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak diğer fakültelerde de olduğu gibi spor bilimleri öğrencilerinin de farklı değerlere ve amaçlara sahip bireylerden oluşması mutluluk düzeylerini etkilediği söylenebilir. Üniversite öğrencilerinin mutluluk düzeylerini kontrol edebilme yöntemleri konusunda eğitim seminerlerinin verilmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, Spor, Stres, Fiziksel Aktivite.

1. GİRİŞ

Mutluluk insan yaşamının en temel amaçlarından biri olmakla birlikte, yaşayan tüm insanlar her zaman mutlu olmak için mücadele vermektedirler. İnsanların kişisel mutluluk için çabalarken, içinde bulundukları toplumda da mutluluğu aradıkları görülmektedir (Selim, 2008). Mutluluk kavramı, yaşamın çeşitli alanlarının yapısını etkilediği için uzun zamandır araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Mutluluk düzeyi bireysel ve toplumsal pek çok bileşeni içinde barındıran ve kişilerin zihnen, ruhen ve bedenen iyi oluşlarıyla alakalı bir durum olarak tanımlanır (Lyubomirsky ve ark., 2005). İyi oluş, yaşam doyumu, öznel iyi oluş, iyilik hali gibi kavramlar da mutlulukla ilişkilendirilerek ara ara mutluluk yerine kullanılmaktadır (Tuzgöl Dost, 2004). Mutlu insanların yaşam olaylarına mutsuz insanlardan farklı bir bakış açısıyla yaklaşabildikleri ve farklı tepkiler gösterebildikleri ifade edilmiştir (Acaboğa, 2007). Olumsuz yaşantılar bireyi olumsuz duygu haline sokarken olumlu yaşantılar bireyin istediği niteliklerdir (Yetim, 2001. s.13).

Yapılan çalışmalar mutluluğun ruhsal bozuklukları önlediği, sosyal (Fredrickson, 2001; Harker ve Keltner, 2001) ve iş yaşamını (Staw ve ark., 1994) olumlu etkilediğini raporlamıştır. Bununla birlikte özellikle zihinsel ve bedensel sağlığa faydaları dikkate alındığında mutlu insanların öz kontrol, düzenleme ve problemleri çözebilme yeteneklerinin yüksek olduğu (Fredrickson ve Joiner, 2002; Keltner ve Bonanno 1997), düzenli fiziksel aktivitenin de gelişimine katkı sağladığı güçlü bir bağışıklık sistemine sahip oldukları (Stone ve ark., 1994) araştırmalarda gösterilmiştir.

Hem bireysel mutluluğu hem de toplumsal refahı geliştirmek için bireylerin mutluluk seviyeleri artırılmalıdır. Bu bağlamda olumlu deneyimleri tekrarlamak ve sosyalleşmek gibi olumlu duygular ve davranışları geliştirmeyi amaçlayan kasıtlı faaliyetler ile başka bir deyişle pozitif psikoloji müdahaleleriyle mümkün olabilmektedir (Ruini ve ark., 2006).

Hızlı gelişim ve değişimin yaşandığı günümüzde tüm ulusların en büyük çabası, bu değişim sürecine ayak uydurabilecek yeterlilikte donatılmış, nitelikli bireyler yetiştirmektir (Kuran, 2002). Nitelikli bireylerin yetiştirilmesinde önemli konuma sahip üniversitelerin üstlendiği rollerde bu değişimlerden etkilenmekte ve önem kazanmaktadır (Açışlı ve Kolomuç, 2012). Toplumların geleceklerinin belirlenmesinde önemli role sahip üniversite çağı öğrencilerinin mesleki kariyerlerini belirleyecek üniversite eğitimi aşamasında kendilerini mutlu hissetmeleri, ülke geleceğini oluşturan çocukların zihinsel ve bedensel mutluluklarının da temelini oluşturmaktadır (Ada, 2009'dan aktaran: Yalız-Solmaz, 2014).

Bu bilgiler ışığında araştırmanın amacı; Spor bilimleri fakültesinde farklı bölümlerde okuyan öğrencilerin mutluluk düzeylerinin kişisel bilgilerinden elde edilen bazı bağımsız değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını karşılaştırmaktır.

2. MATERYAL VE METOT

2.1 Araştırmanın Modeli

Bu nicel araştırma tarama türüyle desenlenmiştir. Tarama modeli var olan durumu değiştirmeye yönelik bir müdahalede bulunmadan gözlemleyebilmektir (Karasar, 2008). Başka bir ifadeyle, geniş bir kitleden araştırmacı tarafından belirlenen cevap seçenekleri kullanılarak amaçlara yönelik bilgi toplanmaktadır. Katılımcılara ait görüşlerin ve özelliklerin neden kaynaklandığından daha çok, nasıl dağılım gösterdiğiyle ilgilenilmektedir (Büyüköztürk ve ark., 2018).

2.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Ondokuz Mayıs Üniversitesi oluştururken örneklemini ise Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesinde Antrenörlük Eğitimi (AE), Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği (BSÖ), Rekreasyon Eğitimi (RE) ve Spor Yöneticiliği (SYB) bölümlerinden evreni temsil ettiği varsayılan ve tesadüfi yöntemle araştırmaya dahil edilen toplam 474 gönüllü öğrenci oluşturmaktadır.

Çizelge 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri (n:474)

	Değişkenler	**N**	**%**
Cinsiyet	Erkek	239	50.4
	Kadın	235	49.9
Yaş	18 – 21	255	53.8
	21 – 23	152	32.1
	24 ve üzeri	67	14.1
Bölüm	Antrenörlük Eğitimi	228	48.1
	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	84	17.7
	Rekreasyon Eğitimi	35	7.4
	Spor Yöneticiliği	127	26.8
Sınıf düzeyi	1. Sınıf	64	13.5
	2. Sınıf	93	19.6
	3. Sınıf	134	28.3
	4. Sınıf	183	38.6

2.3.Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, araştırmacı tarafından çalışmanın amaçlarına yönelik oluşturulan ‘Kişisel Bilgi Formu’, Demirci (2017) tarafından geliştirilen Mutluluk ölçeği kullanılmıştır. Çalışma verileri yüz yüze olarak öğrencilere doldurtulmuştur. Ekim 2022 – Aralık 2022 tarihleri arasında toplam 474 gönüllü öğrenciye ulaşılmıştır.

2.3.1. Mutluluk ölçeği

Araştırmada spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin mutluluk düzeylerini belirlemek için Demirci (2017) tarafından geliştirilen ve tek boyut ve 6 maddeden oluşan “Mutluluk Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek pozitif maddelerden oluşmaktadır. Maddelerde ifade edilen mutluluk düzeylerini belirlemek amacıyla 5 dereceli likert tipi seçenekler yerleştirilmiştir. Bu seçenekler; *(*1) Bana Hiç Uygun Değil (2) Bana Uygun Değil (3) Bana Biraz Uygun (4) Bana Oldukça Uygun (5) Bana tamamen Uygun (1) şeklinde biçimlendirilmiş ve puanlanmıştır.

Orijinal çalışmada ölçeğin geçerlik ve güvenirlik katsayısı (Cronbach alpha) .83 olarak belirtilmiş ve bu çalışmada ise 0.79 hesaplanmıştır.

2.4.Verilerin Analizi

Araştırmamızda elde edilen verilerin çözümlenmesi ve analiz edilmesinde, Microsoft Excel ve SPSS 23.0 istatistiksel paket programı kullanılmıştır. Örneklem grubunu tanımlayıcı özellikler için yüzde - frekans yöntemleri uygulanmıştır. Araştırmada verilerin normallik dağılımı öncelikle Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiş ayrıca, çarpıklık ve basıklık değerleri kontrol edilerek +1,5 ve -1,5 arasında olması kriteri dikkate alınmıştır (Tabachnick ve Fidell, 2013). Yanıtların parametrik bir dağılım göstermesi ile birlikte ikili grupların analizinde bağımsız T-Testi ve üç ya da daha fazla gruplu karşılaştırmalarda ise One Way ANOVA (tek yönlü varyans) kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, amaçlara yönelik ölçeklere verilen yanıtlardan ölçme araçlarını tanımlayıcı istatistiksel bilgilere ve ölçeğin toplam puanlarına yönelik yapılan sınamalardan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 2. Cinsiyet ve yaş gruplarına göre mutluluk ortalamalarının karşılaştırılması

Cinsiyet	**n**	**Ort**	**S.S.**	**t**	**P**
Erkek	239	20,11	6,02	-1,054	,292
Kadın	235	20,67	5,61		
Yaş Grupları	**n**	**Ort.**	**S.S.**	**F**	**P**
18-21 yaş	255	20,52	5,73		
22-24 yaş	152	20,49	5,58	,592	,554
25 yaş ve üzeri	67	19,67	6,64		

Ort: Ortalama, S.S: Standart Sapma

Araştırmaya katılan erkek ve kadın öğrencilerin mutluluk ölçeği ortalama puanlarının karşılaştırılmasında anlamlı bir fark olmadığı gözlendi (p=,292). Diğer taraftan yaş gruplarına göre mutluluk puanlarında her ne kadar anlamlı bir fark görülmese de (p=,554) yaş arttıkça mutluluk ortalamasının düştüğü belirlendi. En yüksek ortalama puanlara 18 – 21 yaş grubu (20,52±5,73) üniversite öğrencilerinde oldu tespit edildi.

Çizelge 3. Sınıf düzeylerine göre mutluluk ortalama puanlarının karşılaştırılması

		n	**Ort.**	**S.S.**	**F**	**P**	**Fark**
Mutluluk Puanı	1. Sınıf	64	19,44	5,71	4,626	**,003**	4>2
	2. Sınıf	93	**18,87**	5,56			
	3. Sınıf	134	20,52	5,69			
	4. Sınıf	183	**21,39**	5,91			

Ort: Ortalama, S.S: Standart Sapma

Çalışmanın bir diğer değişkeni olan sınıf düzeylerine göre yapılan istatistiksel değerlendirme de en düşük ortalama puanın 2. sınıf (18,87±5,56) öğrencilerine ait olduğu en yüksek ise son sınıfta (21,39±5,91) okuyan öğrencilerde olduğu belirlendi. Sınıflara göre mutluluk puanları

karşılaştırıldığında 4. Sınıf ile 2. Sınıf öğrencileri arasında anlamlılık gözlenirken (p=0,003) diğer karşılaştırmalarda istatistiksel bir fark olmadığı görüldü (p>0,05).

Çizelge 4. Okuduğu bölümlere göre mutluluk ortalama puanlarının karşılaştırılması

	Bölümler	n	Ort.	S.S.	F	P
Mutluluk Puanı	BSÖ	84	20,11	5,68	2,040	,107
	AE	228	21,01	5,84		
	SYB	127	19,46	5,40		
	Rekreasyon	35	20,37	7,08		

Ort: Ortalama, S.S: Standart Sapma, BSÖ: Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği; AE: Antrenörlük Eğitimi, SYB: Spor Yöneticiliği Bölümü

Araştırmaya katılan öğrencilerin okuduğu bölüme göre mutluluk puanları karşılaştırıldığında gruplar arasında fark olmadığı belirlendi (p>0,05). En yüksek ortalama puanın Antrenörlük eğitimi öğrencilerine aitken en düşük ise spor yöneticiliği bölümünde okuyan öğrencilerde olduğu bulundu.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada; spor bilimleri fakültesinde farklı programlarda okuyan öğrencilerin mutluluk düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde katılımcıların mutluluk ortalama puanlarının analizleri neticesinde ortaya çıkan bulgular literatür ışığında tartışılmıştır. Araştırmamıza katılan (%49'u kadın, %51'i erkek) öğrencilerin mutluluk ölçeğine verdiği cevaplara göre kadınlar (20,67±6,02) ve erkekler (20,11±5,61) arasında fark görülmemiştir (p=,292). Literatürdeki benzer çalışmalar araştırma bulgumuzu destekler nitelikte olmakla beraber cinsiyetin mutluluk düzeylerini etkilemediğini ve kesin bir yaklaşımın olmadığını göstermektedir (Diener ve Myers,1997; Kimball ve Willis 2006; Rasmussen ve Laumann, 2014). Her ne kadar bir farklılık olmadığı literatürde bir çok çalışma ile bildirilmiş olsa da kısıtlı araştırmalarda aksi yönde sonuçlar elde etmiştir (Cenkseven ve Akbaş, 200; Tümkaya, 2011; Bozdemir, 2011). Kadınların ve erkeklerin hayatları boyunca farklı dönemlerde; birbirlerinden daha yüksek düzeyde mutluluk düzeyine sahip olabilmektedir. Kadın ve erkek öğrenciler arasında bir farkın olmaması, toplumda cinsiyetlere bir rol yüklenmiş olmasıyla birlikte o toplumun geçmişinden gelen kültürel bağların toplumsal algıları etkilemesi sonucu etki etmiş olabilir. Çünkü farklı toplumlarda kadın ve erkeklerin rolleri değişebilmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş gruplarına göre mutluluk puanlarında her ne kadar anlamlı bir fark görülmese de (p=,554) yaş arttıkça mutluluk ortalamasının düştüğü belirlendi. En yüksek ortalama puanlara 18 – 21 yaş grubu (20,52±5,73) üniversite öğrencilerinde oldu tespit edildi. Gaziantep üniversitesinin spor bilimleri öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada yaş grupları arasında anlamlı fark tespit edilmemiştir (Demir, 2019). Gülcan (2014) genç yetişkinlerde yapmış olduğu araştırmada yaş arttıkça mutluluk düzeyi ortalamasının azaldığını bildirmiştir. Her ne kadar yaşla birlikte bireylerde artan tecrübe algılanan mutluluk düzeyini de pozitif yönde iyileştireceği beklense de araştırmalar farklı sonuçlar göstermektedir. Çünkü yaşam boyunca kişiler her dönemde farklı sorunlarla karşılaşabilir ve bunları çözebilmek içinde belirli bir süreç içeresine girer. Böylece mutluluk düzeyleri yaşla ilişkilendirilememesi doğru bir yaklaşım olacaktır. Özellikle üniversite öğrencilerinde yaşı büyük kişilerin hayat beklentisi bu durumu daha da etkilemektedir.

Çalışmanın bir diğer değişkeni olan sınıf düzeylerine göre en düşük ortalama puanın 2. sınıf (18,87±5,56) öğrencilerine ait olduğu en yüksek ise son sınıfta (21,39±5,91) okuyan öğrencilerde olduğu belirlendi. Sınıflara göre mutluluk puanları karşılaştırıldığında 4. Sınıf ile 2. Sınıf öğrencileri arasında anlamlılık gözlenirken ($p=0,003$) diğer karşılaştırmalarda istatistiksel bir fark olmadığı görüldü ($p>0,05$). Yapılan araştırmalar sınıf düzeyi arttıkça mutluluk ortalama puanının da yükseldiğini raporlarken (Çelik, 2008; Çevik, 2010), farklı sonuçlara ulaşıldığı da gözlenmiştir (Gülcan, 2014). Son sınıf öğrencilerinin ortalama puanlarının yüksek olması, öğrencilerin üniversitesinin bulunduğu çevreye uyumun artmış olmasıyla, üniversite ve eğitim gördükleri bölümün farklı şartlarına daha kolay adapte olmalarıyla, sosyalleşme sürecini tamamlamış olmalarıyla ve karşılaştıkları problemlerle daha etkili çözümler bulabilmelerinde kaynaklandığı söylenebilir. Cantez 323 üniversite öğrencisinde yaptığı çalışma öğrencilerinin derslik düzeyleri ve yaşanılan yere göre saadet düzeyleri karşılaştırıldığında, manidar bir farkın görülmediği sonucuna erişilmiştir (Cantez, 2018).

Literatürdeki araştırmalarla benzer sonuçlar sunan bu çalışmanın bulguları neticesinde, Mutluluğun veya iyi oluşun öneminin üniversite öğrencileri tarafından iyi kavranması için gerekli bilgilendirilmeler/eğitim seminerleri yapılabilir Üniversite öğrencilerinin eğitim öğretim aşamalarında gelecekten beklentilerini olumsuz yönde etkileyen faktörler periyodik olarak araştırılmalıdır. Üniversite yönetimlerinin kampüs içi fiziksel, sosyal, kültürel etkinliklerle öğrenciye sosyalleşme olanakları sağlayabilir.

KAYNAKLAR

1. Demirci, I. (2017). *Huzurlu ve mutlu yaşamın değerler ve karakter güçleri bağlamında karma bir araştırmayla incelenmesi* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
2. Fredrickson, B. L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology: The broaden-and-build theory of positive emotions. American Psychologist, 56, 218–226.
3. Harker, L., & Keltner, D. (2001). Expressions of positive emotions in women's college yearbook pictures and their relationship to personality and life outcomes across adulthood. Journal of Personality and Social Psychology, 80, 112–124.
4. Staw, B. M., Sutton, R. I., & Pelled, L. H. (1994). Employee positive emotion and favorable outcomes at the workplace. Organization Science, 5, 51–71.
5. Fredrickson, B. L., & Joiner, T. (2002). Positive emotions trigger upward spirals toward emotional well-being. Psychological Science, 13, 172– 175.
6. Keltner, D., & Bonanno, G. A. (1997). A study of laughter and dissociation: Distinct correlates of laughter and smiling during bereavement. Journal of Personality and Social Psychology, 73, 687–702.
7. Stone, A. A., Neale, J. M., Cox, D. S., Napoli, A., Valdimarsdottir, V., & Kennedy-Moore, E. (1994). Daily events are associated with a secretory immune response to an oral antigen in men. Health Psychology, 13, 440–446.
8. Ruini, C., Belaise, C., Brombin, C., Caffo, E., Fava, G.A. (2006). Well-being therapy in school settings: A pilot study. Psychotherapy and Psychosomatics, 75, 331–336
9. Yetim, Ü. (2001). Toplumdan bireye mutluluk resimleri. İstanbul: Bağlam Yayınları
10. Tuzgöl Dost, M. (2006). Subjective well-being among university students. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31(31), 188-197

11. Kuran, K. (2002). Öğretmenlik mesleği (niteliği ve özellikleri). Ankara: Mikro Yayıncılık.
12. Açışlı, S. ve Kolomuç, A. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının incelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 1(2), 266-271.
13. Yalız-Solmaz, D. (2014). Öğretmen adaylarının öznel iyi oluş düzeyleri: Anadolu üniversitesi beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümünde bir araştırma. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(35), 651-657.
14. Karasar, N. (2008). Bilimsel araştırma yöntemi (17.Baskı). *Ankara: Nobel Yayın.*
15. Büyüköztürk Ş., Çakmak Kılıç E., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş. ve Demirel F. (2018) Bilimsel Araştırma Yöntemleri. *Pegem Akademi, 24. Baskı,* Ankara, 183-191
16. Demirci, İ. & Ekşi. H. (2018). Keep calm and be happy: A mixed method study from character strengths to well-being. *Educational Sciences: Theory & Practice 18(29)* 303–354.
17. Lyubomirsky, S., King, L., Diener, E. (2005a). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? Psychological Bulletin, 131, 803–855
18. Diener, E. and Myers, D. G. (1997). The science of happiness (Cover story). *Futurist*,31(5), 3.
19. Kimball, M. and Willis, R. (2006). *Utility and happiness*. University of Michigan
20. Rasmussen, M. and Laumann, K. (2014). The role of exerciseduring adolescence on adult happiness and mood. *Leisure Studies*, 33(4), 341-356
21. Tümkaya, S. (2011). Türk üniversite öğrencilerinde öznel iyi oluşu yordayan sosyodemografik değişkenler ve mizah tarzları. *Egitim ve Bilim*, 36(160), 158-170.
22. Cenkseven, F. ve Akbaş, T. (2007). Üniversite öğrencilerinde öznel ve psikolojik iyi olmanın yordayıcılarının incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 43–62.
23. Bozdemir, E. (2011). *Ergenlerin mükemmeliyetçilikleri ile mizah duyguları arasındaki ilişkinin incelenmes*i. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
24. Demir, K., ve Duman, S. (2019). Bireylerin Spor Yapma Durumlarıyla, Benlik Saygıları ve Mutluluk Düzeyleri Arasındaki İlişkisinin İncelenmesi. Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi, 4(4), 437-449.
25. Gülcan, A. (2014). *Genç yetişkinlerde iyimserliğin mutluluk ve yaşam doyumu üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul
26. Cantez, E. (2018). Üniversite öğrencilerinin mutluluk, psikolojik sağlamlık ve öz yeterlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, *4*(2), 61-76.
27. Çelik, Ş. (2008). Lise öğrencilerinin öznel iyi oluşlarının duygusal zeka açısından incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
28. Çevik, N. (2010). Lise öğrencilerinin öznel iyi oluşlarını yordayan bazı değişkenler. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
29. Selim, Ö. G. D. S. (2008). Türkiye'de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz: Multinomial Logit Model . Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 17 (3) , 345-358 .
30. Acaboğa, Asiye. *"Din Mutluluk İlişkisi*." Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

ESNEK ÖĞRENME MERKEZİ OLARAK YENİ BİR OKUL MİMARİSİ TASARIMI ÖRNEĞİ: QRESTAD LİSESİ (QRESTAD GYMNASIUM) VE TÜRKİYE İÇİN ÇIKARIMLAR

Prof. Dr,HASAN BASRİ MEMDUHOĞLU [1], Doktora Öğrencisi,ZEYNEP DAĞ [2]

[1] Üniversitesi SİİRT, Eğitim Fakültesi, hasanbasri@siirt.edu.tr - 0000-0001-5592-2166

[2]Üniversitesi SİİRT, Sosyal Bilimler Enstitüsü, zynpdg@gmail.com- 0000-0001-6173-1307

ÖZET

Qrestad Lisesi Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da kurulmuş, sıra dışı ve yenilikçi özellikleriyle ülkedeki en popüler kamu lisesi olarak ön plana çıkmaktadır. Mimari tasarımıyla adeta zihinlerdeki geleneksel okul kavramını yıkan Qrestad Lisesi modern bir işyeri görünümündedir. Yenilikçi alan tasarımıyla kapıdan duvara, tavandan zemine okul tasarımını baştan yaratan bu anlayış aynı zamanda esnek öğrenim tesislerine ilham kaynağı niteliğindedir. Sınıfları olmayan okul olarak adlandırılan bu lisede derslerin bir kısmı açık alanlarda yapılmaktadır. Binanın içinde herkesi ve tüm alanları görmeye fırsat veren merdivenler okulun simgesi ve buluşma alanı niteliğindedir. Öğrenci ve öğretmenler bu merdivenlerde yürürken büyük bir topluluğun üyesi olma duygusu yaşamaktadırlar. Okulun tavanlarının yüksek olması ise öğrencilerin büyük düşüncelere odaklanmaları için fırsat sunmaktadır. Öğrenciler kendi öğrenmelerinden sorumlu olup, öğretmenler mentor rolündedir. Öğrencilerde sorumluluk alma, işbirliği yapma, takım çalışması, risk alma, bir şey yapmanın yeni yollarını keşfetme, yaratıcı ve yenilikçi düşünme teşvik edilir. Qrestad Lisesi 2012 yılından beri tamamen dijital eğitime geçmiş ve dijital alanda öncü bir okuldur. Öte yandan Qrestad Lisesi Danimarka'da popüler olsa da dünya çapında eğitim paydaşları tarafın dan (öğrenciler, öğretmenler, yöneticiler ve ebeveynler vb.) henüz tam manasıyla keşfedilmiş değildir. Bu doğrultuda literatür taraması olarak hazırlanan bu çalışmanın amacı Qrestad Lisesi'nin esnek ve yeniliklerle dolu mimari tasarımını ve eğitim anlayışını eğitim paydaşlarına tanıtmak ve gelecekteki okul anlayışına, mimarisine ilham kaynağı olmasına katkı sağlamaktır. Bu kapsamda çalışmada Qrestad Lisesi'nin vizyonu, fiziki özellikleri, öğretmen ve öğrenci özellikleri, öğretim programı ve öğretim süreci ele alınmış ve Türkiye için çıkarımlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Qrestad Lisesi, okul mimarisi, yenilikçi okul tasarımı, sınıfları olmayan okul

Giriş

Danimarka'nın başkenti Kopenhag'ın Qrestad kasabasında 2007 yılında kurulan Qrestad Lisesi yenilikçi özellikleriyle diğer okullardan ayrılan bir kamu lisesidir (Kirman, 2018). Mimari tasarımıyla geleneksel sınıf ve okul ortamından tamamen uzaklaşmış bu lise adeta modern bir iş yeri görünümüne sahiptir. Okul aynı zamanda Kopenhag'daki en popüler lise olarak göze çarpmaktadır (Knowles, 2012). Yenilikçi alan kullanım özellikleriyle dünya çapında esnek öğrenim tesislerine ilham kaynağı olan Qrestad Lisesi aynı zamanda duvarsız

okul, sınıfları olmayan okul (www.gelecekegitimde.com), cam küpün içine dev bir sınıf (www.milliyet.com) olarak da adlandırmaktadır.

Mimarisiyle okul tasarımına yeni bir soluk getiren okulun simgesi merdivenleridir. Aynı zamanda okulun buluşma noktası olan merdivenler, bina içinde tüm alanları ve herkesi rahatça görme imkanı vermektedir. Öğretmenler ve öğrenciler merdivenlerden yürürken büyük bir topluluğun bir üyesi olma duygusunu yaşamaktadırlar (www.oresteadgym.dk). Geleneksel öğrenme ortamlarının aksine rahat ve geniş davula benzer açık öğrenme alanlarında öğrenciler kendi öğrenmelerinden sorumludurlar (www.plex.page). Öğretmenler rehber ve mentör rolleriyle görev yaptığı okullardaki öğrencileri destekler (Kirman, 2018). Qrestad Lisesi mimari tasarımının ve yenilikçi özelliklerinin yanı sıra dijital alanda da öncüdür. Tamamen dijital eğitim yapılan okulda tüm öğretim materyalleri dijital olup; öğrencilerin bu materyallere erişimi ücretsizdir (www.globalschoolsalliance.org). Bu bilgiler ışığında aşağıda Qrestad Lisesi'nin vizyonu, fiziki özellikleri, öğretmen ve öğrenci özellikleri, öğretim programı ve öğretim süreci ele alınmış ayrıca sonuca ve Türkiye açısından çıkarımlara yer verilmiştir.

Qrestad Lisesi'nin Vizyonu, Amacı ve Eğitim Anlayışı

Qrestad Lisesi, yenilikçi ve sıradışı okul mimarisine ilham veren vizyonu ve eğitim anlayışıyla da ön plana çıkmaktadır. Okulun vizyonu, gençleri yerel ve küresel topluma değer yaratan birey olarak hazırlayabilmektir (www.plex.page). Okul yönetimi, öğretmenleri ve öğrencileri risk almaya istekli olmaları ve bir şeyler yapmanın yeni yollarını keşfetmeleri (inovasyon) için güçlendirmektedir. Qrestad Lisesi bazen sadece yeni bir şey denemek için bir projeye katılabilmektedir (www.ashoka.org). Bu sayede öğrenciler yenilikçi ve yaratıcı düşünmeye sevk edilmektedir (www.globalschoolsalliance.org). Öyle ki bu okulda yaratıcılığın gelişmesi için konfor alanının dışına çıkılmasına ve zaman zaman düşüncelerin genişletilmesine ihtiyaç olduğu görüşü hakimdir (www.ashoka.org). Qrestad Lisesi'nde inovasyon başkaları için değer yaratmak üzere yeni yolları düşünmekten geçer. İnovasyon yoluyla öğrencilerin toplum içinde karşılaştıkları zorluklara çözüm bulmaları için eğitim verilmektedir. Bu süreçte öğrenci fikirleri merkeze alınır. Bu nedenle inovasyon diğer bir ifadeyle yenilikçi sürecin sonucu, genel olarak bir öğrenci ürünüdür (https://oerestadgym.dk/).

Qrestad Lisesi geniş ve açık öğrenme ortamına sahip özel düzeni sayesinde öğrencilerin işbirliği yapmalarına fırsat tanır. Bu kapsamda öğrencilerin yaşamlarının ileriki dönemlerinde çeşitli konularda esnek düşünme becerisi kazanmaları beklenmektedir (www.businessinsider.com). Okulun esnek ve yapılandırılmış ortamı alternatif öğrenme stratejilerini desteklerken, öğrenmeye ilham vermekte, grup çalışması, geleneksel olmayan öğretim ve iletişim biçimlerini desteklemektedir (www.globalschoolsalliance.org). Qrestad Lisesi öğrencilerin insan ilişkilerini, arkadaşlıklarını, işbirliği yapma becerilerini güçlendirir. Öğrenciler işbirliği içinde ve öğretmen rehberliğinde hesaplamalar yapabilir, metin yazabilirler, deney yapabilir, uluslararası siyaseti tartışabilir, videolar hazırlayabilirler (https://oerestadgym.dk/om-skolen/vaerdier-og-strategi/).

Qrestad Lisesi'nde fark yaratmaya odaklı kültürü yansıtan yarın-bugün anlayışı bulunmaktadır. Bu anlayışla fark yaratmak için bugünden harekete geçilmesinin öneminin yanısıra fark yaratanın yarın için daha iyi bir dünya arzusunun olduğu vurgulanmaktadır (www.oerestadgym.en).

Qrestad Lisesi'nin Fiziki Özellikleri

Ørestad Lisesi, Danimarka hükümetinin okul binalarındaki alanların düzenlenmesi konusundaki yeni vizyonu kapsamında inşa edilmiştir. Yaklaşık 1200 öğrencisi olan Ørestad, "bir oda, bir okul" prensibiyle tasarlanmıştır (Marcarini, 2021, s.90). 3xN mimarlık firması tarafından yapılan okul binasının dış cephesi çok renkli olup beton ve özellikle cam ağırlıklıdır. Okul kendini merkez gibi hissettiren sarmal bir merdivenle birbirine bağlanan birkaç katı olan küp şeklinde yenilikçi ve büyük bir bina olarak karşımıza çıkmaktadır. Okul, katları önemli ölçüde birbirine bağlayan büyük bir sarmal merdivenin hakimiyetindedir. Bu yapı aynı zamanda insan ilişkileri, buluşma ve sosyalleşme için uygun bir yer anlamını taşımaktadır (Marcarini, 2021, s.90). Merkezi bir avlu ve geniş ahşap merdivenler etrafında bumerang şeklinde döndürülen dört seviye öğrenme platformu olan okulda etkileşim, sinerji ve iletişim daha kolay olmaktadır. Her öğrenme platformu silindirik bir sınıf bölmesine sahiptir. Ayrıca stratejik olarak yerleştirilmiş, çeşitli yakın alanlar oluşturan ahşap dolaplar, taşınabilir kitap rafları, masa kümeleri ve cam bölmeler bulunmaktadır. Tüm iç mekan esnek bir yapıya sahiptir (www.dac.dk).

Görsel 1. Qrestad Lisesinin Fiziki Özellikleri

Öğrenci sayısına oranla az sayıda derslik vardır çünkü "okul, okul dışında gerçekleşir." Öğrenciler, bir şirketler ağı aracılığıyla okulun fiziksel sınırları dışında bazı dersler alma fırsatına sahiptirler. Qrestad Lisesi'nde derslerin üçte biri açık alanlarda işlenir. Okul, "öğretmenlerin sürekli olarak her öğrencinin öğrenmesine, bağımsız olmasına, kendi fikirlerini geliştirmesine ve bir takımda çalışabilmesine olanak tanıyan yeni metodolojiler geliştirdiği bir keşif alanıdır." Öğretmenler ve öğrenciler için çeşitli olası alan düzenlemeleri mevcuttur:

bireysel çalışma için açık alanlar; öğrencilerin öğretmenler tarafından izlenen ekipler halinde çalıştığı bir toplantı odası; cam duvarlı bir sınıf; öğrencilerin kısa oldukça didaktik derslere katıldıkları; örneğin üç öğretmenin yaklaşık doksan öğrenciyle çalışabileceği geniş alanlara dönüştürülebilen açık alanlar; ve çok sayıda öğrenciyi barındırabilecek büyük bir oda gibi (Marcarini, 2021, s.90).

Daire biçimindeki çalışma alanları öğrencilerin kolektif katılımlarının yanı sıra öğrenmelerinden sorumlu tutulmalarına olanak sağlar. Sınıfları açık ve şeffaf şekilde tasarlanmış olması öğrenci grupları ve öğretmenler arasında karşılıklı saygıyı pekiştirmektedir (www.dac.dk). Bina tasarımı çeşitli grup çalışmalarına fırsat vermektedir. Okul tavanları oldukça yüksek olarak tasarlanmıştır. Bu yapı yüksek tavanın büyük düşüncelere odaklanma fırsatı yarattığı görüşünden hareket edilerek amaçlı olarak tasarlanmıştır. Bina içinde tüm sınıfları ve tüm alanları görme fırsatı veren merdivenler buluşma noktası olarak görülmektedir (www.ashoka.org). Merdivenlerde veya diğer katlarda yürümek büyük bir topluluğa ait olma hissi yaratmaktadır (www.oeresteadgym.dk). Öte yandan geleneksel okullardaki çok gürültülü gruplar tüm okulu rahatsız etme potansiyeline sahiptir. Oysa Qrestad Lisesi'nin yenilikçi bina tasarımı okulda bulunan herkesin birbirine karşılıklı saygı duyduğu atmosferi yaratmada oldukça etkilidir (www.ashoka.org).

Okulda bulunan açık alanlar, öğretmenlerin çok açık fikirli ve esnek olması gerektiği anlamını taşırken aynı zamanda birinin yaptığı şey herkes tarafından rahatça görülebilmektedir. Bu durum öğretmenleri birbirine destek olmaya ve zorlukları birlikte göğüslemeye yönlendirdiği için psikolojik açıdan önemli bir özelliktir. Qrestad Lisesi öğretmenleri, periyodik sınav sonuçlarına dayanarak bu yapının aynı zamanda öğrencilerin daha iyi ve zevk duyarak öğrenmelerini sağladığını ifade etmektedirler (Marcarini, 2021, s.90).

Qrestad Lisesi'nde Öğretmen ve Öğrenci

Qrestad Lisesi'nde derslerin üçe biri okulun açık alanlarında işlenmektedir. Daireye benzer çalışma ortamlarının çeşitliliği ve esnekliği sayesinde öğrenciler kolektif katılım göstermekte ve kendi öğrenmelerinden sorumlu tutulmaktadırlar (www.dac.dk). Qrestad Lisesi'nde öğretim sürecinin önemli bir kısmı büyük camlara sahip sınıflarda ve öğretmen olmadan gerçekleştirilmektedir. Süreçte hem öğretmenler hem de öğrenciler projektöre bağlanabilmektedir. Derslerin bir kısmı ise grup ortamlarında yapılmaktadır (www.oerestadgym.dk). Silindir şeklindeki açık öğrenme alanında öğrenciler kendi eğitimlerinde aktif olarak rol almaktadırlar. Öğrenciler gruplara ayrılarak geçici sınıflar oluşturulmakta ve böylece geleneksel öğretimin aksine öğretmenler öğretmemekte; öğrenciler grup olarak aktif öğrenmektedirler(www.businessinsider.com). Aynı zamanda öğrenciler klasik sınıfta bilginin pasif alıcısı konumundan bilginin üreticisi konumuna geçmektedirler ve öğrenmelerinden sorumlu olmaktadırlar (Uçar, 2022, s.605).

Görsel 2. Qrestad Lisesi'nde Öğrenci ve Öğretmenler

Öğretmenler öğrenci gruplarına rehberlik görevi yaparlar. Okulda bu kapsamda öğretmen ekipleri oluşturulmaktadır. Bu öğretmen ekipleri geleneksel rollerinin dışına çıkarak öğrencilere mentorlük görevi yapmaktadırlar. Öğretmenlerce kimi zaman öğrencilere formel ders anlatılsa da daha yoğun öğrencilerin kendi öğrenmelerinde onlara rehberlik yapılır (Kirman, 2018). Qrestad Lisesi'nde öğrenciler kendi öğrenmelerinden sorumlu tulusalar da her ihtiyaç duyduklarında öğretmenin yardımına erişebilmektedirler (www.oerestadgym.dk).

Öğrencilerin etkinlikleri herkes tarafından görülen açık alanlarda gerçekleştirilmektedir (www.global.dchoolsalliaance.org). Okulun amacı öğrencilerin kendi öğrenmelerinden sorumluluk almaları, takım halinde çalışma becerisine sahip olmaları ve bireysel yeteneklerinin kademeli şekilde güçlendirilmesidir (www.architonic.com). Öğrenciler, geleneksel öğretmen sorumluluklarını üstlenmekte ve bu kapsamda gerekli faaliyetleri yürütmektedirler. Örneğin bu okulda sabah toplantılarının her gün canlı olarak yayınlandığı tv stüdyosu bulunmaktadır. Stüdyonun baş editörü bir örencidir ve tv'de hangi konuların ele alınacağı, kiminle röportaj yapılacağı vb. konuların kararını öğrenci ekibi vermektedir (www.ashoka.org).Qrestad Lisesi'nde %50 öğretmen yönetimi, %50 öğrenci merkezli öğrenme felsefesine göre hareket edildiği söylenebilir (www.gelecekeğitimde.com).

Qrestad Lisesi'nde Öğretim Programı ve Öğrenme Süreci

Qrestad Lisesi öğrencide doğal öğrenme isteği oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle gerçek yaşam deneyimleri müfredatın bir parçasını oluşturmaktadır (www.ashoka.org). Okul uluslararası işbirliği, yaratıcılık ve yeniliğin toplumların gelecekteki temel becerileri olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle öğrencilerin bu becerileri kazanmaları için onlara bilgi üretiminin giderek önemli bir rol oynadığı dünyada bilginin sadece tüketicisi değil aynı zamanda içerik üreticisi olmaları gerektiği aşılanmaktadır (Uçar, 2022, s. 606). Bu kapsamda Qrestad

Lisesi'nin müfredatında küresel vatandaşlık, medya okuryazarlığı, dijital yeterlikler ve yenilikçiliğe odaklanılmaktadır (www.21clhk.org). Diğer taraftan Qrestad Lisesi'nde öğrenciler ilgi alanlarına yönelik dersleri de seçebilmektedirler (www.oeresteadgym.dk/).

Qrestad Lisesi'nde sosyal bilimler, doğa bilimleri, sanatsal çalışma ve dil eğitimi alanlarında 12 farklı eğitim programı sunulmaktadır. Bu konulara okuldayoğun bir şekilde odaklanılır ve öğrencilerin yükseköğrenime hazırlanmaları sağlanır. Okulda öğretim süreçlerinde öğrenci gelişim kalitesini artırmak ve güvenceye almak amacıyla pek çok pedagojik araştırma merkeziyle işbirliği yapılmaktadır. Qrestad Lisesi'nde bu akademik programlara katılan öğrencilerle yakından bağlantılı 3 yıllık bir akademik standartlar hazırlanma programı (STX) sunulmaktadır (www.globalschoolsalliance.org).

STX programı öğrencileri bir üst öğretim kurumlarına hazırlamaktadır. 3 yıllık programın ilk altı ayında temel program uygulanırken sonraki 2.5 yıllık süreçte ise özelleşmiş programlara yer verilmektedir. Qrestad Lisesi'nin zorunlu olan dersleri; Danca'dan İngilizce'ye, klasik çalışmalardan tarihe, beden eğitiminden fiziğe, sanattan matematiğe, din dersinden doğal coğrafyaya kadar geniş çerçevededir. STX programının şartları kapsamında tüm öğrencilerin 2470 dakikalık ders süresini tamamlaması zorunludur. Sınavlar, ödevler veyabu kapsamda yapılan araştırma çalışmaları ayrı olarak eklenmektedir. Öğrenciler her hafta yaklaşık 100'er dakikalık 15 ders almaktadır. Dersler 08.00-15.40 saatleri arasında yapılmakta ve öğrenciler bu saat dilimlerinde okulda bulunmak durumundadırlar (Kirman, 2018).

Görsel 3. Qrestad Lisesi'nde Öğretim Süreci

Qrestad Lisesi'nde derslerin tamamı ipad, laptop, Google Apps vb. aracılığıyla işlenir. Derslerle ilgili dokümanların tamımı bu sanal ortamlara aktarılmıştır. Öğretmenler derste öğrenciler arasında dolaşarak onlara rehberlik yaparken; öğrenciler ise dersleriyle ilgili sadece tüketen değil aynı zamanda içerik üreten roldedirler. Özellikle öğrenci sayısının fazla olduğu derslerde tüm sınıfa bir seferde hitap etmenin imkansız olduğu durumlarda bilim teknolojileri yoluyla öğrenciye rehberlik etmek giderek önemli hale gelmektedir (www.gelecekeğitimde.com).

Qrestad Lisesi olağandışı mimarisinin yanı sıra dijital alanlarda da en ön sıradadır. Bu okulda bilgi ve iletişim teknolojileri en önemli öğrenme platformudur. Okul 2012 yılında tamamen dijital eğitime geçerek kısmen öğretmen liderliğine kısmen de öğrenci liderliğine

dayalı eğitim modelini kolaylaştırmıştır. Okulun tüm öğretim materyalleri dijital dünyaya aktarılmış olup, öğrenciler dijital ders içeriklerine ve öğrenme materyallerine tamamen ücretsiz erişebilmektedirler. Bu kapsamda Qrestad Lisesi dünyada tamamen dijital eğitime geçmiş ilk okullardan biri olarak kabul edilmektedir (www.globalschoolsalliance.org).

Qrestad Lisesi hem sıra dışı mimarisi hem de dijital özellikleriyle modern iş yeri görüntüsüne sahiptir. Bu görüntünün amacı öğrencileri daha sonraki yaşamlarında karşılaşacakları çalışma hayatına hazırlamaktır (Zaulich, Caroe, Lidsmoes, Rosendahl ve Janney-Poulsen, 2014). Nitekim bu okuldaki öğrencilerin her biri geleceğin lideri olarak yetiştirilmektedir. Bu kapsamda her sınıftan 3 öğrenci temsilci olarak seçilir. Bunlardan biri öğrenci konseyinde görevlidir, diğeri öğrenme çıktıları üzerine odaklanmıştır, diğer temsilci ise öğrenci gelişiminin sağlanması için çalışır. Bu öğrencilere okul hayatlarında fark yaratmaları için özel dersler verilmektedir. Başka bir ifadeyle, okulu öğrencilerin şekillendirdiği bir anlayış söz konusudur. Hatta öğretmenlerle ilgili problemlerde dahi öğrencilerin sorumluluk alarak çözüm üretmeleri beklenmektedir. Bu sayede öğrenciler gerçek hayattaki sorunlarla yüzleşerek deneyim kazanmaktadırlar. Qrestad Lisesi sahip olduğu vizyon ve uygulamalarsayesinde 2016'da sosyal girişim ağı olan ashoka organizasyonun bir üyesi olmuştur (Kirman, 2018).

Sonuç ve Türkiye İçin Çıkarımlar

Qrestad Lisesi özgün öğrenme ortamları, sahip olduğu mimarisi, dijital öğrenme kaynakları ile geleneksel okullardan oldukça farklıdır. Bu okulun öğrencileri bilgi edinmenin yanı sıra bilgi üreticisi olarak da kendilerini ifade etmektedirler. Okulda öğrencilere yönelik komite ve konsey uygulamalarının olması öğrencileri geleceğin lideri olarak yetişmelerinin önünü açmaktadır. Qrestad Lisesi'ndeki bu uygulamaların öğrencilerin yeniliğe açık, yaratıcı, eleştirel düşünebilen, problem çözebilenbaşka bir ifadeyle 21. yüzyıl becerilerine sahip bireyler olarak yetişmelerine olanak sağladığı söylenebilir.

Türkiye'de okulların mimari özellikleri, program, öğretmen ataması, okutulacak dersler, ders saatleri vb. her konuda karar verme yetkisi Milli Eğitim Bakanlığı'ndadır. Eğitimdeki bu merkeziyetçi yapı okullardaki küçük değişikliklerde dahi uzun zaman alan resmi yazışmalar gerekmektedir. Bu nedenle ülkemizde bölgesel şartlara ve ihtiyaçlara göre yerelde farklı uygulama tasarlamak pek mümkün değildir.

Qrestad Lisesi'nde dersler tamamen dijital ortama aktarılmış ve ipadlarla işlenmektedir. Ülkemizde dijital dönüşüm kapsamında dijital eğitime ve teknolojik araçlara (bilgisayar, tablet, akıllı tahta vb.) erişim düzeyi yükselse de henüz Qrestad Lisesi'yle kıyaslanabilecek düzeyde değildir. Türkiye'de tüm öğrenci ve öğretmenlerin hem eğitsel açıdan hem de araç gereç açısından dijital donatımı zaman alacaktır (Uçar, 2022, s. 609).

Qrestad Lisesi'nde öğrencilerin liderlik becerileri önemsenmekte ve daima bu beceriyi geliştirmeye yönelik uygulamalar sergilenmektedir. Türkiye'de öğrenci meclisi uygulaması ve öğrenci temsilcilikleri uygulaması bu uygulamaya benzemekteydi ve öğrencilerin liderlik becerilerini geliştirmeye yönelikti. Ancak uygulama 2019'da kaldırılmıştır. Öğrencilerin liderlik becerilerinin kazandırılması kapsamında uygulamanın yeniden başlatılması önerilebilir (Uçar, 2022, s.609).

Son olarak Qrestad Lisesi mimari tasarımı ve eğitsel uygulamalarıyla özgün bir okuldur. Bu okuldaki uygulamalar eğitim sisteminde dijital öğrenme, esnek öğrenme ve bireysel öğrenme konusunda iyileştirici müdahaleler için okullara somut örnekler sunmaktadır (Uçar, 2022, s.609).

Qrestad Lisesi'nin uygulamalarıyla ilgili ulusal ya da yerelde uzak ve yakın hedefler belirlenebilir ve bunlar başta ekonomik, toplumsal, hukuki iyileşmeler ve gelişmeler doğrultusunda hayata geçirilebilir. Ayrıca Qrestad Lisesi'nin mimari tasarımının altında yatan amaçlar/görüşlerin (yüksek tavanlar sayesinde öğrencilerin büyük düşüncelere odaklanabilmesi ya da merdivenler sayesinde büyük topluluğun üyesi olma duygusu gibi) mantığının ve felsefesinin araştırılması ve uygun olması halinde Türkiye'deki okullara da uygulanması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Kirman, Y. (2018). Dünyanın En İnovatif Okulları/QrestadGymnasium (http://yesimkirman.com/2018/11/08/dunyanın-en-inovatif-okullari-orestad-gymnasium/)

Knowles, R.D. (2012). Transit orienteddevelopment in Copenhagen, Denmark: fromthefinger plan toQrestad. *Journal of Transport Geography,* 22(2012), 251-261.

Marcarini, M. F. (2021). Pedarchitecture: Which Learning EnvironmentsforthePersonalisation of Teachingand Learning? An Educational Architecture forthe Schools of theFuture.W. Imms & T. Kvan (Ed.). *TeacherTransitionintoInnovative Learning Environments: A Global Perspective* (pp.85-107). Springer.

Uçar, R. (2022). Qrestad Lisesi (QrestadGymnasium). İçinde H.B. Memduhoğlu ve M.M. Mazlum (Ed.). *Alternatif okullar* (ss.603-610). Ankara: Pegem Akademi.

Zaulich, C. K.,Caroe, C.E., Lidsmoes, S., Rosendahl, R. &Janney-Poulsen, M. (2014). *IdealogpraksispaQrestadGymnasium.*
*Vejleder:*UllaAmbrosiusMadsenPaedagogikogUddannelsesstudier.

https://ashoka.org/en/story/orestad-gymnasium (Erişim Tarihi:04.12.2022)

https://dac.dk/en/story/orestad-gymnasium-2 (Erişim Tarihi:04.12.2022)

https://en.wikipedia.org/wiki/%C3%98restad_Gymnasium (Erişim Tarihi:04.12.2022)

https://gelecekegitimde.com/2015/02/14/dunyada-geleneksel-egitime-son-veren-okullar-ve-yeni-ogretim-modelleri/amp/ (Erişim Tarihi:04.12.2022)

https://oerestadgym.dk/om-skolen/vaerdier-og-strategi/ (Erişim Tarihi:04.12.2022)

https://oerestadgym.dk/wp-content/uploads/2020/05/Trappen-Qrestad-Gymnasium-Mediegymnasium-e1589206123296-768x432.jpg (Erişim Tarihi:04.12.2022)

https://plex.page/%C3%98restad_Gymnasium.Qurestad (Erişim Tarihi:04.12.2022)

https://www.architonic.com/en/project/3xn-orestad-college/5100079 (Erişim Tarihi:04.12.2022)

https://www.businessinsider.com/most-innovative-schools-in-the-world-2-2016-10 (Erişim Tarihi:04.12.2022)

https://www.globalschoolsalliance.org/orestad-gymnasium (Erişim Tarihi:04.12.2022)

https://ww.milliyet.com.tr/galeri/dunyanin-en-siradisi-okullari-2297781/2 (Erişim Tarihi:04.12.2022)

PANDEMİNİN SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, TAMER SERDAR GÖZÜM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı

tamer_serdar@hotmail.com **ORCID:** 0000-0002-1954-0977

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, pandemi döneminin Sosyal Bilgiler Eğitimine olan etkisini araştırmaktır. Çalışma gözlem, görüşme yolu tercih edilmiştir. Deney grubunda öğretmenler ile birebir görüşme sağlanmış, eğitim verileri izlenmiş ve pandemi sürecinin Sosyal Bilgiler Eğitimine olan etkisi eğitim öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda çeşitli sonuçlara varılmıştır. Özellikle son dönemde görülen pandemi ve Covid 19 salgının insan yaşamına giderek etki etmesi ve ayrıca bu durumun eğitime direk yansıması sonucu okulların dönemsel olarak kapanması ve bunun sonucunda uzaktan eğitim yönteminin giderek artması hatta zorunlu hale gelmesi ile birlikte bu durumun Sosyal Bilgiler Eğitimine Etkisine nasıl yansıdığı araştırılmak istenmiştir. Bu çalışma pandemi sürecinde yapılan sosyal bilgiler eğitiminin uzaktan eğitim ile yüz yüze eğitim arasındaki artı ve eksileri belirlenmesinde de etkili olabileceği düşünülmüştür. Pandemi dönemi ile birlikte eğitim öğretim faaliyetlerinin kısmen ya da tamamen durması zorunlu hale gelmiştir. Ancak hiçbir dönem ,zaman ve koşul altında eğitim öğretim faaliyetlerinin durmadığı ya da duramayacağı göz önünde bulundurursak eğitimde farklı bir öğretim yönteminin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda özellikle uzaktan eğitim tartışılmaz bir eğitim öğretim faaliyeti olmuştur. Bu araştırma pandemi sürecinde Sosyal Bilgiler eğitiminde özellikle uzaktan eğitim ile birlikte neler yapılabildiğinin, Sosyal bilgiler eğitiminde karşılaşılan güçlüklerin ve bu süreçte zayıf yanlarının belirlenmesinde etkili olabileceği düşünülmüştür. Araştırmanın evreni de düşünülerek, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bu tür olumsuz durumlarda Sosyal Bilgiler eğitimde neler yapabileceği ya da neler yapması gerektiği araştırmadan yararlanılabilecektir.

Anahtar Kelimeler : Pandemi , Covid , Sosyal Bilgiler ,Eğitim , Uzaktan Eğitim, Teknoloji

THE EFFECT OF THE PANDEMIC ON SOCIAL STUDIES EDUCATION

ABSTRACT

The main purpose of this study is to investigate the effect of the pandemic period on Social Studies Education. The method of study, observation and interview was preferred. In the experimental group, one-on-one interviews were held with the teachers, the training data were monitored, and various conclusions were reached in line with the opinions of the education teachers about the effect of the pandemic process on Social Studies Education. It was a[1]imed to investigate how this situation reflected on the Social Studies Education, especially with the recent pandemic and the Covid 19 epidemic gradually affecting human life, as well as the periodic closure of schools as a result of the direct reflection of this situation on education, and as a result, the distance education method gradually increased and even became compulsory. . This study was thought to be effective in determining the pros and cons of social studies education conducted during the pandemic process between distance education and face-to-face education. With the pandemic period, it has become mandatory to partially or completely stop education and training activities. However, considering that education and training activities do not or cannot be stopped under any period, time and condition, the necessity of establishing a different teaching method in education has emerged. As a result, especially distance education has become an indisputable educational activity. This research was thought to be effective in determining what can be done in Social Studies education, especially with distance education, the difficulties encountered in Social Studies education and the weaknesses in this process during the pandemic process. Considering the universe of the research, it will be possible to benefit from the research on what Social Studies teachers can or should do in such negative situations in Social Studies education.

Keywords: Pandemic, Covid, Social Studies, Education, Distance Education, Technology

GİRİŞ

Dünya genelinde yaygın bir pandemi oluşturan COVID-19 salgını yaşamı ciddi anlamda tehdit etmeye devam etmektedir. Aslında beklenmeyen bir zamanda, Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaleti Wuhan kentinden başlayan bu hastalık hakkında var olan bilgiler her gün değişirken,

[1]

hastalığın hızlı bulaşma şekli, hasta ve ölüm sayılarının sürekli artması sebebiyle var olan panik ve endişe bir tür korkuya dönüşmüş durumdadır. Hastalığın farklı seyreden klinik prognozu, görüldüğü yaş grupları ve yayılışı dikkate alındığında; konunun sadece tıbbi boyutla sınırla kalmayacağı, sosyokültürel, etik ve ahlâk, hukuk, eğitim, turizm, ekonomi, tarım, halk sağlığı açısından olumsuz bazı etkileri olabileceği tahmin edilebilir. Bu makalede özellikle salgın döneminin eğitim ve özellikle Sosyal Bilgiler eğitimine etkisi çok fazla olduğu ve eğitim öğretim faaliyetlerin normalden farklı olarak değiştiği göz önünde bulundurulmuştur.

Problem Cümlesi

Pandemin Sosyal Bilgiler Eğitimine Etkisi (Nevşehir)

1.1. Alt Problemler

1- Pandemi Sürecinde Sosyal Bilgilerde Eğitiminde Araç –gereç temin etmekten ve kullanmadan kaynaklanan güçlükler nelerdir?
2- Pandemi Sürecinde Sosyal Bilgiler Uzaktan Eğitiminde ile ilgili karşılaşılan güçlükler nelerdir?
3- Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitiminde öğrenme ortamında kaynaklanan güçlükler nelerdir?
4- Pandemi Sürecinde Sosyal Bilgiler Eğitiminde İnternet , bilgisayar, yazılım programlarından kaynaklanan güçlükler nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile Nevşehir İli Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı devlet ve özel ilköğretim okullarında Pandeminin Sosyal Bilgiler Eğitimine olan etkisinin belirlenmesi

1.3. Araştırmanın Önemi

Bu araştırmada elde edilen bulguların;

1- Bu araştırmada pandemi gibi olumsuz bir dönemde Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin eğitimde karşılaşılan güçlüklerin farkına vararak aynı dönemin tekrar oluşması durumunda bu süreçte Sosyal Bilgiler Eğitiminin nasıl yapılabileciğine dair katkıda bulunulması
2- Sosyal Bilgiler Eğitiminde alternatif yöntemlerin , öğretmenlere yardımcı olacağı

3- Sosyal Bilgiler Öğretiminde Sosyal Bilgiler Öğretmenlerin uzaktan eğitimde karşılaşabilecekleri güçlüklerin bilincinde olmalarına ve kendilerini bu güçlüklere hazırlamalarına fayda sağlayacağı, beklenmektedir.

1.4. Varsayımlar Yapılan araştırmada aşağıdaki varsayımlardan hareket edilmiştir.

1- Pandemi sürecinde Sosyal Bilgiler Eğitiminde yaşanan güçlüklerin anlaşılabileceği
2- Pandemi sürecinde Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin, kullandıkları uzaktan eğitimde hangi güçlüklerle karşılaştıkları ankete verecekleri cevaplardan anlaşılabileceği,
3- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin anketlere verdikleri cevapların gerçeği yansıtacağı,
4- Bu yolla elde edilen bulgularla devlet ve özel okullardaki sosyal bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler eğitiminde sosyal açıdan zor olumsuz geçen dönemlerde araç-gereçlerini ve yöntem-tekniklerini uygulamalarına ilişkin etkinlikleri yerine getirirken karşılaştıkları güçlerin tespiti ile bu güçlüklerin çözümüne ilişkin önerilerin geliştirilmesine kaynaklık edebileceği,
5- Veri toplama aracı olarak kullanılan anketin önce uzman görüşüne sunulduğu, sonra evrenden küçük bir grubuna uygulanıp denendiği, alınan sonuçlar doğrultusunda geliştirilerek son şeklin verilmesi nedenleri ile toplanan verilerin geçerlilik ve güvenirlik derecelerinin yüksek olacağı varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar Bu araştırma;

1- Nevşehir ilinde, İlköğretim ikinci kademesinde görev yapmakta olan Sosyal Bilgiler öğretmenleriyle,
2- 2021-2022 öğretim yılıyla,
3- Pandemi sürecinde Nevşehir'de okullardaki Sosyal Bilgiler eğitimine etkisi sınırlandırılmıştır.

1.6. Tanımlar

Eğitim Teknolojisi: Öğretmenlerin çevre ayarlamasında belli öğretme yöntemlerini uygularken yararlanacağı, araç-gereçlerin sağlanması ve öğretmenlerin bunları yerinde kullanabilmesi

olarak ele alınmakta, bazıları ise öğrenme psikoloji ilkelerine göre hazırlanan film, televizyon, radyo, bilgisayar gibi modern araç ve makinelerin eğitimde kullanılması şeklinde tanımlanan çok araçlı bir öğretim şekli olarak görmektedir.

Eğitim Araç-Gereci: Öğretmenlerin; öğrencilerini, dersin hedef davranışlarına ulaştırmak için düzenledikleri öğrenme ortamlarında kullandıkları her türlü iletişim araçlarıdır. 5 Hedef Davranışlar: Öğrencinin öğrenimi sonunda elde edeceği, açıkça tanımlanmış, kabul edilebilir davranış değişikliklerini gösteren önceden hazırlanmış öğrenim hedefleridir.

Eğitim: yeni kuşakların gerekli bilgi, beceri, deney ve değerleri elde etmeleri ve kişiliklerini geliştirebilmeleri amacıyla sürdürülen etkinliktir. Öğretim: belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi, tedris, talim. Bazen örgün eğitim olarak da adlandırılan öğretim, eğitimin bir parçasıdır.

Okul: Okuyup yazmadan başlayarak en yüksek düzeyde bilim ve sanat bilgisi vermeye kadar çeşitli derecede toplu olarak öğrenim yapıldığı yer, mektep (Büyükkarcı, 2003: s.

Öğretim Yöntemi: Öğretimde bir amaca ulaşmak için izlenen yol, usûl, sistem (Büyükkarcı, 2003: s.1).

Öğretim Programı: Bir okulu bitirmek veya bir alanda uzmanlaşmak için okunması gereken ders konularını kapsayan plan, müfredat programı (Büyükkarcı, 2003: s.1).

Uzaktan Eğitim : geleneksel eğitim-öğretim yöntemlerindeki sınırlılıklar nedeniyle sınıf içi etkinliklerin yürütülmediği durumlarda eğitim çalışmalarını planlayanlar ve uygulayanlar ile öğrenenler arasında iletişim ve etkileşim için özel olarak hazırlanmış öğretim üniteleri ve çeşitli ortamlar yoluyla belli bir merkezden sağlandığı bir öğretim yöntemidir.(Çağıltay…,2002) Başka bir ifade ile uzaktan eğitim, öğrenci ve öğretmenin birbirlerinden ayrı yerlerde, aynı anda veya farklı zamanda iletişim kurması yoluyla oluşturulan yöntemdir.

Pandemi :Dünyada birden fazla ülkede veya kıtada , çok geniş bir alanda yayılan ve etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel isimdir.

YÖNTEM

Bu araştırma, görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, görüşme kontrol gruplu desen kapsamında, uygulamanın yapılacağı öğretmenler Sosyal Bilgiler Öğretmenleri belirlenmiş, Bu

öğretmenler pandeminin Sosyal Bilgiler eğitimine olan katkısı hakkında görüşlerinin belirtilmesi istenmiştir. Öğretmenlerin pandemi sürecinde Sosyal Bilgiler eğitimde yaşadığı güçlükleri, uzaktan eğitimde kullandıkları, internet ve yazılım araçlarını nasıl kullanabildikleri, hangi konularda daha çok etkili olduğu, güncel konularda ve öğrencinin yaşama katkısına etkisi olup olmadığı sorulmuştur. Öğretmenlerden Pandemin etkisinde Sosyal Bilgiler eğitiminde öğrencilerin dersine katılımı, derse olan ilgi, öğrencilerin davranışlarındaki değişim ile ilgili etkisinin açıklanması istenmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, Nevşehir ili Merkez ilçesinde bulunan devlet ve özel öğretim okullarının Sosyal Bilgiler Öğretmenleri oluşturmaktadır. Görüşme yapılacak öğretmenler ile pandemi hakkında düşünceleri , pandeminin Sosyal Bilgiler üzerindeki etkisi, uzaktan eğitim yönteminin önemi, uzaktan eğitimin yararları bu yöntemi hangi sıklıkla kullandıkları, uzaktan eğitimin öğrencileri üzerindeki etkilerini, öğrencilerinin öğrenmeleri üzerindeki katkılarını, öğrencilerin günlük yaşama bu durumu nasıl aktarabildiği hakkında sorulara yanıt vermeleri istenmiştir.

BULGULAR VE YORUM

1. **Pandemi Sürecinde Sosyal Bilgiler Dersi Eğitiminde karşılaşılan güçlükler**

   Araştırma kapsamında öğretmenler ile birebir görüşme sonucunda; pandemi sürecinde öğretmenler, Sosyal Bilgiler eğitiminin zorlaştığı, öğrenciler iletişim kuramadıkları, öğretmen öğrenci etkileşimin azaldığı, öğrencilerin uzaktan eğitimde dikkat ve odak sorunu yaşandığı, yüz yüze eğitimin daha başarılı olduğu görüşünde bulundular.

2. **Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Yönteminin Sosyal Bilgiler Eğitimindeki yeri**

   Araştırma bulgularında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin büyük bir bölümü Pandemi sürecinde uzaktan eğitimin kaçınılmaz bir eğitim süreci olduğunu belirtmişlerdir. Uzaktan eğitim sonucunda Sosyal Bilgiler eğitimine devam edebildiklerini belirtmişlerdir. Bu durum uzaktan eğitimin ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

3. **Pandemi süresicinde Sosyal Bilgiler eğitimin süreci**

Öğretmenler uzaktan eğitim yöntemi ile ilgili uygulamalarda eğitim süreci içerisinde belli bir döneme kadar ilginin tutulabildiği ve bu ilginin giderek zayıfladığı, öğrencilerin uzaktan eğitim dışında başka etkinlikler ile uğraştığı görülmüştür. Ancak Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin geneli ders ve müfredatlarını bu süreç içerisinde gerçekleştirebildikleri belirtmişlerdir.

4. **Pandemi Sürecinde Sosyal Bilgilerde Eğitiminde Araç –gereç temin etmekten ve kullanmadan kaynaklanan güçlükler**

   Eğitim teknoloji araç-gereçlerine her öğrenci aynı şartlarda sahip olmadıkları için Sosyal Bilgiler dersinde öğretmenlerin her öğrenciyi tam olarak derse etkin bir şekilde katamadığı görülmüştür.

5. **Pandemi Sürecinde Sosyal Bilgiler Uzaktan Eğitiminde ile ilgili karşılaşılan güçlükler**

   Araştırma bulgularına göre uzaktan eğitimde her öğrenci aynı zamanda ders etkinliğine katılamamaktadır. Bu durum dersin süresinin ve öğrenci katılımının azalmasına neden olmaktadır.

6. **Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitiminde öğrenme ortamında kaynaklanan güçlükler**

   Araştırmaya bakılarak öğrenme ortamı sınıf ortamına göre daha karmaşıktır. Her öğrenci kendi aile ortamı içerisinde ya da kendi evinde bulunduğu için öğretmenin dersi kontrol etmesi zorlaşmıştır.

7. **Pandemi Sürecinde Sosyal Bilgiler Eğitiminde İnternet , bilgisayar, yazılım programlarından kaynaklanan güçlükler**

   Araştırma bulgularına göre her öğrencinin sahip olduğu bilgisayar, internet veri tabanı yazılım ya da programlar farklı olduğundan çeşitli sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca evinde hiç internet ya da bilgisayar bulunmayan öğrenciler ile uzaktan eğitim yapılabilmesi güçleşmiştir. Bu da Sosyal Bilgiler eğitimine katılımı azaltabilmektedir.

SONUÇ

Pandemi kuşkusuz ki tüm dünyada insan yaşamı için çok sıkıntılı bir durum olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle bireylerin toplu halde yaşadığı ya da bulunduğu yerler bireyler için daha da zor bir süreç haline gelmiştir. Pandemi yüzünden bireyler topluluk halinde etkinlik ya da faaliyet yapamaz durumuna gelmiştir ki bu da eğitim faaliyetlerini aynı anlamda etkilermiştir.

Bu dönem içerisinde eğitim ve öğretim faaliyetleri durma noktasına gelmiş ya da aksamıştır. Ancak eğitimin insan yaşamı için çok önemli olması ve gerçekleşmemesi durumunda insanların yaşamı ve gelişiminde farklı olumsuzluklar ortaya çıkabileceği şüphesizdir. Bu durum süreci içerisinde eğitimin sürekli ve sürdürülebilir olması için yeniliklerin olması gerekir. Eğitim için bu sorunu çözmede en önemli faaliyet uzaktan eğitim etkinliğidir. Uzaktan eğitim faaliyetlerinin sürdürülebilir olmasında en önemli faaliyettir. Soysal Bilgiler eğitimi için de bu durum önem arz etmektedir. Ancak uzaktan eğitim de ne kadar sorunlar olsa da eğitim sürecini gerçekleştirme de o kadar önemli bir faaliyettir. Pandemi gibi olumsuz bir süreç içerisinde uzaktan eğitim vazgeçilmez bir faaliyettir. Sonuç olarak uzaktan eğitim pandemi süreci içerisinde Sosyal Bilgiler eğitimi için büyük önem arz ettiği görülmüştür. Ancak uzaktan eğitimin pandemi döneminde etkili olduğu kadar çeşitli sınırlılık vardır. Bu sınırlılıklar Sosyal Bilgiler eğitiminde de görülmektedir. Uzaktan eğitim sonucunda Sosyal Bilgiler eğitiminde öğrenciler ile öğretmen arasında etkili bir iletişimin olmadığı görülmüştür. Bu durumda yüz yüze eğitimin önemini göstermektedir. Uzaktan eğitim için gerekli alt yapının olmaması, teknolojik yetersizlikler, öğrencinin bulunduğu ortam da Sosyal Bilgiler eğitimin uzaktan yapılmasındaki sorunlardan birkaçıdır. Sosyal Bilgiler eğitiminde uzaktan eğitimin daha etkin hale gelebilmesi için öğretmenlerin konu ile ilgili materyalleri daha iyi kullanması ve daha çok görsellere yer vermesi, bilgisayar ortamında Sosyal Bilgiler eğitimi ile yazılım ve etkinlikleri kullanabilmesi ile gerçekleşebilir.

KAYNAKÇA

Ada, S., Baysal, N. ve Kadıoğlu, H. (2009). Projeye Dayalı Öğrenme Yaklaşımı'nın Öğrencilerin Sosyal Bilgiler Dersine ilişkin Tutumlarına Ve Görsel Sunu Uygulamalarına Etkisi. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (10-3), 89-96.

Adalı, B. (2005). "İlköğretim 5.sınıf Fen Bilgisi dersinde Virüsler bakteriler-mantarlar ve protistler konularının öğreniminde örnek olay yöntemi kullanılmasının öğrencilerin akademik başarılarına ve fen bilgisi dersine yönelik tutumlarına etkisi." Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Hatay.

Akay, C. ve Yelken, T. (2008). İngilizce dersinde okuma-yazma becerilerinin kazandırılmasında oluşturmacılık temelli sosyal etkileşim modelinin etkililiği. Fırat üniversitesi soysal bilimler dergisi,(18-2),189-202. Z. İbrahimoğlu ve C. Öztürk / Eğitim Fakültesi Dergisi 26 (2), 2013, 523-547 545 Akgül, N. (2006). "Sınıf öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde kullandıkları yöntemler ve karşılaşılan sorunlar (Niğde ili örneği)." Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, Niğde.

Akgül, N.Ġ. ve Sezer, A. (2007). Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullandıkları Yöntemler ve Yöntem Seçiminde Karşılaşılan Sorunlar (Niğde İl Örneği)

TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi). (2020). COVID-19 pandemi değerlendirme raporu. url:http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/COVID19%20RaporuFinal+.pdf. Erişim tarihi: 18.07.2020

Uça Güneş, E. P. (2016). Toplumsal değişim, teknoloji ve eğitim ilişkisinde sosyal ağların yeri, Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, , 2, 2, 191-206.

YÖK. (2020). BASIN AÇIKLAMASI. yok.gov.tr: https://www.yok.gov.tr /Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskinaciklama.aspx. Erişim tarihi: 21.04.2020.

AA. (2020a). A'dan Z'ye Kovid-19 rehberi. https://www.aa.com.tr/tr/kategori-sayfasi-manset/adan-zye-kovid-19-rehberi/1777116 (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2020).

Safran. M. (2008). "Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış", Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi (Editör: Bayram Tay & Adem Öcal), Ankara: Pegema Yayıncılık.

Sözer, E. (2009). “Sosyal Bilgiler Programının Amaçları, İlkeleri ve Temel Özellikleri”, http://www.aof.anadolu.edu.tr/kitap/IOLTP/2295/unite02.pdf

Özerbaş, M. A. veEgin Güllü, E. (2016). Türkiye, ABD ve Avrupa’da Eğitim Teknolojisi Araştırmalarında Gözlenen Eğilimler: 10th International Computer and Instructional Technologies Symposium (ICITS), Rize, Türkiye

Tarman, B. & Acun, İ. (2010). “Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Yeni Bir Sosyal Bilgiler Hareketi”, Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, cilt.1, sayı.1, ss.1-16

Yıldırım A. & Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 6. Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ozankaya, Ö. (2007). Toplumbilim, İstanbul: Cem Yayınevi, 11. Baskı.

Özçelik, D. A. (1998). Eğitim Programları ve Öğretim. Ankara: ÖSYM Yayınları.

Öztürk, C. (2006). “Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış”, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi (Editör: Cemil Öztürk), Ankara: PegemA Yayıncılık.

DİNLEME BECERİSİYLE İLGİLİ MAKALELER ÜZERİNE BİR İNCELEME: WEB OF SCİENCE VERİ TABANINDAKİ EĞİLİMLER

Dr., Emine SUR

[1] eminesur30@gmail.com, 0000 0002 6594 8885

ÖZET

Bu araştırmanın amacı Web of Science (WOS) veri tabanında dizinlenen dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmaların yıllara, yayın türlerine, yayın diline, en çok atıf alan makalelere, alana en çok katkıda bulunan araştırmacılara, anahtar kelimelere, en çok katkıda bulunan ülkelere, en çok katkıda bulunan kurumlara göre dağılımını tespit etmek olarak belirlenmiştir. Araştırma betimsel araştırma modelinde desenlenen nitel bir çalışmadır. Çalışma kapsamında verilerin analiz edilmesinde bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonunda dinleme becerisi üzerine 2013 yılında 20, 2014 yılında 14, 2015 yılında 22, 2016 yılında 30, 2017 yılında 35, 2018 yılında 20, 2019 yılında 44, 2020 yılında 23, 2021 yılında 21 araştırmanın yapıldığı; WOS veri tabanında dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmaların 254'ünün makale, 82'sinin bildiri, 33'ünün kitap bölümü, 13'ünün editöre mektup, 9'unun bildiri özeti, 4'ünün makale incelemesi, 2'sinin kitap türünde yazıldığı; en çok atıf alan makalenin Nation (2006) tarafından yayımlanan "How large a vocabulary is needed for reading and listening?" isimli makale olduğu tespit edilmiştir. Dinleme alanında en fazla çalışma yapan araştırmacıların Hugdahl, k (22makale/1153 atıf), Westerhausen, R (15 makale/866), Kramer, S (10 makale/1323 atıf) ve Hornbsy, b (6makale/863atıf); en çok atıf yapılan üç ülkenin USA (395 makale/39930 atıf), İngiltere (127 makale/11400 atıf) ve Kanada (84 makale/8391 atıf) olduğu; dinleme alanındaki araştırmaların anahtar kelimelerinin 13 kümede gruplandığı araştırma kapsamında ulaşılmış diğer bulgulardır.

Anahtar Kelimeler: bibliyometrik analiz, dil becerisi, dinleme.

1. GİRİŞ

Bir dili öğrenmenin, akademik başarıya ulaşmanın ve istihdam edilebilmenin yolu dinleme becerisini etkili kullanabilmekten geçmektedir (Latip, İsmail, Din ve Swanto, 2021). Kişinin yaşam koşullarını iyileştirebilmesi, kişisel ve mesleki hedeflerine ulaşabilmesi, görevlerini düzenli bir şekilde yerine getirebilmesi çok sayıda kişiyi dinleyip anlamaya bağlıdır (Kapur, 2020). Konuşma becerisinde uzmanlaşmadan önce edinilmesi gereken temel beceri olan dinleme, iletişimsel yeterliliği etkileyen temel faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir (Tyagi, 2013). Dinleme iletişimi etkileyen önemli bir değişken olduğu gibi diğer unsurları da etkileyen önemli bir faktördür. Güneş'e göre (2007) dinleme sadece iletişim sürecinde kullanılan bir beceri değildir. Öğrenme, anlama ve düşünme becerilerinin gelişimini de etkileyen bir dil becerisidir. Etkili dinleme becerisinden yoksun bir birey diğer dil becerilerini edinmekte, akademik başarıya ulaşmakta, istihdam edilmekte, düşünme becerilerini geliştirmekte zorluklarla karşılaşacaktır.

Bireyin yaşamsal faaliyetlerini sürdürebilmesi için son derece önemli olan dinleme, aynı zamanda dört temel dil becerisi arasında en çok kullanılan beceri konumundadır (Ismail & Aziz, 2020). Uzun süre ihmal edilmiş olsa da öneminin anlaşılmasıyla alan uzmanları dinleme becerisine yönelik araştırmalar yapmış ve bu alanda açıklamalar getirmiştir. Dinleme becerisini Syahabuddin, Mulia ve Rizqa (2021) öğrencilerin bildiklerini ve duyduklarını yorumladıkları, daha sonra mesajı anlamada dil bilgisini uyguladıkları karmaşık etkileşimli bir süreç; Mee (2017) konuşulan dilin zihinde anlama dönüştürülmesi; Vandergrift (2002) dinleyicilerin mesajları anlamada hem ön bilgilerini hem de dil bilgilerini kullandıkları etkileşimli, yorumlayıcı bir süreç olarak açıklamaktadır. Araştırmacıların yapmış oldukları açıklamadan hareketle dinleme becerisini bireylerin işittiği her türlüyü veriyi geçmiş yaşantılarından, ön bilgilerinden ve dilin kurallarından hareketle anlamlandırması olarak açıklamak mümkündür.

Dinleme süreci çeşitli işlem adımlarının birbirini takip etmesi ile oluşmaktadır. Mendelson'a (1994) göre, birinci ve en önemli adımda, sesler dinleyici tarafından net bir şekilde duyulur. İkinci adımda, bir kelimenin parçaları olan sesler tanınır. Üçüncü adımda, anlamlarıyla bağlantı kurmak için kelimelere ihtiyaç duyulur. Dördüncü adımda, dinleyicilerin her kelimenin hedef dilde ne anlama geldiğini hatırlanması; son adımda ise dinleyicinin tüm kelimelerin kavramını bir arada anlaması gerekir. Mee'ye (2017) göre ise bu süreç üç adımda gerçekleşmektedir. Birinci adımda işitme; ikinci adımda algılama ve üçüncü adımda ise dinleme işlemi gerçekleştirilir. İşitme basamağı; işitsel keskinliği (duyma yeteneği) ve işitsel algıyı (sesler arasında ayrım yapma, sesleri karıştırma ve ses dizilerini hafızada tutma yeteneği) içeren fizyolojik bir süreçtir. İkinci adımda dinleme; odaklanmayı, farkında olmayı ve çevreden ipuçları seçmeyi içeren bir algılama eylemidir. Üçüncü adımda dinlediğini anlama; işitme ve dinleme ile başlayan bir anlama eylemidir. Dinlediğini anlama sürecinde birey öncelikle çevreden gelen sesleri işitir; işitilen sesleri algılar ve en sonunda geçmiş yaşantıların etkisiyle algılanan sesleri anlamlandırır. Dinleme becerisinin en nihai hedefi işitilen seslerin anlaşılmasıdır. İletişimin %45'i, öğrenmenin %80'i dinlediğini anlama becerisinin etkin kullanılmasına bağlıdır (Çaylı, 2020).

İletişim ve öğrenmenin temeli olan dinleme becerisinin kazanılmaya başladığı ilk yer ailedir. Çocuk bu beceriyi okula başlayana kadar ailesinden ve yakın çevresinden okula başladıktan sonra ise öğretmeni ve arkadaş çevresinin de dâhil olduğu bir kitleden öğrenmeye devam eder. Ancak alan yazında uzun süre dinleme becerisinin kendiliğinden edinildiğine yönelik yanlış düşünce ve inanç hâkim olmuştur. Bu durum becerinin uzun süre ihmal edilmesine neden olurken eğitimle geliştirilebileceğinin ispatlanması dinleme araştırmalarını hızlandırmış ve beceriye yönelik bir dizi çalışmanın yapılmasını sağlamıştır.

Dinleme becerisi ve bu becerinin nasıl geliştirilebileceğine yönelik araştırmalar alan yazında geniş bir yer tutmaktadır. Ancak dinleme becerisi üzerine yapılmış çalışmaları değerlendirip genel bir sonuca ulaşan çalışma sayısı alan yazında sınırlı sayıda yer almaktadır. Soyuçok (2022), dinleme becerisi üzerine hazırlanan lisansüstü tez çalışmalarının bibliyometrik analizini yaptığı araştırmasında YÖK tez merkezinde dinleme becerisi üzerine yazılmış 238 tezin yer aldığı, bu tezlerden 89'unun Türkçe eğitimi ile ilgili olduğu, 2018 yılından itibaren yazılmış tezlerde artışın yaşandığı ve nicel araştırma yönteminin kullanıldığı sonucuna ulaşmıştır. Kayadibi (2022); dinleme konusunda yapılan eğitim araştırmalarının bibliyometrik analizini yaptığı araştırmasında dinleme ile ilgili en fazla araştırmanın 2018 yılında gerçekleştirildiği, çoğunlukla İngilizce yayın yapıldığı, en çok yayın yapılan ülkenin ABD olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kayadibi (2022), yaptığı araştırmada dinleme çalışmalarını genel olarak analize tabi tutarken bu araştırmada, dinleme kavramı özelleştirilmiş ve sadece dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmaların bibliyometrik analizini yapmak amaçlanmıştır. Araştırmanın temel amacına bağlı olarak alt amaçlar aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

1. Dinleme becerisi üzerine yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımını
2. Dinleme becerisi üzerine yapılan araştırmaların yayın türlerine göre dağılımı
3. Dinleme becerisi üzerine yayımlanan makalelerin yayın diline göre dağılımı
4. Dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmalarda en çok atıf alan makaleyi
5. Dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmalarda en çok atıf yapılan yazarları
6. Dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmalardaki anahtar kelime ağ durumunu
7. Dinleme alanına en çok katkıda bulunan kurumlara ilişkin ağ analizini tespit etmek olarak belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

Araştırma modeli

Bu araştırma betimsel araştırma modelinde desenlenen nitel bir çalışmadır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

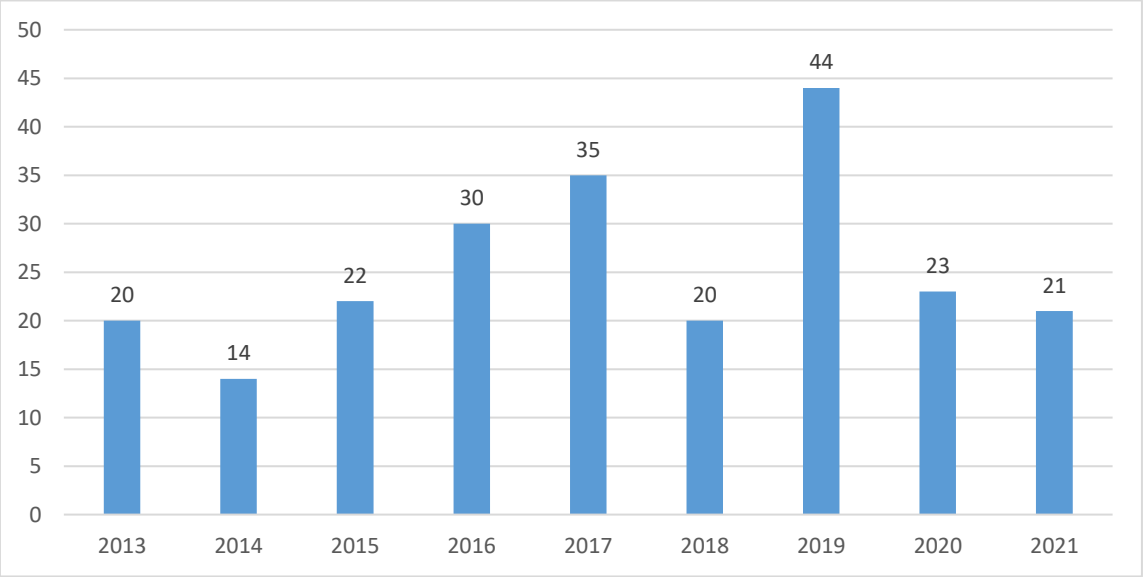
Çalışmada dinleme becerisi ile ilgili akademik araştırmaların bibliyometrik göstergeler açısından incelenerek mevcut durumun tespiti yapılmak istendiği için betimsel araştırma modeli kullanılmıştır.

Çalışma kapsamında verilerin analiz edilmesinde bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırmada WOS veri tabanında dizinlenen makaleler yayın yılına, yayın türüne, yayın diline, en çok atıf alan yayınlara, anahtar kelime ağ haritasına, katkı sağlayan kurumların bulunduğu ülkelere ve katkı sağlayan kurumlara göre dağılımı bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Bibliyometrik analiz kayıtlı bilginin özellik ve eğilimlerinin incelenmesinde, bilimsel ve araştırma alanlarının yapılarının analizinde; araştırma faaliyetlerinin değerlendirilmesinde ve bilimsel bilgilerin yönetiminde kullanılır (Patra, Bhattacharya & Verma, 2006 Akt. Şeref ve Karagöz, 2019).

3. BULGULAR

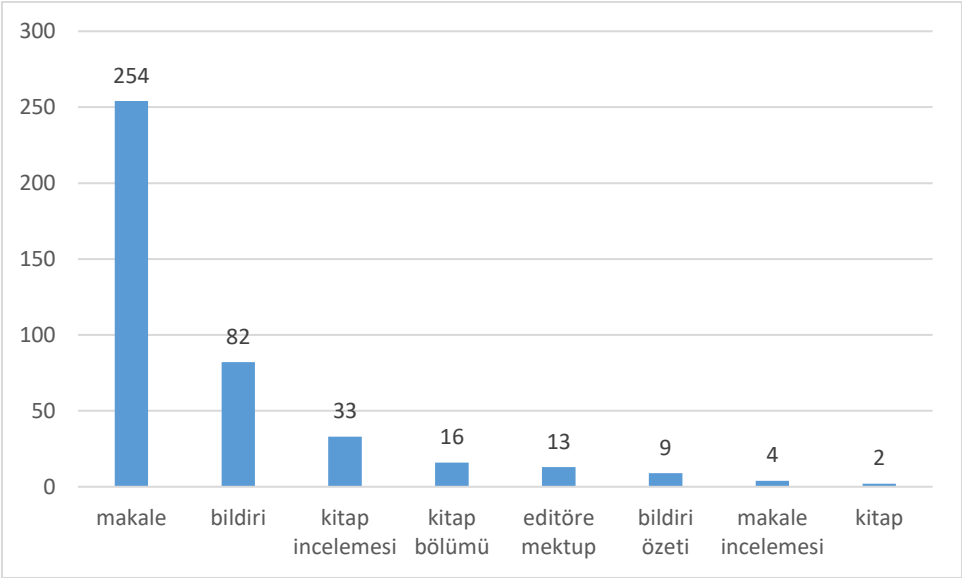
Dinleme becerisi üzerine yapılan çalışmaları bibliyometrik özellikler açısından incelemeyi amaçlayan bu araştırmada, elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur. Dinleme becerisi alanındaki araştırmaların yıllara göre dağılımı aşağıda Şekil 1'de verilmiştir.

,

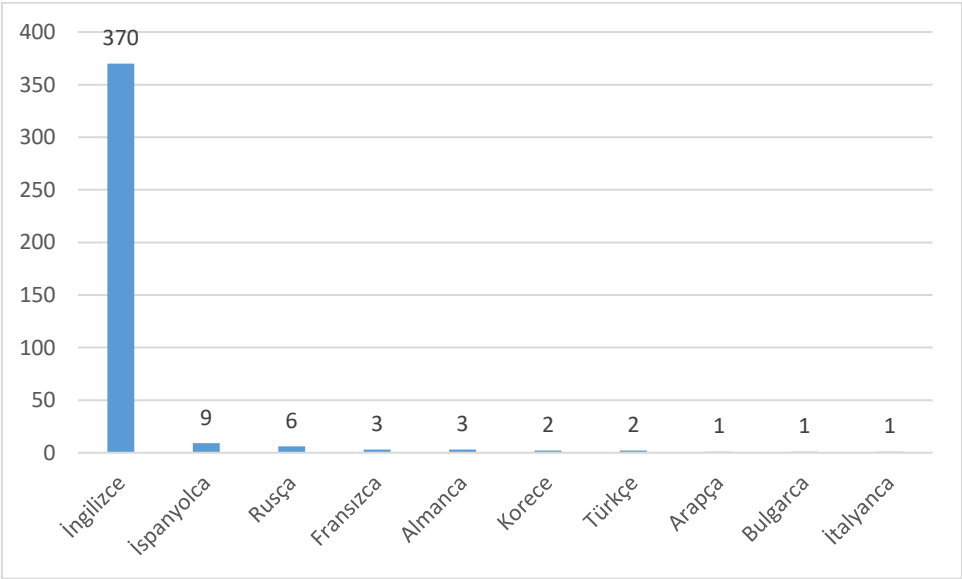
Şekil 1. Dinleme becerisi üzerine yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımı

Şekil 1'de görüldüğü gibi dinleme becerisi üzerine 2013 yılında 20, 2014 yılında 14, 2015 yılında 22, 2016 yılında 30, 2017 yılında 35, 2018 yılında 20, 2019 yılında 44, 2020 yılında 23, 2021 yılında 21 araştırma yapılmıştır.

Şekil 2. Dinleme becerisi üzerine yapılan araştırmaların yayın türlerine göre dağılımı

Şekil 2'de görüldüğü gibi, WOS veri tabanında dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmaların 254'ü makale, 82'si bildiri, 33'ü kitap bölümü, 13'ü editöre mektup, 9'u bildiri özeti, 4'ü makale incelemesi, 2'si kitap türünde yazılmıştır.

Şekil 3. Dinleme becerisi üzerine yayımlanan makalelerin yayın diline göre dağılımı

Şekil 3'te görüldüğü gibi; WOS veri tabanında dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmaların 370'i İngilizce, 9'u İspanyolca, 6'sı Fransızca, 3'ü Almanca, 2'si Korece, 2'si Türkçe, 1'i Arapça, 1'i Bulgarca ve 1'i İtalyanca dilinde yazılmıştır.

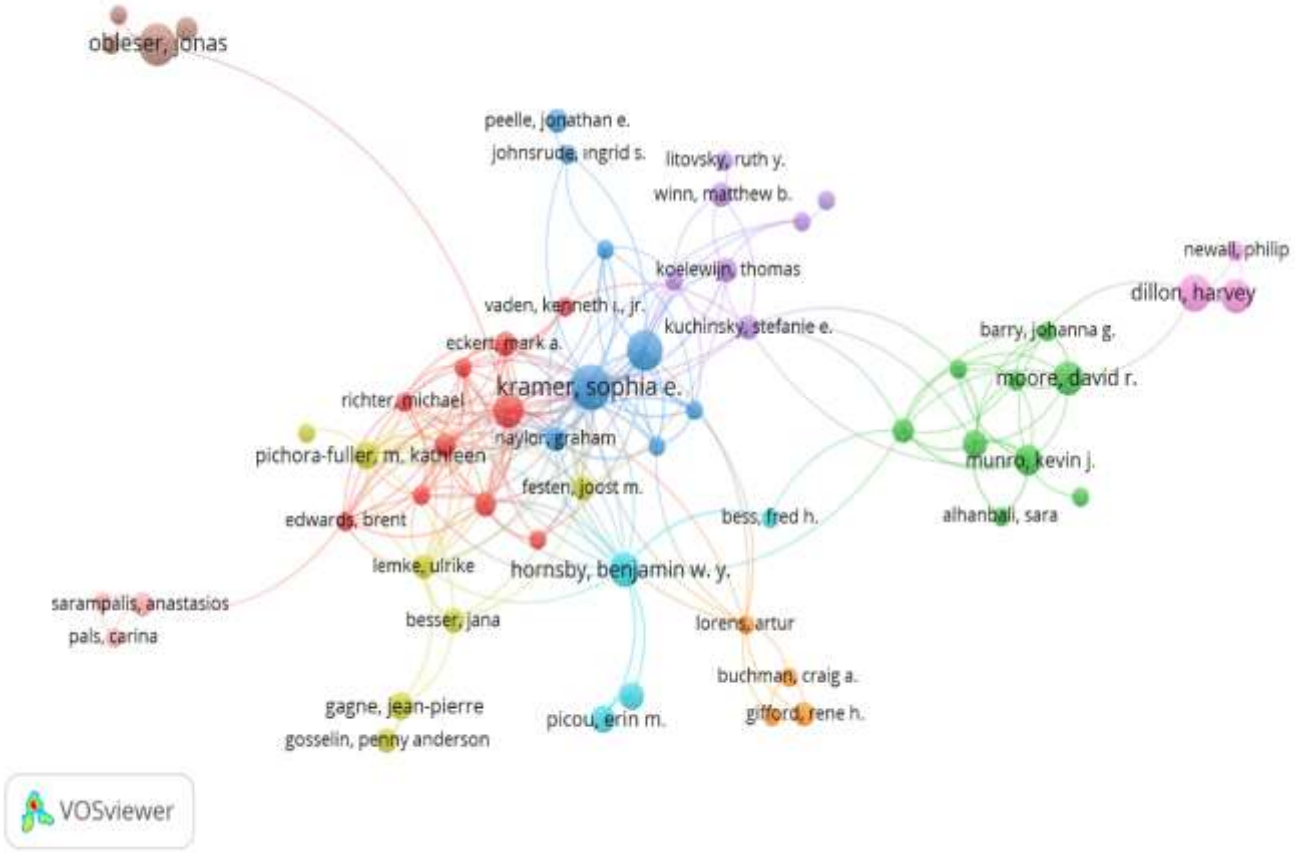
WOS veri tabanında bulunan istatistiksel verilerden hareketle literatürde "dinleme becerisi" ile ilgili en çok atıf alan makaleler tespit edilmiş ve aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

Tablo 1. Dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmalarda en çok atıf alan 10 makale

No	Citations	Authors	Title	Year	Publication	Publisher
1	658	Nation, ISP	How large a vocabulary is needed for reading and listening?	2006	Canadıan Modern Language Revıew-Revue Canadıenne Des Langues Vıvantes	University of Toronto Press
2	384	Saffran, JR Newport, EL Aslin, RN Tunick, RA Barrueco, S	Incidental language learning: Listening (and learning) out of the corner of your ear	1997	Psychologıcal Scıence	SAGE Publications
3	369	Elley, WB	Vocabulary acquisition from listening to stories	1989	Reading Research Quartely	Wiley-Blackwell
4	296	Penno, JF Wilkinson, IAG	Vocabulary acquisition from teacher explanation and repeated listening to stories: Do they overcome the Matthew effect?	2002	Journal Of Educatıonal Psychology	American Psychologic al Association
5	285	Liu, TY Chu, YL	Using ubiquitous games in an English listening and speaking course: Impact on learning outcomes and motivation	2010	Computers & Educatıon	Elsevier Ltd.
6	226	Zimmerman , FJ Gilkerson, J Richards, JA Christakis, DA Xu, DX Gray, S Yapanel, U	Teaching by Listening: The Importance of Adult-Child Conversations to Language Development	2009	Pediatrics	American Academy of Pediatrics

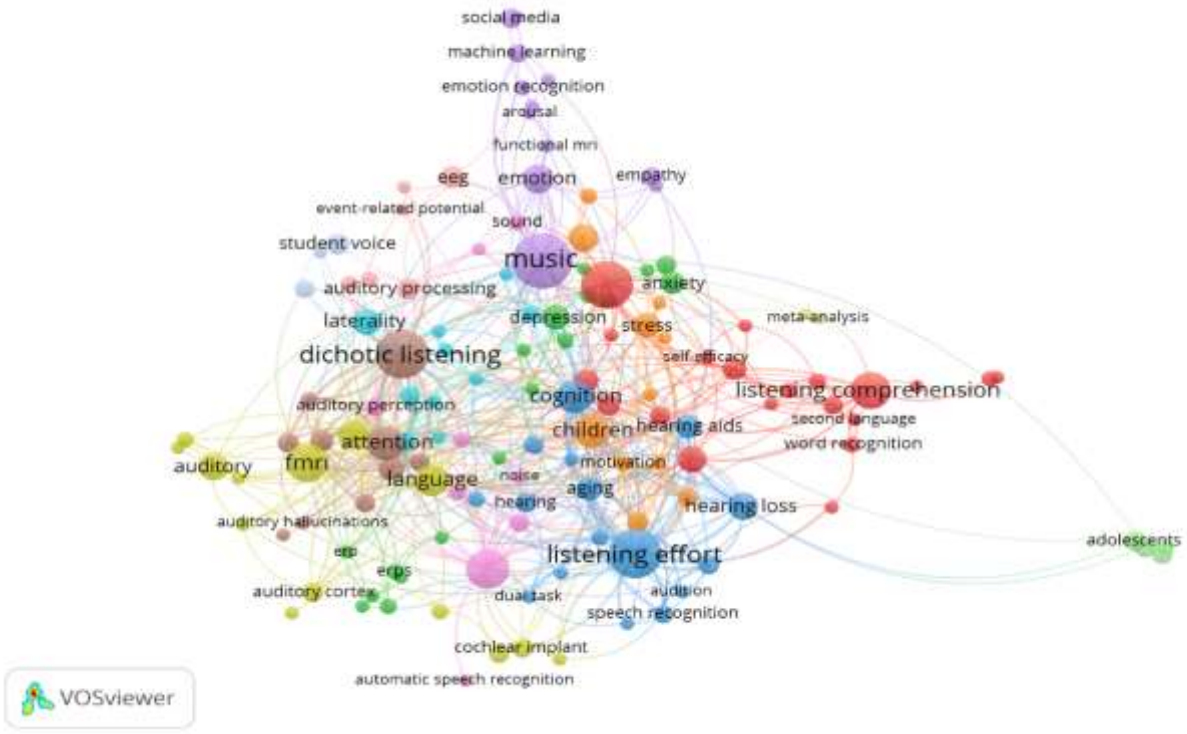
7	220	Fernald, A Zangl, R Portillo, A Marchman, V	Looking while listening Usin g eye movements to monitor spoken language comprehension by infants and young children	2008	Developmental Psycholinguisti cs: On-Line Methods In Children's Language Processing	-
8	208	Elkhafaifi, H	Listening comprehen sion and anxiety in the Arabic language classroom	2005	Modern Language Journal	Wiley-Blackwell
9	202	Brown, R Waring, R Donkaewbu a, S	Incidental vocabulary acquisition from reading, reading-while-listening, and listening to stories	2008	Readıng In A Foreıgn Language	SAGE Publications
10	202	Staehr, LS	Vocabulary size and the skills of listening, reading and writing	2008	Language Learnıng Journal	Wiley-Blackwell

Tablo 1'de görüldüğü gibi, dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmalarda en çok atıf alan makaleler Nation (2006) tarafından yayımlanan "How large a vocabulary is needed for reading and listening?"; Saffran (1997) vd. tarafından yayımlanan "Incidental language learning: Listening (and learning) out of the corner of your ear"; Elley (1989) tarafından yayımlanan "Vocabulary acquisition from listening to stories"; Penno ve Wilkinson (2002) tarafından yayımlanan "Vocabulary acquisition from teacher explanation and repeated listening to stories: Do they overcome the Matthew effect?"; Liu ve Chu (2010) tarafından yayımlanan "Using ubiquitous games in an English listening and speaking course: Impact on learning outcomes and motivation"; Zimmerman vd. (2009) tarafından yayımlanan"Teaching by Listening: The Importance of Adult-Child Conversations to Language Development"; Fernald vd. (2008) tarafından yayımlanan "Looking while listening Using eye movements to monitor spoken language comprehension by infants and young children"; Elkhafaifi (2005) tarafından yayımlanan "Listening comprehension and anxiety in the Arabic language classroom"; Brown vd. (2008) tarafından yayımlanan "Incidental vocabulary acquisition from reading, reading-while-listening, and listening to stories"; Staehr (2008) tarafından yayımlanan "Vocabulary size and the skills of listening, reading and writing" makaleler alanyazında en çok atıf almış makalelerdir.

Şekil 4. Makalelerde en çok atıf yapılan yazar ağ haritası

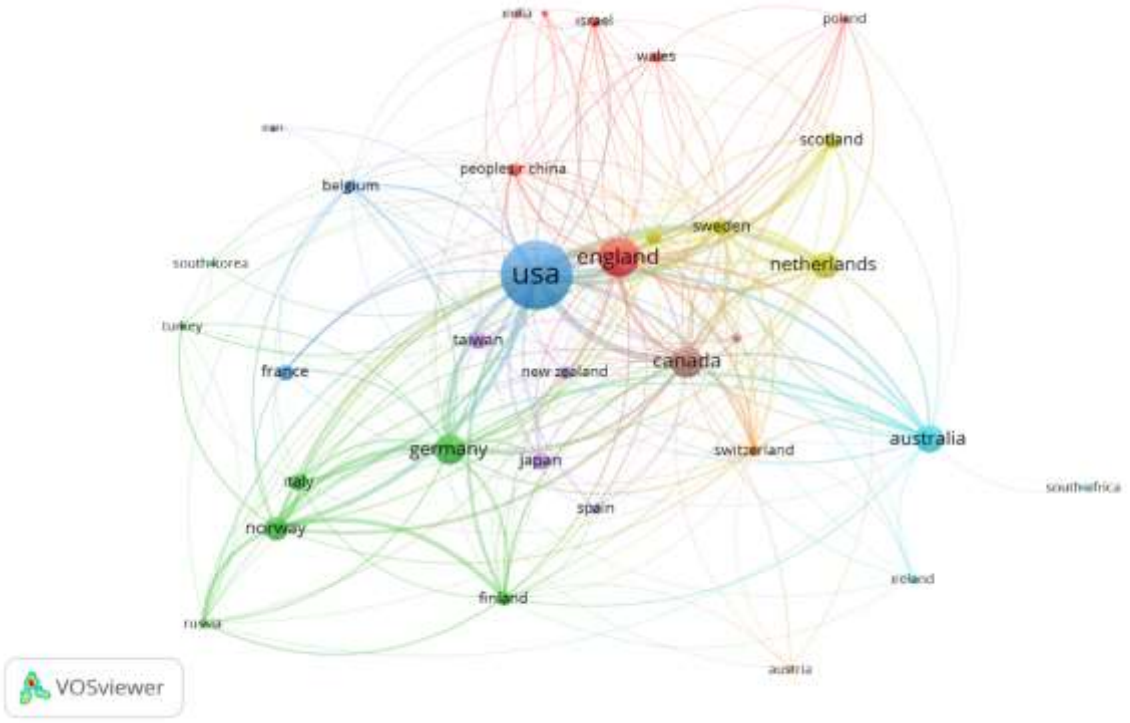
Şekil 4'te, WOS veri tabanında dinleme becerisi alanına en çok katkıda bulunan araştırmacılar ağ haritası ile gösterilmiştir. Ağ analizi sonuçlarına göre dinleme alanında en fazla çalışma yapan araştırmacılar Hugdahl, k (22makale/1153 atıf), Westerhausen, R (15 makale/866), Kramer, S (10 makale/1323 atıf) ve Hornbsy, b (6makale/863atıf) olarak belirlenmiştir.

Şekil 5. Anahtar kelime ağ haritası

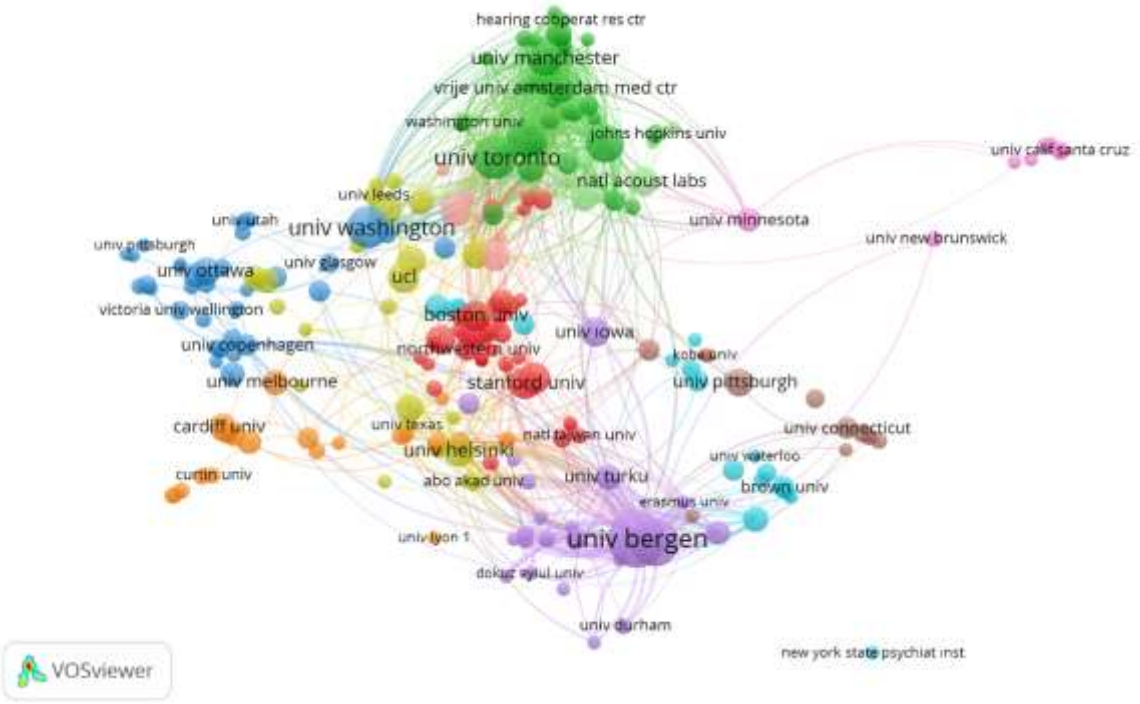
Şekil 5'te, WOS veri tabanında dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmalardaki anahtar kelimeler üzerine, birlikte bulunma analizi gerçekleştirilmiştir. Buna göre dinleme alanındaki araştırmaların anahtar kelimeleri 13 kümede gruplandırılmıştır. Birinci kümede gürültü, iletişim, anlama, L2 dinleme, dil gelişimi, öğrenme stratejisi, dinleme, dinlediğini anlama, okuryazarlık, üstbiliş, katılım, yeterlilik, okuma, okuduğunu anlama, ikinci dil, öz yeterlik, öğrenci katılımı, kelime, kelime tanıma, çalışan bellek; ikinci kümede endişe, depresyon, duygu düzenleme, yetkilendirme, ERP, ERPS, kalp hızı, bireysel farklılık, anlama, dil ürünleri, mental sağlık, müzik terapisi, nöro-görüntüleme, n400, algısal öğrenme, nitel araştırma, ses; üçüncü kümede işitme, koklear implantlar, biliş, bilişsel kaynak, biliş kaynakları, ikili görev, ikili görev paradigması, işitme cihazı, işitme kaybı, dinleme çabası, hafıza, tepki süresi, konuşmanın anlaşılabilirliği, konuşma becerisi, dinlediğini anlama; dördüncü kümede işitsel, işitsel korteks, koklear implant, FMRI, fonksiyonel manyetik rezonans, dil, ayna nöron sistemi, müzik, prefrontal korteks, büyüme, pupillametri, konuşma; beşinci kümede uyarılma, karar verme, derin verme, duygu, duygu tanıma, empati, fonksiyonel MRI, kişilik, tercih, sosyal medya; altıncı kümede el yatkınlığı, hemisferik uzmanlaşma, manyetik rezonans görüntüleme, algı, sinir, planum temporale, prozodi, rehabilitasyon, felç, şakak kemiği; yedinci kümede çocuk, kortizol, dinleme çabası, yorgunluk, odak grubu, işitme bozukluğu, motivasyon, müzik dinleme, ağrı, nicel, stres; sekizinci kümede dikkat, işitsel halüsinasyon, bilişsel kontrol, dikotik dinleme, yürütücü işlev, hemisferik asimetri, lateralizasyon, psikoz, şizofreni; dokuzuncu kümede işitsel algılama, işitsel sahne analizi, otomatik konuşma tanıma, disleksi, gürültü, ritim, ses, konuştuğunu anlama, konuşma algısı; onuncu

kümede işitsel dikkat, işitsel süreç, işitsel süreç algısı, korpus kallozum, olayla ilgili potansiyel, EEG; on birinci kümede yetişkin, mp3 oynatıcı, gürültü kaynaklı işitme kaybı, kişisel dinleme cihazı; on ikinci kümede cinsiyet, dil lateralizasyonu, öğrenci sesi; on üçüncü kümede meta analiz ve cinsiyet farkı olarak belirlenmiştir.

Şekil 6. Katkı sağlayan kurumların bulunduğu ülke ağ haritası

Şekil 6'da, dinleme alanına en çok katkıda bulunan ülkeler ağ haritası ile gösterilmiştir. Ağ analizi sonuçlarına göre dinleme alanında araştırma yapan ülkeler yedi küme oluşturmaktadır. Birinci kümede İngiltere, Hindistan, İsrail, Malezya, Çin, Polonya, Galler; ikinci kümede Finlandinya, Almanya, İtalya, Norveç, Rusya, Güney Kore, Türkiye; üçüncü kümede Belçika, Fransa, İran, USA; dördüncü kümede Danimarka, Hollanda, İskoçya, İsveç; beşinci kümede Japonya, Yeni Zelanda, İspanya, Tayvan; altıncı kümede Avustralya, İrlanda, Güney Afrika; yedinci kümede Avusturya, İsviçre; sekizinci kümede Kanada ve Singapur yer almaktadır. Aynı zamanda Şekil 2 incelendiğinde dinleme alanına en çok katkıda bulunan kurumların Amerika Birleşik Devletlerinde yer aldığı görülmektedir. En çok atıf yapılan üç ülke USA (395 makale/39930 atıf), İngiltere (127 makale/11400 atıf) ve Kanada (84 makale/8391 atıf) olarak belirlenmiştir.

Şekil 7. Dinleme alanına en çok katkıda bulunan kurumlara ilişkin ağ analizi

Şekil 7'de, dinleme alanında en çok katkıda bulunan kurumlar ağ haritası ile gösterilmiştir. Ağ analizi sonuçlarına göre dinleme alanına en fazla katkıda bulunan üniversiteler Bergen Üniversitesi (34 makale/2098 atıf), Toronto Üniversitesi (21 makale/1924 atıf), Washington Üniversitesi (19 makale/1663 atıf), Stanford Üniversitesi (11 makale/1366 atıf) olarak belirlenmiştir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmaların bibliyometrik analizinin yapıldığı bu araştırmadan elde edilen ilk bulguya göre dinleme becerisi üzerine 2013 yılında 20, 2014 yılında 14, 2015 yılında 22, 2016 yılında 30, 2017 yılında 35, 2018 yılında 20, 2019 yılında 44, 2020 yılında 23, 2021 yılında 21 araştırma yapılmıştır. Dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmaların yıllara göre dağılımı incelendiğinde zaman içerisinde düzenli olmamakla birlikte bir artışın yaşandığı görülmektedir. 2019 yılında 44 araştırma gerçekleştirilirken 2020 yılında yapılan araştırma sayısı 23'e düşmüş ve 2021 yılında WOS veri tabanında 21 araştırma yer almıştır. 2020 yılında yaşanan pandemi ve 2021 yılında pandeminin devam etmesi araştırma sayısının düşmesinde önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen ikinci bulguya göre, WOS veri tabanında dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmaların 254'ü makale, 82'si bildiri, 33'ü kitap bölümü, 13'ü editöre mektup, 9'u bildiri özeti, 4'ü makale incelemesi, 2'si kitap türünde yazılmıştır. makale WOS veri tabanında en fazla yer alan araştırma türüdür. Karagöz ve Şeref (2019), okuma alanındaki araştırmaları bibliyometrik özellikler açısından incelediği araştırmasında okuma ile ilgili literatürde en çok

tercih edilen yayın türünün makale olduğunu tespit etmiştir. Araştırmanın bu bulgusunun alanyazındaki diğer araştırma bulgusu ile tutarlı olduğunu söylemek mümkündür. Makale, akademik etkinliğin ve bilimsel üretkenliğin belirlenmesinde nesnel bir göstergedir (Karagöz ve Şeref, 2021). Bu durum, bilim insanlarının araştırmalarını yayınlarken makale türünü tercih etmelerini sağlamıştır.

Araştırmadan elde edilen üçüncü bulguya göre, WOS veri tabanında dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmaların 370'i İngilizce, 9'u İspanyolca, 6'sı Fransızca, 3'ü Almanca, 2'si Korece, 2'si Türkçe, 1'i Arapça, 1'i Bulgarca ve 1'i İtalyanca dilinde yazılmıştır. İngilizcenin bilim dili olması ve WOS veri tabanında dizinlenen dergilerin birinci dilinin İngilizce olması bu veri tabanında yayınlanan çalışmaların ağırlıklı olarak İngilizce yayınlanmasını sağlamıştır.

Araştırmadan elde edilen üçüncü bulguya göre, WOS veri tabanında dinleme becerisi üzerine hazırlanan çalışmalarda en çok atıf alan makaleler Nation (2006) tarafından yayımlanan "How large a vocabulary is needed for reading and listening?"; Saffran (1997) vd. tarafından yayımlanan "Incidental language learning: Listening (and learning) out of the corner of your ear"; Elley (1989) tarafından yayımlanan "Vocabulary acquisition from listening to stories" isimli makalelerdir. Nation (2006), yaptığı araştırmada yazılı ve sözlü İngilizcenin yardımsız anlaşılması için hangi kelime boyutunun gerekli olduğunu tespit etmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonunda yazılı metnin anlaşılması için 8.000 ila 9.000, sözlü metin için 6.000-7.000 kelime dağarcığı gerekli olduğu görülmüştür. Okuduğunu ve dinlediğini anlama için gerekli kelime dağarcığının tespitinin yapıldığı araştırma aldığı 658 atıf ile en çok atıf almış makaledir. Saffran vd. (1997), yaptığı araştırmada çocukların ve yetişkinlerin rastlantısal bir dil öğrenme görevindeki performansını araştırdı. Dinleme yoluyla yeni bir dil öğrenmenin incelendiği araştırma 384 atıf almış ve en çok atıf alan ikinci araştırma olmuştur. Elley (1989), yaptığı araştırmada ilkokul çocuklarına yüksek sesle hikayeler okumanın onların kelime öğrenmesine etkisini araştırmıştır. Araştırma sonunda öykü dinlemenin öğrencilerin kelime öğrenmesinde etkili bir yol olduğu görülmüştür. Dinleme becerisi üzerine hazırlanan ve en çok atıf alan iki araştırmanın kelime öğrenimi üzerine olduğu görülmektedir.

Araştırmadan elde edilen üçüncü bulguya göre dinleme alanında en fazla çalışma yapan araştırmacılar Hugdahl, k (22makale/1153 atıf), Westerhausen, R (15 makale/866), Kramer, S (10 makale/1323 atıf) ve Hornbsy, b (6makale/863atıf) olduğu; dördüncü bulguya göre, dinleme alanına en çok katkıda bulunan kurumlar Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere (127 makale/11400 atıf) ve Kanada (84 makale/8391 atıf); beşinci bulguya göre, dinleme alanına en fazla katkıda bulunan üniversitelerin Bergen Üniversitesi (34 makale/2098 atıf), Toronto Üniversitesi (21 makale/1924 atıf), Washington Üniversitesi (19 makale/1663 atıf), Stanford Üniversitesi (11 makale/1366 atıf) olduğu görülmüştür. Alana en çok katkıda bulunan üniversitelerin Toronto, Washington ve Stanford Üniversitesinin ABD'de yer alması araştırmanın dördüncü ve beşinci bulgularının birbirini desteklediğini göstermektedir. Araştırmadan elde edilen altıncı bulguya göre, dinleme çalışmalarında en fazla düğüm yoğunluğuna sahip anahtar kelimeler dinleme ve

dinlediğini anlamadır. Dinleme araştırmalarında dinleme kavramının en fazla kullanılan anahtar kelime olması beklenen bir durumdur.

KAYNAKÇA

Çaylı, C. (2020). *Ortaokul Türkçe derslerinde öğrencilerin dinleme becerilerinin geliştirilmesi ve gelişim durumlarının belirlenmesine yönelik bir eylem araştırması*. Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Güneş, F., *Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.

Ismail, N. S. C., & Aziz, A. A. (2020). The teaching of listening strategies in ESL classrooms. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, 10*(6), 197–209.

Kapur, R. (2020). Understanding the meaning and significance of pedagogical approaches. ResearchGate.https://www.researchgate.net/publication/345317896_Understanding_the_Meaning and Significance of_Pedagogical_Approaches

Kayadibi, N. (2022). Dinleme konusunda yapılan eğitim araştırmalarının bibliyometrik analizi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 26* (2), 507-522. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/tsadergisi/issue/71638/1071064

Latip, N. A. D., Ismail, I. H., Din, W. A. and Swanto, S. (2021). Metacognitive awareness of listening strategies and perception of listening skill during remote learning. *Journal Information System and Technology Management (JISTM), 6,* 81-94.

Mee, M. Y. (2017). Teaching Listening-An Overview. *The English Teacher, 19,* 1-9.

Mendelson, D. J., *Learning to listen,* USA: Dominie, 1994.

Syahabuddin, K., Mulia, & Rizqa, K. (2021). Improving students' listening skill using podcasts. *Journal of Digital Education, Communication, and Arts, 4*(1), 51-61.

Soyuçok, M. (2022). Dinleme becerisi üzerine hazırlanan lisansüstü tez çalışmalarının bibliyometrik analizi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi, 8*(1), 66-80. DOI: 10.47714/uebt.1079623

Şeref, İ ve Karagöz, B. (2019). Türkçe eğitimi akademik alanına ilişkin bir değerlendirme: web of science veri tabanına dayalı bibliyometrik inceleme. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 213-231. https://doi.org/10.31464/jlere.578224

Tyagi, B. (2013). Listening: An Important Skill and Its Various Aspects: The Criterion An International Journal in English ISSN 0976-8165, 01.

Vandergrift, L. (2002). 'It was nice to see that our predictions were right': developing metacognition in l2 listening comprehension. *The Canadian Modern Language Review, 58*(4), 555-575. DOI: 10.3138/cmlr.58.4.555

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN İLK YILLARINDA ORTAOKUL TARİH DERS KİTAPLARINA YÖNELİK OLARAK YAPILAN BİR İNCELEME

Yüksek Lisans Öğrencisi, Furkan ER [1]
[1] Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi,
ORCID İD: 0000-0002-7344-9840

ÖZET
Dinamik bir yapıya sahip olan Eğitim, toplumsal değişim ve dönüşümün temelini oluşturmaktadır. Eğitimin amaçlarının gerçekleştirilebilmesinde farklı değişkinlerin önemli rolleri bulunmaktadır. Bu değişkenlerin başımda gelen etmenlerden biri ise kuşkusuz ders kitaplarıdır. İlk kez M.Ö. 4000'li yıllarda Eski Mısır'da matematik ve tıp alanlarında kullanılmak üzere ortaya çıktığı bilinen ders kitapları, belirli bir dönemde belirli bir dersin öğretim programına bağlı olarak oluşturulmuş, inceleme ve değerlendirme aşamalarından geçtikten sonra okutulmaya uygun bulunarak eğitim ve öğretim sürecine dâhil edilmiş kitaplardır. Ülkemizde kullanımı çok yaygın olan ders kitapları öğrenci seviyeleri göz önüne alınarak hazırlanması, eğitim sistemleri ve programlarının amacını temsil etmesi ve hem dersin işlenişinde hem de bilgilerin öğrenciye aktarılma sürecinde kullanılması nedeniyle en önemli eğitim materyallerinden biri haline gelmiştir. Ders kitapları eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürütebilmek için gerekli olan araç gereçler arasında en önemlilerinden birisidir. Ders içinde öğretmene kılavuzluk görevi üstlenen ders kitabı aynı zamanda öğrencilerinde derste işlenen konuları takip ederek öğrenimini kalıcı hale getirmektedir. Özellikle günümüz teknolojisinden oldukça uzak olan yıllarda ders kitapları hem öğretmen hem de öğrencilerin eğitim süreçleri içinde çok daha kıymetli hale gelmektedir. Tarih ders kitapları ise öğrencilerin geçmişlerini benimseyerek gelecekte aydınlık gençler olabilmesinin temelini oluşturan yapı taşlarındandır. Bu nedenden dolayı Tarih ders kitapları içerisinde kullanılan konu başlıkları, içerik olarak öğrenciye aktarılan bilgiler, içerisinde bulunan resimlerin konu ile bütünlüğünün olması ve verilen etkinlikler ile konu sonu sorularının incelenerek genel durumunun belirlenmesi fazlasıyla önemli bir meseledir

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Ders Kitabı, Tarih

GİRİŞ

İçeriği itibariyle belirlenen hedef ve davranışlarda herhangi bir sapma olmadan öğrencilere kazandırılması için düzenlenen ve farklı duyu organlarına aynı anda hitap edebilen ders kitapları, öğretim programının uygulanması amacıyla en çok başvurulan kaynaktır. En çok başvurulan kaynak olmasının ilk nedeni muhakkak ki öğretim programının tüm ögelerini içinde barındırıyor olmasıdır. (Kılıç & Sercen, 2007: 28) Bu kapsamda ilk ve ortaokulda okutulacak olan ders kitapları Milli Eğitim tarafından belirlenerek bu kitaplar dışında başka bir kitabın

[1] Bu çalışma Furkan Er'in ''İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Ders Kitaplarının Temin Edilme Sürecinde Yaşanan Sorunlar''(2022) adlı tezinden üretilmiştir.

kullanılmasına mani olunur. Eğitim öğretim sürecine katkısı düşünüldüğü zaman ders kitaplarının seçiminin önemi daha iyi anlaşılmaktadır (Duran & Çakmak, 2003:18) .
Ders kitapları öğrencilerin derste dinledikleri bilgileri herhangi bir yerde istedikleri zaman dilimi içinde tekrar etmelerine imkan sağlamaktadır. Bu yüzden hazırlanacak olan ders kitaplarının niteliği bir hayli önem kazanmaktadır. Ders kitaplarının bilgi yüklü bir ansiklopedi gibi değil öğrenmeye kılavuzluk etmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakılacak olursa ders kitaplarının içeriğinin mutlaka çocuğun gelişim özelliklerine bağlı olarak hazırlanması gerekmektedir (Duran & Çakmak, 2003:19-20). Eğitimin merkezinde bulunan öğrencilerin dikkate alınmayarak ortaya konulan işlerin ulaşılması amaçlanan sonuçlara varmak noktasında yetersiz kalacağı söylenebilir. Kısacası öğrencinin özellikleri mutlaka ders kitaplarında göz önünde tutulmalıdır (Kılıç & Sercen, 2007: 30).
Eğitimde her zaman vazgeçilmez bir yeri olan ders kitapları, öğretim programı ve öğrenci arasında varolan en iyi iletişim kaynağıdır. Ders kitapları öğretmenin derste anlatması gereken bilgileri sistemli olarak öğrenciye sunmasını sağlamaktadır. Öte yandan birçok bilgiyi etkili şekilde sunabilen ders kitapları öğrencilerin hem derse hemde konuya daha fazla güdülenmesini sağlamaktadır (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2021: 11).
Ders kitapları incelenirken dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan biri de içeriğin doğru olup olmadığıdır. Bazı ders kitaplarına bu açıdan bakıldığında içeriğinde, konuları ile alakalı problemlerde, sembollerin kullanımında veya alıştırmalarda yanlışlıklar olduğu görülebilmektedir. Ders kitabının nitelikli olabilmesi için bu hataları içinde bulundurmaması gerekmektedir. Çünkü okullarda kullanılan ders kitapları öğretimi kolaylaştırması açısından öğretmenin derste her an yanında bulundurduğu bir yardımcıyken öğrencinin ise evinde ders yapmak istediğinde veya öğretmeni tarafından verilen ödevi yerine getirmek istediğinde elinin altında bulunan ilk kaynaktır (Duran & Çakmak, 2003: 20). Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte bilgiye ulaşmak isteyen öğrencilerin ilk kaynağı büyük olasılıkla önce internet olmaktadır. Dersin işlenme sürecinde de öğretmenler akıllı tahtalar aracılığıyla öğretimini kontrol altında tutarak öğrencilerin görsel ve işitsel duyularına hitap edip onların öğrenmelerinin daha kalıcı ve somutlaştırılarak gerçekleşmesine aracılık etmektedir. Bunun yanında çağımızın getirmiş olduğu çeşitli materyallerde derslerde kullanılarak eğitim öğretim sürecine katkı sağlamaktadır. Ancak günümüzde kullanılan teknolojik imkanlardan oldukça uzak olan İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1939-1945 tarihleri düşünüldüğünde ders kitaplarının öğretmenler ve öğrenciler açısından önemi daha iyi anlaşılabilmektedir.
Tarih ders kitaplarının diğer ders kitapları arasında özel bir yeri bulunmaktadır. Tarih ders kitapları aracılığıyla tarihi konular öğrencilere aktarılırken aynı zamanda öğrencilerin geçmişte yaşanan olaylara karşı bilinçlenmeleri ve geleceğe yönelik atacakları adımlarda daha bilinçli, tedbirli ve geçmişe karşı sorumlu hissetmeleri sağlanmaktadır.
Tarih öğretimi anlayışı, zamanla ve en çok da devletin bünyesinin değişimiyle birlikte farklılaşmakta, değişime uğramaktadır. Devlet için tarih öğretimi bir vatandaş yetiştirme sanatı olarak kubul edilmektedir (Karal, 1956: 14-17).
Fuat Baymur'a göre tarih öğretiminin amacı önce çocuklara, memleketlerinde geçmiş olan önemli olayları, yaşamış olan dikkat edilmesi gerekli önemli kişileri ve bu kişilerin yaşama şekillerini öğretmektir. Çocuklar bu sayede atalarının vatanlarını korumak amacıyla ne kadar sıkıntı çekerek mücadele ettiklerini anlama imkanı bulmaktadır. Çocuklar, atalarına neler borçlu olduklarını idrak ederek gelecek kuşaklar karşısında üzerlerine düşen vazifeleri çok daha bilinçli bir şekilde kavrayabilmektedir. Bu sayede çocuklar vatanlarını atalarından yadigar kalan kutsal bir emanet olarak görebilmektedir (Baymur, 1954: 7).

Ortaokul Tarih Ders Kitaplarının İncelemesi

Çalışmamız boyunca İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarına ait olan Ortaokul Tarih ders kitaplarından Ortaokul Tarih I kitabının 1939'da basılmış 6. Baskısı (Maarif Vekâleti, 1939),

1940'ta basılmış 7. baskısı (Unat, Ortaokul için Tarih I, 1940) ve 1941 tarihinde basılmış sekizinci baskısı (Unat, Ortaokul için Tarih I, 1941) incelenmiştir. Ortaokul Tarih III kitabının ise 1939'da basılmış olan 6. baskısı (Maarif Vekâleti, 1939) ve 1941 yılında basılmış olan 7. baskısı (Maarif Vekâleti, 1941) incelenmiştir. İncelemiş olduğumuz yıllar içerisinde iki kitabın da 1939 tarihinden sonra basılmış olan nüshalarında herhangi bir değişiklik olmadığı için 1940 ve 1941 yılında basılmış olan Tarih I ve Tarih III ders kitapları ayrı bir konu başlığı altında incelenmeyecektir.

Ortaokul için Tarih I

Ortaokul için Tarih I ders kitabı 1939 yılında Maarif Matbaası tarafından İstanbul'da basılmıştır. Kitap toplamda 14 bölümden oluşurken tarih öğretiminin sağlandığı kısım 1. ve 254. sayfalar arasını kapsamaktadır. Kitabın en son sayfalarında sayfa 255 ile 260 arasında bulunan 5 sayfalık bölümde kronoloji kısmı yer almaktadır. 261. sayfadan itibaren ise indeks kısmı yer almaktadır. İndeks bölümünden sonra haritalar eklenmiştir. Elimizde bulunan nüsha üzerinden konuşacak olursak kitapta Milattan Önce 2000'de önasya, Mısır, Babil, Asur, Met ve Lidyalıların Hudutları ve Eski Yunan ve Ege hafzalarından oluşan 3 adet açılıp katlanabilen 23 cm civarı uzunluğu ile normal sayfa boyutundan büyük harita bulunmaktadır. Daha sonra genel boyutu 40 cm'nin üzerinde 27 cm'si haritadan oluşan oldukça büyük bir Türklerin ana yurdu ve göç yolları haritası bulunmaktadır. Ardından Fenike ve Yunan kolonileri ile ilgili 32 cm uzunluğunda bir sayfada yer alan görsel olarak 26 cm'lik alanı kaplayan bir harita ile kitap sonlandırılmıştır. Haritaların kitabın normal sayfalarına göre oldukça büyük olması ve detaylı şekilde renklendirilmesi itibariyle öğrenciler açısından kalıcılığı sağlayarak öğrenimi kolaylaştırdığı düşünülebilir. Hem bu kitabın hem de daha sonra inceleyeceğimiz Ortaokul için Tarih III kitabının en büyük dezavantajlarından biri kitabın içerisinde öğrencilerin öğrenimini evlerinde pekiştirmeleri ve denetlemeleri açısından oldukça önemli olan ünite sonlarına eklenmiş herhangi bir konu sonu etkinliği ya da soru cavap kısmının bulunmamasıdır (Maarif Vekâleti, 1939).

Kitabın ilk bölümü Beşer Tarihine Giriş I toplamda 12 sayfadan oluşmaktadır. Bu bölüm mağara devri insanlarının tasfir edildiği tam sayfa renkli bir resim ve ilk çağlarda bir ailenin tasfir edildiği siyah beyaz bir resim ile başlamaktadır. Tarihte Takvime Başlangıç konu başlığı bu bölüm içerisinde anlatılmıştır. İlk bölümün alt başlıklarından ilki olan İnsanların Geçirdiği Devirler kısmında tarihten önceki zamanlar, Yontma Taş Devri, Cilalı Taş Devri, Maden Devri ve tarih zamanları anlatılmaktadır. Anlatım Yontma Taş Devri aletleri, Cilalı Taş Devri aletleri, ilk sanat eserlerine ait çizimleri, höyük ve kap resimleri ve Tunç Devri'ne ait bir kemer tokası fotoğrafı ile zenginleştirilmiştir. Ayrıca Cilalı Taş Devri'ne ait olan fotoğrafın konu anlatımının sağlandığı kısımda yer almadığı görülmektedir. İkinci alt başlık olan ''Irk'' başlığı altında birkaç kuru kafa fotoğrafı ile ırklar ve dil konuları anlatılmaktadır (Maarif Vekâleti, 1939: 1-12).

İkinci bölümün adı Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Kısa Bir Bakışdır. Bu bölüm konu anlatımına Mustafa Kemal Atatürk'ün Türk anayurdu hakkında bir tarih imtihanı ile ilgili fotoğrafıyla başlamaktadır. Toplamda 4 sayfadan oluşan bölümde Türklerin ana yurduyla ilgili bilgi verilen kısımda kullanılan 5000 yıl evvel Asya ve Avrupa'nın vaziyeti isimli haritanın detaylarının biraz yetersiz ve okunmasının da güç olduğunu söylemekte fayda var. İkinci bölüm içerisinde umumi göçler ve medeniyetler, şark ve cenuba inen göç yolları, garbe giden yollar, göçlerden önce ve sonra Türk ana yurdu konuları anlatılmaktayken çok fazla resim içermediği dikkat çekmektedir (Maarif Vekâleti, 1939:13-16).

Üçüncü bölümde Çin tarihine geçildiği görülmektedir. Kitapta Çin konusu memleket ve ahali, tarih ve Çin medeniyeti alt başlıkları altında incelenmiştir. Bu bölümde anlatım biri Çin'in haritası olmak üzere toplamda 10 adet fotoğrafın kullanılmasıyla görsel olarak zenginleştirilmiştir. Kullanılan fotoğraflardan bazılarının olması gereken konu başlığının

altında olmadığı dikkat çekmektedir. Örneğin Çin sanat eserlerinden bronz kaplar fotoğrafı imparatorluk devrinden Çenk'in anlatıldığı kısımda kullanılmıştır (Maarif Vekâleti, 1939:17-26).

Çin'in anlatılmasından sonra Hun tarihi anlatılmaya başlanmıştır. Ana yurtta En Eski Devletler ana başlığı altında Hun-Türk İmparatorluğu ve Çin'e Hunların hakim olması ve Topa Türk Devleti konuları işlenmektedir. Bu bölümlerde Hun İmparatorluğu'ndan Mete ve Teoman hakkında bilgi verildikten sonra İmparatorluğun yıkılış sürecine geçilmiştir. Ayrıca Topalar'a ait olan bir sanat eseri yanlış konu başlığı altında kullanılarak Hunların anlatıldığı kısıma yerleştirilmiştir (Maarif Vekâleti, 1939: 27-32).

Beşinci bölümde İskitler konu olarak işlenmeye başlanmıştır. İskit Türk İmparatorluğu ana başlığı altında ilk sayfa memleket ve ahali ile medeniyet konuları işlenirken İskit Türk sanat eserlerine ait bir fotoğrafın burada kullanıldığı görülmektedir. 5 sayfa da anlatılan İskit tarihi hakkında bir çok görselin yanında bir tane de İskit medeniyetinin sınırlarını gösteren haritaya yer verilmiştir (Maarif Vekâleti, 1939: 33-37).

Hint tarihi İskit'lerden hemen sonra altıncı bölümde anlatılmaktadır. Hint tarihi, Memleket ve Ahali, Tarih, ve Hint medeniyeti alt konu başlıklarına ayrılırken konu ile ilgili tam sayfa bir harita kullanılmıştır. Tarih alt başlığı altında Pers ve İskender istilasından ve Kuşhanlardan bahsedilmektedir. Anlatımı zenginleştirmek adına harita ile birlikte dokuz farklı resim kullanılması dikkat çekmektedir (Maarif Vekâleti, 1939: 38-49).

Kalde, Elam ve Asur devletleri kitabın yedinci bölümünde anlatılmaktadır. Bu kısımda daha önceki kısımlar gibi ilk olarak Memleket ve Ahali, daha sonra Tarih bölümleri ile ele alınırken Tarih alt başlığı altında Sümerlerde anlatılmaya başlanarak konunun üçüncü alt başlığı Sümer medeniyetine ayrılmıştır. Sümer medeniyeti anlatılırken Sümerlere ait yazıtların, kapların ve bazı savaş tasvirlerinin fotoğraflarına yer verilmiştir. Ayrıca bir sümer miğferi fotoğrafının edebiyat ve yazı kısmında yer aldığı görülmektedir (Maarif Vekâleti, 1939: 50-65).

Sekizinci bölümde Mısır medeniyeti önceki bölümlerle benzer şekilde üç alt başlık altında incelenmiştir. 66. ve 86. sayfalar arasında yer alan Mısır medeniyetinin oldukça detaylı olarak ele alındığı görülebilir. Mısır medeniyetinin tarihinin anlatıldığı alt başlıkta Mısır'ın ilk zamanları, Eski İmparatorluk, Orta İmparatorluk, İkesuslar Devri, Yeni İmparatorluk dönemleri, Says Devri ve Perslerin istilası da ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Öte yandan dini inanışların anlatıldığı yerlerde kullanılan İkinci Ramses'e ait mumya resminin ortaokulda eğitim gören çocukların yaş seviyesine uygun olmadığını düşünmekteyiz (Maarif Vekâleti, 1939: 66-86).

Görsel 2. Mısır Firavunu Ramsese ait mumya

Anadolu uygarlıkları kitabın dokuzuncu bölümünde ele alınmaktadır. Bu bölümde Etiler, Frigler ve Litler yani Lidyalılar sırasıyla anlatılmaktadır. Hititlerin anlatıldığı bölümde Hattuşaş şehrine ait bir harita ile konuya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Hititliler ile ilgili Kral kapısı, kabartmalar ve günümüze uluşan bazı kalıntıların fotoğraflarının kullanıldığı görülmektedir. Hitit medeniyetinin anlatıldığı kısımda hukuk ve dinin anlatılması sırasında Hititlere ait bazı sanat eserlerinin fotoğraflarının kullanıldığı görülmekdedir. Frigyalıların anlatıldığı sayfalarda oldukça detaylı bir haritanın olduğu görülüyor. Haritanın üzerinde birçok uygarlık ve şehir ismine yer verilmiştir. Frigyalıların tarihinin anlatıldığı bölümde bir Frigya vazosunun fotoğrafına yer verilirken Frig medeniyetinin anlatıldığı iki sayfalık kısımda Frigya devrine ait bir toprak kapın fotoğrafına yer verilmiştir. Lidya tarihi ise Hükümdar sülaleleri, Kimrilerin istilası ve Krezus devri anlatılarak son bulmaktadır. Lidyalılar için medeniyet başlığı altında ayrı bir inceleme yapılmamaktadır (Maarif Vekâleti, 1939: 87-109).

Ege uygarlıklarına kitabın onuncu bölümünden itibaren geçilmektedir. İlk olarak Fenikeliler anlatılmaktadır. Fenikelilerin memleket ve ahalisinin anlatıldığı bölümde bir sayfayı kaplayan büyük bir Fenike ve İbraniler haritası yer almaktadır. Fenikelilerin gemi yapımına dair bir fotoğraf gemicilik ve keşfiyat bölümü altında kullanılmamış olsa da detaylı ve güzel bir resimle bu faaliyet anlatılarak kalıcı bir öğrenimin sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. İlerleyen sayfalarda da Fenike alfabelerinden birkaç harfin yer aldığı bir fotoğraf alfabenin anlatımının altında değil medeniyet kısmında verilmiştir. Bunun yanında medeniyet kısmında da alfabeye değinildiğini söylemekte yarar var (Maarif Vekâleti, 1939:110-119).

İbranilerin anlatımının da fazlasıyla detaylandırılarak yapıldığı görülmektedir. İbranilerin tarihi Musa, Davut, Süleyman ve İbrani Krallığının parçalanması şeklinde dört sayfada anlatılmaktadır. İbranilerin hiçbir sanat ve medeniyet eserinin olmadığı belirtilerek medeniyet ile ilgili ayrı bir başlık açılmamış ve İbranilere ait bir şamdan fotoğrafı bu bölümün son sayfasında kullanılmıştır (Maarif Vekâleti, 1939: 120-126).

İran medeniyeti kitabın on ikinci bölümünde yer almaktadır. İran tarihi Metler, Asurun zaptı, Persler, Kaldenin zaptı, Mısırın zaptı, Daryüs, Akamanışlardan sonra İran şeklinde yer alan konu başlıkları altında toplamda dokuz sayfada anlatılarak anlatımı en detaylı olan medeniyetlerden biri olmuştur. İran tarihinin anlatımı sırasında çok fazla resme yer verilmediği de söylenebilir. İran'ın medeniyeti birkaç görsel ile birlikte üç sayfada anlatılmıştır (Maarif Vekâleti, 1939: 127-138).

On üçüncü bölümde Ege Havzası anlatılmaktadır. Bu bölüm memleket ve ahali, tarihi devirler ve göçler, ege havzasında eski medeniyetler, İyonlar ve medeniyet müstemlekeler, Yunanlıların dini ve esatiri, Omer şiirleri, Isparta, ve Tep'in üstünlüğü, Makedonya Filip ve Yunan ile Büyük İskender konu başlıklarıyla toplamda 12 alt başlığa ayrılmıştır. On üçüncü bölümde o dönemlerden günümüze ulaşan tarihi kalıntıları ve gündelik yaşama dair bazı tasvirleri de barındıran toplamda 30 adet resim kullanılarak bu uzun konunun öğretimi kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Kullanılan 30 resimden 3'ü Mekedonya, İskender İmparatorluğu ve İskender İmparatorluğu'nun parçalanmasına ait olan haritalardan oluşmaktadır (Maarif Vekâleti, 1939:139-198).

Eski İtalya ve Estrükler konusu kitabın on dördüncü bölümünü oluşturmaktadır. Kitabın son bölümü olan bu bölüm 50 sayfayı aşarak kitabın en uzun bölümlerinden biridir. Bu bölüm memleket ve ahali, Etrüskler Krallık Devri, Konsüllük Devrinde İtalya Birliği, Roma Emperyalizmi, Pön Harpleri, İtalya haricinde fetihler, fetihlerin neticeleri, Sezar, İmparatorluk Ogüst ve yeni rejim, İmparatorluk devrinin rejimi ve medeniyeti, Hristiyanlık ve Roma, III ve IV. asırda Roma İmparatorluğu şeklinde oluşan 11 bölümden oluşmaktadır (Maarif Vekâleti, 1939: 199-254).

Ortaokullar için Tarih III

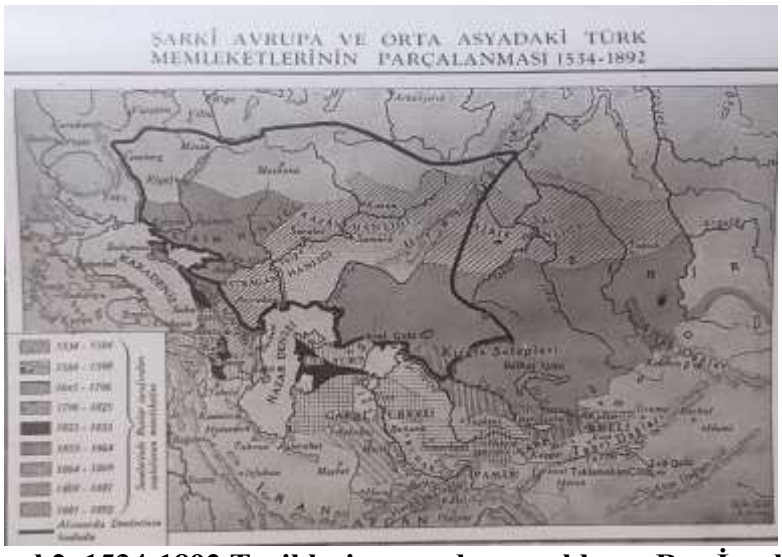
Çalışmamızın bu bölümünde 1939 yılında İstanbul'da bastırılan Ortaokullar için Tarih III kitabını inceleyeceğiz. Tarih III kitabı toplamda 344 sayfadan ve 2 kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım sayfa 162'de son bulurken ikinci kısım 165. sayfadan itibaren başlamaktadır. 315. sayfaya kadar olan kısımda konu anlatımı gerçekleştirilmiş ve 316. ve 331. sayfalar arasında kronoloji cetveline yer verilmiştir. İndeks kısmı ise 333. ve 344. sayfalar arasında yer almaktadır. Kitabın en arka sayfalarında içerik ile alakalı bazı haritalar bulunmaktadır. Bu haritalardan biri Osmanlı İmparatorluğu'nun 1359-1699 tarihleri arasında ki büyümesini konu alan 42 cm'lik uzunluğu ile oldukça büyük bir haritadır. Haritanın görselinin bulunduğu alan 28 cm kadardır. İncelediğimiz baskıda haritaların bulunduğu bölümde toplamda 8 adet harita bulunmaktadır.

Ortaokul için Tarih III ders kitabının ilk bölümü Osmanlı İmparatorluğudur. Osmanlı İmparatorluğu bölümünde İmparatorluğun kuruluşu ve sınırların genişlemesi işlenmektedir. Sınırların genişlemesi anlatılırken Fatih Sultan Mehmet'in portresine yer verilmiştir. Konu olarak ise Fatih'in istilaları, Fatih zamanın da sınırlar, İkinci Beyazıt ve Cem vakası, Yavuz Sultan Selim, Yavuz'un İran ve Mısır seferleri, Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan, Mohaç, Alman ve Hint seferleri, Kanuni'nin son zamanları ve sonrası, Kıbrıs'ın Fethi, Osmanlı devlet teşkilatı, Vasileus ile Halife ve yükselme dönemine ait kültür ve miras konularının işlendiği görülmektedir. Birçok kısım kısa kısa anlatılırken Vasileus ve Halife konusunun bu bölümde en uzun işlenen konulardan biri olduğunu söylemek gereklidir. Farklı görsel ögelerle zenginleştirilen bu bölümde 8 adet tam sayfa resim olduğu ve dönemin önemli kişileri arasında bulunan Fatih, Kanuni, Fransa Kralı Fransavu, Şarlken, Barbaros Hayrettin Paşa ve Sokullu Mehmet Paşa ile ilgili resimler bulunmaktadır. Yavuz Sultan Selim'e ait bir görsel bu bölümde bulunmamaktadır (Maarif Vekâleti, 1939:1-27).

Kitabın ikinci bölümünün adı XV. Asrın Ortasından XVI. Asrın Sonuna Kadar Avrupa'dır. Bu bölüm de coğrafi keşifler konusundan Hindistan'a yönelik yapılan keşif hareketleri, Portekiz ve İspanyol keşif hareketleri; İngiltere, Fransa, Hollanda ve İspanyolların sömürge faaliyetleri; Rönesans ve Röform, Reform süreci içerisinde doğan bazı mezhepler; siyasi değişmeler ve merkezileşme gibi konuların işlendiği görülmektedir. Kullanılan resim ve harita sayısının oldukça az olduğu bu bölümde, dönemin önemli kaşiflerinden Kristof Kolomp'un resminin dışında harhangi bir siyasi kişiliğin resmi bulunmamaktadır. Bu açıdan bakılacak olursa bu dönem ile ilgili bir haritaya ulaşmak için çocuklar kitabın en son sayfalarında yer alan haritalar bölümüne bakmak zorundadır. Konu bütünlüğü içerisinde bir haritanın verilmemiş olması özellikle işlenen konu itibariyle oldukça gerekli olduğu için bir dezavantaj olarak nitelendirilebilir (Maarif Vekâleti, 1939: 28-49).

Üçüncü bölüm 49. ve 93. sayfalar arasında yer alan İmparatorluğun Bozulması isimli bölümdür. Bu bölümde imparatorluğun Duraklama Dönemi; XVII. asırda Avrupa ve siyasi ilişkiler; Osmanlı İmparatorluğu'nda gerileme dönemi, XVIII. asırda dahili vaziyet; XVIII. asırda Osmanlı kültürü, Avrupa ve devletler arası ilişkiler ve Avrupa Kültürü gibi konuların işlendiği görülmektedir. Osmanlı Duraklama Devri başlığı içerisinde duraklamanın nedenleri, ihtilaller, İran Savaşları, Avusturya Savaşları, Lehistan Savaşları, Girit Muharebesi ve Duraklama Döneminin önemli devlet adamları kısa kısa başlıklar halinde verilmiştir. Hazırlanan ilk bütçe konusuna geniş bir yer ayrıldığı göze çarpmaktadır. Duraklamanın önemli devlet adamlarından Köprülü Mehmet Paşa ve Köprülü Fazıl Paşa'nın fotoğrafları Avusturya Harpleri konu başlığı altında verilmiştir. Gerileme Dönemi konusunun 65. sayfasında Karlofça Antlaşmasından sonra Osmanlı ve Avrupa'nın sınırlarını gösteren detaylı ve tam sayfa bir harita verilmiştir. Bu devirde yapılan muharebeler, anlaşmalar ve devletlerle olan ilişkiler genelde kısa kısa anlatılmıştır. Sayfa 72'de şarki Avrupa ve orta asyadaki Türk memleketlerinin parçalanmasını konu alan tam sayfa bir haritaya yer verilmiştir. Harita, 1534-1892 tarihleri arası 9 farklı şekilde ayrılarak gösterilmiş ve zaman içinde Rusların işgal ettiği memleketler bu sayede verilmek

istenmiştir. Haritanın renksiz olmasına rağmen o dönemde gerçekleşen değişimleri oldukça açık bir şekilde öğrenciye ifade etmeyi başardığı söylenebilir. XVIII. asırda Osmanlı kültürü konu başlığı altında ilk matbaa, mimari ve edebi alanda yaşanan gelişmeler kısa şekilde anlatılarak bir buçuk sayfaya sığdırılmıştır. XVIII. asırda Avrupa kısmında 3 sayfa boyunca Avrupa'nın genel durumu detaylı şekilde anlatılmıştır. XVIII asırda devletler arası münasebetler bölümü altında deniz aşırı ilişkiler, demokrasinn önemi, Veraset Savaşları, Yediyıl Savaşları anlatılmaktadır. Lehistan'ın parçalanması meselesi 3 parçaya ayrılarak bir buçuk sayfa boyunca detaylıca anlatılmıştır. Avrupa'nın dışında kalan devletler ve memleketlerden ise İran, Afgan, Kafkasya, Sibir, Çin, Japonya ve Amarika gibi yerler kısa başlıklar altında aktarılmıştır. XVIII asırda Avrupa kültürü kısmı da fazla uzun tutulmamış ve bu konu hakkında ki fikir hareketleri, ilim ve fen, iktisat ve ticaret gibi konular birkaç sayfada anlatılarak üçümcü bölüm sonlandırılmıştır (Maarif Vekâleti, 1939: 49-93).

Görsel 2. 1534-1892 Tarihleri arasında gerçekleşen Rus İşgalleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun Parçalanması ve Batması isimli bölüm kitabın dördüncü bölümüdür. Islahat Devri, Müdahale Devri ve Meşrutiyet devri dördüncü bölüm altında işlenmektedir. Dördüncü bölümün 94 ve 162. sayfalar arasında kalan oldukça geniş bir bölüm olduğu görülmektedir. Islahat Devri konu başlığı altında Islahata neden olan olaylar, Napolyan'un Mısır'a saldırısı, mali konular, yenilik hareketleri ve yeniliğe karşı gelen hareketler, Sırp isyanları, Yunan İsyanı ve yeniliklere devam etme çabaları ele alınmaktadır. Dönemin padişah ve siyasi figürlerinden sadece 2.Mahmut ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın fotoğrafları verilmiştir. Yine Islahat Devri konu başlığı altında XIX. asırda garbi ve orta Avrupa alt başlığı açılarak dönemin siyasi ve milli hareketleri anlatılmıştır. Bu başlık altında Fransız İhtilali bir hayli detaylı bir şekilde dönemlerine kadar ayrılarak verilmiştir. İhtilalin fikri, iktisadi ve siyasi sebepleri verilmiştir. İhtilalin Meşrutiyet, Cumhuriyet, Direktuvar, Konsüllük ve İmparatorluk devirleri yaklaşık iki sayfa boyunca anlatılmıştır. Fransız İhtilali konusunun anlatımı yaklaşık 4 sayfa sürmüştür. Fransız İhtilali ve harplar kısmında da ihtilale değinilirken bu konu 7 sayfa sürmektedir. Bu kısımda kullanılan resim ve haritalar kitapta anlatılan konunun anlaşılması için oldukça önemlidir. Haritaların birinde Napolyon döneminde Avrupa diğerinde ise Viyana Kongresi'nden sonra Avrupa'nın durumu verilmiştir. İki harita da tam sayfa olarak verildiği için detayları ve üzerinde yazan yer isimleri oldukça anlaşılırdır. Ayrıca Viyana Kongresi'ne katılım sağlayan devlet adamlarının olduğu bir resim ile anlatım desteklenmeye çalışılmıştır. Müdahale devri konu başlığı altında şark meseleleri, Gülhane Hattı, Rusya'nın istila siyaseti gibi konular işlenirken Mısır meselesine uzun bir bölüm ayrıldığı görülmektedir. Tanzimat Devrinin konu anlatımı ise 4 sayfa sürmektedir. Tanzimat Devri konu başlığı altında

1856 Paris Kongresine katılan devlet adamlarının bulunduğu bir resim tam sayfa olarak verilmiştir. Tanzimat Döneminde Osmanlı brokrasisinde etkili olan Ali Paşa ve Fuat Paşa'nın fotoğraflarıda yanyana yer almaktadır. Avrupa'da ihtilaller konu başlığı da Müdahale Devri kapsamında ele alınmaktadır. Bu konu başlığında 1848 Fransız İhtilali'nin İtalya'da, Almanya'da ve Avustralya'da görülen etkileri verilerek ilerleyen sayfalarda İtalyan ve Alman Birlikleri anlatılmıştır. Kitabın bu bölümünde anlatımı destekleyecek bir resim veya haritanın olmadığını söylemek gerekli. XIX asırda uzak şark alt başlığı Müdahale Devrinin son alt başlığıdır. Bu başlık altında Çin hakkında bir buçuk sayfalık bir açıklama yapılırken Japonya'ya da yarım sayfa civarında bir açıklama yapılarak bölüm sonlandırılmıştır. Meşrutiyet-İrtica ve İnkıraz kitabın dördüncü bölümünün son kısmını oluşturmaktadır. Bu bölümde kendi içerisinde Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti birinci, İkinci Meşrutiyetten sonra Bulgar krallığı, Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile ilgili bir bölüm ikinci ve Dünya Savaşı'nı içeren bir bölüm olmak üzere toplam üç bölümden oluşmaktadır. Meşrutiyet-İrtica ve İnkıraz bölümü altında incelenen konularda birçok resim aracılığıyla konunun akışına destek olunduğu görülmektedir. Berlin Anlaşması'na göre Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu gösteren bir harita da sayfa 152'de bulunmaktadır. Trablusgarp Harbinin anlatımında ise Mustafa Kemal Paşa'nın Trablusgarp cephesinde çekilmiş olan fotoğrafı tam sayfa olarak verilmiştir. Kitapta 4 sayfa yer kaplayan ancak anlatımı 2 sayfa civarında süren Dünya Savaşı hakkında bir harita bu kısımda kullanılmamıştır ancak tam sayfa olarak Anafartalar harp sahasının uzaktan bir görüntüsü verilmiştir (Maarif Vekâleti, 1939: 94-162).

Kitabın ikinci kısmı 165. sayfadan itibaren başlamaktadır. İkinci kısmın ilk konu başlığı Türk Milletinin Yeni Bir Devlet Kurmasıdır. Bu bölüm altında Dünya Savaşı sonrasında Avrupa devletlerinin ve Osmanlı'nın durumu, Mustafa Kemal Atatürk, Milli Müdafaa, Milli Müdafaa ve İstanbul Hükümeti, yeni Türk Devleti'nin Ankara'da temellenmesi gibi konular işlenmektedir. Atatürk'ün konu olarak işlendiği kısım altında annesi Zübeyde Hanımın fotoğrafı bulunmaktadır. Bu bölümde sayfa 174'de Atatürk'ün Harbiye yıllarına, sayfa 176'da ise Erkanıharpta Yüzbaşı olduğu yıllara ait tam sayfa fotoğraflar kullanılmıştır. Memleketi kurtarmak ve yeni Türk Devleti kurma teşebbüsü konu başlığı altında Milli Mücadele başında yabancı işgal kuvvetlerinin yer aldığı bir harita bulunmaktadır. İlk bakışta haritada yabancı devletlerin işgal ettiği yerleri ayırt etmenin biraz zor olduğunu söyleyebiliriz. İlerleyen sayfalarda milli mücadele ile ilgili bir harita, Mustafa Kemal'in birkaç fotoğrafı ve kongreler ile ilgili bir fotoğraf ve buna benzer bazı fotoğraflar kullanılmıştır. Birçok fotoğrafla süslenen bu konu altında olan meselelerin genellikle yarım sayfa kadar alanı kaplayacak şekilde anlatılmış olduğunu da eklemek gerekli. Ancak Atatürk'ün gençliği, Dünya Savaşı'ndaki rolü ve yeni Türk Devleti kurma teşebbüsü gibi konuların üzerinde daha fazla durulduğunu görebiliriz (Maarif Vekâleti, 1939: 165-195).

İstiklal Harbi konusu kitabın ikinci kısmının ikinci ana konu başlığıdır. Bu başlık altında yeni Türk Devleti'nin diğer devletlerle ilk ilişkileri, Sevr Anlaşması, yeni Türk Devleti'nin ilk başarıları ve ilk teşkilatı, Sakarya Muharebesi, son zafer ve İsmet İnönü gibi konu başlıkları incelenmektedir. Konu işlenirken İnönü Muharebesinin anlatımı sırasında Birinci ve İkinci İnönü konularının arasına iki muharebenin de haritaları konularak öğrencilerin bu konuları harita üzerinden de takip edebilmeleri sağlanmıştır. Kütahya ve Eskişehir Savaşları, Sakarya Muharebesi ve verdiği yemişler konu başlığı altında incelenmiştir. Bir tam sayfa harita ve fotoğrafın da kullanıldığı bu konu 4 sayfada işlenmiştir. Konunun açıklandığı kısmın yaklaşık bir sayfa civarı tuttuğu gözlemlenmiştir. Büyük Taarruz'un anlatımı 6 buçuk sayfa sürmektedir. Konu ile ilgili dikkat çekici fotoğraflar kullanılırken iki tane tam sayfa harita ile savaş görselleştirilmiştir. İsmet Paşa'nın hayatı da bir sayfa boyunca anlatılmış ve bu sayfadan hemen sonraki sayfaya İsmet İnönü'nün tam sayfa fotoğrafı konulmuştur. Lozan konusunun üzerinde de fazlasıyla durularak bu konu 3 buçuk sayfa da anlatılmıştır. Konu hakkında bir tam sayfa

fotoğraf kullanılırken konunun metni 2 buçuk sayfa kadar sürmektedir (Maarif Vekâleti, 1939: 196-230).
Kitabın ikinci kısmının bundan sonra olan ana konu başlıları önce ki ana başlıklara göre biraz daha kısa tutulmaktadır. Üçüncü ana konu başlığı olan Lozan'dan Cumhuriyet'in Resmen İlanına Kadar konusu 2 buçuk sayfada (Maarif Vekâleti, 1939: 231-233), dördüncü ana konu başlığı Cumhuriyet'in İlanı bir buçuk sayfada (Maarif Vekâleti, 1939: 234-235), beşinci konu başlığı Halifeliğin Kaldırılması 1 buçuk sayfada anlatılmaktadır (Maarif Vekâleti, 1939: 236-237). Altıncı ana konu başlığı Cumhuriyet Devrinde Siyasi İşler meselesi biraz daha detaylı anlatılmıştır. C.H.P.'nin kuruluşu, Atatürk inkilapları, Teşkilatı Esasi ve Takrir-i Sükun Kanunu bu ana başlık altında anlatılmaktadır. Atatürk ilkeleri anlatılırken özellikle devletçilik ilkesinin ayrıntılarıyla anlatılarak 1 sayfayı aşkın bir şekilde anlatıldığını ifade edebiliriz (Maarif Vekâleti, 1939: 238-248). Dinde ve Hukukta İnkilaplar ve Düzeltmeler Konu başlığı kitabın ikinci kısmının yedinci ana konu başlığıdır. Bu başlık altında hukuki yeniliklerimiz için 1 buçuk sayfa kadar yer ayrılırken diğer konu başlıkları genelde yarım sayfa kadar anlatılmıştır. Kadın hukuku ve kadınların içtimai hayattaki yerine toplamda 4 sayfa ayrılmış ve konu detaylı bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır. Kadın hukukunun anlatımı sırasında Osmanlı döneminde kullanıldığı belirtilen peştemel, yaşmak çarşaf ve peçe ile giyinmiş kadın fotoğrafları da kullanılmıştır (Maarif Vekâleti, 1939:249-262).

Görsel 3. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kadın kıyafetleri

Dini hayata yönelik yapılan inkılap harekeleri ise dini hayattaki bozuk inanışların kaldırılması konu başlığı altında incelenmektedir. Bu kısımda tarikatlar, şeyh ve dervişler, tekkeler ve zaviyeler, konusu üzerinde fazlasıyla durulmuştur (Maarif Vekâleti, 1939:249-262).
Kitabın ikinci kısmının sekizinci ana konu başlığı Maarif ve Terbiyede İnkılap ve Islah Cereyanlarıdır. Bu kısımda yeni harflere geçiş konusu 5 sayfa boyunca anlatılmaktadır. İki sayfada resim kullanılırken konunun metin kısmı neredeyse 3 sayfa sürmektedir. Kitabın bu kısmında anlatımına önem verilen bir diğer konu ise terbiye ve tedris tatbikatında eski ve yeni telakkilerdir. Bu konu beş sayfa boyunca anlatılmaktadır (Maarif Vekâleti, 1939: 263-276).
İktisadi, Mali İnkılap ve Islah Cereyanları kitabın ikinci kısmının dokuzuncu ana başlığıdır. Bu bölümde Mücadele yıllarında iktisadi işlere verilen önem konusu ve Ziraat Bankası konusunun anlatımının diğer konulara göre daha uzun tutulduğu söylenebilir. Ticari işlerin anlatımında saltanatın muhtelif devirlerinde ticaret ve deniz ticareti hakkında detaylıca bilgi verilmektedir. Maden işletme konusu ise verilen bir grafikle anlatılarak konuya açıklık getirilmiştir.

Demiryolları konusuna da oldukça önem verildiği ve bir harita ile konunun görselleştirildiği görülmektedir (Maarif Vekâleti, 1939: 277-300).
Kitabın ikinci kısmının onuncu ana konu başlığı Sıhhat, İçtimai Muavenet İşlerinde Yeni Çığırlardır. Bu bölüm 8 sayfa boyunca anlatılırken konu ile alakalı 2 grafik ve bir resim ile konunun görselliğe olan ihtiyacı giderilmiştir. Ayrıca Kızılay Cemiyeti ve Himayei Etfal Cemiyeti konularının ayrıntılı bir biçimde anlatıldığını da eklemek gereklidir (Maarif Vekâleti, 1939: 301-307).
Türk Ordusu ve Milli Müdafaa ana konu başlığı kitabın ikinci kısmının onbirinci anakonu başlığıdır. Bu kısım elimizde bulunan nüshada eksik olduğu için maalesef ayrıntılı bir değerlendimede bulunamıyoruz.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada İkinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Ortaokullar için Tarih I ve Ortaokullar için Tarih III kitaplarında işlenen konuların hangisine ağırlık verilip hangi konuların daha kısa anlatıldığı, konuların aktarılış sırası, kullanılan görsellerin konu ile bütünlüğünün olup olmadığı, kullanılan resimlerin öğrenci seviyeleri açısından uygunluğu, kullanılan haritaların anlaşılabilirliği ve kullanıldığı yerler gibi konular inelenmiştir. Kitaplarda anlatılan konular içerisinde hangi konulara daha fazla yer ayrıldığı belirlenmeye çalışılmıştır.Öte yandan kullanılan bazı görsellerin zaman zaman anlatıldığı konu başlığı altında olmadığı tespit edilmiştir. Kullanılan bir görselin ise incelemiş olduğumuz kitabın hitap ettiği yaş gurubu düşünüldüğünde öğrencilere uygun olup olmadığının tartışmaya açık olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı konularda harita kullanımının fazlasıyla önemsendiği ancak işlenen konu itibariyle harita kullanımının olması gerektiğini düşündüğümüz bazı yerlerde konu akışı içerisinde bir haritanın olmadığı anlaşılmaktadır. Konu ile alakalı olarak kullanılan haritaların bazılarının okunabilirlik açısından zor olduğu bazılarının ise siyah beyaz olmasına rağmen oldukça anlaşılır ve detaylı olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Baymur, F., *Tarih Öğretim,* İnkilâp Kitabevi, Ankara, 1954.

Duran, T., Çakmak, M., Ders Kitabının Nitelikleri, Düz., L. Küçükahmet, *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu,* Nobel Basımevi, Ankara, 2003.

Karal, E. Z., Tarih Öğretimi ve Meseleleri, *Eğitim Hareketleri Dergisi,* s. 23. Kasım, 1956.

Kılıç, A., Sercen, S., *Konu Alanı ders Kitabı İncelemesi*, 6. bs. Öncü Basımevi, Ankara, 2007.

Maarif Vekâleti, *Ortaokul için Tarih I,* Maarif Matbaası, 6.bs. İstanbul, 1939.

Maarif Vekâleti, *Ortaokul için Tarih III*, Maarif Matbaası, 7. bs Ankara, 1941.

Maarif Vekâleti, *Ortaokul için Tarih III,* Maarif Matbaası, 6. bs. İstanbul, 1939.

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, *Ders Kitaplarını Değerlendirme Raporu (Öğretmen Görüşleri),* Ankara, 2021.

Unat, F. R,. *Ortaokul için Tarih I,* Maarif Matbaası, 7. bs. İstanbul, 1940.

Unat, F. R,. *Ortaokul için Tarih I*, Maarif Matbaası, 8. bs. Ankara, 1941.

GENÇLİK SPOR İL MÜDÜRLÜĞÜ ÇALIŞANLARININ BOŞ ZAMAN TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Semra GÜNDÜZ[1], Doç.Dr. Levent BAYRAM[2],

Doç.Dr. Deniz Özge YÜCELOĞLU KESKİN[2]

[1] Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, Çorum

semragundz@gmail.com - 0000-0002-2139-557X

[2] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi,

levent.bayram@omu.edu.tr - 0000-0002-6000-229X

[2] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yaşar Doğu Spor Bilimleri Fakültesi,

ozge_yuceloglu@hotmail.com - 0000-0002-2191-9548

ÖZET

Bu çalışma Çorum Gençlik ve İl Müdürlüğü çalışanlarının serbest zaman tutumlarının bazı değişkenler yönünden incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma 2022 yılında Çorum Gençlik ve Spor İl Müdürlüğünde çalışan, 25 ile 57 aralığında, 40,17 yaş ortalamasına sahip 99 gönüllü (34 kadın, 65 erkek) ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak kişisel bilgiler formunun yanı sıra katılımcıların boş zaman tutumlarını belirlemek için Akgül (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan "Boş Zaman Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Boş Zaman tutum Ölçeği Bilişsel, Duyuşsal ve Davranışsal olmak üzere üç alt boyuta sahiptir. Çalışmaya dahil edilen katılımcılarının belirlenmesinde basit tesadüfü örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizi SPSS 21 istatistik programıyla yapılmıştır. Cinsiyetler arasında boş zaman tutum ölçeğinin hiçbir alt boyutunda anlamlı farklılık bulunmamıştır. Elde edilen bulgulara göre spor yapma durumu yönünden bakıldığında spor yapan ve yapmayan bireylerin boş zaman tutumlarının hiçbir alt boyutta anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur. Eğitim durumu yönünden de boş zaman tutumları hiçbir alt boyutta anlamlı şekilde farklılaşmamaktadır. Ayrıca yaşlar bakımından ele alındığında boş zaman tutumu alt boyutları hiçbir yaş grubuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Serbest Zaman, Rekreasyon Aktiviteleri, Fiziksel Aktivite, Gençlik Hizmetleri

1. GİRİŞ

İnsanların geneli çalışma saatleri dışındaki zamanlarda dinlenmekten ve hobileri ile uğraşmaktan zevk almaktadırlar. Dolayısıyla, çalışma saatleri dışında kalan zaman dilimi, çalışan her insan için son derece önemlidir (Kurt 2021). İnsanlar tarih başlangıcından günümüze kadar geçen sürede kişiler hayatlarını devam ettirebilmek ve zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için çalışmışlardır. Süreklilik arz eden monoton ve sıkıcı çalışma ile diğer faaliyetler, yaşamımızdaki en önemli parçalardan biri olan yenilenme için, boş zaman aktivitelerini ortaya çıkarmıştır (Yayla ve Çetiner, 2019). İnsanlar, teknoloji geliştikçe iş gücü yükünün teknoloji ile hafifletilmesi sayesinde boş zaman kazanımını sağlamıştır. Boş zaman kazanımı bazen para ile zıt bir durum gösterirken bazen de para kazanımı boş zamanın fazla olmasına rağmen gayet yüksektir. Para ve zaman çağımızda en fazla rahatsız olunan konuların başında gelmiştir. Para her ne kadar bulunabilse de zamanı geri getirmek mümkün değildir. Bu sebepten dolayı zaman çok etkin ve etkili şekilde kullanılmalıdır. Başka bir deyişle; zamandan, zaman kazanılmalıdır. Çünkü geçen zamanın büyük bir kısmı kişinin kendisi tarafından boş geçirilmektedir (Murat, 2019). Yöneticinin yetki devretmesindeki amaç, iş görenin hizmet yeteneğini en üst düzeye çıkartmak ve harcanılan zamanı en aza indirmek için yöneticinin zaman zaman yetki devretmesi amaçlanmıştır. Öte yandan, her ilin kendine özgü coğrafi, sosyal, kültürel, idari ve iktisadi farklılıkları vardır. Gençlik ve Spor il Müdürleri de sosyal statüleri ve görevleri itibariyle, yöre insanına daha iyi ve kalıcı hizmet vermek için halkla ilişkiler kurup, onlarla bütünleşerek, onların spor ve boş zaman değerlendirme alışkanlıklarını anlamak ve sportif aktivitelere katılımı yaygınlaştırmak üzere halkı yönlendirmek ve bilinçlendirmek zorundadırlar (Ekenci, 1996). Bu çalışmanın amacı Gençlik ve Spor İl Müdürlüğünde görevli personelin boş zaman tutumlarını incelemektir.

2. MATERYAL VE METOT

2.1 Araştırmanın Modeli

Bu nicel araştırma tarama türüyle desenlenmiştir. Tarama modeli var olan durumu değiştirmeye yönelik bir müdahalede bulunmadan gözlemleyebilmektir (Karasar, 2008). Başka bir ifadeyle, geniş bir kitleden araştırmacı tarafından belirlenen cevap seçenekleri kullanılarak amaçlara yönelik bilgi toplanmaktadır. Katılımcılara ait görüşlerin ve özelliklerin neden kaynaklandığından daha çok, nasıl dağılım gösterdiğiyle ilgilenilmektedir (Büyüköztürk ve ark., 2018).

2.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Çorum Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü oluştururken, örneklemini ise burada çalışan 34'ü kadın 65'i erkek toplam 99 personel oluşturmaktadır.

2.3 Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak, soruları araştırmacı tarafından belirlenen'Kişisel Bilgi Formu', boş zaman tutumlarını belirlemek için Akgül (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan "Boş Zaman Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Çalışma verileri katılımcılara yüz yüze olarak doldurtulmuştur.

2.3.1 Boş Zaman Tutum Ölçeği

Araştırmada Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü çalışanlarının boş zaman tutumlarını belirlemek için Akgül ve Gürbüz tarafından Türkçe uyarlaması yapılan "Boş Zaman Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Boş Zaman Tutum Ölçeği (1) bilişsel (2) duyuşsal ve (3) davranışsal olmak üzere eşit dağılımlı (12'şer maddelik) 3 alt boyuttan ve toplam 36 maddeden oluşmaktadır. 5'li Likert tipi olan ölçekte ifadeler; Kesinlikle katılmıyorum – Katılmıyorum – Kararsızım – Katılıyorum - Kesinlikle katılıyorum şeklinde yanıtlanmaktadır. Ölçekten en az 36 puan, en fazla ise 180 puan alınabilmektedir. Ölçeğin uygulanması ile elde edilen puanların güvenirliği Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı ile test edilmiş ve yapılan analizler sonucunda, ölçeğin iç tutarlılık katsayılarının .83 Duyuşsal ve Bilişsel ile .87 Davranışsal arasında değiştiği anlaşılmaktadır. Ölçeğin toplam güvenirlik katsayısı ise .92 olarak bulunmuştur.

2.4 Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analiz edilmesinde, SPSS 23.0 istatistiksel paket programı kullanılmıştır. Örneklem grubunu tanımlayıcı özellikler için yüzde - frekans yöntemleri uygulanmıştır. Araştırmada verilerin normallik dağılımı öncelikle Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiştir. Normallik testi sonuçlarına göre mann whitney u, t testi, kruskal wallis, one way anova testleri kullanılarak istatistiksel analiz yapılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Boş zaman tutum ölçeği alt boyutlarına ait puan ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılması

Alt boyutlar	Cinsiyet	n	ort	ss	med	min	max	p
Duyuşsal	Kadın	34	40,26	7,798	40	27	60	0.463
	Erkek	65	41,28	9,412	43	18	60	
Bilişsel	Kadın	34	34,44	8,972	37	20	60	0.135
	Erkek	65	41,49	9,852	44	12	60	
Davranışsal	Kadın	34	37,06	8,094	36	24	60	0.437
	Erkek	65	38,38	10,076	38	12	60	

$p>0.05$

Boş zaman tutum ölçeğinin hiçbir alt boyutunda cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Ancak özelliikle bilişsel alt boyutta her ne kadar anlamlı fark tespit edilmemiş olsa da ($p>0.135$) erkeklerin ortalamalarının (41,49), kadınlardan (34,44) oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Boş zaman tutum ölçeği alt boyutlarına ait puan ortalamalarının yaş değişkenine göre karşılaştırılması

Alt boyutlar	Yaş	n	ort	ss	med	min	max	p
Duyuşsal	25-34	31	42,58	9,362	45	19	60	0,338
	35-44	38	40,47	9,058	40	18	60	
	45 ve üzeri	30	39,80	8,100	38,50	29	54	
Bilişsel	25-34	31	41,42	9,266	42	24	60	0,857
	35-44	38	40,03	11,401	42,50	12	60	
	45 ve üzeri	30	39,97	7,541	38	30	51	
Davranışsal	25-34	31	38,97	8,023	40	24	55	0,433
	35-44	38	38,50	11,215	37,50	12	60	
	45 ve üzeri	30	36,13	8,245	34	22	54	

p>0.05

Boş zaman tutum ölçeği alt boyutlarında yaş gruplarına göre anlamlı faklılık tespit edilememiştir. Her ne kadar anlamlı fark tespit edilmemiş olsa da azalan yaşla birlikte tüm alt boyutlara dair puan ortalamalarının arttığı açıkça görülmektedir.

Tablo 3. Boş zaman tutum ölçeği alt boyutlarına ait puan ortalamalarının eğitim durumu göre karşılaştırılması

Alt boyutlar	Eğitim	n	ort	ss	med	min	max	p
Duyuşsal	İlköğretim	10	40	8,969	40	29	60	0,343
	Lise	42	42,45	8,948	44	18	60	
	Üniversite	47	39,77	8,751	39	19	59	
Bilişsel	İlköğretim	10	42,80	8,929	45	30	60	0,266
	Lise	42	41,40	10,191	44,50	12	60	
	Üniversite	47	39,09	9,231	37	23	58	
Davranışsal	İlköğretim	10	38,50	9,721	36,50	24	55	0,401
	Lise	42	39,29	10,232	38,50	12	60	
	Üniversite	47	36,60	8,586	36	22	55	

p>0.05

Alt boyut puan ortalamalarının eğitim durumuna göre farklılaşmadığı tespit edildi.

Tablo 4. Boş zaman tutum ölçeği alt boyutlarına ait puan ortalamalarının spor yapma durumu göre karşılaştırılması

Alt boyutlar	Spor Yapma	n	ort	ss	med	min	max	p
Duyuşsal	Evet	49	41,27	8,344	43	19	59	0,711
	Hayır	50	40,60	9,418	42	18	60	
Bilişsel	Evet	49	41,33	9,560	45	20	58	0,314
	Hayır	50	39,58	9,704	37,50	12	60	
Davranışsal	Evet	49	37,78	8,818	38	22	56	0,873
	Hayır	50	38,08	10,065	37	12	60	

p>0.05

Alt boyut puan ortalamalarında spor yapma değişkenine bağlı herhangi herhangi bir anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Duyuşsal ve bilişsel alt boyutta spor yapanlar, davranışsal alt boyutta ise spor yapanların ortalama puanlarının yüksek olduğu görüldü.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada; gençlik ve spor il müdürlüğünde çalışan personelin boş zaman tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde katılımcıların boş zaman alt boyut ortalama puanlarının analizleri neticesinde ortaya çıkan bulgular literatür ışığında tartışılmıştır. Araştırmamıza katılan bireylerin boş zaman tutum ölçeğine verdikleri cevaplara göre kadınlar ve erkekler arasında fark görülmemiştir. Akyüz ve Türkmen (2016) çalışmalarında duyuşsal ve bilişsel alanda erkek ve kadınlar arasında anlamlı farklılık tespit ederken, davranışsal alanda anlamlı farklılık tespit etmemişlerdir. Gökçe (2019) de spor genel müdürlüğü merkez teşkilatında çalışan personel üzerinde yaptığı çalışmasında duyuşsal ve bilişsel alt boyutta farklılık tespit ederken davranışsal alt boyutta farklılık tespit etmemiştir. Araştırma sonuçlarımızı destekler nitelikte çalışmalar da mevcuttur. Yıldız ve Yiğiter (2018) yaptıkları çalışmada ise BZTÖ ve faktörleri ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık olmadığını saptamıştır. Buna benzer olarak Ayan (2009) ve Pala (2012) çalışmalarında da BZTÖ ve faktörleri ile cinsiyet arasında anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Araştırma bulgularına göre boş zaman tutumlarının yaşlara göre anlamlı faklılık göstermediği sonucuna ulaşıldı. Gökçe (2019) araştırmamızı destekler nitelikte sonuçlara ulaşmıştır. Çalışmasında yaşlara göre boş zaman tutumlarında yaşa bağlı farklılıklara rastlamamıştır.

Eğitim durumu yönünden bakıldığında da boş zaman tutumlarında anlamlı farklılıklar olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Spor yapma değişkenine göre boş zaman tutumları arasında anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiş olsa da spor yapan bireylerin duyuşsal ve bilişsel boyutta diğerlerine göre daha yüksek ortalama puanlara sahip olduğu görülmektedir.

Balaban (2020) yağlı güreş sporcuları üzerinde yaptığı çalışmada en yüksek tutum ortalama puanını "bilişsel" alt boyutunda ve bunu sırasıyla; "duyuşsal" ve "davranışsal" tutum alt boyutunun izlediği tespit etmiştir. Çalışmamıza benzer sonuçlar ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Örneğin, Kaya ve Gürbüz (2015)'ün 259 üniversite öğrencisiyle yaptıkları çalışmada, "bilişsel", "duyuşsal" ve "davranışsal" tutum puanları yüksek ortalama sıralamasını izlemektedir. Benzer sonuçlar, Akgül (2011), Güngörmüş ve Gürbüz (2012), Tolukan vd. (2014), araştırmalarında da görülmektedir.

KAYNAKLAR

Akgül, B.M. (2011). Farklı kültürlerdeki bireylerin boş zaman aktivitelerine yönelik tutumlarının değerlendirilmesi: Ankara-Londra örneği. (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Akyüz, H., Türkmen, M. (2016). Üniversite öğrencilerinin boş zaman faaliyetlerine yönelik tutumlarının incelenmesi: Bartın Üniversitesi örneği. International Journal of Science Culture and Sport. 4(1):340-357.

Ayan, N. (2009). Sakarya Emniyet Müdürlüğü İl Merkezinde Görevli Polis Memurlarının Serbest Zaman Değerlendirme Alışkanlıklarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Balaban, İ. (2020). Yağlı Güreş Sporcularının Serbest Zaman Tutum Düzeylerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Ekenci, G. (1996). Gençlik ve spor il müdürlerinin görev alanlarını önem ve zaman bakımından değerlendirmeleri. Beden Eğitimi Spor Bilimleri Dergisi I. 2:83-90.

Gökçe, S.G. (2019). Spor Genel Müdürlüğü Merkez Teşkilatında Çalışan Personelin Boş Zaman Aktivitelerine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Güngörmüş, H.A., Gürbüz, B. (2012). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman aktivitelerine yönelik tutumlarının karşılaştırılması, 2nd International Social Sciences in Physical Education and Sport Congress, Ankara, Turkey, 115.

Kaya, S., Gürbüz, B. (2015). An Examination of university students' attitudes towards leisure activities. Pamukkale Spor Bilimleri Dergisi, 6(3):46-60.

Kurt, S. (2021). Gençlik Ve Spor Bakanlığı Merkez Teşkilatı Personelinin Serbest Zaman Değerlendirme Alışkanlıklarının Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.

Murat, B. (2019). Gençlik Hizmetleri ve Spor il Müdürlüğünde Görev Yapan Antrenörlerin Serbest Zaman Tatmin Düzeylerinin İncelenmesi (Güneydoğu Anadolu Bölgesi). Yüksek Lisans Tezi. Batman.

Pala, A. (2012). Beden Eğitimi Ve Spor Öğretmenlerinin Boş Zaman Değerlendirme Alışkanlıklarının Ve Mesleki Doyumlarının Tespiti Ve İncelenmesi (İstanbul-Pendik Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tolukan, E., Güngörmüş, H.A., Direkci, M., Kaya, E. (2015). Attitudes of the individuals benefiting from youth centers towardleisure activities. ERPA 2015 Book of Proceedings, 313-316.

Yayla, Ö., Çetiner, H. (2019). Boş zamanların değerlendirmesinde etkili olan faktörlerin boş zaman tatminine etkisi. Turizm Akademik Dergisi. 1:2.

Yıldız, H., Yiğiter, K. (2018). Düzce Emniyet Müdürlüğü personelinin boş zaman tutumlarının ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 5(25):1983-1995.

MEDYADA ÇEVİRİ SORUNLARI: SPOR GAZETELERİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Alican MANGÖR
[1] Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Anabilim Dalı,
alican.mangor1@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8392-9533

ÖZET

Kültürler arası etkileşim ve küreselleşme ile birlikte çeviri her geçen gün önemini artırmaktadır. Farklı kültürel özellikleri taşıyan bireylerin birbirleri ile etkileşim kurabilmesi, edindikleri bilgi birikimi ile kültürel unsurları farklı kuşaklara aktarılabilmesi ve daha etkili bir iletişim kurabilmek için çeviriye önem verilmektedir. Ayrıca çağdaş dünyada yurt dışına seyahat etmek, yabancı şirketlerle işbirliği yapmak, farklı dünya görüşlerini hakim olmak için bireyler farklı ülke dillerini öğrenmektedir. Bununla birlikte farkı dil konuşma becerisine sahip olan bireylerle işbirliği yaparak çeviri hizmeti ve satın alınabilmektedir. Ancak her iletişim biçiminde olduğu gibi sözlü ya da yazılı iletişim ortamında da gerek bireysel gerekse hizmet alınan firmalardan kaynaklı çeviri sorunları ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durumda ortaya çıkan çeviride yeterlilik ve eşdeğerlilik sorunları meydana gelmektedir. Bu sorun ekonomik, siyasi, hukuki, kültürel her alanda meydana gelebileceği gibi küresel bir nitelik barındıran spor faaliyetlerinde de ortaya çıkabilmektedir.

Bu çalışma sporda meydana gelen çeviri sorunlarının spor gazetelerine yansıyış biçimini dijital spor gazeteleri çerçevesinde incelemektedir. Araştırmada kullanılan nicel bir içerik analizi yöntemidir. Örneklem seçimi amaçlı örneklem olup, Search butonu aktif çalışan internet üzerinden yayın yapan dört spor gazetesi SporX, Fanatik, Fotospor, NTVspor incelenmekte, "çeviri, çevirmen, tercüme, tercüman" anahtar kelimeleri kullanılarak ortaya çıkan verilerden çeviri sorunları tespit edilmekte ve istatistiksel frekanslar halinde yorumlanmaktadır. Bu sayede sporda yaşanan çeviri ve tercüme sorunları gözle görülür hale getirilmekte ve çözüm önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Tercüme, Kriz, Spor, Gazete, Tercüman.

PROBLEMS OF TRANSLATION IN THE MEDIA: THE CASE OF SPORTS NEWSPAPER

SUMMARY

With the interaction between cultures and globalization, translation is increasing its importance day by day. Translation is given importance in order to enable individuals with different cultural characteristics to interact with each other, to transfer the knowledge and cultural elements they have acquired to different generations, and to establish a more effective communication. In addition, in the modern world, individuals learn different languages in order to travel abroad,

cooperate with foreign companies, and master different worldviews. In addition, translation services and purchases can be made by cooperating with individuals who have different language speaking skills. However, as in every form of communication, translation problems may arise in the oral or written communication environment, both individually and from the companies that receive service. In such a case, sufficiency and equivalence problems occur in the resulting translation. This problem can occur in every economic, political, legal, cultural field, as well as in sports activities that have a global character.

This study examines the reflection of translation problems in sports on sports newspapers within the framework of digital sports newspapers. It is a quantitative content analysis method used in the research. Four sports newspapers, SporX, Fanatik, Fotospor and NTVspor, which are broadcasting on the internet with the search button active, are examined, and translationed problems are determined from the data obtained by using the keywords "translation, translator, translation, interpreter" and interpreted in statistical frequencies. In this way, translation and translation problems in sports are made visible and solutions are offered.

Keywords: Translation, Crisis, Sports, Newspaper, Translator.

1.GİRİŞ

İnsanoğlunu diğer canlılardan ayıran temel yeteneklere bakıldığında insanın konuşan-iletişim kurabilen ve düşünebilen bir canlı olduğu gözlemlenmektedir. Tarihin eski zamanlarından beri insanlar arasında ilişki-iletişim kurma yeteneği güçlenerek yaşamın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. İnsanoğlu yaşamak için diğer bireylere (topluma) ihtiyaç duymaktadır. Yücel (2007:107), sağlıklı bir insanın gelişimi için bu durumu biyolojik (hamilelik süreci) ve toplumsal süreç olmak üzere iki aşamaya ayırmaktadır. Birinci aşama olan doğuma kadar gerçekleşen süreçte çıkacak herhangi bir sorun kişinin ikinci aşamada birçok sorunla karşılaşmasına neden olmaktadır. Çünkü ilk aşama ikinci aşamaya göre çok daha kısa olan bir süreçtir ve ikinci aşamada gelişimin sürebilmesi için ihtiyaç duyulan unsurların ilk aşamada şekillenmesi gerekmektedir. İnsanın yaşamak için diğerlerine ihtiyacı olmasının sonucunda iletişim kurmanın da bir zorunluluk olduğu söylemek mümkündür. İnsanlık için bir gereksinim olan toplumsallaşma ve sosyalleşme iletişim ögesine ihtiyaç duymaktadır. İnsanın topluma ihtiyacı olduğu gibi toplum kavramının da iletişime ihtiyacı vardır. İletişim faktörünün küresel çapta kültür ve uluslar temaslar barındırması çeviri (tercüme) ihtiyacını doğurmuştur (Kızıltan, 2001: 37).

Çeviri iletişim ihtiyacını karşılayan rolde bir öge olduğuna göre dini, ticari, siyasi, askeri, tarihi gibi birçok alanda önce toplumları ve dolayısıyla insanları şekillendirmektedir. Zamanla birlikte teknolojinin ilerlemesiyle insan hayatındaki birçok kavram yaşamın içinde yerini koruyarak evrimleşmiştir. Uluslar olan pek çok faaliyetin küresel hale gelmesi çeviri araçlarının ve tercümanların gelişim göstermesini sağlamıştır. Küreselleşme ile birlikte nitelikli çeviri ve çevirmen ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bugün çeviri kavramı teknolojinin ilerlemesiyle birlikte daha pratik ve hızlı bir hal almıştır. Teknolojinin getirdiği uygulamalar ve siteler çeviri ihtiyacına cevap verecek gelişmeyi sağlasa da halen anlık çeviri durumlarında hatalar meydana

gelebilmektedir (Durmuşoğlu, 2012:105). Özellikle spor sektöründe meydana gelen çeviri krizleri spor gazetelerinde sıklıkla yer almaktadır. Çalışmada büyük bir endüstri haline gelmiş profesyonel spor sektörü içerisinde gerçekleşen durumlarda medyaya yansıyan çeviri- çevirmen - iletişim sorunları tespit edilerek ortaya konmakta ve spor sektöründe bu krizlerin azalması için öneriler sıralanmaktadır. Çalışma kapsamında SporX, Fanatik, Fotospor, NTVspor'un okura sunduğu haberler içerisinde çeviri krizleri incelenmekte ve sorun görünür hale getirilmektedir.

Araştırmada toplamda 116 haber incelenmiş ve bunların %58,6'sında çeviri krizlinin bulunduğu saptanmıştır. Çeviri krizleri en fazla %38,3 oranıyla hatalı cümle çevirisi sebebiyle gerçekleşmiştir. Çevirmenin eksik ve budanmış olarak gerçekleştirdiği çeviri krizleri %32,3 oranında meydana gelirken çevirmen eksikliğinden de %25,1 oranında çeviri krizi oluşmuştur. En fazla çeviri krizi haberi bulunduran gazete ise %68,7 oranıyla Fanatik olmuştur. İkinci sırayı %65,3 oranıyla SporX gazetesi almıştır. Bu durum spor gazetelerine yansıyan çeviri krizlerini gözle görülür hale getirmiştir. Bununla birlikte sorunların çözüme kavuşturulması için öneriler de sıralanmıştır.

1.Çeviri Nedir?

Arapça "tarcamat" ترجمة kelimesi tercüme kavramına dönüşmüş ve "çeviri" kelimesi ortaya çıkmıştır. Türk Dil Kurumu'nda anlamı "farklı bir dile aktarma, tercüme etme olarak tanımlamaktadır (sozluk.gov.tr, 2022). Uysal, Odacıoğlu ve Köktürk (2015:257), çeviriyi "toplumlar arası etkileşimi gerçekleştirmeyi, kültürel değerleri aktarmayı sağlayan toplumlar arası bir köprü görevi üstlenen kadim ve köklü bir etkinlik" şeklinde nitelendirmektedir. Tarihin en eski çevirileri Mezopotamya'da Sümerler ile Akad birilerinde yazıldığı tespit edilen, 4500 yıllık bir geçmiş bulunduran kil tabletleri olarak bilinmektedir. Mezopotamya bölgesinin ticaret konusunda merkezi bir önem taşıması bölgede çok kültürlü bir etkileşimi meydana gelmesine imkan tanımış ve çeviri faktörünü ortaya çıkmasını sağlamıştır (Vermeer, 1992: 43-57).

İnsan sosyal bir canlı olduğundan ve diğer canlılardan konuşabilme, düşünebilme gibi yetenekleriyle ayrıldığı için doğada farklı ve özel bir konumdadır. İnsanlık var olduğu müddetçe iletişim önemli bir olgu olmuş, insanlar kendilerinden farklı dil, kültüre sahip insanlarla karşılaştıklarında iletişim kurabilmek için çeviri eylemine ihtiyaç duymuşlardır. Boztaş'a göre (1993:55) çeviri ediminin gereksinimi kendinden farklı olanlarla iletişim kurma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Çeviri, sadece kaynak dil ve erek dil arasında sözcüksel ve dilbilgisel bir eşdeğerlik kurabilme becerisi değildir. Aynı zamanda kaynak dildeki bildiriyi deyiş, anlam, işlev ve kültürel bakımdan da en doğal biçimde aktarabilme becerisidir. Çevirinin geçmişten bugüne oluşturduğu yol haritası incelendiğinde kaynak odaklı yaklaşımdan erek odaklı yaklaşıma doğru paradigma değişimi yaşamış bir olgu olduğu gözlemlenebilir. Erek odaklı yaklaşıma dayanarak kültürel aktarım sağlayan bir eylem olduğu söylenebilir. Bugün çeviri alanının içerisinde bulunmayan kişiler tarafından çeviri, basit ve tek dizelik bir eylem olarak görülmesine rağmen çeviri kendi içerisinde karmaşık süreçlere sahip bir eylemdir. Bu eylem temel olarak yazılı ve sözlü çeviri olarak ayrılsa da Heidemarie Salevsky, "Translation" adlı bir kavramı belirterek bu kavramın yazılı çeviri ve sözlü çeviri alanlarının çatı kavramı olarak tanımlamıştır (Salevsky, 2002: 87). Otto Kade, Katharina Reiß, Vermeer, Sneel-Hornby

gibi alandaki önemli isimler de bu ayrımı destekleyerek Alman dilinde çeviri tanımlamalarının net bir şekilde yapılmasına katkıda bulunmuşlardır. Çeviri hayatın her alanında olduğu gibi pek çok türü de içinde barındırmaktadır.

1.1. Çeviri Türleri

Çeviri faktörü teknolojiye paralel olarak her geçen gün değişim ve yeni türler ortaya çıkarması ile birlikte en genel türleri yazılı, sözlü olarak ikiye ayrılmaktadır. Daha sonra bu çeviri türleri kendi içerisinde ayrışmaktadır.

1.1.1 Yazılı Çeviri

Çeviri türleri arasında bir ayrım yapılması gerektiğinde en keskin farkı yansıtan çevirmenin uğraştığı nesnedir. Yazılı çeviri ile sözlü çevirisi arasındaki fark, çevirmen yazılı çeviride metin tabanlı bir nesneye odaklanırken sözlü çeviride nesne işitsel faktörü bulunan sestir. Yazılı çeviri türleri arasında en çok karşılaşılan türler ticari metin, teknik metin, edebi çeviri, tıbbi çeviri, finans çevirisi, anlaşmalar, evraklar, altyazı çevirileridir. Bunlar kendi içerisinde farklı adlarla gruplandırılmaktadır (Öztürk,1997: 33).

Dilbilgisi Çeviri: Edebiyat vb. metin türlerinde var olan dilbilgisinin doğru çevrilmesini sağlamaya yönelik gerçekleştirilen çeviri biçimidir. Kaynak dil ve hedef dil arası uyum incelenerek çevrilmektedir (Reiss, 2000: 21).

İletişimsel Çeviri: ticaret, kültürel faaliyetler gibi alanlarda metinlerin çevrildiği türdür. Gündelik Edebi sanatsal çeviriler de gerçekleştirilmektedir (Ayvaz, 2014: 35).

Uyarlama Çeviriler: metinlerin hedef kitleye yönelik olarak uyarlanarak çevrilmesidir. Kitap vb., türlerde sıklıkla kullanılmakta ve kitlenin anadiline uygun çeviri yapılmaktadır (Reiss, 22-23).

1.1.2 Sözlü Çeviri

Sözlü çeviri genellikle tercümanın dile getirilen sözcükleri karşı tarafa anlık aktarmasıdır. Aynı zamanda işitsel olarak da bilinmektedir. Akreş'e göre (2020:123), sözlü çeviri eylemi gerçekleştiren çevirmen tarafından kaynak dilden hedef dile aktarma eylemidir. Sözlü çeviri eyleminin yazılı çeviriye göre daha hızlı aksiyon gerektirdiği ve daha hızlı sonuçlanan bir işlem olduğu bilinmektedir. Sözlü çevirilerde yapılacak hatalar fark edildiği takdirde yazılı çeviriye göre daha hızlı telafi edilebilirken aktif katılımla gerçekleştirilen bir eylem olduğu için çevirinin tesiri daha hızlı gözlemlenebilmektedir. Sözlü çeviri kendi içinde türlere ayrılmaktadır.

Fısıltı Çevirisi: Çevrilmesi gereken cümleler muhatabın kulağına çevrilmektedir. Bu durumda kısık ses tonu ile ikili görüşmesine göre ayarlanmaktadır (Gaiba, 1998: 20).

Refakat Çevirisi: Tercüman bu türde gerekli kısımlarda bölgelere taşınmaktadır. Böylece ihtiyaç duyulan her an çeviri yapabilmekte ve her yere birlikte gidebilmektedir (Seeber,2008: 80).

Ardıl Çevirisi: Konuşma sonrası beklenerek tercüme edilmesi istenen çeviri biçimidir. Anlık gerçekleşmesi sebebiyle sağlam bir hafıza ve eksiksiz çeviri ihtiyacı doğurmaktadır (Balkul,2019:400).

Simultane Çevirisi: Anlık yapılması gereken, konuşma sonrası biraz zaman bulunduran başarı ve eksiksiz çeviri gerektiren bir türdür (Çakır, 1994: 9). **S**özlü çeviri spor, ekonomi, kültür, sanat, hukuk, siyaset gibi alanlarda niteliğinin önemini özellikle korumaktadır.

1.2 Çevirinin Önemi

Geçmişten günümüzü çeviri insanların hayatlarında vazgeçilmez bir olgu olmuştur. Çevirinin dini, ticari, askeri, siyasi ve birçok alanda etkisi olduğu söylenebilir. Çeviri birbirinden farklı kültürlerdeki insanlar arasında iletişimi sağlamaya yarayan bir olguysa çevirinin olmadığı bir dünyada iletişimin ve gelişimin varlığından bahsetmenin mümkün olmadığı söylenebilir. Her ne kadar çevirmen çeviri eylemi sırasında ön plandaki aktör olarak görülmese de çevirmenin kalitesi yapılan çevirinin sonucunda kritik bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir (Kızıltan, 2001: 37).

1.3. Çeviri Sorunları

Çeviri sorunlarını kritik sorunlar ve yeterlilik sorunları olmak üzere iki farklı grupta inceleyebiliriz. Kritik sorunları iki farklı kültürün arasında anlamsal bütünlüğün sağlanamamasıyla birlikte iletişimin sağlanamaması veya çeviri faaliyetinin yanlış anlamlarla sonuçlanmasını kapsamaktadır. Yeterlilik konusunda incelendiğinde ise burada çeviri eyleminin tarafların iletişiminde kritik bir engele neden olmadığını ancak eleştirisel veya opsiyonel yaklaşımlarla çeviri sürecinin daha iyi yapılabileceğini destekleyen grup olduğu ifade edilebilir. Çeviri sorunlarına neden olabilecek unsurlara bakıldığında mental ve fiziki unsurlar olarak ikiye ayrılabileceği söylenebilir (Stolze, 2013: 171). Mental unsurlar çevirmenin tecrübe ve kalitesi, çevirmenin mental durumu, kaynak ile erek kültür arasındaki farklar ve kültürel bağlamda çevrilmezlik durumları, meslek etiği olarak ifade edilebilir.

2. SPOR VE SPORDA ÇEVİRİ

Spor kelimesinin köküne bakıldığında Latince “Disportere” dağıtmak fiilinden doğan bir kelime olduğu görülmektedir. Zaman içerisinde Disport ve Sport şeklinde kelime evrilmiştir. Günümüzde büyük bir endüstri haline gelen ve büyük kitlelerin yakından takip ettiği spor aktivitesi, meslek olarak yapılabildiği gibi meslek olarak yapılmadan insan sağlığını korumak için gerçekleştirilen ve büyük önem taşıyan bir aktivitedir. Spor eğlence, sağlık, rutin zamanlar için gerçekleştirilen bir aktivite olmasının yanında meslek olarak yapıldığında amatör ve profesyonel seviyelerde yapıldığı gözlemlenebilir (Guidère, 2008: 60).

Spor faaliyetlerinin en büyük özelliklerinden birisi geniş kitlelere ulaşarak hem toplumsal hem de toplumlar arası kaynaşmayı artırması, sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi için gerekli olan bir araç olmasıdır (Keten, 1974: 14-24). Sporun birçok alana dokunan ve bunlarla derin ilişkiler kuran bir yapısı olmasına rağmen çalışmada özellikle sosyal, sosyo-ekonomik durumlar üzerinde durulacaktır. Fişek ise sporu yüksek ilgi gören ve dil sorunlarını aşarak geniş kitlere ulaşabilen reklam ve propaganda amacıyla kullanılan bir araç olduğunu belirtmiştir (Fişek,

1983: 73). Spor türlerine bakıldığında futbol, basketbol, tenis, voleybol gibi öncü türlerin olduğu, içinde birçok dal barındıran bir kavram olduğu görülebilir. Teknolojinin gelişimiyle e-spor denilen yeni bir kavramda spor kavramının çatısı altına girdiği görülmektedir (De Coubertın, 1964: 25).

Hayatın birçok alanında olduğu gibi spor alanında da iletişim zorunlu bir olgudur. İletişimin olduğu bir yerde çevirinin bulunmaması söz konusu değildir. Hem amatör hem de profesyonel spor dallarında ekip veya takımın çok kültürlü yapısının olması iletişimi zorunlu kılmaktadır. Örneğin profesyonel kulüpler daha fazla maddi imkanlara sahip olduğu için dünyanın farklı noktalarından oyuncuları takımlarına kattıkları, amatör takımlarda ise genellikle düşük imkan ve bütçeden dolayı dünyadaki daha fakir halkların olduğu ülkelerden oyuncuları takımlarına kattıkları gözlemlenmiştir. Sonuç olarak her ikisinde de ülkelerine yabancı oyuncuları getirdikleri ve bunun zorunlu bir iletişim-çeviri ihtiyacı doğurduğu söylenebilir (Guidère, 2008: 60). Bunun haricinde bölgesel, kıtasal, dünya çapında gerçekleştirilen turnuvalar spordaki çokkültürlü yapının ve iletişim-çeviri ihtiyacının zorunluluğunu kanıtlayan unsurlardan biridir. Dil içi çeviriler yapılabilse de çeviriyi çeviri yapan en güçlü unsur, farklı kültürlerdeki insanlar arasındaki dil sorununu gidererek aralarındaki iletişim sorununu çözmektir. Eruz'a göre (2010: 9-13), çok kültürlülük çeviri etkinliğinin ayrılmaz bir parçasıdır.

Görsel 2.1. Akşam Gazetesi 02.11.2022 tarihli haber

Sportif faaliyetleri gerçekleştirmek için farklı ülke ve kültürlerden insanlar bir araya gelerek sportif amaçlarına ulaşmak için birlikte çalışmaktadır. Bu birliktelik sırasında ortaya çıkan iletişim ve anlaşma sorununu çözebilmek çeviri eyleminin görevidir. Çevirinin sporla yaptığı ittifakla birlikte birçok alan etkilenmektedir (Erten, 2006:117). Bunlar arasından ön plana çıkan

örneklerden birisi Görsel 1.1'de yer alan dünya kupası gibi büyük organizasyonlarda ortaya çıkmaktadır. Burada yapılan çevirilerin etkileri hem büyük kitlelere ulaşmakta hem de reklam-tanıtım, ülke ilişkileri, dini, ekonomik birçok noktaya etki ettiği görülmektedir.

2.1 Spor Gazeteleri

Spor haberleri 1703'te ilk defa gazeteler içerisinde yer almaya başlamıştır. İngiltere'de Gazette adlı yayın spor müsabakaları için spor muhabiri oluşturmuştur. Genellikle Amerika'da başlayan spor haberleri daha sonra İngiltere'ye yayılmış ve modern anlamdaki ilk spor gazetesi Bell's Life adlı yayın, yalnızca pazar günleri basılmaya başlamıştır (Budak,2019:228). Türkiye'de ise ilk spor haberleri Servet-i Fünun Dergisi'ne konu olmuştur. Daha sonra Asır Gazetesi'nde spor yazıları yayınlanmıştır. Ancak ilk spor gazetesi 1910 yılında Futbol adıyla anılmaya başlamıştır (Kuyucu, 2017:449). Akabinde Türk Spor adı ile 1952 yılında spor gazeteleri yayınlanmıştır. 1990'lı yıllarda internet teknolojisinin yayılması ile birlikte gazetelerin dijital medyaya taşınma gerçekleşmiş 1990 sonlarında internet gazeteleri spor yayınlarına da yer vermeye başlamıştır (Barış, 2021: 68). Gazetelerin internete taşınmasının sonrasında dijital spor gazeteleri meydana gelmiştir.

Tüm dünyada ESPN 1995'te ilk kez dijital spor gazetesi olarak meydana çıkmıştır. Spor gazetelerinin amaçlarını anlayabilmek için habercilik kavramına değinmek gereklidir. Bugün ise bunların yanı sıra haber sitelerinin web sayfaları ve sosyal platformlardaki kanalları da haberleşme amacıyla kullanılmaktadır. Tuncer'e göre (2014:11). Web 1.0 kullanımda iken kullanıcılar katılım sağlayamadan içeriklere ulaşabiliyordu. Web 2.0 ile birlikte kullanıcılara etkileşime girme yani katılım imkanı tanındı Teknolojinin devreye girmesi en çok ulaşılabilirliği etkilemiştir (Kara, 2002: 59). Teknolojinin haberciliğe en büyük etkilerinden biri ulaşılabilirlik olmuştur. Bu sayede haberler dünyanın her bir ülkesindeki büyük kitlelere ulaşabilmektedir.

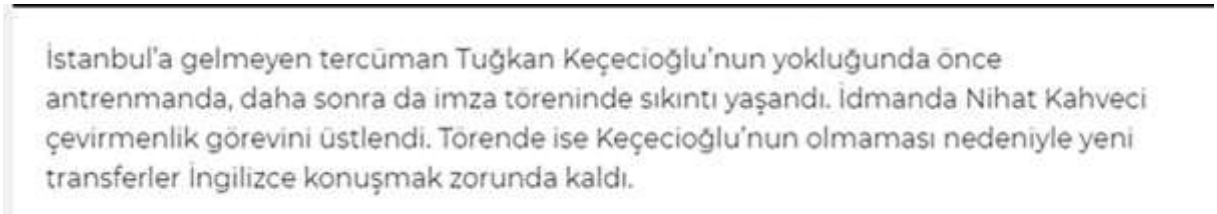
2.2 Spor Gazetelerinde Çeviri-Çevirmen Sorunları

Spor camiasında en fazla karşılaşılan çeviri sorunları genellikle çevirmenin basın toplantısı ya da sporcu konuşması sırasında geçen iletişimi eksik bir şekilde sansür veya törpüleme yaparak çevirmesi, cümleleri ikinci anlamlarıyla ya da hatalı çevirmesi, cümlede geçen kelimeleri hatalı çevirmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca görüşme ya da basın toplantısında çevirmenin hiç bulunmaması da çeviri krizlerini meydana getirmektedir.

Görsel 2.2.Fotomaç Gazetesi 26.10.2022 tarihli haber

Görsel 2.2.'de spor müsabakasında meydana gelen çeviri krizi yer almaktadır. Haberde tercümanın sansür uyguladığı görülmektedir. Sansürün çalışmaya konu olarak eklenmesinin nedeni sansürün iletişime ket vurup vurmadığı sorusudur. Diğer incelenmesi gereken konu ise kulübün maaşlı çevirmeninin çeviriyi belirli kaygılardan dolayı isteyerek mi sansüre uğrattığı sorusudur. Eğer çevirmen burada belirli kaygılarla hareket ederek kaynak dildeki mesajı erek dile aktarmaktan kaçınıyorsa, meslek etiği açısından bu durum araştırılmalıdır. Bahsedilecek diğer bir nokta, spor kulübünde futbolcu olan bir oyuncunun kulüpten bağının koparılması için atılması gereken adımların çevirmenler ve çeviri aracılığıyla gerçekleştirilebilmektedir. Burada yapılacak çevirinin kalitesi ve işleve etkisi sorusu özel bir çalışma gerektirecek bir sorudur. Ancak çevirinin kalitesinin alınacak karara etkisinin olduğu söylenebilmektedir.

İstanbul'a gelmeyen tercüman Tuğkan Keçecioğlu'nun yokluğunda önce antrenmanda, daha sonra da imza töreninde sıkıntı yaşandı. İdmanda Nihat Kahveci çevirmenlik görevini üstlendi. Törende ise Keçecioğlu'nun olmaması nedeniyle yeni transferler İngilizce konuşmak zorunda kaldı.

Görsel 2.3. Fanatik Gazetesi 30.05.2018 tarihli haber

Görsel 2.3.'e göre çevirmenin eksikliğinden doğan bir çeviri krizi tasvir edilmektedir. Bu durum gerçekleşen görüşmenin niteliksiz çeviri ile sürdürülmesine neden olmaktadır.

Özellikle spor müsabakalarında gerçekleştirilen çevirinin hatalı olması yanlış kararların verilmesine neden olmaktadır. Böylece de bir çeviri krizi meydana gelmektedir.

3.ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma sporda meydana gelen çeviri krizlerinin spor gazetelerine yansıma biçimini sorunsallaştırmaktadır. Araştırmada kullanılan nicel bir içerik analizi yöntemidir. İçerik analizi verilerin sistematik tekrarının tespitine dayanarak saptandığı nicel ve nitel olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleştirilen bir yöntemdir (Çalık ve Sözbilir, 2014: 33). İlk defa 1952 yılında kullanılmıştır. Araştırmacı elde ettiği bulguları frekanslar halinde yorumlayarak tespitlerini ortaya koymaktadır (Ültay vd., 2021:188).

Araştırmada örneklem seçimi amaçlı örneklem olup, Search butonu aktif çalışan internet üzerinden yayın yapan dört spor gazetesi SporX, Fanatik, Fotospor, NTVspor incelenmekte, "çeviri, çevirmen, tercüme, tercüman" anahtar kelimeleri kullanılarak ortaya çıkan verilerden çeviri sorunları tespit edilmekte ve istatistiksel frekanslar halinde yorumlanmaktadır. Bu sayede sporda yaşanan çeviri ve tercüme sorunları gözle görülür hale getirilmekte ve çözüm önerileri sunulmaktadır. Araştırma Search butonu aktif olan dijital spor gazetelerini kapsamaktadır. Search butonu aktif olmayan dijital spor gazetelerinin anahtar kelimelerle incelenememesi araştırmanın sınırlılığını meydana getirmektedir.

3.1. Bulgular

Çizelge 1. Tüm Gazetelerin Toplam Çeviri Krizi Sayısı

Gazete adı	Anahtar kelime	Haber sayısı	Çeviri krizi	Eksik çeviri	Hatalı cümle çeviri	Hatalı kelime çeviri	Eksik çevirmen
4 gazete	**Çeviri**	13	2	-	2	-	-
	Çevirmen	13	8	3	2	1	2
	Tercüme	38	28	13	12	-	3
	Tercüman	52	30	6	10	2	12
Toplam		116	68	22	26	3	17
		%100	%58,6	%32,3	%38,3	%4,3	%25,1

Çizelge 1'de Fotospor, NTVspor, SporX ve Fanatik adlı gazetelerden elde edilen verilerin genellenmiş hali bulunmaktadır. Buna göre toplamda 116 haber incelenmiş ve bunların %58,6'sında çeviri krizline rastlanmıştır. Çeviri krizleri en fazla %38,3 oranıyla hatalı cümle çevirisi sebebiyle gerçekleşmiştir. Çevirmenin eksik ve budanmış olarak gerçekleştirdiği çeviri krizleri %32,3 oranında meydana gelirken çevirmen eksikliğinden de %25,1 oranında çeviri krizi oluşmuştur. En fazla çeviri krizi haberi bulunduran gazete ise %68,7 oranıyla Fanatik olmuştur. İkinci sırayı %65,3 oranıyla SporX gazetesi almıştır. Diğer gazetelerde de %50 oranında çeviri krizine rastlanmıştır.

Çizelge 2. Fotospor Gazetesi Çeviri Krizleri

Gazete adı	Anahtar kelime	Haber sayısı	Çeviri krizi	Eksik çeviri	Hatalı cümle çeviri	Hatalı kelime çeviri	Eksik çevirmen
Fotospor	**Çeviri**	8	-	-	-	-	-
	Çevirmen	8	6	2	1	1	2
	Tercüme	16	9	6	3	-	-
	Tercüman	14	8	2	2	-	4
Toplam		46	23	10	6	1	6
		%100	%50	%43,4	%26,7	%3,2	%26,7

Çizelge 2'de Fotospor gazetesinden elde edilen bulgular yer almaktadır. Toplamda 46 adet haber tespit edilen Fotospor gazetesinde 23 adet çeviri %50, krizi barından haber yer almıştır. Bu haberleri %43,4 'ü (10) çevirmen tarafında gerçekleştirilen eksik ve budanmış çeviriden meydana gelmiştir. Hatalı cümle çevirisinden meydana gelen kriz sayısı 6 olup %26,7'ye tekabül etmektedir. Hatalı kelime çevirisinden kaynaklanan çeviri krizi oranı %3,2 (1), çevirmen eksikliğinden kaynaklanan çeviri krizi ise %26,7 oranında (6) yer almaktadır.

Çizelge 3. NTVspor Gazetesi Çeviri Krizi Haberleri

Gazete adı	Anahtar kelime	Haber sayısı	Çeviri krizi	Eksik çeviri	Hatalı cümle çeviri	Hatalı kelime çeviri	Eksik çevirmen
Ntvspor	**Çeviri**	3	-	-	-	-	-
	Çevirmen	4	1	-	1	-	-
	Tercüme	11	8	1	7	-	-
	Tercüman	10	5		4	-	1
Toplam		28	14	1	12	-	1
		%100	%50	%7,2	%85,6	-	%7,2

Çizelge 3'de NTVspor gazetesinde tespit edilen çeviri krizleri yer almaktadır. Toplamda 28 adet haber bulunan gazetenin %50 'sinde (14) çeviri krizine rastlanmıştır. %85,6 oranı ile gazetede yer alan en fazla çeviri krizi çevirmenin hatalı cümle çevirisi yapmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca %7,2'si çevirmenin eksik çeviri gerçekleştirmesinden dolayı , %7,2 oranıyla da gazetede yer alan bir diğer çeviri krizi çevirmenin bulunmamasından dolayı ortaya çıkmıştır.

Çizelge 4. SporX Gazetesi Çeviri Krizi Haberleri

Gazete adı	Anahtar kelime	Haber sayısı	Çeviri krizi	Eksik çeviri	Hatalı cümle çeviri	Hatalı kelime çeviri	Eksik çevirmen
SporX	**Çeviri**	1	1	-	1	-	-
	Çevirmen	-	-	-	-	-	-
	Tercüme	7	6	3	1	-	2
	Tercüman	18	10	3	3	1	3
Toplam		26	17	6	5	1	5
		%100	%65,3	%35,2	%29,5	%5,8	%29,5

Çizelge 4'de SporX gazetesinin sunduğu çeviri krizleri yer almaktadır. Buna göre SporX gazetesinde toplamda % 65,3 oranında çeviri krizine rastlanmıştır. Bu çeviri krizlerinden en fazlası % 35,2 oranıyla eksik çeviri oluşturmuştur. %29,5 oranında meydana gelen çeviri krizlerini hatalı cümle çevirisi ve eksik çevirmenden kaynaklanan krizler olmuştur.

Çizelge 5. Fanatik Gazetesi Çeviri Krizi Haberleri

Gazete adı	Anahtar kelime	Haber sayısı	Çeviri krizi	Eksik çeviri	Hatalı cümle çeviri	Hatalı kelime çeviri	Eksik çevirmen
Fanatik	**Çeviri**	1	1	-	1	-	-
	Çevirmen	1	1	1	-	-	-
	Tercüme	4	2	-	1	-	1
	Tercüman	10	7	1	1	1	4
Toplam		16	11	2	3	1	5
		%100	%68,7	%18,2	%27,2	%9,1	%45,5

Çizelge 5'de Fanatik gazetesi çeviri krizlerinin oransal ifadesi yer almaktadır. Gazete %68,7 oranında çeviri krizi içeren haber bulunmaktadır. Buna göre en fazla çeviri krizi eksik çevirmenden kaynaklanmış olup %45,5 oranına tekabül etmiştir. Bir diğer çeviri krizi ise %27,2 oranıyla hatalı cümle çeviri ile gerçekleşmiştir. Üçüncü çeviri krizi %18,2 oranıyla eksik çeviriden kaynaklanmıştır.

SONUÇ

Çeviri küresel iletişimde oynadığı önemli rol ile toplumsal bir bilgi alışverişini sağlamıştır. Bu iletişim esnasında farklı kültürlerin bilgilerinin aktarılabilmesi için çeviri faktörü oluşmuş ve gereksinimi doğmuştur. Bu etkileşimin sağlanmasında şüphesiz ki en aktif başrolü çevirmen almıştır. Sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi pek çok alanda çeviri ihtiyacı bulunmuştur. Spor da bu ihtiyacın bulunduğu faaliyetlerden biri olmaktadır. Uluslararası müsabakalar ve farklı kültürlerde yetişen sporcuların anlaşılabilmesi için çeviri ve çevirmen gereksinimi oluşmuştur.

Ancak bu iletişim esnasında zaman zaman çeviri krizleri meydana gelmiştir. Bu krizlerin birbirinden farklı sebepleri olabilirken çok fazla zararın bulunduğu sonuçlar da meydana getirmiştir. Bu çalışmada sporda meydana gelen çeviri krizlerini dijital spor gazeteleri aracılığıyla incelemiştir. Search butonu aktif çalışan Fotospor, NTVspor, SporX ve Fanatik adlı gazeteler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Yöntem için çeviri, çevirmen, tercüme, tercüman anahtar kelimeleri ile gazeteler incelenerek gerçekleştirilmiştir. Buna göre gazetelerde toplamda 116 haber olduğu ve bunların %58,6'sında çeviri krizlinin bulunduğu saptanmıştır. Çeviri krizleri en fazla %38,3 oranıyla hatalı cümle çevirisi sebebiyle gerçekleşmiştir. Çevirmenin eksik ve budanmış olarak gerçekleştirdiği çeviri krizleri %32,3 oranında meydana gelirken çevirmen eksikliğinden de %25,1 oranında çeviri krizi oluşmuştur. En fazla çeviri krizi haberi bulunduran gazete ise %68,7 oranıyla Fanatik olmuştur. İkinci sırayı %65,3 oranıyla SporX gazetesi almıştır. Diğer gazetelerde de %50 oranında çeviri krizine rastlanmıştır. Dolayısıyla çalışma sporda bir çeviri krizi varlığını gözle görülür hale getirmiştir. Uluslararası turnuvaların oynanması ve yabancı oyuncuların takımlarda yer alması çeviri ihtiyacını meydana getirmiştir. Ancak çevirmen kaynaklı hatalar ya da çevirmen eksikliği spor faaliyetlerinde çeviri krizi ortaya çıkarmıştır. Öte yandan meydana gelen bu çeviri krizlerinin minimum seviyede kalmasına ve tamamen ortadan kalkmasına yarayan öneriler de bulunmaktadır. Bunlar;

- Spor kulüplerinin eğitimli çevirmenler tercih edip beklenmedik durumlar için yedek personel bulundurmaları,
- Çeviri eğitimlerinde çevirmen adaylarına meslek etiği olarak sansür karşısında nasıl tavır göstermeleri gerektiğinin öğretilmesi ve ikili ilişkiler konusunda meslek ahlakının sağlanması,
- Gazetelerin çeviri konusunda eğitimli tercümanlar çalıştırması,
- Spor alanında çeviri yapan çalışanların kendilerini geliştirmeleri adına kurslar almaları şeklinde sıralanabilmektedir.

KAYNAKÇA

Akreş, H., Sözlü Tercümenin Önemi ve Uluslararası Arenada Sebep Olduğu Krizler. Mîzânü'l-Hak, İslami İlimler Dergisi, Haziran, 123-135, 2020.

Ayvaz, G., *Çeviribilim ve Edimbilim: Çeviri Eyleminde Edimbilimin Katkısı Ve Artalan Bilgisinin (Common Ground) Yazılı Çeviri Alanına Yansımaları*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2014.

Balkul, H. İ., Sözlü Çeviride Kullanılan Teknolojik Araçların Sınıflandırılması, Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 400, 2019.

Barış, Ö., Spor Gazetelerinde Kamusal Gündem: Fotomaç, Fanatik ve Fotospor Örneği, Nosyon, Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi, (7), 66-80, 2021.

Boztaş, İ., Çeviri, Çevirmen, Dilbilim İlişkisi, Çeviride Eşdeğerlik ve Kayıplar, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 10, 55-65, 1993.

Budak, E., Türk Medyasında Dijital Spor Yayıncılığı Üzerine Bir Araştırma. Spor Yayıncılığı, 4(8), 226-245, 2019.

Çakır, A., Sözlü Çeviri ve Çeşitleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi, 3 (1), 16, 1994.

Çalık, M., Sözbilir, M., Parameters Of Content Analysis. Education And Science, 39,74, 33-38. 2014.

Gaiba, F., *The Origins Of Simultaneous Interpretation,* University Of Ottawa Press, Canada, 1998.

De Coubertın, P., Le Respect Mutuel, Librairie Félix Alcan, Paris, Nakleden Berlıoux, Monique; Olympica, Flammarion, Paris, 25,1964.

Durmuşoğlu, G., Metin Dilbilim, Çeviri Süreci ve Çeviri Değerlendirmesi, Hacettepe Üniversitesi Çeviribilim Ve Uygulamaları Dergisi, 8 Şubat, 105-114, 2012.

Erten, R., Türk Sporunun Yapısal Düzeni, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10, 1,2, 2006.

Fişek, K., *Spor Yönetimi*, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları: 515, 1983.

Guidère, M., *Introduction À La Traduction,* Bruxelles: De Boeck, 2008.

Kara, H., *İnternet, Gazetecilik ve Yeni Olanaklar.* S. Yedig & H. Akman (Ed.), İnternet Çağında Gazetecilik, İstanbul: Metis Yayınları, 2002.

Keten, M., *Türkiye'de Spor*, Ankara: Ay Yıldız Matbaa, 1974.

Kilian, S., Simultaneous Interpreting Carmen Valero- Garcés Ve Anne Martin, Crossing Borders İn Community Interpreting: Definitions And Dilemmas (Amsterdam: John Benjamins Publishing Co, (6), 2008.

Kızıltan, R., Tarihte Çeviri, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 41, 37-68, 2001.

Kuyucu, M., *İnternet Gazeteciliğinin Geleneksel Gazetelerle Savaşı: İnternet Gazeteciliği Geleneksel Gazeteciliği Bitirdi Mi? Üniversite Öğrencilerinin İnternet Gazeteciliği İle İlgili Görüşleri Üzerine Bir Güncelleme*. 1. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı, 448-468, İstanbul, 2017.

Öztürk, İ., *Metin Türlerine Göre Çeviri Süreçleri,* Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi, 1997.

Reıss, K., *Grundfragen Der Übersetzungswissenschaft*, Austria: Wuvuniversitätsverlag, 2000.

Salevsky, H., Translationswissenschaft, Peter Lang, Frankfurt: Am Main, 2002.

Stolze, R., *Çeviri Kuramları Giriş,* Çev.: E. Durukan, İstanbul: Değişim Yayınları, 2013.

Tuncer, E (2014), Sosyal Medya İmparatorluğu - Patron, İstanbul: Akis Kitap.

Uysal, N. M., Odacıoğlu M.C., Köktürk, Ş., Meslekleşme Açısından Türkiye'de Çevirmenliğin Mevcut Durumu, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Sosyal Araştırmalar Dergisi, 257-266, 8, 36, 2015.

Ültay, E., Akyurt, H., Ültay, N., Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. Ibad Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 188- 201, 2021.

Vermeer, H. J., Reıß, K., Grundlegung Einer Allgemeinen Translationstheorie, Niemeyer, Tübingen,1984.

Yücel, F., *Tarihsel ve Kuramsal Açıdan Çeviri Edimi,* Ankara: Dost Kitabevi, 2007.

https://m.aksam.com.tr/dunya/katar-dunya-kupasi-icin-gelenlere-islamiyeti-tanitacak-panolara-hadisi-serifler-asildi/haber-1316279, (Erişim Tarihi: 11.10.2012).

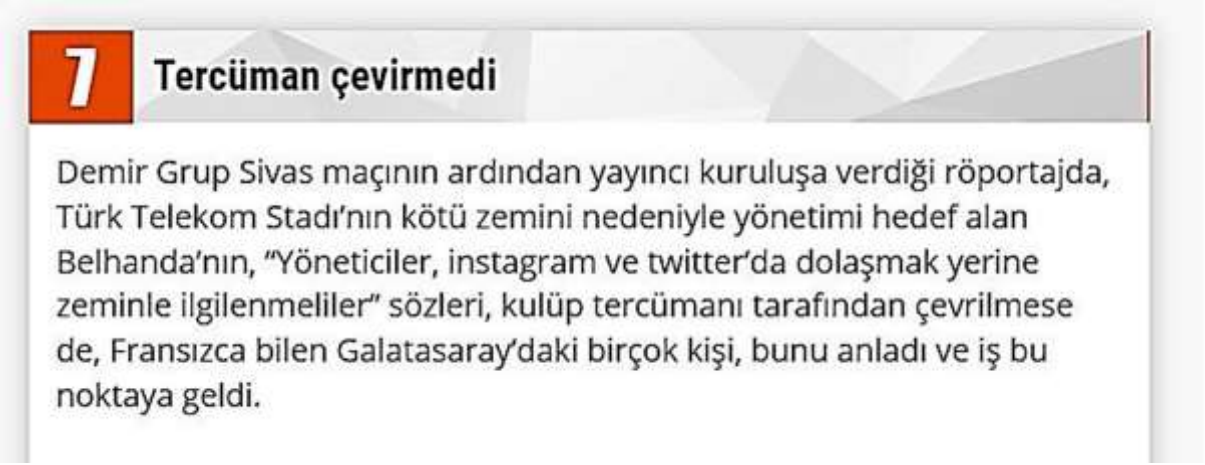
https://www.fotomac.com.tr/besiktas/2022/10/26/besiktas-haberleri-siyah-beyazlilarda-ipler-koptu-futbolcular-tepkili, (Erişim Tarihi: 22.10.2012).

https://www.sporx.com/futbol/ekstra/mustafa-cengizden-belhanda-tepkisi-sampiyonluktan-onemlisxglq50989sxq?sira=4, (Erişim Tarihi: 07.11.2022).

https://www.fanatik.com.tr/yildizlar-var-tercuman-yok-207421, (Erişim Tarihi: 12.11.2022).

https://www.ntvspor.net/futbol/yanlis-tercume-var-i-yakti-real-i-kurtardi-5f04635ca 81993 1 6d871f5aa, (Erişim Tarihi: 15.11.2022).

EKLER-1

Eksik Çeviri Haber Örneği SporX Gazetesi 09.12.2022 Tarihli Haberi

Basın toplantısında tercüman krizi

İspanyol futbolcuların basın toplantısı sırasında ufak çaplı bir kriz yaşandı. Iker Casillas ve Daniel Güiza'nın katıldığı toplantıda, tercüman bulunmaması Türk gazetecilerin tepkisini çekti.

Abone ol Google News Paylaş

NTV Spor 19.11.2008 - 13:46

Eksik Tercüman Haber Örneği Ntvspor Gazetesi 19.11.2008 Tarihli Haberi

Fenerbahçe tercümanı Samet Güzel ile yaptığı konuşmanın maçtan önce olup olmadığını hatırlamadığını söyleyen Vederson, "İzin günümde İstanbul'a gidip, Fenerbahçe'den alacağımı konuşacaktım. Samet'le bir ofiste görüştük. Tam olarak neyle ilgili konuşacağımızı bilmiyordum" deyince, Ekinci, "Az önce 'alacaklarım için' dedin, şimdi 'neyle ilgili bilmiyorum' diyorsun. Alacağı olan sensin, arayan Samet Güzel" dedi. Mahkeme Başkanı, tercümanı da, "Sen tercümeyi mi doğru yapmıyorsun acaba. Doğru yapmıyorsan tercümeyi sıkıntı olur, gereğini yaparız sonra" diye uyardı.

Hatalı Cümle Çevirisi Örneği Fanatik Gazetesi 30.05.2012 Tarihli Haberi

ASLINDA "İLERİ GİDİYORUZ" DİYOR

Cesare Prandelli'nin her maç sonrasında söylediği "avanzare" kelimesi tercümanı tarafından "gelişme" olarak çevrilince herkesin aklına, "bu takım iki sezon önce Şampiyonlar Liginde çeyrek final oynadı. Geçen sezonda da Real Madrid'li, Juventus'lu gruptan çıktı" sözlerini getiriyor.

Fakat Prandelli aslında burada "avanzare" kelimesini "ileriye gitmek" anlamında kullanıyor. Yani her maçtan sonra "gelişiyoruz" demek istemiyor da, "ileri gidiyoruz" demeye çalışıyor. Eğer İtalyan teknik adam "gelişmek" istiyoruz deseydi; "anticipo" veya "progreso" kelimelerini kullanırdı.

Hatalı Kelime Çevirisi Örneği Fotospor Gazetesi 05.11.2004 Tarihli Haberi

REKREASYON LİDERLİK TÜRLERİNİN GAZİANTEP HALKININ REKREASYON AKTİVİTELERİNE KATILIMLARI ÜZERİNE ETKİSİ

Eda GÜZEL, Faruk GÜVEN, Samet AKTAŞ

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Rekreasyon Yönetimi *Karamanoğlu Mehmet Bey University, School of Applied Sciences, Recreation Management,* edaguzell27@gmail.com 05060569489, ORCID ID: 0000-0001-9974-1850

Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Rekreasyon Yönetimi *Karamanoğlu Mehmet Bey University, School of Applied Sciences, Recreation Management,* farukguven@kmu.edu.tr, 05052532637, ORCID ID: 0000-0001-6186-8784,

Batman Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Antrenörlük Eğitimi, *Batman University, School of Physical Education and Sports, Coaching Education,* samet.aktas@batman.edu.tr, 05464361626 ORCID ID: 0000-0001-6857-2599,

ÖZET

Bu araştırmada çok çeşitlilik gösteren rekreasyon etkinliklerinde, etkinliğin çeşidi ve uygulama şartlarına göre liderlik davranış çeşitlerinin etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada veri toplama aracı olarak rekreasyon liderlerine yönelik geliştirilmiş olan 25 maddeden meydana gelen ölçek kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini Türkiye'de 2017-2018 yılı içerisinde tüm belediyelere kayıtlı18 yaş ve üstü bireyler oluşturmaktadır. Örneklem ise, Gaziantep Belediyesi sınırlarındaki kayıtlı rekreasyon faaliyetlerine katılan18 yaş ve üstü bireylerin oluşturduğu 219 (116 erkek ve 103 kadın) katılımcıdan meydana gelmektedir. Verilerin istatistiksel analizi SPSS 22 Paket programı kullanılarak yapılmıştır. Katılımcılara ait tanımlayıcı bilgiler yüzde ve frekans olarak verilmiştir. Verilerin, çarpıklık ve basıklık düzeylerine bakılarak normal dağılım gösterdiği tespit edildiğinden ölçek ve alt boyutlar için parametrik testlerden Independent Samples T-Testi ile Tek Yönlü Varyans analizi (Anova) ve Post Hoc testlerden ise LSD kullanılmıştır. İlişkisel yaklaşımda korelasyon analizi ve açıklayıcı düzeyde çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Analizler sonucunda, katılımcıların boy, eğitim, medeni durum ve gelir düzeyi değişkenlerine göre liderden memnuniyet düzeyi, yönetsel liderlik ve dönüşümsel liderlik düzeylerinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet, rekreasyon etkinliklerine kiminle katılıyor oldukları ve vücut ağırlığı değişkenlerine göre ise anlamlı farklılık göstermediği tespit saptanmıştır. Katılımcıların liderden memnuniyet düzeyi ile yönetsel liderlik ve dönüşümsel liderlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki varyansın %83,5'ini açıkladığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Liderlik, Boş Zaman

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the effect of leadership behavior types in various recreational activities, according to the type of activity and application conditions. In the study, a scale consisting of 25 items developed for recreation leaders was used as a data collection tool. The population of the study consists of individuals aged 18 and over who are registered to all municipalities in Turkey in 2017-2018. The sample, on the other hand, consists of 219 (116 men and 103 women) participants, consisting of individuals aged 18 and over participating in registered recreation activities within the borders of Gaziantep Municipality. Statistical analysis of the data was made using SPSS 22 Package program. Descriptive information about the participants is given as percentage and frequency. Since it was determined that the data showed normal distribution by looking at the skewness and kurtosis levels, Independent Samples T-Test and One-Way Analysis of Variance (Anova) from parametric tests and LSD from Post Hoc tests were used for scale and sub-dimensions. In the relational approach, correlation analysis and explanatory multiple regression analysis were applied. As a result of the analyzes, it was determined that there was a significant difference between the groups in the level of satisfaction with the leader, managerial leadership and transformational leadership according to the variables of height, education, marital status and income level of the participants. It was determined that there was no significant difference according to gender, with whom they participate in recreational activities and body weight variables. A positive and significant relationship was found between the participants' level of satisfaction with the leader and managerial leadership and transformational leadership. It was determined that the independent variables explained 83.5% of the variance in the dependent variable.

Keywords: Recreation, Leadership, Leisure

GİRİŞ

Liderliğe değer verilen bir zamanda ve dünyada yaşıyoruz. Çünkü boş zaman insanların yaşamlarının bir odak noktası haline gelmiştir ve bizler onu bizim yaşamlarımızın kaliteli olmasına katkıda bulunan merkezi bir unsur olarak görmekteyiz. Bireyler boş zaman aktiviteleri aracılığıyla sadece yaşamlarını doldurmazlar aynı zamanda kendilerini boş zaman ilgi alanları aracılığıyla giderek daha fazla tanımlarlar. Boş zaman güçlü sosyal kültürel ekonomik ve çevresel etkileriyle çağdaş toplumda önemli bir güç haline gelmiştir. Boş zamanın değerli olduğu ve arandığı bir toplumda rekreasyon parklar ve eğlence hizmetlerini teşvik eden profesyonel rollerdeki bireyler tarafından sağlanan liderlik kaçınılmaz olarak önemli bir hale gelmiştir (Edginton, Hudson ve Scholl). Liderlik kavramı köken olarak rehber, kılavuz, baş lider anlamlarına gelen İngilizce bir kelime olan "leader" den gelmektedir. Sosyal yaşamımızın çeşitli alanlarında önemli bir yere sahip olan liderlik kavramı literatürde çeşitli tanımlamalarla birlikte karşımıza çıkmaktadır (Eryeşil, ve İraz, 2017). (Edginton ve Ford) göre, liderlik hedeflerini tespit etmede ve onlara ulaşmada guruplara ve bireylere yardım etmek için liderler tarafından tanımlanan bir süreçtir. Liderlik bireylerin kendi istediklerinden dolayı bizim

istediklerimizi yapmaları için başkalarını etkileme sanatıdır. Belirli bir hedefe ve hedeflere ulaşmada iletişim süreci boyunca bir kişi veya kişiler tarafından teşvik edilen kişilerarası bir etkidir. liderler başkalarının takip etmek istediği insanlardır, bir rehber yönetmen orkestra şefi ve koçtur, başkalarının tanımlanmış hedeflerini hevesle aramaya ikna etme yeteneğidir. (Phiffner ve Presthus) göre, bireyleri ve gurupları istenen sona ulaştırmak için koordine etme ve motive etme sanatıdır (Stevenson, 2006). Liderlik büyük işleri başarmada bireyleri ve gurupları etkileyen ve başarmaları için onlara yardımcı olan bir süreçtir. Liderlik bireyler arasında bağlılığı inşa eden ve arzularını paylaşmak için mücadele ederken onları harekete geçirmektedir ve insanların sahip olduğu zorlu fırsatları fevkalade başarılara dönüştüren bir iklim meydana getirir. Liderliğin özü paylaşılan bir hedefe ilham vermeyi, bir başkalarının harekete geçmesine olanak sağlamayı istenen davranış biçimlerini modelleyen ve bireylerin yaptığı katkıları tanımayı ve kutlamayı içermektedir (Kouzes ve Posner, 2007). İyi bir lider bir vizyon meydana getirir ve oraya ulaşmak için bir strateji tanımlar. Bunun yanı sıra yolu işaret etmek hedefleri belirlemek ve belirsizliği ortadan kaldırmak için bir yön belirlemek, dinleme teşvik etme ve problem çözme ve karar verme çalışmalarına başkalarını dahil etme ve kolaylaştırma gibi destekler sunmak motivasyon vermek ilham verici bir güven ve takım ruhu oluşturmada öncülük ederek sürücü görevi üstlenmek iyi bir liderin ön plana çıkan özelliklerinden birkaçıdır. Liderlik genellikle bir kişinin sahip olduğu nitelikler açısından düşünülmektedir. Etkili liderlerden beklenen şey kendi mesleklerinde işletmelerinde ve organizasyonlarında belirli niteliklere sahip olma eğiliminde olmalarıdır. Örneğin eğlence sektöründe sanat yönetmeni tiyatro, müzik, resim gibi bilgisine ve coşkusuna sahip olmalıdır. Tıpkı bu örnekte gördüğümüz gibi iyi bir lider de bütünlük coşku, sıcaklık ve samimiyet, sakinlik ve sabır ve adalet ve tokluk gibi birtakım ayırt edici özelliklere sahip olmalıdır **(**Torkildsen, 2005). Günlük yaşamda liderlik ve yöneticilik kavramı çok sık bir şekilde birbirlerinin yerine kullanılmaktadır fakat bu iki kavram arasında birini diğerinden ayıran birtakım önemli farklar bulunmaktadır (Turan, 2010). Liderlik yönetimden ayrılamaz ancak yönetim kendi başına bir liderlik değildir. Örgütsüz bir gurubun lideri olabilir fakat yöneticiler sadece belirli rollerin oluşturulduğu organize edilmiş bir yapıda var olabilmektedir. Liderlik sanat, zanaat ve insanlığın bir karışımı olarak tanımlanmıştır ve liderlik yöneticilik işinin önemli bir parçasıdır **(**Torkildsen, 2005).

MATERYAL METOT

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Türkiye' de 2021 yılı içerisinde tüm illerde kayıtlı 18 yaş ve üstü bireyler oluşturmaktadır. Örneklemimizi ise, Gaziantep Belediyesi sınırlarındaki kayıtlı rekreasyon faaliyetlerine katılan 18 yaş ve üstü bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde olasılıksız örneklem yöntemlerinden amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda Gaziantep Belediyesi Belediyesi sınırlarındaki kayıtlı rekreasyon faaliyetlerine

katılan18 yaş ve üstü bireylerin oluşturduğu % (+\-) güven aralığına göre 219 katılımcıdan oluşmaktadır. Etik kurul kararı 07-2022/200 bulunmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılmak üzere Başoğlu (2011) tarafından rekreasyon liderlerine yönelik geliştirilmiş olan iki bölümden oluşan anketin ilk bölümü ‘’Kişisel Bilgi’’ formundan oluşmakta olup; İkinci bölümde ise yönetsel liderliği ve dönüşümsel liderliği ölçmek için yirmi soru ve lidere hissedilen tatmin seviyesini ölçmek üzere beş soru yani toplamda yirmi beş soru bulunmaktadır. Anket sorularının cevapları için (1= kesinlikle katılmıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) arasında 1-5 tipi Likert ölçeği kullanılmıştır.

Verilerim Analizi

Verilerin istatistiksel analizi SPSS 22 Paket programı kullanılarak yapılmıştır. Araştırmaya katılanlara ait tanımlayıcı bilgiler yüzde ve frekans olarak verilmiştir. Normallik analizi sonuçlarında çarpıklık ve basıklık düzeylerine bakılmış verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Katılımcılara uygulanan ölçek ve alt boyutlar için ikili değişkenlerde parametrik testlerden Independent Samples T-Testi, ikiden fazla grupların karşılaştırılmasında ise Tek Yönlü Varyans analizi (Anova) kullanılmıştır, farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığının tespit edilmesinde ise Post Hoc testlerden LSD kullanılmıştır. İlişkisel yaklaşımda korelasyon analizi ve açıklayıcı düzeyde çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon katsayısının, mutlak değer olarak, 0.70-1.00 arasında olması, yüksek; 0.70-0.30 arasında olması, orta; 0.30-0.00 arasında olması ise, düşük düzeyde bir ilişki olarak kabul edilmiştir. (Büyüköztürk, 2004). Anlamlılık düzeyi 0,05 ve 0,01 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya Gaziantep Belediye sınırları içerisinde bulunan rekreasyon etkinliklerine katılan18 yaş ve üzeri 219 bireyin liderlik türlerinin katılımları üzerine etkisi incelenmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanlara Ait Cinsiyet Dağılımları.

		Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Cinsiyet	Kadın	103	47,0	47,0	47,0
	Erkek	116	53,0	53,0	100,0
	Toplam	219	100,0	100,0	

Tablo 1’de katılımcıların cinsiyet dağılımlarına bakıldığında, ankete katılanların %47’sinin kadın; %53`ünün ise erkek oldukları görülmektedir.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların "Haftada Spora Ayırdığınız Zamanı Belirtiniz? Sorusuna Verilen Cevap Dağılımları.

		Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Gün	1-2 Gün	110	50,2	50,2	50,2
	3-4 Gün	45	20,5	20,5	70,8
	5-6 Gün	33	15,1	15,1	85,8
	7 Gün	31	14,2	14,2	100,0
	Toplam	219	100,0	100,0	

Tablo’8 de spora ayrılan zaman açısından %50,2’si 1-2 gün, %20,5’i 3-4 gün, %15,1’i 5-6 gün, %14,2’si 7 gün olarak görülmektedir**.**

Tablo 3. Araştırmaya Katılanların "Genelde Serbest Zaman Etkinliklerine Katılma Şekliniz" Sorusuna Verilen Cevapların Dağılımı.

		Frekans	%	Geçerli %	Kümülatif %
Katılma Şekli	Bireysel	45	20,5	20,5	20,5
	Ailem ile	27	12,3	12,3	32,9
	Arkadaşlarımla	37	16,9	16,9	49,8
	Diğer	110	50,2	50,2	100,0
	Toplam	219	100,0	100,0	

Tablo 9’da rekreasyon etkinliklerine katılma şekline bakıldığında %20,5’i bireysel, %12,3’ü ailemle, %16,9’u arkadaşlarımla, %50,2’si diğer seçenekleri işaretlemişlerdir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılan Bireylerde Ölçek ve Boyutlarının Eğitim Durumu Değişkenine Göre Karşılaştırılması..

			N	Ortalama	S.Sapma	F	p	Anlamlılık
Liderden Memnuniyet	İlköğretim	1	17	3,2824	1,18334	9,784	*0,000	1-3 (0,04) 1-4 (0,04) 2-3(0,00) 2-4(0,00)
	Lise	2	41	3,2098	1,26329			
	Üniversite	3	124	4,0177	,94258			
	Yüksek Lisans/Doktora	4	37	4,1081	,53457			
	Toplam		219	3,8247	1,03584			
Yönetsel Liderlik	İlköğretim	1	17	3,2059	1,08967	10,388	*0,000	1-3 (0,00) 1-4 (0,06) 2-3(0,00) 2-4(0,01)
	Lise	2	41	3,2652	1,19183			
	Üniversite	3	124	4,0373	,85554			
	Yüksek Lisans/Doktora	4	37	3,9459	,52170			
	Toplam		219	3,8128	,96047			
Dönüşümsel Liderlik	İlköğretim	1	17	2,9510	,93868	10,363	*0,000	1-3 (0,00)

	Lise	2	41	3,1463	1,19849		1-4 (0,05)
	Üniversite	3	124	3,9167	,91817		2-3(0,00)
	Yüksek Lisans/Doktora	4	37	3,7297	,67398		2-4(0,07)
	Toplam		219	3,6659	1,00299		

*p<0,05

Araştırmaya katılan bireylerin eğitim değişkenine göre liderden memnuniyet düzeyi, yönetsel liderlik ve dönüşümsel liderlik düzeylerinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

Tablo 5. Araştırmaya Katılan Bireylerde Ölçek ve Boyutlarının Medeni Durum Değişkenine Göre Karşılaştırılması.

			N	Ortalama	S.Sapma	F	p	Anlamlılık
Liderden Memnuniyet	Bekar	1	167	3,9653	,93525	5,504	*0,001	1-2 (0,06) 1-3 (0,07)
	Evli	2	42	3,4857	1,14776			
	Eşi vefat etmiş	3	7	2,9143	1,49603			
	Boşanmış	4	3	2,8667	1,51438			
	Toplam		219	3,8247	1,03584			
Yönetsel Liderlik	Bekar	1	167	3,9873	,83579	9,974	*0,000	1-2 (0,00) 1-3 (0,00) 1-4 (0,03)
	Evli	2	42	3,3720	1,08745			
	Eşi vefat etmiş	3	7	2,7143	1,21131			
	Boşanmış	4	3	2,8333	1,28290			
	Toplam		219	3,8128	,96047			
Dönüşümsel Liderlik	Bekar	1	167	3,8663	,88726	11,798	*0,000	1-2 (0,00) 1-3 (0,00) 1-4 (0,01)
	Evli	2	42	3,1349	1,07335			
	Eşi vefat etmiş	3	7	2,5476	1,06160			
	Boşanmış	4	3	2,5556	1,34715			
	Toplam		219	3,6659	1,00299			

*p<0,05

Araştırmaya katılan bireylerin medeni durumlarına göre liderden memnuniyet düzeyi, yönetsel liderlik ve dönüşümsel liderlik düzeylerinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Bireylerde Ölçek ve Boyutlarının Gelir Durumu Değişkenine Göre Karşılaştırılması

			N	Ortalama	S.Sapma	F	p	Anlamlılık
Liderden Memnuniyet	750 TL ve daha az	1	26	2,8923	1,18285	10,767	*0,000	1-2 (0,01) 1-3 (0,00)
	751-1000 TL	2	16	3,9375	,93443			

	1001-1500 TL	3	24	4,2250	,75829			1-4 (0,00)
	1501-2500 TL	4	64	4,2313	,89812			3-5 (0,00)
	2501 TL ve Üzeri	5	89	3,6764	,96884			4-5 (0,00)
	Toplam		219	3,8247	1,03584			
Yönetsel Liderlik	750 TL ve daha az	1	26	3,2163	1,21014	8,283	*0,000	1-2 (0,01) 1-3 (0,00) 1-4 (0,00) 3-4 (0,01) 4-5 (0,00)
	751-1000 TL	2	16	3,9063	,73101			
	1001-1500 TL	3	24	4,2604	,70124			
	1501-2500 TL	4	64	4,1738	,88518			
	2501 TL ve Üzeri	5	89	3,5899	,88448			
	Toplam		219	3,8128	,96047			
Dönüşümsel Liderlik	750 TL ve daha az	1	26	3,0705	1,11870	7,718	*0,000	1-3 (0,00) 1-4 (0,00) 3-4 (0,01) 4-5 (0,00)
	751-1000 TL	2	16	3,6354	,96267			
	1001-1500 TL	3	24	4,1667	,79248			
	1501-2500 TL	4	64	4,0260	,98544			
	2501 TL ve Üzeri	5	89	3,4513	,89725			
	Toplam		219	3,6659	1,00299			

*p<0,05

Araştırmaya katılan bireylerin gelir durumlarına göre liderden memnuniyet düzeyi, yönetsel liderlik ve dönüşümsel liderlik düzeylerinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Bireylerde Ölçek ve Boyutlarının Haftada Spora Ayırdığınız Zamanı Belirtiniz? Sorusuna Verilen Cevaplara Göre Karşılaştırılması.

			N	Ortalama	S.Sapma	F	p	Anlamlılık
Liderden Memnuniyet	1-2 Gün	1	110	3,6018	1,17293	4,710	*0,003	1-2 (0,03) 1-4 (0,01)
	3-4 Gün	2	45	3,9867	,97645			
	5-6 Gün	3	33	3,8788	,73474			
	7 Gün	4	31	4,3226	,58578			
	Toplam		219	3,8247	1,03584			
Yönetsel Liderlik	1-2 Gün	1	110	3,5830	1,10232	5,254	*0,002	1-2 (0,03) 1-4 (0,01)
	3-4 Gün	2	45	4,0833	,90884			
	5-6 Gün	3	33	3,8485	,62793			
	7 Gün	4	31	4,1976	,44578			
	Toplam		219	3,8128	,96047			
Dönüşümsel Liderlik	1-2 Gün	1	110	3,4742	1,14410	2,996	*0,032	1-4 (0,01)
	3-4 Gün	2	45	3,8926	1,04697			
	5-6 Gün	3	33	3,7424	,58198			
	7 Gün	4	31	3,9355	,54037			
	Toplam		219	3,6659	1,00299			

Araştırmaya katılan bireylerin haftada spor yapma durumlarına göre liderden memnuniyet düzeyi, yönetsel liderlik ve dönüşümsel liderlik düzeylerinde gruplar arasında anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir (p<0,05).

Tablo 8. Araştırmaya Katılan Bireylerin Ölçeklere Verdikleri Cevaplara Göre İlişkisel Korelasyon Analizi.

		Yönetsel Liderlik	Dönüşümsel Liderlik
Liderden Memnuniyet	R	0,914**	0,860**
	p	0,000	0,000
	N	**219**	**219**

****. Korelasyon 0.01düzeyinde anlamlıdır.**

Araştırmaya katılan bireylerin liderden memnuniyet düzeyi ile yönetsel liderlik ve dönüşümsel liderlik arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

TARTIŞMA

Çalışmamıza Gaziantep belediyesi sınırları içindeki 18 yaş üstü 219 bireylerle anket yolu ile yapılmıştır. Araştırmada öncelikle araştırmanın konusu ve amacına uygun olarak geniş bir literatür taraması gerçekleştirilmiş olup, araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Bu kapsamda zaman, boş zaman, rekreasyon, animasyon, yönetici ve liderlik, liderlik yaklaşımları, ahlak, etik ve iş etiği kavramlarına detaylı olarak yer verilmiştir. Daha sonra uygulamadan elde edilen verilerin analiz edilmesi yoluyla araştırmanın üçüncü bölümünü oluşturan bulgular ve yorumlarına yer verilmiştir. Önemli ölçüde toplumsal, ekonomik ve kültürel değerler taşıyan rekreasyon, ortaya koyduğu amaçlarıyla kişisel ve toplumsal işlevleri üstlenmektedir. Rekreasyonel liderler, bu fonksiyonların yerine getirilmesinde temel rol ve sorumluluklara sahiptirler (Karaküçük, 1995). Bu yönüyle rekreasyonel liderler, grup üyelerini etkin ve verimli bir şekilde yönetebilmek, onların ihtiyaç ve beklentilerini anlayabilmek ve problemlerin çözümünde başarılı olabilmek için yeterli düzeyde sosyal becerilere sahip olmalıdır (Jordan, 1989). Rekreasyonel liderlerin üstlendiği bu sorumlulukların başında insanlara saygı duyması, tarafsız olarak hizmet etmesi, toplumsal ve birlik bütünlüğünü korumak ve değerleri yaşatma uğraşı vermek gibi grup üyelerine ve topluma karşı olan sorumlulukları gelmektedir (Karaküçük, 1995). Dolayısıyla, rekreasyonel liderlerin toplumsal değerlere, ahlaki kurallara ve iş etiğine uygun davranış ve tutumlar sergilemesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bu kanılar, özetle rekreasyonel liderlik ile iş etiği arasındaki ilişkiyi açıklamakta olup, araştırmanın amacı kapsamında geliştirilmiş olan hipotezi destekler niteliktedir. Bu araştırmada vurgulandığı gibi, Karaküçük ve Yetim (1996: 69) de çok çeşitlilik gösteren rekreasyon etkinliklerinde, etkinliğin çeşidi ve uygulama şartlarına göre liderlik

davranış çeşitlerinin etkisinin değişebileceğinin altını çizmiştir. Örneğin yarışma barındırmayan rekreasyon etkinliklerinde daha çok demokratik tarzda liderlik davranış ıetkili olabilmekte iken; yarışmalı etkinliklerde demokratik liderlik davranışıyla birlikte otokratik, oyun ve eğlenceye yönelik etkinliklerde ise tam serbesti tanıyan liderlik davranışı söz konusu olabilmektedir. Spor turizmini animasyon perspektifinden ele alan Tekin (2004) ise animasyon bölümünün önemine değinerek, animasyon çalışanlarının lider, eğitimci ve örgütleyici olması gerektiğini ve bu sebeple onların istihdamı için özel bir özen gerektiğini belirtmektedir. Spor salonlarının rekreasyon sporları ve rekreasyon liderleri açısından geliştirilmesi ve faydalılık durumuna yönelik 187 spor salonu katılımcısı üzerine Başoğlu (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, rekreasyonel lider olarak antrenörlerin sergilediği yönetsel liderlik davranışları, yerel halkın rekreasyon faaliyetlerine katılım seviyelerini doğrudan ve pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırmada ise özellikle otoriter tipte liderlik davranışı sergileyen katılımcıların rekreasyonel liderlik tutumları daha düşük hesaplanmıştır. Amatör futbol antrenörlerinin liderlik davranış tiplerini konu alan ve 97 amatör futbol antrenörü ile çalışmalarını gerçekleştiren Körük ark., (2003), antrenörlerin büyük bir çoğunun (%82,5) karışık tarzda, diğer katılımcıların ise demokratik (%16,5) ve otokratik (%1) tarzda liderlik tarzı sergilediği sonucuna ulaşmıştır. Söz konusu sonuç, bu araştırmada da bahsedilen rekreasyonel liderlerin farklı durum ve koşullarda farklı liderlik tarzları sergileyebileceği kanısını desteklemektedir. Bu çalışma, modern yaşamın beraberinde getirdiği yoğun çalışma yükü, rutin hayat tarzı ve çevresel etkilerden olumsuz etkilenen bireylerin bedeni ve ruhi sağlığını tekrar elde etmeleri veya devam ettirmeleri ihtiyacına karşılık gelen bir kavram olarak rekreasyon üzerine odaklanmaktadır. Bireylerin çevresel tehditler ve olumsuzlukların etkilerini bertaraf ederek aynı zamanda zevk ve haz almak amacıyla, tamamen çalışma ve zorunlu ihtiyaçlar için ayrılan zaman dışında kalan bağımsız ve bağlantısız boş zaman içinde, isteğe bağlı ve gönüllü olarak ferdi veya grup içinde seçerek yaptığı etkinlikler bütünü olarak rekreasyon; Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu da dikkate alındığında bir vatandaşlık hakkı olarak yerel yönetimlerin sorumluluk alanı içersine girmektedir. Bu başlık, Türkiye'nin nüfus popülasyonu olarak en kalabalık ve kozmopolit şehri İstanbul için de önemli bir konu teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın temel konusu İstanbul ili kapsamında rekreasyon faaliyetleri ve rekreasyon liderliği uygulamalarıdır. Hem spor yönetimi hem de örgütsel davranış yazını açısından yeni ve güncel bir kavram olarak rekreasyon liderliği, rekreatif faaliyetler ile ilgili alanlardaki liderlik faaliyetlerini altında toplayan özgün bir liderlik yaklaşımıdır. Hitap ettiği alan bakımından çok özel bir nitelik taşımakta olsa da; rekreasyon liderliği, liderlerden beklenilen fonksiyonlar açısından fazla bir fark ifade etmemektedir. Bu açıdan mevcut

çalışmada rekreasyon liderliği; yönetsel rekreasyon liderliği ve dönüşümsel rekreasyon liderliği olmak üzere iki boyutta incelenmektedir. Yönetsel rekreasyon liderliği, sporcuların nasıl ödüller beklediğini saptayan ve bu doğrultuda ödüllere ulaşmak için istenen performans standartlarını belirleyen böylece onlara yol gösteren koç yada antrenör ile ilişkili olup; burada bir değiş tokuş süreci söz konusudur. Dönüşümsel rekreasyon liderliği ise; bir lider olarak antrenör ve koçların çalıştırdıkları kişilere bir rol modeli, bir ilham kaynağı olarak öncelikli olarak onların duygularına hitap etmeleri ile tanımlanmaktadır. Bu rekreasyon liderliği tipinde liderin birlikte çalıştırdığı sporcularla arasında kurulan duygusal bağ öne çıkmaktadır. Rekreasyon liderliği; nispeten yeni bir kavram olduğundan; ilgili literatür açısından henüz bakir bir alanı ifade etmektedir. Bu konu üzerine yapılan az sayıda çalışmadan biri de Huang`a ait olan doktora tezidir. Huang, Tayvan spor kulüpleri üzerinde gerçekleştirmiş olduğu araştırmasında; rekreasyon liderliğinin yönetsel ve dönüşümsel boyutlarının kulüplerdeki spor faaliyetlerinin etkinliği üzerindeki olumlu etkilerini gözler önüne sermeyi başarmıştır. Bu çalışmada; rekreasyon faaliyetleri liderlik perspektifinden ele alınmakta; rekreasyon liderliği boyutları ve liderden memnuniyet ile halkın bu faaliyetlere katılım seviyeleri arasındaki ilişkiler ampirik olarak incelenmektedir. Analiz bulguları hem yönetsel rekreatif liderlik hem de dönüşümsel rekreatif liderlik ile liderden memnuniyet arasında direk ve olumlu bir ilişkinin varlığına işaret etmektedirler. Böylece rekreasyon liderlerinin rekreasyon faaliyetleri katılımcıları için standartlar sağlayarak onlara yol göstermeleri (yönetsel rekreasyon liderliği) ve onlara bir rol modeli olarak yeni ufuklar açmalarının (dönüşümsel rekreasyon liderliği) katılımcıların lidere karşı hissedeceği tatmin hissi üzerindeki olumlu etkileri bir kere daha ispatlanmış olmuştur. Bu sonuçlar, Huang`ın Tayvan spor kulüpleri üzerinde yaptığı çalışmaya paralel bir nitelik taşımaktadır. Nitekim, Huang da rekreasyonel liderliğin yönetsel ve dönüşümsel boyutlarının spor kulüpleri dâhilinde olumlu ve pozitif bir ortamın meydana gelmesine katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte analiz bulguları, yönetsel rekreasyon liderliğinin liderden tatmin üzerindeki etkisinin dönüşümsel rekreasyon liderliğinden daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, muhtemelen bu çalışmanın profesyonel sporcular üzerinde değil de sadece boş zamanlarını geçirmek üzere spor faaliyetlerine katılan vatandaşlar üzerinde yapılıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü böylesi amatör katılımcılar için rekreasyon liderinin standartlar koyan ve direktifler vererek yol gösteren davranışları; rekreasyon faaliyetlerini kolaylaştırıp netleştirerek tatmin seviyesini arttırmaktadır. Oysa bu katılımcılar için rekreasyon lideri olarak antrenörlerinin onlara bir rol modeli olarak ilham vermesi pek de önem taşımamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın Huang`ın çalışmasının aksine profesyonel sporcular değil de boş zamanlarını geçirmek üzere spor

faaliyetlerine katılan vatandaşlar üzerinde yapılıyor olması; rekreasyon liderinin yönetsel boyutunu daha öne çıkartmaktadır. Nihayetinde temel araştırma konumuz olan halkın rekreasyon faaliyetlerine katılımında rol oynayan faktörlere baktığımızda yönetsel liderlik boyutu ve liderden tatmin ile katılım seviyesi arasında güçlü bir ilişkinin varlığını analizler ortaya koymaktadır. Bu sonuç, aynen öngörüldüğü üzere rekreasyon liderinin katılımcılara yönelik standartlar sağlayıp, onlara hedefler koyarak bir yönetici tavrı sergilemelerinin ve böylesi bir lidere yönelik hissedilen tatmin duygusunun katılım seviyesini yükselttiği gerçeğini vurgulamaktadır. Ancak beklenenin aksine bulgular, rekreasyon lideri olarak antrenörlerin katılımcılara bir rol modeli oluşturup, onların duygularına hitap etmelerinin böylece de bir nevi ilham kaynağı oluşturmalarının rekreasyon faaliyetlerine katılım seviyesi üzerinde herhangi bir etkisi olduğu yönünde kanıt sağlamaktadır. Bu sonuç da yine örneklemimizin karakteristiklerinden kaynaklanıyor olabilmektedir. Nitekim buradaki katılımcılar, profesyonel sporcular değil, sporu kendilerini rahatlatmak, stresten kurtulmak ve güzel zaman geçirmek amacıyla gerçekleştiren yerel halktır. Böylesi bir halkın antrenörlerinden beklediği ise antrenörlerin onlara bir rol modeli oluşturup, onların duygularına hitap ederek bir nevi ilham kaynağı olmalarından öte, onların kafasını meşgul etmeden belirli standartlarla yönetmeleri olacaktır. Sonuçlar öncelikle antrenörlerin gösterdiği yönetsel ve dönüşümsel rekreasyon liderliği davranışlarının rekreatif faaliyet katılımcılarının antrenöre yönelik hissettikleri tatmin duygusu üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte sonuçlar, rekreasyon liderliğinin yönetsel boyutu ile antrenöre yönelik tatmin seviyesinin, yerel halkın rekreatif faaliyetlere katılımını belirleyen hayati iki unsur olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bu çalışmadan spor yöneticileri ve antrenörler için iki anlam çıkartmak gerekmektedir: Halka yönelik rekreasyon faaliyetleri dahilinde rekreasyon liderleri olarak antrenörlerin standartları belirleyici ve yol gösterici davranışlar sergilemeleri ve katılımcılara bir rol modeli olarak yeni ufuklar açmalarının rekreasyon faaliyetleri katılımcılarının antrenörlerine yönelik hissettikleri tatmin duygusunu arttırdığından antrenörlerin bu liderlik davranışlarını sergileyerek lider rolünü kavramaları gerekmektedir. Halkın rekreasyon faaliyetlerine katılım seviyesini yükseltmek için ise antrenörlerin katılımcılara standartlar sağlayıp gerekli zamanlarda direktifler vererek bir yönetici modunda kılavuzluk etmeleri ve kendilerine yönelik memnuniyet seviyelerini yükseltmeleri şarttır. Bu açıdan rekreasyon liderleri olarak antrenörlerin periyodik aralıklarla ilgili üniversiteler ve kurumlardan gerekli eğitimleri almalarında da fayda vardır. Rekreasyon faaliyetleri üzerine yapılan çalışmalarda birçok farklı liderin özellikleri ile katılımcı etkileşimleri işlenmiştir. Farklı tarzların farklı bireylerde geri dönüşü sağlamasının olası olduğu birçok çalışmada gözlemlenmektedir. Chelladurai (1993),

çalışmasında dinamik ve katılımcı liderlerin katılım ve devamlılık açısından olumlu sonuçlar yarattığını söylerken, McClelland (1985) çalışmasında otoriter kuralcı liderlerin hedefe ulaşmak için daha fazla tercih edildiğini bildirmektedir. Bass ve Avolio (1995), gerçekleştirdiği çalışmasında dönüşümcü liderler saygı duyulan, etik, katılımcı ihtiyaçlarını önde tutan, güvenilir, prensip ve değerlere önem veren özelliklere sahip olduğunu tespit etmiş ve özellikle karizmatik, vizyon sahibi yapıları ile rekreatif faaliyetlerde uygun liderlik tarzının dönüşümsel olduğunu bildirmiştir. Bunlara kıyasla bizim çalışmamızda ödüllendirme esasına dayalı olan yönetsel liderlik katılım açısından daha verimli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Kotter (1982),çalışmasında liderlerin otoriter duruş sergilemeleri pozisyon gücünü kullanarak aktivitelerde kaynak kontrolü, ödül-ceza, resmi otorite ve danışma şeklinde gösterdikleri performans katılımcıların adaptasyonunda verimli artış sağladığını göstermektedir. Bu da bizim çalışmamızı destekler niteliktedir. Çalışmamıza katılanlar liderlerinden yüksek seviyede memnuniyet duymaktadırlar. Çalışmaya katılanlar ağırlıklı olarak rekreasyon aktivitelerinde; liderlerinin yönetsel liderlik tarzını sergilediklerini gözlemlemektedirler. Diğer taraftan dönüşümsel liderlik tarzı da yönetsel liderlik tarzına yakındır. Rekreasyon faaliyetlerine katılanlar memnuniyet düzeyleri ile liderlik tarzları arasında pozitif yönde kuvvetli bir ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Analizlerden elde edilen bulguya göre; rekreasyon faaliyetlerinde sergilenen yönetsel liderlik tarzı ile rekreasyon liderinden duyulan memnuniyet arasında da daha kuvvetli ilgi olduğu bulgusuna varılmıştır. Rekreasyon faaliyetlerine katılan katılımcıların liderden duydukları memnuniyet düzeyleri ile liderlerin faaliyet esnasında sergilediği liderlik tarzları arasında memnuniyet düzeyi ortalaması açısından da farklılık bulunmuştur ($p<0,05$). Katılımcılar yönetsel liderlik tarzından daha fazla memnuniyet duymaktadırlar. Rekreasyon faaliyetlerine katılan bireylerin faaliyet esnasında rekresyon liderinin sergilediği yönetsel liderlik tarzının onların memnuniyet düzeyi üzerinde %76,4 ile yüksek etkisi olduğu bulunmuştur ($p<0,01$). Diğer taraftan dönüşümsel liderlik tarzının rekreasyon liderlerinden duyulan memnuniyet düzeyi üzerinde etkisinin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızdan çıkan bulgulara göre katılımcıların belirttiği yönetsel liderlik tarzının, dönüşümsel liderlik tarzına göre yüksek çıkmasının nedeni bize göre Türkiye'de ki gelenekçi yapının korunuyor olması, Beykoz ilçe halkının da bu yapıya bağlı bir ilçe olmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz. Ayrıca coğrafi konumundan Beykoz ilçesi İstanbul'un uç kesiminde kıyı bölgesi olması, kenarda ve merkez yerleşim yerlerinden uzak olması ile beraber köy yaşantısı devam eden bir yer olması sebebiyle bu çalışmamızda yönetsel liderlik tarzının daha yüksek çıktığı düşüncesini taşımaktayız. Başoğlu (2013) çalışmasında rekreatif liderlik sürecinde hem yönetsel, hem de dönüşümsel rekreatif liderlik arasındaki memnuniyet ilişkisine baktığı

çalışmasında her iki liderlik türünden memnuniyet sağlandığını da tespit etmiştir. Rekreasyon faaliyetleri süresince katılımcıları yol göstererek onlara oluşturduğu planlar ve yol göstermeleri (yönetsel rekreasyon liderliği) ve onlara bir rol modeli olarak hedefler belirlemesi ile (dönüşümsel rekreasyon liderliği) liderlik türleri arasında en verimli yönleri olduğunu belirtmekte ve her iki liderlik türünde bireylerin lidere olan saygısını istatistiki olarak olumlu olduğunu fakat dönüşümsel liderliğin rekreatif faaliyetlere katılımda istatistiki olarak olumlu sonuç vermezken yönetsel liderliğin organizasyonlara katılmada istatistiki olarak fayda sağladığı sonucuna varmıştır. Başoğlu'nun yaptığı bu çalışma bu çerçevede bizim de yapmış olduğumuz çalışmamızı desteklemektedir.

SONUÇ

Araştırmamız Gaziantep Belediyesinin rekreasyon alanlarında spor faaliyeti üretimi bölümünün çalışmalarına destek vermesi eksik yönlerin de giderilmesini sağlayacaktır. Yeni yapılanma ile birlikte katılımcılar/müşteriler bu yapının içine dahil edilmelidirler. Bu yapıda çok sayıda hiyerarşik düzenin olmasının önüne geçilerek, daha sade bir düzen oluşturulmalıdır. Müşteri merkezli bir strateji ile hareket etmenin gereği olarak rekreasyon alanlarında spor faaliyeti üretimi yapısı, katılımcılar/müşteriler için sorumluluk almaya hazır ve onlara hizmet edebilmek için yetkiye sahip olmalıdır. Dolayısıyla rekreasyon alanlarında spor faaliyeti üretimi yapısı, katılımcı/müşteri ile üst yönetim arasındaki seviye mümkün olduğunca az olacak şekilde ayarlanmalıdır. Katılımcı/müşteri ile doğrudan iletişimde olup beraber rekreasyon ürünü üreten, rekreasyon liderleri, katılımcı/müşteri için bir takım değerlerin meydana gelmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Başoğlu Umut D. ,(2011). *İstanbul İli, Bahçelievler Belediyesi Sorumluluğundaki Spor Salonlarının Rekreasyon Sporları ve Rekreasyon Liderleri Açısından Geliştirilmesi Ve Faydalılık Durumu.* Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi Ve

Büyüköztürk, Ş. (2004). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı.* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Edginton Christopher R. ,Hudson,Susan D.,Scholl, Kathleen G. (2011). *Leadership for Recreation, Parks, and Leisure Services*. Sagamore Publishing 2011 , Avusturalya

Eryeşil ,Kemalettin İraz,Rifat(2017). Liderlik Tarzları İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin incelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi* Cilt 20 Sayı 2 Kasım Ss. 129-139

Jordan, D. (1989). A New Vision for Outdoor Leadership Theory. *Leisure Studies*, 8(1), 35-47.

Karaküçük , Suat, Yetim Azmi ,(1996). Rekrasyon etkinliklerinde liderlik ve fonksiyonları, *Beden Eğitimi Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt 1 , Sayı 1 ,64-76.

Karaküçük, S. (1995). *Rekreasyon, Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma*, Seren Ofset, Ankara, 1995.

Karaküçük, S. (1995). *Rekreasyon: Boş Zamanları Değerlendirme, Kavram, Kapsam ve Bir Araştırma.* Ankara: Seren Matbaacılık.)

Kouzes, J.,Posner, B. (2007). *The leadership challenge: How To keep gettingex-tra ordinary things done İn Organizations*. San Francisco: John Wiley&Sonsmanagementseries

Körük, E., Biçer, T. ve Donuk, B. (2003). Amatör Futbol Antrenörlerinin Liderlik Davranış Tipleri Kullandıkları Motivasyon Tekniklerinin Belirlenmesi. *İstanbul Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 11(3), 53-57.

Landers, D.M. (1997). The influence of exercise on mental health. *President'sCouncil on Physical Fitness and Sports Research Digest*, 2(12).

Lapa,TennurYerlisu, Köse , Elif, Günbayı İlhan (2018).Türkiye'de yapılan Rekreasyon Araştırmaları: Sistematik bir Derleme, *Spor Bilimleri Dergisi*,29 (2), 87–104) s.88-89.

Meeting Communityneeds, Protecting Human Healthandthe Environment: Active And passive recreational opportunities At Abandoned Mine Lands(2001).Erişim Tarihi :Haziran 19 2021,Https://Semspub.Epa.Gov/Work/11/174083.Pdf

Mull, R. F.,Bayless, K. G., Ross, C. M., &Jamieson, L. M. (1997). Recreational sport management. Champaign, IL: *Human Kinetics.*

Nanjundeswaraswamy, T.S. Andswamy, D.R. (2014) Leadershipstyles. *Jss Academy Of Technical Education*, Bangalore, Vol.7(2) S.57-62

National Consortium for Physical Education and Recreation for Individuals with Disabilities (NCPERID). (n.d.). *Physical education for children with disabilities: A guide for families and educators*. Retrieved on Jan. 24, 2004, from http://ncperid.usf.edu/brochure.

Paffenbarger, R.S.,Jr., Hyde, R.T., & Dow, A. (1991). Healthbenefits of physicalactivity. In Driver, B.L., Brown, P.J., &Peterson, G.L. (Eds). Benefits of Leisure (pp. 49-57). StateCollege, PA: Venture Publishing, Inc

Puni, Albert.,Ofei, Samuel., Okoe, Abednego. (2014). The Effect of Leadership Styles on Firm Performance in Ghana, *International Journal of Marketing Studies*,vol 6, no1 ,177-185.

Russell, R. V. (2001). *Leadership İn Recreation*(2nd Ed.). Boston: Mcgraw-Hill.

Stevenson Sid (2006). *Recreation group Dynamics And outdoor skills leadership* , Cprp yayını

Tekin, A. (2004). Sport Tourism – An Animation Perspective. *Journal of Sport Tourism*,9(4), 317-322.

Torkildsen,George(2005) *Leisure and Recreation Management* ,routledge yayınevi,LondonAnd New York

Turan Esra(2010). *Yelken Kulüplerinde Görev Yapan Antrenörlerin liderlik Davranışlarının Sporcular Ve Antrenörler tarafından Değerlendirilmesi-İstanbul İli Örneği-* ,Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi ,Ankara.

ENGELLİLERİN KARŞILAŞTIKLARI PROBLEMLERE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA VE TÜRK TELEKOM ERİŞİLEBİLİR YAŞAM MOBİL UYGULAMASI ÖRNEĞİ

Yazar Öğr. Gör.,HÜMEYRA TUNÇER [1], Doç. Dr.,ÇAĞRI GÜMÜŞ [2]
[1] YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ, Akdağmadeni Meslek Yüksekokulu,
adamhumeyra@gmail.com- 0000-0001-8013-185X
[2]KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi,
cagrigumus79@gmail.com- 0000-0001-5901-9708

ÖZET
Engelliler bireysel farklılıkları olan, kendilerine ve bulundukları topluma fayda sağlayabilmek için sağlıklı bireylerin bakımına gereksinim duyan kişilerdir. Bu bireyler toplumun gelişmişlik yapısı ile ilgili olmamakla beraber tüm toplumlarda bulunmaktadır. Engellilerin sağlıklı her birey gibi öğrenme, eğlenme ve sosyalleşme gibi etkinliklerde rol alma hakları bulunmaktadır. Fakat bazı bireylerin tutumu ve fiziki çevrenin yapısı engellilerin toplumda etkin rol almalarına engel olmaktadır.
Bu araştırma kapsamında engellilerin her birey gibi varlıklarını sürdürmelerinin bir hak olduğunu vurgulayarak karşılaştıkları problemlere yönelik toplumda farkındalık oluşturmak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak geniş literatür taraması yapılarak engellilerin toplumda karşılaştıkları problemler açıklanmıştır. Daha sonra mobil uygulama tanımlanarak Türk Telekom'un engelliler için kullanıma sunduğu Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması incelenmiş ve bu bağlamda değerlendirmede bulunarak araştırma sonuçlandırılmıştır.
Anahtar Kelimeler: Engelli, Mobil İletişim, Mobil Uygulama, Arayüz

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE
1.1. Engelli Bireylerin Toplumdaki Yeri
Toplumun vazgeçilmez bir parçasını oluşturan bireyler, sahip oldukları becerileri kendileri ve bulundukları toplumun yararına kullanmaktadırlar. Fakat engelli bireyler, kendilerine ve topluma fayda sağlayabilmek için özel ilgiye gereksinim duymaktadırlar. Özel ilgiye ihtiyaç duyan bireylerin topluma kazandırılması için bireysel farklılıkları ve gereksinimleri göz önünde bulundurularak çeşitli becerilerinin geliştirilmesi ve eğitilmesi önem taşımaktadır.
Çağdaşlığın esas ilkesini oluşturan bireyler arası eşitlik, modern toplumlarda hiçbir bireye ayrıcalık tanımadan tüm bireylerin insanca yaşayabilmelerine imkanı sunar. Bu nedenle engelli bireylerin karşılaştıkları sorunlar ele alınarak toplumda her birey gibi yer edinmeleri sağlanmaktadır. Günümüzde engelliler toplumsal yaşamda birçok sorun ile karşılaşmaktadırlar. Bu sorunların arasında öğrenme, ulaşım, maddi imkânsızlık ve çevrenin engelli bireylerin kullanımına yönelik tasarlanmamış olması yer almaktadır(Bekci, 2012:27).
Engellilik az gelişmiş, gelişmekte olan veya gelişmiş tüm toplumlarda karşılaşılan bir sosyal olgudur. Geçmişten günümüze kadar engelliler toplumdaki diğer bireyler tarafından ayrıştırılma, acıma, korkma ve üzüntü duyma gibi tepkilerle karşılaşmışlardır. Bu durum engelli bireylerin kendilerini toplumdan soyutlamasına yol açmaktadır. Bu tür tepkiler sonucunda engelli bireyler becerilerini fark edememekte hatta günlük faaliyetleri için bile özel ilgiye ihtiyaç duymaktadırlar(Şen, 2018:129). Engelli bireylerin topluma kazandırılması için çevrelerinde

karşılaştıkları acıma, korkma ve ayrıştırılma gibi tepkilere maruz kalmamaları gerekmektedir. Diğer bireylerden farklı veya eksik görülen engelliler, içe dönük bir yaşam biçimi benimserler. Bu bağlamda engelli birey sosyal yaşamdan uzaklaşarak insan doğasına yabancılaşır ve yaşamını başka birinin himayesinde sürdürür.

Türkiye'de engelli bireylerin karşılaştıkları problemler şu şekildedir:

- Eğitim sürecinde yaşanan aksaklıklar
- Ulaşım olanaklarının fiziksel ve zihinsel yapılarına uygun olmama durumu
- Sosyal çevreden dışlanma
- Çalışma hayatında yer edinememe
- Çevresinden bağımsız yaşam sürdürememe

1.1.1. Eğitim Sürecinde Yaşanan Aksaklıklar

Eğitim kurumları, toplumsal bütünleşmeye yol açan önemli kurumlar arasında yer almaktadır. Her birey yaşama ve barınma gibi temel gereksinimlerin yanında eğitim alma hakkına da sahiptir.

Özel ilgiye gereksinim duyan engelli bireylerin topluma kazandırılması için fiziksel ve zihinsel özellikleri dikkate alınarak eğitim verilmesi gerekmektedir. Her bireyin algılama ve kavrama yetileri birbirinden farklıdır. Engelli bireylerin ihtiyaçlarına ve farklılıklarına uygun bir eğitim modeli belirlenerek öğrenme gereksinimleri karşılanmalıdır. Ayrıca engelli bireylerin farklılıkları dikkate alınarak eğitim materyalleri oluşturulmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Görme engelli okuyucular için seslendirme özelliği olan e-kitap, işitme engelli okuyucular için ise alt yazı içerikli e-kitapların yaygınlaştırılması bu bireylerin eğitimlerine katkı sağlayacak etkenlerdir.

Ülkemizde son dönemlerde özel eğitim alanındaki çalışmaların artış göstermesi ile engelli bireylerin normal gelişime sahip akranları gibi yaşantılarında deneyim edindikleri ve toplumla daha fazla bütünleştikleri görülmektedir. Engelli bireylerin toplumdaki diğer bireylerle kaynaşabilmeleri için kendi beceri, ihtiyaç ve yeterliliklerine göre eğitim alarak normal gelişim gelişimini sürdüren bireylerle eğitim imkanlarından eşit biçimde yararlanmalıdırlar(Şahin, Güldenoğlu 2013:215).

1.1.2. Ulaşım Olanaklarının Fiziksel ve Zihinsel Yapılarına Uygun Olmama Durumu

Engellilerin toplumsal hayata kazanmalarında karşılaştıkları bir diğer sorun da ulaşımda yaşadıkları aksaklıklardır. Pek çok ulaşım araçları, engellilerin fiziki şartlarına uygun olmadığı için bu bireyin ulaşım araçlarına erişemediği ve bu nedenle gereksinimlerini karşılamakta zorluklar yaşadığı bilinmektedir.

Erişilebilirlik, engelli bireylerin toplum içerinde yer almaları açısından önemli bir kavramdır. Engellilerin tedavi, rehabilitasyon ve eğitim gibi hizmetlerden yararlanabilmeleri ulaşım olanaklarını kullanabilmelerine bağlıdır. Bu nedenle ulaşım sistemleri oluşturulurken toplumun sağlıklı gelişim gösteren bireyleri gibi engellerin bireylerin de fiziksel yapıları dikkate alınarak ulaşım sistemlerinin engelli bireylerin gereksinimlerini karşılayacak biçimde yapılması önem taşımaktadır(Tiyek vd., 2016:225).

1.1.3. Sosyal Çevreden Dışlanma

Fiziksel veya zihinsel işlevlerini tam olarak yerine getiremeyen bireyler çevresi tarafından ayrıştırıcı durumlarla karşılaşmaktadırlar. Engelli bireyler bulundukları toplum içerisinde küçümsenme, acınma, dışlanma ve önyargı gibi tutumlara maruz kalmaktadırlar.

Devlet, özel ilgiye ihtiyaç duyan bireylerin topluma kazandırılması için ekonomik, kültürel ve sosyal anlamda gerekli önlemler almaktadır. Devlet tarafından alınan önlemler bazı durumlarda engelli bireylerin topluma kazandırılmalarında yeterli olmaz. Diğer bireyler tarafından oluşturulan algılar ve toplumsal ilişkiler engellilerin sosyal yaşamda dışlanmalarına neden olmaktadır(Aslan, Şeker 2013:455). Toplum tarafından engellilere yönelik oluşturulan tutum engellilerin toplumdan dışlanmalarına yol açmaktadır. Dışlanan birey kendini sosyal yaşamdan soyutlayarak içine kapanık bir yaşamı tercih eder. Engelli bireylerin sosyal hayatta aktif olarak yer almaları için toplumsal algının değiştirilmesi gerekmektedir. Sağlıklı gelişim gösteren bireyler ve engelli bireyler arasında eşitlik ilkesi göz önünde tutulmalı, engelliler ayrıştırıcı tutumlara maruz bırakılmamalıdır.

1.1.4. Çalışma Hayatında Yer Edinememe

Çalışma, bireylerin doyumları, kişisel ihtiyaçları ve bulundukları çevrenin bir parçası olmaları açısından önem taşımaktadır. Fakat engelli bireylerin iş hayatında yer alma oranları sağlıklı bireylere göre oldukça düşüktür. Engellilerin toplum tarafından maruz kaldıkları önyargılar, bakış açıları ve ulaşım sistemlerinin fiziksel yapılarına uygun olmaması gibi etkenler engellilerin iş yaşamına katılmalarına engel olmaktadır.

Engellilerin iş hayatında bulunmamalarının en önemli nedenlerinden biri de engelli bireyler ve işverenler arasında iletişimi kurabilecek hiçbir kurumsal yapının olmamasıdır. Engelli bireyler ve işverenler arasında koordinasyonu sağlayacak bir kurum oluşturularak engellilerin becerilerine göre iş alanlarına yönlendirilmesi ve çalışma süreçleri takip edilerek iş hayatında yer almaları sağlanmalıdır(Arslan, Altıntaş 2014:166-167).

1.1.5. Çevresinden Bağımsız Yaşam Sürdürememe

Bazı bireyler fiziksel veya zihinsel engelleri nedeni ile çevresine bağımlı bir yaşam sürdürürler. Karşılaştıkları problemler karşısında fiziksel olarak kendilerini korumakta zorluk çeken bireyler sosyal çevrede aktif bir yaşam sürdürmez. Engelli bir bireyin panik halinde kendini koruyabilmek için polise, ambulansa ve yakınlarına kolaylıkla ulaşabilmesi ya da bulunduğu konumu onlara aktarıp yardım isteyebilmesi bireyi korkularından uzaklaştırarak sosyal çevreye kazandıracak bir durumdur.

Engelli bireylerin toplumda yaşamlarını daha kolay sürdürebilmeleri için bazı birey, kurum ve kuruluşların yürüttükleri projeler vardır. Telekomünikasyon alanında hizmet vermekte olan Türk Telekom firması, engelli bireylerin yanında olarak onları aktif hayata kazandırabilmek adına "Türk Telekom Erişilebilir Yaşam" uygulamasını oluşturmuştur.

1.2. Mobil Uygulama

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte mobil iletişim teknolojisi küresel çapta hızla yayılım göstermektedir. Kullanıcılar kendilerine kitap okuma, alışveriş yapma, müzik dinleme, haberlere erişebilme ve dil öğrenme gibi olanaklar sunan mobil iletişim ortamlarına rağbet göstermektedirler. Bu bağlamda kablosuz iletişim imkanı sağlayan telefon ve tabletlere olan talepte artış yaşanmıştır. Tablet ve telefonlara gösterilen ilgi mobil uygulamaların oluşumuna yol açmaktadır. Mobil uygulamalar, bireylerin dikkatini üzerine çekerek hızla yayılmakta ve mobil uygulamaların kullanımına yönelik yoğunlaşmaya neden olmaktadır.

Mobil uygulama, tablet ve akıllı telefon gibi taşınabilir cihazlarda çalıştırılmak üzere tasarlanan yazılım uygulamalarıdır(Takgil, Kara 2016:325). Mobil uygulamalar bünyelerinde donanımlarına göre işitsel ve görsel içerikleri barındırmaktadır. Mobil uygulamaların telefon

ve tablet gibi iOS veya Android işletim sistemine sahip akıllı cihazlarda kullanılması geniş kitlelere yayılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu cihazların kolay taşınabilir olması ve bireylerin neredeyse günün her anında cihazları kullanmaları nedeni ile mobil uygulamalar tüm ortamlarda tercih edilmektedir. Uygulama marketlerinden cihazlara indirilen mobil uygulamalar ile sosyal medya, alışveriş, oyun, spor ve eğlence gibi mecralara erişilebilir veya hayatı kolaylaştıracak uygulamalar tercih edilebilir(Büyükgöze, 2019:2). Mobil uygulamaya olan ilgi, kullanıcılara sağlanan avantajların oranı ile ilgilidir.

Türk Telekom'un geliştirmiş olduğu Erişilebilir Yaşam uygulaması, hayatı kolaylaştıran ve kullanıcıya ait özelliklere göre ayarlanabilen mobil uygulama çeşididir.

1.3. Arayüz

Arayüz, kullanıcıların gereksinimlerine göre bilgilerin yer aldığı ve kullanıcı ile sistem arasında etkileşimin oluştuğu alandır. Teknolojinin kullanıcılara sunduğu bilgisayar, tablet ve telefon gibi cihazlarda bulunan belli başlı arayüzler vardır. Mobil uygulamaların kullanım oranlarının artmasında arayüz tasarımlarının etkisi büyük ölçüde bulunmaktadır.

Arayüzler genellikle yazılım temellidir. Fakat ses ve görüntü gibi içeriklerle geliştirilerek kullanıcılara sunulmaktadır. Bu doğrultuda kullanıcılara görsel ve işitsel pek çok zenginlik sunan arayüzler, görsel ve işitsel içeriklerin yoğunluğu ile karmaşık, anlaşılamayan bir yapıya sahip olabilir. Arayüzün dikkatle mesaj ile uyumlu bir biçimde tasarlanması ve bilgileri etkili bir biçimde aktarması gerekmektedir (Kılıç Çakmak, 2007:3). Tasarım, oluşturulan her bir yapıda bulunması gereken önemli bir faktördür. Bu nedenle tasarlama eylemi programlarda ve mobil uygulamalarda da önem verilen bir süreçtir. Üretilen her bir yazılımın özgün bir arayüze sahip olması gerekmektedir (Çelik, Akadal, 2014:3). Arayüz tasarımı herhangi bir basılı ürün tasarımından farklı bir yapıya sahiptir. Basılı üründe görsel ve yazılı unsurlar hareketsiz bir biçimde iken arayüz tasarımında animasyonlu görüntüler, sesler, etkileşimli butonlar ve yakınlaştırılıp uzaklaştırılabilen ögeler kullanılabilmektedir. Arayüz tasarımlarının birçok farklı öge kullanımına olanak sağlaması tasarımda yaratıcılığa ve farklılığa yol açsa da uygulama kullanımında karmaşıklığa neden olabilir. Bu nedenle uygulamanın etkili sonuç verebilmesi için arayüz tasarımında kullanılacak unsurların özenle seçilmesine dikkat edilmelidir.

> "Arayüz tasarımı planlanırken arayüzü kimin kullanacağı, hedef kullanıcı kitlesinin özellikleri (eğitim, beceri, tecrübe vb.), arayüzle neyi amaçladıkları, ne yapmak istedikleri ve nasıl bir ortamda kullanacakları dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda tasarım planlanması aşamasında arayüzün kullanım bağlamı iyi analiz edilmelidir. Çünkü cihazın ya da yazılımın kullanılabilirliği büyük ölçüde kullanım bağlamıyla doğrudan ilişkilidir"(Evren Fuat Boğaç, 2016:406).

Arayüz tasarlanırken aşağıdaki unsurlar dikkate alınmalıdır.

- Tasarımda kullanılan görüntülerin estetik kalitesine önem verilmelidir. Bir görüntü kullanılarak çok fazla bilgi verilmemelidir. Bu durum karmaşıklığa yol açmaktadır.
- Bilgileri sunarken metin, video, grafik veya ses gibi birçok unsur kullanılabilir. Burada mesajın amacına uygun ögelerin kullanılmasına dikkat edilmelidir.
- Arayüz tasarımında kullanılan video, animasyon, fotoğraf gibi ögeler dekor amaçlı değil bilgileri aktarabilme amacı ile kullanılmalıdır.

- Arayüzler kullanışlı ve etkili olmalıdır(Kılıç Çakmak, 2007: 3).

Hazırlanan bir mobil uygulamada söz konusu unsurlar dikkate alınarak arayüzün kullanılacağı bağlam iyi analiz edilmelidir. Kullanıcılar, uygulama üzerindeki etkiyi kolayca algılayabilmelilerdir. Eğer arayüz tasarımları dikkat çekici, kolay algılanabilir ve anlaşılabilir yapıda ise ulaşacağı hedef kitle ve memnuniyet oranı artış gösterecektir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın temel amacı engelli bireylerin toplumda yaşadıkları sorunları ele alarak farkındalık oluşturmak ve Türk Telekom'un oluşturduğu "Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması" nı ele alarak engellilere yönelik oluşturulan çözümleri değerlendirmek.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma engelli bireylerin toplumsal hayatta karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmak için Türk Telekom tarafından oluşturulan Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması'nın incelenmesine yönelik bir çalışma olduğundan betimsel tarama yöntemi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Türk Telekom Erişilebilir Yaşam Uygulaması

Türk Telekom'un Hayatınızı Kolaylaştıran Uygulama Erişilebilir Yaşam sloganı ile tanınan uygulaması, engelli bireylerin gereksinimlerine göre çeşitli servisleri bir arada barındırarak günlük hayatta yaşadıkları sorunlara çözüm oluşturacak ve bireylerin sosyal yaşama katılımlarına katkı sağlayacak bir mobil uygulamadır. Bu uygulama farklı operatör kullanıcıları için de ücretsiz kullanım olanağı sunarak mobil uygulamanın tüm engelli bireylere ulaşmasına ve yaşamlarını kolaylaştırmasına olanak sağlamaktadır.

Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması iOS ve Android cihazlarda kullanıma uygundur. Uygulama App Store, Google Play ve AppGallery'den indirilerek kullanılabilmektedir. Uygulamanın birçok uygulama marketinden ücretsiz bir şekilde indirilmesi erişilebilirliğini sağlamaktadır. Ayrıca bu uygulamanın, hedef kitlenin özelliklerini dikkate alarak oluşturulması kullanılabilirlik açısından önem taşımaktadır.

"Kullanılabilirlik çalışmaları, günlük yaşam pratiklerimiz haline gelen bütün ürünlerin ve yazılımların daha etkin ve daha kolay kullanılabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda kullanılabilirlik çalışmalarının herhangi bir ürünün ya da arayüzün tasarım aşamasında önemli bir kriter olarak göz önünde bulundurulması şu şekilde açıklanabilir:

1. Kullanıcı memnuniyetini artırmasıyla birlikte ürüne yönelik olumlu algılamaların oluşmasını sağlar.
2. Ürün oluşturma ve geliştirme süreçlerindeki maliyetlerin düşürülmesini sağlar.
3. Ürünün eksikleri tespit edilerek hatasız bir ürünün geliştirilmesine yardımcı olur.
4. Ürüne ilişkin hataların ortaya çıkma riskini azaltır.
5. Geliştirme süreçlerinin ilk aşamalarında tasarımın, akışın ve içeriğinin geçerliliğinin test edilebilmesini sağlar.
6. Uygulamadaki olası değişiklikleri (güncellemeleri) ve problemleri azaltır"(Evren, 2016:404).

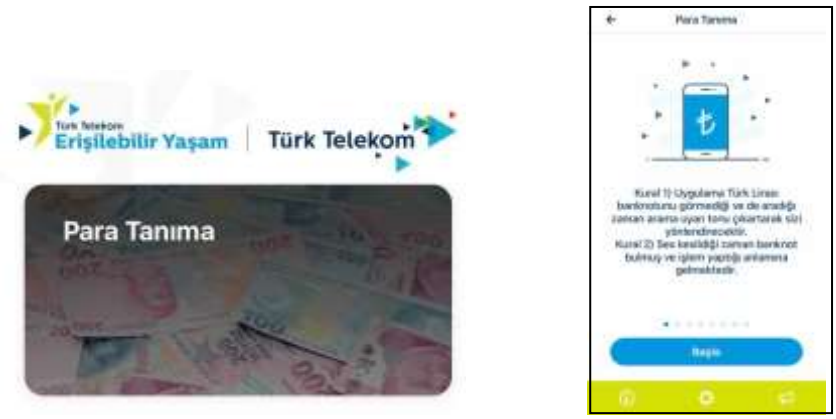
4.2. Türk Telekom Erişilebilir Yaşam Uygulaması Arayüz Tasarımı İncelenmesi

Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması mobil cihazlarda kullanılmak üzere oluşturulmuştur. Engelli bireylerin kullanımına yönelik oluşturulan bu uygulamanın açılış ekranı sade bir tasarıma sahiptir. Açılış ekranının üst kısmında Türk Telekom Erişilebilir Yaşam ve Türk

Telekom logoları bulunmaktadır. Logoların altında ise uygulamanın temel özelliklerini oluşturan *Para Tanıma, Panik Butonu, Metni Seslendir, Takvim Ve Vakitler, Pusula, Yakınım Nerede, Video'ya Alt Yazı Ekle, E-Kitap, Neredeyim, Türk Telekom Teklifleri, Sosyal Sorumluluk Uygulamaları* butonları yer almaktadır. Butonlar giriş ekranında alt alta gelecek şekilde dikey düzlemde sıralanmaktadır. Her butonun adı kendisi ile ilişkili görsel üzerinde beyaz, tırnaksız bir font ile yer almaktadır. Görseller üzerine koyu renkli degrade oluşturulmuştur. Bu durum beyaz yazıların koyu zemin üzerinde kolayca ayırt edilmesine, okunurluğuna ve yazının görselden ön planda olmasına yol açmıştır. İçeriklerin açılış ekranına ortalı ve boşluk-doluluk dengesine göre yerleştirilmesi ana ekranın etkin kullanıldığını ve mobil uygulamanın farklı ekranlarda kolayca algılanabilecek bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Türk Telekom Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması barındırdığı özellikleri uygulama üzerinde aşağıdaki gibi tanımlamaktadır.

Para Tanıma Özelliği: Görme engelliler için oluşturulan, çevrimdışı çalışma özelliğine sahip ve Türk Lirası kağıt paraları tanımlayan bir uygulamadır.

Görsel 1.Türk Telekom, *Para Tanıma Özelliği,* Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması

Görsel 1'de giriş ekranında yer alan Para Tanıma butonu ve butonun içeriği görülmektedir. Arayüz ekranı beyaz zemin üzerine yerleştirilmiş mavi telefon ve metinlerden oluşmaktadır. Butonun kullanımına yönelik bilgilerin verildiği metin mavi renge sahiptir. Metnin beyaz zemin üzerine mavi renkte yazılması okunurluk açısından önemli bir durumdur. Metinler dokunmatik ekranın sağ-sol yönlendirmeleri ile ileri geri değişmektedir.

Panik Butonu Özelliği: Panik durumunda konum bilgilerini önceden belirlenen en fazla üç kişiye gönderen uygulamadır. Ayrıca uygulama üzerinden 182 Sosyal Destek Hattı, 112 Ambulans ve 155 Polise kolaylıkla ulaşılabilir. Konum bilgilerinin doğru aktarılabilmesi için cihazdaki gps ayarlarının açık olmasına dikkat edilmelidir.

Görsel 2.Türk Telekom, Panik Butonu Özelliği, Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması

Görsel 2'de Panik Butonu ve butonun içeriği görülmektedir. Arayüz ekranı 4 farklı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler acil durum karşısında ulaşılabilecek numaraları temsil etmektedir. Bölüm isimleri Acil SMS, Polis, Sosyal Destek Hattı ve Ambulans' tan oluşmaktadır. Bölüm isimleri farklı renklerden oluşan kare ve dikdörtgen formların üzerine beyaz renkte yazılmıştır. Bölümler oldukça büyük belirtilerek arayüz tasarımının neredeyse tamamında yer almaktadır. Bu durum acil durumlarda iletişime geçilmek istenen numaranın kolayca algılanmasını sağlamaktadır.

Metni Seslendir Özelliği: Bu özellik ile nesneler üzerindeki yazılar metne dönüştürülür ve okuma yaptırılır. Bu sayede görme engelliler için resim üzerinde yer alan yazı tanımlanır.

Görsel 3.Türk Telekom, Metni Seslendir Özelliği, Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması

Görsel 3'te Metni Seslendir Butonu ve butonun içeriği yer almaktadır. Buton için kitap ve üzerinde gözlüğün yer aldığı görsel kullanılmıştır. İçerik kısmında ise arayüz ekranı beyaz zemin üzerine yerleştirilmiş mavi telefon ve metinlerden oluşmaktadır. Telefon ekranında yazıyı simgeleyen T (Type) harfi bulunmaktadır.

Takvim ve Vakitler Özelliği: Bu özellik imsakiye ve özel günler olarak iki bölümden oluşmaktadır. İmsakiye bölümünde namaz vakitleri yer alırken Özel Günler bölümünde ise resmi tatiller ve bayramlar gibi özel günlerin belirtildiği takvim bulunmaktadır.

Görsel 4.Türk Telekom, Takvim ve Vakitler Özelliği, Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması

Görsel 4'te Takvim ve Vakitler Butonu yer almaktadır. Buton için cami görseli kullanılmıştır. Görselin üzerine koyudan açığa renk geçişinin olduğu gradient bulunmaktadır. Gradient, görsel üzerine yazılan yazının okunurluğunu artırmaktadır. İçerik kısmında ise konum bilgisi seçildikten sonra arayüz ekranı imsakiye ve özel günler olarak iki bölümden oluşmaktadır. İmsakiye bölümünde yeşil dikdörtgen alan üzerinde tarih bulunmaktadır. Tarihin alt kısmında ise beyaz zemin üzerinde vakitler ve saatler yer almaktadır. En alt kısımda aktif/pasif seçenekleri bulunan hatırlatma butonu vardır. İçeriğin ikinci kısmını oluşturan özel günler bölümünde ise ayları gösteren takvim bulunmaktadır. Takvimde özel günler nokta ile belirtilmektedir. Ayrıca özel günler arayüzün altında detaylı şekilde ile belirtilmektedir.

Pusula Özelliği: Bu özellik ile kıble ve yön kolaylıkla bulunabilir.

Görsel 5.Türk Telekom, Pusula Özelliği, Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması

Görsel 5'te Pusula Butonu yer almaktadır. Butonun ana ekranın pusula görseli yer almaktadır. İç kısımda ise beyaz zemin üzerinde telefon, telefonun ana ekranında ise pusula ikonu yer almaktadır. Görsel alanların altında metin arayüz ekranını sağdan ve soldan ortalayacak biçimde kullanılmıştır. Yazıların altında ise arayüzde devamlılığı sağlayan "Başla" butonu bulunmaktadır. Buton aktif bir yapıdadır ve kullanıma açıktır. Buton tıklandığında açılan arayüz ekranında pusula görseli, sayfanın ⅔'lük alanını kapsayacak şekilde yerleştirilmiştir. Arayüz genel görünüşü ile yalın, anlaşılır bir formda oluşturulmuştur.

Yakınım Nerede Özelliği: Yakınım Nerede özelliği kullanıcılara harita üzerinden belirledikleri kişileri anlık olarak takip etme imkanı sağlar.

Görsel 6.Türk Telekom, Yakınım Nerede Özelliği, Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması

Görsel 6'da Yakınım Nerede Butonu bulunmaktadır. Giriş ekranında harita görselinin yer aldığı butonun iç kısmında belirlenen kişilerin konumlarının görülebildiği, gerçek zamanlı takibinin yapıldığı harita alanı vardır.

Video'ya Altyazı Ekle Özelliği: Bu özellik iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm görme engelliler için geliştirilmiştir ve altyazı sesli bir biçimde okunur. İkinci bölümde ise işitme engelliler için videolara otomatik olarak altyazı eklenir.

Görsel 7.Türk Telekom, Video'ya Altyazı Ekle Özelliği, Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması

Görsel 7'de Video'ya Altyazı Ekle Butonu tanımlanmaktadır. Telefon görselinin bulunduğu buton görselinin iç kısmında üzerinde play ikonunun bulunduğu telefon yer alır. Türk Telekom markasını simgeleyen üçgen çizimler telefonun etrafını çerçevelemektedir. Butonun özelliklerinin ifade edildiği metin neredeyse arayüzü ortalayacak bir biçimde yerleştirilmiştir. Metnin altında ise bu özelliklerin kullanıldığı iki buton bulunmaktadır. Butonlar mavi renktedir ve üzerine beyaz, tırnaksız yazı karakteri ile "Altyazı Oluştur" ve "Media Player" başlıkları yazılmıştır. Butonlardan herhangi birine tıklandığında mobil uygulamanın yüklü olduğu cihazın dosyalarına erişim sağlanmaktadır. Buradan seçilen herhangi bir dosya üzerine özellerden biri tanımlanabilir.

E-Kitap Özelliği: Pdf ya da epub formatındaki dosyaları açarak dinleyebilmeyi sağar.

Görsel 8.Türk Telekom, E-Kitap Özelliği, Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması

Görsel 8'de E-Kitap Butonu bulunmaktadır. Butonun özelliklerinin kullanıldığı iç kısımda telefon görseli, metin ve iki buton bulunmaktadır. Kullanılan görsel ve metinler beyaz zemin üzerine sağa ve sola hizlanacak şekilde yerleştirilmiştir. Arayüzün üst bölümünde yer alan telefon görseli diğer butonlarda kullanıldığı gibi aynı boyut ve renktedir. Bu kullanım, butonlarda parçalar halinde görülse de mobil uygulama üzerinde bütünlük sağlamaktadır. Arayüzde yer alan unsurlar kullanım dengesine göre ekran üzerinde okunabilirlik sağlamaktadır.

Neredeyim Özelliği: Telefondaki konum bilgisini açarak bulunan konum harita üzerinde belirlenebilir.

Görsel 9.Türk Telekom, Neredeyim Özelliği, Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması

Görsel 9'da Neredeyim Butonu bulunmaktadır. Buton içerikleri Görsel 6'da Yakınım Nerede Butonunda kullanıldığı gibidir. Giriş ekranında harita görseli, iç kısmında ise etkileşimli, kullanıcının gerçek zamanlı takibinin sağlandığı harita alanı vardır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Engelliler, diğer tüm bireyler gibi eşit haklara ve yaşam koşullarına sahip olarak toplumla iç içe varlıklarını sürdürmek isterler. Fakat engellilerin istedikleri gibi yaşam sürmelerinin önüne geçen birçok durum vardır. Engelli bireylerin toplumsal yaşamda karşılaştıkları problemler hayat kalitelerinin düşmelerine yol açmaktadır. Engellilerin toplumsal yaşama katılımlarını

artırmak için maruz kaldıkları durumlar yok edilerek engellilerin toplumla bütünleşmelerini sağlayacak imkanlar oluşturulmalıdır.

Günümüzde teknoloji hızla gelişmiş ve bu bağlamda mobil iletişim büyük önem kazanmıştır. Mobil iletişim teknolojileri kullanıcılara eğitim, alışveriş yapma ve eğlenme ve gibi birçok imkan sunmaktadır. Bu imkanların kullanıcıların hayatını kolaylaştırması mobil uygulamalara olan talebin artmasına yol açmıştır.

Bu bağlamda araştırmada Türk Telekom'un oluşturduğu Erişilebilir Yaşam Mobil Uygulaması'nın kullanıcılara sunduğu olanaklar ele alınarak engellilerin yaşadıkları zorluklar hakkında bilinç oluşturmak istenmiştir. Bu uygulamanın yanı sıra engellilerin toplumsal çevrede yer edinebilmeleri ve yaşamlarını rahat bir biçimde sürdürebilmeleri için bireylere düşen bazı sorumluluklar vardır. Bu sorumluluklar aşağıda belirtildiği gibidir.

- Engelli bireylerin eğitim ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için fiziksel ve zihinsel özelliklerine göre eğitim programı oluşturulmalıdır.
- Fiziksel engele sahip bireylerin ulaşım sistemlerini kullanmaları zor olabilmektedir. Engelli yoluna park edilen araçlar, görme engelliler için yönlendirici yol bantlarının yetersizliği veya toplu taşımada engellilerin yerine oturan sağlıklı bireylerin duyarsız davranışları engellilerin ulaşımda yaşadığı zorluklardandır. Ulaşımın zor olması engellilerin sosyal yaşama girmelerine engel olmaktadır. Toplumun engellilerin ulaşımda zorluk çekmemesi için uygun davranışlarda bulunmaları konusunda bilinçlendirilmesi, toplu taşıma araçlarının engelli bireylerin yapısına göre oluşturulması engellilerin sosyal yaşama katılabilmelerine imkan sağlayacak durumlardandır.
- Özel ilgiye gereksinim duyan bireyler farklılıklarından dolayı acınma, dışlanma veya önyargı gibi tutumlara maruz kalırlar. Bu durum onlarda toplum içine katılma korkusu oluşturmaktadır. Bu nedenle kendilerini toplumdan soyutlayarak içlerine kapanık bir yaşam biçimine sürüklerler. Engelli bireylerin topluma kazandırılması için toplumun kendilerine yönelttikleri bakış açıları değiştirilmeli, fiziksel ve zihinsel farklılıklarından dolayı ayrıştırılmamalıdırlar.
- Engelli bireylerin toplumdaki diğer bireyler tarafından dışlanmaları onları yalnızlaştırmaktadır. Oysaki toplum tarafından desteklenen bireyler özgüven kazanırlar ve gerçekleştirebildikleri performanstan daha fazlasını yapmaya çalışırlar. Bu bağlamda engelliler farklılıklarından dolayı dışlanmamalı, becerileri desteklenerek gelişimlerine katkı sağlanmalıdır.
- Bireylerin iş hayatında bulunmaları ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve sosyalleşebilmeleri için önemli bir etkendir. Engelli bireyler de sağlıklı tüm bireyler gibi sosyalleşebilmeyi ve kendi gereksinimlerini karşılayabilmeyi isterler. Fakat işverenlerin engelli bireylere karşı duyduğu yetersiz, deneyimsiz gibi düşünceler onları iş bulma alanında oldukça zorlaştırmaktadır. Ayrıca iş ortamındaki diğer bireylerin engellilere karşı olan tutumları engellileri iş hayatından uzaklaştırmaktadır. İşverenlerin ve iş ortamındaki bireylerin engellilere karşı tutumlarını değiştirmeleri ve iş hayatında desteklemeleri engellileri toplumsal hayata kazandıracak önemli bir faktördür.
- Engelli bireylerin sosyal yaşamda bulunmalarını kolaylaştıracak mobil uygulamalar artırılmalıdır. Kendilerini yönlendirecek ve güvende hissetmelerini sağlayacak mobil uygulamalar bu bireylerin toplumda aktif rol almalarına yol açacaktır.
- Sosyal çevre, engellilerin yaşam koşulları konusunda bilgilendirilmelidir.

KAYNAKÇA

[1] Arslan H. ve Altıntaş G. (2014). Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılımını Arttırarak Toplumla Kaynaşmalarını Sağlamayı Hedefleyen Bir Model Önerisi. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5, s.166-67.

[2] Aslan M. ve Şeker S, (2013). Engellilere Yönelik Toplumsal Algı ve Dışlanmışlık (Siirt Örneği). Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, 455, İstanbul.

[3] Bekci B. (2012). Fiziksel Engelli Kullanıcılar İçin En Uygun Ulaşım Akslarının Erişebilirlik Açıdan İrdelenmesi: Bartın Kendi Örneği. Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 14, s.27.

[4] Büyükgöze S. (2019). Mobil Uygulama Marketlerinin Güvenlik Modeli İncelemeleri. Türkiye Bilişim Vakfı Bilgisayar Bilimleri ve Mühendisliği Dergisi, 12, s.2.

[5] Çelik, S. ve Akadal, E. (2014). Mobil Ticaret Uygulamaları Arayüzleri Üzerine Bir Araştırma. XIX. Türkiye'de İnternet Konferansı, İzmir, Türkiye, s.3.

[6] Evren F. (2016). Grafik Arayüzlerin Tasarım ve Kullanılabilirlik Açısından İncelenmesi: Android ve iOS. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 6, s.404.

[7] Kılıç Çakmak, E. (2007). Arayüz Tasarımında Yeni Bir Yaklaşım: Paralel Öğretim Tasarımı. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1, s.3.

[8] Şahin F. ve Güldenoğlu B. (2013). Engelliler Konusunda Verilen Eğitim Programının Engellilere Yönelik Tutumlar Üzerindeki Etkisi. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2, s.215.

[9] Şen M. (2018). Türkiye'de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler. Sosyal Güvenlik Dergisi, 8, s.129.

[10] Takgil B. ve Kara R. (2016). Android Mobil Uygulamalar İçin Yazılım Testi. El-Cezerî Fen ve Mühendislik Dergisi, 2, s.325.

[11] Tiyek R. ve Eryiğit B. ve Baş, E. (2016). Engellilerin Erişebilirlik Sorunu ve TSE Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12, s.225.

[12] Görsel 1. Türk Telekom, "Para Tanıma Özelliği", https://bireysel.turktelekom.com.tr/ozel-programlar/engelliler/sayfalar/turk-telekom-erisilebilir-yasam.aspx, Erişim tarihi: 29.06.2021.

[13] Görsel 2. Türk Telekom, "Panik Butonu Özelliği", https://bireysel.turktelekom.com.tr/ozel-programlar/engelliler/sayfalar/turk-telekom-erisilebilir-yasam.aspx, Erişim tarihi: 29.06.2021.

[14] Görsel 3. Türk Telekom, "Metni Seslendir Özelliği", https://bireysel.turktelekom.com.tr/ozel-programlar/engelliler/sayfalar/turk-telekom-erisilebilir-yasam.aspx, Erişim tarihi: 29.06.2021.

[15] Görsel 4. Türk Telekom, "Takvim ve Vakitler Özelliği", https://bireysel.turktelekom.com.tr/ozel-programlar/engelliler/sayfalar/turk-telekom-erisilebilir-yasam.aspx, Erişim tarihi: 29.06.2021.

[16] Görsel 5. Türk Telekom, "Pusula Özelliği", https://bireysel.turktelekom.com.tr/ozel-programlar/engelliler/sayfalar/turk-telekom-erisilebilir-yasam.aspx, Erişim tarihi: 29.06.2021.

[17] Görsel 6. Türk Telekom, "Yakınım Nerede Özelliği", https://bireysel.turktelekom.com.tr/ozel-programlar/engelliler/sayfalar/turk-telekom-erisilebilir-yasam.aspx, Erişim tarihi: 29.06.2021.

[18] Görsel 7. Türk Telekom, "Video'ya Altyazı Ekle Özelliği", https://bireysel.turktelekom.com.tr/ozel-programlar/engelliler/sayfalar/turk-telekom-erisilebilir-yasam.aspx, Erişim tarihi: 29.06.2021.

[19] Görsel 8. Türk Telekom, "E-Kitap Özelliği", https://bireysel.turktelekom.com.tr/ozel-programlar/engelliler/sayfalar/turk-telekom-erisilebilir-yasam.aspx, Erişim tarihi: 29.06.2021.

[20] Görsel 9. Türk Telekom, "Neredeyim Özelliği", https://bireysel.turktelekom.com.tr/ozel-programlar/engelliler/sayfalar/turk-telekom-erisilebilir-yasam.aspx, Erişim tarihi: 29.06.2021.

BUSELİK MAKAMI DİZİSİNDE NOTALANMIŞ TÜRKÜLERE AİT Sİ BEMOL İKİ KULLANIMINA İLİŞKİN NOTA VE YÖRESEL İCRA FARKLILIKLARININ KÜLTÜREL AKTARIMA ETKİSİ

Arş. Gör. Dr. Yasemin KARATAŞ[1], Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sadık DOĞAN[2]

[1]Adıyaman Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü,
yaseminbayraktar@msn.com - ORCID ID: 0000-0001-9148-1003

[2]Adıyaman Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü,
sdogan@adiyaman.edu.tr,- ORCID ID: 0000-0001-5537-4171

ÖZET

TRT Türk halk müziği repertuvarının son yüz yıl içerisinde yapılan derleme çalışmaları ile oluşturulduğu düşünüldüğünde, çalışmaların yapıldığı dönemin şartları, derleyiciler, notaya alan kişiler ve hatta kaynak kişilerden kaynaklı olarak bazı nota ve yöresel icra uyuşmazlıkları bulunmakta ve bu durumun kültürel aktarımı olumsuz yönde etkilediği söylenebilmektedir. Nota ve yöresel icra arasındaki uyumsuzluklardan en önemlisi değiştirici işaretlerin notaya dahil edilmemesinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmada, buselik makamı dizisinde notaya alınmış türkülerin yöresel icrada si bemol iki kullanımına ilişkin olarak, nota ve yöresel icra farklılıkları tespit edilmiştir. Durum tespitine yönelik olarak gerçekleştirilen bu araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada literatür taraması gerçekleştirilerek konuyla ilgili kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Araştırmada, TRT Türk halk müziği repertuvarında yer alan ve buselik makamı dizisinde notaya alınmış la kararlı 22 türkü incelenmiş ve 8 türküde nota ve yöresel icrada si bemol iki kullanımına ilişkin farklılıklar olduğu görülmüştür. Notada si natürel yer alırken yöresel icrada si bemol iki kullanıldığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında buselik makamı dizisinde notalanmış olan türkülerin uzman kişiler tarafından tekrar düzenlenerek yeniden notaya alınması gerektiği önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelime: TRT Türk halk müziği repertuvarı, Buselik makamı dizisi, Si bemol iki kullanımı, Nota-yöresel icra farklılıkları, Kültürel aktarım**.**

ABSTRACT

Considering that the TRT Turkish folk music repertoire was created with the compilation studies carried out in the last hundred years, it can be said that there are some notation and local performance conflicts due to the conditions of the period in which the studies were carried out, the compilers, the note takers and even the source persons, and it can be said that this situation may adversely affect the cultural transmission. It is thought that one of the inconsistencies between notation and local performance is due to the fact that the modifier signs are not recorded or not. In this context, in the research, musical notation and regional performance differences have been determined regarding the use of two flats in local performance of the folk songs notated in the buselik maqam scale. A descriptive survey model was used in this study,

which was carried out to determine the situation. In addition, a literature review was carried out in the research and a conceptual framework was created on the subject. In the study, 22 folk songs in the TRT Turkish folk music repertoire, which were notated in the buselik maqam scale, were examined, and differences were determined in 8 folk songs regarding the use of notes and the use of B flat in local performance. While there is si natural in the note, it has been determined that B flat two is used in the local performance. Within the scope of the research, suggestions were made that the folk songs that were notated in the buselik maqam scale should be rearranged and notated by experts.

Key Words: TRT Turkish folk music repertoire, Buselik maqam series, B flat two usage, Nota-local execution, Cultural transfer.

1. GİRİŞ

Fransız ihtilali ve milliyetçilik akımının tüm dünyada görülen etkisiyle 19. yüzyılda ülkemizde de milli birlik ve milli müzik oluşturulmasına yönelik ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu dönemde teknolojik gelişmeler ile ses kayıt cihazları kullanılmış, kaynak kişilerin ses kayıtları alınmış ve değişik yörelere ait Türk halk müziği eserleri notaya aktarılarak arşivlenmeye başlanmıştır. Kaya (2019: 10) konuya ilişkin olarak; ilk çalışmaların Ali Ufki Bey, Leon Hancıyan, Melekzet (Mustafa Nuri) Efendi, Muallim İsmail Hakkı Bey gibi nota yazıcılarının Türk halk müziği eserlerini notaya aldıklarını, Anadolu'da yapılmış ve bilinen ilk Türk halk müziği alan araştırmasını da Gomidas Vartabed'in gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Ancak derleme çalışmaları Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra resmi olarak yapılmış ve hız kazanmıştır. Türk halkının yaşadığı olayları ve içlerinden gelen hisleri ifade ettiği türküler derleme çalışmaları sonunda notaya alınarak, kültürel mirasın korunması ve sürdürüle bilmesi bağlamında kayıt altına alınmıştır.

Derleme çalışmalarına ilişkin olarak resmi bir biçimde gerçekleştirilen ilk çalışmaların Darü'l Elhan (İstanbul Devlet Konservatuvarı) ile başlayıp, Ankara Devlet Konservatuvarı, Türk halk Bilgisi Derneği, Türk Folklor Derneği ve TRT gibi kurumlar tarafından devam ettiği belirlenmiştir (Feyzi, 2015: 832). Müzikolojik bağlamda ise derleme çalışmalarıyla ilgili olarak birkaç değerlendirmeden bahsedilecek olursa, dönemin şartları yani teknik materyallerin derleme sürecinde tam olarak kullanılamaması aksaklıklar yaratmış, bunun sonucunda da eserlerin yazılı hale dönüştürülürken değişime uğradığı, eserlerde ritim, ezgi ve söz gibi müzikal dinamiklerde eksiklikler olduğu görülmüştür (Feyzi, 20165: 833). Bu durum derlenen eserlerin yanlış ya da eksik bir biçimde günümüze taşınmasına, nesilden nesile yanlış ya da eksik bir biçimde aktarılmasına neden olmuş/olacaktır.

Günümüzde icra edilen bazı eserlerde nota ve icra arasında farklıklar bulunmaktadır. Bu durum derleme sürecinde eserler notaya alınırken bazı aksaklıkların yaşandığını düşündürmektedir. Aksaklıkların temelinde, derleyen kişinin hazır bulunuşluğu ve kullanılamayan teknolojik materyallerin olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca derlemecinin yöresel icra farklılıklarına ilişkin bilgi durumunun notaya alımda yaşanan olumsuzlukları etkileyen faktörlerden olabileceği fikri oluşmaktadır.

Araştırmacılar tarafından TRT Türk halk müziği repertuvarında yer alan, icra pratiği ve notaya alınış biçiminde makamsal dizi bağlamında farklılıkların olduğu bir makam dizisi tespit

edilmiştir. TRT Türk halk müziği repertuvarında yer alan buselik makam dizisine ait eserlerde si bemol iki kullanımına ilişkin olarak nota icra farklılıklarının bulunduğu görülmüş, eserin icrasında yer alan si bemol iki değiştirici işaretinin derlenmiş olan notada yer almadığı probleminden yola çıkılarak bazı tespitler yapılmıştır.

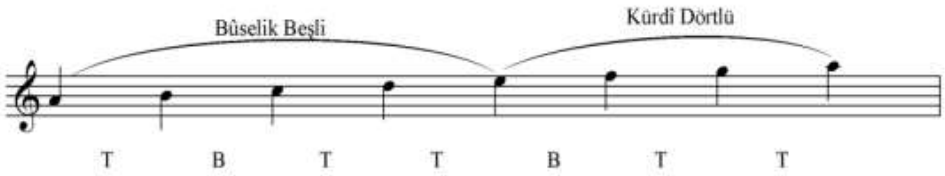
1.1. Makam Dizisi Adlandırması ve Buselik Makam Dizisi

Türk halk müziğinde ezgisel ve melodik yapının adlandırılması için ayak, makam ve dizi gibi kavramlar kullanılmaktadır. Bu kavramlar birbirinden bağımsız olarak değerlendirildiklerinde bazı farklılıklar içermektedir. Araştırmacılara ait bazı yaklaşımlarda, türküler için kurallar konulmaması gerektiği belirtilerek her türkünün bir kural içerdiği ifade edilmektedir. Ancak Türk halk müziğinin eğitim boyutu düşünüldüğünde terminolojik adlandırmaların gerekliliği de kaçınılmaz olacaktır (Ekici, 2009: 21). Ayrıca kültürel aktarımın da nesilden nesile doğru bir biçimde aktarılabilmesi için Türk halk müziği nazariyatına ait terminoloji, notaya aktarım şekilleri vb. hususların gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

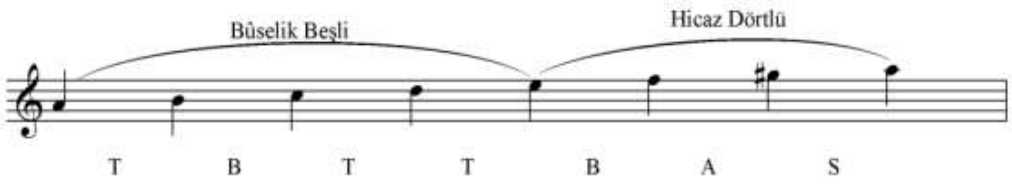
Yener'e ait çalışmada, araştırmacıların Türk halk müziğinde ezgisel yapıyı ifade etmek amacıyla kullanılan ayak kavramını yeterli bulunmadıkları ifade edilmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışmalar ile Türk sanat müziği ile benzerlik gösteren Türk halk müziğinde de makam kavramının kullanılması ve hatta ezgisel yapının ifadesinde makam dizisi kavramının kullanılması uygun görülmektedir (Yener, 2021).

Yöresel icra farklılıklarının bulunduğu Türk halk müziği uygulamalarında ortak bir dil kullanılması adına belirlenmiş olan makam dizileri ve bunların adlandırmaları icracılar açısından kolaylıklar sağlamaktadır. Türk halk müziğinde gerekli olan ortak dil (terminoloji) kullanımıyla, icra boyutu ileri seviyelere taşınmaktadır.

Say, makam ve makam dizisi kavramlarına ilişkin olarak dizinin makamın çatısını oluşturduğunu, dizinin makam olarak isimlendirilebilmesinin seslerin dereceli ve seyir özelliklerini içermesine bağlı olduğunu belirtmiştir (Say,1985:791'den aktaran Ekici, 2009: 26). Bu doğrultuda araştırma konusu özelinde Türk halk müziğinde kullanılan basit makam olma özelliği taşıyan buselik makamı ve makam dizisi incelendiğinde durağı, dügah perdesidir. Buselik makam dizisinin güçlüsü Hüseyni perdesiyken, yedeni Nim Zirgüle perdesidir (Özkan, 2011: 122).

Buselik makam 1. Tip dizisi (Şen ve Burç, 2016: 1942)

Buselik makam 2. Tip dizisi (Şen ve Burç, 2016: 1942).

Şekil 1 ve Şekil 2 ‘de iki tip buselik makam dizisi yer almaktadır. Uluslararası sanat müziğinde kullanılan la minör diziye benzerlik gösteren buselik makam dizisi, donanımında değiştirici işaret almamasından kaynaklı iki tip makam dizisine sahip olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2. Türk Halk Müziğinde Buselik Makam Dizisine İlişkin Nota ve Yöresel İcra Farklılıkları

Araştırmacılara göre Türk halk müziğinde derleme çalışmalarının yapıldığı günden bugüne kadar nota ve yöresel icra farklılıklarının olduğu bilinmektedir. Bu durum temelde Türk Halk müziği derleme çalışmalarının yapıldığı süreçteki eksikliklere bağlanabilmektedir. TRT Türk halk müziği repertuvarında bulunan eserler evrensel nota yazım sistemine göre yazılmıştır ancak yöresel icra şekillerindeki farklılıklar bulunduğundan nota ve icra farklılıkları ortaya çıkmaktadır (Göktaş, 2020: 86).

Eserlerin yörelere göre icra biçimlerinde görülen değişiklikler yörelerin kültürel kimliğine, karakterine ve varyant özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu durum kültürel aktarım sürecine usta-çırak ilişkisi ile dahil olmakta ve nesilden nesile eserlerin devamlılığını sağlamaktadır. Ancak derleme çalışmalarının gerçekleştiği süreçte oluşan bazı yaklaşımlar nedeniyle eserlerin nota ve icrasında uyumsuzluklara yol açmıştır. Bu durum dolaylı olarak gelecek nesillere aktarılacak olan kültürel mirası yani türkülerimizi olumsuz yönde etkileyeceğini düşündürmektedir.

Eroğlu (1989’dan aktaran Dönmez, 2021: 2660) makalesinde, yapılmış olan derleme çalışmalarında türkü notalarının yörelerde çalınış biçimlerinden farklılık gösterdiğini tespit etmiş ve bu farklılıkları kaynak kişilerin, derleyicinin ve notaya alan kişinin yetersizliğine bağlamış, notalarda bulunan hataların repertuvar kurulu hatalarından kaynaklanmış olabileceğini belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında, arşivlenen notaların tekrar gözden geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Göktaş ve Güler (2022: 383)’e ait çalışmada, mevcut Türk halk müziği repertuvarının derleme çalışmalarının yapıldığı dönemde kayıt altına alındığını, bu çalışmaların yürütüldüğü dönemde karşılaşılan teknik aksaklıklar ve yetersiz koşullar nedeniyle derlenen türkülerin notaya alınmasında noksanlıklar olduğunu, eserlerde nota yazım yanlışlıklarının bulunduğunu, bunun yanı sıra Türk halk müziği repertuvarında yer alan eserlerin bestecilerine ait kimlik bilgilerinde hatalar olduğunu, değiştirici işaretlerin hatalı yazıldığını, eser içinde nota ve ölçü birimlerindeki yanlışlıkların bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Dönmez (2021: 2670) çalışmasında, derleyen ve notaya alan kişilerin notaları sade ve uzun süreli seslerle yazıp, çalgısal ve yöre özelliklerini göz önünde bulundurmadıklarını, eserlerin

nota ve yörenin müzikal özelliklerine göre yapılamadığını belirterek bu durumun nota ve yöresel icra farklılıklarına neden olduğunu ifade etmiştir.

Eke (2017) yaptığı çalışmada TRT repertuvarına ait bazı eserler incelendiğinde, ezgilerin yazılan makam dizilerinde bulunmamasına rağmen donanım bölgesinde bazı değiştirici işaretlere yer verildiğini tespit etmiştir. Bu durumun kültürel aktarımı olumsuz yönde etkilediğini belirtmektedir.

Baştepe (2018: 153) tez çalışmasında, TRT Türk Halk müziği repertuvarındaki eserlerin birebir aktarımının yapılmadığını, derlemeci ve kaynak kişilerden kaynaklı bazı hataların bulunduğunu, yöresel icra biçimlerinin notada belirtilmediğini, halihazırda kullanılan nota sisteminin Türk müziğini ifade etmede yetersiz kaldığını ve makamsal adlandırmada uzman kişiler tarafından yeni düzenlemeler yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Konuyla ilgili olarak daha önce yapılmış olan çalışmalara benzerlik gösteren bu çalışmada, '*buselik makamı dizisi*' ne ilişkin olarak incelemeler gerçekleştirilmiş ve eserlerin TRT repertuvarında yer alan notaları ile yöresel icraları arasında si bemol iki kullanımına ilişkin farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Bu doğrultuda buselik makam dizisine ait eserlerin notalarındaki donanımda ve eser içinde değiştirici işaret bulunmazken, yöresel icrada si bemol iki kullanıldığı tespit edilmiştir.

Nota ve yöresel icra arasındaki bu farklılığın derleme çalışmaları sürecinde derlemeciden ve notaya alan kişiden kaynaklandığı, dönemin şartları göz önünde bulundurularak bazı aksaklıklar yaşandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda kuşaklar arası aktarımda buselik makam dizisi ile ilişkili eserlerin notalarında, asıl yöresel icradan farklı bir biçimde icra edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu duruma ait yanlış uygulamaların kültürel aktarımı olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

1.3. Nota-Yöresel İcra Farklılıklarının Kültürel Aktarıma Etkileri

Kolektif kültürü yansıtan bireylerin geçmiş yaşantılarından, duygu ve düşüncelerinden, örf ve adetlerinden, gelenek ve göreneklerinden bilgiler aldığımız türküler, en etkili kültürel aktarım araçlarından biridir. Bir toplumun sosyal, psikolojik, ekonomik ve daha birçok alanda nasıl bir yaşayış sergilediği ve nasıl bir kültürel kimliğe sahip olduğu, türküler aracılığıyla net bir biçimde anlaşılabilmektedir.

Bu bağlamda türkülerimizin kültürel aktarım konusundaki önemi yadsınamayacak derecede büyüktür. Türkülerin gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılabilmesi için kültürün korunması ve sürdürülebilmesi gerekmektedir. Yöresel müziklere ait bu pratiklerin Türk halk müziği derleme çalışmaları ile beraber türkülerin yöresel icra bağlamında doğru olarak kayıt altına alınması ve gelecek nesillere unutulmadan doğru bir şekilde aktarılması önem arz etmektedir.

Ancak derleme çalışmaları sürecinde derlemeciden, kaynak kişiden ve notaya alan kişiden dolayı yaşanan yetersizlikler kültürel aktarımı olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu durumun asıl kaynağı Türk halk müziğinin temel problemlerinden biri olan terminoloji ve ihtiyaca cevap verecek yeterli bir sistematiğinin oluşturulamamış olmasına da bağlanabilmektedir. Doğaçlama olarak gerçekleştirilen halkın müziği notayla kayıt altına alınmaya çalışıldığında, derleyicinin ya da notaya alan kişinin yöresel icraya yabancılığı/yetersizliği sebebiyle nota ve yöresel icra

arasında farklılıklara yol açmaktadır. Bu da doğal olarak kültürel aktarım sürecini olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Bu bağlamda araştırma kapsamında TRT repertuvarında yer alan '*buselik makamı dizisi*' olarak notaya alınmış türkülerin "si bemol iki" kullanımına ilişkin nota ve icra farklılıklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu araştırma, TRT repertuvarında yer alan buselik makamı dizisinde notaya alınmış türkülerdeki si bemol iki kullanımındaki eksikliklerin tespit edilmesi ve literatüre kazandırılması bakımından önemli görülmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeline yer verilmiştir. Tarama modeli var olan bir durumu ortaya koymak adına gerçekleştirilen, bireyleri ya da nesneleri kendi koşulları içerisinde var oldukları gibi tanımlayan araştırma modelidir (Karasar, 2018:109). Araştırmada, TRT Türk halk müziği repertuvarında buselik makam dizisini içeren 83 türküden la kararlı 32 türkü tespit edilip, bunlardan yöresel icralarına ulaşılabilen 22 türkü duyumsal analiz yöntemi ile analiz edilerek TRT Türk halk müziği repertuvarında yer alan notaları ile karşılaştırmaları yapılmıştır. Nota ve icra farklılıklarının incelenmesinde değerlendirmeler si bemol iki kullanımı özelinde gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

Araştırmanın bu bölümünde, TRT Türk halk müziği repertuvarında yer alan buselik makam dizisinde notaya alınmış türkülere ait bulgular ve yorumlara yer almaktadır.

Tablo 1. TRT Türk Halk Müziği Repertuvarında Yer Alan Buselik Makam Dizisinde Notalanmış Eserlerin Yöresel İcrasında Si Bemol İki Kullanımı (Nota-Yöresel İcra Uyumsuzluğu).

Sayı	TRT Repertuvar Numarası	Türkü Adı	Yöresel İcrada Si Bemol İki Kullanımı
1	1414	Atladı Çıktı Eşiği	Si Bemol İki
2	2545	Bir Taphır Gögerçinim	Si Bemol İki
3	272	Bitlisin Dağlarında	Si Bemol İki
4	1698	Giderken Eyle Beni	Si Bemol İki
5	1696	Karanfili Gül Dalında Eyende	Si Bemol İki
6	3101	Karasuda Pazar Var	Si Bemol İki
7	2553	Manastırın Ortasında Var Bir Havuz	Si Bemol İki
8	3199	Peştemali Yamalı	Si Bemol İki

Tablo 1'de görüldüğü gibi, TRT Türk halk müziği repertuvarında yer alan buselik makam dizisinde notalanmış 8 eserin nota ve yöresel icrasında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Notada natürel olarak yazılan türkülerin yöresel icrada si bemol iki olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu durum yöre dokusuyla uyuşmamakta ve kültürel aktarımı olumsuz etkilemektedir. Nesilden nesile aktarımda olumsuzluklar yaşanabileceği düşünülmektedir.

Tablo 2. TRT Türk Halk Müziği Repertuvarında Yer Alan Buselik Makamı Dizisinde Notalanmış Eserlerin Yöresel İcrasında Si Natürel Kullanımı (Nota- Yöresel İcra Uyumu).

Sayı	TRT Repertuvar Numarası	Türkü Adı	Yöresel İcrada Si Natürel Kullanımı
1	4778	Arabam Taşa Değdi	Natürel
2	3682	Bahar Gelende	Natürel
3	5272	Ben Bir Urum Kızı Gördüm	Natürel
4	273	Bico Nerden Geliyon	Natürel
5	2923	Dağlara Çen Düşende (Bu Gala Daşlı Gala)	Natürel
6	3326	Ey Hamamcı	Natürel
7	4021	Gaş Gabağın Yerle Gedir	Natürel
8	5146	Geze Geze Akdenizin Yüzünde	Natürel
9	796	Mani Bilirim Mani	Natürel
10	3507	Men Bu Elin Gızıyam	Natürel
11	3016	Pervaneler Şema Yanar	Natürel
12	791	Sabahtan Kalktım Ki Ezan Sesi Var	Natürel
13	3570	Siyt Osman	Natürel
14	2546	Tarhala Barana Havaları	Natürel

Tabo 2'de görüldüğü gibi, TRT Türk halk müziği repertuvarında yer alan buselik makamı dizisinde notalanmış 14 eserin nota ve yöresel icrasında farklılıklar bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu türkülere ait notasyonlarda yer alan makam dizisi ile yöresel icraları arasında farklılık bulunmaması yönü ile kültürel aktarım sürecini olumsuz yönde etkileyen bir durumun olmadığı söylenebilir.

Tablo 3. TRT Türk Halk Müziği Repertuvarında Yer Alan Buselik Makam Dizisinde Notalanmış Olan ve Yöresel İcralarına Ulaşılamayan Eserler.

Sayı	TRT Repertuvar Numarası	Türkü Adı
1	2844	Biberim Kara Biberim
2	282	Bugün Ayın Ondördü
3	2134	Entarine Peş Olam
4	2806	Evlerinin Önü Budur
5	2138	Gel Çıkalım Dağlara
6	5252	Kadife İşliğinin (Ye Hala)
7	1703	Oğlan Adın Hürişen
8	4638	Suya Gider Su Destisin Doldurur
9	3266	Yine Akşam Oldu Da Bastı Kareler
10	1700	Yeni Hamamın Üstüyem Balam

Tablo 3'de görüldüğü gibi TRT Türk halk müziği repertuvarındaki buselik makam dizisinde notalanmış olan ancak yöresel icralarına ulaşılamayan 10 eser bulunmaktadır. Bu durumun Buselik makamı dizisine ait olan bazı eserlerin günümüzde sıkça seslendirilmediği ve yöresel icrasına ulaşılamayan bu eserlerin kültürel aktarıma dahil olamadığı düşünülmektedir. Böylece

türkülerin yöresel icralarının unutulacağı ya da notada olduğu gibi seslendirilip gelecek kuşaklara aktarılacağı düşünülmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen tarama sonucunda, TRT Türk halk müziği repertuvarında yer alan buselik makam dizisinde notaya alınmış eserlerin nota ve yöresel icrasında si bemol iki kullanımına ilişkin olarak uyumsuzluklar olduğu tespit edilmiştir. Gelecek nesillere aktarımı ve doğru icranın unutulmasını sağlayan en önemli etmenlerden biri olan nota faktöründeki yanlışlıkların ve aksaklıkların, gelecekteki yöresel icraları olumsuz yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Ayrıca nota ve yöresel icra arasındaki bu uyuşmazlıklar sonucu türkülerin yapısında ve kültürel aktarımında bozulmalar ortaya çıkacağı düşünülmektedir.

Nota ve icra farklılıklarının derleme çalışmaları sürecinde notaya alan kişi, derleyen kişi ya da kaynak kişiden kaynaklı ortaya çıktığı düşünüldüğünde, bu aksaklıkların kültürel aktarımı bozmaması adına düzeltilmesi ve giderilmesi gerektiği söylenebilir. Özellikle buselik makamı dizisinde notaya alınmış fakat yöresel icrada si bemol iki kullanımından kaynaklı değişkene sahip olan türküler, diziye ait dördüncü derecesi (re sesi) güçlü olanlar için "Uşak Makamı Dizisi", beşinci derecesi (mi sesi) güçlü olanlar "Hüseyni Makamı Dizisi" olarak tasnif edilmeli ve isimlendirilmelidir. Bu bağlamda alanında uzmanlaşmış kişiler tarafından yapılacak olan yeni çalışmalar ile nota ve yöresel icra arasındaki farklılıkların giderilmesi, türkülerimizin yeniden notaya alınarak gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması sağlanmalıdır. Kültürü doğru yaşatmak ve gelecek nesillere doğru aktarmak milli bir görevdir.

KAYNAKÇA

Kaya, C. V. (2019). Türk Halk Müziği Derleme Çalışmaları Tarihçesi. TRT Aylık Müzik Dergisi, Sayı.45: 10-13.

Karasar, N. (2018). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel.

Feyzi, A. (2015). Darü'l Elhan'a Ait Anadolu Halk Şarkıları Defterlerinde Erzurum Türküleri. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. s. 54: 829-856.

Ekici, S. (2009). Türk Halk Müziğinin Melodik Yapısının Adlandırılması Konusunda Düşünceler (Ayak, Makam ve Dizi Kavramları). Akademik İncelemeler, c.4, s. 1: 21-33.

Özkan, İ. H. (2011). Türk Mûsıkîsi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Eroğlu, T. (1989). TRT ve Türk Halk Müziği Derlemeleri. Milli Folklor, 7.

Şen, Y. ve Burç, N. (2016). Makam Tanımada Önem Taşıyan Faktörler Ve Öğrencilerin Basit Makamları Tanımadaki Yeterlilikleri. İdil Sanat ve Dil Dergisi, c.5, s.27: 1937-1965.

Göktaş, U. (2020). Bağlama Çalgısında Nota-İcra Farklılıklarına Sebep Olan Etkenler. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, Cilt. 6, Sayı. 1: 77-91.

Eke, M. (2007). Türk Halk Müziği Ezgilerindeki Eksikliklerin Giderilerek Geleceğe intikali ve Korunması. 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara.

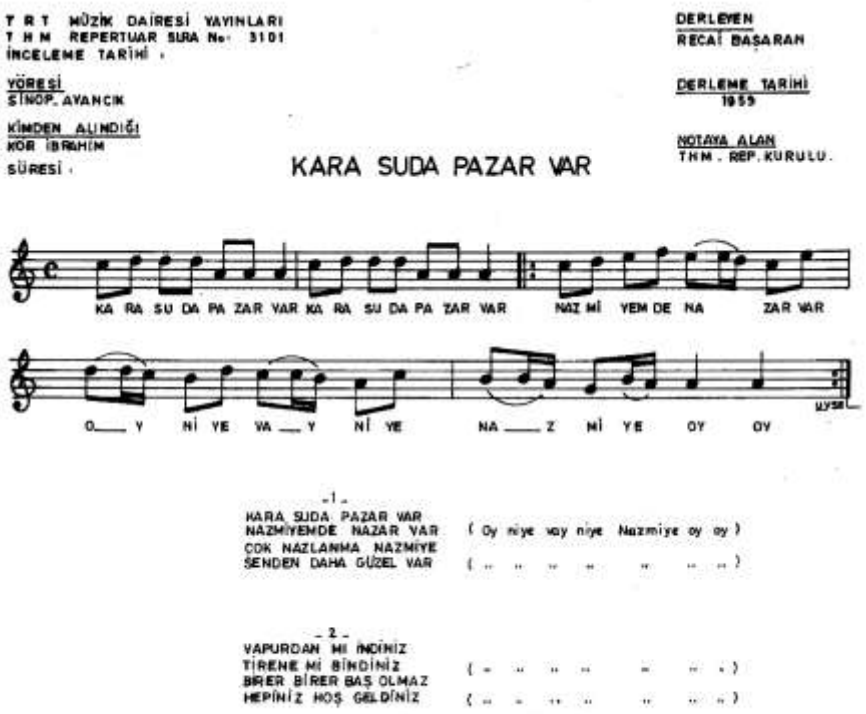
Baştepe, K. (2018) Notaya Aktarılmış Türk Halk Müziği Eserlerinin Kaynak Kişi İcrasına Göre İncelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı. Kırıkkale.

Göktaş, U. ve Güler, E. (2022). TRT THM Repertuvarında Görülen Nota Yazım Hataları. SADAB, 11. Uluslararası Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Konferansı. 10-12 Haziran, Antalya. 383-395.

İnternet Kaynakları

Yener, S. (2021) https://www.salakfilozof.com/turk-halk-muziginde-diziler-ve-isimlendirilmesi-doc-sabri-yener/ (Erişim Tarihi: 04.10.2022).

Türkü Örneği - Nota ve Yöresel İcrasına Ait QR Kodu

T R T MÜZİK DAİRESİ YAYINLARI
T H M REPERTUAR SIRA No: 3101
İNCELEME TARİHİ :

YÖRESİ
SİNOP, AYANCIK

KİMDEN ALINDIĞI
KÖR İBRAHİM
SÜRESİ :

DERLEYEN
RECAİ BAŞARAN

DERLEME TARİHİ
1959

NOTAYA ALAN
THM. REP. KURULU.

KARA SUDA PAZAR VAR

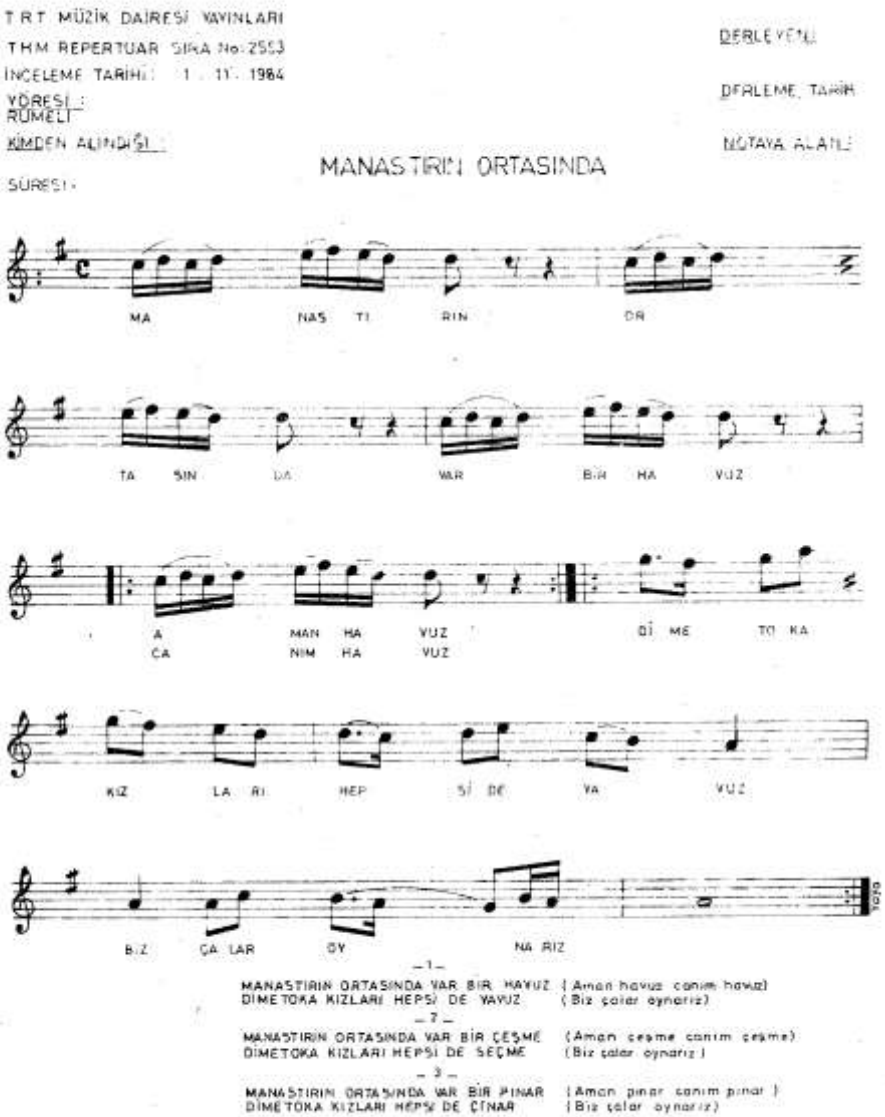
KA RA SU DA PA ZAR VAR KA RA SU DA PA ZAR VAR NAZ Mİ YEM DE NA ZAR VAR

O___ Y Nİ YE VA ___Y Nİ YE NA ___Z Mİ YE OY OY

- 1 -
KARA SUDA PAZAR VAR
NAZMİYEMDE NAZAR VAR (Oy niye vay niye Nazmiye oy oy)
ÇOK NAZLANMA NAZMİYE
SENDEN DAHA GÜZEL VAR (.. .. ..)

- 2 -
VAPURDAN MI İNDİNİZ
TİRENE Mİ BİNDİNİZ (- .. .. .. - .. .)
BİRER BİRER BAŞ OLMAZ
HEPİNİZ HOŞ GELDİNİZ (.. - .. ..)

Karasuda Pazar Var Türküsünün Yöresel İcrası

Manastırın Ortasında Türküsünün Yöresel İcrası

MÜZİK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN BAKIŞ AÇISINDAN İLHAM NEDİR?

Arş. Gör. Dr. Şükriye Tuğçe RENDA[1], Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU[2]

[1]Karabük Üniversitesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, tugcerenda@karabuk.edu.tr-0000-0001-8931-5073
[2]Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, cokluk@education.ankara.edu.tr-0000-0002-3879-9204

ÖZET

Bu araştırmada, bir devlet üniversitesinin güzel sanatlar fakültesinde sanat eğitimi almakta olan müzik bölümü öğrencilerinin, "ilham" hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla öğrencilere "ilham" konulu kompozisyonlar yazdırılmış ve bunlar betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Tekil tarama modeli ile uyumlu olan bu araştırmada, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır ve çalışmaya katılmaya gönüllü toplam 21 üçüncü ve dördüncü sınıf, güzel sanatlar fakültesi müzik bölümü öğrencisi ile çalışılmıştır. Müzik sanat alanında öğrenim gören ve bu anlamda da performansa dayalı bir alanla uğraşan öğrencilerden elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde ilhamın; "keşif", "itici, harekete geçirici güç", "an", "akış yaşama", "hayal gücü", "ses", "içte gizli olan", "duygu, his, düşünce, algı, ihtiyaç", "sanat, sanatsal üretim, yol" kategorileri altında toplandığı belirlenmiştir. Her bir kategori, doğrudan alıntılar ile desteklenerek sunulmuştur. Öğrencilerin ilhamı, bir rol modelden "esinlenmek" ya da "etkilenmek" anlamında açıklamaktan çok, kendi içlerinden gelen, içlerinde var olan bir şey olarak ifade ettikleri ve buna da birçok şeyin kaynaklık edebileceğini (tetikleyici olabileceğini) ifade ettikleri belirlenmiştir. Bu kategoriler içerisinde özellikle "an", o anın içinde bulunma, anlık bir değişim, bir anda bir şey olması vb. ifadeler ile "akış yaşama" kategorisinde yer alan ifadeler dikkat çekicidir. Bunlar, Akış Kuramı'nda tanımlanan akış deneyimi ve bilimsel ya da sanatsal anlamda önemli yaratımların sahibi bilim ya da sanat insanlarının deneyimlerine benzerlik göstermektedir. Tam da akış sürecini anlatan / açıklayan "ilham" durumunun; daha kapsamlı çalışmalarla incelenmesi, bu deneyime nasıl, nerede, ne zaman, ne tür etkilerin sebep olduğu üzerinde durulması önerilir. Böylece "ilham" daha özgün yaratımların ortaya çıkmasına öncülük edebilir.

Anahtar Kelimeler: Güzel Sanatlar, Müzik, İlham, Akış

GİRİŞ

"İlham kaynağım annem." Cengiz Abazoğlu
"İlham aldığım büyük usta Goya'dır." Pablo Picasso
"O an ilham geldi ve gözlerimin önünde bir parlama oldu, görüyordum." Nikola Tesla
"Hayatımın krizleri sanatımda fırsata dönüşen ilhamlar oldu." Musa Göçmen

Bu tarz çok sayıda cümlenin, üreten ve bir yaratım süreci içerisinde yer alan insanlar tarafından söylendiği bilinmektedir. Bu cümlelerin tümünün ortak noktasını, "ilham" kelimesi oluşturmaktadır. Adeta, kişinin yaratım sürecini somut bir çıktı ile tamamlamasına aracılık eden ilham, aslında bilimsel temeli olmayan bir iddia gibi görünse de birçok insan için kanıtlanamayan bir inançtır.

İlham, farklı anlamlarda tanımlanan ve kullanılan bir terimdir. Türkçe sözlükte (TDK, 2022) ilham, ilki "esin", diğeri ise "Tanrı'nın, peygamberlerin yüreğine doldurduğu tanrısal âleme özgü duygu ve düşünceler" olarak iki şekilde tanımlanmaktadır. İlhama "esinlenmek" ve "etkilenmek" anlamı ile bakıldığında akıllara, insanların hayatlarında rol model aldıkları kişiler ya da durumlar gelmektedir. Bir kişi, kimi zaman kişilik özellikleri, kimi zaman fiziksel görünüşü, kimi zaman da mesleki yönleri ile ilgili olarak rol model olma özelliği taşıyabilir. Ancak bazı durumlarda kişiler, tam olarak da tanımlayamadıkları bir bilinç halinden bahsetmekte ve bunu, zaman ve mekân kavramını yitirip anın içinde kaybolmak, tekrar bilinçli hâle geldiklerinde ise kendilerini somut bir yaratımla / ürünle bulmak olarak tanımlamakta ve tam da bu hali, "ilham", "ilham gelme anı" vb. olarak ifade etmektedirler.

İlhamla ilgili araştırmalar yapan Hinman (2006), "ilham nedir ve nereden gelir?" sorularına cevap aramak üzere yaklaşık 30 fizik tedavi uzmanı ile yürüttüğü bir çalışmasında aşağıdakilere benzer bazı deneyimler ifade edildiğini belirlemiştir:

"Bana göre biraz ruhsal bir deneyim olarak tanımlanabilir. Bir ışık yanıyor, bir şeyin yaratılması gerektiğini, bir faaliyetin gerçekleştirilmesi gerektiğini gösteren bir işaret. Bir hedefin gerçekleştirilmesi için bir planın geliştirilmesi gerekiyor."

"İlhamın, yaratıcı bir kıvılcım hissedilen, alışılagelenin ötesine geçen, aksi takdirde sahip olamayacağın iç görülere açılan bir şey hissettiğin insan deneyiminin bir parçası olduğuna inanıyorum. Size geliyor."

"Bir probleme bakıyorsunuz ve birdenbire olası bir çözüm görüyorsunuz. Bu ani bir ilham patlaması olabilir. Aniden ışık yanıyor ve görüyorsunuz. "

Galende ve Martin (2013) de araştırmalarında Tesla'yı inceler ve onun ilham olarak anlattığı durumları ortaya koyarlar. Buna göre Tesla çocukluğu itibariyle beyninin yanıyor gibi sıkıştığı, gözünün önünde flash gibi ışık çakmaları olduğu ve sonucunda gözünün önünde beliren net görüntüleri ortaya koyarak icatlarda bulunduğunu ifade etmiştir.

James Clerk Maxwell, ölüm döşeğinde elektrik manyetizmasıyla ilgili yaptığı icatlar hakkında konuşur ve bunları kendisinin icat etmediğini ve içindeki bir şeyin ona söylediğini itiraf eder. William Blake, ünlü şiiri "Milton" için benzeri bir ifade kullanır. Goethe, Genç Werther'in Acıları adlı romanını yazarken sanki kendiliğinden hareket eden bir kalemi sadece tuttuğunu söylemiştir (Eagleman, 2014: 7).

Bu betimlemeler ister istemez akla çok sayıda soruyu getirmektedir. Örneğin; bilimsel bir keşif ya da sanat eseri yaratım süreçlerinde, bilim adamlarının ya da sanatçıların bilinç

hâllerinde neler olup bitmektedir? Ne tür değişiklikler olmaktadır? Sıra dışı bir deneyim gibi görünen bu "ilham" durumu, her insanın bilincinde oluşur mu ya da bir diğer ifade ile ilham herkese gelir mi? Bu ve benzeri pek çok soru, Csikszentmihalyi (2018) tarafından geliştirilen ve "Akış Kuramı" olarak adlandırılan bir kuram ile bilimsel dayanaklar kazanmıştır. Csikszentmihalyi'nin, 1990 yılında ortaya koyduğu bu kuram, çok sayıda araştırmacı tarafından kabul görmüş ve farklı bilimsel çalışmalara da konu olmuştur. Pek çok meslek grubunda uygulamaları yapılmış, özellikle spor, sanat vb. performansa dayalı işlerin yaratım sürecine ışık tutmuştur. Csikszentmihalyi (2018), kuramının geliştirilmesine yönelik çalışmalarında, insanların en mutlu hissettikleri anlara odaklanmış ve o anlarda yaşananları derinlemesine anlamaya çalışmıştır. Bu anları farklı yol ve yöntemlerle gözlemlemiş ve böylelikle de akışın izlenmesini mümkün kılmıştır. Araştırmacıya göre insan, zaman ve mekânı unutup ana odaklandığında, bilinçte farklı bir akış başlar. Bu ilhamın ve gerçek mutluluğun saklı olduğu bilinç hâlidir ve bu hâle iç hayatın kontrolüyle gelinebilir (Csikszentmihalyi, 2018).

Genetik, nörobilim, fizik ve kuantum alanlarında araştırmalar yapan bilim insanları; pek çok çalışma sonucunda beyni gizemli bir sistem olarak ifade etmişlerdir (Eagleman, 2014: 225). Andreasen (2019), beynin kendini yeniden örgütleyip yeni bağlantı zincirleri kurduğunda ilhamın gelebileceği serbest çağrışım dönemlerinden bahseder. Belki de ilhamın geldiği o an, beyinde belli koşulların oluşmasına bağlı olabilir.

Günümüzde ilham ile ilgili daha bilimsel incelemeler ve açıklamalar geliştirilmiş olmakla birlikte, hala merak uyandıran ve ilgi çeken bir fenomen olduğu ifade edilebilir. Bu nedenle de bu araştırmada, bir devlet üniversitenin güzel sanatlar fakültesinde sanat eğitimi almakta olan müzik bölümü öğrencilerinin, "ilham" hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma, katılımcıların "ilham" konulu kompozisyonlarının çözümlenmesini içeren bir tekil tarama araştırmasıdır.

Örneklem

Araştırmada seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden "uygun örnekleme" yöntemi kullanılmıştır. Buna göre örneklem, araştırmacının kolay ulaşılabildiği ve zaman, para ve işgücü açısından kayıpları önlemeye odaklanan bir yöntemdir. Bu çalışmada da çalışmaya katılmaya gönüllü toplam 21 üçüncü ve dördüncü sınıf, müzik bölümü öğrencisi ile çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırma, katılımcıların "ilham" konulu kompozisyonları, betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir.

BULGULAR

Araştırmanın katılımcısı olan müzik bölümü öğrencilerinin ilhamla ilgili yazdıkları kompozisyonların çözümlenmesi sonucunda, öğrencilerin neredeyse tamamının, ilhamın her şey ve herkes olabileceğini, ilhama her şeyin kaynaklık edebileceğini ifade ettikleri belirlenmiştir. İlhamın; canlı, cansız, üzücü, sevindirici vb. her türlü olgu, olay, durum, duygu, düşünce olabileceğini belirtmişlerdir. Örneğin bir öğrenci, "koku ve yüz ifadelerinden gelen şeydir" şeklinde ifade ederken, bir başka öğrenci, "sevdiklerimden gelen şeydir" şeklinde açıklamıştır.

Aşağıda öğrencilerin ilham ile ilgili görüşleri, mümkün olduğunca kategorize edilerek ve doğrudan alıntılarla da desteklenmek suretiyle sunulmaya çalışılmıştır.

İlham, bazı öğrencilerin açıklamalarında ***"keşif"*** ile ilişkilidir.
"Herkes ve her şeydir. Sınırsızdır. Keşiftir."
"Bir arayışa çözüm bulmaktır, bir yol keşfetmektir."

Bazı öğrencilerin ilhamı, ***"itici, harekete geçirici güç"*** olarak açıkladıkları belirlenmiştir.
"Dışa vuruma neden olan, harekete geçiren güçtür."
"Harekete geçiren etkidir."
"İnsanı bir anda yerinden kaldıran istek, arzu ve coşkudur."
"Bir anda gelen ve o iş tamamlanana kadar durdurulamayan, harekete geçiren etkidir."
"Harekete geçmek için dışarıdan geleceğine inanılan güçtür. Kendi zamanlaması olduğuna inanılır ve beklenir. Oysa o gelmez. Zaten o güç içimizdedir. Aklımızdadır, niyetimizdedir, gözlerimizdedir."
"Sanatçının yakıtıdır."

Bazı öğrenciler ilhamı ***"an"*** ile ilişkilendirmişler ve açıklamışlardır.
"An"dır. Anın bize hissettirdikleridir."
"Anlık oluşabilecek bir durumdur. O an gelen hissi dışa vurmaktır."
"Birdenbire ortaya çıkan duygulardır."
"İlham kişiye özel bir şeydir. Kişinin o anda en derinlerinde, ne hissettiğidir."
"Güzel anlarda gelen bir şeydir."
"Kederden, üzüntüden gelir. Özellikle (romantik) ilişkilerle ilgili üzüntülerden gelir. Sonra mum ışığında, loş bir ortamda düşünürüm. Bu durum beni daha da üzmeye yeterse yazarım."
"Kişinin bilinçaltının anlık olarak uyandırdığı his ve farkındalıklarla gelen şeydir."

Bazı öğrenciler ilhamı açıklarken ***"akış yaşama"*** betimlemesi yapmışlardır.
"Dünyayla bütün bağımı ve ilişkimi kesen, farlı bir boyutta olduğumu hissettiğim, kafamı, bacaklarımı hareket ettiremediğim, bittiğinde hiçbir şey hatırlamadığım, korkutucu ama en iyi hissettiren histir."
"Klasik müziktir. Klasik müzik dinlediğimde farklı bir evrene geçiyorum. İçimde duygu patlaması gibi, çok farklı heyecanlar, hüzünler yaşıyorum. İçimde bir şeylerin koptuğu, tükendiği noktada müzik bana bir şeyler söylüyor."

"Enerjidir, bambaşka bir varoluştur."

Bazı öğrenciler ilhamı, ***"hayal gücü"*** ile açıklamışlardır.
"Hayal gücüdür."
"Hayallerdir."
"Hayallerin dışa vurumudur."

Bazı öğrenciler ilhamı ***"ses"*** ile ilişkilendirmişlerdir.
"Müziktir."
"Sesleniştir; seslenişe verilen yanıttır."
"Bir çağrıdır, bir duyumdur."
"Sessizliktir."

Bazı öğrenciler için ilham, ***"içte gizli olan"*** ile açıklanmaktadır.
"Herkesin kendi içinde gizli olandır."
"Kişinin içinin ışığıdır."
"Duyguların, iç dünyamızdaki çatışmalarının en güzel sonucudur."
"Kendi benliğimizin ve zihnimizin görülmeyen, dokunulmayan tarafıdır."
"Beynin içindedir. Kendi içine sorarsan bulursun."
"Beynimizde var olan bir depodur. Yaşananlardan depolananlardır."

Öğrencilerin çoğunluğu ilhamı, ***"duygu, his, düşünce, algı, ihtiyaç"*** ile ilişkili olarak betimlemişlerdir.
"Farklı duygu ve düşüncelerde ortaya çıkan öznel bir durumdur."
"Duygudur, yaşanılandır, hissedilendir."
"İyi hissettiren, iyi düşündüren şeylerdir."
"Görülen ve hissedilen her şeydir."
"Aşktır."
"Huzurdur"
"Düşüncelerin bütünüdür."
"Dürtüdür."
"Algısal açıklıktır."
"Farkındalıktır, inanıştır."
"Kendimize verdiğimiz güzel telkinler ve olumlamalardır."
"Pozitif duyguların insanın yaptığı işe yansımasıdır."
"İlham mutluluktur, mutluyken gelen şeydir."
"Uzun bir yol gidersin. Nereye gittiğini bilmezsin ama orda seni bekleyen biri vardır. O'dur ilham, ihtiyacın olandır."

Bazı öğrenciler ilhamı, ***"sanat, sanatsal üretim, yol"*** ile ilişkili olarak açıklamışlardır.
"Sanat alanındaki insanların yoludur."
"Kreatif bir üretimin, üreten kişideki ilk adımıdır."
"Kişinin o anki psikolojisine göre yansıttığı sanattır."

Ayrıca bunlar dışında;
"Sulanan, beslenen, büyütülen bir ağaçtır."
"Zihnin boş saatlerinde gelen iyilik meleğidir."
"İlham perileri" olarak adlandırıldığına göre, hoş, özel, beklenen bir duygu ya da zihin durumudur.
"Kişinin kendisidir."
"İlham benim."
"İlham biziz. Yaratıcısı da "O" (Yaradan). Var olan, bizimle yaşayan."

SONUÇ ve ÖNERİLER

Müzik sanat alanında öğrenim gören ve bu anlamda da performansa dayalı bir alanla uğraşan öğrencilerden elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ilhamın; "keşif", "itici, harekete geçirici güç", "an", "akış yaşama", "hayal gücü", "ses", "duygu, his, düşünce, algı, ihtiyaç", "içte gizli olan", "sanat, sanatsal üretim, yol" kategorileri altında toplandığı görülmektedir.

Öğrencilerin ilhamı, bir rol modelden "esinlenmek" ya da "etkilenmek" anlamında açıklamaktan çok, kendi içlerinden gelen, içlerinde var olan bir şey olarak ifade ettikleri ve buna da birçok şeyin kaynaklık edebileceğini (tetikleyici olabileceğini) ifade ettikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin, ilhamı bir yerlerden gelmesi gereken bir dış etken olarak ifade etmemiş olmaları önemlidir. Çünkü bunun içsel ve tamamen kendilerine bağlı bir olgu olduğunun farkında ifadeler kullanmışlardır. Ancak bu noktada bilişsel ya da içsel olarak karmaşa yaşadıkları söylenebilir. Çünkü ilhama kendi içlerinde nasıl ulaşacakları konusunda daha kararsız oldukları görülmüştür. Bu kategoriler içerisinde özellikle "an", o anın içinde bulunma, anlık bir değişim, bir anda bir şey olması vb. ifadeler ile "akış yaşama" kategorisinde yer alan ifadeler dikkat çekicidir. Bunlar, Csikszentmihalyi'nin (2018), Akış Kuramı'nda tanımladığı akış deneyimi ve bilimsel ya da sanatsal anlamda önemli yaratımların sahibi bilim ya da sanat insanlarının deneyimlerine benzerlik göstermektedir. Belki tam da akış sürecini anlatan / açıklayan "ilham" durumunun, daha kapsamlı çalışmalarla incelenmesi, bu deneyime nasıl, nerede, ne zaman, ne tür etkilerin sebep olduğu üzerinde durulması, daha özgün yaratımların ortaya çıkmasına öncülük edebilir.

KAYNAKÇA

Andreasen, N., C. (2019). Yaratıcı Beyin. Ankara: Akılçelen Kitaplar.
Csikszentmihalyi, M. (2018). Akış: Mutluluk Bilimi. Ankara: Buzdağı Yayınevi.
Eagleman, D. (2014). Beynin Gizli Hayatı. İstanbul:.Domingo Yayınevi.
Galende, A. V. & San Martin, A. H. (2013). Nikola Tesla: Flashes of inspiration. Historia Y Humanidates. Revista de Neurologica, 56(2), 109-114.
Hinman, M. (2006). Sources of Inspiration. Cardiopulmonary Physical Therapy lournal, 17(2), 84-93.
Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (TDK). (2022). https://sozluk.gov.tr/

UZMANLARIN GÖZÜNDEN
"BİR ÇALGIDA UZMAN İCRACI OLMAK"

Arş. Gör. Dr. Şükriye Tuğçe RENDA[1], Prof. Dr. Ömay ÇOKLUK BÖKEOĞLU[2]

[1]Karabük Üniversitesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, tugcerenda@karabuk.edu.tr-0000-0001-8931-5073
[2]Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, cokluk@education.ankara.edu.tr-0000-0002-3879-9204

ÖZET

Hem uluslararası düzlemde hem de Türkiye'de, bir çalgıda uzmanlaşmanın, bir diğer deyişle uzman icracı olmanın yolu, konservatuarlar tarafından yürütülen ve en az 10 yıl süreyi kapsayan bir eğitim almaktan geçmektedir. İlkokul yıllarında başlayan bu eğitim, lisans mezuniyetine kadar sürmektedir. Ancak, dört yıllık lisans eğitimi veren güzel sanatlar fakülteleri, adeta konservatuarın 10 yılda kazandırdığı bu yeterliliği, çok daha kısa bir zamanda verebilme yetkinliğine sahip görünmektedir. Bu nedenle bu araştırmada, bir çalgıda uzmanlaşmanın koşullarına ve güzel sanatlar fakültelerinde verilen çalgı eğitimlerinin yeterliklerine ilişkin, sanatçı, eğitimci (akademisyen) ve hem sanatçı hem eğitimci kimliklere sahip bireylerin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bir çalgıda uzman icracı olmanın ve uzman yetiştirmenin koşulları, bir çalgı eğitim programının nasıl olması gerektiği, güzel sanatlar fakültelerinde çalgı anasanat dallarının olmasının ve buralardan yetişen bireylerin çalgı performansı yeterliklerinin nasıl değerlendirildiği vb. bazı sorulara yanıt aranmıştır. Araştırmanın örneklemi, uygun örnekleme yöntemi ile ulaşılan ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 10 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılar, 22-40 yaş aralığında olup, 10-25 yıldır bir çalgı çalan ve 5-15 yıldır eğitmenlik yapan kişilerdir. Araştırma, katılımcı grubun görüşlerini belirlemeye yönelik tekil tarama modeli ile uyumlu bir tarama araştırmasıdır. Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından hazırlanan ve yedi açık uçlu sorudan oluşan anket aracılığıyla toplanmış ve betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular, bir çalgıda uzman olmanın; "yetenek", "çaba", "disiplin ve iş etiği", "yorum gücü" ve "eğitim" ile ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bir çalgıda uzman yetiştirmenin koşullarının ise; "eğitim / sürekli eğitim", "pedagojik formasyon", "uzmanlaşma / uzmanlarla çalışma ve iletişim", "kişisel özellikler", "öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alma", "öğrenciye hızlı ve doğru geribildirim verme", "öğrenci motivasyonu" ve "öğrenciye deneyim kazandırma" ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. Güzel sanatlar fakültesinde çalgı anasanat dallarının olması, bu fakültelerde dört yıllık lisans eğitimi ile "uzman çalgı icracısı" yetiştirilmesi ve çalgı anasanat dallarının, çalgı performansı yeterliklerine görüşler bir bütün olarak değerlendirildiğinde genel olarak; bu fakültelerin müzik ile ilgili bölümlerinin müzikoloji, çalgı yapım onarım, şan eğitimi vb. ile ilişkili olabileceği, ancak uzman icracı yetiştirmek için dört yıllık bir eğitim süresinin yetersiz olduğu yönünde görüşlerin bildirildiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uzman icracı, konservatuvar, güzel sanatlar, çalgı.

GİRİŞ

Hem uluslararası düzlemde hem de Türkiye'de, bir çalgıda uzmanlaşmanın, bir diğer deyişle uzman icracı olmanın yolu, konservatuarlar tarafından yürütülen ve en az 10 yıl süreyi kapsayan bir eğitim almaktan geçmektedir. İlkokul yıllarında başlayan bu eğitim, lisans mezuniyetine kadar sürmekte ve mezuniyet aşamasında bu eğitimi başarı ile tamamlayan bireylere verilen diplomada "keman, piyano, flüt vb. çalgısı icracısı, uzmanı, sanatçısı" gibi unvanlar içeren bir belge yer almaktadır. Örneğin, Bilkent Üniversitesince Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi (Konservatuar) mezunlarına verilen diplomada;
"Keman Sanat Dalında gerekli çalışma ve sınavları başarı ile tamamlayan ……'ya Lisans Derecesi, tanınan bütün hak ve yetkiler ile birlikte tevcih edilmiştir." ifadesi bulunmaktadır.

Bununla birlikte, Bilkent Üniversitesi'nde ayrıca bir de "Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi" bulunmakta, ancak bu fakülte bünyesinde yalnızca görsel sanatlar ile ilgili (heykel, seramik, mozaik, çizim sanatı, akrilik resim, sanat stüdyosu vb.) derslerin yer aldığı, müzik ile ilgili herhangi bir ders, program vb. bulunmadığı görülmektedir (Bilkent Üniversitesi, 2022). Bu durum yalnızca Bilkent Üniversitesi'ne özgü olmamakla ve başka bazı üniversitelerde de benzer bir durum gözlenmekle birlikte, diğer bazı üniversitelerde ise güzel sanatlar fakülteleri bünyelerinde müzik bölümleri bulunduğu, bu bölümlerden mezun olan dört yıllık lisans mezunlarına da çalgı yeterlilik belge ve yetkilerinin verildiği görülmektedir. Örneğin, Karabük Üniversitesi, Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi'nin sayfasında, dört yıllık lisans eğitimini tamamlayan müzik mezunlarının "icracılık" yapabilecekleri ifade yer almaktadır (Karabük Üniversitesi, 2022).
Güzel sanatlar fakültelerinde 1975 yılından günümüze, müzik bölümleri açılmaya başlanmış ve çalgı eğitimleri verilmeye başlanmıştır (Uçan, 1995). Bu fakülteler bünyesinde; müzik teknolojileri, müzik bilimleri, ses ve şan eğitimi gibi alanların yer alması sorun oluşturmazken; çalgı bölümlerinin bulunması, üniversite çağında bir çalgıya başlamanın geç kalınmışlığı ve dört yıllık lisans süresinin yetersizliği gibi sorunların doğmasına yol açmıştır. Çünkü çalgı uzmanlığı, erken yaşlarda başlaması gereken ve uzun yıllar alan bir eğitim sürecinden geçmekle mümkün olabilmektedir. Bu nedenle de "konservatuar" olarak adlandırılan kurumlarda ortalama 10 yıllık bir süreyi kapsamaktadır.

Güzel sanatlar fakültelerinin çalgı derslerine ilişkin yazılmış olan makalelerin çoğu, bu konudaki sıkıntıları ortaya koymaktadır. Öner'e (2011: 306) göre Türkiye'de müzik eğitimi veren kurumların sayısı hızla artmaktadır. Bu sevindirici olmakla birlikte, bu eğitimlerin nitelikleri de önemlidir.

Yukarıda da tartışıldığı üzere, dört yıllık bir güzel sanatlar fakülteleri, adeta konservatuarın 10 yılda verdiği yeterliliği çok kısa bir zamanda verebilme yetkinliğine sahip görünmektedir. Bu nedenle bu çalışmada, güzel sanatlar fakültesi müzik bölümlerinde, dört yıla sıkıştırılan uzman icracı yetiştirmeyi hedefleyen (ana) çalgı derslerinin yeterliliğini değerlendirmek oluşturmaktadır. Bir diğer ifade ile bu araştırmanın genel amacı, bir çalgıda uzmanlaşmanın

koşullarına ve güzel sanatlar fakültelerinde verilen çalgı eğitimlerinin yeterliklerine ilişkin, sanatçı, eğitimci (akademisyen) ve hem sanatçı hem eğitimcilerin görüşlerini belirlemektir.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Bir çalgıda uzman olmanın koşulları nelerdir?
2. Bir çalgıda uzman yetiştirmenin koşulları nelerdir?
3. Bir çalgı eğitim programı nasıl olmalıdır?
4. Bir çalgı eğitmeninin çalgı performansı mı, eğitimci kimliği mi önemlidir?

5. Güzel sanatlar fakültesi müzik bölümlerini dikkate aldığınızda:
    a. Çalgı ana sanat dallarının olması hakkında ne düşünüyorsunuz?
    b. Dört yıllık lisans eğitimi ile "uzman çalgı icracısı" yetiştirilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?
    c. Çalgı ana sanat dallarının, çalgı performansı yeterliklerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

YÖNTEM

Bu bölümde; araştırma modeli, örneklem, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizi başlıkları yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Araştırma, bir çalgıda uzmanlaşmanın koşullarına ve güzel sanatlar fakültelerinde verilen çalgı eğitimlerinin yeterliklerine ilişkin; sanatçı, eğitimci (akademisyen) ve hem sanatçı hem eğitimcilerin görüşlerini belirlemektir. Bu yönüyle araştırma tekil tarama modeli ile uyumlu bir tarama araştırmasıdır.

Örneklem

Araştırmanın örneklemi, uygun örnekleme yöntemi ile ulaşılan ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 10 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcılar, 22-40 yaş aralığında olup, 10-25 yıldır bir enstrüman çalan ve 5-15 yıldır eğitmenlik yapan kişilerden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmanın verileri, araştırmacılar tarafından hazırlanan ve yedi açık uçlu sorudan oluşan anket aracılığıyla toplanmıştır. Anketin geliştirilmesi aşamasında üç uzmandan görüş alınmıştır. Uzmanların görüş ve önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak ankete son şekli verilmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcılara uygulanan anket yoluyla elde edilen veriler, betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmanın alt amaçları doğrultusunda elde edilen bulgular, belli kategoriler altında toplanarak sunulmuştur. Bazı alt amaçlarda ise doğrudan alıntılar şeklinde sunulmuştur. Tablo 1'de araştırmanın ilk amacı olan "Bir çalgıda uzman olmanın koşulları nelerdir?" sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar sunulmaktadır.

Tablo 1. Bir Çalgıda Uzman Olmanın Koşullarına İlişkin Görüşler

Kategori	Görüşler
Yetenek	• Üst düzey teknik becerilere sahip olmak • Yetenekli olmak
Çaba	• Çok çalışmak • Egoya yenik düşmemek, hiç bir zaman "Ben oldum" dememek • Bir çalgıyı benzerlerinden daha iyi kullanmak
Disiplin ve İş Etiği	• Prensipli olmak • Disiplinli olmak • İşini ciddiye almak • Müziğin disiplinini anlamak ve ona göre davranış geliştirmek • İş etiği
Yorum gücü	• Tüm dönem stillerine uygun yorum gücü, olmazsa olmaz koşuldur. • Çalgıyı, düşsel ifadelerin bir aracı olarak kullanabilecek kadar olgunlaşmış olmak.
Eğitim	• Eğitime erken yaşta başlamak • Çalgıda uzman kişilerle, farklı seviyelerde, farklı hocalarla çalışmak, onları taklit etmek (çalıcılık anlamında), böylece her hocadan değişik anlayışlar, teknikler ve müzikal kazanımlar edinmek. • Çalgı konusunda pedagojik anlamda yazılmış kitap, makale vs. okumak ve bu işi iyi yapan uzman kişilerle sürekli iletişim halinde olmak.

Tablo 1 incelendiğinde; bir çalgıda uzman olmanın; "yetenek", "çaba", "disiplin ve iş etiği", "yorum gücü" ve "eğitim" ile ilişkili olduğu şeklinde görüşler bildirildiği görülmektedir.

Tablo 2'de araştırmanın ikinci alt amacı olan "Bir çalgıda uzman yetiştirmenin koşulları nelerdir?" sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar sunulmaktadır.

Tablo 2. Bir Çalgıda Uzman Yetiştirmenin Koşullarına İlişkin Görüşler

Kategori	Görüşler
Eğitim / Sürekli Eğitim	• Uzun süre eğitim almak • Eğitime erken yaşlarda başlamak • Sürekli çalışmayı bir yaşam biçimi haline getirmek • Çalgı konusunda pedagojik anlamda yazılmış kitap, makale vs. sürekli okuma / takip etme
Pedagojik Formasyon	• Pedagojik formasyona sahip olmak • Sistemli ve sabırlı bir şekilde planlanan eğitim programını uygulamak. • Geçmiş deneyimlerinden yola çıkarak kendi öğrenciliğinde hocasında/hocalarında gözlemlediği olumlu/olumsuz yanların sentezini yaparak, olumsuz yanları elimine etmek ve olumlu yanları ön plana çıkaracak pedagojik yaklaşıma sahip olmak
Uzmanlaşma / Uzmanlarla Çalışma ve İletişim	• Öncelikle işin uzmanı olmak • Derinlemesine alan bilgisine sahip olmak • Uzman pedagoglarla çalışmak. • Uzman kişilerin ders, masterclass, workshop vs. etkinliklerini sürekli izlemek, takip etmek • İşini iyi yapan uzman kişilerle sürekli iletişim halinde olmak.

Tablo 2-Devam

Kişisel Özellikler	• İçinde, bildiklerini paylaşma arzusu duymak • Mevcut bilgilerini aktarabilme becerisine sahip olmak • Tek bir kişiye saplanıp kalmamak, farklı dönemlerde farklı kişilerle çalışmaya açık olmak, esneklik
Öğrencilerin Bireysel Farklılıklarını Dikkate Alma	• Her öğrencinin farklı yeteneğe, geçmiş hayat deneyimlerine, kapasiteye vs. sahip olduğunu göz önünde bulundurarak, öğrencilere uygun yaklaşım sergileme
Öğrenciye Hızlı ve Doğru Geribildirim Verme	• Doğruyu öğretmek. • Hataları anında saptama ve doğrusunu o anda gösterme ve tekrarlatma

Öğrenci Motivasyonu	• Yanlışları olan öğrencileri küçümsememe, cesaretlendirme • Öğrencinin heves, istek ve çalışma azmini kırmama • Öğrenciyi motive etme ve çalgıyı sevmesini sağlama. Sevilmeyen bir alanda başarılı olmak neredeyse imkânsızdır.
Öğrenciye Deneyim Kazandırma	• Öğrenciye solo resital, konser vs. olanaklarını sunarak, sahne tecrübesi kazandırma. • Öğrencinin oda müziği ve orkestralarda çalmasını amaçlayarak, bu deneyimlere sahip olmasını, bu yolla birlikte müzik yapmasını sağlama.

Tablo 2 incelendiğinde; bir çalgıda uzman yetiştirmenin koşullarının; "eğitim / sürekli eğitim", "pedagojik formasyon", "uzmanlaşma / uzmanlarla çalışma ve iletişim", "kişisel özellikler", "öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alma", "öğrenciye hızlı ve doğru geribildirim verme", "öğrenci motivasyonu" ve "öğrenciye deneyim kazandırma" kategorilerinde toplandığı görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü alt amacı olan, "Bir çalgı eğitim programı nasıl olmalıdır?" sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde, birbirinden farklı görüşlerin bildirildiği, ancak çalışmanın geneline ilişkin görüşlerden de anlaşıldığı üzere, öğrencinin bireysel ihtiyaçlarına uyarlanmış bir programın daha yararlı olacağı yönünde görüşler bildirildiği belirlenmiştir. Aşağıda bu konuya ilişkin görüşlerden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

"Esnek, öğrencinin yeteneğine uyarlanmış olmalıdır."

"Çalgı eğitimi programlı bir eğitim olmamalıdır. Bu programlanabilseydi herkes aynı şekilde yetişirdi. Programın da, çalgının da, eğitimin de, eğiticinin de bununla barışık olması lazımdır."

"Öğrencinin kendisiyle yarışmasını sağlayacak düzeyde olmalı, aynı zamanda öğrencinin kendisine güvenli bir çalıcı olarak yetişmesine yardımcı olmalıdır."

"Teknik ve müzikal anlamda bir bütün olmalıdır."

"Gerek eser gerekse etütler açısından, her müzikal dönemin özelliklerini öğretecek düzeyde olmalıdır."

"Her akademik yılın sonunda bir performans sergileme (konser) olmalıdır."

Araştırmanın dördüncü alt amacı olan "Bir çalgı eğitmeninin çalgı performansı mı, eğitimci kimliği mi önemlidir?" sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde, genel olarak

her iki kimliğinin de önemli olduğu görüşü daha fazla bildirilmiş olmakla birlikte, eğitimci kimliğinin daha önemli olduğu görüşünü destekleyenler de bulunmaktadır. Aşağıda her iki görüşe yönelik doğrudan alıntı örnekleri sunulmuştur.

"Her ikisi de çok önemlidir. Çalamayan kişi doğru öğretemez. Eğitmenim diye çalmamak olmaz. Ancak her iyi çalıcı da iyi bir eğitmen olamayabilir. Bu sentezi yakalamak kolay değildir."

"İkisi de eşit derecede olmalıdır. ''Rol modeli olmak'' müzik dünyasında önemli bir kavramdır. Çalgı performansı vasat bir öğretmen, yetiştirdiği öğrenci üzerinde yanlış etkiler bırakabilir."
"Kesinlikle eğitimci yönü önemlidir. Performansı çok iyi olup da iyi eğitim veremedikten sonra, o performansın eğitim açısından bir önemi kalmaz."

"Her iyi çalanın öğretemeyeceği kesindir. Ama her öğreten iyi çalmak zorundadır. Kendi bilmediği ve yapamadığını nasıl öğretebilir ki? Öğretmek hem bir içgüdü, hem de eğitimle öğrenilen ayrı bir uzmanlık konusudur."

Araştırmanın beşinci alt amacının ilk alt sorusu olan, "güzel sanatlar fakültelerinin müzik bölümlerinde çalgı anasanat dallarının olması hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar "olumsuz görüşler" ve "olumlu görüşler" şeklinde kategorize edilmiştir. Olumsuz görüşler güzel sanatlar fakültelerinde uzman çalgı icracı yetiştirilmesini onaylamayanlar, olumlu görüşler ise yetiştirilebileceği yönünde görüş bildirenler anlamına gelmektedir.

Olumsuz Görüşler:

"Genel olarak güzel sanatlar fakültelerine, amaçsızca ve kimliksizce bir kılıf giydirildiğini düşünüyorum. Daha çok ''ne eğitim fakültesi ne de konservatuar sınavlarını kazanamayanların uğrak yeri'' gibi bir durumda. Yani bu kurumlardaki öğrenciler yine iki seçenekle karşı karşıya: ya bir eğitim fakültesinin sertifika programına katılıp formasyon dersleri alarak müzik öğretmeni olacak, ya da mucizevi bir performans göstererek çalgı icracısı olacak."

"Bana göre acilen bir yeniden yapılanmayla; güzel sanatlar fakültelerinin çalgı anasanat dallarına sıfırdan başlayan öğrenci kabul edilmemeli, daha önce özel dersler alarak belli bir seviyeye ulaşmış çalıcılar ya da güzel sanatlar liselerinden iyi derecede çalarak mezun olanlar sınavlara girmeli ve bu okullara alınarak lisans düzeyinde (en azından) konservatuar düzeyine yakın olarak yetiştirilmelidir. Bu yolla güzel sanatlar fakültelerinin yaraları belki sarılabilir."

"Şöyle bir yol izlenebilir: Çalıcılık anlamında daha önce özel derslerle belli bir seviyeye gelmiş, ancak konservatuara gidememiş/gitmemiş ve bu anlamda da kendisini yetiştirerek gerçek bir çalıcı, müzisyen olmak isteyen kişiler, lisans düzeyinde belli bir seviye göstererek bu okullara girebilirler. Ben şu andaki yapılanmayla bu işin doğru yürütüldüğünü zaten düşünmüyorum ki; Bu kişiler belki eğitim fakülteleri müzik öğretmenliği programlarına gidebilir. Çünkü müzik öğretmenliği üst düzey çalıcılık istemeyen bir meslektir."

"Bologna sürecinde, Avrupa'ya uyum yasaları konusu olduğunda, Avrupa bile tanımıyor güzel sanatlar fakülteleri altındaki müzik bölümlerini ve onaylamıyor, daha ne denilebilir ki?

Olumlu Görüşler:

"Müzisyen yetiştirme sorumluluğu sadece konservatuar ve eğitim fakültelerinin tekeline indirgenmemelidir. Güzel sanatlar fakültelerinin müzik bölümlerinde de kaliteli öğretim elemanlarıyla yapılabilir."

"Güzel sanatlar fakülteleri arada sıkışmış okullar. Öğrenciler bir yana, burada eğitim veren hocaların bir kısmı bile bazen ne yapacaklarını şaşırmış olabiliyorlar. Bence güzel sanatlar fakülteleri normal şartlar altında çok yetenekli öğrencilerin girebileceği ve kısıtlı zamanda yetişebilecekleri bir kurum olmalıdır. Çalgı ana sanat dallarının olması konusuna ise olumlu bakıyorum. Bu konuda aslında görüşüm şöyle: Şu andaki yapılanmalarıyla Türkiye'deki güzel sanatlar fakültelerinin durumu hiç de iç açıcı değil, şu şekilde yapılanabilirler. Bazı okullarda olduğu gibi, çalıcı yetiştirmek yerine akademisyen eğitmek olabilir. İnönü Üniversitesi. Güzel Sanatlar Fakültesi bu anlamda doğru bir iş yapmaktadır. Okulda bulunan müzikoloji ve müzik teknolojileri çok isabetli karar verilerek açılmış bölümlerdir. Bunlara etnomüzikoloji, çalgı yapım onarım, şan eğitimi, teori-kompozisyon, ve çalıcı yetiştirme anlamında da belki bazı nefesli sazlar eklenebilir."

Araştırmanın beşinci alt amacının ikinci alt sorusu olan, "güzel sanatlar fakültelerinin müzik bölümlerinde dört yıllık lisans eğitimi ile uzman çalgı icracısı yetiştirilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?" sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar incelendiğinde, yine olumsuz görüşlerin çoğunlukta olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcılardan yalnızca birinin olumlu görüş bildirdiği belirlenmiştir: *"Her yerde yetiştirilebilmesi mümkündür. Hammadde eşsiz olursa heykel kolayca oluşuverir."* şeklindedir.

Olumsuz Görüşler:

"Olmayacak duaya amin demektir. Yalnızca dört yılda, uzman çalgı icracısı yetiştirmek, hatta bunu hayal bile etmek, bireylerden insanüstü, doğaüstü bir çaba beklemekle eşdeğerdir."

"Bu kesinlikle hayaldir, komiktir."

"Dört yılda uzman çalgı icracısı yetiştirmek kişiye göre değişebilse de pek mümkün değildir. Uzman çalgı icracısı olabilmek için çok daha uzun bir eğitim süresi gerekir."

"Güzel sanatlar fakülteleri, hiçbir yere giremeyen öğrencilere müzik okulu, açıkta kalmış akademisyenlere kadro yolu açılsın diye başlatılmış bir gelenektir. Çalgı performansı kimsenin umurunda değildir."

Tablo 7'de, araştırmanın beşinci alt amacının üçüncü alt sorusu olan, "güzel sanatlar fakültelerinin müzik bölümü çalgı ana sanat dallarının, çalgı performansı yeterliklerini nasıl değerlendiriyorsunuz?" sorusuna katılımcıların verdikleri yanıtlar sunulmaktadır.

"Çok yeterli bulmuyorum. Yeterli olabilmesi için iyi öğretim elemanları seçilmelidir. Öğretim elemanları yeterli seviyede olsa bile dört yıllık bir eğitimle, belli bir seviyenin üstünde öğrenci yetiştirmek oldukça zor."

"Asla yeterli değildir. Yeniden yapılandırılması gerekmektedir."

"Eğitim fakültesi çıkışlı bir akademisyen nasıl uzman çalgı icracısı yetiştirebilir?"

"Güzel sanatlar fakültelerini değerlendirmek oldukça zordur. Her gün yenileri açılmakta, bunun durdurulması ve var olanların çalgı bölümlerinin kapatılarak, ses, müzik teknolojileri, müzik bilimleri gibi kuramsal ağırlıklı bölümlerinin kalması mantıklıdır."

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye'de müzik eğitimiyle ilgili en önemli sorunlardan biri, müzik eğitiminin; konservatuarlar, güzel sanatlar fakülteleri ve eğitim fakülteleri gibi, üç farklı çatı altında yapılanmış olmasıdır.
Bu araştırmadan elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, güzel sanatlar fakültelerinin uzman çalgı icracısı yetiştiremeyeceğine yönelik görüşlerin çoğunlukta olduğu ifade edilebilir. Güzel sanatlar fakültelerinde çalgı anasanat dalları yerine müzik ile ilgili farklı bölümlerin olmasının (ses, müzik teknolojileri, müzik bilimleri, çalgı yapım vb.) daha uygun olacağı, ancak çalgı eğitimine üniversite lisans programları ile başlamanın hem çok geç bir yaş olduğu hem de dört yıllık bir sürenin yeterli olmayacağı düşünülmektedir.

Bu nedenle güzel sanatlar fakültelerinin vizyon ve misyonlarının gözden geçirilmesi, farklı ve daha gerçekçi yapılanmalara gidilmesinin yerinde olacağı önerilmektedir. Örneğin; akademik kadroların daha fazla konservatuar mezunu (uzman çalgı icracısı) içermesi, eğitim süresinin sınırlılığı göz önünde bulundurularak, ders sayılarının yeniden gözden geçirilmesi, bu öneriler arasında yer almaktadır. Çalgı eğitimi uzun süreli, zorlu koşulları olan ve özel bir disiplin gerektiren bir eğitimdir. Bu koşulların güzel sanatlar fakültelerinin ilgili bölümlerinde mevcut olup olmadığı ise oldukça şüphelidir. Bu nedenle mevcut yapılanmanın iyileştirilmesine yönelik daha kapsamlı çalışmaların yürütülmesi gerekli görülmektedir. Mesleki müzik eğitiminin her geçen gün yaygınlaşması umut verici olmakla birlikte doğru yapılanma, nitelikli eğitim ve istihdama göre mezun vermek çok önemlidir.

Bu çalışma, 10 kişilik bir katılımcı grup ile yürütülmüştür. Her ne kadar nitelikli katılımcıların seçimine özen gösterilmiş olsa da yine de daha büyük grupların görüşlerine başvurulması, hatta bu fakültelerde hâli hazırda öğrenim gören ya da mezun olan öğrencilerin de bu konuda

görüşlerinin alınması yararlı olacaktır. Çalışmadan elde edilen bulgu ve sonuçların, bu sınırlılık dahilinde değerlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Bilkent Üniversitesi (2022). https://adaybilgi.bilkent.edu. tr/index.php/guzel-sanatlar-tasarim-vemimarlikfakultesi/ #g%C3%BCzel adresinden, 15 Kasım 2022'de indirilmiştir.

Karabük Üniversitesi (2022). https://obs.karabuk.edu.tr/oibs/ bologna/index.aspx?lang=tr&curOp=showPac&curUnit=0300&curSunit=131 adresinden, 15 Kasım 2022'de indirilmiştir.

Öner, A (2011). Güzel Sanatlar Fakültelerindeki Klasik Batı Müziği Çalgı Dersleri ve Öğrencilerin Durumlarına İlişkin Bir Araştırma. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(2), 305–324.

Uçan, A. (1995). Türkiye Üniversiteleri Güzel Sanatlar Fakültelerinin Yeniden Yapılanması ve Eğitim Programlarının Yeniden Düzenlenmesi. Anadolu Sanat Dergisi, 4, 121-142. https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui /bitstream/handle/11421/1037/109422.pdf?sequence adresinden 15 Kasım 2022'de indirilmiştir.

FLÜT ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİSAYAR EŞLİKLİ ÇALMAYA İLİŞKİN YAKLAŞIMLARI

Prof. Dr., BEGÜM AYTEMUR [1], Doç. Dr., FEYZA SÖNMEZÖZ [2]

[1] ÇOMÜ, Eğitim Fakültesi, begumusic@gmail.com - ORCID: ID/ 0000-0001-8346-7308

[2] ÇOMÜ, Eğitim Fakültesi, feyzasonmezoz@gmail.com - ORCID: ID/ 0000-0003-4388-5200

ÖZET

Müzik öğretmenliği bireysel çalgı flüt derslerinde, öğrencilerin çalıştıkları eserleri eşlikli seslendirememesi performanslarını etkileyebilmektedir. Ancak, eşlikçi bulunamaması, eser eşliklerinin zor olabilmesi gibi nedenlerle eserleri eşlikli olarak çalışmaları mümkün olamamaktadır. Bu gibi durumlarda çalışılan eserlerin bilgisayar ortamında hazırlanan eşlik ile birlikte seslendirilmesi sayesinde yaşanan eksiklikler giderilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte, öğrencilerin bilgisayar eşliğine ilişkin yaklaşımlarının neler olduğu bilinmemektedir. Bu çerçevede yapılan araştırmada müzik öğretmeni adaylarının bireysel çalgı eğitimi kapsamında yer alan flüt derslerinde çalışılan eserlerin bilgisayar destekli eşlik ile çalışılması deneyimine yönelik görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, 2022-2023 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda okuyan 6 flüt öğrencisi ile yürütülmüştür. Çalışmada flüt öğrencileri öncelikle bilgisayar ortamında hazırlanan eşlik ile ön çalışma yapmış, ardından çalma deneyimlerinin video kaydı yapılarak, bilgisayar eşliği ile çalma deneyimlerine ilişkin görüşleri alınmıştır. Araştırmanın verileri MAXQDA 2022 programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada öğrencilerin bilgisayar eşliği ile çalma üzerine beğenme, keyifli hissetme, geliştirici bulma başlıklarında 3 olumlu; duygusuz çalma, uyum sağlayamama, müzikal hissetmeme, özgür hissetmeme, kaygı-güvensiz-yapay-rahatsız hissetme, gergin çalma, eseri kavrayamama başlıklarında 10 olumsuz olmak üzere toplam 13 kod ürettikleri tespit edilmiştir. Araştırma bulgularından katılımcıların bilgisayar eşliği ile çalma sürecinde genellikle olumsuz görüşlere sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Flüt eğitimi, bilgisayar eşliği, eşlikli çalma.

APPROACHES OF FLUTE STUDENTS TO COMPUTER AIDED ACCOMPANY PLAYING

ABSTRACT

In individual instrument flute lesson music, the inability of students to sing the works they are studying with accompaniment may affect their performance. However, it is impossible for them to work with the accompaniment due to reasons such as lack of accompaniment and difficulties in accompaniment. In such cases, the deficiencies experienced are attempted to be eliminated thanks to the vocalization of the works with the accompaniment prepared in the computer environment. However, it is not known what the students' approaches to computer accompaniment are. In this study, it was aimed to determine the opinions of music teacher candidates about the experience of studying the pieces studied in flute lessons, which are included in the scope of individual instrument education, with a computer-assisted accompaniment. The study was conducted with 6 flute students studying at Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education, Department of Music Education, during the fall semester of the 2022–2023 academic year. In the study, the flute students first made a preliminary study with the accompaniment prepared in the computer environment, then video recording of their playing experiences was made and their views on their experience of playing with computer accompaniment were taken. The data of the research were analyzed with the MAXQDA 2022 program. In the research, on playing with the computer accompaniment of the students; they produced 3 positive codes in the titles of liking, feeling pleasant, and finding a developer; it was determined that they produced 13 codes, 10 of which were negative, in the titles of playing emotionless, inability to adapt, not feeling musical, not feeling free, feeling anxiety-insecure-artificial-disturbed, playing nervously, and inability to grasp the piece. 10 of which were negative, in the titles of playing emotionless, inability to adapt, not feeling musical, not feeling free, feeling anxiety-insecure-artificial-disturbed, playing nervously, and inability to grasp the piece. From the research findings, it was concluded that the participants generally had negative views on the process of playing with the computer accompaniment.

Keywords: Flute education, computer accompaniment, playing accompaniment.

1. GİRİŞ

Günümüz müzik eğitiminde teknoloji kullanımı, öğrenmeye olan ilginin artırılması ve kolaylık sağlaması bakımından sıklıkla tercih edilmektedir. Bilgi teknolojisinin sürekli gelişmesi ve ilerlemesi sayesinde, bu sistemle organik bir bağa sahip olan müzik yazılımları da gelişmekte, her yeni sürümle daha gerçekçi ve kolaylaştırıcı çözümler sunmaktadır. Bunun sonucu olarak, müzik eğitiminde bilgisayar destekli alıştırma ve uygulamaların hem öğretmen

hem de öğrenci açısından daha verimli ve "motivasyon sağlayıcı" (Yüksel ve Mustul, 2015) olduğu görülmektedir.

Müzik çalışmalarında sıklıkla kullanılan bilgisayarlar ve tabletler, "sanal enstrümanlar, çok kanallı ses kayıt uygulamaları, nota yazım uygulamaları, müzikal bilgi ve becerileri geliştirmeye yönelik uygulamalar, müzikal oyunlar" (Önder ve Yıldız, 2015) ve analiz programları (Yalçınkaya, 2007) ile müzikle ilgilenen kişilere çeşitli olanaklar sağlamaktadır. Teknolojik gelişmelerin müzik alanına yansımasıyla müzik eğitiminde teknoloji kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Atamtürk Buran'a (2022) göre eşlik programları, interaktif müzik yazılımları, MIDI destekli yazılım programları sayesinde çalgı, işitme ve ses eğitimi üzerine yönelimler değişmeye başlamıştır. Bunun yanında üniversitelerde müzik alanında teknoloji kullanımı henüz yeterli düzeyde değildir (Kasap Tecimer, 2007). "Öğrencilerin pek çok teknolojik araç ve programı kullandıkları, ancak teknolojik donanım ve alt yapının henüz yeterli düzeyde olmadığı ve bu alanda bilgi eksikliğinin de olduğu" (Kaya, 2019) bilinmektedir. Özellikle yaşanan COVID-19 pandemisi sürecinde verimli bir şekilde gerçekleştirilemeyen "birlikte çalma, söyleme etkinlikleri" (Onay ve Aytemur, 2021) için yeni yaklaşımların ve uzaktan öğretim yöntemlerinin (Karahan, 2016) geliştirildiği de görülmektedir. Bu şekilde öğrencilerin teknolojiye bir adım daha yaklaştıkları söylenebilir.

Müzik eğitiminde teknolojik gelişmeler çalgıda gelişimi desteklemesi yanında bazı eksikliklerin çözümü için de fayda sağlamaktadır. Yüksel ve Mustul (2015), öğrencilerin çalgısıyla seslendirdiği eserlere piyano eşliği yapabilecek düzeyde bir eşlikçi bulamamasını bu eksikliklerden biri olarak görmektedir. Yapılan araştırmalar flüt öğrencilerinin eserleri eşlikle çalmayı tercih ettiklerini (Aytemur ve Sönmezöz, 2022), ancak bölümlerinde düzenli eşlik yapan birinin olmadığını (Yüksel ve Mustul, 2015) ve öğretim programında, özellikle korepetisyon (eşlik) dersinin de bulunması gerektiğini (Öztürk, 2003) göstermektedir. Ayrıca, "müzik öğretmeni adaylarının mevcut programda eşlik yapma üzerine bir ders olmamasından kaynaklı olarak birbirlerine eşlik yapabilecek düzeyde eğitim alamadıkları" (Sönmezöz ve Aytemur, 2022) da görülmektedir. Çalgı eğitiminde önemli bir yere sahip olan eşlikle seslendirme, "öğrencilerin çalgılarındaki teknik becerilerini geliştirmesinin yanı sıra müzikal anlamda da destekleyici ve tamamlayıcı niteliği ile karşımıza çıkmaktadır" (Sönmezöz ve Aytemur, 2022).

Genelde çalgı eğitimi ve konu özelinde flüt eğitimi kapsamında yapılan eşlikli çalışmalar öğrencilerin; müzikal uyuma sahip olma, eserlerin stil özelliklerini kavrama (Kaptanoğlu ve Çanakçı, 2015), çalgı hâkimiyeti (Önal, 2021), entonasyon sorunlarını düzeltme (Angı ve Hamzaoğlu Birer, 2013; Kaptanoğlu ve Çanakçı, 2015), çalgıya yönelik motivasyonlarını arttırma (Mustul, 2005), öz-yeterlikleri (Özer ve Üstün, 2020) gibi pek çok açıdan gelişimlerini sağlamaktadır. Bu nedenle verilen çalgı eğitimde bir korepetitörle veya bilgisayar desteğiyle yapılan eşlikli çalışmalar önem kazanmaktadır. Özellikle pandemi döneminde yapılan uzaktan eğitim sürecinde ve eşlikçi bulunamadığı durumlarda bilgisayar ve diğer uygulamalardan yararlanılmak durumunda kalınmıştır. Eşlik çalışmalarında Finale ve Sibelius gibi nota yazım programlarından faydalanıldığı gibi, daha profesyonel sesler elde etmek amacıyla "Cubase, Logic Pro ve GarageBand gibi ses kayıt yazılımları" (Köksal, 2019) ve Youtube platformu gibi ortamlardan da yararlanılmaktadır.

Flüt eğitiminde alanyazın incelendiğinde, piyano eşliğinin çalgı eğitimi alışkanlıklarına ve performans öz-yeterlik inancına etkisini inceleyen (Özer ve Üstün, 2020), flüt eğitiminde bilgisayar destekli eşlik uygulamalarını belirleyen (Yüksel ve Mustul, 2015) ve dijital piyano eşlik kayıtlarıyla yapılan çalışmaların değerlendirildiği (Mamaç, 2021) araştırmaların bulunduğu görülmektedir. Bu araştırmada ise, müzik öğretmenliği ana bilim dalında öğrenim gören flüt öğrencilerinin bilgisayar eşlikli çalma deneyimine ilişkin görüşlerinin yansıtılması amaçlanmıştır. Araştırmanın problem cümlesi "Flüt öğrencilerinin bilgisayar eşlikli çalma deneyimine ilişkin yaklaşımları nasıldır?" şeklinde oluşturulmuştur.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada, flüt öğrencilerinin bilgisayar eşlikli eser seslendirme deneyiminin irdelenmesi ve öğrencilerin tecrübelerinin kendi bakış açılarıyla aktarılması amacıyla nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Mevcut "bir fenomenin bireylerin ya da belli bir grubun deneyimleri açısından tanımlanması" (Christensen vd., 2020: 409) olarak tanımlanan fenomenoloji deseninde, katılımcılara açık uçlu sorular sorularak konu hakkında derinlemesine görüşleri elde edilmektedir.

2.2. Çalışma Grubu

Amaçlı örnekleme yöntemi ile oluşturulan çalışma grubunu, 2022-2023 eğitim öğretim yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda öğrenim gören 6 flüt öğrencisi oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada, öncelikle öğrencilerin seviyelerine uygun olarak belirlenen eserin Cubase programında piyano sesi kullanılarak eşliği hazırlanmıştır. Mp3 olarak hazırlanan eser öğrenciler tarafından çalışılarak önce eşliksiz çalınmış, ardından iki kere bilgisayar ile birlikte seslendirilmiştir. Bilgisayarda iki ayrı tempoda hazırlanan eser üç defa çaldırılarak dış etkenler devre dışı bırakılmıştır. Araştırmada video kaydı alınarak uzmanlar tarafından kayıtlar izlenmiş ve öğrencilerin çalarken yaşadıkları duygu durum değişiklikleri gözlemlenerek ifadeleri ile karşılaştırılmıştır. Böylece ifadelerin tutarlılığı kontrol edilmiştir. Bilgisayar eşlikli çalma deneyiminin ardından katılımcılardan deneyimlerine ilişkin görüşleri açık uçlu soru formuyla alınmıştır. Elde edilen görüşler MAXQDA 2022 programına aktarılmış ve analiz edilmiştir. Üç uzman öğretim üyesi tarafından yapılan kodlamalar kontrol edilerek görüş ayrılığı bulunan kodlar ve ifadeler görüş birliği sağlanan kodlara atanmıştır. Araştırmada kodların oluşturulmasının ardından kategoriler geliştirilmiştir. Elde edilen veriler görseller ve katılımcıların ifadeleri ile desteklenerek sunulmuştur.

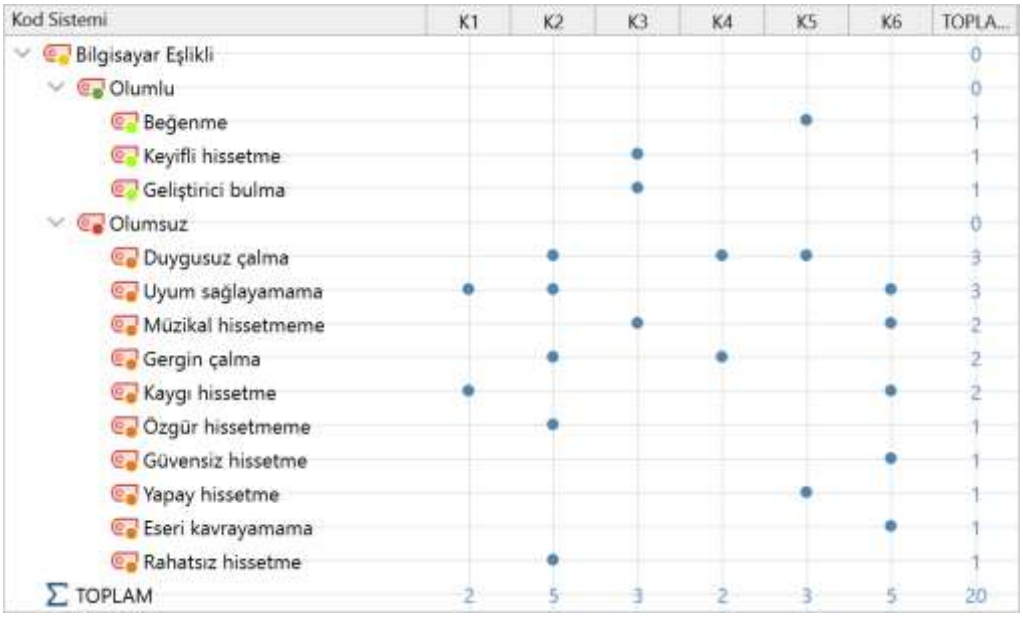
3. BULGULAR

Bu bölümde, flüt öğrencilerinin bilgisayardan piyano eşlikli çalma deneyimine ilişkin görüşlerinden elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir. İfadelerin analizinden elde edilen kodların belgelerde kaç farklı yerde geçtiği temaların ana belirleyicisidir. Çizelge 1'de *Katılımcıların Bilgisayar Eşlikli Çalma Üzerine Görüşleri* görülmektedir.

Çizelge 9. Katılımcıların Bilgisayar Eşlikli Çalma Üzerine Görüşleri

	Olumlu Yaklaşım	Olumsuz Yaklaşım
Bilgisayar Eşlikli Çalma	3 *(K3, K5)*	18 *(K1, K2, K3, K4, K5, K6)*

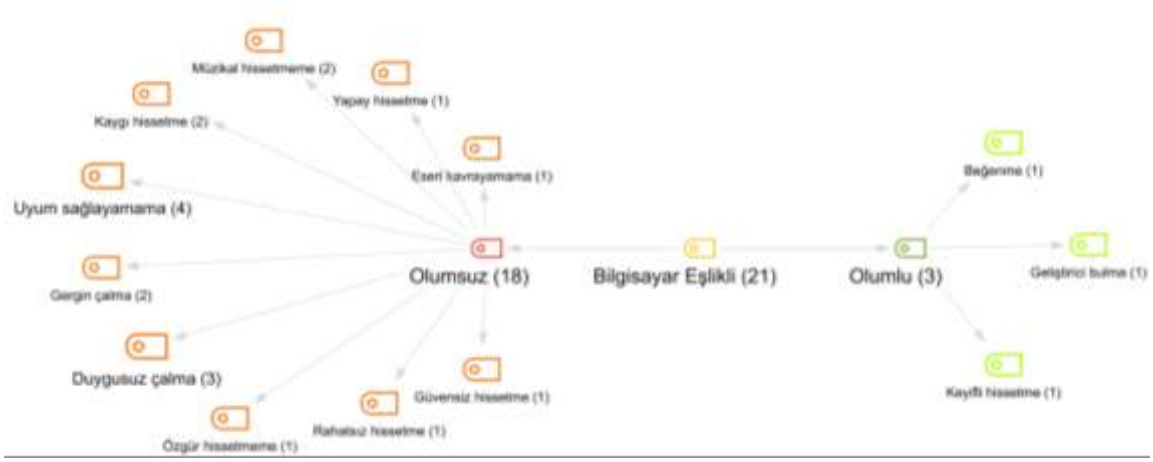
Çizelde 1'de katılımcıların tamamının (n=6) *Bilgisayar Eşlikli Çalma Olumsuz Yaklaşım* kategorisinde görüş bildirdiği, ancak *Bilgisayar Eşlikli Çalma Olumlu Yaklaşım* kategorisinde katılımcılardan sadece ikisinin görüş bildirdiği görülmektedir. Görsel 1'de kodların benzerliğine göre katılımcıların kod matrisi yer almaktadır. Kod matrisine göre katılımcıların görüşlerinin dağılımının *Olumsuz Yaklaşım* üzerine yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Konu hakkında en çok konuşan ve ifadelerinden kod üretilen katılımcıların K2 ve K6 olduğu görülmektedir.

Görsel 1. Kodların Benzerliğine Göre Katılımcıların Kod Matrisi

3.1. Bilgisayar Eşlikli Çalma Yaklaşımına İlişkin Görüşler

Araştırma kapsamında *Bilgisayar Eşlikli Çalma* yaklaşımına ilişkin flüt öğrencilerinin görüşleri 3 adet olumlu kod ve 10 adet olumsuz koddan oluşan iki kategori altında toplanmaktadır. Üç olumlu ifadeden; *Beğenme(1), Geliştirici Bulma(1)* ve *Keyifli Hissetme(1)* temaları oluşmuştur. On sekiz olumsuz ifadeden ise; *Eseri Kavrayamama(1), Yapay Hissetme(1), Müzikal Hissetmeme(2), Kaygı Hissetme(2), Uyum Sağlayamama(4), Gergin Çalma(2), Duygusuz Çalma(3), Özgür Hissetmeme(1), Rahatsız Hissetme(1) ve Güvensiz Hissetme(1)* temaları oluşmuştur. Katılımcıların ifadeleri 13 tema altında toplanmaktadır. Görsel 2'de katılımcıların ifadeleri doğrultusunda oluşturulan kodlar ile bağlı oldukları kategoriler Hiyerarşik Kod Alt-Kod Modeli ile sunulmuştur.

Görsel 2. Bilgisayar Eşlikli Çalma Yaklaşımı Hiyerarşik Kod Alt-Kod Modeli

Görsel 2'de yer alan eserleri bilgisayar eşlikli çalmaya yönelik görüşlere ait kod modeli incelendiğinde, katılımcıların (n=6) görüşlerinin toplam 21 kodlanmış belge ile ifade edildiği görülmektedir. Bunlardan 18 ifade olumsuz yaklaşım, 3 ifade olumlu yaklaşım içermektedir. Buradan katılımcıların *Bilgisayar Eşlikli Çalma* üzerine büyük oranda *Olumsuz Yaklaşım* içeren görüşlere sahip olduğu söylenebilir.

3.1.1. Bilgisayar Eşlikli Çalma Üzerine Olumlu Yaklaşım

Bu tema kapsamında 3 koddan çıkarılan *Beğenme(1), Geliştirici Bulma(1)* ve *Keyifli Hissetme(1)* temalarında katılımcıların görüşleri şöyledir:

Beğenme

"Eşliksiz halinden daha çok sevdim."(K5)

Geliştirici Bulma

"Normal çalışmalarımızda yaptığımız gibi internet üzerinden herhangi bir eşlikle, tartımına uyarak çalmak geliştiriyor."(K3)

Keyifli Hissetme

"Tek başıma çalmaya kıyasla daha keyifliydi."(K3)

3.1.2. Bilgisayar Eşlikli Çalma Üzerine Olumsuz Yaklaşım

Bu tema kapsamında çıkarılan 18 kod ile *Eseri Kavrayamama(1), Yapay Hissetme(1), Müzikal Hissetmeme(2), Kaygı Hissetme(2), Uyum Sağlayamama(4), Gergin Çalma(2), Duygusuz Çalma(3), Özgür Hissetmeme(1), Rahatsız Hissetme(1) ve Güvensiz Hissetme(1)* temaları oluşturulmuştur. Bilgisayar eşlikli çalma yaklaşımına ait olumsuz kodlardan oluşan örnekler birebir alıntıların sunulmasıyla verilmiştir. Bu kodlarla ilgili katılımcıların görüşleri şöyledir:

Eseri Kavrayamama

"Bilgisayarlı bir eşlikle çalışmadan önce eşliksiz olarak çalışma ihtiyacı hissediyorum. Çünkü ezgiyi kavrama, ritimleri doğru çalma ve tempoya uyum sağlama açısından buna ihtiyaç duyuyorum."(K6)

Yapay Hissetme

"Bu şekilde çalmak yapay geldi."(K5)

Müzikal Hissetmeme

"Müzikalite açısından canlı eşliğin yerini tutmuyor."(K3)

"Müzikal uyumsuzluk yaşıyorum."(K6)

Kaygı Hissetme

"Bilgisayar eşlikli çalarken önceden kaydedilmiş bir ritme göre çaldığım için yetişememe kaygım vardı. Ve başlarken biraz panik yaptım."(K1)

"Bilgisayarlı bir eşlikle çalışmadan önce eşliksiz olarak çalışma ihtiyacı hissediyorum."(K6)

Uyum Sağlayamama

"Videoda da görüldüğü gibi uyum açısından birkaç hatam oldu."(K1)

"Eşliğin metronomunu anlamaya, oturtmaya çalıştım. Uyum sağlayamadım."(K2)

"Bilgisayar eşliğinde çalarken, eşlik kesintisiz devam ettiği ve bire bir göz teması kuramadığımız için uyum sağlamakta zorlanıyorum. Bilgisayarlı bir eşlikle çalışmadan önce eşliksiz olarak çalışma ihtiyacı hissediyorum. Çünkü ezgiyi kavrama, ritimleri doğru çalma ve tempoya uyum sağlama açısından buna ihtiyaç duyuyorum."(K6)

Gergin Çalma

"Parçayı daha gergin çaldım."(K2)

"Bilgisayar eşliği ile çaldığımda, bilgisayardan gelen eşliğe ayak uydurmak temel amacımdı. Bu nedenle gerildim."(K4)

Duygusuz Çalma

"Parçayı daha duygusuz çaldım."(K2)

"Herhangi bir duygu yoğunluğu yaşamadım. Sadece, birlikte çalmaya özen gösterdim. Herhangi bir duygu hissetmedim."(K4)

"Bilgisayarda eşlikle çalınınca düz bir şekilde çaldım, pek duygu hissedemedim."(K5)

Özgür Hissetmeme

"Bilgisayar eşlikli tamamen eşliğe göre çaldım, özgür hissetmedim."(K2)

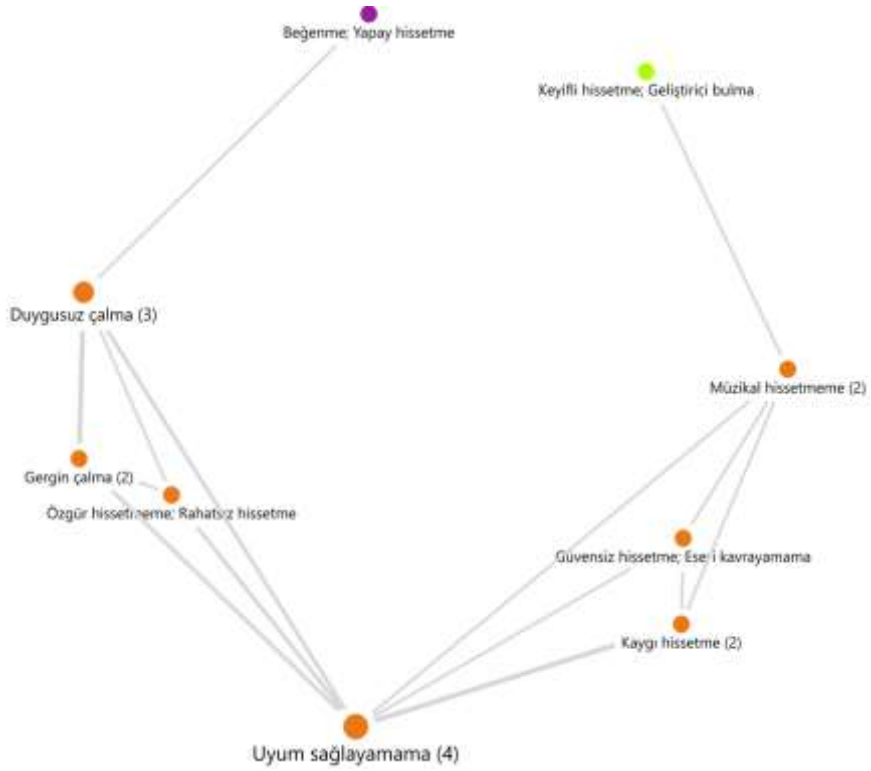
Rahatsız Hissetme

"Rahat değildi."(K2)

Güvensiz Hissetme

"Bilgisayar eşliğinin kesintisiz ve hatasız bir şekilde devam ediyor olması bana güvensizlik veriyor."(K6)

Katılımcıların ifadeleri incelendiğinde, flüt öğrencilerinin bilgisayar eşlikli çalarken eseri kavrayamadıkları, uyum sağlayamadıkları, kendilerini müzikal, rahat, özgür ve güvenli hissetmedikleri, bu nedenle duygusuz çaldıkları ve dolayısıyla kaygılı ve gergin oldukları söylenebilir. Buradan, özellikle bilgisayarın hatasız çalıyor olmasından dolayı flüt öğrencilerinin rahatsız olduğu; eseri anlamlandırma, müzikal öğeleri kendi yorumlarınca uygulama ve tempoya ayak uyduramama gibi hatalarını anlık olarak telafi edecek birinin olmaması gibi nedenlerle gerginlik ve kaygı hissettikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında, bilgisayar eşliğinin özellikle tartımların yerleşmesi açısından geliştirici olduğunu düşünen, tek başına çalmaya göre daha keyifli bulup bilgisayarla eşlikli çalmayı beğenen görüşler de mevcuttur. Görsel 3'de bilgisayar eşlikli çalma yaklaşımına ilişkin kod haritası görülmektedir.

Görsel 3. Bilgisayar Eşlikli Çalma Yaklaşımına İlişkin Kod Haritası

Görsel 3'de yer alan bilgisayar eşlikli çalma yaklaşımına ilişkin kod haritasına göre en yoğun bağlantı *Uyum Sağlayamama* temasındadır. En kalın çizgiye sahip olan kod bağlantıları; *Duygusuz Çalma-Gergin Çalma* ve *Uyum Sağlayamama-Kaygı Hissetme* kodları arasındadır. Bu bağlantılardan, flüt öğrencilerinin gergin hissetmeleri ve duygusuz çalmaları arasında güçlü bir bağ olduğu, uyum sağlayamadıklarında ise kaygı hissettikleri çıkarımı yapılabilir. Ayrıca, özgür ve rahat hissetmediklerinde gergin oldukları da anlaşılmaktadır. Bu duygu durumu, öğrencilerin gergin hissetmeleri üzerine daha derinlemesine araştırılması gereken bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde eseri yeterince kavrayamama durumunun,

öğrencilerin kendilerini güvensiz hissetmelerine ve dolayısıyla kaygılı olmalarına sebep verdiği de anlaşılmaktadır. Kaygı ile ilgili bu durumun etki ve geçerlik bakımından farklı değişkenlerle araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Bilgisayar eşliğiyle çalma yaklaşımında; *beğenme* ile *yapay hissetme*, *duygusuz çalma* ile *keyifli hissetme* ve *geliştirici bulma* ile *müzikal hissetmeme* temaları birbirleri ile bağlantılı çıkmıştır. Bu temaların birbirleriyle yakın bağlantıda olduğu ancak diğer temalarla bağlantısının olmadığı görülmektedir. Buradaki zıtlık içeren bağlantılardan; katılımcıların yapay hissetmesine ve duygusuz çalmasına rağmen bilgisayarla eşlikli çalmayı beğendiği, müzikal hissetmemesine rağmen keyifli ve geliştirici bulduğu yorumu yapılabilir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırmada flüt eğitimleri sırasında bilgisayar ortamında hazırlanan eşlik ile çalmaya ilişkin katılımcıların görüşleri değerlendirildiğinde 3 olumlu 10 olumsuz olmak üzere toplam 13 kod üretildiği sonucu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bilgisayar eşliği ile çalmaya yönelik olumlu ifadelerine göre; beğenme, keyifli hissetme ve geliştirici bulma, olumsuz ifadelerine göre ise; eseri kavrayamama, yapay hissetme, müzikal hissetmeme, kaygı hissetme, uyum sağlayamama, gergin çalma, duygusuz çalma, özgür hissetmeme, rahatsız hissetme ve güvensiz hissetme görüşlerini belirttikleri anlaşılmaktadır. Bu sonuçlara göre öğrencilerin flüt eğitimleri sırasında bilgisayar ortamında hazırlanan eşlik ile çalmaya ilişkin genel olarak olumsuz görüşlere sahip oldukları düşünülmektedir. Ancak katılımcıların ifadeleri incelendiğinde bu durumun daha önce bilgisayar eşliği ile çalışmama, sürekli eşliksiz- bireysel çalışma ya da korepetitör ile birlikte çalışma alışkanlıklarından kaynaklı olabileceği söylenebilir. Yine katılımcıların ifadelerine göre bilgisayar ile çalınan eşliğin kesintisiz başka bir deyişle otomatik şekilde ilerlemesinin çeşitli tempo sorunlarına yol açabileceği, eserin nüans ve ifadesinin sağlanamayacağı gibi nedenlerle katılımcıların yapaylık, müzikal uyumsuzluk, tempoyu kaçırma gibi olumsuz şekilde değerlendirmelerde bulundukları anlaşılmaktadır. Araştırmanın sonuçları ile benzer olarak Kömürcü ve Tufan (2019: 473) bilgisayar destekli eğitimin etkili olacağını ancak henüz yeterince yaygınlaşmamış olmasından dolayı bilgisayarın öğrencilerin eğitiminde sunabileceği olanak ve avantajlardan yeterince haberdar olmadıklarını belirtmişlerdir. Oysa ki Mamaç (2021: 45) teknolojik olarak sunulan piyano eşliğinin, çalışılan eserlerde zaman ve mekan kısıtlaması olmadan, ihtiyaç duyulduğu kadar ve müzisyenin kendi istediği hızda çalışma olanağı sağlayabileceğini vurgulamıştır.

Dolayısıyla eşlik yapacak bir korepetitör ya da eğitimcinin bulunamaması gibi durumlarda bilgisayar ortamında hazırlanmış eşliklerin kullanılabileceği bir platformun oluşturulmasının öğrencilere kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Müzik eğitimi ve öğretiminde teknoloji destekli materyallerin hazırlanması, öğrencilerin derse karşı ilgi ve isteklerini de artırarak, müzik öğretimindeki teorik bilgileri de etkili ve verimli öğrenilmesini sağlamaktadır (Şen ve Şentürk, 2014). Piyano eşliği, orkestra eşliği veya flüt düetleri ile çevrimiçi bir kütüphane oluşturmak, öğrencilerin mümkün olduğunca birlikte çalışmalarını ve bu materyalleri paylaşmalarını sağlayacaktır (Şenol Sakin, 2021: 26).

Mamaç (2021: 45-46) piyano eşliksiz çalıştıklarında öğrencilerin hissettikleri eksiklikleri; eseri tam duymama, bütünsel açıdan anlamakta zorlanma, eksiklik hissetme,

disipline olamama, tempoda aksaklık, keyif almama, müziğin havada kalması, müzikal zenginliğin kısıtlı olması, duygu eksikliği, eser üzerinde yeterli hakimiyet kuramama şeklinde belirttikleri ancak aynı öğrencilerin eşlik kaydı ile beraber çalıştıklarında bütünlüğün %100, doğru entonasyon ile çalmanın %84.6, müziği daha iyi anlamanın %84.6, armonik bütünlüğü duymanın nüanslara olan etkisinin %84.6, doğru saymanın %76.9, tempoda akıcılığın %76.9, çalarken zevk almanın %76.9, motivasyon artışının ise %61.5 oranında etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

Girgin (2015: 181) yaptığı araştırmada öğrencilerin çalgı öğretmenlerinden çalıştıkları eserlerine eşlik yapmalarını bekledikleri, öğretim elemanlarının da öğrencilerini motive etmek için eserleri eşlikli çaldıkları bulgusunu elde etmiştir. Topoğlu'na (2006: 130) göre eşlikle çalışma öğrencilerin entonasyon konusunda yaşadıkları sorunların çözümü için önemli bir yardımcıdır.

Eşlikle çalışma bireysel çalgı öğrencilerinin çalma tekniklerinin gelişmesi, çeşitli entonasyon ve teknik ile ilgili sorunların giderilmesi, müzikalite ve ifade gücünün artırılabilmesi, çalma yeterliği ve özgüvenlerinin artması bakımından daha hızlı ve etkili bir ortam sağlar. Ancak program gereği müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda bireysel çalgı derslerinin yanında ayrıca bir eşlik (korepetisyon) dersi olmadığından öğretmen adayları düzenli olarak korepetitör eşliğinde çalışma olanağı bulamamaktadır. Bu durumda bilgisayar ortamında hazırlanan eşlik, bu büyük eksikliğin giderilmesinde yardımcı olabilir. Böylelikle müzik öğretmeni adaylarının entonasyon problemlerinin giderilmesi ile müzikalite ve ifade yönünden gelişmeleri de sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Atamtürk Buran, E. (2022). 21. Yüzyılda Müzik Öğretmenlerinin Müzik Teknolojilerindeki Yeterliliklerine İlişkin Tutum ve Görüşleri. B. Aytemur & B. Çokamay (Ed.). *Müzik Sanatı ve Eğitiminde Çağdaş Yaklaşımlar-III* içinde (1. Baskı, ss. 83–102). Eğitim Yayınevi.

Aytemur B. & Sönmezöz, F. *Flüt Öğrencilerinin Bilgisayar Eşlikli Çalmaya İlişkin Yaklaşımları*. Karadeniz 11. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 2022.

Christensen, L. B., Johnson, R. B. & Turner, L. A. *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz [Research Methods Design and Analysis],* Anı Yayıncılık, Ankara, 2020.

Girgin, D. (2015). Müzik Eğitimi Bölümlerindeki Çalgı Eğitiminde Öğretmen ve Öğrenci Perspektifinde Beklentiler. E-Journal Of New World Science Academy, 10(3), 169-183.

Karahan, A. S. (2016). Eş Zamanlı Uzaktan Piyano Öğretiminin Geleneksel Piyano Öğretimiyle Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Turkish Studies, 11(21), 211–228. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11244 (Erişim tarihi: 21.10.2022)

Kasap Tecimer, B. (2007) *Müzik Eğitiminde Teknolojik Yaklaşımlar*. Icanas 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 447–455, Ankara, 2007.

Kaya, Ö. (2019). Akademik Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin Derslerinde Müzik Teknolojilerinin Kullanılmasına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. İdil, 8(57),703–711.

Kömürcü, H. M., & Tufan, S. (2019). Bilgisayar Destekli Korrepetisyon Eğitimi Yönteminin Konservatuvar Öğrencilerinin Bilgisayar Destekli Eğitime İlişkin Tutumlarına Etkisi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, *7* (98), 467-475.

Mamaç, E. K., *Klasik Müzikte Piyano İle Birlikte Çalma ve Söylemede Teknolojinin Önemi,: Bir Uygulama Önerisi,.* Sanatta Yeterlik Tezi, Yaşar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İzmir, 2021.

Onay, E., & Aytemur. B, (2021). Uzaktan Öğretimde Öğretmenlerin Müzikogram Yolcuğu. International Journal of Innovative Approaches in Education, 5(4), 301-320.

Önder, O., & Yıldız, G. (2015). Müzik uygulamalarında tablet bilgisayar (ipad) kullanımı. Art-e Sanat Dergisi, 8(15), 127-154.

Özer, B. & Üstün E. (2020). Effects of piano accompaniment on instrument training habits and performance selfefficacy belief in flute education. Cypriot Journal of Educational Science. 15(3), 412-422. DOI: 10.18844/cjes.v%vi%i.4906 (Erişim tarihi: 21.10.2022)

Öztürk, F. G. (2003). Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlarda Ses Eğitiminin Önemi ve Bireysel Ses Eğitimi Dersi. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, *23*(1), 79-85.

Sönmezöz, F. & Aytemur B. (2022). Müzik Öğretmeni Adaylarının Okul Şarkılarına Piyano İle Eşlik Yapabilme Hakkındaki Görüşleri. Karadeniz 11. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 2022.

Şen, Ü. S., & Şentürk, N. (2014). İlköğretim müzik öğretiminde kullanılmak üzere (programlı öğretim yöntemine göre) geliştirilen öğretim yazılım modeli. Milli Eğitim Dergisi, 43(202), 170-192.

Şenol Sakin, A. (2021). Flute Education in Turkey in the Process of COVID-19 Pandemic. Journal of Education in Black Sea Region, 6 (2), 3-28.

Topoğlu, O., *Yaylı Çalgı Çalışma Sürecinde Eşlikli Çalışmanın Önemi ve Viyolonsel İçin Eşlikli Parmak Açma Çalışmaları,* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2006.

Yalçınkaya, B., (2007). *Gelenekli Müziklerin Araştırılmasında Bilgisayar Destekli İstatistiksel Analiz Yöntemi*, Icanas 38. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ss.857-864), Ankara, 2007.

Yüksel, G., & Mustul, Ö. (2015). Müzik eğitiminde bilgisayar destekli eşlik uygulaması ve uygulamaya ilişkin öğrenci görüşleri. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4(3), 10-16.

ANADOLU ROCK'IN YENİDEN KEŞFİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali Keleş

Trabzon Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü

akeles@trabzon.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2332-5209

ÖZET

En genel tanımı ile Anadolu rock/pop, Anadolu ve Balkanlara ait geleneksel halk şarkılarının rock stilinde icra edilmesidir. Bağlama, kabak kemane, zurna gibi geleneksel çalgılar ile bas gitar, elektro gitar ve davul gibi Batılı popüler müzik enstrümanlarının bir arada kullanıldığı bu müzik tarzının en önemli temsilcileri arasında Erkin Koray, Barış Manço, Moğollar, Cem Karaca ve Selda gibi isimler sayılabilir. Anadolu rock/pop stilini doğuran toplumsal koşullar, Osmanlı modernleşmesi ve Mızıka-yı Hümâyun'ün kuruluşuna kadar geri götürülebilirse de tarz, aslen 1960'ların görece özgürlükçü koşullarında biçimlenmiştir. Altın Mikrofon yarışmaları sayesinde ana akım müzik sahnesine taşınan Anadolu rock, 1970'lerin siyasal atmosferine paralel biçimde, giderek politikleşmiştir. 1980 darbesi, söz konusu müzik stilinin varolduğu toplumsal, politik ve kültürel bağlamı ortadan kaldırmış ve türün icracıları sanat yaşamlarını sürdüremediği için Anadolu rock/pop giderek ülkenin müzikal gündeminin dışında kalmıştır. 1990'lı yıllarda Cem Karaca, Selda, Edip Akbayram gibi figürlerin ulusal müzik sahnesine dönüş yapmasına ve Haluk Levent, Kıraç, Ayna vb. isimlerin popülerliğine rağmen Anadolu rock, önceki dönemin aksine, toplumsal bir fenomene dönüşememiştir. 2000'li yıllarda ise Anadolu rock stilinin 1960'lı ve 70'li yıllarda yapılmış kayıtları, uluslararası düzeyde ilgi toplamaya başlamıştır. Bu süreçte stil, uluslararası müzik sahnesinde *Anatolian Rock, Turkish Psychedelic Rock* ya da *Turkadelica* gibi isimlerle anılmaya başlamıştır. Dünyaca ünlü rap müzisyenleri, rock grupları, DJ'ler, plak meraklıları, popüler müzik yazarları ve youtube fenomenleri Anadolu rock stiline duydukları hayranlığı şarkılarında, yazılarında ve paylaşımlarında dile getirdikçe Türkiye'de de stilin bir yeniden keşif dönemine girdiği gözlemlenebilir. Bu çalışmada 2000'li yıllardaki Anadolu rock/pop stilinin hem dünyada hem de Türkiye'deki canlanma ya da yeniden keşif süreci, örnekler ile anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu rock, uyanış, canlanma, Turkadelica

Giriş

Anadolu rock, en genel tanımıyla Anadolu ve Balkanlara ait halk ezgilerinin, halk şarkılarının ve bu geleneğe yaslanarak bestelenmiş eserlerin, Batılı, modern popüler müzik konvansiyonlarını içerecek biçimde icra edilmesidir. 1960'ların ortalarında biçimlenmeye başlayan, 1970'ler boyunca Türkiye ana akım popüler müzik sahnesinin başat aktörü olan ve 1980 darbesi ile sahneden çekilen tür, önce *Anadolu pop* olarak isimlendirilmiştir. Günümüzde uluslararası müzik sahnesinde *Turkish psychedelic rock* ve *Turkadelica* gibi adlarla da anılan

bu melez müzikal tür, Batılı rock müzik stilleri ile Anadolu geleneksel halk müziği unsurlarının bileşimi olarak da tanımlanabilir. Bu bileşimde elektrogitar, basgitar, davul ve çeşitli tuşlu çalgılar gibi Batı kaynaklı enstrümanların yanı sıra bağlama, zurna, askı davul, kaval, yaylı tambur gibi yerel enstrümanlar kullanılır. Türün en önemli temsilcileri arasında Cem Karaca, Barış Manço, Erkin Koray, Selda Bağcan, Edip Akbayram gibi solistlerin yanında Moğollar, Apaşlar, Kardaşlar, Kurtalan Ekspres gibi gruplar yer alır. Bu metinde önce Anadolu pop/rock stilinin tarihsel arkaplanını ve gelişim sürecini anlatacağım. Türün müzikal açıdan ayırtedici niteliklerini iki farklı yaklaşımın perspektifinden açıkladıktan sonra yeniden keşif sürecini, örnekler de kullanarak anlatmaya çalışacağım.

Tarihsel Arkaplan

Anadolu rock/pop stilinin hikâyesi bu coğrafyanın modernleşme süreçleri ile yakından ilişkilidir ve kökleri 19. Yüzyıl Osmanlı modernleşmesine dek uzanır. Modern ya da Batılı bir ordu kurmak için, geleneksel Osmanlı ordu teşkilatını ortadan kaldıran padişah II. Mahmud aynı zamanda Batılı bir askeri bando da kurdurmuştur. Bunun için Guiseppe Donizetti İstanbula getirilmiş, üst düzey bir askeri unvan olan paşalık rütbesi ile onurlandırılmıştır. Donizetti'nin çalışmaları ile Batılı enstrümanlar ve müzik teorisi İstanbul ve Anadolu'ya giriş yapmıştır.

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasının ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetici elitleri de müzikte reformlar yapılması ve ulusal, modern ve çoksesli bir Türk müziği inşa edilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Bu amacın gerçekleştirilmesi için Ziya Gökalp'in önerdiği kültür-medeniyet anlayışı ve milli müzik kavrayışı kabul gördü ve uygulanmaya çalışıldı: "Halk musikisi milli kültürümüzün, Batı musikisi de yeni medeniyetimizin musikileri olduğu için her ikisi de bize yabancı değildir. O halde, milli musikimiz, memleketimizdeki halk musikisiyle Batı musikisinin kaynaşmasından doğacaktır. Halk musikimiz, bize birçok melodiler vermiştir. Bunları toplar ve Batı musikisi usulüne göre 'armonize' edersek hem milli hem de Avrupalı bir musikiye malik oluruz" (Gökalp 1975:133). Ancak önce devlet eliyle halk ezgileri ve şiirlerinin derlenmesi gerekiyordu. Bu süreçte genç ve yetenekli müzisyenler, Batılı bir müzik eğitimi almak üzere Avrupa'ya gönderilmişlerdir. Diğer yandan yine bu isimler yapacakları bestelerde geleneksel Anadolu melodi ve ritmik yapılarını kullanmak üzere cesaretlendirilmişlerdir. Bu bestecilerin en önemlilerinden biri olan Ahmet Adnan Saygun aynı zamanda Bela Bartok ile birlikte Anadolu'yu gezmiş ve halk şarkılarının derlenmesinde görev almıştır.

Bu kültürel çabaya rağmen geleneksel halk ezgilerinin çokseslendirilmesi elit bir müzik yaklaşımı olarak çok kısıtlı kalmıştır. Ortaya çıkan müzik ne İstanbul gibi büyük kentlerde ne de Anadolu'da halkın müzikal beğenilerine hitap edemese de Batılı çalgı ve tınılar, gündelik yaşamda ve şehirli halk bazında, kanto ve tango gibi kentli popüler müzik stilleri ile yaygınlaşmayı sürdürmüştür.

1950'li yıllar Türkiye için köyden kente yoğun göçe sahne oldu. Endüstrileşmenin yol açtığı iç göç olgusu sonucu kentlere akan insanlar, İstanbul, Ankara, Adana gibi şehirlerde yoğunlaşarak işçi sınıfını oluşturdu. 1950'lerde aynı zamanda çok partili demokratik hayata

geçilirken NATO ve ABD ile yakın ilişkiler geliştirildi ve muhafazakâr popülist söylem giderek güçlendi. 1950'lerin ortalarında ABD'deki rock'n roll patlaması, sinema filmleri ve plaklar yoluyla Türkiye'ye ulaştı. Bu yeni müzik ve dans stili kentli, seçkin ailelerin genç üyelerince sahiplenildi. 1957'den itibaren birçok lise ve üniversite öğrencisi rock'n'roll ve twist müzik cover'ları yaparak kendi gruplarını kurmaya başladı.

1950'lerdeki politik gelişmelerden rahatsız olan modernleşme ve uluslaşma yanlısı askeri elitler 1960'da bir darbe yaparak anayasayı değiştirdiler. İlginç bir biçimde bu, Türkiye tarihinin en özgürlükçü anayasasıdır ve 1960'lı yıllar boyunca toplumsal yaşamda kısmi bir özgürlükçü atmosferin oluşmasını sağlamıştır. Kültürel anlamda ise bu yıllar hem yenilikçi bir ruha sahiptir hem de yerelleşme (Anadolulaşma) ile karakterize olur. Hem entelektüeller hem de işçiler arasında güçlenen sosyalist/Marksist fikirler Anadolu'nun geleneksel âşık edebiyatı ve müziği ile ifade edilir. İşte Anadolu pop ya da rock adıyla andığımız müzik stilinin gelişmesini sağlayan bu politik, kültürel bağlamdır.

Anadolu Pop/Rock'ın Gelişimi

1960'ların ilk yarısında Türkiye popüler müzik sahnesinde "aranjman" denilen bir müzikal akım öne çıkar. Aranjman kısaca Avrupa ya da Amerika'da popüler olmuş şarkılara Türkçe söz yazarak icra etmektir. Plak satışlarında çok önemli rakamlara ulaşsa da aranjman dönemi geçici bir moda olarak kalır. 1962 yılında Erkin Koray "Bir Eylül Akşamı" adlı bestesi ile ilk Türkçe rock şarkısına imza atar. Ancak şarkıda müzikal anlamda yerli bir unsur yoktur. Ancak bu hareket de kentli elitler arasında kısıtlı kalır ve kitleselleşemez.

Aranjman şarkıların aksine Anadolu pop/rock şarkılarının kitleselleşmesini sağlayan bir unsur içinde geleneksel halk ezgi ve ritmlerini barındırması ise diğer önemli faktör de *Altın Mikrofon* yarışmasıdır. Ancak Altın Mikrofon'dan önce Ayten Alpman'ın *Burçak Tarlası* plağından bahsetmek gerekir. 1964 yılında Yugoslavya'da düzenlenen Balkan Halk Dansları Festivaline Türkiye'den katılan ve bir halk şarkısını Batı çalgıları eşliğinde söyleyen Ayten Alpman festivalde ödül alınca tüm Türkiye'nin gözü bu olaya döner. Çünkü bu müzik konusunda uluslararası düzeydeki ilk başarıdır ve şarkı plağa basılıp piyasaya sürülünce satış rekorları kırar.

Burçak Tarlası'nın bu başarısı sayesinde toplumdaki müzikal beklentiyi iyi okuyan Hürriyet gazetesi, 1965-1968 yılları arasında, aynı konseptte bir yarışmalar serisi düzenler. Bu yarışmanın koşulları şöyledir: Türk halk müziği ile modern Batı tarzını harmanlayan bir şarkı bestelemek veya bir halk ezgisini, Batılı enstrümanlar kullanarak Batı tarzında düzenlemek. Altın Mikrofon Anadolu pop/rock stilinde başarılı olacak pek çok figürün sahneye çıkmasını sağlamıştır: Cem Karaca, Edip Akbayram, Mavi Işıklar, Silüetler, Selçuk Alagöz vb. Bu bileşim aynı zamanda Cumhuriyetin erken yıllarında hedeflenen ancak başarılamayan çoksesli ve modern bir ulusal müziğin (elitist değil ama popüler düzeyde) inşa edilmesini de sağlayacaktı.

Bu yarışmada dereceye giren adaylar (ki çoğu dönemin rock soundunda düzenlemeler icra ederler) plak yapma ve Anadolu'da konser turneleri düzenleme olanağı yakalarlar. Böylece Türkiye'nin her yerinde insanlar, kendi halk müziği birikimlerini modern bir tını eşliğinde

dinlemeye, plakları satın almaya başlamış ve Anadolu'nun farklı şehirlerindeki gençler de bu müziği icra etmek için gruplar kurmaya başlamıştır. Bu süreçte giderek daha çok halk şarkısı ve halk müziği unsuru bu popüler müzik olgusuna dâhil edilmiştir. Kısaca bu müzikal etkileşim Anadolu rock stilini kitleselleştirmiş ve ana-akım bir janr haline getirmiştir.

Âşık kültürünün Anadolu rock'ın tınısındaki etkisi yadsınamaz. Pek çok Anadolu rock şarkısı, eski ya da çağdaş âşıkların halk ezgileriydi veya onların ezgilerinden ilham alınarak bestelenmişti. Örneğin Âşık Veysel'in *Uzun İnce Bir Yoldayım* türküsü Özdemir Erdoğan tarafından psychedelic rock stilinde düzenlendi ve icra edildi. Cahit Berkay gibi bu sahnenin bazı önemli müzisyenleri de âşıkların geleneksel çalgısı olan bağlamada ustalaşarak Anadolu rock şarkılarına bağlama tınısını aşıladılar. 1960'lı yılların sonunda baglama da tıpkı gitar gibi amplifiye edilmiş ve elektro-bağlama olarak adlandırlan çalgıya evrilmiştir. Elektro bağlama dönemin pop, rock, folk ve arabesk stillerinin tümünde icra edilen yaygın bir çalgı konumuna gelmiştir.

Anadolu rock müzisyenleri yalnızca geleneksel halk şarkılarını icra etmemiş aynı zamanda bu geleneğin devamı sayılabilecek original rock şarkıları da bestemişlerdir. Örneğin *Dağlar Dağlar*, Manço'nun geleneksel âşık edebiyatından hareketle çok basit ama etkili sözler yazabilme becerisini gösterir. Modern bir halk şarkısının sözel içeriğinin 1970'li yılların rock soundu içinde sunulduğu diğer iki örnek: Cem Karaca ve Moğollar *Namus Belası,* 3 Hürel *Sevenler Ağlarmış*. Grup bu eserde besteleme becerilerini sergileyerek şarkının formunu sürekli değişen tınısal, melodik ve ritmik açılımlarla zenginleştirir. Trabzon kökenli üç kardeşin kurduğu bu grup, aynı zamanda solistin çaldığı çift gövdeli enstrüman ile de tanınır. Feridun Hürel, bu çalgı sayesinde elektrogitar ile elektro bağlamayı bir arada başarılı biçimde icra eder. Böylece hem ton zenginliği elde eder hem de gitarda bulunmayan komalı perdeleri kullanır.

1970'li yıllar boyunca, burada sayılamayacak kadar çok sayıda ve farklı stilde pek çok başarılı Anadolu rock plağı yapıldı. Bu yıllar aynı zamanda politik kutuplaşma ile karakterize oldu. 1960'lı yılların politik açılımları, örgütlü işçi hareketini güçlendirdikçe kentte yaşayan halk ozanları da giderek büyüyen politik hareketler içinde yer aldılar ve güncel meselelere, toplumsal eşitsizliklere dair besteler ürettiler. Anadolu rock müzisyenleri (özellikle Cem Karaca ve Selda Bağcan) de toplumsal meselelere dikkat çeken geleneksel ve güncel eserlere ağırlık vermeye başladılar. Bu duruma iki örnek: Selda Bağcan *Yaz Gazeteci Yaz,* Cem Karaca & Dervişan *Tamirci Çırağı* plaklarıdır. Her iki eserde de ojeli tırnaklar ve nasırlı eller, köy ile kentin, elitler ile fakirlerin kısacası toplumsal eşitsizliğin sembolü olarak kullanılmıştır. Böylece Anadolu rock müzisyenleri, Anadolu'da zaten çok güçlü bir sanatsal/müzikal damar olarak yüzyıllardır yaşayan, toplumsal eşitsizliğe başkaldıran âşık figürüne/geleneğine sahip çıktılar.

1970'lerin ikinci yarısı sağ ile solun örgütlü mücadelesinden sokak çatışmalarına dönüştükçe iki politik kutbun mücadelesi bir tür şiddet sarmalına yol açtı. Bu süreçte sloganlar müzikal estetiğin önüne geçmeye başladı.[1] Ekonomik durgunluk, sokak çatışmaları ve grevler ülkenin

[1] Müzisyen ve grupların giderek politikleştiği bu sürece ilişkin ilk ağızdan bilgilere *Müzikte Bir Deney: Anadolu Rock* adlı belgeselden ulaşılabilir: https://www.youtube.com/watch?v=COr62iR17RU&t=1219s

bir tür altüst oluş yaşadığını gösterirken hükümetler sosyal çatışmaları yatıştıracak çözümler üretemediler. 12 Eylül 1980'de bir askeri darbe ile Ordu yönetime el koydu. 1960 askeri darbesinin aksine Ordu, bu kez yasaklayıcı bir politika izledi. Cem Karaca, Selda Bağcan, Edip Akbayram gibi pek çok müzisyen ya tutuklandı ya müzik yapmaları engellendi ya da Avrupa'da sürgün hayatı yaşamak zorunda kaldılar ve Türkiye'ye dönemediler. 1980 darbesi Türkiye'nin kültürel atmosferini suskunluğa hapsetti ve bir tür toplumsal hafıza kaybına yol açtı.

Darbe sonrası yıllarda müzik medyasının değişmesi (plakların yerini kasetlerin alması) ve Pop ile Arabesk gibi apolitik müzik tarzlarının anaakım müzik piyasasını oluşturması, Anadolu rock'ı geçmişin tozlu sayfalarına hapsetti. 1990'lı yıllarda Cem Karaca, Selda Bağcan, Edip Akbayram gibi isimler yeniden aktif biçimde müzik yapmaya başladılar. Onların mirası yeni kuşak rock müzisyenleri tarafından tekrar icra edildi ancak bunlar eskisi gibi bir tür müzik hareketine dönüşmedi. Çünkü artık 60'lı ya da 70'li yıllardan çok farklı bir toplumsal bağlam ve müzikal yaşam söz konusuydu. 1995-2010 arasında anaakım dışında, Anadolu müzikal mirası ile psychedelic müziği sentezleyen grup ve müzisyenler (Baba Zula, Nekropsi vb.) ve Anadolu'da konuşulan farklı dillerde (Hemşince, Megrelce, Kürtçe vb) rock müzik yapan gruplar ortaya çıktı ancak bu gelişmeler Anadolu rock'ı canlandırmadı.

Baysal'ın analizi (2018) Anadolu pop/rock stilinin hem toplumsal ve sınıfsal hem de müzikal bağlamının ve özgün niteliklerinin anlaşılabilmesinde açıklayıcıdır. Baysal'a göre Anadolu rock stilini inşa eden genç müzisyenler, iyi eğitim almış bir azınlığın üyeleri olan "kolejli gençler"dir. Ancak bu durum, söz konusu müzikal stilin elitist bir tavra sahip olduğu anlamına gelmeyip daha çok modern Batı ile Anadolu geleneği arasında bir "arada olma" halinin müzikte yenilikçi deneyimlere zemin sağladığını gösterir (2018:209).

Holger Lund ise Anadolu rock stilini doğuran bu yenilikçi müzikal deneyimleri *melezlik* kavramı ile açıklar: "Hibridizasyon terimi, biyolojik anlamda, melezlenmiş iki farklı türün ürünü olan bir şey anlamında kullanılır. Melez, yeni bir şey inşa etmek için önceki türün eski düzenini ihlal eden, farklı kökenlerden oluşan bir şeydir" (url-1, url-2). Lund'a göre bu müzikal türe özgün tınısını kazandıran bir başka olgu ise 1960'lı ve 70'li yıllarda, Türkiye'deki kayıt teknolojileri ve stüdyolarının, Batıdaki standartların gerisinde olmasıdır: "Elektrikli enstrümanlar Türk müzisyenler için yeniydi; Hürriyet yarışmasının teşvikiyle saz gibi kendi geleneksel enstrümanlarına elektrikli hale getirip sahip oldukları düşük kaliteli 'stüdyolara' girdiler ve burada zanaatlarını deneyimleyerek öğrenen ses mühendisleri ve prodüktörlerin mahareti altındaydılar. Ancak bu bir dezavantaj değildi, aksine müziği pürüzlü (rough), gizemli, psychedelic, öngörülemez, şaşırtıcı ve heyecan verici bir enerjiyle dolu hale getirdi" (url-2).

Anadolu Rock'ın Yeniden Keşfi

1980 askeri darbesinin yarattığı yeni kültürel atmosfere, müzik medyalarındaki dönüşümler ve arabeskin giderek güçlenmesi de eklenince Anadolu rock adeta unutulmaya terk edildi. Ancak 2010 yılından sonra dijital müzik platformlarının yaygınlaşması ve plakların yeniden popüler hale gelmesi aslında Anadolu rock'ın yeni kuşaklar tarafından yeniden keşfedilmesi için uygun

koşulları sağlıyordu. Bu keşif süreci, bir dizi gelişme sayesinde biraz dolaylı bir biçimde işledi.“2006'da Los Angeles merkezli plak şirketi Stones Throw, Beat-Producer Egon'un “Turkish Funk Mix” adlı “Stones Throw Podcast #12”yi internete koydu. 2007'de, DJ ve prodüktör Oh No'nun, yalnızca Türk funk ve pop müzik örneklerine dayanan hip hop tarzı çift albümü *Dr. No's Oxperiment*'i yayınladılar. Hip hop yapımcıları ve beat yaratıcıları sürekli olarak yeni ritimler arıyor ve eski periferide taze malzemeler buluyor. Örnek olarak, DJ not-I, Moğollar'ın “Cığrık” parçası üzerinde çalışmışlardır” (Lund url-2).

Hip hop müzisyeni Mos Def, Selda Bağcan’ın *İnce İnce* şarkısının ses örneğini (sample) 2009 tarihli *Super Magic* şarkısında kullandı. Daha sonra Dr. Dre aynı şarkıyı 2015 tarihli *Compton* albümünde kullandı. Action Bronson ise Mazhar-Fuat’ın *Adımız Miskindir Bizim* şarkısını, sample olarak kullandı. Bu sample kullanımlarına ek olarak İsveçli Dj Robert Huselius radyo yayınlarında Anadolu rock şarkılarına sık sık yer vermektedir. Robert Huselius, bu müzikal türü “Turkadelica” olarak adlandırır. Moğollar’ın *Garip Çoban* şarkısı, Play Station 3’ün reklamında global lansman şarkısı olarak kullanıldı. Yüzüklerin Efendisi film serisinde rol alan Elijah Wood, Selda Bağcan’a olan hayranlığını dile getirdi. İsrailli rock grubu Boom Pam 2016’da Selda Bağcan ile bir konser verdi.

Henüz bu gelişmelerin başlangıcında *The Wire* dergisi için bir Anadolu rock dosyası hazırlayan müzik yazarı Daniel Spicer, 2018 yılında türün yeniden keşfedilmesi sürecini anlatan bir kitap yazmıştır: *The Turkish Psychedelic Music Explosion: Anadolu Psych 1965-1980*. Spicer kitapta Anadolu rock müzisyenlerinden sık sık kendi müzikal kahramanları olarak söz eder (2018). Bu gelişmeler sonucunda Türkiye’de son birkaç yıldır bir tür Anadolu Rock canlanması (revival) süreci yaşanıyor. Türkiyeli genç kuşaklar darbe öncesi müzikal mirası, Avrupalı ve Amerikalı müzisyenlerin ve müzik meraklılarının girişimleri üzerinden yeniden keşfediyor.

Küresel müzik sahnesindeki bu gelişmeler sonucunda Anadolu rock’ı keşfedip dinlemekle yetinmeyen bir grup genç tasarımcı *Anatolian Rock Revival Project* adıyla bir girişim başlattı. Projenin kurucusu Gökhan Yücel, 1980 doğumlu. Reklamcı ve illustrator olan Yücel, yukarıda bahsedilen Amerika ve Avrupa kaynaklı gelişmeler sayesinde bu müzik türü ile tanışmış ve “ben bu şarkıları nasıl bilmem? Neden çevremdeki kimse bu şarkıları bilmiyor?” diye bir şaşkınlık yaşamış. Daha sonra başka illustrator arkadaşları ile birlikte projeyi hayata geçirmiş ve edimlerini şöyle açıklıyor: “1964-1980 yılları arasında üretilmiş ama günümüze hakettiği şekilde taşınamamış şarkıları buluyoruz. Daha sonra bunları dijital remastering sürecinden geçirerek temizliyoruz. Bu sırada her parçayı ayrı bir illustrator alıyor ve şarkı için bir görsel oluşturuyor” (Yücel url-3). Ekip ayrıca şarkıların sözlerini İngilizceye çeviriyor, icracılar hakkında bilgiler hazırlayarak bunları youtube üzerinden küresel düzeyde paylaşıyor. “Bizim bunu yapma sebebimiz Türkiye’nin kültürel mirasını koruyabilmek. Çünkü bu, sadece bazı şarkıları bilmek anlamına gelmiyor. Kendi kültürünüzü anlamak ve nerelerden geçerek bugüne geldiğimizi farkedebilmek adına çok değerli. O yüzden biz Türkiye’de yaşayan insanların, özellikle genç neslin bu şarkıları bilmesini, kendi tarihleriyle bağlarının güçlü olmasını istiyoruz. Gelecekte bu güçle yeni yaratımlar sunabilmelerini istiyoruz” (Yücel url-3).

Altın Gün ise bu yeniden keşif ya da uyanış sürecinde müzikal olarak en öne çıkan gruptur. Hollandalı, Türk ve İngiliz üyelerden oluşan grup Hollanda’da kurulmuştur. Grup, 1960-70’li

yıllarda Türkiye'de icra edilen Anadolu rock repertuvarından şarkıları, geçmişteki örneklere benzer ancak daha dengeli bir sound ile yeniden yorumlamaktadır. 2019 yılında Grammy'e aday gösterilen Altın Gün, Anadolu rock'ın günümüzdeki durumuna ilişkin önemli ipuçları sağladığı için konumuz açısından ayrıca önemlidir. İcra edilen müziğin kökeni Anadolu olsa da grup, çokkültürlü bir yapıya sahiptir ve röportajlarında politik bir kaygılarının olmadığını özellikle vurgularlar. Bu anlamda 1970'li yıllardaki birçok müzisyenden farklı düşünmektedirler: "Biz gerçekten halk müziğini alıp, onu elektriklendiriyoruz. Hepimiz bireysel olarak fikir sahibiyiz politik konularda... Ama yaptığımız müzikle mesaj kaygımız yok. Bizim gerçekten tek yaratmak istediğimiz algı, pozitif olsun her şey, insanlar dans etsin. Bu müziği öğrensinler, kültür yayılsın… Böyle güzel bir değiş tokuş olsun arada. Politik bir kaygı gütmüyoruz. O yüzden oluşmuş bir grup değil Altın Gün kesinlikle" (url-4). Ayrıca Ayyuka ve Gaye Su Akyol da yeni nesil Türk Psychedelic rock sahnesinin öne çıkan diğer isimleridir.

Günümüzde yalnızca rock müzisyenleri değil Türk ve Avrupalı DJ'ler de bu eski şarkılara ilgi göstermekte ve onların remixlerini yapmaktadırlar. Örneğin Hey Douglas mahlaslı DJ'in *İnce İnce Bir Kar Yağar* şarkısı üzerine yaptığı remix, bu müzikal pratiğin iyi bir örneğidir. Anadolu rock stiline ve eski kayıtlara olan ilgi arttıkça youtube'da reaksiyon videoları[2], tanıtıcı videolar[3], türe adanmış DJ Set session videoları da yayınlanmaya başlamıştır.[4] Bu durum türün popülerliğine katkı sağlamayı sürdürmektedir. Bu videolarda türün özellikleri ve toplumsal bağlamı anlatılır, nasıl yeniden keşfedildiği irdelenir. Daha yeni tarihli bir başka videoda ise Anadolu rock soundunun ve mikrotonal özelliklerinin Avustralya'lı psychedelic rock grubu King Gizzard and Lizard Wizard'ı nasıl etkilediği açıklanmaktadır[5].

Gültekin, bu yeniden keşif sürecinin kültürel ve teknolojik altyapısını retromania ve dijitalleşmenin oluşturduğunu iddia eder (2019). Teknoloji ya da dijital kültür bir yandan eski tip medyalarda ve arşivlerde kalan sesleri, stilleri dijitalize eder ve bu dijitalleştirme süreci söz konusu ses dünyasının sadece dinlemek için erişilebilir olmasını sağlamakla kalmaz, o sesleri yeni biçimlerde yeniden ele alabilmeyi, kullanabilmeyi mümkün kılar. Bu noktada "retro" kavramı önemlidir. Çünkü asla deneyimlenmemiş olan bir dönemin nostaljisini yaratırken bir yandan da o şarkıların (veya diğer pek çok kültürel ürünün) veya icracılarının ikonlaştırılmasını sağlar. Gültekin, Anadolu rock uyanışını mümkün kılan toplumsal bağlamı teknolojik fütürizm ile retrospektif bakışın bir aradalığı olarak tanımlar (2019).

Sonuç olarak Anadolu rock ya da dünyada daha yaygın olan ismiyle Turkish Psychedelic Rock artık anakımın dışında, çokkültürlü ve apolitik bir görünümle bir tür yeniden keşif veya uyanış (revival) süreci yaşamaktadır. Anatolian Rock Revival Project'in girişimleri de dikkate alındığında bu uyanış süreci yalnızca müzikal, estetik ve endüstriyel değil aynı zamanda politik bir kültürel gündeme de sahiptir.

[2] https://www.youtube.com/watch?v=Jov86beQrKQ
[3] https://www.youtube.com/watch?v=J_y2bATpbG4
[4] https://www.youtube.com/watch?v=w0jyU13gtBs
[5] https://www.youtube.com/watch?v=ASBj4LPO0SA

Kaynakça

Baysal, O. (2018) "Reconsidering 'Anadolu Pop'", *Rock Music Studies*, 5:3, 205-219, DOI: 10.1080/19401159.2018.1544357

BBC News Türkçe (url-4) "Altın Gün: Anadolu rock ve folk müziğini dünyaya sevdiren grup", https://www.youtube.com/watch?v=50sWYt1svv0 (Erişim Tarihi: 15.12.2022).

Gökalp, Z. (1975) *Türkçülüğün Esasları*, Türk Kültür Yayını, Beyazıt, İstanbul.

Gültekin, S. (2019) *Turkish Psychedelia: Revival of Anatolian Pop*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Supervisor: Assoc. Prof. Levent Soysal Kadir Has University School of Graduate Studies Program of Communication Studies, İstanbul.

Lund, H (url-1) "The Aesthetics of İmperfection and Hybridization: What Is So Interesting About Turkish Funk and Pop Music of The 1960s And 1970s?" http://www.fluctuating-images.de/the-aesthetics-of-imperfection-and-hybridization (Erişim Tarihi: 15.12.2022).

Lund, H. (url-2) "Anatolian Rock: Phenomena of Hybridization", https://norient.com/academic/anatolian-rock (Erişim Tarihi: 15.12.2022).

Spicer, D. (2018) *The Turkish Psychedelic Music Explosion: Anadolu Psych 1965-1980*, Watkins Media Limited.

Yücel, G. (url-3) "Gizlenen Bir Tarihin Ezgileri: Anadolu Rock", TEDx Talks, https://www.youtube.com/watch?v=SF67gnpzWwc (Erişim Tarihi: 15.12.2022).

JAMES BASTIEN'İN FARKLI YAŞ GRUPLARI İÇİN YAZDIĞI İKİ PİYANO METODUNUN İNCELENEREK KARŞILAŞTIRILMASI

Araştırma Görevlisi, CENGİZHAN ŞİRİN [1], SENEM SİPAHİ ŞİRİN [2]

[1] Trakya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, cengizhansirin@trakya.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-1682-3971

[2] senemsipahi95@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-2309-2273

ÖZET

Geniş ses aralığı, iki elin aynı anda farklı süre değerlerinde kullanılabilmesi, çok sesli olması, solo performans yanında eşlik çalgısı olması gibi özellikler piyanoyu önemli bir çalgı haline getirmektedir. Piyanoya başlama yaşı için 4-7 yaş aralığı ideal olarak görülürken daha ileri yaşlarda da piyano eğitimine başlayıp uygun metot ve eğitimciler ile kendisini bu yönde geliştiren kişiler de olabilmektedir.

Piyano eğitimiyle ilgili her yaş grubu için yazılan çok sayıda metot bulunmaktadır. Farklı yaş grupları için piyano metodu yazan kişilerden birisi de aynı zamanda piyano eğitimcisi, besteci ve aranjör olan James Bastien'dir. Bu araştırmada James Bastien'in okul çağındaki öğrencilerden 7-11 yaş için olan "Bastien Piano Basics Piano Level 1" ve 12-17 yaş için olan "The Older Beginner Piano Course Level 1" metotlarının incelenerek karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi olarak da araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini içeren doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi kullanılarak toplanan veriler "metotların biçimsel olarak incelenmesi", "metotlarda nota, akor ve ton kullanımı" ve "metotta yer alan parçalar ve besteciler" olarak üç başlık altında ayrı ayrı incelenerek ve karşılaştırılarak analiz edilmiştir.

Sonuç olarak bu araştırmada, The Older Beginner Piano Course Level 1 metodunda daha yoğun bir içeriğin olması, akor ve ton gibi konularda daha detaylı ve daha soyut bilgilerin verilmesi; buna karşılık Bastien Piano Basics Piano Level 1 metodunda görsellere sıklıkla başvurulması ve çoğunlukla çocuk şarkılarına yer verilmesi gibi özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca 7-11 ve 12-17 yaş grupları için uygun olan bu metotlarda öğrencilerin gelişimsel özelliklerinin dikkate alındığı görülmektedir.

Bundan sonra yapılacak araştırmalarda da aynı yaş grubu için yazılan metotların incelenmesi dışında farklı yaş grupları için yazılan metotlardaki benzerlikler ve farklılıklar da araştırılabilir. Ayrıca piyanonun dışında diğer çalgılarda ve farklı yaş grupları için yazılan metotlar incelenerek karşılaştırılabilir.

Anahtar Kelimeler: Piyano Metotlarının Karşılaştırılması, Piyano Öğretimi, James Bastien

1. GİRİŞ

Geniş ses aralığı, iki elin aynı anda farklı süre değerlerinde kullanılabilmesi, çok sesli olması, solo performans yanında eşlik çalgısı olması gibi özellikler piyanoyu önemli bir çalgı haline getirmektedir. Müzik eğitiminde temel bir çalgı olarak görülen piyano, konservatuvar, güzel sanatlar liseleri ve müzik öğretmenliği programlarında "Yardımcı Piyano" ve "Piyano Eğitimi" gibi derslerle ana çalgısı piyano olmayan öğrencilerin bile öğrenmesi zorunlu bir çalgı olarak dikkat çekmektedir. Bütün bu özellikler piyanoyu müzik icrasının temel yapı taşlarından biri haline getirmektedir.

Piyanoya başlama yaşıyla ilgili farklı araştırma sonuçları bulunmaktadır. Örneğin; Burak, Sezen ve Yallıoğlu'nun (2020) araştırmasının sonuçlarına göre piyano eğitimine başlamak için en uygun yaş 4-6 iken; Güven, Çevik, Güner Canbey ve Kınıklı Snapper'e (2012) göre programlı olarak bir çocuğun piyanoya başlamasının ideal yaş aralığı 6-7 olmalıdır. Bunun yanında çağın koşullarına uygun olarak eğitimin hayat boyu süren bir etkinlik olmasından dolayı (Poyraz ve Titrek, 2013) daha ileri yaşlarda da piyano eğitimine başlayıp uygun metot ve eğitimciler ile kendisini bu yönde geliştiren kişiler de olabilmektedir.

Akgül (2022) piyano yaş gruplarını okul öncesi dönem (4-6 yaş), okul çağı (7-17 yaş), yetişkinler (18 ve üzeri) olarak sınıflandırmıştır. Buna karşılık bazı kaynaklarda "older beginner" denilen ve 12-17 yaş arasını kapsayan bir grup da bulunmaktadır (Burrows ve Brown, 2019; Burrows, 2020). Gelişim psikolojisi açısından bakıldığında da Piaget'in bilişsel gelişim kuramına göre 7-11 yaş arası somut işlemler dönemi, 12-17 yaş aralığı da soyut işlemler dönemi olarak sınıflandırılmaktadır (Özdemir, Özdemir, Kadak ve Nasıroğlu, 2012). Dolayısıyla okul çağındaki öğrencilerin gelişimsel özelliklerinin farklı olduğu düşünüldüğünde öğretimin de 7-11 yaş ve 12-17 yaş olarak ayrılması daha detaylı ve hedefe uygun bir sınıflandırma olarak gözükmektedir.

Piyano eğitimiyle ilgili yukarıda belirtilen bu yaş grupları için yazılan çok sayıda metot bulunmaktadır. Bu metotlarda her yaş grubu için farklı içerik ve yaklaşımlar yer alabilmektedir. Bu yaklaşımlar arasında "Orta Do Yaklaşımı", "Aralıksal Yaklaşım" ve "Çoklu Ton Yaklaşımı" gibi yaklaşımlar bulunmaktadır (Babacan ve Babacan, 2022). James Bastien bu yaklaşımlara ilaveten Landmark Yöntemi'ni de eklemiştir (Develi, Şahin ve Gürgan Öztürk, 2020). İyi bir yaklaşım ve içeriğin yanında çocuklar için yazılan piyano kitaplarında onların ilgisini çekmek için uygun metin ve görseller de kullanılmalıdır (Öztopalan, Tekin Gürgen ve Uslu Özkan, 2015).

Bahsedilen farklı yaş gruplarının her biri için piyano metodu yazan kişilerden birisi de aynı zamanda piyano eğitimcisi, besteci ve aranjör olan James Bastien'dir. Bu araştırmada da okul çağındaki öğrencilerden 7-11 yaş için olan "Bastien Piano Basics Piano Level 1" ve 12-17 yaş için olan "The Older Beginner Piano Course Level 1" metotlarının incelenerek karşılaştırılması amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem ve verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bastien'in farklı yaş grupları için yazdığı iki piyano metodunun incelenerek karşılaştırıldığı araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi olarak da araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini içeren doküman analizi kullanılmıştır. Dökümanlar nitel araştırmada etkili olarak kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 189-190).

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini okul çağındaki (7-17 yaş) öğrenciler için yazılan piyano metotları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Bastien'in 7-11 yaş grubu için yazılan "Bastien Piano Basics Piano Level 1" ve 12-17 yaş grubu için yazılan "The Older Beginner Piano Course Level 1" adında iki adet piyano metodu oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Analizi

Doküman analizinin kullanıldığı araştırmada veriler metotların biçimsel olarak incelenmesi, metotlarda nota, akor ve ton kullanımı ve metotta yer alan parçalar ve besteciler olarak üç başlık altında ayrı ayrı incelenerek ve karşılaştırılarak analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde James Bastien'e ait olan ve 7-11 yaş grubu için yazılan Bastien Piano Basics Piano Level 1 (BPBPL1) ve 12-17 yaş grubu için yazılan The Older Beginner Piano Course Level 1 (TOBPCL1) piyano metotlarının incelenmesi ve incelenen özelliklerin karşılaştırılması ile ortaya çıkan bulgular yer almaktadır. Araştırmacı tarafından üç başlık, "Metotların biçimsel olarak incelenmesi", "Metotlarda nota, akor ve ton kullanımı" ve "Metotta yer alan parçalar ve besteciler" olarak incelenerek karşılaştırılmıştır.

3.1. Metotların Biçimsel Olarak İncelenmesi

BPBPL1: 54 sayfadan oluşmaktadır. Metodun başında içerik listesi bulunmaktadır fakat üniteler bulunmamaktadır. Metotta müzikal işaretler ve eserin nasıl çalınması gerektiğiyle ilgili yönerge ve açıklamalar yer almaktadır. Metodun içeriği Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. BPBPL1 Metodunun İçeriği

BPBPL1 Metodunun İçeriği	Sayfa No
Sol ve fa anahtarları, notaların piyanodaki yerleri, diyez ve bemol işaretleri ve zaman işaretleri	4
Nota ve sus değerleri, aralıklar, forte, piano, legato, staccato, deyim bağı, uzatma bağı ve tekrar işareti	5
"Do majörde eşlik" ile melodi ve eşlik ilişkisi	10
Tempo işaretleri	14
Fa majör tonu	16
Müzik formu	19
Diyezli ton işaretleri ve sol majör tonu	22
Vurgu işareti	24

Fa anahtarı nota isimlendirme oyunu	25
Crescendo, decrescendo ve ritardando nüansları	32
Uzatma pedalı	34
Eksik ölçü	36
1. grup tonlar (Do majör, sol majör ve fa majör akorları)	38
Tekli sekizlik notalar	40
Sol anahtarı nota isimlendirme oyunu	41
Noktalı dörtlük notası	42
"De Capo al Fine" kavramı	43
8va (Ottava) yukarı ve 8va (Ottava) aşağı işaretleri	44-45
Natürel (Bekar) değiştirici işareti	46
Ludwig van Beethoven'in hayatı	50

BPBPL1 metodunda neredeyse her sayfada görsel kullanımı yer almaktadır. Bu görseller şarkının başlığı ve içeriği ile uyumlu bir şekilde yer almaktadır.

Bazı şarkılarda öğretmenin öğrenciye eşlik etmesi için şarkının alt bölümünde eşlik notaları yer almaktadır. Belirli bir teknik ile ilgili bir parça çalınmadan önce ısınma egzersizlerinin yer aldığı küçük parçalar da bulunmaktadır.

Metotta ölçme değerlendirme etkinliği olarak iki farklı sayfada fa anahtarı ve sol anahtarı nota isimlendirme oyununda dizekteki notaların isimlerinin altındaki boşluklara yazılması istenmiştir. Ayrıca bazı parçaların üzerinde yer alan boşluğa parçanın tonunun yazılması istenmiştir.

TOBPCL1: 95 sayfadan oluşmaktadır. Metotta yer alan içerikler 10 ünite olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca metodun sonunda ek repertuvar ile akor ve dizilerin yer aldığı bilgiler yer almaktadır. Metotta yer alan üniteler ve içerik Çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. TOBPCL1 Metodunun İçeriği

TOBPCL1 Metodunun İçeriği	Sayfa Numarası
1. Ünite	**5**
Piyano klavyesinin gösterimi	5
Müzikal alfabe	6
Parmak numaraları ve müzikte ritim	7
Do majör beş parmak pozisyonu	8
2. Ünite	**13**
Sol ve fa anahtarları, notaların yerleri, zaman işaretleri	13
Do majörde I, V7 akorları	16
Uzatma bağı ve suslar	18
Noktalı ikilik notası ve eksik ölçü	19
3. Ünite	**21**
Beş parmak pozisyonunun dışında çalmak	21
Nüanslar ve deyim bağı	22
Sekizlik notalar	23
IV. derece akoru	24
Durgu (Puandorg) ve "De Capo al Fine" kavramları	26
4. Ünite	**29**
Değiştirici işaretler, enarmonik notasyon	29

Sol majör değiştirici işareti, sol majör beş parmak pozisyonu	32
Sol majörde I, IV, V7 akorları	34
5. Ünite	**37**
Fa majör değiştirici işareti, fa majör beş parmak pozisyonu	38
Fa majörde I, IV, V7 akorları	40
Transpoze	41
Noktalı ritim	42
6. Ünite	**45**
Staccato tekniği	45
Dolap işareti	45
1. grup akorlar (Do majör, sol majör ve fa majör akorları), blok akor, kırık akor	46
1. grup akorlar (Beş parmak pozisyonu)	47
Crescendo, diminuendo ve ritardando	49
Vurgu işareti	50
7. Ünite	**53**
Yarım ve tam aralıklı notalar	54
Do majör dizisi	54
Zaman işareti C =4/4, Alla breve =2/2	57-58
8. Ünite	**61**
Sol majör dizisi	62
6/8'lik zaman işareti	64
9. Ünite	**69**
Fa majör dizisi	69
Diyez sıralaması, majör diyezli dizilerde işaretler	70
2. grup akorlar (Re majör, la majör ve mi majör akorları)	71
10. Ünite	**79**
Uzatma pedalı	79
Minör akorlar	82
8va (Ottava) yukarı ve 8va (Ottava) aşağı işaretleri	84
Ek Repertuvar	**87-94**
Ana Akorlar (Do majör, sol majör, fa majör) ile re majör, la majör, mi majörde diziler	**95**

TOBPCL1 metodunda görsel kullanımı yer almamaktadır. Ayrıca parçalarda öğretmenin öğrenciye eşlik etmesi için ek olarak verilen eşlik notaları yer almamaktadır. Belirli bir tekniğin gösterildiği bazı parçalarda ısınma egzersizlerinin yer aldığı alıştırmalar bulunmaktadır.

Metotta ölçme değerlendirme etkinliği olarak, her ünite sonunda, nota ismi yazma, verilen ritim kalıbını alkışla tekrar etme, süre değeri verilen notayı çizme, cümledeki boşluğu doldurma, melodiyi transpoze etme gibi bütün konu başlıklarını içeren alıştırmalar yer almıştır.

3.2. Metotların Biçimsel Özelliklerinin Karşılaştırılması

TOBPCL1 metodunun BPBPL1 metoduna göre daha fazla sayfadan ve daha detaylı bir içerikten oluştuğu görülmektedir. Buna karşılık her iki metotta da benzer kavramların ve tekniklerin öğretildiği gözükmektedir.

BPBPL1 metodunda görsel kullanımı ve öğretmenin öğrenciye eşlik ettiği notalar bulunurken TOBPCL metodunda bu özellikler bulunmamaktadır. Fakat her iki metotta da bazı parçalardan önce ısınma egzersizlerinin yer aldığı şarkılar ve alıştırmalar yer almaktadır.

BPBPL1 metodunda sadece dizekteki nota ismini yazma ve şarkının tonunu bulma ölçme değerlendirme etkinlikleri yer alırken TOBPCL1 metodunda her ünite sonunda çok daha çeşitli ve fazla sayıda ölçme değerlendirme etkinlikleri yer almaktadır. Bir diğer fark olarak da TOBPCL1 metodunda öğretilen 4/4'lük ritmin "C" sembolü, alla breve, 6/8'lik ritim, dolap işareti ve transpozenin BPBPL1 metodunda öğretilmediği görülmektedir.

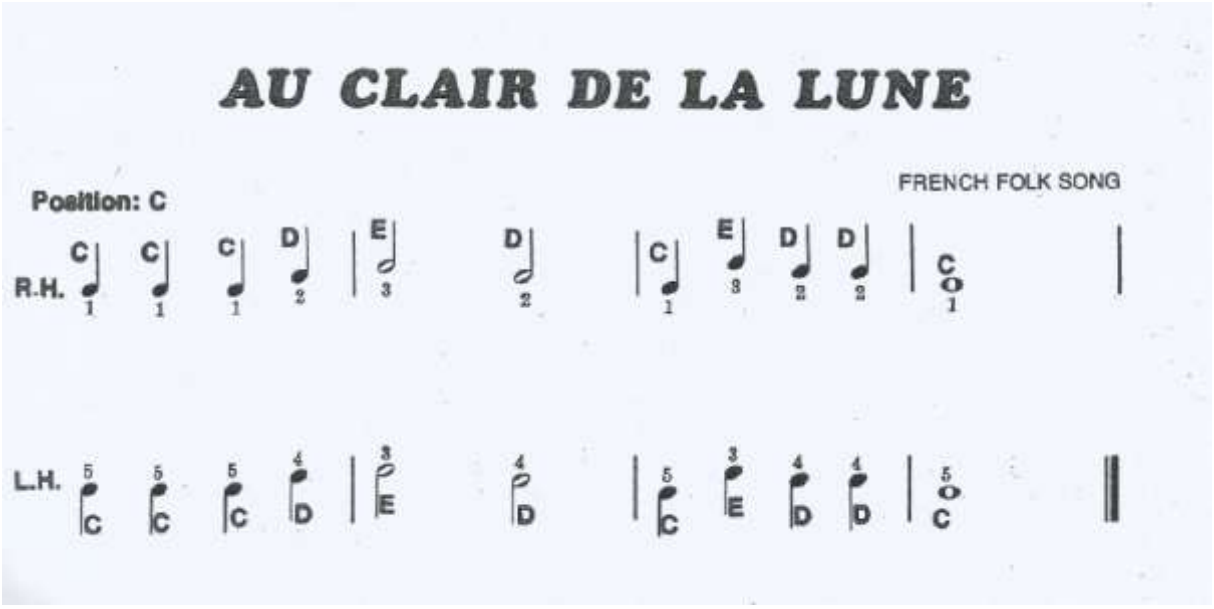
3.3. Metotlardaki Nota, Akor ve Ton Kullanımı

BPBPL1: Bu metotta dizek üzerinde, sol elde C3 ve sağ elde C4 oktavlarında, sol ve fa anahtarında, beş parmakta do-re-mi-fa-sol seslerinden oluşan eserler ile piyano eğitimi başlamaktadır.

Metotta ilk değiştirici işaret fa diyez olup dördüncü parçada kullanılmıştır. Hemen sonrasında mi bemol değiştirici işareti kullanılarak metodun ilerleyen bölümlerinde diğer notalara ait değiştirici işaretlere yer verilmiştir. Natürel (Bekar) değiştirici işareti ise metodun sonlarında "The Natural" adlı parçada ilk öğretilen değiştirici işaretler olan fa diyez ve mi bemolden sonra gelerek kullanılmıştır.

Metodun yedinci parçasından sonra "Do Majörde Eşlik" başlığıyla do majörün I. derece akoru olan do-mi-sol sesleri ile V. derece yedili akorunda bulunan fa-sol sesleri yan yana kullanılmıştır. Sonrasında I. ve V. derece yedili akorları fa majör ve sol majör dizilerinde de aynı dizilimde kullanılmıştır. Metotta do majör, fa majör ve sol majör tonları dışında başka bir ton kullanılmamıştır.

TOBPCL1: Bu metodun ilk ünitesinde dizek çizgileri olmadan sadece nota harfleri, parmak numaraları ve yüksekliklerin gösterildiği notalar bulunmaktadır (Görsel 1). Sol elde C3 ve sağ elde C4 oktavlarında beş parmakta do-re-mi-fa-sol seslerinden oluşan eserler ile piyano eğitimi başlamaktadır. Bir sonraki ünitede aynı parçalar bu sefer sol ve fa anahtarında ve dizek üzerinde gösterilmiştir.

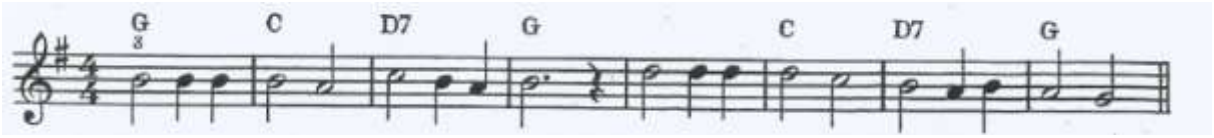

Görsel 1. Dizek Çizgileri Bulunmayan "Au Clair De La Lune" Parçası

Metotta ilk değiştirici işaretler 15. parçada mi bemol ve mi natürel (bekar) olarak kullanılmıştır. Bir sonraki parçada ise fa diyez ve fa natürel (bekar) değiştirici işaretlerine yer verilirken daha sonrasında diğer notalara ait değiştirici işaretler de kullanılmıştır.

Metotta yer alan ilk dört parçadan sonra "Do Majörde I, V7 Akorları" başlığıyla do majörün I. derece akoru olan do-mi-sol sesleri ile V. derece yedili akorunda bulunan si-fa-sol sesleri kullanılarak bu akorların tonik ve dominant yedili olarak da adlandırıldığı belirtilmiştir. Daha sonraki ünitede do majörde IV. derece akoru do majöre yakın bir pozisyon olan do-fa-la sesleri ile gösterilmiştir. I, IV ve V7 akorları sırası ile sol majör, fa majör, re majör, la majör ve mi majör tonlarında da aynı bağlantı kuralları ile gösterilmiştir. Metotta do majör, sol majör, fa majör, re majör, la majör ve mi majör tonları dışında la minör ve re minör tonlarında da açıklamalara ve şarkılara yer verilmiştir.

Ayrıca metotta yer alan parçaların çoğunluğunda ölçünün üst tarafında akoru simgeleyen harfler bulunmaktadır (Görsel 2).

Görsel 2. Akoru Simgeleyen Harflerin Kullanımı

3.4. Metotlardaki Nota, Akor ve Ton Kullanımının Karşılaştırılması

Her iki metot da sol elde C3 ve sağ elde C4 oktavlarında beş parmakta do-re-mi-fa-sol seslerinden oluşan eserler ile piyano öğretimine başlamaktadır. Buna karşılık BPBPL1 metodunda direk olarak dizek üzerindeki notalar gösterilirken TOBPCL1 metodunda öncelikle dizeksiz notalar ile eğitim başlamaktadır.

BPBPL1 metodunda değiştirici işaret olarak metodun başlarında sırasıyla diyez ve bemol işareti kullanılırken metodun sonuna doğru natürel (bekar) işareti kullanılırken TOBPCL metodunun başlarında öncelikle bemol işareti ve hemen sonrasında diyez ve natürel (bekar) işaretleri üst üste kullanılmıştır.

BPBPL1 metodunda öncelikle akorun I. derecesi kök halinde ve üç sesli (do majörde do-mi-sol), V. derece yedilisi ise iki ses eksiltilerek bu derecenin üçüncü çevriminde ve iki sesli (do majörde fa-sol) olarak kullanılmıştır. TOBPCL1 metodunda ise akorun I. derecesi kök halinde ve üç sesli (do majörde do-mi-sol), IV. derecesi ikinci çevrimde ve üç sesli (do majörde do-fa-la), V. derece yedilisi ise bir sesi eksik, bu derecenin ikinci çevriminde ve üç sesli (do majörde si-fa-sol) olarak kullanılmıştır. BPBPL1 metodunda üç adet majör ton kullanılırken TOBPCL1 metodunda altı adet majör ton ve iki adet minör ton kullanılarak bu metotta daha çok sayıda ton bilgisi verilmiştir.

3.5. Metotlarda Yer Alan Parçalar ve Besteciler

BPBPL1: Bu metotta büyük bir çoğunlukla besteci bilgisi yer almayan çocuk şarkıları bulunmaktadır. Bu şarkılarda ayrıca şarkı sözlerine de yer verilmiştir. Şarkı sözleri ile öğretilmek istenen teknik uyumlu gözükmektedir. Örneğin "The Bullfrog" parçasında staccato tekniği yer alırken sözlerinde bir kurbağanın havuza zıplaması ve bir böceği yakalamaya

çalışması anlatılırken, bu bölümlerin arpej şeklinde staccato olarak çalınması istenmektedir. Bir diğer örnek olan "Pedal Study" parçasında ise piyanodaki uzatma pedalının kullanımı anlatılırken şarkıda "Bas ve kaldır, tamamen tut" sözleri kullanılarak öğrenci ne yapması gerektiği konusunda bilgilendirilmektedir. Son bir örnekte ise natürel (bekar) değiştirici işaretin öğretildiği "The Natural" şarkısında "Natural" sözcüğünün geldiği yerde natürel (bekar) işareti kullanılmıştır.

Metotta Antonin Dvorak'a ait "Largo- Theme from the New World Symphony" parçası ile Ludwig van Beethoven'a ait "Ode to Joy" parçası besteci isminin yer aldığı iki parçadır. Ayrıca bir parçanın da Fransız Halk Şarkısı olduğu bilgisi yer almaktadır.

TOBPCL1: Bu metotta çoğunlukla besteci bilgisi yer almayan çocuk şarkıları ve çeşitli eserler ile geleneksel halk şarkılarından oluşan eserler yer almaktadır. Geleneksel şarkıların çoğunluğunda yer bilgisi bulunmazken, Fransız, İngiliz, Galler, Tennessee ve Meksika halk şarkıları yer bilgisi bulunan eserler arasında bulunmaktadır. Metottaki şarkıların bir kısmında şarkı sözleri bulunurken bir kısmında şarkı sözleri bulunmamaktadır. Şarkı sözleri ile öğretilmek istenen teknik arasında bir bağlantı bulunmamaktadır.

Metotta Ludwig van Beethoven, Wolfgang Amadeus Mozart, Johannes Brahms, Antonin Dvorak, Scott Joplin, Anton Rubinstein, James Lord Pierpont, Richard Stord Willis, Juventino Rosas, Thomas S. Allen, Jan Ivanovici ve Charles Gounod'tan birer eser yer alırken Pyotr Ilyich Tchaikovsky'den üç eser yer almıştır. Metotta kullanılan on üç besteciye bakıldığında hem sayı hem de bestecilerin uyrukları açısından bir çeşitliliğin olduğu görülmektedir.

3.6. Metotlarda Yer Alan Parçalar ve Bestecilerin Karşılaştırılması

Her iki metotta da besteci bilgisi yer almayan çocuk şarkıları ve eserler ile geleneksel halk şarkılarından oluşan eserler bulunmaktadır. BPBPL1 metodunda şarkı sözleri ve öğretilmek istenen teknik uyumlu gözükürken TOBPCL1 metodunda böyle bir uyum göze çarpmamaktadır. BPBPL1 metodunda yalnız bir ülkeye ait halk şarkısı bilgisi yer alırken TOBPCL1 metodunda beş ülke ve bölgeye ait halk şarkısı yer almaktadır. Ayrıca BPBPL1 metodunda sadece iki bestecinin adı yer alırken, TOBPCL1 metodunda on üç adet bestecinin adı yer almaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

James Bastien'in 7-11 yaş grubu için yazılan BPBPL1 ve 12-17 yaş grubu için yazılan TOBPCL1 piyano metotları "Metotların biçimsel olarak incelenmesi", "Metotlarda nota, akor ve ton kullanımı" ve "Metotta yer alan parçalar ve besteciler" başlıkları altında incelenip karşılaştırılmıştır.

"Metotların biçimsel olarak incelenmesi" başlığı altında yer alan bulgulara göre BPBPL1 metoduna bakıldığında, hem görsellerin yoğun bir şekilde kullanılması hem de bu görsellerin şarkıların başlıkları ve içeriğiyle uyumlu bir şekilde yer almasının piyano öğretimini kolaylaştırması açısından olumlu olduğu görülmektedir. Ayrıca hitap ettiği 7-11 yaş grubu için de bu özelliklerin yer alması önem taşımaktadır. Öztopalan, Tekin Gürgen ve Uslu Özkan'ın (2015) çalışmasında da konuyla ilgili görsel kullanımının önemi vurgulanırken, inceledikleri on adet başlangıç metodunun büyük bir çoğunluğunda konuyla ilgili bilgileri içeren ve öğretici

olan görsellerin kullanıldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Bu duruma karşılık TOBPCL1 metodunda görsel kullanımı bulunmazken, metodun soyut işlemler dönemi olarak geçen 12-17 yaş grubu için yazıldığı düşünüldüğünde bu durum bir eksiklik olarak göze çarpmamaktadır. Ayrıca TOBPCL1 metodunun BPBPL1 metoduna göre daha fazla sayfa sayısına, ünitelere ve daha yoğun bir içeriğe sahip olması yine çocukların gelişimsel dönemleri açısından bakıldığında tutarlı gözükmektedir. BPBPL1 metodunda öğretmenin eşlik ettiği notalar bulunurken TOBPCL1'de öğretmen eşliği yer almamaktadır. Güven vd.'e göre (2012) metotlarda öğretmen eşliğinin yer alması önemli görülmektedir.

Ölçme değerlendirme etkinlikleri açısından TOBPCL1 metodundaki alıştırmalar bütün konuları içerirken BPBPL1 metodunda sadece nota ve ton bulma alıştırmaları oyunlaştırılarak yer almaktadır. BPBPL1 metodunda bu durum bir eksiklik olarak görülse de Bastien'in aynı yaş grubu için yazdığı "Bastien Piano Basics Theory Level 1" (1997) metodu bu etkinliklerin yer aldığı bir ek kaynak olarak bu eksikliği kapatmaktadır.

"Metotlarda nota, akor ve ton kullanımı" başlığı altında yer alan bulgulara göre her iki metotta da başlangıçta iki oktav aralığında do-re-mi-fa-sol sesleri sol ve sağ elde benzer şekilde kullanılmıştır. Yalnız BPBPL1 metodunda doğrudan dizek üzerinde notalarla uygulama yapılırken TOBPCL1 metodunda öncelikle dizek olmadan parçalar öğretilmeye başlanmaktadır. Dizeksiz piyano öğretimine özellikle okul öncesi piyano metotlarında yer verildiği göz önüne alındığında (Doğan ve Tecimer 2019; Ertem, 2019) Bastien'in 7-11 yaş grubuna değil de 12-17 yaş grubuna ait piyano metodunda dizeksiz öğretime başlaması ilginç bir sonuçtur. Ancak bu öğretime yalnızca metodun başındaki dört parçada başvurulduğu görülmektedir.

Metotlardaki akor kullanımına bakıldığında, 7-11 yaş grubu için yazılan BPBPL1 metodunda I. derece akoru örneğin do majörde üç sesli ve kök halinde do-mi-sol iken V. derece yedili akoru iki ses eksiltilerek yine do majörde iki sesli ve üçüncü çevrim fa-sol sesleridir. 12-17 yaş grubu için yazılan TOBPCL1 metodunda ise I. derece akoru aynı iken V. derece yedili akoru bir ses eksik olarak do majörde üç sesli ve ikinci çevrim si-fa-sol seslerinden oluşmaktadır. BPBPL1 metodunda V. derece yedili akorunun üç sesli olmasının pozisyon değişikliği gerektirdiğinden ötürü bu yaş grubunda dört sesli akorun iki sesinin kullanılmadığı düşünülmektedir. Ayrıca TOBPCL1 metodunda da V. derece yedili akorunda dört ses kullanmanın hem öğrenciyi zorlama ihtimali hem de dört sesin üç sese çözülme kuralının daha karmaşık olması ihtimalinden dolayı üç sesin kullanıldığı düşünülmektedir.

Metotlardaki ton kullanımına bakıldığında ise soyut işlemler dönemindeki öğrenciler için uygun olan TOBPCL1 metodunda altı adet majör ve iki adet minör tonda öğretimin yapıldığı görülmektedir. Buna karşılık somut işlemler dönemindeki öğrencileri için uygun olan BPBPL1 metodunda ise sadece üç majör tonda öğretim yapılmaktadır. Öğrencilerin gelişimsel dönemleri dikkate alındığında bu durum doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak "Metotta yer alan parçalar ve besteciler" başlığı altında yer alan bulgulara göre BPBPL1 metodunda sadece iki besteciye ait parçaların dışında besteci bilgisi yer almayan çocuk şarkılarına yer verildiği görülmektedir. Bu metotta sadece bir ülkeye ait halk şarkısı bulunurken, TOBPCL1 metodunda ise beş farklı ülke veya bölgeden halk şarkıları ile on üç besteciye ait eserler yer almaktadır. Bunun dışında TOBPCL1 metodunda da çok sayıda besteci

bilgisi bulunmayan parça bulunmaktadır. Öğrencilerin gelişimsel özelliklerine bakıldığında BPBPL1 metodunda büyük bir çoğunlukla çocuk şarkılarına yer verilmesi doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. TOBPCL1 metodunda ise daha çok sayıda besteciye ait klasik eserlerin ve halk ezgilerinin yer alması bu yaş grubundaki öğrencilerin gelişimi için önemli olmaktadır.

Sonuç olarak bu araştırmada, TOBPCL1 metodunda daha yoğun bir içeriğin olması, akor ve ton gibi konularda daha detaylı ve daha soyut bilgilerin verilmesi; buna karşılık BPBPL1 metodunda görsellere sıklıkla başvurulması ve çoğunlukla çocuk şarkılarına yer verilmesi gibi özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca 7-11 ve 12-17 yaş grupları için uygun olan bu metotlarda öğrencilerin gelişimsel özelliklerinin dikkate alındığı görülmektedir.

Bundan sonra yapılacak araştırmalarda da aynı yaş grubu için yazılan metotların incelenmesi dışında (Çağlak ve Ercan, 2017; Eroğlu, 2018; Güven vd, 2012; Kalkanoğlu, 2020; Kaynak, 2011) farklı yaş grupları için yazılan metotlardaki benzerlikler ve farklılıklar da araştırılabilir. Ayrıca piyanonun dışında diğer çalgılarda ve farklı yaş grupları için yazılan metotlar incelenerek karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

Akgül, A. (2022). Piyano öğretmenlerinin lisans öğrenimleri sırasında gördükleri piyano derslerini değerlendirmeleri üzerine bir araştırma. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü Dergisi, 12(1), 254-270.

Babacan, M. D. ve Babacan, E. (2022). Piyano eğitimi başlangıç metotlarında kullanılan yaklaşımlar. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 11(3), 49-57.

Bastien, J. (1977). *The older beginner piano course level 1 by James Bastien.* Kaliforniya: Kjos Müzik Şirketi.

Bastien, J. (1997). *Bastien piano basics piano level 1.* Kaliforniya: Kjos Müzik Şirketi.

Bastien, J. (1997). *Bastien piano basics theory level 1.* Kaliforniya: Kjos Müzik Şirketi.

Burak, S., Sezen, H. ve Yallıoğlu, D. (2020). 4-6 yaş çocukların piyano eğitiminde kullanılan öğretim yöntemlerine ilişkin uzman piyano eğitimcilerinin görüşleri. *Fine Arts (NWSAFA), 15*(2), 127-153.

Burrows, J. M. (2020). A mixed methods analysis of constructivism in the teaching materials created for older beginner piano students: An Australian perspective. *Yüksek Lisans Tezi.* Avusturalya: Central Queensland Üniversitesi.

Burrows, J. ve Brown, J. (2019). Creating a tool to evaluate teaching materials for older beginner piano students through the lens of constructivism. *Australian Journal of Music Education, 52*(2), 33-45.

Çağlak T. ve Ercan, N. (2017). Başlangıç piyano metotlarının incelenmesi. *Turkish Studies, 12*(6), 123-136.

Develi, M., Şahin, P. ve Gürgan Öztürk, F. (2020). "Denes Agay's Learning to Play Piano I" başlangıç piyano metodunun hedef ve hedef davranışlar yönünden incelenmesi. *Turkish Studies - Education, 15*(6), 4117-4136.

Doğan, C. ve Tecimer B. (2019). *Erken çocukluk döneminde piyano eğitimi: Gelişim alanlarına etkisi ve güncel öğretim yöntemleri.* 2. Uluslararası 19 Mayıs Yenilikçi Bilimsel Yaklaşımlar Kongresi, Samsun, Türkiye.

Eroğlu, Ö. (2018). Müzik öğretmeni yetiştiren kurumlar için bir piyano başlangıç metot kitabı belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 47*, 508-525.

Ertem, A. (2019). Okul Öncesi Piyano Metotlarının Erken Çocukluk Dönemi Gelişim Basamakları Açısından İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi.* Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Güven, E., Çevik, D. B., Güner Canbey, E. ve Kınıklı Snapper, E. (2012). Çocuklara yönelik piyano eğitimi başlangıç metotları üzerine bir değerlendirme. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 1*(2), 158-164.

Kalkanoğlu, B. (2020). Başlangıç piyano öğretiminde nota okuma yaklaşımlarına ilişkin üç metot analizi örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 18*(1), 415-436.

Kaynak, T. (2011). Okulöncesi 5-6 yaş çocuklarında müzik ve piyano eğitiminin önemi ve metot seçiminde dikkat edilmesi gereken hususlar. *Fine Arts, 6*(3), 350-355.

Özdemir, O., Güzel Özdemir, P., Kadak, M. T. ve Nasıroğlu S. (2012). Kişilik gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 4*(4), 566-589.

Öztopalan, R., Tekin Gürgen, E. ve Uslu Özkan, B. (2015). Başlangıç piyano kitaplarının müziksel, görsel ve tipografik bütünselliği. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(3), 764-780.

Poyraz, H. ve Titrek, O. (2013). Türkiye'de hayat boyu öğrenmenin geliştirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13*(1), 115-131.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınları.

"İSTİKRARLI HAYAL HAKİKATTİR": NAZLI ERAY'IN ÇOCUK KİTAPLARINDA FANTASTİK

Gülçin OKTAY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

e-mail: oktaygulcin@gmail.com,

ORCID: 0000-0003-3745-5896

ÖZET

Çocuk ve edebiyat kavramları yan yana düşünüldüğünde son dönemde akla gelen isimlerden biri de Nazlı Eray'dır. 1959 yılında daha ortaokul öğrencisiyken yazdığı 'Mösyö Hristo' hikâyesi ile edebiyat dünyasına adım atan Eray; hikâye kitapları, romanları, denemeleri ve anılarıyla edebiyat tarihi içerisinde üretken yazarlardan biridir. Eray'ın fantastik/büyülü gerçekçilik çizgisinde yazdığı eserleri onu hem geniş bir okur kitlesine ulaştırır hem de "fantastik edebiyatın kraliçesi" olarak anılmasını sağlar. 2009 yılından itibaren ise Eray, bu çizgisini çocuk kitapları yazarak sürdürmektedir. *Naz ve Büyülü Bahçe* (2009), *Naz ve Köşkteki Vampir* (2009), *Gece Çiçeği İstanbul* (2009), *Frej Apartmanı'nın Esrarı* (2009), *Sihirli Saray* (2010), *Karga Feramuz'un Aşkı* (2011), *Büyülü Beyoğlu-İki Kafalı Topaç Villy* (2012), *Çığlık Atan Mumya* (2013), *Bir Böcek Sevdim* (2015), *Gören Gözler Duyan Kulaklar* (2015), *Billur Ahtapot ile Mor İnci* (2016), *Mırmır Osman* (2021) adlı bu kitaplar Nazlı Eray'ı macera, hız ve fantastik tutkunu internet çağı çocuklarına tanıtır. Bu anlamda yazar, yetişkin okurlar ile kurduğu bağı "çocuğa görelik" ilkesini takip ederek çocuk okurlar ile de kurar. Üstelik Eray'ın tek amacı çocuklara eğlenceli bir atmosfer sunmak da değildir. Yazar, bu eğlenceli olayların yanında çocuk okuyuculara mekân bilinci aşılamak, geçmiş zamanların kültürünü ve insanlarını tanıtmak, sanat sevgisi aşılamak gibi amaçlara da sahiptir. Bu sebeple Eray'ın on iki çocuk kitabı; çocuk, edebiyat ve fantastik çerçevesinde incelenecek ve bu eserlerin çocuk okurların dünyalarına katkıları ortaya çıkarılacaktır. Ayrıca bu inceleme yapılırken çocuk edebiyatının gelişim süreci, satış ve pazarlama teknikleri de göz önünde bulundurulacak ve çocuk edebiyatının geldiği noktaya dair de çıkarımlar yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nazlı Eray, çocuk, edebiyat, değerler, fantastik.

"CONSISTENT FANTASY IS REALITY": FANTASY IN NAZLI ERAY'S CHILDREN'S BOOKS

ABSTRACT

Considering the concepts of children and literature side by side, one of the most prominent names in recent times is Nazlı Eray. In 1959, Eray stepped into the world of literature with the story 'Mösyö Hristo (Monsieur Hristo)', which she wrote when she was only a middle school student; she is one of the prolific writers in the history of literature with her stories, novels, essays, and memoirs. Eray's works written in the style of fantasy/magical realism have enabled her to reach a wide readership and to be known as the "queen of fantastic literature". Since 2009, Eray has maintained that by writing children's books. The books *Naz ve Büyülü Bahçe (Naz and the Enchanted Garden)* (2009), *Naz ve Köşkteki Vampir (Naz and the Vampire in the*

Mansion) (2009), *Gece Çiçeği İstanbul (Night Flower Istanbul)* (2009), *Frej Apartmanı'nın Esrarı (The Mystery of Frej Apartment)* (2009), *Sihirli Saray (The Magic Palace)* (2010), *Karga Feramuz'un Aşkı (Feramuz the Crow's Love)* (2011), *Büyülü Beyoğlu-İki Kafalı Topaç Villy (Enchanted Beyoğlu-Two-Headed Spinning Top Villy)* (2012), *Çığlık Atan Mumya (Screaming Mummy)* (2013), *Bir Böcek Sevdim (I Loved a Bug)* (2015), *Gören Gözler Duyan Kulaklar (Eyes that See, Ears that Hear)* (2015), *Billur Ahtapot ile Mor İnci (Purple Pearl with Billur Octopus)* (2016), and *Mırmır Osman* (2021) introduce Nazlı Eray to internet age children who are passionate about adventure, pace and fantasy. In this regard, the author establishes the same bond with child readers that she has established with adult readers by following the principle of "child-friendliness". Furthermore, Eray's sole intention is not only to create a fun atmosphere for children. In addition to the fun adventures, the author also aims to instill in child readers a sense of place, introduce them to the culture and people of past times, and instill in them a love of art. Therefore, Eray's twelve children's books will be analyzed within the framework of children, literature, and fantasy; and the contributions of these works to the worlds of child readers will be revealed. Additionally, the development process of children's literature, sales, and marketing techniques will also be discussed and some inferences will be drawn about the current status of children's literature.

Key words: Nazlı Eray, child, literature, values, fantasy.

1. GİRİŞ

Gerçek anlamda 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başlarında dikkate alınmaya başlanan çocuk ve edebiyat kavramları, günümüzde yayıncılık sektörünün bir numaralı gelir kaynağıdır. 18. yüzyılın ilk yarısında çocukların "henüz" ayrı bir dünyaya sahip oldukları kabul edilmediği için çocuklara yönelik yayınlar da üretilmemiştir. Bunun yerine o devrin çocukları daha çok yetişkinlere hitap eden özellikle de dinî yayınlar üzerinden dinleme ve okuma faaliyetlerine katılmışlardır (Yalçın-Aytaş, 2017: 15).

Çocuklara ve onlara yönelik bir yaşama ilk dikkat çekilen dönem, romantizm akımının yükselişte olduğu yıllardır. Bunda Jean-Jaques Rousseau'nun 1762 yılında yayımlanan *Emile ya da Eğitim Üzerine* adlı eserindeki hayali çocuk karakterin etkisi vardır (Şimşek, 2020: 15). Rousseau, bu eserinde Emile adlı çocuğun nasıl yaşaması gerektiğini, neler okuması gerektiğini bir öğretmen, bir ebeveyn edasıyla düşünür ve onu bu yönde eğitir. Buna göre Emile; fiziksel egzersize, beslenmeye önem vermeli ve doğada daha çok vakit geçirmelidir (Rousseau, 2011: 20-21). Şüphesiz ki bunda sanayileşen bir toplum ve çevre düzeninin zararlarından yeni nesilleri koruma anlayışı etkilidir. Rousseau da Emile vasıtasıyla kentlerin, sanayinin ve kalabalığın çocukları fiziksel ve psikolojik olarak hasta eden yapısına dikkat çekerek ebeveynlere alternatif bir yol gösterir. Eserde dikkat çeken bir diğer nokta ise Rousseau'nun Emile'in okuması gereken ilk kitap olarak Daniel Defoe'nin *Robinson Crusoe* adlı eserini işaret etmesidir (2011: 240). Bu tavsiye, devrin çocuklarının edebiyat ile ilişkisini ortaya koyan önemli bir örnektir. Çünkü Daniel Defoe 1719 yılında yayımladığı bu eserini çocuklar için değil yetişkinler için yazar. Ancak eserin içerisindeki Robinson Crusoe'nun ıssız bir adada hayatta kalma mücadelesinin çocukları eğiteceği düşünülmüş ve eser "henüz" pedagoji kavramının pek bilinmediği bir ortamda çocuklara okunmuş veya okutulmuştur. Aynı durum Peter Longueville'in *Philip'in Maceraları* (1727), John David Wyss'in *İsviçreli Robinson* (1814) ve Jonathan Swift'in *Guliver'in Seyahatleri* (1826) eserleri için de geçerlidir (Okay, 1998: 111). Bu eserler, içerisindeki çocuk karakterleri ve maceralı atmosferleri sebebiyle çocuklara da okutulmuş ve bir yetişkin kitabı olmanın ötesine geçmiştir. Ayrıca Jean-Jaques Rousseau için bu metinler, çocukları gerçek düzleme çekmekte ve onları masalların karmaşık ahlâkî dünyasından korumaktadır (2011: 124).

Yetişkinlere yönelik bu yayınların çocuklara uygun olmadığı[1] Batı'da 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra anlaşılır. Almanya'da Grimm kardeşler ve Fransa'da Jules Verne yazdıklarıyla çocuk edebiyatında önemli bir eşiğin geçilmesine katkıda bulunurlar (Okay, 1998: 115). Tanzimat'ın ilanıyla başlayan Batılılaşma politikasıyla da Batı'da çocuk yayıncılığındaki bu gelişmeler Osmanlı çocukları için de bir kazanıma dönüşür. Bu döneme kadar ayrı bir dünyaya sahip oldukları düşünülmeyen, kıyafetleri ve davranışlarıyla birer yetişkin örneği olması beklenen çocuklar artık dikkate alınmaya başlanır. Bu sebeple Batı edebiyatında çocuklara okutulan veya bizzat çocuklar için yapılan yayınlar çeviriler vasıtasıyla Osmanlı-Türk modernleşmesinin bir parçası olur. Daniel Defoe'nin *Robinson Crusoe*'su, Alexandra Dumas'nın *Monte Cristo Kontu*, Bernardin de Saint Pierre'nin *Pol ve Virgini*, Jonathan Swift'in *Güliver'in Gezileri* ve Jules Verne'nin eserleri Türkçeye çevrilir (Okay, 1998: 116-117). Bu eserlerin yanında çocuklara yönelik dergi ve gazeteler de çocuk terbiyesinde önemli olmaya başlar.[2] Cumhuriyet'in ilanıyla ise çocuk yayıncılığı giderek yükselen bir moda haline gelir. Bunda çocuk edebiyatı sayesinde ideolojik örüntüleri kurabilmenin mümkün olması etkilidir. Çocuk edebiyatında asıl atılım ise 1950-1970'li yıllara damgasını vuran Kemalettin Tuğcu, Cahit Uçuk ve Gülten Dayıoğlu sayesinde gerçekleşir. Bu isimler çocuklara yönelik yayınlar yaparak geniş kitlelere ulaşırlar (Sınar, 2011: 587-590). Bu yayınlardaki temel amaç, çocuğun dünyasını zenginleştirmek ve onu yetişkinlerin dünyasına sağlıklı bir şekilde hazırlayabilmektir.

Çocuk edebiyatında fantastik öğelerin yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanması da aynı çizgide ilerler. Yetişkinler için yazılan Marry Shelly'nin *Frankestein* (1818), E.T.A. Hoffman'ın *Şeytanın İksirleri* (1816), *Gece Tabloları* (1817) ve *Kum Adam* (1816), Edgar Allan Poe'nin eserleri bir süre sonra çocuk okurların da ilgisini çekmeye başlar. Fantastik türü en büyük atılımını ise J. R. R Tolkien'in *Hobbit* (1937) ve 1950'li yıllarda yazdığı *Yüzüklerin Efendisi* serisi ile yapar. 1997-2007 yılları arasında J. K. Rowling'in *Harry Potter* serisi ile de fantastik; çocuklar, gençler ve yetişkinler için vazgeçilmez hâle gelir (Asutay, 2014: 646). Mitolojiler, destanlar, masallar, ninniler sayesinde[3] fantastik öğelere alışkın olan yerli okur da özellikle 2000'li yıllardan sonra bu tarz metinlere rağbet eder. Böylece Nazlı Eray gibi yazarlar okurun taleplerini karşılıksız bırakmaz ve her yaştan okuyucunun dünyasını hareketlendirecek eserler ortaya koymaya başlarlar.

2. NAZLI ERAY ve RÜYA

Nazlı Eray'ın çocuk kitaplarında detaylı bir şekilde inceleyeceğimiz üzere fantastik onun kurgusunun sıradan bir öğesidir. Fantastik kavramının çok geniş bir tanımı vardır ve genellikle

[1] Pamuk Prenses, Parmak Çocuk, Cinderalla gibi masallarda da durum çok farklı değildir. Halk arasında anlatılan masallardan derlenerek oluşturulan bu eserler, çocuk ve çocuk psikolojisine uygun olmayan öğeleri içermektedir. Bu durumu Türk edebiyatının önemli yazarlardan biri olan Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde de görebiliriz. Yazarın uzun yıllar ilkokul kitaplarında yer almış 'Kaşağı', 'Falaka', 'And', 'Forsa', 'İlk Namaz' gibi hikâyeleri çocukların dünyasına uygun değildir (Yalçın-Aytaş, 2017: 22).

[2] Bilinen ilk çocuk dergisi; ilk kadın dergisi *Terakki* (1869) ile aynı yıl içinde yayımlanan *Mümeyyiz*'dir. 49 sayı çıkan bu dergiden sonra çocuk dergiciliğinde faaliyetler artmış ve en uzun ömürlü dergi 627 sayıyla *Çocuklara Mahsus Gazete* olmuştur. 1869-1927 yılları arasında çıkan 50 dergi incelendiğinde bu dergilerin çıkış yerlerinin İstanbul, Selanik, Bursa ve İzmir gibi büyükşehirler olduğu gözlemlenir. Dergilerin yayın politikasına bakıldığında ise genel olarak siyasi konjonktüre göre hareket ettikleri ve çocuklara bu yönde terbiye vermeye çalıştıkları anlaşılır. Ayrıntılı bilgi için bk. (Okay, 1999: 15-29).

[3] Gönül Yonar, *Türk Edebiyatında Fantastiğin Kökenleri-Harikulade ve Olağandışı* adlı eserinde bu konuyu inceler. Yonar, çalışmasında, fantastik kelimesini inceledikten sonra türün yapısını özellikle Todorov'un görüşleri üzerinden değerlendirir. Yonar, Batı'dan ve Doğu'dan verdiği mitoloji, dinî metin, destan örnekleri üzerinden fantastiğin kökenleri üzerinde durur. Yonar'a göre fantastiğin kökenleri Doğu'dadır ve bu birikim Tanzimat ile yitirilmiş, postmodern örneklerle yeniden canlandırılmıştır. Bu canlandırmayı yapanlardan biri de Nazlı Eray'dır (Yonar, 2011: 262-266:).

masallar, mitler, efsaneler, doğaüstü olay ve varlıkların hepsini fantastik olarak adlandırma eğilimi gözlemlenir. En genel tanımıyla fantastik; dış dünyadaki bir yarığın, çatlağın, tuhaf ve alışılmadık olanın bu dünyaya geçmesidir (Caillois'ten akt. Arslan, 2008: 14). Fantastik eserler bugün gördüğü rağbetin aksine geçmişte yeterince edebî bulunmamış ve kıyıda kalmıştır. Özellikle gerçek/gerçekçilik odaklı modern romancılık, fantastik türün sadece belli bir yazar ve okur kesimine hitap etmesine sebep olmuştur. Fantastiğin pek fazla rağbet görmemesinin sebeplerinden biri de gotik, bilimkurgu, ütopya gibi türlerle karıştırılması ve bünyesinde bu türlerin hepsine yer verebilmesidir. Bu sebeple fantastik; bir süre sonra içerisinde mitlerin, masalların, efsanelerin, korku öğelerinin, bilimkurgu ve ütopik öğelerin geçtiği şemsiye bir kavram olmuştur. Todorov da *Fantastik-Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım* eserine tür kavramının bu karmaşık yapısına değinerek başlar ve bugün bir yapıtı belli bir türe dâhil etmenin zorluğundan bahseder (Todorov, 2017: 14-15). Todorov; fantastik türü özelinde yaptığı incelemesinde bir eseri fantastik yapan üç unsuru sıralar. Buna göre; ilk olarak bir eser gerçeklik ve hayal arasındaki gelgitleriyle okuyucuda kararsızlık duygusu uyandırmalı; ikinci olarak okur, eserin kahramanıyla kendisini özdeşleştirmeli; üçüncü olarak da okuyucu bu metin karşısında -alegorik ve şiirsel türden yorumlar dışında- bir okuma biçimi, yorumu geliştirmelidir (Todorov, 2017: 37-38).

Bu tespitlere göre; fantastiğin en önemli özelliği kendi doğal yasalarından başka bir yasa tanımayan özneyi doğaüstü bir olay karşısında şaşırtmak ve onu kararsızlığa, ikircimli bir hâle sürüklemektir (Todorov, 2017: 7, 31). Fantastik metinlerde yazar, gerçek dünyada olmayacak bir olayı anlatır ve okuyucuyu hayallerle gerçekler arasında gezdirir. Yazar bunu yaparken genellikle okuyucunun gündelik hayatta karşılaştığı insanlardan, kullandığı eşyalardan yola çıkar. Bir süre sonra da gerçek düzlem yok olur ve yerini tekinsiz, kabullenilmesi zor ama bir yandan da okuyucuyu meraka düşüren düşsel bir atmosfer alır. Bu noktada Todorov, fantastiğin de kendi içerisinde saf tekinsiz, tekinsiz-fantastik, olağanüstü fantastik ve saf-olağanüstü şeklinde alt gruplara ayrıldığını söyler (2017: 47). Gerçekliğin yasaları olduğu gibi duruyor ve anlatılan olayları açıklamaya yarıyorsa eser tekinsiz; okuyucu olayı açıklamak için yeni doğa yasalarını kabul etmek zorunda kalıyorsa eser olağanüstü sınıfına girer (Todorov, 2017: 47).

Gerçek ile hayaller arasında kurgusal bir gezinti olarak tanımlanan fantastik, Nazlı Eray'da bir rüya formu etrafında şekillenir. Onun eserlerine bir masal demek de mümkün değildir. Eray'ın çıkış noktası daima gerçek bir düzlemdir ve çeşitli olaylarla, nesnelerle hayallere açılır. Gerçeklerden hayallere geçilen bu evrede ise geçiş düzlemi okuyucuyu şaşırtmayacak bir boyuttadır. Eray'ın başarısı gerçek ile hayali iç içe geçirmesi ve bir mantık çerçevesinde okuyucuya sunmasıdır. Böylece okur onun eserlerinde karşılaştığı kişileri, olayları yadırgamayacak; hayal etmenin sonsuzluğunu ve mutluluğunu yaşayacaktır. Bu açılımı yaparken ise yazar, her gün karşılaştığı insanları ve çevreleri kullanır. Bir esnaf, ev hanımı, memur, kapıcı Eray anlatısına konu olabilir. Tarihi ve mitolojik karakterler, sinema artistleri, ünlü yazarlar da Eray'ın eserlerinde sıklıkla yer verdiği kişilerdir. Yıllar önce ölmüş bir akrabanın da terk edip gitmiş bir sevgilinin de dünyanın öbür ucunda yaşayan bir tanıdığın da geri döndüğü ve Eray anlatısında kendisine yer bulduğu görülür. Bu anlamda Eray, yarattığı atmosfer ile edebiyat tarihinin en özgün isimlerinden biridir. Bu sadece Eray'ın yetişkinler için yazdığı eserleri için değil çocuk kitapları için de geçerlidir.

Nazlı Eray'a göre hayatın insana verebileceği en önemli şey hayal edebilme kabiliyetidir. Bu sebeple Eray anlatılarında Witold Gombrowicz'in dediği gibi "kitapta anlam aramak yerine kitapla dans edi[lir]" ve Nur Bulum ile yaptığı bir söyleşide de dediği gibi Nazlı Eray "mutlu olmak ve insanları mutlu etmek için yaz[ar]" (Akt. Moran, 2004: 73-74). Bu yolda fantastik Eray için şemsiye bir kavramdır ve bu kavram altında bazen masallara, bazen rüyalara, bazen de bilimkurguya açılır. Eray'ın bu anlatımı benimseyen yazarlardan farkı ise kurgusunu

"olağan" bir atmosfere yerleştirebilmesidir. Böylece Eray, tekdüze bir yaşamı hayaller vasıtasıyla renkli bir hale getirir ve ona masalsı bir atmosfer katar. Okuyucu için durum, kabul edilmesi güç bir hale gelmez ve yaratılan atmosfer olağan akışta kendisine bir yer bulur. Bu geçişlerden sonra okuyucu 'Mutlu Yuvalar, Sıcak Yuvalar' hikâyesinde olduğu gibi kandil simidi paketinden çıkan bir kocayı (Eray, 2016b: 67), "Kız Öpme Kuyruğu' hikâyesindeki gibi kız öpmek için eleman arandığını belirten bir ilanı (Eray, 2017b: 238) ya da 'Kadın Tohumu' hikâyesindeki gibi markette satılan ve saksıda yetişen kadınları yadırgamaz (Eray, 2003: 155-156). Ancak yine de Eray'ın yazma tarzına alışkın olmayan ve onu ilk defa okuyacaklar için bu dünya karmaşıktır, çizgisel değildir ve çoğu zaman şaşırtıcıdır. Eray'ın anlatılarına verilebilecek en güzel tanım, "rüya anlatılar" olmalarıdır. Onun anlatılarında rüyaların karmaşasıyla, absürtlüğüyle ve mizahıyla karşılaşmak mümkündür. Bir anlamda Eray rüyalar gibi malzemelerini gerçeklerden alır ve onları hayaller içinde yoğurur. Eray'ın rüyalara benzeyen bu anlatı tarzını Freud'un ortaya attığı gündüz düşlerine benzetmek mümkündür (Arslan, 2008: 47-51). Freud'a göre gündüz düşleri çocuklukta oynanan oyunlara benzer. Nasıl ki bir çocuk çeşitli oyunlar kurarak kendini mutlu etme, eğlenme ve oyalanma derdindeyse gündüz düşleri de yetişkinler için aynı işlevi görür (Freud, 1999: 126). Freud'a göre yazarlar da güpegündüz düş görenlerdir ve geçmişi, şimdiki zamanı, geleceği istedikleri bir sıraya dizerler (1999: 129-130). Nazlı Eray'ın anlatılarında da bir an rüyaya dalma, gerçek ile hayaller arasında gezinme, zaman ve mekân algısını kırma durumları apaçık ortadadır. Bu, yazarın oyun oynama şeklidir ve bu sayede gündelik hayatın katı gerçekliğinden uzaklaşılır. Okur ise metin boyunca şüpheler içindedir ve yazarın-kahramanın-anlatıcının gerçek bir düzlemde mi yoksa hayali bir dünyada mı olduğunu anlayamaz. Hatta bir süre sonra okur, bunu sorgulamaktan vazgeçer ve yazarın hayal edebilme, bu hayalleri de gerçeklerle kaynaştırabilme yeteneğine hayranlık duyar.

Nazlı Eray yetişkinler için yazdığı eserlerdeki bu atmosferi çocuklar için yazdıklarında da devam ettirir. Aynı tekinsiz atmosferi çocuk kitaplarında da sürdüren yazar, çocuklara sıra dışı deneyimler yaşama imkânı sunar. Eray'ın çocuk kitaplarında imkânsız olan bir anda mümkün hâle gelir, akla gelmeyen bir çırpıda başa gelir. Bu anlamda fantastik metinler karakterin ve dolayısıyla çoğu zaman kendisini karakterle özdeşleştiren çocuk okurun hayatını hareketlendirir. Özellikle 7-12 yaş arası çocukların somuttan soyuta gelişen düşünce yapısı, fantastik metinler sayesinde daha da gelişir ve ihtiyaç duydukları gelişim düzeyini yakalamalarına imkân tanır. Fantastik metinlerin tahmin edilemez, her an değişen ve oyuna benzeyen yapısı çocuklar için bir eğlence kaynağı olur. Fantastik çoğu zaman çocuk için tehlikeli, korkutucu bir tür olarak görülse de gerçek böyle değildir.[4] Öncelikle fantastik metinler, eğlendirici işlevlerinin yanında eğitici bir işleve de sahiptir. Çocuk, fantastik bir maceranın peşinde koşup eğlenirken bir yandan da bu metinler ona öğrenmesi gereken temel değerleri aşılar. Çocuk için fantastik dinlediği masallardan, efsanelerden, ninnilerden alışkın olduğu bir türdür ve yetişkinlere kıyasla fantastik metinler onlar için daha ilgi çekicidir. Bunda teknoloji çağının yarattığı hız, çeşitlilik ve çoğulculuk etkilidir. Çocuklar, fantastik metinler sayesinde hayal etmenin, umut etmenin ve çaba göstermesinin değerini keşfederler. Yetişkinlerde görülen katı gerçekçi tutum, henüz çocukluk döneminin üzerine çökmediğinden devler, büyüler, konuşan eşyalar gibi fantastik öğeler onlara garip gelmez. Üstelik 2000'li yıllardan beri çocuklara ve gençlere hitap eden çizgi filmlerde, filmlerde fantastik öğeler sıklıkla kullanılmaya başlanır. Giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi bunda J. K. Rowling'in

[4] Fantastik eserlerin çocuklar için uygun olup olmadığı en çok tartışılan meselelerden biridir. Üstelik bu tartışma yeni de değildir ve 1939 Birinci Yayın Kongresinde tartışma masallar üzerinden yürütülmüştür. Komisyonda yer alan Nurettin Artam, Nusret Köymen, Nurullah Ataç ve Pertev Naili Boratav gibi isimler masalların çocuk dünyası için yararlı ve zararlı olabilecek yönleri üzerinde durmuşlardır. Özellikle Ataç ve Boratav, masalların çocuklar için faydalı yönlerini ortaya çıkarırlar; ancak temkinli yaklaşmakta da ısrarcıdırlar. Ayrıntılı bilgi için bk. (Neydim, 2006: 95-96).

Harry Potter, J. R. R. Tolkien'in *Yüzüklerin Efendisi* serilerinin ve bu serilerin sinema uyarlamalarının yarattığı geniş yankı vardır (Özlük, 2011: 11). Bu sayede çocuk, okuduğu metinlerde ve izlediği filmlerde olduğu gibi devleri yenebileceğini, büyüleri bozabileceğini, güçlüklerden çıkabileceğini keşfeder. Çocuk için fantastik, psikolojik direnç kazanma yoludur. Çocuk edebiyatının da çocukların büyüme ve gelişmelerini destekleme, hayal güçlerini zenginleştirme, eğlendirme, eğitme gibi amaçları düşünüldüğünde bu metinlerin çocuk gelişimi için oldukça faydalı olduğu ortadadır. Ancak dördüncü dipnotta da belirttiğimiz gibi fantastik metinlere yine de temkinli yaklaşılmalıdır. Bu konuda yayınevlerine önemli görevler düşmekte ve fantastik metinleri çocuk gelişimi için uygun olabilecek nitelikler çerçevesinde satışa sunmalıdırlar. Sadece satış ve kâr odaklı bir yaklaşım, çocukların kazanması gereken temel değerleri yadsır ve onların çocukluktan yetişkinliğe uzanan süreçte hayal ve gerçek algılarını bozabilir. Bu sebeple yayınevleri; satış ve kârdan çok çocuğun sağlıklı gelişimini ön plana almalı ve ciddi bir denetim mekanizmasından geçmelidir. Bu temel ilkeler takip edilirse çocuk ve çocuğa hitap eden edebiyat, bir tüketim nesnesi olmaktan çıkacaktır.

3. NAZLI ERAY ve ÇOCUK KİTAPLARI

Fantastik eserler yazan Nazlı Eray'ın çocuk kitapları hakkında pek bir çalışma yoktur. Nazlı Eray ve çocuk kitapları üzerine bir arama yapıldığında 2021 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde Dr. Öğr. Üyesi Muharrem Kürşat Yangil danışmanlığında İsa Sarıçam tarafından hazırlanan bir yüksek lisans tezi göze çarpar. "Nazlı Eray'ın Çocuk Kitaplarında Değerler Eğitimi ve Eserlerin Türkçe Söz Varlığı Açısından İncelenmesi" adlı bu çalışma, Eray'ın *Frej Apartmanının Esrarı, Büyülü Beyoğlu, Gece Çiçeği İstanbul, Karga Feramuz'un Aşkı, Bir Böcek Sevdim, Billur Ahtapot ile Mor İnci, Gören Gözler Duyan Kulaklar* isimli yedi kitabını inceler. Çalışmada neden bu yedi kitabın seçilip diğer beş kitabın çalışma dışında bırakıldığı ise açıklanmaz. Sarıçam, Nazlı Eray'ın yedi kitabını çocuklara kazandırdığı değerler açısından incelerken daha çok söz varlığı üzerinde durur. Bu anlamda Nazlı Eray'ın bir çocuk kitabı yazarı olarak başarısını veya başarısızlığını sorgulamaz; adalet, sevgi gibi değerlere yaptığı göndermelere dikkat çeker. Elbette Eray, bu değerlere gönderme yapar; ancak onun çocuk kitabı yazarlığını sadece bu temel değerler etrafında ele almak eksik çıkarımlara sebep olur.

Öncelikle Nazlı Eray, bir önceki başlıkta da bahsettiğimiz gibi fantastik öğeleri çocuk kitaplarına uygular. Bu anlamda Eray'ın incelediğimiz on iki[5] kitabının hepsi olağan/gerçek/bilinen dünyada başlar ve hikâye ilerledikçe fantastik bir evrene açılır. On iki kitap içerisinde bu sırayı takip etmeyen bir kitap dahi yoktur. Eray'ın çocuk kitaplarına girişi kendi çocukluğunu da geçirdiği İstanbul ile başlar. Kitaplarda ana merkez Şişhane Yokuşu, Kasımpaşa, Tarlabaşı, Galata, Beyoğlu, Eminönü, Eyüp gibi İstanbul'un tarihî mekânlarıdır. Eray, kitaplarına İstanbul manzaralarıyla başlayarak ve hikâyelerin içinde de kahramanlarını bu şehrin sokaklarında, semalarında dolaştırarak çocuklara bir mekân bilinci aşılar. Bu kitabı okuyan ve dijital bir çağda mekân algısını kaybeden çocuklar için bu durum bir farkındalık yaratma işlevine sahiptir. Bu sayede çocuk, yaşadığı çevreye dikkat edecek ve etrafını gözlemleme fırsatı bulacaktır. Nazlı Eray'ın mekânları öne çıkarma çabası sadece çocuk kitaplarıyla da sınırlı değildir. Yazar, ilk eserlerinden beri çocukluğunu geçirdiği İstanbul'u, on sekiz yaşında taşındığı Ankara'yı, yaz aylarını geçirdiği Bodrum'u, sevdiği şehir İzmir'i ve Sinop'u sık sık anar. Üstelik Eray, kullandığı rüya formlarıyla mekânlar arasında da bağlantılar

[5] Nazlı Eray'ın 2009 yılında Genç Turkuvaz yayınevinden çıkan *Naz ve Büyülü Bahçe* kitabı, 2015 yılında *Gören Gözler Duyan Kulaklar* adıyla Doğan Egmont Yayınları'ndan yeniden basılır. Eray, kitabın adında değişikliğe gitse de içerik olarak bir değişiklik yapmaz. İki kitap arasında sadece yayınevi ve içerisindeki resimler açısından farklılıklar vardır. Bu çalışmada da iki kitap, isim ve basıldığı yıl farklılığından dolayı ayrı kitap olarak sayılmıştır.

kurar; New York, Chicago, Londra, Uzak Doğu, Pasifik Adaları gibi dünyanın pek çok şehrine, bölgesine uzanır (Arslan, 2003: 77).

Mekân algısının bir diğer boyutu ise yazarın kitaplarında kahraman olarak görünen gayri Müslim kadınlardır. *Gece Çiçeği İstanbul*'da ismi Madam Berta, *Frej Apartmanı'nın Esrarı*'nda Madam Anjel, *Büyülü Beyoğlu*'nda Madam Anastasia, *Mırmır Osman*'da Madam Lili, *Billur Ahtapot ile Mor İnci*'de Madam Lidia olan bu kadınlar, tarihî semtlerle bütünleşmiş masal insanlardır. Çocuk Nazlı'ya göre Madam Berta "zevkli döşenmiş salon[uyla]" (Eray, 2019: 17), Madam Anastasia "saçlarının arasında ufacık bir kuş yuvası[yla]" (Eray, 2017a: 13), Madam Lili "kadife bir sabahlık, ayağında kırmızı ponponlu terlikler[iyle]" (Eray, 2021b: 85), Madam Anjel "[s]arışın, çok güzel, rüya gibi" oluşuyla, (Eray, 2020: 13), Madam Lidia "pırıl pırıl parlayan kara gözleri[yle]" (Eray, 2016a: 74) bu masal dünyasının unsurlarıdırlar. Bu karakterler sayesinde Eray, çocuk okurlara İstanbul'un eski yaşamına ve eski insanlarına dair bilgi vermiş olur. Bu kişileri belirgin bir gizem/merak etrafında anlatması ise "öteki"nin varlığına dikkat çekmektir. Bu kadınların şık giyimleri, neşeli tavırları, yardımsever halleri, çocuklara olan iyi niyetli davranışları Nazlı Eray'da "öteki"nin taşıdığı olumlu anlama işaret eder. Üstelik Eray bunu semt ve tarih ile birleştirerek çocuklarda bir bilinç yaratmaya çalışır. Ancak bu kadınlar Nazlı'nın çocukluğu gibi geçmişte kalmış, renkleri solmuş ve unutulmuşlardır.

İkinci olarak ise Nazlı Eray, kitaplarının çoğunun başında kahramanına yazdırdığı notlarda çocukluğun o unutulmaz günlerine özlemini dile getirir. Bu sebeple yazar, bu hikâyeleri yazarak kendi geçmişine döner ve yaşadıklarını yeni nesillerin dünyasına uygulamaya çalışır. Eray'a göre çocukluk başlı başına bir büyüdür, masaldır ve anlatımı da bu pencereden olur. Nitekim bu büyülü zamanları hatırlayan ve o zamanlara özlem duyan Eray, kitaplarına kendi çocukluğundan esintiler koyar. Bunlardan birincisi, Eray'ın yukarıda da bahsettiğimiz gibi çocukluğunu geçirdiği İstanbul'dur. İkincisi ise Eray'ın hikâyelerine başkarakter olarak kendisini yani küçük Nazlı'yı koymasıdır. Eray'ın on iki kitabının on ikisinde başkarakter Naz veya Nazlı'dır.[6] Üstelik bu hikâyelerin hepsinde Nazlı, babaannesi ile birlikte yaşamaktadır. On iki hikâyenin hiçbirinde Nazlı'nın anne ve babasından detaylı bir şekilde bahsedilmez. Eray'ın yetişkinler ve çocuklar için olan eserleri bir bütün olarak düşünüldüğünde otobiyografik bir anlatımın ön planda olduğu görülür. Yazarın anlatıcı ve kahraman konumunda olması; çocukluğunun, gençliğinin, yetişkinliğinin geçtiği çevrelerden kurgusuna başlaması ve diğer karakterleri de etrafındaki kişilerden seçmesi onun otobiyografik bir saik ile hareket ettiğini gösterir (Şenkon, 1999: 15, 98). Todorov da fantastik eserlerde anlatıcının genellikle birinci tekil şahıs olduğunu söyler ve bu sayede yazar ile okuyucu arasında kurulan bağa dikkat çeker (Todorov, 2017: 89-91). Nazlı'nın yanında, hikâyenin yardımcı karakteri olarak da Osman yer alır. Osman da on iki hikâyenin altısında vardır.[7] Nazlı Eray'ın Osman adını seçmesinin bir sebebi, gerçek hayatta kardeşinin adının Osman olması; diğer sebebi de Evliya Çelebi İlkokulunda okurken sınıflarında bulunan iki Osman'dır (Şenkon, 1999: 15). Eray, çocuklukta kardeşi ile birlikte yaşadıkları maceraları ve birbirlerinden ayrı karakterdeki sınıf arkadaşları Osmanları bu maceraların ana merkezine oturtur. Bir kitapta Nazlı'nın yanında Recep, içeriği aynı adları farklı iki kitapta da Ali adlı bir karakter bulunur.[8] Recep de Nazlı Eray'ın yine Evliya Çelebi İlkokulunda okurken tanıştığı sınıf arkadaşlarındandır (Şenkon, 1999: 15).

[6] *Naz ve Köşkteki Vampir*, *Sihirli Saray* ve *Karga Feramuz'un Aşkında* kahraman sadece Naz veya Nazlı'dır.
[7] *Gece Çiçeği İstanbul*, *Frej Apartmanı'nın Esrarı*, *Büyülü Beyoğlu*, *Çığlık Atan Mumya*, *Bir Böcek Sevdim*, *Billur Ahtapot ile Mor İnci*, *Mırmır Osman* kitaplarında Nazlı'nın yanında yer alan diğer kahraman Osman'dır.
[8] *Büyülü Beyoğlu* kitabında Koko lakaplı Nazlı'nın yanında Recep; içerikleri aynı *Naz ve Büyülü Bahçe* ile *Gören Gözler Duyan Kulaklar* kitaplarında sırasıyla Naz ve Nazlı'nın yanında Ali yer alır.

Nazlı Eray'ın on iki kitabına genel olarak bakıldığında olaylar gerçek bir düzlemde başlayıp hayalî bir evrene uzanır. Yer yer bu iki dünya arasında geçişler yapılır ve hikâyenin sonu muhakkak gerçek dünyada biter. Hikâyeler, Evliya Çelebi İlkokulunun beşinci sınıfına giden Nazlı ve genellikle Osman ekseninde kurgulanır. Nazlı ve Osman'ı hayaller dünyasına geçiren ise ya bir geçittir, kapıdır, bir bilettir ya da esrarengiz bir komşudur. Bu sayede Nazlı ile Osman periler dünyasına, harikalar diyarına, masal evrenine, devlerin veya bir büyücünün, kâhinin yanına giderler. Böylece Nazlı Eray, çocukları istikrarlı bir şekilde hayaller dünyasında gezdirir. Hayaller dünyasına geçildikten sonra ise karşılaşılanlar Pamuk Prensesler, cüceler, devler, konuşan ve kitap yazan çiçekler, hareketli tablolar, kraliçeler, prensler, kargalar, yarasalar, büyücülerdir. Böylece Nazlı Eray çocukları sıklıkla dinledikleri masallar evrenine götürür. Ancak Eray'ın bu noktadaki farkı onları gerçek dünya ile yani İstanbul ile birleştirebilmesidir. Böylece yazar, masalların o kadar da ulaşılamaz olmadığını ispatlamak ister. Onları görebilmek için çocuk olmak, meraklı olmak ve maceracı bir ruha sahip olmak yeterlidir. Bu açıdan Eray, çocuk okurların hayal dünyalarını genişletici girişimlerde bulunur. Kahramanlara eşlik eden en temel dürtü de macera yaşama arzusudur. Nazlı da Osman da Recep de Ali de meraklı ve yaşlarının getirdiği ölçüde etrafı farklı gören çocuklardır. Bu sebeple konuşan çiçekler, ağaçlar, hayvanlar ve nesneler görmeleri kitapların hitap ettiği 9-13 yaş arası çocuklar için uygundur.

Nazlı Eray fantastik dünyalara açılırken bir yandan da çocuklara kazanmaları gereken temel değerleri aşılar. Bunlar içerisinde sevgi, adalet, yardımlaşma, merak, cesaret, özgürlük öne çıkan değerlerdir. Nazlı ve Osman arasındaki arkadaşlık, yardımlaşma, yaşlılara saygılı olma, mahalle sakinleriyle uyumlu ilişkiler, çiçeklere, hayvanlara sevgi ve tarihe saygı kitaplarda öne çıkan kazanımlardır. Ayrıca yazar, çocuklara bu değerleri kazandırırken onları önemli bilgilerle donatmayı da amaçlar. *Naz ve Köşkteki Vampir* kitabıyla bereket simgesi Hızır'ı, Elvis Presley'i, Hafız Burhan'ı (Eray, 2014a: 18, 116-118), *Gece Çiçeği İstanbul* kitabıyla Hezarfen Ahmet Çelebi'yi (Eray, 2019: 83-84), *Mırmır Osman* kitabıyla Leonardo da Vinci, Marilyn Monroe'yu (Eray, 2021b: 13, 36), *Büyülü Beyoğlu* ile Aliye Berger'i, Ahmet Hamdi Tanpınar'ı ve Bedri Rahmi'yi (Eray, 2017a: 35, 85-88), *Gören Gözler Duyan Kulaklar* ile Zeki Müren'i, Pink Floyd'u, Ayla Dikmen'i, John Lenon'u ve Ayhan Işık'ı (Eray, 2015b: 96-99; 157, 181), *Billur Ahtapot ile Mor İnci*'de Sultan İbrahim'i tanıtır (Eray, 2016a: 40). *Karga Feramuz'un Aşkı* kitabıyla da İstanbul Arkeoloji Müzesi'ni (Eray, 2021a: 16-19), *Büyülü Beyoğlu* kitabıyla Narmanlı Yurdu'nu ve Şark Han'ı (Eray, 2017a: 34, 98), *Sihirli Saray* ile Zeytinburnu Antik Liman'ı (Eray, 2014b: 149), *Çığlık Atan Mumya* kitabıyla Mısır'ı (Eray, 2013: 59) ve *Gören Gözler Duyan Kulaklar* ile İzmir'i (Eray, 2015b: 28-29) okuyucularına anlatır.

Nazlı Eray'ın çocuk kitaplarına bir bütün olarak bakıldığında en çok rastlanan öğelerden bir diğeri de metamorfoza sıklıkla yer verilmesidir. Bir varlığın başka bir varlığa dönüşmesi, başkalaşım olarak tanımlanan metamorfoz, türü enine boyuna inceleyen Todorov'un dikkat çektiği bir noktadır. Çünkü fantastik bir metinde başkalaşım anları, tekinsizliğe en çok yaklaşılan anlardır ve bu nedenle sıklıkla tercih edilir (Todorov, 2017: 110-118). Nazlı Eray anlatılarında da insanların sabuna, çiçeğe, ağaca, kuşa, tabloya, yarasaya, hamamböceğine dönüştükleri veya tam tersi durumlarla karşılaştıkları görülür. Genellikle çeşitli büyüler, iksirlerle sağlanan bu dönüşüm, okurun yaşananlar karşısında şüpheye düşmesine sebep olur. İşte bu, fantastik metinleri fantastik yapan asli unsurlardan biridir ve bu sayede Todorov'un ifadesiyle okurun zihninde "neredeyse inandım" formülü şekillenir (2017: 37).

Bütün bunları yaparken Nazlı Eray'ın söz dağarcığı, cümle uzunlukları da hedeflediği yaş grubuna uygundur. Böylece yazar, çocuk edebiyatının okurlarına ana dili becerisini kazandırma amacını da yakalamış olur. Kitapların yer yer resimli sayfaları da çocuğun hayal dünyasını zenginleştirici işlev görür. Kitapların özellikle Everest Yayınları'ndan çıkan yeni baskıları

kalite açısından daha iyidir ve edebiyat sosyolojisi çerçevesinde de okura hitap eder kıvamdadır. Başkarakter olarak Nazlı isimli bir kız ve Osman, Recep, Ali isimli bir erkek çocuğunun seçilmesi de her cinsiyetten okuru kapsayıcı bir nitelik taşır. Bir anlamda Eray, eşitliğe ve eşit temsile önem verir. Kitaplarda genellikle büyücülerin erkek olması kadın/cadı algısını yıkıcı bir işlev görür.

Ancak kitaplar bu olumlu özelliklerine rağmen bazı eksiklikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bunlardan birincisi, on iki kitabın da kurgusunda pek bir fark olmamasıdır. Bir süre sonra kitaplar Nazlı Eray okurunu hep aynı kurgunun içine almakta ve yeniliklere açılan kapıyı kapamaktadır. Kitaplarda sıklıkla tekrarlanan "kitap yazan çiçek" bu örneklerden biridir. Eray'ın Pembe Bego, Kolyos, Eğrelti Otu gibi isimlerle andığı bu çiçekler, bir süre sonra kurguda işlevsiz kalmaktadır. Aynı şekilde gençlik iksiri, suyunun da sık tekrarlanması ve kimi zaman akışa bağlanmaması tekrar unsurunu devreye sokmaktadır. Ayrıca Nazlı Eray'ın hikâyelerine vampir[9], Marslı, uzay aracı[10] gibi detayları ekleyerek çağı yakalama arzusu bir süre sonra konunun dağılmasına ve dikkat süresi oldukça kısa olan çocuk okurların sıkılmasına sebep olabilir.

4. SONUÇ

Fantastik dendiğinde akla gelen ilk isimlerden biri olan Nazlı Eray, sadece yetişkin okurlara hitap eden bir yazar değildir. Yazar, 2009 yılından bugüne yayımlattığı on iki çocuk kitabıyla çocuk edebiyatının dikkat çeken isimlerinden biri olmuştur. Çocukluğa, geçmişe ve sağlıklı bir büyüme sürecine önem veren Eray, yazdığı kitaplarla bu sürece katkıda bulunur. Üstelik bunu yaparken kendi çocukluğunu merkeze alır ve okuyucularını düşsel yolculuklara çıkarır. Yetişkin okurlar için sunduğu fantastik atmosferi "çocuğa görelik" ilkesini takip ederek çocuk kitaplarına da uygulayan yazar, grileşmiş dünyaya cıvıl cıvıl renkler katar. Bunların yanında Nazlı Eray'ın kitaplarında çocuklara kazanmaları gereken adalet, sevgi gibi temel değerleri aşıladığı görülür. Yazarın bu çabayla yazılmış diğer eserlerden farkı ise çocuğa mekân bilinci aşılamayı ön plana almasıdır. Eray, dijital bir çağda mekân algısını kaybetmiş çocuklara İstanbul'un Tarlabaşı, Şişhane, Galata, Beyoğlu gibi semtlerini tanıtır. Aynı zamanda bu yerlerde yaşayan ve giderek yok olan gayr-i Müslim kadınlar da Eray'ın değindiği bir diğer noktadır. Kafalarındaki kuş yuvaları, ponponlu terlikleri, yardımseverlikleri ve biraz da gizemli yapılarıyla bu kadınlar masal insanlardır. Bu sayede çocuk, yetişkinlerin dünyasında "öteki" olarak kodlanan bu insanların varlığına alıştırılır ve onların bir renk olduğunu kabullenir. Bunların dışında konuşan çiçekler, ağaçlar, hayvanlar, heykeller, büyücüler bir Nazlı Eray klasiğidir. Çocuk kitaplarında tek fark yazarın bu klasiğe vampirleri, iksirleri, uzaylıları ve uzay araçlarını katmasıdır. Bu çaba Eray'ın yeni nesillere hitap etme kaygılarının açık bir göstergesidir. Bunları yaparken Nazlı Eray'ın söz dağarcığı, cümle uzunlukları hedeflediği 9-13 yaş grubuna uygundur. Başkarakter olarak hem kız hem erkek çocuğun seçilmesi de cinsiyet eşitliğine gönderme içerir. Kitapların içerisinde yer alan resimler ise çocuk okurların kitaba olan ilgisini arttırıcı niteliktedir. Yer yer dağınık yapısı ve kurguda işlevsiz kalan detaylar hesaba katılmazsa Eray, çocuklara istikrarlı bir şekilde hayal etmeyi öğreten başarılı bir

[9] Yazar, *Naz ve Köşkteki Vampir* kitabında ve *Frej Apartmanı'nın Esrarı*'nda vampir anlatısını kullanır. Bu anlatı sayesinde yazar, hikâyesine gizem katmayı ve çocukların son dönem ilgilendikleri karakterlere dair günceli takip etmeyi amaçlar. Nazlı Eray kurgusunda ise bu vampirler, gerçek kimlikleri ortaya çıkınca özellikle yetişkin okurları gülümsetir. *Naz ve Köşkteki Vampir*'de vampir, yorganları dolduran hallaç (Eray, 2014a: 134); *Frej Apartmanı'nın Esrarı'nda* vampir Madam Anjel'in uşağıdır (Eray, 2020: 82).

[10] Yazar, *Bir Böcek Sevdim* kitabında Nazlı'nın babaannesini Uzaylı Hamdi aracılığıyla Tophane'den Mars'a gönderir. Babaanne Mars'ta Tubor adlı bir Marslı ile tanışır. Tubor, zaman zaman uzay aracı ile gelip Nazlı'nın babaannesini ziyaret eder (Eray, 2015a: 119). Eray'ın kitaptaki bu çabası uzaya ve uzay çağına daha yakın olan bir nesli hikâyenin içine çekmektir. Bu anlatı üzerinden de boyut değiştirme, uzayda zaman olmaması gibi bilgileri okurlara öğretmiş olur.

yazardır. Eray'ın bu çabası "henüz" katı gerçeklerle karşılaşmamış çocuklara mücadele azmi, heyecanı ve umudu aşılar. Eray'ın formülü açıktır, hayat bir rüyadır ve çocukluk da bu rüyanın en tatlı zamanlarıdır.

KAYNAKÇA

Arslan, Nihayet. *Nazlı Eray Bir Okuma Denemesi,* Ankara: Phoenix, 2008.

Arslan, Nihayet. "Nazlı Eray'ın Ankara'sı", *Türkoloji Dergisi* XVI/2 (2003), 65-77.

Aslan Ayar, Pelin. *Türkçe Edebiyatta Varla Yok Arası Bir Tür: Fantastik Roman (1876-1960),* İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Asutay, Hikmet. "Çocuk ve Gençlik Yazınında Fantastik Kavramı", *Türk Dili-Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı*, ed. Mustafa Ruhi Şirin, CVII/756 (2014), 642-652.

Eray, Nazlı. *Billur Ahtapot ile Mor İnci*, İstanbul: Doğan Egmont Yayınları, 2016a.

Eray, Nazlı. *Bir Böcek Sevdim*, İstanbul: Doğan Egmont Yayınları, 2015a.

Eray, Nazlı. *Büyülü Beyoğlu-İki Kafalı Topaç Villy*, İstanbul: Everest Yayınları, 2017a.

Eray, Nazlı. *Çığlık Atan Mumya*, İstanbul: Doğan Egmont Yayınları, 2013.

Eray, Nazlı. *Frej Apartmanı'nın Esrarı*, İstanbul: Everest Yayınları, 2020.

Eray, Nazlı. *Gece Çiçeği İstanbul*, İstanbul: Everest Yayınları, 2019.

Eray, Nazlı. *Gören Gözler Duyan Kulaklar*, İstanbul: Doğan Egmont Yayınları, 2015b.

Eray, Nazlı. 'Kadın Tohumu', *On Üç Büyülü Öykü-13 Yazar, 13 Öykü*, yay. haz. İlknur Özdemir, İstanbul: Can Yayınları, 2003: 155-168.

Eray, Nazlı. *Karga Feramuz'un Aşkı*, İstanbul: Günışığı Kitaplığı Yayınları, 2021a.

Eray, Nazlı. *Mırmır Osman*, İstanbul: Everest Yayınları, 2021b.

Eray, Nazlı. *Naz ve Büyülü Bahçe*, İstanbul: Genç Turkuvaz, 2009.

Eray, Nazlı. *Naz ve Köşkteki Vampir*, İstanbul: Doğan Egmont Yayınları, 2014a.

Eray, Nazlı. *Sihirli Saray*, İstanbul: Doğan Egmont Yayınları, 2014b.

Eray, Nazlı. *Toplu Öyküler 1-Geceyi Tanıdım-Yoldan Geçen Öyküler*, İstanbul: Everest Yayınları, 2016b.

Eray, Nazlı. *Toplu Öyküler 2-Kız Öpme Kuyruğu-Ah Bayım Ah*, İstanbul: Everest Yayınları, 2017b.

Freud, Sigmund. "Yaratıcı Yazarlar ve Gündüz Düşleri", *Sanat ve Edebiyat*, çev. Emre Kapkın-Ayşen Tekşen Kapkın, İstanbul: Payel Yayınları, 1999: 125-134.

Moran, Berna. "Türk Romanında Fantastiğin Serüveni", *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 3*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004: 59-74.

Neydim, Necdet. “Fantastik Çocuk Edebiyatı Yazınsallığa Açılan Bir Kapı mı Yoksa Bir Tehlike mi?”, *Akşit Göktürk’ü Anma Toplantısı-Yazında ve Çeviride Fantastik*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2006: 95-107.

Okay, Cüneyd. *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900*, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998.

Okay, Cüneyd. *Eski Harfli Çocuk Dergileri*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1999.

Özlük, Nuran. *Türk Edebiyatında Fantastik Roman*, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2011.

Rousseau, Jean-Jaques. *Emile ya da Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011.

Sınar, Alev. “Türkiye’de Çocuk Edebiyatının Gelişimi”, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839-2000)*, ed. Ramazan Korkmaz, Ankara: Grafiker Yayınları, 2011: 575-598.

Şenkon, Attilâ. *Bütün Düşler Nazlı’dır*, İstanbul: Can Yayınları, 1999.

Şimşek, Tacettin (ed.). *Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.

Todorov, Tzvetan. *Fantastik-Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım*, çev. Nedret Öztokat, İstanbul: Metis Yayınları, 2017.

Yalçın, Alemdar-Gıyasettin Aytaş. *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.

Yonar, Gönül. *Türk Edebiyatında Fantastiğin Kökenleri-Harikulade ve Olağandışı*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2011.

ALPAMIŞ DESTANI'NDA KAHRAMAN TİPOLOJİSİ

Dr. Öğr. Üyesi GÜLŞAH HALICI
Yozgat Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, gulsah.yuksel@bozok.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0315-0488

ÖZET

Sözlü edebiyatın en eski ürünlerinden olan destanlar, milletlerin hayatında büyük iz bırakmış tarihi olayların mitolojik, efsanevi motiflerle zenginleşerek günümüze kadar gelmesi ile oluşan uzun, manzum ve millî eserlerdir. Özbek Türkleri arasında destanlar kahramanlık, aşk ya da bunların ikisi birlikte aşk – kahramanlık konulu olarak işlenir. Özbekler arasında destan icra eden sanatkârlara bahşi, şair, dastanci, cirav gibi adlar verilmektedir. Özbek destanlarının bugüne kadar ulaşmasında bahşilerin önemli görev üstlendikleri bilinir. Özbek destanları içerisinde yer alan ve Özbek halkının kültürünü, inanışını, düşünce yapısını, toplumsal hayat tarzını içerisinde barındıran önemli kahramanlık destanı Alpamış Destanı'dır. Alpamış Destanı, Özbek Türkleri arasında sözlü gelenek içerisinde yıllarca anlatıldıktan sonra çok geniş bir alana yayılmış ve destanın birçok varyantı da oluşmuştur. Bu çalışmamızda Fazıl Yoldaşoğlu'nun Alpamış Destanı varyantı kahraman tipolojisi açısından incelenilmiştir. Destanlar, kahramanlık anlatıları olarak da tanımlanırken buradaki kahramanın özellikleri, kahramanın destandaki durumu, ailesi, erginlenmesi, dostları, maceraları, zaferleri, evliliği önemlidir. Destan icracıları tipleri geleneğin belirlediği kalıp içerisinde verirler, destan kahramanı da destanda tip olarak karşımıza çıkar. Bu çalışmada Alpamış Destanı'nın kahraman tipolojisi verilirken dört ana başlık (Kahraman Doğmadan Önce, Kahraman Doğduktan Sonra, Kahramanın Erginlenmesi, Kahramanın Evlenmesi) ve bu ana başlıklara bağlı alt başlıklarda değerlendirilmiştir. Özbek destanları içerisinde önemli bir yere sahip olan Alpamış Destanı'nın kahraman tipolojisinin çalışması, Özbek toplumunun geleneklerine, değerlerine olan bağlılığını yansıtması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler : Özbek destanları, Alpamış, tipoloji

Giriş

Destan tanımını Naciye Yıldız şu şekilde vermektedir: "*Bir milletin yaşamış olduğu maceraların, dünyaya bakışının ve ideallerinin, genellikle bir prototipten hareketle, bir kahraman etrafında birleştirilerek dile getirildiği, kendisine has bir geleneği olan anonim eserlere denir* (Yıldız, 2009:7). Sözlü edebiyatın en eski ürünlerinden olan destanlar, milletlerin hayatında büyük iz bırakmış tarihi olayların mitolojik, efsanevi motiflerle zenginleşerek günümüze kadar gelmesi ile oluşan uzun, manzum ve millî eserlerdir.

Özbek Türkleri arasında destanlar kahramanlık, aşk ya da bunların ikisi birlikte aşk – kahramanlık konulu olarak işlenir. Özbekler arasında destan icra eden sanatkârlara bahşi, şair, dastanci, cirav gibi adlar verilmektedir. Özbek destanlarının bugüne kadar ulaşmasında bahşilerin önemli görev üstlendikleri bilinir. Bahşi, dastanci, şair ve cıravlar, dombıra ve kobız eşliğinde destanları terennüm etmektedirler (Açа, 2002:81-83).

Özbek destanları içerisinde yer alan ve Özbek halkının kültürünü, inanışını, düşünce yapısını, toplumsal hayat tarzını içerisinde barındıran önemli kahramanlık destanı Alpamış Destanı'dır. Alpamış Destanı, Özbek Türkleri arasında sözlü gelenek içerisinde yıllarca anlatıldıktan sonra çok geniş bir alana yayılmış ve destanın birçok varyantı da oluşmuştur.

Alpamış Destanı Türklerin ortak destanıdır. Destanın örnekleri Özbek, Karakalpak, Kazak ve Altay Türkleri epik geleneklerinde destan halinde, Tatar ve Başkurt Türkleri arasında ise masal ve rivayeti tarzında, daha doğrusu ara şekil olarak korunmuş ve bu halkların dil özelliklerine göre Alpamış, Alpamıs, Alpamıs Batır, Alıp Manaş, Alpamşa, Alpamışa ve Barsın Hıluv gibi adlarla anılmıştır (Mirzayev'den akt. Özcan, 2006:32). Özbekistan'da en yaygın ve ün kazanmış olması nedeniyle günümüze kadar halk bahşileri tarafından söylenmekte olan "Alpamış Destanı" , 1922 yılından 2010 yılına kadar otuzdan fazla bahşiden alınmıştır. Geçmişin büyük ihsanı olan halk destanları, özellikle "Alpamış Destanı", Özbek halk sanatının eşsiz kudretini kendinde bulunduran paha biçilmez bir servettir. Bu destan, Özbek halkının bakış açısını, isteklerini, örf ve âdetlerini, merasimlerini, felsefî-estetik düşüncelerini, hayat tarzını kendinde toplamış muhteşem manevî değerdir (Oh, 2012:89). Bu çalışmamızda Fazıl Yoldaşoğlu'nun Alpamış Destanı varyantı kahraman tipolojisi açısından incelenilmiştir. Tespit edilebilen kırka yakın varyant arasında Fazıl Yoldaşoğlu'nun anlattığı Alpamış Destanı, edebî özellikler, metin olgunluğu ve ayrıntıların çok iyi işlenmiş olması bakımından, diğer varyantlardan daha özel bir yere sahiptir. (Fedakar, 2004:136-137).

Destanlar, kahramanlık anlatıları olarak da tanımlanırken buradaki kahramanın özellikleri, kahramanın destandaki durumu, ailesi, erginlenmesi, dostları, maceraları, zaferleri, evliliği önemlidir. Destan icracıları tipleri geleneğin belirlediği kalıp içerisinde verirler, destan kahramanı da destanda tip olarak karşımıza çıkar. Destan kahramanları sıradan insanlar değildir; doğumlarından erginlenmelerine ve ölmelerine kadar kendilerine destan kahramanı özelliği kazandıracak, toplum tarafından kendilerinin benimsenmelerini sağlayacak pek çok vasfa sahiptirler. Doğumlarının olağan dışı olmaları, kut elde etmiş kişiler olmaları, fiziksel üstünlükleri, yardımseverlikleri ve adil oluşları destan kahramanlarının söz konusu özelliklerinden birkaçıdır (Çetin, 2016:329).

Alpamış Destanı, Fazıl Yoldaşoğlu'nun eserinden hareketle kısaca şöyledir:

Kongırat ilinde Dabanbiy adlı biri yaşar. Dabanbiy'in Alpinbiy adlı oğlu vardır, onun da Bayböri ve Baysarı adlı oğulları vardır. Bu beyler bir gün bir tanıdıklarının düğününe gittikleri zaman, çocukları olmadığı için ev sahibi ve köy halkı onları hoş karşılamaz. Buna çok üzülürler. Onlar Şahımerdan pirinin bahçesine gidip 40 gece sabahlarlar. Şahımerdan piri, onlara çocuklarının olacağı müjdesini verir. Bayböri'nin bir oğlu bir kızı, Baysarı'nın ise bir kızı doğar. Çocuklar doğarlar, doğumun olduğu gün Şahımerdan gelir. Onlara isim koyar. Bayböri'nin oğlunun ismini Hekimbek, kızının ismini Kaldırgaç koyar. Baysarı'nın kızına da Berçinay adını verir. Şahımerdan piri, Hekimbek'in sağ omzuna elini sürer ve beş parmağının izi kalır bu izle onu kutsar. Sonra Berçinay ile Hekimbek'in 'beşik kertme'sini yapar. Hekimbek yedi yaşına geldiğinde Alpinbi dedesinden kalan on dört batmanlık yayı kaldırır, attığı ok, Askar Dağı'nın yüksek zirvesine kadar uçar. Bu olaydan sonra Hekimbek, kahraman anlamında 'Alpamış' ismini alır. Bir gün Kongırat devletinin şahı olan Bayböri kardeşi Baysarı'ya adam gönderir, ondan vergi ister. Baysarı buna çok kızar, kardeşinin adamlarını öldürerek ata ters bindirip gönderir. Sonra Baysarı kabilesiyle Kalmuk'a göç eder. Kalmuk şahı onların izinsiz göç ettiklerini duyup çok kızar. Surhayil adlı cadı kadının oğulları vardır. Onlar Kalmuk'ın alplarıdır. Surhayil cadı oğlu Karacan'a Berçinay'ı istemeye gider. Kızı vermezler nişanlı olduğunu söylerler ama cadı, Karacan'a kızı verdiklerini söyler. Berçinay'la evlenmek için cadının oğulları arasında kavga çıkar. En büyük oğlu Kökeldaş, Berçinay'ı alıp gideceğini söyleyince Berçinay ondan altı ay süre ister ve Alpamış'a adam göndererek kendisini almasını ister. Berçinay'ın adamları Kongırat'a gider, ama Bayböri onların Alpamış ile görüşmelerine izin vermez, hatta mektubunu da sandığa saklar. Alpamış'ın kız kardeşi Kaldırgaç sandıktaki Berçinay'ın mektubunu bulur ve kardeşine söyler. Alpamış, baştan Berçinay'ı kurtarmaya gitmekte tereddüt eder; ama sonra Kaldırgaç tarafından ikna edilir. Alpamış yola düşer. Karacan, Alpamış ile dost olur. Kendisi Berçinay'a görücü gider, Alpamış'ın geldiğini söyleyerek Alpamış için evlenme teklifinde bulunur. Berçinay kendisiyle evlenmek isteyenler için bir şart koşar ve yarışma düzenler. At yarışı, yay ve gülle atma, güreş. Karacan bu yarışma için Kalmuk şahına mektup gönderir, o da beş yüz tane at gönderir. Alpamış, bu yarışladan zaferle çıkar ve Berçinay ile evlenir. On bin ailesi olan kabile tekrar Kongırat'a göç eder. Baysarı geri dönmez. Karacan da onlarla birlikte gider. Bunu duyup sinirlenen Surhayil gidip Kalmuk Şahını kışkırtır bunun üzerine Baysarı'nın tüm varlığına el konulur ve Şah, Baysarı'yı çoban yapar. Baysarı, Kongırat'a giden bir kervancıya yazdığı mektubunu verir. Kervancı o mektubu Berçinay'a ulaştırır. Berçinay Alpamış'a mektubu gösterir. Alpamış Baysarı'yı kurtarmak için yola çıkar. Surhayil Alpamış'ın geleceğini önceden düşünerek hile hazırlar. Alpamış ve yanındaki 41 yiğidi kendi sarayına götürür. Sarhoş edip, yiğitleri ateşe verirler Alpamış dışında tüm yiğitler yanarak ölür. Şah'ı yine kışkırtarak Alpamış'ı zindana kapatırlar. Alpamış zindanda yedi sene yatar. Herkes Alpamış'ın öldüğünü zanneder. Alpamış'ın üvey kardeşi Ultantaz, tahtını ele geçirir. Ultantaz Karacan'ı Ola Dağı'na gönderir. Kaldırgaç ise, Babır Gölü'nde deve bakıcısı olarak çalışır. Bu arada Berçinay'ın oğlu olmuştur ismini de Yadgar koyar. Bir gün yaralı bir kaz, Alpamış'ın yattığı zindana uçup gelir. Alpamış ona mektup bağlar. Bu mektubu Kaldırgaç alır ve Karacan'a verir. Karacan Alpamış'ı kurtarmak için yola düşer. Karacan, Alpamış'ın yattığı zindanı bulur. Aşağıya ipek ip sallar ve bir ucunu da kendi beline bağlayarak onu çıkarmaya çalışır; ama Alpamış'ı kurtaramaz. Karacan da vazgeçip ülkesine döner. Kalmuk şahının kızı Tavka, zindanda yatmakta olan Alpamış'a âşık olur. Tavka'ya ise Alpamış'a eskiden yardım eden Keykubat âşıktır. Bir gün çoban Keykubat

Tavka'nın koyununun zindana düşmesi sonucu Alpamış'ı orada görür. Alpamış, ondan kendi elbisesinden bir parçasını atı Bayçıbar'a götürmesini ister. Bayçıbor, Alpamış'ın kokusunu alınca birden güçlenir. Bağlanmakta olduğu demir zincirini çözüp uçarak Alpamış'ın yanına gelir. Bayçıbar, kendi kuyruğunu uzatarak ve pirlerin de yardımıyla Alpamış'ı zindandan çıkarır. Alpamış, Tavka'yı Keykubat ile evlendirir. Sonra Kongırat'a döner. Alpamış, ülkesine döndükten sonra Ultantaz'u öldürür ve yeniden tahta geçer. Karacanı da yanına alır. Kırk gün düğün yaparak dönüşü kutlanır.

Alpamış Destanı'nda Kahraman Tipolojisi

1.Kahraman Doğmadan Önce

Destan kahramanı yaradılışından itibaren olağanüstü özelliklere sahiptir. Bu özellikleri ile sıradan insanlardan ayrılır. Destan, kahraman üzerine inşa edilmiş bir edebi türdür. Dolayısıyla, kahramanın doğumundan önce dünyaya geleceğinin müjdelenmesi ile daha destanın başında ilgi kahramanın üzerinde kilitlenir (Kara Düzgün, 2012:12).

On altı soylu Kongırat ilinde büyük bir sünnet düğünü olur. Bütün halk düğüne davetlidir. Bu düğüne Baysarı ile Bayböri Beyler de katılır. Düğüne katılan bu beylere eskiden olduğu gibi hürmet gösterilmez, eskisi gibi koşup gidip atlarının dizgini tutulmaz. Beyler hoş karşılanmaz, altlarına kimse minder koymaz, yemek olarak yemeğin arta kalanı konulur. Buna karşılık beyler şöyle der: Biz on altı Kongırat'ın zengini ve şahıyız bizi neden böyle hürmetle karşıladınız? Buna karşılık küstah bir zengin şöyle cevap verir: Ey Bayböri ile Baysarı, bu düğün oğullunun oğlundan, kızlının kızından döner, senin neyinden döner. Kendin ölsen, malına bir sürü miras yedi çıkar. Bu sözün üzerine Beyler çok sinirlenip düğünden ayrılırlar. Daha sonra düşünürler biz ölsek malımız sahipsiz çıkar, şimdi bizler çocuk yapmalıyız derler.

1.1. Destan Kahramanının Soyağacı

Dünya literatüründe destan ve destan benzeri verimlerde kahramanın soyluluğu ortak bir motif olarak karşımıza çıkar. L. Raglan'ın Batı epik kahraman tipi üzerine yaptığı tasnifin ilk üç maddesi kahramanın soyluluğu ile ilgilidir. (Raglan'dan akt. , Kara Düzgün, 2012:13). Destanlarda kahramanın ailesi soylu bir ailedir ve genellikle hükümdar soyundandır. Burada da kahraman Hekimbek'in babası Bayböri hükümdardır.

Eski zamanlarda Kongırat ilinde Dobanbiy adlı biri yaşar. Dobanbiy'in Alpinbiy adlı oğlu vardır. Alpinbiy'in de iki oğlu olur. Büyük oğlun adı Bayböri küçük oğlun adı Baysarı. Daha sonra Bayböri'nin kahramanımız olan Hekimbek adlı oğlu ile ikiz kardeşi Kaldırgaç adlı kızı, Baysarı'nın da Berçinay adlı kızı olur.

1.2. Destan Kahramanının Yaşayacağı veya Ata-anasının Yaşadığı Coğrafya

Kahraman ve ata-anasının yaşadığı coğrafya Özbek yurdu Kongırat ilidir. Kahramanın amcası olan Baysarı Bey Kongırat ilinin Kökkamış boyunda yaşar. Yıllar sonra Baysarı Bey, abisi ile yaşadığı bir tartışma sonucunda ülkesini terk eder ve Kalmuk yurdu Tayçi ili, Çılbır Çölü Ayna Gölü kıyılarına yerleşirler.

1.3. Çocuksuzluk

Türk destan geleneğinde, "çocuksuzluk" olarak adlandırılan motif, kahramanın babasının bir bey olması, çok mal-mülke sahip bulunması, bir veya birçok eşi olmasına rağmen bir çocuğa sahip olamayışı, çocuğun haberinin mucizevi bir şekilde verilmesi, şartlı olarak bağışlanması gibi temalarla zenginleştirilir. İleri yaşlardaki anne ve babadan dünyaya gelme, bu kahramanın başka alternatifinin olamayacağını; dolayısıyla önemini vurgulamak için destancının kullandığı bir yoldur (Yıldız, 2009:87).

Bayböri ile Baysarı'nın gittikleri sünnet düğününde hürmet gösterilmemesi ve bir kişinin çıkıp siz ölürseniz malınız sahipsiz çıkar sözleri üzerine, beyler çocuk yapmaya karar verirler. Bayböri şöyle der; şuradan Şahımerdan Pirin bahçesi üç günlük yol tutarmış, her kim gidip gecelerse, devlet isteyen, iman dilermiş, kırk gün burada geceleyen kişi muradına erermiş. Biz de gitsek, sadakamızı hayrımızı versek, Şahımerdan Pirin bahçesinde geceleyip biz de çocuk dilesek. Sonra hediyeleri alıp, Şahımerdan Piri bahçesine doğru yönelip, cins atlarına binerler. Üç gün durmadan yol giderler. Şeyh'e ulaşıp hediyeleri verip bahçeye döşek serip 39 gece kalırlar o gece bahçeden ses gelir:

"Ey Bayböri ile Baysarı, siz bir eksik kırk günden beri geceleyip yatıyorsunuz, Allah'ın yarattığı aslanı ben isem, bir eksik kırk günden beri bir ayağım ile durup, sizler için araya girip, halkedici Halik'ten çocuk diliyorum, yaratıcı Tanrı çocuk vermiyor dedi. Beyler bu sesi duyup: Bizler bir eksik kırk günden beri gelip sizi geceleyip yatsak, Allah'ın yarattığı aslanı siz olsanız, bizler için araya girip birer çocuk dileyip, vermezseniz, bize pirliğiniz yalan Allah'ın aslanı olduğumuz yalan, eğer öyleyse biz de her şeyden vazgeçeceğiz deyip, bahçede türbenin altına yattılar. Kır gün geçti, yine bahçeden ses geldi: Bayböri sana Tanrım bir oğul bir kız verdi yalnız değil ikiz verdi; Baysarı sana Tanrım bir kız verdi ikiz değil yalnız verdi. Buradan gitseniz, halkı toplayıp, sofra düzüp düğün eğlenceler yapsanız, düğüne derviş olarak gelip, çocuklarının adını kendim koyup gelirim".

1.4. Kahramanın Annesinin Hamilelik Dönemi

Beyler, çocuk dileklerinin kabul olduğunu öğrenip Şahımerdan bahçesinden ayrıldıktan sonra memleketlerine vardıklarında kırk gün kırk gece eğlenceler düzenlenir. Düğün biter herkes evine döner, beyler de evlerine varırlar. Vardıklarında hanımlarıyla birlikte olurlar. Bunun üzerine hanımlar hamile kalır. Aydan ay, günden gün geçer, dokuz ay dokuz gün dokuz saatten sonra kadınların doğumu gelir.

1.5. Kahramanın Doğumu

Alpamış Destanı'nın birinci kısmındaki motiflerin sıralanışı yani kahramanın doğum öncesi ve doğumu geleneksel bir dizi olarak kabul edilebilir. Çünkü "çocuksuzluk", "çocuksuzluğa çare arama" ve "olağanüstü güçlerin etkisiyle çocuk sahibi olma" motifleri Türk boylarının destanlarında oldukça sık rastlanmaktadır (Fedakar, 2004:137). Bu motifler sırasıyla gerçekleştikten sonra kahraman doğar.

Hanımların doğum vakti gelir. Yaşlılar, hanımların başlarını beklerler. Beyler o vakit avdan dönüş yolundadırlar. Bu süre içinde çocuklar doğar. İnsanlar beylere sevinçli haberi verir. Beyler haberi öğrenince çok mutlu olurlar eğlenceler, düğünler düzenleyip on altı Kongırat ilinin büyüklerini, herkesi çağırıp düğün yaparlar.

2. Kahraman Doğduktan Sonra

Türk kültür tarihinde karşımıza çıkan toylar, değişik amaç ve şekillerde kutlanan törenlerdir. Yemekli eğlence, ziyafet olarak da tanımlanır. Yılda bir düzenlenen han toyları, hacet için düzenlenen toylar, ilk av dönüşü toyları, ad koyma toyları yanında düğün, zafer, yağma ve akın toyları gibi değişik biçimleri de vardır (Duymaz, 2005:38). Alpamış destanında da kahramanın doğumundan sonra toy düzenlenir.

Bebekler doğduktan sonra on altı soy Kongırat soyunun ileri gelenleri duyunca topluca gelirler. O zaman büyük-küçükler gelip, beylerin ağzından toy yapalım dediğini duyup, toy'un gerektirdiği her şeyi hazırlayıp, inek kestirip, yemekler yaptırıp, fakirleri doyurup, bekâr erkeklerin düğününü yapıp kırk gün kırk gece düğün yapılır.

2.1. Kahramanın Özellikleri

Destan kahramanı her ne kadar olağanüstü bir şekilde dünyaya gelmiş ve yine olağanüstü özelliklere sahip olmuş olsa da o, içerisinde yaşadığı toplumdan uzak, kopuk bir insan değildir. Kahraman kendisinden beklenen kahramanlık vasıflarını gerçekleştirmenin yanında toplum bireylerinin yapmış olduğu gündelik, sıradan işleri de yapmakta ve bir insanın duyacağı duyguları, taşıyacağı endişeleri de taşımaktadır. Bu özellikler onun toplumun içerisinde, toplumun bir ferdi olarak kabul görmesini sağlamakta etkili olan birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetin, 2016:335).

Annenin ve babanın yaşlılık döneminde Tanrı yardımıyla dünyaya gelen çocuk olağanüstü özelliklere de sahiptir ve bu özellikler onun Tanrı ile irtibatının da birer göstergesidir. Alpamış destanında "Evliyalar 'Çocuğun bedenine ok girmez, kılıç kesmez, ateşte yanmaz, suda batmaz.' dedi" (Üçüncü 2006: 45) .

Alpamış doğduğunda Şahımerdan gelmiş, Kucağına almış adını Hekimbek koyup sağ omzuna elini sürmüştür. Pir Alpamış'ı kutsadığından dolayı ateşe atsa yanmaz, kılıç vursa kesmez, silah atmakla kurşungeçirmez özelliklere sahiptir.

2.2. Kahramanın Ad Alması

Destanların her birinde kahramanın ad alması için bir yiğitlik, başarı göstermesi ya da kan dökmesi beklenmez. Derviş, pir, evliya gibi kutsal bir kişi tarafından verildiği de görülür. Destanda kahramanın doğumunda görülen derviş daha sonra ad almasında, erginlenmesinde, zor durumda kaldığında da yanında görülür. Alpamış destanında Şahımerdan Pir Bayböri'nin oğlunun adını Hekimbek koyar. Hekimbek yedi yaşına geldiğinde çok güçlüdür, halk ona doksan alpten biri, doksanıncı alp olması için Alpamış adını verir.

Kırk gün, kırk gece düğün olduktan sonra, toya gelenlerin gideceği gün gelir. Bir ara beyler bakarlar ki uzaktan bir derviş gelir. Beyler, bahçede "Derviş olup kendim adımı koyacağım" diyen sesi hatırlar. O zaman görürler ki, nurlu bir derviş mutlu bir şekilde topluluğa doğru gelir. Bahçedeki söylediği sözleri duyduğu için Şahımerdan Piri'miz bu kişi değil mi? Diye beyler yerinden kalkıp, karşılayıp selam verip topluluğa getirirler. O zaman çocukların üçünü de alıp, Şahımerdan Piri'n kucağına koyar. Pir Bayböri'nin oğlunun adını Hekimbek koyar. Sağ omzuna beş elini vurdu. Beş elinin yeri leke olup, beş pençenin yeri belli oldu. Kızının adını Kaldırgaçayım koydu; Baysarı'nın kızının adını ay Berçin koydu. Hekimbek yedi yaşına geldiğinde çok güçlüydü. Bu durumu gören halk şöyle der "Dünyadan bir eksik doksan alp geçti, alplerin başkanı Rüstem-i Dastan idi, sonu da bu Alpamış Alp olsun. Doksan alpin

biri olarak sayılsın" dedi. Sonra Alpamışbek alp olup, doksan alpten biri olup, alp adının sahibi olup, yedi yaşında Alpamış adı koyulur.

3.Kahramanın Erginlenmesi

Kahraman, erginlenmesini olağanüstü kahramanlıklar göstererek ispat eder. Kahraman erginlenme sürecinde ailesinden uzaklaşır, birçok sınavla karşılaşır, zorlukların üstesinden kendi gelir ve kendi ayakları üzerinde durmayı başarır.

Kahraman günden güne büyür ve okula başlar. Kahraman okulda okuyup yedi yaşına girer. Okuma yazmayı bilen mulla olur. O zaman Bayböri Bey "şimdi oğlum okuyup mulla oldu, oğluma şimdi şahlık, sipahilik ilmini öğreteyim deyip" mullalıktan alır. Hekimbek yedi yaşına girer. Alpinbiy'in dedesinden kalan on dört tunçtan olan yayı vardır. Yedi yaşındaki çocuk Hekimbek bu on dört batman yayı eline alıp, kaldırıp çeker, çekip bırakır. Yayın oku yıldırım gider. Askar dağın büyük tepesini yolup geçer, sesi her yerden duyulur. Çocuk çok güçlü olur.

3.1. Kahramana Layık At, Silah, Giyim

Kahramanın silahı, giysileri veya atı ilahî niteliklidir. Çoğu destanda kahramanın en önemli yardımcısı atıdır. Kahraman gibi atı da sıradan değildir ve genellikle Tanrı tarafından kutsanarak gönderilmiştir. Kimi destanlarda atın; cesareti, gücü ve aklıyla kahramanın önüne geçtiğine rastlanır ki, böyle durumlar genellikle kahramanın yardıma ihtiyaç duyduğu zamanlardır (Kara Düzgün, 2012:24). Türk destanlarında at, kahraman kadar önemlidir. Atın hem bu dünyada hem de ahirette kahramanın yanında olacağına inanılır.

Alpamış'ın Alpinbiy dedesinden kalan on dört batman pirinçten yapılmış sarı yayı ve belinde elmas kılıcı vardır. Kement yelesi ipek iplik gibi yumuşak bir atı vardır. Atı cins attır, Arabi uçan attır. Önüne hiçbir engel çıkamaz. Alpamış'ın başında altından kavuğu, üzerine mavi yeşil kaftanı vardır.

3.2. Kahramanın Yoldaşları, Yiğitleri

Türk destanlarında kahramanın yanında yer alan ve müşkül zamanlarında genellikle yardımına koşan, kahramanın kader birliği yaptığı, fiziksel özellikleri ve savaşçılığı bakımından kahramana benzeyen ama destanda her zaman kahramandan bir adım geride duran; kahramanın yoldaşı, sırdaşı, bilicisi, uyarıcısı, silah arkadaşı olan birinin olduğu görülür (Uluışık, 2020:185). Destanlarda kahramanın en yakın arkadaşı, dostu ve kırk yiğidinin olduğu görülür.

Alpamış'ın en samimi dostu, yoldaşı Karacandır. Karacan Surhayil adlı cadının en küçük oğludur ve bir Kalmuktur. Alpamış, Berçinayı kurtarmak için çıktığı yolda Karacanla karşılaşır önce tartışırlar sonra Karacan ben de Müslüman oldup der. Biraz daha kanoştuktan sonra dost olurlar. Karacan, Alpamış'ın her zaman yanında olur. Alpamış'ın diğer bir yoldaşı da Keykubat adlı çobandır. Alpamış, Berçinayı ararken bu çobana zenginleri sordu, daha sonra Keykubatla da dost olur hatta destanın sonlarına doğru Keykubat'ı Kalmuk Şah'ı yapar ve eski Kalmuk Şah'ının kızı Tavka ile evlendirir. Kahraman Baysarı'yı kurtarmaya giderken Alpamış'ın kızkardeşinin nişanlısı Bektemir ona eşlik eder. Kahramanın yoldaşları dışında, her zaman yanında olan kırk yiğitleri de vardır.

3.3. İlk Kahramanlık/ İlk Engel

Sınavlar yoluna giren kahramanı yollara düşeren ve maceraya iten, sınavda geçilen yüce ideallere ulaşma isteğidir. Sınamaları başarıyla tamamlama, nefsi yendiğini, asıl benliğini kişiliğini bulduğunu, yaratılış gayesini öğrendiğini, ideal insan mertebesine ulaştığını ifade etmektedir (Uçkun, 2015:33). Kahramanın ilk sınavını sevdiğine ulaşmak için verir ve bu sınavlarda verdiği başarıları ilk kahramanlığıdır.

Berçinay ile evlenmek isteyen doksan Kalmuk alpı vardır. Berçinay, Alpamış'a mektup gönderir altı ay içinde ya beni al ya da bana bir cevap ver der. Alpamış zorlu engeller atlatarak Berçinay'a ulaşır. Berçinay, Alpamış'a ve doksan Kalmuk alpına şöyle der: "Benim dört şartım var bu şartları yerine getirenler, yarışmayı kazananla evleneceğim." Bu dört yarışma; at yarışı, ok atma yarışı, gülle atma ve güreştir. At yarışına Karacan, Alpamış'ın yerine katılır ve kardeşi Kökeldaş'ın hilelerine rağmen at yarışını kazanır. Alpamış, ok atma ve gülle atma yarışlarından zaferle çıkar ve güreş diğer yarışmacıları ve Kökeldaş'ı öldürür. Bu Alpamış'ın ilk kahramanlığıdır.

3.4. Zafere Ulaşmada Yardımcı Unsurlar

Destanlarda kahraman zafere ulaşırken ona yaptığı işin gerçekleşmesinde yardımcı olan unsurlar vardır. Bu yardımcı unsurlar dostu, atı, kırk yiğidi, çoban ve pirlerdir.

Kahramanın ilk zaferi Berçinay'a ulaşmaktı ve bu zaferine ulaşırken ki yardımcı olan kişi Karacan adlı dostudur. Bunun dışında kahramanın atı olan Bayçıbar'ın üstün özellikleri vardır. Burada Karacan ile Bayçıbar adlı at yarışta zorlanır ve pirleri yardıma çağırırlar. Kahraman'ın güreş yarışmasında da Alpamış yerine Berçinay güreşir ve güreşi kazanır. Kahramanın ikinci zaferi olan Baysarı'yı Kalmukların elinden kurtarmasında birçok yardımcı unsur vardır, Bunlardan ilki kahramanın yanında kırk bir yiğidin olmasıdır, ikinci olarak kahraman zindandayken yanına uçup gelen bir kazın kanadının altına mektup sıkıştırması ve kazın mektubu Berçinay'a ulaştırması, üçüncü boyutta Keykubat adlı çobanın yardımları ve son olarak atı Bayçıbar'ın kuyruğunu sallandırması ve pirlerin de yardımıyla Alpamış'ın zindandan kurtulur.

3.5. Kahramanın Zaferi

Kahraman hayatı boyunca defalarca sınavlarla karşılaşacaktır ve onun ömrü bu sınavlardan zaferle ayrılmakla geçecektir. Kahraman her başarasında biraz daha gelişecektir. Burada evlilik zaferini kazanması kahramanın yeterli olgunluğa ulaştığını, kahramanlığını hak ettiğinin göstergesidir.

Berçinay, Alpamış'a ve kendiyle evlenmek isteyen Kalmuk yiğitlerine evlenmek için dört sınav koyar ve bu dört sınavdan birini Alpamış'ın dostu Karacan, diğer üçünü de Alpamış kazanır ve Berçinayla evlenme zaferini kazanır.

3.6. Epizot Tekrarı

Destanlarda kahraman başarısını, yiğitliğini, savaşçılığını tekrar tekrar gösterir. Bu destanlarda epizot tekrarı olarak işlenir.

Kalmuk şahı Baysarı' nın bütün mal varlığına el koyar ve çoban yapar. Alpamış bu durumu öğrenince, kırk yiğidi ve kız kardeşinin nişanlısı Bektemir ile birlikte Baysarı'yı kurtarmak için yola çıkar. Sürhayil, Baysarı' nın bulunduğu yere giden yoldaki Murat Tepe

üzerinde bir saray yaptırır ve kırk kız ile burada yaşar. Yolda Alpamış ve diğer yiğitlerin yoluna çıkar, Kalmuk Şah'ı benim de düşmanımdır, bu gece benim misafirim olun der. Sürhayil sarayına gelen bu misafirleri kırk kızının da yardımıyla sarhoş eder ve hepsini yakar. Alpamış'ın dışında tüm yiğitler ölür. Alpamış'ın da öldüğü haberi tüm yurduna yayılır. Alpamış Kalmuk Şah'ı tarafından bir zindana kapatılır ve burada çürümeye bırakılır. Alpamış, zindandan bir kaz eşliğinde bir mektup gönderir. Ölmediğinin haberini duyurur. Aradan günler aylar geçer ve Alpamış, atı Bayçıbar ve pirlerin yardımıyla zindandan çıkar. Zindandan çıktığında Kalmuk Şah'ının üzerine gönderdiği askerlerin hepsini öldürür. Daha sonra karşısına çıkan Surhayil cadıyı da öldürür ve kafasını Kalmuk Şah'ının sarayının kapısına asar. Son olarak Kalmuk Şah'ını da öldürür. Kahraman Kalmuk Şah'ının elinde zindandayken Ultantaz Berçinle evlenmek ister Alpamış'ın oğlu Yadgar'a, babası Bayböri'ye zulm etmiştir ve aradan yıllar geçer Alpamış, üvey kardeşi Ultantaz'ı öldürür.

4. Kahramanın Evlenmesi

Tüm insanlar gibi destan kahramanları da belli bir yaşa geldiklerinde, kendilerine uygun bir eş bulup, yuvalarını kurmaya çalışırlar. Kahramanların kendilerine eş olarak seçtikleri kişiler, onlara her bakımdan uygundur. Kahramanlar çoğunlukla erkektir. Onların hanımları da kendileri gibi; soylu, güzel, güçlülerdir. Kahramanların evlenebilmeleri için, yerine getirilmesi gereken bazı şartlar vardır. Bu şartlar maddî olarak para, mal gibi eşyalar olabileceği gibi kahramanlık gösterme, güç gösterisi de olabilmektedir. Bu şartlar yerine getirildiğinde, kahramanın yurdunda ziyafet verilerek, üç gün üç gece veya kırk gün kırk gece toy yapılır (Baysal, 2019:273-274).

Bazı destanlarda kahramanın evlenebilmesi için önüne sınavlar getirilir. Kahraman çok güçlü olsa da yine bu sınavları geçmek zorundadır. Bu zorlu sınavları geçtikten sonra ancak evlenebilir.

Kahraman, Berçinay'ın evlenmek için şart koyduğu at yarışı, ok atma yarışı, gülle atma ve güreş yarışmalarından üçünü kendisi kazanarak diğerini de onun adına yarışanın kazanmasıyla Berçinayla evlenir.

4.1. Kahramana Layık Eşin Aranma Macerası

Alpamış evlenme yaşına geldiğinde ona eş aramaya çıkılmaz çünkü onu amcasının kızı Berçinayla doğduklarında beşik kertmesi yapmışlardır. Bu kısım destanda şöyle geçmektedir:

"Şahımerdan piri Bayböri'nin oğlunu Hekimbek koydu. Baysarı'nın kızının adını ay Berçin koydu. İşte o zaman Şahımerdan piri Hekimbek'le ay Berçin'i birleştirip, beşik kertmesi yapı: "Bu ikisi karı-koca olsun, Hekimbek ile hiçbir kişi beraber olamasın, "Âmin Allahü Ekber" deyip, elini yüzüne değdirdi. Şahımerdan Piri dönüp gitii, insanların gözünden kayboldu."

4.2. Kahramana Layık Eşin Özellikleri

Destanlarda kadın kahramanlar da soylu aileden gelir. Kadınlar güzelliği, gücü, zekâsı ve başarıları ile ön plandadırlar.

Berçinay yedi yaşına geldiğinde babası onu okuldan alır ve koyun sağdırıp, çiftçilik ilmini öğretip, koyun sağmakta usta yapar. Berçinay 14 yaşına geldiğinde çok güzel kız olur. Bu güzelliği Surhayil cadı şöyle tarif eder:

Başında parlıyor kırmızı eşarbı
Ay gibi parlıyor yüzü
İnsanı sarhoş eder değse rüzgârı

4.3. Düğün

Türk kültüründe, destanlarda düğünlerin ayrı yeri ve önemi vardır. Düğünlerde ziyafetler verilir, yarışmalar düzenlenir, altınlar dağıtılır, şairler, şarkıcılar gelir ve eğlenceler kırk gün sürer.

Alpamış, zorlu yarışmaları kazanıp Berçinayla evlenir ve destanda düğünleri şöyle anlatılır:

On bin evli halkını yığdırdı
Atlar koşturup haber verdi
Gösteriye ak çadırlar yaptırdı
Bütün halkı toplandı
Beyi ağırlayıp iyi hizmet etti
Berçinay'a düğün yapmayı düşünüyordu
Kepçesini alıp aşçılar geldi
Çılbır Çölü'nde düğün başladı
Beş-on tane oğlak kesildi
Keçi çekme yarışı yapıldı
Ölüp gitti Kalmaklar
Berçin güzele düğün yapıldı
Hekimbey onu alacak,
Yığılan köşekler
Keçi çekmeye yarıştılar
Katıldılar beyzadeler
Düğün yaptı kaç gün
Keçi yarışına verdi
Çok tekeleri
Sayısız koyun, malları kesti
Herkes yemeğe doydu
Her gün keçi yarışına keçi verdi
Kazananlar altın aldı
Biniciler çok çaba gösterdi
Kırk gün düğün yapıldı
Oyuncular, şarkıcıların hepsi geldi
Özbek şairleri şiirler okudu
Gelenler asla boş kalmadı
Hepsi de hediyeler aldı
Kırk gün sonra düğün sona erdi.

4.4. Düğün Sonrası

Evlilik gerçekleştiğinde kahramanın toplumsal ve biyolojik konumu da değişecektir. Ama kahraman için sınav bitmemiştir. Aşk ödülünü almak için kazanılacak bir zafer daha vardır (Özkan, 2009:31). Alpamış destanında da düğün sonrası şöyle gerçekleşmiştir.

Düğünden hemen sonra iki vekil gelip, dua edilip niyaz kılıp okunup Alpamış ile Berçinay'ın nikâhları kıyılır. Düğün sonrası Alpamış Berçinay ve Özbek halkı Klamukların yurdundan Baysin iline geri dönerler fakat Baysarı eşiyle birlikte Kalmuk yurdunda kalır. Kalmuk şahı Baysarı'ya zulmeder onu çoban yapar. Bu durumu öğrenen Alpamış onu Kalmuk yurdundan kurtarmaya gider burada türlü maceralar yaşar. Geçirdiği zorlu yıllardan sonra Alpamış yurduna döner ve dönerken Baysarı'yı da götürür. Yurduna döndüğünde görür ki üvey kardeşi Ultantaz, Berçinayla evlenmek üzeridir. Alpamış, Ultantaz'ı öldürür ve Berçinayla tekrar birleşip mutlu olurlar.

Sonuç

Destanlar, kahramanlık anlatıları olarak da tanımlanırken buradaki kahramanın özellikleri, kahramanın destandaki durumu, ailesi, erginlenmesi, dostları, maceraları, zaferleri, evliliği önemlidir. Destan icra edenler kahramanı kalıp yargılarla bize sunarken oluşturdukları tipleri bize gelenekte olan hali ile veririler. Bu kahraman bizim destan tipimiz olur. Bu çalışmamızda Fazıl Yoldaşoğlu'nun Alpamış Destanı varyantı kahraman tipolojisi açısından incelenildi ve burada kahraman Alpamış'ın Özbek halkının ortak bilincinin sonucunda yaratıldığı; Özbek halkının kültürünü, inanışını, düşünce yapısını, toplumsal hayat tarzını yansıttığı görüldü. Alpamış yiğit yapısı, kut sahibi olması, zaferler kazanması, mazlumun yanında olması, adaleti ile toplumda önemli bir statüye sahip kahramandır. Özbek destanları içerisinde önemli bir yere sahip olan Alpamış Destanı'nın kahraman tipolojisinin çalışması, Özbek toplumunun geleneklerine, değerlerine olan bağlılığını yansıtması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Açа, Mehmet (2002) *Özbek Türklerinin Destancılık Geleneği Üzerine Notlar* Millî Folklor, Sayı:53, Ankara.

Aydoğan, Emine (2006) Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Mitolojik Unsurlar, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.

Baysal, Büşra (2019) Özbek Destanlarında Kahramanlar ve Tip Özellikleri, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kayseri.

Çetin, Nagihan (2016) *Bir Destan Kahramanı Olarak Alpamış'ın Sosyal Statüsü* Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 25/1, Isparta.

Duymaz, Ali (2005), *Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli*, Karadeniz Araştırmaları, Cilt 2, Sayı 5, Bahar, İzmir.

Fedakar, Selami (2004) *Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabı'nda Kahramanların Ortaya Çıkışı,* Millî Folklor, Sayı:64, Ankara.

İşankul, Cabbar (2001), *Alpamış Destanı ve Dede Korkut Kitabı'ndaki Mitolojik Motifler,* Akt. Selami Fedakar. Millî Folklor, Sayı:52, Ankara.

Oh, Eunkyung (2012) *Kore Cumong ve Özbek Alpamış Kahramanlık Destanlarında Olay Örgüsü,* Millî Folklor, Sayı:93, Ankara.

Özcan, Aynur (2006) *Alpamış Destanında Mizahi Unsurlar,* Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 3 , Sayı: 3 Ankara.

Özkan Saltık, Tuba (2009) *Kahramanın Yolculuğu Bağlamında Bamsı Beyrek ve Erginlenme Süreci*, Millî Folklor, Sayı: 81, Ankara.

Uluışık, Yaprak Pelin (2020) *Kahramanlarının Özellikleri Bakımından Bir Destan Anlatımının İncelenmesi: Hakas Destanı Altın Çüs,* Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 10 Sayı: 19, Edirne.

Yıldız, Naciye (2009) *Türk Destanlarında Çocuksuzluk,* Millî Folklor, Sayı:82, Ankara.

Yıldız, Naciye (2009) *Türk Destancılık Geleneği,* Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 6 , Sayı: 1 Ankara.

Yoldaşoğlu, Fazıl (2000) "Alpamış Destanı" (Türkiye Türkçesine Aktarım: Ayşe Şimşek Canpolat, Aynur Öz), Atatürk Kültür Merkezi Yay. Ankara.

NEZİHE MERİÇ'İN *ALACACEREN*'İNDE İYİLEŞTİRİCİ BİR GÜÇ OLARAK YAZMA DENEYİMİ

Dr. Öğr. Üyesi ELİF PALİÇKO

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, elif.palicko@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5582-7070

Öz

Cumhuriyet dönemi Türk hikâyeciliğinde önemli ve etkili bir isim olan Nezihe Meriç, öykülerine ek olarak roman türünde de eser vermiştir. Nezihe Meriç, özel bir hassasiyetle ve bakış açısıyla, kadın, aile ve çocuk konularına değinir. Nezihe Meriç, yazar olacağını daima bildiğini vurgular. O, dünyaya yazmak için gelmiş gibidir ve yaşamı da bir eser gibi algılar. Meriç'in yapıtları da onun yaşamından, anılarından ve deneyimlerinden izler ve parçalar taşır. Dolayısıyla onun öykü ve romanları, otobiyografik özelliklere de sahiptir. Meriç, kurmaca ve gerçeğin iç içe geçen dokusunu başarılı bir şekilde işler. Nezihe Meriç'in 2003 yılında basılan romanı *Alacaceren*'de de kurmacanın gerçekle sıkı ilişkisi açığa çıkar. Ayrıca *Alacaceren*'de kurmacanın iç içe geçmiş labirentleri andıran tasarımı, roman türü çerçevesinde öne çıkar. *Alacaceren*'de Bengi'nin defterlerine yazdığı romanı ve Bengi'nin öyküsünün yazıldığı eser, birbiriyle iç içe geçmiş bir haldedir. Öte yandan yapıtta, estetik deneyimin sağaltıcı etkisi roman karakterinde ortaya çıkar. Nitekim Bengi için edebiyat bir sığınak niteliğindedir. Onun defterlerine yazdığı romanı ise kendine yeni, mutlu ve alternatif bir yaşam kurguladığı alan olur. Yazma deneyimi, Bengi'nin huzurlu bir aile ortamı ve mutlu bir çocukluk dönemi yaşamasını mümkün kılar. Böylece yazmak, Bengi'nin eksikliğini çektiği yaşanmamış anların telafisi ve yaraların sarılması anlamına gelir. Bu çalışmada, Nezihe Meriç'in *Alacaceren* adlı romanı, yazma deneyiminin iyileştirici etkisi çerçevesinde değerlendirilecektir. Bengi'nin ilk roman denemesi ve Bengi'nin yaşamını anlatan romanın iç içe geçtiği bu yapıtta, yeni bir dünya kurgulamanın ve hayal etmenin sağaltıcı yönü ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yazma deneyimi, estetik deneyim, Nezihe Meriç, Türk romanı.

THE EXPERIENCE OF WRITING AS A HEALING POWER IN NEZİHE MERİÇ'S *ALACACEREN*

Abstract

Nezihe Meriç, who is an important and influential name in Turkish storytelling in the Republican era, has also produced novels in addition to her stories. Nezihe Meriç touches on women, family and children with a special sensitivity and perspective. Nezihe Meriç emphasizes that she always knew she would be a writer. It is as if she came to the world to

write, and she perceives life as a work. Meriç's works also bear traces and pieces of her life, memories and experiences. Therefore, her stories and novels also have autobiographical features. Meriç successfully handles the intertwining texture of fiction and reality. Nezihe Meriç's novel *Alacaceren*, published in 2003, reveals the close relationship between fiction and reality. In addition, in *Alacaceren*, the intertwined labyrinth-like design of fiction comes to the fore within the framework of the novel genre. The novel written by Bengi in her notebooks in *Alacaceren* and the work in which Bengi's story is written are intertwined. On the other hand, in the work, the therapeutic effect of aesthetic experience emerges in the character of the novel. As a matter of fact, literature is a shelter for Bengi. The novel she wrote in her notebooks becomes the space where she constructs a new, happy and alternative life for herself. The writing experience makes it possible for Bengi to have a peaceful family environment and a happy childhood. Thus, writing means making up for the unlived moments that Bengi lacks and healing the wounds. In this study, Nezihe Meriç's novel, *Alacaceren*, will be evaluated within the framework of the healing effect of writing experience. In this work, in which Bengi's first novel attempt and the novel about Bengi's life are intertwined, the therapeutic aspect of constructing and imagining a new world emerges.
Keywords: Writing experience, aesthetic experience, Nezihe Meriç, Turkish novel.

1. GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının mühim yazarlarından biri olan Nezihe Meriç, 28 Şubat 1924'te Gemlik'te dünyaya gelmiştir. Yazar, 1945 senesinde "Ümit" adlı "mektupla anı arası" metniyle yayın hayatına ilk adımını atar ve 1950'de *Seçilmiş Hikâyeler* dergisinde yayımlanan "Bir Şey" başlıklı öyküsünün büyük ilgi görmesiyle "Cumhuriyet kuşağının ilk kadın yazarı" olarak anılır (Bezirci, 1999: 32-35). Nezihe Meriç'in edebiyat dünyasındaki bu yankısı "öyküde bütün alışılmış kuralları yıkan bir değişim"e (Turan, 2020: 7) yol açar ve "ilk orijinal Türk hikayecisi" (Şengil, 2011: 32) olarak tanıtılmasını sağlar. "Ben yaşamımı hep büyüklü küçüklü kurgulamalar içinde yaşarım. Öyküler, oyunlar, senaryolar vardır, benimle beraber soluk alıp veren" (Bezirci, 1999: 58) diyen Nezihe Meriç, yaşamını hep sanatla iç içe geçirmiştir ve onun yapıtlarında da kendi yaşamı ve hayatın gerçekleri bir arada bulunur.

Nezihe Meriç, ilk eserlerinden itibaren özgün sesini duyurmayı başarmıştır. Yazın hayatına öykü ile başlayan Meriç, "çocukluğu[nu] kaplayan Anadolu yaşamıyla, kırlarla, memur aileleriyle, memur çocuklarıyla ilgili gözlem ve anıları[nı] yazıp kurtulma" (Bezirci, 1999: 37) arzusuyla roman türüne yönelir. *Korsan Çıkmazı* (1961), bu arzusunu gerçekleştirmeye başladığı ilk romanı olur. Meriç'in ele aldığı konular arasında kadın sorunu da öne çıkmaktadır.

Yazarın toplumsal cinsiyet farkındalığını inşa eden birçok hikâyesi, romanı ve tiyatro metni vardır. Ayrıca yazar, çocuk kitapları ile çocukların okumasına ve gelişmesine de katkı sağlar.

Nezihe Meriç'in öyküleri ve romanları arasında bir bağ vardır. Nitekim romanlarında öykülerinde yer alan karakterlerin yeniden ortaya çıktığı da görülür. Yazarın ikinci romanı *Alagün Çocukları*, çocuk serisinin ilk kitabı olarak 1976 senesinde yayımlanır. "Beş altı kitaptan oluşması tasarlanan" (Bezirci, 1999: 137) bu serinin devamı basılmaz. Nezihe Meriç serinin devamında, 12 Mart döneminde çocukların neler yaşadığını anlatmak ister, fakat 12 Eylül döneminin baskılarından dolayı bu seriyi yazmaktan vazgeçer (Bezirci, 1999: 139). Yazarın içinde bir ukde olan bu konu, *Alacaceren* adlı eseriyle karşımıza çıkar. 2003 yılında yayımlanan *Alacaceren* yarım kalmış bir eserdir. Romanın sonunda Nezihe Meriç, *Alagün Çocukları* ile bu eserinin bağlantısını anlatır:

> "70'li yıllarda başlanılmış, adına *Alagün Çocukları* denmiş, Çocuklar için tasarlanmış bir ırmak romanın son halkasıydı o. Sürdürülemedi. İlkokul öncesinde başlamıştı romandaki çocuklar edebiyat dünyasında yaşamaya. On iki kitaplık bir dizinin içinde, ilkokul, ortaokul, lise yıllarında büyüyecek, bilinçlenecek, kişilikleri gelişecek, söyleyecek sözleri olacaktı yaşam üzerine. Olamadı. Olamazdı. Bu 2000'li yıllara gelirken Türk toplumu büyük bir karmaşanın içindeydi. Memlekette terör vardı" (Meriç, 2019: 77).

Bu bakımdan *Alacaceren,* yarım kalan *Alagün Çocukları* serisinin bir telafisi olarak okunabilir. Bu yapıtın bilinçli olarak yarım bırakılması ve "eksik ilmikler" (Meriç, 2019: 77) ile basılması da bir anlam taşır. Meriç'in tasarladığı çocuk romanı serisi, sansür engeline takılmıştır. *Alacaceren*'de ise artık bu çocuklar büyümüş ve geçmişlerini, yaşadıkları aile içi sorunları kendileri kaleme alır. Ancak bu eser gibi Bengi'nin romanı da yarım kalır.

Alacaceren'de kurmacanın iç içe geçmiş labirentleri andıran tasarımı, roman türü çerçevesinde öne çıkar. Öte yandan yapıtta, estetik deneyimin iyileştirici yönü, eserin ana karakteri Bengi'de belirginleşir. Bengi'nin defterlerine yazdığı roman, kendine mutlu ve farklı bir hayat kurgulamasına imkân tanır. Böylece yazma deneyimi, Bengi'nin kurmaca evrenin huzurlu ve mutlu bir çocukluk yaşamasını sağlar. Bu çalışmada, Nezihe Meriç'in *Alacaceren* adlı romanı, yazma deneyiminin iyileştirici etkisi çerçevesinde incelenecektir.

2. *ALACACEREN* HAKKINDA

Nezihe Meriç'in *Alacaceren*[1] adlı yapıtı, iki kurmacanın iç içe geçtiği bir metindir. Çerçeve anlatı, Bengisu'nun çocukluğunun anlatıldığı sabahlardan oluşur. Bu anlatının içinde ise Bengi'nin defterlerine yazdığı roman denemesi ve bazı günlük parçaları yer alır. Bengi'nin öyküsünü anlatan yazar, anlatıcı konumunda yer alır ve Bengi'nin yazdıklarının aktarıldığı bölümlerde de öne çıkar.

Anlatıların iç içe geçtiği bu yapıtta, iki metnin sınırları başlıklarla belirlenir. Fakat bu başlıklar iki metni tam manasıyla ayırmaz. Anlatı yazarın sürekli araya girmesi ve iki kurmaca arasındaki sınırları ihlal etmesi, onun Bengi olduğunu düşündürür. Zira *Alacaceren*'de Bengi'nin defterlerinden alınan roman denemesi, "İlk Aşk" (s. 29), "Çocukluğumu Yazmak İstiyorum" (s. 61) ve "Bir Gülperi Hanım Varmış" (s. 69) başlıklı üç bölümden oluşur. Çerçeve anlatı Bengi'nin çocukluğu ve anıları ise şu başlıklardan oluşur: "Sabahlardan Bir Sabah" (s. 8), "Bir Başka Sabah" (s. 14), "Ah! Güzel Sabahlar da Vardı" (s. 19), "Doğru, Böyle Sabahlar Vardı" (s. 23), "Geçip Gitmiş Bir Dolu Sabah Var. Anımsamak Olası Değil Hepsini" (s. 24), "Bengi Roman Yazmaya Bir Sabah Birdenbire Karar Verdi" (s. 27), "Anımsandığında Acı Veren Sabahlardan Biri" (s. 44), "Sabahların En Acısı" (s. 46), "Bir Sabah Dede Gelmişti" (s. 56), "Bir Sabah Daha" (s. 66). Bengi'nin sabahları, çocukluğunun mutsuz ve acı dolu günlerini anlatır. Anlatılanlar ise Bengi'nin yaşamının kısa bir bölümüdür ve eksik kalır.

Alacaceren'de Bengisu ve kardeşi Gün, annesi ve babası tarafından küçük yaşta terk edilmiştir. Anneleri bir gün dedelerini arayarak evde onları tek başlarına bırakır ve gider. Babaları ise önceden gitmiştir. Zaten mutsuz bir aile ortamına şahit olan bu iki küçük kız, ebeveynleriyle birlikteyken de kendi bakımlarını üstlenmişlerdir. Dedeleri evde tek başlarına bırakılan torunlarının yanına geldikten sonra, Bengi ve Gün için evin anlamı ve görünümü de değişir. Yine de Bengi'nin mutlu bir aile özlemi ve yaşayamadığı çocukluğu bir yara olarak kalmıştır ve onu roman yazmaya iten duygu da bu yarasını sarma ve acısını dindirme isteği olur. Bu isteğini açıkça dile getirmez Bengi, fakat her iki kurmacanın da yazarı bu deneyimin bir rahatlama ve iyileşme çabası olduğunu belirtir.

Yazar anlatıcı ve Bengi arasındaki üslup benzerliği ise bu iki kurmacanın iç içe geçmesini pekiştirir ve iki yazarın da Bengi olduğunu düşündürür:

> "Bu dede, daha doğrusu, Bengi'nin yazdığı romanla, benim yazdığım bu roman meselesi benim de kafamı karıştırmıyor değil. Defterlerden birinde dedeyle ilgili bir bölüm var. Onu, Bengi'nin dedesini ben yazacağıma göre, onun yazdığı dede kim oluyor peki? Bir

[1] İncelenen eserin Yapı Kredi Yayınları tarafından Haziran 2019'da yapılan 5. Baskısı kullanılmıştır. Eserden yapılan alıntılar bundan sonra sayfa numaralarıyla gösterilecektir.

de şu var. Bengi'nin yazış biçimi, sözcükleri benimkilere çok benziyor. Bu işin içinden nasıl çıkacağımı bilemiyorum" (s. 41).

Bu satırlar da yazar anlatıcının aslında Bengi olduğunu gösteren ipuçlarından biridir. Ayrıca yazar anlatıcı, sıklıkla araya girerek Bengi'nin defterindeki bölümlere geçtiğinin haberini verir fakat Bengi'nin romanını aktarırken de araya girerek kendi sesini ve yorumunu duyurur. Ayrıca eserin başında karakteri ve kendisi arasındaki yakınlığı anlatan yazar, Bengi ile arasındaki bağı da vurgular:

> "Bengisu! Ben bu Bengi'yi çok seviyorum. Onu düşünürken, onu yazmak için irdeleyip dururken içimde, hep bir sızı oluşuyor. Bu acımak değil. Yoo, hayır! Bu, onu anladığım, yalnızlığını, incinen duygularını yakından bildiğim için. O ben değilim ama, bana benzeyen çok yanı var. Benim hiç dedem olmadı. Çocukluğum da, çok keyifli, çok mutlu geçti sayılır -bir anlamda- gene de hep yalnız bir çocuk oldum. İçimdeki, onarılması olanaksız yalnızlığı, O, Bengi, yoğun biçimde yaşıyor. İstiyorum ki o da beni sevsin, beni iyi bir yazar saysın, kendini bana bıraksın. Beraber kotaralım onun öyküsünü" (s. 7-8).

Bu satırlar, hem Nezihe Meriç'in yarattığı kendi karakterleriyle hem de yazar anlatıcının Bengi ile bağını gösterir. Ayrıca Bengi'nin romanında da onunla Ayşe arasındaki bağlantı, *Alacaceren*'in çoğul ve rengarenk kurmaca dünyasını öne çıkaran bir niteliktir. Okur ise henüz metinle karşılaşmadan yazarın bilgilendirmesi ile anlatıya girer. Bu aynı zamanda yazardan gelen bir uyarıdır: Bengisu ile yazarın benzer yanları olsa da o yazar değildir. Yazar anlatıcı sık sık araya girer, anlatımı böler ve kendi düşüncelerini, yorumlarını aktarır: "Bu ev içi öyküsünü sonra, yeri gelirse en ufak ayrıntısına dek yazacağım" (s. 9) der ve hemen ardından evlerin, semtlerin ve kentlerin kendisine hissettirdiklerinden bahseder. Dolayısıyla başlangıçtaki ikaza karşın metnin kadın karakterlerinin sesi benzerdir ve çoğu zaman birbirine karışır. Anlatıcı yazar, "o ben değilim" diye vurgular. Zira çocukluğunun öyküsünü dinlediğimiz Bengi ile eser zamanındaki Bengi de aynı kişi değildir, ancak birbirlerine benzer yönleri elbette ki bulunur. Yazarın vurgulamak istediği, bireyin yaşam deneyimleriyle değişimidir. Bu bakımdan da deneyimin -*Alacaceren*'de özellikle estetik deneyimin- değiştirici gücü de Bengi karakterinde öne çıkar.

Ayrıca *Alacaceren*'de, Nezihe Meriç'in yaşamı, anıları ve söyleşileriyle örtüşen kısımlar da okurun zihninde yeni bir kurmaca gerçek karışıklığına yol açar. Bu bakımdan Bengi'nin romanının başkahramanı Ayşe ile Nezihe Meriç arasında benzerlikler bulunur. Ayşe'nin yazarlıkla ilgili "aklına her geleni yazmak değil herhalde roman yazmak. Ama ben romancı olacağım. Bunu içimde, anlatamadığım çok derin bir yerlerde, duyuyorum. Ancak o zaman çok mutlu olabilirim" (s. 63) demesi, anlatının Meriç'in yaşantısıyla örtüşen yönleri akla getirir.

Zira Nezihe Meriç'in "Yazmak nedir sizce?" sorusuna verdiği "Yazmak yaşamaktır benim için. Böyledir. Bu uzun uzun açıklanabilir. Bir inceleme konusudur. Ben kısaca şöyle diyebilirim: Hani neredeyse ben doğduğum zaman yazarak yaşayacağımı biliyordum. Ben daha ilkokuldayken roman yazmaya başlamıştım. (…) Çok küçük yaşta okumaya başladığım gibi, çok küçük yaşta yazmaya başladım" (Bezirci, 1999: 58) yanıtı, Ayşe'nin düşüncelerinde aksini bulur. Birçok açıdan Ayşe'nin Nezihe Meriç'in düşüncelerini ve yaşantısını yansıtan bir karakter olduğu düşünülebilir.

Yazarın kimliği eser boyunca değişir ve sonunda Nezihe Meriç kendi kimliğiyle ortaya çıkar. Meriç, yarım bıraktığı *Alacaceren*'in ve "Bengi'nin sabahlarının", kendi yazma süreciyle ilişkisini ayrıntılarıyla anlatır. *Alagün Çocukları*'nın devamını yazamayan Nezihe Meriç'in sözcükleri de geçen yirmi yedi yılın ardından değişmiştir. Dolayısıyla *Alacaceren, Alagün Çocukları*'nın bir devamı değildir, yeni ve farklı bir kurgudur: "Araya giren bunca yılın, yüreğimizde çökelip kalmış, zorlukla taşınan ağır yükü iyice yıpratmış duygularımı. Yeniden tutturamıyorum. İşin sıkıntılı yanı kurtulamıyorum da. Bir gün belki, akşamları yazmaya başlayarak sürdürebilirim. Belki Bengi de... Kim bilir..." (s. 78) diyen Nezihe Meriç, böylece Bengi ile arasındaki bağı da vurgulamış olur. Eserde Ayşe'nin belirttiği gibi söyleyecek olursak, Nezihe Meriç de "Yazıp kurtulmak" (s. 62) istemiştir.

Bengi'nin sabahlarının anlatıldığı bölümler, bir nevi yazma sürecini ve Nezihe Meriç'in tasarladığı roman dizisine dair çağrışımları da içerir. Anne ve babası tarafından terk edilen iki küçük kız ve çocukların hissettiklerinin uzun uzun anlatılabileceğini söyleyen anlatıcı, "bir çocuğun belleğinde yer eden sabahları" (s. 56) ve çocukların ne yaşadığını anlatının merkezine koymayı arzu eder. Anlatıların birbiri içine karışmış olması ve yazarlarının kimliğinin de iç içe geçmiş haliyle *Alacaceren,* ismiyle müsemma bir eserdir ve birbirine benzeyen labirentleri çağrıştırır.

3. YAŞANMAMIŞ BİR ÇOCUKLUK: BENGİ'NİN SABAHLARI

Alacaceren'de Bengi'nin sabahlarının anlatıldığı kısımlarda, mutsuz ve huzursuz bir aile ortamındaki iki kız kardeş anlatılır. Bu bölümlerde anne ve babanın kişiliği de çocuğun bakış açısıyla aktarılır. Ayrıca Bengi ve Gün'ün yaşadıkları geçmişe bir bakış gibi değil, şimdi ve hala yaşanan olaylar gibidir.

Sabahlar, bu mutsuz çocukluk anlarının belli bir vaktini simgelese de çocukluğun o her şeyden habersiz halini de vurgulamaktadır. Bengi için kahvaltı, ebeveynlerinin mutlu olduğu zamanlara dair bir anıdır. Bu kahvaltılar, Bengi'nin yaşamında müstesnadır. Zira Annesinin ve babasının mutlu olduğu, kavga ve gürültünün olmadığı nadir ve olağandışı bir ana aittir hatırladığı bu kahvaltı: "Radyoda valsler çalmaktadır. Anne hem sofra kuruyor, hem kendi kendine dans

ediyor. Hem börek kızartıyor, hem sucuklu yumurta yapıyor. Sofrada hem beyaz peynir var, hem kaşar peyniri, hem ayva marmeladı, hem vişne reçeli. Sabah simiti geçiyorsa, gelsin sabah simiti de" (s. 22). Bu, aynı zamanda Bengi'nin annesini öfke dolu ve gözyaşları içinde görmediği nadir anlardan biridir. Ancak bu mutlu anlar her an bozulabilecek kırılganlıktadır: "Ne güzeldi o, 'bazı zamanlar'. Hemen bozulmaya hazır, en küçük bir imle hemen bozuluveren güzel 'an'lar. Çünkü, kavga hemen, her an kopabilirdi" (s. 23).

Bengi'nin ailesi hakkında anımsadığı bu kahvaltı hatırası ise annesinin hem değişiminin görünmesi açısından hem de eşiyle yaşadığı çatışmanın açığa çıkması bakımından önemlidir. Annenin "Benim sorumluluklarım var. Benim iki küçük kızım var. Benim arzularım var. Namuslu aç olmaktansa, çocuklarının karnı tok olan bir 'bana ne'ci olmayı tercih ederim" (s. 50) demesi, onun aslında çocuklarını ve ailesini korumak isteyen bir yanının olduğunu gösterir ancak bu isteğini gerçekleştirmek yerine gitmeyi tercih eder. Anne ve baba arasındaki çatışmanın merkezinde ise ideolojik görüşlerin uyuşmaması vardır. Bu iki bireyin ortak bir yaşam anlayışında buluşamamalarını da gösterir. Bu çatışmaların ortasında kalan iki küçük kız ise olanlara anlam veremeden şahit olurlar. Bengi küçükken annesinin babasını aldattığına şahit olur ve bu olayın ardından baba asla eve gelmez. Anne ise sürekli gecikeceğini söyleyerek iki küçük çocuğu yalnız bırakır. Bengi için bu geceden sonra bütün geceler hep aynı duygularla dolu geçer: "Korku, endişe, tedirginlik..." (s. 45). Ayrıca anne ve babasının kavgalarında geçen bir "o kadın" meselesi de hatıralarında durur Bengi'nin (s. 51). Bengi ve Gün'ün erkenden yaşamın zorluklarıyla mücadele etmeleri ise anne ve babalarının bu uyuşmazlığının ve anlaşmazlığının sonucunda bir zaruret halini alır.

Bengi hem annesi hem de babası tarafından terk edilmesine rağmen, babasını ayrı tutar ve "Baba onun için hep sevgili biridir" (s. 14). Bengi'nin annesine kırgınlığı ve kızgınlığı yazdıklarında ve sabahlarında ön plandadır. Bengi'nin çocukluk anılarında onun aileden ve bir yuva sıcaklığından beklentileri de yer alır. Dolayısıyla bir çocuğun karşılanmamış beklentilerini içeren bu anlar, Bengi'nin çocukluktan itibaren yapmak zorunda olduğu ev işleri ve görmeyi arzuladığı mutlu anne-baba tablosu çerçevesinde aktarılır. Başka bir deyişle geçmiş, bir çocuğun mahrum kaldığı mutlu anlar şeklinde karşımıza çıkar.

Bengi anne ve babasından bahsederken onlara "annem", "babam" demez, "anne" ve "baba" diye hitap eder. Bu onun ebeveynleriyle arasındaki mesafeye işaret eder. Bengi ve Gün, terk edildiklerinde dedeleri eve gelir. Bengi, dedesine de ilk başlarda aynı şekilde hitap eder ancak onu tanıdıkça ve sevdikçe bazı yerlerde ondan "dedem" diye bahsetmeye başlar. Dedesinin ölümünden sonra eve ilk kez gelen annesi ise Bengi için sadece bir misafirdir:

"'Evde konuk var!' Anne sözcüğüyle, konuk sözcüğünün yan yana gelmesinden çıkan, irkiltici duyguyu bastırıp, küçük bir telaşlanma yaşıyor: Neden? Ne var? Dede öldü gitti. Başka acı ne olabilir ki! Dede öldü bir kez. Bu koca ev, Gün, her şey onun sorumluluğunda. Dedesi olmadan ne yapacak! Her işi dede yapardı. Elektrik, su, vergi falan..." (s. 11).

Bengi bir kez daha yalnız kalır ve annesinin gittiği o gün hissettiği ağır yük omuzlarına geri döner. Bu defa onları koruyup kollamaya gelecek bir dedeleri de yoktur. Bengi ve Gün, alkolik bir baba ve ilgisiz bir annenin terk edilmiş çocuklarıdır. Dedelerinin vefatıyla yeniden bir başlarına kalırlar: "Eh, bu da benim kaderim! Mutsuz bir annenin, içedönük bir babanın çocuğu olmak rastladı bana" (s. 20) diye hayıflanır Bengi.

Bu iki küçük kız, ev ve ailenin anlamını ise dedelerinden öğrenir: "Bir evi olmalıydı herkesin. Çatısı, duvarları, insanın kendisine benzeyen donanımıyla, kokusu, ışığı, yanan ocağı, tüten bacasıyla bir koruyucu, bir dost, bir sırdaş olan evler" (s. 68-69) diyen dede, bu iki kıza bir yuva sıcaklığı ve sevgi vermeye çabalar. Fakat anne ve babanın bu çocuklarda açtığı yara, kabuk bağlasa da tamamen iyileşmez. Bengi, tadına varamadığı anne-baba sevgisini ve mutlu aile ortamını defterlerine yazdığı romanıyla kurmaya çabalar.

4. TAMAMLANMA VE İYİLEŞME ÇABASI: YAZMA DENEYİMİ

Yazma deneyimi, estetik deneyimin bir türü olarak değerlendirilebilir. "Estetik deneyim denildiğinde aklımıza ilk gelen kavram, şüphesiz ki sanattır. Bu sebeple, estetik deneyimin ham maddesinin sanat olduğunu söyleyebiliriz" (Paliçko, 2020: 124). Sanat eserinden duyulan keyif ve haz gibi duyguların yanı sıra estetik deneyim, bireye içinde bulunduğu gerçeklikten çıkma yolları da sunar. "Estetik deneyimde ne gerçekte var olan nesnelere ne de diğer insanlara ihtiyacımız vardır. Örneğin hayatın zorluklarından bir an olsun nefes alabilmek için kitaplara sığınabiliriz. (…) estetik deneyim, özne ile dünya arasında bir boşluk yaratır. Sanat eseri, kişiye olduğundan başka biri olma imkânı sunar" (Paliçko, 2020: 125). *Alacaceren'*de Bengi'nin estetik deneyimi de okuma ve yazma deneyimi çerçevesinde gelişir. Onun roman denemesi ise yazma deneyiminin ona sağladığı farklı ve alternatif bir yaşam biçimi sunarken, Bengi'nin mutlu bir ailede yetiştiğinde nasıl bir kişiliğe sahip olacağını da kurgulamasına olanak tanır. Böylece estetik deneyimin iyileştirici etkisi de açığa çıkar. Zira Bengi anne ve baba eksikliğinin açtığı boşluğu yazarak doldurmaya çalışır. Bengi'nin romanı ve defterlerinde yer alan anıları yahut günlükleri onun yazarak acılarından kurtulmaya çabaladığının da göstergesidir. Ayrıca Nezihe Meriç'in de yazma deneyimine şahit oluruz *Alacaceren*'de. Meriç'in yapıtın başında ve sonunda yazar kimliğini aşikâr ederek yazdığı satırlar, 1976'dan 2003'e kadar yazılmayı

bekleyen ve yazamadığı *Alagün Çocukları* serisinin sürecini de açıklar. Kurguladığı karakteri Bengi gibi, Meriç de yazmak, yazıp kurtulmak mecburiyetindedir. Bu kurtuluş her ikisi için de bir sağaltım etkisi taşır.

Yazmanın iyileştirici yönünün yanı sıra umut verici etkisi de Bengi'nin yazdığı romandaki anne tipinde görünür. Anne, kitap okuyan hayal kuran, yemek yapan ve çocuklarıyla arkadaş olabilen bir kadındır. Evin neşesidir (s. 31-34). Mutlu bir aile ortamı, alternatif bir çocukluk kurar roman evreninde Bengi. Yazdığı romandaki anne, sürekli güler ve hayata bir komediymiş gibi yaklaşır. Bu anneyle yaşamak, tıpkı roman okurken hissedilenler gibidir (s. 33). "Annem bir roman yazar gibi yaşıyor, ya da bak, buldum, şöyle, annem yazdığı bir romanı yaşıyor. İçinde bizlerin de olduğu bir roman. Eğlenceli bir roman" (s. 35) diye anlatır Ayşe. Bengi'nin romanında, kendi annesinin tam zıttı bir anne profili vardır ve Ayşe'yi onun ulaşamadığı sevgi ve ilgiye kavuşan bir genç kız olarak kurgular.

Bengi'yi roman yazmaya iten şey ise kitap okumayı sevmesi ve yazarlarla kurduğu bağ olur. Okumanın sağaltıcı bir etkisi vardır onun üzerinde: "Bengi bir romanı bitirdiğinde, yazarlar olmasa nasıl yaşanır diye düşünür. Bu düşüncesinde ne kadar sahici, ne kadar içten olduğunu benliğinin tümüyle algılayınca, içi uçar gibi olur, gözlerinden yaşlar iniverirdi" (s. 27). Yazmaya da bu hislerle başlar. Onun için roman okumak da yazmak da yitip giden çocukluğunu bulmaya benzer. Bengi'nin yazdığı ilk roman denemesinde, Ercan ve Ayşe arasındaki konuşmalarda, iki kitap kurdunun arkadaşlığı öne çıkar. Onların okuduğu "Ölüm Gemisi" (s. 31) ve "Moby Dick" (s. 32) gibi kitaplar, Bengi'nin yazma deneyimini hazırlayan eserler olarak değerlendirilebilir.

Bengi'nin okuma serüveni ve yazmaya başlaması onun anılarında açığa çıkar. Bengi, romanını yazarken kendi yaşamının gerçeklerinden ayrılmakta zorlanır. "Yalnız, bir konuda, ikircime düşüyordu Bengi. Bu yazdıkları kendi yaşamı mı, yoksa, roman kişilerinin mi, biraz karıştırıyordu. Kendi yaşamına hiç benzemeyen, ama ondan, çok renkler, izler, sesler taşıyan bir metin üretiyordu" (s. 28). Kurmaca ve gerçek arasında ince bir çizgi vardır. Bengi'nin yaşadığı ikilem gerçek ve kurmacayı ayırt etmekte zorlanmasından kaynaklanır. Yazma deneyiminin nasıl bir sürece yayıldığını da Bengi'nin sorgulamalarında görürüz:

> "Edebiyat öğretmeninin sık sık vurguladığı gibi, yazdıkları bir kurmacaydı. Evet! Buraya kadar evet! Bilgilenmesi gerektiğini de biliyordu. O yüzden, yazma edimi üzerine durmadan okuyor, notlar alıyor, dergiler izliyor, özel not defterini kitap adlarıyla dolduruyordu. Öyle ki, bazan çantasından, ceplerinden, küçük kağıtlara, kâğıt peçetelere, Aspirin kutusunun üzerine yazılmış kitap adları çıkardı. Bengi, onları bir araya toplar, özenle not defterine geçirirdi" (s. 28).

Bu ilk roman denemesinde Bengi'nin kendini kurguladığı karakterden koparamaması konusunda edebiyat öğretmeninin yanı sıra dedesinin sözleri de ona yol gösterir: "Her ilk roman, biraz yazarının yaşam serüvenini gözden geçirmesi gibi bir şeydir. Çok şey taşır yazarın yaşamından. Sonraları, gözlemler birikip çoğalır, deneyim artar, o zaman başka kişiler, başka dünyalar da yaratılmaya başlanır" (s. 28). Bengi de kendi çocukluğunun alternatif mutlu bir biçimini kaleme aldığı bu eserinden tecrübe edinerek kendi sesini bulmayı umut eder. Çünkü onun yazdıkları hem kendi yaşamına benzer hem de benzemez. Ayşe'nin yaşamı ondan oldukça farklıdır ancak Bengi'ye benzeyen yanları da çok fazladır. "Yazıp kurtulmak. Yazmak benim için böyle bir şey. Yazarlar için de böyle mi acaba?" (s. 62) diye sorar Ayşe. Onun ailesiyle sağlıklı bir ilişkisi vardır, sevgi ve ilgiyle büyümüş birisidir ancak toplumda kendini yabancı hisseder. Böyle hissetmesinin sebebi ise çevresinin onu farklı veya alışılanın dışında görmesinden ileri gelir. Bengi "mavi defterine" yazdığı Ayşe'nin öyküsünde, onu aile içinde sevilen biri olarak kurgulasa da kitaplara, kâğıtlara, defterlere ve kalemlere düşkün olması, güzel yazısı, çoğunluğun sevmediği dersleri sevmesi gibi özelliklerinden dolayı norm dışına iter (s. 61). Bengi'nin roman kahramanı Ayşe, çevresindekiler tarafından "başka" olarak tanımlanır. Onun bu farklılığı aynı zamanda topluluklara karışmaması ve kitap okumasıyla da ilişkilendirilir: "Aralarına karışmıyorum ama, yakınlarında olup onları izlemek hoşuma gidiyor. Her birine tek tek bakıp, konuşmalarına kulak verip, kendi kendime çeşitli şeyler düşünüyorum. Bu benim icat ettiğim bir oyun. Çoğu zaman onlardan biraz ötede, dut ağacının altındaki şezlongta, kitabımı okuyorum" (s. 53) diyen Ayşe, çevresinde olup biteni gözlemler. Ayşe'nin bir "oyun" olarak nitelediği buluşu aslında yazma deneyiminin bir başlangıcıdır, çevresindekileri izler ve kurgular. Bengi ile aile bakımından tamamen zıt koşullara sahip olan Ayşe, çevresini dikkatle seyretmesi ve kitaplarla ilişkisi açısından ise Bengi'ye benzemektedir. Ayrıca vurgulamak gerekir ki, Bengi'nin yazma süreci hakkındaki söylediklerinde Nezihe Meriç'in sesi duyulur[2]. Otobiyografik izlerin de yoğun olduğu bir eserdir *Alacaceren*. Dolayısıyla Nezihe Meriç'in yaşamöyküsü hakkında bilgi sahibi olan okur için, roman karakteri Bengi ile yazarı karıştırmamak oldukça güçtür ve Bengi'nin yazarken yaşadığı ikilemi, *Alacaceren* okurları da yaşar. Bengi'nin yazma deneyimindeki bu aşamalar da Nezihe Meriç'in yaşamından izler taşır. Bengi'nin arkadaşı Nilüfer'in sözleri de onu roman yazmaya teşvik eder:

> "'Ben seni anlıyorum' der. 'Sen de günün birinde yazar olacaksın. Ciddi söylüyorum. Çünkü ikimiz aynı şeyleri yaşıyoruz. Ama sen benim görmediğim, ayırdına bile varmadığım bir sürü ayrıntıyı görüyorsun. Onu çok güzel anlatabiliyorsun. Ben

[2] Ayrıntılı bilgi için bknz: Bezirci, 1999: 58.

anlatamam. Sen anlatırken ben şaşıyorum, nasıl olmuş da ben onları görmemişim, anlamamışım diye. Öyle heyecanlısın ki! Seni ağlatan bu, yani çok heyecanlısın, dayanamıyorsun. Böyle bir şey işte. Ben anlatamam bilirsin'" (s. 27-28).

Nilüfer'in sözleri, Nezihe Meriç'in arkadaşı Satı'nın söylediklerini çağrıştırır (Bezirci, 1999: 31). Romanın başında, Nezihe Meriç'in okura seslendiğini düşündüren ayrıntı, bu anıda da kendini gösterir. Meriç'in roman kişisi ile olan bağlantısı, kurmaca ve gerçek arasındaki gidiş-gelişler okura da yansır.

Alacaceren'in sonunda aynı zamanda Nezihe Meriç'in yazar olarak sesi görünür olur: "Ben burada bırakıyorum. Dokumada eksik ilmikler var. Bellekte iz bırakan akşamlar da yazılınca, ayrıntı döküntüleri bir araya toparlanıp düzene konunca tamamlanacaktı" (s. 77) diyerek okura anlatının yarım kaldığını ve metnin dokumasını bitirmediğini bildirir. Ayrıca Meriç bir tür tartışmasına da girerek yazdığının roman olup olmadığını ve "2000'li yıllarda" romanı nasıl tanımlamamız gerektiğini sorgular. Meriç, *Alacaceren*'i kültürümüzde yer alan "Bugünün işini yarına bırakma" sözüne en güzel örnek olduğunu söyler ve bu eserin yazma sürecinin nasıl aşamalardan geçtiğini anlatır (s. 77-78). Dolayısıyla Meriç'in bu yapıtı aynı zamanda onun yazma sürecini ve deneyimini de görebildiğimiz bir metin olarak karşımıza çıkar. Nezihe Meriç okuru son bir kez daha yadırgatarak; yazar anlatıcı, Bengi, Ayşe ve Nezihe Meriç arasındaki gerçek-kurmaca karmaşasını pekiştirir.

Alacaceren'de Bengi'nin romanı da yarım kalır: "Roman bu yaşananlar yazılınca örgü tamamlanacak. Bu yaşananların daha akşamları var, ince ayrıntılarla örülmüş nice anıları var..." (s. 76) diyen yazar anlatıcı, bu örgüyü tamamlamaz. Bengi ve Gün'ün dedeleriyle yaşadıkları zamanlar, geceler ve dede öldükten sonraki hayatları ayrıntılı olarak eserde yer almaz, sadece anılıp geçilir. Anlaşılan şudur ki, iki kızın yalnızlığı sürüp gidecek fakat dedelerinin aldığı ev ve kurduğu yuva onlara güvende tutacaktır (s. 77).

Nezihe Meriç'in karakterlerine seçtiği isimler de okura bir şeyler anlatır. TDK *Kişi Adları Sözlüğü'*ne göre Ayşe, "rahat ve huzur içinde yaşayan" [3] anlamına gelen bir isim, Bengi ise "sonsuz, ebedî" anlamına gelir. Ayrıca Bengi'nin kız kardeşinin adı Gün, Ayşe'nin kız kardeşinin adı ise Aydın'dır. Aydın, tıpkı ismi gibi "ışıltılı, renkli, canlı bir kız çocuğu"dur (s. 55). Bengi, yazarken arzu ettiği dünyayı kurgular ve "rahat ve huzur içinde yaşayan" bir kadın olmaya yazarak, başka bir deyişle, kurmacanın sınırları içinde ulaşabilecektir. Romanıyla kendine başka ve alternatif bir yaşam kurgulayan Bengi, böylelikle çoğunluğu çocukluk döneminde oluşan yaralarını sarmaya çabalar. Bengi, "Ne var ki, ben çocukluğumu yazmak

[3] https://sozluk.gov.tr

istediğim için, bu beni çok mutlu ettiği için yazıyorum" (s. 63) dedirtir Ayşe'ye. Bu sözleri Bengi'nin mutsuz bir çocukluğu yazmaktansa mutlu anılar kurgulamayı tercih ettiğinin bir göstergesidir.

5. SONUÇ

Nezihe Meriç'in 2003 yılında yayımlanan *Alacaceren* adlı eseri, iki kurmaca metnin iç içe geçmesinden oluşur. Çerçeve anlatı, Bengi'nin sabahlarıdır. İç anlatı ise Bengi'nin kaleme aldığı romandır. Anlatıların birbiri içine geçmesi ve yazarların kimliğinin karışmasıyla *Alacaceren,* ismiyle müsemma bir yapıttır. Meriç'in bu romanında otobiyografik unsurlar da baskındır. Bu durum, iç içe geçmiş kurmaca metinlerden oluşan *Alacaceren*'de yazarların da birbirine benzemesini imkân verir.

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının mühim ve özgün isimlerinden biri olan Nezihe Meriç, bu yapıtında da "Meriç çizgisini"[4] yenileyerek sürdürmüştür. Meriç'in umut dolu ve iyimser yönü bu yapıtına da yansır. *Alacaceren*'de deniz ve gökyüzü gibi doğa güzellikleri ile etkisini arttıran umut, kente ve evlerin mutlu balkonlarına yüklediği anlamlarla da Bengi'nin yaşamda tutunduğu güzellikleri vurgulamaktadır. Ebeveynleri tarafından terk edilen Bengi ve Gün'ün yaşamının anlatıldığı çerçeve öyküdeki mutsuz ve karanlık sabahlar, Bengi'nin roman denemesiyle aydınlık ve güzel balkonlara açılır. Dolayısıyla estetik deneyimin iyileştirici niteliği, eserin ana karakteri Bengi'de ve yazdığı romanda kendine mutlu ve farklı bir hayat kurgulamasında açığa çıkar. *Alacaceren*'de yazma deneyimi, Bengi'nin kurmaca dünyasında oluşturduğu huzurlu ve mutlu bir yaşama da olanak sağlar.

Alacaceren'de estetik deneyimin bireyin yaşantısında bir sığınak ve tedavi niteliği taşıması yazma deneyiminde öne çıkar. *Alacaceren*'de çok renkli bir anlatıda, iç içe geçmiş iki romanda, gezinen kadınlar yazarak iyileşmeye çalışır. Bu kadınlardan biri eserin yazarı Nezihe Meriç, diğeri ise *Alacaceren*'de ilk roman denemesini defterlerine yazan Bengi'dir. Dolayısıyla yazma deneyiminin sağaltıcı etkisi hem Nezihe Meriç için hem de eserin kahramanı Bengi için geçerli olur. Nitekim Nezihe Meriç bu yapıtıyla yarım bıraktığı bir konuya (*Alagün Çocukları,* yarım kalan serisi) geri döner ve onu geçmişteki halinden bambaşka bir şekilde okura sunar. Bir geri dönüştür bu eser onun için, fakat aradan geçen uzun zaman anlatılanları da değiştirmiştir. Bengi'nin yazma deneyimi ise geçmişin yaralarını sarma çabası olarak ortaya çıkarken, aynı zamanda kendini tanıma ve hayatı anlamlandırma yolunda bir rehber niteliği taşır.

[4] Ayrıntılı bilgi için bknz: Bezirci, 1999: 97.

Bengi'nin sabahları, onun çocukluğunun mutsuz anılarıdır. Bazı mutlu sabahları anımsar ancak bunlar her an bir kavganın patlak vereceği korkusuyla yaşanan yarım kalmış mutluluklardır. Dolayısıyla Bengi'nin yarım kalan çocukluğunu simgeler bu sabahlar. Bengi bu eksiklikten ve yüreğinde açılan yaralardan, yazarak kurtulmaya çalıştığı görülür. Böylece estetik deneyimin iyileştirici yönü, yazma deneyimi özelinde gerçekleşir. *Alacaceren*'de öne çıkan konulardan biri de bireyin tecrübeleriyle şekillenmesi ve değişmesidir. Zira deneyimin geliştirici gücü Bengi karakterinde öne çıkar. Bengi'nin sabahlarını kaleme alan da Bengi'nin kendisidir ancak anlattığı, geçmişteki çocuk Bengi'den çok farklı birisidir artık. Bengi'nin sabahlarını yazan anlatıcı ile Bengi birbirinden bağımsız kişiler olarak vurgulanır fakat üslupları ve anlattıkları birçok açıdan kesişir, karışır ve hatta çarpışır. Bu durum, hem kurmaca ve gerçek arasındaki bağı kuvvetlendirirken hem de deneyimin özneyi dönüştüren yönünü vurgular.

Alacaceren'de iyileştirici bir güç olarak yazma deneyimi öne çıkan unsurlardan yalnızca biridir. Eser, hacim olarak küçük olsa da içerdiği anlamların yoğunluğu ve çoğulluğu, birçok okuma biçimine zemin hazırlar.

KAYNAKÇA

"Ayşe", *Türk Dil Kurumu Kişi Adları Sözlüğü,* https://sozluk.gov.tr, (Erişim tarihi: 22 Aralık 2022).

"Bengi", *Türk Dil Kurumu Kişi Adları Sözlüğü,* https://sozluk.gov.tr, (Erişim tarihi: 22 Aralık 2022).

BEZİRCİ, A., *Nezihe Meriç*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1999.

MERİÇ, N., *Alacaceren,* YKY, İstanbul, 2019.

PALİÇKO, E., Bir Deneyim Olarak Edebiyat, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (1), 2020,116-130. (DOI: 10.34083/akaded.687847)

ŞENGİL, S., Bir Hikâyeci Takdim Ediyoruz, *Püf Noktası-İlk Öyküleri ve Yazıları,* YKY, İstanbul, 2011.

TURAN, G., Kadınca... İnsanca..., *Zor Yokuşu,* YKY, İstanbul, 2020.

KUTSAL MEKÂN FENOMENİ BAĞLAMINDA ŞEYH İBRAHİM VE SİTTİ MERYEM TÜRBELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur ÖZDAL[1], Hayriye Sema MUNGAN[2]

[1]Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aysenurozdal@gantep.edu.tr - 0000-0002-8941-4503

[2]Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, hayriyesemamungan@gmail.com - 0000-0002-6217-7595

ÖZET

Kutsal olanın tezahürü sonucunda kutsal bir hüviyet kazanan mekânlar; etraflarında birçok ritüel ve anlatının teşekkül ettiği, kolektif belleğin yaşatıldığı, insanların geleneksel olarak belirli zamanlarda ziyaret ettiği ve bulunduğu bölgenin kültürel dokusuna etki eden mistik oluşum ve yapılardır. Kutsal mekânın çevresinde icra edilen ritüeller insanlar için kutsala ve arzu edilene ulaşmada bir yol olurken, anlatılar da mekânın gücünü ve ritüellerin işe yararlılığını ispatlayan metinler olarak toplumun bu mekânlara dair inancının güçlenmesini, pekişmesini sağlamıştır. Kutsal kabul edilen mekânların, bulundukları konum bakımından ve içerisinde ruhu olduğuna inanılan şahsiyetler açısından bazı kültsel unsurlarla ilişkili olduğu görülmektedir. Bu kültler, çeşitlilik göstererek kutsalın farklı biçimlerle yaşatılmasını sağlamaktadır. Kutsal mekan olgusunu ritüel ve anlatı üzerinden ele alan bu çalışmada kültürel anlamda zengin bir geleneğe sahip Mardin ilinin Savur ilçesi araştırma alanını oluşturmaktadır. Bölgede oldukça fazla sayıda var olan kutsal mekânlar, bu kutsal mekânların etrafında anlatılan, içeriklerindeki unsurlarla halkın kutsala ve mekâna dair inancının artmasında bir işlev üstlenen anlatılarla birlikte toplumsal yapının dini ve sosyal dokusuna önemli ölçüde etki etmektedir. Bu mekânlar içerisinde bölgede yaygın olarak bilinen, Savur ilçesine bağlı Durusu Köyü'nde bulunan Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem'in halkın hafızasındaki aziz şahsiyetleri, bu şahıslara ait türbelerde gerçekleştirilen ritüeller ile türbeler etrafında şekillenmiş anlatılar tespit edilmiş ve elde edilen veriler sosyal, kültürel ve dini açılardan değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelere göre dini bir kimliğe sahip kutsal mekân ve şahısların toplum hayatında çeşitli işlevlerle karşılandığı görülmüştür. Kişilerin hem kadim kültürlerden kalan kabuller hem de bölgede hala yaşayan dinlerin etkisiyle oluşmuş kuvvetli bir inançla, gündelik hayat içerisindeki çeşitli sıkıntıları ve arzuları için gittikleri bu mekânlarda ziyaret usullerinin belli ritüellerle oluştuğu, mekânların ruhsal ve bedensel hastalıkları sağaltma görevini yerine getirdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: kutsal mekan, ritüel, efsane, inanç

SHRINES OF SHEIKH IBRAHIM AND SITTI MERYEM IN THE CONTEXT OF SACRED SPACE PHENOMENON

ABSTRACT

Spaces that gain a sacred identity as a result of the manifestation of the sacred; They are mystical formations and structures around which many rituals and narratives are formed, where collective memory is kept alive, which people traditionally visit at certain times and which affect the cultural texture of the region. While the rituals performed around the sacred place are a way for people to reach the sacred and the desired, the narratives, as texts that prove the power of the place and the usefulness of the rituals, strengthened the belief of the society about these places. It is seen that the places that are considered sacred are related to some cultic elements in terms of their location and the personalities believed to have souls in them. These cults show diversity and ensure that the sacred is kept alive in different forms. In this study, which deals with the phenomenon of sacred space through ritual and narrative, Savur district of Mardin province, which has a rich cultural tradition, constitutes the research area. The holy places, which exist in large numbers in the region, have a significant impact on the religious and social texture of the social structure, together with the narratives told around these sacred places, which play a role in increasing the belief of the people about the sacred and the place with the elements in their contents. Among these places, the saint figures of Sheikh İbrahim and Sitti Meryem, who are widely known in the region and located in Durusu Village of Savur district, in the memory of the people, the rituals performed in the tombs of these people and the narratives shaped around the tombs were determined and the data obtained were social, cultural and religious. evaluated from different angles. According to these evaluations, it has been seen that holy places and individuals with a religious identity are met with various functions in social life. It has been seen that in these places, where people go for various problems and desires in daily life, with a strong belief formed by the influence of both the acceptances of ancient cultures and the religions still living in the region, the visiting methods are formed with certain rituals and the places fulfill the task of curing mental and physical diseases

Keywords: sacred place, ritual, legends, belief

1. GİRİŞ

İnsanoğlu dini ve geleneksel çerçevede bazı mekânlara özel bir anlam yüklemiş ve bu mekânlar aracılığıyla inançları yörüngesinde çeşitli ritüeller gerçekleştirmiştir. Bu ritüeller yardımıyla kutsal olana ve kutsal olandan istenen şeye ulaşmanın merkezi kutsal mekânlar olmuştur.

Dinler tarihine bakıldığında insanların mekân ve kutsal olan arasında bir ilişki kurma gayretinin pek çok örneği görülmektedir. Kuran-ı Kerim'de Hadid suresinde yer alan "Nerede olursanız olun, o sizinledir" ve Kaf suresinde yer alan "Biz insana şah damarından daha yakınız" ayetleri Allah'ın mekândan münezzeh olduğunu ifade etse de İslam kültüründe mekânlara Allah'a yakın olmak çabası içerisinde bir anlam atfedildiği görülür (Arık & Eroğlu, 2020: 70-71). Kutsala yaklaşma, ulaşma gayretlerinin sonucunda mezar, ağaç, dağ, su kaynakları gibi doğal mekânlarla mezarlık, türbe, yatır gibi yapılar etrafında ibadetler yapılmış, ritüel ve anlatılar oluşmuştur.

Halk dindarlığının yaşatıldığı kutsal mekânlar, sadece dini fonksiyona sahip ibadetgâhlar değil aynı zamanda kişilerin sosyalleştiği ve hoş vakit geçirdiği yerler olarak görülmektedir. İnsanın kendini kutsala daha yakın hissettiği mekânlarda kişilerin bireysel veya ortaklaşa gerçekleştirdiği ritüeller insanları psikolojik olarak rahatlatmakta bu da ziyaretin tekrarını sağlamaktadır. Psikolojik olarak rahatlayan ve kutsaldan istediği arzusuna "bu mekânı ziyaret" ile sağlayan kişinin anlattıkları mekânın canlılığını korumasını sağlamaktadır.

Kutsal mekânlar yerleşim bölgelerinin kültürel dokusuna oluşturan unsurlardandır. Kutsalın bulunduğu bölgenin çok kültürlü bir yapıya sahip olması mekânı daha da çekici kılmaktadır. Bu anlamda kutsal mekânları sadece dinsel değil tarihsel ve kimliksel olarak da değerlendirmek mümkündür. Mekânın insanları cezbeden dini ve tarihi kimliği yapının koruduğu tüm değerlerin korunmasını ve yaşamasını mümkün kılmaktadır (Uygur, 2020: 134).

Çalışmaya konu olan Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem türbeleri Mardin'in çok kültürlü dokusuyla bilinen ilçelerinden biri olan Savur'da bulunmaktadır. Savur sözcüğü Süryanice boyun anlamına gelen "Savro"dan türemiştir (Halifeoğlu & Dalkılıç, 2005: 296). Sümer-Akadlar'dan günümüze ulaşan belgelere göre günümüzde Mezopotamya denilen Elcezire gölgesine M.Ö. 3000'de Subartu ve buraya yerleşen topluluklara Saburu denilmiştir. Savur bölgesini de kapsayan Kuzey Mezopotamya'nın bilinen ilk halkı Hurri'lerdir. Bu topluluk Tevrat'ta "Hor" olarak geçmektedir. Savur ilçesi tarihi ticaret yollarının buluştuğu ve pek çok kültürün inancını birleştiren bir konumda yer almaktadır (Ayaz, 2003: 11-15). Çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan ilçede bugün hem Müslümanlık hem de Hıristiyanlık dinine mensup kişiler yaşamaktadırlar. Bu çeşitlilik kutsal mekânlarda kendini göstermektedir. İlçede türbelerin yanı sıra birden fazla manastır ve kilise de mevcuttur. Bu mekânların aynı bölgede olması kişilere müşterek bir kültür sunmaktadır.

2. ŞEYH İBRAHİM VE SİTTİ MERYEM TÜRBELERİ

Kutsal mekân olma özelliği arz eden Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem Türbeleri Savur'un Durusu Köyü'nde bulunmaktadır. Şeyh İbrahim Türbesi, köyde Şeyh İbrahim Dağı adı verilen dağda bulunurken, Sitti Meryem Türbesi dağda değil, köyün içerisinde, ulaşımın daha kolay olduğu bir konuma sahiptir. Sitti Meryem Türbesi, etrafında kavak ağaçlarının olduğu ve çevresinden Savur Çayı'nın aktığı bir mekândır. Her iki türbe de ibadet etmeye elverişli sessiz, dingin mekânlar olarak gözükmektedir.

Alan araştırmasından derlenen bilgilere göre Şeyh İbrahim, İslam uğruna savaşıp şehit düşmüş, hala yaşadığı kabul edilen ruhunun insanları zor durumdan kurtardığına inanılan yüce bir zattır. Bir dağın tepesinde bulunan makâmı kutsal kabul edilir. Şeyh İbrahim'i kutsallaştıran unsurlardan birinin "şehitlik" olduğu görülmektedir. Müslüman toplumlar arasında "yüce bir mertebe" olduğuna inanılan şehitlikle ilgili, Kur'an-ı Kerim'de ayetler mevcuttur. Nisa Suresi'nin 69. Ayetinde, Allah'a ve Peygamber'e itaat edenlerin ahirette şehitlerle beraber olacağı ve bu arkadaşlığın çok güzel bir arkadaşlık olduğu vurgulanır. Yine Âl-i İmrân Suresi'nin 169. Ve 170. ayetlerinde de şehitlerle ilgili "O şehitler, Allah'ın kendilerine bağışladığı nimetlerle sonsuz bir mutluluk duyarlar. Arkalarından gelecek olup, henüz kendilerine katılmamış olan mücâhid kardeşleri adına da: "Onlara hiçbir korku yok, onlar asla üzülmeyecekler" müjdesiyle sevinirler" denilmektedir (Hayrat Neşriyat, 2011: 71-88). Dolayısıyla İslam dininin kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de şehitliğe yapılan vurguyla bu kavram kutsal kabul edilmiş ve şehit düşen kişilere her zaman hürmet gösterilmiştir.

Savur yöresinin toplumsal yapısını farklı iki dinin mensupları; Müslümanlar ve Süryaniler oluşturmaktadır. Yöredeki bu çeşitlilik şeyh, aziz, azize gibi kutsal şahsiyetlerin ve kutsal mekânların sayısını artırmıştır. Yörede Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem'den başka Şeyh Şa'ran, Şeyh Muhammed, Sitti Galiya gibi kişilerden de bahsedilmektedir. Kaynak kişiler bu kutsal şahsiyetler için şu ifadelerde bulunmuştur;

"Aslında Şeyh Şa'ran, Sitti Galiya, Sitti Meryem, Şeyh Muhammed ve Şeyh İbrahim, bunların hepsi kardeştir. O dönemde savaşta savaşırken şehit düşmüş kişilerdir. Efsane böyle" (KK-2). /*"Bak burada gördüğün bütün şeyhler, sittiler kardeştir. Hepsi İslamiyet için, dinimiz için uğraşmış"* (KK-4).

Anlaşıldığı üzere yörede bulunan diğer şeyh ve sittilerin de Sitti Meryem gibi Şeyh İbrahim'le kardeş olduğuna ve beraber İslam uğruna savaşırken şehit olduklarına inanılmaktadır. Bu kardeşlik, manevi bir kardeşliktir. Şahsiyetler arasında kardeşliği sağlayan unsurun "İslami değerler" olduğu görülmektedir.

Kutsal mekânların mistik gücüne inanan insanlar bu inançlarını güçlendirecek her türlü bilgiyi korumuş ve aktarmışlardır. Bu bağlamda her iki kutsal mekâna yöre halkı tarafından sıra dışı misyonlar yüklendiği görülür. Bu kutsal mekânları ziyaret eden kişilerin mekânda ruhu

olduğuna inanılan Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem'i düşlerinde görmelerini konu edinen anlatılar yöre halkı için kaçınmayı gerektiren bir olgu olmuştur.

Anlatılarda rüyalar velilerin büyüklüğünü halkın görebilmesi için bir araç, insanların veliler hakkındaki hatalı düşüncelerinden vazgeçmeleri için bir uyarı niteliğindedir (Önal & Çelepi, 2014: 412-415). KK-3'ün aktardığı bilgiye göre rüya, Şeyh İbrahim'in kutsallığını kabul etmeyen bir başçavuşun ona inanması için bir araç olmuştur: "*Bir tane başçavuş vardı. Diyordu yok öyle bir şey, ben inanmıyorum. Sonra Şeyh İbrahim onun rüyasına girdi. Ertesi gün getirdi bir koç, orada kesti yaa. Şeyh İbrahim öyledir"*. Yine KK-3'ün aktarımına göre Sitti Meryem rüya sahibine bir ikazda bulunarak kerametini göstermiştir: "*Sitti Meryem, büyük bir kadındır. Bir defasında bir genç askere gitmeden önce Sitti Meryem'i ziyaret edip gitmiş. Çocuk askerdeyken, rüyasında Sitti Meryem'i görmüş. Sitti ona demiş, kendine dikkat et. Ertesi gün kaza olmuş, onunla beraber olan askerler şehit olmuş ama ona bir şey olmamış."*

Kutsal mekânın fiziksel yapısı içinde "eşik" önemli görülmüştür. Kutsal olan ile kutsal olmayanın yani içeri ile dışarının birbirinden ayrılmasını sağlayan eşiğe saygının bir tezahürü olarak türbe kapıları alçak ve dar yapılmış bu şekilde ziyaretçilerin her zaman saygı ile eğilmesi sağlanmıştır (Sarıkçıoğlu, 2002: 69). Bu durum Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem Türbelerinde de görülür. Sitti Meryem Türbesi iki kapılıdır; birinci kapı demir parmaklıklı, çevresi nahit taşlarla çevrili geniş ve yüksekken içeride olan ikinci kapı daha alçaktır. Şeyh İbrahim Türbesi'nin de alçak giriş kapısı ziyaretçilerin içeriye eğilerek girmesini sağlamaktadır.

2.1. Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem Türbeleri Etrafındaki Anlatılar

Halk edebiyatının sözlü anlatım türlerinden olan efsaneler, kültürlerin, toplulukların gelenek ve göreneklerini, inançlarını yansıtan ürünlerdir. Anadolu'nun birçok yerinde çeşitli konulardaki efsaneler hala canlı bir şekilde anlatılmaktadır. Kutsal bir niteliğe sahip olan efsaneler, çoğu zaman kutsal şahsiyetler ve mekânlarla ilişkili bir şekilde anlatılırlar. Efsanelerin hususiyetlerini Saim Sakaoğlu şu şekilde belirtmiştir; olağanüstülük vasfı taşıyan şahıs, yer ve olaylar hakkındaki inandırıcılık yönü güçlü kısa ve konuşma dilindeki anlatmalardır (Sakaoğlu, 2009: 20-21). Halk arasında kadim zamanlardan beri dilden dile dolaşan anlatıların konu içeriğine ve şekil özelliklerine göre yapılan değerlendirmelere göre muhteviyatındaki olağanüstü ve mistik karaktere rağmen hem anlatıcının hem de dinleyicinin güçlü bir şekilde inandığı bir tür olarak görülen efsaneler geçmişte olduğu gibi günümüz modern toplumunda da yaygın biçimde icra edilmektedir. Mardin'in Savur ilçesinde yaşayan kaynak kişilerden derlenen bilgilere göre Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem adlı şahsiyetlerin ve onların aziz mekânlarının etrafında tekevvün etmiş anlatılarda da "kutsallık ve inanç" vurgusu dikkat çekmektedir.

Yöre halkı kutsal kişilerin ruhlarının ölmediğine ve insanların yaşamlarına çeşitli etkileri olabileceğine inanmaktadır. Şeyh İbrahim'e gösterilen hürmet ve saygının aynı zamanda bir korkuyu ve beraberinde kaçınmayı da içerdiği görülür. Bu konuda KK-1, KK-2, KK-3 ve KK-5'in naklettiği efsanelerdeki sıra dışı durumlar mekânlara bağlanmıştır;

"İlerde Şeyh İbrahim var. Oradan ağaç kesilmez. Bir tane teğmen kesmiş, bir şey olmaz demiş amma arabası yürümemiş. Bozuldu arabası. Ne ettilerse de o odun içinden inmeden araba yürümedi. Odunu attılar içinden, çalıştırdılar araba çalıştı" (KK-1). / "Şu görülen dağ, Şeyh İbrahim Dağı'dır. Oradan bir dal bile kesemezsin, zararı dokunur. Bir komutan oradan ağaç kesti, dedi öyle bir şey yok; ben inanmıyorum. Ağaçları kestiler, arabaya doldurdular da araba yürümedi. Ertesi gün getirdi bir kurban kesti" (KK-2). /"Bir tane başçavuş vardı. Diyordu yok öyle bir şey, ben inanmıyorum. Sonra Şeyh İbrahim onun rüyasına girdi. Ertesi gün getirdi bir koç, orada kesti yaa. Şeyh İbrahim öyledir" (KK-3). /"Ahmedi taraflarında geçen şey anlattı. Dedi bir ormanı kesmişler galiba. O da ziyaretmiş herhalde. Ahmedi tarafında. O dal, bir tane başçavuşun gözüne gelmiş diyor. Baltayı vururken gözüne gelmiş" (KK-5).

Görüldüğü gibi saygı ve hürmetle birlikte korku ve kaçınmanın neticesinde yöre halkı Şeyh İbrahim'den zarar görmek endişesiyle onun kutsal mekânına yakın bölgeden ağaç kesmekten kaçınmış ve buna dikkat etmeyenlerin hikâyelerini birer ibret kabul etmişlerdir.

Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem Türbelerinin konumlanışı ve tabiatla ilişkileri değerlendirildiğinde İslamiyet öncesi Türk inançlarının yansıması görülmektedir. Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem'e karşı gösterilen saygı, eski Türk inançlarındaki "atalar kültü"yle ilişkilidir. Ölülerin bilinçlerini ve kişiliklerini kaybetmediklerine, hayatta kalanlar üzerinde olumlu ya da olumsuz etki gücüne sahip oldukları inancının neticesinde onlara tapınma veya onları teskin edici çeşitli uygulamalar atalar kültünü oluşturmuştur (Frazer, 2014: 410). Aile büyüklerinin veya kutsal kabul edilen şahsiyetlerin mezarlarını ziyaret etmek, bu mezarların yapı özelliğiyle de benzerlerinden farklı hale getirilmesi ve kabirlerin etrafında çeşitli uygulamalarda bulunmak bu kült üzerine gelişmiş geleneklerdir.

Şeyh İbrahim Türbesi'nin dağda bulunması dağların, yüksekliğinden dolayı Tanrıya yakın mekânlar olarak görülüp dağın kutsal görülmesini hatırlatmaktadır. Yüksek olmaları ve heybetli yapıları ile dağlar eski dönemlerden beri bu tabiat unsuruna değer verilmiştir. Türklerde Gök Tanrı inancı ile ilişkili olup göğe yakınlığı dolayısıyla kutsal görülen dağlar yer-su ruhlarının en önemli mümessilidir (İnan, 1986: 48). Anadolu'da dağ ile aynı ada sahip evliya mezarları vardır. Bu dağlar ve mezarlarla ilgili çeşitli efsaneler anlatılmakta bu da dağın adının kökeniyle ilgili bilgi vermektedir (Boratav, 2003: 59). Durusu Köyü'nde bulunan Şeyh İbrahim Dağı da bu dağlardan biridir. Adını Şeyh İbrahim'den alan dağ, yöre halkı tarafından korunmaktadır. Bayat, dağ kültünün işlevlerini sosyal ve ritüel-mitolojik işlevleri şeklinde ayırmıştır. Dağın sosyal işlevlerini; bazı soyların atası, bazı soyların koruyucu ruhu, bazı soyların vatanı olarak tanımlamıştır (Bayat, 2006). Şeyh İbrahim Dağı da, Şeyh İbrahim'in ruhunu koruyan bir işleve sahiptir.

Sitti Meryem Türbesi; etrafı yeşillik, kavak ağaçlarının yoğun olduğu ve akarsuya yakın bir konuma sahiptir Sitti Meryem'in ruhunun bu ağaçlar arasında gezindiğine ve suda bulunduğuna inanılmaktadır. Bu yüzden bu mekânı ziyaret eden insanlar, Şeyh İbrahim'de olduğu gibi çevrede bulunan ağaçlara zarar vermez ve şifalı kabul edilen suyu kirletmekten çekinirler. KK-8:*"Sitti Meryem bu ağaçları koruyor. Kimse buradan bir dal kesemez. Günahtır, kesseler başlarına mutlaka bir şey geliyor. E Şeyh İbrahim de öyle. Zaten ikisi kardeştir"* diyerek bu durumu

aktarmıştır. Burada da hem atalar kültünün hem de Türklerin tabiat ruhlarına duydukları saygının yaşadığı görülmektedir. Türbeler etrafındaki ağaçlara ve akarsuya zarar vermenin kişide olumsuzluğa sebep olacağı inancı yaygın olarak kabul edilmiş bu durum işlevsel olarak, doğa unsurlarının korunmasını sağlamıştır.

2.2. Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem Türbeleri Etrafında Gerçekleştirilen Ritüeller

Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem'e verilen kutsallık veli kültünün bir yansımasıdır. Veli kültü, çok kuvvetli ve kudretli Tanrı'ya manevi olarak yakın tasavvur edilen şahsın yaşarken veya vefatından sonra insanlara yardımının dokunabileceğine inanılması ve bunun için ritüellere başvurmasıdır. Din sosyologları bu anlayışın halk dindarlığı etrafında geliştiği görüşündedirler (Ocak, 2010: 6). Anadolu-Müslüman kültüründe bu kabulün en temel icra merkezleri olarak türbe, yatır gibi ziyaret yerleri ön plana çıkmaktadır.

Toplumsal hayatın geleneksel etkinliklerini anlatan ritüel, kişileri bir arada tutan önemli bir olgudur. Ritüeller olağanüstü güçlerle ve kozmik yapıyla ilişkili biçimde belirli bir üslupla tekrar eden hareketlerdir. Bu hareketler bedensel bir davranış olarak görünüm kazanmıştır ancak zihinsel yoğunlaşmayı gerektirmektedir (Olgun, 2016: 84-85). Tekrarlanan bu etkinlikler, geleneksel olanın yaşatılması ve aktarılmasını sağlamaktadır. "Ritüel, bireyin toplum içinde nasıl hareket edeceğini göstererek ve davranışlar konusunda hazır kalıplar sunarak, hem her olayda yeni arayışlar arama zorunluluğunu kaldırır hem de duygusal bir bağ ile geçmişe bağlılığı sağlar. Böylelikle yeni nesillere de nasıl davranacakları öğretilmiş olur" (Karaman, 2010: 233). Ritüeller çeşitli konu ve başlıklarda değerlendirilebilir. Çoğu kültürel etkinliğin ya da mekânın kendine has ritüelleri vardır. Kutsal mekân etrafında gerçekleştirilen "dua etme, kurban sunma, tavaf etme, çaput bağlama vb." bu ritüellerden bazıları olarak sayılabilir.

Araştırmanın konusunu oluşturan Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem Türbeleri etrafında ziyaretçilerin ritüelistik davranışlar sergilediği görülmektedir. Her iki kutsal mekân, özellikle Nisan ayının ilk üç haftasında, haftada bir defa olmak üzere ziyaret edilir. Dağa çıkabilen genç ve orta yaşlı insanlar her iki türbeyi de ziyaret ederek ziyaret amaçlarına uygun uygulamaları gerçekleştirmektedirler. Bu bağlamda kaza, beladan uzak kalmak, ölmüş aile büyüklerinin ve makamı ziyaret edilen şahsiyetlerin ruhlarına sunmak, adakları yerine getirmek veya bir duanın kabulünde etkisi olmasını sağlamak gibi amaçlarla mekânlarda sıklıkla kurban kesildiği görülür. Kurban kesiminde amaca göre İslami usulde hangi hayvan uygunsa o hayvan kurbanlık olarak tercih edilmektedir. İslamiyet'ten önce de pek çok kültürde görülen bu kanlı kurban geleneği kendisine kurban sunulan varlık için kan akıtmak yoluyla gerçekleştirilmektedir (Güngör, 2020: 391). Burada Tanrıyı memnun etmek ve gazabından korunmak amacıyla bir hayvanın kanının uygun yöntemlerle akıtılması söz konusudur. Bu ritüel kişileri psikolojik anlamda rahatlatan işlevsel bir gelenektir.

Dağa çıkmaya çeşitli nedenlerle imkan bulamayan kişiler sadece Sitti Meryem'in ruhunun mevcudiyetini koruduğuna inandıkları türbeye gider ve orada aynı şekilde kurban ritüelini gerçekleştirirler. Kurban edilen hayvanlar sadece bulgur pilavıyla orada bulunan insanlara

dağıtıldığı görülmektedir. Özellikle bulgurun tercih edilme nedeni, bu tahılın Mezopotamya Ovası'nda yetişen buğdaydan elde edilmesiyle ilgili olabilir. Anadolu'da çok kolay elde edilebilen bu ekonomik besin maddesinin halkın düğün, bayram, asker uğurlama gibi özel günlerinde tercih ettiği görülmüştür (Ören, Arman &Erdem, 2021: 1976). Bulgurun özel günlerde bölgedeki diğer kutsal mekânlarda da adak yiyeceği olduğunu söylemek mümkündür.

Şey İbrahim Türbesi etrafında kurban dışında gerçekleştirilen ritüellerden biri tavaftır. Bir şeyin etrafında dönmek anlamındaki tavaf sözcüğü fıkıh açısında usule uygun biçimde Kâbe'nin çevresinde dönmek anlamındadır. Tavafı yapan kişi hareketleriyle her şeyin bir başka şeyin ekseninde döndüğü kozmik düzeni sembolize eder. Kuran- Kerimdeki ayetlerde de yer alan tavaf eylemi Hinduizm, Budizm gibi pek çok dinde görülen ritüelistik bir eylemdir (TDV). Şeyh İbrahim Türbesine gelen ziyaretçilerin türbe etrafında yedi defa dönerek dualar ettikleri görülmektedir. Kimisi bu tavaf ritüeline hayvanlarını da dahil etmektedir. Burada gerçekleştirilen ritüel bir "tapınma" olarak değerlendirilebilir. İslam'ın farzlarından biri olan Hac ibadetinin bir parçası olarak bilinen tavafın Şeyh İbrahim Türbesi'nde gerçekleştirilmesi, İslamiyet inancında amacına uygun yapılmaması sakıncalı olarak görülen bazı ritüellerin Müslüman halk arasında kolektif bir şekilde, geleneksel olarak yaşatıldığını göstermektedir.

Şeyh İbrahim'in türbesi tavaf edilirken, Sitti Meryem'de bu şekilde bir uygulama gerçekleştirilmemektedir. Özellikle erkek olanın türbesinin tavaf edilmesi, ataerkil toplum yapısının bir sonucudur.

Sitti Meryem Türbesinin, mesire alanı olması, mekânı ziyaret eden insanlar ziyaret olgusunun gerekleri yerine getirildikten sonra da vakit geçirilebilir bir alan olmasını sağlamıştır. Kişiler, Sitti Meryem Türbesinde dua ve ibadetlerini yaptıktan sonra kurbanlar kesip ardından bu kurbanın etinden yemek pişirerek orada piknik yapmakta ve hoş vakit geçirmektedirler. Kutsal mekân bu anlamda bir sosyalleşme alanı olarak da görülmektedir.

Şeyh İbrahim Türbesindeki ziyaret ritüellerinin sadece tavaf ve kurban ile sınırlı olduğu görülürken Sitti Meryem'de şeker, ekmek, çörek gibi yiyeceklerin dağıtıldığı görülmektedir. Bu yaygın uygulama insanlık tarihi boyunca çoğu dini gelenekte görülen bitki, gıda, para, giyecek ve benzerlerinin üstün bir varlığa sunulması geleneği olan kansız kurban geleneği olarak değerlendirilebilir (Arık & Eroğlu, 2020: 391-392).

Ziyaret amaçları açısından da Sitti Meryem'in en yaygın ziyaret edilme sebebi kişilerin şifa arayışıdır. Sitti Meryem Türbesine, her türlü hastalığa şifa bulmak amacıyla gidildiği görülür. Özellikle akli dengesini yitirmiş insanlar için mekân ziyaret edilmektedir. İki odalı bir iç mekana sahip türbede bir odada Sitti Meryem'in kabri vardır. Hasta kimselerin bu odada uyuyup dua etmeleri halinde şifa bulacaklarına inanılmaktadır. Mekân, bu anlamda dinsel sağaltım işlevine sahiptir. Bu konuda kaynak kişiler şu bilgileri aktarmıştır;

"Sitti Meryem Türbesi, bu akıl hastaları var ya, onları iyileştiriyor. Bir adam getirmişler buraya, adamda akıl makıl kalmamış. Bir gün kaldı ertesi gün iyileşip gitti dediler" (KK-6). / Sitti

Meryem'e bir kadın getirmişler. Kadının psikolojisi pek iyi değilmiş. Nereye gitmişse zavallı iyileşememiş. Kadının boynuna türbedeki demiri takmışlar, demir tutmuş. Zaten tuttuysa iyileşirsin, tutmazsa çok zor. Kadın iyileşmiş, gelmiş ailesi burada kurbanlar kesmiş" (KK-7).

Doğaüstü bir güç ile ilişkilendirilen "şifacılık"ta geçmişte de günümüzde de ana uygulayıcıların kadınlar olduğu görülmüştür. Şamanlık kurumu içinde ve mitolojilerde kadınların hastalıkları iyileştirme gücüne dair örnekler vardır. Tarih öncesi dönemden beri toplumda kadın-erkek arasındaki iş bölümünde otacı, emci rolünü genellikle kadınlar üstlenmiştir (Güler, 2022: 334). Bu rolün biçilmesinde eski toplumların düşünce yapısı içerisinde duygusal açıdan hassas olan kadın özellikleri ve bedeninde bir can taşımasının kadının gizli bir güce sahip varlık olarak görülmesinin etkili olduğu düşünülebilir (Bayat, 2015: 23). Sitti Meryem de şifa dağıtan, hastalıkları iyileştirdiğine inanılan gücüyle ilk kadın şamanların niteliklerini taşımaktadır. Dolayısıyla Sitti Meryem ziyaretine sağaltım için de gidilmesi geleneğin İslamiyet'ten sonra da çeşitli şekillerde dönüşüp devam ettiğine kanıttır. Sağaltım için daha çok Sitti Meryem Türbesi ziyaret edilse de Şeyh İbrahime de aynı amaçla gidildiği görülür. Özellikle çocuk sahibi olmanın önündeki sağlık sorunlarından kurtulabilmek için her iki türbe de ziyaret edilmekte, adak adanmaktadır. Kutsal mekân ziyaretlerinden sonra çocuk sahibi olunduğunda bunu sağladığına inanılan aziz şahsiyetin ismini vermek Anadolu'da yaygın bir gelenek olarak görülmektedir. Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem Türbelerini ziyaret edenler de çocuk sahibi olma arzularının gerçekleşmesi durumunda doğan çocuğa cinsiyetine göre İbrahim veya Meryem ismini vermektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnançların ortaya çıkmasında, insanın kendini tabiat karşısında yetersiz ve aciz görmesinin sonucunda endişe ve çaresizlik duygularıyla yaşamını kontrol edebilme çabası etkili olmuştur. Geleceği ve yazgıyı kontrol altına alabilmek için inanılan kutsalın bir yansımalarından biri olan kutsal mekânlar çevresinde çeşitli uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Tarih boyunca ağaç, su kaynağı, dağ gibi tabiat unsurlarının ve mezarlık, yatır, türbe gibi yapıların kutsal mekân olarak kabul edildiği görülmektedir.

Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem'in Mardin ilinin Savur ilçesine bağlı Durusu Köyü'nde bulunan türbelerinin etrafında bir takım inanç ve pratikler gelişmiştir. Çalışmada bu inanç ve pratikler yerli halktan elde edilen bilgilere göre değerlendirilmiştir. Söz konusu şahsiyetlerin kutlu görülmelerinin sebebi İslam uğruna savaşırken şehit düşmelerinden kaynaklanmaktadır. Şehitlik mertebesinden doğan sıra dışı bir hüviyetle her iki türbenin de insanların hayatlarına etki edeceği inancı hâkimdir. Bu etkinin gerçekleşmesi için gerekli pratiklerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla türbeyi ziyaret edenler özellikle Nisan ayında belli periyodlarla türbeleri ziyaret ederek kurban kesmek, türbelerin etrafını tavaf etmek, türbelerde belirli süre gecelemek, yiyecek dağıtmak gibi usullerle dua ve dileklerde bulunmaktadırlar. Ritüelistik karakterdeki bu uygulamalar ile kabul olunan dualar ziyaretlerin devamını sağlamaktadır. Ruhsal ve bedensel hastalıkları iyileştirici bir yönü olduğuna inanılan mekanlardan özellikle Sitti Meryem Türbesi şifa amacıyla ziyaret edilse

de her iki mekanın işlevleri birbirine yansımış, imkanı olanlar ulaşımı daha zor olan Şeyh İbrahim Türbesini de ziyaret ederek şifa ummuşlardır.

İslam bağıyla birbirlerine kardeş oldukları düşünülen Şeyh İbrahim ve Sitti Meryem'in kutsal mekânlarına karşı duyulan saygı ve korku mekânların çevresindeki tabiat unsurlarına da sirayet etmiştir. Bu bağlamda köyün içindeki Sitti Meryem Türbesiyle birlikte türbenin yakınındaki ağaçlar ve akarsu, Şeyh İbrahim Türbesinin çevresindeki ağaçlar ve hatta türbenin konumlandığı dağın tamam kutsal görülmüştür. Ziyaretçilerin bu tabiat unsurlarına zarar vermeleri durumunda başlarına bir olumsuzluk geleceğine inanılmış bu inanç ibret veren anlatılarla güçlenmiştir**.**

KAYNAKÇA

Arık, D., & Eroğlu, A. H. (2020). *Halk İnanışları.* Ankara: Grafiker Yayınları.

Ayaz, Ş. E. (2003). *Geçmişten Geleceğe Savur.* Mardin : Savur Belediyesi Yayınları.

Bayat, F. (2006). Türk Mitolojisinde Dağ Kültü. *Folklor ve Edebiyat,* 48-57.

Bayat, F. (2015). *Türk Kültüründe Kadın Şaman.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek.* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Boratav, P. N. (2003). *100 Soruda Türk Folkloru.* İstanbul: K Kitaplığı.

Frazer, J. G. (2014). *İnsan, Tanrı ve Ölümsüzlük.* (O. Aydın, Çev.) İstanbul: Altın Bilek Yayınları.

Güler, D. Ö. (2022). Geleneksel Kültürden Modern Uygulamalara: Şifacı Kadınlar. *Folklor Akademi Dergisi,* 327-336.

Güngör, A. İ. (2020). Kurbanla İlgili İnanış ve Uygulamalar. D. Arık, & A. H. Eroğlu içinde, *Halk İnanışları* (s. 385-408). Ankara: Grafiker Yayınları.

Halifeoğlu, F. M., & Dalkılıç, N. (2005). *Taşın Belleği Mardin.* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hayrat Neşriyat. (2011). *Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Kelime Meali.* İstanbul: Hayrat Neşriyat Matbaa Tesisleri.

İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm- Materyaller ve Araştırmalar.* Ankara: TTK.

Karaman, K. (2010). Ritüellerin Toplumsal Etkileri. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 227-236.

Ocak, A. Y. (2010). *Kültür Kaynağı Olarak Menakıbnameler (Metodolojik Bir Yaklaşım).* Ankara: TTK Yayınları.

Olgun, H. (2016). İbadet, Ritüel ve Kurban. *Milel ve Nihal,* 82-99.

Önal, M. N., & Çelepi, M. S. (2014). Türk Halk Anlatılarında Rüya. C. Gökşen içinde, *Prof. Dr. Ali Çelik Armağanı* (s. 393-420). Ankara: Akçağ Yayınları.

Ören, T. Ş., Arman, A., & Erdem, Ö. (2021). Anadolu Mutfak Kültüründe Gastronomik Kimlik Unsuru Olarak Bulgur ve Bulgur Yemekleri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1961-1981.

Sakaoğlu, S. (2009). *Efsane Araştırmaları.* Konya: Kömen Yayınları.

Sarıkçıoğlı, E. (2002). *Din Fenomenolojisi.* Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını.

TDV. (tarih yok). *TDV İslam Ansiklopedisi*. 12 02, 2022 tarihinde www.islamansiklopedisi.org.tr adresinden alındı

Uygur, H. K. (2020). Kutsal Mekan Bağlamında Gündelik Hayatın İzinde Mekanın Dönüşümü: Mardin Süryani Kilise ve Manastırları. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 130-146.

Kaynak Kişiler

KK-1: Selahattin Selçuk, Mardin, Doğum yılı: 1960.

KK-2: Necat Demir, Mardin, Doğum yılı: 1969.

KK-3: Şevket Demir, Mardin, Doğum yılı: 1936.

KK-4: Bilal Yaşar, Mardin, Doğum yılı: 1988.

KK-5: Emine Adıbelli, Mardin, Doğum yılı: 1974.

KK-6: Sultan S., Mardin, Doğum yılı: 1970.

KK-7: Muhammed S., Mardin, Doğum yılı: 1982.

KK-8. Ayhan Erol, Mardin, Doğum yılı: 1965.

PROFESYONELLEŞME VE PROLETERLEŞME TARTIŞMALARI KAPSAMINDA HEKİMLİK MESLEĞİ

CENK UMUR[1]

[1] Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Yüksek Lisans,

umurcenk@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-6140-3343

ÖZET

1970'li yıllarda hız kazanan profesyonelleşme tartışmaları Weber ve Marx gibi farklı kaynaklardan beslenen kuramcıların çalışmaları üzerinden ilerlemiştir. Klasik sosyolojinin kavramlarının profesyonelleşme tartışmalarına uyarlanması ile özerklik, güç ve hâkimiyet kavramları ön plana çıkmıştır. Böylece meslekler piyasa ve iktidar ile ilişkileri üzerinden analiz edilmiştir. Bu kapsamda profesyonel mesleklerin özerk şekilde hareket ederek kapitalist piyasada mesleki çıkarlarını koruyabildikleri, kendi meslekleri ve diğer meslekler üzerinde hâkimiyet kurdukları, nihayetinde toplumsal eşitsizlikleri pekiştirdikleri iddia edilmiştir. Profesyonel mesleklerin güçlerini ve özerkliklerini yitirmeleri anlamına gelen proleterleşme süreci de bu tartışmaların bir parçasıdır. Proleterleşme; çalışanların emeklerini satıp işleri üzerindeki kontrollerini tamamen kaybetmeleri ve statülerinin proletarya düzeyine inmesi anlamına gelmektedir. Bazı sosyologlar profesyonel mesleklerin mesleki hâkimiyetlerini korumaya devam ettiğini düşünürken bazıları ise mesleklerin profesyonelleşmeden uzaklaşarak proleterleşme süreci yaşadıklarını belirtmektedir. En eski mesleklerden olan hekimlik ise çoğu kuramcının çalışmalarının merkezinde yer almaktadır. Hekimlerin pratiklerinde kullandıkları tıbbi bilginin belirsizliği, mesleki eğitim süreçleri ve güçlü meslek örgütlerine sahip olmaları profesyonelleşme tartışmalarının odak noktasını oluşturmuştur. Bunun yanında hekimlerin profesyonelliklerini kaybettikleri ve proleterleştiklerini savunan kuramcılar da bulunmaktadır. Serbest çalışma düzeni yerine bürokratik yapılarda çalışan hekimlerin çalışma şekilleri ve koşullarının bu yapılar tarafından belirlendiği vurgulanmaktadır. Böylece hekimler iş akışlarına karar verememekte ve çalıştıkların bürokratik yapıların belirlediği performans kriterlerine uymak zorunda kalmaktadırlar. Bu çalışmada profesyonelleşme ve proleterleşme üzerinden ilerleyen kuramsal tartışmalara yer verilerek hekimlik mesleği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meslekler Sosyolojisi, Profesyonelleşme, Proleterleşme, Hekimlik

1. PROFESYONELLEŞMEYE BAKIŞ

Aydınlanma ile birlikte artan deneysellik ve akılcılık bilimsel birikimin hızla üretilmesine neden olmuştur. Böylece sanayi öncesi toplumlarda da yer edinmiş olan bazı meslekler kendi sınırlarını ve uygulama alanlarını, üretilen bilgiler doğrultusunda güncellemek zorunda kalmışlardır. Meslek ilkelerinin ve kurallarının belirlenerek, yasal olarak garanti altına alınması da bu gelişmelerin bir sonucu olduğu söylenebilmektedir. Bir mesleğin tüm üyelerini kapsayan ve ilgilendiren genel geçer ilkelerin ortaya çıkmasıyla meslekî uygulamalar ve eğitimler daha standardize hale gelmeye başlamıştır. Tüm bu gelişmelerle birlikte meslekleri niteleyen uzman ve profesyonel gibi tanımlar oluşmuştur.

Profesyonel meslek basitçe, yüksek statüye ve yüksek kazanca sahip olan, uzun süreli eğitim gerektiren ve kişisel hizmet sunan özel bir meslek olarak tarif edilebilmektedir [1]. Profesyonelleşme kavramı, meslek sosyolojisi çalışmalarının odağında uzun süre yer almıştır. "Meslekler" ve "profesyonellik" kavramlarını ele alan akademik çalışmaların oranı göz önünde

bulundurulduğunda bu alanın canlı olduğu söylenebilmektedir [2]. Hekimin statüsü, modern toplumdaki bilimsel ilerleme ile daha fazla geliştiğinden tıp ve hekimlik mesleğinin profesyonelleşmesi üzerine yapılan çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır.

Profesyonelleşme tartışmalarıyla birlikle hekimlik; hizmet talebi yaratmak için tekel oluşturulması, ciddi başarısızlıklarının üstünü örtmek ve etik davranmayan hekimleri korumak için meslektaş dayanışmasının kötüye kullanıldığı, toplum pahasına kendi mali çıkarlarını sürdürdükleri gibi konularda eleştirilmeye başlanmıştır. Ancak bu bakış açısı 1960'ların sonlarına doğru toplumsal hareketlerin eleştirel rüzgârıyla birlikte yükselmeye başlamıştır. Bu kapsamda profesyonellik konusunda çalışan kuramcılar dört yaklaşım altında ele alınabilmektedir: İşlevselcilik, özellikler yaklaşımı, Neo-Weberyan ve Neo-Marksist bakış açısı. Modernleşmenin ve bununla birlikle ilerleyen bürokratikleşmenin en iyi gözlemlendiği mesleklerden biri olan hekimlik, profesyonelleşme tartışmalarını gerçekleştiren kuramcıların odaklandığı mesleklerden biridir. Böylece bu çalışma, hekimlik gibi profesyonel meslekler kategorisinde yer alan çalışma alanlarının profesyonelleşmesini hangi dinamiklerle açıklandıklarını ortaya koymaya çalışması bakımından önemlidir.

1.1. İşlevselci Bakış Açısına Göre Profesyonelleşme

Profesyonelleşmeyi ve meslekleri işlevselci bakış açısıyla ele alan kuramcıların öncüleri Durkheim ve Parsons olmuştur. Onların meslek analizleri takipçileri tarafından geliştirilmiştir ve toplumsal analizlerinde önemli bir yer edinmiştir. Bu perspektiften bakan kuramcılar profesyonel meslekleri; toplumsal sistemi istikrara kavuşturan, özgeci ve toplum yararına çalışan kurumlar olarak görmüş ve profesyonellerin toplum açısından işlevsel olduğu düşünülen özelliklerine odaklanmıştır [3].

Durkheim, sanayileşen toplumlarda yeni bir organik dayanışma biçiminin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu organik dayanışma ile inşa edilen toplumda bireyler arasındaki iş birliği ihtiyacı da artmıştır. Bu nedenle Durkheim mesleklerin; sosyal iş birliği ve organik dayanışmayı ortaya çıkararak özveri gibi değerleri teşvik eden ahlaki topluluklar oluşturduğunu savunmuştur [4]. Sanayileşmenin getirdiği bunalımın ve ahlaki yozlaşmanın, söz konusu iş birliği ve özveri temelinde yüksek eğitim almış kişiler tarafından ortadan kaldırılabileceğini belirten Durkheim; profesyonel meslek gruplarını, karşılıklı güven temeli üzerine inşa edilmiş ve evrensel ahlak kurallarının geçerli olduğu bir ortamda yaşayan aile üyelerine benzetmiştir [5]. Kısacası ona göre, sanayileşme sonrasında gelişen sorunları çözmek için profesyonel mesleklerin önemi büyüktür. Bu bakış açısına göre sanayi sonrası toplumlarda hekimlik gibi profesyonel mesleklere büyük bir görev yüklenmektedir.

Profesyonelliğin özelliklerini ve merkezî değerlerini netleştirme girişimi ilk olarak Parsons'a aittir. Parsons ve onu takip edenler Durkheim'ın değindiği noktayı genişleterek İkinci Dünya savaşı sonrası toplumlara uyarlamış, profesyonellerin artan toplumsal itibarını ve önemini vurgulamışlardır [5]. Parsons (1939) da meslek gruplarının, "kolektivite" olarak adlandırdığı bir yönelime sahip olduklarını öne sürerek özgeciliğe odaklanmaktadır [6]. Başka bir deyişle hekimler, hastalarının ihtiyaçlarını kendi kârları ve statülerinin üzerine koymaktadır; çünkü ilk olarak toplumu ve halk sağlığını düşünmektedirler. Bu kapsamda Parsons, kişisel çıkarlar ile özgecilik arasında bir çatışma olduğu varsayımını kabul etmektedir. Ancak topluma hizmet etmeye eğilimli olan gerçek profesyonellerin özgeci davranışları seçeceğini ifade etmektedir [7]. Böylece profesyonel bir grubun fedakârlık, mesleki yeterlik, toplumsal sorumluluk ve verdiği hizmet gibi özellikleri grubun profesyonelleşme düzeyine bağlı olmaktadır [8]. Mannheim (1991/1995) ise modern toplumda, kişisel çıkarlarını aşabilen bireylerin entelektüel olduğunu ve değişimlere duyarlı entelektüellerin de nesnelliğin temel güvencesi olduğunu ifade etmektedir [9]. Hekimlik bu kapsamda ele alındığında kişisel çıkarlarını ve arzularını göz ardı ederek hizmet sunan profesyonel bir meslek olduğu iddia

edilmektedir. Evvets'e göre Parsons'ın meslek analizi kapitalist ekonominin, rasyonel düzenin ve modern mesleklerin nasıl birbiriyle ilişkili olduğunu göstermesi bakımından değerlidir [10]. Ona göre Parsons "hassas sosyal düzenin, söz konusu faktörlerin karşılıklı olarak denge kurması sayesinde istikrarını sağladığını" ifade eden ilk kişidir. Nitekim sosyal sistemin sürekliliğinin sağlanması için bilgi ve becerilerin ihtisaslaşması gerektiğinden; profesyonel mesleklerin varlığı toplumsal düzen için işlevsel öneme sahiptir.

Durkheim ve Parsons geleneği içinde yazan sosyologlara göre profesyoneller, özgeci tutum ve davranışların kurumsallaşmasını temsil etmektedir. Onlara göre; çıkar gütmeyen meslekler, toplumsal iş bölümü içinde farklı hizmet biçimlerini yerine getirmektedirler [8]. Pescosolido, işlevselci kuramcıların hekimlik mesleğine bakış açısını şu şekilde özetlemektedir:

> Aslında, hekimlik aileden gelen ya da miras alınan becerilerden kaynaklanmaz; daha ziyade öğrenilmiş bir meslektir. İkincisi, hekimin rolü işlevsel olarak spesifiktir. Modern öncesi toplumlarda şifacıların daha genelleştirilmiş rolünün aksine, doktorlar mesleklerini ve uygulamalarını bilimsel eğitim ve uzmanlıklarıyla sınırlandırmalıdır. Üçüncüsü, hekimlerin çalışmalarına duygusal tarafsızlıkla yaklaşmaları beklenir. Hastalık nesnel bir sorun olarak düşünülür ve profesyonel hastalarla bilimsel olarak tarafsız bir şekilde ilgilenilmelidir. Son olarak, tıp mesleğinin rolü bir kolektivite yönelimi ile karakterize edilir. Hekimler, hastaların refahını, -özellikle kişisel ve finansal çıkarlarının- her şeyin üstünde tutmakla yükümlüdür. Bu nedenle, kâr güdüsü işlerinin merkezinde değildir ve kişisel kazanç için hastalığın sömürülmesi kesinlikle yasaktır [11].

Profesyonelliğe işlevselci açıdan yaklaşanlar, tıp ve hukuk gibi köklü alanlarda, müşterileri ile profesyoneller arasında karşılıklı güvene dayanan bir ilişkinin kurulduğunu ve müşterilerin şikâyetlerinin sadece istisnai durumlarda söz konusu olduğunu belirtmektedir [5]. Ancak işlevselci bakış açısı; mesleklerin özgeci iddialarını eleştirmeden kabul etmesi, tarihselleği göz ardı etmesi [4], meslek içi ve meslekler arası eşitsizlikleri ihmal etmesi [12], mesleklerin statülerinin toplumsal güç ilişkilerinden beslendiğini dikkate almaması [13] bakımından yoğun şekilde eleştirilmektedir.

1.2. Özellikler Yaklaşımına Göre Profesyonelleşme

Özellikler yaklaşımı, profesyonel olan ve olmayan meslekleri ayrıt etmek amacıyla profesyonelliğe atıf yapan bir dizi nitelik belirlemiştir. Profesyonellik vasıflarını taşıdığı iddia edilen bu niteliklerin ortak noktalarının olduğu dikkat çekmektedir.

Wilensky'e (1964, s. 143) göre bir mesleğin profesyonel meslek olabilmesi için *tam zamanlı istihdama, eğitim veren okullara, profesyonel meslek örgütüne, mesleki yasalara ve etik kodlara* sahip olması gerekmektedir. Eğer bir meslek bu beş kategoride tanımlanan özelliklere sahip değilse profesyonel değildir [14]. O halde Wilensky'a göre kendi fakültesi olan, meslek örgütlerine sahip, mesleki uygulama alanları yasalarla belirlenmiş ve etik ilkelere sahip hekimlik profesyonel bir meslektir. Barber ise "profesyonelleşmenin sadece bir derece meselesi" olduğunu ifade ederek profesyonelliğin dört temel özellik aracılığı ile tanımlanabileceğini belirtmektedir:

1. Yüksek derecede genel ve sistematik bir bilgi,
2. Bireysel çıkarlardan çok toplumsal çıkarlara yönelme,
3. İşteki toplumsallaşma süreci içerisinde ve uzmanların kendilerinin gönüllü olarak kurdukları ve işlettikleri dernekler aracılığıyla oluşturdukları etik kanunlar sayesinde kendi kendine davranışları yüksek derecede kontrol etme eğilimi,
4. Bireysel çıkar anlamına gelmeyecek fakat sadece işteki başarıları sembolize eden (para veren ya da manevi olarak onurlandıran) bir ödül sisteminin varlığı [15].

Barber, meslekler arası derece farkını şöyle örneklendirmektedir: "Benzer şekilde, tıp mesleği hemşirelik mesleğinden daha profesyoneldir ve üniversitede araştırma yapan tıp doktorları bir çelik fabrikasında sadece temel tıp hizmeti sağlayan bir doktordan çok daha profesyoneldir [15]." Greenwood da profesyonel meslekler için bir dizi ortak özellik sıralamıştır:

1. Sistematik teori,
2. Otorite,
3. Toplum onayı,
4. Etik kurallar,
5. Mesleki kültür.

Greenwood'a göre bu özelliklere sahip olmayan mesleklerin profesyonel olmadığı doğrudan söylenememektedir, profesyonel olmayan meslekler de bu özelliklere daha az derecelerde zaten sahiptir [16]. Meslekleri özellikler yaklaşımı üzerinden ele alan çalışmaları inceleyen Millerson (1964), profesyonel mesleklerin ortak nitelikleri olduğunu belirtmektedir. Profesyonel meslekler;

1. teorik bilgiye dayalı beceri gerektiren,
2. mesleki beceri edinmenin eğitim ve uygulamaya bağlı olduğu,
3. profesyonellerin yeterliklerinin sınavlarla ölçüldüğü,
4. davranış kurallarına bağlılık üzerinden bir meslek ahlakı oluşturan,
5. hizmetlerin kamu yararına olduğu ve
6. örgütlü bir yapıya sahip olan mesleklerdir [17].

Özellikler yaklaşımında en sık ifade edilen ayırıcı özellikler; özerklik, uzmanlık, soyut bilgiye dayalı yetenekler, sertifikasyon, uzun eğitim süreci, yasal örgütlenme, uygulama yönetmeliği ve meslek etiği olmuştur [2]. Listelenen tüm özellikler göz önüne alındığında kuramcıların özelliklere yükledikleri anlam da farklılaşmaktadır. Wilensky ve Becker gibi kuramcılar bahsettikleri niteliklere sahip olmayan meslekleri profesyonel olmayan meslekler olarak görürken [14;18]; Greenwood ve Barber profesyonel olan ve olmayan bütün mesleklerin bu özelliklere sahip olduğunu, ancak profesyonel mesleklerin söz konusu özelliklere daha çok sahip olduğunu savunmaktadır [16;15].

İşlevselci yaklaşıma benzer şekilde özellikler yaklaşımı da profesyonel bilginin ve mesleğin statüsünün oluşma süreçlerini incelemeye yönelik girişiminin olmaması nedeniyle eleştirilmektedir. Bu tür yaklaşımlar, profesyonel davranışla ilişkili ölçülebilir vasıfları belirleseler de listedeki çeşitli unsurlar arasındaki nedensel ilişkilere çok az önem vermektedir. Bu nedenle nitelikleri, davranışları veya rolleri listelemenin, profesyonel davranışların gerçekte nasıl ortaya çıktığını açıklamaktan yoksun bulunmaktadır [19]. Turner bu iki yaklaşıma yöneltilen eleştirileri üç ana başlık altında ele almaktadır:

> İlk olarak, meslek rollerinin tanımları, meslek gruplarında yer alan elitler tarafından geliştirilen meslekler ideolojisine dayanıyor. İkinci olarak, bu yaklaşımlarda, müşterileri ve piyasaları kontrol olanağına sahip mesleki yapıların güçleri ve sahip oldukları ayrıcalıklar görmezden gelinmiştir. Bu bakış açısına göre meslek, ehliyeti aracılığıyla kendi pratikleri üzerinde tekelci bir ayrıcalığa sahip olan uğraştır. Üçüncüsü, mesleklerin niteliklerini tanımlama çabası, mesleğin yöneldiği nihai bir amacın olduğunu varsayan doğrusal bir meslekler tarihi anlayışı içerir. Bu doğrusal veya evrimci uzmanlaşma kuramlarında, mesleklerin farklı toplumlarda geliştikileri özel bağlamlar göz ardı edilir [8].

Özellikler yaklaşımına eleştirel olarak yaklaşan Hughes, bir mesleği meslek olarak sınıflandırma işini zaten toplumun yaptığını ve bunu daha bilimsel terimlerle yapmanın sosyolojinin görevi olmadığını vurgulayarak profesyonellik kavramının ortaya çıktığı sosyoekonomik ve politik koşullara odaklanılması gerektiğini belirtmektedir [20].

1.3. Neo-Weberyan Kuramcılara Göre Profesyonelleşme

Weber rasyonelleşme kavramıyla, kurumsal alanlarda hesaplanabilir ilke ve davranışların giderek daha geleneksel ve kişisel değerlerin yerini aldığı bir süreci kastetmektedir. Weber, profesyonelleşmenin de bürokratikleşme gibi toplumun rasyonelleşmesinin bir boyutu olduğunu kabul etmektedir [21]. Böylece dini bilginin özelleşmiş akılcı bilgi ve uzmanlıkla yer değiştirmesi gibi; vasıflı işçiler ve zanaatkârlar da fabrika üretim hattı ve makine teknolojisi ile yer değiştirmiştir [4]. Neo-Weberyan kuramcılar ise Weber'i takip eden bir çizgide onun profesyonelleşme analizi genişletmişlerdir. Neo-Weberyan meslek analizi yapan kuramcıların Freidson gibi ilk temsilcileri, profesyonelliği Weber'in "sosyal kapanma" (social closure) kavramı üzerinden ele almaktadır.

Freidson işçilerden ve zanaatkârlardan farklı olarak profesyonel mesleklerin, geleceklerini ve kendilerini güvence altına alma gücüne sahip olduklarını savunmaktadır [22]. Bu kapsamda ön plana çıkardığı iki kavram özerklik ve kontroldür. Profesyonel meslekler -sosyal kapanmayla- kendilerini dışsal etkilerden koruyabildikleri sürece özerkliklerini devam ettirebilmektedir [5]. Böylece bir meslek, diğer mesleklerin değerlendirmelerinden ve devletin çalışma koşulları üzerindeki kontrolünden bağımsızsa özerkliğini sağlamaktadır [22]. Burada, profesyonel mesleklerin en önemli özelliği, işleri üzerinde kurdukları tekeldir. Profesyonel bir meslek; devleti ve kamuoyunu böyle bir tekele ihtiyacı olduğuna ve bu tekeli hak ettiğine inandırarak elde edebilmektedir [21].

Freidson'a göre kendi mesleği üzerinde hâkimiyetlerini (professional dominance) kuran meslekler profesyoneldir. Başka bir deyişle profesyonel meslekler, bir dereceye kadar iktidarlardan bağımsız toplumsal güç oluşturan özerk gruplaşmalardır [5]. Freidson meslekî hâkimiyet terimini, tıp mesleğinin örgütlenmesi, özerkliği, saygınlığı ve geliri üzerindeki geniş kapsamlı kontrolüne atıfta bulunarak kullanmaktadır [22]. Hekimlik de mesleki hâkimiyetini sağlamış profesyonel bir meslektir. Hekimler bu hâkimiyeti elde etmek için ilk olarak sağlık konusunda yasal bir tekel oluşturmuşlardır. Hekim dışında tedavi veya şifalandırma hizmeti sunanlar, bu yasal tekele takılarak ruhsatsız tıbbi uygulama yapmaktan cezalandırılmaktadır [11]. İkinci adım ise sağlık hizmetlerini almaları için halkın ikna edilmesidir. Sağlık için geleneksel şifacılara değil de hekimlere başvurulması gerektiği konusunda kamuoyu ikna edilmektedir. Böylece işi üzerindeki denetimi, bilgi birikimi ve etik kuralları sayesinde özel statülerini sürdüren profesyoneller, alanlarının en güvenilir otoritesi konumuna gelmektedirler [22].

Mesleki hâkimiyetin sürdürülmesinde sosyal kapanma önemli bir rol oynamaktadır. Meslek örgütü sosyal kapanma yoluyla profesyoneli, müşteriye ya da yaptıkları işi uygunsuz ve alakasız gören meslek dışında kalan kişilere karşı korumaktadır [23]. Bu nedenle profesyoneller de meslek örgütünün kendileri üzerindeki kontrolüne karşı çıkmamaktadır. Freidson'a göre profesyonel meslekler kendini kapatma ve diğerlerinin kontrolünden kurtulma ayrıcalığına sahip olmalarını destekleyen üç iddia bulunmaktadır:

1. İlk iddia, iş ile ilgili çok sayıdaki beceri ve bilgiye sahip olmayan kişilerin profesyonelleri değerlendirecek veya düzenleyecek donanıma sahip olmadığıdır.
2. İkinci olarak, profesyonellerin sorumlu kişiler olduğu- denetim olmaksızın ahlaklı şekilde çalışacakları- iddia edilmektedir.
3. Üçüncü iddia, bir profesyonel işini yetkin veya etik şekilde yapmadığı "nadir durumlarda", meslek örgütünün profesyonelin davranışını düzenleyeceğine güvenilmesidir [22].

Profesyonel mesleklere yönelik bu algı, onların kendilerini kapatarak özerkliklerini ve güçlerini artırmasını sağlamaktadır. Freidson, hekimlerin kendi çalışmalarını kontrol etme özgürlüğünü sadece hastalar üzerinde değil; aynı zamanda hemşirelik gibi diğer meslekler üzerinde de kullandığını savunmaktadır [22]. Bu hâkimiyet diğer meslekler üzerinde hem tâbi

kılma hem de sınırlama stratejisi üzerinden işlemektedir. Hekimlik, tıbbi iş bölümünde özellikle yakın ve ilişkili meslekleri devamlı olarak yarı uzman statüsünde tutarak kendine bağımlı kılmaktadır. Mesleki tabilik hemşirelik ve ebelikle karakterizeyken; mesleki sınırlama diş hekimliği, gözlükçülük ve eczacılıkta gibi alanlarda söz konusudur [8]. Örneğin, hekimler rutin hasta bakımlarını hemşirelere devretmektedir [12]. Bedenin –gereksiz görülen- bazı özel parçalarını ve özel tedavi biçimlerini diğer uzmanlık alanlarına bırakılarak hekimlerin mesleki sınırı sağlamlaştırılmaktadır. Bu nedenle Freidson'a göre sağlık hizmeti veren diğer meslekler ne kadar özel bir eğitim alırlarsa alsınlar; profesyonelliği belirleyen temel nokta, iş bölümünde hangi mesleğin egemen olduğudur [1]. Profesyonel meslekler hâkimiyetlerini kurmak için kendi yetki alanlarını da genişletmeye çalışmaktadır. Rutinlere ve sistematik prosedürlere tamamen bağlı olmayan ve yoruma belirli bir yer açan bilgiler topluluğuna sahip tıp ve hukuk gibi alanlar için bunu yapmak çok daha kolaydır [8]. Tıbbi uygulamanın yoruma açık olması, bu alandaki müdahalelerin denetlenmesini; başka bir deyişle hekimlerin kontrol edilmesini zorlaştırmaktadır. Yaşamın belirli yönleri, tıp tarafından sağlıkla ilişkilendirilmekte (tıbbileştirme) ve hekimler tarafından tedavi edilmesi gereken sorunlar olarak tanımlanmaktadır. Böylece hekimler; hastalara ve diğer meslek gruplarına göre daha fazla yetki sahibi olarak [12] hâkimiyetlerini artırırlar. Örneğin; psikolojik ve sosyal boyutu da olan alkolizm (diğer boyutları göz ardı edilerek) belirli ilaçlarla hekim tarafından tedavi edilmektedir. Kısacası Freidson'a göre hekimlik kendi işini ve diğer meslek üyelerinin yaptıkları işi kontrol altına almış, kamuoyuna ikna etmeye yönelik kültürel inançlar yaratmış ve gücünü kurumsallaştırmıştır [5].

Profesyonelleşme çalışmalarını yine neo-Weberyan çizgide ele alan Hughes'e göre profesyonelleşme tartışmaları; mesleği uygulama yetkisine sahip tekelci konumun sağladığı çıkarlara odaklanmalıdır [20]. Hughes, profesyonellik yaklaşımını; meslekleri diğer mesleklerden ayıran özelliklerin veya profesyonellerin toplumda oynadıkları rollerin listesinin bir araya getirilmesinden uzaklaştırmıştır. Hughes profesyonel mesleklerin; yüksek düzeyde bilgi ve meslek örgütüne sahip olma özelliklerinden dolayı diğer mesleklerden ayrıldıklarını ileri sürmektedir. Mesleklerin yüksek konumlarının devam ettirebilmelerinin ilk yolu "emek piyasasına girmekte olan gençler arasından seçim yapmak ve bunları büyüleyici meslek hayatına kabul etmeden önce bir müddet okullarda tutmaktır" [20]. Birçok ülkede, tıp ve hukuk gibi fakültelere girebilmek ve bu fakülteleri bitirebilmek için uzun bir eğitim süreci gerekmekledir. Hatta mesleki sınavlardan başarılı olup çeşitli stajyerlik dönemlerini aşmaları beklenen bu mesleklerin üyeleri; sonunda kendilerinin anlayabildiği özel bir (esoterik) bilgi türüne sahip olmaktadır [5]. Eğitim kurumları profesyonel adaylarına nasıl davranacaklarını, müşteri ve meslektaşlarıyla nasıl iletişim kuracaklarını öğretmektedir. Böylece bir profesyonel, mesleği sürdürmek için nitelikli ve yasal olarak yetkili tek kişi olmaktadır. Hekimlik için düşünüldüğünde; tıp fakülteleri, hekim adaylarına yalnızca kuramsal bilginin aktarıldığı ve uygulamaya becerilerinin kazandırıldığı bir meslekî kurum değil, aynı zamanda meslekî değerler sisteminin de aktarıldığı eğitim kurumlarıdır [24]. Müşteriler aldıkları hizmeti değerlendirebilecek durumda olmadığından bu "özel" eğitim süreci profesyonel mesleğin konumunu koruması için çok önemlidir. Çözemeyeceği bir sağlık sorunuyla hekime giden bir hasta ona güvenmek zorundadır. Sağlığı için başvurduğu hekimi çok bilinçli şekilde seçemeyen hasta, kendisine yapılan müdahalenin doğru olup olmadığını bilememektedir. Bu durum meslekten olmayanların -mahkemeler de dâhil olmak üzere- profesyonellere yönelik olumsuz bir karar vermesini zorlaştırmaktadır [20]. Profesyonelin hatasını sadece diğer bir profesyonel fark edebilmektedir. Bu da Hughes'in profesyonelliğin koşullarından ikincisine atıf yapmaktadır: Mesleki örgüt. Meslek örgütleri, profesyonelleri korumaktadır. Profesyonelin yaptığı hatayı anlayabilenler sadece diğer profesyoneller olduğundan söz konusu hata, örgüt içinde tolere edilebilmektedir. Meslek örgütlerinin diğer işlevi de lisans almadan mesleği uygulamaya çalışanları engelleyen yasalarla mesleğin otoritesini korumaya çalışmaktadır.

Hukuki yaptırımlar, mesleğin otorite iddiasını güçlendirmektedir ve diğer mesleklerin uzmanlık alanına girmesini önlemektedir [12]. Bu kapsamda meslek örgütleri; profesyonel bilgiyi yeni üyelere yaymak üzerinde ayrıcalıklı kontrole ve devletle "düzenleyici pazarlıklar" müzakere etmek için önemli güce sahip olmaktadır [4]. Profesyonel mesleklerin bu güce sahip olması, onların yalnızca bir özellikler listesi olmadığını göstermektedir. Kısacası Hughes'e göre hekimler; sistemli eğitimleri ve meslek örgütleri aracılığıyla hastalıkları tanımlamayı, sağlık hizmetinin nasıl dağıtılacağını ve bu hizmetlerin karşılığının nasıl alınacağını belirlemeyi kendi ayrıcalıkları olarak görmektedirler [20].

Hughes de Freidson gibi hekimlik ile hemşirelik arasındaki profesyonellik ilişkisine dair fikrini belirtmektedir. Hughes, farklı derecede yetkinlik gerektiren ve önemli kabul edilen mesleki görevlerin olduğunu; ancak bu görevlerden bazılarının sembolik olarak daha önemli bulunurken, bazılarının ise değersiz ve 'kirli işler' olarak değerlendirildiğini belirtmektedir [3]. Hekimler bu gibi işleri hemşirelere aktarmaktadır. Hemşireler, tıp sisteminde yerlerini genişletmeye çalışsalar da hekimlerin egemenliğine takılmaktadır. Aynı zamanda tıbbı bilgi geliştikçe ve yayıldıkça hekimler teknik konuları hemşirelere, hemşireler de daha basit işleri yardımcı hemşirelere ve yardımcı elemanlara bırakmaktadır [20].

Neo-Weberyan bakış açısı, mesleklerin müşterilerinden ziyade kendi çıkarlarını nasıl korumaya çalıştığını vurgulaması [4]. profesyonelliğin politik boyutlarının araştırılmasının da başlangıcı olmuştur [19]. Ancak bu görüşler çoğu Marksist ve neo-Marksist düşünürce eleştirilerek profesyonelleşme süreci, Marksist model çerçevesinde yorumlanmıştır [5].

1.4. Neo-Marksist Perspektiften Profesyonelleşme

Profesyonelleşmeyi neo-Marksist perspektiften analiz eden kuramcılar, neo-Weberyan kuramcıların güç ve kontrol yaklaşımını kabul etmekte ancak yetersiz bulmaktadır. Neo-Marksistlere göre modern devletin ve onunla birlikte gelişen profesyonel mesleklerin iç içe geçmiş doğasını açıklamak gerekmektedir. Onlara göre neo-Weberyan kuramcılar; bu meslekler ile devlet iktidarı arasındaki ilişkiyi kuramsallaştırmakta, mesleklerin devletin himayesi altında kapitalist sistemin işleyişine katkıda bulunduklarını göz ardı etmekte, profesyonel mesleklerin toplumsal tabakalaşmaya ve eşitsizliğe katkıda bulunduğunu görmemektedir [19; 8; 4]. Bu nedenle neo-Marksistler; profesyonellerin toplumun refahı için çalışan, özerk ve güçlü topluluklar olmadıklarını; aksine, kapitalist sistem içinde var olan uzlaşmazlıkların bir devamını simgelediklerini ileri sürmektedir [5].

Larson, Freidson'ın çalışmasını, sınıf yapısından bağımsız veya en azından onun karşısında tarafsız olduğu için eleştirmektedir [25]. Larson profesyonelleşmeyi, hizmeti üreten grubun kendi uzmanlıkları için bir piyasa yaratmaları ve bu piyasayı denetlemeleri süreci olarak görmektedir:

> Statüyü sürdürmeye dair bu çaba, bilgi ve uygulama tekelinin kurulması için devletin desteğini gerektirmektedir. Profesyonelleşme süreci, gelir dağılımı ve statüyü doğrudan etkilediğinden; toplumsal eşitsizliklere, özellikle emek ve sermaye arasındaki eşitsizliklere yol açmaktadır. Bu ayrıcalığın sürdürülmesi için ilişkili ve rakip meslekler üzerinde kontrolü devamlı kılmak gerekir [8].

Larson'un bilgi üretimine sahip olmanın yanı sıra profesyonellerin tekelci iddialarını sağlamlaştıran mesleki icra için yüksek düzeyde bir "belirsizlik" gerektiğini belirtmektedir [25]. Hastalığın ve sağlığın "resmi" tanımlarının tıp tarafından tekelleştirildiğini ifade eden Johnson profesyonel ile müşteri ilişkisindeki belirsizlik arttıkça mesafenin de arttığını; böylece müşterinin hizmeti sunan kişiye bağımlı kaldığını savunmaktadır [26].

Neo-Marksist perspektif, tıbbi egemenliğin; işçi sınıfı emeğinin sermaye adına gözetiminde ve yeniden üretilmesinde merkezi bir rol oynadığını savunmaktadır [26]. Bu nedenle tıbbı bilgi (ve onun uygulanması) ekonomik ve politik koşullardan bağımsız değil; aksine onlara bağlıdır. Tıp; sağlığı, hastalığı, tedaviyi; başka bir deyişle sağlık için neyin doğru

olduğunu belirleme gücüne sahip olduğundan hekimlerin ürettiği ve yönettiği tıbbi bilginin piyasanın bir parçası haline gelerek ticarileşmesi ve endüstriyelleşmesi de hekimlerin özgeci davranışlara sahip oldukları iddiasının eleştirilmesine neden olmuştur. Johnson'ın da belirttiği gibi özgecilikle ilgili profesyonel retorik, profesyonel ayrıcalığın açıkça meşrulaştırılması işlevini görmektedir [13]. Artık arabalar, buzdolapları ve giysiler gibi kapitalist metaların üretimi ile açık kalp ameliyatı gibi modern tıbbın cerrahi tekniklerinin uygulanması arasında hiçbir fark yoktur [27]. Her ikisi de kâr odaklı hareket etmektedir. Bununla birlikte, tıbbi profesyonellik; giderek sermaye adına işleyen bürokratik gözetimin ve denetimin bir parçası olmaktadır. Bu bakış açısı Foucaultcu perspektife atıf yapmaktadır. Hekimlik gibi mesleklerin nüfusları yönetme süreciyle nasıl derinden bağlantılı olduğuna odaklanan kuramcılar; Johnson'ın "profesyoneller, devlet tarafından korunmaz; ancak devletin özerkliğinden pay alır" görüşünü desteklemektedir [13]. Başka bir deyişle işlevselci kuramların iddia ettiği gibi profesyoneller toplumun çıkarlarını korumayı amaçlayan uzlaştırıcı gruplar değil; yöneten sınıfların çıkarına hizmet eden [5] ortaklar haline gelmektedir.

Witz ise profesyonelleşmenin yarattığı eşitsizliği toplumsal cinsiyet analizi üzerinden ele almaktadır. Ona göre tıp sadece gücü ve kontrolü elinde tutarak kapitalist piyasada çıkarlarını korumakla kalmamıştır [28]. Profesyonelleşme aynı zamanda ataerkildir ve cinsiyetler arası eşitsizlik üzerine inşa edilmektedir. Tıbbi iş bölümünde hekimlik ile hemşirelik arasındaki ilişki, cinsiyetler arası eşitsizliğin en iyi gözlemlenebildiği ve yeniden üretildiği bir alan olmaktadır.

2. PROFESYONELLİĞİN YİTİRİLMESİ VE PROLETERLEŞME

Tüm bu profesyonelleşme tartışmaları içinde mesleklerin geleceğinin ne olacağı ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Bazı sosyologlar profesyonel mesleklerin mesleki hâkimiyetlerini korumaya devam ettiğini düşünürken bazıları ise mesleklerin profesyonelleşmeden uzaklaşarak proleterleşme süreci yaşadıklarını belirtmektedir.

Haug profesyonel mesleklerin kamuoyunun desteği ve ilgisiyle toplumsal hiyerarşide en üst kesimlere geldiğini; ancak artık geleneksel ilişkiler tıkandığı için göreli avantajlarını yitirdiklerini belirtmektedir [29]. Haug, özellikle hekimlere odaklanarak onların profesyonelliklerini yitirdiklerini ifade etmektedir. Haug;

1. bilgi tekelinin aşınması,
2. hizmetten yararlananların güvenlerinde kırılma,
3. özerklik ve otoritenin sorgulanmaya başlaması,
4. teknolojide dönüşüm gibi etkilerin

hem hekimlikte hem de diğer mesleklerde profesyonelliğin kaybedilmesine nasıl neden olduğunu tartışmaktadır [30]. Haug'a göre müşterilerin profesyoneller karşısındaki edilgenliği azalmıştır [29]. Eğitim seviyelerindeki yükselme, bilgiye kolaylıkla ulaşma ve tıbbi teknolojinin gelişimi hekime olan güveni ve inancı azaltmaktadır. Hastalar, sağlık ve hastalık hakkında giderek daha fazla bilgi ve kontrol sahibi olma yolunda ilerlemektedir [31]. Bu faktörler sebebiyle tıbbın ürettiği ve belirsizlikten güç alan bilgi birikimini kullanan hekimin davranışları, daha denetlenebilir hale gelmiştir. Neoliberal politikaların ve tüketim odaklı işleyen piyasanın getirdiği bir sonuç olan tıbbın şirketleşmesi, hekimlerin özerkliğini ortadan kaldırmıştır. Başka bir deyişle müşteriler artık daha sorgulayıcıyken; profesyoneller ise istedikleri her uygulamayı müşterileri üzerinde deneyememektedir [5]. Bu kapsamda Haug, hekimlerin profesyonellikten uzaklaşmasını saygınlık, güç ve güven kaybını üzerinden okumaktadır [11].

McKinlay ve Arches'a göre proleterleşme; kapitalist toplumdaki diğer tüm işçiler gibi, şirketleşme ve bürokratikleşme yoluyla işleri üzerindeki kontrolü yitiren hekimlerin kaçınılmaz kaderidir [32]. Hekimler artık kendi iş yerlerinde değil şirketlerde ücretli şekilde çalışmaktadır ve sağlık hizmetlerinin nasıl sürdürüleceğine hekimler değil bu kurumların yöneticileri karar

vermektedir. Devlet kurumları ve şirketler; ilaçları onaylama, hastaneleri düzenleme ve tıp eğitimi veren kurumlara bazı kısıtlamalar uygulama gibi yollarla hekimleri dolaylı olarak düzenlemektedir [12]. Bürokraside görev alan yöneticiler, profesyonellere uğraşmaları gereken konuları ve amaçlarını dikte etmektedir [5]. Yöneticiler hekimlerden seçilse bile bu sembolik bir yönetimdir. Freidson ise hekimlerin profesyonelliklerini yitirmekte oldukları tezini desteklememektedir. Ona göre halkın sağlık bilgisine erişmesi, hekimlerin statüsünü zayıflatmamaktadır; çünkü halkın teknik bilgiyi anlama kapasitesi gelişirken profesyonellerin bilgisi de nitel ve nicel olarak artmaktadır [1]. Bu nedenle halk ile profesyonel arasındaki bilgi farkı hiçbir zaman kapanmamaktadır.

Mesleklerin proleterleştiğini savunan önemli kuramcılardan biri olan Oppenheimer mesleklerin profesyonelleşmediğini, aksine proleterleştiğini ileri sürmektedir. Oppenheimer, proleterleşme ile:

> (1) çalışanın bir veya birkaç görevden sorumlu tutulduğu geniş çaplı iş bölümünün olduğu; (2) işin yönünün, işin özelliklerinin, üretimin doğasının, kullanıma sunulmasının ve pazar ilişkilerinin çalışanlar tarafından değil de üstteki yetkililerce belirlendiği; (3) temel gelir kaynağı olan ücretin, yüz yüze pazarlıklarla değil ekonomik süreçler tarafından belirlendiği; (4) çalışanın, gittikçe kötüleşen yaşama ve çalışma koşullarından kendini kurtarabilmek amacıyla kolektif pazarlık yapmak zorunda olduğu durumları içeren bir süreci ifade etmektedir [33].

Openheimer toplumsal gelişim ve değişimler sonucunda profesyonellerin de işçi sendikalarına benzer örgütler etrafında toplanacaklarını ve çıkarlarını korumak için eylem yapmak zorunda kalacaklarını iddia etmektedir [5]. Ona göre; tıp ve hukuk gibi köklü, mühendislik gibi teknolojik veya hemşirelik, öğretmenlik, sosyal hizmetler gibi "yan" mesleklerin hepsi bürokratik bir ortamda çalışıyor olmaktan dolayı proleterleşmenin etkisindedir [33]. Larson da profesyonellerin proleterleşmesi tezini, ekonomik, örgütsel ve teknik yabancılaşmanın her üçüne de maruz kaldıklarını ileri sürerek desteklemektedir [1]. Profesyoneller artık özel veya kamu kurumlarında bürokratik kurallara uyacak şekilde çalıştıklarından karar verme süreçlerinden uzaklaşarak verdikleri hizmete yabancılaşmaktadır. Hekimler de giderek daha fazla bürokratik ortamlarda çalıştıkları için statülerinde bir düşüş ve uzmanlıklarında zayıflama beklenebilmektedir [8].

Wolinsky ise hekimlerin yüksek gelir grubunda bulunduklarını ve gelirlerinin giderek arttığını; bu nedenle hekimlerin proleterleşmesinden söz edilemeyeceğini ifade etmektedir [34]. Ehrenreich ve Ehrenreich de profesyonellerin zaten hâkim sınıfta olmadıklarını belirtmektedir [5]. Onlara göre profesyoneller; Marksizm'in ifade ettiği sermaye ve emek sınıflarından ikisine de yakın değildir; ancak hâkim sınıfın çıkarlarına hizmet etmektedir. Profesyoneller, sermaye ve emek arasında bir yerde yer aldığından proleterleşmeleri söz konusu değildir. Navarro'ya göre profesyonel meslekleri üreten ve kuran, egemen sınıfta yer alan elitlerdir. Ona göre, hekimler egemenliklerini yitirmemiştir çünkü böyle bir güce hiçbir zaman sahip olmamışlardır [35].

Turner, proleterleşme ve profesyonelliğin yitirilmesi tartışmalarını toparlayarak hekimlerin profesyonellikten uzaklaşmalarının üç şekilde gerçekleşebileceğini ifade etmektedir:

> İlk olarak, bürokratik ortamlarda çalışan uzmanların mesleki özerkliklerini zayıflatan hiyerarşik kurallar ve otorite yapısı mevcuttur. Geniş ve bürokratik bir kurum olan modern hastanelerde çalışan profesyoneller bu hiyerarşik oluşumun özgürlüklerinin ve özerkliklerinin kısıtladığını görmektedir. İkincisi, toplumsallaşma süreci ve bilgi birikimi meslek içinde özel ve bağımsız gruplara bölünerek farklı uzmanlıklar ortaya çıkarabilir. Son olarak yeni profesyoneller ve yardımcı uzmanlar, sağlık alanındaki saygın ve köklü meslek statüsünü ele geçirmeye çalışırlar [8].

Bürokratikleşmenin artmasıyla sağlık hizmetlerinin üretilme ve sunulma şekli dönüşmüş olsa da meslekler sosyolojisi alanında hekimlik mesleğinin proleterleşmesini destekleyen ve desteklemeyen çalışmalar bulmak mümkündür.

3. SONUÇ

Mesleklerin profesyonelleşmesi ile ilgili çalışmaların ve bakış açılarının çeşitliliği genel geçer bir profesyonel meslek tanımı yapmayı zorlaştırmaktadır. Ancak çok sayıdaki çalışmanın profesyonelliği farklı yönlerden ele alması değerli bir birikim olarak görülmektedir. Profesyonelliğin ne olduğunu belirlemeyi zorlaştıran etkenlerden biri de şüphesiz ki toplumsal değişmedir. Özellikle 1970'lerde uygulanmaya başlayan neoliberal politikalar mesleklerin kendilerini yeni piyasa koşulları üzerinden planlamasını gerektirmiştir. Belirsizliği, güvencesizliği ve merkeziyetsizliği temsil eden neoliberal dönemle birlikte profesyonelliğin hangi temeller üzerinde tanımlanacağı iyice karmaşıklaşmaktadır. Bu kapsamda bazı kuramcıların belirttiği gibi profesyonel meslekler neoliberal politikaların etkisiyle toplumsal gücünü ve özerkliğini yitiriyor olabilmektedir. Hekimlerin kendi muayenehanelerinde değil neoliberalizmin ilkeleriyle işleyen bürokratik (devlet veya özel) kurumlarda çalışmaları; yaptıkları işler üzerindeki kontrollerini azaltmaktadır. Böylece hastalar ile ilgili uygulamalara bu şirketler tarafından karar verilmektedir. Halkın pazarlama stratejileriyle bilgilendirilmesi veya sağlığından sorumlu tutulması gibi neoliberal düzenlemeler de hastaların hekimlere duyduğu inancı sarsmakta ve güvenilir hekim imajı etkisini yitirmektedir. Diğer yandan neoliberalizmin tüketim odaklı işleyen piyasasına uyum sağlayabilen bazı profesyonel mesleklerin gücünü hiç kaybetmediği aksine piyasanın bir parçası olduğu söylenebilmektedir. Aslında sağlığın piyasada satılıp alınabilecek bir nesne haline gelmesi –sağlığın metalaşması- ile bazı tıbbi uygulamalar hekimlere büyük miktarlarda gelir sağlayabilmektedir. Ancak hekimlerin ekonomik gücü olsa da meslekleri üzerinde özerklik ve hâkimiyet sahibi oldukları düşünülmemektedir. Çünkü sağlığın, hastalığın, en uygun tedavi yönteminin ve kime danışılacağının nihai belirleyicisi tüketim odaklı neoliberal piyasa mantığı olmaktadır.

KAYNAKÇA

[1] Ünlütürk Ulutaş, Ç., *Türkiye'de Sağlık Emek Sürecinin Dönüşümü,* Nota Bene Yayınları, 2011.

[2] Herdman, A. E. Meslekler ve Profesyonelleşme, (Çev. Ö. Yazıcı Korkmaz), Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi, 9, 2, 3-7, 2012.

[3] Gönç, T. Türkiye'de Hemşirelik Mesleğinin Profesyonelleşmesi Sürecinde Gelişmeler ve Zorluklar: Sosyolojik Bir Değerlendirme, ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources, 17, 4, 113-146, 2015.

[4] Chamberlain, J. M., *The Sociology of Medical Regulation,* Springer Dordrecht Heidelberg New York London, 2013.

[5] Cirhinlioğlu, Z., *Meslekler ve Sosyoloji,* Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996.

[6] Parsons, T. The Profession and Social Structure, Social Force, 17, 4, 457-467, 1939.

[7] Cruess, S. R., Johnston, S., Cruess, R. L. Professionalism for Medicine: Opportunities and Obligations, The Profession, 177, 208–211, 2002.

[8] Turner, B. S., *Tıbbi güç ve toplumsal bilgi,* (Çev. Ü. Tatlıcan). Sentez Yayıncılık (Eserin orijinali 1995'te yayımlandı), 2011.

[9] Mannheim, K., *İdeoloji ve ütopya.* (Çev. M. Okyayuz). Epos Yayınları. (Eserin orijinali 1991'te yayımlandı), 1995.

[10] Evetts, J. The Sociological Analysis of Professionalism: Occupational Change in The Modern World, International Sociology, 18, 2, 395–415, 2003.

[11] Pescosolido, B., Theories and the rise and fall of the medical profession. In W. C. Cockerham (Ed.), *Medical Sociology on the Move,* Springer Dordrecht Heidelberg New York London, pp. 173-194, 2003.

[12] Hodson, R., Sullivan, T. A., *The Social Organization of Work (Fourth Edition),* Wadsworth, 2008.

[13] Johnson, T., *Professions and Power,* London, Macmillan, 1972.

[14] Wilensky, H. L. The Professionalization of Everyone, American Journal of Sociology, 70, 137-158, 1964.

[15] Barber, B. Some Problems in The Sociology of Professions, *Daedalus*, 92, 4, 669-688, 1963.

[16] Greenwood, E. Attributes of a Profession, Social Work, 2, 45-55, 1957.

[17] Millerson, G.L., *The Qualifying Association,* London, Routledge & Kegan Paul, 1964.

[18] Becker, H. S. The nature of a profession, In N. B. Henry (Ed.), *Education for the professions,* University of Chicago Press, Chicago, 27-46, 1962.

[19] Martimianakis, M. A., Maniatel, J. M., Hodges, B. D. Sociological İnterpretations of Professionalism, Medical Education, 43, 829–837, 2009.

[20] Hughes, E. C. The Professions, The MIT Press on behalf of American Academy of Arts & Sciences, 92, 4, 655-668, 1963.

[21] Ritzer, G. Profesyonelleşme, Bürokratikleşme ve Rasyonelleşme: Max Weber'in Görüşleri, Social Forces, 53, 4, 627-634, 1975.

[22] Freidson, E., *Profession Of Medicine: A study in the sociology of applied knowledge,* New York: Mead, 1970.

[23] Goode, W. J. Community within A Community: The Professions, American Sociological Review, 22, 194-200, 1957.

[24] Akkaş, E., Erdem, R. Hekimlik Meslek Kültürünü Belirleyen Olguların Değerlendirilmesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 8,17, 47-57, 2017.

[25] Larson, M. S., *The Rise of Professionalism: A sociological analysis,* Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1977.

[26] Johnson, T. The professions in the class structure, In R. Scase (Ed.), *Industrial Society: Class Cleavage and Control*, London, Alien & Unwin, 93-110, 1977.

[27] Navarro, V., *Medicine Under Capitalism*. New York: Prodis, 1976.

[28] Witz, A., *Professions and Patriarchy*, London: Routledge, 2004.

[29] Haug, M. R. Deprofcssionalization: An Alternative Hypothesis for the Future, Sociological Review Monogrph, 20, 195-211, 1973.

[30] Haug, M. The Deproffessionalization of Everyone, Sociological Focus, 8, 3, 197-213, 1975.

[31] Weiss, G. L., Lonnquist, L. E., *The Sociology of Health, Healing, and İllness* (Eight edition), Pearson, 2015.

[32] McKinley, J.B., Arches, J. Towards the proletarianization of physicians, International Journal of Health Services, 15, 2, 161-95, 1985.

[33] Oppenheimer, M. The proletarianizationof the Professional, In P. Halmos (Ed.), *Professiona-Usatiünand Social Change,* T.H.Brookers, Stoke on-Trent, 1973.

[34] Wolinsky, F. D. The Professional Dominance Perspective Revisited, The Milbank Quarterly, 6, 2, 33-47, 1988.

[35] Navarro, V. Professional Dominance or Proletarianization: Neither, The Milbank Quarterly, 66, 2, 57-75, 1988.

HASSAS AYAR ARGÜMANI TANRI'NIN VARLIĞI LEHİNE BİR DELİL OLARAK İNCELENMESİ ÜZERİNE

Yüksek Lisans Öğrencisi, MEHMET ZÜBEYİR YARDIMCI
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
zubeyiryardimci@hotmail.com ORCID ID: 0000-0003-0003-2988

ÖZET

Hassas ayar argümanı, evrenin kendiliğinden oluşmasının olanaksız olduğunu ve bir tasarımcının olması gerektiği üzerine durmakta olan ve aktüel fizik, kozmoloji ve matematik biliminin yapmış olduğu çalışmalardan elde ettiği verilerden yola çıkarak bu olanaksızlığı delillendirmeye çalışan felsefi bir argümandır. Bu bağlamada "Tasarım Argümanı"nın devamı niteliğinde olan bu argüman, modern bilimin ışığında son dönemlerde yapılan keşifler ile evrendeki bir takım parametrelerin çok hassas bir şekilde ayarlı olduğu ve bu ayarlardaki en ufak bir değişlik de dahi evrenin ve akıllı yaşamın oluşmasının olanaksızlığı üzerinden ilerleyen bir argümandır. Bu bağlamda yapılan çalışmaların evrenin kendiliğinden oluşma olasılığının 10^{10*123}'de bir olasılığa denk gelmektedir. Bu sayı ise tüm evreni kum tanesi olarak bir kenara yığıp içindeki tek yeşil kum tanesinin gelme olasılığından dahi geniş bir olasılığa işaret etmektedir. Bazı bilim insanları bu küçük olasılığa rağmen evrenin yine de kendiliğinden oluşma ihtimali olsa dahi bunun kahredici derecede küçük olduğunu ifade etmektedirler. Nitekim bu denli küçük bir ihtimal rastlantının rasyonelliğini gölgelemektedir. Bu anlamda bu ayarlamaların "İnsancı İlke" denilen bir ilkeye işaret ettiğini savunulmuştur. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda evrenin bir tasarımcı tarafından oluşma ihtimali kendiliğinden oluşma ihtimalinden çok daha muhtemel olduğu yönünde deliller mevcuttur. Bu açıklamalar William Paley'in "Saatçi Argümanı"nın modern bilimin ışığında, bir takım bilimsel veriler ile desteklenerek yeniden sunulmasıdır. Bu makalede hassas ayar argümanını destekleyen bilimsel veriler paylaşılıp bu verilerin bu argümanı nasıl desteklediğine dair açıklamalar yapılacaktır. Hassas ayarların teistik bir Tanrı anlayışı altında daha muhtemel olduğu bu veriler doğrultusunda gösterilmeye çalışılacak ve "Öncelikli Tasdik İlkesi" gereği tüm bu kanıtların evrenin tasarımsal bir yer olduğu lehine deliller sunduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda bu argümana yönlendirilen eleştiriler ele alınıp bu eleştirilere dair değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hassas Ayar, Kozmoloji, Felsefe, İnsancı İlke, Tasarım

Doğa bize ümit edebilme hakkına sahip olduğumuzdan çok daha kibar davranmış

Freeman Dyson

Evrenimizi kendi içerisinde bir takım fizik kuralları ve sabiteler tarafından yönetilmektedir. Güncel fizik ve kozmolojinin geldiği son noktada, yapılan çalışmalar bize bir takım fiziksel kuralların olduğunu göstermektedir. Bu kurallardan ve sabitelerden ileride bahsedeceğim. Dikkat edildiğinde evrenin işleyişi bir kaostan ziyade kurallar bütününü andırmaktadır. Evrenin başlangıcından bu yana bir takım kurallar evreni yönetmekte olup halen de bu kurallara ve ilkelere yenileri eklenmektedir. Evrenin başlangıcı derken Big Bang'ı ya da diğer bir ifadeyle Büyük Patlama denilen teoriyi kastediyorum. Günümüz fiziği ve kozmolojisi bir takım delillerden yola çıkarak evrenin bir başlangıcı olduğu yönündeki fikri bize telkin etmektedir. Örneğin "Kozmolojik Sabit" dediğimiz bir sabite evrenin zaman içerisinde genişlediğini bize kanıtlar niteliktedir. Bu sabit bize evrenin sürekli olarak genişlediğini ve dolayısıyla genişlemeden geriye doğru gidildikçe bir başlangıcının olacağına işaret etmektedir. Bu bulgu Edwin Hubbel tarafından keşfedilmiş olup, evrenin neresine bakarsak bakalım galaksilerin bir birlerinden uzaklaştığı gözleminden yola çıkarak elde edilmiştir (Hawking, 2012; s.20). Bu etki Doppler Etkisi denilen bir etki tarafından ölçülmektedir. Bu etki bir arabanın bize yaklaştığı zaman sesi bize daha belirgin bir şekilde gelip, uzaklaştıkça da sesinin uzaklaşmasına benzer. Bu durum ses dalgalarının uzaması ve kısalmasıyla alakalı olup araba bize yaklaştıkça ses dalgası kısalır, uzaklaşınca da dalga boyu uzar. Aynı şeyler ışık içinde geçerlidir. Bu dalgalar bir renk spektrumunda renklerle gösterilmiş olunursa yakınlaşan bir nesne bu spektrumda maviye kayar, uzaklaşan bir nesne ise kırmızıya kayar (Taslaman, 2015; s.26). Dolayısıyla Hubbel gözleminde galaksiler arası kırmızıya kaymayı keşfettiği için bu durum galaksilerin her geçen gün bir birlerinden uzaklaştığı anlamına gelir. Yani evren genişliyor. Nitekim Arno Penzias ve Robert Wilson adında iki fizikçinin yapmış olduğu çalışmalar neticesinde "Kozmik Mikro Dalga Arka Alan Işınımı" denilen bir ışınım keşfedilmiştir (Uslu, 2010; s.24). Bu ışınım büyük patlamadan bu yana kalan kalıntı bir ışınımdır. Diğer bir anlamıyla büyük patlamadan kalan fosil bir ışınımdır. Bu bulgu bir başlangıcın olduğuna dair gözlemsel bir veri olarak kayıtlara geçmiştir. Bir diğer kanıt ise Entropi denilen fiziksel bir ilkedir. Bu ilkeye göre evrendeki düzensizlik sürekli olarak artmaktadır. Bu ilke evrenin her yerinde geçerli olup tersinemez bir şekilde ilerlemektedir. Bu ilke evrenin ısısıyla alakalı bir ilkedir ve evrenin termodinamik bir dengeye doğru ilerlediğini göstermektedir (Craig, 1979; s.10-11). Yani kapalı bir sistemin içerisindeki her şey ortalama bir sıcaklığa gelene kadar, yani termodinamik dengeye ulaşana kadar bu tersinemez durum devam eder. Ama evrenimiz hala termodinamik dengeye ulaşabilmiş değildir. Eğer evrenin bir başlangıcı olmasaydı yani sonsuzdan beridir varola geliyor olsaydı evren uzun zaman önce termodinamik dengeye ulaşmış olacaktı. Dolayısıyla bu evrenin bir başlangıcı olduğuna dair dolaylı bir kanıtlamadır. Bir diğer kanıt ise evrendeki hidrojen ve helyum oranlarıdır. Yapılan çalışmalar yıldızların büyük bir kısmının hidrojenden oluştuğunu bulgular niteliktedir. Nitekim hidrojen yıldızların yakıtı olup,

sentezlenerek helyuma dönüştürülüp yıldızın kendisinde yakıt işlevi görmektedir (Uslu, 2010; s.30). Eğer evren sonsuzdan beri var olsaydı yıldızlar yakıtını çoktan tüketmiş olacaktı. Tüm bunlardan yola çıkarak evrenin sonsuzdan beridir var olmadığını ve bir başlangıcı olduğu sonucuna varmak mümkündür. Evren derken içerisinde bulunduğumuz, bildiğimiz ve henüz keşfedemediğimiz uzayın tamamını kastediyorum. Şimdilerde fizikte çoklu evrenler dediğimiz yeni bir teori tartışılmaktadır. Bu kavram ilerleyen sayfalarda tartışılacaktır. Lakin çoklu evrenlerin varlığını kabul edersek eğer bizim evrenimiz o çok evrenlerden bir tanesi olan ve genişleyen baloncuk olacaktır. Yani evren derken zamanda bir başlangıcı olan ve genişlemekte olan o baloncuğu kastediyorum.

Dolayısıyla evrenin bir başlangıcı olduğu sonucu fizik camiasında yaygınlıkla bir patlama sonucu oluştuğu şeklindedir. Bu patlamadan sonra evren genişleyerek büyümeye devam etmiş ve hala da genişlemektedir. Yani uyandığımız her sabah, bir önceki günden daha geniş bir evrenin içerisine uyanıyoruz. Tabi ki evren oluştuktan sonra kaotik bir şeklinde ilerlememiş, belirli bir düzen neticesinde belirli kurallara göre ilerlemiştir. Evrenin neredeyse her yanında geçerli olan bu kurallar kendi içlerinde bir düzen ve simetriye göre hareket etmekte olup tüm bu kuralların bir ayar içerdiği gözlemlenmektedir. Gerek başlangıç koşullarında, gerek fizik kurallarında, gerek fizik sabitelerinde gerek ise bunların dışında bir takım fiziksel parametrelerde bir takım ayarlar mevcuttur. Yapılan çalışmalar neticesinde bu kuralların çok ince bir şekilde ayarlı olduğu keşfedilmiştir. Bu çalışmalardan sonra onlarca parametrenin hepsinin belirli bir takım hassas ayarlamalarla işlediği fark edilince evrenin biri tarafından hassas bir şekilde ayarlanmış olduğu düşünülmeye başlanmıştır. Bizde bu makalemizde evrende bir takım hassas ayarların olduğunu ve bunların incelikle ayarlanmış olduğunu göstermeye çalışarak bunların bir yaratıcının eseri olup olmadığı tartışacağız.

Hassas Ayar

Bugün ki kozmoloji bilgimize dayanarak evrende bir takım yasaların mevcut olduğunu ve bunların ince bir şekilde ayarlanmış olduğunu göstermektedir. Fizikçiler evrenin oluşması için hassas bir şekilde ayarlanmış otuzun üzerinde parametre bulmuşlardır (Barrow ve Tipler, 1986; s.109). Bu anlamıyla olasılık bağlamında değerlendirildiğinde oldukça yüksek oranda rakamlar karşımıza çıkmaktadır. Bu ayarlar genelde üç başlık altında değerlendirilebilir:

1. Fizik yasalarının ince ayarı
2. Fizik sabitelerinin ince ayarı
3. Evrenin başlangıcındaki hallerin ince ayarı (Collins, 2020; s.19).

Ayrıca bunların dışında bir takım başka parametrelerde de ince ayarlanmışlıktan söz edilebilir. Şimdi kısaca bunlardan bahsedelim.

Öncelikle fizik sabitelerinin, diğer bir anlamıyla doğa sabitelerinin ince ayarından söz edilebilir. Bunlardan en bilineni kütle çekimi yasasıdır. Kütle çekimi yasası bir anlamda uzayı düzenleyen en belirgin kuvvetlerden bir tanesidir. Kütle çekimi kuvveti maddeleri bir arada tutan kuvvettir. Bu sayede gezegenler, yıldızlar bir arada durmaktadır. Bu durum akıllı yaşamın oluşması için gerek koşullardan bir tanesidir. Eğer bu kuvvet biraz daha fazla olsaydı yıldızlar çok çabuk ısınır ve hızlı bir şekilde tükenirlerdi. Biraz daha az olunca ise yıldızlar nükleer füzyon ateşleyemeyecek kadar soğuk kalır dolayısıyla da akıllı canlılığının oluşumu için gerekli olan

ağır elementler (demir, karbon, kalsiyum, altın, gümüş) oluşmamış olacaktı (Dorman, 2013; s.196). Bu ayar oldukça düşük denebilecek bir değişiklik de dahi akıllı yaşamın oluşmasını engellemektedir. Çekim kuvvetinde yapılacak 10^{40}'da bir oranında bir değişiklik yapıldığında yıldızlar oluşamayacak, dolayısıyla da akıllı yaşam için gerekli olan demir ve demirden daha ağır elementler oluşamayacağı için yaşam söz konusu olmayacaktır (Collins, 2020; s.22). Bahsi geçen ağır elementler yıldızlardan evrene yayılmaktadır. Dolayısıyla da yıldızların uygun zamanlarda ve koşullarda olgunlaşması akıllı yaşamın ve canlılığın oluşması için oldukça elzemdir.

"Elektro-manyetik kuvvet" bir diğer önemli kuvvettir. Bu kuvvet elektronları protonların etrafında tutan, kimyasal bağların oluşması için oluşması için gerekli olan ve aynı zamanda ışığın oluşumuna olanak veren bir kuvvettir.[1] Bu kuvvetin olmaması dahilinde atomlar oluşmayacak dolayısıyla da kimya oluşmayacaktır (Collins, 2020; s.19).

Diğer bir yasa "güçlü nükleer kuvvet" olarak değerlendirilebilir. Bu kuvvet atomun çekirdeğindeki bir arada tutan, onun dağılmasını engelleyen kuvvet olarak bilinmektedir. Bu kuvvet gereğinden biraz daha az olsaydı atomun çekirdeğindeki proton ve nötronlar bir arada kalamayacak, bunun sonucunda da hidrojen dışında hiçbir element oluşamayacaktı (Dorman, 2013; 46). Yani güçlü nükleer kuvvet bir santimlik bir çubuğun trilyonda biri kadar bile küçük olsaydı, hidrojen dışında yaşama olanak veren hiçbir atom oluşmayacak, dolayısıyla canlılık var olmayacaktı (Esedi, 2003; s.64).

Bir diğeri ise "zayıf nükleer kuvvettir". Bu kuvvet yıldızlardaki hidrojeni helyuma dönüştüren kuvvettir. Yıldızlar yakıt olarak hidrojeni kullanarak helyuma dönüştürür. Bu yıldızların işleyişiyle ilgili temel bir kuraldır. Bu kuralın işlemesini sağlayan ise zayıf nükleer kuvvettir. Dolayısıyla zayıf nükleer kuvvet olmazsa yıldızlar yakıtlarını yakamayacak, yıldızlardan saçılan ağır elementler evrene yayılmayacak dolayısıyla kimya oluşamayacaktı. Bu da yaşamın oluşmaması anlamına gelmektedir.

Yani fizik yasalarından her hangi biri dahi olmazsa yaşamın ortaya çıkması mümkün değildir. Bu yasalar da oldukça hassas bir şekilde ayarlanmış olup en ufak bir değişimde dahi evrenin oluşması mümkün olmayacak bir konuma gelmektedir. İleride de değineceğimiz gibi bu yasaların neden var olduğunu açıklayan herhangi bir açıklama mevcut değildir. Yani bir takım yasalar var ve bu yasalar ince bir şekilde ayarlanmış halde duruyor. Peki bu yasalar neden var? Kendiliğinden bir yasa nasıl ortaya çıkar. Diyelim ki "Çoklu Evrenler" denen bir mekanizma var ve sürekli olarak değişik yasalarda evrenler oluşturuyor. Bu çoklu evrenler üreten mekanizma neden yasa üretiyor ya da yasa üretmeyi nereden öğrendi? Buna ileride daha detaylı değineceğiz.

Bir diğer kısım fizik sabitelerinin hassas ayarıdır. Örneğin "Kozmolojik Sabit" denilen evrenin genişlemesini açıklayan bir sabittir. Büyük patlamadan bu yana bu sabit evrenin hangi hızda genişleyeceğini belirlemektedir. Yazının başında değindiğimiz gibi her gün, bir önceki günden daha geniş bir evrene uyanıyoruz. Ama bu sabit evrenin oluşumu için önemli bir parametredir.

[1] Bu konuda çalışmalar yapan hem fizik hem de felsefe mezunu olup Koç Üniversitesinde akademik hayatına devam eden Enis Doko'nun konferansı bulunmaktadır. Merak edenler için bkz. youtube.com/watch?v=lwFrLMgl8QM&list=PLtA32ucp08B5__hAPuMg5q6dN5b4RkX7v&index=3

Bu kozmik sabit 10^{50}'de bir oranında dahi değişse evrenin oluşması mümkün olmayacak, bütün maddeler etrafa hızlıca saçılacak; yıldızlar, gezegenler, galaksiler oluşamadan yok olacaklardı (Collins, 2020; s.20). Büyük Patlamadan hemen sonra genişlemeye başlayan evrenin bu genişleme hızı yüz bin milyarda bir oranında dahi değiştirilse evren bugün halini almadan kendi içine çöküp yok olacaktı (Hawking, 2013; s. 60-70).

Bir diğer önemli kısım ise evrenin başlangıcındaki durumların hassas bir şekilde ayarlı olmasıyla ilgilidir. Örneğin evrendeki Entropi sürekli olarak aynı şekildedir. Başta da bahsettiğimiz gibi evren sürekli olarak termodinamik bir dengeye doğru ilerlemektedir. Bu denge tam olması gerektiği gibidir. Davies (2019; s.221)'e göre;

> Evren sadece bir tesadüfse onun kayda değer bir düzen içerme olasılığı komik derecede küçüktür. Büyük Patlama rastlantısal bir olaysa, ortaya çıkan kozmik malzemenin sıfır düzenle maksimum entropide termodinamik dengede olma olasılığı kahredici büyüklüktedir (bu bile müthiş yetersiz bir ifadedir).

Bunların dışında daha birçok parametre mevcuttur. Bunların listesi Hugh Ross'un The Creator and The Cosmos kitabında, Frank Tipler & John Barrow'un The Anthropic Cosmological Principle kitabında bulunmaktadır. Bunların bir kaçı; ışığın hızı, evrenin yaşı, evrenin genleşme oranı, proton sayısının elektron sayısına oranı, galaksiler arası ortalama uzaklık, su moleküllerinin polaritesi gibi daha birçok madde bulunmaktadır. Bunların hepsini burada açıklamak mümkün değildir. Lakin liste bu şekilde uzayıp gitmektedir.

Tüm bu parametrelerin toplamında karşımıza oldukça büyük bir rakam çıkmaktadır. Bu rakam Nobel Ödüllü fizikçi Roger Penrose tarafından yapılan bir hesaba dayanmaktadır. Yapmış olduğu ölçümlere göre tüm bu parametrelerin toplamında evrenin kendiliğinden oluşma olasılığı $10^{10^{*123}}$'de bir olasılığına denk gelmektedir (Peterson ve diğerleri, 2015; s.155). Bu sayının ne derece büyük bir sayı olduğunu anlamak oldukça önemlidir. Dean L. Overman'ın bu sayı ile ilgili şöyle bir açıklaması bulunmaktadır:

> $10^{10^{*123}}$ sayısına bir müddet odaklanalım. Birisi çıkıp bu gezegendeki her atom parçacığının üzerine önce 1 sonra da sıfırlar sıralarsa bu sayıyı yazmaya gücü yetmez. Bu sayı güneş sistemindeki her atom parçacığına yazılsa yine hiç kimse bu sayıyı yazamaz. Bu sıfırlar Samanyolu Galaksisindeki bütün atom parçacıklarına yazmaya kalksak yine başaramayız. Evrendeki her atom parçacığına yazmaya çalışsak yine de kimse, bu sayıyı yazmak için gerekli maddeyi bulamaz (Overman, 2001; s.140).

Yani evrendeki tüm atom ve atom altı parçacıklarının toplamı dahi bu rakamı vermiyor. Bunu şöyle bir analojiyle anlamaya çalışalım: Büyük bir kumsal düşünelim. Bu kumsaldaki bütün kum tanelerinin arasına yeşil bir kum tanesi atalım. O kumsaldan bir kum tanesini gözümüzü kapatarak seçip, o kum tanesini eve getirdiğimizi düşünelim. Getirdiğimiz kum tanesinin o kumsaldaki tek bir tane olan yeşil kum tanesi olma olasılığı çok düşük olacaktır. Roger Penrose'nin yaptığı hesabı değerlendirdiğimizde evrendeki bütün atom ve atom altı parçacıkların hepsinin birer kum tanesi olduğunu düşünüp bir yere yığsak(ki bu evrenin tamamını bir yere yığmak demektir), aralarına tekrardan yeşil bir kum tanesi atıp bu kumları karıştırdıktan sonra aralarından bir tane kum tanesi çektiğimizi düşünelim. Çektiğimiz kum

tanesinin yeşil kum tanesinin olma olasılığı ne ise, evrenin de kendi kendine oluşma olasılığı odur demek dahi daha muhtemel bir olasılıktır. Çünkü evrendeki tüm atom ve atom altı parçacıkların toplamı 10^{80} gibi bir rakama denk gelmektedir. Bu bile Penrose'nin yaptığı hesap karşısında oldukça iyimser bir rakamdır.

Rastlantı Mı Tasarım Mı?

Tüm bu olasılıklar değerlendirildiğinde evrenin kendiliğinden oluşmuş olma ihtimalinin var olabileceğini söyleyebiliriz. Lakin yukarıda Davies'in ifade ettiği gibi bu kahredici derecede küçük bir olasılıktır. Nitekim 10^{50}'de bir olasılık matematikçiler arasında imkansıza yakın bir ihtimal olarak değerlendirilmektedir.[2] Bizim karşımıza çıkan rakam ise bu rakamdan çok daha büyük bir rakamdır. Dolayısıyla bunun ihtimaliyeti oldukça düşüktür. Yine de bu ihtimalde dahi evrenin kendiliğinden oluşması muhtemel olabilir. Nitekim olasılık her ne kadar imkansıza yakın görünse de böyle bir ihtimalin hala orda oluyor olması kendiliğinden olabileceğini bize gösterebilir. Lakin buna inanmak sağduyumuza aykırı gibi görünmektedir. Tabi ki tüm bu rakamların olanaksızlığa rağmen orada küçücük bir şekilde duran bir olasılığa safiyane bir şüphecilikle inanılabilir. Nitekim bu tavizsiz septik tavrını koruyan kişi dahi gündelik hayatında sağduyusunun ona önerdiği gibi davranır. Yolda yürürken yerde kime ait olduğunu bilmediğimiz bir cüzdan bulduğumuz zaman öncelikle o cüzdanın kime ait olduğunu merak eder ve içini açıp kime ait olduğuna dair bir kart veya bir not ararız. Aklımıza ilk gelen şey birinin onu kaybetmiş ya da düşürmüş olduğudur. Neredeyse hiç kimse onun zaman içinde kendiliğinden orada oluştuğunu düşünmez. Tesadüfler zinciri içerisinde onun kendiliğinden oluşması da mümkündür. Lakin sağduyumuz bize bu cüzdanın başka birine ait olduğunu ve onu düşürmüş olduğunu telkin eder. Aslında bu örnek William Paley'in "Saatçi Argümanı"'nın bir benzeri örnektir. Paley Natural Theology (Paley, 2006; s.7) kitabında bunu dile getirmiştir.

> Bir çalılıktan geçerken ayağımın bir taşa takıldığını ve bana taşın oraya nasıl gelmiş olabileceğinin sorulduğunu varsayalım: Bunun doğru olmadığını bilsem de, keza bu yanıtın saçmalığını göstermek pek o kadar zor olmasa da, yine de muhtemelen taşın hep orada olduğu yanıtını veririm. Fakat bir de bir yerde bir saat bulduğumu ve bana saatin oraya nasıl gelmiş olabileceğinin sorulduğunu varsayalım. Daha önce verdiğim yanıtı, saatin hep orada olduğu yanıtını bu kez vermem düşünülemez. Peki neden taş için verdiğim yanıt saat için yeterli olmuyor?

Taş için düşündüğümüz şeyin aynısını saat için düşünmeyiz. Çünkü sağduyumuz gündelik hayatta bunun benzeri örneklerle pek karşılaşmaz. Bunun altında yatan sebep ise saatin bir tasarımcı tarafından tasarlanabilecek bir şey olmasıdır. Saat bir taşa göre daha kompleks bir mekanizmadır. Hayatında hiç saat görmemiş biri dahi bu saati gördüğünde o saatin zeki bir varlık tarafından tasarlanmış olduğuna kanaat getirecektir (Davies, 2019; s.217). Kişiye bunu düşündürten şey onun sağduyusudur. Evrenin kendiliğinden, rastlantısal bir şekilde oluşma ihtimali düşünüldüğünde ters gitmesi gereken birçok parametre varken bunların hiçbirinin ters gitmemesi, tam olması gerektiği gibi olmuş olması rastlantısallığın rasyonelliğine gölge düşüren bir açıklamadır. Nitekim "Murphy Kanunaları" gereği, bir şeyin ters gitme olasılığı var ise o ters gider. Görüldüğü üzere evrenin bu şekildeki rastlantısallığı bu kanunların oldukça

[2] Merak edenler için bkz. youtube.com/watch?v=lwFrLMgl8QM&list=PLtA32ucp08B5__hAPuMg5q6dN5b4RkX7v&index=3

aleyhine işlemiş gibi duruyor. Aslında ters gitme olasılığı gitmeme olasılığından kahredici derecede yüksek olmasına rağmen ters gitmemesi Murphy Kanunlarının canına okumaktadır. Evrenin var olmaya başladığı an yok olması hiç de şaşırtıcı değildir aslında. Nitekim ufacık bir değişiklik olması gerektiğinden yüz milyarlarca kattan çok daha büyük bir olasılık oranında değişse dahi evrenin kocaman bir karadeliğe dönüşmesinin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. Belki de karadeliğe dönüşmek yerine düzenli sistemlerin, işleyen kuralların olmadığı, her şeyin etrafa düzensizce saçıldığı bir atom çorbası şekilde olması da oldukça olağandır. Hatta böyle bir şeyin olması şaşırtıcı bir seçenek değil, aksine bugünkü durumu şaşırtıcıdır. Bu durumla ilgili Robin Collins'in "Öncelikli Tasdik İlkesi" dediği bir ilke bulunmaktadır. Bu ilke şu şekilde formüle edilebilir: Bir gözlem ya da bulgunun olduğunu ve bunlar için hak iddia eden iki karşıt hipotez olduğunu farz edelim. Bu gözlem ya da bulgu bu hipotezlerin hangisinin altında daha muhtemel ise onun lehine kanıt olarak sayılmaktadır. Collins (2020; s.28-29) bu durumu şu şekilde örneklendirmektedir:

> İlk örnekli izahımız için, farz edin ki ben dağda yürüyüşe çıktım ve bir uçurumun alt kısmında, açık bir şekilde "Dağlara Hoş Geldiniz Robin Collins" şeklinde bir oluşum teşkil edecek tarzda düzenlenmiş bir grup kaya buldum. Bir hipotez şudur: şans eseri, kayalar o şekilde düzenleni vermiş nihai anlamda belki de evrenin ta başlangıçtaki şartlarından ötürü. Varsayalım ki tek geçerli/makul alternatif hipotez şu ki benden önce dağda bulunan kardeşim kayaları bu tarzda düzenledi. Çoğumuz hemen kayaların düzenlenmesini, "şans" hipotezinden çok "kardeş" hipotezi lehinde güçlü kanıt olarak göreceğizdir. Niçin? Çünkü kayaların şans eseri o şekilde düzenlendiği fikri bize son derece ihtimal dışı gelir, fakat onları kardeşimin o şekle soktuğu fikri hiç de ihtimal-dışı gelmez. Böylece, öncelikli tasdik ilkesi vasıtasıyla, biz, kayaların düzeninin, şans hipotezinden çok "kardeş" hipotezini güçlü şekilde desteklediği sonucuna varırız.

Benzeri şekilde tüm bu olasılıklar ve hali hazırda evrenin var olan durumu değerlendirildiğinde evrenin kendiliğinden rastlantısal bir şekilde olduğu ihtimali bir tasarımcı tarafından tasarlandığı ihtimaline göre daha muhtemel olmadığı için(matematiksel ve olasılıksal anlamda) evren var olma gözlemi ikinci hipotez altında daha muhtemeldir. Bu ilke bize evrenin bir tasarımcı tarafından yaratılmış olduğu düşüncesini kesin olarak kanıtlamaz. Lakin onu destekler niteliktedir. Yani 10^{123}'de bir oranında olan bir olasılık ele alındığında, eğer Tanrı varsa bu olasılık ihtimal dışı görünmemektedir (Peterson ve diğerleri, 2015; s.155).

İtirazlar

1.İtiraz:

Bu itiraz rastlantısallık ve tasarımı tartışmanın mantıksız olduğu üzerine işler. Bu açıklamaya göre bir kumsaldan daha önce belirlemiş olduğunuz bir ölçüde bir çakıl taşı almak istiyorsunuz ve kumsaldan rastgele bir çakıl taşı alıp ölçünce tam da istediğiniz ölçüde bir çakıl taşı olduğunu fark ediyorsunuz. Fakat bu seçimin sonucunda seçiminizin bir mucize ya da esrarengiz bir seçim olduğu sonucuna varmazsınız (Davies, 224; s.224-225). Aynı şey evren için de geçerlidir.

Altında esrarengiz bir sebep aramaya gerek yoktur. Evet, şu anda olması gerektiği gibi olmuştur ama olmuştur işte. Bunu mucizelere bağlamanın gereksizdir.

Tabi bu gerekçelendirme güçlü bir gerekçelendirme olmaktan uzaktır. Öncelikle kumsaldan seçtiğimiz bir çakıl taşının istediğimiz ölçüde bir çakıl taşı olma ihtimali ne kadar düşük olsa bile bu oran evrenin kendiliğinden oluşması ihtimali ile kıyaslanamayacak derecede küçük bir orandır. Her ne kadar rastgele seçtiğimiz çakıl taşının tam istediğimiz ölçüde olması bizi şaşırtsa bile matematiksel anlamda büyük ölçülere denk gelmemektedir. Sonuçta içinde yaşadığımız evren bilebildiğimiz kadarıyla içinde yaşamaya elverişli tek evrendir.

2.İtiraz

Hassas ayar diye bir şey yoktur. Bunlar bir takım abartılı iddialardır. Evrende hassas ayardan söz etmek söz konusu bile olamaz, çünkü böyle bir ayar yoktur.

Öncelikle bu iddiayı savunan kişinin literatürü bilmediği çok aşikardır. Bu konuyla ilgili birçok yayın literatürde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bu yayınlar uluslararası bilimsel hakemli dergilerde, dünyaca saygınlığı olan dergilerde yayınlanmaktadır. Aynı zamanda bu ayarlarla ilgilenen birçok fizikçi, kozmolog, matematikçi, felsefeci bulunmakta olup multidisipliner bir mesele halinde ele alınmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz bir takım isimler bunların arasındadır. Yani bu iddiayı savunan kişinin literatüre pek hakim olmadığı hatta belki de yukarıda sözü geçen ayarların ne anlama geldiğini bilmediği de söylenebilir.

3.İtiraz

Tanrı'nın hassas ayara ihtiyacı mı vardı da hassas ayarlı bir evren yarattı?

Tanrı'nın hassas ayara ihtiyacı olmasıyla ilgili herhangi bir şey bu argümandan çıkmaz. Nitekim bu argüman Tanrı'nın neye ihtiyacı olduğuyla ilgili değildir. Evrenin hassas bir şekilde ayarlı olup bunun bir yaratıcının varlığına, bir tasarımcıya işaret edebileceğine dair delil niteliğinde bir açıklamadır. Tanrı'nın neye ihtiyacı olduğunu biz bilemeyiz. Metafizik anlamda da sınırlarımızın dışındadır. Lakin bu açıklamayı yapan kişi şunu da ekleyebilir sorusuna: Tanrı neden hassas ayarlı yarattı da zorunlu olarak çıkacak bir şekilde yaratmadı?

Açıkçası bu sorular; sorulması ve sorulmaması arasında insan yaşamında hiçbir şey değiştirmeyen, soru soranın herhangi mantıklı bir cevap beklemediği, cevabı verenin de ne yaparsa yapsın karşı tarafı tatmin edemeyeceği sorulardır. Çünkü bu sorunun net cevabını verebilmek için Tanrı'nın kendisi olmak gerekir. Tahmini bir cevap vermek gerekirse eğer: Öyle istediği için öyle yarattı. Nitekim diyelim ki Tanrı evreni zorunlu bir şekilde olan, herhangi bir hassas ayarı olmayan cinste yaratsaydı, bu sefer de Tanrı neden evreni hassas ayarlı bir şekilde yaratmadı diye de sorabilirdik. Dolayısıyla bu sorular altında derinlikli herhangi bir anlam bulunmayan, tam olarak cevaplamak için Tanrı olma ön koşulu içeren sorulardır. Niçin öyle yarattı sorusu ise ortalama olarak öyle istediği için denerek cevaplanabilir.

4.İtiraz

Bu itiraz farklı fizik yasalarının ve sabitelerinin olduğu durumlarda başka yaşam formlarının oluşabileceği üzerinden ilerlemektedir. Yani bazı yasalar farklı işleseydi karbon temelli olan canlılık başka bir madde temelli olacak ve onun üzerinden canlılık ihya olacaktı şeklindedir.
Öncelikle şunu belirtmek gerekir, argüman canlılığın başka bir madde üzerinden oluşamayacağına dair herhangi bir çıkarımı yoktur. Sözüm ona belki de karbon bazlı canlılık yerine silikon bazlı bir canlılık görmek de mümkün olabilirdi. Lakin argümanın genel hatları zaten bunun olamayacağı üzerine değildir. Argüman bu ayarların olmadığı durumda, silikon temelli canlılık bir kenara dursun evrenin dahi oluşamayacağı, kendi içine çöküp bir karadeliğe dönüşeceğini söylemektedir. Bunların yanında belki de farklı bir element üzerinden bir canlılık oluşabilirdi lakin bugün bizim gözlemlerimiz bize bunun aksi bir örneği göstermemektedir. Olmamış ya da olamamış bir şeyin olabileceğine inanmak sadece bir inançtır. Herhangi bir gözlem ve deneye dayanmamaktadır. Yani bu itirazın yeteri kadar bilimsel olmadığını ifade etmek oldukça yerindedir. Nitekim bu fizik kuralları ve sabiteleri ufak bir oranda değiştirildiğinde başka bir element üzerinden canlılığın oluşması bir kenara dursun evrenin oluşması bile muhtemel olmaktan çıkardı. Örneğin kozmolojik sabit çok küçük bir oranda değiştirildiğinde (ki bu oran trilyonun trilyonunun milyarda birinden bile daha küçüktür) dahi yıldızlar ve gezegenler oluşmak için yeteri kadar zaman bulamayacak ve evrene dağılacaklardır. Dolayısıyla bu genişleme hızının çok kesin bir biçimde seçilmiş olması gerekiyor (Hawking, 2018; s.161). Bu durumda gezegenler ve yıldızlar oluşamayacağı için herhangi bir canlılıktan söz etmek söz konusu olamaz. Çünkü bir canlılığın oluşması için –bu canlılık farklı bir element üzerinden olsa dahi- öncelikle yıldızların oluşması gerekir. Bunun için kozmolojik sabitin, güçlü-zayıf nükleer kuvvetin ve kütle çekim kuvvetinin şimdi olduğu gibi olması gerekir. Aksi takdirde herhangi bir sistem oluşamadığı için evren atom çorbasından başka bir şeyin oluşmasına müsaade etmez.

5.İtiraz

Bir diğer itiraza göre evren şuan olduğu gibi olmasaydı biz zaten onları incelemek için burada olmazdık şeklinde olan zayıf antropik ilkeye dayanan bir itirazdır (Hawking, 2018; s.158). Yani akıllı yaşamın çok da şaşırtıcı olmadığını savunan bu görüş biz onu inceleyebiliyorsak bunda şaşılacak bir şeyin olmadığını savunmaktadır.
İtiraz yukarıda bahsettiğimiz gibi "Öncelikli Tasdik İlkesi" gereğince değerlendirildiğinde bir tasarımcının onu tasarlamış olduğu şeklinde olan teistik görüş altında daha muhtemel olduğu için onun lehine bir kanıt olarak nitelendirilebilir. Aksi takdirde hassas ayarlar incelendiği zaman kendiliğinden oluşma ihtimali oldukça olasılık dışı görünmektedir. John Leslie'nin "İdam Mangası" analojisi burada bizim için aydınlatıcı olabilir. Bu analojiye göre yüz keskin nişancının kısa bir mesafeden idama mahkum edilmiş bir adamı vurmak için yan yana durup ona ateş ettiklerini ve hepsinin onu ıskaladığını düşündüğümüzde, ölmemiş olan idam mahkumunun "ölmüş olsaydım burada olmazdım" şeklinde açıklaması bu durumu açıklamak yeterli olmayacaktır (Leslie, 2002; s.13). Muhtemelen ölmemiş olan mahkum bunun nedeni olarak kendisini kasıtlı olarak öldürmemiş olduklarını ya da başka bir sebepten ötürü ölmemiş olduğunu düşünecektir. Çünkü yüz keskin nişancının çok yakın bir mesafeden bir kişiyi vuramamaları oldukça ihtimal dışıdır. Sağduyusunu kullanan birçok kişi bunun altında başka bir neden olduğunu düşünüp, adamın yaşıyor oluşunu keskin nişancıların talihsiz başarısızlığına bağlamayacaktır. Keskin nişancıların tamamının çok yakın bir mesafeden dahi olsa onu

ıskalama ihtimali tabi ki mevcuttur ama sağduyumuzun bize önerdiği gerçekten de hepsinin aynı anda bu talihsiz beceriksizliklerine yenik düştüğü yönünde midir?

6.İtiraz

Hassas ayarlar sadece insanlar için ayarlar değildir. Evet hassas ayarlar var ama bu ayarlar insanlar için değildir.

Bu savunma doğru bir savunmadır. Nitekim hassas ayar argümanı, bu ayarların sadece insanlar için olduğuna dair bir açıklama sunmamaktadır. Bu ayarlar akıllı yaşamın veya canlılığın oluşması için gereken ayarlardır. Yani bu argüman antromorfik şovenizm savunusu yapmamaktadır. Aksine canlılığın oluşması için gereken hassas ayarlardan söz etmektedir.

7.İtiraz

Her şeyin teorisi denilen bir teori vardır. Bu teori henüz bulunmuş değil ama bu teori bilimin ilerlemesiyle bulunması oldukça muhtemeldir. Yani bu teori bulunduğu zaman evrende hüküm süren dört temel kuvvetin tamamı tek bir denklemden çıkarsana bilecek. Dolayısıyla evrenin oluşumu ile ilgili her şeyi açıklayacak.

Diyelim ki böyle bir teori bulduk. Bu teori hassas ayarları ortadan kaldıracak mı? Yani bulunan bu teori kütle çekim kuvvetindeki hassas ayarı, kozmolojik sabitteki hassas ayarı, nükleer kuvvetlerdeki hassas ayarı ortadan kaldıracak mı? Görünen o ki bu teori bu ayarları ortadan kaldırmaz. Diyelim ki bunların hiçbiri olmasın sadece tek bir teori olsun. Bu teori evrendeki her şeyi açıklıyor. Ama bu durum bu bahsi geçen parametreleri sadece bir üst seviyeye taşıyacaktır. Yani bu sefer ayrı ayrı bu kuvvetlerin hassas ayarından söz etmek yerine tek bir teorideki hassas ayardan söz ediyor olacağız. Yani aslında hassas ayarı ortadan kaldırmak yerine bir üst seviyeye taşımış olacağız. Çünkü bu sefer şöyle bir soru gündeme gelecektir: Neden bu teori ya da yasa akıllı yaşam ya da canlılık oluşturacak şekilde ayarlı? Ya da neden böyle bir yasa var? Bir evren oluşuyor ve hassas ayarlı bir şekilde bir teoriye bağlı olarak oluşuyor. Bu yasa nereden geliyor?

8.İtiraz

Diyelim ki evreni Tanrı tasarladı. Peki Tanrıyı kim tasarladı?

Bu konuyla ilgili George Smith:

> Eğer evren harika bir tarzda tasarlanmışsa, elbette ki Tanrı daha harika bir tarzda tasarlanmıştır. Bu sebeple, O'nun, Kendisinden daha harika olan bir tasarımcısının olması gerekir. Eğer *Tanrı,* bir tasarımcıyı gerektirmediyse, o zaman evren gibi görece daha az harika bir şeyin bir tasarımcıya muhtaç olmasının da bir sebebi yoktur (Smith, 1980, s.56).

Evvela şunu belirtmek gerekir ki evreni tasarlayanın daha harika olduğuna dair ya da başka bir ifadeyle daha kompleks olduğuna dair herhangi bir delillendirme yoktur. Lakin bu itiraza hak verdiğimizi düşünelim. Buna hak verildiği takdirde şöyle bir sorun ile karşı karşıya kalınmaktadır: Bu tarz eleştiri yapan biri için Tanrı, diğer olan tüm nesneler gibi somut ve sonlu bir varlık olmak zorundadır. Lakin teist inançların Tanrısı onların düşündüğü gibi somut bir varlık değildir. Daha doğru ifade etmek gerekirse Tanrı metafiziki anlamda zaman ve mekandan münezzeh olan bir varlık olduğu için bizim algıladığımız dünyadaki kavramlarla onu açıklamak yerinde bir yaklaşım olmaktan uzaktır. Bizim dünyayı algılayışımız duyu verilerimiz, deneyim

ve gözlemlerimiz neticesinde olmaktadır ve Tanrı ise bu verilerle algılanabilecek bir kavram olmaktan uzaktır. Dolayısıyla onu zaman ve mekana tabi tutarak yapılan eleştiri, onun sıfatlarını görmezden gelerek ve onun varlığını yanlış yorumlayarak yapılan bir eleştiri olacaktır. Tanrı uzay ve zamanın dışındadır, sonlu bir varlık değildir. Nitekim biz Tanrı'nın mükemmel bir varlık olduğu tahayyül etsek bile onun mükemmelliği bizim algılayabileceğimiz tarzda bir mükemmellik olmaktan uzaktır.

Bir diğer itiraz ise şöyle yapılabilir: Bir kazı sonucunda antik dönemlerden kalma bir heykel bulduğumuzu farz edelim. Heykelin oldukça iyi tasarlanmış kompleks ve ihtişamlı bir heykel olduğunu düşünelim. Heykelin zaman içerisinde kendiliğinden bir insan silüetinde oluşma ihtimali oldukça düşüktür. Bu heykelin antik dönemlerden kalma bir yerleşim yerinde bulunmuş olması bize bu heykelin eski zamanlarda burada yaşayanlar tarafından yapıldığı izlenimini oluşturacaktır. Bu durumda bu heykelin bir tasarımcısı olduğu ve o tasarımcının da o heykelden daha ihtişamlı ve kompleks olacağını düşünmek, bu yukarıdaki itiraza göre yerinde bir yaklaşım olacaktır. Bu gözlemler sonucu bu heykeli yapanın bir insan olduğu sonucunu çıkarmak oldukça normal olacaktır. Böyle kompleks ve ihtişamlı olan şeylerin bir tasarımcısı varsa ve bu heykeli yapan ondan daha kompleks ise o halde o insanın da bir tasarımcısı olmak zorundadır. Dolayısıyla o da Tanrı'dır. Bu eleştiriyi yapan kişi heykelin tasarımcı olarak insanda duruyor. Lakin neden insanda durulsun, Tanrı'da da durulabilir. Yani aslında bu eleştiriye tutunmak, kendi bindiğin dalı kesmek gibidir.[3]

9. İtiraz

Hassas ayar argümanı "Boşlukların Tanrısı"[4] olarak değerlendirilebilir. Şimdi bu durumları açıklayamıyoruz ama bu ileride bunu açıklayamayacağımız anlamına gelmez. Nitekim tarihi anlamda değerlendirildiğinde insanlar açıklayamadıkları şeyleri Tanrıyla doldurmuşlardır. Depremlerden korkan insanlar buna anlam veremeyip niçin olduklarını açıklayamadıklarında bu durumu Tanrıya bağlamışlardır. Bu eleştiriye göre bilim daha da ilerlediğinde açıklayamadığımız bu fenomenleri de açıklayabilecek konuma geleceğiz.

Bu tarz değerlendirmelerin zamanında yapıldığı oldukça açıktır. Lakin bu tarz açıklamalarla Tanrıya ulaşmak, Tanrıyı cehalete dost yapmaktır (Davies, 2019; s.274). Halbuki bugün biz depremlerin sebeplerini biliyoruz. Çünkü bilim bu sebepleri açıklayacak kadar ilerlemiştir.

Bu eleştirinin oldukça geçersiz bir eleştiri olduğunu belirtmek istiyorum. Çünkü hassas ayar argümanı bilimsel boşluklardan yararlanan bir argüman değildir. Aksine bilimsel veriler ışığında yola çıkan, gücünü bizatihi bilimin kendisinden alan bir argümandır. Yukarıda da bahsedildiği üzere hassas ayar argümanı; matematik, fizik ve kozmoloji gibi bir takım bilimsel gelişmeler ışığında ortaya atılmış bir argümandır. O yüzden bu argümanı boşlukların Tanrısı kavramıyla açıklamak yerinde bir açıklama olmaktan uzaktır. Hatta bilimin çok geliştiğini ve "Her şeyin Teorisi" denilen bir teori bulunsa dahi bu bulgu evrende var olan hassas ayarlar ortadan kalkmaz. Bu sefer kütle çekimdeki hassas ayarı ya da güçlü nükleer kuvvetteki hassas

[3] Detaylı bilgi için bkz. https://www.youtube.com/watch?v=jVPdJdNpIs8&t=240s

[4] Bu ifade için Dembski'nin "The Chance of the Gaps", God and Design:The Teleological Argument and Modern Science, (ed.) Neil Manson, (Taylor & Francis e-Library, 2005) adlı makalesinden esinlenilmiştir. Ateist görüş tarafından, bilişsel olarak açıklanamayan noktalarda, boşlukları doldurmak için teizmin Tanrı'yı kullanarak bu boşlukları doldurduğu ileri sürülmüş ve bu noktayı eleştirmek üzere "Boşlukların Tanrısı"sı ifadesi kullanılmıştır.

ayarı değerlendirmek yerine her şeyin teorisindeki hassas ayarları değerlendireceğiz. Yani bu açıklama bu argümanı sadece bir üst kademeye taşımaktan başka bir şey sunmaz.

10.İtiraz

Bir diğer eleştiri "Çok Evrenler" eleştirisidir. Bu çok evrenler açıklamalarından en belirgini enflasyoncu çok evrenler hipotezidir. Bu hipoteze göre: Evrenin bir enflasyon alanı vardır ve bu alan oldukça hızlı bir şekilde şişmektedir (Collins, 2020; s. 46). Bu sayede sürekli olarak genişleyen evrenler ortaya çıkmaktadır. Bir örnekle açıklamak gerekirse bir okyanusa atılan büyük sabunlar düşünelim. Bu sabunlar sayesinde sürekli olarak köpük kabarcıkları ortaya çıkacaktır. Çok evrenlerde de durum bu şekilde ilerlemektedir. Evren üreten bir ana-evren üretici mekanizma bulunmaktadır. Bu mekanizma sürekli olarak köpük kabarcığı gibi evren üretmektedir. Ürettiği her evren farklı fizik yasaları ve sabiteleri ile ortaya çıkmaktadır. Bu mekanizma sonsuz sayıda evren üretmektedir. Sonsuz sayıda evren ürettiği için ve ürettiği her evren farklı fizik yasalarında ve sabitelerinde olduğu için eninde sonunda yaşama elverişli bir evrenin ortaya çıkması muhtemel hale gelmektedir. Yani bir piyango çekici bir mekanizma düşünelim. Bu mekanizma sürekli olarak bir bilet çekmektedir. Sonsuz sayıda hakkı ve zamanı olduğu için, olasılık ne kadar düşük olursa olsun eninde sonunda piyangonun vurduğu bileti çekecektir.

Öncelikle belirtilmelidir ki çoklu evrenler hipotezi gözlem ve deneye kapalı olup sadece matematiksel anlamda bir takım denklemler aracılığıyla açıklanabilir. Çünkü bu anlamda gözlem yapabilmek için evrenin dışına çıkmak gerekir. Ne yazık ki böyle bir teknoloji henüz mevcut değil. Bunun yanı sıra teoriye göre bu evren üretici mekanizma sürekli olarak farklı fizik kurallarına sahip evrenler üretmesi gerekmektedir. Bu da "Süper Sicim Teorisi" denen bir teoriyle desteklenmeye çalışılmaktadır. Bu teoriye göre evren 10-11 boyutlu uzayda kuantum titreşimlerine maruz kalmaktadır. Bu boyutlar oldukça sıkışmış olduklarından dolayı gözlemlenemezler. Bu titreşimler sayesinde maddenin modları, türleri, kütleleri gibi temel karakteristik özelliklerini değiştirebilirler (Collins, 2020; s.47). Dolayısıyla da farklı fizik sabitlerinde ve kurallarında farklı evrenler üretilmektedir. Bunların dışında bu evrenleri üretebilmesi enerji üreten bir mekanizmaya, bu baloncukları büyütecek bir mekanizmaya, parametreleri üretecek bir mekanizmaya, enerjiyi maddeye çevirecek bir mekanizmaya da ihtiyacı olacaktır.

Aslında çok evrenler teorisi her ne kadar gözleme ve deneye kapalı olsa da mantıklı ve tutarlı olabilecek pozisyondadır ama çok evrenler teorisi hassas ayarın ontolojik statüsünü gerçekten alt üst etmekte midir?

Bakıldığı zaman bu çok evrenler üreten "Ana-evren üretici" mekanizma görüldüğü üzere oldukça hassas ayarlı bir şekilde oluşmaktadır. Bu mekanizma oldukça hassas ayarlanmış olmalıdır ki yukarıda bahsetmiş olduğumuz mekanizmaları kullanıp evren üretebilsin. Dikkat edilirse ne kadar geriye gidilirse gidilsin illa ki bir yerde bir şeylerin ya da birilerinin bazı şeyleri düzgün ve hassas bir şekilde yapması gerekiyor. Yani aslında çok evrenler açıklaması hassas ayarı ortadan kaldırmak yerine sadece bir üst kademe taşımaktadır. Bu sefer de bu evren üretici mekanizmanın hassas bir şekilde ayarlanması gerekiyor. Görüldüğü üzere bu mekanizma da kendi içinde birçok parametreyi barındırıyor. Bu parametrelerden birin de bile ufak bir hata oluşursa evren üretici mekanizma evren üretemez duruma gelecek hatta onun bile kendi içine çökmesi söz konusu olabilir. Unutmamak gerekir ki bir mekanizma var ve kusursuz bir şekilde

evren üretiyor. Ürettiği şeyler bir kartopu değil, kendi içinde fizik kuralları, sabiteleri olan ve bazılarında yaşama olanak tanıyan düzenli evrenler. Dolayısıyla da böyle bir mekanizmanın olması dahilinde bunun da tasarlanmış bir mekanizma olmuş olması sağduyumuza oldukça yatkındır. Yukarıda da değindiğimiz gibi yerde bulduğumuz küçük bir kapı anahtarının bile zaman içerisinde kendiliğinden orada oluşabileceğini düşünmüyoruz. Onun biri tarafından tasarlanmış olduğunu düşünüyoruz ki bir anahtar çok da kompleks olmayan oldukça küçük bir nesnedir. Evren üreten ve içinde bir çok hassas ayarı ve parametreyi bulundurması gereken koca bir mekanizmanın kendiliğinden oluşmuş olması, başka biri tarafından tasarlanmış olması ihtimaline göre çok daha düşüktür. Bunların yanında çoklu evrenlere dayanarak evrenimizin bir takım rastlantılar sonucu oluştuğunu kabul etsek bile bu evren üretici mekanizma nasıl var oldu ve organize oldu sorusu yanıtsız kalmaktadır. Yukarıda bahsi geçen "Öncelikli Tasdik ilkesi" gereği bunun ancak teistik bir Tanrı'nın tasarımı ihtimali altında çok daha muhtemel olduğu için onun lehine bir kanıt olarak sayılır. Nitekim, her açıdan sonsuz, ezeli ve her şeye gücü yeten, sınırlı olmayan bir yaratıcının sonsuz sayıda evren üreten bir mekanizma yaratmasının da oldukça akla yatkındır.

Bunların yanında bu açıklama aynı zamanda evrenin nihai kökeninin ne olduğu ile ilgili olan açıklamadan kaçmak için bir öteleme mekanizması gibi durmaktadır (Uslu, 2010; s.181). Çünkü sözü edilen ana evrenin nasıl var olduğuna dair elle tutulur bir açıklama mevcut değildir. Yine bir takım rastlantılar sonucu boşlukta oluşan kuantum titremelerinin, içinde oldukça detaylı fizik yasalarını ve bunların dışında oldukça detaylı yüzlerce parametrenin düzenli bir şekilde işlemesine yardımcı olan mekanizmaların nasıl oluyor da var olduğuna dair tatmin edici bir cevap bulmak oldukça güçtür. Yani çoklu evren üretici mekanizma var olsa bile fizik yasaları neden var? Nereden geliyor bu yasalar? Niye yasalar var? Görünen o ki bilimin açıklayamadığı nokta tam olarak burasıdır. Tabi bu nokta bizi Leibnez'in deyişiyle "neden bir şeyler yok değil de var" sorusuna götürmektedir. Yani sonlu bir varlık diğer sonlu varlıkların nihai açıklayıcısı olamaz. Bunun için sonsuz olan ve evrenler gibi zaman ve mekana tabi olmayan bir tasarımcıya ihtiyaç vardır. Elbette ki sonsuz bir yaratıcının tüm bunları yaratmış olduğuna inanmaktansa sonsuz sayıda evrenin niçin var olduğunu bilmediğimiz bir takım yasalar çerçevesinde kendiliğinden bir takım rastlantılar sonucunda oluştuğuna inanmak daha kolay olabilir (Davies, 20119; s.229). Lakin unutmamak gerekir ki bu görüş gözleme değil inanca dayanmaktadır, evrenin bir Tanrı tarafından yaratıldığına inanmak gibi.

Sonuç

Sonuç olarak hassas ayar argümanı fizik, kozmoloji, matematik ve felsefe gibi birçok alanın birikimlerinden faydalanan multidisipliner bir argüman olarak karşımıza çıkmaktadır. Argüman gücünü son zamanlardaki bilimsel gelişmelerden alarak felsefi-bilimsel bir argüman niteliğindedir. Bu anlamıyla felsefe ve bilimin bir birleriyle olan etkileşimine güzel bir örnek teşkil edecek nitelikte bir argümandır. Bu argüman evrendeki bir takım hassas dengelerden ve ayarlanmışlıktan yola çıkarak bu ince sabitelerin kendiliğin oluşmasının matematiksel ve mantıksal olarak zayıflığına işaret etmektedir. Bu anlamıyla hassas ayar argümanı atesitik evren hipotezinden ziyade teistik evren hipotezinin altında daha muhtemel olduğu için onun lehine bir kanıt olarak sayılabilir. Nitekim yukarıda da değindiğimiz gibi "öncelikli tasdik ilkesi" bize bu anlamda yol göstermektedir. Bu argüman tek başına Tanrının varlığını kanıtlar nitelikte değildir. Sadece hassas ayarların teistik evren hipotezi altında daha muhtemel olduğunu

göstermektedir. Çoklu evrenler hipotezi gibi bir çok açıklama hassas ayarların varlığını ortadan kaldırmak yerine sadece bir üst kademeye taşımaktadır. Nitekim bu tarz eleştiriler bunu açıklasa bile fizik kurallarının neden var olduğuna dair kayda değer bir açıklama sunmamaktadırlar.

Kaynakça

Barrow, J., & Tipler, F. (1986). *The Anthropic Cosmological Principle.* New York: Oxford University Press.

Collins, R. (2020). *Allah Felsefe ve Bilim* (Cilt 20). İstanbul: İstanbul Yayınevi.

Craig, W. L. (1979). *The Kalam Cosmological Argument.* Londra: The Macmillan Pres.

Davies, P. (2019). *Tanrı ve Yeni Fizik* (Cilt 2). İstanbul: Alfa/Bilim.

Dorman, E. (2013). *Modern Bilim "Tanrı Var"* (Cilt 4). İstanbul: İstanbul Yayınevi.

Esedi, M. (2003). *Birliğin Teorisi.* (K. Genç, Çev.) İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Hawking, S. (2018). *Zamanın Kısa Tarihi* (Cilt 52). İstanbul: Alfa/Bilim.

Leslie, J. (2002). *Universes.* Taylor & Francis e-Library.

Overman, D. (2001). *A Case Against Accident and Self-organization,.* Maryland: Rowman&Littlefield Publisher.

Paley, W. (2006). *Natural Theology.* Oxford World'S Classics.

Peterson, M., Hasker, W., Reichenbach, B., & Basinger, D. (2015). *Akıl ve İnanç* (Cilt 5). İstanbul: Küre Yayınları.

Smith, G. (1980). *Atheism: "The Case Against God" Reprinted in An Anthology of Atheism and Rationalism, edited by Gordon Stein.* Prometheus Press.

Taslaman, C. (2013). *Big Bang ve Tanrı.* İstanbul: İstanbul Yayınevi.

Uslu, F. (2010). *Tanrı ve Fizik* (Cilt 2). Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım.

HUSSERL VE MERLEAU-PONTY FENOMENOLOJİSİNDE BEDEN KAVRAYIŞI

Doktora Öğrencisi, BURCU BAŞARAN

Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Bölümü

burcubasaran84@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0898-1451

ÖZET

Edmund Husserl (1859-1938) ve Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) ortaya koydukları fenomenolojileriyle felsefe tarihi boyunca Kartezyen geleneğin sebep olduğu ikilik problemini aşmak konusunda radikal bir adım atmışlardır. Rene Descartes'in (1596-1650) Varlığı *Res Cogitans* ve *Res Extensa* olarak iki töze ayırması zihin ve beden, özne ve nesne arasında kapatılamayacak bir uçuruma yol açmış; bedeni salt nesnelliğe indirgeyerek, öznelliğinden ve yaşadığı dünyadan koparmıştır. Bunun karşısında Husserl ve Merleau-Ponty ileri sürdükleri fenomenal beden/yaşayan beden kavrayışıyla bedene nesnelliği yanında öznelliğini de teslim ederek onu yeniden yaşadığı dünyaya döndürmüştür.

Merleau-Ponty fenomenolojisini Husserl'den etkilenerek kursa da bu iki filozofun düşünceleri amaçları, yöntemleri ve vardıkları sonuçlar bakımından birbirinden ayrılır. Husserl transandantal bir fenomenoloji kurarken, Merleau-Ponty ontolojik temellere dayandıracağı varoluşçu bir fenomenoloji ileri sürecektir. Husserl'de bilişsel bir sürecin ürünü olan beden saf benin edimleriyle transandantal olarak kurulur ve lokalize olmuş duyumların taşıyıcısı olmaktan öteye geçemez. Beden, maddi şeyler ile öznel alan arasındaki boşluğa sıkışmış köprü görevi gören bir şeydir. Yine de Husserl yaşayan bedeni -egonun gölgesinde kalsa da- fenomenolojisine konu edinmiş olan ilk filozof olması bakımından önemlidir. Bu bağlamda Husserl bedenin canlılığına göndermede bulunmak için yaşayan bedeni (Leib) maddi bedenden (Körper) ayırır. Onun takipçisi olan Merleau-Ponty ise düşünüm-öncesi ve kişi-öncesi ilksel bir alana işaret ederek ortaya koyduğu özne-beden ve ten kavrayışıyla fenomenolojisinde bedeni merkeze alacaktır. Ten'in ikamet ettiği ontolojik zeminde zihin ve beden, özne ve nesne iç içe geçecek, aralarındaki ayrımlar farkları korunarak birliğe gelecektir.

Bu iki filozof, Kartezyen ikilikleri bedenin hem hisseden hem de hissedilen ikili yapısı olduğunu ileri süren çifte duyum fenomeni ile aşmaya çalışacak, bu çabada Husserl dokunma duyusuna, Merleau-Ponty ise görme duyusuna öncelik verecektir. Bu çalışma, bu iki filozofun Kartezyen düalizmin ötesine geçip geçemediklerini araştırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kartezyen düalizm, fenomenal beden, ten, çifte-duyum fenomeni

1. Giriş

Platon'dan başlayarak Edmund Husserl'in kurucusu olduğu fenomenoloji akımına kadar geçen felsefe tarihi boyunca beden hep bir dolayım içinde ele alınarak zihne bağımlı kılınmıştır. Rene Descartes'ın Varlığı *Res Cogitans* (düşünen töz) ve *Res Extensa* (uzanımlı töz) olarak iki düzene ayırması zihin ve beden, özne ve nesne arasında aşılamayacak bir yarık açılmasıyla sonuçlanacak ve felsefe tarihi boyunca süregelen içkinlik- aşkınlık/ içsellik-dışsallık tartışmasını gündeme getirecektir.

Descartes, düşünen tözle özdeşleştirdiği zihni bilişsel deneyimin içkin alanına yerleştirirken, uzanımlı tözle özdeşleştirdiği bedeni ise yer kaplamaya indirgeyerek dışsal alanına yerleştirmiş, öznel deneyime aşkın olan dış dünyanın fiziksel bir nesnesi haline getirmiştir. Varoluşu düşünceye indirgeyerek bedeni zihin karşısında ikincil konuma yerleştiren Descartes, böylece bedeni öznelliğinden kopartarak yaşadığı dünya ile arasına set çekmiştir.

Oysa ki varoluşumuzun, canlı kanlı yaşıyor oluşumuzun biricik göstergesi bu dünya içinde bedenli bir varlık olarak ikamet etmemizdir. Bu nedenle bedene öznelliğini ve içselliğini teslim ederek varoluşunun anlamını yeniden kazandırmak, onu yaşadığı dünyaya geri döndürmek gereklidir. Ancak bu koşulda felsefe tarihi boyunca dolayıma mahkûm edilerek zihnin gölgesinde kalmış olan beden özgürlüğüne kavuşacak ve dolaysız bir şekilde düşünülebilecektir.

Tam da bu nedenle Husserl ve Merleau-Ponty, Kartezyen geleneğin dışsal ve nesnel beden anlayışının karşısına fenomenal beden/yaşayan beden kavramını koyarak bedeni sadece nesne-beden olarak değil, aynı zamanda özne-beden olarak tanımlar. Böylece bilinç bedenlenirken beden de bilinçlenecek, özne ile nesne birlikte kavranması mümkün olabilecektir. Başka bir deyişle, bu iki filozofun ortaya koydukları fenomenal beden kavrayışı, bedenin bir yandan nesnelliğini korurken diğer yandan ona öznelliğini geri kazandırarak içsellik ve dışsallık ilişkisini yeniden değerlendirecek, böylece Kartezyen geleneğin yol açtığı özne ve nesne, zihin ve beden, içkinlik ve aşkınlık arasındaki uçurumu aşma imkânı doğacaktır.

Fenomenolojinin ortaya koyduğu beden kavrayışı için "Merleau-Ponty *corps sujet* [özne-beden] ve *corps propre* [kendi bedenim/ öz-beden/benim bedenim] terimlerini kullanır ve bunlar[ın] *corps vecu* [yaşayan beden] ile eş anlamlı olarak okunabil[eceğini]" ileri sürer (Slatman, 2005, s. 306). *Corps vecu,* somut, ete kemiğe bürünmüş, canlı kanlı, içselliği, öznelliği ve kendiliği ile iç içe geçmiş olan bedendir.

Merleau-Ponty *corps propre* terimi ile tam da Husserl'in fenomenolojiyi kurarken yaptığı çağrıya kulak vermektedir: 'Şeylerin kendisine dönmek'. Bilincin 'bir şeyin bilinci' olması için dünyaya inerek somutlaşması ve bedenle ilişkilenmesi gerekir. Dolayısıyla bu çağrı artık bedenin kendisine, öz-bedene dönmeyi de içerecektir. Fenomenoloji, bedeni salt bir nesneye indirgeyerek onun bir gözlem nesnesiymiş gibi açıklayan Kartezyen geleneğin üçüncü şahıs perspektifinden alarak dünya içindeki varlığımı kendi bedenimle deneyimlediğim birinci şahıs perspektifine döndürme çabasıdır.

2. Husserl ve Merleau-Ponty'nin Beden Fenomenolojileri Arasındaki Yöntemsel Farklar

Husserl'in fenomenolojisinde ortaya koyduğu beden analizleri Merleau-Ponty'nin beden kavrayışını şekillendirse de bu iki filozofun fenomenolojileri yöntemleri, amaçları ve vardıkları sonuçlar bakımından birbirinden derin bir şekilde ayrılır.

Taylor Carman' a göre, bazı yorumcular Merleau-Ponty'nin orta dönem eseri olan *Algının Fenomenolojisi*'nde ortaya koyduğu beden fenomenolojisinin köklerinin Husserl'in ölümünden sonra yayınlanan *Saf Fenomenoloji ve Fenomenolojik Felsefeye ait İdeler*[1]*'in* ikinci kitabına dayandırılabileceğini, hatta onu "basitçe tekrarladığını" ileri sürerler (Carman, 1999, s. 207). Elbette Husserl'in kurucusu olduğu fenomenoloji akımı olmasaydı *Algının Fenomenolojisi'*nden bahsetmek mümkün olmayacaktı. Ne var ki Carman bu yorumun Merleau-Ponty'nin "fenomenoloji akımına beslediği hayranlık" ve kendisini Husserl'e karşı borçlu hissetmesi sebebiyle Husserl'in beden fenomenolojsi ve "yönelimsellik teziyle kendisininki arasındaki yakınlığı gözünde büyütmesi"nden kaynaklı bir yanlış anlaşılmaya sebep olduğunu ileri sürecek ve doğru bir okumayla iki filozofun beden üzerine ortaya koyduğu fikirler ve fenomenolojik yöntemleri arasındaki farkların rahatlıkla görülebileceğini söyleyecektir (a.g.e., s. 207).

Kaldı ki Merleau-Ponty'nin *Algının Fenomenolojisi*'nin giriş kısmında beden konusunda Husserl'e onay verdiği tek referans kendi bedenimin asla algının ayrıksı bir nesnesi olarak ortaya çıkmadığı görüşüdür. Husserl bu görüşünü İdeler II'de şu şekilde dile getirecektir: "Ne benim bedenimden uzaklaşma imkânım var ne de onun benden" çünkü "Bana tüm algıların bir aracı olarak hizmet eden aynı beden, kendisinin algılanmasında önümde duruyor" *(*Husserl, 1952, s. 159).

Husserl ve Merleau-Ponty'nin beden konusunda yaptıkları bu benzer yorumun ardından yöntemlerinin ve vardıkları sonuçların farklılığından bahsedecek olursak şunları söyleyebiliriz.

Husserl fenomenolojik yolculuğuna felsefesinin tüm bilimlere zemin oluşturacak kesin bir bilim olarak yeniden kurulması iddiası ile çıkar. Fenomenolojinin tanımı gereği bu iddia şeylerin kendilerine, yani 'öz'lere geri dönmeyi gerektirir. Bu doğrultuda Husserl bilince yönelir ve dünyanın içinde yer alan bilincin kendini deneyim dünyasından bağımsız olarak, saf bir şekilde nasıl kurabileceğini araştırır. Yalnızca saf bilincin/ transandantal egonun yer alacağı yeni bir Varlık alanı olan 'Öz'ler alanına ulaşmak, deneyim dünyasına ait olan tüm düşüncelerimizin, inançlarımızın, ruhsal durumlarımızın ve düşüncelerimizin paranteze alınması ile mümkündür.

> [Husserl'e] göre dünyanın özü bilince bağlıdır ve öyleyse saf bilinçte bütün nesnelerin özüne erişilebilir. Bu durumda saf ben mutlak varlığı ve aynı zamanda özler alanını işaret eder. Saf ben, özler alanı olduğu için kesinliklerin alanıdır ve fenomenoloji bu durumda saf bilince varmanın yöntemini bularak özleri transandantal bilinçte 'kurabilirse' kesin bir bilim olma savını yerine getirmiş olacaktır (Husserl, 1997, s. 72).

[1] *Ideen Zu Einer Reinen Phänomenologie Und Phänomenologischen Philosophie*. Bu eser metin içinde kısaca *İdeler* olarak alıntılanacaktır.

Husserl, saf bilince varmak için kullandığı bu yönteme transandantal redüksiyon, bu yöntem doğrultusunda dış dünyaya ait tüm varlık ve bilgi savlarını paranteze alma işlemine ise fenomenolojik *epokhe* adını verir. Husserl çoğu zaman fenomenolojik *epokhe* ile transandantal redüksiyonu birbiri yerine kullanır. Başka bir şekilde tanımlayacak olursak, "[f]enomenolojik *epokhe* ya da transandantal redüksiyon, bilince içkin içerikler üzerine refleksiyon yapmak için bilince aşkın tüm nesnelerin paranteze alınmasından oluşur." (Esenyel, 2020, s. 421).

Husserl, *Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe* adlı eserinde transandantal egoya ilişkin verdiği betimlemenin ardından *Ideen I'*de de saf bilinci özler alanının mutlak bir varlığı olarak ele alacaktır: "[B]ilincin, saflığı söz konusu olduğunda varlığın kendi kendine yeten bağlamı ve mutlak varlık olduğunu, ona hiçbir şeyin nüfuz edemediğini ve hiçbir şeyin ondan kaçamadığını ifade eder." (Husserl, 1983, s. 93).

Husserl'in transandantal redüksiyon ile saf bilinci içkinleştirerek mutlaklaştırması ve bilince aşkın alanda yer alan bedene ait olan tüm deneyimleri dışarıda bırakması, bilinç ile gerçeklik düzlemi arasında derin bir yarık oluşmasıyla sonuçlanır: "Varlık kipleri arasındaki temel ayrım, var olan en temel ayrım burada kendini gösterir: bilinç ile gerçeklik arasındaki ayrım" (Husserl, 1976, s. 77)., "Bilinç ile gerçeklik arasında gerçek bir anlam uçurumu vardır" (a.g.e., s. 93). Bu ayrım onu Kartezyen düalizmin özne ve nesne, içkinlik ve aşkınlık problemine geri döndürecektir. Saf egoloji yapan Husserl düalizmin iki kutuplu yapısında solipsizmden kaçınamayacağı idealist bir konuma yerleşir.

Husserl *İdeler II*'de bilinç ile gerçeklik alanı arasındaki ayrımın yarattığı düalizm problemini aşmak için hem bedeni ve ruhu doğa ve tin olmak üzere iki veçhesi olan iki yönlü bir gerçeklik olarak tanımlar. Bu tanımla ruh ve beden iç içe geçmiş ve insanın birliği sağlanmış olacaktır. Husserl artık maddi doğanın karşısına sadece ruhu değil; ruh ve bedenin birliğini koyabilecektir: "[İ]kinci bir gerçeklik türü olarak maddi doğanın karşısına koymamız gereken şey, 'ruh' değil; Beden ve ruhun somut birliğidir, yani insan veya canlı öznedir." (Husserl, 1989, Ideas II, s. 146).

Ne var ki Merleau-Ponty *İşaretler*'de Husserl'in "*Ideen II*'deki refleksiyonunun bizi doğrudan nesnelden öznele götüremediğini, saydam bir çevreye sokamadığını, daha ziyade bu ikisi arasındaki ayrımın problematik hale geldiği üçüncü bir boyut ortaya koymak"tan öteye geçemediğini ve en nihayetinde düalizmi aşamadığını söyleyecektir (Merleau-Ponty, 1977, s. 162).

Yine de Husserl'in *İdeler II*'de algıda bedenin kurucu yönünü ortaya koyması kıymetlidir. *İdeler II* ile birlikte "algı, vücut bulmak zorunda olan bilincin öznel deneyimi olarak karşımıza çıkar." (Esenyel, 2020, s. 21). Artık bilinç bedende ikamet eder ve ondan ayrı düşünülemez. Kendi bedenimizi var ettiğimiz ölçüde yaşadığımız dünyayı da var ederiz. Fakat Husserl'de beden ne bilişsel deneyimimin içkin alanında ne de dışsal nesnelerin aşkın alanında yer alabilmiştir. Bu nedenle Husserl *İdeler II*'de bedene yönelimselliğin daha temel bir formu olan algıda lokalize olmuş duyumların taşıyıcısı olma rolünü atfedecek, onu "maddi dünyanın geri kalanıyla öznel alanın arasına eklenmiş bir şey" olarak betimlemek durumunda kalacaktır (Husserl, 1952, s. 161). Dolayısıyla, zihin ve dış dünya arasındaki yarığı kapatma görevini bilince devredecektir.

Böylece Husserl, fenomenolojisin odağına transandantal egonun kurucu boyutu ve onun bilişsel süreçlerini alacaktır. Bunun yanında, onun için bilincin bir bedende ete kemiğe bürünmesi

gerektiği fikri kaçınılmazdır. Nihayetinde onun hedefi bir beden fenomenolojisi kurmak değildir. Yine de, bedeni bu derinlikli bir şekilde fenomenolojinin konusu haline getirmesi felsefe tarihi açısından son derece radikal bir çıkıştır. Beden konusunda onun takipçisi olan Merleau-Ponty ise özne-beden/ yaşayan beden ve ten kavrayışlarıyla fenomenolojinin merkezine bedeni alarak Husserl fenomenolojisini bir adım öteye taşıyacaktır.

Merleau-Ponty beden fenomenolojisini ortaya koyarken, tam da Husserl'in felsefeyi kesin bir bilim olarak kurma yolunda paranteze alarak rafa kaldırdığı 'algısal inanç' kavrayışından hareket edecektir. Algısal inanç, "dünyanın var olduğu ve algıladığımız şeyin gerçek olduğu varsayımını içerir" (Esenyel, 2017, s. 116). Merleau-Ponty'e göre- Husserl'in aksine- tam da bedenli, bu dünya içinde duygu, düşünce, inançlarımızla yaşayan canlı kanlı bir varlık olduğumuz için algısal inanca sahibizdir.

Merleau-Ponty *Algının Fenomenolojisi*'nde, Husserl'in kurucu, aktif, mutlak olan saf bilinci yerine 'algısal bilinç' kavramını geçirecektir: Yaşama dünyasında algılayan artık salt bilinç değil, dış dünya ve beden ile olan ilişkisinden bağımsız olarak düşünülmesi mümkün olmayan bir bilinçtir: İçsel deneyim alanında işlev gören bilincin aynı zamanda dışsal dünyada da bedenlenmesi gerekir. Bedeni salt dışsallıkla, bilinci ise salt içsellikle ilişkilendiren Kartezyen geleneğin karşısında Merleau-Ponty kendi bedenimizin sadece bir nesne değil aynı zamanda bir özne olduğunu ileri sürerek onun içsellik ve dışsallıkla olan ilişkisini yeniden kuracaktır. Dolayısıyla algısal bilinçle algılayan bilincin bedenselliğine kavuştuğu özne-beden, kendi bedenimdir. Başka deyişle, özne ve nesne zihin ve beden ayrımlarını birliğe getiren kendi bedenim Husserl'in mutlak bilinci karşısında üçüncü türden muğlak bir varoluş biçimi sunar.
Ne var ki, Merleau-Ponty son dönem eseri olan *Görünür ve Görünmez*'de *Algının Fenomenolojisi*'nde ortaya koyduğu özne-beden kavramının Kartezyen geleneğin diline hapsolduğu için düalistik kaldığını, dolayısıyla bilinç beden problemini aşamadığını itiraf edecektir: "*Algının Fenomenolojisi*'nde uğraştığım konular çözümsüz kalmıştır, çünkü ben burada 'özne'-'nesne' ayrımından hareket etmekteyim." (Merleau-Ponty, 1968, s. 200). ve "[b]u ilk betimlemelerimden çıkan problemlerin bir bölümü, bilinç felsefesinden muhafaza ettiklerimden kaynaklanıyor." (a.g.e., s. 183).

Husserl'in saf bilinci merkeze alarak kurduğu idealist transandantal fenomenolojisinin karşısında Merleau-Ponty'nin fenomenolojisi bilinci bedenselliğine kavuşturararak yaşama dünyasına döndürmesi bakımından varoluşçu bir fenomenolojidir. O son dönem eserlerinde özne beden yerine ten kavramını geçirerek algı ve beden fenomenolojisini ontolojik bir zeminde temellendirmeye çalışacaktır. Zira M.C. Dillon, *Merleau-Ponty's Ontology* adlı eserinde onun fenomenolojik bir yöntemle ele aldığı *Algının Fenomenolojisi*n'de bile belli bir ontolojinin içerildiğini ileri sürecektir. Dillon'a göre: "gerçek bir fenomenolojik ontoloji, fenomenlerin önceliğinin ontolojik tezine dayanan bir ontoloji", yani "varlığın veya gerçekliğin fenomen olarak algılandığı bir ontoloji"dir. (Dillon, 1988, s. 156).

3. Çifte Duyum Fenomeni

Husserl, fenomenal bedenin canlılığına vurgu yapmak ve onun algı sürecindeki kurucu yönünü ön plana çıkarmak için canlı/yaşayan bedeni (*Leib*) fiziksel/maddi bedenden (*Körper*) ayırır. Nermi Uygur, *Leib* ve *Körper*'in *İdeler II*'deki betimlemesini şu şekilde aktarır:

> Husserl'e göre, dıştan bakıldıkta, . . . bedenim "maddesel bir cisimdir". Bedenim bütün öbür maddesel cisimler gibi onlarla birlikte, nedensel doğa dünyasının, uzaylı-zamanlı dünyanın zorunlu bağlamı içinde yeralmaktadır; . . . Oysa, "içten" bakıldıkta, . . . bedenim, kendisiyle çevreme etkide bulunduğum *bir organ bütünüdür.* . . . Bedenim bir cisim değil, canlı bir cisim, bir organizmadır. . . . Demek ki, burada sözü edilen (Husserl'deki) birbirinden ayrı iki davranış biçimi, bedenin düalist bir anlayışına işaret etmemektedir. "İç" ve "dış" davranış aslında Bir olan bedenin birbirinden ayrılmayan iki ayrı "görünüşünü" belirtmek için benimsenmektedir. Bedenim, Husserl'e göre hem cisim hem organizma olarak görünen bir bütündür." (Nermi Uygur, 2021, ss. 116-117).

Husserl'e göre bir bütün olan bedenimin iki ayrı görünüşü vardır. Ona dış tarafından baktığımda maddesel bir cisim (Körper), bir algı nesnesi görürken iç tarafından baktığımda ise dış dünyayı deneyimleyen canlı bir organizma (Leib), bir algı öznesi görürüm. Dolayısıyla, Leib ve Körper ayrımı düalizmle sonuçlanmaz.

Ne var ki Husserl fenomenolojisinde düalizme yol açacak olan tam da yaşayan beden vurgusuyla Kartezyen geleneğin salt fiziksel bedeninin karşısına yerleştireceğimiz *Leib* kavramının muğlak yapısıdır. *Leib'*in kendi içinde ikili bir yapısı vardır. *Leib,* bedenin hem ruhsallığını hem de maddiliğini taşır. Başka bir deyişle, *Leib* hem maddi olan hem de maddi olandan farklı olan bir varlığa işaret eder yani, Leib içinde hem *Körper'*i hem de *Leib*'ı barındırır.

Husserl'in *İdeen II*'de tartıştığı *Leib* kavramı, Merleau-Ponty'nin geç dönem eseri olan *Görünür ve Görünmez*'de tanıştıracağı *ten* (*chair*) kavramına karşılık gelecektir. Husserl'in *Leib* kavramının muğlak ve çelişkili yapısını ortaya koymak ve Merleau-Ponty'nin ten ile bu çelişkinin üstesinden gelip gelemeyeceğini tartışmak için bedenin dokunma duyusunun ikili/ çift yönlü yapısını ortaya koyan çifte duyum fenomenine/öğretisine başvuracağız.

Husserl için yaşam kendini dokunma duyusuyla var eder. Husserl, dokunmanın diğer dört duyuma göre ayrıcalıklı bir konumu olduğunu ileri sürer: Sadece dokunma duyusunun çift yönlü bir yapısı vardır. Kendi bedenimi dokunma duyusunun çift yönlü yapısı sayesinde eş zamanlı olarak hem duyumların taşıyıcısı olan dışsal bir nesne hem de dokunma duyumlarına sahip bir özne olarak deneyimleyebilirim. Husserl *İdeler II*'de çifte duyum öğretisini dokunan ve dokunulan el örneği üzerinden ortaya koyar ve bir elimle diğerine dokunduğumda iki elin eş zamanlı olarak hem dokunan hem de dokunulan olduğunu ve bu rollerin her an tersine çevrilebilir olduğunu ileri sürer:

> Sağ elimle sol elime dokunduğumda, dokunma görünüşlerine sahip olurum, başka bir deyişle sadece hissetmem fakat aynı zamanda belli bir formu olan yumuşak ve pürüzsüz elin görünüşlerine de sahip olurum ve onları da algılarım. Nesneye, yani sol ele ait özellikler olarak Nesneleştirdiğim bu özellikler aslında sağ ele aittir. Ancak sol ele dokunduğumda onun içinde de onda lokalize olmuş bir dokunma duyumları dizisi bulurum. Sol eli bu duyumlardan soyutlarsam, fiziksel şey hakkında konuşuyor olurum. Fakat eğer bu duyumları dahil edersem, bu fiziksel şeyi daha da zenginleştirmek anlamına gelmez, daha çok onu, benim vücudum haline getirir ve hissettiğime dikkat çeker. Dokunma-duyumları, dokunulan el üzerinde dokunulduğu noktalarda ortaya çıkan Nesnel uzamsal konuma aittirler. Dokunan el hem bir şey olarak görünür hem de dokunulduğu yerde kendi vücutsal yüzeyi üzerinde dokunma duyumlarına sahiptir (Husserl, 1952, s. 152).

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Husserl'e göre beden lokalize olmuş "duyumların taşıyıcısı"dır (a.g.e., s. 161). Yani, sağ elimle (dokunan el) sol elime (dokunulan el) dokunduğumda sağ elimi sol elimde lokalize olmuş olan sıcaklık, yumuşaklık, acı gibi birtakım duyumları hissederken deneyimlerim. Bedenimin çift yönlü yapısından dolayı dokunan elim algının organıyken, dokunulan elim algının nesnesi olur. Başka bir deyişle, çifte duyum aracılığıyla beden iki farklı şekilde deneyimlenir: "hem sertlik, soğukluk, solgunluk gibi özelliklerin lokalize olduğu fiziksel bir nesne olarak, hem de "kendimi onun 'üzerinde' ve 'içinde' bul[duğum] bir özne olarak" (a.g.e., s. 153).

Husserl bunun yanında bedenin algıda kendi kendini algılayan bir özelliği olduğuna da dikkat çeker. Sağ elimle sol elime dokunduğumda sol elim iki türlü deneyimlenir: Hem duyumların taşıyıcısı olan dokunulan el olarak hem de sağ el tarafından dokunulan/ deneyimlenen uzanımlı bir nesne olarak. Sol elime dokunduğumda elimde hissettiğim sıcaklık, soğukluk, yumuşaklık gibi duyumlar uzanımlı olan nesneyi kurmaz, aksine dokunulan elin dokunuluyor oluşunun deneyimini kurar. Bedenin maddi nesneden (*Körper*) yaşayan beden (*Leib)* haline gelmesini sağlayan tam da onun lokalize olmuş duyumların taşıyıcısı olması rolü aracılığıyla sağlanır. Bununla birlikte çifte duyum öğretisiyle bedenin kurucu rolü de gözler önüne serilmiş olur.

Merleau-Ponty *Algının Fenomenolojisi*'nde ele aldığı dokunmada gerçekleşen çifte duyum fenomenini Husserl'den farklı olarak eşzamanlılık yerine dönüşümlülük/değişimlilik (alternation) üzerine kurar: Bir elimle diğerine dokunduğumda iki elimin dokunma ve dokunulma ilişkisi dönüşümlüdür ve sırasıyla bir rolden diğerine geçerken aralarında zamansal bir fark vardır.

> Sağ elime, sol elimle dokunduğumda sağ elim bir nesne olarak hissedilir. Ancak iki el aynı anda hem dokunulan hem de dokunan olma ilişkisi içinde değildir. İki elimi birden sıktığımda, bir kimsenin yan yana konmuş iki nesneyi aynı anda hissetmesi türünden iki ayrı duyumla karşılaşmam. Ancak iki elin, dokunma ve dokunulan olma rollerini değiştirebildikleri muğlâk bir düzen vardır. Çifte duyum ile kastedilen, bir rolden diğerine geçerken, dokunulan elimi, *bir an sonra* ancak dokunacak olan aynı elle özdeşleştirebileceğimdir (Merleau-Ponty, 2012, s. 122-123).

Merleau-Ponty'de dokunan ve dokunulan el arasında Husserl'deki gibi eşzamanlı bir örtüşmeden söz edilemez. Aksine zamansal bir asimetri vardır: Dokunan el (özne beden) dokunulan eli (nesne beden) önceler ve ikisi arasında karşılıklılık ilişkisi kurulamaz. Dolayısıyla iki elin dokunan ve dokunulan olma rolleri arasındaki tersine çevrilebilir ilişki "her zaman prematüredir ve asla tamamlanamaz" (Merleau-Ponty, 2013, s.320). Yine de *Algının Fenomenolojisi*'de ortaya konan dönüşümlülük ilişkisi, onun ten ontolojisini üzerine temellendireceği tersine çevrilebilirlik kavramının öncülü olarak düşünülebilir.

Husserl dokunma ile görme duyusu arasında olan biçimsel bir farka işaret eder: Duyumların gözde lokalize oluşu, dokunmada lokalize oluşuyla aynı değildir. Bedenim bana dokunulduğum gibi görünmez. Bir elimin diğerine dokunması dokunulanın dokunmasıdır; ancak görülen şeyi görmek için bir aynaya/ bir aracıya ihtiyaç vardır. Aynada görülen göz sadece bir imgedir, gözün görme işlevini yerine getirmez. Tam da bu nedenle Husserl görmede çifte duyumun mümkün olamayacağını ileri sürer. Husserl'e göre yaşayan beden "kökensel olarak sadece dokunsallıkta ve dokunma duyumu ile lokalize olmuş her şeyde kurulur" (Esenyel, 2020, s. 55).

Çifte duyumun görmede gerçekleşemeyeceğini iddia ederek sadece dokunma duyusuna ayrıcalık tanıyan Husserl'in aksine, Merleau-Ponty *Görünür ve Görünmez*'de görme ve dokunma duyusunu birbirine paralel hale getirir. Ancak görmenin kendi dışımıza çıkmamızı sağlayan özelliğinden dolayı görme üzerinden daha derin bir tartışma yürütür.

Merleau-Ponty *Görünür ve Görünmez*'de çifte duyum fenomenini dönüşümlülük yerine ten ontolojisini üzerine temellendireceği tersine çevrilebilirlik, fark (*ecart*), yarılma (dehiscence), iç-içe geçme/kesişim (intertwining/*chiasm*) kavramları üzerinden tartışacaktır.

Görünür ve Görünmez'de dokunan ve dokunulan ten kavramında farklılıkları korunarak iç-içe geçirilir. Merleau-Ponty burada ten kavramının anlamını genelleştirir. Artık tek bir ten vardır, o da 'Varlık'tır. Varlık içinde gerçekleşen yarılma sonucunda tıpkı bir madalyonun iki yüzü gibi tek bir tenin iki farklı veçhesi olarak ortaya çıkar: benim tenim ve dünyanın teni. Benim tenim dokunan dünyanın teni ise dokunulandır ancak bir ilişki her an tersine çevrilebilir; çünkü tenim dokunan-dokunulandır. Ancak benim tenimle dünyanın teni arasında her zaman bir mesafe, tenin kalınlığı vardır. Tam da bu mesafe sebebiyle dokunan ve dokunulan hiçbir zaman tam olarak çakışmayacak, mutlak bir şekilde birliğe gelemeyecektir.

"Kendi bedenime dokunmamda bir mesafe, bir 'birlik içinde fark' [identity within difference] vardır." (Dillon, 1988, s. 159). Benim tenim ve dünyanın teni, dokunma ve dokunulma, görme ve görülme arasındaki çakışma ve birlik "her zaman için *an meselesidir* ve hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir tersine çevrilebilirliktir." (Merleau-Ponty, 1968, s.147). Tam da birlik içindeki fark kavrayışı Merleau-Ponty'nin dokunan ile dokunulan, gören ve görülen arasındaki muğlak ilişkiyi korumak istediğinin göstergesidir, çünkü ancak tenimin muğlak varoluşu sayesinde Varlık'a karışabilirim.

Husserl'in çifte duyum öğretisinde dokunma ve dokunulma arasında eş zamanlılık olduğunu ileri sürmesi özne ve nesnenin birbiriyle mutlak bir şekilde çakışmasıyla sonuçlanmış; ikisi arasındaki farkı (*écart*) göremediği için *Leib* kavramı idealist konumunu korumuştur. Merleau-Ponty ise fark, mesafe, iç-içe geçme kavramlarıyla özne ve nesne, dokunan ve dokunulan, gören ve görünen, benim tenim ve dünyanın teni arasındaki ilişkiyi birbirine indirgemeden, yani birbirlerinden farklılıklarını koruyarak bir birliğe getirecek, böylece '*ten*'i ontolojik bir boyuta açabilecektir.

Dolayısıyla artık tenin yaşayan bedenin sınırlarını aşan bir yönü vardır. Beden hem 'Varlık'a hem de yaşadığı dünyaya aittir. Ten, özne ve nesnenin iç-içe geçmesiyle bedenin içselliği ile dünyanın dışsallığı arasındaki ayrımı ortadan kaldıran bir ortamdır.

Başka bir deyişle ten, özne ve nesnenin narsisistik bir biçimde iç içe geçmesinden (intertwining) başka bir şey değildir: "Gören ve şey [özne ve nesne] arasındaki tenin kalınlığı şeyin görünürlüğünün, görenin ise bedenselliğinin kurucusudur." (Merleau-Ponty, 1968, s. 135). Tenin dünya ile ilişkisi bir karşılıklılık taşır: "Gören görüneni sarıp sarmalar ama o da görünen tarafından sarılıp sarmalanır" (Şan, 2015, s. 169).

Merleau-Ponty, tüm felsefi serüveni boyunca Kartezyen geleneğin yol açtığı ikiliklerin üstesinden gelmeye çalışmıştır. O algı fenomenolojisi ile bir yandan deneyim dünyasının/nesnenin yaşayan bedene/özneye bağlılığını ortaya koymaya çalışırken, diğer yandan da yaşayan bedenimin/öznenin dış dünyadan/nesneden bağımsızlığını muhafaza etmeye çalışır.

Ona göre özne nesne, bilinç-beden, içkinlik aşkınlık arasındaki yarılmayı yaratan şey egonun devreye girmesidir. Tam da bu nedenle özne ve nesnenin henüz ortaya çıkmadığı ilksel, kökensel ve kişi öncesi algıya geri dönmek bu düalizmi aşma çabasında kıymetli bir adım olacaktır. Bu doğrultuda Merleau-Ponty algının ve bedenin anonimliği fikrini ortaya koyacaktır. Ona göre "Her birimiz mutlak biçimde bireysel olma anlamında ve mutlak biçimde genel olma anlamında 'anonim'izdir. Dünya içinde olmamız bu ikili anonimliğin taşıyıcısıdır." (Merleau-Ponty, 2012., s. 512). Anonimlik fikriyle artık sadece deneyim dünyasının biricik bedeniyle değil, dünyanın tenine karışan genelleşmiş bir varoluş haliyle karşı karşıya kalırız. Kişisel varoluşum, kişi öncesi bir varoluşla sarılıp sarmalanır. Bedenin anonimliği ile artık dünyayı algılayan ben değilimdir, aksine dünya bende algılanır.

Husserl bedenin lokalize olmuş duyumların taşıyıcısı olduğunu ileri sürmüştü. Bunun karşısında Merleau-Ponty anonimlik fikriyle, bedenin sadece kendi duyumlarının değil, gelmiş geçmiş tüm duyumların anonim taşıyıcısı olduğunu gösterir.

4. Sonuç

Öncelikle, Husserl ve Merleau-Ponty'nin, Kartezyen geleneğin bedeni salt nesnelliğe indirgeyerek, öznelliğinden ve yaşadığı dünyadan kopardığı beden kavramı karşısına yerleştirdikleri fenomenal beden kavrayışı bedene öznelliğini teslim ederek onu yeniden yaşadığı dünyaya döndürmesi bakımından oldukça radikal bir adımdır.

Bu iki filozof beden fenomenolojilerini ortaya koyarken yöntemleri ve vardıkları sonuçlar bakımından birbirlerinden farklılaşırlar.

Husserl'in *İdeler I*'de fenomenolojisinin merkezine saf bilinci alarak beden ait olan tüm deneyimleri soyutlaması onu solipiszm ile sonuçlanacak idealist bir felsefeye mahkûm edecektir. Nihayetinde, *İdeler II*'de bu tehlikenin farkına vararak bilincin bedenden ayrılamaz olduğunu öne sürecektir. Burada Husserl'in bedeni öznel alan ile nesnel dünya arasına sıkışacak, lokalize olmuş duyumların taşıyıcısı olma rolünün ötesine geçemeyecektir. Husserl özne ile dış dünya arasında köprü görme görevini özneye devrederek bedeni ikincil konuma indirgeyecek ve yeniden Kartezyen düalizmin içine düşecektir. Fenomenal bedeni kurmak ile ilgili her türlü çabasında Kartezyen geleneğin içkinlik ve aşkınlık probleminden kurtulamayan Husserl'in yine de bedeni kapsamlı bir tartışmayla fenomenolojisinin konusu haline getirmesi felsefe tarihi açısından oldukça kıymetlidir. Beden fenomenolojisini ortaya koyarken Husserl'den oldukça etkilenen Merleau-Ponty ise kendi bedenim ve ten kavramlarıyla fenomenolojisinin merkezine bedeni alarak Husserl'in mirasını geliştirerek devam ettirecektir.

Ne var ki Merleau-Ponty de özne-beden ve nesne-beden ayrımıyla algı fenomenolojisini Kartezyen geleneğin terminolojisinden kurtaramayacaktır. Geç dönem eserlerinde bu ayrımdan vazgeçerek yerine ten kavramını koyacak ve fenomenolojisini ontolojik temellere oturtmaya çalışacaktır.

İki filozof da kartezyen geleneğin yol açtığı ikilikleri çifte duyum fenomeni ile aşmaya çalışacak, bu çabada Husserl dokunma duyusuna, Merleau-Ponty ise görme duyusuna öncelik verecektir.

Husserl'in çifte duyum öğretisinde dokunan ve dokunulanı eşzamanlı olarak kurması özne ve nesnenin çakışmasıyla sonuçlanacak ve *Leib* kavramı idealist pozisyonunu koruyacaktır.

Bunun karşısında Merleau-Ponty dokunan-dokunulan ve gören-görünen arasındaki ilişkinin muğlaklığı sayesinde farklılıklarını koruyarak birliğe getirmeyi başaracak, teni ontolojik bir boyuta açabilecektir. Yine de Merleau-Ponty'nin ten kavramını gören ve görünen dili üzerinden açıklaması örtük de olsa Kartezyen bir ayrımın varlığını düşündürtür.
Kanımca Merleau-Ponty'nin ten ontolojisinin en büyük başarısı onun anonimlik fikrinde yatar. Merleau-Ponty anonim beden kavrayışıyla ten kavramını genelleştirerek egonun olmadığı kişi öncesi bir alana taşıması tam da hiçbir ayrımı varsaymaması nedeniyle Kartezyen düalizmin dilinden oldukça uzak bir noktada yer almaktadır. Yine de Merleau-Ponty dilin her koşulda düalizme götüren bir özelliği olduğunu vurgulayacaktır. Tam da bu nedenle en son makalesi olan Göz ve Tin'de resim sanatına başvurarak Kartezyen dilin sınırlarının dışına çıkmayı hedefleyecektir. Ona göre "fenomenolojinin dili Kartezyen değil, sanatsal bir dil olmalıdır." (Esenyel, 2020 s. 453).

KAYNAKÇA

Carman, T. The Body in Husserl and Merleau-Ponty, Philosophical Topics, Fall, 27, 2, 1999.

Dillon, M.C., *Merleau-Ponty's Ontology*, Indiana University Press/ United States of America, 1988.

Esenyel, Z.Z., *Vücudun Fenomenolojisi: Husserl, Sartre ve Merleau-Ponty*, Nobel Akademik Yayıncılık/Ankara 2020.

Esenyel, Z.Z. Merleau-Ponty Vücudun Fenomenolojisiyle Zihin-Beden Düalizmini Aşabilir mi?, Cogito, Sonbahar, 88, 2017.

Husserl, E., *Ideas I: General Introduction To A Pure Phenomenology*, Martinus Nijhoff Publishers/ Boston and London, 1983.

Husserl, E., *Kesin Bilim Olarak Felsefe*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları/ Ankara, 1997.

Husserl, E., *Ideen zu einer reinen Phiinomenologie und phiinomenologischen Philosophie, Zweites Buch: Phiinomenologische Untersuchungen zur* Konstitution, Husserliana *IV*, The Hague: Martinus/ Nijhoff, 1952.

Husserl, E. *Ideen zu einer reinen Phiinomenologie und phiinomenologischen Philosophie, Erstes Buch, Husserliana III*, The Hague: Martinus/ Nijhoff, 1976.

Merleau-Ponty, M., *Signes*, Northwestern University Press/United States of America, 1977.

Merleau-Ponty, M., *Phénoménologie de la Perception*, Èditions Gallimard/Paris, 2012.

Merleau-Ponty, M., *Le Visible et L'invisible,* Èditions Gallimard/Paris, 2013.

Merleau-Ponty, M., The *Visible and The Invisible*, Northwestern University Press/ United States of America, 1968.

Slatman, J., The Sense of Life: Husserl and Merleau-Ponty on Touching and Being Touched, Chiasmi International, 2005.

Uygur, N., *Edmund Husserl'de Başkasının Beni Sorunu*, Yapı Kredi Yayınları/İstanbul, 2021.

GENÇLİK REFAHINA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER VE SUNULAN HİZMETLER

Dr., Fikret YAMAN[1]

[1] Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, shufyaman@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-2385-5824

ÖZET

Dünya'da ve Türkiye'de 18 yaşına kadar her birey, çocuk kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası kurumlar ve birçok ülke tarafından genç tanımına yer verildiği ve bu çerçevede sosyal hizmet ve politikaların oluşturulduğu bilinmektedir. Türkiye'de çocuk refahı alanı ilgili birçok düzenleme bulunmakla birlikte gençlik refahı alanında yeterli hukuki düzenlemelerin bulunduğunu söylemek güçtür.

Türkiye'de münhasıran genç tanımına yer verilmemiş olmakla birlikte çocuk alanı ilgili hukuki düzenlemelerde yaş anlamında ayrımlar yapılmıştır. Bu anlamda, eğitim, çalışma, çocuk adalet sistemi, evlilik gibi birçok alanda farklı yaş tanımlamaları yapılmıştır. Çalışmamızda, Anayasa başta olmak üzere eğitim, çalışma, çocuk koruma, çocuk adalet sistemi, medeni hukuk ile ilgili hukuki düzenlemelerdeki yaş tanımlamalarına ve hizmetlere yer verilecek ve eksikliklere yönelik çıkarımlar yapılacaktır.

Türkiye'de hukuki düzenlemeler çerçevesinde, farklı Bakanlıklar tarafından yürütülen gençlik politikaları bulunmaktadır. Çocuk refahı alanında sorumlu kurum olarak görev yapan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın, gençlik refahı anlamında çocuk ve genç ayrımı yapmadığı, hizmetlerin Bakanlığa bağlı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütüldüğü bilinmektedir. Mülga Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü döneminde, gençlik hizmetleri daire başkanlığı tarafından gençlik refahı alanı ile spesifik hizmetlere yer verilmiş iken Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın kurulması ile birlikte gençlik hizmetlerine ayrıca yer verilmemiş ve yürütülen bazı hizmetler (örnek. Çocuk ve gençlik merkezleri) ise sona ermiştir.

Çalışmamızda, hukuki düzenlemelerin yanı sıra farklı Bakanlıkların gençlik alanındaki sosyal hizmet ve politikalarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Genç, gençlik refahı, gençlik politikası, çocuk koruma sistemi

1. GİRİŞ

Gencin kim olduğu, din, kültür ve hukuk sistemleri tarafından gencin nasıl tanımlandığına geçmeden önce çocuk kavramına yer verilmesinde fayda bulunmaktadır. Çocuk ve çocuğun yaşı konusunda, din ve kültürlerin farklı tanımlamaları bulunmaktadır. Örneğin İslam dininde, çocuklar ile ilgili olarak 7 ve 10 yaşları için ayrım yapıldığı bilinmektedir. İslam hukukunda, çocuklara 7 yaşından itibaren namaz kılmalarının söylenmesi, 10 yaşından itibaren ise kızların ve erkeklerin yataklarının ayrılması emredilmiştir (Canan, 2001: 98; Ertürk, 2002).

Çocuk kavramına ilişkin farklı görüşler bulunmakla birlikte günümüzde Birleşmiş Milletler (BM) üyesi ülkeleri ortak bir çocuk tanımının olduğu söylenilebilir. İnsan hakları belgeleri konusunda en yaygın kabul gören Sözleşme olan ve Amerika Birleşik Devletleri dışında, BM üyesi bütün devletler tarafından onaylanan (Yaman, 2022) BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye (ÇHS) göre, ulusal yasalarca erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar olan her birey çocuk kabul edilmektedir (1. md).

Çocukluk, bağımlılığın olduğu bir dönem iken gençlik, kişinin artık bağımsız bir birey olmaya başladığı bir dönemdir. Gencin, hangi yaş gruplarını kapsadığı yönünde uluslararası düzeyde üzerinde uzlaşı sağlanmış bir tanım bulunmamakla birlikte BM, istatiksel amaçlar için 15 – 24 yaş grubu kişileri, genç olarak tanımlanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından da istatistiki çalışmalar için 15 – 24 yaş grubu aralığındaki bireyler genç olarak ele alınmaktadır (İstatistiklerle Gençlik, 2021).

Dünya genelinde 15 – 24 yaş grubu, 1.2 milyar genç bulunmakta ve dünya nüfusunun %16'sını genç nüfus teşkil etmektedir. [1] Genç nüfusun büyük çoğunluğu, BM sınıflandırmasına göre en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır.[2] Gençleri tanımlama noktasında yaş kavramı, özellikle eğitim ve istihdam anlamında üzerinde uzlaşılması en kolay konulardır. Zira genç denildiğinde zorunlu eğitim çağının sona erdiği ve bireyin çalışma imkânına sahip olduğu yaş akla gelmektedir.[3]

2. TÜRKİYE'DEKİ HUKUKİ DÜZENLEMELERE GÖRE ÇOCUK

Türkiye'de, Medeni Kanun (11.md), Türk Ceza Kanunu (TCK) (6.md), Çocuk Koruma Kanunu ÇKK) (3.md.) ve Sosyal Hizmetler Kanunu'nda (SHK) çocuk tanımına yer vermiştir. Mezkûr

[1] Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.un.org/en/global-issues/youth, Erişim: 20.11.2022

[2] Dünya Gençlik Raporu. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.un.org/development/desa/youth/wp-content/uploads/sites/21/2020/07/2020-World-Youth-Report-FULL-FINAL.pdf, Erişim: 20.11.2022

[3] https://www.un.org/esa/socdev/documents/youth/fact-sheets/youth-definition.pdf, Erişim: 20.11.2022

hukuki düzenlemelere göre, 18 yaşını doldurmamış kişilerin çocuk olduğu hüküm altına alınmıştır.

BM ÇHS'ye göre, **ulusal yasalarca erken yaşta reşit olma durumu hariç (vurgu yazara aittir),** 18 yaşına kadar olan her birey çocuk kabul edilmekte iken ÇKK'da **daha erken yaşta ergin olsa bile**, 18 yaşını doldurmamış kişinin çocuk olduğu kabul edilmiştir.

Medeni Kanun'da, erginliğin onsekiz yaşın doldurulmasıyla başladığı; evlenmenin ise kişiyi ergin kılacağı hüküm altına alınmıştır (11.md). Bunun yanında, Medeni Kanun'da, 15 yaşını dolduran küçüğün, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabileceği (12.md) hükmüne yer verilmiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren ÇKK ile birlikte ise 18 yaş öncesi ergin olan kişilerin dahi çocuk olduğu kayıt altına alınmıştır. Bu yönüyle, ulusal mevzuattaki bu hüküm BM ÇHS'den ayrılmaktadır. Zira, BM ÇHS'nin çocuk tanımında "ulusal yasalarca erken yaşta reşit olma durumu hariç" ibaresine yer verilmiştir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de, 18 yaşına kadar olan bireyler çocuk kabul edilmekle birlikte eğitim, sağlık, çalışma, evlenme, cezai sorumluluk gibi alanlarda yaş ayrımına gidilmiştir. Evlenme yaşı ile ilgili olarak Medeni Kanun'da "erkek veya kadın onyedi yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple onaltı yaşını doldurmuş olan erkek veya kadının evlenmesine izin verebilir. Olanak bulundukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir" hükmü bulunmaktadır. Çocuk tanımında, 18 yaşın doldurulması şartına yer verilmiş iken evlenme hukukunda, 17 yaşın doldurulması ile kişinin evlenebileceği; hâkim kararıyla olağanüstü durumlar ve önemli sebeplerin varlığı halinde 16 yaşını doldurmuş erkek ve kadının evlenebileceği karar altına alınmıştır.

Evliliğin yanı sıra birçok ülkedeki hukuki metinlerde, cinselliğe rıza yaşı düzenlenmiştir. Evlenme yaşı, birçok hükümet tarafından 18 yaşına yükseltilmiştir. BM, Avrupa Konseyi (AK) gibi uluslararası kurumlar tarafından evlilik yaşının 18 olması gerektiği yönünde çalışmalar yürütülmektedir. Buna karşın, cinselliğe rıza yaşının evlilik yaşına göre çok sayıdaki ülkede düşük olduğu bilinmektedir.[4] Avrupa Birliğine üye birçok ülkede cinselliğe rıza yaşı, evlilik yaşından düşük olup ortalama yaş 14 – 16 arasında değişmektedir. Almanya, İtalya, Portekiz

[4] Ayrıntılı bilgi için bkz. https://worldpopulationreview.com/country-rankings/age-of-consent-by-country, https://www.unicef.org/lac/media/2806/file, Erişim: 20.11.2022

gibi birçok Avrupa ülkesinde cinsel ilişkiye rıza yaşı 14'tür. Cinselliğe rıza yaşının en yüksek (18 yaş) olduğu ülke ise Malta'dır.[5]

Cinselliğe rıza yaşı konusunda, Türkiye'nin taraf olduğu Çocukların Cinsel Suistimal ve Cinsel İstismara karşı Korunmasına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi[6] ile Türk Ceza Kanunu'nda yer alan hükümlerin incelenmesinde fayda bulunmaktadır. Mezkûr Avrupa Konseyi Sözleşmesinin, cinsel istismar ile ilgili 18.maddesine (a bendi) göre, Sözleşmeye taraf devletlerin "ulusal yasanın ilgili hükümlerine göre cinsel faaliyet için yasal yaşa ulaşmamış bir çocukla cinsel faaliyetlerde bulunmak" ile ilgili kasti davranışların suç teşkil etmesinin sağlanması için gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacakları hüküm altına alınmıştır. Bununla birlikte aynı maddenin 3.fıkrasında "18. madde 1.a hükümlerinin, küçük yaştaki çocuklar arasındaki, karşılıklı rızaya bağlı cinsel faaliyetleri düzenleme amacı bulunmadığı" ifade edilmiştir. Sözleşmenin 3.maddesinde, "çocuğun 18 yaşından küçük herhangi bir birey anlamına" geldiği belirtilmiştir. Dolayısıyla, Avrupa Konseyi Sözleşmesine göre küçük yaştaki çocuklar arasındaki, karşılıklı rızaya bağlı cinsel faaliyetler suç kapsamı dışında bırakılmıştır.

TCK'da ise onsekiz yaşını doldurmamış kişi, çocuk olarak kabul edilmekle birlikte 104.maddede "reşit olmayanla cinsel ilişki" başlığına yer verilmiştir. Mezkûr maddenin 1.fıkrasında "**Cebir, tehdit ve hile** olmaksızın, **onbeş yaşını bitirmiş olan** çocukla cinsel ilişkide bulunan kişi, **şikayet üzerine,** iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır." hükmüne yer verilmiştir. TCK'nın 104/1. maddesinde düzenlenen reşit olmayanla cinsel ilişki suçunun takibi için cebir, tehdit ve hilenin olmaması ve şikâyet olması gerekmektedir. Sarıgül (2021), 104.madde ile 15 yaşını doldurmuş çocukların cinsel ilişkiye varmayan eylemlerinin kapsam dışı bırakıldığını, rızaya dayalı cinsel ilişkinin ise şikâyete bağlı olduğunu ifade etmektedir.

Evlenme ve rızaya dayalı cinsel ilişkilerin yanı sıra zorunlu eğitim yaşı konusunda da yaş ayrımının olduğu görülmektedir. Milli Eğitim Kanunu'na göre, mecburi ilköğretim çağı, **6-14 yaş** grubundaki çocukları kapsamaktadır (22.md.).

Çocukların çalıştırılmasına yönelik hükümler ise İş Kanunu ve bu kapsamda yürürlüğe konulan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile düzenlenmiştir. İş Kanunu'na (71.md) göre "On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır.

[5] https://fra.europa.eu/en/publication/2017/mapping-minimum-age-requirements/consent-sexual-activity-adult, Erişim: 20.11.2022

[6] Bilindiği gibi, Anayasa'nın 90.maddesi gereği, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler kanun hükmündedir. Dolayısıyla burada yer verilen uluslararası sözleşmeler, Türkiye açısından bağlayıcıdır.

Ancak, on dört yaşını doldurmuş ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olan çocuklar; bedensel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler." hükmüne yer verilmiştir. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelikte çocuk işçi, 14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi; **genç işçi ise 15 yaşını tamamlamış, ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi** olarak tanımlanmıştır. Mezkûr Yönetmelik ile genç işçi tanımına yer verilmiş olması, gençlik alanı ile ilgili yasal metinler anlamında önemli bir husustur.

Evlenme, eğitim ve çalışma yaşının yanı sıra asgari cezai sorumluluk yaşı konusunda da çocukların yaşlarına göre ayrım yapılmıştır. TCK'ya (31.md) göre, fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmamış olan çocukların ceza sorumluluğu bulunmamaktadır. Mezkûr maddenin devamında, fiili işlediği sırada oniki yaşını doldurmuş olup da onbeş yaşını doldurmamış olanlar için işlediği fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını yönlendirme yeteneğine göre cezai sorumluluğun belirleneceği ifade edilmiştir. TCK'nın 31.maddesinin 3. Fıkrasında ise "fiili işlediği sırada onbeş yaşını doldurmuş olup da onsekiz yaşını doldurmamış olan kişiler hakkında suç, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde onsekiz yıldan yirmidört yıla; müebbet hapis cezasını gerektirdiği takdirde oniki yıldan onbeş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur." denilmektedir.

Asgari cezai sorumluluk konusundaki yaş ayrımını özetlemek gerekirse, 12 yaşını tamamlamamış çocukların cezai sorumlulukları bulunmamaktadır. Oniki – onbeş yaş arasındaki çocukların cezai sorumlulukları, işledikleri fiilin sonuçlarını algılama düzeyine göre değişmektedir. Onbeş yaşını doldurmuş olup 18 yaşını doldurmayan çocukların sorumlulukları bulunmakta ve çocuk mahkemeleri ile çocuk ağır ceza mahkemelerinde yargılanabilmektedir.

TCK uyarınca, suça sürüklenen ve ceza sorumluluğu olmayan çocuklar için çocuklara özgü güvenlik tedbirlerinin uygulanabileceği ifade edilmiştir (31.md). 5395 Sayılı ÇKK'da, çocuğun öncelikle kendi aile ortamında korunmasını sağlamaya yönelik **danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbiri** çocuklara özgü güvenlik tedbirleri (koruyucu ve destekleyici tedbirler) olarak ele alınmıştır (5.md).

Çocuk yaş ayrımının olduğu diğer bazı alanlar ise seyahat, sağlık ve turizm gibi alanlardır. Onsekiz yaşına kadar olan kişiler çocuk olarak kabul edilse de sağlık hizmetlerinde 15 yaşına kadar olan bireyler, çocuk hasta olarak kabul edilmektedir.

Toplu taşıma araçlarında, 6 yaşından küçük çocuklar ücretsiz seyahat edebilmektedir. Uçak ile yapılan yolculuklarda, 0 – 2 yaş bebek, 2 – 12 yaş çocuk, 12+ yaş yetişkin, 13 – 25 yaş grubu ise genç olarak sınıflandırılmıştır.[7] Türkiye'de, otellerde çoğunlukla 12 yaşın altındaki bireyler, çocuk olarak kabul edilmektedir. Bazı otellerde, 12 yaşın altındaki çocuklar ücretsiz olarak konaklayabilmektedir. Birçok otelde ise, 0 – 7 yaş çocuklar için ücretsiz konaklama imkânı bulunmaktadır.[8]

Çalışmanın bu bölümünde, eğitim, sağlık, çalışma, evlenme, cezai sorumluluk, turizm, seyahat gibi hayatın birçok alanı ile ilgili olarak çocukların yaş ayrımlarına yer verilmiştir. Uluslararası ve ulusal düzenlemelerde, 18 yaşını doldurmamış bireyler çocuk olarak kabul edilmekle birlikte farklı yaş ayrımlarının olduğu, çocukların yaşlarına göre hak ve sorumlulukların farklılaştığı görülmektedir. Genç kavramı kullanılmamakla birlikte birçok düzenlemede, zorunlu eğitim çağı sonrası farklı bir yaş ayrımına gidildiği ve bu anlamda uluslararası düzeyde olduğu gibi 15 yaşın tamamlanması hususuna yer verilmiştir. Öte yandan, 15 yaşını tamamlayıp 18 yaşını doldurmamış olan çocukların işledikleri fiillere göre ağır ceza mahkemelerinde yargılanabilmesi, bu yaş grubunun farklı değerlendirildiğini, yetişkin bir birey gibi muamele gördüklerini ortaya koymaktadır. Bir tarafta, ağır ceza mahkemelerinde yargılanacak kadar akli melekelerinin olgunlaşmış olduğu kabul edilen gençler ile diğer tarafta bazı haklardan yararlanabilmek için 18 yaşın doldurulması gerçeği, ortada durmaktadır.

3. GENÇLERE YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER

Gençlerle ile ilgili ulusal mevzuat incelendiğinde, Anayasa'da gençliğin korunmasına ilişkin açık hükümler bulunmaktadır. Buna göre "Devlet, istiklal ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır. Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır." denilmektedir (58.md). Mezkûr madde, birkaç konuya dikkat çekmektedir. İlkesel olarak gençlerin, hangi ölçütlere göre eğitim alacakları, yetiştirilecekleri ve hangi görüşlere karşı duracakları, özetle gençlerin nasıl inşa edileceği ifade edilmiştir.[9]

[7] https://www.anadolujet.com/en, Erişim: 22.11.2022

[8] https://academy.hotellinkage.com/otellerde-%C3%A7ocuk-politikalar%C4%B1-ve-%C3%A7ocuk-dostu-oteller-6d3e3dac2685, Erişim: 22.11.2022

[9] Çocukluğun politik inşası için bkz. Güven Gürkan ÖZTAN, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2019

Mezkûr maddenin devamında ise, gençlerin alkol, uyuşturucu, kumar, suç ve benzeri kötü alışkanlıklardan korunması için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir.

Anayasa'nın yanı sıra 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde, gençlere yönelik tedbirler ve ilgili bakanlıklara yer verilmiştir. Bu anlamda, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın (GSB) gençlere yönelik görevleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. GSB'ye bağlı olarak Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Gençlik Hizmetleri Genel Müdürlüğünün görevleri arasında gençlere yönelik istismarın ve şiddetin engellenmesi, sosyal hayatın her alanına gençlerin etkin katılımı, gençleri kötü alışkanlıklardan koruyacak çalışmaların yürütülmesi gibi tedbirler yer almaktadır.

Çocuk refahı ve çocukların korunmasından birinci derecede sorumlu olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB), aynı zamanda gençlerin refahından da sorumlu temel Bakanlıktır. ASHB'nin görev alanları ile ilgili temel kanunlardan biri olan SHK uyarınca "korunmaya, bakıma veya yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere..." yardım sunulmasından bahsedilmektedir (1.md). SHK'nın 21.maddesinde ise "korunmaya, bakıma, yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli ve yaşlılar ile sosyal hizmetlere ihtiyacı olan diğer kişileri tespit ve inceleme" görevine yer verilmiştir. SHK'da doğrudan genç kavramına yer verilmemiş olmakla birlikte "sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan birey" tanımı, bu kapsamdaki bütün kişileri içine almaktadır. ASHB'ye bağlı faaliyet gösteren Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliğinde ise doğrudan genç kavramına yer verilmiştir (1.md).

Hukuki düzenlemelerin yanı sıra kalkınma planlarında, gençlere yönelik tedbirlere yer verilmektedir. On Birinci Kalkınma Planında (2019 – 2023), gençlik alanı ile ilgili temel amacın "Gençlerin güçlü yaşam becerilerine, insani ve millî değerlere sahip olarak yetişmelerinin, iktisadi ve sosyal hayata ve karar alma mekanizmalarına aktif katılımlarının sağlanması" olduğu ifade edilmiştir.[10]

Türkiye'de gençlik refahı alanında farklı Bakanlıklar tarafından yürütülen çalışmalar bulunmakla birlikte mevzuat, politika ve hizmetlerin yetersiz olduğunu (Acar, 2008: 5; Aysan ve Avcı, 2015; Çetintürk ve Küçük, 2019) ifade etmek gerekir.

[10] Gençlik alanı ile ilgili politika ve tedbirlere yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf, Erişim: 22.11.2022

4. GENÇLERE YÖNELİK POLİTİKALAR VE İLGİLİ BAKANLIKLAR

Gençlere yönelik hizmetleri yürüten temel Bakanlıklar ASHB, GSB, Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'dır. ASHB'nin gençlere yönelik hizmetleri bağlamında, (mülga) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğünün (SHÇEK) çalışmalarına değinilmesinde fayda bulunmaktadır. SHÇEK bünyesinde, çocuk ve gençlik hizmetleri daire başkanlığı olmak üzere iki ayrı birim 2011 yılına kadar hizmet vermiştir. ASHB ile birlikte gençlik hizmetleri daire başkanlığı kapatılmıştır. Gençlik hizmetleri dair başkanlığına bağlı olarak sunulan bazı hizmetler de (örnek. Aile danışma ve toplum merkezleri ile özellikle gençlere yönelik hizmet veren gündüzlü çocuk ve gençlik merkezleri) 2013 yılında yürürlüğe giren Sosyal Hizmet Merkezleri yönetmeliği ile birlikte ortadan kalkmıştır.

ASHB tarafından, gençlere yönelik spesifik ve yeterli sosyal politikaların olduğunu söylemek güçtür. Genç kategorisinde yer alan bireylere yönelik hizmetler, ASHB'ye bağlı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilmektedir. ASHB'nin hizmet modelleri incelendiğinde, çocukların ve gençlerin koruyucu ve önleyici hizmetler bağlamında aile ve akrabaları yanında desteklenmesini amaçlayan sosyal ve ekonomik destek hizmeti (SED) ön plana çıkmaktadır. SED hizmeti, özellikle ekonomik yoksunluk içerisinde bulunan ailelerin ve gençlerin desteklenmesi anlamında önemli bir role sahiptir.

SED hizmetinin yanı sıra gençlerin korunma altına alınması halinde, evlat edinme, koruyucu aile ve kuruluş bakım hizmetleri olmak üzere üç modelden bahsedilebilir. BM'nin genç tanımı dikkate alındığında, 15 yaş ve üstü bireylerin evlat edinme ve hatta koruyucu aile hizmetinden faydalanma imkânları oldukça düşüktür. Bu iki modelden geriye, kuruluş bakım hizmeti kalmaktadır. (Mülga) SHÇEK döneminde, gençlere yönelik kuruluş bakım hizmeti, çoğunlukla yetiştirme yurtları aracılığıyla sunulurken kuruluş bakım modellerindeki dönüşüm (küçük ölçekli kuruluşlar olan çocuk evi ve çocuk evleri sitesi modeli) ile birlikte yetiştirme yurdu modeline son verilmiştir (ASHB Faaliyet Raporu, 2018: 96). Yetiştirme yurdu, adından da anlaşılacağı üzere gençlerin yetiştirilmesi anlamında önemli bir kuruluş modelidir. Yetiştirme yurtlarının tamamen kapatılması yerine, çok fazla sayıda gencin bir arada yaşadığı yetiştirme modeli dönüştürülerek daha az sayıda gencin hizmet alacağı şekilde hizmet vermesi sağlanabilirdi.

Çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları ve son olarak çocuk destek merkezlerinin (ÇODEM)[11] kapatılması ile birlikte, kuruluş bakımı anlamında çocuk evleri ve çocuk evleri sitesi (ÇES) olmak üzere iki model uygulanmaktadır. Çocuk evleri maksimum 5-6 çocuğun, bakım personelinin gözetiminde bir apartman dairesinde yaşadığı kuruluş bakım modelidir. Çocuk evlerinden kalan çocuklardan sorumlu bir meslek elemanı bulunmaktadır. Meslek elemanı; sosyal hizmet uzmanı, öğretmen, psikolog, sosyolog, çocuk gelişimci gibi farklı bilim dallarından mezun kişiler arasından belirlenmektedir. Çocuk evlerinde, çocuklarla en çok ve sürekli vakit geçiren personel, bakım personelidir. Üç bakım personeli, dönüşümlü olarak 7/24 saat esasına dayalı olarak çalışmaktadır. Meslek elemanı ise çocukların, eğitim, sağlık, aile gibi birçok alandaki gelişimlerini takip etme, çocukların ihtiyaçlarını ve sorunlarını diğer meslek elemanları ile birlikte işbirliği halinde yürütmekten sorumludur.

Çocuk evleri, apartman dairelerinde normal bir ev gibi hizmet vermektedir. Aile ortamına yakınlığı, çocukların kendi ayakları üzerinde durması ve bağımsız hayata daha kolay atılmaları için oluşturulan çocuk evlerinin, bazı sorunları/güçlükleri de beraberinde getirdiği bilinmektedir. Yetiştirme yurdu modelinde, çocuklar ve gençler, kuruluşta görev yapan müdür, müdür yardımcısı, meslek elemanları ve diğer bütün personel ile aynı mekânda bulunduğundan dolayı çocukların takibi ve mesleki çalışmaların yapılması daha kolay olmuştur. Ancak, çocuk evlerinin çoğunluklar bakım elemanı ve bir meslek elemanının kontrolünde bulunması, meslek elemanının sürekli çocuklarla birlikte olamaması gibi nedenlerle çocukların takibi ve mesleki çalışmaların etkinliği yetersiz kalmaktadır.

ÇES modeli, yetiştirme yurdu modeline benzemesi nedeniyle çocukların takibi ve mesleki çalışmaların yürütülmesi açısından daha olumlu bir yapıya sahiptir. Bu bakım modelinde, bakım elemanları, kuruluş idaresi, meslek elemanları ve diğer destek personeli aynı yerleşke içerisinde görev yapmaktadır. Çocukların takibi ve mesleki çalışmaların sürekliliği açısından, çocuk evlerine oranla öncelikle bu bakım modeline başvurulması gerektiği düşünülmektedir.

ASHB'nin suça sürüklenen, suç mağduru, refakatsiz ve sokakta sosyal tehlikelerle karşı karşıya kalan çocuklar için oluşturduğu bakım modeli olan ÇODEM, 2022 yılında yürürlüğe giren "Çocuk Koruma Hizmetleri Planlama Ve Çocuk Bakım Kuruluşlarının Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik" ile birlikte kapatılmıştır. Mevcut kuruluşların, çocuk evleri

[11] Çocuk Koruma Hizmetleri Planlama Ve Çocuk Bakım Kuruluşlarının Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile çocuk destek merkezleri kapatılmıştır. Çocuk destek merkezi olarak faaliyet gösteren kuruluşların çocuk evleri sitesi adıyla hizmet vereceği hüküm altına alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39704&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5, Erişim: 22.11.2022

sitesi adı altında hizmet vereceği belirtilmiştir. (Mülga) ÇODEM Yönetmeliğinde, çocukların mağduriyet ve suça sürüklenme, yaş, cinsiyet durumlarına göre ayrı ayrı yapılandırılması veya ihtisaslaştırılması hususlarına yer verilmiştir. Her ne kadar hukuki açıdan, kuruluşların belirli kıstaslara göre ihtisaslaştırılacağı hüküm altına alınmış olsa da korunma altına alınma nedenlerinin de çeşitlenmesinden ötürü, bu kıstaslar uygulamada yeterli karşılık bulamamıştır. Bununla birlikte, ÇODEM hizmetinin kapatılıp ÇES adı altında hizmet verecek olmasının uygulamada nasıl sonuçlara yol açacağı henüz açık değildir. Gençlik refahı alanındaki sorunlar ve ihtiyaçlar, gençlere yönelik hizmet modellerinin ihtisaslaştırılmasını ve küçük gruplar halinde hizmet verilmesini gerektirmektedir.

Gençlik refahı alanında ASHB'den farklı olarak gençlere yönelik eğitsel, sosyal, kültürel ve sportif, yurt, kredi ve burs gibi hizmetler GSB tarafından yürütülmektedir. GSB, gençlere yönelik faaliyetlerini temelde gençlik merkezleri, genç ofisler ve gençlik kampları aracılığıyla yerine getirmektedir. GSB'nin yürüttüğü yurt, kredi ve burs hizmetleri kapsamında nüfusun bazı gruplarına önemli ayrıcalıklar tanınmaktadır. Bu anlamda şehit ve gazi çocukları, koruma ve bakım altında olan gençler, anne ve babası vefat etmiş olan öğrenciler öncelikli olarak yurda yerleştirilmekte ve bu öğrencilerden yurt ücreti ve güvence bedeli alınmamaktadır (GSB Faaliyet Raporu, 2022: 17).

Gençlik merkezleri akademisinde, yaşamın birçok alanı ile ilgili takım ruhu ve aktif katılımın öne çıktığı atölye çalışmaları bulunmaktadır. Gençlik merkezleri akademisinde değerler, dini ilimler, inovasyon, kişisel gelişim, sosyal bilimler, dil eğitimleri ve güzel sanatlar, sağlıklı yaşam ve spor atölyeleri bulunmaktadır.[12] Anayasa'da yer alan gençlerin alkol, uyuşturucu ve bağımlılık yapan diğer maddelerden korunması amacıyla GSB tarafından gençlik merkezleri, gençlik kampları ve yurtlarda gençlere, gençlik çalışanlarına, antrenörlere, il, ilçe ve gençlik merkezi müdürlerine bağımlılığın her türüyle mücadele hakkında seminer ve eğitimler düzenlenmektedir. Bunun yanında, bağımlılıkla mücadele çerçevesinde programlara ve projelere de destek verilmektedir. Gençlik merkezlerin sayısı 2021 yılı itibariyle 397'ye ulaşmıştır (GSB Faaliyet Raporu, 2022: 14).[13]

Suça sürüklenen çocuklara hizmet sunan ASHB'nin yanı sıra Adalet Bakanlığı da çocuk eğitim evleri (eski adıyla ıslah evi) yoluyla hizmet sunmaktadır. Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı

[12] Ayrıntılı bilgi için bkz. https://ghgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/3277/3187/genclik-merkezleri-dairesi.aspx, Erişim: 23.11.2022

[13] Gençlik ve Spor Bakanlığının gençlere yönelik ayrıntılı hizmetleri için bkz. https://sgb.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/SGB/012014/2021_Faaliyet_Raporu060622.pdf, Erişim: 23.11.2022

Hakkında Kanunun 15/1 maddesinde çocuk eğitim evleri; "çocuk hükümlülerin eğitilmeleri, meslek edinmeleri ve yeniden toplumla bütünleşmeleri amacıyla cezaların infazının yerine getirildiği tesisler olarak" tanımlanmıştır. Çocuk eğitim evinin amacı; 12 – 18 yaş grubu arasında olup işlediği bir fiil sonucu hüküm giymiş olan çocukların yeniden eğitilmesi, suç ve suçun sonuçlarından arındırılması ve topluma yeniden kazandırılmasıdır. Kurum içi veya dışında herhangi bir eğitim ve öğretim programına devam eden 18 yaşını dolduran çocuklar, eğitimlerini tamamlayabilmeleri için 21 yaşını bitirinceye kadar çocuk eğitim evinde kalabilmektedir.[14] 2022 yılı verilerine göre, Adalet Bakanlığı'na bağlı 9 çocuk kapalı ceza infaz kurumu ve 4 çocuk eğitim evi bulunmaktadır.[15]

Türkiye'de Gençlere Yönelik İstatistiki Veriler

Gençlere yönelik kavram, hukuki düzenlemeler, politikalar ve ilgili kurumların yanı sıra gençlik alanı ile ilgili bazı verilere yer verilmesinde fayda görülmektedir. Kuşkusuz gençlik refahına yönelik hukuksal düzenlemelerin gözden geçirilmesi, kanıta dayalı politikaların oluşturulması ve geliştirilmesi anlamında gençlik alanındaki istatistiklerin incelenmesine ihtiyaç vardır. Gençlere yönelik istatistiki veriler, çoğunlukla TÜİK'in İstatistiklerle Gençlik Raporundan alınmıştır.

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre, 2021 yılı sonu itibarıyla Türkiye'nin 15 – 24 yaş grubundaki genç nüfusu 12 milyon 971 bin 289 kişidir. Genç nüfus, toplam nüfusun %15,3'ünü oluşturmaktadır.[16] Türkiye'de doğum oranlarının düşmesine paralel olarak genç nüfus oranı da azalmaktadır. Doğum oranlarının yüksek olduğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde genç nüfus oranı fazla iken Ege ve Marmara gibi bölgelerde genç nüfus oranı düşüktür.

Türkiye'de ilk evlenme yaşı, ger geçen yıl artmaktadır. 2021 yılında ortalama ilk evlenme yaşı erkeklerde 28,1 iken kadınlarda 25,4 olmuştur.[17] Genç nüfusun medeni durumu incelendiğinde, genç erkek nüfusun 2021 yılında %96,2'sinin hiç evlenmemiş, %3,8'inin resmi nikâhla evli, %0,1'inin boşanmış; genç kadın nüfusun ise %84,9'unun hiç evlenmemiş, %14,7'sinin resmi nikâhla evli, %0,4'ünün ise boşanmış olduğu ortaya çıkmıştır.

[14] Çocuk eğitim evlerine yönelik detaylı bilgi için bkz.https://ankarace.adalet.gov.tr/hakkimizda, Erişim: 27.11.2022
[15] https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-genel-bilgi, Erişim: 27.11.2022
[16] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634, Erişim: 27.11.2022
[17] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2021-45568, Erişim: 27.11.2022

Gençlere yönelik veriler kapsamında üzerinde durulması gereken bir diğer veri, eğitim ve istihdamda yer almayan kesimdir. Buna göre, ne eğitim ne de istihdamda olan gençlerin oranı 2020 yılında %28,3 iken 2021 yılında %24,7 olmuştur.

TÜİK yaşam memnuniyeti araştırması sonuçlarına göre 18-24 yaş grubundaki genç nüfus içinde kendini mutlu olarak beyan edenlerin oranı 2020 yılında %47,2 iken 2021 yılında oranı %44,5'e düşmüştür. 2021 yılında gençlerin mutluluk kaynağı olan değerler arasında %45,1 ile sağlık, %22,9 ile başarı ve %16,9 ile sevgi ilk üç sırada yer almıştır.

İnternet kullanımı özellikle çocuklar ve gençler başta olmak üzere nüfusun önemli bir kesiminde artış göstermektedir. Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması sonuçlarına göre, internet kullanım oranı, 15-24 yaş grubundaki genç nüfusta 2020 yılında %93,0 iken 2021 yılında %97,1'e yükselmiştir.[18]

İnternet kullanımı ile ilgili olarak burada yer verilmesi gereken diğer bir veri ise İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun kapsamında, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından erişimin engellenmesi kararlarıdır. BTK tarafından erişimin engellenmesi tedbirlerinin suç türlerine göre oransal dağılımı Çizelge 1'de verilmiştir.

Tür	**Oran (%)**
Müstehcenlik	43,17
Fuhuş	17,19
Çocukların Cinsel İstismarı	1,27
Kumar Oynanması için Yer ve İmkân Sağlama	37,84
Yasadışı Bahis	0,29
Uyuşturucu ve Uyarıcı Madde	0,13
Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar	0,03
İntihara Yönlendirme	0,02

[18] https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634, Erişim: 28.11.2022

Kurum tarafından erişim engelleme kararlarının % 99,76'sını, çocukların cinsel istismarı, fuhuş, müstehcenlik, yasadışı bahis ve kumar suçları oluşturmaktadır.[19]

Türkiye'de çocuk ve genç nüfus oranının toplam nüfusa oranı, gençlerdeki internet kullanımının %97'1 e ulaşması ve internet ortamında çocuk ve gençlere yönelik online çocuk istismarı dikkate alındığında kapsamlı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. ASHB, MEB, GSB Adalet Bakanlığı ve BTK başta olmak üzere ilgili kamu kurumlarının işbirliği ve koordinasyonu içerisinde makro düzeyde hukuksal düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve ulusal politikaların oluşturulmasına ihtiyaç vardır. İnternetin kontrollü ve güvenli kullanımı konusunda aile ve bireylere yönelik hizmetlerin ilgili Bakanlıklarca hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de gençlik politikalarının oluşturulmasında göz önüne alınması gereken bir diğer istatistiki veri ise, güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuklardır. Güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocukların karıştığı olay sayısı 2021 yılında, 2020 yılına göre %10,8 oranında artarak 499 bin 319 olmuştur. Çocukların karıştığı olayların 132 bin 943'ü suça sürüklenme nedeni ile gerçekleşmiştir. Bu çocukların %36,6'sına yaralama, %27,2'sine hırsızlık, %5,1'ine uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, satmak veya satın almak, %4,3'üne tehdit, %3,8'ine ise cinsel suçlar isnat edilmiştir. Güvenlik birimlerine mağdur olarak gelen 207 bin 999 çocuğun %89,4'ünü suç mağduru, %10,6'sını takibi gereken olay mağduru çocuklar oluşturmuştur. Güvenlik birimlerine suç mağduru olarak gelen veya getirilen 186 bin 14 çocuğun %57,4'ü yaralama, %13,1'i cinsel suçlar, %12,4'ü aile düzenine karşı suçlar, %4,5'i tehdit, % 12,6'sı bu nedenlerin dışında kalan diğer nedenlerden dolayı mağdur olmuştur.[20]

Suça sürüklenen ve suç mağduru olan çocuk ve genç sayısının yaklaşık 500 000 kişiye ulaştığı dikkate alındığında, cinsel istismar, uyuşturucu madde gibi her bir alana yönelik olarak kapsamlı çalışmaların yapılması gereği ortadadır. Örneğin bir yıl içerisindeki sadece cinsel istismar mağduru çocuk sayısının 24.367 (%13,1) olduğu dikkate alındığında, çocuklara yönelik cinsel istismarın önlenmesi için hem koruyucu ve önleyici hem de mağdur çocuklara yönelik hizmetlerin etkinliğinin arttırılması gerekmektedir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gençlik refahını konu edinen bu çalışmamızda, öncelikle çocuk ve genç kavramları ele alınmıştır. Uluslararası ve ulusal düzeyde, 18 yaşın altındaki bireyler çocuk kabul edilmekle

[19] Erişim Engellenmesi Tedbiri İstatistikleri için bkz. https://www.guvenliweb.org.tr/dosya/brEi5.pdf, Erişim: 29.11.2022

[20] Ayrıntılı bilgi için bkz. Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri, 2021

birlikte eğitim, çalışma, evlenme, cinselliğe rıza, cezai sorumluluk gibi birçok alanda hukuki anlamda ayrımların yapıldığı ortaya konulmuştur. Bu çerçevede, çocukların yaş ve gelişim düzeylerine göre, hakların ve sorumlulukların farklılaştığı ifade edilebilir.

Türkiye'de gençlik alanında Anayasa başta olmak üzere bazı hukuksal düzenlemeler ve farklı Bakanlıklar tarafından yürütülen politikalar bulunmakla birlikte mevcut çalışmaların yetersiz olduğu ve geliştirilmesi gerektiği açıktır. Aile kurumu ve toplum yapısında meydana gelen değişimlere bağlı olarak gençlik alanında da önemli değişimler yaşanmaktadır. Suça sürüklenen ve suç mağduru çocuk sayısının yaklaşık yarım milyon bireyi aşması, internet kullanımının çok fazla yaygınlaşması, online çocuk istismarındaki artışı gibi veriler, kamu kurumları tarafından kapsamlı çalışmayı gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, H. (2008). Türkiye'nin ulusal gençlik politikası nasıl yapılandırılmalıdır?. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi,* 5(1).

Aysan, M. F. ve Avcı, S. (2015). Türkiye'de Gençliğin Refahı, Sosyal Politikalar Ve Kurumlar.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2018). *Faaliyet Raporu*. 28.11.2022 tarihinde https://aile.gov.tr/media/33768/2018-yili-faaliyet-raporu.pdf adresinden erişildi.

Birleşmiş Milletler (2020). *Dünya Gençlik Raporu.* 27.11.2022 tarihinde https://www.un.org/development/desa/youth/wp-content/uploads/sites/21/2020/07/2020-World-Youth-Report-FULL-FINAL.pdf adresinden erişilmiştir.

Canan, İ. (2001). *Çocuk Eğitimi*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Çetintürk, V. E. ve Küçük, H. (2019). Gençlik Politikalarında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme: Türkiye Ve Finlandiya Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *24*(2), 263-284.

Ertürk, M. (2002). Çocuğun Dînî Eğitiminde Kullanılan Bir Hadîs Ve Tahlîli. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi,* 2(2), 53-79.

Gençlik ve Spor Bakanlığı (2022). *Faaliyet Raporu.* 27.11.2022 tarihinde https://sgb.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/SGB/012014/2021_Faaliyet_Raporu060622.pdf adresinden erişildi.

Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri (2021). 28.11.2022 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Guvenlik-Birimine-Gelen-veya-Getirilen-Cocuk-Istatistikleri-2021-45586#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=G%C3%BCvenlik%20birimlerine%20gelen%20veya%20getirilen%20%C3%A7ocuklar%C4%B1n%20kar%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20olay%20say%C4%B1s%C4%B1%202021,artarak%20499%20bin%20319%20oldu. adresinden erişildi.

Öztan, G. G. (2019). *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası.* İstanbul Bilgi Üniversitesi

Sarıgül, A. T. (2021). Reşit Olmayanla Cinsel İlişki Suçunda Fail (TCK m. 104). *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 25(2), 711-754.

Türkiye İstatistik Kurumu (2021). İstatistiklerle Gençlik. 27.11.2022 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109 adresinden erişildi.

Yaman, F. (2022). Çocuk Hakları Sözleşmesine Taraf Olmayan Ülke: Amerika Birleşik Devletleri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* 22(55), 377-398.

CEZA İNFAZ KURUMLARINDA ÇALIŞAN PERSONELLERİN YAŞADIKLARI PSİKOSOSYAL SORUNLAR KONUSUNDA HAZIRLANAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ANALİZİ

Doktora Öğrencisi, HESNA KESEN [1], Doç. Dr., HARUN CEYLAN [2]

[1] Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, hesna.kesen@gmail.com - https://orcid.org/0000-0002-1118-4306

[2]Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Sosyal Hizmet Bölümü, hrceylan@gmail.com - https://orcid.org/0000-0001-9047-2316

ÖZET

Bireylerin çalışma ortamları ve yaptıkları işlerle yaşadıkları psikososyal sorunlar arasında önemli bir ilişki olduğu bilinmektedir. Özellikle ceza infaz kurumları gibi çalışma şartları ve iş ortamı bakımından zorlu koşullarda görev yapan personelin farklı düzeylerde sorunlarla daha fazla karşılaşması olasıdır. Bu bakımdan Türkiye'de ceza infaz kurumlarında çalışan personelin yaşadığı sorunların ve bu sorunlara yönelik ne gibi çözümler geliştirildiğinin anlaşılabilmesi için konunun akademik açıdan hangi düzeyde ele alındığının tespit edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda çalışmada Türkiye'de Ceza İnfaz Kurumlarında görev yapan personellerin yaşadığı psikososyal sorunlar konusunda hazırlanmış lisansüstü tezlerin meta-analiz yöntemi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın verileri Kasım-Aralık 2022 tarihlerinde "Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi" veri tabanı taranarak toplanmıştır. İncelemede "Ceza İnfaz Kurumu", "çalışan" ve "personel" anahtar kelimeleri kullanılarak tarih aralığı verilmeden sosyal bilimler alanında yapılan tezlerin tümü değerlendirilmiştir. 2009-2021 yılları arasında tamamlanan ve tam metin erişimine izin verilen toplam 10 tez araştırma kapsamına alınmıştır. Çalışmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen standart bir veri özetleme formu ile toplanmıştır. Veriler frekans (n) ve yüzdelik (%) kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmaya dahil edilen tezlerin %20'si (n:2) doktora, %80'i (n:8) yüksek lisans tezidir. Çalışmalar tanımlayıcı tiptedir. Tezlerde ceza infaz kurumlarında çalışan personellerin iş doyumu ve örgütsel bağlılıklarının düşük olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra çalışma ortamının çalışanlar üzerinde ikincil travmatik stres, duyarsızlaşma ve yüzeysel davranış eğilimlerini ortaya çıkardığı görülmüştür. Ayrıca ceza infaz kurumu personellerinin iş stresi gibi nedenlerle iş-ev çatışması ve bu duruma bağlı olarak duygusal sorunlarla karşı karşıya kaldıkları saptanmıştır. Ceza infaz kurumu çalışanlarının yaşadıkları psikososyal sorunlar üzerine yapılan lisansüstü tezlerin vardığı ortak sonuç ceza infaz kurumu personellerinin sıklıkla stres yaşadıkları ve buna bağlı olarak düşük iş doyumu ile örgütsel bağlılık hissetmelerinin tespit edilmiş olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Ceza infaz kurumu, çalışma hayatı, iş doyumu, psikososyal durum, lisansüstü tezler

1. GİRİŞ

Çalışmak, bireylerin sadece geçimlerini sağladıkları ya da zaman geçirmek için gerçekleştirdikleri bir etkinlik olmayıp aynı zamanda sahip oldukları bilgi ve becerileri

kullanabilmelerine ve kendilerini geliştirebilmelerine imkân sağlayan bir etkinliktir (Aktaş, 2009: 10; Çoğaltay, 2010: 1).

Bireyler çalışma hayatında ortamın fiziki koşullarından, işin yapısından ya da yönetim anlayışından kaynaklanan birtakım zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Bu zorluklar bireyin çalışma hayatının yanı sıra diğer ilişki sistemlerini de etkilemektedir. (Aktaş, 2009: 10). Bu bağlamda çalışanların psikososyal sağlıkları ve sosyal ilişkileri ile işten alınan doyum, iş arkadaşlarıyla olan ilişkiler, çalışma ortamındaki ast üst ilişkileri ve işe uyum arasında önemli bir ilişki vardır (Çelikol, 2001: 35).

Özellikle ceza infaz kurumları gibi doğası gereği sıkı güvenlik prosedürleri ve kuralları olan kurumlarda çalışanların psikososyal ve duygusal zorluklarla karşılaşmaları daha olasıdır (Gündoğdu, 2020: 4).

Zira ceza infaz kurumlarının fiziki yapısının kapalı olması, çalışma ortamında iletişim imkânlarının kısıtlı olması gibi çalışma şartlarını olumsuz etkileyen sebepler çalışanların tükenmişlik yaşamasına neden olabilmektedir (Bulut, 2019: 3).

Bu nedenle ceza infaz kurumlarında görev yapan infaz koruma memurları, psikologlar, sosyologlar ve öğretmenlerin çalışma ortamları ve şartlarına bağlı olarak ne gibi sorunlar yaşadıklarının tespit edilmesi önemlidir. Bu bağlamda çalışmada ceza infaz kurumlarında görev yapan personellerin yaşadıkları psikososyal sorunlar alanda hazırlanan lisansüstü tezlerin incelenmesiyle anlaşılmaya çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada ceza infaz kurumlarında görev yapan personellerin yaşadıkları psikososyal sorunlar hakkında yapılmış lisansüstü tezlerin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın yapısı gereği kategorisel analiz yöntemi seçilmiştir. Kategorisel analiz genel anlamda belirli bir mesajın ilk olarak birimlere bölünmesini ardından bu birimlerin belirli kriterlere göre kategoriler halinde gruplandırılmasını ifade eder. Kategorilendirme ile yapılmak istenen mesajların anlamlarının işlenmesidir. Kullanılan kategoriler araştırmacının teorik formasyonuna göre şekillenebilmektedir. Kategorilerin kullanılmasında, homojen, ayırt edici, objektif olma, bütünsellik taşıma, amaca uygun olma ve anlamlı olma kuralları bulunmaktadır (Bilgin, 2014: 19). Bu çalışma kapsamında kategorilere ayrılan veriler iç ve dış yapı incelemesiyle analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde gerçekleştirilen tarama sonucunda ceza infaz kurumu çalışanları üzerine yapılmış ve tam metin erişimine açık 10 lisansüstü teze ulaşılmıştır.

Çizelge 1:Tezlerin türlerine ve Yapıldıkları Üniversitelere Göre Dağılım

Üniversite Adı	Yüksek Lisans Tezi	Doktora Tezi
Karabük Üniversitesi	1	0
Ankara Üniversitesi	1	0

Gazi Üniversitesi	0	2
Çağ Üniversitesi	1	0
İstanbul Üniversitesi- Cerrahpaşa	1	0
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi	2	0
Haliç Üniversitesi	1	0
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	0
Toplam	**8**	**2**

Çizelge 1'e bakıldığında yayımlanan tezlerin 8'ini yüksek lisans, 2'sini ise doktora tezleri oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra tezlerin çoğunlukla Gazi Üniversitesi (2) ile Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi (2) bünyesinde yapıldığı görülmektedir.

Çizelge 2'ye bakıldığında bu makale kapsamında incelenen lisansüstü tezlerin adları, çalışmayı gerçekleştirenlerin isimleri, danışmanlık yapan bilim insanlarının isimleri ile tezlerin onay tarihi ve türleri yer almaktadır.

Çizelge 2: Ceza İnfaz Kurumu Çalışanlarının Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalar

Sıra Numarası	Tezin Adı	Tezin Yazarı	Tezin Türü	Tarih
1	Çalışanların Psikolojik Dayanıklılığının Psikolojik İyi Oluşları Üzerine Etkisi: Ceza İnfaz Kurumlarındaki Psikologlar Üzerine Bir Araştırma	Begüm ACAR	Yüksek Lisans	2021
2	Ceza İnfaz Kurumu Çalışanlarının Tutuklu Ve Hükümlü Haklarına Yaklaşımı: Sincan Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü Örneği	Süleyman KAÇMAZ	Yüksek Lisans	2020

3	Çalışma Yaşamında Psikososyal Risk Faktörleri: Kapalı Ve Açık Ceza İnfaz Kurumlarında İş Sağlığı Ve Güvenliği Bağlamında Psikososyal Risk Maruziyetinin Karşılaştırmalı Analizi	Necla İrem ÖLMEZOĞLU İRİ	Doktora	2020
4	Ceza İnfaz Kurumunda Çalışan Personellerin İkincil Travmatik Stres Düzeylerini Sıkıntıya Dayanma Gücü, Psikolojik Sağlamlık Ve Tükenmişlik Algısının Yordayıcılığı	Gülşah GÜNGÖR UYGURTAŞ	Yüksek Lisans	2020
5	İzmir Ceza İnfaz Kurumlarında Çalışan İnfaz Ve Koruma Memurları Örnekleminde Duygusal Emek, Tükenmişlik Ve İşe Bağlılık Düzeylerinin Araştırılması	Gamze GÜNDOĞDU	Yüksek Lisans	2020
6	Bolu T Tipi Ceza İnfaz Kurumu Çalışanlarının İş Doyumu Ve Tükenmişliği Arasındaki İlişki	Abdullah BULUT	Yüksek Lisans	2019
7	Ceza İnfaz Kurumları Personelinin Farklı Birimlerde Çalışmalarının Duygu Durumları Üzerindeki Etkisi	Sedat BİNGÖL	Yüksek Lisans	2017

8	Yönetici Liderlik Yaklaşımının Çalışanın Örgütsel Bağlılığı, İş Tatmini Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Türkiye'deki Ceza İnfaz Kurumlarında Bir Araştırma	Ceren GÜVEN GÜRES	Doktora	2015
9	Türkiye Genelinde Ceza İnfaz Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin İş Doyum Algıları	Nazım ÇOĞALTAY	Yüksek Lisans	2010
10	Ceza İnfaz Kurumlarında Güvenlik Ve Gözetim Servisinde Çalışan Personelde İş Doyumu: Bolu F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği	Özgür AKTAŞ	Yüksek Lisans	2009

Çalışma kapsamında değerlendirmeye alınan çalışmalar Çizelge 2 üzerinden incelendiğinde çalışmaların genellikle ceza infaz kurumu çalışanlarının tükenmişlik, iş doyumu, örgütsel bağlılık ve duygu durumları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çıkarımdan hareketle çalışma kapsamında ele alınan çalışmalar belirli kategorilere ayrıştırılmıştır. Bu kategoriler ve çalışmalardan çıkarımları aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3.1. Lisansüstü Çalışma Bulgularında Ceza İnfaz Kurumu Çalışanlarının Yaşadıkları Psikososyal Sorunlar

3.1.1. İş Doyumu

Aktaş (2009) tarafından yapılan çalışmada ceza infaz kurumunda çalışan bireylerin iş doyumlarının oldukça düşük olduğu saptanmıştır. Çalışanların iş doyum ortalaması 2,35 standart sapması ise 0,94 olarak bulunmuştur. İş doyumu, yapılan işin sonucunda olumlu sonuçlar elde edildikçe artmaktadır. Ceza infaz kurumlarında ise personelin vermiş olduğu hizmetin sonuçları uzun sürede gerçekleşebilecek hizmetler olduğu için buna bağlı olarak iş doyumlarının düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çoğaltay (2010) tarafından yapılan çalışmada ceza infaz kurumlarında çalışan öğretmenlerin iş doyumları orta düzeyde saptanmıştır. Öğretmenlerin iş doyum ortalaması 3,05 standart sapma ise 0,72 olarak bulunmuştur. Öğretmenlerin iş doyumlarının orta düzeyde

çıkmasındaki en büyük etkenin ise görevde yükselme gibi imkânlarının bulunmaması gösterilmiştir.

Güven Güres (2015) tarafından yapılan çalışmada iş tatmini oranı oldukça düşük çıkmasına rağmen işten ayrılma niyeti söz konusunda emekli olarak ayrılma isteği oranı oldukça yüksektir. Bu durumun çalışanların sahip oldukları işin memuriyet olması ve bu haktan mahrum kalmak istememelerine bağlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Bulut (2019) tarafından yapılan çalışmada ise ceza infaz kurumu çalışanlarının iş doyum ortalaması 2,86 değer ile orta düzeyde tespit edilmiştir. Bu çalışmada iş doyumunun orta düzeyde olmasının nedeni olarak genel anlamda kurum yönetiminin çalışanlar ile sağlıklı iletişim bağlantıları oluşturmamaları olduğu ortaya çıkmıştır.

Kaçmaz (2020) tarafından yapılan araştırmada katılımcıların %39.6'sının işinden memnun olmadığı ve iş doyumunun düşük olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların %33.3'ü işinden memnun olduğunu belirtmiştir. Gerçekleştirilen çalışmanın ceza infaz kurumu çalışanlarının hükümlülere yaklaşım ve insan hakları algılayışı üzerine olması noktasında iş doyumunun düşük olması yönetimsel nedenlere bağlanmıştır.

3.1.2. Örgütsel Bağlılık

Aktaş (2009) tarafından yapılan çalışmada ceza infaz kurumu çalışan bireylerinin örgütsel bağlılık ortalamaları 2,48 standart sapma ise 1,09 olarak saptanmıştır. Bu sonuç ceza infaz kurumu çalışanlarının örgütsel bağlılıklarının düşük olduğunu göstermektedir. Örgütsel bağlılığın düşük olması ise beraberinde çalışanların işlerinden memnuniyet oranlarını düşürmektedir.

Güven Güres (2015) tarafından yapılan çalışmada ceza infaz kurumu çalışanlarının örgütsel bağlılıkları üç farklı düzeyde ele alınmıştır. Çalışanların duygusal bağlılık ortalaması 2,84 standart sapma 1,44, devam bağlılık ortalaması 3,75 standart sapma 1,36 son olarak normatik bağlılık ortalaması ise 3,05 standart sapma 1,52 olarak saptanmıştır. Bu durum çalışanların her üç bağlılık düzeyleri açısından da düşük örgütsel bağlılık sergilediklerini ortaya çıkarmaktadır.

Gündoğdu (2020) tarafından yapılan çalışmada ceza infaz kurumu çalışanlarının örgütsel bağlılık düzey sonuçlarında ise özellikle yaş farklılığının örgütsel bağlılıkta etkili olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarına göre 40 yaş ve üzeri bireyler daha alt yaş gruplarındaki bireylere göre daha güçlü örgütsel bağlılık sergilemektedir. Bu durumun aksine ceza infaz kurumunda yeni çalışmaya başlayan ve 40 yaş altı bireylerin düşük örgütsel bağlılık sergiledikleri ortaya çıkarılmıştır.

3.1.3. Tükenmişlik

Bulut (2019) tarafından yapılan çalışmada çalışanların tükenmişlik düzeyinin 2,87 değer ile '*çoğunlukla tükenmiş*' puan aralığında olduğu tespit edilmiştir.

Gündoğdu (2020) tarafından yapılan çalışmada ceza infaz kurumu çalışanlarının cinsiyetlere göre tükenmişlik durumu analizlerinde anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Araştırmaya katılan kadın çalışanların tükenmişlik ortalaması 59,69 standart sapma 14,59 olarak bulunmuş iken erkek çalışanların tükenmişlik ortalaması 55,51 standart sapma ise 14,58 olarak bulunmuştur.

Acar (2021) tarafından gerçekleştirilen çalışmada ceza infaz kurumlarında görev alan psikologların çalışma koşulları ve bazı değişkenlerde ele alınarak psikolojik iyi oluş yani tükenmişlik düzeyleri analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda bu konuda kadın ve erkek psikologlar arasında farklılık olduğu saptanmıştır. Kadın psikologların (Ort=3,376) erkek psikologlara (Ort=2,913) oranla daha yüksek psikolojik iyi oluşa sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum ceza infaz kurumlarında çalışan erkek psikologların tükenmişlik düzeyinin daha fazla olduğunu göstermektedir.

3.1.4. Stres-İkincil Travmatik Stres

Ölmezoğlu İri (2020) tarafından yapılan çalışmada çalışanların iş stresi ölçülmüştür. Çalışma sonucunda çalışanların %3,7'si stressiz, %20,9'u az stresli olarak saptanmış iken %75,4'lük oran '*çok stresli*' olarak bulunmuştur. Bu sonucun nedenleri olarak yapılan işin fiziksel durumu, hizmet sunulan grup, çalışma şartları ve iletişim gibi etkenler gösterilmiştir.

Güngör Uygurtaş (2020) tarafından hazırlanan tezde çalışanların ikincil travmatik stres düzeyleri bazı yordayıcılara göre araştırılmıştır. Araştırma sonucunda birinci aşamada yalnızca tolerans toplam varyansın %27'si iken ikinci aşamada tükenmişlik değişkeni varyansı %39'a son olarak üçüncü aşamada mahkumlar tarafından saldırıya uğrama değişkeni varyansı %43'e yükseltmiştir. Sonuç olarak toplam varyans %42,5 olarak ortaya çıkmıştır. Bu oran çalışanların travmatik stres düzeylerinin yoğun olduğunu göstermektedir.

3.1.5. Depresyon

Bingöl (2017) tarafından ceza infaz kurumu personellerinin duygu durumları üzerine yapılan araştırmada çalışanların depresyon düzeyi Beck Depresyon Ölçeği üzerinden 9,73 olarak saptanmıştır. Bu oran çalışanların '*hafif düzey depresyon*' (9,50-10,50) aralığında olduğunu göstermektedir.

3.2. İncelenen Tezlerde Yapılan Öneriler

Aktaş (2009) örgütsel bağlılık ve iş doyumu üzerine yapmış olduğu çalışma sonuçlarına göre ceza infaz kurumu çalışanlarının beklentilerinin belirlenmesi ve performansı etkileyen-etkileyecek olan olumlu çalışmaların yapılması gerektiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra hizmet içi ve sürekli eğitim sistemleri ile çalışanların iş doyumuna katkı sağlanmasını önermektedir.

Çoğaltay (2010) ceza infaz kurumu öğretmenlerinin iş doyumu üzerine yapmış olduğu çalışma sonucunda öğretmenlerin iş doyumunun orta düzeyden yüksek veya çok yüksek düzeye yükseltilmesi için planlamaların yapılmasını önermektedir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin çalışma şartlarının iyileştirilmesi, hizmet içi eğitimlerin artırılması, meslekte ilerleyebilme imkanlarının sağlanması adına gerekli önlemlerin alınmasını önermektedir.

Bingöl (2017) tarafından yapılan çalışmada kurumun fiziksel olarak baskın olan havasını kırmak için sosyal yaşam alanlarının oluşturulması, kurum kültürüne uygun etkinliklerin düzenlenmesi önerileri yer almaktadır.

Bulut (2019) kurum yönetimlerinin çalışanların iş doyumunu artırmak için çaba göstererek düzenlemeler yapması gerektiğini önermektedir. Bunun yanı sıra çalışanların yaptıkları işlere dair görüşlerinin alınıp karar mekanizmasına dahil edilmesini savunmaktadır.

Kaçmaz (2020) ise çalışanlara özellikle insan hakları kapsamında yetişkin eğitim metotları geliştirilmesi gerektiğini önermektedir. Personelin iletişim ve zor davranışlarla baş etme becerilerini artıracak eğitimler yaygınlaştırılmalıdır.

3.3. İncelenen Tezlerde Yapılacak Olan Yeni Çalışmalara Yönelik Öneriler

Aktaş (2009) örgütsel bağlılık ve iş doyumu üzerine yapmış olduğu çalışmanın zaman kısıtlılığı ve verilerin toplanması aşamasında karşılaşılan güçlükler nedeni ile geniş bir örnekleme sahip olmadığını belirtmektedir. İleriki çalışmalarda daha geniş örneklem grubu kullanılarak çalışma sonuçlarının genellenmesinin sağlanması önerilmektedir.

Bingöl (2017) yapmış olduğu çalışmanın Türkiye'nin geneli üzerinde yapılması ve özellikle çalışanların ruh sağlıklarına yönelik yapılmasının literatür açısından yararlı olacağını belirtmektedir.

Bulut (2019) yapmış olduğu araştırmanın daha geniş bölgelerde ve farklı ölçüm araçları kullanılarak genişletilmesini önermektedir. Bunun yanı sıra yapılacak çalışmalarda tükenmişlik ve iş doyumlarını etkileyen mesleki değişkenler ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler de daha ayrıntılı incelenebilir.

Güngör Uygurtaş (2020) çalışma sonucunda travma mağduru olan bireylerle çalışan psikolog, sosyal çalışmacı, infaz ve koruma memurları gibi meslek elemanlarının ikincil travmatik stres düzeyleri arasındaki farklılıkları görebilmek için karşılaştırmalı araştırmaların yapılmasını önermektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ceza infaz kurumlarında çalışan personellerle ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerde genellikle iş doyumu, örgütsel bağlılık, tükenmişlik, stres-ikincil travmatik stres ve depresyon durumları üzerinde durulduğu görülmüştür. İncelenen lisansüstü çalışmalarda ceza infaz kurumu personellerinin düşük iş doyumu ve buna bağlı olarak düşük örgütsel bağlılık sergiledikleri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca çalışanlar fiziki ortamın getirdiği baskı, ast-üst ilişkileri ve iletişim kanallarının zayıf olması gibi nedenlerle stres altında bulunmaktadırlar. Bu nedenle ceza infaz kurumlarında çalışan personelin iş ortamından ve çalışma şartlarından kaynaklanan sorunlarının aile hayatlarını ve sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği tespit edilmiştir. Bu sonuç ceza infaz kurumlarında çalışan personellerin çalışma şartları, aile ve sosyal ilişkileri konularında daha kapsamlı çalışmaların yapılması gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

Acar, B., *Çalışanların Psikolojik Dayanıklılığının Psikolojik İyi Oluşları Üzerine Etkisi: Ceza İnfaz Kurumlarındaki Psikologlar Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Girişimcilik Anabilim Dalı, Karabük, 2021.

Aktaş, Ö., *Ceza İnfaz Kurumlarında Güvenlik ve Gözetim Servisinde Çalışan Personelde İş Doyumu: Bolu F Tipi Yüksek Güvenlikli Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bolu, 2009.

Bilgin, N., *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.

Bingöl, S., *Ceza İnfaz Kurumları Personelinin Farklı Birimlerde Çalışmalarının Duygu Durumları Üzerindeki Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul,2017.

Bulut, A., *Bolu T tipi Ceza İnfaz Kurumu Çalışanlarının İş Doyumu ve Tükenmişliği Arasındaki İlişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Bolu, 2019.

Çelikol, A., *Çağdaş İş Yaşamında Ruh Sağlığı*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

Çoğaltay, N., *Türkiye Genelinde Ceza İnfaz Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin İş doyumu Algıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Van, 2010.

Gündoğdu, G., *İzmir Ceza İnfaz Kurumlarında Çalışan İnfaz ve Koruma Memurları Örnekleminde Duygusal Emek, Tükenmişlik ve İşe Bağlılık Düzeylerinin Araştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2020.

Güngör Uğurtaş, G., *Ceza İnfaz Kurumunda Çalışan Personellerin İkincil Travmatik Stres Düzeylerini Sıkıntıya Dayanma Gücü, Psikolojik Sağlamlık Ve Tükenmişlik Algısının Yordayıcılığı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Mersin, 2020.

Güven Güres, C., *Yönetici Liderlik Yaklaşımının Çalışanın Örgütsel Bağlılığı, İş Tatmini Ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisi: Türkiye'deki Ceza İnfaz Kurumlarında Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Ankara, 2015.

Kaçmaz, S., *Ceza İnfaz Kurumu Çalışanlarının Tutuklu Ve Hükümlü Haklarına Yaklaşımı: Sincan Ceza İnfaz Kurumları Kampüsü Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı, Ankara, 2020.

Ölmezoğlu İri, N. İ., *Çalışma Yaşamında Psikososyal Risk Faktörleri: Kapalı Ve Açık Ceza İnfaz Kurumlarında İş Sağlığı Ve Güvenliği Bağlamında Psikososyal Risk Maruziyetinin Karşılaştırmalı Analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Ankara, 2020.

ÇOCUK GELİŞİMİNDE İNOVATİF TASARIM YAKLAŞIMI: BİYOMİMİKRİ

INNOVATIVE DESIGN APPROACH IN CHILD DEVELOPMENT: BIYOMIMI CRY

Dr. Öğr. Gör. Raziye PEKŞEN AKÇA, Dr. Öğr. Üyesi Rukiye ARSLAN

1Kayseri Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizm. Böl., Kayseri, Türkiye,
rpeksenakca@kayseri.edu.tr 0000-0003-1989-8212

[2]Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Batman, Türkiye
rukiye.arslan@batman.edu.tr 0000 0002 2043 5664

ÖZET

Çocukluğumuzda hepimiz kuşlar gibi uçmanın, balıklar gibi yüzmenin hayalini kurmuşuzdur. Her canlı kendi ihtiyaçlarına yanıt verecek ana formlara sahip olmakla birlikle bu formlar sayesinde kendi dünyasına uyum sağlaması için farklı özelliklere de sahiptir. Doğa insanın farklı biyolojik sistemleri taklit etmesine teşvik edecek ideal şekillere de sahiptir. Doğanın kopyalanmasıyla bitkilerde hayvanlarda görülen desenlerin kopyalanarak yeni doğal tasarımlar hazırlanabilmektedir. Biyo; yaşam, doğa ya da hayat mimikri ise taklit kavramlarının birleşmesi ile elde edilen Biyomimikri kavramı adeta bir kopyalama bilimi olarak ifade edilebilir. Bugün, modern insanın ilham almak için doğada bulunan doğal süreçlere bakılmasını gerektiren bu yeni tasarım biçimi pek çok alanda olduğu gibi çocukların sanat çalışmalarına da yansıtılabilmektedir. Nitekim teknolojik dünyamızı tasarlama ve ilerletme sürecinde, insanlar tasarımlarına ilham vermek, bilgi vermek için yaşamı ve onun fenomenlerini incelemeye yönelmektedir. Özellikle küçük çocuklar için zor olan kavramların (örn: kamuflaj) doğadaki canlıları gözlemleyerek bu gözlemleri buluşlara dönüştürmeleri, tasarımda biyomimikri kullanabilmeleri yaratıcılık ve üst düzey beceri geliştirme noktasında çocuğu desteklemektedir. Bu gerekçeler ışığında çocukların doğada gözlem yaparak, aktivite temelli, çıkarımlar yapabileceği farklı uygulama örneklerine ihtiyaçları oldukları düşünülmektedir. Bu çalışmada okulöncesi dönem biyomimikri uygulamalarına ilişkin iki etkinlik önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Biyomimikri, Çocuk Gelişimi, İnovatif Tasarım

When we were kids, we all dreamed of flying like birds, swimming like fish. Each creature has the main forms to meet their needs, and they also have different features to fit into their world. Nature also has ideal shapes to encourage people to mimic different biological systems. By copying nature, new natural designs can be prepared by copying patterns seen in plants in animals. The concept of Biomimicry, obtained by the combination of the concepts of life, nature or life, can be expressed as a copy science. Today, this new form of design, which requires the natural processes in nature to be inspired, can be reflected in the art of children as well as in many areas. In fact, in the process of designing and advancing our technological wo, people are looking to explore life and its phenomena to inspire, inform their designs. The concepts that are especially difficult for small children (e.g. camouflage) are observant of nature, transforming these observations into inventions, using biomimicry in design, supporting the child at the point of creativity and high-level skill development. In light of these reasons, children are thought to need different examples of practices that can be observed in nature, based on activity, and can make deductions. In this study, two event proposals are offered for pre-school biomimicry applications.

Key Words: Bıyomımıcry, Child Development, Innovatıve Desıgn

GİRİŞ

Doğa, geçmişten günümüze kadar yeryüzünde var olan tüm uygarlıkları her açıdan etkilemiş, insanlığın yaşamını biçimlendirmiş ve biçimlendirmeye de devam etmektedir. Teknolojik amaçlar için doğayı her dönemde taklit edilmiş (Avcı, 2019), doğadaki canlıların karşılaştıkları sorunlara ilişkin ürettikleri çözümler ise pek çok bilim insanı ve tasarımcıya da ilham verecek onları doğayı taklit etmeye yönlendirmiştir (Yıldız, 2012). Bir şekilde inavasyon anlamı taşıyan biyomimikri kavramı yaşam, doğa, hayat anlamına gelen " biyo" ile taklit anlamına gelen "mimikri" kelimelerinden oluşmaktadır (Shimomura, 2010). Başka bir ifade ile doğadan öğrenme hareketliliği olarak ifade edilen (Van der Hout, 2016) biyomimikri yaşama elverişli ortamlar yaratır ve en basitten en karmaşığa kadar mevcut insan sorunlarına yönelik çözümlerin tasarımını önermek için doğadaki formları, süreçleri ve sistemleri de taklit eder.

Çocukları, yenilikçi çözümler yaratmada doğadan ilham alan bir yaklaşım olan biyomimikri ile tanıştırmak, iş birliği ve problem çözmeye teşvik etmek adına oldukça umut vericidir (Williams, Dolenc, Barber ve Lai,2016). Çocuklar bilimsel sorgulama yoluyla daha fazla bilgi edinebilir, teknolojik icatları ve yenilikleri daha iyi keşfederek bu sayede gelişimlerine de katkı sağlayabilirler. Çocuklar için bu tür bir teknoloji yeni keşifler yapmalarına da yardımcı olabilir. Sanatsal açıdan da farklı bakış açıları geliştirmelerine de olanak sağlayabilir. Bununla birlikte, teknolojik dünyamızı tasarlama ve ilerletme sürecinde, çocuklar için görsel tasarım ürünlerine ilham vermek ve doğanın tamamlayıcılarını inceleme fırsatı yakalamak oldukça önemlidir. Doğa güzel olduğu kadar işlevseldir, bu yönünün çocuklar tarafından keşfedilmesi, incelenmesi, yaşama dair bazı problemlere de çözümler bulmalarını da kolaylaştırır.

Tasarım temelli öğrenme sayesinde çocukların öğrenecekleri şeyler üzerinde araştırma yapmalarına, tasarım sürecini düşünmelerine ve buna dair analojik akıl yürütmeleri gereklidir (Kolodner, 2003). Analojik akıl yürütme bağlamlar arasında benzerlikleri fark etme ve çizme yeteneği olarak tanımlanırken (analojiler sorunları çözerken bunları nasıl kullanabilecekleri gibi yeni alanlarda akıl yürütmeyi geliştirebilecek zihinsel modeller olarak tanımlanır (Wu ve ark, 2013; Vendetti ve ark., 2015). Biyomimikri metodolojisinde analojik muhakeme yaygın olarak kullanır (Steven ve ark., 2021).

Günümüz dünyasında problemlerin çok disiplinli olmalarından dolayı, çocukla için STEM yaklaşımına önem verilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Moore, Guzey, Roehrig ve Lesh, 2018). Çocukların soru sorması, araştırması, üretmesi, buluş yapması, ilgilerini ortaya koyabilmesi için farklı alanlardaki (Fen, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) bilgilerini ve

becerilerini bir araya getirebilecekleri, proje tabanlı STEM eğitimi etkinliklerinin bir parçası olmaları da önemlidir. Bu anlamda STEM çalışmalarına entegre olarak yürütülebilecek olan Biyomimikri tasarım çalışmaları ise çocuklar için pek çok beceri alanı geliştirmeye olanak sağlayabilecektir (Avcı, 2019; Yıldırım, 2019).

Tüm bu gerekçeler ışığında çocukların doğada gözlem yaparak, aktivite temelli, çıkarımlar yapabileceği farklı uygulama örneklerine ihtiyaçları oldukları düşünülmektedir. Bu çalışmada okulöncesi dönem biyomimikri uygulamalarına ilişkin iki etkinlik önerileri sunulmaktadır

Etkinliklerle Biyomimikri 'ye Genel bir Bakış

Süre: 120 dk
Etkinliğin Amacı: Çocukların biyomimikri kavramını öğrenerek ve uygulayarak bir nesne tasarlamasını sağlamak (uçak, tren vb.) Çocukların hayal et, planla, yarat ve iyileştir ilkelerinden yola çıkarak biyomimikri'yi itici ilham kaynağı olarak kullanarak, çevrelerinde yer alan canlı organizmaları tasarım ilhamı olarak görme ve yaratıcılık noktasında daha usta hale gelmelerini sağlamak,
Etkinlik Standartları • Belirli başarı kriterleri ve malzeme, zaman veya maliyet kısıtlamaları içermeyen bir ihtiyaç veya isteği yansıtan basit bir tasarım problemi tanımlayabilme • Her birinin gereksinimleri ne kadar iyi karşılayacağına bağlı bir soruna birden çok olası çözüm üretip ve karşılaştırabilme
Sürecin Kısıtları • Belirli bir habitatta bazı organizmaların uzun süre hayatta kalabildiğine, bazılarının daha az hayatta kalabildiğine ve bazılarının hiç hayatta kalamayacağına dair argüman oluşturma
Çocuklar İçin • Biyomimikri'yi tanımlayın • Günümüz dünyasında biyomimikri örneklerini gösterin • Problem çözme sürecinde hayal et, planla, yarat ve iyileştir ilkelerine vurgu yapın • Bir türün özelliklerinin, türün hayatta kalması için nasıl avantaj ve dezavantaj sağlayabileceğini açıklayın
Süreç: Çocuklara farklı süper kahramanlar hakkında videolar izleterek, çocuklar eğer bu süper kahramanları tanıyorlar ise güçlerinin neler oldukları hakkında konuşun. Bu süper kahramanları tanımıyorlar ise onları etkinlik kartlarından çıkarıp, süper kahramanların

doğadaki hangi canlılardan ilham almış olabileceklerine dair videolar gösterip üzerinde konuşun (Örn. Batman= Yarasa).

Sorular

- Videodaki süper kahramanlar kimlerdi?
- Kahramanların hangi süper güçleri vardı?
- Bu güçleri doğadan nasıl ilham almışlar?

Etkinlik Süreci 1: Çocukları küçük gruplara ayırın ve eşleştirin. Doğadan ilham alınarak hazırlanmış eşleşme kartlarını gruplara dağıtın (uçak=kuş vb). Çocukların kartları eşleştirmeden önce incelemelerine ve kendi aralarında konuşmalarını sağlayın. Sonrasında eşleştirme oyunu hakkında bilgi vererek kartların doğru şekilde eşleştirilmesini, eşleşen her bir çift hakkında tartışılmasını ve konuşulmasını sağlayın. Çocukların kartları doğru bir şekilde eşleştirip eşleştirmediklerini gözlemleyin ve çocuklara ipuçları verin. Beklenmedik eşleştirmeler olduğunda gerekli açıklamaları yaparak başka açıdan bir ilişki varsa çocuğun yakalamasını sağlayın.

Etkinlik Çıktıları:

- Sizi şaşırtan eşleşmeler oldu mu?
- Çocuklarla doğanın taklit edilmesinin getirileri hakkında konuşun, tasarımlamada doğanın taklit edilmesinin yararlarının neler olacağı hakkında düşünmelerini sağlayın?
- Bilim insanlarının doğadan esinlenerek teknolojik çalışmalar için neden bir ilham kaynağı olarak kullandıklarını tartışın?

Etkinlik Süreci 2: Çocuklara eşleştirme kartlarında yer alan örneklerde olduğu gibi gözlem yapabilmeleri adına doğa gezisi planlayın **(**Yapraktan ilham alan güneş panelleri, güneş enerjisinin iyileştirilmesine yardımı olmak için emilen güneş ışığının verimliliğini arttırmada yardımcı olur. Kutu balığına ilham alan biyonik araba, daha verimli gaz, çevre üzerinde daha iyi bir etkiye yol açar vb.).Yaşanılan yerin ulusal bir çiçeği, hayvanı da gezi yapma fırsatı bulunmaması halinde ortama dahil edilebilir, görselleri sunulabilir (Denizli ili= Horoz gibi). Sonrasında hayal et, planla, yarat ve iyileştir ilkelerini kullanarak önce çocukların yapacakları nesneyi hayal etmeleri, sonrasında hayallerini planlamaları ve resmetmeleri, hangi malzemeleri kullanacaklarını belirlemeleri, bir ürün yaratmaları, sonunda ise bu ürünü iyileştirmek için neler yapabileceklerini (ergonomik olma, çok yönlü olma, dayanıklılık vb.) hakkında konuşun ve tartışılın.

Etkinlik Çıktıları:

- Sizi şaşırtan ürünler ortaya çıktı mı?

- Çocuklar hayallerini planlaya bildi mi?
- Çocukları planlarını yaratabildi mi?
- İyileştirme sürecine dair ilginç çıktılar oldu mu?
- Çocukların doğadan esinlenerek teknolojik çalışmalar için neden bu ürünü hazırladıkları hakkında konuşun ve tartışın.
- Gelecek nesil için doğaya yönelik yaratıcı çözümler geliştirmek adına doğal dünya araştırmalarından yararlanmanın neden önemli olduğu hakkında konusun.

Değerlendirme: Çocuklar yaptıkları ürünleri arkadaşlarına sunarak doğadan ilham alarak hazırladıkları ürünleri nasıl birleştirdiklerini açıklayacak ve tasarlamak istediği başka bir ürün var mı bu konu hakkında paylaşım yapılacaktır.

SONUÇ

Değişen dünya gün geçtikçe doğa aleyhine işlese de özellikle günümüz dünyasında yaşanılan pek çok sorunun önlenmesi, doğanın zarafetinden esinlenmesi adına inovatif yaklaşımlara yer verilmesi oldukça önemlidir. Sorunlara ilişkin doğanın sunmuş olduğu çözümlerden esinlenmek çocuklar için yaratıcı bir bakış açısı geliştirmesine katkı sağlar. Dahası doğaya karşı duyarlılığı gelişmiş, hayal edebilen, çok yönlü, geleceğe yön verebilen çocuklarında yetişmesine olanak sağlar. Bu nedenle biyomimikri uygulamalarının eğitimin her kademesinde çocuklara sunulması, gerekli alt yapının sağlanması son derece elzemdir. Çocuklar için tasarım temelli öğrenme ortamı sunması, eleştirel beceriler geliştirmesi, somuttan soyuta eğitimle günlük yaşam arasında bağlantı kurması noktasında çocuk gelişiminde inovatif tasarım yaklaşımı olan biyomimikri yaklaşımına yer verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Avcı, F. (2019). Doğa ve inovasyon: okullarda biyomimikri. *Anadolu Öğretmen Dergisi*, 3(2), 214-233.

Shimomura M. (2010). New Trends in Next Generation Biomimetics Material Technology: Learning from Biodiversity. *Sci Technol Trends Q Rev*, 37, 53-75.

Stevens, L., Kopnina, H., Mulder, K., De Vries,M.(2021). Biomimicry design thinking education: a base-line exercise in preconceptions of biological analogies. *Int J Technol Des Educ* 31, 797–814

Van der Hout, S. (2016). Organisms as Teachers? The Promise of Biomimicry. In: Bovenkerk, B., Keulartz, J. (eds) Animal Ethics in the Age of Humans. The International Library of Environmental, Agricultural and Food Ethics, vol 23. Springer

Vendetti, M., Matlen, B., Richland, L., Bunge, S. (2015). Analogical reasoning in the classroom: Insights from cognitive science. *Mind, Brain, and Education, 9*(2), 100–106

Williams, D., Dolenc, N., Barber, A., Lai, G. (2016). Learning From Nature. Pre-service Teachers Use of Biomimicry as a Teaching Strategy. In G. Chamblee & L. Langub (Eds.), *Proceedings of Society for Information Technology & Teacher Education International Conference* (pp. 2670-2674). Savannah, GA, United States: Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). Retrieved December 19, 2022 from

Wu, Y. W., Weng, K. H. (2013). Using an analogical thinking model as an instructional tool to improve student cognitive ability in architecture design learning process. *International Journal of Technology and Design Education, 23,* 1017.

Yıldırım, B. (2019). Fen bilgisi öğretmen adaylarının STEM eğitiminde biyomimikri uygulamalarına yönelik görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *39*(1), 63-90.

Yıldız, H. (2012). Endüstri ürünleri tasarımı kapsamında biyomimetik tasarımın yeri ve metodolojisi. Doktora tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

İSTATİSTİKLERLE ÇOCUK 2021

Rukiye ARSLAN[1] Raziye PEKŞEN AKÇA[2]
[1] Batman Üniversitesi, , Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü., Batman, Türkiye
rukiye.arslan@batman.edu.tr *0000 0002 2043 5664*
[2]Kayseri Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizm. Böl., Kayseri, Türkiye,
rpeksenakca@kayseri.edu.tr 0000-0003-1989-8212

ÖZET

Çocuk kavramı, birbirinden farklı pek çok tanımı olan bir kavramdır. Tarihsel süreç içerisinde yaşanılan pek çok güçlükten sonra birden çok hak kazanmış olmakla birlikte günümüzde çocuklar hala çok farklı nedenlerden dolayı eğitim ve oyun hakkından yeteri kadar yararlanamamakta, küçük yaşta evlendirilmekte ya da çok küçük yaşlardan itibaren çalışmak zorunda kalmakta ya da çalıştırılmaktadırlar. Araştırma, doküman analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) internet sitesinde yer alan "İstatistiklerle Çocuk, 2021" başlığı altında ele alınan istatiksel veriler kullanılmıştır. Elde edilen veriler frekans ve yüzde gibi betimsel istatistikler ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; toplam nüfusun %26,9'unun çocuk olduğu, çocuk nüfus oranları birbirine yakın olmakla birlikte 2021 yılındaki 0-17 yaş arası toplam çocuk nüfusu içerisinde en fazla oranın erkek çocuklara ait olduğu, yaş grubuna göre çocuk dağılımına bakıldığında ise en fazla nüfus oranın 5-9 yaş arası çocuklar olduğu, kız çocuklarında evlendirilen çocuk sayısı erkek çocuklarla kıyaslanamayacak kadar fazla olduğu, 2021 yıllındaki 15-17 yaş grubunda cinsiyete göre işgücüne katılma oranlarının erkek çocuklarda kız çocuklara oranla 3 kat daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, TÜİK, 2021

ABSTRACT

The concept of child is a concept that has many different definitions. Although they have gained more than one right after many difficulties experienced in the historical process, today children still cannot benefit from the right to education and play for many different reasons, they are married at a young age or have to work or are employed from a very young age. The research was carried out using the document analysis technique. Statistical data under the title of "Child with Statistics, 2021" on the website of the Turkish Statistical Institute (TUIK) were used in the research. The obtained data were evaluated with descriptive statistics such as frequency and

percentage. According to the research results; Although 26.9% of the total population is children, the child population rates are close to each other, the highest proportion of the total child population aged 0-17 in 2021 belongs to boys. It has been determined that there are children between the ages of 9, the number of children married in girls is incomparably higher than boys, and the labor force participation rate by gender in the 15-17 age group in 2021 is 3 times higher for boys than for girls.
Keywords: Child, TUIK, 2021

GİRİŞ

Çocuk kavramı; birbirinden farklı pek çok çok tanımı olan bir kavram olup; Türk Dil Kurumuna göre "Küçük yaştaki erkek ya da kız" olarak tanımlanırken, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi göre "Daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır." şeklinde tanımlanmaktadır (TDK Sözlük, 2022; Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi, 1989). Bir başka tanıma göre ise çocuk; "Henüz yetişkin olmayan insan yavrusu" olarak tanımlanmaktadır (URL2).

Çocuk kavramı; çocuğun yaşadığı coğrafya, içinde doğup büyüdüğü kültüre ve tarihsel sürece göre farklılıklar göstermektedir. Tarihsel süreç içerisinde yaşanılan gelişmelere bağlı olarak çocuk kavramında da pek çok değişiklikler olmuştur. Özellikle II. Dünya savasının çocuklar üzerindeki fiziksel, sosyal ve ruhsal etkileriyle birlikte çocukların masumiyeti, zayıflıklarına dair görüşler artarak çocuklara yönelik hassasiyetin arttığı söylenmektedir (Karadoğan,2019; Sağlam ve Aral, 2016).

Tarihsel süreç içerisinde yaşanılan pek çok güçlükten sonra birden çok hak kazanmış olmakla birlikte günümüzde hala çocuklar; sosyo ekonomik veya farklı nedenlerden dolayı okula gidememekte, küçük yaşlardan itibaren çalışmak zorunda kalmakta ya da çalıştırılmakta, eğitim hakkı, oyun hakkı gibi haklarından tam olarak yararlanamamakta veya geleneksel yöntemlerin özellikle hakim olduğu bölgelerde küçük yaşta evlendirilmektedirler. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) internet sitesinde yer alan "İstatistiklerle Çocuk, 2021" başlığı altında ele alınan istatistikler ışığında çocuklara ait belli başlı değişkenlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Doküman analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) internet sitesinde yer alan "İstatistiklerle Çocuk, 2021" başlığı altında ele alınan; 0-17 yaş arası toplam çocuk nüfusu, yaş grubuna göre dağılımları, 2018-2021 yılları arası cinsiyete göre 16-17 yaş grubunda evlenen çocuk sayısı ve 15-17 yaş grubunda cinsiyete göre işgücüne katılma oranı ile ilgili verilen istatiksel veriler kullanılmıştır. Elde edilen veriler frekans ve yüzde gibi betimsel istatistikler ile değerlendirilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Türkiye'de 2021 yılında çocuklarla ilgili bulguların değerlendirilmesinde Türkiye İstatistik Kurumu'na (TÜİK) ait erişilebilir istatistikler değerlendirmeye alınmıştır (URL1).

Tablo 1: 2021 Yılındaki 0-17 Yaş Arası Toplam Çocuk Nüfusu

Toplam çocuk nüfusu		Erkek çocuk	Kız Çocuk
n	22 738 300	11 669 263	11 069 037
	%26,9	%51,3	%48,7

Tablo 1 incelendiğinde 2021'deki TÜİK verilerine göre toplam nüfusun %26,9'unun çocuk olduğu, çocuk nüfusunun ise %51,3'ünün erkek ve %48,7'sinin kız çocuk olduğu belirlenmiştir (URL1). Oranlar birbirine yakın olmakla birlikte 2021 yılındaki 0-17 yaş arası toplam çocuk nüfusu içerisinde en fazla oranın erkek çocuklara ait olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: 2021 Yılındaki 0-17 Yaş Arası Çocukların Yaş Grubuna Göre Dağılımları

Yaş grubu	0-4 yaş	5-9 yaş	10-14 yaş	15-17 yaş
%	26,0	29,1	28,3	16,5

Tablo 2'de 2021'deki TÜİK verilerine göre 0-17 yaş arası çocukların yaş gruplarına göre dağılımları incelendiğinde 0-4 yaş grubundaki çocuk nüfusunun %26 olduğu, 5-9 yaş arası çocuk nüfusunun %29.1, 10-14 yaş arası %28, 3 ve 15-17 yaş arası çocuk nüfusunun ise 16,5 olduğu tespit edilmiştir (URL1). Şahin ve arkadaşları tarafından 2007-2017 yılları arasında Türkiye nüfusunun yaş yapısının incelendiği bir çalışmaya göre özellikle 0-14 yaş grubu nüfusun giderek azaldığı tespit edilmiştir.

Tablo3: 2018-2021 Yılları Arası Cinsiyete Göre 16-17 Yaş Grubunda Evlenen Çocuk Sayısı

	Erkek çocuk	Kız çocuk
2018	1029	20809
2019	940	17058
2020	728	13035
2021	770	13139

Tablo 3'de 2018-2021 yılları arası 16-17 yaş grubunda evlenen çocuk sayısı incelendiğinde, erkek çocuklarda evlendirilen çocuk sayısı 2018 yılında 1029, 2019 yılında 940, 2020 yılında 728 ve 2021 yılında 770 olduğu görülmektedir. Kız çocuklarda evlendirilen çocuk sayısı ise, 2018 yılında 20809, 2019 yılında 17058, 2020 yılında 13035 ve 2021 yılında 13139 olduğu görülmektedir (URL1). Kız çocuklarında evlendirilen çocuk sayısı erkek çocuklarla kıyaslanamayacak kadar fazla olduğu, her iki cinsiyette de evlendirme sayılarının 2018 yılından itibaren düşüş görüldüğü ancak 2021 her iki cinsiyette evlendirme sayılarında az olmakla birlikte bir önceki yıla göre artış gözlemlenmiştir. Yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye'de her 10 kız çocuğundan 3'ünün çocuk yaşta evlendirildiği ortaya konulmuştur (Yüksel-Kaptanoğlu ve Ergöçmen, 2012).

Tablo4: 2021 Yılındaki 15-17 Yaş Grubunda Cinsiyete Göre İşgücüne Katılma Oranı

Cinsiyet	Erkek çocuk	Kız Çocuk
%	22,9	9,5

Tablo 4'de 2021 yıllındaki 15-17 yaş grubunda cinsiyete göre işgücüne katılma oranları incelendiğinde, işgücüne katılan erkek çocuk oranının %22,9 ve kız çocuk oranının ise %9,5 olduğu görülmektedir (URL1). 2021 yılında iş gücüne katılan erkek çocuk oranının kız çocuk oranından 3 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Dursun ve Aksakal tarafından (2018) yılında İstanbul ilinde aktif olarak çalışan 157 çocuk üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre; çocukların büyük bir çoğunluğunun maddi nedenlerden dolayı çalıştığı, bu nedenle okula devam edemedikleri, çalışma saatlerinin uzun olduğu, düşük gelir elde ettikleri vb. tespit edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2021 yıllında "İstatistiklerle Çocuk, 2021" ait veriler genel olarak değerlendirildiğinde; istatiksel verilerden elde edilen bulgulara göre, toplam nüfusun %26,9'unun çocuk olduğu, çocuk nüfus oranlar birbirine yakın olmakla birlikte 2021 yılındaki 0-17 yaş arası toplam çocuk nüfusu içerisinde en fazla oranın erkek çocuklara ait olduğu, yaş grubuna göre çocuk dağılımına bakıldığında ise en fazla nüfus oranın 5-9 yaş arası çocuklar olduğu, kız çocuklarında evlendirilen çocuk sayısı erkek çocuklarla kıyaslanamayacak kadar fazla olduğu, her iki cinsiyette de evlendirme sayılarının 2018 yılından itibaren düşüş görüldüğü ancak 2021 her iki cinsiyette evlendirme sayılarında az olmakla birlikte bir önceki yıla göre artış gözlemlenmiştir. Yine 2021 yıllındaki 15-17 yaş grubunda cinsiyete göre işgücüne katılma oranlarının erkek çocuklarda kız çocuklara oranla 3 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda;

- Kız çocuklarında küçük yaşta evlendirmelerin önüne geçilmek için gerekli yasal düzenlenmelerin yapılması,
- Ailelerin çocuk evliliklerin çocukta oluşturabilecek fiziksel ve ruhsal problemler hakkında eğitimler verilmeli,
- Ailelerin küçük yaşta evlilikleri destekler nitelikteki geleneksel algılarının değiştirilmesi için eğitimlere tabi tutulması,
- Küçük yaşta çalışan çocuk sayısının azaltmak için gerekli tedbirlerin alınması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Dursun S, Aksakal E (2018). Çalışan Çocukların Sorunları Üzerine Bir Araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 41-56.

Karadoğan, U. C. (2019). "Çocuk ve Çocukluk" Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet Dergisi*, *4*(7):195-226. https://cocukvemedeniyet.cocukvakfi.org.tr/index.php/CMD/article/view/114

Sağlam, M. ve Aral, N. (2016). Tarihsel Süreç İçerisinde "Çocuk ve Çocukluk Kavramları". *Çocuk ve Medeniyet*, 1 (2), 43-56. https://dergipark.org.tr/en/pub/cm/issue/57207/807848

Şahin, S., Ertogral, O., Yarıcı, M.A. (2019). Türkiye'de Yaş Gruplarına Göre Nüfusun İller Açısından Değişiminin (2007-2017) Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Analizi. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4(2): 292-304.

Yüksel-Kaptanoğlu, İ. ve Ergöçmen, B. (2012). Çocuk Gelin Olmaya Giden Yol. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi,*15(2): 129-161.

İNTERNET KAYNAKLARI

URL1, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2021-45633. Erişim Tarihi: 12.12.2022.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi. (1989)https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf Erişim Tarihi: 12.12.2022.

TDK Sözlük. 2022. https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi: 12.12.2022.

URL2. https://www.milliyet.com.tr/egitim/sozluk/cocuk-ne-demek-tdk-sozluk-anlami-nedir-6693226#:~:text=%C3%87ocuk%20kelimesi%20hen%C3%BCz%20yeti%C5%9Fkin%20olmayan%20insan%20yavrusu%20anlam%C4%B1na%20gelir. Erişim Tarihi: 12.12.2022.

GÜNDELİK YAŞAMDA ENGELLİLİK VE TOPLUMSAL KATILIM

DISABILITY AND SOCIAL PARTICIPATION IN EVERYDAY LIFE

Dr. Öğretim Üyesi FULYA DOĞRUEL

Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi

ÖZ

Engellilik, bir yandan bedeni durumların bir yandan da sosyal iletişim biçimlerinin etkilediği ve belirlediği çok boyutlu ve ilişkisel bir olgudur. Dünya nüfusunun yaklaşık %15'i, neredeyse bir milyarı aşkın insan engelli olarak yaşamaktadır (DSÖ). Bu çalışma, bedensel engelli bireylerin toplumsal yaşama katılım düzeylerini ve yaşam kalitelerini etkileyen faktörleri anlamayı amaçlamaktadır. Çalışma bedensel engelliliği farklı biçimlerde yaşayan bireylerin yaşam koşullarını, duygu ve beklentilerini bütünsel bir perspektiften anlayabilmek için bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik kaynaklara erişilebilirliklerini, gündelik yaşamda gerçekleşen bu erişim süreçlerinde karşılaştıkları zorlukları, toplumsal katılım ve sosyal dışlanma deneyimlerini incelemektedir. Bu kapsamda engelli bireylerin bu zorlukları aşmaya çalışırken uyguladıkları yöntem ve stratejileri yaşam seyri perspektifi, gündelik yaşam çalışmaları ve biyopsikososyal model ışığında anlamaya çalışmaktadır. Çalışma bu anlamda engelli bireylerin gündelik yaşamlarını maddi, manevi, bedensel ve kültürel tüm boyutlarıyla bütünsel olarak aktarmaya ve engellilik literatürünün ve engelliliğe dair kent çalışmalarının Türkiye'deki gelişimine katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Engelli bireyler, dünya genelinde, birçok alanda söz sahibi olabilmek; eğitim, sağlık, çalışma ve bunların yanı sıra kamusal alanda temsil edilmek, gerek yerel ve ulusal politikalar çerçevesinde değişim yaratmak için çaba göstermektedirler. Bu çalışmanın verileri Balıkesir ilinin Bandırma ilçesinde temel nitel araştırma metoduyla yürütülen bir araştırmaya dayanmaktadır. Süreçsel, dinamik ve çok boyutlu bir olgu olan engelliğin hem bedeni hem de toplumsal yönünü vurgulayan bu çalışma bir yandan bedeni hasar ile "engellilik" denen sosyokültürel durum arasındaki ayrım ve ilişkinin kavranması gerektiğine vurgu yaparken, öte yandan engelli bireylerin, engellilikle ilgili sosyal politika belirleme süreçlerindeki rollerini ve kentin fiziki ve sosyal mekânlarına erişilebilirliklerini artıracak sosyal politikaların daha etkili bir şekilde geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Engellilik, Toplumsal katılım, Sosyal Dışlanma, Engellilik Farkındalığı, Gündelik yaşam

ABSTRACT

Disability is a multidimensional and relational phenomenon that is influenced and determined by bodily conditions on the one hand and forms of social communication on the other. Approximately 15% of the world population, almost one billion people, live with disabilities (WHO). This study aims to understand the factors affecting the level of participation in social life and the quality of life of individuals with physical disabilities. The study examines the accessibility of individuals to social, cultural, and economic resources, the difficulties they face in these access processes in daily life, and their experiences of social participation and social exclusion in order to understand the living conditions, feelings, and expectations of individuals with different forms of physical disability from a holistic perspective. In this context, it tries to understand the methods and strategies used by people with disabilities to overcome these difficulties in light of the life course perspective, daily life studies, and the biopsychosocial model. In this sense, the study tries to convey the daily lives of people with disabilities holistically in all its material, spiritual, physical, and cultural dimensions and to contribute to the development of disability literature and urban studies on disability in Turkey. Individuals with disabilities strive to have a voice in many areas around the world; to be represented in education, health, work, and the public sphere and to create change within the framework of both local and national policies. The data of this study is based on basic qualitative research conducted in the Bandırma district of Balıkesir province. Emphasizing both the physical and social aspects of disability, which is a processual, dynamic and multidimensional phenomenon, this study, on the one hand, emphasizes the need to understand the distinction and relationship between physical damage and the sociocultural situation called "disability", while on the other hand, it reveals the role of disabled individuals in social policy-making processes related to disability matters and the need to develop more effective social policies that will increase their accessibility to the physical and social spaces of the city.

Keywords: Disability, Social participation, Social exclusion, Disability awareness, Everyday life

1. GİRİŞ

Bu çalışma bedensel engelli bireylerin gündelik yaşamlarında toplumsal katılımlarını nasıl gerçekleştirdiklerini anlamayı ve bu anlamda sosyal, kültürel ve ekonomik kaynaklara erişilebilirliği nasıl deneyimlediklerini, engelliliği nasıl algıladıklarını ve yaşam kalitelerini etkileyen faktörleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Engellilik konusunda dünya çapında gittikçe zenginleşen bir sosyal bilim literatürü oluşmaktadır. Türkiye'nin farklı mekanlarında gerçekleştirilen engellilik çalışmaları da engelli bireylerin toplumsal katılımlarının ve engelli olmayan bireylerle etkileşimlerinin zenginleşmesini sağlamak açısından hem toplumsal alana hem literatüre katkıda bulunmaktadır.

Balıkesir genelinde ve Bandırma özelinde zaten az olan bu tür çalışmaların artması, engellilik olgusuna dair bilginin ve farkındalığın artması ve dayanışma duygusuna dayalı bir anlayışın geliştirilmesi anlamında kıymetlidir. Bunun için bedensel – işitme, görme ve ortopedik – engelli bireylerin gündelik yaşamlarını maddi, manevi, bedensel ve kültürel tüm boyutlarıyla bütünsel olarak incelemesi önemlidir. Bu yönde hem engelliliğin toplum eliyle de inşa edilen bir olgu olduğuna dair bilincin gelişmesine katkıda bulunmak hem de engelli bireylerin fiziksel ve sosyal çevre, eğitim, sağlık ve iş olanaklarına erişimlerinin incelenmesi, gereksinimlerinin nasıl karşılanabileceği, dolayısıyla toplumsal katılım olanaklarının nasıl zenginleştirilebileceği yönünde tespitlerde bulunmak engelli bireylerin ve ailelerinin yaşam kalitelerini olumlu yönde etkileyecektir.

Temel nitel araştırma yöntemi ile yürütülen bu çalışma birey, toplum ve kültür kesişiminde fiziksel ve sosyal çevrenin engellilik deneyimlerini nasıl biçimlendirdiğini ilişkisel bir çerçeveden analiz etmeye çalışmaktadır. Çalışmanın evrenini, Balıkesir ilinin Bandırma ilçesinde yaşayan 12 bedensel engelli (görme ve ortopedik) birey oluşturmuştur. Katılımcılara tesadüfi örnekleme ve kartopu yöntemleri ile ulaşılmaktadır. Bu çalışmanın verileri henüz geliştirilmekte olan bir araştırmanın ön bulgularına dayanmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın bu haliyle evrenin temsiliyeti hususunda kısıtlılıklar barındırdığını belirtmek gereklidir. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ile 18 açık uçlu soru içeren bir görüşme formu uygulanarak bedensel engellilik halini farklı biçimlerde deneyimleyen katılımcılarla yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi engellilik sosyolojisi ve beden sosyolojisi literatüründen

beslenmektedir. 1980'lerden sonra gelişmeye başlayan engellilik sosyolojisinde engelliliğe medikal model doğrultusunda yaklaşan geleneksel eğilim yerine engelliğin bir toplumsal inşa ürünü olduğunu ortaya koyan sosyal modele doğru bir değişim yaşanmıştır. Shakespeare (2010: 3) "sosyal modelin gelişimini ona eşlik eden "engellilik aktivizmi"ne bağlar. Bu anlamda özellikle Britanya deneyimi, UPIAS ve Engelliler Kurtuluş Ağı (the Liberation Network of People with Disabilities) gibi engelli taban örgütlenmelerinin aktiviteleri önemlidir. Medikal model engelliliği tedavi edilmesi gereken bir hastalık olarak gördüğü ve sorunu engelli özelinde bireyselleştirdiği için hayli eleştirilir (Bury 2000, akt. Bezmez ve Yardımcı, 2011). Finkelstein (1980) ve Oliver'in (1996, 1999) geliştirdiği sosyal model, medical modelin engellilik alanındaki egemenliğini yıkmıştır. Artık engellilik çalışmalarına "etkileşimci ve yorumlayıcı" bir bakış açısının hakim olduğu görülür (Barnes, vd., 2002:3). Bu bakış açısı engelli bireylere "sakatlık kavramını yeniden keşfedebilecekleri ve yapılandırabilecekleri bir zemin sağlar (Barnes, vd., 2002:3). Bu kapsamda engelliliğe dair geleneksel hayırseverlik ve tıbbi yaklaşımlarından insan haklarına dayalı bir yaklaşım temelinde evrilen bu paradigma dernekleşen, federasyonlar ve konfederasyonlar kuran engelli bireylerin örgütlenmeleri ile tüm dünyadaki engelli hareketine ve sosyal devlet politikalarına yön vermeye başlar.

Engelliliğe dair oluşan bu paradigma değişikliği ile beraber artık engelliliği tıbbi bir problem olarak görmek yerine (Burcu, 2015) bireysel ve çevresel faktörlerin kompleks ilişkisini dikkate alan ve sosyal "egemen toplumsal pratiklerin oluşturduğu engellere" (Gleeson, 1999: 17) odaklanan daha hümanist bir toplumsal yaklaşım gelişir. Bu bakış açısına göre yeterli bir sosyal sakatlık teorisi, metodolojik olarak, sakatlığın tıbbi veya sosyal olduğunu iddia etmekten ziyade, engelliliğe ilişkin bedensel, psikolojik, kültürel, sosyal, politik deneyimlerinin tüm boyutlarını içermelidir (Shakespeare ve Watson, 2002: 199). Burada temel odak engelli bireylerin fiziksel ve sosyal çevre, ulaşım, ekonomik kaynaklar, istihdam, eğitim, sağlık ve teknoloji alanlarına erişilebilirlik imkanlarından yola çıkarak toplumsal katılımlarının niteliğini anlamak ve gerekli sosyal politika yönelimli öneriler ortaya koymaktır. Öte yandan sosyal model ise bireylerin engelli bedenlerinin ortaya koyduğu koşulları, bedenin acılarını dikkate alma konusunda eksik kalmakla eleştirilir.

Bu bağlamda Dünya Sağlık Örgütü (2004) tarafından engellilik olgusuna fiziksel, sosyal, çevresel ve bağlamsal etmenlerin etkileşimsel boyutları temelinde (Shakespeare ve Watson, 2002: 199) yaklaşarak engelli bireylerin sağlıklarını korumaya yönelik bir metodoloji öneren biyopsikososyal model toplumsal kültürün yanı sıra bedeni engellilik çalışmalarının merkezine

yeniden taşır. Bu ilişkisel sosyolojik perspektif engelliliğin kavranışı açısından birey-toplum, beden-kültür ya da "yapı-faillik" (Bezmez, Yardımcı ve Şentürk, 2011) ilişkisini kavramanın önemini ortaya koymaktadır.

Çözüm odaklı yaklaşımlar engellilik olgusunu erişilebilirlik ölçütü üzerinden değerlendirerek konuya eşitlik, hak temelli perspektifle veya vatandaşlık perspektifiyle yaklaşma eğilimindedir. Bu bağlamda engelli bireylerin temel hakları doğrultusunda sosyal ve ekonomik alanlara erişilebilirliklerini (Bezmez, vd., 2011; Emini ve Ayaz, 2019; Burcu, 2011; Altuntaş Duman ve Doğanay, 2017) etkileyen gerek çevresel faktörlerin gerekse kendi özgün koşullarının dikkate alınarak incelenmesi ve ihtiyaç analizinin toplumsal çeşitliliği yansıtacak biçimde yapılması toplumsal eşitlik ilkesinin sağlanması temelinde önemlidir.

Öte yandan beden-kültür ilişkisi son otuz kırk yılda çağdaş beden sosyolojisi çalışmaları ile sosyoloji alanında gelişmeye başlamıştır (Turner, 1984; Frank, 1991; Bourdieu, 1986). Daha çok rasyonelleşme üzerine odaklanan Aydınlanma felsefesinin etkisiyle pek dikkate alınmayan bir "beden"e sahip olmak kişiyi olanaklı kıldığı kadar kısıtlayıcı bir etki de yaratabilir (Schilling: 1993: 23). Bu yaklaşım engellilik olgusu ile ilgili olarak bedenin hem imkân hem engel oluşturması biçiminde de yorumlanabilir. Bedenin bu ikili özelliğinin oluşumunda birey de toplum da etkilidir. Beden sosyolojisi ve engellilik sosyolojisi kesişiminde incelenebilecek engelli bedene dair anlamlar günümüz dünyasının işleyişini ayna tutabilir.

Bu bağlamda sembolik etkileşimci çerçeveden Goffman'ın (1963) "damgalama/etiketleme analizi engelli bireylerin toplumsal statüleri ve toplumsal alana kabul veya dışlanma koşullarını ve bunlar altında yatan toplumsal mekanizmaları inceleme konusunda önemli bir yöntem sunar. Bedenin tüketim kültüründe "bir proje" olarak kurgulanan, bir "sembolik değer taşıyıcısı" olarak bireysel kimliklerinin bir yansıması olarak kurgulanan bedenlerin sağlık, biçim ve görünümlerine yoğun ilgi duyulur. Bedenler sağlıklı, fit görünümlerine göre ve tüketebilme kapasitelerine göre hiyerarşik olarak konumlandırılmışlardır (Schilling, 1993: 3, 6). Bu noktada engelli bireylerin ne kadar avantajlı ya da dezavantajlı olduğu tartışılabilir. Schilling'in ifade ettiği gibi (1993: 8) bedenler 'sınırlı'dır ve sadece öldükleri için değil bizim istediğimiz gibi şekillenmeyi reddettikleri için de sınırlılardır. Beden-sosyal yapı ve kültür ilişkisi üzerine düşünümsellik açısından bir diğer önemli yaklaşım Bourdieu'nün beden yaklaşımıdır. Bourdieu (1986) kültürel, sosyal ve ekonomik sermayeler üzerinden bedenin taşıyıcısı insanın tüketim ve beğeni kalıpları aracılığıyla toplumsal alanda kimlik oluşturma ve varlık gösterebilme koşullarını irdeler. Bourdieu'cü perspektiften bu sermayelerden yoksun olan bireylerin toplumsal statüsü diğer insanlara göre daha düşük olacağı düşünüldüğünde, bu sermayeleri

edinebilme fırsat ve özgürlüğünün engelli bireylerin yaşam ve beklentilerini etkilediği söylenebilir.

Öte yandan Turner (1984) "bedensel düzen" teorisi çerçevesinde ortaya koyduğu "düzenleyici kurumlar" (Turner, 1992) olarak 'iç beden-dış beden' kavramsallaştırmasıyla fiziksel olan ile sosyal olanın birbirini nasıl belirlediğini ortaya koyar. Turner'a göre "beden toplum analizinde önemli bir yer alır ve toplumsal eylemin temelindedir" (Schilling, 1993: 8, 9). Turner, sosyal inşacı bir bir perspektifle gerçekleştirdiği beden analizinde "iç ve dış beden" ayrımını üzerinden duygu aktarımlarının, temsiliyet sorununun ve iktidar ilişkilerinin nasıl yürüdüğüne odaklanır. İç beden "sosyoloji ve fizyolojinin ilişkiye gireceği alandır", diğer bir değişle toplumsal kültür ve çevrenin bedene etki yapması, biçim vermesi ile ilgilidir. "Dış beden ise "duyguların ve hislerin vasıtasıyla algılanan ve kamusal alanda" yer alan "temsiliyet"in nasıl gerçekleştiği ile ilgilidir (Işık, 1998: 156, 145). "Bilgi, kimlik ve beden" arasındaki ilişki bireylerin duygularına yansır ve duygular yoluyla aktarılır. Bu anlamda iç beden analizi "duyguların kontrolü, bedenin disiplin edilmesi ve kontrolü" ve "nüfus ve sağlık politikaları" ile ilgilidir (Işık, 1998: 149). Dış beden de iç bedene yön veren ve onu yansıtan "belirli ekonomik, politik ve sosyal süreç ve etkiler"e sahiptir (Işık, 1998: 159). Dolayısıyla beden sosyo-kültürel etkileşimlerin odağındadır.

Bu yaklaşım modernleşme sürecine damgasını vuran aydınlanma geleneğinde tartışılan beden-zihin düalizminde daha geride bırakılan bedenin sahneye yeniden gelmesini işaret etmektedir. Beden sosyolojisi de engellilik çalışmaları da bedene görünen fizyolojik, biyolojik bir yapıdan çok daha fazla önem atfederler. Beden bu anlamda, temsiliyetin, kimlik inşalarının alanıdır. Bedene atfedilen bu etkileşimsel anlam, engelli bireylerin toplumsal konumlarının yeniden inşasında "engelli" bedenin hem biyolojik bir varlık olarak hem de toplumsal olarak "engellenmiş" bir varlık olarak beden, birey ve toplum kesişiminde nasıl oluştuğunu anlamamızı sağlayan bir pencere sunmaktadır.

Beden üzerinden yapılan toplumsal hiyerarşik kategorizasyonlara tepki geliştiren engelli bireylerin günümüzde artık "sakat" bedenlerine sahip çıkmaya başladıkları görülür. Hatta "bir çeşit değersizleştirme" içerdiği kanısıyla terk edilen sakat kavramı bazı engelli aktivistlerce "tersyüz edilerek" sahiplenilir (Bezmez vd., 2011: 11). Türkiye'de toplumsal anlamda da "özellikle AB süreciyle birlikte engellilik konusunda sosyal söylemin benimsenmeye" (Burcu, 2015) ve buna eşlik eden toplumsal bilincin gelişmeye başladığı görülür. Demokratik toplum ve vatandaşlık hakları (Gleeson, 1999) bağlamında engelliliğe daha politik bir çerçeveden bakış geliştiren engelli hareketi hem bedeni hem toplumsal faktörlerden etkilenen engellilik

deneyimlerini paylaşarak, toplumsal katılım, toplumsal dışlanma ve erişilebilirlik konularında farkındalık ve bilinç geliştirme çabası ve çalışmaları içindedir.

3. BULGULAR

Bu çalışma bedensel engelli bireylerin tam bir toplumsal katılım gerçekleştirebilmeleri için hangi koşullara sahip olmaları gerektiği temel sorusundan hareketle bireylerin sosyal ve ekonomik kaynaklara erişim süreçlerinde karşılaştıkları durumların bir incelemesini yapmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada, dört alt soruya cevap aranmaktadır. Bu sorular (1) engelli bireylerin fiziki çevreye ve kent mekanlarına erişimlerini nasıl gerçekleştirdiklerine (2) eğitim, meslek edinmeye erişilebilirlikleri ile ekonomik durumlarının ne düzeylerde olduğuna (3) sağlıklarını korumaya yönelik tedavi, donanım ve teknolojiye erişilebilirlik durumlarına ve (4) sosyal çevreye erişimlerinin ve toplumsal katılımlarının niteliğine ilişkin sorulardır.

Engelli bireylerin toplumsal katılımlarını etkileyen en temel olgu erişilebilirlik düzeyidir. En genel anlamda erişilebilirlik fiziksel çevreye, sosyal ve kültürel çevreye erişimdir. Erişilebilirlik durumu bireyin sosyo-ekonomik durumu ile birbirini belirleyici bir etkileşim içindedir. Zira eğitime ve istihdama erişim için fiziksel ve sosyal çevreye erişmek gerekmektedir. Bu çevrelere erişemediği durumda birey sosyo-ekonomik düzeyi bakımından toplumsal tabakalaşmanın ancak alt seviyelerinde bir konuma sahip olabilmektedir.

Kentin engelli bireyleri dikkate alacak şekilde planlı olması engellilerin hayatını kolaylaştıran önemli etmenlerdendir. Katılımcılar fiziksel çevreye erişim konusunda insani tutum açısından büyük bir gelişmenin yaşandığını, iyileştirmelerin yapılıp yolların, kaldırımların engelli bireylere göre dizayn edilmesinde önemli gelişmeler yaşandığını, ancak halen bir takım eksikliklerin bulunduğunu, yapılan uygulamaların kontrolünde ve sürekliliğinde sorun yaşandığını belirtmektedir. Bu anlamda "çoğu yerde rampa olmaması", "yolların engelli bireyler için uygunsuz bölümler içermesi", "uygun düzenlenmiş yol ve kaldırımların bakım ve kontrolün düzenli yapılmaması", "kaldırımların özellikle esnafın eşyalarıyla dolu olması" ve asansörlerin yanı sıra otobüs, durak ve trafik ışıklarında sesli ve ışıklı sinyalizasyon eksikliği" belirtilen en önemli sorunlardır (K5, Görme engelli, Erkek, 43, İlkokul; K3, K7, Ortopedik engelli, Erkek, 68, İlkokul; K4, Görme engelli, Erkek, 61, Üniv.). Bu bulgular Türkiye İstatistik Kurumu'nun Türkiye geneline dair son verileri (TÜİK, 2010) ile uyumludur. Bu verilere göre "oturduğu binalar; kamu binalarının kaldırım, yaya yolu ve yaya geçidi, postane ve banka,

dükkân, market, mağaza ve lokantaların vb." engelli bireylerin kullanımına uygunluk derecesi % 21 ile 23 civarındadır.

Kaldırımların konforsuzluğu kalabalık trafik ile birleşince yaşamsal risklere sebep olmaktadır.

Çevre ve mekânın, çoğu kamu kurum ve kuruluşlarına ait binaların girişlerine rampalar yerleştirilerek, kaldırımlara da sarı şerit eklenerek engelli bireyler için düzenlendiği görülür. Yine de genel çevre düzeninde engelli bireyler açısından çeşitli bariyerlerin olduğu gözlemlenir. Engelli bireyler için yapılan özel uygulamalar dikkatle yapılmadığında, kontrol edilmediğinde veya diğer vatandaşlarca suistimal edildiğinde (K7, Ortopedik engelli, Erkek, 68, İlkokul) erişilebilirlik yerine kötü kazalara sebebiyet verebilmektedir. Binalarda rampa olmaması ya da mevcut rampaların dik olması (K1, Görme e., E, 60, Lise); çok katlı kamu binalarında ve mağazalarda asansörlerin engellilerin erişimine açık olmaması (K9, Ortopedik engelli, Kadın, 41, Lise) ve engellerine uygun konut bulamamaları (K4, Görme engelli, Erkek, 61, Üniv.; K10, Ortopedik engelli, Kadın 40, Ortaokul) engelli bireylerin yaşamlarını zorlaştırmakta, "ölümcül kazalara sebebiyet vermekte" (K7, Ortopedik engelli, Erkek, 68, İlkokul), erişilebilirliklerini zayıflatırken gündelik hayatlarında bazen çevreden izole olmalarına (K9, Ortopedik engelli, Kadın, 41, Lise; K10, Ortopedik engelli, Kadın 40, Ortaokul) neden olabilmektedir. Bu sonuçlar ışığında ön plana çıkan olgu, engelli bireylerin saglığı açısından bir takım hayat kolaylaştırıcı pratiklerin uygulanmasının yanı sıra kontrolün ve sürekliliğinin sağlanması gerekliliğidir.

Toplumsal katılım anlamında engelli bireyleri etkileyen ve erişilmesi zor olan diğer temel alanlar eğitim ve istihdamdır. Eğitim iyi bir iş sahibi olmanın en etkili aracıdır. Eğitimlerini bedenlerinin ve toplumsal-fiziksel çevrenin oluşturduğu zorluklar neticesinde yarıda kesmek zorunda kalan ya da hiç gerçekleştiremeyen engelli bireylerin hem toplumsal kültürel alana, arkadaşlık geliştirebilecekleri ortamlara erişimde güçlük yaşadıkları hem de kamu kurumlarında kendilerine ayrılan çalışan kotasını bile dolduramayarak istihdam dışı kaldıkları görülmektedir. Kamu kurumlarında bir işe yerleşmek eğitim düzeyinin düşük olması nedeniyle zorlaşırken, engelli bireyler özel işletmelerde bir iş bulma ve verilen işi sürdürebilme konusunda sorunlar yaşamaktadırlar. Katılımcılar bu durumu şöyle açıklamaktadırlar: "İstihdam artıyor, özel işletmelerde de kontenjan var, elli işçiden sonra yüzde üç engelli almalılar" K1, Görme e., E, 60, Lise). "Memuriyette sorun yok, ama bunun için eğitimin de artması lazım. Lise ve Üniversite mezunu olma şartı var. Kadınlar bu konuda sıkıntılı" (K9, Ortopedik engelli, Kadın, 41, Lise). Ancak "özel işletmelerde [de] var olan kontenjanı

kullanamıyor engelliler … onlara yapamayacakları kadar ağır işler veriyorlar, sonra da aldım ama çalıştıramadım diyorlar" (K11, Kadın, Görme engelli, 50, İlkokul).

İş yerinde yaşadıkları izolasyon ya da dışlanma da engelli bireylerin istihdamında sürekli bir varlık göstermelerini engelleyen sebeplerdir. İzolasyon, engellilere yapılan baskının ciddi bir yönüdür (Hanna ve Rogovsky, 1991: 51) "Engelli kontenjanından fabrikada işe başladım, kadınlar beni patronla başka şekilde görüşmekle itham ettiler, bunalıma girdim, işi bırakmak zorunda kaldım" (K9, Ortopedik engelli, Kadın, 41, Lise), "onun ne ayrıcalığı var dediler" (K8, Görme ve Ortopedik e., E, 32, Ortaokul) veya "işe başladığımda kimse benimle ilgilenmedi, arkadaşlık kurmadı, iki yıl çok zorlandım, yabancı hissettim ... Gel otur, bir çay iç diyen olmadı" (K5, Görme engelli, Erkek, 43, İlkokul) gibi katılımcı yorumları engelli bireylerin iş yaşamında yaşadıkları depresyona sebebiyet verecek derecede bir izolasyona maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Öte yandan, fiziksel çevrenin "engelleyici" olması toplumsal katılım, iş ve eğitim fırsatlarına erişimi de engelleyici bir etkiye sahip olmaktadır. Görüşmelerden elde edilen bulgular eğitim fırsatlarına, fiziksel çevreye ve istihdama erişim arasında sıkı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

TÜİK (2019) Türkiye Sağlık Araştırması'na göre (2019) engelli nüfusunun %35,7'si herhangi bir okul bitirmemiştir. Çalışma, engelli bireylerin bu alanda erişilebilirliklerini artırmak ve istihdam alanında sürekli bir varlık göstermelerini sağlayacak koşulların yanı sıra bireylere engellerine uygun istihdam koşulları yaratmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu koşulların oluşturulmaması durumu "eğitim", "istihdam durumu" ve "ayrımcılık" arasındaki ilişkisel boyutu ortaya çıkarmaktadır (Burcu, 2011; Şişman, 2014). Ekonomik kaynakları olmayan engelli bireyler "maddi durumum çok kötü, iş olsa yaparım ama iş bulamıyorum. Babamın eline bakıyorum, cebimde beş param yok" (K8, Görme ve Ortopedik e., E, 32, Ortaokul) diyen katılımcının ortaya koyduğu gibi bağımlı ve muhtaç bir yaşama mahkum olmaktadır. Bu anlamda kadınlar bu dezavantajlı duruma daha çok maruz kalmaktadırlar. Özellikle ataerkil sosyal yapının etkisi ile sakatlığı bulunan kadın bireylerin topluma katılımı ve kamusal alandaki görünürlüğü fazlasıyla kısıtlanmıştır. Pek çok engelli kadın evinden pek çıkamamaktadır ve özellikle imkânı olmayanlar neredeyse tecrit koşullarında yaşamaktadır. Ekonomik yoksunluğun sebep olduğu başkalarının eline bakma, bağımlılık, kendine yetememe duygusu izolasyon ve depresyona neden olmaktadır. Engelli bireylere yönelik ayrımcılığın önlenebilmesi için işgücü piyasasında yerlerini almaları önemlidir (Genç ve Çat, 2013; Doğruel, 2022).

İnsanların, toplumun hiyerarşik sosyoekonomik yapılarında edindikleri konumları, sağlıklarını güçlü ve kalıcı bir şekilde belirlemektedir (Lahelma, 2010: 71). Engelli bireyler her ne kadar sosyal modelin vurguladığı gibi kültürel karşılaşmalar neticesinde ciddi oranda engellenmişlik halleriyle karşılaşmakla birlikte (Finkelstein, 1980; Oliver, 1996) bedenlerinin yarattığı engellerle de uğraşmaktadırlar. Çeşitli tedaviler, protezler, işitme cihazı, akülü araba, arabanın aküsü, baston ve benzeri cihazlardan oluşan donanımla daha sağlıklı olabilecek, erişilebilirliklerini artıracak veya hayatlarını kolaylaştırabilecek olan engelli bireyler bunun için ciddi bir ekonomik kaynağa ihtiyaç duyabilmektedir. Katılımcılar bazı ihtiyaçların bir kısmının kamu kuruluşları ve çeşitli dernekler aracılığı ile karşılandığını "protezlerimiz iki yılda bir değiştiriliyor" (K3, Ortopedik engelli, Erkek, 60, Lise); "ameliyatım devlet tarafından karşılandı (K7, Ortopedik engelli, Erkek, 68, İlkokul) gibi aktarımlarla ifade etmişlerdir. Öte yandan bu yardımın sınırlı olduğunu, eksiklerini giderebilmek için ciddi bir kaynağa ihtiyaç duyduklarını "görme engellilerin beyaz bastonu yok, vakıflardan falan istiyorlar" K1, Görme e., E, 60, Lise). "Akülü arabamın aküsü bitti, akü alamadığım için dışarı çıkamıyorum" (K9, Ortopedik engelli, Kadın, 41, Lise); "engelli çocukları spor müsabakalarına götürmek istiyorum ama bunun için çok paraya ihtiyaç var, sponsor gerekli" (K2, Görme engelli, Erkek, 65, Lise) gibi aktarımlarla ifade etmişlerdir. Ayrıca, gerekli yardımı almak için gereken raporu alma sürecinin her birey için olmasa da bazı hastalar açısından zor olduğu "bir manuel sandalye almaya kalsak, raporu, şusu busu uzun sürüyor. Hastanelerde yardımcı oluyorlar, orada hiç sorun yaşamıyoruz. Ama mesela felçli birinin raporu alması için hastaneye gitmesi lazım K1, Görme e., E, 60, Lise) ifadesiyle aktarılmıştır.

Öte yandan, sosyal yaşama erişim, sosyalleşme ihtiyacı engelli bireyler için büyük ihtiyaçtır. Sosyal alan, sosyalleşme ve arkadaşlık ihtiyacı konusunda ön plana çıkan olgu sosyal etkinliklerin ve toplumsal etkileşimi güçlendiren pratiklerin bir rutine dönüşmesi gerekliliğidir. Arada bir yapılan uygulamalar, geziler, toplantılar bireyler açısında zamanlarını güzelleştirecek, nefes aldıracak, duygu durumlarına iyi gelecek bir etki yaratmaktadır, ancak bunun bir düzen içinde olması ve süreceğine dair umut engelli bireyler tarafından önemsenmektedir. Öte yandan, engelli bilinci ve farkındalığının gerek dünyada gerekse Türkiye'de yaygınlaşması engelli bireylerin toplumsal katılımını kolaylaştırmaktadır. Bununla birlikte katılımcılar ayrımcı, ötekileştirici, aşağılayıcı tavırlarla da karşılaştıklarına dair ifadeler aktarmışlardır: "Otobüslerde 'gene bedavacılar geldi' diye aşağılayanlar oluyor, çok değil ama oluyor" (K2, Görme engelli, Erkek, 65, Lise); "hiç arkadaşım yok, yalnızlık çekiyorum" (K6, Konuşma engelli, Erkek, 40, Ortaokul); "bazıları çok saygısız. Hatta biri eşime "nerden buldun

bu adamı, niye evlendin ki" diye sordu… gözü görmüyorsa kulağı da duymuyor sanıyorlar" (K1, Görme e., E, 60, Lise); "evlenmek isteyenler çıktı, param var, maaşım var sanıyorlar, onu almak istiyorlar" (K9, Ortopedik engelli, Kadın, 41, Lise); "çocukluktan bir eğitim vermek lazım toplumda. Okulda çocuklar zorbalık yapıyor bir engelliyi görünce" (K10, Ortopedik engelli, Kadın 40, Ortaokul); "bazı aileler kendi çocuklarından utanıyor, ailelere de eğitim vermek lazım (K2, Görme engelli, Erkek, 65, Lise).

Bu dışlayıcı pratiklerin temelinde, toplumda yaygın olarak etkisini hissettiren bir beden hiyerarşisi ve engelli bireyleri engelliliklerinden ötürü 'normal'in dışına iten bir 'etiketleme" (Goffman, 1963) pratiği yatar. "Goffman ve gibi diğer etkileşimcilerin vurguladığı gibi bir engellinin kişiliği, bedeni ve arzuları "sonsuz damgalayıcı (etiketleme) karşılaşmalar tarafından" (Abberley, 1991: 7), toplumsal beden tarafından biçimlendirilir (Turner, 1984, Bourdieu, 1986). Hiyerarşik beden normların sürdürülmesinde toplumun, ailenin ve hatta bazen engelli bireyin kendisinin de payı vardır. Engelli bireyler, engelliliğe negatif bir anlam veren "'normallik' ideolojisi ile karşı karşıyadırlar" (Burcu, 2015:14). Bu bağlamda belirli insan gruplarının stereotipik görünümü, onları başkalarıyla sosyal ilişkilerden soyutlama ve dışlama potansiyeline sahiptir. Bir katılımcı bu ayrımcılık' dışlanmışlık halini şu duygularla aktarır: "Ben de bu memleketin bir evladıyım, normal vatandaşların gördüğü rağbeti ben de görmek istiyorum." Bireylerin "genel rol performansı esas olarak 'katılım' alanında gerçekleşir" (Jette ve Keysor, 2003 114). Bu anlamda engelli bireylere toplumda etkili bir rol oynama fırsatı bırakmayan bu dışlayıcı tutum eşit vatandaşlık bilincinin eksikliğinden kaynaklanır.

Engelliliğe dair farkındalığın artması gerektiğini belirten katılımcılar düşüncelerini "medyanın ilgisi, bilgi sempozyumları daha çok olmalı" (K1, Görme e., E, 60, Lise); "aile desteği lazım, devletin el atması lazım…babalara çok görev düşüyor. Daha çok ilgilenmeliler, sadece annelere bırakmamalılar" (K4, Görme engelli, Erkek, 61, Üniv.); "çocukluktan bir eğitim vermek lazım toplumda" (K12, Görme engelli, E, 45, Lise); "engellilik çoğunlukla sonradan olan bir şey, kazayla, hastalıkla, kimin nerede ne olacağı belli olmaz, insanların bunu düşünmesi lazım" (K2, Görme engelli, Erkek, 65, Lise) gibi ifadelerle vurgulamışlardır. Bu anlamda engelli bireylerin derneklerde bir araya gelerek farkındalık çalışmaları yapmaları, birbirlerinden güç alarak dayanışmaları, farklı engellilik deneyimlerini ve yapabilirlik örneklerini gözlemlemeleri, temel haklarının farkında olmaları önemlidir. Çalışma, bu anlamda, dernek yapılarının da yozlaştırılmadan, bütçesi birileri tarafından suistimale uğratılmadan, yardımlaşma derneği formatında değil, aktif bir sivil toplum alanı olarak işlerlik kazanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ

Bedensel engelli bireylerin erişilebilirlik durumlarına ve gündelik yaşamlarına odaklanan bu çalışma, engelliliğin sosyal teorisi ve çağdaş beden sosyolojisi kuramları ışığında bireylerin farklı engellilik deneyimlerini dikkate alarak, engelliliğin sadece bedensel ve tıbbi boyutlarıyla ile değil aynı zamanda kültür, toplum ve sosyal politika boyutlarıyla, çevresel ve bireysel faktörlerin dinamik bir etkileşimi çerçevesinde anlaşılabileceğini ortaya koymaktadır.

Bireyleri diğer tüm özelliklerinden arındırarak sadece 'engelli' olarak kodlayan dışlayıcı toplumsal yaklaşım, kişilik, beden, arzu ve yapabilirliğin üzerine dış beden, sosyal beden aracılığıyla otorite kurarak, onları hiyerarşik olarak kategori ederek, etiketleyerek önlerine set kurmak, engelli bireylerin toplumsal varlıklarını zenginleştirecek, statülerini geliştirecek sermaye edinimlerinde bulunmalarını önler. Bunun önüne geçebilmek için, engelli bireylerin temel hak ve hürriyetlerini kullanabilecekleri daha kapsayıcı bir yaşam perspektifinin gelişmesi gereklidir. Çalışmanın bulguları engelli bireylerin özgün koşullarının dikkate alınması, eğitim ve istihdama erişimleri önündeki engellerin kaldırılması, engellilik durumuna göre gereken sağlık ve tıbbi-medikal donanım desteğinin sağlanması halinde kabiliyetleri doğrultusunda toplumsal katılımlarının ve toplumsal statülerinin güçlenebileceğini göstermektedir.

Bulgular engelli bireylerin toplumsal katılımının pekiştirilmesi, teşvik edilmesi ve sosyal açıdan dışlanmalarının önüne geçilmesi için toplumsal bilinci geliştirecek daha çok çalışmanın ve uygulamanın yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bunun için gereken eğitimlerin ve kaynaştırma etkinliklerinin çocukluk çağından başlayarak verilmesi ve yaygınlaştırılması önemlidir. Destekleyici kamusal ve toplumsal uygulamalar çoğaltılmalıdır.–Çalışma, temel olarak engellilik olgusunun kuramsal açıdan beden-zihin ikiliğinin aşıldığı bir perspektiften, birey-toplum, beden-kültür, yapı-fail ilişkiselliği çerçevesinde anlaşılabileceğini, pratik açıdan ise engelli bireylerin toplumsal katılım anlamında yaşadıkları sorunları yardım temelli değil hak temelli bir perspektiften çözülebileceğini ortaya koymaktadır. Çalışma bu konuda bireylere, ailelere, topluma ve devlete büyük sorumluluk düştüğünü ortaya koymaktadır.

5. KAYNAKÇA

Abberley, P. (1991). *Disabled People: Three Theories of Disability* . Occasional Papers in Sociology, no. 10, Bristol: Department of Economics and Social Science, Bristol Polytechnic.

Altuntaş Duman, N. ve Doğanay, G. (2017). Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon'da Engelli Kadınlar**,** Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research Cilt / Volume 20 Sayı / Number 2 (Ekim / October 2017), 1-48.

Bezmez, D., Yardımcı, S. ve Şentürk, Y. (2011). TÜBİTAK destekli "*Engelli Hakları ve Kent Vatandaşlığı: İstanbul Özelinde Engelli Kişilerin Yaşamlarını Şekillendiren Aktörler ve Dinamikler"* başlıklı projenin yayımlanmamış sonuç raporu (Proje Numarası: 109K074).

Bourdieu, P. (1986) 'The forms of capital', J. Richardson (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* içinde. New York: Greenwood Press.

Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi.* Anı Yayıncılık.

Burcu, E. (2011). Türkiye'deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara Örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* B28 (1), 35-54.

Doğruel, F. (2022). Beden, Birey ve Toplum Kesişiminde Engelli Bireylerin Erişebilirlik Deneyimleri: Gaziantep Örneği. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 25*(2), 299-317.

Dünya Sağlık Örgütü (2004). *ICF İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırması.* Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. E. Kabakçı ve A. Göğüş, (çev.), Bilge Matbaacılık.

Emini, F. T. ve Ayaz, Ç. E. (2019). Engelli Bireylere Yönelik Kurumsal Farkındalık: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Örneği, *Journal of Awareness,* Cilt / Volume 4, Sayı / Issue 2, 2019, 239-248.

Frank, A. (1991). For a sociology of the body: an analytical review. M. Featherstone, M. Hepworth and B. Turner (eds), *The Body: Social Process and Cultural Theory* içinde. London: Sage.

Genç, Y., & Çat, G. (2013). Employment of disabled people and social inclusion relationship. *Journal of Academic Inquiries*, *8*(1), 363-393.

Gleeson, B. (1999). *Geographies of Disability*. London ve New York, Routledge.

Işık, E. (1998). *Beden* ve Toplum Kuramı. *Öznenin Sosyolojisinden Bedenin Sosyolojisine*, Bağlam Yayınları.

Jette, A. M., & Keysor, J. J. (2003). Disability models: implications for arthritis exercise and physical activity interventions. *Arthritis Care & Research: Official Journal of the American College of Rheumatology*, *49*(1), 114-120.

Lahelma, E. (2010). Health and Social Stratification. Cockerham, W. C. (Ed.), *The new Blackwell companion to medical sociology* içinde. John Wiley & Sons. 71-97.

Oliver, M. (1996). *Understanding disability: From theory to practice.* St Martin's Press.

Oliver, M. J. (1999). Capitalism, disability and ideology: A materialist critique of the Normalization principle. First published in Flynn, Robert J. and Raymond A. Lemay, A Quarter-Century of Normalization and Social Role Valorization: Evolution and Impact, 1999. Internet publication URL: http://www.independentliving.org/docs3/oliver99.pdf [Erişim tarihi 20 Şubat 2022]

Polat, Ç. S. (2011). Engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamaların Başka Dilde Aşk filmi üzerinden incelenmesi. *Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Ankara.

Shakespeare, T. ve Watson, N. (2002). The social model of disability: an outdated ideology?. *Research in Social Science ve Disability*, Vol. 2, 9-28.

Shakespeare, T. (2010). The Social Model of Disability. L. J. Davis (Ed.), *The Disability Studies Reader* içinde (s. 266-73). New York: Routledge.

Schilling, C. (2003). *The Body and Social Theory.* Sage Publications.

Şişman, Y. (2014). Engellilerler Açısından Eşitlik, Ayrımcılık ve Eğitim Hakkı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Ocak -Haziran 2014, (32), 57-85.

Turner, B.S. (1984). *The Body and Society*. Oxford: Basil Blackwell.

Turner, B.S. (1992). *Regulating Bodies: Essays in Medical Sociology.* London: Routledge.

DSÖ, https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health [Erişim tarihi 20 Şubat 2022]

TÜİK (2010). https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=saglik-ve-sosyal-koruma-101&dil=1 Erişim Tarihi: 2 Şubat 2021. [Erişim tarihi 20 Şubat 2022]

İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞİMİ NETİCESİNDE ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE DİJİTAL MEDYA OKURYAZARLIĞI EDİNİLMESİNİN ÖNEMİ

Dr. KÜBRA ERDEN [1]
[1] Orta Doğu Teknik Üniversitesi- kerden@metu.edu.tr - 0000-0003-2799-2428

Medya ve özellikle dijital medya, günümüzde her yeri kuşatıp kamusal alan ya da özel alan ayrımı olmaksızın her mecrada karşımıza çıkmaktadır. Medya, artık yalnızca televizyon, gazete, radyo gibi geleneksel formlarda değil, özellikle dijitalleşme ile beraber ceplerimizde taşıdığımız akıllı telefonlarda yeni medya/dijital medya olarak var olmaktadır. Sosyal bir varlık olarak toplumsal yaşam içerisinde faaliyette olduğumuz her anda, yolda yürürken, toplu taşıma kullanırken, baktığımız, gördüğümüz, işittiğimiz birçok medya mesajı vardır. Bizler medya ile ilgilenmediğimizi düşünsek bile, medya mesajlarının sınırsızca her ortamda dolaşımda olması bu mesajların doğru ve etkin şekilde okunması gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Medya aracılığıyla oluşturulan mesajlar, topluma ulaşırken çeşitli amaçlarla üretilirler ve her bir medya mesajının birer üreticisi vardır. Her yanımızın böylesine medya iletileriyle donatıldığı bir ortamda, medya üreticileri tarafından hazırlanan mesajların doğru alımlanmasında özellikle erken çocukluk dönemindeki çocuklar oldukça önemli konumdadır. Çocuk izleyiciler için medya mesajlarının doğru şekilde okunabilmesi çok daha hassaslık gerektiren bir durumdur. Bu bağlamda özellikle yaşamlarının ilk 6 yılında çoğunlukla çizgi filmler aracılığıyla medyaya maruz kalan çocuklar için dijital medya okuryazarlığı önem teşkil etmektedir. Kitle iletişim araçlarının en büyüklerinden biri olan ve yetişkinler ile çocukları etkileme potansiyeli en yüksek araç olan televizyon için üretilen içerikler, çocuklar için her zaman uygun olamamaktadır. Bu çalışmanın amacı, dijital medya okuryazarı çocuklar yetiştirmenin önemi ve nelere dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili alanyazına katkıda bulunacak öneriler sunmaktır. Henüz okuryazar olmayan erken çocukluk dönemindeki bireylerin, dijital medya okuryazarlığı edinmeleri tüm hayatları boyunca fayda sağlayacak ve toplumsal bağlamda büyük dönüşümler yaşanabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Dijital Medya Okuryazarlığı, Dijital Medya, İletişim

Giriş

Kamusal alan ile özel alan arasındaki sınırlar medya dolayısıyla gün geçtikçe bulanıklaşmaktadır. Önceleri yalnızca geleneksel formlarda karşımıza çıkan medya, artık sadece radyo, dergi, gazete ve televizyon gibi kitle iletişim araçları ile değil, iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile dijital mecralarda karşımıza çıkmaktadır. Özellikle dijitalleşme ile birlikte, günlük yaşam pratiklerimiz içerisinde her an her yerde bir medya mesajıyla karşı karşıya kalabilmekteyiz. Yürüyüş yaparken, karşıdan karşıya geçerken, müzik dinlerken, araba kullanırken ve hatta uyurken dahi maruz kaldığımız fazlaca medya iletisi bulunmaktadır. Bireyler o an medyayla ilgilenmediklerini düşünseler bile, medya iletilerinin her an her yerde yayılıyor olması, bu iletilerin en doğru ve en etkin biçimde okunması gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır. Oluşturulan her medya içeriliğinin bir üreticisi vardır. Yani medyada oluşturulan her mesaj, aslında bir amaç için ve *biri* tarafından üretilmektedir. Tüm etrafımızın böyle medya mesajlarıyla dolduğu bir ortamda, medya mesajlarını üretenler tarafından alıcıya iletilen mesajların en doğru şekilde okunması, bizatihi 0-6 yaş aralığında olan erken çocukluk çağındaki bireyler için fazlasıyla önem arz etmektedir. Çünkü yaşamlarının ilk yıllarında görsel

işitsel teknoloji ile tanışan çocukların, bu iletilen mesajları doğru alımlamaları oldukça hassas ve önemli bir konudur. Bu kapsamda okur-yazarlık ve dijital medya okuryazarlığı konularına değinmek önemlidir.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, okur-yazarlık ile okuryazar olmak, birbiri yerine kullanılan ve günlük hayatta sıklıkla karıştırılan iki kavramdır. Etimolojik olarak bakıldığında, İngilizce alanyazınında okuma ve yazma dil becerileri ile ilgili; "okuma yazma (reading-writing)" ve "okuryazarlık (literacy)" olmak üzere iki farklı terim bulunmaktadır. Türkçede de benzer bir kullanım söz konusudur.

Okur-yazar olmak, alfabesel bir sistemde gerçek anlamda okuyabilme ve yazabilme yetisinin kazanılmış olması durumudur. Bu okur-yazarlık türü, genellikle basılı ya da yazılı bir metnin veyahut materyalin okunması sürecini kapsamaktadır. Okur-yazar olmak için ortada bir metin bulunması ve bir alfabe sistemiyle bu metnin çözümlenmesi süreci gereklidir. Bu bir bakıma kodlama ve kodaçma şeklinde de düşünülebilir. Ülkemizde zorunlu eğitim nedeniyle çocuklar genellikle 6-7 yaşlarında bu okur-yazar olma edimini kazanmaktadır. Yani okur-yazarlık sahip olunan bir unvanı işaret etmektedir. Okuyup yazabilme becerisini ifade etmektedir.

Okuryazarlık ise, alfabesel bir becerinin kazanılmasından ziyade, bu sahip olunan becerinin doğru ve etkili şekilde anlamlandırılması sürecidir. Okuryazarlık, artık yalnızca basılı bir dökümanı okuyup alfabe bilgisine sahip olunarak okur-yazar olmaktan farklı bir boyuttadır. Çünkü okuma-yazma kod çözmeye, okuryazarlık ise okunan metni anlamlandırmaya dayalıdır.

Dijital Medya Okuryazarlığı

Okur-yazar olmak ile okuryazarlık arasındaki farkı açıkladıktan sonra şunu belirtmekte fayda var ki, okuryazarlık tecrübe ve pratik yaparak geliştirilebilen, öğrenilebilen bir yapıdadır. Okunan metni anlamlandırma sürecinde, sürekli olarak zihinde farklı parametreleri düşünmek ve bu anlamlandırmayı çeşitli unsurlara göre yapmak gerekir. Okuduğu, duyduğu, gördüğü bir şey karşısında körü körüne ona inanmak yerine, doğruluğunu sorgulamak ve eleştirel bir gözle inceleyebilmek esas olandır. İşte bu başarabilindiği sürece insanlar medya okuryazarı olabilmektedir. Çünkü günümüzde okur-yazar olmak, karşılaşılan medya mesajlarını doğru okuyabilmek ve yorumlayabilmek için yeterli değildir. Özellikle okul öncesi yaş grubundaki çocukların okuma yazma becerisine henüz sahip olmadıkları düşünüldüğünde, medya aracılığıyla kendilerine gönderilen iletileri doğru anlamlandırabilmeleri çok mümkün görünmemektedir. Özellikle doğduklarından itibaren ilk 6 yıl içerisinde, yani beyinsel fonksiyonların ve gelişimsel dönemin en hızlı ve en temel olduğu dönemde, çocukların medyada gördükleri ve işittikleri iletileri yetişkin bireyler gibi algılayamayacağı bilinmelidir. Bu kapsamda, erken çocukluk çağında olan bireylerin, medyayı deneyimleme süreleri ebeveynleri tarafından sınırlandırılmalıdır. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi'nde yayınlanan bir araştırmada, 3-60 ay arası çocukların televizyon izleme süreleri araştırılmış ve 2 yaş altı çocukların dahi Türkiye'deki televizyon izleme süreleri çok yüksek bulunmuştur. 3-24 ay arası çocukların günlük ortalama 1,05 saat, 25-60 ay arası çocukların ise ortalama 2,9 saat televizyon izlediği tespit edilmiştir (Akkuş vd., 2015: 351).

Kitle iletişim araçlarının en büyüklerinden biri olan ve insanları etkileme konusunda en önemli araçlardan biri olan televizyon için üretilen içerikler, erken çocukluk çağındaki bireyler için her zaman uygun olmayabilmektedir. Çocuklar için üretilen yayın programları olan çizgi filmlerde bile, şiddete eğilim, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar kullanılabilmektedir. Uzun saatler boyunca televizyon karşısında vakit geçiren çocukların, fiziksel (göz bozuklukları,

beyin gelişimindeki deformasyonlar vb.) ve ruhsal olarak oldukça etkilendikleri bilinmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer unsur da çocuklar için üretilen çizgi filmlerde bile çeşitli amaçlarla subliminal ögelerin (bilinçaltı mesajlarının) kullanılmasıdır.

Medya okuryazarı çocuklar yetiştirmek, günümüzde sadece geleneksel kitle iletişim araçları için değil, dijital medyayı kullanan herkes için oldukça gereklidir. Telefon, tablet, bilgisayar üzerinden çocuklarımızın izlediği videolar ve hatta güzel vakit geçirsinler diye oynadıkları dijital oyunlar bile olumsuz örnek oluşturabilecek unsurlar barındırabilmektedir. Özellikle ekonomik sistem içerisinde reklam endüstrisinin büyük bir yer kapladığı aşikardır. Dijitalleşme ile de reklamlar için alternatif mecralar oldukça genişlemiştir. Her an her yerde reklam iletileri ile karşı karşıya kalmaktayız. Özellikle *Google* aramalarında, sosyal paylaşım ağlarında ve dijital oyunlarda reklamlarla sık sık karşılaşmaktayız. Reklam verenler için oldukça popüler mecralar olan bu sanal uzamlar, çoğunlukla çocuklar için de kolaylıkla ulaşılabilen mecralardır. İşte her yanımızın böylesine dijital medya ile kuşatıldığı bir dünyada, yaşadığı ve gördüğü şeyi anlamlandırma konusunda yeterli gelişimi henüz gösterememiş olan çocuklarımızın medya okuryazarlığı konusunda bilgilendirilmesi oldukça önem arz etmektedir.

Tüm bu bilgilerin ışığında, yapılması gereken en önemli şey, farkındalık seviyesini artırmaktır. Özellikle çocukları medyanın ve dijital medyanın olumsuz etkilerinden korumak için ebeveynlere önemli roller düşmektedir. Öncelikle yapılması gereken, çocukların medya ile kontrolsüz şekilde baş başa bırakılmalarının önüne geçilmesidir. Çünkü çocuklar, keyifle ve masumiyetle dijital bir oyun oynarken karşılarına çıkan uygunsuz reklamları ya da yaşlarına uygun olmayan içerikleri anlamlandırma konusunda zorluk yaşayabilirler. Çocuklar dijital ortamda faaliyet gösterirken onların ihtiyaçlarına ve taleplerine dikkat edilmelidir. Dijital dünya sürekli yenilenmekte ve güncellenmektedir. Yoğun çalışma temposu içerisinde birçok aile, çocukların takip ettiği yenilikleri, kullandıkları cihazları, aktif oldukları çevrim içi ortamları ve ziyaret ettikleri web sitelerini dahi bilmemektedir. Bu konuda yapılması gereken şey, çevrim içi platformların ebeveynler için hazırladığı rehberlerden faydalanmaktır. Ebeveynler sosyal ve dijital dünya ile ilgili bilgi ve becerilerini sürekli olarak güncellemelidir, yani bir bakıma, çağa ayak uydurmalıdır. Çünkü dijital yaşam sürekli olarak bir değişim ve dönüşüm içerisindedir. Trend olan içerikler bile çok hızlı değişmekte, dijital ortam içerisinde *tüketim* baş döndürücü bir hızla hüküm sürmektedir.

Bu bağlamda ebeveynler, çocuklarının en temel rol modelinin kendileri olduklarını unutmamalıdır. Dijital medya okuryazarı çocuk yetiştirmenin en temelinde bulunan unsur, eleştirel düşünceye ve gördüğü her şeye körü körüne inanmayan çocuklar yetiştirmektir. Gördüğünü, işittiğini sorgulayan, neyin neden yapıldığını anlamlandırmaya çalışan çocukların bu fikirsel sürecine destek olunmalıdır.

Okul çağı öncesi çocukların dijital medya okuryazarı olmalarının bazı temel koşulları vardır. Bunların başında çocukların yaratıcı faaliyetlerinin desteklenmesi gelmektedir. Çocuklar, sadece tüketen bireyler olarak değil aynı zamanda fikir ve değer üretebilen bireyler olarak yetiştirilmelidir. Sadece belirli kalıplar içerisinde bulunan, sorgulamayan, eleştirmeyen, kısacası koşulsuz itaat eden bireylerdense gördüğü, işittiği ve kendine uygun olmadığını düşündüğü konuları ifade edebilen çocuklar, dijital medya okuryazarlığı için en gerekli olgulardır.

Çocukların dijital medya okuryazarı olmalarının ikinci temel koşulu, ebeveynlerinin çevrim içi ortamlardaki dinamikleri takip edilmesi gerekliliğidir. Günümüzde dijital ortamda inanılmaz hızda bir akış ve bunun getirisi olarak infodemi bulunmaktadır. Ebeveynlerin bu konuda dikkatli olması çocuklara zarar verebilecek içeriklerin farkında olması gerekmektedir. Yani dijital ortam içerisinde karşılaşılan bu tehlikeler, henüz çocuklara ulaşmadan önce

ebeveynler tarafından bertaraf edilmelidir. Bunun yolu da gerekiyorsa ebeveyn tarafından kısıtlamaya gidilmesidir.

Bir diğer yöntem de çocukların medyayı alımlama sürelerine dikkat edilmesidir. Özellikle ülkemizde iki yaş altı çocukların dahi televizyon izleme sürelerinin oldukça yüksek olduğu düşünüldüğünde, medyaya maruz bırakılma süreleri azaltılmalıdır.

Ertürk'e göre medya araçları, çocukların sosyalleşebilmeleri, öğrenebilmeleri ve gelişebilmeleri açısından önemli çevresel bir etki ortaya koymaktadır. Oyun kurgusu, yeme, içme, sergilenen karakter tipleri, giyim tarzı üzerinde etkili olan çevresel etmenler günümüzde neredeyse medyanın kontrolü altındadır. Medya araçları ilettikleri mesajlar ile birlikte davranış, düşünce ve duygularda değişiklikler meydana getirebilmektedir (Ertürk, 2011)

Erken gelişim çağındaki çocukların, özellikle ilk 6 yıl beyinsel gelişimleri incelendiğinde, gördüğünü anlamlandırabilme, mantıklı düşünüp karar alabilme ve duygularını doğru teşhis edebilme gibi özellikleri yetişkin bireylere göre henüz tamamlanmadığı bilinmektedir. Özellikle küçük çocuklarda düşünce ve duyguların ayrılması söz konusu olmamaktadır. Çocukların gerçeklikleri değerlendirebilme becerileri zamanla gelişim göstermektedir. Tecrübelerinin az olması sebebiyle çevrelerinde medyada olan olayları gerçeklik kapsamında değerlendiremeyen çocuk; medya araçları üzerinden gelen kurgu mesajlarını kendi düşüncelerinde ve hayal dünyasında var olan yapıya göre tekrar kurgulamaktadır. Söz konusu yapının meydana getirdiği mesajları sebep olduğu gerçekleri veya korkuları yetişkin bireye kıyasla daha yoğun hissetmektedirler. Meydana getirilen tecrübesel öğrenme, olayları tüm gerçeklik ve korkuyu daha şiddetli ve hızlı süren duygu durum yaşantısı üzerinden tecrübeye dayalı öğrenmeyi mümkün kılar (Hoffner, 1997).

Erken çocukluk çağındaki bireylerin mental ve duygusal gelişimleri henüz tamamlanmadığından dijital medya okuryazarlığı eğitimleri bu yaştaki çocuklar için oldukça önem arz etmektedir. Neredeyse doğdukları andan itibaren medya ile tanışan çocuklar, dijital medyaya karşı ne kadar erken farkındalık kazanırlarsa ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde de karşılaştıkları medya mesajlarını o derece doğru alımlayacaklardır. Çünkü modern yaşam içerisinde medyadan kaçış mümkün değildir. Erden'e göre önemli olanın dijital cihazlar ile zaman geçirmek değil bu zamanın sınırlı, izlenen veya dahil olunan ekranların faydalı olması gerektiğidir (Erden,2021). Medya mesajları her an her yerde serbestçe dolaşım halindedir ve aslında hangi yaştan olursa olsun her bireyin bu mesajları doğru okumaları oldukça önemlidir.

Sonuç

Dijital medya okuryazarlığı, esas olarak her yaştan birey için günümüzdeki en temel gerekliliklerden olsa da özellikle çocuklar için çok daha hassas bir konudur. Dijital medya artık akıllı cihazlar aracılığıyla her ortamda oldukça yaygın olarak kullanılmakta ve çocuklar çok erken yaşlarda bu dijital medya içerisine dahil olmaktadır. Neredeyse doğdukları andan itibaren medya ile tanışan çocuklar, çizgi filmler, eğitici videolar, yabancı dil öğrenim materyalleri, şarkılar ve hatta tedavi yöntemi olarak bile medyayla uzun vakitler geçirebilmektedir. Medya tarafından üretilen içeriklerin en doğru şekilde okunması ve en etkili şekilde alımlanması, dijital medya okuryazarlığı bağlamında oldukça önemlidir. Şu unutulmamalıdır ki, medya okuryazarlığı demek bireyleri medyanın zararlarından ve başlarına gelebilecek dijital tehlikelerden korumak değildir. Dijital medya okuryazarlığı ile bireylerin en doğru şekilde medya mesajlarını okumalarını sağlamak ve farkındalık seviyelerinin artırılmasını sağlamak

temel hedeftir. Bir nevi bireylerin kendi bağışıklık sistemlerini güçlendirmelerine yardımcı olmaktır. İnsanların farkındalık seviyelerini artırarak bilinçli bir tüketici olmaları ve bunun yanı sıra medya ile iletişim kanallarını etkin ve doğru kullanabilen bireyler olmalarını sağlamak en temel amaçlardan biridir.

Erken çocukluk çağında yeterli mental ve duygusal gelişime sahip olmayan çocuklar, çeşitli ortamlarda medya iletileri ile karşılaştıklarında bununla nasıl baş etmeleri gerektiğini öğrenirlerse, medyadaki tüm olumsuzluklardan çok daha az etkilenmiş olacaklardır. Özellikle misinformation, disinformation, infodemi, sansür gibi konular hakkında ne kadar erken bilinçlendirilirlerse medyayı okuma biçimleri o derece farklılaşacaktır. Bu konuda ebeveynlere büyük bir rol düşmektedir. Dijital dünya içerisindeki dinamiklerin takip edilmesi ve medya hakkında farkındalık sağlanması oldukça mühimdir. Türkiye'de erken çocukluk dönemi içerisinde medya tüketiminin oldukça yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, dijital medya okuryazarlığına duyulan gereksinimi çok daha artırmaktadır.

KAYNAKÇA

Akkuş, S. Y., Yılmazer Y., Şahinöz A., Sucaklı İ. A. (2015). 3-60 Ay Arası Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıklarının İncelenmesi. Hacettepe University Faculty of Healty Sciences Journal Vol.1 p.351-360

Erden, N.K., (2021).21. Yüzyılda Çocuk ve Eğitim, Çocukluk Döneminde Dijital Araçların Doğru Kullanımı, Ankara, Pagem Akademi ss.101

Ertürk, Y. D. (2011). Çocukluk Çağı Gelişim Dönemlerine Göre Medya Kullanımı, M. R. Şirin (ed.). Çocuk Hakları ve Medya içinde (ss.49-89), İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları

Hoffner, C. (1997). "Children's Emotional Reactions to a Scary Film: The Role of Prior Outcome Information and Coping Style". Human Communication Research, No 23, ss. 323-341.

SOSYAL PAYLAŞIM AĞLARINDA BİREYİN KENDİNİ SUNUŞ BİÇİMİ OLARAK SANAL KİMLİK OLUŞTURMA ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. KÜBRA ERDEN [1]
[1] Orta Doğu Teknik Üniversitesi, kerden@metu.edu.tr , 0000-0003-2799-2428

ÖZET
Kimlik, bireyin kendisini tanımlamasının ve toplumsal konumunun ifadesidir. Kimliğin bireysel yönü dışında, toplumsal bağlamda da ilişkiler yoluyla kazanılan ve sürdürülen bir yanı mevcuttur. Kimlik, psikolojik ve sosyolojik birçok karmaşık sürecin bir araya gelmesiyle, toplumsallaşma süreci ile birlikte oluşmaktadır. Günümüzde, insanların sahip oldukları kimlik haricinde, sanal ortamda şekillenen bir olgu olarak sanal kimliklerin inşası durumu söz konusudur. Sosyal medya içerisinde aktif olarak yer almanın koşulu, çoğu zaman bir kullanıcı adı ve şifre oluşturarak sosyal paylaşım ağına kayıt olmaktır. Kullanıcılar kayıt işlemini gerçekleştirirken, gerçek kimlik bilgileri ile profil oluşturup oluşturmama serbestisine sahiptir. Profil oluştururken, içerisinde yer alacak bilgilerin doğruluğunu-geçerliliğini sorgulayan ve denetleyen bir mekanizma genellikle bulunmamaktadır. Bu durum da insanları 'sanal kimlik oluşturma' durumuyla karşı karşıya bırakabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, sosyal medya aracılığıyla yaratılan sanal kimliklerin, gerçek toplumsal yaşamdaki izdüşümleri bağlamında değerlendirilmesidir. İnsanların sosyal medya aracılığıyla, siber ortamda sınırsızca paylaşımda bulunabilme özgürlükleri doğrultusunda yaratılan bu sanal kimlikler, beden ve benlik üzerinde karmaşaya yol açmaktadır. Gerçek yaşamda sahip olmak istenen ama elde edilemeyen statüler, unvanlar, kimlikler sosyal medyada istenen şekilde boyutlandırılabilmektedir. Bu bağlamda sosyal paylaşım ağları, kullanıcılara gerçek yaşamda olmak istedikleri ancak olamadıkları kimlikleri de sunmaktadır. Yani kullanıcılar toplumsal paylaşım ağlarında sanal bir yaşam kurabilmektedirler. Kurulan bu sanal yaşamın, reel toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini somutlaştıran çalışmalar mevcuttur. Sanal kimlikler ile sosyal ağlara üye olunması, bireylerin sanal ortamlara aidiyet geliştirmesini de sağlamaktadır. Sanal ortamlarda diğer kullanıcılarla yapılan iletişim ile aidiyet veya ayrışma hisseden bireyler sanal ortamlarda sosyalleşme ya da yalnızlaşma süreçlerine doğru yol almaktadırlar. Sanal ortamlardaki anonim kimliklerin, görünürlüğün bireye kazandırdığı sosyal statü de oldukça önemlidir. Çalışmanın önemini, neredeyse bedenlerimizin birer uzvu haline gelmiş olan teknolojik cihazlar vasıtasıyla sürekli tükettiğimiz sosyal paylaşım ağlarının, kimlik yaratımına etkisi oluşturmaktadır. Bu çalışma ile sanal kimlik oluşturmaya ilişkin kaynakların yetersiz olması sebebiyle mevcut literatüre katkı sunulacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanal Kimlik, Profil Oluşturma, Sosyal Paylaşım Ağları, Sosyal Medya, İletişim

Kimlik Üzerine

Kimlik, bireyin doğduğu an edindiği ve ona aidiyet veren bir unsurdur. Aynı zamanda kişilerin toplum içerisindeki konumlandırmalarının, kendilerini tanımlamalarının bir ifadesidir. Kimlik, kişiye özgü olduğu için çoğu zaman bireysel bir unsur olarak düşünebilir. Ancak bu durum bireysel gibi görünse de aslında toplumsal olarak da oldukça önemlidir.

Literatürde kimlik ve özellikle toplumsal kimlik ile ilgili sayısız tanımlama bulunmaktadır. Özellikle yirmi birinci yüzyıldan itibaren kimlik ile ilgili sosyolojik, psikolojik ve antropolojik çalışmalar yoğunluklu olarak yapılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise kimlik, iletişim çalışmaları için de önemli bir unsur haline gelerek multi disipliner bu alanda yoğunluklu olarak çalışmalara konu olmaktadır. Kimlik ile ilgili yapılan tanımlamalardaki farklılıklar ve bu alanda yapılan çalışmaların yoğunluğu sebebiyle, kimliğin özne unsuruna vurgu yapan Aydoğan, bunu şu şekilde ifade etmektedir: "Kimlik (identity) terimi, ayniliği ve sürekliliği içeren Latince "idem" kökünden türetilmiştir. Türkçe'de ise kimlik, "kim" soru kökünden türetilmiş olup aynı şekilde zorunlu bir mensubiyeti (aidiyet), aynı olmayı, tek olmayı, hangi kişi olmayı ifade eder" (Aydoğdu, 2004: 117).

Gleason ise kimlik kavramının özellikle 1950'lı yıllardan itibaren yaygın olarak kullanıldığını belirtmektedir. Kimlik kavramının, kişinin kendisine sorduğu sorulara bulduğu yanıtlar çerçevesinde şekillendiğini ifade etmektedir. Bu sorular genellikle bireyin kendine sorduğu "Ben kimim?", "Nereye aitim?" şeklinde olup, cevabın doğrudan bireysel ve toplumsal varlığa işaret ettiği sorulardır (Gleason, 2006: 194).

Bireylerin aidiyetlerini ve kişiselliklerini tanımlayan bir ifade olarak kimlik, toplumsallaşma süreci ile birlikte oluşmaktadır. Toplumsallaşma, başından itibaren kimlik inşa eden bir süreç olarak gelişmektedir. Bireyde toplumsallaşma yoluyla kimlik inşa edilmesi hem aidiyet üretme hem de ötekileştirilen karşı kimlikler yoluyla gerçekleşmektedir (Akın: 2011: 94).

"Gerek toplumbilimciler gerekse ruhbilimciler kimliğin toplumsal olarak konumlandığını kabul ederler. Stuart Hall (1988), insanların artık tek bir tutunumlu ve değişmez kimlikle algılanamayacaklarını, bireylerin aynı anda birçok farklı varoluş alanlarında varolduklarını ve onların yaşamlarıyla bilinçlerinin tek bir kişisel etkinlik alanına indirgenemeyeceğini öne sürer" (Mutlu: 2008: 173).

Kimliği postmodern bağlamda değerlendiren Bauman, bireyin belirsizlikten kaçışı olarak kimlik olgusunun var olduğunu belirtmektedir. Bireye doğumdan itibaren verilen bir unsur olarak değerlendiren kuramcıların dışında, Bauman'ın bu tarifi kimlik üzerine önemli toplumsal bir inşayı işaret etmektedir (Bauman, 2001: 112).

Sosyal Paylaşım Ağları ve Kimlik İnşası

Günümüzde, bireylerin sahip oldukları öznesel bir olgu olarak kimlik haricinde, sosyal bir varlık olmaları sebebiyle toplumsal kimlik olgusu da oldukça önemlidir. Ancak bunun dışında iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte, çoğunlukla sanal mecralarda vakit geçirmeye başlayan insanlar özelinde de bir kimlik olgusundan bahsetmek mümkündür. Çünkü bireylerin doğuştan ya da toplumsal olarak edindikleri kimlikleri haricinde sanal mecralarda yaratılan ve şekillenen kimlikler de mevcuttur. Sosyal paylaşım ağlarında üyelik oluşturmak için çoğunlukla bir kullanıcı adı ve şifre belirlemek gerekmektedir. İnternetin ve chat programlarının yaygınlaşmaya başladığı ilk zamanlarda, çoğu kullanıcı *nickname* ile profil oluşturmakta ve genellikle bir bir *nick* ardından bu programlarda vakit geçirmekteydi. Ancak internetin yaygınlaşması ve günlük yaşam pratiklerinin çoğunlukla sanal ortamlara taşınması ile birlikte kullanıcılar nicknameler ile değil, bir isim soyisim ile sosyal paylaşım ağlarında

varlık göstermeye başladılar. Bunun öncülerinden olan sosyal paylaşım ağı ise Facebook olmuştur. Dünyanın en büyük sosyal paylaşım ağlarından biri olan Facebook, ilk yaygınlaşmaya başladığı zamanlarda çoğu kullanıcının, eski arkadaşlarını bulmaları için kendi kimlik bilgileriyle kayıt oluşturduğu bir mecra olarak şekillenmekteydi. Bireyler bu sosyal paylaşım ağına kendi kimlik bilgileriyle kayıt olarak, günlük hayattaki arkadaşlarını, akrabalarını, tanıdıkları kişileri arkadaş listelerine eklemekteydi. Yıllardır görmedikleri kişileri bulmanın bir yolu olarak gördükleri bu sosyal paylaşım ağı içerisinde, isim, soy isim, medeni durum, aile-arkadaş-ilişki durumu, fotoğraf gibi çeşitli kişisel bilgilerini paylaşmaya başladılar. Bu paylaşımların ardından Facebook, tüm dünyada oldukça büyük bir rehber niteliğine gelmiştir.

Sosyal paylaşım ağlarında üyelik oluştururken, kullanıcıların girdiği bilgilerin teyit edildiği bir platform çoğu zaman bulunmamaktadır. Yani herkes, herhangi bir isim ve soy isimle bir sosyal paylaşım ağında üyelik oluşturabilir ve sanal bir kimlik inşa edebilir durumdadır. Sosyal medyanın özgürce ve sınırsızca paylaşım yapılmasına olanak sağlayan yapısı sebebiyle, bireyler sanal kimlik oluşturma durumuyla karşı karşıya kalabilmektedir. Sosyal paylaşım ağlarında, gerçek olmayan (fake) hesaplara *bot* hesap denilmektedir. Bireyler bu hesaplar aracılığıyla, gerçek yaşamda sahip olmadıkları veyahut olmak isteyip gerçekleştiremedikleri statüleri ve kimlikleri yaratabilmektedir.

Sosyal mecralar içinde bireyler, sahip oldukları hayatları içerisinde edinemedikleri kimlikleri yaratabilmektedir. Yani bireyler, sosyal mecralarda sanal bir hayat yaratabilmektedir.
Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, bilgisayar ve internet dolayımındaki iletişim genellikle domainler veya MUD'lar aracılığıyla (*Multi User Dungeons)* gerçekleştirilmekteydi. *Chat* odalarında gerçekleşen bir iletişim ağından söz etmek mümkündü. Kullanıcıların bu sohbet odalarında gerçekleştirdikleri iletişim sürecine dahil olmaları için herhangi bir kişisel özelliklerini belirtmelerine gerek olmamaktaydı. Yani bireyler bu odalarda, gerçek kimliklerini ortaya çıkarmadan ya da farklı kişisel özelliklere bürünerek (bedensel özelliklerini farklı ifade ederek) varlık gösterebilmekteydi. Bu durum da kullanıcıların kendi bireysel özelliklerini sanal mecralarda diledikleri gibi şekillendirmelerine yol açmaktaydı.

> MUD'larda kişinin bedeni kişinin kendisine ait metinsel tasvirlerle temsil edilir; bu yüzden bir obez ince, güzel alımsız ve bir "inek" (nerdy) ise sofistike olabilir. *New Yorker*'dan bir karikatür MUD'ların kişinin kimliğiyle deneyler yaptığı laboratuvarlar olarak potansiyelini ortaya koyar. Bu karikatürde patisi klavyede olan bir köpek diğerine şöyle açıklar: "İnternette kimse senin köpek olduğunu bilmiyor." MUD'ların anonimliği insanlara benliklerinin keşfedilmemiş değişik yönlerini ifade etme, kimlikleriyle oynama ve yeni kimlikler deneme olanakları sunuyor. MUD'lar kimlik yaratımını öyle akışkan ve çoklu hale getiriyor ki bu kavramın sınırlarını zorluyor. Kimlik sözcüğü eninde sonunda kişi ve *personası* arasındaki aynılığa gönderme yapıyor. Ama MUD'larda kişi çok sayıda olabiliyor (Turkle'den akt. Akın: 2014: 44).

Görsel 1 "İnternette kimse senin köpek olduğunu bilmiyor"

Çizer: Peter Steiner. The New Yorker. 5 Haziran 1993

İnternet ortamında sanal kimlik yaratma durumu;

- Tek bir bedende pek çok kişilik (çoklu kişilik),
- Tek bir bedenin dışında çok sayıda kişilik (çeşit çeşit biçimleriyle siberuzamdaki *personal*ar ve onlara eşlik eden iletişim teknolojileri),
- Pek çok bedenin içinde/dışında tek bir kişi (kurumsal toplumsal davranış), (Stone, 1995: 86) şeklinde olmaktadır.

Burada esas olan bireylerin kendi benliklerini sunuş biçimleri ve benlik algısındaki değişimdir. Bireylerin sosyal paylaşım ağlarında sahte hesaplar (fake account) kullanması, kendilerini olduklarından farklı şekilde göstermeleri, günümüzde yaygınlaşan filtre ve fotoğraf uygulamaları sanal uzamda mağduriyetler oluşmasına sebep olmakta ve bu sayede güvensiz bir ortamın şekillenmesine sebep olmaktadır. Özellikle ergenlik dönemindeki genç bireylerin kandırılmasına, yanıltıcı uygulamalara ve çevrim içi dolandırıcılıklara neden olabilmektedir. Bundan dolayı online ortamda faaliyette bulunan birçok kurum, online sahtekarlığa ve sahte kimliklere karşı vatandaşları uyarmaktadır. Bu konuda çeşitli kamu spotları şeklinde içerikler üretilerek medya kanalları aracılığıyla halka ulaştırılmakta ve bireylerin sanal sahtekarlığa karşı farkındalık kazanmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu konuda alt yapıları sahte hesaplarla dolmaya başlayan sosyal paylaşım ağları da kullanıcıları gerçek kimlik bilgileri ile kayıt oluşturmaları konusunda teşvik etmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar çoğu zaman yeterli gelmemektedir. Çünkü bu konuda alınan önlem çoğu zaman sosyal paylaşım ağlarında aynı e-posta adresi ile birden fazla üyelik oluşturulamaması ile ilgilidir. Ancak bu konuda daha fazla önlem alınması gerekmekte ve fake hesapların önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu konuda birçok sosyal paylaşım ağı çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Örneğin Twitter, 2022 yılının son

ayında, gerçek olmayan bot hesapları silip kaldırmaya başladığını duyurmuştur. Ancak bu girişim çoğu sahte hesabın kapanmasına yol açarken sistem tarafından yanlışlıkla birçok gerçek profil de ortadan kaldırılmıştır. Artık sosyal medya platformları da kişilerin birden fazla profil açarak faaliyette bulunmalarını önlemeye çalışmaktadır.

Sonuç

Yirmi birinci yüzyıldaki teknolojik gelişmeler ve iletişim alanında dijital medyada yaşanan dönüşüm sonucunda, gerçek yaşam pratiklerinin birçoğu artık sanal mecralara taşınmış durumdadır. Günümüzde internet kullanımının bir lüks değil ihtiyaç haline geldiği düşünüldüğünde, yaşanan bu dönüşümün etkileri daha net anlaşılabilmektedir. Sanal mecralarda yaşanan günlük yaşam pratikleri, kimliklerin temsilini de etkilemektedir. Gerçek hayat içerisinde sahip olmak istenen unvanlar ve yaşantılar sanal mecralarda yaşam bulabilmektedir. Günlük yaşamın git gide internet ortamına taşınması, bireylerde kimlik karmaşası yaşanmasına neden olabildiği gibi toplumsal alanda da sıkıntılar oluşturabilmektedir. Sanal ortamlarda sahte kimliklerin sınırsızca ve kontrolsüzce yaygınlaşması, birçok alanda mağduriyete sebep olabilmektedir. Sanal kimlik oluşumunun önüne geçmek için birçok sosyal paylaşım ağı çeşitli yöntemler uygulamaktadır. Bireylerin gerçek hayatta sahip olmak istedikleri tüm kimlikleri bir arada yaşamasına olanak veren sosyal paylaşım ağlarında, kimliğin inşası konusu oldukça önemlidir. Bu durumun psikolojik, sosyolojik, antropolojik ve multidisipliner bir alan olması nedeniyle iletişim bilimlerinde de değerlendirilmesi gerekmektedir. Bireyler, sanal mecralarda kendilerini sunuş biçimi olarak sanal kimlik oluşumuna başvurabilmekte ve sanal bir ortamda yaşam alanı kurup sosyalleşebilmektedir. Bunun nasıl bir tür sosyallik olduğu ya da sosyalleşme sayılıp sayılmayacağına dair çeşitli görüşler mevcuttur. Bireylerin sosyal paylaşım ağlarında mevcudiyet gösterirken gerçek kimlik bilgileriyle kayıt olunması sağlanmalı ve böylelikle sahte kimlik oluşturmanın önüne geçilmesi gerekmektedir. Sanal kimlik oluşturma engellenmediği sürece hem bireysel hem de toplumsal mağduriyetler yaşanmaya devam edebilecek ve sanal ortamdaki güvenlik sıkıntıları artarak farklı sorunlara sebebiyet verebilecektir.

Kaynakça

Akın, H. A. (2011). Toplumsallaşma Sözlüğü. Konya: Çizgi Kitabevi.

Aydoğdu, H. (2004). *"Modern Kimlikte Öznenin Ölümü".* Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi. S.10. s.116-117.

Bauman, Z. (2001). Parçalanmış Hayat, (Çev. İsmail Türkmen). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Gleason, P. (2006). "Identifying Identity", B. Ashcroft, G. Griffiths ve H. Tiffin (Der.) içinde, The post-colonial studies reader (2nd Edition) (p. 194-196). Oxford:Routledge.

Mutlu, E. (2008). İletişim Sözlüğü. Ankara: Ayraç Kitapevi

Stone, A. R. (1995). The War of Desire and Technology At The Close of The Mechanical Age. Cambridge.

AHİM KARARLARI IŞIĞINDA ROMANLARIN EĞİTİM HİZMETİME ERİŞİMİ

Öğr. Gör. Abdullah ELMAS

Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, abdullahelmas@siirt.edu.tr- ORCID No: 0000-0003- 3704-3429

ÖZET

Dezavantajlı gruplar kavramı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihatlarında gitgide önem kazanmaktadır. Dezavantajlı bir grup olan romanların eğitim hizmetlerine erişimine ilişkin birçok Mahkeme kararı bulunmaktadır. Sadece mahkeme kararlarında değil, aynı zamanda birçok uluslararası sözleşme ve raporda da romanların eğitim hizmetlerine erişimi konusundaki engellere ve buna ilişkin tavsiye kararlarına yer verilmiştir. 1996'da Avrupa Komisyonu, çingene ve gezgin çocukların eğitimine ilişkin yayımladığı raporunda, Avrupa'nın bazı bölgelerinde okuma yazma bilmeme oranının %90'a vardığını belirlerken çingene ve gezgin çocuklar için okul sağlanması gerektiğini ortaya koyuyordu (Avrupa Komisyonu 1996). Örneğin, Birleşik Krallık'ta roman/çingene çocukların neredeyse yarısı ortaokula kayıtlı değildi. Rapor, düşük okuryazarlık seviyesinin önemli bir sorun olduğunu ve çoğu devletin roman/çingene eğitimi konusunda ulusal bir politika oluşturmada başarısız olduğunu kabul etmiştir.

Romanlar, çingeneler ve gezginlerin, hem eski hem de yeni Avrupa devletlerinin eğitim sistemlerinde benzersiz bir şekilde marjinalleşmiş durumda oldukları ve Avrupa devletlerinde ciddi eğitim dezavantajlarıyla karşı karşıya oldukları konusunda şüphe yoktur. Eğitime erişimi iyileştirmeyi amaçlayan çok sayıda geçici girişimin yanı sıra Avrupa Konseyi ve AB'den sürekli ilgi olsa da, şimdiye kadar çok az kapsamlı başarı elde edilmiştir. Bu çalışmada romanlar/çingeneler ve gezginlerin eğitim hizmetine erişimi hususunda AHİM'e yansıyan kararların çözümlenmesi yapılmış ve mahkeme kararları ışığında romanlar/çingeneler ve gezginlerin eğitime erişimlerindeki engeller analiz edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Romanlar/çingeneler, Romanların eğitim hakkı, AHİM kararlarında romanlar, Dezavantajlı grup olarak romanlar

GİRİŞ

Romanlar, Avrupa'daki en büyük ve en marjinal etnik azınlık grubudur (Avrupa Komisyonu, 2004) ve tartışmasız en çok ayrımcılığa uğrayan gruptur. Avrupa'daki romanların yaklaşık üçte ikisi Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşamaktadır. Romanların en çok yaşadığı Avrupa ülkeleri ise sırasıyla Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'dır (sırasıyla toplam nüfusun %9,94'ü, %8,63'ü ve %7,49'u) (Avrupa Konseyi, 2012). Avrupa'daki (AB) tahmini roman nüfusu belirsizdir: Bir yandan damgalanma ve ayrımcılık korkusu yüz binlerce insanı kendilerini roman olarak tanımlamaktan kaçınmaya itmekte (Peleg, 2018) ve öte yandan, "roman" kavramı; roman, sinti, kale, romanichels, boyash / rudari, aşkali, mısırlılar, yeniş, dom, lom, rom ve abdal dahil olmak üzere farklı grupları ve gezgin popülasyonları (gezginler, çingeneler, camminanti vb.) kapsamaktadır (Lecerf, 2021). Avrupa Birliği kurumları, hükümetler, kalkınma örgütleri ve sivil

toplum örgütleri de dahil olmak üzere son on yılda romanların dünya düzenine dahil edilmesini teşvik etme çabalarına rağmen, bazıları yoksulluktan kurtulmuşken, romanların büyük bir bölümü yoksul olmaya devam etmekte, milyonlarca roman gecekondularda yaşamakta; sağlık, eğitim, elektrik ve temiz su gibi temel ihtiyaç hizmetlerinden yoksun kalmaktadırlar. Roman yoksulluğu ve dışlanması coğrafi bir dezavantaj meselesi değildir—romanlar, yakın çevrede yaşayan roman olmayan komşularına göre çok daha yüksek yoksulluk ve dışlanma oranlarına sahiptir (UNICEF, 2022).

UNICEF'in bu tespitlerinin yanında romanlar ile ilgili Ijjasz-Vasquez'in şu tespitlerine yer vermekte de fayda vardır (Ijjasz-Vasquez, 2017):

a) Orta ve Doğu Avrupa'daki her üç roman yetişkinden biri işsizdir ve işsizlik oranları roman olmayanlara göre iki ila beş kat daha yüksektir.
b) Roman olmayan kişilerin yaklaşık % 70'i lise eğitimini tamamlarken, genç roman yetişkinlerin yalnızca % 15'i lise eğitimini tamamlamıştır.
c) Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'da genel nüfusun %85'i sağlık sigortasına sahip iken, romanların yaklaşık %45'i sağlık sigortasına sahiptir.
d) Roman hanelerin yaklaşık %45'i elektrik, kapalı mutfak, kapalı tuvalet ve kapalı duş veya banyo gibi temel barınma olanaklarından yoksundur.

Öte yandan sosyolojik olarak, roman topluluklarına karşı ayrımcılık normal görülmekte ve bu durum onların dışlanmasını körüklemektedir. Romanların yoksullukları ve kötü yaşam koşulları, sosyal kapsayıcılıklarına destek vermek şöyle dursun, genellikle politika yapıcıların ve halkın basmakalıp görüşlerini pekiştirmektedir. Ve hakları olan desteği almaktan çok uzak olan romanlar, onları güvenli, sağlıklı ve eğitimli bir çocukluk için gerekli olan şeylerden yoksun bırakan bir ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Ayrıca, roman çocuklara yönelik ayrımcılık erken yaşta başlayabilir ve ömür boyu sürecek bir etkiye sahip olabilir. Roman çocukların doğumda kayıtlı olma olasılıkları daha düşüktür ve pek çoğu, bir dizi hizmetten yararlanma haklarını gösteren doğum belgesinden yoksundur. Büyüdükçe, roman çocukların roman olmayan çocuklara göre daha zayıf olma olasılığı yüksek; tam olarak aşı olma olasılıkları daha ise daha düşüktür. Çok azı erken çocukluk eğitimine katılır. Roman çocukların, roman olmayan çocuklara göre ilkokula başlama veya tamamlama olasılıkları daha düşüktür ve özellikle roman kızlarının ortaokula gitme olasılıkları çok daha düşüktür.

Roman çocuklar, genelde üç farklı şekilde olmak üzere, Doğu Avrupa'nın her yerindeki okul sistemlerinde ırksal olarak ayrımcılığa uğramaktadır: "Özel gereksinimli çocukların eğitim gördüğü" okullara yerleştirilmek; aynı okulda sınıf ayrımı; ya da roman olmayan ebeveynlerin çocuklarını romanların yoğun olduğu bölgelerdeki okula göndermek yerine roman çocukların gitmediği farklı bölgelerdeki yatılı okul gönderme şeklinde ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Avrupa Roman Hakları Merkezi, 2004).

Romanların hem yeni hem de eski Avrupa devletlerinde ciddi eğitim dezavantajlarıyla karşı karşıya olduklarını tekrar ifade etmekte fayda bulunmaktadır. Eğitime erişimi iyileştirmeyi amaçlayan çok sayıda geçici girişimin yanı sıra Avrupa Konseyi ve AB'den roman çocukların eğitim hizmetlerine erişimine sürekli ilgi olsa da, şimdiye kadar çok az kapsamlı başarı elde edilmiştir. Bu çalışmada Romanlar/Çingeneler ve gezginlerin eğitim hizmetine erişimi hususunda

AHİM'e yansıyan kararların çözümlenmesi yapılmış ve mahkeme kararları ışığında Romanlar/Çingeneler ve Gezginlerin eğitime erişimlerindeki engeller analiz edilmiştir.

1. SAVUNMASIZ/HASSAS BİR GRUP OLARAK ROMANLAR

Savunmasız gruplar kavramı, Roman azınlığa atıfta bulunmak için 2001 yılında Chapman - Birleşik Krallık davasında ilk kez yer verilmiştir. Dava, imar izni olmadan karavanını kendi arazisine yerleştirdiği için arazisinden tahliye edilen bir Roman kadınla ilgiliydi. Mahkeme, Birleşik Krallığın başvuranın azınlık yaşam tarzına saygı hakkını ihlal ettiği iddiasını reddetmiştir (AİHS 8. Madde). Mahkeme ayrıca başvuranın ayrımcılık şikayetini de reddetmiştir (AİHS 14. Madde). Başvuranın iddiası, Birleşik Krallık hükümetinin, kültürel geleneğinin merkezi olarak gördüğü bir yaşam tarzını -bir karavanda yaşamayı ve seyahat etmeyi- sürdürmesine engel olduğuydu. Bu davada, Büyük Daire şu kararı vermiştir: *Buckley'de* ima edildiği gibi, bir azınlık olarak Çingenelerin savunmasız konumu, hem ilgili düzenleyici planlama çerçevesinde hem de belirli durumlarda kararlara varılırken onların ihtiyaçlarına ve farklı yaşam tarzlarına bazı özel önem verilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

Öte yandan AİHM daha sonraki içtihatlarında, "savunmasız gruplar" listesini zihinsel engelli kişiler, HIV ile yaşayan kişiler ve sığınmacıları da içerecek şekilde genişletmiştir. Bununla birlikte, Mahkeme bir grubu neyin savunmasız kıldığını belirlemek için (henüz) tutarlı bir dizi gösterge tam olarak geliştirmediğinden, tüm bu grupları tam olarak neyin birbirine bağladığı hala tam olarak net değildir.

Mahkeme'nin grubun savunmasızlığına ilişkin değerlendirmesine önemli ölçüde bilgi veren ilk gösterge grubu, önyargı ve damgalamadır. *Chapman* sonrası yıllarda Mahkeme, Roman azınlığın ilk baştaki "savunmasız" tanımlamasını, ancak farklı çağrışımlarla korumuştur. Gerçekten de, eğitimde Roman öğrencilerin ayrımcılığa uğramasına ilişkin davalarda (Sözleşme'nin 1 No'lu Protokolünün 2. Maddesi ile birlikte AİHS 14. Maddesi), Mahkeme, Romanların farklı bir arka plana karşı savunmasızlığını kabul etmektedir: önyargılar. Ayrıca, bunlar iyi bilinen okul ayrımı davalarıdır: *DH ve Diğerleri - Çek Cumhuriyeti* (2007), *Sampanis ve diğerleri - Yunanistan* (2008) ve *Oršuš ve diğerleri - Hırvatistan* (2010). Tüm bu davalarda Mahkeme, Roman çocukların eğitim hakkından yararlanma konusunda ayrımcılığa uğradığını tespit etmiştir. *DH ve Diğerleri - Çek Cumhuriyeti (2007),* içtihadında Büyük Daire, çalkantılı tarihlerinin ve sürekli olarak köklerinden koparılmalarının bir sonucu olarak Romanların, belirli bir dezavantajlı ve savunmasız azınlık türü haline geldiğini belirtmiştir.

Görüldüğü üzere çeşitli kararlarında, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde Roman öğrencilere yönelik önyargıları bildiren Avrupa Konseyi belgelerine yapılan kapsamlı atıflar, bu tür önyargıların Mahkeme'nin Romanların savunmasızlığına ilişkin anlayışını şekillendirdiğini göstermektedir. Ayrıca, bu vakaların bazılarının olgusal arka planı, Roman olmayan ebeveynlerin Roman çocuklara karşı olumsuz ve düşmanca tutumlarını göstermektedir. Mahkeme, zihinsel engelin sistematik olarak yanlış teşhis edilmesinin ardından Roman çocukların özel okullara yerleştirilmesiyle ilgili bir dava olan *Horváth ve Kiss v. Macaristan* davasında grup savunmasızlığının kaynağı olarak önyargıyı daha açık bir şekilde kabul etmiştir *(*Horváth ve Kiss

- Macaristan, Başv. 11146/11, 29 Ocak 2013). Mahkeme, birçok öğrencinin sosyo-ekonomik dezavantajları veya kültürel farklılıkları nedeniyle yanlış teşhis konulduğunu ve Romanlara yönelik önyargı sonucunda ayrımcılık yapıldığını ifade etmektedir.

Mahkeme, Roman bir kadının zorla kısırlaştırılmasıyla ilgili bir dava olan *VC v. Slovakya* (2011) davasında da, olumsuz sosyal tutumları Romanların savunmasızlığının ana kaynağı olarak görmüştür. Mahkeme, zorla kısırlaştırmanın farklı etnik kökenlerden savunmasız bireyleri etkilediğini kabul etmekle birlikte, Romanların nüfusun diğer bölümleriyle karşılaştırıldığında Romanlar arasındaki nispeten yüksek doğum oranlarına yönelik yaygın olumsuz tutumlar nedeniyle özellikle risk altında olduğunu kabul etmektedir. Mahkeme, hem AİHS'nin 3. maddesi (aşağılayıcı muamele) hem de AİHS 8. maddesinin (özel hayata ve aile hayatına saygı) ihlal edildiğini tespit ederek başvuranın kısırlaştırmayı özgür ve bilgilendirilmiş rızasını sağlamadığı için Slovakya'yı kınadı. Ancak Mahkeme, mahkûm ettiği zararlı uygulamaları Romanlara yönelik yaygın önyargıyla ilişkilendirmesine rağmen ve biraz şaşırtıcı bir şekilde, başvuranın ayrımcılık şikayetini (AİHS 14. madde) ayrıca incelememiştir.

Mahkeme içtihatlarında romanların savunmasız grup olarak tanımlanmasını sağlayan sosyal dezavantajlılıklar ve maddi yoksunluklar çok az yer kaplamasına rağmen önemli dezavantajlı grup göstergelerindendir.

Şimdi tartışacağımız davalarda, Mahkeme'nin nihai olarak ele aldığı konu, kötü dağıtımın zararlarıdır. Konuyla ilgili ilk dava, Roman sakinlerinin onlarca yıllık yerleşim yerlerinden planlı bir şekilde toplu tahliyesiyle ilgili olan *Yordanova - Bulgaristan (2012) davasıdır.* Başvuranlar, izinsiz olarak Sofya'daki devlet arazisi üzerine evlerini inşa etmişlerdir. Ancak hükümet fiilen onlarca yıldır hukuka aykırı yerleşime müsamaha gösterdi. Komşuların "Roman ailelerin davranışlarıyla ilgili" şikâyetleri üzerine konu "acil" hale gelene kadar herhangi bir işlem yapmadı. Gerçekten de komşular, Romanları çöp atma, hırsızlık, uyuşturucu kullanımı ve saldırgan davranışlardan sorumlu tutarak, Roman sakinlerinin uzaklaştırılmasını ve "yerleşik yerlerine geri gönderilmelerini" talep etmişti. Mahkeme, başvuranların konuta, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir (AİHS 8. Madde). Mahkeme, başvuranları evsiz bırakacak olan tahliyeyi durdururken, Bulgar devletinin "başvurucuların dışlanmış bir topluluk ve sosyal olarak dezavantajlı gruplardan biri olarak durumunu" tanımadığına karar vermiştir. *Yordanova*, daha önce tartışılan diğer Roman davalarından (okulda ayrımcılık ve zorla kısırlaştırma) farklıdır, çünkü Mahkeme'nin grup savunmasızlığının odak noktası önyargı ve ayrımcılıktan ziyade yoksulluktur.

Son olarak Mahkeme, Roman çocukların eğitimi bağlamında maddi eşitliğin tanınması ve yeniden dağıtılması hususlarını ilerletmiştir (AİHS Madde 14 ile bağlantılı olarak 1. Protokolün 2. Maddesi). Devlete "geçmişteki ayrımcılığın devam etmesini önlemek için" pozitif yükümlülükler yükleyerek tanınmayı ilerletmiştir. Devletten, Roman çocukların daha düşük bir eğitim sistemine düşmemelerini garanti eden güvenceler koymasını isteyerek yeniden dağıtımı teşvik etmiştir. *DH* ve Oršuš *davalarında* Mahkeme'nin devletlerden talep ettiği pozitif yükümlülük özünde usule ilişkindi. Örneğin, *Oršuš'ta* Mahkeme, devletin dezavantajlı bir grubun üyeleri olarak Roman çocukların özel ihtiyaçlarını yeterince dikkate alması gerektiğini

belirtmiştir. Bununla birlikte, *Horváth ve Kiss davasında* Mahkeme, Roman çocukların özel okullara yanlış yerleştirilmelerinin bir sonucu olarak "düşük eğitim sisteminden çıkma ihtimallerinin düşük olduğunu ve bunun sonucunda daha düşük eğitim başarı ve daha kötü istihdam beklentileri ortaya çıkacağını ifade etmiştir."

2. ROMANLARIN EĞİTİM HİZMETİNE ERİŞİMİ

2007 yılından bu yana, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Roman çocuklara yönelik üç farklı davada (DH ve Diğerleri v Çek Cumhuriyeti, Sampanis ve Diğerleri v Yunanistan ve Oršuš ve Diğerleri v Hırvatistan) eğitimde Roman çocuklara yönelik ayrımcılığın Avrupa'da farklı şekillerde ortaya çıkan ancak aynı sonucu veren yaygın bir olgu olduğunu göstermektedir. Bu durumda, Roman çocukların, diğer çocuklarla eşit koşullarda temel eğitim hizmeti almasından mahrum bırakılmaktadır. Roman çocukların eğitime erişimi ile ilgili AİHM'e yansıyan vakıalar ırk veya etnik kökene dayanmayan ancak aslında orantısız veya münhasıran Roman çocukları etkileyen ve eğitim alanındaki diğer öğrencilerden tecrit edilmelerine yol açan politikaları temsil ettiği görülmektedir.

D.H ve Diğerleri - Çek Cumhuriyeti davasında, Çek Cumhuriyeti'ndeki Roman çocuklarının normal okullarda eğitim görmesi gerekirken öğrenme güçlüğü çeken öğrencilere yönelik eğitim veren "özel okullara" yerleştirme uygulamasının etkisi söz konusuydu (D.H. and others v. the Czech Republic, Application no. 57325/00, Judgement of 13 November 2007). Davayı Ostrava bölgesinden 18 Roman öğrenci açmıştır. Başvuranlar, AİHM huzurunda, ırk veya etnik kökene dayalı ayrımcılığın, AİHS'nin 14. maddesinde (ayrımcılık yasağı) tanınan ve 1. Protokol'ün 2. maddesi (eğitim hakkı) ile bağlantılı olarak okunan eğitim hakkının ihlali anlamına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Bu dava, eğitimde sistematik ırk ayrımcılığına karşı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne ulaşan ilk itirazdı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuran on sekiz başvuranın hepsi Ostrava kasabasında öğrenme güçlüğü çeken öğrencilerin eğitildiği bir okulda öğrenim gören çocuklardı. Bu kişiler, 1985 ve 1991 yılları arasında doğmuş ve dolayısıyla 2000 yılında başvuru sırasında dokuz ila on beş yaşlarında olan Roman kökenli Çek vatandaşlarıdır. 1996 ve 1999 yılları arasında öğrenme güçlüğü çeken/zihinsel engelli çocuklar için "özel okullara" yerleştirilmişlerdir. Bu okullara yerleştirilme kararı, okul müdürü tarafından psikolojik muayeneye dayalı olarak ve çocuğun ebeveyni veya velisinin onayı ile alınmıştır. Mahkemeye sunulan istatistiklere bakıldığında Ostrava'daki okulların ayrılmış doğasını göstergesi olan şu sonuçlara varılmıştır:

- Roman çocukların yarısından fazlası "özel okullara" yerleştirilmiştir.
- "Özel okullarda" öğrencilerin yarısından fazlası Roman'dı.
- Rastgele seçilen herhangi bir Roman çocuğunun "özel bir okula" yerleştirilme olasılığı, Roman olmayan bir çocuğa göre 27 kat daha fazlaydı.
- Roman çocukların "özel okullara" yerleştirilme tuzağından kaçmayı başardıkları yerlerde bile, genellikle standart altı ve ağırlıklı olarak Roman kentsel getto okullarına kaydoluyorlardı.

Bu çocukların standartların altında bir eğitim hizmeti aldıktan sonra, yükseköğrenime veya sürekli istihdam fırsatlarına erişme şansları çok azdı.

2007'de AİHM Büyük Dairesi, 1. Protokol'ün 2. maddesi ile birlikte değerlendirildiğinde 14. maddenin ihlal edildiğini tespit ederek başvuranlara eğitim bağlamında dolaylı ayrımcılık yapıldığına karar vermiştir. Romanları özel korumaya ihtiyaç duyan savunmasız bir azınlık olarak kabul eden Mahkeme, bu davanın özel bir ilgiyi hak ettiğini kaydetmiştir. Mahkeme, "Roman çocuklar ve Roman olmayan çocuklar arasındaki muamele farklılığının nesnel ve makul bir şekilde gerekçelendirilmediği ve kullanılan araçlar ile izlenen amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi bulunduğu konusunda tatmin olmadığına" karar vermiştir. Mahkeme, ebeveyn rızası konusunu ele alırken, önemli bir kamu çıkarına aykırı olacağından, ırk ayrımcılığına maruz kalmama hakkından feragat edilemeyeceğinin altını çizmiştir.

Bu dönüm noktası niteliğindeki karar, AİHM'de eğitimde yapısal ırk ayrımcılığına meydan okuyan ilk karardı. Maddi bir eşitlik anlayışını gösteren karar, özellikle eğitimde ayrımcılık üzerine zengin içtihatlara katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Mahkeme ilk kez dolaylı ayrımcılık ilkesini açık bir şekilde uygulayarak, istatistiklerin kullanımı ve ispat yükü üzerindeki etkisi konusundaki pozisyonunu açıklığa kavuşturarak, ayrımcılığa uğrayan azınlıklar için diğer bağlamlardaki diğer dolaylı ayrımcılık biçimlerine meydan okumak için bir strateji modellemiştir.

Davaya bireysel yaklaşımdan ziyade toplu yaklaşım, Avrupa çapında Romanlara karşı süregelen ayrımcılık bağlamında özellikle önemlidir. Birçok Romanın şiddetli yoksulluk koşullarında yaşamaya devam ettiği ve temel haklardan yararlanmanın önündeki ciddi engellerle karşı karşıya kaldığı göz önüne alındığında, eğitime erişim hayati önem taşımaktadır. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, eğitimi *"hem başlı başına bir insan hakkı hem de diğer insan haklarını gerçekleştirmenin vazgeçilmez bir aracı"* olarak tanımlamıştır."

Oršuš ve diğerleri/Hırvatistan *([BD]* – 15766/03, Karar 16.3.2010 [BD]) davasında, Roman çocukların sadece Romanlardan oluşan sınıflara yerleştirilmelerini AİHM hak ihlali olarak görmüştür. Başvurucular Roman kökenli olup, 1996 ve 2000 yılları arasında iki farklı ilkokula giden Hırvatistan vatandaşıdırlar. Başvurucular zaman zaman sadece Roman çocuklardan oluşan sınıflara gitmişlerdir. Nisan 2002 tarihinde kendi okullarına karşı dava açmışlardır. Roman çocuklara ayrılan sınıflarda verilen eğitimin yoğunluk ve içerik bakımından ulusal resmi programa oranla düşük düzeyde olduğunu ve dolayısıyla ırk ayrımcılığına maruz kaldıklarını ve eğitim haklarının ihlal edildiğini iddia etmişlerdir. Başvurucular okulda yapılan ayrımın özsaygı ve kimlik oluşumu konularında Roman çocukları için psikolojik ve duygusal anlamda zararlı olduğu sonucuna ulaşan psikolojik bir araştırmaya da dayanmışlardır. Eylül 2002 tarihinde, belediye mahkemesi Roman öğrencilerin çoğunluğunun özel sınıflara yerleştirilmelerinin Hırvat diliyle ilgili ek ders alma ihtiyaçlarından kaynaklandığı ve ırk ayrımcılığı yapıldığının veya Romanlara verilen eğitimin düşük seviyede olduğunun kanıtlanmadığı gerekçesiyle başvurucuların davasını reddetmiştir. Bu karar temyiz aşamasında da onaylanmıştır. AİHM, 1 no'lu Protokol'ün 2. maddesiyle bağlantılı olarak 14. maddeye atfen verdiği kararda şunlara dikkat çekmiştir: Hükümet başvurucuların sadece Hırvat diline yeteri kadar hâkim olmamalarından dolayı ayrı sınıflara yerleştirildiklerini ileri sürmüştür. Dolayısıyla AİHM

başvuruculaların dil eğitimi konusunda hızlı bir şekilde ilerleyip sonra da karışık sınıflara dâhil edilmelerini sağlamak için eğitim makamlarının gerekli her türlü tedbiri alıp almadıklarına bakmalıdır. Bu bağlamda, AİHM çocukların eğitim diline yeteri kadar hâkim olmamalarından dolayı geçici olarak ayrı sınıflara yerleştirilmelerinin 14. maddeye otomatik olarak aykırı olmayacağını kaydeder. Ancak, bir tedbir belli bir etnik grubun üyelerine orantısız bir şekilde dokunuyorsa, bu durumda bu tedbirin yürürlüğe konulmasının her aşamasında etkili güvencelerin bulunması gerekir. AİHM öncelikle sadece Hırvat diline yeteri kadar hâkim olmayan çocukların ayrı sınıflara yerleştirilmelerinin hiçbir açık yasal temele dayanmadığını not eder. Dahası, Hükümet bu uygulamanın, Hırvatistan'ın herhangi bir yerinde, Hırvat diline hâkim olmayan başka öğrencilere de uygulandığını göstermemiştir. Dolayısıyla ihtilâflı tedbirlerin eğitim diline hâkim olmayan öğrencilerin zorluklarını çözmek için yaygın ve genel bir şekilde uygulanan bir yöntem olarak değerlendirilmeleri zordur. Romanlara tahsis edilmiş sınıflarda takip edilen programa gelince, Hükümet bu programın aynı seviyedeki diğer bütün sınıflarda uygulanan programla aynı olduğunu, her halükarda, herhangi bir sınıfın programının % 30 düşürülebildiğini iddia etmekteydi. AİHM, Romanlara tahsis edilmiş sınıflardaki programı düşüreceğine devletin, özellikle özel dil kursları düzenlemek suretiyle, başvuruculaların en kısa zamanda gerekli dil yeteneğine erişmelerine yardım edecek pozitif tedbirler alması gerektiği kanaatindedir. Başvuruculardan bazıları ilkokulda bu tip kurslara gitmiş, ancak başvuruculardan üçü bu kurslardan hiçbir zaman yararlanamamış, altısına da, birinci yıldan itibaren özel sınıflara yerleştirilmiş olmalarına rağmen, sadece üçüncü sınıfta bu kurslar sunulmuştur. AİHM dil bilgileri yeterli olmayan Roman çocukların özel ihtiyaçlarına cevap vermek için gerekli dilsel yetenekleri kazanmayla ilgili farklı aşamaları gösterir bir takvim öngören hiçbir programın şu ana kadar yürürlüğe konulmadığını tespit etmiştir. Ayrıca, AİHM başvuruculaların okula gittikleri bölgede okul terk etme oranının Roman öğrencilerde yüksek olmasının, ek pozitif tedbirlerin yürürlüğe konulmasını ve eğitimin önemi konusunda Roman nüfusun duyarlılaştırılması çalışmalarına sosyal hizmetlerin aktif katılmasını gerektirdiğini düşünmektedir. Bu dava *D.H. ve diğerleri/Çek Cumhuriyeti* ([BD], no 57325/00, 13 Kasım 2007) davasından, söz konusu iki okulun, Roman öğrencilerin diğer öğrencilerden ayrılmaları yönünde genel bir politika uygulamaması açısından farklıdır. Ancak her iki dava da bazı Avrupa ülkelerinde büyük problemler yaratan Roman çocuklarının yeterli şartlarda okullaştırılmaları meselesini ilgilendirmektedir. Olayın olduğu dönemden sonra savunmacı devlet çok olumlu tedbirler almış olsa da bu davanın olaylarından, başvuruculara ilgilendiren eğitimle ilgili düzenlemelerin, devletin eğitim alanındaki takdir yetkisini kullanırken dezavantajlı bir grubun üyeleri olan başvuruculara özel ihtiyaçlarını yeteri kadar dikkate almasını sağlayacak uygun güvenceler öngörmediği sonucu çıkmaktadır. Böylece başvurucular, sonradan karışık sınıflara geçişlerini düzenleyen açık ve şeffaf kriterler olmadan, onlara uygun bir program uygulayan ayrı sınıflara yerleştirilmişlerdir.

Sampanis ve diğerleri / Yunanistan davasında, başvuranların çocuklarının 2004-2005 eğitim-öğretim yılına kaydolmamaları ve 2005 yılında özel hazırlık sınıflarına gitmeleri ile ilgilidir. Mahkeme özellikle, yetkililerin Roman çocukları kaydetmeye istekli olmalarına rağmen, bu çocukları okula kaydetme koşullarının ve -okulun ana binasının ekinde bulunan- özel hazırlık sınıflarına atanmalarının nihayetinde ayrımcılığa yol açtığı sonucuna varmıştır (bkz. 1 No.lu

Protokol'ün 2. Maddesi ile bağlantılı olarak 14. Madde ihlali). Dava ayrıca, bu bağlamda tazmin için etkili bir iç hukuk yolunun olmamasıyla da ilgilidir. Özellikle,2004-2005'te çocukların okula kaydedilmemesi konusunda Mahkeme, Yunan hukukunun Romanların durumunun özelliklerini tanıdığını ve öğrencilerin okula kayıt olma prosedürünü kolaylaştırdığını kaydetmiştir. Bu durumda, yetkililerin Roman topluluğunun özel durumunu kabul etmesi ve ilkokula kayıt olmalarını kolaylaştırması gerekirdi. Ancak, yetkililer öğrencilerin kaydını açıkça reddetmemiş olsalar bile, velilerin okul yetkililerine okula kayıt olmalarını açıkça istemelerine rağmen bu talebi yerine getirmemiştir. Özel hazırlık sınıflarına gelince; Başvuranların çocuklarının 2005 yılında yerleştirildiği Aspropyrgos ilkokulunda Mahkeme, yetkili makamların çocukların yerleştirilmesi için benzersiz ve açık bir kritere dayanmadığını tespit etmiştir. Mahkeme özellikle, yetkililerin, ilgili çocukların yeteneklerini veya olası öğrenme güçlüklerini değerlendirmek için tabi tutulacakları yeterli testleri yapmadıklarını kaydetmiştir. Ayrıca, bu sınıflara atfedilen amaç, ilgili öğrencilerin zamanla normal sınıflara entegre olabilecekleri bir seviyeye gelmeleri olsa bile, (ilgili 50 öğrenci arasında) normal sınıflara entegre olmuş tek bir örnek bile gösterilmemiştir.

Mahkeme *Sampanis ve diğerleri / Yunanistan davasında,* başvuranların bireysel durumlarıyla ilgili olmasına rağmen, onların Roman azınlığa ait olduklarını göz ardı edemeyeceğini ve tarihi itibariyle, Roman azınlık, özel korumaya ihtiyaç duyan hassas bir azınlık türü olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme ayrıca, birçok Avrupa ve uluslararası organın faaliyetlerinden ve Avrupa Konseyi organlarının tavsiyelerinden anlaşıldığı üzere, bu korumanın eğitim alanını da kapsadığını hatırlatır. Daha önceki vakalarda belirtildiği gibi, Romanların/Çingenelerin savunmasızlığı, hem incelenen düzenleyici çerçevede hem de belirli vakıalarda kararlar alınırken ihtiyaçlarına ve kendi yaşam tarzlarına özel dikkat gösterilmesi anlamına gelmektedir.

SONUÇ

Yoksunlukla mücadele eden bir sığınmacı, diğer çocuklarla sınıfları paylaşmak isteyen Roman çocuklar veya oy kullanma hakkını kullanmak isteyen zihinsel engelli kişiler olsun, gerçek şu ki, tüm bu vakalar insan hakları ihlallerine karşı savunmasızlığın genellikle daha fazla yaşandığını ortaya koymaktadır. Önemli bir savunmasız grup olan Romanlar, eğitim için tek bir ulusal vizyonu destekleyen asimilasyonist eğitim stratejilerinin kurbanları olmuştur.

Avrupa'daki Romanlar, kurumsallaşmış ayrımcılığa yol açan politikalara başarılı bir şekilde meydan okumuş ve son zamanlarda alınan önemli kararlar "Roman hakları hareketinin geleceğe nasıl bakabileceğini" göstermiş olsa da, özel (eğitim veren) okullardaki Roman çocuk oranının hala çok yüksek olması romanların eğitim hakkı mücadelesine henüz büyük bir etki etmemiştir. Roman çocukların çoğu hala eğitim standartlarının altında ve ayrımcılığa maruz kalarak eğitim görmektedir.

Bütünleşik bir ortamda öğrenme fırsatından mahrum bırakılan Roman çocuklar, muhtemelen çok etnikli bir toplumda yaşam için daha az donanımlı olacaklardır. Ancak ne yazık ki Roman çocuklar ile ilgili AİHM'e yansıyan davalarda aleyhinde karar verilen devletlerin hala ayrımcılığı giderecek güçlü iyileştirici önlemler almadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Chapman v. United Kingdom Başvuru no. 27238/95, 18 Ocak 2001

AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, DH ve diğerleri - Çek Cumhuriyeti (BD), Başvuru No. 57325/00, 47 Eur. HR Rep.3 (2007)

AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Horváth ve Kiss - Macaristan, Başv. 11146/11, 29 Ocak 2013.

AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Oršuš ve diğerleri v. Hırvatistan (BD), Başvuru No. 15766/03, 52 Eur. HR Rep.7 (2010).

AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Sampanis ve diğerleri - Yunanistan, Başv. 32526/05, 5 Haziran 2008

AİHM, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Yordanova - Bulgaristan, Başv. 25446/06, 24 Nisan 2012.

Avrupa Komisyonu (2004), The Situation of Roma in an Enlarged European Union. Retrieved form: http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/00/E0/m000000E0.pdf, Erişim tarihi: 20/12/2022.

Avrupa Konseyi (2012), Council of Europe and Roma: 40 Years of Action, p. 20. Retrieved from: https://book.coe.int/en/minorities/4867-the-council-of-europe-and-roma-40-years-of-action.html, Erişim tarihi: 28/11/2022.

Avrupa Roman Hakları Merkezi (2004), Stigmata: Segregated Schooling of Roma in Central and Eastern Europe. Retrieved from: http://www.errc.org/reports-and-submissions/stigmata-segregated-schooling-of-roma-in-central-and-eastern-europe, Erişim Tarihi: 27/11/2022.

Ijjasz-Vasquez, E. (2017) Why we need to talk about Roma inclusion, Erşim linki https://blogs.worldbank.org/europeandcentralasia/why-we-need-talk-about-roma-inclusion Erişim Tarihi: 12/12/2022.

Lecerf, M. (2021), Understanding EU action on Roma inclusion. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/690629/EPRS_BRI(2021)690629_EN.pdf, Erişim tarihi: 20/11/2022.

Peleg, N. (2018), Marginalisation by the Court: The Case of Roma Children and the European Court of Human Rights, Human Rights Law Review, Volume 18, Issue 1, March 2018,

Pages 111–131. Retrieved from https://doi.org/10.1093/hrlr/ngx040, Erişim tarihi: 27/11/2022.

UNICEF (2022). Roma children, https://www.unicef.org/eca/what-we-do/ending-child-poverty/roma-children Erişim Tarihi: 13/11/2022.

TÜRK HUKUKU BAĞLAMINDA ÖLÜLERİN HAKLARI VE ÖLÜLERİN DEFİN İŞLEMLERİNİN HUKUKİLİĞİ

Öğr. Gör. Abdullah ELMAS

Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, abdullahelmas@siirt.edu.tr-
ORCID No: 0000-0003- 3704-3429

ÖZET

Ölülerin kendilerinin sınırlı yasal hakları vardır. Bunların başında cesetlerin rahatsız edilmemesi hakkı gelmektedir. Eski Mısırlılar zamanından beri, cesetlerin rahatsız edilmemesi ve rahatsız edilmeden dinlenmeye hakkı olduğu inancı olmuştur. William Henry Francis Basevi, 1920 tarihli *Ölülerin Defni* adlı kitabında, tarih boyunca, neredeyse hiçbir ortak ritüeli olmayan kültürlerin ölülerine saygıyla yaklaştığını yazmıştır. *"Mezarın içine veya yakınına yiyecek, giysi ve silahlar konur; vücut tacizden genellikle en özenle korunurken. Bütün bu hüküm, gömmede ölü bir adamın kemiklerinin atılmasından daha fazla bir şey olduğu fikrini aktarmaktadır."* Cesetlere saygı o kadar köklüdür ki, düşmanlarımızın cesetlerine nazik davranmayı bile kabul ederiz. Savaş alanındaki ölülerin gömülmesine ilişkin uluslararası kurallar yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Shakespeare'in *V. Henry'sine tanık olduğunuzda,* bir Fransız habercinin Kral Henry'ye yalvardığı: *"Sana bir hayır kurumu izni için geldim / Bu kanlı tarlada dolaşalım / Ölülerimizi ayırtmak ve sonra onları gömmek için."* 1949 Cenevre Sözleşmesi, hakim güçlerin *"[düşmanın] ölülerini araması ve ölülerin yağmalanmalarını önlemesi*" gerektiğini açıkça belirtmektedir. Sözleşme ayrıca düşman "*ölülerinin, mümkünse ait oldukları dinin ayinlerine göre onurlu bir şekilde defnedilmesini, mezarlarına saygı gösterilmesini, mümkünse ölünün milliyetine göre gruplandırılmasını, uygun şekilde muhafaza edilmesini ve her zaman bulabilmesi için işaretlenmesini gerektirmektedir."* Bu kuralı ihlal edenler mahkûm edilmiştir

Ölenlerin, nasıl ve nerede gömüleceklerini kontrol etme hakları daha azdır. Genellikle bir vasiyetin cenaze özellikleri cenaze töreninden çok sonrasına kadar denetlenmez. Hayatta kalanların istekleri, sadece gömme konusunda değil, aynı zamanda cesedin hazırlanması konusunda da ölülerin isteklerini gölgede bırakabilir. Bu çalışmada ölülerin hakları Türk hukuk mevzuatı bağlamında incelenmiş ve özellikle çeşitli zamanlarda ölülerin defin işlemlerine devlet müdahalesinin hukukiliği tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ölülerin hakları, Defin işlemleri, Gömülme hakkı, Cesedin mülkiyeti, Türk hukukunda ölüler

GİRİŞ

Tarih boyunca dinler, gelenekler ve kültürel uygulamalar, hem barış hem de çatışma zamanlarında ölülerin yönetilme biçimlerini etkilemiştir. Farklı toplumlar, dinleri ve geleneksel uygulamaları aracılığıyla ve daha resmi yollarla yasal çerçeveler aracılığıyla ölülere saygı gösterir. Bunun altında yatan, ölüye saygı ve hürmet insan onurunun tanınmasıdır. Ölülere yapılan onursuz muamele ve saygısızlık, toplumlar tarafından şiddetle kınanmakta ve insanların ölülere verdikleri önem, özünde insani bakış açılarını yansıtmaktadır (Basevi, 2022).

Cesetlere saygı o kadar kök salmıştır ki, düşmanlarımızın cesetlerine karşı nazik davranmayı bile kabul ederiz. Savaş alanındaki ölülere yönelik muameleye ilişkin uluslararası kurallar yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Shakespeare'in *V. Henry'sine tanık olduğunuzda,* bir Fransız habercinin Kral Henry'ye yalvardığı: *"Sana bir hayır kurumu izni için geldim / Bu kanlı tarlada dolaşalım / Ölülerimizi ayırtmak ve sonra onları gömmek için."* 1949 Cenevre Sözleşmesi, hakim güçlerin *"[düşmanın] ölülerini araması ve ölülerin yağmalanmalarını önlemesi*" gerektiğini açıkça belirtmektedir. Sözleşme ayrıca düşman "*ölülerinin, mümkünse ait oldukları dinin ayinlerine göre onurlu bir şekilde defnedilmesini, mezarlarına saygı gösterilmesini, mümkünse ölünün milliyetine göre gruplandırılmasını, uygun şekilde muhafaza edilmesini ve her zaman bulabilmesi için işaretlenmesini gerektirmektedir."* Bu kuralı ihlal edenler mahkûm edilmiştir (Lithwick, 2002).

Cesetlere ne olduğu bizi neden ilgilendiriyor? Cesetlerin yakılması, gömülmesi veya dondurucu sandıklarında saklanması gerçekten önemli mi? Hiç kimse yasal anlamda bir cesede "sahip değildir" ve gezegende tek bir cesedin sonsuza kadar rahatsız edilmeden kalmasını sağlayacak kadar yer yoktur. Herhangi bir faydacı veya rasyonel hesapla, ölüler zaten bedenlerini kullanmıyorlar. Ölüler söz konusu olduğunda mevzuatta özellikle iki konu gündemi meşgul eder: 1) cesetlerin imhası; ve 2) cesetlere karşı işlenen suçlar. Her iki durumda da, yasalar birbiriyle yarışan hakların bir yumağıdır ve çoğu zaman ölen kişinin istekleriyle hayatta kalanların istekleri, devletin polis güçleriyle karşı karşıya gelir. Tartışmalar, bir cesetten sperm toplanması konusundaki savaşlardan, bir cesetle cinsel ilişkinin tecavüz olup olmadığına kadar uzanmaktadır. Ancak ölünün isteklerine sınırsız bir saygı göstermiyoruz. Tıpkı bir Fransız mahkemesinin, bir çiftin bodrum katında soğutulmak konusundaki son dileklerinin yerine getirilmemesi gerektiğine karar vermesi gibi .

Modern toplumumuz ölüm ve ölme konusunu ele almakta zorlanıyor gibi görünüyor ve bu gerçek, ölmenin çok doğal eylemini tanımlamak için kullanılan birçok kurumumuza ve kelimemize yansıyor. Kişi "vefat eder" veya "sonsuz uykudadır". İnsan kalıntılarına uygulanan haklar ve yükümlülükler, ölümle karşı karşıya kalan bir aile için kritik öneme sahip bir konudur, ancak nadiren tartışılan veya düşünülen bir konudur. Ölü bir beden, tamamen ayrışmadan önce süresi dolmuş bir insanın fiziksel kalıntılarıdır. Devletlerin yasama organları, ölü bedenlerin imhasını düzenleyen mevzuatı kabul etmişlerdir. Her ne kadar düzgün bir defin hakkı müşterek hukukta uzun zamandır tanınsa da, defin hakkının kime verildiğine dair evrensel bir kural yoktur. Gömülme amacıyla ölü bir insan cesedine sahip olma hakkı, olağan koşullar altında, ölen kişinin eşinde veya diğer akrabalarındadır. Bununla birlikte, ölü bir bedende sınırsız bir mülkiyet hakkı yoktur. Ölülerin elden çıkarılması meselesi, o kadar önemlidir ki, tamamen bireylerin arzularına, kaprislerine göre değil halkın sağlığı, güvenliği ve refahı da dahil olmak üzere kamu yararı gözetilerek mevzuata uygun olarak devletin gözetim ve denetimine tabidir.

Bir ceset, ödenmemiş cenaze masrafları için teminat olarak hiçbir kurum veya kişi tarafından tutulamaz. Bazen, bir otopsi veya ölüm sonrası muayene yapma ihtiyacı, idareye, böyle bir inceleme yapılana kadar ölü bedene sahip olma konusunda üstün bir hak verir. Genel kural, bu tür tetkiklerin rutin olarak değil, takdir yetkisinin kullanılmasıyla yapılması gerektiğidir. Başta Ceza Muhakemesi Kanunu olmak üzere mevzuatımızda bir otopsi işleminin ne zaman hangi durumlarda yapılabileceği düzenlenmiştir; bu, bir mahkeme emrinin alınmasını ve bazen de cesetteki mülkiyet haklarına sahip olarak belirlenmiş bir kişinin yazılı iznini gerektirebilir.

1. ÖLÜLERİN HAKLARI

Hukukta kişiler gerçek kişiler ve tüzel kişiler olmak üzere ikiye ayırılır. Tüzel kişiliğin özü insanların oluşturduğu insan canlılığından ve iradesinden tamamen farklı olan "irade" dir. Ancak Hindistan gibi ülkelerde putlar da tüzel kişi olarak kabul edilir. Bir kişi hukukta hak ve görev edinme yeteneğine sahip herkes olabilir. Hukuktaki kişilerin doğal ve yasal olmak üzere iki kategorisi vardır. Gerçek kişiler insandır, tüzel kişidir, ise yapay kişiler olarak da adlandırılabilir. Tüzel kişiler hukukta hak ve görevleri olan ve hukukun kurgu yoluyla kişiliği kazandırdığı hayali kişilerdir. Gerçek kişilikte ve tüzel kişilikte durum buysa, insanlar öldükten sonra tüzel kişi olarak kabul edilmeli midir? Türk hukukunda bir insanın kişiliğinin doğum ile başladığı ve ölümüyle sona erdiği kabul edilir. Dolayısıyla insanların tüm hak, görev ve çıkarlarının ölümleriyle sona erdiği için herhangi bir kişilikleri de olmadığı görüşü yaygındır. Her ne kadar miras hukukunda ölünün hayattayken vasiyetname aracılığıyla bazı ölüme bağlı tasarruflarda bulunma hakkı olsa da birkaç hak dışında ölen kişinin tüm hak ve ödevleri sona erer.

Ölülerin cinsel saldırıya karşı sahip oldukları haklar nelerdir? Bu kavramı anlamak için, önce nedenini anlayalım. Nekrofili, azınlık bir nüfusun ölülere karşı sahip olduğu cinsel cazibe veya cinsel çekim hissi anlamına gelir. Dünya Sağlık Örgütü ve Amerikan Psikiyatri Birliği bunu parafili olarak sınıflandırmıştır. Parafili, sapma, atipik nesnelere, durumlara karşı anormal bir cinsel çekim olarak adlandırılabilir. Dünyanın dört bir yanındaki birçok ülkede, cesetlere onursuzca davranmaya çalışan insanlara, daha spesifik olarak ölülere karşı cinsel suçlar işlemeye çalışan insanlara karşı iyi tanımlanmış bir yasalar vardır. Yeni Zelanda da Ceza Yasası uyarınca, cesetlere onursuzca davrananlara iki yıl hapis cezası öngören bir madde vardır. Bu cesetler gömülmüş olabilir veya olmayabilir. Birleşik Krallık Cinsel Suçlar Yasası özellikle ölü bir bedenle cinsel bir eylemde bulunan insanlarla ilgili hükümler içermektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nde aynı şey için bir Federal Yasa bulunmamakla birlikte, farklı eyaletlerin bu suçları cezalandıran kendi yasaları vardır. Türk Hukukunda da ise Türk Ceza kanununda 130'uncu maddesinde "*Kişinin Hatırasına Hakaret Suçu"* düzenlemiş ve TCK'nın 130'uncu maddesinin ikinci fıkrasında *"Bir ölünün kısmen veya tamamen ceset veya kemiklerini alan veya ceset veya kemikler hakkında tahkir edici fiillerde bulunan kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır."* Hükmüne yer verilerek nekrofiliyi yasaklamıştır.

Normalde, bir ceset hukukun gözünde mülk olarak kabul edilmez. Bununla birlikte, gömülmek için, bir kişi öldüğünde, bedeni hukukta yarı mülk haline gelir. Hakları daha sonra eş veya akraba tarafından ele geçirilir. Bununla birlikte, mülk, gömüldükten sonra toprağın bir parçası olarak kabul edilir. Çok uzun zaman önce, yasalara göre organlarımızı satmanın yasal olduğu bir zaman vardı. şimdi ise organlarımızı satmak yasak ancak organlarımızı insanlığın yararınaysa bağışlamak yasal hale geldi. Bununla birlikte, bir ceset, yasalara göre hiç kimsenin mülkü değildir. Bu nedenle, herhangi bir araç veya anlaşma ile ortadan kaldırılamaz. Bir ceset kamu mülkiyetine gömüldükten sonra, devletin mülkü haline gelir ve devlet nezaretinde kalır. Bu cesetler rahatsız edilmemeli ve barış içinde kalmalıdır. Devlet, bu ölü bedenleri herhangi bir bozulma veya rahatsızlığa karşı korumakla yükümlüdür. Hukuk, herhangi bir şekilde ölülerin huzur içinde uyumasını engellemeyi desteklemez ve bu nedenle gömülü ölü bedenlerin kutsallığını, kamu mülkiyeti ruhuyla korur. Bir ceset gömüldükten sonra, mahkeme istisnai koşullar altında bunu emretmediği sürece rahatsız edilmemelidir.

Öte yandan banka hesaplarının ve diğer finansal varlıkların, orijinal hesap sahibinin ölümünden sonra bir kişiye devredilme seçeneğine sahip olduğu oldukça iyi bilinmektedir. Biraz benzer çizgilerde, sosyal medya platformları çok çeşitli seçenekler sunar. Hesap sahipleri, bir adayın hesabı devralması (sınırlı haklarla), hesabı anıtlaştırmak ve hatta birinin vefatından sonra hesabı tamamen silmek de dahil olmak üzere çeşitli seçenekler arasından seçim yapabilir. Birinin sosyal medya hesaplarının kaderine karar verme hakkı, özünde ölü bir kişinin mahremiyet hakkının bir uzantısıdır. Kimlik hırsızlığı, finansal dolandırıcılık ve sahtekarlıklar, bu hesapların kötü unsurların eline geçmesi durumunda gerçek bir olasılıktır. Bu nedenle, kişinin sosyal medya hesaplarının hem bugün hem de gelecek için yönetimine karar verme hakkı, bir insana, ömrünün ötesinde bile verilen önemli bir haktır. Sosyal medya hesaplarının yönetiminin, yakın zamanda vasiyetname gibi hukuki araçların icra edilmesiyle yadigâr olarak devrilmeye konu olacağı düşünülmektedir.

2. CESEDİ ELDEN ÇIKARMA TÜRLERİ VE CESEDİN ELDEN ÇIKARILMASINDA GEÇERLİ HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLER

Ölü bedenin imhası, ölen bir insanın kalıntılarıyla başa çıkma pratiği ve sürecidir. Bertaraf için çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Çoğu durumda, bertaraf etme şekline manevi kaygılar ve ölülere saygı gösterme arzusu hakimdir ve oldukça ritüelleştirilmiştir. Bu olay daha büyük bir cenaze ritüelinin parçası olabilir. Savaş veya doğal afet gibi diğer durumlarda, pratik kaygılar ön planda olabilir. Birçok din ve yasama ve yürütme organları cesetlerin imhası ile ilgili kurallar koymuştur. Ölüm deneyimi tüm insanlar için evrensel olduğundan, ceset imhası ile ilgili uygulamalar hemen hemen her kültürün bir parçasıdır.
En yaygın bertaraf yöntemleri şunlardır:

- Tüm vücudun genellikle bir tabutun içinde toprağa gömülmesi
- Yeşil veya doğal gömme (mumyalama veya ağır bir tonoz ve tabut olmadan gömülme)
- Çevreci defin denilen sıvılaştırma (alkali hidroliz) yöntemi[1]
- Doğal Organik İndirgeme (veya insan kompostlama)[2]
- Yumuşak dokuyu yakan ve iskeletin çoğunu küle çeviren yakma işlemi

Yakma işlemi sonucunda cesetten geriye kalan kalıntılar, bir makinede kül kıvamına kadar öğütülmüş daha büyük kemik parçaları içerebilir. Küller bir çömlekte saklanabilir veya toprağa veya suya dağılabilir.
Birçok devlet insan vücudunun imhası ile ilgili düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Ölen bir aile üyesini gömmek tamamen yasal olsa da, yasa bu faaliyete izin verilen yerleri kısıtlayabilir, bazı durumlarda mezarları belirli, lisanslı kurumlar tarafından kontrol edilen mülklerle açıkça sınırlandırabilir. Dahası, birçok yerde, bir cesedin uygun şekilde elden çıkarılmaması suçtur. Türk hukukunda bir ölümü bildirmemek ve cesedin elden çıkarıldığını bildirmemek de suçtur.
Müşterek hukuk ölü bedenleri mülk olarak görmese de, mahkemeler yüzyıllar boyunca onları yarı mülkiyet bağlamında ele almıştır. Kişinin ölen akrabasının kalıntılarını uygun şekilde

[1] Şu anda ABD'de 18 eyalette yasaldır.
[2] İnsan kompostlama - doğal organik indirgeme veya insan kalıntılarının azaltılması olarak da bilinir - bir ölü bedeni, sevdiklerine iade edilebilecek veya bağışlanabilecek besin açısından yoğun bir toprağa dönüştürmeyi destekleyen biyolojik olarak parçalanabilir malzemelerle yeniden kullanılabilir bir kaba yerleştirme uygulamasıdır.

gömülmesini sağlamak amacıyla alma hakkı uzun zamandır yasal bir hak olarak kabul edilmiştir. Hayatta kalan akraba, bir aldatanın cesedini koruma ve gömme için derhal bulundurma hakkına sahiptir ve bu hakka yasadışı olarak müdahale eden veya cesedi elinde bulunduran kişinin ölü bedenle uygunsuz bir şekilde ilgilenen herhangi bir kişiye karşı tazminat açılacaktır.
Tüm devletler, cenaze hizmetlerinin sağlanmasında devletin meşru çıkarlarını kabul etmişlerdir. Devlet, polis yetkisini kullanırken, cenazelerin gömülmesi veya cesetlerin atılmasına ilişkin diğer araçlarla ilgili makul düzenlemeler yapabilir. Yasama organının, halk sağlığının korunması ve kamu güvenliğinin geliştirilmesi için gerekli olduğu ölçüde mezarların tam kontrolünü kullanma yetkisi söz konusu değildir.

3. TÜRK HUKUKUNDA ÖLÜLERİN DEFİN İŞLEMLERİ

Mezarlık olarak seçilmiş alanlardan başka yerlere cenazenin defni, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 211'inci maddesinde yer verilen istisnai durumlar dışında yasaktır. Ancak 15 Temmuz Darbe girişimi sürecinde öldürülen darbecilere Diyanet İşleri Başkanlığı FETÖ mensubu olan darbeci kişilerin camilerde sela, teçhiz, tekfin ve cenaze namazı kılınması gibi din hizmetlerinin verilmesini yasaklamıştır. Ayrıca darbeye teşebbüs edip bu teşebbüs sırasında ölen kişilerin mezarlıklara defin işlemlerine de izin verilmemiştir. Öte yandan 15 Temmuz sürecinde dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından darbeye teşebbüs edenlerin cesetleri İstanbul içindeki mezarlıklara gömülmesi yasaklanmış ve bunlar için Tepeören'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından sahipsiz hayvanlar için oluşturulan barınağın olduğu alanda **"*Hainler Mezarlığı*"** kurulmuştur. Bu uygulamanın mevzuata ve insan haklarına aykırı olduğu düşünülmektedir. İl hıfzıssıhha kanununa göre ölülerin defnedileceği mezar yerleri ancak kanun ile belirlenir. Fakat 15 Temmuz sürecinde oluşturulan *Hainler Mezarlığı* uygulaması ve Türkiye'nin dört bir yanında defnedilen darbecilerin köy ve belediye mezarlıklarına defnedilmemesi hem insan haklarına hem de 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 211'inci maddesine aykırıdır. Ayrıca Türk yönetim tarihinde çeşitli saiklerle defin hakkının ihlaline yönelik kararlara aşağıda yer verilmiştir.

Öte yandan mevzuatta cesetlerin köy ihtiyar heyeti ve belediyeler tarafından belirlenene mezar yerleri dışında gömülmesi yasaktır. Ama uygulamada buna uyulmadığı görülmektedir. Örneğin 15 Temmuz darbe girişimi sırasında ölen darbecilerin mezarlıklara alınmaması, Kilis gibi bazı illerde muris tereke bırakırken tereke olarak bıraktığı tarlaya gömülmesi vasiyeti ile varislerin tarlaları öldükten sonra satmasını engellemek istemektedir. Ölü el teorisi dediğimiz bu uygulama ile ölülerin öldükten sonra hayatımıza müdahale etmesi doktrinde tartışma konusudur. Ayrıca Artvin gibi yerlerde Gürcü kökenli vatandaşların toplu mezarlıklar olmasına rağmen ölülerini bahçelerine defnetmesi yine mevzuata aykırıdır.

Resim 1: Tepeören'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi Tarafından Sahipsiz Hayvanlar İçin Kurulan Barınağın Olduğu Alanda Oluşturulan "*Hainler Mezarlığı*" nın Tabelası

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından 17 Eylül 1961'de idam edilen dönemin Başbakanı Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın mezarları da yıllarca İmralı Adası-Değirmen Tepe'de bakımsız ve isimsiz olarak kalmıştır. 1990 yılında sabık Başbakan Adnan Menderes ve idam edilen iki bakanın cesedi İmralı'daki mezarlarından çıkarılarak İstanbul-Topkapı'da yapılan anıt mezara nakledilmiştir (Odatv, 2020).

Bir konuşması esnasında ünlü filozof Voltaire'in "*Tanrı'yı da insan yaratmıştır"* sözünü söyleyen ve 1969 yılında hayata gözlerini yuman eski Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in Ankara Maltepe Camisi'nde tertip edilen cenaze törenine katılan kalabalık bir grup *"Allahsızların namazı kılınmaz"* sloganı atarak cenaze töreni yapılmasını engellemek istemiş ve camideki din görevlileri vazifelerini yapmaktan kaçınmıştır. O esnada Cenaze töreninde bulunan İsmet (İnönü) Paşa cenaze namazı kılınmadan camiden ayrılmayacağını dile getirince, imam olduğunu ifade eden İzzet Gözübüyük eski Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenaze namazını kıldırmıştır. Yaşanan bu hadiselere tepki olarak Dev-Genç liderliğinde binlerce vatandaş 7 Mayıs 1969 tarihinde Anıtkabir'de son bulan bir protesto gösterisi tertip etmiştir (Birgün, 2016).

Suriye'nin Kuzeyinde yer alan Rojava'da DAEŞ ile yapılan çatışmada hayatını kaybeden PKK/YPG'li terörist Aziz Güler'in cenazesi Türkiye-Suriye sınırında bekletilmiş ve ancak haftalar sonra ailesine teslim edilmiştir. Cenaze tam iki ay sonra ailesine teslim edilerek defnedilmiştir (Bianet, 2022).

İstanbul Çağlayan Adliyesi'nde merhum savcı Mehmet Kiraz'ı haince şehit eden Şafak Yayla'nın Giresun İlinin Çanakçı ilçesi Karabörk köyünde bulunan aile evinin bahçesine defnedilmiş, şafak Yayla'nın mezarına/cesedine karşı yapılan saldırılar ve saldırganların teröristin cesedini dereye atma tehditlerinden dolayı teröristin ailesi mezara beton dökerek korumaya almıştır.

Özgecan Aslan'ı hunharca katleden ve cezatutukevinde bir suikast sonucu öldürülen Ahmet Suphi Altındöken'in cenazesi Adana, Tarsus ve Mersin'de mezar mezar dolaştırılmış fakat

hiçbir mezarlıkta defnedilmesine izin verilmemiştir. Daha sonra ölümünün ardından geçen beş günlük süre sonunda cenaze gizlice morgdan alınarak Mersin ilinde adı saklı tutulan bir mezarlıkta gece yarısı gizli bir şekilde gömülmüştür.

Öte yandan 1960 'lı yıllarda kamuoyuna mal olmuş ve toplum önündeki kişilerin defin işlemleri de hukuka aykırı olarak engellenmiştir. Örneğin Fatih dersiamlarından olan Süleyman Hilmi Tunahan'ın Fâtih Câmii haziresine defni için dönemin Bakanlar Kurulu'ndan 1959'da izin alınır ancak o dönem içişleri bakanı olan Namık Gedik buna engel olur ve Karacaahmed Mezarlığı'nda polislere kazdırdığı bir mezara gömülmesine ailesini mecbur eder (Tunahan.org, 2022). Yine başka bir örnek ise Said-i Nursi'nin defin olayıdır. 1960 yılında Şanlıurfa'da vefat eden Said Nursi Dergâh'ta ayrılan mekâna defnedilmiş ve askerler 1960 yılının yaz aylarında bir gece Said Nursi'nin cesedini mezardan çıkararak uçağa koymuş ve kimsenin bilmediği bir yere götürmüşlerdir (Risale haberleri, 2022).

COVİD-19 pandemisinin ülkemizde resmi olarak görüldüğü 2020 Martından itibaren cenazelerin defin işlemlerine sıkı kurallar getirilmiş. Cenaze işlemlerine din görevlileri ve cenazenin yakınları dışında katılım yasaklanmıştır. Bu durum tamamen mevzuata uygundur. Salgın hastalık dönemlerinde ve salgın hastalık sebebiyle ölenlerin teçhiz, tekfin ve gömülmesi işlemlerinde çeşitli kısıtlamaların alınması hem doğal bir şeydir hem de hukukumuzda düzenleme altına alınmıştır.

Türkiye'de ölülerin gömülmesi Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'ndaki hükümler doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 224'üncü maddesi uyarınca ölülerin yakılması önünde yasal olarak herhangi bir engel bulunmamaktadır. Kanunun ilgili maddesinde ölülerin yakılması için "*Fenni usül dairesinde fırınlar yaptırılabilir."* hükmü yer almaktadır. Ayrıca Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'na göre bir kişinin öldükten sonra bedeninin yakılmasına izin verilmesi için ölümünün doğal olmayan bir sebepten veya cinayet nedeniyle olmaması ve kişinin ölmeden önce cesedinin yakılması isteğini yazılı olarak belirtmesi yeterliydi Ancak 2008'de Odatv.com'a verdiği röportajda usta oyuncu Yıldız Kenter, vasiyetinde yakılmak istediğini dile getiren şu ifadeleri kullanmasına rağmen 2019'da vefatının ardından cesedinin yakılmasına izin verilmedi (Arpacık, 2019):

> *"Ben yakılmak istediğimi söylüyorum. Bunun sebebi var zaten mecbur olacaklar ileride bunu yapmaya. Mezarlıklar adam almıyor artık. Geçen gün benim yengem öldü. Ölüsünü ağabeyimin yanına gömdüler, üstüne gömdüler yani. Fakat yol diye bir şey yok, yollara bile gömmüşler ve üstüne basıyorsun yüreğin titriyor. Şu dünyada öldükten sonra yer işgal etmek istemiyorum. İnsanların mezar bakımsız, mezarın üstüne insanlar çıkmış, mezar üstünde köpekler pislemiş doğal olarak."*

4. OTOPSİ

Ölüm sonrası muayene veya otopsi, ölümün nedenini ve şeklini belirlemek ve mevcut olabilecek herhangi bir hastalık veya yaralanmayı değerlendirmek için bir cesedin incelenmesinden oluşan tıbbi bir prosedürdür. Genellikle uzman bir tıp doktoru tarafından yapılır.

Adli otopsiler, ölümün kaza mı, cinayet mi, intihar mı yoksa doğal ölüm mü olduğunu belirlemek için yapılan otopsilerdir. Otopsinin kapsamı, kalp veya beyin gibi tek bir organın

incelenmesinden çok kapsamlı bir incelemeye kadar değişebilir. Göğüs, karın ve beyin muayenesi çoğu patolog tarafından standart otopsi prosedürü olarak kabul edilir. Belirli otopsilerin veya diğer ölüm sonrası operasyonların gerçekleştirilmesi yasal düzenlemelere tabidir. Günümüzde adli otopsiler Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun (CMUK) 79-83'üncü maddelerine göre yapılmaktadır. Bu düzenlemelere göre, vefat etmiş bir hastanın vücuduna otopsi veya diğer otopsi işlemleri ancak görevli memurun yönlendirmesi ve yetkili kişinin onayının alınmasından sonra yapılabilir. Ayrıca, rızayı somutlaştıran belgeler klinik kaydın bir parçası haline getirilmelidir.

Bununla birlikte, bir hastane veya sağlık personeli, eşinin veya en yakın akrabasının rızası olmadan, ölen bir kişinin doku veya diğer vücut uzuvlarının adli veya bilimsel araştırma amacıyla alınmasını emredemez. Resmi olmayan bir otopsinin yapılması için ilgili tarafça onay verilmişse, bu otopsi bazı organların alınması veya tahrip edilmesi veya organların orijinal yerine geri getirilmemesi ile sonuçlansa bile patoloğun herhangi bir sorumluluğu yoktur. Ancak, otopsiyi yapan kişinin otopsi sırasında ihmali veya gereksiz yere cesede verilen zararlara sebep olarak yetkisini aşması halinde sorumluluk yüklenebilecektir.

Birçok devlette ölen kişinin hayatta olan bir akrabası veya arkadaşının, böyle bir işlemin merhumun dini inancına aykırı olduğu itirazı üzerine otopsi yapılamayacağı belirtilmelidir. Benzer şekilde, yetkisiz bir otopsinin yapılmasından kaynaklanan zararların tazminine yönelik bir dava, aile üyelerinin uygun olmayan bir otopsinin sonucu olarak maruz kaldıkları duygusal ve zihinsel ıstırabın tazmin edilmesi anlamına gelir.

Otopsi, yeni teşhis testlerinin değerlendirilmesine, yeni terapötik müdahalelerin değerlendirilmesine ve çevresel ve mesleki hastalıkların araştırılmasına yardımcı olur. Ayrıca, otopsiye dayalı araştırmalardan elde edilen mevcut hastalıklar hakkında tıbbi bilgi genellikle önemlidir.

SONUÇ

Bir hukuk sistemi, yalnızca yaşayanlara davranış biçimiyle değil, aynı zamanda ölülere verdiği saygıyla da yargılanmalıdır. İtibar bölünmezdir. Bölünmezlik, itibarın temel bir özelliğidir. Ölülerin ve yaşayanların itibarı arasında bir ayrım yoktur. Bu, itibar kavramının özüdür. Ölülerin itibarı ve yaşayanların itibarı gibi herhangi bir ayrım, itibar kavramının içeriğinin tam anlaşılmamasını ve ölülerin itibarının reddedilmesine neden olacaktır. Ölüm, yaşamın önemsizliğini gösterir. İtibar, yaşamın önemine tanıklık eder. Ölülerin itibarı korunmazsa, yaşayanların itibarı güvende değildir. Ölülerin itibarına değer verilmiyorsa, yaşayanların itibarının çok az değeri vardır. Bu nedenle, sadece yaşayan kişilere değil, aynı zamanda ölen kişilere de yaşamları boyunca kazandıkları itibarlarını korumak için makul haklar verilmiştir. Ölüler kendilerini savunamazlar ve onlar hakkında kötü konuşmak ve cesetlerine karşı kötü muamelede bulunmak haksızlıktır. Bu nedenle, Türk hukukunda da yasal mirasçıları veya temsilcileri ölülerin itibarlarını savunabilirler.

Türk hukukunda cesetlerin imhası ve cesetlere karşı işlenen suçlar mevzuatta düzelmeme altına alınmıştır. Cesetlerin imha edilmesi Türk hukukunda Yeşil veya doğal gömme (mumyalama veya ağır bir tonoz ve tabut olmadan gömülme) ya da yakılma şeklinde olabileceği belirtilmektedir. Ancak uygulamada yakılma şeklinde cesetlerin imhasına izin verilmemektedir. Ölülerin defni öncesinde cenaze yakınlarının hakları devlete nazaran daha geniş iken defin sonrasında ölünün mezarda korunması ve mülkiyeti devlete geçmektedir.

Dolayısıyla defin işlemleri sonrasında ölü üzerinde devletin daha fazla hak ve sorumlulukları bulunmaktadır. Türk hukukunda ölülerin defin yeri ancak kanunla sınırlandırabilir. Cenazenin defni genel sağlığı ve kamu düzeninin korunması saikiyle sınırlandırılabilir. Ancak Cumhuriyetin ilanından günümüze cenazenin defnine devletin müdahalesi için yapılan uygulamalarda anlaşılır bir prosedür yoktur. Bazen darbecilerin bazen terör örgütleri üyelerinin bazen darbe sonucu devrilen hükümet yetkililerinin, bazen din adamlarının gömülme yerine sert müdahalelerde bulunulurken bazen de hiç karışılamamış hatta defin işlemlerini kolaylaştırıcı önlemler almıştır. Mevzuatta apaçık izin verilen uygulamalara bazen yasaları uygulayıcılar izin vermemiştir. Örneğin FETÖ lideri Fethullah Gülen 2010 yıllarında ölseydi muhtemelen cenazesi Türkiye'ye getirilerek Gülen için anırt mezar ya da türbe yapılacak ve cenaze törenine devletin ileri gelenlerinin çoğu katılacaktı ama şuan ölse muhtemelen cenazesinin Türkiye getirilmesine bile izin verilmeyecektir.

KAYNAKÇA

Arpacık, C., Cenaze şirketleri yakılmak istenen cenazeyi Almanya'ya gönderip küllerini getiriyor, 18 Kasım 2019, Erişim Linki: https://www.indyturk.com/node/93031/haber/cenaze-%C5%9Firketleri-yak%C4%B1lmak-istenen-cenazeyi-almanya%E2%80%99ya-g%C3%B6nderip-k%C3%BCllerini-getiriyor Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.

Basevi, W. H. F., *The burial of the dead.* Taylor & Francis, 2022.

BİANET, *Aziz Güler Uğurlandı,* (22 KASIM 2015, Erişim Linki: https://m.bianet.org/kurdi/insan-haklari/169457-aziz-guler-ugurlandi, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.

Birgün Gazetesi, *Avukat Keskin: Hainler mezarlığı gömme-gömülme hakkına aykırı*(27 Temmuz 2016) Erişim Linki: https://www.birgun.net/haber/avukat-keskin-hainler-mezarligi-gomme-gomulme-hakkina-aykiri-121746 Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.

Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına İlişkin 1949 Cenevre Sözleşmesi, Erişim Linki: http://www.madde14.org/index.php?title=Harp_Zaman%C4%B1nda_Sivillerin_Korunmas%C4%B1na_%C4%B0li%C5%9Fkin_1949_Cenevre_S%C3%B6zle%C5%9Fmesi Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.

Lıthwıck, D., *Habeas Corpses What are the rights of dead people?* Erişim Linki: https://slate.com/news-and-politics/2002/03/what-are-the-rights-of-dead-people.html, 2002,Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.

ODATV, Menderes'in mezarı böyle taşındı, 29 Mayıs 2020 Erişim Linki: https://www.odatv4.com/guncel/menderesin-mezari-boyle-tasindi-29052055-184853, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.

Risale Haberleri, Said Nursi'nin bilinmeyen cenaze fotoğrafları, Erişim Linki: https://www.risalehaber.com/said-nursinin-bilinmeyen-cenaze-fotograflari-655g.htm, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.

Tunahan.org, Vefat ve Kabri şerifleri, Erişim Linki: https://tunahan.org/hayati/vefati/, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2022.

VERGİ SUÇLARINA İLİŞKİN YARGITAY KARARLARINDA BİLİRKİŞİ İNCELEMELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖMERCİOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mali Hukuk ABD

a.omercioglu@gmail.com – ORCID ID: 0000-0002-7577-4356

ÖZET

Vergi suçları, kamu düzenini bozan ve karşılığında hürriyeti sınırlandırıcı cezalar öngörülen kanun koyucunun belirlemesine göre suç olarak tanımlanmış olan fiilleri oluşturmaktadır. Türkiye'de vergi suçları esas itibariyle 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda; "kaçakçılık", "vergi mahremiyetinin ihlali", "mükelleflerin özel işlerini yapma" ve ekim sayım beyanlarını denetlememe şeklinde sayılmaktadır.

Vergi suçlarının soruşturma ve kovuşturma usulleri ceza muhakemesine bağlanmıştır. Ancak vergi suçlarında, salt verginin teknik bir alanı ifade etmesi sebebiyle ceza yargılamalarında bilirkişi incelemelerinden faydalanılması ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır. Bilirkişi, 6754 sayılı Bilirkişilik Kanunu'nda; "çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hallerde oy ve görüşünü sözlü veya yazılı olarak vermesi için başvurulan gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi" olarak tanımlanmıştır. Bu sebeple çalışmada vergi suçlarının temyiz mercii olan Yargıtay 11. Ceza Dairesi'nin 2021 yılına ilişkin içinde "bilirkişi" ifadesi geçen bazı kararları basit rastgele örnekleme yöntemi ile inceleme konusu yapılmıştır.

İncelenen kararlardan elde edilen sonuçlara göre; tüm kararların sadece vergi kaçakçılığı suçuna ilişkin olduğu görülmüştür. Bununla birlikte incelenen kararların önemli bir kısmının (% 92'sinin) vergi kaçakçılığı suçunun özellikle sahte fatura kullanma veya düzenleme fiillerine; diğerlerinin (% 8'inin) ise defter ve belgeleri ibraz etmeme fiiline ilişkin olduğu tespit edilmiştir. Önemli diğer bir sonuç olarak da kararların tamamının bozma veya kanun yararına bozma şeklinde hükme bağlandığı görülmüştür. Ayrıca, incelenen kararların önemli bir kısmında (% 90'ında) bozma gerekçelerinin suçun oluşup oluşmadığını belirlemede doğrudan etkide bulunacak kapsamda bir bilirkişi incelemesi yaptırılmaması olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ceza mahkemelerinin vergi suçlarının esasına ilişkin olarak eksik değerlendirmelerde bulunduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Suçları, Vergi Kaçakçılığı, Bilirkişi, Temyiz.

LAW EXPERT INVESTIGATIONS IN SUPREME COURT DECISIONS ON TAX OFFENSES

ABSTRACT

Tax offenses constitute the actions that are defined as offenses according to the determination of the legislator, which disrupts public order and imposes imprisonment. Tax offenses in Turkey are mainly regulated in the Tax Procedure Law No. 213; It is counted as "tax evasion", "violation of tax privacy", "doing private business of taxpayers" and not controlling the planting and counting statements.

The investigation and prosecution procedures of tax offenses are subject to criminal procedure. However, in tax offenses, the need to benefit from law expert investigations in criminal proceedings arises because the tax expresses a technical field. In the Expertise Law No. 6754, law expert is defined as a "real or private legal person who is applied to give his/her/its opinion orally or in writing in cases where solution expertise, special or technical knowledge is required". For this reason, in this study, some decisions, in which the "law expert" is mentioned in the year 2021, of the 11th Penal Chamber of the Supreme Court which is the appeal authority of tax offenses, has been examined by simple random sampling method.

According to the results obtained from the reviewed court decisions; it has been seen that all court decisions are only related to tax evasion offense. However, it was determined that a significant portion (92%) of the court decisions examined are related to tax evasion, especially the use or arrangement of fake invoices; and the others (8%) were related to the act of not presenting the tax rolls and documents. As another important result, it was seen that all the court decisions were rendered as reversal or reversal for the benefit of the law. In addition, it has been determined that in a significant part (90%) of the reviewed court decisions, the grounds for reversing were not having an law expert examination carried out in such a way as to have a direct effect on determining whether the offenses has occurred or not. This situation was evaluated as criminal courts made incomplete assessments regarding the merits of tax offenses.

Keywords: Tax Offenses, Tax Evasion, Law Expert, Appeal.

1. GİRİŞ

Vergi suçları, diğer suçlarda olduğu gibi, işlendiği takdirde kamu düzenini ağır derecede bozması sebebiyle kanun koyucunun nitelemesine bağlı olarak hürriyeti sınırlandırıcı cezalar ile koruma altına alınmış olan fiilleri ifade etmektedir. Vergi suçları, bir devletin önemli oranlarda mali kaynağını oluşturan vergi gelirlerinin korunması açısından kamu düzeninin devamını sağlayabilmek amacıyla etkin olarak engellenmek durumundadır. Devletin vergi gelirlerinde azalma ve hatta azalma tehlikesi meydana getiren her türlü ihlal, üstlenilen kamu hizmetlerinin finansmanı için ihtiyaç duyulan kaynakların azalması anlamına gelmektedir. Bu durum da devletin kamu harcamalarını iyi planlayamaması veya toplumun ihtiyaçlarına göre kullanamaması sonucunu doğurabilmektedir.

Bu önemi karşısında vergi suçlarının önlenmesine ve adil bir ceza sistemine bağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'de vergi suçları, tüm suç tipleri açısından genel kanun olan Türk Ceza Kanunu'nun dışında düzenlenmiştir. Bu durum vergi suçlarına ilişkin düzenlemeler içeren kanunların özel ceza kanunu vasfına bürünmesini sağlamaktadır. Ancak bununla birlikte vergi suçları, diğer suçlarda olduğu gibi, adli yargı örgütlenmesi içinde bulunan ceza yargılaması kapsamında ele alınmaktadır. Dolayısıyla verginin salt teknik bir alanı oluşturması ve vergi suçları haricinde kalan uyuşmazlıklar açısından idari yargı örgütlenmesi içinde bulunan vergi mahkemelerinin görevli olması karşısında vergi suçlarının diğer vergi uyuşmazlıklarından ayrıldığı görülmektedir.

Ceza mahkemeleri, suç hükmü içeren tüm kanunlar ile ilgili maddi olayı araştırarak suçun oluşup oluşmadığını tespit eden yargı organlarını ifade etmektedir. Türkiye'de ceza mahkemeleri genel olarak suçun kanunda öngörülen cezasına göre görev ayrımı yapılarak Sulh Ceza Hâkimliği, Asliye Ceza Mahkemesi ve Ağır Ceza Mahkemesi şeklinde örgütlenmiştir. Bununla birlikte ceza mahkemelerinin ihtiyaca göre uzmanlık mahkemeleri şeklinde oluşturulması da mümkün olabilmektedir. Ancak vergi suçlarına ilişkin olarak kurulan bir uzmanlık mahkemesi bulunmamakta, vergi suçlarının yargılaması Asliye Ceza Mahkemelerinde yapılmaktadır. Bu durum uygulamada, salt verginin teknik bir alanı ifade etmesi sebebiyle vergi suçlarının yargılanmasında bilirkişilik kurumundan faydalanılmasını zorunlu hale getirmektedir.

Vergi suçlarının soruşturulması ve kovuşturulması esnasında hangi konularda bilirkişi incelemelerine ihtiyaç duyulduğunu tespit etmek, suçun oluşup oluşmadığını belirlerken dikkat edilmesi gereken teknik konuların ortaya konması açısından önem taşımaktadır. Bu sayede yargılamalarda maddi olaya ilişkin araştırmaların etraflıca yapılması sağlanarak suçun sübutuna etki eden hususlar ortaya konmuş olmaktadır.

Çalışmada öncelikle Türkiye'deki vergi suçu düzenlemeleri ve muhakeme usulü kısaca ele alınacaktır. Daha sonra bilirkişilik kurumu açıklanacak ve vergi suçlarının temyiz incelemesini yapan Yargıtay'ın ilgili ceza dava dairesinin kararları basit rastgele örneklem yöntemiyle incelenerek uygulamada bilirkişi incelemesine ihtiyaç duyulan teknik konular belirlenmeye çalışılacaktır.

2. VERGİ SUÇLARINA İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR

Vergi suçları, Vergi Usul Kanunu (VUK) ile tipleştirilmiş ancak soruşturma ve kovuşturma usulleri ceza muhakemesine bağlanmış olan, kanun koyucu tarafından kamu düzenini ağır derecede ihlal ettiği değerlendirilen eylemleri oluşturmaktadır. Bunlar kanunda "kaçakçılık" (m. 359), "vergi mahremiyetinin ihlali" (m. 362), "mükelleflerin özel işlerini yapma" (m. 363) ve ekim sayım beyanlarını denetlememe (m. 246/2) olarak sayılmaktadır.

2.1. Vergi Kaçakçılığı Suçu

Vergi kaçakçılığı; vergi kaybı oluşup oluşmadığı önem taşımaksızın, VUK m. 359'da düzenlenmiş bulunan fiillerin kasten işlenmesiyle tamamlanan ve hapis cezası ile cezalandırılan bir suç tipidir (Şenyüz, 2020: 437).

Vergi kaçakçılığı suçu, kanunda sayılan dört bent çerçevesinde seçimlik bir suç tipi olarak düzenlenmiştir. Bunlardan a ve b bentlerinde sayılan fiiller, vergi kanunlarına göre tutulan veya düzenlenen ve saklanma ve ibraz mecburiyeti bulunan defter, kayıt ve belgeler üzerinde işlenebilmektedir (Bayar, 2013: 82). C bendi Hazine ve Maliye Bakanlığının anlaşmasının olmadığı kişiler tarafından basılan belgeler ile ilgilidir (Taştan, 2015: 106). Son olarak, ç bendinde sayılan fiiller ise ödeme kaydedici cihazlar üzerinde işlenebilmektedir (Ömercioğlu, 2022: 172).

2.2. Vergi Mahremiyetinin İhlali Suçu

VUK m. 5'te sayılan kişilerin görevleri ile ilgili olarak öğrendikleri ve gizli kalması gereken bilgileri ifşa etmeleri ya da kendilerinin veya başkalarının yararına kullanmaları yasak edilmiştir. Bu ödevin ihlal edilmesi hali ise m. 362'de suç olarak düzenlenmiş ve yaptırım olarak burada yapılan atıf ile TCK m. 239'daki "Ticari sır, bankacılık sırrı veya müşteri sırrı niteliğindeki bilgi veya belgelerin açıklanması" hükümlerine göre hapis cezası ve adli para cezası öngörülmüştür.

Vergi mahremiyetinin ihlali suçu, temelde görevden doğan bir suç tipidir (Mutluer ve Dayanç Kuzeyli, 2019: 143). VUK m. 5'te sayılan kişiler arasında "vergi işlerinde kullanılan bilirkişiler" de yer almaktadır.

2.3. Mükelleflerin Özel İşlerini Yapma Suçu

VUK m. 6'da yapılan düzenleme ile m. 5'te sayılan kişilerin, vergisel işlemlerle ilgili olarak yapmaları mecburi olan görevleri haricindeki diğer işlerin yapılması, kamu hizmetinin objektif ve eşit yürütülmesini sağlayabilmek amacıyla yasaklanmıştır (Şenyüz, 2020: 484). Bu yasağın ihlal edilmesi hali ise m. 363 ile suç olarak tanımlanmıştır. Bu suçun yaptırımı, maddede yapılan atıf dolayısıyla TCK m. 257/1 hükmüne göre, "görevi kötüye kullanma" suçundan hapis cezası olarak belirlenmiştir.

TCK m. 257/1'de genel nitelikli göreve kötüye kullanma suçunun icrai bir hareketle işlenmesi düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu suç ancak icrai bir hareketle işlenebilmektedir.

Bu suç da temelde görevden doğan bir suç tipi olarak düzenlenmiştir (Mutluer ve Dayanç Kuzeyli, 2019: 143). Ayrıca "vergi işlerinde kullanılan bilirkişiler" de bu suçun failleri arasında sayılmıştır.

2.4. Ekim Sayım Beyanlarını Denetlememe Suçu

VUK m. 243'te birtakım çiftçilerin, zirai işletmelerinin bulundukları köy veya muhtarlarına başvurarak her yıl ekim sayım beyanında bulunma mecburiyeti getirilmiştir. Bu beyanların doğruluğunu araştırmak, beyanda bulunmamış olanları beyanda bulunmaya davet etmek, yanlış veya gerçeğe aykırı beyanda bulunduğu tespit edilenleri de düzeltmeye davet etmek, bulunulan davetlere uymayanları vergi dairesine bildirmek görevi de VUK m. 245 ile muhtar ve ihtiyar heyetine verilmiştir. Bu görevini ihmal veya suiistimal eden muhtar ve ihtiyar heyeti üyelerine VUK m. 246/2'de yapılan atıf dolayısıyla TCK m. 257 hükümlerine göre hapis cezası uygulanacaktır.

TCK m. 257/1'de görevi kötüye kullanma suçunun icrai bir hareketle işlenmesi; m. 257/2'de ise seçimlik olarak ihmali hareketle veya gecikme ile işlenmesi düzenlemiştir (Özbek vd., 2019: 1126; Koca ve Üzülmez, 2019: 969-974). Dolayısıyla bu suç hem icrai hem de ihmali hareketle işlenebilmektedir.

3. VERGİ SUÇLARININ YARGILANMASI

Sayılan tüm vergi suçları, diğer suçlarda olduğu gibi adli yargı kolu içindeki ceza mahkemelerinde yargılanmaktadır. Bu bakımdan soruşturma ve kovuşturma evreleri CMK hükümleri çerçevesinde yürütülerek suçun işlenip işlenmediği tespit edilir (Donay, 2008: 13).

Görevli mahkeme, vergi suçları açısından ortak olarak Asliye Ceza Mahkemeleridir. Bu mahkeme tarafından verilen hükümlere karşı, hükmün açıklanmasından itibaren 7 gün içinde istinaf yoluna Bölge Adliye Mahkemesi'ne (BAM) başvurulabilir[1]. BAM tarafından verilen hükümlere karşı ise Yargıtay'a temyiz yoluna başvurulabilmektedir[2].

Vergi suçları, özel nitelikli dava şartı olarak "mütalaa" ve genel nitelikte dava şartı olarak "izin" müesseselerine tabidir (Özcan, 2015: 501). Mütalaa şartı sadece vergi kaçakçılığı suçunda uygulanmakta; izin şartı ise belirli kişilerin yargılanabilmesi için aranmaktadır.

---

[1] CMK m. 272/3'e göre; "a) Hapis cezasından çevrilen adli para cezaları hariç olmak üzere, sonuç olarak belirlenen 3 bin TL dâhil adli para cezasına mahkûmiyet hükümlerine, b) Üst sınırı 500 günü geçmeyen adli para cezasını gerektiren suçlardan beraat hükümlerine, c) Kanunlarda kesin olduğu yazılı bulunan hükümlere karşı istinaf yoluna başvurulamaz."

[2] CMK m. 286/2'e göre; "a) İlk derece mahkemelerinden verilen 5 yıl veya daha az hapis cezaları ile miktarı ne olursa olsun adli para cezalarına karşı istinaf başvurusunun esastan reddine dair BAM kararları, b) İlk derece mahkemelerinden verilen 5 yıl veya daha az hapis cezalarını artırmayan BAM kararları, c) Hapis cezasından çevrilen seçenek yaptırımlara ilişkin ilk derece mahkemesi kararları ile ilgili olarak BAM tarafından verilen; seçenek yaptırımlara ilişkin her türlü kararlar ve istinaf başvurusunun esastan reddine dair kararlar, d) İlk defa BAM tarafından verilen ve m. 272/3 fıkrası kapsamı dışında kalan mahkûmiyet kararları hariç olmak üzere, ilk derece mahkemelerinin görevine giren ve kanunda üst sınırı 2 yıla kadar (dâhil) hapis cezasını gerektiren suçlar ve bunlara bağlı adli para cezalarına ilişkin her türlü BAM kararları, e) Adli para cezasını gerektiren suçlarda ilk derece mahkemelerinden verilen hükümlere ilişkin her türlü BAM kararları, f) Sadece eşya veya kazanç müsaderesine veya bunlara yer olmadığına ilişkin ilk derece mahkemesi kararları ile ilgili olarak istinaf başvurusunun esastan reddine dair kararları, g) 10 yıl veya daha az hapis cezasını veya adli para cezasını gerektiren suçlardan, ilk derece mahkemesince verilen beraat kararları ile ilgili olarak istinaf başvurusunun esastan reddine dair kararları, h) Davanın düşmesine, ceza verilmesine yer olmadığına, güvenlik tedbirine ilişkin ilk derece mahkemesi kararları ile ilgili olarak BAM tarafından verilen bu tür kararlar veya istinaf başvurusunun esastan reddine dair kararlar ı) Yukarıdaki bentlerde yer alan sınırlar içinde kalmak koşuluyla aynı hükümde, cezalardan ve kararlardan birden fazlasını içeren BAM kararları temyiz edilemez."

Mütalaa şartı, VUK m. 367'de, kaçakçılık suçuna ilişkin a, b ve c bentleri için ayrı, ç bendi için ayrı usulde düzenlenmiştir. İlk üç bent için öngörülen mütalaa şartında, haklarında vergi kaçakçılığı suçunu işledikleri belirlenen mükellefler hakkında düzenlenen inceleme raporlarının ilgili rapor değerlendirme komisyonlarınca hazırlanan değerlendirmelerinin Cumhuriyet başsavcılığına sunulması mecburidir. Son bent için öngörülen mütalaa şartında ise, inceleme tamamlanmadan vergi kaçakçılığı suçuna ilişkin tespitler derhal raporlanacak ve aynı usulle değerlendirme komisyonun mütalaası Cumhuriyet Başsavcılığına bildirilecektir (Ömercioğlu, 2022: 187). Mütalaa şartı soruşturma aşamasında tamamlanması gerekli olan bir koşuludur; ancak Cumhuriyet savcısı mütalaadaki değerlendirmelerden bağımsız olarak iddianamesini hazırlar (Özen, 2022: 164).

İzin şartı ise vergi suçunun failinin statüsüne göre, tüm vergi suçları için geçerli olabilecek bir koşuldur. Failin kamu görevlisi olması ve görevi gereği yürüttüğü bir faaliyet dâhilinde suçu işlemesi halinde, yargılamanın yapılabilmesi için genel kural olarak ilgili yetkili makamdan izin alınması gerekmektedir. İzin şartı da Cumhuriyet savcısını bağlamamakta; kamu davası açıp açmamakta serbest olmaktadır (Özcan, 2015: 544). Bilirkişiler her ne kadar kamu görevlisi olarak kabul edilseler de haklarında izin şartı uygulanmamaktadır.

4. BİLİRKİŞİLİK

2016 yılında kabul edilen 6754 sayılı "Bilirkişilik Kanunu" ile bilirkişi, "çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hallerde oy ve görüşünü sözlü veya yazılı olarak vermesi için başvurulan gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi" olarak tanımlanmıştır. Bilirkişilik kurumu, özellikle hukuki ve genel bilgilerin dışında teknik bir delilin değerlendirilmesi ve anlamlandırılması için kullanılmaktadır (Şahin ve Göktürk, 2022: 441).

Bilirkişiliğin temel ilkeleri kanunun 3. maddesi ile belirlenmiştir. Buna göre; bilirkişiler görevlerini dürüstlük kurallarına uyarak bağımsız, tarafsız ve objektif olarak, bizzat yerine getirirler. Hazırladıkları raporda uzmanlıkları dâhilinde özel veya teknik bilgiyi gerektiren hususlar dışında açıklama yapmaz ve hukuki değerlendirmelerde bulunmazlar. Bilirkişiler görevleri nedeniyle öğrendikleri gizli kalması gereken bilgileri, görevleri sona erse bile saklamakla yükümlüdür.

4.1. Bilirkişi Raporunun Ceza Yargılaması Üzerindeki Etkisi

Bilirkişi raporu, özel veya teknik bilgi alanında olmadığı sürece bağlayıcı olmamaktadır (Deryal, 2012: 399; Dülger, 2007: 678). Bu bakımdan teknik bir uzmanlık bilgisi dışında kalan konulara ilişkin hazırlanan bilirkişi raporlarının aksine hüküm kurulması mümkündür. Bununla birlikte hem doktrinde hem de yüksek yargı kararlarında bu hususun aksine görüşlere yer verilebilmekte ve hâkimin bu tür teknik konularda dâhi bağlı olmayacağı değerlendirilebilmektedir (Ulukapı, 2001: 205). Nitekim bilirkişi raporu başlı başına bir delil kabul edilmemekte ancak bir delil değerlendirme aracı sayılmaktadır (Cin, 2021: 173). Cumhuriyet savcısı veya hâkim, bilirkişi raporu ile bağlı olmamakla birlikte bu raporunun

aksine işlem tesis ettikleri takdirde gerekçede bu hususu açıklaması gerekmektedir. Bu husus yüksek mahkeme kararlarında da denetlenmektedir[3].

Bilirkişi raporunun ispat gücü, başka bir deyişle hukuki değeri; delil olarak sayılmasına ya da delil değerlendirme aracı olarak sayılmasına göre farklılaşabilmektedir (Deryal, 2012: 410). Ancak baskın görüşe göre bilirkişi, kendisine tevdi edilen delilleri uzmanlığı çerçevesinde değerlendirmekle yükümlü olması sebebiyle bir delil değerlendirme aracı olduğu yönündedir (Şahin ve Göktürk, 2022: 441). Bu bakımdan salt bilirkişi raporu ayrı bir delil oluşturmamaktadır.

Netice olarak Cumhuriyet savcısı veya hâkim, karar verirken bilirkişi raporunda açıklanan teknik bilgileri kendi hukuki bilgisi ile birleştirerek serbestçe takdir edecektir. Bununla birlikte bilirkişi raporları Cumhuriyet savcısı veya hâkime uyuşmazlığın çözümünde önemli derecede yol göstermektedir. Nitekim hüküm için gerekli olan uzmanlığın, özel veya teknik bilgilerin elde edilmesi ile delillerin daha doğru bir biçimde değerlendirilmesi mümkün olmaktadır.

4.2. Vergi Uyuşmazlıklarında Bilirkişilik

Vergi uyuşmazlığı; vergiyi doğuran olay, mükellefiyet, vergilendirme süreci, ceza kesme ve tahsil işlemlerinden kaynaklanan, mükellef ile vergi idaresi arasındaki anlaşmazlıklardır (Kızılot ve Taş, 2010: 151). Ayrıca vergi uyuşmazlıkları, vergi dairesi ile tadilat ve takdir komisyonları arasında, başka bir ifade ile vergi idaresinin kendi içinde de ortaya çıkabilmektedir (Saraçoğlu vd., 2022: 271).

Vergi uyuşmazlıklarında, özel ve teknik bilgiler gerektiren maddi olayların çözümü için bilirkişiye başvurulması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaç uyuşmazlığın giderileceği yargı koluna göre farklı amaçlara ayrılabilmektedir. Nitekim genel bütçeye, il özel idareleri, belediye ve köylere ait vergi, resim ve harçlar ile benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları ile tarifelere ilişkin davalar ile 6183 sayılı kanunun uygulanmasına ilişkin davalar idari yargı kolu içindeki vergi mahkemelerinde İYUK hükümlerine göre yürütülmektedir.

Sadece vergi suçları açısından ise yukarıda değinildiği üzere, adli yargı kolu içindeki ceza mahkemelerinde CMK hükümlerine göre soruşturma ve kovuşturma yapılmaktadır. Dolayısıyla vergi uyuşmazlıklarında bilirkişi uygulamasının niteliği, kapsamı ve varılmak istenen amaçlar vergi mahkemesinde farklı, ceza mahkemesinde farklı olarak ortaya çıkacaktır. Bu durum vergi yargısında maddi olayın, vergi suçlarında ise manevi unsurun ispatı açısından önem taşımaktadır (Deryal, 2012: 42, 169).

Ceza yargılamasında bilirkişinin görevlendirilmesi yetkisi, soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısına; kovuşturma evresinde ise yargılama makamına aittir (CMK m. 63[4]). Uyuşmazlığın

[3] Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2002/267, K. 2002/386, K.t. 12.11.2002.

[4] CMK m. 63'e göre; "(1) Çözümü uzmanlığı, özel veya teknik bilgiyi gerektiren hâllerde bilirkişinin oy ve görüşünün alınmasına re'sen, Cumhuriyet savcısının, katılanın, vekilinin, şüphelinin veya sanığın, müdafiinin veya kanuni temsilcinin istemi üzerine karar verilebilir. Ancak, genel bilgi veya tecrübeyle ya da hâkimlik mesleğinin gerektirdiği hukukî bilgiyle çözümlenmesi mümkün olan konularda bilirkişiye başvurulamaz. Hukuk öğrenimi görmüş kişiler, hukuk alanı dışında ayrı bir uzmanlığa sahip olduğunu belgelendirmedikçe, bilirkişi olarak görevlendirilemez. (2) Bilirkişi atanması ve gerekçe gösterilerek sayısının birden çok olarak saptanması,

kapsamına bağlı olarak aynı anda veya farklı zamanlarda birden fazla bilirkişi görevlendirilmesi de mümkündür. Resmi bilirkişiler ile bilirkişi listelerinde kayıtlı olanların bilirkişilik görevini kabul etmesi kural olarak zorunludur (CMK m. 65).

Bilirkişiye başvurulması, diğer işlemlerin tamamlanmasından veya delillerin toplanmasından sonra yapılmalıdır (Şahin ve Göktürk, 2022: 445). Bu sayede bilirkişinin değerlendirebileceği delil sayısı fazlalaşmış ve daha sonra tekrar bilirkişiye başvurma ihtiyacı azaltılmış olmaktadır.

5. VERGİ SUÇLARININ YARGILANMASINDA FAYDALANILAN BİLİRKİŞİ RAPORLARININ ANALİZİ

Hâlihazırda geçerli bulunan Yargıtay Büyük Genel Kurulu'nun iş bölümüne ilişkin kabul ettiği 26.01.2022 tarihli ve 2022/1 sayılı kararına göre 213 sayılı VUK'tan kaynaklanan işlerin (vergi suçlarının) temyiz incelemesine 11. Ceza Dairesi görevli kılınmıştır[5].

Çizelge 1. Yargıtay 11. Ceza Dairesi'nin Vergi Suçlarına İlişkin 2021 Yılı İstatistikleri

2021	**Toplam Karar Sayısı**	**VUK'a Muhalefet Hükmü İçeren Karar Sayısı**	**İçinde "Bilirkişi" İbaresi Geçen Karar Sayısı**
Adli İstatistik	14.097	2.069*	573*
Corpus	12.594	1.849	513

* Tahmini. Adalet Bakanlığı adli istatistik verilerinin çalışmada kullanılan Corpus içtihat programı ile orantılanması suretiyle tarafımızdan hesaplanmıştır.

5.1. Örneklem İncelemesi

Çalışmada vergi suçları ile ilgili temyiz incelemesi yapmakla görevli olan Yargıtay 11. Ceza Dairesi'nin 2021 yılına ilişkin olarak yukarıda belirtilen karar istatistikleri kapsamında örneklemde bulunulacaktır.

Bu bakımdan içinde bilirkişi ibaresi geçen kararlardan 50 tanesi basit rastgele örnekleme yapılarak belirlenmiştir. Bu durum erişilebilir toplam karar sayısı içinde yaklaşık %10'unun incelendiği sonucuna tekabül etmektedir.

5.2. Çalışmanın Amacı

Çalışma ile amaçlanan, vergi suçları ile ilgili yargılamalarda bilirkişi incelemelerinin önemini ortaya koymak ve hangi konularda bilirkişi incelemesine ihtiyaç duyulduğu ile temyiz

hâkim veya mahkemeye aittir. Birden çok bilirkişi atanmasına ilişkin istemler reddedildiğinde de aynı biçimde karar verilir. (3) Soruşturma evresinde Cumhuriyet savcısı da bu maddede gösterilen yetkileri kullanabilir."

[5] Aynı karara göre kaçakçılık ve buna bağlı olarak işlenen evrakta sahtecilik suçlarından birlikte dava açılmış olması hâlinde, temyiz incelemesi 7. Ceza Dairesi tarafından yapılmaktadır.

incelemelerinde bilirkişilik müessesesinin yargılamanın esasına olan katkısını belirlemeye çalışmaktır.

5.3. Çalışmanın Kapsamı

Çalışmanın kapsamını Yargıtay 11. Ceza Dairesi'nin 2021 yılına ait içinde bilirkişi ifadesi geçen vergi suçlarına ilişkin kararları oluşturmaktadır.

5.4. Çalışmanın Kısıtları

Çalışmanın ana kısıtı ilgili kararların gerekçeli olmaması ve bilirkişi raporlarına kararlar içinde çok kısa atıflarda bulunulmuş olmasıdır. Ayrıca bilirkişi incelemelerinin soruşturma aşamasında veya ilk derece yargılaması esnasında yaptırılmış olması da temyiz kararları içinde bilirkişi incelemelerinin kapsamının belirlenmesine engel olmaktadır. Bu bakımdan örneklem yöntemi ile incelenen kararlarda bilirkişi ifadesinin geçtiği kısımlardan faydalanılarak belirleme yapılmaya çalışılacaktır.

5.5. Çalışmada Kullanılan Yöntem: Basit Rastgele Örnekleme

İlgili kararlar arasından eşit seçilme olasılığı verilerek 50 adet örnek incelenecektir. Bu kararlar dosya esas ve karar numaraları, vergi suçunun türü ile dosyanın konusu, bilirkişi raporuna ilişkin sonuç veya mahkemenin kanısı ile hüküm açısından ele alınmaktadır.

Çizelge 2. Yargıtay 11. Ceza Dairesi'nin Vergi Suçlarında Bilirkişi İncelemelerine İlişkin 2021 Yılı Kararları

Sıra	Esas No	Karar No	Konu	Rapor	Hüküm
1	2020/7205	2021/903	(m. 359/b) Sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı	-	Kanun Yararına Bozma
2	2017/3830	2021/4078	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	Yetersiz bilirkişi raporu	Bozma
3	2021/12170	2021/6782	(m. 359/b) Sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı	-	Kanun Yararına Bozma

4	2017/12975	2021/1634	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	Yetersiz bilirkişi raporu	Bozma
5	2021/6631	2021/8595	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, dosya içerisinde sanık hakkında düzenlenmiş herhangi bir vergi suçu raporu ve dava şartı olan mütalaanın bulunmadığının anlaşılması	Bilirkişi görüşünün denetmen görüşleriyle aynı olduğunun bildirilmesi yle yetinilmesi	Bozma
6	2021/1049	2021/1413	(m. 359/b) Sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı	-	Kanun Yararına Bozma
7	2021/2810	2021/2580	(m. 359/b) Sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı	-	Kanun Yararına Bozma
8	2017/488	2021/766	(m. 359/b) Sahte fatura düzenleme, bilirkişi raporu ve diğer raporlara rağmen sanığın beraatine karar verilmesi	Suçun oluştuğu	Bozma
9	2021/4541	2021/6302	(m. 359/b) Sahte fatura düzenleme, mükellefler hakkında tanzim edilen vergi tekniği raporlarının dosyaya getirilmemesi ve daha önce kamu davası açılıp açılmadığının araştırılmaması sebebiyle eksik inceleme	Suçun oluşmadığı	Bozma
10	2017/16531	2021/424	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, Mükellef şirketin yetkilisini belirleyen ticaret sicili kayıtları ve vergi dairesine ibraz edilen belge asıllarının temini ile sanığın yazı ve	-	Bozma

			imzasının bulunduğu belge asılları üzerinde bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması		
11	2021/11925	2021/7237	(m. 359/b) Sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı	-	Kanun Yararına Bozma
12	2019/3792	2021/11567	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
13	2017/8992	2021/5133	(m. 359/a) Defter ve belgeleri ibraz etmeme, tebliğin geçersizliğine ilişkin iddiada sanığın imza örneklerinin tebligattaki imza ile karşılaştırılmasına ilişkin bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
14	2021/2815	2021/2575	(m. 359/b) Sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı	-	Kanun Yararına Bozma
15	2017/8990	2021/5421	(m. 359/b) Sahte fatura düzenleme, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
16	2020/5097	2021/341	(m. 359/b) Sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı	-	Kanun Yararına Bozma
17	2020/5094	2021/339	(m. 359/b) Sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı	-	Kanun Yararına Bozma

18	2021/1044	2021/1414	(m. 359/b) Sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı	-	Kanun Yararına Bozma
19	2021/469	2021/3307	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
20	2017/9538	2021/4810	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
21	2020/3510	2021/4958	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
22	2017/10772	2021/10109	(m. 359/a) Defter ve belgeleri ibraz etmeme, vergi matrahının azaltılmasına sebebiyet verilip verilmediğinin tespiti için bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
23	2020/3219	2021/2161	(m. 359/a) Defter ve belgeleri ibraz etmeme, noter tasdik kayıtları veya sair suretle sabit ve saklama mecburiyeti bulunan defter ve belgelerin vergi incelemesine yetkili kimselere ibraz edilmemesi	Noter tasdikli belgelerin olmadığı	Bozma
24	2021/2954	2021/3125	(m. 359/b) Sahte fatura düzenleme, ilgili tanığın ve matbaa belge teslim formlarındaki imzalar açısından eksik bilirkişi incelemesi yapılması	Suça konu faturalardaki yazı ve imzaların sanığın eli ürünü olmadığı	Bozma

25	2021/37455	2021/8159	(m. 359/b) Sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı	-	Kanun Yararına Bozma
26	2021/5978	2021/9083	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
27	2017/9687	2021/9323	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
28	2017/8431	2021/978	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
29	2017/669	2021/1103	(m. 359/b) Sahte fatura düzenleme, düzenlenen faturalardaki yazı ve imzaların sanığa ait olup olmadığı hususunda bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
30	2017/3277	2021/2199	(m. 359/b) Sahte fatura düzenleme, düzenlenen faturalardaki yazı ve imzaların sanığa ait olup olmadığı hususunda bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
31	2017/4024	2021/1065	(m. 359/b) Sahte fatura düzenleme, suça konu alım ve satım miktarlarının uygunluğu yönünden bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
32	2017/8597	2021/487	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve	-	Bozma

			belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması		
33	2021/8901	2021/6614	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
34	2017/10956	2021/10655	(m. 359/a) Defter ve belgeleri ibraz etmeme, tebliğin geçersizliğine ilişkin iddiada sanığın imza örneklerinin tebligattaki imza ile karşılaştırılmasına ilişkin bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
35	2019/137	2021/497	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	Yetersiz bilirkişi raporu	Bozma
36	2020/4122	2021/1770	(m. 359/b) Sahte fatura düzenleme, suça konu alım ve satım miktarlarının uygunluğu yönünden bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
37	2019/6291	2021/11657	(m. 359/b) Sahte fatura düzenleme ve kullanma, düzenlenen faturalardaki yazı ve imzaların sanığa ait olup olmadığı hususunda bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
38	2017/16425	2021/1168	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
39	2017/9119	2021/10270	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve	-	Bozma

			belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması		
40	2017/12344	2021/1432	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, düzenlenen faturalardaki yazı ve imzaların sanığa ait olup olmadığı hususunda bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
41	2020/5370	2021/923	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, peçelemek için fiktif ödeme yapılıp yapılmadığı hakkında karşılaştırmalı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
42	2017/9631	2021/9763	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
43	2021/5873	2021/5106	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
44	2017/10803	2021/10165	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
45	2017/2065	2021/508	(m. 359/b) Sahte fatura düzenleme, suça konu alım ve satım miktarlarının uygunluğu yönünden bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
46	2017/10530	2021/2703	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma

47	2020/591	2021/5736	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
48	2017/9713	2021/8307	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
49	2017/12752	2021/527	(m. 359/b) Sahte fatura düzenleme, suça konu alım ve satım miktarlarının uygunluğu yönünden bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma
50	2017/12838	2021/8959	(m. 359/b) Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması	-	Bozma

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmada, Yargıtay 11. Ceza Dairesi'nin 2021 yılına ait vergi suçlarına ilişkin kararlarından içinde bilirkişi ifadesi geçen 50 adet örnek incelenmiştir. Bu kararların tamamının VUK m. 359'da düzenlenen vergi kaçakçılığı suçuna ilişkin olduğu tespit edilmiştir. Dahası, incelenen kararların 4 tanesinin m. 359/a, defter ve belgeleri ibraz etmeme suçuna; 46 tanesinin ise m. 359/b, sahte fatura kullanma veya düzenleme suçuna ilişkin olduğu görülmüştür. Bu bakımdan uygulamada vergi kaçakçılığı fiilleri arasında sahte fatura kullanma ve düzenleme fiillerinin belirgin bir biçimde daha yaygın olarak işlendiği değerlendirilmiştir.

İncelenen kararların bir diğer ortak özelliği, hepsinin temyiz aşamasında bozulmuş olmasıdır. Bunlardan 10 tanesi olağanüstü kanun yolu esnasında kanun yararına bozulmuş; diğer 40 tanesi ise olağan temyiz incelemesi üzerine bozulmuştur. Kararların bilirkişi raporu ile ilişkili olarak gerçekleşen bozma gerekçelerini gösteren detaylı analizi aşağıdaki çizelgeler üzerinden açıklanmıştır.

Çizelge 3. VUK m. 359/a (Defter ve Belgeleri İbraz Etmeme Suçu) Açısından İncelenen Kararlarda Bozma Sebepleri

Sıra	Bozma Sebebi

13, 34	Tebliğin geçersizliğine ilişkin iddiada sanığın imza örneklerinin tebligattaki imza ile karşılaştırılmasına ilişkin bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması.
22	Vergi matrahının azaltılmasına sebebiyet verilip verilmediğinin tespiti için bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması.
23	Sanığın ikrarına karşın noter tasdikli belgelerin olmadığı yönündeki bilirkişi raporuna itibar edilmesi.

Çizelge 3'te de görüldüğü üzere incelenen 50 karardan 4 tanesi (% 8'i) VUK m. 359/a'da düzenlenen defter ve belgeleri ibraz etmeme suçuna ilişkindir. Bunlardan 2 tanesi; "tebliğin geçersizliğine ilişkin iddiada sanığın imza örneklerinin tebligattaki imza ile karşılaştırılmasına ilişkin bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması" sebebiyle bozulmuştur. 1 tanesi; "vergi matrahının azaltılmasına sebebiyet verilip verilmediğinin tespiti için bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması"; diğer 1 tanesi ise "sanığın defterlerin mevcudiyetini kabul etmesine rağmen bilirkişi raporunda belgelerin noter tasdikli olmadığı" yönündeki tespitine tek başına dayanılarak hüküm kurulması sebebiyle bozulmuştur.

Çizelge 4. VUK m. 359/b (Sahte Fatura Kullanma veya Düzenleme Suçu) Açısından İncelenen Kararlarda Bozma Sebepleri

Sıra	**Bozma Sebebi**
2, 4, 12, 15, 19, 20, 21, 26, 27, 28, 32, 33, 35, 38, 39, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 50	Sahte fatura kullanma, faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması.
1, 3, 6, 7, 11, 14, 16, 17, 18, 25	Sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı.
10, 24, 29, 30, 37, 40	İmzaların sanığa ait olup olmadığına ilişkin bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması.
31, 36, 45, 49	Sahte fatura düzenleme, suça konu alım ve satım miktarlarının uygunluğu yönünden bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması.
5	Dava şartı olan mütalaanın bulunmadığının anlaşılması.
8	Bilirkişi raporunda suçun oluştuğu yönündeki kanaate itibar edilmemesi.
9	Mahkemenin eksik inceleme yapması.
41	Olayda peçeleme olup olmadığına ilişkin bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması.

Çizelge 4'te de görüldüğü üzere incelenen 50 karardan 46 tanesi (% 92'si) VUK m. 359/b'de düzenlenen sahte fatura kullanma veya düzenleme suçuna ilişkindir. Bunlardan 22 tanesi; "sahte fatura kullanma suçunda faturaları düzenleyen mükellef ile kullanan mükellefin ticari defter ve belgeleri üzerinde karşılıklı bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması" sebebiyle

bozulmuştur. Kararların 10 tanesi; "sahte fatura ile ilgili bilirkişi raporu alınmamasının iddianamenin iadesi sebebi yapılamayacağı" sebebiyle kanun yararına bozulmuştur. Kararların 6 tanesi; "imzaların sanığa ait olup olmadığına ilişkin bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması"; 4 tanesi ise "sahte fatura düzenleme suçunda suça konu alım ve satım miktarlarının uygunluğu yönünden bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması" sebepleriyle bozulmuştur. İncelenen diğer kararlardan 1 tanesi; "dava şartı olan mütalaanın bulunmadığının anlaşılması"; 1 tanesi "bilirkişi raporunda suçun oluştuğu yönündeki kanaate itibar edilmemesi"; 1 tanesi "mahkemenin eksik inceleme yapması" ve son 1 tanesi de "olayda peçeleme olup olmadığına ilişkin bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olması" sebepleriyle bozulmuştur.

Kararların 36 tanesinde bilirkişi raporu alınmaması bozma sebebi sayılmıştır. Bununla birlikte kanun yararına bozulan 10 kararda da bilirkişi incelemesi yapılmamış olmasının iddianameyi ret sebebi sayılamayacağı kabul edilmiştir. Dolayısıyla bilirkişi incelemesi yaptırılması zorunlu olmamakla birlikte yargılama esnasında uyuşmazlığın giderilebilmesi için teknik uzmanlık gerektirdiği düşünülen imza veya el yazısı tespiti, karşılıklı defter ve belge incelemeleri, matrahta azalma meydana geldiğinin tespiti, alım ve satımların uygunluğunun belirlenmesi gibi konularda bilirkişi incelemesi yaptırılmadan hüküm verilmesinin eksik inceleme meydana getirdiği kabul edilmektedir.

Oransal olarak değerlendirildiğinde, iddianamenin reddine ilişkin kanun yararına bozma kararları dışında kalan 40 karardan 36'sının (% 90'ı) suçun sübutuna doğrudan etki edecek kapsamda bir bilirkişi incelemesi yaptırılmamış olmasına dayandığı görülmektedir. Bu durum bilirkişi raporlarının etkisi ve yeterliliğinden ziyade mahkemelerin suçun esasına ilişkin olarak eksik değerlendirmeler yaptığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Bayar, İ.N., *Vergi Kaçakçılığı*, Mali Akademi Yayınları, Ankara, 2013.

Cin, M.O., "Ceza Yargılamasında Bilirkişilik ve Uygulama Sorunları", *NEÜHFD*, 4(1), 2021, 170-184.

Deryal, Y., *Türk Hukukunda Bilirkişilik*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.

Donay, S., *Ceza Mahkemesinde Yargılanan Vergi Suçları*, Beta, İstanbul, 2008.

Dülger, İ., "Ceza Muhakemesi Kanunundaki Bilirkişi İncelemesine İlişkin Düzenlemelerin Değerlendirilmesi", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11(1), 2007, 657-678.

Kızılot, Ş. ve Taş, M., *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara 2010.

Koca, M. ve Üzülmez, İ., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2019.

Mutluer, M.K. ve Dayanç Kuzeyli, N.N., *Vergi Ceza Hukuku*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019.

Ömercioğlu, A., "7318 Sayılı Kanun ile Eklenen Vergi Kaçakçılığı Suçları", *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(1), 2022, 167-192.

Özbek, V.Ö., Doğan, K. ve Bacaksız, P., *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.

Özcan, O., *Vergi Suçları*, Seçkin Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Özen, M., *Vergi Suçları ve Kabahatleri*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2022.

Saraçoğlu, F., Pürsünlerli Çakar, E. ve Ömercioğlu, A., *Vergi Hukuku*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2022.

Şahin, C. ve Göktürk, N., *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2022.

Şenyüz, D., *Vergi Ceza Hukuku*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2020.

Taştan, M., *Vergi Kaçakçılığı Suçları*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015.

Ulukapı, Ö., "Bilirkişi Raporu ve Bilirkişi Raporunun Delil Olarak Değeri", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(3-4), 2001, 191-207.

DENİZCİLİK SEKTÖRÜNDE GERÇEKLEŞEN SİBER SALDIRILARDAN TAŞIYANIN SORUMLULUĞU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Av. , MELİS GEDİKOĞLU[1], Doç. Dr. , PELİN BOLAT [2]
[1] İTÜ LEE, Denizcilik Çalışmaları Anabilim Dalı, melisgedikogluu@gmail.com
[2] İTÜ, Denizcilik Fakültesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölümü,
yilmazp@itu.edu.tr - https://orcid.org/0000-0003-4262-3612

Özet

İnsanlık yüzyıllardan beri denizlerden iki amaçla yararlanmaktadır. Birincisi ulaşım ve iletişim, diğeri deniz doğal kaynaklarının ve zenginliklerinin kullanılması ve işletilmesi. Bu amaçlar doğrultusunda deniz ticaretinde verimliliği arttırmak adına pek çok teknolojik gelişme yaşanmış ve denizcilik sektöründe yaşanan bu teknolojik dönüşüm, deniz ticaretinin gelişmesine sunduğu katkının yanı sıra pek çok siber riski de ortaya çıkarmıştır. Yeryüzünün dörtte üçünün deniz alanları ile kaplı olması bu alanların hukuki rejiminin tespit edilmesi ve bu alanlardaki faaliyetleri düzenleyen kuralların gerekliliğini de ortaya çıkarmıştır. Siber güvenlik, tüm denizcilik sektörü için en güncel ve potansiyeli yüksek sorunlardan birisidir. Küresel salgın sırasında tüm sektörlerle birlikte denizcilik endüstrisinin artan dijitalleşmesiyle son zamanlarda denizcilik sektöründe gerçekleşen siber saldırıların sayısı da artış göstermiştir. Bu çalışmada, denizel alanda gerçekleşen siber saldırılardan taşıyanın sorumluluğu cezai ve ticari yönden ayrı ayrı incelenecek ve denizcilik siber altyapılarının ortaya çıkardığı potansiyel riskler tartışılacaktır. Denizcilik sektörünün uluslararası niteliği gereği uluslararası mevzuat düzenlemelerine ihtiyaç duyulmakta iken 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi halen deniz hukukuna ilişkin hususları en ayrıntılı şekilde düzenleyen sözleşmedir. Ancak sözleşme güncel gelişmelere ve ihtiyaçlara cevap vermekten oldukça uzaktır. International Maritime Organization ise, Birleşmiş Milletler'in deniz taşımacılığını düzenlemekten sorumlu özel bir kuruluşudur. Çalışma kapsamında deniz siber güvenliğine ilişkin yapılan uluslararası düzenlemeler ve International Maritime Organization düzenlemeleri kapsamında "Denizcilik Sektöründe Gerçekleşen Siber Saldırılardan Taşıyanın Sorumluluğu" bahsi değerlendirilmiştir. Çalışmada Analitik Hiyerarşi Süreci metodu uygulanmıştır. Analitik Hiyerarşi Süreci ikili karşılaştırmalar sunarak karar vermede etkili kriterlerin önem derecelerinin ve karar alternatiflerinin kendi aralarındaki hiyerarşiyi sıralamaktadır. Denizcilik Sektöründeki Dijital Dönüşümün Deniz Ticaretine Etkileri başlığı altında teknolojik gelişmeler, siber saldırı, siber saldırılardan taşıyanın ticari sorumluluğu, siber saldırılardan taşıyanın cezai sorumluluğu ve IMO düzenlemeleri olmak üzere 5 ana kriter olarak belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deniz Güvenliği, Siber Güvenlik, Taşıyanın Sorumluluğu, Gemilerde Teknolojik Dönüşüm, Bilişim Sistemleri

1.GİRİŞ

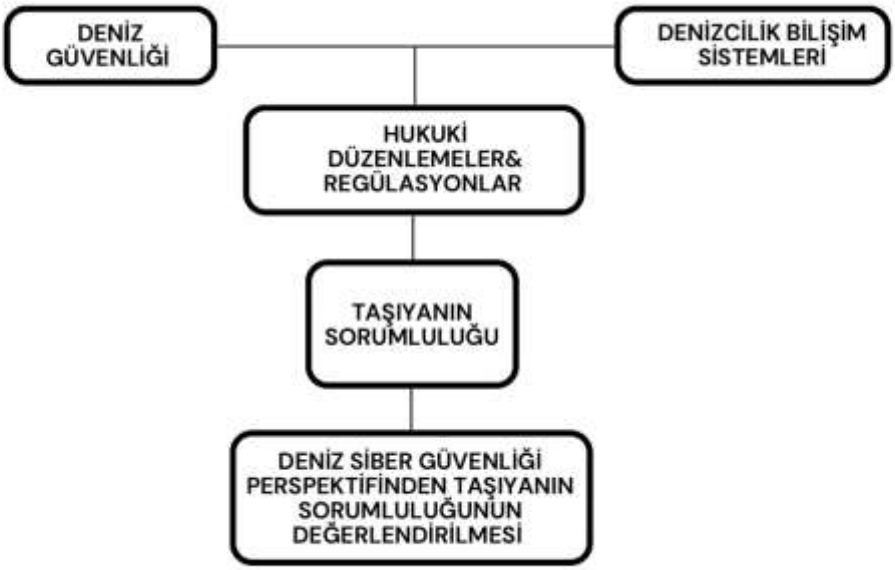
1870-1913 dönemi, ticaretin küreselleşmesine adım atılan dönemdir. 1820 ve 1913 yılları arasında dünya ticaretinde, 1870'de başlayan belirgin bir ivme ile eşi görülmemiş bir artış yaşanmıştır. Bu küreselleşme dalgası, 19. Yüzyılda dünya tücareti modelini şekillendiren buharlı gemilerin ortaya çıkması ile yayılmaya başlamıştır. Ekonomik anlamda bu ilişkilerin istatistiksel olarak değerlendirilmesinde; 1970 yılında deniz yoluyla 2.605 milyar ton yük taşındığı görülmekteyken bu sayı 2019 yılında 11.076 milyar tona yükseldiği görülmektedir[1].

Günümüzün küresel denizcilik sektörü, dijitalleşme, operasyonel entegrasyon ve otomasyona giderek daha fazla bağımlı hale gelmektedir. Önde gelen gemi imalatçıları ve gemi işletmecileri, gelişmiş uzaktan kumanda, iletişim ve bağlantı yeteneklerine sahip gemiler ortaya çıkarmak için geleneksel tasarımların ötesine geçen son teknolojileri ve sistemleri kullanarak yenilikler yapmaya çalışmaktadır.

Özellikle son yıllarda gerçekleşen dijitalleşme, deniz taşımacılığı kapasitelerinde bir artış meydana getirirken gemilerin de daha iyi kontrol edilmesine olanak sağlamış ve sektöre kar optimizasyonu vaadi vermiştir. 2022 yılına gelindiğinde denizcilik sektöründe ciddi bir dijital yatırım ve dönüşüm gerçekleştiği ortadadır. Pandemi ile birlikte yeni sorunlar ve bunların karşılığında dijital çözümler denizcilik sektörünün gündemini fazlasıyla meşgul etmektedir. Karantina sonrası artan kargoların oluşturduğu liman yoğunlukları, yapay zekaya bağlı elleçleme faaliyetlerinin önemini ortaya çıkarmıştır. Yapay zekaların liman yönetimi ve gümrük faaliyetlerine de büyük katkı sağlaması beklenmektedir. Aynı zamanda pandemi teknolojik dönüşümü hızlandırmış ve denizcilik sektörü de konişmento ve diğer kıymetli evraklar ve ödeme sistemleri ile ilgili dijital çözümlere yönelme ihtiyacı içinde olmuştur. Bunun sonucunda önümüzdeki yıllarda blockchain teknolojilerinin hem ticari işlemlerde hem de denizcilik sigortası endüstrisi tarafından yoğun bir şekilde benimsenmesi mümkün görünmektedir.

Dijital iletişime, otomasyona ve küresel ekonominin gelişmesine ilişkin oluşan güven algısı, siber güvenliği yalnızca bir ulusal güvenlik sorunu değil, aynı zamanda küresel bir endişe kaynağı haline getirmektedir. Kötü amaçlı yazılımlar, siber suçlar ve veri sızıntıları dahil olmak üzere ortaya çıkan tüm siber tehditler, devletleri ve denizcilik endüstrisini benzer şekilde etkileme potansiyeli taşımaktadır.

Bu çalışmada deniz güvenliği perspektifinden, denizcilik bilişim sistemlerine gerçekleştirilen siber saldırılardan taşıyanın ticari ve cezai sorumluluğu tartışılacak ve ileride doğması muhtemel sorunlara hukuki çözümler sunmaya çalışılacaktır.

Görsel 1. Ele Alınan Konular

2. TAŞIYANIN SORUMLULUĞUNUN DENİZLERDE SİBER GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. DENİZ GÜVENLİĞİ VE SİBER SALDIRI KAVRAMI

2.1.1. Deniz Güvenliği

Günümüz dünyasında güvenlik kaygıları, güvenliğin yalnızca fiziksel boyutuyla sınırlanmaktan çok uzaktır. Geçmişte gemiler limandan ayrıldıktan sonra yalnızca gemi insanı hatası, mekanik arızalar yahut doğal koşullar sebebiyle emniyet riski taşımaktaydı. Ancak kıyı tesisleriyle iletişimi sağlayan altyapıların devreye girmesi ve kullanımının yaygınlaşması ile birlikte gemiler için dijital çağ başlamıştır.

Dijitalleşme denizcilik sektörünü tamamen dönüştürmüş ve gemilerin kıyı ile iletişimleri büyük önem kazanmıştır. Ancak bu durum da deniz ortamında siber tehditlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İlerleyen bölümlerde siber güvenlik risklerine değinmeden önce deniz emniyeti ve güvenliği kavramlarının açıklanmasında fayda vardır.

Deniz emniyeti, tesadüfi ve doğal tehlike, zarar veya hasar anlamına gelirken, deniz güvenliği kasıtlı olayları ifade eder. Deniz ortamında sivil havacılık sektörü kadar kanlı olaylarla dolu terör saldırıları olmasa da özellikle 11 Eylül saldırılarında sonra Dünya genelinde artan güvenlik endişeleri denizcilik sektörüne de yansımıştır. Deniz güvenliği dönemini başlatan şeyin 1961'de Santa Maria gemisinin kaçırılması olduğu yaygın olarak kabul edilse de, Ekim 1985'te İtalyan yolcu gemisi Achille Lauro'nun Mısır kıyılarında "Filistin Kurtuluş Cephesi" tarafından ele geçirilmesiyle deniz güvenliği sorunu kendisini açıkça göstermeye başlamıştır.

Gelişen dünya ticareti sonucu deniz ticaret filolarının kapasite yükseltmesi, gemilerin kapasitelerini ve verimliliklerini arttırmak adına teknolojik bağımlılıklarının artması, bilgi teknolojilerine bağımlıklarının yüksek olması gibi sebepler denizcilik sektörünü siber risklere

açık hale getirmiştir. Deniz taşımacılığı, liman operasyonları ve dijital denizcilik işlemleri günümüzde çoğunlukla çevrim içi sistemler üzerinden yapılmaktadır. Bu OT ve IT sistemleri hedef alan saldırılar denizlerde güvenlik ve emniyet açısından büyük bir risk ve tehdit oluşturma potansiyeline haizdir. Bu saldırılar sonucu gemi, gemi insanları, yük, denizcilik ve liman altyapısı büyük zararlar görme riski altındadır.

Diğer taraftan siber saldırılar, iş prosedürlerinde aksamalara, finansal kayıplara ve denizcilik şirketleri ile devletlerin itibarının zedelenmesine de sebep olabilmektedir. Denizcilik sektöründeki tüm gelişmelere rağmen sektör para hırsızlığı, hassas veri hırsızlığı, aktivizm/terör eylemlerine yönelik tedbirler alma konusunda da hazır değildir[2].

IMO Siber Risk Yönergelerine göre ise[3]:

"Deniz siber riski, bir teknoloji varlığının, bilgi veya sistemlerin bozulması, kaybolması veya kaybolması sonucunda gemicilikle ilgili operasyonel, emniyet veya güvenlik arızalarıyla sonuçlanabilecek potansiyel bir durum veya olay tarafından ne ölçüde tehdit edildiğini ifade eder."

2.1.2. Siber Saldırı

"Siber" terimi, basit olarak Bilgi Teknolojisi((BT) ve Operasyonel Teknoloji(OT) sistemlerinin birbirine bağlı ağlarını ifade etmektedir[4]. "Siber alan", siber uzayda var olan bilgi, hizmetler, sosyal ve ticari işlevler olmak üzere elektronik, bilgisayar tabanlı ve kablosuz sistemleri kullanan hem BT hem de siber-fiziksel sistemlerin birbirine bağlı ağlarının içerir[5].

Siber güvenlik, "siber çevreyi, organizasyonu ve kullanıcının bilgilerini korumak için kullanılabilecek araçlar, politikalar, güvenlik kavramları, güvenlik önlemleri, kılavuzlar, risk yönetimi yaklaşımları, eylemler, eğitim, optimum uygulamalar, güvence ve teknolojilerin toplamı" olarak tanımlanabilecektir[6].

Siber saldırı, bir tanıma göre "Siber alanda yer alan bilgileri istismar etmek, bozmak, değiştirmek, sistemlere erişimi engellemek ya da zarar vermek amacıyla siber alanda gerçekleştirilen faaliyetlerdir"[7]. Başka bir tanıma göre ise siber saldırı, "saldırganlar tarafından bilgi sistemlerinin çalışılamaz hale getirilmesi, bilgi sistemlerinin güvenliğinin veya güvenirliğinin riske atılması, bozulması ve çalınması"[8] şeklinde ifade edilmektedir.

Siber saldırılarda saldırı aracı olarak dijital araçlar kullanılır. Bu da aynı anda bir çok yerde siber saldırı eyleminin ışık hızında bir çok hedefi vurarak gerçekleştirilmesini mümkün kılmaktadır. Siber saldırının amaçlanan sonucu fiziksel bir şeye hasar vermek olabilir ancak hasar ilk olarak dijital alemdeki bir olaydan doğmaktadır[9].

2.2. DENİZCİLİK BİLİŞİM SİSTEMLERİ

2.2.1 Gemi Teknolojilerinin Çalışma Şekilleri

Navigasyon sistemleri; Elektronik Harita Görüntüleme ve Bilgi Sistemini (ECDIS), Küresel Konumlandırma Sistemini (GPS) ve Küresel Navigasyon Uydu Sistemini (GNSS) içermektedir. GPS ve GNSS, dünya çapında modern ve otonom deniz taşımacılığı için çok önemli veri sağlayıcılardır. Otomatik Tanımlama Sistemi (AIS), hem gemilerde hem de kıyılarda çalışan bir radyo yayın sistemidir. Gemi trafiğini izlemek ve yönlendirmek; aynı

zamanda liman ve denizcilik yetkililerine geminin yerini bildirmek için kullanılır. Kaza incelemeleri, arama ve kurtarma operasyonları ve hava tahmini için de kullanılmaktadır.

Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO), tüm ticari gemilerin, tipik olarak köprü üzerine kurulu olan ECDIS'e sahip olmasını zorunlu tutmaktadır[10]. Radyo algılama ve menzil(radar) de modern gemiler için oldukça önemli sistemlerdir. Geminin çevresi hakkında faydalı bilgiler sağlarken elektromanyetik spektrumdaki radyo dalgalarını kullanarak fiziksel nesneleri de tespit etmektedir[11].

Deniz operasyonları boyunca yüksek hızlı veri iletimini sağlamak için, çoğu gemi, uydunun antenden veri iletmesi ve alması için bir yer istasyonu görevi gören Deniz Çok Küçük Açıklıklı Terminali (VSAT) ile donatılmıştır. "VSAT" kısaltması, en genel anlamıyla, uydu üzerinden haberleşme sağlamak için küçük çaplı bir anten kullanan yer istasyonu birimlerini ifade eder[12].

Denizcilik ve denizcilik ile bağlantılı endüstriler, Gemi Endüstriyel Kontrol Sistemlerine (ICS'ler) ve BT ağ sistemlerine büyük ölçüde bağımlıdır. ICS'ler, tüm geminin kontrol ve otomasyon sistemlerinden güvenlik ve operasyonel verileri hızla toplamaya olmaktadır. Güvenliği sağlamak ve korumak için gemideki sıcaklık, basınç, seviye, viskozite, akış kontrolü, hız, tork, voltaj, akım, makine ve ekipman durumunu izlemektedir.

Küresel Deniz Tehlike Sistemi (GMDSS), sevk kontrol sistemi, Entegre Köprü Sistemleri (IBS'ler), makine yönetimi ve güç kontrol sistemleri gemideki diğer önemli otomasyon sistemleridir.

2.2.2 Siber Saldırıların Yaratabileceği Güvenlik Zaafiyetleri ve Oluşabilecek Sonuçlar

Son yıllarda denizcilik sektörü, siber güvenliğe yatırım yapmanın öneminin algılanamaması ve önemli operasyonel kesintilerin yaşanması potansiyeli nedeniyle fidye yazılımı saldırıları için çekici ve yüksek kazançlı bir hedef haline gelmiştir[13]. Modern gemiler, seyir halindeyken, seyrin izlenmesine ve takip edilmesine olanak sağlayan birbirine bağlı sistemler kullanmaktadır. Bu sistemler, ortak bir ağ üzerinde faaliyet gösterdikleri için siber saldırılara oldukça açık sistemlerdir. Dolayısıyla zaafiyetleri, olası sonuçları ve saldırıların arkasındaki motivasyonları anlamak siber güvenliği sağlamak ve siber saldırılarla etkin bir şekilde mücadele edebilmek için önemlidir.

Siber saldırılar, siber güvenlik başlığı altında açıklandığı üzere Siber saldırı, bir tanıma göre "Siber alanda yer alan bilgileri istismar etmek, bozmak, değiştirmek, sistemlere erişim engellemek ya da zarar vermek amacıyla siber alanda gerçekleştirilen faaliyetlerdir" [14]. Başka bir tanıma göre ise siber saldırı, "saldırganlar tarafından bilgi sistemlerinin çalışılamaz hale getirilmesi, bilgi sistemlerinin güvenliğinin veya güvenirliğinin riske atılması, bozulması ve çalınması" [15] şeklinde de ifade edilmektedir.

Siber saldırılarda saldırı aracı olarak dijital araçlar kullanılır. Bu da aynı anda bir çok yerde siber saldırı eyleminin ışık hızında bir çok hedefi vurarak gerçekleştirilmesini mümkün kılmaktadır. Siber saldırının amaçlanan sonucu fiziksel bir şeye hasar vermek olabilir ancak hasar ilk olarak dijital alemdeki bir olaydan doğar[16].

Siber saldırının gerçekleştirilmesi için belli siber araçlar kullanılmaktadır. Siber silahın tanımı konusunda farklı görüşler olmakla birlikte, siber silahın neden olabileceği zarara göre bir

sınıflandırma yapmak yerinde ve işlevsel bir yöntem olacaktır. Bu yaklaşım siber saldırıları etki spektrumları üzerinden düşük potansiyele sahip ve yüksek potansiyele sahip olarak sınıflandırmaktadır. Düşük potansiyelli siber silahlar, bir sistemi dışarıdan etkileyebilen ancak bu sistemin içine girmek ve onu içerden yönetmek gibi eylemleri gerçekleştiremeyen zararlı yazılımlardır. Ancak yüksek potansiyele sahip siber silahlar, sistemlere dışarıdan girerek "akıllı unsur" şeklinde çalışan ve otonom şekilde hareket ederek sistemin normal faaliyet süreçlerine zarar veren yazılımlardır[17].

Yapısı ve uygulanış şekli gereğince fiziki güç kullanımı içermeye ancak silahlı saldırılar ile aynı derecede somut zararlara sebep olabilen siber saldırılar da silahlı saldırı olarak değerlendirilebilir. Siber saldırılar neticesinde doğalgaz hatlarının sabote edilmesi, nükleer gemilerin imha edilmesi, deniz trafiğinin felç edilerek binlerce insanın tedarik zincirinin sekteye uğratılmas, gemilere yapılan siber saldırılar sonucu çatmalara sebep olunması gibi olaylarda siber saldırıyı silah gibi değerlendirip saldırı metodunu uluslararası hukuk kuralları bağlamında incelemek gerekmektedir.

Tabloda denizcilik sistemlerinin muhtemel zaafiyetleri ve siber saldırıya uğramaları sonucu maruz kalabilecekleri sonuçlar açıklanmaya çalışılmıştır;

Sistemler	Zaafiyetler	Sonuçlar
Otomatik Tanımlama Sistemi (AIS)	Sinyal ara girişimi/karışma Hatalı bilgi paylaşımı Kötücül yazılım Sahtecilik Şifreleme eksikliği Sinyal bozma	Geminin kaçırılması Veri tahribatı Değerli verilerin çalınması
Elektronik Harita Görüntüleme ve Bilgi Sistemi (ECDIS)	Eski işletim sistemi Güvenli olmayan güncelleme araçları	Ağ sistemleri ile haberleşme kaybı Geminin kaçırılması Hassas verilerin çalınması İşletim sistemi ve bilgisayarın bozulması
GNSS ve GPS	Sinyal bozma saldırıları Zayıf sinyal gücü Sinyal karışması Sahtecilik saldırıları Hizmet reddi saldırıları Paket üzerinde oynama	Geminin kaçırılması Ağ sistemleri ile ilgili sorunlar GPS'in hatalı bilgi aktarımı Gemi operasyonlarının kesintiye uğraması Hizmetlerde gecikme

Radar	Sinyal bozma saldırıları Sahtecilik saldırıları Hizmet reddi saldırıları	Ağ sistemleri ile haberleşme kaybı Can ve mal kaybı Kargo operasyon yönetiminde gecikmeler
Küresel Denizcilik Tehlike ve Güvenlik Sistemi (GMDSS)	Kötücül yazılım Sahtecilik saldırıları Hizmet reddi saldırıları	Hatalı gemi pozisyonu ECDIS üzerinden ileri saldırıları
Endüstriyel Kontrol Sistemleri (ICS)	Yetersiz Endüstriyel İndeksleme Sistemleri Analog Kontrolör (ACM) Siber güvenlik üçgeninin faktörlerinden olan bütünlük(Integrity) kontrolünün olmaması Bilgi maruziyeti Zayıf yama yöntemi Donanımsal hatalar Uygunsuz güvenlik kurulumu Ağ bölütleme eksikliği Zayıf şifre politikası Güvenlik duvarı eksikliği Şifreleme eksikliği Zayıf uzaktan erişim politikası	Geminin kaçırılması Bilgi ve Haberleşme Sistemlerine(ICS) erişimin engellenmesi Veri sızması Tesislere fiziki zarar Emniyet sistemlerine müdahale Planlı olmayan operasyon kesintileri Ekipmanların zarar uğraması

Çizelge 1. Sistemler/Zaafiyetler/Sonuçlar
Kaynak: Hugh Boyes and Roy Isbell, Code of Practice: Cyber Security for Ships. United Kingdom: IET Standards, Department for Transport, and Defence Science&Technology Laboratory(UK), 2017.

2.2.3. Taşıyanın Sorumluluğu

Taşıyan navlun sözleşmesi ile kendisine taşınmak üzere teslim edilen yükü bir limandan diğer bir limana taşımayı, varma yerinde tesellüme yetkili kişiye tam ve sağlam olarak ve belirli bir zamanda gecikmeksizin teslim etmeyi üstlenmektedir. Bu çerçevede taşıyanın navlun sözleşmesinden kaynaklanan sözleşmenin ifasında özen gösterme borcu, gerek yüke özen gösterme, gerekse sözleşmeyi süresinde ifa etme yükümlülüklerini kapsamaktadır. Her iki

yükümlülüğün tam ve gereği gibi ifası için yükün taşınacağı geminin denize, yola ve yüke, kısaca sefere elverişli olması gerekir. Taşıyanın sefere elverişli bir gemi sağlama yükümlülüğü ile bu yükümlülüğün ihlalinden doğan sorumluluğu gerek ulusal, gerekse uluslararası alanda ayrıntılı şekilde düzenlenmektedir.

Denizel alanlarda gerçekleşen siber saldırılardan taşıyanın sorumluluğu temelde iki yönlü değerlendirilmesi gereken çok yönlü bir sorumluluktur. Taşıyanın siber saldırılardan hukuki ve cezai sorumluluğu gündeme gelebilecektir.

Taşıyan, navlun karşılığında deniz yoluyla eşya taşımayı üstlenen kişidir[18]. Hamburg Kuralları'nda, gerek fiili taşıyanın yükle ilgiliye karşı sorumluluğu, gerekse akdi taşıyanın fiili taşıyan ve onun adamlarının eylemlerinden sorumluluğu hakkında ayrıntılar hükümler sevk edilmiştir(Hamburg Kuralları Madde 10, 11) [19].

Yükün zararının, donatanın Uluslararası Güvenli Yönetim Kodu'ndan(ISM Kodu/ISM Code) doğan yükümlülüklerinin ihlali ile bağlantılı olması ve bunun gemi adamlarının kusuruna yol açması halinde de donatanın ve taşıyanın bu kusursuzluk imkanlarından yararlanamayacağı ifade edilmektedir[20].

Geminin siber saldırılara karşı güvenli hale getirilmesi kanaatimizce geminin denize ve yola elverişliliği kapsamında değerlendirilmelidir. Türk Ticaret Kanunu Madde 932 uyarınca da elverişliliğin sağlanmasına yönelik önlemler geminin teknik yönetimi kapsamında yer almaktadır. Dolayısıyla başlangıçtaki elverişsizliğe neden olan kusur, çoğu durumda bir teknik kusur teşkil edecektir. Türk Hukuku ve uluslararası pek çok düzenleme başlangıçtaki elverişsizlik söz konusu olduğunda taşıyan, teknik kusura dayanarak sorumluluktan kurtulamayacaktır[21]. Dolayısıyla taşıyan, yükle ilgili olanlara karşı geminin denize, yola veya yüke elverişli olmamasından doğan zararlardan sorumludur; meğerki, tedbirli bir taşıyanın harcamakla yükümlü olduğu dikkat ve özen gösterilmekle beraber, eksikliği yolculuğun başlangıcına kadar keşfe imkân bulunmamış olsun[22].

2.3. LİTERATÜR TARAMASI

2.3.1. Uluslararası Mevzuatın Tarihsel Gelişimi

İnsanlık denizlerden iki amaçla yararlanmaktadır. Birincisi ulaşım ve iletişim, diğeri de denizin doğal kaynaklarının ve zenginliklerinin kullanılması ve işletilmesi. Yeryüzünün dörtte üçünün deniz alanları ile kaplı olması vu alanların hukuki rejiminin tespit edilmesi ve bu alanlardaki faaliyerleri düzenleyen kuralların gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Denizciliğin niteliği ve tarihsel gelişimi gereği deniz hukuku da örf ve adet hukuku kaynaklı gelişmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra denizel alanların artan siyasi önemi ve Sanayi Devrimi ile gerçekleşen dönüşümün deniz taşımacılığına yansıması sonucu ekonomik öneminin artmasına paralel olarak Birleşmiş Milletler öncülüğünde deniz hukukunu standardize etme çalışmaları başlamıştır. Bu sürecin sonunda 29 Nisan 1958 tarihli Cenevre Sözleşmeleri ve 10 Aralık 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ortaya çıkmıştır.

1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi ise deniz hukukuna ilişkin hususları en ayrıntılı şekilde düzenleyen sözleşmedir. Bu sözleşmeye Avrupa Birliği ve 167 devlet taraftır.

Uluslararası Denizcilik Örgütü ise, Birleşmiş Milletler'in deniz taşımacılığını düzenlemekten sorumlu özel bir kuruluşudur. IMO, 1948'de Cenevre'de düzenlenen bir BM konferansında yapılan anlaşmanın ardından kurulmuş ve ilk kez 1959'da toplanarak aktif çalışmalarına başlamıştır. Günümüzde IMO'nun birincil amacı, denizcilik için kapsamlı bir düzenleyici yönetmelik geliştirmek ve geliştirilen düzenlemelerin uygulanmasını denetlemektir.

Deniz güvenliği, çevresel kaygılar, yasal konular, teknik işbirliği, deniz güvenliği ve deniz taşımacılığının verimliliği IMO'nun temel gündemleridir. IMO'nun çalışmaları beş komite aracılığıyla yürütülür ve bunlar teknik alt komiteler tarafından desteklenir. IMO sözleşmeleri, temel IMO sözleşmeleri, deniz güvenliği ve emniyeti ile gemi/liman etkileşimi ile ilgili sözleşmeler, deniz kirliliğinin önlenmesine ilişkin sözleşmeler, sorumluluk ve tazminatı kapsayan sözleşmeler, gemilerin tonaj ölçümü ve kurtarmaya ilişkin sözleşmeler olarak gruplandırılmıştır.

2.3.2. Sorumluluk ve Tazminatı Kapsayan Uluslararası Denizcilik Örgütü Sözleşmeleri

RMS Titanic[23]'in 1912'de batması ve Torrey Kanyonu'nun 1967'de petrole bulanması dahil olmak üzere birçok büyük kaza kamuoyunun dikkatini çekmiştir[24]. Bunun üzerine yalnızca petrol sızıntılarından, tehlikeli ve zararlı maddelerin denizde taşınmasından kaynaklanan zararlar için değil aynı zamanda denizde taşınan yolcuların ölümü, yaralanması ve bagajlarının kaybı sonucu zarar görmesine ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır[25]. Tüm bu düzenlemelere rağmen 1990 yılında M/S İskandinav Star[26] gemisinde gerçekleşen yangın sonucu hem insan hayatı hem de mal kaybı gerçekleşmiştir.

IMO Sözleşmesinin 1(a) Maddesinde özetlendiği üzere Örgütün amaçları, "uluslararası ticaretle uğraşan gemicik çalışmalarını etkileyen her türden teknik konulara ilişkin hükümet düzenlemeleri ve uygulamaları alanında hükümetler arasında işbirliği sağlamak; deniz güvenliği, seyrüseferin etkinliği ve gemilerden kaynaklanan deniz kirliliğinin önlenmesi ve kontrolü ile ilgili konularda uygulanabilir en yüksek standartların genel kabulünü teşvik etmek ve kolaylaştırmak".

IMO'nun ilk görevi, deniz güvenliği ile ilgili tüm anlaşmaların en önemlisi olarak kabul edilen Uluslararası Denizde Can Güvenliği Sözleşmesi'nin (SOLAS) yeni bir versiyonunu kabul etmek olmuştur. Bunun ardından IMO, uluslararası deniz trafiğinin kolaylaştırılması, yük hatları ve tehlikeli maddelerin taşınması gibi konulara yönelmiş ve gemilerin tonaj ölçüm sistemini revize etmiştir.

1 Temmuz 1998'de Uluslararası Güvenlik Yönetimi Kodu yürürlüğe girmiş ve 500 gros tonaj ve üzeri yolcu gemileri, petrol ve kimyasal tankerler, dökme yük gemileri, gaz taşıyıcıları ve yüksek hızlı kargo gemileri için geçerli olmuştur.

IMO tarafından düzenlenen sorumluluk ve tazminatı kapsayan sözleşmeler Petrol Kirliliğinden Doğan Zararın Hukuki Sorumluluğu ile İlgili Uluslararası Sözleşme(CLC), 1969**,** Petrol Kirliliği Zararlarının Tazmini İçin Uluslararası Bir Fonun Kurulmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme(FUND 1992)**,** Nükleer Maddelerin Denizden Taşınmasında Hukuki Sorumlulukla İlgili Sözleşme(NUCLEAR), 1971**,** Yolcuların ve Bagajların Deniz Yoluyla Taşınmasında Hakkında Atina Sözleşmesi(PAL), 1974**,** Deniz Alacaklarına Karşı Mesuliyetin Sınırlandırılması Hakkında 1976 Tarihli Uluslararası Sözleşme(LLMC)**,** Tehlikeli ve Zararlı Maddelerin Deniz Yoluyla Taşınmasından Doğan Kirlilik Zararlarının Tazmini ve Sorumluluğa İlişkin Uluslararası Sözleşme(HNS), 1996(ve 2010 Protokolü)**,** Gemi Yakıtlarından

Kaynaklanan Petrol Kirliliği Zararın Hukuki Sorumluluğu Hakkına Uluslararası Sözleşme, 2001**,** Enkaz Kaldırmaya İlişkin Nairobi Sözleşmesi, 2007 olarak sıralanabilecektir.

Uluslararası Denizcilik Örgütü, siber güvenlik ile ilgili 2017 yılında bağlayıcı olmayan bir siber kılavuz[27] ve ISM Kodunun uygulanmasına ilişkin bir kararı[28] kabul etmiştir. Ancak hala denizcilik siber güvenliğine ilişkin potansiyel riskler düzenleyici kurumlardan yeterli ilgiyi görmemiştir.

Düzenlenen Alan	Hukuki Araç
Deniz Emniyeti ve Güvenliği	SOLAS Konvansiyonu ISM Kodu ISPS Kodu Siber Risk Kılavuzu MSC. 428(98) Siber Risk Kararları
Deniz Trafiğinin Düzenlenmesi	FAL Konvansiyonu
Denizlerde Terörizm	SUA Konvansiyonu SUA Sabit Platform Protokolü

Çizelge 2. Uluslararası Denizcilik Örgütü Düzenlemeleri
Kaynak: Karim, M. S. (2022). Maritime cybersecurity and the IMO legal instruments[29]

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Siber güvenlik, tüm denizcilik sektörü için en güncel ve potansiyeli yüksek sorunlardan birisidir. Küresel salgın sırasında tüm sektörlerle birlikte denizcilik endüstrisinin artan dijitalleşmesiyle son zamanlarda denizcilik sektöründe gerçekleşen siber saldırıların sayısı da artış göstermiştir[30]. Halihazırda işlemekte olan 15 Asya Limanına yönelik planlı bir siber saldırının ekonomik maliyeti yaklaşık 110 milyar dolar olarak belirlenmiştir[31]. Deniz siber güvenliği, denizcilik endüstrisinin benzersiz doğası nedeniyle tehditler ve sonuçların özellikleri bakımından belirgin farklılıklar göstermektedir. Denizel alanda gerçekleşen siber güvenlik tehditleri hem devlet hem devlet dışı aktörlerden kaynaklanabilmektedir[32].

Birleşmiş Milletler siber saldırıları "deniz emniyeti ve güvenliğine yönelik yeni bir tehdit" olarak değerlendirmektedir[33]. Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından Uluslararası Denizcilik Örgütü'ne yapılan bir sunumda ise[34]:

"Modern denizcilik endüstrisi operasyonları ve yönetimleri siber sistemlere güveniyor. Küresel Konumlandırma Sistemi (GPS), otomatik ekipman, fiziksel güvenlik sensörleri, elektronik sertifikalar, kargo takibi, elektronik seyrüsefer, Otomatik Tanımlama Sistemi (AIS), kayıt tutma ve ön-varış işlemleri, güvenilir ve güvenli siber sistemlere bağlı olan süreçlerden bazılarıdır. Bilgisayarlara ve bilgisayar ağlarına, özellikle internete bağlı olanlara olan bu güven, zayıf siber güvenlik uygulamaları ve siber saldırılar nedeniyle kayıplara, hasarlara ve kesintilere karşı potansiyel olarak güvenlik açıkları oluşturur." denilerek siber tehditlerin ne kadar göz ardı edildiğini ortaya koymaktadır.

Yeni operasyonel teknolojilerin denizcilik sektöründe hızla benimsenmesi ve ağ bağlantılı siber yapılara artan bağımlılık sonucunda ekonomiyi, mürettebat emniyet ve güvenliğini, çevreyi veya ulusal güvenliği tehdit edebilecek siber saldırı olasılığı artış göstermiştir. Siber güvenliğe yönelik sorunların artış göstermesi ve sektörün ilgisi denizcilik alanındaki artan sorunları ele alan düzenleyici bir çerçevenin çıkarılması ihtiyacını artırmıştır. IMO, Avrupa Birliği (AB) ve

büyük petrol şirketleri olası kayıpların önüne geçmek siber güvenlik riskini azaltmak için yasal çerçeve çizilmesini önermektedir.

Aksi halde siber saldırılar hem ticari hem güven boyutuyla taşıyandan, P&I sigortasına kadar denizcilik endüstrisine büyük zararlar verme potansiyeli taşımaktadır. İlerleyen dönemlerde siber saldırının gerçekleştiği denizel alanlarda kıyı devletinin internet güvenliğini sağlama yükümlülüğü, otonom gemilerin fiillerinden sorumluluk bahsi yahut denizlerde siber haydutluk yoluyla yapılan hırsızlık amaçlı fiillerin hangi kapsamda değerlendirileceği önemli tartışma konuları olacaktır. Küresel ticaretin vazgeçilmez unsuru olan deniz taşımacılığı geleceği için, çalışmada değerlendirilen risklere önem verilerek; denizcilik sektöründe gerçekleşen siber saldırılardan taşıyanın sorumluluğuna yasal çerçeve çizilmesi önceliklendirilmelidir.

KAYNAKÇA:

[1] Review of Maritime Transport 2020, United Nations Conference on Trade and Developtment, United Nations 2021, Birleşmiş Milletler Yayını E.20.II.D.31, s.4 (https://unctad.org/system/files/official document/rmt2020_en.pdf, çevrimiçi, e.t: 30/08/2021)
[2] Simon Beckett. Cyber Security. (September):18–22, 2017.
[3] Measures Toward Enhancing Maritime Cyber Security (Submitted By Canada and the United States), IMO Doc. MSC 94/4/1(12 September 2014)
[4] Pelin Bolat ve Gizem Kayisoğlu, "Antecedents and Consequences of Cybersecurity Awareness: A Case Study for Turkish Maritime Sector", Journal of ETA Maritime Science, Vol. 7, No. 4, 2019, s. 344-360.
[5] Bünyamin Güneşoğlu, Gizem Kayişoğlu ve Pelin Bolat, "Cyber Security Risk Assesment for Seaports: A Case Study of a Container Port", Computers and Security, Vol. 103, 2021, s. 1-22.
[6] Standardization Sector and O F Itu. ITU-T. 1205, 2008.
[7] ÇİFTÇİ, Her Yönüyle Siber Savaş, s. 6.
[8] CANLI, Siber Güvenlik, s. 8
[9] SINGER/FRIEDMAN, Siber Güvenlik ve Siber Savaş, s. 101.
[10] Balduzzi, M.; Pasta, A.; Wilhoit, K. A security evaluation of AIS automated identification system. In Proceedings of the 30th Annual Computer Security Applications Conference, New Orleans, LA, USA, 8–12 December 2014; pp. 436–445.
[11]Bhutani,A.;Go¨ttel,B.;Van,N.T.P.;Mukhopadhyay,S.;Demir,V.AdvancesinRadarTechnology;ScientificResearchPublishing: Wuhan, China, 2021; p. 245.
[12] https://ab.org.tr/ab03/tammetin/7.pdf
[13] Meland, P.; Bernsmed, K.; Wille, E.; Rødseth, Ø.; Nesheim, D. A retrospective analysis of maritime cybersecurity incidents. Int. J. Mar. Navig. Saf. Sea Transp. 2021, 15, 4.
[14] ÇİFTÇİ, Her Yönüyle Siber Savaş, sf. 6.
[15] CANLI, Siber Güvenlik, sf. 8
[16] SINGER/FRIEDMAN, Siber Güvenlik ve Siber Savaş, s. 101.
[17] RİD, Thomas/MCBURNEY Peter: "Cyber-Weapons", Rusi Journal, February, Marc 2012, p.8 Çeviren; ÇELİK, Şener: "Stuxnet Saldırısı ve ABD'nin Siber Savaş Stratejisi: Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanmaktan Kaçınma İlkesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt.15, Sayı:1, 2013, s.142.
[18] Yazıcıoğlu, Hamburg Kuralları, s. 39.
[19] Yazıcıoğlu, Hamburg Kuralları, s. 42 vd.
[20] Baughen, Simon, Shipping Law, London, 2004, s. 129.
[21] Kender, Çetingil, Deniz Ticaret Hukuku, s. 149.

[22] ŞAMLI, K. Y. (2020). COVID-19 Pandemisinin Taşıyanın Sorumluluğu ve Navlun Alacağı Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, *78*(2), 299-331.
[23] The RMS Titanic collided with an iceberg on the 14 April 1912 and sank due to the damages to the hull. Out of the total of 2 200 passengers and crewmembers, 1,517 persons died. The tragic outcome of this accident led to the development of the first international regulation concerning the safety of merchant ships, referred to as the SOLAS convention. The convention is in force today, SOLAS 1974. http://www.imo.org/en/About/Conventions/ListOfConventions/Pages/International-Convention-for-the- Safety-of-Life-at-Sea-(SOLAS),-1974.asp
[24] The Torrey Canyon ran aground on 18 March 1967, resulting in the world's first oil tanker disaster. The accident was caused by a confluence of events, hereunder ship design, autopilot design, competence of the captain and crew, and time pressure. The severity of the disaster led to the creation of the Civil Liability Convention (CLC) in 1969 and the Fund Convention (1992). http://www.professionalmariner.com/March- 2007/Torrey-Canyon-alerted-the-world-to-the-dangers-that-lay-ahead/
[25] IMO Document IMO/ILO/WGLCCS 7/2/5
[26] On 7 April 1990, 158 passengers lost their life on the M/S Scandinavian Star due to a fire on board the ship. http://stiftelsenscandinavianstar.no/om%20hendelsen.html
[27] Guidelines on Maritime Cyber Risk Management, IMO Doc. MSC – Fal.1/Circ. 3(5 July 2017)
[28] Resolution MSC. 428(98) Maritime Cyber Risk Management in Safety Management Systems IMO Doc. MSC 98/23/ Add. 1, Annex 10 (30 June 2017)
[29] Karim, M. S. (2022). Maritime cybersecurity and the IMO legal instruments: Sluggish response to an escalating threat?. *Marine Policy*, *143*, 105138.
[30] K. Kuhn, S. Bicakci, S. A. Shaikh, Covid-19 digitalization in maritime: understanding cyber risks, WMU J. Marit. Aff. (2021) 193-214.
[31] J. Daffron, S. Ruffle, A. Coburn, J. Copic, K. Quantrill, K. Strong, E. Leverett. Shen Attack: Cyber Risk in Asia Pacific Ports, Centre for Risk Studies, Cambridge, 2019.
[32] A. Androjna, T. Brcko, I. Pavic, H. Greidanus, Assessing cyber challenges of maritime navigation, J. Mar. Sci. Eng. 8(10) (2020) s.776.
[33] Oceans and the Law of the Sea Report of the Secretary General Assembly Resolution 74/247, 2022.
[34] Measures Toward Enhancing Maritime Cyber Security (Submitted By Canada and the United States), IMO Doc. MSC 94/4/1(12 September 2014)

SOSYAL HİZMET VE İNSAN HAKLARI

Adı ve soyadı: **Ata Valiyev**

Üniversitesi ADI: **Bakü Devlet Üniversitesi**

Fakülte veya Enstitü: **Hukuk Fakültesi – İş ve Çevre Hukuku Bölümü**

Mail Adresi: **valiyevata@gmail.com**

ORCID ID: **0000-0002-9717-2102**

ÖZET

Müasir dövrdə sosial xidmət cəmiyyətdə sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan fərdlərin (məsələn: əlillərin, qocaların, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların və s.) rifahının təmin edilməsi və onların öz hüquqlarını həyata keçirmələrində digər insanlarla bərabər imkanlara malik olmasını qarşısına hədəf qoymuş sosial-hüquqi institut kimi qiymətləndirilir. Təbii ki, sosial xidmət insanların hüquqlarının təmin edilməsinin xüsusi bir vasitəsi olduğundan bu iş həyata keçirilərkən fərdlərin şərəf və ləyaqətinə hörmətlə yanaşılmalı və ləyaqəti alçaldan davranışa yol verilməməlidir.

Belə ki, sosial xidmətin insanlara təqdim edilməsi zamanı hər bir insanın fərdiliyi və universallığı nəzərə alınmalı, şəxsiyyətin fərdi-mənəvi keyfiyyətlərini ön plana çəkilməklə hər bir fərdə qarşı individual yanaşma nümayiş etdirilməlidir. Sözsüz ki, bu sahədə də əsas iş sosial xidmətin həyata keçirilməsində hərəkətverici qüvvələr olan sosial işçilərin (xidmətçilərin) üzərinə düşür. Bu baxımdan da sosial işçilər öz fəaliyyətlərində demokratiklik, humanizm və insanpərvərlik prinsiplərini əsas kimi qəbul etməli, insanların ədalətli sosial cəmiyyətdə yaşamaları üçün dövlətin onlara verdiyi bütün imkanlardan istifadə etməlidirlər.

Sosial işçilər öz vəzifələrini yerinə yetirərkən şəxsiyyətin fərdi, psixoloji, mənəvi və s. keyfiyyətlərini dərindən öyrənməli, onun böyüdüyü ailə mühitini, məişət və sosial çevrəsini ətraflı təhlil etməli, bundan irəli gələrək həmin şəxslərlə işləmə metodikasını və strategiyasını müəyyənləşdirməlidir. Bununla yanaşı, sosial işçi kliyentin güclü tərəflərini müəyyən edərək onları daha da inkişaf etdirməli, zəif tərəflərini isə tədricən aradan qaldırmağa çalışmalıdır. Bununla da hər bir fərdin cəmiyyətdə digər insanlar kimi öz hüquq və azadlıqlarını realizə etmələrinə yardımçı olmalıdır.

Həmçinin, sosial xidmət həyata keçirilərkən məxfiçiliyə də riayət edilməli, fərdi məlumatların qorunması və mühafizəsi təmin edilməli, heç kəsin şəxsi və ailə həyatının sirrinin və toxunulmazlığının pozulmasına yol verilməməlidir.

Hazırkı elmi tədqiqat işi də sosial xidmətin həyata keçirilməsi zamanı insanların hüquqlarının təmin edilməsini, sosial işçilərin bu sahədə olan hüquq vəzifələrini, onların riayət etməli olduqları etik davranış qaydalarını təhlil etmiş, həmçinin bu sahədə olan qanunvericilik aktlarının tələbləri aydınlaşdırılmışdır.

Anahtar Kelimeler : sosial xidmət, sosial işçi, hüquq, ləyaqət, insan hüquqları

1. GİRİŞ

Müasir dövrümüzdə insan hüquqları fenomeni həyatımızın ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmiş və demək olar ki, bütün hüquq sistemlərində mərkəzi yer tutmağa başlamışdır. Artıq rahatlıqla deyə bilərik ki, bütün demokratik dövlətlər öz daxili qanunvericilik sistemlərində əsas insan hüquqlarını və azadlıqlarını təsbit etmiş, həmçinin onların müdafiəsinin hüquqi mexanizmlərini hazırlamışdır.

Hazırkı məqalənin əsas məqsədini həm beynəlxalq normativ-hüquqi aktlarda, həm də Azərbaycan Respublikasının daxili qanunvericiliyində əksini tapmış sosial təminat və sosial xidmət sahəsində olan hüquqların həyata keçirilməsi zamanı insan hüquqlarının qorunması ilə bağlı hüquq normalarının təhlili təşkil edir. Bu səbəbdən həm beynəlxalq, həm də ölkədaxili qanunvericilik aktlarda təsbit olunmuş normalar məqalədə ətraflı şəkildə şərh edilmiş, onların mahiyyəti açıqlanmış və onların realizəsi zamanı əsas diqqət yetirilməsi zəruri olan məqamlara diqqət yetirilmişdir.

2. HUKUKİ ARAŞTIRMA

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş 1948-ci il 10 dekabr tarixli "Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsi"nin 22-ci maddəsində göstərilir ki, cəmiyyətin üzvü kimi hər bir insan sosial təminat hüququna və öz ləyaqətini qoruyub saxlaya bilmək və öz şəxsiyyətini azad inkişaf etdirmək üçün iqtisadi, sosial və mədəni sahələrdə zəruri olan hüquqlarını həyata keçirmək hüququna malikdir. Eyni zamanda 25-ci maddədə göstərilir ki, hər bir insan, qida, geyim, mənzil, tibbi qulluq və zəruri sosial xidmətlər də daxil olmaqla onun özünün və ailəsinin sağlamlığının və rifahının qorunub saxlanılması üçün zəruri olan həyat səviyyəsinə malik olmaq hüququna, eləcə də işsizlik, xəstəlik, əlillik, dulluq, qocalıq halında və ondan asılı olmayan digər səbəblərə görə dolanışıq vəsaitlərini itirdiyi halda sosial təminat hüququna malikdir [3].

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş 16 dekabr 1966-cı il tarixli "İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Pakt"da yuxarıda qeyd edilən Bəyannamədə təsbit edilmiş sosial təminat və sosial xidmət sahəsinə aid olan hüquqlar daha genişləndirilmiş və ətraflı şəkildə təsbit edilmişdir [5].

Azərbaycan Respublikası da digər demokratik-hüquqi dövlətlər kimi 1992-ci il mart ayının 2-də Birləşmiş Millətlər Təşkilatına üzv olmuş və həmin beynəlxalq Bəyannamədən irəli gələn müddəaları öz Konstitusiyasında təsbit etmişdir. Eləcə də 21 iyul 1992-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinin Qərarı ilə "İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Pakt" ratifikasiya edilmiş və orada göstərilən əsas hüquqlar (azadlıqları) ölkədaxili qanunvericiliyinə implementasiya edilmişdir.

Beləliklə, yuxarıda göstərilən beynəlxalq normativlərin tələblərindən irəli gələrək 12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 38-ci maddəsində "sosial təminat hüququ" təsbit edilmişdir. Həmin maddənin I hissəsinə əsasən, hər kəsin sosial təminat hüququ vardır. Eyni zamanda maddənin üçüncü hissəsinə əsasən, hər kəs qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatdıqda, xəstəliyinə, əlilliyinə, ailə başçısını itirdiyinə, əmək qabiliyyətini itirdiyinə, işsizliyə görə və qanunla nəzərdə tutulmuş digər hallarda sosial təminat hüququna malikdir [1].

Göründüyü kimi sosial təminat hüququ konstitusion hüquq olmaqla hər bir şəxsə mənsub olan pozitiv hüquq kimi qiymətləndirilir. Sosial təminat hüququ pensiya hüquq, müavinət

hüququ, tibbi yardım hüququ, sosial xidmət hüququ və digər hüquq institutlarını özündə birləşdirən geniş bir hüquq sahəsidir və sosial xidmət hüququ bu hüquq sahəsində özünəməxsus yer tutur.

"Sosial xidmət haqqında" 30 dekabr 2011-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən, sosial xidmət dedikdə, çətin həyat şəraitində yaşayan şəxslərin (ailənin) sosial problemlərinin aradan qaldırılması və ictimai həyatda digər insanlarla bərabər iştirak imkanlarının yaradılması istiqamətində həyata keçirilən kompleks tədbirlər başa düşülür [2]. Başqa sözlə desək, sosial xidmət qanunla müəyyən edilmiş qaydada cəmiyyətin nisbətən zəif və müdafiəsiz üzvlərinin – qocaların, yetkinlik yaşına çatmayanların, qadınların, sosial müdafiəyə xüsusi ehtiyacı olan şəxslərin, əlillərin, valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların və s. hüquqlarının qorunması, onların digər insanlarla bərabər şəkildə layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirləri özündə ehtiva edir.

İnsanların sosial xidmət sahəsində olan hüquqlarını həyata keçirilmələrində sosial xidmət göstərən subyektlər yaxından iştirak edir. Belə ki, "Sosial xidmət haqqında" Qanunun 1.0.3-cü maddəsinə əsasən, sosial xidmət göstərən subyektlər dedikdə, sosial xidmətə tələbatın müəyyənləşdirilməsi və sosial xidmət göstərilməsi sahəsində fəaliyyət göstərən dövlət hakimiyyəti orqanları, hüquqi və fiziki şəxslər (sosial xidmət müəssisəsi, sosial işçi, sosial xidmətçi) başa düşülür [2].

Bugünkü gündə ölkəmizdə sosial xidmətlə bağlı əsas fəaliyyət müvafiq dövlət orqanları və vətəndaş cəmiyyəti institutları tərəfindən həyata keçirilir ki, bu işdə də sosial işçilər və sosial xidmətçilər əsas hərəkətverici qüvvələr hesab edilirlər.

Sosial işçilər (xidmətçilər) öz vəzifələrini həyata keçirərkən qanunun onlara verdiyi səlahiyyətlərdən istifadə edir və vəzifələrini həyata keçirirlər. Bu zaman sosial işçilər insanların hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşmalı, onların ləyaqətini alçaltmamalı, humanist mövqe nümayiş etdirməlidirlər. "Sosial xidmət haqqında" Qanunun 15-ci maddəsinə əsasən, sosial işçilərin (xidmətçilərin) öz peşə öhdəliklərini yerinə yetirməsi ilə əlaqədar əsas vəzifələri aşağıdakılar hesab edilir.

- sosial xidmətin göstərilməsini, sosial xidmətə olan tələbatın qiymətləndirilməsi və müəyyənləşdirilməsini həyata keçirmək, sosial xidmətə götürülən şəxsə (ailəyə) sosial xidmət göstərilməsinə dair fərdi planı tərtib etmək;
- çətin həyat şəraitində olan şəxsin (ailənin) problemlərinin həllinə və aradan qaldırılmasına yardım etmək;
- sosial xidmətlərin göstərilməsi sahəsində qanunvericiliyə və peşə etikası normalarına əməl etmək;
- sosial xidmətlərin sosial xidmətin göstərilməsi üzrə standartların tələblərinə uyğun olmasını təmin etmək;
- xidmət göstərdikləri şəxslərin hüquqlarına, şərəf və ləyaqətinə hörmətlə yanaşmaq;
- sosial xidmət göstərdikləri şəxslərə münasibətdə ayrı-seçkiliyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara yol verməmək;
- sosial xidmət göstərdikləri şəxsləri hüquqi, sosial, tibbi və digər təminatlar, qanunda təsbit olunmuş sosial müdafiə tədbirləri və çətin həyat şəraitində olan şəxsin (ailənin) rifahının yaxşılaşdırması üçün mövcud olan imkanlar haqqında məlumatlandırmaq;
- öz vəzifələrini yerinə yetirərkən əldə etdikləri məlumatların konfidensiallığını təmin etmək [2].

Gördüyümüz kimi qanunun tələbinə əsasən, sosial işçilər sosial xidmət göstərdikləri şəxslərin hüquqlarına, şərəf və ləyaqətinə hörmətlə yanaşmalı, eləcə də sosial xidmət göstərdikləri şəxslərə münasibətdə ayrı-seçkiliyə, qeyri-insani və ya ləyaqəti alçaldan rəftara yol verməməli, öz vəzifələrini yerinə yetirərkən əldə etdikləri məlumatların konfidensiallığını təmin etməlidirlər.

Bu tələb həm beynəlxalq normativlərin, həm konstitusiyada təsbit edilmiş digər normaların, həm də "Sosial xidmət haqqında" Qanunun prinsiplərindən irəli gəlir. Belə ki, "Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsi"nin preambulasında qeyd edilmişdir ki, üzv dövlətlər insanın əsas hüquqlarına, insan şəxsiyyətinin ləyaqətinə hörmətlə yanaşmağı öz öhdəsinə götürürlər.

Bundan başqa, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 24-cü maddəsinin I hissəsində göstərilir ki, insan ləyaqəti qorunur və ona hörmət edilir. Həmçinin, 46-cı maddənin II hissəsində qeyd edilir ki, şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz. Həmin maddənin III hissəsinə əsasən, heç kəs insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz [1].

Eləcə də, "Sosial xidmət haqqında" Qanunun 5-ci maddəsində sosial xidmətin həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri kimi humanizm və insan hüquq və azadlıqlarına riayət olunması prinsipləri təsbit edilmişdir.

Bu normaların məntiqi davamı olaraq, "Sosial xidmət haqqında" Qanunun 8-ci maddəsində çətin həyat şəraitində olan şəxsin (ailənin) hüquqları təsbit edilmişdir və 8.0.7-ci maddəyə əsasən çətin həyat şəraitində olan şəxs (ailə) ona sosial xidmət göstərən subyektlərdən şərəf və ləyaqətlərinə hörmət olunmasını və humanist münasibət bəslənməsini tələb etmək hüququna malikdir [2].

Beləliklə, qanunvericilik insan şərəfini və ləyaqətini ön plana çəkərək sosial xidmət sahəsində fəaliyyət həyata keçirən sosial işçilərin (xidmətçilərin) üzərinə şəxsin şərəf və ləyaqətinə hörmət edilməsi kimi mütləq öhdəliklər qoyur.

"Xüsusi ittiham qaydasında şikayətlərə dair işlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum 21 fevral 2014-cü il tarixli, 3 nömrəli Qərarında "şərəf" və "ləyaqət" anlayışlarına müəyyən mənada tərif verlmişdir. Həmin Qərarın 2-ci bəndinə əsasən, hər kəsin şərəfi dedikdə, onun cəmiyyətin üzvü kimi əxlaqi, mənəvi keyfiyyətlərinə, digər insanlara, dövlətə, cəmiyyətə münasibətinə görə ona verilən qiymət başa düşülür. Şəxsin ləyaqəti dedikdə isə, şəxsin öz mənəvi və əqli keyfiyyətlərini, cəmiyyətdəki mövqeyini və nüfuzunu dərk etməsi və özünün özünə verdiyi qiymət başa düşülür [4]. Göstərilənlərə əsasən, qeyd etmək olar ki, sosial işçi sosial yardıma ehtiyacı olan şəxsə sosial xidmət göstərərkən onun aşağılanmasına, damğalanmasına yol verməməli, qarşı tərəfdə kompleks yarada biləcək və ya qarşı tərəfinin özünü pis hiss etməsinə səbəb ola biləcək davranışlardan çəkinməlidir. Eləcə də cəmiyyətdə həmin şəxslərə qarşı mənfi fikir formalaşmasının qarşısını almaq da sosial işçilərin əsas vəzifələrindən hesba edilir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sosial işçi hər bir çətin həyat şəraitində olan şəxsin (ailənin) ləyaqətinə və şəxsiyyətinə, həmçinin bunlardan irəli gələn haqlarına hörmətlə yanaşmalı, insanın fiziki, psixoloji, mənəvi və ruhi vəhdətini, rifahını dəstəkləməli (ön plana çəkməli) və müdafiə etməlidir. İnsan hüquqlarına və ləyaqətinə hörmət dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- öz müqəddəratını təyin etməyə hüquqa hörmət etmək – sosial işçi həyat tərzi və dəyərlərindən asılı olmayaraq hər bir şəxsin seçim etmək və qərar vermək hüququna hörmətlə yanaşmalıdır;

- güclü cəhətləri müəyyənləşdirmək və inkişaf etdirmək – sosial işçi çətin həyat şəraitində olan şəxsin güclü xüsusiyyətlərini önə çəkməli və onların inkişaf etdirilməsinə səy göstərməlidir;

- hər bir insana şəxsiyyət kimi yanaşmaq – kimliyindən asılı olmayaraq sosial işçi yardım üçün müraciət edən şəxsə şəxsiyyət kimi yanaşmalı və davranmalıdır;

- hər bir yardıma ehtiyacı olan şəxsə fərdi yanaşmaq – sosial işçi hər bir müraciətçiyə fərdi yanaşmalı, eyni problemli kliyentlərlə onların xüsusiyyətlərinə uyğun davranmalıdır;

- məxfiliyi saxlamaq – sosial işçi sosial xidmət almaq üçün müraciət etmiş şəxsin verdiyi, cəmiyyətə və ya digər şəxslərə ziyan vurmayacaq məlumatını gizli saxlamalıdır.

Həmçinin sosial işçilər sosial xidmət göstərdikləri şəxslərlə ünsiyyətdə də bir sıra etik qaydaları gözləməli, etiket normalarına riayət etməlidirlər. Belə ki:

- yardıma ehtiyacı olan şəxsin rifahı önə çəkilməli və maraqları müdafiə edilməlidir;

- işə başlamazdan əvvəl müraciətçi və onun həyat tərzi ilə bağlı hərtərəfli və dolğun məlumat əldə olunmasına zəmanət verən yazılı razılaşmanı imzalamalıdır;

- ədalətli mühakimə və professionallığa mane olan maraqların toqquşmasından qaçmalıdır;

- qərar qəbul etmək bacarığı məhdud olan şəxsin qərar qəbul etməsinə köməklik etməli, adından çıxış etdiyi müştərinin hüquqlarını və maraqlarını müdafiə etmək üçün əsaslı addımlar atmalıdır.

- sosial xidmət artıq ehtiyac olmadıqda və müştərinin ehtiyaclarına və maraqlarına xidmət etmədikdə proses dayandırılmalıdır.

Göründüyü kimi, həm beynəlxalq səviyyədə, həm də dövlətdaxili qanunvericilik səviyyəsində insan hüquq və azadlıqları, habelə hər bir insanın ləyaqətinə hörmət edilməsini tələb etmək hüququ təsbit edilmişdir və bu hüquqlara hörmət etmək, həmçinin onların pozulmasının qarşısını almaq sosial işçinin (xidmətçinin) borcudur.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası - https://www.e-qanun.az/framework/897 (Erişim tarihi: 23.12.2022)
2. Sosial xidmət haqqında Azərbaycan Respublikasının 30.12.2011-ci il tarixli Qanunu – http://www.e-qanun.az/framework/23195 (Erişim tarihi: 23.12.2022)
3. Ümumdünya insan hüquqları Bəyannaməsi - 10 dekabr 1948-ci il tarixli https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/azb.pdf (Erişim tarihi: 23.12.2022)
4. Xüsusi ittiham qaydasında şikayətlərə dair işlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenum 21 fevral 2014-cü il tarixli, 3 nömrəli Qərarın - https://e-qanun.az/framework/47295 (Erişim tarihi: 23.12.2022)
5. https://huquqsunas.tr.gg/%26%23304%3Bqtisadi,-Sosial-v%26%23601%3B-M%26%23601%3Bd%26%23601%3Bni-h.ue.quqlar-haqq%26%23305%3Bnda-Pakt.htm (Erişim tarihi: 23.12.2022)

SESSİZ İSTİFA

Prof. Dr. Murat TÜRK[1], Doktora Öğrencisi, Mustafa İsmet BAŞBOĞA[2]
[1] Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
muratturk@osmaniye.edu.tr - 0000-0001-7040-4180
[2]Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ismetbasboga6@gmail.com- 0000-0003-4050-9074

ÖZET

İnsanoğlu var oluşundan günümüze kadar yaşamını devam ettirebilmek ve ihtiyaçlarını karşılamak adına belirli faaliyetler içerisinde bulunmuştur. Geçmiş dönemlerde bunu sadece yaşamını devam ettirebilmek adına yaparken, modern dönemlere gelindikçe sadece yaşamını devam ettirmek için değil aynı zamanda hazlarını karşılayabilmek adına yapmaya başlamıştır. İşte bahsettiğimiz bu faaliyetler genel olarak "iş, çalışma vb." olarak bilinmektedir.

Günümüze gelindiğinde ise teknolojik gelişmeler, küreselleşme, yaşanılan salgınlar, endüstri devrimleri vb. yaşanan değişimler sosyal yaşamın temel yapı taşını oluşturan bireyi de derinden etkilemiştir. Söz konusu değişimler bireyin içerisinde bulunduğu sosyal yaşamı ve dolayısıyla iş yaşamında da yeni değişimleri ve sorunları beraberinde getirmiştir. Tam da bu noktada değişen bireyin iş yaşamında ortaya yeni bir kavram çıkmıştır: Sessiz istifa.

Sessiz istifa kavramı aslında birkaç yıl önce ortaya atılmış bir kavram olmasına rağmen, pandemi sonrasında köklü değişimler yaşayan iş dünyasında tekrar gündeme oturmuş ve gerek sosyal mecralarda gerekse de bireyler arasında çok sık tartışılan viral bir konu haline gelmiştir. Aslında ilk görüşte kavramın iş dünyasında ve örgütsel davranış literatüründe muadillerinin (işten ayrılma niyeti, örgütsel sessizlik, presenteesim vb.) var olduğu düşünülmektedir. Lakin sessiz istifa kavramı kesin çizgilerle bu kavramlardan farklılaşmaktadır. Sessiz istifa; bireyin örgütteki işi bırakması değildir. Bireyin örgüt içerisinde çalışma ortamında algılarının iş dışında kalması ile ilgilidir. Sessiz istifa, bireyin örgütte sadece kronikleşmiş ve sıradanlaşmış görevlerini yerine getirip bunun dışında herhangi bir katma değer ortaya koymaması ile ilgilidir.

Kavramın günümüzün modern örgütlerinde çok sık görülmesinden dolayı işletmenin amaçlarına uygun olmadığı, iş akış süreçlerini zedelediği düşünülmektedir. Sessiz istifa, örgütlerde ciddi sorunlarıda beraberinde getirmektedir. Bu sorunların giderilmesi ve modern örgütlerin en önemli kaynağının insan olması dolayısıyla konunun derinlemesine incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkmıştır. Özetle bu çalışmanın amacı ise, sessiz istifa kavramının derinlemesine incelenmesi, sessiz istifaya neden olan sebeplerin ortaya çıkarılması ve çözüm önerilerinde bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler : Sessizlik, İstifa, Sessiz İstifa

1. SESSİZ İSTİFA İLE İLGİLİ OLAN KAVRAMLAR

1.1.Örgütsel Sessizlik

Sessizlik; genel olarak bir tepki verme biçimi olarak bilinmektedir. Örgütte faaliyette bulunan bireyin sessizlik eyleminde bulunması örgüte karşı ortaya koyduğu bir tepki biçimidir (Oğuzhan ve Doğan, 2022). Geleneksel örgütlerde, çalışanın önemli bir varlık olduğu düşünülmediğinden dolayı, örgüt içerisinde, çalışma ortamında ve çalışma arkadaşları ile yaşadıkları negatif durumlara karşı itiraz etmemesi ve ses çıkarmamasının daha iyi olduğu düşünülmektedir. Günümüzün modern örgütlerinde ise çalışanın önemli bir olgu haline gelmesi bu durumu değiştirmiştir. Çalışanın örgüt içerisindeki en önemli sermaye olduğunun düşüncesi sesliliğin önemini arttırmıştır (Karcıoğlu ve Senger, 2022).

Literatürde sessizliğe sebebiyet veren birçok neden olduğu belirtilmektedir. Genel olarak bu nedenler bireyin kişiliğinden, cinsiyetinden, elde edeceği başarılara olumsuz etki etmesinden, ceza alma korkusundan, çalışma arkadaşları ve ortamından dışlanacağı korkusundan vb. diğer nedenler olarak sıralanabilir (Karcıoğlu ve Senger, 2022). Örgüt içerisinde sessizliğe sebebiyet veren örgütsel faktörlerinde olduğunu vurgulayan Pinder ve Harlos (2001), örgütsel adaletsizlik, sağır kulak sendromu vb. durumlar üzerinde durmuşlardır. Milliken vd. (2003) ise, örgütsel sessizliğin genel olarak örgüt içerisinde faaliyette bulunan bireyin kişilik özelliklerinden ortaya çıktığını ortaya koymuştur (Karcıoğlu ve Senger, 2022).

Örgüt içerisinde faaliyet gösteren bireyin, özelde çalışma ortamından, çalışma arkadaşlarından, genel olarak da örgüt hakkındaki algı, bilgi ve görüşlerini saklamasına literatürde örgütsel sessizlik denilmektedir (Yalçınsoy, 2017; 6). Örgütün faaliyetlerini gerçekleştiren, iş akış süreçlerinin devam etmesini sağlayan çalışanın, böylesi bir tavır içerisinde, fikir ve görüşlerini saklaması örgütün performansını kötüleştirebilmektedir (Taşkıran, 2010, s. 98). Günümüz modern örgütlerinin en önemli sermayesinin insan olduğunu göz önünde bulundurulursa bu örgütler çalışanlarına çokca ihtiyaç duymakta ve ayrıca onların yetenek, fikir ve görüşlerine doğrudan ihtiyaçları vardır. Örgütsel sessizliğin var olmadığı çalışma ortamında bireylerin motivasyonları, bağlılıkları, mutlulukları ve performansları yüksek düzeyde olduğu bilinmektedir (Pekerşen, vd., 2022).

Örgütte sessizlik yaşanması, çalışanın durumlara ve gelişen olaylara karşı sessiz kalmasının birçok olumsuz yönü vardır. Fikir ve görüşlerini dile getirmeyen çalışan örgütün amaçlarına ulaşmasına, büyümesine, ilerlemesine ve inovasyonuna olumsuz yönde etki etmektedir. Bunun yanı sıra sessizliğe bürünen çalışan, diğer çalışanlara da zamanla etki edecek ve örgütsel yozlaşmaya yol açabilmektedir. Örgütsel yozlaşmanın yaşanması ise motivasyonu, performansı, başarıyı vb. pek çok olumlu etkiyi zaman içerisinde ortadan kaldırmaktadır (Dedahanov vd., 2015).

Örgütsel sessizlik kavramı genel olarak literatürde üç boyutta incelenmektedir. Bunlar; kabullenici, korunmacı(savunmacı) ve örgüt yararına sessizlik olarak bilinmektedir (Dyne vd., 2003). Örgütsel sessizlik kavramının ilk boyutu olan kabullenici sessizlik, bireyin çalışma ortamında ve çalışma arkadaşlarıyla içerisinde bulunduğu kötü ve olumsuz durumları kabul ederek herhangi bir tepki ortaya koymamasıdır (Dyne vd., 2003). İkinci olarak savunmacı sessizlik boyutunda ise çalışan, işini kaybetme korkusu, terfi alamama korkusunu, çalışma

ortamında yaşanılacak tatsızlıklar vb. durumlardan dolayı sessiz kalmasını ifade etmektedir. Son olarak örgüt yararına sessizlik boyutu ise, aslında diğer boyutlara nispeten bu boyutta örgüt yararına bir tutum sergilenmektedir. Çünkü korunmacı sessizlik boyutunda, örgütte faaliyet gösteren bireyin, çalışma arkadaşlarının yararına sessiz kaldığı belirtilmektedir (Oğuzhan ve Doğan, 2022).

1.2.Presenteeizm (İşte Var Olamama)

Günümüz modern insanının kendini bir yere ait hissedememek, bireysellik gibi sorunları zamanla bireyin sadece sosyal hayatında değil aynı zamanda iş dünyasında da kendini göstermeye başlamıştır. Modern insan, örgüt içerisinde varlığını sürdürürken sosyal hayatında yaşadığı var olamama sorununu örgüt içerisine de taşımıştır. Literatürde genel olarak işte var olamama olarak bildiğimiz bu kavram yabancı literatürde genel olarak "presenteeism" kelimesiyle eş değer tutulmaktadır. Kelimenin kökenine bakıldığında "presence" kelimesinden ortaya çıktığı görülmektedir. "Presence" kelimesi ingilizcede aslında "fiziki olarak var olmayı" ifade etmektedir (Çiftçi, 2010).

Presenteizm kavramı, genel olarak literatürde çalışanın fiziken çalışma ortamında olmasını ama ruhen orada olmamasını ifade etmektedir. Yani çalışan fiziken orada olmasına karşın, aklının iş yerinde ve iş akış süreçlerinde olmamasından dolayı performans ortaya koyamamaktadır (Kaplan, 2022). Presenteizm de çalışan, işte var olamayacak ya da işe gidemeyecek kadar hasta olmasına karşın, terfi alamama korkusu, işini kaybetme korkusu, ceza alma korkusu vb. olumsuz durumlara maruz kalmamak adına işe gider ve iş yerinde performans, motivasyon ve verim düşüklüğü ortaya koymaktadır (Koçoğlu, 2007).

Presenteizm yukarıda da bahsedilidği üzere, çalışanın fiziken çalışma ortamında bulunduğu halde ruhen (aklen) çalışma ortamında bulunmamasını ifade etmektedir. Örgütsel davranış literatürüne bakıldığında bu kavramın 1996 yılında ortaya çıktığı ve işyeri devamsızlığından farklı bir kavram olduğu belirtilmektedir. Presenteizm literatürde genel olarak iki şekilde inceleme konusu olmuştur. İlk olarak presenteizm, çalışanın sağlık durumuna dayandırılırken, ikinci olarak ise işin niteliği olarak değerlendirilmiştir (Özmen, 2011).

Presenteizmi doğuran temel nedenler genel olarak üç başlıkta incelenir. Bu nedenler, iş ile ilgili, bireysel ve işe dair kişisel tutumlar olarak bilinmektedir. İş ile ilgili olan nedenler, bireyin örgüt içerisinde yapageldiği işlerde hissettiği zaman kısıtı, iş akışının kontrolü, çalışma arkadaşları ve çalışma ortamıyla ilişkileri ve çalışma şartları olabilmektedir. Bireysel nedenler ise, yaş, cinsiyet, aile, bireyin içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlar ve bireyin içerisinde olduğu psikolojik durum olabilir. Son olarak bireyin işe dair kişisel tutumları ise, bireyin çalışma ortamında ve çalışma arkadaşlarına karşın görev bilincinin, sorumluluk duygusunun ve aidiyetini yüksek olması, işini en iyi bir biçimde yapamama korkusu vb. nedenlerden oluşmaktadır (Gosselin vd., 2013). Presenteizm kavramı örgütler ve örgüt kültürü için istenmeyen pek çok soruna neden olmaktadır. Çalışma ortamının kötüleşmesi, çalışma ortamındaki iletişimin zayıflaması, iş akış süreçlerinin kötüleşmesi, örgütte performansın ve verimliliğinin azalması, çalışan tatminsizliği, mutsuzluğu ve memnuniyetsizliği yaşanması vb. pek çok büyük sıkıntıya neden olmaktadır (Sarp vd., 2019).

1.3.İşten Ayrılma Niyeti

İşten ayrılma niyeti genel olarak literatürde Meyer (1993) tarafından yapılan "bir iş alternatifi aramaya yönelik bilinçli talep" olarak bilinmektedir (Islam ve Alam, 2014). Başka bir tanımda ise çalışanın belirli negatif durumlardan dolayı (tatminsizlik, mutsuzluk vb.) örgütte ayrılmadan içerisinde bulunduğu son aşamadır (Mobley, 1977; 237). İşten ayrılma niyeti bir diğer tanımda ise; örgütte faaliyet gösteren bireyin, çalışma koşullarından, ortamından ve arkadaşlarından memnun olmadığında ortaya çıkan bir hareket olarak ifade edilmektedir (Rusbult vd., 1988). İşten ayrılma düşencesinde olan birey, örgüt içerisinde tatminsizlik, memnuniyetsizlik ve mutsuzluk gibi pek çok nedenden dolayı farklı iş aramaktadır (Urgan ve Ak, 2022). İşte bu düşünce içerisinde olan bireyin durumu üç boyut çerçevesinde incelenmektedir. Bunlar psikolojik, bilişsel ve davranışsaldır (Mobley, 1977; 237). İşten ayrılma niyetinin ilk adımı olarak kabul edilen psikolojik boyut genelde bireyin kendi ruhsal dünyasında ortaya koyduğu tepkidir (Tezcan ve Gözükara, 2022). İkinci unsur olarak bilişsel unsur, artık sadece ruhsal dünyada değil aynı zamanda ortaya konulan niyet ve istektir (Porter ve Steers, 1973; 151). Son boyut olan davranışsal boyut ise, artık bir niyet değil, sözlü veya davranış şeklinde ortaya konulan işten ayrılma isteğidir (Susskind, 2007; 9).

İşten ayrılma niyetini etkileyen üç faktör bulunmaktadır. Bunlar, bireyin demografik özellikleri, örgütsel faktörler ve sosyal faktörlerdir. Demografik faktörler bireyin yaşı, cinsiyeti, yetenekleri, aldığı eğitim, hayat ve iş tecrübesi, medeni hali vb. durumlardır. Örgütsel faktörler ise, faaliyette bulunduğu işletmenin örgüt kültürü, çalışma ortamı, çalışma arkadaşları, maaş ve prim olanakları, örgütsel adalet vb. olgulardan oluşmaktadır. İşten ayrılma niyetini etkileyen son faktör ise bireyin sosyal hayatı ile ilgilidir. Bireyin, sosyal yaşamında ekonomik şartlarının iyi olması ve işten ayrıldığında kendisine daha iyi bir iş bulabileceğini bilmesi, sosyal faktörleri oluşturmaktadır (Tezcan ve Gözükara, 2022).

İşten ayrılma niyeti, bireyin kendisine, örgüte ve ekonomiye olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bireyin faaliyette bulunduğu örgütten ayrılması, örgütün iş akış süreçlerini bozmakta ve bunun sonucunda örgütün başarısına, performansına ve verimliliği kötü yönde etkiler (Soybalı ve Pelit, 2018). Çalışanın işinden ayrılması, işgören devir hızını arttıracak ve dolayısıyla ekonomi dünyasına da kötü etkilerini yansıtmaktadır. Çünkü işgören devir hızının artması, örgütün tekrar bir çalışan yetiştirmesi, maliyet harcaması ve üretim kaybı gibi olumsuz durumları beraberinde getirmektedir. Üretim kaybı, performansın ve verimliliğin bu nedenden dolayı düşmesi ekonomiye de ciddi zararlar vermektedir (Pekerşen vd., 2022). İşinden ayrılan bireyin de yeni başladığı işe uyumunun gerçekleşememesi, sosyal çevresi ile yaşayacağı sorunlar, maddi olarak yaşadığı sorunlar da işten ayrılan kişilerin yaşadığı kişisel sorunlardandır (Avcı ve Küçükusta, 2009).

2. SESSİZ İSTİFA

Dünya tarihinin ilk başlarından bugüne gelene kadar insanoğlunun etkilendiği pek çok olay meydana gelmiştir. Tarım devrimiyle beraber insanoğlu yerleşik hayata geçmiş, yerleşik hayata geçişiyle birlikte "iş" yapmaya başlamıştır. İş akışının başlamasıyla birlikte insanoğlu daha fazla üretmiş, teknolojik gelişmelere hız kazandırmış ve teknolojinin gelişmesiyle de ortaya pek çok yeni durum ortaya çıkmıştır. Yaşanan sanayi ve endüstri devrimleri, bilim devrimleri, salgın hastalıklar sürekli gelişen ve değişen insanoğlunun hayatında köklü

sarsıntılara sebep olmuştur. Günümüze gelindiğinde ise, bugünü yorumlamanın en doğru biçimi hayatımızı, alışkanlıklarımızı, tüketimlerimizi kökünden değiştiren pandemi öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Örgütte faaliyet gösteren, iş akış süreçlerini gerçekleştiren bireyin, örgüt ile ilgili tavsiyelerini, sorunlarını, görüşlerini vb. üstlerine bildirmek yerine, bu durumlardan hiç bahsetmemesi ve örgütün yararına olacak bu konulardan örgütün haberinin olmaması haline çalışan sessizliği denilmektedir (Morrison, 2014: 173). Özetle çalışan sessizliği, örgütteki bireyin belirli nedenlerden dolayı örgütün gelişmesine katkı sağlayacak her türlü olumlu bilgi, gelişme, öneri vb. dile getirmemesidir (Sobacı, 2022). Yaşadığımız bu pandemi dönemi sosyal yaşamda, iş yaşamında ve örgütlerde köklü değişikliklere sebep olmuştur. İşte tam da bu noktada gerek işletmelerde ve akademi de yeni bir kavram tartışılmaya başlanmıştır: Sessiz istifa (Formica ve Sfodera, 2022). Sessiz istifa aslında ilk olarak 2009 yılında Texas A&M Ekonomi Sempozyumunda İktisatçı Mark Boldger tarafından ortaya konulmuştur. Konunun popülerliğini yakalaması ise, pandemi sonrasında dijitalleşen iş dünyasında sosyal mecralarda gündeme gelmesiyle birlikte gerçekleşmiştir. Aslında sessiz istifaya neden olan durumlar (iş tatminsizliği, doyumsuzluk, mutsuzluk, düşük bağlılık, zorlu iş akış süreçleri, fazla mesai vb.) pandemiden önceki dönemde de bireyin çalışma yaşamı içerisinde mevcuttur (Yu vd., 2021). Dolayısıyla bu durumlar pandemiyle beraber çalışma yaşamına girmemiş, pandemi sadece bu süreci hızlandıran dişlililerden birisi olmuştur (Formica ve Sfodera, 2022).

Kavramın yorumsal bir yönünün olması, pek çok farklı bağlamda tanımlanmasını da sağlamaktadır. Kavramın genel olarak örgütsel sessizlik, presenteizm, işten ayrılma niyeti, tükenmişlik ve işe karşı ilgisizlik gibi kavram veya konularla iç içe olması bu yeni kavrama çok farklı açılardan bakmaya imkan sağlamaktadır. Genel olarak kavram işten ayrılma niyetine çok benzese de sessiz istifada işten ayrılma niyeti gibi bir durum söz konusu değil, lakin işinde kalarak sadece çok az bir performans ortaya koyarak örgütte devam etme durumu vardır (Yıkılmaz, 2022).

Diğer bir tanımda ise sessiz istifa, örgütte iş akış süreçlerini gerçekleştiren, kendisine verilen görevleri yerine getirmede sınırlı bir performans ortaya koymayı ifade eder. Çalışanı sessiz istifaya götüren belirli sebepler vardır. Bunlar; örgütte değersiz olduğunu hissetme, içerisinde bulunduğu örgütte öğrenme ve gelişme fırsatlarının yeterli olmadığını düşünmesi ve örgütün amaçları ile kendi kariyer hedeflerinin uyuşmamasıdır (Harter, 2022). Gallup tarafından yapılan araştırmaya göre, ABD'deki iş gücünün %50'si sessiz istifa yaşayanlardan oluşmaktadır. Yine aynı raporda pandemi sonrasında 2022 yılının ikinci döneminde örgütsel bağlılığa sahip olanların oranı %32 seviyelerine düşerken, örgütssel bağlılığı olmayan çalışanların oranı % 18'e yükselmiş ve son 10 yılın -olumsuz bağlamda- en yüksek seviyesine ulaşmıştır. İşte bu örgütsel bağlılığı az olanlar ve sessiz istifa yaşayan yaş kuşağı Z ve Y kuşağı olarak bilinmektedir (Formica ve Sfodera, 2022; Harter, 2022).

Günümüz modern örgütlerinde faaliyet gösteren çalışanın temel olarak iki konuyu daha fazla önemsediği bilinmektedir. Bunlar iş-yaşam dengesi ve tükenmişlikten kaçınmadır. İşte bu noktada çalışan, iş-yaşam dengesini sağlayamazsa ve tükenmişlik yaşarsa bu durum sessiz istifaya neden olmaktadır. Sessiz istifa yaşayan birey ise, yaptığı işleri ne yüksek performans

ne de yüksek verimlilikle yapacak, sadece olması gereken kadarıyla yetinecektir (Granger, 2022).

Sessiz istifaya konu olan yaş grubu 18-29 yaş olarak düşünülmektedir. Axios/Generation Lab tarafından sessiz istifa üzerine yapılan çalışmada bu durum ortaya konmuştur. Daha çok araştırmalarda, akademide Z kuşağı olarak bilinen bu yaş grubu artık iş dünyasının büyük bir kısmını oluşturmaktadır (Pandey, 2022). Çalışmanın sonuçlarına göre örgütlerde faaliyet gösteren Z kuşağının %82'si yüksek performans ve verimlilikle işlerini yapmamakta sadece minimum düzeyde varlık göstermektedirler. Çalışmanın diğer sonuçlarına göre, Z kuşağı çalışanlarının, kariyer hedeflerinin çok önemli olmadığı, örgütsel bağlılıklarının düşük olduğu, iş yaşamlarının çok önemli olmadığı saptanmış ve bu kuşağın daha çok rahat bir yaşam isteği, ailesiyle vakit geçirme isteği, hobilerini gerçekleştirmek gibi durumları daha fazla önemsediği ortaya konulmuştur. Bu sonuçlara göre artık modern örgütün "modern çalışanları" alışagelinen iş-yaşam dengesine sahip olmadığı, daha farklı bir çalışan tipi ortaya koyduğu görülmektedir. Böylesine sessiz istifaya sahip olan çalışanların ekonomi ve piyasa için yüksek işgücü maliyeti içerdiği "Devletin Küresel İşyeri Raporu(The State of Global Workplace Report) (2022)" tarafından ortaya konulmuştur. Sessiz istifa yaşayan çalışanların 7.8 trilyon ABD doları maliyetlerinin olduğu, dünya genelinde bu oranın gayri safi yurt içi hasıla oranının %11'ine eşit olduğu belirtilmiştir. Böylesine işletmeler için yüksek maliyetli, gerek maddi gerekse manevi olarak örgüte büyük zararlar yaşatacak bir konunun örgütler için ele alınması çok önemlidir (Yıkılmaz, 2022).

Diğer bir bakış açısıyla bu kavram, örgütsel düzlemde çalışanların bazı yeni sorunlarının var olduğunu ve pandemi sonrasında ortaya çıkan "evde çalışma" kültürüyle beraber sürekli işte olan bireyin yaşamının çok büyük bir kısmını işte geçirir gibi hissetmesine sebep olduğu görülmektedir. İş-yaşam dengesini doğru yönetemeyen çalışan zamanla işinden vazgeçmeye başlamış ve sessiz istifa yaşamaktadır. Özellikle pandemi sonrasında ilerleyen yıllarda sessiz istifanın çok hızlı bir ivme ile yükselişe geçeceği düşünülmektedir. Bu nedenle iş dünyasının, örgütlerin, yöneticilerin ve akademinin bu derin konunun üzerine eğilmesi, enine boyuna tartışması ve bu sorunun çözümü için çalışmalar ve araştırmalar yapması gerekmektedir. Yani sessiz istifa, çalışanın iş-yaşam dengesini kuramaması sonucunda, çalışma ortamıyla, çalışma arkadaşlarıyla, aile sorunları, tükenmişlik yaşamasından dolayı hem maddi hem de manevi pek çok olumsuz durumu beraberinde getirmiştir (Yıkılmaz, 2022).

3. SONUÇ

İnsanlık tarihinden günümüze gelene kadar dünyada yaşanan büyük devrimler, değişimler, gelişmeler, salgınlar vb. büyük olaylar insan hayatını, algı paradigmasını, alışkanlıkları vb. pek çok duyguyu derinden etkiledi ve değiştirdi. Tabi ki sosyal bir varlık olan insan, sadece sosyal yaşamında değil aynı zamanda iş yaşamında da değişikliklere maruz kaldı.

Bu noktada örgütleri, çalışma ortamı içerisinde yaşanan düzensizlikler, hatalar ve sorunlara karşı "körleşmekten alıkoyacak" ve örgüt içerisindeki olumsuzlukları düzelterek değiştirecek olan tek unsur "farklı sesler" olarak öngörülmektedir (Sobacı, 2022). Örgüt içerisindeki bu farklı seslerin örgüt içerisinde pozitif çıktıları olduğu (Hatipoglu ve Inelmen, 2018: 5), örgüt içerisinde yaşanacak sessizliğin ise negatif çıktıları (Newstrom, 2007: 58)

olduğu, bu duruma karşın örgüt içerisindeki bireyin pek çok nedenden dolayı sessizlik yaşadığı da (Özdemir ve Uğur, 2013: 263; Morrison, 2014: 174; Milliken vd., 2015: 405), son olarak örgütlerin ve yöneticilerin sessizliğe çok önem vermedikleri de (Hatipoglu ve Inelmen, 2018: 5) bilinmektedir (Sobacı, 2022).

İş dünyasında ve örgütlerde yaşanan bu değişimler, örgütte faaliyette bulunan bireyin sürekli olarak kendisini geliştirmesini, yüksek performans göstermesini ve değişimlere karşı dinamik bir yapıda olmasını gerektirmektedir. Fakat böylesine hızlı değişen bir düzlemde, örgütlerin çalışanlarından sürekli yüksek performans ve verimlilik istemesi, bunun karşılığında ise hak ettiği değeri, statüyü, terfiyi, ücreti vb. olumlu durumları onlara vermemesi sonucu çalışanlar tükenmişlik eğilimi göstermektedir. Çalışanlar tarafından ortaya konan bu tükenmişlik hali zaman içerisinde onları sessiz istifa davranışına itmektedir.

Sessiz istifa davranışı, örgüt yaşamında iş akışını sağlayan işlerin düşük performansla yapılmasıdır. Ortaya konan bu tükenmişlik, düşük performans ve "yeteri kadar çalışma kültürü" örgütlerde sorunları doğurmaktadır. Sessiz istifa davranışı gösteren çalışan, aynı zamanda örgütsel bağlılığı, mutluluğu, tatmini ve adanmışlığı düşük olan çalışandır. Sessiz istifa daha önce belirtildiği üzere, çalışanın işini yapmaması değil, işini en düşük performans ve verimlilikle yapmasıdır. Çalışan böyle yaparak işini kaybetme korkusundan bir bağlamda sıyrılmakta ve işsiz kalmanın beraberinde getireceği sorunları bertaraf edeceğini düşünmektedir.

Sessiz istifa gibi günümüzde örgütler için önem arz eden bir konunun henüz bir moda mı yoksa geçici bir söylenti mi olduğunu zaman içerisinde belli olacaktır. Salgın sonrasında değişen yaşamda, küresel bağlamda ses getiren bir konuya önem verilmeli ve ortaya konan araştırma raporları dikkate alındığında böylesine tehlikeli bir durumun çözüm yolları aranmalıdır. Örgütlerde sessiz istifa davranışına sahip olan çalışanlar belirlenmeli ve bu durumun çözümüne yönelik iyileştirmeler yapılmalıdır. Örgüt içi iletişim doğru ve sağlıklı olmalı, çalışanların örgütsel adalete tekrardan inanacağı faaliyetler yapılmalı, çalışma ortamındaki düzensizlikler ve eksiklikler vb. olumsuz durumlar giderilmelidir. Tam da bu noktada, modern çalışan için yeni örgütlerde yeni İK çalışmaları, liderlik yaklaşımları ve yönetim yaklaşımı geliştirmek önemlidir. Çünkü sessiz istifa davranışı sergileyen çalışan, ilk dönemlerde sadece örgütler için bir zarar gibi gözükse de, uzun dönemde sosyal yaşam adına da büyük zararlara sebep olacaktır. Son olarak içeriği böylesine olumsuz olan bir konunun örgütleri derin bir biçimde etkilemesi göz ardı edilmemeli ve örgütlerin, yöneticilerin ve akademinin bu konunun üzerine eğilmesi ve bu bağlamda çalışmalar, araştırmalar ve çözüm önerileri ortaya koyması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Avcı, N. & Küçükusta, D. (2009). Konaklama işletmelerinde örgütsel öğrenme, örgütsel bağlılık ve işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişki. *Turizm Araştırmaları Dergisi,* 20(1), 33-44.

Çiftçi, B. (2010). İşte var ol(ama)ma sorunu ve işletmelerin uygulayabileceği çözüm önerileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi,* 1(1), 153-174.

Dedahanov, A. T., Choonghyun, K., & Rhee, J. (2015). Centralization and communication opportunities as predictors of acquiescent or prosocial silence. *Social Behavior and Personality,* 43(3), 481-492. https://doi.org/10.2224/sbp.2015.43.3.481

Dyne, L. V., Ang, S., & Botero, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of management studies,* 40(6), 1359-1392.

Gosselin, E., Lemyre, L. & Corneil, W. (2013). Presenteeizm and absenteeism: differentiated understanding of related phenomena. *Journal of Occupational Health Psychology*, 18, s. 75-86.

Granger, B. (2022). Quiet quitting: the latest workplace trend to c ombat burnout. September 16. https://www.qualtrics.com/blog/quiet-quitting/, Erişim tarihi: 12.12.2022).

Formica, S, & Sfodera, F. (2022). The great resignation and quiet quitting paradigm shifts: An overview of current situation and future research directions. *Journal of Hospıtalıty Marketıng & Management,* 31(8), 899–907. https://doi.org/10.1080/19368623.2022.2136601(Erişim tarihi: 12.12.2022).

Harter, J. (2022). Is Quiet Quitting Real? Gallup Inc, September 6. https://www.gallup.com/work place/398306/quiet-quitting-real.aspx (Erişim tarihi: 12.12.2022).

Hatipoglu, B. & Inelmen, K. (2018). Demographic diversity in the workplace and its impact on employee voice: the role of trust in the employer. *The International Journal of Human Resource Management,* 29(5), 970-994.

Islam, M. F. & Alam, J. (2014). Factors influencing intention to quit or stay in jobs: An empirical study on selected sectors in Bangladesh. *Stamford Journal of Business Studies,* 6(1).

Kaplan, Ç. (2022). Kamu ve özel sektörde presenteeism ve örgütsel bağlılık karşılaştırılması: Tokat ili örneğinde ampirik bir çalışma. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 4(9), 730-762.

Karcıoğlu, F. & Senger, N. (2022). Yöneticilerin dönüştürücü liderlik davranışlarının örgütsel sessizlik ve örgütsel adalet ile ilişkisi. *EKEV Akademi Dergisi*, (91), 206-221.

Koçoğlu, M. (2007). İşletmelerde presenteeism sorunu ve insan kaynakları yönetimi çerçevesinde mücadele yöntemleri. Yüksek lisans tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Milliken, F., J., Morrison, E. W., & Hewlin, P., F. (2003). An exploratory study of employee silence: issues that employees don't communicate upward and why. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1453-1476. https://doi.org/10.1111/1467-6486.00387. (Erişim tarihi:12.12.2022).

Milliken, F. J., Schipani, C. A., Bishara, N. D., & Prado, A. M. (2015). Linking workplace practices to community engagement: The case for encouraging employee voice. *Academy of Management Perspectives*, 29(4), 405-421.

Mobley, W. H. (1977). Intermediate linkages in the relationship between job satisfaction and employee turnover. *Journal of Applied Psychology,* 62(2), 237–240.

Morrison, E. W. (2014). Employee voice and silence. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1(1), 173-197.

Newstrom J. W. (2007). Organizational Behavior Human Behavior at Work. Twelfth Edition, Ph.D. *University of Minnesota Duluth.*

Oğuzhan, Y. S. & Doğan, S. (2022). Örgütsel adaletin örgütsel sessizlik ve örgüte olan bağlılığa etkisi üzerine bir araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 183-203.

Özdemir, L. & Uğur, S. S. (2013). Çalışanların "örgütsel ses ve sessizlik" algılamalarının demografik nitelikler açısından değerlendirilmesi: Kamu ve özel sektörde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 27(1), 257-281.

Özmen, G. (2011). Presenteizm ile örgütsel bağlılık ilişkisi: Tekstil çalışanları üzerine bir araştırma. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı.

Pandey, E. (2022). The staying power of quiet quitting. https://www.axios.com/2022/09/21/quiet-quitting-gen-z-work-jobs-minimum (Erişim Tarihi: 13.12.2022)

Pekerşen, Y., Alagöz, G. & Karakaş, N. E. (2022). Otel işletmelerinde örgütsel sessizliğin işten ayrılma niyeti üzerine etkisi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies,* 10 (1), 400-419.

Pinder, C. C. & Harlos, K. P. (2001). Employee silence: Quiescence and acquiescence as responses to perceived injustice. *In Research in personnel and human resources management.* Emerald Group Publishing Limited.

Porter, L. W. & Steers, R. M. (1973). Organizational, work and personal factors in employee turnover and absenteeism. *Psychological Bulletin*, 80(2), 151–176.

Rusbult, C. E., Farrell, D., Rogers, G., & Mainous A. G. (1988). Impact of exchange variables on exit, voice, loyalty and neglect: An integrative model of responses to declining job satisfaction. *Academy of Management Journal,* 31(3), 599-627.

Sarp, P., Kumral, T. & Bozkurt, S. (2019). Babacan liderlik ve işte var olamama ilişkisinde iş güvencesinin aracı rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (41), 161-168.

Soybalı, H. H. & Pelit, O. (2018). Örgütsel dışlanmanın işten ayrılma niyetine etkisi: Afyonkarahisar'daki beş yıldızlı otel işletmelerinde bir araştırma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 20(3), 225-249.

Sobacı, F. (2022). Çalışanların "örgütsel ses ve sessizlik" algılamalarının demografik nitelikler açısından değerlendirilmesi: kamu ve özel sektörde bir araştırma. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar VI.* Ed. Doç. Dr. Filiz Tufan Emini. Eğitim Yayınevi. İstanbul.

Susskind, A. M. (2007). Downsizing survivors' communication networks and reactions: A longitudinal examination of information flow and turnover intentions. *Communication Research,* 34(2), 156–184.

Yalçınsoy, A. (2017). Örgütsel sessizlik ve sonuçları. *The Journal of Social Science,* 1(1),1-19.

Yıkılmaz, İ. (2022). Quiet quittıig: A conceptual investigation. *Anadolu 10th International Conference On Social Science,* 581-591.

Taşkıran, E. (2010). Liderlik tarzının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinde örgütsel adaletin rolü ve bir araştırma. (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi (Türkiye).

Tezcan, L. & Gözükara, E. (2022). Sigortacılık sektöründe; rol belirsizliği, rol çatışması, iş stresi, örgütsel adalet ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkiler. *İşletme Araştırmaları Dergisi,* 14(3), 2368-2389.

Urgan, S. & Ak, M. (2022). İşe tutulma ve işten ayrılma niyeti arasında insana yakışır işin düzenleyici rolü: Belediye çalışanları üzerine bir araştırma. *Journal of Organizational Behavior Review,* 4(2), 266-280.

Yu, J., Park, J., & Hyun, S. S. (2021). Impacts of the COVID-19 pandemic on employees' work stress, well-being, mental health, organizational citizenship behavior, and employee-customer identification. *Journal of Hospitality Marketing & Management,* 30(5), 529–548. https://doi.org/10.1080/19368623.2021.1867283(Erişim tarihi:12.12.2022).

AYDIN'DAKİ KADIN DERNEKLERİNİN GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİ

Öğr.Gör.Dr.,AYLİN DİLEK [1], Öğr.Gör.SAADET NİHAL COŞKUN [2]
[1] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın Meslek Yüksekokulu, adilek@adu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3275- 8775
[2] Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın Meslek Yüksekokulu, coskunn@adu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-6237-3804

ÖZET

Kadınların istihdamda yer almaları, kendilerine ait bir işletme kurup girişimcilik faaliyetlerini sürdürmeleri hem kültürel hem de ekonomik açıdan oldukça önemlidir. Kadınlar zaman içinde toplumsal gelişme ve küreselleşmenin etkisiyle geleneksel rollerinden sıyrılarak istihdamda yer almaya ve sosyal haklar kazanmaya başlamıştır. Kadınların işgücüne katılımları ülkelerin büyümelerinde ve gelişmelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca, kendilerine olan güvenlerinin ve toplumsal saygınlıklarının artmasını ve en önemlisi de ekonomik özgürlüklerini elde etmelerini sağlar. Kadınların yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve toplumun gelişmesinde sivil toplum kuruluşları önemli bir rol oynarlar. Ülkemizde sivil toplum kuruluşlarının en yaygın görüleni derneklerdir. Bu derneklerin faaliyetlerinde kadınların istihdamının ve girişimciliklerinin yer alması kadınların kazanımlarını arttırmaktadır.

Bu çalışmada toplumsal, kültürel ve ekonomik hayata katılımda Aydın İlindeki kadın derneklerinin girişimcilikle ilgili faaliyetleri ele alınmıştır. Araştırmada; derneklerin tüzüklerinde ve faaliyetlerinde yer alan girişimcilik konusuna yer verilmiştir. Bu amaçla Aydın ilindeki kadın dernekleri ile ilgili bilgiler derlenmiş ve başkanları ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde dernek faaliyetleri ile ilgili veriler elde edilmiş ve kadınların kendi iş fırsatlarını oluşturmalarını sağlayacak, girişimcilikle ilgili yardımlar, destekler ve imkanlar belirlenmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın, kadın örgütlenmesinin ve kadın girişimciliğinin toplumsal kalkınmadaki önemini ortaya koyması açısından bir örnek oluşturması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler : Kadın, Girişimci, Dernekler.

GİRİŞ

Kadınlar insanın var olduğu andan bugüne farklı toplumlarda, farklı dönemlerde ön planda yer almışlar ve toplumun yöneticisi, ailenin reisi konumunda olmuşlardır. Kadın geri planda olduğu toplumlarda ya da dönemlerde yine evinin, tarlasının vazgeçilmez elemanıdır. Ev işi yapan, çocuklarına bakan, tarlada çalışan kadın, kendisinin geliştirdiği yaşam kültürünü gelecek nesillere aktarmaktadır. Kültürü oluşturmada, korumada ve gelecek nesillere aktarmada sorumluluğu bulunan kadınlar, üstlendikleri sorumluluklarını bazı kurumsal güçler aracılığı ile

yaparlar. Bu kurumsal güçler; devletin çeşitli kamu kurum ve kuruluşları (bakanlıklar, belediyeler, üniversiteler vb.), sivil toplum kuruluşları ve medya olmaktadır.

Nüfusun neredeyse yarısını kadınların oluşturduğu bir toplumda girişimciliğin erkekler tarafından yerine getirilmesi gereken bir faaliyet olarak görülmesi büyük bir eksiklik ve kadınlara yapılan bir haksızlıktır. Kadın girişimciliği de tanınmalıdır ve desteklenmelidir ve bu konuda farkındalık oluşturulmalıdır.

Risk alabilme, öngörebilme ile çok yakından ilgili bir kavram olan girişimcilik erkelerle daha çok özdeşleştirilmiştir. Unutulmamalıdır ki günümüzde başarılı kadın girişimciler vardır ve bir yandan ülke ekonomisinde istihdam yaratırken diğer yandan da özgürlüklerini yaşamaktadırlar.

Sonuç olarak kadın girişimciliğinin sivil toplum kuruluşları tarafından desteklenmeleri; kadın girişimcilerin sayılarının artması, toplumların ilerlemesi, kadınların bireysel ve ekonomik özgürlüklerini elde etmeleri için önemli bir unsurdur. Bu nedenle çalışmamızda Aydın ilinde kurulmuş olan kadın derneklerinin girişimcilikle ilgili faaliyetlerine yer verilmiştir.

KADIN DERNEKLERİ

Son yıllarda gittikçe önemi artan Sivil Toplum Kuruluşları(STK), gönüllülük esasına dayanmaktadır ve kar amacı gütmezler. Toplumların yaşam standartlarının iyileştirilmesi, haklarının elde edilmesi gibi hizmetler için farklı kesimlerin bir araya gelerek örgütlenmesi, demokratikleşmenin bir göstergesidir (Erdoğan, 2021:65). Dernekler de sivil toplum kuruluşlarından biridir.

Dernek Smith tarafından; kendi kendine tanımlanmış, bir amaç çerçevesinde toplanabilmek için özgürce bir arada toplanan bir grup (bireyler ve/veya kuruluşlar) şeklinde tanımlanmıştır (Smith, 2015: 252). Aynı görüş ve düşünceye sahip olanların gönüllü olarak bir araya gelip dernek adı altında toplanması, yerel kulüplerden küresel organizasyonlara kadar birçok alanda görülmektedir. Dernekler kâr amacı gütmeyen organizasyonlardır. Devamlılıklarını sürdürebilmeleri için üyelerinin zaman ve ekonomik unsurlar bakımından fedakârlık göstermeleri gerekir.

Derneklerin ekonomik ve mesleki ihtiyaç ve hedeflerin yanı sıra geleneksel, siyasi, sosyal hareket, dini, sağlık, eğitim, sosyal refah ve boş zaman ihtiyacı gibi konularda da hizmet sunabileceğini belirten Smith; gönüllü, kâr amacı gütmeyen dernekleri, dünyada ve her çağdaş ulusta göz önünde bulundurulması gereken kalıcı bir güç olarak nitelemektedir (Kalelioğlu, 2022:336).

Türkiye'de birçok kadın derneği bulunmaktadır. Diğer derneklerde olduğu gibi kâr amacı gütmezler ve maddi çıkar sağlamayı amaç edinmezler. Bu dernekler kadınların kişisel hak ve özgürlüklerini korumak, çalışma hayatında güçlenmelerini sağlamak ve bu konuda toplumu aydınlatmak üzere kurulmuşlardır. Amaçlarına ulaşabilmeleri için kamu kuruluşları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarından destek alarak kadın sorunlarının çözümü için gerekli faaliyetleri yerine getirirler. Ayrıca bu konularda kamuoyu açıklamaları yaparlar ve farkındalık oluşturmaya çalışırlar. Tüm bu çalışmaları ile bireysel gelişmeleri toplumsal gelişmeye döndürmeye çalışırlar.

KADIN DERNEKLERİ VE GİRİŞİMCİLİK

Kadın dernekleri, kadının hayatın her aşamasında var olması gerektiğinden yola çıkarak, maddi ve manevi destekler sağlarlar ve kendi potansiyel güçlerini kullanma imkânı sunarlar. Bu sayede kadın emeği görünür hale gelir ve kendine güvenme, özsaygı, girişimcilik gibi özellikler önem kazanmaya başlar.

Girişimcilik toplumlara ekonomik yönden katkı sağladığı gibi sosyal ve kültürel yönden de gelişmesini sağlar. Bu yüzden toplumların kalkınması ve ilerlemesi için önemlidir (Dilek ve Coşkun, 2017:52).

Kadınlar bir işletme kurup onu işletmeleri durumunda kadın girişimci olarak nitelendirilirler. Nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların girişimcilik faaliyetlerinde de bu oranı yakalamaları önemlidir. Girişimci kişiler, başkalarından daha özgür düşünebilen, risk alabilen, başarı odaklı, çalışmayı seven, iletişim kurma becerisi güçlü bireylerdir (Dilek, 2020:318). Ancak bu özellikler toplumumuzda daha çok erkeklere özgü bir konu olarak düşünülür. Oysa yapılan araştırmalar bu konularda kadınların da en az erkekler kadar başarılı olduklarını ve kadın girişimci sayısının gün geçtikçe artmakta olduğunu göstermektedir. Yine de günümüzde var olan geleneksel değer yargıları, işgücüne katılımda erkeklere öncelik verilmesi, ailenin geçimini sağlama görevinin erkeklere yüklenmesi vb. nedenlerle ülkemizde kadın girişimciliği henüz istenilen düzeyde değildir (Erçelik, 2021:30).

Kadın girişimciliğinin başarısı için motivasyon ve bu süreçte karşı karşıya kalınan engellerin aşılabilmesi önemlidir. Bu engeller; özgüven eksikliği, rol çatışmaları, geleneksel toplum baskısı, başaramama korkusu, tecrübesizlik, bilgi eksikliği, sermaye yetersizliği vb. olarak sıralanabilir (Erdoğan, 2021:65).

Türkiye'de faaliyet gösteren bazı girişimci kadın dernekleri şunlardır:

- Denizli İş Kadınları Birliği Derneği
- Girişimci İş Kadınları Derneği (ANGİKAD)
- Girişimci İş Kadınları Derneği (GİŞKAD)
- Hatay (KAGİD)
- Hatay Kadın Girişimcileri Derneği (KAGİD)
- İş Kadınları Derneği
- İşte Kadın Derneği
- İzmir İş Kadınları Derneği (İZİKAD)
- Kadın Girişimcileri Destekleme ve Kültür Derneği
- Türkiye İş Kadınları Derneği
- Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER)

AYDIN İLİNDEKİ GİRİŞİMCİ KADIN DERNEKLERİ

Aydın ilinde il ve ilçeler olmak üzere toplam 1152 adet dernek bulunmaktadır. Bunlardan 329 tanesi merkez Efeler ilçesindedir. Bunların içinden faaliyet alanı "Kadın Hakları" olan 11 adet dernek bulunmaktadır (https://www.siviltoplum.gov.tr).

Aydın'da faaliyet gösteren kadın dernekleri şunlardır:

1. Aydın Aktif Emekli Kadınlar Derneği
2. Aydın Girişimci Kadınlar Derneği
3. Aydın İşkadınları Derneği
4. Aydın Kadın Efeler Derneği
5. Aydın Kadın Girişim Kültür Eğitim Dayanışma Derneği
6. Çağdaş Roman Kadın Derneği
7. Kadın Haklarını Koruma Derneği Aydın Şubesi
8. Türk Kadınlar Birliği Derneği Aydın Şubesi
9. Türk Kadınlar Konseyi Derneği Aydın Şubesi
10. Türk Kadınlar Konseyi Derneği Efeler Şubesi
11. Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği Aydın Şubesi

Aydın'da faaliyet gösteren bu 11 derneğin tüzükleri incelenmiş ve tüzüğünde girişimcilikle ilgili olan faaliyet alanları belirlenmiştir.

1. **Aydın Aktif Emekli Kadınlar Derneği**

   Faaliyet Alanları

   - Faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için kurs, seminer vb. eğitimler yapmak.
   - Kamu kurum ve kuruluşlar ile ortak proje yürütmek.
   - Vakıf, federasyon ya da derneklerin kurabileceği tesisler kurmak.
   - Amaçlarını gerçekleştirebilmek için gelir getiren iktisadi, ticari ve sanayi işletmeler kurmak.

2. **Aydın Girişimci Kadınlar (AGİKAD) Derneği**

   Faaliyet Alanları

   - Kadın girişimcilerin arttırılarak istihdam sağlamak.
   - Toplumda kadının konumunu ve statüsünü yükseltmek.
   - İş dünyasında ihtiyaç duyduğu bilgi ve vasfı kazandırmak.
   - Girişimcilik projelerinde yer almak.
   - Gelir sağlayacak işlemleri yapmak.
   - Diğer kurum, kuruluş ve sosyal örgütlerle iş birliği yapmak.

3. **Aydın İş Kadınları Derneği**

   Faaliyet Alanları (https://www.facebook.com/iskad.aydin/)

   - Kadınların şirketleşme ve kurumsallaşma olgusunu geliştirerek ortak şirket çalıştırma bilincini oluşturmak.
   - Girişimci kadınların istihdamını arttırmak için destek olmak
   - Girişimci kadınlara destek vermek

- Faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere diğer kamu ve özel kuruluşlarla iş birliği yapmak

4. Aydın Kadın Efeler Derneği

Faaliyet Alanları (https://aykadef.wordpress.com/tuzuk/)

- Kadınların ekonomik ve sosyal konumlarını güçlendirmelerini sağlamak üzere çalışmalar yapmak
- Kadınların ülke ekonomisine katkılarını arttırmak üzere çalışmalar yapmak
- Kadın istihdamını arttırmak
- Girişimci kadınlara destek vermek

5. Aydın Kadın Girişim Kültür Eğitim Dayanışma Derneği

Faaliyet Alanları

- Faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere eğitimler vermek
- Kadın girişimcileri desteklemek
- Diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak

6. Çağdaş Roman Kadın Derneği

Faaliyet Alanları (Kahraman, 2014:144)

- Faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için eğitim çalışmaları yapmak
- Gelirler sağlamak üzere ekonomik faaliyetlerde bulunmak
- Kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak

7. Kadın Haklarını Koruma Derneği

Faaliyet Alanları (Dernek Tüzüğü)

- Kadınların ekonomik ve sosyal sorunlarına çözüm faaliyetlerde bulunmak
- Kadınların statüsünü güçlendirilmek için çalışmalar yapmak
- Kadınların bilinçlendirilmesi için eğitim programları hazırlamak
- Diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak

8. Türk Kadınlar Birliği Derneği

Faaliyet Alanları (Kahraman, 2014:151)

- Diğer kurum ve kuruluşlar ile derneklerle iş birliği yapmak
- Ortak projeler yürütmek
- Amaçlarına uygun eğitim faaliyetleri yapmak
- Amaçlarını gerçekleştirmek için fon oluşturmak, vakıf kurmak

9. Türk Kadınlar Konseyi Derneği (Aydın ve Efeler Şubesi)

Faaliyet Alanları (Kahraman, 2014:150)

- Eğitimle ilgili faaliyetler gerçekleştirmek
- Diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak
- Kadın istihdamının geliştirilmesini çalışmak
- Amaçlarına uygun gelir getiren faaliyetler yapmak

10. Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği

Faaliyet Alanları (https://www.tukd.org.tr/faaliyet-alanlarimiz)

- Kadınların eğitim almalarını sağlamak üzere projeler üretmek
- Üniversitelerle ve diğer kurum ve kuruluşlarla kadınların güçlendirilmesi için ortak çalışmalar yapmak
- Kadın istihdamını arttırmak üzere çalışmalar yapmak
- Kadınların karar mekanizmalarında yer almaları için çalışmalar yapmak

Derneklerin girişimcilikle ilgili olan faaliyet alanları 6 grupta toplanmıştır. Daha sonra bunların frekans ve yüzdeleri hesaplanmıştır. Çizelge 2'de görüldüğü üzere 11 dernekten 5 tanesinin (%45,6) tüzüğünde girişimciliğin desteklenmesi yer almaktadır. Bu da hemen hemen yarısının kadın girişimcileri desteklediğini göstermektedir. Yine 5 derneğin (%45,6) kadın istihdamının arttırılması yönünde çalışmaları yer almaktadır. Derneklerin tamamının tüzüğünde kadınların bilinçlendirilmesi, statülerinin arttırılması, hak ve hürriyetleri hakkında bilinçlendirilmesi amacıyla kurs, seminer vb. eğitimler verilmesinin yer aldığı görülmektedir.

Ayrıca 9 dernek (%81,8) diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılmasına olumlu bakmaktadır. %36,4'ü de ortak proje yürütülmesini desteklemektedir. Bu iş birliği girişimcilikle ilgili faaliyetlerde önemli bir rol oynar. Dernekler kendi başlarına yerine getirmekte zorlandıkları konularda proje veya diğer iş birlikleri ile faaliyetlerini sürdürebilirler.

Derneklerin kendi başlarına herhangi bir gelirleri yoktur. Ancak bazı faaliyetlerini yerine getirebilmek için gelire ihtiyaçları olmaktadır. Özellikle girişimcilik destekleri için bu ihtiyaç daha fazladır. Gelir getiren iktisadi, ticari ve sanayi işletmelerin kurulması hem derneğe mali katkısı olacak hem de istihdam yaratacak olmasından dolayı avantaj sağlayacaktır. Aydın'da bulunan kadın derneklerinden yarısından fazlasının (%54,5) tüzüğünde gelir getiren iktisadi, ticari ve sanayi işletmelerin kurulması maddesi yer almaktadır.

Sonuç olarak Aydın ilinde bulunan kadın haklarına yönelik 11 derneğin 5 tanesinin tüzüğünde girişimcilik faaliyetleri yer almaktadır. Ancak uygulamada bunların bir kısmı bu faaliyetleri yerine getirirken bir kısmının da yerine getiremediği görülmektedir. Kadınların iş hayatına atılmaları, ekonomik özgürlüklerini elde etmeleri karar alma mekanizmalarında yer alabilmeleri için bu tür girişimcilik faaliyetlerinin uygulamalarının arttırılması önemlidir.

Çizelge 2: Derneklerin Girişimcilikle İlgili Faaliyetleri

	f	%
Kadın girişimcilerin desteklenmesi	5	45,6
İstihdam sağlanması	5	45,6
Kurs, seminer vb. eğitimler verilmesi	11	100
Diğer kamu kurum ve kuruluşlar ile iş birliği yapılması	9	81,8
Diğer kamu kurum ve kuruluşlar ile ortak proje yürütülmesi	4	36,4
Gelir getiren iktisadi, ticari ve sanayi işletmelerin kurulması	6	54,5

SONUÇ

Kadın dernekleri, toplumda cinsiyet eşitsizliğinin önüne geçilmesi, kadın haklarının korunması, kadınların çalışma hayatına katılması ve ekonomik özgürlüklerini elde etmesinin sağlanması gibi amaçlar taşımaktadır. Bu amaçlarla kamu kuruluşları, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yaparak kadın sorunlarının çözümü konusunda çalışmalar yapmaktadırlar. Kâr amacı taşımayan ve kadınların hayatını iyileştirmek için çaba harcayan bu dernekler girişimci kadınların sayılarının arttırılması için de faaliyetler yürütmektedirler.

Alan çalışmasında incelenmiş olan Aydın ilindeki kadın haklarına yönelik 11 derneğin 5 tanesinin tüzüğünde yer alan girişimcilik faaliyetlerine yer verilmiştir. Bu faaliyetler 6 grupta toplanmıştır ve en fazla orandan başlayarak şu şekilde sıralanmaktadır:

- Kurs, seminer vb. eğitimler verilmesi (%100)
- Diğer kamu kurum ve kuruluşlar ile iş birliği yapılması (%81,8)
- Gelir getiren iktisadi, ticari ve sanayi işletmelerin kurulması (54,5)
- İstihdam sağlanması (%45,6)
- Kadın girişimcilerin desteklenmesi (%45,6)
- Diğer kamu kurum ve kuruluşlar ile ortak proje yürütülmesi (%36,4)

Derneklerin tamamının tüzüğünde kurs, seminer vb. eğitimlerin verilmesi maddesi yer almaktadır. Bu durum derneklerin kadınların eğitilmesi ve bilinçlendirilmesine verdikleri önemi göstermektedir.

Derneklerin %81,8'i diğer kamu kurum ve kuruluşları ile iş birliği yapılmasını desteklemektedir. Girişimcilik faaliyetleri açısından bu iş birliği oldukça önemlidir. Çünkü girişimcilik çok yönlü bir çalışma alanıdır ve iş birliği gerektirir.

Derneklerin 54,5'i yani yarıdan fazlası tüzüklerinde gelir getiren iktisadi, ticari ve sanayi işletmelerin kurulması maddesine yer vermişlerdir. Girişimci kadınların desteklenmesi için bu da önemli bir maddedir.

Kadın derneklerinin her ne kadar tüzüklerinde girişimcilikle ilgili faaliyetlere yer verilmiş olsa da uygulamada bazı eksiklikler bulunmaktadır. Kadınların kendi işyerlerini kurup çalışma hayatında yeterince yer alabilmeleri, ekonomik olarak bağımsızlıklarını sağlayabilmeleri ve karar alma mekanizmalarında yer alabilmeleri için bu tür girişimcilik faaliyetlerinin uygulamalarının arttırılması önemlidir.

Bu uygulamada görülen eksiklikler sadece Aydın ilinde incelemede yapılan dernekler için geçerli olmayıp Türkiye genelinde de görülmektedir. Kadınlara yönelik sivil toplum kuruluşlarının çok azı amaçlarına uygun faaliyetlerde bulunabilmektedir. Kadın hakları yeterince korunamamakta, sadece yasal düzenlemelerde kalmaktadır. Bu nedenle toplumda önemli bir yere sahip olan sivil toplum kuruluşlarının desteklenmeleri ve kadın derneklerinin daha aktif olarak çalışmalar yapması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Dilek, A. (2020). "Türk Kültüründe Girişimcilik" 14. ULUSLARARASI TÜRK SANATI, TARİHİ ve FOLKLORU KONGRESİ, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No: 71, Aydın.

Dilek, A. ve COŞKUN, S.N. (2017). "İşletme Eğitimi Alan Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerinin Belirlenmesi: Adnan Menderes Üniversitesi Aydın Meslek Yüksekokulu Örneği", I. ULUSLARARASI SOSYOLOJİ VE EKONOMİ KONGRESİ, İKTİSADİ KALKINMA VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERNEĞİ, Kayseri.

Erçelik, M. A. (2021). *Girişimcilik Eğitimi*, İksad Yayınevi, Ankara

Erdoğan, Z. (2020). Eşikler ve Değerler Bağlamında Kırsalda Kadın Örgütlenmeleri: Bursa Üreten Kadın Dernekleri Federasyonu Örneği. Journal of Planning.

Kahraman, S. (2014). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişte Kadın Sivil Toplum Örğütlerinin Oluşması: Aydında Kurulan Kadın Sivil Toplum Örgütleri ve Çalışma Alanları* (Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kalelioğlu, U. B. Dernek Sosyolojisi Yolunda Bir Deneme: Siegerland Atatürkçü Düşünce Derneği Üzerine Sosyolojik Tetkikler. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (50), 333-349.

Smıth, D. H. (2015). Voluntary Associations, Sociology of. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Seciyence, 2nd edition, Vol.25, 252–260.

http://dx.doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.32168-7

https://aykadef.wordpress.com/tuzuk/ (E.T:15.01.2022)

https://w)ww.siviltoplum.gov.tr/illere-ve-faaliyet-alanlarina-gore-dernekler (E.T:15.1.2022)

https://www.facebook.com/iskad.aydin/ (E.T:15.1.2022)

https://www.tukd.org.tr/faaliyet-alanlarimiz (E.T:15.1.2022)

AR-GE PROJELERİNDEKİ KRİTİK BAŞARI FAKTÖRLERİNİN TEKNOLOJİ TRANSFER PERFORMANSINA ETKİSİ

Günay GENÇER [1]

[1] Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Teknoloji Politikaları ve İnovasyon Yönetimi ABD, gunay.celikkaya@student.asbu.edu.tr - 0000-0002-9054-2668

ÖZET

Teknolojik gelişmelerle birlikte ulusal ve uluslararası çerçevede bilim ve teknoloji alanında çeşitli politikalar üretilmektedir. Ar-Ge proje başarısı genellikle diğer mühendislik proje başarısından daha karmaşıktır ve projelerin performansının değerlendirilmesi zordur. Son dönemde geciken, bütçeyi aşan ve paydaşların beklentilerini karşılayamayan Ar-Ge projeleri hakkında çok sayıda makale yayınlanmıştır. Proje yönetimi araştırmasının popülaritesine rağmen, proje başarısını ölçmek için üzerinde anlaşmaya varılmış bir tanım veya yöntem yoktur. Öte yandan, günümüzde işletmeler pazar payını yakalamak ve elinde tutmak için mümkün olan en kısa sürede ve en yüksek kalitede yeni ürünler üretmeye çalışmaktadır. Sonuç olarak, araştırma ve geliştirme girişimleri giderek daha önemli hale gelmektedir. Bu çerçevede, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) projeleri için teknoloji transfer performansları ve kritik başarı unsurları oluşturulmaktadır. Yapılan bu çalışmada amaç Türkiye'deki teknoloji firmalarında proje başarı anlayışını ve teknoloji transfer performansını keşfetmek için proje başarı kriterlerini istatistiksel olarak analiz edilmesi ve Türkiye'deki kritik başarı faktörleri ile teknoloji projelerinde ki teknoloji transfer performansı arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak analiz etmektir. Bu kapsamda Savunma Sanayi'de Ar-Ge projelerinin yönetiminde çalışan 202 katılımcıya anket yöntemi uygulanmıştır ve toplanan veriler IBM SPSS programında analiz edilmiştir. Verilerin analizinde betimleyici istatistik, regresyon analizi, faktör analizi, tek yönlü varyans analizinden yararlanılmıştır. Teknoloji transfer performansını etkileyen faktörlere ilişkin olarak katılımcılara yöneltilen 30 ifade faktör analizi sonucunda varimax rotasyonlu temel bileşenler analizine göre 6 faktör elde edilmiştir. Bu faktörler projenin hedefi, üst yönetim desteği, proje takvimi, proje takımı, teknik çalışmalar, kontrol ve takip olarak adlandırılmıştır. Araştırmanın sonucunda proje

hedefinin, üst yönetimin ve teknik çalışmaların teknoloji transfer performansını arasında anlamlı bir ilişki olduğu, proje takımı, takvimi, projenin kontrol ve takip süreçlerinin teknoloji transferi performansını etkilemedi görülmüştür.

Anahtar Kelimeler : araştırma ve geliştirme, proje yönetimi, kritik başarı faktörleri, teknoloji transferi performansı

THE EFFECT OF CRITICAL SUCCESS FACTORS IN R&D PROJECTS ON TECHNOLOGY TRANSFER PERFORMANCE

Various policies are being produced in the sphere of science and technology within the national and international frameworks along with technological advancements. R&D project success is often more complex than other engineering project success, and the performance of projects is difficult to evaluate. Recently, many articles have been published about R&D projects that are delayed, exceed the budget and fail to meet the expectations of the stakeholders. Despite the popularity of project management research, there is no agreed definition or method for measuring project success. On the other hand, businesses today try to produce new products of the highest quality in the shortest possible time to capture and retain market share. As a result, research and development initiatives are becoming increasingly important. In this framework, technology transfer performances and crucial success elements for business research and development (R&D) projects are formed. The aim of this study is to statistically analyze the project success criteria in order to explore the understanding of project success and technology transfer performance in technology companies in Turkey and to statistically analyze the relationship between critical success factors in Turkey and technology transfer performance in technology projects. In this context, the questionnaire method was applied to 202 participants working in the management of R&D projects in the Defense Industry. The collected data were analyzed in the IBM SPSS program. Descriptive statistics, regression analysis, factor analysis, and one-way analysis of variance were used in the data analysis. As a result of factor analysis of 30 expressions directed to the participants regarding the factors affecting technology transfer performance, 6 factors were obtained according to varimax rotation principal components analysis. These factors were named as the goal of the project, senior management support, project schedule, project team, technical studies, control, and follow-up. As a result of the research, it was seen that there is a significant relationship between the technology transfer performance of the project

goal, senior management, and technical studies, and the project team, calendar, control and follow-up processes of the project did not affect the technology transfer performance.

Keywords: research and development, project management, critical success factors, technology transfer performance

1. GİRİŞ

Bir işletmenin bugün sahip olduğu teknik bilgi birikimini uygulama kapasitesi, genellikle ona rekabet avantajı sağlar ve genel stratejide kilit bir faktördür. Türkiye'de proje yönetimi departmanları, işletmeler tarafından her geçen gün daha yüksek standartlarda tutulmaktadır. Proje yönetimi ekipleri, savunma sanayide ve diğer sektörlerde kıyasıya rekabet halindedir. İşletmeler kendi pazarlarında rekabet edebilmek için yeni ürünleri olabildiğince hızlı ve en yüksek kalitede piyasaya sürmeye çalışırlar. Sonuç olarak, araştırma ve geliştirme girişimlerini yönetmek giderek daha önemli hale geliyor. Daha etkin projeler üretebilmek için özellikle savunma sanayi sektörü işletmelerinin büyük çoğunluğunun proje yönetim ofisleri bulunmaktadır ve Türkiye'de Proje Yönetim Enstitüsü sertifikalı personel sayısı giderek artmaktadır.

Ar-Ge proje yönetimi ile ilgili araştırmaların azlığına rağmen, Türkiye'nin küresel sorunların birçoğunu proje yönetimi ile çözebilmektedir. Küresel anlamda rekabet edebilmek için Türk sanayi sektöründeki düzenlemelerin proje yönetimi başarı unsurlarının belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada bu faktörler belirlenerek ve teknoloji transfer performansını nasıl etkilediğini tespit etmektir.

Günümüzde proje yönetim konusu çok yaygın olmasına rağmen projelerin başarısını nasıl ölçüleceğine dair genel bir standart veya tanım bulunmamaktadır (Culler, 2009). Organizasyonlardaki proje başarısına ulaşmak için doğru zamanda doğru faktöre konsantre olmak için proje uygulayıcılarının kritik başarı faktörleri ile teknoloji transfer performansı arasındaki ilişkilerin derecesini anlamaları oldukça önemlidir. Bir projenin tüm paydaşlarının proje başarısı konusunda aynı bakış açısına sahip olamayacağına işaret etmektedir (Lim & Mohamed, 1999).

Literatürde proje yönetimi yaklaşımları ile kuruluşların teknoloji transferlerinin etkinliğine yönelik çalışmalara rastlanmaktadır. Bununla birlikte, proje yönetimi prosedürlerinin teknoloji transferinin etkinliği üzerindeki etkisi yazılı olarak

belgelenmemiştir. Çalışmanın amacı, proje yönetim aşamalarının teknoloji transferinin etkinliğini nasıl etkilediğini tespit etmektir. Firma özelliklerinin teknoloji transferi performansı üzerindeki etkisinin yanı sıra teknoloji transferi performansının çeşitli proje yönetimi kriterleri ile proje performans kriterlerini nasıl etkilediği arasında bir fark olup olmadığı da incelenecektir.

Proje yönetimi prosedürlerinin teknoloji transferinin verimliliği üzerindeki etkisi incelenmemiştir. Bu nedenle, proje yönetimi prosedürlerinin teknoloji transferinin performansını tartışmasız iyileştireceğini veya kötüleştireceğini iddia etmek yanlış olacaktır. Proje yönetimi kriterleri ve performans ölçütleri ile ilgili literatür incelendiğinde, proje yönetimi uygulamalarının teknoloji transfer performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacağı öngörülmektedir. Çünkü literatür araştırması, proje yönetimi ile teknoloji transferi performans parametreleri arasında bir bağlantı olabileceğini göstermiştir. Bu araştırma, proje yönetimi tekniklerini kullanan işletmelere teknoloji transfer performansını artırmak için teknoloji transferi çalışmaları kapsamında hangi konulara öncelik vermesi gerektiği hakkında öneriler sunacaktır. Türkiye'de teknoloji transfer şirketlerinin diğer ülkelere göre çok az olması nedeniyle çalışmanın önemli sonuçlar vermesi bekleniyor.

Bu çalışmada öncelikle teknoloji transferi performansı ve proje yönetimi hakkında literatür araştırması yapılmıştır. Sonrasında proje yönetim performansının teknoloji transfer performansına etkisini oluşturulan hipotezler ile araştırılmıştır.

Bu araştırma için amacımız:

- Türkiye'deki teknoloji firmalarında proje başarı anlayışını ve teknoloji transfer performansını keşfetmek için proje başarı kriterlerini istatistiksel olarak analiz etmek,
- Türkiye'deki kritik başarı faktörleri ile teknoloji projelerinde ki teknoloji transfer performansı arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak analiz etmek

Cooper'a göre projelerdeki en önemli başarı faktörünü Ar-Ge harcaması, insan kaynağı, mali harcamalar ve proje ekibinin etkin rol oynadığını belirtmiştir. Literatürdeki diğer örneklere bakıldığında Yazdani ve Souder teknik çalışmaların da süreci iyileştirdiği ifade edilmiştir. Yenilikçi yapıların olgunlaştırılması, iş geliştirme ve pazarlama faaliyetleri, projede yönetim desteğinin alınması, teknik çalışmalar, projenin odaklı bir misyonunun olması, kaliteli çıktılar için kontrol ve takip mekanizması, doğru iletişim kanalları ile paydaşlar arasında iletişim, takım çalışmasındaki birliktelik gibi proje sürecinin başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlayan etkenler olarak özetlenebilmektedir.

Özetle bu çalışmanın amacı, başarılı bir Ar-Ge projesini neyin oluşturduğunu anlamak için proje başarı kriterlerini incelemek ve Türk savunma sanayi sektöründe proje yönetimi başarı unsurlarını ve bunların teknoloji transfer performansı üzerindeki etkilerini belirlemektir.

2. Kuramsal Çerçeve

2.1 Proje Yönetimi Tarihi

Eski Mısır mimari kalıntıları, proje yönetiminin kaynağı olarak düşünülmektedir (Frame, 2003) (Richman, 2002). Koordinasyon görevleri ve çeşitli becerilere sahip personeli içeren Mısır piramitlerinin inşası sırasında, Mısırlılar proje yönetimi özellikleri sergilediler. (Shenhar & Dvir, 2007)'e göre, öne çıkan projelerin ve proje yönetimi uygulamalarının bazı tarihi örnekleri arasında Taç Mahal, Çin Seddi ve Roma Su Kemerleri bulunmaktadır. Öte yandan, proje yönetiminin kabul gören bir konu haline gelmesi 20. yüzyıla kadar sürdü. Proje yönetimi, 19. yüzyılın sonlarına doğru kurumsal yaşamın etkin olması ile ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. O yıllarda ülkelerin yürüttüğü çalışmalar ile proje yönetimi kavramının ortaya çıkması hızlanmıştır.

Proje kelimesinin kullanımı 15. yüzyıla dayanmaktadır (Merriam-Webster, 2022). Oxford sözlüğüne göre Latincede "projectum" kelimesi "belirgin bir şey" anlamına gelir. "pro-" kelimesi ileri, bir sonraki anlamına, "jacere" kelimesi ise atmak anlamına gelmektedir. Bu sebeple "herhangi bir şey yapılmadan önce gelen şey" olarak düşünülmekteydi.

1969 yılında proje yönetimi alanında yapılan uygulamaları standart hale getirmek için gönüllüler tarafından Proje Yönetim Enstitüsü (PMI) kurulmuş ve aynı yıl Proje Yönetimi Bilgi Kılavuzu (PMBOK) yayımlanmıştır. PMI'ın hazırladığı kılavuzda proje, ayırt edici bir mal, hizmet veya sonuç veren kısa bir çaba olarak tanımlanır. Tüm projelerin belli bir başlangıç ve bitiş tarihi olması gerekmekte olup projenin sonucunda stratejik amaçlara ulaşması hedeflenmektedir (PMBOK, 2017).

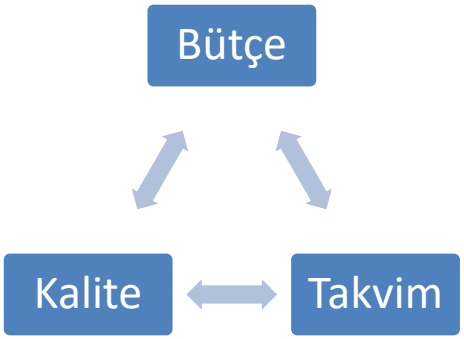
2.2 Ar-Ge Projelerde Kritik Başarı Faktörleri

Literatürde projelerin başarılı olmasını sağlayan faktörlerin belirtilmesi ile ilgili ilk çalışmalar Pinto ve Slevin'ın çalışmaları ile başlamıştır. (Pinto & Slevin, 1998)'in

yürüttüğü projelerin olumlu ve olumsuz etkenlerin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmada projenin başarılı olması için başlangıçta hazırlanan planın uygulanması, hedeflere ulaşılması ve planlanan bütçeye bağlı kalınması olarak nitelendirilmiştir. Farklı bir çalışmada projenin başarı faktörlerini misyon, plan, danışmanlık, iletişim, izleme ve kontrol, yönetim ve iletişim olarak detaylandırılmıştır. (Pinto & Slevin, 1986), tarafından geliştirilen Proje Uygulama Profili (PIP) ölçeği çeşitli alanlarda ve bölgelerde ampirik araştırma çalışmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır (Finch, 2003; Jones, 2007).

Proje yaşam döngüsünün etkisi (Pinto & Slevin, 1988) tarafından vurgulanmıştır. Proje başlangıç aşamasındaki en önemli hususlar, proje misyonu ve müşteri danışmanlığı gibi görünmektedir. Planlama aşamasında üst yönetimin desteği, projenin amacı, zamanında olması ve müşteri onayı önemli hususlardır. Proje hedefleri, ekip liderliği, müşteri etkileşimi, proje zaman çizelgeleri ve planları, teknik faaliyetler ve problem çözme, proje yürütme aşaması boyunca önemli hususlardır. Projenin amacı, teknik görevleri ve müşteri danışmanlığı, nihayet projenin bitiş aşaması boyunca en önemli başarı kriterleridir.

Demir üçgen veya üçlü kısıtlama, başarılı bir projenin geleneksel tanımına uyar. 1999 yılında Demir Üçgen Modeli olarak kalite, maliyet ve zaman boyutlarında proje başarısı değerlendirilmekledir. Modelde proje yöneticisinin karşılaşabileceği kısıtları ve aralarındaki ilişkinin dengesinin önemi ifade edilmektedir. İlerleyen zamanlarda projenin performansı da kriter olarak sayılmaya başlanmıştır ve projenin teslim edilebilirliği ile kuvvetli bir ilişki olduğu belirtilmiştir (Atkinson, 1999). Demir Üçgen Modelinde yer alan kalite, zaman ve maliyet kriterlerinin yanı sıra başka faktörlerinde proje başarısına etkisi olduğu değerlendirilmektedir (Jugdev & Müller, 2005).

Görsel 1: Demir Üçgen

2.3 Teknoloji Transferi

Bilim ve teknoloji, toplumun geleceğini belirleyen ve bu sayede teknolojik gelişmelerin incelenmesi, süreçlerin iyileştirilmesi ve ticari açıdan bir kazanç elde edilmesi gibi çalışmaları önceliklendirilen bir kavramdır (Durgut & Aksoy, 2004) Teknolojik değişimin hızlanması, kısalan ürün yaşam döngüleri ve artan küresel rekabet sonucunda küresel rekabet ortamında köklü değişimler görülmektedir. (Santoro & Betts, 2009). Bu kapsamda yapılan çalışmaların verimliliğin ve bölgesel büyümenin arttırıldığı görülmektedir (Duygun S. , 2004). Teknolojik çalışmalarda daha az deneyime sahip ülkelerde bu açığın kapanması için yürütülen kalkınma süreçlerinde teknoloji transferi konularına önem vermesi gerekmektedir. (Bilgin M. , 1998) Son 100 yıldır özellikle gelişmiş ülkelerin büyüme ve kalkınma politikalarında kullandıkları yöntemlerden biri de teknoloji transferi süreci olmuştur. Temel olarak, teknoloji transferi zaman alıcı ve pahalı bir öğrenme sürecidir (Wilbanks, ve diğerleri, 1991). Bu yüzden üretimin otomasyonu, özellikle Sanayi Devrimi'nin ardından ABD'de ve birkaç Avrupa ülkesinde bazı teknolojik olanaklar sundu. Askeri ve ekonomik gücün temel dinamiğini oluşturan teknolojinin önemi, ulusları onu geliştirmenin veya elde etmenin yollarını aramaya yöneltmiştir (Ayhan, 2002). Teknoloji transferinin başarılı bir şekilde sonuçlanabilmesi için gereksinimlerin iyi tanımlanarak talep edilen teknolojinin net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Ekibin deneyimleri ve müşterinin görüşleri alınarak benzer firmaların çözümlerinin incelendiği bir araştırma yapılmalıdır. Teknoloji transferi olarak da bilinen teknoloji transferi, devreden kişi transfer edilen teknolojiyi tam olarak anlayana ve herkes onu kendi yararına kullanmaya başlayana kadar tamamlanmaz (Chen, 1996).

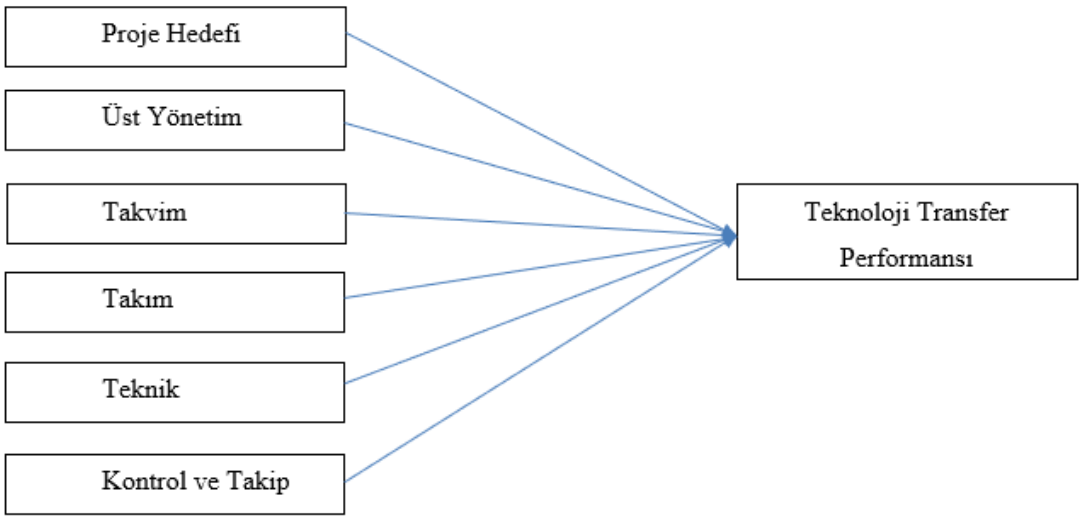
2.4 Teknoloji Transferi Sebepleri

Teknoloji, yarattığı etkiler açısından yalnızca işletmelerin ve endüstrilerin rekabet avantajları için değil, aynı zamanda ulusal üretim için de çok önemlidir. Ayrıca, büyüme veya az gelişmişlik derecesinde önemli bir etkiye sahiptir. Her şeyden önce teknolojik büyüme, daha fazla ve daha kaliteli mal ve hizmetler üreterek gelişmiş bir ulus olma hedefiyle ulusal kalkınmanın konusudur (Kiper, 2004). Ar-Ge faaliyetleri gelişmiş ülkelerde ekonomik ve siyasi açıdan üstünlük sağlanmaktadır. Bu politikalara uyum sağlayabilmek amacıyla yüksek teknolojiye ulaşmak hedeflenmekte ve teknoloji transferini vurgulanmaktadır. Yüksek teknolojilerin uyarlanabilmesi için alt yapı eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir. Hızlı ve etkili düzenlemeler ile bu süreç

başarılı bir şekilde yürütülebilmektedir. (Kiper, 2004)'e göre teknoloji transferi aşağıda sıralanan nedenlerle ortaya çıkmaktadır.

2.5 Araştırma Modeli ve Hipotezler

Teknoloji transferi performanslarının ölçülmesiyle firmaların çeşitli teknoloji transfer politikaları geliştirmesi sağlandığından dolayı, firmaların teknoloji transfer politikaları bağımlı değişken olarak değerlendirilmiştir. Araştırma modeli hazırlama aşamasında literatürdeki çalışmalar incelenmiştir. Araştırma için problem belirlenmiş ve model önerisinde bulunulmuştur. Önerilen araştırmanın modeli aşağıdaki görselde bulunmaktadır.

Görsel 2: Araştırma Modeli

Sosyal bilimlerde en çok kullanılan analizlerden birisi regresyon analizidir. Bir adet bağımlı değişken ve çeşitli bağımsız değişkenlerin analiz edildiği çoklu regresyon analizi sayesinde doğru sonuçlara ulaşılabilmektedir. Bu çalışmada da hipotezler IBM SPSS programında regresyon analizi ile değerlendirilmiştir.

3. Uygulama

Çalışmada Türkiye'de savunma sanayi alanında Ar-Ge projelerinin kritik başarı faktörleri ve teknoloji transfer performansları gözlemlenmiştir. Altı farklı değişken ile veriler gözlemlenmiş ve analiz edilerek çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Gözlemlenen Ar-Ge projelerinin başarı kriterleri ile teknoloji transfer performanslarını etkileyen faktörler hakkında toplanan veriler ile çoklu regresyon analizi yapılmıştır. İstatistiki anlamda

uygun bir model seçilmesi için birden fazla açıklayıcı değişken arasındaki ilişkiyi modelleyen regresyon analizi kullanılmıştır

Anketi toplamda 202 kişi doldurmuştur. Araştırma kapsamında veri toplamaya yönelik anket tekniğinin parametreleri dahilinde elde edilen verilerin analizi sonrasında katılımcıların betimsel istatistikler yapılmıştır.

Katılımcıların yıllık çalışma deneyimleri incelendiğinde, çoğunluğun (65 kişi) 10 ila 15 yıl arasında kurumda çalıştığı aşağıdaki çizelgede görülmektedir.

Sonuç olarak katılımcıların %64,4'ü (130) erkek, %35,6'ü (72) kadındır. Ayrıca, lisans mezunları katılımcıların çoğunluğunu (%70,3) oluştursada, yüksek lisans (%26,7) ve doktora (%12,12) mezunları da bulunmaktadır.

Çizelge 1 : Katılımcıların Cinsiyet Analizi

Cinsiyet	Sıklık	Yüzde %
Erkek	130	64,4
Kadın	72	35,6
Toplam	**202**	**100,0**

Katılımcıların yaşları, **Error! Reference source not found.**'te gösterildiği gibi altı farklı aralık oluşturularak hesaplanmıştır.

Çizelge 2: Katılımcıların Yaş Analizi

Yaş	Sıklık	Yüzde %
<20	0	0
20-29	35	17,3
30-39	107	53,0
40-49	51	25,2
50-59	9	4,5
60 ve üzeri	0	0
Toplam	**202**	**100,0**

Yanıt verenlerin çoğunluğu yaklaşık orta yaş grubuna %53 oranında temsil edilen 30-39 yaş grubudur. Katılımcıların %25,2'si 40-49 yaş aralığında, %17,3'ü 20-29 yaş aralığında, 50-59 yaş aralığında %4,5 temsil oranıyla katılmıştır.

Ankete katılanların asgari eğitim düzeyi, en düşük lisans derecesindedir ve katılımcılarım eğitim durumu gruplandırılmıştır.

Çizelge 3: Katılımcıların Eğitim Durumu

	Sıklık	**Yüzde %**
Eğitim Durumu		
Lisans	142	70,3
Yüksek Lisans	54	26,7
Doktora	6	12,12
Toplam	**202**	**100,0**

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%70) lisans eğitimini tamamlamıştır. Yüksek lisans derecesine sahip olanlar %26,7 ve en düşük eğitim grubu olarak doktora seviyesi katılımcıların oranı da 12,12'dir.

Çizelge 4: Katılımcıların İş Tecrübesi

	Sıklık	**Yüzde %**
İş Tecrübesi		
0-5 yıl	26	12,9
5-10 yıl	41	20,3
10-15 yıl	65	32,2
15-20 yıl	46	22,8
20 yıl üzeri	24	11,9
Toplam	**202**	**100,0**

Katılımcıların %12,9'u 0-5 yıl aralığında iş deneyimine sahip olurken; %20,3'lük oran 5-10 yıl aralığında deneyime sahiptir. En yüksek katılımın gerçekleştiği iş tecrübesi aralığı ise %32,2 ile 10-15 yıl arasında çalışan katılımcıların verileri bulunmaktadır. Daha deneyimli katılımcıların olduğu 15-20 yıl arasında tecrübede %22,8 oranı, 20 yıl ve üzeri denetime sahip kişilerde ise 11,9 oranı mevcuttur.

Değişkenlerin değerlere sahip olma durumunu SPSS'de tanımlayıcı istatistiksel analiz kullanılarak değerlendirildi. Analizlerin ortaya koyduğu uç değerler olmadığı için verilerin normal dağılıma uyup uymadığı tespit edilmiş ve analiz öncesi hazırlıklara devam edilmiştir.

3.1 Regresyon Analizi

Değişkenler arasındaki nedenselliği analiz etmek için korelasyon analizi aşamasından regresyon analizi aşamasına geçilmesi tercih edilmiştir. Araştırmada teknoloji transfer performansını açıklamak için birden fazla bağımlı değişken yer aldığı için çoklu regresyon analizi tercih edilmiştir.

3.2 Çoklu Regresyon Analizi

Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin incelenmesi çoklu regresyon analizi kullanılmıştır. Analizin arkasındaki varsayım, bağımlı değişken ve bağımsız değişkenlerin doğrusal bir bağlantıya sahip olmasıdır; yine de bağımsız değişkenler arasında önemli bir bağlantının varlığı çoklu bağlantı sorununa neden olabilir (Gürbüz & Şahin, 2018). Sonuç olarak, inceleme sırasında çoklu bağlantı sorunu da incelenmiştir.

Son yapılan çoklu regresyon analizinde istatistiksel olarak anlamlı bulgular elde edilmiştir (F (3,198) =192,208, p<0,001) ve R^2 değeri 0,744 olarak bulunmuştur. Sonuç olarak projelerin teknoloji transfer performansının %74,4'lük kısmı regresyona tabi tutulan bağımsız değişkenler tarafından açıklanabilmektedir. Çoklu eş doğrusallık problemi olmaması için (Field, 2009) tolerans değerlendirme kriteri olarak (1- R^2) değerini referans göstermiştir ve değişkenlerin VIF değerlerinin bu rakamdan yüksek olması gerektiğini belirtmiştir. Çalışmada VIF değerlerinin (1-0,744) 0,256 'den büyük olduğundan dolayı analizin çoklu eş doğrusallık problemi bulunmamaktadır.

Sonuç olarak, teknoloji transfer performansının bağımlı değişken olduğunu ve 6 faktör bağımsız değişken kapsamında teknoloji transfer performansını en çok etkileyen değişkenlerin sırasıyla "proje hedefi" ve "üst yönetim" ve "teknik çalışmalar" olduğu değerlendirilmektedir. Analizin bulguları, bu bulgulara dayalı olarak hipotez 1, 2 ve 5'i desteklemektedir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde artan rekabet ve küreselleşme etkisiyle ülkeler ve firmaların çeşitli sürdürebilirlik stratejisi oluşturması önem arz etmiştir. Bireyler ve ülkeleri için çalışmalarında verimliliği arttırabilmek ve rekabet avantajı elde edebilmek için Ar-Ge çalışmalarını bir araç olarak kullanılmaktadır. (Abrunhosa, 2003), bu kapsamda mevcut çalışmaların takibi ve ilerletilmesi amacıyla çeşitli Araştırma Geliştirme stratejileri ve teknoloji politikaları oluşturulmuştur. Uluslararası rekabet kapsamında ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ölçerek üretim, istihdam gibi çalışmalarda verimliliklerini arttırmaktadırlar. Firmaların Ar-Ge projelerinde yaptıkları çalışmalarda başarı kriterlerini ölçmek ve teknoloji transfer çalışmalarına farkındalık sağlamak amacıyla bütünsel anlamda değerlendirmeler ele alınabilmektedir.

Bu çalışma, Ar-Ge projelerinde önemli başarı kriterlerinin teknoloji transferi performansı üzerindeki etkisini inceleyerek literatürdeki bir boşluğu doldurmaya yardımcı olmuştur. Bu yollarla bilime katkılar sağlanmıştır. Ar-Ge projelerindeki kritik başarı kriterlerinin teknoloji transferinin etkinliği üzerindeki etkisinin incelenmesi Türkiye için çok önemlidir. Performans kriterleri çeşitli literatür çalışmaları incelenerek tanımlandıktan sonra teknoloji transfer performansı üzerinde en büyük etkiye sahip olan kriterleri belirlemek için anket araştırması yapılmıştır.

Araştırmadaki kritik başarı unsurları dikkate alındığında, Türkiye'de Ar-Ge projesi yürütecek firmalar Ar-Ge projelerinde başarılı olacaktır. Ar-Ge projelerin üst yönetim desteğinin teknoloji transfer performansı üzerinde en fazla etkiye sahip olduğu keşfedilmiştir. Bu nedenle işletmeler, yeni teknolojiyi benimsemek, motive olmak ve titiz teknik araştırmalar yapmak için ihtiyaç duydukları desteği almalıdır.

KAYNAKÇA

Abrunhosa, A. (2003). The National Innovation Systems Approach and The Innovation Matrix. *DRUID Summer Conference*, (s. 2-26). Copenhagen.

Atkinson, R. (1999). Project management: Cost, time and quality, two best guesses and a phenomenon, it’s time to accept other success criteria. *International Journal of Project Management*, 17 (6), 337–342.

Ayhan, A. (2002). *Dünden Bugüne Türkiye'de Bilim ve Teknoloji ve Geleceğin Teknolojileri.* İstanbul: Beta Yayınevi.

Bilgin, M. (1998). Teknoloji Transferi ve Türkiye'de Havacılık Sanayii. *Hacettepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Chen, M. (1996). Managing International Technology Transfer. London, University of the West of: International Thomson Business Press.

Culler, E. (2009). The Degree of Relationship Between Critical Success Factors and Information Technology Project Performance. *University of Phoenix*.

Durgut, M., & Aksoy, M. (2004). Bölgesel Teknolojik Kalkınma Stratejisi. *Teknoloji, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği*, 226.

Duygun, S. (2004). Teknoloji Transferi Nedir ve Teknoloji Transferindeki Başarı Faktörlerinin Firma Yeniliğine Katkısı. *Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü/Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Field, A. (2009). Discovering Statistics Using SPSS. London: Sage.

Finch, P. (2003). Applying the Slevin-Pinto Project Implementation Profile to an information systems project. *Project Management Journal*, 34(3), 32-39.

Frame, J. (2003). *Managing projects in organizations: How to make the best use of time, techniques, and people.* San Francisco: Jossey-Bass.

Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Jones, B. (2007). Factors affecting the full and successful implementation of new technology supporting national security: Analysis of the implementation of the Single Mobility System. *Dissertation Abstracts International*, 68 (09).

Jugdev, K., & Müller, R. (2005). A Retrospective look at our Evolving Understanding of Project Success. *Project Management Journal*, 36(4), 19-31.

Kerzner, H. (2006). *Project management, a systems approach to planning, scheduling, and controlling (9th ed.).* NJ: John-Wiley & Sons: Hoboken.

Kiper, M. (2004). Teknoloji Transfer Mekanizmaları ve Üniversite Sanayi İşbirliği. TMMOB Yayını.

Lim, C., & Mohamed, M. (1999). Criteria of project success: An explanatory re-examination. *International Journal of Project Management*, 17, 243-248.

Merriam-Webster. (2022, 12 3). *Project*. Merriam-Webster.com Dictionary: https://www.merriam-webster.com/dictionary/project adresinden alındı

Murch, R. (2001). *Project management: Best practices for IT professionals.* Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Pinto, J., & Slevin, D. (1986). The project implementation profile: New tool for project managers. *Project Management Journal*, 17(4), 57-71.

Pinto, J., & Slevin, D. (1988). Project Success: Definitions and Measurement Techniques. *Project Management Journal*, 19(1), 67–72.

Pinto, J., & Slevin, D. (1998). Critical success factors across the project life cycle. *Project Management Journal*, 19(3), 67–75.

PMBOK, P. (2017). *A guide to the Project Management Body of Knowledge (PMBOK guide) (6th ed.).* Project Management Institute.

Richman, L. (2002). *Successful project management.* New York: AMACOM, a division of American Management Association International.

Santoro, M., & Betts, S. (2009). Controlling Industry-University Relationships for Initial and Continuing Success. *Proceedings of the Academy of Strategic Management* (s. 12-17). New Orleans: Allied Academies International Conference.

Shenhar, A., & Dvir, D. (2007). Reinventing project management: the diamond approach to successful growth and innovation. *Harvard Business*.

Wilbanks, T., Myers, A., Sathaye, J., Stafurik, J., Gadgil, A., & Levine, M. (1991). Energy Efficiency, Developing Nations, and Eastern Europe. *Washington D.C. A Report to the U.S. Working Group on Global Energy EfficiencyWashington D.C. A Report to the U.S. Working Group on Global Energy Efficiency*. International Institute for Energy Conservation.

SANAL MODELLERE HAZIR MIYIZ?

Dr. Nihan TOMRİS KÜÇÜN[1]*, Öğr. Gör. Dr. Kader EROL[2]

Özet

Moda, tüketici davranışları üzerindeki belirleyiciliği uzun süredir kabul gören bir olgudur. Hazır giyim alanında modanın en önemli temsilcileri ise hem ürünleri tanıtanlar hem de trendleri yaygınlaştıranlar olarak modellerdir. Ayrıca internetin hayatımıza girdiği dönemin başından itibaren topluluklar üzerinde etki yaratanlar olarak özetlenebilecek bir kavram olan "influencerlar" da moda akımlarının oluşturulması kadar hedef kitle tarafından benimsenmesi hususunda da önemli bir etkiye sahiptir.

Son derece büyük ve dinamik bir pazar olan hazır giyim sektörü, ilişkide olduğu diğer sektörler ile birlikte değerlendirildiğinde küresel düzeyde önemli bir büyüklüğe ulaşmaktadır. Bu kapsamda marka elçileri/ influencerlar/ modeller gibi aktörler de stratejik pazarlama faaliyetleri için sektörün kritik bileşenleri arasında kabul edilmektedir. Talebin sürdürülmesi için önemli bir girdi olan "moda" ve ilgili trendlerin tüketicilere sunumu ise etik, toplum sağlığı, çevresel sürdürülebilirlik vb. alanlar tarafından sıklıkla sorgulanmaktadır. Bu bağlamda hem moda endüstrisinde hizmet veren çalışanların hem de toplumun korunmasını gözeterek geliştirilen ve yakın zamanda sektörel uygulamaları önemli ölçüde artan sanal modeller, sektörün geleceği olarak tanımlanmaya başlamıştır.

Bu çalışmada sanal model uygulamaları pazarlama ve özelinde tüketici davranışları perspektifi ile ele alınacak, ilgili literatür özetlenerek gelecekteki potansiyeline ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır. Çalışma hem literatür için yeni hem de sektörel uygulamalar açısından güncel bir konuya odaklandığından elde edilecek çıktıların değer yaratma potansiyeline sahip olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Sanal modeller, tüketici davranışı, yapay zekâ, bilgisayar üretimli imgeleme

[1]* Sorumlu yazar, Doktora Sonrası Araştırmacı, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Bilişsel Davranışsal Uygulama Araştırma Merkezi, Meşelik Kampüsü, Odunpazarı Eskişehir ntkucun@ogu.edu.tr

[2] Öğretim Görevlisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Çorlu Meslek Yüksekokulu, Pazarlama Bölümü kkizilerol@nku.edu.tr

ARE WE READY FOR VIRTUAL MODELS?

Abstract

Fashion is a phenomenon that has long been recognized as a determining factor on consumer behavior. The most important representatives of fashion in the field of ready-to-wear are models, both promoting products and disseminating trends. Furthermore, "influencers," defined as persons who have had an impact on communities since the beginning of the period when the internet entered our lives, have a significant impact on target audience adoption as well as the production of fashion trends.

The ready-to-wear industry, which is an extremely large and dynamic market, reaches a significant size at the global level when evaluated together with the other sectors it is in contact with. In this context, actors such as brand ambassadors/influencers/models are also considered among the critical components of the sector for strategic marketing activities. The presentation of “fashion” and related trends to consumers, which is an important input for the maintenance of demand, is based on ethics, public health, environmental sustainability, etc. frequently questioned by the field. In this context, virtual models developed by considering the protection of both the employees serving in the fashion industry and society have begun to be defined as the future of the sector.

In this study, virtual model applications will be discussed from the perspective of marketing and consumer behavior in particular, the relevant literature will be summarized and evaluations will be made regarding its future potential. Since the study focuses on a topic that is both new to the literature and current in terms of sectoral applications, it is thought that the outputs to be obtained have the potential to create value.

Keywords: virtual models, consumer behavior, artificial intelligence, computer-generated imagery

Giriş

Gelişen yapay zekâ ve makine öğrenmesi uygulamaları geleneksel pazarlama stratejilerinde de zorunlu bir çeşitlenmeye sebep olmaktadır. Bu teknolojilerin tüketici davranışlarının izlenip öngörülmesinden (Srivastava ve Singh, 2021), reklamların hazırlanıp sunulmasına ("synthetic advertising", Campbell vd., 2022) kadar yaygınlaştığı görülmektedir. Elbette insan odaklı iletişim çabalarının bütünüyle bilgisayar tabanlı bir faaliyet haline gelmesi henüz öngörülen bir gelişme değildir. Bununla beraber ilgili teknolojilerin farklı uygulama alanlarında ve pazarlama faaliyetlerinde giderek daha fazla yer aldığı da yadsınamayacak bir duruma gelmiştir.

Yapay zekanın yakın zamanda etkisini gösterdiği iletişim mecralarından biri de moda sektörüdür (Liang vd., 2020). Kıyafetlerin tasarımından, satış çabalarına, nihai tüketiciye erişimden trend geliştirme çalışmalarına kadar yapay zekanın geniş bir kullanıma eriştiği sektörde en ilgi çekici gelişmelerden biri de sanal modeller olarak değerlendirilmektedir (Saponaro vd., 2018).

Yapay zekanın ve bilgisayar tabanlı imgeleme (computer generated imagery) çalışmalarının bir arada kullanıldığı sanal modeller, günümüzde bir bütün olarak değerlendirilen dijital ve fiziksel pazarlarda giderek artan bir ilgiye konu olmaktadır. Aynı zamanda sosyal medyada da son derece etkin sonuçlar sunan bu öncü uygulamalar, "dijital influencer" (Sands vd., 2022) kavramını gündeme getirmiş ve sanal modeller ile tüketici arasında gerçekleşen etkileşimin yeni bir eWOM boyutu olarak değerlendirilebileceği tartışılmaya başlanmıştır (Moustakas vd., 2020). Zira yapay zekaya sahip sanal modeller veya sosyal medyadaki halleri ile dijital influencerlar, influencerların gerçekçi özelliklerini, iletişim yöntemlerini ve kişiliklerini taklit etmektedir (Thomas ve Fowler, 2021). İnsan-bilgisayar etkileşimi çalışmalarına paralel olarak (Seymour vd., 2018) sanal modeller, "yapay zekâ tarafından otonom olarak kontrol edilen insan benzeri varlık" olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla sanal modeller, tıpkı gerçek canlı influenceralar gibi etki kaynağı bir görsel olarak dijital ortamda gerçek zamanlı etkileşime girebilmektedir (Conti vd., 2022).

Sunduğu tüm bu ilgi çekici yeniliklerle sanal modeller, 2016 yılındaki ilk uygulama olan Shudu'dan sonra hızla gelişmiş, dijital süper model ajansları kurulmuş ve günümüzde özellikle lüks markaların kampanyalarında sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışma, ilgili literatürün öngördüğü şekilde ve yaygınlaşan uygulamalar doğrultusunda sanal modellerin hayatımızda giderek artan bir yere sahip olacağı düşüncesiyle geliştirilmiştir. Bu bağlamda öncelikle sanal modellerin gelişimi ve sektördeki uygulamaları aktarılacak, ardından tüketici

perspektifi ile değerlendirilerek avantaj ve dezavantajları özetlenecektir. Araştırma oldukça yeni bir kavrama ilişkin olduğundan ilgili literatürün son derece kısıtlıdır. Bu bağlamda edinilecek çıktıların hem akademik alana hem de uygulamacılara değer yaratma potansiyeli taşıdığı düşünülmektedir.

1. Dijital Moda

Volti (2009) küçük ya da büyük her türde teknolojik değişimin toplum düzeyindeki ilişkilerinin yeniden oluşturulmasına, güç dengelerinin yeniden kurulmasına ve sahip olunan zenginliğin yeniden dağıtılmasına yol açtığını ifade etmektedir. Teknoloji ve toplum ilişkisine yönelik bu görüş, teknolojinin aynı zamanda toplumların geleceğini de şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Schiffer (2011) ise toplumsal süreçlerin bizatihi kendisinin teknolojik gelişmeler üzerinde belirleyici olduğunu söylemektedir. Bu bakış açısıyla toplum, yaşadığı değişim ve dönüşüm sürecinin bir çıktısı olarak yeni teknolojiler geliştirmekte ve bu yolla yeni bir toplumsal düzeni yeniden oluşturmaktadır. Toplum ve teknoloji arasındaki ilişkiye yönelik yapılan bu değerlendirmelerin temeldeki ortak noktası ise bu iki olgu arasındaki etkileşimin dinamik olması ve değişimi kaçınılmaz hale getirmesidir.

Diğer tüm sektörlerde olduğu gibi moda alanında da dijital dönüşüm büyük bir etki yaratmıştır. Öncelikle pazaryerlerinin dijital platformlara taşınmasıyla başlayan bu süreç (Anshari vd., 2021) ardından tasarım, üretim, dağıtım ve iletişim faaliyetlerine yansımıştır (Gaudenzi vd., 2021). Çağdaş tüketicinin dijital platformlara yönelik hazır bulunuşluğu 2020 yılının başından itibaren dünyayı saran COVID-19 pandemisinin de etkisiyle tüm yaş gruplarında ve profillerdeki tüketiciler nezdinde belirgin bir hızla gelişmiş ve normal koşullarda beklenen çevrimiçi platformlara ve araçlara adaptasyon süresi önemli ölçüde kısalmıştır (Sayyida vd., 2021). Bu kapsamda en çok etkilenen sektörlerden biri olan moda endüstrisinin de kırılgan talebi yönetebilmek için yenilikçi uygulamalara daha hızlı cevap verdiği görülmektedir. Zira internete erişimin neredeyse kesintisiz olduğu günümüzde daha büyük bir hacimde tüketici için dijital ve fiziksel pazarlar birleşmiş, erişim ve etkileşim üst düzeyde gerçekleşir hale gelmiştir (Ramachandran vd., 2018).

Dijital olarak faaliyet gösterme ihtiyacındaki artış, yalnızca tüketici ile etkileşimi korumak için değil (Bonetti vd., 2019) aynı zamanda onlara sürdürülebilir bir deneyim sunmak için de önem taşımaktadır. Bu sebeple moda alanında hızlı bir yenilikçilik arayışı başlamış ve markaların dijital alandaki pazarlama faaliyetlerine katkı sunacak pek çok yeni teknoloji uygulamaya alınmıştır. Metaverse, artırılmış gerçeklik, yapay zekâ, bilgisayar temelli imgeleme, giysi simülasyonu gibi teknolojilerin çıktıları artık dijital alanda ve özellikle de sosyal medyada

tüketicilere sunulmaya başlanmış, bu alana odaklanan ajanslar faaliyetlerine başlamıştır (London College of Fashion- Fashion Innovation Agency, 2022). Önemli gelişmelerden biri Microsoft ve Reactive Reality ortaklığında geliştirilen Digital Human Stylist'in (Microsoft, 2020) piyasaya sürülmesidir. Kişiselleştirilebilen avatarlardan oluşan ve yapay zekaya tabanında çalışan bu uygulama yeni stillerin bireysel tercihler doğrultusunda geliştirilebilmesine imkân vermektedir.

Resim 1. Microsoft Fashion Stylist (Microsoft, 2020).

Bir diğer ilgi çekici girişim ise HoloMe ismiyle 2019 yılında tanıtılan artırılmış gerçeklik uygulamasıdır. Dijital ürünleri müşterilerin fiziksel ortamlarında denemelerini mümkün kılan bu uygulama yaratıcısı tarafından tüketiciler ile yeni bir iletişim yöntemi olarak tanımlanmakta ve daha samimi bir alışveriş deneyiminin geliştirilmesi olarak ifade etmektedir (Future Stores, 2020).

Resim 2. HoloMe (Field Marketing, 2019).

Sanal modeller de birçok yeni teknolojinin ve aynı zamanda sanatsal bir yaklaşımın sonucuyla ortaya konan önemli yeniliklerden biridir. Bu dijital insanlar, diğer insanlar gibi konuşma, iletişim kurma ve duygusal bir bağ kurma yeteneğine sahip, yapay zekâ (AI) tarafından desteklenen, gerçeğe yakın tasarımlar olarak tanımlanabilmektedir (Silva ve Bonetti, 2021). Tüketiciler, sanal modeller etkileşim kurmak için bir portal (ör. telefon ekranları veya AR gözlükleri) kullanabilmekte ya da basitçe sosyal medya hesapları üzerinden onlarla iletişime geçebilmektedir (Guthrie, 2020). Bu iletişim becerileri sayesinde sanal modeller artık yalnızca moda ürünlerinin sunumu için değil aynı zamanda bir "etki kaynağı", diğer bir ifade ile influencer olarak da kullanılmaktadır. Modanın yayılımı için sosyal grupların rolleri göz önünde bulundurulduğunda (Kuwamura, 2018) bu yeni etkileyicilerin potansiyeli daha da öne çıkmaktadır.

1.1. Sanal Modeller ve Sanal Influencerlar

İlk sanal model Shudu'nun yaratıcısı olan İngiliz moda fotoğrafçısı ve görsel sanatlar uzmanı Cameron James Wilson bu girişimi aşağıdaki sözlerle ifade etmektedir (wersm.com, 2018):

"Artık gerçek insanların o kadar filtrelendiği, o kadar photoshoplandığı bir yerdeyiz ki, 3D sanat ile fotoğraf arasında gerçek bir ayrım yok".

Wilson'ın bu görüşü dünyanın ilk ultra gerçekçi süper modeli olarak kabul edilen Shudu'yu tasarlamasını sağlamıştır. İlerleyen dönemde Shudu'ya yönelik ilgi artınca bir erkek model olan Koffi Gram da dijital ajansa dahil olmuştur (Resim 3).

Resim 3. Shudu ve Koffi Gram (virtual humans, 2019).

Shudu'nun aşırı gerçekçi tasarımı ve ilk kullanıldığı reklam olan Fenty Beauty'nin ruj reklamında henüz sanal bir karakter olduğunun açıklanmamış olması sayesinde proje tüketiciler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır (Kadekova ve Holienčinova, 2018). Ardından Balmain, Louis Vuitton, Bulgari, Tods gibi ünlü moda markalarının yanı sıra BMW, Asus ve Hyundai gibi büyük markaların kampanyalarında da yer almıştır (Boardman ve Henninger, 2020).

Önemli etkiye sahip bir diğer sanal model de Imma adı verilen ilk Japon sanal süper modeldir. AWW Tokyo tarafından geliştirilen Imma'ya elde ettiği başarı sonrasında 3 karakter daha eklenmiştir (aww.tokyo/vhuman, 2022). Gerçekçi detaylarıyla dikkat çeken Imma; Amazon, Porsche, Ikea, Dior, Lacoste, Burberry, Valentino, Calvin Klein vb. pek çok küresel markanın kampanyalarında yer almış ve Japan Economics Entertainment tarafından "İzlenmesi Gereken Yeni 100 Yetenek" arasına seçilmiştir (inc pack, 2019).

	
Imma (www.instagram.com/imma.gram)	Lil Miquela (www.instagram.com/lilmiquela)

2022 itibariyle 2,9 milyon takipçisi olan ilk sanal influencer da 19 yaşında ve Brezilyalı/ Amerikalı olarak tanıtılan Lil Miquela'dır. Profil ilk olarak Instagram'da oluşturulmuş ve zamanla karaktere şarkı söylemek gibi yeni yetenekler, "sosyal, sıcakkanlı ve neşeli" gibi tanımlanan yeni karakteristik özellikler eklenmiştir. Miquela 2018 yılında Time dergisi tarafından yapılan yılın en etkileyici 25 internet fenomeni listesinde bulunmaktadır (Time, 2018). Miquela bir model olarak tanıtılmamış olsa da influencer kimliği ile Samsung, Vogue, Calvin Klein, Chanel, Prada, UGG gibi pek çok ünlü marka ile işbirliği yapmıştır.

Sanal modellerin kısa süre içerisindeki bu önemli başarısı sektördeki gelecekleri hakkında umut vermektedir. Bununla beraber önemli büyüklükte bir yatırımla geliştirilen modeller aynı

zamanda bir karakter ile birlikte tüketicilere sunulduğundan sosyal medya hesaplarının yönetilmesinden, iletişim stratejilerinin belirlenmesine kadar pek çok farklı boyutta ve süreklilik gerektiren bir girişimi temsil etmektedir. Dolayısıyla bu yatırımların geliştirilmesinden önce tüketicilerin sanal modellere yönelik algı ve tutumlarının araştırılması önem taşımaktadır.

1.2 Markaların Perspektifinden Sanal Modeller

Dijital influencer ve modellerin büyük markalar tarafından tercih edilmesine ilişkin olarak araştırmacıların ortak görüşleri çoğunlukla "kolay yönetilebildiklerine" ilişkindir (Boardmann vd., 2020). Bir diğer ifadeyle sanal modeller, gerçek modellere kıyasla yapılan işbirliği dışında bir varoluşa sahip olmadıkları için günlük hayatta yaşanılması muhtemel krizlerden uzaktırlar, isimleri skandallar ile anılmaya yakın değildir ve modelin markanın değer önermesi doğrultusunda konumlandırılması mümkündür (Arsenyan ve Mirowska, 2021). Böylelikle marka itibarının korunması daha kolay olmaktadır.

Sanal modellerin sunduğu bir diğer avantaj da ölmemeleri ve yaşlanmamalarıdır. Bu sayede daha uzun süreli projeler yapılması veya stratejiler geliştirilmesi mümkündür (New York Times, 2019). Ayrıca markalar sanal modellerle çalıştıklarında stüdyo, seyahat, makyaj – saç ve fotoğrafçılık gibi maliyet kalemleri ortadan kalkmaktadır. Bu durum da markaların hem daha ekonomik hem de çevreye duyarlı bir pazarlama stratejisi izlemelerini mümkün kılmaktadır (Ikram, 2022). Ek olarak aynı anda birden fazla yerde bulunabilmekte ve farklı faaliyetler yürütebilmektedirler bu durum da kampanya etkinliğini artırmak için önemli bir girdi olarak kabul edilmektedir (Sands vd., 2020). Bu avantajlarına karşın sanal modellere yönlendirilen en önemli eleştirilerden biri; kitlesel işsizliğe (Huang vd. 2019; Stein vd., 2022) yol açma ihtimalidir.

Naumann ve Daubenbüchel (2021), sanal modellerin insan etkileyicilere kıyasla daha fazla ilgi alanına hitap edebildiklerini ve bu doğrultuda daha büyük bir kitleye erişebildiklerini ifade etmektedir. Benzer şekilde Lee (2021) de sanal modellerin özellikle genç tüketicilere ulaşmak hususunda avantaj sağladığını söylemektedir. Bu noktada önemli olan modelin kendi içerisinde uyumlu ve tutarlı bir profili sunması ve sürdürebilmesidir. Zira her yoruma gerçek zamanlı olarak yanıt verebilen yapay zekâları sayesinde etkileşim oranları yüksektir ve markalar için duygusal bağlar oluşturulmasına katkı sunabilmektedirler (Guthrie, 2020; Arsenyan ve Mirowska, 2021). Tüm bunların yanı sıra sanal modeller de tıpkı diğer pazarlama iletişimi unsurları gibi her marka imajına uyum sağlayacak olgular değildir. Örneğin bir başka lüks

marka olan Michael Kors "kişilikleri ve görüşleri olan gerçek insanlarla" çalışmayı tercih edeceklerini belirtmiştir (Reuters, 2018).

1.3 Tüketicilerin Perspektifinden Sanal Modeller

Tüketiciler, sosyal ağlardaki etkileşimlerinde pek çok farklı dinamiğin etkisi altındadır. Zira sosyal medya platformları herkes tarafından görülebilmekte ve başkaları tarafından doğrudan gözlemlenebilmektedir. Bu da her bireyin dijital bir kimlik oluşturmasını ve bir sosyal gruba dahil olmasını mümkün kılmaktadır (Edwards vd., 2019). Dolayısıyla sanal modeller ve influencerlar ile etkileşim kurmak, tüketicilerin yalnızca moda ve yaşam tarzı niteliklerini değil, aynı zamanda trend, yenilikçilik ve açık fikirliliğini de ortaya koymasına imkân tanımaktadır (Pan vd., 2017). Dolayısıyla sanal bir modelle çevrimiçi iletişim kurmak, tüketicinin sosyal kimlik inşasında kolaylaştırıcı bir adım olarak görülmektedir. Modellerin sosyal medyadaki etkileşim oranları da tüketicilerin duyduğu ilgiyi kanıtlar niteliktedir (Leinatamm ve Bilali, 2019).

Sanal karakterlerin tamamı kendilerine has ve özünde insana atfedilen karakteristik özellikler ile tüketicilere sunulmaktadır. Örneğin Noonoori'nin yaratıcısı Joerg Zuber modeli; "*Sadece bir avatar değil. Gerçek bir kişiliği var. O dijital bir insan ama çok insan ruhuna sahip. Değerleri, bir ahlakı var: vegan ve kürk karşıtı*" şeklinde tanımlamaktadır (Luxus-plus.com, 2020). Bir diğer model olan Lil Miquela, instagram profilinde #blacklivesmatter hareketine destek vermektedir. İlk sanal model olan Shudu Gram ise moda endüstrisinde kadınların güçlenmesi ve çeşitliliğine yönelik destek mesajlarını sıklıkla paylaşmakta ve fırsat eşitliğini desteklemektedir. Bununla birlikte Hofeditz vd. (2022) tarafından yakın zamanda gerçekleştirilen bir araştırma, sanal modelleri görüntüleyen tüketicilerin büyük bir bölümünün onları insani olarak algılamadığına dair kanıtlar sunmaktadır. Bu durum da iletilmek istenen mesajların, daha da önemlisi sanal modellerin tüketici nezdindeki toplam gerçekçiliğini ve güvenilirliğini sekteye uğratma riski taşımaktadır.

Tüketicilerin benlik algısı ve sosyal medya platformu içerikleri arasındaki ilişkiler uzun bir süredir tartışılmaktadır (Vrontis vd., 2021). Bu duruma ilişkin olarak Shudu'nun yaratıcısı Wilson, modeli geliştirme aşamasında ulaşılamaz bir mükemmellik biçimini tasvir ederek, güzellik standartlarını karşılama ve mükemmel bir görüntü sergileme konusunda kadınların toplumsal baskısını azaltmaya çalıştığını ve gerçeklikten kopuk bu görüntü sayesinde tüketicilerin modeli bir karşılaştırma malzemesi olarak kabul edemeyeceklerini söylemiştir. Dolayısıyla sanal modellerin endüstrinin kadınlara dayattığı güzellik standartlarının etkisinin azaltılması için faydalı olabileceğini öne sürmektedir (Tiemessen, 2022). Buna karşın özellikle

sosyal medyadaki yukarı doğru karşılaştırma eğilimlerinin olumsuz sonucu olarak (Vogel vd., 2014) bahsedilen dijital mükemmelliğin tüketiciler üzerindeki baskıyı daha da artıracağını ve özellikle de ergenlik dönemindeki gençlerdeki etkilerinin riskli olabileceğini öngören çalışmalar bulunmaktadır (Robinson, 2020). Bu görüşler, Moustakas vd. (2020) tarafından yapılan ve Y ile Z kuşaklarının sosyal medyadaki diğer yaş gruplarına göre sanal modellerden daha fazla etkilendiğini ortaya koyan bulgular ile birlikte değerlendirildiğinde daha da büyük bir önem arz etmektedir.

Tüketiciler ve sanal modeller arasında değerlendirilmesi gereken diğer iki olgu da satın alma niyeti üzerindeki etkiler ve güvenilirliktir. Öncelikle gerçek bir insan olmadığı ve yaratılış sebebi apaçık olan sanal modellerin tüketici gözündeki çekiciliği yüksek olsa da güvenilirliği düşük olabilir (Moustakas vd., 2020). Bir diğer ifadeyle bireyler yeni bir teknoloji ürünü olan sanal modellere hayranlık ve merak duyabilirler fakat bu yaklaşımın güvene dayalı bir ilişkiye dönüşmesi ya da satın almaya yönelik bir motivasyon oluşturması gerçekçi bir beklenti olmayabilir (da Silva Oliverira ve Chimenti, 2021).

Sonuç ve Değerlendirme

Hızla gelişen bilgi teknolojileri, dijital ve fiziksel dünya arasındaki sınırları her geçen gün daha belirsiz bir hale getirmektedir. Hem tüketiciler hem de markalar için önemli bir değişimi ve hızlı adaptasyonu zorunlu kılan bu dönüşümün son çıktılarından biri de sanal modellerdir. Moda sektörü başta olmak üzere, pek çok farklı alanda faaliyet gösteren küresel markaların büyük ilgi gösterdiği sanal modeller hem teknolojik bileşenleri hem de tüketicilerin iletişimi açısından henüz oldukça yeni ve araştırılması gereken bir konu olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma belirtilen sebeplerle öncelikle sanal model ve sanal influencer kavramlarının detaylandırılması, başarı örneklerinin incelenmesi ve mevcut literatürdeki çalışmaların tüketici ve marka nezdinde değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Konuyla ilgili literatür henüz gelişme aşamasında olmasına karşın özellikle son 3 yılda sanal modellerle ilgili araştırmaların artış eğiliminde olduğu görülmektedir. Çalışmaların büyük bir çoğunluğu tüketicilerde merak uyandırmaları ve bu yolla dikkat çekmeleri açısından sanal model ve sanal influencer kavramlarını pazarlama iletişimi açısından etkin bulmaktadır. Ek olarak uygulamaların maliyetlerinin gerçek modellerle çalışmaktan daha düşük olması sebebiyle sağladığı finansal fayda da sayılan avantajlar arasındadır. Buna karşın sanal modellere daha büyük ilgi duyan yaş gruplarının Y ve Z kuşakları olduğu yapılan çalışmalarda

ortaya konmuştur. Bu durum da hedef kitlenin henüz belli kısıtlara sahip olduğunu göstermektedir.

Sanal modellerin her birinin kendilerine has ve kendi içerisinde tutarlı karakteristik özelliklere sahip olacak şekilde tasarlanmaları ve bu yolla tüketicilere sunulmaları, marka imajını destekleyen kampanyalar geliştirebilmek ve bir hikâye oluşturabilmek için önemli bir avantaj niteliğindedir. Bununla beraber netice itibariyle bir yapay zekâ tarafından yönetilen ve kar odaklı geliştirildiği bilinen bu modellerin tüketici nezdindeki güvenilirliği yapılan araştırmalarda henüz tartışmalı olan bir konudur.

Bir diğer önemli olgu, özellikle sosyal medyadaki güçleri sebebiyle bu karakterlerin toplumsal olaylar karşısında bir duruş geliştirebilmesidir. İncelenen sanal modellerin her birinin toplumsal sosyal sorumluluk bağlamında belli etik ve insani değerleri benimsediği ve paylaşımlarında öne çıkardıkları görülmüştür. Buna karşın sanal modellerin dijital kusursuzlukları ile gerçekçi olmayan ve benlik algısı üzerinde zarar oluşturabilen güzellik standartlarını pekiştirebilme ve bu yolla sosyal medyanın özellikle kadınlar ve gençler üzerindeki yıkıcı etkilerini yeniden üretebilme potansiyeline sahip olduklarını öne süren çalışmalar da bulunmaktadır.

Sanal modeller ve influencerlara ilişkin yapılan bir diğer önemli değerlendirme de taraflar arasındaki inandırıcılık ve satın alma motivasyonuna ilişkindir. Bu bağlamda yapılan araştırmalar etkileyici ve etkilenen arasındaki ilişkinin her zaman doğrudan satın alma motivasyonu oluşturmakla sonlanamayacağını ve bu bağlamda henüz yeni bir uygulama olan sanal modellerin nasıl bir etki büyüklüğüne sahip olduğunun bilinmediğinin altını çizmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında sanal modellerin moda sektörü başta olmak üzere dijital pazarlama alanında daha da yaygınlaşacağını öngörebilmek mümkündür. Fakat incelenen araştırmalarda da vurgulandığı üzere sanal modellerin etik, karakter- marka uyumu, şeffaflık ve güvenilirlik, çekicilik, motivasyon ve satın alma niyeti üzerindeki etkilerinin değerlendirilebilmesi için yeni çalışmaların yapılmasının gerekliliği açıktır.

Kaynaklar

Anshari, M., Almunawar, M. N., & Lim, S. A. (2021). Development of the Digital Marketplace in the Fashion Industry. In *Handbook of Research on Innovation and Development of E-Commerce and E-Business in ASEAN* (pp. 219-230). IGI Global.

Arsenyan, J., & Mirowska, A. (2021). Almost human? A comparative case study on the social media presence of virtual influencers. International Journal of Human-Computer Studies, 155, 102694.

AWW Tokyo (2022), https://aww.tokyo/vhuman/, (Çevrimiçi:21.12.2022).

Boardman, R., Henninger, C. E., & Zhu, A. (2020). Augmented reality and virtual reality: new drivers for fashion retail?. In Technology-driven sustainability (pp. 155-172). Palgrave Macmillan, Cham.

Bonetti, F., Pantano, E., Warnaby, G., Quinn, L., & Perry, P. (2019). Augmented reality in real stores: empirical evidence from consumers' interaction with AR in a retail format. In Augmented Reality and Virtual Reality (pp. 3-16). Springer, Cham.

Campbell, C., Plangger, K., Sands, S., & Kietzmann, J. (2022). Preparing for an era of deepfakes and AI-generated ads: A framework for understanding responses to manipulated advertising. Journal of Advertising, 51(1), 22-38.

Conti, M., Gathani, J., & Tricomi, P. P. (2022). Virtual Influencers in Online Social Media. IEEE Communications Magazine.

da Silva Oliveira, A. B., & Chimenti, P. (2021). " Humanized Robots": A Proposition of Categories to Understand Virtual Influencers. Australasian Journal of Information Systems, 25.

Edwards, C., Edwards, A., Stoll, B., Lin, X., & Massey, N. (2019). Evaluations of an artificial intelligence instructor's voice: Social Identity Theory in human-robot interactions. Computers in Human Behavior, 90, 357-362.

Fashion Innovation Agency (2022), https://www.fialondon.com/about-the-fashion-innovation-agency/ (Çevrimiçi:21.12.2022).

Field Marketing, (2019). http://fieldmarketing.com/news/holome-brings-ar-catwalk/

Future Stores, (2020), https://futurestoreseast.wbresearch.com/blog/holome-fashion-retail-ar-tech-next-generation-strategy, çevrimiçi: 21.12.2022.

Gaudenzi, B., Mola, L., & Rossignoli, C. (2021). Hitting or missing the target: Resources and capabilities for alternative e-commerce pathways in the fashion industry. Industrial Marketing Management, 93, 124-136.

Guthrie, S. (2020). Virtual influencers: More human than human. Ch. 15 in Influencer Marketing: Building Brand Communities and Engagement. Ed. Yesiloglu, S., and Costello, J.

Hofeditz, L., Erle, L., Timm, L., & Mirbabaie, M. How Virtuous are Virtual Influencers?–A Qualitative Analysis of Virtual Actors' Virtues on Instagram.

Ikram, M. (2022). Transition toward green economy: Technological Innovation's role in the fashion industry. Current Opinion in Green and Sustainable Chemistry, 100657.

Inc Pack, (2019) https://www.incpak.com/entertainment/imma-the-japanese-virtual-cg-fashion-model/, (Çevrimiçi:21.12.2022).

Kadekova, Z., & Holienčinova, M. (2018). Influencer marketing as a modern phenomenon creating a new frontier of virtual opportunities. Communication Today, 9(2).

Kawamura, Y. (2018). Fashion-ology: An introduction to fashion studies. Bloomsbury Publishing.

Lee, S. L. (2021). The Meanings of Fashion on the Social Media of Virtual Influencer Lil Miquela. Journal of Digital Convergence, 19(9), 323-333.

Leinatamm, K., & Bilali, S. (2019). Virtual avatars rising: the social impact based on a content analysis and a questionnaire in the context of fashion industry.

Liang, Y., Lee, S. H., & Workman, J. E. (2020). Implementation of artificial intelligence in fashion: Are consumers ready?. Clothing and Textiles Research Journal, 38(1), 3-18.

Luxus- plus (2020), https://luxus-plus.com/en/virtual-models-a-chance-for-luxury-brands/ (çevrimiçi: 21.12.2022).

Michael Kors (2018), https://www.reuters.com/article/us-fashion-models-cgi-idUSKCN1M11WP, (çevrimiçi: 21.12.2022).

Microsoft (2020), https://unlocked.microsoft.com/meet-your-personal-digital-stylist/, (Çevrimiçi:21.12.2022).

Moustakas, E., Lamba, N., Mahmoud, D., & Ranganathan, C. (2020, June). Blurring lines between fiction and reality: Perspectives of experts on marketing effectiveness of virtual influencers. In 2020 International Conference on Cyber Security and Protection of Digital Services (Cyber Security) (pp. 1-6). IEEE.

New York Times, (2019), https://www.nytimes.com/2019/06/17/business/media/miquela-virtual-influencer.html, (Çevrimiçi:21.12.2022).

Pan, Z., Lu, Y., Wang, B., & Chau, P. Y. (2017). Who do you think you are? Common and differential effects of social self-identity on social media usage. Journal of Management Information Systems, 34(1), 71-101.

Ramachandran, L. L., Sebastian, M. P., & Pillai, R. R. (2018). Harnessing the digital marketplace in India: revolutionary growth, challenges and opportunities. Digital Marketplaces Unleashed, 839-853.

Robinson, B. (2020). Towards an ontology and ethics of virtual influencers. Australasian Journal of Information Systems, 24.

Sands, S., Ferraro, C., Demsar, V., & Chandler, G. (2022). False idols: Unpacking the opportunities and challenges of falsity in the context of virtual influencers. Business Horizons.

Saponaro, M., Le Gal, D., Gao, M., Guisiano, M., & Maniere, I. C. (2018, December). Challenges and opportunities of artificial intelligence in the fashion world. In 2018 International Conference on Intelligent and Innovative Computing Applications (ICONIC) (pp. 1-5). IEEE.

Sayyida, S., Hartini, S., Gunawan, S., & Husin, S. N. (2021). The impact of the COVID-19 pandemic on retail consumer behavior. Aptisi Transactions on Management (ATM), 5(1), 79-88.

Schiffer, M. B. (2011). Studying technological change: A behavioral approach. University of Utah Press.

Seymour, M., Riemer, K., & Kay, J. (2018). Actors, avatars and agents: potentials and implications of natural face technology for the creation of realistic visual presence. Journal of the association for Information Systems, 19(10), 4.

Silva, E. S., & Bonetti, F. (2021). Digital humans in fashion: Will consumers interact?. Journal of Retailing and Consumer Services, 60, 102430.

Srivastava, G., & Singh, N. (2021). Artificial intelligence to predict consumer behaviour: A literature survey. Recent Trends in Communication and Electronics, 367-371.

Stein, J. P., Linda Breves, P., & Anders, N. (2022). Parasocial interactions with real and virtual influencers: The role of perceived similarity and human-likeness. New Media & Society, 14614448221102900.

Sumarliah, E., Usmanova, K., Mousa, K., & Indriya, I. (2021). E-commerce in the fashion business: the roles of the COVID-19 situational factors, hedonic and utilitarian motives on consumers' intention to purchase online. International Journal of Fashion Design, Technology and Education, 1-11.

Thomas, V. L., & Fowler, K. (2021). Close encounters of the AI kind: Use of AI influencers as Brand endorsers. Journal of Advertising, 50(1), 11-25.

Tiemessen, M. T. (2022). Virtually Perfect, Universiteit Utreicht (Master's thesis).

Time (2018), https://time.com/5324130/most-influential-internet/, çevrimiçi: 21.12.2022.

Virtual humans (2019), https://www.virtualhumans.org/human/koffi-gram, çevrimiçi: 21.12.2022.

Vogel, E. A., Rose, J. P., Roberts, L. R., & Eckles, K. (2014). Social comparison, social media, and self-esteem. Psychology of Popular Media Culture, 3(4), 206–222.

Volti, Rudi. 2009. Society and Technological Change, 7th ed. New York: Worth Publishers.

Vrontis, D., Makrides, A., Christofi, M., & Thrassou, A. (2021). Social media influencer marketing: A systematic review, integrative framework and future research agenda. International Journal of Consumer Studies, 45(4), 617-644.

wersm.com (2018), https://wersm.com/interview-with-cameron-james-wilson-creator-of-shudu-the-worlds-first-digital-supermodel/ (çevrimiçi: 21.12.2022).

TÜKETİCİLERİN PARALEL İTHALAT TEKNOLOJİK ÜRÜNLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI: DEMOGRAFİK FAKTÖRLERE GÖRE FARKLILIKLARIN ARAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR[1], Araş. Gör. Dr. Yaşar Numan AKSANYAR[2]

[1]Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, eozdemir@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0903-7638

[2]Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, yasarnuman@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7410-4166

ÖZET

Küreselleşme sonucunda ülkeler arasındaki sınırların kalkması, elektronik ticaret, lojistik gibi birçok alanda gerçekleşen ilerlemeler ürünlerin farklı ülkelerde kolayca bulunmasına pozitif yönde etkilemiştir. Bu noktada ticaret hayatında karşımıza çıkan ve tüketicilerin gerek satın alma kararlarında gerekse de satın alma sonrası davranışlarında önemli role sahip ürün türlerinden biri paralel ithalat yolu ile ülke içinde satışı yapılan ürünlerdir. Özellikle internet üzerinden satılan ürünlerin önemli bir kısmı *paralel ithalat ürünü*dür. Satıcılar bu ibareyi zaman zaman kullanmakla birlikte genel olarak *ithalatçı garantisindeki ürünler* olarak bu ürünleri tanımlamaktadır. Paralel ithalat, başka bir ülkede pazara sunulan ürünlerin satın alınarak, yetkisiz satıcılar veya dağıtıcılar tarafından bu ürünlerin başka bir ülkede marka sahibinin izni olmaksızın satılmasıdır. Paralel ithalatın sonucu ise satış sonrası hizmetlerin ve garantilerin ana üretici tarafından tüketicilere sağlanmamasıdır. Bu soruna rağmen birçok tüketici bu tür ürünleri ya bilmeden ya da bilse veya bilmese de orijinal ürünlere göre biraz daha düşük fiyata sahip olduğu için tercih edebilmektedir. Ancak tüketiciler sorun yaşadığında konunun önemini anlayabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, son tüketicilerin paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tutumunu ortaya koymak ve tutumun tüketicilerin demografik değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. İlgili literatür incelendiğinde bu alanda yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın verileri yüz yüze anket yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Veri toplama süreci sonunda analize uygun 536 adet anket toplanmıştır. Anketlerde toplanan verilerin analizi için açık kaynaklı bir paket program olan JASP kullanılmıştır. Normal dağılım göstermeyen araştırma verileri frekans analizi ve Mann-Whitney U testi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre tüketicilerin paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tutumlarının cinsiyete, medeni duruma, yaş ve eğitim düzeyine göre istatistiki açıdan anlamlı farklılık gösterdiği, gelire göre istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Tutum, tüketicilerin bir ürüne, ürün grubuna veya bir işletmeye karşı zaman içinde sahip oldukları olumlu veya olumsuz eğilimi ifade ettiğinden elde edilen analiz sonuçları işletmeler açısından oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Paralel İthalat, Tutum, Demografik Değişkenler

ATTITUDES OF CONSUMERS TOWARDS PARALLEL IMPORT TECHNOLOGICAL PRODUCTS: INVESTIGATION OF DIFFERENCES ACCORDING TO DEMOGRAPHIC FACTORS

ABSTRACT

The removal of borders between countries as a result of globalization, and advances in many areas such as electronic commerce and logistics have positively affected the availability of products in different countries. At this point, one of the product types that we come across in commercial life and have an important role in both the purchasing decisions and the post-purchase behaviors of the consumers is the products that are sold in the country via parallel import. Especially, a significant part of the products sold over the internet are parallel import products. Sellers use this phrase from time to time, but generally define these products as products under the guarantee of the importer. Parallel import is the purchase of products offered to the market in another country and the sale of these products by unauthorized sellers or distributors in another country without the consent of the brand owner. The result of parallel imports is that after-sales services and guarantees are not provided to consumers by the main producer. Despite this problem, many consumers can choose such products either unknowingly or because they have a slightly lower price than the original products whether they know about it or not. However, consumers can understand the importance of the issue when they have problems. The aim of this study is to reveal the attitudes of end consumers towards parallel import technological products and to determine whether the attitude differs according to the demographic variables of consumers. When the relevant literature is examined, it is seen that the studies in this field are quite limited. The data of this study were collected by face-to-face survey method. The convenience sampling method was used in the research. At the end of the data collection process, 536 questionnaires suitable for analysis were collected. JASP, an open-source package program, was used to analyze the data collected in the surveys. Non-normally distributed research data were analyzed using frequency analysis and the Mann-Whitney U test. According to the results of the analysis, it was found that the attitudes of consumers towards parallel import technological products differed statistically according to gender, marital status, age and education level, but did not show a statistically significant difference according to income. The results of the analysis are very important for businesses, as the attitude expresses the positive or negative tendency of consumers towards a product, product group or a business over time.

Keywords: Parallel Import, Attitude, Demographic Variables

1. GİRİŞ

Küreselleşme sonucunda ülkeler arasındaki sınırların kalkması, elektronik ticaret, lojistik gibi birçok alanda gerçekleşen ilerlemeler ürünlerin farklı ülkelerde kolayca bulunmasına pozitif yönde etkilemiştir. Bu noktada ticaret hayatında karşımıza çıkan ve tüketicilerin gerek satın alma kararlarında gerekse de satın alma sonrası davranışlarında önemli role sahip ürün türlerinden biri paralel ithalat yolu ile ülke içinde satışı yapılan ürünlerdir. Özellikle internet üzerinden satılan ürünlerin önemli bir kısmı paralel ithalat ürünüdür. Satıcılar bu ibareyi zaman zaman kullanmakla birlikte genel olarak ithalatçı garantisindeki ürünler olarak bu ürünleri tanımlamaktadır.

Paralel ithalat, başka bir ülkede pazara sunulan ürünlerin satın alınarak, yetkisiz satıcılar veya dağıtıcılar tarafından bu ürünlerin başka bir ülkede marka sahibinin izni olmaksızın satılmasıdır. Paralel ithalatın sonucu ise satış sonrası hizmetlerin ve garantilerin ana üretici tarafından tüketicilere sağlanmamasıdır. Bu soruna rağmen birçok tüketici bu tür ürünleri ya bilmeden ya da bilse veya bilmese de orijinal ürünlere göre daha düşük fiyata sahip olduğu için tercih edebilmektedir. Ancak tüketiciler satın alma sonrasında sorun yaşadığında konunun önemini anlayabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, son tüketicilerin paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tutumunu ortaya koymak ve tutumun tüketicilerin demografik değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Paralel ithalat ürünlerine yönelik literatür incelendiğinde konunun tutum üzerinden ele alınıp, demografik değişkenler açısından araştırıldığı bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu nedenle bu çalışma literatürdeki önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Çalışmanın sonraki bölümlerinde ilk olarak ilgili literatür incelenmiş ve sonra araştırma hipotezleri sunulmuştur. Daha sonra araştırma yöntemi açıklanarak gerçekleştirilen araştırma sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur. Çalışmanın son bölümünde ise araştırma sonuçları ele alınarak uygulamaya yönelik öneriler sunulmuştur. Bu bölümde ayrıca araştırmanın sınırlamaları da dikkate alınarak gelecekteki araştırmacılar için de araştırma önerilerinde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Tutum, bir konu ya da bir varlığa karşı tutarlı bir şekilde olumlu veya olumsuz değerlendirmelere sahip olmak olarak tanımlanmaktadır (Bagozzi vd., 2002). Sebepli Eylem Teorisine göre tutum satın alma niyetini belirleyen en önemli faktörlerden birinidir (Fishbein ve Ajzen,1975). Bu sebeple tüketicilerin ürünlere karşı sahip olduğu tutumların tespit edilmesi ve bu tutumların nasıl oluştuğunun ortaya konması akademisyenler ve pazarlamacılar için önem arz etmektedir. Bir ürüne yönelik tutumun nasıl oluştuğunu anlamak adına geliştirilen klasik modellerden olan ABC-Modeline göre tutumun Duygusal (Affective (A)), Davranışsal (Behavioral (B)) ve Bilişsel (Cognitive (C)) olmak üzere üç temel bileşeni bulunmaktadır. Tutum oluşumu için bu bileşenler üç ana hiyerarşi veya sıralamayı izleyebilirler; standart öğrenme hiyerarşisi (CAB), düşük ilgi hiyerarşisi (CBA) ve son olarak deneyimsel hiyerarşi (ABC) (Schiffman ve Kanuk, 1997; Solomon, 2018). Ancak ürünün henüz pazara sürülmemiş ya da pazara sürülmek üzere olduğu durumlarda deneyim unsurunun ve tüketicilerin ürün hakkında yeterli bilgiye sahip olamadığı durumlarda bilişsel unsur net olarak incelenememektedir. Bu tür ürünlere yönelik satın alma niyetini tespit etmek adına tutum genel bir faktör olarak incelenmiş ve bu tür ürünlere yönelik tutumu oluşturan öncül faktörlerin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Örneğin, tüketicilerin mobil (SMS) reklamcılığa yönelik tüketici tutumlarını ve tutum ile davranış arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir çalışmanın sonuçları, tüketicilerin özellikle izin vermedikçe genellikle mobil reklamcılığa karşı olumsuz tutumlara sahip olduğunu ve tüketici tutumları ile tüketici davranışı arasında doğrudan bir ilişki olduğunu göstermektedir (Tsang vd.2004).

Basha ve arkadaşları (2015) tüketicilerin organik gıdalara yönelik tutumlarını inceledikleri çalışmalarında tüketicilerin organik gıdalara yönelik tutumlarının genellikle olumlu olduğunu ve ürün kalitesi, çevresel kaygı, sağlık kaygısı ve yaşam tarzının organik gıdalara yönelik tutumu etkileyen en önemli öncüller olduğunu bulmuşlardır. Diğer bir çalışmada ise Toklu ve Baran (2017) taklit ürünlere karşı tutum ve öncülleri arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında algılanan değerin taklit ürünlere karşı tutumu olumlu yönde, etik bilincin ise taklit ürünlere karşı tutumu olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Karahan ve Şahin (2020) taklit ürünlere karşı algılanan riskin tutum üzerinde negatif yönde ve geçmiş deneyimin ise pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulmuşlardır.

Liao ve Hsieh (2013) tüketicilerin paralel ithalat ürünü akıllı telefonları satın alma niyetlerini ve taklit ürünlere karşı tutumu etkileyen faktörleri inceledikleri çalışmalarında taklit ürünlere karşı turumun paralel ithalat ürünü akıllı telefonları satın alma niyeti üzerinde en güçlü etkiye sahip faktör olduğunu bulmuşlardır. Çalışma sonuçları ayrıca dürüstlük ve statüye yönelik tüketim tüketicilerin taklit ürünlere karşı tutumunu olumsuz yönde yenilik arayışının ise taklit ürünlere karşı tutumu olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Huang ve arkadaşları (2004) paralel ithalat ürünlerine yönelik tutum ve tutumu etkileyen faktörleri inceleyen bir çalışma yapmışlardır. Çalışma bulguları fiyat-kalite çıkarımı ve riskten kaçınma faktörlerinin paralel ithalat ürünlerine yönelik tutum üzerinde olumsuz yönde ve anlamlı bir etkiye sahip olduklarını ortaya koymuştur.

Yukarıda ele alınan literatür incelemesi sonucunda da görüldüğü üzere paralel ithalat ürünlerine yönelik tüketici tutumlarını demografik değişkenler açısından ele alan bir çalışmaya literatürde rastlanılmamıştır. Dolayısıyla araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen hipotezler şunlardır:

H_1: Paralel ithalat ürünlerine yönelik tutum tüketicilerin cinsiyetine göre farklılık gösterir.

H_2: Paralel ithalat ürünlerine yönelik tutum tüketicilerin medeni durumuna göre farklılık gösterir.

H_3: Paralel ithalat ürünlerine yönelik tutum tüketicilerin yaşına göre farklılık gösterir.

H_4: Paralel ithalat ürünlerine yönelik tutum tüketicilerin gelir dağılımına göre farklılık gösterir.

H_5: Paralel ithalat ürünlerine yönelik tutum tüketicilerin eğitim düzeyine göre farklılık gösterir.

3. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Bu çalışmanın amacı, son tüketicilerin paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tutumunu ortaya koymak ve tutumun tüketicilerin demografik değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Araştırma verileri 21 Ekim – 20 Aralık 2019 tarihleri arasında yüz yüze anket yöntemi ile toplanmıştır. Bu tür ürünleri satın alan tüketicilerin bir listesi bulunmadığı için araştırmada kolayda örnekleme yöntemleri kullanılmıştır. Veri toplama sürecinde analize uygun 536 adet anket toplanmıştır. Elde edilen verilerin istatistiki analizleri için JASP paket programı kullanılmıştır. Araştırma verileri frekans analizi ve Mann-Whitney U testi analizleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırmada kullanılan anket formu demografik özellikleri ölçen kategorik sorulardan ve katılımcıların düşüncelerini ölçen 5'li Likert ölçeği (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum) sorularından oluşmaktadır. Katılımcıların paralel ithalat ürünlerine karşı tutumlarını ölçen altı sorudan oluşan bir ölçek bulunmaktadır. Bu ölçek Huang ve arkadaşlarının (2004) çalışmasından adapte edilmiştir.

4. BULGULAR

Elde edilen veriler frekans analizi ve hipotez testi analizleriyle değerlendirilmiştir. İlk olarak araştırma katılımcılarının özelliklerine ve tutumuna ilişkin frekans analizleri yapılmıştır. Daha sonra araştırmada kullanılan verilerin normallik değerine bakılmıştır. Verilerin normal dağılmadığı görüldüğünden önerilen hipotezler Mann-Whitney U testi analiziyle test edilmiştir.

4.1. Katılımcılara İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri aşağıdaki Çizelge 1'de görülmektedir.

Çizelge 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	Kategori	Sayı	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	260	48.5

	Erkek	276	51.5
Medeni Durum	Bekâr	317	59.1
	Evli	219	40.9
Yaş	20 yaş ve altı	56	10.5
	21 – 30 yaş arası	258	48.1
	31 – 40 yaş arası	111	20.7
	41 – 50 yaşa arası	71	13.2
	51 – 60 yaş arası	35	6.5
	60 yaş ve üzeri	5	0.9
Gelir	1500 TL ve altı	158	29.5
	1501 – 2500 TL arası	118	22.0
	2501 – 3500 TL arası	106	19.8
	3501 – 4500 TL arası	54	10.1
	4501 – 5500 TL arası	37	6.9
	5501 – 6500 TL arası	24	4.5
	6501- 7500 TL arası	17	3.2
	7501 TL ve üzeri	22	4.1
Eğitim	İlkokul	19	3.5
	Ortaokul	25	4.7
	Lise	106	19.8
	Ön lisans	69	12.9
	Lisans	243	45.3
	Yüksek lisans	70	13.1
	Doktora	4	0.7
Toplam		**536**	**100**

Çizelge 1'de görüldüğü üzere katılımcıların cinsiyet dağılım yüzdesi oldukça yakındır. Katılımcıların medeni durumlar incelendiğinde bekâr katılımcılara göre evli olanların daha yüksek oranda çalışmaya katılım gösterdiği görülmektedir. Yaş açısından ise özellikle 21 – 30 yaş arasındaki katılımcılar araştırmaya katılanların yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Eğitim düzeyi açısından da benzer şekilde lisans düzeyindeki katılımcıların yüzdesi daha yüksektir. Bu kesim öğrencilerden oluştuğu için doğal olarak katılımcıların gelir düzeyi de düşük çıkmıştır.

4.2. Tüketicilerin Paralel İthalat Ürünlerine Yönelik Tutumlarına İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

Aşağıdaki Çizelge 2'de tüketicilerin paralel ithalat ürünlerine yönelik tutumlarına ilişkin frekans analizi sonuçları görülmektedir.

Çizelge 2: Tüketicilerin Paralel İthalat Ürünlerine Yönelik Tutumlarına İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

Değişken	Kategori	Sayı	Yüzde
Genel olarak paralel ithalat ürünlerini satın almak daha iyi bir tercihtir.	Kesinlikle Katılmıyorum	40	7.5
	Katılmıyorum	163	30.4
	Kararsızım	212	39.6

	Katılıyorum	96	17.9
	Kesinlikle Katılıyorum	25	4.7
Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim.	Kesinlikle Katılmıyorum	28	5.2
	Katılmıyorum	141	26.3
	Kararsızım	145	27.1
	Katılıyorum	181	33.8
	Kesinlikle Katılıyorum	41	7.6
Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim.	Kesinlikle Katılmıyorum	40	7.5
	Katılmıyorum	178	33.2
	Kararsızım	171	31.9
	Katılıyorum	121	22.6
	Kesinlikle Katılıyorum	26	4.9
Paralel ithalat ürünlerini satın almak genellikle tüketiciye fayda sağlar.	Kesinlikle Katılmıyorum	27	5.0
	Katılmıyorum	119	22.2
	Kararsızım	199	37.1
	Katılıyorum	161	30.0
	Kesinlikle Katılıyorum	30	5.6
Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur.	Kesinlikle Katılmıyorum	35	6.5
	Katılmıyorum	112	20.9
	Kararsızım	211	39.4
	Katılıyorum	138	25.7
	Kesinlikle Katılıyorum	40	7.5
Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım.	Kesinlikle Katılmıyorum	19	3.5
	Katılmıyorum	89	16.6
	Kararsızım	119	22.2
	Katılıyorum	225	42.0
	Kesinlikle Katılıyorum	84	15.7

Yukarıdaki Çizelge 2 incelendiğinde katılımcıların önemli bir kısmının paralel ithalat ürünlerini satın almanın daha iyi bir tercih olduğu konusunda kararsız olduğu, önemli bir kısmının ise iyi bir tercih olarak görmediği görülmektedir. Katılımcıların önemli bir kısmının ise fiyatı dikkate aldığında paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih edeceği görülmektedir. Aksi düşüncede olanlar da önemli bir yüzdeye sahiptir. Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim ifadesine katılımcıların önemli bir bölümü bu ifadeye katılmadığını belirtmiştir. Katılımcıların yine önemli bir kısmı paralel ithalat ürünlerini satın almanın genellikle tüketicilere fayda sağladığı konusunda kararsızdır. Ancak tüketicilerin önemli bir bölümü de fayda sağladığını belirtmiştir. Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur ifadesi konusunda katılımcıların önemli bir kısmının kararsız olduğu, bir diğer önemli kısmın ise bu ifadeye katıldığı görülmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğunun ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate aldığı görülmektedir.

4.3. Farklılık Analizleri ve Sonuçları

Analiz yönteminin belirlenmesi öncesinde ilk olarak f tutum boyutlarındaki ifadelerin normal dağılıma sahip olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla 6 ifadeden oluşan tutum ölçeğinin normal dağılım analizi gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki Çizelge 3'de sunulmuştur.

Çizelge 3: Paralel İthalata Yönelik Tutum Normal Dağılım Analiz Sonuçları

İfadeler	Standart Sapma	Çarpıklık	Çarpıklığın Standart	Basıklık	Basıklığın Standart	Shapiro-Wilk	Shapiro-Wilk' in P
1. Genel olarak paralel ithalat ürünlerini satın almak daha iyi bir tercihtir.	0.968	0.183	0.106	-0.297	0.211	0.903	<.001
2. Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim.	1.050	-0.121	0.106	-0.826	0.211	0.900	<.001
3. Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim.	1.013	0.170	0.106	-0.631	0.211	0.904	<.001
4. Paralel ithalat ürünlerini satın almak genellikle tüketiciye fayda sağlar.	0.970	-0.143	0.106	-0.474	0.211	0.903	<.001
5. Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur.	1.012	-0.081	0.106	-0.406	0.211	0.910	<.001
6. Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım.	1.054	-0.471	0.106	-0.510	0.211	0.886	<.001

Yukarıdaki Çizelge 3'de görüldüğü üzere araştırmada kullanılan her ifadenin Shapiro-Wilk değeri <.001 olduğu için verilerin normal dağılmadığı ifade edilebilir. Bu nedenle aşağıda ele alınan değişkenlere göre istatistiki açıdan farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Mann-Whitney U testi yapılmıştır.

Mann-Whitney U testi analizi için cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinin yanı sıra iki değişkene ayrılan yaş, gelir ve eğitim durumuna ilişkin değişkenler de analiz edilmiştir. Yaş değişkeni 30 yaş altı ve 30 yaş üzeri, gelir değişkeni 3500 TL ve altı ve 3501 TL ve üzeri, eğitim düzeyi değişkeni ise lisans düzeyinin aşağısı - lisans düzeyi ve üstü şeklinde ikiye ayrılmıştır.

Aşağıdaki Çizelge 4'de cinsiyet değişkenine göre paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tüketici tutumlarında farklılık olup olmadığını inceleyen Mann-Whitney U testi analiz sonuçları görülmektedir.

Çizelge 4. Paralel İthalat Teknolojik Ürünlerine Yönelik Tüketici Tutumları– Cinsiyet

İfadeler	W	p
1. Genel olarak paralel ithalat ürünlerini satın almak daha iyi bir tercihtir.	34.073.500	0.289
2. Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim.	31.422.500	**0.010**
3. Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim.	32.289.500	**0.037**
4. Paralel ithalat ürünlerini satın almak genellikle tüketiciye fayda sağlar.	33.720.500	0.207
5. Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur.	32.876.000	0.079
6. Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım.	33.544.000	0.171
Note. Mann-Whitney U test.		

Çizelge 4 incelendiğinde, cinsiyet açısından 6 tutum ifadesinden ikisinin (2. ve 3. ifadeler) p değerinin %95 güven aralığına göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bu sonuç incelendiğinde, paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tüketici tutumlarının kadın ve erkek katılımcı grupları arasında iki ifade açısından farklılık gösterdiği ifade edilebilir. Bu farklılıkların cinsiyete göre ne kadar olduğu ise aşağıdaki Çizelge 5'de görülmektedir.

Çizelge 5. Tanımlayıcı İstatistikler: Paralel İthalat Teknolojik Ürünlerine Yönelik Tüketici Tutum – Cinsiyet

İfadeler	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
1. Genel olarak paralel ithalat ürünlerini satın almak daha iyi bir tercihtir.	Kadın	260	2.773	0.933	0.058
	Erkek	276	2.862	1.000	0.060
2. Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim.	Kadın	260	**3.004**	1.023	0.063
	Erkek	276	**3.236**	1.065	0.064
3. Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim.	Kadın	260	**2.758**	1.017	0.063
	Erkek	276	**2.920**	1.006	0.061
4. Paralel ithalat ürünlerini satın almak genellikle tüketiciye fayda sağlar.	Kadın	260	3.031	0.962	0.060
	Erkek	276	3.145	0.976	0.059
5. Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur.	Kadın	260	2.988	0.992	0.062
	Erkek	276	3.141	1.026	0.062
6. Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım.	Kadın	260	3.431	1.028	0.064
	Erkek	276	3.558	1.075	0.065

Çizelge 5 incelendiğinde, erkek katılımcıların "Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim" ve "Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim" ifadelerine katılma ortalamalarının kadın katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle erkekler kadınlara göre bu ifadeler özelinde paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik daha pozitif tutuma sahiptir.

Aşağıdaki Çizelge 6'da medeni durum değişkenine göre paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tüketici tutumlarında farklılık olup olmadığını inceleyen Mann-Whitney U testi analiz sonuçları görülmektedir.

Çizelge 6. Paralel İthalat Teknolojik Ürünlerine Yönelik Tüketici Tutumları – Medeni Durum

İfadeler	W	p
1. Genel olarak paralel ithalat ürünlerini satın almak daha iyi bir tercihtir.	38.399.500	**0.028**
2. Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim.	37.924.500	0.058
3. Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim.	37.485.500	0.101
4. Paralel ithalat ürünlerini satın almak genellikle tüketiciye fayda sağlar.	38.852.500	**0.014**
5. Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur.	39.323.500	**0.006**
6. Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım.	39.736.500	**0.003**
Note. Mann-Whitney U test.		

Çizelge 6 incelendiğinde, medeni durum açısından 6 tutum ifadesinden dördünün (1, 4, 5 ve 6. ifadeler) p değerinin %95 güven aralığına göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bu sonuç incelendiğinde, paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tüketici tutumlarının bekar ve evli katılımcı grupları arasında dört ifade açısından farklılık gösterdiği ifade edilebilir. Bu farklılıkların ne kadar olduğu ise aşağıdaki Çizelge 7'de görülmektedir.

Çizelge 7. Tanımlayıcı İstatistikler: Paralel İthalat Teknolojik Ürünlerine Yönelik Tüketici Tutum – Medeni Durum

İfadeler	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
1. Genel olarak paralel ithalat ürünlerini satın almak daha iyi bir tercihtir.	Bekâr	317	**2.886**	0.955	0.054
	Evli	219	**2.721**	0.982	0.066
	Bekâr	317	3.199	1.032	0.058

2. Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim.	Evli	219	3.014	1.069	0.072
3. Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim.	Bekâr	317	2.893	0.981	0.055
	Evli	219	2.767	1.056	0.071
4. Paralel ithalat ürünlerini satın almak genellikle tüketiciye fayda sağlar.	Bekâr	317	**3.170**	0.959	0.054
	Evli	219	**2.973**	0.976	0.066
5. Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur.	Bekâr	317	**3.158**	0.984	0.055
	Evli	219	**2.936**	1.038	0.070
6. Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım.	Bekâr	317	**3.612**	1.024	0.058
	Evli	219	**3.329**	1.076	0.073

Çizelge 7 incelendiğinde, farklılıkların olduğu dört ifadeye katılma oranlarının evli katılımcılara göre bekar olan katılımcılarda daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle bekar olanlar evli olanlara göre bu ifadeler özelinde paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik daha pozitif pozitif bir tutuma sahiplerdir.

Aşağıdaki Çizelge 8'de yaş değişkenine göre paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tüketici tutumlarında farklılık olup olmadığını inceleyen Mann-Whitney U testi analiz sonuçları görülmektedir.

Çizelge 8. Paralel İthalat Teknolojik Ürünlerine Yönelik Tüketici Tutumları – Yaş

İfadeler	W	p
1. Genel olarak paralel ithalat ürünlerini satın almak daha iyi bir tercihtir.	35.771.000	0.585
2. Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim.	36.609.500	0.301
3. Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim.	35.744.500	0.599
4. Paralel ithalat ürünlerini satın almak genellikle tüketiciye fayda sağlar.	37.940.000	0.067
5. Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur.	36.550.500	0.315
6. Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım.	38.737.500	**0.021**
Note. Mann-Whitney U test.		

Çizelge 8 incelendiğinde, yaş açısından sadece 6. tutum ifadesindenin p değerinin %95 güven aralığına göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bu sonuç incelendiğinde, paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tüketici tutumlarının yaşa göre tek bir ifade açısından farklılık gösterdiği ifade edilebilir. Bu farklılıkların ne kadar olduğu ise aşağıdaki Çizelge 9'da görülmektedir.

Çizelge 9. Tanımlayıcı İstatistikler: Paralel İthalat Teknolojik Ürünlerine Yönelik Tüketici Tutum – Yaş

İfadeler	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
1. Genel olarak paralel ithalat ürünlerini satın almak daha iyi bir tercihtir.	30 yaş altı	314	2.825	0.938	0.053
	30 yaş üzeri	222	2.811	1.011	0.068
	30 yaş altı	314	3.166	1.032	0.058

2. Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim.	30 yaş üzeri	222	3.063	1.074	0.072
3. Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim.	30 yaş altı	314	2.857	0.983	0.055
	30 yaş üzeri	222	2.820	1.057	0.071
4. Paralel ithalat ürünlerini satın almak genellikle tüketiciye fayda sağlar.	30 yaş altı	314	3.153	0.967	0.055
	30 yaş üzeri	222	3.000	0.970	0.065
5. Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur.	30 yaş altı	314	3.102	0.993	0.056
	30 yaş üzeri	222	3.018	1.038	0.070
6. Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım.	30 yaş altı	314	**3.589**	1.011	0.057
	30 yaş üzeri	222	**3.365**	1.100	0.074

Çizelge 9 incelendiğinde, yaşı 30 yaş ve altında olan katılımcıların "Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım" ifadesine katılma ortalamasının yaşı 30 yaşın üzerinde olan katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle yaşı 30 yaş ve altında kişiler bu ifade özelinde paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik daha pozitif tutuma sahiptir.

Aşağıdaki Çizelge 10'da gelir durumu değişkenine göre paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tüketici tutumlarında farklılık olup olmadığını inceleyen Mann-Whitney U testi analiz sonuçları görülmektedir.

Çizelge 10. Paralel İthalat Teknolojik Ürünlerine Yönelik Tüketici Tutumları – Gelir Durumu

İfadeler	W	p
1. Genel olarak paralel ithalat ürünlerini satın almak daha iyi bir tercihtir.	32.112.500	0.080
2. Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim.	30.756.000	0.389
3. Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim.	28.930.500	0.756
4. Paralel ithalat ürünlerini satın almak genellikle tüketiciye fayda sağlar.	31.356.500	0.210
5. Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur.	30.858.500	0.351
6. Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım.	30.007.000	0.701
Note. Mann-Whitney U test.		

Çizelge 10 incelendiğinde, gelir durumuna göre 6 tutum ifadesinin p değerinin %95 güven aralığına göre $p<0,05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur. Bu sonuç, paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tüketici tutumlarının gelire göre katılımcı grupları arasında farklılık göstermediğini ortaya koymaktadır.

Aşağıdaki Çizelge 11'de eğitim durumu değişkenine göre paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tüketici tutumlarında farklılık olup olmadığını inceleyen Mann-Whitney U testi analiz sonuçları görülmektedir.

Çizelge 11. Paralel İthalat Teknolojik Ürünlerine Yönelik Tüketici Tutumları – Eğitim Durumu

İfadeler	W	p
1. Genel olarak paralel ithalat ürünlerini satın almak daha iyi bir tercihtir.	33.211.500	0.371
2. Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim.	31.132.500	**0.035**
3. Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim.	33.994.500	0.672
4. Paralel ithalat ürünlerini satın almak genellikle tüketiciye fayda sağlar.	33.207.000	0.371
5. Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur.	34.322.500	0.817

6. Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım.	30.315.500	**0.009**
Note. Mann-Whitney U test.		

Çizelge 11 incelendiğinde, eğitim durumu açısından 6 tutum ifadesinden ikisinin (2. ve 6. ifadeler) p değerinin %95 güven aralığına göre p<0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık gösterdiği bulunmuştur. Bu sonuç incelendiğinde, paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tüketici tutumlarının lisans düzeyi aşağısı ve lisans düzeyi ve üstü eğitime sahip katılımcı grupları arasında iki ifade açısından farklılık gösterdiği ifade edilebilir. Bu farklılıkların ne kadar olduğu ise aşağıdaki Çizelge 12'de görülmektedir.

Aşağıdaki Çizelge 12'de görülen tanımlayıcı istatistik Çizelgesunda eğitim durumu Lisans düzeyinin aşağısı olan grup 1, Lisans düzeyi ve üstü olan grup 2 olarak tanımlanmıştır.

Çizelge 12. Tanımlayıcı İstatistikler: Paralel İthalat Teknolojik Ürünlerine Yönelik Tüketici Tutum – Eğitim Durumu

İfadeler	Grup	N	Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
1. Genel olarak paralel ithalat ürünlerini satın almak daha iyi bir tercihtir.	1	219	2.781	1.017	0.069
	2	317	2.845	0.934	0.052
2. Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim.	1	219	**3.014**	1.038	0.070
	2	317	**3.199**	1.053	0.059
3. Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim.	1	219	2.822	1.032	0.070
	2	317	2.855	1.002	0.056
4. Paralel ithalat ürünlerini satın almak genellikle tüketiciye fayda sağlar.	1	219	3.041	0.940	0.064
	2	317	3.123	0.991	0.056
5. Paralel ithalat ürünü satın almakta hiç bir sakınca yoktur.	1	219	3.055	0.998	0.067
	2	317	3.076	1.022	0.057
6. Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım.	1	219	**3.361**	1.050	0.071
	2	317	**3.590**	1.047	0.059

Çizelge 12 incelendiğinde, lisans düzeyi ve üstü eğitime sahip katılımcıların daha düşük eğitime sahip katılımcılara göre "Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim" ve "Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım" ifadelerine katılma ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir diğer ifadeyle eğitim düzeyi lisans ve üstü olan katılımcılar bu ifadeler özelinde paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik daha pozitif tutuma sahiptir.

Analiz sonuçlarına göre kurulan hipotezler içerisinden sadece H_4'ün kabul edilmediği ve geriye kalan dört hipotezin kabul edildiği görülmektedir. Bir diğer ifadeyle paralel ithalat ürünlerine yönelik tutum sadece katılımcıların gelir durumuna göre farklılık göstermemiştir. Diğer demografik değişkenlerin hepsinde ifade bazında farklılıkların olduğu bulunmuştur.

5. SONUÇ

Son tüketicilerin paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tutumunu demografik değişkenler açısından incelendiği bu çalışma sonucunda cinsiyet, medeni durum, yaş ve eğitim durumu değişkenleri açısından tutumun farklılık gösterdiği bulunmuştur. Araştırma analizlerinde yer alan gelir değişkeni açısından tutumda herhangi bir farklılık bulunmamıştır. Sonuçları cinsiyet değişkenine göre ele aldığımızda erkek katılımcılar ile kadın katılımcıların paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tutumları arasında anlamlı seviyede farklılık olduğu görülmektedir. Erkeklerin kadınlara göre "Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini

satın almayı tercih ederim" ve "Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim" ifadelerine katılma ortalamaları daha yüksek olduğu için erkeklerin kadınlara göre bu ifadeler özelinde paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik daha pozitif tutuma sahip oldukları ifade edilebilir.

Medeni durum açısından analiz sonuçları incelendiğinde bekâr katılımcılar ile evli katılımcıların paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik tutumları arasında anlamlı seviyede farklılık olduğu bulunmuştur. Bekâr katılımcıların "Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim" ve "Paralel ithalat ürünlerini satın almayı severim" ifadeleri dışında kalan tüm tutum ifadelerine katılma ortalamalarının evli katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Genel olarak bekârlar evlilere göre paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik daha pozitif tutuma sahiptir.

Yaş değişkeni 30 yaş ve altı ile 30 yaş ve üzeri olarak iki grup olarak analiz edilmiştir. Bu iki grup arasında anlamlı farklılık tespit edilmiş olup, bu iki grubun tutum ifadelerinden sadece "Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım" ifadesinde farklılaştığı görülmektedir. Bu ifadeye 30 yaş ve altı grubunda olup da katılanların ortalaması 30 yaş ve üzerindeki kişilerin ortalamasından yüksektir.

Eğitim düzeyi değişkeni ise lisans düzeyinin aşağısı - lisans düzeyi ve üstü şeklinde ikiye ayrılmış ve bu şekilde analiz edilmiştir. Bu iki grup arasında anlamlı farklılık tespit edilmiş olup, bu iki grubun tutum ifadelerinden "Fiyatı dikkate aldığımda, paralel ithalat ürünlerini satın almayı tercih ederim" ve "Ürün seçerken her zaman paralel ithalat ürünlerini dikkate alırım." ifadesinde farklılaştığı görülmektedir. Bu ifadeler özelinde lisans düzeyi ve üstü eğitim seviyesine sahip olanların eğitim düzeyi lisans düzeyinin aşağısı olanlara göre paralel ithalat teknolojik ürünlerine yönelik daha pozitif tutuma sahip oldukları görülmektedir.

Araştırma sonuçları paralel ithalata yönelik tüketici tutumlarını ve bu tutumu etkileyen ve etkilemeyen demografik değişkenleri ortaya koyması yönüyle bu konuda kısıtlı olan literatüre katkı sağlamaktadır. Ayrıca araştırma sonuçları sunduğu teorik katkıların yanında pratik uygulamalar açısından da dikkate değer çıktılar sunmaktadır. Özellikle pazarı bölümlere ayırarak hedef pazarlarına daha etkili bir şekilde hitap etmek isteyen pazarlama yöneticileri tarafından elde edilen sonuçlar gerek uygulanacak taktik ve stratejiler gerekse de verilecek pazarlama iletişim mesajlarında kullanılabilir.

Araştırma sonuçları paralel ithalat yapan işletmelere yönelik olarak tüketicilerin paralel ithalat ürünlerine yönelik tutumlarının farkında olunması ve demografik değişkenlere göre pazar bölümlendirmesi yapıldığı takdirde hangi pazar bölümlerinin daha olumlu tutum seviyesine sahip olacağı ve buna göre hedef pazar olarak seçilebileceğinin bilinmesi açısından önemli katkılara sahiptir.

Pek çok araştırmada olduğu gibi bu çalışma da bazı sınırlamalara sahiptir. En önemli sınırlama araştırma örnekleminin göreceli olarak sınırlı olması ve araştırmada tesadüfi olmayan örnekleme yönteminin kullanılmasıdır. Bu durum araştırma sonuçlarının genelleştirilmesini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle daha geniş kapsamlı ve tesadüfi örnekleme yöntemlerinin kullanıldığı gelecekteki araştırmalarda konunun farklı yönleri araştırılabilir. Daha geniş kapsamlı bir araştırma ile konu demografik değişkenlerin dışında ilave farklı değişkenlere göre de araştırılabilir. Örneğin paralel ithalat ürünlerine yönelik tutumun öncülleri ve/veya tutumun

satın alma niyetine etkisi incelenebilir. Bunun yanında bu çalışmayı kısıtlayan bir diğer faktör ise çalışmanın yalnızca teknolojik ürünler üzerine yapılmış olmasıdır. Bundan sonra yapılacak çalışmalar daha kapsayıcı olmak adına belirli bir ürün kategorisi belirtmeksizin tüm paralel ithalat ürünlerine yönelik tutumu araştırabilir ya da paralel ithalatın sıklıkla görüldüğü diğer ürün gruplarına özel olarak da uygulanabilir. Ayrıca yapısal eşitlik analizi gibi ileri analizlerle konu daha kapsamlı bir şekilde incelenebilir.

TEŞEKKÜR

Bu bildiri, Bursa Uludağ Üniversitesi KUAP(İ)-2019/7 kodlu BAP Küçük Ölçekli Uygulamalı Araştırma Projesi kapsamında desteklenmiştir. Destekleri için BAP birimine teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

[1] Bagozzi, R. P., Gurhan-Canli, Z., & Priester, J. R. *The social psychology of consumer behavior*. Buckingham, UK, Open University Press, 2002.

[2] Basha, M. B., Mason, C., Shamsudin, M. F., Hussain, H. I., and Salem, M. A. Consumers attitude towards organic food. *Procedia Economics and Finance*, 31, 444-452, 2015.

[3] Fishbein, M. and Ajzen, I, *Belief, Attitude, Intention and Behavior: An Introduction to Theory Research*. Reading, MA: Addison-Wesley, 1975.

[4] Huang, J. H., Lee, B. C., ve Ho, S. H. Consumer attitude toward gray market goods. *International Marketing Review*, *21*(6), 598-614, 2004.

[5] Karahan M. O. & Şahin F. Tüketicilerin taklit ürün satın alma tutumlarını ve niyetlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: nicel bir araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 11(1), 154-170, 2020.

[6] Liao, C. H., & Hsieh, I. Y. Determinants of consumer's willingness to purchase gray-market smartphones. *Journal of business ethics*, *114*(3), 409-424, 2013.

[7] Schiffman, L.G. and Kanuk, L.L., *Consumer Behaviour*, 6th ed., Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, 1997

[8] Solomon, M.R. *Consumer Behavior: Buying, Having, and Being.* 12th Edition. Harlow, UK: Pearson, 2018.

[9] Toklu, I. T., & Baran, S. Attitude towards counterfeit of luxury brands: A research on consumers in Turkey. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(11), 618-632, 2017.

[10] Tsang, M. M., Ho, S. C., and Liang, T. P. Consumer attitudes toward mobile advertising: An empirical study. *International journal of electronic commerce*, 8(3), 65-78, 2004.

ÜRÜN İNOVASYONUNUN PAZARLAMA PERFORMANSINA ETKİSİ: MOBİLYA SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA

Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR[1], Onur GÖGERÇİN[2]

[1]Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, eozdemir@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0903-7638

[2]Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, crtonurgn@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-0087-1183

ÖZET

İnovasyon konusu birçok sektörde olduğu gibi mobilya sektöründe de oldukça önemlidir. Mobilya sektörü, ülke genelinde istihdam yaratma potansiyelinin yüksek olduğu sektörlerden biridir. Mobilya sektöründe tüketici tercihleri önemli olduğu için bu sektördeki işletmelerin inovasyon kapasitesinin geliştirilmesi gereklidir. Sektördeki işletmelerin artımsal inovasyondan radikal inovasyona doğru farklı inovatif faaliyetlerde bulunduğu gözlemlenmektedir. Ancak bu inovatif çalışmaların bilinçli olarak yapılıp yapılmadığı, sektör temsilcilerinin inovasyona verdikleri önem ve yapılan inovasyonların işletmelerin pazarlama performansı üzerindeki etkisi sektörün gelişimi ve uluslararası rekabetçiliği açısından oldukça önemlidir. Bu çalışmanın amacı, mobilya sektöründe faaliyet gösteren işletmeleri inovasyona yönlendiren nedenleri, uygulanan inovasyon süreçleri ve türleri, ile sektördeki işletmelerin pazarlama performansı konularındaki durumunu ortaya koymaktır. Araştırma Türkiye'nin önemli mobilya üretim merkezlerinden biri olan Bursa ilinin İnegöl ilçesinde yer alan orta ve büyük ölçekli, yurt içi ve yurt dışı satışı olan işletmeler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri yüz yüze görüşmeler ile toplanmıştır. Araştırmada açık uçlu sorular sorulmuş olup, görüşme yöntemi olarak da yapılandırılmış görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Görüşmeler 25-29 Aralık 2020 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırma sonucunda işletmeleri inovasyona yönlendiren en önemli nedenlerin müşteri talepleri ve rekabet olduğu, mobilya sektöründeki işletmelerin inovasyona yönelik bir organizasyona sahip olmadıkları, inovasyona yönelmenin işletmenin pazar payının ve karlılığın artmasına, rekabetçiliğin ve işletmenin sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sağladığı bulunmuştur. Ayrıca mobilya sektörü temsilcileri yaptıkları inovasyonun artımsal inovasyon niteliğinde olduğunu belirtmişlerdir. Araştırma sonuçları mobilya sektöründeki işletmeleri inovasyona yönlendiren öncüllerin ve sonuçların ortaya konması açısından önemlidir. Bu çalışmanın sonuçları gelecekte yapılacak daha kapsamlı araştırmalar için bir pilot araştırma niteliğinde olup, sektördeki işletmeler için örnek alınması gereken yönlerin tespiti açısından da değerlidir.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, Mobilya Sektörü, Pazarlama Performansı

THE EFFECT OF PRODUCT INNOVATION ON MARKETING PERFORMANCE: A RESEARCH IN THE FURNITURE INDUSTRY

ABSTRACT

The subject of innovation is very important in the furniture industry, as it is in many other sectors. The furniture sector is one of the sectors with a high employment creation potential throughout the country. Since consumer preferences are important in the furniture sector, it is necessary to develop the innovation capacity of the enterprises in this sector. It is observed that enterprises in the sector engage in different innovative activities from incremental innovation to radical innovation. However, whether these innovative works are carried out consciously, the importance given to innovation by the sector representatives and the effect of the innovations on the marketing performance of the enterprises are very important in terms of the development and international competitiveness of the sector. The aim of this study is to reveal the reasons that lead the enterprises operating in the furniture sector to innovation, the innovation processes and types applied, and the situation of the enterprises in the sector in terms of marketing performance. The research was carried out on medium and large scale enterprises with domestic and international sales located in the İnegöl district of Bursa city, one of the important furniture production centers of Turkey. Research data were collected through face-to-face interviews. In the research, open-ended questions were asked, and the structured interview method was preferred as the interview method. Interviews were held between 25-29 December 2020. As a result of the research, it has been found that the most important reasons that lead enterprises to innovation are customer demands and competition, that the enterprises in the furniture sector do not have an innovation-oriented organization, and that orientation to innovation contributes to the increase of the market share and profitability of the enterprises, and to the competitiveness and sustainability of the enterprises. In addition, the representatives of the furniture industry stated that their innovation is incremental innovation. The results of the research are important in terms of revealing the antecedents and results that lead the enterprises in the furniture industry to innovation. The results of this study are in the nature of a pilot study for more comprehensive research to be made in the future, and are also valuable in terms of determining the aspects that should be taken as an example for enterprises in the sector.

Keywords: Innovation, Furniture Industry, Marketing Performance

1. GİRİŞ

Mobilya sektörü, tüketicilerin ihtiyaçlarını fonksiyonel ve hedonik fayda yaratarak karşılayan önemli sektörlerden biridir. Aynı zamanda mobilya sektörü, istihdam yaratma potansiyelinin de yüksek olduğu sektörlerden biridir. Mobilya sektöründe tüketici tercihleri önemli olduğu için bu sektördeki işletmelerin inovasyon kapasitesinin geliştirilmesi gereklidir.

Sektörün günümüzde geldiği son durumda Ar-Ge'nin önemi küresel rekabetçi bir ortamda açıkça belli olmaktadır. Çünkü yenilikçi ürün sunan işletmeler daha fazla pazar payına ve karlılığa sahip olabilmektedir. Sektördeki işletmelerin başarılı olabilmesi için yenilikçi ürünler yapması, Ar-Ge'ye önem vermesi, tasarım yapması ve bunları başarılı pazarlama çabalarıyla müşterilerine sunabilmesi gerekmektedir. Bunları yapabilen mobilya işletmeleri rekabetçi olabilir ve günümüzün yoğun rekabetinde yaşamlarını sürdürebilirler.

Çalışmanın devamında ilk olarak Dünyada ve Türkiye'de mobilya sektörünün durumu ele alınmıştır. Dünyada mobilya sektörü ele alınırken ekonomiye katısından ve ihracat ve ithalat durumlarından bahsedilmiştir. Türkiye'deki mobilya sektörü ele alınırken ekonomiye katısı istidatsam potansiyelinden bahsedilmiştir. Daha sonra ise mobilya sektöründe inovasyon ve pazarlama performansı bağlamında inovasyon türleri ve performans ilişkilerinden bahsedilmiştir. Çalışmanın araştırma kısmında ise araştırma metodolojisi ifade edilerek araştırma bulguları sunulmuştur.

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE MOBİLYA SEKTÖRÜNÜN DURUMU

Dünyada 2002 yılında 63,9 milyar dolar olan dünya mobilya ihracatı, 2008'de 132,3 milyar dolara ulaşırken, küresel ekonomik krizin sonucunda 2009'da 108,2 milyar dolara düşmüştür. Son sekiz yılda ortalama %8'lik bir büyüme oranına ulaşan mobilya sektöründe krizden sonra biraz yavaşlama göstererek bu orana yakın bir şekilde devam edeceği tahmin edilmektedir. Nitekim 2019 yılında dünya mobilya ihracatı bir önceki yıla göre %0,5 artarak 197,3 milyar dolara yükselmiştir (T.C Ticaret Bakanlığı, Mobilya Sektör Raporu, 2020: 11)

Avrupa Birliği üyesi ülkeler dünya mobilya ihracatında söz sahibi olup, birçok Avrupa Birliği ülkesinde mobilya sektörü ana sektörlerden biridir. Bu alanda önde gelen ülkeler dünyada rekabetçi bir konuma sahiptir. Dünyada Mobilya sektöründe tek başına önde gelen üretici Çin'dir. Çin, tek başına mobilya ihracatının %32.8 ini oluşturmaktadır." (T.C Ticaret Bakanlığı, Mobilya Sektör Raporu, 2020: 11). Dünya mobilya ticarateinde ülkerin ihracat ve ithalat rakamları aşağıdaki Çizelge 1'de görülmektedir.

Çizelge 1. Dünya Mobilya Ticaretinde İlk Sıralarda Yer Alan Ülkelerin Payları

ÜLKELER	İHRACAT (%)	ÜLKELER	İTHALAT (%)
Çin	32,8	ABD	30
Almanya	6,9	Almanya	8,1
Polonya	6,8	İngiltere	5
Vietnam	6,1	Fransa	4,9
İtalya	5,8	Kanada	3,8
Meksika	4,1	Japonya	3,8
ABD	3,9	Hollanda	3

Kaynak: Trademap - (T.C Ticaret Bakanlığı, Mobilya Sektör Raporu, 2020: 11)

Çin, Almanya ve İtalya'yı geride bırakarak mobilya ihracatında hızla büyümüştür. Çin'in 2019 yılı ihracatı 64,6 milyar dolar ile dünya mobilya ihracatının %32,8'ini oluşturmuştur. 2019'da mobilya ihracatında söz sahibi olan diğer ülkeler ise sırasıyla Almanya, Polonya, Vietnam, İtalya, Meksika ve ABD'dir. Türkiye'nin mobilya ihracatı ise 2019 yılında yüzde 1,6 olmuştur (T.C Ticaret Bakanlığı, Mobilya Sektör Raporu, 2020: 11).

Türkiye'nin en eski ve gelişen sektörlerinden biri olan mobilya sektöründe son yıllarda dünya standartlarında üretim yapan tesisler kurulmuş, sektör işletmeleri ülke geneline ve dünyaya ürün satar bir konuma ulaşmıştır (T.C. Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, Mobilya Sektörü Raporu, 2019: 7). Sektör, ürünlerini geliştirmekte ve çeşitliliğini her geçen yıl artırmaktadır. Mobilya sektörü katma değer açısından ülkemizin lokomotif sektörlerinden biri olup, ihracatta yerli kaynakları en çok kullanan ve ithal ürünlere en az bağımlı sektörlerden biri olarak ülke ekonomisine katkısını sürekli arttırmaktadır (T.C. Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, Mobilya Sektörü Raporu, 2019: 7). TÜİK verilerine göre mobilya sektörünün 2017 cirosu 36,6 milyar TL, ülke genelindeki ciroya oranı ise %0,6'dır (T.C. Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, Mobilya

Sektörü Raporu, 2019: 11). Mobilya sanayi ve imalat sanayi toplam verileri ve payları aşağıda çizelge 2'de görülmektedir.

Çizelge 2. Mobilya Sektörü Cirosu - 2017 (TL)

	2017
Mobilya Sanayi Toplamı	36.654.018.231
İmalat Sanayi İçindeki Payı (%)	2,1
İmalat Sanayi Toplamı	1.695.854.737.067
Genel Ciro İçindeki Payı (%)	0,6
Genel Ülke Cirosu	6.298.907.064.719

Kaynak: TÜİK (NACE REV-2) - (T.C. Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, Mobilya Sektörü Raporu, 2019: 11)

Çizelge 2'deki veriler incelendiğinde, mobilya sanayisinin imalat sanayi içindeki payı %2,1 iken, genel ciro içindeki payının %0,6 olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde küçük ölçekli işletmelerin olmasına rağmen, modern ve yenilikçi tasarımın öneminin anlaşılması, tasarımcıların yetiştirilmesine gereken ilginin gösterilmesi ve istihdamların sağlanması sektörün gelişimi açısından önem arz etmektedir (T.C. Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, Mobilya Sektörü Raporu, 2019: 9).

Mobilya sektörünün istihdam verileri incelendiğinde İstanbul mobilya sektörü işletme başına 5,7 kişi, Ankara mobilya sektörü 5,5 kişi, Kayseri mobilya sektörü 17,7 kişi, Bursa-İnegöl bölgesi 10,9 kişi, İzmir mobilya sektörü 6 kişi istihdam etmektedir (T.C. Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, Mobilya Sektörü Raporu, 2019: 9).

TÜİK 2017 verilerine göre mobilya sektöründeki işyeri sayısı 38.477, çalışan sayısı 210.068, perakende sektöründe çalışan sayısının 100.000 olduğu tahmin edilmektedir (T.C. Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, Mobilya Sektörü Raporu, 2019: 7).

Mobilya işletmeleri genel olarak KOBİ'lerden oluşmaktadır. Sektörde yaşanan zorluklar tipik KOBİ sorunları olup, küçük işletmelerin dünya çapında pazarlara açılabilmesi için birleşmesi, güçlenmesi ve kurumsallaşması önemlidir (T.C. Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, Mobilya Sektörü Raporu, 2019: 7).

3. MOBİLYA SEKTÖRÜNDE İNOVASYON VE PAZARLAMA PERFORMANSI

Küresel ve yoğun rekabetin yaşandığı günümüz dünyasında ülkeler sahip oldukları ve ürettikleri bilgi ve teknolojiler sayesinde diğer ülkelerden pozitif ayrışmaktadırlar. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri bilgi ve teknolojiye sahip olma, onu kullanma ve geliştirme yetenekleriyle ölçülmektedir. Dolayısıyla bu konularda yetenekli ülkeler, işletmeler ve girişimciler rakiplerinden bir adım önde olmaktadırlar. Bunu sağlamanın en önemli yollarından birisi ise işletmelerin Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleridir.

Mobilya sektörü Türkiye'de üç farklı alanda üretim yapmaktadır. İlk olarak organize sanayi bölgesinde olan KOBİ'ler seri üretim yapmaktadırlar. İkinci üretim alanı küçük sanayi siteleridir. Burada pek çok küçük işletme, kümelenmekten uzak benzer üretim faaliyetlerinde bulunurlar. Üçüncüsü ise, şehirlere dağılmış ve bazıları gayri resmi olarak faaliyet gösteren küçük işletmelerdir. Genel olarak mobilya sektörü dağınık bir yapıya sahiptir. Özellikle eksik kümelenme, belirli yerlerde yoğunluğun varlığı, küçük ölçekler, pahalı nakliye gibi bileşenler rekabet gücü açısından sektörün gücünü zayıflatmaktadır (ISO, 2015: 30).

İşletmeler için inovasyon, rekabet avantajı kazanmak, verimli süreçler kullanmak, pazarın önde gelenlerinden olmak ve/veya iyi bir imaj oluşturmak açısından önemlidir. İşletmelerin inovasyon eğilimi, yatırım ve iç kaynakların kullanımı nedeniyle kısa vadede bazı kayıplara neden olabilir. Ancak inovasyon, uzun vadede işletmelere rekabet avantajı sağlayacaktır. Bir diğer ifadeyle işletmelerin satışlarının ve pazar paylarının büyümesini sağlayarak finansal performansı üzerinde olumlu bir etki oluşturacaktır (Gürkan ve Gürkan, 2017: 215)

Ürün geliştirme süresi ne kadar kısa olursa, yapılan yenilikler nedeniyle, ürünler mevcut müşteri gereksinimleri karşılayıp farklı kitlelere de ulaşabilir böylece işletmenin pazar payı büyüyebilir (Koufteros, vd., 2002: 264). Dünyanın rekabetçi piyasasında hayatta kalabilmek için mobilya üreticileri küreselleşmeye, Ar-Ge ve inovasyona önem vererek ileri teknoloji ürünler için mümkün olan en kısa sürede dünya çapında talebi karşılayacak bir üretim yapısını oluşturabilmelidirler (Çolak, 2019: 84).

İşletmelerin inovasyon konusunda en çok yöneldikleri inovasyon türleri ürün ve süreç inovasyonları olabilmektedir. Yapılan inovasyonlar çok nadiren radikal olabilmekle birlikte çoğunlukla artımsal olmaktadır.

Ürün inovasyonu kapsamında, sık sık dokunduğumuz mobilya yüzeyine nano kaplama işlemiyle mobilyaların kullanıcılara sağlayacağı ek işlevler (antibakteriyel, kendi kendini temizleme, yağ ve su geçirmez vb.) sunulabilir. Ayrıca, çevreye duyarlı malzemeler ve mobilya üzerine araştırmalar, yangına ve depreme dayanıklı mobilya geliştirme üzerine yapılan çalışmalar da ürün inovasyonuna örnek olarak verilebilir. Süreç inovasyonunda, bitmiş ürünlerin ambalajlanması veya taşınmasında yeni yöntemler kullanılması süreç yeniliği kapsamında değerlendirilmektedir (Bağrıaçık, 2015).

Çin'de mobilya sektöründe inovasyon konusu araştıran Cao (2004), araştırma sonucunda Çinli mobilya işletmelerinin satış performansını artırmak için ürün ve süreç inovasyonunu kullandığını ortaya koymuştur. Aksoy (2017) yaptığı çalışmada KOBİ'lerin pazarlama inovasyon stratejileri ve ürün inovasyonu ile pazar paylarını arttırabileceğini ifade etmiştir. Rosenbusch vd. (2011) ise çalışmasında KOBİ'ler, dış inovasyon işbirliklerinde inovasyonların faydalarını üretemeyebileceklerini ve kullanamayabileceklerini belirterek, işletmelerin dâhili inovasyon geliştirmeye odaklanmaları halinde karmaşıklıkları azaltabileceklerini belirtmiştir.

İnovasyonla ilgili literatür incelendiğinde sektör fark etmeksizin her işletmenin inovasyona gerektiği önemi vermesi gerektiği vurgulanmaktadır. İnovatif ürünler sayesinde işletmeler pazar paylarını arttırabilir ve ihracata açılabilir. Kârlılıkları yükseldiği için yeni ürün üretme ve geliştirmeye de daha fazla yatırım ayırabilirler.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu çalışmanın amacı, mobilya sektöründe faaliyet gösteren işletmeleri inovasyona yönlendiren nedenleri, uygulanan inovasyon süreçleri ve türleri ile sektördeki işletmelerin pazarlama performansı konularındaki durumunu ortaya koymaktır. Araştırma Türkiye'nin önemli mobilya üretim merkezlerinden biri olan Bursa ilinin İnegöl ilçesinde yer alan orta ve büyük ölçekli, yurt içi ve yurt dışı satışı olan işletmeler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma verileri yüz yüze görüşmeler ile toplanmıştır. Araştırmada açık uçlu sorular sorulmuş olup, görüşme yöntemi olarak da yapılandırılmış görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeler 25-29 Aralık 2020 tarihleri arasında yapılmıştır.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1. Katılımcıların İşletme İçerisindeki Pozisyonları

Görüşme sorularını cevaplayanlar; 1 ürün yöneticisi, 1 ihracat sorumlusu, 6 pazarlama yöneticisi ve 2 işletme sahibi olmak üzere 10 kişiden oluşmaktadır.

5.2. Sorulara Alınan Cevaplar

Araştırmada yapılandırılmış görüşme kapsamında katılımcılara 8 adet açık uçlu soru sorulmuştur. Sorulan sorulara alınan cevaplar aşağıda sunulmuş ve kısaca değerlendirilmiştir.

1. ***Soru: İşletmenizi inovatif ürünler ortaya koymaya yönlendiren veya etkileyen faktörler nelerdir?***
   - A işletmesinin cevabı: Müşteri odaklı çalışan bir işletmeyiz. Bizleri müşterilerimiz yönlendiriyor. Onlar yeni ürün istedikçe biz de üretiyoruz.
   - B işletmesinin cevabı: Müşterinin talebine göre ve imalatta ön araştırmalarımıza göre yapıyoruz.
   - C işletmesinin cevabı: Müşterinin talepleri bizleri yönlendiriyor.
   - Ç işletmesinin cevabı: Müşteri talepleri bizleri etkiliyor.
   - D işletmesinin cevabı: Talep oldukça arz oluşturuyoruz. İnsanların daha kullanışlı rahat ürünler istiyor olması bizleri inovatif ürünler ortaya koymaya yönlendiriyor.
   - E işletmesinin cevabı: Pazarlama, satış odaklı bir işletmeyiz. Eğer rekabete ayak uyduramazsak hayatta kalamayız. Bu nedenle inovatif ürünler ortaya koymaya çalışıyoruz.
   - F işletmesinin cevabı: Bazı pazarlardaki satışların düşmesi bizleri yönlendiriyor.
   - G işletmesinin cevabı: Günümüz şartlarında uluslararası piyasada talepleri karşılayabilmek için inovatif ürünler üretiyoruz.
   - Ğ işletmesinin cevabı: Pazar payının azalması nedeniyle ve taleple oluştukça inovatif ürünler ortaya koymaya çalışıyoruz.
   - H işletmesinin cevabı: Pazarda kâr payının düşüşünden dolayı inovatif ürünler ortaya koymaya çalışıyoruz.

Yukarıda ifade edilen cevaplardan da görüleceği üzere genel olarak mobilya sektöründeki işletmeleri inovatif ürün üretmeye yönlendiren en temel faktör müşteri talepleri olmaktadır. Müşteri taleplerinin yanı sıra rekabet, talep düşmesi gibi nedenler de işletmeleri inovasyona yönlendirmektedir.

2. Soru: İşletmenizde inovasyon süreçleri oluşturdunuz mu? Eğer oluşturduysanız inovatif ürünler oluşturmak için ne tür süreçleri ve organizasyon yapısını kullanıyorsunuz?

- A işletmesinin cevabı: Oluşturmadık.
- B işletmesinin cevabı: Ar-Ge bölümü oluşturduk. Bu bölüm yenilikleri takip ediyor.
- C işletmesinin cevabı: İşletimimiz yeni, oluşturmadık.

- Ç işletmesinin cevabı: Fuarları takip ediyoruz.
- D işletmesinin cevabı: Dünya genelinde gelişen teknolojiyi, dünyayı takip ederek süreci gerçekleştiriyoruz.
- E işletmesinin cevabı: Oluşturmadık.
- F işletmesinin cevabı: İnovasyon süreci taleple birlikte kendiliğinden gerçekleşiyor. Bu nedenle bir planlamamız yoktur.
- G işletmesinin cevabı: Piyasadan gelen, fuarlardan görülen tepkilerden yararlanarak süreci ilerletiyoruz.
- Ğ işletmesinin cevabı: Tasarımcılarımız fuarlara giderek araştırma yapıyorlar ve yeni ürünleri takip ediyorlar.
- H işletmesinin cevabı: Pazarda kâr payının düşüşünden dolayı süreçlere yöneliyoruz.

Yukarıda ifade edilen cevaplardan da görüleceği üzere genel olarak mobilya sektöründeki işletmelerin inovasyon yapılarının veya departmanlarının oluşturulmadığı görülmektedir. İşletmeler genel olarak yeni tasarımlarını müşteri taleplerine göre yapmaktadır. Bunun nedenleri ise işletmelerin kurumsal olmaması, KOBİ niteliğinde olması ve Ar-Ge departmanı oluşturmaması şeklinde ifade edilebilir.

3. Soru: İşletmenizde inovasyona yönelmenin ve inovatif ürünler üretmenin sizce sonuçları nelerdir?

- A işletmesinin cevabı: Hitap ettiğimiz kişi sayısı artıyor.
- B işletmesinin cevabı: Kârlılık oranlarında artış oluyor.
- C işletmesinin cevabı: Kâr, devamlılık, Pazar yönünden kazanımlarımız oluyor.
- Ç işletmesinin cevabı: Yeni müşterilerin kazanılması, ihracata başlanması.
- D işletmesinin cevabı: Ne kadar farklı veya çağı yakalayan ürün yapılırsa ihracat anlamında büyük katkıları oluyor.
- E işletmesinin cevabı: Pazarda kalmayı sağlıyor ve satış artışı yaşanıyor.
- F işletmesinin cevabı: Katma değeri daha yüksek ürünler üretebilmek, dış pazarlara açılabilmek, işletmeyi uzun vadede hayatta tutabilmek konularında sonuçları oluyor.
- G işletmesinin cevabı: Her yeni ürün kârlılığı yüksek olan bir üründür. Bunu yakalamak gerekiyor, eğer üretilmezse pazardan siliniriz.
- Ğ işletmesinin cevabı: Kâr elde ediliyor.
- H işletmesinin cevabı: İnovatif ürünler Avrupa pazarında söz sahibi olmamızı sağlıyor.

Yukarıda ifade edilen cevaplardan da görüleceği üzere mobilya sektöründeki işletmelerin inovasyon sonucunda kar artışı ve pazar payı artışı elde ettikleri ifade edilebilir. Ayrıca inovasyona yönelmenin ihracata, yeni müşteri kazanılmasına ve işletmenin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına da katkıları olduğu değerlendirmesi yapılabilir.

4. Soru: İşletmeniz tarafından pazara sunulan inovatif ürün örnekleri var mıdır? Varsa özelliklerini ifade edebilir misiniz?

- A işletmesinin cevabı: Klasik takımlar üretiyoruz. Modelde değişiklik olmuyor ama tasarımda yenilik oluyor.
- B işletmesinin cevabı: Elektronik, metal aksamlı ve aynalı ürünler üretiyoruz.
- C işletmesinin cevabı: Ahşap modellerimiz, İtalyan tarzlarımız vardır.
- Çişletmesinin cevabı: Yeni ve özgün tasarlarımı fuarlarda sunuyoruz.
- D işletmesinin cevabı: Yatak, motor mekanizmalı koltuklar, televizyon koltukları, müzik sistemli koltuklar üretiyoruz.
- E işletmesinin cevabı: Her ürünümüze yenilik katmaya çalışıyoruz.
- F işletmesinin cevabı: Özel bir ürünümüz yok.

- G işletmesinin cevabı: Özel bir ürünümüz yok ancak yeni tasarımlar yapmaya çabalıyoruz.
- Ğ işletmesinin cevabı: Pazara yönelik ürünler üretiyoruz.
- H işletmesinin cevabı: Yeni tasarımlarımızı Avrupa'da fuarlarda sunuyoruz.

Yukarıda ifade edilen cevaplardan da görüleceği üzere mobilya sektöründeki işletmelerin yaptıkları yeniliklerin artımsal inovasyon şeklinde olduğu ve olanı geliştirmeye yönelik tasarımlar üzerinde çalıştıkları ifade edilebilir. Oysaki işletmeleri daha karlı kılmak için radikal inovasyonlara doğru yönelmeleri açıktır.

5. Soru: Sizce işletmenizin yaptığınız bu inovatif çabalar radikal inovasyon mu yoksa artımsal inovasyon kapsamında mıdır?

Sorulan beşinci soruyla ilgili olarak 10 işletme katılımcısından 6'sının radikal ve artımsal inovasyon arasındaki farkı bildiği, 4'ünün ise bilmediği görüşme esnasında ortaya çıkmıştır. Radikal inovasyon ile artımsal inovasyon farkları ve bu inovasyon türlerinin özellikleri katılımcılara açıklanarak işletmelerinde ne tür bir inovasyon yaptıkları sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar aşağıdaki Çizelge 3'de görülmektedir:

Çizelge 3. Mobilya sektöründeki İşletmelerin Benimsedikleri İnovasyon Türü

İnovasyon Türü	A	B	C	Ç	D	E	F	G	Ğ	H
Artımsal	X	X				X	X	X	X	X
Radikal					X					
Birlikte			X	X						

Yukarıdaki Çizelge 3'de ifade edilen cevaplardan da görüleceği üzere mobilya sektöründeki işletmelerin çoğunluğu artımsal inovasyonu benimsemiştir. Bu anlamda işletmeler dünya gündemini ve fuarları takip ederek kendilerine uygun tasarımlar geliştirmekte ve pazara artımsal inovasyona sahip ürünler sunmaktadırlar.

6. Soru: İnovatif ürünler için uyguladığınız pazarlama stratejileri hakkında bilgi verebilir misiniz?

- A işletmesinin cevabı: Yurt dışında olan bayilere ürün gönderiyoruz. Orada tanıtım yapılıyor ve müşteri oradan geliyor.
- B işletmesinin cevabı: Fuar ve İnternet ortamını kullanıyoruz.
- C işletmesinin cevabı: Fuar, internet ve sosyal medyayı kullanıyoruz.
- Ç işletmesinin cevabı: Pazarlama çalışanlarımız Türkiye genelinde gezip ürün ve katalog tanıtımı yapıyorlar. İstanbul ve İnegöl fuarlarına katılıyoruz.
- D işletmesinin cevabı: Sosyal medya, İnstagram ve Google reklamlarını kullanıyoruz.
- E işletmesinin cevabı: Genellikle fuarlara katılıyoruz ve yurtdışına bayilere tanıtıma gidiyoruz.
- Fişletmesinin cevabı: Fuarlara katılım sağlıyoruz ve yurtdışı için reklamlar yapıyoruz.
- G işletmesinin cevabı: İnterneti kullanıyoruz ve fuarlara katılıyoruz.
- Ğ işletmesinin cevabı: Sosyal medya, fuarlar, toptan satışsa yüz yüze görüşerek satış süreçlerimizi yönetiyoruz.
- H işletmesinin cevabı: Doğrun ürün, doğru fiyat stratejisini kullanıyoruz.

Yukarıda ifade edilen cevaplardan da görüleceği üzere mobilya sektöründeki işletmeler genel olarak fuarları takip etmekte ve fuarlarda ürünlerini tanıtmayı tercih etmektedirler. Ayrıca

internet, sosyal medya, Google reklamları, satış elemanları da sık kullanılan pazarlama uygulamaları olarak göze çarpmaktadır.

7. Soru: İşletmenizin inovasyona yönelmesinin pazarlama performansına etkisi/etkileri sizce olmakta mıdır? Varsa hangi konulardadır?

- A işletmesinin cevabı: Satış artışı ve finansal kazançlar sağlıyoruz.
- B işletmesinin cevabı: Pazar payı artışı ve farklı yerlere ihracat gerçekleştiriyoruz.
- C işletmesinin cevabı: %60-%70 satış artışı elde ediyoruz.
- Ç işletmesinin cevabı: %60 satış artışı, %20-25 pazar payı artışı sağlıyoruz.
- D işletmesinin cevabı: Ne kadar yeni ve farklı bir ürün yaparsak, o kadar pazar payı artışını yakalıyoruz.
- E işletmesinin cevabı: İnovasyon bizim pazarlama stratejimizin önemli bir parçasıdır.
- F işletmesinin cevabı: Hem pazar payı hem de kaliteyi yükseltiyoruz.
- G işletmesinin cevabı: İyi ve doğru ürün yaptıkça pazar payımız artıyor.
- Ğ işletmesinin cevabı: Sipariş artışı sağlıyoruz. Başarılı bir ürün işletme kapasitesini oldukça arttırmaktadır.
- H işletmesinin cevabı: Satış artışı elde ediyoruz.

Yukarıda ifade edilen cevaplardan da görüleceği üzere mobilya sektöründeki işletmelerin hemen hemen hepsi inovasyona yönelmenin en büyük etkisinin satış artışı olduğunu ifade etmiştir. Bu etkinin yanı sıra farklı pazarlara açılma, kalitenin artması şeklinde cevaplar da alınmıştır.

8. Soru: Ar-Ge çalışmalarına ayrılan bütçe toplam işletme bütçesinin yüzde kaçını oluşturmaktadır?

- A işletmesinin cevabı: %1-3
- B işletmesinin cevabı: %5-10
- C işletmesinin cevabı: %30
- Ç işletmesinin cevabı: %5-8
- D işletmesinin cevabı: %10
- E işletmesinin cevabı: %8-10
- F işletmesinin cevabı: %3-5
- G işletmesinin cevabı: %1-4
- Ğ işletmesinin cevabı: %30-40
- H işletmesinin cevabı: %10

Yukarıda ifade edilen cevaplardan da görüleceği üzere mobilya sektöründeki işletmelerin çoğunluğunda Ar-Ge departmanı olmadığından yüksek bir bütçe ayrımı olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte yenilik arayışına giren işletmelerde daha yüksek oranlarda bütçe ayrımı söz konusu olmaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye'de Bursa-İnegöl özelinde mobilya sektöründeki işletmelerin Ar-Ge ve inovasyona verdikleri önemi ortaya koyarak bunun pazarlamama performansına etkileri amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 10 adet mobilya işletmesi ile yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde katılımcılara 8 soru sorulmuştur.

Görüşmelerden elde edilen sonuçlardan da görüleceği üzere genel olarak mobilya sektöründeki işletmeleri müşteri taleplerinin inovatif ürün üretmeye yönlendirdiği bulunmuştur. Bunun yanı

sıra rekabet, talep düşmesi gibi nedenler de işletmeleri inovasyona yönlendiren diğer nedenler olarak belirtilmiştir.

Araştırma sonucunda genel olarak mobilya sektöründeki işletmelerin inovasyona ilişkin bir departman ya da birimlerinin olmadığı görülmektedir. İşletmeler yeni tasarımlarını genelde müşteri taleplerine göre yapmaktadır. Bir diğer ifadeyle pasif olarak faaliyet göstermektedirler.

Araştırma sonucunda sektördeki işletmelerin inovasyon sonucunda kar artışı, pazar payı artışı, ihracata yapabilme, yeni müşteri kazanılması ve işletmenin sürdürülebilirliğinin sağlanması şeklinde kazanımlar elde ettikleri görülmektedir. Ancak alınan cevaplardan da görüleceği üzere mobilya sektöründeki işletmelerin artımsal inovasyon şeklinde yenilikler yaptıkları ve olanı geliştirmeye yönelik tasarımlar üzerinde çalıştıkları bulunmuştur. İlginç bir şekilde sorulan beşinci soruyla ilgili olarak 10 işletme katılımcısından 6'sının radikal ve artımsal inovasyon arasındaki farkı bildiği, 4'ünün ise bilmediği görüşme esnasında ortaya çıkmıştır. Gereken açıklamalardan sonra elde edilen edilen cevaplardan da görüleceği üzere mobilya sektöründeki işletmelerin çoğunluğu artımsal inovasyonu benimsediği bulunmuştur.

Araştırma sonucunda mobilya sektöründeki işletmelerin genel olarak fuarları takip ettiği ve fuarlarda ürünlerini tanıtmayı tercih ettikleri bulunmuştur. İnternet, sosyal medya, Google reklamları, satış elemanları da sık kullanılan pazarlama uygulamaları arasındadır.

Mobilya sektöründeki işletmelerin hemen hemen hepsi inovasyona yönelmenin en büyük etkisinin satış artışı olduğunu ifade etmiştir. Bu etkinin yanı sıra farklı pazarlara açılma, kalitenin artması şeklinde cevaplar da alınmıştır. Ancak bu kadar yararının olduğu bilinmesine karşın mobilya sektöründeki işletmelerin çoğunluğunda Ar-Ge departmanı yoktur. Bu nedenle de Ar-Ge'ye yeterli bir bütçe ayrımı söz konusu değildir.

Birçok araştırmada olduğu gibi bu araştırma da çeşitli kısıtlamalara sahiptir. Bu araştırma Bursa İnegöl bölgesinde 10 işletme üzerinde yapılmıştır. Araştırma katılımcıları kolayda örnekleme yöntemine göre seçilmiştir. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmaların mobilya sektörünü daha kapsayıcı şekilde geniş kapsamlı yapılması, nicel verilerin toplanarak analizlerin yapılması önerilebilir.

Pilot araştırma niteliğinde olan bu çalışmada yer alan sonuçlar dikkate alınarak mobilya sektöründe yer alan işletmelere şu öneriler sunulabilir:

- İşletmelerde Ar-Ge departmanı veya sorumlu birim oluşturulabilir.
- Pazarlama ve markalaşmaya önem verilebilir.
- Birlikte rekabet etme olgusu yerleştirilebilir.
- Üniversitelerle işbirliği yapılarak ürün ve süreç inovasyonuna yönelik projeler gerçekleştirilebilir.
- Artımsal inovasyon daha geniş çapta uygulanabilir. Radikal inovasyona da daha fazla önem verilebilir.
- Global pazarda rekabet edebilmek için kurumsallaşma konusunda önemli adımlar atılabilir.
- Devlet destekleri araştırılarak Kobi gelişim ve yurt dışı Pazar desteği gibi desteklerden yararlanılabilir.
- İnovasyon ve pazarlama konularında yetkin kişilerden danışmanlık ve/veya mentörlük alınabilir.

Kaynakça

[1] Aksoy, H. (2017). How do innovation culture, marketing innovation and product innovation affect the market performance of small and medium-sized enterprises (SMEs). Technology in Society, 51(4), 133-141.

[2] Bağrıaçık, A. (2015, 08 21). Mobilya Sektöründe İhracat Artışı İçin Ar-Ge Ve Yenilik Projeleri Vermenin Tam Zamanı, *abdanmerymm*. abdanmerymm: https://www.abdanmerymm.com/mobilya-sektorunde-ihracat-artisi-icin-ar-ge-ve-yenilik-projeleri-vermenin-tam-zamani.html, (Erişim tarihi: 20.12.2022)

[3] Cao, X. (2004). Innovation in China's furniture industry. Master of Science thesis of Xiaozhi Cao presented on September 9, 2004, Oregon State University.

[4] Çolak, O. (2019). Mobilya sektöründe lojistik ve ambalajlamanın incelenmesi: Bir mobilya işletmesi örneği (Yüksek lisans tezi). (Tez No. 547708) https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp adresinden edinilmiştir. (Erişim tarihi: 20.12.2022)

[5] Gürkan, N., & Gürkan, S. (2017). Yenilikçilik Kavramının İşletmelerin Finansal Performansı Üzerindeki Etkisi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 13(13), 213-226.

[6] ISO (2015). İstanbul Sanayi Odası Mobilya İmalat Sanayi Raporu, Mobilya İmalat Sanayinde Temel Rekabet Unsurları ve Gelişmeler. Yayın no:2015/1, ISBN: 978-605-137-433-8 (Elektronik)

[7] Koufteros, X. A., Vonderembse, M. A., & Doll, W. J. (2002). Examining the competitive capabilities of manufacturing firms. Structural equation modeling, 9(2), 256-282.

[8] Perks, H., Kahn, K., & Zhang, C. (2009). An empirical evaluation of R&D–marketing NPD integration in Chinese firms: The Guanxi effect. Journal of Product Innovation Management, 26(6), 640-651.

[9] Rosenbusch, N., Brinckmann, J., & Bausch, A. (2011). Is innovation always beneficial? A meta-analysis of therelationship between innovation and performance in SMEs. Journal of business Venturing, 26(4), 441-457.

[10] T.C. Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, Mobilya Sektörü Raporu. (2019). *Mobilya Sektörü Raporu.* https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/sektor-raporlari/mu0303011410, (Erişim tarihi: 20.12.2022)

[11] T.C. Ticaret Bakanlığı, Mobilya Sektör Raporu. (2020). *Mobilya Sektör Raporu.* https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/sektor-raporlari/mu0303011410, (Erişim tarihi: 20.12.2022).

EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ENDEKSİ'NİN SINIFLANDIRMA BAŞARISININ DİSKRİMİNANT ANALİZİ İLE ÖLÇÜLMESİ

Dr. Arş. Gör., Çiğdem KOŞAR TAŞ[1], Dr. Arş. Gör., Sibel ÖRK ÖZEL[2]

[1] Çukurova Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, ckosar@cu.edu.tr - Orcid No: 0000-0001-8996-3556.

[2] Çukurova Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, sork@cu.edu.tr - Orcid No: 0000-0002-7030-3512.

ÖZET

Ülkelerin gelişmişlik ve refah düzeylerinin değerlendirilmesinde özgürlük kavramı ekonomik boyutta ön plana çıkmaktadır. Tarihi 1700'lü yıllara dayanmakta olan ekonomik özgürlük kavramı günümüzde de hala birçok iktisatçının araştırdığı konulardan biridir. Ekonomik özgürlük, her bireyin kendi mülkiyetini ve kendi emeğinin kontrol etme hakkı olarak ifade edilmektedir. Ekonomik yönden özgür olan bir toplumda bireyler istedikleri gibi çalışabilmekte, üretebilmekte, tüketebilmekte ve yatırım yapabilmektedir. Ekonomik yönden özgür toplumlarda, hükümetler emeğin, sermayenin ve malların serbestçe hareket etmesine izin verir ve özgürlüğün kendisini korumak ve sürdürmek için gerekli olanın ötesinde baskı veya kısıtlamadan kaçınır. Özgürlüklerin, ülkelerin gelişmesinde ve refahında payı olup olmadığının belirlenmesi için ekonomik özgürlük kavramının sayısal olarak ölçülmesine olanak tanıyacak çeşitli endeksler ve hesaplama yöntemleri geliştirilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Heritage Vakfı tarafından yayımlanan Ekonomik Özgürlük Endeksi (The Index of Economic Freedom-IEF)'dir. IEF, 12 adet göstergeden oluşmakta olup bu göstergeler mülkiyet hakları, devlet büyüklüğü, yargı etkinliği, vergi yükü, hükümet harcamaları, mali sağlık, iş özgürlüğü, emek özgürlüğü, parasal özgürlük, ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlüktür. Bu göstergelerden yola çıkılarak hesaplanan endeks değeri 0-100 arasında puanlanmakta olup yüksek endeks değeri yüksek ekonomik özgürlüğü, düşük endeks değeri ise düşük ekonomik özgürlüğü ifade etmektedir. Endeks değerinin 0-49,9 aralığında olması ülkelerin ekonomik özgürlük yönünden bastırılmış olduğunu, 50-59,9 aralığında olması ülkelerin çoğunlukla özgür olmadığını, 60-69,9 aralığında olması ülkelerin orta derece özgür olduğunu, 70-79,9 aralığında olması ülkelerin çoğunlukla özgür olduğunu ve 80-100 aralığında olması ise ülkelerin tam olarak özgür olduğunu göstermektedir. Son raporu 2022 yılında yayımlanan IEF, toplamda 183 ülkeyi içermekte olup verisine ulaşılamayan ülkeler analizden çıkarılarak 177 ülke ile analiz

gerçekleştirilmiştir. Yayımlanan raporda ülkeler yukarıda bahsedildiği üzere 5 gruba ayrılmıştır. Bu çalışmada endeksin 12 adet değişkeni göz önünde bulundurularak doğru sınıflandırma başarısı diskriminant analizi ile ölçülmek istenmiştir. Yapılan analiz sonucunda endeksin sınıflandırma başarısının yaklaşık %80 olduğu görülmüştür. Bu durumda endeks kapsamında ele alınan değişkenlerin ülkelerin ekonomik özgürlük durumunu ortaya koyması açısından belirleyici değişkenler olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Ekonomik Özgürlük, Diskriminant Analizi, Sınıflandırma

GİRİŞ

Özgürlük kavramı farklı şekillerde tanımlanan ve özünde siyasi, sosyal ve ekonomik haklar bütününü ifade etmektedir. Özgürlük düzeyi yüksek olan toplumlar, diğer toplumlara nazaran refah açısından daha ileride olarak nitelendirilmektedir. Özgürlükler, siyasi, sivil ve ekonomik özgürlüklerin birleşimi olarak düşünülebilmektedir ve bu özgürlüklerin her biri birbirini etkiler niteliktedir (Tunçsiper ve Biçen, 2016, s. 26). Miller ve Kim (2011) ekonomik olarak özgür olan bir toplumda bireylerin kendi istekleri doğrultusunda çalışma, tüketme ve yatırım kararlarını alırken özgür olmasını ve devlet tarafından bu özgürlüğün güvence altına alınmasını ekonomik özgürlük olarak ifade etmiştir (Akt., Güney, 2017, s. 1111).

Ekonomik özgürlük idealleri, daha sağlıklı toplumlar, daha temiz çevreler, kişi başına düşen daha fazla zenginlik, insani gelişme, demokrasi ve yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi kavramlarla güçlü bir şekilde ilişkilidir. Ekonomik özgürlüklerin, yukarıda belirtilen kavramlarla ilişkisini ortaya koymak suretiyle ülkelerin gelişmesinde ve refahında payı olup olmadığının belirlenmesi için ekonomik özgürlük kavramının sayısal olarak ölçülmesini sağlayan çeşitli endeksler ve hesaplama yöntemleri geliştirilmiştir. Bunlardan bir tanesi de Heritage Vakfı tarafından yayımlanan Ekonomik Özgürlük Endeksi (The Index of Economic Freedom-IEF)'dir. Bu endeks, ekonomik özgürlük ile çeşitli sosyal ve ekonomik hedefler arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koymaktadır. Ekonomik özgürlüğün ölçülen yönlerinin her biri, kişisel ve ulusal refahın desteklenmesi ve sürdürülmesinde hayati bir rol oynamakta olup hepsinin etkisi birbirini tamamlayıcı niteliktedir (Index of Economic Freedom, 2022).

Endeks kapsamında ülkeler ekonomik özgürlüklerine göre 5 farklı kategoriye ayrılmıştır. Çalışmada buradan yola çıkılarak endeksin doğru sınıflandırma başarısı diskriminant (ayırma) analizi ile ölçülmek ve bu sınıflandırmadaki en önemli göstergeler belirlenmek istenmiştir.

Literatürdeki ekonomik özgürlük çalışmaları incelendiğinde Heritage Vakfı tarafından hazırlanan IEF'nin kullanıldığı ulusal ve uluslararası çalışmalara sıkça rastlanmaktadır (Akçay, 2000; Altıntaş, 2021; Çetin, 2013; Demirkale ve Özarı, 2020; Ionescu, 2014; Kangallı vd., 2014; Karakış ve Gülden, 2019; Kılcı, 2019; Kılcı ve Akıncı, 2020; Knedlik ve Kronthaler, 2007; Kutbay, 2020; Mehrara ve Zirak, 2013; Şahin, 2017a; Şahin, 2017b; Taşcı ve Özarı, 2019; Tunçsiper ve Biçen, 2014; Türen vd., 2011). Ancak IEF'nin diskriminant analizi ile

incelendiği bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu yönden çalışmanın alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Dört bölümden oluşan çalışmada giriş bölümünü takiben ikinci bölümde çalışmada ele alınacak endeks ve analiz yöntemi açıklanmış, üçüncü bölümde ise ampirik bulgulara yer verilmiştir. Son bölümde ise çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

VERİ VE METODOLOJİ

Çalışmanın veri setini Heritage Vakfı tarafından yayımlanan Ekonomik Özgürlük Endeksi oluşturmaktadır. 1994 yılından itibaren yıllık olarak yayımlanan endeksin güncel halinde ekonomik özgürlük, ekonomik özgürlüğün dört geniş kategorisi veya sütunu altında gruplandırılmış 12 niceliksel ve niteliksel faktöre dayalı olarak ölçülmektedir. Bu göstergeler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Ekonomik Özgürlük Endeksi Göstergeleri

Kategori	Gösterge	Kod
Hukukun Üstünlüğü	Mülkiyet Hakları	G1
	Yargı Etkinliği	G2
	Devlet Bütünlüğü	G3
Devlet Büyüklüğü	Vergi Yükü	G4
	Devlet Harcamaları	G5
	Mali Sağlık	G6
Düzenleyici Verimlilik	İş Özgürlüğü	G7
	Emek Özgürlüğü	G8
	Parasal Özgürlük	G9
Açık Piyasalar	Ticaret Özgürlüğü	G10
	Yatırım Özgürlüğü	G11
	Finansal Özgürlük	G12

Kaynak: Index of Economic Freedom (2022), https://www.heritage.org/index/about, Erişim Tarihi: 20.12.2022.

Bir ülkenin genel puanı, her birine eşit ağırlık verilerek bu on iki ekonomik özgürlüğün ortalaması alınarak elde edilmektedir. Göstergeler vasıtasıyla hesaplanan endeks değeri 0-100

arasında puanlanmakta olup yüksek endeks değeri yüksek ekonomik özgürlüğe, düşük endeks değeri ise düşük ekonomik özgürlüğe işaret etmektedir. Ülkeler endeks değerlerine göre 5 sınıfa ayrılmış olup endeks değerinin 0-49,9 aralığında olması ülkelerin ekonomik özgürlük yönünden bastırılmış olduğunu, 50-59,9 aralığında olması ülkelerin çoğunlukla özgür olmadığını, 60-69,9 aralığında olması ülkelerin orta derece özgür olduğunu, 70-79,9 aralığında olması ülkelerin çoğunlukla özgür olduğunu ve 80-100 aralığında olması ise ülkelerin tam olarak özgür olduğunu ifade etmektedir. IEF'ye ilişkin son rapor 2022 yılında yayımlanmış olup toplamda 183 ülkeyi içermektedir (Index of Economic Freedom, 2022). 2022 endeksi için verilerin çoğu, 2020'nin ikinci yarısından 2021'in ilk yarısına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Çalışmada bu veriler kullanılmış ancak verisine ulaşılamayan ülkeler analizden çıkarılarak 177 ülke ile analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan veri setine Heritage Vakfı'nın internet sayfasından (https://www.heritage.org/index/explore) ulaşılmıştır.

Çalışmada ekonomik özgürlük endeksi göstergelerine göre yapılan sınıflandırmanın başarısını ölçmek amacıyla diskriminant analizinden faydalanılmıştır. Diskriminant analizi, bağımlı değişkenin kategorik, bağımsız değişkenlerin metrik değişkenler olması durumunda kullanılan istatistiksel bir teknik olup bağımlı değişken, ele alınan grup sayısına göre iki gruplu ya da daha fazla gruba sahip olabilmektedir (Hair vd., 2014, s. 235). Diskriminant analizinin iki önemli amacı vardır: (i) grupları birbirinden ayırmayı sağlayan diskriminant fonksiyonları bularak bu fonksiyonlar vasıtasıyla sınıflandırmada en etkili olan diskriminant değişkenlerini ortaya çıkarmak, (ii) elde edilen diskriminant fonksiyonları yardımı ile yeni gözlenen bir birimin sınıflama hatası en az olacak şekilde hangi gruba dahil edileceğini tespit etmektir (Bayram, 2002, s. 219).

BULGULAR

Diskriminant analizi bulguları sonucunda ilk olarak Çizelge 2'de diskriminant fonksiyonunun ne kadar önemli olduğunu belirlemek için kullanılan kanonik diskriminant fonksiyonuna ait özdeğer istatistiği sonuçları verilmiştir. Bağımlı değişkenin kategori sayısı 5 olduğundan analizde 4 adet diskriminant fonksiyonu elde edilmiştir.

Çizelge 2. Kanonik Diskriminant Fonksiyonuna Ait Özdeğer İstatistiği

Fonksiyon	Özdeğer	Varyans%	Kümülatif%	Kanonik Korelasyon
1	6,011	95,7	95,7	0,926
2	0,181	2,9	98,6	0,391
3	0,083	1,3	99,9	0,278
4	0,004	0,1	100,0	0,060

Çizelge 2'de yer alan sonuçlar incelendiğinde kanonik korelasyon değerlerinin birinci fonksiyon için 0,976, ikinci fonksiyon için 0,391, üçüncü fonksiyon için 0,278, dördüncü fonksiyon için 0,060 olduğu görülmektedir. Kanonik korelasyon değeri yorumlanırken değerin karesinin alınması gerekmektedir. Kanonik korelasyon, açıklanan toplam varyansı ifade

etmektedir. Birinci fonksiyon, bağımlı değişkendeki (IEF'ye göre belirlenen gruplar) varyansın yaklaşık %86'sını ($0,926^2$) açıklamaktadır. Diğer fonksiyonlar için kanonik korelasyon sonuçları da incelendiğinde birinci fonksiyonun bağımlı değişkendeki varyansı daha yüksek oranda açıkladığı görülmektedir. Özdeğer istatistiğinin büyüklüğü de bağımlı değişkendeki varyansın fonksiyon tarafından açıklanma oranını göstermekte ve 0,40'tan büyük özdeğerlerin iyi olduğu varsayılmaktadır. Buna göre birinci fonksiyon için özdeğer istatistiği 6,011 olup birinci fonksiyonun bağımlı değişkendeki varyansı yüksek bir oranda açıklayarak iyi bir ayrımcılık sağladığı ifade edilebilmektedir.

Çizelge 3'te Wilks' Lambda istatistiği sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 3. Wilks' Lambda İstatistiği

Test Fonksiyonları	Wilks' Lambda	Ki-kare	s.d.	Anlamlılık
1'den 4'e	0,111	374,634	24	0,000
2'den 4'e	0,779	42,596	15	0,000
3'den 4'e	0,920	14,279	8	0,075
4	0,996	0,613	3	0,894

Diskriminant analizinde istenen durum, Wilks' Lambda istatistiğinin küçük bir değer almasıdır. Bu istatistik, gruplar arasındaki farklar tarafından diskriminant skorlarındaki toplam varyansın açıklanamayan oranını göstermektedir. Çizelge 3 incelendiğinde diskriminant skorlarındaki toplam varyansın birinci fonksiyon için yaklaşık %10'unun, ikinci fonksiyon için yaklaşık %78'inin, üçüncü fonksiyon için %92'sinin ve dördüncü fonksiyon için yaklaşık %100'ünün gruplar arasındaki farklar tarafından açıklanamadığı görülmektedir. Bu durumda bu istatistik açısından en iyi sonucun birinci fonksiyona ait olduğu ifade edilebilmektedir. Buna ek olarak Wilks' Lambda istatistiği, elde edilen her bir diskriminant fonksiyonu için özdeğer istatistiğinin anlamlılığını da sınamaktadır. Yukarıdaki sonuçlara göre dört tane diskriminant fonksiyonu mevcut olup ikisinin %5 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Bu durumda, diğer analiz sonuçlarını sadece birinci ve ikinci fonksiyonlar için yorumlamak yeterli olacaktır.

Standartlaştırılmış diskriminant fonksiyonu katsayıları ise Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Standartlaştırılmış Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları

	Fonksiyon			
Göstergeler	**1**	**2**	**3**	**4**
G1-Mülkiyet Hakları	0,779	0,499	-1,030	0,595
G3-Devlet Bütünlüğü	0,429	-1,080	0,880	-0,469
G5- Devlet Harcamaları	0,401	-0,082	0,514	0,737
G6- Mali Sağlık	0,694	-0,032	0,108	0,186
G9-Parasal Özgürlük	-0,196	0,664	0,393	-0,599
G12-Finansal Özgürlük	0,475	0,308	0,248	0,139

Çizelge 4'ten görüleceği üzere ülkeleri ekonomik özgürlüklerine göre kategorize etmede en ayırt edici değişkenler Mülkiyet Hakları, Devlet Bütünlüğü, Devlet Harcamaları, Mali Sağlık,

Parasal Özgürlük ve Finansal Özgürlük göstergeleridir. Bunlar içerisinde de en önemli göstergelerin, Mülkiyet Hakları (0,779) ve Mali Sağlık (0,694) olduğu ifade edilebilmektedir.

Çizelge 5'te bağımsız değişkenlerin öneminin değerlendirilmesinde kullanılan yapı matrisi bulguları yer almaktadır.

Çizelge 5. Yapı (Structure) Matrisi

Göstergeler	Fonksiyon			
	1	2	3	4
G1-Mülkiyet Hakları	0,656*	0,026	-0,524	-0,349
G12-Finansal Özgürlük	0,464*	0,367	0,215	-0,077
G7-İş Özgürlüğü	0,411*	0,094	-0,087	-0,340
G11-Yatırım Özgürlüğü	0,342*	0,332	0,066	-0,129
G9-Parasal Özgürlük	0,226	0,628*	0,317	-0,571
G10-Ticaret Özgürlüğü	0,132	0,310*	0,049	-0,265
G4-Vergi Yükü	-0,125	0,211	0,256*	0,166
G6-Mali Sağlık	0,154	0,098	0,229*	0,218
G5-Devlet Harcamaları	-0,105	0,118	0,560	0,753*
G3-Devlet Bütünlüğü	0,578	-0,435	-0,035	-0,598*
G2-Yargı Etkinliği	0,342	-0,193	-0,272	-0,448*
G8-Emek Özgürlüğü	0,134	0,080	0,079	-0,255*

Yapı matrisi her bir değişkenin, diskriminant fonksiyonu ile olan ilişkisini göstermektedir. Birinci fonksiyon ile en yüksek korelasyona sahip olan göstergenin Mülkiyet Hakları göstergesi olduğu görülmektedir. İkinci sırada en yüksek korelasyona sahip olan gösterge Devlet Bütünlüğü göstergesidir. Finansal Özgürlük ve İş Özgürlüğü de birinci fonksiyon ile oldukça yüksek korelasyonlara sahiptir. Benzer şekilde ikinci fonksiyon için de önemli olan göstergeler yorumlanabilmektedir. Burada da en önemli göstergenin Parasal Özgürlük olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 6'da standartlaştırılmamış kanonik diskriminant katsayıları görülmektedir.

Çizelge 6. Kanonik Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları

Göstergeler	Fonksiyon			
	1	2	3	4
G1-Mülkiyet Hakları	0,061	0,039	-0,081	0,047
G3-Devlet Bütünlüğü	0,033	-0,084	0,068	-0,036
G5-Devlet Harcamaları	0,017	-0,003	0,022	0,031
G6-Mali Sağlık	0,023	-0,001	0,004	0,006
G9-Parasal Özgürlük	-0,017	0,057	0,034	-0,052
G12-Finansal Özgürlük	0,039	0,025	0,020	0,011
Sabit Katsayı	-7,983	-3,553	-3,757	-0,037

X_1: Mülkiyet Hakları, X_2: Devlet Bütünlüğü, X_3: Devlet Harcamaları, X_4: Mali Sağlık, X_5: Parasal Özgürlük, X_6: Finansal Özgürlük olmak üzere birinci diskriminant fonksiyonu açıklayıcı değişkenlerin lineer bir kombinasyonu olarak aşağıdaki şekildedir:

$$Z = -7{,}983 + 0{,}061X_1 + 0{,}033X_2 + 0{,}017X_3 + 0{,}023X_4 - 0{,}017X_5 + 0{,}039X_6$$

Burada Z, diskriminant skorudur. Yukarıdaki fonksiyonda, Parasal Özgürlük göstergesinin işaretinin negatif olduğu görülmektedir. Buna göre bu göstergenin bağımlı değişkenle negatif, diğer göstergelerin ise pozitif ilişki içinde olduğu söylenebilmektedir.

Çizelge 7'de diskriminant analizine ait genel sınıflandırma sonuçları yer almaktadır.

Çizelge 7. Sınıflandırma Sonuçları

			Tahmini Grup Üyeliği					
		Kategori	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**Toplam**
Gerçek Grup Üyeliği	**Sayı**	**1**	27	5	0	0	0	32
		2	0	49	8	0	0	57
		3	0	6	42	6	0	54
		4	0	0	2	20	6	28
		5	0	0	0	2	4	6
	%	**1**	84,4	15,6	0,0	0,0	0,0	100,0
		2	0,0	86,0	14,0	0,0	0,0	100,0
		3	0,0	11,1	77,8	11,1	0,0	100,0
		4	0,0	0,0	7,1	71,4	21,4	100,0
		5	0,0	0,0	0,0	33,3	66,7	100,0

Diskriminant analizinde, gruplandırma başarısına, doğru sınıflandırma yüzdesine bakılarak karar verilmektedir. Yapılan analiz sonucunda bastırılmış ekonomik özgürlüğe sahip ülkeler kategorisinde %84,4, çoğunlukla özgür olmayan ülkeler kategorisinde %86, orta derecede özgür ülkeler kategorisinde %77,8, çoğunlukla özgür ülkeler kategorisinde %71,4 ve tam özgür ülkeler kategorisinde ise %66,7 doğru sınıflandırma oranları tespit edilmiştir. Toplamda ise 177 ülkenin 35'i yanlış sınıflandırılırken 142'si ise doğru sınıflandırılmıştır. Genel sınıflandırma başarısı ise yaklaşık %80 olup endeks kapsamında ele alınan değişkenlerin ülkelerin ekonomik özgürlük durumunu ortaya koyması açısından belirleyici ve önemli değişkenler olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İnsanlık tarihinin büyük bölümünde, çoğu birey ekonomik özgürlük ve fırsatlardan yoksun kalmış ve bu onları yoksulluğa ve yoksunluğa mahkum etmiştir. Ancak yoksulluk, hastalıklar ve cehalet, büyük ölçüde ekonomik özgürlüğün ilerlemesinden dolayı dünya genelinde gerilemektedir. Heritage Vakfı da bu ilerlemeyi körükleyen ekonomik özgürlük ilkelerini Ekonomik Özgürlük Endeksi adı altında 2022 yılı için bir kez daha ölçmüş ve raporlamıştır (Index of Economic Freedom, 2022). İlgili raporda, 12 farklı ekonomik göstergeden yola

çıkılarak bir endeks değeri hesaplanmış ve ülkeler, ekonomik özgürlük yönünden bastırılmış, çoğunlukla özgür olmayan, orta derece özgür, çoğunlukla özgür ve tam olarak özgür şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada da yapılan bu sınıflandırmadan yola çıkılarak, sınıflandırmanın doğruluğu araştırılmak istenmiştir.

Yapılan diskriminant analizi sonucunda ülkeleri ekonomik özgürlüklerine göre kategorize etmede en ayırt edici değişkenlerin sırasıyla Mülkiyet Hakları, Mali Sağlık, Finansal Özgürlük, Devlet Bütünlüğü ve Devlet Harcamaları olarak tespit edilmiştir. Genel sınıflandırma başarısına ilişkin sonuçlar incelendiğinde toplamda 177 ülkenin 142'sinin doğru, 35'inin ise yanlış sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu durumda genel sınıflandırmanın başarı oranı yaklaşık %80'dir. Bu sonuçlara göre endeks kapsamında ele alınan değişkenlerin, ülkelerin mevcut ekonomik özgürlük durumunu belirlemesi açısından önemli değişkenler olduğu söylenebilmektedir. Ancak ülkelerin ekonomik özgürlüklerine göre sınıflandırma başarılarının daha da yükseltilebilmesi amacıyla mevcut 12 göstergeye ek olarak alternatif göstergeler hesaplamaya dahil edilebilir ya da yukarıda bahsi geçen ve ayırmada etkili olan değişkenlerin hesaplamadaki katkısı daha da artırılabilir.

Kaynakça

Akçay, S. (2000). Yolsuzluk, ekonomik özgürlükler ve demokrasi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (1), 1-15.

Altıntaş, F. (2021). Ekonomik özgürlük bileşenleri arasındaki ilişkilerin çok boyutlu ölçekleme analizi ile değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 10*(2), 1911-1940.

Bayram, N.(2002). Diskriminant analizi: Akademisyenler üzerine bir uygulama. *Öneri, 5*(17), 219-229.

Çetin, R. (2013). Ekonomik özgürlüğün gelir düzeyi üzerindeki etkisinin panel veri analizi yöntemiyle incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 8*(2), 37- 47.

Demirkale, Ö. ve Özarı, Ç. (2020). OECD ülkelerinin makroekonomik göstergelerine göre k-ortalamalar yöntemi ile analizi: Ekonomik özgürlük endeksi ile karşılaştırılması. *Social Sciences Research Journal, 9*(2), 49-58.

Güney, T. (2017). Ekonomik özgürlük ve insani gelişmişlik. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(2), 1109-1120.

Hair, J. F. Jr., Black W. C., Babin B. J., ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (Seventh Edition). England: Pearson.

Index of Economic Freedom (2022). https://www.heritage.org/index/about, Erişim Tarihi: 20.12.2022.

Ionescu, R. V. (2014). European union vs economic freedom under the global crisis impact. *Hyperion International Journal of Econophysics & New Economy, 7*(1), 145-156.

Kangallı, S. G., Uyar, U. ve Buyrukoğlu, S. (2014). OECD ülkelerinde ekonomik özgürlük: Bir kümeleme analizi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 6*(3), 95-109.

Karakış, E. ve Gülden, T. (2019). OECD ülkelerinin ekonomik özgürlüklerine göre kümeleme analizi ile sınıflandırılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20*(2), 297-316.

Kılcı, E. N. (2019). Analysis of the relationship between Economic Freedom Index and stock market indices; Evidence from Turkey. *Maliye ve Finans Yazıları,* (111), 117-134.

Kılcı, E. N. ve Akıncı, A. (2020). Türkiye'de ekonomik özgürlük düzeyinin ekonomik büyüme ve doğrudan yatırımlar üzerindeki etkisinin araştırılmasına yönelik bir analiz. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21*(2), 47-59.

Knedlik, T. ve Kronthaler, F. (2007). Aid and economic freedom: an empirical investigation using the Heritage index. *Jornal of Development Perspectives, 3*(1), 116–135.

Kutbay, H. (2020). Ekonomik özgürlük ve vergi gelir performansı arasındaki ilişki: Yükselen piyasa ekonomileri için panel veri analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (40), 303-318.

Mehrara, M. ve Zirak, M. (2013). Ranking of developing countries based on the Economic Freedom Index. *International Letters of Social and Humanistic Sciences, 2*, 32-38.

Şahin, D. (2017a). Ekonomik özgürlükler bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki yeri: İstatistiksel bir analiz. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 17*(33), 156-174.

Şahin, D. (2017b). Kümeleme analizi ile Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik özgürlükler açısından değerlendirilmesi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(2), 1299-1314.

Taşcı, M. ve Özarı, Ç. (2019). OECD ülkelerinin ekonomik özgürlük göstergelerinin k-ortalamalar kümeleme yöntemi ve gri ilişkisel yöntemi ile analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(96), 464-488.

Tunçsiper, B. ve Biçen, Ö. F. (2014). Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel regresyon yöntemiyle incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 9*(2), 25- 45.

Türen, U., Gökmen, Y. ve Dilek, H. (2011). Ekonomik Özgürlük Endeksinin Yurt Dışına Doğrudan Yabancı Yatırım Yapan Türk Sermayesinin Ülke Seçim Kararına Etkisi Var mıdır? *Maliye Dergisi,* 161, 298-32.

GÜVENLİ ŞEHİRLER ENDEKSİ'NİN SINIFLANDIRMA BAŞARISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Arş. Gör., Sibel ÖRK ÖZEL[1], Dr. Arş. Gör., Çiğdem KOŞAR TAŞ[2]

[1] Çukurova Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, sork@cu.edu.tr - Orcid No: 0000-0002-7030-3512.

[2] Çukurova Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, ckosar@cu.edu.tr - Orcid No: 0000-0001-8996-3556.

ÖZET

Güvenli kent temel bir insan hakkı olup kültür hakkı, bilgi hakkı, yönetime katılma hakkı gibi hakları içeren ve bu anlayışla düzeni devam ettirmeye çalışan kentlerdir. The Economist Intelligence Unit, dünya çapında önde gelen şehir merkezlerindeki güvenlik durumunu ortaya koymak için düzenli olarak güncellenen ve revize edilen bir rapor yayımlamaktadır. Güvenli Şehirler Endeksi (Safe Cities Index-SCI) adı verilen bu endekse ait raporun sonuncusu ve dördüncüsü olan rapor, 2021 yılında 60 büyük kent için hazırlanmıştır. Kentsel güvenliği detaylı olarak ele alan bu endekste ele alınan ana göstergeler kişisel güvenlik, altyapı güvenliği, sağlık güvenliği, dijital güvenlik ve çevre güvenliği şeklindedir. Bu ana göstergelerin hesaplanmasında ise 76 değişken kullanılmaktadır. Endekse ait genel skor ve göstergeler 0-100 aralığında değer almakta olup 100'e yakın değerler yüksek güvenliği, 0'a yakın değerler ise düşük güvenliği ifade etmektedir. Endeks değeri, tüm değerlerin ortalamaları alınarak hesaplanmaktadır. Çalışmada 2021 yılı verileri kullanılmıştır. Endeks 60 şehir için hesaplanmakta olup tüm şehirler analize dahil edilmiştir. Yayımlanan raporda endeks skoruna göre şehirler 4 kategoride gruplandırılmıştır. Genel endeks değeri 0-25 aralığında olan şehirler düşük güvenlikli, 25,1-50 aralığında olan şehirler orta güvenlikli, 50,1-75 aralığında olan şehirler yüksek güvenlikli ve 75,1-100 aralığında olan şehirler ise çok yüksek güvenlikli şehirler olarak sınıflandırılmıştır. Bu çalışmada endekse ait 5 adet ana gösterge göz önüne alınarak doğru sınıflandırma başarısı çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinden biri olan diskriminant analizi ile incelenmiştir. Diskriminant analizi sonucunda SCI'nın genel sınıflandırma başarısı %90 olarak elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre endeksin hesaplanmasında kullanılan 5 adet ana göstergenin güvenli şehirleri belirlemede yüksek bir başarı ortaya koyduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenli Şehirler Endeksi, Diskriminant Analizi, Sınıflandırma

1. GİRİŞ

Güvenlik kelimesi son yıllarda şehir konulu literatür çalışmalarının temel konularından biri haline gelmiştir. Huzur, güven, düzen gibi kelimeler ile eş anlamlı bir kavram olup tanımı 2000'li yıllardan sonra sıklıkla değişmiş, tartışmalı ve sürükleyici bir kavram haline gelmiştir (Akt. Payam, 2018, s. 19).

Güvenli kent temel bir insan hakkı olup kültür hakkı, bilgi hakkı, yönetime katılma hakkı gibi hakları içeren ve bu anlayışla düzeni devam ettirmeye çalışan kentlerdir. Güvenli şehir sadece "suç oranlarının düşük olduğu şehir" anlamına gelmemektedir. Bireylerin kendilerini şehrin her noktasında ve herhangi bir zaman diliminde güvenli hissettikleri şehirdir (Alacadağlı, 2020, s. 154-156).

The Economist Intelligence Unit, dünya çapında önde gelen şehir merkezlerindeki güvenlik durumunu ortaya koymak için düzenli olarak güncellenen ve revize edilen Güvenli Şehirler Endeksi (Safe Cities Index-SCI) adı verilen endekse ait bir rapor yayımlamaktadır. Çalışmada bu endekse ait 5 adet ana gösterge göz önüne alınarak doğru sınıflandırma başarısı çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinden biri olan diskriminant analizi ile incelenmek istenmiştir.

Güvenli şehirler ile ilgili literatür taraması yapıldığında bu alanla ilgili hem ulusal hem de uluslararası çokça çalışma yapıldığı görülmektedir (Wekerle ve Whitzman, 1995; Ballesteros, Rahman, Carbunar ve Rishe, 2012; Gökulu, 2010; Çalı, 2012; Özer ve Yontar, 2013; Gündüzöz, 2016; Payam, 2018; Saçlı, 2019; Alacadağlı, 2020). Literatürde güveni şehirler endeksi hakkında bilgi verilse de bu endekse diskriminat analizinin uygulandığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın bu açıdan literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma giriş ile genel değerlendirme ve sonuç bölümleri dahil toplam dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından materyal ve yöntem bölümü gelmekte olup bu bölümde çalışmanın veri seti olan SCI ve çalışmada kullanılan diskriminant analizi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde analiz sonucunda elde edilen bulgular verilmiştir. Genel değerlendirmenin yapıldığı bölüm ise çalışmanın dördüncü ve son bölümüdür.

2. MATERYAL VE METOT

İlki 2015 yılında yayımlanan ve bu tarihten itibaren ikişer yılda bir raporlanarak sonuncusu 2021 yılında hazırlanan SCI, The Economist Intelligence Unit tarafından dünya çapında önde gelen şehir merkezlerindeki güvenlik durumunu ortaya koyan bir endekstir. Son raporunda 60 şehir için raporlanan SCI, 5 adet ana gösterge ve 76 adet değişkenden oluşmaktadır. Değişkenler girdi ve çıktı değişkenler olarak da kategorileştirilmiştir. Endekse ait genel skor, göstergeler ve değişkenler 0-100 aralığında değer almakta olup 100'e yakın değerler yüksek güvenliği, 0'a yakın değerler ise düşük güvenliği ifade etmektedir. Endeks değeri, tüm değerlerin ortalamaları alınarak hesaplanmaktadır. Yayımlanan raporda endeks skoruna göre şehirler 4 kategoride gruplandırılmıştır. Genel endeks değeri 0-25 aralığında olan şehirler düşük güvenlikli, 25,1-50 aralığında olan şehirler orta güvenlikli, 50,1-75 aralığında olan şehirler yüksek güvenlikli ve 75,1-100 aralığında olan şehirler ise çok yüksek güvenlikli şehirler olarak sınıflandırılmıştır (Safe Cities Index, 2021). Çalışmada 2021 yılı verileri kullanılmıştır ve tüm şehirler analize dahil edilmiştir. Endekse ait veriler https://safecities.economist.com/ adresinden elde edilmiş olup endekse ait değişkenler Çizelge 1'de, endeks değeri hesaplanan şehirler ve bulundukları kategoriler Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 1. SCI Gösterge ve Değişkenleri

Göstergeler	Değişkenler	
1. Dijital Güvenlik	1.1 Dijital güvenlik (girdi)	1.1.1) Gizlilik politikası
		1.1.2) Vatandaşların dijital tehditlere karşı farkındalığı
		1.1.3) Güvenli akıllı şehirler
		1.1.4) Siber güvenlik hazırlığı
		1.1.5. Kamu-özel ortaklıkları
	1.2. Dijital güvenlik (çıktı)	1.2.1) İnternet erişimi olan yüzde
		1.2.2) Güvenli internet sunucuları
		1.2.3) Saldırı riski
		1.2.4) BT altyapı riski
		1.2.5) Çevrimiçi saldırılardan etkilenen bilgisayarların yüzdesi
2. Sağlık Güvenliği	2.1. Sağlık güvenliği (girdi)	2.1.1) Evrensel sağlık sigortası
		2.1.2) Sağlık hizmetlerine erişim
		2.1.2.a) Halk sağlığı hizmetlerinin mevcudiyeti
		2.1.2.b) Özel sağlık hizmetlerinin mevcudiyeti
		2.1.2.c) Reçetesiz ilaçların mevcudiyeti
		2.1.3) Sağlık hizmetlerinin kalitesi
		2.1.3.a) Özel sağlık hizmetlerinin kalitesi
		2.1.3.b) Kamu sağlık hizmetlerinin kalitesi
		2.1.4) Sağlık altyapısı
		2.1.4.a) 1.000 kişi başına düşen yatak sayısı
		2.1.4.b) 1.000 kişiye düşen doktor sayısı
		2.1.5) Güvenli ve kaliteli gıdaya erişim
		2.1.6) Madde kötüye kullanım /uyuşturucu kullanımına ilişkin politika
		2.1.7) Pandemiye hazırlık
		2.1.8) Akıl sağlığı
	2.2. Sağlık güvenliği (çıktı)	2.2.1) Şehirdeki acil servisler
		2.2.2) Yaşam beklentisi yılları
		2.2.3) Bebek ölüm oranı
		2.2.4) Kanser ölüm oranı
		2.2.5) Yaşam tarzına bağlı hastalık yükü
		2.2.6) Akıl sağlığı yükü
		2.2.7) COVID-19 mortalitesi
3. Altyapı Güvenliği	3.1. Altyapı güvenliği (girdi)	3.1.1) Nakliye güvenliğinin uygulanması
		3.1.2) Yaya dostu
		3.1.3) Afet yönetimi/iş sürekliliği planı
		3.1.4) Su altyapısı
		3.1.5) Tehlike izleme
	3.2. Altyapı güvenliği (çıktı)	3.2.1) Karayolu trafik ölümleri
		3.2.2) İklimle ilgili felaketlerden kaynaklanan ölümler
		3.2.3) Ulaşım altyapısı

		3.2.3.a) Ulaşım altyapısı: Hava ulaşımı tesisleri
		3.2.3.b) Ulaşım altyapısı: Yol ağı
		3.2.3.c) Ulaşım altyapısı: Demiryolu ağı
		3.2.4) Güç ağı
		3.2.5) Kurumsal kapasite ve kaynaklara erişim
		3.2.6) Afet sigortası
		3.2.7) Afet riski bilgilendirilmiş geliştirme
		3.2.8) Temel konut eksikliği
		3.2.8.a) Gecekondu mahallelerinde yaşama yüzdesi
		3.2.8.b) Evsiz nüfus yüzdesi
4. Kişisel Güvenlik	4.1. Kişisel güvenlik (girdi)	4.1.1) Suç için veriye dayalı tekniklerin kullanımı
		4.1.2) Silah düzenlemesi ve yaptırımı
		4.1.3) Şiddet tehdidi
		4.1.3.a) Terör tehdidi
		4.1.3.b) Askeri çatışma tehdidi
		4.1.3.c) Sivil kargaşa tehdidi
		4.1.4) Yargı sisteminin kapasitesi
		4.1.4.a) Kişi başına polis personeli
		4.1.4.b) Kişi başına düşen savcılık personeli
		4.1.4.c) Kişi başına düşen profesyonel hakim veya sulh hakimi personeli
		4.1.5) Sosyal güvenlik harcamaları
		4.1.6) Kadınların güvenliğini sağlayan yasalar
		4.1.6.a) Aile içi şiddetle ilgili yasalar
		4.1.6.b) Cinsel tacizle ilgili yasalar
		4.2.1) Suç yaygınlığı
		4.2.1.a) Adi suç yaygınlığı
		4.2.1.b) Şiddet suçlarının yaygınlığı
		4.2.2) Organize suç
		4.2.3) Terör saldırılarının ciddiyeti
		4.2.4) Madde kullanım bozukluklarından ölümler
		4.2.5) Yolsuzluk düzeyi
		4.2.6) Sözleşmelerin uygulanabilirliği
		4.2.7) Ekonomik güvenlik
		4.2.7.a) Gelir eşitsizliği seviyeleri
		4.2.7.b) Savunmasız istihdamdaki nüfusun payı
		4.2.8) Kadınların güvenliği
		4.2.8.a) Kadın cinayet oranları
		4.2.8.b) Aile içi şiddet yaygınlığı
5. Çevre Güvenliği	5.1. Çevre güvenliği (girdi)	5.1.1) Sürdürülebilirlik ana planı
		5.1.2) Yenilenebilir enerjiye yönelik teşvikler
		5.1.3) Yeşil ekonomi girişimleri
		5.1.4) Atık yönetimi
	5.2. Çevre güvenliği (çıktı)	5.2.1) Sürdürülebilir enerji
		5.2.2) Su stresi oranı
		5.2.3) Hava kalitesi seviyeleri

		5.2.4) Kent orman örtüsü
		5.2.5) Atık üretimi

Kaynak: Safe Cities Index, 2021, https://safecities.economist.com/, Erişim tarihi: 14.12.2022. Yazarlar tarafından Türkçe'ye çevrilerek derlenmiştir.

Çizelge 2. Şehirler ve Bulundukları Kategoriler

Kategori	Şehirler
Düşük Güvenlikli	
Orta Güvenlikli	Bakü, Kahire, Karakas, Kazablanka, Dakka, Karaci, Kuveyt, Lagos, Yangon
Yüksek Güvenlikli	Abu Dabi, Bangkok, Pekin, Bogota, Brüksel, Buenos Aires, Şikago, Dallas, Dubai, Ho Chi Minh, İstanbul, Cakarta, Johannesburg, Kuala Lumpur, Lizbon, Madrid, Manila, Meksika, Milano, Moskova, Bombay, Yeni Delhi, Paris, Kito, Rio de Janerio, Riyad, Roma, Santiago, Sao Paulo, Seul, Şangay, Taipei
Çok Yüksek Güvenlikli	Amsterdam, Barselona, Kopenhag, Frankfurt, Hong Kong, Londra, Los Angeles, Melbourne, Newyork, Osaka, San Francisco, Singapur, Stokholm, Sidney, Tokyo, Toronto, Vaşington, Wellington, Zürih

Kaynak: Safe Cities Index, 2021, https://safecities.economist.com/, Erişim tarihi: 14.12.2022. Yazarlar tarafından derlenmiştir.

Bu çalışmada endekse ait 5 adet ana gösterge göz önüne alınarak doğru sınıflandırma başarısı çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinden biri olan diskriminant analizi ile incelenmiştir. Diskriminant analizi, özellikleri önceden bilinen birimleri bilinen bu özelliklere göre sınıflara ayırmaktadır (Albayrak, 2006, s. 309). Bağımlı değişken kategorik, bağımsız değişkenler ise metrik iken kullanılan bu yöntem en az iki gruplu değişkenler olması durumunda kullanılan istatistiksel bir yöntemdir (Hair vd., 2014, s. 235). Bu analizde doğru sınıflandırma yüzdesine bakılarak analizin başarısına karar verilmektedir (Albayrak, 2006, s. 309).

3. BULGULAR

Dikriminant analizinde önce çalışmada ele alınan göstergeler hakkında genel bir bilgi edinmek için tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış ve Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Tanımlayıcı İstatistikler

	Genel Skor	Dijital Güvenlik	Sağlık Güvenliği	Altyapı Güvenliği	Kişisel Güvenlik	Çevre Güvenliği
Minimum	39,53	28,09	39,05	32,40	33,31	22,02
Maksimum	82,41	83,16	87,68	93,43	86,40	91,70
Ortalama	66,1192	61,7143	66,6530	71,4758	62,2622	68,4900
Std, Sapma	12,17301	14,06311	11,44527	15,38712	13,06459	15,84380

Çizelge 3 incelendiğinde 60 şehrin genel endeks skorunun yaklaşık olarak 66,11 olduğu en düşük skora sahip şehrin endeks skorunun 39,53 olduğu, en yüksek skora sahip olan şehrin skor değerinin ise 82,41 olduğu görülmektedir.

Diskriminant analizi bulgularında ise ilk olarak göstergeler arasındaki korelasyonlar incelenmiş ve Çizelge 4'te verilmektedir.

Çizelge 4. Korelasyon Matrisi

	Dijital Güvenlik	**Sağlık Güvenliği**	**Altyapı Güvenliği**	**Kişisel Güvenlik**	**Çevre Güvenliği**
Dijital Güvenlik	1,000	0,348	0,667	0,605	0,007
Sağlık Güvenliği	0,348	1,000	0,576	0,253	-0,430
Altyapı Güvenliği	0,667	0,576	1,000	0,703	-0,029
Kişisel Güvenlik	0,605	0,253	0,703	1,000	-0,003
Çevre Güvenliği	0,007	-0,430	-0,029	-0,003	1,000

Göstergeler arasındaki korelasyon çok yüksek olmadığından göstergeler arasında çoklu iç ilişki problemi olmadığı anlaşılmaktadır.

Elde edilen fonksiyonlar ile özdeğerler, yüzde varyanslar, kümülatif yüzde varyanslar ile kanonik korelasyon değerleri Çizelge 5'te gösterilmektedir.

Çizelge 5. Kanonik Diskriminant Fonksiyonuna ait Özdeğerler

Fonksiyon	**Özdeğer**	**% Varyans**	**Kümülatif %**	**Kanonik Korelasyon**
1	5,335	96,9	96,9	0,918
2	0,173	3,1	100,0	0,384

Dikriminant analizinde özdeğeri 0,40'den büyük olan fonksiyonların daha iyi olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle 1. fonksiyonun 2. fonsiyondan daha iyi olduğu belirtilebilir. Zaten açıklanan yüzde varyans da 96,9 değeri ile ilk fonksiyonda oldukça yüksektir.

Wilks' Lambda değerleri ise Çizelge 6'te gösterilmektedir.

Çizelge 6. Kanonik Diskriminant Fonksiyonuna ait Wilks' Lambda Değerleri

Fonksiyonun Testi	**Wilks' Lambda**	**Ki-kare**	**Std. Sapma**	**Anlamlılık Düzeyi**
1'den 2'ye	0,135	112,341	6	0,000
2	0,852	8,957	2	0,011

Wilks' Lambda değerinin küçük olması o fonksiyonun tercih edilme sebeplerinden bir diğeridir. Hem özdeğer hem de % varyans açısından daha küçük değere sahip olan 1. Fonksiyon Wilks' Lambda değeri açısından da daha küçük değere sahiptir. Yani diskriminant skorlarındaki toplam varyansın bu fonksiyon için %13,5'lık kısmının gruplar arasındaki farklar tarafından açıklanamadığı görülmektedir. Ayrıca anlamlılık düzeyine bakıldığında 1. fonksiyonun istatistiksel olarak da anlamlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle bundan sonraki tablo yorumlarında yalnızca ilk fonksiyon yorumlanacaktır.

Bir sonraki çizelgede standartlaştırılmış kanonik diskriminant fonksiyonu katsayıları sunulmaktadır.

Çizelge 7. Standartlaştırılmış Kanonik Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları

	Fonksiyon	
	1	**2**
Dijital Güvenlik	0,045	-0,126

Sağlık Güvenliği	0,098	0,086
Çevre Güvenliği	0,076	0,057
Sabit	-14,521	-1,872

Standartlaştırılmış kanonik diskriminant fonksiyonu katsayıları incelendiğinde güvenli şehirler endeksinin kategorilerinin oluşumunda dijital güvenlik, sağlık güvenliği ve çevre güvenliği göstergelerinin belirleyici olduğu, aralarında en belirleyici olanın ise 0,098'lik katsayı ile sağlık güvenliği olduğu Çizelge 7'den anlaşılmaktadır.

Çizelge 8'de ise kanonik diskriminant fonksiyonu katsayıları verilmektedir.

Çizelge 8. Kanonik Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları

	Fonksiyon	
	1	**2**
Dijital Güvenlik	0,362	-1,007
Sağlık Güvenliği	0,735	0,642
Çevre Güvenliği	0,804	0,605

Bu çizelgede oluşturulan diskriminant fonksiyonu için 3 göstergenin de bağımlı değişkenle aynı yönde ilişkili olduğu; dijital güvenliğin bir birim artmasının bağımlı değişkeni 0,362 birim arttırdığı, sağlık güvenliğinin bir birim artmasının bağımlı değişkeni 0,735 birim arttırdığı, çevre güvenliğinin bir birim artmasının bağımlı değişkeni 0,804 birim arttırdığı görülmektedir.

Tüm göstergelerin diskriminant fonksiyonu ile ilişkisini gösteren yapı matrisi ise Çizelge 9'da verilmektedir.

Çizelge 9. Yapı Matrisi

	Fonksiyon	
	1	**2**
Altyapı Güvenliği	0,642	-0,319
Sağlık Güvenliği	0,516	0,031
Çevre Güvenliği	0,491	0,323
Dijital Güvenlik	0,624	-0,779
Kişisel Güvenlik	0,404	-0,448

Diskriminant fonksiyonu ile en yüksek ilişkiye sahip göstergenin 0,642'lik değerle altyapı güvenliği, ikinci olarak en yüksek ilişkiye sahip olan göstergenin ise 0,624'lük değer ile dijital güvenlik olduğu görülmektedir.

Son olarak sınıflandırma sonuçları ise Çizelge 10'da gösterilmektedir.

Çizelge 10. Sınıflandırma Sonuçları

		Tahmini Grup Üyeliği			
	Gruplar	**1**	**2**	**3**	**Toplam**
Gerçek Grup Üyeliği	1	19	0	0	19
	2	5	26	1	32
	3	0	0	9	9

%	1	100	0	0	100
	2	15,6	81,3	3,1	100
	3	0	0	100	100

Gerçek grup üyeliklerine göre %90'ı doğru sınıflandırılmıştır.

Diskriminant analizlerinde sınıflandırma yüzdesine bakılarak analizdeki gruplandırma başarısına karar verilmektedir. Çizelge 10'da verilen sınıflandırma yüzdelerine bakıldığında 1. ve 3. kategorinin %100 doğru sınıflandırma yüzdesine sahip olduğu görülmektedir. 2. kategorinin %81,3'lük kısmı ise doğru bir biçimde sınıflandırılmışken bu kategoride olan şehirlerin %15,6'lık kısmının 1. kategoriye, %3,1'lik kısmının ise 3. kategoriye yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Toplam olarak doğru sınıflandırma yüzdesi ise %90'dır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bireylerin kendilerini şehrin her noktasında ve herhangi bir zaman diliminde güvenli hissettikleri şehir olarak tanımlanan güvenli şehirler, kendini güvenli hissetmelerinden ötürü vatandaşların mutlu olarak yaşadıkları, huzurlu oldukları şehirlerdir. Bu temel bir insan hakkı olup tüm bireylerin isteyeceği bir olgudur.

The Economist Intelligence Unit, dünyada önde gelen şehirlerin güvenlik durumlarını incelemek amacıyla 2015 yılından beri Güvenli Şehirler Endeksi'ne ait raporları ikişer yıl aralıklarla sunmaktadır. Sonuncusu 2021 yılında 60 büyük şehir için hazırlanan bu rapora göre ana göstergeler kişisel güvenlik, altyapı güvenliği, sağlık güvenliği, dijital güvenlik ve çevre güvenliği şeklindedir. Bu raporda bahsedilen göstergelere göre şehirlerin düşük, orta, yüksek, çok yüksek şeklinde 4 kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Bu çalışmada raporda verilen kategorilerin doğru bir şekilde oluşturulup oluşturulmadığı incelenmek istenmiştir.

Yapılan diskrimant analizinde %90'lık bir sınıflandırma başarısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca şehirlerin kategorilere ayrılmasında en önemli göstergenin sağlık güvenliği olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bu sonucun Covid-19'dan kaynaklı olabileceği fikri akla gelmektedir. Daha önce yapılan ve bir sonraki yılda yapılacak olan raporlar içinde diskriminant analizi gerçekleştirilerek pandeminin olmadığı dönemlerde şehrin güvenliğinin en çok hangi göstergeye bağlı olduğu incelenebilir.

KAYNAKÇA

Alacadağlı, E. (2020). Güvenli kent ve kent güvenliği üzerine bir irdeleme. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6*(2), 152-167.

Albayrak, A. S. (2006). Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Ballesteros, J., Rahman, M., Carbunar, B., ve Rishe, N. (2012). Safe cities. A participatory sensing approach. In *37th annual IEEE conference on local computer networks*, 626-634.

Çalı, H. H. (2012). Avrupa kentsel şartı çerçevesinde güvenli kent ve yerel yönetimler, *Türk İdare Dergisi*, 475, 9-32.

Gökulu, G. (2010). Kent güvenliği kentleşme ve suç ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24*(1), 209-226.

Gündüzöz, İ. (2016). Türkiye ve dünyada güvenli kent yaklaşımı: kentsel güvenlik mi? güvenli kent mi?, *Türk İdare Dergisi,* 483, 335-368.

Hair, J. F. Jr., Black W. C., Babin B. J., ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (Seventh Edition). England: Pearson.

Özer, Y. E. ve Yontar, İ. G. (2013). Kent güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak dilencilik. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 12*(43), 237-249.

Payam, M. M. (2018). Emniyet, güvenlik, kent emniyeti ve kent güvenliği: kavramsal bir analiz. *Avrasya Terim Dergisi, 6*(1), 15 – 25.

Saçlı, A. (2019). Soylulaştırma ve kent güvenliği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi,* 240-255.

Safe Cities Index. (2021). https://safecities.economist.com/, Erişim tarihi: 14.12.2022.

Wekerle, G., ve Whitzman, C. (1995). *Safe cities. Guidelines for Planning, Design and Management*. NY: Van Nostrand Reinhold.

CAM TAVAN OLGUSUNUN DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERDEKİ DURUMLARININ İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatma Aleyna DÜZDEMİR[1], Yüksek Lisans Öğrencisi, Hande ÇETGİN[2], Yüksek Lisans Öğrencisi, Ayşegül ARSLAN[3]

[1] İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, aleyna.duzdemirr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9429-2371

[2] İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, handecetgin@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7407-8041

[3] İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, aysegularslan545@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1742-8391

ÖZET

Geçmişten günümüze gelen süreçte kadınlar her zaman ekonomik anlamda bağımsız olmak için mücadele vermişlerdir. Bu anlamda atılan ilk adım Sanayi Devrimi ile gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi ile kadınlar çalışma hayatına katılarak çeşitli sektörlerde ücretli bir şekilde çalışmaya başlamıştır. Zaman içinde artan küreselleşme, sosyal ve ekonomik gelişmeler, çalışma hayatının dinamiklerindeki değişimler kadının iş hayatında daha fazla yer almasına ve aktif bir birey olmasına olanak sağlamıştır. Ancak bu değişimde, yönetim pozisyonlarında erkekler yer almaya devam ederken kadınların hala yönetim pozisyonlarına terfi almada birtakım dezavantajlara sahip olduğu görülmektedir. Bu yüzden birçok kadın iş hayatında potansiyellerini ortaya koyamamaktan, eşit haklara sahip olmamalarından dolayı haksızlığa uğramaktan yakınır. Bu durum, kadınların yönetim pozisyonlarına yükselmelerini engelleyen, açıkça görülmeyen, aşılamayan bariyerleri açıklayan "Cam Tavan" olgusunu ortaya çıkarmıştır. Cam tavan, örgütlerde üst pozisyonlara çıkmakta olan kadınların dezavantajlı olduğunu ifade etmekte kullanılan bir metafordur. Bu metafor, kadınların iş hayatında ince ve aşılmaz bir bariyerle karşılaştıkları anlamını çağrıştırır. Bu engeller, örgütlerin daha rekabetçi olabilmesi ve başarıya ulaşabilmesinde farklı yeteneklere sahip bireylerin üst yönetimde bulunamamalarına ve örgütün verimliliğini arttıracağı halde sadece kadın olduğu için bu yeteneklerin değerlendirilmemesine yol açar. Cam tavanla karşılaşma oranının ne kadar yüksek ya da düşük olduğu örgütten örgüte ve ülkeden ülkeye göre de değişiklik gösterebilir. Bu çalışmanın amacı, cam tavan sendromunu belirli sektörler bazında ele alarak, Türkiye ve Dünya genelinde bu sektörlerdeki durum analizini gerçekleştirmektir. Çalışmada literatür tarama tekniği kullanılmıştır. Çalışma, cam tavan olgusuyla karşılaşmanın daha yüksek olasılıklı olabileceği düşünülen sektörlerde bir durum analizi yapması açısından literatüre katkı sağlayacaktır. Araştırmanın sonucunda, cam tavan olgusunun bu sektörlerde oldukça yaygın bir durum olduğu ve bu olguyla karşılaşmanın altında yatan bireysel, toplumsal ve örgütsel birçok sebep olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cam tavan sendromu, kadın çalışan, kariyer engelleri

EXAMINATION OF THE GLASS CEILING PHENOMENON IN VARIOUS SECTORS IN THE WORLD AND IN TURKEY

ABSTRACT

In the process from the past to the present, women have always struggled to be economically independent. In this sense, the first step was taken with the Industrial Revolution. With the Industrial Revolution, women joined the working life and started to work in various sectors in a paid way. Increasing globalization, social and economic developments, and changes in the dynamics of working life have allowed women to take more part in business life and become an active individual. However, in this change, while men continue to take place in management positions, it is seen that women still have some disadvantages in being promoted to management positions. For this reason, many women complain about not being able to reveal their potential in business life and being treated unfairly because they do not have equal rights. This situation has revealed the "Glass Ceiling" phenomenon, which explains the invisible and insurmountable barriers that prevent women from rising to managerial positions. The glass ceiling is a metaphor used to express that women who rise to the top positions in organizations are disadvantaged. This metaphor evokes the sense that women face a thin and insurmountable barrier at work. These obstacles lead to the fact that individuals with different abilities can't be in the top management in order for organizations to be more competitive and to achieve success, and these abilities are not evaluated because they are only women, although they will increase the efficiency of the organization. How high or low the rate of encountering a glass ceiling may vary from organization to organization and country to country. The aim of this study is to evaluate the glass ceiling syndrome on the basis of certain sectors and to analyze the situation in these sectors throughout Turkey and the world. Literature review technique was used in the study. The study will contribute to the literature in terms of making a situation analysis in the sectors that are thought to be more likely to encounter the glass ceiling phenomenon. As a result of the research, it has been revealed that the glass ceiling phenomenon is quite common in these sectors and that there are many individual, social and organizational reasons behind encountering this phenomenon.

Keywords: Glass ceiling syndrome, woman employee, career obstacles

GİRİŞ

Günümüzün herkesin aynı haklara sahip olduğu modern dünyada, iş yaşamında insanlar için oldukça geniş fırsatlar vardır. Kadınlar, değişen ve gelişen bu toplumun modernleşmesi sonucunda erkekler ile birlikte eğitim görme ve kariyer sahibi olma konularında her geçen gün daha çok eşit hakka sahip olmaktadırlar. Kadınlar yalnızca ev içi faaliyetlerle değil, aynı zamanda da kendi kararını veren, kendi çabası ile para kazanan ve meslek hayatında yükselen bireyler haline gelmişlerdir. İş hayatı için en önemli yeterliliklerden biri öz yeterlilik olmasına rağmen hala bazı işletmelerde, işe alımlarda veya pozisyon yükseltmelerde çeşitli ayrımcılıklar yapılabilmektedir. Ortaya çıkan birincil ayrımcılıklardan biri cinsiyet meselesidir. Bu durum kadınların kariyerlerini sekteye uğratmasına sebep olmaktadır (Infante ve Darmawan, 2022).

Cinsiyet faktörü günümüzde kadınların kariyer seçimlerinde önceki zamanlara göre daha az etkili olsa da psikolojik ve sosyal sonuçları hala varlığını sürdürmektedir. Çalışma sahalarında erkek ve kadının çalışma oranı farklı iken, bu farklı olma durumunun bazı sektörlerde ve statülerde örgüt içi hiyerarşi bağlamında kadınların aleyhine doğru bir artış görülmektedir. Bir örgütte kadın çalışanların daha çok alt düzey sorumluluk gerektiren işler yaptığı ve alt düzey sorumluluk gerektiren görevler verildiği ve kadınların sadece cinsiyet faktöründen kaynaklı düşük ücret ile çalıştığı görülebilmektedir. Şirketler, aile içi sorumluluk, çocuk sahibi olma vb. konularda kadınların kariyerlerinde ilerlemelerini engellemekte ve yöneticilik pozisyonuna ulaşmada erkeklere göre eşit bir fırsat yaratmamaktadırlar. Kadınlara yapılan bu cinsiyet ayrımcılığı, onların sosyal kaynaklara erişimini de büyük oranla kısıtlayan bir faktördür. Bu durumun önlenmesine, farkındalık yaratılmasına ve değiştirilmesine ihtiyaç vardır (Akdaş,2022).

Kadınlar yönetim alanında erkeğin yanında yer almak ister iken, kadınların yönetim pozisyonunda olmasına olumsuz bakan kişiler bu duruma engel olmaktadırlar. Kişilerin sahip olduğu geleneksel bakış açısı bu durumun ana sebeplerinden birisidir. Yönetimde kadına ilişkin konular ilk defa "Kadınlar yönetici olabilir mi?" sorusuna cevap bulmak amacıyla araştırılmaya başlanmıştır. Bu dönemde çalışma hayatı henüz karışmamıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru "Kadın ile erkek yönetici arasında davranışlarda farklılık olur mu?" gibi sorular araştırılmaya başlanmış ve 1980'li yıllarda ise kadınların neden üst düzey pozisyonlara yükselemedikleri üzerinde çalışılmıştır. Yapılan çalışmaların sonucu olarak kadınların üst düzey pozisyonlara yükselme oranlarının arttığı görülse de bu oran oldukça yavaş artmaktadır çünkü örgüt içi önyargılar kadınların cesaretini hem kırmakta hem de pozisyonunun yükselmesini önlemektedir (Akdaş,2022).

1. CAM TAVAN SENDROMU

Cam tavan sendromu kavramı ilk defa 1986 yılında Hymovitz ve Schellhard tarafından Wall Street Journals' da yayınlanan bir raporda kullanılmıştır. Bu raporda temel konu kadınların üst düzey pozisyonlara gelmeme nedenlerini ortaya koyar. Rapora göre, kadınların bu pozisyonlara ulaşamamasına sebep olarak kurumların somut bir tarafı olmayan yargılara sahip olmasıdır. Bu noktada cam tavan olgusu ortaya çıkmaktadır. "Cam tavan, kadınların çalışma hayatında üst kademelere ulaşmasını engelleyen örgütsel önyargılardan kaynaklanan görünmeyen yapay engellerdir." (Güney,2022). Başka bir tanıma göre ise işletmelerde, eğitim kurumlarında veya kâr amacı gitmeyen örgütlerde kadınların üst düzey pozisyonlara ulaşırken karşılaştığı zorluklar ve sorunlar olarak nitelendirilmiştir (Lackwood,2004). Federal cam tavan komisyonunun yaptığı tanımda ise kadınların ve azınlıkların ilerlemesinin önündeki yapay engeller olarak tanımlanmıştır. Bu teoride, aslında kadınların üst düzey pozisyonlara ulaşamama korkusuna sahip olmadıkları, cinsiyetlerinden kaynaklı yükselmelerinin engellendiği açıklanır (Cotter ve diğerleri,2001).

Cam tavan ile tanımlanan, kadınların üst kademeye yükselmelerine engel olan bu durum farklı şekillerde sınıflanabilmektedir. Bu durumlar 3 ana başlık altında toplanabilir. Bunlar; Bireysel durumlar, örgütsel durumlar ve toplumsal durumlardır (İraz,2009).

- **Bireysel Durumlar**

Çoklu rol üstlenmeleri
Kadınların kişisel tercihleri

- **Örgütsel Durumlar**
  Örgüt kültürü
  Örgüt politikaları
  Örgüt iklimi
  Mentor eksikliği
  Fırsat eşitliğinin olmaması
  İletişim ağlarına katılamama
  Erkek yöneticiler tarafından konulan engeller
  Kadın yöneticiler tarafından konulan engeller
- **Toplumsal Durumlar**
  Mesleki ayrım
  Toplumsal önyargılar

2. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇEŞİTLİ SEKTÖRLERDE CAM TAVAN SENDROMU

Bu bölümde, cam tavan sendromuyla karşılaşmanın daha yüksek olasılıklı olabileceği düşünülen dört sektörde konuyla ilgili literatür tarama tekniği kullanılarak araştırmalar yapılmış, Dünya ve Türkiye'de bu sektörlerdeki örneklere yer vererek bir durum analizi gerçekleştirilmiştir.

Eğitim

Gutierrez (2016) yaptığı " Female principals in education: breaking the glass ceiling in Spain" isimli çalışmasında İspanyol okullarının yüksek oranda kadın personele sahip olmasına rağmen, istatistiksel olarak erkeklerin liderlik pozisyonunda daha fazla olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Tahtalıoğlu (2016) yaptığı "Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında cam tavan sendromunun kadınlar üzerine etkisi" isimli çalışmasında yükseköğretim kurumlarının kadın istihdamında diğer kamu kurumlarına göre yüksek olduğunu belirtirken bu oranın üst düzey pozisyonlara çıktığında azaldığını ortaya koymuştur.

Bodur (2017) yapmış olduğu "İlköğretimde Görev Yapan Kadın Öğretmenlerin Karşılaştıkları Cam Tavan Engelleri ile Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişki" adlı çalışmasında ise cam tavan engellerine maruz kalan kadın öğretmenlerin kariyerlerinde ilerlemeye isteklerinin azaldığını ve tükenmişlik yaşamaya başladıklarını ortaya koymuştur.

Akkaya (2020) yaptığı " Opinions of educational administrators on glass ceiling syndrome preventing women from becoming senior managers" isimli çalışmasında tüm katılımcıların kadınların üst düzey yönetici pozisyonlarına yükselmede cam tavan engelleriyle karşılaştıklarını düşündüklerini ortaya koymuştur. Ayrıca erkek egemen örgütsel politikalar ve yönetimi erkeğin işi olarak gören cinsiyetçi yaklaşım kadınların önünde engel oluşturmaktadır. Kadınların cam tavan engellerini aşmak için daha istekli ve mücadeleci olması gerektiği öne sürülmüştür.

Juwitasari (2021), “ Women in sustainable education: glass ceilig among female chools principals in Indonesia” isimli çalışmasında eğitim alanındaki Endonezyalı kadınların güç ve yapı üzerindeki temel nedenlerden kaynaklanan cam tavan sendromuna sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bankacılık

Pamuk (2017) yapmış olduğu “Kadın çalışanların kariyer engelleri ve cam tavan sendromu üzerine bir araştırma (Ankara örneği) isimli çalışmasında, Ankara ilinde bulunan özel bir bankada anket uygulaması yaparak bankacılık sektöründe kadınların aktif rol aldığını ortaya koymuştur. Araştırma sonucunda ise çalışan kadınların kendilerine yönelik kariyer engellerinin farkında oldukları, kadınların erkek çalışanlar ve üstleri ile rahat iletişim kuramadıkları ve yönetici olarak atanmama algısının baskın olduğu kanıtlanmıştır.

Menteş (2018) yaptığı “Türk bankacılık sektöründe cam tavan sorunu” isimli çalışmasında Borsa İstanbul bankacılık endeksindeki bankaların yönetim kurullarında görev yapan kadınların yönetim kurullarındaki oranını hesaplamıştır. Bu çalışmanın sonucuna göre ise, Türk bankacılık sektöründe lisans, yüksek lisans, doktora mezunu kadınların sayısı erkeklerden daha fazla olmasına rağmen yönetim kurallarında yeterince bulunmadıkları ortaya çıkmıştır.

Mollah ve Uddin (2018), “Factors preventing women to climb up corporate echelon in banking sector: an empirical study of glass ceiling effect” isimli çalışmalarında cam tavan olgusuyla ilgili beş temel bileşenin oluştuğunu ortaya çıkarmıştır. Bu beş bileşen ise örgütsel faktörler, sosyal stereotip, sınırlı erkek desteği, işin doğası, beceri gereksinimi ve kadınların tutum sorunu olarak belirlemiştir.

Destinar ve Kalita (2020) yaptığı “Cracking of the glass ceiling in the Indıan banking sector” isimli çalışması ile banka çalışanlarının cam tavana bakış açısının ne olduğunu anlamaya çalışmıştır. Araştırma sonucu olarak kurumsal dünyada cam tavanın yükselişi, kadınların daha üst pozisyonlarda yer bulamaması nedeniyle büyük bir çalışan sirkülasyonu ile sonuçlandığı ancak Hindistan bankacılık sektöründe artan sayıda kadın katılımı, kadın çalışanların kurumsal kariyerlerinde hiyerarşik basamakları tırmanmalarının önündeki en büyük engel olan "cam tavan"ın yıkılmasının habercisi olduğunu belirtmişlerdir.

Shaji ve Joseph (2020)’ nin yaptığı “Existence of glass ceiling- evidence from the Indıan Banking sector” isimli çalışmanın amacı Hindistan bankacılık sektöründeki kadın çalışanların varlığını incelemek ve yıllar içinde cam tavan olgusunu kırıp kıramadıklarını araştırmaktır. Araştırmanın sonucu olarak, az sayıda kadın çalışanın alt mevkiden üst pozisyona geçtiği ve terfi alırken çok zorluk çektikleri görülmüştür.

Dönmez (2022) yaptığı “Çalışan kadınların motivasyonlarının cam tavan sendromu üzerinden incelenmesi: bankacılık sektörü örneği” isimli çalışmasında yaptığı nitel araştırma sonucunda bankacılık sektöründe kadınların yaşadıkları önyargıların ve ayrımcılıkların kariyer ilerlemesinde olumsuz etkisinin yanı sıra motivasyonlarını da olumsuz bir şekilde etkilediğini ortaya koymuştur.

Özdemir ve Öznur (2022) yaptığı "Bankacılık sektöründe cam tavan : Aydın merkez ilçe ve Nazilli örnekleri" isimli çalışmasında Aydın ili Nazilli ilçesinde faaliyette bulunan bankalarda çalışan kadın personellere anket çalışması yapmıştır. Yaptığı bu çalışmanın sonucunda ise kadınlar, çalışma hayatında kendilerine güvendiklerini ve erkekler kadar yetkin olduklarına inanmakta fakat terfi konusunda erkeklere kıyasla daha az fırsat sunulduğunu belirtmektedirler.

Sağlık

Kılıç (2017) yaptığı" Relationship between glass ceiling syndome and self-efficancy ; health sector" isimli çalışmasında 300 kişiye yüz yüze anket uygulamasında sonuç olarak kadınların erkeklere kıyasla daha fazla cam tavan sendromuna sahip olduğunu bulmuştur.

Akdaş(2022) yaptığı "Sağlık Sektöründe Kadın Hekimlerin karşılaştığı Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu" isimli çalışmasında cam tavan sendromunda sağlık sektöründe kamu ve özel sektörde çalışıyor olmanın anlamlı bir bir fark yaratmadığını ve üst düzey yönetici ve liderler arasında kadınların istenilen sayıda olmadığını açıklamıştır.

Bilişim Sektörü

Yıldız (2018) yaptığı " A case study on glass ceiling syndrome of female employees ın the ınformation technology sector" isimli çalışmasında bilişim teknolojileri sektörünün erkeklere yönelik bir sektör olup olmadığını araştırmıştır. Bunun sonucunda ise yaptığı anket ve yarı yapılandırılmış görüşmelerle bilişim teknolojileri sektöründe kadınlara yönelik büyük bir önyargı olduğu görülmüştür. Kadınlar işlerinde yeterli olduklarını düşünürken, erkek çalışanlar kadınların zorlanacağını düşünmektedirler.

Reddy (2020) yaptığı " Glass ceiling effect on women career and advancement ın Indıa-ınformation technology (IT) companıes perspectives" isimli çalışmasında çeşitli Bilişim Teknolojileri organizasyonlarından orta düzey yönetim ve üst düzey yönetimde bulunan 57 kadın çalışandan oluşmaktadır. Yapılan çalışmanın sonucuna göre cam tavan sendromunun günümüzde dev bir güçlük olarak kaldığı ve kültürel değişkenlerin kadınların mesleklerini ilerletmesinde daha fazla önleyici bir katkı sağladığı görülmüştür.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Geçmişten bugüne, aynı iş yaşamında bulunan kadın ve erkekler eşit işleri yapmalarına rağmen kadınlar, erkekler ile aynı ölçüde değerlendirilmeyerek her zaman ikinci planda kalmışlardır. Kadınların daha düşük statülü işlerde daha az maaş kazanarak çalışması gayet olağan karşılanırken, yöneticilik gibi çok daha fazla sorumluluk, yüksek güç, statü gerektiren işlerde çalışması garip karşılanmaktadır (Çelikten, 2004). Gelişmiş ülkelerde yaşamak veya çok başarılı olmak da cam tavan olgusunu kırmaya yetmemektedir (Elacqua, 2009). Bu çalışmanın sonuçlarına göre cam tavan sendromunun düzeyi değişmekle beraber çoğu sektörde var olduğu

görülmüştür. Literatürdeki kaynaklar, cam tavan sendromunun çok çeşitli sektörlerdeki varlığını ortaya koymuştur. Bu çalışmada da eğitim, sağlık, bankacılık ve bilişim sektöründeki cam tavan sendromu örnekleri bir araya getirilmiş ve bir durum analizi gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda, cam tavan olgusunun, belirlenen dört sektör arasında en çok bankacılıkta görüldüğü ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, kadınların işlerinde yetkin olduklarını düşünmelerine rağmen, erkekler ve çevre tarafından kendilerine dair güven duymadıkları görülmüştür. Günümüzde yapılan araştırmalardan hareketle cam tavan olgusunun eskisi kadar güçlü olmadığı söylense de, cam tavan sendromunun hala çok güncel de bir sorun olduğu açıktır. Bu bakımdan, kadınların iş hayatında yükselmesi konusunda daha fazla bilinçlenmek ve ayrımcılığı önlemek oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

Akdaş, E. (2022). *Sağlık Sektöründe Kadın Hekimlerin Karşılaştığı Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu* (Doktora tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Akkaya, B. (2020). Opinions of Educational Administrators on Glass Ceiling Syndrome Preventing Women from Becoming Senior Managers. Journal of Education and Training Studies, 8(3), 76-89.

Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S., & Vanneman, R. (2001). The Glass Ceiling Effect. Social forces, 80(2), 655-681.

Çelikten, M., (2004). Okul Müdürü Koltuğundaki Kadınlar: Kayseri İli Örneği, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(2), 91-118.

Dastidar, S., & Kalita, N. (2020). Cracking of the glass ceiling in the Indian banking sector. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR), 6(7).

Dönmez, S. (2022). *Çalışan Kadınların Motivasyonlarının Cam Tavan Sendromu Üzerinden İncelenmesi: Bankacılık Sektörü Örneği* (Yüksek lisans Tezi), Işık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Elacqua,T.C. & Beehr,T.A., Hansen, C.P., Webster, J. (2009). Managers' Beliefs About The Glass Ceiling: Interpersonal and Organizational Factors, Psychology Of Women Quarterly, 33(3), 285–294.

Gutierrez, E. J. D. (2016). Female principals in education: Breaking the glass ceiling in Spain. Paidéia (Ribeirão Preto), 26, 343-350.

Güney, Ö.(2022). Kadın Öğretmenlerin Önündeki Cam Tavan Engelleri ve Algılanan Örgütsel Adalet Arasındaki İlişki (Konya-Selçuklu Örneği). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Infante, A., & Darmawan, D. (2022). Gender Equality: Women's Involvement in Human Resource Management Practices. Journal of Social Science Studies (JOS3), 2(1), 27-30.

İraz, R. (2009). *Çalışma Yaşamında Kadın ve Erkek Yöneticilerin Cam Tavan Sendromuna İlişkin Tutumlarının Karşılaştırılması*. 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi.

Juwitasari, R. (2021). Women in Sustainable Education: Glass Ceiling among Female Schools Principals in Indonesia: A Case Study of West Java. KAMBOTI: Jurnal Sosial dan Humaniora, 2(1), 1-16.

Kılıç, T. (2017). Relationship between glass ceiling syndrome and self-efficacy; in health sector. European Journal of Multidisciplinary Studies, 2(3), 84-87.

Menteş, A. (2018). Türk bankacılık sektöründe cam tavan sorunu. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(4), 1-8.

Mollah, M. R. A., & Uddin, M. A. (2018). Factors preventing women to climb up corporate echelon in banking sector: An empirical study of glass ceiling effect. BUP Journal, 6, 69-83.

Özdemir, A. ve Öznur, S. (2022). Bankacılık sektöründe cam tavan: Aydın merkez ilçe ve Nazilli örnekleri. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 11(31), 350-371.

Pamuk, M. Ş. (2017). *Kadın Çalışanların Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Araştırma* (Ankara Örneği). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Reddy, P. J. L. (2020). Glass Ceiling Effect On Women Career And Advancement In Indıa-Information Technology (IT) Companıes Perspective.

Shaji, J. P., & Joseph, J. K. (2020). Exıstence Of Glass Ceiling Evıdence From The Indıan Banking Sector.

Tahtalıoğlu, H. (2016). Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarında Cam Tavan Sendromunun Kadınlar Üzerindeki Etkileri. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), 89-105.

Yıldız, İ., Yıldız, H. N., & Arslan, F. (2018). A Case Study On Glass Ceiling Syndrome Of Female Employees In the Informatıon Technology Sector. Atatürk İletişim Dergisi, (16), 99-112.

ANADOLU HAYAT EMEKLİLİK ŞİRKETİNİN 2016-2021 PERFORMANSININ LOPCOW, COCOSO VE MOOSRA YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğretim Üyesi Gülay DEMİR[1]

[1] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,

gulaydemir@cumhuriyet.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-3916-7639

ÖZET

Sigorta sistemi ekonomik birimlerin yaşam süreleri boyunca karşı karşıya kaldıkları çeşitli türden riskleri (maddi, manevi ve hayati riskler) yönetebilmek amacıyla başvurdukları önemli bir risk transfer mekanizmasıdır. Sosyal güvenlik sistemini tamamlayıcısı olarak bireysel emeklilik sistemi ise bireylerin aktif çalışma hayatı süresince birikim yapmalarını teşvik eden ve emeklilik hayatlarında bireylere ek kazanç sağlayan özel bir emeklilik sistemidir. Devlet katkısının sisteme dahil edilmesiyle bireysel emeklilik sektörü önemli bir büyüme ivmesi kazanmıştır.

Son yıllarda hem sigorta sektöründe hem de bireysel emeklilik sektöründe faaliyet gösteren şirketler için sektör düzeyinde performans değerlendirmesi yapan birçok çalışma yapılmasına rağmen şirket düzeyinde yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır.

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de ilk hayat sigorta şirketi olarak kurulan ve sigorta ve bireysel emeklilik sektörünün önde gelen şirketlerinden olan Anadolu Hayat Emeklilik şirketinin finansal performansının belirlenen dokuz değerlendirme kriterleri çerçevesinde ölçmek ve değerlendirmektir. Bu amaçla çalışmada firma düzeyinde performansı ölçmek, sıralamak ve değerlendirmek için LOPCOW, CoCoSo ve MOOSRA yöntemlerini içeren entegre bir model önerilmiştir.

Çalışmada seçilen performans kriterlerine ilişkin objektif ağırlık katsayıları LOPCOW yöntemi kullanılarak tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular Anadolu Hayat Emeklilik şirketi için en önemli performans kriterinin prim ve katkı payı üretiminin toplam aktiflere oranı olduğunu ortaya koymaktadır. Sonra CoCoSo ve MOOSRA yöntemleri ile elde edilen iki farklı sıralama Borda Sayım yöntemi ile birleştirilerek tek bir performans sıralaması elde edilmiştir. Borda Sayım yöntemi ile elde edilen bu sıralamaya göre analiz kapsamına alınan yıllara ilişkin sıralama sonuçları Anadolu Hayat Emeklilik şirketinin en başarılı olduğu yılın 2020 olduğunu göstermektedir ki bu da söz konusu şirketin COVID-19 pandemisinden kaynaklanan riskleri yönetmede başarısını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Analizi, Performans Analizi, LOPCOW, CoCoSo, MOOSRA, Borda Sayım.

1. GİRİŞ

Sigorta sistemi ekonomik yaşamda oldukça kritik bir öneme sahiptir. Özellikle kişiler ve kurumlar açısından ortaya çıkabilecek olası maddi ya da hayati risklerin etkin bir biçimde yönetilmesi noktasında sigorta şirketleri önemli bir fonksiyon üstlenerek finansal sistemin istikrarına ve ekonominin büyümesine kritik katkılar sağlamaktadır (Çamlıbel, 2021; Işık, 2021a).

Ekonomik belirsizlikler, finansal krizler, siyasi krizler, küresel ısınma vb. birçok sorun emeklilik hayatlarında kişilerin alım gücünü olumsuz yönde etkilemekte ve onların emekli maaşlarının yetersiz olmasına dolayısıyla da refah seviyelerinin düşmesine neden olmaktadır. Özel emeklilik sistemleri bu durumda bir çözüm olarak ön plana çıkmaktadır. Sosyal güvenlik sistemini tamamlayıcısı olarak bireysel emeklilik sistemi şirketleri ise kişilerin birikimlerinin etkin bir biçimde değerlendirilmesine ve kişilerin emekli olduktan sonra da ek bir kazanç sağlayarak emeklilik öncesi refah seviyelerini korumalarına katkı sağlamaktadırlar (Durgut, 2022).

Önceki literatürde sigorta ve bireysel emeklilik şirketleri açısından performans değerlendirmesine odaklanan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışmaların önemli bir bölümünde araştırmacılar şirketler arası karşılaştırmaya odaklanmıştır. Dolayısıyla sektör düzeyinde analiz yapan çalışma sayısı oldukça sınırlıdır.

Şirket düzeyinde performans değerlendirmesi, bir şirketin rekabet gücünü, etkinliğini ve üretkenliğini anlamak için kritik öneme sahiptir. Şirket performans analizi hem yönetimin planlama ve kontrol faaliyetlerine kritik bilgiler sağlayan hem de şirketin sektördeki konumunu anlamasına yardım eden oldukça önemli ekonomik faaliyetlerden biridir (Asmild vd., 2007).

Bu çalışmada amaç Türkiye'de ilk hayat sigorta şirketi olarak kurulan ve sigorta ve bireysel emeklilik sektörünün önde gelen şirketlerinden biri olan Anadolu Hayat Emeklilik şirketinin finansal performansının çeşitli çok kriterli karar verme (ÇKKV), (LOPCOW, CoCoSo ve MOOSRA) yöntemleriyle değerlendirmektir. Çalışmada kullanılan örneklem Anadolu Hayat Emeklilik şirketinin 2016-2021 dönemine ilişkin hem piyasa temelli hem de muhasebe temelli performans göstergelerini kapsamaktadır. Bu göstergeler sırasıyla pay senedi fiyatı değişim oranı, toplam aktiflerin çalışan sayısına oranı, vergi öncesi kârın toplam aktiflere oranı, özkaynakların toplam aktiflere oranı, net kârın toplam aktiflere oranı, prim ve katkı payı üretiminin toplam aktiflere oranı, net kâr büyüme oranı, Tobin'in Q'su ve piyasa riskidir (BETA).

Çalışmada LOgarithmic Percentage Change-driven Objective Weighting (LOPCOW) yöntemi ile performans kriterlerinin objektif ağırlık katsayıları hesaplanmıştır. Daha sonra Multi-Objective Optimization on the basis of Simple Ratio Analysis (MOOSRA) ve Combined Comprimise Solution (CoCoSo) ve yöntemleriyle elde edilen sıralamalar Borda Sayım yöntemi ile birleştirilmiş ve böylece finansal açıdan nihai bir başarı sıralaması elde edilmiştir.

Bu çalışmanın literatüre katkıları: (i) belirlenen performans kriterlerinin objektif ağırlıklarını LOPCOW yöntemiyle hesaplamak, (ii) bir hayat ve emeklilik şirketinin performansı üzerinde etkili olan faktörleri belirlemek, (iii) şirket düzeyinde performans analizinde CoCoSo ve MOOSRA modellerini uygulamak ve (iv) hayat ve emeklilik sektöründeki başta yöneticiler

olmak üzere diğer paydaşlarının da sağlıklı kararlar almasına katkı sağlamak şeklinde özetlenebilir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çizelge 1 araştırma konusuna ilişkin önceki literatürde yer alan bazı çalışmaların kısa özetini sunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Çizelge 1 çalışmada önerilen performans değerleme modeli kapsamında kullanılan LOPCOW, CoCoSo, MOOSRA ve Borda prosedürlerinin uygulama alanlarına ilişkin kısa özetlerini sunmaktadır. Ayrıca Çizelge 1'in son kısmında görüldüğü gibi önceki literatürde ÇKKV teknikleri kapsamında sigorta ve BES şirketlerinin performans değerlendirilmesine odaklanan bazı çalışmaların da kısa özetlerine yer verilmiştir.

Çizelge 1. Literatürde yer alan çalışmalar

LOPCOW Yöntemini Kullanan Bazı Çalışmalar	
Yazar	**Konu**
Ecer ve (2022)	Banka performans analizi
Biswas vd. (2022a)	Covid-19'un firma performansı üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi
Biswas vd. (2022b)	Firmaların temettü ödeme kapasitelerinin karşılaştırılması
Biswas vd. (2022c)	Satış personeli seçimi
Bektaş (2022)	Türk Sigorta Sektörünün Performansının analizi
CoCoSo Yöntemini Kullanan Bazı Çalışmalar	
Ulutaş vd. (2021)	Nakliye firması seçimi
Topal (2021)	Elektrik üretim şirketlerinin performansının karşılaştırılması
Thanh ve Lan (2022)	Sürdürülebilir tedarikçi seçimi
Popović (2021)	Personel seçimi
Wang vd. (2022)	Karayolu Taşımacılığının Sürdürülebilirliğinin değerlendirilmesi
Jahan vd. (2022)	Otomotiv Fren Malzemesi Seçimi
Altintaş (2021)	G7 ülkelerinin bilgiye dayalı performansının ölçümü
MOOSRA Yöntemini Kullanan Bazı Çalışmalar	
Ulutaş vd. (2018)	Lojistik Merkezi Yeri Seçimi
Ulutaş (2020)	Fason üretici seçimi
Altin (2020)	Amerika kıtasındaki ülkenin makroekonomik verilerinin analizi
Özdemir (2020)	Akıllı Telefon Seçimi
Delice ve Can (2020)	Ergonomik risk değerlendirmesi
Özenir vd. (2021)	Avrupa'daki lojistik firmalarının analizi
Ayşenur vd. (2021)	Deprem Kayıt İstasyonu Kurulum Yerinin Belirlenmesi
Topal (2021)	Elektrik üretim şirketlerinin finansal performans analizi
Aytaç Adalı ve Tuş Işık (2017)	Dizüstü bilgisayar seçimi
Borda Yöntemini Kullanan Bazı Çalışmalar	
Çakir ve Perçin (2013)	Lojistik firmalarında performans analizi
Supçiller ve Deligöz (2018)	Tedarikçi seçimi
Pekkaya ve Dökmen (2019)	Kamu sağlık harcamalarının değerlendirilmesi
Bakır ve Çakır (2021).	Yenilik Performanslarının değerlendirilmesi
Ecer (2021)	Akülü elektrikli araçların performans değerlendirmesi
ÇKKV Teknikleri Kapsamında Sigorta ve BES Şirketlerinin Performans Değerlendirilmesine Odaklanan Bazı Çalışmalar	
Genç vd. (2015)	BE şirketinin performansının karşılaştırılması
Gürol ve İmam (2018)	BES'nin yıllara göre performansının değerlendirilmesi
Işık (2019)	Hayat dışı sigorta sektörünün performans değerlendirmesi
Işık (2021b)	Axa sigorta'nın finansal performansının incelenmesi
Bayrakçı ve Aksoy (2019)	BES performansının analizi

Şahin ve Başarir (2019)	BES şirketlerinin başarısının analizi
Gharizadeh Beiragh vd. (2020)	Sigorta şirketlerinin performansının sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi
Demir vd. (2020)	Gri ilişkisel analiz ile BES şirketlerinin performansının ölçülmesi
Pattnaik vd. (2021)	Hayat sigorta şirketinin finansal başarısının karşılaştırılması.
Dwivedi vd. (2021)	Bir sigorta şirketinin performansının değerlendirilmesi
Ecer ve Pamucar (2021)	Sağlık hizmetlerine dayalı olarak sigorta şirketlerinin COVID-19 pandemi performansının analizi
Durgut (2022)	BES şirketlerinin performansının değerlendirmesi
Taşcı ve Akbalık (2022)	Hayat ve emeklilik şirketlerinin performans açısından kıyaslanması
Ova (2022)	Hayat dışı, hayat ve emeklilik şirketlerinin performansının karşılaştırılması
Ünal ve Taşcı (2022)	Türk katılım sigortacılığı sektörünün analizi

3. ÖRNEKLEM ve YÖNTEM

2020 yılı itibariyle Türk sigorta ve bireysel emeklilik sisteminde toplam 60 şirket faaliyette bulunmaktadır. Bu şirketlerden 39'u hayat dışı sektörde, 21'i ise hayat ve emeklilik sektöründe hizmet vermektedir (TSB, 2021).

2020 yılı itibariyle sigorta ve emeklilik sektöründen Borsa İstanbul Sürdürülebilirlik Endeksi'ne giren ilk şirket olan Anadolu Hayat Emeklilik hem yönettiği fon büyüklüğü açısından hem emekli olan katılımcılar açısından sektörde lider konumdadır (AHE, 2021).

Bu çalışmada 2016-2021 dönemi kapsayan 6 yıl için Anadolu Hayat Emeklilik Sigorta Şirketinin finansal performansının analizi amaçlanmıştır. Veri seti Anadolu Hayat Emeklilik faaliyet raporlarından derlenmiştir. Çalışma kapsamında incelenen performans kriterlerine ilişkin bilgiler Çizelge 2'de yer almaktadır. Önerilen modeller çerçevesinde piyasa riski kriteri hariç tüm kriterler fayda yönlüdür.

Çizelge 2. Performans Kriterleri

Performans Kriterleri	**Kod**	**Optimizasyon Yönü**
Pay senedi fiyatı değişim oranı	FK1	Maksimum
Toplam aktifler/çalışan sayısı	FK2	Maksimum
Vergi öncesi kâr/toplam aktifler	FK3	Maksimum
Özkaynaklar/toplam aktifler	FK4	Maksimum
Net kar/toplam aktifler	FK5	Maksimum
Prim ve katkı payı üretimi/toplam aktifler	FK6	Maksimum
Net kâr büyüme oranı	FK7	Maksimum
TQ	FK8	Maksimum
BETA	FK9	Minimum

Bu çalışmada, alternatifler arasından en uygun alternatife karar vermek için LOPCOW, MOOSRA, CoCoSo ve Borda Sayım olmak üzere dört yöntem kullanılmıştır. Bu yöntemlerin uygulama prosedürlerine ilişkin açıklayıcı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

3.1. LOPCOW Yöntemi

Ecer ve Pamucar (2022) tarafından geliştirilen LOPCOW algoritması objektif kriter ağırlıklandırma yöntemlerinden biri olup bu yöntemin işlem adımları şu şekildedir (Ecer ve Pamucar, 2022):

1.Aşama: Karar Matrisinin Oluşturulması

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

2.Aşama: Karar Matrisinin Normalize Edilmesi

Bu aşamada Eşitlikler (2) ve (3) kullanılarak hesaplamalar yapılır.

$$r_{ij} = \frac{x_{max} - x_{ij}}{x_{max} - x_{min}} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{min}}{x_{max} - x_{min}} \quad (3)$$

3.Aşama: PV_{ij} Matrisinin Oluşturulması

PV_{ij} matrisinin elemanları Eşitlik (4) kullanılarak bulunur.

$$PV_{ij} = \left| ln \left(\frac{\sqrt{\frac{\sum_{i=1}^{m} r_{ij}^2}{m}}}{\sigma} \right) * 100 \right| \quad (4)$$

4.Aşama: Objektif Ağırlık Katsayılarının (w_j) Bulunması

$$w_j = \frac{PV_{ij}}{\sum_{i=1}^{n} PV_{ij}} \quad (5)$$

3.2. MOOSRA Yöntemi

Das vd. (2012) tarafından geliştirilen MOOSRA yönteminin işlem adımları şu şekildedir:

1. Adım: Karar Matrisinin Oluşturulması

2. Adım: Normalize Edilmiş Karar Matrisinin Oluşturulması

$$x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^{n} x_{ij}^2}} \quad (6)$$

3. Adım: Ağırlıklandırılmış Karar Matrisinin (A) Elde Edilmesi

$$a_{ij} = x_{ij}^* . w_{ij} \quad (7)$$

4. Adım: Alternatiflere Ait Performans Skorlarının (Y_i) Belirlenmesi

Eşitlik (8) ile alternatiflere ait performans skorları hesaplanır.

$$Y_i = \frac{\sum_{j=1}^{g} x_{ij}^* . w_j}{\sum_{j'=g+1}^{n} x_{ij'}^* . w_j} \quad (8)$$

$j = 1,2, \ldots, g$ (Fayda kriterleri) ve $j' = g+1, g+2, \ldots, n$ (Maliyet kriterleri)

Alternatifler büyükten küçüğe doğru sıralanması ile en iyi alternatif en yüksek değere sahip olur.

3.3. CoCoSo Yöntemi

Yazdani vd. (2019) tarafından geliştirilen CocoSo yöntemi, basit bir katkı ağırlığına ve üstel ağırlıklı bir ürün modelinin birleştirilmesine dayanmaktadır. Bu yöntemde izlenen adımlar şu şekildedir (Yazdani vd. 2019):

Adım 1: Karar Matrisinin Oluşturulması

Adım 2: Karar Matrisinin Normalize Edilmesi

Kriter fayda odaklı ise Eşitlik (9) ile, kriter maliyet odaklı ise Eşitlik (10) ile normalizasyon işlemi yapılarak Eşitlik (13) ile ifade edilen normalize edilen karar matrisi elde edilir.

$$x_{ij}^{*} = \frac{x_{ij} - x_{min}}{x_{max} - x_{min}} \tag{9}$$

$$x_{ij}^{*} = \frac{x_{max} - x_{ij}}{x_{max} - x_{min}} \tag{10}$$

$$X^{*} = \begin{bmatrix} x_{11}^{*} & \cdots & x_{1n}^{*} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1}^{*} & \cdots & x_{mn}^{*} \end{bmatrix} \tag{11}$$

Adım 3: S_i ve P_i Değerlerinin Hesaplanması

Gri ilişkisel yaklaşıma dayalı olarak, WASPAS'ın çarpma özelliğine dayalı S_i ve P_i değerleri sırasıyla Eşitlik (12) ve (13) ile elde edilir.

$$S_i = \sum_{j=1}^{n} \left(x_{ij}^{*} . w_j \right) \tag{12}$$

$$P_i = \sum_{j=1}^{n} \left(x_{ij}^{*} \right)^{w_j} \tag{13}$$

w_j: j. kritere ait önem seviyesini gösteren ağırlık değeri

Adım 4: Alternatiflerin Göreceli Performans Puanlarının Hesaplanması

Sırasıyla Eşitlikler (14), (15) ve (16) yardımıyla alternatiflerin göreceli performansı olarak ifade edilen üç değerlendirme stratejisi elde edilir.

$$\xi_{ia} = \frac{P_i + S_i}{\sum_{i=1}^{n} (P_i + S_i)} \tag{14}$$

$$\xi_{ib} = \frac{S_i}{\min\limits_{i} S_i} + \frac{P_i}{\min\limits_{i} P_i} \tag{15}$$

$$\xi_{ic} = \frac{\lambda S_i + (1-\lambda) P_i}{\lambda \max\limits_{i} S_i + (1-\lambda) \max\limits_{i} P_i} \tag{16}$$

λ değeri genellikle 0,5'tir, ancak karar vericiler farklı değerler de belirleyebilir.

Adım 5: Alternatiflerin Sıralanması

Alternatiflerin son sıralaması Eşitlik (17) kullanılarak hesaplanır.

$$\xi_i = \sqrt[3]{\xi_{ia} . \xi_{ib} . \xi_{ic}} + \frac{\xi_{ia} + \xi_{ib} + \xi_{ic}}{3} \tag{17}$$

ξ_i'nin hesaplanan değeri en yüksekten en düşüğe doğru sıralanır.

3.4. Borda Sayım Yöntemi

Literatürde ÇKKV yöntemleri kullanılarak sıralamanın yapıldığı çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Borda Sayım yöntemi, iki ya da daha fazla sayıda teknikle hesaplanan sıralamaları birleştirerek karar vericilere tek bir sıralama yapma imkânı sunmaktadır. Bu yöntem, aramada ele alınan sınıfın m alternatiften birincisine $m-1$, ikincisine $m-2$ gibi azalan bir değer atayarak son alternatif 0 değerini alacak şekilde puanlama mantığına dayanmaktadır. Borda Sayım prosedüründe izlenecek adımlar şu şekildedir (Akyüz ve Aka, 2017).

Adım 1: Borda Skorunun Belirlenmesi

Her bir alternatif için Eşitlik (18) vasıtasıyla Borda değeri hesaplanır.

$$b_i = \sum_{k=1}^{n}(M - r_{ik}) \quad (18)$$

r_{ik} : k. kriter altındaki i. alternatifin sırası

M: Toplam alternatif sayısı

Borda değeri, tüm sınıftaki alternatifler için atanan değerlerin toplanması ile elde edilir. Burada en yüksek değere sahip olan alternatiften başlayarak sıralama yapılır.

4. UYGULAMA

Bu başlık altında Anadolu Hayat Emeklilik şirketinin finansal performansının değerlendirilmesinde kullanılan LOPCOW, MOOSRA, CoCoSo ve Borda sayım prosedürlerinin uygulama sonuçlarına yer verilmiştir.

4.1. LOPCOW Sonuçları

LOPCOW yönteminin uygulaması için 2016-2021 dönemi kapsayan 9 kriterden oluşan başlangıç karar matrisi Çizelge 3'te gösterilmektedir.

Çizelge 3. Karar Matrisi

	FK1	FK2	FK3	FK4	FK5	FK6	FK7	FK8	FK9
2016	-0,111	13732,521	0,016	0,060	0,013	0,129	0,312	1,097	0,95
2017	0,772	17665,212	0,016	0,052	0,013	0,124	0,181	1,148	0,77
2018	-0,226	19005,183	0,016	0,047	0,013	0,101	0,129	1,074	0,66
2019	0,221	24962,997	0,018	0,047	0,013	0,116	0,410	1,122	0,57
2020	0,347	34316,958	0,018	0,044	0,014	0,130	0,453	1,041	0,31
2021	0,553	51208,608	0,017	0,036	0,013	0,085	0,320	1,052	0,6

Eşitlikler (2) ve (3)'ün uygulanması ile elde edilen normalize matris Çizelge 4'de sunulmuştur.

Çizelge 4. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

	FK1	FK2	FK3	FK4	FK5	FK6	FK7	FK8	FK9
2016	0,115	0,000	0,137	1,000	0,366	0,987	0,565	0,523	0,000
2017	1,000	0,105	0,000	0,666	0,015	0,861	0,162	1,000	0,281
2018	0,000	0,141	0,122	0,443	0,000	0,351	0,000	0,305	0,453
2019	0,448	0,300	0,833	0,461	0,342	0,695	0,868	0,755	0,594
2020	0,574	0,549	1,000	0,331	1,000	1,000	1,000	0,000	1,000
2021	0,780	1,000	0,628	0,000	0,420	0,000	0,591	0,099	0,547

Normalize karar matrisinin elemanlarını kullanarak her bir kritere ait yüzdelik değerler için Eşitlik (4) ve kriter ağırlıkları için Eşitlik (5) kullanılarak elde edilen skorlar Çizelge 5'te

verilmiştir. Çizelge 5'ten görüldüğü üzere prim ve katkı payı üretiminin toplam aktiflere oranı kriteri 0,159 ağırlığı ile finansal performans üzerinde en etkili kriterdir.

Çizelge 5. Kriterlerin Yüzdelik Değerleri ve Ağırlıkları

	FK1	**FK2**	**FK3**	**FK4**	**FK5**	**FK6**	**FK7**	**FK8**	**FK9**
PV_{ij}	44,675	26,971	34,408	53,647	29,297	62,436	49,587	38,725	53,047
w_j	0,114	0,069	0,088	0,137	0,075	0,159	0,126	0,099	0,135
Sıra	5	9	7	2	8	1	4	7	3

4.2. MOOSRA Sonuçları

MOOSRA prosedürünün uygulamasında Eşitlik (6) kullanılarak elde edilen normalize karar matrisi Çizelge 6'da verilmiştir. Eşitlik (7)'ye LOPCOW yönteminden elde edilen kriter ağırlıkları uygulanarak bulunan ağırlık karar matrisi Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 6. Normalize Karar Matrisi

Normalize	**FK1**	**FK2**	**FK3**	**FK4**	**FK5**	**FK6**	**FK7**	**FK8**	**FK9**
2016	0,011	0,036	0,152	0,258	0,167	0,210	0,156	0,169	0,333
2017	0,526	0,059	0,146	0,194	0,151	0,192	0,053	0,185	0,219
2018	0,045	0,068	0,151	0,156	0,150	0,127	0,027	0,162	0,161
2019	0,043	0,118	0,184	0,159	0,166	0,169	0,270	0,177	0,120
2020	0,106	0,223	0,192	0,139	0,198	0,212	0,329	0,152	0,035
2021	0,269	0,496	0,174	0,093	0,169	0,090	0,165	0,155	0,133

Çizelge 7. Ağırlıklı Karar Matrisi

Ağırlıklıklı	**FK1**	**FK2**	**FK3**	**FK4**	**FK5**	**FK6**	**FK7**	**FK8**	**FK9**
2016	0,001	0,002	0,013	0,035	0,012	0,033	0,020	0,017	0,045
2017	0,060	0,004	0,013	0,027	0,011	0,031	0,007	0,018	0,030
2018	0,005	0,005	0,013	0,021	0,011	0,020	0,003	0,016	0,022
2019	0,005	0,008	0,016	0,022	0,012	0,027	0,034	0,017	0,016
2020	0,012	0,015	0,017	0,019	0,015	0,034	0,042	0,015	0,005
2021	0,031	0,034	0,015	0,013	0,013	0,014	0,021	0,015	0,018

Daha sonra Eşitlik (8) kullanılarak alternatiflerin performans skorları ve alternatiflere ait sıralama skorları hesaplanmış ve Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 8. Performans Skorları ve Alternatiflerin Sıralaması

Alternatifler	Y_i	**Sıralama**
2016	2,992	6
2017	5,749	4
2018	4,384	5
2019	8,755	2
2020	35,147	1
2021	8,690	3

MOOSRA prosedürü çerçevesinde Anadolu Hayat Emeklilik şirketinin en iyi performans gösterdiği yıl 2020, en kötü performans gösterdiği yıl ise 2016 olmuştur. Dolayısıyla şirketin ilk üç yıla kıyasla son üç yılında daha başarılı olduğu ifade edilebilir.

4.3. CoCoSo Sonuçları

CoCoSo prosedürünün uygulamasında Eşitlik (9), (10), (11) kullanılarak elde edilen normalize karar matrisi Çizelge 9'da verilmiştir.

Çizelge 9. Normalize Karar Matrisi

Normalize	FK1	FK2	FK3	FK4	FK5	FK6	FK7	FK8	FK9
2016	0,1149	0,0000	0,1371	1,0000	0,3660	0,9868	0,5650	0,5226	0,0000
2017	1,0000	0,1049	0,0000	0,6656	0,0152	0,8614	0,1616	1,0000	0,2813
2018	0,0000	0,1407	0,1223	0,4432	0,0000	0,3514	0,0000	0,3051	0,4531
2019	0,4478	0,2997	0,8332	0,4609	0,3418	0,6954	0,8681	0,7550	0,5938
2020	0,5741	0,5493	1,0000	0,3312	1,0000	1,0000	1,0000	0,0000	1,0000
2021	0,7802	1,0000	0,6281	0,0000	0,4200	0,0000	0,5911	0,0989	0,5469

Eşitlik (12) kullanılarak hesaplanan S_i değerleri Çizelge 10'da rapor edilmiştir.

Çizelge 10. S_i Değerleri

S_i	FK1	FK2	FK3	FK4	FK5	FK6	FK7	FK8	FK9	
	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MİN	**Toplam**
2016	0,0131	0,0000	0,0120	0,1366	0,0273	0,1569	0,0713	0,0515	0,0000	0,4687
2017	0,1137	0,0072	0,0000	0,0909	0,0011	0,1369	0,0204	0,0986	0,0380	0,5069
2018	0,0000	0,0097	0,0107	0,0605	0,0000	0,0559	0,0000	0,0301	0,0612	0,2280
2019	0,0509	0,0206	0,0730	0,0629	0,0255	0,1105	0,1096	0,0744	0,0802	0,6077
2020	0,0653	0,0377	0,0876	0,0452	0,0746	0,1590	0,1262	0,0000	0,1351	0,7307
2021	0,0887	0,0687	0,0550	0,0000	0,0313	0,0000	0,0746	0,0098	0,0739	0,4020

Eşitlik (13) kullanılarak hesaplanan P_i değerleri Çizelge 11'de sunulmuştur.

Çizelge 10. P_i Değerleri

P_i	FK1	FK2	FK3	FK4	FK5	FK6	FK7	FK8	FK9	
	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MAK	MİN	**Toplam**
2016	0,7819	0,0000	0,8402	1,0000	0,9278	0,9979	0,9305	0,9380	0,0000	6,4162
2017	1,0000	0,8566	0,0000	0,9459	0,7316	0,9766	0,7944	1,0000	0,8426	7,1477
2018	0,0000	0,8740	0,8319	0,8948	0,0000	0,8468	0,0000	0,8895	0,8986	5,2357
2019	0,9127	0,9206	0,9841	0,8996	0,9231	0,9439	0,9823	0,9727	0,9320	8,4709
2020	0,9388	0,9597	1,0000	0,8599	1,0000	1,0000	1,0000	0,0000	1,0000	7,7585
2021	0,9722	1,0000	0,9601	0,0000	0,9373	0,0000	0,9358	0,7961	0,9217	6,5232

Eşitlik (14), (15) ve (16) ile hesaplanan alternatiflerin göreceli performans değerleri ile Eşitlik (17) ile bulunan alternatiflerin sıralamaları Çizelge 11'de rapor edilmiştir. CoCoSo sonuçlarına dayalı olarak şirketin finansal açıdan en başarılı olduğu yılın 2020 olduğu ifade edilebilir.

Çizelge 11. Alternatiflerin Göreceli Performans Puanları ve Sıralamalar

Alternatifler	ξ_{ia}	ξ_{ib}	ξ_{ic}	ξ_i	Sıralama
2016	0,1547	3,2807	0,7482	2,1187	4
2017	0,1720	3,5880	0,8319	2,3314	3
2018	0,1228	2,0000	0,5938	1,4319	6
2019	0,2040	4,2828	0,9866	2,7762	2
2020	0,1908	4,6861	0,9226	2,8710	1
2021	0,1556	3,0087	0,7526	2,0120	5

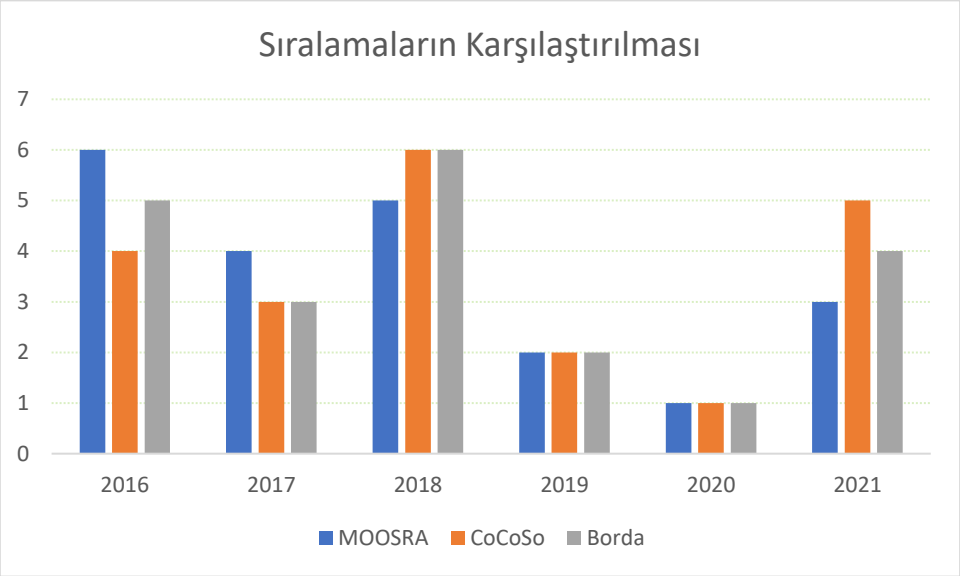
4.4. Borda Sayım Sonuçları

Eşitlik (18) yardımıyla MOOSRA ve CoCoSo yöntemlerinden elde edilen sıralamalara ait Borda skorları hesaplanıp Çizelge 12'de sunulmuştur. Elde edilen tüm sıralama değerleri Şekil

1'de karşılaştırma amacıyla verilmiştir. Nihai sonuçlar incelendiğinde şirketin inişli çıkışlı performansı göze çarpmaktadır. Diğer bir ifadeyle şirketin performansında bir süreklilik gözlemlenememiştir.

Çizelge 12. MOOSRA, CoCoSo ve Borda Sayım Yöntemlerine Göre Sıralamalar

	MOOSRA	Borda Değeri	CoCoSo	Borda Değeri	Toplam Borda Skoru	Borda Sayım Sıralaması
2016	6	0	4	2	2	5
2017	4	2	3	3	5	3
2018	5	1	6	0	1	6
2019	2	4	2	4	8	2
2020	1	5	1	5	10	1
2021	3	3	5	1	4	4

Şekil 1. MOOSRA, CoCoSo ve Borda Yöntemlerine Göre Alternatiflerin Sıralaması

5. SONUÇ

Türk finansal sisteminin önemli parçalarından olan hayat dışı, hayat ve bireysel emeklilik sektörü toplumda sigorta ve emeklilik bilincinin artmasına bağlı olarak gelişmeye devam etmektedir. Bu çalışmada Türk sigorta ve bireysel emeklilik sektörünün önde gelen şirketlerinden biri olan Anadolu Hayat Emeklilik şirketinin finansal performansının LOPCOW, CoCoSo ve MOOSRA prosedürleri çerçevesinde ölçmek ve değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışma seçilen performans kriterleri çerçevesinde Anadolu Hayat Emeklilik şirketinin 2016-2021 dönemini kapsamaktadır. Hem piyasa temelli hem de muhasebe temelli performans kriterlerinin kullanıldığı bu çalışmada LOPCOW yöntemi ile kriterlerin objektif ağırlık katsayıları bulunmuştur. LOPCOW sonuçları göstermektedir ki şirketin finansal performansı üzerine en etkili üç gösterge sırasıyla prim ve katkı payı üretiminin toplam aktiflere oranı, özkaynakların toplam aktiflere oranı ve piyasa riskidir. MOOSRA ve CoCoSo sıralama sonuçlarının Borda Sayım yöntemi ile birleştirilmesiyle elde edilen nihai sıralama sonuçlarına göre şirket inişli çıkışlı bir performans düzeyine sahiptir. Diğer bir ifadeyle şirketin performansında bir süreklilik ya da istikrar gözlemlenememiştir. Bununla beraber şirketin Covi9-19 pandemisinin en yoğun yaşandığı 2020 yılında en yüksek performans göstermesi şirketin beklenmedik olaylara karşı geliştirdiği politikaların uygulama başarısı ile açıklanabilir.

Sonuç olarak bu çalışma ile ulaşılan sonuçlar şirketin üst yönetimi ve politika yapıcılar açısından önem taşımaktadır. Özellikle şirket üst yönetimi bu sonuçlar çerçevesinde kısa ve uzun vadede planlamalar yaparak şirket performansını iyileştirebilir ve böylece sektör içinde şirkete sürdürülebilir bir rekabet avantajı kazandırabilirler.

Bu çalışmanın bulguları sadece Anadolu Hayat Emeklilik şirketi ile sınırlıdır. Sonuçlar hayat ve bireysel emeklilik sektörü için genelleştirilemez. Gelecek çalışmalarda farklı performans kriterleri ya da ÇKKV yöntemleri kullanılarak sektör genelinde ya da sektör firmaları açısından performans karşılaştırması yapılabilir.

KAYNAKLAR

AHE (Anadolu Hayat Emeklilik), 2021. Faaliyet Raporu, https://www.anadoluhayat.com.tr/interaktif-faaliyet-raporu/2021/index.html

Akyüz, G. & Aka, S. (2017). Çok kriterli karar verme teknikleriyle tedarikçi performansı değerlendirmede toplamsal bir yaklaşım. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 15(2), 28-46. http://dx.doi.org/10.11611/ yead.277893

Altin, H. (2020) ARAS ve MOOSRA Yöntemlerinin Performans Sonuçlarının Karşılaştırılması: Amerika Kıtası Ülkeleri. Journal of Economics Finance and Accounting, 7(2), 173-186.

Altintaş, F. F. (2021). G7 ülkelerinin bilgi performanslarının analizi: COCOSO yöntemi ile bir uygulama. Journal of Life Economics, 8(3), 337-347.

Asmild, M., Paradi, J. C., Reese, D. N., & Tam, F. (2007). Measuring overall efficiency and effectiveness using DEA. European Journal of Operational Research, 178(1), 305-321.

Ayşenur, C. A. N., Şahin, F., Çetinyokuş, T., & Çalışkan, E. (2021). Deprem Kayıt İstasyonu Kurulum Yerinin Çok Kriterli Karar Verme Yaklaşımı ile Belirlenmesi Küçükçekmece Örneği. Journal of the Institute of Science and Technology, 11(3), 1896-1908.

Aytaç Adalı, E., & Tuş Işık, A. (2017). The multi-objective decision making methods based on MULTIMOORA and MOOSRA for the laptop selection problem. Journal of Industrial Engineering International, 13(2), 229-237.

Bakır, S., & Çakır, S. (2021). Seçilmiş Ülkelerin Yenilik Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Ölçümü. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 17(4), 971-992.

Bayrakçı, E., & Aksoy, E. (2019). Bireysel emeklilik şirketlerinin Entropi ağırlıklı ARAS ve COPRAS yöntemleri ile karşılaştırmalı performans değerlendirmesi. Business and Economics Research Journal, 10(2), 415-434.

Bektaş, S. (2022). Türk Sigorta Sektörünün 2002-2021 Dönemi için MEREC, LOPCOW, COCOSO, EDAS ÇKKV Yöntemleri ile Performansının Değerlendrilmesi. BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, 16(2), 247-283.

Biswas, S., Bandyopadhyay, G., & Mukhopadhyaya, J. N. (2022a). A multi-criteria based analytic framework for exploring the impact of Covid-19 on firm performance in emerging market. Decision Analytics Journal, 100143.

Biswas, S., Bandyopadhyay, G., & Mukhopadhyaya, J. N. (2022b). A multi-criteria framework for comparing dividend pay capabilities: Evidence from Indian FMCG and consumer durable sector. Decision Making: Applications in Management and Engineering, 5(2), 140-175.

Biswas, S., Chatterjee, S., & Majumder, S. (2022c). A Spherical Fuzzy Framework for Sales Personnel Selection. Journal of Computational and Cognitive Engineering.

Çakir, S., & Perçin, S. (2013). Çok kriterli karar verme teknikleriyle lojistik firmalarinda performans ölçümü/Performance measurement of logistics firms with multi-criteria decision making methods. Ege Akademik Bakis, 13(4), 449.

Çamlıbel, S. (2021). Comparison of Management and Financial Performance in the Turkish Insurance Sector: An Example of Clusterıng Analysis. International Journal of Insurance and Finance, 1(2): 21-38.

Das M. C., Sarkar B. & Ray S. (2012). Decision Making Under Conflicting Environment: A New MCDM Method. International Journal of Applied Decision Sciences, 5(2), 142-162.

Delice, E. K., & Can, G. F. (2020). A new approach for ergonomic risk assessment integrating KEMIRA, best–worst and MCDM methods. Soft Computing, 24(19), 15093-15110.

Demir, G., Bircan, H. ve Dündar, S. (2020). Bireysel Emeklilik Sistemindeki Şirketlerin Performanslarının Gri İlişkisel Analizle Ölçülmesi ve Bir Uygulama, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18 (2), 155-170.

Durgut, İ. (2022). Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Performansının SWARA-SD-MAIRCA Modeliyle Değerlendirmesi, International Social Sciences Studies Journal, 8(100), 2266-2279.

Dwivedi, R., Prasad, K., Mandal, N., Singh, S., Vardhan, M., & Pamucar, D. (2021). Performance Evaluation of an İnsurance Company Using an İntegrated Balanced Scorecard (BSC) and Best-Worst Method (BWM). Decision Making: Applications in Management and Engineering, 4(1): 33-50.

Ecer, F. & Pamucar, D. (2022). A Novel LOPCOW-DOBI Multi Criteria Sustainability Performance Assessment Methodology: An Application in Developing Country Banking Sector. Omega, 112,112690, 1-17.

Ecer, F. (2021). A consolidated MCDM framework for performance assessment of battery electric vehicles based on ranking strategies. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 143, 110916.

Ecer, F., & Pamucar, D. (2021). MARCOS technique Under Intuitionistic Fuzzy Environment for Determining The COVID-19 Pandemic Performance Of Insurance Companies in Terms of Healthcare Services. Applied Soft Computing, 104: 107199.

Ecer, F., & Pamucar, D. (2022). A novel LOPCOW-DOBI multi-criteria sustainability performance assessment methodology: An application in developing country banking sector. Omega, 102690.

Genç, T., Kabak, M., Köse, E., & Yılmaz, Z. (2015). Bireysel emeklilik sistemi seçimi problemine ilişkin Macbeth yaklaşımı. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi. (22). 47-65.

Gharizadeh Beiragh, R., Alizadeh, R., Shafiei Kaleibari, S., Cavallaro, F., Zolfani, S. H., Bausys, R., & Mardani, A. (2020). An İntegrated Multi-Criteria Decision Making Model For Sustainability Performance Assessment For İnsurance Companies. Sustainability, 12(3): 789.

Gürol, B. & İmam, M. (2018). Measuring the Performance of Private Pension Sector by TOPSIS Multi Criteria Decision-Making Method, Journal of Economics. Finance and Accounting, 5(3), 288-295.

Işık, Ö. (2019). Türkiye'de hayat dışı sigorta sektörünün finansal performansının CRITIC tabanlı TOPSIS ve MULTIMOORA yöntemiyle değerlendirilmesi. Business & Management Studies: An International Journal, 7(1), 542-562.

Işık, Ö. (2021a). Analysing the Determinants of Profitability of Domestic and Foreign Non-Life Insurers in Turkey. International Journal of Insurance and Finance, 1(1): 45-55.

Işık, Ö. (2021b). AHP, CRITIC ve WEDBA Yöntemlerini İçeren Entegre Bir ÇKKV Modeli İle Axa Sigorta Şirketinin Finansal Performansının Analizi Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi (IJBEMP), 5(2), 892-908.

Jahan, F., Soni, M., Wakeel, S., Ahmad, S., & Bingol, S. (2022). Selection of Automotive Brake Material Using Different MCDM Techniques and Their Comparisons. Journal of Engineering Science & Technology Review, 15(1).

Ova, A. (2022). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Hayat Dışı Ve Hayat/Emeklilik Sektörlerinin Performans Analizi. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(3), 348-360.

Özdemir, M. H. (2020). MOORA ve MOOSRA Yöntemleriyle Akıllı Telefon Seçimi. Istanbul Management Journal, (89), 157-170.

Özenir, İ., Nakıboğlu, G., & Güneş, P. E. (2020). Avrupa'ya Taşımacılıkta Lojistik Firmalarının Baz Aldıkları Kriterlerin Belirlenmesi ve Ülke Sıralaması: Hibrid Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri İle Bir Uygulama. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (57), 27-56.

Pattnaik, C. R., Mohanty, S. N., Mohanty, S., Chatterjee, J. M., Jana, B., & Diaz, V. G. (2021). "A Fuzzy Multi-Criteria Decision-Making Method for Purchasing Life İnsurance in India". Bulletin of Electrical Engineering and Informatics, 10(1): 344-356.

Pekkaya, M., & Dökmen, G. (2019). OECD Ülkeleri Kamu Sağlık Harcamalarının ÇKKV Yöntemleri İle Performans Değerlendirmesi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 15(4), 923-950.

Popović, M. (2021). An MCDM approach for personnel selection using the CoCoSo method. Journal of process management and new technologies, 9(3-4), 78-88.

Supçiller, A. A., & Deligöz, K. (2018). Tedarikçi seçimi probleminin çok kriterli karar verme yöntemleriyle uzlaşik çözümü. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 355-368.

Şahin, O., & Başarir, Ç. (2019). Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. Yönetim Bilimleri Dergisi, 17(33), 211-229.

Taşcı, M. Z., & Akbalık, M. (2022). Türk Sigorta Sektöründe Hayat/Emeklilik Branşında Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Performans Analizi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(3), 726-735.

Taşcı, M. Z., & Ünal, E. A. (2022). Türk Katılım Sigortacılığı Sektörünün SD-Waspas Modeliyle Analizi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 25(2), 781-792.

Thanh, N. V., & Lan, N. T. K. (2022). A new hybrid triple bottom line metrics and fuzzy MCDM model: sustainable supplier selection in the food-processing industry. Axioms, 11(2), 57.

Topal, A. (2021). Çok kriterli karar verme analizi ile elektrik üretim şirketlerinin finansal performans analizi: Entropi tabanlı CoCoSo yöntemi. Business & Management Studies: An International Journal, 9(2), 532-546.

Topal, A. (2021). Çok kriterli karar verme analizi ile elektrik üretim şirketlerinin finansal performans analizi: Entropi tabanlı CoCoSo yöntemi. Business & Management Studies: An International Journal, 9(2), 532-546.

TSB (Türkiye Sigorta Birliği), 2021. Sektör Raporu. https://www.tsb.org.tr/media/attachments/TSB_SEKTOR_TR21_2807.pdf

Ulutaş, A. (2020). MAUT Yönteminin MOOSRA ve ROV yöntemleri ile karşılaştırılması. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(2), 258-266.

Ulutaş, A., Karaköy, Ç., Arıç, K. H., & Cengiz, E. (2018). Çok kriterli karar verme yöntemleri ile lojistik merkezi yeri seçimi. İktisadi Yenilik Dergisi, 5(2), 45-53.

Ulutaş, A., Popovic, G., Radanov, P., Stanujkic, D., & Karabasevic, D. (2021). A new hybrid fuzzy PSI-PIPRECIA-CoCoSo MCDM based approach to solving the transportation company selection problem. Technological and Economic Development of Economy, 27(5), 1227-1249.

Wang, C. N., Le, T. Q., Chang, K. H., & Dang, T. T. (2022). Measuring Road Transport Sustainability Using MCDM-Based Entropy Objective Weighting Method. Symmetry, 14(5), 1033.

Yazdani, M., Zarate, P., Kazimieras Zavadskas, E. & Turskis, Z. (2019). A combined compromise solution (CoCoSo) method for multi-criteria decision-making problems, Management Decision, 57(9): 2501-2519. https://doi.org/10.1108/MD-05-2017-0458

İŞ BANKASININ 2010-2020 ÇEVRESEL, SOSYAL VE KURUMSAL YÖNETİM (ESG) PERFORMANSININ İSTATİSTİKSEL VARYANS, ENTROPY VE ARAS YÖNTEMLERİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğretim Üyesi Gülay DEMİR[1]

[1]Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,

gulaydemir@cumhuriyet.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-3916-7639

ÖZET

Son yıllarda işletmelerin sürdürülebilir rekabet avantajı elde etmek için sürdürülebilirlik raporlarında finansal olmayan bilgilere daha fazla yer vermeye başlaması bu işletmelerin ESG (Environmental, Social and Governance) performansının yönetim, yatırımcılar, düzenleyici ve denetleyici mekanizmalar ve kamuoyu gibi çeşitli paydaş grupları tarafından sorgulanmasına neden olmuştur.

Genel olarak kurumsal sosyal sorumluluk ile ilişkilendirilen ESG performansı, işletmelerin çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim alanlarındaki yatırımlarına ve uygulamalarına ilişkin finansal olmayan performansını değerlendiren bir göstergedir.

Önceki literatürde yapılan birçok ampirik çalışmalarda ESG performansının işletme performansı ve işletme değeri ile yakından ilişkili olduğu savunulmaktadır. Dolayısıyla, son yıllarda işletmelerin sürdürülebilirlik ile ilgili artan farkındalığı, işletmelerin karar verme sürecinde çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim ile ilgili sürdürülebilirlik göstergelerine daha fazla önem vermelerine neden olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, yaklaşık 30.000 çalışanıyla 20 milyonu aşkın müşteriye hizmet sunan Türkiye'nin en büyük özel bankası statüsüne sahip İş Bankası'nın ESG performansını ölçmek ve değerlendirmek için İstatistiksel Varyans, ENTROPY ve ARAS yöntemlerini içeren entegre bir Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) modelini önermektir. Bu amaçla çalışmada önerilen hibrid model çerçevesinde İş Bankası'nın 2010-2020 dönemine ilişkin çeşitli ESG göstergelerinden yararlanılmıştır. Çalışmada ESG performansının ölçülmesi amacıyla seçilmiş olan kriterlere ilişkin objektif ağırlık katsayıları İstatistiksel Varyans ve ENTROPY yöntemleri kullanılarak tespit edilmiştir. Her iki ağırlık skoru Bayes yaklaşımı kullanılarak birleştirilmiş ve böylece değerlendirme kriterlerine ait optimal ağırlık skorları elde edilmiştir. Bayes yaklaşımından elde edilen bulgular İş Bankası için en önemli kriterinin SPS (Sosyal performans skoru) kriteri olduğunu ortaya koymaktadır. Analiz kapsamında incelenen yıllara ilişkin ARAS yöntemine ait sıralama sonuçları ise İş Bankası'nın ESG göstergeleri açısından en başarılı olduğu yılın 2010, buna karşın en başarısız olduğu yılın ise 2020 olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Bankası, EGS performansı, İstatistiksel Varyans, ENTROPY, Bayes Yaklaşımı, ARAS.

1. GİRİŞ

Son yıllarda çok uluslu şirketlerin birçok ekonomide yatırımlarını arttırması hem gelişmiş ekonomilerde hem de gelişmekte olan ekonomilerde faaliyette bulunan işletmelerin yatırım, ticaret ve finansal operasyonlarının hızla artmasına neden olmuştur. Bu da beraberinde bu işletmelerin hangi finansal olan ve olmayan bilgilerin pay sahipleri ve diğer paydaşlarla paylaşılması gerektiği konusunu gündeme getirmiştir (Buallay, 2018; Velte, 2017; Nirino vd., 2021).

Günümüzde işletmelerin faaliyetlerine ilişkin finansal sonuçlarını raporlanması paydaşların ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yeterli düzeyde değildir. Başta pay sahipleri olmak üzere diğer çıkar gruplarının daha sağlıklı ve etkin kararlar alabilmesi büyük ölçüde işletmelerin faaliyet sonuçlarına ilişkin finansal bilgilerin raporlamasının yanı sıra bu faaliyetlerin çevresel ve sosyal sonuçlarının da raporlamasına bağlıdır (Friede vd., 2015; Şeker ve Güngör, 2022).

Sürdürülebilir bir dünya, sürdürülebilir ekonomik faaliyetler ve sürdürülebilir finansman işletmelerinin daha fazla çevre odaklı faaliyetleri benimsemesiyle, insan ilişkilerine önem vermesiyle ve tüm paydaşlara şeffaf ve anlaşılır bilgiler sunmasıyla ile yakından ilişkilidir (Ersoy vd., 2022).

Genel anlamda kurumsal sosyal sorumluluk ile ilişkilendirilen ESG performansı, işletmelerin çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim alanlarındaki yatırımlarına ve faaliyetlerine ilişkin finansal olmayan performansını değerlendiren önemli bir sürdürülebilirlik göstergesidir (Alareeni ve Hamdan, 2020). Günümüzde ESG kriterleri, firmaların sürdürülebilirlik performansını değerlendirmek için kullanılan bir araç haline gelmiştir (Keçeli ve Çankaya, 2020; Şişman ve Çankaya, 2021; Kulalı, 2022).

Bu çalışmada amaç ENTROPY, İstatistiksel Varyans ve ARAS yöntemlerinden oluşan bütünleşik bir karar modeli ile Türk bankacılık sektörünün saygın bankalarından İş Bankası'nın ESG kriterlerine dayalı performansını ölçmek, sıralamak ve değerlendirmektir. Bu amaçla ESG performansı değerlendirilmek amacıyla çalışmada bankanın 2010-2020 dönemini kapsayan 11 yıllık bir örneklem kullanılmıştır.

Bu çalışma mevcut literatüre dört boyutta katkıda bulunmaktadır. Birincisi bu çalışmada ENTROPY ve İstatistiksel Varyans prosedürlerinin birleştirilmesi ile ESG kriterlerine ilişkin optimal ağırlık değerleri hesaplanmıştır. İkincisi, literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada 11 yıllık bir dönem için banka düzeyinde bir analiz yapılmıştır. Üçüncüsü, bu çalışmada ESG performansının ölçülmesi ve değerlendirilmesi için ENTROPY, İstatistiksel Varyans ve ARAS yöntemlerini kapsayan yeni bir bütünleşik model önerilmiştir. Dördüncüsü, bu çalışmanın bulguları sürdürülebilir süreçler konusunda banka yönetimine, yatırımcılara ve düzenleyici mekanizmalara yol gösterebilir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatür incelemesi Çizelge 1'de verilmiştir. Çizelge 1'den görüleceği üzere, öncelikle çalışmada kullanılan entegre modelin bileşenlerine (ENTROPY, İstatistiksel Varyans ve ARAS) ilişkin özet literatür verilmiş sonrasında ise ÇKKV yöntemleri ile yapılan bazı bankacılık çalışmaları kısaca özetlenmiştir.

Çizelge 1. Literatür İncelemesi

ENTROPY Yöntemiyle Yapılan Bazı Çalışmalar	
Yazar	**Konu**
İhsan vd. (2015)	Kurumsal sürdürülebilirlik performansının ölçülmesi
Tunca vd. (2016)	OPEC ülkelerinin performansının analizi
Kenger ve Organ (2017)	Banka personel seçimi
Krylovas vd. (2017)	İnsan kaynakları seçimi
Bakır ve Atalık (2018)	Havayolu işletmelerinde hizmet kalitesinin değerlendirilmesi
Ayçin ve Çakın (2019)	Ülkelerin inovasyon performanslarının ölçümü
Işık (2019a)	Finansal performans ve pay senedi getirileri arasındaki ilişkinin analizi
Li vd. (2020)	Takım tezgâhı seçimi
Brodny ve Tutak (2021)	İşletmelerin dijital olgunluk düzeyinin değerlendirilmesi
Chodha vd. (2022)	Endüstriyel ark kaynağı robotu seçimi
İstatistiksel Varyans Yöntemiyle Yapılan Bazı Çalışmalar	
Isik vd. (2020)	Ülkelerin lojistik performansının karşılaştırılması
Gülençer ve Türkoğlu (2020)	Finansal gelişmişlik performansının sıralanması
Aydın (2021)	Sigorta Şirketlerinin Piyasa Performansının Analizi
Şimşek (2022)	Türk bankacılık sektöründe performans değerlendirmesi.
Erdoğan (2022b)	COVID-19'un kamu sermayeli mevduat bankalarının performansına etkisinin incelenmesi
Altıntaş (2022)	Avrupa ülkelerinin vergi rekabeti performansının analizi
Çilek (2022)	Mevduat bankaları gruplarında etkinlik analizi
ARAS Yöntemiyle Yapılan Bazı Çalışmalar	
Kutut vd. (2013)	Tarihi şehir merkezi binalarının korunması için öncelik seçeneklerinin değerlendirilmesi
Karabašević vd. (2015)	Personel seçimi
Nguyen vd. (2016)	Konveyör ekipmanı değerlendirmesi ve seçimi
Kenger ve Organ (2017)	Banka personel seçimi
Ercan ve Kundakçı (2017)	Desen programı seçimi
Özbek ve Engür (2017)	Web sitesi değerlendirilmesi
Arslan (2018)	Güneş enerjisi su ısıtma sisteminin belirlenmesi.
Işık (2019b)	Mevduat bankacılığı sektörünün performanslarının analizi
Deniz (2020)	Patent değerleme
Altin vd. (2020)	NATO ülkeleri askeri güçlerinin sıralanması

Goswami ve Behera (2021)	Malzeme taşıma ekipmanı seçimi
Jovčić ve Průša (2021)	Üçüncü taraf lojistik sağlayıcı seçimi
Ecer (2021)	Akülü elektrikli araçların performans değerlendirmesi
ÇKKV Yöntemleri Kapsamında Banka Performans Ölçülmesine Odaklanan Çalışmalar	
Ecer (2014)	Türk bankalarının web sayfası performansının analizi
Akbulut (2019)	İş Bankası'nın yıllara ilişkin performansının analizi
Gezen (2019)	Türkiye'deki katılım bankalarının performansının ölçümü
Işık (2021)	Akbank'ın yıllara ilişkin performansının analizi
Taşabat vd. (2015)	Türk mevduat bankalarının mali başarısının ölçülmesi
Esmer ve Bağcı (2016)	Katılım bankalarında finansal performans analizi
Yıldırım ve Demirci (2017)	Banka performansının analizi
Ecer (2019)	Özel sermayeli Türk bankaların sürdürülebilirlik performanslarının analizi
Toprakdelen ve Pekkaya (2020)	Türk bankaları iflas risklilikerinin değerlendirilmesi
Koşaroğlu (2020)	BIST bankaların performansının kıyaslanması
Aydın (2020)	Türkiye'deki yabancı mevduat bankalarının değerlendirilmesi
Özdemir ve Turna (2020)	Türk bankalarının web sayfası performansının analizi
Işık ve Ersoy (2020)	Özel sermayeli mevduat bankaları için faiz temelli performans analizi
Roy ve Shaw (2022)	Mobil bankacılık hizmetlerinin karşılaştırılması
Yetiz ve Kılıç (2021)	Türk bankaların finansal performansının değerlendirilmesi
Gençtürk vd. (2021)	COVID-19'un katılım bankalarının performansına etkisinin araştırılması
Demir (2021a)	Özel sermayeli Türk ticari bankalarının performansının analizi
Demir, G. (2021b)	Türk bankacılık sisteminin performansının incelenmesi
Ecer ve Pamucar (2022)	Türk bankalarının performansının değerlendirilmesi
Çilek ve Karavardar (2022)	Özel sermayeli Türk ticari bankalarının performansının karşılaştırılması
Unvan ve Ergenç (2022)	Aktif büyüklüğü açısından en büyük 7 bankanın performansının analizi
Erdoğan (2022a)	BIST bankaların finansal performansının değerlendirilmesi

3. VERİ VE YÖNTEMLER

Bu çalışmada Türk bankacılık sektörünün en büyük özel sermayeli bankası olan İş Bankası'nın çevresel, sosyal ve kurumsal yönetim (ESG) performansının ölçülmesi için 2010-2020 dönemini içeren bir veri seti oluşturulmuştur. ESG verileri Refinitiv Eikon veri tabanından temin edilmiştir. ESG performansının değerlendirilmesinde kullanılacak karar kriterleri sırasıyla kombine ESG skorları (C1), çevresel performans skoru (C2), sosyal performans skoru (C3) ve kurumsal yönetim performans skorudur (C4). Bu çalışmada, en uygun alternatife karar

vermek için ENTROPY, İstatistiksel Varyans ve ARAS olmak üzere üç yöntem kullanılmıştır. ENTROPY ve İstatistiksel Varyans yöntemleri ile karar kriterleri ağırlıklandırılmıştır. Daha sonra bu iki ağırlık değerleri Bayes Yaklaşımı ile birleştirilerek her bir kriter için tek bir ağırlık değeri elde edilmiştir. Sonrasında ise ARAS ile alternatifler sıralanmıştır. Bu bölümde ENTROPY, İstatistiksel Varyans, Bayes Yaklaşımı ve ARAS yöntemlerinin kısaca tanıtımı yapılmıştır.

3.1. ENTROPY Yöntemi

ENTROPY yöntemi ÇKKV probleminde kriterlerin objektif ağırlıklarının belirlenmesinde kullanılır. Yöntemin adımları şu şekildedir (Wang ve Lee, 2009: Sharma ve Dubey, 2020):

1. Adım: Karar matrisinin oluşturulması

m satır ve n sütundan oluşan alternatif ve kriterlerin oluşturduğu mxn boyutunda (X) karar matrisi oluşturulur.

2. Adım: Karar matrisinin normalize edilmesi

Eşitlik (1) kullanılarak karar matrisinin elemanları normalize edilir.

$$x_{ij}^{*} = \frac{x_{ij}}{\sum x_{ij}} \quad (1)$$

3. Adım: Entropy değerinin (E_j) hesaplanması

Eşitlik (2) Entropy değerleri hesaplanır.

$$E_j = -k \sum_{i=1}^{m} \left(x_{ij}^{*} \ln x_{ij}^{*}\right) \quad (2)$$

$k = (\ln(n))^{-1}$, k: Entropy katsayısı, n: Alternatif sayısı

4. Adım: Belirsizlik değerinin (d_j) hesaplanması

Eşitlik (3) kullanılarak belirsizlik değerleri hesaplanır.

$$d_j = 1 - E_j \quad (3)$$

5. Adım: Kriter ağırlığının hesaplanması

Eşitlik (4) kullanılarak kriter ağırlıkları hesaplanır.

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^{n} d_j} \quad (4)$$

3.2. İstatistiksel Varyans Yöntemi

Bir diğer objektif ağırlıklandırma yöntemi ise İstatistiksel Varyans yöntemidir. Bu yöntemin işlem adımları şu şekildedir (Gülençer ve Türkoğlu: 2020; Zardari vd. 2015):

1. Adım: Karar matrisinin oluşturulması

2. Adım: Kriter ağırlıklarının hesaplanması

Önce Eşitlik (5) ile kriterlerin varyansları hesaplanır.

$$v_k = \sum_{k=1}^{m} \left(x_{ij} - \overline{x_{ij}}\right)^2 / m \quad (5)$$

Daha sonra Eşitlik (6) kullanılarak kriterlere ait ağırlıklar hesaplanır.

$$w_j = \frac{v_j}{\sum_{k=1}^{n} v_k} \quad (6)$$

3.3. Bayes Yaklaşımı

Bayes yaklaşımı çerçevesinde Eşitlik (7)'nin kullanılmasıyla önceki iki yöntemler hesaplanan ağırlık katsayıları birleştirilir (Vinogradova vd., 2018: 4).

$$\alpha_j = \frac{w_j * W_j}{\sum_{j=1}^{m} w_j * W_j} \quad (7)$$

3.4. Additive Ratio ASsessment (ARAS) Yöntemi

Zavadskas vd. (2010) tarafından geliştirilen ARAS yöntemi, nicel değerlendirmelere ve fayda teorisine dayanmaktadır. Her alternatifin ideal alternatife göre oransal benzerliği belirlenir. Yöntemi diğer yöntemlerden ayıran özelliği araştırmacı veya karar verici tarafından eklenen optimal (kukla) alternatif satır kullanmasıdır. ARAS yönteminde alternatiflerin fayda fonksiyonunun optimal fayda fonksiyonuna oranlanmasından dolayı fayda-oran analizi olarak da bilinmektedir. Yöntemin adımları şu şekildedir (Zavadskas vd., 2010):

1. Adım: Karar matrisinin oluşturulması

$$X = \begin{bmatrix} x_{01} & x_{02} & \dots & x_{0j} & \dots & x_{0n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{i1} & x_{i2} & \dots & x_{ij} & \dots & x_{in} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mj} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad j = 0,1,\dots,n \; ve \; i = 0,1,\dots,m \quad (8)$$

Karar matrisinde yer alan ilk satır her bir kritere ilişkin optimal değerlerdir. Bu optimal değerleri karar vericiler verebilir ya da fayda ve maliyet durumuna göre hesaplanma şekilleri de vardır.

x_{0j}: $\max_i x_{ij}$ fayda durumunda

$x_{0j} = \min_i x_{ij}$ maliyet durumunda

Değerlendirilen kriterlerin fayda veya maliyet özellikleri dikkate alınarak optimal değerler hesaplanır.

2. Adım: Karar matrisinin normalizasyonu

Farklı birimlere göre belirlenen kriterlerin boyutsuzlaştırılması ve karşılaştırılabilir hale getirilmesi için normalize işlemi yapılır. Normalizasyon işlemi kriterin faydalı ya da faydasız olmasına bağlı olarak sırasıyla Eşitlik (9) ve (10)'un uygulanmasıyla gerçekleştirilir.

Kriter fayda yönlü ise; $x_{ij}^* = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=1}^{m} x_{ij}}$ (9)

Kriter maliyet yönlü ise; $x_{ij}^* = \frac{\frac{1}{x_{ij}}}{\sum_{i=1}^{m}\left(\frac{1}{x_{ij}}\right)}$ (10)

eşitlikleri kullanılır ve normalize karar matrisi (X^*) Eşitlik (11)'deki gibi elde edilir.

$$X^* = \begin{bmatrix} x_{01}^* & x_{02}^* & \cdots & x_{0j}^* & \cdots & x_{0n}^* \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{i1}^* & x_{i2}^* & \cdots & x_{ij}^* & \cdots & x_{in}^* \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ x_{m1}^* & x_{m2}^* & \cdots & x_{mj}^* & \cdots & x_{mn}^* \end{bmatrix} \; j = 0,1,\dots,n \; ve \; i = 0,1,\dots,m \qquad (11)$$

3. Adım: Ağırlıklı normalize matrisin oluşturulması

Kriter ağırlıkları (w_i) objektif ya da sübjektif yöntemler vasıtasıyla hesaplanır. Normalize karar matrisinin elemanları (x_{ij}^*) ağırlık katsayılarıyla çarpılarak ağırlıklı normalize karar matrisi ($\widehat{x_{ij}}$) Eşitlik (12)'de gösterildiği gibi elde edilir.

$$\widehat{x_{ij}} = x_{ij}^* . w_i \quad i = 0,1,2,\dots,m \quad j = 0,1,2,\dots,n \qquad (12)$$

4. Adım: Optimum fonksiyon değerlerinin bulunması

$$S_i = \sum_{j=1}^{n} \widehat{x_{ij}} \qquad (13)$$

S_i: i. karar seçeneğinin optimumluk değeri

5. Adım: Fayda fonksiyon değerlerinin hesaplanması

Son olarak fayda fonksiyon değerleri (K_i) hesaplanır. $0 \leq K_i \leq 1$, K_i değerleri büyükten küçüğe doğru sıralanarak her alternatif açısından değerlendirme aşaması tamamlanır. K_i Eşitlik (14) vasıtasıyla elde edilir.

$$K_i = \frac{S_0}{S_i} \quad i = 0,1,\dots,m \qquad (14)$$

4. ÖNERİLEN MODELİN UYGULAMASI

Bu başlık altında İş Bankası'nın ESG performansının belirlenmesinde önerilen ENTROPY, İstatistiksel Varyans, Bayes yaklaşımı ve ARAS uygulamalarının sonuçlarına yer verilmiştir.

4.1. ENTROPY Objektif Ağırlıklandırma Sonuçları

ESG kriterlerinin ağırlık katsayılarının ENTROPY yöntemi ile belirlemek için kullanılan karar matrisi Çizelge 2'de gösterilmektedir. Çizelge 3, Eşitlik (1) kullanılarak normalize edilen matrisi göstermektedir.

Çizelge 2. Karar Matrisi

	C1	**C2**	**C3**	**C4**
Alternatifler	**Mak.**	**Mak.**	**Mak.**	**Mak.**
2010	44,78	62,00	74,86	22,03
2011	47,41	60,07	74,69	28,17
2012	54,74	77,41	59,92	45,65
2013	57,45	78,83	67,24	45,27
2014	47,35	79,78	34,55	48,20
2015	58,18	79,96	53,66	56,30

2016	61,09	92,35	42,32	67,15
2017	58,00	85,77	32,80	68,23
2018	64,88	82,33	46,22	73,36
2019	72,68	82,03	68,33	73,12
2020	91,17	96,49	81,42	96,70

Çizelge 3. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Alternatifler	C1	C2	C3	C4
2010	0,0681	0,0707	0,1177	0,0353
2011	0,0721	0,0685	0,1174	0,0451
2012	0,0832	0,0883	0,0942	0,0731
2013	0,0873	0,0899	0,1057	0,0725
2014	0,0720	0,0910	0,0543	0,0772
2015	0,0885	0,0912	0,0844	0,0902
2016	0,0929	0,1053	0,0665	0,1076
2017	0,0882	0,0978	0,0516	0,1093
2018	0,0986	0,0939	0,0727	0,1175
2019	0,1105	0,0935	0,1074	0,1171
2020	0,1386	0,1100	0,1280	0,1549

Daha sonra Eşitlik (2) kullanılarak hesaplanan Entropy değerleri Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Entropy Değerleri

Alternatifler	C1	C2	C3	C4
2010	-0,1829	-0,1873	-0,2518	-0,1180
2011	-0,1896	-0,1836	-0,2515	-0,1398
2012	-0,2069	-0,2143	-0,2225	-0,1913
2013	-0,2129	-0,2166	-0,2376	-0,1903
2014	-0,1894	-0,2181	-0,1582	-0,1978
2015	-0,2145	-0,2184	-0,2086	-0,2170
2016	-0,2207	-0,2370	-0,1803	-0,2399
2017	-0,2141	-0,2274	-0,1529	-0,2420
2018	-0,2285	-0,2221	-0,1905	-0,2516
2019	-0,2434	-0,2216	-0,2397	-0,2512
2020	-0,2739	-0,2428	-0,2632	-0,2889
Toplam	-2,3770	-2,3891	-2,3569	-2,3278

Belirsizlik değerleri için Eşitlik (3) ve kriter ağırlıkları için Eşitlik (4) kullanılarak elde edilen değerler Çizelge 5'de verilmiştir. ENTROPY yöntemi en önemli kriterin C4 (sosyal performans skoru) kriteri olduğunu ortaya koymaktadır.

Çizelge 5. Belirsizlik Değerleri ve Kriter Ağırlıkları

	C1	C2	C3	C4	
E_j	0,9913	0,9963	0,9829	0,9707	Toplam
d_j	0,0087	0,0037	0,0171	0,0293	0,0588
w_j	0,1485	0,0625	0,2911	0,4978	1,0000
Sıralama	3	4	2	1	

4.2. İstatistiksel Varyans Objektif Ağırlıklandırma Sonuçları

Eşitlik (5) ile kriterlere ait varyanslar ve Eşitlik (6) ile kriterlerin ağırlıkları hesaplanarak Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Kriterlerin Varyansları ve Ağırlık Değerleri

	C1	C2	C3	C4	Toplam
Varyans	174,8547	119,581	289,5134	473,0422	1056,991
w_j	0,1654	0,1131	0,2739	0,4475	1
Sıralama	3	4	2	1	

Çizelge 6'da rapor edilen sonuçlar dikkate alındığında İstatistiksel Varyans sonuçlarının ENTROPY sonuçlarını desteklediğini söylemek mümkündür.

4.3. Ortak Objektif Ağırlıkların Bayes Yaklaşımı ile Elde Edilmesi

Bu çalışmada ENTROPY ve İstatistiksel Varyans yöntemlerine göre hesaplanan kriter ağırlıklarının birleştirilip tek bir ağırlık olarak ifade edilmesi için Bayes yaklaşımı kullanılmıştır. Bayes yaklaşımı ile iki ağırlığın birleştirilmeye uygunluğu için Spearman ve Pearson korelasyon katsayılarına bakılmıştır. Her iki ağırlık yöntemine göre kriter ağırlıklarının sıralamaları arasındaki ilişki için Spearman korelasyon katsayısına, kriter ağırlıkları arasındaki ilişki için de Pearson korelasyon katsayıları SPSS paket programı ile hesaplanarak Çizelge 7 ve Çizelge 8'de verilmiştir.

Çizelge 7. Spearman Korelasyon Katsayıları

Correlations

			ENTROPY	İstatistiksel Varyans
Spearman's rho	ENTROPY	Correlation Coefficient		1,000
	İstatistiksel Varyans	Correlation Coefficient	1,000	

Ağırlıkların sıralamaları arasında tam pozitif korelasyon olduğu görülmektedir.

Çizelge 8. Pearson Korelasyon Katsayıları

Correlations

		ENTROPY	İstatistiksel Varyans
ENTROPY	Pearson Correlation		,998**
İstatistiksel Varyans	Pearson Correlation	,998**	

Hesaplanan kriter ağırlıkları arasında çok kuvvetli pozitif korelasyon vardır. Her iki korelasyon sonucuna göre bu iki ağırlık değerlerinin Bayes yaklaşımı ile birleştirilmeye uygunluğuna karar verilmiştir. Sonra Eşitlik (7) kullanılarak hesaplanan yeni ağırlıklar Çizelge 9'da gösterilmiştir.

Çizelge 9. Birleştirilmiş Yeni Ağırlık Değerleri

	ENTROPY	**İstatistiksel Varyans**	**BAYES**	w_j
C1	0,1485	0,1654	0,0246	0,0735
C2	0,0625	0,1131	0,0071	0,0212
C3	0,2911	0,2739	0,0797	0,2386
C4	0,4978	0,4475	0,2228	0,6667
		Toplam	0,3341	1,0000

Bayes yaklaşımına göre C4 kriteri 0,6667 ağırlık katsayı değeriyle en önemli kriter olurken, C2 kriteri 0,0212 ağırlık katsayı değeri ile en önemsiz kriter olmuştur.

4.4. ARAS Sıralama Sonuçları

Eşitlik (8) kullanılarak optimal değerlerin yer aldığı karar matrisi Çizelge 10'da verilmiştir.

Çizelge 10. Optimal Değerlerin Yer aldığı Karar Matrisi

	C1	**C2**	**C3**	**C4**
So	91,17	96,49	81,00	96,70
2010	44,78	62,00	74,86	22,03
2011	47,41	60,07	74,69	28,17
2012	54,74	77,41	59,92	45,65
2013	57,45	78,83	67,24	45,27
2014	47,35	79,78	34,55	48,20
2015	58,18	79,96	53,66	56,30
2016	61,09	92,35	42,32	67,15
2017	58,00	85,77	32,80	68,23
2018	64,88	82,33	46,22	73,36
2019	72,68	82,03	68,33	73,12
2020	91,17	96,49	81,42	96,70

Daha sonra Eşitlik (9), (10) ve (11) kullanılarak elde edilen normalize karar matrisi **Çizelge** 11'de verilmiştir.

Çizelge 11. Normalize Karar Matrisi

	C1	**C2**	**C3**	**C4**
So	0,1217	0,0991	0,1135	0,1341
2010	0,0598	0,0637	0,1043	0,0306
2011	0,0633	0,0617	0,1041	0,0391
2012	0,0731	0,0795	0,0835	0,0633

2013	0,0767	0,0810	0,0937	0,0628
2014	0,0632	0,0820	0,0482	0,0669
2015	0,0777	0,0821	0,0748	0,0781
2016	0,0816	0,0949	0,0590	0,0932
2017	0,0774	0,0881	0,0457	0,0946
2018	0,0866	0,0846	0,0644	0,1018
2019	0,0970	0,0843	0,0952	0,1014
2020	0,1217	0,0991	0,1135	0,1341

Bayes yaklaşımı ile elde edilen kriter ağırlıkları kullanılarak ağırlıklı normalize karar matrisi **Çizelge** 12'de verilmiştir.

Çizelge 12. Ağırlıklı Normalize Karar Matrisi

Alternatifler	**C1**	**C2**	**C3**	**C4**
So	0,0089	0,0021	0,0271	0,0894
2010	0,0044	0,0014	0,0249	0,0204
2011	0,0047	0,0013	0,0248	0,0261
2012	0,0054	0,0017	0,0199	0,0422
2013	0,0056	0,0017	0,0224	0,0419
2014	0,0046	0,0017	0,0115	0,0446
2015	0,0057	0,0017	0,0178	0,0521
2016	0,0060	0,0020	0,0141	0,0621
2017	0,0057	0,0019	0,0109	0,0631
2018	0,0064	0,0018	0,0154	0,0678
2019	0,0071	0,0018	0,0227	0,0676
2020	0,0089	0,0021	0,0271	0,0894

Son olarak optimum fonksiyon değerleri için Eşitlik (13) ve fayda fonksiyon değerleri için Eşitlik (14) kullanılarak elde edilen değerler ve alternatiflere ait sıralamalar Çizelge 13'te verilmiştir.

Çizelge 13. Optimum Fonksiyon ve Fayda Fonksiyon Değerleri

Alternatifler	S_i	K_i	
S_0	0,1276		**Sıralama**
2010	0,0510	2,5004	1
2011	0,0569	2,2436	2
2012	0,0692	1,8432	4
2013	0,0716	1,7819	5
2014	0,0625	2,0425	3
2015	0,0774	1,6488	6

2016	0,0842	1,5152	8
2017	0,0816	1,5638	7
2018	0,0914	1,3959	9
2019	0,0993	1,2850	10
2020	0,1276	1,0000	11

İş Bankası'nın ARAS yöntemi ile elde edilen fayda fonksiyon değerlerine göre ESG kriterleri açısından en iyi performans gösterdiği yılın 2010, en kötü performans gösterdiği yılın ise 2020 olduğu söylenebilir. Bu sonuçlar ilgili bankanın ESG raporlama performansının sürekli düştüğünü ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

Bankalar, başta para piyasası olmak üzere finansal sistemin büyük bir bölümünü oluşturan finansal kuruluşlardır. Bir finansal sistemde bankaların hem finansal hem de finansal olmayan açılardan sergilediği yüksek performans finansal sisteme önemli katkılar sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle bankaların hem finansal hem de finansal olmayan açılardan göstermiş oldukları yüksek performans finansal aracılık sisteminin etkin ve verimli bir şekilde işlemesine dolayısıyla da bankacılık sisteminin sürdürülebilirliğine olumlu katkılar sunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin en büyük özel bankası statüsüne sahip İş Bankası'nın ESG performansı ölçmek, sıralamak ve değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada İstatistiksel Varyans, ENTROPY ve ARAS yöntemlerinden oluşan hibrit bir karar verme çerçevesinden yararlanılmıştır. 2010-2020 dönemini kapsayan ESG bileşenlerinin önem katsayılarının belirlenmesinde objektif ağırlık belirleme yöntemlerinden olan İstatistiksel Varyans ve ENTROPY yöntemleri kullanılmıştır. Daha sonra, optimal ağırlıkların belirlenmesi için İstatistiksel Varyans ve ENTROPY ağırlıkları Bayes yaklaşımı çerçevesinde birleştirilmiştir. Bayes yaklaşımından elde edilen bulgular İş Bankası için en önemli kriterinin Sosyal performans skoru kriteri olduğunu göstermektedir. Analiz kapsamında incelenen yıllara ilişkin ARAS yöntemine ilişkin sıralama sonuçları ise İş Bankası'nın ESG performansının sürekli olarak düştüğünü dolayısıyla bankanın sürdürülebilirlik açsından 11 yıllık dönemde kötü performans gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın sonuçları özellikle İş Bankası yönetimi açısından önem taşımaktadır. Rekabet gücü elde etmek ve sürdürülebilir bir performans için ilgili bankanın daha fazla finansal olmayan göstergelere önem vermesi bu doğrultuda iş süreçlerini iyileştirmesi gerekmektedir.

Gelecek çalışmalarda diğer bankaların da veri setine dahil edilmesiyle daha kapsamlı ve karşılaştırmalı bir analiz yapılarak Türk bankaları açısından sürdürülebilirlik performansı detaylı olarak analiz edilebilir.

KAYNAKLAR

Akbulut, O. Y. (2019). CRITIC ve EDAS yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 yılları arasındaki performansının analizi. Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, 4(2), 249-263.

Alareeni, B. A., & Hamdan, A. (2020). ESG impact on performance of US S&P 500-listed firms. Corporate Governance: The International Journal of Business in Society. 20(7), 1409-1428.

Altıntaş, F. F. (2022). Analysis of the Tax Competitiveness Performance of European Countries in the OECD Group: An Application with the Statistical Variance Procedure-Based OCRA Method. *JOEEP*: Journal of Emerging Economies and Policy, *7*(2), 104-119.

Altin, F. G., Tunca, M. Z., & Ömürbek, N. (2020). Entropi Temelli SAW ve ARAS yöntemleri ile Nato ülkeleri askeri güçlerinin sıralanması. Alanya Akademik Bakış, 4(3), 731-753.

Arslan, H. M. (2018). ARAS ve ORESTE Yöntemleri İle Otel İşletmeleri İçin En Etkin Güneş Enerjisi Su Isıtma Sisteminin Belirlenmesi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (20), 58-69.

Atukalp, M. E. (2018). Özel Sermayeli Mevduat Bankalarının Finansal Performanslarının İncelenmesi: Türkiye Örneği. Global Journal of Economics and Business Studies, 7(14), 38-52.

Ayçin, E., & Çakın, E. (2019). Ülkelerin inovasyon performanslarının ölçümünde Entropi ve MABAC çok kriterli karar verme yöntemlerinin bütünleşik olarak kullanılması. Akdeniz İİBF Dergisi, 19(2), 326-351.

Aydın, Y. (2020). A hybrid multi-criteria decision making (MCDM) model consisting of SD and COPRAS methods in performance evaluation of foreign deposit banks. Equinox Journal of Economics Business and Political Studies, 7(2), 160-176.

Aydın, Y. (2021). Bütünleşik Bir ÇKKV Modeli İle Sigorta Şirketlerinin Piyasa Performansının Analizi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (32), 53-66.

Bakır, M., & Atalık, Ö. (2018). Entropi ve ARAS yöntemleriyle havayolu işletmelerinde hizmet kalitesinin değerlendirilmesi. İşletme Araştırmaları Dergisi, *10*(1), 617-638.

Brodny, J., & Tutak, M. (2021). Assessing the level of digital maturity of enterprises in the Central and Eastern European countries using the MCDM and Shannon's entropy methods. *Plos one*, *16*(7), e0253965.

Buallay, A. (2018). Is sustainability reporting (ESG) associated with performance? Evidence from the European banking sector, Management of Environmental Quality: An International Journal., 30(1). 1-19.

Chodha, V., Dubey, R., Kumar, R., Singh, S., & Kaur, S. (2022). Selection of industrial arc welding robot with TOPSIS and Entropy MCDM techniques. Materials Today: Proceedings, 50, 709-715.

Çilek, A. (2022) Bütünleşik SV-CoCoSo Teknikleriyle Etkinlik Analizi: Mevduat Bankaları Gruplarında Bir Uygulama. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 14(26), 52-69.

Çilek, A., & Karavardar, A. (2022). Bütünleşik Entropi ve OCRA Teknikleri İle Özel Sermayeli Ticaret Bankalarının Verimlilik Analizi. Mali Çözüm Dergisi/Financial Analysis, 32(170), 83-109.

Demir, G. (2021a). Özel sermayeli mevduat bankalarında performans analizi: SWARA-RAFSI bütünleşik model uygulaması. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 35(4), 1359-1382.

Demir, G. (2021b). Türk bankacılık sisteminin finansal performansının ROC-ITARA-CODAS yöntemleriyle analizi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(3), 831-847.

Deniz, N. (2020). Teknoloji yönetiminde MOORA ve ARAS çok ölçütlü karar verme teknikleri ile patent değerleme. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (64), 191-207.

Ecer, F. (2014). A hybrid banking websites quality evaluation model using AHP and COPRAS-G: a Turkey case. Technological and Economic Development of Economy, *20*(4), 758-782.

Ecer, F. (2019). Özel sermayeli bankaların kurumsal sürdürülebilirlik performanslarının değerlendirilmesine yönelik çok kriterli bir yaklaşım: Entropi-ARAS bütünleşik modeli. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, *14*(2), 365-390.

Ecer, F. (2021). A consolidated MCDM framework for performance assessment of battery electric vehicles based on ranking strategies. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 143, 110916.

Ecer, F., & Pamucar, D. (2022). A novel LOPCOW-DOBI multi-criteria sustainability performance assessment methodology: An application in developing country banking sector. Omega, 102690.

Ercan, E., & Kundakçı, N. (2017). Bir tekstil işletmesi için desen programı seçiminde ARAS ve OCRA yöntemlerinin karşılaştırılması. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(1), 83-105.

Erdoğan, B. (2022a). BIST'e Kayıtlı Bankaların Finansal Performansının AHP-SD Tabanlı PIV Yöntemiyle Değerlendirilmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (52), 93-109.

Erdoğan, B. (2022b). COVID-19 Kamu Sermayeli Mevduat Bankalarının Performansını Nasıl Etkiledi? SV-EDAS Modeli Uygulaması. Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi, *5*(7), 897-912.

Ersoy, E., Swiecka, B., Grima, S., Özen, E., & Romanova, I. (2022). The Impact of ESG Scores on Bank Market Value? Evidence from the US Banking Industry. Sustainability, 14(15), 9527.

Esmer, Y., & Bağcı, H. (2016). Katılım bankalarında finansal performans analizi: Türkiye örneği-Financial performance analysis of participation banks: The case of Turkey. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 17-30.

Friede, G., Busch, T., & Bassen, A. (2015). ESG and financial performance: aggregated evidence from more than 2000 empirical studies. Journal of sustainable finance & investment, 5(4), 210-233.

Gazel, Y. H., Altinirmak, S., & Karamaşa, Ç. (2021). Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankaların çok kriterli karar verme yöntemlerine göre performanslarının sıralanması. Sosyoekonomi, 29(48), 161-180.

Gençtürk, M., Senal, S., & Aksoy, E. (2021). COVID-19 Pandemisinin Katılım Bankaları Üzerine Etkilerinin Bütünleşik CRITIC-MARCOS Yöntemi ile İncelenmesi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (92), 139-160.

Gezen, A. (2019). Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının Entropi ve WASPAS yöntemleri ile performans analizi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (84), 213-232.

Goswami, S. S., & Behera, D. K. (2021). Solving material handling equipment selection problems in an industry with the help of entropy integrated COPRAS and ARAS MCDM techniques. Process Integration and Optimization for Sustainability, *5*(4), 947-973.

Gülençer, İ. & Türkoğlu, S. P. (2020). Gelişmekte Olan Asya ve Avrupa Ülkelerinin Finansal Gelişmişlik Performansının İstatistiksel Varyans Prosedürü Temelli OCRA Yöntemiyle Analizi. Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 55(2), 1330-1344.

Isik, O., Aydin, Y., & Kosaroglu, S. M. (2020). The assessment of the logistics Performance Index of CEE Countries with the New Combination of SV and MABAC Methods. LogForum, *16*(4), 549-559.

Işık, Ö. (2019a). Entropi ve TOPSIS yöntemleriyle finansal performans ile pay senedi getirileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Kent Akademisi, *12*(1), 200-213.

Işık, Ö. (2019b). Türk Mevduat Bankacılığı Sektörünün Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı Aras Yöntemi Kullanılarak Değerlendirilmesi. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(1), 90-99.

Işık, Ö. (2021). Akbank'ın 2009-2019 dönemi finansal performansının PSI yöntemi ile değerlendirilmesi. Aydın Y. (Ed.), Ekonomi ve finans çalışmaları içinde (s. 299-312). Ankara: Nobel Yayınları.

Işık, Ö., & Ersoy, E. (2020). Özel sermayeli mevduat bankalarında faiz gelir ve giderlerine dayalı performans analizi: CRITIC ve EDAS yöntemleri ile bir uygulama. Karaca, SS ve Demireli E.(Yay. haz.), Finans Teorisine Uygulamalı Katkılar-2 içinde, 69-89.

İhsan, A. L. P., Öztel, A., & Köse, M. S. (2015). Entropi tabanlı MAUT yöntemi ile kurumsal sürdürülebilirlik performansı ölçümü: bir vaka çalışması. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(2), 65-81.

Jovčić, S., & Průša, P. (2021). A Hybrid MCDM Approach in Third-Party Logistics (3PL) Provider Selection. Mathematics, 9(21), 2729.

Karabašević, D., Stanujkić, D., & Urošević, S. (2015). The MCDM Model for Personnel Selection Based on SWARA and ARAS Methods. Management (1820-0222), 20(77), 43-52.

Keçeli, B., & Çankaya, S. (2020). ESG ve Finansal Verilerin Pay Değerine Etkisi: Kuzey Ve Latin Avrupa Ülkeleri Üzerine Bir Çalışma. İstanbul Ticaret Üniversitesi Girişimcilik Dergisi, 4(7), 31-49.

Kenger, M. D., & Organ, A. (2017). Banka personel seçiminin çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi temelli Aras yöntemi ile değerlendirilmesi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(4), 152-170.

Kenger, M. D., & Organ, A. (2017). Banka personel seçiminin çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi temelli ARAS yöntemi ile değerlendirilmesi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(4), 152-170.

Koşaroğlu, Ş. M. (2020). BİST'TE İşlem Gören Bankaların Performanslarının SD ve EDAS Yöntemleriyle Değerlendirilmesi. Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(3), 406-417.

Krylovas, A., Dadelo, S., Kosareva, N., & Zavadskas, E. K. (2017). Entropy–KEMIRA approach for MCDM problem solution in human resources selection task. International journal of information technology & decision making, 16(05), 1183-1209.

Kulalı, G. (2022). Çevresel, Sosyal ve Kurumsal Yönetim (ESG) Performansının Piyasa Değeri Üzerindeki Etkisi: Firma Büyüklüğünün Rolü. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(3), 787-809.

Kutut, V., Zavadskas, E. K., & Lazauskas, M. (2013). Assessment of priority options for preservation of historic city centre buildings using MCDM (ARAS). Procedia Engineering, 57, 657-661.

Li, H., Wang, W., Fan, L., Li, Q., & Chen, X. (2020). A novel hybrid MCDM model for machine tool selection using fuzzy DEMATEL, Entropy weighting and later defuzzification VIKOR. Applied Soft Computing, *91*, 106207.

Nguyen, H. T., Md Dawal, S. Z., Nukman, Y., P. Rifai, A., & Aoyama, H. (2016). An integrated MCDM model for conveyor equipment evaluation and selection in an FMC based on a fuzzy AHP and fuzzy ARAS in the presence of vagueness. PloS one, *11*(4), e0153222.

Nirino, N., Santoro, G., Miglietta, N., & Quaglia, R. (2021). Corporate controversies and company's financial performance: Exploring the moderating role of ESG practices. Technological Forecasting and Social Change, 162, 120341.

Özbek, A., & Engür, M. (2017). Lojistik Firma Web Sitelerinin Aras Yöntemi İle Değerlendirilmesi. The International New Issues In Social Sciences, *5*(5), 105-118.

Özdemir, M., & Turna, G. B. (2020). Website performances of commercial banks in Turkey. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (64), 38-52.

Sharma, K. & Dubey, S.K. (2020). Ranking of E-Commerce Sites in India Using Decision-Making Approach. In: Sharma D., Balas V., Son L., Sharma R., Cengiz K. (eds) Micro-Electronics and Telecommunication Engineering. Lecture Notes in Networks and Systems, 106. *Springer*, Singapore.

Şeker, Y. and Güngör, N. (2022). Does ESG Performance Impact Financial Performance? Evidence from the Utilities Sector. Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi, 24 (MODAVICA Özel Sayısı), 160-183.

Şimşek, O. (2022). Hibrid bir ÇKKV Modeli ile Türk Bankacılık Sektöründe Finansal Performans Değerlendirmesi. Turkish Studies- Economy, *17*(2), 447-470.

Şişman, M. E., & Çankaya, S. (2021) Çevresel, Sosyal ve Kurumsal Yönetişim (ESG) Verilerinin Firmaların Finansal Performansına Etkisi: Hava Yolu Sektörü Üzerine Bir Çalışma. Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(1), 73-91.

Taşabat, S. E., Cinemre, N., & Serkan, Ş. (2015). Farklı ağırlıklandırma tekniklerinin denendiği çok kriterli karar verme yöntemleri ile Türkiye'deki mevduat bankalarının mali performanslarının değerlendirilmesi. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 4(2), 96-110.

Toprakdelen, F., & Pekkaya, M. (2020). Türk Bankaları İflas Riskliliklerinin Gri İlişkiler Analizi ile Değerlendirilmesi. Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(21), 264-297.

Tunca, M. Z., Ömürbek, N., Cömert, H. G., & Aksoy, E. (2016). Opec ülkelerinin performanslarinin çok kriterli karar verme yöntemlerinden Entropi ve Maut ile değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 7(14), 1-12.

Ünvan, Y. A., & Ergenç, C. (2022). Financial performance analysis with the fuzzy COPRAS and Entropy-COPRAS approaches. Computational Economics, 59(4), 1577-1605.

Velte, P. (2017). Does ESG performance have an impact on financial performance? Evidence from Germany. Journal of Global Responsibility. 80(2), 169-178.

Vinogradova, I., Podvezko, V. and Zavadskas, E.K. (2018). The recalculation of the weights of criteria in MCDM methods using the Bayes Approach. Symmetry, 10(205), 1-18. doi:10.3390/sym10060205

Wang, T.C. & Lee, H.D. (2009). Developing a Fuzzy TOPSIS Approach Based on Subjective Weights and Objective Weights. Expert Systems with Applications, 36, 8980-8985.

Yetiz, F., & Kılıç, Y. (2021). Bankaların finansal performansının VIKOR yöntemi ile değerlendirilmesi: Türkiye örneği. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (Akad), *13*(24), 151-164.

Yıldırım, B. F., & Demirci, E. (2017). Banka performansının TOPSIS-M uygulaması ile değerlendirilmesi. Söke İşletme Fakültesi Priene Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 35-48.

Zardari, N. H., Ahmed, K., Shirazi, S. M. & Yusop, Z. B. (2015). Weighting Methods and their Effects on Multi-Criteria Decision Making Model Outcomes in Water Resources Management. Springer Briefs in Water Science and Technology. Springer Book Series. London.

Zavadskas E. K., Turskis Z. & Vilutiene T. (2010). Multiple Criteria Analysis of Foundation Instalment Alternatives by Applying Additive Ratio Assessment (ARAS) Method. Archives of Civil and Mechanical Engineering. 10(3), 123-141.

DÜNYA TEKSTİL VE HAZIR GİYİM SEKTÖRÜNDE FAALİYET GÖSTEREN ÜLKELERİN REKABET GÜCÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

ZEHRA YALNIZ[1], Doç. Dr. FİGEN BÜYÜKAKIN[2], Arş. Gör. SEDANUR DEMİR[3]

[1] Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, talha.yalnz@yandex.com, ORCID ID: 0000-0003-2633-2022

[2] Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, bfigen@kocaeli.edu.tr, ORCİD ID: 0000-0002-0226-7265

[3] Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, sedanur.demir@kocaeli.edu.tr, ORCİD ID: 0000-0002-1473-9610

ÖZET

Tekstil sektörü, dünya ticaret hacminde önemli bir yere sahiptir. Dünya Ticaret Örgütü tarafından yapılan istatistiklere göre, 2021 yılında dünya ticaretinin %4'ünü tekstil ve hazır giyim sektörü oluşturmaktadır. Türkiye'nin dış ticaretinde de önemli bir yere sahip olan tekstil ve hazır giyim sektörünün, 2021 yılı toplam mal ticaretindeki payı %15'tir. Pek çok ülke için özellikle dış ticaret açısından büyük öneme sahip olan bu sektörde ülkelerin rekabet avantajı kazanmaları her geçen gün daha fazla önem taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye için lokomotif sektör denilebilecek olan tekstil sektöründeki rekabet avantajının ortaya konması gereklidir. Ele alınan çalışmada, söz konusu sektörde ülkelerin rekabet gücü kazanmalarının önemi vurgulanmış ve Türkiye'nin üretim ve ihracatında çok önemli yeri olan tekstil sektörüne ilişkin ülkeler arasındaki rekabet gücünün 2000-2020 dönemi için ölçümü yapılmıştır.

Türk tekstil sektörünün rekabet gücü, öncelikle Balassa (1965) tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) endeksi ile ardından da Vollrath (1991) tarafından geliştirilmiş olan Nispi Ticaret Avantajı (RTA) endeksi ve RTA endeksinin doğal logaritması alınarak üretilen Nispi Rekabet Avantajı (RC) endeksi yardımıyla değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Buna göre tekstil sektöründe önde gelen on ihracatçı ülkenin (Türkiye, Çin, Bangladeş, Pakistan, Amerika, Hong Kong, Almanya, Güney Kore, İtalya ve Hindistan) her biri, incelenen dönemdeki her bir yıl için ayrı ayrı hesaplamaya tabi tutulmuştur. Elde edilen sonuçlar, Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektöründe 2000-2020 yılları arasında uluslararası pazarda karşılaştırmalı üstünlüğe ve rekabet gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca analizden elde edilen bir diğer bulgu da Türkiye'nin on ülke arasında RCA ve RTA endekslerine göre 3. sırada yer almasıdır. Öte yandan çalışmada hesaplanan tüm rekabet endekslerinde Türkiye'nin oldukça yüksek bir rekabet avantajına sahip olduğu da anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tekstil İhracatı, Hazır Giyim İhracatı, Rekabet Analizi, Uluslararası Ticarette Rekabet

GİRİŞ

Tekstil sektörü, insanlığın var oluşuyla başlamış eski ve köklü bir üretim alanıdır. Günümüzden yaklaşık beş bin yıl önce, eski Mısır, Mezopotamya ve Anadolu medeniyetlerinde bugünkü temel dokuma kavramına rastlamak mümkündür. Milattan sonra 8. ve 10. yüzyıllarda ise öncelikle Çin'de daha sonra da Anadolu'da yatay dokuma tezgahlarının varlığı saptanmıştır. Söz konusu yatay dokuma tezgahları, 18. yüzyılda ise teknolojik olarak oldukça gelişmişlerdir. O günün şartlarında gelişen iplik ve dokuma sanayileri önce İngiltere'de ardından da Avrupa'da sanayi devriminin öncülüğünü yapmışlardır. 19. yüzyıl sonlarında rejenere elyaf ve iplik, 20. yüzyılda da petrol türevlerinden olan sentetik elyaf iplik ve boyar maddelerin üretimine başlanmış ve kimya endüstrisi de tekstil terbiye alanına girmiştir. Dünya tekstil sektörü, özellikle son 15-20 yıl içinde, önemli yapısal değişimler göstermiş, gittikçe artan ve yayılan otomasyon ile sektörde köklü değişmeler meydana gelmiş ve ülkelerin rekabet şansı daha da artış göstermiştir.

Tekstil üretiminin geçmişi, Türkiye'de Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Ülkedeki tekstil üretimi, 16. ve 17. yüzyıllarda oldukça ileri düzeyde yapılmakta ve yaygın bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun üretim sektörünün, son dönemlere kadar ağırlıklı olarak tekstil sektörü üzerine kurulu olması da sektöre verilen önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle son yüzyıllarda teknolojinin katkısıyla daha da gelişen tekstil sektörü, 1923-1962 yılları arasında ülkede önemli bir üretim kapasitesi oluşturmuştur. Tekstil sektörünün en temel hammaddelerinden biri olan pamuğun Türkiye'de önemli miktarlarda yetiştiriliyor olması, izleyen yıllarda ülkede tekstil sektörünün daha da gelişmesine zemin hazırlamıştır. 1950 ve 1960'lı yıllarda uygulanan ithal ikameci politikalarla tekstil sektörü kamu desteğiyle güçlendirilmiş ve Türkiye ekonomisinde istihdamın temel kaynağı haline gelmiştir. 1972 yılına kadar olan bu süreçte ilk planlı kalkınma denemesinin yapılmasıyla sektör oldukça hızlı bir gelişme göstermiştir. 1980'li yıllarda ise hem Türkiye'nin hem de tekstil sektörünün dışa açılma dönemi başlamış ve sektör iç talepten çok dış talebe cevap vermeye başlamıştır. Böylece, planlı dönemlerden bu yana istikrarlı bir gelişme gösteren sektör, aynı zamanda ülkenin önemli lokomotif sektörlerinden biri haline gelmiştir. 90'lı yıllardan sonra da sektörde otomasyona gidilmek suretiyle yapılan dev yatırımlarla büyük bir atılım gerçekleştirmiştir.

2000 yılından itibaren ise tekstil sektörü yeni bir değişim dönemine girerek aktif pazarlamaya yönelmiş ve kendi özgün tasarımlarını üretmeye başlamıştır. Şirketler üretim, pazarlama, organizasyon alanlarında etkinliklerini artırmaya çalışırken, araştırma geliştirme (Ar-Ge) ve ürün geliştirme çalışmalarına da hız kazandırmışlardır. Bu dönemde ürünlerin nitelikleri de gelişmiş ve dünya kalitesinde üretime ulaşılmıştır. 2000'li yılların başından itibaren maliyet-fiyat-rekabet üçgeninde, başta Çin olmak üzere çok sayıdaki diğer ülkelerle bu alanda rekabet yaşanmaya başlanmıştır.

Günümüzde ise Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün gelişim düzeyi, ağırlıklı olarak Amerika ve Avrupa pazarlarına gerçekleştirilen ihracata dayalı üretimle ilerleme göstermektedir. Avrupa Birliği (AB) ile 1996 yılında gerçekleştirilen Gümrük Birliği Anlaşması sayesinde ülke söz

konusu pazarlara kotasız ihracat yapma fırsatı elde etmiştir. Öte yandan Çin ise bu fırsatı 2007 yılında kazanabilmiştir. Bunun üzerine Çin karşısında Türkiye, kaliteyi düşürüp fiyatı indirerek rekabet etme yolu yerine modaya uygun üretim yapmak, markalaşmaya giderek hem tasarım ürünler hem de katma değeri yüksek ürünler üretmek suretiyle sektörde var olma yolunu seçmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü tarafından yapılan istatistiklere göre, tekstil ve hazır giyim sektörü 2021 yılında dünya ticaretinin %4'ünü, Türkiye'nin dış ticaretinin ise %15'ini oluşturmaktadır, (www.wto.org, Erişim Tarihi: 07.12.2022). Ayrıca Türkiye, 2021 yılı itibarıyla dünya tekstil ihracatından %4,25'lik pay alarak ülke bazlı sıralamada 4'üncü, dünya konfeksiyon ihracatından da %3,7'lik pay alarak dünyada 6'ncı büyük ihracatçı ülke konumunda bulunmaktadır (www.sanayi.gov.tr, Erişim Tarihi: 07.12.2022). Türkiye imalat sanayi 2021 Mayıs ayında yüzde 75 kapasite kullanım oranına sahiptir ve yine 2021 yılında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla içinde en yüksek pay, %22,2 ile imalat sanayine aittir (www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 07.12.2022). Tekstil sektörü ise imalat sanayi içinde önemli bir yere sahiptir. 2020 yılında tekstil ve hazır giyim sektöründeki kapasite kullanım oranı %69 ve % 67 olmuştur. 2021 yılında tekstil ve hazır giyim sektörü toplam istihdamın 1/15'ini karşılarken imalat sanayi istihdamının ise 1/4'ünü karşılamaktadır (evds2.tcmb.gov.tr, Erişim Tarihi: 07.12.2022). Söz konusu verilerden hareketle, tekstil sektörünün rekabet gücünün arttırılması ve sürdürülebilirliği, ülke ekonomisi açısından büyük önem arz etmektedir.

Günümüzde Türkiye'nin yerli sektörlerinden biri olan tekstil ve hazır giyim sektörü, Türkiye'ye net döviz kazandıran nadir sektörlerden biri olmaya devam etmektedir. Ayrıca sektör, ekonomi içindeki gücünü arttırarak sürdürmektedir ve bir yandan istihdamın artmasını sağlarken diğer yandan da ihracatçı konumuyla ekonomiyi güçlendirmektedir. Bu nedenle Türkiye tekstil sektörünün dünya piyasasındaki rekabet gücünün ortaya konması oldukça önemlidir.

İktisat yazınında, uluslararası tekstil ve hazır giyim ticaretinde ülkelerin rekabet avantajlarının ve karşılaştırmalı üstünlüklerinin belirlenmesi amacıyla yapılan, Ricardo ve Heckscher-Ohlin yaklaşımı çerçevesinde hem Türkiye ekonomisinin hem de diğer ülkelerin rekabet gücünü konu alan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin Giuli (1997) Avrupa ülkelerindeki tekstil endüstrisinin uluslararası rekabet gücünü değerlendirmekte, Kaitia (1999) uluslararası karşılaştırmalı üstünlükleri Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve AB ülkeleri açısından ele almakta, Richardson ve Zhang (2001) Amerika'nın ticaret partnerleri karşısındaki karşılaştırmalı üstünlüklerini hesaplamakta, Verma (2002) Hindistan'daki tekstil ve hazır giyim endüstrisinin ihracat açısından uluslararası rekabetçiliğini ölçmekte, Fertö ve Hubbard (2003) Macaristan'nın gıda sektörüne ait uluslararası rekabet gücünü incelemekte, Hinloopen ve Van Marrewijk (2004) de Çin ekonomisinin uluslararası karşılaştırmalı üstünlüklerini irdelemektedir. Çoban ve Kök (2005) ise Türkiye'deki tekstil ve hazır giyim sektörünün dinamik ekonomik performansını belirlemek üzere çalışmalar yapmışlardır. Ayrıca literatürde doğrudan Türkiye'nin tekstil ve hazır giyim sektörüne ilişkin rekabet gücünü analiz eden çalışmalar da bulunmaktadır. Bunların bazıları aşağıda yer almaktadır.

Yılmaz (2003) Türkiye'nin AB-15 pazarındaki rekabet gücünü Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Romanya'nın rekabet güçleri ile karşılaştırmaktadır. Yılmaz çalışmasında uluslararası rekabet gücüne ilişkin olarak dört farklı endeks kullanmıştır. Bunların ilki Balassa'dan hareketle geliştirilen Açıklanmış Rekabet Avantajları (ARA) endeksidir. Diğeri Karşılaştırmalı İhracat Performansı (KİP) endeksi, bir başkası Ticaret Çakışması (Trade Overlap, TÇ) endeksi ve sonuncusu da İhracat Benzerliği (IB) endeksidir. Çalışmanın inceleme dönemi 1996-l999'dur ve alt sektörlere ilişkin tanımlama yapılırken de SITC sınıflandırması dikkate alınarak iki haneli imalat sektörleri beş ayrı grupta toplanmıştır.

Utkulu ve Seymen (2004) ise çalışmalarında, Açıklanmış Rekabet Avantajları (ARA) yöntemini kullanmış ve AB ile yapılan Gümrük Birliği anlaşmasının 1990-2003 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaret ve rekabet gücü üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Çalışmada SITC Rev.3 sınıflandırmasında yer alan iki haneli dış ticaret verileri temel alınmıştır. Yapılan analizin sonuçlarına göre, dünya genelinde Türkiye, ARA ölçütleri bakımından toplam 63 farklı sektörden yalnızca 7 tanesinde ele alınan dönem boyunca karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir ve daha çok gıda ve giyim eşyasından oluşan söz konusu sektörlerde, giyimin zamanla rekabet gücünü kaybettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Yükseler (2005) de çalışmasında, l997-2004 dönemini dikkate alarak kur, enflasyon ve işgücü değişkenleri bağlamında Balassa verimliliğinden hareket etmiş ve aynı zamanda reel kura dayalı olarak işgücü verimliliği ile geliştirilmiş ve düzeltilmiş yeni bir rekabet gücü endeksi elde etmiştir. Bununla birlikte Yükseler (2005) çalışmasında, Türkiye'nin ithalat ve ihracatında en büyük paya sahip olan 15 farklı ülke ile sektörel bazda bir karşılaştırma da yapmıştır. Bu bağlamda Yükseler (2005), Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının küresel ölçekteki reel kur endeksi yerine araştırmaya konu olan ülkelerin enflasyon oranlarını dikkate almış ve bu sayede ülkelerin karşılıklı rekabet güçlerini incelemiştir.

Çakmak (2005) ise çalışmasında, tekstil ve konfeksiyon sektöründe iki ve üç haneli sektörlere ilişkin hem Balassa Endeksini hem de Vollrath Endeksini ayrı ayrı hesaplamıştır. Çalışmada Türkiye'ye ait her iki endeks değerlerinin tekstil ve konfeksiyon sektörlerinin uluslararası piyasalarda hem karşılaştırmalı üstünlük hem de rekabet gücüne sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Ele alınan çalışmanın amacı, tekstil ve hazır giyim sektöründeki dış ticarette önde gelen ülkeler arasında bir karşılaştırma yaparak Türkiye'nin sektörel rekabetçi gücünü ölçmektir. Bu nedenle dünya tekstil ihracatında ilk sıralarda yer alan on ülkenin, ihracat ve ithalat verileri kullanılarak Balassa tarafından geliştirilen RCA ve Vollrath tarafından geliştirilen RTA ve RC endeksleri yardımıyla ülkelerin 2000-2020 dönemindeki rekabet güçleri analiz edilmiştir. Araştırmaya konu olan ülkeler Türkiye, Çin, Hong Kong, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Güney Kore, İtalya, Almanya ve Amerika'dır. Çalışmanın sonuç kısmında yapılan endeks çalışmalarıyla ülkelerin rekabet avantajları ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

VERİ SETİ VE YÖNTEM

İktisat yazınında dış ticaret teorilerinin ilk kez ifade edilmeye başlanması, Adam Smith'in (1776) Ulusların Zenginliği ve David Ricardo'nun (1817) İktisadın İlkeleri adlı eserlerine dayandırılabilir. Buna göre uluslararası ticaret teorisinin temellerinin 18. yüzyılda atıldığını ve 200 yıldır ulusların temel uğraşısının ticaret yolu ile zenginliği arttırmak olduğunu söylemek mümkündür. 18. yüzyılda ticaretin temeli, ihracat ile desteklenen üretim üzerine oturtulmuşken, uluslararası ticarette ise taraflar arasındaki rekabet kavramının ağırlık kazandığı gözlemlenmektedir. Günümüzde de rekabet kavramı ulusların ve firmaların en önemli stratejisi haline gelmiş durumdadır.

Dış ticaret alanında ülkelerin birbirleri ile rekabeti, önemli ölçüde ürettikleri ürünlerdeki karşılaştırmalı üstünlüklerine bağlı olmaktadır. Karşılaştırmalı üstünlük ise bir ülkenin bir malı ticaret yaptığı ülkelere oranla daha etkin bir şekilde üretmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ülkeler arasında karşılaştırmalı üstünlüğün bulunması, farklı malların üretilmesindeki nispi (göreli) maliyetlerin varlığını ifade etmektedir. Klasik iktisadın temellerini atan iktisatçılardan biri olan Ricardo da dış ticarette Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ile ülkelerarası serbest ticaretin yararlarına değinerek ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malların üretiminde uzmanlaşmaya gitmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Literatürde, ülkelerin ve firmaların rekabet gücünü ölçebilmek için pek çok farklı yöntem kullanılmaktadır. Söz konusu yöntemlerin çoğu sayısal veriler kullanarak karşılaştırmalar yapan yöntemlerdir. Bu bağlamda maliyet, üretim, verimlilik, satış fiyatları, ihracat-ithalat, satış hasılatları ve benzeri diğer değişkenler üzerinden analizler yapılmaktadır. Öte yandan piyasa payının ölçümüne yönelik yapılan analizlerde, rekabet gücü göstergesi olarak en çok dikkate alınan kriter, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (RCA) endeksidir. Söz konusu endeks yardımıyla bir ülkenin belirli bir maldaki ticaret performansı ortaya konulabilmektedir.

RCA yaklaşımı, ilk olarak ihracat akışlarını analize dahil ederek bir ülkenin güçlü sektörlerini belirleme fikrinin öncülüğünü yapan Liesner (1958) tarafından literatüre kazandırılmıştır. Ancak daha sonra Balassa tarafından önce 1965'te ve ardından da 1977'de gözden geçirilmiş ve yeniden tanımlanarak geliştirilmiştir. Bu nedenle söz konusu yaklaşım, çoğunlukla "Balassa Endeksi" olarak bilinmektedir.

Balassa geliştirdiği endekste, ülkeler tarafından sıklıkla başvurulan tarife ve miktar sınırlamaları, fiyat-dışı faktörler (uluslararası ticareti yapılan mallar açısından kalite değişiklikleri, müşteri hizmetleri, iyi niyet uygulamaları, tamir-bakım-onarım olanaklarının varlığı ve standardizasyon gibi kriterler) ile göreceli maliyetler gibi değişkenlerin ülkeler arası farklılıkların tanımlanmasında kullanılabileceğini belirterek söz konusu değişkenlerin uluslararası ticareti gerçekeştiren ülkeler arasındaki Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlüklerinin çıkış noktası olabileceğine işaret etmiştir (Benedictis ve Tamberi, 2001). RCA endeksi, genellikle ülkelerin güçlü ve zayıf olan ihracat alanlarını saptama amacına yönelik olarak başvurulan bir endekstir. Balassa'nın bu yaklaşımı, özellikle endüstriler arası analizlerden hemen hemen her sektörün (sektör ve alt-sektör olmak üzere) karşılaştırılmasına kadar birçok

alanda kullanılmakta ve söz konusu yaklaşım hem bölgesel hem de ülkeler arası kıyaslamaların yapılmasını kolaylaştırmaktadır.

Balassa'dan sonra konu ile ilgili olarak yapılan çalışmaların en önemlilerinden bir diğeri de Vollrath'ın (1991) çalışmasıdır. Daha önce de açıklandığı üzere RCA endeksi sadece ihracat değerlerini dikkate almakta iken ithalat değerlerini dikkate almamakta ve bu durum Vollrath (1991) tarafından eleştirilmektedir. Vollrath (1991) çalışmasında, yeni endeksin hesaplanmasında ihracat ve ithalat verilerini birlikte kullanmış ve net ticaret etkisinin hesaba katılması gerektiğini ileri sürmüştür. RCA endeksine yönelik olarak üç farklı tanımlama geliştiren Vollrath, ihracat ve ithalat değerlerini kullanarak belirlediği yeni göstergeyi göreli ticaret avantajı (RTA) olarak tanımlamıştır. Adı geçen endeks, göreli ihracat avantajı (RXA) ile göreli ithalat avantajının (RMA) birbirinden farkı olarak hesaplanmaktadır.

Önce Balassa ve sonrasında da Vollrath tarafından geliştirilen ve ülkeler arası rekabet avantajını ölçmek için kullanılan endekslerin formülleri aşağıda belirtildiği gibidir. Önce Balassa endeksi olarak da bilinen RCA endeksi verilmiştir:

$$RCA_j^i = \left(X_j^i / X_t^i\right) / \left(X_j^w / X_t^w\right) \quad (1)$$

Formülde belirtilen RCA_{ij} terimi j ülkesinin i kadar malı için RCA endeksini ifade etmektedir. Diğer terimler ise şu şekilde tanımlanmaktadır: x_{ij}, j ülkesinin i malı ihracatı; x_{jt}, j ülkesinin toplam ihracatı; x_{iw} i malı dünya ihracatı; x_{wt} toplam dünya ihracatı.

Hesaplanan endeksin RCA>1 olması halinde, j ülkesinin i malında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, ele alınan malın ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. RCA<1 olması ise söz konsu ülkenin ele alınan malda karşılaştırmalı olarak bir dezavantaja sahip olduğunu göstermektedir.

$$RXA_j^i = \left(X_j^i / X_n^i\right) / \left(X_j^r / X_n^r\right) \quad (2)$$

$$RMA_j^i = \left(M_j^i / M_n^i\right) / \left(M_j^r / M_n^r\right) \quad (3)$$

$$RTA_j^i = RXA_j^i - RMA_j^i \quad (4)$$

$$RC_j^i = ln(RXA_j^i) - ln(RMA_j^i) \quad (5)$$

Burada,

RTA_{ij} : j ülkesinin i malında nispi ticaret avantajını,

RXA_{ij} : j ülkesinin i malında nispi ihracat avantajını,

RMA_{ij} : j ülkesinin i malında nispi ithalat avantajını,

RC_{ij} : j ülkesinin i malında nispi rekabet üstünlüğü endeksini,

X: ihracat; M: ithalat; n: geri kalan tüm mallar; r: dünyanın geri kalanını göstermektedir.

Vollrath'ın yaklaşımına göre, yukarıda belirtilen endekslerin (RTA, RXA ve RC) pozitif değerleri ülkelerin karşılaştırmalı avantajını, negatif değerleri ise ülkelerin karşılaştırmalı dezavantajını tanımlamaktadır. Ayrıca Vollrath geliştirdiği yaklaşım ile söz konusu endekslerin belli bir mal veya belli bir ülke ile ülkelerin ve malların ardına kalanlarının arasında da bir ayrım yapmaya olanak tanımaktadır. Endeksler bu yöntem sayesinde dünya ticaretindeki ülke ve malların çift olarak yapılabilen sayımını engellemiş olmaktadır.

Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı avantajın göreli ihracat payı tanımında olduğu gibi, Vollrath'ın üç açıklanmış rekabet avantajı endekslerinin tümünde belirli bir malda göreli bir üstünlüğe sahip olan ülkeleri, olmayanlardan kolaylıkla ayırt edebilme özelliği bulunmaktadır. Şöyle ki, pozitif bir RMA, RXA veya RMA karşılaştırmalı bir avantaj ortaya koyarken, negatif bir değer karşılaştırmalı dezavantajı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, açıklanmış rekabet avantajı endeksleri, belirli bir mal ile diğer tüm mallar arasında net ayrımlar yapmakta ve belirli bir ülke ile dünyanın geri kalanı arasındaki dünya ticaretinde ülke ve malların çift sayımını önlemektedir. Ayrıca ithalatı da içerdiği için gerçek karşılaştırmalı üstünlüğü ölçmeye daha yakın bulunmaktadır. Teorik açıdan ise neoklasik yaklaşıma uygunluk taşımaktadır (Vollrath, 1991).

Ele alınan çalışmada yapılması planlanan analiz için öncelikle söz konusu sektör için belli bir standardizasyonun oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle uluslararası düzeyde genel kabul gören ürün tanımlamaları dikkate alınmış ve endüstriyel olarak sektörlerin üretim içerikleri buna göre sınıflandırılmıştır. Ancak sektörler arasında nadiren ortaya çıkan bazı tanım ve kapsamlara ilişkin faklılıkların varlığı, uygulama aşamasında zaman zaman tercih yapma gerekliliğini ortaya çıkmaktadır. Bu sorun Birleşmiş Milletler Standart Uluslararası Ticaret Sınıflaması (Standart International Trade Classification, SITC) sistemi ile giderilmiştir. Çalışmada analiz için ürünlerin gruplandırılmasında SITC Rev. 3 sistemi kullanılmıştır.

SITC Rev3'e göre, tekstil endüstrisinin ürünleri, ipekli ve pamuklu dokuma; elyaf/hammadde ve hazır giyim olmak üzere üç farklı başlık altında ele alınmaktadır. Bu üç temel bileşenden birincisi, tekstil ipliği ve ilgili ürünleri (pamuklu kumaşlar, dokuma, tüller, süslemeler, danteller, kurdeleler, vb.) içeren SITC 65 (tekstil) kodlu ürün grubudur. İkinci temel bileşen, tekstil elyafları ve hammaddeleri içeren SITC 26, üçüncü temel bileşen ise hazır giyim/konfeksiyon ve çeşitli aksesuarların yer aldığı SITC 84 (hazır giyim) ürün koduyla tanımlanmıştır. Buna göre çalışmada, ülkelerin uluslararası ticaret performansları değerlendirilirken tekstil ürünleri bağlamında genellikle SITC 65, SITC 26 ve SITC 84 kodlu ürün grupları dikkate alınmaktadır. Bu üç grup birbiriyle yakın ilişki içinde olsalar da talep yapıları birbirinden oldukça farklı olduğu için ayrı ayrı ele alınmaktadırlar.

Çalışmada, öncelikle Balassa tarafından geliştirilen RCA endeks hesaplaması yapılmıştır. Söz konusu endeksle, Türkiye'nin ve dünya genelinde tekstil ve hazır giyim ihracatında söz sahibi olan diğer ülkelerin, karşılaştırmalı üstünlükleri hesaplanmış ve bu yöntemle tekstil ürün grupları açısından ülkenin ekonomik performansı tespit edilmiştir. Tablo 1'de 2000-2020 yılları arasında önde gelen tekstil ve hazır giyim ihracatçısı olan ülkelerin ürün gruplarına göre RCA değerleri yer almaktadır.

Tablo 1. Önde Gelen Tekstil İhracatçısı Ülkelerin Ürün Gruplarına Göre RCA Endeksi

Ürün Kodu	Türkiye	Çin	ABD	Almanya	Güney Kore	Hong Kong	Pakistan	Bangladeş	İtalya	Hindistan
261	0.1	8.69	0.05	0.39	0.01	0.16	0.21	0.05	1.43	2.13
263	1.74	0.11	3.69	0.05	0.05	0.1	8.24	0.74	0.08	6.57
264	0.07	0.04	0.06	0.03	0.03	0.01	1.94	652.79	0.04	2.9
265	0.03	0.14	0.05	0.05	0.01	0.02	0.07	1	0.37	5.9
266	1.41	1.02	0.72	0.23	5.36	0.39	1.11	0.08	0.35	2.13
267	0.36	0.76	2.38	2.21	0.52	0.18	0.11	0.16	0.12	2.29
268	0.64	1.25	0.08	0.52	0.02	0.16	0.72	0.04	1.04	0.41
269	1.05	0.23	1.72	1.15	2.27	0.17	7.91	4.3	1.1	0.89
651	3.77	1.83	0.66	0.49	1.16	2.15	22.17	4.78	1.75	6.28
652	4.25	3.56	0.33	0.43	0.64	2.59	52.58	1.95	2.1	3.89
653	4.23	3.37	0.34	0.48	2.39	1.02	7.76	0.14	1.53	2.93
654	1.73	2.26	0.29	0.71	0.72	1.38	0.49	4.94	6.77	3.16
655	4.78	3.03	0.52	0.46	4.38	3.47	1.59	0.2	1.39	0.45
656	4.85	2.49	0.66	0.57	2.12	3.26	1.12	0.31	1.49	1.79
657	1.8	1.59	1.07	1.36	1.87	0.77	1.07	0.7	1.91	0.67
658	6.47	4.09	0.3	0.47	0.35	0.36	53.85	10.75	0.48	5.73
841	3.9	2.73	0.12	0.62	0.18	1.5	13.56	54.11	1.9	2.33
842	5.12	3.08	0.1	0.6	0.2	2.48	3.72	22.95	2.04	3.53
843	3.19	3.62	0.16	0.27	0.26	1.69	29.61	30.17	0.85	4.33
844	5.79	3.75	0.15	0.45	0.25	2.42	4.26	17.04	0.8	2.05
845	5.12	2.98	0.2	0.48	0.21	2.71	3.55	36.68	1.69	2.04
846	5.24	3.44	0.43	0.49	1.29	1.16	13.35	1	3.33	2.2
848	2.29	4.03	0.3	0.46	0.37	1.86	14.96	4.24	2.17	2.39

Kaynak: www.unctad.org sitesinden elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Türkiye ve diğer tekstil ihracatçısı ülkelerin (Çin, Pakistan, Hindistan, Güney Kore, Bangladeş, Hong Kong, Almanya, İtalya ve ABD) tekstil endüstrilerinin uluslararası rekabet gücünü tanımlayan RCA indeksleri üç haneli mal grupları olarak incelendiğinde, SITC üç haneli ürün kategorilerinin dikkate alınmasıyla tekstil ürünleri 16 alt ürün grubu altında, konfeksiyon ürünleri ise 7 alt ürün grubu altında değerlendirilmektedir. Bu sınıflandırmalar bağlamında araştırma kapsamındaki ülkelerin her bir alt sektörlerine ait karşılaştırmalı ihracat performans indeksleri Tablo 1'de görülmektedir. SITC 26 ürün gruplarına bakıldığında, genel olarak Hindistan, Bangladeş ve Pakistan'ın rekabet gücünün daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. SITC 65 ürün gruplarında ise Pakistan, Türkiye, Çin, İtalya, Hong Kong ve Hindistan'ın RCA değerlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bir diğer kategori olan SITC 84 ürün grubunda ise Almanya, ABD ve Güney Kore hariç diğer ülkelerin RCA endeksinin genel itibariyle 1'den büyük ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Dünyadaki Tekstil ve Hazır Giyim Üreticisi Ülkelerin RCA Endeksi (2000-2020)

Yıllar	Türkiye	Çin	Bangladeş	Pakistan	ABD	Hong Kong	Almanya	Güney Kore	İtalya	Hindistan
2000	6.7	3.82	15.58	13.48	0.46	3.39	0.6	1.88	1.93	4.97
2001	6.12	3.64	15.59	13.04	0.43	3.38	0.57	1.83	1.95	4.59
2002	6.19	3.45	15.69	12.85	0.44	3.13	0.57	1.67	1.91	4.29
2003	6.02	3.37	16.21	13.34	0.42	2.96	0.56	1.39	1.9	4.04
2004	5.65	3.25	16.81	13.85	0.42	3	0.58	1.14	1.92	3.79
2005	5.62	3.3	17.82	14.54	0.42	3.07	0.58	1	1.96	3.74
2006	5.25	3.4	19.03	15.38	0.39	3	0.59	0.86	1.94	3.47
2007	5.07	3.35	18.63	14.93	0.35	2.88	0.59	0.79	1.9	3.1
2008	4.57	3.41	21.78	14.32	0.34	2.85	0.64	0.75	2	2.87
2009	4.47	3.29	20.07	13.34	0.32	2.36	0.63	0.69	1.83	3.03
2010	4.8	3.3	21.15	13.85	0.33	2.22	0.63	0.68	1.86	2.68
2011	4.7	3.35	22.17	13.78	0.33	2.02	0.62	0.66	1.86	2.54
2012	4.4	3.3	22.27	13.93	0.33	1.78	0.61	0.67	1.87	2.6
2013	4.28	3.23	21.68	13.88	0.31	1.53	0.58	0.63	1.8	2.85
2014	4.18	3.04	21.13	13.57	0.3	1.38	0.56	0.59	1.76	2.65
2015	3.94	2.78	19.45	13.39	0.3	1.2	0.51	0.54	1.61	2.95
2016	3.94	2.77	19.13	13.85	0.29	1.01	0.51	0.54	1.6	2.84
2017	3.87	2.65	20.1	14.43	0.29	0.94	0.57	0.48	1.63	2.76
2018	3.85	2.7	21.33	14.43	0.29	0.91	0.61	0.48	1.7	2.59
2019	3.7	2.58	20.92	14.3	0.28	0.83	0.61	0.49	1.7	2.52
2020	3.62	2.59	19.7	13.73	0.26	0.57	0.61	0.43	1.46	2.3

Kaynak: www.wto.org sitesinden elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 2'de görüldüğü gibi 2000 ve 2020 yılları arasında dünya tekstil ve hazır giyim sektöründe RCA ortalamaları dikkate alındığında, Türkiye 4.81 ile 3. sırada yer almaktadır. Bangladeş ise 19.34 ile birinci sıradadır. Bangladeş'i sırasıyla Pakistan (13.91), Türkiye (4.81), Hindistan (3.20), Çin (3.17), Hong Kong (2.11) , İtalya (1.81), Güney Kore (0.87), Almanya (0.59) ve ABD (0.35) takip etmektedir. RCA sayısının 1'den büyük olması rekabetçi üstünlüğün var olması anlamına geldiğinden yukarıdaki sıralamada ilk 7 ülkenin rekabet avantajının olduğu ve Güney Kore, Almanya ve ABD'nin rekabet avantajının olmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 3'te önde gelen tekstil ve hazır giyim ihracatçısı ülkelerin 2000-2020 yılları arasındaki rekabet avantajları Vollrath tarafından geliştirilen RMA endeksi ile tespit edilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi RMA endeksine göre, Hindistan 0.33 ortalama ile rekabet avantajı en yüksek ülke olurken, Türkiye 1.03 ile 5. sırada yer almaktadır. Hindistan'ı sırasıyla Çin (0.47) Pakistan (0.57), Güney Kore (0.60), Türkiye (1.3), Almanya (1.07), İtalya (1.20), ABD (1.36), Hong Kong (1.76) ve Bangladeş (4.72) takip etmektedir. RMA endeksinin 1'den büyük olması rekabet avantajının olmadığı anlamına geldiğinden Türkiye, Almanya, İtalya, ABD, Hong Kong ve Bangladeş'in RMA endeksine göre rekabet avantajı bulunmamaktadır.

Tablo 3. Dünyadaki Tekstil ve Hazır Giyim Üreticisi Ülkelerin RMA Endeksi (2000-2020)

Yıllar	Türkiye	Çin	Bangladeş	Pakistan	ABD	Hong Kong	Almanya	Güney Kore	İtalya	Hindistan
2000	0.83	1.2	3.75	0.23	1.33	3.06	1.18	0.53	0.98	0.21
2001	0.99	1.08	4.23	0.28	1.42	3.07	1.14	0.61	1.02	0.25
2002	1.15	0.91	4.23	0.32	1.42	2.89	1.19	0.66	1.05	0.28
2003	1.1	0.72	4.39	0.39	1.46	2.74	1.1	0.61	0.65	0.29
2004	1.05	0.61	4.88	0.37	1.43	2.7	1.16	0.56	1.12	0.27
2005	0.99	0.57	5.22	0.44	1.45	2.73	1.09	0.55	1.18	0.31
2006	0.93	0.5	3	0.44	1.36	2.49	1.02	0.56	1.19	0.26
2007	1.04	0.44	3.6	0.46	1.37	2.3	1.02	0.55	1.21	0.23
2008	1.03	0.41	4.07	0.4	1.35	2.23	1.08	0.49	1.28	0.2
2009	1.17	0.37	3.59	0.47	1.44	1.81	1.12	0.49	1.32	0.21
2010	1.29	0.33	4.86	0.67	1.43	1.66	1.09	0.53	1.31	2.1
2011	1.16	0.31	6.23	0.77	1.35	1.46	1.11	0.56	1.33	0.2
2012	1.02	0.32	6.09	0.68	1.35	1.3	1.08	0.55	1.31	0.19
2013	0.94	0.31	5.52	0.72	1.31	1.08	1.05	0.58	1.29	0.21
2014	1.29	0.29	5.26	0.81	1.23	1.01	1.04	0.61	1.34	0.21
2015	1.32	0.3	4.7	0.86	1.26	0.93	1	0.68	1.27	0.24
2016	0.94	0.29	5.23	0.84	1.2	0.81	0.99	0.73	1.28	0.25
2017	0.88	0.27	5.19	0.78	1.17	0.74	0.99	0.67	1.25	0.23
2018	0.86	0.26	5.51	0.71	1.16	0.72	0.98	0.7	1.24	0.25
2019	0.87	0.24	5.08	0.66	1.97	0.67	0.98	0.74	1.26	0.27
2020	0.68	0.22	4.58	0.58	1.2	0.47	1.09	0.72	1.34	0.26

Kaynak: www.wto.org sitesinden elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 4. Dünyadaki Tekstil ve Hazır Giyim Üreticisi Ülkelerin RXA Endeksi (2000-2020)

Yıllar	Türkiye	Çin	Bangladeş	Pakistan	ABD	Hong Kong	Almanya	Güney Kore	İtalya	Hindistan
2000	10.86	5.45	108.73	52.67	0.44	4.51	0.6	2.14	2.24	7.02
2001	9.5	5.16	114.18	47.62	0.41	4.49	0.56	2.08	2.28	7
2002	9.68	4.89	117.15	44.82	0.42	4.06	0.56	1.87	2.22	5.77
2003	9.17	4.8	71.28	47.62	0.41	3.75	0.55	1.52	2.2	5.28
2004	8.09	4.58	100.59	44.66	0.41	3.75	0.57	1.21	2.21	4.77
2005	7.82	4.74	99.01	44.45	0.41	3.8	0.58	1.04	2.23	4.63
2006	7.03	5.05	114.86	47.84	0.38	3.65	0.58	0.9	2.2	4.19
2007	6.65	5.02	86.84	40.69	0.33	3.44	0.58	0.81	2.14	3.65
2008	5.7	5.11	130.95	32.06	0.33	3.34	0.63	0.81	2.24	3.3
2009	5.67	5.05	134.4	31.07	0.3	2.72	0.63	0.7	2.04	3.58
2010	6.11	5.16	136.08	31.36	0.32	2.52	0.62	0.69	2.07	3.07
2011	5.92	5.3	167.57	30.31	0.32	2.25	0.62	0.71	2.06	2.9
2012	5.44	5.28	144.06	29.82	0.31	1.95	0.6	0.68	2.06	2.96
2013	5.31	5.24	164.55	31.58	0.3	1.65	0.58	0.64	1.99	3.32

2014	5.21	4.88	191.79	31.99	0.29	1.48	0.56	0.6	1.94	3.07
2015	4.92	4.44	157.47	34.04	0.28	1.28	0.5	0.55	1.62	3.51
2016	4.94	4.31	149.1	37.8	0.27	1.06	0.5	0.54	1.76	3.37
2017	4.77	3.94	151.16	38.02	0.03	0.98	0.56	0.49	1.79	3.23
2018	4.69	4.03	185.37	36.24	0.27	0.94	0.6	0.48	1.86	2.98
2019	4.5	3.81	182.02	36.49	0.26	0.86	0.61	0.49	1.87	2.89
2020	4.42	4.03	154.02	35.29	0.25	0.57	0.61	0.43	1.58	2.62

Kaynak: www.wto.org sitesinden elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 4'te RXA endeksi ortalamaları verilmektedir. Buna göre, Türkiye 6.50 ortalama ile 3. sıradayken, Bangladeş 136.24'le yine birinci sırada yer almaktadır. Bangladeş'i sırasıyla Pakistan (38.40), Türkiye (6.50), Çin (4.77), Hindistan (3.96), Hong Kong (2.53), İtalya (2.03), Güney Kore (0.92), Almanya (0.58) ve ABD (0.32) takip etmektedir. RXA endeksinin 1'den küçük olması rekabet avantajının olmadığını gösterdiğinden RXA endeksine göre Güney Kore, Almanya ve ABD rekabet avantajına sahip değillerdir.

Tablo 5. Dünyadaki Tekstil ve Hazır Giyim Üreticisi Ülkelerin RTA Endeksi (2000-2020)

Yıllar	Türkiye	Çin	Bangladeş	Pakistan	ABD	Hong Kong	Almanya	Güney Kore	İtalya	Hindistan
2000	10.03	4.25	104.98	0.68	-0.89	1.45	-0.58	1.61	1.26	6.81
2001	8.51	4.08	109.95	47.34	-1.01	1.42	-0.58	1.47	1.26	6.75
2002	8.53	3.98	112.92	44.5	-1	1.17	-0.63	1.21	1.17	5.49
2003	8.07	4.08	66.89	47.23	-1.05	1.01	-0.55	0.91	1.55	4.99
2004	7.04	3.97	95.71	44.29	-1.02	1.05	-0.59	0.65	1.09	4.5
2005	6.83	4.17	93.79	44.01	-1.04	1.07	-0.51	0.49	1.05	4.32
2006	6.1	4.55	111.86	47.4	-0.98	1.16	-0.44	0.34	1.01	3.93
2007	5.61	4.58	83.24	40.23	-1.04	1.14	-0.44	0.26	0.93	3.42
2008	4.67	4.7	126.88	31.66	-1.02	1.11	-0.45	0.32	0.96	3.1
2009	4.5	4.68	130.81	30.6	-1.14	0.91	-0.49	0.21	0.72	3.37
2010	4.82	4.83	131.22	30.69	-1.11	0.86	-0.47	0.16	0.76	0.97
2011	4.76	4.99	161.34	29.54	-1.03	0.79	-0.49	0.15	0.73	2.7
2012	4.42	4.96	137.97	29.14	-1.04	0.65	-0.48	0.13	0.75	2.77
2013	4.37	4.93	159.03	30.86	-1.01	0.57	-0.47	0.06	0.7	3.11
2014	3.92	4.59	186.53	31.18	-0.94	0.47	-0.48	-0.01	0.6	2.86
2015	3.6	4.14	152.77	33.18	-0.98	0.35	-0.5	-0.13	0.35	3.27
2016	4	4.02	143.87	36.96	-0.93	0.25	-0.49	-0.19	0.48	3.12
2017	3.89	3.67	145.97	37.24	-1.14	0.24	-0.43	-0.18	0.54	3
2018	3.83	3.77	179.86	35.53	-0.89	0.22	-0.38	-0.22	0.62	2.73
2019	3.63	3.57	176.94	35.83	-1.71	0.19	-0.37	-0.25	0.61	2.62
2020	3.74	3.81	149.44	34.71	-0.95	0.1	-0.48	-0.29	0.24	2.36

Kaynak: www.wto.org sitesinden elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 5'te RTA endeksine göre, 2000-2020 yılları arasında önde gelen tekstil ve hazır giyim ihracatçısı ülkelerin rekabet sıralaması gösterilmektedir. Tabloya göre, Türkiye 5.47 değer ile

3. sırada yer almaktadır. Bangladeş 105'le 1. olurken, Bangladeş'i sırasıyla Pakistan (37.10), Türkiye (5.47), Çin (4.30), Hindistan (3.63), İtalya (0.83), Hong Kong (0.77) , Almanya (0.49), Güney Kore (0.31) ve ABD (-1.04) takip etmektedir. RTA endeksinin artı (pozitif) değerde olması rekabet avantajının olduğunu gösterdiği için tabloda ABD eksi (negatif) değerde olduğundan rekabet avantajı tamamen ortadan kalkmıştır.

Tablo 6. Dünyadaki Tekstil ve Hazır Giyim Üreticisi Ülkelerin RC Endeksi (2000-2020)

Yıllar	Türkiye	Çin	Bangladeş	Pakistan	ABD	Hong Kong	Almanya	Güney Kore	İtalya	Hindistan
2000	2.57	1.51	3.37	5.43	-1.11	0.39	-0.68	1.4	0.83	3.51
2001	2.26	1.56	3.3	5.14	-1.24	0.38	-0.71	1.23	0.8	3.33
2002	2.13	1.68	3.32	4.94	-1.22	0.34	-0.75	1.04	0.75	3.03
2003	2.12	1.9	2.79	4.8	-1.27	0.31	-0.69	0.91	1.22	2.9
2004	2.04	2.02	3.03	4.79	-1.25	0.33	-0.71	0.77	0.68	2.87
2005	2.07	2.12	2.94	4.62	-1.26	0.33	-0.63	0.64	0.64	2.7
2006	2.02	2.31	3.65	4.69	-1.28	0.38	-0.56	0.47	0.61	2.78
2007	1.86	2.43	3.18	4.48	-1.42	0.4	-0.56	0.39	0.57	2.76
2008	1.71	2.52	3.47	4.38	-1.41	0.4	-0.54	0.5	0.56	2.8
2009	1.58	2.61	3.62	4.19	-1.57	0.41	-0.58	0.36	0.44	2.84
2010	1.56	2.75	3.33	3.85	-1.5	0.42	-0.56	0.26	0.46	0.38
2011	1.63	2.84	3.29	3.67	-1.44	0.43	-0.58	0.24	0.44	2.67
2012	1.67	2.8	3.16	3.78	-1.47	0.41	-0.59	0.21	0.45	2.75
2013	1.73	2.83	3.39	3.78	-1.47	0.42	-0.59	0.1	0.43	2.76
2014	1.4	2.82	3.6	3.68	-1.44	0.38	-0.62	-0.02	0.37	2.68
2015	1.32	2.69	3.51	3.68	-1.5	0.32	-0.69	-0.21	0.24	2.68
2016	1.66	2.7	3.35	3.81	-1.49	0.27	-0.68	-0.3	0.32	2.6
2017	1.69	2.68	3.37	3.89	-3.66	0.28	-0.57	-0.31	0.36	2.64
2018	1.7	2.74	3.52	3.93	-1.46	0.27	-0.49	-0.38	0.41	2.48
2019	1.64	2.76	3.58	4.01	-2.03	0.25	-0.47	-0.41	0.39	2.37
2020	1.87	2.91	3.52	4.11	-1.57	0.19	-0.58	-0.52	0.16	2.31

Kaynak: www.wto.org sitesinden elde edilen veriler kullanılarak tarafımızca hesaplanmıştır.

Tablo 6, 2000-2020 yılları arasında ülkelerin RC endeksini göstermektedir. Tabloda Türkiye 1.82 ortalama ile 5. sıradayken Pakistan 4.27 ile 1. olmuştur. Pakistan'ı sırasıyla Bangladeş (3.35), Hindistan (2.66), Çin (2.44), Türkiye (1.82), İtalya (0.53), Hong Kong (0.35), Güney Kore (0.30), Almanya (-0.61) ve ABD (-1.53) izlemektedir. RC endeksi değerinin pozitif olması rekabet avantajının olduğunu gösterdiğinden Almanya ve ABD negatif değerde olduğu için RC endeksine göre rekabet avantajına sahip bulunmamaktadırlar.

SONUÇ

Tekstil ve hazır giyim (konfeksiyon) sektörleri, dünyada rekabetin en fazla yaşandığı, ülkelerin ekonomik kalkınmalarına önemli katkısı olan ve aynı zamanda da tarife ve tarife dışı engellerle en çok korunan ve teşvik verilen sektörler arasında yer almaktadırlar. Şöyle ki, ele alınan sektör gelişmekte olan ülkelerde düşük sermaye ile istihdamı arttırıcı bir etkiye sahip olduğundan

çeşitli teşviklerle desteklenmekte iken; gelişmiş ülkelerde ise sektördeki mevcut istihdamın korunabilmesi için sektörün rakiplerine karşı korunması amaçlanmakta ve yeni teknolojilerle geliştirilen üretim yöntemlerinin kullanılmasına ilişkin politikalar izlenmektedir. Ayrıca günümüzde tekstil ve hazır giyim sektöründe markalaşmanın önemi çok büyüktür. Bu nedenle bazı ülkeler, sektörün güç kaybetmesi sonucunda markalaşmaya ağırlık vermektedirler.

Bilindiği üzere Ricardo'dan bu yana dış ticaretin oluşmasında mutlak değil karşılaştırmalı maliyet avantajlarının rolü büyük önem taşımaktadır. Başka bir ifadeyle, bir ülkenin bütün sektörlerinin rakiplerine kıyasla avantaj ya da üstünlük dereceleri hesaplanıp sektörler bir üstünlük sıralamasına koyulduktan sonra ülkenin en avantajlı olduğu (karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu) sektörlerinin saptanması mümkündür. Buna göre, bir ülke bütün sektörlerde mutlak avantaja sahip olsa bile, ancak karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malların üretiminde uzmanlaşıp söz konusu malları ihraç etmelidir. Çok mallı bir modelde, uzmanlaşılması gereken (dış satımcı) veya uzmanlaşılmaması gereken (dış alımcı) sektörler arasındaki sınır ise talep yapısı tarafından belirlenmektedir.

Ele alınan çalışmada, ülkenin imalat sektörü açısından önemli bir konuma sahip olan ve ülke ekonomisi açısından istihdamda, üretimde ve ihracatta ilk sıralarda yer alan Türk tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücünün değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'nin rekabet gücünü ölçmek amacıyla Balassa tarafından geliştirilen açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (RCA) endeksi ve Vollrath tarafından geliştirilen RTA ve RC endeksleri kullanılmıştır. Bu endeksler yardımıyla Türkiye ekonomisinin tekstil sektörünün analizi yapılmış ve ülkenin tekstil ihracatçısı olan diğer ülkelerle kıyaslaması gerçekleştirilerek, SITC üç haneli ürün grupları açısından karşılaştırmalı üstünlükleri belirlenmiştir. Araştırmaya Türkiye'nin yanı sıra dahil edilen diğer ülkeler Çin, Pakistan, Hindistan, Güney Kore, Bangladeş, Hong Kong, Almanya, İtalya ve Amerika'dır.

Elde edilen RCA endeksi analiz sonuçları, mal gruplarına göre araştırmaya konu olan ülkelerin çoğunlukla rekabet avantajının bulunduğunu göstermektedir. İncelenen yıllar itibariyle Pakistan, Bangladeş, Türkiye ve Hindistan sektörde uluslararası rekabet gücü yüksek olan ülkelerdir. Öte yandan mal gruplarını dikkate alınmadan sadece tekstil ve hazır giyim toplam ihracat rakamları ile yapılan RCA endeksine göre ise 2000-2020 yılları arasında sırasıyla Bangladeş, Pakistan, Türkiye, Hindistan, Çin, Hong Kong ve İtalya rekabet avantajına sahip olurken, Güney Kore, Almanya ve Amerika rekabet avantajına sahip değillerdir. RMA, RXA, RTA ve RC endeksleriyle yapılan hesaplamaların sonuçlarına göre incelenen ülkelerin çoğunluğunun rekabet avantajının bulunduğu ortaya çıkmıştır. RTA endeksi sonuçlarına göre, Türkiye, Çin, Pakistan, Hindistan, Güney Kore, Bangladeş, Hong Kong, İtalya ve Almanya'nın rekabet avantajı bulunurken Amerika'nın rekabet avantajı bulunmamaktadır. Bir diğer endeks olan RC endeksine göre de söz konusu ülkelerden Almanya ve Amerika dışındaki diğer tüm ülkelerin rekabet avantajının bulunduğu tespit edilmiştir. Türkiye açısından genel bir değerlendirme yapılacak olursa tekstil ve hazır giyim sektöründe son yirmi yılda rekabetçi üstünlükte önemli bir artış olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye son yıllarda tekstil sektörü açısından dünya ihracat sıralamasında genellikle ilk beşte yer almaktadır.

Türkiye'de imalat sanayinin önemli bir bileşeni olan tekstil ve hazır giyim sektörünün uluslararası rekabet gücünün artırılabilmesi için öncellikle devletin ekonomik istikrarı sağlayan politikalar izlemesi ve piyasalara ilişkin belirsizlik unsurunun özellikle yatırımcılar için en aza indirgenmesi gerekmektedir. Son yıllarda, uluslararası rekabet gücünü önemli ölçüde etkileyen birtakım eğilimler ortaya çıkmıştır. Bunlar, küresel ticaretin yayılması, gümrük tarife oranları ve tarife dışı engellerin azaltılması, bilgi ve teknolojinin dünya genelinde zaman ve mekan tanımadan çok hızlı bir şekilde yayılması şeklinde sıralanabilirler. Bu eğilimlerin yaygınlaşması ile birlikte özellikle bölgesel piyasalarla bütünleşmek isteyen ülkemizde rekabet olgusu önem kazanmaya başlamıştır. Rekabet gücünün ülke genelinde arttırılabilmesi için her şeyden önce rekabet ölçüm yöntemlerinin yaygın olarak bilinip uygulanması çok önemlidir. Söz konusu yöntemler hem şirketlere hem de sektör kuruluşlarına izleyecekleri politikaların belirlenmesinde, yeni olarak başlatılan uygulamaların takip edilmesinde, kıyaslama ve stratejik planlamaların yapım aşamasında büyük ölçüde yardımcı olmaktadırlar.

Öte yandan yeni bir malın üretimi, malın kalitesinin yenilenmesi, yeni bir üretim tekniğinin geliştirilmesi, yeni piyasalara açılma, yeni bir hammadde kaynağının bulunması ya da var olanın işlenebilmesi gibi faaliyetlerle yeniliklerin gerçekleştirilebilmesi için kurumsallaşmış Ar-Ge faaliyetlerine, teknolojiye ve yüksek düzeyde beceriye gerek duyulmaktadır. Rekabetçi piyasalarda faaliyette bulunan firmalar, piyasada varlık gösterebilmek ve piyasada kalıcı olduklarını kanıtlayabilmek için diğerlerinden farklı olduklarını ispat etmek zorundadırlar. Bu doğrultudaki hedef için firmaların daha kaliteli, daha ucuz, daha iyi ve modaya daha uygun bir ürüne, hatta yeni bir buluşa sahip olmaları büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla rekabetçi piyasalarda girişimcilerin Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmaları sektörde söz sahibi olabilmenin önemli bir adımı olmaktadır. Bu nedenle, firmalar arasındaki rekabetin etkileri yalnızca fiyatta değil, yatırım ve teknoloji alanında da görülmektedir. Sürdürülebilir ve yaşam standartlarını azami ölçüde artıran bir rekabetçi üstünlük; yenilik ve icatlar, farklılaşmış ürünler, markalaşma ve planlama yoluyla yüksek bir kalite düzeyine ulaşan endüstri ve endüstri kümelenmeleri ile elde edilebilir. Bu nedenle sektörde Ar-Ge faaliyetlerine daha fazla önem verilmeli, teknolojik yeniliklerin önü açılarak ve yeni pazarlama stratejileri geliştirilmelidir. Bilgi ve teknoloji dünyası olarak tanımlanabilen değişen dünyaya ayak uydurularak, firmaların etkin pazarlama birimleri, reklam stratejileri ve yenilikleri ile satışlarını arttırmaları önemlidir. Ayrıca yeni dünya düzeninde önemli bir etken de firmaların kurumsallaşarak dünyanın her tarafında şubeleşmeye gitmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Balassa B. A. (1965). Trade Liberalizition and "Revelaed" Comperative Advantage. *The Manchester School, 33,* 92-123.

Çakmak, Ö. A. (2005). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Rekabet Gücü: Türkiye Tekstil ve Hazır Giyim Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama. *Ege Academic Review, 5(1),* 65-76.

Çoban, O. & Kök, R. (2005). Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği, 1989-2001. *İktisat İşletme ve Finans, 20(228),* 68-81.

De Benedictis, L. & Tamberi, M. (2001). A Note on the Balassa Index of Revealed Comparative Advantage. *Available at SSRN:* https://ssrn.com/abstract=289602.

Fertö, I. & Hubbard, L. J. (2003). Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri–food Sectors. *World Economy, 26*(2), 247-259.

Giuli, M. (1997). The Competitiveness of the European Textile Industry. *London South Bank University Centre for International Business Studies, (No. 2-97).*

Hinloopen, J. & Van Marrewijk, C. (2004). Dynamics of Chinese Comparative Advantage. *Tinbergen Institute Discussion Paper, Tl 2004-034/2*.

Kaitila, V. (1999). Trade and revealed comparative advantage: Hungary, the Czech Republic, and the European Union. *BOFIT Discussion Paper No. 8/1999.*

Liesner, H. H. (1958). United States Imports and World Trade. *The Economic Journal, 68(271),* 556-558.

Richardson, J. D. & Zhang, C. (2001). Revealing Comparative Advantage: Chaotic or Coherent Patterns Across Time and Sector and US Trading Partner? In *Topics in Empirical International Economics: A Festschrift in Honor of Robert E. Lipsey*. University of Chicago Press, 195-232.

T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2021). *Tekstil, Hazır Giyim ve Deri Ürünleri Sektörleri Raporu (2021)*. Erişim Adresi: www.sanayi.org. Erişim Tarihi: 07.12.2022.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), (2022). *Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)*. Erişim Adresi: https://evds2.tcmb.gov.tr/. Erişim Tarihi: 07.12.2022.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2022). *İstatistik Veri Portalı*. Erişim Adresi: www.tuik.gov.tr. Erişim Tarihi: 07.12.2022.

United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), (2022). *UNCTAD Stat*. Erişim Adresi: www.unctadstat.unctad.org. Erişim Tarihi: 01.12.2022.

Utkulu, U. & Seymen, D. (2004). Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-à-vis the EU/15. In *European Trade Study Group 6th Annual Conference, ETSG*, 1-26.

Verma, S. (2002). Export Competitiveness of Indian Textile and Garment Industry. *Indian Council for Research on International Economic Relations, Working Paper, 94*.

Vollrath, T. L. (1991). A Theoretical Evaluation of Alternative Trade İntensity Measures of Revealed Comparative Advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv, 127(2),* 265-280.

World Trade Center (WTO), (2022). *World Trade Report*. Erişim Adresi: www.wto.org. Erişim Tarihi: 07.12.2022.

Yılmaz, B. (2003). Turkeys Competitiveness in the European Union: A Comparison with Five Candidate Countries-Bulgaria, The Czech Republic, Hungary, Poland, Romania-and the EU15. *Ezoneplus Working Paper, (No. 12).*

Yükseler, Z. (2005). Türkiye'nin Rekabet Gücündeki Gelişim (1997-2004). *Discussion Paper, (No. 2005/1).*

GÜÇ MESAFESİ ALGISI VE ÖZ ETKİNLİK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Emine KARAKAPLAN ÖZER

Adıyaman Üniversitesi, Sani Konukoğlu SBMYO, eozer@adiyaman.edu.tr,

Orcid ID 0000000307108850

ÖZET

Gücün eşit olmayan şekliyle dağılımının daha az güçlü bireyler tarafından benimsenmesi ve bu durumun evde ebeveyn ilişkileri ile başlayıp organizasyonlar da dahil olmak üzere birçok farklı alana yansıması bu alanlarda, kültürün boyutlarından biri olan, güç mesafesinin yüksek olması olarak tanımlanmaktadır. Bu yapının etkisi ile yetişen bireylerin kendileri ile algılarının oluşmasında kültürün etkisi yadsınamayacak bir gerçekliktir. Yüksek güç mesafesinin kabullenilmesi ve her alanda yaşanması bireylerin öz etkinlik algıları ile de bağlantılı olabileceği hipotezinden yola çıkan bu çalışmada güç mesafesi algısı ve öz etkinlik ilişkisi araştırılmaktadır. Bu kapsamda güç mesafesi ile öz etkinliğin alt boyutları, zorluklara atılma/ mücadele, işe başlama/ tamamlama ve sosyal etkinlik arasındaki ilişki de incelenmiştir. Çalışmaya 201 üniversite öğrencisi katılım sağlamıştır. Veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları güç mesafesi ile öz etkinlik arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Güç mesafesi ile öz etkinliğin alt boyutlarından zorluklara atılma/ mücadele ve sosyal etkinlik arasında negatif yönlü bir ilişki var iken güç mesafesi ile işe başlama/ tamamlama alt boyutu arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır. Çalışmanın bulgularıyla desteklenen negatif yönlü ilişki zayıf bir ilişki de olsa henüz birçoğu iş yaşamına tam anlamıyla atılmamış üniversite öğrencilerinde güç mesafesi algısı arttıkça öz etkinliğin azalıyor olması insan kaynakları yönetim süreçlerindeki planlamalar için organizasyonlara sunulan önemli bir sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: Güç Mesafesi, Öz etkinlik, Yönetim

A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP OF POWER DISTANCE AND SELF-EFFICACY

ABSTRACT

As a dimension of the culture, the unequal distribution of power is adopted by less powerful individuals, and this situation starts with parental relations at home and reflects in

many different areas, including organizations, is defined as a high power distance. It is an undeniable reality that the influence of culture in the formation of self-perceptions of individuals who grew up with the effect of this structure. Accepting high power distance and experiencing it in all areas may also be related to individuals' perceptions of self-efficacy. Based on this hypothesis, this study investigates the relationship between power distance perception and self-efficacy. In this context, the relationship between power distance and sub-dimensions of self-efficacy, taking on difficulties/fighting, starting/completing work, and social effectiveness were also examined. 201 university students participated in the study. Questionnaire technique was used as data collection tool. The results of the study reveal that there is a negative significant relationship between power distance and self-efficacy. This relationship is a weak. While there is a negative relationship between power distance and the sub-dimensions of self-efficacy, throwing difficulties/fighting and social activity, no significant relationship was found between power distance and the sub-dimension of starting/completing work. Although the negative relationship supported by the findings of the study is weak, the fact that self-efficacy decreases as the power distance perception increases in university students, many of whom have not yet been fully engaged in business life, is an important result presented to organizations for planning in human resources management processes.

Key Words: Power Distance, Self-efficacy, Management

1.GİRİŞ

Kültürün örgütlerdeki çalışan davranışları üzerindeki etkisi yadsınamayacak derecede büyüktür. İşletmeler küreselleşmenin etkileri ile her geçen gün daha fazla çeşitliliği bir arada bulundurmaktadır. Kültürel çeşitlilik de bunlardan biridir. İşletmelerde başarının anahtarı çalışanların, örgütlerin ve toplumların sahip olduğu kültürel değerlerin davranışsal etkilerine hâkim olabilmektedir (Khatri, 2009). İnsan kaynağının önemini her geçen gün daha fazla kavrayan işletmeler için kaynağı oluşturan yapıları bilerek dinamiklere hâkim olmak önemlidir.

Kültür konusu ile ilgili genel geçer çalışmalar içerisinde en dikkat çekeni Hofstede (2001) tarafından gerçekleştirilmiştir. Hofstede (1980) kültüre dair ilk olarak dört boyut üzerinde çalışmıştır. Bu boyutlar bireyselci/kolektivist yapı, güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma ve maskülen/ feminen toplumdur. Ancak daha sonra bu boyutlara kısa vadeli /uzun vadeli oryantasyon boyutunu (2001) ve serbestliğe karşı sınırlama boyutunu (2011) eklemiştir. Hofstede (2011) elliden fazla ülkede bu boyutlara dair çalışmalar yürütmüş ve her bir boyutun ülkelere göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada Hofstede tarafından geliştirilen bu beş boyuttan biri olan güç mesafesi ele alınacaktır. Güç mesafesi daha az güçlü üyelerin gücün eşit olmayan bir şekilde dağıtılmasını kabul etmesi olarak tanımlanmaktadır (Hofstede, 2011).

Kültürün temelde bireyler üzerinde oluşturduğu etki yadsınamayacak derecede büyüktür. Örneğin kültürün baskıcı veya özgürlükçü yapısı kişilerin kendileri ile ilgili algılarını şekillendirebilmektedir (Bağcı, 2022: 317). Bireyin kendi yeteneklerine yönelik yargıları olarak tanımlanan öz etkinlik (Bandura, 1997) ile gücün eşit olmayan bir şekilde dağıtılması yani güç mesafesi algısı (Hofstede, 2011) arasındaki ilişki merak uyandırmaktadır. Buradan yola çıkan bu çalışmanın amacı güç mesafesi algısı ile öz etkinlik ilişkisinin değerlendirilmesidir. Türkiye Geert Hofstede tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarına göre yüksek güç mesafesine sahip bir ülkedir. Ancak her geçen gün gelişen ve değişen bir çevrede bu tür sonuçların özellikle yeni nesiller ile çalışılarak değerlendirilmesi alana önemli katkılar sunacaktır. Bu nedenle bu çalışma potansiyel çalışanlar olarak kısa zaman sonra örgütlerde yerlerini alacak üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Henüz iş yaşamına atılmamış ve örgüt kültürüne adapte olmamış bireylerin bu bağlamdaki algıları önemlidir. Çalışmada öncelikle güç mesafesi ve öz etkinlik kavramları ayrı ayrı ele alınacaktır. Daha sonra her iki değişken arasındaki ilişki istatistiki sonuçlar ile ortaya koyulan bulgular ışığında değerlendirilecektir.

2. GÜÇ MESAFESİ

Güç Mesafesi, organizasyonların daha az güçlü üyelerinin gücün eşit olmayan bir şekilde dağıtılmasını kabul etmesi olarak tanımlanmıştır. Toplumdaki eşitsizlik seviyesi liderler kadar izleyenler tarafından da kabul edilmekte ve onaylanmaktadır (Hofstede, 2011). Yani güç mesafesi, belirli bir sistem içinde hem yüksek hem de düşük güce sahip olanların algıları ve tepkileri ile ilgilidir (Oyserman, 2006: 353). Güç mesafesi dikkate alındığında ülkeler arasındaki farkların organizasyonlar içerisindeki fark dışında ebeveyn-çocuk, öğretmen-öğrenci, ast patron ve otorite-vatandaş gibi rollere de yansıdığı görülmektedir (Hofstede & Hofstede, 2005). Güç mesafesi yüksek olan ülkelerde bireyler hiyerarşiye karşı duyarlıdır. Yöneticilere saygı ve korku ile yaklaşır, onlarla mücadeleye girmezler (Shahwan, 2017)..

Çizelge 1. Düşük ve Yüksek Güç Mesafesine Sahip Toplumlar Arasındaki On Fark (Hofstede, 2011)

Düşük Güç Mesafesi	Yüksek Güç Mesafesi
Meşru bir güç kullanımı olmalı, iyi ve kötü kriterleri ile değerlendirilmeli.	Güç, toplumun bir gerçeğidir, iyiyi ve kötüyü öncelemektedir. Meşruiyeti tartışılamaz.
Ebeveynler tarafından çocuklara eşit muamele gösterilir.	Ebeveynler tarafından çocuklara itaat öğretilir.
Yaşlı insanlara karşı abartı bir saygı yoktur onlardan korkulmaz.	Yaşlı insanlara çok saygı duyulur. Onlara karşı korku beslenir.
Eğitim öğrenci merkezlidir.	Eğitim öğretmen merkezlidir.
Hiyerarşi, roller eşitsizliğini temsil eden kolaylık sağlama aracıdır.	Hiyerarşi, varoluşsal eşitsizlik sağlar.

Astlar kendilerine danışılması beklentisi içerisindedir.	Astlar, yapacaklarının kendilerine belirtilmesini beklerler.
Çoğunluğun oyu üzerine kurulu ve barışçıl bir yönetim mevcuttur.	İşbirliği ve devrimle değişen otokratik yönetim mevcuttur.
Yolsuzluk nadirdir; skandallar siyasi kariyerleri sona erdirir.	Yolsuzluğa sık sık rastlanır; Skandalların üstü kapatılır.
Toplum nezdinde gelir dağılımı eşittir.	Toplum nezdinde gelir dağılımı dengesizlik gösterir.

Ghosh (2011; 89) güç mesafesinin genelde örgütsel ilerleme, çalışanların katılımı ve güçlendirilmesi ve genel örgütsel sağlık için oldukça olumsuz olduğunu belirtmektedir.Çünkü yüksek güç mesafesi olan örgütlerde astların görüşlerini dile getirmeleri çok zordur ve bu nedenle de üstler ve astlar arasında büyük bir iletişim boşluğu mevcuttur. Yöneticilerin astları üzerinde sınırsız güç ve kontrolü vardır. Çalışanlar ise sorgusuz sualsiz, boyun eğici bir tavır içerisindedir. Ayrıca, yaşlı ve üst düzey çalışanlar, genç çalışanlardan yetkinliklerinden kaynaklı değil de sadece yaşlı oldukları ve örgütte uzun zamandır görev yapmaları nedeniyle saygı görür. Güç mesafesinin yüksek olduğu bir kültürde, kararlar tepedeki birkaç kişi tarafından otokratik olarak alınır, hızlıca uygulanır.

Khatri (2009: 1) tarafından gerçekleştirilen çalışmada güç mesafesi algısının örgütlerdeki davranışsal boyuttaki etkisi araştırılmış ve yüksek güç mesafesinin sonuçları olarak aşağıdakiler sıralanmıştır:

- Güç mesafesi algısı yüksek olan çalışanlar, kararlara katılmaya isteksizdir ve pasif bir şekilde yöneticilerinin kararları vermesinden ve talimat almaktan memnundur.
- Çalışanlara sınırlı takdir yetkisi verilmiştir.
- İletişim genellikle dikey olarak aşağı doğru gerçekleşir. Astların görüşlerini dile getirmesi zordur.
- Yöneticilerin astları üzerinde sınırsız gücü ve kontrolü vardır. Çalışanlar ise boyun eğici bir tavır sergilerler.
- Yaşlı ve kıdemli çalışanlar, yetkinlikleri kaynaklı değil de daha çok yaşları ve örgütte uzun süre görev yapmaları nedeniyle saygı görür.
- Kararlar tepedeki birkaç kişi tarafından otokratik olarak alınır. Direnç olmaması nedeniyle kararlar daha hızlı alınır ve uygulanır. Bununla birlikte, özellikle astlarla olan zayıf iletişim nedeniyle organizasyonda kararların kalitesi daha düşüktür.
- Etik dışı davranışlara daha fazla eğilim vardır.
- Yöneticiler mikro yönetim eğilimindedir ve küçük kararlar bile en tepeye bildirilir. Böylece, üst düzey yöneticilerin ajandası rutin kararlarla dolup taşar.

Örgütsel davranış boyutu ile ele alındığında güç mesafesi, çalışanların üstlerinin uygunsuz davranışlarını kabulünü, dönüşümcü liderliğe tepkilerini ve ekiplerin veya örgütlerin yenilikçiliğini etkileyebileceği görülmektedir (Wang & Ding, 2021: 225). Hofstede'nin (2015) araştırmalarının sonuçlarına göre Türkiye yüksek güç mesafesine sahiptir.

3. ÖZ ETKİNLİK

Öz etkinlik insanların, daha önceden belirlenmiş performans çeşitlerine ulaşabilmeleri adına gerekli olan eylem planlarınının organizasyonu ve yürütmesindeki yeteneklerine ilişkin kendilerine yönelik yargılarıdır (Bandura, 1986: 391).

Öz etkinlik, bireylerin dikkate değer etkiler üretme kapasitesi olarak da tanımlanabilmektedir.. Fark oluşturabileceğini bilen, kendini iyi hisseden kişiler inisiyatif alma noktasında hazırdırlar ancak kendilerini çaresiz olarak algılayan kişiler mutlu değillerdir ve eylemleri gerçekleştirmeye yönelik motive değillerdir (Farmer, Xu, & Dupre, 2022: 13812). Öz etkinlik, insanların gösterdiği başarıların, onların davranışları, bireysel faktörleri ve çevrelerindeki koşulları ile olan etkileşimine bağlı olduğunu öne süren sosyal bilişsel teori olarak bilinen bir çerçeveye dayanmaktadır (Bandura, 1986, 1997; Schunk & Pajares, 2000)).

Yüksek öz etkinliğe sahip kişiler daha yüksek iş doyumuna ve görev performansına sahiplerdir, daha olumlu öz değerlendirmeleriyle motivasyon düzeyleri hep daha yüksektir (Luo, Sun, Gao, & Liu, 2021). Öz etkinlik bir kişinin hemen hemen her türlü çabada ne kadar iyi performans göstereceğine dair en güçlü motivasyonel belirleyicilerden biridir. Bir kişinin öz etkinliği, hedeflerinin, çabalarının, stratejilerinin yanı sıra alacağı eğitim ve iş performanslarının da güçlü bir belirleyicisidir (Heslin & Klehe, 2006: 705). Etkinliğinden şüphe duyan kişilerle karşılaştırıldığında, bir görevi başarmak için öz etkinliği yüksek olanlar daha isteklidir, daha çok çalışır, zorluklarla karşılaştıklarında daha uzun süre sebat eder ve daha yüksek düzeyde başarı elde eder (Schunk, 1995).

Öz etkinlik belirli görevlerle ilgili olduğundan, insanlar aynı anda bazı görevler için yüksek öz yeterliliğe ve diğerleri için düşük öz yeterliliğe sahip olabilir. Örneğin, bir yönetici, yönetim muhasebesi gibi rolünün teknik yönleri için yüksek öz yeterliliğe sahip olabilir, ancak çalışanların performans sorunlarıyla ilgilenmek gibi diğer yönler için düşük öz yeterliliğe sahip olabilir (Heslin & Klehe, 2006: 705).

Öz etkinlik, topluluk önünde konuşma, etkili bir yönetici olma gibi becerilerde ustalaşmak için gereken çabayı sürdürmek için önemlidir. Karmaşık görevleri öğrenirken, yüksek öz etkinlik, insanların bahaneler aramak yerine varsayımlarını ve stratejilerini geliştirmeye çabalamasına neden olur. Yüksek öz etkinlik, çalışanların ilgili bilgileri toplama, doğru kararlar verme ve ardından uygun eylemi gerçekleştirme kapasitelerini geliştirir. Bu tür yetenekler, örneğin bir çağrı merkezinde çalışırken kızgın müşterilerle ilgilenmeyi veya karmaşık teknik zorlukların en kısa sürede üstesinden gelmeyi içeren işlerde paha biçilmezdir. Buna karşılık, düşük öz-yeterlik, giderek artan bir şekilde bilgiye dayalı bir toplumda önemli bir yeterlilik olan problem çözmenin kalitesini baltalayabilir (Heslin & Klehe, 2006: 705).

Sürekli öğrenme ve performans geliştirmenin gerekli olduğu dinamik bir çalışma ortamında, yüksek öz etkinlik, bireylerin olumsuz geri bildirim aldıklarında daha az savunmacı tepki vermelerine yardımcı olur. Öz etkinlikleri düşük olduğu alanlarda, insanlar genellikle olumsuz bir sonucu kendilerinde algıladıkları yetersizliğin onaylanması olarak görürler. Bu, belirsiz sonuçların algılanan yetersizliğin kanıtı olarak değerlendirildiği, bireyin öz yeterliliğini, çabasını ve sonraki performansını daha da düşüren bir kısır döngü oluşturabilir. İnsanlar düşük

öz etkinliğe sahip olduklarında, işler ters gittiğinde ya durumu ya da başka birini suçlama eğilimindedirler. Düşük performans için herhangi bir sorumluluğun reddi, bir bireyin gelecekte daha etkili bir şekilde nasıl performans göstereceğini öğrenme şansını da engeller (Heslin & Klehe, 2006: 705).

Türetgen ve Cesur öz etkinliği 3 boyut altında ele almaktadır. Bu boyutlar; zorluklara atılma/mücadele, işe başlama/ tamamlama ve sosyal etkinliktir (2007: 339). Öz etkinlik değişkeni bağlamında bu araştırmada bu alt boyutları içeren bir ölçek kullanılarak sonuçlar ortaya koyulmuştur.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Amacı Ve Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı, Adıyaman Üniversitesi Sani Konukoğlu Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin algıladıkları güç mesafesi ile öz etkinlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemektir. Bu amaçla araştırmanın problem cümlesi "öğrencilerin algıladıkları güç mesafesi ile öz etkinlik düzeyleri arasındaki ilişki ne düzeydedir" şeklindedir. Bu kapsamda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir;

H1: Güç mesafesi algısı ve öz etkinlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.

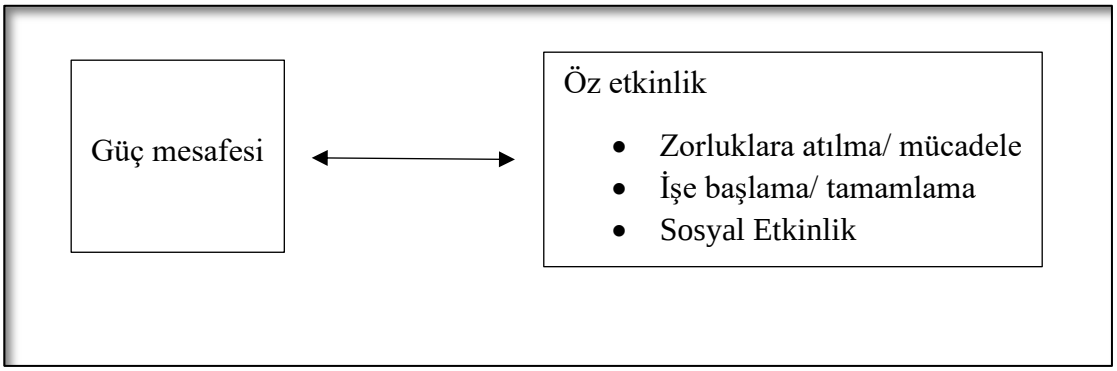
H1a: Güç mesafesi algısı ve öz etkinlik alt boyutu zorluklara atılma/ mücadele arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1b: Güç mesafesi algısı ve öz etkinlik alt boyutu işe başlama/ tamamlama arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H1c: Güç mesafesi algısı ve öz etkinlik alt boyutu sosyal etkinlik arasında anlamlı bir ilişki vardır.

4.2. Araştırmanın Deseni Ve Modeli

Güç mesafesi algısı ve öz etkinlik ilişkisini araştırmaya yönelik bu çalışmada nicel araştırma modellerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama araştırmaları, birden fazla değişken arasındaki ilişkinin, bu değişkenlere kesinlikle müdahale edilmeksizin incelendiği araştırmalardır (Demirel, 2018: 109). Araştırmanın modeli ise Görsel 1'de gösterilmektedir:

Görsel 1. Araştırmanın Modeli

4.3. Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini Adıyaman Üniversitesi Sani Konukoğlu Meslek Yüksekokulunda 2022-2023 yılında öğrenim gören 1382 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise 201 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Katılım gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katkı sağlayan toplam 201 katılımcının demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzdeler Çizelge 1'de gösterilmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerinden cinsiyet, medeni durum, yaş ve çalışma durumu ele alınmıştır.

Çizelge 1. Katılımcıların Dağılımı

Değişkenler	Kategori	n	%
Cinsiyet	Kadın	90	44,8
	Erkek	111	55,2
	Toplam	201	100
Medeni Durum	Evli	10	5,0
	Bekar	191	95,0
	Toplam	201	100
Yaşınız	18 altı	2	1,0
	18-24	180	89,6
	25-30	14	7,0
	31-36	1	,5
	37-43	3	1,5
	44-50	1	,5
	Toplam	201	100
Çalışma Durumu	Çalışıyor	29	14,4
	Çalışmıyor	172	85,6
	Toplam	201	100

Çizelgedeki değişkenlerin dağılımlarına bakıldığında erkek katılımcıların yüzdesinin (55,2) kadın katılımcılara (44,8) oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcılar henüz üniversite öğrencisi olduğu için bekar olanların yüzdesi (95,0) evli olanlara (5,0) oranla dikkat çekici bir düzeyde yüksektir. Yaş değişkeninde ise yığılma ağırlıklı olarak 18-24 yaş aralığındadır (89,6).Katılımcıların % 85,6'sı herhangi bir işte çalışmamaktadır.

4.4. Etik Kurallara Uygunluk

Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin kullanım izni yazarlarından e-posta ile alınmıştır. Araştırma Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu tarafından 07.12.2022 tarihinde resmi olarak etik açıdan uygun bulunmuş ve onaylanmıştır.

4.5. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket toplamda üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden ilgi demografik bileşenleri içeren Kişisel Bilgi Formudur ve toplam dört soru içermektedir. İkinci bölüm ise Öz Etkinlik Ölçeğidir. Bu ölçek Türetgen ve Cesur (2007) tarafından geliştirilmiş, toplamda 19 sorudan ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar zorluklara atılma/ mücadele, işe başlama/ tamamlama ve sosyal etkinliktir. Ölçekte 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. Üçüncü bölüm ise toplamda 10 soru içeren, Varoğlu, Basım, ve Ercil (2000) tarafından geliştirilen tek faktörlü Güç Mesafesi Ölçeğini içermektedir. Bu ölçekte de 5'li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklere dair gerçekleştirilen Güvenilirlik Analizi sonuçları Tabo 2'de belirtilmektedir.

Çizelge 2. Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	Madde Sayısı	Cronbach (α)
Güç Measafesi Ölçeği	10	,781
Öz Etkinlik Ölçeği	19	,807

Çizelgeden de görüldüğü üzere yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik düzeyleri kabul edilebilirdir. Güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen Cronbach's Alpha katsayısının 0,7'den yüksek olması güvenilirliğin kabul edilebilir olduğunu gösterir (Pallant, 2011).

Normallik dağılımı için yapılan analizler sonucunda, örneklem sayısına rağmen parametrik olmayan testler uygulanması gerektiği tespit edilmiştir.

Çizelge 3. Normal Dağılım Analiz Sonuçları

	N	Kolmogorov-Smirnov	p
Güç Masafesi Ölçeği	201	,103	,000
Öz Yetkinlik Ölçeği	201	,073	,011

Çizelge 3'deki Kolmogorov-Smirnov sonuçları hem güç mesafesi ölçeği için (p=, 000) hem de öz etkinlik ölçeği için (p=, 011) verilerin normal bir dağılım göstermediğini ortaya koymaktadır (p<.05). Bu nedenle parametrik olmayan testler uygulanması gerektiği tespit edilmiştir.

4.6. Verilerin Analizi Ve Bulgular

Verilerin analizinde betimsel istatistiklerden faydalanılmıştır. Veriler SPSS 21.0 Paket Programı kullanılarak analiz edilmiştir. Veri dağılımı normal olmadığından, parametrik olan Pearson korelasyon analizi yerine, onun parametrik olmayan dengi Spearman korelasyon analizi tercih edilmiş ve istatistiksel anlamlılık p<,05 olarak tanımlanmıştır. Korelasyon bulguları yorumlanırken p değerinin ,05'den küçük olması iki değişken arasında var olan anlamlı bir korelasyonun ifadesidir. Ancak sadece bu bulgu korelasyon için yeterli bir bilgi değildir. Korelasyon kat sayısı olarak bilinen r değeri de analiz edilmelidir. Korelasyon oranı -

1 ile +1 arasında değişkenlik göstermektedir. Bu oranın yorumlanması ise aşağıdaki şekildedir (Rumsey, 2016):

-1: mükemmel negatif doğrusal ilişki

-0.70: güçlü negatif doğrusal ilişki

-0.50: orta düzeyde negatif doğrusal ilişki

-0.30: zayıf negatif doğrusal ilişki

0: doğrusal ilişki yok

+0.30: zayıf pozitif doğrusal ilişki

+0.50: orta düzeyde pozitif doğrusal ilişki

+0.70: güçlü pozitif doğrusal ilişki

+1: mükemmel pozitif doğrusal ilişki

Çizelge 4. Güç Mesafesi ve Öz Etkinlik ile ilgili Genel Aritmetik Ortalamaların Dağılımı

	Ortalama	Standart Sapma	N
Güç Mesafesi	3,49	,74	201
Öz Etkinlik	3,64	,59	201

Çizelge 4'te görüldüğü üzere, güç mesafesi ifadelerine verilen cevapların ortalaması 3,49, öz etkinlik ifadelerine verilen cevapların ortalaması 3.64'tür. Güç mesafesi soruları için standart sapma ,74 öz etkinlik için standart sapma ,59'dur.

Çizelge 5. Güç Mesafesi ve Öz Etkinlik İlişkisi

		Güç Mesafesi	Öz Etkinlik
Güç Mesafesi	Spearman Correlation	1,000	-0,182**
	Sig. (2-tailed)		0,010
Öz Yetkinlik	Spearman Correlation	-0,182**	1,000
	Sig. (2-tailed)	0,010	

**$p \leq 0,01$

Algılanan güç mesafesi ile öz etkinlik ilişkisini belirlemek için yapılan Spearman Korelasyon analizi sonuçlarına bakıldığında, iki değişken arasında zayıf, negatif doğrusal korelasyon olduğu (r= - 0,182) ve bu korelasyonun da anlamlı olduğu belirlenmiştir (p=.010). Bu durumda güç mesafesi algısı arttıkça öz etkinlik düzeyi düşmektedir. Ya da tam tersi güç mesafesi algısı azaldıkça öz etkinlik düzeyi artmaktadır denilebilir. Böylelikle "H1: Güç mesafesi algısı ve öz etkinlik arasında anlamlı bir ilişki vardır" desteklenmiştir.

Çizelge 6. Güç Mesafesi ve Öz Etkinlik Alt Boyutları İlişkisi

	Güç Mesafesi	Zorluklara atılma/mücadele	İşe başlama/tamamlama	Sosyal etkinlik
Güç Mesafesi	1			
Zorluklara atılma/mücadele	-0,193	1		
İşe başlama/tamamlama	0,090	0,390**	1	
Sosyal etkinlik	-0,223	0,319**	0,141**	1

**$p \leq 0,01$

Güç mesafesi ve öz etkinlik alt boyutları arasındaki ilişkiyi incelemek adına Spearman Korelasyon analizi kullanılmıştır. Bu analizin sonuçlarına göre Güç mesafesi ve alt boyutlardan zorluklara atılma/mücadele (r= -,193) ve sosyal etkinlik (r= -,223) arasında anlamlı negatif yönlü zayıf bir ilişki mevcuttur (p< ,05). Ancak güç mesafesi ve işe başlama/atılma arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanamamıştır (p=0,204 > ,05). Böylelikle "H1a: Güç mesafesi algısı ve öz etkinlik alt boyutu zorluklara atılma/ mücadele arasında anlamlı bir ilişki vardır" desteklenmiş, "H1b: Güç mesafesi algısı ve öz etkinlik alt boyutu işe başlama/ tamamlama arasında anlamlı bir ilişki vardır" desteklenmemiş ve "H1c: Güç mesafesi algısı ve öz etkinlik alt boyutu sosyal etkinlik arasında anlamlı bir ilişki vardır" desteklenmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın temel amacı üniversite öğrencilerinin güç mesafesi algıları ile öz etkinlikleri arasında herhangi bir ilişkinin var olup olmadığını araştırmaktır. Çalışmanın sonuçları güç mesafesi ve öz etkinlik arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Güç mesafesi algısı arttıkça öz etkinlik düzeyi düşmektedir. Öz etkinliğin alt boyutları ile yapılan analizlerin sonuçları da işe başlama/atılma boyutu dışında benzer sonuçları ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın sonuçları önemlidir çünkü insan kaynağının önemini her geçen gün daha fazla kavrayan işletmeler için kaynağı oluşturan yapıları da bilerek dinamiklere hâkim olmak gerekmektedir. Henüz ciddi bir oranı iş yaşamına atılmamış olan üniversite öğrencilerinin güç mesafesine yönelik tutumlarının ortaya koyularak bunun öz etkinlikleri ile olan ilişkisinin değerlendirilmesi gücün kullanımı noktasında yöneticilere yön verecektir. Örgüt hedefleri çoğunlukla başkalarıyla birlikte ve iş birliği içinde gerçekleştirilebildiğinden, güç, eşitlik ve bağımlılık herhangi bir sosyal yapının veya kültürün temel unsurları olmalıdır (Oyserman, 2006: 353). Bu noktalar göz ardı edilmeden en iyi şekilde yönetilmeli ve insan kaynağını elde tutabilmek adına etkin çabalar yürülülmelidir.

Kültüre ve insan kaynağına yönelik bilgilerin bu gibi çalışmaların sonuçları ile ortaya koyulması örgütlerin her geçen gün daha da artan çeşitliliği daha etkin yönetmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca henüz iş yaşamına atılmamış genç nesillere yönelik bu tür çalışmaların sonuçlarının önemsenmesi ve değerlendirilmesi örgütlerin kendi yönetim süreçlerinde

amaçlarına ulaşabilmek adına insan kaynağından maksimum oranda faydalanmasına zemin hazırlamak adına hazırlıklar yapmasına destek olacaktır.

Bu çalışmanın bazı kısıtlarının dile getirilmesi bir sonraki çalışmalara ışık tutacaktır. Çalışmanın ilk kısıtı katılımcıların sadece MYO öğrencilerinden seçilmesidir. Tüm üniversite öğrencileri üzerinde yapılacak olan bir çalışma daha genel geçer sonuçlar ortaya koyacaktır. Ayrıca güç mesafesi ve öz etkinlik değişkenleri arasındaki ilişkinin halizhazırda bir kurumda çalışıyor olan bireyler ile çalışmayanlar arasında araştırılması ve karşılaştırması da ortaya dikkat çekici sonuçlar koyabilir.

KAYNAKÇA

Bağcı, İ. (2022). Kültürün Baskıcı Ve Özgürlükçü Yapısı Karşısında Bireyin Duruşu. *Kültür Araştırmaları Dergisi, 13*, s. 317-332.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory.* Englewood Cliffs: NJ: Prentice Hall.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control.* New York: Freeman.

Can, E., & Gündüz, Y. (2021). Öğretmenlerin Güç Mesafesi ve Öz Yeterlik Algıları ile İşe Yabancılaşma Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Trakya Eğitim Dergisi, 11*(3), s. 1173-1189.

Demirel, E. T. (2018). Nicel Araştırma Tasarımı. Ş. Aslan içinde, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Nicel, Nitel ve Karma Tasarımlar İçin Bir Rehber* (s. 105-117). Eğitim Yayınev.

Farmer, H., Xu, H., & Dupre, M. E. (2022). Self-efficacy. *Encyclopedia of Gerontology and Population*. Cham: Springer International Publishing.

Ghosh, A. (2011). Power Distance in Organizational Contexts- A Review of Collectivist Cultures. *The Indian Journal of Industrial Relations, 47*(1), s. 89-101.

Heslin, P., & Klehe, U. C. (2006). *Encyclopedia of Industrial/Organizational Psychology* . Sage: Thousand Oaks.

Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values.* Beverly Hills, CA: Sage Publications.

Hofstede, G. (2001). *Cultures Consequences: Comparing Values, Behaviours, Institutions and Organisations across Nations.* CA: Thousand Oaks.

Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing Cultures: The Hofstede Model in Context. *Online Readings in Psychology and Cultur, 2*(1).

Hofstede, G. (2015). *Dimension data matrix*. 12 14, 2022 tarihinde Geert Hofstede: https://geerthofstede.com/research-and-vsm/dimension-data-matrix/ adresinden alındı

Hofstede, G., & Hofstede, G. J. (2005). *Cultures and Organizations: Software of the Mind.* New York: McGraw-Hill.

Khatri, N. (2009). Consequences of Power Distance Orientation in Organisations. *VISION The Journal of Business Perspective, 13*(1).

Luo, W., Sun, Y., Gao, F., & Liu, Y. (2021). Linking Self-efficacy and Organizational Identification: A Moderated Mediation Model Based on a Self-Verification Perspective. *Journal of Managerial Psychology*.

Oyserman, D. (2006). High Power, Low Power, and Equality: Culture Beyond Individualism and Collectivism. *Journal of Consumer Psychology, 16*(4), s. 352-356.

Pallant, J. (2011). *SPSS Survival Manual: A Step By Step Guide To Data Analysis Using.* Berkshire: Allen& Unwin.

Rumsey, D. J. (2016). *Statistics for Dummies* (Cilt 2nd Edition). Wiley.

Schunk, D. H. (1995). Self-efficacy, Motivation, and Performance. *Journal of Applied Sport Psychology, 7*(2), s. 112-137.

Schunk, D. H., & Pajares, F. (2000). The Development of Academic Self-Efficacy. A. Wigfield, & J. Eccles içinde, *Development of achievement motivation* (s. 2-27). San Diego: Academic Press.

Shahwan, U. (2017). Relatıonshıp Between" Power-Dıstance" and Employee Performance in Multı-Natıonal Organızatıons. *Skyline Business Journal, 12*(1), s. 48-54.

Türetgen, İ. Ö., & Cesur, S. (2007). Öz Etkinlik Ölçeği'nin Psikometrik Özellikleri - II. *Öneri Dergisi, 7*(28), s. 337 - 343.

Wang, X., & Ding, C. (2021). Polarizing Influence of Power Distance on Country of Origin effect. *Journal of Contemporary Marketing Science, 4*(2), s. 223-237.

YENGEÇLERİN GİZEMİ: "Fıçıdaki Yengeç Sendromu"

Nida Bengisu Torun[1], Prof. Dr. İlhami Yücel[2]

[1]Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, bengisunida1@gmail.com.

[2]ErzincanBinali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yönetim- Organizasyon Anabilim Dalı, iyucel@erzincan.edu.tr.

ÖZET

Örgütler, hem yaşadığımız toplumun olmazsa olmaz bir parçası hem de insanların çeşitli gereksinimlerinin giderilmesi için elzem olan çağdaş toplumun önemli aktörleridir. Bu yapılar içerisinde meydana gelen davranışlar uzun yıllardan beri büyük bir itinayla incelenmektedir. Örgütsel davranış biliminin konusu olan duygu, tutum ve davranışların birey, örgüt ve toplum bazında pozitif etkilerinin yanı sıra olumsuz sonuçları da mevcuttur. Bu örgütsel sonuçlar; örgütsel bağlılık, örgütsel adalet, iş tatmini, işten ayrılma niyeti, sinizm, psikolojik şiddet ve ayrımcılık gibi pek çok farklı şekilde ortaya çıkabilmektedir. Kıskançlık, kibir, antipati, korku gibi çeşitli duyguların neden olduğu "Fıçıdaki Yengeç Sendromu" olumsuz- örgüt içerisinde uygun görülmeyen- davranış biçimi olarak ifade edilmektedir. Bu araştırmanın amacı; fıçıdaki yengeç sendromunu açıklamak, nedenlerini, olası sonuçlarını ve alınabilecek çözüm önerilerini ortaya koymak ve böylece bu sendromun yarattığı menfi sonuçları en az düzeye indirmektir. Nihayetinde "ben yapamıyorsam sende yapamazsın!" düşüncesi yerine örgütsel adaletin sağlandığı, çalışanların birlikte çalışmaktan hoşlandığı, ayrımcılığın olmadığı ve hak edenin kazanıp yukarıya çıktığı bir örgüt yapısının oluşmasına ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Fıçıdaki Yengeç Sendromu, Yengeç Zihniyeti ve Rekabetçilik.

ABSTRACT

Organizations are both an indispensable part of the society we live in and important actors of contemporary society, which are essential for meeting the various needs of people. Behaviors occurring within these structures have been studied with great care for many years. Emotions, attitudes and behaviors, which are the subject of organizational behavior science, have negative consequences as well as positive effects on the basis of individual, organization and society. These organizational results; organizational commitment, organizational justice, job satisfaction, intention to leave, cynicism, psychological violence and discrimination can occur in many different ways. The "Crab in the Barrel Syndrome", which is caused by various emotions such as jealousy, arrogance, antipathy, fear, is expressed as a negative-behavior that is not seen as appropriate in the organization. The purpose of this research; explaining the crab in the barrel syndrome, putting its causes, possible consequences and possible solutions together, and thus minimizing the negative consequences of this syndrome. Ultimately, instead of thinking "if I can't do it, you can't do it", it is to shed light on the formation of an organizational structure where organizational justice is ensured, employees like to work together, there is no discrimination, and the deserved one wins and rises.

Keywords: Crab in the Barrel Syndrome, Crab Mentality and Competitiveness.

1.GİRİŞ

Organizasyon, işletmelerin hali hazırdaki vizyonlarını gerçekleştirebilmek adına maddi ve beşeri unsurları en optimum şekilde kullanarak organizasyonların fonksiyonlarını birbirleriyle uyumlu şekilde bir araya getirme sürecinin toplamıdır (Eren, 2003). Organizasyonun dış çevresi ile arasında meydana gelen anlaşmazlık doku uyuşmazlığına benzetilir. Dış çevre kendisi ile entegre olmayan organizasyonları yok etme eğilimindedir. Örgüt böyle bir yok olmadan kurtulmak, rakiplerinin hızına yetişebilmek ve sürdürebilirliğini korumak için yeni stratejileri benimsemek zorundadır (Koçel, 2020). Şüphesiz bu stratejiler kapsamında insana yapılan yatırımın payı büyük önem arz etmektedir çünkü; bir örgütün sahip olduğu teknolojik imkanlar ve çıktıları başarılı olsa dahi, organizasyonun işlevlerini oluşturan bölümlerin karşılıklı olarak ahenk içerisinde çalışmasını sağlayan yapı insandır (Greenberg, 2011). Bu bilgiler ışığında örgüt içerisinde var olan insanın hem bireysel hem de örgüt bazındaki davranışlarının inceleneceği sonucu çıkarılmaktadır. Örgüt yöneticisinin, "neden astlarım benim istediğim veya önerdiğim gibi davranmaktan kaçınıyorlar" diye sorguladığında, örgütsel davranış kapsamının ortaya çıktığı söylenebilir (Koçel, 2020). Organizasyon içerisinde, gerçekleşen insan davranışlarının nedenlerini irdelemek, idrak etmek ve kontrol edebilmek örgütsel davranışın amaçlarını oluşturmaktadır (Davis, 1967).

Örgütsel davranış alanında yapılan araştırmalar ekseriyetle pozitif davranışlara yoğunlaşmıştır fakat örgütlerin arzu edilen amaçlarına ulaşmaları için üzerinde çok konuşulmayan karanlık davranış boyutlarına odaklanıp çözüm önerileri geliştirmekte de yarar vardır. Kişi veya örgüt kapsamında olumsuz neticelere ve maliyetlere sebep olan tutum ve davranışları "örgütsel davranışların karanlık yüzü" şeklinde ifade edilip incelendiği gözlemlenmektedir (Binboğa vd., 2018). Örgütlerde meydana gelen ve örgütlerin karanlık yüzü olarak tanımlanan kavramların iş yerinde oluşan ve hem fiziksel hem de psikolojik olarak meydana gelen şiddet ve saldırgan tutumlar, makyavelizm, örgütsel sinizm, örgütsel çatışma, sinik davranışlar vb. olduğu söylenilebilir (Schilpzand vd., 2014). Örgütlerde vuku bulan bu olumsuz eylemler fıçıdaki yengeç sendromuna sebep olabilmektedir (Andersson ve Pearson, 1999; Pegues, 2018).

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Fıçıdaki Yengeç Sendromunu Tanım ve Kapsamı:

Fıçıdaki yengeç sendromu kavramını ilk kullanan kişi Filipinli yazar Ninotchka Roscadır. Bu kavramın, Filipinliler arasında sıklıkla anlatılan bir balıkçı hikayesinden ortaya çıktığı varsayılmaktadır. Yengeç sendromu veya Fıçıdaki Yengeç metaforu, balıkçı iskelesinde bulunan fıçıya canlı yengeçlerin bırakılması sonucu incelenen davranış şeklidir. Ek olarak Amerika'da yaşayan ve sayıca az olan siyahi insanların, yaptıkları işlerde ki başarılarını ve itibarlarını baltalamak için yapılan eylemlere fıçıdaki yengeç sendromu denilmektedir (DeGruy, 2005).

Hikayeye göre; Bir adam kumsalda vakit geçirirken o sırada balık avına devam eden bir balıkçı ile karşılaşır. Balıkçının fıçısında yengeçlerden başka bir şey yoktur ve fıçının kapağı kapalı değildir. Bu durum adamın dikkatini çeker ve balıkçıya "yengeçler kaçacaklar dikkatli olun" der. Balıkçı ise adamın uyarısına cevap verir: "Yengeç tek olsaydı kaçabilirdi". Yengeçler

fıçının içerisinde olmasına rağmen balıkçı fıçının kapağını kapatmaya gerek duymamıştır. Çünkü; fıçıdan çıkmaya çalışan yengecin hareketinin diğerleri tarafından engelleneceği düşüncesine sahiptir. Yani fıçıda tek başına bulunan yengeç zahmetsizce dışarı çıkacaktır, fakat birden fazla yengeci aynı fıçının içerisine yerleştirdiğinizde yengeçler birbirlerini geriye çeker ve fıçının dışına çıkma olayı gerçekleştirilemez. Bahsi geçen bu metafor incelendiğinde yengecin, sadece arkadaşlarının başarısını engelliyor gibi gözükse de aslında kendisi de dahil kolektif bir ölüme sebebiyet verecektir (Vibes, 2015). Realist bakış açısı ile bakıldığında yengeç, kasti olarak diğer yengecin fıçıdan çıkmaması için onu aşağı çekmez aslında denizlerde var olabilmek için yengeçlerin birbirlerine dayanması gerektiği algısının tekamül etmesidir. Ancak insan davranışları yönünden bakıldığında durum çok farklıdır (Çağlar, 2022).

Literatür incelemeleri sonucunda, "crab in barrel syndrome" adlandırılan ve Türkçeye fıçıdaki yengeç sendromu olarak geçen bu kavramın disiplinlere göre farklı yorumlanma ihtimalinin olduğu görülmektedir. Bulloch (2013)'a göre; fıçıdaki yengeç sendromu veya yengeç zihniyeti herkesin eşit seviyede kalmasını sağlayıcı ve bu eşitliği bozacağı varsayılan başarılı bireyleri "aşağı çekmeyi" ifade eden olumsuz kültürel bir eğilimi tanımlamaktadır (Bulloch, 2013; 234). Caples (2016)'e göre "Ben yapamazsam sende yapamazsın"-talangka-düşüncesinin negatif eylemlere dönüştürülmüş şeklidir (Caples, 2016). Miller (2019)'a göre: Organizasyonlarda, birbirleriyle sosyal açıdan benzer olan çalışanların, birlikte başarıya ulaşmak yerine karşı tarafın başarısını engellemeye yönelik, caydırıcı davranışların toplamını fıçıdaki yengeç sendromu olarak nitelendirmektedir (Miller, 2019). Soubhari ve Kumar (2014)'e göre: Bireylerin, rekabet etikleri insanların başarılarına engel olduklarında veya onların gelişimine izin vermeyip aşağı çektiklerinde kendilerinin yukarıya çıkma olasılıklarının var olduğunu aynı zamanda istedikleri geleceği de elde edecekleri düşüncesine sahip olmaları durumu şeklinde tanımlamıştır (Soubhari ve Kumar, 2014).

2.2. Fıçıdaki Yengeç Sepeti Sendromu Araştırmaları

Dünyamızın sürekli olarak gelişip değişmesi ile birlikte biz insanlara hem büyük sorumluluklar yüklenmekte hem de bu değişime ayak uydurmamız beklenmektedir ve bizler de bu sosyal yapının içerisinde var olan diğer insanlarla olan iletişimimizi sürdürürken bilerek veya bilmeyerek fıçıdaki yengeç sendromunun ya azmettiricisi ya da kurbanı pozisyonunda yerlerimizi almaktayız. Toplumumuz açısından bu denli öneme sahip olmasına rağmen yapılan araştırmalar neticesinde fıçıdaki yengeç sendromu hakkında yeterli ölçüde çalışmalar elde edilememiştir. Soubhari ve Kumar (2014), bir kolejde çalışmakta olan ve birtakım sıkıntılara sahip olan akademisyenlerin yaşamış olduğu zorluk ve streslerin sebeplerini fıçıdaki yengeç sendromu ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışmaktadır. Perry (2009), Hawaii halkında gözlemlemiş olduğu fıçıdaki yengeç sendromunun nedenini halkın maruz kaldığı olumsuz yaşam şartları ile açıklamıştır. Aydın ve Oğuzhan (2019), Samsun ilinde aralarında doktor, hemşire, sekreter ve laboratuvar teknisyeni olan bir kamu hastanesinin sağlık çalışanlarını ele almış ve onlar açısından fıçıdaki yengeç sendromunu üç boyut (memnuniyetsizlik, işten ayrılma ve motivasyon) ile ilişkilendirerek izah etmeye çalışmışlardır. Spacey (2015)'in, üniversite öğrencileri üzerinde utanç, fıçıdaki yengeç sendromu ve zorbalık konuları hakkında çalışması bulunmaktadır. Miller(2019), 18 tane blog yazarı ile fıçıdaki yengeç sendromu hakkında yapmış olduğu görüşmelerin sonucunda fıçıdaki yengeç sendromu tanımlamalarını 3 ana tema

altında özetlemiştir. (1) karşısındakinin başarısına engel olmak ve onu küçümsemek, (2) şiddet uygulamak ve (3)sadakatsiz şekilde yapılan kelime veya eylemler. Ek olarak fıçıdaki yengeç sendromu hakkında kullanılan diğer kelimeler aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.

Şekil 1: Fıçıdaki Yengeç Sendromunun Çağrıştırdığı Anlamlar
(Miller, C. D. (2019). Exploring the crabs in the barrel syndrome in organizations. Journal of Leadership & Organizational Studies, s. 87)

İnsanlar tarafından fıçıdaki yengeç sendromu; rekabet etmek (iş birlikçi olmaktan kaçınmak), korkutup cesaretini kırmak (küçümseme, aşağılayıcı yorumlar yapma), ve sosyal olarak zayıflatmak (şikayet, dedikodu) eğilimlerini çağrıştırdığı için, insanlar bu davranışın saldırganı veya kurbanı olduklarını net şekilde kabul etmezler ve bu bağlamda tespit edilmesi zor bir eylemdir (Ely, 1994). Ely (1994)'nin yapmış olduğu çalışmada, görüşmeler ile anket verilerinin birbirleriyle uyuşmaması bunun örneğidir. Bulloch (2017), fıçıdaki yengeç sendromu kavramını üç boyutta genellemiştir; 1.Yük (diğerlerinin başarılarından faydalanarak onların bireysel başarılarını azaltmak istemek). 2.Kıskançlık ve 3. Rekabet etme arzusu ve yük.

Sosyal kimlik teorisi, bireylerin ve örgütlerin arasında meydana gelen ilişkileri açıklamak için sıklıkla kullanılan teorilerden birisidir ve bizim çalışmamız olan fıçıdaki yengeç sendromu davranışının özü genellikle birey ve örgüt arasında meydana geldiği için bu teorinin anlamı bizler için daha önemli hale gelmektedir. Örneğin; Miller (2016) fıçıdaki yengeç sendromunu daha iyi anlayabilmek adına sosyal kimlik teorisi ve sosyal kıyaslama teorisinin fıçıdaki yengeç sendromu üzerindeki bütünleştirici etkisini incelemiştir. Sosyal kimlik bireylerin kendilerini, sosyal gruplarının çatısı altında tanımladıklarını ifade etmektedir ve üyeler ben merkeziyetçiliğinden çok, bulundukları sosyal sınıflara göre hareket ederler yani bireysel kimliğin yerini sosyal kimliğin alması olarak adlandırılabilmektedir (Tajfel ve Turner, 1979).

Bununla birlikte bir gruba ait üyenin, kendi grubunu diğer gruplar nazarında kıyasladığında olumlu algılaması, o kişinin sosyal kimliğinin düzeyini belirler (Ely, 1994).

Sosyal kimlik ile bireylerin sahip olduğu demografik özelliklerinin benzerlikleri arasında bir ilişkinin var olduğu ve demografik özelliklerin sosyal kimliğe bağlı olarak geliştiğini ve bu doğrultuda birey ile birlikte örgütü de etkilediği sonuçlarına varılmıştır (Foley vd., 2006). Örneğin; Ely (1994), üst düzey kademelerde çalışmakta olan kadınlar ile üst düzey kademeye kıyasla daha düşük kademede çalışmakta olan kadınlarının kıdemlerinin ve akran ilişkilerinin etkilerini sosyal kimlik teorisine dayandırmaktadır (Ely, 1994).

Ek olarak yapılan çalışmalar neticesinde bireylerin bir sosyal grubu benimsemesi ve o sosyal gruba ait olması ile ilgili ele alınan zihin kuramları şunlardır; sosyal kıyaslama, sosyal sınıflandırma ve sosyal özdeşleşme (Tajfel ve Turner, 1979; Ellemers, De Gilder ve Haslam, 2004). Sosyal Kıyaslama: Bireylerin sahip olduğu yetenek, inanç ve görüşlerin doğruluğunu öğrenme güdüsünün varlığından dolayı bu değerlendirmeyi başka gruplar ile karşılaştırıp bilgi edinmesidir (Festinger, 1954). Sosyal Sınıflandırma: Bireylerin içinde bulunduğu sosyal çevresini anlamlandırabilmek için kendisi ile diğer birey arasında benzerlik ve farklılık olacak şekilde sınıflandırıp gruplara ayırmasıdır (Tajfel ve Turner, 1979). Sosyal Özdeşleşme: Bireyin kendini sosyal sınıflandırmaya tabii tuttuktan sonra ait olduğu sınıfın kimliğini benimsemesidir. Birey ile grup üyeleri arasında benzerlik arttıkça sosyal özdeşleşmede artacaktır (Cragun ve Cragun, 2006).

2.3 Fıçıdaki Yengeç Sendromu ile İlgili Kavramlar:

Yapılan çalışmalar neticesinde Fıçıdaki yengeç sendromunun nedenleri, çözüm önerileri ve sonuçları ile ilgili küçük farklılıklar olsa da benzerlik gösteren kavramlar da bulunmuştur.

2.3.1. Fıçıdaki Yengeç Sendromu ve Cam Tavan İlişkisi

"Cam Tavan Sendromu" 1970 tarihinde ABD'de ortaya çıkmıştır fakat 1984'de Gay Bryant adlı editör yazarın bir dergide yayımlamış olduğu yazıyla gündemde yerini almaya başlamıştır. Adweek dergisinde yayınlanan bu yazı kadınların çalıştıkları işlerde harcadıkları emekleri ile statülerinin doğru orantılı olarak artmadığını, kariyer basamaklarını belirli bir seviyeden sonra tırmanamayacaklarını ve sürekli olarak aynı yerde kalacaklarını iddia etmesiyle oluşmuştur (Longo ve Straehley, 2008: 88). Tüm bunlara ek olarak Dr. David J. Schwartz (1970) tarafından yapılan pire deneyinin cam tavan sendromuyla ilişkili olduğu da iddialar arasındadır. Her pirenin birbirinden farklı yüksekliklere ulaşabildiğini gözlemleyen Schwartz (1970), pireleri yüksekliği 30 cm olan cam bir fanus içine yerleştirerek inceler. Cam fanusun tabanı metaldir ve deney başladığında fanusun zemini ısıtılmaya başlanır. Sıcaktan rahatsız olan pireler zıplayarak fanusun dışına çıkmaya çalışır fakat zıplama eylemini gerçekleştiren her pirenin defalarca başını cam tavana vurmalarıyla sonuçlanır. Sürekli cama vurma olayından sonra artık pirelerin 30 cm'den fazla zıplamadıkları görülür. Deneyin bir diğer aşamasına geçen David (1970) aynı işlemi tekrar eder (pireleri fanusa yerleştirir ve metal zemini ısıtır) fakat bu kez cam tavanı kaldırır. Kalkan cam tavana rağmen pirelerin hiçbirinin 30 cm'den yukarıya zıplamadığı görülür ki bu durumu öğrenilmiş çaresizlik etkisinde olmak olarak yorumlamak mümkündür. Öğrenilmiş çaresizlik etkisi ise "atalet" halini yani eylemsizlik halinin meydana gelmesine sebebiyet vermektedir. Engel kalkmıştır ancak eylemi gerçekleştirecek cesaret olmadığı için pirelere uygulanan fiziksel engel yerini zihni engele

bırakmıştır (Sekman, 2006). Bireysel, örgütsel ve toplumsal faktörlerden kaynaklı olduğu düşünülen Cam tavan; "devlet ve şirketlerde, eğitim kurumlarında veya kâr amacı gütmeyen kuruluşlarda yüksek pozisyonlara gelmeyi arzulayan ve bunun için çabalayan kadınların karşılaştıkları engeller" olarak tanımlanmıştır (Lockwood, 2004). Yapılan literatür çalışmaları ışığında fıçıdaki yengeç sendromu ile cam tavan sendromu arasında bağlantılı ilişkiler olduğu görülmektedir (Miller, 2019; Tahtalıoğlu, 2016; Karaca, 2007; Baxter ve Wright, 2000). Çünkü; fıçıdaki yengeç sendromunun ve cam tavan sendromunun oluşmasının bireysel faktörlerden kaynaklanan en önemli nedenleri içerisinde; önyargılar, başarısız olma korkusu, kıskançlık gibi sebeplerin var olması iken, örgüt kültürü, liderin yönetim ve davranış şekli, örgüt içi iletişim eksiklikleri gibi sebeplerin de örgütsel faktörlerden kaynaklı sebepler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte her iki sendromun sonuçları arasında stres, motivasyon eksikliği, sosyal dışlanma, örgütsel sinizm vb. ile karşılaşmak mümkündür. Fıçıdaki yengeç sendromu, toplumda var olan (cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin) tüm bireylere uygulanan olumsuz kültürel zihniyeti çağrıştırırken, cam tavan sendromunun kadınların maruz kaldığı görünmez engeller olarak nitelendirildiğini söylemek mümkündür.

2.3.2 Fıçıdaki Yengeç Sendromu ve Uzun Gelincik Sendromu İlişkisi

Yeni Zelanda ve Avusturalya'da bilinen ve sıklıkla kullanılan kavramlar arasında yerini alan "Uzun Gelincik Sendromu" (Tall Poppy Syndrome) adını milattan önce yaşanmış bir hikayeden almaktadır (Dediu, 2005). Roma Kralının oğlu Sextus, babasına "bundan sonra ne yapması gerektiğini sorması" için saraya bir elçi gönderir. Roma Kralı Tarquinius elçiye cevap vermeden gelincikleri bulunan bahçesine çıkar, elindeki bastonuyla en uzun gelinciğinin başını keser. Elçi, Sextus'un yanına döner ve babası Tarquinius'un yaptığını anlatır. Sextus babasının göndermek istediği cevabı almıştır. Gücünü elinde tutabilmek ve halkı tarafından saygı görebilmek için ona rakip olabilecek en umut verici olan insanın varlığını ortadan kaldırması gerekecekti ve bu yüzden Sextus halkı arasından en başarılı ve etkin olanını öldürdü (Brown, 1946).

Feather (1989)'in uzun gelincik sendromu hakkında liselerde yaptığı çalışma araştırıldığında "en uzun gelinciğe" karşı tutum ve davranışları incelediği gözlemlenmektedir. Feather (1989) çalışmada en başarılı olan öğrencinin başarısız olması durumunda diğer öğrencilerin memnuniyet derecesinin fazlalığını keşfetmiştir ek olarak diğer öğrencilerin, en başarılı öğrenciye karşı daha düşmanca ve yaptıkları eylemler doğrultusunda daha şüpheli yaklaştıklarını ileri sürmüştür. Aynı zamanda "uzun gelincik" ile aralarında daha fazla benzerlik gösteren öğrencilerin uzun gelinciğin başarısızlığından mutlu olmadıkları sonucunu da çıkarmıştır (Feather, 1989). En başarılı öğrenci ile aralarında benzerlik bulunan diğer öğrencilerin tutum ve davranışlarının nedeni incelendiğinde, yukarıda bahsettiğimiz üzere sosyal özdeşleşmenin davranışlar üzerindeki etkisinin önemi ortaya konulmaktadır.

Yeni Zelanda'da bir kadın futbol hakemi olan Linda Black'in tecrübeleri de uzun gelincik sendromuna örnek olarak göstermek mümkündür (Malcolmson, 1996). Black, diğer birçok hakemin suçlu olduğu bir şey olan küfür nedeniyle işlem yapmaması gibi tartışmalı gerekçelerle ulusal ligden ihraç edildi. Seyircilerin ve antrenörlerin diğer hakemlere yönelik şikayetleri dikkate alınmamasına rağmen hiçbir seyirci veya antrenör, onun davranışları hakkında hakemler derneğine şikayetlere bulunmadı. Black, hem sahada hem de saha dışında

çok saygı görüyordu, "kişiliği olan popüler bir hakemdi" ve bu "şüphesiz onun düşüşüne yol açtı" (Mouly ve Sankaran, 2000). Bu bağlamda, Black'in uzun gelincik sendromunun kurbanı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sonuç olarak, iki sendromun birbirlerine bir hayli benzediğini söylemek mümkündür; çünkü fıçıdaki yengeç sendromu ve uzun gelincik sendromunun göstergeleri muğlak olduğu için bu sendromların her ikisi için de tanı yapılması bir hayli zor olmakla birlikte iki sendromun nedenleri olarak kin, nefret, kıskançlık vb. duygular gösterilebilmektedir.

2.3.3. Fıçıdaki Yengeç Sendromu ve Kraliçe Arı Sendromu İlişkisi

Yönetici pozisyonunda çalışmakta olan birçok kadın kariyer geçmişlerinde cinsiyetleri sebebiyle karşılaştıkları haksızlık ve ayrımcılıklardan dolayı yaşadıkları sıkıntıları dile getirmektedirler. Yaşadıkları bu zor süreç sonunda bazı kadınların hemcinslerine karşı daha anlayışlı ve hoşgörülü oldukları görülmekteyken, bazılarında ise tersi olarak aynı şeyleri yaşamalarına sebebiyet verdikleri görülmektedir. Kadın yöneticilerin hemcinslerini tehlike şeklinde algılaması sonucu bilinçli olarak onların iş ortamlarını daha zor ve huzursuz hale getirmeleri, gelişmelerine engel olacak bariyerler inşa etmeleri, yüksek pozisyonlara ulaşmalarına karşı güçlük oluşturmaları ve onları etkisiz hale getirmeleri kraliçe arı sendromu olarak nitelendirilmektedir (Bickford, 2011; Ellemers, 2014). Kadınlara uygulanan yengeç sendromunun sonucunda kraliçe arı sendromunun gerçekleştiği sonucunu çıkarmak mümkündür ki bu da iki sendrom arasındaki ilişkinin önemini ortaya koymaktadır. Tek ayrım kraliçe ayı sendromunda, suçlu ve kurbanın cinsiyetleri kadın iken fıçıdaki yengeç sendromunda böyle bir cinsiyet ayrım gözetilmemektedir.

2.4. Fıçıdaki Yengeç Sendromunun Sebepleri

Fıçıdaki yengeç sendromunun uygulayıcıları bu sendroma sebep olan davranışları bilerek gerçekleştirebildikleri gibi bilinçsiz olarak da gerçekleştirmiş olabilmektedirler fakat her ne sebeple olursa olsun bu sendromun tehlikeleri oldukça açıktır. Bu sendroma sahip insanlar, hayatımınız her yerinde karşılaşmak zorunda kaldığımız insanlar olduğu için sendromun kurbanı olmaktan kurtulabilmek adına bu zihniyete sahip insanların özelliklerini bilmemizde fayda vardır. Fıçıdaki yengeç sendromunun nedenlerini bireysel ve örgütsel olarak ayırmamız mümkündür. Benlik saygısı, kıskançlık, kibir, özgüven eksikliği, kaygı ve korku gibi insan psikolojisine ait kavramları fıçıdaki yengeç sendromunun bireysel nedenleri olarak görmek ve aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Özdemir ve Üzüm, 2019).

- Kıskançlık: Kişinin sahip olduğu fakat kaybetmekten korktuğu zaman gerçekleşen olumsuz duygu (mutsuzluk, korku, memnuniyetsizlik) olarak tanımlanabilir (Vecchio, 2007). Aynı zamanda kendisinde olmayan olgunun başkasında olduğunun farkına varmasıyla kendisinin de sahip olma isteğidir.
- Benlik Saygısı: Bireyin kendisini tanıması ve bu doğrultuda değerlendirmeler yaparak kendisini sevmesi ve başkaları tarafından da sevilmeye layık görmesiyle, kendi varlığıyla barışık olması halidir. Bu duygulardan yoksun olan kişi düşük benlik saygısına sahiptir (Özkan, 1994).
- Korku: Kişinin bir olay karşısında kendisini tehlike altında hissetmesi ve endişe duymasıdır (Şahin, 2019).

- Kaygı: Bireyin somut olarak var olan ya da hayali olarak kendini gösteren tehdit ve tehlike karşısında yaşadığı huzursuzluk verici durumdur (Şahin, 2019). Kaygı ve korku genellikle birbirlerinin yerine kullanılsa da kaygı daha çok geleceği yönelik olarak gösterilen endişe halidir
- Kibir: "Bireyin kendine aşırı derecede güven duymasıyla diğer kişileri hor görmesine neden olan abartılı gurur anlamına gelmektedir" (Özdemir ve Üzüm, 2019).
- Özgüven eksikliği: Bireyin kendine verdiği değer ve güvenin yetersiz olmasıyla birlikte kendine olan inanç seviyesinin azalması buna karşılık değersizlik hissinin artmasıdır. Bireyin sıklıkla başka birinin yerinde olmayı istemesi, kendisini yeterli şekilde ifade etmede güçlük yaşaması ve kendinden memnun olmaması halinde kişinin özgüven eksikliğine sahip olduğu söylenebilir (Malakcıoğlu, 2020).
- Sabit Zihniyet: Sabit zihniyetli insanlar, becerilerinin, zekalarının değiştirilebileceğine inanmakta güçlü yaşarlar. Ve karşılarına çıkan zorluklarla savaşmak yerine pes etmeyi tercih ederler (Dweck, 2017). Yapılan araştırmalar neticesinde yengeç zihniyetine sahip insanların aynı zamanda sabit zihniyetli insan olabileceği kanısına varabiliriz. Çünkü; sabit zihniyetli insanlar yetenek ve zekalarını, çaba ve istikrar ile geliştirmektense tıpkı yengeç zihniyetinde olduğu gibi yukarıya çıkmanın yolunu diğerlerini geriye çekmekte bulurlar.
- Antipati: Antipati eyleminin sebebini bilmeden önyargı olarak yorumlamak sık karşılaşılan bir durum olsa da antipati kişinin karşısındakini sevmeme, nefret etme ve karşıt duygu hali olarak tanımlamak mümkündür.
- Motivasyon Eksikliği: Motivasyon, bir hedefe ulaşabilmek için gerekli eylemlerin oluşmasını sağlayan ve bu eylemlerin sürekliliğinde etkili olan güçtür (Koçel, 2020). Bu bağlamda motivasyon eksiliği ise kişinin var olan işi yapacak istek ve azmi kendisinde bulamaması, heves ve merak eksikliği duymasıdır. Motivasyon eksikliği arttıkça başarı her zaman azalış gösterecektir.

Fıçıdaki yengeç sendromunun örgütsel nedenleri olarak, liderin yaptığı eylem ve davranışlar, örgüt politikası, örgüt yapısı ve kültürü gibi nedenler gösterilebilir ve bu nedenlerde fıçıdaki yengeç sendromun varlığını tetikleyebilir (Fettahlıoğlu ve Dedeoğlu, 2021).

- Örgüt Politikaları: Örgütsel politikayı negatif ve pozitif olarak ele almak mümkündür. Negatif olarak; örgütün elde etmek istemediği sonuçları elde etmeyi veya elde etmek istediği sonuçları istenmeyen yol ve usullerle elde ettiği şeklinde açıklamak mümkünüdür (Mayes ve Allen, 1977). Biz fıçıdaki yengeç sendromunun örgütsel nedenlerini incelediğimiz için negatif anlamını ele almaktayız. Örgüt politikalarında liyakat usulünü benimsememek, Performans değerleme politikalarını adaletsiz şekilde oluşmasını sağlamak, örgüt bünyesinde çalışan bireyler arasında farklılık gösteren çalışma koşullarını uygulamak, ücret yönetimi ve diğer ayrıcalıkların örgüt politikalarında yer alması bireylerin fıçıdaki yengeç sendromunun azmettirici olmasına neden olabilmektedir.
- Liderin Eylem ve Davranışları: Örgütlerdeki üst düzey yöneticilerin çalışanlar arasında farklı tutum ve davranış sergilemesi veya örgütünün genel amaçlarına hizmet etmemesi çalışanların fıçıdaki yengeç sendromu uygulayıcı olabilmelerine zemin hazırlar.

- Örgüt Yapısı ve Kültürü: Cameron ve Freeman (1991) örgüt kültürlerini "klan kültürü, adhokrası kültürü, hiyerarşi kültürü ve pazar kültürü" olmak üzere 4 tipten oluştuğunu ifade etmişlerdir (Cameron ve Freeman, 1991). Bu kültürleri benimsemiş organizasyonların bünyesinde çalışmakta olan bireyler başarılarını artırabilmek ve örgütle uyum içerisinde varlıklarını devam ettirebilmek için örgüt ve çalışan amaçlarının paralellik göstermesi gerekmektedir (Köse vd., 2001). Örneğin; çalışanın örgütüyle ortak değerlere sahip olmaması, aynı çatı altında birleşememesi veya örgütün liyakati esas almaması, insan odaklı stratejileri benimsememesi vb. nedenler çalışanların davranışlarını etkileyeceği için birbirlerine karşı fıçıdaki yengeç sendromunu uygulamalarına sebebiyet verebilmektedir.

2.5. Fıçıdaki Yengeç Sendromunun Sonuçları:

Yengeç sendromunun yarattığı menfi sonuçların etkileri fiziksel olabildiği gibi psikolojik de olabilir ve bu durum bireye, topluma ve örgüte önemli ölçüde zararlar verebilmektedir. Bu sonuçların bilincine varmak hem yengeç sendromunun kurbanını tanımlayabilmek hem de çözüm önerilerini geliştirebilmek açısından ehemmiyetlidir. Fıçıdaki yengeç sendromunun sonuçları olarak; işten ayrılma niyeti, işyeri stresi, örgütsel sinizm, iş tatminsizliği, sosyal fobi, saldırganlık, mobbing, sosyal dışlanma ve zorbalık gösterilebilir. Tüm bunlara ek olarak fıçıdaki yengeç sendromu, örgütsel bağlamda üretim ve verimlilik kaybına neden olabilmektedir. Bu sendromun sonuçlarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür;

- İşten Ayrılma Niyeti: Bireylerin mevcut işlerini istekleri doğrultusunda terk etmeye karar vermesi veya örgütlerinden ayrılma düşüncesine sahip olması şeklinde tanımlayabiliriz (Barlett, 1999).
- İşyeri Stresi: Çalışanın yetenekleri ve bilgisinin, iş yerinin gerektirdiği koşullara uymaması ve var olan kapasitesini zorlamasından kaynaklanan durumlarda gelişen çalışanda fiziksel ve ruhsal olarak olumsuz sonuçlara sebep olan tepkilerdir. (Kökkılınç Eraltuğ, 2008).
- Örgütsel Sinizm: "Örgütsel sinizm kavramının temelini dürüstlük, adalet, samimiyet ve içtenlik ilkelerinden yoksunluk oluşturmaktadır" (Abraham, 2000). Kişinin çalıştığı örgüte karşı benimsediği olumsuz tutumdur. Örgütünü küçümseme, örgüt ile negatif etkileşim sergileme gibi tutumlarla kendini gösterir.
- İş Tatminsizliği: Bireyin işine karşı göstermiş olduğu olumlu tutum ve davranışlara iş tatmini denirken tersi durumlar sergilemek iş tatminsizliği demektir. İş tatminsizliği çalışanın, sahip olduğu işinden istek ve beklentilerini elde edememe noktasında oluşur (Vroom, 1967).
- Sosyal Fobi: "Kişinin başkalarınca değerlendirileceği birden çok durumdan sürekli korkma; aşağılanacağı, utanç duyacağı ya da gülünç duruma düşecek biçimde davranacağından korkma durumu olarak tanımlanır" (Dilbaz, 1997).
- Saldırganlık: Antipati ve korku gibi duygular sonucunda oluşan düşmanca, zarar verici ve incitici davranışlarda bulunmak olarak tanımlanabilir. Saldırganlık sözlü, fiziksel veya psikolojik olarak kendini gösterebilir (Deptula ve Cohen, 2004).

- Mobbing: Bireyin, olumsuz davranışlara ve saygısızlıklara maruz kalması sonucu oluşmuş olan etik olmayan, ahlak dışı sayılan özetle psikolojik şiddet gösterilen davranış biçimidir (Tinaz, 2006).
- Sosyal Dışlanma: Bireylerin bulundukları ortamın dışına itilmesi, yok sayılması ve birtakım eylemlerden mahrum bırakılması halidir (Williams, 2007).
- Zorbalık: Güç sahibi bireyin, kendisini koruma yetisi olmayan kişiye karşı yapılan kötü niyetli, kin güden, gaddarca davranışları içeren hem fiziksel hem de psikolojik sonuçları olan sürekli uygulanan davranış şeklidir (Yeşildal, 2005).

SONUÇ

Yukarıda da belirtildiği üzere fıçıdaki yengeç sendromu, sadece maruz kalan kurbanı psikolojik olarak etkilemekle kalmaz aynı zamanda ait olduğu örgütün ekonomik ve sosyal çöküşüne sebebiyet verir çünkü örgütlerin yapı taşlarını insanlar oluşturur o halde insanın olmadığı bir örgütün ruhunun da olmadığını ileri sürmek yanlış olmamaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı bu sendromun nedenlerini, sonuçlarını ve alınabilecek çözüm önerilerini bir yapbozun parçaları gibi düşünmek zorundayız aksi takdirde bu sendromun varlığı devam edecek ve bunun önüne geçmek mümkün olmayacaktır. Örgütün devamlılığını sürdürebilmek ve örgütün belirlenen vizyonu doğrultusunda gelişimini verimli şekilde sağlayabilmek için yukarıda belirtilmiş olan fıçıdaki yengeç sendromunun nedenlerini fark edip kısa sürede ve en uygun şekilde mücadele edip çözüm önerileri geliştirmek gerekmektedir. Alınabilecek çözüm önerileri şunlar olabilir;

- Örgütsel Adaleti Sağlamak: Örgütlerde oluşan maliyetlerin ve sağlanan faydaların adaletli biçimde dağıtıldığı, örgütte var olan kuralların herkes tarafından eşit şekilde gerçekleştirildiği, çalışanlarının şu veya bu sebeple zarar görmeleri durumunda bu zararları karşılayan örgütsel yapıya adaletli örgüt denilebilir (Black ve Porter, 2000). Bireylerin çalıştıkları örgütü "adaletli" olarak algılaması onların iş tatminini artırarak örgütün etkin biçimde işleyebilmesine katkı sağlayacaktır. Özetle; herhangi bir sebeple yengeç sendromuna uğrayan bir çalışanın bulunduğu örgütün adaletli olduğuna inanması durumunda hem kendi için hem de örgütü için oluşan bu negatif durum bertaraf edilebilecektir.
- İş Tatminini Artırmak: İş tatmini, kişinin kendisi ile çalıştığı organizasyon, çalışma grubu veya yöneticileri arasında oluşan uyum neticesinde meydana gelen memnuniyet ve pozitif tutum halidir (Ugboro ve Obeng, 2000). Ücret, kişinin çalışma şartları, bireyin hedefleri ile ait olduğu işletmenin hedefleri arasındaki uyum, sosyal ve beşeri ilişkiler gibi unsurlar iş tatminini önemli ölçüde etkilemektedir. İşin niteliğinin, iş görenin bilgi ve yetenekleri ile ahenk içerisinde olması, iş göreni özendirici ücret ve terfi imkanlarının varlığı, çalışma ortamının iş görenin sağlık ve güvenliğine uygun şekilde dizayn edilmesi iş görenleri en optimum şekilde tatmine ulaştıracaktır.
- Örgütsel Güven ve Yöneticiye Güven Duygusunun Pekiştirilmesi: Güven, karşı taraftan bireysel olarak fayda sağlanabileceğine, sömürülme ya da zarar görmeyeceğine yönelik beklenti içinde olma halidir (Perks ve Halliday, 2003). Örgütsel güven duygusunun pekiştirilmesi, örgütte meydana gelmiş ya da gelecek olan fıçıdaki yengeç sendromunun

oluşturduğu negatif etkilerinin giderileceğine yönelik olumlu beklentilerin artmasını sağlayacaktır.

- Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sadakatin Sağlanması: "Örgütsel bağlılık, bireyin içinde bulunduğu örgütün amaç ve değerlerini kabul etmesi, bu doğrultuda çaba sarf etmesi ve örgütte kalma arzusu duyması" olarak tanımlanmaktadır (Porter, Steers, Mowday and Boulian 1974). Örgütsel bağlılık, kişinin örgütünü benimsemesi, örgütüne karşı psikolojik olarak ait hissetmesi halidir ve örgütsel bağlılığın artırılması, hem birey hem de örgüt açısından kayda değer getiriler demektir. Örgütsel sadakat ise, "bireyin çıkarlarından ziyade bağlı bulunduğu örgütün çıkarlarını artırmayı ve bu çıkarlara aidiyet göstermeyi içeren üye davranışlarını ifade etmektedir" (Kang, Lee, Lee and Choi, 2007). Görüldüğü üzere bireyin, grup arkadaşları ile rekabet etmesi, onların "yukarı çıkmalarını önlemek" yerine ait olduğu örgütün çıkarlarını koruyarak, örgüt bazında yükselmeyi amaç edinmesini gerçekleştirmek gerekmektedir.
- Örgütlerde Özgeci Davranış Şeklinin Uygulanması: Özgeci davranış egoizme zıt olan bir kavramdır ve bu kavram kişinin birbaşkasına gönüllü bir şekilde yardım etmesi anlamında kullanılmaktadır (Lee vd., 2014). Diğer bir değişle bireyin ödül beklentisi veya karşılık geleceği düşüncesiyle yapmış olduğu yardımlar veya üstlenmiş olduğu sorumluluklar özgeci davranış kapsamına girmemektedir. Özetle bir işletmedeki iş görenler, grup arkadaşlarına karşı karşılıksız yardım etme ve iyilik yapabilme halinde olmaları durumunda, örgütlerde fıçıdaki yengeç sendromuna rastlanmayacağı söylenebilir.
- Kazan-Kazan Yaklaşımının Uygulanmaya Konulması: Kazan-kazan yaklaşımı örgütlerde zıt taraf olmaktansa ortaklığa sevk eden bir yaklaşım şeklidir. Kazan-kazan örgütlerde çatışma ve anlaşmazlıktansa birlikte olmayı empoze eder. Bu yaklaşımı, fıçıdaki yengeç sendromunun çözüm önerileri içerisinde ele almamızın sebebi ise; rekabet etmek yerine iş birliğine yönlendirmesi ve bu sayede çalışanların birbirlerinin çıkarlarını gözeterek desteklemek durumunda kalmasıdır aksi halde kendileri de kaybedecektir.
- Uzun Kaşık Alegorisinin Çalışanlar Tarafından Benimsenmesinin Sağlanması: Uzun kaşık alegorisi, sevgi ve paylaşmanın önemini anlamamız açısından iyi bir örnektir. Bu alegorinin çalışanlar tarafından benimsenmesi sonucu örgütlerde ortaya çıkan ve fıçıdaki yengeç sendromuna sebep olan kin, öfke, nefret, kibir gibi duyguların yerini ekip çalışmasını ve birlik beraberlik duygusunun alacağı görüşündeyiz.

Şekil 2: Uzun Kaşık Alegorisi

(https://vaniogarbujo.jimdo.com/2015/08/01/parabola-indiana-cucchiai-lunghi/)

Tüm bunlara ek olarak; iş görenleri etik davranışları uygulama konusunda eğitmek, çalışanların karşılıklı iletişlerinin olduğu işlere yönlendirmek, çalışanların motivasyon ve performanslarını artıcı düzenlemeler yapmak, örgütlerde meydana gelen rol belirsizliklerine engel olmak, örgütlerde var olan hiyerarşi içerisinde çalışanların etkin iletişimini sağlayıp istek ve sorunlarının dile getirilmesine izin vermek gibi önlemler geliştirmek fıçıdaki yengeç sendromuna karşı alınabilecek çözüm önerileri olarak değerlendirilebilir (Özdemir ve Üzüm, 2019; Fettahlıoğlu ve Dedeoğlu, 2021).

KAYNAKÇA

Abraham, R. (2000). Organizational cynicism: Bases and consequences. *Genetic, social, and general psychology monographs, 126*(3), 269.

Andersson, L. M., & Pearson, C. M. (1999). Tit for tat? The spiraling effect of incivility in the workplace. *Academy of management review*, *24*(3), 452-471.

Aydın, G. Z., & Oğuzhan, G. (2019). The "crabs in a bucket" mentality in healthcare personnel: A phenomenological study. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *12*(2), 618-630.

Bartlett, K. R. (1999). *The relationship between training and organizational commitment in the health care field.* University of Illinois at Urbana-Champaign.

Baxter, J., & Wright, E. O. (2000). The glass ceiling hypothesis: A comparative study of the United States, Sweden, and Australia. *Gender & society, 14*(2), 275-294.

Bickford, N. (2011). Queen bees – an evolving species or an office myth? *Financial Times*.

Bilir, N. (2016). İş sağlığı ve güvenliği profili: Türkiye, Uluslararası Çalışma Örgütü, ILO Türkiye Ofisi, Ankara: ILO.

Binboğa, G., Eğin, E., & Gülova, A. (2018). The dark side of organizational behavior and a research on Turkish literature. *Research of Financial Economic and Social Studies, 3*(1), 382-399.

Black, J. S., Porter, L. W., & Hitt, M. A. (2000). *Management: Meeting new challenges.*

Brown, J. R. (1946). *Livy; Book I. London: Blackie and Son Limited.*

Bulloch, H. C. (2013). Concerning constructions of self and other: Auto-racism and imagining Amerika in the Christian Philippines. *Anthropological Forum*, *23*(3), 221-241.

Bulloch, H. C. (2017). Ambivalent moralities of cooperation and corruption: Local explanations for (under) development on a Philippine island. *The Australian Journal of Anthropology*, *28*(1), 56-71.

Cameron, K. S., Freeman, S. J., & Mishra, A. K. (1991). Best practices in white-collar downsizing: Managing contradictions. *Academy of management perspectives*, *5*(3), 57-73.

Caples, C. (2016). Does the"Crabs in bucket syndrome" still exist.

Cragun, R., & Cragun, D. (2006). *Introduction to sociology. Blacksleet River.*

Davis, K. (1967). Understanding the social responsibility puzzle. *Business horizons*, *10*(4), 45-50.

Dediu, A. I. (2015). Tall Poppy Syndrome and its effect on work performance. 1-63.

DeGruy, J. (2005). Post Traumatic Slave Syndrome: America's Legacy of Enduring Injury and Healing. *Joy DeGruy Publications Inc.*

Deptula, D., & Cohen, R. (2004). Aggressive, rejected, and delinquent children and adolescents: A comparison of their friendships. *Aggression and Violent Behavior*, *9*(1), 75-104.

Dilbaz, N. (1997). Sosyal Fobi. *Psikiyatri Dünyası, 1*(1), 18-24.

Dweck, C. (2017). *Mindset-updated edition: Changing the way you think to fulfil your potential.* Hachette UK.

Ellemers, N. (2014). Women at work: How organizational features impact career development. *Policy insights from the behavioral and brain sciences*, *1*(1), 46-54.

Ellemers, N., Gilder, D. d., & Haslam, S. A. (2004). Motivating individuals and groups at work: A social identity perspective on leadership and group performance. *Academy of Management review*, *29*(3), 459-478.

Ely, R. J. (1994). The effects of organizational demographics and social identity on relationships among professional women. *Administrative science quarterly*, 203-238.

Eraltuğ, A. K. (2008). Ayşegül."İşe Bağlı Stres ve Hukuksal Sonuçları". *Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dergisi*, *19*, 899-918.

Eren, E. (2003). Yönetim ve organizasyon (6. Baskı). *İstanbul: Beta Yayınları*.

Feather, N. T. (1989). Attitudes towards the high achiever: The fall of the tall poppy. *Australian Journal of Psychology*, *41*(3), 239-267.

Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, *7*(2), 117-140.

Fettahlıoğlu, Ö. O., & Alkış Dedeoğlu, A. (2021). Yengeç sepeti sendromu ve ölçek geliştirme çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , *14*(77).

Foley, S., Linnehan, F., & Greenhaus, J. (2006). The impact of gender similarity, racial similarity, and work culture on family-supportive supervision. *Group & Organization Management, 31*(4), 420-441.

Greenberg, J. (2011). Organizational justice: The dynamics of fairness in the workplace.

Kang, I., Lee, K. C., Lee, S., & Choi, J. (2007). Investigation of online community voluntary behavior using cognitive map. *Computers in Human Behavior, 23*(1), 111-126.

Karaca, A. (2007). Kadın yöneticilerde kariyer engelleri: Cam tavan sendromu üzerine uygulamalı bir araştırma. *(Doktora tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü)*.

Kocel, T. (2020). İşletme Yöneticiliği, 18. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

Köse, S., Tetik, S., & Ercan, C. (2001). Örgüt kültürünü oluşturan faktörler. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, *8*(1), 219-242.

Lee, C.-K., Reisinger, Y., Kim, M. J., & Yoon, S.-M. (2014). The influence of volunteer motivation on satisfaction, attitudes, and support for a mega-event. *International Journal of Hospitality Management, 40*, 37-48.

Lockwood, N. (2004). "The glass ceiling: Domestic and international perspectives". *Human Resource Magazine Research Quarterly*, 1-10.

Longo, P., & Straehley, C. J. (2008). Whack! I've hit the glass ceiling! Women's efforts to gain status in surgery. *Gender Medicine, 5*(1), 88-100.

Malakcıoğlu, C. (2020). COVID-19 pandemisinde özgüven eksikliği ve özgüveni geliştirme.Üniversite öğrencilerinin COVID-19 pandemisinin doğru yönetimi konusunda eğitilmesi ve normalleşme sürecine katkısının sağlanması. *İbn Haldun Üniversitesi Yayınları*, 109-116.

Malcolmson, S. (1996) Black day for sidelined ref, The Sunday News, 7 April, Edition 1, p. 57.

Mayes, B. T., & Allen, R. W. (1977). Toward a definition of organizational politics. *Academy of management review*, *2*(4), 672-678.

Miller, C. D. (2016). Interpersonal competitive dynamics in the workplace: The dark side of demographic similarity. *The University of Texas at Dallas.*

Miller, C. D. (2019). Exploring the crabs in the barrel syndrome in organizations. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, *26*(3), 352-371.

Mouly, V. S., & Sankaran, J. (2000). The tall poppy syndrome in New Zealand: An exploratory investigation. *Transcending boundaries: Integrating people, processes and systems*, *285*.

Kaygın, E., & Kosa, G. (2019). Olumsuz boyutlarıyla örgütsel davranış. *Konya: Eğitim Yayınevi*, 125-138.

Özkan, İ. (1994). Benlik saygısını etkileyen etkenler. *Düşünen Adam, 7*(3), 4-9.

Pegues, D. A. (2018). *An investigation into the social and individual conditions that promote instigated acts of workplace incivility between black professionals.* Columbia University.

Perks, H., & Halliday, S. V. (2003). Sources, signs and signalling for fast trust creation in organisational relationships. *European Management Journal*, *21*(3), 338-350.

Perry, B. D. (2009). Examining child maltreatment through a neurodevelopmental lens: Clinical applications of the neurosequential model of therapeutics. *Journal of Loss and Trauma*, *14*(4), 240-255.

Porter, L. W., Steers, R. M., Mowday, R. T., & Boulian, P. V. (1974). Organizational commitment, job satisfaction, and turnover among psychiatric technicians. *Journal of applied psychology*, *59*(5), 603-609.

Saubhari, T., & Kumar, Y. (2014). The crab-bucket effect and its impact on job stress an exploratory study with reference to autonomous colleges. *International journal on recent and innovation trends in computing and communication*, *2*(10), 3022-3027.

Schilpzand, P., Pater, I. E., & Erez, A. (2014). Workplace incivility: A review of the literature and agenda for future research. *Journal of Organizational Behavior*, *37*, 57-88.

Sekman, M. (2006). *Her Şey Seninle Başlar.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Spacey, S. (2015). Crab mentality, cyberbullying and "name and shame" rankings. *Computer Science Department of the University of Waikato*.

Şahin, M. (2019). Korku, Kaygı ve Kaygı (Anksiyete) Bozuklukları. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, *6*(10), 117-135.

Tahtalıoğlu, H. (2016). Türkiye'de yükseköğretim kurumlarında cam tavan sendromunun kadınlar üzerindeki etkileri. *Niğde üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi,*, *9*(2), 89-105.

Tajfel, H., Turner, J. C., Austin, W. G., & Worchel, S. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *Organizational identity: A reader*, *56*(65), 9780203505984-16.

Tinaz, P. (2006). Mobbing: İşyerinde psikolojik taciz. *Çalışma ve Toplum, 3*, 11-22.

Ugboro, I. O., & Obeng, K. (2000). Top management leadership, employee empowerment, job satisfaction, and customer satisfaction in TQM organizations: an empirical study. *Journal of quality management*, *5*(2), 247-272.

Vecchio, R. P. (2007). It's not easy being green: Jealousy and envy in the workplace.

Vroom, V. H. (1967). Work and motivation.(3. painos) New York.

Yeşildal, N. (2005). Sağlık hizmetlerinde iş kazaları ve şiddetin değerlendirilmesi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*.

Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Reviews*, *58*, 425-452.

https://www.matematiksel.org/yengec-sendromuna-psiko-sosyal-bir-bakis/

https://www.trueactivist.com/crabs-in-a-bucket-as-an-analogy-for-modern-human-society/

https://vaniogarbujo.jimdo.com/2015/08/01/parabola-indiana-cucchiai-lunghi/

ÜNİVERSİTE SANAYİ İŞ BİRLİĞİNDE TEKNOKENT'TE FAALİYET GÖSTEREN FİRMALARIN ETKİNLİK ANALİZİ: GÖLLER BÖLGESİ TEKNOKENT'İNDE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Zehra KILINÇ[1], Doç. Dr. Oğuzhan ÇARIKÇI[2]

Özet

Bir toplumun gelişmesindeki en büyük etkenlerden biri, sahip oldukları bilgi düzeyinin niteliği ve yüksekliğidir. Bilgi birikiminin, üretiminin ve çalışma altyapısının sanayiye kazandırılması, bir ülkenin dışa bağımlılığını azaltıp, ekonomisinin gelişmesine ve rekabet gücüne katkı sağlamaktadır. Bir ülkenin ekonomik açıdan ve sosyo- kültürel açıdan gelişmesi ise yapmış oldukları inovasyonlara bağlıdır. İnovasyon, yeni bir ürün üretmek yâda mevcuttaki bir ürünü geliştirmek için değer yaratan yenilik anlamına gelmektedir. İnovasyon için gerekli olan, Ar-Ge çalışmaları ve bilgi birikimidir. Ar-Ge faaliyetlerinin yürütüldüğü en önemli yerlerden biri Teknokentler'dir. Üniversiteler bilgi birikimin yoğun olduğu ve Ar-ge alt yapısını oluşturabilecek kurumlardır. Bu nedenle, üniversiteler sanayi iş birliği kurarak yeniliklerin artmasına ve üretimin canlanmasına yardımcı olacaktır. Teknokent'lerin her yıl hacminin artması, firmaların yüksek teknolojik ürün üretebilmelerine olanak sağlamaktadır. Teknokent yapılanmalarının desteklenmeleri hem Ar-Ge projesi geliştiren kişilerin toplanabileceği bir çatının hem de yeni bir iş sahasının oluşturulması açısından önemlidir. Ayrıca, ülke ekonomisine de katkıda bulunan Teknokent'ler sanayi kuruluşları ile akademik kurumları bir araya getiren, bu yapılar arasında kaynak transferleri yapan ve Ar-ge faaliyetlerini destekleyen bir yapıdır. Bu çalışmada, Göller Bölgesi Teknokent 'inde faaliyet gösteren firmaların 2020-2021 yıllarına ait verileri incelenerek etkinlikleri Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle ölçülmüştür. Göller Bölgesi Teknokent 'inde faaliyet gösteren firmalara girdiye yönelik CCR modeli kullanılarak toplam etkinlik değerleri, girdiye yönelik BCC modeli kullanılarak teknik etkinlik değerleri ve ölçeğe göre getiri değerleri elde edilmiştir. Çalışmada girdi değişkeni olarak Ar-Ge Gideri, ciro miktarı ve çıktı değişkeni olarak ise, Ar-Ge geliri, Ar-Ge dışı geliri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ise, 2020 yılında 4 firmanın, 2021 yılında ise 1 firmanın etkin çıkmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veri Zarflama Analizi, Teknoloji Geliştirme Bölgesi, Teknokentler, Üniversite Sanayi İşbirliği

[1]Süleyman Demirel Üniversitesi, Teknokent Koordinatörlüğü, zehra88@outlook.com, https://orcid.org/0000-0002-8442-7882

[2] Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, oguzhancarikci@sdu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0001-8709-9071

ACTIVITY ANALYSIS OF COMPANIES OPERATING AT TEKNOPOLIS IN COOPERATION WITH UNIVERSITY INDUSTRY: A RESEARCH IN TEKNOPOLIS OF LAKES REGION

Abstract

One of the biggest factors in the development of a society is the quality and high level of knowledge they have. Bringing the knowledge, production and working infrastructure to the industry reduces the foreign dependency of a country and contributes to the development of its economy and competitiveness. The economic and socio-cultural development of a country depends on the innovations they have made. Innovation means innovation that creates value to produce a new product or improve an existing product. What is required for innovation is R&D studies and knowledge. One of the most important places where R&D activities are carried out is Technopolis. Universities are institutions where knowledge is intense and can form the R&D infrastructure. For this reason, universities will help increase innovations and revive production by establishing industry cooperation. The increase in the volume of Technopolises every year enables companies to produce high-tech products. Supporting technopolis structures is important both in terms of creating a roof where people developing R&D projects can gather and a new business area. In addition, Technopolises, which also contribute to the country's economy, are a structure that brings together industrial organizations and academic institutions, transfers resources between these structures and supports R&D activities. In this study, the data of the companies operating in the Lakes Region Technopolis for the years 2020-2021 were examined and their efficiency was measured with the Data Envelopment Analysis Method. The total efficiency values were obtained by using the input-oriented CCR model for the companies operating in the Lakes Region Technopolis, the technical efficiency values using the input-oriented BCC model, and the scale efficiency values were obtained by proportioning these values to each other. In the study, R&D Expense was used as input variable, turnover amount and R&D income and non-R&D income were used as output variable. According to the results of the analysis, it was determined that 4 companies were inactive in 2020 and 1 company in 2021.

Keywords: Data Envelopment Analysis, Technology Development Zone, Technopolis, University Industry Cooperation

1. GİRİŞ

Sanayi devrimi ile birlikte, insan gücü kullanılarak yapılan üretimin yerini teknoloji almıştır. Daha sonra ise, bilimin teknolojiyle kullanıldığı süreçler başlamış, ekonomik kalkınma ve büyüme ülkeler için itici güç olmuştur. Özellikle de 2000'li yıllardan sonra bilim ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, bu alandaki çalışmaların önemi de git gide artmıştır (Karaçadır ve Sezgin, 2022: 61). Bilimin ve teknolojinin birleştiği araştırma geliştirme (Ar-Ge) ve inovasyondan kaynaklı gelişmelerden yararlanmak isteyen bazı ülkeler, ekonomilerine daha fazla katkı sağlamak için Ar-Ge ve inovasyon merkezleri kurmaktadırlar. Ar-Ge ve inovasyon merkezlerinde faaliyet sürdürmek isteyen işletmelere ise destek sağlayarak teşvik etmektedirler. Bu nedenle ülkeler, bilim ve teknolojiyi üretim faktörü olarak görmekte ve Ar-Ge çalışmaları için ciddi miktarlarda bütçelerinden pay ayırmaktadırlar. Ayrıca bir ülke rekabet üstünlüğü sağlayabilmesi için teknolojiyi ithal edebilmesi gerekmekte, bu sayede de diğer ülkelere bağımlı olmamaktadır. Kendi teknolojisini üreten bir ülke haline gelebilmek için üniversitelerde üretilen bilginin ve yetiştirilen güçlü insan kaynağı altyapısının sanayiye aktarılarak yeni teknolojilerin üretilmesi ve bilginin ihracat potansiyeline sahip katma değer oluşturabilecek nitelikteki ürün veya hizmete dönüştürülmesi ile mümkündür. Bu girdileri çıktıya dönüştürebilmek ve süreci en etkin şekilde yönetebilmek için enstitüler, üniversite, araştırma merkezleri ve sanayinin bir arada kesiştiği Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) veya Teknoparklar en önemli teknoloji politikası olarak adlandırılmaktadır (Onocak vd., 2022: 1047). 1950 yılında ilk teknoparklar Amerika'da kurulmuştur. İlk olarak Stanford Research Park (Silikon Vadisi) kurulmuştur. Daha sonra ise, Research Triangle Park adıyla ikinci teknopark kurulmuştur. 1965 yılında ise Avrupa'da Heriot-Watt Research Park adıyla ilk teknopark faaliyete geçmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde dünyada sadece 21 tane teknopark faaliyetteydi. 1982 yılında Finlandiya'da ve akabinde ise iki tane de İsveç'te daha teknopark kurulmuştur. Teknoparkların sayısı ilerleyen zaman diliminde artış göstererek 1990 yılında 270, 1998 yılı itibariyle ise toplam 473 adet teknoparka ulaşılmıştır (Bellini vd., 2012: 26). Ülkemizde ise 2001 yılında Teknoloji Geliştirme Bölgeleri kurulmaya başlamıştır. Netice itibariyle, 2000 yıllardan itibaren hem ülkemizde hem de diğer ülkelerde teknokentlerin sayıca artması bu bölgelere yapılan yatırımların artmasına neden olmuştur. Ülkelerin globalleşen dünyada sürdürülebilir rekabet avantajı kazanmasında teknokentlere ayrılan kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu nedenle teknokentlere yapılan yatırımların etkinliğini değerlendirmek için performans ölçümü önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemsel olarak teknoloji geliştirme bölgelerinin performanslarının ölçülmesi ve yeni kurulacak bir teknoloji geliştirme bölgesinin performansının tahminlenmesi karar vericilere ve politika yapıcılara önemli bilgiler sağlayacağı, performansı düşük olan teknoloji geliştirme bölgelerine yönelik gerekli önlemlerin alınmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Buradan hareketle, Veri Zarflama Analizi (VZA) yöntemi kullanılarak Göller Bölgesi Teknokent'inde faaliyet gösteren firmaların etkinlikleri ölçülmüştür.

2. Üniversite Sanayi İş Birliğinde Yer Alan Teknokentlerle İle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Ülkelerin teknoloji ve inovasyon yapısına önemli derecede katkı sağlayan teknokentlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu bağlamda kurulmuş ve kurulmakta olan teknokentlerin etkinlik ve verimlilik durumlarının tespit edilebilmesi için akademik çalışmalarda yapılmaya başlamıştır. Alan yazın incelendiğinde konu ile ilgili çok sayıda tez ve akademik yayın olduğu görülmektedir. Son dönemde yapılan bu çalışmalara ve elde edilmiş olan bulgulara aşağıda değinilmiştir. Kocabaş ve Alpaydın (2018), çalışmasında üniversite-sanayi işbirliği bağlamında teknoloji geliştirme bölgelerinin (teknoparklar/teknokentler) misyonlarını ve vizyonlarını incelemiştir. Araştırma sonucunda misyon ve vizyon belirleme açısından benzer kurumların örnek alındığı, bu iki unsurun bölgelere göre zaman zaman ayrıştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dilsiz ve Fırat (2018), teknokentlerde vergi uygulamalarının mevcut durumu, istisnalar ve muafiyetlerin neler olduğunu belirlemeye yönelik olarak bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Denizhan vd. (2018), çalışmada Sakarya Üniversitesi Teknokent'te faaliyetlerini sürdüren işletmelerin etkinliklerinin ortaya çıkarılabilmesine yönelik olarak bir araştırma yapılmıştır. Yenidoğan ve Yavuz (2019), Antalya Teknokent örneği üzerinden belirlemiş oldukları kriterler ile performans analizi gerçekleştirmiştir. Çalışma sonuçları, mekâna özgü ortak yetkinliklerle karşılaştırıldığında bilgi içselleştirme kapasitesinin inovasyon performansını artırmada daha büyük bir etkiye sahip olduğunu ve mekâna özgü ortak yetkinliklerin örgütsel bilgi üretme kapasitesini yeterince desteklemediğini ortaya koymuştur. Baysoy ve Özkul (2020), çalışmasında Türkiye'nin ilk teknokenti olan ODTÜ Teknokent'te işletmelerin risk sermayesi ve banka finansman kullanımlarını karşılaştırmak suretiyle etki eden faktörlerin neler olduğunu analizler yaparak tespit etmeye çalışmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre demografik özelliklerin belirleyici olduğu ve işletmelerin çoğunluğunun banka finansmanı kullandığı tespit edilmiştir. Örkçü ve Sevim (2021), çalışmasında ODTÜ Teknokent'te faaliyetlerini sürdüren işletmelerin VZA kullanılarak performans incelemesini gerçekleştirmiştir. Kıratoğlu ve Candemir (2021), Şanlıurfa Teknokent örneği üzerinden ARGE faaliyetleri çerçevesinde işletmelerin uygulamaları üzerinde durmuştur. Çalışma sonucunda ile ve teknokentin geleceğine dair önerilerde bulunulmuştur. Onocak vd., (2022), çalışmalarında teknoloji geliştirme bölgeleri için uygulanan devlet teşvik ve desteklerinin işletmeler açısından önemini ve işletmelerin bu bölgelerde faaliyette bulunma tercihlerine etkileri tespit etmeye çalışmışlardır. Çalışma bulgularına göre demografik özelliklerin ayırıcı olduğu ve KDV teşviklerinin önemli görüldüğü sonuçlarına ulaşılmıştır. Şen (2022), çalışmasında teknokent bünyesinde faaliyetlerini sürdüren işletmelerin almış oldukları üniversite bağlantılı hizmetlerde vergi durumlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Hizmet sonucu ortaya çıkan vergilendirme ve ödemelerin usulleri üzerinde durulmuştur. Alan yazın genel olarak değerlendirilecek olunursa teknokentler ile ilgili farklı konu ve uygulamalar açısından çok sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda kullanılan yöntemler incelendiğinde nicel yöntemler kadar nitel yöntemlere de ağırlık verildiği görülmektedir. Çalışılan konular arasında performans analizleri, vergi durumları, verimliliği etkileyen unsurlar, kurumlar arası ilişkilerin değerlendirilmesi, alt yapı imkân ve olanakları, paydaşlara maddi ve/veya manevi katkı gibi birçok konunun incelendiği görülmektedir.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Ülkelerin dışa bağımlılığının azalabilmesi ve diğer ülkelere karşı rekabet üstünlüğü sağlayabilmesi için bir şeyleri kendilerinin üretiyor olabilmesi gerekmektedir. Ar-ge ve inovasyon projelerinin yürütüldüğü merkezlerden biri olan Teknokent'ler ülke ekonomisi için önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda çalışmanın konusunu oluşturan Teknokent'ler ele alınmış ve Türkiye'deki Teknokentler'den birisi olan Göller Bölgesi Teknokent'inde faaliyet gösteren firmaların etkinlikleri veri zarflama analizi yöntemiyle ölçülmüştür. Çalışmanın önemi ise, literatürdeki boşluğa katkı sağlamaktır. Ayrıca, analizde sadece Göller Bölgesi Teknokent'i firmaları ele alınmakta, diğer Teknokent firmalarının da aynı veya farklı değişkenleri kullanıp finansal analizler yapabilmesi için örnek gösterilecek çalışma niteliğinde olmasını sağlamaktır. Finansal göstergelerle yapılacak nicel analizler sayesinde firmalar etkinliklerini ölçebilmekte ve bu sayede kullanmış oldukları değişkenleri hangi ölçüde artırıp azaltmaları konusunda fikir sahibi olabilmektedirler.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Analize Dâhil Edilen Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Çalışmada, Göller Bölgesi Teknokent'inde faaliyet gösteren 10 firmanın etkinliğini ölçmek için, firmaların 2020-2021 yıllarına ait finansal göstergeleri kullanılarak veri zarflama analizi

uygulanmıştır. Firmaların verilerine, Göller Bölgesi Teknokent'ine yazılan dilekçeyle izin alınarak ulaşılmıştır. 2021 yıllında Göller Bölgesi Teknokent'inde 53 firma faaliyet göstermektedir. Fakat veri zarflama analizi yönteminde analiz bulgularının doğru sonuç verebilmesi için kullanılan verilerin sıfır veya eksi olmaması gerekmektedir. Ayrıca bu analizde homojen dağılım ve firmaların analize dâhil edilen yıllar arasında faaliyet göstermeleri önem arz etmektedir. Bu yüzden analize uygunluk nedeniyle sadece 10 firma dâhil edilmiştir. Firmaların etkinlik ölçümü veri zarflama analizinin ölçeğe göre sabit getiri varsayımını temel alan girdi odaklı CCR modeli ile ölçeğe göre değişken getiri varsayımını temel alan girdi ve çıktı odaklı BCC modeli kullanılarak yapılmıştır. Veri zarflama analizinde karar verme birimi ile girdi ve çıktı değişkenlerinin sayısı arasındaki ilişki hakkında 2 görüş vardır. Birinci görüşe göre uzmanlar tarafından belirlenen girdi çıktı değişkenlerinin 3 katı, karar verme birimine eşit olması istenmektedir. İkinci görüşe göre ise, karar verme birim sayısının, girdi ve çıktı kalemlerinin 2 katına eşit olması gerekmektedir (Asker, 2020, s. 112-113). Her iki görüşte analiz uygulanırken doğru kabul edilmektedir.

Çizelge 1. Araştırmada Kullanılan Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Girdi Değişkenleri	Çıktı Değişkenleri
Ar-ge Gideri	Ar-ge Geliri
Ciro Miktarı	Ar-Ge Dışı Gelir

Bu çalışmada ise, 2 girdi ve 2 çıktı değişkeni kullanılmış ve değişkenler Çizelge 1'de verilmiştir. Göller Bölgesi Teknokent'inde faaliyet gösteren analize dâhil edilen 10 firmanın 2020-2021 yıllarına ait finansal göstergeleri ve firma kodları Çizelge 2 ve Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 2. Analize Dâhil Edilen Firmaların Kodları ve Finansal Göstergeleri (2020)

Firma Kodları	Ar-ge Geliri	Ar-Ge Dışı Gelir	Ar-ge Gideri	Ciro Miktarı
F1	7.088.923,21	1.000.000,00	3.579.582,47	8.088.923,21
F2	10.000,00	89.616,00	191.351,12	89.616,00
F3	37.518,66	100,00	17.752,48	37.618,66
F4	50.000,00	330.783,66	111.504,08	380.783,66
F5	5.000,00	75.051,60	95.654,55	80.051,60
F6	921.189,72	907.320,00	799.630,76	2.770.324,85
F7	95.000,00	41.945,00	48.654,99	136.945,00
F8	9.000,00	990.729,42	4.075,87	999.729,42
F9	1.000.000,00	3.519.410,43	273.600,00	4.519.410,43
F10	70.000,00	92.868,00	56.162,00	162.868,00

Çizelge 3. Analize Dâhil Edilen Firmaların Kodları ve Finansal Göstergeleri (2021)

Firma Kodları	Ar-ge Geliri	Ar-Ge Dışı Gelir	Ar-ge Gideri	Ciro Miktarı
F1	754.579,48	6.782.064,59	199.061,93	7.536.644,07
F2	10.000,00	65.835,35	190.797,08	75.835,35
F3	2.010.229,66	2.325.865,00	133.070,49	4.336.094,66

F4	10.000,00	473.139,96	87.613,78	483.139,96
F5	10.000,00	82.930,73	144.226,05	92.930,73
F6	6.419.747,95	69.185,00	2.296.560,65	6.594.568,80
F7	20.000,00	13.020,00	387.977,90	33.020,00
F8	196.190,64	920.470,10	1.483,05	1.116.660,74
F9	83.065,00	6.031.335,04	26.093,93	6.145.009,08
F10	85.000,00	71.289,00	102.326,00	188.289,00

3.3. Göller Bölgesi Teknokent'i Firmalarına Uygulanan Veri Zarflama Analizi Yöntemi Analizi ve Sonuçları

Çizelge 4 ve Çizelge 5 'de veri zarflama analizi yönteminin sonuçlarına göre, firmaların toplam etkinlik skorları, teknik etkinlik skorları ve ölçeğe göre getiri skorları yer almaktadır.

Çizelge 4. İşletmelerin Girdi Odaklı CCR ve BCC Modeli İle Etkinlik Ölçümü (2020)

Karar Verme Birimleri	Toplam Etkinlik Skoru	Teknik Etkinlik Skoru	Ölçeğe Göre Getiri
F1	0.998	1.000	drs
F2	1.000	1.000	crs
F3	1.000	1.000	crs
F4	1.000	1.000	crs
F5	0.941	1.000	irs
F6	0.657	0.651	drs
F7	0.998	0.993	drs
F8	1.000	1.000	crs
F9	1.000	1.000	crs
F10	1.000	1.000	crs

Analiz sonuçları incelendiğinde, 10 firmadan 4'ünün etkin olmadığı diğer firmaların ise, finansal göstergelerine göre etkin olduğu tespit edilmiştir. Etkin olmayan firmalar içerisinden birini ele aldığımızda örneğin, *F1* firmasının toplam etkinlik skoru 0.657 ve teknik etkinlik skoru ise, 0.651'dir. Ölçeğe göre getirisi ise, ölçeğe göre azalan getiri şeklindedir.

Çizelge 5. İşletmelerin Girdi Odaklı CCR ve BCC Modeli İle Etkinlik Ölçümü (2021)

Karar Verme Birimleri	Toplam Etkinlik Skoru	Teknik Etkinlik Skoru	Ölçeğe Göre Getiri
F1	1.000	1.000	crs
F2	1.000	1.000	crs
F3	1.000	1.000	crs
F4	1.000	1.000	crs
F5	1.000	1.000	crs
F6	1.000	1.000	crs

F7	1.000	1.000	crs
F8	1.000	1.000	crs
F9	1.000	1.000	crs
F10	0.832	0.724	irs

Analiz sonuçları incelendiğinde, 10 firmadan 1'inin etkin olmadığı diğer firmaların ise, finansal göstergelerine göre etkin olduğu tespit edilmiştir. Etkin olmayan firmalar içerisinden birini ele aldığımızda örneğin, *F10* firmasının toplam etkinlik skoru 0.832 ve teknik etkinlik skoru ise, 0.724'dür. Ölçeğe göre getirisi ise, ölçeğe göre artan getiri şeklindedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Ülkemizde 1990'lı yıllarda üniversite sanayi iş birliği ile KOSGEB aracılıyla teknoloji geliştirme bölgelerinin ilk adımı TEKMER'ler (Teknoloji Merkezleri) kurulmaya başlamıştır. Yasal çerçevesi ise 2001 yılında kabul gören 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ile yasal zemini oluşturulmuştur. Yıllar içerisinde sayıca artış gösteren Teknokentler 2022 yılı verilerine göre 93'e ulaşmıştır. 79'u aktif olarak devam ederken 14'ünün alt yapı çalışmaları devam etmektedir. Teknokentler sayesinde kurulan firmalar elde ettikleri ürünü iç pazara satabilmekte ve ayrıca uluslararası alanda da satış yaparak cirolarını yükseltebilmektedir. Teknokent bünyesindeki firmalar Ar-Ge ve inovasyonun yanı sıra markalaşma ve tasarım konusunda da farkındalık yaratmaktadırlar (https://www.tgbd.org.tr/turkiyede-teknoparklar-icerik-35). Bu sayede Üniversite sanayi iş birliğinde Teknokentler ülke ekonomisine can veren önemli kuruluşlardır. Bu çalışmada, üniversite sanayi iş birliğinde yer alan teknokentlerden birisi olan Göller Bölgesi Teknokent'indeki firmaların 2020-2021 yıllarına ait finansal göstergeleri dilekçe yoluyla izin alınarak incelenmiş ve elde edilen veriler ışığında veri zarflama analizi yöntemi uygulanarak firmaların etkinlikleri ölçülmüştür. Göller Bölgesi Teknokent 'inde faaliyet gösteren firmalara girdiye yönelik CCR modeli kullanılarak toplam etkinlik değerleri, girdiye yönelik BCC modeli kullanılarak teknik etkinlik değerleri ve ölçeğe göre getiri değerleri elde edilmiştir. Çalışmada girdi değişkeni olarak Ar-Ge Gideri, ciro miktarı ve çıktı değişkeni olarak ise, Ar-Ge geliri, Ar-Ge dışı geliri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre ise, 2020 yılında 4 firmanın, 2021 yılında ise 1 firmanın etkin çıkmadığı saptanmıştır. Analizde sadece Göller Bölgesi Teknokent'i firmaları ele alınmakta, diğer Teknokent firmalarının da aynı veya farklı değişkenleri kullanıp finansal analizler yapabilmesi için örnek gösterilecek çalışma niteliğinde olması amaçlanmaktadır. Finansal göstergelerle yapılacak nicel analizler sayesinde firmalar etkinliklerini ölçebilmekte ve bu sayede kullanmış oldukları değişkenleri hangi ölçüde artırıp azaltmaları konusunda fikir sahibi olabilmektedirler. Göller Bölgesi Teknokent'i Türkiye'de kurulan ilk 10 teknokentler arasında yer almakta bünyesinde yer alan başarılı firmaların sayılarının arttırmakta ve ülke ekonomisi için önemli bir katkılar sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Asker, V. (2020). "Havayolu İşletmelerinde Operasyonel ve Finansal Etkinlik Ölçümü ve Etkinliği Belirleyen Faktörler". *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi*, Eskişehir.

Baysoy, E., Özkul, G. (2020). Girişimciliğin Finansmanında Banka Finansmanına Karşı Risk Sermayesi: ODTÜ Teknokent Örneği, İşletme Araştırmaları Dergisi, 12(1), 610-630.

D. Onocak, Köse, Ö. ve Onut, S. (2022). Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Faaliyette Bulunan İşletmeler Açısından Bu Bölgelere Yönelik Sağlanan Devlet Teşvik ve Desteklerinin Değerlendirilmesi: Bir Teknokent Örneği, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 21(83): 1046-1066.

Denizhan, B., Yalçıner, A., Yılmaz, E., Bayar, E. (2018). Kabiliyet Odaklı Sanayi Kümelenmesi: Sakarya Üniversitesi Teknokent Örneği, 22(2), 719-727.

Dilsiz, B., Fırat, M. (2018). Teknokentlerde Vergi Uygulamaları, Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi, 13(52), 1-16.

Karaçadır, V., Sezgin, A. (2022). Kamu İnternet ve Mobil Sağlık Uygulamaları Kullanım Niyeti Değişkenlerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey*, 4 (9), 60-71.

Kıratoğlu, E., Candemir, M. (2021). AR-GE Faaliyetleri Çerçevesinde Teknokent Uygulamaları: Şanlıurfa Teknokent Örneği, Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(8), 208-230.

Kocabaş, C., Alpaydın, Y. (2018). Üniversite-Sanayi İşbirliği Bağlamında Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin Misyon ve Vizyonlarının İncelenmesi, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 8(2), 368-377.

Onocak, D., Köre, Ö., Onut, S. (2022). Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Faaliyette Bulunan İşletmeler Açısından Bu Bölgelere Yönelik Sağlanan Devlet Teşvik ve Desteklerinin Değerlendirilmesi: Bir Teknokent Örneği, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 21(83), 1046-1066.

Örkçü, H., Sevim, Ö. (2021). ODTÜ Teknokent Firmalarının Performanslarının VZA Modelleri İle İncelenmesi, Politeknik Dergisi, 1(1), 1-12.

Şen, M. (2022). Teknopark Bölgesinde Faaliyet Gösteren Şirketlerin Akademisyenlerden Aldıkları Danışmalık ve Proje Hizmetlerinin Vergilendirilmesi, Mali Çözüm Dergisi, 32(171), 293-298.

Yenidoğan, T., Yavuz, S. (2019). Mekâna ve Firmaya Özgü Yetkinliklerin İnovasyon Performansı Üzerine Etkileri: Antalya Teknokent Örneği, 8(1), 49-72.

https://www.tgbd.org.tr/turkiyede-teknoparklar-icerik-35 (Erişim: 22.12.2022).

TÜRKİYE'DE BANKACILIK GELİŞİMİ İLE EKOLOJİK AYAK İZİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Dr. Öğr. Üyesi, TOLGA ERGÜN [1], Dr. Öğr. Üyesi, YUSUF GÜNEYSU [2]
[1] Trabzon Üniversitesi, Vakfıkebir Meslek Yüksekokulu,
tolgaergun@trabzon.edu.tr - 0000-0001-9650-4542
[2] Trabzon Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
yusufguneysu@trabzon.edu.tr - 0000-0002-6809-1995

ÖZET

Dünyadaki sosyo-ekonomik gelişmelerin neden olduğu ekosistem tahribatı ve buna bağlı çevresel etkiler her geçen gün artmaktadır. Son zamanlarda ulus devletler iktisadi büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşabilmek için daha çevreci yatırımlara ağırlık vermekte ve insan faaliyetlerinin hava, su ve toprak gibi çeşitli doğal kaynaklar üzerindeki genel etkisini belirlemek için de ekolojik ayak izi göstergesini dikkate almaktadır. Bu bağlamda çalışmada, yatırımların finansmanında lokomotif rol oynayan bankacılık sektörü ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Ekolojik ayak izi göstergesinin bağımlı değişken, bankacılık gelişimi ve gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) bağımsız değişken olarak ele alındığı araştırma modeli kurulmuştur. 1961-2018 dönem aralığını kapsayan ve yıllık verilerin test edildiği çalışmada değişkenlere ait seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin incelenmesinde zaman serisi analiz yöntemlerinden Johansen eşbütünleşme, değişkenler arasındaki kısa dönem nedenselliği araştırmak için de Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre ekolojik ayak izi ile bankacılık gelişimi ve GSYİH istatistiksel olarak eşbütünleşik olup uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Granger nedensellik testi sonucunda ise ekolojik ayak izi ile bankacılık gelişimi ve GSYİH arasında kısa dönemde istatistiki olarak nedensellik saptanamamıştır. Elde edilen sonuçlar, ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanmasında bankacılık sektörünün Ar-Ge yoğun ve çevre dostu girişimleri daha fazla finanse etmesi gerektiğine işaret etmektedir. Öte yandan ekolojik ayak izinin azaltılmasında daha fazla yenilenebilir enerji kaynakları ve yeşil finansman kullanılması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Gelişimi, Ekolojik Ayak İzi, Eşbütünleşme Testi, Türkiye

THE NEXUS BETWEEN BANKING DEVELOPMENT AND ECOLOGICAL FOOTPRINT IN TURKEY

ABSTRACT

The ecosystem destruction caused by socio-economic developments in the world and the related environmental effects are increasing day by day. Recently, nation states have focused on more environmentally friendly investments in order to achieve their economic growth and development goals and take into account the ecological footprint indicator to determine the overall impact of human activities on various natural sources such as air, water and soil. In this regard, it is aimed to research the relationship between the ecological footprint and the banking

sector, which plays a leading role in the financing of investments. A research model has been established in which the ecological footprint indicator is considered as the dependent variable, and the banking development and gross domestic product (GDP) as the independent variable. In the study covering the 1961-2018 period and testing annual data, Johansen cointegration, one of the time series analysis methods, was used to examine the long-term relationship between the series of variables, and Granger causality test was used to investigate the short-term causality between the variables. According to the results of the analysis, ecological footprint, banking development and GDP are statistically cointegrated and act together in the long run. As a result of the Granger causality test, no statistical causality could be determined in the short run between ecological footprint, banking development and GDP. The results indicate that the banking sector should finance more R&D intensive and environmentally friendly initiatives in order to ensure ecological sustainability. On the other hand, it can be recommended to use more renewable energy sources and green financing to reduce the ecological footprint.

Keywords: Banking Development, Ecological Footprint, Cointegration Test, Turkey

1. GİRİŞ

Ekonomik büyüme, yoksulluğun azaltılmasına, gerekli altyapının oluşturulmasına ve yaşam standardının artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte bu gelişme süreci, doğadan daha fazla gıda, enerji, hammadde vb. talep edilmesine ve böylece çevresel bozulmalara yol açmaktadır. İnsanların doğadan talepleri sonucunda, doğal kaynakların azalmasından ve emisyonlardan kaynaklanan ekolojik baskılar oluşmakta ve küresel ekosistem değişmektedir. Çevre üzerinde oluşan ekolojik baskılar, iklim değişikliğinin yanı sıra toprak bozunumuna, kirliliğin artmasına ve biyoçeşitlilik kaybına da neden olmaktadır (Ahmed vd., 2020: 1; Pata ve Yilanci, 2020: 804; Saud vd., 2020: 1). Bu bağlamda çevresel bozulmalar, küresel anlamda günümüzün en önemli sorunlarından birini oluşturmakta ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılması açısından araştırmacıların, politika yapıcıların ve çevrecilerin konuya ilgisini artırmaktadır. Bundan dolayı çevrenin korunması, özellikle Paris Anlaşmasını imzalayan taraflar olmak üzere ülkelerin önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir (Ngoc ve Awan, 2022: 24219).

Finansal gelişme, ülke ekonomisinin büyümesinde ve finansal sistemin ekonomik etkinliğinin artmasında önemli bir rol oynamaktadır. Finansal gelişme doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının artmasına, bankacılık faaliyetlerinin genişlemesine ve borsa faaliyetlerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Aynı şekilde finansal gelişme, finansal riskin ve sermaye maliyetinin azalmasını sağlayabilmektedir. Bu gelişmeler ekonomik faaliyetleri artırarak çevreyi olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Buna göre gelişmiş bir finansal sistem, hane halkı ve firmaların krediye erişimini kolaylaştırarak gelirlerini, tüketimlerini ve üretimlerini artıracaktır. Böylece hane halkı ve firmalar çevresel sürdürülebilirliğin artmasına katkı sağlayan yeşil enerji, Ar-Ge ve enerji yoğun teknolojilere yatırım yapabilir. Öte yandan finansman kaynaklarına erişim yatırımcıların yeni tesis ve makine kurmasını sağlayarak enerji talebinde artışa ve dolayısıyla çevreye daha fazla atık ve karbondioksit (CO_2) salınmasına neden olabilir (Baloch vd., 2019: 6201; Dada vd., 2022: 914).

Doğal kaynakların bilinçsizce kullanımı ve kirlilik düzeylerinin artması çevresel bozulmalara neden olmaktadır. Çevresel bozulmaların bir göstergesi olarak CO_2 salınımları kullanılmakla

birlikte ekolojik ayak izi çevresel sorunların çoğunu yansıtabilmektedir (Pata ve Yilanci, 2020: 804). Buna göre ekolojik ayak izi ekili alanlar, otlaklar, orman arazileri, balıkçılık alanları, karbon ayak izi ve yerleşim alanlarını dikkate aldığı için çevre kalitesinin belirlenmesinde daha kapsamlı bir gösterge olarak kabul edilmektedir (Destek ve Sarkodie, 2019: 2484). Ekolojik ayak izi bir bireyin, popülasyonun veya faaliyetin tükettiği tüm kaynakları üretmek ve ürettiği atıkların (CO_2) etkisini azaltmak için ihtiyaç duyduğu ekolojik varlıkları ölçmektedir (Rudolph ve Figge, 2017: 350).

Bu bilgiler doğrultusunda çalışmada, Türkiye'de bankacılık sektörü gelişimi ve gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişki 1961-2018 dönemi için analiz edilmiştir. Bu kapsamda çalışma 5 kısımdan oluşmaktadır. Bundan sonraki kısımda özellikle ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ampirik çalışmayla ilgili veri seti ve yönteme değinilmiş, ardından analizler sonucu elde edilen bulgular sunulmuştur. Son kısımda ise bulguların değerlendirilmesi ve gelecek çalışmalar için önerilere yer verilmiştir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Çevresel bozulma, insanların çeşitli faaliyetleri sonucunda meydana gelen iklim değişikliği, doğal kaynakların tüketilmesi, biyoçeşitlilik kaybı gibi nedenlerle çevresel kalitenin kötüleşmesini ifade etmektedir (Majeed ve Mazhar, 2019: 490). Bu çerçevede, akademik çalışmalarda çevresel konular önemli bir araştırma alanı olarak ön plana çıkmıştır. Bu çalışmaların bir kısmında çevre kirliliği veya çevresel bozulmayı temsilen ekolojik ayak izi göstergesinin kullanıldığı görülmektedir. Literatürde ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme, doğrudan yabancı yatırım, finansal gelişme, turizm, doğal kaynaklar, beşerî sermaye, kentleşme, enerji tüketimi, teknolojik inovasyonlar gibi değişkenler (Örneğin, Baloch vd., 2019; Danish vd., 2019; Destek ve Sarkodie, 2019; Ahmed vd., 2020; Kongbuamai vd., 2020; Pata ve Yilanci, 2020; Ngoc ve Awan, 2022) arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Ancak bankacılık sektörü gelişiminin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini araştıran sınırlı sayıda çalışma (Örneğin, Radulescu vd., 2022) bulunmaktadır. Mevcut çalışmada ise bankacılık gelişimi ve GSYİH ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bu doğrultuda literatür özeti bölümünde ekolojik ayak izi ile finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

Baloch vd. (2019) çalışmasında, Kuşak ve Yol Girişimi (BRI) ülkelerinde finansal gelişmenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini 1990-2016 dönemi için panel regresyon modeli aracılığı ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda, finansal gelişmenin ekolojik ayak izini artırdığını tespit etmişlerdir. Bununla birlikte ekonomik büyüme, enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırım ve kentleşmenin ekolojik ayak izini artırdığını belirlemişlerdir.

Destek ve Sarkodie (2019), ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve finansal gelişme arasındaki ilişkide çevresel Kuznets eğrisi hipotezini araştırmışlardır. Bu doğrultuda 11 yeni sanayileşmiş ülkenin 1997-2013 yılları arasındaki verilerini analiz etmek için Genişletilmiş Ortalama Grup (AMG) tahmincisini ve panel nedensellik tekniğini kullanmışlardır. Çalışmanın sonucunda, ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi arasında ters U

şeklinde bir ilişki ve aynı zamanda bu değişkenler arasında çift yönlü nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir.

Majeed ve Mazhar (2019), 131 ülkenin 1971-2017 dönemi panel verilerini kullanarak finansal gelişmenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini regresyon modelleri aracılığı ile analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, finansal gelişmenin ekolojik ayak izini azalttığını ve dolayısıyla çevresel kalitenin artmasına katkı sağladığını tespit etmişlerdir. Diğer taraftan kentleşmenin ekolojik ayak izini azalttığını ancak enerji tüketimi, doğrudan yabancı yatırım ve GSYİH'nin artırdığını saptamışlardır.

Rahman vd. (2019) çalışmalarında finansal gelişme, ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamışlardır. Bu doğrultuda Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin 1991-2014 yılları arasındaki verilerini kullanarak panel eş bütünleşme ve nedensellik testlerini uygulamışlardır. Çalışmanın sonucunda ekolojik ayak izi ile ekonomik büyüme arasında N şeklinde bir ilişkinin varlığını saptamışlardır. Bununla birlikte finansal gelişme ve enerji kullanımının çevresel bozulmaya yol açmasına karşın yenilenebilir enerji kullanımının çevresel kaliteyi artırdığını tespit emişlerdir.

Saud vd. (2020), BRI ülkelerinde finansal gelişme ve küreselleşme ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişkiyi 1990-2014 dönemi için araştırmışlardır. Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi (PMG) sonuçlarına göre, ekolojik ayak izi ile finansal gelişme, enerji tüketimi, ticaret ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki tespit etmişler ve küreselleşmenin ekolojik ayak izini azalttığını belirlemişlerdir.

Ahmed vd. (2021), Japonya'da ekolojik ayak izi ile ekonomik küreselleşme, ekonomik büyüme ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi 1971-2016 dönemi için araştırmışlardır. Doğrusal Dağıtılmış Gecikmeli Otoregresif Sınır Testi (ARDL) yaklaşımının uzun dönem sonuçlarına göre, ekonomik küreselleşme ve finansal gelişmenin ekolojik ayak izini artırdığı; doğrusal olmayan ARDL sonuçlarına göre ise ekonomik küreselleşmedeki pozitif ve negatif değişikliklerin ekolojik ayak izini azalttığı bulgusuna ulaşmışlardır.

Kihombo vd. (2021), Batı Asya ve Orta Doğu ülkelerinde ekolojik ayak izi üzerinde teknolojik yenilik, finansal gelişme ve ekonomik büyümenin etkisini 1990-2017 dönemi için araştırmışlardır. Bu çerçevede, teknolojik yeniliğin ekolojik ayak izini azalttığını ancak finansal gelişmenin ekolojik ayak izini artırdığını belirlemişlerdir.

Yang vd. (2021), BICS ülkelerinde 1990-2016 dönemi için döviz girişleri, finansal gelişme ve teknolojik inovasyonların ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Buna göre döviz girişleri ve finansal gelişmenin çevresel kalitenin bozulmasına neden olduğunu ve teknolojik inovasyonların çevre kalitesi üzerinde önemli bir negatif etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Dada vd. (2022), Malezya'da finansal gelişme ile ekolojik ayak izi arasındaki ilişkide kurumsal kalitenin rolünü 1984-2017 dönemi için ARDL yaklaşımını kullanarak incelemişlerdir. Buna göre kısa dönemde finansal gelişme, kurumsal kalite, ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırım ile ekolojik ayak izi arasında negatif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Diğer bir bulgu olarak da uzun dönemde finansal gelişme, kurumsal kalite, ekonomik büyüme, ticari açıklık ve doğal kaynakların çevresel bozulmaya neden olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ngoc ve Awan (2022), Singapur'da 1980-2016 dönemi için finansal gelişme, ekonomik büyüme ve beşerî sermayenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini analiz etmeyi amaçlamışlardır. Bayes analizi sonucunda, beşerî sermayenin ekolojik ayak izini azaltmasına karşın finansal gelişme ve ekonomik büyümenin pozitif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Radulescu vd. (2022), 1990-2018 dönemi için OECD ülkelerinde ekolojik ayak izi ile bankacılık gelişimi, yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi AMG ve Ortak İlişkili Etkiler Ortalama Grup (CCEMG) tahmincisi aracılığıyla test etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, ekolojik ayak izi üzerinde bankacılık gelişimi ve ekonomik büyümenin pozitif; yenilenebilir enerji tüketiminin ise negatif bir etkiye sahip olduğunu belirlemişlerdir.

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, finansal gelişme ve ekonomik büyümenin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisini araştırmakla birlikte finansal gelişmenin bankacılık sektörü özelinde Radulescu vd. (2022)'nin çalışmasında ele alındığı görülmektedir. Buna göre bu çalışmada, bankacılık sektörü gelişimi ve GSYİH'nin çevresel kalite üzerindeki etkisini analiz ederek Türkiye ile ilgili bulguların ortaya konması ve çevresel konularla ilgili literatüre katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

3. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Ekonometrik analizde kullanılan değişkenlere ait bilgiler Çizelge 1'de yer almaktadır. Buna göre Türkiye bağlamında 1961-2018 dönem aralığını kapsayan ve yıllık verilerin analiz edildiği çalışmada, ekolojik ayak izi göstergesi bağımlı değişken olarak test edilirken bankacılık gelişimi göstergesi ve gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) bağımsız değişken olarak incelenmiştir. Değişkenlere ait seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin incelenmesinde ekonometrik analiz yöntemlerinden Johansen eşbütünleşme, değişkenler arasındaki kısa dönem nedenselliği araştırmak için de Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Çizelge 1. Değişkenler

Değişken Kodu	Değişken Adı	Değişken Türü	Gösterge	Kaynak
LnEA	Ekolojik Ayak İzi	Bağımlı	Kişi Başına Küresel Hektar	Küresel Ayak İzi Ağı
LnBG	Bankacılık Gelişimi	Bağımsız	Bankalar Tarafından Sağlanan Yurt İçi Kredilerin GSYİH İçindeki Oranı	Dünya Bankası
LnGDP	GSYİH	Bağımsız	Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	Dünya Bankası

4. BULGULAR

Analizde incelenen değişkenlere ilişkin tanıtıcı istatistiki bilgiler Çizelge 2'de sunulmuştur. Buna göre LnEA serisine ait ortalama değer 0.37 iken aynı gösterge LnBG için 1.34 ve LnGDP için 3.72'dir. Analizdeki gözlem sayısı ise 58'dir.

Çizelge 2. Tanıtıcı İstatistiki Bilgiler

	LnEA	**LnBG**	**LnGDP**
Ortalama	0.374560	1.340859	3.723306
Ortanca	0.372877	1.268217	3.714417
Maksimum	0.547775	1.819131	4.079428
Minimum	0.193125	1.104692	3.394065
Standart Hata	0.100831	0.196554	0.185587
Çarpıklık	-0.070569	1.345181	0.195447
Basıklık	1.885591	3.648603	2.114204
Gözlem Sayısı	58	58	58

Joahnsen eşbütünleşme testinde ilk olarak serilerin durağanlık sınaması yapılmış ve sonuçlar Çizelge 3'te raporlanmıştır. Çizelgede görüldüğü üzere ADF ve PP birim kök testi sonuçlarına göre her iki modelde de serilerin %1 yanılma düzeyinde durağan olmadıkları fakat birinci farkında durağan oldukları anlaşılmaktadır. Sonuç itibariyle serilerin hepsi birinci dereceden entegredir.

Çizelge 3. ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

	ADF		**PP**	
Değişkenler	**Sabit Terimli Model**	**Sabit Terimli ve Trendli Model**	**Sabit Terimli Model**	**Sabit Terimli ve Trendli Model**
LnEA	t=-1.043907	t=-6.555457	t=-1.199463	t=-6.571094
LnBG	t=0.035700	t=-0.848186	t=-0.196393	t=-1.072809
LnGDP	t=0.079138	t=-2.100833	t=0.086788	t=-2.272285
ΔLnEA	t=-12.44292*	t=-1234032*	t=-20.59346*	t=-20.68736*
ΔLnBG	t=-5.683960*	t=-5.746143*	t=-5.587858*	t=-5.548472*
ΔLnGDP	t=-7.447601*	t=-7.400390*	t=-7.447601*	t=-7.400151*

*: %1 yanılma ile anlamlıdır. Δ: birinci fark

Vektör hata düzeltme modeline (VECM) göre seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi olan, otokorelasyon sorunu bulunmayan (LM test), değişen varyans sorunu olmayan (White test) ve kalıntıları normal dağılım (Jarque-Bera test) gösteren modeller arasında Akaike (AIC) ve Schwarz (SC) değeri en küçük olan model olarak ele alınmıştır. Analiz varsayımlarına ilişkin bulgular Çizelge 4'te yer almaktadır. Testlere ilişkin olasılık değerleri 0.05'in ($p>0.05$) üzerinde olması nedeniyle analiz varsayımlarını sağladığı görülmektedir.

Çizelge 4. Varsayım Testleri

	F istatistiği	**Olasılık (P)**
LM test	0.992224	0.4719
White test	0.411166	0.8389
Jarque-Bera		0.3399

Değişkenlere ait seriler arasında eşbütünleşme olup olmadığını test eden Johansen eşbütünleşme analizi sonuçları Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Yokluk hipotezi	**İz İstatistiği**	**.05 için kritik değer**	**Olasılık (P)**
Eş bütünleşme yoktur	40.58731**	35.01090	0.0115
En çok 1 eşbütünleşme vardır	13.59371	18.39771	0.2065
En çok 2 eşbütünleşme vardır	0.837613	3.841466	0.3601
Yokluk hipotezi	**Max. Özdeğer**	**.05 için kritik değer**	**Olasılık (P)**
Eş bütünleşme yoktur	26.99360**	24.25202	0.0212
En çok 1 eşbütünleşme vardır	12.75610	17.14769	0.1948
En çok 2 eşbütünleşme vardır	0.837613	3.841466	0.3601

**: %5 yanılma ile anlamlıdır.

Çizelge 5'te yer alan sonuçlara (iz istatistiği ve maksimum öz değer) göre seriler arasında 1 adet eşbütünleşme denklemi olduğu görülmektedir. Öte yandan ekolojik ayak izi, bankacılık gelişimi ve GSYİH değişkenlerinden oluşan tahmin modeline ilişkin uzun ve kısa dönem (hata düzeltme modeli) VECM tahmin sonuçları Çizelge 6'da gösterilmiştir. Çizelgede yer alan tahmin modelinde VECM katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını ifade etmektedir. Ekolojik ayak izi denkleminde kısa dönemde oluşan dengesizlikler (1/0.98) yaklaşık 1.02 yıl sonra düzeltilerek uzun dönem dengesine ulaşmaktadır.

Çizelge 6. VECM Tahmin Sonuçları

Değişkenler	**Uzun Dönem Denklemi**
	$LnEA_t$
Sabit terim	1.736687
$LnBG_t$	0.073800 (0.2631) 2.80509**
$LnGDP_t$	0.593799 (0.02582) -22.9967**
Değişkenler	**Kısa Dönem Denklemi**
	$\Delta LnEA_t$
$VECT_t$	-0.984854** (0.29470) -3.34191
$\Delta LnEA_{t-1}$	-0.043017 (0.26988) -0.15939
$\Delta LnBG_{t-1}$	0.144116 (0.07377) 0.13256
$\Delta LnGDP_{t-1}$	-0.247845 (0.36539) -0.67831

**: %5 yanılma ile anlamlıdır, parantez içinde t istatistikleri verilmiştir.

Çizelge 6'daki uzun dönem denklemi incelendiğinde bankacılık gelişimindeki %1'lik bir artış ekolojik ayak izini %0.07 arttırırken, GSYİH'deki %1'lik bir artış ise ekolojik ayak izini %0.59 arttırmaktadır. Tahmin denkleminde değişkenlere ait seriler arasındaki kısa dönem nedensellik için Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Bu teste ilişkin sonuçlar Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. Granger Nedensellik Sonuçları

Denklem: *f*(LnEA=LnBG, LnGDP)	**Ki Kare İstatistiği**	**Df**	**Olasılık (P)**
ΔLnBG	3.967402	2	0.1376
ΔLnGDP	0.639992	2	0.7262
Tüm	4.501737	4	0.3423
Denklem: *f*(LnBG=LnEA, LnGDP)	**Ki Kare İstatistiği**	**Df**	**Olasılık (P)**
ΔLnEA	3.821100	2	0.1480
ΔLnGDP	3.010178	2	0.2220
Tüm	4.140468	4	0.3873
Denklem: *f*(LnGDP=LnEA, LnBG)	**Ki Kare İstatistiği**	**Df**	**Olasılık (P)**
ΔLnEA	2.437753	2	0.2956
ΔLnBG	11.51732	2	0.5632
Tüm	12.86857	4	0.2119

Çizelgeden görüldüğü üzere ekolojik ayak izi ile bankacılık gelişimi ve gayri safi yurtiçi hasıla değişkenlerine ait seriler arasında kısa dönem nedensellik tespit edilememiştir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Gelişmiş bir finansal sektör ülkelerin iktisadi büyüme ve kalkınma hedeflerine ulaşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak finansal gelişmeyle birlikte artacak yatırımlar muhtemel enerji talebini artıracak ve bu durum da çevreye olumsuz yönde yansıyabilecektir. Dolayısıyla son zamanlarda ulus devletler ülkelerin iktisadi hedeflerinde insan faaliyetlerinin doğal kaynaklar üzerindeki etkisini gösteren ekolojik ayak izini daha fazla dikkate almaya başlamıştır. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye örnekleminde bankacılık gelişimi ve GSYİH ile ekolojik ayak izi göstergeleri arasındaki uzun dönem ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Ampirik çalışmada 1961-2018 dönem aralığını kapsayan ve Türkiye'ye ilişkin yıllık verilerin test edildiği çalışmada değişkenlere ait seriler arasındaki uzun dönem ilişkinin incelenmesinde zaman serisi analiz yöntemlerinden Johansen eşbütünleşme, değişkenler arasındaki kısa dönem nedenselliği incelemek için de Granger nedensellik testi kullanılmıştır.

Analiz sonucuna göre Türkiye'de ekolojik ayak izi göstergesi ile bankacılık gelişimi ve GSYİH göstergeleri istatistiksel olarak eşbütünleşik olup uzun dönemde birlikte hareket etmektedir. Granger nedensellik testi sonucunda ise kısa dönemde ekolojik ayak izi göstergesi ile bankacılık gelişimi ve GSYİH göstergeleri arasında istatistiki olarak nedensellik saptanamamıştır. Ampirik bulgular literatürdeki çalışmaların (Örneğin, Baloch vd. 2019; Rahman vd. 2019; Yang vd. 2021) sonuçları ile genel olarak uyum göstermektedir. Öte yandan bulgular bazı çalışmaların (Örneğin, Majeed ve Mazhar, 2019; Dada vd. 2022) sonuçları ile çelişmektedir. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda politika yapıcıların bankacılık sektörü gelişiminin çevre üzerindeki olumsuz etkisini azaltacak yatırımları teşvik etmesi gerekmektedir. Özellikle de çevre dostu ve Ar-Ge yoğun girişimlerin arttırılması ve finanse edilmesi ekolojik

sürdürülebilirlik üzerinde önemli katkı sağlayabilecektir. Öte yandan ekolojik ayak izinin azaltılmasında yenilenebilir enerji kaynaklarına erişimin arttırılması ve kullanımının yaygınlaştırılması önerilebilir. Günümüzün önemli sorunları arasında yer alan kentleşmede yaşanan artış anomalisinin kontrol altına alınmasında kırsal alanlarda duyulan ihtiyaçların projelendirilmesi ve bankacılık sektörü tarafından finanse edilmesi önemli bir katkı sağlayabilecektir. Bundan sonraki çalışmalar için ekolojik ayak izi göstergesini etkileyen farklı göstergeler veya farklı ülkeler analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

Ahmed, Z., Asghar, M. M., Malik, M. N., & Nawaz, K. (2020). Moving towards a sustainable environment: the dynamic linkage between natural resources, human capital, urbanization, economic growth, and ecological footprint in China. *Resources Policy*, *67*, 101677.

Ahmed, Z., Zhang, B., & Cary, M. (2021). Linking economic globalization, economic growth, financial development, and ecological footprint: Evidence from symmetric and asymmetric ARDL. *Ecological Indicators*, *121*, 107060.

Baloch, M. A., Zhang, J., Iqbal, K., & Iqbal, Z. (2019). The effect of financial development on ecological footprint in BRI countries: evidence from panel data estimation. *Environmental Science and Pollution Research*, *26*(6), 6199-6208.

Dada, J. T., Adeiza, A., Ismail, N. A., & Arnaut, M. (2022). Financial development–ecological footprint nexus in Malaysia: the role of institutions. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 33(4), 913-937.

Danish, K., Hassan, S. T., Baloch, M. A., Mahmood, N., & Zhang, J. (2019). Linking economic growth and ecological footprint through human capital and biocapacity. *Sustainable Cities and Society*, *47*, 101516.

Destek, M. A., & Sarkodie, S. A. (2019). Investigation of environmental Kuznets curve for ecological footprint: the role of energy and financial development. *Science of the Total Environment*, *650*, 2483-2489.

Kihombo, S., Ahmed, Z., Chen, S., Adebayo, T. S., & Kirikkaleli, D. (2021). Linking financial development, economic growth, and ecological footprint: what is the role of technological innovation?. *Environmental Science and Pollution Research*, *28*(43), 61235-61245.

Kongbuamai, N., Bui, Q., Yousaf, H. M. A. U., & Liu, Y. (2020). The impact of tourism and natural resources on the ecological footprint: a case study of ASEAN countries. *Environmental Science and Pollution Research*, *27*(16), 19251-19264.

Majeed, M. T., & Mazhar, M. (2019). Financial development and ecological footprint: a global panel data analysis. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)*, *13*(2), 487-514.

Ngoc, B. H., & Awan, A. (2022). Does financial development reinforce ecological footprint in Singapore? Evidence from ARDL and Bayesian analysis. *Environmental Science and Pollution Research*, *29*(16), 24219-24233.

Pata, U. K., & Yilanci, V. (2020). Financial development, globalization and ecological footprint in G7: further evidence from threshold cointegration and fractional frequency causality tests. *Environmental and Ecological Statistics*, *27*(4), 803-825.

Radulescu, M., Balsalobre-Lorente, D., Joof, F., Samour, A., & Türsoy, T. (2022). Exploring the Impacts of Banking Development, and Renewable Energy on Ecological Footprint in OECD: New Evidence from Method of Moments Quantile Regression. *Energies*, *15*(24), 9290.

Rahman, S., Chen, S., Saud, S., Saleem, N., & Bari, M. W. (2019). Nexus between financial development, energy consumption, income level, and ecological footprint in CEE countries: do human capital and biocapacity matter?. *Environmental Science and Pollution Research*, *26*(31), 31856-31872.

Rudolph, A., & Figge, L. (2017). Determinants of ecological footprints: what is the role of globalization?. *Ecological Indicators*, *81*, 348-361.

Saud, S., Chen, S., & Haseeb, A. (2020). The role of financial development and globalization in the environment: accounting ecological footprint indicators for selected one-belt-one-road initiative countries. *Journal of Cleaner Production*, *250*, 119518.

Yang, B., Jahanger, A., & Ali, M. (2021). Remittance inflows affect the ecological footprint in BICS countries: do technological innovation and financial development matter?. *Environmental Science and Pollution Research*, *28*(18), 23482-23500.

MERKEZ BANKALARININ COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE İZLEDİĞİ PARA POLİTİKALARININ İNCELENMESİ

Dr. Öğretim Üyesi, ZEYNEP KARAŞ [1]

[1] Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi

zeynepkaras@duzce.edu.tr - ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3234-330X

ÖZET

Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılının sonlarında ortaya çıkarak Ocak 2020 ayı itibari ile tüm dünyaya hızla yayılan COVID-19 salgını, ülkelerin sağlık, sosyal ve ekonomik alanlarındaki yaşamlarını daha önce eşi benzeri görülmemiş bir şekilde etkilemeye başlamıştır. Pandemiye hazırlıksız yakalanan ülkeler, bir yandan pandeminin kontrol altına alınmasıyla ve ortaya çıkan sağlık/sosyal sorunları ile uğraşırken, diğer yandan da pandemi ile birlikte başlayan ciddi ekonomik problemlerle sıra dışı önlemler alarak mücadele etmeye çalışmışlardır. Temel ihtiyaç ürünlerinin üretimindeki yavaşlama, tedarik zincirindeki aksaklıklar, ulusal/uluslararası düzeyde yapılan ticaretteki kayıplar, piyasalardaki para akışında yaşanan sıkıntılar ve gelirlerdeki ciddi düşüş gibi ekonomik alandaki sorunlar, COVID-19 nedeniyle ortaya çıkarak tedarik kaynaklarını ve küresel ekonomiyi derinden etkilemiştir. Bu bağlamda, Merkez Bankaları, COVID-19 pandemisi ile birlikte daha önce karşılaşılmamış "yerel ve küresel ölçekteki ekonomik faaliyetlerin ani durgunluğu" problemi ile başa çıkabilmek için bir dizi önlem almak zorunda kalmışlardır.

Bu çalışmada, başta Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası olmak üzere, Fed, Avrupa Merkez Bankası ve İngiltere Merkez Bankası gibi önemli merkez bankalarının pandemi sürecinde izlediği para politikalarının incelemesi yapılmıştır. Yapılan incelemede, merkez bankalarının; politika faizlerinin indirilmesi, parasal genişleme, kredi sağlanması, varlık alımları, ileriye dönük beklentilerin yönetimi ("forward guidance") ve likidite desteği gibi politika araçlarına, imkânları ölçüsünde başvurduğu tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, COVID-19 pandemisinin yaratmış olduğu şoku atlatmak için merkez bankalarının rutin olan para politikalarına ilaveten geleneksel olmayan para politikası araçlarını da süratle devreye aldıkları, merkez bankalarının 2008 küresel finans krizinden elde ettikleri tecrübelerin ve derslerin COVID-19 ile birlikte ortaya çıkan krizin yönetilmesinde önemli rol oynadığı ve yine 2008 krizinde uygulanmaya başlayan geleneksel olmayan para politikalarının COVID-19 döneminde de uygulanmasının geleneksel olmayan para politikalarını geleneksel duruma gelebileceğinin bir işareti olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Pandemi, Merkez Bankaları, Para Politikaları, TCMB, Fed, AMB, İMB.

1. GİRİŞ

Aralık 2019'da ilk olarak, Çin'in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde nedeni bilinmeyen bir dizi ciddi zatürre vakalarına rastlanıldığı bildirilmiş ve bu vakaların, Wuhan'daki bir deniz ürünleri toptan satış pazarıyla epidemiyolojik olarak bağlantılı olduğu açıklanmıştır. 30 Ocak 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), COVID-19 (SARS-CoV-2) olarak adlandırılan yeni bir tür koronavirüs salgınının uluslararası önem arz eden bir halk sağlığı acil durumunu oluşturduğunu ve 28 Şubat 2020 itibarıyla dünya çapında 80.000'den fazla doğrulanmış vakanın rapor edildiğini açıklamıştır. COVID-19'un Çin'den diğer birçok ülkeye hızla yayılması üzerine, DSÖ 11 Mart 2020'de COVID-19 salgınını küresel bir pandemi olarak ilan etmiştir (Cucinotta & Vanelli, 2020).

COVID-19'un bir pandemi olarak ilan edilmesi sonrasında, hızla artan vakalar ve koronavirüs kaynaklı ölümler sebebiyle birçok ülkede sokağa çıkma ve seyahat yasağı uygulamaları başlatılmıştır. 2020 yılı içerisinde etkilerini tüm şiddetiyle gösteren COVID-19, 2021 yılı ilk çeyreğinde de etkilerini hissettirmeye devam etmiş, sonrasında da günümüze kadar gelen bir düşüş grafiği göstermiştir. Halk sağlığı nedeniyle uygulanmak zorunda kalınan COVID-19 kaynaklı kapanma süreçleri, sağlık sisteminde ve hayatın sosyal ve ekonomik alanlarında sorunların yaşanmasına sebep vermiştir.

Artan vakalar karşısında sağlık sisteminin yetersiz kalması, farklı türden sorunları olan hastaların ihmal edilmesi, sağlık personeline aşırı yüklenilmesi ve tıbbi malzeme tedarik zincirinin bozulması gibi sağlık alanındaki sorunlar; ailelerin, arkadaşların birbirinden kopması, toplum içerisinde beklenmedik stres oluşması, muhtelif etkinliklerin (spor, kültürel, dini, vb.) iptali, işten çıkarmalar ve sınavların ertelenmesi gibi sosyal alandaki problemler; temel ihtiyaç mallarının üretiminde yavaşlama, ürün tedarik zincirinde bozulma, ulusal/uluslararası işlerdeki kayıplar, piyasadaki para akışındaki sıkıntılar ve gelir artışındaki ciddi düşüş gibi ekonomik alandaki sorunlar; COVID-19 nedeniyle ortaya çıkarak etkilerini 2022 yılı sonu itibari ile halen hissettirmeye devam etmektedir (Haleem, Javaid & Vaishya, 2020).

Pandemiye dönüşen COVID-19'un neden olduğu şok, daha önce hiç karşılaşılmamış ve tecrübe edilmemiş olan ekonomik faaliyetlerin aniden durması sorununu ortaya çıkarmıştır. COVID-19 nedeniyle, ekonomik bozulmanın aniden ortaya çıkarak hızla kötüleşmesi, piyasa dalgalanmalarındaki keskin artış ve pandeminin etkisine dair öngörülemeyen belirsizlikler merkez bankalarını harekete geçirerek, imkânları ölçüsünde pandeminin etkilerine reaksiyon göstermelerine sebebiyet vermiştir. Merkez bankalarının COVID-19 pandemisine karşı almaya başladıkları önlemler, karşılaşılan durumun benzersizliği ve belirsizliği nedenleriyle, hız, kapsam ve ölçü bakımından daha önce karşılaşılmamış düzeyde olmuştur. Bu çalışmada, başta TCMB olmak üzere, ABD Merkez Bankası (Fed), Avrupa Merkez Bankası (AMB) ve İngiltere Merkez Bankası (İMB)'nın COVID-19'un etkilerini en yoğun gösterdiği dönemde izlediği politikalar incelenerek değerlendirmeler ve bazı çıkarımlar yapılmıştır.

2. MERKEZ BANKALARININ İZLEDİĞİ POLİTİKALAR

COVID-19 salgını, benzeri görülmemiş boyut ve nitelikte bir kâbus olarak dünya gündeminde ilk sıradaki yerini hızla almıştır. Küresel ölçekte uygulanmaya başlanan sokağa çıkma kısıtlamaları ve sınırlama önlemleri, ekonomik faaliyetlerde genel bir ani duruşa yol açmıştır. İşçilerin ve özellikle de güvencesiz işçilerin azalan gelirleri, mesafe önlemlerinden kaynaklı talep düşüşünü şiddetlendirmiş ve ipotek ve tüketici kredilerinde temerrüde düşme riskinde artışa katkıda bulunmuştur. İşletmeler, özellikle otomotiv, perakende ve seyahat gibi sektörlerde şiddetli olan, çöken üretken faaliyetlerden ve azalan nakit akışından zarar görmüştür. Hane halkı ve kurumsal likidite ile ilgili endişeler, artan belirsizlikle birleştiğinde, kilit finansal piyasa segmentlerinin işleyişini engellemiştir. Merkez bankaları, piyasanın düzgün işleyişini ve etkili bir para politikası aktarımını sürdürebilmek için yetkilerine uygun olarak derhal ve güçlü bir şekilde pandemiye karşılık verme çabasına girişmişlerdir (Cavallino & De Fiore, 2020).

Merkez bankalarının pandemiye verdiği yanıt, hız, boyut ve kapsam açısından pandeminin ciddiyetine paralel şekilde olağanüstü olmuştur. Çok daha kolaylaştırılan para politikaları, yüksek oranlarda likidite sağlanması ve reel ekonomiye yönelik kredi desteği finansal koşulların ve kredilerin istikrara kavuşmasında önemli rol oynamıştır. Bir durgunluk karşısında para politikasının gevşetilmesi standart bir prosedür haline gelmiştir. Hemen hemen her merkez bankası pandemi sürecinde politika faiz oranlarını keskin bir şekilde düşürmüştür. Birçok gelişmiş ekonomide, politika faiz oranları etkin alt sınırlarına ayarlanmış ve varlık satın alma programları gibi "geleneksel olmayan" politikalar başlatılmış veya genişletilmiştir. Ayrıca, yükselen piyasaya sahip merkez bankalarının bir kısmı, bazıları ilk defa yapıyor olmakla birlikte, sadece oranları düşürmekle kalmamış, varlık satın alma programlarına (hem devlet hem de özel sektör) da başlamıştır (Mosser, 2020). Aşağıdaki izleyen bölümlerde, TCMB öncelikli olmak üzere, Fed, AMB ve İMG'nin pandemi karşısında izlediği para politikaları incelenmiştir.

2.1. TCMB Tarafından İzlenen Para Politikaları

Koronavirüs salgınının Türkiye ekonomisi üzerindeki olası olumsuz etkilerinin sınırlandırılması amacıyla TCMB hızla harekete geçmek suretiyle aşağıda belirtilen önlemleri Mart 2020 ayı itibari ile almaya başlamıştır.

TCMB Para Politikası Kurulu, 17 Mart 2020 tarih ve 2020-15 sayılı kararı ile; politika faizi olan bir hafta vadeli repo ihale faiz oranının % 10,75'ten % 9,75'e indirilmesine karar vermiştir (TCMB 2020a).

TCMB (2020b) tarafından, 17 Mart 2020 tarih ve 2020-16 sayılı karar ile;

- Gün içi ve gecelik vadedeki hazır imkânlar doğrultusunda bankalara ihtiyaç duyacakları tüm likiditenin sağlanacağı,
- 1, 3 ve 6 ay vadeli olarak ABD doları karşılığı yapılan takas ("swap") ihalelerinin sürdürüleceği, bu ihalelerin Avro ve altın karşılığı da düzenlenebileceği,

- Tüm yükümlülük türlerinde ve tüm vade dilimlerinde, reel kredi büyüme şartlarını sağlayan bankalar için yabancı para zorunlu karşılık oranlarının 500 baz puan indirileceği,

- 91 gün vadeye kadar repo ihaleleri yoluyla TCMB politika faiz oranının 150 baz puan altında faiz oranı üzerinden miktar ihalesi yöntemiyle Türk lirası likidite sağlanacağı,

- Miktar ihalesi yöntemiyle 1 yıl vadeli döviz karşılığı TL takas ihalelerinin düzenleneceği,

- 18 Mart 2020 tarihinden 30 Haziran 2020 tarihine kadar vadesi gelecek reeskont kredisi geri ödemelerine 90 güne kadar vade uzatım imkânı tanınacağı,

- Mevcut durumda, kredi taahhüdü açık olan reeskont kredileri ile 18 Mart 2020 tarihinden 30 Haziran 2020 tarihine kadar kullanılacak reeskont kredilerine 12 ay ilave taahhüt kapatma süresi verilerek, taahhüt kapatma süresinin 36 aya çıkartılacağı,

- 20 Mart 2020 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, mevcut reeskont kredisi azami vadelerinin, kısa vadeli kullanımlar için 120 günden 240 güne, daha uzun vadeli kullanımlar için ise 720 güne çıkartıldığı ilan edilmiştir.

TCMB (2020c) tarafından, 31 Mart 2020 tarih ve 2020-21 sayılı karar ile;

- Açık Piyasa İşlemleri (APİ) portföyü doğrudan alım işlemlerinin önden yüklemeli olarak gerçekleştirilebileceği ve gerektiğinde söz konusu limitlerin güncellenebileceği,

- Piyasa Yapıcı bankalara, İşsizlik Fonu'ndan satın aldıkları Devlet İçi Borçlanma Senetleri (DİBS) belirli şartlar dâhilinde TCMB'ye satma veya APİ çerçevesinde tanınan likidite imkânını belirli oranlar dâhilinde artırma olanakları sağlanacağı,

- TCMB bünyesindeki TL/döviz işlemleri çerçevesinde, Varlığa Dayalı ve İpotek Teminatlı Menkul Kıymetlerin teminat havuzuna dâhil edileceği,

- Reel sektöre kredi akışının kesintisiz sürmesi için yürürlüğe konulan hedefli ilave likidite imkânlarında limitlerin artırılacağı,

- Mal ve hizmet ihracatçısı firmaların finansmana erişimlerini kolaylaştırmak ve istihdam sürekliliğini desteklemek amacıyla Türk Lirası cinsi ihracat ve döviz kazandırıcı hizmetler reeskont kredisi kullandırılacağı belirtilmiştir.

TCMB (2020d) tarafından, 17 Nisan 2020 tarih ve 2020-22 sayılı karar ile;

- 2020 yılı Para ve Kur Politikası metninde 2020 yılı için TCMB analitik bilanço aktif toplamının azami yüzde 5'i olarak belirlenmiş olan APİ portföyü nominal büyüklüğünün TCMB analitik bilanço aktif toplamına oranının azami yüzde 10 olarak güncellendiği,

- Finansal piyasaların derinleşmesine ve para politikası aktarım mekanizmasının etkinliğine sağladığı katkılar dikkate alınarak Piyasa Yapıcılığı sistemine sağlanan desteğin artırılması için Piyasa Yapıcı bankalara tanınan TCMB'ye DİBS satım imkânında değişikliklere gidileceği ilan edilmiştir.

Para Politikası Kurulu, 22.04.2020 ve 21.05.2020 tarihlerinde politika faizi oranını önce % 9,75'ten % 8,75'e, sonrasında ise % 8,75'ten %8.25'e indirilmesine karar vermiştir. Kurul politika faiz oranını 24.09.2020 tarihine kadar sabit tutmuş ve bu tarihten itibaren ekonomide yaşanan sorunlar nedeniyle önce % 10,25'e sonrasında daha yüksek oranlara çıkararak parasal sıkılaşmaya gidilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde; koronavirüs salgınının ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin görülmeye başlaması ile birlikte, TCMB piyasalardaki likidite sıkışıklığını gidermek için genişlemeci geleneksel olmayan para politikası araçlarını uygulamaya başlamıştır. TCMB, yaptığı art arda indirimlerle politika faizini toplamda 250 baz puan aşağıya çekmiş, ayrıca, APİ, reeskont kredileri ve takas ihaleleri yoluyla da hem reel sektöre hem de finans sektörüne likidite desteği sağlamıştır. Teminat havuzu, Varlığa Dayalı ve İpotek Teminatlı menkul kıymetler de dâhil edilmek suretiyle genişletilmiştir. Belirli şartları sağlayan bankalar için yabancı para zorunlu karşılık oranları indirilmiştir. DİBS piyasası likiditesi desteklenerek parasal aktarım mekanizmasının güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

2.2. Fed Tarafından İzlenen Para Politikaları

Fed'in para politikası, "maksimum istihdam, istikrarlı fiyatlar ve ılımlı uzun vadeli faiz oranlarını" teşvik eden yasal hedefler tarafından belirlenmektedir. Koronavirus pandemisi ile mücadele kapsamında, COVID-19'un etkilerinin görülmesiyle birlikte, Fed, faiz oranlarını düşürmek ve daha genel olarak piyasa likiditesini arttırmak için bir dizi para politikasına başvurmuştur. Para politikalarının; sorunun kökü olan pandeminin neden olduğu ekonomik bozulmalara çözüm getirmesi beklenmezken, faiz oranlarının düşük seyretmesini ve likiditenin bol olmasını sağlayarak, işletmelerin, hane halkının ve hükümet dâhil olmak üzere borçluların, ekonomik çalkantı ile başa çıkabilmesi için krediye daha kolay ve uygun maliyetle erişebilmesi için imkan sağladığı söylenebilecektir (Labonte, 2021).

Fed, maksimum istihdam ve fiyat istikrarı hedeflerine ulaşmayı desteklemek için, COVID-19'un etkilerini ciddi bir şekilde hissettirmeye başladığı döneme denk gelen 3 Mart ve 15 Mart 2020 tarihlerinde yaptığı toplantılarda, bankaların birbirlerinden bir gecede borçlanmak için ödedikleri **faiz oranını** toplamda 1,5 puan indirerek % 0 ila % 0,125 aralığına **düşürmüştür**. Bu faiz oranı, diğer kısa vadeli oranlar için bir ölçüttür ve aynı zamanda daha uzun vadeli oranları da etkilemektedir. Bu nedenle, Fed tarafından alınan bu aksiyon, hane halkı ve işletmeler için borçlanma maliyetini düşürerek harcamaları desteklemeyi amaçlamaktaydı (Milstein & Wessel, 2021).

Fed, 15 Mart 2020 toplantısında ayrıca, **ileriye dönük beklentilerin yönetimi** ("forward guidance") kapsamında, ekonominin son olayları atlattığından ve maksimum istihdam ve fiyat

istikrarı hedeflerine ulaşma yolunda olduğundan emin olana kadar bu hedef aralığını korumayı beklediğini belirtmiştir. Fed aynı zamanda, ekonomiyi uygun şekilde desteklemek, halk sağlığı ile ilgili bilgiler de dâhil olmak üzere ekonomik görünüme yönelik gelen bilgilerin etkilerini, küresel gelişmeleri ve enflasyon baskılarını izlemeye devam edeceğini ve araçlarını kullanacağını ve harekete geçeceğini vurgulamıştır (Clarida, Duygan-Bump & Scotti, 2021).

15 Mart 2020'de Fed, izleyen aylarda asgari 500 milyar dolarlık Hazine tahvili ve 200 milyar dolarlık devlet garantili ipoteğe dayalı menkul kıymet satın alacağını belirterek **parasal genişlemeye** gitmiştir. 23 Mart 2020'de, piyasanın düzgün işleyişini ve para politikasının daha geniş finansal koşullara etkili bir şekilde aktarılmasını desteklemek için gerekli görülen miktarlarda menkul kıymet alacağını açıklayarak alımları açık uçlu hale getirmiştir. Haziran 2020'de ise Fed, alım oranını bir sonraki duyuruya kadar Hazine tahvillerinde ayda en az 80 milyar dolar, konut ve ticari ipoteğe dayalı menkul kıymetlerde ise 40 milyar dolar olarak belirlemiştir. Ekonomi Fed'in maksimum istihdam ve fiyat istikrarı hedeflerine doğru önemli ilerleme kaydettikten sonra bu alımları yavaşlatacağını belirtmek için Aralık 2020'de rehberini güncellemiştir (Milstein & Wessel, 2021).

Salgının ilk aşamalarında, gelişmekte olan ülkelerden sermaye çıkışları döviz kuru istikrarını tehdit ederken, dolar cinsinden varlıklara yönelik artan talep offshore dolar fonlama piyasalarını zorlamaya başlamıştır. Hem yerli hem de yabancı ticari bankalar, operasyonlarını finanse etmek ve nakit akışı ihtiyaçlarını karşılamak için gereken ABD dolarına erişmede kısa vadeli borçlanma piyasalarına güvenmektedirler. Ancak likiditenin kısıtlı olduğu bir ortamda, iskonto penceresine (“discount window”) yalnızca ABD'de faaliyet gösteren bankalar erişebilmektedir. Bu nedenle, Fed'in, merkez bankalarına, bu merkez bankalarının kendi yetki alanlarındaki (ABD şubeleri olmadan) özel bankalara borç verebilecekleri ABD doları fonu sağlamak için büyük yabancı merkez bankalarıyla kalıcı takas hatları bulunmaktadır. 15 Mart 2020'de Fed, bu **takas hatlarını kullanma** maliyetini düşürmüş ve 19 Mart 2020’de ise takas hatlarını geçici olarak dokuz merkez bankasını da içerek şekilde genişletmiştir (Labonte, 2021).

Takas hattı geliştirmelerine ek olarak, 31 Mart 2020’de Fed, dolar fonlama piyasalarını desteklemek için yeni bir program olan geçici FIMA ("Foreign and International Monetary Authorities") repo imkânı/kolaylığı duyurmuştur. Bu imkân, birçoğunun Fed ile takas hattı düzenlemeleri olmayan geniş bir yelpazedeki ülkelere, güvenilir bir dolar likidite kaynağı sağlamak için tasarlanmıştır. Bu kolaylık kapsamında, merkez bankaları ve diğer parasal otoriteleri içeren FIMA hesabı sahipleri, Fed'de tuttukları ABD Hazine tahvillerini geçici olarak ABD doları karşılığında takas ederek Fed ile gecelik repo yapabilmekte ve bu daha sonra ilgili kurumlara kendi yetkilerinde sağlayabilmektedir. FIMA repo imkanı, merkez bankalarının Hazine menkul kıymetlerini doğrudan satmadan likidite amacıyla dolar elde etmelerine izin vermekte, COVID-19 gibi zor dönemlerde Hazine piyasalarındaki baskıyı hafifletmeye yardımcı olmaktadır (Clarida, Duygan-Bump & Scotti, 2021).

2.3. AMB Tarafından İzlenen Para Politikaları

2008 küresel finansal krizinde geç önlem almasıyla eleştirilen AMB kriz sürecindeki mücadelesinden alınan dersler sayesinde, COVID-19 sırasında para politikasına yaklaşımını önceki krizlere kıyasla önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu kapsamda, Haziran 2014'ten bu yana

negatif değerde olan AMB faiz oranını Eylül 2019'da tekrar -% 0,50 seviyesine düşürmüş, uzun vadeli yeniden finansman operasyonlarını genişletmiş, farklı türden varlıkların AMB tarafından satın alınmasına olanak sağlayan yeni bir Pandemi Acil Satın Alma Programını oluşturmuş ve diğer merkez bankaları gibi fonlama piyasalarında meydana gelen ABD doları kıtlığının üstesinden gelebilmek için takas sistemini yeniden kurmuştur (Fischer, 2021). AMB tarafından COVID-19'a yönelik olarak alınan bu önlemlerin detaylarına ilişkin bilgiler aşağıda sunulmuştur (Claeys, 2020).

AMB;

12 Mart 2020'de çeşitli Avro bölgesi ülkelerinde tecrit önlemleri uygulanmaya başladığında, hedeflenen uzun vadeli yeniden finansman operasyonları (TLTRO- Targeted Longer-Term Refinancing Operations) ve ilave LTRO'lar üzerindeki koşulların hafifletilmesi yoluyla likidite sağlanması ve ana varlık satın alma programının yıl sonuna kadar 120 milyar Avro artırılmasını içeren bir önlem paketini duyurmuştur. Aynı gün, AMB bankacılık denetim kolu, kriz sırasında bankalara sermaye ve operasyonel kolaylık sağlamaya yönelik önlemleri de açıklamıştır.

15 Mart 2020'de, Fed ile kur takası hatları sayesinde Avro bölgesi bankacılık sektörüne ABD doları sağlamaya hazır olduğunu duyurmuştur.

18 Mart 2020'de, 2020 yılının sonuna kadar 750 milyar Avro tutarında, **yeni bir Pandemi Acil Satın Alma Programı** (**PEPP**-Pandemic Emergency Purchase Programme) oluşturacağını ilan etmiştir. Kurumsal Sektör Satın Alma Programı (CSPP- Corporate Sector Purchase Programme), ticari kâğıtlar gibi yeni varlık sınıflarını da içerecek şekilde genişletilmiştir.

20 Mart 2020'de, takas hatları aracılığıyla bazı Avro bölgesi merkez bankalarına (Danimarka, Hırvatistan, Bulgaristan) Avro sağlamaya başlamıştır. AMB ayrıca ABD Dolar takas işlemlerinin zamanlamasını haftalıktan günlüğe değiştirmiştir.

7 Nisan 2020'de teminat hafifletme önlemlerini açıklamıştır (teminat kesintilerinde % 20'lik bir azalma sağlanarak).

15 Nisan 2020'de, ulusal makamlar tarafından alınan makro ihtiyati politika önlemlerini onaylamıştır.

22 Nisan 2020'de, potansiyel not indirimlerinin teminat üzerindeki döngü yanlısı etkisini önlemek için teminat çerçevesiyle ilgili olarak kredi notlarını 7 Nisan'dan itibaren donduracağını duyurmuştur.

30 Nisan 2020'de, Haziran 2020 ile Haziran 2021 arasında geçerli oranı 25 baz puan daha indirerek yüzde -1'e (mevduat kredi faiz oranının 50 baz puan altına) düşürmüş ve TLTRO'larının koşullarını daha da kolaylaştıracağını ilan etmiştir. AMB, TLTRO teklif verme limitlerine ulaşan bankalar, uygun olmayan borç vermeye sahip bankalar ve TLTRO'ların operasyonel olarak çok karmaşık olduğu bankalar için yeni bir yeniden finansman modeli olan Pandemi Acil Daha Uzun Vadeli Yeniden Finansman Operasyonları (PELTRO- Pandemic Emergency Longer-Term Refinancing Operations) başlatmıştır.

4 Haziran ve 10 Aralık 2020'de, Mart ayında 750 milyar Avro ile başlatılan PEP Programını önce 600 milyar Avro artırarak 1 trilyon 350 milyar Avro'ya, sonrasında da 500 milyar Avro artırarak 1 trilyon 850 milyar Avro'ya çıkarmıştır.

2.4. İMB Tarafından İzlenen Para Politikaları

COVID-19 salgınının küresel boyut kazanarak büyük bir sosyal ve ekonomik bozulmaya neden olmasıyla birlikte, İMB bu çalışmada bahsedilen diğer merkez bankaları gibi hızlı ve etkin bir şekilde önlem alma gayretine girişmiştir. İMB, işletmelerin ve hane halkının ucuz kredi kullanabilmesi için faiz oranlarında indirime gitmiş, piyasaları rahatlatmak için kamu ve özel sektör tahvil alımı başlatmış ve acil likidite ihtiyaçlarının gidermek için yeni imkânlar geliştirmiştir.

Tüm dünyada olduğu gibi İngiltere'de de ekonomik faaliyetlerde dramatik bir düşüşe yol açan COVID-19 pandemisine yönelik olarak İMB tarafından da çeşitli önlemler alınmış olup, önemli olanlara ilişkin ayrıntılar aşağıda sunulmuştur (Broadbent, 2021, Haas, Neely & Emmons, 2020).

İMB;

11 Mart 2020'de 50 baz puan indirime giderek **faiz oranını** % 0.75'ten % 0.25'e **düşürmüştür**.

17 Mart 2020'de, Hazine ile birlikte, Covid Kurumsal Finansman Aracını (CCFF-Covid Corporate Financing Facility) duyurmuştur. CCFF, büyük firmalar arasında likiditeyi destekleyerek, ticari senet şeklinde kısa vadeli borç satın alma yoluyla nakit akışlarında koronavirüsten kaynaklı kesintileri gidermelerine yardımcı olmayı hedeflemiştir.

19 Mart 2020'de satın alınmış Birleşik Krallık devlet tahvilleri ve merkez bankası rezervlerinin ihracıyla finanse edilen finansal olmayan yatırım sınıfı şirket tahvillerinin oluşturduğu varlık alımları hedef stokunu 200 milyar Sterlin artırarak toplam 645 milyar Sterlin'e çıkarmıştır. Ayrıca faiz oranını % 0.25'ten % 0.1'e düşürmüştür.

24 Mart 2020'de, likiditeye olan ani ihtiyacın karşılanabilmesi için, Koşullu Vadeli Repo İmkânını (CTRF-Contingent Term Repo Facility) devreye almıştır.

18 Haziran ve 5 Kasım 2020 tarihlerinde **varlık alımlarının hedef stokunu** önce 645 milyar Sterlin'den 745 milyar Sterlin'e, daha sonra 745 milyar Sterlin'den **895 milyar Sterlin'e çıkarmıştır.**

3. SONUÇLAR ve DEĞERLENDİRME

Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde aniden ortaya çıkarak DSÖ'nün 11 Mart 2020'de pandemi olarak ilan ettiği COVID-19, sağlık, sosyal ve ekonomi alanlarında küresel çapta sorunlara yol açmıştır. COVID-19 nedeniyle, ekonomik bozulmanın aniden ortaya çıkarak alarm çanlarının çalmasına neden olması, piyasa dalgalanmalarındaki keskin artış ve pandeminin etkisine dair öngörülemeyen belirsizlikler, merkez bankalarının pandeminin

etkilerine reaksiyon göstermelerine neden olmuştur. Merkez bankalarının pandemiye karşı aldıkları önlemler, karşılaşılan durumun eşsizliği ve öngörülemezliği nedenleriyle, hız, kapsam ve ölçü bakımından daha önce karşılaşılmamış düzeyde olmuştur. Bu çalışmada, TCMB, Fed, AMB ve İMB'nın, COVID-19'un etkilerini en yoğun gösterdiği dönemde izlediği politikalar incelenerek önemli olduğu değerlendirilen bazı çıkarımlar yapılmıştır.

Bu çalışmada izledikleri para politikaları açısından değerlendirilen TCMB, Fed, AMB ve İMB'nin COVID-19 karşısında benzer uygulamalara başvurdukları ve imkânları ölçüsünde önlemler aldıkları gözlemlenmiştir. Söz konusu merkez bankalarının COVID-19'un etkilerini yoğun olarak hissettirdiği dönemde, küresel düzeyde hissedilen kriz karşısında izledikleri benzer para politikası önlemleri aşağıda özetlenmiştir:

- Öncelikle piyasalardaki baskıları hafifletmek, toplam talebi desteklemek ve ekonominin toparlanmasına yardımcı olmak amacıyla faiz indirimleri yapılmış ve ileriye dönük beklentilerin yönetimi tekniğine başvurularak krizin kontrol altında olduğu ve her türlü önlemin alındığı/alınacağı ile ilgili güçlü mesajlar verilmiş,

- Firmaların krizi atlatabilmeleri, kriz ile başa çıktıktan sonra da üretimi artırabilmeleri ve istihdamı destekleyebilmeleri için likidite ve kredi desteği sağlanmış,

- Finansal piyasalardaki işlevsel bozuklukları gidermek ve toplam talebe ilave destek sağlamak amacıyla geniş çaplı varlık alımlarına başvurulmuş,

- Bankaların mevcut düzenlemelerden kaynaklı likidite ve kredi bağlamında sıkılaşmaya gitmelerini önlemek bakımından, bulundurmaları gereken çekirdek sermaye tutarı, sermaye tamponu ve likidite gereklilikleri ile ilgili olarak tabi oldukları düzenlemelerde gevşemelere gidilmiştir.

Merkez bankalarının izledikleri para politikası araçları incelendiğinde aşağıda belirtilen çıkarımların yapılabileceği değerlendirilmiştir. Bu bağlamda;

- 2008 küresel finans krizinden alınan derslerin ve kazanılan tecrübelerin merkez bankalarının COVID-19'a karşı aldığı önlemlerde pozitif anlamda etkili olduğu, hızlı ve etkin reaksiyon vermelerinde rol oynadığı,

- COVID-19 ile birlikte yaşanan ani şokla ortaya çıkan ekonomik durgunluk ile mücadele edebilmek için merkez bankalarının geleneksel olmayan para politikalarına (parasal genişleme, ileriye dönük beklentilerin yönetimi gibi) tereddütsüz ve cesur bir şekilde başvurduğu,

- 2008 krizi ile de başa çıkabilmek için merkez bankalarının benzer geleneksel olmayan para politikalarına başvurması da göz önüne alındığında, söz konusu geleneksel olmayan para politikalarına gelenekselleşmiş gözüyle bakılabileceği değerlendirmesi yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Broadbent, B. (2021). "*Monetary policy in the Covid era: The Bank of England's response to Covid-19*". B. English, K. Forbes, A. Ubide. (Ed.) *Monetary Policy and Central Banking in the Covid Era* içinde (137-145. ss.). London: CEPR Press.

Cavallino, P and F De Fiore (2020). "*Central banks' response to Covid-19 in advanced economie*s". *BIS Bulletin* No 21. 5 June 2020.

Claeys, G (2020). "*The European Central Bank in the Covid-19crisis: Whatever it takes, within its mandate*". *Bruegel Policy Contribution,* No. 2020/09, Bruegel, Brussels.

Clarida, R., Duygan-Bump, B. & Scotti, C. (2021). "*The Covid-19 crisis and the Federal Reserve's policy response". Finance and Economics Discussion Series* 2021-035. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System, https://doi.org/10.17016/FEDS.2021.035.

Cucinotta, D., & Vanelli, M. (2020). "*WHO declares Covid-19 a pandemic". Acta bio-medica: Atenei Par*mensis, 91(1), 157–160. https://doi.org/10.23750/abm.v91i1.9397.

Fischer S. (2021). "*Comparing the monetary policy responses of major central banks to the great financial crisis and the Covid-19 pandemic". Working Paper*. November 2021. MIT Management Sloan School, Cambridge. https://gcfp.mit.edu/wp-content/uploads/2021/11/Monetary-Policy-Research-Paper-Stanley-Fischer-Nov2021.pdf Erişim tarihi: 29/10/2022.

Haas,J., Neely, C. & Emmons,W. (2020). "*Responses of international central banks to the Covid-19 Crisis". Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, Fourth Quarter 2020, 102(4), pp. 339-84. http://dx.doi.org/10.20955/r.102.339-84.

Haleem, A., Javaid, M., & Vaishya, R. (2020). "*Effects of Covid-19 pandemic in daily life". Current Medicine Research and Practice*, 10, 78-79. https://doi.org/10.1016/j.cmrp.2020.03.01.

Labonte, M. (2021). "*The Federal Reserve's response to Covid-19: policy issues". Congressional Research Service*. R46411. Updated February 8, 2021.

Milstein, E. & Wessel, D. (2021). "*What did the Fed do in response to the Covid-19 crisis*?" *Brookings Report*, Dec. 17, 2021. https://www.brookings.edu/research/fed-response-to-covid19. Erişim Tarihi:15/12/2021.

Mosser, P. (2020). "*Central bank responses to Covid-19*". *Business Economics*, 55, 191-201. https://doi.org/10.1057//s11369-020-00189-x.

TCMB (2020a). Para Politikası Kurulu Kararı. 17 Mart 2020, Sayı: 2020-15. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2020/duy 2020-15, Erişim Tarihi:12/12/2022.

TCMB (2020b). *TCMB 17 Mart 2020 tarih ve 2020-16 sayılı Duyuru*. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2020/duy 2020-16, Erişim Tarihi:12/12/2022.

TCMB (2020c). *TCMB 31 Mart 2020 tarih ve 2020-21 sayılı Duyuru*. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2020/duy 2020-21, Erişim Tarihi:12/12/2022.

TCMB (2020d). *TCMB 17 Nisan 2020 tarih ve 2020-22 sayılı Duyuru*. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2020/duy 2020-22, Erişim Tarihi:12/12/2022.

PİYASA YOĞUNLAŞMASI İLE LOJİSTİK PERFORMANS ARASINDAKİ İLİŞKİNİN PANEL VEKTÖR OTOREGRESİF YÖNTEMLE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÇERÇEVESİNDE İNCELENMESİ

ÖĞR. GÖR. DR. MÜCAHİT ÇİTİL

Harran Üniversitesi, Siverek Uygulamalı Bilimler Fakültesi, mucahitcitil@harran.edu.tr,
ORCID ID: 0000-0002-6788-7115

ÖZET

Bu çalışma, çoğunlukla endüstri ölçeğinde değerlendirilen piyasa yoğunlaşması kavramını ülkeler ölçeğinde ele alan bir anlayışa sahiptir. Ülke ölçeğinde piyasa yoğunlaşmasından yola çıkarak ülkenin sahip olduğu rekabet yapısı ile ülke ekonomilerinin verimli çalışmasını etkileyebilen lojistik sektörü arasında ilişki kurmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede Herfindahl-Hirschman Endeksi (HHE) ile Lojistik Performans Endeksi (LPE) arasındaki ilişki Türkiye, Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Rusya ve Güney Afrika ülkelerinin 2007-2018 yılları arasındaki verileri kullanılarak Holtz-Eakin, Newey ve Rosen GMM tahmincisi ile tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, analize dahil edilen ülkeler ve verilerin zaman aralığı çerçevesinde ülke ekonomilerinin yoğunlaşma oranları ve rekabet yapıları, ülkede faaliyet gösteren lojistik hizmet sağlayıcılarının performansından etkilenmektedir. Lojistik performans, yoğunlaşmayı azaltan ve rekabeti arttıran unsurlardan biridir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik Performans, Piyasa Yoğunlaşması, Piyasa Yapıları, Panel Veri, Panel VAR Analizi.

INVESTİGATİON OF THE RELATİONSHİP BETWEEN MARKET CONCENTRATİON AND LOGİSTİCS PERFORMANCE İN THE FRAMEWORK OF DEVELOPİNG COUNTRİES WİTH THE PANEL VECTOR AUTOREGRESSİVE METHOD

ABSTRACT

This study has an understanding that deals with the concept of market concentration, which is mostly evaluated on an industry scale, at the scale of countries. Based on the country-wide market concentration, it aims to establish a relationship between the competitive structure of the country and the logistics sector, which can affect the efficient functioning of a country. In this context, the relationship between the Herfindahl-Hirschman Index (HHE) and the Logistics Performance Index (LPE) estimated with the estimator Holtz-Eakin, Newey and Rosen GMM using the data of Turkey, Brazil, China, India, Indonesia, Malaysia, Russia and South African between 2007 and 2018. According to the results, the concentration rates and competitive structures of the countries are affected by the performance of the logistics service providers operating in the country only when these countries and this time period are considered. Therefore logistics performance is one of the factors that reduce concentration and increase competition.

Keywords: Logistics Performance, Market Concentration, Market Structures, Panel Data, Panel VAR Analysis.

GİRİŞ

Ekonomi biliminin piyasaya dair analizleri, yani piyasa dengesinin nerede gerçekleşeceği ve fiyat seviyesi hangi düzeyde olacağı, belirli bir rekabet yapısı referans alınarak gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede piyasa analizlerinin öncesinde, analiz edilecek piyasanın rekabet yapısına dair ön bilgi oldukça önemlidir. Ekonomi bilimi analiz öncesinde ihtiyaç duyulan bu önbilgiyi, piyasaları dört grupta toplayarak elde etmektedir. Buna göre monopol, tek bir firmanın faaliyet gösterdiği, yani piyasanın tek bir firmadan ibaret olduğu yapıyı ifade ederken piyasa yoğunluğunun da çok yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Monopol piyasasının karşısında ise piyasada sonsuz sayıda firmanın olduğu tam rekabet piyasası vardır ki bu piyasada yoğunluk, sıfıra "0" yakın bir düzeydir. Böyle bir piyasa yapısında ne tüketiciler ne de üretim faaliyetlerinden sorumlu olan firmalar piyasadaki denge düzeyini etkileyememektedirler (Ünsal, 2012, s. 382). Bu durum kararların optimumda alınmasını ve kaynak dağılımın en verimli şekilde gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır. Tam rekabet koşullarından sapmalar ise üretim ve tüketim kararlarının etkinsiz bir şekilde verilmesine neden olmaktadır (Öztürk & Bayraktar, 2009).

Üretim faaliyetleri, üretim kaynaklarını kullanan işletmeler tarafından yerine getirilmektedir. İşletmeler üretim kararlarını alırken, faaliyet gösterecekleri piyasayı gözeterek karar almaktadırlar. İşletmelerin nasıl bir piyasada faaliyet gösterdiklerini anlayabilmek adına piyasadaki firmaların yoğunlaşma oranları kullanışlı bir gösterge olmaktadır (Beg, Fischer, & Dornbusch , 2010, s. 145).

Piyasaların rekabet yapısını değerlendirmek üzere yoğunlaşma derecesinin elde edilmesi için kullanışlı göstergelerden biri Herfindahl- Hirschman Endeksi (HHE)'dir. Herfindahl-Hirschman Endeksi, P_i "i" firmasının piyasa payını göstermek üzere aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır;

$$\sum_{i=1}^{n} (\%P_i)$$

HHE, piyasadaki rekabet yapısını kapsamlı bir şekilde değerlendirmeye olanak tanıyan bir göstergedir. Bu endeks, firmaların ölçeğinden ve herhangi bir endüstride faaliyet gösteren firma sayısından etkilenmemektedir. Bu sebeple yaygın bir şekilde tercih edilmekte ve bu çalışmada, piyasadaki yoğunlaşmayı açık bir şekilde yansıtabilmesi sebebiyle tercih edilmektedir. Çizelge-1'de, HHE değerlerinin farklı piyasa yapılarıyla ilişkisi göstermesi bakımından oldukça açıklayıcı ve önemlidir.

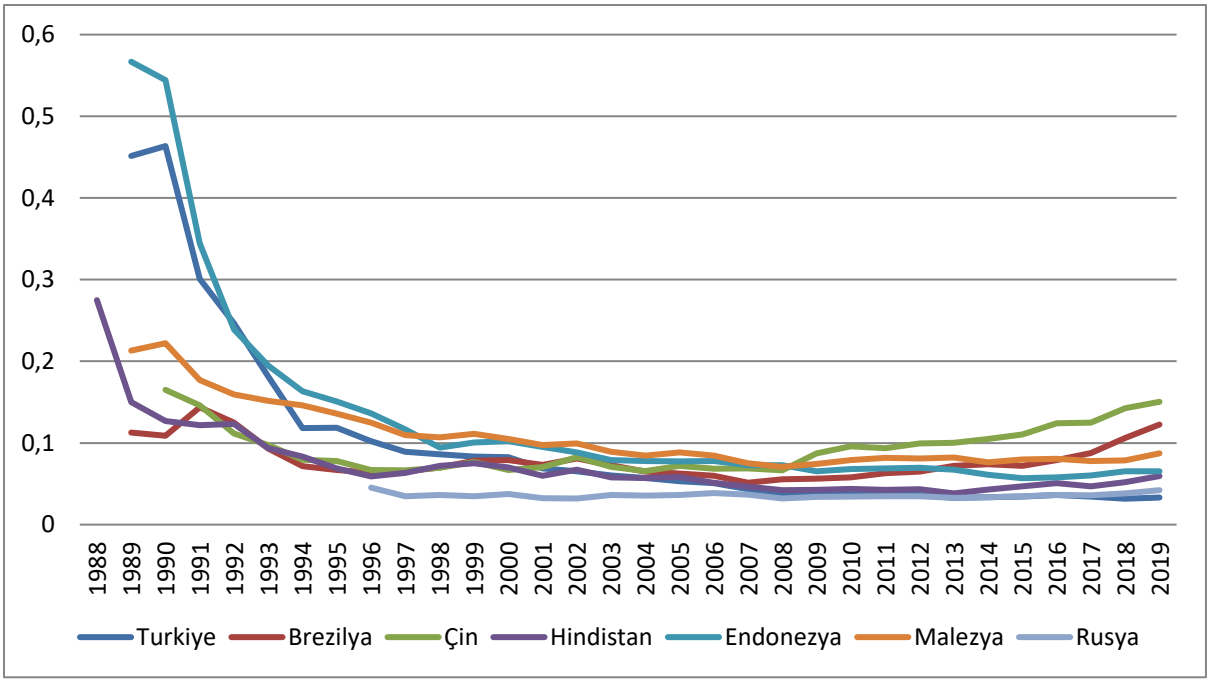
Çizelge 1. Piyasa Yapıları ve HHE

Ayırt Edici Özellik	Tam Rekabet	Monopolcü Rekabet	Oligopol	Monopol
Firma Sayısı	Çok	Çok	Az Sayıda	Tek
Ürün	Benzer	Farklılaştırılmış	Benzer ya da Farklılaştırılmış	Yakın İkamesi Olmayan
Giriş Engelleri	Yok	Yok	Yumuşak	Yüksek
Firmaların Fiyat üzerindeki Kontrol Güçleri	Yok	Kısmi	Önemli Derecede	Yüksek
Yoğunlaşma oranı	Sıfır "0"	Düşük	Yüksek	%100
HHE	<100	101-999	>1000	10.000
Örnek	Buğday/Mısır	Gıda/Giyim	Bilgisayar Çipi	Yerel Su Dağıtımı

Kaynak: (Parkin, 2012, s. 240)

Teorik olarak piyasaların rekabetçi olması ve düşük yoğunlaşma düzeyine sahip olması, kaynakların etkin kullanımını sağlayacağı için ülkeler için önemli bir hedeftir. Bazı stratejik endüstriler hariç olmak üzere ülkeler, piyasalardaki rekabeti izleyen ve düzenleyen kurumları oluşturmak gibi piyasalarda yoğunlaşmayı engelleyecek önlemler alma eğilimindedirler.

Literatür bölümünde görüleceği üzere Türkiye'yi kapsamına alan çalışmaların belirli endüstrilere odaklandıkları ve söz konusu endüstrilerdeki yoğunlaşma oranlarını tespit ederek piyasa yapısına dair değerlendirmeler içerdikleri görülmektedir. Oysa endüstriler için yapılan bu değerlendirmeler ülkeler için de yapılabilir. Nitekim ülke ekonomisi denildiğinde belirli bir rekabet yapısına sahip endüstriler toplamı ifade edilmektedir. Grafik-1'de Dünya Bankası tarafından hesaplanan ülke ölçeğine uyarlanmış Herfindahl- Hirschman Endeksine ait gözlemler sunulmuştur.

Grafik 1. Seçili Ülkeler İçin Herfindahl- Hirschman Endeksi

Kaynak: (Dünya Bankası, 2022)

Yukarıdaki grafik-1'de seçili gelişmekte olan ülkelerin piyasa yoğunlukları gösterilmiştir. Grafikte sunulan bütün ülkelerin 2000'li yıllardan önce yüksek yoğunlaşmaya düzeylerine sahip oldukları görülmektedir. Fakat günümüze doğru bu yoğunlaşmanın azaldığı ve genel olarak ekonomik yapıların daha rekabetçi olduğu izlenmektedir. Piyasaların daha rekabetçi hale gelmesi üretim, tüketim ve yatırım kararlarının, kaynak verimliliğine daha uygun bir şekilde alındığı şeklinde yorumlanabilir.

Üretim, tüketim ve yatırım kararlarının etkinlik esasına göre gerçekleşmesi ve israfın azalmasında tedarik zincirin verimli bir şekilde çalışması oldukça önemlidir (Farahani, Asgari, & Davarzani, 2009, s. 5). Tedarik zincirinin verimli bir şekilde çalışması ise üretim organizasyonunu oluşturan birimlerin malzeme ve bilgi akışı konusunda tam entegrasyonunu zorunlu kılmaktadır (Cooper, Lambert, & Pagh, 1997). Bu sebeple Larson ve Halldorsson (2004)'te vurgulandığı gibi, lojistik sektörü ve bu sektörün performansı, tedarik zincirinin etkin ve verimli çalışmasında en önemli parçaya karşılık gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, lojistik sektörünün performansı ile piyasaların yoğunlaşması, yani rekabet derecesi ile lojistik performans arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Bu amaçla bu inceleme öncelikle, yoğunlaşma kavramı çerçevesinde gelişen literatürü özetleyecektir. Literatürdeki boşluk belirlendikten sonra bu çalışmada kullanılacak veri seti ve bu veri setinin genel özellikleri sunulacaktır. Bir sonraki bölümde kullanılan tahmin yöntemi ve bu tahmin yönteminden elde edilen sonuçlar raporlanacaktır. Yapılan tahminlerden elde edilen çıktılar, sonuç ve değerlendirme başlığı altında değerlendirilecektir.

LİTERATÜR

Piyasa yoğunlaşması ve piyasaların rekabet yapıları iktisat biliminin en temel konularından ve araştırma alanlarından biridir. Her ne kadar günümüzde, piyasa yapıları hakkında değerlendirme yapmak için pratik araçlar ve tahmin yöntemleri mevcut olsa da günümüzden geriye doğru gidildiğinde farklı yöntemlerin de kullanıldığı görülmektedir. Bu yöntemlerin kullanıldığı çalışmalardan biri Erlat, (1989)'a aittir. Bu çalışmasında Erlat, Türkiye'nin önemli tekstil merkezlerinden biri olan Bursa ilindeki tekstil sektörünün rekabet yapısını incelemiştir. Bu incelemede M-Firma Yoğunlaşma oranı ve yoğunlaşma eğrileri kullanılmıştır. Yapılan analizden elde edilen sonuçlar Bursa tekstil sektöründeki haşıl (örme), konfeksiyon ve elyaf-iplik alt sektörlerinde yoğunlaşmanın çok yüksek olduğu görülmüştür. Yoğunlaşmanın az olduğu ve görece daha rekabetçi bir yapıya sahip olan alt sektörlerin ise dokuma, brode, nakış ve dokusuz yüzeyler olduğu ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra yoğunlaşmanın en yüksek olduğu alt sektörlerden biri olan elyaf-iplik alt sektörünün aynı zamanda sermaye yoğunluğu bakımından en yüksek sermaye yoğunluğuna sahip olduğu izlenmiştir.

Önemli bir diğer çalışma Güneş ve diğ., (1997)'ye ait çalışmadır. Bu çalışmada yazarlar Türkiye'nin imalat sanayiindeki piyasa yapısını incelemişlerdir. Bu amaçla girdi-çıktı tablolarını kullanarak imalat sanayiindeki yoğunlaşma düzeylerini tespit emişlerdir. Çalışmanın 1985 ile 1993 yılları arasını kapsamaktadır. Yapılan analizler sonucunda kamunun kontrolünde olan alkollü içkiler, kimyasal gübre, deniz araçları, fosil yakıt arıtım faaliyetleri ve demiryolu araçları alt sektöründe yoğunlaşmanın yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sektör kamunun faaliyet gösterdiği sektörler olması sebebiyle rekabetin az olduğu sektörlerdir. Dolayısıyla yoğunlaşmanın yüksek olması doğal bir sonuçtur. Özel sektörün faaliyet gösterdiği kauçuk ürünleri, motorlu kara taşıtları ve basın yayım ve çiltçilik alt sektörlerinde yüksek yoğunluk tespit edilmiştir. Bu tespitlere ek olarak 1985'ten 1993'e kadar geçen dönemde bazı sektörlerin yoğunluk düzeylerinde ve dolayısıyla piyasa yapılarında değişimlerin gözlendiği ortaya konulmuştur. Elektrikli makineler orta düzeyde bir yoğunlaşmaya sahip iken yüksek düzeyde yoğunlaşmanın olduğu bir yapıya bürünmüştür. Öte yandan basın yayım ve çiltçilik, elektriksiz makinalar ve motorlu kara taşıtları alt sektörleri orta düzeyde yoğunlaşmaya sahip iken yüksek düzeyde yoğunlaşmanın olduğu bir piyasaya dönüşmüşlerdir. İnşa ve onarım alt sektöründe zaten yüksek olan yoğunlaşma düzeyinin ise daha da yükseldiği tespit edilmiştir. Öte yandan kağıt ve kağıt ürünleri orta düzeyden düşük düzeye, ağaç ve mobilya ürünleri yüksek düzeyden orta düzeye ve tütün ürünlerinin ise çok yüksek yoğunlaşma düzeyinden yüksek yoğunlaşma düzeyine gerilemiş olduğu gözlenmiştir. Işık, (2013) Türkiye'nin imalat sanayinin rekabet yapısına yönelik bir diğer çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. M-Firma Yoğunlaşma oranı kullanılarak yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre Türkiye'nin imalat sanayiindeki yoğunlaşma oranları üzerinde reklamcılık, ölçek ekonomileri ve sermaye belirleyici faktörlerdir.

Konut ihtiyacı ve dolayısıyla yapı ihtiyacı yüksek ülkelerden biri olan Türkiye için, inşaat sektörünün en önemli girdilerinden biri olan çimento üretimi ve bu üretimin gerçekleştirildiği piyasa yapısı oldukça önemlidir. Bu amaçla Polat (2007) 2001-2005 yılları arasındaki Türkiye'nin çimento endüstrisinin verilerini kullanarak, Türkiye çimento piyasasında yoğunlaşma oranlarını analiz etmiştir. Türkiye çimento piyasasındaki yoğunlaşma oranlarını tespit etmek amacıyla M-Firma Yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirschman endeksi

kullanılmıştır. Yapılan hesaplamalar ile Türkiye çimento piyasasının rekabet yapısı belirlenmek istenmiştir. M-Firma Yoğunlaşma oranı hesaplamalarından elde edilen sonuçlar, Türkiye çimento piyasasının monopolcü rekabet piyasasına yakınsadığı ve bazı değerler itibariyle oligopol piyasasından izler taşıdığı sonucuna varılmıştır. Herfindahl-Hirschman endeksinden elde edilen sonuçlara göre ise Türkiye çimento piyasasının daha rekabetçi bir yapı gösterdiği tespit edilmiştir.

Türkiye ekonomisinin bileşenlerini oluşturan endüstrileri kapsamına alan çalışmaların yanı sıra Türkiye'nin de dahil olduğu çok ülkeli yoğunlaşma incelemelerine de literatürde rastlanmaktadır. Durukan ve Hamurcu (2009) bu çalışmalardan biridir. Bu çalışmalarında yazarlar Türkiye'nin de dahil olduğu Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan'daki mobil iletişim pazarının piyasa yapısını incelemişlerdir. Çalışmada kullanılan veriler 2002-2007 yılları arasını kapsamaktadır. Söz konusu piyasadaki rekabet yapısını değerlendirmek amacıyla Herfindahl-Hirschman endeksinden yararlanılarak yoğunluk endeksi elde edilmiştir. Yoğunlaşma endeksinden elde edilen sonuçlar Kazakistan, Türkiye, Türkmenistan ve Kırgızistan'daki mobil iletişim pazarının oligopol benzeri bir yoğunlaşma düzeyine sahip olduğu ortaya konulmuştur. Özbekistan ve Tacikistan mobil iletişim pazarının ise görece daha rekabetçi olmasına rağmen yoğunlaşmanın yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Otomotiv endüstrisi hem ileri-geri bağlantıları yüksek olması hem de önemli bir ihracat endüstrisi olması sebebiyle Türkiye ekonomisi için oldukça önemli bir endüstri konumundadır. Bu çerçevede Kaynak ve Ari (2011) M-Firma Yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirschman endeksleri kullanılarak Türkiye otomotiv endüstrinin rekabet yapısı incelenmiştir. Otomotiv endüstrisindeki ürünlerin heterojen niteliği yazarların, otomotiv endüstrisindeki rekabet yapısını ürün grupları üzerinden değerlendirmeye itmiştir. Buna göre, firma yoğunlaşma oranından elde edilen sonuçlara dayanarak yerli binek araç, yerli hafif ticari araç ve ithal hafif ticari araç gruplarında yoğunlaşmanın yüksek olduğu tespit edilmiştir. Herfindahl-Hirschman endeksinden elde edilen sonuçların ise yerli binek araç ve yerli hafif ticari araç grupların monopolcü rekabet piyasa yapısının olduğu ortaya konulmuştur. İthal binek ve ithal hafif ticari araç gruplarında ise yoğunlaşma oranının daha düşük olduğu görülmüş ve daha rekabetçi bir yapının varlığı tespit edilmiştir.

Yıldız, (2012) ise Türkiye'deki internet hizmeti sağlayıcıları da dahil olmak üzere telekomünikasyon piyasasındaki rekabet yapısını incelemiştir. Çalışmada Herfindahl-Hirschman endeksi, söz konusu piyasadaki yoğunlaşmanın derecesini tespit etmek üzere kullanılmıştır. Çalışmanın verileri 2004-2010 yılları arasını kapsamaktadır. Yapılan hesaplamalar sonucunda internet hizmeti sağlayıcıları piyasasında yoğunlaşmanın azalmasıyla daha rekabetçi bir yapının ortaya çıktığı gözlenmiştir. Mobil iletişim piyasasında yoğunlaşmanın benzer bir düşüş eğilimi göstermiş olmasına rağmen bu piyasada rekabet yapısının değişmesi için yoğunlaşma düzeyinin daha fazla düşmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Pehlivanoğlu ve Tekçe (2013) 1993-2011 yılları arasındaki verileri kullanarak Türkiye elektrik enerjisi piyasasındaki rekabet yapısını analiz etmişlerdir. Bu amaçla pek çok diğer çalışmada kullanılan M-Firma Yoğunlaşma oranı ve Herfindahl-Hirschman endeksleri kullanılmıştır. M-Firma Yoğunlaşma oranından elde edilen sonuçlara göre Türkiye elektrik enerjisi piyasasında yüksek yoğunlaşmanın söz konusu olduğu ortaya konulmuştur. Herfindahl-Hirschman

endeksinden elde edilen sonuçlara göre ise monopol piyasasına yakın bir derecede çok yüksek yoğunlaşmanın olduğu tespit edilmiştir. Benzer bir diğer çalışma Kostakoğlu (2015) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmasında Kostakoğlu, Türkiye'deki hizmet veren internet servis sağlayıcılarının oluşturduğu piyasadaki yoğunlaşma ve rekabet yapısı incelenmiştir. 2011-2014 yılları arasındaki 17 internet hizmet sağlayıcısının verisi kullanılmıştır. Rekabet yapısının tespiti için Herfindahl-Hirschman ve Entropi endeksleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlara dayanarak, Türkiye'de hizmet internet servis sağlayıcılarının oluşturduğu piyasada yüksek düzeyde yoğunlaşma olduğu ortaya konulmuştur. Fakat seçilen zaman aralığında yoğunlaşma derecelerinde azalma gözlenmiştir. Bu azalma eğilimi referans alınarak Türkiye'de internet hizmet sağlayıcılarının oluşturduğu piyasanın gelecekte daha rekabetçi bir yapıya sahip olacağı öngörülmüştür.

Kiracı ve diğ.,(2017) Türkiye'deki taşımacılık sektörünün piyasa yapısını analiz etmişlerdir. Herfindahl-Hirschman endeksinden bu çerçevede yararlanılmıştır. Türkiye'nin en büyük beş havalimanı işletmesinin verilerinden yararlanılarak elde edilen M-Firma ve Herfindahl-Hirschman endeksleri yardımıyla havayolu taşımacılığı piyasasındaki yoğunlaşma derecesi ve rekabet yapısı incelenmiştir. Çalışmada kullanılan veriler, yolcu sayılarını ve yük miktarlarını kapsayan 2012-2015 yılları arasındaki verileri içermektedir. Yapılan analizler sonucunda her iki endekse dayanak gösterilerek Türkiye'nin havayolu taşımacılığı piyasasında yoğunlaşmanın yüksek olduğu ve rekabetçi bir piyasa olmadığı sonucuna varılmıştır.

Türk Bankacılık sektörüne yönelik olarak gerçekleştirilen İslatince (2019) çalışması, 2008-2018 yılları arasındaki verileri kullanarak bankaların kırılganlıklarını değerlendirmiştir. Kırılganlık ölçütü olarak, Herfindahl-Hirschman endeksi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda özel sermaye ile oluşturulmuş bankaların diğerlerine göre kırılganlıklarının daha az olduğu görülmüştür. Benzer bir sonuç mevduat bankaları ile diğer bankalar arasında da tespit edilmiştir. Mevduat bankalarının diğer bankalara göre daha az kırılgan oldukları izlenmiştir. Ayrıca Herfindahl-Hirschman endeksi ile bankaların toplam kredilerinin toplam kredi alacaklarına oranı arasında doğrusal bir ilişki tespit edilmiştir. Benzer bir doğrusal ilişki Herfindahl-Hirschman endeksi ile toplam kredi alacaklarının toplam aktif oranı arasında ve toplam mevduatların toplam aktiflere oranı arasında izlenmiştir. Son olarak Herfindahl-Hirschman endeksinin bankaların karlılığı, likiditesi ve sermaye yeterliliği arasında ters yönlü ve güçlü ilişkiler gözlendiği ortaya konulmuştur.

En güncel çalışmalardan biri ise Dilek ve Konak (2022)' ye aittir. Bu çalışmalarında yazarlar Kuzey Afrika ülkelerinden Mısır, Fas, Cezayir, Libya ve Tunus ülkelerinin ithalat verilerini kullanarak, söz konusu ülkelerin ithalat çeşitlendirmesindeki başarıları/başarısızlıkları incelenmiştir. İthalat çeşitlendirmesinin ölçütü olarak piyasa yoğunlaşma ölçütlerinden CR4 ve CR8'in yanı sıra Herfindahl-Hirschman endeksinden de yararlanılmıştır. 2001 yılından sonraki veriler kullanılarak yapılan hesaplamalar çerçevesinde Mısır, ithalat çeşitlendirmesi bakımından çalışmanın kapsamına alınan diğer dört ülkeden daha başarıl görünse de Kuzey Afrika genelinde ithalatın ağırlıklı olarak İtalya, Fransa, İspanya ve Çin'den yapıldığı görülmüştür. Tunus ise bu konudaki en başarısız ülke olarak tespit edilmiştir. Herfindahl-Hirschman endeksinden elde edilen sonuçlar Afrika genelinde yoğunlaşmanın düşük olduğunu, yani ithalatın belirli sayıdaki ülkeden yapılmadığını tam aksine çok sayıdaki ülkeden yapıldığını ortaya koymuştur.

VERİLERİN KAPSAMI VE AÇIKLAYICI İSTATİSTİKLER

Bu çalışma Türkiye'nin de dâhil olduğu 8 gelişmekte olan ülkeyi kapsamına almaktadır. Türkiye'nin dışındaki ülkeler sırasıyla Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Rusya ve Güney Afrika'dır. Bu ülkeler, iktisadi gelişme aşamaları ve çabaları birbirlerine benzeyen ülkelerdir. Çalışmada ilişkisi incelenen iki temel değişken, Herfindahl-Hirschman ve Lojistik Performans Endeksleridir. Her iki endekse ait veriler Dünya Bankasından alınmıştır. Verilerin zaman boyutunu, ilk hesaplanmaya başlandığı 2007 yılı ile son hesaplandığı 2018 yılı olan Lojistik Performans Endeksi tarafından belirlenmiştir. Çizlege-2'de bu verilere ait tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur.

Çizelge 2. Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Obs	Mean	Std. dev.	Min	Max
HHE	48	0.0573494	0.0170698	0.0317609	0.1062527
LPE	48	3.198542	0.3339193	2.37	3.78

PANEL VEKTÖR OTOREGRESİF (VAR) ANALİZİ VE SONUÇLARI

Panel Vektör Otoregresif (VAR) modelleri yapısal olarak dinamik bir yapı arz ettiklerinden, Genelleştirilmiş Momentler (GMM) metodu diğer VAR analiz yöntemlerine üstünlük sağlamaktadır. Bunun yanı sıra GMM tahmincisi, dışsallık ve homoskedasite varsayımlarının sağlanmadığı durumlarda da tutarlı sonuçlar vermektedir (Yerdelen Tatoğlu, 2020, s. 134). Bu çalışmada Holtz-Eakin, Newey ve Rosen GMM Tahmincisi kullanılmış olup bu tahmincinin yatay kesit ortalamalardan fark dönüşümü, birinci farklar dönüşümü ve ileri ortogonal sapmalar türlerinin sonuçları çizelge-3'te raporlanmıştır.

Çizelge 3. Holtz-Eakin, Newey ve Rosen GMM Tahmincisi

dHHE				

	dHHE	Yatay Kesit Ortalamalardan Fark Dönüşümü Kullanılarak	Birinci Farklar Dönüşümü Kullanılarak	İleri Ortogonal Sapmalar Kullanılarak
	L1.	-0.8329729 (0.6037465)	-2.002944 (2.923895)	-0.8601895 (0.7121431)
	L2.	-0.9127913** (0.4386633)	-7.884841 .	0.0357061 (0.3565084)
	dLPE			
	L1.	-0.0156112* (0.0089515)	-0.1797521*** (0.0680341)	-0.0090468 (0.0064875
	L2.	0.0030789 (0.0044618)	0.0611724 (0.0623639)	-0.0087388 (0.0070715)
dLPE	dHHE			
	L1.	6.754022 (13.90557)	-6.997251 (14.50855)	-2.134704 (15.61903)
	L2.	-22.50937 (16.62418)	-14.71148 (25.28726)	-19.05134 (12.65463)
	dLPE			
	L1.	-0.472882 (0.3413024)	-0.5035642 (0.7017083)	-0.4854996 (0.3892616)
	L2.	-0.2341488 (0.193339)	0.6974392 (0.5077819)	-0.1104298 (0.2958097)

Not: (*)%10, (**)%5 ve (***)%1 olasılık değerlerini temsil etmekte ve (…) değerleri standart hataları göstermektedir. Gecikmek uzunluğu Akaike bilgi kriterine göre 2 (iki) olarak alınmıştır.

Yukarıdaki çizelge-3'te Holtz-Eakin, Newey ve Rosen GMM tahmincisinin üç farklı versiyonu ayrı ayrı incelenecektir. Yatay kesit ortalamalardan fark dönüşümü kullanılarak tahmin yapıldığında lojistik performansı temsil etmek üzere kullanılan LPI değişkeninin birinci gecikmesinin %10 önem derecesine göre HHE değişkenini etkilediği görülmektedir. Katsayının negatif olması etkinin yönünü işaret etse de bu katsayının (-0.015) oldukça küçük olması etkinin de oldukça sınırlı olduğunu anlamına gelmektedir. Bunun yanı sıra HHE değişkeni kendi değerinin ikinci gecikmesinden %5 önem derecesine göre anlamlı bir şekilde negatif etkilenmektedir. Yatay kesit ortalamalardan fark dönüşümü kullanılarak yapılan tahminde LPI'nin bağımlı değişken olması durumunda istatistiksel olarak anlamlı herhangi bir sonuca rastlanmamıştır.

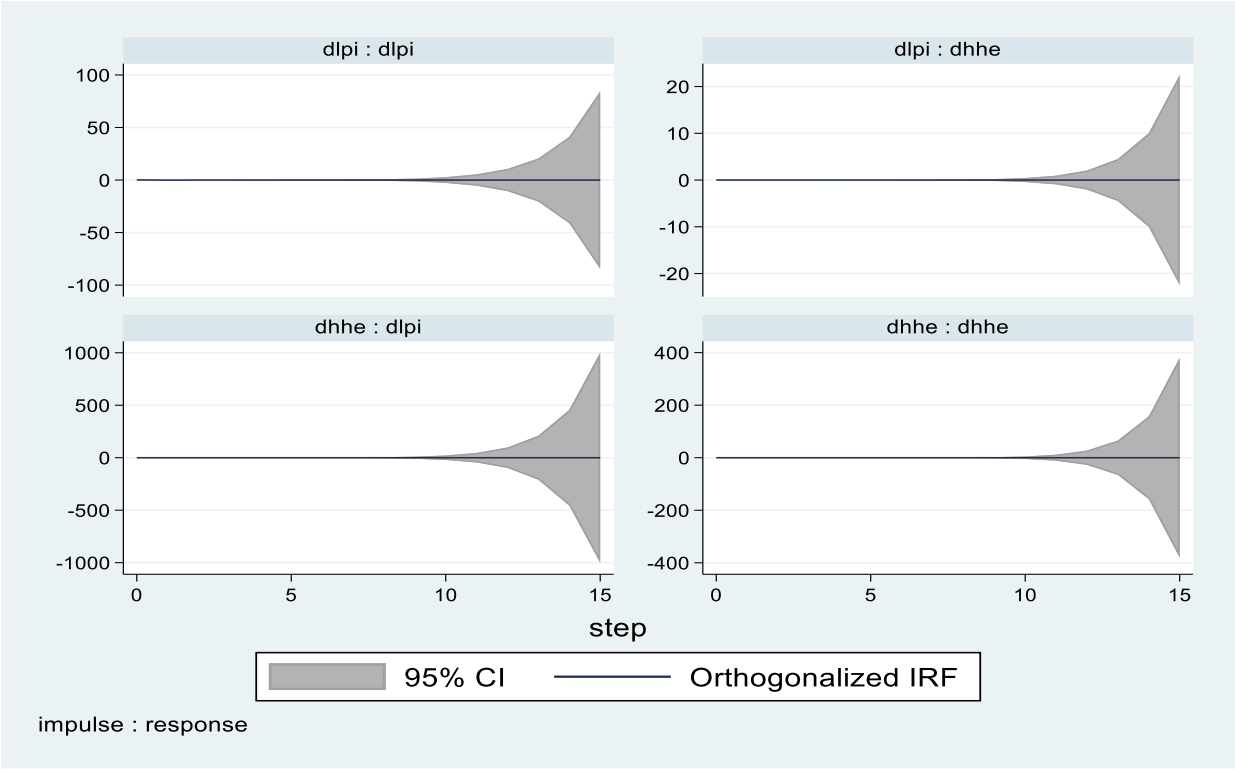
Birinci farklar dönüşümü kullanılarak yapılan tahminlerin sonuçlarına bakıldığında bir önceki tahmin sonuçlarıyla örtüşecek şekilde LPI'nin bağımlı değişken olduğunda sonuçlar istatistiksel olarak anlamsızdır. HHE değişkeninin bağımlı değişken olduğu kısma bakınca sadece LPI'nin ikinci gecikmesinin %1 önem derecesinde oldukça güçlü bir şekilde HHE değişkenini etkilediği görülmektedir. Katsayı bir önceki modelde olduğu gibi negatiftir. İleri ortogonal sapmalar kullanılarak yapılan tahminde ise herhangi bir gecikme değerine ait katsayının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla yatay kesit ortalamalardan fark dönüşümü ve birinci farklar dönüşümü kullanılarak yapılan GMM

tahminleri lojistik performansın belirli bir gecikme ile piyasadaki yoğunlaşma derecesini etkilediği söylenebilir.

Çizelge-4'te GMM tahmincisine ait varyans ayrıştırması sonuçları raporlanmıştır. Tabloya göre LPI değişkeninin hata varyansının yaklaşık %58'i HHE değişkeninde ve %42'si kendisinde meydana gelen şoklardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca HHE değişkeninde meydana gelen şokların etkisinin zamanla yükseldiği, buna karşın LPI değişkeninde meydana gelen şokların etkisinin zamanla azaldığı izlenmektedir. Öte yanda HHE değişkenin hata varyansının yaklaşık &96'sı kendisinde meydana gelen şoklardan ve %4'ü LPI değişkeninde meydana gelen şoklardan kaynaklanmaktadır.

Çizelge 4. GMM Tahmincisi Öngörü Hatası Varyans Ayrıştırması

Response Variable and Forecast Horizon	dHHE		dLPE	
	Impulse dHHE	Impulse dLPE	Impulse dHHE	Impulse dLPE
0	0	0	0	0
1	1	0	0.1363785	0.8636215
2	0.9350237	0.0649764	0.1497827	0.8502173
3	0.9447352	0.0552647	0.2074098	0.7925902
4	0.9499785	0.0500215	0.353817	0.6461831
5	0.9500443	0.0499557	0.4550806	0.5449194
6	0.9500313	0.0499687	0.5002257	0.4997742
7	0.9513752	0.0486248	0.5195976	0.4804024
8	0.9531701	0.0468299	0.5297765	0.4702235
9	0.9547185	0.0452815	0.5384952	0.4615048
10	0.9559134	0.0440865	0.5476177	0.4523823
11	0.9567878	0.0432122	0.5564164	0.4435836
12	0.9574308	0.0425692	0.5638832	0.4361168
13	0.9579423	0.0420577	0.5697196	0.4302804
14	0.9583768	0.0416232	0.5741946	0.4258054
15	0.9587494	0.0412506	0.5777302	0.4222697

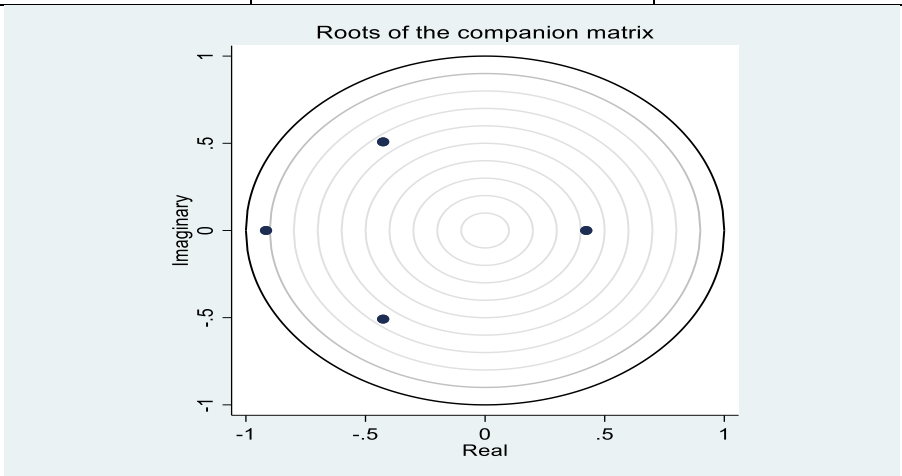

Grafik 2. Etki Tepki Fonksiyonları

Etki tepki fonksiyonlarının gösterildiği grafik-2'de hem HHE değişkeninde hem de LPI değişkeninde meydana gelen şokun etkisinin ilk 10 dönemde görülmediği fakat 10 dönemden sonra artarak ortaya çıktığı izlenmektedir.

Çizelge 5. Özdeğer İstikrar Koşulları

Eigenvalue		
Real	Imaginary	Modulus
-.9159175	0	0.9159175
-.4263368	-0.5081654	0.6633213
-.4263368	0.5081654	0.6633213
.422902	0	0.422902

Son olarak yapılan VAR analizinin istikrar koşullarına bakıldığında istikrar koşullarının sağlandığı görülmektedir. Çizelge-5'te özdeğerler raporlanmıştır. Bütün öz değerler 1'den küçük olarak elde edilmiştir. Ayrıca bütün özdeğerlerin çember içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre yapılan VAR analizinin istikrar koşullarını sağladığı kabul edilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma ürünlerin ve ürüne ait bilginin mekan üzerindeki hareketini sağlayan lojistik hizmetlerin, yoğunlaşma oranlarını ve piyasanın rekabet yapılasını nasıl etkilediği sorusundan hareket etmektedir. Bu soru Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Rusya ve Güney Afrika olmak üzere sekiz gelişmekte olan ülkenin verileri kullanılarak cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Yoğunlaşma derecesini temsil etmek üzere Dünya Bankasının ülke ölçeğine uyarlayarak hesapladığı Herfindahl-Hirschman Endeksi kullanılmıştır. Lojistik sektöründe sunulan hizmetlerin etkinliğini temsil etmek üzere Dünya Bankası tarafından 2007 yılından itibaren belirli aralıklarla yayınlanan Lojistik Performans Endeksi kullanılmıştır. Seçilen ülke grubu ve veri seti ile Dinamik Panel VAR analizi gerçekleştirilmiştir. Tahminlerden elde edilen sonuçlar, söz konusu ülkelerin Lojistik Performans Endeksindeki iyileşmelerin yoğunlaşma oranını düşürdüğünü ortaya koymuştur. Yoğunlaşma oranının düşmesi, piyasaların monopol ya da oligopol gibi rekabetin oldukça sınırlı olduğu piyasa yapılarından uzaklaşarak, monopolcü rekabet ya da tam rekabet piyasaları gibi rekabetin daha fazla olduğu piyasa yapılarına yaklaştığı anlamına gelmektedir. Piyasaların daha rekabetçi bir hale gelmesi kaynak dağılımının, üretim ve tüketim kararlarının daha etkin yapıldığını göstermektedir. Böylece lojistik hizmetler ve bu hizmetlerin sunulduğu lojistik sektörü, ürettiği hizmetler ile piyasa yapılarını etkileyerek hem üreticileri hem de tüketicileri etkileme potansiyeline sahip olduğu görülmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen sonuç her ne kadar lojistik performanstaki iyileşmelerin, piyasalardaki yoğunlaşmayı azaltacağı ve piyasaları daha rekabetçi hale getireceği şeklinde olsa da bu sonucun seçilen ülke grubu ve veri setiyle sınırlı olduğunu hatırlamak önemlidir. Zira, piyasaların yoğunlaşmasını etkileyen çok sayıda değişken olabileceği gibi seçilen ülke grubu, zaman aralığı ve tahmin yöntemi elde edilen sonucu etkileyen önemli faktörlerdir. Ayrıca lojistik performansın ve yoğunlaşma derecesinin ölçütü olarak çok sayıda farklı gösterge kullanılabilir. Bu sebeple lojistik performansın yoğunlaşma ve piyasa rekabet yapıları üzerindeki etkisi, gerçekleştirilecek yeni çalışmalarla incelenmeyi gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

Beg, D., Fischer, S., & Dornbusch , R. (2010). *İktisat* (8. Baskı b.). (V. Serin, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Cooper, M., Lambert, D., & Pagh, J. (1997). Supply chain management: more than a new name for logistics. *The international journal of logistics management, 8*(1), 1-14.

Dilek, S., & Konak, A. (2022). Kuzey Afrika Ülkelerinin İthalatında Kaynak Ülke Çeşitlendirmesinin Yoğunlaşma Oranı ve Herfindahl-Hirschman Endeksi Aracılığıyla Ölçümü. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 18*(1), 1-16.

Durukan, T., & Hamurcu, Ç. (2009). Mobil İletişimde Pazar Yoğunlaşması: Türkiye ile Kazakistan, Kırgızistan Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan Karşılaştırması. *Karadeniz Araştırmaları, 22*(22), 75-86.

Dünya Bankası. (2022, Aralık). *HH Market concentration index By Country*. World Integrated Trade Solution: https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/country/by-country/startyear/ltst/endyear/ltst/indicator/HH-MKT-CNCNTRTN-NDX adresinden alınmıştır

Erlat, G. (1989). Yoğunlaşma ve Verimlilik Çerçevesinde Bursa Tekstil Sektöründe Piyasa Yapısı. *Tekstil ve Mühendis, 3*(18), 262-279.

Farahani, R., Asgari, N., & Davarzani, H. (2009). Overview. R. Farahani, N. Asgari, & H. Davarzani (Dü) içinde, *Supply Chain and Logistics in National, International and Governmental Environment* (s. 1-20). New York: Springer.

Güneş, M., Köse, A., & Yeldan, E. (1997). Input-output tablosu sektör tasnifine göre Türkiye imalat sanayiinde yoğunlaşma eğilimleri 1985-1993. *Ekonomik Yaklasim, 8*(26), 33-47.

İslatince, N. (2019). Herfindahl Hirschman Index (HHI) and the Turkish Banking Sector (2008-2018) in the Context of the Years and the Difference between Banks and Fragility and the Investigation of the Relationship between Internal Banking Factors. *Journal of Current Researches on Business and Economics, 9*(2), 71-84.

Işık, C. (2013). Türkiye İmalat Sanayiinde Rekabet Derecesi ve Yoğunlaşma Düzeyi. *Ekev Akademi Dergisi, 17*(57), 247-254.

Kaynak, S., & Ari, Y. (2011). Türk otomotiv sektöründe yoğunlaşma: binek ve hafif ticari araçlar üzerine bir uygulama. *Ekonomik Yaklaşım, 22*(80), 39-58.

Kiracı, K., Yaşar, M., Kayhan, S., & Ustaömer, T. (2017). A Concentration Analysis in the Turkish Domestic Air Transportation Industry using with CRm and Herfindahl-Hirschman Indexes. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 16*(3), 687-704.

Kostakoğlu, F. (2015). İnternet Servis Sağlayıcıları Piyasasına Yönelik Yoğunlaşma Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 11*(25), 129-140.

Larson, P., & Halldorsson, A. (2004). Logistics versus supply chain management: an international survey. *International Journal of Logistics: Research and Applications, 7*(1), 17-31.

Öztürk , N., & Bayraktar, Y. (2009). Aksak Rekabetin Önlenmesinde Devletin Rolü. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 4*(2), 74-93.

Parkin, M. (2012). *Economics* (10th b.). Boston: Pearson.

Pehlivanoğlu, F., & Tekçe, E. (2013). Türkiye elektrik enerjisi piyasasında Herfindahl-Hirschman ve CRm endeksleri ile yoğunlaşma analizi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13*(2), 363-385.

Polat, Ç. (2007). Yoğunlaşma Ve Piyasa Yapısı İlişkisi Çerçevesinde Türk Çimento Sektörünün Yapısalanalizi. *Anadolu University Journal of Social Sciences, 7*(2), 97-116.

Ünsal, E. (2012). *Mikro İktisat* (9. Baskı b.). Ankara: İmaj Yayıncılık.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). *Panel Zaman Serisi Analiz Stata Uygulamalı* (3 b.). İstanbul: BETA Basım Yayın Dağıtım A.Ş.

Yıldız, F. (2012). Türkiye'de Mobil Telekomünikasyon Ve Genişbant İnternet Hizmetleri Sektöründe Pazar Yoğunlaşmasının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3*(6), 47-72.

DIŞ TİCARET HACMİ İLE İTHAL EDİLEN ENFLASYON ARASINDAKİ İLİŞKİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

ÖĞR. GÖR. DR. MÜCAHİT ÇİTİL

ÖZET

Bu çalışma ithal edilmiş enflasyon çerçevesinde Türkiye'nin enflasyonunun incelenmesine yönelik bir eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada Türkiye'deki enflasyonun ithal edilmiş enflasyon ile ilişkisi 1990-2020 yılları arasındaki veriler kullanılarak incelenmiştir. İthal edilmiş enflasyon dünya, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin enflasyonları kullanılarak üç farklı şekilde hesaplanmıştır. Analiz yöntemi olarak eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli yöntemleri kullanılmıştır. Ampirik sonuçlar Türkiye'deki enflasyonun 1980-2020 yılları arasında ithal edilmiş enflasyon ile birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Fakat gelişmiş ülkelerin enflasyon verisiyle hesaplanan enflasyon ithal edilmiş değişkeni ile yapılan tahminlerden pozitif işaretli katsayılar elde edilmiş olsa da istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Dünya ve gelişmekte olan ülkelerin enflasyon verisiyle hesaplanan ithal edilmiş enflasyon değişkeni ile yapılan tahminler ise istatistiksel olarak anlamlı. Bu sebeple Türkiye'nin gelişmiş ülkelerden enflasyon ithal edebilmesi konusunda bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat dünya ölçeğinde ve gelişmekte olan ülkeler ölçeğinde Türkiye'deki enflasyonun ithal edilen enflasyon ile birlikte uzun dönemde yükseldiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Ticaret Hacmi, Enflasyon, Türkiye Ekonomisi, Zaman Serisi

THE RELATİONSHİP BETWEEN FOREİGN TRADE VOLUME AND IMPORTED INFLATİON: THE CASE OF TURKEY

ABSTRACT

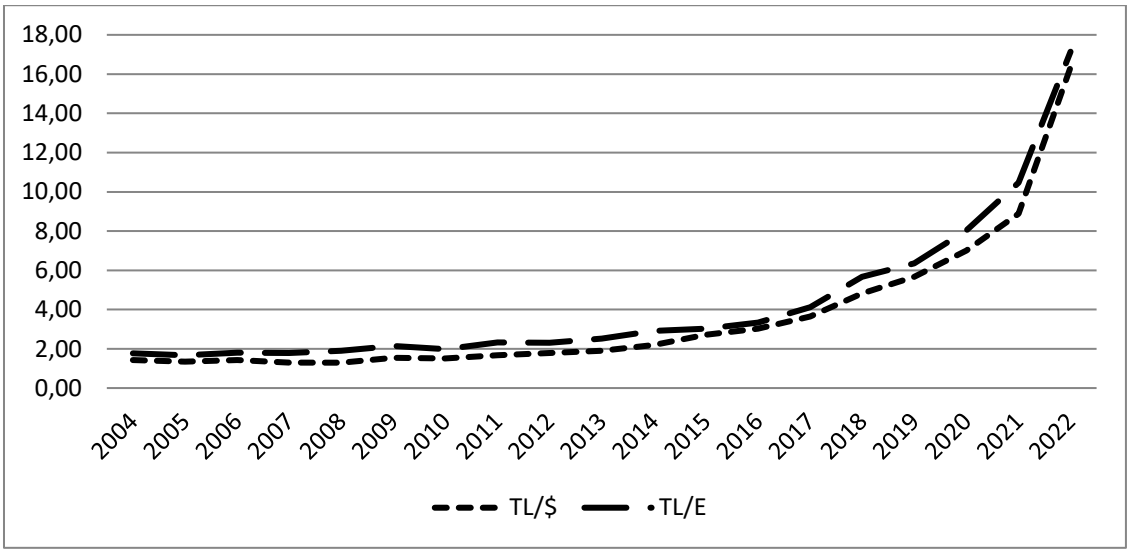
This study aims to fill a gap in the analysis of Turkey's inflation within the framework of imported inflation. In this study, the relationship between inflation and imported inflation in Turkey was examined using the data between 1990 and 2020. Imported inflation was calculated in three different ways by using world, developed countries and developing countries' inflations. Cointegration and error correction model methods were used as analysis methods. Empirical results show that inflation in Turkey has moved together with imported inflation between 1980 and 2020. However, even though positive coefficients were obtained from the estimates made with the imported variable of inflation calculated with the inflation data of developed countries, it was found to be statistically insignificant. The estimations which imported inflation variable calculated with the inflation data of the world and developing countries are statistically significant. So, it has been revealed that the inflation in Turkey on a world scale and in developing countries increases in the long term with imported inflation.

Keywords: International Trade, Trade Volume, Inflation, Turkish Economy, Time Series

1. GİRİŞ

Türkiye'deki enflasyon oranları geçtiğimiz 16 yıllık dönemle karşılaştırıldığında son 2 yılda önemli artışlar göstermiştir. Bu artışlar, ülkeye özgü faktörler veya dünya ekonomisinin içinden geçtiği konjonktüre özgü faktörlere dayalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır. T.C. Merkez Bankasının verilerine göre enflasyonun en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilen para arzının (M3) son 10 yıllık dönem içerisinde %25'e yakın bir oranda arttığı görülmektedir. Ayrıca para arzı gibi enflasyonun geçişinde (pass-through) en önemli kanal olan döviz kurundaki gelişmelerinde Türkiye'deki enflasyonu etkileyecek şekilde gerçekleştiği söylenebilir. TL/$ ve TL/E kuru aynı dönemde önemli bir yükseliş göstermiştir. Bu sebeple Türkiye'de yaşanan enflasyon artışlarının en önemli sebebi olarak gösterilmektedir.

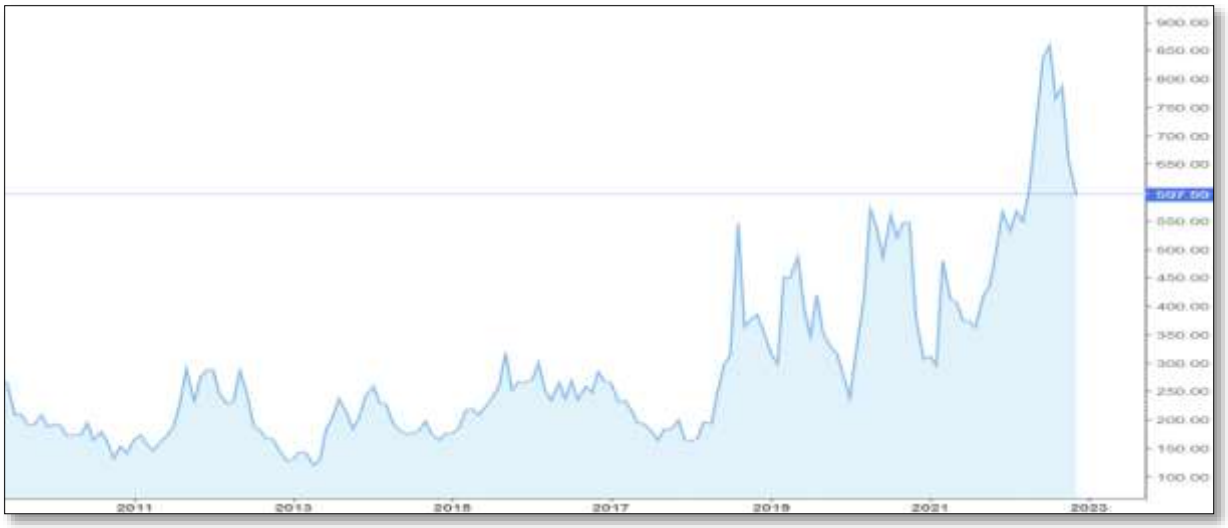
Çizelge 1. TL'nin Dolar ve Euro Para Birimleri Karşısındaki Değeri

Kaynak: (T.C. Merkez Bankası, 2022)

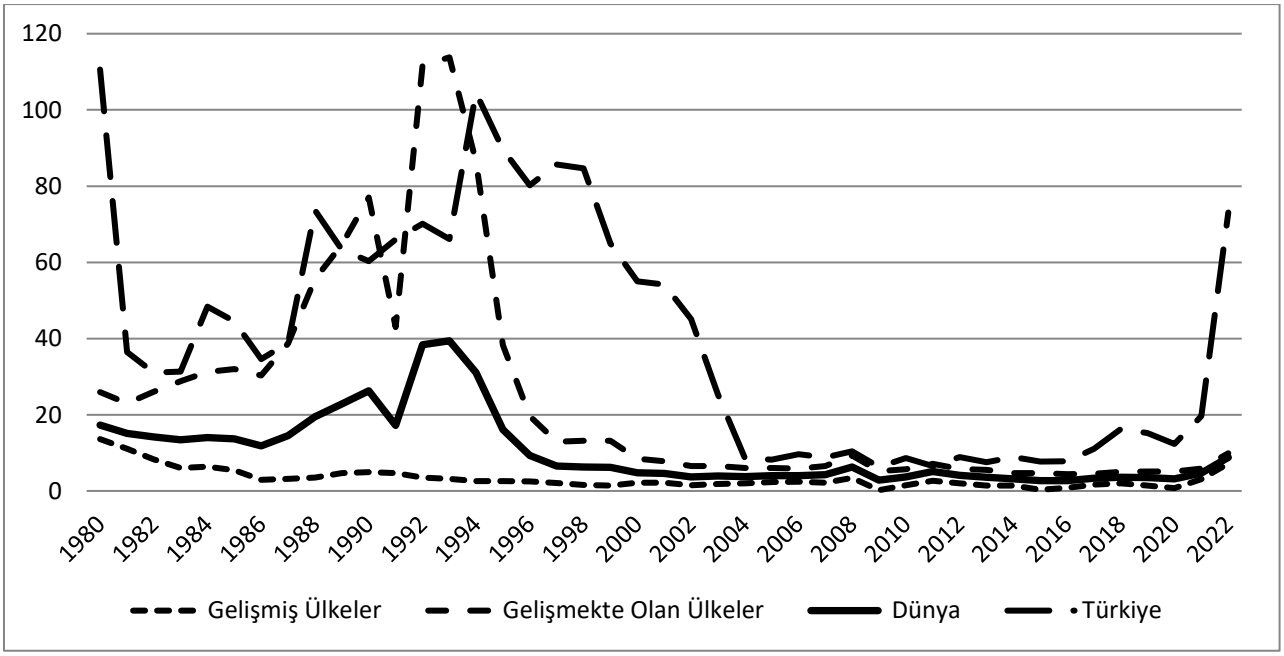
Döviz kurunda olduğu gibi radikal artışlar gösteren ve ülke kredibilitesinin en önemli göstergelerinden olan CDS risk primlerinde de önemli artışlar gözlenmiştir. 2008 yılının Ocak ayında 190 seviyelerinde olan primler 2022 yılının Temmuz ayında 860 düzeylerini görmüştür. Grafik 2'den görüleceği üzere söz konusu artışların önemli bir kısmı 2020 yılından sonra gerçekleşmiştir.

Grafik 2. Türkiye'nin CSD Risk Pirimi

Grafik 2. Türkiye'nin CSD Risk Pirimi
Kaynak: (Investing.com, 2022)

Kaynağı/kaynakları konusundaki tartışma hem geçmişte hem de günümüzde devam etse de Türkiye'deki yıllık enflasyon oranları üç hanelere ulaşmıştır. 1980'lerden sonra dünya ekonomisine entegre olan ve gün geçtikçe entegrasyon düzeyi artan bir ekonomi olarak Türkiye'deki makro ekonomik değişkenlerdeki gelişmeleri dünyadan bağımsız bir şekilde ele almak mümkün değildir. Bu sebeple Türkiye'deki enflasyon oranları da bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Grafik 3. Ortalama Enflasyon Oranları
Kaynak: (Uluslararası Para Fonu, 2022)

Bir ülkede yaşanan enflasyonun, ülkenin iç dinamiklerinden değil de ülke dışındaki dinamiklerden kaynaklandığı ve ithal edilmiş olduğuna yönelik olarak üç grupta toplanması mümkün açıklama vardır. Bu açıklamalardan birincisi para politikası ile ilgilidir. Buna göre bir ülkedeki fiyatlar genel seviyesinin hareketi, sadece merkez bankasının parasal

genişlemeleriyle/daraltmalarıyla açıklanamaz (Yeldan, 1993). Merkez bankalarının parasal tabanın büyüklüğünü etkileyebilecek politikaları ve araçları olsa da enflasyon bağlamında parasal büyüklüklerin içsel olarak kabul edilip edilemeyecekleri kesin değildir. İyimser bir yapısalcı yaklaşım merkez bankalarının uyguladığı para politikalarının para arzı üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu ve para arzının ülke dinamiklerine atıfla içsel değil, dışsal olarak kabul edilmesi gerektiği kabul edilmektedir (Nell, 2003). Enflasyonun, ülkenin iç dinamiklerinden değil de ülke dışındaki dinamiklerden kaynaklanabileceğine yönelik ikinci yaklaşım ise üretim süreçlerinin parçalanıp coğrafi olarak yayılması olgusuna dayanmaktadır. Üretim süreçlerinin parçalanıp dünyanın farklı yerlerine yayılması, nihai ürünlerin ticaretinin yanında ara mallarının ticaretinin artışına neden olmuştur (Miroudot, Lanz, & Ragoussis, 2009). Ara mallarının ithalatı ise uzun bir dönem gelişmekte olan ülkelere kayan üretici sermaye için oldukça önemlidir. Gelişmekte olan ülkeler önemli ölçüde ithalat yoluyla elde edilen bu ara mallara bağımlı durumdadır (Mazumdar & Quispe-Agnoli, 2002). Enflasyonun nedenlerini ülke içi dinamikler yerine ülke dışındaki dinamiklerde aranmasına yol açan bir diğer unsur, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı döviz kıtlığıdır. Üretim için büyük oranda ithalat yapmak zorunda olan ülke profilleri, ithalatın finansmanı için önemli miktarda döviz rezervine ihtiyaç duymaktadır. Genelde gelir esnekliği düşük birincil ürün ihracatçısı olan ülkelerin döviz gelirleri, ithalattan kaynaklı döviz ihtiyaçlarının gerisinde kalmaktadır (Yeldan, 1993). Sayılan sebepler göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı enflasyonun kaynakları bu çerçevede sorgulanabilir. Dünyada yaşanan enflasyon ile Türkiye'nin tecrübe ettiği enflasyon arasındaki ilişkinin düzeyi bu çalışmada sorgulanan temel ilişkidir.

Türkiye'nin tecrübe ettiği enflasyon ile ithal edilen enflasyon arasındaki ilişkiyi sorgulamak için çalışmanın giriş bölümünü bir literatür bölümü takip edecektir. İthal edilen enflasyon ve bu kavram ile ilişkili çalışmaların özetlendiği literatür bölümünden sonra çalışmanın tahmin yöntemi ve veri setinin tanıtılacaktır. Tahmin bölümünde, tahminlerden elde edilen sonuçlar raporlanacak ve istatistiksel olarak anlamlılık düzeyleri değerlendirilecektir. Değerlendirme ve sonuç bölümünde ise tahminlerden elde edilen sonuçlara dayanarak, Türkiye'nin tecrübe ettiği enflasyonda ithal edilmiş enflasyonun etkisi değerlendirilecek ve bu etkinin azaltılmasına yönelik çözüm önerileri değerlendirilecektir.

2. LİTERATÜR

Şüphesiz enflasyon, ekonomi literatüründen üzerine en fazla çalışmanın yapıldığı konulardan ve en önemli fenomenlerden biridir. Dolayısıyla enflasyon ile ilgili yapılan çalışmaları bu çalışma kapsamında özetlemek mümkün değildir. Bu sebeple literatür özetlenirken, ithal edilmiş enflasyon kavramının kullanıldığı ve analizlerin bu çerçevede gerçekleştirildiği çalışmalara değinilecektir.

Nell, (2004) hem geçiş ekonomilerinin hem de pek çok gelişmekte olan ülkenin önemli bir problemi olan enflasyonun kaynağı üzerine yapılan ve kapsamına ithal edilmiş enflasyonu da alan önemli çalışmalardan biridir. Temel olarak Güney Afrika'nın verilerine dayanan bu çalışmada kullanılan veriler 1973 ile 1984 yılları arasında çeyrek (üçer aylık) verilerdir. Bu verilere dayanarak 1973-1984 yılları arasındaki dönemde Güney Afrika'da tecrübe edilen enflasyonun yurt içi talepten kaynaklan bir enflasyon olduğu tespit edilmiştir. Fakat 1987 ile

1998 yıllarını kapsayan dönemde Güney Afrika'da yaşanan enflasyonun artan ithalat maliyetleri sebebiyle ithal edilmiş bir enflasyon olduğu ortaya konulmuştur. Yazar, ortaya koyulan bu sonuçlar çerçevesinde hem gelişmekte olan hem geçiş ekonomileri için enflasyon hedeflemesi yapılırken maliyet kaynaklı ithal edilmiş enflasyonun dikkate alınması gereken önemli bir unsur olduğunu işaret etmiştir.

Liu & Chen, (2017) Çin ekonomisi için döviz kuru ile ithal edilen enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu incelemede Çin ekonomisine ait 2003-2012 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Tüketici fiyat endeksi, ithalat fiyat endeksi ve üretici fiyat endeki enflasyonu temsil etmek üzere kullanılan değişkenlerdir. Elde edilen sonuçlar döviz kurunun ithal edilen enflasyon üzerinden sınırlı bir etkiye sahip olmasına rağmen iç fiyatlar üzerinde artan bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle 2005 yılında Çin hükümeti tarafından ilan edilen döviz kuru rejiminin, yurt içi fiyatları döviz kurundaki hareketlere karşı daha savunmasız hale getirdiği, çalışmanın önemli bulguları arasında yer almaktadır.

Hajiyev & Rustamov, (2019) ise Azerbaycan'daki enflasyonun dünya genelinde ortaya çıkan bir petrol şokundan nasıl etkilendiğini incelemiştir. İthal edilen enflasyonun incelendiği diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da tahmin yöntemi olarak uzun dönemli ilişkilerin tahmininde kullanılan eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veri setinin zaman aralığı 2001-2018'dir. Enflasyon oranının yanı sıra çalışmada kullanılan değişkenler ihracat, ithalat, ham petrol fiyatları, nominal döviz kuru ve enflasyonun en önemli belirleyicilerinden olan para arzı değişkenleridir. Çalışmada elde edilen sonuçlar, dünyada meydana gelen bir petrol şokunun kısa dönemde Azerbaycan enflasyonu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Uzun dönemde ise petrol şoklarının yanı sıra ihracat, ithalat, döviz kuru ve para arzı değişkenlerinin Azerbaycan enflasyonu üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Petrol şokları, özellikle petrol ihracatçısı ve ithalatçısı olan ülkelerin enflasyon başta olmak üzere makroekonomik göstergeleri üzerinde önemli etkilere sahip olabilmektedir. Bu sebeple petrol şokları ile enflasyon arasındaki ilişki Azerbaycan örneğinde olduğu gibi çeşitli ülke ve ülke grupları için incelenmiş ve benzer sonuçlar ortaya konulmuştur. Bu çalışmalara Brini, Jemmali, & Farroukh (2016), Karimli ve diğ., (2016) ve Bass, (2019) örnek gösterilebilir.

Lessa & Al-Badri, (2022) ithal edilen enflasyonu, Irak'ın tarım sektörü çerçevesinde incelemiştir. Çalışmada 1990-2019 yılları arasındaki veriler ve zaman serisi analizi yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu çalışma, tarımsal ürünlerin serbest ticareti ile ithal edilmiş enflasyon arasındaki ilişkinin sorgulanması çerçevesinde şekillenmiştir. Yapılan analizler ve tahminler sonucunda Irak'ın tarım sektörünün serbest ticarete açılmasının, ithal edilen enflasyon oranının artmasına neden olduğu ortaya konulmuştur. Özellikle tarımsal ürünlerde ithal edilen enflasyonun önlenebilmesi ya da kontrol altına alınabilmesi için gözetimli bir ticaret politikası önerisinde bulunulmuştur.

Lahiri, (2020) Hindistan'da yaşanan enflasyonun en önemli sebeplerinden birinin, ithal edilen ara girdiler olması varsayıma dayanarak ithal edilen enflasyon ile döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma yöntemi olarak uzun dönem ilişkilerin belirlenmesinde verimli bir şekilde kullanılan eş bütünleşme analizi kullanılmıştır. Çalışmada döviz kuru ve enflasyon değişkenlerinin yanı sıra Hindistan'ın GSYH'sı, gıda fiyatları, petrol fiyatları, kredi faiz

oranları ve toplam ticaretin GSYH'ya oranı değişkenleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar uzun vadede ithal edilen enflasyonun Hindistan'daki enflasyonu %40-%70 oranında etkiyebildiğini göstermektedir. Ayrıca kısa dönemde de döviz kuru ile ithal edilen enflasyon arasında istatistiksel olarak önemli kabul edilebilecek bir ilişkinin varlığı da ortaya konulmuştur.

3. MODEL VE VERİ

Her şeyden önce ithal edilmiş enflasyon değişkeninin tanımlanması gerekmektedir. İthal edilmiş enflasyon değişkeni (Awad, 2020)'de ortaya konulan formül ile elde edilmiştir.

$$\text{İ}thal\ Edilen\ Enflasyon = \frac{\text{İ}thalat\ Değeri}{GSYH} \times D\text{ü}nya\ Enflasyonu^{1} \qquad (1)$$

Görüldüğü gibi bu formülde ithal edilen enflasyon, dünya enflasyonu ile hesaplanmaktadır. Oysa ülkeler, dünyanın bütün ülkeleri ile aynı yoğunlukta ticari ve iktisadi ilişkiler kurmamaktadırlar. Bu sebeple formülün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan enflasyon göz önünde bulundurularak dönüştürülmesi ve (1) numaralı formüle ilave olarak modellerde, aşağıdaki (2) ve (3) numaralı formüllerin de tahmin modeline eklenmesi uygun görülmüştür.

$$\text{İ}thal\ Edilen\ Enflasyon = \frac{\text{İ}thalat\ Değeri}{GSYH} \times Gelişmiş\ \text{Ü}lkeler\ Enflasyonu \qquad (2)$$

$$\text{İ}thal\ Edilen\ Enflasyon = \frac{\text{İ}thalat\ Değeri}{GSYH} \times Gelişmekte\ olan\ \text{Ü}lkeler\ Enflasyonu \qquad (3)$$

Bu çalışmada ithal edilmiş enflasyon ile Türkiye'deki enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymak için (Engle & Granger, 1987) eşbütünleşme testi kullanılacaktır. Eşbütünleşme testi ile uzun döneli ilişkiler tahmin edildikten sonra, kısa dönemde ithal edilmiş enflasyon ile Türkiye'deki enflasyon arasındaki ilişkiyi test etmek üzere hata düzelme modeli kurulacaktır. Söz konusu ilişkileri incelemek üzere aşağıdaki modeller tahmin edilecektir.

$$ENF_t^{TR} = \beta_0 + \beta_1 \text{İ}thalENF_t^{W} + \beta_2 Trend_t + \mu_t \qquad (4)$$

$$ENF_t^{TR} = \beta_0 + \beta_1 \text{İ}thalENF_t^{DEV} + \beta_2 Trend_t + \mu_t \qquad (5)$$

$$ENF_t^{TR} = \beta_0 + \beta_1 \text{İ}thalENF_t^{EMR} + \beta_2 Trend_t + \mu_t \qquad (6)$$

Yukarıdaki 4, 5 ve 6 numaralı modellerde ENF_t^{TR} bağımlı değişkeni Türkiye'de "t" yılındaki enflasyon oranını temsil etmektedir. $\text{İ}thalENF_t^{W}$, $\text{İ}thalENF_t^{DEV}$ ve $\text{İ}thalENF_t^{EMR}$ değişkenleri ise sırasıyla dünya, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerdeki "t" yılında gözlemlenen enflasyon oranını temsil etmektedir. Seriler, zamana göre hareket ettiğinden daha doğru bir tahmin elde edebilmek adına modele "$Trend_t$" eklenmiştir. "μ_t" ise hata terimini temsil etmektedir. Dünya, gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye'ye ait enflasyon oranları Uluslararası Para Fonu veri tabanından alınmıştır. İthal edilmiş enflasyonu hesaplamak

[1]Belirli bir dönemde tipik bir tüketim malları ve hizmetler sepetinin maliyetine dayalı olarak bir ülkenin ortalama fiyat seviyesinin bir ölçüsünün ağırlıklandırılması sonucunda elde edilmiştir. Kaynak için bkz. Uluslararası Para Fonu, 2022.

için gerekli olan ithalat ve GSYH değerleri ise Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. Çalışmada kullanılacak verilerin zaman aralığı 1980-2022 yılları arasını kapsamaktadır.

3.2. DURAĞANLIK ANALİZİ

Zaman boyutu olan serilerdeki gözlemler, zamanda değişkenlik gösterir. Zaman ilerledikçe yeni gözlemler edinilir. Serilerin ekonometrik tahminlerde kullanılması ve tutarlı sonuçlar elde edilebilmesi için serilerin normal dağılması gerekmektedir. Zaman ilerledikçe serilere eklenen yeni gözlemlerin, tahminlerin tutarlılığı için gerekli olan normal dağılım özelliğini bozmaması gerekmektedir. Zaman ilerledikçe seriye eklenen yeni gözlemler, normal dağılım özelliğini bozmadığında söz konusu serinin durağan olduğu kabul edilir. Bu sebeple serilerin durağan olup olmadıklarını bilmek, tahmin sürecinden önce elde edilmesi gereken bir bilgidir.

Çizelge 1. ADF Birim Kök Testi sonuçları

	Sabit Terimli		Sabit Terimli+ Trend	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
$İthalENF^{W}$	-2.572285 (0.1068)	-4.813313 (0.0003)	-2.467631 (0.3416)	-4.752670 (0.0023)
$İthalENF^{EMR}$	-2.028292 (0.2741)	-5.356317 (0.0001)	-3.110118 (0.1179)	-5.280005 (0.0005)
$İthalENF^{DEV}$	-2.218224 (0.2032)	-3.753543 (0.0067)	-1.965878 (0.6020)	-4.154765 (0.0112)
ENF^{TR}	-2.579590 (0.1051)	-6.714392 (0.0000)	-1.936556 (0.6179)	-6.671811 (0.0000)

Not: (..) içindeki değerler, olasılık değerlerini göstermektedir.

Çizelge-1, tahmin modelinde kullanılacak değişkenlere ait birim kök testi sonuçları gösterilmektedir. Birim kök testi, tahmin denklemine sadece sabit terimin eklendiği ve sabit terimle birlikte trendin eklendiği denklem olmak üzere iki farklı şekilde tahmin edilmiştir. I(0) serilerin düzey değerleriyle yapılan tahmini gösterirken I(1), serilere birinci fark dönüşümü uygulanarak kullanılan tahmini göstermektedir. Tabloya bakıldığında t-istatistik değerlerine ait parantez içinde raporlanan olasılık değerlerinin, I(0) düzey değerlerinde %5'ten büyük olduğu görülmektedir. Bu sonuç hem sabit terimli hem de sabit+trend içeren tahminler için geçerlidir. Buna karşın, serilere fark işlemi uygulandığında, I(1) birinci farkta olasılık değerlerinin %5'ten küçük olduğu görülmektedir. ADF birim kök testinde hipotezler aşağıda gösterildiği gibidir (Dickey & Fuller, 1979):

$H_0 = seri\ birim\ kök\ içermektedir, durğan\ değildir.$

$H_1 = seri\ birim\ kök\ içermemektedir, durğandır.$

ADF test istatistiklerinin olasılık değerlerine bakıldığında, düzey değerlerinin I(0) olasılık değerlerinin %5'ten büyük olması sebebiyle H_0 hipotezinin reddedilememektedir. Birinci fark alındığında ise I(1), olasılık değerlerinin %5'ten küçük olması sebebiyle H_0 hipotezinin reddedildiği ve serinin durağan olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, serilerin düzey değerleriyle yapılacak regresyon tahminlerinin, sapmalı olacağı anlamına gelir. Fakat bu tür seriler, uzun döneli ilişkilerin tahmin edildiği eşbütünleşme ve nedensellik testlerinde kullanılabilmektedir.

3.3. EŞBÜTÜNLEŞME TAHMİNİ

Düzey değerlerinde durağan olmayan fakat farkı alındığında aynı düzeyde durağanlaşan seriler kullanılarak (Engle & Granger, 1987) eşbütünleşme testi yöntemiyle ithal edilen enflasyon ile Türkiye'deki enflasyon arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelenmesi mümkündür. Bunun için öncelikle regresyon tahmini yapılıp hata terimleri elde edilmelidir. Elde edilen hata terimlerinin durağan olması durumunda seriler (Engle & Granger, 1987) eşbütünleşiktir denir (Tarı, 2012, s. 416-417). Çizelge-2'de her üç model için de regresyon tahminine ait sonuçlar ve bu sonuçlardan elde edilen hata terimlerinin durağanlıklarını gösteren çıktılar gösterilmektedir.

Çizelge 2. Bütün Modellere Ait Regresyon Tahmini Sonuçları

	Model 1	Model 2	Model 3
$\text{Dİ}thalENF^{W}$	5.800647 [1.023442]	-	
$\text{Dİ}thalENF^{DEV}$	-	13.69684 [1.070024]	
$\text{Dİ}thalENF^{EMR}$	-	-	1.462805 [0.737604]
C	-8.600618 [-1.544411]	-7.557551 [-1.336038]	-8.833344 [-1.574933]
Trend	0.349648 [1.547751]	0.292574 [1.248563]	0.367196 [1.616264]
R^2	0.84774	0.86997	0.073124
F	1.806210	1.858091	1.538402
ADF (Sabit) I(0)	-6.770310 (0.0000)	-7.405367 (0.0000)	-6.530466 (0.0000)
ADF (Sabit+Trend) I(0)	-6.940171 (0.0000)	-7.609849 (0.0000)	-6.680389 (0.0000)

Not: (..) içindeki değerler, olasılık değerlerini ve [..] içindeki değerler, t-istatistik değerlerini göstermektedir. ADF testi için Schwarz bilgi kriteri tercih edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar her üç tahmin modelinden elde edilen hata terimlerinin düzey değerlerinde birim kök içermediğini ve durağan olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece ithal edilmiş enflasyon ile Türkiye'deki enflasyon arasında uzun dönemde bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

3.3.1. UZUN DÖNEMLİ İLİŞKİ

Eşbütünleşme ilişkisinin tespit edilmesi, Türkiye'deki enflasyon ile ithal edilmiş enflasyonun uzun dönemde birlikte hareket ettiği anlamına gelmektedir. Fakat bu hareketin yönü ile ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu sebeple uzun dönem katsayıların tahmin edilip katsayıların değerlendirilmesi gerekmektedir. Çizelge-3'te FMOLS (Full Modified Ordinary Least Square) ve DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares) tahmincileri ile her üç model için uzun dönem katsayılar tahmin edilmiştir. Birinci modelde dünya enflasyonu ithal edilmiş enflasyon hesaplamasında kullanılmıştı. Bu durumda ithal edilmiş enflasyona ait katsayıların sırasıyla "27.09" ve "30.81" olduğu ve bu katsayıların %1 önem derecesine göre anlamlı olduğu

görülmektedir. Buna göre Türkiye'deki enflasyon ile ithal edilmiş enflasyon arasında uzun dönemde doğru yönlü bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır. İkinci modelde ithal edilmiş enflasyon hesaplanırken gelişmiş ülkelerin enflasyonu kullanılmıştı. Buna göre hesaplanan ithal edilmiş enflasyonun Türkiye'deki enflasyon üzerindeki etkisi tahmin edildiğinde hem FMOLS hem de DOLS tahmincileri için pozitif katsayılar elde edilse de bu katsayıların istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Üçüncü modelde ise ithal edilmiş enflasyon hesaplanırken gelişmekte olan ülkelerin enflasyon oranı kullanılmıştır. Böyle hesaplanan ithal edilmiş enflasyon ile Türkiye'deki enflasyon arasındaki ilişkiye bakıldığında tahmincilerden elde edilen katsayıların sırasıyla "9.46" ve "10.87" olduğu görülmektedir. Bu katsayıların ise sırasıyla %1 ve %5 olasılık değerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre gelişmekte olan ülkelerin enflasyonu ile hesaplanan ithal edilmiş enflasyon ile Türkiye'deki enflasyon arasında doğru yönlü bir ilişki söz konusudur.

Çizelge 3. Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayıları

	Model 1		Model 2		Model 3	
	FMOLS	DOLS	FMOLS	DOLS	FMOLS	DOLS
$\dot{I}thalENF^{W}$	27.09790*** [3.035870]	30.81032*** [2.812499]	-	-	-	-
$\dot{I}thalENF^{DEV}$	-	-	6.065118 [0.180394]	10.57780 [1.215949]	-	-
$\dot{I}thalENF^{EMR}$	-	-	-	-	9.465228*** [3.546773]	10.87019** [3.693000]
C	10.94531** [0.953491]	2.812499 [0.458707]	40.81848* [2.802871]	69.27921** [2.541101]	17.71439*** [2.076131]	13.27567*** [1.539940]
R^2	0.226276	0.448302	0.331400	0.141865	0.276781	0.556310
$adjR^2$	0.206932	0.385251	0.283970	0.043793	0.258701	0.505603

Not: (*) %10, (**) %5 ve (***) %1 olasılık değerlerini temsil etmektedir.

3.3.2. HATA DÜZELTME MODELİ

Eşbütünleşmenin varlığı ve uzun dönem katsayılar değerlendirildiğinde Türkiye'deki enflasyon ithal edilen enflasyondan uzun dönemde doğru yönde etkilenmektedir. Bu çıkarım uzun dönem için geçerlidir. Fakat kısa dönemde bu dengeden sapmalar gerçekleşebilir. Böyle bir durumda, dengeden sapmaların ne kadarının bir sonraki gözlem döneminde (bu çalışmada bir yıllık dönem) düzeldiği önemli hale gelmektedir. Bunun için hata düzeltme modeli kurulmuş ve sonuçları çizelge-4'te raporlanmıştır.

Her üç modelde de hata terimlerinin katsayıları -1 ile 0 aralığındadır ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuç, kısa dönemde dengeden sapmaların düzeltildiğini ve yani hata düzeltme

modelinin çalıştığını göstermektedir. Dengeden sapmaya neden olacak bir şokun birinci modelde yaklaşık %36'sının ikinci modelde %26'sının ve üçüncü modelde %16'sının bir sonraki dönemde düzeldiği görülmektedir.

Çizelge 4. Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

	Model 1	Model 2	Model 3
$\text{Dİ}thalENF^{W}$	5.339336** [1.022750]	-	-
$\text{Dİ}thalENF^{DEV}$	-	22.52377* [1.895108]	-
$\text{Dİ}thalENF^{EMR}$	-	-	4.556634*** [2.712579]
C	-1.461671 [-0.578477]	-1.784708 [-0.678800]	54.48935*** [5.925317]
$Hata\ Terimi_{t-1}$	-0.361885*** [-3.133070]	-0.260018** [-2.370220]	-0.163602*** [-3.754119]
R^2	0.223898	0.170056	0.439842
F	5.625577	3.995553	15.70420

Not: (*) %10, (**) %5 ve (***) %1 olasılık değerlerini temsil etmektedir.

4. DEĞERLENDİRME

Türkiye'deki enflasyonun çok çeşitli nedenleri vardır ve bunun üzerine çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. Fakat ithal edilmiş enflasyon çerçevesinde Türkiye'nin enflasyonunun incelenmesine yönelik herhangi bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışma böyle bir eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada Türkiye'deki enflasyonun ithal edilmiş enflasyon ile ilişkisi 1990-2020 yılları arasındaki veriler kullanılarak incelenmiştir. İthal edilmiş enflasyon dünya, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkelerin enflasyonları kullanılarak üç farklı şekilde hesaplanmıştır.

İthal edilmiş enflasyon ile Türkiye'nin enflasyonu arasındaki ilişki eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli tahmin yöntemleriyle analiz edilmiştir. Ampirik sonuçlar Türkiye'deki enflasyonun 1980-2020 yılları arasında ithal edilmiş enflasyon ile birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Fakat gelişmiş ülkelerin enflasyon verisiyle hesaplanan enflasyon ithal edilmiş değişkeni ile yapılan tahminlerden pozitif işaretli katsayılar elde edilmiş olsa da istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Dünya ve gelişmekte olan ülkelerin enflasyon verisiyle hesaplanan ithal edilmiş enflasyon değişkeni ile yapılan tahminler ise istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sebeple Türkiye'nin gelişmiş ülkelerden enflasyon ithal edebilmesi konusunda bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat dünya ölçeğinde ve gelişmekte olan ülkeler ölçeğinde Türkiye'deki enflasyonun ithal edilen enflasyon ile birlikte uzun dönemde yükseldiği ortaya konulmuştur. Dolayısıyla dünya ve gelişmekte olan ülkeler çerçevesinde enflasyon geçişkenliğinden bahsetmek mümkün iken gelişmiş ülkeler için mümkün değildir.

Bu çalışma ithal edilmiş enflasyon ve Türkiye'nin enflasyonu olmak üzere iki temel değişken ile gerçekleştirilmiştir. Fakat herhangi bir ekonominin fiyatlar genel seviyesini etkileyen çok sayıda değişken söz konusudur. Bu çalışmada bu değişkenlerden parasal büyüklükler, döviz

kurları, dış açıklar ve bütçe açıkları gibi enflasyon ile ilişkisi önemli ölçüde kanıtlanmış olan değişkenler dışarda bırakılmıştır. İthal edilmiş enflasyonun ülke enflasyonunu nasıl etkilediği sorusu bu ve benzeri değişkenler de değerlendirmeye alınarak tahmin edilebilir. Ayrıca bu çalışma sadece Türkiye'yi kapsamaktadır ve kullanılan veriler Türkiye'ye ait verilerdir. Bu sebeple farklı ülke veya ülke gruplarını dışarda bırakmaktadır. Dolayısıyla ithal edilmiş enflasyonun ülke enflasyonunu nasıl etkilediği sorusu, çeşitli ülkelerden oluşan ülke grupları çerçevesinde araştırılabilir ve İthal edilmiş enflasyon ile ülke enflasyonunu arasındaki ilişkiye yönelik daha kapsamlı değerlendirmeler yapılabilir.

KAYNAKÇA

Awad, K. (2020). Imported inflation and its impact on the General Budget in Iraq (2004-2018) Using the VAR model. *Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology, 17*(6), 15338-15355.

Bass, A. (2019). Do Oil Shocks Matter for Inflation Rate in Russia: An Empirical Study of Imported Inflation Hypothesis. *International Journal of Energy Economics and Policy, 9*(2), 288-294.

Brini, R., Jemmali, H., & Farroukh, A. (2016). Macroeconomic impacts of oil price shocks on inflation and real exchange rate: Evidence from selected MENA countries. *15th International Conference Middle East Economic Association.*

Dickey, D., & Fuller, W. (1979). Distributions of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of American Statistical Association, 74*, 427-481.

Engle, R., & Granger, C. (1987). Co-integration and error correction: representation, estimation, and testing. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 251-276.

Hajiyev, N., & Rustamov, A. (2019). How Oil Price Drops are reflected by Imported Inflation in Azerbaijan? *International Journal of Energy Economics and Policy, 9*(2), 182-193.

Investing.com. (2022). *Türkiye CDS 5 Yıllık USD*. Kasım 26, 2022 tarihinde investing.com: https://tr.investing.com/rates-bonds/turkey-cds-5-year-usd-streaming-chart adresinden alındı

Karimli, T., Jafarova, N., Aliyeva, H., & Huseynov, S. (2016). *Oil price pass-through into inflation: The evidence.* Geneva: Institute of International and Development Studies Working Paper Graduate.

Lahiri , H. (2020). Imported inflation through exchange rate in India. R. Bhattacharyya (Dü.) içinde, *The gains and pains of financial integration and trade liberalization* (s. 183-193). Emerald Publishing Limited.

Lessa, D., & Al-Badri, B. (2022). Analysıs To Estımatıon The Imported Inflatıon In Agrıcultural Sector In Iraq For The Perıod 1990-2019. *IRAQI JOURNAL OF AGRICULTURAL SCIENCES*, 1241-1248.

Liu, H., & Chen, X. (2017). The imported price, inflation and exchange rate pass-through in China. *Cogent Economics & Finance, 5*(1), 1-13.

Mazumdar, J., & Quispe-Agnoli, M. (2002). *Trade and the skill premium in developing countries: The role of intermediate goods and some evidence from Peru.* Federal Reserve Bank of Atlanta.

Miroudot, S., Lanz, R., & Ragoussis, A. (2009). *Trade in intermediate goods and services.* OECD Publishing.

Nell, K. (2003). The stability of M3 money demand and monetary growth targets: the case of South Africa. *Journal of Development studies, 39*(3), 155-180.

Nell, K. (2004). The structuralist theory of imported inflation: an application to South Africa. *Applied Economics, 36*(13), 1431-1444.

T.C. Merkez Bankası. (2022). *Elektronik Veri Dağıtım Sistemi*. Kasım 26, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds/serieMarket/#collapse_2 adresinden alındı

Tarı, R. (2012). *Ekonometri.* Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Uluslararası Para Fonu. (2022). *Inflation rate, average consumer prices*. Kasım 11, 2022 tarihinde International Monetary Fund: https://www.imf.org/external/datamapper/PCPIPCH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEOWORLD/TUR adresinden alındı

Yeldan, A. (1993). Conflicting interests and structural inflation: Turkey, 1980-1990s. *The Pakistan Development Review*, 303-327.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ BALKAN YERLEŞKESİ'NDE YAŞANAN SORUNLARIN NEDENLERİNİN ISHIKAWA DİYAGRAMI YARDIMIYLA ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer ÖZSOY
Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
muzafferozsoy@trakya.edu.tr- 0000-0002-7954-9711

ÖZET

Üniversiteler tarihte ve günümüzde evrensel olarak insanlığa ve dar anlamda da içinde yer aldığı toplumlara örnek teşkil edecek önder kurumlar olarak var olagelmişlerdir. Bu örnek olma vasfının önemli bir kısmını da sahip olduğu ve faaliyetlerini yürüttüğü alanlar oluşturmaktadır. Bu alanların en somut görünümü de genellikle eğitim-öğretim-araştırma yapıları ve sosyal yapılar ile yeşil alanların bir bütün olarak yer aldığı yerleşkelerdir. Üniversite yerleşkeleri çok fonksiyonlu olma özelliği itibarı ile hem eğitim-öğretim, hem araştırma-geliştirme hem de yeme-içme ve barınma ihtiyaçlarından sosyal ve sportif pek çok ihtiyaca cevap veren alanlardır. Bu itibarla üniversite yerleşkelerinin, başta bu ihtiyaçlara cevap vermesi ve giderek, öncelikle öğrenciler olmak üzere akademik ve idari personelin kendini özel ve güvende hissedebileceği alanlar olması beklenmektedir. Rektörlük yönetiminin Edirne'de bulunduğu Trakya Üniversitesi'ne ait Balkan Yerleşkesi bir ana yerleşke olarak son yıllarda bu beklentilerden oldukça uzaklaşmış ve ciddi sorunlar yaşanan bir yerleşke haline gelmiştir. Buna bağlı olarak gerek öğrencilerin gerekse akademik ve idari personelin Balkan Yerleşkesi ile ilgili şikâyetleri de giderek artmıştır. Bu çalışmada, adı geçen yerleşkede yaşanan sorunlar, Ishikawa Diyagramı (Balık Kılçığı Diyagramı ya da Neden Sonuç Diyagramı) yardımıyla incelenmiş ve yerleşkede yaşanan sorunların ana nedenleri ve alt nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ishikawa Diyagramı, son derece pratik bir analiz yöntemi olarak hemen tüm bilim alanlarında kullanılabilmektedir. Gerek sorunların tespitini yapmayı gerekse de bu sorunları ortaya çıkaran ana nedenlere ve alt nedenlere kolay ulaşabilmeyi sağlamaktadır. Çalışma, Yönetim Bilimi dersinde bir beyin fırtınası oturumuyla, yerleşkeyi aktif olarak kullanan Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencileri ile yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ishikawa Diyagramı, Balık Kılçığı Diyagramı, Neden Sonuç Diyagramı, Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi.

1. GİRİŞ

Trakya Üniversitesi 1982 yılında bir bölge üniversitesi olarak kurulmuş ve üç yeni üniversitenin bünyesinden ayrılmasından sonra yalnızca Edirne ilinde hizmet vermeyi sürdürmektedir. Edirne il merkezi ağırlıklı olmak üzere Edirne'nin ilçeleri olan İpsala, Uzunköprü, Keşan ve Havsa ilçelerinde toplam 13 yerleşkeye sahiptir. Trakya Üniversitesi bu yerleşkelerde 14 fakülte, 5 enstitü, 4 yüksekokul, 1 konservatuvar, 10 meslek yüksekokulu ve 38 uygulama ve araştırma merkezi ile faaliyette bulunmaktadır. Trakya Üniversitesi'nde 2022-2023 eğitim-

öğretim yılı itibarıyla toplam 39947 öğrenci öğrenim görmekte olup, kurumda toplam 1792 öğretim elemanı ve 2724 idari personel görev yapmaktadır. (https://www.trakya.edu.tr/)

Çalışmamıza konu olan Balkan Yerleşkesi ise rektörlük yönetiminin de bulunduğu üniversitenin ana yerleşkesi konumundadır. Yerleşke rektörlük yönetim binası ile birlikte, Balkan Kongre Merkezi, Uygulama Oteli, Armağan Dönertaş Engelliler Merkezi ve Oteli, Tıp Fakültesi, Üniversite Hastanesi, Üniversite Lojmanları, sosyal ihtiyaçlar için kullanılan Yaşam Merkezi, Üniversite Merkez Kütüphanesi, İlahiyat Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu, Eczacılık Fakültesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Edebiyat Fakültesi, Fen Fakültesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi, Devlet Konservatuvarı, Enstitüler ve bunların yanında Kredi ve Yurtlar Kurumu'na bağlı üç adet öğrenci yurdunu da barındırmaktadır.

Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi, son yıllarda bir bozulmaya uğrayarak, Güllapoğlu Yerleşkesi adıyla kurulduğu ilk yıllara göre hem ciddi bir yeşil alan kaybına uğramış, hem de metrekareye düşen bina, insan ve araç yoğunluğu olağanüstü bir artış göstermiştir. Bu olumsuz gelişim seyri, en başta üniversite yerleşkelerinin temel kullanıcısı konumundaki öğrencileri ve bunun yanında akademik ve idari personeli de rahatsız edecek boyutlara ulaşmıştır.

Bu çalışmada, bahsi geçen olumsuz gelişmelerin baş nesnesi olan öğrencilerin gözüyle, yerleşkede yaşadıkları sorunların nedenleri ve bu nedenleri ortaya çıkaran alt nedenler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma, hemen bütün bilim alanlarında kullanılabilen ve oldukça pratik sonuçlar veren Ishikawa Diyagramı yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Balık Kılçığı Analizi de denen bu yöntem uygulanırken, Balkan Yerleşkesi'ni aktif olarak kullanan Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü gündüz ve ikinci öğretim öğrencileri ile Yönetim Bilimi dersinde birer beyin fırtınası oturumu yapılmıştır. Oturuma, derste hazır bulunan 42 gündüz ve 37 ikinci öğretim öğrencisi, bizzat yaşadıkları olaylardan ve birebir gözlemledikleri gelişmelerden yola çıkarak sorunları ve nedenlerine ilişkin görüşlerini herhangi bir etki altında kalmadan açıklamışlardır. Konu hem gündüz hem de ikinci öğretim öğrenci sınıflarıyla ayrı ayrı değerlendirilmiş ve sonrasında tüm öğrencilerden gelen veriler birleştirilmiştir.

2. ISHIKAWA DİYAGRAMI UYGULAMA ÇALIŞMASI

Ishikawa Diyagramı, Neden-Sonuç Diyagramı olarak da bilinen, bir problemin çözülebilmesi için problemin nedenlerinin ve kaynaklarının ayrıntılı olarak analiz edildiği bir diyagramdır. Toplam kalite yönetimine önemli katkılarda bulunan Kaoru Ishikawa tarafından geliştirilen bu diyagram, balık iskeleti şeklinde olması dolayısıyla yaygın olarak "Balık İskeleti (Kılçığı) Diyagramı" olarak da bilinmektedir. (Aktan, 2012: 252) Ishikawa (Balık Kılçığı) diyagramı, bir olayın ortaya çıkmasına neden olan durumlar (neden) ile ilgilenilen olayın (sonuç) şekilsel gösterimi olarak adlandırılır (Memnun, 2008: 91).

Çizelge-1: Balkan Yerleşkesi'ne Ait Temel Sorunların Ana ve Alt Nedenleri

2.1. Temel Sorun

Öğrencilerle yapılan beyin fırtınası oturumunda hem gündüz hem de ikinci öğretim öğrencilerinin genel görüşü olarak, yaşadıkları ve eğitim aldıkları Balkan Yerleşkesi'nin bağımsız bir üniversite yerleşkesi olma özelliğini yitirdiği, yerleşkenin huzur ve güvenle yaşanabilecek bir yerleşke olmaktan çok uzaklaştığı tespit edilmiştir. Her iki sınıf öğrencileri ile yapılan çalışmada, diyagramda temel sorun olarak, **"Balkan Yerleşkesi'nin öğrenciler ve üniversite personeli için yaşanabilir olmaktan uzaklaşması"** kabul edilmiştir. (Çizelge-1)

2.2. Temel Sorunu Ortaya Çıkaran Ana Nedenler

Çalışmada temel sorun tespit edildikten sonra, bu sorunu ortaya çıkaran ana nedenler üzerine bir beyin fırtınası yapılmıştır. Bu aşamada, yerleşkeyi 24 saat kullanan öğrencilerin (yerleşke yurtlarında kalanlar) ve Edirne merkezinde ikamet edip de yalnızca eğitim amacıyla yerleşkeyi kullanan öğrencilerin bizzat yaşadıkları ya da gözlemleri doğrultusunda, aşağıdaki ana nedenlere ulaşılmıştır (Çizelge-1):

1- Yerleşke içindeki yolların genel trafiğe açık olması
2- Yerleşkenin güvenlik açısından yetersiz hale gelmesi
3- Üniversite hastanesinin ve kamuya açık alanların yerleşke içinde yer alması
4- Sosyalleşme ve sportif alanların yetersizliği
5- Üniversitenin sağlıklı bir yerleşke planının olmaması
6- Gürültü ve egzoz kirliliğinin giderek artması

2.3. Ana Nedenlere Ait Alt Nedenler

Çalışmada ana nedenler tespit edildikten sonra, bu ana nedenleri ortaya çıkaran alt nedenler tartışılmıştır. Her bir ana nedeni ortaya çıkaran alt nedenler farklı olmakla birlikte, bazı alt nedenlerin ortak olarak birden fazla ana nedeni etkilediği görülmüştür. Plansızlık, iletişim eksikliği, yönetişim eksikliği ve yanlış olduğu düşünülen kararlar, pek çok ana nedenin ve temelde yerleşkenin sorunlu bir yer olmasının alt nedenleri olarak kabul edilmiştir.

- Yerleşke içindeki yolların genel trafiğe açık olması

Trafik konusu çalışmaya katılan öğrencilerin en fazla sorun olarak belirttikleri konuların başında gelmiştir. Bu, yerleşkeyi kullanan akademik ve idari personel tarafından da sık sık dile getirilen bir konudur.

Görsel-1: Balkan Yerleşkesinin Uydu Görünümü (Google haritalar)

- Yerleşkeye araç girişlerinin sınırlandırılmamış olması

Balkan Yerleşkesi'nin uydu görünümünün yer aldığı "Görsel-1'de" görüldüğü üzere yerleşkeye beş farklı noktadan araç giriş-çıkışı yapılabilmektedir. Balkan Yerleşkesi, bu görünümüyle ne Türkiye'de ne de dünya üzerinde örneği olmayan bir yerleşkedir. Görseldeki 5 numaralı noktadan yalnızca motosiklet türü araçlar girebilmekte iken geri kalan dört noktanın her birinden her türlü kara taşıtı hiçbir kimlik sorgusuna gerek olmaksızın giriş-çıkış yapabilmektedir. Eğitim ve öğretimin yapıldığı hafta içi günlerde yerleşkeden gelip geçen araç sayısı günlük binlerle ifade edilebilecek miktardadır. Şehirler arası geçişlere de açık olan yerleşkede hem Türkiye'ye ait farklı il plakalı araçları, iş makinelerini hem de yurt dışı plakalı pek çok aracı görmek mümkündür.

- Yönetişim eksikliği

Görselde "sağlık yolu" olarak belirtilen yol güzergahı (sarı noktalarla belirtilen), yerleşkede yaşanan trafik yoğunluğunun en önde gelen nedenidir. Yolun açılarak yerleşkeyle ilişkilendirilmesi, yerleşke içindeki trafik yoğunluğunu ciddi bir şekilde artırmıştır. Bu nedenle bu yol güzergahının yerleşke dışına taşınması hayati önemdedir. Ancak bunun için üniversitenin, yerleşkenin içinde bulunduğu coğrafi konum itibarı ile başta Edirne Belediyesi olmak üzere farklı kurumlarla birlikte çözüm üretmesi gerekmektedir. Bu da yönetişim olarak adlandırılan bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır.

- İletişim eksikliği

Yerleşkenin planlama süreçlerinde yerleşkeyi kullanan başta öğrenciler olmak üzere akademik ve idari personelin görüşlerine başvurulması, eğilim araştırmalarının yapılması, olası pek çok sorunun daha ortaya çıkmadan çözülmesine olanak sağlayacaktır. "Katılımcılık" temel değerini benimsemiş ve bu değere bütün stratejik planlarında (1.,2.,3. ve 4. Stratejik Planlar) yer vermiş olan bir üniversitenin bu değere sahip çıkması beklenmektedir. Çalışmamızda iletişim eksikliği, trafik sorununda olduğu gibi diğer pek çok sorunun da kaynağı olarak tespit edilmiştir.

- Hastanenin varlığı

Balkan Yerleşkesi, mevcut yapısı itibarı ile çok farklı disiplinlere ait eğitim biriminin bir arada olduğu bir yerleşkedir. Kuruluşundan bu yana da Tıp Fakültesi ve hemen yanında bulunan üniversite hastanesi, yerleşkenin en eski birimlerindendir. Bunlardan hastane birimi zaman içinde hızla gelişmiş, hem personel bakımından oldukça büyük bir sayıya ulaşmış hem de sağlık hizmeti sunduğu hasta sayısında büyük artışlar kaydetmiştir. Sağlık hizmeti almak için hastaneye gelen hasta ve hasta yakınları da doğal olarak Balkan Yerleşkesi'nde bir trafiğin oluşmasına neden olmaktadır.

- Yerleşkenin güvenlik açısından yetersiz hale gelmesi

Çalışmaya katılan öğrencilerin neredeyse hemfikir olduğu bir konu da yerleşkenin güvenlik konusunda yetersiz olduğudur. Öğrenciler bu konuya ilişkin pek çok sorunla karşılaştıklarını belirtmişlerdir.

- Beş farklı noktadan kontrolsüz giriş-çıkışlar

Ana nedenlerden olan "yerleşkenin genel trafiğe açık olması" başlığında da belirttiğimiz gibi, yerleşke hiçbir kontrole tabi tutulmadan her tür aracın beş farklı noktadan giriş-çıkış yapabildiği bir konumdadır. (Görsel-1) Bu kontrolsüz durum, yalnızca araçlar için değil yayalar için de geçerlidir ve yerleşkeye herkes, her zaman ve her şekilde hiçbir kimlik kontrolüne tabi olmadan giriş-çıkış yapabilmektedir. Ayrıca görselde belirtilen noktalar dışında da yerleşkeye yaya olarak girilebilecek pek çok başka nokta da bulunmaktadır.

- Kamera ve aydınlatma eksikliği

Balkan Yerleşkesi'nde bulunan pek çok eğitim biriminde öğrenciler hem gündüz hem de ikinci öğretim (gece) eğitimi almaktadır. Aynı zamanda yerleşkenin bitişiğinde bulunan üç adet öğrenci yurdunda barınan öğrenciler, gece saatlerinde de yerleşkeyi kullanmaktadırlar. Ancak yerleşke içindeki aydınlatma yeterli olmamakta, bazı bölgeler gece ıssız bir görünüme bürünmektedir. Yerleşke içerisindeki kamera sistemlerinin arttırılması, kör noktaların belirlenmesi gerekliliği öne çıkmaktadır.

- Hastanenin ayrı giriş-çıkışı olmaması

Üniversite hastanesinin yerleşke içinde yer alması, günün her saatinde yerleşkeye giriş-çıkışları mümkün kılmaktadır. Bu durum da kimin hastane için geldiğini kimin başka nedenlerle geldiğini kuşkulu hale getirebilmektedir.

- Yerleşkenin plansız olması

Üniversite yerleşkelerinin başta öğrencilerin, sonra da diğer kullanıcıların güvenliğini en üst düzeyde sağlayacak şekilde planlanması beklenir. Ancak Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi, böyle bir planlamadan çok uzaktır ve bu da yerleşke güvenliğini tehdit etmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin genel görüşü, yerleşkenin iyi bir planlamaya muhtaç olduğu yönündedir.

- Başıboş köpekler

Yerleşkeye kontrolsüz giriş-çıkışlar yalnızca araçlar ve insanlar açısından değil aynı zamanda sahipsiz başıboş köpekler için de geçerlidir. Zaman zaman saldırganlaşan köpekler hem hemcinslerine hem de yerleşkede bulunan öğrenciler, personel ve diğer insanlar için tehlike oluşturmaktadır. Yerleşke içinde pek çok ısırılma vakası da gerçekleşmiştir. Başıboş köpeklerin yaratabileceği diğer bir tehdit de hiç kuşkusuz bulaşıcı hastalıklardır.

- Üniversite dışından gelenlerin yerleşkeyi hoyratça kullanması

Üniversite dışından gelip yerleşkeyi kısa ya da uzun süreli kullanan pek çok insan, yerleşke içinde bıraktıkları çöplerle bir çevre kirliliğine neden olmaktadır. Hastane civarında daha çok rastlanan bu durum, yerleşkenin diğer alanlarında da görülmektedir. Bu da yerleşkenin her alanında atık sorununa yol açmaktadır.

- İletişim eksikliği

Öğrencilerden gelen görüşler, iletişim konusunda pek çok alanla ilgili bir duyarsızlığın olduğu yönündedir. Çalışmada yerleşke güvenliği konusunda da bir iletişim eksikliği vurgusu yapılmıştır.

- Yönetişim eksikliği

Güvenlik konusu, yerleşkede bulunan pek çok idari ve akademik birimi doğrudan ilgilendirmektedir. Bu nedenle başta rektörlük yönetimi olmak üzere ilgili birimlerin ve gerektiğinde Edirne ilinin güvenliğinden sorumlu yetkili birimlerin, koordinasyon içinde güvenlik planlaması yapmaları gerekmektedir.

- Üniversite hastanesinin ve kamuya açık alanların yerleşke içinde yer alması

Balkan Yerleşkesi'nin yaşanabilir olmaktan uzaklaşmasının ana nedenlerinden biri de hastanenin yerleşke ile iç içe olması ile alışveriş ve yeme-içme mekanlarını barındıran "yaşam merkezi"nin kamuya açık olmasıdır. Hastane ve yaşam merkezi bu özelliği itibarı ile gün içerisinde binlerce insanın yerleşke ile etkileşime girmesine neden olmaktadır.

- Planlama hataları

Trakya Üniversitesi'nin Balkan Yerleşkesi ile ilgili olarak etkin ve kalıcı bir plan uygulamaya konulması gerekliliği ortadadır. Bu da üniversitenin günün gelişen koşullarına uyum sağlamasında yararlı olacaktır. Böylece birimlerin oluşumunda, yer seçimleri ve bina şekilleri büyük ölçüde rasyonel hale gelecektir.

- Yanlışlarda ısrar edilmesi

Kuruluşu 1982 yılına dayanan ve köklü bir geçmişe sahip olan Trakya Üniversitesi'nde, bir önceki başlıkta vurgulanan sorunlar, zaman içerisinde üniversitenin büyümesi ile artarak çözümü zor bir hal almıştır. Bu nedenle geçmişte yapılan yanlışların düzeltilmesi gereği kendini göstermektedir.

- Sosyalleşme ve sportif alanların yetersizliği

Öğrencilerden gelen bir görüş de sosyal ve sportif ihtiyaçların karşılanmasında, yerleşkenin yetersiz kaldığıdır. Çalışmaya katılan öğrencilere göre, bu yetersizliğe de aşağıdaki alt nedenler yol açmaktadır.

- Bütçe yetersizliği

Bütçe yetersizliği, son yıllarda neredeyse tüm kamu kurumlarında görülen bir sorun haline gelmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz, etkisini üniversitelerde de

hissettirmektedir. Çok temel ihtiyaçların bile karşılanmasında zorlanılırken, gençler için aslında çok gerekli olan sosyal ve sportif ihtiyaçlar da giderilememektedir.

- Sosyal ve sportif faaliyetlere olan duyarsızlık

Çalışmaya katılanlara göre, her ne kadar bütçe yetersizliği söz konusu olsa da öğrenci odaklı bir yaklaşımdan uzak bir yönetim anlayışının varlığı söz konusudur. Balkan Yerleşkesi'nde yakın zamana kadar mevcut olan spor tesislerinin kaldırılarak, bu alanların yapılaşmaya açılması ve öğrencilere alternatif alanlar yaratılmaması, bu duyarsızlığın bir göstergesidir.

- Yerleşke alanının etkin kullanılmaması

Çalışmaya konu olan Balkan Yerleşkesi kapsadığı arazi itibarı ile mevcut binalarını daha rahat konumlandırabileceği, daha geniş bir alana yayılabileceği halde iken, eğitim ve idari amaçlı binalar oldukça sıkışık bir yerleşim sergilemektedir. Altyapının olduğu alanlar yapılaşma gösterirken, âtıl duran geniş bir alan da mevcuttur. Bu itibarla yapılaşmada ve alan kullanımında bir yetersizlik olduğunu söylemek mümkündür.

- Parasal kaynak kullanımının öğrenci merkezli olmaması

Bütçe yetersizliğinin neden olduğu pek çok harcama kaleminde, ekonomik kriz nedeniyle kısıtlamanın olduğu bir gerçektir. Ancak öğrencilerin yaklaşımına göre yine de belli bir parasal harcama, öğrenciler lehine yapılabilir. Sosyal mekanlar ve faaliyetler için yatırım yapılmaması, yönetimin öğrenci merkezli olmadığı yönünde bir kanaatin oluşmasına yol açmaktadır.

- Üniversitenin sağlıklı bir yerleşke planının olmaması

Balkan Yerleşkesi'nin fonksiyonel olarak şekillendirilmediği, pek çok kez dile getirilmiştir. Bir yerleşke master planı gibi kalıcı ve yol gösterici bir planın hayata geçirilmemesi, yerleşkenin her yönetim döneminde farklı bakış açıları ile değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu konuda pek çok alt neden, yerleşkenin mevcut durumuna gelmesine yol açmıştır.

- Altyapı planlamasının yetersizliği

Yerleşke altyapısının hazırlanmış olması, sonradan gerçekleştirilecek yapılaşma için hayati önemdedir. Çünkü altyapı olmadan üst yapıyı gerçekleştirmek mümkün değildir. Ancak yerleşkenin mevcut durumuna bakıldığında gerçekleştirilen altyapı, yerleşkenin belli bir kesimine hizmet edecek şekilde hazırlanmıştır. Yerleşkeye ait âtıl duran bölgelerin de altyapıya kavuşturulması yerleşkeyi de rahatlatacak bir öneme sahiptir. Ancak yerleşke arazisinin önemli bir kesiminde altyapı mevcut değildir.

- Bütçe yetersizliği

Yerleşke planının istenen doğrultuda gerçekleştirilebilmesi hiç kuşkusuz önemli bir bütçe ihtiyacını da doğurmaktadır. Ancak parasal sıkıntılar, yerleşkede yapılması düşünülen fiziki yatırımları da ciddi anlamda sekteye uğratmaktadır. Bu da sağlıklı bir yerleşke planını uygulamada zorluklara neden olmaktadır.

- Yönetişim eksikliği

Üniversite yönetimlerinin iç ve dış paydaşlarla iş birliklerinde yaşanan sorunlar, yerleşkenin planlanmasında da kendini göstermektedir. Bu noktada üniversitenin amaçları doğrultusunda iç ve dış paydaşları ile iş birliklerini arttırma gerekliliği öne çıkmaktadır.

- İletişim eksikliği

Yerleşke planının şekillenmesinde yine paydaşlarla önemli bir iletişim eksikliğinin olduğu görülmektedir. Paydaşlar ile iletişiminin arttırılması, paydaş görüşlerinin de planlamaya dahil edilmesi, yerleşke planının da daha sağlıklı olmasını sağlayacaktır.

- Öngörüsüzlük

Üniversitenin gelecekte nasıl bir yol haritası izleyeceği, üniversite çatısı altında olası hangi birimlerin yapılandırılacağının öngörülmesi, önemli bir vizyon sorumluluğu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu öngörü, sağlıklı bir yerleşke planının ortaya çıkarılması açısından önemlidir. Bu noktada, yerleşkenin mevcut sorunlarının üstesinden gelinebilmesi adına planlama ve karar verme aşamalarında sağlıklı gelecek öngörüleri mutlaka yapılmalıdır.

- Gürültü ve egzoz kirliliğinin giderek artması

Sağlıklı bir eğitim ve öğretim için üniversite yerleşkelerinin sessiz ve temiz bir ortama sahip olması beklenir. Ancak çalışmaya konu olan Balkan Yerleşkesi son yıllarda olağanüstü gürültülü ve araç egzozlarından çıkan gazlar nedeniyle ciddi kirlilik tehditi altındadır.

- Her türlü aracın yerleşke içinden kontrolsüzce geçmesi

Yerleşkeye kontrolsüzce giriş-çıkış yapan araçlar, genel güvenliği tehdit etmelerinin yanında yerleşkenin gürültülü olmasına da yol açmaktadır. Gerek Edirne iline ait gerekse de il dışından gelip geçen binlerce araç, yerleşke içinde oldukça ciddi bir trafiğin oluşmasına neden olmaktadır.

- Araçların yüksek sesle müzik yayını yapması

Özellikle genç yaştaki sürücülerin, yerleşke içinde araç camlarını açarak ve yüksek sesle müzik dinledikleri görülmektedir. Bu durum yerleşkede ciddi bir gürültü kirliliğine neden olurken, yola yakın konumda bulunan fakültelerde ders yapılmasını olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

- Yerleşke içinde sürat motorlarının hız yapması

Yerleşke sınırları içinde zaman zaman sürat motorlarının yarış yaptıklarına da tanık olunmaktadır. Bu nedenle, yerleşke güvenlik sorumluları yanında bazen il emniyet müdürlüğüne bağlı trafik polislerinin de yerleşkede müdahalelerde bulundukları görülmektedir.

- Gürültüye neden olanlara karşı caydırıcı önlemler alınmamış olması

Üniversite güvenliğinin yerleşke sınırları içinde asayiş denetimi yaparak, adı geçen sorunların çözümüne yönelik çalışmalarının yeterli olamadığı görülmektedir. Sorun çözümünde üniversite güvenliğine destek olacak teknik olanakların arttırılması, gürültüye neden olan araçların takibi ve caydırıcılık noktasında olumlu geri dönüşlerle mevcut güvenlik uygulamalarına destek sağlayacaktır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi'nde yaşanan sorunlar, yerleşkeyi aktif olarak kullanan öğrenciler tarafından değerlendirilmiş ve Ishikawa Diyagramı kullanılarak, bir beyin fırtınası oturumuyla analiz edilmiştir. Yapılan analiz çalışmasının sonunda yerleşkenin, başta öğrenciler olmak üzere, akademik ve idari personel tarafından giderek rahatsızlık duyulan bir yer haline, yaşanabilir olmaktan uzaklaşan bir yerleşkeye dönüştüğü tespit edilmiştir. Bu sorunun ortaya çıkmasında da altı ana neden ve bu nedenleri ortaya çıkaran alt nedenler ortaya konmuştur. Buradan yola çıkarak, yerleşkenin planlanmasından, yerleşke içindeki trafik yoğunluğunun giderek artmasına, gürültü ve egzoz kirliliğinin, güvenlikle ilgili zafiyetlerin ortaya çıkmasına kadar pek çok sorunun çözüm beklediği sonucuna varılmıştır. Bu sorunların ortadan kaldırılabilmesi için de üniversite yönetiminin gerek iç paydaşlarla gerekse de dış paydaşlarla

ciddi bir iletişime geçmesi gerekmektedir. Yönetimin ayrıca yerleşke için ek parasal kaynak bulması gereği, çalışmanın vardığı sonuçlar arasındadır.

KAYNAKÇA

[1] Aktan, C.C., Organizasyonlarda Toplam Kalite Yönetimi, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, s. 235-262, 2012.

[2] Görsel: https://www.google.com/maps/@41.641941,26.6201215,2261m/data=!3m1!1e3

[3] Memnun, D.S., Olasılık Kavramlarının Öğrenilmesinde Karşılaşılan Zorluklar, Bu Kavramların Öğrenilememe Nedenleri ve Çözüm Önerileri, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt: 9 Sayı:15, s.89-101, 2008.

[4] Trakya Üniversitesi 2008-2012 Dönemi Stratejik Planı

[5] Trakya Üniversitesi 2013-2017 Dönemi Stratejik Planı

[6] Trakya Üniversitesi 2018-2022 Dönemi Stratejik Planı

[7] Trakya Üniversitesi 2023-2027 Dönemi Stratejik Planı

[8] https://www.trakya.edu.tr/ (Erişim tarihi: 22.12.2022)

ÇALIŞMA YAŞAMINDA KARŞILAŞILAN BAZI SENDROMLARIN KADIN AKADEMİSYENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Merve AYDIN[1], Doç. Dr. Aysun AYDIN[2]

[1] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, merveaydn6@gmail.com - 0000-0001-7953-1899

[2] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, aysun.cetin@omu.edu.tr - 0000 0003 2527 5759

ÖZET

Günümüzde kadınlar birçok farklı iş ve meslek dalında çalışarak, iş hayatında yer almaktadır. Akademisyenlik mesleği, sağladığı ekonomik ve sosyal imkanlar nedeniyle özellikle son yıllarda kadınlar tarafından tercih edilen ve kadın istihdamının en fazla olduğu mesleklerden birisi olmuştur. Ancak tüm avantajlarına rağmen, üniversitelerdeki kadın akademisyenler, kadın olmaktan kaynaklanan birçok sorun ve engellerle karşılaşabilmekte ve çeşitli sendromlar geliştirebilmektedir. Tam olarak psikolojik hastalık arasında yer almayan, davranış biçimleri şeklinde ortaya çıkan bu sendromlardan kraliçe arı sendromu, cam tavan sendromu, sahtekarlık (imposter) sendromu ve süper anne sendromu bu çalışmada ele alınmıştır. Kraliçe arı sendromu, başarılı bir kariyere sahip olan kadının, iş hayatında hemcinslerine destek olmak yerine onları engelleyici davranışlar sergilemeleri şeklinde ifade edilmektedir. Cam tavan sendromu, iş yerinde kadının kadın olmasından dolayı karşılaştığı ön yargı ve cinsiyetçi yaklaşımlar sonucu oluşan görünmez ve güç engellerdir. Imposter sendromunda kişi kariyerinde elde ettiği başarıları kendi bilgisi ve becerisi sonucu olduğunu düşünmemekte, şans ve sıkı çalışma gibi dış faktörler sonucunda elde edildiğini düşünmektedir. Süper anne sendromu ise mükemmel bir anne, eş, çalışan ve arkadaş olmaya çalışan kadının her şeyi en iyi şekilde başarmaya çalışmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Kadınlar üzerinde bu sendromların oluşmasındaki temel nokta kadın ve erkeğin toplumdaki rolü ile ilgili kalıplaşmış cinsiyetçi yargılardır. Akademi kadınların cinsiyete dayalı ayrımcılığı en az yaşadığı alan olmakla birlikte bu durum kariyerlerinde ilerlemeleri ve başarılı olabilmeleri için erkeklerden daha fazla çalışmaları gerektiği gerçeğini değiştirmemektedir. Çünkü kadınlar bir taraftan akademik çalışmalarını sürdürürken diğer taraftan toplum yapısının onlara yüklediği eş ve annelik gibi görevleri yerine getirmektedir. Bu çalışmada akademide kadınların karşılaştığı cinsiyetçi yaklaşımlar, yetiştirilme tarzları ve toplum tarafından dayatılan geleneksel roller gibi nedenler sonucu ortaya çıkan kraliçe arı, cam tavan, imposter ve süper anne sendromunun tanımı, özellikleri, kadın

akademisyen üzerindeki etkileri ve sonuçları yapılan birçok çalışma kapsamında incelenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kraliçe arı sendromu, cam tavan sendromu, sahtekâr (imposter) sendromu, süper anne sendromu

THE EFFECTS OF SOME SYNDROMES ENCOUNTERED IN WORKING LIFE ON FEMALE ACADEMICIANS

ABSTRACT

Today, women are involved in business life by operating in many different fields and professions. Academic career is among the fields in which women are active in business life. The academy is one of the fields with the highest number of female employees. Because women are seen as having many advantages compared to other fields or professions in which they work. However, female academics in universities may encounter many problems and obstacles arising from being a woman, and for this reason, they may develop various syndromes that are not fully included in the psychological illness, but occur in the form of behavioral patterns. Queen bee syndrome is expressed as a woman who has a successful career exhibits behaviors that hinder her fellow women in business life instead of supporting them. Glass ceiling syndrome is an invisible and powerful barrier that occurs as a result of the prejudice and sexist approaches that women face in the workplace due to being a woman. In imposter syndrome, the person does not think that the successes she has achieved in her career are the result of her own knowledge and skills, she thinks that she has achieved as a result of external factors such as luck and hard work. The süper mom syndrome, on the other hand, arises because the woman trying to be a perfect mother, wife, employee and friend tries to achieve everything in the best way possible. The main point in the formation of these syndromes on women is stereotypical sexist judgments about the role of women and men in society. Although academia is the area where women experience gender-based discrimination the least, this does not change the fact that they need to work harder than men in order to advance in their careers and be successful. Because while women continue their academic studies, on the other hand, they fulfill the duties imposed on them by the social structure, such as wife and motherhood. In this study, the definition and characteristics of queen bee, glass ceiling, imposter and super mom syndrome among many syndromes that arise as a result of reasons such as the sexist approaches that women face in academia, their upbringing and traditional roles imposed by society, and their effects and results

on female academics have been tried to be explained by examining them within the scope of many studies.

Keywords: Queen bee syndrome, glass ceiling syndrome, imposter syndrome, süper mom syndrome.

1. GİRİŞ

Kadınların çalışma hayatında yer alması Sanayi Devrimiyle birlikte başlamıştır. Dünya üzerinde farklı sektörlerin gelişmesi ve küreselleşme, iş hayatında çok fazla gözükmeyen kadının, iş gücü piyasasında yer almasını ve farklı meslek dallarında faaliyet göstermesini sağlamıştır. Kadın iş gücü, ülkemizde özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan politikalar ve çalışmalar sonucunda artış göstermiştir. Böylelikle ülkemizde, kadın çalışan sayısı ve kadınların yapabilecekleri meslek çeşidi fazlalaşmıştır (Aydemir ve Akyıl, 2019). Kadınlar, bireysel, örgütsel ve toplumsal faktörler nedeniyle farklı sektörlerde de erkek rakiplerine ya da hemcinslerine karşı çalışma ve ilerleme noktasında daha fazla enerji harcamaktadır. Ayrıca toplumun, kadınlara yüklediği geleneksel rolleri de yerine getirme yükümlülüğü altına girmektedir. Bu bağlamda kadınların çalışma hayatındaki yeri uzun yıllardan bu yana psikoloji, sosyoloji gibi birçok farklı disiplinler tarafından ele alınarak incelenmiştir.

Üniversiteler, kadınların diğer sektörlere göre bazı avantajlara sahip olduğu ve bu nedenle kadın çalışan sayısının fazla olduğu yerlerdir. Ancak üniversitelerde çalışan kadın akademisyenler, kadın olmaktan kaynaklanan birçok sorun ve engellerle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu engellerden biri akademik kademe yükseldikçe kadın akademisyenlerin erkek akademisyenlere göre oranının düşük kalması ve yönetici olan kadın sayısının azalmasıdır.

Bu çalışmada kadın akademisyenlerin, kariyerlerinin farklı evrelerinde yaşadıkları çeşitli sendromların onlar üzerindeki etkileri literatürdeki kuramsal ve uygulamalı araştırmalar ışığında kavramsal olarak ele alınmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Kraliçe Arı Sendromu (Queen Bee Syndrome)

Erkek egemen örgütlerde başarılı olan kadınların diğer kadınların ilerlemesine destek olmak yerine onları engelleyici davranışlar sergilemeleri kraliçe arı etkisi olarak tanımlanmaktadır (Faniko vd., 2016). İş hayatında başarılı olan kadının, tıpkı arı kovanlarındaki kraliçe arı gibi iktidarını devam ettirme mücadelesine benzer özellikler gösterdiği düşünülerek 'kraliçe arı

sendromu' kavramı ortaya çıkarılmıştır (Er ve Adıgüzel, 2015). Derks'e (2017) göre kraliçe arı sendromuna sahip kadınlar, diğer kadınlardan daha özel olduklarını belirtmekte, organizasyonlardaki cinsiyet yanlılığını onaylamakta ve daha erkeksi özellikler göstermektedir (aktaran Bayat ve Baykal; 2021). Korkmaz'a (2014) göre örgütlerde üst düzey yönetici olan kadınların, bulundukları pozisyonda tek kadın olarak faaliyet gösterme isteğinden dolayı diğer kadınlar üst düzey yönetici pozisyonlarına gelememektedir. Bu durumun kadınlar arasında kıskançlık ve çekememezlik gibi sonuçlara yol açması 'Kraliçe Arı Sendromu' olarak ifade edilmektedir.

Bu sendroma sahip kadınlar, genelde tecrübesi ve başarısı olmayan kendini evcimen kadın stereotipinden kurtaramamış kadınlara yönelik sert ve soğuk bir tutum sergilerken; zorlu süreçlerden geçerek başarılı olmuş, daha eril bir yapıya sahip, toplumun dayattığı kalıplara girmeyen kadınlara karşı daha sıcak ve destekleyici olabilmektedirler. Bu bağlamda, İsviçre'de 315 kadın çalışana yaptığı bir araştırmada, kadın çalışanlara kariyer yaklaşımları, erillik dereceleri ve kendileri ile aynı mevkideki kadın çalışanlara yönelik yaklaşım ve davranışlarını anlamak amacıyla sorular yöneltilmiştir. Çalışmanın sonucunda; yönetici pozisyonunda olan, kendilerini işlerine adayan ve kendileri gibi iş hayatında başarıyı yakalamış kadınlara yönelik daha olumlu tutum sergiledikleri ancak ailesine yönelik tutum sergileyen ve başarılı olmayan kadın çalışanlara daha az destek gösterdikleri tespit edilmiştir (Faniko vd., 2016). Kadın yöneticiler, tıpkı iş hayatına kadınları uygun görmeyen erkek yöneticiler gibi aynı veya alt mevkilerdeki kadın çalışanlara karşı iş yaşamını daha zor hale getirerek onları desteklememektedirler (Narcıkara, 2018).

2.2 Cam Tavan Sendromu (Glass Ceiling Syndrome)

Cam tavan terimi ilk kez 1986'da Wall Street Journal'da, Hymovitz ve Schellhard tarafından kadınların ve azınlıkların istihdam durumlarını daha iyi bir hale getirmek için mücadele ederken karşılaştıkları çeşitli engelleri ifade etmek için kullanılmıştır (Karakılıç, 2019; Adair, 1999). Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi cam tavan sadece kadınlar için değil azınlıklar için de iş hayatında üst kademelere gelebilmelerini önleyen belirsiz engeller olarak tanımlanmaktadır. Hem Kamu kurumlarında hem de özel sektörde üst düzey kademelere gelebilmek, toplumda bazıları için görünmez engellerle dolu olmakta ve yapılan ayrımcılıklar farklı kriterlere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Çalışanlar, birçok yeteneğe, bilgiye ve tecrübeye sahip olsalar bile; cinsiyet, din, inanç, milliyetleri dolayısıyla ayrımcılık görebilmekte ve istedikleri kariyer noktasına

gelememektedir (Demirtaş vd., 2020). Ancak uygulamada daha ziyade kadınlar için kullanılmaktadır (Aydemir ve Akyıl, 2021).

Cinsiyet ayrımcılığının başka bir boyutu olan cam tavan, iş yerinde kadınların beceri ve başarıları dikkate alınmaksızın, yönetici pozisyonlarında görev alabilmeleri noktasında görünmez fakat aşılması zor engeller olarak belirtilmektedir (Aydemir ve Akyıl, 2021). Kadının kadın olmasından ötürü gördüğü ön yargı ve cinsiyetçi yaklaşımlar, iş yerinde görünmez ve üstesinden gelinmesi güç engelleri ifade ederek, kadınların kariyerleri üzerinde baskılayıcı bir etki oluşturmaktadır (İpçioğlu vd., 2018).

Yapılan araştırmalar, cinsiyet odaklı cam tavan engellerinin farklı şekillerde ortaya çıkabildiğini belirtmektedir (Korkmaz, 2014). Dreher (2003) tarafından cam tavan nedenleri iş hayatında üç kategoride ele alınmaktadır. Bunlar;

Bireysel Etkenler: Kadınların, hem anne hem eş hem de çalışan olarak birçok rol üstlenmeleri kariyerlerinde yükselmelerini engelleyebilmektedir. Anne ve eş olarak yerine getirdikleri görevlerinden dolayı, ev için daha fazla zaman yaratmaya çalışarak, işyerinde fazla mesaiye kalamadığı ve iş seyahatlerine çıkmadığı için kariyer fırsatlarını kaçırabilmektedirler. Bu durum iş hayatında erkeklerden daha bilgili ve iyi eğitimli olan kadınların, kariyer basamaklarını çıkmalarını yavaşlatmaktadır. Ayrıca işleri ve aile hayatları arasında bir seçim yapmak zorunda kaldıklarında ailelerini tercih ederek kariyer süreçlerini bitirebilmektedirler (Korkmaz, 2014; Şahnagil, 2021).

Örgütsel Etkenler: Erkek egemen örgüt kültürü kadınlara kariyerlerinde ilerlemeleri noktasında önemli sorunlar çıkarabilmektedir. Bu nedenle örgüt kültürü kariyer imkânlarının eşit şekilde gerçekleştirilmesi bakımından önem teşkil etmektedir (Korkmaz, 2014). Kadın çalışanlar işe alım sürecinden itibaren iş yaşamlarının tamamında ikinci plana atılma durumuyla karşı karşıya kalmakta, performans, cinsiyet eşitliği gibi kavramların yer almadığı örgütlerde kendilerini kanıtlamak için daha yoğun bir mücadelenin içine girmektedirler (Şahnagil, 2021).

Toplumsal Etkenler: Kadınlara dayatılan kalıplaşmış stereotipler, yönetici konumunda kadın rol modellerinin ortaya çıkmasını engelleyerek, kadınların bu roller için yetersiz oldukları algısı yaratmaktadır (Korkmaz, 2014). Özellikle ataerkil toplumlarda, yöneticilik gibi üst düzey ve stratejik bir öneme sahip işlerin kadınlar tarafından gerçekleştirilemeyeceği düşüncesi hâkim olmaktadır. Ayrıca bu toplumlarda kadın ve erkek arasında bir eğitim eşitsizliği bulunmaktadır.

Bu durum kariyerleri boyunca kadınların önlerine çıkan birçok engelin kaynağı olmaktadır (Şahnagil, 2021).

2.3 Sahtekârlık Sendromu (Imposter Syndrome)

Imposter sendromu ilk kez yüksek başarılı bireyler arasındaki entelektüel sahtelik veya sahtekârlık algılarının psikolojik tanımını ifade etmekte kullanılmıştır (Clance ve Imes, 1978). 1970'lerde iki klinik psikolog tarafından yapılan ilk çalışmalar erkek egemen alanlarda çalışan başarılı kadınlarda yetersizlik duygularını gözlemlemek amaçlı yapılmıştır. Günümüzde de imposter sendromu, insanların kariyerlerinin her aşamasında daha sık bir şekilde gözlemlenmekte ve hatta kariyerlerinin zirvelerinde olan insanlarda dahi ortaya çıkabilmektedir (Abdelaal, 2020).

Imposter sendromu nedeniyle kişi başarısını, kendi becerisinin ve bilgisinin bir sonucu olarak kabul edememekte, kendinden şüphe ve endişe duymaktadır (Sakullu, 2011). Clance ve Imes'in (1987) bu sendromu ilk araştırma evrelerinde, kadınlar arasında daha yoğun ve sık bir şekilde karşılaşılabileceğini düşünmekteydiler. Sonuç olarak araştırmalar, başarılarını zekâ ve yetenek gibi iç faktörlere bağlayan erkeklere göre, kadınların başarılarını şans veya sıkı çalışma gibi dış faktörlere bağlama eğiliminde olduklarını ortaya çıkarmıştır. Görevlerini gerçekleştirmeleri gerektiğinde, görevle alakalı şüphe, endişe veya korku duyduklarından ellerindeki görevleri ertelemektedirler. Eğer görevlerini ertelemeyi bırakırlarsa panik duygusu içerisinde, diğer zamanlara göre daha fazla hazırlık ve çalışma ihtiyacı göstermektedirler. Görevler başarıyla tamamlanırsa, başka bir durum veya göreve kadar geçici bir mutluluk ve rahatlama yaşamaktadırlar (Clance ve Imes 1978; Laux, 2018; Clance, 1985).

Clance (1985), imposter sendromunu altı özellik ile ortaya çıktığını belirtmiştir: Imposter (sahtekârlık) döngüsü, en iyi olma ihtiyacı, süper kadın / süper erkek yönleri, başarısızlık korkusu, övgüyü küçümseme, başarıyla ilgili korku ve suçluluk. Imposter sendromunu yaşayan birey bu özelliklerin hepsine sahip olmamaktadır. Ancak birini imposter sendromuna sahip olabildiğini söyleyebilmek için en az iki özellik var olmalıdır (Sakullu, 2011).

Imposter (Sahtekârlık) Döngüsü: Bu döngü kişinin bir mesleki görev veya akademik bir çalışma almasıyla başlamaktadır. Elindeki görevi veya çalışmayı başarıyla tamamladıktan sonra kişi kısa süreli bir rahatlama ve başarı hissetmektedir. Ancak bu duygular kısa süreli bir etkiye sahip olmaktadır. Kazandıkları başarının kendi yetenekleriyle alakalı olmadığına inanmakta sadece çok çalıştıkları için veya şanslı oldukları için başarılı olduklarını düşünmektedirler. Böylece

yeni bir görev aldıklarında aynı duyguları yaşayarak imposter döngüsü tekrarlanmaktadır (Clance, 1985; Sakullu, 2011).

En iyi olma ihtiyacı: Bu sendroma sahip kişiler yaşıtlarıyla karşılaştırıldığında genellikle içlerinde gizlice en iyi olma ihtiyacını barındırmaktadırlar. Okul yılları boyunca sınıfın en iyisi oldukları tespit edilmiş ve ayrıca üniversite gibi daha kalabalık ortamlara girdiklerinde kendi yeteneklerinin farklı olmadığını göstermiştir. Dolayısıyla sahip oldukları becerilerin yetersiz olduğunu ve zeki olmadıkları sonucunu çıkarırlar (Clance, 1985; Sakullu, 2011).

Süper kadın / süper erkek yönleri: Süper kadın veya süper erkek yönleri, en iyi olma ihtiyacıyla ilişkili olabilmektedir (Clance, 1985). Bu özellik dolayısıyla kişi her alanda her şeyi kusursuzca yapmaya çalışarak mükemmeliyetçi bir eğilim göstermektedir. Hedeflerine ulaşmak için yüksek ve neredeyse imkânsız standartlar belirlemeleri, nedeniyle, hedeflerini gerçekleştiremediklerinde kendilerini hayal kırıklığına uğramış ve başarısız hissetmektedirler (Clance, 1985; Sakullu, 2011).

Başarısızlık Korkusu: Başarısızlıktan korktukları için başarılı bir şekilde yapmaları gereken bir görevle karşılaştıklarında yüksek düzeyde kaygı hissetmektedirler. Eğer imposter sendromuna sahip kişi görevlerinde veya çalışmalarında hata yapması ya da yüksek performans sergileyememesi, kendisinden utanç duymasına neden olmaktadır (Clance, 1985).

Övgüyü küçümseme: Başarı elde etmesini şans veya sıkı çalışma gibi dış faktörlere bağladıklarından, başarılarını içselleştirememekte ve övgüyü hak etmediklerini düşünmektedirler. Kendilerine yapılan olumlu geri bildirimleri ve başarısını küçümsemekte, aynı zamanda yapılan övgüyü hak etmediğini göstermek için kanıtlar bulmaya çalışmaktadır (Clance, 1985; Sakullu, 2011).

Başarıyla ilgili korku ve suçluluk: Bu özelliğe sahip kişiler başarı elde edip, meslektaşları veya arkadaşları aynı başarıyı elde edemediğinde, onlara karşı faklı olduğunu hissederek suçluluk duymakta ve onlar tarafından reddedilmekten korkmaktadır. Ayrıca elde ettikleri başarıların, çevrelerindeki insanlardan daha yüksek talep ve beklentilere yol açabileceğinden çekinmektedirler (Clance, 1985; Sakullu, 2011).

2.4 Süper Anne Sendromu (Super Mom Syndrome)

Nesilden nesile geleneksel değerlerle sürdürülen annelik, modernleşen günümüz dünyasıyla beraber toplumsal rol yönünden değişiklik yaşamaktadır. Kadınlar, iş hayatında yer aldıktan sonra kariyer yapmak ve kişisel gelişimini devam ettirmek gibi yeni amaçlar edinmişlerdir. Ancak bu durum kadına yüklenen sorumluluk alanını genişleterek iş hayatında çalışan, ev hayatında hem anne hem de eş olan kadının kendini yetersiz hissetmesine neden olabilmektedir. Ev içinde ebeveynlerin paylaşımcı bir iş bölümü yapmamaları, mükemmeli amaçlayan annelerde 'süper anne sendromu'nu ortaya çıkarmaktadır (Aydoğan, 2019). Bu sendromun odak noktasında kadın çalışsa bile asıl yapması gereken anneliktir düşüncesi bulunmaktadır. Kadının asıl kariyeri annelik olarak görülmekte, çalışma hayatı ise yan bir aktivite olarak algılanmaktadır. Bu nedenle çalışan anneler, çalışmayan annelerden geri kalmamak için daha çok çabalama ihtiyacı içinde olmaktadır (Dillaway ve Pare, 2008). Geleneksel normlar ve kültürel yaklaşımlar, çocuk bakımı, ev işleri gibi tüm sorumlulukları kadının üzerine yüklemekte, erkeğe bir sorumluluk yüklememektedir (Nomaguchi, Milkie&Bianchi, 2005).

Süper anne sendromu mükemmel bir çalışan, anne, eş ve arkadaş olmak için çabalayan kadının, mümkün olan her şeyi en iyi şekilde başarma ihtiyacından ortaya çıkmaktadır. Kadın, bir anne ve çalışan olarak her şeyi mükemmel şekilde yöneteceğine ve yaşamındaki herkesin ihtiyacını karşılayabileceğine dair gerçek üstü bir inancı bulunmaktadır. Genellikle kendisi için ulaşılması zor ve gerçekçi olmayan hedefler belirleyerek, başarılı olmaya çalışmaktadır. Ancak başarılı bir sonuç elde edemediğinde ise fiziksel ve duygusal acıya maruz kalmakta ve kendini başarısız hissederek 'Süper Anne Sendromu'nun kurbanı olmaktadır (Srivastava ve Singh, 2019).

Kadınların kariyerlerinde mükemmel, ev işlerinin yürütülmesi konusunda titiz ve çocuk eğitiminde en iyi olma isteği süper anne sendromunun oluşmasındaki en büyük etkenler olarak sayılabilmektedir. Aile bütçesine katkı sağladığı için kadının çalışması önem arz etmekte, bir diğer taraftan ise ev işlerini geleneksel anlamda aksatmadan yürütmeye çalışması kadın üzerinde baskıya neden olmaktadır. Özellikle kadınlar üzerlerinde kurulan bu baskıyı, hem cinslerinden daha yoğun bir şekilde görmektedirler (Gündüz, 2017).

Toplumda, çalışan annelerin sağlıksız nesiller yetiştireceğine dair bir algı bulunmaktadır. Bunun aksini ispatlamaya çalışmak ve söylenenleri haksız çıkarmak için çalışan anne, çalışmayan anneye göre daha yüksek bir performans gösterme ihtiyacı hissetmektedir. Aynı zamanda çalışan anne işe giderken çocuğunu yalnız bıraktığı için suçluluk duymakta ve bu duyguyu hafifletmek için normal olmayan bir performans kaygısı göstermektedir (Gündüz,

2017). Bu duruma bağlı olarak çocuk büyütme annenin asli görevi olarak algılandığından çocuktaki herhangi bir olumsuz davranış anneye mal edilerek eleştirilmektedir (Sert, 2006).

3. SENDROMLARIN KADIN AKADEMİSYENLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Birçok kadın için başarıya giden yol kapalı olmasa da engellerle dolu olduğundan iş yaşamındaki başarılı kadınlar, kariyerleri boyunca cinsiyetleri ile ilgili zorluklarla karşılaştıkları ve bu cinsiyet önyargısının üstesinden gelmek için büyük bir kararlılıkla hareket etmeleri gerektiğini ifade etmektedir (Ellermers, 2014). Kadınlar, iş yerinde toplumsal cinsiyet yanlılığıyla karşı karşıya kaldıkları için genç ve tecrübesiz meslektaşlarına eleştirel bir tutum takınarak onlardan uzak durmaya çalışmakta ve fırsat eşitliğini desteklemek konusunda isteksiz davranmaktadır. Bu durumu engellemek için öncelikle iş yerlerindeki cinsiyet yanlılığını etkisini ele almak gerekmektedir (Ellermers, 2014).

Bazı bulgulara göre, kadınların en büyük düşmanlarının kendileri olduğu ve sahip oldukları konumu korumak için diğer kadınların eşit kariyer başarısı elde etmelerini engelleyebilecekleri düşünülmektedir. Ancak bu yoruma karşı çıkan araştırmalar, kraliçe arı tepkilerinin örgütlerdeki cinsiyet yanlılığıyla baş edebilmek için geliştirilen bir strateji olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. (Ellemers & Barreto, 2008). Bu nedenle başarılı kadınların, hemcinslerini aynı kariyer başarısını kazanmaları konusunda desteklememeleri, kadınlara özgü bir özellik olmaktan ziyade kendi kariyer deneyimlerinden ortaya çıkmaktadır. (Ellemers, 2014). Gomes vd., (2022) tarafından yapılan araştırma bulgular, kraliçe arı sendromunun kadın akademisyenler üzerinde etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma, idari ya da yönetici pozisyonunda olan kadınların diğer kadınlara daha erkeksi özellikler gösterdiğini ve cinsiyet ayrımcılığını reddetme eğilimi gösterdiğini belirtmiştir. Alas (2019) yaptığı çalışmada bazı kadın akademisyenlerin, hemcinsleri arasında en iyi veya en başarılı olma isteği dolayısıyla rekabet ettiklerini ortaya çıkarmıştır. Karakuş (2016) tarafından yapılan çalışmaya göre kadın akademisyenler hem kendilerinin hem de başka kadınların yönetici pozisyonuna gelmesini istemedikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Yükseköğretim kurumlarında akademisyenlerin sahip olduğu unvanların dağılımına bakıldığında eşit bir dağılımın söz konusu olmadığı görülmektedir. Bu durum yükseköğretim kurumlarındaki ayrımcılığın sonucunda ortaya çıkabilmektedir (Yıldız, 2018). Özellikle üniversitelerde en üst düzey idari pozisyonlarda genellikle erkek akademisyenlerin yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla cam tavan, kadınların en üst düzey yönetim kademelerinde neden

yer alamadıklarını ve akademik alanda karşılaştıkları görünmez ve güç engelleri ele almaktadır (Demirtaş vd., 2020). Şahnagil'in (2020) yaptığı mülakatlar sonucunda elde edilen veriler kadın akademisyenlerin cam tavan sendromuna maruz kaldığını göstermekte ve bu durum ataerkil toplum yapısından kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Urfa ve Can (2020) tarafından üç farklı üniversitesinde yapılan derinlemesine mülakat sonuçları, cam tavan sendromunu kadın akademisyenle üzerinde yoğun bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Atay ve ark.,'nın (2022) yaptığı çalışmaya göre kadınların cinsiyetlerine bağlı ayrımcılık yaşadıkları ve akademik hayatta dezavantajlı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Kadın akademisyenler, akademik yaşamın her aşamasında imposter sendromunun etkisi altında olabilmektedir. Kadınlar, etraflarında bulunan diğer insanlar gibi zeki ve yetenekli olmadıklarını düşünmektedirler (Abdelaal, 2020). Aynı zamanda mükemmelliği kovalamaya çalışmak, birçok kadın akademisyenin imposter sendromu yaşamasına neden olmaktadır. Başarısızlık yaşadıklarında çevrelerindeki insanların kendileri hakkında ne düşündüğünü merak etmekte ve kendisi hakkında çok çalışmadığını düşünmelerinden endişe duymakta bu durum da kişilerin motivasyonunu etkileyebilmekte ve ayrıca bu sendrom kadın akademisyenlere diğer meslektaşları kadar iyi olmadığını düşündürmekte ve önüne çıkan fırsatları kaçırmasına sebep olmaktadır. Her ne kadar gerekli becerilere sahip olsalar da, diğerleri kadar nitelikli olmadıklarını hissetmekte ve yeni çalışmalara başlamaktan çekinmektedir (Abdelaal, 2020). Vaughn vd., (2020) tarafından yapılan araştırma sonuçları kadın akademisyenler arasında yüksek düzeyde sahtekarlık (imposter) sendromuna işaret etmektedir. Bu çalışmaya göre başarı ve başarısızlık ile sahtekarlık (imposter) sendromu arasında anlamı bir ilişki bulunmuştur. Bell'ın (1990) yaptığı çalışma, zeki ve yetenekli olan kadın akademisyenler, yeterliliklerinden şüphe ederek ya da küçümseyerek diğer insanları kandırdıkları inancına sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır.

Kadınların akademide zorluk yaşamasının temel nedenlerinden biri toplumsal cinsiyetin getirdiği roller dolayısıyla hem evdeki görevlerini hem de işteki görevlerini aynı anda yerine getirmeye çalışmalarıdır. Özellikle kadınlar akademisyenler üzerindeki annelik rolleri evdeki sorumlulukların artmasına neden olmaktadır (Yıldız, 2018). Çünkü anne ve baba üzerindeki aile içi roller eşit bir şekilde paylaşılmadığından kadın her şeyle ilgilenmekte ve etrafındaki insanların eleştirilerine maruz kalmamak için süper anne olmaya çalışmaktadır (Sert, 2006; Aydoğan, 2019). Sonuç olarak rollerin fazlalığı ve karmaşıklığı dolayısıyla kadın akademisyenler kimlik karmaşası meydana gelmektedir (Yıldız, 2018). Avcil'in (2021) çalışmasında elde ettiği bulgulara göre, kadın akademisyenler ev yaşamları ve akademik

kariyerleri arasında denge sağlamakta zorlanmakta ve özellikle evli ya da çocuklu olması, kadın akademisyenlerin iş yükünde artış meydana getirdiğini göstermiştir. Ergöl ve ark., (2012) kadın akademisyenler üzerine yaptıkları araştırmalar sonucunda akademik kariyerlerinin aile yaşantısını olumsuz etkilediğini bulmuşlardır. Belkıs (2016) tarafından yapılan çalışma, anneliğin kadın akademisyenlerin, kariyerlerini etkilediğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle bu çalışma kadın akademisyenlerin kariyer gelişimlerinde etkili olanın annelikten ziyade, anneliğe bağlı olarak ilerleyen toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından meydana geldiğini belirtmektedir. Ayrıca yapılan bazı çalışmalar erkek akademisyenlerin, kadın akademisyenlere göre bütün zamanlarını bilimsel çalışmalarına harcayabileceğini, mesleklerini kadın meslektaşlarına yüklenen geleneksel rollere ayırmaları gerekmediğini göstermiştir (Yıldız, 2018).

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüz iş dünyasında erkekler ile birlikte yoğun bir rekabet ortamında çalışan kadınlar cinsiyetçilik, eşitsizlik, dışlanma gibi birçok olumsuz durumla karşı karşıya kalmaktadır. Bu olumsuzluklarla mücadele etmek için hem kendi cinslerine hem de karşı cinslerine karşı çeşitli savunma mekanizmaları geliştirebilirler.

Diğer sektörlere göre akademi kadınların cinsiyet bazlı ayrımcılığı daha az yaşadığı bir alandır. Ancak bu durum akademideki kadınların, kariyerlerinde ilerlemek ve başarılı olmak için erkeklere göre daha fazla çaba harcaması gerekliliği gerçeğini değiştirmemektedir. Çünkü kadınlar hem bir akademisyen olarak çalışmalarını gerçekleştirirken aynı zamanda anne ve eş olarak görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Geleneksel toplum yapısının onlara yüklediği rolleri en iyi şekilde gerçekleştirmek için özel hayatlarındaki ev, yemek ve çocuk bakımı gibi işleri aksatmamaya özen göstermektedir. Bu nedenle genellikle üniversitelerde idari kadrolarda yer almayı reddetmekte ya da akademideki kariyer basamaklarını çıkmak için gerekli olan çalışmaları yapmaya vakit ayıramamaktadır. Bu bağlamda özel hayatlarına daha fazla önem göstermeye çalışan kadınlar hemcinsleri tarafından dışlanabilmekte ve bu durum kraliçe arı sendromunu, bir taraftan iş hem de özel yaşamın aynı anda götürülmeye çalışması süper anne sendromunu ortaya çıkarabilmektedir. Yaşadıkları tüm baskılar sonucunda üzerlerinde cam tavan engelleri hissedebilmektedirler. Çoğu zaman elde ettikleri başarıların çok çalıştıkları veya şans eseri gerçekleştiğini aslında bu başarıyı hak etmediğini düşünmektedir. Sürekli ancak çok çalışırlarsa en iyi olacaklarını, süper anne olurlarsa toplum tarafından değer göreceklerini düşünmektedirler. Düşük bir özgüvene sahip olduklarından elde ettikleri başarıların kendilerine ait olduğunu düşünmemekte çevresindeki insanları kandırdıklarına

inanmaktadırlar. Bu durum imposter sendromunun ortaya çıkararak akademideki kadının başarısızlıktan korkmasına ve en iyi olmak için kendini daha fazla zorlamasına sebep olabilmektedir. Ayrıca ele alınan bu sendromların her biri, birbirini etkileyebilmektedir.

Genel olarak ortaya çıkan sendromların, toplumun kadınlara yüklediği geleneksel roller, cinsiyetçi yaklaşımlar, yetiştirilme tarzları, kendine olan güvenleri ve aile yaşamları gibi birçok farklı konuyla bağlantısı bulunmaktadır. Sonuç olarak bu sendromlar dolayısıyla örgüt içerisinde düşük iş tatmini ve performansı, işten ayrılma gibi birçok olumsuz etki meydana gelmektedir. Üniversitelerin bu olumsuz etkileri engellemek için yapması gereken kadın erkek eşitsizliğine sebep olmayacak bir kurum yapısı kurmak olacaktır. Kadın akademisyenlerin bu sendromların üstesinden gelmeleri ve kendilerinin değerini anlamaları ancak akademide bir hoşgörü ve destek kültürünün meydana gelmesiyle sağlanabilecektir. Ayrıca ev içi rollerin kadın ve erkek arasındaki eşit dağılımı kadın akademisyenlerin kariyerlerinde ilerlemeleri ve devamlılık sağlamalarına yardımcı olacaktır. Özellikle genç kadın akademisyenlerin yapacakları çalışmalar ya da yayınlar konusunda teşvik edilmeleri ve cesaretlendirilmeleri gerekmektedir. Kadın akademisyenlerin bu sendromların üstesinden gelmeleri ve kendilerinin değerini anlamaları ancak akademide bir hoşgörü ve destek kültürünün meydana gelmesiyle sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

Abdelaal, G. (2020). Coping with Imposter Syndrome in Academia and Research. *The Biochemist, 42*(3), 62-64

Adair, C. K. (1999). Cracking The Glass Ceiling: Factors Influencing Women's Attainment Of Senior Executive Positions. Universal-Publishers.

Alas, C. (2019). Kadın akademisyenlerin kariyer engeli ve iş tatmini deneyimleri üzerine fenomenolojik bir araştırma (Master's thesis, Sakarya Üniversitesi).

Avcil, C. (2021). Kadın akademisyenlerin toplumsal cinsiyet, ev-çalışma hayatı dengesi ve şiddete ilişkin gündelik hayat deneyimleri. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(4), 1019-1038.

Aydemir, A., & Akyıl, Y. D. (2019). Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımı ve Karşılaştığı Sorunlar:"Dicle Üniversitesi Kadın Akademisyenler Örneği". The Journal Of Social Science, 5(10), 409-433.

Aydoğan, T. (2019). *Yeni Süper Annelik Rolünün Medyadaki Yansımaları*: Facebook'ta Süper Annelik (Doctoral Dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)).

Bayat, İ., & Baykal, B. (2021). Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Yarattığı Engeller: Çalışma Yaşamında Varolmaya Çalışan Kadın. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 23(3), 745-762.

Belkıs, Ö. (2016). Anneliğin akademik kariyer gelişimine etkileri üzerine nitel bir araştırma. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 5(4), 250-263.

Bell, L. A. (1990). The gifted woman as impostor. *Advanced Development Journal*, *2*, 55-64.

Clance, P. R. (1985). The Impostor Phenomenon: Overcoming The Fear That Haunts Your Success. Peachtree Pub Limited.

Clance, P. R., & Imes, S. A. (1978). The Imposter Phenomenon in High Achieving Women: Dynamics and Therapeutic Intervention. Psychotherapy: Theory, Research & Practice, 15(3), 241.

Demirtaş, B., & Yeşilyurt Gündüz, Z. (2020). Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Disiplininde Kadın Akademisyen Olmak: Cam Tavanlar ve Fildişi Bodrumlar.

Dillaway, H., & Paré, E. (2008). Locating Mothers: How Cultural Debates About Stay-At-Home Versus Working Mothers Define Women and Home. *Journal Of Family Issues*, *29*(4), 437-464.

Dreher, G. F. (2003). Breaking The Glass Ceiling: The Effects Of Sex Ratios and Work-Life Programs On Female Leadership At The Top. Human Relations, 56(5), 541-562.

Ellemers, N. (2014). Women At Work: How Organizational Features Impact Career Development. Policy Insights From The Behavioral And Brain Sciences, 1(1), 46-54.

Ellemers, N., & Barreto, M. (2008). Putting Your Own Down: How Members Of Disadvantaged Groups Unwittingly Perpetuate or Exacerbate Their Disadvantage. Cambridge University Press.

Ellemers, N., Van Den Heuvel, H., De Gilder, D., Maass, A., & Bonvini, A. (2004). The Underrepresentation Of Women İn Science: Differential Commitment or The Queen Bee Syndrome?. British Journal Of Social Psychology, 43(3), 315-338.

Er, O., & Adıgüzel, O. (2015). Cam Tavan Gölgesindeki Kraliçe Arılar: Kadınların Kariyer İlerlemelerinde Karşılaştıkları Engeller ve Etkili Liderlik. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2), 163-175.

Ergöl, Ş., Gülten, K., Eroğlu, K., & Taşkin, L. (2012). Türkiye'de kadın araştırma görevlilerinin ev ve iş yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, (1), 43-49.

Faniko, K., Ellemers, N., & Derks, B. (2016). Queen Bees and Alpha Males: Are Successful Women More Competitive Than Successful Men?. European Journal Of Social Psychology, 46(7), 903-913.

Gomes, M. B., Grangeiro, R. R., & Esnard, C. (2022). Academic women: A study on the queen bee phenomenon. RAM. Revista de Administração Mackenzie, 23(2).

Gündüz, Ş. (2017). Kariyer Basamaklarında Kadının Düşmanı Olarak Kendisi: Süper Anne Sendromu, Görünmez Kadın Sendromu ve Külkedisi Sendromu. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, *35*(35), 84-94.

İpçioğlu, İ., Eğilmez, Ö., & Hilal, Ş. E. N. (2018). Cam Tavan Sendromu: İnsan Kaynakları Yöneticileri Bağlamında Bir Araştırma-Glass Ceılıng Syndrome: A Research In The Context Of Human Resources Managers. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(25), 686-709.

Karakılıç, N. Y. (2019). Evaluation Of Glass Ceiling Syndrome in Terms Of Gender Discrimination Perception. Journal Of Management and Economics Research, 17(2), 214-233.

Karakuş, H. (2016). DELİK BORU: TÜRKİYE'DEKİ AKADEMİSYEN KADINLAR ÜZERİNE BİR ANALİZ.

Korkmaz, H. (2014). Yönetim Kademelerinde Kadına Yönelik Cinsiyet Ayrımcılığı ve Cam Tavan Sendromu. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(5), 1-14.

Laux, S. E. (2018). Experiencing The Imposter Syndrome in Academia: Women Faculty Members' Perception Of The Tenure And Promotion Process (Doctoral Dissertation, Saint Louis University).

Narcıkara, E. B. (2018). Sosyal Kimlik Teorisi Perspektifiyle Kraliçe Arı Sendromu. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(16), 159-176.

Nomaguchi, K. M., Milkie, M. A., & Bianchi, S. M. (2005). Time Strains and Psychological Well-Being: Do Dual-Earner Mothers And Fathers Differ?. *Journal Of Family Issues*, *26*(6), 756-792.

Özlem, A. T. A. Y., GÜRGEN, N. E., & İMAMOĞLU, E. (2022). Türkiye'de Kadın Akademisyenlerde Algılanan Cam Tavan Sendromu Araştırması. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(2), 170-182.

Sakulku, J. (2011). The Impostor Phenomenon. *The Journal Of Behavioral Science*, *6*(1), 75-97.

Sert, S. (2006). Farklı Çocuğun Anne Babası Olmak. *Sapiens Dergisi*, 57-61.

Srivastava, M., & Singh, V. (2019). Super Mom Syndrome: Challenges Faced by Working Women. *Indian Journal Of Preventive & Social Medicine*, *50*(1), 4-4.

Şahnagil, A. G. D. S. Kadın Akademisyenler Üzerindeki "Cam Tavan" Gölgesi: Balıkesir Üniversitesi Örneği.

Urfa, A. G. A. M., & Can, E. Kadın Akademisyenliğin Karanlik Yönü: Y Kuşağinda Cam Tavan.

Vaughn, A. R., Taasoobshirazi, G., & Johnson, M. L. (2020). Impostor phenomenon and motivation: Women in higher education. Studies in Higher Education, 45(4), 780-795.

Yıldız, S. (2018). Türkiye'de Kadın Akademisyen Olmak. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 29-40.

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE GERİ DÖNÜŞÜMLÜ ÜRÜNLERE YÖNELİK RİSK ALGISININ ANALİZİ[1]

Orhan EKİCİ[1], Dr. Hakan GÜVENER[2], Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN[3]

[1]Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F. orhan.ekici@outlook.com-ORCID:0000-0002-3501-5312

[2]Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F. hakanguvener@gantep.edu.tr-ORCID:0000-0002-9159-7708

[3]Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F. aytekin@gantep.edu.tr-ORCID:0000-0001-5464-0677

ÖZET

Bu çalışmada geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının demografik özelliklere göre bir farlılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu kapsamda Gaziantep Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler üzerinde anket tekniği kullanılarak elde edilen veriler nonparametrik testler ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda demografik özelliklere göre; geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının farklılıklar arz ettiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda araştırmaya katılanlardan çevre ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayanların fiziksel risk algısının daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca kendisini çevreye duyarlı hissedenlerin sosyal risk algısı daha yüksek iken yaşı küçük olanların fonksiyonel risk algısının büyük olanlara göre daha fazla olduğu ancak sosyal risk algısının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demografik Özellikler, Geri Dönüşümlü Ürünler, Risk Algısı

ABSTRACT

In this study, it was analyzed whether the risk perception towards recycled products differs according to demographic characteristics. In this context, the data obtained by using the questionnaire technique on the students studying at Gaziantep University were analyzed with nonparametric tests. As a result of the analyzes made, it has been determined that the risk perception towards recycled products differs according to demographic characteristics. In this context, it has been observed that the physical risk perception of those who are not members of a non-governmental organization related to the environment is higher. In addition, it has been determined that while the social risk perception of those who feel sensitive to the environment is higher, the functional risk perception of the younger ones is higher than the older ones, but the social risk perception is low.

Keywords: Demographics, Recycled Products, Risk Perception

[1] Bu çalışma, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1.GİRİŞ

Dünyada nüfus hızla artmakta buna paralel nüfus artışına bağlı ihtiyaçlar da hızla artmaktadır. İhtiyaçların artması beraberinde üretimi de artırmaktadır. Üretim hammadde olmadan yapılamaz niteliktedir. Hem kirliliği azaltma hem de üretim maliyetlerini düşürme noktasında geri dönüşüm önem arz etmektedir. Bundan ötürü geri dönüşümlü ürünler saf hammadde ile üretilen ürünlere göre nispeten daha ucuz ve çevre dostu olarak değerlendirilebilir. Doğal kaynakların ekosistemin sürekliliği için korunması önemlidir. Mamul ya da hizmetleri üretmek amacıyla doğal kaynakların kontrolsüz şekilde kullanımı ekosistem dengesinin bozulmasına neden olabilir. Bundan ötürü geri dönüşümlü ürünler, ekosistemdeki dengenin bozulmasını engelleyebilir ve bundan kaynaklı kirliliğin neden olduğu olumsuz etkileri azaltabilir.

Geri dönüşüm yenilenmeyle (refurbishing) benzer yanları olan ancak çoğunlukla ürünün tamamen parçalarına ayırma niteliğinde ayrılan kapsamlı bir iş süreci şeklinde ifade edilebilir (Roger ve Tibben-Lembke, 1998:261). Geri dönüşüm, ilk yapılım amacına hizmet etmiş ürünlerin genel olarak birtakım işlemlerden geçirilerek yeniden kullanılmasıdır (Ilıca vd., 2001:10). Bir başka ifade ile miadını doldurmuş ürünlerin kontrol edilerek kırılan, modası geçmiş veya işlevini yitirmiş bölümlerinin yenilenmesi işleminden sonraki hali şeklinde de ifade edilebilir. Kullanılmış mamulün, ürünün sıfır haliyle performans, kalite ve güvenirlilik açısından bire bir ya da daha iyi seviyede olmasına olanak tanıyan süreçleri ve ürünün kullanım ömrü sonunda eskimiş ürünlerin sıfır haline getirilmesini kapsayan endüstriyel bir süreçtir (Pagell vd., 2007:133).

Geri dönüşüm vasıtasıyla yeni pazarların elde edilmesi, değer kaybının ve çevresel etkinin minimum seviyeye düşürülmesi (Pagell vd., 2007:133) ve yeni ürünlerin daha kaliteli yapıda ortaya çıkarılması sağlanabilir (Thierry vd., 1995:119).

Algılanan risk tersine yeşil lojistik faaliyetleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle "yeşil risk" tüketicinin çevre dostu yeşil bir ürünü satın alma sonucunda oluşabilecek zarar/kayıp beklentisi şeklinde ifade edilebilir (Chen ve Chang, 2012a:507). Algılanan yeşil risk düzeyinin düşmesi, satın alma niyeti ve yeşil güveni etkilemekte dolayısıyla satın alma davranışını artırmaktadır. İşletmeler için risk algısını azaltabilmede, çevresel kaygıyı göz önünde bulundurma ayrıca müşterilerin diğer ürünlerle mukayeseler yapmalarını sağlayacak kadar bilgi edinmeleri gerekmektedir (Chen ve Chang, 2012b:1152). Bundan ötürü algılanan risk tüketici davranışlarını açıklayabilmek için güçlü bir nicelik olup, tüketici davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Chen ve Chang, 2012a:515-516).

Algılanan risk teorisi yaklaşımına göre müşteri, beklenen kazancını en üst düzeye çıkarmak yerine algılanan riski en aza indirgemeyi düşünmekte ve satın alma sürecinde faydayı maksimize etmek yerine riski minimize etme eğilimindedir (Ekinci, 2018:59). Bu nedenle algılanan riski azaltmak, tüketicinin yeşil ürüne olan şüpheli yaklaşımını da azaltmaktadır. Algılanan riski düşürmek ve bu yöndeki faaliyetler, yeşil ürünlere olan tüketici güvenini artırmada yarar sağlayacak önemli bir çabadır (Chen ve Chang, 2012a:507). Algılanan yeşil riskin, tüketicinin satın alma davranışı üzerinde doğrudan negatif ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir (Bhukya ve Singh, 2015:226).

Bu çalışmanın kapsamını müşterilerce algılanan beş farklı risk boyutu algısı oluşturmaktadır. Bunlar; fonksiyonel (performans), finansal, psikolojik, fiziksel ve sosyal risk algısıdır. Performans riski, satın alınmış olan ürünün müşterinin ihtiyaçlarını karşılayamama ihtimali şeklinde ifade edilebilir. Ürünlerin işlevselliği veya kullanışlılığı algılanan riskin bu boyutundadır. Bu boyut ayrıca mamullerin fonksiyonları ya da kullanılış kolaylığı ile ilgili durumu ifade etmektedir. Finansal risk, satın alım nedeniyle müşterinin yaşayabileceği maddi kayıp, güvenlik veya ekonomik risk durumunu kapsamaktadır. Psikolojik risk, müşterilerin satın alım tercihinden dolayı olası kötü sonuçlardan kaynaklı kaygılanma halini oluşturan risk şeklinde ifade edilebilir. Örneğin müşterinin satın alma eyleminin başarısızlıkla sonuçlanması bireyin kendisini mutsuz hissetmesine neden olabilir (Lim, 2003:541). Fiziksel risk, üretilen mamullerin bireylere fiziksel olarak zarar verebilecek ya da sağlığına olumsuz etki edebilecek risk durumunu ifade etmektedir. Sosyal risk ise müşterilerin tercih ettiği üründen ötürü diğer kullanıcılar tarafından onaylanmama olasılığı olarak ifade edilebilir (Lim, 2003:545).

Bu çalışmada geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının demografik özelliklere göre bir farlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Mevcut olan bilgi birikimlerimizi geliştirme temelinde yapılan bu çalışma ile katılımcıların geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının bireylerin demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın amacına bağlı olarak literatürden elde edilen bilgi birikim vasıtasıyla, araştırmanın değişkenleri ile ilgili yapılan ilişkisel çıkarımlar sonucunda analojik bir yöntem oluşturulmuştur. Araştırmada katılımcılardan elde edilen veriler istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışma verilerinin geçerlilik ve güvenilirlik düzeylerini belirlemek için araştırmada kullanılan

ölçeğe ilişkin keşfedici faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

2.1. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışma nicel bir araştırmadır ve araştırmada katılımcılardan anket vasıtası ile veriler toplanmıştır. Çalışmada doğrudan ve özgün veriler elde edilmiştir. Araştırmada Ekinci (2018) tarafından geliştirilen ve "Yeşil Tersine Lojistik Ürünlere İlişkin Kalite Algısı ve Risk Algısı ile Difüzyon Arasındaki İlişki" adlı çalışmasında kullanılan ölçekten yararlanılmıştır. Anket formu, yedi bölüm ve 22 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin birinci bölümünde, tüketicilerin fonksiyonel riski, ikinci bölümde finansal riski, üçüncü bölümde fiziksel riski, dördüncü bölümde sosyal riski, beşinci bölümde psikolojik riski, altıncı bölümde satın almaya yönelik ifadeler, yedinci bölümde demografik faktörlere ilişkin ifadeler yer almaktadır.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Gaziantep Üniversitesi'ndeki öğrenciler oluşturmaktadır. 2022 yılı verilerine göre Gaziantep Üniversitesi'nde toplam aktif öğrenci sayısı 46.017 kişidir (www.gantep.edu.tr). Bu çalışmanın evrenini 46.017 kişi oluşturmaktadır. Çalışmada ana kütlenin tümüne ulaşabilmek mümkün olmadığından dolayı ana kütleyi temsil edebilecek sayıda örneklem alınmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda evrenden 381 örneklem alınmasının yeterli olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada 381 kişi örneklem için yeter sayıda olmakla beraber değişkenin sayısının fazla olduğu durumlarda örneklem hacmini büyütmek böylelikle değişkenler arası örneklemde hata oranını azaltmak amacıyla örneklemin hacmi büyütülmüştür. Çalışmada örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada veriler yüz yüze anket yoluyla ve online anket formu ile elde edilmiştir. Bu çalışmada toplam 584 kişiden veri toplanmıştır. Bu sayı örneklem yeter sayısından fazla olmakla birlikte çalışmada örneklemin ana kütleyi temsil edeceği bu çalışmanın ön kabulüdür.

2.3. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının demografik özelliklere göre bir farlılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen ölçek verilerine sırasıyla keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Daha sonra ölçeğin güvenilirliği test etmek için Cronbach's Alpha yöntemi kullanılmıştır.

2.4. Araştırma Ölçeğinin Normallik Testi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için verilere normallik testlerinden Kolmogorov Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Çizelge 1. Verilere İlişkin Normal Dağılım Testi

Değişkenler	Ortalama	St. Sap.	Kolmogorov Smirnov	Shapiro-Wilk
Fonksiyonel Risk Algısı	2,774	0,911	0,000	0,000
Finansal Risk Algısı	2,514	0,912	0,000	0,000
Fiziksel Risk Algısı	2,285	0,914	0,000	0,000
Sosyal Risk Algısı	1,827	0,915	0,000	0,000
Psikolojik Risk Algısı	1,948	0,932	0,000	0,000

Kolmogorov Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri sonucunda ölçeğe ait tüm değişkenlerin anlamlılık düzeyi %5'ten küçük ($p<0,05$) olduğu için verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla verilerin analizinde nonparametrik testlerden yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma verilerinin analizine ilişkin elde edilen bulgular yer almaktadır. Bu kapsamda elde edilen verilere ilişkin frekans dökümleri ve analiz sonuçları verilmiştir.

3.1. Örneklem Özelliklerine İlişkin Bulgular

Çalışmada elde edilen veriler istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerine göre verdiği yanıtlara ait bulgular şu şekildedir.

Çizelge 2. Araştırmaya Katılan Öğrencilere Ait Demografik Bulgular

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Erkek	260	44,5
Kadın	324	55,5
Toplam	584	100

Araştırmaya göre katılımcıların sayısı cinsiyet değişkenine göre erkeklerde 260 iken kadınlarda 324 olarak gerçekleşmiştir. Bir başka ifade ile çalışmaya katılanların %55,5'i kadınlardan, %44,5'i ise erkeklerden oluşmaktadır.

Çizelge 3. Araştırmaya Katılan Öğrencilere Ait Yaş Grupları

Yaş	Frekans	Yüzde
18-23 yaş arası	477	81,7
24-29 yaş arası	84	14,4
30 yaş ve üzeri	23	3,9
Toplam	584	100

Çalışmaya katılan öğrencilerin yaş değişkeni göz önüne alındığında en fazla katılımcı 18-23 yaş aralığında gerçekleşirken en az katılımcı 30 yaş ve üzerinde olmuştur.

Çizelge 4. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Ailelerinin Aylık Toplam Geliri

Aylık Geliri	Frekans	Yüzde
0-4250 TL	183	31,4
4251-6000 TL	196	33,6
6001-8000 TL	61	10,4
8001-10000 TL	66	11,3
10001-12000 TL	17	2,9
12001-15000 TL	19	3,3
15001 ve Üzeri	42	7,2
Toplam	584	100

Araştırmaya katılan öğrencilere hane halkının veya bakmakla yükümlü olan ebeveynlerinin gelir düzeylerinin toplam ne kadar olduğu sorulmuştur. Gelir seviyesi değişkenine göre 196 öğrenci 4.251-6.000 TL aralığında gelire sahip olduklarını bildirirken, 17 katılımcı 10.001-12.000 TL aralığında gelire sahip olduklarını belirtmiştir. Çalışmaya katılanların önemli bir oranı, ailelerinin asgari ücret düzeyinde gelire sahip olduğunu bildirmiştir.

Çizelge 5. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin STK Üyelik Yanıtları

		Frekans	Yüzde
Çevre ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üyeliğiniz var mı?	Evet	87	14,9
	Hayır	497	85,1
	Toplam	584	100

Çalışmaya katılan öğrencilere çevre ile ilgili bir Sivil Toplum Kuruluşuna (STK) üyeliklerinin olup olmadığı sorulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu

hayır yanıtını vermiştir. Bu sonuca göre öğrenciler çevre ile ilgili bir sivil toplum kuruluşu hakkında yeterli bilgi sahibi olmayabilirler.

Çizelge 6. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Duyarlılık Düzeyleri

		Frekans	Yüzde
Kendinizi çevreye duyarlı bir birey olarak görüyor musunuz?	Evet	521	89,2
	Hayır	63	10,8
	Toplam	584	100

Çalışmaya katılan öğrencilere kendilerini çevreye karşı duyarlı bireyler olarak görüp görmedikleri sorulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin %89,2'lik gibi yüksek bir kısmı evet olarak yanıtlamıştır. Bu çalışmaya katılanları yaklaşık %90'lık kısmı kendini çevreye duyarlı bir birey olarak görmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler normal dağılım göstermediği için hipotezlerin analizlerinde non-parametrik testler kullanılmıştır. Bu kapsamda yapılan Mann-Whitney U testleri ve Kruskal-Wallis H testleri sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Öncelikle araştırmaya katılan öğrencilerin çevre ile ilişkili bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmama değişkenine göre Mann Whitney U testi yapılmıştır.

Çizelge 7. STK'lara Üye Olma Durumuna Göre Mann Whitney- U Testi Analizi

		N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	Z	p
Fonksiyonel Risk	Üye	87	271,47	23617,50	19789,5	-1,268	0,205
	Üye Değil	497	296,18	147202,50			
Finansal Risk	Üye	87	262,18	22809,50	18981,5	-1,829	0,067
	Üye Değil	497	297,81	148010,50			
Fiziksel Risk	Üye	87	250,66	21807,50	17979,5	-2,531	**0,011**
	Üye Değil	497	299,82	149012,50			
Sosyal Risk	Üye	87	270,42	23526,50	19698,5	-1,367	0,172
	Üye Değil	497	296,37	147293,50			
Psikolojik Risk	Üye	87	271,91	23656,50	19828,5	-1,261	0,207
	Üye Değil	497	296,10	147163,50			

Elde edilen verilerin analizi sonucunda katılımcıların çevre ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olup olmama durumuna göre geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının alt boyutlarından fiziksel risk algısı boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Elde edilen bu bulguya göre; çevre ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayan katılımcıların geri dönüşümlü ürünlere yönelik fiziksel risk algısı daha fazladır. Diğer risk algıları ise çevre ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olma durumuna göre istatiksel anlamda bir farklılık göstermemektedir

Çizelge 8. Çevreye Duyarlı Hissetme Durumuna Göre Mann Whitney - U Testi Analizi

Risk Türleri	**Çevreye D.**	**N**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**U**	**Z**	**p**
Fonksiyonel Risk	Duyarlı	521	290,66	151433,50	15452,50	-0,763	0,445
	Duyarsız	63	307,72	19386,50			
Finansal Risk	Duyarlı	521	289,29	150718,00	14737,00	-1,333	0,183
	Duyarsız	63	319,08	20102,00			
Fiziksel Risk	Duyarlı	521	289,10	150620,00	14639,00	-1,415	0,157
	Duyarsız	63	320,63	20200,00			
Sosyal Risk	Duyarlı	521	286,03	149020,50	13039,50	-2,754	**0,006**
	Duyarsız	63	346,02	21799,50			
Psikolojik Risk	Duyarlı	521	289,44	150798,50	14817,50	-1,288	0,198
	Duyarsız	63	317,80	20021,50			

Katılımcıların kendilerini çevreye duyarlı bir birey olarak hissedip hissetmemeleri değişkenine göre yapılan Mann Whitney- U testi sonucunda, geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının alt boyutlarından sosyal risk algısında farklılık tespit edilmiştir. Buna göre kendisini çevreye duyarlı hissetmeyen katılımcıların geri dönüşümlü ürünlere yönelik sosyal risk algısı daha fazladır. Ancak diğer risk algılarına ilişkin görüşleri istatiksel anlamda aynı düzeydedir. Çalışmada diğer risk algıları boyutlarında istatiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Araştırmaya katılanların yaş değişkenine göre risk algı boyutlarında anlamlı farklılar olup olmadığını belirlemek için Kruskal-Wallis testi yapılmıştır.

Çizelge 9. Araştırmaya Katılanların Yaşlarına Göre Kruskal-Wallis Testi

Risk Türleri	Grup*	N	Sıra Ortalaması	Ki-kare	p
Fonksiyonel Risk	1,00	477	304,85	16,755	**0,000**
	2,00	84	251,18		
	3,00	23	187,24		
Finansal Risk	1,00	477	297,43	4,532	0,104
	2,00	84	283,31		
	3,00	23	223,78		
Fiziksel Risk	1,00	477	296,13	3,120	0,210
	2,00	84	287,94		
	3,00	23	233,85		
Sosyal Risk	1,00	477	284,86	6,155	**0,046**
	2,00	84	332,17		
	3,00	23	305,98		
Psikolojik Risk	1,00	477	289,00	2,279	0,320
	2,00	84	316,90		
	3,00	23	276,02		

*Gruplar: 1.Grup (18-23 yaş arası), 2.Grup (24-29 yaş arası) ve 3.Grup (30 yaş ve üzeri)

Çalışmaya katılan öğrencilerin fonksiyonel risk ve sosyal risk düzeylerinde anlamlı farklılaşma tespit edilmiştir. Buna göre fonksiyonel risk boyutunda 1. grup (18-23 yaş) ile 2. grup (24-29 yaş) ve 3. grup (30 yaş ve üzeri) arasında istatistiksel olarak anlamlı farklıklar görülmüştür. 1.grupta olanların 2. ve 3. yaş gruplarında olanlara göre fonksiyonel riski daha fazla hissettikleri tespit edilmiştir. Yaş değişkenine göre anlamlı farklılaşmanın olduğu diğer boyut ise sosyal risk boyutudur. Sosyal risk grubunda 1. ve 2. yaş grupları arasında fark tespit edilmiştir. Buna göre 24-29 yaş arasında olan katılımcıların sosyal risk algısı 18-23 yaş arasında bulunan öğrencilere göre daha fazladır. Diğer risk boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Analiz sonucunda demografik özelliklerden cinsiyet ve gelir değişkenlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının demografik özelliklere göre farlılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Bu kapsamda Gaziantep Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler üzerinde anket tekniği kullanılarak elde edilen veriler nonparametrik testler ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda demografik özelliklere göre geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının farklılıklar arz ettiği görülmüştür. Araştırmaya katılanlardan

çevre ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna üye olmayanların fiziksel risk algısının daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca kendisini çevreye duyarlı hissedenlerin sosyal risk algısı daha yüksek iken araştırmaya katılanlardan yaşı küçük olanların fonksiyonel risk algısının büyük olanlara göre daha fazla olduğu ancak sosyal risk algısının düşük olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuçlar literatürler uyumludur. Koçoğlu (2016:246) havayolu sektöründe 309 kişi üzerinde yaptığı araştırmada finansal risk, fiziksel risk ve performans riski düzeylerinde anlamlı farklılaşma görmüştür. Temeloğlu (2016:99) otelcilik hizmetleri alanında yaptığı çalışmada cinsiyet, yaş, meslek, aylık gelir düzeyi ve tatile çıkma süreleri ile algılanan risk türleri arasında farklılıklar tespit etmiştir. Ada ve Aksoy (2020:50) giyilebilir teknolojik ürünleri satın almada müşterilerin karar sürecinde algıladıkları risk faktörlerini belirlemeye çalıştıkları araştırmada; risk faktörlerinin, altı boyut altında toplandığı ve algılanan riskin satın alma davranışı üzerinde etkili olduğunu bununla birlikte algılanan risklerin demografik özelliklerine göre birtakım farklılıklar gösterdiğini tespit etmiştirler.

Dünyada her geçen gün artan nüfus, kirliliği de arttırmakta iklim değişikliği ile birlikte tüm canlıların yaşam kalitesini düşürmeye başlamıştır. Bir taraftan doğada endüstriden kaynaklı kirliliği azaltmak diğer yandan üretimde maliyeti düşürmek artık elzem hale gelmiştir. Bundan ötürü geri dönüşüm ve geri dönüşümlü ürünler, ekosisteme daha duyarlı olmasından ötürü önem kazanmaktadır. Bu çalışma özellikle geri dönüşümlü ürünlere yönelik farkındalık oluşturma ve müşterilerin bunları tercih etmelerinde risk algı düzeylerinin demografik değişkenlere göre farklılıklar gösterdiği sonucuna varmıştır. Özellikle geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının azalması, o ürün veya hizmete olan talebi artıracaktır. Buda müşterilerin risk algıları hakkında daha fazla bilgi edinme ile sağlanabilir. Bundan ötürü geri dönüşümlü ürünlerdeki risk algıları bertaraf edilmelidir. Bunun için ilk öğretimden başlayarak devamlı eğitim verilmelidir. Geri dönüşümlü ürünler hakkında varsa kalitesiz, ucuz, sağlıksız şeklindeki kötü imaj, olumlu olarak değiştirilmesi sağlanmalıdır. Bunun içinde geri dönüşümlü ürünler hakkında halka kitle iletişim araçlarıyla bilgilendirme yapılabilir.

KAYNAKÇA

Ada, A., ve Aksoy, R., Giyilebilir Teknolojik Ürünlerde Tüketicilerin Algıladıkları Risklerin Farklılaşması: Akıllı Saat Kullanıcılarına Dönük Bir Araştırma, Herkes için Spor ve Rekreasyon Dergisi, 2, 1, 2020.

Bhukya, R. ve Singh, S., The Effect Of Perceived Risk Dimensions On Purchase İntention: An Empirical Evidence From Indian Private Labels Market, American Journal of Business, 30 ,4, 2015.

Chen,Y.S. ve Chang, C.H., Enhance Green Purchase Intentions: The Roles of Green Perceived Value, Green Perceived Risk, and Green Trust. Manage. Decis. 50, 3, 2012a.

Chen,Y.S. ve Chang, C.H., The Influences of Green Perceived Quality and Green Brand Awareness on Green Brand Equity: The Mediation Effect of Green Perceived Risk, 2012, Proceedings of PICMET '12: Technology Management for Emerging Technologies, 2012b.

Ekinci, G., Yeşil Tersine Lojistik Ürünlere İlişkin Kalite Algısı ve Risk Algısı ile Difüzyon Arasındaki İlişki, Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2018

Ilıcalı, M., Tayfur, S., Özen, H., Sönmez İ., ve Eren, K., Asfalt ve Uygulamaları, İsfalt Yayınları, İstanbul, 2001.

Lim, N., Classification of Consumers' Perceived Risk: Sources Versus Consequences, In Proceedings of the Sixth Pacific Conference on Information Systems, Tokyo, Japan, September, 2002.

http://www.gantep.edu.tr

(Erişim tarihi: 22.05.2022)

Koçoğlu, C.M., Risk Algısının Yeniden Satın Alma Davranışı Üzerindeki Etkisi: Havayolu Sektöründe Bir Araştırma, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, 57, 2016.

Pagell, M., Wu, Z. ve Murthy, N. N., The Supply Chain İmplications of Recycling, Business Horizons, 50, 2, 2007.

Rogers, D.S. ve Tibben-Lembke, R., Going Backwards: Reverse Logistics Trends and Practices, Reverse Logistics Executive Council, University of Nevada, Reno Center for Logistics Management, 1998.

Temeloğlu, E. Turistlerin Tatil Satın Alma Sürecinde Algıladıkları Risklerin Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25, 2016.

Thierry, M., Salomon, M., Van Nunen, J., ve Van Wassenhove, L., Strategic Issues in Product Recovery Management, California Management Review, 37, 2, 1995.

GERİ DÖNÜŞÜMLÜ ÜRÜNLERE YÖNELİK RİSK ALGISININ SATIN ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİ[1]

Orhan EKİCİ[1], Dr. Hakan GÜVENER[2], Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN[3]

Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F. orhan.ekici@outlook.com-ORCID:0000-0002-3501-5312

[2]Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F. hakanguvener@gantep.edu.tr-ORCID:0000-0002-9159-7708

[3]Gaziantep Üniversitesi, İ.İ.B.F. aytekin@gantep.edu.tr-ORCID:0000-0001-5464-0677

ÖZET

Bu çalışmada geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının, satın alma davranışına etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda Gaziantep Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrenciler üzerinde anket tekniği kullanılarak elde edilen veriler yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda; geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının alt boyutlarından sosyal riskin geri dönüşümlü ürünleri satın alma üzerinde negatif bir etkisinin olduğu fakat finansal, fiziksel, psikolojik ve fonksiyonel risk algısının bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Yani geri dönüşümlü ürünlere göre sosyal risk algısı arttıkça bu ürünleri satın alma davranışı azalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geri Dönüşümlü Ürünler, Risk Algısı, Satın Alma Davranışı

ABSTRACT

In this study, the effect of risk perception towards recyclable products on purchasing behavior was investigated. In this context, the data obtained by using the questionnaire technique on the students studying at Gaziantep University were analyzed with the structural equation model. As a result of the analyzes made; It has been determined that social risk, one of the sub-dimensions of risk perception for recycled products, has a negative effect on purchasing recyclable products, but financial, physical, psychological and functional risk perception has no effect. In other words, as social risk perception increases compared to recycled products, purchasing behavior of these products decreases.

Keywords: Recycled Products, Risk Perception, Purchasing Behavior

[1] Bu çalışma, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yürütülen yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

1.GİRİŞ

Müşteriler için risk algısı, belirli bir mamül veya hizmetin alınması veya kullanılması sırasında meydana gelebilecek olumsuz sonuçlara dair belirsizlik hali veya duygusu olarak ifade edilebilir (Featherman ve Pavlou, 2003: 453). Algılanan risk teorisi yaklaşımına göre müşteri, beklenen kazancını en üst düzeye çıkarmak yerine algılanan riski en aza indirgemeyi düşünmekte ve satın alma sürecinde faydayı maksimize etmek yerine riski minimize etme eğilimindedir (Ekinci, 2018:59). Bu nedenle algılanan riski azaltmak, tüketicinin yeşil ürüne olan şüpheli yaklaşımını da azaltmaktadır. Algılanan riski düşürmek ve bu yöndeki faaliyetler, yeşil ürünlere olan tüketici güvenini artırmada yarar sağlayacak önemli bir çabadır (Chen ve Chang, 2012a:507). Algılanan yeşil riskin, tüketicinin satın alma davranışı üzerinde doğrudan negatif ve anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir (Bhukya ve Singh, 2015:226).

Bu çalışmanın kapsamını müşterilerce algılanan beş farklı risk boyutu algısı oluşturmaktadır. Bunlar; fonksiyonel veya performans risk algısı, finansal risk, psikolojik risk, fiziksel risk ve sosyal risk algısıdır. Performans riski, satın alınmış olan ürünün müşterinin ihtiyaçlarını karşılayamama ihtimali şeklinde ifade edilebilir. Ürünlerin işlevselliği veya kullanışlılığı algılanan riskin bu boyutundadır. Bu boyut ayrıca mamullerin fonksiyonları ya da kullanılış kolaylığı ile ilgili durumu da ifade etmektedir. Finansal risk, satın alım nedeniyle müşterinin yaşayabileceği maddi kayıp, güvenlik veya ekonomik risk durumunu kapsamaktadır. Psikolojik risk, müşterilerin satın alım tercihinden dolayı olası kötü sonuçlardan kaynaklı kaygılanma halini oluşturan risk şeklinde ifade edilebilir. Örneğin müşterinin satın alma eyleminin başarısızlıkla sonuçlanması bireyin kendisini mutsuz hissetmesine neden olabilir (Lim, 2003:541). Fiziksel risk, üretilen mamullerin bireylere fiziksel olarak zarar verebilecek ya da sağlığına olumsuz etki edebilecek risk durumunu ifade etmektedir. Sosyal risk ise müşterilerin tercih ettiği üründen ötürü diğer müşteriler veya toplum tarafından onaylanmama olasılığı olarak ifade edilebilir (Lim, 2003:545).

Müşteriler satın alacağı bir mal ya da hizmetin iyi olup olmadığı hakkında fikre ancak satın alma gerçekleştikten sonra sahip olabilir. Bu durum tüketicide belirsizlik ve risk algısının oluşmasına sebep olmaktadır (Taylor, 1974:55). Müşterilerin risk algı düzeyi yükseldikçe satın alma isteği azalmaktadır. Tüketiciler risk faktörünü azaltabilmek amacıyla bilgi toplayarak mamül ya da hizmet için daha kolay karar verebilme yolunu seçebilmektedir. Bu yüzden tüketici davranışları için asıl önemli olan tüketici seçimleridir (Lim, 2003:217). Yapılan araştırmalar incelendiğinde satın alma ile risk algısı arasında çok güçlü bir ilişkinin bulunduğu ve tüketicilerin satın almadan önce risk düzeylerini azaltmaya çalıştıkları görülmüştür (Bülbül

ve Özoğlu, 2014:55; Hsu ve Bayarsaikhan, 2012:172). Tüketiciler, potansiyel satın alma kararları verirken, özellikle satın alma sırasındaki risk seviyesi fark edilir olduğunda büyük ölçüde başkalarının tavsiyelerine güvenir (Li vd., 2020:77).

Güneydoğu Anadolu Bölgesini ziyarete gelen turistler üzerinde yapılmış bir çalışmada satın alma niyeti üzerinde algılanan riskin etkisi olduğunu görülmüştür. Araştırmada turistlerin riski düşük olarak algıladıklarında bundan memnuniyet duydukları ve işletmeye olan bağlılıklarının arttığı, bundan ötürü konakladıkları yerlerde daha uzun süre tatil yaptıkları tespit edilmiştir. Ayrıca düşük risk sayesinde iletişime dair kalite seviyesinin yükseldiği, bu durumun memnuniyeti arttırdığı ve memnuniyetinde daha çok alışveriş davranışıyla sonuçlandığı görülmüştür. Bir başka ifadeyle düşük risk algısı, satın alma davranışını olumlu düzeyde arttırmaktadır (Yüksel ve Yüksel, 2007:703-710).

Geri dönüşüm yenilenmeyle (refurbishing) benzer yanları olan ancak çoğunlukla ürünün tamamen parçalarına ayırma niteliğinde ayrılan kapsamlı bir iş süreci şeklinde ifade edilebilir (Roger ve Tibben-Lembke, 1998:261). Miadını doldurmuş ürünlerin kontrol edilerek kırılan, modası geçmiş veya işlevini yitirmiş bölümlerinin yenilenmesi işleminden sonraki hali şeklinde tanımlanabilir. Kullanılmış mamulün, ürünün yeni haliyle performans, kalite ve güvenirlilik açısından bire bir ya da daha iyi seviyede olmasına olanak tanıyan süreçleri ve ürünün kullanım ömrü sonunda eskimiş kısımlarının yeni hale getirilmesini kapsayan endüstriyel bir süreçtir (Pagell vd., 2007:133).

Geri dönüşüm vasıtasıyla yeni pazarların elde edilmesi, değer kaybının ve çevresel etkinin minimum seviyeye düşürülmesi (Pagell vd., 2007:133) ve yeni ürünlerin daha kaliteli yapıda ortaya çıkarılması sağlanabilir (Thierry vd., 1995:119).

Bu çalışmanın amacı, tüketicilerin geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algılarının satın alıma etkisinin analiz edilmesidir. Tüketicilerin geri dönüşümlü ürünleri nasıl algıladıkları, geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının satın alıma etkisinin saptanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda Gaziantep Üniversitesi'ndeki öğrencilerin geri dönüşümlü ürünlerde risk algısının satın alımı nasıl etkilediği araştırılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma ile araştırmaya katılanların, geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algılarının satın alma düzeyine etkisinin olup olmadığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın amacına bağlı olarak literatürden elde edilen bilgi birikim vasıtasıyla araştırmanın değişkenleri ile ilgili yapılan ilişkisel çıkarımlar sonucunda analojik bir yöntem

oluşturulmuştur. Araştırmada katılımcılardan elde edilen veriler istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışma verilerinin geçerlilik ve güvenilirlik düzeylerini belirlemek için araştırma ölçeğine keşfedici faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçeğin geçerliliği ve güvenilirliği test edildikten sonra veriler yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir.

2.1. Veri Toplama Yöntemi

Bu çalışmada nicel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada katılımcılardan anket vasıtası ile veriler toplanmıştır. Çalışmada doğrudan ve özgün veriler elde edilmiştir. Araştırmada Ekinci (2018) tarafından geliştirilen ve "Yeşil Tersine Lojistik Ürünlere İlişkin Kalite Algısı ve Risk Algısı ile Difüzyon Arasındaki İlişki" adlı çalışmasında kullanılan ölçekten yararlanılmıştır. Anket formu, yedi bölüm ve 22 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin birinci bölümünde, tüketicilerin fonksiyonel riski, ikinci bölümde finansal riski, üçüncü bölümde fiziksel riski, dördüncü bölümde sosyal riski, beşinci bölümde psikolojik riski, altıncı bölümde satın alma, yedinci bölümde demografik faktörlere ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bu araştırma için Gaziantep Üniversitesi 'Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan (Tarih: 04.02.2022; Toplantı No:02; Karar No:18) izin alınmıştır.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Gaziantep Üniversitesi'ndeki öğrenciler oluşturmaktadır. 2022 yılı verilerine göre Gaziantep Üniversitesi'ndeki toplam aktif öğrenci sayısı 46.017 kişidir (www.gantep.edu.tr). Yani bu çalışmanın evrenini 46.017 kişi oluşturmaktadır. Çalışmada ana kütlenin tümüne ulaşabilmek mümkün olmadığından dolayı ana kütleyi temsil edebilecek sayıda örneklem alınmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda evrenden 381 örneklem alınmasının yeterli olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada 381 kişi örneklem için yeter sayıda olmakla beraber değişken sayısının fazla olduğu durumlarda örneklem hacmini büyütmek değişkenler arası örneklemde hata oranını azaltacağı için 381 kişiden daha fazla katılımcıya ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmada örneklem yöntemi olarak kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada veriler yüz yüze anket yoluyla ve online anket formu ile elde edilmiştir. Bu çalışmada toplam 584 kişiden veri toplanmıştır. Bu sayı örneklem yeter sayısından fazladır. Elde edilen bu örneklem sayısının ana kütleyi temsil edeceği varsayımı, çalışmanın ön kabulünü oluşturmaktadır.

2.3. Araştırmanın Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

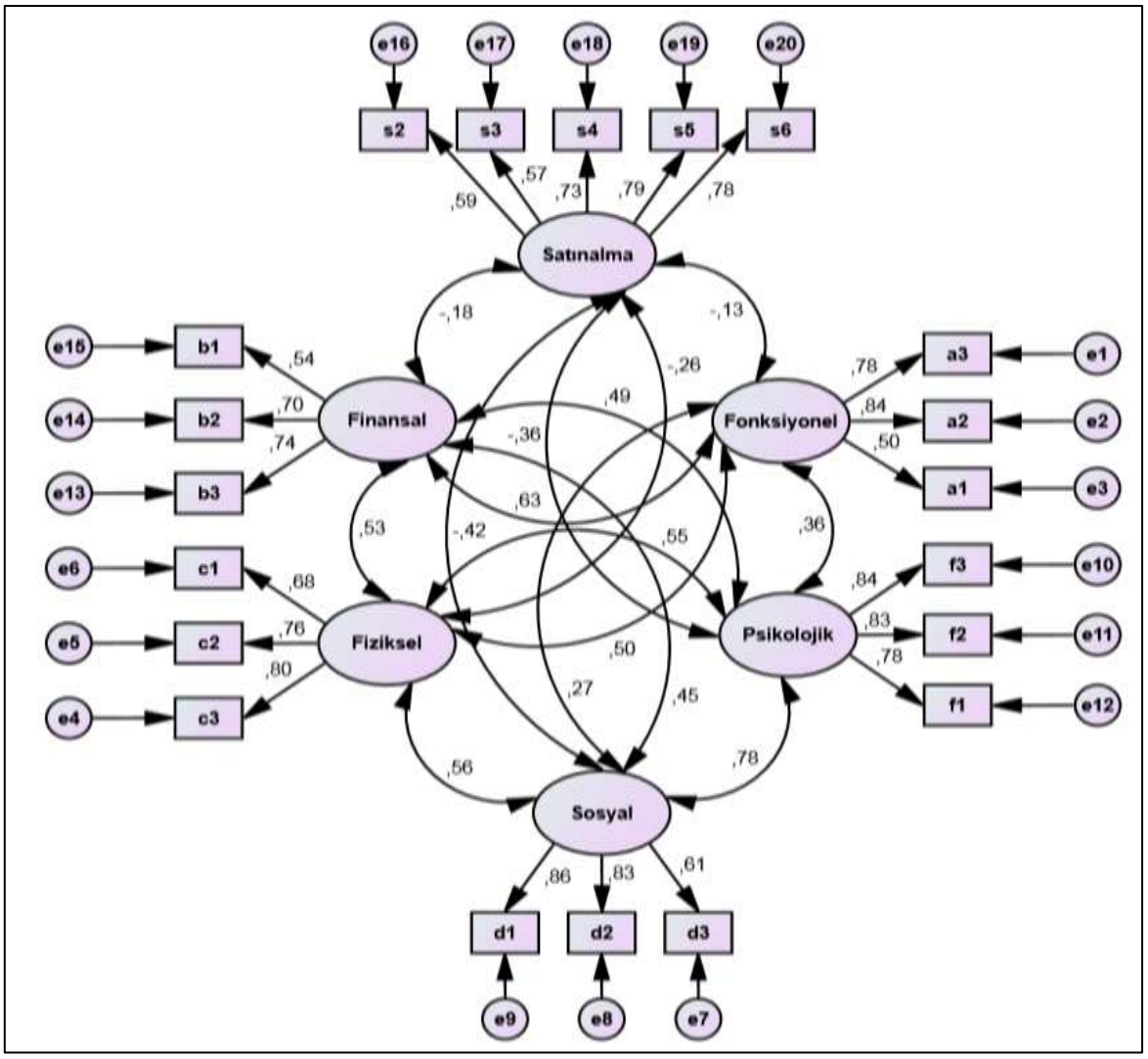
Katılımcıların geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algılarının satın alma düzeyine etkisinin olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada elde edilen verilere sırasıyla keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Daha sonra ölçeğin güvenilirliği test etmek için Cronbach's Alpha yönteminden yararlanılmıştır.

Risk algısı ölçeğinin keşfedici faktör analizi neticesindeki KMO değerine ilişkin bulgular Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Risk Algısı Ölçeğinin KMO ve Bartlett Değerleri

Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliğinin Ölçümü		,878
Bartlett's Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	4904,341
	Serbestlik Derecesi	,190
	Anlamlılık	,000

Çizelge 1'de görüldüğü üzere ölçeğin KMO analizi sonucuna göre örneklemin yeterlilik değeri 0,878 olarak bulunmuştur. Bu değer, örneklemin faktör analizi yapabilmek için iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Ayrıca çizelgede yer alan Bartlett's Küresellik Testi'nin sonuç değerinin anlamlı olması maddelerin korelâsyon ilişkilerinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Risk algısı ölçeğine ait altı boyutlu yapı toplam varyansın %68,256'sını açıklamaktadır.

Görsel 1. Risk Algısı Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Keşfedici faktör analizinden sonra ölçeğe doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Görsel 1'de risk algısı ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) neticesinde faktör yükleri; fonksiyonel risk algısı için 0,50 – 0,84 aralığında, finansal risk algısı için 0,54 – 0,74 aralığında, fiziksel risk algısı için 0,68 – 0,80 aralığında, psikolojik risk algısı için 0,78 – 0,84 aralığında, sosyal risk algısı için 0,61 – 0,86 aralığında ve satın alma için 0,57 – 0,79 aralığındadır. Ölçeğe ait iyi uyum değerleri çizelge 2'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Risk Algısı Ölçeğine İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

	X^2	Df	CMIN/df	GFI	CFI	TLI	RMSEA
Uyum Değerleri	**343,408**	**155**	**2,216**	**0,944**	**0,961**	**0,952**	**0,046**
Kabul Edilebilir			≤ 5	> ,900	> ,950	> 900	≤ ,080
İyi Uyum Değerleri			≤ 3	> ,950	> ,970	> ,950	≤ ,050

Çizelge 2'de araştırma ölçeğine yönelik doğrulayıcı faktör analizi uyum iyiliği değerleri verilmiştir. Buna göre model uyum iyiliği değerleri; CMIN/df, TLI, RMSEA değerleri için iyi uyum değerleri, GFI ve CFI için kabul edilebilir uyum değerlerini sağladığı görülmüştür.

Risk algısı ölçeğine ait güvenilirlik analiz sonuçları Çizelge 3'te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Risk Algısı Ölçeğine Ait Güvenilirlik Analizi

Değişken	Cronbach Alpha	Madde Sayısı
Fonksiyonel Risk Algısı	0,740	3
Finansal Risk Algısı	0,681	3
Fiziksel Risk Algısı	0,789	3
Sosyal Risk Algısı	0,802	3
Psikolojik Risk Algısı	0,856	3
Geri Dönüşümlü Ürünleri Satın Alma	0,820	5

Çizelge 3'de görüldüğü gibi finansal risk algısı, fonksiyonel ve fiziksel risk algısı boyutları güvenilir düzeydedir. Diğer değişkenlerin ise yüksek güvenilir düzeyde olduğu görülmektedir.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Bu kapsamda katılımcıların tanımlayıcı özelliklerinin dağılımı gösterildikten sonra yapısal eşitlik modellemesi vasıtasıyla katılımcıların geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algılarının satın alma boyutuna etkisinin olup olmadığı bulgularına yer verilmiştir.

3.1. Örneklem Özelliklerine İlişkin Bulgular

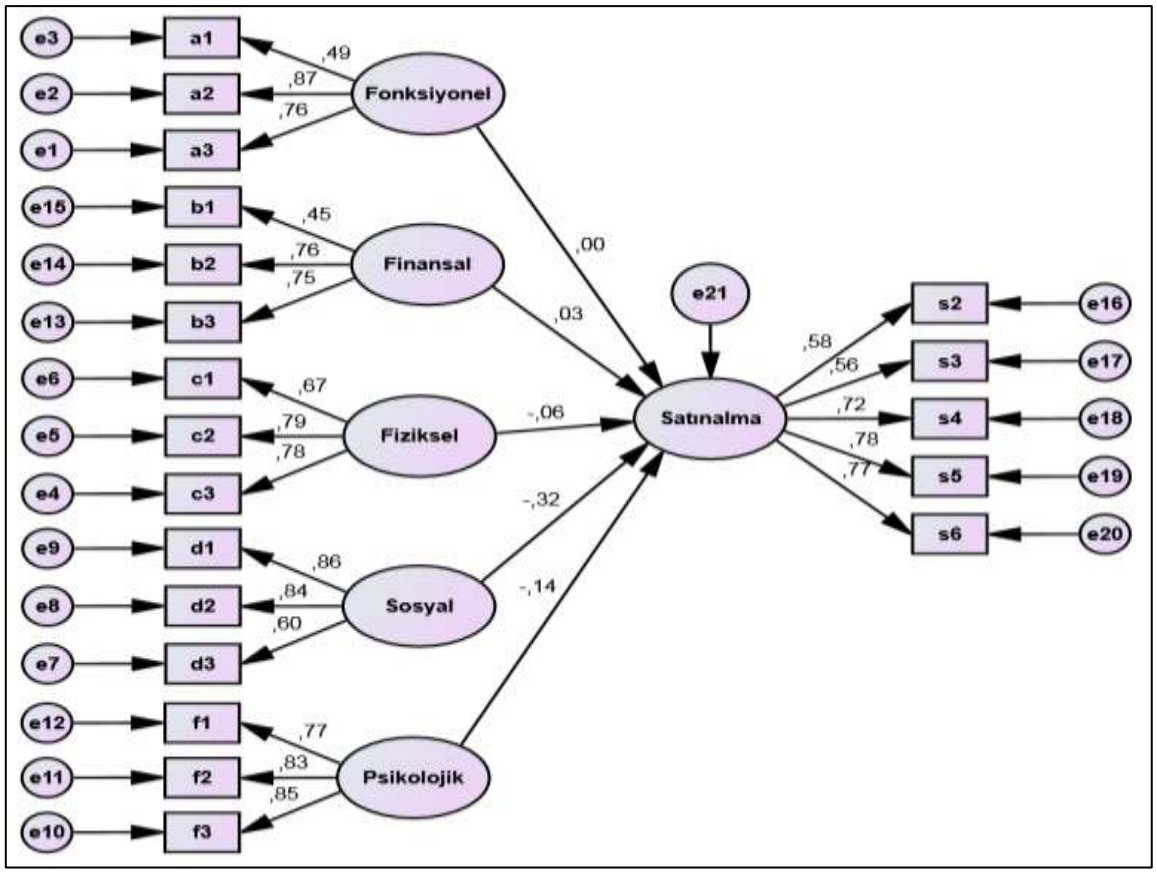
Bu çalışmada elde edilen veriler istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerine ait bulgular Çizelge 4'te gösterilmiştir.

Çizelge 4. Katılımcıların Tanımlayıcı Özelliklerinin Dağılımı

Cinsiyet	**Sayı**	**Yüzde**	**STK Üyeliği**	**Sayı**	**Yüzde**
Erkek	260	44,5	Evet	87	14,9
Kadın	324	55,5	Hayır	497	85,1
Sınıf	**Frekans**	**Yüzde**	**Çevre Duyarlılığı**	**Sayı**	**Yüzde**
1.Sınıf	151	25,9	Hayır	63	10,8
2.Sınıf	197	33,7	Evet	521	89,2
3.Sınıf	155	26,5	**Aylık Aile Geliri**	**Frekans**	**Yüzde**
4.Sınıf	81	13,9	0-4250 TL	183	31,4
Toplam	584	100	4251-6000 TL	196	33,6
Yaş Grupları	**Sayı**	**Yüzde**	6001-8000 TL	61	10,4
18-23 yaş arası	477	81,7	8001-10000 TL	66	11,3
24-29 yaş arası	84	14,4	10001-12000 TL	17	2,9
30 yaş ve üzeri	23	3,9	12001-15000 TL	19	3,3
Toplam	584	100	15001 ve Üzeri	42	7,2

Araştırmaya katılan öğrencilerin sayısı, cinsiyet değişkenine göre erkeklerde 260 iken kadınlarda 324 olarak gerçekleşmiştir. Bir başka ifade ile çalışmaya katılanların %55,5'i kadınlardan, %44,5'i ise erkeklerden oluşmaktadır. Çalışmaya katılan öğrencilerin yaş değişkeni göz önüne alındığında en fazla katılımcı 18-23 yaş aralığında gerçekleşirken en az katılımcı 30 yaş ve üzerinde olmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilere hane halkının veya bakmakla yükümlü olan ebeveynlerinin gelir düzeylerinin toplam ne kadar olduğu sorulmuştur. Gelir seviyesi değişkenine göre en fazla 196 kişi ile 4251-6000 TL aralığında olduğunu bildirirken, en az 17 katılımcı 10001-12000 TL aralığında gelire sahip olduklarını belirtmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilere çevre ile ilgili bir sivil toplum kuruluşuna (STK) üyeliklerinin olup olmadığı sorulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu hayır yanıtını vermiştir. Bu sonuca göre öğrenciler çevre ile ilgili bir sivil toplum kuruluşu hakkında yeterli bilgi sahibi olmayabilirler. Çalışmaya katılan öğrencilere kendilerini çevreye karşı duyarlı bireyler olarak görüp görmedikleri sorulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin %89,2'lik gibi yüksek bir kısmı evet olarak yanıtlamıştır. Bu çalışmaya katılanların yaklaşık %90'lık kısmı kendini çevreye duyarlı bir birey olarak görmektedir.

Bu çalışmada araştırmaya katılanların geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının satın alma düzeyine etkisinin olup olmadığını test edebilmek için yapısal eşitlik modeli kullanılmıştır. Kurulan yapısal eşitlik modeli Görsel 2'de, bu modelin iyi uyum değerleri Çizelge 5'te ve son olarak araştırmanın yapısal model regresyon katsayıları Çizelge 6'da gösterilmiştir.

Görsel 2. Geri Dönüşümlü Ürünlerin Yapısal Eşitlik Modeli

Görsel 2'de görüldüğü üzere yapısal eşitlik modelindeki değişken yükleri; finansal risk algısının yükleri 0,45 – 0,76 aralığında, fonksiyonel risk algısının 0,49 – 0,87 aralığında, fiziksel risk algısının 0,67 – 0,79 aralığında, sosyal risk algısının 0,60 – 0,86 aralığında, psikolojik risk algısının 0,77 – 0,85 aralığında, satın alma 0,56 – 0,78 aralığı şeklinde değerler elde edilmiştir.

Çizelge 5. Araştırma Ölçeğine İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

	X^2	Df	CMIN/df	GFI	CFI	TLI	RMSEA
Uyum Değerleri	**459,946**	**159**	**2,893**	**0,930**	**0,937**	**0,925**	**0,057**
Kabul Edilebilir			≤ 5	> ,900	> ,950	> 900	≤ ,080
İyi Uyum Değerleri			≤ 3	> ,950	> ,970	> ,950	≤ ,050

Çizelge 5'de araştırma ölçeğine yönelik uyum iyiliği değerleri verilmiştir. Model uyum iyiliği değerleri; CMIN/df, RMSEA değerleri için iyi uyum değerleri, GFI, CFI ve TLI için kabul edilebilir uyum değerlerini sağladığı görülmüştür.

Çizelge 6. Araştırmanın Yapısal Model Regresyon Katsayıları

Test Edilen Yol			Tahmin	Std. Hata	Kritik Oran	p
Geri Dönüşümlü Ürünleri Satın Alma	←	Fonksiyonel Risk Algısı	-0,007	0,055	-0,092	0,927
Geri Dönüşümlü Ürünleri Satın Alma	←	Finansal Risk Algısı	0,026	0,057	0,353	0,724
Geri Dönüşümlü Ürünleri Satın Alma	←	Fiziksel Risk Algısı	-0,040	0,055	-0,597	0,551
Geri Dönüşümlü Ürünleri Satın Alma	←	Sosyal Risk Algısı	-0,335	0,093	-3,478	***
Geri Dönüşümlü Ürünleri Satın Alma	←	Psikolojik Risk Algısı	-0,081	0,066	-0,921	0,357

Çizelge 6'da çalışmanın esas konusunu oluşturan katılımcıların geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının satın alma düzeylerini ne oranda etkilediği görülmektedir. Kurulan yapısal eşitlik modellemesine göre sosyal risk algısının geri dönüşümlü ürünleri satın alma niyeti üzerinde negatif etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Yani sosyal risk algısı arttığında geri dönüşümlü ürünleri satın alma davranışları azalmaktadır. Diğer taraftan finansal, fonksiyonel, fiziksel ve psikolojik risk algısının geri dönüşümlü ürünleri satın alma davranışına istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etki etmediği görülmüştür.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada genel olarak geri dönüşümlü ürünlerin, satın almada risk algısının etkisi incelenmiştir. Bu kapsamda geliştirilen araştırma modeli ile Gaziantep Üniversitesi'nde öğrenim gören öğrencilerden elde edilen 584 anket verisinden yararlanılmıştır. Çalışmada yapısal eşitlik modellemesi oluşturularak yapılan analiz sonucunda; sosyal risk algısının geri dönüşümlü ürünleri satın alma niyeti üzerinde negatif etkisinin olduğu görülmüştür. Bir başka ifade ile geri dönüşümlü ürünlere ilişkin sosyal risk algısı tüketicilerin satın alma davranışına ters yönlü etki ettiğidir. Yani sosyal risk algısı arttıkça geri dönüşümlü ürünleri satın alma davranışı azalma göstermektedir. Bu sonuç literatürle uyumludur. Ekinci, 1149 kişi ile yeşil tersine lojistik ürünlere ilişkin yapmış olduğu çalışmada, sosyal risk algısının satın alma

davranışına negatif yönde etki ettiğini tespit etmiştir (Ekinci, 2018:135). Temeloğlu, 398 kişi ile otelcilik hizmetlerine yönelik yapmış olduğu araştırmada, sosyal risk algısının satın alma davranışını negatif yönlü etkilediğini ileri sürmüştür (Temeloğlu, 2014:145). Çakır ve Dedeoğlu, 'online ikinci el giysi alışveriş yapanlar' ile 'alışveriş yapmayanlar' üzerinde yapmış oldukları araştırmada, sosyal riskin satın alımı negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir (Çakır ve Dedeoğlu, 2020:65). Bu çalışmada geri dönüşümlü ürünleri satın almada sosyal risk algısının yüksek düzeyde olması, ankete katılan bireylerin çoğunluğunun genç bireyler olmasından dolayı sosyal çevrelerini daha çok önemsemelerinden kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca toplum yapısında baskın olan 'İnsanlar benim hakkımda ne der' düşüncesi, bireylerin geri dönüşümlü ürünleri satın almada sosyal risk algısını daha fazla ön planda tuttuklarından kaynaklı olabilir. Çalışmada risk algısının diğer boyutları olan finansal, fonksiyonel, fiziksel ve psikolojik risk algısının geri dönüşümlü ürünleri satın alma davranışına istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etki etmediği görülmüştür.

Geri dönüşümlü ürünlere yönelik risk algısının satın alma davranışı üzerinde etkisinin başka değişkenler ilave edilerek ve farklı sektörlerde araştırılmasının mevcut literatüre katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Bhukya, R. ve Singh, S., The Effect Of Perceived Risk Dimensions On Purchase İntention: An Empirical Evidence From Indian Private Labels Market, American Journal of Business, 30 ,4, 2015.

Bülbül, H. ve Özoğlu, B., Tüketici Yenilikçiliği ve Algılanan Riskin Satın Alma Davranışına Etkisi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 44, 2014.

Çakır, İ., ve Dedeoğlu, A. Ö., İkinci El Giysi Satın Alımında Algılanan Risklerin Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisi, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 27, 2020.

Chen,Y.S. ve Chang, C.H., Enhance Green Purchase Intentions: The Roles of Green Perceived Value, Green Perceived Risk, and Green Trust. Manage. Decis. 50, 3, 2012a.

Chen,Y.S. ve Chang, C.H., The Influences of Green Perceived Quality and Green Brand Awareness on Green Brand Equity: The Mediation Effect of Green Perceived Risk, 2012, Proceedings of PICMET '12: Technology Management for Emerging Technologies, 2012b.

Ekinci, G., Yeşil Tersine Lojistik Ürünlere İlişkin Kalite Algısı ve Risk Algısı ile Difüzyon Arasındaki İlişki, Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2018.

Featherman, M. S., ve Pavlou, P. A., Predicting E-Services Adoption: A Perceived Risk Facets Perspective, International Journal of Human-Computer Studies, 59,4, 2003.

Li Z., Sha Y., Song X., Yang K., Zhao K., Fiang Z., ve Zhang Q., Impact of risk perception on customer purchase behavior: a meta-analysis, Journal of Business & Industrial Marketing 35/1, 35, 2020.

Lim, N., Classification of Consumers' Perceived Risk: Sources Versus Consequences, In Proceedings of the Sixth Pacific Conference on Information Systems, Tokyo, Japan, September, 2002.

Hsu, S. H. ve Bayarsaikhan, B. E., Factors Influ-Encing On Online Shopping Attitude and Intention Of Mongolian Consumers, The Journal of International Management Studies, 7, 2, 2012.

http://www.gantep.edu.tr

(Erişim tarihi: 22.05.2022)

Pagell, M., Wu, Z. ve Murthy, N.N., The Supply Chain İmplications Of Recycling, Business Horizons, 50, 2, 2007.

Rogers, D.S. ve Tibben-Lembke, R., Going Backwards: Reverse Logistics Trends and Practices, Reverse Logistics Executive Council, University of Nevada, Reno Center for Logistics Management, 1998.

Taylor, J. W., The Role Of Risk İn Consumer Behaviour. Journal of Marketing, 39, 1974.

Temeloğlu, E., Tüketicilerin Kişilik Özellikleri, Risk Algıları ve Yeniden Satın Alma Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, İşletme Araştırmaları Dergisi, 7/2, 2014.

Thierry, M., Salomon, M., Van Nunen, J., ve Van Wassenhove, L., Strategic Issues in Product Recovery Management, California Management Review, 37, 2, 1995.

Yüksel, A. ve Yüksel, F., Shopping Risk Perceptions: Effects On Tourists Emotions, Satisfaction And Expressed Loyalty Intentions, Tourism Management, 28, 3, 2007.